મળવાનું ઠેકાણું :
શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ,
ઠે. ગરેડિયા કુવા રોડ, ગ્રીન લૉજ
પાસે, રાજકોટ, (સૌરાષ્ટ્ર)

Published by
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road RAJKOT,
(Saurashtra) W. Ry, India.

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुल पृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

મૂલ્ય રૂ. ૩૫-૦૦

પ્રથમ આવૃત્તિ : પ્રત ૧૨૦૦
વીર સંવત્ : ૨૪૮૯
વિક્રમ સંવત્ ૨૦૧૯
ઇસવીસન્ ૧૯૬૩

: મુદ્રક :
મણિલાલ છગનલાલ શાહ
નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
ઘી કાંટા રોડ, અમદાવાદ.

श्री भगवती सूत्र भा. चौथे की विषयानुक्रमाणिका

अनुक्रमाङ्क	विषय	पृष्टांङ्क
	पाँचवे शतकका पहला उद्देशा	
१	पांचवेंशतक के उद्देशों की संग्रहार्थ गाथा	१-२
२	सूर्यके स्वरूपका निरूपण	३-१०
३	रात्रीदिवसके स्वरूपका निरूपण	११-५२
४	ऋतुविशेषादिके स्वरूपका निरूपण	५२-७७
५	लवणसमुद्र के स्वरूपका निरूपण	७७-९७
	दूसरा उद्देशक	
६	दूसरे उद्देशेका विषयों के विवरण	९८-९९
७	वायुके स्वरूपका निरूपण	१००-१२३
८	ओदनादि द्रव्य का निरूपण	१२४-१४०
९	लवणसमुद्र के विष्कम का निरूपण	१४०-१४७
	तीसरा उद्देशा	
१०	अन्यतीर्थिकों के मिथ्याज्ञान पने का निरूपण	१४८-१६८
११	नैरयिकादिकों के आयुष्यका निरूपण	१६८-१८१
	चतुर्थ उद्देशक	
१२	चौथे उद्देशेके विषयोंका विवरण	१८२-१८५
१३	छद्मस्थों के शब्दश्रवण का निरूपण	२८६-२००
१४	छद्मस्थ केवली के हासादि निरूपण	२००-२१६
१५	हरिनैगमिषिदेव की शक्तिका निरूपण	२१६-२२४
१६	अतिमुक्त अनगार के स्वरूपका निरूपण	२२४-२३८
१७	महावीर स्वामीके प्रति दो देवों की शिष्यविषयक वक्तव्यता निरूपण	२३८-२६२
१८	नोसंयत के स्वरूपका निरूपण	२६२-२६८
१९	देवों की भाषाका निरूपण	२६८-२७०
२०	केवली छद्मस्थ के स्वरूपका निरूपण	२७१-२७९
२१	प्रमाण के स्वरूपका निरूपण	२७९-२९०
२२	केवली के चरम कर्मका निरूपण	२९०-२९४

पांचवां उद्देशक

छट्ठा उद्देशक

सातवां उद्देशक

चौथा उद्देशक

पांचवां उद्देशक

समाप्त

બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર

આ પરમ વૈરાગી અને દયાના પુંજ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૯૯૨ પોર્ટસુદાન (આફ્રિકા) માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી દુર્લભજી શામજી વીરાણી અને મહા ભાગ્યવાન માતુશ્રીનું નામ મણિબેન વીરાણી, બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે. બેન મણિબેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલે-થી જ રૂચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૃઢધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વ ભવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગ ભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા બતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઇટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જીયમ, હોલેન્ડ, જર્મની, સ્વીઝલેંન્ડ, તેમજ ઇટાલી, ઇજીપ્ત વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ. સં. ૨૦૦૯ના વૈશાખ માસ, સને ૧૯૫૩ માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા. કાશ્મિરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઇ વખતે પણ કંદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં.

ઉગતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ દુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવાં કે કાશ્મિર, ઇજીપ્ત અને યુરોપનાં સુંદર સ્થળોની મુલાકાત લીધી હોવા છતાંએ તેઓને રમણીય સ્થળો કે રમણીય યુવતીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં. એ એના પૂર્વભવના ધાર્મિક સસ્કારનો જ રંગ હતો અને એ રંગે જ તેમને તે બધું ન ગમ્યુ અને તુરત વતન પાછા ફર્યા અને સાધુ–સાધ્વીજીનાં દર્શન કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને, તેમના ઉપદેશનો લાભ લીધો અને વૈરાગ્યમા જ મન લાગ્યુ હુંડા કાલ અવસર્પિણિના આ દુષમ નામના પાચમા આરાનુ વિચિત્ર વાતાવરણ જોઈ તેમને કંઇક ક્ષોભ થતો કે તુરત જ તેનો ખુલાસો મેળવી લેતા અને ત્યાગ ભાવમા સ્થિર રહેતા. દેશ–પરદેશમાં પણ સામાયિક, પ્રતિ ક્રમણ, ચોવિહાર આદિ પચ્ચક્ખાણ તેઓ ચૂકયા નહીં. ઊંચી કોટિની શૈયાનો ત્યાગ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર એક શેતરંજી, એક ઓસીકું અને ઓઢવા માટે એક ચાદર ફક્ત વાપરતા અને પલગ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ-

પરંતુ શયન કરતા અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેંઘો અને ઝભ્ભો વાપરતા, કોઈ વખતે કબજો પહેરતા, બહુ ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કોટ પહેરી લેતા અને મુહપત્તિ, પાથરણું રજોહરણ અને બે ચાર ધાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી સાથે રાખતા, સંડાસમાં નહીં પણ જંગલમાં એકાંત જગ્યામાં ઘણે ભાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવા જતા, હાલતાં ચાલતાં, સંડાસ અને પેશાબ સંબંધીમાં જીવદયાની બરાબર જતના કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેમને કોઇની સાથે મળવાનું થતું ત્યારે તેમની સાથે અહિંસામય જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યા વગર રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને જલદી દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમ જ કહેતા કે જીંદગીનો કોઇ ભરોસો નથી. "असंखयं जीविय मा पमायए" આયુષ્ય તૂટતાં વાર લાગતી નથી, તૂટ્યું જીવન સંધાતું નથી માટે ધર્મકરણીમાં સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કરવો જોઇએ.

બોટાદ સંપ્રદાયના ઘણાખરા પૂ. મુનિવરો અને પૂ. મહાસતીજીઓનો તથા બોટાદ સંપ્રદાયના પૂ. આચાર્યશ્રી માણેકચંદજી મહારાજ અને દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શાંત-શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. મુનિશ્રી ભાયચંદજી મહારાજ, શ્રમણ સંઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્મારામજી મહારાજ તપોમય જ્ઞાનનિધિ શાસ્ત્રોદ્ધારક બા. બ્ર. પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ સાધ્વીઓના ઉપદેશનો તેમણે લાભ લીધેલ. મુંબઈમાં સં. ૨૦૧૧ સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સંપ્રદાયના પંડિતરત્ન શ્રી લાલચંદજી મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચંદજી મહારાજ પોતે, સંસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ વ્યક્તિ આખા કુટુંબે સંયમ અંગીકાર કરેલ, તે જાણી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગ ભાવના પ્રગટ થઇ કે જે કદી ક્ષય પામી નહીં.

આ પહેલાં તેઓ જ્યારે માતા-પિતાની સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકચંદજી મહારાજના દર્શને બોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈ તે પણ મુખ્ય અસર પડેલી હતી અને બીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચંદજી મહારાજના સકુટુંબની દીક્ષા એ હતી. આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્વ ભવની બાકી રહેલી આરાધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઇને વખતો વખત તેઓ માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો, 'જે ઘણું વાર છે સમય પાકવા દીઓ, જ્ઞાનાભ્યાસ વધારો

સં. ૨૦૧૨ ના અષાડ શુદી ૧૫ થી શ્રી વિનોદકુમારે ગોંડલ સંપ્રદાયના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ ચાતુર્માસ દરમ્યાન ખાસ નિયમિત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો તેની સાથે પૂ આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સંસાર પક્ષના કુટુંબી, દીક્ષાના ભાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા. તેઓએ ત્યાં એવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી, પહેલાં વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઇની દીક્ષા તિથિ પૂ. શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબે સં. ૨૦૧૩ ના જેઠ શુદ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ મુકામે નક્કી કરી. શ્રી જસરાજભાઇ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા. શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજભાઇની યથાયોગ્ય સેવા બજાવી, માંગરોલ રવાના કર્યા અને પોતે નિશ્ચય પૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની એકને એક વાણી સાંભળીને તેમને મનમાં આઘાત થયો અને દીક્ષા માટેનો તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢયો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય મુંબઈમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ વખત પત્રવહેવાર પણ થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમણે જાણેલ હતું, જે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ, ખીચન ગામે પૂ. આચાર્ય શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે. પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે. આજ્ઞા વિના કોઇ સાધુ મુનિરાજ દીક્ષા આપશે નહીં અને સ્વયમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે જવામાં ઘણાં વિઘ્નો થાશે, એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં ચાલ્યા જવાનું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સ. ૨૦૧૩ ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના રોજ સાંજના માતુશ્રી સાથે છેલ્લું જમણ કર્યું. ભોજન કરી, માતુશ્રી સામાયિકમાં બેસી ગયા. તે વખતે કોઇને જાણ કર્યા વગર દીક્ષાના વિઘ્નોમાંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્ર, ભૂમિ અને ગોંડલ સંપ્રદાયનો પણ ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદમુનિના નિવેદન પરથી માલૂમ પડ્યુ કે તા. ૨૪-૫-૫૭ ના રોજ રાત્રે આઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જંકશને જોધપુરની ટિકિટ લીધી તા. ૨૫-૫-૫૭ ના સવારે ૮ વાગ્યે મહેસાણા પહોચ્યા. ત્યાં અઢી કલાક ગાડી પડી રહે છે, તે દરમ્યાન ગામમાં જઇને લોચ કરવા માટેના વાળ રાખીને બાકીના કઢાવી નાખ્યા અને ગાડીમાં બેસી ગયા. મારવાડ જંકશન

તથા જોધપુર જંકશન થઈને તા. ૨૬-૫-૫૭ ની વહેલી સવારે ૪ા વાગ્યે ફલોદી પહોંચ્યા ત્યાંથી પગે ચાલીને ઓશ્વાલ ઉપાશ્રયમાં પહોંચ્યા અને ઉપાશ્રયમાં બિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યા, વંદણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યાં અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં "जाव नियमं पज्जुवासामि दुविहं तिविहेणं" ના બદલે "जाव जीव पज्जुवासामि तिविहं तिविहेणं" બોલ્યા તે શ્રી લાલચંદજી મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે "વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો, તેનો જવાબ આપવાને બદલે "अप्पाणं वोसिरामि" બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને બોલ્યા કે "સાહેબ ! એ તો બની ચૂક્યું અને મે સ્વયમેવ દીક્ષા લઈ લીધી બરાબર જ છે અને તેમાં કાંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની બીજી કોઈ પણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો"

તે જ દિવસે બપોરના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. મુનિશ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે "તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબના બાળક છો તમારી આ દીક્ષા અંગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી કારણ કે તમારા માતા-પિતાને આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજોહરણની દાંડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમો શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો, એમ ત્રણવાર પૂ. મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે "જે થયું તે થયું, હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો."

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલજી જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ઓશ્વાલનો ચતુર્વિધ સંઘ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ પર સંસારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો આ નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે શ્રી વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે "અમારી સલામતી માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર છે" ત્યારે શ્રી વિનોદમુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રી સંઘ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:-

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે તેમ ન હતું અને "समयं गोयम मा पमायए" ને આધારે એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વંચિત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબ-વગેરેએ મને મારી દીક્ષા માટે વિચારી પછી કરવાનું કહેલ પરંતુ મને

સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહંત ભગવંતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોની સાક્ષીએ મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રવ્રજ્યાનો પાઠ ભણીને મારા આત્માના કલ્યાણ માટે મેં દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. સમાજને ખોટો ખ્યાલ ન આવે કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક જુસ્સાથી અગર ગેરસમજથી થઇ છે તેથી તથા સમાજમાં જૈનશાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારો વૃત્તાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે.

ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૧૯ માં અધ્યયનપરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખરૂં કર્ત્તવ્ય મોક્ષફળ આપનારી દીક્ષા જ છે.

છેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી અને તે વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉડાવી દીધી અને અનંત ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કડક ભાષામાં પણ કહી શકતો ન હતો અને બીજી બાજુથી મને થયું કે આયુષ્ય અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કામ માટે મારે જરાપણ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી. તેથી મેં વિચારીને આ પગલુ ભર્યું છે અને મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સકળ સંઘ મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ "તથાસ્તુ".

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી ખબર પડી કે વિનોદકુમાર કેમ દેખાતા નથી, એટલે તપાસ થવા માંડી, ગામમાં ક્યાંય પત્તો ન લાગ્યો એટલે બહારગામ તારો કર્યા, કયાંયથી સંતોષકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં, અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ નહીં. આમ વિમાસણના પરિણામે પિતાશ્રીને બે મહીના પહેલાંની એક વાતની યાદી આવી. તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે "બાપુજી! આપની આજ્ઞા હોય તો આ ચાતુર્માસ ખીચન (રાજસ્થાન) જાઉં, કારણ કે ખીચનમાં પૂ. ગુરુમહારાજ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને એકાંતવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં બિરાજમાન છે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ જવાના છે. તો મારી ઇચ્છા પણ ત્યાં તેમની પાસે જવાની છે."

આ વાતચીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પં પૂર્ણચંદ્રજી-દકને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી. પંડિતજીનું આ વાતને સમર્થન મળ્યુ, તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે થોડા સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે જાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા

પ્રકારની સગવડ છે ? આમ મારી સાથે પણ વાર્તાલાપ થયો હતો બન્નેનો આ પ્રમાણે એકમત થતાં પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી. તા. ૨૬-૫-૫૭ ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માલુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

તા ૨૮-૫-૫૭ ના રોજ જવાબ આવ્યો કે શ્રી વિનોદભાઈએ ખીચનમાં સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવબહાદુરશ્રી એમ. પી. સાહેબ, શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દક એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા. ૨૮-૫-૫૭ ના રોજ રવાના થઇ તા ૩૦-૫-૫૭ ના રોજ સવારે ફ્લોદી સ્ટેશને પહોંચ્યા. બેલગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થવિર મુનિશ્રી મહારાજ પૂજ્ય પંડિતરત્ન શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ બિરાજતા હતા. કુલે સાધુ-સાધ્વીની સંખ્યા અઠ્ઠાવીસથી ત્રીસની હતી.

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઇ પારેખને કહ્યું કે " મે તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે, તેમાં કાંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી તમો અમારા વીશાણી કુટુંબના હિતૈષી છો, અને જો સાચા હિતૈષી હો તો મારા પૂ. બા અને બાપુજીને સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડીઆની અંદર અપાવી દો એટલુ જ નહિ પણ " સવિ જીવ કરૂ શાસન રસી " ની ભાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી એ ભાવના હોય જ અને છે કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને સાધે. અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દૃઢ જવાબના પરિણામે તે જ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઈ જવાની ભાવનાને નિષ્ફળતા સાંપડી અને તા ૩૧-૫-૫૭ ની રાત્રિના રવાના થઈ, તા. ૨-૬-૫૭ ના સવારે મહા પરીષહરૂપ ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી, શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ બાબતથી વાકેફ કર્યો.

મોડા બખતમાં ફ્લોદીના શ્રી સંઘે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજને ફ્લોદીમાં ચોમાસુ કરવાની વિનંતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સંઘ ગમગીન બન્યો એટલે નિયુ ફેરવ્યો અને અષાઢ શુદ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર કરી ફ્લોદી આવ્યા.

દીક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ફ્લોદી ચોમાસા દરમ્યાન શ્રી વિનોદમુનિને હાજતે જવાની સંજ્ઞા થઇ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી જાવ એટલે શ્રી વિનોદમુનિએ રજોહરણ વગેરેની પ્રતિલેખના કરી તે દરમ્યાન ન રોકી શકાય એવી હાજત લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માગતાં જણાવ્યું કે મને હાજત બહુ લાગી છે તેથી જાઉં છું, જલદી પાછો ફરીશ. કાળની ગહન ગતિને દુ:ખદ રચના રચવી હતી. આજે જ હાજતે એકલા જવાનો બનાવ હતો, હમેશાં તો બધા સાધુઓ સાથે મળીને દિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઈન ઉપર બે ગાયો આવી રહી હતી. બીજી બાજુથી ટ્રેઇન પણ આવી રહી હતી, તેની વ્હિસલ વાગવા છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી. શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી ઉઠયું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું હાથમાં રજોહરણ લઇ જાનના જોખમની પરવા કર્યો વગર ગાયોને બચાવવા ગયા. ગાયોને તો બચાવી જ લીધી પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત રજોહરણ કે જે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્યારો હતો, તે રેલ્વે લાઇન ઉપર પડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદન કરવામાં જડવાદને ઋિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું. અરિહંત....અરિહંત.. એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડયું. રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડયો અને થોડા જ વખતમાં પ્રાણાંત થઈ ગયો. બધા લોકો કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યાં અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના ચહેરા પર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હમેશાં તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા તે તરફ ફ્લોદીથી પોકરણ તરફ જવાની રેલ્વે લાઇન હતી. આ લાઇન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક મૂકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તો પણ છે, એટલે પશુઓની અવરજવર હોય જ છે અને વખતો વખત ત્યાં ઢોરો રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફ્લોદી સંઘે આ દુર્ઘટનાના ખબર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે વખતે ટેલીફોન આવ્યો તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા અને માતુશ્રી મણિબેન સામાયિક–પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં, માત્ર એક નોકર જ ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલિફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કાંઈ ટેલીફોનમાં હકીકત સમજી શકયો નહીં અને સાચા સમાચાર મોડા મળ્યા. સ્પેશ્યલ પ્લેનથી ફ્લોદી પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસંસ્કાર થઇ ગયો. સૂચનાનો ટેલીફોન અડધી કલાક

પ્રકારની સગવડ છે ? આમ મારી સાથે પણ વાર્તાલાપ થયો હતો. બન્નેનો આ પ્રમાણે એકમત થતાં પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી. તા. ૨૬-૫-૫૭ ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માહુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

તા. ૨૮-૫-૫૭ ના રોજ જવાબ આવ્યો કે શ્રી વિનોદભાઈએ ખીચનમાં સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવબહાદુરશ્રી એમ. પી. સાહેબ, શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દક એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા ૨૮-૫-૫૭ ના રોજ રવાના થઈ તા ૩૦-૫-૫૭ ના રોજ સવારે ફલોદી સ્ટેશને પહોંચ્યા. બેલગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થવિર મુનિશ્રી મહારાજ પૂજ્ય પંડિતરત્ન શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ બિરાજતા હતા કુલ્લે સાધુ-સાધ્વીની સંખ્યા અઠ્ઠાવીસથી ત્રીસની હતી

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ પારેખને કહ્યું કે "મેં તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે, તેમાં કાંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી તમો અમારા વીશાશ્રી કુટુંબના હિતૈષી છો, અને જો સાચા હિતૈષી હો તો મારા પૂ બા અને બાપુજીને સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અકવાડીઆની અંદર અપાવી દો એટલુ જ નહિ પણ "સવિ જીવ કરૂ શાસન રસી" ની ભાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરનો ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી એ ભાવના હોય જ અને છે કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સહ બહિને સાથે. અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દૃઢ જવાબના પરિણામે તેજ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઈ જવાની ભાવનાને નિષ્ફળતા સાંપડી અને તા ૩૧-૫-૫૭ ની રાત્રિના રવાના થઈ, તા ૨-૬-૫૭ ના સવારે મહા પરીષહરૂપ મિત્રનો અનુભવ કરી, શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યા.

થોડા વખતમાં ફલોદીના શ્રી સંઘે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજને ફલોદીમાં ચોમાસુ કરવાની વિનતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સંઘ ગમગીન બન્યો એટલે નિર્બંધ ફેરવ્યો અને અષાઢ શુદ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર કરી ફલોદી આવ્યા

દીક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ફલોદી ચોમાસા દરમ્યાન શ્રી વિનોદમુનિને હાજતે જવાની સંજ્ઞા થઇ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી જાવ એટલે શ્રી વિનોદમુનિએ રજોહરણ વગેરેની પ્રતિલેખના કરી તે દરમ્યાન ન રોકી શકાય એવી હાજત લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માગતાં જણાવ્યું કે મને હાજત બહુ લાગી છે તેથી જાઉં છું, જલદી પાછો ફરીશ. કાળની ગહન ગતિને દુઃખદ રચના રચવી હતી. આજે જ હાજતે એકલા જવાનો બનાવ હતો, હંમેશાં તો બધા સાધુઓ સાથે મળીને દિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઈન ઉપર બે ગાયો આવી રહી હતી. બીજી બાજુથી ટ્રેઇન પણ આવી રહી હતી, તેની વ્હિસલ વાગવા છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી. શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી ઉઠયું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું હાથમાં રજોહરણ લઇ જાનના જોખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા. ગાયોને તો બચાવી જ લીધી પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત રજોહરણ કે જે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્યારો હતો, તે રેલ્વે લાઇન ઉપર પડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદન કરવામાં જડવાદને ચિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું. અરિહંત....અરિહંત.. એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડયું. રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડયો અને થોડા જ વખતમાં પ્રાણાંત થઈ ગયો. બધા લોકો કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યાં અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના ચહેરા પર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હંમેશાં તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા તે તરફ ફલોદીથી પોકરણ તરફ જવાની રેલ્વે લાઇન હતી. આ લાઇન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક મૂકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તો પણ છે, એટલે પશુઓની અવરજવર હોય જ છે અને વખતો વખત ત્યાં ઢોરો રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફલોદી સંઘે આ દુર્ઘટનાના ખબર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે વખતે ટેલીફોન આવ્યો તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા અને માતુશ્રી મણિબેન સામાયિક–પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં, માત્ર એક નોકર જ ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલિફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કાંઈ ટેલીફોનમાં હકીકત સમજી શકયો નહીં અને સાચા સમાચાર મોડા મળ્યા. સ્પેશ્યલ પ્લેનથી ફલોદી પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસંસ્કાર થઇ ગયો. સૂચનાનો ટેલીફોન અડધી કલાક

મોડા પહોંચ્યો ને કદરો સમયસર પહોંચ્યો હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબરૂપે પણ કદેરો જોવાનો અને અંતિમ દર્શનનો પ્રસંગ મળત પરંતુ અંતરાય કર્મે તેમ બન્યું નહીં.

આથી ફોનનો પોગ્રામ પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તા. ૧૪-૮-૫૭ ના રોજ ટ્રેન મારફત કુંડોદી પહોંચ્યાં, શ્રી દુર્લભજીભાઈ અને મણિબેને પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યા

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાણીને અને ધૈર્યનું એકાએક ઐક્ય કરીને, શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાના સાંત્વન અર્થે ઉપદેશ શરૂ કર્યો એનો ટૂંકામાં સાર આ પ્રમાણે છે

"હવે તો એ રત્ન ચાલ્યુ ગયુ ! સમાજનો આશાદીપક ઓલવાઈ ગયો ! ઝટ ઊગીને આથમી ગયો ! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી"

શ્રી વિનોદમુનિના સંસારપક્ષના માતુશ્રી મણિબેનને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે, બેન ! ભાવિ પ્રબળ છે આ બાબતમાં મહાપુરુષોએ પણ હાથ ધોઈ નાખ્યા છે અને સૌને મરણને શરણ થવું પડે છે તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું ગજું છે ? હવે તો શોક દૂર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આદર્શ લઈને માત્ર ધીરજ ધરવાની રહી.

પૂ. શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય—

આકસ્મિક તેમજ અલ્પકાળના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદમુનિના વિષે અનુભવ થયો, કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષા 'अट्ठिमिंजा पेमाणु रागरत्ते' નો પરિચય કરાવતી હતી. ખાસ સાંસારિક પ્રખર વૈભવ તરફ તેમની રુચિ દષ્ટિગોચર થતી ન હતી. પરંતુ તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિષય વિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તલ્લીન દેખાતા હતા. ખાસ પરિચયનો અભાવે વૈરાગ્ય પણ તેમની ધારણા તેમની ધર્માનુસંગિતા તથા જીવનચર્યાથી રુચિ કાર્ય કરવામાં પણ મતાગ્રહના સ્થાને મુખ્યાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના બે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૧—તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયમેવ દીક્ષા કેમ લીધી ?

ઉત્તર—પાંચમાં આરામાં ભદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવંતા (અતિમુક્ત) કુમારને તેની માતુશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે સ્વયમેવ દીક્ષા લીધી ત્યારબાદ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા તે જ રાત્રે તેણે બારમી ભીખ્ખુની પડિમા અંગીકાર કરી અને શિયાળણીના પરિષહથી કાળ કરી નલીનગુલ્મ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

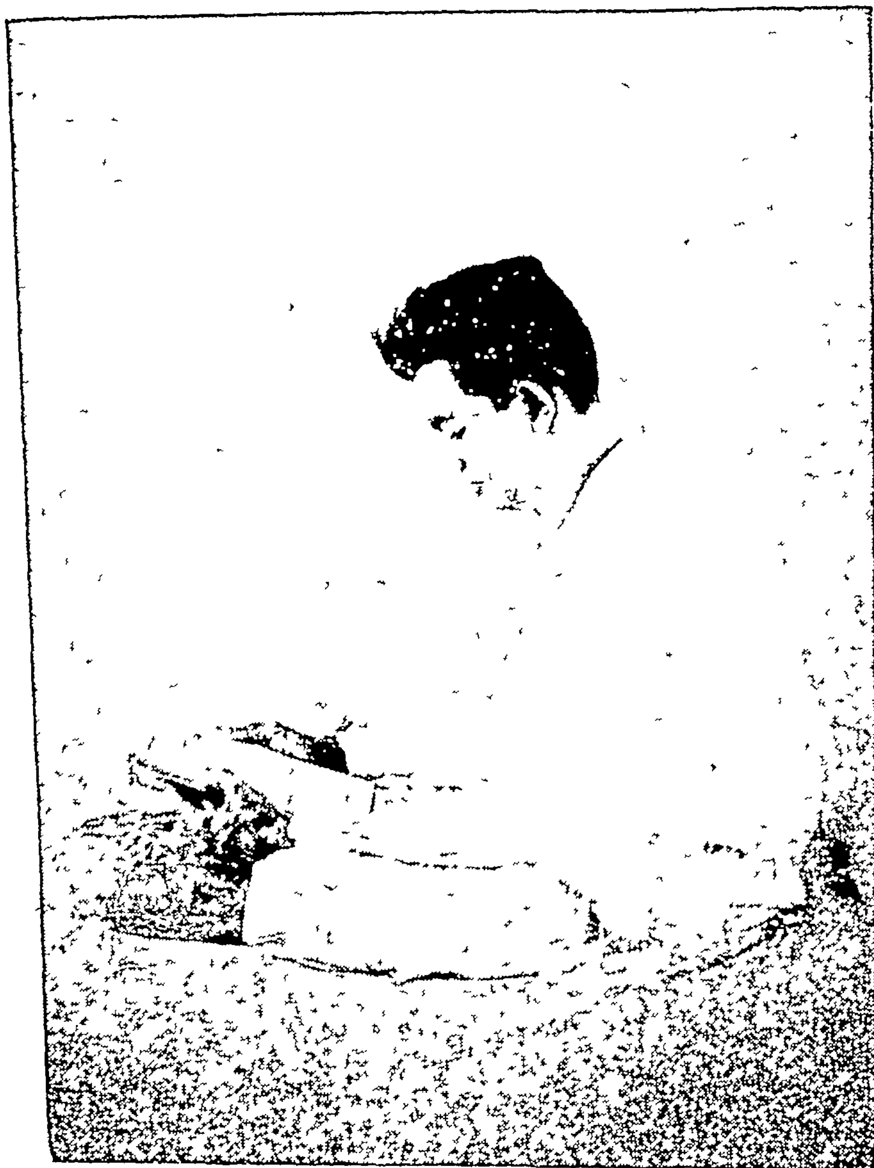
પ્રશ્ન ૨—આવા વૈરાગી જીવને આવો ભયંકર પરીષહ કેમ આવે ?

ઉત્તર—કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મરણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે. જુઓ ગજસુકુમાર મુનિ, મેતારજ મુનિ, કોશલ મુનિ, કારણ કે તેમની સત્તામાં હજારો ભવનાં કર્મ હોવા જોઇએ, ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જવું હતું, તો મરણાતિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલાં બધાં કર્મ કેવી રીતે ખપે ? બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરીષહ આવ્યો, જે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હોય.

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા તથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે તેમાંથી અહીં સાર રૂપે સક્ષેપ કરેલ છે.

" असंखयं जीविय मा पमायए "

...... શ્રી વિનોદકુમાર વીરાણી

(દીક્ષા લીધા પહેલાં શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતા)

જન્મ : પોર્ટસુદાન સાં. ૧૯૯૨

દીક્ષા

ખીચન - (રાજસ્થાન)

સં. ૨૦૧૩ વૈશાખ વદ ૧૨

તા. ૨૬-૫-૫૭ રવિવાર

નિર્વાણ

ફલોદી - (રાજસ્થાન)

સા. ૨૦૧૩ શ્રાવણ શુદ ૧૨

તા. ૭-૮-૫૭ બુધવાર

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

વચ્ચે બેઠેલા
લાલાજી કિશનચંદજી સા જોહરી
ઉભેલા સુપુત્ર ચિ મહેતાબચન્દજી સા. જૈન
નાના – અનિલકુમાર જૈન (દોયત્તા)

(સ્વ) શેઠશ્રી શામજીભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી–રાજકોટ

શેઠશ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ

શેઠશ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ વીરાણી
રાજકોટ.

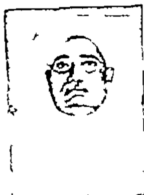

(સ્વ) શેઠશ્રી દિનેશભાઈ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ) શેઠશ્રી છગનલાલ શામળદાસ ભાવસાર
અમદાવાદ

આત્મમુરબ્બીશ્રીઓ

(સ્વ) શેઠશ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિઆ
ભાણવડ

(સ્વ.) શેઠ રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

૧ વચ્ચે બેઠેલા મોટાભાઈ શ્રીમાન મૂલચંદજી
જવાહીરલાલજી બરડિયા
૨ બાજુમાં બેઠેલા ભાઈ ભિખીલાલજી બરડિયા
૮ ઉભેલા સૌથી નાનાભાઈ પૂનમચંદ બરડિયા

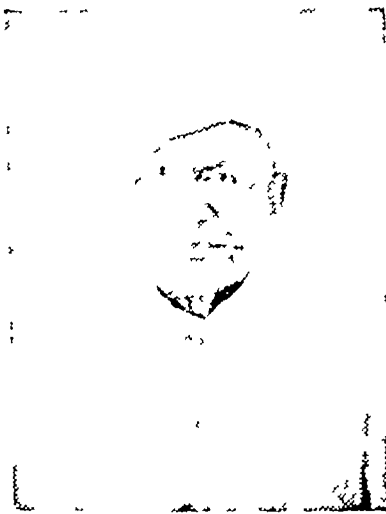

શેઠશ્રી જેસિંગભાઈ પાચાભાતભાઈ
અમદાવાદ

સ્વ શેઠશ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

શ્રી વૃજલાલ દુર્લભજી પારેખ
રાજકોટ.

કોઠારી હરગોવિંદ જેચંદભાઈ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મિશ્રીલાલજી લાલચંદજી સા. લુણિયા
તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજજી લાલચંદજી સા

(સ્વ) શેઠશ્રી ધારશીભાઇ જીવણલાલ
બારસી.

સ્વ. શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુકનચંદજી સા.
બાલિયા પાલી મારવાડ.

આદ્યમુરબ્બીશ્રી

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખંભાત

આદ્યમુરબ્બીશ્રી દાનવીર

स्व सेठ ताराचंदजी साहेब गेलडा
मद्रास

श्रीवीतरागाय नमः

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रति-विरचितया

प्रियदर्शिन्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं

व्याख्याप्रज्ञप्त्यपरनामकम्

श्री-भगवतीसूत्रम्

चतुर्थो भागः

पञ्चमशतकस्योद्देशकार्थसंग्रहगाथेयम्-

'चंप-रवि-अनिल-गंठिय-सद्द, छउमाऽऽउ एयण नियंठे,

रायगिहं चंपा-चंदिमा य दस पंचमम्मि सये ॥

छाया—चम्पा-रविरनिलो ग्रन्थिका शब्दः, छद्मस्थाऽऽयुरेजनं निर्ग्रन्थः ।

राजगृहं चम्पा-चन्द्रमाश्च दश पञ्चमे शतके ॥

टीका—चतुर्थशतकान्ते लेश्याया निरूपितत्वेन पञ्चमशतके प्रायशो लेश्यावतां निरूपणार्थं दशोद्देशकार्थसंग्रहो गाथया क्रियते-" चंप-रवि-अनिल-" इत्यादि । तत्र चम्पानगर्यां सूर्यविषयकप्रश्नस्य समाधानात्मक-निर्णयः पञ्चम-

---

पंचम शतक का पहिला उद्देशक प्रारंभ

चतुर्थ शतक के अन्त में लेश्याओं का निरूपण किया गया है। सो अब इस पंचम शतक में प्रायः उन लेश्याओं से युक्त जो हैं उन का निरूपण किया जाता है। इस शतक में दश उद्देशे हैं। चंप रवि इत्यादि गाथा द्वारा उन दश उद्देशकों में क्या २ विषय कहा है यह बात संग्रह कर प्रकट की गई है। गाथाका अर्थ इस प्रकार है-चंपानगरी में इन्द्रभूति गौतम ने प्रभु से सूर्य के विषय में जो प्रश्न

પાંચમાં શતકનો પહેલા ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ

ચોથા શતકમા લેશ્યાઓનુ નિરૂપણ કરાયુ છે હવે આ પાંચમાં શતકમા, એ લેશ્યાઓથી યુક્ત જે જીવો છે તેમનુ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે આ શતકમાં દસ ઉદ્દેશકો છે તે દસે ઉદ્દેશકોમા આવતા વિષયનો ' ચંપ રવિ" ઇત્યાદિ. ગાથામા સગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે-આ ગાથાનો અર્થ નીચે મુજબ છે.

शतकस्य प्रथमे उद्देशके विहितः, द्वितीये वायुविषयकप्रश्नस्य निर्णयः कृतः, तृतीये जालग्रन्थिकाज्ञापनीयार्थविषयको निर्णय प्रतिपादितः, चतुर्थे शब्दविषयप्रश्नोत्तरयोर्निर्णय, पञ्चमे छद्मस्थवक्तव्यता प्रतिपादिता षष्ठे आयुषोऽल्पत्व दीर्घत्वादीनां प्रतिपादन कृतम्, सप्तमे पुद्गलानामेजनाद्यर्थप्रतिपादनं कृतम्, अष्टमे निर्ग्रन्थिपुत्राभिधानानगारविहित पदार्थविचारसारनिर्णयः, नवमे राजगृह नगरविषयको विचारो विहितः, दशमे च चम्पानगर्यां चन्द्रविषयिणी वक्तव्यता प्रतिपादितेति गाथार्थः ॥

सूर्य वक्तव्यता प्रस्तावः—

मूलम्—"तेण कालेण, तेण समएणं, चंपा नाम नयरी होत्था, वण्णओ, तीसे णं चंपाए नयरीये पुण्णभद्दे णाम

किया है, उसका समाधान इस पंचम शतक के प्रथम उद्देशक में प्रकट किया गया है। द्वितीय उद्देशक में वायु विषयक प्रश्न का समाधान प्रकट किया गया है। तृतीय उद्देशक में जालग्रन्थिका के उदाहरण ऊपर से विवक्षित अर्थ विषयक निर्णय को प्रकट किया है। चतुर्थ उद्देशक में शब्द के ऊपर किये गये प्रश्नों का और उत्तरों का निर्णय प्रकट किया गया है। पंचम उद्देशक में छद्मस्थ की वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है। छट्ठे उद्देशक में आयु की अल्पता और दीर्घता आदि का कथन किया गया है। सप्तम उद्देशक में पुद्गलों के कंपन का विचार किया गया है। आठवें उद्देशक में निर्ग्रन्थ नाम के अनगार से पदार्थों का विचार किया है। नवम उद्देशे में राजगृह नगर का विचार हुआ इस बातको कहा गया है। तथा दशवें उद्देशे में चंपा नगरी में चन्द्रविषयक वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है। इस प्रकार से इस गाथा का अर्थ है ॥

ચંપાનગરીમાં ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમે સૂર્યના વિષયમાં જે પ્રશ્નો કર્યા છે, તેનું મહાવીર પ્રભુએ પાંચમાં શતકના પહેલા ઉદ્દેશકમાં સમાધાન કર્યું છે બીજા ઉદ્દેશકમાં વાયુ વિષયક પ્રશ્નનું સમાધાન કરાયુ છે ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં જાલગ્રન્થિકાના ઉદાહરણથી વિવક્ષિત અર્થ વિષયક નિર્ણય પ્રકટ કર્યો છે ચોથા ઉદ્દેશકમાં શબ્દ વિષે પૂછાયેલાં પ્રશ્નોના ઉત્તરોનું પ્રતિપાદન કરાયુ છે પાંચમાં ઉદ્દેશકમાં છદ્મસ્થની વક્તવ્યતાનુ પ્રતિપાદન કરાયુ છે, છટ્ઠા ઉદ્દેશકમાં આયુની અલ્પતા દીર્ઘતા આદિનુ કથન કરાયુ છે સાતમા ઉદ્દેશકમાં પુદ્ગલોના કંપનનો વિચાર કરાયો છે આઠમાં ઉદ્દેશકમા નિર્ગ્રન્થ નામના અણગારે પદાર્થોનો વિચાર કર્યો છે નવમાં ઉદ્દેશકમા રાજગૃહ નગર વિષે અને દસમાં ઉદ્દેશકમાં ચંપા નગરીમાં પૂછાયેલા ચન્દ્ર વિષયક પ્રશ્નોનું સમાધાન કર્યું છે આ પ્રકારનો ગાથાનો વિસ્તૃત અર્થ થાય છે

चेइए होत्था, वण्णओ सामीसमोसड्ढे, जाव-परिसा पडिगया, तेणं कालेणं, तेणं समएणं, समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई नामं अणगारे, गोयमगोत्तेणं जाव-एवं वयासी-जंबुद्दीवे णं भंते ! दीवे सूरिया उदीणपाईणमुग्गच्छ पाईण-दाहिण मागच्छंति, पाईण-दाहिण मुग्गच्छ, दाहिण पडीण मागच्छंति, दाहिण-पडीण मुग्गच्छ, पडीण-उइण-मागच्छंति, पडीण-उइण मुग्गच्छ, उदीचि-पाईण मागच्छंति ? हंता. गोयमा ! जंबुद्दीवेणं दीवे सूरिया उदीची-पाईण मुग्गच्छ जाव-उदीच-पाईण मागच्छंति ॥ सू० १ ॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये खलु चम्पा नाम नगरी आसीत्-वर्णकः, तस्यां चम्पायां नगर्यां पूर्णभद्रं नाम चैत्यम् आसीत्, वर्णकः, स्वामी समवसृतः, यावत्-पर्षत् प्रतिगता, तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो

(तेणं कालेणं तेणं समएणं) इत्यादि।

सूत्रार्थ—(तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल और उस समय में (चंपानामं नयरी होत्था) चंपा नाम की नगरी थी। (वण्णओ) वर्णक (तीसे णं चंपाए नयरीए पुण्णभद्दे णामं चेइए होत्था) उस चंपा नगरी में पूर्णभद्र नाम का चैत्यथा। (वण्णओ) वर्णक (सामी समोसड्ढे) वहां महावीर स्वामी पधारे (जाव परिसा पडिगया) यावत् सभा अपने २ स्थान पर वापिस गई। (तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल और उस समय में (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान्

"तेण कालेणं तेणं समएणं" ઈત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(तेणं कालेणं तेणं समएणं) તે કાળે અને તે સમયે, (चंपा नाम नयरी होत्था) ચંપા નામે નગરી હતી (वण्णओ) તેનું વર્ણન કરવુ. (तीसे णं चंपाए नयरीए पुण्णभद्दे णामं चेइए होत्था) તે ચંપા નગરીમાં પૂર્ણભદ્ર નામનું એક ચૈત્ય હતું. वण्णओ) તેનું વર્ણન કરવું. (सामीसमोसड्ढे) ત્યાં મહાવીર સ્વામી પધાર્યા (जाव परिसा पडिगया) પરિષદ પોતાને સ્થાને પાછી ફરી, ત્યા સુધીનું વર્ણન કરવુ. (तेणं कालेणं तेणं समएणं) તે કાળે અને તે સમયે (समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના

महावीरस्य ज्येष्ठोऽन्तेवासी इन्द्रभूतिर्नाम अनगारः, गौतमगोत्रो यावत्-एवम् अवादीत्-जम्बूद्वीपे खलु भदन्त! द्वीपे सूर्यौ उदीचीन-प्राचीनम् उद्गत्य, प्राचीन दक्षिणम् आगच्छतः, प्राचीन-दक्षिणम् उद्गत्य दक्षिण-प्रतीचीनम् आगच्छतः, दक्षिण प्रतीचीनम् उद्गत्य प्रतीचीन-उदीचीनम् आगच्छत, प्रतीचीन-उदीचीनम् उद्गत्य उदीची-प्राचीनम् आगच्छतः? हन्त, गौतम! जम्बूद्वीपे द्वीपे सूर्यौ उदीची-प्राचीनम् उद्गत्य यावत्-उदीची-प्राचीनम् आगच्छतः ॥सू०१॥

महावीर के (जेट्ठे अंतवासी इंदभूईणामं अणगारे गोयमगोत्ते णं जाव एवं वयासी) ज्येष्ठ अंतेवासी-शिष्य इन्द्रभूति नाम के अनगार ने जो गौतम गोत्र के थे, यावत् इस प्रकार से पूछा-(जंबुद्दीवे णं भंते! दीवे सूरिया उदीण-पाईणमुग्गच्छ पाईण-दाहिण-मागच्छंति, पाईण-दाहिण मुग्गच्छ दाहिण-पडीणमागच्छंति) हे भदन्त! जम्बूद्वीप नाम के द्वीप में दो सूर्य हैं। वे ईशान दिक्कोण में उदय होकर आग्नेयदिक्कोण में अस्त होते हैं-अथवा अग्निदिक्कोण में उदयहोकर नैऋतदिशा में अस्त होते हे? (दाहि णा-पडीणमुग्गच्छ पडीण उइणमागच्छंति) या नैऋत्यकोण में उदय होकर, वायव्य कोने में अस्त होते हैं? (पडीण उदीण मुग्गच्छ उदीचि पाइणमागच्छंति) अथवा वायव्यकोण में उदय होकर ईशान कोण में अस्त होते हैं? (हता गोयमा! जबुद्दीवे णं दीवे सूरिया उदीची पाईण मुग्गच्छ जाव उदीचपाईणमागच्छंति) हां गौतम! इसी तरह से सूर्यो का उदय होना और अस्त होना होता रहता है जंबूद्वीप नामके

(जेट्ठे अंतेवासी इन्दभूई नामं अणगारे गोयमगोत्तेणं जाव एव वयासी) જ્યેષ્ઠ અંતેવાસી (શિષ્ય) ઇન્દ્રભૂતિ નામના અણગાર હતા તેઓ ગૌતમ ગોત્રના હતા 'यावत्' તેમણે મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યુ-(जंबुद्दीवे णं भंते! दीवे सूरिया उदीण पाईणमुग्गच्छ पाईण दाहिणमागच्छंति, दाहिण-पाईणमुग्गच्छ दाहिण-पडीणमागच्छंति) હેભદન્ત! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં બે સૂર્ય છે તેઓ ઇશાનકોણમાં ઉદય પામીને અગ્નિકોણમા અસ્ત પામે છે? અથવા અગ્નિકોણમાં ઉદય પામી નૈઋત્ય કોણમાં અસ્ત પામે છે? (दाहिण-पडीणमुग्गच्छ पडीण-उइणमागच्छंति) અથવા નૈઋત્ય કોણમા ઉદય પામીને વાયવ્યકોણમાં અસ્ત પામે છે? (पडीण-उदीणमुग्गच्छ उदीचि पाइणमागच्छंति) અથવા વાયવ્યકોણમા ઉદય પામીને ઇશાન કોણમાં અસ્ત પામે છે, (हता गोयमा! जंबुद्दीवेणं दीवेसुरिया उदीची पाईणमुग्गच्छ जाव उदीचपाईणमागच्छंति) હા, ગૌતમ! એ જ પ્રમાણે સૂર્યોનો

टीका—शास्त्रकारः सूर्यसम्बन्धिवक्तव्यतामाह–' तेणं कालेणं ' इत्यादि। तस्मिन् काले ' तेण समयेणं ' तस्मिन् समये खलु ' चंपा णामं नयरी ' चम्पा नाम नगरी ' होत्था ' आसीत्, ' वण्णओ ' वर्णकः चम्पावर्णनाप्रतिपादक औपपातिकसूत्रोक्तपदसमुदायो विज्ञेयः ' तीसे ण ' तस्याः खलु ' चंपाए ' चम्पायाम् ' नयरीए ' नगर्याम् ' पुण्ण भद्दे णामं ' पूर्णभद्रं नाम ' चेइए ' चैत्यम् व्यन्तरायतनम् ' होत्था ' आसीत्, ' वण्णओ ' वर्णकः, तस्य वर्णनं पूर्ववद् बोध्यम्, तत्र ' सामी समोसड्ढे ' स्वामी महावीरः समवसृतः ' जाव–परिसा पडिगया ' यावत्–पर्षत् प्रतिगता। यावत्करणात् प्रभोः धर्मोपदेशं श्रोतुं पर्षत्

द्वीप में सूर्य उत्तर और पूर्व दिशा के अन्तराल ईशान में उदय होकर यावत् ईशान में अस्त होते हैं॥

टीकार्थ— शास्त्रकार ने इस सूत्र द्वारा सूर्य संबंधी वक्तव्यता का प्रतिपादन किया है। (तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल और उस समय में (चंपा णामं नयरी) चंपा नामकी नगरी (होत्था) थी।(वण्णओ) इसका वर्णन औपपातिक सूत्र में किया गया है। (तीसे णं) उस (चंपाए नयरीए) चंपा नगरी में (पुण्णभद्दे णामं चेइए) पूर्णभद्र नाम का चैत्य व्यन्तरायतन (होत्था) था। (वण्णओ) इस व्यन्तरायतन का भी वर्णन औपपातिक सूत्र में किया गया है। (स्वामी समोसड्ढे) महावीर प्रभु का वहां पर समवसरण हुआ (जाव परिसा पडिगया) यावत् परिषदा अपने २ स्थान पर वापिस चली गई। (यावत्) शब्द से यहां (प्रभोः धर्मोपदेशं श्रोतुं) प्रभु के धर्मोपदेश को सुनने के लिये

ઉદય અને અસ્ત થતો રહે છે–જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં સૂર્ય ઈશાનમા ઉદય પામીને (યાવત્) ઈશાનમા અસ્ત પામે છે

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા સૂર્યની વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે (तेण कालेण तेण समएण) તે કાળે અને તે સમયે, " चंपा णामं नयरी होत्था " ચંપા નામે એક નગરી હતી " वण्णओ " તેનું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાં કર્યા પ્રમાણે સમજવુ. " तीसेणं चंपाए " તે ચપા નગરીમાં " पुण्णभद्दे णामं चेइए होत्था " પૂર્ણભદ્ર નામે ચૈત્ય (વ્યન્તરાયતન) હતું (वण्णओ) તે ચૈત્યનુ વર્ણન પણ ઔપપાતિકસૂત્રમાં કર્યા મુજબ સમજવું. ૨ " सामीसमोसड्ढे ત્યા મહાવીરસ્વામીનું સમવસરણ થયું." " जाव परिसा पडिगया " પ્રભુનો ધર્મોપદેશ સાંભળવાને માટે પરિષદ નીકળી. ધર્મોપદેશ સાભળીને પરિષદ. (જન સમૂહ) વિખરાઇ ગઇ. (जाव) પદથી ઉપરનો

निर्गच्छति ' इति सङ्ग्रहम् । तत ' तेण कालेणं ' तस्मिन् काले ' तेणं समएणं ' तस्मिन् समये खलु ' समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी ' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठः सर्वप्रथमोऽन्तेवासी शिष्यः ' इंदभूई ' इन्द्रभूतिः ' णामं ' नाम ' अणगारे ' अनगारः ' गोयमगोत्तेणं ' गौतमगोत्र खलु ' जाव -एवं वयासी-' यावत्-एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्, वक्तव्यविषयमाह- ' जम्बूद्दीवेणं भंते ! ' हे भदन्त ! जम्बूद्वीपे खलु ' दीवे ' द्वीपे ' सूरिया ' सूर्यौ, जम्बूद्वीपे द्वयोरेव सूर्ययोः सद्भावेन सूर्यौ इत्युक्तम्, ' उदीण-पाईणमुग्ग च्छ ' उदीचीन-प्राचीनम् उद्गत्य, उदगत उदीचीनम्, उत्तरदिक् भागेन प्राचीनम् पूर्वदिक् तदुभयस्यासन्न दिग् तराल क्षेत्रदिगपेक्षया पूर्वोत्तरदिगन्तरम् ईशान-कोणम् उद्गत्य समोदय प्राप्य ' पाईण-दाहिणमागच्छति ' प्राचीन-दक्षिण दिग

(पर्षत् निर्गच्छति) जनसमूहनिकला इस पाठ का संग्रह हुआ है। (तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल और उस समय में (समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी) श्रमण भगवान् महावीर के ज्येष्ठ सर्व प्रथम शिष्य (इंदभूई) इन्द्रभूति (णाम) नामके (अणगारे) अनगारने (गोयमगोत्ते णं) जो कि गौतम गोत्रीय थे (जाव एवं वयासी) यावत् इस प्रकार से पूछा-(जम्बुद्दीवे णं भंते ! दीवे) हे भदन्त ! जंबूद्वीप नामके द्वीप में (सूरिया) दो सूर्य (जंबूद्वीप में दो सूर्य और दो चंद्रमा है ऐसा सिद्धान्त का कथन है इसीलिये यहां पर (सूरिया) ऐसा पाठ कहा गया है) (उदीण पाईण उग्गच्छ) उदीचीन उत्तरदिशा और प्राचीन पूर्वदिशा इन दोनों के अन्तरालरूप क्षेत्र में ईशानकोण में उदय को प्राप्त होकर (पाईणदाहिणमागच्छति) प्राचीन पूर्वदिशा और द

ભાવાર્થ પ્રકટ કરાયો છે " तेणं कालेणं तेणं समएणं " તે કાળે અને તે સમયે " समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी ' શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના જ્યેષ્ઠ અન્તેવાસી પટ્ટશિષ્ય-" इंदभूई णामं अणगारे " ઇન્દ્રભૂતિ નામના અણગાર હતા " गोयमगोत्तेणं ' તેઓ ગૌતમ ગોત્રના હતા ' जाव एवं वयासी " તેમણે વંદણા નમસ્કાર કરીને મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું " जम्बुद्दीवे णं भंते ! दीवे હે ભદન્ત ! જબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ' सूरिया " બે સૂર્યો (જબૂદ્વીપમાં બે સૂર્યો અને બે ચન્દ્રમા છે, એવું સિદ્ધાન્તનું કથન છે, તેથી અહીં सूरिया " પદનો પ્રયોગ કર્યો છે ' उदीण-पाईणउग्गच्छ " ઇશાન કોણમાં ઉદય પામીને (' उदीचीन ' એટલે ઉત્તર દિશા ' प्राचीन ' એટલે પૂર્વ દિશા, તે બન્નેની વચ્ચેના ઇશાન કોણમાં) " पाईण

न्तरालम्-अग्निकोणम् आगच्छतः, क्रमेणैवास्तंगच्छतः ? 'पाईण दाहिणमुग्गच्छ' प्राचीन-दक्षिणम् अग्निकोणम् उद्गत्य वा 'दाहिणपडीणमागच्छंति' दक्षिण-प्रतीचीनम् दिगन्तरम् नैर्ऋत्यकोणम् आगच्छतः ? अथवा 'दाहिणपडीणमुग्गच्छ' दक्षिण-प्रतीचीनम् नैर्ऋत्यकोणम् उद्गत्य 'पडीणमुदीणमागच्छंति' प्रतीचीन-उदीचीनं दिगन्तरं वायव्यकोणम् आगच्छतः क्रमेणैवास्तं प्राप्नुतः ? अथवा 'पडीण-उदीणमुग्गच्छ' प्रतीचीन-उदीचीनं दिगन्तरम् वायव्यकोणमिति यावत् उद्गत्य 'उदीचि-पाइण मागच्छंति' उदीचीनप्राचीनम् दिगन्तरालम्, ईशानकोणम् आगच्छतः ? अस्तं प्राप्नुतः किम् ? भगवान् तत्स्वीकुर्वन् आह-'हंता गोयमा !' इत्यादि । हे गौतम ! हन्त, सत्यं त्वत्कथनम्, यत् 'जंबूद्दीवेणं दीवे' जम्बूद्वीपे

क्षिणदिशा के अन्तरालरूप क्षेत्र में अग्निकोण में क्रम से अस्त होते हैं क्या अथवा (पाईण दाहिणमुग्गच्छ) प्राचीन, दक्षिण के अन्तरालरूप क्षेत्र अग्निकोण में उदित होकर (दाहिणपडीणमागच्छंति) दक्षिणदिशा और प्रतिचीनदिशा (पश्चिम) के अन्तरालरूप क्षेत्र नैऋत्यकोण में अस्त होते हैं क्या ? अथवा (दाहिणपडीणमुगच्छ) नैऋत्यकोण में उदित होकर (पडीणमुदीणमागच्छंति) वायव्यकोण में क्रम से अस्त होते हैं क्या ? अथवा (पडीण, उदीणमुग्गच्छ) प्रतीचीन उदीचीन दिशाके अन्तरालरूप क्षेत्र वायव्यकोने में उदित होकर (उदीचि पाइणमागच्छंति) उदीचीन प्राचीन दिशाओं के अन्तरालरूप क्षेत्र ईशान कोने में क्रम से अस्त होते हैं क्या ? इन प्रश्नों का स्वीकारात्मक उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि 'हंता गोयमा !' हां, गौतम ! जैसा तुमने प्रश्न [illegible] है वह वैसा ही है अर्थात सत्य है- जम्बूद्वीप में दो

दाहिणमागच्छंति" અગ્નિકોણમાં (પૂર્વ અને દક્ષિણ વચ્ચેના ખૂણામાં) શું અસ્ત પામે છે? અથવા "पाईण-दाहिणमुग्गच्छ" શું અગ્નિકોણમાં ઉદય પામીને "दाहिण पडीणमागच्छंति" નૈઋત્ય કોણમાં (દક્ષિણ અને પશ્ચિમ વચ્ચેના ખૂણામાં) અસ્ત પામે છે? અથવા "दाहिण पडीणमुगच्छ" નૈઋત્ય કોણમાં ઉદય પામીને "पडीणमुदीणमागच्छंति" શું વાયવ્ય કોણમાં અસ્ત પામે છે? અથવા "पडीण, उदीणमुगच्छ" શું વાયવ્ય કોણમાં ઉદય પામીને "उदीचि पाइणमागच्छंति" ઇશાનકોણમા અસ્ત પામે છે?

આ પ્રશ્નોનો હકારમા જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-"हंता, गोयमा !" હા, ગૌતમ ! એવું જ બને છે-જબૂદ્વીપમા બે સૂર્યો છે. તેઓ ઇશાનકોણમાં (પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા વચ્ચેના ખૂણામાં) ઉદય પામીને

खलु द्वीपे 'सूरिया' सूर्यौ 'उदीची-पाइण मुग्गच्छ' उदीचीन-प्राचीन दिगन्तरम् ईशानकोणम् उद्गत्य उदय प्राप्य 'जाव-उदीच-पाईण मागच्छंति' यावत्-उदीचीन-प्राचीनम् आगच्छतः क्रमेणास्तं यात किम्, यावत्करणात्-'प्राचीन-दक्षिणम् 'अग्निकोणम्' आगच्छतः प्राचीन-दक्षिणम् उद्गत्य (उदयं प्राप्य) दक्षिण-प्रतीचीनम् (नैर्ऋत्यकोणम्) आगच्छतः दक्षिण-प्रतीचीनम् उद्गत्य (उदयं प्राप्य) प्रतीचीन-उदीचीनम् (वायव्यकोणम् आगच्छतः, प्रतीचीन-उदीचीनमुद्गत्य' 'उदयं प्राप्य' इति संग्राह्यम्।

अत्रोद्गमनमस्तगमनञ्च सूर्यस्य द्रष्टृजनापेक्षया बोध्यम् तथाच येषां द्रष्टृणाम् उपर्युक्तौ सूर्यौ अदृश्यौ भूत्वा दृश्यौ भवतः, ते द्रष्टारः तौ उद्गतौ

सूर्य हैं। वे उदीचीन प्राचीन दिशा के अन्तरालरूप ईशान कोण में उदय को प्राप्त होकर 'जाव' यावत् 'उदीणपाईण मागच्छंति' उदीचीन प्राचीन दिशा के अन्तराल रूप क्षेत्र ईशानकोण में क्रम से अस्त होते हैं यहां (यावत) शब्द से (प्राचीनदक्षिणमागच्छतः, प्राचीन दक्षिण मुद्गत्य दक्षिणप्रतीचीनमागच्छतः दक्षिणप्रतीचीनमुद्गत्य प्रतीचीन मुदीचीनं आगच्छतः, प्रतीचीनउदीचीनमुद्गत्य (इस पूर्वोक्त पाठ का ही संग्रह किया है। उत्तर दिशा के पास का जो प्रदेश है वह उदीचीन, पूर्वदिशा के पास का जो प्रदेश है वह प्राचीन, उत्तर औ पूर्वदिशा के बीच का जो भाग है वह ईशानकोग, पूर्व और दक्षिणदिशा के बीचका जो भाग है वह अग्नेयकोण, दक्षिण और पश्चिम के बीच का जो भाग है वह नैऋत्यकोण है तथा पश्चिम और उत्तरदिशा का जो बीच का भाग है वह वायव्यकोण है। अमुक समय में सूर्य उदित होता है और अमुक समय में वह अस्त होता है ऐसा जो सूर्य के उदय और अस्त

"जाव" यावत् "उदीणपाईणमागच्छंति" क्रमशः ईशानकोण पर्यन्तनां क्षेत्र मां अस्त पामे छे अहीं जाव' (यावत् पदथी नीचेना पूर्वोक्त पाठनो समावेश करायो छे "प्राचीन दक्षिणमागच्छत', प्राचीनदक्षिणमुद्गत्य दक्षिण प्रतीचीनमागच्छत, दक्षिण प्रतीचीनमुद्गत्य प्रतीचीनमुदीचीनं आगच्छत', प्रतीचीन उदीचीनमुद्गत्य" उत्तरदिशानी पासेनो जे प्रदेश छे तेने (उदीचीन) अने पूर्वदिशानी पासेना प्रदेशने (प्राचीन) कहेवामां आवेल छे उत्तर अने पूर्वदिशा वच्चे ईशानकोण छे पूर्व अने दक्षिण दिशा वच्चे अग्निकोण छे, दक्षिण अने पश्चिम वच्चे नैऋत्य कोण छे अने पश्चिम अने उत्तर दिशा वच्चे वायव्य कोण छे

(अमुक समये सूर्य उगे छे अने अमुक समये सूर्य आथमे छे आ प्रमाणे सूर्यना उदय अने अस्त विषेनुं जे कथन छे, ते कथन सूर्यने देख

इति व्यवहरन्ति, येषां तु दृश्यौ भूत्वा अदृश्यौ भवतस्ते तौ अस्तं गतौ इति व्यवहरन्ति इति तयोरुदयास्तमययोः द्रष्टृजनसापेक्षतयाऽनियतत्वमवसेयम् ।

उक्तञ्च—" जह जह समये समये पुरओ संचरइ भक्खरो गयणे,
तह तह इओ वि नियमा जासइ रयणीय भावत्थो,
एवं च सया नराणं उदयत्थमणाइं होंतिऽनिययाइं,
सयदेस भेए कस्सइ किंची ववदिस्सइ नियमा,

होने का व्यवहार होता है वह सूर्य को देखने वाले मनुष्यों की अपेक्षा होता है ऐसा जानना चाहिये। कारण की समग्र-भूमण्डल पर सूर्य के उदय होने का और अस्त होने का समय नियत नहीं है। अच्छी तरह से विचार किया जाय तो दोनों ही सूर्य लोगों के समक्ष सदा उपस्थित ही रहते हैं,परन्तु जब कोई सूर्य-आवारक द्रव्य सूर्यों की आड़में आजाता है तब अमूक देशके मनुष्य उन्हे देख नही पाते अतःउनकी दृष्टि के अनुसार सूर्य अस्त हो गया ऐसा व्यवहार होता है। और जब वह आवारकद्रव्य उनके आड़े नहीं आता है तब अमुक देश के मनुष्य सूर्य को देखते हैं तो वे कहते हैं कि सूर्य उदित हो गया। इस तरह " उपर्युक्त सूर्य अदृश्य होकर जब दर्शक जनों उसको देखते हैं तो उनमें उदय हो गये ऐसा व्यवहार होता है और जब दृश्य होकर वे दर्शक जनों की दृष्टि से ओझल हो जाते है तब अस्त हो गये ऐसा उनमें व्यवहार होता है) सूर्यों के उदय अस्त का यह व्यवहार उनके दर्शक जनों की अपेक्षा वाला होने के कारण अनियत जानना चाहिये।

નારા મનુષ્યોની અપેક્ષાએ કરવામાં અવેલ છે, એમ સમજવુ. કારણુ કે સમસ્ત ભૂમંડળ ઉપર સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત થવાનો કોઇ નિયત સમય નથી જો બરાબર વિચાર કરવામાં અવેતો બન્ને સૂર્યો લોકોની સમક્ષ સદા ઉપસ્થિત (મોજૂદ) જ રહે છે. પરન્તુ જ્યારે કોઇ આવારક (આચ્છાદિત કરનારૂં) દ્રવ્ય સૂર્યોની આડે આવી જાય છે, ત્યારે અમુક દેશના લોકો તેમને દેખી શકતા નથી તેથી તેઓની દૃષ્ટિએ (સૂર્ય અસ્ત પામી ગયો,) એવો વ્યવહાર થાય છે. પણ જ્યારે તે આવરક દ્રવ્ય ત્યાથી દૂર થઈ જાય છે ત્યારે તે લોકો તેને દેખી શકે છે, અને કહે છે કે (સૂર્યના ઉદય થઇ ગયો.) આ રીતે (ઉપર્યુક્ત સૂર્ય અદૃસ્ય થઇને ફરીથી જ્યારે દર્શકોની નજરે પડે છે ત્યારે તેઓ કહે છેકે (સૂર્યના ઉદય થયો) અને પહેલાં દૃશ્ય હોય એવો સૂર્ય જ્યારે દર્શકોથી અદૃસ્ય બને ત્યારે દર્શકો કહે છે કે (સૂર્ય અસ્ત પામ્યો.) સૂર્યના ઉદય-અસ્તનો આ વ્યવહાર તેના દર્શકોની અપેક્ષાએ જ કરાયો છે એમ સમજવું અને તેથી જ તેને અનિયત સમજવો.

सइ चेव य निदिट्ठो भद्दमुहुत्तो कमेण सव्वेसिं केसिं,
चीदाणिं पिय विसयपमाणे रवी जेसिं " इत्यादि ।
छाया-" यथा यथा समये समये पुरतः सञ्चरति भास्करो गगने,
तथा तथा इतोऽपि नियमात् जायते रजनी च भावार्थः,
एवञ्च सदा नराणामुदया-स्तम (य) नानि भवन्ति अनियतानि,
स्वकदेशभेद् कस्यचित् किञ्चिद् व्यपदिश्यते नियमात्,
सकृदेव च निर्दिष्टः भद्रमुहूर्तः क्रमेण सर्वेषां केषा-
ञ्चिदिदानीमपि च विषयप्रमाणे रविर्येषाम् ' इति ।
एतावता सूत्रेण रवेश्चतसृष्वपि दिक्षु गमनं प्रतिपादितं, तेन यत्तु 'सूर्यः पश्चिमसमुद्रं प्रविश्य पातालेन गमनं कृत्वा समुद्रे उदेति' इत्युक्तं तन्निरास्तम्॥१॥

कहा भी है—समय २ पर जैसे २ सूर्य आगे २ आकाश में गति करता हुआ चलता है, उसी तरह से इस तरफ भी रात्रि होती चली जाती है यह बात सत्य है। अतःजब इस प्रकार से है कि सूर्य की गति ऊपर ही उसके उदित होने का और अस्त होने का व्यवहार निर्भर है, तो फिर मनुष्यों के हिसाब से उनका उदित और अस्त होना ये दोनों बातें अनियमित हैं । इत्यादि । सूर्य चारों दिशाओं में गमन करता है आकाश में सूर्य समस्त दिशाओं में फिरता है-यह बात इस मूल सूत्र द्वारा प्रकट की गई है, तो जो लोग ऐसा मानते हैं कि (सूर्य पश्चिम के समुद्र में प्रविष्ट होकर पाताल से गमन करता हुआ पूर्वसमुद्र में उदित होता है) उनका यह कथन योग्य नहीं है क्यों कि सूर्य की गति चारों दिशाओं में होती है यह बात पूर्वोक्त सूत्र से प्रकट की गई है ॥सू०१॥

કહ્યું પણ છે—સમય સમય પર જેમ જેમ સૂર્ય આકાશમાં આગળને આગળ ગમન કરે છે તેમ તેમ તે તરફ પણ રાત્રિ થતી જાય છે, એ વાત સત્ય છે આરીતે જો સૂર્યની ગતિ ઉપર જ તેના ઉદય અને અસ્ત થવાનો વ્યવહાર નિર્ભર હોય, તો મનુષ્યોની દૃષ્ટિએ તેમનો ઉદય અને અસ્ત થવાની વાતો અનિયમિત જ છે

(સૂર્ય ચારે દિશામાં ગમન કરે છે-આકાશમાં સૂર્ય સમસ્ત દિશાઓમાં ફરે છે,) આ વાત મૂળસૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરી છે

આ કથન દ્વારા લોકોની નીચેની માન્યતાઓનું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે- (સૂર્ય પશ્ચિમ સમુદ્રમાં પ્રવેશીને પાતાળમાં ગમન કરીને પૂર્વ સમુદ્રમાં ઉદય પામે છે.) આ માન્યતાનું એ સૂત્રદ્વારા ખંડન કરાયું છે કારણ કે સૂર્યની ગતિ ચારે દિશામાં થાય છે,એવું પૂર્વોક્ત સૂત્રદ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે ॥સૂ.૧॥

मूलम्—" जया णं भंते ! जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे दिवसे हवइ, तयाणं उत्तरड्ढेऽवि दिवसे भवइ, जयाणं उत्तरड्ढेऽवि दिवसे भवइ, तयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं राई भवई ? हंता, गोयमा ! जयाणं जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे वि दिवसे जाव-राई भवइ जया णं भंते ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमे णं दिवसे भवइ, तयाणं पच्चत्थिमेण वि दिवसे भवइ, जयाणं पच्च-त्थिमेणं दिवसे भवइ, तयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं राई भवइ ? हंता, गोयमा ! जयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरपुरत्थिमेणं दिवसे जाव – राई भवइ जयाणं भंते ! जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे उक्कोसए अट्ठारस-मुहुत्ते दिवसे भवइ, तयाणं उत्तरड्ढे वि उक्कोसए अट्ठारस-मुहुत्ते दिवसे भवइ, जयाणं उत्तरड्ढे उक्कोसए अट्ठारस मुहुत्ते दिवसे भवइ, तयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पुरत्थिम—पच्चत्थिमेणं जहन्निया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ ? हंता, गोयमा ! जयाणं जंबुद्दीवे दीवे जाव—दुवालसमुहुत्ता राई भवइ, जयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पुरत्थिमे उक्कोसए अट्ठारस मुहुत्ते दिवसे भवइ, तयाणं जंबुद्दीवे दीवे पच्चत्थि-मेण वि उक्कोसेणं अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ, जयाणं पच्चत्थिमेणं उक्कोसिए अट्ठारस मुहुत्ते दिवसे भवइ, तया णं भंते ! जंबुद्दीवे दीवे उत्तरे दुवालसमुहुत्ता जाव—राई

सह चेव य निद्दिट्ठो भरहमुहुत्तो कमेण सव्वेसिं केसिं,
चीदाणिं पिय विसयपमाणे रवी जेसिं " इत्यादि ।

छाया–" यथा यथा समये समये पुरतः सञ्चरति भास्करो गगने,
तथा तथा इतोऽपि नियमात् जायते रजनी च भावार्थः,
एवञ्च सदा नराणामुदया-स्तम (य) नानि भवन्ति अनियतानि,
स्वकदेशभेद कस्यचित् किञ्चिद् व्यपदिश्यते नियमात्,
सकृदेव च निर्दिष्टः भरतमुहूर्तः क्रमेण सर्वेषां केषा-
ञ्चिदिदानीमपि च विषयप्रमाणे रविर्येषाम् ' इति ।

एतावता सूत्रेण रवेश्चतसृष्वपि दिक्षु गमनं प्रतिपादितं, तेन यत्तु 'सूर्यं पश्चिमसमुद्रं प्रविश्य पातालेन गमनं कृत्वा समुद्रे उदेति' इत्युक्तं तदपास्तम्॥१॥

कहा भी है—समय २ पर जैसे २ सूर्य आगे २ आकाश में गति करता हुआ चलता है, उसी तरह से इस तरफ भी रात्रि होती चली जाती है यह बात सत्य है। अतःजब इस प्रकार से है कि सूर्य की गति ऊपर ही उसके उदित होने का और अस्त होने का व्यवहार निर्भर है, तो फिर मनुष्यों के हिसाब से उनका उदित और अस्त होना ये दोनों बातें अनियमित हैं। इत्यादि। सूर्य चारों दिशाओं में गमन करता है आकाश में सूर्य समस्त दिशाओं में फिरता है–यह बात इस मूल सूत्र द्वारा प्रकट की गई है, तो जो लोग ऐसा मानते हैं कि (सूर्य पश्चिम के समुद्र में प्रविष्ट होकर पाताल से गमन करता हुआ पूर्वसमुद्र में उदित होता है) उनका यह कथन योग्य नहीं है क्यों कि सूर्य की गति चारों दिशाओं में होती है यह बात पूर्वोक्त सूत्र से प्रकट की गई है ॥सू०१॥

કહ્યું પણ છે—સમય સમય પર જેમ જેમ સૂર્ય આકાશમાં આગળને આગળ ગમન કરે છે, તેમ તેમ તે તરફ પણ રાત્રિ થતી જાય છે, એ વાત સત્ય છે આરીતે જો સૂર્યની ગતિ ઉપર જ તેના ઉદય અને અસ્ત થવાનો વ્યવહાર નિર્ભર હોય, તો મનુષ્યોની દૃષ્ટિએ તેમનો ઉદય અને અસ્ત થવાની વાતો અનિયમિત જ છે

(સૂર્ય ચારે દિશામાં ગમન કરે છે–આકાશમાં સૂર્ય સમસ્ત દિશાઓમાં ફરે છે) આ વાત મૂળસૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરી છે

આ કથન દ્વારા લોકોની નીચેની માન્યતાઓનું ખંડન કરવામા આવ્યુ છે–(સૂર્ય પશ્ચિમ સમુદ્રમાં પ્રવેશીને પાતાળમાં ગમન કરીને પૂર્વ સમુદ્રમાં ઉદય પામે છે) આ માન્યતાનું એ સૂત્રદ્વારા ખંડન કરાયુ છે કારણ કે સૂર્યની ગતિ ચારે દિશામાં થાય છે, એવું પૂર્વોક્ત સૂત્રદ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે ॥સૂ૦૧॥

भवइ, तयाणं उत्तरड्ढे वि, जयाणं उत्तरड्ढे तयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिम-पच्चत्थिमेणं उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ? हंता, गोयमा! एवं चेव उच्चारेयव्वं, जाव-राई भवइ, जयाणं भंते ? जंबुदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं जहन्नए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ, तयाणं पच्चत्थिमेणं वि, जयाणं पच्चत्थिमेणं वि, तयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ ? हंता. गोयमा ? जाव राई भवइ ॥ सू० २ ॥

छाया-यदा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्धे दिवसो भवति तदा खलु उत्तरार्धेऽपि दिवसो भवति, यदा खलु उत्तरार्धेऽपि दिवसोभवति, तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्य-पश्चिमे खलु रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ! यदा जम्बू-

---

(जयाणं भंते !) इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(जया णं भंते ! जंबुदीवे दीवे दाहिणड्ढे दिवसे हवइ) हे भदन्त ! जब जंबूद्वीप में दक्षिणार्ध में दिन होता है (तयाणं उत्तरड्ढे वि दिवसे भवइ) तब उत्तरार्ध में भी दिवस होता है। और (जयाणं उत्तरड्ढेऽवि दिवसे भवइ, तया णं जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमपच्चत्थिमे णं राई हवइ) जब उत्तरार्ध में भी दिवस होता है तब

"जयाणं भंते !" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ-(जयाणं भंते ! जंबुदीवे दीवे दाहिणड्ढे दिवसेहवइ) હે ભદન્ત ! જ્યારે જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધમાં દિવસ હોય છે, (तया णं उत्तरड्ढे वि दिवसे भवइ) ત્યારે ઉત્તરાર્ધમા પણ શું દિવસ હોય છે ? અને (जयाणं उत्तरड्ढेऽवि दिवसे भवइ, तयाण जबूद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं राई हवइ) જ્યારે ઉત્તરાર્ધમા પણ દિવસ હોય છે, ત્યારે જંબૂદ્વીપમાં સુમેરુ

भवइ ? हता, गोयमा ! जाव–भवइ, जयाण भते ! जंबु दीवे दीवे दाहिणड्ढे अट्ठारसमुहुत्ताणतरे दिवसे भवइ, तयाण उत्तरे अट्ठारसमुहुत्ताणतरे दिवसे भवइ, जयाण उत्तरड्ढे अट्ठारसमुहुत्ता णतरे दिवसे भवइ, तयाण जबुदीवे दीवे मदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेण पच्चत्थिमेण साइरेगा दुवालसमुहुत्ता राई भवइ ? हता, गोयमा ! जया णं जंबु दीवे दीवे जाव राई भवइ, जयाण भते ! जबुदीवे दीवे मदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेण अट्ठारसमुहुत्ताणनरे दिवसे भवइ, तयाण पच्चत्थिमेण अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ, जयाण पच्चत्थिमेणं अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ, तयाण जबुदीवे दीवे मदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणे साइरेगदुवालसमुहुत्ता राई भवइ ? हता, गोयमा ! जाव भवइ, एव एएण कमेण ओसारेयव्व, सत्तरस मुहुत्ते दिवसे तेरसमुहुत्ता राई भवइ, सत्तरसमुहुत्ताणतरे दिवसे साईरेगा तेरसमुहुत्ता राई, सोलसमुहुत्ते दिवसे चोद्दसमुहुत्ता राई, सोलसमुहुत्ताणतरे दिवसे साइरेगचउद्दसमुहुत्ता राई, पण्णरसमुहुत्ते दिवसे पन्नरसमुहुत्ता राई, चोद्दसमुहुत्ते दिवसे सोलसमुहुत्ता राई, चोद्दसमुहुत्ताणतरे दिवसे साइरेगा सोलसमुहुत्ता राई, तेरसमुहुत्ते दिवसे सत्तरसमुहुत्ता राई, तेरसमुहुत्ताणतरे दिवसे साईरेगा सत्तरसमुहुत्ता राई, जयाणं जंबुदीवे दीवे दाहिणड्ढे जहण्णए दुवालसमुहुत्ते दिवसे

भवइ, तयाणं उत्तरड्ढे वि, जयाणं उत्तरड्ढे तयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिम-पच्चत्थिमेणं उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ? हंता, गोयमा! एवं चेव उच्चारेयव्वं, जाव-राई भवइ, जयाणं भंते? जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं जहन्नए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ, तयाणं पच्चत्थिमेणं वि, जयाणं पच्चत्थिमेणं वि, तयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ? हंता. गोयमा? जाव राई भवइ ॥ सू० २ ॥

छाया-यदा खलु भदन्त! जम्बूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्धे दिवसो भवति तदा खलु उत्तरार्धेऽपि दिवसो भवति, यदा खलु उत्तरार्धेऽपि दिवसोभवति, तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्य-पश्चिमे खलु रात्रिर्भवति? हन्त, गौतम! यदा जम्बू-

---

(जयाणं भंते!) इत्यादि।

सूत्रार्थ—(जया णं भंते! जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे दिवसे हवइ) हे भदन्त! जब जंबूद्वीप में दक्षिणार्ध में दिन होता है (तयाणं उत्तरड्ढे वि दिवसे भवइ) तब उत्तरार्ध में भी दिवस होता है। और (जयाणं उत्तरड्ढेऽवि दिवसे भवइ, तया णं जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमपच्चत्थिमे णं राई हवइ) जब उत्तरार्ध में भी दिवस होता है तब

"जयाण भते!" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ-(जयाणं भंते! जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे दिवसेहवइ) હે ભદન્ત! જ્યારે જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધમાં દિવસ હોય છે, (तया ण उत्तरड्ढे वि दिवसे भवइ) ત્યારે ઉત્તરાર્ધમા પણ શુ દિવસ હોય છે? અને (जयाणं उत्तरड्ढेऽवि दिवसे भवइ, तयाण जबूद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं राई हवइ) જ્યારે ઉત્તરાર્ધમા પણ દિવસ હોય છે, ત્યારે જંબૂદ્વીપમાં સુમેરુ

द्वीप द्वीपे दक्षिणार्धेऽपि दिवस', यावत्-रात्रिर्भवति, यदा खलु भदन्त ! जम्बू द्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्ये दिवसो भवति तदा पश्चिमेऽपि दिवसो भवति, यदा खलु पश्चिमे दिवसो भवति तदा खलु जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य उत्तरे-दक्षिणे रात्रिर्भवति? हन्त, गौतम! यदा खलु जम्बूद्वीप द्वीपे मन्दरपौरस्त्ये

जंबूद्वीप में सुमेरु पर्वत की उत्तरदिशा तरफ और पश्चिम दिशा तरफ रात्रि होती है? (हंता, गोयमा जया ण जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे वि दिवसे जाव राई भवई) हां गौतम! इसी तरह से होता है-जब जंबूद्वीप नामके द्वीप में दक्षिणार्ध में भी दिवस होता है तब यावत् रात्रि होती है। (जया ण भंते! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमे ण दिवसे भवइ) हे भदन्त! जिस समय जंबूद्वीप नामके द्वीप में मंदर पर्वत की पूर्वदिशा तरफ दिवस होता है (तया ण पच्चत्थिमेण वि दिवसे भवइ) तब पश्चिम दिशा तरफ भी दिवस होता है और (जया णं प च्चत्थिमेणं दिवसे भवइ, तया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं राई भवइ) जब पश्चिम दिशा तरफ दिवस होता है, तब जंम्बूद्वीप में मंदर पर्वत की उत्तर दक्षिण दिशा तरफ रात्रि होती है? क्या? (हंता, गोयमा! जया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरपुरत्थिमे णं दिवसे जाव राई भवई) हां, गौतम! इसी तरह से होता है-तब यावत् रात्रि

પર્વતની ઉત્તર દિશા તરફ અને પશ્ચિમ દિશા તરફ શું રાત્રિ હોય છે (हंता, गोयमा!-जयाणं जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे वि दिवसे जाव राई भवई) હા, ગૌતમ! એવું જ બને છે જ્યારે જમ્બૂદ્વીપ નામના દક્ષિણાર્ધમાં દિવસ હોય છે ત્યારે ઉત્તરાર્ધમાં પણ દિવસ હોય છે, (યાવત) અને ત્યારે સુમેરુ પર્વતની ઉત્તર અને પશ્ચિમ દિશામાં રાત્રિ હોય છે (जयाण भंते! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं दिवसे भवइ) હે ભદન્ત! જ્યારે જમ્બૂદ્વીપના મંદર પર્વતની પૂર્વ દિશામાં દિવસ હોય છે, (तयाणं पच्चत्थिमेण वि दिवसे भवइ ત્યારે પશ્ચિમ દિશામાં પણ દિવસ હોય છે અને (जयाण पच्चत्थिमेण दिवसे भवइ, तयाण जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं राई भवइ ?" જ્યારે પશ્ચિમદિશામાં દિવસ હોય છે, ત્યારે જમ્બૂદ્વીપના મંદર પર્વતની ઉત્તર દક્ષિણ દિશામાં શુ રાત્રિ હોય છે? (हंता गोयमा) હા, ગૌતમ! એવું જ બને છે, 'जयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरपुरत्थिमेणं दिवसे जाव राई भवई"

दिवसः, यावत्-रात्रिर्भवति, यदा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्धे उत्कृष्टो ऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति, तदा उत्तरार्धेऽपि उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति, यदा उत्तरार्धे उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति तदा खलु जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पौरस्त्य-पश्चिमे जघन्यिका द्वादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ! यदा जम्बूद्वीपे द्वीपे यावत्-द्वादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति, यदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य

होती है (जया णं भंते ! जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ,तयाणं उत्तरड्ढे वि उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसेभवइ) हे भदन्त ! जब जंबूद्वीप नाम के द्वीप में दक्षिणार्ध में ज्यादा १८ अठारह मुहूर्त का दिवस होता है,तब उत्तरार्ध में भी अधिक से अधिक १८अठारह मुहूर्त का दिन होता है,और (जया णं उत्तरड्ढे उक्कोसएअट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ, तया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पुरत्थिम-पच्चत्थिमेणं जहन्निया दुवालसमुहुत्ता राई भवई) जब उत्तरार्ध में सब से बड़ा अठारह मुहूर्त्त का दिन होता है तब जंबूद्वीप नामके द्वीप में मंदरपर्वत की पूर्व पश्चिम दिशा तरफ सब से कमती प्रमाणवाली बारहमुहूर्त्त की रात्रि होती है क्या ? (हंता गोयमा ! जया णं जंबुदीवे दीवे जाव दुवालसमुहुत्ता राई भवइ) हां, गौतम ! इसी तरह से होता है। जंबूद्वीप नामके द्वीपमें यावत् बारह मुहूर्त्तकी रात्रि होती है ।(जयाणं जंबुदीवे दीवे मंदरस्स पुरत्थिमे

જ્યારે જંબૂદ્વીપના મંદર પર્વતની પૂર્વ દિશામાં દિવસ હોય છે, ત્યારે પશ્ચિમ દિશામાં પણ દિવસ હોય છે (યાવત્) અને ત્યારે મંદર પર્વતની ઉત્તર દક્ષિણ દિશામાં રાત્રિ હોય છે, (जयाणं भंते ! जंबुदीवे दीवे दाहिणद्धे उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्तें दिवसे भवइ, तयाणं उत्तरद्ढे वि उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ !) હે ભદન્ત ! જ્યારે જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધમાં વધારેમા વધારે અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ હોય છે, ત્યારે ઉત્તરાર્ધમાં પણ શું વધારે ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનો જ દિવસ હોય છે ! અને (जयाणं उत्तरद्ढे उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ, तयाण जंबुदीवे मंदरस्स पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं जहन्निया दुवालसमुहुत्ता राई भवई ?) જ્યારે ઉત્તરાર્ધમાં સૌથી મોટો દિવસ ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનો થાય છે, ત્યારે શું જંબૂદ્વીપના મંદર પર્વતની પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં સૌથી નાની બાર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે ! " हंता गोयमा! जयाणं जंबुदीवे दीवे जाव दुवालसमुहुत्ता राई भवइ) હા ગૌતમ ! જ્યારે જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધમાં મોટામા મોટો દિવસ ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનો થાય છે, ત્યારે ઉત્તરાર્ધમા પણ મોટામાં મોટો દિવસ ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનો થાય છે, અને ત્યારે મંદર પર્વતની પૂર્વ તથા પશ્ચિમે

द्वीपे द्वीपे दक्षिणार्धेऽपि दिवस', यावत्–रात्रिर्भवति, यदा खलु भदन्त ! जम्बू द्वीप द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्ये दिवसो भवति तदा पश्चिमेऽपि दिवसो भ वति, यदा खलु पश्चिमे दिवसो भवति तदा खलु जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य उत्तर–दक्षिणे रात्रिर्भवति? हन्त, गौतम! यदा खलु जम्बूद्वीप द्वीपे मन्दरपौरस्त्ये

जंबूद्वीप में सुमेरु पर्वत की उत्तरदिशा तरफ और पश्चिम दिशा तरफ रात्रि होती है? (हंता, गोयमा जया ण जबुद्दीव दीवे दाहिणड्ढे वि दिवसे जाय राई भवई) हां गौतम! इसी तरह से होता है–जब जंबूद्वीप नामके द्वीप में दक्षिणार्ध में भी दिवस होता है तब यावत् रात्रि होती है। (जया णं भंते! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमे ण दिवसे भवइ) हे भदन्त! जिस समय जम्बूद्वीप नामके द्वीप में मंदर पर्वत की पूर्वदिशा तरफ दिवस होता है (तया ण पच्चत्थिमेण वि दिवसे भवइ) तब पश्चिम दिशा तरफ भी दिवस होता है और (जया णं पच्चत्थिमेण दिवसे भवइ, तया णं जंबुद्दीवे दीवे मदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेण्ं राई भवइ) जब पश्चिम दिशा तरफ दिवस होता है, तब जम्बूद्वीप में मंदर पर्वत की उत्तर दक्षिण दिशा तरफ रात्रि होती है? क्या? (हंता, गोयमा! जया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरपुरत्थिमे णं दिवसे जाव राई भवई) हां, गौतम! इसी तरह से होता है–तब यावत् रात्रि

પર્વતની ઉત્તર દિશા તરફ અને પશ્ચિમ દિશા તરફ શુ રાત્રિ હોય છે (हंता, गोयमा!–जयाणं जबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे वि दिवसे जाव राई भवई) હા, ગૌતમ! એવું જ બને છે જ્યારે જમ્બૂદ્વીપ નામના દક્ષિણાર્ધમાં દિવસ હોય છે ત્યારે ઉત્તરાર્ધમાં પણ દિવસ હોય છે, (યાવત્) અને ત્યારે સુમેરુ પર્વતની ઉત્તર અને પશ્ચિમ દિશામાં રાત્રિ હોય છે (जयाणं भंते! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं दिवसे भवइ) હે ભદન્ત! જ્યારે જમ્બૂદ્વીપના મંદર પર્વતની પૂર્વ દિશામાં દિવસ હોય છે (तयाणं पच्चत्थिमेण वि दिवसे भवइ) ત્યારે પશ્ચિમ દિશામાં પણ દિવસ હોય છે અને (जयाणं पच्चत्थिमेण दिवसे भवइ तयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं राई भवइ?" જ્યારે પશ્ચિમદિશામાં દિવસ હોય છે ત્યારે જમ્બૂદ્વીપના મંદર પર્વતની ઉત્તર દક્ષિણ દિશામાં શુ રાત્રિ હોય છે? (हंता गोयमा) હા, ગૌતમ! એવુ જ બને છે, "जयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरपुरत्थिमेणं दिवसे जाव राई भवई"

दशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति, तदा उत्तरे अष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति, यदा उत्तरे अष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति, तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्ये, पश्चिमे सातिरेका द्वादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ! यदा जम्बूद्वीपे द्वीपे यावत्-रात्रिर्भवति, यदा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्ये अष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति, तदा पश्चिमे अष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति, यदा पश्चिमे अष्टादशमुहूर्तान्तरो दिवसो भवति तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य उत्तर-दक्षिणे सातिरेकद्वादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति ?

नामके द्वीप में दक्षिणार्ध में अठारह मुहूर्त्त से कुछ कम दिवस होता है (तयाणं उत्तरे अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ) तब उत्तरार्ध में अठारह मुहूर्त्त से कुछ कम दिवस होता है। और (जयाणं उत्तरड्ढे अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ, तयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं पच्चत्थिमेणं साइरेगा दुवालसमुहुत्ता राई भवइ) जब उत्तरार्ध में अठारह मुहूर्त्त से कुछ कम दिन होता है तब जम्बूद्वीप नाम के द्वीपमें मंदरपर्वत की पूर्व और पश्चिम की ओर बारह मुहूर्त्तसे कुछ अधिक लम्बी रात होती है क्या ? (हंतागोयमा ! जया णं जंबुद्दीवे दीवे जाव राई भवइ) हां गौतम ! इसी तरह से होता है-जम्बूद्वीप में यावत् रात्रि होती है। (जया णं भंते ! जंबुद्दीवे दीवें मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमे णं अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ,तया णं पच्चत्थिमेणं अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ) हे भदन्त ! जिस समय जम्बूद्वीप नामके द्वीप में मन्दर पर्वत की पूर्वदिशा तरफ अठारह मुहूर्त्त से कुछ कम दिवस होता

હે ભદન્ત ! જ્યારે જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધમાં ૧૮ અઢારમુહૂર્તથી ટૂંકો દિવસ થાય છે, ત્યારે શું ઉત્તરાર્ધમાં પણ દિવસ ૧૮અઢાર,મુહૂર્ત કરતાં ટૂંકો દિવસ થાય છે ? અને(जयाणं उत्तरड्ढे अट्ठारस मुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ, तया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमे णं पच्चत्थिमे णं साइरेगा दुवालसमुहुत्ता राई भवई) જ્યારે ઉત્તરાર્ધમાં ૧૮ અઢાર મુહૂર્ત કરતાં ટૂંકો દિવસ થાય છે, ત્યારે શું જંબૂદ્વીપના મંદર પર્વતની પૂર્વ અને પશ્ચિમ તરફ બાર મુહૂર્ત કરતાં પણ લાંબી રાત્રિ થાય છે ? (हंता गोयमा ! जया णं जबुद्दीवे दीवे जाव राई भवइ) હા, ગૌતમ ! એવુ બને છે—જ્યારે જંબૂદ્વીપમાથી શરૂકરીને બાર મુહૂર્ત કરતાં લાંબી રાત્રિ થાય છે ત્યાં સુધીનું કથન ગ્રહણ કરવું (जया णं भंते ! जंबुद्दीवे दीवे मदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ, तया णं पच्चत्थिमेण अट्ठारसमुहुत्ताणतरे दिवसे भवई) હે ભદન્ત ! જ્યારે જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના મંદર પર્વતની પૂર્વાદિશા તરફ અઢાર મુહૂર્ત કરતાં ટૂંકો દિવસ

पौरस्त्ये उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति, तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे पश्चिमेऽपि उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति, यदा पश्चिमे उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति, तदा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे उत्तरे द्वादशमुहूर्ता यावत्–रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ! यावत्–भवति, यदा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्धे अष्टा

उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ, तया णं जंबुद्दीवे दीवे पच्चत्थिमेण वि उक्कोसेणं अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ) हे भदन्त ! जब जंबूद्वीप नामके द्वीप में मदरपर्वत की पूर्वदिशा तरफ अधिक से अधिक अठारह मुहूर्त्त का दिन होता है, तब जंबूद्वीप में पश्चिम दिशा की तरफ भी अधिक से अधिक अठारह मुहूर्त का दिवस होता है। और (जया णं पच्चत्थिमे णं उक्कोसिए अट्ठारस्समुहुत्ते दिवसे भवइ, तया णं भंते ! जंबुद्दीवे दीवे उत्तरे दुवालसमुहुत्ता जाव राई भवइ) जब पश्चिम दिशा की तरफ अधिक से अधिक अठारह मुहूर्त्त का दिन होता है तब हे भदन्त! जंबूद्वीप में उत्तरार्ध में सब से कम बारह मुहूर्त्त की रात्रि होती है क्या? (हंता, गोयमा जाव भवइ) हां, गौतम ! इसी तरह से यावत् सब से कम बारह मुहूर्त्त की रात्रि होती है। (जया णं भंते ! जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ) हे भदन्त ! जब जम्बूद्वीप

નાનામાં નાની રાત્રિ ૧૨ બાર મુહૂર્તની થાય છે

(जयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पुरत्थिमे उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ तयाणं जंबुद्दीवे दीवे पच्चत्थिमेण वि उक्कोसेणं अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ ?) હે ભદન્ત ! જ્યારે જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના મંદર પર્વતની પૂર્વદિશા તરફ લાંબામાં લાંબો ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે, ત્યારે જંબૂદ્વીપમાં પશ્ચિમ દિશા તરફ પણ શું લાંબામાં લાંબો ૧૮અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે? અને (जयाणं पच्चत्थिमे णं उक्कोसिए अट्ठारसमुहु दिवसे भवइ, तयाणं भंते जंबुद्दीवे दीवे उत्तरे दुवालसमुहुत्ता जाव राई भवइ ?) જ્યારે પશ્ચિમ દિશામાં લાંબામાં લાંબો દિવસ ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનો હોય છે, ત્યારે શું જંબૂદ્વીપના ઉત્તરાર્ધમાં નાનામાં નાની રાત્રિ ૧૨બાર મુહૂર્તની હોય છે ? (हंता, गोयमा ! जावभवइ) હા ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપના ઉત્તરાર્ધમાં ટૂંકામાં ટૂંકી ૧૨ બાર મુહૂર્તની રાત્રિ હોય છે, ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન સત્ય છે (जयाणं भंते ! जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ, तयाणं उत्तरे अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ)

दशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति, तदा उत्तरे अष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति, यदा उत्तरे अष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति, तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्ये, पश्चिमे सातिरेका द्वादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ! यदा जम्बूद्वीपे द्वीपे यावत्-रात्रिर्भवति, यदा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्ये अष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति, तदा पश्चिमे अष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति, यदा पश्चिमे अष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य उत्तर-दक्षिणे सातिरेकद्वादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति ?

नामके द्वीप में दक्षिणार्ध में अठारह मुहूर्त्त से कुछ कम दिवस होता है (तयाणं उत्तरे अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ) तब उत्तरार्ध में अट्ठारह मुहूर्त्त से कुछ कम दिवस होता है। और (जयाणं उत्तरद्धे अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ, तयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं पच्चत्थिमेणं साइरेगा दुवालसमुहुत्ता राई भवइ) जब उत्तरार्ध में अठारह मुहूर्त्त से कुछ कम दिन होता है तब जम्बूद्वीप नाम के द्वीपमें मंदरपर्वत की पूर्व और पश्चिम की और बारह मुहूर्तसे कुछ अधिक लंबी रात होती है क्या ? (हंतागोयमा ! जया णं जंबुद्दीवे दीवे जाव राई भवइ) हां गौतम ! इसी तरह से होता है-जम्बूद्वीप में यावत् रात्रि होती है। (जया णं भंते ! जंबुद्दीवे दीवें मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ,तया णं पच्चत्थिमेणं अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ) हे भदन्त ! जिस समय जम्बूद्वीप नामके द्वीप में मन्दर पर्वत की पूर्वदिशा तरफ अठारह मुहूर्त्त से कुछ कम दिवस होता

હે ભદન્ત ! જ્યારે જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધમા ૧૮ અઢારમુહૂર્તથી ટૂંકો દિવસ થાય છે, ત્યારે શું ઉત્તરાર્ધમાં પણ દિવસ ૧૮અઢાર,મુહૂર્ત કરતાં ટૂંકો દિવસ થાય છે ? અને(जयाणं उत्तरद्धे अट्ठारस मुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ, तया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमे णं पच्चत्थिमे ण साइरेगा दुवालसमुहुत्ता राई भवई) જ્યારે ઉત્તરાર્ધમાં ૧૮ અઢાર મુહૂર્ત કરતાં ટૂંકો દિવસ થાય છે, ત્યારે શું જંબૂદ્વીપના મંદર પર્વતની પૂર્વ અને પશ્ચિમ તરફ બાર મુહૂર્ત કરતાં પણ લાંબી રાત્રિ થાય છે ? (हंता गोयमा ! जया ण जंबुद्दीवे दीवे जाव राई भवइ) હા, ગૌતમ ! એવુ બને છે—જ્યારે જંબૂદ્વીપમાથી શરૂકરીને બાર મુહૂર્ત કરતાં લાંબી રાત્રિ થાય છે ત્યા સુધીનું કથન ગ્રહણ કરવું. (जया णं भंते ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं अट्ठारसमुहुत्ताणतरे दिवसे भवइ, तया णं पच्चत्थिमेणं अट्ठारसमुहुत्ताणतरे दिवसे भवई) હે ભદન્ત ! જ્યારે જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના મંદર પર્વતની પૂર્વાદિશા તરફ અઢાર મુહૂર્ત કરતા ટૂંકો દિવસ

हन्त, गौतम ! यावत्-भवति, एवम् एतेन क्रमेण अवसारयितव्यम्, सप्तदशमुहूर्तो दिवसः, त्रयोदशमुहूर्ता रात्रिर्भवति, सप्तदशमुहूर्तानन्तरो दिवसः, सातिरेका त्रयो दशमुहूर्ता रात्रिः, षोडशमुहूर्तो दिवसः, चतुर्दशमुहूर्ता रात्रिः, षोडशमुहूर्तानन्तरो दिवसः, सातिरेका चतुर्दशमुहूर्ता रात्रिः, पञ्चदशमुहूर्तो दिवस, पञ्चदशमुहूर्ता

है, तब पश्चिम दिशा तरफ अठारह मुहूर्त से कुछ कम दिवस होता है। और (जया ण पच्चत्थिमेणं अट्ठारस मुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ, तया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणे साइरेगदुवालसमुहुत्ता राई भवइ) जब पश्चिम दिशा तरफ अठारहमुहूर्त से कुछ कम दिवस होता है तब जम्बूद्वीप नामके द्वीप में मंदर पर्वत की उत्तर दिशातरफ बारह मुहूर्तों से कुछ अधिक लंबी-बडी रात्रि होती है क्या ? (हंता गोयमा ! जाव भवइ) हां गौतम ! इसी तरह से यावत् बारह मुहूर्तों से कुछ अधिक लंबी रात्रि होती है। (एव एएणं कमेणं ओसारेयव्व) इसी तरह इसी क्रम से दिवस का प्रमाण कम करना चाहिये और रात्रिका प्रमाण बढाना चाहिये। जब (सत्तरसमुहुत्ते दिवसे तेरसमुहुत्ता राई भवइ) सत्तरह मुहूर्त का दिवस होगा तब तेरह मुहूर्त की रात्रि होगी। (सत्तरसमुहुत्ताणंतरे दिवसे साइरेगा, तेरसमुहुत्ताराई, सोलसमुहुत्ते दिवसे, चोद्दस मुहुत्ता राई, सोलस

થાય છે ત્યારે શુ મંદર પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં પણ અઢાર મુહૂર્ત કરતાં ટૂંકો દિવસ થાય છે ? અને (जयाणं पच्चत्थिमे णं अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ तया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणे साइरेगदुवालस-मुहुत्ता राईभवइ ?) જ્યારે પશ્ચિમ દિશામાં અઢાર મુહૂર્ત કરતાં ટૂંકો દિવસ થાય છે, ત્યારે શુ જમ્બૂદ્વીપ નામના દ્વીપના મંદર પર્વતની ઉત્તર દક્ષિણ તરફ બાર મુહૂર્ત કરતાં લાંબી રાત્રી થાય છે ? (हंता, गोयमा ! जाव भवइ) હા, ગૌતમ એવુ બને છે અહીં ઉપરોક્ત બાર મુહૂર્ત કરતાં લાંબી રાત્રી થાય છે ત્યાં સુધીનુ કથન ગ્રહણ કરવુ (एव एएणं कमेण ओसारेयव्वं) એજ રીતે એજ ક્રમથી દિવસનુ પ્રમાણ ઓછુ કરવુ જોઈએ અને રાત્રિનું પ્રમાણ વધારવુ જોઈએ જ્યારે (सत्तरसमुहुत्ते दिवसे तेरस मुहुत्ता राई भवइ) જ્યારે સત્તર મુહૂર્તનો દિવસ થાય ત્યારે તેર (૧૩) મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે (सत्तरस मुहुत्ताणंतरे दिवसे साइरेगा, तेरसमुहुत्ता राई सोलसमुहुत्ते दिवसे, चोद्दसमुहुत्ता राई, सोलस-

त्रिः पञ्चदशमुहूर्तानन्तरो दिवसः सातिरेका पञ्चदशमुहूर्ता रात्रिः, चतुर्दशमुहूर्तो
वसः षोडशमुहूर्ता रात्रिः, चतुर्दशमुहूर्तानन्तरो दिवसः, सातिरेका षोडशमुहूर्ता
त्रिः त्रयोदशमुहूर्तो दिवसः सप्तदशमुहूर्ता रात्रिः, त्रयोदशमुहूर्तानन्तरो
वसः, सातिरेका सप्तदशमुहूर्ता रात्रिः। यदा खलु जम्बूद्वीपे द्वीपे

मुहुत्ताणंतरे दिवसे, साइरेगा चउद्दस मुहुत्ता राई) जब सत्तरह मुहूर्त से
भी कुछ कम दिवस होता है,तब तेरह मुहूर्त से भी कुछ अधिक रात्रि
होती है। और जब सोलह मुहूर्त का दिवस होता है तब १४ चौदह मुहूर्त
की रात्रि हो जाती है। जब सोलह मुहूर्त से कुछ कम दिवस होता है
तब रात्रि कुछ अधिक चौदह मुहूर्त की हो जाती है। (पण्णरस मुहुत्ते
दिवसे, पण्णरसमुहुत्ता राई) जब पन्द्रह मुहूर्त का दिवस होता है तब
पन्द्रह मुहूर्त की रात्रि होती है। (पण्णरस मुहुत्ताणंतरे दिवसे साइ-
रेगा पण्णरसमुहुत्ता राई) पन्द्रह मुहूर्त से कुछ कम जब दिवस होता
है, तब कुछ अधिक पन्द्रह मुहूर्त की रात्रि होती है। (चोद्दसमुहुत्ते
दिवसे, सोलसमुहुत्ता राई) जब चौदह मुहूर्त का दिवस होता है तब
सोलह मुहूर्त की रात्रि होती है। (चोद्दसमुहुत्ताणंतरे दिवसे, साइरेगा
सोलहमुहुत्ता राई) जब चौदह मुहूर्त से कुछ कम का दिन होता है
तब रात्रि कुछ अधिक सोलह मुहूर्त की होती है। (तेरसमुहुत्ते दि-
वसे, सत्तरसमुहुत्ता राई) जब तेरह मुहूर्त का दिवस होता है तब

मुहुत्ताणतरे दिवसे, साइरेगा चउद्दसमुहुत्ता राई) જ્યારે સત્તર મુહૂર્ત કરતા
પણ કંઈક ટૂંકો દિવસ થાય છે, ત્યારે તેર (તેર) મુહૂર્ત કરતા કંઈક વધારે
સમયની રાત્રિ થાય છે, જ્યારે સોળ મુહૂર્ત નો દિવસ થાય છે, ત્યારે ચૌદ
મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે, જ્યારે સોળ મુહૂર્ત કરતા પણ કંઈક ઓછા સમયનો
દિવસ હોય છે ત્યારે ચૌદ મુહૂર્તથી કંઈક વધારે સમયની રાત્રિ થાય છે.
(पण्णरसमुहुत्ते दिवसे पण्णरसमुहुत्ता राई) જ્યારે ૧૫ પંદર મુહૂર્તનો દિવસ થાય
છે, ત્યારે પંદર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે. (पण्णरसमुहुत्ताणतरे दिवसे साइरेगा
पण्णरसमुहुत्ता राई) જ્યારે પંદર મુહૂર્તથી કંઈક ટૂંકો દિવસ હોય છે, ત્યારે
રાત્રિ પંદર મુહૂર્તથી કંઈક લાંબી હોય છે, (चोद्दसमुहुत्ते दिवसे, सोलस
मुहुत्ताराई)જ્યારે ૧૪ચૌદ મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે, ત્યારે ૧૬સોળ મુહૂર્તની રાત્રિ
થાય છે (चोद्दसमुहुत्ताणंतरे दिवसे, साइरेगा सोलस मुहुत्ता राई) જ્યારે
દિવસ ચૌદ મુહૂર્ત કરતાં કંઈક ટૂંકો થાય છે, ત્યારે રાત્રિ સોળ મુહૂર્ત કરતાં

दक्षिणार्धे जघन्यको द्वादशमुहूर्तो दिवसो भवति, तदा उत्तरार्धेऽपि, यदा उत्तरार्धे तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्य-पश्चिमे उत्कृष्टिका अष्टादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ! एवं चैव उच्चारयितव्यम्, यावद्-रात्रिर्भवति, यदा भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्य जघन्यको द्वादश-

---

सत्तरह मुहूर्त की रात्रि होती है। (तेरसमुहुत्ताणतरे दिवसे, साइरेगा मुहुत्ता राई) और जब तेरह मुहूर्त से कुछ कम दिवस का प्रमाण रहता है तब रात्रि का प्रमाण कुछ अधिक सत्तरह मुहूर्त का हो जाता है। (जया ण जंबूदीवे दीवे दाहिण जहण्णए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ, तया ण उत्तरड्ढे वि, जया ण उत्तरड्ढे तया ण जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्सपुरत्थिम पच्चत्थिमेण उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ) हे भदन्त ! जब जंबूद्वीप नामके द्वीप में दक्षिणार्ध में सब से कम बारह मुहूर्त का दिवस होता है, तब उत्तरार्ध में भी ऐसा ही होता है। और जब उत्तरार्ध में ऐसा होता है, तब जम्बूद्वीप नामके द्वीप में मंदर पर्वत की पूर्व पश्चिम की ओर सब से अधिक अठारह मुहूर्त की रात्रि होती है क्या ? (हंता, गोयमा ! एव चेव उच्चारेयव्व जाव राई भवइ) हा गौतम ! इसी प्रकार से होता है इसी तरह से ही सब कहना चाहिये यावत् रात्रि होती है। (जया ण भंते ! जंबुदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं जहण्णए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ,

---

કઈક લાંબી થાય છે (तेरसमुहुत्ते दिवसे सत्तरसमुहुत्ता राई) જ્યારે ૧૩ તેર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે, ત્યારે ૧૭સત્તર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે (तेरसमुहुत्ताणतरे दिवसे, साइरेगा सत्तरस मुहुत्ता राई) જ્યારે દિવસ ૧૩તેર મુહૂર્ત કરતાં થોડો ટૂંકો હોય છે ત્યારે રાત્રિ સત્તર મુહૂર્ત કરતા થોડી લાંબી હોય છે (जया ण जंबुदीवे दीवे दाहिणड्ढे जहण्णए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ तयाण उत्तरड्ढे वि जयाणं उत्तरड्ढे तयाणं जंबुदीवे दीवे मंदरस्स पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं उक्कोसिया अट्ठारस मुहुत्ता राई भवइ) હે ભદન્ત ! જ્યારે જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં દક્ષિણાર્ધમાં ટૂંકામાં ટૂંકો બાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે, ત્યારે ઉત્તરાર્ધમાં પણ શું એમ જ બને છે? અને જ્યારે ઉત્તરાર્ધમાં એવું બને ત્યારે શું જંબૂદ્વીપના મંદર પર્વતની પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં લાંબામાં લાંબી ૧૮ અઢાર મુહૂર્તની રાત્રિ હોય છે ? (हंता गोयमा ! एव चेव उच्चारेयव्व जाव राई भवइ) હે ગૌતમ ! એવું જ બને છે (૧૮ અઢાર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે) ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. (जयाण भंते ! जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेण

मुहूर्तो दिवसोभवति, तदा पश्चिमेऽपि, यदा पश्चिमेऽपि तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य उत्तर-दक्षिणे उत्कृष्टा अष्टादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ? यावत्-रात्रिर्भवति ॥ सू—२ ॥

टीका—अथ रवेश्चतुर्दिक्षु परिभ्रमणेऽपि तत्प्रकाशस्य प्रतिनियतदिक्पातितया रात्रिदिवसव्यवस्थां क्षेत्रभेदेन प्रतिपादयितुमाह—'जयाणं भंते ।' इत्यादि । गौतमःपृच्छति- हे भदन्त ! यदा खलु 'जंबुद्दीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे मध्यजम्बूद्वीपे

तया णं पच्चत्थिमे णं वि, जहा णं पच्चत्थिमेणं वि तया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ) हे भदन्त ! जब जंबूद्वीप नामके द्वीप में मंदरपर्वत की पूर्वदिशा की ओर सब से कम बारह मुहूर्त्त का दिवस होता है, तब पश्चिम की ओर भी वैसा ही होता है । और जब पश्चिम की ओर भी वैसा होता है, तब जंबूद्वीप नामके द्वीप में मंदर पर्वत की उत्तर दक्षिण दिशा तरफ अधिक अठारह मुहूर्त्त की रात्रि भी होती है क्या ? (हंता गोयमा ! जाव राई भवइ) हां, गौतम ! इसी प्रकार से रात्रि होती है यावत् अधिक से अधिक अठारह मुहूर्त्त की रात्रि होती है ॥

टीकार्थ— सूर्य चारों दिशाओं में भ्रमण करता है-फिर भी उसका प्रकाश प्रतिनियत दिशाओं में ही पड़ता है, इस कारण रात्रि दिवस की व्यवस्था को सूत्रकार क्षेत्र भेद द्वारा प्रतिपादन करने के लिये कहते हैं-(जया णं भंते) इत्यादि ।

जहन्नए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ, तया ण पच्चत्थिमे ण वि, जयाणं पच्चत्थिमेणं वि तयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तर दाहिणेणं उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ) હે ભદન્ત ! જ્યારે જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મંદર પર્વતની પૂર્વ દિશા તરફ ટૂકામાં ટૂકો ૧૨ બાર મુહૂર્તનો દિવસ થાયછે, ત્યારે શું પશ્ચિમ તરફ એવું બને છે, અને જ્યારે પશ્ચિમ તરફ એવુ બને છે ત્યારે શું જંબૂદ્વીપના મંદર પર્વતની ઉત્તર દક્ષિણ દિશા તરફ લાંબામાં લાંબી ૧૮ અઢાર મુહૂર્તની રાત્રિ હોય છે ? (हंता गोयमा ! जाव राई भवइ) હા, ગૌતમ ! એવું જ બને છે-(લાંબામાં લાંબી ૧૮ અઢાર મુહૂર્તની રાત્રિ હોય છે,) ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવું.

ટીકાર્થ-સૂર્ય ચારે દિશાઓમાં ભ્રમણ કરે છે. પણ તેનો પ્રકાશ પ્રતિનિયત દિશાઓમા જ પડે છે, તેથી રાત્રિ દિવસની વ્યવસ્થાનું ક્ષેત્રભેદ દ્વારા પ્રતિપાદન કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે-(जया णं भंते !) ઈત્યાદિ

दक्षिणार्धे जघन्यको द्वादशमुहूर्तो दिवसो भवति, तदा उत्तरार्धेऽपि, यदा उत्तरार्धे तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्य-पश्चिमे उत्कृष्टिका अष्टादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ! एवं चैव उच्चारयितव्यम्, यावत्-रात्रिर्भवति, यदा भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्ये जघन्यको द्वादश-

---

सत्तरह मुहूर्त की रात्रि होती है। (तेरसमुहुत्ताणंतरे दिवसे, साइरेगा मुहुत्ता राई) और जब तेरह मुहूर्त से कुछ कम दिवस का प्रमाण रहता है तब रात्रि का प्रमाण कुछ अधिक सत्तरह मुहूर्त का हो जाता है। (जया णं जंबूदीवे दीवे दाहिणं जहण्णए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ, तया णं उत्तरड्ढे वि, जया णं उत्तरड्ढे तया णं जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्सपुरत्थिम पच्चत्थिमेणं उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ) हे भदन्त ! जब जंबूद्वीप नामके द्वीप में दक्षिणार्ध में सब से कम बारह मुहूर्त का दिवस होता है, तब उत्तरार्ध में भी ऐसा ही होता है। और जब उत्तरार्ध में ऐसा होता है, तब जम्बूद्वीप नामके द्वीप में मंदर पर्वत की पूर्व पश्चिम की ओर सब से अधिक अठारह मुहूर्त की रात्रि होती है क्या ? (हंता, गोयमा ! एवं चेव उच्चारेयव्वं जाव राई भवइ) हां गौतम ! इसी प्रकार से होता है इसी तरह से ही सब कहना चाहिये यावत् रात्रि होती है। (जया णं भंते ! जंबुदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं जहण्णए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ,

---

મોટી લાંબી થાય છે (તેરસમુહુત્તે દિવસે સત્તરસમુહુત્તા રાઈ) જ્યારે ૧૩ તેર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે, ત્યારે ૧૭સત્તર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે (તેરસમુહુત્તાણંતરે દિવસે, સાઇરેગા સત્તરસ મુહુત્તા રાઈ) જ્યારે દિવસ ૧૩તેર મુહૂર્ત કરતાં થોડો ટૂંકો હોય છે, ત્યારે રાત્રિ સત્તર મુહૂર્ત કરતાં થોડી લાંબી હોય છે (જયા ણં જંબૂદીવે દીવે દાહિણડ્ઢે જહણ્ણએ દુવાલસમુહુત્તે દિવસે ભવઇ તયાણં ઉત્તરડ્ઢે વિ જયાણં ઉત્તરડ્ઢે તયાણં જંબુદ્દીવે દીવે મંદરસ્સ પુરત્થિમપચ્ચત્થિમેણં ઉક્કોસિયા અટ્ઠારસ મુહુત્તા રાઈ ભવઇ) હે ભદન્ત ! જ્યારે જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં દક્ષિણાર્ધમાં ટૂંકામાં ટૂંકો બાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે ત્યારે ઉત્તરાર્ધમાં પણ શું એમ જ બને છે? અને જ્યારે ઉત્તરાર્ધમાં એવું બને ત્યારે શું જંબૂદ્વીપના મંદર પર્વતની પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં લાંબામાં લાંબી ૧૮ અઢાર મુહૂર્તની રાત્રિ હોય છે ? (હંતા ગોયમા ! એવ ચેવ ઉચ્ચારેયવ્વં જાવ રાઈ ભવઇ) હે ગૌતમ ! એવું જ બને છે. (૧૮ અઢાર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે) ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. (જયાણં ભંતે ! જંબૂદ્દીવે દીવે મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ પુરત્થિમેણ

मुहूर्तो दिवसोभवति, तदा पश्चिमेऽपि, यदा पश्चिमेऽपि तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य उत्तर-दक्षिणे उत्कृष्टा अष्टादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ? यावत्-रात्रिर्भवति ॥ सू-२ ॥

टीका—अथ रवेश्चतुर्दिक्षु परिभ्रमणेऽपि तत्प्रकाशस्य प्रतिनियतदिक्पातितया रात्रिदिवसव्यवस्थां क्षेत्रभेदेन प्रतिपादयितुमाह-'जयाणं भंते !' इत्यादि । गौतमःपृच्छति- हे भदन्त ! यदा खलु 'जंबुद्दीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे मध्यजम्बूद्वीपे

तया णं पच्चत्थिमे णं वि, जहा णं पच्चत्थिमेणं वि तया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ) हे भदन्त ! जब जंबूद्वीप नामके द्वीप में मंदरपर्वत की पूर्वदिशा की ओर सब से कम बारह मुहूर्त्त का दिवस होता है, तब पश्चिम की ओर भी वैसा ही होता है । और जब पश्चिम की ओर भी वैसा होता है, तब जंबूद्वीप नामके द्वीप में मंदर पर्वत की उत्तर दक्षिण दिशा तरफ अधिक अठारह मुहूर्त्त की रात्रि भी होती है क्या ? (हंता गोयमा ! जाव राई भवइ) हां, गौतम ! इसी प्रकार से रात्रि होती है यावत् अधिक से अधिक अठारह मुहूर्त्त की रात्रि होती है ॥

टीकार्थ— सूर्य चारों दिशाओं में भ्रमण करता है-फिर भी उसका प्रकाश प्रतिनियत दिशाओं में ही पड़ता है, इस कारण रात्रि दिवस की व्यवस्था को सूत्रकार क्षेत्र भेद द्वारा प्रतिपादन करने के लिये कहते हैं-(जया णं भंते) इत्यादि ।

जहन्नए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ, तया ण पच्चत्थिमे ण वि, जयाणं पच्चत्थिमेणं वि तयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तर दाहिणेण उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई भवइ) હે ભદન્ત ! જ્યારે જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મંદર પર્વતની પૂર્વ દિશા તરફ ટૂંકામા ટૂંકો ૧૨ બાર મુહૂર્તનો દિવસ થાયછે, ત્યારે શું પશ્ચિમ તરફ એવું બને છે, અને જ્યારે પશ્ચિમ તરફ એવુ બને છે ત્યારે શું જંબૂદ્વીપના મંદર પર્વતની ઉત્તર દક્ષિણ દિશા તરફ લાંબામાં લાંબી-૧૮ અઢાર મુહૂર્તની રાત્રિ હોય છે ? (हंता गोयमा ! जाव राई भवइ) હા, ગૌતમ ! એવું જ બને છે-(લાંબામાં લાંબી ૧૮ અઢાર મુહૂર્તની રાત્રિ હોય છે,) ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવુ.

ટીકાર્થ-સૂર્ય ચારે દિશાઓમા ભ્રમણ કરે છે. પણ તેનો પ્રકાશ પ્રતિનિયત દિશાઓમા જ પડે છે, તેથી રાત્રિ દિવસની વ્યવસ્થાનુ ક્ષેત્રભેદ દ્વારા પ્રતિપાદન કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે-(जया णं भंते !) ઈત્યાદિ

'दाहिणड्ढे' दक्षिणार्धे दक्षिणदिग्भागे 'दिवसे हवइ' दिवसो भवति, 'तयाण' तदा खलु 'उत्तरड्ढेऽवि' उत्तरार्धेऽपि उत्तरदिग्भागेऽपि 'दिवसे हवइ' दिवसो भवति 'तयाण' तदा खलु किम् 'जंबुद्दीवे दीवे' जंबूद्वीपे द्वीपे 'मंदरस्स प व्वयस्स' मन्दरस्य पर्वतस्य 'पुरत्थिम-पच्चत्थिमेण' पौरस्त्य-पश्चिमे खलु पूर्व पश्चिमभागे 'राई भवइ' रात्रिर्भवति किम् ? भगवानाह-'हंता, गोयमा !' हे

गौतम स्वामी प्रभु से पूछते हैं कि हे भदन्त ! जब (जंबुद्दीवे दीवे) जम्बूद्वीप नामके द्वीप में-मध्यजम्बूद्वीप में (दाहिणड्ढे) दक्षिणार्ध में दक्षिणदिग्भाग में-(दिवसे भवइ) दिवस होता है, (तया णं) तब (उत्तरड्ढे वि) उत्तरार्ध में भी-उत्तरदिग्भाग में भी (दिवसे हवइ) दिवस होता है तो क्या उस समय (जंबुद्दीवे दीवे) मध्य जंबूद्वीप में (मंदरस्स पव्वयस्स) मन्दर पर्वत की (पुरत्थिमेणं पच्चत्थिमेणं) पूर्व और पश्चिम दिशा में पूर्वपश्चिमदिग्भाग में (राई भवइ) रात्रि होती है ? इसका अभिप्राय ऐसा है कि ऊपरके सूत्रद्वारा ऐसा कहा गया है कि सूर्य चारों दिशाओं में गमन करता है-तो इससे तो यही समझा जा सकता है कि उसका प्रकाश सदा कायम फैलता रहता है-जब ऐसी बात है तो फिर कहीं रात्रि और कहीं दिवस ऐसा विभाग कैसे बन सकता है ? अर्थात् नहीं बन सकता। क्यों कि इस प्रकार की मान्यता से तो सर्वत्र दिवस ही रहना चाहिये। परन्तु ऐसा तो होता नहीं है। तो इसका कारण क्या है ? इसके समाधान निमित्त ऐसा कहा गया है कि यद्यपि सूर्य चारों दिशाओं में गति करता

ગૌતમસ્વામી મહાવીરપ્રભુને પૂછે છે કે-હે ભદન્ત ! જ્યારે (जंबुद्दीवे दीवे) જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં (મધ્ય જંબૂદ્વીપમાં) (दाहिणड्ढे) દક્ષિણાર્ધમાં (દક્ષિણ દિગ્ભાગમાં પણ 'दिवसे भवइ' દિવસ થાય છે ? 'तयाण' ત્યારે "उत्तरड्ढे वि) શું ઉત્તરાર્ધમાં પણ (दिवसे भवइ) દિવસ થાય છે) અને ત્યારે (जंबुद्दीवे दीवे) મધ્ય જંબૂદ્વીપમાં આવેલા (मंदरस्स पव्वयस्स) મંદર (સુમેરુ) પર્વતની (पुरत्थिमपच्चत्थिमेण) પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં (પૂર્વ પશ્ચિમ દિગ્ભાગમાં) શું (राई भवइ) રાત્રિ હોય છે ? ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એવું છે કે-પહેલા સૂત્રમાં એવું બતાવવામાં આવ્યું છે કે સૂર્ય ચારે દિશાઓમાં ભ્રમણ કરે છે એથી તો એવું માનવાને કારણ મળે છે કે તેનો પ્રકાશ સદા સર્વત્ર ફેલાતોજ રહે છે આવું હોવા છતાં કોઈ જગ્યાએ દિવસ અને કોઈ જગ્યાએ રાત્રી થવાનું કારણ શું છે ? ખરેખર તો બધી જગ્યાએ દિવસજ હોવો જોઈએ. તો તેનું સમાધાન નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે-સૂર્ય

गौतम ! हन्त, सत्यम् ' जयाणं ' यदा खलु ' जम्बुद्दीवे दीवे ' जम्बूद्वीपे द्वीपे ' दाहिणड्ढे ' दक्षिणार्धे ' दिवसे ' दिवसः ' जाव–राईभवइ ' यावत्–रात्रिर्भवति, इति, यावत्करणात् 'भवति, तदा उत्तरार्धेऽपि दिवसो भवति, यदा च उत्तरार्धेऽपि दिवसो भवति, तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्स पर्वतस्य पौरस्त्यपश्चिमे ' इति संग्राह्यम् ।

रहता है फिर भी उसका प्रकाश मर्यादित है । अर्थात् उसका प्रकाश अमुक भागतक ही जाता है– आगे नहीं जाता है–इसलिये रात और दिवस का व्यवहार बन जाता है । जितनी मर्यादा तक जबतक सूर्यका प्रकाश रहता है–उतना भाग में तबतक दिवस का व्यवहार और प्रकाश वर्जित स्थान में रात्रि का व्यवहार होता है। इसी बात को क्षेत्र विभागपूर्वक इस सूत्र द्वारा प्रकट किया गया है, गौतम प्रभु से प्रश्न करते हुए पूछते हैं कि जब जम्बूद्वीप में दक्षिणार्ध में और उत्तरार्ध में दिवस होताहै–तब क्या पूर्व और पश्चिमभाग में रात्रि होती है क्या? भगवान् इसका उत्तर देते हुए गौतम से कहते हैं कि (हंता गोयमा ! हां गौतम ! (जयाणं) जब (जबुद्दीवे दीवे) जम्बूद्वीप नामके मध्य जंबूद्वीप में (दाहिणड्ढे वि) दक्षिणार्ध में भी (दिवसे) दिवस होता हैं–तब (जाव राई भवइ) यावत् रात्रि होती है । यहां यावत्पद से (भवति तदा उतरार्धेऽपि दिवसो भवति, यदा च उतरार्धेऽपि दिवसो भवति,तदा (जम्बुद्वीपे द्वीपेमन्दरस्य पर्वतस्य पोरस्त्यपश्चिमे) इस पाठका संग्रह किया

ચારે દિશામાં ગતિ કરતો રહે છે, છતાં પણ તેનો પ્રકાશ મર્યાદિત છે–એટલે કે સૂર્યનો પ્રકાશ અમુક હદ સુધીજ જાય છે–તે હદ કરતાં આગળ જતો નથી. તે કારણે રાત્રિ અને દિવસ થાયા કરે છે. જેટલી હદમાં જ્યાં સુધી સૂર્યનો પ્રકાશ રહેછે, તેટલી હદમાં ત્યાસુધી દિવસ રહે છે, અને પ્રકાશવિહીન સ્થાનમાં રાત્રિ હોય છે એજ વાતને ક્ષેત્ર વિભાગપૂર્વક આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે (જ્યારે જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધમાં દિવસ હોયછે, ત્યારે શું પૂર્વ અને પશ્ચિમ ભાગમાં રાત્રિ હોય છે ?)

આ પ્રશ્નોનો મહાવીર પ્રભુ એવો ઉત્તર આપે છે કે (हंता गोयमा !) હા, ગૌતમ ! (जयाणं) જ્યારે (जंबुद्दीवे दीवे) જંબૂદ્વીપ નામના મધ્ય જંબૂદ્વીપના (दाहिणड्ढे वि) દક્ષિણાર્ધમાં "दिवसे"દિવસ હોય છે, ત્યારે (जाव राई भवई) યાવત્ રાત્રી હોય છે. અહી યાવત્ પદથી (भवति तदा उत्तरार्धेऽपि) ઇત્યાદિ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે ઉત્તરાર્ધમાં પણ દિવસ હોય છે, ત્યારે જંબૂ-

अत्र जम्बूद्वीपे सूर्यद्वयसद्भावात् प्रश्नोत्तरसूत्रयो युगपदेव दिग्द्वये दिवसः प्रतिपादितः यद्यप्यत्र ' दक्षिणार्धे ' तथा ' उत्तरार्धे ' इत्युक्तम् तथापि अर्धशब्द स्यात्र भागमात्रार्थकतया तयोः ' दक्षिणभागे ' ' उत्तरभागे ' इत्यर्थोऽवसेयः अन्यथा तयोर्यथाश्रुतार्थकत्वे सम्पूर्ण एव दक्षिणार्धे उत्तरार्धे च दिवसलाभेन पूर्व पश्चिमयो रात्रिप्रतिपादनासङ्गत्यापत्तिः अर्धद्वयकथनेन समग्रक्षेत्रस्य परिग्रहात्, एवमग्रेऽपि दक्षिणार्धादिशब्देन दक्षिणादिदिग्भागमात्रस्यैव ग्रहणं बोध्यम्, न

गया है। तात्पर्य यह है कि जब दक्षिणार्ध में दिवस होता है-तब उत्तरार्ध में भी दिवस होता है। और जब उत्तरार्ध में दिवस रहता है तब सुमेरुपर्वत की पूर्वपश्चिम दिशा की तरफ रात्रि रहती है।

जम्बूद्वीप में सूर्यों का सद्भाव कहा गया है इसी कारण प्रश्नोत्तर एक ही साथ दो दिशाओं में दक्षिणार्ध में और उत्तरार्ध में दिवस कहा गया है। दक्षिणार्ध शब्द का अर्थ दक्षिणदिग्विभाग और उत्तरार्ध का अर्थ उत्तरदिग्भाग है। अर्ध शब्द का अर्थ यहां अमुक भाग मात्र किया गया है। इस तरह एक दक्षिणदिशा के अमुक भाग में और दूसरे उत्तरदिशा के अमुक भाग में दिवस होता है ऐसा अर्थ जानना चाहिये, न कि दक्षिण के समग्र भाग में दिवस होता है ऐसा अर्थ नहीं जानना चाहिये, कहने का तात्पर्य यह है कि दक्षिणदिशा में आये

દ્વીપમાં આવેલા મંદરપર્વતની પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં રાત્રિ હોય છે (જાવ શબ્દ સવઇ) માં જે (જાવ) પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા જે સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવાનો છે તે ગ્રહણ કરીને ઉપરનો જવાબ પૂરે પૂરો લખ્યો છે) આ પ્રશ્નોત્તરનું તાત્પર્ય એ છે કે જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધમાં પણ દિવસ હોય છે અને જ્યારે ઉત્તરાર્ધમાં દિવસ હોય છે, ત્યારે સુમેરુ પર્વતની પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા તરફ રાત્રિ હોય છે

જંબૂદ્વીપમાં સૂર્યનો સદ્‌ભાવ (બે સૂર્યોનું અસ્તિત્વ) બતાવ્યું છે, તે કારણે જ પ્રશ્નોત્તર સૂત્રોમાં એક સાથે બે દિશાઓમાં-દક્ષિણાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધમાં-દિવસ કહ્યો છે દક્ષિણાર્ધ એટલે દક્ષિણ દિગ્વિભાગ, અને ઉત્તરાર્ધ એટલે ઉત્તર-દિગ્વિભાગ. અહીં (અર્ધ) શબ્દ બરાબર અર્ધ ભાગના અર્થમાં વપરાયો નથી, પણ અમુક ભાગના અર્થમાં જ વપરાયો છે આ રીતે દક્ષિણાર્ધ એટલે દક્ષિણ દિશાનો અમુક ભાગ અને ઉત્તરાર્ધ એટલે ઉત્તર દિશાનો અમુક ભાગ સમજવું જોઈએ (ઉત્તરાર્ધ અને દક્ષિણાર્ધમાં દિવસ થાય છે આ કથનનો અર્થ આ પ્રમાણે સમજવો જોઈએ-(દક્ષિણ દિશામાં આવેલા અમુક ભાગમાં

तु अर्धसंपूर्णखण्डस्य, इति । पुनर्गौतमः पृच्छति 'जयाणं भंते !' इत्यादि । हे भदन्त ! यदा खलु 'जंबुद्दीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंदरस्स' मन्दरस्य 'पव्वयस्स' पर्वतस्य 'पुरत्थिमेणं' पौरस्त्ये पूर्वभागे खलु 'दिवसे भवइ' दिवसो भवति, 'तयाणं' तदा खलु 'पच्चत्थिमेणं वि' पश्चिमेऽपि 'दिवसेभवइ'

हुए अमुक भाग में और उत्तरदिशा में आये हुए अमुक भाग में जब दिवस रहता है तब ही पूर्व पश्चिम में रात्रि रहती है यह कथन ठीक बन जाता है। नहीं तो यदि अर्धशब्द से समस्त उत्तरदिशा में और समस्त दक्षिणदिशा में संपूर्ण उत्तरार्ध में और संपूर्ण दक्षिणार्ध में दिवस रहता है ऐसा अर्थ माना जावे तो समस्त दक्षिणार्ध और उत्तरार्ध में दिवस की प्राप्ति हो जाने से पूर्व पश्चिम में रात्रि के प्रतिपादन करने की असंगति होने की आपत्ति प्रसक्त होती है। इसलिये अर्ध-शब्द यहां अमुक भाग मात्र का ही वाचक गिना गया है ऐसा जानना चाहिये। इसी तरह से आगे भी आये हुए दक्षिणार्ध आदि शब्द से तत्तत् दिशा संबंधी अमुक भाग मात्र का ही ग्रहण करना चाहिये। समस्त दक्षिणखंड या समस्त उत्तरखंड आदि का नहीं।

अब गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं कि (जया णं भंते !) हे भदन्त ! जब (जंबुद्दीवे दीवे) जंबूद्वीप में (मंदरस्स पव्वयस्स) मंदर पर्वत के (पुरत्थिमेणं) पूर्वदिग्भाग में (दिवसे भवइ) दिवस होता है (तया णं) तब (पच्च

એને ઉત્તર દિશામાં આવેલા અમુક ભાગમાં દિવસ થાય છે) આ રીતે ઉત્તર દિશાના અમુક ભાગમાં અને દક્ષિણ દિશાના અમુક ભાગમાં દિવસ થાય છે, એમ માનવામાં આવે તો જ પૂર્વ પશ્ચિમમાં રાત્રિ હોય છે, એમ માની શકાય. જો સંપૂર્ણ દક્ષિણાર્ધ અને સંપૂર્ણ ઉત્તરાર્ધમાં દિવસ હોય છે એમ માનવામા આવે, તો પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં રાત્રિ હોવાની વાત અસંગત બની જાય છે તે કારણે (અર્ધ) શબ્દને અહીં અમુક ભાગનો જ વાચક ગણેલ છે એમ સમજવું. હવે પછીના કથનમાં જ્યાં જ્યાં ઉત્તરાર્ધ, દક્ષિણાર્ધ આદિ શબ્દોનો પ્રયોગ થયો હોય ત્યા ત્યાં તે દિશાનો સંપૂર્ણ અર્ધભાગ સમજવાને બદલે અમુક ભાગ જ સમજવો–સમસ્ત ઉત્તરખંડ કે સમસ્ત દક્ષિણખંડ સમજવો જોઈએ નહીં

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે (जयाणं भंते !) હે ભદન્ત ! જ્યારે (जंबुद्दीवे दीवे) જંબૂદ્વીપમાં (मंदरस्स पव्वयस्स) મંદર (સુમેરુ) પર્વતની (पुरत्थिमेणं) પૂર્વ દિશામાં (પૂર્વ દિગ્ભાગમા) (दिवसे भवइ) દિવસ હોય છે, (तयाणं) ત્યારે (पच्चत्थिमेण वि) શું પશ્ચિમ દિ-

दिवसोभवति किम् ? 'जयाण ' यदा खलु ' पच्चत्थिमेणं दिवसे ' पश्चिमेऽपि दिवसः ' भवइ ' भवति ' तयाणं ' तदा खलु ' जंबुद्दीवे दीवे ' जम्बूद्वीपे द्वीपे ' मंदरस्स पव्वयस्स ' मन्दरस्य पर्वतस्य ' उत्तरदाहिणेण ' उत्तरदक्षिणे खलु ' राईभवइ ' रात्रिर्भवति किम् ? भगवानाह– ' हंता, गोयमा ! ' इत्यादि । हे गौतम ! हन्त, सत्यम् ' जयाणं ' यदा खलु त्वदुक्तरीत्या ' जंबुद्दीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंदरपुरत्थिमेणं ' मन्दरपौरस्त्ये मन्दरपर्वतस्य पूर्वभागे खलु 'दिवसे' दिवस ' जाव–राई ' यावत्–रात्रिः ' भवइ ' भवति, यावत्करणात् ' भवति, तदा पश्चिमेऽपि दिवसो भवति यदा खलु पश्चिमे दिवसो भवति, तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरपर्वतस्य उत्तर–दक्षिणे ' इति संग्राह्यम् ।

अथ सूर्यस्य स्वमण्डलेषु गतिविशेषेण दिनरात्रिमाने वृद्धिहानी प्रतिपादयितुमाह–'जयाण भंते ! ' इत्यादि । गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! यदा खलु 'जंबु

त्थिमेण वि) पश्चिमदिग्भाग में भी (दिवसेभवइ) दिवस होता है । तो (जयाणं) जब (पच्चत्थिमे ण दिवसेभवइ) पश्चिमदिग्भाग में दिवस होता है तब क्या (जंबुद्दीवे दीवे) जंबूद्वीप में (मंदरपव्वयस्स उत्तरदाहिणे णं राई भवइ) मंदर पर्वत के उत्तरार्ध दक्षिणार्ध में रात्रि होती है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि (हता गोयमा ! जया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पुरत्थिमे णं दिवसे भवइ जाव राई भवइ) हां गौतम ! जब जम्बूद्वीप में मन्दर पर्वत के पूर्वदिग्भाग में दिवस होता है तब पश्चिमदिग्भाग में भी दिवस होता है और इस तरह से उत्तरदिग्भाग में और दक्षिणदिग्भाग में रात्रि होती है । सूर्य की अपने मण्डलों में गति की विशेषता से ही दिन और रात्रि के प्रमाण में वृद्धि एवं हानि होती है इस बात को अब सूत्रकार प्रकट करते हैं–

વિભાગમાં પણ (दिवसे भवइ) દિવસ હોય છે ? (जयाणं) અને જ્યારે (पच्चत्थिमेण दिवसे) પશ્ચિમ દિગ્વિભાગમાં દિવસ હોય છે ત્યારે શું " जंबुद्दीवे दीवे " જંબૂદ્વીપના ' मंदरपव्वयस्स उत्तरदाहिणे ण राई भवइ ? " મંદર પર્વતના ઉત્તરાર્ધ અને દક્ષિણાર્ધમાં રાત્રિ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુ તેનો આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે–" हंता गोयमा ! " હે ગૌતમ ! "जयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पुरत्थिमेणं दिवसे भवइ जाव राई भवइ) જ્યારે જંબૂદ્વીપમાં પૂર્વ દિગ્વિભાગમાં દિવસ હોય છે ત્યારે પશ્ચિમ દિગ્વિભાગમાં પણ દિવસ હોય છે અને ત્યારે ઉત્તરદિગ્ભાગમાં અને દક્ષિણ વિભાગમાં રાત્રિ હોય છે

સૂર્યની તેના મંડળોમાં ગતિની વિશેષતાને લીધે દિવસ અને રાત્રિના પ્રમાણમાં વધ–ઘટ થાય છે, એ વાત પ્રકટ કરવાને સૂત્રકાર કહે છે કે–(जया

दीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'दाहिणड्ढे' दक्षिणार्धे दक्षिणभागे 'उक्कोसए' उत्कृष्ट सर्वापेक्षया दीर्घः 'अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ' अष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति. मुहूर्तघटिकाद्वयम्' इतिरीत्या षट्त्रिंशद्दण्डात्मकघटिकाप्रमाणः 'तयाणं' तदा खलु 'उत्तरड्ढे वि' उत्तरार्धेऽपि उत्तरभागेऽपि 'उक्कोसए' उत्कृष्टः 'अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ' अष्टादशमुहूर्तो दिवसोभवति, सूर्यद्वय सद्भावेनैव पूर्ववद् बोध्यम् 'जयाणं' यदा खलु 'उत्तरड्ढे' उत्तरार्धे 'उक्कोसए' उत्कृष्टः 'अट्ठारसमुहुत्ते दिवसेभवइ' अष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति 'तयाणं' तदा खलु 'जंबुद्दीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिम-पच्चत्थिमेणं' मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्य-पश्चिमे खलु पूर्वपश्चिमभागे 'जहण्णिया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ' जघन्यिका द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिर्भवति किम्? भगवानाह-'हंता, गोयमा!'

(जया णं भंते!) इत्यादि। गौतम प्रभु से पूछते हैं कि हे भदन्त! (जया णं) जब (जंबुद्दीवे दीवे) जंबूद्वीप नामके द्वीप में (दाहिणड्ढे) दक्षिणार्ध में दक्षिणदिग्भाग में (उक्कोसए) अधिक से अधिक प्रमाणवाला सबकी अपेक्षा बडा- (अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ) अठारह मुहूर्त्त का दिन होता है, (तया णं उत्तरड्ढे वि) तब उत्तरार्ध में भी उत्तर दिग्भाग में भी (उक्कोसए) उत्कृष्ट सब की अपेक्षा बडा (अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ) अट्ठारह मुहूर्त्त का दिवस होता है-इस तरह दो सूर्यो के सद्भाव से जब सब से बड़ा दिन दक्षिणार्ध और उत्तरार्ध में होता है-तब क्या (जंबूदीवे दीवे) जंबूद्वीप में (मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिम-पच्चत्थिमेणं) मंदरपर्वतके पूर्व पश्चिम दिशा में-पूर्व पश्चिम भाग में (जहण्णिया) सर्व से कम प्रमाण वाली (दुवालसमुहुत्ता) बारहमुहूर्त्त की (राई भवइ) रात्रि होती है? मुहूर्त्त दो घड़ी का होता

ण भंते) ઇત્યાદિ ગૌતમનો પ્રશ્ન-(जया ण भंते!) હે ભદન્ત! જ્યારે (जंबुद्दीवे दीवे) જંબૂદ્વીપનામના દ્વીપના (दाहिणड्ढे) દક્ષિણાર્ધમાં (उक्कोसए) વધારેમા વધારે પ્રમાણવાળો (अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ) અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે, (तया ण उत्तरड्ढे वि.) ત્યારે ઉત્તરાર્ધમાં પણ (उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ) વધારેમાં વધારે લાંબો ૧૮ મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે, (આ રીતે બે સૂર્યના સદ્ભાવથી બન્નેમા દક્ષિણાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધમા- જ્યારે સૌથી મોટો દિવસ થાય છે) ત્યારે શું (जंबुद्दीवे दीवे) જંબૂદ્વીપમાં (मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिम-पच्चत्थिमेणं) મંદર પર્વતની પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામા (जहण्णिया) સૌથી ઓછા પ્રમાણવાળી (ટૂંકામાં ટૂંકી) (दुवालसमुहुत्ता) બાર મુહૂર્તની (राई भवइ) રાત્રિ થાય છે? બે ઘટી જેટલા સમયનું

इत्यादि। हे गौतम! हन्त, सत्यम् 'जयाण' यदा खलु त्वदुक्तरीत्या 'जम्बू द्वीपे द्वीप' 'जाव-दुवालस मुहुत्ता' यावत्-द्वादशमुहूर्ता 'राईभवइ' रात्रिर्भवति, यावत्करणात्-द्वीप दक्षिणार्धे उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति, यदा उत्तरार्धेऽपि उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति, यदा च उत्तरार्धे उत्कृष्टोऽष्टादश मुहूर्तो दिवसो भवति तदा जम्बूद्वीप द्वीप मन्दरपर्वतस्य पौरस्त्यपश्चिमे द्वादश मुहूर्तप्रमाणा रात्रिर्भवति।

है। इस तरह अट्ठारह मुहूर्त्त प्रमाणवाले दिवस में छत्तीस घटिकाएँ होती हैं और बारह मुहूर्त्त में चौवीस घटिकाएँ होती हैं। पूछने का अभिप्राय ऐसा है कि जब दक्षिणभाग में और उत्तरभाग में अठारह मुहूर्त्त का दिन होता है तब क्या पूर्व पश्चिम में बारहमुहूर्त्त की रात्रि होती है? इस प्रश्न का समाधान करते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि -(हंता गोयमा! जया ण) हे गौतम! जैसा तुमने पूछा है-वह वैसा ही है-जब जम्बूद्वीप में दक्षिणार्ध और उत्तरार्ध में अट्ठारह मुहूर्त का दिन होता है, तब जम्बूद्वीप में मन्दर पर्वत की पूर्व पश्चिम दिशा में बारह मुहूर्त्त की रात्रि होती है। यहाँ जो (जाव दुवालस मुहुत्ता) के साथ यावत् पद आया है-उससे(द्वीपे दक्षिणार्धे, उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति, तदा उत्तरार्धेऽपि उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति, यदा च उत्तरार्धे उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति, तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे, मन्दर पर्वतस्य पौरस्त्यपश्चिमे) इस पूर्वोक्त पाठ का संग्रह किया गया है।

એક મુહૂર્ત બને છે આ રીતે ૧૮ અઢાર મુહૂર્ત પ્રમાણવાળા દિવસમાં ૩૬ છત્રીસ ઘડીઓ હોય છે, અને ૧૨ બાર મુહૂર્તની ૨૪ ચોવીસ ઘડીઓ થાય છે, (૧ ઘડી એટલે ૨૪ ચોવીસ મિનિટ એક મુહૂર્ત એટલે ૪૮ અડતાલીસ મિનિટ સમજવી) પ્રશ્નકાર એ જાણવા માગે છે કે (જ્યારે દક્ષિણ અને ઉત્તરભાગમાં ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ હોય છે ત્યારે શું પૂર્વ અને પશ્ચિમ ભાગમાં બાર મુહૂર્તની રાત્રિ હોય છે?)

મહાવીર પ્રભુ તે પ્રશ્નનું આ પ્રમાણે સમાધાન કરે છે-(हंता गोयमा!) હા ગૌતમ! એવું જ બને છે 'जया ण जाव दुवालसमुहुत्ता राई भवइ) જ્યારે જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધમાં ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે, ત્યારે જંબૂદ્વીપમાં મંદર પર્વતની પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં ૧૨ બાર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે અહીં (जाव दुवालसमुहुत्ता) સાથે જે (जाव) પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા નીચેના પૂર્વ કથિત પાઠને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે-(द्वीपे दक्षिणार्धे, उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति तदा उत्तरार्धेऽपि उत्कृष्टोऽष्टादश मुहूर्तो दिवसो भवति यदा च उत्तरार्धे उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो भवति तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे, मन्दरपर्वतस्य पौरस्त्यपश्चिमे) આદિ પૂર્વોક્ત પાઠનો સંગ્રહ થયો છે

गौतमः पुनः पृच्छति–'जयाणं जंबू०' इत्यादि । हे भदन्त ! यदा खलु जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंदरस्स पव्वयस्स' मन्दरस्य पर्वतस्य 'पुरत्थिमे' पौरस्त्ये 'उक्कोसए' उत्कृष्टः 'अट्ठारसमुहुत्ते' अष्टादशमुहूर्तः 'दिवसे भवइ' दिवसो भवति 'तयाणं' तदा खलु 'जंबुद्दीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'पच्चत्थिमेण वि' पश्चिमेऽपि 'उक्कोसे णं' उत्कृष्टः 'अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ' अष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति, अथ च 'जया णं' यदा खलु 'पच्चत्थिमे णं' पश्चिमे 'उक्कोसए' उत्कृष्टः सर्वाधिकः 'अट्ठारसमुहुत्ते' अष्टादशमुहूर्तः 'दिवसे भवइ' दिवसो भवति 'तया णं' तदा खलु 'भंते !' हे भदन्त ! 'जंबुदीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'उत्तरे' उत्तरभागे 'जाव–दुवालसमुहुत्ता' यावत् द्वादशमुहूर्ता 'राई भवइ ?' रात्रि-

अब गौतम प्रभु से दूसरी जगह से पूछते हैं–(जया णं) इत्यादि हे भदंत ! (जया णं) जब (जंबुद्दीवे दीवे) जंबूद्वीप नामके द्वीप में (मंदरस्स पव्वयस्स) मन्दर पर्वत की (पुरत्थिमे) पूर्वदिशा में (उक्कोसए) उत्कृष्ट (अट्ठारसमुहूत्ते दिवसे भवइ) अट्ठारह मुहूर्त्त का दिवस होता है (तया णं) तब (जंबुद्दीवे दीवे) जम्बूद्वीप नामके द्वीप में (पच्चत्थिमेण वि) पश्चिमदिशा में भी (उक्कोसए) सर्वाधिक (अट्ठारसमुहुत्ते) अठारह मुहूर्त्त का (दिवसे भवइ) दिन होता है इस तरह (जया णं) जब (पच्चत्थिमेणं) पश्चिम में (उक्कोसए) उत्कृष्ट (अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ) अठारह मुहूर्त्त का दिन होता है (तया णं) तब हे भदन्त ! (जंबुद्दीवे दीवे) जंबूद्वीप नामके द्वीप में (उत्तरे) उत्तर में–उत्तरभाग में (जाव) यावत् (दुवालसमुहुत्ता राई भवइ) बारह मुहूर्त्त की रात्रि होती है क्या ? यहां यावत् पद से (दक्षिणे जघन्यिका) इस पाठ का

હવે બીજી જગ્યા વિષે એવોજ પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામી પૂછે છે-(जया णं भंते) હે ભદન્ત! જ્યારે (जंबूद्दीवे दीवे) જંબૂદ્રીપના (मंदरस्स पव्वयस्स) મંદર પર્વતની (पुरत्थिमे) પૂર્વ દિશામા (उक्कोसए) વધારેમાં વધારે પ્રમાણુ વાળો (લાબામાં લાબો) (अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ) ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે, (तया ण) ત્યારે (जंबूद्दीवे दीवे) જંબૂદ્રીપની (पच्चत्थिमेण वि) પશ્ચિમ દિશામા પણ (उक्कोसए) વધારેમા વધારે પ્રમાણુવાળો (अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ) શુ ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે? અને એ પ્રમાણે (जयाण) જ્યારે (पच्चत्थिमेण) પશ્ચિમમા (उक्कोसए) વધારેમા વધારે પ્રમાણુવાળો (अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ) ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે, ત્યારે શુ (जंबुद्दीवे दीवे) જંબૂદ્રીપ નામના દ્વીપની (उत्तरे) ઉત્તર દિશામાં (जाव दुवालसमुहुत्ता राई भवइ ?) અને દક્ષિણુ દિશામા ઓછામા ઓછા

भवति किम् ? यावत्करणात् ' दक्षिणे जघन्यिका ' इति बोध्यम् ।

भगवानाह-'हंता, गोयमा ! जाव भवइ' हे गौतम ! हन्त, सत्यं त्वदुक्तं यावत्-भवति । यावत्करणात्-पूर्व-पक्षोक्तं सर्वं संग्राह्यम् । एतत्सूत्रसद्भावस्यायमाशय -सूर्यस्य सर्वाणि चतुरशीत्यधिकशतमण्डलानि १८४ भवन्ति, तेषु जम्बूद्वीपे ६५ पञ्च षष्टिमण्डलानि सन्ति, अवशिष्टानि च ११९ एकोनविंशत्यधिकशतमण्डलानि लवणसमुद्रमध्ये वर्तन्ते, तत्र यदा सर्वाभ्यन्तरे मण्डले सूर्यस्य गतिद्वारा स्थितिर्भवति तदा अष्टादशमुहूर्तप्रमाणः (१४ घण्टा २४ मिनिट) सर्वाधिकदीर्घ-दिवसो भवति तत्र कारणन्तु इदमेव यत् पूर्वोक्तानुसारं सूर्यस्य १८४ चतुरशीत्य-धिकशतमण्डलानां मध्ये यदा सर्वमण्डलापेक्षया बाह्यमण्डले सूर्यस्य गतिसंचारेण स्थितिर्भवति तदा सर्वापेक्षया न्यूनदिवसमानं द्वादशमुहूर्तात्मकं (९ घण्टा ३६

संग्रह हुआ है । इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं (हंता गोयमा ! जाव भवइ) हां गौतम ! ऐसा ही होता है । यहां यावत् पद से पूर्वपक्ष में कहा हुआ सब पाठ ग्रहण किया गया है ।

इस सूत्र का यह आशय है-सूर्य के सब मण्डल १८४एकसो चौरासी हैं । उनमें से जंबूद्वीप में ६५ पैंसठ हैं । बाकी ११९ एकसो उन्नीस लवण समुद्र में हैं । सूर्य की गति द्वारा जब सर्वाभ्यन्तर मण्डल में स्थिति होती है, तब अठारह मुहूर्त्त प्रमाण (१४चौदह घंटा २४ चौबीस मिनट का) दिवस होता है । यह दिवस सब से अधिक बडा होता है । इसमें कारण यही है कि पूर्वोक्तानुसार सूर्य के १८४एकसो चौरासी मण्डलों के बीच में से जब सब मंडलों की अपेक्षा बाह्यमंडल में गति द्वारा सूर्य की स्थिति होती है तब सब की अपेक्षा कम प्रमाण दिवस का

પ્રમાણ વાળી ૧૨ બાર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે ? (અહીં ' યાવત્ ' પદથી) (दक्षिणे जघन्यिका) પાઠનો સમાવેશ કરાયો છે)

ઉત્તર-(हंता, गोयमा ! जाव भवइ) હા, ગૌતમ ! એવું જ બને છે, અહીં (जाव)પદથી પ્રશ્નમાં આવેલું સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરાયું છે

આ સૂત્રનાં સંદર્ભમાં નીચેની વાત સમજવા જેવી છે-સૂર્યના કુલ ૧૮૪ એકસો ચોર્યાસી મંડળ છે તેમાંના ૬૫ પાંસઠ જબૂદ્વીપમા છે અને બાકીના ૧૧૯ એકસો ઓગણીસ લવણસમુદ્રમાં છે સૂર્યની ગતિ દ્વારા જ્યારે સર્વા ભ્યન્તર મંડળમા સ્થિતિ થાય છે, ત્યારે ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનો (૧૪ કલાક ૨૪ મિનિટનો) દિવસ થાય છે આ દિવસ લાબામાં લાંબો હોય છે તેનુ કારણ એ છે કે પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર સૂર્યના ૧૮૪ એકસો ચોર્યાસી મંડળોમાંથી બાહ્યમંડળોમાં ગતિ દ્વારા સૂર્યનીસ્થિતિ હોય છે, ત્યારે દિવસનું પ્રમાણ ટૂંકામાં ટૂંકુ હોય છે-ત્યારે દિવસ ૧૨ બાર મુહૂર્તનો (૯ નવ કલાક ૩૬ છત્રીસ

मिनिट) भवति, तथा च तदनुक्रमेण एकमण्डलादपरमण्डले गमने किञ्चिद् विशेषोनचतुःपलात्मकक्षणकालपरिगणनानुसारं द्वितीयमण्डलादारभ्य सर्वाभ्यन्तरे त्र्यशीत्यधिकशततमे १८३ मण्डले (सर्वमण्डलगणनानुसारेण तु चतुरशीत्यधिकशततमे १८४ सर्वाभ्यन्तरे मण्डले) सूर्यस्य संचरणे षड् मुहूर्ता द्वादश घटिकास्वरूपाः समयाः (४ घण्टा ४८ मिनिट) वर्द्धन्ते, एकमण्डलादपरमण्डल गमने घटिकाद्वयात्मकमुहूर्तस्य द्वाविंशत्यधिकशततमभागात्मकं किञ्चिद्विशेषोनपलचतुष्टयं (१॥ मिनिट औ ४ । १०॥-१६) वर्धते, तथा च तदानीम् अष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति, रात्रिश्च तदानीम् अहोरात्रमानस्य त्रिंशन्मुहू-

होता है और वह बारह मुहूर्त्त अर्थात् नौ ९ नव घंटा ३६ छत्तीस मिनट का होता है, क्रम २ से एक मण्डल से दूसरे मण्डल पर जाने में कुछ कम चार पल लगते हैं, इस तरह कुछ कम चार पल की गणना के अनुसार द्वितीयमण्डल से लेकर सर्वाभ्यन्तर मंडलतक अर्थात् १८३ एकसो तिरासी वें तथा सर्व मण्डल की गणना के अनुसार १८४एकसो चौरासी वे मंडल में आने पर ६ छह मुहूर्त्त का काल अथवा १२ बारह घटिको काल (४ चार घंटा ४८ अडतालीस मिनट का काल) बढ जाता है। इस तरह एक मंडल से दूसरे मंडल तक जाने में दो घटिका रूप एक मुहूर्त के १२२ एकसो बाईस वें भागात्मक कुछ कम चार पल (१॥ देढ मिनट और ४। सवाचार मिनट १०॥। पोनेग्यारा सेकिंड) दिवस बढ जाता है। इस प्रकार से सूर्य के सर्वाभ्यन्तरमंडलतक पहुचने पर दिवस का प्रमाण अठारह मुहूर्त्त का १४ चौदह घंटा २४ चोईस मिनट का होता है। और रात्रि का प्रमाण बारह मुहूर्त्त का

મિનિટનો થાય છે અનુક્રમે એક મંડળથી બીજા મંડળ સુધી જવામાંસૂર્યને ચાર પળ કરતાં સહેજ ઓછો સમય લાગે છે આ રીતે ગણતરી કરતાં બીજા મંડળથી લઇને સર્વાભ્યન્તર મંડળ સુધી એટલે કે ૧૮૩ એકસોત્ર્યાસી મંડળોમાં તથા સર્વમંડળની ગણના અનુસાર ૧૮૪ એકસો ચોર્યાસી મંડળમાં આવતાં ૬ છ મુહૂર્તનો સમય વધી જાય છે. (૬ છ મુહૂર્ત એટલે ૧૨ બાર ઘડિનો અથવા ૪ ચાર કલાક ૪૮ અડતાલીસ મિનિટનો સમય વધી જાય છે) આ રીતે એક મંડળથી બીજા મંડળ સુધી જવામાં ૧ એકમુહૂર્ત (૨ બે ઘડિ) ના ૧૨૨ એકસો બાવીસ ભાગ ભાગ પ્રમાણ - ચાર પળથી સહેજ ઓછા પ્રમાણનો-દિવસ વધી જાય છે આ રીતે સર્વાભ્યન્તર મંડળ સુધી સૂર્ય પહોંચે ત્યારે ૧૮ મુહૂર્તનો (૧૪ કલાક ૨૪ મિનિટનો) દિવસ થાય છે, અને બાર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે, કારણ કે દિવસ-રાત ૩૦ મુહૂર્તના થાય છે.

शत्मिकतया द्वादशमुहूर्ता भवति, इत्यभिप्रेत्याह- 'उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ' इति। अतएव अस्मिन् प्रकरणे दक्षिणार्धादिशब्दान्तर्वर्तिनोऽर्धशब्दस्य दक्षिणा विदिग्भागमात्रवाचकत्वं बोध्य न तु अर्धार्थवाचकत्वमिति पूर्वं भणितादि वम्, तत्र हेतुस्तु यद्यपि पूर्वमुक्त एव तथापि स्पष्टार्थमयाप्युच्यते-'यद्यपि दक्षिणोत्तरयोः सर्वाधिकदीर्घ दिनं भवति तथापि जम्बूद्वीपस्य दशभागफलत्रय प्रमाणमेव तयो प्रत्येक तापक्षेत्रं वक्ष्यमाणरीत्या सम्भवति, दशभागफलद्वय प्रमाणश्च पूर्व-पश्चिमयोः प्रत्येकं तदानीं रात्रिक्षेत्रं भवति तथाहि षष्टिमुहूर्तै (४८ घण्टा) रविः मण्डलं पूरयति। अर्थात् एकस्मिन् मण्डले रविः षष्टिमुहूर्तपर्यन्तं

होता है। क्यों कि तीस मुहूर्त का दिन और बारह मुहूर्त की रात्रि इन दोनों को मिलाने से दिनरात का प्रमाण तीस मुहूर्त का निकल आता है। इसी अभिप्राय को लेकर शास्त्रकार ने (उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ) ऐसा कहा है। इसीलिये इस प्रकरण में दक्षिणार्धादि शब्दों के अन्तर्वर्ती अर्धशब्द में दक्षिणादिग्भाग मात्र वाचकता जाननी चाहिये। अर्ध अर्थ वाचकता नहीं। यह बात पहिले सहेतुक प्रतिपादित यद्यपि की जा चुकी है फिर भी इस विषय को स्पष्ट और भी किया जाता है जब भी दक्षिण और उत्तर में सब से अधिक बड़ा दिन अठारह मुहूर्त का होता है, अर्थात् चौदह घंटा और बीस मिनट का होता है तब भी जम्बूद्वीप के दक्षिण और उत्तर में तीन दशभागप्रमाण जितना ही क्षेत्र प्रकाश युक्त होता है और दो भाग प्रमाण जितना क्षेत्र उस समय पूर्व और पश्चिम में प्रकाशरहित रात्रि क्षेत्र होता है। यह इस तरह से होता है-कि-साठ मुहूर्त में (४८ घंट

આ રીતે ૧૮ મુહૂર્તનો દિવસ અને ૧૨ મુહૂર્તની રાત્રિ મળીને ૩૦ મુહૂર્ત ના દિનરાત થાય છે તે વાતને ધ્યાનમાં રાખીને જ સૂત્રકારે કહ્યું છે કે (उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ) લાંબામાં લાંબો ૧૮ મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે) ઉપર જે વાત તો સમજાવી દીધી છે કે (દક્ષિણાર્ધ) આદિ' શ બ્દમાં 'અર્ધ' એટલે બરાબર અર્ધભાગ સમજવાને બદલે દક્ષિણાદિ દિશાઓ જ સમજવા જોઈએ. જો કે આ વાતનુ હેતુપૂર્વક આગળ પ્રતિપાદન કરાઈ ગયુ છે તો પણ આ વિષયનું અહીં વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે છે-જ્યારે દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં સૌથી મોટો દિવસ ૧૮ મુહૂર્તનો (૧૪ કલાક ૨૪ મિનિટ નો) હોય છે ત્યારે પણ જમ્બૂદ્વીપના દક્ષિણ અને ઉત્તર ભાગમાં ૩ ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્ર જ પ્રકાશ યુક્ત રહે છે અને પૂર્વ અને પશ્ચિ મમાં ૨ ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્ર ત્યારે પ્રકાશ રહિત રહે છે તેથી ત્યાં રાત્રિ હોય છે તે આ રીતે બને છે-સૂર્ય એક મંડળમાં ૬૦ મુહૂર્ત સુધી (૪૮ કલાક

तिष्ठति, दिवसद्वयमित्यर्थः सर्वाधिकदिवसमानन्तु अष्टादशमुहूर्तात्मकमुक्तम्, अष्टादश च षष्टेर्दशभागफलरूपषट्त्रितयरूपा भवन्ति अर्थात् षष्टेः दशभिर्भागे हृते यद् भागफलं षट्रूपं तस्य त्रिभिर्गुणितत्वे अष्टादश इति जायते। यदा च अष्टादशमुहूर्ते दिनं भवति तदा रात्रिमानं द्वादशमुहूर्तात्मकं भवति, द्वादश च षष्टेर्दशभागफलषड्द्वयरूपाः भवन्ति, तत्र च मेरुम्प्रति षडशीत्यधिकचतुःशतोत्तरनवसहस्रयोजनानि नव च दशभागशेषाणि योजनस्य–९४८६ ९/१० एतत्सर्वाधिकदीर्घदिवसमाने वक्ष्यमाणदशभागफलत्रयात्मकं तापक्षेत्रमानं भवति, किञ्चिद्विशेषोनत्रयोविंशत्यधिकषट्शतोत्तरैकत्रिंशत्सहस्रयोजन (३१६२३) मानस्य मन्दरपरिधेः (गोलाकारस्य) दशभिर्हृते भागे भागफललब्धिरूपस्य द्विप-

तालीस घटे में) सूर्य मंडल को पूरता है–अर्थात् एक मंडल में सूर्य साठ मुहूर्त तक दो दिनतक रहता है। बडे से बडे दिन का प्रमाण अठारह मुहूर्त का कहा गया है सो ये अठारह, साठ को दश से भाजित करने पर जो एक भागरूप ६ छह आते हैं उन्हें तीन से गुणा करने रूप हैं–अर्थात् साठ के दशभागफलरूप ६ छह के तीन भागरूप हैं। जब अठारह मुहूर्त का दिन होता है तब रात्रि का प्रमाण बारह मुहूर्त का होता है। सो ये बारह साठ के दश भाग करने से जो एक आता है–उसके दो भागरूप हैं। तात्पर्य कहने का यह है कि अठारह दश भाजित ६० साठ के एकभाग के तीन भागरूप और बारह दशभाजित साठके एक भाग के दो भागरूप हैं। इसमें मेरु के प्रति आयाम की अपेक्षा सब से अधिक बडेदिन में ९४८६ नवहजार चारसो छयासी योजन ९/१० जितना तापक्षेत्र होता है–यह तापक्षेत्र, मेरु की परिधि का जितना प्रमाण है उसके दशभाग के एकभागके तीन भागरूप है। वह इस प्रकार से–

સુધી) રહે છે એટલે કે બે દિવસમા સૂર્ય એક મંડળને પસાર કરે છે. મોટામાં મોટા દિવસનુ પ્રમાણ ૧૮મુહૂર્તનું કહ્યુ છે તે અઢાર સાઠને ૧૦દસવડે ભાગી જે ૬ ભાગાકાર આવે તેના ૩ ગણારૂપ છે (૫૮ = ૬૦ – ૨૦ × ૩) એટલે કે ૬/૧૦ + ૩/૧૦ = ૨૮ જ્યારે ૧૮ મુહૂર્તનો દિવસ હોય છે, ત્યારે ૧૨ મુહૂર્તની રાત્રિ હોય છે તે ૧૨મુહૂર્ત, ૬/૧૦ × ૨/૧૦ ની બરાબર છે. અથવા ૬૦ ના ૧૦માં ભાગના બે ગણા જેટલુ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ૪૮ = ૬૦ – ૧૦ + ૩ અને ૧૨ = ૬૦ – ૧૦ × ૨ સૌથી મોટા દિવસે પ્રકાશયુક્ત ક્ષેત્ર મેરુના આયામ (લંબાઇ)ની અપેક્ષાએ ૯૪૮૬ નવ હજાર ચારસો છયાસી ૯/૧૦ યોજન છે આ તાપક્ષેત્ર (પ્રકાશયુક્ત સ્થાન) મેરુના પરિધના પ્રમાણ કરતાં ૩/૧૦ માં ભાગ પ્રમાણ છે મેરુનો પરિધ ૩૧૬૨૩ એકત્રીસ હજાર છસો ત્રેવીસ

सर्वात्मकतया द्वादशमुहूर्ता भवति, इत्यभिप्रेत्याह– 'उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ' इति। अतएव अस्मिन् प्रकरणे दक्षिणार्घादिशब्दान्तर्वर्तिनोऽर्धशब्दस्य दक्षिणा दिदिग्भागमात्रवाचकत्वं बोध्यं न तु अर्धार्थवाचकत्वमिति पूर्वं प्रतिपादितम्, तत्र हेतुस्तु यद्यपि पूर्वमुक्त एव तथापि स्पष्टार्थमयाप्युच्यते–'यदापि दक्षिणोत्तरयोः सर्वाधिकदीर्घ दिनं भवति तथापि जम्बूद्वीपस्य दशभागकल्पत्रय प्रमाणमेव तयोः प्रत्येकं तापक्षेत्रं वक्ष्यमाणरीत्या सम्भवति, दशभागफलद्वय प्रमाणञ्च पूर्व–पश्चिमयोः प्रत्येकं तदानीं रात्रिक्षेत्रं भवति तथाहि षष्टिमुहूर्तैः (४८ घण्टा) रविः मण्डलं पूरयति। अर्थात् एकस्मिन् मण्डले रविः षष्टिमुहूर्तपर्यन्तं

होता है। क्यों कि तीस मुहूर्त का दिन और बारह मुहूर्त की रात्रि इन दोनों को मिलाने से दिनरात का प्रमाण तीस मुहूर्त का निकल आता है। इसी अभिप्राय को लेकर शास्त्रकार ने (उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ) ऐसा कहा है। इसीलिये इस प्रकरण में दक्षिणार्धादि शब्दों के अन्तर्वर्ती अर्धशब्द में दक्षिणादिग्भाग मात्र वाचकता जाननी चाहिये। अर्धं अर्थ वाचकता नहीं। यह बात पहिले सहेतुक प्रतिपादित यद्यपि की जा चुकी है फिर भी इस विषय को स्पष्ट और भी किया जाता है जब भी दक्षिण और उत्तर में सब से अधिक बड़ा दिन अठारह मुहूर्त का होता है, अर्थात् चौदह घंटा चौवीस मिनट का होता है तब भी जम्बूद्वीप के दक्षिण और उत्तर में तीन दशभागप्रमाण जितना ही क्षेत्र प्रकाश युक्त होता है और दो भाग प्रमाण जितना क्षेत्र उस समय पूर्व और पश्चिम में प्रकाशरहित रात्रि क्षेत्र होता है। यह इस तरह से होता है–कि–साठ मुहूर्त में (४८ अड

આ રીતે ૧૮ મુહૂર્તનો દિવસ અને ૧૨ મુહૂર્તની રાત્રિ મળને ૩૦ મુહૂર્ત ના દિનરાત થાય છે. તે વાતને ધ્યાનમાં રાખીને જ સૂત્રકારે કહ્યું છે કે (ઉક્કોસए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवइ) વધારેમાં વધારે ૧૮ મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે) ઉપર એ વાત તો સમજાવી દીધી છે કે (દક્ષિણાર્ધ) આદિ' શબ્દમાં 'અર્ધ' એટલે બરાબર અર્ધભાગ સમજવાને બદલે દક્ષિણાદિ દિશામાં જ સમજવા જોઈએ. જો કે આ વાતનું હેતુપૂર્વક આગળ પ્રતિપાદન કરાઈ ગયું છે તો પણ આ વિષયનું અહીં વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે છે–જ્યારે દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં સૌથી મોટો દિવસ ૧૮ મુહૂર્તનો (૧૪ કલાક ૨૪ મિનિટનો) હોય છે ત્યારે પણ જબૂદ્વીપના દક્ષિણ અને ઉત્તર ભાગમાં ૩/૧૦ ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્ર જ પ્રકાશ યુક્ત રહે છે અને પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં ૨/૧૦ ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્ર ત્યારે પ્રકાશ રહિત રહે છે તેથી ત્યાં રાત્રિ હોય છે તે આ રીતે બને છે–સૂર્ય એક મંડળમાં ૬૦ મુહૂર્ત સુધી (૪૮ કલાક

शमुहूर्तरूपरात्रिक्षेत्रमानश्चापि अवसेयम्। केवलं नवरन्तूक्तपरिधेर्दशभागफलस्य द्विगुणितत्वं कार्यम्, तथाचोक्तमन्दरपरिधेर्दशभागफलैर्द्विगुणितत्वे चतुर्विंशत्यधिकत्रिशतोत्तरषट्सहस्रयोजनानि षट् च योजनस्य दशभागफलशेषाणि ६३२४$\frac{६}{१०}$ एतत् न्यूनतमोक्तरात्रिक्षेत्रमानं बोध्यम्, उक्तजम्बूद्वीपपरिधेश्च दशभागफलैः द्विगुणितत्वे पञ्चचत्वारिंशदधिकद्विशतोत्तरत्रिषष्टिसहस्रयोजनानि षट् च योजनस्य दशभागशेषाणि ६३२४५$\frac{६}{१०}$ एतत् न्यूनतमोक्तरात्रिक्षेत्रमानं

जैसे कि मेरु की परिधि की योजनसंख्या को दश से भाजित करने पर, उस लब्ध १ भाग को पहिले द्विगुणित किया है। इससे यह कहा गया है कि इतना मेरु का क्षेत्र रात्रिक्षेत्र है। मेरु की परिधि का प्रमाण ३१६२३ एकतीस हजार छसो तेईस योजन से कुछ कम है, इसमें दश का भाग देकर ३१६२ तीन हजार एकसो बासठ सही $\frac{३}{१०}$ आते हैं, इसे दूनी करने पर ६३२४$\frac{६}{१०}$ इतनी योजन संख्या आती है सो यही सब से कम मेरु का रात्रिक्षेत्र है। इसी तरह से लवणसमुद्र का रात्रिक्षेत्र निकालना होवे तब इसकी परिधि के प्रमाण को दश १० से भाजित करना चाहिये, और आगत एक भागरूप भजनफल को दूना कर देना चाहिये इस तरह जो योजन संख्या आवे, सो उतना ही क्षेत्र लवण समुद्र का रात्रिक्षेत्र जानना चाहिये। यह इस प्रकार से जानना–जंबूद्वीप की परिधि का प्रमाण ३१६२२८ तीन लाख सोलह हजार दोसो अठाईस योजन से कुछ कम है–इस संख्या में दश का भाग देने पर ३१६२२ एकतीस हजार छसो बाईस $\frac{८}{१०}$ आता है-सो यह योजन संख्या है। पस सख्या को द्विगुणित करने पर ६३२४५ तीरसठ

તેમાં ફકત આટલો ફેરફાર કરવો મેરુના પરિધિના પ્રમાણુના $\frac{૨}{૧૦}$ ગણુા કરવા.' એટલે જે સખ્યા આવે એટલા યોજનપ્રમાણુ રાત્રિક્ષેત્ર સમજવું. મેરુનો પરિઘ ૩૧૩૨૩ એકત્રીસ હજાર ત્રણુસો તેવીસ યોજનથી સહેજ ઓછો છે. તે ૩૪૬૨૨ ને $\frac{૨}{૧૦}$ વડે ગુણુવાથી ૬૬૨૪$\frac{૬}{૧૦}$ યોજનપ્રમાણુ રાત્રિક્ષેત્ર આવે છે. એજ મેરુનું સૌથી ઓછું રાત્રિક્ષેત્ર છે. એજ પ્રમાણે લવણુસમુદ્રના રાત્રિક્ષેત્રનું પ્રમાણુ કાઢવા માટે તેના પરિઘિના પ્રમાણુને ૧૦ દસવડે ભાગી બે વડે ગુણુવું જોઇએ. એટલે તે પરિઘિના $\frac{૨}{૧૦}$ ગણુા કરવા જોઇએ. આમ કરવાથી જે પરિણુામરૂપ સખ્યા આવે, એટલા યોજન પ્રમાણુ લવણુસમુદ્રનું રાત્રિક્ષેત્ર સમજવું. જંબૂદ્વીપનો પરિઘિ ૩૧૬૨૨૮ત્રણુલાખ સોળહજાર બસોઅઠયાવીસ યોજનથી સહેજ ઓછો છે. તેનો $\frac{૨}{૧૦}$ ભાગ કરવાથી (તેને ૧૦દસ વડે ભાગી, ભાગાકારને ૨બે વડે ગુણુવાથી) ૬૩૨૪૫$\frac{૬}{૧૦}$ યોજન આવે છે. તેને લવણુસમુદ્રના રાત્રિક્ષેત્રનું

ष्टपञ्चाधिकैकत्रिंशत्सहस्रयोजनानि त्रीणि च दशभागफलशेषाणि ३१६२३$\frac{3}{10}$ एतत्संख्यकयोजनप्रमाणस्य त्रिगुणितत्वे ९४८६$\frac{9}{10}$ इत्यस्य लाभात् ।

एवं लवणसमुद्रस्यापि अष्टषष्ट्यधिकाष्टशतोत्तरचतुर्नवतिसहस्रयोजनानि चत्वारि च योजनस्य दशभागफलशेषाणि ९४८६८$\frac{4}{10}$ एतत्सर्वाधिकदीर्घदिवसमाने तापक्षेत्रमानं भवति, किञ्चिदूनाष्टविंशत्यधिकद्विशतोत्तरषोडशसहस्राधिकलक्षत्रय-३१६२२७ मानस्य जम्बूद्वीपपरिधेः (३ लाख १६ हजार २सौ २७ योजन, ३कोस १२८धनुष, १३अंगुल, कुछ विशेषाधिक आधा अंगुल-परिधि)

दशभिर्भागे हृते दशभागफलभिन्नरूपस्य द्वाविंशत्यधिक षट्शतैकत्रिंशत्स हस्रयोजनानि अष्टदशभागफलशेषाणि ३१६२२$\frac{8}{10}$ एतत्संख्यकयोजनप्रमा-णस्य त्रिगुणितत्वे ९४८६८$\frac{4}{10}$ इत्येतस्य फलितत्वात्, एवमेव न्यूनान्न्यूनतमप्रकाद

मेरु की परिधि का प्रमाण ३१६२३ एकतीस हजार छसो तेईस योजन से कुछ कम है। इसमें दश का भाग करने पर ३१६२ तीनहजार एकसो बासठ $\frac{3}{10}$ इतनी एक भाग का प्रमाण आता है। इस भाग को तिगुना करने पर ९४८६ नवहजार चारसो छयासी $\frac{9}{10}$ आ जाते है। तथा लवणसमुद्र के प्रति अर्थात् लवणसमुद्रकी ओर सब से बड़े दिन में ९४८६८ चोरानवे हजार आठसो अडसठ योजन ४ बटे १० जितना क्षेत्र तापक्षेत्र होता है और यह इसप्रकार से होता है ३१६२२८ तीन लाख सोलह हजार दोसो अठाईस योजन से कुछ कम अर्थात् ३ तीन लाख सोलह १६हजार २दोसौ २७ योजन ३कोस, १२८एकसो अठाईस धनुष १३अंगुल कुछ विशेषाधिक आधा अगुल और जंबूद्वीपकी परिधिका प्रमाण है-इसमें दश १०का भाग देनेपर ३१६२२ एकतीसहजार छसो बाईस$\frac{8}{10}$ इतनी एक भागकी संख्या आती है इस संख्याकी त्रिगुनी करने पर ९४८६८$\frac{4}{10}$ इतनी तापक्षेत्र के योजन की संख्या आ जाती है। जघन्य १२ मुहूर्तरूप रात्रिक्षेत्र का प्रमाण भी इसी तरह से जानना चाहिये। इसमें विशेषता इतनी ही है कि परिधि के प्रमाण दश $\frac{3}{10}$ का भाग देने पर आगत उस एक भाग को द्विगुणित ही करना चाहिये।

યોજનથી સહેજ ઓછો છે એકત્રીસ હજાર છસો ત્રેવીસ ૩૧૬૨૩ ને $\frac{3}{10}$ વડે ગુણવાથી ૯૪૮૬ નવ હજાર ચારસો છયાસી $\frac{9}{10}$ યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્ર આવી જાય છે તરણ સમુદ્ર તરફ સૌથી મોટા દિવસે ૯૪૮૬૮ ચોરાણુ હજાર આઠસો અડસઠ $\frac{4}{10}$ યોજન પ્રમાણ તાપક્ષેત્ર હોય છે તે આ પ્રમાણે બને છે-જબૂદ્વીપના પરિઘનું પ્રમાણ ૩૧૬૨૨૮ ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો અઠ્ઠાવીસ યોજનથી સહેજ ઓછું એટલે કે ૩૧૬૨૨૭ યોજન ૩ કોસ, ૧૨૮ ધનુષ અને ૧૩॥ આંગળથી સહેજ વધારે છે તેનો $\frac{3}{10}$ ભાગ કરવાથી. (એટલે કે તેને $\frac{3}{10}$ વડે ગુણવાથી) ૯૪૮૬૮$\frac{4}{10}$ યોજનનું તાપક્ષેત્ર થાય છે ટુંકમાં ટુંકી ૧૨ બાર મુહૂર્ત પ્રમાણ વાળી રાત્રિના ક્ષેત્રનું પ્રમાણ પણ એજ પ્રમાણે સમજવું

बोध्यम् । सर्वन्यूनतमद्वादशमुहूर्तात्मकदिवसमानं तु तापक्षेत्रमनन्तरपूर्वोक्त रात्रिक्षेत्रसमानमवसेयम्, सर्वाधिकदीर्घाष्टादशमुहूर्तात्मकरात्रिक्षेत्रमानञ्च पूर्वोक्त-सर्वाधिकदीर्घदिवसतापक्षेत्रसमानं विज्ञेयम् । आयामतश्च जम्बूद्वीपमध्ये तापक्षेत्रं पञ्चचत्वारिंशत्सहस्र ४५००० योजनपरिमितं, लवणसमुद्रे च त्रयस्त्रिंशदधिकत्रिश-तोत्तरत्रयस्त्रिंशत्सहस्रयोजनानि योजनतृतीयभागाधिकानि ३३३३३$\frac{1}{3}$ बोध्यम्, उभयसंमेलने तु त्रयस्त्रिंशदधिकत्रिशतोत्तराष्टसप्ततिसहस्रयोजनानि योजनतृतीय भागाधिकानि ७८३३३$\frac{1}{3}$ एतावन्मात्रम् बोध्यम् ।

तिगुना करने पर १८ अठारह मुहूर्त्त का दिवस का प्रमाण निकल आता है । निष्कर्ष इसका यही है कि सूर्य जब तक साठ ६० मुहूर्त्ततक एक मंडल में रहता है तबतक रात्रि का प्रमाण बारह १२ मुहूर्त्त का होगा और दिवस का प्रमाण अठारह मुहूर्त्त का होगा। जब दिवस सब से छोटा होगा अर्थात् बारह मुहूर्त्त का होगा तब तापक्षेत्र का प्रमाण अभी२ कहे हुए रात्रिक्षेत्र जितना होगा और रात्रिक्षेत्र का प्रमाण पूर्व में कहे गये तापक्षेत्र जितना होगा ऐसा जानना चाहिये । आयाम की अपेक्षा तो जंबूद्वीप के बीच का तापक्षेत्र ४५००० पैंतालीस हजार योजन है । तथा लवणसमुद्र का तापक्षेत्र ३३३३३ तेंतीस हजार तीनसो तेंतीस योजन है । इन दोनों तापक्षेत्रों का योग ७८३३३ अट्ठतर हजार तीनसो तेंतीस होता है ।

આવે છે અને ૬૦ને૧૦વડે ભાગી, ભાગાકારને ૨ એવડે ગુણવાથી (૬૦ × $\frac{3}{10}$ કરવાથી) દિવસનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનું આવે છે. સમસ્ત કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યાં સુધી સૂર્ય ૬૦ સાઠ મુહૂર્ત પર્યન્ત એક મંડળમા રહે છે, ત્યાસુધી રાત્રિનુ પ્રમાણ પર બાવન મુહૂર્તનું અને દિવસનું પ્રમાણ ૫૮ અઠ્ઠાવન મુહૂર્તનુ રહે છે જ્યારે દિવસ સૌથી નાનો થાય છે (૧૨ બાર મુહૂર્તનો થાય છે) ત્યારે તાપક્ષેત્રનુ પ્રમાણ ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેના રાત્રિક્ષેત્ર જેટલુ થાય છે, અને રાત્રિક્ષેત્રનુ પ્રમાણ આગળ કહેલા તાપક્ષેત્ર જેટલુ થાય છે એમ સમજવુ આયામ (લંબાઇ) ની અપેક્ષાએ તો જંબૂદ્વીપની વચ્ચેનું તાપક્ષેત્ર ૪૫૦૦૦ પિસ્તાળીશ હજાર યોજન છે, તથા લવણ સમુદ્રનુ તાપક્ષેત્ર ૩૩૩૩૩ તેત્રીસ હજાર ત્રણુસો તેત્રીસ યોજન છે તે બન્ને તાપ ક્ષેત્રનો સરવાળો કરવાથી ૭૮૩૩૩ અઠયોતેર હજાર ત્રણુસો તેત્રીસ યોજન પ્રમાણ તાપક્ષેત્ર થાય છે.

हजार दोसो पैंतालीस ! इतनी योजन संख्या आ जाती है सो यह योजन संख्या लवण समुद्र के रात्रिक्षेत्र की जाननी चाहिये। इस प्रतिपादन से यह अच्छी तरह से समझ में आ जाता है कि जब किसी भी क्षेत्र का तापक्षेत्र निकालना होवे तब क्षेत्र की परिधि के प्रमाण में १० का भाग देना चाहिये और भागफल-भाजनफल-को तिगुना और दुगुना करना चाहिये-तिगुना करने पर जो संख्या आवे उतने योजनपरिमित क्षेत्र प्रकाश क्षेत्र और दुगुणा करने पर जो संख्या आवे उतना क्षेत्र रात्रि क्षेत्र जानना चाहिये। तथा जब दिवस तथा रात्रि के काल की समय की लंबाई अथवा ओछाई जाननी हो तो सूर्य जिस मंडल में जितने मुहूर्त तक रहता हो उस मुहूर्त के प्रमाण को दश १० से भाजित करना चाहिये और एक भाग को दुगुना करने पर रात्रि की लंबाई अथवा ओछाई जाननी चाहिये तथा आगत उस एक भाग को तिगुना करने पर दिवस की लंबाई और ओछाई जाननी चाहिये जैसे कल्पना करो कि एक मंडल में सूर्य साठ ६० मुहूर्त तो दिन तक रहता है तो इस समय तक रात्रि का प्रमाण कितना होना चाहिये तो इसके जानने का उपाय यह है कि साठ ६० संख्या को दश १० से भाजित कर दो तब ऐसा करने पर जो छह भागनफल के रूप में आये हैं उन्हें दुगुना करने पर जघन्य रूप से बारह १२ मुहूर्त का रात्रि का प्रमाण और

યોજન પ્રમાણ સમજવું. અહીં જે પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે તેના દ્વારા એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે કોઈ પણ ક્ષેત્રનું તાપક્ષેત્ર જાણવું હોય ત્યારે તે ક્ષેત્રનાપરિધિના પ્રમાણમાં ૧૦ દસમો ભાગ આપવો જોઈએ અને ભાગફળને ત્રણ ગણા અને બમણા કરવા જોઈએ ત્રણ ગણા કરવાથી જે સંખ્યા આવે એટલા યોજન પરિમિત પ્રકાશ ક્ષેત્ર, અને બમણા કરવાથી જે સંખ્યા આવે તેટલું રાત્રીક્ષેત્ર સમજવું જોઈએ. તથા જ્યારે દિવસ તથા રાત્રિના કાળની લંબાઈ અથવા ઓછાઈ (ટૂંકાપણું) જાણવી હો ત્યારે સૂર્ય જે મંડળમાં જેટલા મુહૂર્ત સુધી રહેતો હોય તેટલા મુહૂર્તને ૧૦ દ્વારા ભાગવાથી અને એક ભાગને બમણા કરવાથી રાત્રિની લંબાઈ અથવા ઓછાઈ જાણી શકાય છે, અને આવેલ તે ભાગને ત્રણ ગણા કરવાથી દિવસની લંબાઈ કે ટૂંકાપણું જાણી શકાય છે—આ પ્રમાણે જે પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય તે માટે સૂત્રકાર કહે છે ધારો કે સૂર્ય એક મંડળમાં ૬૦ સાઈઠ મુહૂર્ત સુધી (બે દિવસ) રહે છે હવે તે સમય દરમિયાન રાત્રિનું પ્રમાણ કેટલું હોવું જોઈએ, તે જાણવાનો ઉપાય નીચે પ્રમાણે છે ૬૦ સાઈઠ ને ૧૦ દસ વડે ભાગી, ભાગાકારને ૨ બે વડે ગુણવાથી ($६० \times \frac{२}{१०}$ કરવાથી) રાત્રિનું જઘન્ય પ્રમાણ ૧૨ મુહૂર્તનું

बोध्यम् । सर्वन्यूनतमद्वादशमुहूर्तात्मकदिवसमानं तु तापक्षेत्रमनन्तरपूर्वोक्त रात्रिक्षेत्रसमानमवसेयम्, सर्वाधिकदीर्घाष्टादशमुहूर्तात्मकरात्रिक्षेत्रमानञ्च पूर्वोक्त-सर्वाधिकदीर्घदिवसतापक्षेत्रसमानं विज्ञेयम् । आयामतश्च जम्बूद्वीपमध्ये तापक्षेत्रं पञ्चचत्वारिंशत्सहस्र ४५००० योजनपरिमितं, लवणसमुद्रे च त्रयस्त्रिंशदधिकत्रिश-तोत्तरत्रयस्त्रिंशत्सहस्रयोजनानि योजनतृतीयभागाधिकानि ३३३३३$\frac{1}{3}$ बोध्यम्, उभयसंमेलने तु त्रयस्त्रिंशदधिकत्रिशतोत्तराष्टसप्ततिसहस्रयोजनानि योजनतृतीय-भागाधिकानि ७८३३३$\frac{1}{3}$ एतावन्मात्रम् बोध्यम् ।

तिगुना करने पर १८ अठारह मुहूर्त्त का दिवस का प्रमाण निकल आता है । निष्कर्ष इसका यही है कि सूर्य जब तक साठ ६० मुहूर्त्ततक एक मंडल में रहता है तबतक रात्रि का प्रमाण बारह १२ मुहूर्त्त का होगा और दिवस का प्रमाण अठारह मुहूर्त्त का होगा। जब दिवस सब से छोटा होगा अर्थात् बारह मुहूर्त्त का होगा तब तापक्षेत्र का प्रमाण अभी२ कहे हुए रात्रिक्षेत्र जितना होगा और रात्रिक्षेत्र का प्रमाण पूर्व में कहे गये तापक्षेत्र जितना होगा ऐसा जानना चाहिये । आयाम की अपेक्षा तो जंबूद्वीप के बीच का तापक्षेत्र ४५००० पैतालीस हजार योजन है । तथा लवणसमुद्र का तापक्षेत्र ३३३३३ तेंतीस हजार तीनसो तेंतीस योजन है । इन दोनों तापक्षेत्रों का योग ७८३३३ अट्ठतर हजार तीनसो तेंतीस होता है ।

આવે છે અને ૬૦ને૧૦વડે ભાગી, ભાગાકારને ૨ એવડે ગુણવાથી (૬૦ × $\frac{3}{10}$ કરવાથી) દિવસનુ ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણુ ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનુ આવે છે. સમસ્ત કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યાં સુધી સૂર્ય ૬૦ સાઠ મુહૂર્ત પર્યન્ત એક મંડળમાં રહે છે, ત્યાંસુધી રાત્રિનુ પ્રમાણુ ૫૨ બાવન મુહૂર્તનું અને દિવસનુ પ્રમાણુ ૫૮ અઠ્ઠાવન મુહૂર્તનુ રહે છે જ્યારે દિવસ સૌથી નાનો થાય છે (૧૨ બાર મુહૂર્તનો થાય છે) ત્યારે તાપક્ષેત્રનુ પ્રમાણુ ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેના રાત્રિક્ષેત્ર જેટલુ થાય છે, અને રાત્રિક્ષેત્રનુ પ્રમાણુ આગળ કહેલા તાપક્ષેત્ર જેટલુ થાય છે એમ સમજવું આયામ (લંબાઈ) ની અપેક્ષાએ તો જંબૂદ્વીપની વચ્ચેનું તાપક્ષેત્ર ૪૫૦૦૦ પિસ્તાળીશ હજાર યોજન છે, તથા લવણુ સમુદ્રનુ તાપક્ષેત્ર ૩૩૩૩૩ તેત્રીસ હજાર ત્રણુસો તેત્રીસ યોજન છે તે બન્ને તાપ ક્ષેત્રનો સરવાળો કરવાથી ૭૮૩૩૩ અઠયોતેર હજાર ત્રણુસો તેત્રીસ યોજન પ્રમાણુ તાપક્ષેત્ર થાય છે.

गौतमः पुनः पृच्छति—'जया णं भंते !' इत्यादि । हे भदन्त ! यदा खलु 'जंबुद्दीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'दाहिणड्ढे' दक्षिणार्धे दक्षिणदिग्भागे 'अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे' अष्टादशमुहूर्तानन्तरः किञ्चिद्विशेषोनपलचतुष्टयाधिकाष्टादशमुहूर्तात्मकः 'दिवसे भवइ' दिवसो भवति, 'तयाणं' तदा खलु 'उत्तरे' उत्तरदिग्भागे 'अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे' अष्टादशमुहूर्तानन्तरः उक्तविशेषकस्वरूपः 'दिवसे भवइ' दिवसो भवति उभयसूर्यसद्भावात् अथ च 'जया णं' यदा खलु 'उत्तरड्ढे' उत्तरार्धे 'अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे' अष्टादशमुहूर्तानन्तरो 'दिवसे भवइ' दिवसो भवति, 'तया णं' तदा खलु 'जंबुद्दीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंदरस्स' मन्दरस्य 'पव्वयस्स' पर्वतस्य 'पुरत्थिमे णं' पौरस्त्ये खलु पूर्वभागे 'पच्चत्थिमे णं' पश्चिमे च 'साइरेगा' सातिरेका किञ्चिद् विशेषोनपलचतुष्टयाधिका 'दुवालसमुहुत्ता' द्वादशमुहूर्ता 'राई भवई' रात्रिर्भवति किम् ?

अब गौतम स्वामी प्रभु से पूछते हैं कि (जया णं भंते) हे भदन्त ! जब (जंबुद्दीवे दीवे) जम्बूद्वीप नाम के द्वीप में (दाहिणड्ढे) दक्षिणार्ध दक्षिणदिग्भाग में (अट्ठारस मुहुत्ताणंतर) ४चार पल कम १८अठारह मुहूर्त का (दिवसे भवइ) दिन होता है,(तया णं) उस समय (उत्तरे) उत्तरदिग्भाग में भी (अट्ठारसमुहुत्ताणंतर) ४चार पल कम १८ अठारह मुहूर्त का(दिवसे भवइ) दिवस होता है । क्यों कि दोनों सूर्यों का सद्भाव रहता है । और (जया णं उत्तरड्ढे) जब उत्तरार्ध में (अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ)४चार पल कम१८अठारह मुहूर्त का दिवस होता है (तया ण) तब (जंबुद्दीवे दीवे) जंबूद्वीप नाम के द्वीप में (मंदरस्स पव्वयस्स) मन्दर पर्वत के (पुरत्थिमेण) पूर्व दिग्भाग में एवं (पच्चत्थिमेणं) पश्चिमदिग्भाग में (साइरेगा) किञ्चित विशेष ऊन चार पल अधिक (१ २

હવે ગૌતમ સ્વામીનાં બીજા પ્રશ્નો અને મહાવીર પ્રભુ દ્વારા અપાયેલા ઉત્તરો નીચે આપવામાં આવે છે-(जयाण भंते !) હે ભદન્ત ! જ્યારે (जंबुदीवे दीवे) જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના (दाहिणड्ढे) દક્ષિણાર્ધમાં (દક્ષિણદિગ્ભાગમાં) (अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे) ૧૮અઢારમુહૂર્ત કરતાં ૪ચાર પળ-ન્યૂન પ્રમાણનો "दिवसे भवइ' દિવસ થાય છે, "तयाणं" ત્યારે "उत्तरे" ઉત્તરાર્ધદિગ્ભાગમાં પણ શું अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ ૧૮અઢાર મુહૂર્ત કરતાં ૪ચાર પળ ન્યૂન પ્રમાણનો દિવસ થાય છે ? (બન્ને સૂર્યોનું અસ્તિત્વ હોવાથી આવું બની શકે છે) અને જ્યારે આવું બને છે "तयाणं" ત્યારે શું "जंबुदीवे दीवे" જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં 'मंदरस्स पव्वयस्स' "पुरत्थिमेणं पच्चत्थिमेणं" પૂર્વદિગ્વિભાગમાં અને પશ્ચિમદિગ્વિભાગમાં "साइरेगा दुवाल

भगवानाह—' हंता, गोयमा ! ' हे गौतम ! हन्त, सत्यम् ' जयाणं जंबू ' यदा खलु जम्बु० इत्यादि 'जाव-राई भवइ' यावत्-रात्रिर्भवति । यावत्करणात्- जम्बूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्धे अष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति तदा खलु उत्तरेऽपि अष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति, यदा च उत्तरार्धे अष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्ये पश्चिमे च सातिरेका द्वादशमुहूर्ता इति संग्राह्यम् । गौतमः पुनः पृच्छति—' जया णं भंते ! ' इत्यादि । हे भदन्त ! यदा खलु ' जबुद्दीवे दीवे ' जम्बूद्वीपे द्वीपे ' मंदरस्स ' मन्दरस्य ' पव्वयस्स ' पर्वतस्य ' पुरत्थिमे णं ' पौरस्त्ये खलु पूर्वभागे ' अट्ठारस मुहुत्ताणंतरे ' अष्टादशमुहूर्तानन्तरोऽष्टादशमुहूर्तप्रमाणो ' दिवसे भवइ '

लसमुहुत्ता) बारह मुहूर्त्त की (राई भवइ) रात्रि होती है क्या ?

इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि (हंता गोयमा) हां गौतम ! ऐसी ही बात है । (जया णं जंबु०जाव राई भवइ) जब जंबूद्वीप नामके द्वीप में यावत् शब्द से गृहीत दक्षिणार्ध में अठारह मुहूर्त्त से कुछ कम दिवस होता है, उस समय उत्तर में भी अठारह मुहूर्त्त से कुछ कम दिवस होता है और जब उत्तरार्ध में अठारह मुहूर्त्त से कुछ कम दिवस होता है, उस समय जंबूद्वीप नामके द्वीप में मन्दर पर्वत के पौरस्त्य पश्चिमभाग में कुछ अधिक बारह मुहूर्त्त की रात्रि होती है ।

अब इसी बात को दूसरी तरह से प्रभु से गौतम पूछते हैं-(जया णं भंते !) हे भदन्त ! जब (जंबुद्दीवे दीवे) जंबूद्वीप नामके द्वीप में (मंदरपव्वयस्स पुरत्थिमेणं) मंदर पर्वत के पूर्वभाग में (अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे) अठारह मुहूर्त्त से कुछ कम (दिवसे भवइ) दिवस होता है (तया

समुहुत्ता राई भवइ ? " १८अढार मुहूर्त अने ४चार पळनी रात्रि थाय छे ?

ઉત્તર-" हंता गोयमा ! " હા, ગૌતમ ! એવું બને છે. " जयाणं जंबू जाव राई भवइ " જ્યારે જંબૂદ્વીપમાં ૧૮ અઢાર મુહૂર્ત કરતાં ૪ ચાર પળ પળ ન્યૂન સમયનો દિવસ થાય છે, ત્યારે ઉત્તરમાં પણ એટલો જ લાંબો દિવસ થાય છે. અને જ્યારે ઉત્તરમાં ૧૮ અઢાર મુહૂર્તથી ૪ ચાર પળ ન્યૂન સમયનો દિવસ થાય છે, ત્યારે જંબૂદ્વીપમા મંદર પર્વતના પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિગ્ભાગોમાં ૧૨ બાર મુહૂર્ત અને ૪ ચાર પળની રાત્રિ થાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી એજ વાત બીજી રીતે મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે-'जयाणं भंते ! " હે ભદન્ત ! જ્યારે (जंबूदीवे दीवे) જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં (मंदर- पव्वयस्स पुरत्थिमेणं) મંદર પર્વતના પૂર્વ દિગ્ભાગમા (अट्ठारसमुहुत्ताणतरे અઢાર મુહૂર્તથી સહેજ ન્યૂન પ્રમાણવાળો (दिवसे भवइ) દિવસ થાય છે,

दिवसो भवति ' तयाणं ' तदा खलु ' पच्चत्थिमे णं ' पश्चिमे खलु दिग्भागेऽपि ' अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे ' अष्टादश मुहूर्तान्तरो 'दिवसे भवइ' दिवसो भवति, अथ च ' जयाणं ' यदा खलु ' पच्चत्थिमेणं' पश्चिमे तदा खलु ' अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे' अष्टादशमुहूर्तानन्तरो 'दिवसे भवइ' दिवसो भवति 'तया ण' तदा खलु ' जंबुद्दीवे दीवे ' जम्बूद्वीपे द्वीपे ' मंदरस्स ' मन्दरस्य ' पव्वयस्स ' पर्वतस्य 'उत्तरदाहिणे' उत्तर-दक्षिणे ' साइरेगदुवालसमुहुत्ता ' सातिरेकद्वादशमुहूर्ता द्वादशमुहूर्तां किंचिदधिका राई भवइ ? ' रात्रिर्भवति किम् ?

भगवानाह—' हंता, गोयमा ! जाव-भवइ ' हे गौतम ! हन्त, सत्यं यावत् भवति, अयमाशय – यदा सूर्य सर्वाभ्यन्तरत्र्यशीत्यधिकशततममण्डलाभ्यन्तरसमीपवर्तिनि द्व्यशीत्यधिकशततमे १८२ मण्डले-सञ्चरति तदा मुहूर्तस्यैक-

णं) तब (पच्चत्थिमेणं) पश्चिम दिग्भाग में भी (अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ) कुछ कम अठारह मुहूर्त का दिवस होता है। (तया णं) तब (पच्चत्थिमेणं) पश्चिमदिग्भाग में भी (अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे) अष्टादशमुहूर्तानन्तर (दिवसे भवइ) दिवस होता है। और (जयाणं) जब (पच्चत्थिमेण) पश्चिम में (अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ) कुछ कम अठारह मुहूर्त का दिवस होता है (तयाण) तब (जंबुद्दीवे दीवे) जम्बूद्वीप नामके द्वीप में (मंदरस्स पव्वयस्स) मन्दर पर्वत के (उत्तर दाहिणे) उत्तर दक्षिण में (साइरेगदुवालसमुहुत्ता) कुछ अधिक बारह मुहूर्त की (राई भवइ) रात्रि होती है क्या? प्रभु इसका उत्तर देतेहुए कहते हैं कि (हंता गोयमा! जाव भवइ) हां गौतम! ऐसा ही होता है। इसका आशय यह है जिस समय सूर्य १८३ एकसो तीरासी-वे सर्वाभ्यन्तर मण्डल से निकलकर उसके पास रहे हुए १८२ एकसो बयासी

' तया ण " त्यारे पच्चत्थिमेण " पश्चिम दिग्भागमां पण शु ' अट्ठारस मुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ ' अढार मुहूर्तथी सहेज न्यून प्रमाणवाळो दिवस थाय छे ? " तयाण " आ रीते ज्यारे पूर्व अने पश्चिम दिग्भागमां अढार मुहूर्त करतां सहेज ओछा काळ प्रमाणवाळो दिवस थाय छे, त्यारे " जंबूद्दीवे दीवे " जम्बूद्वीप नामना द्वीपमां ' मंदरस्स पव्वयस्स " मंदर पर्वतना ' उत्तरदाहिणे " उत्तर अने दक्षिण दिग्भागमां ' साइरेगदुवालसमुहुत्ता राई भवइ ? " शुं बार मुहूर्त करतां सहेज अधिक काळप्रमाणवाळी रात्रि थायछे

उत्तर— ' हंता गोयमा ! जाव भवइ ' हा गौतम ! एवुं ज बने छे आ कथननुं तात्पर्य नीचे प्रमाणे छे—ज्यारे सूर्य १८३ एकसो त्यासीमां सर्वाभ्यन्तर मंडळमांथी नीकळीने तेनी पासे रहेला १८२ एकसो ब्यासीमां मंडळ

षष्टिभागद्वयन्यून (किञ्चिद्विशेषोनपलचतुष्टयरहित) अष्टादशमुहूर्तमानं दिनं भवति, तच्च दिनम् अष्टादशमुहूर्ताद् दिनात् अनन्तरत्वेन (अव्यवहितत्वेन) अष्टादशमुहूर्तानन्तरमिति व्यपदिश्यते इत्यभिप्रायेण 'अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे' इत्युक्तम्। अथ च तदानीम् रात्रिमानस्य मुहूर्तैकषष्टि भागद्वय-(किञ्चिद् विशेषोनपलचतुष्टय) वर्धितत्वेन तदाधिक्याभिप्रायेणैव 'सातिरेगादुवालसमुहुत्ता राई भवइ' इत्युक्तम्। एतावता अहोरात्रमानस्य त्रिशन्मुहूर्तात्मकतया यावानेव क्षणभागो दिवसे अपचीयते तावानेव क्षणभागो रात्रौ उपचीयते इति दिनभागस्योप-

वें मण्डल पर संचार करता है उस समय दिन का मान पूरे अठारह मुहूर्त्त का नहीं होता है उसमें १॥ देढ मिनट ४। १०॥।-६१ सेकंड कम रहते हैं। अर्थात् कुछ कम ४ चार पल से हीन वह दिन होता है। अष्टादशमुहूर्त्तवाले दिन से अव्यवहित होने के कारण इस दिवस को (अष्टादशमुहूर्त्तानन्तर) इस नाम से कहा गया है। इसी अभिप्राय से (अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे) ऐसा पाठ कहा है तात्पर्य यह है कि यह अठारहमुहूर्तानन्तर दिन अठारहमुहूर्त्तवाले दिन के बाद ही आता है। अर्थात् इस दिन के बाद ही तुरत दिन घटना शुरु हो जाता है। और (राई सातिरेगा दुवालसमुहुत्ता भवइ) कुछ अधिक -कुछ कम चारपल अधिक बारह मुहूर्त्त की रात्रि होती है, ऐसा जो कहा गया है सो इसका अभिप्राय ऐसा है कि उस समय रात्रि का प्रमाण १॥ देढ मिनट १०॥।-६१ सेकंड बढ़ जाता है। यह पहिले प्रकट कर दिया गया है कि दिनरात का प्रमाण ३० तीस मुहूर्त्त का होता है सो जितना क्षणभाग-दिवस में कमती होता है, उतना ही क्षणभाग रात्रि

પર સંચાર (ગતિ) કરે છે ત્યારે દિનમાન (દિવસનું કાળપ્રમાણ) પૂરૂં ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનું હોતું નથી. પણ ૧।। દોઢ મિનિટ ચાર ૪-૧૦।। સેકંડ ન્યૂન રહે છે. એટલે કે તે દિવસનુ પ્રમાણ ૧૮ અઢાર મુહૂર્ત કરતાં લગભગ ૪ ચાર પળ ન્યૂન હોય છે. અઢાર મુહૂર્તવાળો ન હોવાને કારણે તે દિવસને માટે "અષ્ટાદશમુહૂર્તાનન્તર" શબ્દનો પ્રયોગ કરાયો છે, એવો અઢાર મુહૂર્ત કરતા ટૂંકો દિવસ, ૧૮ અઢાર મુહૂર્તવાળા દિવસ પછીજ આવે છે કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થયા પછી તુરત જ દિવસની લંબાઈ ઘટવા માંડે છે. અને "राई सातिरेगा दुवालसमुहुत्ता भवइ" રાત્રિ બાર મુહૂર્ત કરતાં સહેજ વધારે કાળ પ્રમાણવાળી થાય છે (૧૨ બાર મુહૂર્ત અને ૪ ચાર પળથી સહેજ ઓછા કાળપ્રમાણ વાળી રાત્રિ થાય છે) આવું જે કહેવામા આવ્યું છે તેનુ કારણ એ છે કે તે સમયે રાત્રિનું પ્રમાણ ૧।। દોઢ મિનિટ ૪—૧૦।।। ૬૧સેકંડ વધી જાય છે દિવસ અને રાત્રિનુ પ્રમાણ ૩૦ત્રીસ મુહૂર્તનું હોય છે, એ

दिवसो भवति ' तयाण ' तदा खलु ' पच्चत्थिमे णं ' पश्चिमे खलु दिग्भागेऽपि ' अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे ' अष्टादश मुहूर्तानन्तरो 'दिवसे भवइ' दिवसो भवति, अथ च ' जयाणं ' यदा खलु ' पच्चत्थिमेणं' पश्चिमे तदा खलु ' अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे' अष्टादशमुहूर्तानन्तरो 'दिवसे भवइ' दिवसो भवति 'तया णं' तदा खलु ' जंबुद्दीवे दीवे ' जम्बूद्वीपे द्वीपे ' मंदरस्स ' मन्दरस्य ' पव्वयस्स ' पर्वतस्य 'उत्तरदाहिणे' उत्तर-दक्षिणे ' साइरेगदुवालसमुहुत्ता ' सातिरेकद्वादशमुहूर्ता द्वादशमुहूर्ता किञ्चिदधिका राई भवइ ? ' रात्रिर्भवति किम् ?

भगवानाह—' हंता, गोयमा ! जाव-भवइ ' हे गौतम ! हन्त, सत्यं यावत् भवति, अयमाशयः - यदा सूर्य सर्वाभ्यन्तरम्यशीत्यधिकशततममण्डलाभ्यन्तरसमीपवर्तिनि द्व्यशीत्यधिकशततमे १८२ मण्डले संचरति तदा मुहूर्तस्यैक

ण) तब (पच्चत्थिमेण) पश्चिम दिग्भाग में भी (अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ) कुछ कम अठारह मुहूर्त का दिवस होता है। (तया णं) तब (पच्चत्थिमेणं) पश्चिमदिग्भाग में भी (अट्ठारसमुहुत्ताणन्तरे) अष्टादशमुहूर्त्तानन्तर (दिवसे भवइ) दिवस होता है। और (जयाणं) जब (पच्चत्थिमेणं) पश्चिम में (अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ) कुछ कम अठारह मुहूर्त्त का दिवस होता है (तयाण) तब (जंबुद्दीवे दीवे) जम्बूद्वीप नामके द्वीप में (मंदरस्स पव्वयस्स) मन्दर पर्वत के (उत्तर दाहिणे) उत्तर दक्षिण में (साइरेगदुवालसमुहुत्ता) कुछ अधिक बारह मुहूर्त्त की (राई भवइ) रात्रि होती है क्या ? प्रभु इसका उत्तर देतेहुए कहते हैं कि (हंता गोयमा ! जाव भवइ) हां गौतम ! ऐसा ही होता है। इसका आशय यह है जिस समय सूर्य १८३ एकसो तीरासी-व सर्वाभ्यन्तर मण्डल से निकलकर उसके पास रहे हुए १८२ एकसो बयासी

" तया ण " त्यारे " पच्चत्थिमेणं " पश्चिम दिग्भागमां पण " अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ " अढार मुहूर्तथी सहेज न्यून प्रमाणवाळो दिवस थाय छे ? " तयाणं " आ रीते ज्यारे पूर्व अने पश्चिम दिग्भागमां अढार मुहूर्त करतां सहेज ओछा काळ प्रमाण वाळो दिवस थाय छे, त्यारे " जंबूदीवे दीवे " जम्बूद्वीप नामना द्वीपमां ' मंदरस्स पव्वयस्स " मंदर पर्वतना " उत्तरदाहिणे " उत्तर अने दक्षिण दिग्भागमां "साइरेगा दुवालसमुहुत्ता राई भवइ ? " शुं बार मुहूर्त करतां पण सहेज अधिक काळप्रमाण वाळी रात्रि थाय छे

उत्तर—" हंता गोयमा ! जाव भवइ " हा गौतम ! एवुं ज बने छे आ कथननुं तात्पर्य नीचे प्रमाणे छे—ज्यारे सूर्य १८३ एकसो त्यासीमां सर्वाभ्यन्तर मंडळमांथी नीकळीने तेनी पासे रहेला १८२ एकसो ब्यासीमां मंडळ

षष्टिभागद्वयन्यून (किञ्चिद् विशेषोनपलचतुष्टयरहित) अष्टादशमुहूर्तमानं दिनं भवति, तच्च दिनम् अष्टादशमुहूर्ताद् दिनात् अनन्तरत्वेन (अव्यवहितत्वेन) अष्टादशमुहूर्तानन्तरमिति व्यपदिश्यते इत्यभिप्रायेण 'अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे' इत्युक्तम्। अथ च तदानीम् रात्रिमानस्य मुहूर्तैकषष्टि· भागद्वय–(किञ्चिद् विशेषो· नपलचतुष्टय) वर्धितत्वेन तदाधिक्याभिप्रायेणैव 'सातिरेगादुवालसमुहुत्ता राई भवइ' इत्युक्तम्। एतावता अहोरात्रमानस्य त्रिंशन्मुहूर्तात्मकतया यावानेव क्षण-भागो दिवसे अपचीयते तावानेव क्षणभागो रात्रौ उपचीयते इति दिनभागस्योप-

वें मण्डल पर संचार करता है उस समय दिन का मान पूरे अठारह मुहूर्त्त का नहीं होता है उसमें १॥ देढ मिनट ४। १०॥।–६१ सेकंड कम रहते हैं। अर्थात् कुछ कम ४ चार पल से हीन वह दिन होता है। अष्टादशमुहूर्त्तवाले दिन से अव्यवहित होने के कारण इस दिवस को (अष्टादशमुहूर्त्तानन्तर) इस नाम से कहा गया है। इसी अभिप्राय से (अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे) ऐसा पाठ कहा है तात्पर्य यह है कि यह अटारहमुहूर्तानन्तर दिन अठारहमुहूर्त्तवाले दिन के बाद ही आता है। अर्थात् इस दिन के बाद ही तुरत दिन घटना शुरु हो जाता है। और (राई सातिरेगा दुवालसमुहुत्ता भवइ) कुछ अधिक –कुछ कम चारपल अधिक बारह मुहूर्त्त की रात्रि होती है, ऐसा जो कहा गया है सो इसका अभिप्राय ऐसा है कि उस समय रात्रि का प्रमाण १॥ देढ मिनट १०॥।-६१ सेकंड बढ जाता है। यह पहिले प्रकट कर दिया गया है कि दिनरात का प्रमाण ३० तीस मुहूर्त्त का होता है सो जितना क्षणभाग–दिवस में कमती होता है, उतना ही क्षणभाग रात्रि

પર સંચાર (ગતિ) કરે છે ત્યારે દિનમાન (દિવસનું કાળપ્રમાણુ) પૂરૂં ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનું હોતું નથી. પણ ૧॥ દોઢ મિનિટ ચાર ૪–૧૦॥ સેકંડ ન્યૂન રહે છે. એટલે કે તે દિવસનુ પ્રમાણુ ૧૮ અઢાર મુહૂર્ત કરતાં લગભગ ૪ ચાર પળ ન્યૂન હોય છે. અઢાર મુહૂર્તવાળો ન હોવાને કારણે તે દિવસને માટે "અષ્ટાદશમુહૂર્તાનન્તર" શબ્દનો પ્રયોગ કરાયો છે, એવો અઢાર મુહૂર્ત કરતાં ટૂંકો દિવસ, ૧૮ અઢાર મુહૂર્તવાળા દિવસ પછીજ આવે છે કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે ૧૮ અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થયા પછી તુરત જ દિવસની લંબાઈ ઘટવા માંડે છે. અને "राई सातिरेगा दुवालसमुहुत्ता भवइ" રાત્રિ બાર મુહૂર્ત કરતાં સહેજ વધારે કાળ પ્રમાણુવાળી થાય છે (૧૨ બાર મુહૂર્ત અને ૪ ચાર પળથી સેહજ ઓછા કાળપ્રમાણુ વાળી રાત્રિ થાય છે ? આવું જે કહેવામા આવ્યું છે તેનુ કારણુ એ છે કે તે સમયે રાત્રિનું પ્રમાણુ ૧॥ દોઢ મિનિટ ૪—૧૦॥। ૬૧સેકંડ વધી જાય છે દિવસ અને રાત્રિનું પ્રમાણુ ૩૦ત્રીસ મુહૂર્તનું હોય છે, એ

पृच्छति-हे भदन्त ! चत्वारो नैरयिकाः नैरयिक प्रवेशनेन प्रविशन्तः किं रत्नप्रभायां भवन्ति ? किं वा शर्कराप्रभायां, वालुकाप्रभायां, पङ्कप्रभायां, धूमप्रभायां तमायाम्, अध सप्तम्यां वा भवन्ति ? इति पृच्छा । भगवानाह-' गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा ७ । हे गाङ्गेय ! नैरयिक भवप्रवेशनं कुर्वन्तश्चत्वारो नैरयिकाः रत्नप्रभायां वा भवन्ति, यावत्-शर्कराप्रभायां वा, वालुकाप्रभायां वा, पङ्कप्रभायां वा, धूमप्रभायां वा तमायां वा, अधः सप्तम्यां वा भवन्ति, इति सप्त भङ्गाः ७ । अथ चतुर्णां नैरयिकाणां नरकद्वयसंयोगे

हे भदन्त ! चार नारक नैरयिक प्रवेशनक द्वारा नारकभवग्रहण करते हुए क्या रत्नप्रभा मे होते हैं ? या शर्कराप्रभा मे होते हैं ? या वालुकाप्रभा मे होते हैं ? या पङ्कप्रभा मे होते हैं ? या धूमप्रभा मे होते हैं ? या तमः प्रभा मे होते हैं ? या अधः सप्तमी में होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गंगेया) हे गांगेय ! (रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा ७) नैरयिक भवमें प्रवेश करते हुए चार नैरयिक रत्नप्रभा में भी हो सकते हैं-अर्थात् रत्नप्रभा में भी वे जन्म धारण कर सकते हैं, शर्कराप्रभा में भी हो सकते हैं, वालुकाप्रभा में भी हो सकते हैं, पङ्कप्रभा में भी हो सकते हैं, धूमप्रभा में भी हो सकते हैं, तमःप्रभा में भी हो सकते हैं और अधः सप्तमी में भी हो सकते हैं। तात्पर्य कहने का यह है कि जिस प्रकार से दो नारक रत्नप्रभादि सातों पृथिवियों में जन्म धारण कर सकते हैं-अतः इन सात पृथिवियों को आश्रित करके इनके सात

કરતાં ચાર નારકો શું રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે અધઃસપ્તમીમાં (તમસ્તમપ્રભામાં) ઉત્પન્ન થાય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(रयणप्पभाए वा होज्जा जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा) હે ગાંગેય ! જન્મ અતિમાંથી નૈરયિકભવમાં પ્રવેશ કરતા ચાર નારકો રત્નપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, શર્કરાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, વાલુકાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે પંકપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ધૂમપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, તમઃપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે અને અધઃસપ્તમીમાં (તમસ્તમપ્રભામાં) પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—

જેવી રીતે બે નારકો રત્નપ્રભા આદિ સાતે પૃથ્વીઓમાં જન્મ ધારણ કરી શકે છે, તેથી સાતે પૃથ્વીમાં તેમના જન્મની અપેક્ષાએ સાત વિકલ્પ

विकल्प कहे गये हैं, तथा एक एक पृथिवी में दोनों नारकों की उत्पत्ति को आश्रित करके सात भंग, और दो पृथिवियों में एक एक नारक की उत्पत्ति को आश्रित करके द्विकसंयोगी २१ भंग कहे गये हैं, तथा तीन नारक सातों पृथिवियों मे उत्पन्न हो सकते हैं अतः सातों पृथिवियों को आश्रित करके इनके एक संयोगी सात भंग और इनके द्विकसंयोगी १-२, २-१ ये दो विकल्प कहे गये हैं, सो इनमें १-२ के, रत्नप्रभा के साथ दूसरी आगे की ६ पृथिवीयों का क्रमशः योग करने पर ६ विकल्प होते हैं इसी तरह से २-१ के भी ६ विकल्प होते हैं-मिलकर कुल १२ विकल्प हो जाते हैं शर्कराप्रभा के साथ पांच पांच मिलकर दश, वालुकाप्रभा के साथ आठ, पङ्कप्रभा के साथ ६, धूमप्रभा के साथ चार, तमःप्रभा के साथ दो२, इस तरह से द्विकसंयोगी ४२ भंग होते कहे गये हैं तथा त्रिक संयोगी ३५ भंग कहे गये हैं इसी प्रकार से चार नैरयिक के सात रत्नप्रभादि पृथिवियों को आश्रित करके सात ७ विकल्प होते हैं तथा २१०दोसोदस भंग और किस प्रकारसे होते हैं सो ही अब सूत्रकार कहते हैं-इनमे वे कहते हैं कि चार नैरयिकोंके नरकद्वय के संयोग में १-३, २-२, ३-१ इन तीन विकल्पों से ६३ भंग इस प्रकार से होते

કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે ત્રણ નારકો પણ એક સાથે રત્નપ્રભા આદિ સાતે પૃથ્વીઓમાં જન્મ ધારણ કરી શકતા હોવાથી તેમના પણ ઉપર મુજબ સાત એક સયોગી વિકલ્પો કહેવામાં આવ્યા છે. તેમના દ્વિકસંયોગી ૧-૨, ૨-૧, એ બે પ્રકારના વિકલ્પ કહ્યા છે રત્નપ્રભાની સાથે પછીની ૬ પૃથ્વીઓનો ક્રમશઃ યોગ કરવાથી પહેલા પ્રકારના ૬ વિકલ્પ અને બીજા પ્રકારના પણ ૬ વિકલ્પ થાય છે આ બન્ને મળીને ૧૨ વિકલ્પ થાય છે. એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા સાથે પછીની પાંચ પૃથ્વીઓના યોગથી ૫-૫, વાલુકાપ્રભા સાથે પછીની ચાર પૃથ્વીઓના યોગથી ૪-૪, પંકપ્રભા સાથે પછીની ત્રણ પૃથ્વીઓના યોગથી ૩-૩, ધૂમપ્રભા સાથે પછીની બે પૃથ્વીઓના યોગથી ૨-૨, અને તમઃપ્રભા સાથે તમસ્તમપ્રભાના યોગથી ૧-૧ વિકલ્પો બને છે. આ રીતે દ્વિકસંયોગી કુલ વિકલ્પો (ભાગા) ૪૨ થઈ જાય છે. તથા તેમના ત્રિકસંયોગી ૩૫ ભંગ કહ્યા છે એજ પ્રમાણે ચાર નારકોના રત્નપ્રભા આદિ સાત પૃથ્વીઓની અપેક્ષાએ ૭ વિકલ્પ થાય છે. તથા બીજા ૨૧૦ વિકલ્પ કેવી રીતે થાય છે એ સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે. ચાર નારકોના નરકદ્વયના સંયોગમા ૧-૩, ૨-૨, ૩-૧ આ પ્રકારના વિકલ્પોથી આ પ્રમાણે ૬૩ ભંગ

एकत्रयः १-३ ' द्वौ-द्वौ २-२ ' त्रय एक ३-१ ' इति विकल्पत्रयेण त्रिपष्टि भङ्गान् प्रदर्शयति-' अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए होज्जा ' अथवा चतुर्षु नैरयिकेषु एको नैरयिकः रत्नप्रभायां भवति, त्रयः शर्कराप्रभायां भवन्ति १, ' अहवा एगे रयणप्पभाए तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा ' अथवा एको रत्नप्रभायां भवति, त्रयस्तु वालुकाप्रभायां भवन्ति २, एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए,

---

हैं-रत्नप्रभा के साथ बाकी की पृथिवियों का योग करने पर १-३ के ६ भंग हो जाते हैं इसी तरह से २-२ के ६ भंग हो जाते हैं, और ३-१ के भी ६ भंग हो जाते हैं कुल ये सब मिलकर १८ भंग हो जाते हैं। शर्कराप्रभा के साथ तीन विकल्पों के-५-५-५ पन्द्रह विकल्प होते हैं, वालुकाप्रभा के साथ ४-४-४=१२ विकल्प होते हैं, पङ्कप्रभा के साथ ३-३-३=मिलकर ९ विकल्प होते हैं-धूमप्रभा के साथ २-२-२=मिलकर ६ विकल्प होते हैं तमः प्रभा के साथ १-१-१ मिलकर ३ विकल्प होते हैं इस तरह से द्विकसंयोगी विकल्प ६३ होते हैं-इन्हीं विकल्पों को सूत्रकार अब प्रदर्शित करते हुए कहते हैं-(अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए, होज्जा) अथवा चार नैरयिक मे से एक नैरयिक रत्नप्रभा मे होता है और तीन नैरयिक शर्कराप्रभा मे होते हैं १, (अहवा-एगे रयणप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा एक नैरयिक रत्नप्रभा मे होता है और तीन नैरयिक वालुकाप्रभा मे होते

થાય છે-રત્નપ્રભાની સાથે બાકીની ૬ પૃથ્વીઓનો યોગ કરવાથી ૧-૩ ના ૬ વિકલ્પ થાય છે, એજ પ્રમાણે ૨-૨ ના ૬ વિકલ્પ થાય છે, અને ૩-૧ ના ૬ વિકલ્પ થાય છે. આ ત્રણે મળીને કુલ ૧૮ વિકલ્પો થાય છે

શર્કરાપ્રભા સાથે આ ત્રણ વિકલ્પના ૫+૫+૫=૧૫ વિકલ્પ થાય છે, વાલુકાપ્રભા સાથે આ ત્રણ વિકલ્પના ૪+૪+૪=૧૨ વિકલ્પો થાય છે પંક પ્રભાની સાથે ૩+૩+૩=૯ વિકલ્પો થાય છે, ધૂમપ્રભાની સાથે ૨+૨+૨=૬ વિકલ્પો થાય છે અને તમઃપ્રભા સાથે ૧+૧+૧=૩ વિકલ્પો થાય છે. આ રીતે દ્વિકસંયોગી કુલ ૬૩ વિકલ્પો થાય છે

હવે સૂત્રકાર તે ૬૩ દ્વિકસંયોગી વિકલ્પો પ્રકટ કરે છે—

" અહવા એગે રયણપ્પભાએ, તિન્નિ સક્કરપ્પભાએ હોજ્જા" (૧) અથવા ચાર નારકોમાંથી એક નારક રત્નપ્રભામાં અને ત્રણ નારકો શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ' અહવા એગે રયણપ્પભાએ તિન્નિ વાલુયપ્પભાએ હોજ્જા " (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને ત્રણ નારક વાલુકાપ્રભામાં હોય છે ' एवं जाव

तिन्नि अहेसत्तमाए होज्जा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-अथवा एको रत्नप्रभायां त्रयो नैरयिकाः पङ्कप्रभायां भवन्ति ३, अथवा एको नैरयिको रत्नप्रभायां त्रयस्तु धूमप्रभायां भवन्ति ४, अथवा एको रत्नप्रभायां त्रयश्च तमायां भवन्ति ५, अथवा एको रत्नप्रभायां त्रयश्च अधःसप्तम्यां भवन्ति, एकस्त्रयश्चेति विकल्पेन जातः षट् ६, 'अहवा दो रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए होज्जा' अथवा द्वौ नैरयिकौ रत्नप्रभायां, द्वौ च शर्कराप्रभायां भवतः१, ' एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए, दो अहेसत्तमाए होज्जा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-अथवा द्वौ रत्नप्रभायां, द्वौ च

हैं २, (एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा-एक नैरयिक रत्नप्रभा में होता है और तीन नैरयिक पङ्कप्रभा में होते हैं ३, अथवा-एक नैरयिक रत्नप्रभा मे होता है और तीन नैरयिक धूमप्रभा में होते हैं ४, अथवा-एक नैरयिक रत्नप्रभा में होता है और तीन नैरयिक तमः प्रभा मे होते हैं ५, अथवा एक नैरयिक रत्नप्रभा में होता है और तीन नैरयिक अधः सप्तमी में होते हैं ६, इस तरह से एक नारक रत्नप्रभा मे होने से और तीन नारक अन्य पृथिवीयों में हो जाने से १-३ विकल्प द्वारा ये ६ विकल्प हो गये हैं। (अहवा दो रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा दो नैरयिक रत्नप्रभा में हो जाते हैं और दो शर्कराप्रभा में हो जाते हैं १, (एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए दो अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा-दो रत्नप्रभा

अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि अहे सत्तमाए होज्जा " (३) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને ત્રણ નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. (૬) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક નીચે સાતમી તમસ્તમપ્રભા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

આ રીતે રત્નપ્રભામાં ૧ અને અન્ય પૃથ્વીઓમાં (નરકોમાં) ૩ નારક ઉત્પન્ન થતા હોય એવા ૧-૩ વિકલ્પ દ્વારા ૬ વિકલ્પો તૈયાર થાય છે.

હવે રત્નપ્રભામાં ૨ અને અન્ય પૃથ્વીઓમાં ૨ નારક ઉત્પન્ન થતા હોય એવા ૨-૨ વિકલ્પ દ્વારા જે બીજા ૬ વિકલ્પો બને છે તે નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે સમજવા

" अहवा-दो रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए होज्जा " (૧) અથવા બે રત્નપ્રભામાં અને બે શર્કરાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. " एव जाव अहवा दो

वालुकाप्रभायां भवत २, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां, द्वौ पङ्कप्रभायां भवत ३, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां द्वौ च धूमप्रभायां भवतः ४, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां द्वौ च तमायां भवतः ५, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां द्वौ च अधःसप्तम्यां भवत ६, द्वौ द्वौ इति विकल्पेन जाता षड् भङ्गा ६। 'अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए होज्जा' अथवा त्रयो नैरयिका रत्नप्रभायां भवन्ति एकश्च शर्कराप्रभायां भवति १, एव जाव अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा' एव पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा त्रयो रत्नप्रभायां भवन्ति, एको वालुकाप्रभायां भवति २, अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां भवति३, अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां भवति ४, अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम् एकस्तमायां भवति ५, अथवा

में और दो वालुकाप्रभा में हो जाते हैं २, अथवा दो रत्नप्रभा में और दो पङ्कप्रभा में हो जाते हैं ३, अथवा दो रत्नप्रभा मे और दो धूमप्रभा मे हो जाते हैं ४, अथवा दो रत्नप्रभा मे और दो तमःप्रभा मे हो जाते हैं ५ अथवा दो रत्नप्रभा मे और दो अधः सप्तमी मे हो जाते हैं ६, इस तरह २-२ इस विकल्प से ६ भंग ये हो गये हैं (अहवा-तिन्नि रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा तीन नैरयिक रत्न प्रभा मे हो जाते हैं और एक नैरयिक शर्कराप्रभा में हो जाता है १, (एवं जाव अहवा तिन्नि रयणप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा तीन रत्नप्रभा मे हो जाते हैं और एक नैरयिक वालुकाप्रभा में हो

रयणप्पभाए दो अहे सत्तमाए होज्जा" (२) अथवा बे रत्नप्रभामां अने बे वालुकाप्रभामां उत्पन्न थाय छे (३) अथवा बे रत्नप्रभामां अने बे पंक प्रभामां उत्पन्न थाय छे (४) अथवा बे रत्नप्रभामां अने बे धूमप्रभामां उत्पन्न थाय छे (५) अथवा बे रत्नप्रभामां अने बे तमःप्रभामा उत्पन्न थाय छे (६) अथवा बे रत्नप्रभामां अने बे नीचे सातमी नरकमा उत्पन्न थाय छे

हवे ३-१ ना विकल्प द्वारा जे ६ भांगा (विकल्प) बने छे ते बताववामां आवे छे—

'अहवा तिन्नि रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए होज्जा' (१) अथवा त्रण नारको रत्नप्रभामां अने एक शर्कराप्रभामां उत्पन्न थाय छे (२) अथवा त्रण रत्नप्रभामां अने १ वालुकाप्रभामां उत्पन्न थाय छे (३) अथवा त्रण रत्नप्रभामां अने एक पंकप्रभामां उत्पन्न थाय छे (४) अथवा त्रण रत्न प्रभामां अने एक धूमप्रभामां उत्पन्न थाय छे (५) अथवा त्रण रत्नप्रभामां अने एक तम प्रभामां उत्पन्न थाय छे "एवं जाव अहवा तिन्नि रयणप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (६) अथवा त्रण रत्नप्रभामां अने एक नीचे

त्रयो रत्नप्रभायाम् एकोऽधःसप्तम्यां भवति६, 'त्रय', एकः' इति विकल्पेन जाताः षट् ६ । एवं षट्, षट्, षट्, इति मेलने जाताः अष्टादश भङ्गाः(१८) 'अहवा एगे सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एक शर्कराप्रभायां भवति, त्रयस्तु वालुकाप्रभायां भवन्ति १, एवं जहेव रयणप्पभाए उवरिमाहिं समं चारियं, तहा सक्करप्पभाए वि उवरिमाहिं समं चारेयव्वं' एवमुक्तरीत्या यथैव रत्नप्रभाया उपरिमैः उत्तरोत्तरैः समं चारितं योजितं तथैव शर्कराप्रभाया अपि उपरिमैः उत्तरोत्तरैः पञ्चभिर्नरकैः समं चारयितव्यम्=योजयितव्यम् । तथा च अथवा एकः शर्कराप्रभायां भवति, त्रयः पङ्कप्रभायां भवन्ति २, अथवा एकः शर्कराप्रभायां

जाता है २, अथवा-तीन नैरयिक रत्नप्रभा में हो जाते हैं और एक नैरयिक पङ्कप्रभा मे हो जाता है ३, अथवा तीन रत्नप्रभा में और एक धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है ४, अथवा तीन रत्नप्रभा मे और एक तमः प्रभा मे उत्पन्न हो जाता है ५, अथवा तीन रत्नप्रभा मे और एक अधः सप्तमी मे उत्पन्न हो जाता है ६, इस तरह ये तीन एक इस विकल्प द्वारा ६ भंग हो जाते हैं । इस प्रकार से ये ६-६-६ मिलकर १८ भंग हो जाते हैं । (अहवा एगे सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा १) अथवा एक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और तीन वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, (एवं जहेव रयणप्पभाए उवरिमाहिं समं चारियं तहा सक्करप्पभाए वि उवरिमाहिं समं चारेयव्वं) जिस प्रकार से रत्नप्रभा के साथ आगे आगे की पृथिवियों का योग किया गया है, उसी तरह से शर्करापृथिवी का भी आगे की पांच पृथिवियों के साथ योग करना चाहिये तथा च-अथवा एक नैरयिक शर्कराप्रभा में उत्पन्न होता है और तीन पङ्कप्रभा में उत्पन्नहोते

સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે રત્નપ્રભા સાથે અન્ય પૃથ્વીઓના નારકોના દ્વિકસયોગી વિકલ્પો ૬+૬+૬=૧૮ થાય છે

હવે શર્કરાપ્રભા સાથે ત્યારપછીની પૃથ્વીઓના ૧-૩, ૨-૨, અને ૩-૧ના જે ૧૫ વિકલ્પો બને છે તે બતાવવામા આવે છે-"अहवा एगे सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा१"(૧)અથવા એક શર્કરાપ્રભામાં અને ત્રણ વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (एव जहेव रयणप्पभाए उवरिमाहिं सम चारिच तहा सक्करप्पभाए वि उवरिमाहिं सम चारेयव्वं" જેવી રીતે રત્નપ્રભા સાથે પછીની ૬ પૃથ્વીઓના યોગથી વિકલ્પોકહેવામા આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા સાથે પછીની પાંચ પૃથ્વીઓના યોગથી બીજા વિકલ્પો પણ કહેવા જોઈએ જેમકે-(૨) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામા અને ત્રણ પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા

वालुकाप्रभायां भवत २, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां, द्वौ पङ्कप्रभायां भवत ३, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां द्वौ च धूमप्रभायां भवतः ४, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां द्वौ च तमायां भवतः ५, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां द्वौ च अधःसप्तम्यां भवतः ६, द्वौ द्वौ इति विकल्पेन जाता षड् भङ्गा ६। 'अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए होज्जा' अथवा त्रयो नैरयिका रत्नप्रभायां भवन्ति एकश्च शर्कराप्रभायां भवति १, एवं जाव अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा त्रयो रत्नप्रभायां भवन्ति, एको वालुकाप्रभायां भवति २, अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम् एकः पङ्कप्रभायां भवति ३, अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां भवति ४, अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम् एकस्तमायां भवति ५, अथवा

में और दो वालुकाप्रभा में हो जाते हैं २, अथवा दो रत्नप्रभा में और दो पङ्कप्रभा में हो जाते हैं ३, अथवा दो रत्नप्रभा मे और दो धूमप्रभा मे हो जाते हैं, ४, अथवा दो रत्नप्रभा मे और दो तमःप्रभा मे हो जाते हैं ५ अथवा दो रत्नप्रभा मे और दो अधः सप्तमी मे हो जाते हैं ६, इस तरह २-२ इस विकल्प से ६ भग ये हो गये हैं (अहवा-तिन्नि रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा तीन नैरयिक रत्नप्रभा मे हो जाते हैं और एक नैरयिक शर्कराप्रभा में हो जाता है १, (एवं जाव अहवा तिन्नि रयणप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा तीन रत्नप्रभा मे हो जाते हैं और एक नैरयिक वालुकाप्रभा मे हो

रयणप्पभाए दो अहे सत्तमाए होज्जा' (२) અથવા બે રત્નપ્રભામાં અને બે વાલુકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા બે રત્નપ્રભામા અને બે પંક પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા બે રત્નપ્રભામા અને બે ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે રત્નપ્રભામાં અને બે તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા બે રત્નપ્રભામાં અને બે નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે ૩-૧ ના વિકલ્પ દ્વારા જે ૬ ભાંગા (વિકલ્પ) બને છે તે બતાવવામાં આવે છે—

'अहवा तिन्नि रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए होज्जा" (૧) અથવા ત્રણ નારકો રત્નપ્રભામા અને એક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા ત્રણ રત્નપ્રભામાં અને ૧ વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા ત્રણ રત્નપ્રભામાં અને એક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા ત્રણ રત્ન પ્રભામાં અને એક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા ત્રણ રત્નપ્રભામાં અને એક તમ.પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે "एवं जाव अहवा तिन्नि रयणप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा' (૬) અથવા ત્રણ રત્નપ્રભામાં અને એક નીચે

त्रयो रत्नप्रभायाम् एकोऽधःसप्तम्यां भवति६, 'त्रय', एकः' इति विकल्पेन जाताः षट् ६। एवं षट्, षट्, षट्, इति मेलने जाताः अष्टादश भङ्गाः(१८) 'अहवा एगे सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एक शर्कराप्रभायां भवति, त्रयस्तु वालुकाप्रभायां भवन्ति १, एवं जहेव रयणप्पभाए उवरिमाहिं समं चारियं, तहा सक्करप्पभाए वि उवरिमाहिं समं चारेयव्वं' एवमुक्तरीत्या यथैव रत्नप्रभाया उपरिमैः उत्तरोत्तरैः समं चारितं योजितं तथैव शर्कराप्रभाया अपि उपरिमैः उत्तरोत्तरैः पञ्चभिर्नरकैः समं चारयितव्यम्=योजयितव्यम्। तथा च अथवा एकः शर्कराप्रभाया भवति, त्रयः पङ्कप्रभायां भवन्ति २, अथवा एकः शर्कराप्रभायां

जाता है २, अथवा-तीन नैरयिक रत्नप्रभा में हो जाते हैं और एक नैरयिक पङ्कप्रभा मे हो जाता है ३, अथवा तीन रत्नप्रभा में और एक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है ४, अथवा तीन रत्नप्रभा मे और एक तमः प्रभा मे उत्पन्न हो जाता है ५, अथवा तीन रत्नप्रभा मे और एक अधः सप्तमी मे उत्पन्न हो जाता है ६, इस तरह ये तीन एक इस विकल्प द्वारा ६ भंग हो जाते हैं। इस प्रकार से ये ६-६-६ मिलकर १८ भंग हो जाते हैं। (अहवा एगे सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा १) अथवा एक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और तीन वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, (एवं जहेव रयणप्पभाए उवरिमाहिं समं चारियं तहा सक्करप्पभाए वि उवरिमाहिं समं चारेयव्वं) जिस प्रकार से रत्नप्रभा के साथ आगे आगे की पृथिवियों का योग किया गया है, उसी तरह से शर्करापृथिवी का भी आगे की पांच पृथिवियों के साथ योग करना चाहिये तथा च-अथवा एक नैरयिक शर्कराप्रभा में उत्पन्न होता है और तीन पङ्कप्रभा में उत्पन्नहोते

સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે રત્નપ્રભા સાથે અન્ય પૃથ્વીઓના નારકોના દ્વિકસંયોગી વિકલ્પો ૬+૬+૬=૧૮ થાય છે

હવે શર્કરાપ્રભા સાથે ત્યારપછીની પૃથ્વીઓના ૧-૩, ૨-૨, અને ૩-૧ના જે ૧૫ વિકલ્પો બને છે તે બતાવવામા આવે છે-'अहवा एगे सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा१"(૧)અથવા એક શર્કરાપ્રભામા અને ત્રણ વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (एव जहेव रयणप्पभाए उवरिमाहिं सम चारिय तहा सक्करप्पभाए वि उवरिमाहिं समं चारेयव्व " જેવી રીતે રત્નપ્રભા સાથે પછીની ૬ પૃથ્વીઓના યોગથી વિકલ્પોકહેવામા આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા સાથે પછીની પાંચ પૃથ્વીઓના યોગથી બીજા વિકલ્પો પણ કહેવા જોઇએ જેમકે—(૨) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામા અને ત્રણ પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા

भवति त्रयः धूमप्रभायां भवन्ति३, अथवा एकः शर्कराप्रभायां भवति त्रयस्तमायां भवन्ति ४, अथवा एकः शर्कराप्रभायां भवति, त्रयोऽधःसप्तम्यां भवन्ति ५, इति भाव

'एव एक्केकाए सम चारियव्वं जाव अहवा तिन्नि तमाए एगे अहेसत्तमाए होज्जा' एवं पूर्वोक्तरीत्या एकैकया शर्कराप्रभाप्रभृतिकया पृथिव्या समं चार यितव्यम् यावत् अथवा द्वौ शर्कराप्रभायां द्वौ वालुकाप्रभायाम् १, द्वौ शर्कराप्रभायां द्वौ पङ्कप्रभायाम् २, द्वौ शर्कराप्रभायां द्वौ धूमप्रभायाम् ३, द्वौ शर्कराप्रभायां द्वौ तमायाम् ४, द्वौ शर्कराप्रभायां द्वौ अधः सप्तम्यां भवतः ५,

---

हैं ३, अथवा-एक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और तीन धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा-एक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और तीन तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा एक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और तीन अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं ५, (एवं एक्केक्काए समं चारियव्वं जाव अहवा तिन्नि तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) इसी पूर्वोक्त रीति के अनुसार एक एक शर्करा आदि पृथिवी के साथ यावत् अथवा तीन तमःप्रभा पृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं और एक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है" यहां तक कथन करलेना चाहिये-तथा-अथवा दो शर्कराप्रभा पृथिवीमें उत्पन्न हो जाते हैं और दो वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा दो नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक पङ्कप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा दो नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते

એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને ત્રણ ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક શર્કરાપ્રભામાં અને ત્રણ ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક શર્કરાપ્રભામાં અને ત્રણ નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે 'एव एक्केकाए समं चारियव्व जाव अहवा तिन्नि तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा" એજ પૂર્વોક્ત રીતે શર્કરાપ્રભા આદિ પ્રત્યેક પૃથ્વીની સાથે ત્યારપછીની પૃથ્વીઓના યોગથી ૧-૩ ૨-૨ ૩-૧ ના જે વિકલ્પો બને છે તે અથવા ત્રણ તમઃપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે" અહીં સુધીના વિકલ્પો કહેવા જોઇએ હવે તે વિકલ્પો બતાવવામાં આવે છે—(૧) અથવા બે નારકો શર્કરાપ્રભામાં અને બે વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા બે નારકો શર્કરાપ્રભામાં અને બે પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા બે શર્કરા પ્રભામાં અને બે ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા બે શર્કરાપ્રભામાં

त्रयः शर्कराप्रभायां भवन्ति एको वालुका प्रभायां भवति १ त्रय शर्करा-प्रभायां भवन्ति एकः पङ्कप्रभायां भवति२, त्रयः शर्कराप्रभायां भवन्ति एको धूम-प्रभायां भवति३, त्रयः शर्कराप्रभायां भवन्ति एकस्तमायां भवति ४, त्रयः शर्करा-प्रभायां भवन्ति एकः अधःसप्तम्यां भवतीति ५। इति पञ्चदश भङ्गाः (१५)

एवम्-एको वालुकाप्रभायां भवति त्रयः पङ्कप्रभायां भवन्ति १, एको वालुकाप्रभायां भवति त्रयो धूमप्रभायां भवन्ति २, एको वालुकाप्रभायां भवति

हैं ३, अथवा दो शर्कराप्रभा में और दो तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा दो शर्कराप्रभा में और दो अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं ५, अथवा तीन शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं और एक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा तीन शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं और एक पङ्कप्रभा में उत्पन्न हो होता है २, अथवा तीन शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं और एक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है ३ अथवा तीन शर्कराप्रभामें उत्पन्न हो जाते हैं और एक तमः-प्रभा में उत्पन्न हो जाता है ४, अथवा तीन शर्कराप्रभा में उत्पन्न होते हैं और एक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है ५, इस प्रकार यहां तक १५ विकल्प होते हैं इसी तरह से एक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और तीन पङ्कप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा एक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और तीन नारक धूम-

અને બે તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે શર્કરાપ્રભામા અને બે નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે શર્કરાપ્રભામાં ૩ નારકો અને ત્યારપછીની પાચ નરકોમાં ૧ નારક ઉત્પન્ન થતો હોય એવા પાચ વિકલ્પો પ્રકટ કરવામા આવે છે (૧) અથવા ત્રણ નારકો શર્કરાપ્રભામાં અને એક વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. (૨) અથવા ત્રણ શર્કરાપ્રભામા અને એક પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા ત્રણ શર્કરાપ્રભામા અને એક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા ત્રણ શર્કરાપ્રભામા અને એક તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા ત્રણ શર્કરાપ્રભામા અને એક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે શર્કરાપ્રભા સાથે ત્યારપછીની પૃથ્વીઓના યોગથી દ્વિકસંયોગી ૫+૫+૫=૧૫ વિકલ્પો બને છે

હવે વાલુકાપ્રભા સાથે ત્યારપછીની પૃથ્વીઓના યોગથી બનતા ૧૨ વિકલ્પો પ્રકટ કરવામા આવે છે-(૧) અથવા એક વાલુકાપ્રભામા અને ત્રણ પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. (૨) અથવા એક વાલુકાપ્રભામા અને ત્રણ ધૂમ-

त्रयस्तमायां भवन्ति ३, एको वालुकाप्रभायां भवति त्रयोऽधःसप्तम्यां भवन्ति ४, द्वौ वालुकाप्रभायां द्वौ पङ्कप्रभायां भवतः १, द्वौ वालुकाप्रभायां द्वौ धूमप्रभायां भवतः २, द्वौ वालुकाप्रभायां द्वौ तमायां भवतः ३, द्वौ वालुकाप्रभायां द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः -४। त्रयो वालुकाप्रभायां भवति एकः पङ्कप्रभायां भवति १, त्रयो वालुकाप्रभायां भवन्ति एको धूमप्रभायां भवति२, त्रयो वालुकाप्रभायां भवन्ति एकस्तमायां भवति ३, त्रयो वालुकाप्रभायां भवति एकोऽधःसप्तम्यां भवति ४, इति द्वादश भङ्गा (१२) एवम्-एकः पङ्कप्रभायां भवति त्रयो धूमप्रभायां भवन्ति१,

प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा-एक वालुकाप्रभा मे और तीन तमःप्रभा मे ३, अथवा एक वालुकाप्रभा मे और तीन अधः सप्तमी मे उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा दो वालुकाप्रभा मे और दो नारक पङ्कप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा-दो वालुकाप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं और दो धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा दो वालुकाप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं और दो तमःप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा दो वालुकाप्रभा मे और दो अधः सप्तमी मे उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा- तीन वालुकाप्रभा मे और एक पङ्कप्रभा मे उत्पन्न होता है १, अथवा तीन वालुकाप्रभा मे और एक धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है २, अथवा तीन वालुकाप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं और एक तमप्रभा मे उत्पन्न होता है ३ अथवा तीन वालुका प्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं और एक अधः सप्तमी मे उत्पन्न हो जाता है ४, इस प्रकार से १२ भंग हैं। इसी तरह से एक पङ्कप्रभा मे

પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક વાલુકાપ્રભામાં અને ત્રણ તમઃ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક વાલુકાપ્રભામાં અને ત્રણ નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે વાલુકાપ્રભામાં અને બે પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૬) અથવા બે વાલુકાપ્રભામાં અને બે ધૂમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૭) અથવા બે વાલુકાપ્રભામાં અને બે તમ.પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૮) અથવા બે વાલુકાપ્રભામા અને બે નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૯) અથવા ત્રણ વાલુકાપ્રભામાં અને એક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૧૦) અથવા ત્રણ નારક વાલુકાપ્રભામાં અને એક ધૂમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૧૧) અથવા ત્રણ વાલુકાપ્રભામાં અને એક તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૧૨) અથવા ત્રણ વાલુકાપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

एकः पङ्कप्रभायां भवति त्रयस्तमायां भवति२, एकः पङ्कप्रभायां भवन्ति त्रयोऽधः सप्तम्यां भवन्ति ३, द्वौ पङ्कप्रभायां द्वौ धूमप्रभायां भवतः १, द्वौ पङ्कप्रभायां द्वौ तमायां भवतः २, द्वौ पङ्कप्रभायां अधः सप्तम्यां भवतः ३। त्रयः पङ्कप्रभायां भवन्ति एको धूमप्रभायां भवति १, त्रयः पङ्कप्रभायां भवन्ति एकस्तमायां भवति २, त्रयः पङ्कप्रभायां भवन्ति एकः अधःसप्तम्यां भवति ३। इति नव भङ्गाः ९। एवम्-एको धूमप्रभायां भवति त्रयस्तमायां भवन्ति १, एको धूमप्रभायां भवति त्रयः अधः सप्तम्यां भवन्ति २। द्वौ धूमप्रभायां द्वौ तमायां भवतः १, द्वौ धूम-

होता है और तीन धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते है १, अथवा एक पङ्कप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और तीन तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा एक पङ्कप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और तीन अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा दो पङ्कप्रभा में और दो धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा दो पङ्कप्रभा में और दो तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा दो पङ्कप्रभा में और दो अधः सप्तमी मे उत्पन्न हो जाते हैं ३ अथवा-तीन पङ्कप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं और एक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १, अथवा तीन पङ्कप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं और एक तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाता है २, अथवा तीन पङ्कप्रभा में उत्पन्न होते हैं और एक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है ३, इस तरह से ये ९ भंग हैं।

अथवा एक धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है और तीन तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, एक धूमप्रभा में उत्पन्न होता है और तीन अधः

હવે પંકપ્રભા સાથે પછીની પૃથ્વીઓના યોગથી જે ૯ વિકલ્પો બને છે, તે નીચે પ્રમાણે સમજવા-(૧) અથવા એક પંકપ્રભામાં અને ત્રણ ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક પંકપ્રભામાં અને ત્રણ તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા બે પંકપ્રભામાં અને બે ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે પંકપ્રભામાં અને બે તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા બે પંકપ્રભામા અને બે નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે (૭) અથવા ત્રણ પંકપ્રભામાં અને એક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૮) અથવા ત્રણ પંકપ્રભામા અને એક તમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૯) અથવા ત્રણ પંકપ્રભામા અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે ધૂમપ્રભા સાથે પછીની પૃથ્વીઓના યોગથી જે ૬ વિકલ્પો બને છે તે નીચે પ્રકટ કરવામા આવ્યા છે-(૧) અથવા એક ધૂમપ્રભામાં અને ત્રણ તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક ધૂમપ્રભામા અને ત્રણ અધ

प्रभायां द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः२। त्रयो धूमप्रभायां भवन्ति एकस्तमायां भवति१
२, त्रयो धूमप्रभायां भवन्ति एकः अध सप्तम्यां भवति। इति षट् भङ्गा ६। एवम्-
एकस्तमायां भवति त्रयः अध सप्तम्यां भवन्ति १, द्वौ तमायां द्वौ अध सप्तम्यां
भवतः १, त्रयस्तमायां भवन्ति एकः अध सप्तम्यां भवति१। इति त्रयो भङ्गाः ३।
अष्टादश, पञ्चदश, द्वादश, नव, षट्, षय, १८-१५-१२-०-६-३-इति
सर्वे त्रिपष्टिर्भङ्गा भवन्ति।

अथ-एकस्त्रयः १, द्वौ द्वौ २, त्रय एकश्च ३, एभिस्त्रिभिर्विकल्पैः रत्नप्रभा
पृथिव्या शेषाभि षड्भि पृथिवीभिर्योगे कृते सति ६-६-६=१८ षट्-षट्-षट्

सप्तमी मे उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा दो धूमप्रभा मे और दो तमः
प्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा-दो धूमप्रभा मे और दो अधः
सप्तमी मे उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा तीन धूमप्रभा मे उत्पन्न हो
जाते हैं और एक तमःप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है १ अथवा तीन
धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं और एक अधः सप्तमी मे उत्पन्न हो
जाता है २, इस प्रकार ये ६ विकल्प हैं।
अथवा एक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है और तीन अधः सप्तमी में
उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा दो तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं और
दो अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है १, अथवा-तीन तम प्रभा में
उत्पन्न हो जाते हैं और एक अध सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है १, इस
तरह से ये तीन भंग हैं। १८, १५, १२ ९, ६, ३, ये सब मिलकर ६३
भंग हैं। १-३, २-२, ३-१ इन तीन विकल्पों द्वारा रत्नप्रभा पृथिवी

સપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા બે ધૂમપ્રભામાં અને બે તમઃપ્રભામાં
ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા બે ધૂમપ્રભામાં અને બે અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન
થાય છે (૫) અથવા ત્રણ ધૂમપ્રભામા અને એક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે
(૬) અથવા ત્રણ ધૂમપ્રભામા અને એક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે

હવે તમઃપ્રભા સાથે સાતમી તમસ્તમપ્રભાના યોગથી ત્રણ વિકલ્પો
નીચે આપવામાં આવ્યા છે-(૧) અથવા એક તમઃપ્રભામાં અને ત્રણ નીચે
સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા બે તમઃપ્રભામાં અને બે નીચે
સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા ત્રણ તમઃપ્રભામાં અને એક
નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

આ રીતે દ્વિકસંયોગી ભંગ ૧૮+૧૫+૧૨+૯+૬+૩=૬૩ વિકલ્પો થાય
છે ૧-૩ ૨-૨, ૩-૧ આ ત્રણ વિકલ્પે દ્વારા રત્નપ્રભાપૃથ્વીના આદિની છ

इति अष्टादश भङ्गा भवन्ति १८। एवमेभिरेव त्रिभिर्विकल्पैः शर्करापृथिव्याः शेषाभिः पञ्चभिः पृथिवीभिर्योगे कृते ५-५-५=१५, पञ्च पञ्च पञ्च इति पञ्च दशभङ्गा भवन्ति १५। वालुकापृथिव्याः शेषपृथिवीभिर्योगे कृते ४-४-४=१२, चत्वारः, चत्वारः, चत्वार इति द्वादश भङ्गा भवन्ति १२। पङ्कप्रभायाः शेषपृथिवीभिर्योगे कृते सति ३-३-३=९, त्रयः-त्रयः-त्रय इति नव भङ्गा भवन्ति ९। धूमप्रभायाः शेष पृथिवीद्वयेन योगे कृते सति २-२-२=६, द्वौ-द्वौ-द्वौ इति षड् भङ्गा भवन्ति ६। तमःप्रभाया शेषाधःसप्तमीपृथिव्या योगे कृते सति च १-१-१=३, एकः, एकः, एकः, इति त्रयो भङ्गा भवन्ति ३। एवम्-१८-१५-१२-९-६-३ इति चतुर्णां नैरयिकाणां नरकद्वयसंयोगे कृते स ' जातसर्वभङ्गसंमेलनेन सर्वे त्रिषष्टिर्भङ्गा भवन्ति ६३।

का शेष ६ पृथिवीयों के साथ योग करने पर ६-६-६=गुणि १८ भग हो जाते हैं। इसी तरह से इन्हीं तीन विकल्पों द्वारा शर्करापृथिवी का शेष पांच पृथिवीयों के साथ योग करने पर ५-५-५ गुणित १५ भंग हो जाते हैं। वालुका पृथिवी का शेष ४ पृथिवीयों के साथ योग करने पर ४-४-४ गुणित १२ भंग हो जाते हैं। पङ्कप्रभा का शेष पृथिवियों के साथ योग करने पर ३-३-३ गुणित ९ भंग हो जाते हैं। धूमप्रभा का शेष पृथिवीयों के साथ योग करने पर २-२-२ गुणित६ भंग होते हैं तमःप्रभा का शेष अधः सप्तमी के साथ योग करने पर १-१- १ इस तरह से तीन भंग होते हैं। इस तरह १८, १५, १२, ९, ६, ३ इनके जोड़ से चार नैरयिकों के नरकद्वय के संयोग से समस्त भंगों की ६३ संख्या आ जाती है।

પૃથ્વીઓ સાથેના યોગથી ૬+૬+૬=૧૮ વિકલ્પ થાય છે. એજ પ્રકારના ત્રણ વિકલ્પો દ્વારા શર્કરાપ્રભાપૃથ્વીની સાથે બાકીની પાંચ પૃથ્વીઓના યોગથી ૫+૫+૫=૧૫ ભાંગા (વિકલ્પ) થાય છે એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રભાપૃથ્વી સાથે પછીની ૪ પૃથ્વીઓના યોગથી ૪+૪+૪=૧૨ વિકલ્પ થાય છે એજ પ્રમાણે પંકપ્રભાપૃથ્વી સાથે પછીની ત્રણ પૃથ્વીઓના યોગથી ૩+૩+૩=૯ ભાગા થાય છે એજ પ્રમાણે ધૂમપ્રભા સાથે પછીની બે પૃથ્વીઓના યોગથી ૨+૨+૨=૬ ભાંગા થાય છે અને તમ પ્રભાની સાથે પછીની અધ સપ્તમી (તમસ્તમપ્રભા) ના યોગથી ૧+૧+૧=૩ ભાંગા થાય છે આ રીતે ૧૮।૧૫+૧૨+૯+૬+૩=૬૩ કુલ દ્વિકસયોગી વિકલ્પો થાય છે

अथ चतुर्णां नरकसंयोगे, जायमानान् पञ्चोत्तरशतभङ्गान् प्रदर्शयति, तत्र –' एक, एक द्वौ १ ' ' एकः, द्वौ एकः २ ' द्वौ, एकः, एकः ३ ' इति त्रयो विकल्पा भवन्ति,तत्र प्रथमम् एक, एकः, द्वौ, इति विकल्पमाह–'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए होज्जा ' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्करामभायां, द्वौ वालुकाप्रभायां भवतः१, 'अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए दो पंकप्पभाए होज्जा ' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्करामभायाम्, द्वौ पङ्कप्रभायां भवतः २ ' एव जाव एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, दो अहेसत्तमाए होज्जा' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायां द्वौ धूमप्रभायां भवतः३, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः

अब सूत्रकार चार नारकों के संयोग में उत्पन्न १०५ भंगों को प्रकट करते हैं इनमें १–१–२, १–२–१, २–१–१, ये तीन विकल्प होते हैं–इन विकल्पों में से जो १–१–२ प्रथम विकल्प है उसकी अपेक्षा से सूत्रकार कहते हैं–(अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्न प्रभा में उत्पन्न हो जाता है और एक नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाता है तथा दो नारक वालुकाप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं १, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए दो पंकप्पभाए होज्जा २) अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है, एक नारक शर्कराप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है और दो नारक पङ्कप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं २, (एवं जाव एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, दो अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक रत्नप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है, एक शर्करा प्रभा मे उत्पन्न हो जाता है और

હવે સૂત્રકાર જુદી જુદી ત્રણ નરકોમા ઉત્પન્ન થતા ચાર નરકોના જે ૧૦૫ ત્રિકસંયોગી ભાંગા (વિકલ્પો) થાય છે તે પ્રકટ કરે છે તેમાં ૧–૧–૨, ૧–૨–૧ અને ૨–૧–૧, આ ત્રણ વિકલ્પો થાય છે. આ ત્રણ વિકલ્પોમાંથી જે ૧–૧–૨ નો પ્રથમ વિકલ્પ છે તે વિકલ્પની અપેક્ષાએ નીચે પ્રમાણે ભાંગાઓ થાય છે–' અહવા એગે રયણપ્પભાએ, એગે સક્કરપ્પભાએ દો વાલુયપ્પભાએ હોજ્જા " (૧) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે, એક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બે નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે "અહવા એગે રયણપ્પભાએ એગે સક્કરપ્પભાએ દો પંકપ્પભાએ હોજ્જા ' (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે એક નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બે નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે "એવં જાવ એગે રયણપ્પભાએ એગે સક્કરપ્પભાએ, દો અહે સત્તમાએ હોજ્જા " (૩) અથવા એક

शर्कराप्रभायाम् द्वौ तमायां भवतः ४, अथवा एको रत्नप्रभायाम् , एकः शर्करा-प्रभायां, द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः ५। अथ 'एकः द्वौ एकः' इति विकल्पमाह- 'अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम् , द्वौ शर्कराप्रभायाम् , एको वालुकाप्रभायां भवति १, 'एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए एगे अहेसत्तमाए होज्जा' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-अथवा एको रत्नप्रभायां, द्वौ शर्कराप्रभायाम् , एक पङ्क-प्रभायां भवति २, अथवा एको रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायाम् एको धूमप्रभायां भवति ३, अथवा एको रत्नप्रभाया द्वौ शर्कराप्रभायाम् एकस्तमाया भवति ४,

दो नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा एक नारक रत्न प्रभा मे, एक शर्कराप्रभा मे और दो तम प्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं ४ अथवा एक रत्नप्रभा मे एक शर्कराप्रभा मे और दो अधः सप्तमी मे उत्पन्न हो जाते हैं ५। एक दो एक विकल्प के अनुसार (अहवा एगे रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा एक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है, दो शर्कराप्रभा मे उत्पन्न हो जाते और एक वालुकाप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है १, (एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा -एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न होता है, दो नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न होते हैं और एक नारक पङ्कप्रभा पृथिवी मे उत्पन्न होता है २, अथवा-एक रत्नप्रभा मे, दो शर्कराप्रभा में और एक धूमप्रभा में उत्पन्न होता है ३, अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे, दो नारक

રત્નપ્રભામાં, એક શર્કરાપ્રભામાં અને બે ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૪) અથવા એક રત્નપ્રભામાં, એક શર્કરાપ્રભામાં અને બે તમ.પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક રત્નપ્રભામા એક શર્કરાપ્રભામાં અને બે નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે ૧-૨-૧ ની અપેક્ષાએ નીચે પ્રમાણે પાચ વિકલ્પો થાય છે— "अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए होज्जा" (૧) અથવા એક રત્નપ્રભામા, બે શર્કરાપ્રભામા અને એક વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે "एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, एगे अहे सत्त माए होज्जा" (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, બે શર્કરાપ્રભામા અને એક નારક પંકપ્રભા નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક રત્નપ્રભામા બે શર્કરાપ્રભામાં અને એક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. (૪) અથવા એક

अथवा एको रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायाम् एकोऽध सप्तम्यां भवति५ (१०)। अथ 'द्वौ एकः, एकः' इति विकल्पमाह 'अहवा दो रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायां भवति १, 'एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करापभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां भवति २, अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां भवति ३, अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम् एकस्तमायां भवति ४, अथवा द्वौ रत्नप्रभा-

शर्कराप्रभा में और एक नारक तमःप्रभा मे उत्पन्न होता है ४, अथवा-एक नारक रत्नप्रभा मे दो नारक शर्कराप्रभा मे और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न होता है ५, इस प्रकार से ये यहां तक १० भंग हैं। अब दो एक एक इस विकल्प की अपेक्षा से जो ५ भंग होते हैं उन्हें सूत्रकार प्रकट करते हैं-(अहवा-दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा-दो नारक रत्नप्रभा मे उत्पन्न होते हैं, एक नारक शर्कराप्रभा मे उत्पन्न होता है और एक नारक वालुकाप्रभा मे उत्पन्न होता है १, (एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे अहेसत्तमाए होज्जा) अथवा दो रत्नप्रभा में, एक शर्कराप्रभा में, और एक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाता है २, अथवा-दो रत्नप्रभामें, और एक शर्कराप्रभामें एक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है ३, अथवा-दो नारक रत्नप्रभामें, एक शर्कराप्रभामें और एक तमःप्रभामें उत्पन्न हो जाता है ४, अथवा दो रत्नप्रभामें, एक

રત્નપ્રભામાં બે શર્કરાપ્રભામાં અને એક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, બે શર્કરાપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

આ રીતે ૧૦ ભાંગા પ્રકટ કરીને હવે ૨-૧-૧ ના વિકલ્પની અપેક્ષાએ જે પાંચ ભાંગા થાય છે તે પ્રકટ કરવામાં આવે છે- 'अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होज्जा" (૧) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને એક નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે " एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, एगे जाव अहे सत्तमाए होज्जा ' (૨) અથવા બે રત્નપ્રભામાં એક શર્કરાપ્રભામાં અને એક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૩) અથવા બે રત્નપ્રભામાં, એક શર્કરાપ્રભામાં અને એક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા બે રત્નપ્રભામાં એક શર્કરાપ્રભામાં અને એક તમઃપ્રભામાં

याम् एकः शर्कराप्रभाम, एकोऽधःसप्तम्यां भवति, ५, इति प्रथमविकल्पत्रयेण पञ्चदश भङ्गाः-१५। अथ वालुकापृथिव्या सह-तानाह-'अहवा एगे रयणप्प-भाए, एगे वालुयप्पभाए, दो पंकप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायां द्वौ पङ्कप्रभायां भवतः १, 'एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, दो अहेसत्तमाए होज्जा' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायां द्वौ धूमप्रभायां भवतः २, अथवा एको रत्नप्रभायाम् एको वालुकाप्रभायां द्वौ तमायां भवतः ३, अथवा एको रत्नप्रभायाम् एको वालुकाप्रभाया द्वौ अधः सप्तम्यां भवतः ४। 'एवं एएणं गमएणं जहा तिण्ह तियजोगो तहा भाणियव्वो जाव अहवा दो धूमप्पभाए, एगे तमाए एगे

शर्कराप्रभा में, और एक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है ५, इस तरह प्रथमविकल्पत्रय की अपेक्षा से ये १५ भंग हैं। अब वालुकापृथिवी के साथ इन विकल्पों को कहते हैं-(अहवा एगे रयणप्पभाए एगे वालु-यप्पभाए दो पंकप्पभाए होज्जा) अथवा एक रत्नप्रभा में, एक वालुका प्रभा में, और दो पङ्कप्रभा में, उत्पन्न हो जाते १, (एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, दो अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक रत्नप्रभा में, एक वालुकाप्रभा में और दो धूमप्रभा में उत्पन्न होते हैं २, अथवा एक रत्नप्रभा में, एक वालुकाप्रभा में और दो तम. प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा एक रत्नप्रभा में एक वालुकाप्रभा में और दो अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं ४, (एवं एएणं गमएणं जहा तिण्हं तियजोगो, तहा भाणियव्वो जाव अहवा दो धूम-

ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે રત્નપ્રભામા, એક શર્કરાપ્રભામા અને એક નીચે સાતમાં નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે પ્રથમ વિકલ્પત્રયની અપે ક્ષાએ ત્રિસંયોગી ૧૫ ભાગાઓ (વિકલ્પો) થાય છે.

એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રભાપૃથ્વી સાથે તે વિકલ્પોનુ કથન કરવામાં આવે છે—"अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए दो पकप्पभाए होज्जा" (૧) અથવા એક રત્નપ્રભામા, એક વાલુકાપ્રભામા અને બે પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે "एवं जाव अहवा 'एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए दो अहे सत्त माए होज्जा" (૨) અથવા એક રત્નપ્રભામા, એક વાલુકાપ્રભામા અને બે ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક રત્નપ્રભામાં, એક વાલુકા-પ્રભામા અને બે નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે "एवं एएण गम-एण जहा तिण्ह तियजोगो तहा भाणियव्वो जाव अहवा दो धूमप्पभाए, एगे

महेसत्तमाए होज्जा ' एव पूर्वोक्तरीत्या एतेन गमकेन यथा प्रथमायां त्रिकयोगो भणितस्तथा चतुर्णामपि त्रिकसंयोगो भणितव्य, यावत्-अथवा द्वौ धूमप्रभायाम्, एक स्तमायायाम् एकोऽधः सप्तम्यां भवति १५,

अनेन विधिना पञ्चोत्तरशतं भङ्गा भवन्ति, तथाहि-रत्नप्रभा-शर्कराप्रभाभ्यां सह वालुकाप्रभामारभ्याध सप्तमीपर्यन्तमुत्तरोत्तरपृथिवीनां योगे कृते एकैक विकल्पस्य पञ्चपञ्चभङ्गकरणेन त्रयाणां विकल्पानां पञ्चदश भङ्गा भवन्ति १५। एते पञ्चदशभङ्गाः पूर्वं प्रदर्शिताः। एव रत्नप्रभा-वालुकाप्रभाभ्यां सह पङ्कप्रभा मारभ्याध-सप्तमीपर्यन्तमुत्तरोत्तरपृथिव्या योगे कृते एकैकविकल्पस्य चतुश्चतुर्भङ्ग-

---

प्पभाए एगे समाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) जिस तरह से तीन नारकों का त्रिक योग पहिले कहा गया है उसी तरह से इस गम द्वारा चार नारकों का भी त्रिक संयोग कहना चाहिये-यावत्-अथवा-दो नारक धूमप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में, और एक नारक अध सप्तमी में हो जाता है-इस विधि से ये १०५ भग होते हैं-जो इस प्रकार से हैं-रत्नप्रभा और शर्कराप्रभा के साथ वालुकाप्रभा से लेकर अध सप्तमी पृथीवी तक उत्तरोत्तर पृथिवीयों का योग करने पर एक एक विकल्प के ५-५ भग करने से तीनों विकल्पों के १५ भंग हो जाते हैं जो पूर्व में कहे जा चुके हैं। इसी तरह से रत्नप्रभा और वालुकाप्रभा इनके साथ पङ्कप्रभा से लेकर अध सप्तमी पृथिवी तक उत्तरोत्तर पृथिवीयोंका योग करनेपर एक एक विकल्प के ४-४ भग होते हैं।

तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा ' એવી રીતે ત્રણ નારકોનો ત્રિકયોગ આગળ કહેવામાં આવ્યો છે, એજ પ્રમાણે આ ગમ દ્વારા ચાર નારકોનો પણ ત્રિક સંયોગ કહેવો જોઈએ અથવા બે નારક ધૂમપ્રભામાં એક તમઃપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે " આ વિકલ્પ પર્યન્તના વિકલ્પો કહેવા જોઈએ. આ પ્રમાણે કુલ ૧ ૫ ત્રિકસંયોગી ભાંગાઓ (વિકલ્પો) થશે. જે આ પ્રમાણે સમજવા-રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભાની સાથે વાલુકાપ્રભાથી લઈને નીચે સાતમી પૃથ્વીઓ પર્યન્તની પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે યોગ કરવાથી પ્રત્યેક વિકલ્પના પાચ પાંચ ભાગા થતા હોવાથી ત્રણ વિકલ્પના (૧ ૧, ૨ અને ૧ ૨ ૧ અને ૨, ૧ ૧ આ ત્રણ વિકલ્પોના) કુલ ૧૫ ભાંગાઓ થાય છે, જે પહેલાં પ્રકટ કરવામાં આવી ગયા છે એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભા અને વાલુકાપ્રભાની સાથે પંકપ્રભાથી લઈને સાતમી પૃથ્વી પર્યન્તની પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે સંયોગ કરવાથી પ્રત્યેક વિકલ્પના ૪-૪ ભાંગા થાય છે

अहेसत्तमाए होज्जा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या एतेन गमकेन यथा त्रयाणां त्रिकयोगो भणितस्तथा चतुर्णामपि त्रिकसंयोगो भणितव्यः, यावत्-अथवा द्वौ धूमप्रभायाम् , एकस्तमायाम् , एकोऽधः सप्तम्यां भवति १०५।

अनेन विधिना पञ्चोत्तरशतं भङ्गा भवन्ति, तथाहि-रत्नप्रभा-शर्कराप्रभाभ्यां सह वालुकाप्रभामारभ्याध. सप्तमीपर्यन्तोमुत्तरोत्तरपृथिवीनां योगे कृते एकैकविकल्पस्य पञ्चपञ्चभङ्गकरणेन त्रयाणां विकल्पानां पञ्चदश भङ्गा भवन्ति१५। एते पञ्चदश भङ्गा. पूर्वं प्रदर्शिताः। एवं रत्नप्रभा-वालुकाप्रभाभ्यां सह पङ्कप्रभामारभ्याधः-सप्तमीपर्यन्तमुत्तरोत्तरपृथिव्या योगे कृते एकैकविकल्पस्य चतुश्चतुर्भङ्गकरणेन त्रयाणां विकल्पानां द्वादश भङ्गा भवन्ति१२। ते द्वादशापि भङ्गाः पूर्वं प्रदर्शिताः इति सप्तविंशतिभङ्गाः जाताः, १५-१२=२७।

अथ पञ्चाधिकशतभङ्गेषु शेषान् अष्टसप्ततिभङ्गान् ७८ प्रप्रदर्शयति-तत्र रत्नप्रभा पङ्कप्रभेतिपृथिवीद्वयमाश्रित्य प्रथमविकल्पमाह-एको रत्नप्रभायाम् , एकः पङ्कप्रभायां, द्वौ धूमप्रभायां भवत' १। एको रत्नप्रभायाम् एकः पङ्कप्रभायां, द्वौ तमायां भवत.२। एको रत्नप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां द्वौ अधः सप्तम्यां भवतः

हैं-इस तरह करने से तीनों विकल्पों के १२ भंग हो जाते हैं। ये १२ भंग भी पहिले कहे जा चुके हैं। १५ और १२ ये इन दोनों को मिलाने से २७ भंग होते हैं। अब इनके अतिरिक्त जो ७८ भंग बचे हैं सो उन्हें स्पष्ट करने के लिये उनमें से रत्नप्रभा-और पङ्कप्रभा इन दो पृथिवीयों को आश्रित करके जायमान प्रथम विकल्प को सूत्रकार कहते हैं-अथवा-एक नारक रत्नप्रभा में, एक पङ्कप्रभामें और दो नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १ अथवा-एक रत्नप्रभा में, एक पङ्कप्रभा में, और दो तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा-एक रत्नप्रभा में, एक पङ्कप्रभा में, और दो नारक अधः सप्तमी

આ રીતે ત્રણે વિકલ્પના કુલ ૧૨ ભાગા થાય છે તેમને પણ આગળ પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે આ રીતે ૧૫+૧૨=૨૭ ભાંગાઓનું કથન અહીં કરવામાં આવી ગયુ છે. હવે બાકીના ૭૮ ભાગાઓનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામા આવે છે પહેલા તે રત્નપ્રભા અને પંકપ્રભા પૃથ્વીઓની સાથેના પંકપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓના સયોગથી 'જે ૩ ભાગાઓ (વિકલ્પો) બને છે, તેમને પ્રકટ કરવામા આવે છે-(૧) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક પંકપ્રભામાં અને બે નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. (૨) અથવા એક રત્નપ્રભામાં, એક પંકપ્રભામા અને બે તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક રત્નપ્રભામા, એક પંકપ્રભામાં અને બે અધઃસપ્તમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે.

३। इति प्रथमविकल्पस्य त्रयो भङ्गाः ३। अथ द्वितीयविकल्पमाह-एको रत्नप्रभायां ,द्वौ पङ्कप्रभायाम् एको धूमप्रभायां भवति १। एको रत्नप्रभायाम् द्वौ पङ्कप्रभायाम् एकस्तमायां भवति २। एको रत्नप्रभायां द्वौ, पङ्कप्रभायाम्, एक अधःसप्तम्यां भवति ३। इति द्वितीयविकल्पस्य त्रयो भङ्गाः ३। तृतीयविकल्पमाह-द्वौ रत्नप्रभायाम् , एक पङ्कप्रभायाम् , एको धूमप्रभायां भवति १। द्वौ रत्नप्रभायाम्, एक पङ्कप्रभायाम् ,एकस्तमायां भवति२, द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एक अधःसप्तम्यां भवति ३। इति तृतीयविकल्पस्य त्रयोभङ्गा ३। जाता विकल्पत्रयस्य नव भङ्गाः ९, पूर्वोक्त सप्तविंशतिभङ्गसमेलने जाताः षटत्रिंशद्भङ्गाः, २७-९=३६।

पृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं १ इस तरह ये तीन भंग प्रथम विकल्प जो १-१-२ रूप है उसके हैं।

अथ द्वितीय विकल्प जो एक दो एक रूप है उसके तीन भंग इस प्रकार से है अथवा-एक रत्नप्रभा में, दो पङ्कप्रभा में और एक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १, अथवा एक रत्नप्रभा में, दो पङ्कप्रभा में और एक तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १, अथवा एक रत्नप्रभा मे, दो पङ्कप्रभा मे और एक अधः सप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न हो जाता है १, ये द्वितीय विकल्प के तीन भंग हैं। अथ तृतीय विकल्प जो दो एक एक रूप है उसके तीन भग इस प्रकार से हैं-अथवा दो नारक रत्नप्रभा मे एक नारक पङ्कप्रभा मे और एक धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है १, अथवा दो रत्नप्रभा मे, एक पकप्रभा मे और एक तम प्रभा मे उत्पन्न हो जाता है १ अथवा-दो रत्नप्रभा मे, एक पंकप्रभा में और एक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है

હવે ૧-૨-૧ રૂપ બીજા વિકલ્પના ૩ ભાંગાઓ પ્રકટ કરવામાં આવે છે (૧) અથવા એક રત્નપ્રભામાં બે પંકપ્રભામાં અને એક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક રત્નપ્રભામા બે પંકપ્રભામાં અને એક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક રત્નપ્રભામાં, બે પંકપ્રભામા અને એક અધઃસપ્તમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે ૨-૧-૧ રૂપ ત્રીજા વિકલ્પના ૩ ભાંગાઓ પ્રકટ કરવામાં આવે છે-(૧) અથવા બે રત્નપ્રભામાં એક પંકપ્રભામાં અને એક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા બે રત્નપ્રભામાં એક પંકપ્રભામાં અને એક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા બે રત્નપ્રભામાં એક પંકપ્રભામાં અને એક અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ ત્રણે વિકલ્પોના કુલ ૩+૩+૩=૯ ભાંગાઓ

अथ रत्नप्रभा-धूमप्रभेतिपृथिवीद्वयमाश्रित्य भङ्गानाह—एको रत्नप्रभायाम् एको धूमप्रभायां, द्वौ तमायां भवतः१। एको रत्नप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां, द्वौ अधःसप्तम्याम् २। तथा एको रत्नप्रभायां, द्वौ धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति १। एको रत्नप्रभायां, द्वौ धूमप्रभायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति२। तथा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति१। द्वौ रत्नप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति २। इति षड् भङ्गाः ६। पूर्वोक्तषट्त्रिंशद्भङ्गसंमेलने जाताः द्वाचत्वारिंशद्भङ्गाः ३६-६=४२।

हैं, इस प्रकार से ये तृतीय विकल्प के तीन भंग हैं। सब तीनों विकल्पों के ये ९ भंग हो जाते हैं। २७ पूर्वोक्त भंगों में ९ ये भंग मिलाने से ३६ भंग आ जाते हैं। रत्नप्रभा और धूमप्रभा इन दो पृथिवियों को आश्रित करके जो इन तीन विकल्पों के भंग आते हैं-वे इस प्रकार से हैं- अथवा एक रत्नप्रभा में, एक धूमप्रभा में और दो तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा-एक रत्नप्रभा में, एक धूमप्रभा में और दो अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं २, तथा एक रत्नप्रभा में दो धूमप्रभामें और एक तमः प्रभामें उत्पन्न हो जाता है१, अथवा एक रत्नप्रभा में, दो धूमप्रभा में और एक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है २, तथा-दो रत्नप्रभा में, एक धूमप्रभा में और एक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है १, अथवा-दो रत्नप्रभा में एक धूमप्रभा में और एक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है २, इस प्रकार से ये ६ भंग हैं। कुल सब भंग यहां तक ३६ और ६ मिलाकर ४२ हुए हैं।

થાય છે ૨૭ પૂર્વોક્ત ભાગાઓ સાથે આ નવ ભાગાઓનો સરવાળો કરવાથી ૩૬ ભાગાઓનુ કથન અહીં પૂરૂ થાય છે

હવે રત્નપ્રભા અને ધૂમપ્રભા સાથે પછીની પૃથ્વીઓના યોગથી નીચે પ્રમાણે ૬ ભાગાઓ થાય છે—(૧) અથવા એક રત્નપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામાં અને બે તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક રત્નપ્રભામા, એક ધૂમપ્રભામાં અને બે અધ સપ્તમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક રત્નપ્રભામાં, બે ધૂમપ્રભામા અને એક તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક રત્નપ્રભામા, બે ધૂમપ્રભામાં અને એક અધ સપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે રત્નપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામાં અને એક તમ.પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા બે રત્નપ્રભામા, એક ધૂમપ્રભામાં અને એક અધ સપ્તમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે, આ રીતે ૬ ભાગા થાય છે. પૂર્વોક્ત ૩૬ભાગામા આ ૬ભાગા ઉમેરવાથી ૪૨ભાંગાનુ કથન અહીં પૂરૂ થાય છે.

अथ रत्नप्रभा-तमःप्रभेतिपृथिवीद्वयमाश्रित्य भङ्गानाह-एको रत्नप्रभायाम्, एकस्तमायां, द्वौ अध सप्तम्याम् १। तथा-एको रत्नप्रभायां, द्वौ तमायाम् एकः अधःसप्तम्याम् १। द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकः अधःसप्तम्याम् १। इति त्रयो भङ्गाः ३। ४२-३=४५॥ पूर्वोक्तद्विचत्वारिंशद्भङ्गसमेलने जाताः पञ्चचत्वारिंशद्भङ्गाः ४५। इति रत्नप्रभां प्रधानीकृत्य जायमाना भङ्गा जाताः पञ्चचत्वारिंशत्॥ ४५॥ १५-१२-९-६-३=४५॥

अथ शर्कराप्रभां प्रधानीकृत्य त्रिकसंयोगे भङ्गाः तदर्शयन्ते तत्र शर्कराप्रभा-वालुकाप्रभेतिपृथिवीद्वयमाश्रित्य द्वादश भङ्गानाह-एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालु-

---

अब रत्नप्रभा और तमःप्रभा इन पृथिवीद्वयको आश्रित करके जो तीन भंग बनते हैं-वे इस प्रकारसे हैं-एक रत्नप्रभामें एक तमःप्रभामे और दोअधः सप्तमी पृथिवीमे उत्पन्न हो जाते हैं १ अथवा-एक रत्नप्रभामें, दो तमः प्रभा मे और एक अधः सप्तमी मे उत्पन्न हो जाता है १, अथवा दो रत्नप्रभा मे एक तम प्रभा मे और एक अधः सप्तमी मे उत्पन्न हो जाता है १, इन तीन भङ्गों को ४२ पूर्वोक्त भगों के साथ मिला देने से ४५ भंग संख्या यहां तक निकल आती है। इस तरह ये ४५ भग रत्नप्रभा पृथिवी की प्रधानता करके बनाये गये हैं।

अब शर्करा पृथिवी की प्रधानता करके जो भंग बनते हैं उनकी संख्या ३० है-जो इस प्रकारसे हैं-उनमे शर्कराप्रभा और वालुकाप्रभा इन दोनों के सहारे से १२ भंग इस तरह से हैं-एक नारक शर्कराप्रभा

હવે રત્નપ્રભા અને તમઃપ્રભા સાથે અધઃસપ્તમી નરકના યોગથી જે ૩ ભાંગા બને છે તે પ્રકટ કરવામાં આવે છે-(૧) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક તમઃપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક રત્નપ્રભામાં, બે તમ પ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં, એક તમઃપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ૪૨ પૂર્વોક્ત ભાંગાઓમાં આ ત્રણ ભાંગાઓ ઉમેરવાથી ૪૫ ભાંગા રત્નપ્રભાપૃથ્વીની પ્રધાનતાની અપેક્ષાએ બનાવવામાં આવ્યા છે

શર્કરાપ્રભાપૃથ્વીની પ્રધાનતાની અપેક્ષાએ જે ૩૦ ભાંગાઓ બને છે, તેમનું હવે નીચે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવે છે-શર્કરાપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા સાથે બાકીની (પછીની) પૃથ્વીઓના યોગથી નીચે પ્રમાણે ૧૨ ભાગાઓ (વિકલ્પો) બને છે-(૧) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક

कामभायां, द्वौ पङ्कप्रभायां भवतः१। एकः शर्कराप्रभायाम् , एको वालुकाप्रभायां द्वौ धूमप्रभायां भवतः २, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायां, द्वौ तमायां भवतः ३। एकः शर्कराप्रभायाम् , एको वालुकाप्रभायां, द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः ४। तथा-एकः शर्कराप्रभायां, द्वौ वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां भवति १। एकः शर्कराप्रभायां, द्वौ वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां भवति२। एकः शर्कराप्रभायां, द्वौ वालुकाप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति ३। एकः शर्करा-प्रभायां, द्वौ वालुकाप्रभायाम् , एकः अधःसप्तम्यां भवति ४। तथा द्वौ शर्करा-

में, एक नारक वालुकाप्रभा मे और दो नारक पङ्कप्रभा में उत्पन्न होते हैं १, अथवा-एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा और दो नारक धूमप्रभा में उत्पन्न होते हैं २, अथवा – एक नारक शर्कराप्रभा में, एक वालुकाप्रभामें, और दो नारक तमः प्रभा में उत्पन्न होते हैं ३, अथवा-एक नारक शर्कराप्रभा में एक नारक वालुका-प्रभा में और दो नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न होते हैं ४, तथा-एक शर्कराप्रभा में दो वालुकाप्रभामें, और एक पंकप्रभामें उत्पन्न होता है १, अथवा एक शर्कराप्रभा में दो वालुकाप्रभा में और एक धूमप्रभा में उत्पन्न होता है २, अथवा – एक शर्कराप्रभा मे दो वालुका प्रभा मे और एक तमः प्रभा मे उत्पन्न होता है ३, अथवा -एक शर्कराप्रभा मे, दो वालुकाप्रभा मे, और एक अध. सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न होता है ४, तथा दो नारक शर्कराप्रभा में एक वालुका-

વાલુકાપ્રભામાં અને બે નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક વાલુકાપ્રભામાં અને બે ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૩) અથવા એક શર્કરાપ્રભામાં, એક વાલુકાપ્રભામાં અને બે તમ.પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૪) અથવા એક શર્કરાપ્રભામાં, એક વાલુકાપ્રભામાં અને બે નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક શર્કરાપ્રભામાં બે વાલુકાપ્રભામા અને એક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા એક શર્કરાપ્રભામાં, બે વાલુકાપ્રભામાં અને એક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૭) અથવા એક શર્કરાપ્રભામા, બે વાલુકાપ્રભામા અને એક તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૮) અથવા એક શર્કરાપ્રભામાં, બે વાલુકાપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે (૯) અથવા બે નારકો શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને એક નારક પંક-

चिज्जति ? ' सदा समित पुद्गलाः चीयन्ते ? ' सया समिय पोग्गला उवचिज्जति' सदा समितं पुद्गला उपचीयन्ते ? ' सया समिय च णं तस्स आया ' सदा सर्वदा समित सतत च खलु तस्य महाकर्मादिविमतो जीवस्य आत्मा, यस्य जीवस्य पुद्गलाः बध्यन्ते तस्य आत्मा-शरीररूपवाह्यात्मा 'दूरूवत्ताए, दुव्वण्णत्ताए ' इह पतया कुत्सितरूपतया, दुर्वर्णतया कुत्सितवर्णतया ' दुग्गंधत्ताए, दूरसत्ताए

ऐसा व्यवहार हो जाता है सो ऐसी बात यहां नहीं समझनी चाहिये अर्थात् ऐसा जीव तो-सदा-हमेशा-निरन्तर ही अन्तर-व्यवधान-के विना ही-कर्मों का बंध करता रहता है क्या ? उसका जबतक वह संसारदशा में इस स्थितिवाला बना रहता है ऐसा एक भी समय नहीं निकलता है क्या कि जिसमें उसके कर्मबंध न होता रहता हो ? कर्म बंध हो जाने के बाद (सया समिय पोग्गला चिज्जति) निरन्तर उस के वे बंधदशा को प्राप्त हुए कर्मवर्गणारूप पुद्गल चयरूप में और (सया समिय पोग्गला उवचिज्जति) उपचयरूप अवस्था में आते रहते हैं क्या? (सया समियं च णं तस्स आया) जिस महाकर्म आदि विशेषणोंवाले जीव के निरन्तर कर्मपुद्गल बंधते रहते हैं उस जीव का आत्मा-बाह्य शरीररूप आत्मा (दुरूवत्ताए, दुवण्णत्ताए) कुत्सितरूपता के कुत्सितवर्णता से युक्त होता रहता है क्या ? तात्पर्य पूछने का यह है कि ऐसे कर्मबंधनादिरूप भार से अधिक वजनदार बने हुए जीव का शरीर कुत्सितरूपवाला कुत्सितवर्णवाला, (दुग्गंधत्ताए) कुत्सित दुर्गंधवाला

પડયા વિના) કર્મોનો બંધ કરે છે એ પ્રકાર એ બનુ માને છે કે મહા કર્મ આદિથી યુક્ત જીવ શું સદા નિરંતર કર્મોનો બંધ કરતો રહે છે?

જ્યાં સુધી તે સંસારદશામાં એજ સ્થિતિવાળો રહે ત્યાં સુધી તે એક પણ એવો સમય વ્યતીત કરતો નથી કે જ્યારે તેના દ્વારા કર્મબંધ બંધાતો ન હોય કર્મબંધ થઇ ગયા પછી (सया समियं पोग्गला चिज्जति) તે જીવના બંધદશાને પામેલાં કર્મવર્ગણારૂપ પુદ્ગલો શું નિરંતર ચય અને (सया समीय पोग्गला उवचिज्जति) ઉપચયરૂપ અવસ્થામાં આવતાં રહે છે ? (सया समिय च णं तस्स आया) જે મહાકર્મ આદિ વિશેષણોવાળા જીવના કર્મપુદ્ગલ નિરન્તર બંધદશાને પ્રાપ્ત કરતાં રહેતા હોય છે, તે જીવનો આત્મા બાહ્યશરીર રૂપ આત્મા-(दुरूवत्ताए, दुवण्णत्ताए) કુરૂપતાથી અને દુર્વર્ણતાથી (ખરાબ વર્ણથી) શું યુક્ત થતો રહે છે ? આ પ્રશ્નનો ભાવાર્થ એ છે કે એવાં કર્મ બંધનાદિરૂપ ભારથી અધિક વજનદાર બનેલા જીવનું શરીર શું ખરાબ રૂપ વાળું, (दुग्गंधत्ताए) દુર્ગંધવાળું, (दूरसत्ताए) ખરાબ રસવાળું, (दुप्फासत्ताए)

पुद्गला· उपचीयन्ते निषेकरचनतः उपचिता भवन्ति किम् ? अथवा बन्धनतो बध्यन्ते, निधत्ततश्चीयन्ते, निकाचनत उपचीयन्ते किम् ? 'सया समियं पोग्गला वज्झंति' सदा–सर्वदा–नित्यम्, समितं–निरन्तरं पुद्गला· बध्यन्ते ? सदात्वं तु व्यवहारतोऽसातत्येऽपि स्यात् अत आह–समितश्चिति'' 'सया समियं पोग्गला

उपचित होते हैं क्या ? अथवा–(बज्झंति, चिज्जंति, उवचिज्जंति) ऐसी इन तीन क्रियाओं का जो सूत्रकार ने पाठ रखा है सो उसका अभिप्राय ऐसा भी हो सकता है कि प्रकृति, स्थिति, अनुभाग और प्रदेश इन चार प्रकार के बंधो की अपेक्षा लेकर (बज्झंति) ऐसा प्रश्न किया गया है कर्मबन्धन के बाद कर्मों में दस १० प्रकार की अवस्थाएँ होती हैं उनमें एक अथवा निधत्त है सो इस अवस्था को लेकर (चिज्जंति) ऐसा प्रश्न किया गया है और निकाचित अवस्था को लेकर (उवचिज्जंति) ऐसा प्रश्न किया है (सया समियं पोग्गला बज्झंति) ऐसा जो पूछा गया है–सो उसका अभिप्राय ऐसा है कि (जीवो समयपबद्धं बज्झंति) इस सिद्धान्त स्वीकृत मान्यता को ध्यान में रखकर ही पूछा गया है–अर्थात् जीव क्या समयासमय कर्मका बंध करता है ? यहाँ जो (समियं) यह पद दिया गया है वह इस बात को दूर करने के लिये दिया गया है कि निरतरता के अभाव में भी जो लोकरूढि से (सदा)

છે? "सव्वओ पोग्गला उवचिज्जंति" શુ એવો જીવ સમસ્ત દિશાઓમાંથી કર્મવર્ગણા રૂપ પુદ્ગલોનો ઉપચય કરે છે? (बज्झंति, चिज्जंति, उवचिज्जंति) આ ત્રણે ક્રિયાઓનો એવો પણ અર્થ થાય છે કે પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભાગ અને પ્રદેશ આ ચાર પ્રકારના બંધોની અપેક્ષાએ "बज्झंति" એવો પ્રશ્ન કરાયો છે

કર્મબન્ધન થયા પછી કર્મોમા દસ પ્રકારની અવસ્થાઓ થાય છે, તેમાંની એક નિધત્ત અવસ્થા છે, અને તે નિધત્ત અવસ્થાને અનુલક્ષીને "चिज्जंति" એવો પ્રશ્ન પૂછયો છે, અને નિકાચન અવસ્થાને અનુલક્ષીને "उवचिज्जंति" એવો પ્રશ્ન પૂછયો છે. "सयासमीयं पोग्गला बज्झंति" આ પ્રશ્ન પૂછવા પાછળનો હેતુ એવો છે કે "जीवो समयपबद्धं बज्झंति" શું જીવ પ્રત્યેક સમયે કર્મનો બંધ કરે છે? સૂત્રમા જે "समियं" પદ આપવામા આવ્યુ છે તે એ વાતને દૂર કરવાને માટે આપવામાં આવ્યુ છે કે નિરન્તરતાનો અભાવ હોવા છતાં લોકો "સદા" પદનો ઉપયોગ કરતા હોય છે અહીં તો સૂત્રકાર એમ બતાવવા માગે છે કે જીવ સદા (હંમેશા) નિરન્તર (વ્યવધાન

भिष्या क्षोमः सा समाशाऽस्मिन् इति भिध्यिस्तस्य भावस्तद्‌वूराहित्येन सर्वं याऽत्राञ्छनीयत्वेन अक्षोमनीयतया, अधस्तया जघन्यत्वेन, नो ऊर्ध्वतया नोत्क्रष्टत्वेन 'दुक्खत्ताए, णो सुहत्ताए' दुःखतया दुःखत्वेन, नो सुखतया नो सुखत्वेन 'मुज्जो भुज्जो परिणमइ ?' भूयो भूयः वारं वार परिणमति ? एव महाकर्मादिजीवस्यात्मा दूरूपदुर्वर्णादियुक्तो भवति किमिति भावः ।

भगवान् आह—'हंता, गोयमा ! महाकम्मस्स तं चेव' हे गौतम ! हन्त, सत्यम् महाकर्मणः सदेव पूर्वोक्तवदेव महाक्रियस्स महास्रवस्य महावेदनस्य जीवस्य सर्वतः पुद्‌गला बध्यन्ते, इत्यादि सर्वं संग्राह्यम् ।

गौतम आह—'से केणट्ठेणं ?' हे भदन्त ! तत् केनार्थेन एव पूर्वोक्तमुच्यते यत्–महाकर्मणः महाक्रियस्य महास्रवस्य महावेदनस्य च जीवस्य पुद्‌गला बध्यन्ते इत्यादि । भगवान् सदृष्टान्तमाह–'गोयमा ! से जहा नामए वत्थस्स

महाकर्मादि युक्त जीव का शरीर कुरूप दुर्वर्णादि से युक्त होता है क्या? उ (हंता, गोयमा ! महाकम्मस्स तं चेव) हां, गौतम ! महाकर्मवाले जीव के यही पूर्वोक्तरूप से सब कुछ होता है । अर्थात् जो जीव महाकर्मवाला होता है, महाक्रियावाला होता है, महास्रववाला होता है, महावेदनावाला होता है, उस जीव के सर्वतः पुद्गलों का बंध होता है इत्यादि सब कथन यहां पर लगा लेना चाहिये। (से केणट्ठेणं) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि जो जीव महाकर्मा होता है, महाक्रियावाला होता है, महास्रववाला होता है, और महावेदनावाला होता है ऐसे जीव के पुद्गल बंधते हैं इत्यादि । भगवान् इस प्रश्न का उत्तर दृष्टान्त देकर देते हैं–वे बतलाते हैं कि (गोयमा) हे

આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે મહાકર્મ આદિથી યુક્ત જીવનું શરીર શું કુરૂપ, કુરૂપ આદિથી યુક્ત હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુ તેનો જવાબ આપતા કહે છે-(हंता गोयमा ! महाकम्मस्स तं चेव) હા ગૌતમ ! મહાકર્મવાળા જીવની એવીજ દશા હોય છે એટલે કે જીવ મહાકર્મવાળો, મહાક્રિયાવાળો, મહાઆસ્રવવાળો અને મહાવેદનાવાળો હોય છે, તે જીવ સમસ્ત દિશાઓમાંથી–આત્મપ્રદેશોમાંથી કર્મનો બંધ કરે છે, ઈત્યાદિ કથન અહીં ગ્રહણ કરવું (से केणट्ठेणं) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે જે જીવ મહાકર્મવાળો હોય છે, મહાક્રિયાવાળો હોય છે, મહાઆસ્રવવાળો હોય છે અને મહાવેદનાવાળો હોય છે, એવો જીવ કર્મબંધ કરતો રહે છે ?

दुष्फासत्ताए ' दुर्गन्धतया-दुर्गन्धत्वेन, दूरसतया कटुकत्वादिरसत्वेन दुस्पर्शतया-कर्कशकठोरादिस्पर्शतया, ' अणिट्ठत्ताए ' अनिष्टतया कस्यापि इच्छाया अविषयत्वेन ' अकंत-अप्पिय-असुभ-अमणुन्न-अमणामत्ताए, अणिच्छियत्ताए ' अकान्ततया अरमणीयतया, अप्रियतया प्रेमराहित्येन अमनोज्ञत्वेन, असुन्दरतया, अशुभत्वेन-अमङ्गलतया, अमनोऽमतया मनसा प्राप्तुमवाञ्छिततया, अनिच्छिततया-प्राप्तुमनभिवाञ्छितत्वेन 'अभिज्झियत्ताए अहत्ताए-णो उड्ढत्ताए' अभिध्यिततया

(दूरसत्ताए) कुत्सितरसवाला (दुप्फासत्ताए) कुत्सितस्पर्शवाला,-कर्कश कठोर आदिस्पर्शवाला होता है क्या ? (अणिट्ठत्ताए) किसी की भी इच्छा का विषय भूत वह नहीं बनता है क्या ? अर्थात् ऐसे शरीर धारी को कोई भी नहीं चाहता है क्या (अकंत-अप्पिय-असुभ-अमणुन्न-अमणामत्ताए अणिच्छियत्ताए) वह सुन्दर नहीं होता है क्या ? कोई भी उससे प्यार नहीं करता है क्या ? किसी के भी मन को वह नहीं गमता है क्या ? कोई भी जीव क्या ऐसे व्यक्ति को मन से भी कभी याद नहीं करता है क्या ? अभिज्झियत्ताए अहत्ताए " नो उड्ढत्ताए " दुक्खत्ताए "नो सुहत्ताए भुज्जो २ परिणमइ " ऐसी स्थिति को प्राप्त करने का किसी को लोभ भी नहीं होता है क्या ? वह सर्व प्रकार से क्या बिलकुल जघन्यरूप (नीचे परिस्थिति) में ही रहता है ? कभी भी क्या वह उत्कृष्ट नहीं माना जा सकता है ? सदा उसमें दुःखों का ही वास रहता है क्या ? कभी भी क्या उसमें सुखरूपता का भासतक भी नहीं होता है ? इस रूप से ही वह क्या प्रत्येक क्षण २ में परिणामित होता रहता है ? तात्पर्य पूछने का केवल यही है कि

ખરાબ સ્પર્શવાળું (કર્કશ, કઠોર આદિ સ્પર્શવાળું) થાય છે ખરૂ ? (अणिट्ठत्ताए) શું એવા જીવને કોઈ પણ ચાહતું નથી ? (अकन्त, अप्पिय, असुभ, अमणुन्न, अमणामत्ताए अणिच्छियत्ताए) શું તે સુંદર હોતો નથી ? શું કોઈપણ તેના પર પ્રેમ રાખતું નથી ? શું કોઈના મનને તે ગમતો નથી ? શું કોઈ પણ વ્યક્તિ એવા જીવને મનથી પણ કદી યાદ કરતી નથી ? (अभिज्झियत्ताए अहत्ताए, नो उड्ढत्ताए, दुक्खत्ताए नो सुहत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ) એવી સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરવાનો શુ કોઇને પણ લોભ થતો નથી ? શુ તે સર્વ પ્રકારે અધમ દશામાં જ રહે છે ? શુ કદી પણ તેની ઉન્નતિ થતી નથી ? શુ સદા તેને દુઃખો જ સહન કરવા પડે છે ? શું તેને કદી પણ સુખનો ભાસમાત્ર પણ થતો નથી ? આ પ્રકારે જ શું તે સદા પરિણમિત થતો રહે છે ?

समितं पुद्गलाः बध्यन्ते, सदा समित पुद्गलाश्चीयन्ते ' इत्यादि सङ्ग्राह्यम् । अन्ते उपसंहरति-' से तेणट्ठेण ' हे गौतम ! तत् तेनार्थेन तेन पूर्वोक्तेन कारणेन महाकर्मणो यावत् महावेदनस्य जीवस्य सर्वतः कर्मपुद्गलाः बध्यन्ते, चीयन्ते, उपचीयन्ते यावत्-दुःखतया नो सुखतया भूयो भूयः परिणमति इति भावः । ' बध्यन्ते ' इत्यादि पदत्रयेणात्र वस्त्रस्य पुद्गलानां चोत्तरोत्तर सम्बन्धप्रकर्षः प्रतिपादितः । अथाल्पकर्मादियुक्तस्य जीवस्य स्वरूपं पृच्छति-' से णूणं भंते ! अप्पकम्मस्स, अप्पकिरियस्स अप्पासवस्स अप्पवेयणस्स, सव्वओ पोग्गला भिज्जति' हे भदन्त ! तत्-अथ नूनं निश्चयेन किम् अल्पकर्मणः, स्थित्याद्यपेक्षया

उपचीयन्ते, सदा समित पुद्गलाः चध्यन्ते, सदा समितं पुद्गलाश्चीयन्ते " इत्यादि पाठका ग्रहण हुआ है । अब अन्त में इस विषय का उपसंहार करने के निमित्त सूत्रकार कहते हैं-गौतम ! इसी पूर्वोक्त कारण को लेकर मैं ने ऐसा कहा है कि महाकर्मवाले यावत् महावेदनावाले जीव के सर्वतः कर्मपुद्गल बंधते हैं, चय होते हैं, उपचित होते हैं यावत् उसका बाह्य शरीररूप आत्मा दुःखरूप से, सुखरूप से नहीं, क्षण २ में परिणमता रहता है । "बध्यन्ते, चीयन्ते, उपचीयन्ते " इत्यादि इन तीन क्रियापदों से सूत्रकार ने वस्त्र और पुद्गलों का उत्तरोत्तर संबंध का प्रकर्ष बतलाया है, अब गौतम प्रभु से अल्पकर्मादि से युक्त जीव के स्वरूप को पूछते हुए उनसे (से णूणं भंते ! अप्पकम्मस्स अप्पकिरियस्स अप्पासवस्स अप्पवेयणस्स सव्वओ पोग्गला भिज्जंति) ऐसा प्रश्न

पुद्गला सयचीयन्ते, सदा समित पुद्गलाः बध्यन्ते, सदा समित पुद्गलाश्चीयन्ते) ईत्यादि सूत्रपाठने ग्रहण करवामां आव्यो छे हवे सूत्रनो उपसंहार करता सूत्रकार कहे छे के हे गौतम ! उपर कह्या प्रमाणेना कारणे मे एवुं कह्युं छे के महाकर्मवाळो, महाक्रियावाळो, महाआस्रववाळो अने महावेदनावाळो जीव समस्त दिशाओमांथी कर्मपुद्गल बांधतो रहे छे, कर्मपुद्गलनो चय अने उपचय करतो रहे छे, अने तेनो बाह्यशरीररूप आत्मा दुःखरूपे-नहीं के सुखरूपे-क्षणे क्षणे परिणमतो रहे छे ' बध्यन्ते चीयन्ते उपचीयन्ते ' आ त्रण क्रियापदोनो प्रयोग करीने सूत्रकारे वस्त्र अने पुद्गलोना संबंधनो उत्तरोत्तर प्रकर्ष बताव्यो छे

हवे गौतम स्वामी अल्पकर्मादिथी युक्त जीवनुं स्वरूप जाणवाने माटे महावीर प्रभुने आ प्रमाणे प्रश्न पूछे छे-(से णूणं भंते ! अप्पकम्मस्स अप्पकिरियस्स, अप्पासवस्स अप्पवेयणस्स सव्वओ पोग्गला भिज्जंति) हे भदन्त !

अहयस्स वा, धोयस्स वा' हे गौतम ! तद् यथा नाम वस्त्रस्य अहतस्य नूतनस्य सर्वथा अपरिहितस्य वा वस्त्रस्य धौतस्य परिधायापि प्रक्षालितस्य वा, तथा 'तंतुग्गयस्स वा, अणुपुव्वीए परिभुज्जमाणस्स' तन्त्रोद्गतस्य, तन्त्रात्-तुरी-वेमादेः सद्यः उद्धृतमात्रस्य निष्काशितमात्रस्य आनुपूर्व्या अनुक्रमेण परिभुज्यमानस्य परिधीयमानस्य 'सव्वओ पोग्गला वज्झंति' सर्वतः सर्वाभ्यो दिशाभ्यः पुद्गला द्रव्यादिपरमाणवः बध्यन्ते-संबद्धाः भवन्ति 'सव्वओ पोग्गला चिज्जंति' सर्वतः पुद्गलाश्चीयन्ते निधत्ताः भवन्ति, 'जाव-परिणमति' यावत्-परिणमति पर्यायान्तराणि प्राप्नुवन्ति, यावत् करणात्-' सर्वतः पुद्गलाः उपचीयन्ते, सदा-

गौतम ! (से जहा नामए वत्थस्स अहयस्स वा धोयस्स वा, तंतुगयस्स वा अणुपुव्वीए परिभुज्जमाणस्स सव्वओ पोग्गला वज्झंति, सव्वओ पोग्गला चिज्जंति, जाव परिमंति-से तेणट्ठेणं) जैसे कोई वस्त्र हो और वह काम में आया हुआ नहीं हो-बिलकुल नया हो, अथवा काम में आया हुआ होने पर भी फिर से वह बिलकुल साफ-स्वच्छ कर दिया गया हो अथवा-तुरीवेमादिरूप ताने ऊपर से उसी वक्त उतारा गया हो-तो ऐसा वह ताजा वस्त्र जब क्रम २ से पहिरने आदि के काम में आता रहता है-तब धीरे २ उसके ऊपर सर्व दिशाओं की तरफ से मलिन पुद्गल आ २ कर चिपकते रहते हैं-उस पर वे चय हो जाते हैं-यावत् वही साफ सुथरा नवीन वस्त्र कालान्तर में बिलकुल मलिन हो जाता है-उससे दुर्गंध आने लगती हैं-उसके स्पर्श आदि सब में भिन्नता आ जाती है-यहाँ यावत् शब्द से "सर्वतः पुद्गला

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-"ગોયમા !" હે ગૌતમ ! (से जहा नामए वत्थस्स अहयस्स वा धोयस्स वा, तंतुगयस्स वा अणुपुव्वीए परिभुज्जमाणस्स सव्वओ पोग्गला वज्झंति, सव्वओ पोग्गला चिज्जंति, जाव परिणमंति-से तेणट्ठणं) જેમકે કોઇ એક વસ્ત્ર હોય, તેને બિલકુલ ઉપયોગમાં લીધું ન હોય-એટલે કે તે બિલકુલ નવું હોય, અથવા તેનો ઉપયોગ કર્યા પછી તેને ધોઇને બિલકુલ સ્વચ્છ કરેલું હોય, અથવા તેને સાળ ઉપરથી તાજું જ ઉતારેલું હોય, એવું તે વસ્ત્ર જ્યારે વાર વાર પહેરવાના કામમાં આવતું રહે છે અથવા બીજા ઉપયોગમાં આવતું રહે છે ત્યારે ધીરે ધીરે તેના ઉપર સમસ્ત દિશાઓમાંથી મલિન પુદ્ગલો આવી આવીને ચોંટી જાય છે-તેના ઉપર તેમનો ચય (જમાવ) થતો રહે છે, અને ઉપચય થતો રહે છે. તે વસ્ત્ર કાળાન્તરે એટલું બધું મલિન થઇ જાય છે કે તે મસોતા જેવું દેખાય છે, તેમાથી દુર્ગંધ નીકળતી હોય છે, તેના સ્પર્શાદિમા પણ ભિન્નતા દેખાય છે. અહીં 'યાવત્' પદથી (सर्वतः

सर्वतः पुद्गलाश्छिद्यन्ते ? 'सव्वओ पोग्गला विद्धंसंति' सर्वतः पुद्गला विध्वस्यन्ते ? तेभ्यो जीवप्रदेशेभ्योऽधो भ्रश्यन्ते ? 'सव्वओ पोग्गला परिविद्धंसंति' सर्वतः पुद्गलाः परिध्वंसन्ते ? सर्वजीव प्रदेशेभ्यो निःक्षेपतया पतिभ्रश्यन्ते ? 'सया समियं पोग्गला भिज्जंति' सदा समितं निरन्तरं पुद्गलाः भिद्यन्ते ?

पूछी है (सव्वओ पोग्गला छिज्जति) वे पुद्गल सर्वतः छेद को प्राप्त हो जाते हैं क्या ? अर्थात्-जब ये कर्मपुद्गल शिथिल आदि अवस्था में अल्पस्थिति अनुभाग आदि को लेकर उस आत्मा में बचेंगे-तो यह निश्चित है कि वे छेद को प्राप्त होकर-धीरे २ नष्ट ही होते रहेंगे-यही बात यहां गौतम ने प्रभु से प्रश्न के रूप में पूछी है ? (सव्वओ पोग्गला विद्धंसंति) क्या वे जीव के प्रदेशों से अधःपतित हो जाते हैं ? तात्पर्य यह है-कि कर्मपुद्गलों का धीरे २ नष्ट होना अर्थात् निर्जरा होने से इसका यह मतलब नहीं है कि वे कर्मपुद्गल उस आत्मा से बिलकुल अपने मूलरूप से ही नष्ट हो जाते हैं-कारण द्रव्य का तो कभी नाश होता ही नहीं है-अतः " वे जीव के प्रदेशों से अधः पतित हो जाते हैं " सो इसका तात्पर्य ऐसा है कि वे वहां अल्पमात्रा में अकर्मरूप पर्याय से आक्रान्त होने लग जाते हैं-ऐसी स्थिति होते २ एक समय ऐसा भी आता है कि जब वे कर्मपुद्गल बिलकुल ही रूप में-सर्वथा रूप

મહાવીર પ્રભુને આ પ્રશ્ન દ્વારા પૂછી છે (સવ્વઓ પોગ્ગલા છિજ્જંતિ ?) શું તે પુદ્ગલોનું સર્વથા છેદન થાય છે ? એટલે કે-જ્યારે તે કર્મ પુદ્ગલો શિથિલ આદિ અવસ્થામાં અલ્પસ્થિતિ, અનુભાગ આદિથી યુક્ત થઈને તે આત્મામાં બાકી રહે છે-જમા થાય છે-તો એ વાત નક્કી જ છે કે તેઓનું ધીરે ધીરે છેદન થતું રહેશે-તેઓ ધીરે ધીરે નષ્ટ થતાં રહેશે. એ જ વાત ગૌતમ સ્વામીએ આ પ્રશ્નરૂપે પૂછી છે (સવ્વઓ પોગ્ગલા વિદ્ધંસંતિ) શું તે કર્મ પુદ્ગલો જીવના આત્મપ્રદેશોમાંથી ખરી પડે છે ખરાં ?

આ પ્રશ્નનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—કર્મ પુદ્ગલોનું ધીરે ધીરે નષ્ટ થવું એટલે કે નિર્જરા થવી. પણ તેનો એવો અર્થ નથી થતો કે તે કર્મપુદ્ગલો તે આત્મામાંથી બિલકુલ પોતાના મૂળ રૂપમાંથી નષ્ટ થઈ જાય છે કારણ કે દ્રવ્યનો તો કદી નાશ જ થતો નથી એટલે " તે જીવના પ્રદેશોમાંથી અધઃ પતિત થઈ જાય છે "

આ કથનનું તાત્પર્ય એવું સમજવું કે તેઓ ત્યાં અલ્પમાત્રામાં અકર્મ રૂપ પર્યાયમાં આવી જવા માંડે છે, આમ થતાં થતાં એક સમય એવો પણ

अल्पकर्मवतः, अल्पक्रियस्य कायिक्याद्यल्पक्रियायुक्तस्य, अल्पास्रवस्य-कर्मबन्ध-हेतु भूताल्पमिथ्यात्वादियुक्तस्य, अल्पवेदनस्य ईषज्ज्वरादिजनितपीडायुक्तस्य, जीवस्य सर्वतः सर्वासु दिक्षु सर्वेभ्यो जीवप्रदेशेभ्यो वा पुद्गलाः भिद्यन्ते प्राक्त-नसम्बन्धविशेषपरित्यागात् पृथक् भवन्ति ? 'सव्वओ पोग्गला छिज्जंति ?'

करते हैं- हे भदन्त ! यह बात निश्चित है क्या ? कि जो जीव अल्प-कर्मा होता है-कर्म की अल्पस्थितिवाला, कर्म के अल्पप्रदेशोंवाला-होता है, तथा-अल्पक्रियावाला-कायिक आदि थोड़ी क्रियाओं वाला होता है, अल्पआस्रववाला-कर्मबंध के हेतुभूत अल्पमिथ्यात्ववाला-होता है, और अल्पवेदनावाला-ईषत् ज्वरादि जनितपीडावाला-होता है ऐसे उस जीव के सर्वतः-समस्त दिशाओं में से अथवा समस्त जीव प्रदेशों से पुद्गल-कर्म परमाणु (भिद्यन्ते) भेद को प्राप्त होते हैं ? अर्थात् पहिले वे जिस संबंध विशेष को लेकर बंधते थे-अब वे उस संबंध विशेष से यहां परित्यक्त हो जाते हैं क्या ? तात्पर्य-इस का यह है कि महा-कर्मादि से युक्त होने की स्थिति में जीवके साथ जिस स्थिति अनुभाग आदि को लेकर गाढ आदि रूप में कर्मपुद्गलों का बंध होता था-अब अल्पकर्मादि से युक्त होने की स्थिति में जीव के साथ उस स्थिति अनुभाग को लेकर गाढ आदि रूप में कर्मपुद्गलों का बंध नहीं होता है यही उनका भेदन है यही बात गौतम ने यहां प्रभु से प्रश्न के रूप में

શું એ વાત તો નિશ્ચિત છે કે જે જીવ અલ્પકર્મવાળો હોય છે-એટલે કે કર્મની અલ્પ સ્થિતિવાળો, કર્મના અલ્પ અનુભાગવાળો અને કર્મના અલ્પ પ્રદેશોવાળો હોય છે, તથા અલ્પ ક્રિયાવાળો (કાયિક આદિ થોડી ક્રિયાઓ-વાળો) હોય છે, અલ્પ આસ્રવવાળો (કર્મબંધના કારણ રૂપ મિથ્યાત્વ જેનામાં ઓછું છે એવો) હોય છે, અને અલ્પ વેદનાવાળો (જવર વગેરેથી જનિત પીડા ભાગ્યે જ ભોગવનારો) હોય છે, એવા જીવના કર્મપરમાણુઓ શું સમસ્ત દિશાઓમાંથી અથવા સમસ્ત આત્મપ્રદેશોમાંથી "भिद्यन्ते" ભેદતાં રહે છે ? એટલે કે પહેલાં જે કારણે તેમનો બંધ પડતો હતો તે કારણો નહીં રહેવાથી તેમનું ભેદન થવા માંડે છે ખરૂં ?

આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે-મહાકર્મઆદિથી યુક્ત હોય એવી સ્થિતિમા જીવની સાથે જે સ્થિતિ, અનુભાગ આદિની અપેક્ષાએ ગાઢ આદિ રૂપે કર્મપુદ્ગલોનો જે બંધ થતો હતો, તે અલ્પકર્મ આદિથી યુક્ત જીવને શું થતો નથી ? એનું નામ જ તેમનું ભેદન છે. એજ વાત ગૌતમ સ્વામીએ

सुगन्धतया, सुरसतया, सुस्पर्शतया, इष्टतया, कान्ततया, प्रियतया, शुभतया, मनोज्ञतया, मनोऽमतया, ईप्सिततया, भिध्यिततया, उत्कृष्टतया, नो अधम तया, सुखतया, नो दुःखतया, भूयो भूयः परिणमति किमिति। भगवानाह— 'हंता, गोयमा! जाव—परिणमइ' हे गौतम! हन्त, सत्यम् अल्पकर्मादिमतो जीवस्य सर्वतः कर्मपुद्गला यावत्—परिध्वसन्ते, तस्य च जीवस्यात्मा यावत् सुखतया नो दुःखतया परिणमति, इति भगवदुत्तरम्। गौतमस्तत्र कारण पृच्छति

अच्छे रस में, अच्छे स्पर्श में, परिणमता है? तथा इष्टरूप से, कान्तरूप से, प्रियरूप से, शुभरूप से, मनोमरूप से, ईप्सितरूप से, पुनः प्राप्त करने के लोभरूप से, उत्कृष्टरूप से, अधमरूप से नहीं—सुखरूप से, दुःखरूप से नहीं—परिणमता है क्या? तात्पर्य इस प्रश्न का यही है कि जो जीव अल्पकर्मवाला है, अल्पक्रियावाला है, अल्प-आस्रववाला है, अल्पवेदनावाला है, उसका शरीर क्या अच्छेरूगादि विशेषणों वाला होता है क्या? तथा वह इच्छा आदि का विषयभूत बनता है क्या? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि—(हंता गोयमा! जाव परिणमति) हां गौतम! यावत् उसका बाह्य शरीर रूप आत्मा परिणमता है। अर्थात् हे गौतम! जो अल्पकर्म आदि विशेष णोपेत जीव होता है उसके कर्मपुद्गल सर्वतः यावत् बिलकुल नष्ट हो जाते हैं, और उस जीव का शरीर यावत् सुखरूप से, दुःखरूप से नहीं

શુભ ધયુક્તતા, સુરસતા, અને સુસ્પર્શતા રૂપે પરિણમતો રહે છે? તથા શું તેવા જીવનો આત્મા ઇષ્ટરૂપે, કાન્તરૂપે, પ્રિયરૂપે, શુભરૂપે મનોજ્ઞરૂપે, મનોમરૂપે, ઇપ્સિતરૂપે, પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાની લાલચ થાય એવી રીતે ઉત્તતરૂપે (નહીં કે અધમરૂપે) સુખરૂપે (નહીં કે દુઃખરૂપે) પરિણમતો રહે છે?

આ પ્રશ્નનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—જે જીવ અલ્પકર્મવાળો, અલ્પ ક્રિયાવાળો અલ્પઆસ્રવવાળો અને અલ્પવેદનાવાળો હોય છે, તેનું શરીર શું સુંદર રૂપ, વર્ણ આદિથી યુક્ત હોય છે? તથા શું તે બીજાને ઇષ્ટ, પ્રિય આદિ થઈ પડે છે?

મહાવીર પ્રભુ તેનો જવાબ આપતા કહે છે-(હંતા ગોયમા! જાવ પરિ ણમંતિ) હા ગૌતમ! અલ્પકર્મ આદિથી યુક્ત જીવનાં કર્મપુદ્ગલોના વિષયમાં એવું જ બને છે અહીં પ્રશ્નોક્ત સમસ્ત કથનનો સ્વીકાર થયો છે તેમ સમ જવું એટલે કે એવાં જીવોનાં કર્મપુદ્ગલોનું છેદન, ભેદન, વિધ્વંસ આદિ થયા કરે છે અને તેમનો આત્મા-બાહ્યશરીર રૂપ આત્મા-સુરૂપતા આદિથી યુક્ત

'सया समियं पोग्गला छिज्जंति' सदा समितं पुद्गलाश्छिद्यन्ते ? ' विद्धस्संति, परिविद्धस्संति ? ' सदा समितं पुद्गलाः विध्वंसन्ते ? परिविध्वंसन्ते ? ' सया-समियं च णं तस्स आया सुरूवत्ताए पसत्थं नेयव्व ' सदा समितं च खलु तस्य अल्पकर्मणः, अल्पक्रियस्य, अल्पास्रवस्य, अल्पवेदनस्य जीवस्य आत्मा सुरूपतया प्रशस्तं ज्ञातव्यम्, अत्र वर्णादिपदानि प्रशस्तरूपेण व्याख्येयानि, तथा च सुवर्णतया

में अकर्मपर्याय से उस आत्मामें स्थित रहते आते हैं यही सिद्धान्तकी बात (सव्वओ पोग्गला परिविद्धंसंति) इस पद द्वारा पुष्ट की गई है- सो इसी बात को गौतम ने प्रभु से प्रश्न के रूप में पूछा है। (सया समियं पोग्गला भिज्जंति) सदा निरन्तर कर्मपुद्गल भेद को प्राप्त होते हैं क्या ? (सया समियं पोग्गला छिज्जंति) सदा निरन्तर कर्मपुद्गल छेद को प्राप्त होते हैं क्या ? (विद्धंससंति परिविद्धस्संति) विध्वंस को प्राप्त होते हैं क्या, समस्त रूप से नाश होते हैं क्या ? इन प्रश्नों को करने की आवश्यकता इसलिये हुई कि जब पूर्वोक्त रूप से आत्मा से कर्म-पुद्गलों का भेदन छेदन पूछा गया है तो वहां निरन्तर छेदन भेदन आदि होने की बात नहीं पूछी गई है अतः इन प्रश्नों द्वारा यही बात यहां पूछी गई है (सया समियं च णं तस्स आया सुरूवत्ताए पसत्थं नेयव्वं) अल्पकर्म आदि विशेषणों से विशिष्ट उस जीव का आत्मा बाह्य शरीर रूप आत्मा-क्षण २ में क्या अच्छेरूप में, अच्छेवर्ण में, अच्छे गंध में,

આવે છે કે જ્યારે તે કર્મપુદ્ગલો સર્વથા અકર્મપર્યાયરૂપે તે આત્મામાં રહેવા લાગે છે એ જ સિદ્ધાન્તની વાત (सव्वओ पोग्गला परिविद्धंसंति) આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરી છે.

ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન દ્વારા એ જ વાત પ્રભુને પૂછી છે, (सया समियं पोग्गला भिज्जंति) હે ભદન્ત ! અલ્પકર્મ આદિથી યુક્ત જીવના કર્મપુદ્ગલો શું સદા નિરન્તર ભેદાતા રહે છે ? (सया समियं पोग्गला छिज्जंति) શું તેના કર્મપુદ્ગલો સદા નિરન્તર છેદાતાં રહે છે ? (विद्धस्संति परिविद्धस्संति) શું તેના કર્મપુદ્ગલોનુ આ પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછવાની આવશ્યકતા એ છે કે પૂર્વોક્ત પ્રશ્નોમાં કર્મપુદ્ગલોનુ નિરન્તર ભેદન, છેદન આદિ થવાની વાત પૂછવામાં આવી નથી. છેદન, ભેદન આદિ નિરન્તર થયા કરે છે કે નહીં, તે જાણવાને માટે (सयासमियं पोग्गला भिज्जंति) ઈત્યાદિ પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા છે (सया समियं च णं तस्स आया सुरूवत्ताए पसत्थ नेयव्वं) અલ્પકર્મ આદિથી યુક્ત જીવનો આત્મા-બાહ્યશરીર રૂપ આત્મા શું ક્ષણે ક્ષણે સુરૂપતા, સુવર્ણયુક્તતા,

ममायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एक पङ्कप्रभायां भवति ११। द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां भवति २। द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति ३। द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति ४। इति द्वादशभङ्गा १२।

अथ शर्कराप्रभा–पङ्कप्रभेति पृथिवीद्वयमाश्रित्य नव भङ्गानाह—एक शर्करा प्रभायाम् एक पङ्कप्रभायां, द्वौ धूमप्रभायां भवतः १। एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां, द्वौ तमायां भवतः२। एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां, द्वौ अधःसप्तम्याम् ३। तथा एकः शर्कराप्रभायां, द्वौ पङ्कप्रभायाम्, एको धूम

प्रभा मे और एक धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है १ अथवा दो शर्कराप्रभा मे एक वालुकाप्रभा मे, और एक धूमप्रभा मे उत्पन्न होता है २, अथवा–दो शर्कराप्रभा मे, एक वालुकाप्रभा मे, और एक तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाता है ३, अथवा दो शर्कराप्रभा में, एक वालुकाप्रभा में और एक अधःसप्तमीपृथिवी में उत्पन्न हो जाता है। इस तरह से १२ भंग हैं। अब शर्कराप्रभा और पङ्कप्रभा इन दो पृथिवियों को आश्रित करके नौ भंग इस प्रकार से बनते हैं–एक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाता है, एक नारक पङ्कप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और दो नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १। अथवा–एक नारक शर्कराप्रभा में एक नारक पङ्कप्रभा में और दो नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा–एक शर्कराप्रभा में, एक पंकप्रभा में, और दो अधःसप्तमीपृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं ३, तथा एक नारक शर्कराप्रभा में, दो

प्रभामां उत्पन्न थाय छे (१०) अथवा बे शर्कराप्रभामां, એક वालुकाप्रभामां अने એક धूमप्रभामां उत्पन्न थाय छे (११) अथवा बे शर्कराप्रभामां એક वालुकाप्रभामां अने એક तमःप्रभामां उत्पन्न थाय छे (१२) अथवा बे शर्कराप्रभामां, એક वालुकाप्रभामां अने એક नीचे सातमी तमस्तमप्रभा नरकमां उत्पन्न थाय छे

હવે શર્કરાપ્રભા અને પંકપ્રભા પૃથ્વીની સાથે ત્યારપછીની ધૂમપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે યોગ કરવાથી નીચે પ્રમાણે નવ ભાંગા બને છે (૧) એક નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે એક નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બે નારકો ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક પંકપ્રભામાં અને બે તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક શર્કરાપ્રભામાં એક પંકપ્રભામાં અને બે નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, બે નારકો

'से केणट्ठेणं०' हे भदन्त! तत् केनार्थेन एवं पूर्वोक्तमुच्यते यत् तस्यात्मा यावत्-सुखतया नो दुःखतया परिणमति? भगवानाह-'गोयमा! से जहानामए वत्थस्स जल्लियस्स वा, पंकियस्स वा' हे गौतम! तत् यथा नामवस्त्रस्य जल्लितस्य शरीरमलोपेतस्य वा, पङ्कितस्य-आर्द्रमलोपेतस्य वा 'मइल्लियस्स वा, रइल्लियस्स वा' मलितस्य-कठिनमलयुक्तस्य वा, रजस्कितस्य-रजोयुक्तस्य धूलिधूसरितस्य वा, 'आणुपुव्वीए परिकम्मिज्जमाणस्स' आनुपूर्व्या अनुक्रमेण परिकर्म्यमाणस्य मलापनयनार्थं क्षारादिद्रव्येण शोध्यमानस्य 'सुद्धेणं वारिणा धोव्वेमाणस्स' शुद्धेन निर्मलेन स्वच्छेन वारिणा जलेन धाव्यमानस्य प्रक्षाल्यमानस्य वस्त्रस्य

परिणम जाता है। अब गौतम इस विषय में प्रभु से कारण जानने की इच्छा से (से केणट्ठेणं०) ऐसा प्रश्न करते हैं वे पूछते हैं कि हे भदन्त! आपऐसा किस कारण को लेकर कहते हैं कि उसका आत्मा-शरीर यावत् सुखरूप से-दुःखरूप से नहीं परिणमता है? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि (गोयमा से जहा नामए वत्थस्स जल्लियस्स वा, पंकियस्स वा) हे गौतम! जैसे कोई एक वस्त्र हो और उसके ऊपर शरीर का मल लगा हो, अथवा कोई ताजी गीली कीचड़ लगी हो मइल्लियस्स वा, रईल्लियस्स वा) या कोइ उसके ऊपर कठिन मैल लगा हो, या धूल उस पर चिपकी हो-धूलसे धूसरित बना हुआ हो ऐसा वह वस्त्र हो-तो वह जब (अणुपुव्वीए परिकम्मिजमाणस्स) बार २ धो धाकर साफ किया जाता है अर्थात्-क्षारद्रव्य से जब मैल दूर करने के लिये वह धोया जाता है (सुद्धेणं वारिणा धोव्वेमाणस्स) और निर्मल-साफ-जल से जब वह निखारा जाता है, तो (सव्वओ पोग्गला

હોય છે તેમનો આત્મા સુખરૂપે પરિણમે છે, ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવું "से केणट्ठेणं" હે ભદન્ત! આપ શા કારણે એવું કહો છો?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં મહાવીર પ્રભુ નીચેનું દૃષ્ટાંત આપે છે— (गोयमा! से जहा नामए वत्थस्स जल्लियस्स वा, पंकियस्स वा) હે ગૌતમ! કોઈ એક વસ્ત્રને શરીરનો મેલ, પરસેવો વગેરે લાગેલાં હોય, અથવા તેના ઉપર તાજી ભીની માટી લાગી હોય, "मइल्लियस्स वा, रइल्लियस्स वा" અથવા તેના ઉપર ધૂળનાં રજકણો ચોંટયાં હોય, એવાં વસ્ત્રને જ્યારે "आणुपुव्वीए परिकम्मिज्जमाणस्स" વારંવાર ધોઈને સાફ કરવામાં આવે છે-એટલે કે સોડા જેવા ક્ષારયુક્ત પાણીથી તેનો મેલ દૂર કરવામાં આવે છે, (सुद्धेणं वारिणा धोव्वेमाणस्स) અને નિર્મળ પાણીમાં જ્યારે તેને તારવવામાં આવે છે, ત્યારે

'सव्वओ पोग्गला भिज्जति' सर्वतः सर्वासु दिक्षु सर्वेभ्यो वस्त्रप्रदेशेभ्यो वा पुद्गला भिद्यन्ते पृथग्भवन्ति, 'जाव-परिणमइ' यावत्-परिणमति, यावत् करणात् सर्वत पुद्गलाश्छिद्यन्ते, सर्वतः पुद्गला परिविध्वस्यन्ते, सदा समितं पुद्गलाः भिद्यन्ते, सदासमित पुद्गलाश्छिद्यन्ते, सदासमितं पुद्गलाः विध्वस्यन्ते परिविध्वंसन्ते, सदा समितं च खलु तस्य वस्त्रस्यात्मा तदूवस्त्रमित्यर्थः सुरूपतया सुवर्णतया इत्यादि यावत्-सुखतया नो दुःखतया परिणमति, इति सङ्ग्राह्यम्, 'से तणट्ठेण' हे गौतम! तद् तेनार्थेन अल्पकर्मण यावत् अल्पवेदनस्य जीवस्य यावत्-सर्वतः कर्मपुद्गला परिविध्वस्यन्ते, तस्य च जीवस्य आत्मा यावत्-सुखतया नो दुःखतया परिणमतीति ॥ सू १ ॥

भिज्जति) उस पर जो मैल के पुद्गल जमे हुए होते हैं वे उस वस्त्र से सब ओर से दूर होने लग जाते हैं, (जाव परिणमइ) यावत् वह वस्त्र बिल्कुल साफ स्थिति में परिणम जाता है। यहां (यावत्) शब्द से (सर्वतः पुद्गलाः छिद्यन्ते, सर्वतः पुद्गला विध्वस्यन्ते सर्वतः पुद्गलाः परिविध्वसन्ते सदा समित पुद्गला भिद्यन्ते, सदा समित पुद्गलाश्छिद्यन्ते, सदा समित पुद्गला विध्वसन्ते, परिविध्वसन्ते, सदा समित च तस्य वस्त्रस्य आत्मा सुरूपतया) इत्यादि सब पूर्वोक्त पाठ यहां ग्रहण किया गया है ऐसा जानना चाहिये। (से तेणट्ठेणं) इस कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि अल्पकर्मवाले यावत् अल्पवेदनवाले जीव के यावत् सर्वतः कर्मपुद्गल बिलकुल नष्ट हो जाते हैं और उस जीव का आत्मा यावत् सुखरूप से दुःखरूप से नहीं-परिणम जाता है।

"सव्वओ पोग्गला भिज्जति" તે વસ્ત્રને વળગેલાં મેલનાં પુદ્ગલો વસ્ત્રમાંથી અલગ થઈ જાય છે, "जाव परिणमइ" અને તે વસ્ત્ર તદ્દન સ્વચ્છ થઈ જાય છે અહીં 'यावत्' પદથી सर्वतः पुद्गलाः छिद्यन्ते सर्वतः पुद्गलाः विध्वस्यन्ते सर्वतः पुद्गलाः परिविध्वस्यन्ते सदा समित पुद्गला भिद्यन्ते सदासमित पुद्गलाश्छिद्यन्ते, सदासमित पुद्गलाः विध्वसन्ते, परिविध्वसन्ते, सदा समित च तस्य वस्त्रस्य आत्मा सुरूपतया" ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત સૂત્રપાઠ અહીં ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે

'से तेणट्ठेण" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે અલ્પકર્મવાળા અલ્પવેદના પર્યન્તના વિશેષણોવાળા જીવના કર્મ પુદ્ગલોનું છેદન ભેદન આદિ થયા કરે છે અને તેમનો આત્મા સુરૂપતા યુક્ત બને છે અને ઇષ્ટ કાન્ત, પ્રિય આદિ રૂપે પરિણમતો રહે છે એવો આત્મા દુઃખરૂપે પરિણમતો નથી.

भावार्थ—इस सूत्र में शुद्धवस्त्र और मलिनवस्त्र के दृष्टान्त से सूत्रकार ने यह समझाया है कि जिस प्रकार से शुद्ध वस्त्र मैला हो जाता है उसी प्रकार से महाकर्मादि विशेषणों वाला जीव सब तरफ से कर्मरूप परिणमने योग्य पुद्गल द्रव्य का—कार्मणवर्गणाओं का योग और कषाय से युक्त होने के कारण आकर्षण करता रहता है और बंधादिरूप में उन्हें चिपका लेता है उसका शरीर भी अशुभ रूप से ही परिणमता रहता है—अर्थात् उनकी मानसिक, वाचनिक और कायिक ये सब क्रियाएँ अशुभरूप में ही चलती रहती हैं। इससे वह प्रत्येक समय में कर्मों का बंध आदि किया करता है—अतः ऐसा जीव अशुद्धवस्त्र की तरह से जानना चाहिये यहां पर ऐसी आशंका हो सकती है कि जिस प्रकार से वस्त्र मूल में तो शुद्ध है—परन्तु निमित्त आदि के सम्बन्ध से वह अशुद्ध—मलिन बन जाता है ऐसा क्या यह जीव है ? तो इसका समाधान भी यही है कि यह जीव मूलमें ऐसा ही है पर अनादिकाल से अपनी ही भूल से यह अज्ञानी बनकर पर पदार्थों को अपना मानता हुआ और उनमें रागद्वेष करता हुआ कर्म के बंधन आदि से जकड़ा चला आ रहा है अतः यह मूल में शुद्ध बुद्ध होने पर

ભાવાર્થ—આ સૂત્રમાં શુદ્ધ વસ્ત્ર અને અશુદ્ધ વસ્ત્રના દૃષ્ટાન્ત દ્વારા સૂત્રકારે એ વાત સમજાવી છે કે જેમ શુદ્ધ વસ્ત્ર મેલુ થઈ જાય છે, તેજ પ્રમાણે મહાકર્મ આદિથી યુકત જીવ પણ યોગ અને કષાયોથી યુક્ત હોવાને કારણે કર્મરૂપ પરિણમનને યોગ્ય પુદ્ગલ દ્રવ્યનું—કાર્મણ વર્ગણાઓનું સમસ્ત દિશાઓમાંથી (આત્મપ્રદેશો દ્વારા) આકર્ષણ કરતો રહે છે અને કર્મબંધ બાંધતો રહે છે, તેનું શરીર પણ અશુભરૂપે પરિણમતું રહે છે—એટલે કે તેની માનસિક વાચનિક અને કાયિક ક્રિયાઓ અશુભ રૂપે જ ચાલતી રહે છે. તે કારણે તે પ્રત્યેક સમયે કર્મોનો બંધ કરતો રહે છે. એવા જીવને સૂત્રકારે અશુદ્ધ વસ્ત્રની ઉપમા આપી છે. જેવી રીતે વસ્ત્ર પહેલાં શુદ્ધ હતું, એજ પ્રમાણે જીવ (આત્મા) પણ મૂળ તો શુદ્ધ જ હતો જેવી રીતે વસ્ત્રપર ધીરે ધીરે રજ, મેલ આદિ જમા થવાથી વસ્ત્ર મલિન થઇ જાય છે, એવી જ રીતે શુદ્ધ આત્મા પણ રાગ દ્વેષ આદિને કારણે કર્મબંધન આદિથી જકડાતો રહે છે અનાદિ કાળથી પોતાની જ ભૂલથી તે અજ્ઞાની બનીને પર પદાર્થોમાં આસકત બનેલો છે તેથી મૂળ જે શુદ્ધ હતો એવો આત્મા ક્રમે ક્રમે અશુદ્ધ અને અબુદ્ધ બનેલો છે જેવી રીતે મલિન વસ્ત્રને ધોઇને શુદ્ધ કરી શકાય છે એજ પ્રમાણે પોતાના

'सव्वओ पोग्गला भिज्जंति' सर्वत सर्वासु दिक्षु सर्वेभ्यो वस्त्रप्रदेशेभ्यो वा पुद्गला भिद्यन्ते पृथग्भवन्ति, 'जाव-परिणमइ' यावत्-परिणमति, यावत् करणात् सर्वत पुद्गलाश्छिद्यन्ते, सर्वत पुद्गलाः परिविध्वसन्त, सदा समित पुद्गलाः भिद्यन्ते, सदासमित पुद्गलाश्छिद्यन्ते, सदासमित पुद्गलाः विध्वसन्ते परिविध्वसन्ते, सदा समित च खलु तस्य वस्त्रस्यात्मा सद्वस्त्रमित्यर्थः सुरूपतया सुवर्णतया इत्यादि यावत्-सुखतया नो दुःखतया परिणमति, इति संग्राह्यम्, 'से तेणट्ठेणं' हे गौतम ! तत् तेनार्थेन अल्पकर्मण यावत् अल्पवेदनस्य जीवस्य यावत्-सर्वतः कर्मपुद्गला परिविध्वमन्त, तस्य च जीवस्य आत्मा यावत्-सुखतया नो दुःखतया परिणमतीति ॥ सू १ ॥

भिज्जंति) उस पर जो मैल के पुद्गल जमे हुए होते हैं वे उस वस्त्र से सब ओर से दूर होने लग जाते हैं, (जाव परिणमइ) यावत् वह वस्त्र बिलकुल साफ स्थिति में परिणम जाता है। यहां (यावत्) शब्द से (सर्वत पुद्गलाः छिद्यन्ते, सर्वत पुद्गला विध्वस्यन्ते सर्वतः पुद्गलाः परिविध्वसन्ते सदा समित पुद्गला भिद्यन्ते, सदा समित पुद्गलाश्छिद्यन्ते, सदा समित पुद्गलाः विध्वंसन्ते, परिविध्वंसन्ते, सदा समितं च तस्य वस्त्रस्य आत्मा सुरूपतया) इत्यादि सब पूर्वोक्त पाठ यहां ग्रहण किया गया है ऐसा जानना चाहिये। (से तेणट्ठेण) इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि अल्पकर्मवाले यावत् अल्पवेदनवाले जीव के यावत् सर्वतः कर्मपुद्गल बिलकुल नष्ट हो जाते हैं और उस जीव का आत्मा यावत् सुखरूप से दु:खरूप से नहीं-परिणम जाता है।

'सव्वओ पोग्गला भिज्जंति" ते वस्त्रने वळगेलां मेलनां पुद्गलो वस्त्रमांथी अलग थई जाय छे, "जाव परिणमइ" अने ते वस्त्र तद्दन स्वच्छ थई जाय छे अहीं यावत्" पदथी सर्वतः पुद्गला छिद्यन्ते, सर्वत पुद्गला विध्वस्यन्ते सर्वतः पुद्गलाः परिविध्वस्यन्ते, सदा समित पुद्गला भिद्यन्ते सदासमित पुद्गलाश्छिद्यन्ते सदासमित पुद्गलाः विध्वसन्ते, परिविध्वसन्ते, सदा समित च तस्य वस्त्रस्य आत्मा सुरूपतया" इत्यादि पूर्वोक्त सूत्रपाठ अहीं ग्रहण करवामां आव्यो छे

'से तेणट्ठेण" हे गौतम ! ते कारणे में एवुं कह्युं छे के अल्पकर्मवाळा अल्पवेदना पर्यन्तना विशेषणोवाळा जीवना कर्मपुद्गलोनुं छेदन भेदन आदि थया करे छे अने तेमनो आत्मा सुरूपता सुखरूप बने छे अने इष्ट, कान्त, प्रिय आदि रूपे परिणमतो रहे छे एवो आत्मा दुःखरूपे परिणमतो नथी.

छाया–वस्त्रस्य खलु भदन्त ! पुद्गलोपचयः किं प्रयोगेण, विस्रसया ? गौतम ! प्रयोगेणापि, विस्रसयापि । यथा खलु भदन्त ! वस्त्रस्य खलु पुद्गलोपचयः प्रयोगेणापि, विस्रसयापि, तथा खलु जीवानां कर्मोपचयः किं प्रयोगेण विस्रसया ? । गौतम ! प्रयोगेण, न विस्रसया । तत् केनार्थेन ? । गौतम ! जीवानां त्रिविधः प्रयोगः प्रज्ञप्तः,

जीवकर्म वक्तव्यता

(वत्थस्स णं भंते !) इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(वत्थस्स णं भंते ! पोग्गलोववचये किं पयोगसा वीससा) हे भदन्त ! वस्त्र के पुद्गलों का जो उपचय होता है वह क्या प्रयोग से होता है ? या स्वाभाविकरूप से होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (पओगसा वि वीससा वि) प्रयोग से–पुरुषप्रयत्न से भी होता है और स्वाभाविकरूप से भी होता है । (जहा णं भंते ! वत्थस्स णं पोग्गलोवचये पयोगसा वि वीससा वि, तहा णं जीवा णं कम्मोवगए किं पयोगसा वीससा) हे भदन्त ! जिस प्रकार से वस्त्र के पुद्गलों का उपचय प्रयोग से भी और स्वाभाविकरूप से भी होता है, उसी तरह से क्या जीवों के कर्म का उपचय भी प्रयोग से और स्वाभाविकरूप से होता है ? (गोयमा ! पओगसा नो वीससा) हे गौतम ! जीवों के जो कर्म का उपचय होता है वह प्रयोग से ही होता है–स्वाभाविकरूप से नहीं होता । (से केणट्ठेणं) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि जीव के जो कर्मका उपचय होता है वह प्रयोगसे ही होता है–स्वाभाविकरूप

જીવકર્મવક્તવ્યતા—

(वत्थस्स ण भंते !) इत्यादि

सूत्रार्थ—(वत्थस्स णं भंते ! पोग्गलोवचये किं पयोगसा वीससा) હે ભદન્ત ! વસ્ત્રના પુદ્ગલોનો જે ઉપચય થાય છે તે શું પ્રયોગથી થાય છે, કે સ્વાભાવિક રૂપે થાય છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (पयोगसा वि वीससा वि) પ્રયોગથી–પુરુષ પ્રયત્નથી પણ થાય છે અને સ્વાભાવિક રૂપે પણ થાય છે. (जहा णं भंते ! वत्थस्स णं पोग्गलोवचये पयोगसा वि वीससा वि, तहाणं जीवाणं कम्मोवगए किं पयोगसा वीससा ?) હે ભદન્ત ! જેમ વસ્ત્રના પુદ્ગલોનો ઉપચય પ્રયોગથી પણ થાય છે અને સ્વાભાવિક રૂપે પણ થાય છે ? (गोयमा ! पओगसा नो वीससा) હે ગૌતમ ! જીવોનાં કર્મનો ઉપચય પ્રયોગથી જ થાય છે, સ્વાભાવિક રૂપે થતો નથી.

(से केणट्ठेणं०) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે જીવોને કર્મનો જે ઉપચય થાય છે તે પ્રયોગથી જ થાય છે, સ્વાભાવિક રૂપે થતો

जीवकर्मप्रकल्पता

वस्त्रपुद्गलोपचयदृष्टान्तेन जीवकर्मपुद्गलोपचयं प्रतिपादयितुमाह-'वत्थस्स णं भंते' इत्यादि।

मूल—वत्थस्स णं भंते! पोग्गलोवचये किं पयोगसा वीससा? गोयमा! पओगसा वि, वीससा वि जहा णं भंते! वत्थस्स णं पोग्गलोवचए पओगसावि, वीससावि, तहा णं जीवाणकम्मोवचए किं पयोगसा, वीससा?। गोयमा! पयोगसा नो वीससा। से केणट्ठेण?। गोयमा! जीवाण तिविहे पओगे पण्णत्ते त जहा-मणप्पओगे, वइप्पओगे, कायप्पओगे। इच्चएण, तिविहेण पओगेण जीवाण कम्मोवचये पयोगसा णो वीससा। एव सव्वेसिं पंचिंदियाणं तिविहे पओगे भाणियव्वे पुढवीकाइयाणं एगविहेणं पओगेणं, एव जाव वणस्सइकाइयाणं। विगलिंदियाणं दुविहे पओगे पण्णत्ते, त जहा वइप्पओगे, कायप्पओगे य। इच्चएणं दुविहेण पओगेणं कम्मोवचए पयोगसा, णो वीससा, । से तेणट्ठेण जाव-णो वीससा। एव जस्स जो पओगो, जाव-वेमाणियाणं ॥ सू० २॥

भी व्यवहार की दृष्टि से अशुद्ध और अपुद्र बना हुआ है। परन्तु जिस प्रकार मलिन वस्त्र साफ हो जाता है उसी प्रकार यह आत्मा भी अपने पुरुषार्थ के बलपर कर्मरूपी मैल को धोकर के अपने मूल रूप में आ सकता है। जैसे कि मलिन वस्त्र साफ करने की प्रक्रिया से अपने मूल रूप में आ जाता है ॥ सू०१ ॥

પુરુષાર્થ થી કર્મરૂપી મેલને ધોઈ ધોઈને આત્મા પણ તેના મૂળ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં આવી શકે છે જેમ મલિન વસ્ત્રને સાફ કરવાની પ્રક્રિયા દ્વારા મૂળ રૂપમાં લાવી શકાય છે, એવી જ રીતે આત્મા પણ શુદ્ધ થઈ શકે છે ॥ સૂત્ર ૧ ॥

प्रयोगश्च । इत्येतेन द्विविधेन प्रयोगेण कर्मोपचयः प्रयोगेण, न विस्रसया, तत् तेनार्थेन यावत्-नो विस्रसया, एवं यस्य यः प्रयोगः यावत्-वैमानिकानाम् ॥सू० ॥२

टीका—'वत्थस्स णं भंते ! पोग्गलोवचए किं पयोगसा, वीससा ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! वस्त्रस्य खलु पुद्गलानाम् उपचयः-वृद्धिः किम् प्रयोगेण पुरुषव्यापारेण ? आहोस्वित् विस्रसया=स्वभावेन, पुरुषव्यापारमन्तराऽपि

वचनप्रयोग और दूसरा कायप्रयोग (इच्चेएणं दुविहेणं पओगेणं कम्मोवचए पओगसा णो वीससा) इन दो प्रकार के प्रयोगों से कर्म का उपचय विकलेन्द्रिय जीवों के होता है अतः वह स्वाभाविकरूप से नहीं होता है (से तेणट्ठेणं जाव णो वीससा) इस कारण हे गौतम ! मैने ऐसा कहा है जीवों के कर्म का उपचय यावत् स्वाभाविकरूप से नहीं होता है (एवं जस्स जो पओगो-जाव वेमाणियाणं) इस तरह जिस जीव के जो प्रयोग हो वह उस तरह से यावत् वैमानिक देवों तक कहना चाहिये ।

टीकार्थ—सूत्रकार इस सूत्र द्वारा वस्त्रपुद्गलोपचय के दृष्टान्त से जीव और कर्मपुद्गलों के उपचय का प्रतिपादन कर रहे हैं-इसमें गौतम ने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि (वत्थस्स णं भंते ! पोग्गलोवचये किं पयोगसा वीससा ?) हे भदन्त ! वस्त्र के पुद्गलों का जो उपचय-वृद्धि होता है, वह क्या प्रयोग से-पुरुषप्रयत्न से होता है या स्वाभाविकरूप से होता

(वइप्पओगे, कायप्पओगे य)(१) વચનપ્રયોગ અને (૨) કાયપ્રયોગ. (इच्चेएणं दुविहेणं पओगेण कम्मोवचए पओगसा णो वीससा) આ બે પ્રયોગથી વિકલેન્દ્રિય જીવોને કર્મનો ઉપચય થાય છે તેથી સ્વાભાવિક રૂપે તેમને કર્મનો ઉપચય થતો નથી (से तेणट्ठेण जाव णो वीससा) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે જીવોને પ્રયોગથી કર્મનો ઉપચય થાય છે, સ્વાભાવિક રૂપે થતો નથી (एवं जस्स जो पओगो-जाव वेमाणियाणं) આ રીતે જે જીવના જે પ્રયોગ હોય, તે પ્રયોગથી તે જીવ કર્મનો ઉપચય કરે છે. વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના જીવોના વિષયમાં પણ એમ જ સમજવું.

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં વસ્ત્રના પુદ્ગલોપચયના દૃષ્ટાન્ત દ્વારા જીવ અને કર્મપુદ્ગલોના ઉપચયનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (वत्थस्स ण भंते ! पोग्गलोवचये किं पयोगसा वीससा ?) હે ભદન્ત ! વસ્ત્રના પુદ્ગલોનો જે ઉપચય (જમાવટ, વૃદ્ધિ) થાય છે, તે શું પ્રયોગથી (પુરુષ પ્રયત્નથી) થાય છે, કે સ્વાભાવિક રીતે થાય છે ? એટલે કે પુરુષ પ્રયત્ન વિના થાય છે ?

तद्यथा-मन प्रयोग, वचःप्रयोग, कायप्रयोग, इत्येतेन त्रिविधेन प्रयोगेण जीवानां कर्मोपचयः प्रयोगेण, न विस्रसया। एवं सर्वेषां पञ्चेन्द्रियाणां त्रिविधः प्रयोगो भणितव्यः। पृथ्वीकायिकानाम् एकविधेन प्रयोगेण। एवं यावत्-वनस्पतिकायिकानाम्। विकलेन्द्रियाणां द्विविध प्रयोग प्रज्ञप्त', तद्यथा-वच प्रयोगः, काय-

से नहीं होता है? (गोयमा! जीवाण तिविहे पओगे पण्णत्ते) हे गौतम! जीवों के तीन प्रयोग कहे गये हैं। (त जहा) वे तीन प्रयोग ये हैं (मणप्पओगे, वइप्पओगे, कायप्पओगे, इच्चेएण तिविहेण पओगेण जीवाण कम्मोवचये पओगसा णो वीससा) मन प्रयोग, वच प्रयोग और कायप्रयोग इन तीन प्रकार के प्रयोगों (व्यापारों) से जीवों के कर्म का उपचय होता है, अत जीवों के कर्म का उपचय प्रयोग से होता है स्वाभाविकरूप से नहीं होता ऐसा कहा गया है। (एव सव्वेसिं पंचिंदियाणं तिविहे पओगे भाणियव्वे) इसी तरह से समस्त पंचेन्द्रिय जीवों के तीन प्रकार का प्रयोग कहना चाहिये (पुढवीकाइयाण एगविहेण पओगेण एवं जाव वणस्सइ काइयाण) पृथिवीकायिक जीवों के केवल एक प्रकार-का ही प्रयोग होता है-इसी प्रकार से यावत् वनस्पतिकायिक जीवों के भी जानना चाहिये। (विगलिंदियाणं दुविहे पओगे पण्णत्ते) विकलेन्द्रिय जीवों के दो प्रकार का प्रयोग होता है ऐसा कहा गया है (त जहा) जैसे-(वइप्पओगे, कायप्पओगे य) एक

નથી? (ગોયમા!) હે ગૌતમ! (जीवाण तिविहे पओगे पण्णत्त तजहा) જીવોનાં ત્રણ પ્રમાણે ત્રણ પ્રયોગ કહ્યા છે-(मणप्पओगे वइप्पओगे, कायप्पओगे इच्चेएणं तिविहेणं पओगेणं जीवाणं कम्मोवचये पओगसा णो वीससा) મનપ્રયોગ વચનપ્રયોગ અને કાયપ્રયોગ આ ત્રણ પ્રકારના પ્રયોગોથી (વ્યાપારોથી-પ્રવૃત્તિઓથી) જીવોને કર્મનો ઉપચય થતો હોય છે તે કારણે મે એવું કહ્યું છે કે જીવોને કર્મનો ઉપચય પ્રયોગથી થાય છે સ્વાભાવિક રૂપે થતો નથી. (एव सव्वेसि पंचिंदियाणं तिविहे पओगे भाणियव्वे) એજ પ્રમાણે સમસ્ત પંચેન્દ્રિય જીવોના ત્રણ પ્રકારના પ્રયોગ સમજવા (पुढवीकाइयाणं एगविहेणं पओगेणं एव जाव वणस्सइकाइयाणं) પૃથ્વીકાયિક જીવોને એક જ પ્રકારનો પ્રયોગ-કાયપ્રયોગ હોય છે વનસ્પતિકાય પર્યન્તના વિષયમાં પણ એજ પ્રમાણે સમજવું (विगलिंदियाणं दुविहे पओगे पण्णत्ते) દ્વીન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના વિકલેન્દ્રિય જીવોના બે પ્રયોગ કહ્યા છે (तजहा) જેવાં કે

प्रयोगश्च। इत्येतेन द्विविधेन प्रयोगेण कर्मोपचयः प्रयोगेण, न विस्रसया, तत् तेनार्थेन यावत्-नो विस्रसया, एवं यस्य यः प्रयोगः यावत्-वैमानिकानाम् ॥सू० ॥२

टीका—'वत्थस्स णं भंते ! पोग्गलोवचए किं पयोगसा, वीससा ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! वस्त्रस्य खलु पुद्गलानाम् उपचयः-वृद्धिः किम् प्रयोगेण पुरुषव्यापारेण ? आहोस्वित् विस्रसया=स्वभावेन, पुरुषव्यापारमन्तराऽपि

वचनप्रयोग और दूसरा कायप्रयोग (इच्चेएणं दुविहेणं पओगेणं कम्मोवचए पओगसा णो वीससा) इन दो प्रकार के प्रयोगों से कर्म का उपचय विकलेन्द्रिय जीवों के होता है अतः वह स्वाभाविकरूप से नहीं होता है (से तेणट्ठेणं जाव णो वीससा) इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है जीवों के कर्म का उपचय यावत् स्वाभाविकरूप से नहीं होता है (एवं जस्स जो पओगो-जाव वेमाणियाणं) इस तरह जिस जीव के जो प्रयोग हो वह उस तरह से यावत् वैमानिक देवों तक कहना चाहिये।

टीकार्थ—सूत्रकार इस सूत्र द्वारा वस्त्रपुद्गलोपचय के दृष्टान्त से जीव और कर्मपुद्गलों के उपचय का प्रतिपादन कर रहे हैं-इसमें गौतम ने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि (वत्थस्स णं भंते ! पोग्गलोवचये किं पयोगसा वीससा ?) हे भदन्त ! वस्त्र के पुद्गलों का जो उपचय-वृद्धि होता है, वह क्या प्रयोग से-पुरुषप्रयत्न से होता है या स्वाभाविकरूप से होना

(वइप्पओगे, कायप्पओगे य)(१) વચનપ્રયોગ અને (२) કાયપ્રયોગ. (इच्चेएणं दुविहेणं पओगेण कम्मोवचए पओगसा णो वीससा) આ બે પ્રયોગથી વિકલેન્દ્રિય જીવોને કર્મનો ઉપચય થાય છે તેથી સ્વાભાવિક રૂપે તેમને કર્મનો ઉપચય થતો નથી (से तेणट्ठेणं जाव णो वीससा) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યુ છે કે જીવોને પ્રયોગથી કર્મનો ઉપચય થાય છે, સ્વાભાવિક રૂપે થતો નથી. (एवं जस्स जो पओगो-जाव वेमाणियाण) આ રીતે જે જીવના જે પ્રયોગ હોય, તે પ્રયોગથી તે જીવ કર્મનો ઉપચય કરે છે. વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના જીવોના વિષયમાં પણ એમ જ સમજવુ.

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમા વસ્ત્રના પુદ્ગલોપચયના દૃષ્ટાન્ત દ્વારા જીવ અને કર્મપુદ્ગલોના ઉપચયનુ પ્રતિપાદન કર્યુ છે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (वत्थस्स ण भते ! पोग्गलोवचये किं पयोगसा वीससा ?) હે ભદન્ત ! વસ્ત્રના પુદ્ગલોનો જે ઉપચય (જમાવટ, વૃદ્ધિ) થાય છે, તે શું પ્રયોગથી (પુરુષ પ્રયત્નથી) થાય છે, કે સ્વાભાવિક રીતે થાય છે ? એટલે કે પુરુષ પ્રયત્ન વિના થાય છે ?

स्वाभाविकः ? भगवानाह-' गोयमा ! पयोगसावि वीससावि ' हे गौतम ! वस्त्रस्य पुद्गलोपचय प्रयोगेणापि - पुरुषादिव्यापारेणापि, विस्रसयाऽपि स्वभावेनापि । ततो गौतम पृच्छति-' जहाण भंते ! वत्थस्स पोग्गलोवचए पयोगसा वि, वीससा वि ' हे भदन्त ! यथा खलु वस्त्रस्य पुद्गलोपचयः प्रयोगेणापि,-पुरुषव्यापारेणापि, विस्रसयाऽपि-स्वभावेनापि, ' तहा ण जीवाण कम्मोवचए किं पयोगसा, वीससा ? ' तथा खलु जीवानां कर्मोपचयः किम् प्रयोगेण पुरुपादिव्यापारेणापि विस्रसया स्वभावेनापि भवति ? भगवानाह-' गोयमा ! पयोगसा, णो वीससा । ' हे गौतम ! जीवानां कर्म पुद्गलोपचयः प्रयोगेण पुरु

है अर्थात् पुरुषव्यापार के विना ही होता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (पओगसा वि वीससा वि) वस्त्र के पुद्गलों का जो उपचय होता है वह पुरुषादि के व्यापार से भी होता है और पुरुषादि के व्यापार के विना भी होता है, अब गौतमस्वामी पुन इसी विषय को लेकर प्रभु से प्रश्न करते हैं कि-(जहा ण भंते ! वत्थस्स ण पोग्गलोवचय पयोगसा वि वीससा वि) हे भदन्त ! जिस तरह वस्त्र के पुद्गलों का उपचय प्रयोग से भी होता है और प्रयोग के विना-स्वाभाविक रीति से भी होता है (तहाण जीवाण कम्मोवचए किं पयोगसा वीससा) उसी तरह से क्या जीवों के जो कर्म का उपचय होता है वह क्या प्रयोग से भी होता है ? या प्रयोग के विना भी होता है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि -(गोयमा) गौतम ! (पयोगसा णो वीससा) जीवों के जो कर्म का

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-(ગોયમા ! પઓગસા વિ વીસસા વિ) હે ગૌતમ ! વસ્ત્રના પુદ્ગલોનો જે ઉપચય થાય છે તે પ્રયોગથી (પુરુષાદિની પ્રવૃત્તિથી) પણ થાય છે અને સ્વાભાવિક રીતે પણ થાય છે, એટલે કે પુરુષાદિની પ્રવૃત્તિ વિના પણ થાય છે

ગૌતમ સ્વામી જીવોના પુદ્ગલોપચયના વિષયમાં એવો પ્રશ્ન કરે છે કે (જહાણં ભંતે ! વત્થસ્સ ણં પોગ્ગલોવચય પઓગસા વિ વીસસા વિ) હે ભદન્ત ! જેવી રીતે વસ્ત્રના પુદ્ગલોનો ઉપચય પ્રયોગથી પણ થાય છે અને પ્રયોગ વિના સ્વાભાવિક રીતે પણ થાય છે (તહાણ જીવાણં કમ્મોવચએ કિં પયોગસા વીસસા ?) એજ પ્રમાણે શું જીવોના પુદ્ગલોનો ઉપચય પ્રયોગથી પણ થાય છે અને સ્વાભાવિક રીતે (પ્રયોગ વિના) પણ થાય છે ?

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પઓગસા ણો વીસસા) જીવોને કર્મનો જે ઉપચય થાય છે તે પ્રયોગથી

प्रभायां भवति१, एकः शर्कराप्रभायां, द्वौ पङ्कप्रभायाम् , एकस्तमायां भवति २। एकः शर्कराप्रभायां, द्वौ पङ्कप्रभायाम् , एकः अधःसप्तम्यां भवति ३। तथा- द्वौ शर्कराप्रभायाम् , एकः पङ्कप्रभायाम् , एको धूमप्रभाया भवति १, द्वौ शर्कराप्रभायाम् , एकः पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति २। द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एकः अधः सप्तम्यां भवति ३। इति नव भङ्गाः ९।

अथ-शर्कराप्रभा-धूमप्रभेति पृथिवीद्वयमाश्रित्य षड् भङ्गानाह—एकः शर्कराप्रभायाम् , एको धूमप्रभायां, द्वौ तमायां भवतः १। एकः शर्कराप्रभायाम् , एको धूमप्रभायां द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः २। तथा-एकः शर्कराप्रभायाम्, द्वौ धूम-

पंकप्रभा में, और एक नारक तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १, अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में दो नारक पंकप्रभा में और एक नारक तमः प्रभा मे उत्पन्न हो जाता है २, अथवा एक नारक शर्कराप्रभा मे, दो नारक पंकप्रभा मे और एक अधः सप्तमी मे उत्पन्न हो जाता है ३, तथा-दो नारक शर्कराप्रभामें, एक नारक पङ्कप्रभामें और एक धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है १, अथवा-दो शर्कराप्रभा मे और एक नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है २, अथवा दो नारक शर्कराप्रभा में, एक पङ्कप्रभा में, और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है ३ इस प्रकार से ये ९ भंग हैं। अब शर्कराप्रभा और धूमप्रभा इन दो पृथिवीयों को लेकर के ६ भंग कहे जाते हैं—अथवा—एक शर्कराप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में और दो नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में, एक धूमप्रभा में और

પંકપ્રભામા અને એક નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, બે પંકપ્રભામાં અને એક તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામા, બે પંકપ્રભ માં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૭) અથવા બે નારક શર્કરાપ્રભામા, એક નારક પંકપ્રભામાં અને એક નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૮) અથવા બે શર્કરાપ્રભામાં અને એક પંકપ્રભામા અને એક તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૯) અથવા બે શર્કરાપ્રભામા, એક પંકપ્રભામાં અને એક સાતમી તમસ્તમપ્રભા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે શર્કરાપ્રભા અને ધૂમપ્રભા સાથે પછીની તમ પ્રભા આદિ પૃથ્વીઓના યોગથી જે ૬ ભાંગાઓ (વિકલ્પો) બને છે તે નીચે પ્રકટ કર્યા છે—(૧) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામાં અને બે નારકો તમઃ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. (૨) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક ધૂમ-

उपर्युक्तेन त्रिविधेन प्रयोगेण जीवानां कर्मोपचयः-कर्मबन्धो भवति प्रयोगेणैव, नो विस्रसया स्वभावेन । 'एव सव्वेसिं पंचिंदियाण तिविहे पओगे भाणियव्वे' एव-तथैव सर्वेषां पञ्चेन्द्रियाणां जीवानां त्रिविधः प्रयोगः मनोवच कायभेदेन त्रिप्रकारो व्यापारो भणितव्यः । 'पुढवीकाइयाण एगविहेण पओगेण' पृथिवी कायिकानां जीवानाम् एकविधेन प्रयोगेणैव कायव्यापाररूपेण कर्मोपचयो वक्तव्या, 'एव जाव-वणस्सइकाइयाण' एव पृथिवीकायिकवदेव यावत्-अप्कायिक-तेजस्कायिक-वायुकायिकानां वनस्पतिकायिकानामपि एकविधेन कायव्यापार लक्षणेन प्रयोगेणैव कर्मोपचयो बोध्य । 'विगलिंदियाण दुविहे पओगे पण्णत्ते'

गसा, नो वीससा) इस तीन प्रकार के प्रयोग से जीवों के कर्मोपचय होता है अत इस कर्मोपचय-कर्मबंध में कारण जीव का त्रिविधरूप प्रयोग पड़ता है इसलिये यह कर्मोपचय प्रयोग से होता है स्वाभाव से नहीं, ऐसा मानना चाहिये (एव सव्वेसिं पंचिंदियाणं तिविहे पओगे भाणियव्वे) जितने भी पंचेन्द्रिय जीव हैं, उन सब के यह तीन प्रकार का प्रयोग होता है (पुढवीकाइयाण एगविहेण पओगेण) पृथिवीकायिक जो एकेन्द्रिय जीव हैं-उनके एक कायप्रयोग ही होता हैं-उससे वे कर्मोपचय किया करते हैं। (एव जाव वणस्सइ काइयाण) इसी तरह से अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक ये एकेन्द्रिय जीव भी एक केवल कायप्रयोग से ही कर्मोपचय करते रहते हैं ऐसा जानना चाहिये। अब रहे दोइन्द्रिय तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय जीव सो वे (विगलेंदियाण दुविहे पओगे पण्णत्ते) इन विकलेन्द्रिय जीवों के

ત્રણ પ્રકારના પ્રયોગથી જીવોને કર્મોપચય થાય છે તેથી આ કર્મોપચયના (કર્મબંધના) કારણ રૂપ જીવના એ ત્રિવિધ પ્રયોગ ગણાય છે તેથી જ એવું કહ્યું છે કે કર્મોપચય પ્રયોગથી જ થાય છે સ્વભાવથી થતો નથી
(एव सव्वेसिं पंचिंदियाणं तिविहे पओगे भाणियव्वे) એજ પ્રમાણે બધાં પંચેન્દ્રિય જીવોનાં પણ એજ ત્રણ પ્રયોગ હોય છે (पुढवीकाइयाणं एगविहेण पओगेण) પૃથ્વીકાયિક જીવોને એક કાયપ્રયોગ જ હોય છે તેઓ તે પ્રયોગ દ્વારા જ કર્મોપચય કરે છે (एव जाव वणस्सइकाइयाण) એજ પ્રમાણે અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય, એ એકેન્દ્રિય જીવોને પણ ફક્ત એક જ પ્રયોગ-કાયપ્રયોગ હોય છે, અને તેઓ કાયપ્રયોગથી જ કર્મોપચય કરતા રહે છે (विगलेंदियाण दुविहे पओगे पण्णत्ते) દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય, એ વિકલેન્દ્રિય, જીવોના બે પ્રયોગ હોય છે

पादिव्यापारेणैव भवति नो विस्रसया स्वभावेन, अन्यथा अयोगिनोऽपि कर्मबन्धापत्तिः स्यात् । गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-'से केणट्ठेण' हे भदन्त ! तत् केनार्थेन कथं तावत् जीवानां कर्मोपचयः प्रयोगेणैव, नो स्वभावेन ? भगवानाह-'गोयमा ! जीवाणं तिविहे पयोगे पण्णत्ते हे गौतम ! जीवानां त्रिविधः प्रयोगः, प्रज्ञप्त, 'तं जहा-मणप्पओगे, वइप्पओगे, कायप्पओगे' तद्यथा-मनः प्रयोगः, मानसिकशुभाशुभचिन्तनादिव्यापारः, वचःप्रयोगः-शब्दोच्चारणादिवचनव्यापारः, कायप्रयोगश्च चेष्टा, परताडनहिंसनादिकायिकव्यापारः, 'इच्चेएणं तिविहेणं पओगेणं जीवाणं कम्मोवचए पयोगसा, नो वीससा' इत्यनेन

उपचय होता है वह प्रयोग से ही-पुरुष आदि व्यापार से ही होता है, स्वभाव से नहीं होता है। यदि स्वभाव से ही जीवों के कर्मपुद्गलों का उपचय होना माना जाय तो अयोगि जीवों के भी कर्मबंध होने की आपत्ति आ जावेगी। अब गौतम इस विषय में कारण जानने की इच्छा से पूछते हैं कि (से केणट्ठेणं) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि जीवों के कर्मोपचय प्रयोग से ही होता है-स्वाभाव से नहीं होता-इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि-(गोयमा) हे गौतम। (जीवाणं तिविहे पओगे पण्णत्ते) जीवों के तीन प्रकार के प्रयोग कहे गये हैं-(तं जहा) जो इस प्रकार से हैं-(मणप्पओगे, वइप्पओगे, कायप्पओगे) मनः प्रयोग-मानसिक शुभाशुभ चिन्तन आदि विचार, वचः प्रयोग-शब्दोच्चारण आदिरूप वचन व्यापार, और कायप्रयोग-चेष्टा करने, दूसरों को ताडने और हिंसा आदि करने रूप शरीर का व्यापार (इच्चेएणं तिविहेणं पओगेण जीवाणं कम्मोवचए पओ-

(પુરુષાદિના વ્યાપારથી) જ થાય છે, સ્વાભાવિક રીતે થતો નથી જો સ્વભાવથી જ જીવોને કર્મપુદ્ગલોનો ઉપચય થાય છે એમ માનવામાં આવે તો અયોગિ જીવોને પણ કર્મબંધ થવાની વાત સ્વીકારવી પડશે તેનું કારણ જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે કે (से केणट्ठेण) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે જીવોને કર્મનો ઉપચય પ્રયોગથી જ થાય છે, સ્વભાવથી થતો નથી ?

ઉત્તર—(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जीवाण तिविहे पओगे पण्णत्ते) જીવોના ત્રણ પ્રકારના પ્રયોગ કહ્યા છે-"तं जहा" જે આ પ્રમાણે છે—

(मणप्पओगे, वइप्पओगे, कायप्पओगे)-(૧) મનપ્રયોગ-માનસિક શુભાશુભ ચિન્તન આદિ વિચાર, (૨) વચનપ્રયોગ-શબ્દોચ્ચારણ આદિ રૂપ વ્યાપાર, અને (૩) કાયપ્રયોગ-શારીરિક ચેષ્ટા, મારપીટ આદિ રૂપ શારીરિ વ્યાપાર. (इच्चेएण तिविहेणं पओगेण जीवाणं कम्मोवचए पओगसा णो वीससा) આ

जीवानां कर्मपुद्गलोपचयस्य सादिसान्तत्वविषये वस्त्रपुद्गलोपचयदृष्टान्तेन विशेष मरूपयितुमाह-'वत्थस्स णं भंते' इत्यादि।

मूलम्-वत्थस्स णं भंते! पोग्गलोवचए किं साइए, सपज्जवसिए१, साइए अपज्जवसिए२, अणाइए सपज्जवसिए३, अणाइए अपज्जवसिए४?। गोयमा! वत्थस्स णं पोग्गलोवचए साइए-सपज्जवसिए, णो साइए-अपज्जवसिए, णो अणाइए-सपज्जवसिए, णो अणाइए अपज्जवसिए जहा णं भंते! वत्थस्स पोग्गलोवचए साइए सपज्जवसिए? नो साइए अपज्जवसिए२, नो अणाइए सपज्जवसिए ३, नो अणाइए अपज्जवसिए४, तहा णं जीवाण कम्मोवचए पुच्छा? गोयमा! अत्थेगइयाणं जीवाणं कम्मोवचए, साइए सपज्जवसिए, अत्थेगइयाणं अणाइए सपज्जवसिए, अत्थे गइयाण अणाइए अपज्जवसिए, णो चेव णं जीवाण कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए। से केणट्ठेणं?। गोयमा! इरियावहियबंधयस्स कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए, भवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए सपज्जवसिए, अभवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए अपज्जवसिए, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ अत्थेगइयाण जीवाणं कम्मोवचए साइए० णो चेव णं जीवाण कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए। वत्थे ण भंते!

कहना चाहिये, यहां यावत् शब्द से नैरयिक, असुरकुमार आदि भवनपति वानव्यन्तर और ज्योतिषिक देव इनका ग्रहण हुआ है॥ सू०२॥

અહીં યાવત્) પદથી નારકો, અસુરકુમારો, વાનવ્યન્તરો અને જ્યોતિષિક દેવોને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે ॥ સૂત્ર ૨॥

विकलेन्द्रियाणां द्वि-त्रि-चतुरिन्द्रियाणां जीवानां द्विविधः प्रयोगः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-वइप्पओगे, कायप्पओगे य' तद्यथा-वचःप्रयोग', कायप्रयोगश्च, 'इच्चेएणं दुविहेणं पओगेणं कम्मोवचए पयोगसा, नो वीससा' इत्येतेन उपर्युक्तरूपेण द्विविधेन प्रयोगेण कर्मोपचयः विकलेन्द्रियाणां प्रयोगेणैव, नो विस्रसया-स्वभावेन 'से तेणट्ठेणं, जाव-नो वीससा' हे गौतम । तत् तेनार्थेन यावत्-जीवानां कर्मोपचयः प्रयोगेणैव, नो विस्रसया-स्वभावेन, 'एवं जस्स जो पयोगो, जाव-वेमाणियाणं' एवं तथैव पूर्वोक्तवदेव यस्य जीवस्य यः प्रयोगः मानसिको वा, वाचिको वा, कायिको वा, तस्य तथैव वक्तव्यः, यावत्-वैमानिकानाम्-वैमानिकदेवपर्यन्तानाम् बोध्यः, यावत्करणात्-नैरयिकासुरकुमारादिभवनपति-वानव्यन्तर-ज्योतिषिकदेवाः संग्राह्याः ॥ सू० २ ॥

दो प्रकार का प्रयोग होता है (तं जहा) जैसे कि (वइप्पओगे, कायप्पओगे) वचनप्रयोग और कायप्रयोग (इच्चेएणं दुविहेणं पओगेणं कम्मोवचए पयोगसा नो वीससा) इन दो प्रकार के प्रयोग से ये विकलेन्द्रिय जीव कर्मोपचय करते हैं-अतः इनका कर्मोपचय प्रयोगद्वारा ही होता है स्वभाव से नहीं (से तेणट्ठेणं जाव, नो वीससा) इसी कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि जीवों के जो कर्मोपचय होता है, वह प्रयोग से ही होता है-स्वभाव से नहीं, (एवं जस्स जो पओगो जाव वेमाणियाणं) इस तरह जिस जीव के जो प्रयोग हो-चाहे वह मानसिक प्रयोग हो, चाहे वह वाचनिक प्रयोग हो, चाहे वह कायिक हो उसके उसी प्रयोग से कर्मबंध होता है-ऐसा यावत् वैमानिक देवों तक

"तं जहा" જેવાં કે (वइप्पओगे, कायप्पओगे)-(૧) વચનપ્રયોગ અને કાયપ્રયોગ. (इच्चेएणं दुविहेण पओगेणं कम्मोवचए पयोगसा, नो वीससा) તે બે પ્રકારના પ્રયોગોથી વિકલેન્દ્રિય જીવો કર્મોપચય કરે છે તેથી તેમનો કર્મોપચય પ્રયોગથી જ થાય છે, પ્રયોગ વિના (સ્વાભાવિક રીતે) થતો નથી. (से तेणट्ठेणं जाव नो वीससा) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે જીવોને જે કર્મોપચય થાય છે તે પ્રયોગ દ્વારા થાય છે, સ્વાભાવિક રીતે (પ્રયોગ વિના) થતો નથી (एवं जस्स जो पओगो जाव वेमाणियाण) એજ પ્રમાણે જે જીવના જે પ્રયોગ હોય છે તે પ્રયોગ દ્વારા જ તે કર્મોપચય કરે છે-કર્મબંધ કરે છે એટલે કે માનસિક, કાયિક અથવા વાચિક, જે પ્રકારનો જીવનો પ્રયોગ (વ્યાપાર) હોય તે પ્રકારના પ્રયોગ દ્વારા જીવ કર્મનો બંધ કરતો રહે છે. એજ પ્રમાણે વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના જીવો વિષે સમજવું.

वसितः, नो अनादिकः सपर्यवसित, नो अनादिकः अपर्यवसितः । यथा खलु भदन्त ! वस्त्रस्य पुद्गलोपचय, सादिकः सपर्यवसित १, नो सादिकोऽपर्यवसितः २, नो अनादिकः सपर्यवसित ३, नो अनादिकः अपर्यवसित ४, तथा खलु जीवानां कर्मोपचयः पृच्छा ? गौतम ! अस्त्येकेषां जीवानां कर्मोपचय सादिकः सपर्यवसितः, अस्त्येकेषाम् अनादिकः सपर्यवसितः अस्त्येकेषाम् अनादिकः

णो साइए अपज्जवसिए, नो अणाइए सपज्जवसिए, णो अणाइए अपज्जवसिए) हे गौतम ! वस्त्र के जो पुद्गलोपचय होता है वह सादि सान्त है, सादि अनन्त नहीं है, न अनादि सान्त है और न वह अनादिअनन्त है। (जहा णं भंते ! वत्थस्स पोग्गलोवचए साइए सपज्जवसिए णो साइए अपज्जवसिए, नो अणाइए सपज्जवसिए, णो अणाइए अपज्जवसिए, तहा णं जीवाणं कम्मोवचए पुच्छा) हे भदन्त ! जिस प्रकार वस्त्र का पुद्गलोपचय सादि सान्त है। सादि अनन्त नहीं, अनादि सान्त नहीं है और अनादि अनन्त भी नहीं है, उसी प्रकार क्या जीवों का कर्मोपचय भी सादि सान्त है सादि अनन्त नहीं है ? अनादि सान्त नहीं है ? और अनादि अनन्त भी नहीं है ? (गोयमा) हे गौतम ! (अत्थेगइयाणं जीवाणं कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) कितनेक जीव ऐसे हैं कि जिनका कर्मोपचय सादि सान्त है (अत्थेगइयाणं अणाइए सपज्जवसिए) कितनेक जीव एसे हैं कि जिनका कर्मोपचय अनादि सान्त है (अत्थेगइयाणं अणाइए अपज्जवसिए) तथा कितनेक जीव एसे हैं

साइए अपज्जवसिए णो अणाइए सपज्जवसिए णो अणाइए अपज्जवसिए) वस्त्रनां पुद्गलोनो जे उपचय थाय छे ते सादि सान्त होय छे सादि अनंत होतो नथी अनादि सान्त होतो नथी अने अनादि अनंत पण होतो नथी. (जहाणं भंते ! वत्थस्स पोग्गलोवचये साइए सपज्जवसिए, णो साइए अपज्जवसिए णो अणाइए अपज्जवसिए तहाणं जीवाणं कम्मोवचए पुच्छा) हे भदन्त ! जेवी रीते वस्त्रनां पुद्गलोनो उपचय सादि सान्त होय छे, सादि अनंत होतो नथी, अनादि सान्त होतो नथी अने अनादि अनंत होतो नथी, एज प्रमाणे शुं जीवोनां पुद्गलोनो उपचय पण सादि सान्त होय छे ? शुं ते सादि अनन्त अनादि सान्त अने अनादि अनंत होतो नथी ? (गोयमा !) हे गौतम ! (अत्थेगइयाणं जीवाणं कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) हे गौतम ! केटलाक जीवो एवां होय छे के तेमनो कर्मोपचय सादि सान्त होय छे, (अत्थेगइयाणं अणाइए सपज्जवसिए) केटलाक जीवोनो कर्मोपचय अनादि सान्त होय छे (अत्थेगइयाणं अणाइए अपज्जवसिए) केटलाक जीवोनो कर्मोपचय अनादि

किं साइए सपज्जवसिए?, चउभंगो । गोयमा ! वत्थे साइए सपज्जवसिए, अवसेसा तिन्निवि पडिसेहेयव्वा,। जहा णं भंते! वत्थे साइए सपज्जवसिए, णो साइए अपज्जवसिए, णो अणाइए सपज्जवसिए, णो अणाइए अपज्जवसिए, तहा णं जीवा णं किं साइया सपज्जवसिया ?, चउभंगो पुच्छा ?। गोयमा! अत्थेगइया साइया सपज्जवसिया, चत्तारि वि भाणियव्वा । से केणट्ठेणं०? गोयमा ! नेरइया तिरिक्खजोणिया मणुस्सा, देवा गइमागइं पडुच्च साइया सपज्जवसिया। सिद्धा गइं पडुच्च साइया अपज्जवसिया । भवसिद्धिया लद्धिं पडुच्च अणाइया सपज्जवसिया, अभवसिद्धिया संसारं पडुच्च अणाइया अपज्जवसिया, से तेणट्ठेण० ॥ सू० ३ ॥

छाया— वस्त्रस्य खलु भदन्त ! पुद्गलोपचयः किं सादिकः—सपर्यवसितः १, सादिकः—अपर्यवसितः२, अनादिकः—सपर्यवसितः३, अनादिकः अपर्यवसितः ४?, गौतम ! वस्त्रस्य खलु पुद्गलोपचयः सादिक सपर्यवमितः, नो सादिकः अपर्य-

(वत्थस्स णं भंते!) इत्यादि।

सूत्रार्थ—(वत्थस्स णं भंते! पोग्गलोवचए किं साइए सपज्जवसिए, साइए अपज्जवसिए, अणाइए सपज्जवसिए, अणाइए अपज्ज·वसिए) हे भदन्त! वस्त्र के जो पुद्गलोपचय होता है, वह क्या सादि सान्त है? अथवा सादि अनन्त है? या अनादि सान्त है? कि—अनादि अनन्त है? (गोयमा—वत्थस्स णं पोग्गलोवचए साइए सपज्जवसिए,

(वत्थस्स ण भंते!) ईत्यादि—

सूत्रार्थ—(वत्थस्स णं भंते! पोग्गलोवचए किं साइए, सपज्जवसिए, साइए अपज्जवसिए अणाइए सपज्जवसिए, अणाइए अपज्जवसिए) हे भदन्त! वस्त्रना पुद्गलोनो जे उपचय थाय छे, ते शुं आदि (आदियुक्त) सान्त (अन्तयुक्त) होय छे? के सादि अनंत होय छे? के अनादि सान्त होय छे? के अनादि अनंत होय छे?

(गोयमा!) हे गौतम! (वत्थस्स णं पोग्गलोवचए साइए सपज्जवसिए, णो

कर्मोपचय सादिक:०, नो चैव खलु जीवानां कर्मोपचयः सादिका अपर्यवसित । वस्त्रं खलु भदन्त ! किं सादिकम्-सपर्यवसितम्, चतुर्भङ्गम् ? गौतम ! वस्त्रं सादिकं सपर्यवसितम्, अवशेषास्त्रयोऽपि प्रतिषेधयितव्या यथा खलु भदन्त ! वस्त्र सादिक सपर्यवसितम्, नो सादिकम् अपर्यवसितम्, नो अनादिक सपर्यवसितम्, नो अनादिकम् अपर्यवसित तथा जीवा किं सादिकाः सपर्यवसिताः, चतुर्भङ्गम् पृच्छा ? गौतम ! अस्त्येकके सादिकाः सपर्यवसिताः, चत्वारोऽपि भणितव्याः ।

जीव नहीं है कि जिसका कर्मोपचय सादि और अनन्त हो (वत्थे णं भंते ! किं साइए सपज्जवसिए, चउभंगो) हे भदन्त ! वस्त्र क्या सादिसान्त है ? कि सादि अनन्त है ? या अनादि सान्त है ? कि अनादि अनन्त है ? इस प्रकार ये यहां चार भंग होते हैं क्या ? (गोयमा ! वत्थे साइए सपज्जवसिए, अवसेसा तिन्नि वि पडिसेहे यव्वा) हे गौतम ! वस्त्र सादि सान्त है बाकी के तीन भंग वस्त्र में प्रतिषेध्य हैं। (जहा णं भंते ! वत्थे साइए सपज्जवसिए, णो साइए अपज्जवसिए, णो अणाइए सपज्जवसिए, णो अणाइए अपज्जवसिए-तहाणं जीवाणं किं साइया सपज्जवसिया ? चउभंगो पुच्छा) हे भदन्त ! वस्त्र जिस तरह से सादि सान्त है, वह सादि अनन्त नहीं है, अनादि सान्त नहीं है, और अनादि अनन्त भी नहीं है, उसी प्रकार से क्या जीव भी सादि सान्त हैं ? वे सादि अनन्त नहीं हैं क्या ? अनादि सान्त नहीं हैं ? क्या ? अनादि अनन्त नहीं हैं क्या ? (गोयमा !) हे

(वत्थे ण भंते किं साइए सपज्जवसिए चउभंगो) હે ભદન્ત ! વસ્ત્ર સાદિ (આદિથી યુક્ત) સાન્ત (અન્તથી યુક્ત) છે, કે સાદિ અનંત છે ? અથવા અનાદિ સાન્ત છે કે અનાદિ અનંત છે ? શું વસ્ત્રને આ ચારે ભંગ (વિકલ્પો) લાગુ પડે છે ?

(गोयमा ! वत्थे साइए सपज्जवसिए अवसेसा तिन्नि वि पडिसेहेयव्वा) હે ગૌતમ ! વસ્ત્ર સાદિ સાન્ત છે બાકીના ત્રણે ભંગનો અસ્વીકાર થયો સમજવો એટલે કે વસ્ત્ર સાદિ અનંત નથી અનાદિ સાન્ત નથી અને અનાદિ અનંત નથી.

(जहाणं भंते ! वत्थे साइए सपज्जवसिए, णो साइए अपज्जवसिए, णो अणाइए सपज्जवसिए णो अणाइए अपज्जवसिए-तहाणं जीवाणं किं साइया सपज्जवसिया ? चउभंगो पुच्छा) હે ભદન્ત ! જેમ વસ્ત્ર સાદિ સાન્ત છે, તે સાદિ અનંત નથી તે અનાદિ સાન્ત નથી અને અનાદિ અનંત પણ નથી. એજ પ્રમાણે શું જીવો પણ સાદિ સાન્ત છે ? શું જીવો સાદિ અનંત, અનાદિ સાન્ત અને અનાદિ અનંત નથી ?

अपर्यवसितः, नो चैव खलु जीवाना कर्मोपचयः सादिकोऽपर्यवसितः। तत् केनार्थेन ?। गौतम ! ऐर्यापथिकबन्धकस्य कर्मोपचयः सादिकः सपर्यवसितः। भवसिद्धिकस्य कर्मोपचयोऽनादिकः सपर्यवसितः, अभवसिद्धिकस्य कर्मोपचयः अनादिकोऽपर्यवसितः, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-अस्त्येकेषां जीवानां

कि जिनका कर्मोपचय अनादि अनन्त है (णो चेव णं जीवा णं कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए) परन्तु ऐसा कोइ भी जीव नहीं है कि जिसका कर्मोपचय सादि और अनन्त हो। (से केणट्ठेणं) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं ? (गोयमा) हे गौतम। (ईरियावहियबंधयस्स कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) ऐर्यापथिकबन्धक के ११ वे १२ वें और १३ वें गुणस्थानवर्ती जीव के कर्मोपचय सादि और सान्त होता है (भवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए सपज्जवसिए) भवसिद्धिक जीव का कर्मोपचय अनादि सान्त होता है। (अभवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए अपज्जवसिए) अभवसिद्धिक जीव का कर्मोपचय अनादि अनन्त होता है। (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इस कारण हे गौतम ! मैंने पूर्वोक्त रूप से ऐसा कहा है कि (अत्थेगइयाणं जीवाणं) कितनेक जीवों का (कम्मोवचए) कर्मोपचय (साइए० णो चेव णं जीवाणं कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए) सादि सान्त होता है, कितनेक जीवों का कर्मोपचय अनादि सान्त होता है कितनेक जीवों का कर्मोपचय अनादि अनन्त होता है-परन्तु ऐसा कोई सा भी

અનંત હોય છે, (णो चेव ण जीवाण कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए) પણ એવો કોઇ પણ જીવ નથી કે જેનો કર્મોપચય આદિ અને અનંત હોય. (से केणट्ठेणं०) હે ભદન્ત ! એવું આપ શા કારણે કહો છો ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (ईरियावहियबंधयस्स कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) ઐર્યાપથિક બંધકનો-૧૧ મા, બારમાં અને તેરમાં ગુણસ્થાનવર્તી જીવનો કર્મોપચય સાદિ અને સાન્ત હોય છે (भवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए सपज्जवसिए) ભવસિદ્ધિક જીવનો કર્મોપચય અનાદિ સાન્ત હોય છે (अभवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए अपज्जवसिए) અભવસિદ્ધિક જીવનો કર્મોપચય અનાદિ અનંત હોય છે. (से तेणट्ठेण गोयमा! एवं वुच्चइ) હે ગૌતમ ! તે કારણે મે એવું કહ્યુ છે કે (अत्थेगइयाणं जीवाण) કેટલાક જીવોનો (कम्मोवचए) કર્મોપચય (साइए० णो चेव ण जीवाणं कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए) સાદિ સાન્ત હોય છે, કેટલાક જીવોનો કર્મોપચય અનાદિ સાન્ત હોય છે અને કેટલાક જીવોનો કર્મોપચય અનાદિ અનંત હોય છે. પરંતુ એક પણ એવો જીવ નથી હોતો કે જેનો કર્મોપચય સાદિ અનંત હોય,

टीका-'वत्थस्स ण भंते ! पोग्गलोवचए किं साइए सपज्जवसिए ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! वस्त्रस्य खलु पुद्गलोपचयः किं सादिः आदिना सहितः सपर्यवसितः पर्यवसितेन पर्यवसानेन सहितः सान्तः ?१ अथवा 'साइए अपज्जवसिए' सादिकः-अपर्यवसितः अन्तरहितः २ ?, अथवा 'अणाइए सपज्जवसिए' अनादिकः-आदिरहितः, सपर्यवसितः सान्तः ३ ?, अथवा 'अणाइए अपज्जवसिए ?' अनादिकः अपर्यवसितः ४ किम् ? भगवानाह-'गोयमा ! वत्थस्स णं पोग्गलोवचए

टीकार्थ—सूत्रकार ने जीवों के कर्मपुद्गलोपचय के दृष्टान्तत्व के विषय में वस्त्रपुद्गलोपचय के दृष्टान्त से विशेषता प्ररूपित करने के लिये (वत्थस्स ण भंते !) इत्यादि सूत्र कहा है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि (वत्थस्स णं भंते ! पोग्गलोवचए किं साइए सपज्जवसिए) हे भदन्त ! वस्त्र का जो पुद्गलोपचय है वह क्या सादि सान्त है ? अथवा-(साइए अपज्जवसिए) सादि अनन्त है ? अथवा-(अणाइए सपज्जवसिए) अनादि सान्त है ? अथवा-(अणाइए अपज्जवसिए) अनादि अनन्त है ? जो आदि-प्रारम्भ-सहित होता है उसका नाम सादि और जो पर्यवसान-अन्त सहित होता है वह सपर्यवसित होता है। तथा जो अन्त रहित होता है वह अपर्यवसित होता है तात्पर्य यह है कि यहां वस्त्र विषय में ऐसे ये चार प्रश्न गौतमस्वामी ने प्रभु से पूछे हैं। इनका उत्तर देन के लिये प्रभु ने उनसे कहा (गोयमा) हे

ટીકાર્થ—જીવોનાં કર્મપુદ્ગલોપચયની સાદિ સાન્તતા આદિનું સૂત્રકારે વસ્ત્રનાં પુદ્ગલોપચયના દૃષ્ટાન્ત દ્વારા આ સૂત્રમાં નિરૂપણ કર્યુ છે, અને જીવોનાં કર્મપુદ્ગલોપચયમાં રહેલી વિશેષતાનુ આ સૂત્રમા નિરૂપણ કર્યું છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(वत्थस्स णं भंते ! पोग्गलोवचए किं साइए सपज्जवसिए ?) હે ભદન્ત ! વસ્ત્રનાં પુદ્ગલોનો ઉપચય (વૃદ્ધિ જમાવ) શું સાદિ સાન્ત હોય છે ? અથવા (साइए अपज्जवसिए ?) સાદિ અનંત હોય છે ? અથવા (अणाइए सपज्जवसिए ?) અનાદિ સાન્ત હોય છે ?

અથવા (अणाइए अपज्जवसिए ?) અનાદિ અનંત હોય છે ? (સાદિ' એટલે આદિ (પ્રારંભ) સહિત અને સપર્યવસિત અથવા સાન્ત' એટલે અન્ત સહિત, (અપર્યવસિત ' એટલે અન્ત રહિત) અહીં વસ્ત્રનાં પુદ્ગલોપચયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામીએ ઉપર મુજબ ચાર પ્રશ્નો મહાવીર પ્રભુને પૂછ્યા છે હવે તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે—

तत् केनार्थेन ? गौतम ! नैरयिक-तिर्यग्योनिक-मनुष्य-देवाः, गतिम्-आगतिं प्रतीत्य सादिकाः सपर्यवसिताः, सिद्धा गतिं प्रतीत्य सादिकाः अपर्यवसिताः, भवसिद्धिका लब्धिं प्रतीत्य अनादिकाः सपर्यवसिताः, अभवसिद्धिकाः संसारं प्रतीत्यानादिका अपर्यवसिताः, तत् तेनार्थेन० ॥ सू० ३ ॥

गौतम ! (अत्थेगइया साइया सपज्जवसिया, चत्तारि वि भाणियव्वा) कितनेक जीव ऐसे हैं जो सादि सान्त हैं, कितनेक जीव ऐसे हैं जो सादि अनन्त हैं। कितनेक जीव ऐसे हैं जो अनादि सान्त हैं और कितनेक जीव ऐसे हैं जो अनादि अनन्त हैं। इस प्रकार से यहां चारों भग कहना चाहिये। (से केणट्ठेणं०) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं ? (गोयमा ! नेरइया तिरिक्खजोणिया मणुस्सा देवा गइमागइ पडुच्च साइया, सपज्जवसिया सिद्धा गइं पडुच्च साइया अपज्जवसिया, भवसिद्धिया लद्धिं पडुच्च अणाइया सपज्जवसिया, अभवसिद्धिया संसारं पडुच्च अणाइया अपज्जवसिया से तेणट्ठेणं०) हे गौतम ! नैरयिक, तिर्यञ्चयोनिक, मनुष्य और देव गति आगति की अपेक्षा से सादि सान्त हैं। सिद्ध जीव सिद्ध गति की अपेक्षा से सादि अनन्त हैं। भवसिद्धिक जीव लब्धि की अपेक्षा से अनादि सान्त हैं और अभवसिद्धिक जीव संसार की अपेक्षा से अनादि अनन्त हैं।

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (अत्थेगइया साइया सपज्जवसिया, चत्तारि वि भाणियव्वा) કેટલાક જીવો સાદિ સાન્ત હોય છે, કેટલાક જીવો સાદિ અનંત હોય છે, કેટલાક જીવો અનાદિ સાન્ત હોય છે અને કેટલાક જીવો અનાદિ અનંત હોય છે. આ રીતે અહીં ચારે ભંગ (વિકલ્પો) કહેવા જોઈએ. (से केणट्ठेणं० ?) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો ?

(गोयमा ! नेरइया तिरिक्खजोणिया मणुस्सा देवा गइमागइ पडुच्च साइया सपज्जवसिया, सिद्धा गइं पडुच्च साइया अपज्जवसिया, भवसिद्धिया लद्धिं पडुच्च अणाइया सपज्जवसिया, अभवसिद्धिया संसारं पडुच्च अणाइया अपज्जवसिया से तेणट्ठेणं) હે ગૌતમ ! નારકો, તિર્યંચો, મનુષ્યો અને દેવગતિના જીવોને નારક આદિ ગતિમાં આવવાને કારણે સાદિ કહ્યા છે અને નારક આદિ ગતિઓમાંથી તેઓ નીકળવાના હોવાથી તેમને સાન્ત કહ્યા છે સિદ્ધ જીવ સિદ્ધ ગતિની અપેક્ષાએ સાદિ અનંત છે, ભવસિદ્ધિક જીવ લબ્ધિની અપેક્ષાએ અનાદિ સાન્ત છે અને અભવસિદ્ધિક જીવ સંસારની અપેક્ષાએ અનાદિ અનંત છે. હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે.

प्रमायाम्, एकस्तमायां भवति१। एकः शर्कराप्रभायां द्वौ धूमप्रभायाम् ,एक अधः सप्तम्यां भवति २। तथा-द्वौ शर्कराप्रभायाम् , एको धूमप्रभायाम् , एकस्तमायां भवति १, द्वौ शर्कराप्रभायाम् , एको धूमप्रभायाम् , एकः अधःसप्तम्यां भवति२। इति षड् भङ्गा ६।

अथ शर्कराप्रभा-तमःप्रभेति पृथिवीद्वयमाश्रित्य भङ्गत्रयमाह-एकः शर्करा प्रभायाम् एकस्तमायां द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः १। तथा-एकः शर्कराप्रभायां द्वौ तमायाम् ,एकः अधः सप्तम्यां भवति १। तथा द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एकस्तमा

दो अध सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं२, तथा-एक नारक शर्कराप्रभामें दो नारक धूमप्रभा में, और एक नारक तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १, अथवा-एक नारक शर्कराप्रभा में, दो नारक धूमप्रभा में और एक नारक अधःसप्तमीपृथिवी में उत्पन्न हो जाता है २ तथा-दो नारक शर्कराप्रभा में, एक धूमप्रभा में और एक तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १, अथवा दो शर्कराप्रभा में, एक धूमप्रभा में और एक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है २ इस तरह से ये ६ भंग हैं।

अथ शर्कराप्रभा और तम प्रभा इन दो पृथिवीयों को आश्रित करके तीन भंग इस प्रकार से होते हैं-एक नारक शर्कराप्रभा में, एक तमः प्रभा में और दो नारक अधः सप्तमीपृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं १, तथा- एक नारक शर्कराप्रभा में, दो नारक तमः प्रभा में, और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है १, तथा दो नारक

प्रभामां અને બે નારકો સાતમી તમસ્તમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં બે નારકો ધૂમપ્રભામાં અને એક નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં બે નારકો ધૂમપ્રભામાં અને એક નારક સાતમી તમસ્તમપ્રભા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે નારકો શર્કરાપ્રભામાં એક ધૂમપ્રભામાં અને એક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા બે નારકો શર્કરાપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામાં અને એક સાતમી તમસ્તમપ્રભા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે શર્કરાપ્રભા અને તમ પ્રભા સાથે તમસ્તમપ્રભાના યોગથી જે ત્રણ વિકલ્પો બને છે તે નીચે પ્રમાણે સમજવા-(૧) અથવા એક શર્કરાપ્રભામાં એક તમાપ્રભામાં અને બે સાતમી તમસ્તમપ્રભા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક શર્કરાપ્રભામાં, બે તમઃપ્રભામાં અને એક સાતમી તમસ્તમ પ્રભા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા બે શર્કરાપ્રભામાં, એક તમઃપ્રભામાં

साइए सपज्जवसिए ' हे गौतम ! वस्त्रस्य खलु पुद्गलोपचयः सादिकः सपर्यवसितः ' णो साइए अपज्जवसिए ' नो सादिकः अपर्यवसितः ' णो अणाइए सपज्जवसिए ' नो वा अनादिकः सपर्यवसितः, ' णो अणाइए अपज्जवसिए ' नापि अनादिकः अपर्यवसितो वा वस्त्रस्य पुद्गलोपचयो भवति, गौतमः पृच्छति– ' जहा णं भंते ! वत्थस्स पोग्गलोवचए साइए सपज्जवसिए ' हे भदन्त ! यथा खलु वस्त्रस्य पुद्गलोपचयः सादिकः-सपर्यवसितो भवति, ' णो साइए

गौतम ! ' वत्थस्स णं पोग्गलोवचए साइए सपज्जवसिए) वस्त्र का जो पुद्गलोपचय है वह सादि सान्त है ' णो साइए अपज्जवसिए ' सादि अनन्त नहीं है ' णो अणाइए सपज्जवसिए ' अनादि सान्त नहीं है (णो अणाइए अपज्जवसिए) और अनादि अनन्त भी नहीं है। कहने का भाव यह है कि वस्त्र में जो पुद्गलोपचय है वह प्रारंभ होने के कारण तो सादि है और भविष्य में वह नष्ट हो जाने वाला है इसलिये सान्त है सादि अपर्यवसित वह इसलिये नहीं है कि प्रारंभ होने पर भी वह शाश्वत–ध्रुव–रूप में नहीं रहा है, अनादि सपर्यवसित उसे इस लिये नहीं कहा गया है कि वस्त्र में उस पुद्गलोपचय की शुरुआत हुई है अनादि अपर्यवसित वह इसलिये असमान्य हुआ है कि वह प्रारंभसहित है और अन्तसहित है। अब गौतम प्रभु से पुनः पूछते हैं कि (जहा णं भंते ! वत्थस्स पोग्गलोवचए साइए सपज्जवसिए) हे भदन्त जिस प्रकार से आपने वस्त्र के पुद्गलोपचय को सादि और सान्त कहा है (णो

(गोयमा ! वत्थस्स ण पोग्गलोवचए साइए सपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! વસ્ત્રનાં પુદ્ગલોનો ઉપચય (વૃદ્ધિ) સાદિ સાન્ત હોય છે (णो साइए अपज्जवसिए) તે સાદી અનંત હોતો નથી (णो अणाइए सपज्जवसिए) તે સાદિ અનંત હોતો નથી, (णो अणाइए सपज्जवसिए) તે અનાદિ સાન્ત હોતો નથી, (णो अणाइए अपज्जवसिए) તે અનાદિ અનંત પણ હોતો નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-વસ્ત્રનો પુદ્ગલોપચય પ્રારંભથી યુક્ત હોય છે, તેથી તેને સાદિ કહ્યો છે ભવિષ્યમાં તેનો નાશ થતો હોય છે, તેથી તેને સાન્ત કહ્યો છે. તેનો પ્રારંભ થયા પછી તે શાશ્વત (નિત્ય) રૂપે રહેતો નથી તેથી તેને સાદિ અનંત કહ્યો નથી તે પુદ્ગલોપચયને અનાદિ સાન્ત એ કારણે કહ્યો નથી કે વસ્ત્રમાં તે પુદ્ગલોપચયનો પ્રારંભ થયેલો છે તેને અનાદિ અનંત કહ્યો નથી કારણ કે તે પ્રારંભ સહિત અને અન્ત સહિત છે.

ગૌતમ સ્વામી હવે બીજો પ્રશ્ન પૂછે છે—(जहा ण भंते ! वत्थस्स पोग्गलोवचये साइए सपज्जवसिए) હે ભદન્ત ! જેમ વસ્ત્રના પુદ્ગલોનો ઉપચય સાદિ

टीका-'वत्थस्स ण भंते ! पोग्गलोवचए किं साइए सपज्जवसिए ?' गौतम पृच्छति-हे भदन्त ! वस्त्रस्य खलु पुद्गलोपचयः किं सादिः आदिना सहितः, पर्यवसित पर्यवसितेन पर्यवसानेन सहित सान्त ११ अथवा 'साइए अपज्जवसिए' सादिक-अपर्यवसित अन्तरहित २ ?, अथवा ' अणाइए सपज्जवसिए अनादिक-आदिरहित, सपर्यवसितः सान्त ३ ?, अथवा 'अणाइए अपज्जवसिए ?' अनादिक अपर्यवसित ४ किम् ? भगवानाह-' गोयमा ! वत्थस्स णं पोग्गलोवचए

टीकार्थ—सूत्रकार ने जीवों के कर्मपुद्गलोपचय के दृष्टान्त के विषय में वस्त्रपुद्गलोपचय के दृष्टान्त से विशेषता प्ररूपित करने के लिए (वत्थस्स ण भंते !) इत्यादि सूत्र कहा है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि (वत्थस्स णं भंते ! पोग्गलोवचए किं साइए सपज्जवसिए) हे भदन्त ! वस्त्र का जो पुद्गलोपचय है वह क्या सादि सान्त है ? अथवा-(साइए अपज्जवसिए) सादि अनन्त है ? अथवा-(अणाइए सपज्जवसिए) अनादि सान्त है ? अथवा-(अणाइए अपज्जवसिए) अनादि अनन्त है ? जो आदि-प्रारम्भ-सहित होता है उसका नाम सादि और जो पर्यवसान-अन्त सहित होता है वह सपर्यवसित होता है। तथा जो अन्त रहित होता है वह अपर्यवसित होता है तात्पर्य यह है कि यहां परवस्त्र विषय में ऐसे ये चार प्रश्न गौतमस्वामी ने प्रभु से पूछे हैं। इनका उत्तर देने के लिये प्रभु ने उनसे कहा (गोयमा) हे

ટીકાર્થ—જીવોનાં કર્મપુદ્ગલોપચયની સાદિ સાન્તતા આદિનું સૂત્રકારે વસ્ત્રનાં પુદ્ગલોપચયના દૃષ્ટાન્ત દ્વારા આ સૂત્રમાં નિરૂપણ કર્યું છે, અને જીવોનાં કર્મપુદ્ગલોપચયમાં રહેલી વિશેષતાનું આ સૂત્રમાં નિરૂપણ કર્યું છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(वत्थस्स णं भंते ! पोग्गलोवचए किं साइए सपज्जवसिए ?) હે ભદન્ત ! વસ્ત્રનાં પુદ્ગલોનો ઉપચય (વૃદ્ધિ, જમાવ) શું સાદિ સાન્ત હોય છે ? અથવા (साइए अपज्जवसिए ?) સાદિ અનંત હોય છે ? અથવા (अणाइए सपज्जवसिए ?) અનાદિ સાન્ત હોય છે ?

અથવા (अणाइए अपज्जवसिए ?) અનાદિ અનંત હોય છે ? (સાદિ' એટલે આદિ (પ્રારંભ) સહિત અને 'સપર્યવસિત અથવા સાન્ત' એટલે અન્ત સહિત, (અપર્યવસિત ' એટલે અન્ત રહિત) અહીં વસ્ત્રના પુદ્ગલોપચયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામીએ ઉપર મુજબ ચાર પ્રશ્નો મહાવીર પ્રભુને પૂછ્યા છે હવે તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે—

साइए सपज्जवसिए ' हे गौतम ! वस्त्रस्य खलु पुद्गलोपचयः सादिकः सपर्यवसितः ' णो साइए अपज्जवसिए ' नो सादिकः अपर्यवसितः ' णो अणाइए सपज्जवसिए ' नो वा अनादिकः सपर्यवसितः, ' णो अणाइए अपज्जवसिए ' नापि अनादिकः अपर्यवसितो वा वस्त्रस्य पुद्गलोपचयो भवति, गौतमः पृच्छति- ' जहा णं भंते ! वत्थस्स पोग्गलोवचए साइए सपज्जवसिए ' हे भदन्त ! यथा खलु वस्त्रस्य पुद्गलोपचयः सादिकः-सपर्यवसितो भवति. ' णो साइए

गौतम ! ' वत्थस्स णं पोग्गलोवचए साइए सपज्जवसिए) वस्त्र का जो पुद्गलोपचय है वह सादि सान्त है ' णो साइए अपज्जवसिए ' सादि अनन्त नहीं है ' णो अणाइए सपज्जवसिए ' अनादि सान्त नहीं है (णो अणाइए अपज्जवसिए) और अनादि अनन्त भी नहीं है। कहने का भाव यह है कि वस्त्र में जो पुद्गलोपचय है वह प्रारंभ होने के कारण तो सादि है और भविष्य में वह नष्ट हो जाने वाला है इसलिये सान्त है सादि अपर्यवसित वह इसलिये नहीं है कि प्रारंभ होने पर भी वह शाश्वत-ध्रुव-रूप में नहीं रहा है, अनादि सपर्यवसित उसे इस लिये नहीं कहा गया है कि वस्त्र में उस पुद्गलोपचय की शुरुआत हुई है अनादि अपर्यवसित वह इसलिये असान्य हुआ है कि वह प्रारंभसहित है और अन्तसहित है। अब गौतम प्रभु से पुनः पूछते हैं कि (जहा णं भंते ! वत्थस्स पोग्गलोवचए साइए सपज्जवसिए) हे भदन्त जिस प्रकार से आपने वस्त्र के पुद्गलोपचय को सादि और सान्त कहा है (णो

(गोयमा ! वत्थस्स णं पोग्गलोवचए साइए सपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! વસ્ત્રનાં પુદ્ગલોનો ઉપચય (વૃદ્ધિ) સાદિ સાન્ત હોય છે. (णो साइए अपज्जवसिए) તે સાદી અનંત હોતો નથી (णो अणाइए सपज्जवसिए) તે સાદિ અનત હોતો નથી, (णो अणाइए सपज्जवसिए) ને અનાદિ સાન્ત હોતો નથી, (णो अणाइए अपज्जवसिए) તે અનાદિ અનત પણ હોતો નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-વસ્ત્રનો પુદ્ગલોપચય પ્રારંભથી યુક્ત હોય છે, તેથી તેને સાદિ કહ્યો છે ભવિષ્યમાં તેનો નાશ થતો હોય છે, તેથી તેને સાન્ત કહ્યો છે. તેનો પ્રારભ થયા પછી તે શાશ્વત (નિત્ય) રૂપે રહેતો નથી તેથી તેને સાદિ અનત કહ્યો નથી. તે પુદ્ગલોપચયને અનાદિ સાન્ત એ કારણે કહ્યો નથી કે વસ્ત્રમાં તે પુદ્ગલોપચયનો પ્રારભ થયેલો છે. તેને અનાદિ અનત કહ્યો નથી કારણ કે તે પ્રારંભ સહિત અને અન્ત સહિત છે.

ગૌતમ સ્વામી હવે બીજો પ્રશ્ન પૂછે છે—(जहा ण भंते ! वत्थस्स पोग्गलोवचये साइए सपज्जवसिए) હે ભદન્ત ! જેમ વસ્ત્રના પુદ્ગલોનો ઉપચય આદિ

अपज्जवसिए ' नो सादिक'–अपर्यवसित 'णो अणाइए सपज्जवसिए ' नो अना दिकः सपर्यवसित, ' णो अणाइए अपज्जवसिए ' नो वा अनादिकः अपर्यव सितो भवति ' तहा णं जीवाणं कम्मोवचए पुच्छा ? ' तथा खलु जीवानां कर्मोप चय किं सादिक सपर्यवसित, नो सादिक अपर्यवसित, नो वा अनादिक सप र्यवसित न वा अनादिक अपर्यवसितो भवति ? इति पृच्छा प्रश्न । भगवानाह– ' गोयमा ! अत्थेगइयाणं जीवाणं कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए, ' हे गौतम !

साइए अपज्जवसिए) सादि अनन्त नहीं कहा है (णो अणाइए सपज्ज वसिए) अनादि सान्त नहीं कहा है और (णो अणाइए अपज्जवसिए) न अनादि अनन्त ही कहा है (तहा ण जीवाणं कम्मोवचए पुच्छा) उसी तरह से जीवों के जो कर्मोपचय–कर्मबंध होता है–उस विषय में भी मेरा ऐसा ही पूछना है कि जीवों का कर्मोपचय क्या सादि सान्त ही होता है ? सादि अपर्यवसित नहीं होता है ? अनादि सपर्यवसित नहीं होता है ? और अनादि अपर्यवसित नहीं होता क्या ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! वस्त्र के पुद्गलोपचय की अपेक्षा जीव के कर्मबंध में विशेषता है–जो इस प्रकार से है–(अत्थेगइयाणं जीवाणं कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) कित नेक जीव ऐसे हैं कि जिनका कर्मोपचय–कर्मबंध सादि और सान्त है, यद्यपि सिद्धान्त की दृष्टि से समस्त जीवों का कर्मोपचय अनादि कहा

સાન્ત હોય છે, (णो साइए अपज्जवसिए) સાદિ અનંત હોતો નથી, (णो अणाइए सपज्जवसिए) અનાદિ સાન્ત હોતો નથી અને (णो अणाइए अप ज्जवसिए) અનાદિ અનંત હોતો નથી, (तहाण जीवाणं कम्मोवचए पुच्छा) એજ પ્રમાણે જીવોના કર્મોપચય (કર્મબંધ) વિષે પણ હું એજ જાણવા માગુ છુ કે શું જીવોનો કર્મોપચય સાદિ સાન્ત હોય છે ? શું તે સાદિ અનંત હોતો નથી ? શું તે અનાદિ સાન્ત હોતો નથી ? શું તે અનાદિ અનંત હોતો નથી ?

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે–' गोयमा ! હે ગૌતમ ! વસ્ત્રનાં પુદ્ગલોપચય કરતાં જીવોના કર્મબંધમાં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા છે– (अत्थेगइयाणं जीवाणं कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) કેટલાક જીવો એવાં હોય છે કે તેમનો કર્મોપચય (કર્મબંધ) સાદિ અને સાન્ત હોય છે એ કે

गया है-क्यों कि कर्मबंध को सादि मानने में अनेक दूषण आते हैं उनमें से सब से जबर्दस्त दूषण एक तो यह आता है कि कर्मबंध यदि सादि माना जावेगा-तो इसके पहिले जीव को बिलकुल सिद्ध के समान ही मानना पडेगा फिर ऐसी स्थिति में कर्मबन्ध होगा भी कैसे क्योंकि कर्मबंधके कारणभूत मिथ्यात्व अविरति तो वहां है नहीं-फिर भी यदि कर्मबंध वहां होता है ऐसा कहा जावे तो सिद्धों के भी कर्म का बंध हो जाना चाहिये-परन्तु होता नहीं है-अतः सामान्यरूप से यही मान्यता है कि जीव के साथ कर्मों का बंध अनादिकाल का है, पर यहां जो उसे सादिरूप में प्रकट किया गया है वह किसी कर्मप्रकृति के बंध की अपेक्षा से ही किया गया है जैसे जिस जीव को पहिले के गुण-स्थानों में जिस कर्मप्रकृति का बंध नहीं होता है वह जीव यदि आगे के गुणस्थानों पर चढता है तो उसे उस प्रकृति का बंध हो जाता है इस अपेक्षा यह बंध सादि माना गया और जब वह जीव उस स्थान से नीचे उतर आता है तो उस प्रकृति का बंध उससे छूट जाता है अतः उसका अन्त हो जाता है इसलिये ऐसा कर्मबंध सादि और सान्त होता

સિદ્ધાન્તની દૃષ્ટિએ તો સમસ્ત જીવોના કર્મોપચયને (કર્મબંધને) અનાદિ કહ્યો છે, કારણ કે કર્મબંધને સાદિ (પ્રારંભ યુક્ત) માનવામાં અનેક બાધા રહેલ છે સૌથી મોટી બાધા તો એ નડે છે કે કર્મબંધને જો સાદિ (પ્રારંભ સહિત) માનવામા આવે તો એ કર્મબંધ થયા પહેલા જીવને ખિલકુલ સિદ્ધ સમાન માનવો પડશે અને જો એ વાત માની લેવામા આવે તો એ સ્થિતિમાં કર્મબંધ કેવી રીતે સંભવી શકે ?

કારણ કે કર્મબંધના કારણરૂપ મિથ્યાત્વ અને અવિરતિનો તો તેમનામાં અભાવ હોય છે છતા પણ 'ત્યાં કર્મબંધ થાય છે," એવું કહેવામાં આવે તો સિદ્ધોમા પણ કર્મબંધ સ્વીકારવો પડે, પણ એવું બનતુ નથી તેથી સામાન્ય રીતે એવી માન્યતા છે કે જીવોની સાથે કર્મોનો બંધ અનાદિકાળથી અસ્તિત્વ ધરાવે છે પરંતુ અહીં જે કર્મબંધને 'સાદિ' કહેવામા આવેલો છે તે કોઈ કર્મપ્રકૃતિના બંધની અપેક્ષાએ જ કહેલ છે જેમ કે જે જીવને આગલા ગુણસ્થાનોમા જે કર્મપ્રકૃતિનો બંધ હોતો નથી, તે જીવ જો પછીના ગુણસ્થાનો પર ચડે છે તો તેને તે પ્રકૃતિનો બંધ થઈ જાય છે, તે દૃષ્ટિએ તે બંધને સાદિ માનવામાં આવેલ છે. જ્યારે જીવ તે સ્થાનથી નીચે ઉતરી જાય છે ત્યારે તે પ્રકૃતિનો બંધ તેને છૂટી જાય છે, તેથી તેનો અન્ત આવી જાય છે, તે કારણે તે કર્મબંધ સાદિ અને સાન્ત હોય છે આ વાતને ધ્યાનમા રાખીને કેટલાક જીવોના કર્મબંધરૂપ પુદ્ગલોપચયને સાદિ સાન્ત

अस्ति एकेषां कतिपयानां जीवानां कर्मोपचय सादिकः सपर्यवसितो भवति । 'अत्थेगइयाणं अणाइए सपज्जवसिए' एकेषां कतिपयानां जीवानां तु कर्मोपचयः अनादिकः सपर्यवसितः सान्तोऽस्ति 'अत्थेगइयाणं अणाइए अपज्जवसिए' अस्ति एकेषां कतिपयानां जीवानां कर्मोपचय अनादिका अपर्यवसितः अनन्तः, किन्तु 'णो चेव णं जीवाणं कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए' नो चैव खलु-नैव कथमपि जीवानां कर्मोपचयः सादिकः अपर्यवसितः अनन्तो भवति । 'गौतमः पृच्छति-' केणट्ठेणं ?' हे भदन्त ! एवं

है इसी अपेक्षा को ध्यान में रखकर यहां कर्मबन्धरूप पुद्गलोपचय को किसी जीव की अपेक्षा से सादि सान्त कह दिया गया है ऐसा जानना चाहिये सूत्रकार इस विषय को स्वयं आगे स्पष्ट करनेवाले हैं-अतः विशेषरूप में इस पर कुछ नहीं लिखा जाता है-इसी कारण (अत्थेगइयाणं जीवाणं कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) ऐसा कहा है। (अत्थेगइयाणं जीवाणं अणाइए सपज्जवसिए) तथा कितनेक जीव ऐसे भी हैं कि जिनका कर्मबन्धरूप पुद्गलोपचय अनादि होकर भी सान्त होता है। ऐसे ये जीव अन्तरात्मा-सम्यग्दृष्टि होते हैं। (अत्थेगइयाणं अणाइए अपज्जवसिए) कितनेक जीव ऐसे भी हैं कि जिनका कर्मबन्धरूप कर्मोपचय अनादि अनन्त होता ऐसे जीव अभव्यश्रेणी के होते हैं। किन्तु (णो चेव ण जीवाणं कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए) ऐसे जीव कोई भी नहीं हैं कि जिनका कर्मोपचय सादि होकर भी अनन्त ही बना रहे क्यों कि ऐसी मान्यता में मुक्ति के अभाव का प्रसङ्ग प्राप्त होता है। अब गौतम इसी विषय को विशेषरूप से स्पष्ट समझने के लिये प्रभु

કહેલ છે આ વિષયનું સૂત્રકારે હવે પછી વધારે સ્પષ્ટીકરણ કરેલું છે, તેથી અહીં તેનું વધુ વિવેચન કર્યું નથી એ જ કારણે (अत्थेगइयाणं जीवाणं कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) કેટલાક જીવોને સાદિ સાન્ત કહ્યા છે

(अत्थेगइयाणं जीवाणं अणाइए सपज्जवसिए) કેટલાક જીવો એવાં હોય છે કે જેમનો કર્મબંધરૂપ પુદ્ગલોપચય અનાદિ હોવા છતાં સાન્ત (પ્રારંભ સહિત) હોય છે એવા જીવો (અન્તરાત્માઓ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે (अत्थेगइयाणं अणाइए अपज्जवसिए) કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જેમનો કર્મબંધ રૂપ પુદ્ગલોપચય અનાદિ અને અનંત હોય છે એવા જીવો અભવ્ય શ્રેણિના હોય છે પરંતુ (णो चेव णं जीवाणं कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए) કોઈ પણ જીવ એવા હોતા નથી કે જેમનો કર્મો[illegible]સાદિ અને અનંત હોય, કારણ કે આ પ્રકારની [illegible] સ્વીકા[illegible]ારને સ્વીકા

केनार्थेन केन कारणेन एवमुच्यते ? केषाञ्चित् जीवानां तथाविधवर्णितः त्रिविधः कर्मोपचयो भवति, न तु सादिकः सपर्यवसितः कर्मोपचयो भवति ? भगवानाह- 'गोयमा ! इरियावहियबंधयस्स कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए' हे गौतम ! ऐर्यापथिकबन्धकस्य, ऐर्यापथिकं केवलयोगप्रत्ययं कर्म, तद्बन्धकस्य, उपशान्तमोहस्य क्षीणमोहस्य सयोगिकेवलिनश्च कर्मोपचयः सादिकः सपर्यवसितः सान्तो भवति, ऐर्यापथिकर्मणो हि जीवस्य अबद्धपूर्वस्य बन्धनात् कर्मोपचयस्य

से पूछते हैं कि-(से केणट्ठेणं) हे भदन्त ! आप ऐसा किस आधार को लेकर कहते हैं कि किन्हीं जीवों का कर्मोपचय सादि सान्त है, किन्हीं जीवों का कर्मोपचय अनादि सान्त है और किन्हीं जीवों का कर्मोपचय अनादि अनन्त है-पर सादि अनन्त कर्मोपचय किसी भी जीव का नहीं है ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि-(गोयमा) हे गौतम ! (ईरियावहियबंधयस्स कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) जो कर्म केवल योग के ही निमित्त से आता है-कषाय के निमित्त से नहीं- वह ऐर्यापथिक है इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करनेवाला जो जीव है-जैसे ग्यारहवें ११ बारहवें १२ और तेरहवें गुणस्थानवर्ती जीव उसके जो कर्मोपचय होता है वह सादिक और सपर्यवसित होता है। इसमें सादिता इसलिये कही गई है कि यह कर्म जीव को नीचेके गुणस्थानों में रहने पर नहीं बंधता है-क्यों कि वहां पर कषाय का सद्भाव

રવો પડશે હવે આ વિષયના વધારે સ્પષ્ટીકરણને માટે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—

(से केणट्ठेणं ?) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છે કે કેટલાક જીવોનો કર્મોપચય સાદિ સાન્ત હોય છે, કેટલાક જીવોનો કર્મોપચય અનાદિ સાન્ત હોય છે અને કેટલાક જીવોનો કર્મોપચય અનાદિ અનંત હોય છે, પણ કોઈ પણ જીવનો કર્મોપચય સાદિ અનંત હોતો નથી ?

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (ईरियावहियबंधयस्स कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) જે કર્મબંધ યોગને કારણે જ થાય છે, કષાયને કારણે થતો નથી, એવાં કર્મબંધને "ઐર્યાપથિક બંધ" કહે છે. એ પ્રકારના ઐર્યાપથિક કર્મનો બંધ કરનાર જીવનો કર્મોપચય સાદિ અને સાન્ત હોય છે જેમકે—અગિયાર, બાર અને તેરમા ગુણસ્થાને રહેલો જીવ આ પ્રકારનો હોય છે, એટલે કે તે જીવનો કર્મોપચય સાદિ અને સાન્ત હોય છે તેને સાદિ કહેવાનુ કારણ એ છે કે જીવ આ કર્મબંધ નીચેના ગુણસ્થાનોમા રહે ત્યારે બાંધતો નથી, કારણ કે નીચેના

अस्ति एकेषां कतिपयानां जीवानां कर्मोपचयः सादिकः सपर्यवसितो भवति । 'अत्थेगइयाणं अणाइए सपज्जवसिए' एकेषां कतिपयानां जीवानां तु कर्मोपचयः अनादिकः सपर्यवसित सान्तोऽस्ति 'अत्थेगइयाणं अणाइए अपज्जवसिए' अस्ति एकेषां कतिपयानां जीवानां कर्मोपचय अनादिकः अपर्यवसितः अनन्तः, किन्तु 'णो चेव णं जीवाणं कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए' नो चैव खलु-नैव कथमपि जीवानां कर्मोपचयः सादिकः अपर्यवसित अनन्तो भवति । 'गौतमः पृच्छति-' केणट्ठेणं ?' हे भदन्त ! तत्

है इसी अपेक्षा को ध्यान में रखकर यहा कर्मबन्धरूप पुद्गलोपचय को किसी जीव की अपेक्षा से सादि सान्त कह दिया गया है ऐसा जानना चाहिये सूत्रकार इस विषय को स्वयं आगे स्पष्ट करनेवाले हैं-अतः विशेषरूप में इस पर कुछ नहीं लिखा जाता है-इसी कारण (अत्थेगइयाण जीवाणं कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) ऐसा कहा है। (अत्थेगइयाण जीवाण अणाइए सपज्जवसिए) तथा कितनेक जीव ऐसे भी हैं कि जिनका कर्मबन्धरूप पुद्गलोपचय अनादि होकर भी सान्त होता है। ऐसे वे जीव अन्तरात्मा-सम्यग्दृष्टि होते हैं। (अत्थेगइयाणं अणाइए अपज्जवसिए) कितनेक जीव ऐसे भी हैं कि जिनका कर्मबन्धरूप कर्मोपचय अनादि अनन्त होता ऐसे जीव अभव्यश्रेणी के होते हैं। किन्तु (णो चेव ण जीवाणं कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए) ऐसे जीव कोई भी नहीं है कि जिनका कर्मोपचय सादि होकर भी अनन्त ही बना रहे क्यों कि ऐसी मान्यता में मुक्ति के अभाव का प्रसङ्ग प्राप्त होता है। अब गौतम इसी विषय को विशेषरूप से स्पष्ट समझने के लिये प्रभु

કહેલ છે આ વિષયનું સૂત્રકારે પછેલા વધારે સ્પષ્ટીકરણ કરેલું છે તેથી અહીં તેનું વધુ વિવેચન કર્યું નથી એ જ કારણે (अत्थेगइयाणं जीवाणं कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) કેટલાક જીવોને સાદિ સાન્ત કહ્યા છે

(अत्थेगइयाणं जीवाणं अणाईए सपज्जवसिए) કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જેમનો કર્મબંધરૂપ પુદ્ગલોપચય અનાદિ હોવા છતાં સાન્ત (પ્રારંભ સહિત) હોય છે એવા જીવો (અન્તરાત્માઓ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે (अत्थेगइयाणं अणाइए अपज्जवसिए) કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જેમનો કર્મબંધ રૂપ પુદ્ગલોપચય અનાદિ અને અનંત હોય છે એવાં જીવો અભવ્ય શ્રેણિના હોય છે પરંતુ (णो चेव णं जीवाणं कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए) કોઈ પણ જીવ એવા હોતા નથી કે જેમનો કર્મોપચય સાદિ અને અનંત હોય, કારણ કે આ પ્રકારની માન્યતાના સ્વીકારથી મુક્તિના અભાવને સ્વીકા

केनार्थेन केन कारणेन एवमुच्यते ? केषाञ्चित् जीवानां तथाविधवर्णितः त्रिविधः कर्मोपचयो भवति, न तु सादिकः सपर्यवसितः कर्मोपचयो भवति ? भगवानाह— 'गोयमा ! इरियावहियबंधयस्स कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए' हे गौतम ! ऐर्यापथिकबन्धकस्य, ऐर्यापथिकं केवलयोगप्रत्ययं कर्म, तद्बन्धकस्य, उपशान्तमोहस्य क्षीणमोहस्य सयोगिकेवलिनश्च कर्मोपचयः सादिकः सपर्यवसितः सान्तो भवति, ऐर्यापथिकर्मणो हि जीवस्य अबद्धपूर्वस्य बन्धनात् कर्मोपचयस्य

से पूछते हैं कि—(से केणट्ठेणं) हे भदन्त ! आप ऐसा किस आधार को लेकर कहते हैं कि किन्हीं जीवों का कर्मोपचय सादि सान्त है, किन्हीं जीवों का कर्मोपचय अनादि सान्त है और किन्हीं जीवों का कर्मोपचय अनादि अनन्त है—पर सादि अनन्त कर्मोपचय किसी भी जीव का नहीं है ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि—(गोयमा) हे गौतम ! (ईरियावहियबंधयस्स कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) जो कर्म केवल योग के ही निमित्त से आता है—कषाय के निमित्त से नहीं—वह ऐर्यापथिक है इस ऐर्यापथिक कर्म का बंध करनेवाला जो जीव है—जैसे ग्यारहवें ११ बारहवें १२ और तेरहवें गुणस्थानवर्ती जीव उसके जो कर्मोपचय होता है वह सादिक और सपर्यवसित होता है। इसमें सादिता इसलिये कही गई है कि यह कर्म जीव को नीचेके गुणस्थानों में रहने पर नहीं बंधता है—क्यों कि वहां पर कषाय का सद्भाव

રવો પડશે હવે આ વિષયના વધારે સ્પષ્ટીકરણને માટે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—

(से केणट्ठेणं ?) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કેટલાક જીવોનો કર્મોપચય સાદિ સાન્ત હોય છે, કેટલાક જીવોનો કર્મોપચય અનાદિ સાન્ત હોય છે અને કેટલાક જીવોનો કર્મોપચય અનાદિ અનત હોય છે, પણ કોઈ પણ જીવનો કર્મોપચય સાદિ અનત હોતો નથી ?

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે—(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (ईरियावहियबंधयस्स कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) જે કર્મબંધ યોગને કારણે જ થાય છે, કષાયને કારણે થતો નથી, એવાં કર્મબંધને "ઐર્યાપથિક બંધ" કહે છે. એ પ્રકારના ઐર્યાપથિક કર્મનો બધ કરનાર જીવનો કર્મોપચય સાદિ અને સાન્ત હોય છે જેમકે—અગિયાર, બાર અને તેરમા ગુણસ્થાને રહેલો જીવ આ પ્રકારનો હોય છે, એટલે કે તે જીવનો કર્મોપચય સાદિ અને સાન્ત હોય છે તેને સાદિ કહેવાનુ કારણ એ છે કે જીવ આ કર્મબંધ નીચેના ગુણસ્થાનોમા રહે ત્યારે બાંધતો નથી, કારણે કે નીચેના

अस्ति एकेषां कतिपयानां जीवानां कर्मोपचयः सादिकः सपर्यवसितो भवति। 'अत्थेगइयाणं अणाइए सपज्जवसिए' एकेषां कतिपयानां जीवानां तु कर्मोपचयः अनादिकः सपर्यवसितः सान्तोऽस्ति 'अत्थेगइयाणं अणाइए अपज्जवसिए' अस्ति एकेषां कतिपयानां जीवानां कर्मोपचयः अनादिकः अपर्यवसितः अनन्त, किन्तु 'णो चेव णं जीवाणं कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए' नो चैव खलु-नैव कथमपि जीवानां कर्मोपचयः सादिकः अपर्यवसितः अनन्तो भवति। 'गौतमः पृच्छति-' केणट्ठेणं ?' हे भदन्त! तत्

है इसी अपेक्षा को ध्यान में रखकर यहां कर्मबन्धरूप पुद्गलोपचय को किसी जीव की अपेक्षा से सादि सान्त कह दिया गया है ऐसा जानना चाहिये सूत्रकार इस विषय को स्वयं आगे स्पष्ट करनेवाले हैं-अतः विशेषरूप में इस पर कुछ नहीं लिखा जाता है-इसी कारण (अत्थेगइयाणं जीवाणं कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) ऐसा कहा है। (अत्थेगइयाण जीवाण अणाइए सपज्जवसिए) तथा कितनेक जीव ऐसे भी हैं कि जिनका कर्मबन्धरूप पुद्गलोपचय अनादि होकर भी सान्त होता है। ऐसे वे जीव अन्तरात्मा-सम्यग्दृष्टि होते हैं। (अत्थेगइयाणं अणाइए अपज्जवसिए) कितनेक जीव ऐसे भी हैं कि जिनका कर्मबन्धरूप कर्मोपचय अनादि अनन्त होता ऐसे जीव अभव्यश्रेणी के होते हैं। किन्तु (णो चेव णं जीवाणं कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए) ऐसे जीव कोई भी नहीं हैं कि जिनका कर्मोपचय सादि होकर भी अनन्त ही बना रहे क्यों कि ऐसी मान्यता में मुक्ति के अभाव का प्रसङ्ग प्राप्त होता है। अब गौतम इसी विषय को विशेषरूप से स्पष्ट समझने के लिये प्रभु

કહેલ છે આ વિષયનું સૂત્રકારે પહેલા વધારે સ્પષ્ટીકરણ કરેલું છે તેથી અહીં તેનું વધુ વિવેચન કર્યું નથી. એ જ કારણે (अत्थगइयाणं जीवाणं कम्मोवचए साइए सपज्जवसिए) કેટલાક જીવોને સાદિ સાન્ત કહ્યા છે

(अत्थगइयाणं जीवाणं अणाइए सपज्जवसिए) કેટલાક જીવો એવાં હોય છે કે જેમનો કર્મબંધરૂપ પુદ્ગલોપચય અનાદિ હોવા છતાં સાન્ત (પ્રારંભ સહિત) હોય છે એવાં જીવો (અન્તરાત્માઓ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે (अत्थेगइयाणं अणाइए अपज्जवसिए) કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જેમનો કર્મબંધ રૂપ પુદ્ગલોપચય અનાદિ અને અનંત હોય છે એવાં જીવો અભવ્ય શ્રેણિના હોય છે પરંતુ (णो चेव णं जीवाणं कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए) કોઇ પણ જીવ એવા હોતા નથી કે જેમનો કર્મોપચય સાદિ અને અનંત હોય, કારણ કે આ પ્રકારની માન્યતાના સ્વીકારથી મુક્તિના અભાવને સ્વીકા

याम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति १। इति त्रयो भङ्गा ३। इति शर्कराप्रभां प्रधानीकृत्य जायमाना भङ्गा जातास्त्रिंशत् ३०। १२-९-६-३=३०। पूर्वोक्त पञ्चचत्वारिंशद्भङ्ग० संमेलने जाताः सर्वे भङ्गाः पञ्चसप्ततिः॥७५॥

अथ वालुकाप्रभां प्रधानीकृत्याष्टादशभङ्गानाह-तत्र वालुकाप्रभा-पङ्कप्रभेति पृथिवीद्वयमाश्रित्य नव भङ्गानाह-एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां, द्वौ धूमप्रभायां भवतः १। एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां, द्वौ तमःप्रभायां भवतः२। एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः ३। तथा-एको वालुकाप्रभायाम्, द्वौ पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां भवति १।

तमः प्रभा में, और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है-ये तीन भंग हैं। इस प्रकार शर्कराप्रभा को प्रधान करके १२, ९, ६, ३= ३० भंग हो जाते हैं। इन ३० भंगों को पूर्वोक्त ४५ भंगों के साथ जोड़ने पर ७५ भंग हो जाते हैं

अथ वालुकाप्रभा को प्रधान करके जो १८ भंग होते हैं-वे इस प्रकार से हैं-इनमें वालुकाप्रभा और पंकप्रभा इन दो पृथिवियों को आश्रित करके ९ भंग होते हैं-अथवा-एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में और दो नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा-एक नारक वालुकाप्रभा में एक नारक पंकप्रभा में, और दो नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा-एक वालुकाप्रभा में एक पङ्कप्रभा में और दो नारक अधः सप्तमी से उत्पन्न हो जाते हैं, ३, तथा एक नारक वालुकाप्रभा में दो पंकप्रभा में और एक नारक

અને એક તમસ્તમપ્રભા નામની સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૧૨+૯+૬+૩=૩૦ વિકલ્પો થાય છે પૂર્વોક્ત ૪૫ ભંગોમાં આ ૩૦ ભંગોને ઉમેરવાથી ૭૫ ભંગો (વિકલ્પો) નુ કથન અહીં પૂરૂ થાય છે.

હવે વાલુકાપ્રભાની પ્રધાનતાની અપેક્ષાએ જે ૧૮ વિકલ્પો થાય છે તે પ્રકટ કરવામાં આવે છે-પહેલાં તો વાલુકાપ્રભા અને પંકપ્રભા સાથે પછીની ત્રણ પૃથ્વીઓના યોગથી જે નવ વિકલ્પો બને છે તે પ્રકટ કરવામાં આવે છે. (૧) અથવા એક વાલુકાપ્રભામાં, એક પંકપ્રભામાં અને બે ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૨) અથવા એક વાલુકાપ્રભામા, એક પંકપ્રભામા અને બે તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક વાલુકાપ્રભામાં, એક પંકપ્રભામાં અને બે નારકો સાતમી તમસ્તમપ્રભા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, બે પંકપ્રભામા અને એક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય

रहता है अतः अबद्ध पूर्व होने के कारण इस कर्म का बंध होने से यह कर्मबंध सादि माना गया है और अयोगी अवस्था होने पर अर्थात् चौदहवें गुणस्थान में चल जाने पर अथवा श्रेणि से पतित होने पर उसका बंध छूट जाता है, इसलिये यह सान्त माना जाता है तात्पर्य कहने का यह है कि कर्मबंध का जब विचार किया गया है तो वहां पर (जोगा पयडिपएसा ठिई अणुभागा कसायओ होंति) ऐसा कहा गया है अर्थात् प्रकृति बंध और प्रदेशबंध ये दो बंध योग से होते हैं और स्थितिबंध तथा अनुभाग बंध ये दो बंध कषाय से होते हैं-इसतरह कर्मबंध के दो मुख्यकारण हैं-एक योग और दूसरा कषाय जो कर्मबंध केवल गमनागमनादिक क्रियाओं के निमित्त से ही होता है वह ऐर्यापथिक कर्म कहलाता है इस कर्म को बांधने वाला जीव ऐर्यापथिक बंधक कहा गया है-दसवें गुणस्थानतक ही कषाय का सद्भाव कहा गया है इसके ऊपर के गुणस्थानों में कषाय तो होती नहीं है केवल योग ही रहता है-ग्यारहवें गुणस्थान में कषाय बिलकुल उपशान्त रहती है अत वह नहीं के बराबर यहां है यहां जो कर्मप्रकृति का बंध होगा इसी तरह बारहवें गुणस्थान में भी कषायों की क्षीणता हो जाने

ગુણસ્થાનોમાં કષાયનો સદ્‌ભાવ રહે છે તેથી અબદ્ધ પૂર્વ (પૂર્વે નહીં બંધાયેલો) હોવાને કારણે આ કર્મબંધને સાદિ (પ્રારંભ યુક્ત) કહ્યો છે અયોગી અવસ્થામાં એટલે કે ચૌદમાં ગુણસ્થાને ચડી જવાથી અથવા શ્રેણિથી નીચે ઉતરતા તેનો બંધ છૂટી જાય છે તે કારણે તેને સાન્ત (અન્ત સહિત) માનેલો છે

કર્મબંધનો જ્યારે વિચાર કરવામા આવે ત્યારે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે (जोगा पयडिपएसा ठिई अणुभागा कसायओ होंति) પ્રકૃતિબંધ અને પ્રદેશબંધ એ બન્ને બંધ યોગથી થાય છે, અને સ્થિતિબંધ તથા અનુભાગબંધ કષાયથી થાય છે આ રીતે કર્મબંધનાં મુખ્ય બે કારણ છે— (૧) યોગ અને (૨) કષાય

જે કર્મબંધ ગમનાગમન આદિ ક્રિયાઓને કારણે થાય છે તે કર્મબંધને ઐર્યાપથિક કર્મબંધ કહે છે અને એવા કર્મને બાંધનાર જીવને ઐર્યાપથિક બંધક કહ્યો છે દસમા ગુણસ્થાન સુધી જ કષાયનો સદ્‌ભાવ કહ્યો છે ત્યાર પછીનાં ગુણસ્થાનોમાં કષાયનો અભાવ હોય છે પણ યોગનો સદ્‌ભાવ હોય છે અગિયારમાં ગુણસ્થાનમા કષાય બિલકુલ ઉપશાન્ત રહે છે તેથી ત્યાં તે નહીં જેવી જ હોય છે ત્યાં જે કર્મપ્રકૃતિનો બંધ થશે તે અપૂર્વ હશે. બીજ

सादित्वम् अयोग्यवस्थायां, श्रेणिपतिपाते वा अवन्धनात् सपर्यवसितत्वं सान्तत्वं च बोध्यम् 'भवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए सपज्जवसिए' भवसिद्धिकस्य भवे भवेषु वा सिद्धिर्यस्य तस्य भव्यस्य जीवस्य कर्मोपचयः अनादिकः सपर्यव-

के कारण जो कर्मबंध होगा वह भी अपूर्व ही होगा-और योग निमित्तक ही होगा, शरीरजन्य या वाणीजन्य ही होगा। इस निमित्त को लेकर इस कर्मबंध में सादिता प्रकट की गई है और जब वही आत्मा तेरहवें से चौदहवें गुणस्थान पर आरूढ हो जावेगा-या ग्यारहवें से वह जीव पतित हो जावेगा-तो ऐसी स्थिति में उस बंध किये हुए कर्म का अंत हो जावेगा अतः इसमें सपर्यवसितता आ जावेगी इसी कारण यहां पर "कितनेक जीवों का कर्मबंध सादि सान्त होता है" ऐसा कहा गया है (भवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए सपज्जवसिए) एक भव में अथवा अनेक भवों में जिस जीव को सिद्धि की प्राप्ति होगी वह जीव भवसिद्धिक है ऐसे भवसिद्धिक-भव्य-जीव के जो कर्मोपचय है वह अनादि होता हुआ भी सान्त होता है-इसका कारण यह है कि जबतक उसकी आत्मा में सम्यग्दर्शन गुण प्रकट नहीं हुआ है तबतक कर्मबंध अनादि है और इसके होते ही चारित्र की प्राप्ति हो जाने पर इसका नाशकर वह मुक्ति में चला जाता है अतः उस जीव का कर्म-

પ્રમાણે બારમાં ગુણસ્થાનમાં પણ કષાયોની ક્ષીણતા થઈ જવાને કારણે જે કર્મબંધ થશે તે પણ અપૂર્વ જ હશે અને યોગનિમિત્તક જ હશે એટલે કે શરીરજન્ય કે વાણીજન્ય જ હશે આ કારણે આ કર્મબંધમા સાદિતા (પ્રારંભ યુક્તતા) બતાવી છે અને જ્યારે એ જ આત્મા તેરમા ગુણસ્થાનેથી ચૌદમાં ગુણસ્થાને ચડી જશે, અથવા અગિયારમાં ગુણસ્થાનેથી નીચેની શ્રેણિના ગુણ-સ્થાને ઉતરી જશે, ત્યારે તે બાંધેલા કર્મનો અંત આવી જશે તે કારણે તેમા સપર્યવસિતતા (સાન્તતા-અન્ત યુક્તતા) બતાવી છે. તે કારણે એવુ કહ્યુ છે કે "કેટલાક જીવોનો કર્મબંધ સાદિ અને સાન્ત હોય છે."

(भवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए सपज्जवसिए) જે જીવને એક ભવમાં અથવા અનેક ભવમા સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થવાની હોય એવા જીવને 'ભવસિદ્ધિક' કહે છે ભવસિદ્ધિક-ભવ્ય-જીવનો જે કર્મોપચય હોય છે તે અનાદિ હોવા છતા પણ સાન્ત (અન્ત સહિત) હોય છે. તેનુ કારણ એ છે કે જ્યા સુધી તેના આત્મામા સમ્યગ્દર્શન ગુણ પ્રકટ થયો નથી ત્યા સુધી કર્મબંધ અનાદિ છે, પણ સમ્યગ્દર્શન પ્રકટ થતા જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થઇ જવાથી તેનો (તે કર્મનો)

सित सान्तो भवति, 'अभवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए अपज्जवसिए' अभवसिद्धिकस्य न विद्यते भवे भवेषु वा सिद्धिर्यस्य तस्य अभव्यस्य जीवस्य कर्मोपचय अनादिकः अपर्यवसित अनन्तो भवति, 'से तेणट्ठेण गोयमा! एवं वुच्चइ-अत्थेगइयाण जीवाण कम्मोवचए साइए० णो चेव ण जीवाण कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए' हे गौतम! तत् तेनार्थेन एवम् उक्तरीत्या उच्यते-यत्-अस्ति एकेषां जीवानां कर्मोपचयः सादिकः, सपर्यवसितः-सान्त, केषाञ्चित् अनादिकः सपर्यवसित सान्तः, केषाञ्चित् अनादिकः अपर्यवसित कर्मोपचयः किन्तु नो चैव खलु जीवानां कर्मोपचय सादिकः अपर्यवसित अनन्तः सम्भवति। गौतम पृच्छति-'वत्थ ण भंते! किं साइए सपज्जवसिए, चउभंगो?' हे

बंध अनादि होने पर भी सान्त प्रकट किया गया है। 'अभवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए अपज्जवसिए) तथा जो अभवसिद्धिक जीव है-किसी भी भव में जिसे मुक्ति प्राप्त नहीं होती है ऐसे अभव्य जीव का जो कर्मोपचय है वह अनादि होकर भी अनन्त होता है। (से तेणट्ठेण गोयमा! एवं वुच्चइ, अत्थेगइयाणं जीवाणं कम्मोवचए साइए०, णो चेव णं जीवाणं कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए) इसी कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि कितनेक जीवो का कर्मोपचय सादि सान्त होता है इत्यादि परन्तु किसी भी जीव का यह कर्मोपचय सादि और अपर्यवसित नहीं होता है।

अब गौतम स्वामी प्रभु से पुनः ऐसा पूछते हैं कि (वत्थेणं भंते! किं साइए सपज्जवसिए, चउभंगो) हे भदन्त! वस्त्र क्या सादि होकर

નાશ કરીને તે મોક્ષે જાય છે, તે કારણે તે જીવનો કર્મબંધ અનાદિ હોવા છતાં પણ સાન્ત (અન્ત સહિત) કહ્યો છે (अभवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए अपज्जवसिए) જે જીવને કોઈ પણ ભવમાં મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી એવાં અભવ્ય જીવનો કર્મબંધ (કર્મોપચય) અનાદિ હોવા છતાં અનંત કહ્યો છે (से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ अत्थेगइयाणं जीवाणं कम्मोवचए साइए णो चेव णं कम्मोवचए साइए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ! તે કારણે મે એવું કહ્યું છે કે કેટલાક જીવોનો કર્મોપચય સાદિ સાન્ત હોય છે કેટલાકનો અનાદિ સાન્ત હોય છે અને કેટલાકનો અનાદિ અનંત હોય છે, પરંતુ કોઈ પણ જીવનો કર્મોપચય સાદિ અને અનંત હોતો નથી.

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (वत्थे णं भंते! किं साइए सपज्जवसिए, चउभंगो) હે ભદન્ત! શું વસ્ત્ર સાદિ સાન્ત હોય છે?

सादित्वम् अयोग्यवस्थायां, श्रेणिपतिपाते वा अबन्धनात् सपर्यवसितत्वं सान्तत्वं च बोध्यम् 'भवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए सपज्जवसिए' भवसिद्धिकस्य भवे भवेषु वा सिद्धिर्यस्य तस्य भव्यस्य जीवस्य कर्मोपचयः अनादिकः सपर्यव-

के कारण जो कर्मबंध होगा वह भी अपूर्व ही होगा-और योग निमित्तक ही होगा, शरीरजन्य या वाणीजन्य ही होगा। इस निमित्त को लेकर इस कर्मबंध में सादिता प्रकट की गई है और जब वही आत्मा तेरहवें मे चौदहवें गुणस्थान पर आरूढ हो जावेगा-या ग्यारहवें से वह जीव पतित हो जावेगा-तो ऐसी स्थिति में उस बंध किये हुए कर्म का अंत हो जावेगा अतः इसमें सपर्यवसितता आ जावेगी इसी कारण यहां पर "कितनेक जीवों का कर्मबंध सादि सान्त होता है" ऐसा कहा गया है (भवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए सपज्जवसिए) एक भव में अथवा अनेक भवों में जिस जीव को सिद्धि की प्राप्ति होगी वह जीव भवसिद्धिक है ऐसे भवसिद्धिक-भव्य-जीव के जो कर्मोपचय है वह अनादि होता हुआ भी सान्त होता है-इसका कारण यह है कि जबतक उसकी आत्मा में सम्यग्दर्शन गुण प्रकट नहीं हुआ है तबतक कर्मबंध अनादि है और इसके होते ही चारित्र की प्राप्ति हो जाने पर इसका नाशकर वह मुक्ति में चला जाता है अतः उस जीव का कर्म-

પ્રમાણે બારમાં ગુણસ્થાનમા પણ કષાયોની ક્ષીણતા થઈ જવાને કારણે જે કર્મબંધ થશે તે પણ અપૂર્વ જ હશે અને યોગનિમિત્તક જ હશે એટલે કે શરીરજન્ય કે વાણીજન્ય જ હશે. આ કારણે આ કર્મબંધમા સાદિતા (પ્રારંભ યુક્તતા) બતાવી છે અને જ્યારે એ જ આત્મા તેરમા ગુણસ્થાનેથી ચૌદમાં ગુણસ્થાને ચડી જશે, અથવા અગિયારમાં ગુણસ્થાનેથી નીચેની શ્રેણિના ગુણ-સ્થાને ઉતરી જશે, ત્યારે તે બાંધેલા કર્મનો અંત આવી જશે તે કારણે તેમા સપર્યવસિતતા (સાન્તતા-અન્ત યુક્તતા) બતાવી છે. તે કારણે એવુ કહ્યુ છે કે "કેટલાક જીવોનો કર્મબંધ સાદિ અને સાન્ત હોય છે."

(भवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणाइए सपज्जवसिए) જે જીવને એક ભવમાં અથવા અનેક ભવમા સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થવાની હોય એવા જીવને 'ભવસિદ્ધિક' કહે છે ભવસિદ્ધિક-ભવ્ય-જીવનો જે કર્મોપચય હોય છે તે અનાદિ હોવા છતા પણ સાન્ત (અન્ત સહિત) હોય છે. તેનુ કારણ એ છે કે જ્યા સુધી તેના આત્મામા સમ્યગ્દર્શન ગુણ પ્રકટ થયો નથી ત્યા સુધી કર્મબંધ અનાદિ છે, પણ સમ્યગ્દર્શન પ્રકટ થતાં જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થઈ જવાથી તેનો (તે કર્મનો)

अनादिकम् सपर्यवसितं सान्तम्, 'णो अणाइए अपज्जवसिए' ना अनादिकम् अपर्यवसितम् अनन्तम्, 'तहा णं जीवा णं किं साइया सपज्जवसिया, चउभंग पुच्छा ?' तथा खलु जीवाः किम् सादिकाः सपर्यवसिताः सान्ताः ? चतुर्भङ्गगो सादिकाः अपर्यवसिताः अनन्ताः ? नो वा अनादिकाः सपर्यवसिताः सान्ताः ? न वा अनादिकाः अपर्यवसिताः अनन्ताः भवन्ति किम् ? इति पृच्छा प्रश्नः ? भगवानाह–'गोयमा ! अत्थेगइया साइया सपज्जवसिया, चत्तारि वि भाणियव्वा' हे गौतम ! सन्ति खलु–एकके कतिपय जीवाः सादिकाः सपर्यवसिताः सान्ताः भवन्ति, चत्वारोऽपि भणितव्याः तथा च कतिपय जीवाः सादिकाः अपर्यवसिताः अनन्ताः, कतिपये च अनादिकाः सपर्यवसिताः सान्ताः, कतिपये तु अनादिकाः

ज्जवसिए) अनादि सान्त नहीं कहा (णो अणाइए अपज्जवसिए) और न अनादि अनन्त ही कहा है (तहा णं जीवाणं किं साइया सपज्जवसिया चउभंगो पुच्छा) तो क्या इसी तरह से जीव भी केवल सादि सान्त ही हैं ? वे सादि अनन्त नहीं हैं ? अनादि सान्त नहीं हैं ? अनादि अनन्त नहीं हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने उनसे कहा (गोयमा) हे गौतम ! जीवों के विषय में ऐसी बात नहीं है–क्यों कि (अत्थेगइया साइया सपज्जवसिया) कितनेक जीव ऐसे भी हैं जो सादि सान्त हैं (चत्तारि वि भाणियव्वा) कितनेक जीव ऐसे हैं जो सादि अपर्यवसित–अनन्त हैं। कितनेक जीव ऐसे भी हैं जो अनादि सान्त हैं और कितनेक जीव ऐसे हैं जो अनादि अनन्त हैं। इस प्रकार से जीव के विषय में प्रभु का प्रतिपादन सुनकर गौतम ने ऐसे कथन का

અપજ્જવસિએ) અનાદિ અનંત કહ્યું નથી, (તહા ણં જીવાણં કિં સાઇયા સપજ્જવસિયા ચઉભંગો પુચ્છા) એજ પ્રમાણે શું જીવો પણ માત્ર સાદિ સાન્ત જ છે ? શું તેઓ સાદિ અનંત નથી ? શું તેઓ અનાદિ સાન્ત નથી ? શું તેઓ અનાદિ અનંત નથી ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુએ કહ્યું–(ગોયમા !) જીવોના વિષયમાં એવી વાત નથી (અત્થેગઇયા સાઇયા સપજ્જવસિયા) કેટલાક જીવો એવાં હોય છે કે સાદિ સાન્ત હોય છે (ચત્તારિ વિ ભાણિયવ્વા) કેટલાક જીવો એવાં હોય છે કે સાદિ અનંત હોય છે કેટલાક જીવ એવાં પણ હોય [illegible] અને કેટલાક જીવો એવાં હોય છે કે [illegible]

भदन्त ! वस्त्रं खलु किम् सादिकम्–सपर्यवसितम् सान्तम् ? १, चतुर्भङ्गम् ?–चत्वारो भङ्गा भवन्ति किम् ? सादिकम् अपर्यवसितम्–अनन्तम् २ अनादिकम्–सपर्यवसितम् सान्तम् ३ ? अनादिकम्–अपर्यवसितमनन्तं ४ ? भवति किम् ? भगवान् आह–' गोयमा ! वत्थे साइए सपज्जवसिए. ' हे गौतम ! वस्त्रं सादिकं–सपर्यवसितम् सान्तं भवति ' अवसेसा तिन्नि वि पडिसेहेयव्वा ' अवशेषाः सादिसान्तभिन्नास्त्रयोऽपि भङ्गाः प्रतिषेधयितव्याः न वाच्या इत्यर्थः । तथा च वस्त्रं नो सादिकम् अनन्तम्, नो वा अनादिकम्–सान्तम्, नापि अनादिकम्–अनन्तम्–इति भावः । गौतमः पुनः पृच्छति–' जहा ण भंते ! वत्थे साइए सपज्जवसिए ' हे भदन्त ! यथा खलु वस्त्रं सादिकं सपर्यवसितम् सान्तम्, नो साइए अपज्जवसिए ' नो सादिकम् अनन्तम्, ' णो अणाइए सपज्जवसिए ' नो

भी सान्त है ? या सादि होकर भी अनन्त है ? या अनादि सान्त है ? या अनादि अनन्त है ? इस प्रकार से वस्त्र के विषय में गौतम ने ये चार भंग प्रभु से पूछे–इसके उत्तर में प्रभु ने उनसे कहा (गोयमा ! वत्थे साइए सपज्जवसिए) हे गौतम ! वस्त्र सादि सान्त है। (अवसेसा तिन्नि वि पडिसेहेयव्वा) सादि अनन्त वह नहीं है, अनादि सान्त वह नहीं है और न वह अनादि अनन्त ही है–इस प्रकार से अवशेष तीन भङ्गों का यहां प्रभु ने प्रतिषेध किया अथ इसी दृष्टान्त से गौतमस्वामी प्रभु से यह पूछते हैं कि–(जहा णं भंते ! वत्थे साइए सपज्जवसिए) हे भदन्त ! जिस प्रकार से आपने वस्त्र को सान्त कहा है (नो साइए अपज्जवसिए) सादि अनन्त नहीं कहा है, (णो अणाइए सप-

કે સાદિ અનંત હોય છે ? કે અનાદિ સાન્ત હોય છે ? કે અનાદિ અનંત હોય છે ? વસ્ત્રના વિષે આ પ્રકારના ચાર ભંગો (વિકલ્પો) ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને પૂછયા

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે–(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (वत्थे साइए सपज्जवसिए) વસ્ત્ર સાદિ સાન્ત હોય છે, (अवसेसा तिन्नि वि पडिसेहेयव्वा) તે સાદિ અનંત હોતું નથી, અનાદિ સાન્ત હોતું નથી અને અનાદિ અનંત પણ હોતું નથી આ રીતે બાકીના ત્રણ વિકલ્પોનો નકારાત્મક જવાબ આપ્યો છે હવે એ જ દૃષ્ટાન્તને આધારે ગૌતમ સ્વામી જીવોના વિષયમાં નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે–

(जहाणं भंते ! वत्थे साइए सपज्जवसिए) હે ભદન્ત ! જેમ આપે વસ્ત્રને સાદિ અને સાન્ત કહ્યું છે, (नो साइए अपज्जवसिए) સાદિ અનંત કહ્યું નથી, (णो अणाइए सपज्जवसिए) અનાદિ સાન્ત કહ્યું નથી, અને (णो अणाइए

अनादिकम् सपर्यवसित सान्तम्, ' णो अणाइए अपज्जवसिए ' नो अनादिकम् अपर्यवसितम् अनन्तम्, ' तहा ण जीवा ण किं साइया सपज्जवसिया, चउभंगो पुच्छा ? ' तथा खलु जीवाः किम् सादिका सपर्यवसिता सान्ताः ? चतुर्भङ्ग-नो सादिकाः अपर्यवसिताः अनन्ताः ? नो वा अनादिकाः सपर्यवसिता सान्ता ! न वा अनादिकाः अपयवसिताः अनन्ताः भवन्ति किम् ? इति पृच्छा प्रश्नः ? भग-वानाह-' गोयमा ! अत्थेगइया साइया सपज्जवसिया, चत्तारि वि भाणियव्वा' हे गौतम ? सन्ति यत्-एकके कतिपये जीवाः सादिकाः सपर्यवसिताः सान्ता' भव न्ति, चत्वारोऽपि भणितव्याः तथा च कतिपये जीवाः सादिकाः अपर्यवसिताः अनन्ताः, कतिपय च अनादिकाः सपर्यवसिताः सान्ताः, कतिपये तु अनादिका

ज्जवसिए) अनादि सान्त नहीं कहा (णो अणाइए अपज्जवसिए) और न अनादि अनन्त ही कहा है (तहा ण जीवाणं किं साइया सप ज्जवसिया चउभंगो पुच्छा) तो क्या इसी तरह से जीव भी केवल सादि सान्त ही हैं ? वे सादि अनन्त नहीं हैं ? अनादि सान्त नहीं हैं ? अनादि अनन्त नहीं हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने उनसे कहा –(गोयमा) हे गौतम ! जीवों के विषय में ऐसी बात नहीं है–क्यों कि (अत्थेगइया साइया सपज्जवसिया) कितनेक जीव ऐसे भी हैं जो सादि सान्त हैं (चत्तारि वि भाणियव्वा) कितनेक जीव ऐसे हैं जो सादि अपर्यवसित–अनन्त हैं। कितनेक जीव ऐसे भी हैं जो अनादि सान्त हैं और कितनेक जीवऐसे हैं जो अनादि अनन्त हैं। इस प्रकार से जीव के विषय में प्रभु का प्रतिपादन सुनकर गौतम ने ऐसे कथन का

અપજ્જવસિए) અનાદિ અનંત કહ્યુ નથી (तहाणं जीवाणं किं साइया सपज्ज वसिया चउभंगो पुच्छा) એજ પ્રમાણે શુ જીવો પણ માત્ર સાદિ સાન્ત જ છે ? શુ તેઓ સાદિ અનંત નથી ? શુ તેઓ અનાદિ સાન્ત નથી ? શુ તેઓ અનાદિ અનંત નથી ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુએ કહ્યું—(गोयमा !) જીવોના વિષ યમાં એવી વાત નથી. (अत्थेगइया साइया सपज्जवसिया) કેટલાક જીવો એવાં હોય છે કે જે સાદિ સાન્ત હોય છે, (चत्तारि वि भाणियव्वा) કેટલાક જીવો એવાં હોય છે કે જે સાદિ અનંત હોય છે, કેટલાક જીવ એવાં પણ હોય છે કે જે અનાદિ સાન્ત હોય છે અને કેટલાક જીવો એવાં હોય છે કે જે અનાદિ અનંત હોય છે

अपर्यवसिताः अनन्ताश्च भवन्ति । गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं ?' हे भदन्त ! तत् केनार्थेन-केन कारणेन एवमुच्यते कतिपये सादिकाः सपर्यवसिताः यावत्-कतिपये अनादिकाः अपर्यवसिताः भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! नेरइय-तिरिक्ख-जोणिय मणुस्स-देवा गइमागइं पडुच्च साइया सपज्जवसिया' हे गौतम ! नैरयिक - तिर्यग्योनिक - मनुष्य - देवाः गतिम् नरकाद्युद्वर्त्तनादिकमाश्रित्य सादिकः आगतिम्-नरकादौ गमनमाश्रित्य सपर्यवसिताः सान्ता भवन्ति, 'सिद्धा गइं पडुच्च साइया अपज्जवसिया' सिद्धाः जीवाः सिद्धगतिं प्रतीत्य आश्रित्य सादिकाः अपर्यवसिताः अनन्ताः भवन्ति । 'भवसिद्धिया लद्धिं पडुच्च अणाइया सपज्जवसिया,' भवसिद्धिकाः भव्याः जीवाः लब्धि प्रतीत्य अनादिकाः

क्या कारण है इस बात को जानने के अभिप्राय से उनसे पूछा-(से केणट्ठेणं) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि कितनेक जीव सादि सान्त हैं यावत् कितनेक जीव अनादि अनन्त हैं ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु ने उनसे कहा-(गोयमा ! नेरइय-तिरिक्खजोणिय मणुस्स देवा गइमागइं पडुच्च साइया सपज्जवसिया) हे गौतम ! नारक, तिर्यग्योनिक, मनुष्य और देव ये नरक आदिगति में आने की अपेक्षा से सादि और आगति-उस २ गति से निकलने की अपेक्षा से सान्त माने गये हैं। (सिद्धा गइं पडुच्च साइया अपज्जवसिया) सिद्ध जीव सिद्ध गति की अपेक्षा से सादि अनन्त माने गये हैं। (भवसिद्धिया लद्धिं पडुच्च अणाइया सपज्जवसिया) भव्यजीव लब्धि की अपेक्षा अनादि सान्त माने गये हैं-क्यों कि भवसिद्धिक जीवों की भव्यत्वलब्धि

હવે જીવોના વિષયમા આ પ્રકારનુ પ્રતિપાદન સાંભળીને તેનું કારણ જાણવાની જીજ્ઞાસાથી ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે છે—(से केणट्ठेणं) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવુ કહો છો કે કેટલાક જીવો સાદિ સાન્ત હોય છે, કેટલાક સાદિ અનત હોય છે, કેટલાક અનાદિ સાન્ત હોય છે, અને કેટલાક અનાદિ અનત હોય છે ?

ઉત્તર—(गोयमा ! नेरइयतिरिक्खजोणिय, मणुस्स देवा गइमागइ पडुच्च साइया सपज्जवसिया) હે ગૌતમ ! નારક, તિર્યંગ્યોનિક, મનુષ્ય અને દેવ, એ નરક આદિ ગતિમાં આવવાની અપેક્ષાએ સાદિ છે અને નરક આદિ ગતિઓમાથી નીકળવાની અપેક્ષાએ સાન્ત છે (सिद्धा गईं पडुच्च साइया अप-ज्जवसिया) સિદ્ધ જીવોને સિદ્ધ ગતિની અપેક્ષાએ સાદિ અનત માનવામા આવેલા છે (भवसिद्धिया लद्धिं पडुच्च अणाइया सपज्जवसिया) ભવસિદ્ધિક ભવ્ય જીવોને લબ્ધિની અપેક્ષાએ અનાદિ સાન્ત કહ્યા છે, કારણ કે ભવ-

सपर्यवसिताः सान्ता भवन्ति, भवसिद्धिकानां जीवानां भव्यत्वलब्धिः सिद्धत्वे सति निवर्तते इति कृत्वा अनादिकाः सपर्यवसिता सान्ता भवन्ति । 'अभवसिद्धिया संसार पडुच्च अणाइया अपज्जवसिया ' अभवसिद्धिका अभव्या जीवा संसार मतीत्य आश्रित्य अनादिकाः अपर्यवसिता अन्तरहिता भवन्ति ! 'से तेणट्ठेण ' तत् तेनार्थेन हे गौतम ! उपर्युक्तरीत्या एवमुच्यते जीवाश्चतुर्विधा भवन्ति, यद्यपि ।

' साई अपज्जवसिया, सिद्धा न य नाम तीयकालम्मि ।
आसि कयाइ वि सुण्णा, सिद्धी सिद्धेहिं सिद्धंते ' ॥ १ ॥
सादयः अपर्यवसिताः सिद्धा न च नामाऽतीतकाले । ॥ १ ॥
आसीत् कदाचिदपि शून्या सिद्धि सिद्धै सिद्धान्ते ' इति वचनप्रमाण्यात् भूतकाले सिद्धजीवरहितसिद्धेरभावप्रतिपादनेन सिद्धस्यानादित्वात् सादित्वं

सिद्ध अवस्था प्राप्त कर लेने पर दूर हो जाती है। इसलिये इस अपेक्षा उन्हें अनादि सान्त प्रकट किया गया है। (अभवसिद्धिया संसार पडुच्च अणाइया अपज्जवसिया) जो अभव्य होते हैं वे संसार से कभी भी पार नहीं होते हैं–अतः संसार की अपेक्षा लेकर अभव्यजीव अनादि अनन्त कहे गये हैं। (से तेणट्ठेणं) इस कारण हे गौतम ! मैंने उपर्युक्त रूप से ऐसा कहा है कि जीव चारों प्रकार के होते हैं। यद्यपि ।

साई अपज्जवसिया सिद्धा न य नाम तीय कालम्मि, ।
आसि कयावि सुण्णा सिद्धी सिद्धेहिं सिद्धंते ॥ १ ॥

यहां पर कोई ऐसी आशंका कर सकता है कि आप सिद्ध जीवों को सिद्धिगति की अपेक्षा से सादि अनन्त कैसे प्रकट कर रहे हैं–क्यों कि सिद्धान्त का ऐसा वचन है कि अतीत कालमें कभी भी सिद्धि सिद्ध जीवोंसे शून्य रही नहीं है। तो इस सिद्धान्तवचनसे तो सिद्धजीवोंमें सिद्ध

સિદ્ધિ જીવોની ભવ્યત્વ-લબ્ધિ સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત કરતા જ દૂર થઈ જાય છે તે રીતે વિચાર કરતા તેમને અનાદિ સાન્ત કહ્યા છે (અભવસિદ્ધિયા સસાર પડુચ્ચ અણાઇયા અપજ્જવસિયા) જે અભવ્ય જીવો હોય છે તેઓ કદિ પણ સંસારને તરી જઈ શકતા નથી, તે કારણે સંસારની અપેક્ષાએ તેમને અનાદિ અનંત કહ્યા છે (સે તેણટ્ઠેણં) હે ગૌતમ ! ઉપર્યુક્ત કારણે મે એવું કહ્યું છે કે કેટલાક જીવો સાદિ સાન્ત હોય છે ઇત્યાદિ જો કે

साई अपज्जवसिया सिद्धा न य नाम तीयकालम्मि,
आसि कयावि सुण्णा सिद्धि सिद्धेहिं सिद्धंते ॥ १ ॥

અહીં કોઇને એવી શંકા ઉદ્ભવી શકે કે આપ સિદ્ધ જીવોને સિદ્ધ ગતિની અપેક્ષાએ સાદિ અનંત કેવી રીતે કહો છો ? કારણ કે સિદ્ધાન્તમાં

अपर्यवसिताः अनन्ताश्च भवन्ति । गौतमः पृच्छति–' से केणट्ठेणं ? ' हे भदन्त ! तत् केनार्थेन–केन कारणेन एवमुच्यते कतिपये सादिकाः सपर्यवसिताः यावत्–कतिपये अनादिकाः अपर्यवसिताः भवन्ति ? भगवानाह–' गोयमा ! नेरइय–तिरिक्ख–जोणिय मणुस्स–देवा गइमागइं पडुच्च साइया सपज्जवसिया' हे गौतम ! नैरयिक – तिर्यग्योनिक – मनुष्य – देवाः गतिम् नरकाद्युद्वर्त्तनादिकमाश्रित्य सादिकः आगतिम्–नरकादौ गमनमाश्रित्य सपर्यवसिताः सान्ता भवन्ति, ' सिद्धा गइं पडुच्च साइया अपज्जवसिया ' सिद्धाः जीवाः सिद्धगतिं प्रतीत्य आश्रित्य सादिकाः अपर्यवसिताः अनन्ताः भवन्ति । ' भवसिद्धिया लद्धिं पडुच्च अणाइया सपज्जवसिया, ' भवसिद्धिकाः भव्याः जीवाः लब्धि प्रतीत्य अनादिकाः

क्या कारण है इस बात को जानने के अभिप्राय से उनसे पूछा–(से केणट्ठेणं) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि कितनेक जीव सादि सान्त हैं यावत् कितनेक जीव अनादि अनन्त हैं ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु ने उनसे कहा–(गोयमा ! नेरइय–तिरिक्खजोणिय मणुस्स देवा गइमागइं पडुच्च साइया सपज्जवसिया) हे गौतम ! नारक, तिर्यग्योनिक, मनुष्य और देव ये नरक आदिगति में आने की अपेक्षा से सादि और आगति–उस २ गति से निकलने की अपेक्षा से सान्त माने गये हैं। (सिद्धा गइं पडुच्च साइया अपज्जवसिया) सिद्ध जीव सिद्ध गति की अपेक्षा से सादि अनन्त माने गये हैं। (भवसिद्धिया लद्धिं पडुच्च अणाइया सपज्जवसिया) भव्यजीव लब्धि की अपेक्षा अनादि सान्त माने गये हैं–क्यों कि भवसिद्धिक जीवों की भव्यत्वलब्धि

હવે જીવોના વિષયમાં આ પ્રકારનું પ્રતિપાદન સાભળીને તેનુ કારણુ જાણુવાની જીજ્ઞાસાથી ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે છે—(से केणट्ठेण) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવુ કહો છો કે કેટલાક જીવો સાદિ સાન્ત હોય છે, કેટલાક સાદિ અનત હોય છે, કેટલાક અનાદિ સાન્ત હોય છે, અને કેટલાક અનાદિ અનત હોય છે ?

ઉત્તર—(गोयमा ! नेरइयतिरिक्खजोणिय, मणुस्स देवा गइमागइ पडुच्च साइया सपज्जवसिया) હે ગૌતમ ! નારક, તિર્યંચ્યોનિક, મનુષ્ય અને દેવ, એ નરક આદિ ગતિમા આવવાની અપેક્ષાએ સાદિ છે અને નરક આદિ ગતિઓમાથી નીકળવાની અપેક્ષાએ સાન્ત છે (सिद्धा गइं पडुच्च साइया अपज्जवसिया) સિદ્ધ જીવોને સિદ્ધ ગતિની અપેક્ષાએ સાદિ અનંત માનવામા આવેલા છે (भवसिद्धिया लद्धिं पडुच्च अणाइया सपज्जवसिया) ભવસિદ્ધિક ભવ્ય જીવોને લબ્ધિની અપેક્ષાએ અનાદિ સાન્ત કહ્યા છે, કારણ કે ભવ-

एको वालुकाप्रभायां, द्वौ पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति २। एको वालुकाप्र भायां, द्वौ पङ्कप्रभायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति ३॥ द्वौ वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां भवति १। द्वौ वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति २। द्वौ वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभा याम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति ३। इति नव भङ्गा ९।

अथ वालुकाप्रभा-धूमप्रभेति पृथिवीद्वयमाश्रित्य षड् भङ्गानाह-एको वालु काप्रभायाम् एको धूमप्रभायां, द्वौ तमायां भवतः १। एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां, द्वौ अध सप्तम्यां भवतः २॥ तथा एको वालुकाप्रभायां, द्वौ

धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है १, अथवा-एक वालुकाप्रभामे दो पङ्कप्रभा मे और एक तमः प्रभा मे उत्पन्न हो जाता है २, अथवा-एक नारक वालुकाप्रभा मे दो नारक पंकप्रभा मे और एक नारक अधः सप्तमीपृथिवी मे उत्पन्न हो जाता है ३, अथवा-दो वालुकाप्रभा मे, एक पङ्कप्रभा मे, और एक नारक धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है १, अथवा दो नारक वालुकाप्रभा मे, एक नारक पकप्रभा मे और एक नारक तमः प्रभा मे उत्पन्न हो जाता है २ अथवा-दो नारक वालुका प्रभा मे, एक नारक पङ्कप्रभा मे और एक नारक अध सप्तमी मे उत्पन्न हो जाता है ३, इस प्रकार ये ९ भग हैं।

अब वालुकाप्रभा और धूमप्रभा इन दो पृथिवियों को आश्रित करके ६ भग इस प्रकार से होते हैं-एक वालुकाप्रभा मे एक धूमप्रभा में और दो नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा-एक वालुकाप्रभा में एक धूमप्रभामें और दो अधःसप्तमीमें उत्पन्न हो जाते

છે (૫) અથવા એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, બે પંકપ્રભામાં અને એક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા એક વાલુકાપ્રભામાં બે પંકપ્રભામાં અને એક સાતમાં તમસ્તમપ્રભ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૭) અથવા બે વાલુકાપ્રભામાં એક પંકપ્રભામાં અને એક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૮) અથવા બે વાલુકાપ્રભામા, અને એક પંકપ્રભામાં અને એક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૯) અથવા બે વાલુકાપ્રભામાં, એક પંકપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે વાલુકાપ્રભા અને ધૂમપ્રભાની સાથે પછી ના તમઃપ્રભા આદિ બે પૃથ્વીઓના યોગથી ૬ વિકલ્પો બને છે તે નીચે પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે (૧) અથવા એક નારક વાલુકાપ્રભામા એક ધૂમપ્રભામાં અને બે તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામાં

न संभवति, तथापि कालस्यानादित्वानुसारेण अहोरात्रादेरनादित्वेऽपि उत्पत्तिमाश्रित्य सादित्वव्यवहारवत् सिद्धे सिद्धजीवरहितत्वाभावेन अनादित्वेऽपि सिद्धस्य उत्पत्तिमाश्रित्य सादित्वम् अनन्तत्वमुक्तम्, तथा चोक्तम्

" सव्वं साइ सरीर न य, नामाऽऽईमय देहसब्भावो।
कालाऽणाइत्तणओ जहा व राइं-दियाईणं ॥ १ ॥
" सर्वं सादि शरीरं न च नामाऽऽदिमयः देहसद्भावः।
कालाऽनादित्वात् यथा वा रात्रिंदिवादीनाम् ॥ १ ॥

गति की अपेक्षा अनादि अनन्तता ही घटित होती है-सादि अनन्तता नहीं ? तो इस शंका का समाधान यह है कि सिद्धान्त के इस प्रकार के कथन से यद्यपि सिद्धों में सिद्धिगति की अपेक्षा लेकर सादि अनन्तता घटित नहीं हो सकती है-फिर भी जैसे काल अनादि माना गया है-और इसी कारण इस काल के परिणमन रूप रात और दिवस भी अनादि सिद्ध होते हैं, क्यों कि-काल इनसे कभी शून्य रहा हो सो ऐसी घात वनती नहीं है-फिर भी उत्पत्ति की अपेक्षा लेकर जैसे रातदिनों को सादि कहा जाता है इसी तरह से नवीन सिद्ध जीवों की उत्पत्तिकी अपेक्षा सिद्ध जीवों को सादि और अनन्त कहा गया है। तथा चोक्तम्

सव्वं साइ सरीरं न य नामाऽऽइमय देहसब्भावो।
कालाणाइत्तणओ जहा व राइं दियाइणं ॥ १ ॥"

એવું કહ્યું છે કે ભૂતકાળમા કદી પણ સિદ્ધગતિ સિદ્ધ જીવોથી રહિત રહી નથી. આ સિદ્ધાન્તના કથન અનુસાર તો સિદ્ધ જીવોમા સિદ્ધ ગતિની અપેક્ષાએ અનાદિ અનંતતા જ ઘટાવી શકાય છે-સાદિ અનંતતા ઘટાવી શકાતી નથી.

સમાધાન—સિદ્ધાન્તના આ કથન પ્રમાણે જો કે સિદ્ધોમા સિદ્ધગતિની અપેક્ષાએ સાદિ અનતતા ઘટાવી શકાતી નથી, પણ જેવી રીતે કાળને અનાદિ માન્યો છે અને તે કારણે તે કાળના પરિણમન રૂપ રાત અને દિવસ પણ અનાદિ સિદ્ધ થાય છે, કારણ કે કાળ કદિ પણ રાત અને દિવસથી રહિત રહ્યો નથી. છતા પણ ઉત્પત્તિની અપેક્ષાએ જેમ રાત્રિ દિવસને સાદિ કહેવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે નવિન સિદ્ધ જીવોની ઉત્પત્તિની અપેક્ષાએ સિદ્ધ જીવોને સાદિ અને અનત કહ્યા છે. કહ્યુ પણ છે કે—

" सव्व साइ सरीरं न य नामाऽऽइमय देहसब्भावो।
कालाणाइत्तणओ जहा व राइ दियाईणं ॥ १ ॥"

सपर्यवसिता सान्ता भवन्ति, भवसिद्धिकानां जीवानां भव्यत्वमर्विः सिद्धत्वे सति निवर्तते इति कृत्वा अनादिकाः सपर्यवसिता सान्ता भवन्ति। 'अभव-सिद्धिया संसारं पडुच्च अणाइया अपज्जवसिया' अभवसिद्धिका अभव्या जीवा संसार प्रतीत्य आश्रित्य अनादिका अपर्यवसिता अन्तरहिता भवन्ति। 'से तेणट्ठेण' तत् तेनार्थेन हे गौतम! उपर्युक्तरीत्या एवमुच्यते जीवाश्चतुर्विधा भवन्ति, यद्यपि।

'साई अपज्जवसिया, सिद्धा न य नाम तीयकालम्मि।
आसि कयाइ वि सुण्णा, सिद्धी सिद्धेहिं सिद्धंते' ॥ १ ॥

सादयः अपर्यवसिताः सिद्धा न च नामाऽतीतकाले। ॥ १ ॥

आसीत् कदाचिदपि शून्या सिद्धि सिद्धे सिद्धान्ते' इति वचनप्रमाण्यात् भूतकाले सिद्धजीवरहितसिद्धेरभावप्रतिपादनेन सिद्धस्यानादित्वात् सादित्वं

सिद्ध अवस्था प्राप्त कर लेने पर दूर हो जाती है। इसलिये इस अपेक्षा उन्हें अनादि सान्त प्रकट किया गया है। (अभवसिद्धिया संसार पडुच्च अणाइया अपज्जवसिया) जो अभव्य होते हैं वे संसार से कभी भी पार नहीं होते हैं–अतः संसार की अपेक्षा लेकर अभव्यजीव अनादि अनन्त कहे गये हैं। (से केणट्ठेणं) इस कारण हे गौतम! मैंने उपर्युक्त रूप से ऐसा कहा है कि जीव चारों प्रकार के होते हैं। यद्यपि।

साई अपज्जवसिया सिद्धा न य नाम तीय कालम्मि,।
आसि कयावि सुण्णा सिद्धी सिद्धेहिं सिद्धंते ॥ १ ॥

यहां पर कोई ऐसी आशंका कर सकता है कि आप सिद्ध जीवों को सिद्धिगति की अपेक्षा से सादि अनन्त कैसे प्रकट कर रहे हैं–क्यों कि सिद्धान्त का ऐसा वचन है कि अतीत कालमें कभी भी सिद्धि सिद्ध जीवोंसे शून्य रही नहीं है। तो इस सिद्धान्तवचनसे तो सिद्धजीवोंमें सिद्ध

સિદ્ધિક જીવોની ભવ્યત્વ-લબ્ધિ સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત કરવા જ દૂર થઈ જાય છે તે રીતે વિચાર કરતા તેમને અનાદિ સાન્ત કહ્યા છે (अभवसिद्धिया संसार पडुच्च अणाइया अपज्जवसिया) જે અભવ્ય જીવો હોય છે તેઓ કદિ પણ સંસારને તરી જઈ શકતા નથી તે કારણે સંસારની અપેક્ષાએ તેમને અનાદિ અનંત કહ્યા છે (से तेणट्ठेणं) હે ગૌતમ! ઉપર્યુક્ત કારણે મે એવું કહ્યું છે કે કેટલાક જીવો સાદિ સાન્ત હોય છે ઇત્યાદિ જો કે

साई अपज्जवसिया सिद्धा न य नाम तीयकालम्मि
आसि कयावि सुण्णा सिद्धि सिद्धेहिं सिद्धंते ॥ १ ॥

અહીં કોઈને એવી શંકા ઉદ્ભવી શકે કે આપ સિદ્ધ જીવોને સિદ્ધ ગતિની અપેક્ષાએ સાદિ અનંત કેવી રીતે કહો છો? કારણ કે સિદ્ધાન્તમાં

न संभवति, तथापि कालस्यानादित्वानुसारेण अहोरात्रादेरनादित्वेऽपि उत्पत्ति-माश्रित्य सादित्वव्यवहारवत् सिद्धेः सिद्धजीवरहितत्वाभावेन अनादित्वेऽपि सिद्धस्य उत्पत्तिमाश्रित्य सादित्वम् अनन्तत्वमुक्तम्, तथा चोक्तम्

" सव्वं साइ सरीरं न य, नामाऽऽईमय देहसब्भावो ।
कालाऽणाइत्तणओ जहा व राइं-दियाईणं ॥ १ ॥
" सर्वं सादि शरीरं न च नामाऽऽदिमयः देहसद्भावः ।
कालाऽनादित्वात् यथा वा रात्रिंदिवादीनाम् ॥ १ ॥

गति की अपेक्षा अनादि अनन्तता ही घटित होती है-सादि अनन्तता नहीं? तो इस शंका का समाधान यह है कि सिद्धान्त के इस प्रकार के कथन से यद्यपि सिद्धों में सिद्धिगति की अपेक्षा लेकर सादि अनन्तता घटित नहीं हो सकती है-फिर भी जैसे काल अनादि माना गया है-और इसी कारण इस काल के परिणमन रूप रात और दिवस भी अनादि सिद्ध होते हैं, क्यों कि-काल इनसे कभी शून्य रहा हो सो ऐसी बात बनती नहीं है-फिर भी उत्पत्ति की अपेक्षा लेकर जैसे रातदिनों को सादि कहा जाता है इसी तरह से नवीन सिद्ध जीवों की उत्पत्तिकी अपेक्षा सिद्ध जीवों को सादि और अनन्त कहा गया है। तथा चोक्तम्

सव्वं साइ सरीरं न य नामाऽऽइमय देहसब्भावो ।
कालाणाइत्तणओ जहा व राइं दियाइणं ॥ १ ॥"

એવું કહ્યું છે કે ભૂતકાળમા કદી પણ સિદ્ધગતિ સિદ્ધ જીવોથી રહિત રહી નથી. આ સિદ્ધાન્તના કથન અનુસાર તો સિદ્ધ જીવોમા સિદ્ધ ગતિની અપેક્ષાએ અનાદિ અનંતતા જ ઘટાવી શકાય છે—સાદિ અનંતતા ઘટાવી શકાતી નથી.

સમાધાન—સિદ્ધાન્તના આ કથન પ્રમાણે જો કે સિદ્ધોમા સિદ્ધગતિની અપેક્ષાએ સાદિ અનતતા ઘટાવી શકાતી નથી, પણ જેવી રીતે કાળને અનાદિ માન્યો છે અને તે કારણે તે કાળના પરિણમન રૂપ રાત અને દિવસ પણ અનાદિ સિદ્ધ થાય છે, કારણ કે કાળ કદિ પણ રાત અને દિવસથી રહિત રહ્યો નથી છતા પણ ઉત્પત્તિની અપેક્ષાએ જેમ રાત્રિ દિવસને સાદિ કહેવામા આવે છે, એજ પ્રમાણે નવિન સિદ્ધ જીવોની ઉત્પત્તિની અપેક્ષાએ સિદ્ધ જીવોને સાદિ અને અનત કહ્યા છે. કહ્યુ પણ છે કે—

" सव्वं साइ सरीरं न य नामाऽऽइमय देहसब्भावो ।
कालाणाइत्तणओ जहा व राइ दियाईण ॥ १ ॥"

" सव्वो साई सिद्धी न यादिमो विज्जइ तहा स च ।
सिद्धी सिद्धा य सया निद्दिट्ठा रोहपुच्छाए " ॥ २ ॥
" सर्वः सादि सिद्धः न चादिमो वियते तथा सच ।
सिद्धि सिद्धाश्च सदा निर्दिष्टा रोहपृच्छायाम् ॥ २ ॥ इति । सू० ३ ॥

॥ कर्मस्थितिवक्तव्यता ॥

पूर्वं कर्मोपचयस्य सादिसान्तत्वमुक्तम्, तत्सम्बन्धात् कर्मणः भेदान् स्थितिं च प्ररूपयितुमाह-' कइ ण भंते ! ' इत्यादि ।

मूलम्—कइ णं भंते ! कम्मप्पयडीओ पण्णत्ताओ ?
गोयमा ! अट्ठकम्मप्पयडीओ पण्णत्ताओ त जहा—

सव्वो साई सिद्धो न यादिमो विज्जइ तहा तं च ॥
सिद्धी सिद्धा य सया निद्दिट्ठा रोहपुच्छाए ॥२॥ "

तात्पर्य यह है कि—काल अनादि है—इस कारण किसी का भी ऐसे शरीर का सद्भाव नहीं है कि जो सब से पहिला हो, फिर भी शरीर सादि हैं ऐसा कहा ही जाता है इसी प्रकार से रातदिन में भी ऐसा ही समझना चाहिये अर्थात् कोई रातदिवस भी ऐसा नहीं है जो सब से पहिला हो—फिर भी रातदिवस सादि प्रकट किये गये हैं इसी प्रकार से सिद्धि किसीभी समय सिद्धों रहित नहीं होती है इसी कारण अमुक जीव सर्व प्रथम सिद्ध हुआ है ऐसा निश्चय नहीं होता है फिर भी उत्पत्ति को लेकर सिद्धोंको सादि अनन्त कहा गया गया है। इसी कारण रोहक अनगारके प्रश्नोंमें सिद्धि और सिद्ध अनादि प्रकट किये गये हैं ॥सू०३॥

सव्वो साई सिद्धो न यादिमो विज्जइ तहा त च ।
सिद्धि सिद्धा य सया निद्दिट्ठा रोहपुच्छाए ॥ २ ॥'

ભાવાર્થ—કાળ અનાદિ છે તે કારણે એવું કોઈ પણ શરીર સંભવી શકતું નથી કે જે સૌથી પહેલું હોય ! છતાં પણ શરીર સાદિ છે ' એવું કહેવામાં આવે છે રાતદિવસ વિષે પણ એવું જ સમજવું એટલે કે કોઇપણ રાત્રિદિવસ એવા નથી કે જેને સૌથી પહેલા માની શકાય ! છતાં પણ રાત્રિ દિવસને સાદિ કહેલાં છે એજ પ્રમાણે સિદ્ધિ કોઈ પણ સમયે સિદ્ધોથી રહિત હોતી નથી તે કારણે એવો નિશ્ચય કરી શકાતો નથી કે અમુક જીવ સૌથી પહેલો સિદ્ધ થયો છે છતા પણ ઉત્પત્તિની અપેક્ષાએ સિદ્ધોને સાદિ અનંત કહ્યા છે એજ કારણે રોહક અણગારના પ્રશ્નોમાં સિદ્ધિ અને સિદ્ધને અનાદિ પ્રકટ કરેલ છે ॥ સૂત્ર ૩ ॥

णाणावरणिज्जं, दरिसणावरणिज्जं, जाव-अंतराइयं। णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स केवइयं कालं बंधट्ठिई पण्णत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, तिन्नि यं वाससहस्साइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई-कम्मनिसेओ, एवं दरिसणावरणिज्जं वेयणिज्जं जहन्नेणं दो समया उक्कोसेणं जहा णाणावरणिज्जं, मोहणिज्जं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवमकोडाकोडीओ, सत्त य वास सहस्साणि अबाहा अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ, आउगं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाणि पुव्वकोडितिभागो अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई-कम्मनिसेओ, नाम-गोयाणं जहण्णेणं अट्ठ मुहुत्ता, उक्कोसेणं वीसं सागरोवम कोडाकोडीओ, दोण्णि य वाससहस्साणि अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई--कम्मनिसेओ, अंतराइयं जहा--णाणावरणिज्जं ॥ सू० ४ ॥

छाया—कति खलु भदन्त ! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अष्ट कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ता, तद्यथा—ज्ञानावरणीयम् , दर्शनावरणीयम्, यावत्—अन्तरायिकम् ।

कर्मस्थिति वक्तव्यता—

'कइणं भंते ! कम्मप्पगडीओ' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(कइणं भंते ! कम्मप्पयडीओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त ! कर्मप्रकृतियां कितनी कही गई हैं ? (गोयमा ! अट्ठ कम्मप्पयडीओ पण्ण-

કર્મસ્થિતિ વક્તવ્યતા—

" કઇણં ભંતે ! કમ્મપગડીઓ " ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ —(કઇણં ભંતે ! કમ્મપ્પયડીઓ પણ્ણત્તાઓ) હે ભદન્ત ! કર્મપ્રકૃતિઓ કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (ગોયમા ! અટ્ઠ કમ્મપ્પયડીઓ પણ્ણત્તાઓ)

ज्ञानावरणीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणः कियन्तं कालं बन्धस्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटयः, त्रीणि च वर्ष सहस्राणि अबाधा, अबाधोनिका कर्मस्थितिः–कर्मनिषेकः एवं दर्शनावरणीय मपि, वेदनीयं जघन्येन द्वौ समयौ उत्कृष्टेन यथा ज्ञानावरणीयम्, मोहनीयं जघन्ये

त्ताओ) हे गौतम । कर्मप्रकृतियां आठ कही गई हैं । (तं जहा) जो इस प्रकार से हैं (णाणावरणिज्ज, दरिसणावरणिज्ज जाव अंतराय) ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय, यावत् अन्तराय । (णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स केवइयं कालं बंधट्ठिई पण्णत्ता) हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म की बंध स्थिति कितने कालतक की कही गई है ? (गोयमा) हे गौतम ! (जहण्णेण अंतो मुहुत्तं उक्कोसेण तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ–तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा) जघन्य से अन्तर्मुहूर्त की और उत्कृष्ट से तीस सागरोपम कोडाकोडी की ज्ञानावरणीय कर्म की बंधस्थिति कही गई है । तथा इस का अबाधाकाल तीन हजार वर्ष का कहा गया है (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ) तथा अबाधाकाल से रहित जो कर्मस्थिति है वह कर्मनिषेक है (एवं दरिसणावरणिज्जं पि) इसी तरह से दर्शनावरणीय कर्म के विषय में भी जानना चाहिये (वेयणिज्जं जहन्नेणं दो समया उक्कोसेण जहा णाणावरणिज्जं) वेद

હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિઓ આઠ કહી છે (તં જહા) તે આઠ પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે (णाणावरणिज्जं दरिसणावरणिज्जं जाव अंतरायं) જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ ગોત્ર અને અન્તરાય.

(णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स केवइयं कालं बंधट्ठिई पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મની બંધ સ્થિતિ કેટલા કાળ પ્રમાણની કહી છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तीसं सागरोवम कोडाकोडीओ–तिण्णिय वाससहस्साइं अबाहा) જ્ઞાનાવરણીય કર્મની બંધસ્થિતિ જઘન્યની અપેક્ષાએ (ઓછામાં ઓછી) અન્તમુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ (વધારેમાં વધારે) ત્રીસ સાગરોપમ કોડાકોડી કાળની કહી છે તથા તેનો અબાધાકાળ (કર્મબંધ થયા પછી કર્મ ઉદયમાં ન આવે ત્યાં સુધીનો કાળ) ત્રણ હજાર વર્ષનો કહ્યો છે (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ) તથા અબાધાકાળ સિવાયની જે કર્મસ્થિતિ છે તેને કર્મનિષેક કહે છે (एवं दरिसणावरणिज्जंपि) એજ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય કર્મના વિષયમાં પણ સમજવું (वेयणिज्जं जहन्नेणं दो समया उक्कोसेणं जहा णाणावरणिज्जं) વેદનીય કર્મની

नान्तर्मुहूर्तम् , उत्कर्षेण सप्ततिसागरोपमकोटीकोटयः, सप्त च वर्षसहस्राणि अबाधा, अबाधोनिका कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः आयुष्कं जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् , उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि, पूर्वकोटीत्रिभाग अबाधा, अबाधोनिका, कर्मस्थितिः-कर्मनिषेकः । नाम-गोत्रयोः जघन्येनाष्ट मुहूर्तानि, उत्कर्षेण विंशतिसागरोपमकोटी

नीय कर्म की जघन्य स्थिति अकषाय आत्मा की अपेक्षा दो समय की है और उत्कृष्ट स्थिति ज्ञानावरणीय कर्म के जैसी तीस ३० कोडाकोडी सागरोपम की है। (मोहणिज्जं जहण्णेणं, अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सत्तरिसागरोवमकोडाकोडीओ) मोहनीय कर्म की बंधस्थिति जघन्य तो अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट ७० सत्तर कोडाकोडी सागरोपम की है। (सत्त य वास सहस्साणि अबाहा-अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ) ७००० वर्ष का इसका अबाधाकाल है इस अबाधाकाल से रहित जो कर्मस्थिति है वह इसका कर्मनिषेक हैं। (आउगं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाणि पुव्वकोडितिभागो अबाहा अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ) आयुकर्म की जघन्यस्थिति अन्तर्मुहूर्त की है -उत्कृष्टस्थिति तेंतीस ३३ सागरोपम की है और इसका अबाधाकाल पूर्वकोटि का त्रिभाग प्रमाण है इस अबाधाकाल से रहित जो कर्मस्थिति है, वह इसका कर्मनिषेककाल है। (नाम-गोयाणं जहण्णेणं अट्ठमुहुत्ता,

જઘન્ય સ્થિતિ અકષાય આત્માની અપેક્ષાએ બે સમયની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના જેટલી જ-ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે (मोहणिज्जं जहण्णेणं अंतोमुहुत्त उक्कोसेणं सत्तरिसागरोवमकोडाकोडीओ) મોહનીય કર્મની બંધસ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અન્તર્મુહૂર્તની અને વધારેમા વધારે ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપની છે

(सत्त य वास सहस्साणि आबाहा-आबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ) તેનો આબાધકાલ ૭૦૦૦ વર્ષનો છે તે આબાધકાળ સિવાયની જે કર્મસ્થિતિ છે તે તેનો કર્મનિષેક (કર્મવેદનાનો કાળ) છે

(आउगं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाणि पुव्वकोडितिभागो आबाहा, आबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ) આયુકર્મની સ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અન્તર્મુહૂર્તની અને વધારેમા વધારે ૩૩ સાગરોપમની છે, અને તેનો આબાધકાળ પૂર્વ કોટિના ત્રીજા ભાગ જેટલો છે, તે આબાધકાળ સિવાયની જે કર્મસ્થિતિ છે, તે તેનો કર્મનિષેક (કર્મવેદનનો કાળ) છે.

(नाम-गोयाणं जहण्णेण अट्ठमुहुत्ता, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ

ज्ञानावरणीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणः कियन्तं कालं बन्धस्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटयः, त्रीणि च वर्षसहस्राणि अबाधा, अबाधानिका कर्मस्थितिः -कर्मनिषेकः एवं दर्शनावरणीयमपि, वेदनीयं जघन्येन द्वौ समयौ उत्कृष्टेन यथा ज्ञानावरणीयम्, मोहनीयं जघन्य

त्ताओ) हे गौतम। कर्मप्रकृतियां आठ कही गई हैं। (तं जहा) जो इस प्रकार से हैं (णाणावरणिज्जं, दरिसणावरणिज्जं जाव अंतराय) ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय, यावत् अन्तराय। (णाणावरणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स केवइयं कालं बंधट्ठिई पण्णत्ता) हे भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्म की बंध स्थिति कितने कालतक की कही गई है? (गोयमा) हे गौतम! (जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ-तिण्णि य वाससहस्साइं अबाहा) जघन्य से अन्तर्मुहूर्त की और उत्कृष्ट से तीस सागरोपम कोडाकोडी की ज्ञानावरणीय कर्म की बंधस्थिति कही गई है। तथा इस का अबाधाकाल तीन हजार वर्ष का कहा गया है (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ) तथा अबाधाकाल से रहित जो कर्मस्थिति है वह कर्मनिषेक है (एवं दरिसणावरणिज्जं पि) इसी तरह से दर्शनावरणीय कर्म के विषय में भी जानना चाहिये। (वेयणिज्जं जहन्नेणं दो समया उक्कोसेणं जहा णाणावरणिज्जं) वेद

હે ગૌતમ! કર્મપ્રકૃતિઓ આઠ કહી છે (तं जहा) તે આઠ પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે (णाणावरणिज्जं, दरिसणावरणिज्जं जाव अंतरायं) જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ ગોત્ર અને અન્તરાય.

(णाणावरणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स केवइयं कालं बंधट्ठिई पण्णत्ता?) હે ભદન્ત! જ્ઞાનાવરણીય કર્મની બંધ સ્થિતિ કેટલા કાળ પર્યંતની કહી છે?

(गोयमा!) હે ગૌતમ! (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तीसं सागरोवम कोडाकोडीओ-तिण्णिय वाससहस्साइं अबाहा) જ્ઞાનાવરણીય કર્મની બંધસ્થિતિ જઘન્યની અપેક્ષાએ (ઓછામાં ઓછી) અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ (વધારેમાં વધારે) ત્રીસ સાગરોપમ કોડાકોડી કાળની કહી છે તથા તેનો અબાધાકાળ (કર્મબંધ થયા પછી કર્મ ઉદયમાં ન આવે ત્યાં સુધીનો કાળ) ત્રણ હજાર વર્ષનો કહ્યો છે (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ) તથા અબાધાકાળ સિવાયની જે કર્મસ્થિતિ છે તેને કર્મનિષેક કહે છે (एवं दरिसणावरणिज्जमपि) એજ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય કર્મના વિષયમાં પણ સમજવું (वेयणिज्जं जहन्नेणं दो समया उक्कोसेणं जहा णाणावरणिज्जं) વેદનીય કર્મની

प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-णाणावरणिज्जं, दरिसणावरणिज्जं, जाव-अंतराइयं' तद्यथा-ज्ञानावरणीयम्, दर्शनावरणीयम्, यावत्-आन्तरायिकम्। यावत् करणात्-वेदनीयम्, मोहनीयम्, आयुष्कम्, नाम, गोत्रम्, इति संग्राह्यम्। तत्र ज्ञानावरणीयादिकर्मणो बन्धस्थित्यादिविषये पृच्छति-'णाणावरणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स केवइयं कालं बंधट्टिई पण्णत्ता ? हे भदन्त! ज्ञानावरणीयस्य खलु कर्मणः कियन्तं कालं कियत्कालपर्यन्तम् बन्धस्थितिः प्रज्ञप्ता ? भगवान् उत्तरयति-'गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ गौतम! कर्मणो बन्धस्थितिः बन्धनकालः जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तपरिमिता, उत्कर्षेण त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटयः, अथ च 'तिन्नि य वाससहस्साइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ' त्रीणि च वर्षसहस्राणि

हैं? (तं जहा) जो इस प्रकार से हैं-(णाणावरणिज्जं, दरिसणावरणिज्जं जाव अंतराइयं) ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय यावत्-वेदनीय, मोहनीय, आयुष्क, नाम, गोत्र और अन्तराय। अब गौतमस्वामी इन ज्ञानावरणीय आदि कर्मो की बंधस्थिति आदि के विषय में पूछते हैं कि -(णाणावरणिज्जस्स णं भंते! कम्मस्स केवइयं कालं बंधट्टिई पण्णत्ता) हे भदन्त! ज्ञानावरणीय जो कर्म है-उसकी बंधस्थिति कितने काल की कही गई है? इसका उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं-(गोयमा) हे गौतम! (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) ज्ञानावरणीय कर्म की बंधस्थिति जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से तीस ३० सागरोपम कोडाकोडी की है। (तिन्नि य वाससहस्साइं अबाहा अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ) इसका

"णाणावरणिज्जं, दरिसणावरणिज्ज, जाव अतराइय" જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ક, નામ, ગોત્ર અને અન્તરાય

હવે ગૌતમ સ્વામી તે કર્મોની બંધસ્થિતિ આદિ વિષે પ્રશ્ન પૂછે છે— (णाणावरणिज्जस्स ण भते! कम्मस्स केवइयं कालं बंधट्टिई पण्णत्ता?) હે હે ભદન્ત! જ્ઞાનાવરણીય કર્મની બંધસ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

ઉત્તર—(गोयमा!) હે ગૌતમ! (जहण्णेण अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण तीस सागरोवमकोडाकोडीओ) જ્ઞાનાવરણીય કર્મની બંધસ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહૂર્તની છે અને અધિકમાં અધિક ત્રીસ સાગરોપમ કોડાકોડી કાળથી છે (तिन्नि य वाससहस्साइं आवाहा, आबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ) તેનો આબાધકાળ ત્રણ હજાર વર્ષનો છે, અને તે આબાધકાળથી રહિત તે કર્મની જે સ્થિતિ છે, તે તેનો નિષેકકાળ (વેદનકાળ) છે

कोटयः, द्वे च वर्षसहस्रे अबाधा, अबाधोनिका कर्मस्थितिः—कर्मनिषेकः ॥ आन्तरायिकं यथा ज्ञानावरणीयम् ॥ सू० ४ ॥

टीका—'कइ णं भंते ! कम्मप्पयडीओ पण्णत्ताओ' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! कति कियत्यः खलु कर्मप्रकृतयः कर्मभेदाः प्रज्ञप्ताः ? कथिताः ?, भगवानाह-'गोयमा ! अट्ठ कम्मप्पयडीओ पण्णत्ताओ' हे गौतम ! अष्ट कर्मप्रकृतयः

उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ-दोण्णि य वाससहस्साणि अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ-अंतराइयं जहा णाणावरणिज्ज) नाम और गोत्र इन दो कर्मों की जघन्यस्थिति आठ मुहूर्त्त की है उत्कृष्टस्थिति वीस २० कोडाकोडी सागरोपम की है दो हजारवर्ष की इनकी अबाधा है इस अबाधा से रहित जो कर्मस्थिति है वह कर्म निषेककाल है। अंतरायकर्म के विषय में स्थिति आदि का कथन ज्ञानावरणीय कर्म के समान जानना चाहिये।

टीकार्थ—पहिले कर्मोपचय-कर्मबंध-को सादि सान्त कहा गया है सो इसी संबंध को लेकर सूत्रकार इस सूत्रद्वारा कर्म के भेदों की और उनकी स्थिति की प्ररूपणा कर रहे हैं-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि-(कइ णं भंते ! कम्मप्पयडीओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त ! कर्म के कितने भेद कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु ने कहा-(गोयमा) हे गौतम ! (अट्ठ कम्मप्पयडीओ पण्णत्ताओ) कर्म के भेद आठ कहे गये

दोण्णि य वाससहस्साणि अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ अंतराइयं जहा णाणावरणिज्ज) नामકર્મ અને ગોત્રકર્મની સ્થિતિ ઓછામાં ઓછી આઠ મુહૂર્તની અને વધારેમાં વધારે ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેમનો અબાધકાળ બે હજાર વર્ષનો છે આ અબાધકાળ સિવાયની જે કર્મસ્થિતિ છે તે તેનો કર્મનિષેક કાળ છે અંતરાય કર્મની જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ આદિ સ્થિતિના વિષયમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મ પ્રમાણે જ સમજવું

ટીકાર્થ-પહેલાના સૂત્રમા કર્મોપચયને (કર્મબંધને) સાદિ સાન્ત કહ્યો છે કર્મબંધને અનુલક્ષીને સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા કર્મના પ્રકારોની અને તેમની સ્થિતિની પ્રરૂપણા કરી રહ્યા છે—આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (कइणं भंते ! कम्मप्पयडीओ पण्णत्ताओ ?) હે ભદન્ત ! કર્મના કેટલા ભેદ કહ્યા છે ?

ઉત્તર—(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (अट्ठ कम्मप्पयडीओ पण्णत्ताओ) કર્મના આઠ પ્રકાર કહ્યા છે (तंजहा) તે આઠ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે—

धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति १। एको वालुकाप्रभायां, द्वौ धूमप्रभायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति २॥ तथा-द्वौ वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति १। द्वौ वालुकाप्रभायाम् एको धूमप्रभायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति २॥ इति षड् भङ्गाः ६।

अथ वालुकाप्रभा-तमःप्रभेति पृथिवीद्वयमाश्रित्य भङ्गत्रयमाह-एको वालुकाप्रभायाम्, एकस्तमायां द्वौ अधः सप्तम्यां भवतः१। तथा-एको वालुकाप्रभायाम् द्वौ तमायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति २। तथा-द्वौ वालुकाप्रभायाम्, एकस्तमायाम् एकः अधःसप्तम्यां भवति ३। इति त्रयो भङ्गाः ३। ९-६-३=१८।

हैं २, तथा-एक वालुकाप्रभा में, दो धूमप्रभा में और एक तमः प्रभा में उत्पन्न होता है १, अथवा-एक वालुकाप्रभा में, दो धूमप्रभा में और एक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है २, तथा-दो नारक वालुकाप्रभा में एक धूमप्रभा में और एक तमः प्रभा में उत्पन्न होता है १, अथवा-दो वालुकाप्रभा में, एक धूमप्रभा में और एक अधः सप्तमी में उत्पन्न होना है २ इस प्रकार ये ६ भंग होते हैं। अथ वालुकाप्रभा और तमः प्रभा इन दो पृथिवियों को आश्रित करके तीन भङ्ग इस प्रकार से होते हैं-एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में और दो नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न होते हैं १, तथा-एक नारक वालुकाप्रभा में, दो नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न होता है २, तथा-दो नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में, और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी

અને બે નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક વાલુકાપ્રભામાં, બે ધૂમપ્રભામાં અને એક તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક વાલુકાપ્રભામા, બે ધૂમપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૫) અથવા બે વાલુકાપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા બે વાલુકાપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે વાલુકાપ્રભા અને તમ પ્રભા સાથે સાતમી તમસ્તમપ્રભાના યોગથી બનતા ત્રણ વિકલ્પોનુ કથન કરવામા આવે છે-(૧) અથવા એક નારક વાલુકાપ્રભામા, એક તમ પ્રભામા અને બે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૨) અથવા એક વાલુકાપ્રભામાં, બે તમઃપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે, (૩) અથવા બે વાલુકાપ્રભામા, એક તમ પ્રભામા અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

सासस्त्रयवर्षाणि अबाधा, बाधते इति बाधा, बाधनं वा बाधा-कर्मणः उदयः, न बाधा, अबाधा, कर्मणो बन्धकालादारभ्य उदयकालपर्यन्तो यः कालः कर्मणो बन्धस्य उदयस्य च मध्यकाल अबाधापदार्थः कथ्यते, तत्कालश्च सासवर्षत्रय

अबाधाकाल तीन हजार वर्ष का है तथा इस अबाधाकाल से रहित जो इस कर्म की स्थिति है वह-इस कर्म का निषेककाल है। अबाधा किसे कहते हैं? सो अब इसका विचार किया जाता है-कर्म के उदय का नाम बाधा है इस बाधा का न होना इसका नाम अबाधा है। अर्थात् कर्म के बंधकाल से लेकर वह कर्म जबतक उदय में नहीं आता है-इसी का नाम अबाधाकाल है अर्थात् कर्म के बंध और उदय के बीच का जो काल है वही अबाधाकाल है-कर्म के बंध हो जाने पर उसी समय से उदय में नहीं है किन्तु कुछ काल बाद ही वह उदय में आता है-कितने काल बाद उदय में आता है? यह सब शास्त्रकारों ने निर्धारित किया है-सो जितने समय तक, कर्मस्थिति बंध चुकने के बाद भी उदय में कर्म नहीं आता है उस समय का नाम अबाधाकाल है। ज्ञानावरणीय कर्म उत्कृष्ट स्थिति से तीस ३० सागरोपम कोडाकोडी का बंधा-तो इसमें अबाधाकाल तीन हजार वर्ष का पड़ता है क्यों कि ऐसा सिद्धान्त का कथन है कि कर्मस्थिति जितने कोडाकोडी सागरोपम की होती है उतने सौ वर्ष का उसका अबाधाकाल होता है इस हिसाब से अब यहां

અબાધાકાળનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—કર્મના ઉદયને બાધા કહે છે આ બાધાના અભાવને અબાધા કહે છે કર્મનો બંધ થયા પછી તે કર્મ જ્યાં સુધી ઉદયમાં આવતું નથી ત્યાં સુધીના કાળને તે કર્મનો અબાધાકાળ કહે છે એટલે કે કર્મના બંધ અને ઉદયની વચ્ચેનો જે કાળ છે તેને અબાધાકાળ કહે છે કર્મનો બંધ થયા પછી કર્મ તુરત જ એજ સમયે ઉદયમાં આવતું નથી પણ કેટલાક કાળ પછી જ તે ઉદયમાં આવે છે કેટલા કાળ પછી તે કર્મ ઉદયમાં આવે છે તે શાસ્ત્રકારોએ નિર્ધારિત કરી બતાવેલું છે અબાધાકાળનો અર્થ આ પ્રમાણે બતાવ્યો છે—

" તેમણે કર્મનો બંધ થઈ ગયા પછી પણ જેટલા સમય સુધી કર્મ ઉદયમાં આવતું નથી તેટલા સમયને તે કર્મનો અબાધાકાળ કહે છે જેમકે જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ (અધિકમાં અધિક) સ્થિતિ ત્રીસ સાગરોપમ કોડાકોડી કાળની કહી છે તેમાં અબાધાકાળ ત્રણ હજાર વર્ષનો કહ્યો છે સિદ્ધાન્તોમાં એવું કહ્યું છે કે " જેટલા કોડાકોડી સાગરોપમની કર્મસ્થિતિ

रूपः प्रतिपादित एव । अथ च अबाधोनिका, अबाधया पूर्वोक्तस्वरूपया ऊनिका न्यूना कर्मस्थितिः – सहस्रवर्षत्रय न्यूनः उपर्युक्तत्रिंशत्सगरोपमकोटीकोटीलक्षणः कर्मावस्थानकालः कर्मनिषेको भवति, तत्र कर्मनिषेको हि कर्मदलिकस्यानुभवनात्मकभोगार्थो रचनाविशेष उच्यते, तत्र च प्रथमसमये अधिकं निषिञ्चति रचयति, द्वितीयसमये विशेषहीनं करोति, तृतीयसमये विशेषहीनम्, एव यावत्-उत्कृष्टस्थितिकं कर्मदलिकं तावद् विशेषहीनं निषिञ्चति,

तीस ३० सागरोपम कोडाकोडी की कर्मस्थिति है-तो उतने सौ वर्ष का अर्थात् तीस ३० सौ वर्ष का-तीन हजार वर्ष का-अबाधाकाल इस कर्म का होगा-उत्कृष्टस्थिति लेकर जब यह कर्म बंध जाता है तो इतने हजार वर्ष बाद वह अपना फल देना प्रारंभ कर देता है, तीन ३ हजार वर्षतक तो यह केवल सत्तामें ही रहेगा ये तीन हजार वर्ष जो तीस ३० कोडाकोडी सागरोपम से कम हो जाते हैं-अर्थात् उत्कृष्टस्थिति में से जो अबाधाकाल कम हो जाता है-उसका नाम कर्मनिषेक है इस कर्म-निषेक में कर्मदलिकों की अनुभव करने के निमित्त एक तरह की रचना विशेष होती है। तात्पर्य कहने का यह है कि-उदययोग्य कर्मदलिकों की जो रचना होती है उसका नाम कर्मनिषेक है। उदय के प्रथम समय में कर्मदलिकों का अधिकमात्रा में निषेक होता है इसके बाद द्वितीय समय में विशेषहीन कर्मदलिकों का निषेक होता है तृतीय समय में भी विशेषहीन-चयहीन-कर्मदलिकों का निषेक होता है इस तरह

હોય છે, એટલા સો વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ હોય છે" આ હિસાબ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ સાગરોપમ કોડાકોડીની છે, તેથી તેટલા સો વર્ષનો એટલે કે ત્રીસસો (ત્રણ હજાર) વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ હોય છે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ લઈને જો આ કર્મ બંધાઈ જાય છે, તો ત્રણ હજાર વર્ષ પછી તે તેનુ ફળ દેવા માંડે છે, ત્રણ હજાર વર્ષ સુધી તો તે ફક્ત સત્તામાં જ રહેશે ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમમાંથી અબાધાકાળના આ ત્રણ હજાર વર્ષ બાદ કરતા જે કાળ બાકી રહે છે તેને કર્મનિષેક (કર્મ વેદનકાળ) કહે છે આ કર્મનિષેકમાં અનુભવ (વેદન) કરવાને નિમિત્તે કર્મદલિકોની એક પ્રકારની ખાસ રચના થાય છે કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે ઉદય યોગ્ય કર્મદલિકોની જે રચના થાય છે તેનુ નામ કર્મનિષેક છે ઉદયના પ્રથમ સમયમા કર્મદલિકોનો અધિક માત્રામા નિષેક થાય છે, ત્યારબાદ બીજા સમયમાં વિશેષહીન કર્મદલિકોનો નિષેક થાય છે, ત્રીજે સમયે પણ વિશેષહીન

उक्तञ्च—' मोत्तूण सगमबाह, पढमाइ ठिइइ बहुयरं दव्व ।
सेसे विसेसहीण जा उक्कोस ति सव्वासि " ॥ १ ॥
मुक्त्वा स्वकाम् अबाधां प्रथमायां स्थितौ बहुतर द्रव्यम् ।
शेषे विशेष हीनं यावद् उत्कृष्टमिति सर्वेषाम् ॥ १ ॥

अथ भाव —सर्वेषु अष्टविधेष्वपि बध्यमानेषु कर्मसु तत्तत्कर्मणः अबाधाकाल मुक्त्वा तदनन्तरं दलिकनिषेको भवति,

अल्पकर्मबन्धानन्तरं तत्तत्कर्मणः उदये-तत्तत्कर्मणं अबाधाकाले पूर्णे सति कर्मानुभवनस्य प्रथमसमयादारभ्येत्यर्थ बद्धकर्मणां दलिकेभ्यो वेदितुं समर्थानां वेदनयोग्यानां दलिकानां निषेको भवति, तथा च-उदयस्य प्रथम समये तेषु बहुतरदलिकानां निषेको भवति, तदनन्तरं द्वितीयादिस्थितिषु

विशेषहीन कर्मदलिकों का निषेक यावत् उत्कृष्टस्थितिवाले कर्मदलिकों तक होता है, कहा भी है—

" मोत्तूण सगमबाहं पढमाइ ठिइइ बहुयर दव्व ।
सेसे विसेसहीण जो उक्कोसंति सव्वासि ॥ "

तात्पर्य यह है कि—आठों प्रकार के कर्म जब बध चुकते हैं—और अपनी २ अबाधा के बाद जब वे उदय में आने लग जाते हैं तब उन कर्मों के वेदने योग्य दलिकों की निषेक रचना होती है अर्थात्—कर्मानुभव के प्रथम समय से लेकर बद्धकर्मों के दलिकों में से वेदने योग्य दलिकों का निषेक होता है इसमें उदय के प्रथम समय में इनमें से बहुतर दलिकों का निषेक होता है, इसके बाद एक समय प्रमाणवाली द्वितीय आदि स्थितिमें, क्रम २ से द्वितीय तृतीयादि समयों में विशेष

ચયહીન-કર્મદલિકોનો નિષેક થાય છે આ રીતે વિશેષહીન કર્મદલિકોનો નિષેક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળાં કર્મદલિકો પર્યન્ત થયા કરે છે કહ્યું પણ છે—

" मोत्तूण सगमबाह पढमाइ ठिइइ बहुयरं दव्वं ।
से से विसेसहीणं जो उक्कोसंति सव्वासिं ॥ "

ભાવાર્થ—આઠે પ્રકારનાં કર્મ જ્યારે બંધાઈ ચુકે છે, અને પોતપોતાના અબાધાકાળ પછી જ્યારે તેઓ ઉદયમા આવવા માંડે છે, ત્યારે તે કર્મના વેદનાયોગ્ય દલિકોની નિષેક રચના થાય છે એટલે કે કર્માનુભવના પ્રથમ સમયથી લઈને બદ્ધ કર્મોનાં દલિકોમાથી વેદવાયોગ્ય દલિકોનો નિષેક થાય છે તેમાં ઉદયના પ્રથમ સમયે તેમાંના અધિક દલિકોનો નિષેક થય છે, ત્યારબાદ એક એક સમય પ્રમાણવાળી દ્વિતીય આદિ સ્થિતિમાં ક્રમશઃ દ્વિતીય, તૃતીય

रूपः प्रतिपादित एव। अथ च अबाधोनिका, अबाधया पूर्वोक्तस्वरूपया ऊनिका न्यूना कर्मस्थितिः - सहस्रत्रयवर्षत्रय न्यूनः उपर्युक्तत्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीलक्षणः कर्मावस्थानकालः कर्मनिषेको भवति, तत्र कर्मनिषेको हि कर्मदलिकस्यानुभवनात्मकभोगार्थो रचनाविशेष उच्यते, तत्र च प्रथमसमये अधिकं निषिञ्चति रचयति, द्वितीयसमये विशेषहीनं करोति, तृतीयसमये विशेषहीनम्, एवं यावत्-उत्कृष्टस्थितिकं कर्मदलिकं तावद् विशेषहीनं निषिञ्चति,

---

तीस ३० सागरोपम कोडाकोडी की कर्मस्थिति है-तो उतने सौ वर्ष का अर्थात् तीस ३० सौ वर्ष का-तीन हजार वर्ष का-अबाधाकाल इस कर्म का होगा-उत्कृष्टस्थिति लेकर जब यह कर्म बंध जाता है तो इतने हजार वर्ष बाद वह अपना फल देना प्रारंभ कर देता है, तीन ३ हजार वर्षतक तो यह केवल सत्तामें ही रहेगा ये तीन हजार वर्ष जो तीस ३० कोडाकोडी सागरोपम से कम हो जाते हैं-अर्थात् उत्कृष्टस्थिति में से जो अबाधाकाल कम हो जाता है-उसका नाम कर्मनिषेक है इस कर्म-निषेक में कर्मदलिकों की अनुभव करने के निमित्त एक तरह की रचना विशेष होती है। तात्पर्य कहने का यह है कि-उदययोग्य कर्मदलिकों की जो रचना होती है उसका नाम कर्मनिषेक है। उदय के प्रथम समय में कर्मदलिकों का अधिकमात्रा में निषेक होता है इसके बाद द्वितीय समय में विशेषहीन कर्मदलिकों का निषेक होता है तृतीय समय में भी विशेषहीन-चयहीन-कर्मदलिकों का निषेक होता है इस तरह

હોય છે, એટલા સો વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ હોય છે” આ હિસાબ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ સાગરોપમ કોડાકોડીની છે, તેથી તેટલા સો વર્ષનો એટલે કે ત્રીસસો (ત્રણ હજાર) વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ હોય છે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ લઇને જો આ કર્મ બધાઇ જાય છે, તો ત્રણ હજાર વર્ષ પછી તે તેનુ ફળ દેવા માડે છે, ત્રણ હજાર વર્ષ સુધી તો તે ફક્ત સ્સતામા જ રહેશે ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમમાથી અબાધાકાળના આ ત્રણ હજાર વર્ષ બાદ કરતા જે કાળ બાકી રહે છે તેને કર્મનિષેક (કર્મ વેદનકાળ) કહે છે આ કર્મનિષેકમાં અનુભવ (વેદન) કરવાને નિમિત્તે કર્મદલિકોની એક પ્રકારની ખાસ રચના થાય છે કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે ઉદય યોગ્ય કર્મદલિકોની જે રચના થાય છે તેનુ નામ કર્મનિષેક છે ઉદયના પ્રથમ સમયમા કર્મદલિકોનો અધિક માત્રામાં નિષેક થાય છે, ત્યારબાદ બીજા સમયમાં વિશેષહીન કર્મદલિકોનો નિષેક થાય છે, ત્રીજે સમયે પણ વિશેષહીન

कता वर्तते, यद्यपि आयुष्कर्मणोऽपि अबाधाकालस्तु भवत्येव किन्तु न तत्र तद् वर्जनस्यावश्यकता भवति। आयुष्कर्मैव यस्य प्रथमसमय एवायुषः प्रभूततद्दलिकानां निषेको भवति, द्वितीयादिसमयेषु तु उत्तरोत्तर विशेषहीनो भवति यावत् चरमसमय इति।

तथा चैतावता यदमपि ज्ञानावरणीय कर्म सहस्रत्रयमेव यावत् अवेद्यमानतया तिष्ठति, तत सहस्रत्रयवर्षन्यूनत्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणस्तावत् ज्ञानावरणीयकर्मानुभवकालो वेदितव्य, केचित्तु-सहस्रत्रयवर्षप्रमाण आबाधा

विशेष २ हीन होता रहता है। इस तरह बधा हुआ भी ज्ञानावरणीय कर्म तीन हजार वर्षतक अवेद्यमान अवस्था में रहता है, बाद में वह अनुभवन-उदय में आता है-इस प्रकार उसका अनुभवन काल तीन ३ हजार वर्ष कम तीस ३० कोडाकोडी सागरोपम को है ऐसा जानना चाहिये, तात्पर्य कहने का यह है कि कर्म की स्थिति के दो प्रकार है-एक तो उसे कर्मरूप में रहना और दूसरी उसे अनुभव योग्य कर्मरूप में बनना, यहां जो उत्कृष्ट अथवा जघन्यरूप से कर्मस्थिति कही गई है वह कर्मरूप से रहने वाली कर्मस्थिति कही गई है और जब अबाधा काल के बाद कर्म उदय में आने लग जाता है-तब की स्थिति अनुभव योग्य कर्मस्थिति कही गई है कर्म की स्थिति में से अबाधाकाल घटाने से जो स्थिति बचती है वही अनुभव योग्य कर्मस्थिति है ऐसा जानना चाहिये।

कोई आचार्य ऐसा कहते हैं कि " तीन ३ हजार वर्ष प्रमाण

આ રીતે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ થયા પછી પણ ત્રણ હજાર વર્ષ સુધી તે અવેદ્યમાન અવસ્થામાં જ રહે છે અને ત્યારબાદ તે ઉદયમાં આવે છે. આ રીતે તેનો વેદનકાળ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કરતા ત્રણ હજાર વર્ષ ન્યૂન (ઓછો) છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કર્મની સ્થિતિના બે પ્રકાર છે-(૧) કર્મરૂપે રહેવાની સ્થિતિ અને (૨) અનુભવવા (વેદવા) યોગ્ય કર્મરૂપ બનવાની સ્થિતિ. અહીં જે ઓછામાં ઓછી કે વધારેમાં વધારે કર્મ સ્થિતિ કહી છે તે કર્મરૂપે રહેનારી કર્મસ્થિતિ કહી છે અને જ્યારે અબાધાકાળ પૂરો થયા પછી કર્મ ઉદયમાં આવવા લાગી જાય છે ત્યારની સ્થિતિને અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિ કહી છે કર્મની સ્થિતિમાંથી અબાધાકાળ બાદ કરતા જે સ્થિતિ બાકી રહે છે એજ અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિ છે એમ સમજવું

કોઈ કોઈ આચાર્ય એવું કહે છે કે 'ત્રણ હજાર વર્ષ અબાધાકાળ,

एकैकसमयप्रमाणासु क्रमशो द्वितीयतृतीयादिसमयेषु विशेपहीनविशेषहीन कर्मदलिकानां निषेको भवति, स च तावद् भवति यावत् तत्तत्समयवध्यमान-कर्मणामुत्कृष्टा स्थितिर्भवेत्, बद्धकर्मस्थितेश्चरमसमयपर्यन्तमयं निपेको भवतीति भावः। अयं चाबाधां मुक्त्वा दलिकनिषेकविधिः आयुर्वर्जशेपसप्तकर्मणां विषये वेदितव्यः। आयुष्कर्मण्यपि निषेकस्तु भवत्येव किन्तु तत्र स निषेकः आयुष्कर्मबन्धस्य प्रथमसमयादेव प्रारभ्यते न तत्राबाधाकालपूर्णताया आवश्य-

हीन २ कर्मदलिकों का निषेक होता हैं और यह निषेक बद्धकर्मस्थिति के चरम समयतक होता है। अबाधा को छोड़कर यह दलिक निषेक-विधि आयु कर्म के सिवाय सातकर्मों के विषय में ही जानना चाहिये आयुकर्ममें भी निषेकतो होताही है किन्तु वहाँ वह निषेक आयुकर्मबंध प्रथमसमय से लेकर ही प्रारंभ हो जाता है–यहां निषेकरचना में अबाधाकाल के पूर्ण होने की आवश्यकता नहीं है। यद्यपि आयुकर्म का भी अबाधाकाल होता है। परंतु आयुकर्म के इस निषेक के प्रसङ्ग पर अबाधाकाल को छोडने की जो आवश्यकता नहीं है उसका कारण यह है कि आयुकर्म के बंध के प्रथम समय में ही आयुकर्म के बहुत अधिक दलिकों का निषेक होना प्रारंभ हो जाता है अर्थात् प्रथम समय में ही आयुकर्म के बहुत दलिकों का निषेक हो जाता है और इसके बाद द्वितीय आदि समयों में तो उत्तरोत्तर–आगे २ विशेष २ हीन ही निषेक होता है और यह निषेक अन्तिम दलिकों तक इसी प्रकार से

આદિ સમયોમા વિશેષ હીન વિશેષહીન કર્મદલિકોનો નિષેક થાય છે, અને તે નિષેક બદ્ધકર્મ સ્થિતિના અન્તિમ સમય પર્યન્ત થાય છે અબાધા સિવાયની આ દલિક નિષેક વિધિ . આયુકર્મ સિવાયના સાત કર્મોના વિષયમાં જ સમજવી આયુકર્મમા પણ નિષેક તો થાય છે જ, પણ ત્યાં તે નિષેક આયુ-કર્મબધના પ્રથમ સમયથી જ શરૂ થઇ જાય છે, આયુકર્મની નિષેક રચનામાં અબાધાકાળ પૂરો થવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી જો કે આયુકર્મનો પણ અબાધાકાળ હોય છે, પણ આયુકર્મના આ નિષેક વખતે અબાધાકાળને બાદ કરવાની જરૂર રહેતી નથી તેનુ કારણ નીચે પ્રમાણે છે—

આયુકર્મનો બધ થયા પછી પ્રથમ સમયે જ આયુકર્મના ઘણાં જ અધિક દલિકોનો નિષેક થવાનો આરભ થઈ જાય છે–એટલે કે પ્રથમ સમયમાં જ આયુકર્મના ઘણા દલિકોનો નિષેક થઈ જાય છે, અને ત્યારબાદ દ્વિતીય, તૃતીય આદિ સમયોમા તો ઉત્તરોત્તર વિશેષને વિશેષ હીન નિષેક થતો રહે છે, અને આ નિષેક અન્તિમ દલિકો પર્યન્ત વધુ ને વધુ હીન થતો રહે છે.

तथा वेदनीयं कर्म जघन्येन द्वौ समयौ, तथा च केवलयोगप्रत्ययबन्धापेक्षया वेदनीयं कर्म द्विसमयस्थितिकं भवति, तत्र एकस्मिन् समये बध्यते; द्वितीये तु वेद्यते यत्तु " वेयणियस्स जहण्णा बारस, नाम-गोयाण अट्ठ मुहुत्ता" वेदनीयस्य जघन्या द्वादश, नाम-गोत्रयोः अष्टमुहूर्तौ इत्युक्तम् तत् सकषायस्थितिबन्धमाश्रित्य वक्तव्यमिति न तद्विरोधः उत्कर्षेण यथा ज्ञानावरणीयं कर्म तथैव वेदनीयमपि कर्म बोध्यम्, तथा च वेदनीयस्यापि कर्मणः उत्कृष्टत स्थितिकालः त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणः । ' मोहणिज्ज जहण्णेणं अंतोमुहुत्त, उक्कोसेण सत्तरिसागरोवमकोडाकोडीओ ' मोहनीयं कर्म

समय की है और उत्कृष्ट स्थिति ज्ञानावरणीय के समान तीस १० कोडाकोडी सागरोपम की है। यहां जो वेदनीय कर्म की जघन्य स्थिति दो समय की कही गई है वह केवल योग के निमित्त से होने वाले बध की अपेक्षा से कही गई है-ऐसी स्थिति में वेदनीय कर्म की जघन्य स्थिति दो समय की होती है एक समय में वह बधता है, और द्वितीय समय में वह वेदा जाता है जो (वेयणियस्स जहण्णा बारस, नाम गोयाण अट्ठ मुहुत्ता) वेदनीय कर्म के विषय में ऐसा कहा गया है कि वेदनीयकर्म की जघन्य स्थिति १२ मुहूर्त की होती है सो यह कथन कषायसहित जीवों की अपेक्षा से ही जानना चाहिये-क्यों कि कषाय युक्त जीवों के जो वेदनीय कर्म का जघन्य स्थिति बध होता है वह १२ मुहूर्त का होता है उत्कृष्ट स्थिति काल वेदनीय कर्म का तीन हजार वर्ष कम तीन सागरोपम कोडाकोडी प्रमाण का है (मोहणिज्ज जहण्णेण

ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ બે સમયની અને વધારેમાં વધારે સ્થિતિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના જેટલી જ (ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની) છે અહીં જે વેદનીય કર્મની જઘન્ય (ઓછામાં ઓછી) સ્થિતિ બે સમયની કહી છે તે માત્ર યોગને કારણે થનારા બંધને અનુલક્ષીને કહી છે-એટલે કે એવી પરિસ્થિતિમાં વેદનીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ બે સમયની હોય છે-એક સમયમાં તે બધાય છે અને બીજે સમયે તેનું વેદન થાય છે (वेयणियस्स जहण्णा बारस नाम गोयाण अट्ठमुहुत्ता) આ કથન પ્રમાણે વેદનીય કર્મની જે બાર મુહૂર્તની જઘન્ય સ્થિતિ કહી છે તે કષાય યુક્ત જીવોની અપેક્ષાએ જ સમજવી, કારણ કે કષાયયુક્ત જીવોના વેદનીય કર્મનો જે જઘન્ય સ્થિતિ બંધ થાય છે, તે બાર મુહૂર્તનો હોય છે વેદનીય કર્મનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકાળ ત્રીસ સાગરોપમ કોડાકોડી કરતાં ત્રણ હજાર વર્ષ ઓછો હોય છે (मोहणिज्ज जहण्णेणं अंतोमुहुत्त

कालः त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणश्च बाधाकालः, एतद्द्वयस्यापि अबाधाबाधाकालस्य मिश्रणात्मकः कर्मस्थितिकालः, अबाधाकालवर्जितो बाधाकलात्मकः कर्मनिषेककाल इत्याहुः। एवमन्यकर्मस्वपि अबाधाकालो विज्ञेयः, विशेषस्तु आयुषि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि निषेककालः, पूर्वकोटीतृतीयभागश्च अबाधाकाल इति। स च पूर्वकोटित्रिभागः,-त्रयस्त्रिंशल्लक्ष त्रयस्त्रिंशत्सहस्रत्रयस्त्रिंशदुत्तरत्रिशत (३३००००००, ३३०००, ३३३) पूर्वत्रयोविंशतिलक्ष-द्विपञ्चाशत्सहस्र (२३०००००, ५२०००) वर्षकोटिपरिमितो भवति। 'एवं दरिसणावरणिज्जंपि' एवम् ज्ञानावरणीयकर्मवदेव दर्शनावरणीयमपि कर्म बोध्यम्। 'वेयणिज्जं जहण्णेणं दो समया, उक्कोसेणं जहा-णाणावरणिज्जं'

अबाधाकाल और तीस ३० सागरोपम कोडाकोडी प्रमाण बाधाकाल, इन दोनों को मिला देने से जो प्रमाण निकलता है वह कर्मस्थितिकाल है तथा अबाधाकाल से रहित जो बाधाकाल है वह कर्मनिषेक काल है"। इसी तरह से दूसरे कर्मों के विषय में भी अबाधाकाल जान लेना चाहिये-आयुकर्म में तेंतीस ३३ सागरोपम का निषेककाल है। तथा इस में जो अबाधाकाल है वह पूर्व कोटि का तृतीयभागप्रमाण है। पूर्वकोटि तृतीय भाग तेंतीस ३३ लाख, तेंतीस ३३ हजार, तीनसौ तेंतीस, पूर्व और २३ तेवीस लाख, बावन ५२ हजार कोटि वर्षप्रमाण होता है। (एवं दरिसणावरणिज्जं) ज्ञानावरणीय कर्म की तरह दर्शनावरणीय कर्म को भी जानना चाहिये। (वेयणिज्जं जहण्णेणं दो समया उक्कोसेणं जहा णाणावरणिज्जं) वेदनीयकर्म की जघन्यस्थिति दो

અને ત્રીસ સાગરોપમ કોડાકોડી પ્રમાણુ બાધાકાળ, એ બન્નેનો સરવાળો કરવાથી જે પ્રમાણુ આવે છે તે કર્મસ્થિતિકાળ છે, તથા અબાધાકાળ સિવાયનો જે બાધાકાળ છે, તે કર્મનિષેક કાળ છે"

એજ પ્રમાણે બીજાં કર્મોનો આબાધકાળ પણ સમજવો જોઇએ આયુકર્મનો નિષેકકાળ (વેદનકાળ) ૩૩ સાગરોપમનો કહ્યો છે, તથા તેનો આબાધાકાળ પૂર્વકોટિના ત્રીજા ભાગ પ્રમાણુ છે પૂર્વકોટિનો ત્રીજો ભાગ તેત્રીસ લાખ તેત્રીસ હજાર ત્રણુસો તેત્રીસ (૩૩૩૩૩૩૩) પૂર્વ અને તેવીસ લાખ બાવન હજાર (૨૩૫૨૦૦૦) કોટિવર્ષ પ્રમાણુ છે

(एव दरिसणावरणिज्जं) જ્ઞાનાવરણીય કર્મની સ્થિતિ પ્રમાણે જ દર્શનાવરણીય કર્મની પણ સ્થિતિ સમજવી

(वेयणिज्ज जहण्णेण दो समया, उक्कोसेण जहा णाणावरणिज्जं) વેદનીય કર્મની

' नाम—गोयाण जहण्णेण अट्ठ मुहुत्ता, उक्कोसेण वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ ' नाम—गोत्रयो कर्मणो बन्धस्थिति जघन्येन अष्ट मुहूर्तानि, उत्कर्षेण विंशतिसागरोपमकोटीकोटयः ' दोण्णि य वाससहस्साणि अबाहा ' द्वे च वर्षसहस्रे अबाधा, ' अबाहूणिया कम्मट्ठिई—कम्मनिसेओ ' अबाधोनिका—अबाधया द्विसहस्रवर्षरूपया ऊनिका न्यूना कर्मस्थिति —द्वि सहस्रवर्षन्यूनो विंशतिसागरोपमकोटीकोटीमानः नाम गोत्र कर्मावस्थान काल , कर्मनिषेको भवति । 'अंतराइअं जहा—णाणावरणिज्जं ' आन्तरायिक कर्म यथा ज्ञानावरणीय तथा वेदितव्यमिति भाव ॥सू०४॥

कर्मबन्धकवक्तव्यता

ज्ञानावरणीयादिकर्मप्रस्तावात् तद्बन्धकान् निरूपयितु प्रथम सूत्रादि प्रारभाह—' णाणा वरणिज्जं ण भंते ! ' इत्यादि ।

मूलम्—णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्म किं इत्थी बंधइ, पुरिसो बंधइ नपुंसओ बंधइ ? णोइत्थी – णोपुरिस –

गोयाणं जहण्णेणं अट्ठमुहुत्ता, उक्कोसेण वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) नाम और गोत्र इन दोनों कर्मों की जघन्य स्थिति आठ मुहूर्त की है और उत्कृष्टस्थिति वीस २० सागरोपम कोडाकोडी की है । (दोण्णि य वाससहस्साणि अबाहा) दो हजार वर्ष की अबाधा है । (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ) अबाधाकालरूप जो दो हजार वर्ष हैं उनसे रहित २० वीस सागरोपम कोडाकोडी का इनका अवस्थानकाल–कर्म निषेक है । (अंतराइयं जहा णाणावरणिज्जं) अन्तराय की स्थिति, अबाधा, अवस्थान काल ये सब विषय ज्ञानावरणीय कर्म के समान ही जानना चाहिये ॥ सू०४ ॥

टीपेह छे (नामगोयाणं जहण्णेणं अट्ठमुहुत्ता उक्कोसेण वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) नामकर्म अने गोत्रकर्मनी जघन्य स्थिति आठ मुहूर्तनी छे अने उत्कृष्ट स्थिति वीस सागरोपम कोडाकोडीनी छे (दोण्णि य वाससहस्साणि अबाहा) बन्नेनो अबाधाकाळ बे हजार वर्षनो छे (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेओ) तेमनी वीस सागरोपमनी उत्कृष्ट स्थितिमांथी २००० वर्ष प्रमाणु अबाधाकाळ बाद करतां जेटलो काळ बाकी रहे तेटलो तेमनो अवस्थान काळ–कर्म निषेक काळ समजवो. (अंतराइयं जहा णाणावरणिज्जं) अन्तराय कर्मनी स्थिति, अबाधाकाळ, अवस्थान काळ आदि ज्ञानावरणीय कर्म प्रमाणे ज समजवा ॥ सूत्र ४ ॥

मोहनीयकर्मणो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तं बन्धस्थितिः, उत्कर्षेण सप्ततिसागरोपम-कोटीकोटयः 'सत्त य वाससहस्साणि अबाहा' सप्त च वर्षसहस्राणि अबाधा मोहनीयकर्मबन्धोदयान्तकालः, 'अबाहूणिया कम्मट्ठिई-कम्मनिसेओ' अबाधोनिका अबाधया सप्त सहस्रवर्षरूपया ऊनिका न्यूना कर्मस्थिति सप्तसहस्र-वर्षन्यूनः सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीमानलक्षणो मोहनीयकर्मावस्थानकालः निषेको भवति । 'आउगं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाणि' आयुष्कम् आयुष्यकर्मणो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि 'पुव्वकोडितिभागो अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई-कम्मनिसेओ' पूर्वकोटीत्रि-भागः पूर्वकोटीयतृतीयभागः अबाधाकालः, अबाधोनिका-अबाधाकालेन न्यूना त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि कर्मस्थितिः आयुष्यकर्मावस्थानकालः कर्मनिषेको भवति । पूर्वकोटित्रिभागस्य संख्यामानमत्रैव सूत्रे पूर्वमबाधाकालप्रकरणे प्रदर्शितमेवेति

अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सत्तरिसागरोवमकोडाकोडीओ) मोहनीय कर्म की जघन्य बंधस्थिति अन्तर्मुहूर्त की है उत्कृष्ट बंधस्थिति ७० सत्तर कोडाकोडी सागरोपम की है, इसका अबाधाकाल ७००० हजार वर्ष का है अत्कृष्टस्थिति में अबाधा काल को घटाने पर जो स्थिति बचे वह मोहनीय का अवस्थानकाल रूप कर्मनिषेककाल है। (आउगं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाणि) आयुकर्म की जघन्यस्थिति अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट स्थिति ३३ सागरोपम की है (पुव्वकोडि ति भागो अबाहा) पूर्व कोटि के त्रिभागप्रमाण अवाधाकाल है (अबा-हूणिया कम्मट्ठिई-कम्मनिसेओ) अबाधाकाल से हीन जो कर्मस्थिति है वह इस कर्म का निषेक काल है। पूर्वकोटि के त्रिभाग की संख्या का प्रमाण पहिले अबाधकाल के प्रकरण में दिखा ही दिया है (नाम-

---

उक्कोसेण सत्तरिसागरोवमकोडाकोडीओ) મોહનીય કર્મની જઘન્ય બંધસ્થિતિ અન્તમુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ બંધસ્થિતિ ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમની છે તેનો આબાધકાળ ૭૦૦૦ વર્ષનો છે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાંથી અબાધાકાળને બાદ કરવાથી જેટલો કાળ બાકી રહે તેટલો મોહનીય કર્મનો કર્મનિષેક કાળ (કર્મ વેદનકાળ) સમજવો. (आउगं जहण्णेणं अंतोमुहुत्त, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाणि) આયુકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તમુહૂર્તની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમની છે (पुव्वकोडि तिभागो अबाहा) તેનો અબાધાકાળ પૂર્વ કોટિના ત્રીજા ભાગ પ્રમાણ છે (अबाहूणिया कम्मट्ठिई-कम्मनिसेओ) અબાધાકાળ સિવાયની જે કર્મસ્થિતિ છે, તે આ કર્મનો નિષેકકાળ સમજવો. પૂર્વકોટિના ત્રીજા ભાગનું પ્રમાણ આ સૂત્રમાં જ અબાધાકાળનું વર્ણન કરતી વખતે આપી

इति वालुकाप्रभां प्रधानीकृत्य जाताः सर्वे अष्टादश भङ्गाः १८। इति पूर्वोक्त पञ्चसप्ततिभङ्गसमेलने जाताः सर्वे त्रिनवतिर्भङ्गाः, ४०-३०-१८=९३।

अथ पङ्कप्रभां प्रधानीकृत्य नव भङ्गानाह-तत्र पङ्कप्रभा-धूमप्रभेति पृथिवीद्वय-माश्रित्य षड्भङ्गानाह-एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां, द्वौ तमायां भवतिः१। एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां, द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः २।

तथा-एकः पङ्कप्रभायां, द्वौ धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति १, एकः पङ्क-प्रभायां द्वौ धूमप्रभायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति २। तथा-द्वौ पङ्कप्रभा-याम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति१। द्वौ पङ्कप्रभायाम्, एको धूम प्रभायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति २। इति षड् भङ्गाः ६।

में उत्पन्न हो जाता है १, इस प्रकार से ये तीन भंग हैं। इस तरह वालुकाप्रभा को प्रधान करके ये ९-६-३-१८ भंग होते हैं। पूर्वोक्त ७५ भंगों में इन १८ भंगों को जोड़ देने से ९३ भंग होते हैं।

अब पंकप्रभा को प्रधान करके नौ भंगों को सूत्रकार कहते हैं- इनमें पङ्कप्रभा और धूमप्रभा इन दो पृथिवियों को आश्रित करके ६ भंग इस प्रकार से होते हैं-एक नारक पङ्कप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में और दो नारक तमः प्रभा में उत्पन्न होते हैं १, अथवा-एक नारक पङ्कप्रभा में एक नारक धूमप्रभा में और दो नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न होते हैं २, तथा एक पङ्कप्रभा में, दो धूमप्रभा में और एक तमः प्रभा में उत्पन्न होते हैं १, अथवा-एक पङ्कप्रभा में दो धूम प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है २, तथा दो नारक पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा मे और एक नारक तमः

આ રીતે વાલુકાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૬+૯+૩=૧૮ વિકલ્પો બને છે તેમાં પૂર્વોક્ત ૭૫ વિકલ્પો ઉમેરવાથી ૯૩ વિકલ્પોનું કથન અહીં સુધીમાં પૂર્ણ થાય છે

હવે પંકપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા નવ વિકલ્પો સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—

પહેલાં પંકપ્રભા અને ધૂમપ્રભા સાથે પછીની બે પૃથ્વીઓના યોગથી બનતાં ૬ વિકલ્પોનું કથન નીચે પ્રમાણે સમજવું-(૧) અથવા એક નારક પંક-પ્રભામાં એક ધૂમપ્રભામાં, અને બે તમપ્રભા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક પંકપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામાં અને બે નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક પંકપ્રભામાં બે ધૂમપ્રભામાં અને એક તમાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક પંકપ્રભામાં બે ધૂમપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે પંકપ્રભામાં એક ધૂમપ્રભામાં અને એક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ૬ અથવા બે પંક

कर्मस्थितिप्रज्ञापककोष्ठकम्

कर्मनाम	उत्कृष्टा स्थितिः	जघन्या स्थितिः	उत्कृष्टः अबाधाकालः	जघन्यः अबाधाकालः	उत्कृष्टः बाधाकाल कर्मनिषेकः	जघन्यः बाधाकाल कर्मनिषेकः
मोहनीय कर्म	सप्तति सागरोपम कोटीकोटयः	अन्तर्मुहूर्तम्	७००० सप्तति वर्षशतानि	अन्तर्मुहूर्तम्	सप्तसहस्रवर्षन्यूना सप्तति सागरोपम कोटीकोट्यः	अन्तर्मुहूर्त न्यूनम्+ अन्तर्मुहूर्तम्
ज्ञानावरणीय कर्म	त्रिंशत्सागरोपम कोटीकोटयः	"	३००० सहस्र वर्षत्रयम्	"	त्रिसहस्रवर्षन्यूनाः त्रिंशद् सागरोपम कोटी कोटयः	"
दर्शनावरणीय कर्म	"	"	"	"	"	"
सकाषायात्म बद्धं वेदनीय कर्म	"	द्वादश मुहूर्तानि	"	"	"	अन्तर्मुहूर्तन्यूनानि एकादश मुहूर्तानि
अन्तरायिकं कर्म	"	अन्तर्मुहूर्त्तम्	"	"	"	अन्तर्मुहूर्त न्यूनम् अन्तर्मुहूर्तम्
नामकर्म	विंशति सागरोपम कोटीकोटयः	अष्टौ मुहूर्तानि	२००० वर्षाणि	"	विंशति शतन्यूनाविंशति सागरोपम कोटीकोटयः	अन्तर्मुहूर्त न्यूनानि सप्तमुहूर्तानि
गोत्रकर्म	"	"	"	"	"	"
आयुष्यकर्म	पूर्वकोटि त्रिभागाधिकानित्रयस्त्रिंशत सागरोपमाणि	अन्तर्मुहूर्तम्	पूर्वकोटि त्रिभाग	"	पूर्वकोटि त्रिभाग न्यूनानि त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि	अन्तर्मुहूर्त न्यूनम् अन्तर्मुहूर्तम्

+ अन्तर्मुहूर्त शब्दो भिन्न भिन्न जातीय कालवाचकोऽत्रावगन्तव्यः । ॥ सू० ४॥

-णो नपुंसओ बंधइ ?। गोयमा ! इत्थी वि बंधइ, पुरिसो वि बंधइ, नपुंसओ वि बंधइ, णोइत्थीणोपुरिसणोनपुंसओ सिय बंधइ, सिय णो बंधइ । एवं आउगवज्जाओ सत्त कम्म प्पयडीओ । आउगं णं भंते ! कम्मं किं इत्थी बंधइ, पुरिसो बंधइ, नपुंसओ बंधइ०, पुच्छा ? गोयमा ! इत्थी सिय बंधइ, सिय णो बंधइ । एवं तिन्नि वि भाणियव्वा, णोइत्थी णो पुरिस-णोनपुंसओ न बंधइ । णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं संजए बंधइ, असंजए बंधइ, संजयाऽसंजए बंधइ, णो संजय-णोअसंजय-णोसंजयाऽसंजए बंधइ ? । गोयमा ! संजए सिय बंधइ, सिय णो बंधइ, असंजए बंधइ, संजयाऽसंजए वि बंधइ, नोसंजय णोअसंजय-णोसंजयासंजए ण बंधइ । एवं आउगवज्जाओ सत्तवि, आउगे हेट्ठिल्ला तिण्णि भयणाए, उवरिल्ले ण बंधइ । णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं सम्मदिट्ठी बंधइ, मिच्छदिट्ठी बंधइ, सम्मामिच्छद्दिट्ठी बंधइ ? गोयमा ! सम्मदिट्ठी सिय बंधइ, सिय णो बंधइ, मिच्छदिट्ठी बंधइ, सम्मामिच्छदिट्ठी बंधइ, एवं आउगवज्जाओ सत्त वि, आउए हेट्ठिल्ला दो भयणाए, सम्मामिच्छदिट्ठी न बंधइ। णाणा वरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं सन्नी बंधइ, णोसन्नि णोअसन्नी बंधइ ? गोयमा ! सन्नी सिय बंधइ, सिय णो बंधइ, असन्नी बंधइ, णोसन्नि णोअसन्नी न बंधइ, एवं वेयणिज्जाऽऽउगोवज्जाओ छ कम्मप्पयडीओ, वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला दो बंधंति, उवरिल्ले

न बंधइ। णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं भवसिद्धिए बंधइ? अभवसिद्धिए बंधइ, णो भवसिद्धिय-णो अभवसिद्धिए बंधइ? गोयमा! भवसिद्धिए भयणाए, अभवसिद्धिए बंधइ, णोभवसिद्धिय-णोअभवसिद्धिए न बंधइ, एवं आउगवज्जाओ सत्तवि, आउगं हेट्ठिल्ला दो भयणाए, उपरिल्ले न बंधइ। णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं चक्खुदंसणी बंधइ?, अचक्खुदंसणी बंधइ? ओहिदंसणी बंधइ? केवल दंसणी बंधइ? गोयमा! हेट्ठिल्ला तिण्णि भयणाए, उवरिल्ले न बंधइ, एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि, वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला तिन्नि बंधंति, केवलदंसणी भयणाए। णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं पज्जत्तओ बंधइ, अपज्जत्तओ बंधइ, णोपज्जत्तय-णोअपज्जत्तओ बंधइ? गोयमा! पज्जत्तओ भयणाए, अपज्जत्तओ बंधइ, णोपज्जत्तय-णोअपज्जत्तओ न बंधइ, एवं आउगवज्जाओ सत्त वि, आउगं हेट्ठिल्ला दो भयणाए, उवरिल्ले न बंधइ। णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं कि भासए बंधइ, अभासए बंधइ? गोयमा! दो वि भयणाए, एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि, वेयणिज्जं भासए बंधइ, अभासए भयणाए। णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं परित्ते बंधइ, अपरित्ते बंधइ, णोपरित्ते णो अपरित्ते बंधइ? गोयमा! परित्ते भयणाए, अपरित्ते बंधइ, णोपरित्तणोअपरित्ते न बंधइ, एवं आउगवज्जाओ सत्त कम्मप्पगडीओ, आउयं परित्तो वि, अपरित्तो वि भयणाए, णोपरित्त णो-

अपरित्तो न बंधइ । णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं आभिणिबोहियणाणी बंधइ, सुयणाणी, ओहिणाणी, मणपज्जवनाणी, केवलणाणी बंधइ ? गोयमा ! हेट्ठिल्ला चत्तारि भयणाए, केवलणाणी न बंधइ, एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि, वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला चत्तारि बंधंति, केवलणाणी भयणाए। णाणा वरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं मइअन्नाणी बंधइ, सुय अन्नाणी ,बंधइ, विभंगअन्नाणी बंधइ ? गोयमा ! आउग वज्जाओ सत्त वि बंधंति, आउगं भयणाए । णाणवरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं मणजोगी बंधइ, वयजोगी बंधइ, कायजोगी बंधइ, अजोगी बंधइ ? गोयमा ! हेट्ठिल्ला तिन्नि भयणाए, अजोगी न बंधइ, एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि। वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला तिण्णि बंधंति, अजोगी न बंधइ। णाणा वरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं सागरोवउत्ते बंधइ, अणागारोवउत्ते बंधइ ? गोयमा ! अट्ठसु वि भयणाए । णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं आहारए बंधइ, अणाहारए बंधइ ? गोयमा ! दो वि भयणाए, एवं वेयणिज्जाऽऽउगवज्जाणं छण्हं, वेयणिज्जं आहारए बंधइ, अणाहारए भयणाए, आउए आहारए भयणाए अणाहारए न बंधइ ? णाणा वरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं सुहुमे, बंधइ बायरे बंधइ णो सुहुम-णो बायरे बंधइ ? गोयमा! सुहुमे बंधइ, बायरे भयणाए, णोसुहुमणोबायरे न बंधइ, एवं आउगवज्जाओ सत्त वि, आउए सुहुमे, बायरे भयणाए,

णोसुहुमणोबायरे न बंधइ । णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं चरिमे बंधइ, अचरिमे बंधइ ? गोयमा ! अट्ठ वि भयणाए ॥ सू० ५ ॥

छाया—ज्ञानावरणीयं खलु भदन्त ! कर्म किं स्त्री बध्नाति, पुरुषो बध्नाति, नपुंसको बध्नाति ? नोस्त्रीनोपुरुषनोनपुंसको बध्नाति ? गौतम ! स्त्री अपि बध्नाति, पुरुषोऽपि बध्नाति नपुंसकोऽपि बध्नाति, नोस्त्रीनोपुरुषनोनपुंसकः स्याद् बध्नाति, स्याद् नो बध्नाति, एवम् आयुष्कवर्जाः सप्त कर्मप्रकृतयः । आयुष्कं खलु

कर्मबन्धक वक्तव्यता

'णाणावरणिज्जं णं भंते !' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं इत्थी बंधइ, पुरिसो बंधइ, नपुंसओ बंधइ ?) हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म क्या स्त्री बांधती है ? या पुरुष बांधता है ? या नपुंसक बांधता है ? कौन बांधता है ? अथवा-(णोइत्थी णोपुरिस – णोनपुंसओ बंधइ) स्त्री नहीं बांधती है ? पुरुष नहीं बांधता है ? नपुंसक नहीं बांधता है ? तो कौन बांधता है ? (गोयमा ! इत्थी वि बंधइ, पुरिसो वि बंधइ, नपुंसओ वि बंधइ) हे गौतम ! स्त्री भी ज्ञानावरणीय कर्म बांधती है । पुरुष भी ज्ञानावरणीय कर्म बांधता है । नपुंसक भी ज्ञानावरणीय कर्म बांधता है । (णो इत्थी णो पुरिस-णो नपुंसओ सिय बंधइ, सिय णो बंधइ) तथा जो जीव नोस्त्री होता है-स्त्री नहीं होता है, नोपुरुष होता है-पुरुष नहीं

કર્મબન્ધક વક્તવ્યતા—

" णाणावरणिज्जं णं भंते ! " ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(णाणावरणिज्जं ण भंते ! कम्म किं इत्थी बधइ, पुरिसो बंधइ, नपुसओ बधइ ?) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ શું સ્ત્રી બાંધે છે ? કે પુરુષ બાંધે છે ? કે નપુંસક બાંધે છે ? અથવા–(णोइत्थी, णोपुरिस, णोनपुंसओ बंधइ ?) જ્ઞાનાવરણીય કર્મ શું સ્ત્રી બાંધતી નથી ? પુરુષ બાંધતો નથી ? નપુંસક બાંધતો નથી ? (गोयमा ! इत्थी वि बंधइ, पुरिसो वि बंधइ, नपुंसओ वि बंधइ) હે ગૌતમ ! સ્ત્રી પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે, પુરુષ પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે અને નપુંસક પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે. (णोइत्थी, णोपुरिस, णोनपुंसओ सिय बधइ, सिय णो बंधइ) તથા જે જીવ 'નો સ્ત્રી' હોય છે–સ્ત્રી હોતી નથી, 'નો પુરુષ' હોય છે–પુરુષ હોતો

भदन्त ! कर्म किं स्त्री बध्नाति, पुरुषो बध्नाति नपुंसको बध्नाति पृच्छा ! गौतम ! स्त्री स्याद् बध्नाति, स्याद् नो बध्नाति, एवं त्रयोऽपि भणितव्याः, नो स्त्रीनोपुरुषनोनपुंसको बध्नाति । ज्ञानावरणीयं खलु भदन्त ! कर्म किं संयतो बध्नाति, असंयतो बध्नाति, संयतासंयतो बध्नाति, नोसंयतनोअसंयतनो

होता है, नोनपुंसक-नपुंसक नहीं होता है, वह जीव ज्ञानावरणीय कर्म बांधता भी है और नहीं भी बांधता है। (एवं आउगवज्जाओ सत्त कम्मप्पगडीओ) इसी प्रकार का कथन आयु कर्म को छोड़कर बाकी के सातों कर्मों के विषयमें भी जानना चाहिये। (आउगं णं भंते! कम्मं किं इत्थी बंधइ, पुरिसो बंधइ नपुंसओ बंधइ०पुच्छा) हे भदन्त! आयुकर्म का बंध क्या स्त्री करती है? पुरुष करता है? नपुंसक करता है? इस प्रकार से पहिले के जैसा प्रश्न यहां पर भी करना चाहिये। (गोयमा! इत्थी सिय बंधइ, सिय णो बंधइ, एवं तिन्नि वि भाणियव्वा) हे गौतम! आयुकर्म का बंध स्त्री करती भी है और नहीं भी करती है। इसी प्रकार से पुरुष और नपुंसक के विषय में भी ऐसा ही कथन कर लेना चाहिये। (णोइत्थी, णोपुरिस, णो नपुंसओ न बंधइ) जो नोस्त्री है नोपुरुष है और नोनपुंसक है वह आयुकर्म का बंध नहीं करता है। (णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं संजए बंधइ, असंजए बंधइ, संजयासंजए बंधइ, णो संजय,

નથી નો નપુંસક ' હોય છે-નપુંસક હોતો નથી, તે જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે પણ ખરો અને નથી પણ બાંધતો (एवं आउगवज्जाओ सत्त-कम्मप्पगडीओ) આયુકર્મ સિવાયના બાકીનાં સાતે કર્મોના વિષયમાં પણ આ પ્રકારનું કથન જ સમજવું

(आउगं णं भंते! कम्मं किं इत्थी बंधइ पुरिसो बंधइ नपुंसओ बंधइ पुच्छा) હે ભદન્ત! આયુકર્મનો બંધ શું સ્ત્રી કરે છે? પુરુષ કરે છે? નપુંસક કરે છે? આ પ્રમાણે પહેલાની જેવા જ પ્રશ્નો અહીં સમજવા

(गोयमा! इत्थी सिय बंधइ सिय णो बंधइ एवं तिन्नि वि भाणियव्वा) હે ગૌતમ! આયુકર્મનો બંધ સ્ત્રી કરે પણ છે અને નથી પણ કરતી. પુરુષ અને નપુંસકના વિષયમાં પણ એવું જ કથન થવું જોઈએ (णोइत्थी णो पुरिस णोनपुंसओ न बंधइ) નો સ્ત્રી-સ્ત્રી ન હોય એવો જીવ નો પુરુષ-પુરુષ ન હોય એવો જીવ અને નો નપુંસક-નપુંસક ન હોય એવો જીવ આયુકર્મનો બંધ કરતો નથી (णाणावरणिज्जं णं भंते! किं संजए बंधइ, अस

संयतासंयतो वध्नाति ? गौतम ! संयतः स्याद् बध्नाति, स्याद् न वध्नाति' असंयतो वध्नाति, संयताऽसंयतोऽपि वध्नाति, नोसंयतनोअसंयत-नोसंयता संयतो न वध्नाति, एवम् आयुष्कवर्जाः सप्तापि, आयुष्कम् अधस्तनास्त्रयो

णो असंजय-णो संजयासंजए बंधइ ?) हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म क्या संयत जीव बांधता है ? असंयत जीव बांधता है ? या संयतासंयत जीव बांधता है ? अथवा-जो नो संयत होता है वह बांधता है ? या जो नो असंयत या नो संयतासंयत जीव होता है वह बांधता है । (गोयमा) हे गौतम ! (संजए सिय बंधइ, सिय णो बंधइ, असंजए बंधइ, संजयासंजए वि बंधइ, णो संजय, णो असंजय णो संजयासंजए ण बंधइ) ज्ञानावरणीय कर्म संयत बांधता भी है और नहीं भी बांधता है । पर जो असंयत होता है वह बांधता है तथा जो संयतासंयत होता है वह भी बांधता है । तथा जो नो संयत होता है, नो असंयत होता है, नो संयतासंयत होता है, वह नहीं बांधता है । (एवं आउगवज्जाओ सत्त वि, आउगे हेट्ठिल्ला तिण्णि भयणाए, उवरिल्ले ण बंधइ) इसी तरह से आयुकर्म को छोड़कर शेष सात कर्म प्रकृतियों के विषय में भी जानना चाहिये । आयुकर्म के विषय में ऐसा जानना चाहिये कि जो जीव संयत हो, असंयत हो, या संयतासंयत हो वह आयुकर्म को बांधता भी है

जए बंधइ, संजयासंजए बंधइ, णो संजय, णो असंजय, णो संजयासंए बंधइ ?) હે ભદન્ત ! શું સંયત જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે ? શું અસંયત જીવ તે કર્મ બાંધે છે ? શું સંયતાસંયત જીવ તે કર્મ બાંધે છે ? અથવા શું નો સંયત જીવ તે કર્મ બાંધે છે ? નો અસંયત જીવ તે કર્મ બાંધે છે ? શું નો સંયતાસંયત જીવ તે કર્મ બાંધે છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (संजए सिय बंधइ सिय णो बंधइ, असंजए बंधइ, संजयासंजए वि, बंधइ, णो संजय, णो असंजय णो संजयासंजए ण बंधइ) જ્ઞાનાવરણીય કર્મ સંયત જીવ બાંધે પણ છે અને નથી પણ બાંધતો, પણ અસંયત જીવ તથા સંયતાસંયત જીવ બાંધે છે, નો સંયત, નો અસંયત અને નો સંયતાસંયત જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતા નથી.

(एव आउगवज्जाओ सत्त वि, आउगे हेट्ठिल्ला तिण्णि भयणाए, उवरिल्ले ण बंधइ) આયુકર્મ સિવાયની સાતે કર્મપ્રકૃતિઓના વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે જ સમજવું. આયુકર્મના વિષયમાં એવું સમજવું કે જે જીવ સંયત હોય, અસંયત હોય, અથવા તો સંયતાસંયત હોય તે આયુકર્મ બાંધે છે પણ ખરો અને નથી પણ બાંધતો પરંતુ જે જીવ નો સંયત હોય, નો અસંયત

भजनया, उपरितनो न बध्नाति। ज्ञानावरणीयं खलु भदन्त! कर्म किं सम्यग्दृष्टिर्बध्नाति, मिथ्यादृष्टिर्बध्नाति सम्यग्मिथ्यादृष्टिर्बध्नाति ? गौतम! सम्यग्दृष्टिः स्याद् बध्नाति, स्याद् न बध्नाति, मिथ्यादृष्टिर्बध्नाति, सम्यग्मिथ्यादृष्टिर्बध्नाति, एवम्-आयुष्कवर्जाः सप्ताऽपि, आयुष्कम् अधस्तनौ द्वौ भजनया, सम्यग्मिथ्यादृष्टिर्न बध्नाति। ज्ञानावरणीय खलु भदन्त! कर्म किं संज्ञी

और नहीं भी बांधता है। पर जो जीव नो संयत, नो असंयत या नो संयतासंयत होते हैं वे नहीं बांधते हैं। (णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं सम्मदिट्ठी बंधइ, मिच्छदिट्ठी बंधइ, सम्मामिच्छदिट्ठी बंधइ) हे भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्म क्या सम्यग्दृष्टि जीव बांधता है ? या मिथ्यादृष्टि जीव बांधता है ? (गोयमा! सम्मदिट्ठी सिय बंधइ, सिय णो बंधइ, मिच्छदिट्ठी बंधइ, सम्मामिच्छदिट्ठीबंधइ) हे गौतम! जो जीव सम्यग्दृष्टि होता है वह ज्ञानावरणीय कर्म बांधता भी है और नहीं भी बांधता है। पर जो जीव मिथ्यादृष्टि या सम्यक्मिथ्यादृष्टि होता है वह तो बांधता ही है। (एवं आउगवज्जाओ सत्त वि आउए हेट्ठिल्ला दो भयणाए, सम्मामिच्छदिट्ठी न बंधइ) इसी तरह से आयुकर्म को छोड़कर बाकी के सातकर्मों को बांधने के विषय में भी जानना चाहिये। आयुकर्म के विषय में ऐसा समझना चाहिये कि जो जीव सम्यग्दृष्टि या मिथ्यादृष्टि होता है वह आयुकर्म का बंध करता भी है-और नहीं भी करता है परन्तु जो सम्यक्मिथ्यादृष्टि जीव

હોય, અથવા તો નો સંયતાસંયત હોય તેઓ આયુકર્મ બાંધતા નથી.

णाणावरणिज्जं णं भंते! किं सम्मदिट्ठी बंधइ मिच्छदिट्ठी बंधइ सम्मामिच्छदिट्ठी बंधइ?) હે ભદન્ત! શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ બાંધે છે? કે મિથ્યાદષ્ટિ જીવ બાંધે છે? કે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ જીવ બાંધે છે?

(गोयमा!) હે ગૌતમ! (सम्मदिट्ठी सिय बंधइ सिय णो बंधइ, मिच्छदिट्ठी बंधइ सम्मामिच्छदिट्ठी बंधइ) હે ગૌતમ! સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ક્યારેક જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે અને ક્યારેક નથી બાંધતો, પરંતુ મિથ્યાદષ્ટિ જીવ અથવા તો સમ્યક્ મિથ્યાદષ્ટિ જીવ તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે જ

(एवं आउगवज्जाओ सत्त वि, आउए हेट्ठिल्ला दो भयणाए, सम्मामिच्छदिट्ठी न बंधइ) આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મબંધ વિષે આ પ્રમાણે જ સમજવું આયુકર્મના બંધ વિષે નીચે પ્રમાણે સમજવું—જે જીવ સમ્યગ્દષ્ટિ હોય છે અથવા તો મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે તે આયુકર્મનો બંધ ક્યારેક બાંધે છે અને ક્યારેક નથી બાંધતો પરંતુ જે જીવ સમ્યક્ મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે તે આયુકર્મનો બંધ કરતો નથી.

बध्नाति, असंज्ञी बध्नाति, नोसंज्ञि नोअसंज्ञि बध्नाति ? गौतम ! संज्ञी स्याद् बध्नाति, स्याद् न बध्नाति, असंज्ञी बध्नाति, नोसंज्ञि-नोअसंज्ञी न बध्नाति, एवं वेदनीया-ऽऽयुष्कवर्जाः षट् कर्मप्रकृतयः, वेदनीयम् अधस्तनौ द्वौ बध्नीतः, उपरितनो भजनया, आयुष्कम् अधस्तनौ द्वौ भजनया, उपरितनो न बध्नाति ।

होता है वह इस स्थिति में आयुकर्म का बंध नहीं करता है। (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं सन्नी बंधइ, असन्नी बंधइ, णो सन्नी, णो असन्नी बन्धइ) हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म का बंध कौन जीव करता है-क्या जो जीव संज्ञी होता है वह करता है ? या जो जीव असंज्ञी होता है वह करता है ? (नो असन्नी बंधइ) अथवा जो नो संज्ञी होता है वह या जो असंज्ञी होता है वह करता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सन्नी सिय बंधइ, सिय नो बंधइ, असन्नी बंधइ, नो सन्नी, नो असन्नी न बन्धइ) जो संज्ञी जीव होता है व ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता भी है, और नहीं भी करता है। जो असंज्ञी जीव होता है वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है। पर जो नो संज्ञी असंज्ञी जीव २ हैं वे इस ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करते हैं। (एवं वेयणिज्जाउगवज्जाओ छ कम्मप्पयडीओ, वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला दो बधंति, उवरिल्ले भयणाए, आउगंहेट्ठिल्ला दो भयणाए, उवरिल्ले न बंधइ) इसी तरह से वेदनीय और आयु के सिवाय छ कर्म प्रकृतियों के विषय में भी कथन जानना चाहिये। वेदनीय कर्म का बंध

(णाणावरणिज्जं ण भंते ! कम्मं कि सन्नी बंधइ, असन्नी बंधइ, णो सन्नी, णो असन्नी बंधइ ?) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ શું સંજ્ઞી જીવ બાંધે છે ? કે અસંજ્ઞી જીવ બાંધે છે ? અથવા જે નો સંજ્ઞી હોય છે તે બાંધે છે ? કે જે નો અસંજ્ઞી હોય તે બાંધે છે ?

(गोयमा ! (सन्नी सिय बंधइ, सिय नो बंधइ, असन्नी बंधइ, नो सन्नी, नो असन्नी न बंधइ) સંજ્ઞી જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે પણ છે અને નથી પણ કરતો, અસંજ્ઞી જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે, પણ નો સંજ્ઞી અને નો અસંજ્ઞી જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતા નથી.

(एवं वेयणिज्जाउगवज्जाओ छ कम्मप्पयडीओ, वेयणिज्ज हेट्ठिल्ला दो बंधंति, उवरिल्ले भयणाए, आउग हेट्ठिल्ला दो भयणाए, उवरिल्ले न बंधइ) આ પ્રકારનું કથન વેદનીય અને આયુકર્મ સિવાયની છ કર્મપ્રકૃતિઓના વિષયમા પણ સમજવું સંજ્ઞી જીવો વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે, અસંજ્ઞી જીવો વેદનીય

ज्ञानावरणीयं खलु भदन्त ! कर्म किं भवसिद्धिको बध्नाति, अभवसिद्धिको बध्नाति, नोभवसिद्धिक-नोअभवसिद्धिको बध्नाति ? गौतम ! भवसिद्धिको भजनया, अभवसिद्धिको बध्नाति, नोभवसिद्धिक-नोअभवसिद्धिको न बध्नाति,

जो जीव संज्ञी होते हैं वे तो करते हैं पर जो जीव न संज्ञी हैं और न असंज्ञी हैं, वे वेदनीय कर्म का बंध करते भी हैं और नहीं भी करते हैं। आयुकर्म का बंध जो जीव संज्ञी होते हैं वे अथवा जो असंज्ञी होते हैं वे करते भी हैं और नहीं भी करते हैं तथा जो जीव न संज्ञी हैं और न असंज्ञी हैं वे आयुकर्म का बंध नहीं करते हैं। (णाणावरणिज्ज णं भंते ! कम्मं किं भवसिद्धिए बंधइ, अभवसिद्धिए बंधइ ?) हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म का बंध जो जीव भवसिद्धिक होता है वह करता है ? या जो जीव अभवसिद्धिक-अभव्य होता है वह करता है। या जो (णो भवसिद्धिए, णो अभवसिद्धिए बंधइ) जीव नो भवसिद्धिक होता है, नो अभवसिद्धिक होता है वह करता है ? (गोयमा ! भवसिद्धिए भयणाए, अभवसिद्धिए बंधइ, णो भवसिद्धिए, णो अभवसिद्धिए न बंधइ) हे गौतम ! जो जीव भवसिद्धिक होता है, वह इस ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता भी है और नहीं भी करता है। पर जो अभवसिद्धिक होता है, वह तो बंध करता ही है, तथा जो जीव न भवसिद्धिक हैं, न अभवसिद्धिक हैं वे ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं

કર્મનો બંધ કરે છે પરંતુ નો સંજ્ઞી અને નો અસંજ્ઞી જીવો વેદનીય કર્મનો બંધ કરે પણ છે અને નથી પણ કરતા આયુકર્મનો બંધ સંજ્ઞી તથા અસંજ્ઞી જીવો કરે પણ છે અને નથી પણ કરતા પરંતુ નો સંજ્ઞી જીવો આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી.

(णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं भवसिद्धिए बंधइ, अभवसिद्धिए बंधइ ?) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય જીવ) બાંધે છે કે અભવસિદ્ધિક (અભવ્ય જીવ) બાંધે છે ? અથવા (णो भवसिद्धिए, णो अभवसिद्धिए बंधइ ?) જે જીવ નો ભવસિદ્ધિક હોય છે તે બાંધે છે ? કે જે જીવ નો અભવસિદ્ધિક હોય છે તે બાંધે છે ?

(गोयमा ! भवसिद्धिए भयणाए अभवसिद्धिए बंधइ णो भवसिद्धिए णो अभवसिद्धिए न बंधइ) હે ગૌતમ ! જે જીવ ભવસિદ્ધિક હોય છે તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે પણ છે અને નથી પણ બાંધતો, પણ જે જીવ અભવસિદ્ધિક હોય છે તે તો આ કર્મ બાંધે જ છે નો ભવસિદ્ધિક અને નો અભવસિદ્ધિક જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતા નથી.

अथ पङ्कप्रभा-तमःप्रभेति पृथिवीद्वयमाश्रित्य भङ्गत्रयमाह-एकः पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमायां, द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः १। तथा-एकः पङ्कप्रभायां, द्वौ तमायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति १। तथा द्वौ पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति १। इति त्रयो भङ्गाः ३। ६-३=९। इति पङ्कप्रभां प्रधानीकृत्य जाताः सर्वे नव भङ्गाः ९। इति पूर्वोक्तत्रिनवतिभङ्ग संमेलने जाताः सर्वे द्व्यधिकशतभङ्गाः ४५-३०-१८-९ = १०२॥

अथ धूमप्रभां प्रधानीकृत्य भङ्गत्रयमाह, तत्र धूमप्रभा-तमःप्रभापृथिवीभ्यां सह अधःसप्तम्यां योगे कृते त्रयो भङ्गा भवन्ति, तानाह-एको धूमप्रभायाम्,

---

प्रभा में उत्पन्न हो जाता है १, अथवा दो पङ्कप्रभा में, एक धूमप्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न होता है। इस प्रकार ये पंकप्रभा और धूमप्रभा को आश्रित करके ६ भंग हैं।

अब पंकप्रभा और तमःप्रभा को आश्रित करके तीन भंग इस प्रकार से होते हैं-एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में, और दो नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न होते हैं १, तथा-एक नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न होता है १, तथा दो नारक पंकप्रभा में, और एक नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न होता है। इस प्रकार से ये तीन भंग हैं। पंकप्रभा को प्रधान करके सब भंग ये नौ हो जाते हैं। पूर्वोक्त ९३ वें भगों में इन नौ भंगों को मिलादेने से १०२ भंग हो जाते हैं।

પ્રભામાં એક ધુમપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે પંકપ્રભા અને તમ પ્રભા સાથે સાતમી પૃથ્વીને યોગ કરવાથી નીચે પ્રમાણે ત્રણ વિકલ્પો બને છે-(૧) અથવા એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક તમ.પ્રભામાં અને બે નારકો નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થ.ય છે. (૨) અથવા એક નારક પકપ્રભામા, બે નારક તમ પ્રભામાં અને એક નારક સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા બે નારકો પંકપ્રભામાં, એક નારક તમ પ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

આ રીતે પકપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા કુલ ૯ વિકલ્પો બને છે. આ નવ વિકલ્પોમાં પૂર્વોક્ત ૯૩ વિકલ્પો ઉમેરવાથી ૧૦૨ વિકલ્પોનું કથન અહીં પૂરૂ થાય છે.

स्तनासृयो बध्नन्ति, केवलदर्शनी भजनया। ज्ञानावरणीय खलु भदन्त! कर्म किं पर्याप्तको बध्नाति, अपर्याप्तको बध्नाति, नोपर्याप्तक-नोअपर्याप्तको बध्नाति? गौतम! पर्याप्तको भजनया, अपर्याप्तको बध्नाति, नोपर्याप्तक-नोअपर्याप्तको न बध्नाति, एवम् आयुष्कवर्जाः सप्ताऽपि, आयुष्कम् अधस्तनी

वरणीय कर्म का बंध नहीं करता है। इसी तरह से वेदनीय कर्म को छोड़कर सात कर्मप्रकृतियों के बांधने के विषय में भी जानना चाहिये। (वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला तिन्नि बंधति, केवलदंसणी भयणाए) वेदनीय कर्म का बंध चक्षुदर्शनी, अचक्षुदर्शनी और अवधिदर्शनी ये तीन तो करते हैं परन्तु केवलदर्शनी में भजना-यह करता भी है और नहीं भी करता करता है। (णाणावरणिज्जं णं भंते! किं पज्जत्तओ बंधइ, अपज्जत्तओ बंधइ णो पज्जत्तए णो अपज्जत्तओ बंधइ) हे भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्म क्या पर्याप्तक जीव बांधता है? कि अपर्याप्तक जीव बांधता है? अथवा जो नोपर्याप्तक जीव है वह बांधता है कि जो नोअपर्याप्तक जीव है, वह बांधता है? (गोयमा!) हे गौतम! (पज्जत्तए भयणाए, अपज्जत्तओ बंधइ, णो पज्जत्तए-णो अपज्जत्तओ न बंधइ) पर्याप्तक ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता भी है और नहीं भी करता है। परन्तु जो अपर्याप्तक जीव है-वह तो ज्ञानावरणीय कर्मका बंध करता ही है। इसी तरहसे जो नोपर्याप्तक और नो अपर्याप्तक जीव हैं वे ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करते हैं

જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતો નથી. વેદનીય કર્મ સિવાયના સાત કર્મો બાંધવાના વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે જ સમજવું

(वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला तिन्नि बंधंति, केवलदंसणी भयणाए) વેદનીય કર્મનો બંધ ચક્ષુદર્શની અચક્ષુદર્શની અને અવધિદર્શની જીવો તો કરે છે, પણ કેવળદર્શનવાળો જીવ વેદનીય કર્મનો બંધ કરે પણ છે અને નથી પણ કરતો.

(णाणावरणिज्जं भंते! कम्मं किं पज्जत्तओ बंधइ, अपज्जत्तओ बंधइ णो पज्जत्तए णो अपज्जत्तओ बंधइ?) હે ભદન્ત! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ શું પર્યાપ્તક જીવ બાંધે છે? કે અપર્યાપ્તક જીવ બાંધે છે? કે નો પર્યાપ્તક જીવ બાંધે છે? કે નો અપર્યાપ્તક જીવ બાંધે છે?

(गोयमा!) હે ગૌતમ! (पज्जत्तए भयणाए, अपज्जत्तओ बंधइ णो पज्जत्तए-णो अपज्जत्तओ न बंधइ) પર્યાપ્તક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે અને નથી પણ બાંધતો. પણ અપર્યાપ્તક જીવ તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે જ છે. નો પર્યાપ્તક અને નો અપર્યાપ્તક જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતા

एवम् आयुष्क वर्जाः सप्तापि, आयुष्कम् अधस्तनौ द्वौ भजनया, उपरितनो न बध्नाति, ज्ञानावरणीयं खलु भदन्त ! कर्म किं चक्षुर्दर्शनी बध्नाति, अचक्षुर्दर्शनी बध्नाति अवधिदर्शनी बध्नाति, केवलदर्शनी बध्नाति ? गौतम ! अधस्तनास्त्रयो भजनया, उपरितनो न बध्नाति, एवं वेदनीयवर्जाः सप्ताऽपि, वेदनीयम् अध-

करते हैं। (एवं आउगवज्जाओ सत्तवि, आउगं हेट्ठिल्ला दो भयणाए उव-रिल्ले न बंधइ) इसी तरह से आयुकर्म को छोड़कर बाकी के सात कर्मों के बंध करने के विषय में जानना चाहिये। आयु कर्म का बंध जो भव-सिद्धिक है वे तथा जो अभवसिद्धिक हैं वे करते भी हैं और नहीं भी करते हैं। पर जो भवसिद्धिक हैं, नो अभवसिद्धिक हैं वे आयुकर्म का बंध नहीं करते हैं। (णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं चक्खुदंसणी बंधइ, ? अचक्खुदंसणी बंधइ, ओहिदंसणी बंधइ ? केवलदंसणी बंधइ ?) हे भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्म का बंध क्या चक्षु दर्शनवाला जीव करता है? या जो अचक्षुदर्शनवाला जीव है वह करता है? या जो अवधिद-र्शनवाला जीव है वह करता है? या केवलदर्शनवाला जो जीव है वह करता है? (हेट्ठिल्ला तिण्णि भयणाए, उवरिल्ले न बंधइ, एवं वेयणि-ज्जवज्जाओ सत्त वि) हे गौतम! नीचे के तीन-चक्षुदर्शनी, अचक्षु-दर्शनी और अवधिदर्शनी-ये तीन-ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करते भी हैं, नहीं भी करते हैं। तथा ऊपर का जो केवलदर्शनजीव है वह ज्ञाना-

(एवं आउगवज्जाओ सत्त वि, आउग हेट्ठिला दो भयणाए, उवरिल्ले न बधइ) આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મોના બંધ વિષે પણ આ પ્રમાણે જ સમજવું. ભવસિદ્ધિક અને અભવસિદ્ધિક જીવો આયુકર્મનો બંધ કરે પણ છે અને નથી પણ કરતા. પણ નો ભવસિદ્ધિક જીવો અને નો અભવસિદ્ધિક જીવો આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી.

(णाणावरणिज्ज ण भंते ! कम्मं किं चक्खुदंसणी बंधइ ? अचक्खुदंसणी बधइ ? ओहिदंसणी बधइ ? केवलदंसणी बधइ ?) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ શું ચક્ષુ-દર્શનવાળો જીવ કરે છે ? કે અચક્ષુ-દર્શનવાળો જીવ કરે છે ? કે અવધિ-દર્શનવાળો જીવ કરે છે ? કે કેવળ દર્શનવાળો જીવ કરે છે ?

(हेट्ठिल्ला तिण्णि भयणाए, उवरिल्ले न बधइ, एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि) હે ગૌતમ ! ચક્ષુદર્શની, અચક્ષુદર્શની અને અવધિદર્શની જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે પણ ખરા અને નથી પણ કરતા. પરન્તુ કેવલ દર્શનવાળો

भदन्त ! कर्म किं परीतो बध्नाति ? अपरीतो बध्नाति ? नोपरीत-नोअपरीतो बध्नाति ? गौतम ! परीतो भजनया, अपरीतो बध्नाति, नोपरित-नोअपरीतो न बध्नाति, एवम् आयुष्कवर्जाः सप्त कर्मप्रकृतयः, आयुष्कं परीतोऽपि अपरीतोऽपि भजनया, नोपरीत-नोअपरीतो न बध्नाति । ज्ञानावरणीयं खलु भदन्त !

है। (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं परित्ते बंधइ अपरित्ते बंधइ, णो परित्ते णो अपरित्ते बंधइ ?) हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म का बंध परित्त-प्रत्येक शरीर वाला जीव, अथवा जिसका संसार निकट है ऐसा भव्यजीव करता है ? कि अपरित्त जीव करता है ? अथवा नो परित्त जीव करता है कि नो अपरित्त जीव करता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (परित्ते भयणाए, अपरित्ते बंधइ, णो परित्त णो अपरित्ते न बंधइ) जो परित्त जीव है वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध भजना से करता है- अर्थात् करताभी है और नहीं भी करता है । अपरित्त जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है। जो जीव नो परित्त और नो अपरित्त हैं वे इसका बंध नहीं करते हैं। (एवं आउगवज्जाओ सत्तकम्मप्पयडीओ) इसी तरह का कथन आयुकर्म को छोडकर शेष सातकर्मप्रकृतियों के बंध करने के विषय में भी जानना चाहिये। (आउयं परित्तो वि अपरित्तओ वि भयणाए णो परित्त णो अपरित्तो न बंधइ) आयु कर्म

(णाणावरणिज्जं णं भंते ! किं परित्ते बंधइ अपरित्ते बंधइ णो परित्त-णो अपरित्ते बंधइ ?) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ પરિત્ત (પ્રત્યેક શરીરવાળો જીવ અથવા જેનો સંસાર પરિત્ત-મર્યાદિત છે એવો ભવ્ય જીવ) કરે છે ? કે અપરિત્ત જીવ કરે છે ? કે નો પરિત્ત જીવ કરે છે ? કે નો અપરિત્ત જીવ કરે છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (परित्ते भयणाए अपरित्ते बंधइ णो परित्त णो अपरित्ते न बंधइ) જે પરિત્ત જીવ છે તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ વિકલ્પે કરે છે-એટલે કે એવો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે પણ ખરો અને નથી પણ બાંધતો. અપરિત્ત જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે, પરંતુ નો પરિત્ત જીવો અને નો અપરિત્ત જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતા નથી (एवं आउगवज्जाओ सत्त कम्मप्पयडीओ) આયુકર્મ સિવાયની સાતે કર્મપ્રકૃતિઓના બંધ કરવાના વિષયમાં પણ એજ પ્રમાણે સમજવું (आउयं परित्तो वि अपरित्तो वि भयणाए णो परित्त णो अपरित्तो न बंधइ) પરિત્ત અને અપરિત્ત જીવો આયુકર્મનો બંધ બાંધે છે પણ ખરાં અને નથી પણ બાંધતા,

द्वौ भजनया, उपरितनो न बध्नाति, ज्ञानावरणीयं खलु भदन्त ! कर्म किं भापको बध्नाति, अभापको बध्नाति ? गौतम ! द्वावपि भजनया, एवम् वेदनीयवर्जाः सप्ताऽपि, वेदनीयं भापको बध्नाति, अभापको भजनया। ज्ञानावरणीयं खलु

(एवं आउगवज्जाओ सत्तवि) इसी तरहका कथन आयुको छोडकर शेष सात कर्मों को बांधने के विषयमें भी जानना चाहिये। (आउगं हेट्ठिल्ला दो, भयणाए, उवरिल्ले न बधइ) आयुका वंध नीचेके ये पर्याप्तक और अपर्याप्तक दो जीव करते भी हैं और नहीं भी करते हैं। परन्तु जो नो पर्याप्तक और नो अपर्याप्तक जीव हैं, वे इस आयुकर्मका वंध नहीं करते हैं। (णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं भासए बधइ ? अभासए बंधइ ?) हे भदन्त ? भाषकजीव ज्ञानावरणीय कर्म को बांधता है ? कि अभाषक जीव ज्ञानावरणीय कर्म को बांधता है (गोयमा) हे गौतम! (दो वि भयणाए) ये दोनों भी ज्ञानावरणीय कर्म का वंध करते भी हैं और नहीं भी करते हैं। इस तरह यहां भजना मानना चाहिये (एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि) इस तरह से वेदनीय कर्म को छोड़कर सातों कर्मों को वंध करने के विषय में भी जानना चाहिये। (वेयणिज्जं भासए बंधइ) वेदनीय कर्म का वंध भाषकजीव करता है। (अभासए भयणाए) अभाषक जीव वेदनीय कर्म का वध भजना से करता

નથી (एवं आउग वज्जाओ सत्त वि) આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મબંધના વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે જ સમજવું (आउगं हेट्ठिल्ला दो भयणाए, उवरिल्ले न बधइ) આયુકર્મનો બંધ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જીવો કરે પણ છે અને નથી પણ કરતા પરંતુ નો પર્યાપ્તક અને નો અપર્યાપ્તક જીવો આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી

(णाणावरणिज्ज णं भते ! कम्मं कि भासए बधइ, अभासए बधइ ?) હે ભદન્ત ! શું ભાષક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે ? કે અભાષક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (दो वि भयणाए) તે બન્ને વિકલ્પે તે કર્મનો બંધ કરે છે એટલે કે ભાષક અને અભાષક જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે પણ ખરાં અને નથી પણ બાંધતા (एवं वेदणिज्जवज्जाओ सत्त वि) વેદનીય કર્મ સિવાયના સાતે કર્મબંધોના વિષયમાં પણ તે પ્રમાણે જ સમજવું. (वेयणिज्जं भासए बधइ) વેદનીય કર્મનો બંધ ભાષક જીવ કરે છે, (अभासए भयणाए) પરંતુ અભાષક જીવ વેદનીય કર્મનો બંધ કરે પણ ખરો અને નથી પણ કરતો.

बध्नाति, विभङ्गज्ञानी बध्नाति, ? गौतम ! आयुष्कवर्जाः सप्ताऽपि बध्नन्ति, आयुष्कं भजनया। ज्ञानावरणीय खलु भदन्त ! कर्म किं मनोयोगी बध्नाति, वचोयोगी बध्नाति, अयोगी बध्नाति ? गौतम! भवस्तनास्त्रयो भजनया, अयोगी न बध्नाति,

---

विषय में भी जानना चाहिये। (वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला चत्तारि बंधंति, केवलणाणी भयणाए) वेदनीय कर्म का बंध चार क्षायोपशमिक मतिज्ञान आदिवाले जीव करते हैं। केवलज्ञानवाला जीव वेदनीय कर्म का बंध करता भी है और नहीं भी करता है। (णाणावरणिज्ज णं भंते! कम्म किं मइ अन्नाणी बंधइ? सुय अन्नाणी बंधइ? विभंग अन्नाणी बंधइ!) हे भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्म क्या मति अज्ञानवाला जीव बांधता है! कि श्रुतअज्ञानवाला जीव बांधता है? कि विभंगज्ञानी बांधता है! (गोयमा! आउगवज्जाओ सत्त वि बंधति, आउगं भयणाए) आयुकर्म को छोड़कर सातों कर्मों को ये तीन अज्ञानवाले जीव बांधते हैं। तथा आयुकर्म का बंध ये भजना से करते हैं। (णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं मणजोगी बंधइ, वयजोगी बंधइ, कायजोगी बंधइ, अजोगी बंधइ? हे भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्म का बंध क्या मनयोगवाले जीव करते हैं! या वचनयोगवाले जीव करते हैं? या काययोगवाले जीव करते हैं! या

(वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला चत्तारि बंधंति केवलणाणी भयणाए) वेदनीय कर्मनो बंध पहेला ४-१ प्रकारना जीवो-એટલે કે ક્ષાયોપશમિક મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા જીવો કરે છે, પણ કેવળજ્ઞાની જીવ વેદનીય કર્મનો બંધ કરે પણ છે અને નથી પણ કરતો.

(णाणावरणिज्ज णं भंते! कम्म किं मइ अन्नाणी बंधइ, सुय अन्नाणी बंधइ, विभंग अन्नाणी बंधइ?) હે ભદન્ત! શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ મતિ અજ્ઞાનવાળો જીવ બાંધે છે? કે શ્રુત અજ્ઞાનવાળો જીવ બાંધે છે? કે વિભંગ અજ્ઞાનવાળો જીવ બાંધે છે?

(गोयमा! आउगवज्जाओ सत्त वि बंधंति आउगं भयणाए) હે ગૌતમ! આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મોનો બંધ આ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા જીવો બાંધે છે તથા તેઓ આયુકર્મનો બંધ વિકલ્પે બાંધે છે

(णाणावरणिज्ज णं भंते! कम्म किं मणजोगी बंधइ वयजोगी बंधइ कायजोगी बंधइ अजोगी बंधइ?) હે ભદન્ત! જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ શું મનયોગવાળા જીવ કરે છે? કે વચનયોગવાળા કરે છે? કે કાયયોગવાળા જીવો કરે છે? કે યોગરહિત જીવો કરે છે?

(गोयमा! हेट्ठिल्ला तिन्नि भयणाए, अजोगी न बंधइ, एवं वेयणिज्जवज्ज

कर्म किम् आभिनिबोधिकज्ञानी बध्नाति, श्रुतज्ञानी, अवधिज्ञानी, मनः पर्यवज्ञानी, केवलज्ञानी बध्नाति? गौतम ! अधस्तनाश्चत्वारो भजनया, केवलज्ञानी न बध्नाति, एवं वेदनीयवर्जाः सप्ताऽपि, वेदनीयम् अधस्तनाश्चत्वारोऽपि बध्नन्ति, केवलज्ञानी भजनया । ज्ञानावरणीयं खलु भदन्त ! कर्म किं मत्यज्ञानी बध्नाति, श्रुताऽज्ञानी

का बंध भजना से परित्त भी और अपरित्त भी ये दोनों जीव भी करते हैं। परन्तु जो नो परित्त और नो अपरित्त जीव हैं वे आयु कर्म का बंध नहीं करते हैं। (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं आभिणिबोहिय-णाणी बंधइ, सुयणाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी, केवलणाणी बंधइ) हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म का बंध क्या आभिनिबोधिकज्ञानी–मति-ज्ञानवाला जीव करता है? कि श्रुतज्ञानी करता है? अथवा कि अवधि-ज्ञानवाला जीव करता है, या मनः पर्यय ज्ञानवाला जीव करता है? या केवलज्ञानवाला जीव करता है? (गोयमा ! हेट्ठिला चत्तारि भयणाए, केवलणाणी न बंधइ) हे गौतम ! मतिज्ञानवाला, श्रुतज्ञानवाला, अवधि-ज्ञानवाला और मनः पर्ययज्ञानवाला जीव भजना से ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है। परन्तु जो केवल ज्ञानवाला जीव होता है वह ज्ञानाव-रणीय कर्म का बंध नहीं करता है। (एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि) इसी तरह से वेदनीयकर्म को छोडकर सातकर्मप्रकृतियों के बंध करनेके

પરંતુ જે નો પરિત્ત અને નો અપરિત્ત જીવો છે તેઓ આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી

(णाणावरणिज्जं ण भंते ! किं कम्म अभिणिबोहियणाणी बंधइ, सुयणाणी, ओहिनाणी, मणवज्जवनाणी, केवलणाणी बंधइ ?) હે ભદન્ત ! શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ આભિનિબોધિકજ્ઞાની (મતિજ્ઞાનવાળો) જીવ કરે છે? કે શ્રુત-જ્ઞાની કરે છે? કે અવધિજ્ઞાનવાળો જીવ કરે છે? કે મનઃપર્યયજ્ઞાનવાળો જીવ કરે છે? કે કેવળજ્ઞાનવાળો જીવ કરે છે?

(गोयमा ! हेट्ठिला चत्तारि भयणाए, केवलणाणी न बंधइ) હે ગૌતમ ! મતિજ્ઞાનવાળો, શ્રુતજ્ઞાનવાળો, અવધિજ્ઞાનવાળો અને મનઃપર્યયજ્ઞાનવાળો જીવ વિકલ્પે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે એટલે કે તેઓ તે કર્મનો બંધ બાંધે પણ છે અને નથી પણ બાંધતા. પરંતુ કેવળજ્ઞાની જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતો નથી

(एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि) વેદનીય કર્મ સિવાયની સાતે કર્મ-પ્રકૃતિયોના કર્મબંધના વિષયમાં પણ એ જ પ્રમાણે સમજવું.

नीयायुष्कवर्जानां षण्णाम्, वेदनीयम् आहारको बध्नाति, अनाहारको भजनया, आयुष्कम् आहारको भजनया, अनाहारको न बध्नाति। ज्ञानावरणीय खलु भदन्त! कर्म किं सूक्ष्मो बध्नाति बादरो बध्नाति? नोसूक्ष्म नोबादरो बध्नाति?

बंध क्या आहारक जीव करता है कि अनाहारक जीव करता है? (दो वि भयणाए) हे गौतम! ये दोनों जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध भजना से करते हैं। (एव वेयणिज्जआउगवज्जाण छण्हं) इसी तरह से ये जीव वेदनीय और आयुकर्म को छोड़कर शेष कर्मों का बंध भजना से करते हैं (वेयणिज्ज आहारए बंधइ) वेदनीय कर्म का बंध आहारक जीव करता है। (अणाहारए भयणाए) पर जो अनाहारक जीव है वह वेदनीय कर्म का बंध करता भी है और नहीं भी करता है (आउए आहारए भयणाए, अणाहारए न बंधइ) आयु कर्म का बंध जो जीव आहारक होता है वह भजना से करता है और जो अनाहारक होता है वह उसका बंध नहीं करता है। (णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं सुहुमे बंधइ, बायरे बंधइ, णो सुहुम णो बायरे बंधइ) हे भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्म का बंध क्या सूक्ष्मजीव करता है? कि बादर जीव करता है? अथवा-नो सूक्ष्म करता है कि नो बादर करता है? (गोयमा! सुहुमे बंधइ, बायरे भयणाए, णो सुहुम णो बायरे न बंधइ) हे गौतम! ज्ञानावरणीय कर्म

(दो वि भयणाए) હે ગૌતમ! તે બન્ને પ્રકારના જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ વિકલ્પે કરે છે (एवं वेयणिज्जाउगवज्जाणं छण्हं) એજ પ્રમાણે તે બન્ને પ્રકારના જીવો વેદનીય અને આયુકર્મ સિવાયના છ કર્મોનો બંધ વિકલ્પે કરે છે (वेयणिज्जं आहारए बंधइ) આહારક જીવ વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે (अणाहारए भयणाए) પણ અનાહારક જીવ વિકલ્પે તેનો બંધ કરે છે-એટલે કે અનાહારક જીવ વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે પણ ખરો અને નથી પણ કરતો. (आउए आहारए भयणाए अणाहारए न बंधइ) આહાર જીવ આયુકર્મનો બંધ વિકલ્પે કરે છે પણ અનાહારક જીવ તેનો બંધ કરતો નથી

(णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं सुहुमे बंधइ बायरे बंधइ णो सुहुम णो बायरे बंधइ?) હે ભદન્ત! શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ સૂક્ષ્મ જીવ કરે છે? કે બાદર (સ્થૂળ) જીવ કરે છે? અથવા નો સૂક્ષ્મ જીવ કરે છે? કે નો બાદર જીવ કરે છે?

(गोयमा! सुहुमे बंधइ बायरे भयणाए णो सुहुम णो बायरे न बंधइ) હે ગૌતમ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ સૂક્ષ્મ જીવ કરે છે બાદર જીવ તે કર્મનો બંધ વિકલ્પે કરે છે, પણ નો સૂક્ષ્મ અને નો બાદર જીવો તેનો બંધ

एवं वेदनीयवर्जाः सप्ताऽपि, वेदनीयम् अधस्तना बध्नन्ति, अयोगी न बध्नाति। ज्ञानावरणीयं खलु भदन्त ! कर्म किम् साकारोपयुक्तो बध्नाति, अनाकारोपयुक्तो बध्नाति ? गौतम । अष्टसु अपि भजनया । ज्ञानावरणीयं खलु भदन्त ! कर्म किम् आहारको बध्नाति, अनाहारको बध्नाति ? गौतम ! द्वावपि भजनया, एवं वेद-

जो योगवाले नहीं हैं वे करते हैं ? (गोयमा ! हेट्ठिल्ला तिण्णि भयणाए, अजोगी न बंधइ, एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि, वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला, तिण्णि बंधंति, अजोगी न बंधइ) हे गौतम ! मनयोगी वचनयोगी और काययोगी ये तीन योगवाले जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध भजना से करते हैं-और जो अयोगी जीव होते हैं वे नहीं करते हैं। इसी तरह से वेदनीय कर्म को छोड़कर शेप सात कर्मप्रकृतियों को बांधने के विषय में भी जानना चाहिये वेदनीय कर्म का बंध नीचे के ये मनोयोगी, वचनयोगी और काययोगी जीव करते हैं। अयोगी जीव इसका बंध नहीं करते हैं। (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं सागारोवउत्ते बंधइ ? अणागारोवउत्ते बंधइ ?) हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्मका बंध जो साकार उपयोगवाला जीव होता है-वह बांधता है कि जो अनाकारोपयोगवाला होता है वह बांधता है ? (अट्ठसु वि भयणाए) हे गौतम ! आठों कर्म-प्रकृतियों को ऐसा जीव भजना से बांधता है। (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं आहारए बंधइ ? अणाहारए बंधइ?) हे भदन्त! ज्ञानावरणीयकर्मका

જ્જાઓ સત્ત વિ, વેયણિજ્જ હેટ્ઠિલ્લા તિણ્ણિ બંધંતિ અજોગી ન બંધઇ) હે ગૌતમ ! મનયોગી, વચનયોગી અને કાયયોગી જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બંધ વિકલ્પે કરે છે અને અયોગી જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બંધ કરતા નથી. વેદનીય કર્મ સિવાયની સાતે કર્મપ્રકૃતિયોના બંધ વિષે પણ એજ પ્રમાણે સમજવું વેદનીય કર્મને બંધ મનયોગી, વચનયોગી અને કાયયોગી જીવો કરે છે, પરંતુ અયોગી જીવ તેને બંધ કરતા નથી

(णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं सागारोवउत्ते बंधइ ? अणागारोवउत्ते बंधइ ?) હે ભદન્ત ! શુ સાકાર ઉપયોગવાળો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બંધ કરે છે ? કે અનાકાર ઉપયોગવાળો જીવ તે કર્મને બંધ કરે છે ?

(अट्ठसु वि भयणाए) હે ગૌતમ ! સાકાર ઉપયોગવાળો અને અનાકાર ઉપયોગવાળો જીવ આઠે કર્મોને બંધ વિકલ્પે બાંધે છે.

(णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं आहारए बंधइ, अणाहारए बंधइ ?) હે ભદન્ત ! શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બંધ આહારક જીવ કરે છે ? કે અનાહારક જીવ કરે છે ?

पुरुषो बध्नाति ? 'नपुंसओ बंधइ ? ' नपुंसको बध्नाति ? णोइत्थी-णोपुरिस-णोनपुंसओ बंधइ ? ' नोस्त्री – नोपुरुष – नोनपुंसको बध्नाति ? यो जीवो न स्त्री, न पुरुष, नापि नपुंसको वर्तते सोऽपि किं ज्ञानावरणीय कर्म बध्नाति ? इत्याशयः, भगवानाह –' गोयमा ! इत्थी वि बंधइ पुरिसो वि बंधइ, नपुंसओ वि बंधइ ' हे गौतम ! स्त्री अपि ज्ञानावरणीय कर्म बध्नाति पुरुषोऽपि तत्कर्म बध्नाति, नपुंसकोऽपि जीवः तत्कर्म बध्नाति, किन्तु ' नोइत्थी-णोपुरिस-णोनपुंसओ सिय बंधइ, सिय णो बंधइ' नो स्त्री-नोपुरुष-नोनपुंसको जीवः

बंधइ) हे भदन्त ! आत्मा के ज्ञानगुण को आवरणकरने के स्वभाववाले ज्ञानावरणीय कर्म का बंध कौन करता है ? क्या इस कर्म का बंध स्त्री करती है ? या (पुरिसो बंधइ) पुरुष करता है ? या (नपुंसओ बंधइ) नपुंसक करता है ? अथवा-ऐसा जीव करता है कि जो (णोइत्थी) न स्त्री है ? (णोपुरिस णोनपुंसओ) न पुरुष है ? न नपुंसक है ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-(गोयमा) हे गौतम ! (इत्थि वि बंधइ, पुरिसो वि बंधइ, नपुंसओ वि बंधइ) ज्ञानावरणीय कर्म के बंध करने में ऐसी कोई रुकावट नहीं है कि स्त्री ही इस कर्मका बंध करे-पुरुष न करे अथवा पुरुष ही करे-नपुंसक न करे-तीनों ही वेदवाले इस कर्म का बंध करते हैं-"स्त्री भी इस कर्म का बंध करती है, पुरुष भी इस कर्म का बंध करता है और नपुंसक भी इस कर्म का बंध करता है। पर हां, यह बात अवश्य है कि जो जीव (णोइत्थी, णोपुरिस, णो

ण भंते ! कम्म किं इत्थी बंधइ ? " हे भदन्त ! आत्माना ज्ञानगुणने आवरण करवाना स्वभाववाळा ज्ञानावरणीय कर्मनो बंध कोण करे छे ? शुं आ कर्मनो बंध स्त्री करे छे ? अथवा पुरिसो बंधइ " पुरुष करे छे ? अथवा " नपुंसओ बंधइ ? " नपुंसक करे छे ? अथवा ज्ञानावरणीय कर्मनो बंध शुं एवो जीव करे छे के जे " णो इत्थी ' स्त्री नथी ? णो पुरिसे ' पुरुष नथी ? " णो नपुंसओ " अने नपुंसक नथी ?

गौतम स्वामीना आ प्रश्नने जवाब आपता महावीर प्रभु कहे छे—

(गोयमा !) हे गौतम ! (इत्थी वि बंधइ, पुरिसो वि बंधइ, नपुंसओ वि बंधइ) ज्ञानावरणीय कर्मनो बंध स्त्री पण करे अथवा पुरुष पण करे अने नपुंसक पण करे छे त्रणे वेदवाळा जीवो आ कर्मनो बंध करे छे-"ज्ञानावरणीय कर्मनो बंध स्त्री पण करे छे पुरुष पण करे छे अने नपुंसक पण करे छे " परन्तु एवुं अवश्य बने छे के जे जीव (णोइत्थी, णोपुरिस, णोनपुंसओ सिय बंधइ सिय णो बंधइ)

गौतम ! सूक्ष्मो बध्नाति, बादरो भजनया, नोसूक्ष्म-नोबादरो न बध्नाति, एवम् आयुष्कवर्जाः सप्ताऽपि, आयुष्कं सूक्ष्मो, बादरो भजनया, नोसूक्ष्म-नो बादरो न बध्नाति? ज्ञानावरणीयं खलु भदन्त! कर्म किं चरमो बध्नाति, अचरमो बध्नाति ? गौतम ! अष्टाऽपि भजनया ॥ सू० ५ ॥

टीका-णाणावरणिज्जं ण भंते ! कम्मं किं इत्थी बंधइ ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! ज्ञानावरणीयं खलु कर्म किम् स्त्री बध्नाति ? 'पुरिसो बंधइ ?'

का बध सूक्ष्मजीव करता है बादर जीव तो भजना से इसका बंध करता है, जो नो सूक्ष्म और नो बादर हैं वे इसका बंध नहीं करते हैं। (एवं सत्त वि, आउए सुहुमे, बायरे भयणाए, णो सुहुम णो बायरे न बंधइ) इसी प्रकार से ये जीव आयुकर्म को छोड़कर शेष सात कर्म प्रकृतियों का बंध करते हैं ऐसा जानना चाहिये। ये दोनों सूक्ष्म बादर जीव आयु कर्म का बंध भजना से करते हैं। तथा जो नो सूक्ष्मजीव हैं और नो बादर जीव हैं वे आयुकर्म का बध नहीं करते हैं। (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं चरिमे बंधइ, अचरिमे बंधइ) हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म का बंध जो चरम जीव होता है वह करता है कि जो अचरम जीव होता है वह करता है ? (गोयमा ! अट्ठ वि भयणाए) हे गौतम। ऐसे जीव आठों कर्मप्रकृतियों का बंध भजना से करता है।

टीकार्थ-ज्ञानावरणीय आदि कर्म के प्रस्ताव से सूत्रकार इस सूत्र द्वारा उन ज्ञानावरणीय आदि कर्मों के बांधनेवालों का निरूपण करने के लिये सर्वप्रथम स्त्री आदि द्वारा का कथन कर रहे हैं-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा प्रश्न किया कि (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं इत्थी

કરતા નથી (एवं आउगवज्जाओ सत्त वि, आउए सुहुमे, बायरे भयणाए, णो सुहुम णो वायरे न बंधइ) એજ પ્રમાણે તે જીવો આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મોનો બંધ કરે છે તેમ સમજવું સૂક્ષ્મ અને બાદર જીવો આયુકર્મનો બંધ કરે છે પરંતુ નોસૂક્ષ્મ અને નોબાદર જીવો આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી. (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं चरिमे बंधइ, अचरिमे बंधइ ?) હે ભદન્ત ! શું ચરમ શરીરી જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે ? કે અચરમ શરીરી જીવ કરે છે ? (गोयमा ! अट्ठ वि भयणाए) હે ગૌતમ ! એવો જીવ આઠે કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ વિકલ્પે કરે છે.

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમા સૂત્રકારે જ્ઞાનાવરણીય આઠ કર્મોના બંધકોનું નિરૂપણ કર્યું છે. સૌથી પહેલાં સૂત્રકાર સ્ત્રી આદિ દ્વારનુ કથન પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા કરે છે. ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે "णाणावरणिज्जं

एकस्तमायाम्, द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः १। तथा-एको धूमप्रभायां द्वौ तमायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति १। तथा-द्वौ धूमप्रभायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति १। इति त्रयो भङ्गाः ३। इति पूर्वोक्तद्व्यधिकशतभङ्गसमेलने जाताः सर्वे पञ्चाधिकशतभङ्गाः। ४५-२०-१८-९-३=१०५॥ इति चतुर्णां नैरयिकाणां पृथिवीत्रयसंयोगेन सर्वे पञ्चोत्तरशतभङ्गा भवन्ति १०५। इति।

अब धूमप्रभा को प्रधान करके तीन भङ्ग इस प्रकार से बनते हैं इन में धूमप्रभा और तमः प्रभा पृथिवी के साथ अधः सप्तमी पृथिवी का योग करने पर तीन भंग होते हैं-जो इस प्रकार से हैं-" एक नारक धूमप्रभा में उत्पन्न होता है, एक नारक तमः प्रभा में उत्पन्न होता है और दो नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न होते हैं १, तथा एक नारक धूमप्रभा में दो नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न होता है १ तथा दो नारक धूमप्रभामें एक नारक तमः प्रभा में, और एक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है १ इस प्रकार से ये तीन भंग हैं। पूर्वोक्त १०२ भगों में इन तीन भङ्गों को मिला देने से १०५ भग सख्या आ जाती है इस तरह चार नैरयिकों के पृथिवीत्रय के संयोग से सब १०५ भङ्ग होते हैं। तात्पर्य-इस कथन का ऐसा जानना चाहिये कि चार नैरयिक के त्रिक संयोगी भङ्ग १०५ होते हैं-जो इस प्रकार से कहे गये हैं-इन चार नैरयिकों के १-१-२, १-२-१, २-१-१ इस प्रकार से तीन विकल्प कहे गये हैं-इन

હવે ધૂમપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ત્રણ વિકલ્પો બતાવવામાં આવે છે આ ત્રણ વિકલ્પો ધૂમપ્રભા અને તમઃપ્રભા સાથે સાતમી તમસ્તમપ્રભા નરકનો યોગ કરવાથી બને છે-(૧) અથવા એક નારક ધૂમપ્રભામાં એક નારક તમઃ પ્રભામાં અને બે નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક નારક ધૂમપ્રભામાં, બે નારકો તમઃપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા બે નારકો ધૂમપ્રભામાં એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે પૂર્વોક્ત ૧૦૨ વિકલ્પોમાં આ ત્રણ વિકલ્પો ઉમેરતા કુલ ૧૦૫ ત્રિકસંયોગી વિકલ્પોનું કથન અહીં સમાપ્ત થાય છે આ રીતે ચાર નારક જીવોના પૃથ્વીત્રયના સંયોગથી બધાં મળીને ૧૦૫ વિકલ્પો થાય છે આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે ચાર નારકોના ત્રિકસંયોગી ૧૦૫ વિકલ્પો થાય છે, જે આ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યા છે-આ ચાર નારકોના ૧-૧-૨, ૧-૨-૧, ૨-૧-૧, આ પ્રમાણે ત્રણ વિકલ્પ કહ્યા છે આ વિકલ્પોનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—

स्यात् कदाचित् ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति, स्यात्-कदाचित् न बध्नाति, अयं भाव:-न स्त्री न पुरुष:, न नपुंसक: वेदोदयरहित: अनिवृत्तिबादरसूक्ष्मसंपरायाख्यनवम-दशम-गुणस्थानवर्ती भवति, तत्र चानिवृत्तिबादरसंपराय-सूक्ष्मसंपरायौ जीवौ सप्तविध-षड्विधकर्मबन्धकतया ज्ञानावरणीयस्य बन्धकौ भवत:, उपशान्तमोहादारभ्यायोगिकेवलिपर्यन्तगुणस्थानवर्ती जीवस्तु एकविध-

नपुंसओ) न स्त्री है, न पुरुष है और न नपुंसक है वह (सिय बंधइ, सिय णो बंधइ) कदाचित् इस कर्मका बंध करता भी है और कदाचित् नहीं भी करता है। तात्पर्य कहने का यह है कि-जो जीव वेद के उदय से रहित होता है-अर्थात्-अङ्गोपाङ्ग नाम कर्म के उदय से जीव के शरीर में स्त्री का आकार, पुरुष के शरीर में पुरुष का आकार और नपुंसक के शरीर में नपुसक का आकार भले ही बना हुआ हो-परन्तु वेद संबंधी विकार परिणति उस आत्मामें न हो तो ऐसा जीव वेदोदय से रहित माना जाता है इसी का नाम (नो स्त्री, नो पुरुष और न नपुंसक) इस रूप से यहां प्रकट किया गया है। ऐसा जीव नौवें अनिवृत्ति बादर और दशवें सूक्ष्मसांपराय इन दो गुणस्थानों में रहने वाला होता है। इन दो गुणस्थानों वाला वह नो स्त्री, नो पुरुष और नो नपुंसक जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंधक होता है-क्यों कि वह सात प्रकार के या ६ प्रकार के कर्म का बंधक बांधने वाला कहा गया है। तथा ग्यारहवें

" नो स्त्री होय छे "-स्त्री होतो नथी, " नो पुरुष होय छे "-पुरुष होतो नथी, अने " नो नपुंसक होय छे "-नपुंसक होतो नथी ते (सिय बंधइ, सिय णो बंधइ) क्यारेक आ कर्मनो बंध करे छे अने क्यारेक नथी करतो. आ कथननो भावार्थ नीचे प्रमाणे छे-जे जीव वेदनाना उदयथी रहित होय छे. એટલે કે અંગોપાંગ નામકર્મના ઉદયથી સ્ત્રીના શરીરમા સ્ત્રીનો આકાર, પુરુષના શરીરમાં પુરુષનો આકાર અને નપુંસકના શરીરમાં નપુંસકનો આકાર ભલે બનેલો હોય, પરંતુ વેદ સંબંધી પરિણતિ તે આત્મામાં ન હોય તો એવા જીવને વેદોદયથી રહિત માનવામાં આવે છે, અને એવા જીવને જ અહીં " નો સ્ત્રી નો પુરુષ અને નો નપુંસક " રૂપે બતાવવામાં આવ્યો છે એવો જીવ નવમાં અનિવૃત્તિ બાદર અને દશમાં સૂક્ષ્મ સાંપરાય, એ બે ગુણસ્થાનોમાં રહેનારો હોય છે. આ બે ગુણસ્થાનોવાળો નો સ્ત્રી, નો પુરુષ અને નો નપુંસક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે, કારણ કે તેને સાત અથવા તો છ પ્રકારના કર્મોનો બંધક (બાંધનાર) કહ્યો છે. પરંતુ અગિયારમાં

च बन्धकत्वात् ज्ञानावरणीयस्य अबन्धको भवति, अत आह-स्यात् बध्नाति, स्यात् न बध्नाति-इति । 'एवं आउगवज्जाओ सत्त कम्मप्पगडीओ' एवं तथैव आयुष्क वर्जाः आयुष्कमिन्नाः आयुष्य कर्मवर्जिता-इत्यर्थः सप्त कर्मप्रकृतयः ज्ञानावरणीया माश्रित्य दर्शनावरणीयादयः सप्त वेदितव्याः, दर्शनावरणीयादीनि कर्माण्यपि आयुष्क वर्जानि स्त्री पुरुषादय बध्नाति, नोस्त्री-नोपुरुष-नोनपुंसकस्तु कदाचित् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति-इत्यर्थः । गौतम पुनः पृच्छति-'आउगं णं भंते ! कम्मं किं इत्थी बंधइ, पुरिसो बंधइ, नपुंसओ बंधइ, पुच्छा ?' हे भदन्त ! आयुष्क कर्म किं स्त्री बध्नाति, पुरुषो बध्नाति, नपुंसको बध्नाति ? इति पृच्छा-गौतमस्य प्रश्नः,

गुणस्थान से लेकर अयोगिकेवली नामक चौदहवें गुणस्थान तक के जीव नो स्त्री, नो पुरुष, और नो नपुंसक होते हुए भी ज्ञानावरणीय कर्मके बंधक नहीं होते हैं, क्यों कि ये जीव एकविधकर्म (सातावेदनीय) के बन्धक कहे गये हैं। इसी कारण ऐसा कहा गया है कि जो (नो स्त्री नो पुरुष और नो नपुंसक) होता है वह इस ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता भी है और नहीं भी करता है। (एवं आउगवज्जाओ सत्तकम्म प्पगडीओ) इसी प्रकार से यह भी जानना चाहिये कि जो जीव नो स्त्री, नो पुरुष और नो नपुंसक है वह जीव आयुकर्म को छोड़कर शेष दर्शनावरणीय आदि कर्मों को बांधता है। परन्तु जो स्त्री, पुरुष और नपुंसक वेदनवाले जीव हैं वे तो दर्शनावरणीय आदि सात कर्मों का बंध करते ही हैं। अब गौतम प्रभु से आयु के बंध के विषय में पूछते हैं कि-(आउगं णं भंते ! कम्मं किं इत्थी बंधइ, पुरिसो बंधइ, नपुंसओ

ગુણસ્થાનથી લઈને અયોગી કેવલી નામના ચૌદમાં ગુણસ્થાન સુધીના જીવ નો સ્ત્રી, નો પુરુષ અને નો નપુંસક હોવા છતાં પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતા નથી કારણ કે તે જીવોને એક જ પ્રકારના કર્મના-સાતાવેદનીય કર્મના બંધક કહ્યા છે તે કારણે એવું કહ્યું છે કે ' નો સ્ત્રી, નો પુરુષ અને નપુંસક જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ ક્યારેક કરે છે અને ક્યારેક કરતા નથી " (एवं आउगवज्जाओ सत्त कम्मप्पगडीओ) એ જ પ્રમાણે જે જીવ નો સ્ત્રી, નો પુરુષ અને નો નપુંસક હોય છે તે આયુકર્મ સિવાયના બાકીનાં સાતે કર્મોનો બંધ ક્યારેક બાંધે છે અને ક્યારેક બાંધતા નથી પરંતુ જે સ્ત્રી પુરુષ અને નપુંસક વેદવાળા જીવો છે તેઓ આયુકર્મ સિવાયના (દર્શનાવરણીય આદિ) સાતે કર્મોનો બંધ કરે જ છે

ગૌતમ સ્વામી આયુના બંધ વિષે મહાવીર પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછે છે— (आउगं णं भंते ! कम्मं किं इत्थी बंधइ, पुरिसो बंधइ, नपुंसओ बंधइ,

भगवानाह–'गोयमा ! इत्थी सिय बंधइ, सिय नो बंधइ, हे गौतम ! स्त्री स्यात् कदाचित् बध्नाति, स्यात् कदाचिन्न बध्नाति, एवं तिन्नि वि भाणियव्वा' एवं रीत्या अनया त्रयोऽपि स्त्र्यपि पुरुषोऽपि, नपुंसकोऽपि कदाचिद् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति, इति रीत्या भणितव्याः वक्तव्याः 'णोइत्थी–णोपुरिस–णोनपुंसओ न बंधइ' नोस्त्री–नोपुरुष–नोनपुंसको जीवः आयुष्यं कर्म न बध्नाति, अयं भावः–एकत्र भवे सकृदेव आयुषो बन्धात् स्त्रीपुरुषादित्रयं बन्धकाले बध्नाति, अबन्धकाले तु न बध्नाति अत एवोक्तम्–'सिय बधइ सिय नो बंधइ' इति।

बंधइ, पुच्छा) हे भदन्त ! आयुकर्म का बध कौन करता है? क्या स्त्री आयुकर्म का बंध करती है ? या पुरुष आयुकर्म का बंध करता है ? या नपुंसक आयुकर्म का बध करता है ? इस प्रकार से यह गौतम का प्रश्न है। इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (इत्थी सिय बंधइ, सिय नो बंधइ) स्त्री आयुकर्म का कदाचित् बंध करती है और कदाचित् बंध नहीं भी करती है। (एवं तिन्नी वि भाणियव्वा) इसी तरह से पुरुष और नपुसक के विषय में भी जानना चाहिये। अर्थात् पुरुष आयुकर्मका बंध करता भी है और नहीं भी करता है–तथा नपुसक भी आयुकर्म का बंध करता भी है और नहीं भी करता है। इसका भाव यह है कि एक भव में आयुकर्म जीव एक ही वार बांधता है अतः जब आयुकर्म के बंध होने का समय आताहै–तब ही आयुकर्म का बंध जीव करता है। और जब बध का समय नहीं होता–तब आयुकर्म का जीव बंध नहीं करता है। इसी भाव को लेकर

पुच्छा) હે ભદન્ત ! આયુકર્મનો બંધ કોણ કરે છે ? શું સ્ત્રી આયુકર્મનો બધ કરે છે ? કે પુરુષ આયુકર્મનો બધ કરે છે ? કે નપુંસક તેનો બંધ કરે છે ?

આ પ્રકારના ગૌતમના પ્રશ્નનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે– "गोयमा !" હે ગૌતમ ! (इत्थी सिय बंधइ, सिय नो बंधइ) સ્ત્રી આયુકર્મનો બધ કયારેક કરે છે અને કયારેક નથી પણ કરતી, (एव तिन्नी वि भाणियव्वा) એજ પ્રમાણે પુરુષ અને નપુંસકના વિષે પણ સમજવું. એટલે કે પુરુષ આયુકર્મનો બધ કરે છે પણ ખરો અને નથી પણ કરતો, નપુંસક પણ આયુકર્મનો બધ કયારેક કરે છે અને કયારેક કરતો નથી. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે–એક ભવમા આયુકર્મ જીવ એક જ વાર બાંધે છે, તેથી જયારે આયુકર્મનો બંધ થવાનો સમય આવે છે ત્યારે જ જીવ આયુકર્મનો બંધ કરે છે, અને જ્યારે બધનો સમય હોતો નથી ત્યારે જીવ આયુકર્મનો બંધ કરતો નથી એજ ભાવને અનુલક્ષીને "सिय बधइ, सिय

निवृत्तिबादरसंपरायादिगुणस्थानकेषु आयुर्बन्धस्य व्यवच्छेदात् स्त्र्यादिवेद रहितो जीवो न बध्नाति, इति । षष्ठ संयतद्वारमाश्रित्याह-' णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं संजए बंधइ, असंजए, संजयाऽसंजए बंधइ ' हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म किं संयतो बध्नाति ? असंयतो वा बध्नाति ? संयताऽसंयतो वा

(सिय बंधइ, सिय नो बंधइ) ऐसा कहा गया है। तथा जो जीव न स्त्री वेदवाले हैं, न पुरुषवेदवाले हैं और न नपुंसक वेदवाले हैं-अर्थात् जिन जीवों के कर्मों की सत्ता में से स्त्री आदि वेदों का उदय निकल गया है-उन वेदों के बंध की व्युच्छित्ति जिन जीवों के हो गई है, ऐसे वे निवृत्त बादर संपराय आदि गुणस्थानक वाले जीव स्त्र्यादि वेद से रहित हुए आयुकर्म के बंध का व्युच्छेद हो जाने के कारण आयुकर्म का बंध नहीं करते हैं। कारण आयुकर्म का बंधच्छेद भी तो निवृत्तिबादर संपराय आदि गुणस्थानों में हो जाता है।

छठे संयतद्वारकी अपेक्षा लेकर अब सूत्रकार कहते हैं-इसमें गौतम प्रभु से पूछते हैं कि-(णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं संजए बंधइ, असंजए संजया संजए बंधइ) हे भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्मका बंध कौनसा जीव करता है ? क्या जो संयतजीव होता है वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है ? या जो असंयत जीव होता है वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है ? या जो संयतासंयत जीव होता है, वह ज्ञानावरणीय

नो बंधइ " એવું કથન કરવામાં આવ્યું છે તથા જે જીવ ન સ્ત્રી વેદવાળો છે ન પુરુષ વેદવાળો છે અને ન નપુંસક વેદવાળો છે-એટલે કે જે જીવોનાં કર્મોની સત્તામાંથી સ્ત્રી આદિ વેદોનો ઉદય નીકળી ગયો છે-તે વેદોના બંધની વ્યુચ્છિત્તિ (વિચ્છેદ) જે જીવોને થઇ ગઇ છે, એવાં તે નિવૃત્તિબાદર સંપરાય આદિ ગુણસ્થાનકવાળા જીવો સ્ત્રી આદિ વેદથી રહિત હોને આયુકર્મના બંધનો વિચ્છેદ થઈ જવાના કારણે આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી કારણ કે નિવૃત્તિબાદર આદિ ગુણસ્થાનોમાં આયુકર્મનો વિચ્છેદ થઈ જતો હોય છે

હવે સૂત્રકાર છઠ્ઠા સંયતદ્વારને અનુલક્ષીને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા કર્મબંધનું નિરૂપણ કરે છે-ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं संजए बंधइ असंजए संजयासंजए बंधइ ?) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કયો જીવ કરે છે ? શું સંયત જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે ? કે અસંયત જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે ? કે સંયતાસંયત જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે ?

बध्नाति ? अथवा 'णोसंजय—णोअसंजय—णोसंजयासंजए बंधइ ?' नो संयत-नोअसंयत -- नोसंयतासंयतो बध्नाति ? भगवानाह--'गोयमा ! संजए सिय बंधइ, सिय णो बंधइ,' हे गौतम ! संयतः आद्यसयमचतुष्टयवृत्तिर्ज्ञानावरणं स्यात् कदाचिद् बध्नाति, यथाख्यातसंयतस्तु उपशान्तमोहादिः स्यात् कदाचित् नो बध्नाति, 'असंजए बंधइ' असंयतो मिथ्यादृष्ट्यादिः ज्ञानावरणं कर्म बध्नाति, 'संजयासंजए वि बंधइ' संयतासंयतोऽपि देशविर-

---

कर्मका बंधकरता है ? (णोसंजय-णोअसंजय णोसंजयासंजए बंधइ) जो जीव न संयत है, न असंत है और न संयतासंयत है वह ज्ञानावरणीय कर्मका बंध करता है क्या ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (संजए सिय बंधइ, सिय णो बंधइ) संयत जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता भी है और नही भी करता है-इसका भाव यह है कि जो जीव सामायिक, छेदोपस्थापनीय, परिहारविशुद्ध और सूक्ष्मसांपराय इन आदि के चार संयम में रहनेवाला है वह तो ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है और जो यथाख्यात संयमवाला जीव है वह उपशान्त मोह आदि गुणस्थानों में रहनेवाला होनेके कारण ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करता है। इसी बात को लक्ष्य में लेकर (संजए सिय बंधइ, सिय णो बंधइ) ऐसा कहा गया है। (असंजए बंधइ) असंयमी जो मिथ्यादृष्टि आदि जीव है-वह ज्ञानावरणीय कर्म

અથવા-(णोसंजय-णोअसंजय णोसंजयासंजए बंधइ ?) જે જીવનો સંયત છે, નો અસંયત છે અને નો સંયતાસંયત છે, તે શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે ?

ઉત્તર—"ગોયમા !" હે ગૌતમ ! (संजए सिय बंधइ, सिय णो बंधइ) સંયત જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કયારેક કરે છે અને કયારેક નથી કરતો. આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-જે જીવ સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિ અને સૂક્ષ્મ સાંપરાય આદિ ચાર સંયમમાં રહેનાર હોય છે, તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે, પણ જે યથાખ્યાત સંયમવાળો જીવ હોય છે તે ઉપશાન્ત મોહ આદિ ગુણસ્થાનોમાં રહેનારો હોવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતો નથી એજ વાતને અનુલક્ષીને "संजए सिय बंधइ, सिय णो बंधइ" એવું કહેવામાં આવ્યું છે.

"असंजए बंधइ" અસંયમી મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે, (संजयासंजए वि बंधइ) તથા સંયતાસંયત જીવ

तादि ज्ञानावरण कर्म बध्नाति, किन्तु 'णोसंजय-णोअसंजय-णोसंजया- संजए ण बंधइ' नोसंयत-नोअसंयत-नासंयतासंयतो निषिद्धसंयमादिभावः सिद्धो न बध्नाति हेत्वभावात्। 'एवं आउगवज्जाओ सत्तवि' एवम् अनेन प्रकारेण आयुष्कवर्जाः ज्ञानावरणवदेव सप्तापि कर्मप्रकृतयो विज्ञेयाः तथा च आयुष्कवर्जितानि दर्शनावरणीयादि कर्माण्यपि संयतः कदाचिद् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति। असंयतो बध्नाति। संयतासंयतोऽपि बध्नाति, किन्तु 'आउगे हेट्ठिल्ला तिण्णि भयणाए' आयुष्क कर्म अधस्तनाः आद्यास्त्रय संयतः, असंयतः, संयतासंयतश्च

का बंध करता है (संजयासंजए वि बंधइ) तथा जो संयतासंयत-देश विरत-पंचमगुणस्थानवर्ती जीव है-वह भी ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है। तथा-जो जीव (णो संजय-णो असंजय) इत्यादि है-अर्थात् जिसके संयमादिभाव निषिद्ध हैं, ऐसे सिद्धजीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध-बंध के कारण का अभाव हो जाने से नहीं करते हैं। (एवं आउगवज्जाओ सत्त वि) इसी तरह से संयतद्वार में जीव-संयत, असंयत और संयतासंयत जीवों में से संयतजीव आयुकर्म को छोड़कर दर्शनावरणीय आदि कर्मप्रकृतियों को कदाचित् बांधता भी है और कदाचित् नहीं भी बांधता है इस विषय में समस्तकथन संयतजीव के ज्ञानावरणीय कर्म के बांधने न बांधने के जैसा समझना चाहिये। (असंयत) जीव आयुकर्म को छोड़कर शेष दर्शनावरणीय आदि कर्मप्रकृतियों को बांधता है इसी तरह से जो पंचमगुणस्थानवर्ती जीव है उसे भी जानना चाहिये। किन्तु (आउगे हेट्ठिल्ला तिण्णि भयणाए) अधस्तन तीन जो संयत, असंयत और संयतासंयम जीव हैं ये आयुकर्म का बंध भजना

એટલે કે દેશવિરતિવાળો પાચમાં ગુણસ્થાને રહેલો જીવ-પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે. તથા (णो संजय, णो असंजय णो संजयासंजए न बंधइ) નો સંયત નો અસંયત અને નો સંયતાસંયત જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતા નથી-એટલે કે જેમના સંયમાદિ ભાવ નિષિદ્ધ છે એવા સિદ્ધ જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતા નથી કારણ કે ત્યાં કર્મબંધનાં કારણનો અભાવ હોય છે (एवं आउगवज्जाओ सत्त वि) એજ પ્રમાણે સંયત, અસંયત અને સંયતાસંયત જીવો કર્મપ્રકૃતિઓનો બંધ ક્યારેક બાંધે છે અને ક્યારેક બાંધતા નથી, અસંયત જીવ આયુકર્મ સિવાયની સાતે કર્મપ્રકૃતિઓનો બંધ બાંધે છે એજ પ્રમાણે પાચમાં ગુણસ્થાને રહેલા જીવના વિષયમાં પણ સમજવું પરંતુ (आउगे हेट्ठिल्ला तिण्णि भयणाए) પહેલા ત્રણ પ્રકારના જીવો એટલે કે સંયત, અસંયત અને સંયતાસંયત જીવો આયુકર્મનો બંધ વિકલ્પે કરે

एते त्रयोऽपि भजनया-कदाचिद् बध्नन्ति, कदाचिन्न बध्नन्ति, आयुर्बन्धकाले बध्नन्ति तद्भिन्नकाले आयुष्यं न बध्नन्तीत्यर्थः, 'उवरिल्ले ण बंधइ' उपरितनः अन्तिमः नोसंयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयतः सिद्धो जीवः आयुर्न बध्नाति। अथ सप्तमं दृष्टिद्वारमाह-'णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं सम्मदिट्ठी बंधइ ?' हे भदन्त! ज्ञानावरणीयं खलु कर्म किं सम्यग्दृष्टिर्बध्नाति ? 'अथवा मिच्छदिट्ठी बंधइ ?' मिथ्यादृष्टिर्बध्नाति ? 'सम्मामिच्छदिट्ठी बंधइ ?' सम्यग्मिथ्या दृष्टिर्बध्नाति ? भगवानाह—'गोयमा! सम्मदिट्ठी सिय बंधइ, सिय णो बंधइ' हे गौतम! सम्यग्दृष्टिः वीतरागः, तद्भिन्नश्च भवति, तत्र वीतराग-

---

से करते हैं-अर्थात् जब आयुकर्म के बंध का समय होता है-तब करते हैं और जब उसके बंध का समय नहीं होता तब नहीं करते हैं। (उवरिल्ले ण बंधइ) तथा जो "नो संयत, नो असंयत और नो संयतासंयत सिद्ध जीव हैं" वे आयुकर्म का बंध नहीं करते हैं।

अब सातवें दृष्टिद्वार की अपेक्षा सूत्रकार कथन करते हैं-इसमें गौतमने प्रभुसे पूछा है कि-(णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं सम्मदिट्ठी बंधइ) हे भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्म क्या सम्यग्दृष्टि बांधता है ? अथवा -(मिच्छदिट्ठी बंधइ) मिथ्यादृष्टि बांधता है ? या (सम्ममिच्छदिट्ठी बंधइ) सम्यग् मिथ्यादृष्टि बांधता है ? इस प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम! (सम्यदिट्ठी सिय बंधइ, सिय णो बंधइ) सम्यग्दृष्टि जो जीव होता है वह ज्ञानावरणीय कर्मको बांधता भी है और नहीं भी बांधता है-इस कथन का तात्पर्य ऐ है कि

છે-એટલે કે જ્યારે આયુકર્મના બંધનો સમય હોય છે ત્યારે તેઓ આયુ કર્મનો બંધ કરે છે, પણ જ્યારે તેના બંધનો સમય ન હોય ત્યારે તેઓ તેનો બંધ કરતા નથી. "उवरिल्ले ण वंधइ" તથા જે "નો સંયત, નો અસંયત અને નો સંયતાસંયત સિદ્ધ જીવો છે તેઓ આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી

હવે સૂત્રકાર સાતમા દૃષ્ટિદ્વારની અપેક્ષાએ નીચે પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરે છે-ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-(णाणावरणिज्ज ण भंते! कम्मं किं सम्मदिट्ठी बंधइ) હે ભદન્ત! શું સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે? અથવા "मिच्छदिट्ठी वंधइ" મિથ્યાદૃષ્ટિ બાંધે છે? અથવા "सम्ममिच्छदिट्ठी बंधइ" સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટિ બાંધે છે?

ઉત્તર—"गोयमा!" હે ગૌતમ! (सम्मदिट्ठी सिय बंधइ, सिय णो बंधइ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ બાંધે છે પણ ખરો અને

भिन्नः सम्यगदृष्टिर्ज्ञानावरण कर्म बध्नाति, वीतरागश्च सम्यगूदृष्टि शाता वेदनीयरूपैकविधकर्मबन्धकत्वात् ज्ञानावरण कर्म न बध्नाति इत्यभिप्रायेणाह-स्यात् कदाचित् अवीतरागावस्थायां ज्ञानावरण कर्म बध्नाति, स्यात् कदाचिद्वीतरागावस्थायां ज्ञानावरण कर्म न बध्नाति, 'मिच्छदिट्ठी बंधइ, सम्मामिच्छ दिट्ठी बधइ' मिथ्यादृष्टिर्बध्नाति, सम्यगूमिथ्यादृष्टिः मिश्रदृष्टिरपीत्यर्थः बध्नाति 'एवं आउगवज्जाओ सत्त वि' एवम् अनेन प्रकारेण आयुष्कवर्जाः सप्तापि कर्मप्रकृतयो विज्ञेयाः दर्शनावरणादिकर्माण्यपि आयुष्यवर्जितानि सम्यगूदृष्टिः

सम्यगदृष्टि दो प्रकार का होता है एक वीतराग सम्यगदृष्टि और दूसरा वीतरागभिन्न सम्यग्दृष्टि, इनमें जो वीतरागभिन्न सम्यगदृष्टि जीव है वह तो ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है और जो वीतराग सम्यग् दृष्टि जीव है वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करता है। वह तो केवल एक विध-शातावेदनीयरूप-कर्मका ही बंध करता है-इसी कारण ऐसा कहा है कि जो सम्यगदृष्टि जीव अवीतराग है-अर्थात् सरागस म्यगूदृष्टि है-वह ज्ञानावरण कर्म का बंध करता है और जो सम्यगूदृष्टि वीतराग है-वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करता है। मिच्छादिट्ठी बंधइ, सम्मामिच्छादिट्ठी बंधइ) परन्तु जो मिथ्यादृष्टि जीव है वह और जो मिश्र दृष्टि जीव है वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है। (एवं आउगवज्जाओ सत्त वि) इस प्रकार में ज्ञानावरणीय कर्म का बंध की तरह से ही आयु को छोड़कर शेष-दर्शनावरणीय आदि कर्मों के बांधने

નથી પણ બાંધતો. આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-સમ્યગ્દૃષ્ટિ બે પ્રકારના હોય છે વીતરાગ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને વીતરાગ ભિન્ન સમ્યગ્દૃષ્ટિ આ બન્ને પ્રકારના સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોમાંનો વીતરાગ ભિન્ન સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે, પણ વીતરાગ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતો નથી. તે તો માત્ર શાતાવેદનીય કર્મનો જ બંધ કરે છે તે કારણે એવું કહ્યું છે કે જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ અવીતરાગ છે-એટલે કે સરાગ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે તે તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે, પણ જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ વીતરાગ જીવ હોય છે તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતો નથી. (मिच्छदिट्ठी बंधइ, सम्मामिच्छादिट्ठी बंधइ) પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ તથા મિશ્રદૃષ્ટિ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે (एवं आउगवज्जाओ सत्त वि) આ પ્રકારમાં આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મોનો બંધ બાંધવા વિષેનું સમસ્ત કથન જ્ઞાના

कदाचित् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति, मिथ्यादृष्टिर्मिश्रदृष्टिश्च बध्नात्येवेत्यर्थः, किन्तु 'आउए हेट्ठिल्ला दो भयणाए' आयुष्कं कर्म अधरतनौ आद्यौ द्वौ सम्यग्दृष्टि-मिथ्यादृष्टिरूपौ भजनया कदाचित् आयुर्बन्धकाले बध्नीतः कदाचित् तद्भिन्नकाले न बध्नीतः, परन्तु 'सम्मामिच्छद्दिट्ठी न बंधइ' सम्यग्मिथ्यादृष्टिः मिश्रदृष्टिरित्यर्थः आयुष्यं कर्म न बध्नाति, अयं भावः-अपूर्वकरणादौ सम्यग्दृष्टिः आयुष्यं कर्म न बध्नाति, तद्भिन्नस्तु सम्यग्दृष्टिरपि आयुर्बन्धकाले आयुर्बध्नाति, तद्भिन्नकाले न बध्नाति, तथा मिथ्यादृष्टिरपि आयुर्बन्धकाले तद् बध्नाति, अन्यदा

के विषय में भी कथन जानना चाहिये-अर्थात् आयुकर्म को छोड़कर सम्यग्दृष्टि जीव दर्शनावरणीय आदि कर्मों को भी कदाचित् बांधता है और कदाचित् नहीं बांधता है। तथा जो मिथ्यादृष्टि और मिश्रदृष्टि जीव हैं, वे इन कर्मों का बंध करते ही हैं। किन्तु (आउए हेट्ठिल्ला दो भयणाए) आयु जो कर्म है उसे आदि के ये सम्यग्दृष्टि और मिथ्यादृष्टि जीव भजना से बांधते हैं-जब आयु के बंध होने का समय होता है-तब उसका बंध करते हैं और जब समय नहीं होता तब नहीं बंध करते हैं। और जो (सम्मामिच्छद्दिट्ठी न बंधइ) मिश्रदृष्टि जीव है वह आयुकर्म का बंध नहीं करता है। इसका तात्पर्य ऐसा है कि-अपूर्वकरण आदि गुणस्थानवर्ती सम्यग्दृष्टि जीव आयुकर्म का बंध नहीं करता है और इनसे भिन्न जो सम्यग्दृष्टि है वह आयु के बंध काल में आयु को बांधता है और भिन्नकाल में नहीं बांधता है। मिथ्यादृष्टि भी ऐसा ही करता

વરણીય કર્મના કથન પ્રમાણે જ સમજવું. એટલે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મોનો બંધ બાંધે પણ છે અને નથી પણ બાંધતો, તથા મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ અને મિશ્રદૃષ્ટિ જીવ આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મોનો બંધ કરે જ છે પણ (आउए हेट्ठिल्ला दो भयणाए) આયુકર્મનો બંધ પહેલા બે પ્રકારના જીવો એટલે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવો વિકલ્પે બાંધે છે, એટલે કે જ્યારે આયુનો બંધ બાંધવાનો સમય થાય છે, ત્યારે તેઓ તે કર્મનો બંધ બાંધે છે, પણ જ્યારે તે બંધ બાંધવાનો સમય હોતો નથી ત્યારે તેઓ તે બંધ બાંધતા નથી. અને (सम्मामिच्छद्दिट्ठी न बंधइ) સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટિ (મિશ્રદૃષ્ટિ) જીવ આયુકર્મનો બંધ બાંધતો નથી તેનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે-અપૂર્વકરણ આદિ ગુણસ્થાનમાં રહેલો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ આયુકર્મનો બંધ કરતો નથી, પણ તે સિવાયના જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે તેઓ આયુના બંધકાળે આયુકર્મનો બંધ બાંધે છે પણ તે સિવાયના કાળે તેઓ આયુકર્મ બાંધતા નથી. મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ એવું જ કરે છે, તથા સમ્યગ્ મિથ્યા-

न बध्नाति, सम्यग्मिथ्यादृष्टिस्तु आयुष्यं कर्म न बध्नाति, तद्बन्धाऽध्यवसायस्थानाभावात्। गौतम पुनरष्टम सङ्ग्यादिद्वारमाश्रित्य पृच्छति 'णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं सन्नी बंधइ, असन्नी बंधइ ?' हे भदन्त! ज्ञानावरणीयं खलु कर्म किं संज्ञी बध्नाति ? असंज्ञी वा बध्नाति ? ' णोसन्नि–णोअसन्नी बंधइ ? ' नोसंज्ञि–नोअसंज्ञी वा बध्नाति ? भगवान् उत्तरयति–' गोयमा ! सन्नी सिय बंधइ, सिय णो बंधइ ' हे गौतम ! संज्ञी मनःपर्याप्तियुक्तः स्यात् कदाचिद् बध्नाति, स्यात् कदाचिन्न बध्नाति, अवीतरागश्चेत्तदा ज्ञानावरणं बध्नाति, वीतरागश्चेत्तदा

है। तथा सम्यग्दृष्टि जीव जो है, वह आयुकर्म का बंध नहीं करता है ऐसा जो कहा गया है उसका कारण यह है कि उसके आयु के बंध के अध्यवसाय स्थान का अभाव रहता है।

अब गौतम आठवें संज्ञी आदि बन्धद्वारको लेकर प्रभुसे पूछते हैं कि (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं सन्नी बंधइ, असन्नी बंधइ ?) हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म क्या संज्ञी जीव बांधता है? या असंज्ञी जीव बांधता है ? अथवा (णो सन्नी, णो असन्नी बंधइ) जो जीव न संज्ञी है और न असंज्ञी है, वह बांधता है ? भगवान् इस प्रश्न का उत्तर देते हुए गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (सन्नी सिय बंधइ, सिय णो बंधइ) संज्ञी जीव–मन पर्याप्ति सहित जो जीव है वह कदाचित् ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता भी है, और कदाचित् नहीं भी करता है। यदि संज्ञी जीव अवीतराग है, तो ज्ञानावरणीय कर्म का वह बंध करता

દૃષ્ટિ જીવ આયુકર્મનો બંધ કરતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેના આયુના બંધના અધ્યવસાય સ્થાનનો અભાવ રહે છે

હવે ગૌતમસ્વામી આઠમાં સંજ્ઞી આદિ બંધદ્વારને અનુલક્ષીને મહાવીરપ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं सन्नी बंधइ ?) હે ભદન્ત ! શું સંજ્ઞી જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે ? " असन्नी बंधइ ? ' કે અસંજ્ઞી જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે ? અથવા (णो सन्नी णो असन्नी बंधइ ?) જે જીવ નો સંજ્ઞી છે–એટલે કે સંજ્ઞી નથી, અને નો અસંજ્ઞી છે એટલે કે અસંજ્ઞી નથી–એવો જીવ શું તે કર્મનો બંધ કરે છે ?

ઉત્તર— गोयमा ! ' હે ગૌતમ ! (सन्नी सिय बंधइ सिय णो बंधइ) સંજ્ઞી જીવ (મન પર્યાપ્તિ સહિતનો જીવ) ક્યારેક જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે અને ક્યારેક કરતો નથી. જો સંજ્ઞી જીવ અવીતરાગ હોય તો તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે, પણ જો તે વીતરાગ હોય

विकल्पों का तात्पर्य यह है कि किसी एक पृथिवी में एक नारक, दूसरी एक पृथिवी में एक नारक और किसी एक पृथिवी मे दो नारक उत्पन्न हो जाते हैं-इसी तरह से शेष दो विकल्पों मे भी समझ लेना चाहिये जब रत्नप्रभा और शर्कराप्रभा के साथ आगे की नरक पृथिवियों का संचार किया जाता है तो इस स्थिति से पांच भङ्ग होते हैं-इन पांच भगों का इन तीन विकल्पों के साथ गुणा करने पर १५ भग हो जाते हैं इसी तरह से रत्नप्रभा और वालुकाप्रभा इन दो पृथिवियों का आगे की ४ पृथिवियों के साथ योग करने पर ४ चार भग होते हैं और इन चार भगों का ३ तीन विकल्पों के साथ गुणा करने पर १२ भग हो जाते हैं। रत्नप्रभा और पंकप्रभा इन दो पृथिवीयों का संचार आगे की तीन पृथिवियों के साथ जब किया जाता है तब तीन भंग होते हैं। इन तीन भगों के साथ तीन विकल्पों का गुणा करने पर ९ भग हो जाते हैं इसी तरह से रत्नप्रभा और धूमप्रभा का आगे की दो २ पृथिवियों के साथ संचार किया जाता है-तब दो भंग होते हैं और इन दो भंगों के साथ तीन विकल्पों का गुणा करने पर ६ भंग हो जाते हैं। रत्नप्रभा और तमः प्रभा का अधःसप्तमी पृथिवी के साथ योग करने

પહેલા વિકલ્પનું તાત્પર્ય કોઇ પૃથ્વીમાં એક નારક, બીજી એક પૃથ્વીમાં એક નારક અને ત્રીજી એક પૃથ્વીમાં બે નારક ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે બાકીના બે વિકલ્પોનું તાત્પર્ય સમજી લેવું

જ્યારે રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભા સાથે પછીની પાંચ પૃથ્વીઓનો યોગ કરવામાં આવે છે ત્યારે પાંચ ભંગ (વિકલ્પ) બને છે આ પાંચ પાંચ ભંગવાળા ત્રણ વિકલ્પો બનતા હોવાથી ૫×૩=૧૫ ભંગ બને છે એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભા અને વાલુકાપ્રભાનો પછીની ચાર પૃથ્વીઓ સાથે અનુક્રમે યોગ કરવાથી ૪ ભગ બને છે આ ચાર ભગવાળા ત્રણ વિકલ્પો બનતા હોવાથી ૪×૩=૧૨ ભંગ બને છે. રત્નપ્રભા અને પંકપ્રભા સાથે પછીની ત્રણ પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે યોગ કરવાથી ૩ ભાગાઓ બને છે એવા ત્રણ ભાંગાઓવાળા ત્રણ વિકલ્પો બનતા હોવાથી ૩×૩=૯ ભાગાઓ બને છે એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભા અને ધૂમપ્રભા સાથે પછીની બે પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે યોગ કરવાથી ૨ ભાગાઓ બને છે એવા બે ભાગાવાળા ત્રણ વિકલ્પો બનતા હોવાથી ૨×૩=૬ ભાંગાઓ બને છે. એજ રીતે રત્નપ્રભા અને તમઃપ્રભાનો અધઃસપ્તમી નરક સાથે યોગ કરવાથી ૧ ભાંગો બને છે. એવા એક ભાગા-

त्यर्थः । 'वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला दो बंधंति' वेदनीयं कर्म अधस्तनौ आद्यौ द्वौ संज्ञी, असंज्ञी च बध्नीत, अयोगिसिद्धभिन्नानां वेदनीयकर्मबन्धकत्वात्। 'उवरिल्ले भयणाए' उपरितनो अन्तिमः नोसंज्ञि-नोअसंज्ञी भजनया-कदाचित् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति यतो हि सयोगिकेवली अयोगिकेवली सिद्धश्च नोसंज्ञि-नोअसंज्ञिपदवाच्य', तत्र सयोगिकेवली चेत्तदा वेदनीयं कर्म बध्नाति, यदि पुनरयोगिकेवली सिद्धो वा तदा न बध्नाति अत एव 'भजनया' इत्युक्तम्।

भगवान् और सिद्धपरमात्मा बंध कारण के अभाव हो जाने के कारण उन शेष ६ कर्मप्रकृतियों का बंध नहीं करते हैं। अब रही वेदनीय और आयु की सम्बन्ध की बात-सो (वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला दो बंधंति) जो अधस्तनवर्ती संज्ञी और असंज्ञी ये दो जीव हैं ये तो वेदनीय कर्म का बंध करते ही हैं-वेदनीय कर्म का बंध तो केवल जो अयोगिसिद्ध चौदहवाँ गुणस्थानवर्ती जीव है वही नहीं करता है। इससे भिन्न सब जीव वेदनीय कर्म का बंध करते हैं। (उवरिल्ले भयणाए) तथा जो न संज्ञी हैं और न असंज्ञी हैं, वे वेदनीय कर्म का बंध भजना से करते हैं -कदाचित् बंध करते हैं और कदाचित् नहीं करते हैं। "सयोगिकेवली तेरहवें गुणस्थानवाला जीव, अयोगिकेवली चौदहवें गुणस्थानवाला जीव तथा सिद्ध भगवान्" ये नो संज्ञी नो असंज्ञी पदसे कहे जाते हैं। सो यदि जीव सयोगिकेवली अवस्थानवाला है तो वह सिर्फ शातावेदनीय कर्म का बंध करता है और यदि वह अयोगिकेवली या सिद्धभगवानरूप

(કેવલી ભગવાન અને સિદ્ધ પરમાત્મા) તે ૭ કર્મપ્રકૃતિઓનો બંધ કરતા નથી, કારણ કે ત્યાં બંધના કારણનો જ અભાવ હોય છે (વેયણિજ્જં હેટ્ઠિલ્લા દો બંધંતિ) પહેલા બે પ્રકારના જીવો એટલે કે સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી જીવો વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે પણ જે અયોગસિદ્ધ ચૌદમાં ગુણસ્થાનવર્તી જીવ હોય છે તે વેદનીય કર્મનો બંધ કરતો નથી. એ સિવાયના બધાં જીવો વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે 'ઉવરિલ્લે ભયણાએ' તથા નો સંજ્ઞી અને નો અસંજ્ઞી જીવો વેદનીય કર્મનો બંધ વિકલ્પે કરે છે એટલે કે ક્યારેક કરે છે અને ક્યારેક કરતા નથી 'સયોગિ કેવલી તેરમાં ગુણસ્થાનવાળો જીવ, અયોગિ કેવલી ચૌદમાં ગુણસ્થાનવાળો જીવ તથા સિદ્ધ ભગવાન" આ જીવોને નો સંજ્ઞી અને નો અસંજ્ઞી કહ્યા છે જો જીવ સયોગિ કેવલી અવસ્થાવાળો હોય તો તે ફક્ત શાતાવેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે અને જો તે અયોગિ કેવલી અથવા તો સિદ્ધ પરમાત્મા રૂપ અવસ્થાવાળો હોય તો તે

तन्न बध्नातीत्यर्थः, अत एव 'स्यादि' त्युक्तम्, 'असन्नी बंधइ' असंज्ञी मनः पर्याप्तिरहितो जीवः बध्नात्येव, 'णोसन्नि-णोअसन्नी न बंधइ' किन्तु नोसंज्ञि-नोअसंज्ञी केवली सिद्धश्च हेत्वभावात् न बध्नाति, 'एवं वेयणिज्जाऽऽउगवज्जाओ छ कम्मप्पयडीओ' एवम्-अनेन प्रकारेण वेदनीयाऽऽयुष्कवर्जाः षट् कर्मप्रकृतयो विज्ञेयाः, तथा च दर्शनावरणादिकर्माण्यपि वेदनीयाऽऽयुष्कवर्जितानि संज्ञी कदाचिद् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति, असंज्ञी तु बध्नात्येव, नोसंज्ञि - नोअसंज्ञी केवली सिद्धश्च बन्धकारणाभावात् तानि न बध्नात्येवे

है-और यदि वह संज्ञी जीव वीतराग है तो ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करता है इसी कारण (स्यात्) ऐसा कहा है। (असन्नी बंधइ) जो जीव मनः पर्याप्त से शून्य है, वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता ही है। (णोसन्नी णोअसन्नी बंधइ) किन्तु जो जीव न संज्ञी है और न असंज्ञी है अर्थात् जो केवलज्ञानी है और जो सिद्ध है-ऐसा जीव कर्मबंध के कारणों के अभाव के कारण ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करता है (एवं वेयणिज्जाऽऽउगवज्जाओ छ कम्मप्पयडीओ) ज्ञानावरणीय कर्म की तरह ही इस द्वार में वेदनीय और आयु को छोड़कर ६ कर्मप्रकृतियों के विषय में भी जानना चाहिये, तथा च-वेदनीय और आयु को छोड़कर दर्शनावरणादि ६ कर्मप्रकृतियों को भी संज्ञी जीव कदाचित् बांधता भी है और कदाचित् नहीं भी बांधता है। तथा जो असंज्ञी जीव है वह तो बांधता ही है और जो न संज्ञी है, न असंज्ञी है-ऐसे केवली

તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતો નથી. એજ કારણે એવું કહ્યું છે કે "સંજ્ઞી જીવ ક્યારેક જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે અને ક્યારેક કરતો નથી." "असन्नी बंधइ" અસંજ્ઞી જીવ (મનઃપર્યાપ્તિથી રહિત જીવ) જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે (णो सन्नी णो असन्नी न बंधइ) પરંતુ જે જીવ નો સંજ્ઞી હોય છે અથવા તો નો અસંજ્ઞી હોય છે-એટલે કે કેવળજ્ઞાની અથવા સિદ્ધ જીવ, એવા જીવને કર્મબંધનાં કારણોનો અભાવ હોવાથી તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતો નથી. (एवं वेयणिज्जाऽऽउगवज्जाओ छ कम्मप्पयडीओ) સંજ્ઞી આદિ જીવોના વેદનીયકર્મ અને આયુકર્મ સિવાયના છ કર્મોના બંધનું કથન જ્ઞાનાવરણીય કર્મબંધના કથન પ્રમાણે જ સમજવું એટલે કે સંજ્ઞી જીવ વેદનીય અને આયુકર્મ સિવાયની છ કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ ક્યારેક બાંધે છે અને ક્યારેક બાંધતો નથી, અસંજ્ઞી જીવ તે છ કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ બાંધે જ છે, પણ નો સંજ્ઞી અને નો અસંજ્ઞી

बध्नाति ? भगवान् उत्तरयति- 'गोयमा ! भवसिद्धिए भयणाए' हे गौतम ! भव सिद्धिको भजनया-कदाचिद् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति, वीतरागभिन्नो भव सिद्धिको ज्ञानावरणं बध्नाति वीतरागस्तु न बध्नाति, अतः 'भजनया' इत्युक्तम्, 'अभवसिद्धिए बंधइ' अभवसिद्धिको ज्ञानावरणीय कर्म बध्नात्येव, किन्तु'

या जो जीव न भवसिद्धिक होता है और न अभवसिद्धिक होता है वह बांधता है ? इस प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (भवसिद्धिए भयणाए) जो भवसिद्धिक जीव होता है वह भजना से ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है अर्थात्-कदाचित वह इस कर्म का बंध करता भी है और कदाचित् वह नहीं भी करता है। इसका कारण यह है कि भवसिद्धिक जीव दो प्रकार के होते हैं-एक वे जो वीतराग होते हैं दूसरे वे जो वीतराग नहीं होते हैं। वीतराग भवसिद्धिक जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करते और जो अवीतराग भवसिद्धिक जीव हैं वे तो ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करते ही हैं। ग्यारहवें बारहवें और तेरहवें गुणस्थानवर्ती जीव भवसिद्धिक वीतराग हैं और इनके नीचे के चतुर्थ गुणस्थानतक के जीव अवीतरागभवसिद्धिक जीव हैं। इसी अभिप्राय से यहाँ (भजना) पद का प्रयोग किया गया है। तथा जो जीव अभवसिद्धिक-अभव्य है वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता ही है-इसी कारण-(अभवसिद्धिए बंधइ) ऐसा पाठ कहा गया है। किन्तु जो जीव ऐसे हैं कि न भवसि

જે જીવ ન ભવસિદ્ધિક અને ન અભવસિદ્ધિક હોય છે તે આ કર્મ બાંધે છે ?

આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે—"भवसिद्धिए भयणाए" ભવસિદ્ધિક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વિકલ્પે બાંધે છે-એટલે કે ક્યારેક બાંધે છે અને ક્યારેક બાંધતો નથી. તેનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે—

ભવસિદ્ધિક જીવ બે પ્રકારના હોય છે-(૧) વીતરાગ ભવસિદ્ધિક અને (૨) અવીતરાગ ભવસિદ્ધિક તેમાનો વીતરાગ ભવસિદ્ધિક જીવ તે કર્મનો બંધ કરતો નથી પણ અવીતરાગ ભવસિદ્ધિક જીવ તેનો બંધ કરે છે અગિયારમાં બારમાં અને તેરમા ગુણસ્થાનનો જીવ વીતરાગ ભવસિદ્ધિક હોય છે પણ ચારથી દસ સુધીના ગુણસ્થાને રહેલો જીવ અવીતરાગ ભવસિદ્ધિક હોય છે તે વાતને ધ્યાનમા રાખીને અહીં એવું કહ્યું છે કે ભવસિદ્ધિક જીવ વિકલ્પે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ બાંધે છે પરંતુ "अभवसिद्धिए बंधइ" અભવસિદ્ધિક (અભવ્ય) જીવ તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે જ છે (णो भवसिद्धिए

'आउगं हेट्ठिल्ला दो भयणाए' आयुष्कं कर्म तु अधस्तनौ आद्यौ द्वौ संज्ञी, असंज्ञी च भजनया-कदाचिद् बध्नीतः, कदाचिन्न बध्नीतः, अन्तर्मुहूर्तमेव तद्बन्धनात्, किन्तु 'उवरिल्ले न बंधइ' उपरितनः अन्तिमः नोसंज्ञि-नोअसंज्ञी केवली सिद्धश्च आयुष्यं न बध्नाति। अथ भवसिद्धिविषयकं बन्धद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति- 'णाणावरणिज्जं कम्म किं भवसिद्धिए बंधइ' हे भदन्त! ज्ञानावरणीयं कर्म किं भवसिद्धिको बध्नाति? 'अभवसिद्धिए बंधइ' अभवसिद्धिको वा बध्नाति? 'णोभवसिद्धिय-णोअभवसिद्धिए बंधइ?' नोभवसिद्धिक-नोअभवसिद्धिको वा

है तो वह इस शातावेदनीयरूप कर्म का बंध नहीं करता है। इसी कारण यहां पर (भजनया) ऐसा पद कहा गया है (आउगं हेट्ठिल्ला दो भयणाए) तथा जो जीव संज्ञी और असंज्ञी हैं वे आयुकर्म को कदाचित् बांधते हैं और कदाचित् नहीं बांधते हैं-क्यों कि आयुकर्म का बंध एक अन्तर्मुहूर्त्तकाल में ही होता है। (उवरिल्ले न बंधइ) और जो नो संज्ञी नो असंज्ञीरूप केवली भगवान् और सिद्धपरमात्मा हैं वे आयुकर्म का बंध करते ही नहीं हैं।

अब सूत्रकार भवसिद्धिविषयबन्ध द्वारको लेकर कथन करते हैं-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि-(णाणावरणिज्जं कम्मं किं भवसिद्धिए बंधइ) हे भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्म को कौनसा जीव इस द्वार की अपेक्षा से विचार करने पर बांधता है? क्या भवसिद्धिक जो जीव होता है वह बांधता है? या जो (अभवसिद्धिए बंधइ) अभवसिद्धिक जीव होता है वह बांधता है? (णोभवसिद्धिए णोअभवसिद्धिए बंधइ)

શાતાવેદનીય કર્મનો બંધ કરતો નથી. તેથી જ અહીં એવું કહ્યું છે કે "નો સંજ્ઞી અને નો અસંજ્ઞી" વિકલ્પે વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે (आउगं हेट्ठिल्ला दो भयणाए) સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી જીવો આયુકર્મનો બંધ બાંધે છે પણ ખરાં, અને નથી પણ બાંધતા, કારણ કે આયુકર્મનો બંધ એક અન્તર્મુહૂર્ત કાળમાં જ થાય છે "उवरिल्ले न बंधइ" નો સંજ્ઞી અને નો અસંજ્ઞી રૂપ કેવલી ભગવાન અને સિદ્ધ પરમાત્મા આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી.

હવે સૂત્રકાર ભવસિદ્ધિક બંધ દ્વારને અનુલક્ષીને નીચેની પ્રરૂપણા કરે છે—ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે:—

(णाणावरणिज्ज णं भंते! कम्मं किं भवसिद्धिए बंधइ?) હે ભદન્ત! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કયો જીવ બાંધે છે? ભવસિદ્ધિક જીવ શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે? અથવા "अभवसिद्धिए बंधइ?" શું અભવસિદ્ધિક જીવ આ કર્મ બાંધે છે? અથવા (णो भवसिद्धिए, णो अभवसिद्धिए बंधइ?)

कदाचित् बध्नीत, कदाचिन्न बध्नीतः, उभावपि तौ आयुर्बन्धकाले आयुष्यं बध्नीतः, तद्भिन्नकाले आयुष्य न बध्नीत इति भाव, अतएव 'भयनवा' इत्युक्तम् 'उवरिल्ले न बंधइ' उपरितनः नोभवसिद्धिक-नोअभवसिद्धिक पद वाच्यः सिद्धो न बध्नातीत्यर्थः ।

अथ दर्शनविषयकबन्धद्वारमाश्रित्य गौतम पृच्छति-'णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं चक्खुदंसणी बंधइ अचक्खुदंसणी बंधइ, ओहिदंसणी बंधइ, केवलदंसणी बंधइ?' हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म किं चक्षुर्दर्शनी बध्नाति ? अचक्षुर्दर्शनी वा किं बध्नाति ? अवधिदर्शनी वा किं बध्नाति ? केवलदर्शनी वा किं बध्नाति ?

ये दोनों जीव आयु कर्म का बंध करते भी हैं और नहीं भी करते हैं। इसका कारण यह है कि गृहीतभव में आयुकर्म का बंध जीव को एक ही बार अपने बंध काल में होता है अबंधकाल में नहीं। अतः इसी भाव को लेकर ऐसा कहा गया है। (उवरिल्ले न बंधइ) जो जीव न भव सिद्धिक हैं और न अभवसिद्धिक हैं ऐसे वे सिद्ध जीव इस आयुकर्म का बंध नहीं करते हैं।

अथ दर्शन विषयक बंधद्वारको आश्रित करके गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते हैं कि (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं चक्खुदंसणी बंधइ, अचक्खु दंसणी बंधइ ओहिदंसणी बंधइ केवलदंसणी बंधइ) हे भदन्त ! ज्ञाना वरणीयकर्म को क्या चक्षुदर्शनवाला जीव बांधता है ? या अचक्षुदर्शन वाला जीव बांधता है ? या अवधिदर्शनवाला जीव बांधता है ? या

આયુકર્મનો બંધ વિકલ્પે કરે છે એટલે કે તેઓ તેનો બંધ કરે પણ છે અને નથી પણ કરતા તેનું કારણ એ છે કે ગૃહીત ભવમાં જીવને આયુકર્મનો બંધ એક જ વાર પોતાના બંધકાળમાં બંધાય છે, અબંધકાળમાં એ બંધ બંધાતો નથી. 'उवरिल्ले न बंधइ' નો ભવસિદ્ધિક અને નો અભવસિદ્ધિક એવા સિદ્ધ પરમાત્મા આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી.

હવે ગૌતમસ્વામી-દર્શનવિષય બંધદ્વારને અનુલક્ષીને નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं चक्खुदंसणी बंधइ, अचक्खुदंसणी बंधइ, ओहिदंसणी बंधइ, केवलदंसणी बंधइ ?) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ શું ચક્ષુ દર્શનવાળો જીવ બાંધે છે ? કે અચક્ષુ દર્શનવાળો જીવ બાંધે છે ? કે અવધિ દર્શનવાળો જીવ બાંધે છે ? કે કેવળ દર્શનવાળો જીવ બાંધે છે ? આ ચારમાંથી ક્યા દર્શનવાળો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે ?

णोभवसिद्धिय – णोअभवसिद्धिए न बंधइ' नोभवसिद्धिक–नोअभवसिद्धिकः सिद्धो जीवो न बध्नाति, 'एवं आउगवज्जाओ सत्त वि' एवं ज्ञानावरणवदेव आयुष्कवर्जाः सप्तापि कर्मप्रकृतयो विज्ञेयाः तथा च आयुष्यवर्जितानि दर्शनावरणादिकर्माण्यपि भवसिद्धिकः कदाचिद् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति, अभवसिद्धिकस्तु बध्नात्येव, नोभवसिद्धिकः–नोअभवसिद्धिकः सिद्धस्तु न बध्नात्येवेति भावः। 'आउगं हेट्ठिल्ला दो भयणाए' आयुष्कं कर्म अधस्तनौ आद्यौ द्वौ भव्योऽभव्यश्च भवसिद्धिकपदवाच्यः, अभवसिद्धिकपदवाच्यश्चेत्यर्थः भजनया

द्धिक–भव्य हैं और अभवसिद्धिक–अभव्य हैं– इन दोनों प्रकार के पारिणामिक भावों से रहित हैं ऐसे वे सिद्ध परमात्मारूप जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करते हैं यही बात (णो भवसिद्धिए णो अभवसिद्धिए न बंधइ) इस सूत्र द्वारा प्रदर्शित की गई है। (एवं आउगवज्जाओ सत्त वि) ज्ञानावरणीय कर्म की तरह ही आयुष्कवर्ज सात कर्मप्रकृतियों को जानना चाहिये-अर्थात् जो भवसिद्धिक जीव होता है वह आयुष्कवर्ज दर्शनावरणीयादि कर्मों का बंध करता भी है और नहीं भी करता है। तथा जो अभवसिद्धिक जीव होता है वह तो नियम से आयुष्कवर्ज दर्शनावरणीयादि कर्मों का बंध करता है। परन्तु जो ऐसे जीव होते हैं कि न वे भवसिद्धिक है और न अभवसिद्धिक है तो वे आयुष्कवर्ज दर्शनावरणीयादि कर्मप्रकृतियों का बंध नहीं करते हैं। कारण ऐसे जीवों में इन कर्मों को बंध करने के कारणों का सर्वथा अभाव हो जाता है। (आउगं हेट्ठिल्ला दो भयणाए) भवसिद्धिक और अभवसिद्धिक

णो अभवसिद्धिए न बंधइ) નો ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય ન હોય એવો જીવ) અને નો અભવસિદ્ધિક (અભવ્ય ન હોય એવો જીવ) જીવ-આ બન્ને પ્રકારના પારિણામિક ભાવોથી રહિત એવા સિદ્ધ પરમાત્મા રૂપ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતો નથી "एवं आउगवज्जाओ सत्त वि" આ જીવોના આયુષ્યકર્મ સિવાયના સાતે કર્મોના બંધનું કથન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કથન પ્રમાણે જ સમજવું એટલે કે ભવસિદ્ધિક જીવ આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મોનો બંધ વિકલ્પે કરે છે, અભવસિદ્ધિક જીવ તે સાતે કર્મોનો બંધ અવશ્ય કરે છે, અને નો ભવસિદ્ધિક અને નો અભવસિદ્ધિક જીવો આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મોનો બંધ કરતા નથી, કારણ કે તે જીવોમાં એ કર્મનો બંધ કરવાના કારણોનો અભાવ હોય છે.

(आउगं हेट्ठिल्ला दो भयणाए) ભવસિદ્ધિક અને અભવસિદ્ધિક જીવો

सप्तापि कर्मप्रकृतयो विज्ञेया', तथा च वेदनीयवर्जितानि दर्शनावरणादिकर्मा ण्यपि चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनिन कदाचिद् बध्नन्ति, कदाचिन्न बध्नन्ति, केवल दर्शनी भवस्थ सिद्धो वा न बध्नातीत्यर्थः, 'वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला तिन्नि बधंति' वेदनीय कर्म अधस्तनाः आद्याः चक्षुरचक्षुरवधि दर्शनिनस्त्रयोऽपि छद्मस्थ-वीतरागा सरागाश्च बध्नन्त्येव, किन्तु 'केवलदंसणी भयणाए' केवलदर्शनी भजनया कदा चिद् वेदनीयं बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति, सयोगिकेवली वदनीयं बध्नाति, अयोगिकेवली, सिद्धश्च वेदनीय न बध्नातीति भाव । अथ पर्याप्तकद्वारमाश्रित्य

का बध नहीं करता है। (एव वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि) ज्ञानावरण की तरह ही वेदनीय कर्म वर्जे सातकर्म प्रकृतियों को-अर्थात् ९ कर्म प्रकृतियों को जानना चाहिये-तथा च वेदनीय कर्म को छोडकर दर्शना वरणीयादि कर्मों को भी चक्षुदर्शनी, अचक्षुदर्शनी और अवधिदर्शनी जीव कदाचित् बाधते हैं और कदाचित् नहीं बाधते हैं। परन्तु जो भवस्थ केवलदर्शनी है-अथवा जो सिद्ध केवलदर्शनी है वह इन दर्श- नावरणीयादि ९ कर्मप्रकृतियों को नहीं बांधता है। (वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला तिन्नि बधति) वेदनीय कर्म का बंध चक्षुदर्शनी आदि तीन दर्शनवाले जीव करते ही हैं-चाहे वे सराग हों, चाहे छद्मस्थ वीतराग हों, सब ही इस कर्म का बध करते ही हैं। किन्तु जो (केवल दंसणी भयणाए) केवलदर्शनी जीव है वह अयोगी केवली की अपेक्षा से या सिद्ध जीव की अपेक्षा से तो इस वेदनीय कर्म का बंध नहीं करता है और सयोगि केवली की अपेक्षासे वेदनीय कर्म का वह बध करता है।

છે (एव वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि) દર્શનદ્વારને અનુલક્ષીને વેદનીય કર્મ સિવાયની સાતે કર્મપ્રકૃતિઓના બંધનુ સમસ્ત કથન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કથન પ્રમાણે જ સમજવુ એ કે કે દર્શનાવરણીય આદિ બીજા છ કર્મોનો બંધ પણ ચક્ષુ દર્શની, અચક્ષુ દર્શની અને અવધિ દર્શની જીવ ક્યારેક કરે છે અને ક્યારેક કરતા નથી. પરન્તુ જે ભવસ્થ કેવલ દર્શની અથવા તો સિદ્ધ કેવલ દર્શની જીવ હોય છે તે તો દર્શનાવરણીય આદિ છ કર્મોનો બંધ કરતો નથી. (वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला तिण्णि बंधति) વેદનીય કર્મનો બંધ ચક્ષુદર્શની અચક્ષુ દર્શની અને અવધિદર્શની જીવ કરે છે, તે જીવો ભલે સરાગ હોય કે છદ્મસ્થ વીતરાગ હોય પણ તેઓ વેદનીય કર્મનો બંધ અવશ્ય કરે છે પરંતુ 'केव लदंसणी भयणाए' કેવલદર્શની જીવ વિકલ્પે વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે આ કથનનો ભાવ નીચે પ્રમાણે છે-કેવલદર્શની જીવ જો અયોગી કેવલી હોય અથવા તો સિદ્ધ પરમાત્મા હોય તો તે વેદનીય કર્મનો બંધ કરતો નથી પણ સયોગિ કેવલી હોય તો તે વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે

भगवानाह-'गोयमा! हेट्ठिला तिण्णि भयणाए' हे गौतम! अधस्तनाः आद्यास्त्रयश्चक्षुदर्शनी, अचक्षुदर्शनी, अवधिदर्शनी च, इत्येते ज्ञानावरणं कर्म भजनया कदाचिद् बध्नन्ति, कदाचिन्नो बध्नन्ति, चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनिनो यदि सरागा भवन्ति तदा ज्ञानावरणं बध्नन्ति यदा तु छद्मस्थवीतरागा एकादशगुणस्थानवर्त्तिनो जीवास्तदा ज्ञानावरणं कर्म न बध्नन्ति, छद्मस्थवीतरागाणां वेदनीयस्यैव बन्धकत्वात्, अत एव 'भजनया' इत्युक्तम्, 'उवरिल्ले न बंधइ' उपरितनः अन्तिमः केवलदर्शनी भवस्थः सयोगिकेवली अयोगिकेवली इत्यर्थः सिद्धो वा हेत्वभावात् न बध्नाति। 'एव वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि' एवं ज्ञानावरणवदेव वेदनीयवर्जाः

(केवलदंसणी बंधइ) केवलदर्शनवाला जीव बांधता है? कौन से दर्शनवाला जीव बांधता है? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं- (गोयमा) हे गौतम! (हेट्ठिला तिण्णि भयणाए) जो जीव चक्षुदर्शनवाला, अचक्षुदर्शनवाला और अवधिदर्शनवाला है, वह जीव ज्ञानावरणकर्म का बंध भजना से करता है-अर्थात् कभी बांधता भी है, और कभी नहीं भी बांधता है। यदि इन दर्शनों वाला जीव सराग है तो वह ज्ञानावरण कर्म का बंध नियम से करता है और यदि वह छद्मस्थ वीतराग-ग्यारहवें और बारहवें गुणस्थानवाला है तो वह ज्ञानावरण कर्म का बंध नहीं करता है क्यों कि जो छद्मस्थ वीतराग होता है उसके वेदनीय कर्म का ही बंध होता है इसीलिये यहां (भजनया) ऐसा पद कहा है (उवरिल्ले न बंधइ) तथा जो केवलदर्शनी जीव है अर्थात् भवस्थ सयोग केवली और अयोगकेवली हैं-वे या जो सिद्ध जीव है वह बधहेतु के अभाव हो जाने के कारण ज्ञानावरणीयकर्म

ઉત્તર—"ગોયમા!" હે ગૌતમ! "हेट्ठिल्ला तिण्णि भयणाए' ચક્ષુ દર્શનવાળો જીવ અચક્ષુ દર્શનવાળો જીવ અને અવધિ દર્શનવાળો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વિકલ્પે બાંધે છે-એટલે કે બાંધે છે પણ ખરાં અને નથી પણ બાંધતા જો આ દર્શનોવાળા જીવો સરાગ હોય તો તેઓ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ અવશ્ય બાંધે છે, પણ જો તે છદ્મસ્થ વીતરાગ અગિયારમાં અને બારમાં ગુણસ્થાનવાળો હોય તો તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતો નથી, કારણ કે છદ્મસ્થ વીતરાગને તો વેદનીય કર્મ જ બંધાય છે તે કારણે એવું કહ્યુ છે કે "પહેલા ત્રણ દર્શનવાળો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વિકલ્પે બાંધે છે" "उवरिल्ले न बंधइ" પરંતુ કેવળ દર્શની જીવ-એટલે કે ભવસ્થ સયોગ કેવલી અને અયોગ કેવલી અથવા તો સિદ્ધ જીવ-જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતો નથી, કારણ કે એવા જીવને બંધના કારણોનો જ સર્વથા અભાવ હોય

णोअपज्जत्तए न बंधइ' नोपर्याप्तक-नोअपर्याप्तकः सिद्धो न बध्नात्येव, 'एवं-आउगवज्जाओ सत्त वि' एवं ज्ञानावरणवदेव आयुष्कवर्जाः सप्तापि कर्म प्रकृतयो वेदितव्याः। तथा च आयुष्यवर्जितानि दर्शनावरणादिकर्माण्यपि पर्याप्तका कदाचिद् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति, अपर्याप्तकस्तु बध्नात्येव, नोपर्याप्तक-नो अपर्याप्तकः सिद्धस्तु न बध्नात्येवेति भावः। 'आउगं हेट्ठिल्ला दो भयणाए' आयुष्कं कर्म अधस्तनौ आद्यौ द्वौ पर्याप्तकाऽपर्याप्तकौ भजनयाआयुषो बन्धकाले

(भजनया) यहां ऐसा कहा है। (अपज्जत्तए बंधइ) तथा जो जीव अपर्याप्तक है-पर्याप्तक नहीं है-वह तो ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता ही है। (णोपज्जत्तय-णोअपज्जत्तए न बंधइ) परन्तु जो जीव न पर्याप्तक की कोटि में है और न अपर्याप्तक की ही कोटि में है-ऐसा वह सिद्ध जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता ही नहीं है (एवं आउगवज्जाओ सत्त वि) ज्ञानावरण की तरह ही आयुष्कवर्ज सातकर्मप्रकृतियों को अर्थात् ज्ञानावरणीयको कह चुके हैं और आयुष्कका निषेध है, अतः ६ कर्मप्रकृतियों को जानना चाहिये-तथा च आयुष्क वर्जित दर्शनावरणीय आदि कर्म भी पर्याप्तक जीव कदाचित् बांधता है। और कदाचित् नहीं बांधता है। परन्तु जो अपर्याप्तक होता है वह तो बांधता ही है। एवं जो न पर्याप्तक होता है और न अपर्याप्तक होता है अर्थात् जो सिद्ध जीव है, वह भी नहीं बांधता है। (आउगं हेट्ठिल्ला दो भयणाए) आयुकर्म के पर्याप्तक और अपर्याप्तक ये दो जीव विकल्प से-भजना से-बांधते हैं अर्थात्-आयुकर्म के बंध

કહ્યું છે 'अपज्जत्तए बंधइ" તથા જે જીવ અપર્યાપ્તક હોય છે તે તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ અવશ્ય કરે છે (णोपज्जत्तय णोअपज्जत्तए न बंधइ) પણ જે જીવ નોપર્યાપ્તકની કોટિમાં હોય છે અને નોઅપર્યાપ્તકની કોટિમાં હોય છે, એવો સિદ્ધ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતો જ નથી (एवं आउगवज्जाओ सत्त वि) પર્યાપ્તક દ્વારની અપેક્ષાએ આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મબંધનું કથન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કથન પ્રમાણે જ સમજવું એટલે કે આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મોનો બંધ પર્યાપ્તક જીવ બાંધે છે પણ ખરો અને નથી પણ બાંધતો. અપર્યાપ્તક જીવ તો તે આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મોનો બંધ અવશ્ય બાંધે જ છે અને જે ન પર્યાપ્તક અને ન અપર્યાપ્તક હોય છે એટલે કે સિદ્ધ જીવ હોય છે તે આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મોનો બંધ કરતો નથી (आउगं हेट्ठिल्ला दो भयणाए) પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જીવ આયુકર્મ વિકલ્પે બાંધે છે-એટલે કે ક્યારેક બાંધે છે અને ક્યારેક

गौतमः पृच्छति-'णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं पज्जत्तओ बंधइ? अपज्जत्तओ बंधइ णोपज्जत्त-णो अपज्जत्तओ बंधइ' हे भदन्त! ज्ञानावरणीयं कर्म किम् पर्याप्तको बध्नाति? अपर्याप्तको बध्नाति? नोपर्याप्तक-नोअपर्याप्तको बध्नाति?। भगवानाह—'गोयमा! पज्जत्तए भयणाए' हे गौतम! पर्याप्तकः भजनया कदाचिद् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति, सरागः पर्याप्तको ज्ञानावरणं बध्नाति, वीतरागः पर्याप्तकस्तु ज्ञानावरणं न बध्नाति, अतो 'भजनया' इत्युक्तम्। 'अपज्जत्तए बंधइ' अपर्याप्तकस्तु ज्ञानावरणं बध्नात्येव 'णोपज्जत्तय-

---

अब पर्याप्तक विषयक बन्धद्वारको आश्रित करके गौतम स्वामी प्रभुसे पूछते हैं कि-(णाणावरणिज्ज णं भंते! कम्मं किं पज्जत्तओ बंधइ? अपज्जत्तओ बंधइ? णोपज्जत्तओ बंधइ णो अपज्जत्तओ बंधइ) हे भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्म क्या पर्याप्तक जीव बांधता है? या जो अपर्याप्तक जीव होता है वह बांधता है? या जो न पर्याप्तक होता है और न अपर्याप्तक होता है वह बांधता है? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि-(गोयमा) हे गौतम! (पज्जत्तए भयणाए) जो जीव पर्याप्तक होता है वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध भजना से करता है-अर्थात् कदाचित् करता भी है और कदाचित् नहीं भी करता है। पर्याप्तक-तीन शरीर ६ पर्याप्तियों के योग्य पुद्गल परमाणुओं को ग्रहण करने वाला जीव-यदि सराग है तो वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध अवश्य ही करता है। और यदि वह पर्याप्तक जीव वीतराग है तो ज्ञानावरणीय कर्म का बंध वह नहीं करता है। इसी अभिप्राय से

હવે પર્યાપ્તક વિષયક બંધદ્વારની અપેક્ષાએ ગૌતમસ્વામી નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે (णाणावरणिज्ज ण भंते! कम्म किं पज्जत्तओ बंधइ? अपज्जत्तओ बंधइ? णो पज्जत्तओ-णो अपुज्जत्तओ बंधइ?" હે ભદન્ત! જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ શું પર્યાપ્તક જીવ કરે છે? કે અપર્યાપ્તક જીવ કરે છે? કે નોપર્યાપ્તક જીવ કરે છે? કે નોઅપર્યાપ્તક જીવ કરે છે?

ઉત્તર—"गोयमा!" હે ગૌતમ! "पज्जत्तए भयणाए" પર્યાપ્તક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ વિકલ્પે કરે છે, એટલે કે ક્યારેક કરે છે અને ક્યારેક કરતો નથી. પર્યાપ્તક-ત્રણ શરીર અને છ પર્યાપ્તિઓને યોગ્ય પુદ્ગલ પરમાણુઓને ગ્રહણ કરનારો જીવ-જો સરાગ હોય તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ અવશ્ય કરે છે, પણ જો તે પર્યાપ્તક જીવ વીતરાગ હોય તો તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતો નથી. તેથી જ "તેઓ વિકલ્પે કરે છે" એવું

पर एक भग होता है और इसका तीन विकल्पों के साथ गुणा करने पर तीन भंग हो जाते हैं। इस तरह रत्नप्रभा के संयोगवाले १५, १२, ९, ६, ३ ये सब मिलकर ४५ भग हो जाते हैं। इसी तरह से शर्कराप्रभा वाले तीस ३० विकल्प (भग) होते हैं अर्थात् जब शर्कराप्रभा और वालुकाप्रभा इन दो पृथिवियों का आगे की चार ४ पृथिवियों के साथ संचार किया जाता है तब चार ४ विकल्प होते हैं इन चार विकल्पों के साथ तीन विकल्पों का गुणा करने पर १२ भंग होते हैं इसी तरह से शर्कराप्रभा और पंकप्रभा का आगे की पृथिवियों के साथ संचार किया जाता है तब तीन ३ विकल्प होते हैं और इन तीन विकल्पों का पूर्वोक्त तीन विकल्पों के साथ गुणा करने पर ९ भग हो जाते हैं। इसी तरह से शर्कराप्रभा और धूमप्रभा का आगे की दो पृथिवियों के साथ संचार करने पर दो विकल्प होते हैं और इन दो विकल्पों का पूर्वोक्त तीन विकल्पों के साथ गुणा करने पर ६ विकल्प हो जाते हैं। इसी तरह से शर्कराप्रभा और तमः प्रभा का आगे की अधः सप्तमी पृथिवी के साथ संचार करने पर एक विकल्प होता है और इस एक विकल्प के साथ तीन विकल्पों का गुणा करने पर तीन विकल्प हो जाते हैं। इस तरह १२, ९, ६, ३, इन सब भगों का योग करने पर शर्कराप्रभा के योगवाले तीस ३० भंग आ जाते हैं। वालुका और पङ्कप्रभा इन दो पृथिवियों का

વાળા ત્રણ વિકલ્પના કુલ ૩ ભાંગાઓ બને છે આ રીતે રત્નપ્રભાના સંયોગવાળા ૧૫+૧૨+૯+૬+૩=૪૫ ભાંગાઓ બને છે એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભાના સંયોગવાળા ૩૦ ભાંગાઓ આ પ્રમાણે બને છે—

શર્કરાપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા સાથે પછીની ૪ પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે યોગ કરવાથી ૪ ભાંગા બને છે એવાં ૪ ભાંગાવાળા ત્રણ વિકલ્પો હોવાથી કુલ ૪×૩=૧૨ ભાંગા બને છે એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા અને પંકપ્રભા સાથે પછીની ત્રણ પૃથ્વીનો અનુક્રમે સંયોગ કરવાથી ૩ ભાંગા બને છે એવાં ત્રણ ભાંગાવાળા ત્રણ વિકલ્પો બનતા હોવાથી કુલ ભાંગા ૩×૩=૯ બને છે એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા અને ધૂમપ્રભા સાથે પછીની બે પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે યોગ કરવાથી ૨ ભાંગા બને છે એવાં ૨ ભાંગાવાળા ૩ વિકલ્પ થતાં હોવાથી કુલ ભાંગા ૨×૩=૬ બને છે એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા અને તમઃપ્રભા સાથે સાતમી પૃથ્વીના યોગથી એક ભાંગો બને છે એવાં એક ભાંગાવાળા ત્રણ વિકલ્પ બનતા હોવાથી ૧×૩=૩ ભાંગા બને છે આ રીતે શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૧૨+૯+૬+૩=૩૦ ભાંગા બને છે

आयुर्बध्नीतः, तदन्यकाले आयुर्न बध्नीतः इति भावः, 'उवरिल्ले न बधइ' उपरितनः अन्तिमः नोपर्याप्तक नोअपर्याप्तकः-सिद्धो न बध्नाति। अथ भाषकविषयकबंध द्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति 'णाणावरणं भंते! भासए बंधइ? अभासए बंधइ?' हे भदन्त! ज्ञानावरणं कर्म किं भाषको बध्नाति? अभाषको वा बध्नाति? भगवान् उत्तरयति-'गोयमा! दो वि भयणाए' हे गौतम! द्वावपि भाषकः भाषालब्धिमान् तदन्यः अभाषकश्चेति द्वौ भजनया कदाचिद् ज्ञानावरणं कर्म बध्नीत', कदाचिन्न बध्नीतः, तथाहि-सरागो भाषकः ज्ञानावरणीयं बध्नाति, वीतरागस्तु भाषको न बध्नाति, अभाषकः अयोगी सिद्धश्च न बध्नाति, पृथिव्यादयो विग्रह-

काल में ही आयु कर्म का बंध करते हैं--अबंधकाल में नहीं करते हैं। (उवरिल्ले न बधइ) जो जीव सिद्ध हैं-अर्थात् न पर्याप्तक हैं और न अपर्याप्तक है-वे आयु कर्म का बंध नहीं करते हैं।

अब भाषकविषयकबन्धद्वारको आश्रित करके गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं कि-(णाणावरणिज्ज णं भंते! कम्मं किं भासए बंधइ? अभासए बंधइ?) हे भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्म को क्या भाषक जीव बांधता है या अभाषक जीव बांधता है? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम! (दो वि भयणाए) ये दोनों ही जीव-अर्थात् जो भाषालब्धिवाला है ऐसा भाषक जीव और जो भाषक से भिन्न-अभाषकभाषालब्धिवाला नहीं है-ऐसे दोनों ही जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध कदाचित् करते भी हैं और कदाचित् नहीं भी करते हैं। भाषक यदि सराग है तो वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध

બાંધતા નથી તેઓ આયુકર્મના બંધકાળે જ આયુકર્મનો બંધ કરે છે, અબંધકાળે કરતા નથી "उवरिल्ले न बंधइ" જે જીવ સિદ્ધ હોય છે-એટલે કે ન પર્યાપ્તક અને ન અપર્યાપ્તક હોય છે-તેઓ આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી

હવે ભાષકવિષયકબંધદ્વારને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-(णाणावरणिज्ज णं भंते! कम्मं किं भासए बंधइ? अभासए बंधइ?) હે ભદન્ત! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ભાષક જીવ બાંધે છે? કે અભાષક જીવ બાંધે છે?

મહાવીર પ્રભુ તેનો જવાબ આપતા કહે છે-"दो वि भयणाए" હે ગૌતમ! ભાષાલબ્ધિવાળો ભાષક જીવ તથા ભાષાલબ્ધિ વિનાનો અભાષક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે પણ ખરો અને નથી પણ બાંધતો ભાષક જો સરાગ હોય તો તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ અવશ્ય બાંધે છે, પણ જો તો

गत्वाऽऽपन्नास्त्राभापका बध्नन्ति, अत एव 'दोवि भयणाए' इत्युक्तम्। एवं वयणिज्जवज्जाओ सत्त वि' एवं ज्ञानावरणवदेव वेदनीयवर्जा सप्तापि कर्म प्रकृतयो वेदितव्याः, तथा च वेदनीयवर्जितानि दर्शनावरणादिकर्माण्यपि भाषका भाषकौ भजनया कदाचिद् बध्नीत, कदाचिन्न बध्नीत, 'वयणिज्ज भासए बंधइ' वेदनीय कर्म भाषकः भाषालब्धिमान् बध्नाति, सयोग्यवसानस्यापि भाषा लब्धिमत सातवेदनीयबन्धकत्वात्, 'अभासए भयणाए' अभाषक भजनया

अवश्य ही करता है। और भाषक यदि वीतराग है तो वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करता है। इसी तरह अयोगी जीव और सिद्ध जीव ये अभाषक हैं तो ये ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करते हैं। तथा पृथिवी आदि जीव जब विग्रह गति में रहते हैं तब ये भी अभाषक माने जाते हैं-सो ये तो ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करते ही हैं। इसी कारण यहां दोनों में ज्ञानावरणीय कर्म के बंध करने की भजना कही गई है। (एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि) इसी तरह से अर्थात् ज्ञानावरण कर्म की तरह ही-वेदनीय वर्ज सातकर्मप्रकृतियों को जानना चाहिये-तथा च-वेदनीय वर्जित दर्शनावरणीय आदि कर्म भी भाषक और अभाषक ये दोनों जीव भजना से बांधते हैं। (वेयणिज्ज भासए बंधइ) वेदनीय कर्म को भाषक जीव बांधता है-कारण कि सयोगि के अवसानवाला भी भाषक-भाषालब्धिवाला-सातावेदनीय कर्म का बंध करता है। (अभासए भयणाए) अभाषक जीव कदाचित् बांधते

વીતરાગ હોય તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતો નથી એજ પ્રમાણે અયોગી જીવ અને સિદ્ધ જીવ અભાષક હોય છે તેઓ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતા નથી. તથા પૃથ્વીકાય આદિ જીવ જ્યારે વિગ્રહ ગતિમાં રહેતા હોય છે, ત્યારે તેમને પણ અભાષક ગણવામાં આવે છે પણ તેઓ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ અવશ્ય બાંધતા હોય છે તે કારણે જ એવું કહ્યું છે કે 'ભાષક અને અભાષક વિકલ્પે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે (एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि) ભાષક તથા અભાષક જીવોના વેદનીય કર્મ સિવાયના સાતે કર્મબંધનું કથન જ્ઞાનાવરણીય કર્મ પ્રમાણે સમજવું એટલે કે વેદનીય કર્મ સિવાયના સાતે કર્મોનો બંધ ભાષક અને અભાષક જીવો બાંધે પણ છે અને નથી પણ બાંધતા (वेयणिज्ज भासए बंधइ) વેદનીય કર્મ ભાષક જીવ બાંધે છે કારણ કે સયોગિ અવસ્થાવાળો ભાષક (ભાષાલબ્ધિવાળો જીવ) પણ શાતાવેદનીયનો બંધ કરે છે "अभासए भयणाए' અભાષક જીવ વેદનીય કર્મ વિકલ્પે બાંધે છે એટલે કે

कदाचिद् वेदनीयं कर्म बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति, पृथिव्यादिकः अभाषकः बध्नाति, अयोगी, सिद्धश्च अभाषको न बध्नाति, अत आह–'भजनया' इति। अथ परीतद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति – 'णाणावरणिज्जं णं भंते कम्मं किं परित्ते बंधइ अपरित्ते बंधइ णोपरित्त–णोअपरित्ते बंधइ' हे भदन्त! ज्ञानावरणीयं खलु कर्म किं परीतो बध्नाति? अपरीतो बध्नाति? नोपरीत–नोअपरीतो बध्नाति? भगवानाह–'गोयमा! परित्ते भयणाए' हे गौतम! परीतः प्रत्येकशरीरवनस्पतिकायः अल्पसंसारो वा भजनया ज्ञानावरणं कदाचिद् बध्नाति,

---

हैं और कदाचित् नहीं बांधते हैं–ऐसा जो कहा गया है–सो उसका अभिप्राय ऐसा है कि जब अभाषकपद अयोगी और सिद्धों को रखा जाता है तब वे वेदनीय कर्म का बंध नहीं करते हैं। और जब विग्रह-गत्यापन्न पृथिव्यादिक जीवों को ग्रहण किया जाता है तब वे वेदनीय कर्म का बध करते हैं। इसी कारण यहां पर भजना प्रकट की गई है।

अब परीतद्वार को आश्रित करके गौतम प्रभु से पूछते हैं कि–(णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं परित्ते बंधइ, अपरित्ते बंधइ? णो परित्त णो अपरीत्ते बंधइ?) हे भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्म को क्या परीत जीव बांधता है कि अपरीत जीव बांधता है–अथवा जो जीव न परीत है और न अपरीत है वह बांधता है? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम! (परित्ते भयणाए) परीत प्रत्येक शरीरवाला वनस्पति कायिक जीव अथवा अल्पसंसार वाला

ક્યારેક બાંધે છે અને ક્યારેક બાંધતો નથી આ કથનનો ભાવ નીચે પ્રમાણે છે–અભાષક અયોગી અને સિદ્ધ પરમાત્માઓ વેદનીય કર્મનો બંધ કરતા નથી, પણ વિગ્રહ ગતિમાં રહેલા પૃથ્વીકાય આદિ જીવો વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે.

હવે પરીત દ્વારની અપેક્ષાએ ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે–(णाणावरणिज्ज णं भंते! कम्म किं परित्ते बंधइ? अपरित्ते बंधइ? णो परित्त–णो अपरित्ते बंधइ?) હે ભદન્ત! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ શું પરીત (પ્રત્યેક શરીરવાળો વનસ્પતિકાય જીવ અથવા અલ્પ સંસારવાળો જીવ) જીવ બાંધે છે? કે અપરીત જીવ બાંધે છે? કે નોપરીત જીવ બાંધે છે? કે નોઅપરીત જીવ બાંધે છે?

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે–(गोयमा! परित्ते भयणाए) હે ગૌતમ! પરીત જીવ (પ્રત્યેક શરીરવાળો વનસ્પતિકાયિક જીવ અથવા

कदाचिन्न बध्नाति, सरागपरीतो ज्ञानावरणीय कर्म बध्नाति, वीतरागपरीतस्तु सन्नबध्नाति, अतो 'भजनया' इत्युक्तम् 'अपरित्त बधइ' अपरीतः साधारणवनस्पतिकाय अनन्तसंसारो वा बध्नात्येव, 'णोपरित्त-णोअपरित्ते न बंधइ' नोपरीत-नाअपरीतः सिद्धो न बध्नाति। 'एवं आउगवज्जाओ सत्त कम्मप्पयडीओ' एवं ज्ञानावरणवदेव आयुष्कवर्जाः सप्त कर्मप्रकृतयो ज्ञातव्याः तथाहि-आयुष्कवर्जितानि दर्शनावरणादिकर्माण्यपि परीत कदाचिद् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति, अपरीतस्तु बध्नात्येव, नोपरीत-नोअपरीतः सिद्धस्तु न कमपि बध्नातीति भावः। 'आउगं परित्तो वि अपरित्तो वि भयणाए' आयुष्क कर्म परीतोऽपि

जीव भजना से ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है। इसका भाव यह है कि यदि परीत जीव सराग है तो वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है और यदि वह वीतराग है तो वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करता है। (अपरित्ते बंधइ) साधारण वनस्पतिकायरूप जीव अथवा जीसका संसार अनन्त है ऐसा जीव-ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है (णो परित्त णो अपरित्ते न बंधइ) जो न परीत है और न अपरीत है ऐसा सिद्ध जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करता है (एवं आउगवज्जाओ सत्त कम्मप्पयडीओ) ज्ञानावरण कर्म की तरह से ही आयुष्कवर्ज सात कर्मप्रकृतियों को जानना चाहिये-तथा च-आयुष्कवर्जित दर्शनावरणीयादि कर्मों को भी परीत जीव कदाचित् बांधता है और कदाचित् नहीं बांधता है। पर जो अपरीत जीव है, वह तो बांधता ही है। जो नो परीत नो अपरीत हैं अर्थात् ऐसे जो

અલ્પ સંસારવાળો જીવ) જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ વિકલ્પે કરે છે આ કથનનો ભાવ નીચે પ્રમાણે છે-જો પરીત જીવ સરાગ હોય તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે, પણ જો તે પરીત જીવ વીતરાગ હોય તો તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતો નથી. "અપરિત્તે બંધઇ" સાધારણ વનસ્પતિકાય રૂપ જીવ અથવા જેનો સંસાર અનંત હોય છે એવો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે જ છે (णोपरित्त णोअपरित्ते न बंधइ) પરંતુ નોપરિત અને નોઅપરીત એવો સિદ્ધ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતો નથી. (एवं आउगवज्जाओ सत्त वि कम्मप्पयडीओ) પરીત દ્વારની અપેક્ષાએ આયુકર્મ સિવાયની સાતે કર્મ પ્રકૃતિઓના બંધનું સમસ્ત કથન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કથન પ્રમાણે જ સમજવું એટલે કે પરીત જીવ આયુકર્મ સિવાયની દર્શનાવરણીય આદિ સાતે કર્મ પ્રકૃતિઓનો બંધ વિકલ્પે બાંધે છે અપરીત જીવ તો તે કર્મોનો બંધ અવશ્ય બાંધે છે, પણ ન પરીત અને ન અપરીત રૂપ સિદ્ધ જીવ તે કર્મોનો બંધ

अपरीतोऽपि द्वावपि भजनया कदाचिद् बध्नीतः, कदाचिन्न बध्नीतः, प्रत्येककायः साधारणकायः, परीतः, अपरीतः अल्पसंसार, अनन्तसंसारो वा आयुर्बन्धकाले एव आयुर्बध्नाति, तद्भिन्नकाले न आयुर्बध्नाति, अतो 'भजनया' इत्युक्तम्, किन्तु 'णोपरित्त-णोअपरित्तो न बंधइ' नोपरीत-नोअपरीत सिद्धस्तु न बध्नात्येव।

अथ ज्ञानविषयकबंधद्वारमधिकृत्य गौतमः पृच्छति-'णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं आभिणिबोहियणाणी बंधइ? सुयणाणी, ओहिणाणी, मणपज्जवनाणी, केवलणाणी बंधइ?' हे भदन्त! ज्ञानावरणीयं कर्म किम् आभिनिबोधिकज्ञानी

सिद्ध जीव है, वे कभी नहीं बांधते हैं। (आउगं परित्तो वि अपरित्तो वि भयणाए) आयुष्क कर्म को परीत भी और अपरीत भी भजना से बांधते हैं। प्रत्येक कायवाला जीव परीत और साधारण कायवाला जीव अपरीत, अथवा अल्पसंसारवाला परीत जीव और अनन्तसंसार वाला अपरीत जीव ये दोनों ही प्रकार के जीव आयु के बंध काल में ही आयु का बंध करते हैं और आयु के बंधकाल के असमय में आयु का बंध नहीं करते हैं-इस कारण भजना यहां कही गई है। किन्तु (णोपरित्त णोअपरित्तो न बंधइ) ऐसा जो कहा गया है सो सिद्ध जीव न परीत हैं और न अपरीत ही हैं-इस कारण वे सिद्ध जीव आयुकर्म का बंध नहीं करते हैं।

अब ज्ञानविषयकबन्धद्वारको आश्रित करके गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते हैं कि-(णाणावरणिज्जं खलु भंते! कम्मं किं अभिणिबोहियणाणी बंधइ सुयणाणी, ओहिणाणी, मणपज्जवणाणी, केवलणाणी बंधइ?) हे भदन्त!

કદી કરતો નથી (आउग परित्तो वि अपरित्तो वि भयणाए) પરીત અને અપરીત જીવો આયુકર્મનો બંધ વિકલ્પે બાંધે છે પ્રત્યેક કાયવાળો પરીત જીવ અને સાધારણ કાયવાળો અપરીત જીવ, અથવા અલ્પ સંસારવાળો પરીત જીવ અને અનંત સંસારવાળો અપરીત જીવ, એ બન્ને પ્રકારના જીવ આયુના બંધકાળે જ આયુકર્મનો બંધ કરે છે પણ આયુના અબંધકાળે આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી, તે કારણે "વિકલ્પે કર્મબંધ" કહ્યો છે પરંતુ (णो परित्त णो अपरित्तो न बंधइ) નોપરીત અને નોઅપરીત એવો સિદ્ધ જીવ આયુકર્મનો બંધ કરતો નથી

હવે ગૌતમસ્વામી જ્ઞાનવિષયકબંધદ્વારને અનુલક્ષીને નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે— (णाणावरणिज्जं खलु भंते! कम्मं किं आभिणिबोहियणाणी बंधइ? सुयणाणी, ओहिणाणी, मणपज्जवणाणी, केवलणाणी बंधइ?) હે ભદન્ત! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ક્યા જ્ઞાનવાળો જીવ બાંધે છે? શું આભિનિબોધિક જ્ઞાની (મતિજ્ઞાની)

मतिज्ञानी किं ज्ञानवरणीयं कर्म बध्नाति ? । भगवानाह-' गोयमा ! हेट्ठिल्ला चत्तारि भयणाए ' हे गौतम ! अधस्तना आद्याश्चत्वारः अभिनिबोधिक श्रुत-अवधि-मन पर्यवज्ञानिन भजनया कदाचित् ज्ञानावरणीय कर्म बध्नन्ति, कदाचिन्न बध्नन्ति, सरागावस्थायां बध्नन्ति, वीतरागावस्थायां ज्ञानावरणीयं कर्म न बध्नन्ति,, अतो ' भजनया ' इत्युक्तम् , ' केवलणाणी न बंधइ ' केवल ज्ञानी न बध्नाति । ' एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्तवि ' एवं ज्ञानावरणवदेव वेद

ज्ञानावरणीय कर्म कौन से ज्ञानवाला जीव बांधता है ? क्या आभिनि बोधिकज्ञानी-मतिज्ञानी जीव बांधता है। या श्रुतज्ञानी जीव बांधता है? या अवधिज्ञानी जीव बांधता है या मनः पर्यवज्ञानी बांधता है ? या केवलज्ञानी बांधता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (हेट्ठिल्ला चत्तारि भयणाए) आदि के चार जीव मतिज्ञानी-श्रुतज्ञानी, अवधिज्ञानी और मन पर्यवज्ञानी जीव-ये सब ज्ञानावरणीय कर्म का बंध भजना से करते हैं-अर्थात् ये चार जीव कथाचित् ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करते भी हैं और कदाचित् नहीं भी करते हैं। जब ये सरागावस्था में रहते हैं, तब तो ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करते हैं और जब ये वीतरागावस्था में रहते हैं-तब ज्ञाना वरणीय कर्म का बंध नहीं करते हैं। इसीलिये यहां (भजना) पद प्रयुक्त किया गया है। (केवलणाणी न बंधइ) केवलज्ञानी आत्मा ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करता है-क्यों कि ज्ञानावरणीय कर्म

જીવ બાંધે છે ? કે શ્રુતજ્ઞાની જીવ બાંધે છે ? કે અવધિજ્ઞાની જીવ બાંધે છે ? કે મનઃપર્યયજ્ઞાની જીવ બાંધે છે ? કે કેવળજ્ઞાની જીવ બાંધે છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (हेट्ठिल्ला चत्तारि भयणाए) પહેલા ચાર પ્રકારના જીવો-મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની અવધિજ્ઞાની અને મનઃપર્યયજ્ઞાની જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ વિકલ્પે કરે છે-એટલે કે તેઓ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ક્યારેક બાંધે છે અને ક્યારેક બાંધતા નથી. જ્યારે તેઓ સરાગ અવસ્થાવાળા હોય છે ત્યારે તો જ્ઞાના વરણીય કર્મ બાંધે છે, પરંતુ જ્યારે વીતરાગ અવસ્થાવાળા હોય છે ત્યારે તેઓ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતા નથી. તે કારણે અહીં " વિકલ્પે કર્મ બાંધે છે " એવું કહ્યું છે (केवलणाणी न बंधइ) પરંતુ કેવળજ્ઞાની આત્મા તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતો જ નથી, કારણ કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સર્વથા

नीयवर्जाः सप्तापि कर्मप्रकृतयो वेदितव्या', तथाहि-वेदनीयवर्जितानि दर्शनावरणादिकर्माण्यपि आभिनिबोधिकज्ञानि प्रभृतयश्चत्वारो ज्ञानिनः कदाचित् सरागावस्थायां बध्नन्ति, कदाचिद् वीतरागावस्थायां न बध्नन्ति, केवलज्ञानी तु न बध्नाति। वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला चत्तारि बधंति ' वेदनीयं कर्म अधस्तनाः आद्याश्चत्वार आभिनिबोधिकज्ञानिप्रभृतयोऽपि बध्नन्ति, छद्मस्थानां शाताशातवेदनीयस्य वीतरागाणां च शातवेदनीयस्य बन्धकत्वात्। 'केवलणाणी भयणाए' केवलज्ञानी भजनया कदाचिद् बध्नाति वेदनीयम्, कदाचिन्न बध्नाति, सयोगिकेवलिनां वेदनीयबन्धकत्वात् अयोगिकेवलिनां सिद्धानां चाबन्धकत्वात् 'भजनया' इत्युक्तम्।

के सर्वथा क्षय से ही केवलज्ञानप्राप्त होता है (एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि) ज्ञानावरण कर्म की तरह से ही वेदनीयवर्ज सात कर्म प्रकृतियां जाननी चाहिये- तथा च- वेदनीयकर्म से रहित दर्शनावरणीय आदि कर्मों का भी आभिनिबोधिक आदि चारज्ञानवाले जीव कदाचित् बंध करते हैं और कदाचित् नहीं करते है। जब ये सरागावस्थापन्न होते हैं-तब तो करते हैं और जब ये वीतरागावस्थापन्न होते हैं तब नहीं करते हैं। केवलज्ञानी तो इनका बंध करते ही नहीं है। (वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला चत्तारि बधंति) आदि के चार ज्ञानवाले जीव वेदनी कर्म का बध करते हैं। क्यों कि छद्मस्थों के शातावेदनीय का और अशातावेदनीयका बध होता है और वीतरागोंके केवल एक शातावेदनीय का ही बन्ध होता है। (केवलणाणी भयणाए) केवलज्ञानी जीव के वेदनीय कर्म का बंध विकल्प से होता है ऐसा जो कहा गया है उसका कारण यह है कि जब केवलज्ञानी जीव तेरहवें गुणस्थान में रहता

વિનાશ થવાથી તો કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું હોય છે (एव वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि) વેદનીય કર્મ સિવાયની સાતે કર્મપ્રકૃતિયોના કર્મબંધ વિષેનું કથન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કથન પ્રમાણે જ સમજવું એટલે કે વેદનીય કર્મ સિવાયના સાતે કર્મો મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની અને મન પર્યયજ્ઞાની ક્યારેક બાંધે છે અને ક્યારેક બાંધતા નથી-જ્યારે તેઓ સરાગ અવસ્થાવાળા હોય છે ત્યારે કરે છે પણ વીતરાગ અવસ્થાવાળા હોય ત્યારે કરતા નથી. કેવળજ્ઞાની આત્મા તો તેમનો બંધ કરતો જ નથી. (वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला चत्तारि बधंति) વેદનીય કર્મનો બંધ પહેલા ચાર જ્ઞાનવાળા જીવ કરે છે, કારણ કે છદ્મસ્થોને શાતાવેદનીયનો અને અશાતાવેદનીયનો બંધ હોય છે, પણ વીતરાગોને માત્ર શાતાવેદનીયનો જ બંધ હોય છે. (केवलणाणी भयणाए) કેવળજ્ઞાની જીવ વેદનીય કર્મનો બંધ વિકલ્પે બાંધે છે આમ કહેવાનું કારણ એ

अथ अज्ञानविषयकबन्धद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति–'णाणावरणिज्जं णं भंते कम्मं किं मइअन्नाणि बंधइ सुयअन्नाणी बंधइ ?' हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म किं मत्यज्ञानी बध्नाति ? किम् श्रुताज्ञानी बध्नाति ? किं विभङ्गज्ञानी बध्नाति ?। भगवानाह — गोयमा ! आउगवज्जाओ सत्तवि बंधंति' हे गौतम ! आयुष्कवर्जाः सप्ताऽपि कर्मप्रकृती मत्यज्ञानिप्रभृतयो बध्नन्ति। 'आउगं भयणाए' आयुष्क भजनया कदाचिद् आयुष्कबन्धनकाले बध्नन्ति, कदाचित् तद्भिन्नकाले आयुर्न बध्नन्तीत्यर्थः ।

है तब तो यह शातावेदनीय कर्म का बंध करता ही है और जब वही चौदहवें गुणस्थानमें विराजमान हो जाता है या सिद्ध बनजाता है तब उसके वेदनीय कर्म का बंध नहीं होता है ।

अब अज्ञानविषयकबंधद्वार को आश्रित करके गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं कि–(णाणावरणिज्ज ण भंते ! कम्म किं मइ अन्नाणी बंधइ, सुय अन्नाणी बंधइ, विभंग अन्नाणी बंधइ) हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म का बंध जब अज्ञान की अपेक्षा लेकर विचार करते हैं तो कौन सा अज्ञानी जीव बांधता है–क्या मति अज्ञानी बांधता है ? या श्रुत अज्ञानी बांधता है ? या विभंगज्ञानी–जिसका अवधिज्ञान मिथ्यात्व के संबंध से विपरीत बना हुआ है–ऐसा जीव बांधता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (आउगवज्जाओ सत्त वि बंधंति) आयु को छोड़कर बाकी की सातों ही कर्मप्रकृतियों को मत्य ज्ञानी आदि जीव बांधते हैं। (आउगं भयणाए) आयुकर्म का बंध

છે કે જ્યારે કેવળજ્ઞાની જીવ તેરમાં ગુણસ્થાને રહે છે ત્યારે તો તે શાતા વેદનીય કર્મનો બંધ કરે જ છે પણ જ્યારે તે ચૌદમાં ગુણસ્થાને બિરાજમાન થઈ જાય છે અથવા તો સિદ્ધપદને પ્રાપ્ત કરી લે છે, ત્યારે તે વેદનીય કર્મ બાંધતો નથી

હવે અજ્ઞાનવિષયકબંધદ્વારની અપેક્ષાએ ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं मइ अन्नाणी बंधइ सुय अन्नाणी बंधइ, विभंग अन्नाणी बंधइ ?) હે ભદન્ત ! અજ્ઞાનીની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે તો કયો અજ્ઞાની જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે ? શું મતિ અજ્ઞાની બાંધે છે ? કે શ્રુત અજ્ઞાની બાંધે છે ? કે વિભંગ અજ્ઞાની બાંધે છે ?

(જેનું અવધિજ્ઞાન મિથ્યાત્વના સંબંધથી વિપરીત બનેલું હોય એવા જીવને વિભંગ અજ્ઞાની કહે છે)

अथ योगविषयकबन्धद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति-'णाणावरणिज्जं णं भंते कम्मं किं मणजोगी बंधइ? वयजोगी बंधइ? कायजोगी बंधइ? अयोगी बंधइ? हे भदन्त! ज्ञानावरणीयं कर्म किम् मनोयोगी बध्नाति? किं वचोयोगी बध्नाति? किं काययोगी बध्नाति? किं वा अयोगी बध्नाति?। भगवानाह-'गोयमा! हेट्ठिल्ला तिन्नि भयणाए' हे गौतम! अधस्तनाः आद्यास्त्रयः मनोवचःकाययोगिनः भजनया कदाचिद् बध्नन्ति, कदाचिन्न बध्नन्ति, ये तावत् मनोवचःकाय-

---

वे अज्ञानी जीव भजना से करते हैं-अर्थात् आयुकर्म के बंधकाल में आयु का बंध करते हैं और भिन्न कालमें उसका बंध नहीं करते हैं।

अब योगविषयकबंन्धद्वार को आश्रित करके गौतम प्रभु से पूछते हैं कि-(णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं मणजोगी बंधइ? वयजोगी बंधइ? कायजोगी बंधइ? अयोगी बंधइ?) हे भदन्त! ज्ञानावरणीय कर्म का बंध योगद्वार की अपेक्षा विचार करने पर कौनसा जीव करता है-क्या मनोयोग वाला जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है? या वचनयोगवाला जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है? या जो कायजोगवाला जीव है वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है? या जिसके इन तीनों योगों में से एक भी योग नहीं है ऐसा जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि-(गोयमा) हे गौतम! (हेट्ठिल्ला तिन्नि भयणाए) आदि के तीनों

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-(गोयमा!) હે ગૌતમ! (आउगवज्जाओ सत्त वि बंधति) મતિ અજ્ઞાની આદિ જીવો આયુકર્મ સિવાયના સાતે કર્મોનો બંધ બાંધે છે. પરંતુ (आउगं भयणाए) અજ્ઞાની જીવો આયુકર્મનો બંધ વિકલ્પે કરે છે તેઓ આયુકર્મના બંધકાળે આયુનો બંધ કરે છે અબંધકાળે તેઓ તેનો બંધ કરતા નથી

હવે યોગવિષયકબંધદ્વારની અપેક્ષાએ ગૌતમસ્વામી મહાવીરપ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-(णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं मणजोगी बंधइ? वयजोगी बंधइ? कायजोगी बंधइ? अयोगी बंधइ?) યોગદ્વારની દૃષ્ટિએ વિચાર કરતા ક્યા યોગવાળો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે? શું મનોયોગવાળો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે? કે વચનયોગવાળો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે? કે કાયયોગવાળો જીવ બાંધે છે? કે અયોગી જીવ (આ ત્રણે યોગમાંથી એક પણ યોગ ન હોય એવો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે?

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-(गोयमा!) હે ગૌતમ! (हेट्ठिल्ला तिण्णि भयणाए) પહેલા ત્રણ યોગવાળા જીવો-મનયોગી, વચન-

योगिनः उपशान्तमोहगुणस्थानकवर्तिन क्षीणमोहगुणस्थानकवर्तिनः सयोगि केवलिनश्च वर्तन्ते ते ज्ञानावरणं न बध्नन्ति, तदन्ये तु बध्नन्त्येव, अतो 'भय नया' इत्युक्तम्। 'अजोगी न बंधइ' 'अयोगी अयोगिकेवली, सिद्धश्च न बध्नाति, 'एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्तवि' एवं ज्ञानावरणवदेव वेदनीयवर्जाः सप्तापि कर्मप्रकृतयो वेदितव्या, तथाहि--वेदनीयवर्जानि दर्शनावरणीयादि कर्माणि मनोवचः काययोगिन कदाचित् बध्नन्ति, कदाचिन्न बध्नन्ति, अयोगी न बध्ना

ही योगवाले-मन वचन और काय योगवाले जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध भजना से करते हैं-अर्थात् कदाचित् वे करते भी हैं और कदाचित् वे नहीं भी करते हैं। तात्पर्य इसका ऐसा है कि जो मन, वचन, काय योगवाले जीव जबतक ग्यारहवें, बारहवें और तेरहवें गुण स्थान में वर्तमान रहते हैं वे वहां पर ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करते हैं। इन गुणस्थानों से भिन्न नीचे के गुणस्थानों में जो जीव रहते हैं वे अवश्य २ ही ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करते हैं। इसी बात को सूचित करने के लिये सूत्रकारने यहां भजना पद का प्रयोग किया है। अयोगि केवली और सिद्ध जीव इन योगों से रहित हो जाने के कारण ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करते हैं। (एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि) ज्ञानावरणीय कर्म की तरह से ही वेदनीयवर्ज सातों ही कर्मप्रकृतियों के विषय में भी जानना चाहिये-तथा च-वेदनीय कर्म को छोड़कर दर्शनावरणीय आदि कर्मप्रकृतियों का बंध ये मन, वचन, काययोगवाले जीव कभी करते हैं और कभी नहीं भी करते हैं। तथा

યોગી અને કાયયોગી જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ વિકલ્પે કરે છે એટલે કે ક્યારેક તેઓ તેનો બંધ કરે છે અને ક્યારેક નથી કરતા આ કથનનો ભાવ નીચે પ્રમાણે છે-મન વચન અને કાયયોગવાળાં જીવો જ્યાં સુધી અગિયારમાં બારમા અને તેરમાં ગુણસ્થાનોમાં રહેલા હોય છે ત્યાં સુધી તેઓ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતા નથી, પણ તે ગુણસ્થાનો કરતાં નીચેના ગુણસ્થાનોમાં રહેલા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ અવશ્ય બાંધે છે એ વાત પ્રકટ કરવાને માટે 'વિકલ્પે બાંધે છે" એવું કથન કર્યું છે અયોગી કેવલી અને સિદ્ધ જીવ આ યોગોથી રહિત થઇ જવાને કારણે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધતા નથી.

(एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि) વેદનીય કર્મ સિવાયના સાતે કર્મના બંધ વિષેનું કથન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કથન પ્રમાણે જ સમજવું એટલે કે મન, વચન અને કાયયોગવાળા જીવો વેદનીય કર્મ સિવાયના સાતે કર્મોનો બંધ ક્યારેક કરે છે અને ક્યારેક કરતા નથી, તથા અયોગી જીવો આ સાતે

चतुष्प्रवेशे नरकत्रिकयोगे कोष्ठकम्
रत्नप्रभया—४५
शर्कराप्रभया—३०
वालुकाप्रभया—१८
पङ्कप्रभया— ९
धूमप्रभया— ३
सर्वे भङ्गाः । १०५

आगे की पृथिवियों के साथ जब संचार किया जाता है तब तीन ३ विकल्प आते हैं और इन तीन विकल्पों का १-१-२, १-२-१, २-१-१ इन विकल्पों से गुणा करने पर ९ विकल्प हो जाते हैं। वालुकाप्रभा और धूमप्रभा का आगे की पृथिवियों के साथ संचार करने पर दो विकल्प होते हैं-इनका तीन ३ विकल्पों से गुणा करने पर ६ भंग आ जाते हैं-इसी तरह से वालुकाप्रभा और तमःप्रभा का आगे की एक अधः सप्तमी पृथिवी के साथ संचार करने पर एक विकल्प आता है और इस एक विकल्प के साथ तीन विकल्पों से गुणा करने पर तीन भंग आ जाते हैं-इस तरह वालुकाप्रभा के संयोग वाले १८ भंग आ जाते हैं। इसी तरह से पङ्कप्रभा के संयोग वाले ९ और धूम प्रभा के संयोग वाले तीन भंग आते हैं। ये सब भंग मिलकर १०५ होते हैं। यही बात संस्कृतभाषामें दिया हुआ कोष्ठक द्वारा स्पष्ट किया है-

વાલુકાપ્રભા અને પંકપ્રભાનો બાકીની ત્રણ પૃથ્વીઓ સાથે અનુક્રમે યોગ કરવાથી ૩ ભાંગા બને છે એવાં ત્રણ ભાંગાવાળા ત્રણ વિકલ્પો બને છે તેથી તે ત્રણ વિકલ્પના કુલ ભાંગા ૩×૩=૯ બને છે એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રભા અને ધૂમપ્રભાનો પછીની બે પૃથ્વીઓ સાથે અનુક્રમે યોગ કરવાથી બે ભાંગા બને છે. એવાં બે ભાંગાવાળા ત્રણ વિકલ્પો (૧, ૧, ૨,-૧,૨, ૧, અને ૨, ૧, ૧ વાળા ત્રણ વિકલ્પો) બનતા હોવાથી કુલ ભાંગા ૨×૩=૬ થાય છે. એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રભા અને તમઃપ્રભાના સાતમી પૃથ્વી સાથેના યોગથી ૧ ભાંગો બને છે. એવા એક ભાંગાવાળા ત્રણ વિકલ્પ બનતા હોવાથી તેમના કુલ ભાંગા ૧×૩=૩ થાય છે આ રીતે વાલુકાપ્રભાના સંયોગવાળા કુલ ૧૮ ભાગા બને છે એજ પ્રમાણે પંકપ્રભાના સંયોગવાળા કુલ ૯ ભાંગા બને છે અને ધૂમપ્રભાના સંયોગવાળા કુલ ૩ ભાગા બને છે આ બધા ભાગાઓ મળીને કુલ ૧૦૫ ત્રિસંયોગી ભાંગા (વિકલ્પો) થાય છે. એજ વાત ટીકામાં બતાવેલ કોઠા દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવી છે.

अट्ठसुवि भयणाए ' हे गौतम ! अष्टस्वपि कर्मप्रकृतिषु भजनया बन्धो भवति, तथाहि—अष्टावपि कर्मप्रकृतीः ज्ञानावरणीयादिप्रकृतीः, साकारोपयुक्तः अनाकारोपयुक्तो वा भजनया—कदाचिद् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति, साकारऽनाकारौ सयोगानाम् अयोगानां च उपयोगौ स्याताम् तत्रोपयोगद्वयेऽपि सयोगा ज्ञानावरणादिकर्मप्रकृतीः यथायथ बध्नन्ति, अयोगास्तु न बध्नन्ति, अतो ' भज नया ' इत्युक्तम् ।

अथ आहारकविषयकबंधद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति—' णाणावरणिज्जं ण भंते ! कम्मं किं आहारए बंधइ ? ' हे भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म किम् आहारको बध्नाति ? ' अणाहारए बंधइ ' किम् अनाहारको बध्नाति ? भगवानाह— ' गोयमा ! दोवि भयणाए ' हे गौतम ! द्वौ अपि आहारकः, अनाहारकश्च भज

(अट्ठसु वि भयणाए) आठों भी कर्मप्रकृतियों के विषय में यहां भजना से बंध करना कहा गया है-इस विषय में खुलासा इस प्रकार से है- सयोग और अयोग इन दोनों के साकार और अनाकार दोनों प्रकार का उपयोग होता है। सयोग अर्थात् योगसहित जीव इन दोनों भी उपयोगों में ज्ञानावरणीय आदि कर्मप्रकृतियों का यथायोग्य बंध करते हैं। और जो योग से रहित जीव हैं वे इन ज्ञानावरणीय आदि कर्मप्रकृतियों का बंध नहीं करते हैं।

अब आहारविषयकबंधद्वार को आश्रित करके गौतमप्रभुसे पूछते हैं कि (णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं आहारए बंधइ ?) हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म क्या आहारक जीव बांधते हैं या (अणाहारए बंधइ) अनाहारक जीव बांधते हैं ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते

ઉત્તર—(ગોયમા ! અટ્ઠસુ વિ ભયણાએ) હે ગૌતમ ! તે બન્ને પ્રકારના જીવો આઠે કર્મોનો બંધ વિકલ્પે કરે છે–ક્યારેક કરે છે અને ક્યારેક કરતા નથી આ વિષયમાં નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ કરી શકાય-સયોગ અને અયોગ એ બન્નેના સાકાર અને અનાકાર એ બન્ને પ્રકારનો ઉપયોગ હોય છે સયોગ જીવ એટલે કે યોગયુક્ત જીવ એ બન્ને ઉપયોગોમાં જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠે કર્મપ્રકૃતિઓનો યથાયોગ્ય બંધ કરે છે પણ જે જીવો યોગથી રહિત હોય છે તેઓ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મપ્રકૃતિઓનો બંધ કરતા નથી

હવે આહારક દ્વારને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—, णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं आहारए बंधइ ? अणाहारए बंधइ ?) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ શું આહારક જીવ બાંધે છે ? કે અનાહારક જીવ બાંધે છે ?

तिती भाव. । ' वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला बंधति ' वेदनीयं कर्म अधस्तनाः आद्यास्त्रयो मनोवचः काययोगिनः बध्नन्ति, सयोगानां वेदनीयबन्धकत्वात्, ' अजोगी न बंधइ ' अयोगी वेदनीयं कर्म न बध्नाति, अयोगिनः सर्वकर्माबन्धकत्वात् ।

अथ उपयोगविषयकबंधद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति-'णाणावरणिज्जं णं भंते कम्मं किं सागारोवउत्ते बंधइ' हे भगवन् ! ज्ञानावरणीयं कर्म किम् साकारोपयुक्तो बध्नाति ? ' अणागारोवउत्ते बंधइ ? ' अनाकारोपयुक्तो वा बध्नाति ? भगवानाह-' गोयमा !

अयोगी जीव इन कर्मप्रकृतियों का बंध नहीं करता है (वेयणिज्जं हेट्ठिल्ला बंधंति) वेदनीय कर्म का बंध तीनों योग वाले करते हैं। क्यों कि तीनों योगवालों को वेदनीय कर्म का बंधक माना गया है। (अजोगी न बंधइ) अयोगी जीव वेदनीय कर्म का बंध नहीं करता है। क्यों कि अयोगी जीव के किसी भी कर्म का बंध नहीं होता है।

अब सूत्रकार उपयोग विषयकबंधद्वारको आश्रित करके ज्ञानावरणीय आदिकर्मोंके बांधनेके विषयमें कथन करते हैं-इसमें गौतमप्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि-(णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं सागारोवउत्ते बंधइ ? अणागारोवउत्ते बंधइ ?) हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म का बंध कौन से उपयोग वाला जीव करता है ?-क्या जो साकारोपयोग से युक्त होता है अर्थात् ज्ञानोपयोगवाला होता है-वह करता है ? या अनाकारोपयोगवाला होता है-अर्थात् दर्शनोपयोगवाला होता है-वह करता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि-(गोयमा) हे गौतम !

કર્મપ્રકૃતિઓનો બંધ કદી પણ કરતા નથી. (वेयणिज्ज हेट्ठिल्ला वंधति) વેદનીય કર્મનો બંધ ત્રણે યોગવાળા જીવો કરે છે, કારણ કે ત્રણે યોગવાળા જીવોને વેદનીય કર્મના બંધક માનવામા આવેલા છે, (अजोगी न बंधइ) પણ અયોગી જીવ વેદનીય કર્મનો બંધ કરતો નથી, કારણ કે અયોગી જીવને કોઈ પણ કર્મનો બંધ થતો નથી

હવે ગૌતમ સ્વામી ઉપયોગ દ્વારને અનુલક્ષીને જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના બંધના વિષયમા મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-(णाणावरणिज्ज णं भंते ! कम्म कि सागारोवउत्ते बंधइ ? अणागारोवउत्ते बंधइ ?) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કયા પ્રકારના ઉપયોગવાળો જીવ કરે છે ? શું સાકાર ઉપયોગવાળો જીવ (જ્ઞાનોપયોગવાળો જીવ દર્શનોપયોગવાળો જીવ) તેનો બંધ કરે છે ?

आहारक , अनाहारकश्च कदाचिद् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति 'वेयणिज्ज आहारए बधइ ' वेदनीय कर्म आहारको बध्नाति, अयोगिवर्जानां सर्वेषां वेदनीयकर्म बन्धकत्वात्, ' अणाहारए भयणाए ' अनाहारको भजनया विग्रहगत्यापन्न, समुद्घातगतकेवली च वेदनीयं बध्नाति अयोगी, सिद्धश्च न बध्नातीति भाव'। ' आउए आहारए भयणाए ' आयुष्क कर्म आहारको भजनया, आयुर्बन्धकाले तदायुष्कबन्धकत्वात् , तद्भिन्नकाले च तदबन्धकत्वात् , ' अणाहारए ण बंधइ ' अनाहारको न बध्नाति, समुद्घातगतकेवलिनां विग्रहगतिगतानां च आयुष्का बन्धकत्वात् ।

दर्शनावरण आदि छ कर्मप्रकृतियों के आलापक-सूत्र-अपने आप विचार लेना चाहिये जैसे-वेदनीय और आयुष्क को छोड़कर दर्शनाव रण आदि कर्मों को भी आहारक जीव और अनाहारक जीव कदाचित् बांधता है और कदाचित् नहीं बांधता है। (वेयणिज्ज आहारए बंधइ) वेदनीय कर्म को आहारक जीव बांधता है। क्यों कि अयोगी को छोड़ कर सब ही जीव वेदनीय कर्मके बंधक माने गये हैं। (अणाहारए भयणाए) अनाहारक जीव भजना से वेदनीय कर्म का बंध करता है- अर्थात् विग्रहगतिवाला अनाहारक जीव और समुद्घातगत केवली तो वेदनीय कर्म का बंध करते हैं और अयोगी जीव तथा सिद्धपरमात्मा ये वेदनीय कर्म का बंध नहीं करते हैं। (आउए आहारए भयणाए) आहारक जीव आयुकर्म का बंध उसके बंध होने के समय में ही करता है और भिन्न समय में नहीं करता है। (अणाहारए ण बंधइ) अना

કર્મ સિવાયના છ કર્મ વિષેનું કથન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કથન પ્રમાણે જ સમજવુ એટલે કે આયુકર્મ સિવાયના છ કર્મોનો બંધ આહારક અને અનાહારક જીવો વિકલ્પે બાંધે છે-બાંધે છે પણ ખરાં અને નથી પણ બાંધતા. (વેયણિજ્જ આહારએ બંધઇ) વેદનીય કર્મ આહારક જીવ બાંધે છે કારણ એ છે કે અયોગી સિવાયના સઘળા જીવોને વેદનીય કર્મના બંધક માનવામાં આવેલા છે (अणाहारए भयणाए) અનાહારક જીવ વેદનીય કર્મ વિકલ્પે બાંધે છે-આ કથનનો ભાવ નીચે પ્રમાણે છે—

વિગ્રહ ગતિવાળો અનાહારક જીવ અને સમુદ્ઘાતગત કેવલી તો વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે, પરન્તુ અયોગી જીવ તથા સિદ્ધ પરમાત્મા વેદનીય કર્મનો બંધ કરતા નથી. (आउए आहारए भयणाए) આહારક જીવ આયુ કર્મના બંધ વિકલ્પે કરે છે-એટલે કે આયુકર્મના બંધકાળે તે આયુકર્મનો બંધ કરે છે, પણ અબંધકાળે તેઓ આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી. (અણા

नया कदाचिद् बध्नीतः, कदाचिन्न बध्नीतः, आहारको वीतरागोऽपि भवति, नासौ ज्ञानावरणं बध्नाति, सरागस्तु आहारको बध्नाति, इति भजनया आहारको बध्नाति। तथा अनाहारकः समुद्घातगतकेवली, विग्रहगत्याऽऽपन्नश्च भवेत्, तत्र समुद्घातगतकेवली अनाहारको न बध्नाति, विग्रहगत्यापन्नस्तु अनाहारको बध्नाति, इति भजनया अनाहारको बध्नाति,। 'एवं वेयणिज्जाऽऽउगवज्जाणं छण्हं' एवं ज्ञानावरणवदेव वेदनीयायुष्कवर्जानां षण्णामपि कर्मप्रकृतीनाम् आलापकाः स्वयमूहनीयाः, तथाहि-वेदनीयायुष्कवर्जितानि दर्शनावरणादिकर्माण्यपि

हैं कि (गोयमा) हे गौतम! (दो वि भयणाए) आहारक और अनाहारक जीव भजना से ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करते हैं। यदि आहारक जीव वीतराग है तो वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करता है, और यदि वह सराग है तो अवश्य ही ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है। इसलिये भजना से आहारक जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है ऐसा कहा है। जिस समय केवली भगवान् समुद्घात करते हैं उस समय वे, तथा विग्रहगति में रहा हुआ जीव ये अनाहारक होते हैं। अनाहारक समुद्घातगत केवली ज्ञानावरणकर्म का बंध नहीं करता है और विग्रहगतिवाला अनाहारक जीव ज्ञानावरणकर्म का बंध करता है-इसलिये भजना से अनाहारक जीव ज्ञानावरण कर्म का बंध करता है ऐसा कहा है। (एवं वेयणिज्जा आउगवज्जाणं छण्हं) ज्ञानावरणकर्म की तरह से ही वेदनीय और आयुष्क कर्म को छोड़कर

तेनो उत्तर आपता महावीर प्रभु कहे छे-(गोयमा! दो वि भयणाए) हे गौतम! आहारक अने अनाहारक जीव ज्ञानावरणीय कर्मनो बंध विकल्पे करे छे एटले के क्यारेक करे छे अने क्यारेक करता नथी जो आहारक जीव वीतराग होय तो ते ज्ञानावरणीय कर्मनो बंध करतो नथी, पण जो ते सराग होय तो ज्ञानावरणीय कर्मनो बंध अवश्य करे छे तेथी ज एवुं कह्युं छे के "आहारक जीव विकल्पे ज्ञानावरणीय कर्मनो बंध करे छे" जे समये केवली भगवान समुद्घात करे छे त्यारे तेओ अनाहारक होय छे, अने विग्रह गतिमां रहेलो जीव अनाहारक होय छे अनाहारक समुद्घातगत केवली भगवान ज्ञानावरणीय कर्मनो बंध करता नथी, पण विग्रह गतिवाळो अनाहारक जीव ज्ञानावरणीय कर्मनो बंध करे छे तेथी ज एवुं कह्युं छे के "अनाहारक विकल्पे ज्ञानावरणीय कर्मनो बंध करे छे (एव वेयणिज्जा आउगवज्जाणं छण्हं) आहारक अने अनाहारक जीवोना वेदनीय अने आयु-

कत्वात्, अतो 'भजनया' इत्युक्तम्, किन्तु 'णोसुहुम-णोबायरे न बंधइ' नोसूक्ष्म-नोबादरो हि सिद्धो न बध्नाति, सिद्धस्य बन्धकत्वाभावात्, 'एवं आउगवज्जाओ सत्त वि' एवं ज्ञानावरणवदेव आयुष्कवर्जाः सप्तापि कर्मप्रकृतयो वेदितव्याः, तथाहि आयुष्कवर्जितानि दर्शनावरणादिकर्माण्यपि सूक्ष्मो बध्नाति, बादरो भजनया कदाचिद् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति, नोसूक्ष्म-नोबादरस्तु सिद्धो न बध्नात्येवेत्यर्थः । 'आउए सुहुमे, बायरे भयणाए' आयुष्कं सूक्ष्मः बादरश्च भजनया कदाचिद् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति, आयुर्बन्धकाले आयुर्ब

ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है अर्थात् जो बादर जीव वीतराग हैं वे तो ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करते हैं-और जो बादर जीव सराग हैं वे ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करते हैं। (णो सुहुम णो बायरे न बंधइ) सिद्ध जीव जो कि न सूक्ष्म हैं और न बादर हैं, वे ज्ञानावरणीय कर्म का बंध नहीं करते हैं। क्यों कि सिद्ध जीव किसी भी कर्म का बंध करने वाले नहीं होते हैं। (एव आउगवज्जाओ सत्त वि) ज्ञानावरण की तरह से ही आयुष्कवर्ज सात कर्मों को भी जानना चाहिये। तथा च-आयुष्कवर्ज दर्शनावरण आदि कर्मों को भी सूक्ष्म जीव बांधते है। बादर इन्हें भजना से बांधता है। और जो सूक्ष्म बादर नहीं हैं ऐसे सिद्ध जीव इन्हें नहीं बांधते हैं। (आउए सुहुमे, बायरे भयणाए) आयुकर्म को सूक्ष्म और बादर जीव भजना से बांधता है-अर्थात् आयु के बंधकाल में आयु का बंध करता है और भिन्नकाल में-

બંધ કરે છે પણ ખરા અને નથી પણ કરતા. વીતરાગ બાદર જીવ તે કર્મનો બંધ કરતો નથી પણ સરાગ બાદર જીવ તેનો બંધ કરે છે (णो सुहुम णो बायरे न बंधइ) સિદ્ધ જીવ કે જે સૂક્ષ્મ પણ નથી અને બાદર પણ નથી, તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરતા નથી કારણ કે સિદ્ધ જીવ કોઇ પણ કર્મનો બંધ કરતા નથી. (एव आउगवज्जाओ सत्त वि) આ કારની અપેક્ષાએ આયુકર્મ સિવાયની સાતે કર્મપ્રકૃતિયોના બંધનું કથન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કથન પ્રમાણે જ સમજવું

એટલે કે આયુકર્મ સિવાયના જ્ઞાનાવરણીય આદિ સાતે કર્મો પણ સૂક્ષ્મ જીવો બાંધે છે બાદર જીવો તે સાતે કર્મો વિકલ્પે બાંધે છે અને જે જીવો સૂક્ષ્મ કે બાદર નથી એવા સિદ્ધગતિના જીવો તેમનો બંધ કરતા નથી. (आउए सुहुमे बायरे भयणाए) આયુકર્મનો બંધ સૂક્ષ્મ અને બાદર જીવો વિકલ્પે બાંધે છે એટલે કે તેઓ આયુના બંધકાળે આયુનો બંધ કરે છે,

अथ सूक्ष्मविषयकबंधद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति-'णाणावरणिज्जं णं भंते कम्मं किं सुहुमे, बंधइ बायरे बंधइ ?' हे भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म किं सूक्ष्मः बध्नाति बादरो वा बध्नाति ? 'णोसुहुम-णोबायरे बंधइ ?' नोसूक्ष्म-नोबादरो वा किं बध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा ! सुहुमे बंधइ' हे गौतम ! सूक्ष्मो बध्नाति, 'बायरे भयणाए' बादरो भजनया कदाचिद् बध्नाति, कदाचिन्न बध्नाति, वीतरागबादराणां ज्ञानावरणाबन्धकत्वात्, सरागबादराणां च तद्बन्ध-

---

हारक जीव-समुद्धातगत केवली और विग्रहगति वाले जीव-आयुकर्म का बंध नहीं करते हैं। क्यों कि इस अवस्था में वे आयु कर्म के अबन्धक माने गये हैं।

अब सूक्ष्मविषयकबंधद्वारका आश्रित करके गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते हैं कि-(णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्म किं सुहुमे बंधइ, बायरे बंधइ ?) हे भदन्त ! सूक्ष्मद्वार की अपेक्षा विचार करनेपर कौनसा जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है ? क्या जो सूक्ष्मनामकर्म के उदयवाला जीव है वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है ? या जो बादर नाम कर्म के उदयवाला जीव है, वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता हैं ? (णो सुहुम णो बायरे बंधइ) जो जीव न सूक्ष्म है और न बादर है वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं (गोयमा) हे गौतम ! (सुहुमे बंधइ) सूक्ष्म जीव ज्ञानावरणीय कर्मका बंध करता है (बायरे भयणाए) बादर जीव भजना से

हारए णो बंधइ) અનાહારક જીવ એટલે કે સમુદ્ઘાતગત કેવલી અને વિગ્રહ ગતિવાળા જીવો આયુકર્મનો બંધ કરતા નથી, કારણ કે આ અવસ્થામાં તેમને આયુકર્મના અબન્ધક માનવામાં આવેલા છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી સૂક્ષ્મદ્વારને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (णाणावरणिज्ज ण भंते ! कम्म किं सुहुमे बंधइ ?) હે ભદન્ત ! સૂક્ષ્મદ્વારની અપેક્ષાએ વિચાર કરતા કયો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે ? શું સૂક્ષ્મનામકર્મના ઉદયવાળો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે ? કે "बायरे बंधइ ?) બાદર (સ્થૂળ) નામકર્મના ઉદયવાળો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે ? અથવા (णो सुहुम णो बायरे बंधइ) જે જીવ ન સૂક્ષ્મ અને ન બાદર હોય છે, તેઓ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે છે ?

ઉત્તર—(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सुहुमे बंधइ) સૂક્ષ્મ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે, (बायरे भयणाए) બાદર (સ્થૂળ) જીવ તે કર્મનો

भविष्यति स अचरमः अभव्यः संसारी, सिद्धः अचरम', तस्य चरम भवाभावात्। तत्र चरमो यथासंभवम् अष्टावपि कर्मप्रकृतीः बध्नाति, अयोगित्वे न बध्नाति, इति भजना तत्र योध्या, अचरमस्तु संसारी अष्टावपि कर्मप्रकृतीः बध्नाति, सिद्धस्तु न बध्नातीत्यत्रापि भजना ॥ सू० ५ ॥

वेदकजीवाल्पबहुत्ववक्तव्यता ।

कर्मवेदाधिकारात् वेदकजीवानाम् अल्पबहुत्ववक्तव्यतां निरूपयितुमाह- 'एएसि णं भंते !' इत्यादि ।

मूलम्—एएसि णं भंते ! जीवाणं इत्थीवेयगाणं, पुरिस वेयगाण नपुंसगवेयगाणं, अवेयगाण य कयरे कयरेहिंतो

भव नहीं होगा वह अचरम जीव है, अचरम पद से अभव्य संसारी का भी ग्रहण होता है और सिद्ध जीव का भी ग्रहण होता है क्यों कि सिद्ध जीव के सिद्धपद प्राप्त हो जाने के बाद चरमभव का अभाव है। इनमें जो चरम जीव है- अभी जिसका अन्तिम भव नहीं है वह तो यथासंभव आठों भी कर्मप्रकृतियों को बांधता है और जो चरम जीव अयोगी है-जिसका अभी यही अन्तिम भव है-तो वह किसी भी कर्म प्रकृति का बंध नहीं करता है। इसी तरह अचरमपद के जब अभव्य-संसारी जीव का ग्रहण करते हैं तो वह भी आठों कर्मप्रकृतियों का बंध करता है और जब अचरमपद से सिद्ध जीव का ग्रहण करते हैं तो वह किसी भी कर्मप्रकृति का बंध नहीं करता है-इस तरह से उभयत्र चरम अचरम दोनों जगह । भजना जाननी चाहिये ॥ सू० ५ ॥

જે જીવનો ભવ અન્તિમ હોય તેને ચરમ જીવ કહે છે, અને જેનો અન્તિમ ભવ હજી પણ થવાનો નથી તેને અચરમ જીવ કહે છે અચરમ પદ અભવ્ય સંસારીને માટે પણ વપરાય છે અને સિદ્ધ જીવોને માટે પણ વપરાય છે કારણ કે સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત કર્યા પછી તેમને ચરમભવનો અભાવ હોય છે આ બન્ને પ્રકારના જીવોમાંથી જે ચરમ જીવ છે-અત્યારે જ જેનો અન્તિમ ભવ ચાલુ નથી તે તો યથા સંભવ આઠે કર્મોનો બંધ કરે છે, પણ જે ચરમ જીવ અયોગી છે-જેનો અન્તિમ ભવ અત્યારે જ ચાલુ છે તે તો કોઈ પણ કર્મનો બંધ કરતો નથી એજ પ્રમાણે અચરમ પદને અભવ્ય સંસારી જીવની અપેક્ષાએ પ્રયોગ કરવામાં આવે ત્યારે તે પ્રકારનો જીવ (અભવ્ય સંસારી જીવ) આઠે પ્રકારના કર્મોનો બંધ કરે છે પણ અચરમ પદનો પ્રયોગ સિદ્ધ જીવને માટે કરવામાં આવે ત્યારે તેઓ કોઈ પણ કર્મનો બંધ કરતા નથી તે કારણે તેઓ વિકલ્પે આઠે કર્મોનો બંધ કરે છે' એવું કથન કર્યું છે ॥ સૂ. ૫ ॥

न्धकत्वात्, तद्भिन्नकाले तदवन्धकत्वात्। 'णोसुहुम-णोबायरे न बंधइ' नोसूक्ष्म-नोवादरो हि सिद्धो जीवो न आयुष्कं कर्म वध्नाति। अथ चरमद्वार-माश्रित्य गौतमः पृच्छति-'णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं चरिमे बंधइ अचरिमे बंधइ ?' ज्ञानावरणीयं खलु कर्म किं चरमो वध्नाति ? किं वा अचरमो वध्नाति ? भगवानाह-'गोयमा! अट्ठ वि भयणाए' हे गौतम! चरमः, अचरमश्च अष्टापि कर्मप्रकृतीः भजनया कदाचिद् वध्नाति, कदाचिन्न वध्नाति, अत्रेदं बोध्यम्-यस्य चरमो भवोभविष्यति स. चरमः, यस्य तु कदापि चरमो भवो न

अबंधकाल में-आयु का बंध नहीं करता है। (णो सुहुम णो बायरे न बंधइ) सिद्ध जीव भी आयु का बंध नहीं करते हैं।

अब चरमबंधद्वार को आश्रित करके गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते हैं कि णाणावरणिज्जं णं भंते! कम्मं किं चरिमे बंधइ, अचरिमे बंधइ) हे भदन्त! जब चरमद्वार की अपेक्षा से ज्ञानावरणीय आदि कर्मों के बांधने का विचार किया जाता है तो कौन सा जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है ? क्या जो चरम जीव है वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है ? या जो अचरम जीव है वह ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता है ? भगवान् इसका उत्तर देते हुए गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम! (अट्ठवि भयणाए) चाहे चरम जीव हो-चाहे अचरम जीव हो ये दोनों ही भजना से आठों भी कर्म प्रकृतियों का बंध करते हैं। जिस जीव का अन्तिम भव होगा वह चरम जीव है और जिसका कभी भी अन्तिम-

---

પણ અબંધકાળે આયુનો બંધ કરતા નથી (णोसुहुम णोबायरे न बंधइ) સિદ્ધ જીવ પણ આયુનો બંધ કરતા નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી ચરમદ્વારને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (णाणावरणिज्ज ण भंते! कम्मं किं चरिमे बंधइ, अचरिमे बंधइ ?) હે ભદન્ત! ચરમદ્વારની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે તો જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મો કોણ બાંધે છે ? શું ચરમ જીવ (અન્તિમ ભવ કરીને મોક્ષે જનાર જીવ) જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે ? કે અચરમ જીવ જ્ઞાના-વરણીય કર્મનો બંધ કરે છે ?

ઉત્તર—(गोयमा!) હે ગૌતમ! (अट्ठ वि भयणाए) ચરમ જીવ અને અચરમ જીવ આઠે કર્મપ્રકૃતિઓનો બંધ કરે છે-એટલે કે તેઓ આઠે કર્મપ્રકૃતિઓનો બંધ કરે છે પણ ખરા અને નથી પણ કરતા.

स्त्र्येवगुणाः, अवेदकाः अनन्तगुणा, नपुंसकवेदका अनन्तगुणा, एतेषां सर्वेषां दानाम् अल्प-बहुत्वकानि उच्चारयितव्यानि, यावत्-सर्वस्तोका जीवा अचरमाः, रमाः अनन्तगुणाः तदेव भदन्त ! तदेव भदन्त ! इति ॥ सू० ६ ॥

टीका—'एएसि णं भंते ! जीवाणं इत्थीवेयगाणं पुरिसवेयगाणं, वेयगाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा तुल्ला वा, विसेसाहिया

ा जीवा पुरिसवेयगा, इत्थि वेयगा संखेज्जगुणा, अवेयगा अण गुणा, नपुंसगवेयगा अणंतगुणा) हे गौतम ! सब से कम पुरुषवेदक ीव हैं। इनसे संख्यातगुणे स्त्रीवेदक जीव हैं। अवेदक जीव अनन्तगुणे ं। नपुंसकवेदक भी अनन्तगुणे हैं। (एएसिं सव्वेसिं पयाण अप्पबहु ाइं उच्चारेयव्वाइं जाव सव्वत्थोवा जीवा अचरिमा, चरिमा, अणंत ुणा सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति) इन सब पदों का अल्प बहुत्व कहना ाहिये यावत सब से कम अचरम जीव हैं और चरम जीव अनन्त ुणे हैं। हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है-वह सब ऐसा ही है-हे दन्त ! वह सब ऐसा ही है। इस प्रकार कहकर गौतम अपने स्थान र बैठ गये।

टीकार्थ—कर्म और वेद के अधिकार से सूत्रकार इस सूत्र द्वारा ेदक जीवों की अल्प बहुत्व वक्तव्यता का निरूपण कर रहे हैं-इसमें ौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि-(एएसि णं भंते ! जीवाणं इत्थी ेयगाण पुरिसवेयगाणं, नपुंसगवेयागाणं, अवेयगाण य कयरे कयरे

अणंतगुणा, नपुंसगवेयगा अणंतगुणा) પુરૂષ વેદવાળા જીવો સૌથી ઓછા છે, સ્ત્રી વેદવાળા જીવો તેમના કરતાં સંખ્યાતગણા છે, અવેદવાળા જીવો અનંત ગણા છે, નપુંસક વેદવાળા જીવો પણ અનંતગણા છે (एएसिं सव्वेसिं पयाणं अप्पबहुगाइं उच्चारेयव्वाइं जाव सव्वत्थोवा जीवा अचरिमा, चरिमा अणंत गुणा, सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति) આ બધા પદોનું અલ્પ બહુત્વ કહેવું જોઈએ સૌથી ઓછાં અચરમ જીવો છે અને ચરમ જીવો અનંતગણા છે ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન કરવું જોઈએ. હે ભદન્ત ! આપની વાત સાચી જ છે હે ભદન્ત ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ જ છે આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામી તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ—કર્મ અને વેદનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા વેદક (જુદા જુદા વેદવાળા) જીવોની અલ્પ-બહુતાનું પ્રતિપાદન કરે છે ગૌતમ સ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-(एएसि णं भंते ! जीवाणं इत्थीवेयगाणं, पुरिसवेयगाणं, नपुंसगवेयगाण अवेयगाण य कयरे

अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा पुरिसवेयगा, इत्थिवेयगा संखेज्जगुणा, अवेयगा अणंतगुणा, नपुंसगवेयगा अणंतगुणा, एएसिं सव्वेसिं पयाणं अप्प-बहुगाइं उच्चारेयव्वाइं, जाव-सव्वत्थोवा जीवा अचरिमा, चरिमा अणंतगुणा, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥ सू० ६ ॥

॥ छट्ठसए तइओ उद्देसो समत्तो ॥ ६-३ ॥

छाया—एतेषां खलु भदन्त ! जीवानां स्त्रीवेदकानाम्, पुरुषवेदकानाम्, नपुंसकवेदकानाम्, अवेदकानां च कतरे कतरेभ्यः अल्पा वा, बहुका वा तुल्या वा, विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः जीवाः पुरुषवेदकाः, स्त्रीवेदकाः

वेदवाले जीवों के अल्प-बहुत्व का कथन

'एएसिणं भंते ! इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(एएसिणं भंते ! जीवाणं इत्थीवेयगाणं, पुरिवेयगाणं, नपुंसगवेयगाणं, अवेयगाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) हे भदन्त ! स्त्रीवेदक, पुरुषवेदक, नपुंसकवेदक और अवेदक इन सब में कौन २ जीव किन २ जीवों की अपेक्षा से अल्प हैं ? कौन २ जीव किन २ जीवों की अपेक्षा से बहुत हैं ? कौन २ जीव किन २ जीवों की अपेक्षा समान हैं ? और कौन २ जीव किन २ जीवों की अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थो

વેદવાળા જીવોની અલ્પતા અને બહુતાનુ નિરૂપણ—

"एएसिणं भंते !" ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(एएसिणं भंते ! जीवाणं इत्थीवेयगाणं, पुरिसवेयगाण, नपुंसगवेयगाणं, अवेयगाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) હે ભદન્ત ! સ્ત્રી વેદક, પુરૂષ વેદક, નપુંસક વેદક અને અવેદક જીવોમાંથી કયા કયા જીવો કયા કયા જીવો કરતાં અલ્પ છે ? કયા કયા જીવો કયા કયા જીવો કરતા અધિક છે ? કયા કયા જીવો કયા કયા જીવોની અપેક્ષાએ સમાન છે ? અને કયા કયા જીવો કયા કયા જીવો કરતા વિશેષાધિક છે ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा पुरिसवेयगा, इत्थिवेयगा संखे-

अथ चतुर्णां नैरयिकाणां चतुश्चतुर्नरकसंयोगेन जायमानान् पञ्चत्रिंशद्भङ्गान् प्ररूपयितुमाह–' अहवा एगे ' इत्यादि ।

' अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए होज्जा ' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां भवति १। ' अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए होज्जा ' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां भवति२। ' अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए एगे तमाए होज्जा ' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति ३ । ' अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए,

---

अब सूत्रकार चार नैरयिकों के चार चार नरक के संयोग से जायमान ३५ भंगों की प्ररूपणा करने के निमित्त कहते हैं–(अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए होज्जा) अथवा–एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में और एक नारक पंकप्रभा में उत्पन्न होता है १, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए होज्जा २) एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, और एक नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है २, (अहवा–एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, एगे तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, और एक नारक तम प्रभा में उत्पन्न हो जाता है ३, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए,

---

હવે સૂત્રકાર ચાર નારકોના ચાર ચાર નરકોમાં પ્રવેશની અપેક્ષાએ બનતા ૩૫ ભાંગાઓની પ્રરૂપણા કરવા નિમિત્તે કહે છે કે—

अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए होज्जा ' (૧) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં અને એક નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે " अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए होज्जा " (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક શર્કરાપ્રભામાં એક નારક વાલુકાપ્રભામાં અને એક નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, एगे तमाए होज्जा " (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં

वा ? गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! एतेषां खलु जीवानां स्त्रीवेदकानाम्, पुरुषवेदकानां, नपुंसकवेदकानाम्, अवेदकानाम् अनिवृत्तिबादरसूक्ष्मसंपरायगुणस्थानवर्त्तिप्रभृतीनां सिद्धानां च मध्ये कतरे जीवाः कतरे जीवेभ्योः अल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह–'गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा पुरिसवेयगा' गौतम ! सर्वस्तोकाः सर्वेभ्यो जीवेभ्योऽल्पाः पुरुषवेदकाः 'इत्थिवेयगा संखेज्जगुणा' स्त्रीवेदकाः संख्येयगुणाः भवन्ति, यतो हि देवपुरुषेभ्यो देवस्त्रियः द्वात्रिंशद्गुणाः भवन्ति, मनुष्यपुरुषेभ्यो मनुष्यस्त्रियः सप्तविंशतिगुणाः भवन्ति, तिर्यक्पुरुषेभ्यस्तिर्यक्स्त्रियः त्रिगुणाः भवन्ति,

---

हिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा) हे भदन्त ! इन स्त्रीवेदक, पुरुषवेदक, नपुंसकवेदक और अवेदक–अनिवृत्तिबादर सूक्ष्म सांपराय आदि गुणस्थानवर्ती जीव और सिद्ध इनके बीच में कौन जीव किस जीव से अल्प है ? कौन जीव किस जीव से अधिक है ? कौन जीव किस जीव से बराबर है और कौन जीव किस जीव से विशेषाधिक है ? भगवान इस प्रश्न का उत्तर देते हुए गौतम से कहते हैं कि–(गोयमा) हे गौतम ! (सव्वत्थोवा जीवा पुरिसवेयगा) पुरुषवेद वाले जो जीव हैं, वे सब जीवों से कम हैं। (इत्थिवेयगा संखेज्जगुणा) स्त्रीवेदक–स्त्रीवेदवाले–जीव संख्यातगुणे हैं। क्यों कि–देव, पुरुष और तिर्यंच रूप पुल्लिंग इन की अपेक्षा क्रमशः इनकी स्त्रियां बत्तीस गुणी, सत्ताईसगुणी, और तिगुनी होती हैं। अर्थात् देवों की अपेक्षा देवियों का प्रमाण बत्तीस गुणा होता है–मनुष्य पुरुषों की अपेक्षा मनुष्याणियों

कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) હે ભદન્ત ! આ સ્ત્રી વેદક, પુરૂષ વેદક, નપુંસક વેદક, અને અવેદક–અનિવૃત્તિ બાદર સૂક્ષ્મ સાંપરાય આદિ ગુણસ્થાનવર્તી જીવો અને સિદ્ધ જીવોમાંથી કયા કયા જીવો કયા કયા જીવો કરતા ઓછાં છે ? કયા જીવો કયા જીવો કરતા અધિક છે ? કયા જીવો કયા જીવોની બરાબર છે ? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વિશેષાધિક છે ? તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सव्वत्थोवा जीवा पुरिसवेयगा) પુરૂષ વેદવાળા જીવો સૌથી ઓછાં છે (इत्थिवेयगा संखेज्जगुणा) સ્ત્રી વેદવાળા જીવો તેમના કરતાં સંખ્યાતગણા છે, કારણ કે દેવ, પુરૂષ, અને તિર્યંચરૂપ પુલ્લિંગ (નરજાતિ) કરતા તે જાતિની સ્ત્રીઓ અનુક્રમે બત્રીસગણી, સત્યાવીશગણી અને ત્રણગણી હોય છે એટલે કે દેવો કરતાં દેવીઓ બત્રીસગણી છે, માણસો કરતાં સ્ત્રીઓ સત્યાવીશગણી છે,

'अवेयगा अणतगुणा' अवेदकाः अनिवृत्ति बादरसूक्ष्मसपरायगुणस्थानवर्त्ति प्रभृतयः, सिद्धाश्च जीवाः अनन्तत्वात् स्त्रीवेदकेभ्योऽनन्तगुणा भवन्ति, 'नपुंसग-वेयगा अणतगुणा' नपुंसकवेदका अनन्तगुणा भवन्ति, अनन्तकायिकानां सिद्धे भ्योऽनन्तगुणत्वात् । एएसिं सव्वेसिं पयाणं अप्प-बहुगाई उच्चारेयव्वाई' एतेषां पूर्वोक्तानां सर्वेषाम् संयतादिचरमान्तानां चतुर्दशानां पदानां द्वाराणाम् तद्गतभेदा पेक्षया अल्पबहुत्वम् उच्चारयितव्यं वक्तव्यम्, तथथा 'एएसि णं भंते ! सज पाणं, असजयाणं, संजयासजयाण, णोसजय णोअसजय – णासजमासजयाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा !

(मनुष्यस्त्रियें) का प्रमाण२७ गुणा होता है और तिर्यंच पुरुषोंकी अपेक्षा तिर्यंञ्चनियोंका प्रमाण तिगुना होता है। इसी कारण स्त्रीवेदक जीव पुरुष वेदकोंकी अपेक्षा सख्यातगुणित प्रकट किये गये हैं। (अवेयगा अणंतगुणा अनिवृत्ति बादर सूक्ष्मसंपराय आदि गुणस्थानवर्त्ती जीव तथा सिद्ध जीव ये स्त्रीवेदकों से अनन्तगुणे हैं। (नपुसगवेयगा अणंतगुणा) नपुसक वेदवाले जीव भी अनन्तगुणे हैं। क्यों कि सिद्धों से अनन्तगुणे अनन्तकायिक जीव हैं। (एएसिं सव्वेसिं पयाणं अप्पबहुगाइं उच्चा-रेयव्वाइं) इन सब पूर्वोक्त संयत से लेकर चरम तक के १४ द्वारों का अल्प बहुत्व तद्गत भेदों की अपेक्षा से कह लेना चाहिये-वह इस प्रकार से है-"एएसि णं भंते ! संजयाणं, असंजयाणं, संजया संजयाणं णो संजय णो असंजय-णो संजया संजयाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा,

અને તિર્યંચ નર કરતાં તિર્યંચ માદા (નારી જાતિ) ત્રણગણી હોય છે. તે કારણે પુરૂષ વેદવાળા જીવોના પ્રમાણ કરતાં સ્ત્રી વેદવાળા જીવોનું પ્રમાણ સખ્યાતગણું કહ્યું છે

(અવેયગા અણંતગુણા) અનિવૃત્તિ બાદર સૂક્ષ્મ સંપરાય આદિ ગુણ સ્થાનવર્તી જીવ તથા સિદ્ધ જીવની સંખ્યા સ્ત્રી-વેદવાળા જીવો કરતાં અનંત ગણી છે (નપુંસગવેયગા અણંતગુણા) અવેદક જીવો કરતાં નપુંસક વેદવાળા જીવો પણ અનંતગણા છે કારણ કે સિદ્ધોથી અનંતગણા અનંતકાયિક જીવો છે (एएसिं सव्वेसिं पयाण अप्पबहुगाइं उच्चारेयव्वाइं) પૂર્વોક્ત સંયતથી લઈને ચરમ પર્યન્તના ૧૪ દ્વારોનું અલ્પ બહુત્વ તેમના ભેદોની અપેક્ષાએ કહેવું જોઈએ. તે આ પ્રમાણે કહી શકાય—

(एएसि णं भंते ! संजयाणं असंजयाणं संजयासंजयाणं णो संजय णो असंजय णो संजयासंजयाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा तुल्ला वा,

सव्वत्थोवा संजया, संजयासंजया असंखेज्जगुणा, णोसंजय-णोअसंजया णोसंजया-संजया अणंतगुणा, असंजया अणंतगुणा" इत्यादि प्रज्ञापनायां तृतीयाल्पबहुत्व पदानुसारेण वक्तव्यम्, यावत्-चरमान्ताल्पबहुत्वम्, तदेवाह-'जाव-सव्वत्थोवा जीवा अचरिमा चरिमा अणंतगुणा' यावत्-सर्वस्तोकाः जीवा अचरमाः, चरमाः अनन्तगुणाः भवन्ति, तत्र अचरमाः अभव्याः, चरमाश्च ये भव्याश्चरमं भवं प्राप्स्यन्ति=सिद्धिं गमिष्यन्ति, ते अचरमेभ्योऽभव्येभ्योऽनन्तगुणा भवन्ति, यतः

बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा) हे भदन्त! संयत, असंयत, संयतासंयत, नो संयत-नो असंयत-नो संयतासंयत इन सब में कौन जीव किस जीव की अपेक्षा कम है? बहुत है? तुल्य है? और विशेषाधिक है? (गोयमा) हे गौतम! (सव्वत्थो वा संजया) सब से कम संयत जीव हैं। (संजयासंजया असंखेज्जगुणा) संयतासंयत (देशविरति) जीव संयत (सर्वविरति) जीवों की अपेक्षा असंख्यातगुणे हैं। (णोसजय-णोअसंजय-णोसंजयासजय अणंतगुणा) नोसंयत नोअसंयत नोसंयतासंयत जीव इनसे भी अनंतगुणे हैं। और (असंजया अणतगुणा) असंयत जीव इनसे भी अनंतगुणे हैं।" इत्यादि प्रज्ञापना सूत्र के अनुसार चरम तक के अल्प बहुत्व तक कथन कर लेना चाहिये। जैसे कि-'जाव सव्वत्थोवा जीवा अचरिमा, चरिमा अणंतगुणा" इत्यादि, अचरम--अर्थात् अभव्य और चरम-अन्तिम भव को जो पावेंगे अर्थात्-सिद्ध होंगे वे सो

विसेसाहिया वा) હે ભદન્ત! સંયત, અસંયત, સયતાસયત, નો સંયત, નો અસયત અને નો સંયતાસયત જીવોમાંથી કયા જીવો કોના કરતાં અલ્પ છે? કયા જીવો કોના કરતા અધિક છે? કયા જીવો કયા જીવો જેટલાં જ છે? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વિશેષાધિક છે?

ઉત્તર—(ગોયમા!) હે ગૌતમ! (सव्वत्थो वा संजया) સંયત જીવ સૌથી ઓછા છે, (संजयासंजया असंखेज्जगुणा) સયત જીવો કરતાં સંયતા-સંયત જીવો સખ્યાતગણુા છે. (णोसजय-णाअसजय-णो संजयासंजया अणंतगुणा) સયતાસયત જીવો કરતાં નોસંયત, નોઅસંયત અને નો સંયતાસયત, જીવો અનતગણુા છે, (असजया अणंतगुणा) તેમના કરતાં પણુ અસયત જીવો અનતગણુા છે, ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર અનુસાર જ કરવું જોઇએ આ રીતે ચરમ અને અચરમ જીવોના અલ્પ બહુત્વના કથન પર્યન્તનુ ચૌદે દ્વારોનુ કથન કરવું જેમકે (जाव सव्वत्थोवा जीवा अचरिमा,

भवसिद्धिकेभ्य सिद्धा अनन्तगुणा प्रतिपादिता, यावन्तश्च सिद्धास्तावन्त एव चरमाः यस्मात् यावन्तः सिद्धा अतीताद्धायां तावन्त एव अनागताद्धायां सिद्धिं गमिष्यन्ति, अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं स्वीकुर्वन्नाह–' सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति तदेवं भवदुक्त सत्यमेव, हे भदन्त ! भवदुक्त सत्यमेवेत्यर्थ ॥ सू० ६ ॥

इति श्री विश्वविख्यात – जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक – पञ्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक–वादिमानमर्दक–श्रीशाहू छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त ' जैनशास्त्राचार्य ' पदभूषित–कोल्हापुरराजगुरु–बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्रीभगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां षष्ठशतकस्य तृतीयो उद्देशकः समाप्तः ॥ ६–३ ॥

इन दोनों में से चरम जीव अचरम जीवों की अपेक्षा अनंतगुणे हैं। क्यों कि अभव्यों की अपेक्षा सिद्ध जीव सिद्धान्त में अनंतगुणे कहे गये हैं। जितने सिद्ध हैं उतने ही चरम जीव हैं। क्यों कि जितने जीव भूतकाल में सिद्ध हो चुके हैं उतने ही जीव भविष्यत्काल में सिद्ध होंगे। अब अन्त में गौतम प्रभु के वचनों को स्वीकार करते हुए कहते हैं कि (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) हे भदन्त ! आपका कहा हुआ सर्वथा सत्य ही है–हे भदन्त ! सर्वथा सत्य ही है ॥ सू० ६ ॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्म दिवाकर श्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके छट्ठे शतकका तीसरा उद्देशक समाप्त ॥ ६–३ ॥

चरिमा अणंतगुणा) અચરમ (અભવ્ય) અને ચરમ (અન્તિમ ભવ કરીને સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત કરનારા) જીવોમાંથી ચરમ જીવો અચરમ જીવો કરતાં અનંતગણા છે કારણ કે અભવ્ય જીવો કરતાં સિદ્ધ જીવ સિદ્ધાંતમાં અનંતગણા કહ્યા છે જેટલાં સિદ્ધ છે એટલાં જ ચરમ જીવ છે કારણ કે જેટલાં જીવો ભૂતકાળમાં સિદ્ધપદ પામી ચૂક્યા છે એટલાં જ જીવો ભવિષ્યકાળમાં પણ સિદ્ધપદ પામશે. સૂત્રનો ઉપસંહાર કરતા ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનોનો સ્વીકાર કરતા કહે છે–(સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ) હે ભદન્ત ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે હે ભદન્ત ! આપ જે કહો છો તે યથાર્થ જ છે સૂ. ૬

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ભગવતી સૂત્રની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના છઠ્ઠા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૬–૩॥

अथ चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते—

पष्ठशतके चतुर्थोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्—

एकत्वेन जीवः कालापेक्षया सप्रदेशः किं वा अप्रदेशः इति प्रश्नः, नियमतः सप्रदेश एव नो अप्रदेश इत्युत्तरम् । तथा नैरयिकः कालापेक्षया सप्रदेशः अप्रदेशो वा ? इति प्रश्नः, कदाचित् सप्रदेशः कदाचित् अप्रदेशश्च, इत्युत्तरम् । ततो बहुत्वेन जीवाः कालापेक्षया सप्रदेशाः अप्रदेशा वा ? नियमतः सप्रदेशा एव, नो

छट्ठे शतक के चौथा उद्देशकका प्रारम्भ-

इस शतक के इस चतुर्थ उद्देशक का विषय विवरण संक्षेप से इस प्रकार है-एक जीव काल को अपेक्षा से क्या प्रदेशों से सहित है कि प्रदेशों से रहित है ? ऐसा प्रश्न-इसका "नियम से जीव प्रदेशों से सहित ही है प्रदेशों से रहित नहीं है" ऐसा उत्तर एक नारक जीव काल की अपेक्षा से क्या प्रदेशसहित है कि प्रदेशरहित है ? ऐसा प्रश्न इसका "कदाचित् वह प्रदेशसहित है और कदाचित् वह प्रदेशरहित है" ऐसा २ उत्तर, अनेक जीव काल की अपेक्षा से सप्रदेश हैं कि प्रदेशों से रहित हैं ? ऐसा प्रश्न, इसका "नियम से वे सब प्रदेशसहित ही हैं" ऐसा उत्तर, अनेक नारक जीव-सब नारक जीव-काल की अपेक्षा से प्रदेशसहित हैं कि प्रदेशों से रहित हैं ऐसा प्रश्न-इसका

છઠ્ઠા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક

છઠ્ઠા શતકના ચોથા ઉદ્દેશકના વિષયનુ સંક્ષિપ્ત વિવરણુ—

પ્રશ્ન—એક જીવ કાળની અપેક્ષાએ પ્રદેશો સહિત છે કે પ્રદેશોથી રહિત છે ?

ઉત્તર—નિયમથી જ જીવ પ્રદેશોથી યુક્ત છે, પ્રદેશોથી રહિત નથી.

પ્રશ્ન—એક નારક જીવ શું કાળની અપેક્ષાએ પ્રદેશો સહિત છે કે પ્રદેશોથી રહિત છે ?

ઉત્તર—ક્યારેક તે પ્રદેશોથી યુક્ત છે અને ક્યારેક પ્રદેશોથી રહિત છે.

પ્રશ્ન—અનેક (સઘળા) જીવ કાળની અપેક્ષાએ પ્રદેશોથી યુક્ત છે કે પ્રદેશોથી રહિત છે ?

ઉત્તર—નિયમથી જ તેઓ બધાં પ્રદેશોથી યુક્ત છે.

પ્રશ્ન—અનેક (સઘળા) નારક જીવ કાળની અપેક્ષાએ પ્રદેશયુક્ત છે કે પ્રદેશ રહિત છે ?

अप्रदेशाः। बहुत्वेन नैरयिकाः कालापेक्षया सप्रदेशाः, अप्रदेशा वा ? सर्वेऽपि कदाचित् सप्रदेशा, कदाचिद् बहव सप्रदेशाः, अल्प अप्रदेशश्च' वा–अथवा 'बहव सप्रदेशा, बहवः अप्रदेशाश्च' इति प्रश्नोत्तरम्। एवं यावत्–स्तनितकुमारा अपि बोध्याः। ततः पृथिवीकायिकादीनां यावत् वनस्पतिपर्यन्तानां कालापेक्षया सप्रदेशाप्रदेशत्वविषये प्रश्नोत्तरम्। शेषाणां विकलेन्द्रियादारभ्य सिद्धपर्यन्तानां जीवानां नैरयिकवत् सप्रदेशाप्रदेशत्वविषयकविचार। तत आहारकाणां कालापेक्षया सप्रदेशत्वादिभङ्गत्रयम्, अनाहारकाणाम् कालापेक्षया सप्रदेशत्वादिभङ्ग-षट्कम्, सिद्धस्य कालापेक्षया भङ्गत्रिकम्, भवसिद्धिकाभवसिद्धिकानाम्

"समस्त नारक जीव कदाचित् प्रदेशों से सहित हैं और कदाचित् कितनेक नारक जीव प्रदेशों से सहित हैं" तथा कोई एक नारक जीव प्रदेशों से रहित हैं, अथवा कितनेक नारक जीव प्रदेशों से सहित हैं और कितनेक नारक जीव प्रदेशों से रहित हैं" ऐसा उत्तर, इसी तरह से स्तनितकुमारों तक जानना चाहिये ऐसा कथन पृथिवीकायिक आदि से लगाकर वनस्पतिकायिक तक काल की अपेक्षा से सप्रदेशत्व और अप्रदेशत्व की चर्चा शेष विकलेन्द्रियों से लेकर सिद्धतक के जीवों में नैरयिक जीवों की तरह सप्रदेशत्व और अप्रदेशत्व विषयक विचार; आहारक जीवों के काल की अपेक्षा से सप्रदेशत्व आदि तीन भंग होते हैं तथा अनाहरकों के काल की अपेक्षा से सप्रदेशत्व आदि ६ भंग, सिद्ध जीव के काल की अपेक्षा से तीन भंग, भवसिद्धिक

ઉત્તર—"બધાં નારક જીવ ક્યારેક પ્રદેશોથી યુક્ત હોય છે, અને ક્યારેક કેટલાક નારક જીવ પ્રદેશોથી યુક્ત હોય છે" તથા કોઈક નારક જીવ પ્રદેશોથી રહિત છે અથવા કેટલાક નારક જીવ પ્રદેશોથી યુક્ત છે અને કેટલાક નારક જીવ પ્રદેશોથી રહિત છે એ જ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો પર્યન્તના વિષે સમજવું

પૃથ્વીકાયિક આદિથી લઈને વનસ્પતિકાય પર્યન્તના જીવોના કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશત્વ અને અપ્રદેશત્વની ચર્ચા બાકીના વિકલેન્દ્રિય (દ્વીન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય સુધીના જીવો) થી લઈને સિદ્ધ સુધીના જીવોના સપ્રદેશત્વ અને અપ્રદેશત્વનો નારકોના સપ્રદેશત્વ અને અપ્રદેશત્વની જેમ વિચાર, કાળની અપેક્ષાએ આહારક જીવોમાં સપ્રદેશત્વ આદિ ત્રણ ભંગ (વિકલ્પ) થાય છે, અનાહારકોના કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશત્વ આદિ ૬ ભંગ થાય છે, સિદ્ધ જીવોના કાળની અપેક્ષાએ ત્રણ ભંગ, ભવસિદ્ધિક જીવોના અને અભવસિદ્ધિક

कालापेक्षया सामान्यजीवसमुच्चयवत् भङ्गद्वयं, भङ्गत्रयं च। नोभवसिद्धिक-नोअभवसिद्धिकानां भङ्गत्रयम्। संज्ञिनाम् असंज्ञिनां च कालापेक्षया भङ्गत्रयम्। नैरयिक-देव - मनुष्याणाम् असंज्ञिनां भङ्गषट्कम्। नोसंज्ञि-नोअसंज्ञिनां भङ्गत्रिकम्। औघिकजीववत् लेश्यावताम् एको भङ्गः, ततः कृष्णलेश्या-नीललेश्या-कापोतलेश्या-तेजोलेश्या-पद्मलेश्या-शुक्ललेश्या-ऽलेश्यैः सम्यग्दृष्टि-मिथ्यादृष्टि-सम्यग्मिथ्यादृष्टिभिः, संयता-ऽसंयत-संयतासंयत - नोसंयत नोअसंयतनोसंयतासंयत, सकपायि - क्रोधकपायि-मानकपायि - लोभकपाय्यकपा-

जीवों, अभवसिद्धिक जीवों के काल की अपेक्षा से सामान्य जीव की तरह दो भंग और तीन भंग, नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक जीवों के तीन भंग, संज्ञि जीवों के और असंज्ञी जीवों के काल की अपेक्षा से तीन भग, नारक, देव, मनुष्य और असंज्ञी जीव इनके ६ भंग, नो संज्ञी नो असंज्ञी इनके तीन भङ्ग होते हैं ऐसा कथन, सामन्य जीव की तरह लेश्यावाले जीवों के एक भङ्ग होता है ऐसा विचार, बाद में-कृष्णलेश्या, वाले नीललेश्यावाले, कापोतलेश्यावाले, तेजोलेश्यावाले पद्मलेश्यावाले, शुक्ललेश्यावाले जीवों के साथ तथा इन लेश्याओं से रहित जीवों के साथ, सम्यग्दृष्टि मिथ्यादृष्टि, सम्यग्मिथ्यादृष्टि, संयत, असयत, सयतासंयत, नोसंयत नोअसंयन नोसयतासंयत जीवों के साथ, कषायसहित-क्रोधसहित, मानकषायसहित, मायाकषायसहित, लोभकषायसहित जीवों के साथ तथा कषायरहित जीवों के

જીવોના કાળની અપેક્ષાએ સામાન્ય જીવોની જેમ બે ભગ અને ત્રણ ભગ, ના ભવસિદ્ધિક અને ના અભવસિદ્ધિક જીવોના ત્રણ ભંગ, સંજ્ઞી જીવોના તથા અસંજ્ઞી જીવોના કાળની અપેક્ષાએ ત્રણ ભંગ, નારક, દેવ, મનુષ્ય અને અસંજ્ઞી જીવોના ૬ ભગ, અને ના સંજ્ઞી અને ના અસજ્ઞી જીવોના કાળની અપેક્ષાએ ત્રણ ભંગ થાય છે એવું કથન.

સામાન્ય જીવની જેમ લેશ્યાવાળા જીવોના એક ભંગ થાય છે એવું કથન, કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા, નીલ લેશ્યાવાળા, કાપાત લેશ્યાવાળા, તેજો લેશ્યાવાળા, પદ્મ લેશ્યાવાળા અને શુકલ લેશ્યાવાળા જીવોની સાથે તથા તે લેશ્યાઓથી રહિત જીવોની સાથે, તથા સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ, સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટિ, સંયત, અસંયત, સંયતાસંયત, ના સંયત, ના અસંયત, અને ના સંયતાસંયત જીવોની સાથે, કષાયયુક્ત (ક્રોધ, માન, માયા, લાભથી યુક્ત) જીવોની

भिर्मि', औघिकज्ञानाऽऽभिनिबोधिकज्ञान-श्रुतज्ञाना-ऽवधिज्ञान-मनःपर्ययज्ञान-केवलज्ञानैः, औघिकज्ञान-मत्यज्ञान-श्रुताज्ञान-विभङ्गज्ञानैः, सयोगि-मनोयोगि-वचनयोगि-काययोग्ययोगिभिः, साकारोपयुक्ता-नाकारोपयुक्तैः, सवेदक-स्त्रीवेदक-पुरुषवेदक-नपुंसकवेदका-ऽवेदकैः, सशरीरौदारिकवैक्रिया-ऽऽहारक-तैजस-कार्मणाऽशरीरैः, आहारपर्याप्ति-शरीरपर्याप्ती-न्द्रियपर्याप्त्यानमाणपर्याप्तिभाषा-मनःपर्याप्तिभिः, आहारापर्याप्ति-शरीरापर्याप्ती-न्द्रियापर्याप्त्यानमाणापर्याप्तिभाषा-मनोऽपर्याप्तिभिः सह कालापेक्षया सप्रदेशत्वाप्रदेशत्वादिविचारः संग्रहगाथा, सप्रदेशाहारक-भव्य-संज्ञि-लेश्या-दृष्टि-संयत-कषाय-योगो-पयोग-वेद-शरीर-पर्याप्तयः, ततो जीवानां प्रत्याख्यानित्वाऽप्रत्याख्यानित्व-प्रत्याख्या

साथ, औघिकज्ञान-आभिनिबोधिकज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, मनःपर्यवज्ञान, केवलज्ञान इन ज्ञानोंके साथ, औघिक अज्ञान-मति अज्ञान, श्रुतअज्ञान, विभङ्गज्ञान इन तीन अज्ञानों के साथ, सयोगी, मनोयोगी, वचनयोगी, काययोगी, इनके साथ तथा अयोगियों के साथ, साकार उपयोगवाले अनाकार उपयोगवालों के साथ, सवेदक-स्त्रीवेदक, पुरुष वेदक, नपुंसकवेदक, इन वेदवालों के साथ और वेदरहित जीवों के साथ, सशरीरी-औदारिक वैक्रिय-आहारक-तैजस-कार्मण-अशरीर, आहारपर्याप्ति, शरीरपर्याप्ति, इन्द्रियपर्याप्ति, आनप्राणपर्याप्ति, भाषा पर्याप्ति, मनःपर्याप्ति इन सबके साथ काल की अपेक्षा से सप्रदेशत्व और अप्रदेशत्व आदिका विचार, संग्रहगाथा इसमें सप्रदेशत्व, आहारक,

સાથે તથા કષાય રહિત જીવોની સાથે, ઔધિકજ્ઞાન (આભિનિબોધિક જ્ઞાન) શ્રુતજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યયજ્ઞાન, અને કેવળજ્ઞાનની સાથે, ઔધિક અજ્ઞાન (મતિ અજ્ઞાન), શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન (વિપરીત જ્ઞાન) આ ત્રણ અજ્ઞાનોની સાથે, સયોગી, મનોયોગી, વચનયોગી અને કાયયોગીની સાથે તથા અયોગીઓની સાથે, સાકાર ઉપયોગવાળા અને અનાકાર ઉપયોગવાળા સાથે, સવેદકો (સ્ત્રી વેદક, પુરૂષ વેદક અને નપુંસક વેદક) સાથે તથા વેદરહિત જીવોની સાથે, સશરીરી (ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક તૈજસ અને કાર્મણ શરીરવાળા) જીવોની સાથે અને અશરીરી જીવોની સાથે, આહાર પર્યાપ્તિ, શરીર પર્યાપ્તિ, ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, આનપ્રાણ પર્યાપ્તિ, ભાષા પર્યાપ્તિ અને મન પર્યાપ્તિ, આ બધા જીવોની સાથે કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશત્વ અને અપ્રદેશત્વનો વિચાર

नामत्याख्यानित्वप्रतिपादनम् , एवमेव नैरयिकादि-यावत्-चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिक-मनुष्यैः सह प्रत्याख्यानविचारचर्चा, जीवानां प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानज्ञानप्रश्नः । पञ्चेन्द्रियाणां तज्ज्ञानित्वम् , तद्भिन्नानां तदज्ञानित्वं च, ततो जीवानां प्रत्याख्यानाऽप्रत्याख्यानकरणविचारः ततः प्रत्याख्यानाऽप्रत्याख्यान-निर्वर्तितायुष्यबन्धकथनम् दण्डकचतुष्टयम् , गौतमस्य सर्वसमर्थनं च ।

जीवस्य सप्रदेशाऽप्रदेशवक्तव्यता ।

मूलम्-जीवे णं भंते ! कालादेसेणं किं सपएसे, अपएसे? गोयमा ! नियमा सपएसे । नेरइए णं भंते ! कालादेसेणं किं

भव्य, संज्ञी, लेश्या, दृष्टि, संयत, कषाय, योग, उपयोग, वेद, शरीर, पर्याप्ति, ये द्वार हैं ऐसा कथन जीवों के प्रत्याख्यानी अप्रत्याख्यानी और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानी का प्रतिपादन इसी तरह नैरयिकसे लेकर चौइन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च और मनुष्यों के साथ प्रत्याख्यान के विचारकी चर्चा, जीवों को प्रत्याख्यान अप्रत्याख्यान आदिका ज्ञान होता है क्या? ऐसा प्रश्न; पंचेन्द्रियों को इनका ज्ञान होता है और इन से भिन्न जीवों को इनका ज्ञान नहीं होता है ऐसा कथन क्या जीव प्रत्याख्यान, अप्रत्याख्यान आदि करते हैं ऐसा प्रश्न, हां करते हैं ऐसा उत्तर प्रत्याख्यान और अप्रत्याख्यान आदिसे आयुष्क का बंध होता है क्या? हां होता है ऐसा उत्तर, इस विषयक चार दण्डक गौतमकी ओरसे सर्व समर्थन।

સંગ્રહગાથા—તેમાં સપ્રદેશત્વ, આહારક, ભવ્ય, સંજ્ઞી, લેશ્યા, દૃષ્ટિ, સંયત, કષાય, યોગ. ઉપયોગ, વેદ, શરીર અને પર્યાપ્તિ, એ દ્વારો છે એવું કથન જીવોની પ્રત્યાખ્યાની અપ્રત્યાખ્યાની, અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાની-તાનુ પ્રતિપાદન, એજ પ્રમાણે નારકોથી લઇને ચતુરિન્દ્રિ, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યોના પ્રત્યાખ્યાનાદિનું કથન

પ્રશ્ન—જીવોને પ્રત્યાખ્યાન અપ્રત્યાખ્યાન આદિનુ જ્ઞાન હોય છે ખરૂ ?

ઉત્તર—પંચેન્દ્રિયોને તેનું જ્ઞાન હોય છે, તે સિવાયના જીવોને તેનુ જ્ઞાન હોતું નથી એવું કથન.

પ્રશ્ન—શુ જીવ પ્રત્યાખ્યાન, અપ્રત્યાખ્યાન આદિ કરે છે ?

ઉત્તર—હા કરે છે

પ્રશ્ન—શુ પ્રત્યાખ્યાન અને અપ્રત્યાખ્યાન આદિથી આયુનો બંધ થાય છે ?

ઉત્તર—હા, થાય છે. આ વિષેના ચાર દંડક. ગૌતમ દ્વારા તેન સમર્થન.

सपएसे अपएसे ? गोयमा ! सिय सपएसे सिय अपएसे, एवं जाव–सिद्धे । जीवा णं भंते ! कालादेसेण किं सपएसा, अपएसा ? गोयमा ! नियमा सपएसा । नेरइया णं भंते ! कालादेसेणं किं सपएसा, अपएसा ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सपएसा, अहवा सपएसा य, अपएसे य, अहवा सपएसा य अपएसा य, एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा । पुढवीकाइया णं भंते ! किं सपएसा, अपएसा ? गोयमा ! सपएसा वि, अपएसा वि, एवं जाव–वणस्सइकाइया, सेसा जहा नेरइया तहा, जाव–सिद्धा, आहारगाण जीव–एगिंदियवज्जो तियभंगो। अणाहारगाण जीवेगिंदियवज्जा छब्भंगा एवं भाणियव्वा–सपएसा१, अपएसा २, अहवा सपएसे य, अपएसे य ३, अहवा सपएसे य अपएसा य ४, अहवा सपएसा य अपएसे य, अहवा सपएसा य अपएसा य, सिद्धेहिं तियभंगो । भवसिद्धिया, अभवसिद्धिया, जहा–ओहिया । णोभवसिद्धिय–णोअभवसिद्धियजीवसिद्धेहिं तियभंगो । सन्नीहिं जीवाइओ तियभंगो । असन्नीहिं एगिंदियवज्जो तियभंगो । नेरइय–देव–मणुएहिं छब्भंगो । णोसन्नि – णोअसन्नि–जीवमणुयसिद्धेहिं तियभंगो । सलेसा जहा ओहिया । कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा जहा आहारओ, नवरं जस्स अत्थि एयाओ । तेउलेस्साए जीवाइओ तियभंगो, नवरं–पुढविएकाइएसु, आउवणस्सईसु छब्भंगा । पम्हलेस्स सुक्कलेस्साए जीवाइओ तिय

एगे अहेसत्तमाए होज्जा ' अथवा एको रत्नप्रभायाम् , एकः शर्करामभायाम् , एको वालुकाप्रभायाम् , एकोऽधः सप्तम्यां भवति ४ । ' अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए होज्जा ' अथवा एको रत्नप्रभायाम् , एकः शर्कराप्रभायाम् , एकः पङ्कप्रभायाम् , एको धूमप्रभायां भवति५। ' अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सकरप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए होज्जा ' अथवा एको रत्नप्रभायाम् , एकः शर्करामभायाम् , एकः पङ्कप्रभायाम् , एकस्तमायां भवति ६, ' अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सकरप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा ' अथवा एको रत्नप्रभायाम् , एकः शर्करा-

---

एगे वालुयप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए ४) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में, एक वालुकाप्रभा में और एक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है ४, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में और एक नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है ५, (अहवा – एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में और एक नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है ६ (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए ७) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक

અને એક નારક તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે " अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा " (४) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે

" अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए होज्जा " (५) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં એક નારક પંકપ્રભામા અને એક નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે " अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पकप्पभाए एगे तमाए होज्जा " (६) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામા, એક નારક પંક-પ્રભામા અને એક નારક તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે " अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पकप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा " (७) (૭) અથવા એક રત્નપ્રભામા, એક શર્કરાપ્રભામા, એક પંકપ્રભામાં અને એક અધ સપ્તમીમાં હોય છે.

अभंगय । अवेयगा जहा--अकसाई । ससरीरी जहा ओहिओ। ओरालिय वेउव्वियसरीरेहि जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो । आहारगसरीर-जीव मणुएसु छब्भंगा । तेयग कम्मगेहिं जहा ओहिया । असरीरेहि जीव सिद्धेहिं तियभंगो ।आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए, इंदियपज्जत्तीए आणपाणपज्जत्तीए, जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो । भासा मणपज्जत्तीए जहा सन्नी । आहार अपज्जत्तीए जहा अणाहारगा । सरीर--अपज्जत्तीए, इंदियअपज्जत्तीए, आणपाण अपज्जत्तीए, जीव एगिंदिय वज्जो तियभंगो। नेरइय देव मणुएहिं छब्भंगा ॥ संगहगाहा

सपएसा आहारग भविय सन्नि-लेसा दिट्ठि संजय-कसाया ।
णाणे जोगु वओगे वेदे य सरीर पज्जत्ती ॥ सू०१ ॥

छाया—जीवाः खलु भदन्त ! कालादेशेन किं सप्रदेशाः, अप्रदेशाः, ? गौतम ! नियमात् सप्रदेशाः नैरयिकाः खलु भदन्त ! कालादेशेन किं सप्रदेशः, अप्रदेशः ?

जीव के सप्रदेश और अप्रदेश की वक्तव्यता—

'जीवे णं भंते !' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(जीवे णं भंते ! कालादेसेणं किं सपएसे, अपएसे) हे भदन्त ! जीव काल की अपेक्षा से क्या प्रदेशसहित है ? कि प्रदेश रहित है ? (गोयमा) हे गौतम ! (नियमा सपएसे) नियम से जीव प्रदेशसहित है । (नेरइएणं भंते ! कालादेसणं किं सपएसे अपएसे) हे भदन्त ! नारक जीव क्या काल की अपेक्षा से प्रदेश सहित है ? कि

જીવના સપ્રદેશત્વ અને અપ્રદેશત્વનું નિરૂપણ—

" જીવે ણં ભંતે ! ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(જીવેણં ભંતે ! કાલાદેસેણં સપએસે અપએસે ?) હે ભદન્ત ! શું જીવ કાળની અપેક્ષાએ પ્રદેશસહિત છે કે પ્રદેશરહિત છે ?

(ગોયમા ! નિયમા સપએસે) હે ગૌતમ ! જીવ નિયમથી જ પ્રદેશરહિત છે.

(નેરઇયાણ ભંતે ! કાલાદેસેણ કિં સપએસે અપએસે ?) હે ભદન્ત ! નારક જીવ શું કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશી છે કે અપ્રદેશી છે ?

भंगो । अलेसेहिं जीव-सिद्धेहिं तियभंगो । मणुएसु छब्भंगो। सम्मादिट्ठिहिं जीवाइओ तियभंगो । विगलिंदिएसु छब्भंगो। मिच्छदिट्ठीहिं एगिंदियवज्जो तियभंगो। सम्मामिच्छदिट्ठीहिं छब्भंगा । संजएहिं जीवाइओ तियभंगो । असंजएहिं एगिंदियवज्जो तियभंगो । संजयासंजएहिं तियभंगो जीवाइओ । णोसंजय-णोअसंजय-णो संजयासंजय-जाव सिद्धेहिं तियभंगो। सकसाईहिं जीवाइओ तियभंगो। एगिंदिएसु अभंगकं । कोहकसाइहिं जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो । देवेहिं छब्भंगा, माणकसाई मायाकसाई जीवे गिंदियवज्जो तियभंगो । नेरइयदेवेहिं छब्भंगा । लोभकसाईहिं जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो । नेरएसु छब्भंगा । अकसाई--जीव--मणुएहिं, सिद्धेहिं तियभंगो। ओहियणाणे, अभिणिबोहियणाणे, सुयणाणे, जीवाइओ तियभंगो । विगलिंदिएहिं छब्भंगा । ओहिणाणे, मणपज्जवणाणे केवलणाणे जीवाइओ तियभंगो । ओहिय-अण्णाणे, मइ-अन्नाणे, सुय-अन्नाणे, एगिंदियवज्जो तियभंगो । विभंग अण्णाणे जीवाइओ तियभंगो । सजोगी जहा- ओहिओ । मणजोगि-वयजोगि-कायजोगिहिं जीवाइओ तियभंगो, नवरं-कायजोगी एगिंदिया, तेसु अभंगयं। अजोगी जहा--अलेस्सा। सागरोवउत्त-अणागारोवउत्तेहिं जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो। सवेयगा य जहा--सकसाई । इत्थिवेयग--पुरिसवेयग--नपुंसग-वेयगेसु जीवाइओ तियभंगो, नवरं नपुंसगवेदे एगिंदिएसु

किं सप्रदेशा अप्रदेशाः ? गौतम ! सप्रदेशा अपि, अप्रदेशा अपि, एवं यावत्-वनस्पतिकायिकाः, शेषाः यथा नैरयिकास्तथा, यावत्-सिद्धाः । आहारकाणां जीवैकेन्द्रियवर्जस्त्रिकभङ्गः । अनाहारकाणां जीवैकेन्द्रियवर्जाः षड्भङ्गा एवं भणि-

---

हित हैं और कोई एक नारक जीव प्रदेशरहित हैं अथवा-कितनेक नारक जीव प्रदेशसहित हैं और कितनेक नारक जीव प्रदेशरहित हैं। इसी तरह असुरकुमारों से लेकर यावत् स्तनितकुमारों तक जानना चाहिये। (पुढवीकाइया णं भंते ! किं सपएसा अपएसा) हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव क्या प्रदेशसहित हैं कि प्रदेशरहित हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (सपएसा वि अपएसा वि) पृथिवीकायिक जीव प्रदेशसहित भी हैं और प्रदेशरहित भी हैं। (एवं जाव वणस्सइकाइया सेसा जहा नेरइया तहा जाव सिद्धा) इसी तरह से यावत् वनस्पतिकायिक तक के जीवों के विषय में जानना चाहिये। जिस तरह से नैरयिक जीवों के विषय में कहा है, उसी तरह से सिद्धतक के बाकी के जीवों के विषय में जानना चाहिये। (आहारगाण जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो) जीव और एकेन्द्रियको छोड़कर आहारक जीवों के तीनभंग होते हैं। (अणा हारगा णं जीव-एगिंदियवज्जा छब्भगा एव भाणियव्वा-सपएसा वा

કેટલાક નારક જીવો પ્રદેશસહિત છે અને કોઇક નારક જીવ પ્રદેશરહિત છે અથવા કેટલાક નારક જીવો પ્રદેશસહિત છે અને કેટલાક નારક જીવો પ્રદેશ રહિત છે એજ પ્રમાણે અસુરકુમારોથી લઇને સ્તનિતકુમારો પર્યન્તના વિષયમાં સમજવું

(पुढविकाइया ण भंते ! किं सपएसा अपएसा) હે ભદન્ત ! પૃથ્વિકાયિક જીવો શું પ્રદેશસહિત છે કે પ્રદેશરહિત છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सपएसा वि अपएसा वि) પૃથ્વીકાયિક જીવો પ્રદેશસહિત પણ છે અને પ્રદેશરહિત પણ છે (एव जाव वणस्सइकाइया सेसा जहा नेरइया तहा जाव सिद्धा) એજ પ્રમાણે વનસ્પતિકાય સુધીના જીવો વિષે સમજવું જે પ્રમાણે નારક જીવોના વિષયમાં કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે સિદ્ધજીવો પર્યન્તના બાકીના વિષયમાં પણ સમજવું

(आहारगाण जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो) જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાયના આહારક જીવોના ત્રણ ભંગ (વિકલ્પ) થાય છે (अणाहारगाण जीव-एगिंदियवज्जा छब्भंगा एव भाणियव्वा (१) सपएसा वा, (२) अपएसा वा,

गौतम! स्यात् सप्रदेशः, स्याद् अप्रदेशः। एवं यावत्-सिद्धः। जीवाः खलु भदन्त! कालादेशेन किं सप्रदेशाः, अप्रदेशाः? गौतम! नियमात् सप्रदेशाः, नैरयिकाः खलु भदन्त! कालादेशेन किं सप्रदेशाः, अप्रदेशाः? गौतम! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्रदेशाः, अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च, अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च, एवम् असुरकुमारा यावत्-स्तनितकुमाराः। पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त!

प्रदेशरहित है? (गोयमा) हे गौतम! (सिय सपएसे सिय अपएसे) नारकजीव कालकी अपेक्षासे कदाचित् प्रदेशसहित है और कदाचित् प्रदेशरहित है (एवं जाव सिद्धे) इसी तरह से यावत् सिद्ध भी कदाचित् प्रदेशसहित हैं और कदाचित् प्रदेशरहित हैं। (जीवा णं भंते! कालादेसेणं किं सपएसा अपएसा) हे भदन्त! समस्त जीव क्या काल की अपेक्षा से प्रदेशसहित हैं कि प्रदेशरहित हैं? (गोयमा) हे गौतम! समस्त जीव काल की अपेक्षा से (नियमा) नियम से (सपएसा) प्रदेशसहित है। (नेरइया णं भंते! कालदेसेणं किं सपएसा अपएसा) हे भदन्त! समस्त नारक जीव काल की अपेक्षा क्या प्रदेशसहित हैं कि प्रदेशरहित हैं? (गोयमा) हे गौतम! (सव्वे वि ताव होज्जा सपएसा, अहवा सपएसा य अपएसे, अहवा-सपएसा य अपएसा य एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) समस्त नारक जीव भी काल की अपेक्षा प्रदेशसहित हैं। अथवा कितनेक नारक जीव प्रदेशस-

---

(गोयमा! सिय सपएसे सिय अपएसे) હે ગૌતમ! નારક જીવ કાળની અપેક્ષાએ ક્યારેક સપ્રદેશી છે અને ક્યારેક અપ્રદેશી છે

(एवं जाव सिद्धे) એજ પ્રમાણે સિદ્ધ પર્યન્તના જીવ ક્યારેક સપ્રદેશી છે અને ક્યારેક અપ્રદેશી છે.

(जीवाण भते! कालादेसेण सपएसा अपएसा) હે ભદન્ત! સમસ્ત જીવો કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશી છે કે અપ્રદેશી છે?

(गोयमा!) હે ગૌતમ! સમસ્ત જીવો કાળની અપેક્ષાએ (नियमा सपएसे) નિયમથી જ સપ્રદેશી છે

(नेरइया ण भते! कालादेसेण किं सपएसा अपएसा?) હે ભદન્ત! સમસ્ત નારક જીવો શું કાળની અપેક્ષાએ પ્રદેશસહિત છે કે પ્રદેશરહિત છે?

(गोयमा!) હે ગૌતમ! (सव्वे वि ताव होज्जा सपएसा, अहवा सपएसा य अपएसे, अहवा-सपएसा य अपएसाय एव असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) સમસ્ત નારક જીવો પણ કાળની અપેક્ષાએ પ્રદેશસહિત છે અથવા

त्रयो भङ्गाः। असंज्ञिषु एकेन्द्रियवर्जास्त्रयो भङ्गा, नैरयिक-देव-मनुजेषु षड् भ
नोसंज्ञि-नोअसंज्ञि-जीव-मनुजसिद्धेषु त्रयो भङ्गाः। सलेश्या यथा औधिक
कृष्णलेश्याः, नीललेश्याः, कापोतलेश्याः, यथा आहारक, नवरम्-यस्य स
एताः। तेजोलेश्यायां जीवादिकास्त्रयो भङ्गाः, नवरम्-पृथिवीकायकेषु अ

अभव्यजीव जानना चाहिये (णो भवसिद्धिय णो अभवसिद्धि य जी
सिद्धेहिं तियभगो) नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक, जीव अ
सिद्धों में तीन भग होते हैं। (सन्नीहिं जीवाइओ तियभगो) स
जीवों में जीवादिक तीन भग होते हैं। (असन्नीहिं एगिंदियव
तियभगो) असंज्ञी जीवों में एकेन्द्रिय को छोड़कर त
भग होते हैं। (नेरइय-देव-मणुएहिं छब्भगो) नैरयिक देव अ
मनुष्य में छह भग होते हैं। (णोसण्णि नोअसन्नि जीवमणुयसिद्धे
तियभगो) नोसंज्ञी, नोअसंज्ञी जीव, मनुष्य और सिद्धों में ती
भंग होते हैं। (सलेसा जहा ओहिया) सामान्य जीवों की तरह लेश्य
वाले जीवों को जानना चाहिये। (कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस
जहा-आहारओ) कृष्णलेश्यावाले, नीललेश्यावाले और कापोतलेश्य
वाले जीव आहारक जीवों की तरह से जानना चाहिये। (नवरं जस्स
अत्थिएयाओ) विशेषता यह है कि जिस जीव के जो लेश्या होती
उस जीव के उस लेश्या को कहना चाहिये। (तेउलेस्साए जीवाइअ

(णो भवसिद्धिय णो अभवसिद्धिय जीवसिद्धेहिं तियभगो) नो भव
सिद्धिक नो अभवसिद्धिक अने सिद्ध જીવોના ત્રણ ભંગ થાય છે (सन्नीहिं
जीवाइओ तियभगो) સંજ્ઞી જીવોમાં જીવાદિક ત્રણ ભંગ થાય છે (असन्नीहिं
एगिंदियवज्जो तियभगो) એકેન્દ્રિય સિવાયના અસંજ્ઞી જીવોમાં ત્રણ ભંગ
થાય છે (नेरइय, देव मणुएहिं छब्भंगो) નારક દેવ અને મનુષ્યોમાં છ
ભંગ થાય છે (णोसण्णी णोअसण्णि जीवमणुयसिद्धेहिं तियभगो)
નો સંજ્ઞી, નો અસંજ્ઞી, જીવ, મનુષ્ય અને સિદ્ધોમાં ત્રણ ભંગ થાય છે
(सलेसा जहा ओहिया) સામાન્ય જીવોની જેમ જ લેશ્યાવાળા જીવોના
વિષયમાં પણ સમજવું (कण्हलेसा नीललेस्सा, काउलेसा जहा आहारओ)
કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા, નીલ લેશ્યાવાળા અને કાપોત લેશ્યાવાળા જીવોના વિષયમાં
આહારક જીવો પ્રમાણે સમજવું (नवरं जस्स अत्थि एयाओ) પણ તેમાં
એટલી જ વિશેષતા છે કે જે જીવની જે લેશ્યા હોય છે, તે જીવની તે લેશ્યા

तथाः-सप्रदेशा वा १, अप्रदेशा वा २, अथवा सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च ३, अथवा सप्रदेशश्च अप्रदेशाश्च ४, अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च ५, अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ६। सिद्धेषु त्रयो भङ्गाः। भवसिद्धिकाः, अभवसिद्धिका यथा औघिकाः। नोभवसिद्धिक-नोअभवसिद्धिकजीव-सिद्धयोस्त्रयो भङ्गाः, संज्ञिषु जीवादिका-

---

१, अपएसा वा २, अहवा-सपएसे य अपएसे य ३, अहवा सपएसे य अपएसा ४ अहवा-सपएसा य अपएसे य, अहवा सपएसा य अपएसा य-सिद्धेहिं तिय भंगो, भवसिद्धिया अभवसिद्धिया जहा ओहिया) अनाहारक जीवों के जीव और एकेन्द्रिय को छोड़कर छ भंग इस प्रकार से कहना चाहिये-कितनेक अनाहारक जीव प्रदेशसहित होते हैं (१), कितनेक अनाहारक जीव प्रदेशरहित होते हैं (२) अथवा-कोई एक अनाहारक जीव प्रदेशसहित होता है और कोई एक अनाहारक जीव प्रदेशरहित होता है (३) कोई एक अनाहारक जीव प्रदेशसहित होता है और कितनेक अनाहारक जीव प्रदेशरहित होते हैं (४) कितनेक अनाहारक जीव प्रदेशसहित होते हैं और कोई एक प्रदेशरहित होता है (५) कितनेक अनाहारक जीव प्रदेशसहित होते हैं और कितनेक अनाहारक जीव प्रदेशरहित होते हैं ६। सिद्ध जीवों के तीन भंग होते हैं। सामान्य जीवों की तरह भवसिद्धिक भव्यजीव और अभव्यसिद्धिक

---

(३) अहवा-सपएसे य अपएसे य, (४) अहवा-सपएसे य अपएसा य, (५) अहवा-सपएसा य अपएसे य (६) अहवा-सपएसा य अपएसा य-सिद्धेहि तिय भंगो, भवसिद्धिया अभवसिद्धिया जहा ओहिया) જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાયના અનાહારક જીવોના નીચે પ્રમાણે ૬ ભગ સમજવા-(૧) કેટલાક અનાહારક જીવો પ્રદેશસહિત હોય છે (૨) કેટલાક અનાહારક જીવો પ્રદેશરહિત હોય છે (૩) અથવા કોઇક અનાહારક જીવ પ્રદેશસહિત હોય છે અને કોઇક અનાહારક પ્રદેશરહિત હોય છે (૪) કોઇક અનાહારક જીવ પ્રદેશસહિત હોય છે અને કેટલાક અનાહારક જીવો પ્રદેશરહિત હોય છે (૫) કેટલાક અનાહારક જીવો પ્રદેશસહિત હોય છે અને કોઇક નારક જીવ પ્રદેશરહિત હોય છે. (૬) કેટલાક અનાહારક જીવો પ્રદેશસહિત હોય છે અને કેટલાક અનાહારક જીવો પ્રદેશરહિત હોય છે. સિદ્ધ જીવોના ત્રણ ભંગ (વિકલ્પ) થાય છે. સામાન્ય જીવોની જેમ ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય જીવ) અને અભવસિદ્ધિક (અભવ્ય જીવ) ના વિષયમાં પણ સમજવું.

नोअसंयत-नो संयतासंयत-जीव-सिद्धेषु त्रयो भङ्गा । सकषायिषु जीवादिका त्रयो भङ्गाः । एकेन्द्रियेषु अभङ्गकम् । क्रोधकषायिषु जीवैकेन्द्रियवर्जास्त्रयो भङ्गाः । देवेषु षड् भङ्गा । मानकषायि मायाकषायिषु जीवैकेन्द्रियवर्जास्त्रयो भङ्गा, नैरयिक देवेषु षड् भङ्गा । लोभकषायिषु जीवैकेन्द्रियवर्जास्त्रयो भङ्गाः, नैरयिकेषु षड् भङ्गाः ।

षर्ज तीन भंग होते हैं (संजया सजएहिं तियभगो जीवाइओ) सय तासयत जीवों में जीवादिक तीन भग होते हैं। (णो सजय णो असजय णो सजयासंजय जीवसिद्धेहिं तियभंगो) नो संयत नो असंयत नो संयतासंयत जीवसिद्धों में, तीन भग होते हैं। (सकसाईहिं जीवाईओ तियभगो) कषाय सहित हुए जीवों में जीवादिक तीन भग होते हैं। (एगिंदिएसु अभगक) एकेन्द्रिय जीवों में एक भग होता है-तीनभंग नहीं होते। (कोहकसाईहिं जीव-एगिंदियवज्जो तियभगो) क्रोध कषायवालों में जीव और एकेन्द्रिय को छोड़कर तीन भग होते हैं। (देवेहिं छब्भगो) देवों में छह भग होते हैं। (माणकसाई मायाकसाई जीव एगिंदियवज्जो तियभगो) मानकषायवालों में मायाकषायवालों में जीव और एकेन्द्रिय को छोड़कर तीनभग होते हैं। (नेरइय-देवेहिं छब्भंगा) नारक और देवों में छह भंग होते हैं। (लोभकसाईहिं जीव-एगिंदिय वज्जो तियभंगो) लोभकषायवालों में जीव और एकेन्द्रिय को छोड़कर तीन भग होते हैं। (नेरएसु छब्भंगा) नारकों में छह भंग होते हैं

જીવાદિક ત્રણ ભગ થાય છે (असजएहिं एगिंदियवज्जो तियभगो) અસંયત જીવોમા એકેન્દ્રિય વર્જિત ત્રણ ભગ થાય છે (संजया सजएहिं तियभगो जीवाइओ) સંયતાસંયત જીવોમાં જીવાદિક ત્રણ ભગ થાય છે (णो सजय, णो असजय, णो सजयासजय जीव सिद्धेहिं तियभंगो) ને સંયત, ને અસંયત, ને સંયતાસંયત જીવસિદ્ધોમાં ત્રણ ભગ થાય છે (सकसाईहिं जीवाईओ तियभगो) કષાયયુક્ત જીવોમાં જીવાદિક ત્રણ ભગ થાય છે (एगिंदिएसु अभगक) એકેન્દ્રિય જીવોમાં એક ભગ થાય છે-ત્રણ ભગ થતા નથી. (कोहकसाईहिं जीव-एगिंदियवज्जो तियभगो) અને એકેન્દ્રિય સિવાયના ક્રોધ કષાયવાળા જીવોમાં ત્રણ ભગ થાય

(देवेहिं छब्भगो) દેવોમાં છ ભગ થાય છે (माणकसाई मायाकसाई जीव एगिंदियवज्जो तियभगो) માન કષાયવાળામાં અને માયા કષાયવાળામાં જીવ અને એકેન્દ્રિય વર્જિત ત્રણ ભગ થાય છે (नेरइय-देवेहिं छब्भगा) નારક અને દેવોમાં છ ભગ થાય છે (लोभकसाईहिं जीव-एगिंदियवज्जो तियभगो) જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાયના લોભકષાયવાળા જીવોમા ત્રણ ભગ થાય છે,

वनस्पतिषु षट् भङ्गाः । पद्मलेश्य-शुक्ललेश्ययोः जीवादिकास्त्रयो भङ्गाः । अलेश्येषु जीवसिद्धेषु त्रयो भङ्गाः । मनुजेषु षड्भङ्गाः । सम्यग्दृष्टिषु जीवादिकास्त्रयो भङ्गाः । विकलेन्द्रियेषु षड्भङ्गाः । मिथ्यादृष्टिषु एकेन्द्रियवर्जास्त्रयो भङ्गाः, सम्यग्मिथ्यादृष्टिषु षड् भङ्गा । संयतेषु जीवादिकास्त्रयो भङ्गाः । असंयतेषु एकेन्द्रियवर्जास्त्रयो भङ्गाः । संयताऽसंयतेषु त्रयो भङ्गा जीवादिकाः । नोसंयत-

तियभंगो, नवरं-पुढविक्काएसु आउ-वणस्सईसु छब्भंगा) तेजोलेश्या में जीवादिक तीन भंग होते हैं ऐसा जानना चाहिये । नवरं-विशेषता यह है कि पृथिवीकायिकों में, अप्कायिकों में और वनस्पति कायिकोंमें छह भंग होते हैं । (पम्हलेस्स सुक्कलेस्साए जीवाइओ तियभंगो) पद्मलेश्या में और शुक्लेश्या में जीवादिक तीन भग होते हैं । (अलेसेहिं जीव सिद्धेहिं तियभंगो) लेश्या से रहित अलेश्यावालों में जीव और सिद्धों में तीन भंग होते हैं । (मणुएसु छब्भंगा) मनुष्यों में छह भंग होते हैं । (सम्मद्दिट्ठीहिं जीवाइओ तियभगो) सम्यक् दृष्टियों में जीवादिक तीन भंग होते हैं । (विगलिंदिएसु छब्भंगा) विकलेन्द्रिय जीवों में छह भंग होते हैं । (मिच्छादिट्ठीहिं एगिंदियवज्जो तियभगो) मिथ्यादृष्टियों में एकेन्द्रिय को छोड़कर तीन भग होते हैं । (सम्मामिच्छदिट्ठीहिं छब्भंगा) सम्यक्मिथ्यादृष्टि जीवों में छह भंग होते हैं । (संजएहिं जीवाइओ तियभंगो) संयतों में जीवादिक तीन भंग होते हैं । (असंजएहिं एगिंदियवज्जो तियभंगो) असंयत जीवों में एकेन्द्रिय

કહેવી જોઈએ (तेउलेस्साए जीवाइओ तियभगो, नवरं पुढविक्काइएसु आउ-वणस्सईसु छब्भंगा) તેજોલેશ્યામાં જીવાદિક ત્રણ ભગ થાય છે એમ સમજવું. પણ તેમા એ વિશેષતા છે કે પૃથ્વિકાયિકોમા, અપ્કાયિકોમાં અને વનસ્પતિ કાયિકોમા છ ભગ થાય છે (पम्हलेस्स सुक्कलेस्साए जीवाइओ तियभंगो) પદ્મ લેશ્યામાં અને શુક્લ લેશ્યામાં જીવાદિક ત્રણ ભગ થાય છે (अलेसेहिं जीव-सिद्धेहिं तियभगो) અલેશ્યાવાળામા (લેશ્યાથી રહિત જીવોમા) જીવ અને સિદ્ધોમા ત્રણ ભગ થાય છે (मणुएसु छब्भगा) મનુષ્યોમાં છ ભંગ થાય છે (सम्मद्दिट्ठीहिं जीवाइओ तियभगो) સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવોમાં જીવાદિક ત્રણ ભગ થાય છે (विगलिंदिएसु छब्भगा) વિકલેન્દ્રિય જીવોમા છ ભગ થાય છે (मिच्छादिट्ठीहिं एगिंदियवज्जो तियभगो) એકેન્દ્રિય સિવાયના મિથ્યાદૃષ્ટિઓમા ત્રણ ભગ થાય છે. (सम्मामिच्छदिट्ठीहिं छब्भगो) સમ્યક્ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોમાં છ ભગ થાય છે (संजएहिं जीवाइओ तियभगो) સયતોમાં

स्म्-काययोगिन एकेन्द्रियास्तेषु अभङ्गकम् । अयोगिनो यथा अलेस्याः । साका रोपयुक्ताऽनाकारोपयुक्तेषु जीवैकेन्द्रियवर्जास्त्रयो भङ्गा । सवेदकाश्च यथा सकषायिणः । स्त्रीवेदक-पुरुषवेदक-नपुंसकवेदकेषु जीवादिकास्त्रयो भङ्गाः । नवरम्-नपुंसकवेदके एकेन्द्रियेषु अभङ्गकम् । अवेदका यथा अकषायिणः । सशरीरी यथा औधिकाः । औदारिक-वैक्रियशरीरेषु जीवैकेन्द्रियवर्जास्त्रयो भङ्गाः । आहारक

होते हैं । (नवरं-कायजोगी एगिंदिया तेसु अभंगयं) विशेषता यह है कि एकेन्द्रिय जीव काययोगवाले होते हैं-इसलिये उनमें अधिक भंग नहीं होते हैं-एक भंग होता है । (अजोगी जहा अलेस्सा) जैसे अलेश्यावाले जीव कहे गये हैं वैसे ही अयोगी जीव जानना चाहिये । (सागरोवउत्त-अणागारोवउत्तेहिं जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो) साकारोपयुक्त अनाकारोपयुक्त जीवों में जीव एकेन्द्रिय को छोड़कर तीन भंग होते हैं । (सवेयगा य जहा सकसाई) कषायवाले जीवों की तरह वेदवाले जीवों को जानना चाहिये । (इत्थिवेयग-पुरिसवेयग-नपुंसगवेयगेसु जीवाइओ तियभंगो) स्त्रीवेदकों में, पुरुषवेदकों में और नपुंसकवेदकों में जीवादिक तीन भंग होते हैं । (नवरं-नपुंसगवेदे एगिंदिएसु अभंगयं) विशेषता यह है कि नपुंसक वेद में, एकेन्द्रिय मे अधिक भंग नहीं होते हैं-किन्तु एक भंग होता है (अवेयगा जहा अकसाई) जैसे कषायरहित जीव होते हैं वैसे ही वेदरहित जीव होते हैं । (सस

વચનયોગી અને કાયયોગીમાં જીવાદિક ત્રણ ભંગ થાય છે (नवरं-कायजोगी एगिंदिया तेसु अभंगयं) વિશેષતા એટલી જ છે કે એકેન્દ્રિય જીવ કાયયોગ વાળા જ હોય છે તેથી તેમાં એક જ ભંગ થાય છે વધારે ભંગ થતા નથી. (अजोगी जहा अलेस्सा) અયોગી જીવના વિષયમાં અલેશ્યાવાળા જીવો પ્રમાણે જ સમજવું (सागरोवउत्त, अणागारोवउत्तेहिं जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो) સાકાર ઉપયોગવાળા અને અનાકાર ઉપયોગવાળા જીવોમાં જીવ એકેન્દ્રિય વર્જિત ત્રણ ભંગ થાય છે (सवेयगा य जहा सकसाई) વેદવાળા જીવોમાં વિષયમાં કષાયયુક્ત જીવો પ્રમાણે જ સમજવું (इत्थिवेयग-पुरिसवेयग-नपुंसगवेयगेसु जीवाइओ तियभंगो) સ્ત્રી વેદવાળા પુરુષ વેદવાળા અને નપુંસક વેદવાળા જીવોમાં જીવાદિક ત્રણ ભંગ થાય છે (नवरं-नपुंसगवेदे एगिंदिएसु अभंगयं) તેમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે નપુંસક વેદવાળા એકેન્દ્રિયમાં અધિક ભંગ થતા નથી પણ એક જ ભંગ થાય છે (अवेयगा जहा अकसाई) વેદરહિત જીવોના વિષયમા કષાય રહિત જીવો પ્રમાણે જ સમજવું (ससरीरी

अकषायि-जीव-मनुजेषु सिद्धेषु त्रयो भङ्गाः। औधिकज्ञाने, आभिनिबोधिकज्ञाने, श्रुतज्ञाने जीवादिकास्त्रयो भङ्गाः। विकलेन्द्रियेषु षड् भङ्गाः। अवधिज्ञाने, मनःपर्यवज्ञाने केवलज्ञाने जीवादिकास्त्रयो भङ्गाः। औधिकाऽज्ञाने, मत्यज्ञाने, श्रुताऽज्ञाने एकेन्द्रियवर्जास्त्रयो भङ्गाः। विभङ्गाज्ञाने जीवादिकास्त्रयो भङ्गाः। सयोगी यथा औधिकः। मनोयोगि-वचोयोगि-काययोगिषु जीवादिकास्त्रयो भङ्गाः, नव

(अकसाई-जीव-मणुएहिं सिद्धेहिं तियभंगो) कषायरहित जीवों में मनुष्यों में और सिद्धों में तीन भंग होते हैं। (ओहियणाणे-अभिणिबोहियणाणे सुयणाणे जीवाइओ तियभंगो) औधिक ज्ञान में, आभिनिबोधिक ज्ञान में, श्रुतज्ञान में जीवादिक तीन भंग होते हैं। (विगलिंदिएहिं छब्भंगा) विकलेन्द्रियों में छह भंग होते हैं। (ओहिणाणे मणपज्जवणाणे, केवलणाणे जीवाइओ तियभंगो) औधिक ज्ञानमें मनः पर्यय ज्ञान में, केवल ज्ञान में जीवादिक तीन भंग होते हैं। (ओहिय अण्णाणे मइ अन्नाणे, सुय अन्नाणे, एगिंदियवज्जो तियभंगो) औधिक अज्ञान में, मति अज्ञान श्रुत अज्ञान में एकेन्द्रिय वर्ज तीन भंग होते हैं। (विभंग अण्णाणे जीवाइओ तियभंगो) विभंग ज्ञान में जीवादिक तीन भंग होते हैं। (सजोगी जहा ओहिओ) औधिक की तरह सयोगी होते हैं। (मण-जोगि-वयजोगि-कायजोगिहिं जीवाइओ तियभंगो) मनोयोगी में, वचनयोगी में और काययोगी में जीवादिक तीन भंग

(नेरइएसु छब्भंगा) અને નારકોમાં છ ભંગ થાય છે (अकसाई जीवमणुएहिं, सिद्धेहिं तियभंगो) કષાય રહિત જીવોમાં, મનુષ્યોમાં અને સિદ્ધોમાં ત્રણ ભંગ થાય છે (ओहियणाणे आभिणिबोहियणाणे सुयणाणे जीवाइओ तियभंगो) ઔધિક જ્ઞાનમાં-આભિનિબોધિક જ્ઞાનમાં અને શ્રુતજ્ઞાનમાં જીવાદિક ત્રણ ભંગ થાય છે, (विगलिंदिएहि छब्भंगा) વિકલેન્દ્રિયોમાં છ ભંગ થાય છે (ओहिणाणे मणपज्जवणाणे, केवलणाणे जीवाइओ तियभंगो) ઔધિક જ્ઞાનમાં, મન પર્યય જ્ઞાનમાં અને કેવળ જ્ઞાનમાં જીવાદિક ત્રણ ભંગ થાય છે. (ओहिय अण्णाणे मइअण्णाणे सुयअण्णाणे, एगिंदियवज्जो तियभंगो) ઔધિક અજ્ઞાનમાં, મતિ અજ્ઞાનમાં અને શ્રુત અજ્ઞાનમાં એકેન્દ્રિય વર્જિત ત્રણ ભંગ થાય છે (विभंगअण्णाणे जीवाईओ तियभंगो) વિભંગજ્ઞાનમાં જીવાદિક ત્રણ ભંગ થાય છે (सजोगी जहा ओहिओ) ઔધિકની જેમ સયોગીના વિષયમાં સમજવું. (मणजोगि, वयजोगि, कायजोगिहि जीवाइओ तियभंगो) મનોયોગી,

प्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम् , एकोऽधःसप्तम्यां भवति ७। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे धूमप्पभाए एगे तमाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम् , एकः शर्कराप्रभायाम् , एको धूमप्रभायाम् , एकस्तमायां भवति८। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए' एगे धूमप्पभाए एगे अहेसत्तमाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम् , एकः शर्कराप्रभायाम् , एको धूमप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति ९। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्करा प्रभायाम् , एकस्तमायाम् , एकोऽध सप्तम्याम् भवति १०। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए होज्जा' अथवा

नारक पंकप्रभा में और एक नारक अध सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है ७, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा ८) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में एक नारक धूमप्रभा में और एक नारक तम प्रभा में उत्पन्न हो जाता है ८, (अहवा-एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्न प्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है ९, (अहवा-एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक रत्नप्रभा में, एक शर्कराप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में और एक नारक अध सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है १०, (अहवा-एगे रयणप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए

"अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, एगे धूमप्पभाए एगे तमाए होज्जा" (८) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં એક શર્કરાપ્રભામાં એક ધૂમપ્રભામાં અને એક તમઃપ્રભામાં હોય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, एगे धूमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૯) અથવા એક રત્નપ્રભામાં એક શર્કરાપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૧૦) અથવા એક રત્નપ્રભામાં, એક શર્કરાપ્રભામાં એક તમઃપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे धूमप्पभाए होज्जा" (૧૧) અથવા એક રત્નપ્રભામાં, એક વાલુકાપ્રભામાં, એક પં

शरीर-जीव-मनुजेषु षड् भङ्गाः । तैजस-कार्मणेषु यथौधिकाः । अशरीरेषु जीव-सिद्धेषु त्रयो भङ्गाः । आहारपर्याप्तौ, शरीरपर्याप्तौ, इन्द्रियपर्याप्तौ, आनप्राण-पर्याप्तौ, जीवैकेन्द्रियवर्जास्त्रयो भङ्गाः । भषामनःपर्याप्तौ यथा संज्ञी । आहाराऽ-पर्याप्तौ यथा अनाहारकाः । शरीरापर्याप्तौ, इन्द्रियापर्याप्तौ, आन-प्राणाऽपर्याप्तौ जीवैकेन्द्रियवर्जास्त्रयोभङ्गाः । नैरयिक-देव-मनुजेषु षड् भङ्गाः । संग्रहगाथा—

रीरी जहा ओहिओ) सामान्य जीव की तरह शरीरवाले जीवों को जानना चाहिये । (ओरालिय-वेउव्विय-सरीरेहिं जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो) औदारिक शरीरवालों में वैक्रिय शरीरवालों में जीव एकेन्द्रिय को छोड़कर तीनभंग होते हैं (आहारगसरीर जीव मणुएसु छब्भंगा) आहार शरीर में, जीव और मनुष्यों में छह भंग होते हैं । (तेयगकम्म-गेहिं जहा ओहिया) औघिक की तरह तैजस और कार्मण शरीरवालों को जानना चाहिये । (असरीरेहिं जीव सिद्धेहिं तियभंगो) अशरीरी जीव और सिद्धों में तीन भंग होते हैं । (आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्ज-त्तीए, इंदियपज्जत्तीए, आणपाणपज्जत्तीए जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो) आहारपर्याप्ति में, शरीरपर्याप्ति में, इन्द्रियपर्याप्ति में, श्वासो-च्छ्वासपर्याप्ति में, जीव और एकेन्द्रिय को छोड़कर तीन भंग होते हैं । (भासामणपज्जत्तीए जहा सन्नी) भाषापर्याप्ति में और मनःपर्याप्ति में संज्ञी की तरह जानना चाहिये । (आहार अपज्जत्तीए जहा अणा-हारगा) अनाहारक जीवों की तरह आहार अपर्याप्तिवाले जीवों

जहा ओहिओ) શરીરવાળા જીવોના વિષયમા સામાન્ય જીવોના કથન પ્રમા ણેતું જ કથન સમજવુ. (ओरालिय-वेउव्विय-सरीरेहि जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो) ઔદારિક શરીરવાળામાં અને વૈક્રિય શરીરવાળામાં જીવ એકેન્દ્રિય વર્જિત ત્રણ ભગ થાય છે. (अहारगसरीर जीव मणुएसु छब्भगा) આહારક શરીરમાં, જીવ અને મનુષ્યના છ ભંગ થાય છે (तेयगकम्मगेहिं जहा ओहिया) તૈજસ અને કાર્મણ શરીરવાળા જીવોના વિષયમાં ઔઘિકના જેવું જ કથન સમજવું. (असरीरेहि जीव सिद्धेहि तियभगो) અશરીરી જીવ અને સિદ્ધોમા ત્રણ ભગ થાય છે (आहार पज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए, इंदियपज्जत्तीए, आण-पाणपज्जत्तीए जीव एगिदियवज्जो तियभगो) આહાર પર્યાપ્તિમાં, શરીર પર્યા-પ્તિમાં, ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિમા અને શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિમા જીવ અને એકેન્દ્રિય વર્જીત ત્રણ ભગ થાય છે (भासामणपज्जत्तीए जहा सन्नी) ભાષા પર્યાપ્તિમા અને મનઃ પર્યાપ્તિમા સજ્ઞી પ્રમાણે જ સમજવુ. (आहार अपज्जत्तीए जहा अणाहारगा) આહાર અપર્યાપ્તિવાળા જીવોના વિષયમાં અનાહારક જીવો

समदेशा आहारक-भव्य-संज्ञि-लेश्या-दृष्टि-संयत-कषायाः, ज्ञानं योगोपयोगौ वेदश्च शरीरपर्याप्ति ॥ सू० १ ॥

टवीयोद्देशके जीव प्ररूपित, अथ चतुर्थोद्देशकेऽपि तमेव प्रकारान्तरेण- 'जीवे णं भंते' इत्यादि।

टीका—'जीवे णं भंते! कालादेसेणं किं सपएसे, अपएसे?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त! जीवः खलु कालादेशेन कालापेक्षया किम् सप्रदेशः-प्रदेश-

को जानना चाहिये। (सरीर अपज्जत्तीए, इंदिय अपज्जत्तीए आणपाण अपज्जत्तीए जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो) शरीरपर्याप्ति से रहित, इन्द्रियपर्याप्ति से रहित, श्वासोच्छ्वासपर्याप्ति से रहित जीवों में जीव और एकेन्द्रिय को छोड़कर तीन भंग होते हैं। (नेरइय-देव-मणुएहिं छब्भंगा) नैरयिक, देव और मनुष्यों में छह भंग होते हैं। संग्रह गाथा

सपएसा आहारग भविय-सन्नि-लेसा-दिट्ठि-संजय-कसाया।
णाणे जोगु-वओगे वेदेय सरीर-पज्जत्ती ॥ १ ॥

सप्रदेश, आहारक, भव्य, संज्ञी, लेश्या, दृष्टि, संयत, कषाय, ज्ञान, योग, उपयोग, वेद, शरीर और पर्याप्ति ॥

टीकार्थ—पीछे के उद्देशक में जीव का निरूपण किया गया है-इस चतुर्थ उद्देशक में भी उसी जीव का सूत्रकार प्रकारान्तर से निरूपण

જેનું ૪ સમજવું (सरीर अपज्जत्तीए इंदिय अपज्जत्तीए आणपाण अपज्जत्तीए जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो) શરીર પર્યાપ્તિથી રહિત ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિથી રહિત, અને શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિથી રહિત જીવોમાં જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાયના ત્રણ ભંગ થાય છે (नेरइय, देव, मणुएहिं छब्भंगा) નારકો, દેવો અને મનુષ્યોમાં છ ભંગ થાય છે સંગ્રહગાથા—

'सपएसा आहारग-भविय-सन्नि-लेसा-दिट्ठि संजय-कसाया"
णाणे जोगु-वओगे वेदेय सरीर-पज्जत्ती ॥ १ ॥

સપ્રદેશ આહારક, ભવ્ય સંજ્ઞી, લેશ્યા, દૃષ્ટિ, સંયત, કષાય, જ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ, વેદ શરીર અને પર્યાપ્તિ

ટીકાર્થ—આગલા ઉદ્દેશકમાં જીવનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે આ ઉદ્દેશકમાં પણ સૂત્રકાર એજ રીતે જીવનું નિરૂપણ કરી રહ્યા છે—તેમાં ગૌતમ

सहितः ? अथवा अप्रदेशः प्रदेशरहितो भवति ? । भगवानाह–' गोयमा ! नियमा सपएसे ' हे गौतम ! जीवः कालापेक्षया नियमात्–नियमतः सप्रदेशः प्रदेशसहितो भवति, जीवस्यानादितया अनन्तसमयस्थितिकत्वेन सप्रदेशत्वं नियमात्, तथा च यः एकसमयस्थितिकः स एव अप्रदेशः, द्व्यादिसमयस्थितिकस्तु सप्रदेश एव भवतीति फलितम् । उक्तञ्च–

कर रहे हैं–इसमें गौतम ने प्रभुसे ऐसा पूछा 'जीवे णं भंते ! कालादेसेणं किं सपएसे अपएसे ?) हे भदन्त । जीव काल की अपेक्षा से क्या प्रदेशसहित है कि प्रदेशरहित है ? भगवान् इस प्रश्न का उत्तर देते हुए गौतम से कहते हैं कि–(गोयमा) हे गौतम ! जीव (नियमा सपएसे) नियम से प्रदेश सहित हैं, तात्पर्य कहने का यह है कि जब काल की अपेक्षा लेकर जीव के प्रदेशसहित और प्रदेश रहित होने का विचार किया जता है तो वह नियम से काल की अपेक्षा प्रदेशसहित ही है, प्रदेशरहित नहीं है यही बात सिद्ध होती है। कारण कि जीव अनादि काल का है और अनन्तसमय की उसकी स्थिति है, इसलिये वह सप्रदेश है जो ऐसा नहीं होता है–अर्थात जो एकसमय की स्थितिवाला होता है, वही काल की अपेक्षा प्रदेशरहित अप्रदेश– होता है। दो आदि समय की स्थितिवाला नहीं क्यों कि जो दो आदि समय की स्थितिवाला होता है वह काल की अपेक्षा प्रदेश सहित ही होता है। कहा भी है–" जो जस्स " इत्यादि ।

સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે " जीवेणं भंते ! कालादेसेणं किं सपएसे अपएसे ! " હે ભદન્ત ! શું કાળની અપેક્ષાએ જીવ પ્રદેશ સહિત છે કે પ્રદેશ રહિત છે ?

ઉત્તર—(गोयमा !) હે ગૌતમ ! જીવ (नियमा सपएसे) નિયમથી જ પ્રદેશ સહિત છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જો કાળની અપેક્ષાએ જીવના સપ્રદેશત્વ અને અપ્રદેશત્વનો વિચાર કરવામાં આવે, તો તે નિયમથી જ કાળની અપેક્ષાએ પ્રદેશ સહિત છે, પ્રદેશ રહિત નથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે. કારણ કે જીવ અનાદિ કાળનો છે અને અનંત સમયની તેની સ્થિતિ છે, તે કારણે તે પ્રદેશ સહિત છે જો જીવ એવો ન હોય–એટલે કે જો તે એક સમયની સ્થિતિવાળો હોય તો તે પ્રદેશ રહિત હોઈ શકે છે. બે ત્રણ આદિ સમયની સ્થિતિવાળો જીવ અપ્રદેશી હોતો નથી, કારણ કે બે આદિ સમયની સ્થિતિવાળો તો કાળની અપેક્ષાએ પ્રદેશયુક્ત જ હોય છે. કહ્યું પણ છે કે—

" जो जस्स " ઇત્યાદિ

'जो जस्स पढमसमए, वट्टइ भावस्स सो उ अपएसो।
अण्णम्मि वट्टमाणो, कालाएसेण सपएसो ॥ १ ॥"
यो यस्य प्रथमसमये वर्तते भावस्य स तु अप्रदेशः।
अन्यस्मिन् वर्तमानः कालादेशेन सप्रदेशः" इति ॥ १ ॥

गौतमः पृच्छति-'नेरइएणं भंते! कालादेसेणं किं सपएसे, अपएसे?' हे भदन्त! नैरयिकः खलु कालादेशेन कालापेक्षया किम्-सप्रदेशः? किं वा अप्रदेशः? भगवानाह-'गोयमा! सिय सपएसे, सिय अपएसे, एवं जाव-सिद्धे' हे गौतम! नैरयिकः कालापेक्षया स्यात् कदाचित् सप्रदेशः, स्यात् कदाचित्

जो जीव जिस भव के प्रथम समय में वर्तता है वह जीव अप्रदेश या प्रदेशरहित कहलाता है और जो जीव प्रथम समय के अतिरिक्त दूसरे, तीसरे, आदि समयों में वर्तता है वह काल की अपेक्षा सप्रदेश कहलाता है इस तरह से यह सप्रदेश और अप्रदेश का स्वरूप इस गाथा द्वारा प्रकट किया गया है।

गौतम स्वामी प्रभु से पूछते हैं कि-(नेरइएणं भंते कालादेसेणं किं सपएसे अपएसे) हे भदन्त! एक नारक जीव काल की अपेक्षा से क्या सप्रदेश है कि अप्रदेश है? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम! (सिय सपएसे सिय अपएसे) हे गौतम! नारक जीव काल की अपेक्षा से कदाचित् सप्रदेश है और कदाचित् अप्रदेश है। अर्थात् जिस नारक जीव को उत्पन्न हुए अभी पहिला

જે જીવ જે ભવના પ્રથમ સમયમાં રહેલો હોય છે, તે જીવ અપ્રદેશી (પ્રદેશ રહિત) કહેવાય છે અને જે જીવ પ્રથમ સમય સિવાયના સમયમાં એટલે કે બીજા, ત્રીજા આદિ સમયમાં રહેલો હોય છે, તે જીવ કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશી (પ્રદેશ સહિત) કહેવાય છે આ રીતે સપ્રદેશત્વ અને અપ્રદેશત્વનું સ્વરૂપ આ ગાથામાં બતાવવામાં આવ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે (नेरइएणं भंते! कालादेसेणं किं सपएसे अपएसे?) હે ભદન્ત! એક નારક જીવ શું કાળની અપેક્ષાએ પ્રદેશયુક્ત છે કે પ્રદેશ રહિત છે?

ઉત્તર-(गोयमा!) હે ગૌતમ! (सिय सपएसे सिय अपएसे) એક નારક જીવ ક્યારેક કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશ હોય છે અને ક્યારેક અપ્રદેશ હોય છે એટલે કે જે નારક જીવને ઉત્પન્ન થયાને હજી પહેલો જ સમય

अप्रदेशो भवति, तत्र द्व्यादिसमयोत्पन्नो नैरयिकः सप्रदेशः, प्रथमसमयोत्पन्नस्तु अप्रदेशो भवतीति भावः। एवम् नैरयिकवदेव यावत्-सिद्धः कदाचित् सप्रदेशः, कदाचित् अप्रदेशो भवति । यावत्करणात्-असुरकुमारादिभवनपतिदशक १०-पृथिवीकायादिस्थावरपञ्चक५-विकलेन्द्रियत्रिक३ - तिर्यक्पञ्चेन्द्रिय१-मनुष्य १ -व्यन्तर१-ज्योतिषिक१-वैमानिक१रूपाणां त्रयोविंशति दण्डकानां संग्रहः। अथ तदेव पुनस्तथैव बहुत्वेन निरूपयितुमाह-'जीवाणं भंते ! कालादेसेणं किं सपएसा ? अपएसा ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! जीवाः खलु कालादेशेन कालापेक्षया किं सप्रदेशाः भवन्ति ? अथवा अप्रदेशाः ? भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! नियमा सपएसा' हे गौतम ! जीवाः सर्वे नियमात् कालापेक्षया

ही समय हुआ है वह नारक जीव काल की अपेक्षा अप्रदेश है और वही नारक जीव जब द्वितीयादि समयों में वर्तता रहता है तो कालकी अपेक्षा वही सप्रदेश। (एवं जाव सिद्धे) नारक की तरह ही यावत् सिद्ध कदाचित् सप्रदेश और कदाचित् अप्रदेश हैं ऐसा जानना चाहिये यहां यावत् पद से "असुरकुमार आदि भवनपति १०, का पृथिवी कादिक पांच स्थावरों का विकलेन्द्रियत्रिक का, तिर्यक् पञ्चेन्द्रिय १, मनुष्य १, ज्योतिषिक १ और वैमानिक १ इन का" इस तरह २३ दण्डकों का संग्रह हुआ है। (जीवा णं भंते ! कालादेसेणं किं सपएसा ? अपएसा ?) अब गौतम इस सूत्र द्वारा प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं कि हे भदन्त ! जीवकाल की अपेक्षा क्या सप्रदेश हैं ? या अप्रदेश हैं इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (नियमा सपएसा) समुच्चय-समस्त जीव नियम से काल की अपेक्षा सप्रदेश हैं,

---

થયો છે તે નારક જીવ કાળની અપેક્ષાએ પ્રદેશ રહિત છે, પણ જ્યારે એજ નારક જીવને ઉત્પન્ન થયાને બે, ત્રણ આદિ સમયો વ્યતીત થઈ જાય છે, ત્યારે તે કાળની અપેક્ષાએ પ્રદેશયુક્ત કહેવાય છે (एवं जाव सिद्धे) નારક જીવની જેમ જ સિદ્ધ પર્યન્તના જીવ પણ કયારેક અપ્રદેશ હોય છે. અહીં 'जाव' (પર્યન્ત) પદથી અસુર કુમાર આદિ ભવનપતિના દસ, પૃથ્વીકાયિક આદિ સ્થાવરોના પાચ, વિકલેન્દ્રિયના ત્રણ (દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય એ ત્રણ) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચનુ એક, મનુષ્યનુ એક, જ્યોતિષિકનુ એક અને વૈમાનિકોનુ એક એમ ૨૨ દડકોને ગ્રહણ કરવામા આવ્યા છે આ સિવાયના નારક અને સિદ્ધ એ બે દંડકની વાત તો ઉપર કહેવામા આવી છે.

सप्रदेशा भवन्ति नतु अप्रदेशाः तेषामनादित्वेन अनन्तसमयस्थितिकतया सप्रदेशत्वनियमात्। गौतमः पृच्छति-' नेरइया णं भंते ! कालादेसेणं किं सपएसा, अपएसा ? ' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु कालादेशेन-कालापेक्षया किं सप्रदेशाः ? आहोस्वित् अप्रदेशा भवन्ति ? भगवानाह-' गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सपएसा ' हे गौतम ! सर्वेऽपि नैरयिकास्तावत् ' इति वाक्यालङ्कारे सप्रदेशा भवन्ति, उत्पादविरहकाले असंख्यातपूर्वोत्पन्ननैरयिकाणां सप्रदेशत्वेन विद्यमानत्वात्। इति प्रथमो भङ्गः १। अथ द्वितीयमाह-' अहवा सपएसा य-अपएसय, ' अथवा

अप्रदेश नहीं हैं। क्यों कि समस्त जीव अनादि हैं और अनंतकालतक की स्थितिवाले हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से समस्त नारक जीवों की अपेक्षा लेकर ऐसा पूछते हैं कि (नेरइयाणं भंते ! कालादेसेणं किं सपएसा ? अपएसा ?) हे भदन्त ! समस्त नारक क्या कालकी अपेक्षा सप्रदेश हैं ? या अप्रदेश हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (सव्वे वि होज्जा सपएसा) समस्त नारक जीव भी सप्रदेश हैं। " समस्त नारक जीव भी सप्रदेश हैं " इसका कारण यह है कि उत्पाद विरहकाल में पूर्वोत्पन्न नारक जीवों की संख्या-असंख्यात प्रमाण में रहा करती है यह पहिला भङ्ग है। तथा द्वितीय भंग इस प्रकार से है-(अहवा सपएसा य अपएसे य) जब इन्हीं पूर्वोत्पन्न असंख्यात नारकों में कोई नारक जीव आकर उत्पन्न हो जाता है-तब यह प्रथम

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(जीवा णं भंते ! कालादेसेणं किं सपएसा ? अपएसा ?) હે ભદન્ત ! સમસ્ત જીવો કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશ છે કે અપ્રદેશ છે ?

ઉત્તર—(गोयमा ! नियमा सपएसा) હે ગૌતમ ! સમસ્ત જીવો કાળની અપેક્ષાએ નિયમથી જ સપ્રદેશ છે, અપ્રદેશ (પ્રદેશ રહિત) નથી કારણ કે સમસ્ત જીવ અનાદિ છે અને અનંતકાળની સ્થિતિવાળા છે

હવે ગૌતમ સ્વામી સમસ્ત નારક જીવોની અપેક્ષાએ મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (नेरइयाणं भंते ! कालादेसेणं किं सपएसा अपएसा ? હે ભદન્ત ! સમસ્ત નારકજીવો શું કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશ છે ? કે અપ્રદેશ છે ?

ઉત્તર—(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सव्वे वि ताव होज्जा सपएसा) સમસ્ત નારક જીવો પણ સપ્રદેશ છે ' સમસ્ત નારક જીવો સપ્રદેશ છે " એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે ઉત્પાદ વિરહ કાળમાં પૂર્વોત્પન્ન (પહેલાં ઉત્પન્ન થયેલા) નારક જીવોની સંખ્યા અસંખ્યાત પ્રમાણમાં રહ્યા કરે છે આ રીતે પહેલો ભંગ (વિકલ્પ) થાય છે સમસ્ત નારક જીવો સપ્રદેશ છે " બીજો ભંગ આ પ્રમાણે થાય છે-(अहवा सपएसा य अपएसे य)

बहवो नैरयिकाः सप्रदेशाश्च भवन्ति, एकः अप्रदेशश्च २ पूर्वोत्पन्नानां द्व्यादिसमयस्थितिकत्वेन सप्रदेशत्वाद् बहवः सप्रदेशाः, पूर्वोत्पन्नेषु विद्यमानेष्वेव एकोऽप्यन्यो नैरयिक उत्पद्यते तदा तस्य प्रथमसमयोत्पन्नत्वेनाप्रदेशत्वादेकोऽप्रदेश इति द्वितीयो भङ्गः २। अथ तृतीयभङ्गमाह-'अहवा सपएसाय अपएसाय' अथवा बहवः सप्रदेशाश्च, बहवः अप्रदेशाश्च भवन्ति, यदा पूर्वोत्पन्नाद्व्यादि सम-

समय की अपेक्षा से अप्रदेश हैं और बाकी वे समस्त नारक जीव सप्रदेश हैं। इस द्वितीय भङ्ग का अभिप्राय ऐसा है-कि प्रथम भङ्ग में तो समस्त नारक जीवों को सप्रदेश प्रकट किया है और इस द्वितीयभङ्ग में समस्त नारक जीवों को सप्रदेश प्रकट नहीं किया गया है किन्तु अधिकांश नारक जीवों को ही सप्रदेश प्रकट किया है और कोई एक नारक जीवों को अप्रदेश भी प्रकट किया है-उसमें कारण यह है कि यहां पूर्वोत्पन्न जितने भी नारक जीव हैं वे सब तो द्व्यादि समयों में वर्तते रहने की स्थितिवाले होने के कारण सप्रदेश हैं और वहीं पर जो नया कोई एक नारक जीव उत्पन्न हुआ है वह प्रथम समय में उत्पन्न होने के कारण अप्रदेश है। तृतीयभंग इस प्रकार से है-(अहवा सपएसा य अपएसा य) पूर्वोत्पन्न जितने भी वहां नारक जीव हैं वे सब तो द्व्यादि समयों में वर्तमान रहने के कारण सप्रदेश हैं और कितनेक नारक जीव वहां जो उत्पन्न हो रहे हैं-वे सब एक समय की भी स्थितिवाले हैं सो इस अपेक्षा वे अप्रदेश हैं-तात्पर्य इस तृतीयभंग का

છે" કારણ કે પૂર્વોત્પન્ન અસખ્યાત નારકોમાં કોઇ નવો જીવ ઉત્પન્ન થઇને આવી મળે છે, ત્યારે તે આવનાર જીવ પ્રથમ સમયની અપેક્ષાએ અપ્રદેશ હોય છે અને સમસ્ત નારકો સપ્રદેશ હોય છે. પ્રથમ ભંગમાં તો સમસ્ત નારકોને સપ્રદેશ કહ્યા છે પણ આ બીજા ભંગમાં સમસ્ત નારકોને સપ્રદેશ કહ્યા નથી પણ અધિકાશ નારક જીવોને જ સપ્રદેશ કહ્યા છે અને કોઇક નારક જીવને અપ્રદેશ પણ કહ્યા છે. આ પ્રમાણે જે કહેવામાં આવ્યુ છે તેનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે—

નરકોમાં પૂર્વોત્પન્ન જેટલા નારકો છે તેઓ તો બે, ત્રણ આદિ સમયોથી ત્યા રહેલા હોવાને કારણે સપ્રદેશી છે, પણ ત્યાં જે કોઇ નવો નારક જીવ ઉત્પન્ન થયેલો હોય છે તેને ઉત્પન્ન થયાને પ્રથમ સમય જ ચાલતો હોય છે તેથી તે અપ્રદેશ છે

ત્રીજો ભગ આ પ્રમાણે છે-(अहवा सपएसा य अपएसा य) કેટલાક નારક જીવો સપ્રદેશ છે અને કેટલાક નારક જીવો અપ્રદેશ છે. કારણ કે

प्रस्थितिमन्तो बहवः समदेशा सन्ति बहवश्च-उत्पद्यमानाः एकसमयस्थितिमन्तो प्रदेशा भवन्ति तदा बहवः समदेशाः बहवश्चाप्रदेशा भवन्तीति । तृतीयो भङ्गः३।

'एवं असुरकुमारा जाव-थणियकुमारा' एवं नैरयिकवदेव असुरकुमारा यावत्-स्तनितकुमारा अपि कदाचित् सर्वे समदेशाः स्युः, कदाचित् बहवः सम देशा, एकः अमदेशश्च, कदाचिद् बहवः समदेशाः, बहवः अमदेशाश्च भवन्ति

यह है कि यहां नरकों में जितने भी जीव पहिले से ही नारकावस्था में चले आरहे हैं वे सब के सब सप्रदेश हैं और जिन जीवों की अभी २ नारकावस्थाप्रारम होने के प्रथम समय में हैं वे सब अप्रदेश हैं-इस तरह यहां अधिकांश जीव सप्रदेश हैं और अधिकांश जीव अप्रदेश हैं (एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) इसी तरह का कथन-नारक जीवों के जैसा विवेचन असुरकुमारों से लेकर स्तनितकुमारों तक जानना चाहिये-असुरकुमार आदि १० भेद भवनपति देवों के हैं-सो पूर्वोक्तरूप से जैसा वर्णन सप्रदेश अप्रदेश का नारक जीवों में प्रथम भंग द्वितीयभंग और तृतीयभंगद्वारा किया गया है उसी प्रकार का सप्रदेश अप्रदेश का वर्णन असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमार तक जानना चाहिये-निष्कर्ष इसका यही है-कि प्रथम भंग की अपेक्षा समस्त स्तनितकुमार सप्रदेश हैं। द्वितीयभंग की अपेक्षा सब नहीं, किन्तु अधिकांश सप्रदेश हैं और कोई अप्रदेश हैं। तृतीय भंग की अपेक्षा

પૂર્વોત્પન્ન જેટલાં નારક જીવો છે તેઓ તો બે, ત્રણ આદિ સમયોથી ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ રહ્યા છે તેઓ બધાં એક સમયની સ્થિતિવાળા પણ હોય છે, તેથી તેઓ અપ્રદેશ છે આ કથનનો ભાવાર્થ એવો છે કે જેટલાં નારક જીવો પહેલેથી જ નારકાવસ્થામાં આવી ગયેલા છે તેઓ બધાં સપ્રદેશ છે પણ જે જીવોની નારકાવસ્થાનો હજી પ્રારંભ જ થયેલો છે-એટલે કે જે નારકોની નારકાવસ્થા પ્રારંભ થવાનો પ્રથમ સમય જ ચાલી રહ્યો છે એવાં જે નારકો છે તેઓ અપ્રદેશી છે આ રીતે ત્યાં અધિકાંશ જીવો સપ્રદેશ છે અને અધિકાંશ જીવો અપ્રદેશ છે

(एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) નારકોના જેવું જ કથન અસુરકુમારોથી સ્તનિતકુમારો સુધીના દેવો વિષે સમજવું ભવનપતિ દેવોના અસુર કુમાર આદિ ૧૦ ભેદ છે નારક જીવોના સપ્રદેશત્વ અને અપ્રદેશત્વ વિષેના ઉપયુક્ત જે ત્રણ ભંગ (વિકલ્પો) કહ્યા છે એજ પ્રમાણે અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમારો સુધીના દસ ભવનપતિ દેવોના સપ્રદેશત્વ અને અપ્રદેશત્વ વિષેના પણ ત્રણ ભંગ સમજવા એ ત્રણ ભંગ નીચે પ્રમાણે છે—

यावत्करणात्–नागकुमाराः सुवर्णकुमाराः, विद्युत्कुमाराः, अग्निकुमाराः, द्वीपकुमाराः उदधिकुमाराः दिक्कुमाराः पवनकुमाराः' इति संग्राह्यम्। गौतमः पृच्छति– 'पुढविकाइया णं भंते! किं सपएसा, अपएसा?' हे भदन्त! पृथिवीकायिका खलु जीवाः किम् कालापेक्षया सप्रदेशाः भवन्ति? आहोस्वित् अप्रदेशा भवन्ति? भगवानाह–'गोयमा! सपएसा वि, अपएसा वि' हे गौतम! पृथिवीकायिका जीवाः सप्रदेशा अपि भवन्ति, अपदेशा अपि भवन्ति, वहूनां पूर्वोत्पन्नत्वेन द्व्यादि समयस्थितिकानां, वहूनां च उत्पद्यमानत्वेन एकसमयस्थितिकानां च तेषां सद्-

कितनेक सप्रदेश भी हैं और कितनेक अप्रदेश भी हैं। यहां यावत् पद से (नागकुमार, सुपर्णकुमार, विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, द्वीपकुमार, उदधिकुमार, दिक्कुमार, वायुकुमार, इन अवशेष भवनपतिभेदों का ग्रहण हुआ है।

अब गौतम प्रभु से पृथिवीकायिक जीवों के सप्रदेश अप्रदेश के विषय में प्रश्न करते हैं–कि–(पुढविक्काइयाणं भंते! किं सपएसा, अपएसा?) हे भदन्त! पृथिवीकायिक जो जीव हैं वे क्या सप्रदेश हैं कि अप्रदेश हैं? इसके उत्तरमें प्रभु गौतमसे कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम! पृथिवीकायिक जीव (सपएसा वि अपएसा वि) सप्रदेश भी हैं और अप्रदेश भी हैं। इसका तात्पर्य ऐसा है कि यहां पूर्वोत्पन्न जीव भी अनेक हैं और उत्पद्यमान जीव भी अनेक हैं अतः पूर्वोत्पन्न जीवों की अपेक्षा पृथिवीकायिक जीव सप्रदेश हैं और उत्पद्यमान पृथिवीकायिक

પહેલો ભંગ–"સમસ્ત ભવનપતિ દેવો સપ્રદેશ છે" બીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે–"બધાં ભવનપતિ દેવો સપ્રદેશ નથી, પણ અધિકાંશ સપ્રદેશ છે અને કોઈક અપ્રદેશ છે."

દસ ભવનપતિના નામ—(૧) અસુરકુમાર (૨) નાગકુમાર (૩) સુપર્ણ-કુમાર (૪) વિદ્યુત્કુમાર (૫) અગ્નિકુમાર (૬) દ્વીપકુમાર (૭) ઉદધિકુમાર (૮) દિક્કુમાર (૯) વાયુકુમાર (૧૦) સ્તનિતકુમાર.

હવે ગૌતમ સ્વામી પૃથ્વીકાયિક જીવોના સપ્રદેશત્વ અને અપ્રદેશત્વના વિષયમાં મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (पुढविक्काइयाणं भंते! किं सपएसा, अपएसा?) હે ભદન્ત! પૃથ્વીકાયિક જીવો સપ્રદેશ છે કે અપ્રદેશ છે?

ઉત્તર—(गोयमा!) હે ગૌતમ! પૃથ્વીકાયિક જીવો (सपएसा वि अपएसा वि) સપ્રદેશ પણ હોય છે અને અપ્રદેશ પણ હોય છે. કારણ કે પૃથ્વીકાયોમાં પૂર્વોત્પન્ન જીવ પણ અનેક હોય છે અને નવા ઉત્પન્ન થનારા જીવો પણ અનેક હોય છે. તેથી પૂર્વોત્પન્ન જીવોની અપેક્ષાએ પૃથ્વીકાયિકોને સપ્રદેશ કહ્યા છે, અને ઉત્પદ્યમાન પૃથ્વીકાયિકોની અપેક્ષાએ તેમને અપ્રદેશ

भावात्, 'एवं जाव-वणस्सइकाइया' एवं पृथिवीकायिकवदेव यावत्-अप्कायिका, तेजस्कायिका, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिका अपि सप्रदेशा' अप्रदेशाश्च भवन्ति, सर्वेषामेकेन्द्रियाणामेक एव भङ्गः, उत्पत्तिमरणविरहाभावात्। 'सेसा जहा नेरइया तहा जाव सिद्धा' शेषा द्वीन्द्रियादारभ्य सिद्धपर्यन्ता जीवा यथा नैरयिकाः अभिलापत्रयेण प्रतिपादितास्तथैव अभिलापत्रयेण

जीवों की अपेक्षा से अप्रदेश हैं-इसीलिये "सप्रदेश भी और अप्रदेश भी वे हैं" ऐसा कहा है। (एवं जाव वणस्सइकाइया) पृथिवीकायिक जीवों की तरह ही-अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक जीवों के विषय में सप्रदेश अप्रदेश की चर्चा जाननी चाहिये। अर्थात् जिस प्रकार से पृथिवीकायिक जीवों में कितनेक जीव सप्रदेश और कितनेक अप्रदेश हैं उसी प्रकार से यहां अप्कायिकादिकों में भी कितनेक जीव सप्रदेश हैं और कितनेक जीव अप्रदेश हैं। इस तरह से यहां इन सब एकेन्द्रिय जीवों में उत्पत्तिमरण के विरह के अभाव से एक ही भंग सप्रदेशवाला होता है ऐसा जानना चाहिये। (सेसा जहा नेरइया तहा जाव सिद्धा) शेष-द्वीन्द्रिय जीवों से लेकर सिद्धोंतक में कथन-सप्रदेश अप्रदेश का विवेचन-जैसा तीन अभिलापों द्वारा पहिले नारकों में हो चुका है-उसी प्रकार से जानना चाहिये। अर्थात् प्रथम भंग सप्रदेश, द्वितीय भंग अप्रदेश तृतीय भंग सप्रदेश अप्रदेश इस तरह से जानना चाहिये। तथा च-द्वीन्द्रिय से लेकर यावत् सिद्ध

કહ્યા છે તે કારણે એવું કહ્યું છે કે "પૃથ્વીકાયિકો સપ્રદેશ પણ છે અને અપ્રદેશ પણ છે" (एवं जाव वणस्सइकाइया) પૃથ્વીકાયિક જીવોના જેવું જ કથન અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવોના વિષયમાં પણ સમજવું એટલે કે જેમ પૃથ્વીકાયિક જીવોમાં કેટલાક સપ્રદેશ હોય છે અને કેટલાક અપ્રદેશ હોય છે, તેમ અપ્કાયિક આદિમાં પણ કેટલાક જીવો સપ્રદેશ હોય છે અને કેટલાક અપ્રદેશ હોય છે આ રીતે અહીં બધા એકેન્દ્રિય જીવોમાં ઉત્પત્તિ-મરણના વિરહના અભાવે એક જ ભંગ સપ્રદેશવાળો થાય છે એમ સમજવું

(सेसा जहा नेरइया तहा जाव सिद्धा) બાકીના (દ્વીન્દ્રિયથી લઈને સિદ્ધ પર્યન્તના) જીવોના સપ્રદેશત્વ અને અપ્રદેશત્વનું કથન નારકોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું નારકોના સપ્રદેશત્વનું કથન ત્રણ આલાપકો (અભિલાપો) દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે એટલે કે પહેલો ભંગ સપ્રદેશ, બીજો ભંગ અપ્રદેશ અને ત્રીજો ભંગ સપ્રદેશઅપ્રદેશ, આ પ્રકારના ત્રણ ભંગ કથ

एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां भवति ११। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमायाम् भवति १२। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति१३। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए एगे तमाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति १४। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको

होज्जा) अथवा-एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक वालुका प्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में और एक नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है ११, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए, होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में और एक नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है १२, (अहवा-एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा-एक नारक रत्नप्रभामें, एक नारक वालुकाप्रभामें, एक नारक पंकप्रभामें और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है १३, (अहवा-एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा) अथवा-एक रत्नप्रभा में, एक वालुकाप्रभा में, एक धूमप्रभा में और एक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है १४, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्प-

પ્રભામા અને એક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पकप्पभाए, एगे तमाए होज्जा" (૧૨) અથવા એક રત્નપ્રભામા, એક વાલુકાપ્રભામાં, એક પંકપ્રભામાં અને એક તમ:પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पकप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૧૩) અથવા એક રત્નપ્રભામાં, એક વાલુકા પ્રભામા, એક પકપ્રભામા અને એક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે. 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा'(૧૪) અથવા એક રત્નપ્રભામા એક વાલુકાપ્રભામા, એક ધૂમપ્રભામા ને એકતમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. "अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए

भावात्, 'एवं जाव-वणस्सइकाइया' एवं पृथिवीकायिकवदेव यावत्-अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिका अपि बहवः सप्रदेशाः बहवः अप्रदेशाश्च भवन्ति, सर्वेषामेकेन्द्रियाणामेक एव भङ्गः, उत्पत्तिमरणविरहाभावात्। 'सेसा जहा नेरइया तहा जाव सिद्धा' शेषाः द्वीन्द्रियादारभ्य सिद्धपर्यन्ता जीवा यथा नैरयिकाः अभिलापत्रयेण प्रतिपादितास्तथैव अभिलापत्रयेण

जीवों की अपेक्षा वे अप्रदेश हैं-इसीलिये "सप्रदेश भी और अप्रदेश भी वे हैं" ऐसा कहा है। (एवं जाव वणस्सइकाइया) पृथिवीकायिक जीवों की तरह ही-अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक जीवों के विषय में सप्रदेश अप्रदेश की चर्चा जाननी चाहिये। अर्थात् जिस प्रकार से पृथिवीकायिक जीवों में कितनेक जीव सप्रदेश और कितनेक अप्रदेश हैं उसी प्रकार से यहां अप्कायिकादिकों में भी कितनेक जीव सप्रदेश हैं और कितनेक जीव अप्रदेश हैं। इस तरह से यहां इन सब एकेन्द्रिय जीवों में उत्पत्तिमरण के विरह के अभाव से एक ही भंग सप्रदेशवाला होता है ऐसा जानना चाहिये। (सेसा जहा नेरइया तहा जाव सिद्धा) शेष-द्वीन्द्रिय जीवों से लेकर सिद्धोंतक में कथन-सप्रदेश अप्रदेश का विवेचन-जैसा तीन अभिलापों द्वारा पहिले नारकों में हो चुका है-उसी प्रकार से जानना चाहिये। अर्थात् प्रथम भंग सप्रदेश, द्वितीय भंग अप्रदेश तृतीय भंग सप्रदेश अप्रदेश इस तरह से जानना चाहिये। तथा च-द्वीन्द्रिय से लेकर यावत् सिद्ध

કહ્યાં છે તે કારણ એવું કહ્યું છે કે "પૃથ્વીકાયિકો સપ્રદેશ પણ છે અને અપ્રદેશ પણ છે" (एवं जाव वणस्सइकाइया) પૃથ્વીકાયિક જીવોના જેવું જ કથન અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવોના વિષયમાં પણ સમજવું એટલે કે જેમ પૃથ્વીકાયિક જીવોમાં કેટલાક સપ્રદેશ હોય છે અને કેટલાક અપ્રદેશ હોય છે, તેમ અપ્કાયિક આદિમાં પણ કેટલાક જીવો સપ્રદેશ હોય છે અને કેટલાક અપ્રદેશ હોય છે આ રીતે અહીં બધાં એકેન્દ્રિય જીવોમાં ઉત્પત્તિ-મરણના વિરહના અભાવે એક જ ભંગ સપ્રદેશ વાળો થાય છે એમ સમજવું

(सेसा जहा नेरइया तहा जाव सिद्धा) બાકીના (દ્વીન્દ્રિયથી લઈને સિદ્ધ પર્યન્તના) જીવોના સપ્રદેશત્વ અને અપ્રદેશત્વનું કથન નારકોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું નારકોના સપ્રદેશત્વનું કથન ત્રણ આલાપકો (અભિલાપો) દ્વારા આગળ આપવામાં આવ્યું છે એટલે કે પહેલો ભંગ સપ્રદેશ, બીજો ભંગ અપ્રદેશ અને ત્રીજો ભંગ સપ્રદેશઅપ્રદેશ, આ પ્રકારના ત્રણ ભંગ સમ

वक्तव्याः, तथा च-द्वीन्द्रियादयोऽपि यावत्-सिद्धा कदाचित् सर्वेसप्रदेशाः, कदाचिद् बहवः सप्रदेशाः, एकः अप्रदेशश्च कदाचित्तु बहवः सप्रदेशाः बहवः अप्रदेशाश्च भवन्ति, उक्तरीत्या सर्वेषामेषां विरहसंभवात्, एकाद्युत्पत्तेश्च, यावत्करणात् द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिक-मनुष्य-वानव्यन्तरज्योतिषिक-वैमानिकाः संग्राह्याः। 'आहारगाणं जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो' आहारकाणाम् आहारक जीवैकेन्द्रियवर्जास्त्रयोभङ्गाः, जीवपदम्, एकेन्द्रियपृथिवीकायादिपदपञ्चकं च वर्जयित्वा भङ्गत्रिकम्, अयं भावः-'जीवो नियमात्सप्रदेशः इति जीवे एक एव भङ्गः तस्य सदा सर्वप्रदेशत्वात्। एकेन्द्रिये 'सप्रदेशा अपि

पर्यन्त जीव भी कदाचित् सब सप्रदेश हैं, कदाचित् कितने सप्रदेश हैं और कोई एक जीव अप्रदेश है-और कदाचित् अनेक सप्रदेश हैं और अनेक अप्रदेश हैं। इसका कारण यह है कि यहां पर इन सब का विरह संभवित है। इस तरह यहां पर ये तीन भंग हैं ऐसा जानना चाहिये यहां यावत् पद से-तेन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक इन सब का संग्रह हुआ है। (आहारगाणं जीव एगिंदियवज्जो तियभगो) एक जीवपद को और एकेन्द्रिय के पांच पद को छोडकर आहारकों के तीन भग होते हैं। जीवपद को छोडकर कहने का भाव यह है कि जीव नियम से सप्रदेश होता है। इसलिये जीव में एक ही भंग है-सप्रदेश ही होने का कारण उसकी अनादिता और अनन्तकालतकस्थितिमत्ता है। तथा एकेन्द्रिय के पांचपद को छोड़कर कहने का भाव यह है कि एकेन्द्रिय जीवों में

જવા. એટલે કે (૧) દ્વીન્દ્રિયથી લઇને સિદ્ધ પર્યન્તના બધા જીવો પણ ક્યારેક પ્રદેશયુક્ત હોય છે. (૨) ક્યારે કેટલાક જીવો સપ્રદેશ હોય છે અને કોઇક જીવ અપ્રદેશ હોય છે. અને ક્યારેક અનેક સપ્રદેશ હોય છે અને અનેક અપ્રદેશ હોય છે. તેનું કારણ એ છે કે આ પર્યાયોમાં એ સૌનો વિરહ સંભવિત છે. આ રીતે તેમના ત્રણ ભંગ (વિકલ્પ) સમજવા.

અહીં 'जाव' (પર્યન્ત) પદથી તેન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પ ચેન્દ્રિય તિર્યંચો મનુષ્ય, વાનવ્યંતર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિકોને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે.

(आहारगाण जीव एगिंदियवज्जो तियभगो) એક જીવ પદને અને એકેન્દ્રિયના પાચ પદને છોડીને બાકીના આહારક જીવોના ત્રણ ભંગ થાય છે જીવ પદને છોડવાનુ કારણ એ છે કે જીવ નિયમથી જ સપ્રદેશ હોય છે. તેથી જીવમાં એક જ ભગ છે-જીવને સપ્રદેશી કહેવાનુ કારણ એ છે કે જીવ અનાદિ છે અને તેની સ્થિતિ અનતકાળની હોય છે. એકેન્દ્રિયના પાંચ પદોને

समदेशाः ' इति वाच्यम् । बहुत्वदण्डकाभिलापस्त्वेवं बोध्यः-'आहारयाणं भंते जीवा कालाएसेणं अपएसा ? गोयमा ! सपएसा वि, अपएसा वि ' त्ति ' आहारकाः खलु भदन्त ! जीवाः कालादेशेन किं सप्रदेशा ? अप्रदेशाः ? गौतम सप्रदेशा अपि, अप्रदेशा अपि ' इति, तत्र बहूनामाहारकत्वेनावस्थितत्वात् सप्रदेशत्वम्, बहूनां च विग्रहगतेरनन्तरं प्रथमसमये आहारकत्वसमयेन आहारकाणाम् अप्रदेशत्वं च बोध्यम् । एवं पृथिव्यादयोऽपि वक्तव्याः, नैरयिकादयस्तु

भावों में जानना चाहिये और अनादिभावों में तो " नियमा सपएसे त्ति " नियम से आहारक अवस्थावाला पूर्वोत्पन्न जीव सप्रदेश ही है ऐसा जानना चाहिये। बहुत्व बहुवचन विषयक दण्डाभिलाप ऐसा है (आहारयाणं भंते ! जीवा कालाएसेणं किं सपएसा, अपएसा ? गोयमा ! सपएसा वि अपएसा वि त्ति) गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि भदन्त अनेक आहारक जीव काल की अपेक्षा से क्या सप्रदेश हैं कि अप्रदेश हैं ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं कि हे गौतम ! अनेक आहारक जीव सप्रदेश भी हैं और अप्रदेश भी हैं। अर्थात् पूर्वोत्पन्न जितने भी आहारक जीव हैं वे सब तो सप्रदेश हैं और विग्रहगति से निकल कर जब अनेक जीव आहारक अवस्थावाले बनते हैं तब वे प्रथम समय में अप्रदेश हैं। क्यों कि प्रथम समय में वे अनाहारक नहीं रहते हैं-आहारक ही होते हैं। इसी तरह से पृथिव्या दिकों को भी जानना चाहिये, अर्थात् जो आहारक जीव पृथिव्यादिरूप एके

ने જ લાગુ પડે છે એમ સમજવું, અનાદિ ભાવોમાં તો (नियमा सपएसे त्ति) આહારક અવસ્થાવાળો પૂર્વોત્પન્ન જીવ નિયમથી જ સપ્રદેશ છે એમ સમજવું

બહુત્વ (બહુવચન) વિષયક અભિલાપ નીચે પ્રમાણે છે-(आहारयाणं भंते ! जीवा कालाएसेणं किं सपएसा, अपएसा ? गोयमा ! सपएसा वि अपएसा वि त्ति) ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે હે ભદન્ત ! આહારક જીવો કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશ છે કે અપ્રદેશ છે ?

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-" હે ગૌતમ ! અનેક આહારક જીવો સપ્રદેશ પણ હોય છે અને અપ્રદેશ પણ હોય છે " કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પૂર્વોત્પન્ન જેટલા આહારક જીવો છે તેઓ તો સપ્રદેશ જ પણ વિગ્રહગતિમાંથી નીકળીને જ્યારે અનેક જીવો આહારક અવસ્થાવાળા બને છે ત્યારે તેઓ પ્રથમ સમયે અપ્રદેશ હોય છે, કારણ કે પ્રથમ સમયે તેઓ અનાહારક રહેતા નથી-આહારક જ હોય છે એજ પ્રમાણે પૃથ્વીકાય

वक्तव्याः, तथा च-द्वीन्द्रियादयोऽपि यावत्-सिद्धाः कदाचित् सर्वेसप्रदेशाः, कदाचिद् बहवः सप्रदेशाः, एकः अप्रदेशश्च कदाचित्तु बहवः सप्रदेशाः बहवः अप्रदेशाश्च भवन्ति, उक्तरीत्या सर्वेषामेषां विरहसंभवात् , एकाद्युत्पत्तेश्च, यावत्करणात् द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय -चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिक-मनुष्य-वानव्यन्तरज्योतिषिक-वैमानिकाः संग्राह्याः । 'आहारगाणं जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो' आहारकाणाम् आहारक जीवैकेन्द्रियवर्जास्त्रयोभङ्गाः, जीवपदम् , एकेन्द्रियपृथिवीकायादिपदपञ्चकं च वर्जयित्वा भङ्गत्रिकम् , अयं भावः-'जीवो नियमात्सप्रदेशः इति जीवे एक एव भङ्गः तस्य सदा सर्वप्रदेशत्वात् । एकेन्द्रिये ' सप्रदेशा अपि

पर्यन्त जीव भी कदाचित् सब सप्रदेश हैं, कदाचित् कितने सप्रदेश हैं और कोई एक जीव अप्रदेश है-और कदाचित् अनेक सप्रदेश हैं और अनेक अप्रदेश हैं। इसका कारण यह है कि यहां पर इन सब का विरह संभवित है। इस तरह यहां पर ये तीन भंग हैं ऐसा जानना चाहिये यहां यावत् पद से-तेन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक इन सब का संग्रह हुआ है। (आहारगाणं जीव एगिंदियवज्जो तियभगो) एक जीवपद को और एकेन्द्रिय के पांच पद को छोडकर आहारकों के तीन भंग होते हैं। जीवपद को छोडकर कहने का भाव यह है कि जीव नियम से सप्रदेश होता है। इसलिये जीव में एक ही भंग है-सप्रदेश ही होने का कारण उसकी अनादिता और अनन्तकालतकस्थितिमत्ता है। तथा एकेन्द्रिय के पांचपद को छोड़कर कहने का भाव यह है कि एकेन्द्रिय जीवों में

જવા. એટલે કે (૧) દ્વીન્દ્રિયથી લઇને સિદ્ધ પર્યન્તના બધા જીવો પણ ક્યારેક પ્રદેશયુક્ત હોય છે. (૨) ક્યારે કેટલાક જીવો સપ્રદેશ હોય છે અને કોઇક જીવ અપ્રદેશ હોય છે અને ક્યારેક અનેક સપ્રદેશ હોય છે અને અનેક અપ્રદેશ હોય છે. તેનું કારણ એ છે કે આ પર્યાયોમાં એ સૌનો વિરહ સંભવિત છે. આ રીતે તેમના ત્રણ ભંગ (વિકલ્પ) સમજવા.

અહીં 'जाव' (પર્યન્ત) પદથી તેન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો મનુષ્ય, વાનવ્યંતર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિકોને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે.

(आहारगाणं जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो) એક જીવ પદને અને એકેન્દ્રિયના પાંચ પદને છોડીને બાકીના આહારક જીવોના ત્રણ ભંગ થાય છે જીવ પદને છોડવાનુ કારણ એ છે કે જીવ નિયમથી જ સપ્રદેશ હોય છે. તેથી જીવમાં એક જ ભંગ છે-જીવને સપ્રદેશી કહેવાનુ કારણ એ છે કે જીવ અનાદિ છે અને તેની સ્થિતિ અનંતકાળની હોય છે. એકેન્દ્રિયના પાંચ પદોને

ति। एवम् अनाहारकपदविशेषितावपि एकत्व-बहुत्व-विषयकदण्डको विज्ञेयौ, तत्र बहुत्वदण्डकालापके विशेषं मूले वक्ष्यति, सम्प्रति एकत्वदण्डकालापकमपि एव उच्यते-अनाहारको विग्रहगत्यापन्नः। समुद्घातकेवली, अयोगी सिद्धो वा अनाहारकत्वप्रथमसमये अप्रदेशः, द्वयादिसमये तु सप्रदेशो वेदितव्यः।

अथ अनाहारकबहुत्वदण्डके प्रतिपादयितुमाह-अणाहारगाणं जीव एगिंदिय वज्जा छब्भंगा एवं भाणियव्वा ' अनाहारकाणां जीवानां जीवैकेन्द्रियवर्जाः षड्

अभिप्राय को लेकर " आहारगाण जीवएगिंदियवज्जो तियभंगो " सूत्रकार ने ऐसा कहा है कि एक जीव पद को और एकेन्द्रिय के पांच पदों को छोड़कर आहारक जीवों के तीन भंग कहे गये हैं। इसी तरह से अनाहारक पद से विशेषित करके अनाहारक जीवों के भी एक वचन और बहु वचन की विवक्षा से दो दण्डक कहना चाहिये। बहुत्वदण्डक में-बहुत अनाहारक जीव विषयक द्वितीय दण्डक में- "क्या विशेषता है ?" यह बात तो सूत्रकार स्वयं ही मूलपाठ में प्रकट करेंगे यहां तो हम एकत्वदण्डक के आलाप के विषय में कहते हैं-जो इस प्रकार से है-विग्रहगति में रहा हुआ जीव, समुद्घातगतकेवली, अयोगी एव सिद्ध-ये सब अनाहारक होते हैं। सो ये सब जब अनाहारक अवस्था के प्रथम समय में रहते हैं, तब तो अप्रदेश कहे गये हैं और जब ये द्वितीय आदि समयों में रहते हैं, तब सप्रदेश कहे गये हैं। अनाहारक के बहुत्वदण्डक में जो विशेषता है उसे प्रकट करनेके लिये सूत्रकार कहते हैं कि-(अणाहारगाण जीव-एगिंदियवज्जा छब्भंगा एवं

હોય અપ્રદેશ છે એ જ વાતને ધ્યાનમાં રાખીને સૂત્રકારે કહ્યું છે કે ' આહારગાણં જીવએગિંદિયવજ્જો તિયભંગો " એક જીવપદને છોડીને તથા એકેન્દ્રિયનાં પાંચ પદોને છોડીને બાકીના આહારક જીવોના ત્રણ ભંગ કહ્યા છે" એ જ પ્રમાણે અનાહારક જીવોના પણ એકવચન અને બહુવચનની વિવક્ષાથી બે દંડક કહેવા જોઈએ બહુવચનવાળા દંડકમાં (અનેક અનાહારક જીવો વિષેના બીજા દંડકમાં) શી વિશેષતા છે તે સૂત્રકારે મૂળ સૂત્રપાઠમાં આગળ બતાવ્યું છે, અહીં તો એકત્વદંડકના આલાપક વિષે નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટતા કરવામાં આવે છે વિગ્રહગતિમાં રહેલા જીવ સમુદ્ઘાત કેવલી, અયોગી અને સિદ્ધ અનાહારક હોય છે તેઓ જ્યારે અનાહારક અવસ્થાના પ્રથમ સમયમાં રહેલા હોય છે, ત્યારે તો અપ્રદેશ જ કહેવાય છે પણ જ્યારે તેઓ તે અવસ્થાના, બીજા, ત્રીજા આદિ સમયોમાં રહેલા હોય છે, ત્યારે તે સપ્રદેશ કહેવાય છે

હવે સૂત્રકાર અનાહારક જીવોના બહુત્વદંડકમાં જે વિશેષતા રહેલી છે તે પ્રકટ કરતા કહે છે— અણાહારગાણ જીવ-એગિંદિયવજ્જા છબ્ભંગા એવ

विकल्पत्रयेण वाच्याः, तथाहि-' आहारयाणं भंते ! नेरइया जीवा कालाएसे णं किं सपएसा, अपएसा ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सपएसा, अहवा सपएसा य अपएसे य, अहवा सपएसा य अपएसा य ' त्ति ' आहारकाः खलु भदन्त ! नैरयिकाः जीवाः कालादेशेन किं सप्रदेशाः ? अप्रदेशा वा ? गौतम ! सर्वे पि तावत् भवन्ति सप्रदेशाः, अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च, अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इति, एतदभिप्रायेणोक्तम्-' आहारगाणं जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो '

न्द्रिय अवस्थावाले हैं वे पूर्वोत्पन्न रूप से सप्रदेश हैं और विग्रहगति से निकलकर जब वे आहारकरूप से एकेन्द्रिय अवस्थावाले बनते हैं उस समय प्रथम समय में आहारक होने के कारण वे अप्रदेश हैं। नैरयिक आदि जीवों को तो तीन विकल्पों द्वारा इस प्रकार से कहना चाहिये-(आहारया णं भंते ! नेरइया जीवा कालाएसेणं किं सपएसा अपएसा गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सपएसा, अहवा-सपएसा य अपएसे य अहवा-सपएसा य, अपएसा य) गौतम ने जब प्रभु से ऐसा पूछा कि हे भदन्त ! जो आहारक नारक जीव हैं वे कालकी अपेक्षा क्या सप्रदेश हैं ? या अप्रदेश हैं ? तब इसका उत्तर प्रभुने उन्हें ऐसा दिया कि गौतम ! आहारक अवस्थावाले जितने भी पूर्वोत्पन्न नारक जीव हैं वे सबके सब भी सप्रदेश हैं। अथवा-उनमें कितनेक सप्रदेश हैं और कोई एक अप्रदेश है अथवा-कितनेक सप्रदेश हैं और कितनेक अप्रदेश हैं। इसी

આદિના વિષયમાં પણ સમજવુ એટલે કે જે આહારક જીવો પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય અવસ્થાવાળા હોય છે, તેઓ પૂર્વોત્પન્નરૂપે સપ્રદેશ હોય છે, પણ વિગ્રહ ગતિમાથી નીકળીને જ્યારે તેઓ આહારક રૂપે એકેન્દ્રિય અવસ્થાવાળા બને છે, ત્યારે પ્રથમ સમયે આહારક હોવાને કારણે તેઓ અપ્રદેશ હોય છે. નારક આદિ જીવોના વિષયમાં આ પ્રમાણે ત્રણ વિકલ્પ (ભંગ) સમજવા-(आहारया ण भंते ! नेरइया जीवा कालाएसेणं किं सपएसा अपएसा ?) (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सपएसा, अहवा-सपएसा य अपएसा य, अहवा-सपएसा य अपएसा य) ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—" હે ભદન્ત ! આહારક નારક જીવો કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશક કે અપ્રદેશ છે ? " તેનો ઉત્તર આપતાં મહાવીર પ્રભુ કહે છે—" હે ગૌતમ ! આહારક અવસ્થાવાળા જેટલાં પૂર્વોત્પન્ન નારક જીવો છે તેઓ બધા સપ્રદેશ છે અથવા તેમનામાથી કેટલાક સપ્રદેશ છે અને કોઇક અપ્રદેશ છે અથવા કેટલાક સપ્રદેશ છે અને કેટ-

वचनान्त, एकवचन-बहुवचनसंयोगात् द्वौ चतुर्थपञ्चमौ, षष्ठो भङ्गो बहु वचनान्त ६। इति। अत्र सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च १, इत्येतद्रूप एकवचन गर्भितोभङ्गोऽत्र न सम्भवति बहुत्वस्याधिकारात्। एवं च नैरयिकाणां मनु ष्याणां द्वीन्द्रियादीनां च अन्यतराणामुत्पत्तेः एकदा...नाम् अनाहारकाणां भावात् उपर्युक्ता षड् भङ्गा भवन्तीति 'सिद्धेहिं तियभंगो' सिद्धेषु त्रयो भङ्गा - कदाचित् सर्वे सिद्धा सप्रदेशाः १, कदाचित् बहवः सप्रदेशा एक अप्रदेशश्च २ कदाचित् बहवः सप्रदेशाः बहवः अप्रदेशाः भवन्ति ३, सप्रदेशत्व बहुवचनान्तस्यैव सिद्धेषु सम्भवात्। 'भवसिद्धिया, अभवसिद्धिया जहा ओहिया' भवसिद्धिका भव्याः, अभवसिद्धिका अभव्याः जीवाः यथा औधिका सामान्य जीवास्तथा ज्ञातव्याः, यथाहि औधिकदण्डकद्वयं एवं भवसिद्धिकानाम् अभव

सपएसा य अपएसा य"। इनमें दो भंग प्रथम भंग और द्वितीयभंग ये बहुवचनान्त हैं, तीसरा एक वचनान्त है और शेष भंग-चौथा पांचवां ये एकवचन और बहुवचन के संयोग से होते हैं। और छठा बहुवचनान्त है। (सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च) ऐसे एकवचनगर्भित भंग यहां नहीं है। (कारण कि यहां पर बहुवचनका अधिकार है। (सिद्धेहिं तियभंगो) सिद्धों में तीन भंग होते हैं-" कदाचित् समस्त सिद्ध सप्रदेश होते हैं।" कदाचित् अनेक सिद्ध सप्रदेश होते हैं और कोई एक सिद्ध अप्रदेश होता है २ कदाचित् अनेक सिद्ध सप्रदेश होते हैं और कदाचित् अनेक सिद्ध अप्रदेश होते हैं ३ इस प्रकार से ये तीन भंग हैं। यहां पर जो सप्रदेश ... है वह बहुवचनान्त ही है 'भवसिद्धिया अभवसिद्धिया जहा ओहिया' भवसिद्धिक भव्य, अभवसिद्धिक-अभव्य, ये दोनों जीव सामान्य (समुच्चय) जीव की तरह से जानना चाहिये-अर्थात् सामान्य जीव के दण्डक की तरह भवसिद्धिक और अभवसिद्धिक इन दोनों में दो दण्डक

[illegible]

चयजीवपदवत्, एकेन्द्रियपृथिव्यादिपञ्चकपदं च वर्जयित्वा षड्भङ्गाः एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण भणितव्याः वक्तव्याः जीवपदे, एकेन्द्रियपदे च ' सपएसा य अपएसा य ' ' सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च इत्येवंरूप एको भङ्गो बोध्यः, बहूनां विग्रहगत्यापन्नानां सप्रदेशानाम् अप्रदेशानां च सद्भावात्। अथ तानेव षड्भङ्गानाह- ' सपएसा वा १, अपएसा वा २, अहवा सपएसे य अपएसे य ३, अहवा सपएसे य, अपएसा य ४, अहवा सपएसा य अपएसे य ५ अहवा सपएसा य, अपएसाय ६' सप्रदेशा वा १, अप्रदेशा वा २, अथवा सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च ३ अथवा सप्रदेशश्च अप्रदेशाश्च ४, अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च ५ अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च६ अनाहारका जीवा भवन्ति। आद्यौ तत्र द्वौ बहुवचनान्तौ, तृतीयश्चैक

भाणियव्वा) अनाहारक जीवों के छह भंग, जीवपद को और एकेन्द्रिय पृथिवी आदिकों के पांच पदों को छोड़कर के इस प्रकार से कहते हैं- जीवपद में और एकेन्द्रियपद में ' सपएसा य अपएसा य' ' सप्रदेशाः ' और 'अप्रदेशाः' ऐसा एक ही भंग होता है-क्यों कि वहां पर विग्रहगति में रहे हुए अनेक जीव द्वितीयादि समय वाले होने के कारण सप्रदेश होते हैं अनेक जीव प्रथम समय वर्ती होने के कारण अप्रदेश होते हैं। अल्पतर नैरयिकों का अल्पतर भवनपतियों का तथा अल्पतर दो इन्द्रिय आदिकों का उत्पाद होता है सो इनमें एक दो आदि अनाहारक होते हैं-इसी कारण यहां छह भंग हैं-वे छह भंग इस प्रकार से हैं-" सपएसा वा १, अपएसा वा २, अहवा-सपएसे य, अपएसे य ३, अहवा-सपएसे य, अपएसा य ४, अहवा-सपएसा य अपएसे य ५, अहवा-

भाणियव्वा " એક જીવ પદને અને એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાય આદિ પાચ પદને છોડીને બાકીના અનાહારકોના બે ભગ (વિકલ્પ) થાય છે. જીવપદમા અને એકેન્દ્રિય પદમાં " सपएसा य अपएसा य " " સપ્રદેશ પણ હોય છે અને અપ્રદેશ પણ હોય છે " એવો એક જ ભગ થાય છે. કારણ કે ત્યાં વિગ્રહ ગતિમા રહેલા જીવો દ્વિતીય આદિ સમયવાળા હોવાને કારણે સપ્રદેશ હોય છે, અને અનેક જીવ પ્રથમ સમયમાં વર્તમાન હોવાને લીધે અપ્રદેશ હોય છે અલ્પતર ભવનપતિઓનો તથા દ્વીન્દ્રિય આદિ કોનો ઉત્પાદ થાય છે, તેથી તેઓમા એક, બે આદિ અનાહારક હોય છે તે કારણે અહીં નીચે પ્રમાણે છ ભગ (વિકલ્પ થાય છે-(१) सपएसा वा, (२) अपएसा वा (३) अहवा-सपएसे य अपएसे य, (४) अहवा-सपएसे य अपएसा य, (५) अहवा-सपएसा य अपएसे य, (६) अहवा-सपएसा य अपएसाय " આ છ ભગમાથી પહેલો અને બીજો ભ'ગ બહુવચનાન્ત છે, અને ત્રીજો, એક વચનવાળો છે. ચોથો અને

समदेशाश्च अप्रदेशाश्च, इति एकभङ्ग एव। सिद्धपदं तत्र न वक्तव्यम् सिद्धानां भव्याभव्यत्वविशेषणानुपलब्धेः। 'णोभवसिद्धिय-णोअभवसिद्धिय-जीवसिद्धेहिं तियभंगो' नो भवसिद्धिक-नो अभवसिद्धिक-जीव सिद्धयोस्त्रयो भङ्गा वेदितव्याः, तथाहि-एतद् नोभवसिद्धिक नोअभवसिद्धिक विशेषणविशिष्टम् उपर्युक्तजीवसिद्धदण्डकद्वय पठितव्यम् एकत्वाभिलापाकारश्चेत्थम्-'णोभवसिद्धिय-णोअभवसिद्धिएण भंते ! जीवे किं सपएसे, अपएसे ? गोयमा ! सिय सपएसे सिय अपएसे' इत्यादि। एवं बहुत्वदण्डकालापोऽपि वक्तव्यः,

के ये एक भंगवाले ही कहे गये हैं। यहां भव्य अभव्य के प्रकरण में सिद्धपद नहीं कहना चाहिये-क्यों कि सिद्धों में भव्य अभव्य इन दोनों विशेषणों का अभाव हो गया है। (णो भवसिद्धिय-णो अभवसिद्धिय -जीवसिद्धेहिं तियभंगो" नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक जीव एवं सिद्धों में तीन भंग होते हैं-तात्पर्य यह है कि 'भव्य नहीं, अभव्य नहीं" ऐसे विशेषणों वाले जीवादिक दो दण्डक कहना चाहिये-इनसे लगता हुआ एकत्व अभिलाप का आकार इस प्रकार से है-(णो भव सिद्धिय णो अभवसिद्धिएण भंते ! जीवे किं सपएसे अपएसे ?) गौतम यहां ऐसा प्रश्न किया है कि हे भदन्त ! जो जीव न भवसिद्धिक है और न अभवसिद्धिक है ऐसा वह जीव क्या सप्रदेश होता है या अप्रदेश होता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (सिय सपएसे सिय अपएसे) इत्यादि-ऐसा जीव कदाचित् सप्रदेश होता है और कदाचित् अप्रदेश होता है। इसी तरह से यह

ભવ્ય અભવ્યના પ્રકરણમાં સિદ્ધનો સમાવેશ કરવો જોઈએ નહીં, કારણ કે સિદ્ધમાં ભવ્ય અને અભવ્ય એ બન્ને વિશેષણો સંભવી શકતાં નથી 'णो भवसिद्धिय, णो अभवसिद्धिय-जीव सिद्धेहिं तियभंगो" નો ભવસિદ્ધિક, નો અભવસિદ્ધિક જીવ અને સિદ્ધોમાં ત્રણ ભંગ થાય છે આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે "ભવ્ય નહીં અભવ્ય નહીં" એવાં વિશેષણોવાળાં જીવાદિક બે દંડક કહેવા જોઈએ તેમને લાગુ પડતો એકત્વ વિષયક અભિલાપ આ પ્રમાણે છે— णो भवसिद्धिय णो अभवसिद्धिएणं भंते! जीवे किं सपएसे अपएसे ?" ગૌતમસ્વામી અહીં એવો પ્રશ્ન કરે છે કે "હે ભદન્ત ! જે જીવ ન ભવસિદ્ધિક અને ન અભવસિદ્ધિક છે તે શું સપ્રદેશ હોય છે કે અપ્રદેશ હોય છે ? તેનો જવાબ આપતાં મહાવીરપ્રભુ કહે છે— 'गोयमा !" હે ગૌતમ !" सिय सपएसे, सिय अपएसे" એવો જીવ કયારેક સપ્રદેશ હોય છે અને કયારેક

सिद्धिकानां अभव्यानां मुक्तिगमनरहितानाम् च प्रत्येकम् एकत्वबहुत्व-विषयकतया दण्डकद्वयं बोध्यम्, तत्र च भव्योऽभव्यो वा जीवो नियमात् सप्रदेशः। एवं बहुत्वेऽपि भव्या अभव्या वा नियमात् सप्रदेशाः, नैरयिकादिस्तु भव्योऽभव्यो वा सप्रदेशः, अप्रदेशो वा, बहवस्तु भव्या अभव्या वा जीवाः सप्रदेशा एव। नैरयिकाद्यास्तु बहवो भव्या अभव्या वा भङ्ग-त्रयवन्तः–सर्वे सप्रदेशा एव कदाचिद् भवेयुः १ कदाचिद् बहव सप्रदेशाश्च, एकः अप्रदेशश्च २, कदाचिद् बहवः सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च, भवन्ति ३, इतिभावः। एकेन्द्रियाः पुनर्भव्या अभव्या वा पृथिवीकायिकादयः

के दो दण्डक हैं। इनमें कोई एक भव्य और कोई एक अभव्य जीव नियम से सप्रदेश होता है। यह एकवचनवाला दण्डक है। इसी तरह से बहुवचनान्त भव्य और अभव्य भी नियम से सप्रदेश होते हैं। नैरयिक आदिकों में जो कोइ एक भव्य अथवा अभव्यजीव है वह तो सप्रदेश अथवा अप्रदेश होता है। अनेक भव्य अथवा अनेक अभव्य जीव सप्रदेश ही होते हैं। नैरयिक आदिकों में जो अनेक भव्य अथवा अभव्य जीव हैं, वे तीनभंग वाले होते हैं। कदाचित् सब सप्रदेश ही होते हैं १, कदाचित् अनेक सप्रदेश होते हैं और कोई एक अप्रदेश होता है २, कदाचित् अनेक सप्रदेश होते हैं और कदाचित् अनेक अप्रदेश होते हैं ३। एकेन्द्रियपृथिवीकायिक आदि जीवों में जो भव्य अथवा अभव्य जीव हैं वे "सप्रदेश और अप्रदेश होते हैं" इस तरह

દંડકના જેવાં જ ભવસિદ્ધિકના બે દંડક અને અભવસિદ્ધિકના બે દંડક સમજવા તેમાનો એકવચનવાળો અભિલાપ બતાવે છે કે કોઇક ભવ્ય જીવ અને કોઇક અભવ્ય જીવ નિયમથી સપ્રદેશ હોય છે બહુવચનવાળો અભિલાપ એ બતાવે છે કે અનેક ભવ્ય જીવો અને અનેક અભવ્ય જીવો સપ્રદેશ અથવા અથવા અપ્રદેશ હોય છે.

નારક આદિકોમાં કોઇક ભવ્ય અથવા અભવ્ય જીવ સપ્રદેશ અથવા અપ્રદેશ હોય છે અનેક ભવ્ય અથવા અનેક અભવ્ય જીવો સપ્રદેશજ હોય છે. નૈરયિક આદિકોમાં જે અનેક ભવ્ય અથવા અભવ્ય જીવ છે, તેઓ ત્રણ ભગ વાળા હોય છે–(૨) કયારેક બધા સપ્રદેશ જ હોય છે, (૨) કયારેક અનેક સપ્રદેશ હોય છે અને કોઇક અપ્રદેશ જ હોય છે, (૩) કયારેક અનેક સપ્રદેશ હોય છે અને કયારેક અનેક અપ્રદેશ હોય છે તથા એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાય આદિ જીવોમા જે ભવ્ય અથવા અભવ્ય જીવો હોય છે તેઓ "સપ્રદેશ અને અપ્રદેશ હોય છે." આ રીતે તેમને એક જ ભંગવાળા કહ્યા છે. અહીં

धूमप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति १५। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकस्तमायाम् एकोऽधःसप्तम्यां भवति १६। अहवा एगे रयणप्पभाए एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्त मायां भवति १७। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा" अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति १८। अहवा, एगे रयणप्पभाए, एगे पंकप्पभाए। एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा' अथवा एको

भाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा-एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है १५, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा १६) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक वालुकाप्रभा में, एक तमः प्रभा में और एक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है १६, (अहवा एगे रयण प्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, एक धूमप्रभा में और एक तमःप्रभामें उत्पन्न हो जाता है १७, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे पंकप्पभाए एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में एक नारक धूमप्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है १८,

एगे अहे सत्तमाए होज्जा' (१५) अथवा એક રત્નપ્રભામાં એક વાલુકા પ્રભામાં એક ધૂમપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે 'अहवा एगे रयणप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा' (१६)અથવા એક રત્નપ્રભામાં એક વાલુકાપ્રભામાં એક તમ પ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे पंकप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे तमाए होज्जा" (१७) અથવા એક રત્ન પ્રભામાં, એક પંકપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામાં અને એક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે

अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे पंकप्पभाए एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा' (१८) અથવા એક રત્નપ્રભામાં એક પંકપ્રભામાં એક ધૂમ પ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી તમસ્તમપ્રભા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

अत्र बहुत्वविषयकदण्डके भङ्गकत्रयमवसेयम्, तथाहि-' नोभवसिद्धिय-नो-अभवसिद्धिया णं भंते ! जीवा किं सपएसा अपएसा ? गोयमा ! सव्वे सपएसा१, बहुया सपएसा, एगे अपएसे य २, बहुया सपएसा बहुया अपएसा य३ त्ति ' ' सन्नीहिं जीवाइओ तियभंगो ' संज्ञिषु जीवादिकास्त्रयो भङ्गाः, संज्ञिषु यौ एकत्व-बहुत्वविषयकौ दण्डकौ तयोर्बहुत्वविषयके द्वितीयदण्डके जीवादिकः जीवादिपदेषु

वचनवाले दण्डक का भी अभिलाप कह लेना चाहिये-इस बहुवचनवाले दण्डक में तीनभंग होते हैं-वे इस प्रकार से-(णो भवसिद्धिय नो अभवसिद्धिया णं भंते ! किं सपएसा अपएसा ? गोयमा !) सर्वे सप्रदेशाः १, बहवः सप्रदेशाः, एकः अप्रदेशश्च २, बहवः सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च ३ हैं। यहां गौतम ने प्रभु से प्रश्न किया कि हे भदन्त ! जो जीव ऐसे हैं कि न वे भव्य और न वे अभव्य हैं तो क्या वे सप्रदेश होते हैं या अप्रदेश होते हैं ? इस प्रश्न का उत्तर यहां तीनभंगरूप से दिया है-उन्हों ने कहा हे गौतम ! ऐसे जीव या तो सब सप्रदेश होते हैं। कितनेक सप्रदेश होते हैं और कोई एक अप्रदेश होता है। या कितनेक सप्रदेश होते हैं और कितनेक अप्रदेश होते हैं। " संन्नीहिं जीवाइओ तियभंगो " संज्ञियों में जीवादिक तीन भंग होते हैं अर्थात् संज्ञि जीवों में जो एकत्व एवं बहुत्व विषयक दो दण्डक हैं, उनमें से

અપ્રદેશ હોય છે. એ જ પ્રમાણે બહુવચનવાળા દંડકનો અભિલાપ પણ કહેવો જોઈએ. આ બહુવચનવાળા દંડકમા ત્રણ ભંગ થાય છે તે ત્રણ ભગ નીચે પ્રમાણે છે-(णो भवसिद्धिय नो अभवसिद्धियाणं भंते ! जीवा किं सपएसा अपएसा ?) " गोयमा ! सर्वे सप्रदेशाः १, बहवः सप्रदेशाः एकः अप्रदेशश्च २, बहवः सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च ३ ।)

આ વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે હે ભદન્ત ! ન ભવ્ય અને ન અભવ્ય એવા જીવો શું સપ્રદેશ હોય છે કે અપ્રદેશ હોય છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તર રૂપે મહાવીર પ્રભુએ નીચે પ્રમાણે ત્રણ ભંગ (વિકલ્પ) કહ્યા છે—

(૧) એવા બધાં જીવો કા તો સપ્રદેશ હોય છે, (૨) અથવા અનેક સપ્રદેશ હોય છે અને કોઇક અપ્રદેશ હોય છે, (૩) અથવા અનેક સપ્રદેશ હોય છે અને અનેક અપ્રદેશ હોય છે.

(सन्नीहि जीवाइओ तियभंगो) સંજ્ઞી જીવોમા જીવાદિક ત્રણ ભંગ થાય છે એટલે કે સંજ્ઞી જીવોમા જે એકત્વ અને બહુત્વ વિષયક બે દંડક છે,

समदेशाश्च अप्रदेशाश्च, इति एकभङ्गवन्त एव। सिद्धपदं त्वत्र न वक्तव्यम् सिद्धानां भव्याभव्यत्वविशेषणानुपलब्धेः। 'णोभवसिद्धिय-णोअभवसिद्धिय-जीवसिद्धेहिं तियभंगो' नो भवसिद्धिक-नो अभवसिद्धिक-जीव सिद्धयोस्त्रयो भङ्गा वेदितव्याः, तथाहि-एतद् नोभवसिद्धिक नोअभवसिद्धिक विशेषणविशिष्टम् उपर्युक्तजीवसिद्धदण्डकद्वयं पठितव्यम् एकत्वाभिलापाकारश्चेत्थम्-'णोभव सिद्धिय-णोअभवसिद्धिएणं भंते! जीवे किं सपएसे, अपएसे? गोयमा! सिय सपएसे सिय अपएसे' इत्यादि। एवं बहुत्वदण्डकालापोऽपि वक्तव्यः,

के ये एक भंगवाले ही कहे गये हैं। यहां भव्य अभव्य के प्रकरण में सिद्धपद नहीं कहना चाहिये-क्यों कि सिद्धों में भव्य अभव्य इन दोनों विशेषणों का अभाव हो गया है। (णो भवसिद्धिय-णो अभवसिद्धिय-जीवसिद्धेहिं तियभंगो" नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक जीव एवं सिद्धों में तीन भंग होते हैं-तात्पर्य यह है कि 'भव्य नहीं, अभव्य नहीं" ऐसे विशेषणों वाले जीवादिक दो दण्डक कहना चाहिये-इनसे लगता हुआ एकत्व अभिलाप का आकार इस प्रकार से हैं-(णो भव सिद्धिय णो अभवसिद्धिएणं भंते! जीवे किं सपएसे अपएसे?) गौतम यहां ऐसा प्रश्न किया है कि हे भदन्त! जो जीव न भवसिद्धिक है और न अभवसिद्धिक है ऐसा वह जीव क्या सप्रदेश होता है या अप्रदेश होता है? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम! (सिय सपएसे सिय अपएसे) इत्यादि-ऐसा जीव कदाचित् सप्रदेश होता है और कदाचित् अप्रदेश होता है। इसी तरह से यह

ભવ્ય અભવ્યના પ્રકરણમાં સિદ્ધનો સમાવેશ કરવો જોઈએ નહીં, કારણ કે સિદ્ધમાં ભવ્ય અને અભવ્ય એ બન્ને વિશેષણો સંભવી શકતાં નથી "णो भवसिद्धिय, णो अभवसिद्धिय-जीव सिद्धेहिं तियभगो" નો ભવસિદ્ધિક, નો અભવસિદ્ધિક જીવ અને સિદ્ધોમાં ત્રણ ભંગ થાય છે આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે "ભવ્ય નહીં અભવ્ય નહીં" એવાં વિશેષણોવાળાં જીવાદિક બે દંડક કહેવા જોઈએ તેમને લાગુ પડતો એકત્વ વિષયક અભિલાપ આ પ્રમાણે છે— 'णो भवसिद्धिय णो अभवसिद्धिएणं भंते! जीवे किं सपएसे अपएसे?" ગૌતમસ્વામી અહીં એવો પ્રશ્ન કરે છે કે હે ભદન્ત! જે જીવ ન ભવસિદ્ધિક અને ન અભવસિદ્ધિક છે તે શું સપ્રદેશ હોય છે કે અપ્રદેશ હોય છે? તેનો જવાબ આપતાં મહાવીરપ્રભુ કહે છે— गोयमा!" હે ગૌતમ!" सिय सपएसे, सिय अपएसे" એવો જીવ ક્યારેક સપ્રદેશ હોય છે અને ક્યારેક

अत्र बहुत्वविषयकदण्डके भङ्गकत्रयमवसेयम्, तथाहि-'नोभवसिद्धिय-नो-अभवसिद्धिया णं भंते! जीवा किं सपएसा अपएसा? गोयमा! सव्वे सपएसा १, बहुया सपएसा, एगे अपएसे य २, बहुया सपएसा बहुया अपएसा य ३ त्ति' 'सन्नीहिं जीवाइओ तियभंगो' संज्ञिषु जीवादिकास्त्रयो भङ्गाः, संज्ञिषु यौ एकत्व-बहुत्वविषयकौ दण्डकौ तयोर्बहुत्वविषयके द्वितीयदण्डके जीवादिकः जीवादिपदेषु

वचनवाले दण्डक का भी अभिलाप कह लेना चाहिये-इस बहुवचनवाले दण्डक में तीनभंग होते हैं-वे इस प्रकार से-(णो भवसिद्धिय नो अभवसिद्धिया णं भंते! किं सपएसा अपएसा? गोयमा!) सर्वे सप्रदेशाः १, बहवः सप्रदेशाः, एकः अप्रदेशश्च २, बहवः सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च ३ हैं। यहां गौतम ने प्रभु से प्रश्न किया कि हे भदन्त! जो जीव ऐसे हैं कि न वे भव्य और न वे अभव्य हैं तो क्या वे सप्रदेश होते हैं या अप्रदेश होते हैं? इस प्रश्न का उत्तर यहां तीनभंगरूप से दिया है-उन्हों ने कहा हे गौतम! ऐसे जीव या तो सब सप्रदेश होते हैं। कितनेक सप्रदेश होते हैं और कोई एक अप्रदेश होता है। या कितनेक सप्रदेश होते हैं और कितनेक अप्रदेश होते हैं। "संज्ञीहिं जीवाइओ तियभंगो" संज्ञियों में जीवादिक तीन भंग होते हैं अर्थात संज्ञि जीवों में जो एकत्व एवं बहुत्व विषयक दो दण्डक हैं, उनमें से

અપ્રદેશ હોય છે એ જ પ્રમાણે બહુવચનવાળા દંડકનો અભિલાપ પણ કહેવો જોઇએ આ બહુવચનવાળા દંડકમા ત્રણ ભગ થાય છે તે ત્રણ ભગ નીચે પ્રમાણે છે-(णो भवसिद्धिय नो अभवसिद्धियाणं भंते! जीवा किं सपएसा अपएसा?) "गोयमा! सर्वे सप्रदेशाः १, बहव सप्रदेश एक अप्रदेशश्च २, बहवः सप्रदेशश्च बहव अप्रदेशाश्च ३।)

આ વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે હે ભદન્ત! ન ભવ્ય અને ન અભવ્ય એવા જીવો શું સપ્રદેશ હોય છે કે અપ્રદેશ હોય છે?

આ પ્રશ્નના ઉત્તર રૂપે મહાવીર પ્રભુએ નીચે પ્રમાણે ત્રણ ભગ (વિકલ્પ) કહ્યા છે—

(૧) એવા બધા જીવો કા તો સપ્રદેશ હોય છે, (૨) અથવા અનેક સપ્રદેશ હોય છે અને કોઇક અપ્રદેશ હોય છે, (૩) અથવા અનેક સપ્રદેશ હોય છે અને અનેક અપ્રદેશ હોય છે.

(सन्नीहि जीवाइओ तियभगो) સંજ્ઞી જીવોમા જીવાદિક ત્રણ ભગ થાય છે એટલે કે સંજ્ઞી જીવોમા જે એકત્વ અને બહુત્વ વિષયક બે દંડક છે,

समदसाम अमदेशाम, इति एकमङ्गत्र एव। सिद्धपदं तत्र न वक्तव्यम् सिद्धानां भव्याभव्यत्वविशेषणानुपलब्धेः। 'णोभवसिद्धिय-णोअभवसिद्धिय-जीवसिद्धेहिं वियमगो' नो भवसिद्धिक-नो अभवसिद्धिक-जीव सिद्धयात्मका भङ्गा वेदितव्याः, तथाहि-एवद् नामवसिद्धिक नोभमयसिद्धिक विशेषणविशि एम् उपर्युक्तजीवसिद्धदण्डकद्वय पठितव्यम् एकत्वाभिलापाकारश्चेत्थम्-' णोभव सिद्धिय-णोअभवसिद्धिएण भंते! जीव किं सपएसे, अपएसे? गोयमा! सिय सपएसे सिय अपएसे' इत्यादि। एवं बहुत्वदण्डकालापोऽपि वक्तव्यः,

के ये एक भगवाले ही कहे गये हैं। यहां भव्य अभव्य के प्रकरण में सिद्धपद नहीं कहना चाहिये-क्यों कि सिद्धों में भव्य अभव्य इन दोनों विशेषणों का अभाव हो गया है। (णो भवसिद्धिय-णो अभवसिद्धिय -जीवसिद्धेहिं तियभगो" नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक जीव एव सिद्धों में तीन भंग होते हैं-तात्पर्य यह है कि 'भव्य नहीं, अभव्य नहीं" ऐसे विशेषणों वाले जीवादिक दो दण्डक कहना चाहिये-इनसे लगता हुआ एकत्व अभिलाप का आकार इस प्रकार से है-(णो भव सिद्धिय णो अभवसिद्धिएण भंते! जीवे किं सपएसे अपएसे?) गौतम यहां ऐसा प्रश्न किया है कि हे भदन्त! जो जीव न भवसिद्धिक है और न अभवसिद्धिक है ऐसा वह जीव क्या सप्रदेश होता है या अप्रदेश होता है? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम! (सिय सपएसे सिय अपएसे) इत्यादि-ऐसा जीव कदाचित् सप्रदेश होता है और कदाचित् अप्रदेश होता है। इसी तरह से यह

ભવ્ય અભવ્યના પ્રકરણમાં સિદ્ધનો સમાવેશ કરવો જોઈએ નહીં, કારણ કે સિદ્ધમાં ભવ્ય અને અભવ્ય એ બન્ને વિશેષણો સંભવી શકતા નથી "णो भवसिद्धिय, णो अभवसिद्धिय-जीव सिद्धेहिं तियभगो" નો ભવસિદ્ધિક, નો અભવસિદ્ધિક જીવ અને સિદ્ધોમાં ત્રણ ભંગ થાય છે આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે "ભવ્ય નહીં, અભવ્ય નહીં" એવાં વિશેષણોવાળાં જીવાદિક બે દંડક કહેવા જોઈએ તેમને લાગુ પડતો એકત્વ વિષયક અભિલાપ આ પ્રમાણે છે—" णो भवसिद्धिय णो अभवसिद्धिएणं भंते! जीवे किं सपएसे अपएसे?" ગૌતમસ્વામી અહીં એવો પ્રશ્ન કરે છે કે હે ભદન્ત! જે જીવ ન ભવસિદ્ધિક અને ન અભવસિદ્ધિક છે, તે શું સપ્રદેશ હોય છે કે અપ્રદેશ હોય છે? તેનો જવાબ આપતાં મહાવીરપ્રભુ કહે છે — 'गोयमा!' હે ગૌતમ! "सिय सपएसे, सिय अपएसे" એવો જીવ ક્યારેક સપ્રદેશ હોય છે અને ક્યારેક

एकेन्द्रियवर्जः – पृथिव्याद्येकेन्द्रियपदानि बहुत्वविषयकद्वितीयदण्डके वर्जयित्वा त्रिकभङ्गः=पूर्वप्रदर्शित भङ्गत्रयं बोध्यम् । एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदेषु तु 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव भङ्गो वेदितव्यः, तत्र सदा बहूनाम् उत्पत्त्या तेषाम् अप्रदेशत्वस्यापि बहुत्वसंभवात् । 'नेरइय-देव-मणुएहिं छब्भंगा' नैरयिक-देव-मनुजेषु षड् भङ्गाः अवसेयाः । तत्र असंज्ञिनोऽपि जीवाः प्रथमनरके भवनपतिवानव्यन्तरेषु च उत्पद्यन्ते अतः प्रथमनरकनैरयिकाणां भवनपतिवानव्यन्तराणां च संज्ञिनामपि पूर्वभवीयासंज्ञिभ्यः उत्पादात् भूतपूर्वगत्या असंज्ञित्वमवसेयम् । तथा

असंज्ञी सम्बन्धी बहुत्व विषयक द्वितिय दण्डक में तीन भंग होते हैं ऐसा जानना चाहिये-ये भङ्ग तीन अभी २ ऊपर दिखला ही दिये गये हैं। यहां जो पृथिवी आदिक एकेन्द्रियों को छोड़ने के लिये कहा गया है, सो उसका कारण यह है कि इन एकेन्द्रिय पृथिवी आदिक पदों में "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" ऐसा एक ही भङ्ग होता है। इसका कारण उन पृथिव्यादिकों में अनेक जीवों की उत्पत्ति होती है इस कारण उत्पद्यमान अनेक जीव अपनी उत्पत्ति के प्रथम समय में अप्रदेश होते हैं अतः वहां पूर्वोत्पन्न अनेक जीव सप्रदेश और उत्पद्यमान अनेक जीव अप्रदेश हैं ऐसा जानना चाहिये।

"णेरइय-देव-मणुएहिं छब्भंगो" नैरयिक, देव और मनुष्यों में छह भंग होते हैं-असंज्ञी जीव भी प्रथम नरक में भवनपति देवों में और वानव्यन्तर देवों में उत्पन्न होते हैं। इसलिये संज्ञी भी प्रथम नरक के नारकियों को, भवनपतिदेवों को, और वानव्यन्तरदेवों को, पूर्वभ-

કમાં ત્રણ ભંગ થાય છે, એમ સમજવું એ ત્રણે ભંગો ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે (સંજ્ઞી જીવોના ત્રણ ભંગ પ્રમાણે) સમજવા. એકેન્દ્રિય જીવોનો તેમાં સમાવેશ નહીં કરવાનુ કારણ એ છે કે પૃથ્વીકાય આદિ એકેદ્રિય જીવોમાં "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" એવો એક જ ભગ થાય છે તેનું કારણ એ છે કે તે પૃથ્વીકાય આદિકોમાં અનેક જીવોની ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે અપ્રદેશ હોય છે, તેથી ત્યાં પૂર્વોત્પન્ન અનેક જીવો સપ્રદેશ હોય છે અને ઉત્પદ્યમાન (ઉત્પન્ન થતા) અનેક જીવો અપ્રદેશ હોય છે, એમ સમજવું.

"णेरइय-देव मणुएहिं छब्भंगो" નારક, દેવ અને મનુષ્યોમા છ ભંગ થાય છે-અસંજ્ઞી જીવો પણ પહેલી નરકમ', ભવનપતિ દેવોમાં અને વાનવ્યન્તર દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી સંજ્ઞી હોવા છતા પણ પહેલી નરકના નારકોને, ભવનપતિ દેવોને અને વાનવ્યન્તર દેવોને

इत्यर्थः त्रयो भङ्गा भवन्ति । तथाहि-सञ्ज्ञिनो जीवाः पूर्वोत्पन्नान् द्वयादिसमय स्थितिकान् अपेक्ष्य कालतः सप्रदेशा' भवन्ति १, उत्पादविरहानन्तर च एक स्योत्पत्तौ तस्य प्रथमसमयस्थितिदशायां - बहव सप्रदेशाः, एकः अप्रदेशश्च २, बहूनामुत्पत्तिसमयप्राथम्ये तु बहवः संज्ञिन सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च भवन्ति ३, इति रीत्या भङ्गत्रयं बोध्यम् । एवं सर्वपदेषु विज्ञेयम् । केवलमेतयो र्दण्डकयोः एकेन्द्रिय-विकलेन्द्रिय-सिद्ध-पदानि न वक्तव्यानि तेषां सञ्ज्ञिविशे षणस्याऽसम्भवात् । ' असन्नीहिं एगिंदियवज्जो तियभंगो ' असंज्ञिषु असंज्ञिविषये

बहुत्व विषयक द्वितीय दण्डक में जीवादिक पदों में तीन भङ्ग होते हैं वे इस प्रकार से होते हैं-सञ्ज्ञी जीव द्व्यादिक समय की स्थिति वाले पूर्वोत्पन्न सञ्ज्ञी जीवों की अपेक्षा लेकर काल की अपेक्षा से सप्रदेश होते हैं । और उत्पाद विरह के अनन्तर जब एक जीव की उत्पत्ति होती है तब उसकी प्रथम समय की स्थितिदशा में अनेक सञ्ज्ञी जीव सप्रदेश और एक संज्ञी जीव अप्रदेश ऐसा कहा जाता है । तथा जब अनेक संज्ञी जीवों की उत्पत्ति के समय की प्रथमता रहती है तब अनेक सञ्ज्ञी जीव सप्रदेश, और अनेक सञ्ज्ञी जीव अप्रदेश हैं ऐसा कहा जाता है । इस तरह से यहाँ ये तीन भंग हैं । इसी तरह से सर्व पदों में जानना चाहिये । केवल इन दो दण्डकों में एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय और सिद्ध इन पदों को कहना चाहिये । क्यों कि इन सब में (सञ्ज्ञी) इस विशेषण का अभाव है । ' असन्नीहिं एगिंदियवज्जो तियभंगो " असञ्ज्ञी जीवों में अर्थात् पृथिवी आदिक एकेन्द्रिय पदों को छोड़कर

તેમાંના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં, જીવાદિક પદોમાં ત્રણ ભંગ થાય છે તે ત્રણ ભંગ નીચે પ્રમાણે સમજવા-(૧) બે ત્રણ આદિ સમયોની સ્થિતિ વાળા પૂર્વોત્પન્ન સંજ્ઞી જીવેની અપેક્ષાએ સંજ્ઞી જીવો સપ્રદેશ હોય છે (૨) અને ઉત્પાદ વિરહ બાદ જ્યારે એક જીવની ઉત્પત્તિ થાય છે, ત્યારે તેની પ્રથમ સમયની સ્થિતિદશામાં અનેક સંજ્ઞી જીવો સપ્રદેશ હોય છે પણ એક જ સંજ્ઞી જીવ અપ્રદેશ હોય છે (૩) તથા જ્યારે અનેક સંજ્ઞી જીવોની ઉત્પ ત્તિના સમયની પ્રથમતા રહે છે ત્યારે અનેક સંજ્ઞી જીવો સપ્રદેશ હોય છે અને અનેક સંજ્ઞી જીવો અપ્રદેશ હોય છે આ પ્રકારના ત્રણ ભંગ અહીં બને છે એજ પ્રમાણે બધાં પદોમાં સમજવું પરંતુ આ બે દંડકોમાં એકે ન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય અને સિદ્ધનો સમાવેશ કરવો નહીં કારણ કે તેમને સંજ્ઞી' વિશેષણ લાગુ પડતું નથી ' असन्नीहिं एगिंदियवज्जो तियभंगो ' પૃથ્વી કાયિક આદિ એકેન્દ્રિય સિવાયના અસંજ્ઞી જીવોમાં બહુત્વવાળા બીજા દંડ

तियभंगो ' नोसंज्ञि-नोअसंज्ञि-जीव-मनुज-सिद्धेषु त्रयो भङ्गाः, ' नोसंज्ञि-नोअसंज्ञि- ' इतिविशेषणविशिष्टयोरेकत्वबहुत्वविषयकदण्डकयोर्मध्ये बहुत्व-विषयकदण्डके जीव-मनुज-सिद्धपदेषु पूर्वोक्तरूपं भङ्गत्रिकं भवति । ' सर्वे सप्रदेशाः १ ' ' बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च २ ' ' बहवः सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च३'. इति भङ्गत्रयम् तेषु बहूनाम् अवस्थितानां लाभात्, उत्पद्यमानानां च एकादीनां संभवात् । एतयोश्च नोसंज्ञि-नोअसंज्ञिविषयकयोरेकत्वबहुत्वदण्डकयोः जीव-मनुज-सिद्धपदान्येव भवन्ति न नैरयिकादिपदानि, तेषां नो संज्ञि-नो असंज्ञित्वविशेषणस्यासंभवात् । सलेसा जहा-ओहिया ' सलेश्याः लेश्यावन्तो जीवाः यथा औघिकाः सामान्यजीवाः पूर्वं सप्रदेशत्वादिना प्रतिपादितास्तथा

यहां गृहीत नहीं हैं। क्यों कि इनमें असंज्ञित्व का अभाव है। (णो सन्नि, णो असन्नि जीव मणुयसिद्धेहिं तियभंगो) नो संज्ञी नो असंज्ञी इन विशेषणों से विशिष्ट एकत्व बहुत्वविषयक दो दण्डकों में-से बहुत्व विषयक द्वितीयदण्डक में जीवपद, मनुष्यपद और सिद्ध में पूर्वोक्त रूप से ये तीन भंग होते हैं-" सर्वे सप्रदेशाः १, बहवः सप्रदेशाश्च, एकः अप्रदेशश्च २ बहवः सप्रदेशाश्च, बहवः अप्रदेशाश्च । " कारण यहां पर पूर्वोत्पन्न अनेक रहते हैं और उत्पद्यमान कोइ एकादि रहता है। इन दो नो संज्ञी नो असंज्ञी विषय एकत्व बहुत्व दण्डकों में जीव, मनुष्य और सिद्धपद ही होते हैं, नैरयिक आदि पद नहीं। क्यों कि इनमें नो संज्ञि-नो असंज्ञी विशेषण संभवता नहीं है। (सलेसा जहा ओहिया) लेश्यावाले जीवों के कथन, पहिले जैसे सामान्य जीव सप्रदेशत्व आदि द्वारा प्रतिपादित किये गये हैं, वैसा ही जानना चाहिये-

અભાવ હોય છે. (णो सन्नी, णो असन्नी जीव मणुयसिद्धेहि तियभंगो) ને સંજ્ઞી, ને અસંજ્ઞી એ વિશેષણોવાળા એકત્વ બહુત્વ વિષયક બે દંડકે-માંના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવ પદ, મનુષ્ય પદ અને સિદ્ધમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે—

(१) सर्वे सप्रदेशाः (२) बहव. सप्रदेशाश्च एक' अप्रदेशश्च, (३) बहवः सप्रदेशाश्च, बहवः अप्रदेशाश्च) કારણ કે અહીં પૂર્વોત્પન્ન અનેક રહે છે અને ઉત્પદ્યમાન કોઈ એકાદિ રહે છે નો સંજ્ઞી, ને અસંજ્ઞી વિષયક એકત્વ અને બહુત્વ દર્શન બે દંડકોમાં જીવ, મનુષ્ય અને સિદ્ધ એ ત્રણ પદો જ હોય છે, નારક આદિ પદ હોતા નથી, કારણ કે નારક આદિમા નો સંજ્ઞી અને ને અસંજ્ઞી વિશેષણ સંભવતા નથી " सलेसा जहा ओहिया " લેશ્યાવાળા જીવોના સપ્રદેશત્વ આદિનું કથન સામાન્ય જીવોના સપ્રદેશત્વ આદિના કથન

नैरयिकादिषु असंज्ञित्वस्य कादाचित्कत्वेन एकत्व-बहुत्वसंभवात् षड्भङ्गा भवन्ति, तथाहि-सप्रदेशा वा १, अप्रदेशा वा २, अथवा सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च ३, अथवा सप्रदेशश्च अप्रदेशाश्च४, अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च ५, अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च६, इति । किन्तुअत्र नैरयिकपदेन प्रथमनरकनैरयिकाः, देवपदेन च भवनपतिवानव्यन्तरा एव ग्राह्याः नतु द्वितीयादि नरकजीवाः, ज्योतिषिक-वैमानिकाः, तथा सिद्धाश्च, तेषाम् असंज्ञित्वस्यासंभवात् । 'णोसन्नि-णोअसन्नि-जीव-मणुय-सिद्धेहिं

पीय असंज्ञी जीवों के उत्पाद की अपेक्षा से अर्थात् असंज्ञी जीव यहां उत्पन्न होते हैं इस भूतपूर्व प्रज्ञापन नय की अपेक्षा से-भूतपूर्वगति को ध्यान में रखकर अर्थात् वे पहिले भव में असंज्ञी थे-इस बात को मानकर असंज्ञी मान लिया जाता है । तथा नैरयिक आदिकों में असंज्ञीपन कादाचित्क है इससे इनमें एकत्व बहुत्व की सम्भावना से छह भंग होते हैं वे इस प्रकार से-" सप्रदेशा वा १, अप्रदेशा वा २ सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ३, सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ४, सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ५, सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ६ " इन छह भंगो में प्रथमभंग और द्वितीयभंग बहुवचनान्त हैं । तथा अवशिष्ट चार भंग एकवचन और बहुवचन के संयोग से जन्य हैं । (णेरइय, देवमणुएहिं) में नैरयिक पद से यहां प्रथम नरक के नारक जीव ही गृहीत हुए हैं, द्वितीयादिक नरकों के नारक जीव नहीं । देव पद से भवनपति देव और वानव्यन्तर देव ही गृहीत हुए हैं, ज्योतिषिक देव और वैमानिक देव नहीं । तथा सिद्ध भी

પૂર્વભવીય અસંજ્ઞી જીવોના ઉત્પાદની અપેક્ષાએ-એટલે કે અસંજ્ઞી જીવ અહીં ઉત્પન્ન થાય છે એવા ભૂતપૂર્વ પ્રજ્ઞાપન નયની અપેક્ષાએ-ભૂતપૂર્વ ગતિને ધ્યાનમાં રાખીને-એટલે કે તેઓ આગળના ભવમાં અસંજ્ઞી હતા એ વાતને માનીને, અસંજ્ઞી માની લેવામાં આવે છે તથા નારક આદિકોમાં અસંજ્ઞીત્વ ક્યારેક હોય છે તેથી તેઓમાં એકત્વ બહુત્વની સંભાવનાથી નીચે પ્રમાણે છ ભંગ થાય છે

(૧) સપ્રદેશા વા (૨) અપ્રદેશા વા (૩) સપ્રદેશાશ્ચ અપ્રદેશાશ્ચ, (૪) સપ્રદેશાશ્ચ અપ્રદેશાશ્ચ (૫) સપ્રદેશાશ્ચ અપ્રદેશાશ્ચ, (૬) સપ્રદેશાશ્ચ અપ્રદેશાશ્ચ આ છ ભંગોમાંનો પહેલો અને બીજો ભંગ બહુવચનાન્ત છે અને બાકીના ચાર ભંગ એકવચન અને બહુવચનના સંયોગથી બન્યા છે " ણેરઇય, દેવ, મણુએહિં " માં નારક પદથી પહેલી નરકના નારકોને જ ગ્રહણ કરવા બીજી ત્રીજી આદિ નારકોને ગ્રહણ કરવા જોઈએ નહીં દેવપદથી ભવનપતિ દેવો તથા વાનવ્યન્તરોને જ ગ્રહણ કરવા-જ્યોતિષિક અને વૈમાનિકોને નહીં, તથા આ સિદ્ધ જીવોને પણ ગ્રહણ કરવાના નથી, કારણ કે તેમનામાં અસંજ્ઞીત્વનો

पादितस्तथा प्रत्येकम् एकत्वबहुत्वविषयकदण्डकद्वयेन वाच्याः ते च 'सर्वे सप्रदेशाः' 'बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च' 'बहवः सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च' इति भङ्गत्रयं नैरयिकादिषु बोध्यम्। जीवैकेन्द्रियेषु तु 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येको भङ्गः। 'नवरं-जस्स अत्थि एयाओ' नवरं विशेषस्तु एतावानेव यत्-यस्य जीवनैरयिकादेः एता लेश्याः सन्ति स एव जीवनैरयिकादिः वक्तव्यः, एताश्च तिस्रः कृष्ण-नील-कापोतलेश्याः ज्योतिषिक-वैमानिकानां न भवन्ति, सिद्धानां तु सर्वा अपि न भवन्ति, इति तेऽत्र न वक्तव्याः। 'तेउलेस्साए जीवाइओ तियभंगो' तेजोलेश्यायाम्-तेजोलेश्यावतां बहुत्वविषयकदण्डके जीवादिकः जीवादिपदेषु त्रयो भङ्गाः-ते एव पूर्वोक्ताः-सर्वे सप्रदेशाः १ बहवः सप्रदेशाः

द्वारा कहना चाहिये। बहुत्वविषयक दण्डक में तीन भंग हैं-वे इस प्रकारसे हैं-"सर्वे सप्रदेशाः" बहवः सप्रदेशाः एकः अप्रदेशश्च बहवः सप्रदेशाश्च, बहव अप्रदेशाश्च"। जीव और एकेन्द्रियों में "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" ऐसा एक ही भंग है। "नवरं जस्स अत्थि एयाओ" यहां विशेषता केवल इतनी ही है कि जिस जीव नैरयिक आदिके ये लेश्याएँ हैं वही जीव नैरयिक आदि यहां कहना चाहिके। ये कृष्ण, नील और कापोत लेश्याएँ ज्योतिषिक और वैमानिकदेवों के नहीं होती हैं। तथा जो सिद्ध जीव हैं उनके तो छहलेश्याओं में से कोइ भी लेश्या नहीं होती है। इस कारण इन्हें यहां ग्रहण नही करना चाहिये। (तेउलेस्साए जीवाइओ तियभंगो) तेजो लेश्यवालों के बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डक में जीवादिकपदों में पूर्वोक्त ये "सर्वे सप्रदेशाः १, "बहवः सप्रदेशाः, एकः अप्रदेशश्च २" "बहवः सप्रदेशाः बहवः

બહુત્વ વિષયક દંડકોમાં આ પ્રમાણે ત્રણ ભંગ થાય છે-"सर्वे सप्रदेशाः" "बहवः सप्रदेशाः एकः अप्रदेशश्च," "बहव सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च" જીવ અને એકેન્દ્રિયમાં "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" એવો એક જ ભંગ થાય છે 'नवरं जस्स अत्थि एयाओ" અહીં વિશેષતા એટલી જ કે જે નારક આદિ જીવોની લેશ્યા હોય છે, તે નારકાદિ જીવોના સપ્રદેશત્વ આદિનું અહીં પ્રતિપાદન કરવુ જોઇએ જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક દેવોમા કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત લેશ્યાઓ હોતી નથી, તથા સિદ્ધ જીવોમા તો છ લેશ્યાઓમાની એક પણ લેશ્યા હોતી નથી તે કારણે અહીં તેમને ગ્રહણ કરવા જોઇએ નહીં. (तेउलेस्साए जीवाइओ तियभंगो) તેજો લેશ્યાવાળા જીવોના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવાદિક પદોમા આ પ્રમાણે ત્રણ ભંગ હોય છે.

प्रतिपत्तव्या, लेश्यावतामेकत्वबहुत्वविषयकदण्डकद्वयं जीवसामान्यरूपौधिकदण्डकवत् जीवनैरयिकादयो वक्तव्याः तथाहि-एकत्वदण्डके 'नियमतः सप्रदेशः' इत्येको भङ्गः, बहुत्वदण्डके 'नियमतः सप्रदेशाः' इति, जीवत्वस्य अनादित्वात् लेश्याया अपि अनादितया सलेश्यतायां विशेषाऽनुपगमात् केवलं सिद्धपदं न वाच्यम्, सिद्धानां लेश्यारहितत्वात्। 'कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा, जहा आहारओ' कृष्णलेश्याः कृष्णलेश्यावन्तः, नीललेश्याः-नीललेश्यावन्तः, कापोतलेश्याः कापोतलेश्यावन्तो जीवनारकादयो यथा आहारक-आहारकजीवादि एव प्रति

तात्पर्य कहने का यह है कि लेश्यावाले जीवों के एकत्व बहुत्वविषयक दो दण्डकों में जीव और नैरयिक आदि जीव सामान्य दण्डक की तरह वक्तव्य होते हैं कारण इसका यह है कि जीवत्व की तरह सलेश्यता भी अनादि से है। एकत्वसप्रदेशदण्डक में "नियम से कोई एक जीव सप्रदेश होता है" ऐसा एक भंग है बहुत्वदण्डक में नियम से पूर्वोक्त सलेश्य जीव सप्रदेश होते हैं। इस तरह औधिक दण्डक में और इस दण्डक में कोई अन्तर नहीं है। इस सलेश्यदण्डक में केवल सिद्धपद को नहीं कहना चाहिये-क्योंकि सिद्ध जीव लेश्या से रहित होते हैं। (कण्हलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा जहा आहारओ) कृष्णलेश्यावाले जीवों में नीललेश्यावाले जीवों में और कापोत लेश्यावाले जीवों में और नारक आदि जीवों में, प्रत्येक लेश्यावाले जीव एक में प्रतिपादित हुए आहारक जीवादिक की तरह एकत्व और बहुत्वविषयक दो दण्डकों

પ્રમાણે જ સમજવું આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે લેશ્યાવાળા જીવોના એકત્વ બહુત્વ વિષયક બે દંડકોમાં જીવ અને નારક આદિ જીવનું વક્તવ્ય સામાન્ય જીવોના વક્તવ્ય પ્રમાણે જ થાય છે, કારણ કે જેમ જીવત્વ અનાદિ છે તેમ સલેશ્યતા અનાદિ છે એકત્વ વિષયક લેશ્યા દંડકમાં "નિયમથી જ કોઈક જીવ સપ્રદેશ હોય છે," એવો એક જ ભંગ છે બહુત્વ દંડકમાં "નિયમથી પૂર્વોક્ત સલેશ્ય જીવ સપ્રદેશ હોય છે આ રીતે સામાન્ય જીવોના દંડકમાં કોઈ તફાવત નથી. આ લેશ્યા દંડકમાં માત્ર 'સિદ્ધ' પદને ગ્રહણ કરવું નહીં કારણ કે સિદ્ધ જીવો લેશ્યા રહિત હોય છે 'કણ્હલેસ્સા, નીલલેસ્સા કાઉલેસ્સા જહા આહારઓ" કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા નીલલેશ્યાવાળા, કાપોત લેશ્યાવાળા અને નારક આદિ જીવોમાંના પ્રત્યેક લેશ્યાવાળા જીવનું કથન આહારક જીવાદિની જેમ એકત્વ અને બહુત્વ વિષયક બે દંડકો દ્વારા કરવું જોઈએ આહારક જીવોના સપ્રદેશત્વ આદિનું પ્રતિપાદન આગળ આવી ગયું છે

नैरयिको रत्नप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति १९। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए एगे अहेसत्तमाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति २०। 'अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए होज्जा' अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां भवति २१। 'एवं जहा रयणप्पभाए उवरिमाओ पुढवीओ चारियाओ तहा सक्करप्पभाए वि उवरिमाओ चारेयव्वाओ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा रत्नप्रभयाः उपरिमा अन्तिमाः पृथिव्यः उत्तरो-

(अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है १९, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है २०, (अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में और एक नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है २१, (एवं जहा रयणप्पभाए, उवरिमाओ पुढवीओ चारियाओ तहा सक्करप्पभाए वि उवरिमाओ चारियव्वाओ) इस तरह जैसा रत्नप्रभा पृथिवी का योग आगे २ की पृथिवियों के साथ किया गया है उसी प्रकार से शर्करा

"अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (१९) અથવા એક રત્નપ્રભામાં, એક પંકપ્રભામાં, એક તમ પ્રભામા અને એક નીચે સાતમી નરકમા હોય છે " अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा " (२०) અથવા એક રત્નપ્રભામા, એક ધૂમપ્રભામાં, એક તમ પ્રભામા અને એક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે " अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए होज्जा " (२१) અથવા એક શર્કરાપ્રભામા, એક વાલુકાપ્રભામા એક પંકપ્રભામા અને એક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે " एव जाव रयणप्पभाए उवरिमाओ पुढवीओ चारियाओ, तहा सक्करप्पभाए वि उवरिमाओ चारियव्वाओ " જે પ્રમાણે રત્નપ્રભાનો પછીની પૃથ્વીઓ સાથે યોગ કરીને વિકલ્પો કહેવામાં

एक अप्रदेशश्च २, बहवः सप्रदेशाः बहवः अप्रदेशाश्च ३, इत्येवं रूपास्त्रयो भङ्गा बोध्याः, किन्त्वत्र नैरयिक-तेजस्काय-वायुकाय-विकलेन्द्रिय-सिद्धपदानि न वक्तव्यानि, तेषां तेजोलेश्याया अभावात् सिद्धानां च सर्वासामपि लेश्यानामभावात्। विशेषमाह-'नवरं-पुढविकाइएसु, आउवणस्सईसु छब्भंगा' नवरं-विशेषः पुनस्तेजोलेश्यावतामयमेव यत् - पृथिवीकायिकेषु अप्-वनस्पतिषु षड् भङ्गा वक्तव्या यतो हि एतेषु पृथिव्यादिषु तेजोलेश्या एकद्वयादयो देवाः पूर्वोत्पन्ना, उत्पद्यमानाश्चोपलभ्यन्ते इति तत्र सप्रदेशानाम् अप्रदेशानां च एकत्व बहुत्व सम्भवात्। ते च षड् भङ्गा अनाहारकजीवादिवद् विज्ञेयाः, तथाहि-सप्रदेशाश्च १, अप्रदेशा वा २, अथवा सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च ३, अथवा सप्रदेशश्च अप्रदेशाश्च ४,

अप्रदेशाश्च ३ तीन भंग हैं। किन्तु यहां पर नैरयिक, तेजस्काय, वायुकाय, विकलेन्द्रिय और सिद्ध पद नहीं कहना-क्यों कि इनके तेजोलेश्या नहीं होती। तथा सिद्धों के तो कोई भी लेश्या नहीं होती। (नवरं पुढविकाइएसु आउवणस्सइसु छब्भंगा) इस तेजोलेश्या में जो विशेषता है वह इतनी ही है कि पृथिवीकायिकों में, अप्कायिकों में और वनस्पतिकायिकोंमें छह भंग है-क्योंकि इन पृथिवी कायादिकोमें, तेजोलेश्यावाले एक दो आदिक पूर्वोत्पन्न देव तथा उत्पद्यमान देव पाये जाते हैं -इस कारण यहां सप्रदेशोंका और अप्रदेशोंका एकत्व एवं बहुत्व संभवित है। यहां अनाहारक जीवादिककी तरह ही छह भंग जानना चाहिये। उनमें दो भंग बहुवचनान्त और एक भंग एक वचनान्त शेष ३ भंग एकवचन और बहुवचनके संयोगजन्य हैं-वे इस प्रकारसे हैं-सप्रदेशाः

(१) सर्वे सप्रदेशाः (२) बहवः सप्रदेशाः एकः अप्रदेशश्च, (३) बहवः सप्रदेशाः बहवः अप्रदेशाश्च। પણ તેમાં નારકો, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વિકલેન્દ્રિય અને સિદ્ધોનો સમાવેશ થતો નથી, કારણ કે તેમને તેજોલેશ્યા હોતી નથી તથા સિદ્ધોને તો એક પણ લેશ્યા હોતી નથી. (નવર પુઢવિકાઇએસુ આઉવણસ્સઇસુ છબ્ભંગા" આ તેજોલેશ્યામાં જે વિશેષતા છે તે આ પ્રમાણે છે-પૃથ્વીકાયિકોમાં, અપ્કાયિકોમાં અને વનસ્પતિ કાયિકોમાં ૬ ભંગ થાય છે, કારણ કે આ પૃથ્વીકાયાદિકોમાં તેજોલેશ્યાવાળા એક બે આદિક પૂર્વોત્પન્ન દેવ તથા ઉત્પદ્યમાન દેવ પણ હોઈ શકે છે તે કારણે ત્યાં સપ્રદેશોનું એકત્વ અનેબહુત્વ સંભવિત છે અહીં અનાહારક જીવાદિકના છ ભંગના જેવાં જ છ ભંગો સમજવા તેમાંના પહેલા બે ભંગ બહુવચનાન્ત છે અને બીજુ એક વચનાન્ત છે બાકીના ત્રણ ભંગ એકવચન અને બહુવચનના સંયોગથી બન્યા છે તે છ ભંગ આ પ્રમાણે

अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च५, अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च६, इति । 'पम्हलेस्स-सुक्कलेस्साए जीवाइओ तियभंगो' पद्मलेश्य-शुक्ललेश्ययोर्बहुत्वविषयके दण्डके जीवादिकः जीवादिषु पदेषु पूर्वोक्ता एव त्रयो भङ्गा वक्तव्याः, किन्त्वत्र पञ्चेन्द्रियतिर्यग्-मनुष्य-वैमानिकपदान्येव वक्तव्यानि, अन्येषु नैरयिकादिषु एतयोः पद्मशुक्ललेश्ययोरभावात् । अलेस्सेहिं जीवसिद्धेहिं तियभंगो, मणुएसु छब्भंगा' अलेश्येषु-लेश्यारहितेषु जीवसिद्धेषु त्रयो भङ्गा, तथाहि-'सर्वे सप्रदेशाः १, अथवा सप्रदेशा अप्रदेशश्च २, अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्चे ३ति । मनुजेषु तु अनाहारकप्रसङ्गोक्ता षड्भङ्गा वेदितव्याः । अत्र अलेश्यसम्बन्धिनो-रेकत्वबहुत्वविषयकदण्डकयो जीव-मनुष्य-सिद्धपदान्येव वक्तव्यानि, न तु नैरयिकादिपदानि, तेषाम् अलेश्यत्वासंभवात्, तत्रापि च जीवसिद्धयोः

वा १," अप्रदेशाः वा २, सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च ३, सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ४, सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च ५, सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ६ ।

"पम्हलेस्स-सुक्कलेस्साए जीवाइओ तियभंगो" पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या के बहुत्वविषयक दण्डक में जीवादिक पदों में पूर्वोक्त ही तीन भंग होते हैं-यहां पर पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च, मनुष्य, वैमानिक इन पदों का ही उच्चारण करना, नैरयिक आदि पदों का नहीं-क्यों कि इनमें ये दो लेश्याएँ नहीं होती हैं। "अलेस्सेहिं जीवसिद्धेहिं तियभंगो मणुएसु छब्भंगो" लेश्या रहित जीव, सिद्धों में ये तीन भंग होते हैं-(सर्वे सप्रदेशाः १, अथवा-सप्रदेशा अप्रदेशश्च २, अथवा-सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ३")। मनुष्योंमें अनाहारक प्रकरणकी तरहसे ही ६ भंग होते हैं। यहां अलेश्या संबधी एकत्व बहुत्व विषयक दो दण्डकों में

છે-(१) सप्रदेशाः वा, (२) अप्रदेशा वा, (३) सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च (४) सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च (५) सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च (६) सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च)

(पम्हलेस्स-सुक्कलेस्साए जीवाइओ तियभगो) પદ્મલેશ્યા અને શુકલ લેશ્યાના બહુત્વ વિષયક દંડકમા જીવાદિક પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભગ જ થાય છે અહીં પચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો અને વૈમાનિકોને જ ગ્રહણ કરવા, પરંતુ નારક આદિને ગ્રહણ કરવા જોઈએ નહીં, કારણ કે તેમનામા આ બે લેશ્યાઓ હોતી નથી (अलेस्सेहि जीव सिद्धेहि तियभगो, मणुएसु छब्भंगो) લેશ્યારહિત જીવ અને સિદ્ધોમા ત્રણ જ ભગ થાય છે

(१) सर्वे सप्रदेशाः (२) अथवा सप्रदेशाः अप्रदेशश्च, (३) अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) મનુષ્યોમા અનાહારક પ્રકરણની જેમ ૬ ભંગ થાય છે અહીં અલેશ્યા સંબંધી એકત્વ બહુત્વ વિષયક બે દંડકોમા જીવ, મનુષ્ય અને

औधिकजीवादिवदेव भङ्गकत्रयं वक्तव्यम्, किन्तु मनुष्येषु षड् भङ्गा वक्तव्याः अलेश्यतां प्रतिपन्नानां प्रतिपद्यमानानां च एकद्व्यादीनां मनुष्याणां सम्भवेन सप्रदेशानाम् अप्रदेशानां च एकत्वबहुत्वसम्भवात्। 'सम्मद्दिट्ठीहिं जीवाइओ तियभगो, विगलिंदिएसु छब्भगा' सम्यग्दृष्टिषु सम्यग्दृष्टिदण्डकयोः बहुत्वविषयकदण्डके जीवादिक जीवादिपदेषु त्रयो भङ्गाः, औधिकजीवादिवदेव भङ्गत्रयम् वक्तव्यम्। विकलेन्द्रियेषु तु षड्भङ्गाः वाच्याः, यतो हि तेषु सासादनसम्यग्दृष्टयः एकादयः पूर्वोत्पन्नाः, उत्पद्यमानाश्च लभ्यन्ते, अतः सप्रदेशाप्रदेशत्वयोः

जीव, मनुष्य और सिद्ध इन पदों को ही कहना चाहिये-नैरयिक आदि पदों को नहीं-क्यों कि ये लेश्या से रहित नहीं हैं। लेश्या से रहित जीव और सिद्ध में सामान्य जीवादि की तरह से ही तीन भंग जानना-परंतु मनुष्यों में ६ छह भंग जानना-कारण कि जो अलेश्यावस्था को प्राप्त हो चुके हैं, अथवा प्राप्त हो रहे हैं ऐसे वहां एक दो आदि मनुष्यों का सद्भाव हो सकने के कारण सप्रदेशों का और अप्रदेशों का एकत्व और बहुत्व बन सकता है (सम्मद्दिट्ठीहिं जीवाइओ तियभगो विगलिंदिएसु छब्भंगा) सम्यक्दृष्टिजीवों के एकत्वविषयक और बहुत्वविषयक दो दण्डकों में से बहुत्वविषयक दण्डक में जीवादिक पदों में सामान्य जीवादिक की तरह से ही तीन भंग कहना तथा विकलेन्द्रिय जीवों में ६ भंग कहना-क्यों कि विकलेन्द्रियों में एकादि सासादन सम्यग्दृष्टि जीव पूर्वोत्पन्नरूप से और उत्पद्यमानरूप से पाये जाते हैं। इस कारण यहां सप्रदेशों का और अप्रदेशों का एकत्व और

સિદ્ધને જ ગ્રહણ કરવા નારકાદિકને ગ્રહણ કરવા જોઈએ નહીં, કારણ કે તેઓ લેશ્યાથી રહિત હોતા નથી લેશ્યાથી રહિત જીવ અને સિદ્ધમાં સામાન્ય જીવાદિની જેમ જ ત્રણ ભંગ સમજવા, પરંતુ મનુષ્યોમાં છ ભંગ સમજવા, કારણ કે અલેશ્ય અવસ્થાને પામી ચુકેલા અથવા પામી રહ્યા હોય એવા એક બે આદિ મનુષ્યોનો સદ્ભાવ હોઈ શકે છે અને તે કારણે સપ્રદેશોનું અને અપ્રદેશોનું એકત્વ અને બહુત્વ સંભવી શકે છે

(सम्मद्दिट्ठीहिं जीवाइओ तियभंगो विगलिंदिएसु छब्भंगा) સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવોના એકત્વ વિષયક અને બહુત્વ વિષયક બે દંડકોમાંના બહુત્વ વિષયક દંડકમાં જીવાદિક પદોમાં સામાન્ય જીવ દિકના જેવા જ ત્રણ ભંગ સમજવા, કારણ કે વિકલેન્દ્રિયોમાં એકાદિ સાસાદન સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવ પૂર્વોત્પન્ન રૂપે અને ઉત્પદ્યમાન રૂપે વિદ્યમાન હોય છે તે કારણે તે જીવોમાં સપ્રદેશોનું અને અપ્રદેશોનું એકત્વ અને બહુત્વ સંભવી શકે છે પરંતુ આ સમ્યગ્દૃષ્ટિ દ્વારમાં

अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च५, अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च६, इति । 'पम्हलेस्स -सुक्कलेस्साए जीवाइओ तियभंगो' पद्मलेश्य-शुक्ललेश्ययोर्बहुत्वविषयके दण्डके जीवादिकः जीवादिषु पदेषु पूर्वोक्ता एव त्रयो भङ्गा वक्तव्याः, किन्त्वत्र पञ्चेन्द्रियतिर्यग्-मनुष्य-वैमानिकपदान्येव वक्तव्यानि, अन्येषु नैरयिकादिषु एतयोः पद्मशुक्ललेश्ययोरभावात् । अलेस्सेहिं जीवसिद्धेहिं तियभंगो, मणुएसु छब्भंगा' अलेश्येषु-लेश्यारहितेषु जीवसिद्धेषु त्रयो भङ्गा, तथाहि-'सर्वे सप्रदेशाः १, अथवा सप्रदेशा अप्रदेशश्च २, अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ३ इति । मनुजेषु तु अनाहारकप्रसङ्गोक्ताः षड्भङ्गा वेदितव्याः । अत्र अलेश्यसम्बन्धिनो-रेकत्वबहुत्वविषयकदण्डकयो जीव-मनुष्य-सिद्धपदान्येव वक्तव्यानि, न तु नैरयिकादिपदानि, तेषाम् अलेश्यत्वासंभवात्, तत्रापि च जीवसिद्धयोः

वा १," अप्रदेशाः वा २, सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च ३, सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ४, सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च ५, सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ६ ।

"पम्हलेस्स-सुक्कलेस्साए जीवाइओ तियभंगो" पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या के बहुत्वविषयक दण्डक में जीवादिक पदों में पूर्वोक्त ही तीन भंग होते हैं-यहां पर पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च, मनुष्य, वैमानिक इन पदों का ही उच्चारण करना, नैरयिक आदि पदों का नहीं-क्यों कि इनमें ये दो लेश्याएँ नहीं होती हैं। "अलेस्सेहिं जीवसिद्धेहिं तियभंगो मणुएसु छब्भंगो" लेश्या रहित जीव, सिद्धों में ये तीन भंग होते हैं-(सर्वे सप्रदेशाः १, अथवा-सप्रदेशा अप्रदेशश्च २, अथवा-सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ३")। मनुष्योंमें अनाहारक प्रकरणकी तरहसे ही ६ भंग होते हैं। यहां अलेश्या संबंधी एकत्व बहुत्व विषयक दो दण्डकों में

છે-(૧) सप्रदेशाः वा, (२) अप्रदेशा वा, (३) सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च (४) सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च (५) सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च (६) सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च)

(पम्हलेस्स-सुक्कलेस्साए जीवाइओ तियभंगो) પદ્મલેશ્યા અને શુક્લ લેશ્યાના બહુત્વ વિષયક દંડકમા જીવાદિક પદોમા પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ જ થાય છે અહીં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો અને વૈમાનિકોને જ ગ્રહણ કરવા, પરંતુ નારક આદિને ગ્રહણ કરવા જોઈએ નહીં, કારણ કે તેમનામા આ બે લેશ્યાઓ હોતી નથી (अलेस्सेहि जीव सिद्धेहि तियभगो, मणुएसु छब्भगो) લેશ્યારહિત જીવ અને સિદ્ધોમા ત્રણ જ ભંગ થાય છે

(१) सर्वे सप्रदेशा. (२) अथवा सप्रदेशा. अप्रदेशश्च, (३) अथवा सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) મનુષ્યોમા અનાહારક પ્રકરણની જેમ ૬ ભંગ થાય છે અહીં અલેશ્યા સંબંધી એકત્વ બહુત્વ વિષયક બે દંડકોમા જીવ, મનુષ્ય અને

सिद्धा न वाच्यास्तेषां मिथ्यात्वाभावात् 'सम्मामिच्छद्दिट्ठीहिं छब्भंगा' सम्यग् मिथ्यादृष्टिषु सम्यग्मिथ्यादृष्टिसम्बन्धिबहुत्वविषयकदण्डके षड् भङ्गाः वक्तव्या, यतः सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वं प्रतिपन्नाः प्रतिपद्यमानाश्च एकद्वयाद्यायोऽपि लभ्यन्ते अतस्तेषु सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वं प्रतिपन्ना प्रतिपद्यमानाश्च एकद्वयादयोऽपि लभ्यन्ते अतस्तेषु सम्यग्मिथ्यादृष्टिषु षड् भङ्गा भवन्ति, अत्र च एकेन्द्रिय-विकलेन्द्रिय-सिद्धपदानि न वक्तव्यानि तेषां सम्यग्मिथ्यादर्शनासम्भवात् । 'संजएहिं जीवाइओ तियभंगो' संयतेषु संयतशब्दविशिष्टदण्डकद्वयमध्ये बहुत्वविषयकदण्डके जीवादिका जीवादिपदेषु त्रयो भङ्गा उपर्युक्ता वक्तव्या, संयम प्रतिपन्नानां बहूनाम् प्रतिपद्यमानानां च एकादीनां सद्भावात्, किन्त्वत्र जीव-मनुष्यौ एव

इस मिथ्यादृष्टिद्वार में सिद्ध पद का उच्चारण नहीं करना, क्यों कि सिद्ध जीवों में मिथ्यात्व नहीं होता है। (सम्मामिच्छद्दिट्ठीहिं-छब्भंगा) सम्यग्मिथ्यादृष्टि के बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डक में छह भंग होते हैं-सो इसका कारण यह है कि सम्यग्मिथ्यादृष्टि अवस्था को जिन जीवों ने पहिले से प्राप्त कर रक्खा है ऐसे जीव और जो इस अवस्था प्राप्त कर रहे हैं ऐसे जीव सब ही नहीं होते हैं, किन्तु एक दो आदि जीव भी होते हैं। इससे इस सम्यग्मिथ्यादृष्टि द्वारमें ६ भंग कहे गये हैं। इस द्वार में एकेन्द्रिय विकलेन्द्रियऔर सिद्धोंका उच्चारण नहीं करना क्यों कि-इनमें सम्यग्मिथ्यादृष्टिरूप मिश्र अवस्था नहीं होती है। संजएहिं जीवाइओ तियभंगो' संयतशब्दसे विशेषित हुए दो दण्डकों में से बहुत्व विषयक द्वितीय दण्डक में जीवादिक पदों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। कारण कि संयम को जिन्होंने पहिले प्राप्त कर लिया है

પણ સમાવેશ કરવાનો નથી કારણ કે સિદ્ધ જીવોમાં મિથ્યાત્વ હોતુ જ નથી (सम्मामिच्छद्दिट्ठीहिं छब्भंगा) સમ્યક્ મિથ્યાદૃષ્ટિના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં છ ભંગ થાય છે તેનુ કારણ એ છે કે સમ્યક્ મિથ્યાદૃષ્ટિ અવસ્થા જેમણે પહેલેથી જ પ્રાપ્ત કરેલી હોય એવાં જીવો અને જે અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી રહ્યા હોય એવાં જીવો બધાં હોતા નથી પણ એક, બે આદિ જીવો જ હોય છે તેથી આ સમ્યક્ મિથ્યાદૃષ્ટિ દ્વારમાં છ ભંગ કહ્યા છે આ દ્વારમાં એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય અને સિદ્ધોનો સમાવેશ થતો નથી, કારણ કે તેઓમાં સમ્યક્ મિથ્યાદૃષ્ટિ રૂપ મિશ્ર અવસ્થા હોતી નથી. (संजएहिं जीवाइओ तियभंगो) સંયત વિશેષણવાળા બે દંડકોમાંના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવાદિક પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે તેનુ કારણ એ છે કે સંયમને પહેલાં પ્રાપ્ત કરી લીધો હોય એવાં સંયમ પ્રતિપન્નક (સંયમી)

कत्वबहुत्वसंभवात्, किन्त्विह एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदानि न वक्तव्यानि, तेषां सम्यग्दर्शनाभावात् तथा च सम्यग्दर्शनप्रतिपत्तिप्रथमसमये अप्रदेशत्वम्, तत्प्रतिपत्तिद्वयादिसमये तु सप्रदेशत्वं विज्ञेयम्। 'मिच्छद्दिट्ठीहिं एगिंदियवज्जो तियभंगो' मिथ्यादृष्टिषु मिथ्यादृष्टिदण्डकयोर्बहुत्वविषयकदण्डके एकेन्द्रियवर्जः एकेन्द्रियपदानि वर्जयित्वा जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः उपर्युक्तः औघिकजीवादिवदेव त्रयो भङ्गाः वक्तव्याः एकेन्द्रियपदेषु तु पूर्वोत्पन्नानाम् उत्पद्यमानानां च बहूनामेव संभवात् 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इति एक एव भङ्गो भवति। इह च

बहुत्व बन जाता है। परन्तु इस सम्यग्दृष्टिद्वार में एकेन्द्रिय पृथिवी आदिक पदों का उच्चारण नहीं करना चाहिये-क्यों कि उनमें सम्यग्दर्शन का अभाव रहता है। तथा च सम्यग्दर्शन की प्रतिपत्ति के प्रथम समय में इस दण्डक में अप्रदेशत्व और आगे के दो आदि समयों में सप्रदेशत्व है ऐसा जानना चाहिये-(मिच्छद्दिट्ठीहिं एगिंदियवज्जो तियभंगो) मिथ्यादृष्टि के दो दण्डकों में से बहुत्वविषयक द्वितीयदण्डक में एकेन्द्रिय पद को छोड कर तीन भंग हैं। एकेन्द्रियपदों में तीन भंग नहीं हैं-कारण कि वहां तो पूर्वोत्पन्न और उत्पद्यमान जीव बहुत होते हैं इसलिये (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) ऐसा एक ही भंग है। तथा-मिथ्यादृष्टि के द्वितीय तीन भंग कहे गये हैं। सो उसका कारण यह है कि वहां पर मिथ्यात्व को प्रतिपन्न हुए जीव तो अनेक होते हैं और सम्यक्त्व से भ्रष्ट होने के बाद मिथ्यात्व को प्रतिपद्यमान-प्राप्त करने वाले-जीव कोई एक दो आदि ही होते हैं।

એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાય આદિકોને ગ્રહણ કરવાના નથી, કારણ કે તેઓમાં સમ્યગ્ દર્શનનો અભાવ હોય છે વળી સમ્યગ્ દર્શનની પ્રાપ્તિના પ્રથમ સમયમાં આ દંડકમાં અપ્રદેશત્વ છે અને પછીના બે, ત્રણ આદિ સમયોમાં સપ્રદેશત્વ છે એમ સમજવુ.

(मिच्छद्दिट्ठीहि एगिंदियवज्जो तियभंगो) એકેન્દ્રિય સિવાયના મિથ્યાદૃષ્ટિના બે દંડકોમાના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમા ત્રણ ભંગ છે એકેન્દ્રિય પદોમાં ત્રણ ભંગ થતા નથી કારણ કે ત્યા તો પૂર્વોત્પન્ન અને ઉત્પદ્યમાન જીવો ઘણા હોય છે, તે કારણે (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ થાય છે તથા મિથ્યાદૃષ્ટિના બીજા દંડકમા સામાન્ય જીવાદિકની જેમ જે ત્રણ ભંગ કહ્યા છે તેનુ કારણ એ છે કે ત્યા મિથ્યાત્વની જેમણે પ્રાપ્તિ કરી છે એવાં જીવો તો અનેક હોય છે અને સમ્યક્ત્વથી ભ્રષ્ટ થઈને મિથ્યાત્વ પ્રાપ્ત કરનારા જીવો તો એક, બે આદિ જ હોય છે આ મિથ્યાદૃષ્ટિ દ્વારમાં સિદ્ધનો

न वक्तव्यं, तस्य असंयतत्वाभावात् । 'संजयासंजएहिं तियभंगो जीवाईओ' संयता-संयतेषु संयतासंयतपदविशिष्टैकत्वबहुत्वदण्डकयोर्मध्ये बहुत्वदण्डके जीवादिकः जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गा वाच्या, देशविरतिं प्रतिपन्नानां बहूनां, संयमाद् असंयमाद् वा निवृत्य देशविरतिं प्रतिपद्यमानानां च एकादीनां सद्भावात्, परन्त्वत्र जीव-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्-मनुष्या एव पठितव्याः न तु नैरयिकादयः, तेषां संयतासंयतत्वविरहात्, 'णोसंजय-णोअसंजय-णो-

कि यहां सब ही द्वितीयादि समयों में असंयम अवस्थावाले होते हैं और असंयम अवस्था को धारण करनेवाले वे ही सब जीव प्रथम समय में भी होते हैं । इस कारण यहां एक ही भंग कहा गया है । इस द्वार में सिद्ध पद नहीं कहना-क्यों कि सिद्धों में असंयत अवस्था नहीं होती है । 'संजया संजएहिं तियभंगो जीवाईओ' संयतासंयत द्वार में-संयतासंयतपद विशिष्ट एकत्व बहुत्व विषयक दो दण्डकों में से बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डकमें जीवादिक पदों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं । क्यों कि देशविरतिरूप चारित्र को जिन्होंने पहिले से प्राप्त कर लिया है ऐसे जीव तो अनेक होते हैं, और संयम से अथवा असंयम निवृत्त हो कर पुनः देशविरतिरूप चारित्र को प्राप्त करनेवाले कोई एक दो आदि जीव ही होते हैं । इस द्वारमें जीव पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च और मनुष्य इन पदों का ही प्रयोग करना क्यों कि इनके सिवाय और जगह देवनारक आदि में यह अवस्था संभवित नहीं होती है 'णो संजय-णो असंजय णो संजयासंजय जीव सिद्धेहिं तियभंगो' नो

દ્વિતીયાદિ સમયોમાં અસંયમ અવસ્થાવાળા હોય છે અને તે બધા જીવો પ્રથમ સમયમાં પણ અસંયમ અવસ્થાવાળા જ હોય છે આ કારણે એકેન્દ્રિય વિષયક એક જ ભંગ અસંયતને અનુલક્ષીને કહ્યો છે આ દ્વારમાં સિદ્ધનો સમાવેશ થતો નથી કારણ કે તેઓમાં અસંયત અવસ્થા હોતી જ નથી.
(संजयासंजएहिं तियभंगो जीवाइओ) સંયતા સંયત દ્વારમાં-સંયતા સંયત સંબંધી એકત્વ બહુત્વ વિષયક બે દંડકોમાંના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવાદિક પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે કારણ કે દેશવિરતિરૂપ ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરનારા જીવો તો કોઈ જ હોય છે આ દ્વારમાં જીવ, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય આટલાં પદોનો જ પ્રયોગ કરવો. આ સિવાયના નારક દેવ આદિમાં આ અવસ્થા સંભવી શકતી જ નથી.

(णोसंजय-णोअसंजय-णोसंजयासंजय जीव सिद्धेहिं तियभंगो) નો સંયત, નો અસંયત અને નો સંયતાસંયત પદ વિશિષ્ટ જીવ અને સિદ્ધ

वक्तव्यौ न नैरयिकादयस्तेषां संयतत्वाभावात्, 'असंजएहिं एगिंदियवज्जो तियभंगो त्ति' असंयतेषु-असंयतपदविशिष्टदण्डकयोर्मध्ये बहुत्वविषयकदण्डके एकेन्द्रिय वर्जः एकेन्द्रियपृथिव्यादिपञ्चकपदानि वर्जयित्वा जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गा वक्तव्याः, असंयतत्वं प्रतिपन्नानां संयतत्वादिप्रतिपातेन असंयतत्वं प्रतिपद्यमानानां च एकादीनां संभवात्, एकेन्द्रियपृथिव्यादीनां तु पूर्वोक्तरीत्या 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च' इति एक एव भङ्गो वाच्यः, किन्त्वत्र सिद्धपदं

ऐसे संयम प्रतिपन्नक जीव बहुत होते हैं, तथा जो जीव संयम को प्राप्त कर रहे हैं ऐसे संयम प्रतिपद्यमान जीव एक दो आदि ही होते हैं। इस द्वार में जीव और मनुष्य पद का ही उच्चारण करना क्यों कि इन्हीं में संयम होता है, नारक आदि पदों का उच्चारण नहीं करना-क्यों कि इनमें संयम नहीं होता है। 'असंजएहिं एगिंदिय वज्जो तियभंगो' असंयत द्वारमें असंयत पद विशिष्ट एकत्व और बहुत्व विषयक दो दण्डकों में से बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डकमें एकेन्द्रिय के पांच पदोंके छोड़कर जीवादि पदों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। क्यों कि असंयत अवस्थाको पहिलेसे पाये हुए जीव तो अनेक होते हैं और संयत आदि अवस्था से पड़ कर असंयत अवस्था को प्रतिपद्यमान होनेवाले जीव एक दो आदि ही हो सकते हैं। यहां जो एकेन्द्रिय पांच पदों का छोड़ना कहा गया है सो इसका कारण यह है कि इनमें तीन भंग नहीं होते हैं किन्तु "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" ऐसा एक ही भंग होता है। क्यों

જીવો તો ઘણા જ હોય છે, પણ સયમને પ્રાપ્ત કરી રહ્યા હોય એવાં સંયમ પ્રતિપદ્યમાન જીવો તો એક, બે આદિ જ હોય છે આ દ્વારમાં જીવ અને મનુષ્ય પદને જ ગ્રહણ કરવા, કારણ કે એ જીવો જ સંયત હોઈ શકે છે. નારક આદિનો આ દ્વારમા સમાવેશ થતો નથી કારણ કે તેઓમાં સંયમનો અભાવ હોય છે (असजएहिं एगिंदियवज्जो तियभंगो) અસંયત દ્વારમા અસયત સબધી એકત્વ અને બહુત્વ વિષયક બે દંડકોમાંના બહુત્વ વિષયક બીજા દડકમા એકેન્દ્રિયના પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ પદો સિવાયના જીવાદિ પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે, કારણ કે પહેલેથી જ અસંયત અવસ્થામાં હોય એવા જીવો તો ઘણા જ હોય છે, પણ સંયત આદિ અવસ્થામાંથી પતન પામીને અસયત અવસ્થા પામી રહ્યા હોય એવાં જીવો તો એક, બે આદિ જ સભવી શકે છે અહીં એકેન્દ્રિયના પાંચ પદને ગ્રહણ કરવાનો નિષેધ કરવાનુ કારણ એ છે કે તે જીવોમા ત્રણ ભંગ થતા નથી, પરંતુ (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ થાય છે કારણ કે તે પર્યાયમાં બધા જ જીવો

प्रतिपद्यमानानाम् एकादीनां लाभात् 'सप्रदेशाश्च बहवः, एकः अप्रदेशश्च' इति द्वितीयो भङ्गः, 'बहवः सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च' इति तृतीयो भङ्गः। नैरयिकसकषायबहुत्वदण्डके भङ्गत्रयं पूर्वप्रतिपादितमत्रापि बोध्यम्। 'एगिंदिएसु अभंगकं' एकेन्द्रियेषु सकषायैकेन्द्रियपृथिव्यादिबहुत्वविषयकदण्डके अभङ्गकम् बहूनां भङ्गकानाम् अभावः किन्तु 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इति एक एव भङ्गो बोध्यः, यद्यपि पूर्वं पृथिव्यादिषु अयं भङ्गः प्रतिपादित एव तथापि अस्य सकषायाविषयकत्वेनात्र सकषायप्रसङ्गत्वात् प्रतिपादितः, सकषायैकेन्द्रियाणां बहूनाम् बहुसमयानन्वितानाम् एकसमयस्थितिकानां चोपलम्भात्,

एक दो आदि मिलते हैं इसलिये "बहवः सप्रदेशाः, एकः अप्रदेशश्च" ऐसा यह दूसरा भंग हुआ तथा "बहवः सप्रदेशाश्च बहवश्च अप्रदेशाश्च" अनेक सप्रदेश हैं और अनेक अप्रदेश हैं, यह तीसरा भंग हुआ। नैरयिक जीवोंके कषायसहित बहुत्व दण्डकमें जिस प्रकारसे तीन भंग पहिले प्रतिपादित किये गये हैं इसी तरह से ये ही तीन भंग यहां पर भी जानना चाहिये। इस कषायद्वारमें "एगिंदिएसु अभंगकं" एकेन्द्रिय पदों में अर्थात् कषायसहित एकेन्द्रिय पृथिव्यादिकों के बहुत्व विषयकदण्डक में अनेक भंग नहीं हैं, किन्तु "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" ऐसा यह एक ही भंग है। यद्यपि पहिले पृथिव्यादि पदों में यह भंग कहा जा चुका है फिर भी यहां जो यह कहा जा रहा है वह कषाय के प्रसङ्ग को लेकर कहा जा रहा है-पहिले कषाय के प्रसंग को लेकर यह नहीं कहा गया है। एकेन्द्रिय जीवों में कषायसहित जीव पूर्वोत्पन्न

કોઈક જ હોય છે, તેથી (बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च) ઘણા સપ્રદેશ હોય છે અને કોઈક અપ્રદેશ હોય છે એવો બીજો ભંગ બને છે. તથા "बहवः सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च" અનેક સપ્રદેશ હોય છે અને અનેક અપ્રદેશ હોય છે, એવો ત્રીજો ભંગ બને છે નારક જીવોના કષાયસહિત બહુત્વ દંડકમાં આગળ જેનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે એવાં જ ત્રણ ભંગ સમજવા. આ કષાયદ્વારમાં (एगिंदिएसु अभंगकं) એકેન્દ્રિય પદોમાં એટલે કે કષાયસહિત પૃથ્વીકાય આદિકોના બહુત્વ વિષયક દંડકમાં અનેક ભંગ બનતા નથી, પણ એક જ ભંગ થાય છે તે એક ભંગ આ પ્રમાણે છે "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" જો કે પહેલાં પૃથ્વીકાય આદિ પદોમાં આ ભંગ કહેવામાં આવી ગયો છે, છતાં પણ તે ભંગને અહીં જે ફરીથી કહેવામાં આવ્યો છે તે કષાય અવસ્થાને અનુલક્ષીને કહેવામાં આવેલ છે, પહેલાં કષાય અવસ્થાને અનુલક્ષીને આ ભંગ કહ્યો ન હતો. એકેન્દ્રિય જીવોમાં સકષાય પૂર્વોત્પન્ન જીવ

संजयासंजय – जीवसिद्धेहिं तियभंगो ' नोसंयत – नोअसंयत – नोसंयतासंयत-पदविशिष्टजीवसिद्धविषयकैकत्वबहुत्वदण्डकयोर्मध्ये बहुत्वदण्डके जीवादिपदेषु पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गा वक्तव्याः पूर्वोक्तरीत्या । विशेषस्तु अत्र जीव–सिद्धावेव वक्तव्यौ, न मनुष्यनैरयिकादयस्तेषां नोसंयतत्वाद्यसंभवात् , अत एवात्र ' जीव–सिद्धेहिं ' इत्येवोक्तम् । ' सकसाईहिं जीवाइओ तियभंगो ' सकषायिषु सकषायशब्दविशिष्टदण्डकयोर्मध्ये बहुत्वदण्डके जीवादिकः जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गा वाच्याः, तथा च सकषायाणां सर्वदाऽवस्थानात् ते सकषायाः ' सप्रदेशाः ' इत्येको भङ्गः, एवम् उपशमश्रेणीतः प्रच्यवमानतादशायां सकषायत्वं

संयत–नो असंयत–नो संयतासंयत पद विशिष्ट जीव और सिद्ध सम्बन्धी एकत्व बहुत्वविषयक दो दण्डकों में से बहुत्वविषयक दण्डक में जीवादि पदों में पूर्वोक्त रीति के अनुसार पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं यहां केवल जीव और सिद्धपद का ही उच्चारण करना चाहिये । मनुष्य नारक आदि पदों का नहीं । क्यों कि उनमें नो संयतत्वादि अवस्था नहीं होती है । इसी कारण यहां " जीव सिद्धेहिं " ऐसा ही कहा गया है । " सकसाईहिं जीवाइओ तियभंगो ' सकषायद्वार में सकषाय शब्द विशिष्ट दो दण्डकों में से बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डकमें जीवादिक पदो में पूर्वोक्त ही तीन भंग होते हैं क्यों कि कषायसहित जीव सदा अवस्थित रहते हैं–अर्थात् कषायवाले जीव हमेशा पाये जाते हैं इस लिये वे कषायवाले जीव सप्रदेश हैं यह एक भंग हुआ, तथा उप-शम श्रेणी से गिर कर कषायसहित अवस्था को पानेवाले जीव कोइ

સંબંધી એકત્વ બહુત્વ વિષયક બે દંડકોમાંના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવાદિ પદોમાં પૂર્વોક્ત રીત પ્રમાણેના જ પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે, આ દ્વારમાં ફક્ત જીવ પદ અને સિદ્ધ પદનો જ પ્રયોગ થાય છે, મનુષ્ય, નારક આદિ પદોને દ્વારમાં ગ્રહણ કરવાનો નિષેધ કર્યો છે કારણ કે તેમનામાં નો સંયત આદિ અવસ્થામાં હોતી નથી. તે કારણે અહીં (जीव सिद्धेहिं) આ પ્રમાણે કહ્યું છે

(सकसाईहिं जीवाईओ तियभंगो) સકષાય દ્વારમાં સકષાય શબ્દયુક્ત બે દંડકોમાંના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવાદિક પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ જ કહ્યા છે, કારણ કે કષાયવાળા જીવો હમેશા નજરે પડતાં હોય છે. તે કારણે તે કષાયવાળા જીવો સપ્રદેશ હોય છે, આ પહેલો ભંગ છે. તથા ઉપશમ શ્રેણીથી પતન પામીને કષાયયુક્ત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરનાર કોઈ કે

प्र(चारितास्तया शर्करामभया अपि उपरिमाः पृथिव्यश्चारयितव्याः ' जाव अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा ' यावत् अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति २२। अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एकोऽध सप्तम्यां भवति २३। अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति २४। अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति २५। अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकः अध सप्तम्याम्, २६। अथवा-एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः

पृथिवी का भी योग ऊपर की पृथिवियों के साथ करना चाहिये-(जाव अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) यावत् अथवा एक नारक शर्कराप्रभा मे, एक नारक वालुकाप्रभा मे, एक नारक पंकप्रभा मे और एक नारक तमः प्रभा मे उत्पन्न हो जाता है २२, अथवा एक नारक शर्कराप्रभा मे, एक नारक वालुका प्रभा मे, एक नारक पंकप्रभा मे और एक नारक अधः सप्तमी मे उत्पन्न हो जाता है २३, अथवा-एक शर्कराप्रभा मे एक नारक वालुकाप्रभा मे एक नारक धूमप्रभा मे और एक नारक तमः प्रभा मे उत्पन्न हो जाता है २४, अथवा एक नारक शर्कराप्रभा मे एक नारक वालुकाप्रभा मे, एक नारक धूमप्रभा मे और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न हो जाता है २५, अथवा-एक नारक शर्कराप्रभा मे, एक नारक वालुकाप्रभा मे एक नारक तमः प्रभा मे और एक नारक

આવ્યા છે, તે પ્રમાણે શર્કરાપ્રભાનો પણ પછીની પૃથ્વીઓ સાથે યોગ કરીને વિકલ્પો કહેવા જોઈએ. ' जाव अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा " (૨૨) એક નારક શર્કરાપ્રભામાં એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં અને એક નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨૩) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં એક વાલુકાપ્રભામાં એક પંકપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨૪) અથવા એક શર્કરાપ્રભામાં એક વાલુકાપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામાં અને એક તમઃ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨૫) અથવા એક શર્કરાપ્રભામાં એક વાલુકાપ્રભામા એક ધૂમપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

(૨૬) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામા એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨૭)

किन्त्वत्र सिद्धो न वक्तव्य, तस्य अकषायित्वात्। 'कोहकसाइहिं जीव-एगिंदिय-वज्जो तियभंगो' क्रोधकषायिषु क्रोधकषायिविशिष्टबहुत्वदण्डके जीवै-केन्द्रिय-वर्जः जीवपदम् पृथिव्याद्येकेन्द्रियपदानि च वर्जयित्वा अन्येषु मनुष्यनैरयिकादिषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तं भङ्गत्रयं वाच्यम्, किन्त्वत्रापि सिद्धो न वाच्यः, तस्य क्रोधकषायविरहात्। क्रोधकषायिजीवपद-पृथिव्याद्येकेन्द्रियपदेषु च 'सप्रदेशाश्च' इति एक एव भङ्गो वक्तव्यः। सकषायजीवस्योपर्युक्तभङ्गत्रयवत् कथमत्रापि क्रोधकषायिजीव-पृथिव्यादिषु न भङ्गत्रयमिति चेदाह-उपशमश्रेणीतः प्रच्यवमानानां सकषायित्वं प्रतिपद्यमानानाम् एकादीनामुपलम्भेन तत्र भङ्गत्रयसंभ-

और उत्पद्यमान अनेक पाये जाते हैं। यहां इस द्वार में सिद्धों को ग्रहण नहीं करना चाहिये-क्यों कि वे कषायसहित नहीं होते हैं। 'कोहकसाइहिं जीव एगिंदिय वज्जो तियभंगो' क्रोधकषाय विशिष्ट बहुत्व दण्डकमें जीवपद को और पृथिव्यादिक पांच पदों को छोड़कर अन्य मनुष्य और नैरयिक आदि पदों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। यहां पर भी सिद्धपदका ग्रहण नहीं हुआ है क्यों कि उनमें क्रोधकषाय का विरह रहता है। क्रोधकषायवाले जीवपद में और पृथिव्यादिक एकेन्द्रिय पदों में "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" ऐसा एक ही भंग होता है। यदि यहांपर ऐसी आशंका की जावे कि कषायविशिष्ट जीव के अभी आपने तीन भंग कहे हैं, फिर यहां पर क्रोधकषायविशिष्ट जीव और पृथिव्यादिकों में तीन भंग न कह कर एक ही भंग क्यों कहा गया है? तो इसका उत्तर यह है कि उपशम श्रेणी से नीचे गिरने वाले जीवों में

પણ અનેક હોય છે અને ઉત્પદ્યમાન જીવો પણ અનેક હોય છે. આ દ્વારમા સિદ્ધોનો સમાવેશ થતો નથી કારણ કે તેઓ કષાયવાળા હોતા નથી (कोहकसाइहिं जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो) ક્રોધકષાય પદવાળા બહુત્વવિષયક દંડકમા જીવ પદને તથા પૃથ્વીકાય આદિ પાચ એકેન્દ્રિયોને છોડીને તે સિવાયના નારક, મનુષ્ય આદિ પદોમા પૂર્વોક્ત ત્રણ ભગ થાય છે. અહીં પણ સિદ્ધોને ગ્રહણ કરવા જોઇએ નહીં, કારણ કે તેમનામાં ક્રોધકષાયનો અભાવ હોય છે ક્રોધકષાયવાળા જીવ પદમા અને પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય પદોમાં (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) એવો એક જ ભગ થાય છે જો અહીં કોઈ ને એવી શંકા થાય કે કષાયયુક્ત જીવના હમણા જ આપે ત્રણ ભગ કહ્યા છે, તો અહીં ક્રોધકષાયવાળા જીવ અને પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોનો એક જ ભગ કહેવાનું કારણ શુ છે? તો તેનુ સમાધાન આ પ્રમાણે સમજવું- ઉપશમ શ્રેણીથી પતન પામનાર જીવોમા કષાયવાળા કોઇક જીવ (એકાદિ

येऽपि मान-माया-लोभभ्यो निवृत्तानां क्रोधं प्रतिपद्यमानानां तु बहूनामवोपलम्भेन प्रत्येक क्रोधकषायिराशीनामनन्ततयाऽत्र एकादीनामनुपलम्भेन भङ्गत्रया सम्भवात्, किन्तु 'देवेहिं छब्भंगा' इत्येषु क्रोधकषायिदेवविशिष्टबहुत्वदण्डके षट् भङ्गाः वक्तव्याः, त्रयोदशानामपि देवपदवाच्यानाम् असुरकुमारादिभवनपति-वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिकान्तानां मध्ये क्रोधोदयशालिना मल्पतया एकत्व बहुत्व च समदेशा-मदेशत्वयो सम्भवेन पूर्वोक्तषड्भङ्गसम्भवात्। 'माणकसाइ-मायाकसाइ-जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो' मानकषायि-माया

कषायविशिष्ट कोई एक आदि जीव पाया जाता है इस कारण कषाय द्वार में जीवपद में तीन भंग कहे गये हैं परन्तु यहां पर मान, माया और लोभ से निवृत्त होकर क्रोधकषाय में प्रवृत्त हुए ऐसे अनेक जीव पाये जाते हैं। क्यों कि इन प्रत्येक मानादि कषायवालों में क्रोधकषाय वालों की राशि अनन्त कही गई है इस कारण यहां पर एकादि जीव का उपलंभ नहीं होने के कारण तीन भंग नहीं होते हैं ऐसा कहा गया है। (देवेहिं छब्भंगा) किन्तु क्रोध कषायवाले देवों के बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डक में ६ भंग कहे गये हैं। असुरकुमार आदि दस भवनपति देवों में वानव्यन्तर देवों में ज्योतिषिक देवों में और वैमानिक देवों में इन तेरह देवपद वाच्य देवों में क्रोधकषाय के उदयवाले देव अल्प पाये जाते हैं-इसलिये एकत्व और बहुत्व में समदेशत्व और अप्रदेशत्व का संभव होने के कारण यहां पूर्वोक्त ६ भंग होते हैं। 'माणकसाइ-माया कसाइ जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो' मानकषायवालों में और माया

જીવ) તો હોય છે તે કારણે કષાય દ્વારમાં જીવ પદમાં ત્રણ ભંગ કહ્યા છે પરંતુ માન માયા અને લોભમાંથી નિવૃત્ત થઈને ક્રોધકષાયમાં પ્રવૃત્ત થતા હોય છે વળી માનાદિ પ્રત્યેક કષાયોવાળા કરતા ક્રોધકષાયવાળાની રાશિ અનંત કહેલી છે તે કારણે ક્રોધકષાયવાળા એકાદિ જીવની પ્રાપ્તિ થતી નથી પણ એવાં તો અનેક જીવ હોય છે તે કારણે અહીં ત્રણ ભંગ કહ્યા નથી પણ એક જ ભંગ કહ્યો છે (દેવહિં છબ્ભંગા) પરંતુ ક્રોધકષાયવાળા દેવોના બહુત્વ વિષયક દંડકમાં છ ભંગ કહ્યા છે અસુરકુમાર આદિ દસ ભવનપતિ દેવોમાં વાનવ્યન્તર દેવોમાં જ્યોતિષ્ક દેવોમાં અને વૈમાનિક દેવોમાં આ તેર દેવ પદ વાચ્યદેવોમાં ક્રોધકષાયના ઉદયવાળા દેવો થોડા હોય છે તે કારણે એકત્વ અને બહુત્વમાં સપ્રદેશત્વ અને અપ્રદેશત્વનો સંભવ હોવાને કારણે અહીં પૂર્વોક્ત છ ભંગ થાય છે

कषायिषु मान–मायाकषायिपदविशिष्टबहुत्वदण्डके जीवै–केन्द्रियवर्जः जीवपदम्, एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदानि च वर्जयित्वा त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गाः वक्तव्याः, जीवपदे–एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदेषु तु अत्रापि उपर्युक्तक्रोधकषायिवत् 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इति एक एव भङ्गो वक्तव्य उक्तरीत्या। किन्तु 'नेरइय–देवेहिं छब्भंगा' नैरयिक–देवेषु मानकषायि–मायाकषायिनैरयिकदेवबहुत्वदण्डके षड् भङ्गाः पूर्वोक्ताः वक्तव्याः, नैरयिकाणां देवानां च मानमायाकषायिणां मध्ये अल्पानामेव मान–मायोदयवतां संभवेन पूर्वोक्तयुक्त्या षड्भङ्गसंभवात्। 'लोभकसाईहिं जीव–एगिंदियवज्जो तियभंगो' लोभकषायिषु लोभकषायिपदविशिष्ट बहुत्वदण्डके जीवै–केन्द्रियवर्जः जीवपदम्, एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदानि च, वर्जयित्वा त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तक्रोधकषायिवत् भङ्गत्रयं वाच्यम्, जीवैकेन्द्रियेषु तु एक-

कषायवालों में–बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डक में जीव पदको और एकेन्द्रिय पृथिव्यादिक पांच पदों को छोडकर पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। जीवपद में और एकेन्द्रिय पृथिव्यादिक पांच पदो में क्रोधकषायवाले जीवों की तरह 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' ऐसा एक ही भंग होता है। किन्तु 'नेरइय देवेहिं छब्भंगा' मानकषायवाले और मायाकषायवाले जो नैरयिक और देव हैं उनके द्वितीय दण्डक में ६ भंग होते हैं। क्यों कि मान और मायाकषायवाले देवों और नारकों में मान और माया के उदयवाले देव नारक अल्प ही होते हैं, इस लिये यहां पर पूर्वोक्त ६ भंग कहे गये हैं। 'लोभकसाईहिं जीव–एगिंदियवज्जो तियभंगो' लोभ कषायवालों के बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डकमें जीवपद को और पृथिव्यादिक एकेन्द्रियपदों को छोडकर क्रोधकषायवालों की तरह तीन भंग

(माणकसाई–मायाकसाई जीव एगिंदियवज्जो तियभगो) માનકષાયવાળામાં માયાકષાયવાળામાં બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવપદને અને પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ એકેન્દ્રિય પદોને છોડીને પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે જીવપદમાં અને પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ એકેન્દ્રિય પદોમાં ક્રોધકષાયવાળા જીવોના જેવો જ (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક ભંગ થાય છે, પરંતુ (नेरइयदेवेहिं छब्भगा) માનકષાયવાળા અને માયાકષાયવાળા જે નારકો અને દેવો હોય છે તેમના બીજા દંડકમાં છ ભંગ થાય છે કારણ કે માન અને માયાકષાયવાળા દેવો અને નારકોમાં માન અને માયાના ઉદયવાળા દેવો અને નારકો ઓછા હોય છે

(लोभकसाईहिं जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो) લોભકષાયવાળાના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવપદને અને પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ એકેન્દ્રિય પદોને છોડીને ક્રોધકષાયવાળાના જેવા જ પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે પરંતુ જીવ

एव भङ्गाः उक्तरीत्या । किन्तु ' नेरइएसु छब्भंगा ' नैरयिकेषु नैरयिकपोभिकापि बहुत्वदण्डके पूर्वोक्ताः षट् भङ्गाः भाव्याः, लोभकषायिनैरयिकेषु लोभोदयवर्ता मल्पका उपयुक्तषड्भङ्गसंभवात् , उक्तञ्च—

" कोहे माणे माया, बोधव्वा सुरगणेहिं छब्भगा ।
माणे माया लोभे, नेरइएहिं पि छब्भंगा " ॥ १ ॥ इति ॥
" क्रोधे माने मायायां बोद्धव्या सुरगणेषु षड् भङ्गाः ।
माने मायायां लोभ नैरयिकेष्वपि षड्भङ्गाः ॥ १ ॥ इतिच्छाया,

देवा लोभप्रचुरा भवन्ति नैरयिकाश्च क्रोधप्रचुरा भवन्तीति । 'अकसाई-जीव-मणुएहिं तियभंगो ' अकषायिसम्बन्धिबहुत्वदण्डके जीव-मनुजेषु सिद्धेषु चिक भङ्ग पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गाः वक्तव्या ,नतु नैरयिकादिषु, तेषाम् अकषायित्वासम्भवात् ,

होते हैं । जीव और एकेन्द्रियों में एक ही भंग होता है । किन्तु ' नेरइएसु छब्भंगो ' लोभवाले नारक जीवों में-बहुत्वविषयक द्वितीयदण्डक में-पूर्वोक्त छह भंग होते हैं । क्योंकि लोभकषायवाले नारकों में लोभोदयवाले नारक जीव अल्प होते हैं । इसलिये यहां छह भंग हो जाते हैं।

क्रोध, मान, माया इनमें देवों के छह भग होते हैं। तथा मान माया एव लोभ में नारकों के छह भंग होते हैं। देवों में लोभ अधिक होता है और नारकों में क्रोध अधिक होता है। (अकसाई जीव मणुएहिं सिद्धेहिं तियभंगो) अकषायिसंबंधी बहुत्वदण्डक में जीवपद में मनुष्य पद में, और सिद्ध पद में तीन भंग होते हैं। नैरयिक आदिपदों में नहीं क्यों कि इनमें अकषायित्व का संभव ही नहीं है। (ओहियणाणे,

અને એકેન્દ્રિયમાં એક જ ભંગ થાય છે (નેરइएसु छब्भंगो) લોભવાળા નારક જીવોમાં બહુત્વવિષયક બીજા દંડકમાં પૂર્વોક્ત છ ભંગ થાય છે કારણ કે લોભકષાયવાળા નારકોમાં લોભના ઉદયવાળા નારક જીવો ઓછા હોય છે તેથી ત્યાં છ ભંગ થાય છે કહ્યું પણ છે-' कोहेमाण ' ઇત્યાદિ

ક્રોધ, માન અને માયામાં દેવોના છ ભંગ થાય છે તથા માન, માયા અને લોભમાં નારકોના છ ભંગ થાય છે દેવોમાં લોભ અધિક હોય છે અને નારકોમાં ક્રોધ અધિક હોય છે

(अकसाई जीव मणुएहिं सिद्धेहिं तियभंगो) અકષાય સંબંધી બહુત્વ દંડકમાં જીવ પદમાં મનુષ્ય પદમાં અને સિદ્ધ પદમાં ત્રણ ભંગ થાય છે નારક આદિમાં ત્રણ ભંગ થતા નથી, કારણ કે તેમનામાં કષાય રહિતતા સંભવિત નથી.

'ओहियणाणे, आभिणिबोहियणाणे, सुयणाणे जीवाइओ तियभंगो' औधिकज्ञाने, मत्यादिभेदैरविशिष्टज्ञानम् औधिकज्ञानम् तस्मिन्, आभिनिबोधिकज्ञाने मतिज्ञाने श्रुतज्ञाने च बहुत्वविषयकदण्डके जीवादिकः जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तास्त्रयोभङ्गा वक्तव्याः, तत्र सामान्यज्ञानात्मकौधिकज्ञानि-मति-श्रुतज्ञानिना सर्वदाऽवस्थितत्वेन सप्रदेशत्वसंभवात् 'सर्वे सप्रदेशा' इति प्रथमो भङ्गः। एवं मिथ्याज्ञानात् मत्यादिज्ञानमात्रम्, मत्यज्ञानाद् मतिज्ञानम्, श्रुताज्ञानाच्च श्रुतज्ञानं प्रतिपद्यमानानां च एकादीनां संभवात्, 'बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च' इति द्वितीयो भङ्गः। तथा बहवः सप्रदेशाश्च, बहवः अप्रदेशाश्च' इतितृतीयो भङ्गो वेदितव्यः, किन्तु 'विगलिंदिएहिं छब्भंगा' विकलेन्द्रियेषु द्वित्रिचतुरिन्द्रियेषु

आभिणिबोहियणाणे, सुयणाणे जीवाइओ तियभंगो) औधिकज्ञान में मति आदि भेद रहित सामान्यज्ञान में,-आभिनिबोधिक ज्ञान में-मति ज्ञान में और श्रुतज्ञानमें, बहुत्व विषयकद्वितीय दण्डकमें जीवादिकपदों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। क्यों कि सामान्यज्ञानवाले तथा मतिश्रुत ज्ञानवाले जीव सर्वदा पाये जाते हैं, इसलिये उनमें सप्रदेशत्व बन जाने के कारण "सर्वे सप्रदेशाः" यह प्रथम भंग, तथा मिथ्याज्ञान से हटकर मात्र मति आदि ज्ञान को पाने वाला तथा मति अज्ञान के अभाव से मतिज्ञान को प्राप्त करने वाला, श्रुत अज्ञान के अभाव से श्रुतज्ञान को प्राप्त करनेवाला कोई एकादि जीव होता है-इसलिये 'बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च' यह द्वितीय भंग, और (बहवः सप्रदेशाश्च, बहवः अप्रदेशाश्च) ऐसा तीसरा भंग बन जाता है। किन्तु "विगलिंदिएहिं छब्भंगा' जो विकलेन्द्रिय जीव हैं उनमें तीन भंग न होकर छह

(ओहियणाणे, आभिणिबोहियणाणे, सुयणाणे जीवाइओ तियभंगो) औधिक ज्ञानमा-मति आदि भेदरहित सामान्य ज्ञानमां, आभिनिबोधिक ज्ञानमा (मति ज्ञानमा) अने श्रुत ज्ञानमा बहुत्व विषयक बीजा दंडकमां जीवादिक पदोमा पूर्वोक्त त्रण भंग थाय छे. कारण के सामान्य ज्ञानवाळा तथा मति अने श्रुत ज्ञानवाळा जीवो सर्वदा मळी आवे छे, ते कारणे तेमनामां सप्रदेशत्व संभवी शकवाने कारणे (सर्वे सप्रदेशा.) आ प्रथम भंग, तथा मिथ्याज्ञानथी निवृत्त थईने मात्र मतिज्ञान आदि प्राप्त करनारो, तथा मति अज्ञानने अभावे मति ज्ञानने प्राप्त करनारो, श्रुत अज्ञानने अभावे श्रुत ज्ञानने प्राप्त करनारो कोई एकाद जीव तो होय छे तेथी (बहव सप्रदेशाश्च, एकः अप्रदेशश्च) आ बीजो भंग पण संभवी शके छे, अने (बहवः सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च) आ त्रीजो भंग पण बनी शके छे. परंतु (विगलिंदिएहिं

सासादनसम्यक्त्वसम्भवेन आभिनिबोधिकादिज्ञानिनाम् एकादीनां सम्भवेन पूर्वोक्ता एव षड् भङ्गा वक्तव्याः, इह च यथायोगम् एकेन्द्रियपृथिव्यादयः सिद्धाश्च न वक्तव्याः तेषां तदसम्भवात्। 'ओहिणाणे मण-केवलणाणे जीवाइओ तियभंगो' अवधिज्ञाने, मनः पर्यवज्ञाने केवलज्ञाने बहुत्वविषयकदण्डके जीवादिके जीवादि पदेषु त्रिकभङ्गः, पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गा वक्तव्या किन्तु अवधिज्ञानैकत्व बहुत्वदण्डकयोः पृथिव्याद्येकेन्द्रिय-विकलेन्द्रियाः सिद्धाश्च न वक्तव्याः, मन पर्यवदण्डकयोश्च जीवाः, मनुष्याश्च वक्तव्याः, नतु नैरयिक-पृथिव्यादय, तेषां तदसंभवात्।

भंग होते हैं। क्यों कि इनमें दो इन्द्रिय, तेइन्द्रिय और चौइन्द्रियरूप विकलेन्द्रियों में-सासादन सम्यक्त्व होने के कारण एकादि अभिनिबोधिक ज्ञानवाले जीव की सम्भवता होती है-इससे यहां पर पूर्वोक्त छह भंग कहे गये हैं। इस प्रकार में यथायोग एकेन्द्रियपद पृथिव्यादिक पांचपद तथा सिद्ध इनको छोड़ देना चाहिये क्यों कि ये विकलेन्द्रियों में परिगणित नहीं हुए हैं। (ओहिणाणे मणपज्जवणाणे केवलणाणे जीवाइओ तियभंगो) अवधिज्ञान में, मनःपर्यवज्ञानमें, एवं केवलज्ञान में बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डक में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। किन्तु अवधिज्ञान के एकत्व और बहुत्वदण्डक में पृथिव्यादिक पांच पद विकलेन्द्रिय और सिद्ध इन्हें संगृहीत नहीं करना चाहिये तथा मनःपर्यवज्ञान के दोनों दण्डकों में जीव और मनुष्य इनका ही ग्रहण करना चाहिये नारक एवं पृथिव्यादिकों का नहीं क्यों कि इनमें मनः पर्यय ज्ञान नहीं

छभंगा) વિકલેન્દ્રિય જીવોમાં છ ભંગ થાય છે કારણ કે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય રૂપ વિકલેન્દ્રિય જીવોમાં સાસાદન સમ્યકત્વ હોવાને લીધે એકાદ અભિનિબોધિક જ્ઞાનવાળા જીવની સંભવિતતા હોઈ શકે છે તેથી અહીં પૂર્વોક્ત છ ભંગ કહ્યા છે આ પ્રકારમાં પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ એકેન્દ્રિય પદોનો તથા સિદ્ધપદનો સમાવેશ કરવાનો નથી, કારણ કે વિકલેન્દ્રિયમાં તેઓની ગણતરી થતી નથી

(ઓહિણાણે, મણપજ્જવણાણે, કેવલણાણે જીવાઇઓ તિયભંગો) અવધિજ્ઞાનમાં, મનઃપર્યવજ્ઞાનમાં અને કેવળજ્ઞાનમાં બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવાદિ પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે પરંતુ અવધિજ્ઞાનના એકત્વ અને બહુત્વ દંડકમાં પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ એકેન્દ્રિય પદોનો વિકલેન્દ્રિયનો અને સિદ્ધપદનો સમાવેશ કરવો નહીં, તથા મનઃપર્યવજ્ઞાનના બન્ને દંડકોમાં જીવ અને મનુષ્યને જ ગ્રહણ કરવા, નારક, પૃથ્વીકાય આદિકોને ગ્રહણ કરવાના નથી, કારણ કે તેમનામાં મનઃપર્યવ જ્ઞાન હોતું નથી.

केवलज्ञानदण्डकयोस्तु जीव-मनुष्य-सिद्धा एव वक्तव्याः, नो नैरयिकादयः, तेषां तदसंभवात्, अत एवोक्तम्-'विण्णेयं जस्स जं अत्थि' त्ति, विज्ञेयं यस्य यद् अस्ति-इति। 'ओहिए अण्णाणे, मइअण्णाणे सुय अण्णाणे एगिंदियवज्जो तियभंगो' औघिके अज्ञाने मत्यज्ञाने, श्रुताऽज्ञाने एकेन्द्रियवर्जं एकेन्द्रियपृथिव्यादि वर्जयित्वा जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः, पूर्वोक्ता एव त्रयो भङ्गा वक्तव्याः, तथाहि-औघिकाद्यज्ञानिनां सप्रदेशत्वे सदाऽवस्थिततयात् 'सर्वे सप्रदेशाः' इत्येको भङ्गः। यदा तु सदाऽवस्थितातिरिक्ताः ज्ञानं विमुच्य मत्यज्ञानादितया परिणमन्ति तदा एकादीनां संभवेन 'बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च' इति द्वितीयो भङ्गः, एवं 'बहवः

होता है। केवलज्ञान के दोनों दण्डकों में जीव, मनुष्य और सिद्ध इन का ही उच्चारण करना चाहिये, नैरयिक आदि पदों का नहीं-क्यों कि इनमें केवलज्ञान नहीं होता है। इसीलिये ऐसा कहा गया है कि-(विण्णेयं जस्स ज अत्थित्ति)। "ओहिए अन्नाणे, मइ अन्नाणे, सुय अन्नाणे, एगिंदियवज्जो तियभंगो) औधिक अज्ञान में, मति अज्ञान में, श्रुत अज्ञान में, एकेन्द्रिय पृथिव्यदिकपदों को छोड़कर जीवादिकपदों में पूर्वोक्त ही तीन भंग होते हैं क्यों कि मति आदि अज्ञान से अविशेषित हुए सामान्य अज्ञानवाले जीव, मति अज्ञान वाले जीव और श्रुत अज्ञानवाले जीव सदा अवस्थित रहते हैं-इस कारण "सर्वे सप्रदेशाः" ऐसा प्रथमभंग यहां बन जाता है। तथा जब अवस्थित जीवों के सिवाय और दूसरे जीव ज्ञान को छोड़कर मति अज्ञान आदि रूप से परिणमित होते हैं तब उनमें ऐसे जीव एकादि होते हैं-इस कारण (बहवः

કેવળજ્ઞાનના બન્ને દંડકોમાં જીવ, મનુષ્ય અને સિદ્ધ, આ પદોનો જ પ્રયોગ કરવો, નારકાદિનો પ્રયોગ કરવો નહીં, કારણ કે નારકાદિકોમાં કેવળજ્ઞાન હોતુ નથી તેથી જ એવું કહ્યું છે કે (विण्णेय जस्स जं अत्थि त्ति) (ओहिय अन्नाणे, मइ अन्नाणे, एगिंदियवज्जो तियभंगो) ઔધિક અજ્ઞાનમાં, મતિ અજ્ઞાનમાં અને શ્રુત અજ્ઞાનમાં એકેન્દ્રિય સિવાયના જીવાદિક પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે. કારણ કે મતિ આદિ અજ્ઞાનથી અવિશેષિત થયેલા સામાન્ય અજ્ઞાનવાળા જીવો, મતિ અજ્ઞાનવાળા જીવો અને શ્રુત અજ્ઞાનવાળા જીવો સર્વદા મોજૂદ હોય છે. તે કારણે (सर्वे सप्रदेशा) આ પહેલો ભંગ બની શકે છે તથા જ્યારે અવસ્થિત જીવો સિવાયના બીજાં જીવો જ્ઞાનને છોડીને મતિ અજ્ઞાન આદિ રૂપે પરિણમિત થાય છે ત્યારે તેમાં એવાં જીવ એકાદિ હોય છે, તે કારણે (बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च) આ બીજો

समदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च ' इति तृतीयो भङ्गो बोध्यः । एकेन्द्रियपृथिव्यादिषु तु ' सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ' इति एक एव भङ्गोऽवसेयः, किन्तत्र-विप्येपि उप युक्तानुक्तेषु सिद्धा न वक्तव्याः, तेषां तादृशाज्ञानासम्भवात् । ' विभंगणाणे जीवा इआ तियभंगो ' विभङ्गज्ञाने बहुत्वदण्डके जीवादिकाः जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गाः पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गा वक्तव्या, तथा च मत्यज्ञानादिवत् विभङ्गज्ञानभावना भाव नीया, केवलमत्र एकेन्द्रियपृथिव्यादि-विकलेन्द्रियाः, सिद्धाश्च न वक्तव्याः, तेषां विभङ्गज्ञानासम्भवात् । 'सजोगी जहा ओहिओ' सयोगी यथा औघिकस्तथा वक्तव्यः, तथा च यथा औघिको जीवादिः प्रतिपादितस्तथा जीवादिदण्डक इव

सप्रदेशाश्च एक अप्रदेशाश्च) ऐसा द्वितीय भंग और "बहव सप्रदेशाश्च, बहवः अप्रदेशाश्च' ऐसा तीसरा भंग बन जाता है। इस द्वारमें एकेन्द्रिय पृथिव्यादिकको छोड़ने का तात्पर्य यह है कि इन एकेन्द्रियोंमें तीन भंग नहीं होते हैं किन्तु "सप्रदेशा अप्रदेशाश्च" ऐसा एक ही भंग होता है। यहां सिद्धपदका प्रयोग नहीं करना चाहिये-क्योंकि इनमें मति अज्ञान की प्राप्ति असम्भव है। (विभंगणाणे जीवाइओ तियभंगा) विभंगज्ञानमें बहुत्व विषयक द्वितीय दण्डक में जीवादिकपदों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। मति अज्ञान आदि की तरह ही यहां तीन भंगों के बनने की भावना जाननी चाहिये, इस द्वार में एकेन्द्रिय पृथिवी आदि पांच पद, विकलेन्द्रियपद, और सिद्धपद इनका प्रयोग नहीं करना चाहिये-क्यों कि इन सब में विभंगज्ञान नहीं होता है। (सजोगी जहा ओहिओ)

ભંગ પણ બની શકે છે અને (बहवः सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च) આ ત્રીજો ભંગ બની જાય છે આ દ્વારમાં પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોને ગ્રહણ નહીં કરવાનું કારણ એ છે કે એકેન્દ્રિયોમાં ત્રણ ભંગ થતા નથી પણ (सप्रदेशा अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ થાય છે વળી આ દ્વારમાં સિદ્ધ પદનો પણ પ્રયોગ કરવો જોઇએ નહીં કારણ કે તેમને મતિ અજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ સંભવી શકતી નથી (विभंगणाण जीवाइआ तियभंगा) વિભંગ જ્ઞાન સંબંધી બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવાદિક પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે (વિપરીત જ્ઞાનને વિભંગ જ્ઞાન કહે છે) મતિ અજ્ઞાન આદિના ત્રણ ભંગ પ્રમાણે જે સ્પષ્ટીકરણ ઉપર કર્યું છે, તે સ્પષ્ટીકરણ વિભંગ જ્ઞાનના ત્રણ ભંગ માટે પણ સમજવું આ દ્વારમાં પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ એકેન્દ્રિય પદોનો, વિકલેન્દ્રિય પદનો અને સિદ્ધ પદનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ નહીં કારણ કે તેમનામાં વિભંગ જ્ઞાન હોતું નથી

ऽपि सयोगी वक्तव्यः, तदभिलापश्चैकत्वेऽयम्-'सयोगी जीवो नियमात् सप्रदेशः, नैरयिकास्तु सयोगी सप्रदेशः, अप्रदेशो वा'। बहुत्वदण्डके 'बहवो जीवाः संयोगिनः सप्रदेशा एव, नैरयिकादयस्तु सयोगिनः 'सर्वे सप्रदेशाः १ बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च २' 'बहवः सप्रदेशाश्च, बहवः अप्रदेशाश्च ३' इति-

जिस प्रकार से औधिक जीवादिक प्रतिपादित हुए हैं उसी प्रकार से जीवादिक के दोनों दण्डकों में भी सयोगी प्रतिपादित करलेना चाहिये इनके एकत्वविषयक दण्डक में अभिलाप का आकार इस तरह से है- "सजोगी जीवो नियमात् सप्रदेशः, नैरयिकादिस्तु सयोगी सप्रदेशः, अप्रदेशो वा" सयोगी जीव नियम से सप्रदेश है, परन्तु जो सयोगी नैरयिक आदि जीव है वह सप्रदेश भी है और अप्रदेश भी है। बहुत्वविषयक दण्डकमें (बहवो जीवाः सयोगिनः सप्रदेशा एव, नैरयिकादयस्तु सयोगिनः) "सर्वे सप्रदेशा, बहव सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च, बहवः सप्रदेशाश्च बहवःअप्रदेशाश्च" ऐसा कथन जानना चाहिये कि अनेक सयोगी जीव सप्रदेश ही होते हैं-परन्तु जो सयोगी नैरयिक आदि जीव हैं वे तीनों भंगवाले होते हैं-प्रथम भंग में सब सयोगी नारक आदि जीव सप्रदेश होते हैं। द्वितीयभंग में कितनेक सयोगी नारक आदि जीव सप्रदेश होते हैं और कोई एक सयोगी नारक आदि जीव अप्रदेश भी होता है। तृतीयभंग में सब ही पूर्वोत्पन्न सयोगी

(सजोगी जहा ओहिओ) જે રીતે ઔધિક (સામાન્ય) જીવાદિકનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે એજ રીતે જીવાદિકના બન્ને દંડકોમા પણ સયોગીનું પ્રતિપાદન કરવુ જોઇએ. તેમના એકત્વ વિષયક દંડકમાં આ પ્રમાણે અભિલાપ બને છે—

(सजोगी जोवो नियमात् सप्रदेशः, नैरयिकादिस्तु सयोगी सप्रदेय अप्रदेशो वा) સયોગી જીવ નિયમથી જ સપ્રદેશ છે, પરંતુ સયોગી નારકાદિ જીવ સપ્રદેશ પણ હોય અને અપ્રદેશ પણ હોય છે" બહુત્વ વિષયક દંડકમાં (बहवो जीवा' सयोगीन. एव, नेरयिकादयातु सयोगिन) (सर्वे सप्रदेशा, बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च, बहव सप्रदेसाश्च बहव अप्रदेशाश्च) એવું કથન સમજવું કે અનેક સયોગી જીવ સપ્રદેશ જ હોય છે, પરન્તુ જે સયોગી નારક આદિ જીવો છે તેઓ ત્રણ ભગવાળા હોય છે. પહેલા ભગમાં સમસ્ત સયોગી નારક આદિ જીવો સપ્રદેશ હોય છે બીજા ભગમા કેટલાક સયોગી નારક આદિ જીવો સપ્રદેશ હોય છે અને કેટલાક સયોગી નારક આદિ જીવ અપ્રદેશ પણ હોય છે ત્રીજા ભગમા સમસ્ત પૂર્વોત્પન્ન નારક આદિ જીવો સપ્રદેશ

रीत्या भङ्गत्रयमस्ति। एकेन्द्रियपृथिव्यादय सयोगिन केवल 'बहवः समदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च' इत्येकभङ्गवन्त एव बोध्या, किन्त्वत्र सिद्धो न वक्तव्या, तस्य सयोगित्वाभावात्। 'मणजोगी वयजोगी कायजोगी जीवाइओ तियभंगो' मनोयोगिनि योगत्रयवति सञ्ज्ञिनि, वचोयोगिनि एकेन्द्रियवर्जे, काययोगिनि सर्वस्मिन्नपि एकेन्द्रियादौ जीवादिक जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः, भङ्गत्रयं वाच्यम्, तथा च मनोयोगादीनां सदाऽवस्थितत्वे समदेशा इति पूर्वोक्त प्रथमो भङ्गः, अमनोयोगित्वादिपरित्यागाच्च मनोयोगित्वादिनोत्पद्यमानानाम् एकादीनां सत्वेन अप्रदे

नारक आदि जीव सप्रदेश होते हैं और कितनेक उत्पद्यमान सयोगी नारक आदि जीव अप्रदेश भी होते हैं। परन्तु जो एकेन्द्रियपृथिवी आदिक सयोगी जीव हैं वे केवल (बहव सप्रदेशाश्च बहव अप्रदेशाश्च) ऐसे एक ही भंगवाले होते हैं-तीन भंगवाले नहीं होते हैं। इस द्वार मे सिद्ध पद का उच्चारण नहीं करना चाहिये-क्यों कि वे सिद्ध जीव योगातीत होते हैं। (मणजोगि, वयजोगि, कायजोगि जीवाइओ तिय भंगो) मनोयोगवाले अर्थात् तीनों योगवाल सज्ञी जीवोंमें, वचनयोग वाले अर्थात् एकेन्द्रिय जीवों को छोड़कर बाकी के जीवों में और काय योगवाले अर्थात समस्त एकेन्द्रियादिक जीवों में, तीनभंग होते हैं वे मनोयोगी आदि जीव सदा अवस्थित रहते हैं इस कारण तो इनमें (सर्वे सप्रदेशाः) ऐसा प्रथम भंग बन जाता है तथा अमनोयोगी आदि के परित्याग से जब जीव मनोयोगी आदिरूप से उत्पद्यमान होते हैं तब ऐसा आदेशरूप एकादि जीव मिल जाता है-इस कारण यहां द्वितीय

હોય છે અને કેટલાક ઉત્પદ્યમાન સયોગી નારક આદિ જીવો અપ્રદેશ પણ હોય છે પરંતુ પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય સયોગી જીવો (बहव सप्रदेशाश्च बहव अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભાંગવાળા હોય છે તેઓ ત્રણ ભાંગાવાળા હોતા નથી વળી આ દ્વારમાં સિદ્ધપદનો પણ પ્રયોગ કરવો જોઈએ નહી, કારણ કે સિદ્ધ જીવમાં સયોગીતા સંભવી શકતી નથી.

(मणजोगि वयजोगि कायजोगि जीवाइओ तियभंगो) મનોયોગવાળા એટલે કે ત્રણે યોગવાળા સંજ્ઞી જીવોમાં વચન યોગવાળા એટલે કે એકેન્દ્રિય સિવાયના જીવોમાં અને કાયયોગવાળા જીવોમાં એટલે કે સમસ્ત એકેન્દ્રિય આદિક જીવોમાં ત્રણ ભંગ થાય છે આ મનોયોગી આદિ જીવોનું અવસ્થાન (અસ્તિત્વ) સદા રહે છે તે કારણે તેમને અનુલક્ષીને (सर्व सप्रदेशाः) આ પ્રથમ ભંગ બની જાય છે તથા અમનોયોગી આદિ અવસ્થાનો પરિત્યાગ કરીને જ્યારે જીવો મનોયોગી આદિ રૂપે ઉત્પદ્યમાન થાય એવી છે ત્યારે

पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति २७। अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति २८, अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकः अधः सप्तम्यां भवति २९, अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां एकः अधःसप्तम्यां भवति ३०, 'अहवा एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा' अथवा एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति, ३१, 'अहवा एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा' अथवा एको

अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है २६, अथवा-एक शर्कराप्रभा मे, एक पंकप्रभा मे, एक धूमप्रभा में और तमः प्रभा पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है २७, अथवा-एक शर्कराप्रभा मे, एक पंकप्रभा मे, एक धूमप्रभा में और एक अधः सप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न हो जाता है २८, अथवा एक नारक शर्कराप्रभा मे, एक नारक पंकप्रभा में एक तमः प्रभा मे और एक नारक अधः सप्तमीमे उत्पन्न हो जाता है २९, अथवा एक शर्कराप्रभा में, एक धूमप्रभा में, एक तमःप्रभा में और अधः सप्तमीपृथिवी में उत्पन्न हो जाता है ३०, (अहवा एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा) अथवा एक नारक वालुकाप्रभा में, एक पंकप्रभा में, एक धूमप्रभा में और एक नारक तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाता है ३१, (अहवा एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा

અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામા, એક નારક પંકપ્રભામા, એક નારક ધૂમપ્રભામાં અને એક નારક તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨૮) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામા, એક નારક ધૂમપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે (૨૯) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક પંકપ્રભામાં, એક તમઃપ્રભામા અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩૦) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામા, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નારક તમ:પ્રભામા અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે

"अहवा एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा" (૩૧) અથવા એક વાલુકાપ્રભામાં, એક પંકપ્રભામા, એક ધૂમપ્રભામા અને એક તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. "अहवा एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૩૨) અથવા એક વાલુ-

रीत्या भङ्गत्रयम् । पञ्चेन्द्रियतिर्यगादय सयोगिन पश्चात् 'बहवः समवस्थिताश्च बहवः अवस्थिताश्च' इत्येकमेव पदं वाच्यम्, सिद्धपदं न वक्तव्यम्, तस्य सयोगित्वाभावात् । 'मणजोगी वयजोगी कायजोगी जीवाइओ तियभंगो' मनोयोगिन इति ... वाग्योगिन इति पञ्चेन्द्रियवर्ज, काययोगिन इति सर्वे एकेन्द्रियादयो जीवादिकः जीवादिपदद्वयं त्रिकभङ्गः, भङ्गत्रयं वाच्यम्, तथा च मनोयोगादीनां सदाऽवस्थितत्वात् समप्रदेशा इति प्रथमो भङ्गः, अमनोयोगित्वादिपरित्यागात् मनोयोगित्वादिनोत्पद्यमानानाम् एकादीनां संभवेन अप्रदे

नारक आदि जीव अप्रदेश होते हैं और क्रमशः उत्पद्यमान सयोगी नारक आदि जीव अप्रदेश भी होते हैं। परन्तु जो एकेन्द्रियपृथिवी आदिक सयोगी जीव हैं वे केवल (बहव समप्रदेशाश्च बहव अप्रदेशाश्च) एक ही भङ्गवाले होते हैं-तीन भङ्गवाले नहीं होते हैं। इस द्वार में सिद्ध पद का उच्चारण नहीं करना चाहिये-क्यों कि वे सिद्ध जीव योगातीत होते हैं। (मणजोगि, वयजोगि, कायजोगि, जीवाइओ तियभंगो) मनोयोगवाले अर्थात् संज्ञी योगवाले सभी जीवों में, वचनयोगवाले अर्थात् एकेन्द्रिय जीवों को छोड़कर बाकी के जीवों में और काययोगवाले अर्थात् समस्त एकेन्द्रियादिक जीवों में, तीन भङ्ग होते हैं वे मनोयोगी आदि जीव सदा अवस्थित रहते हैं इस कारण तो इनमें (सप्रदेशा), ऐसा प्रथम भङ्ग बन जाता है तथा अमनोयोगी आदि के परित्याग से जब जीव मनोयोगी आदिरूप से उत्पद्यमान होते हैं तब ऐसा अवस्थामें एकादि जीव मिल जाता है-इस कारण यहां द्वितीय

હોય છે અને ક્રમશઃ ઉત્પદ્યમાન સયોગી નારક આદિ જીવો અપ્રદેશ પણ હોય છે, પરંતુ પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય સયોગી જીવો (બહવ સપ્રદેશાશ્ચ બહવ અપ્રદેશાશ્ચ) આ એક જ ભંગવાળા હોય છે તેઓ ત્રણ ભંગવાળા હોતા નથી. વળી આ દ્વારમાં સિદ્ધપદનો પણ પ્રયોગ કરવો જોઈએ નહીં, કારણ કે સિદ્ધ જીવમાં યોગ હોતા જ નથી.

(મણજોગિ, વયજોગિ, કાયજોગિ જીવાઇઓ તિયભંગો) મનોયોગવાળા એટલે કે સંજ્ઞી યોગવાળા સઘળા જીવોમાં, વચન યોગવાળા એટલે કે એકેન્દ્રિય સિવાયના જીવોમાં, અને કાયયોગવાળા જીવોમાં એટલે કે સમસ્ત એકેન્દ્રિય આદિક જીવોમાં ત્રણ ભંગ થાય છે આ મનોયોગી આદિ જીવોનું અવસ્થાન (અસ્તિત્વ) સદા રહે છે તે કારણે તેમના અનુસાર (સપ્રદેશા) આ પ્રથમ ભંગ બની જાય છે તથા અમનોયોગી આદિ અવસ્થાનો પરિત્યાગ કરીને જ્યારે જીવો મનોયોગી આદિ રૂપે ઉત્પદ્યમાન થાય બની છે ત્યારે

शतलाभे 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च' 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्यन्यभङ्गकद्वयम् । अत्र विशेषतामाह–'नवरं–कायजोगी एगिंदिया, तेसु अभंगयं' नवरम्–काययोगिनो ये एकेन्द्रियाः पृथिव्यादयो जीवास्तेपु अभङ्गकम् बहूनां भङ्गानाम् अभावो वक्तव्यः, किन्तु 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव भङ्गो बोध्यः । एतेपु च मनोवचःकायरूपयोगत्रयदण्डकेषु जीवादिपदानि यथायोगं वक्तव्यानि, किन्तु सिद्धपदं न वक्तव्यम्, तस्य मनोवचःकाययोगासम्भवात् । 'अजोगी जहा अलेस्सा' अयोगिनः यथा अलेश्याः उक्तास्तथा ज्ञातव्याः, तथा च अयोगिनां दण्डकद्वयेऽपि अलेश्यसमवक्तव्यतया अलेश्येपु बहुत्वदण्डके जीव–सिद्धपदयोः भङ्गत्रयस्य, मनुष्यपदेषु च भङ्गषट्कस्योक्तत्वेन अत्रापि बहुत्वदण्डके अयोगिषु

भंग बन जाता है और "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" ऐसा तृतीयभंग भी बन जाता है (नवरं कायजोगी एगिंदिया तेसु अभंगयं) यहां विशेषता इस प्रकार से है कि जो जीव काययोगवाले एकेन्द्रिय हैं उन में तीन भंग नहीं हैं, किन्तु (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) ऐसा एकही भंग है। इन मन वचन और कायरूप योगत्रयके दण्डकों में यथायोग जीवादिक पदों का ही कथन करना चाहिये। सिद्धपद का कथन नहीं करना चाहिये। क्यों कि सिद्धों में कोई भी योग नहीं होता है। (अजोगी जहा अलेस्सा) लेश्या रहित जीवों के समान अयोगिजीवों की वक्तव्यता जाननी चाहिये। कहनेका आशय यह है कि अयोगियों के दोनों दण्डकों में लेश्यारहित जीवों के जैसी वक्तव्यता कही गई होने के कारण लेश्यारहित जीवों में बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डक में जीव और

અવસ્થાવાળો એકાદિ જીવ પણ મળી આવે છે, તેથી (बहव सप्रदेशाश्च एक अप्रदेशश्च) આ બીજો ભંગ પણ બની શકે છે, અને (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ ત્રીજો ભંગ પણ બની શકે છે (नवरं कायजोगी एगिंदिया तेसु अभंगयं) અહીં વિશેષતા એ છે કે કાયયોગવાળા એકેન્દ્રિય જીવોમાં ત્રણ ભંગ થતા નથી, પરન્તુ (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ થાય છે આ મન, વચન અને કાયયોગના દંડકોમાં યથાયોગ્ય જીવાદિક પદોનો જ પ્રયોગ થવો જોઈએ અહીં સિદ્ધપદનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ નહીં કારણ કે સિદ્ધોમાં કોઈ પણ યોગનો અભાવ હોય છે

(अजोगी जहा अलेस्सा) લેશ્ય રહિત જીવોના જેવુ જ કથન અયોગી જીવોના વિષયમાં સમજવુ આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે–લેશ્યારહિત જીવોના બહુત્વ વિષયક દંડકમાં જીવ અને સિદ્ધપદમાં ત્રણ ભંગ, મનુષ્યોમાં

जीव-सिद्धयोर्भङ्गत्रयम्, मनुष्येषु च षड् भङ्गाः वक्तव्या इत्याशयः। ते च भङ्गाः पूर्वोक्ता एव विज्ञेयाः। 'सागारोवउत्त-अणागारोवउत्तेहिं जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो' साकारोपयोगेषु अनाकारोपयोगेषु नैरयिकादिषु जीवै-केन्द्रियवर्ज त्रिकभङ्गः, जीवपदम्, एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदानि च वर्जयित्वा बहुत्वदण्डके पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गा वक्तव्याः। जीवपदे, एकेन्द्रियपदेषु च 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव भङ्गो वाच्यः, तत्र च साकारोपयोगात् अनाकारोपयोगगमने, अनाकारोपयोगाद् वा साकारोपयोगगमने प्रथमसमये अप्रदेशत्वम्, द्वयादिसमये तु सप्रदेशत्वं बोध्यम्। सिद्धानां तु एकसमयोपयोगित्वेऽपि साकारस्य अनाकारस्य च उपयोगद्वयस्यासकृत् प्राप्त्या सप्रदेशत्वं, सकृत्प्राप्त्या चाप्रदेशत्वं विज्ञेयम्,

सिद्धपदमें तीन भंग, तथा मनुष्यों-अयोगी मनुष्यों में छह भंग होते हैं ऐसा समझना चाहिये। ये छह भंग पहिले कह दिये गये हैं। (सागारोवउत्त अणागारोवउत्तेहिं जीवएगिंदियवज्जो तियभंगो) साकार उपयोगवाले अनाकार उपयोगवाले नैरयिक आदि जीवों में जीवपद और एकेन्द्रिय पृथिव्यादिक पदों को छोडकर बहुत्व विषयक द्वितीय दण्डक में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। जीवपद में और एकेन्द्रिय पदों में (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) ऐसा एक ही भंग होता है। साकार उपयोग से अनाकार उपयोग में आने में और अनाकार उपयोग से साकार उपयोग में आने में प्रथम समय में अप्रदेशता और द्वितीयादि समयों में सप्रदेशता जानना चाहिये। सिद्धों के यद्यपि एक समयोपयोगिता है, तो भी साकार उपयोग और अनाकार उपयोग की बार बार प्राप्ति होने के

છ ભંગ કહ્યા છે એજ પ્રમાણે અયોગીના વિષયમાં પણ અહીં સમજવું તે છ ભંગ આગળ કહેવામાં આવ્યા છે

(सागारोवउत्त अणागारोवउत्तेहिं जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो) જીવપદ અને એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ પદો સિવાયના સાકાર ઉપયોગવાળા અને અનાકાર ઉપયોગવાળા નારક આદિ જીવોમાં બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે જીવપદમાં અને એકેન્દ્રિય પદોમાં (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ થાય છે સાકાર ઉપયોગમાંથી અનાકાર ઉપયોગમાં અને અનાકાર ઉપયોગમાંથી સાકાર ઉપયોગમાં આવવાના પ્રથમ સમયે અપ્રદેશતા અને દ્વિતીય આદિ સમયોમાં સપ્રદેશતા સમજવી. સિદ્ધોમાં જો કે એક સમયોપયોગિતા છે છતાં પણ સાકાર ઉપયોગ અને અનાકાર ઉપયોગની વારંવાર પ્રાપ્તિ થવાને કારણે તેમનામાં સપ્રદેશતા અને તેમની એક વારંવાર પ્રાપ્તિ થવાને કારણે અપ્રદેશતા છે, એમ સમજવું આ

शत्वलाभे 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च' 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्यन्यभङ्गकद्वयम्। अत्र विशेषतामाह-'नवरं-कायजोगी एगिंदिया, तेसु अभंगयं' नवरम्-काययोगिनो ये एकेन्द्रियाः पृथिव्यादयो जीवास्तेषु अभङ्गकम् बहूनां भङ्गानाम् अभावो वक्तव्यः, किन्तु 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव भङ्गो बोध्यः। एतेषु च मनोवचःकायरूपयोगत्रयदण्डकेषु जीवादिपदानि यथायोगं वक्तव्यानि, किन्तु सिद्धपदं न वक्तव्यम्, तस्य मनोवचःकाययोगासम्भवात्। 'अजोगी जहा अलेस्सा' अयोगिनः यथा अलेश्याः उक्तास्तथा ज्ञातव्याः, तथा च अयोगिनां दण्डकद्वयेऽपि अलेश्यसमवक्तव्यतया अलेश्येषु बहुत्वदण्डके जीव-सिद्धपदयोः भङ्गत्रयस्य, मनुष्यपदेषु च भङ्गषट्कस्योक्तत्वेन अत्रापि बहुत्वदण्डके अयोगिषु

भंग बन जाता है और "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" ऐसा तृतीयभंग भी बन जाता है (नवरं कायजोगी एगिंदिया तेसु अभंगयं) यहां विशेषता इस प्रकार से है कि जो जीव काययोगवाले एकेन्द्रिय हैं उन में तीन भंग नहीं हैं, किन्तु (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) ऐसा एकहीभंग है। इन मन वचन और कायरूप योगत्रयके दण्डकों में यथायोग जीवादिक पदों का ही कथन करना चाहिये। सिद्धपद का कथन नहीं करना चाहिये। क्यों कि सिद्धों में कोई भी योग नहीं होता है। (अजोगी जहा अलेस्सा) लेश्या रहित जीवों के समान अयोगिजीवों की वक्तव्यता जाननी चाहिये। कहनेका आशय यह है कि अयोगियों के दोनों दण्डकों में लेश्यारहित जीवों के जैसी वक्तव्यता कही गई होने के कारण लेश्यारहित जीवों में बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डक में जीव और

અવસ્થાવાળો એકાદિ જીવ પણ મળી આવે છે, તેથી (बहव सप्रदेशाश्च एक. अप्रदेशश्च) આ બીજો ભંગ પણ બની શકે છે, અને (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ ત્રીજો ભંગ પણ બની શકે છે (नवरं कायजोगी एगिंदिया तेसु अभंगयं) અહીં વિશેષતા એ છે કે કાયયોગવાળા એકેન્દ્રિય જીવોમાં ત્રણ ભંગ થતા નથી, પરન્તુ (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ થાય છે. આ મન, વચન અને કાયયોગના દંડકોમા યથાયોગ્ય જીવાદિક પદોનો જ પ્રયોગ થવો જોઇએ અહીં સિદ્ધપદનો પ્રયોગ કરવો જોઇએ નહીં કારણ કે સિદ્ધોમા કોઈ પણ યોગનો અભાવ હોય છે

(अजोगी जहा अलेस्सा) લેશ્ય રહિત જીવોના જેવું જ કથન અયોગી જીવોના વિષયમા સમજવુ આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-લેશ્યારહિત જીવોના બહુત્વ વિષયક દંડકમા જીવ અને સિદ્ધપદમાં ત્રણ ભંગ, મનુષ્યોમાં

जीव-सिद्धपोर्भङ्गत्रयम्, मनुष्येषु च षड् भङ्गाः वक्तव्या इत्याशयः। ते च भङ्गाः पूर्वोक्ता एव विज्ञेयाः। 'सागारोवउत्त-अणागारोवउत्तेहिं जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो' साकारोपयोगेषु अनाकारोपयोगेषु नैरयिकादिषु जीवै-केन्द्रियवर्जो त्रिकभङ्गः, जीवपदम्, एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदानि च वर्जयित्वा बहुत्वदण्डके पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गा वक्तव्याः। जीवपदे, एकेन्द्रियपदेषु च 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव भङ्गो वाच्यः, तत्र च साकारोपयोगात् अनाकारोपयोगगमने, अनाकारोपयोगाद् वा साकारोपयोगगमने प्रथमसमये अप्रदेशत्वम्, द्वयादिसमये तु सप्रदेशत्वं बोध्यम्। सिद्धानां तु एकसमयोपयोगित्वेऽपि साकारस्य अनाकारस्य च उपयोगद्वयस्यासकृत् प्राप्त्या सप्रदेशत्वं, सकृत्प्राप्त्या चाप्रदेशत्वं विज्ञेयम्,

सिद्धपदमें तीन भंग, तथा मनुष्यों-अयोगी मनुष्यों में छह भंग होते हैं ऐसा समझना चाहिये। ये छह भंग पहिले कह दिये गये हैं। (सागारोवउत्त अणागारोवउत्तेहिं जीवएगिंदियवज्जो तियभंगो) साकार उपयोगवाले अनाकार उपयोगवाले नैरयिक आदि जीवों में जीवपद और एकेन्द्रिय पृथिव्यादिक पदों को छोडकर बहुत्व विषयक द्वितीय दण्डक में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। जीवपद में और एकेन्द्रिय पदों में (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) ऐसा एक ही भंग होता है। साकार उपयोग से अनाकार उपयोग में आने में और अनाकार उपयोग से साकार उपयोग मे आने मे प्रथम समय में अप्रदेशता और द्वितीयादि समयों में सप्रदेशता जानना चाहिये। सिद्धों के यद्यपि एक समयोपयोगिता है, तो भी साकार उपयोग और अनाकार उपयोग की बार बार प्राप्ति होने के

छ भंग કહ્યા છે એજ પ્રમાણે અયોગીના વિષયમા પણ અહીં સમજવુ તે છ ભંગ આગળ કહેવામાં આ વા છે

(*सागारोवउत्त अणागारोवउत्तेहिं जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो*) જીવપદ અને એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાય આદિ પાચ પદો સિવાયના સાકાર ઉપયોગવાળા અને અનાકાર ઉપયોગવાળા નારક આદિ જીવોમાં બહુત્વ વિષયક બીજા દડકમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે જીવપદમાં અને એકેન્દ્રિય પદોમા (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ થાય છે સાકાર ઉપયોગમાંથી અનાકાર ઉપયોગમા અને અનાકાર ઉપયોગમાંથી સાકાર ઉપયોગમાં આવવાના પ્રથમ સમયે અપ્રદેશતા અને દ્વિતીય આદિ સમયોમાં સપ્રદેશતા સમજવી. સિદ્ધોમાં જો કે એક સમયોપયોગિતા છે છતાં પણ સાકાર ઉપયોગ અને અનાકાર ઉપયોગની વારવાર પ્રાપ્તિ થવાને કારણે તેમનામાં સપ્રદેશતા અને તેમની એક વારવાર પ્રાપ્તિ થવાને કારણે અપ્રદેશતા છે, એમ સમજવુ આ

तथा च बहुत्वदण्डके असकृत्प्राप्तसाकारोपयोगान् बहून् जीवानाश्रित्य 'सप्रदेशाः' इति प्रथमो भङ्गः, तानेव असकृत्प्राप्तसाकारोपयोगान् बहून् जीवान्, सकृत्प्राप्तसाकारोपयोगं च एकमाश्रित्य 'बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च' इति द्वितीयो भङ्गः, तानेव सकृत्प्राप्तसाकारोयोगान् बहून् आश्रित्य 'बहवः सप्रदेशाश्च बहवः अपदेशाश्च' इति तृतीयो भङ्गः। अनाकारोपयोगे तु असकृदवाप्तानाकारोपयोगान् बहून् आश्रित्य प्रथमोभङ्गः, तान् असकृदवाप्तानाकारोपयोगान् बहून्, सकृदवाप्तानाकारोवयोगं चैकमाश्रित्य द्वितीयो भङ्गः, उभयेषामपि असकृ-

---

कारण उनमें सप्रदेशता और उनकी एक बार बार प्राप्ति होने के कारण उनमें अप्रदेशता है ऐसा जानना चाहिये। तथा च-बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डकमें बारंबार प्राप्त साकार उपयोगवाले अनेक सिद्ध जीवोंको आश्रित करके (सप्रदेशाः) ऐसा प्रथम भंग, तथा इन्हीं बारंबार प्राप्त साकार उपयोगवाले एक सिद्ध जीव को आश्रित करके "बहवः सप्रदेशाः, एकःअप्रदेशाश्च) ऐसा द्वितीय भंग, तथा एक बार प्राप्त साकार उपयोगवाले अनेक जीवोंको आश्रित करके (बहवः सप्रदेशाश्च, बहवः अप्रदेशाश्च) ऐसा तृतीय भंग जानना चाहिये। अनाकार उपयोग द्वारमें भी तीन भंग इसी प्रकार से होते हैं-अर्थात्-बारंबार प्राप्त अनाकार-उपयोगवाले अनेक जीवोंको आश्रित करके अनाकार उपयोग में प्रथम-भंग, तथा इन्हीं बारंबार प्राप्न अनाकार उपयोगवाले अनेक जीवों को आश्रित करके और एक बार प्राप्त अनाकार उपयोगवाले एक जीव को

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમા વારવાર પ્રાપ્ત એવા સાકાર ઉપયોગવાળા અનેક સિદ્ધ જીવોને અનુલક્ષીને (सप्रदेशा) એવો પ્રથમ ભંગ બને છે તથા જેમને વારવાર સાકાર ઉપયોગની પ્રાપ્તિ થઇ છે એવાં અનેક સિદ્ધ જીવોને તથા જેને એક જ વાર સાકાર ઉપયોગની પ્રાપ્તિ થઈ છે એવા એક સિદ્ધ જીવને અનુલક્ષીને બીજો ભગ આ પ્રમાણે બને છે. (बहव सप्रदेशा', एकः अप्रदेशाश्च) તથા જેમને એક વાર સાકાર ઉપયોગની પ્રાપ્તિ થઇ છે એવા અનેક સાકાર ઉપયોગવાળા જીવોને અનુલક્ષીને ત્રીજો ભંગ આ પ્રમાણે સમજવો-(बहव सप्रदेशाश्च बहव अप्रदेशाश्च) અનાકાર ઉપયોગ દ્વારમા પણ ત્રણ ભંગ એજ પ્રમાણે થાય છે એટલે કે વારવાર પ્રાપ્ત અનાકાર ઉપયોગવાળા અનેક જીવોને અનુલક્ષીને અનાકાર ઉપયોગમાં પ્રથમ ભંગ, તથા એજ વાર'વાર પ્રાપ્ત અનાકાર ઉપયોગવાળા અનેક જીવોને અને એક વાર પ્રાપ્ત અનાકાર ઉપયોગવાળા એક જીવને અનુલક્ષીને બીજો

रमाप्तानाकारोपयोगानां सकृत्प्राप्तानाकारोपयोगानाम् अनेकत्वे तृतीयो भङ्गोऽवसेयः । ' सवेयगा य जहा सकसाई ' सवेदकाश्च यथा सकषायिण उक्तास्तथा विज्ञेयाः, तथा च कषायिणां बहुत्वदण्डके जीवादिपदेषु भङ्गत्रयस्य, एकेन्द्रियपृथिव्यादिषु भङ्गैकस्य प्रतिपादितत्वेन अत्रापि सवेदकानां बहुत्वदण्डके जीवादिपदेषु पूर्वोक्त भङ्गत्रयम् एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदेषु एको भङ्गो विज्ञातव्य । वेद प्रतिपन्नान् बहून् श्रेणिभ्रंशानन्तरं च वेदं प्रतिपद्यमानान् एकादीन् आश्रित्य भङ्गत्रयमवसेयम् ' इत्थिवेयग-पुरिसवेयग-नपुंसगवेयगेसु जीवाइओ तियभंगो '

आश्रित करके द्वितीय भग, तथा असकृत प्राप्त अनाकार उपयोगवालों की एव सकृत्-एक बार-प्राप्त अनाकार उपयोगवालों की अनेकता में तृतीय भग होता है ऐसा जानना चाहिये । (सवेयगा य जहा सकसाई) जैसे सकषाय जीव कहे गये हैं वैसे ही सवेदक जीव जानना चाहिये तथा च-कषायी जीवों के बहुत्व विषयक द्वितीय दण्डक में जीवादिक-पदों में तीन भग होते हैं ऐसा कहा गया है-सो यहां पर भी सवेदक जीवों के बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डकमें जीवादिक पदों में पूर्वोक्त तीन भग होते हैं-तथा एकेन्द्रिय पृथिव्यादिक पदों में एक भग होता है ऐसा समझना चाहिये । यहां पर सवेदक जीवों में जो तीन भग कहे गये हैं सो वेदको प्रतिपन्न हुए अनेक जीवों को आश्रित करके प्रथम भग तथा श्रेणि से च्युत होनेके बाद वेदको प्रतिपद्यमान एकादि जीवको आश्रित करके द्वितीय भग और तृतीय भग कहे गये हैं ऐसा जानना चाहिये। (इत्थिवेयग-पुरिसवेयग-नपुसगवेयगेसु जीवाइओ तियभंगो) स्त्री

भग, तथा वारवार प्राप्त अनाकार उपयोगवाळानी अने એક वार प्राप्त अनाकार उपयोगवाळानी अनेकताने अनुलक्षीने त्रीजो भग थाय छे

(सवेयगा य जहा सकसाई) सवेदक જીવોનું કથન કષાયયુક્ત જીવોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું જેમ કષાયયુક્ત જીવોના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવાદિક પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભગ થાય છે અને એકેન્દ્રિયમા એક ભગ સમજવો. અહીં સવેદક જીવોમાં જે ત્રણ ભગ કહ્યા છે તે નીચે પ્રમાણે સમજવા— પહેલો ભગ સવેદક અવસ્થા જેમણે પ્રાપ્ત કરી છે એવાં અનેક જીવોને અનુલક્ષીને બને છે શ્રેણિથી ચ્યુત થઈને સવેદક અવસ્થા પ્રાપ્ત કરનારા કોઈક જીવને અનુલક્ષીને બીજો ભગ બને છે અને એવા અનેક જીવોને અનુલક્ષીને ત્રીજો ભગ બને છે એમ સમજવું

(इत्थिवेयग-पुरिसवेयग नपुसगवेयगसु जीवाइओ तियभगो) સ્ત્રીવેદમાં

तथा च बहुत्वदण्डके असकृत्प्राप्तसाकारोपयोगान् बहून् जीवानाश्रित्य 'सप्रदेशाः' इति प्रथमो भङ्ग, तानेव असकृत्प्राप्तसाकारोपयोगान् बहून् जीवान्, सकृत्प्राप्तसाकारोपयोगं च एकमाश्रित्य 'बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च' इति द्वितीयो भङ्गः, तानेव सकृत्प्राप्तसाकारोयोगान् बहून् आश्रित्य 'बहवः सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च' इति तृतीयो भङ्गः। अनाकारोपयोगे तु असकृदवाप्तानाकारोपयोगान् बहून् आश्रित्य प्रथमोभङ्गः, तान् असकृदवाप्तानाकारोपयोगान् बहून्, सकृदवाप्तानाकारोवयोगं चैकमाश्रित्य द्वितीयो भङ्गः, उभयेषामपि असकृ-

---

कारण उनमें सप्रदेशता और उनकी एक बार बार प्राप्ति होने के कारण उनमें अप्रदेशता है ऐसा जानना चाहिये। तथा च-बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डकमें बारंबार प्राप्त साकार उपयोगवाले अनेक सिद्ध जीवोंको आश्रित करके (सप्रदेशाः) ऐसा प्रथम भंग, तथा इन्हीं बारंबार प्राप्त साकार उपयोगवाले एक सिद्ध जीव को आश्रित करके "बहवः सप्रदेशाः, एकःअप्रदेशश्च) ऐसा द्वितीय भंग, तथा एक बार प्राप्त साकार उपयोगवाले अनेक जीवोंको आश्रित करके (बहवः सप्रदेशाश्च, बहवः अप्रदेशाश्च) ऐसा तृतीय भंग जानना चाहिये। अनाकार उपयोग द्वारमें भी तीन भंग इसी प्रकार से होते हैं-अर्थात्-बारंबार प्राप्त अनाकार-उपयोगवाले अनेक जीवोंको आश्रित करके अनाकार उपयोग में प्रथम-भंग, तथा इन्हीं बारंबार प्राप्त अनाकार उपयोगवाले अनेक जीवों को आश्रित करके और एक बार प्राप्त अनाकार उपयोगवाले एक जीव को

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમા વારંવાર પ્રાપ્ત એવા સાકાર ઉપયોગવાળા અનેક સિદ્ધ જીવોને અનુલક્ષીને (सप्रदेशा.) એવો પ્રથમ ભગ બને છે તથા જેમને વારવાર સાકાર ઉપયોગની પ્રાપ્તિ થઇ છે એવાં અનેક સિદ્ધ જીવોને તથા જેને એક જ વાર સાકાર ઉપયોગની પ્રાપ્તિ થઈ છે એવા એક સિદ્ધ જીવને અનુલક્ષીને બીજો ભગ આ પ્રમાણે બને છે. (बहव सप्रदेशा, एकः अप्रदेशश्च) તથા જેમને એક વાર સાકાર ઉપયોગની પ્રાપ્તિ થઇ છે એવા અનેક સાકાર ઉપયોગવાળા જીવોને અનુલક્ષીને ત્રીજો ભંગ આ પ્રમાણે સમજવો-(बहवः सप्रदेशाश्च बहव अप्रदेशाश्च) અનાકાર ઉપયોગ દ્વારમા પણ ત્રણ ભગ એજ પ્રમાણે થાય છે. એટલે કે વારંવાર પ્રાપ્ત અનાકાર ઉપયોગવાળા અનેક જીવોને અનુલક્ષીને અનાકાર ઉપયોગમાં પ્રથમ ભંગ, તથા એજ વારવાર પ્રાપ્ત અનાકાર ઉપયોગવાળા અનેક જીવોને અને એક વાર પ્રાપ્ત અનાકાર ઉપયોગવાળા એક જીવને અનુલક્ષીને બીજો

रमाप्तानाकारोपयोगानां सकृत्प्राप्तानाकारोपयोगानाम् अनेकत्वे तृतीयो भङ्गोऽवसेयः । 'सवेयगा य जहा सकसाई' सवेदकाश्च यथा सकषायिणः उक्तास्तथा विज्ञेयाः, तथा च कषायिणां बहुत्वदण्डके जीवादिपदेषु भङ्गत्रयस्य, एकेन्द्रियपृथिव्यादिषु भङ्गैकस्य प्रतिपादितत्वेन अत्रापि सवेदकानां बहुत्वदण्डके जीवादिपदेषु पूर्वोक्त भङ्गत्रयम् एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदेषु एको भङ्गो विज्ञातव्य । वेदप्रतिपन्नान् बहून् श्रेणिभ्रंशानन्तरं च वेद प्रतिपद्यमानान् एकादीन् आश्रित्य भङ्गत्रयमवसेयम् 'इत्थिवेयग-पुरिसवेयग-नपुंसगवेयगेसु जीवाइओ तियभंगो'

आश्रित करके द्वितीय भंग, तथा असकृत प्राप्त अनाकार उपयोगवालों की एवं सकृत्-एक बार-प्राप्त अनाकार उपयोगवालों की अनेकता में तृतीय भंग होता है ऐसा जानना चाहिये। (सवेयगा य जहा सकसाई) जैसे सकषाय जीव कहे गये हैं वैसे ही सवेदक जीव जानना चाहिये तथा च-कषायी जीवों के बहुत्व विषयक द्वितीय दण्डक में जीवादिक-पदों में तीन भंग होते हैं ऐसा कहा गया है-सो यहां पर भी सवेदक जीवों के बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डकमें जीवादिक पदों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं-तथा एकेन्द्रिय पृथिव्यादिक पदों में एक भंग होता है ऐसा समझना चाहिये। यहां पर सवेदक जीवों में जो तीन भंग कहे गये हैं सो वेदको प्रतिपन्न हुए अनेक जीवों को आश्रित करके प्रथम भंग तथा श्रेणि से च्युत होनेके बाद वेदको प्रतिपद्यमान एकादि जीवको आश्रित करके द्वितीय भंग और तृतीय भंग कहे गये हैं ऐसा जानना चाहिये। (इत्थिवेयग-पुरिसवेयग-नपुंसगवेयगेसु जीवाइओ तियभंगो) स्त्री

ભંગ, તથા વારંવાર પ્રાપ્ત અનાકાર ઉપયોગવાળાની અને એક વાર પ્રાપ્ત અનાકાર ઉપયોગવાળાની અનેકતાને અનુલક્ષીને ત્રીજો ભંગ થાય છે

(सवेयगा य जहा सकसाई) સવેદક જીવોનું કથન કષાયયુક્ત જીવોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું જેમ કષાયયુક્ત જીવોના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવાદિક પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે અને એકેન્દ્રિયમાં એક ભંગ સમજવો અહીં સવેદક જીવોમાં જે ત્રણ ભંગ કહ્યા છે તે નીચે પ્રમાણે સમજવા— પહેલો ભંગ સવેદક અવસ્થા જેમણે પ્રાપ્ત કરેલી છે એવાં અનેક જીવોને અનુલક્ષીને બને છે શ્રેણિથી ભ્રષ્ટ થઇને સવેદક અવસ્થા પ્રાપ્ત કરનારા કોઇક જીવને અનુલક્ષીને બીજો ભંગ બને છે, અને એવાં અનેક જીવોને અનુલક્ષીને ત્રીજો ભંગ બને છે એમ સમજવું

(इत्थिवेयग-पुरिसवेयग-नपुंसगवेयगेसु जीवाइओ तियभंगो) સ્ત્રીવેદમાં

स्त्रीवेदक-पुरुषवेदक-नपुंसकवेदकेषु जीवादिकः जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्ता-स्त्रयोभङ्गाः विज्ञेयाः। अत्रवेदात् वेदान्तरसंक्रमणे प्रथमसमये अप्रदेशत्वम्, द्वया-दिसमयेषु च सप्रदेशत्वं विज्ञाय भङ्गकत्रयं विज्ञेयम्। किन्त्वत्र 'नवर-नपुंसगवेये एगिंदियेसु अभंगयं' नवरं विशेषस्तु नपुंसकवेदे एकेन्द्रियेषु अभङ्गकम् बहूनां भङ्गानाम् अभावः, अपितु एक एव भङ्गः, तथा च नपुंसकवेदकदण्डके पृथिव्या-द्येकेन्द्रियेषु 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव भङ्गो वाच्य पूर्वोक्तरीत्या। स्त्रीवेदकदण्डक-पुरुषवेदकदण्डकेषु देव-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्-मनुष्य-पदान्येव वाच्यानि, नपुंसकवेददण्डकयोस्तु देववर्जानि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्-मनुष्यपदानि वक्तव्यानि, सिद्धपदं च त्रिष्वपि वेदकेषु न वक्तव्यम् तत्र वेदाभावात्। 'अवेयगा जहा अक-

---

वेदमें, पुरुषवेदमें और नपुंसकवेद द्वार में जीवादिक पदोंमें तीन भंग हैं। जब एक वेदसे दूसरे वेदमें संक्रमण होता है तब प्रथम समय में अप्रदेशत्व और द्वितीयादि समयों में सप्रदेशत्व समझकर पहिले की तरह यहां तीन भंग समझना चाहिये। नपुंसक वेदके दोनों दण्डकों में तो एकेन्द्रियोंमें एकही भंग होता है 'अभगयं' पद यह समझाता है कि यहां एकेन्द्रियों में अनेक भंगों का ही अभाव है-एक भङ्ग जो (सप्र-देशाश्च अप्रदेशाश्च) यह है इसका अभाव नहीं है। अतः यहां पर एक ही भंग है। स्त्रीवेद दण्डकों में पुरुषवेद दण्डकों में देव, पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च और मनुष्य इन पदों का ही प्रयोग करना चाहिये, तथा नपुंसक वेदके दोनों दण्डकों में देव पदको छोड़कर पंचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य इन पदों का प्रयोग करना चाहिये। सिद्ध पदका प्रयोग तीनों वेदों में से किसी भी वेदके दण्डक में नहीं करना चाहिये-क्यों कि ये वेदरहित

પુરુષવેદમાં અને નપુંસક-વેદદ્વારમાં જીવાદિક પદોમાં ત્રણ ભંગ છે જ્યારે એક વેદમાંથી બીજા વેદમાં સંક્રમણ થાય છે, ત્યારે પ્રથમ સમયે અપ્રદેશત્વ અને દ્વિતીય આદિ સમયોમાં સપ્રદેશત્વ સમજીને આગળ બતાવ્યા પ્રમાણેના ત્રણ ભંગ સમજવા નપુંસક વેદકના બન્ને દંડકોમાં તો એકેન્દ્રિયમાં એકજ ભંગ થાય છે (अभगयं) પદ એ બતાવે છે કે અહીં એકેન્દ્રિયોમાં અનેક ભંગો થતા નથી, પણ (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ થાય છે. સ્ત્રીવેદ દંડકોમાં, અને પુરુષવેદ દંડકોમાં દેવ, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યો આ ત્રણ પદોનો જ પ્રયોગ કરવો નપુંસક વેદના બન્ને દંડકોમાં દેવપદને જતું કરીને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યોનો જ પ્રયોગ કરવો. સિદ્ધપદનો પ્રયોગ ત્રણે વેદોમાંથી એક પણ વેદના દંડકમાં કરવો જોઈએ નહીં, કારણ

वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकोऽध सप्तम्यां भवति ३२, अहवा एगे वालुयप्पभाए, एगे पङ्कप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा' अथवा एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति ३३, 'अहवा एगे वालुयप्पभाए एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए एगे अहेसत्तमाए होज्जा' अथवा एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽध सप्तम्यां भवति, ३४, 'अहवा एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा' अथवा एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति ३५। इति पञ्चत्रिंशद्भङ्गाः ३५। एवम्-७-२१-१०५-३५। सप्त, त्रिपष्टि',

एक वालुकाप्रभा में, एक पंकप्रभा में, एक धूमप्रभा में और एक नारक अध सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है ३२, (अहवा एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए) अथवा एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा मे, एक नारक तमःप्रभा मे और एक नारक अधः सप्तमी मे उत्पन्न हो जाता है ३३, (अहवा एगे वालुयप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए) अथवा एक नारक वालुकाप्रभामे एक नारक धूमप्रभामे एक नारक तमःप्रभामे और एक नारक अध सप्तमी पृथिवीमे उत्पन्न होता है ३४, (अहवा एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक पङ्कप्रभामे, एक नारक धूमप्रभामे, एक नारक तमःप्रभामे और एक नारक अधःसप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न हो जाता है ३५, इस प्रकार

કાપ્રભામાં એક પંકપ્રભામાં એક ધૂમપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં હોય છે "अहवा एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૩૩) અથવા એક વાલુકાપ્રભામાં, એક પંકપ્રભામાં એક તમ.પ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे वालुयप्पभाए एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा' (૩૪) અથવા એક વાલુકાપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામાં, એક તમઃપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે 'अहवा एगे पंकप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा' (૩૫) અથવા એક પંકપ્રભામાં એક ધૂમપ્રભામાં એક તમઃપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ પ્રમાણે ચતુષ્ક સંયોગી ૩૫ ભાંગાઓ (વિકલ્પો) થાય છે

અસંયોગી ૭ દ્વિક સંયોગી ૨૧, ત્રિક સંયોગી ૧૦૫ અને ચતુષ્ક

स्त्रीवेदक-पुरुषवेदक-नपुंसकवेदकेषु जीवादिकः जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्ता-स्त्रयोभङ्गाः विज्ञेयाः। अत्रवेदात् वेदान्तरसंक्रमणे प्रथमसमये अप्रदेशत्वम्, द्वया-दिसमयेषु च सप्रदेशत्वं विज्ञाय भङ्गकत्रयं विज्ञेयम्। किन्त्वत्र 'नवरं-नपुंसगवेये एगिदिएसु अभंगयं' नवरं विशेषस्तु नपुंसकवेदे एकेन्द्रियेषु अभङ्गकम् बहूनां भङ्गानाम् अभावः, अपितु एक एव भङ्गः, तथा च नपुंसकवेदकदण्डके पृथिव्या-द्येकेन्द्रियेषु 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव भङ्गो वाच्य पूर्वोक्तरीत्या। स्त्रीवेदकदण्डक-पुरुषवेदकदण्डकेषु देव-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्-मनुष्य-पदान्येव वाच्यानि, नपुंसकवेददण्डकयोस्तु देववर्जानि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्-मनुष्यपदानि वक्तव्यानि, सिद्धपदं च त्रिष्वपि वेदकेषु न वक्तव्यम् तत्र वेदाभावात्। 'अवेयगा जहा अक-

वेदमें, पुरुषवेदमें और नपुंसकवेद द्वार में जीवादिक पदोंमें तीन भंग हैं। जब एक वेदसे दूसरे वेदमें संक्रमण होता है तब प्रथम समय में अप्रदेशत्व और द्वितीयादि समयों में सप्रदेशत्व समझकर पहिले की तरह यहां तीन भंग समझना चाहिये। नपुंसक वेदके दोनों दण्डकों में तो एकेन्द्रियोंमें एकही भंग होता है 'अभंगयं' पद यह समझाता है कि यहां एकेन्द्रियों में अनेक भंगो का ही अभाव है-एक भङ्ग जो (सप्र-देशाश्च अप्रदेशाश्च) यह है इसका अभाव नहीं है। अतः यहां पर एक ही भंग है। स्त्रीवेद दण्डकों में पुरुषवेद दण्डकों में देव, पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च और मनुष्य इन पदों का ही प्रयोग करना चाहिये, तथा नपुंसक वेदके दोनों दण्डकों में देव पदको छोड़कर पंचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य इन पदों का प्रयोग करना चाहिये। सिद्ध पदका प्रयोग तीनों वेदों में से किसी भी वेदके दण्डक में नहीं करना चाहिये-क्यों कि ये वेदरहित

પુરુષવેદમાં અને નપુંસક-વેદદ્વારમા જીવાદિક પદોમાં ત્રણ ભંગ છે. જ્યારે એક વેદમાથી બીજા વેદમાં સંક્રમણ થાય છે, ત્યારે પ્રથમ સમયે અપ્રદેશત્વ અને દ્વિતીય આદિ સમયોમાં સપ્રદેશત્વ સમજીને આગળ બતાવ્યા પ્રમાણેના ત્રણ ભંગ સમજવા નપુંસક વેદકના બન્ને દંડકોમાં તો એકેન્દ્રિયમાં એકજ ભગ થાય છે. (अभगयं) પદ એ બતાવે છે કે અહી એકેન્દ્રિયોમા અનેક ભગો થતા નથી, પણ (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ થાય છે. સ્ત્રીવેદ દડકોમા, અને પુરૂષવેદ દડકોમા દેવ, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યો આ ત્રણ પદોનો જ પ્રયોગ કરવો. નપુંસક વેદના બન્ને દંડકોમા દેવપદને જતું કરીને પચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યોનો જ પ્રયોગ કરવો. સિદ્ધપદનો પ્રયોગ ત્રણે વેદોમાથી એક પણ વેદના દંડકમાં કરવા જોઇએ નહી, કારણ

साई' अवेदका यथा अकषायिनस्तथा वक्तव्याः, एवं च अकषायिणां जीव-मनुष्यसिद्धपदेषु भङ्गत्रयस्य प्रतिपादितत्वेन अवेदकानामपि बहुत्वदण्डके जीव-मनुष्य-सिद्धपदेष्वेव भङ्गत्रय पूर्वोक्तं वक्तव्यम्। 'ससरीरी जहा ओहिओ' सशरीरी यथा औधिकः सामान्यजीव प्रतिपादितस्तथा विज्ञेय, तथा च औधिकदण्डक वत् शरीरिणाम् एकत्वबहुत्वदण्डकयो' जीवपदे सप्रदेशता एव वक्तव्या, नत्व प्रदेशता, सशरीरित्वस्यानादित्वात्, नैरयिकादिषु तु बहुत्वदण्डके भङ्गत्रयम्, एकेन्द्रियपृथिव्यादिषु केवल तृतीयो भङ्गः। 'ओरालिय-वेउव्विय-सरीराणं जीव-एगिंदियवज्जो तियभगो' औदारिक-वैक्रियशरीरेषु जीवैकेन्द्रियवर्जं' जीव पदम् एकन्द्रियपृथिव्यादिपदानि वर्जयित्वा त्रिकभङ्गः, पूर्वोक्तास्त्रयोभङ्गा वाच्याः, तथा च औदारिक-वैक्रिय-सशरीरिणां बहुत्वदण्डके जीवपद, एकेन्द्रियपृथिव्या दिपदेषु च केवलं 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इति तृतीय एव भङ्गो विज्ञेय, तेषु

होते हैं। (अवेदगा जहा अकसाई) जीव मनुष्य और सिद्ध इन तीन पदों में ही अवेदकता का आश्रय करके अकषायवाले जीवों की तरह तीन भग होते हैं। 'ससरीरी जहा ओहिओ' सामान्य जीव दंडककी तरह सशरीरी के दोनों दण्डकोंमें जीव पदमें सप्रदेशकताका ही कथन करना चाहिये, अप्रदेशता का नहीं—क्यों कि सशरीरता अनादि काल से है। नैरयिक आदिकों में तो बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डक में तीन भङ्ग होते हैं। तथा एकेन्द्रिय पृथिव्यादिकों में केवल तीसरा भग होता है। (ओरालिय-वेउव्विय सरीराणं जीव एगिंदियवज्जो तियभगो) औदारिक शरीरवालों में वैक्रिय शरीरवालों में जीव पद और एकेन्द्रिय को छोड़ कर पूर्वोक्त तीन भग होते हैं। तथा च—औदारिक और वैक्रिय शरीर वाले जीवों के बहुत्व दण्डकमें और एकेन्द्रिय पृथिव्यादिक पदों में केवल

કે સિદ્ધો વેદરહિત હોય છે (अवेयगा जहा अकसाई) જીવ, મનુષ્ય અને સિદ્ધ આ ત્રણ પદોમાં જ અવેદકતાને અનુલક્ષીને અકષાયવાળા જીવોની જેમ ત્રણ ભંગ થાય છે

(ससरीरी जहा ओहिओ) સામાન્ય જીવ દંડકની જેમ સશરીરીના બન્ને દંડકોમાં જીવપદમાં સપ્રદેશતાનું જ કથન કરવું જોઈએ, અપ્રદેશતાનું કથન કરવું જોઈએ નહી કારણ કે સશરીરતા અનાદિ કાળથી હોય છે નારક આદિમાં તો બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં ત્રણ ભંગ થાય છે પણ પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોમાં તો માત્ર ત્રીજો ભંગ જ થાય છે (ओरालिय-वेउव्विय सरीराणं जीव एगिंदियवज्जो तियभगो) ઔદારિક શરીરવાળામાં અને વૈક્રિય શરીરવાળામાં જીવપદ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે ઔદારિક અને વૈક્રિય શરીરવાળા જીવોના બહુત્વ દંડકમાં જીવપદમાં તથા

बहूनामेव प्रतिक्षण प्रतिपन्नानां प्रतिपद्यमानानां चोपलम्भात्, शेषेषु मनुष्यादिषु पूर्वोक्तं भङ्गत्रयमवसेयम्; तेषु बहूनां प्रतिपन्नानाम्, औदारिक-वैक्रिय-परित्यागेन औदारिकं वैक्रियं च प्रतिपद्यमानानाम् एकादीनां सद्भावात्, किन्त्वत्र औदारिकैकत्वबहुत्वदण्डकयोः नैरयिकाः देवाश्च न वक्तव्याः, वैक्रियदण्डकयोश्च पृथिव्यप्तेजोवनस्पति-विकलेन्द्रिया न वक्तव्याः, अत्र वैक्रियदण्डके एकेन्द्रियपदे तृतीयभङ्गकथने कथं न विरोधः? इति चेदाह-असंख्यातानां

(सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) ऐसा एक तीसरा ही भंग होता है। क्यों कि उनमें प्रतिक्षण प्रतिपन्न और अप्रतिपद्यमान अनेक जीवों की प्राप्ति होती है। शेष मनुष्यादिकों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। क्यों कि इनमें अनेक प्रतिपन्न जीवों का और औदारिक वैक्रिय शरीर को छोड कर पुनः औदारिक और वैक्रिय शरीर को पानेवाले एकादि जीव का सद्भाव पाया जाता है। यहां औदारिक के एकत्व और बहुत्व दण्डक में नैरयिक और देव इन पदों का प्रयोग नहीं करना चाहिये-क्यों कि इनको औदारिक शरीर नहीं होता है। वैक्रिय के दोनों दण्डकोंमें पृथिवी अप्, तेज, वनस्पति और विकलेन्द्रिय इन पदों का प्रयोग नहीं करना चाहिये-क्योंकि इन जीवोंको वैक्रिय शरीर नहीं होता है। यहां ऐसी आशंका नहीं करनी चाहिये कि-वैक्रियदण्डक में एकेन्द्रिय पद में जो आपने तीसरा भंग कहा है सो उसमें विरोध क्यों नहीं आवेगा? नहीं आवेगा

પાંચે એકેન્દ્રિય પદોમાં (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ (ત્રીજો ભંગ) થાય છે કારણ કે તેમાં પ્રત્યેક ક્ષણે પ્રતિપન્ન (પૂર્વોત્પન્ન) અને પ્રતિપદ્યમાન અનેક જીવોની પ્રાપ્તિ થતી હોય છે એ સિવાયના મનુષ્ય આદિ જીવોમાં ત્રણ ભંગ થાય છે, કારણ કે તેમનામાં અનેક પૂર્વોત્પન્ન જીવોનો અને ઔદારિક કે વૈક્રિય શરીરનો પરિત્યાગ કરીને ફરીથી ઔદારિક કે વૈક્રિય શરીર પ્રાપ્ત કરનાર કોઇક (એકાદિ) જીવનો સદ્ભાવ રહે છે અહીં ઔદારિકના એકત્વ અને બહુત્વ દંડકમાં નારક અને દેવનો પ્રયોગ થતો નથી, કારણ કે તેમને ઔદારિક શરીર હોતું નથી વૈક્રિયના બન્ને દંડકોમાં પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેજસ્કાય, વનસ્પતિકાય અને વિકલેન્દ્રિયનો પ્રયોગ કરવો નહીં, કારણ કે તે જીવોને વૈક્રિય શરીર હોતું નથી અહીં એવી આશંકા કરવી જોઇએ નહીં કે વૈક્રિય એકેન્દ્રિય જીવોને આપે ત્રીજો ભંગ લાગુ પાડયો છે. તો શું અહીં વિરોધાભાસ લાગતો નથી? આ શંકાનું સમાધાન નીચે

वायूनां मतिसमयं वैक्रियकरणमाश्रित्यैव तथोक्तत्वेन न विरोधइति। यद्यपि पञ्चे न्द्रियतिर्यञ्चो मनुष्याश्च वैक्रियलब्धिमन्तोऽल्पा एव सन्ति, तथा च तत्र भङ्गत्रयं नोपपद्यते तथापि तेषाम् 'तियभंगे' त्ति त्रिकभङ्गकथनसामर्थ्यात् बहूनां वैक्रियावस्थितत्वम् एकादीनाम् वैक्रिय मतिपद्य मानत्वमवसेयम्। 'आहारगसरीरे जीव मणुएसु छब्भगा' आहारकशरीरे आहारकशरीरिणां बहुत्वदण्डके जीव-मनुष्य पदयो पूर्वोक्ता षड्भङ्गा विज्ञेयाः आहारकशरीरिणां मनुष्येभ्योऽल्पत्वात्। अन्येषां जीवानां तु आहारकशरीरत्व नैव सम्भवति 'तेयग-कम्मगाण जहा ओहिया' तैजस-कार्मणशरीरिणाम् यथा औघिकाः सामान्यजीवा उक्तास्तथा विज्ञेया, तत्र च जीवा समदेशा एव वक्तव्याः तैजस कार्मणसंयोगस्यानादित्वात्।

क्यों कि असख्यात वायुकायजीवों की प्रतिक्षण होती हुई वैक्रियक्रिया को ही लेकर ऐसा कहा गया है, अतः विरोध आने कि यहां कोई बात नहीं है तथा-पञ्चेन्द्रियतिर्यच और मनुष्य यद्यपि वैक्रियलब्धिवाले थोडे ही होते हैं, फिर भी इनमें तीन भंग कहे गये हैं। सो इस बातके साम र्थ्य से यही संभवित होता है कि वैक्रियशरीर वाले पूर्वप्रतिपन्न मनुष्य तिर्यच जीव अनेक होते हैं और वैक्रियप्रतिपद्यमान जीव एकादि होता है। (आहारगसरीरे जीवमणुएसु छब्भंगा) आहारक शरीरवालों के बहुत्वदण्डक में जीव मनुष्यपद में पूर्वोक्त छह भंग होते हैं। कारण कि आहारक शरीर वाले मनुष्य थोडे होते हैं और अवशिष्ट जीवों को आहारक शरीर होता नहीं है। (तेयगकम्मगाणं जहा ओहिया) तैजस और कार्मण शरीर वाले जीव सामान्य जीवों के समान कहे गये हैं।

પ્રમાણે છે-અસ ખ્યાત વાયુકાય જીવોની પ્રતિક્ષણે થતી વૈક્રિય ક્રિયાને અનુલક્ષીને જ એવું કહ્યું છે તેથી આ વાતમાં કોઇ વિરોધ આસ રહેતો નથી. તથા પંચેન્દ્રિય તિય ચ અને મનુષ્ય જો કે વૈક્રિય લબ્ધિવાળા થોડાં જ હોય છે તો પણ તેમના ત્રણ ભ ગ કહ્યા છે તો આ વાતને આધારે એજ સ ભવિત હોય છે કે વૈક્રિય શરીરવાળા પૂર્વપ્રતિપન્ન મનુષ્ય તિય ચ જીવ અનેક હોય છે અને વક્રિય પ્રતિપદ્યમાન જીવ તો કોઇક (એકાદ) જ હોય છે (आहारगसरीरे जीवमणुएसु छब्भगा) આહારક શરીરવાળાના બહુત્વ દંડકમાં જીવ અને મનુષ્ય પદમાં પૂર્વોક્ત છ ભગ થાય છે, કારણ કે આહારક શરીરવાળા મનુષ્ય થોડાં હોય છે અને અવશિષ્ટ (બાકીના) જીવોને આહારક શરીર હોતુ નથી. (तेयगकम्मगाणं जहा ओहि ।) તૈજસ અને કાર્મણ શરીરવાળા જીવોને સામાન્ય જીવો જેવાં કહ્યાં છે કારણ કે તૈજસ અને

नैरयिकादयस्तु तैजसकार्मणशरीरिणः त्रिभङ्गकाः, एकेन्द्रियपृथिव्यादयश्च केवलं तृतीयभङ्गका एव वाच्याः। एतेषु च सशरीरादिदण्डकेषु सिद्धपदं न वाच्यं, तस्य सशरीरत्वविरहात्। 'असरीरेहिं जीव-सिद्धेहिं तियभंगो' अशरीरेषु सप्रदेशत्वादिना वक्तव्येषु जीवादिषु जीव-सिद्धपदयोः पूर्वोक्ताः त्रयोभङ्गाः विज्ञेयाः, 'अन्येषां मनुष्यनैरयिकादीनाम् अशरीरत्वाभावात्। 'आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए, इंदियपज्जत्तीए, आणपाणपज्जत्तीए जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो' आहारपर्याप्तौ, शरीरपर्याप्तौ, इन्द्रियपर्याप्तौ, आन-प्राण (श्वासोच्छ्वास) पर्याप्तौ

क्यों कि तैजस और कार्मण शरीर का संयोग अनादि होने के कारण यहां पर जीवों में सप्रदेशता ही कही गई है। तथा तैजस और कार्मण शरीर वाले जो नैरयिक आदि जीव हैं उनमें तीन भंग कहे गये हैं। तथा-एकेन्द्रिय जो पृथिव्यादिक जीव हैं उनमें केवल एक तीसरा ही भंग कहा गया है। इन सशरीरादि दण्डकों में सिद्धपद का प्रयोग इसलिये नहीं करना चाहिये कि सिद्धजीव अशरीर होते हैं। (असरीरेहिं जीवसिद्धेहिं तियभंगो) सप्रदेशत्वादिरूप से कहने के योग्य अशरीर जीवादिक में-जीवपद में और सिद्धपद में-पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। क्यों कि जीव और सिद्ध के सिवाय दूसरे जीवों में अर्थात् मनुष्य एवं नैरयिक आदिकों में अशरीरता का अभाव रहता है। (आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए इंदियपज्जत्तीए आणपाणपज्जत्तीए जीवएगिंदियवज्जो जीवाइओ तियभंगो) आहारपर्याप्तिद्वार में, शरीरपर्याप्तिद्वार में इन्द्रियपर्याप्तिद्वार में, और श्वासोच्छ्वासपर्याप्तिद्वार में जीवपद और

કાર્મણ શરીરનો સંયોગ અનાદિ હોવાને કારણે એવા શરીરવાળા જીવોમાં સપ્રદેશતા જ કહી છે, તથા તૈજસ અને કાર્મણ શરીરવાળા જે નારક આદિ જીવો છે, તેમના ત્રણ ભંગ કહ્યા છે, તથા પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોમાં ત્રીજો એક ભંગ કહ્યો છે સિદ્ધ જીવ અશરીરી હોય છે, તે કારણે આ અશરીરી આદિ દંડકોમાં સિદ્ધપદનો પ્રયોગ થતો નથી (असरीरेहिं जीव सिद्धेहिं तियभंगो) સપ્રદેશત્વાદિ રૂપે કહેવા યોગ્ય અશરીરી જીવાદિકમાં-જીવ પદમાં અને સિદ્ધપદમાં-પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે, કારણ કે જીવ અને સિદ્ધ સિવાયના મનુષ્ય, નારક આદિકોમાં અશરીરતાનો અભાવ હોય છે

(आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए, इंदियपज्जत्तीए आणपाणपज्जत्तीए जीव एगिंदियवज्जो जीवाइओ तियभंगो) આહાર પર્યાપ્તિદ્વારમાં, શરીર પર્યાપ્તિ દ્વારમાં, ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિદ્વારમાં, અને શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિદ્વારમાં જીવપદ અને

वायूनां प्रतिसमयं वैक्रियकरणमाश्रित्यैव तथोक्तत्वेन न विरोधइति । यद्यपि पञ्चे न्द्रियतिर्यञ्चो मनुष्याश्च वैक्रियलब्धिमन्तोऽल्पा एव सन्ति, तथा च तत्र भङ्गत्रयं नोपपद्यते तथापि तेषाम् 'तियभंगे' त्ति त्रिकभङ्गवचनसामर्थ्यात् बहूनां वैक्रिया-वस्थितत्वम् एकादीनाम् वैक्रिय प्रतिपद्य मानत्वमवसेयम् । 'आहारगसरीरे जीव मणुएसु छब्भंगा ' आहारकशरीरे आहारकशरीरिणां बहुत्वदण्डके जीव-मनुष्य-पदयो पूर्वोक्ताः षड्भङ्गा विज्ञेया आहारकशरीरिणां मनुष्येभ्योऽल्पत्वात्। अन्येषां जीवानां तु आहारकशरीरस्य नैव संभवति 'तेयग-कम्मगाणं जहा ओहिया ' तैजस-कार्मणशरीरिणाम् यथा औधिकाः सामान्यजीवा उक्तास्तथा विज्ञेया, तत्र च जीवा सप्रदेशा एव वक्तव्याः तैजस कार्मणसंयोगस्यानादित्वात् ।

क्यों कि असख्यात वायुकायजीवों की प्रतिक्षण होती हुई वैक्रियक्रिया को ही लेकर ऐसा कहा गया है, अतः विरोध आने कि यहां कोई बात नहीं है तथा-पचेन्द्रियतिर्यच और मनुष्य यद्यपि वैक्रियलब्धिवाले थोडे ही होते हैं, फिर भी इनमें तीन भग कहे गये हैं। सो इस बात के साम र्थ्य से यही संभवित होता है कि वैक्रियशरीर वाले पूर्वप्रतिपन्न मनुष्य तिर्यंच जीव अनेक होते हैं और वैक्रियप्रतिपद्यमान जीव एकादि होता है। (आहारगसरीरे जीवमणुएसु छब्भंगा) आहारक शरीरवालों के बहुत्वदण्डक में जीव मनुष्यपद में पूर्वोक्त छह भंग होते हैं। कारण कि आहारक शरीर वाले मनुष्य थोडे होते हैं और अवशिष्ट जीवों को आहारक शरीर होता नहीं है। (तेयगकम्मगाण जहा ओहिया) तैजस और कार्मण शरीर वाले जीव सामान्य जीवों के समान कहे गये हैं।

પ્રમાણે છે-અસંખ્યાત વાયુકાય જીવોની પ્રતિક્ષણે થતી વૈક્રિય ક્રિયાને અનુ લક્ષીને જ એવું કહ્યું છે તેથી આ વાતમાં કોઈ વિરોધ આવતો રહેતો નથી. તથા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય જો કે વૈક્રિય લબ્ધિવાળા થોડા જ હોય છે તો પણ તેમના ત્રણ ભંગ કહ્યા છે તો આ વાતને આધારે એમ સંભ વિત હોય છે કે વૈક્રિય શરીરવાળા પૂર્વપ્રતિપન્ન મનુષ્ય તિર્યંચ જીવ અનેક હોય છે અને વૈક્રિય પ્રતિપદ્યમાન જીવ તો કોઈક (એકાદ) જ હોય છે (આહારગસરીરે જીવમણુએસુ છબ્ભંગા) આહારક શરીરવાળાના બહુત્વ દંડકમાં જીવ અને મનુષ્ય પદમાં પૂર્વોક્ત છ ભંગ થાય છે કારણ કે આહારક શરી રવાળા મનુષ્ય થોડા હોય છે અને બાકીના (બાકીના) જીવોને આહારક શરીર હોતું નથી. (તેયગકમ્મગાણં જહા ઓહિયા) તૈજસ અને કાર્મણ શરીરવાળા જીવોને સામાન્ય જીવો જેવા કહ્યાં છે કારણ કે તૈજસ અને

नैरयिकादयस्तु तैजसकार्मणशरीरिणः त्रिभङ्गकाः, एकेन्द्रियपृथिव्यादयश्च केवलं तृतीयभङ्गका एव वाच्याः। एतेषु च सशरीरादिदण्डकेषु सिद्धपदं न वाच्यं, तस्य सशरीरत्वविरहात्। 'असरीरेहिं जीव–सिद्धेहिं तियभंगो' अशरीरेषु सप्रदेशत्वादिना वक्तव्येषु जीवादिषु जीव–सिद्धपदयोः पूर्वोक्ताः त्रयोभङ्गाः विज्ञेयाः, अन्येषां मनुष्यनैरयिकादीनाम् अशरीरत्वाभावात्। 'आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए, इंदियपज्जत्तीए, आणपाणपज्जत्तीए जीव–एगिंदियवज्जो तियभंगो' आहारपर्याप्तौ, शरीरपर्याप्तौ, इन्द्रियपर्याप्तौ, आन–प्राण (श्वासोच्छ्वास) पर्याप्तौ

क्यों कि तैजस और कार्मण शरीर का संयोग अनादि होने के कारण यहां पर जीवों में सप्रदेशता ही कही गई है। तथा तैजस और कार्मण शरीर वाले जो नैरयिक आदि जीव हैं उनमें तीन भंग कहे गये हैं। तथा–एकेन्द्रिय जो पृथिव्यादिक जीव हैं उनमें केवल एक तीसरा ही भंग कहा गया है। इन सशरीरादि दण्डकों में सिद्धपद का प्रयोग इसलिये नहीं करना चाहिये कि सिद्धजीव अशरीर होते हैं। (असरीरेहिं जीवसिद्धेहिं तियभंगो) सप्रदेशत्वादिरूप से कहने के योग्य अशरीर जीवादिक में–जीवपद में और सिद्धपद में–पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। क्यों कि जीव और सिद्ध के सिवाय दूसरे जीवों में अर्थात् मनुष्य एवं नैरयिक आदिकों में अशरीरता का अभाव रहता है। (आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए इंदियपज्जत्तीए आणपाणपज्जत्तीए जीवएगिंदियवज्जो जीवाइओ तियभंगो) आहारपर्याप्तिद्वार में, शरीरपर्याप्तिद्वार में इन्द्रियपर्याप्तिद्वार में, और श्वासोच्छ्वासपर्याप्तिद्वार में जीवपद और

કાર્મણ શરીરનો સંયોગ અનાદિ હોવાને કારણે એવાં શરીરવાળાં જીવોમાં સપ્રદેશતા જ કહી છે, તથા તૈજસ અને કાર્મણ શરીરવાળા જે નારક આદિ જીવો છે, તેમના ત્રણ ભંગ કહ્યા છે. તથા પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોમા ત્રીજો એક ભંગ કહ્યો છે સિદ્ધ જીવ અશરીરી હોય છે, તે કારણે આ અશરીરી આદિ દંડકોમા સિદ્ધપદનો પ્રયોગ થતો નથી. (असरीरेहिं जीव सिद्धेहिं तियभंगो) સપ્રદેશત્વાદિ રૂપે કહેવા યોગ્ય અશરીરી જીવાદિકમા–જીવ પદમા અને સિદ્ધપદમાં–પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે, કારણ કે જીવ અને સિદ્ધ સિવાયના મનુષ્ય, નારક આદિકોમાં અશરીરતાનો અભાવ હોય છે

(आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए, इंदियपज्जत्तीए आणपाणपज्जत्तीए जीव एगिंदियवज्जो जीवाइओ तियभंगो) આહાર પર્યાપ્તિદ્વારમા, શરીર પર્યાપ્તિ દ્વારમાં, ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિદ્વારમા, અને શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિદ્વારમા જીવપદ અને

च जीवैकेन्द्रियवर्जे जीवपदम् एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदानि च वर्जयित्वा मनुष्या दिषु त्रिकभङ्ग', पूर्वोक्तास्त्रयोभङ्गा वक्तव्याः जीवपदे, एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदेषु च बहूनाम् आहार–शरीरे–न्द्रिया–ऽऽनप्राणपर्याप्तीः प्रतिपन्नानां, बहूनामेव च आहा-राद्यपर्याप्तिपरित्यागेन आहारादिपर्याप्तिभिः पर्याप्तिभाव प्रतिपद्यमानानां सद्भावात् 'बहवः समप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च' इति तृतीयो भङ्ग एव वक्तव्य', तत्पाश्चात्य

'भासा–मणपज्जत्तीए जहा सन्नी' भाषामनसोः पर्याप्ति भाषामनःपर्या प्तिस्तस्याम् बहुश्रुताभिमतत्वादेकत्व विवक्षितम् भाषा–मनःपर्याप्त्योरित्यर्थः पर्याप्तिमन्तो जीवाः यथासंज्ञिनः पूर्वं प्रतिपादितास्तथा समप्रदेशत्वादिना वक्तव्या',

---

एकेन्द्रियपृथिव्यादिकपदों में छोड़कर मनुष्यादिकों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। जीवपद में एवं एकेन्द्रियपृथिव्यादिक पदों में तो अनेक जीवों का जो कि आहार, शरीर, इन्द्रिय और श्वासोच्छ्वास इन पर्याप्तियों को पहिले से ही प्रतिपन्न किये हुए होते हैं सद्भाव रहता है, तथा आहा-रादि अपर्याप्ति भाव के परित्याग से आहारादि पर्याप्तियों से जो पर्याप्तिभाव को प्रतिपद्यमान होते हैं ऐसे भी अनेक जीवों का सद्भाव रहता है–इस कारण "बहवः समप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च" यहां ऐसा एक तीसरा ही भंग होता है। तथा बाकी के अन्य जीवों में तीन भंग होते हैं। (भासामणपज्जत्तीए जहा सन्नी) भाषा और मन की जो पर्याप्ति है वह भाषामनः पर्याप्ति है। भाषापर्याप्ति और मन पर्याप्ति इस प्रकार की ये दो पर्याप्तियां अलग २ हैं–फिर भी जो यहां उन्हें एकरूप जैसा विवक्षित किया गया है उसका कारण बहु श्रुतजनों को

પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ એકેન્દ્રિય પદોને છોડીને બાકીના મનુષ્ય આદિકોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે જીવપદમાં અને એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાય આદિક પદોમાં તો આહાર, શરીર ઇન્દ્રિય અને શ્વાસોચ્છ્વાસ આ પર્યાપ્તિઓને પહેલેથી જ પ્રાપ્ત કરી હોય એવાં અનેક જીવોનો સદ્ભાવ રહે છે, તથા આહારાદિ અપર્યાપ્ત અવસ્થાનો ત્યાગ કરીને આહારાદિ પર્યાપ્ત અવસ્થામાં આવતા હોય એવા અનેક જીવોનો પણ સદ્ભાવ રહે છે, તે કારણે (बहव समप्रदेशाश्च बहव अप्रदेशाश्च) અહીં આ એક ત્રીજો ભંગ જ થાય છે અને બાકીના જીવોમાં ત્રણે ભંગ થાય છે (भासामण पज्जत्तीए जहा सन्नी) ભાષા અને મનની જે પર્યાપ્તિ છે તેને ભાષામન પર્યાપ્તિ કહે છે ભાષા પર્યાપ્તિ અને મન પર્યાપ્તિ એ બન્ને જુદી જુદી પર્યાપ્તિઓ છે છતાં પણ અહીં તેમને એકરૂપ જેવી બતાવવામાં આવી છે તેનું કારણ એ છે કે ઘણા વિદ્વાનોએ

तथा च संज्ञिनां जीवादिषु भङ्गत्रयस्योक्तत्वेन अत्रापि सर्वपदेषु भङ्गत्रयं वक्तव्यम्, पञ्चेन्द्रियपदान्येवात्र वक्तव्यानि, अन्येषां मिश्रितभाषामनःपर्याप्तिविरहात्। 'आहार अपज्जत्तीए जहा अणाहारगा' आहारापर्याप्तौ यथा अनाहारका उक्ता-स्तथा वक्तव्याः, तथा च-अनाहारकेषु जीवैकेन्द्रियवर्जितेषु भङ्गषट्कस्योक्तत्वेना-त्रापि षड् भङ्गा भणितव्याः, आहारपर्याप्तिमतामल्पत्वात्। जीवैकेन्द्रियेषु च भङ्गकस्योक्तत्वेन जीवपदे, एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदेषु च 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव तृतीयो भङ्गः, सततं विग्रहगतिमताम् आहारपर्याप्तिमतां बहूनां सद्-

इनमें एकत्व मान्य है। भाषापर्याप्ति और मनः पर्याप्ति से पर्याप्त हुए जीव संज्ञी जीवों की तरह सप्रदेशत्व आदि रूप से कहे गये हैं ऐसा जानना चाहिये। तथा-संज्ञी जीवों की तरह समस्त पदों में तीन भंग होते हैं। यहां पर पञ्चेन्द्रिय पदों का ही प्रयोग करना चाहिये। क्यों कि अन्य जीवों को मिश्रित भाषामनः पर्याप्ति का अभाव रहता है। "आहार अपज्जत्तीए जहा अणाहारगा" जिस तरह से अनाहारक जीव कहे गये हैं उसी प्रकार से आहार अपर्याप्ति में भी जानना चाहिये-जीव और एकेन्द्रियवर्जित अनाहारकों में छह भंग कहे गये हैं, सो यहां पर भी छह भंग कहना चाहिये-क्यों कि आहारक पर्याप्ति वाले जीव अल्प होते हैं। जीवपद में और एकेन्द्रियपृथिवी आदिकपदों में "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" ऐसा एक तीसरा ही भंग होता है। क्यों कि आहार अपर्याप्तिवाले विग्रहगत्यापन्न जीव निरन्तर अनेक मिलते

તેમના એકત્વને માન્ય કરેલુ છે ભાષા પર્યાપ્તિ અને મન પર્યાપ્તિની પર્યાપ્ત થયેલા જીવોના સપ્રદેશત્વ આદિનું કથન સંજ્ઞી જીવોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું અહીં પણ સંજ્ઞી જીવોની જેમ સમસ્ત પદોમા ત્રણ ભંગ થાય છે. આ બન્ને પર્યાપ્તિઓના દંડકોમા પંચેન્દ્રિય પદોનો જ પ્રયોગ કરવો, કારણ કે તે સિવાયના જીવોમા મિશ્રિત ભાષામન પર્યાપ્તિનો અભાવ હોય છે.

(आहार अपज्जत्तीए जहा अणाहारगा) અનાહારક જીવોના કથન પ્રમાણે જે આહાર અપર્યાપ્તિવાળા જીવોનું કથન સમજવું જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવા-યના અનાહારકોમા છ ભંગ કહ્યા છે, તો અહીં પણ છ ભંગ સમજવા, કારણ કે આહાર પર્યાપ્તિવાળા જીવો ઓછાં હોય છે. જીવપદમાં એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાય આદિકોમા (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ (ત્રીજો ભંગ) ભંગ થાય છે તેનું કારણ એ છે કે આહાર અપર્યાપ્તિવાળા વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત કરી હોય એવા જીવો નિરન્તર અનેક મળી શકે છે.

माषात्। 'सरीरअपज्जत्तीए इंदिय-अपज्जत्तीए आण-पाण-अपज्जत्तीए जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो' शरीरापर्याप्तौ, इन्द्रियापर्याप्तौ आनप्राणापर्याप्तौ जीवैकेन्द्रियवर्जः जीवपदम् एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदानि च वर्जयित्वा अन्येषु पदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गा, शरीरेन्द्रियानप्राणापर्याप्तिकानां कालापेक्षया समदेशानां सदैव लाभात्, अप्रदेशानां च कदाचित् एकादीनां लाभात्। जीवपदे एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदेष्वपि तृतीयो भङ्गः, किन्तु-'नेरइय-देव-मणुएहिं छब्भंगा' नैरयिक-देव-मनुजेषु पूर्वोक्ताः षड्भङ्गाः। 'भासा-मण-अपज्जत्तीए जीवाइओ तियभंगो' भाषा-मनोऽपर्याप्तौ जीवादिकः जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गा वक्तव्या, तथा च-जीवे, पञ्चेन्द्रियतिर्यक्षु च बहूनां भाषा-

---

हैं। (सरीरअपज्जत्तीए, इंदिय अपज्जत्तीए, आणपाण अपज्जत्तीए जीव-एगिंदियवज्जो) जीवपद और एकेन्द्रियपदों को छोड़कर शरीर अपर्याप्ति में, इन्द्रिय अपर्याप्ति में, श्वासोच्छ्वास अपर्याप्ति में, अन्य पदों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। कारण कि शरीर, इन्द्रिय और श्वासोच्छ्वास से अपर्याप्त अवस्थावाले जीव काल की अपेक्षा से सप्रदेश सर्वदा मिलते हैं और अप्रदेश कदाचित् एकादि मिलता है। जीव पद में और एकेन्द्रियपृथिव्यादिक पदों में यहां एक तीसरा ही भंग है। किन्तु (नेरइय-देव-मणुएहिं छब्भंगा) नैरयिक जीवों में, देवों में और मनुष्यों में छह भंग होते हैं। (भासा-मण-अपज्जत्तीए जीवाइओ तियभंगो) भाषापर्याप्ति और मनः पर्याप्ति से अपर्याप्त द्वार में जीवादिक पदों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। तथा च-जीव और पंचेन्द्रिय तिर्यंचों मे भाषा और मन की अपर्याप्ति को प्रतिपन्न हुए अनेकजीवोंका

(सरीर अपज्जत्तीए, इंदिय अपज्जत्तीए, आणपाण अपज्जत्तीए, जीव एगिंदियवज्जो) જીવપદ અને એકેન્દ્રિય પદો સિવાયના શરીર અપર્યાપ્તિવાળા, ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્તિવાળા અને શ્વાસોચ્છ્વાસ અપર્યાપ્તિવાળા બાકીના પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે કારણ કે શરીર, ઇન્દ્રિય અને શ્વાસોચ્છ્વાસમાં અપર્યાપ્ત અવસ્થાવાળા જીવો કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશ સદા મળી શકે છે અને અપ્રદેશ કદાચિત્ એકાદ જીવ જ મળી શકે છે જીવપદમાં અને એકેન્દ્રિય પદોમાં અહીં ત્રીજો ભંગ જ થાય છે પરન્તુ (नेरइय, देव, मणुएहिं छब्भंगा) નારકોમાં દેવોમાં અને મનુષ્યોમાં છ ભંગ થાય છે

(भासा-मण-अपज्जत्तीए जीवाइओ तियभंगो) ભાષામન અપર્યાપ્ત દ્વારમાં જીવાદિક પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ભાષા

पञ्चाधिकशतम्, पञ्चत्रिंशच्च-७-६३-१०५-३५। एतेषां सर्वेषां संमेलने सर्वे दशाधिकशतद्वयभङ्गाः २१० भवन्तीति॥ अथ संक्षेपतस्तत्प्रकारः प्रदर्श्यते-तथाहि पृथिवीनामेकत्वे सप्त विकल्पाः ७। द्विकसंयोगे तु तासां पृथिवीनाम्, 'एकस्त्रय.' इत्यनेन नैरयिकोत्पादविकल्पेन रत्नप्रभयासह-शेषाभिः क्रमेण चारिताभिः शर्करा-प्रभृतिपृथिवीभिर्लब्धाः षट्, 'द्वौ द्वौ' इत्यनेनापि षड, 'त्रयः एकः' इत्यनेनापि षडेव, तदेवमेतेऽष्टादश १८। शर्कराप्रभया तु तथैव त्रिषु पूर्वोक्तनैरयिकोत्पादविकल्पेषु पञ्च पञ्चेति पञ्चदश, एवं वालुकाप्रभया चत्वारश्चत्वार इति द्वादश, पङ्कप्रभया त्रयस्त्रयः इति नव, धूमप्रभया 'द्वौ द्वौ' इति षट्, तमःप्रभया एक

से ये ३५ भंग हैं। ७-६३, १०५, ३५ ये सब मिल कर कुल २१० भंग चार नैरयिकों के हो जाते हैं। संक्षेप से इनका प्रकार इस तरह से है पृथिवियों के एकत्व में इनके ७ प्रकार कहे गये हैं। इनके द्विक योग में उन पृथिवियों के १-३ इस नैरयिक उत्पाद विकल्प के अनुसार रत्नप्रभा पृथिवी के साथ तथा शेष पृथिवियों के साथ योग करने पर १-३ के ६ भंग हो जाते हैं इसी तरह से २-२ के भी ६ भंग हो जाते हैं और ३-१ के भी ६ भंग हो जाते हैं। कुल ये सब मिल कर १८ भंग हो जाते हैं। शर्कराप्रभा के साथ इन पूर्वोक्त नैरयिकोत्पाद तीन विकल्पों में ५-५-५=१५ विकल्प हो जाते हैं। वालुकाप्रभा के साथ ३-३-३=९ विकल्प होते हैं। धूमप्रभाके साथ २-२-२ मिलकर ६

સંયોગી ૩૫ ભાગાઓ મળીને ચાર નારકોના નારક પ્રવેશ વિષયક કુલ ૨૧૦ ભાંગાઓ બને છે તેમના પ્રકાર સંક્ષિપ્તમાં આ પ્રમાણે છે—

પૃથ્વીઓના એકત્વમાં તેમના સાત પ્રકાર કહ્યા છે દ્વિક સંયોગી ભાગાઓ નીચે પ્રમાણે બને છે-રત્નપ્રભામાં ૧ નારક અને ત્યારપછીની ૬ પૃથ્વીઓમાં અનુક્રમે ૩ નારકો ઉત્પન્ન થતા હોય એવા ૧-૩ ના વિકલ્પવાળા ૬૦ ભાંગાઓ એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભા સાથે પછીની ૬ પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે સંયોગ કરવાથી ૨-૨ (રત્નપ્રભામાં બે અને પછીની પ્રત્યેકમાં બે નારકો હોય એવા) ના વિકલ્પવાળા ૬ ભાંગાઓ બને છે ત્યારબાદ રત્નપ્રભા સાથે પછીની પૃથ્વી-ઓના યોગથી ૩-૧ ના વિકલ્પવાળા ૬ ભાગા બને છે આ રીતે રત્નપ્રભાની સાથે બનતા દ્વિક સંયોગી ભાગાની કુલ સંખ્યા ૧૮ થાય છે શર્કરાપ્રભા સાથે પછીની પૃથ્વીઓનો ઉપર્યુક્ત રીત અનુસાર ૫+૫+૫=૧૫ ભાગા થાય છે. એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રભા સાથે ૪+૪+૪=૧૨ ભાગાઓ થાય છે એજ પ્રમાણે પંકપ્રભા સાથે ૩+૩+૩=૯ ભાગા, ધૂમપ્રભા સાથે ૨+૨+૨=૬ ભાંગા

मावात्। 'सरीरअपज्जत्तीए इंदिय-अपज्जत्तीए आण-पाण-अपज्जत्तीए जीव एगिंदियवज्जो तियभगो' शरीरापर्याप्तौ, इन्द्रियापर्याप्तौ आनप्राणापर्याप्तौ जीवैकेन्द्रियवर्जं जीवपदम् एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदानि च वर्जयित्वा अन्येषु पदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गा, शरीरेन्द्रियानप्राणापर्याप्तिकानां कालापेक्षया सप्रदेशानां सर्वदैव लाभात्, अप्रदेशानां च कदाचित् एकादीनां लाभात्। जीवपदे एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदेष्वत्र तृतीयो भङ्ग, किन्तु-' नेरइय-देव-मणुएहिं छब्भंगा ' नैरयिक-देव-मनुजेषु पूर्वोक्ताः षड्भङ्गा। 'भासा-मणअपज्जत्तीए जीवाइओ तियभगो' भाषा-मनोऽपर्याप्तौ जीवादिकः जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गाः वक्तव्या, तथा च-जीवे, पञ्चेन्द्रियतिर्यक्षु च बहूनां भाषा-

---

हैं। (सरीरअपज्जत्तीए, इंदिय अपज्जत्तीए, आणपाण अपज्जत्तीए जीव-एगिंदियवज्जो) जीवपद और एकेन्द्रियपदों को छोड़कर शरीर अपर्याप्ति में, इन्द्रिय अपर्याप्ति में, श्वासोच्छ्वास अपर्याप्ति में, अन्य पदों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। कारण कि शरीर, इन्द्रिय और श्वासोच्छ्वास से अपर्याप्त अवस्थावाले जीव काल की अपेक्षा से सप्रदेश सर्वदा मिलते हैं और अप्रदेश कदाचित् एकादि मिलता है। जीव पद में और एकेन्द्रियपृथिव्यादिक पदों में यहां एक तीसरा ही भंग है। किन्तु (नेरइय-देव-मणुएहिं छब्भंगा) नैरयिक जीवों में, देवों में और मनुष्यों में छह भंग होते हैं। (भासा-मण-अपज्जत्तीए जीवाइओ तियभगो) भाषापर्याप्ति और मन पर्याप्ति से अपर्याप्त द्वार में जीवादिक पदों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। तथा च-जीव और पंचेन्द्रिय तिर्यंचों मे भाषा और मन की अपर्याप्ति को प्रतिपन्न हुए अनेकजीवोंका

(सरीर अपज्जत्तीए, इंदिय अपज्जत्तीए, आणपाण अपज्जत्तीए, जीव एगिंदियवज्जो) જીવપદ અને એકેન્દ્રિય પદો સિવાયના શરીર અપર્યાપ્તિવાળા, ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્તિવાળા અને શ્વાસોચ્છ્વાસ અપર્યાપ્તિવાળા બાકીના પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે કારણ કે શરીર, ઇન્દ્રિય અને શ્વાસોચ્છ્વાસમાં અપર્યાપ્ત અવસ્થાવાળા જીવો કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશ સદા મળી શકે છે અને અપ્રદેશ ક્યારેક એકાદ જીવ જ મળી શકે છે જીવપદમા અને એકેન્દ્રિય પદોમાં અહીં ત્રીજો ભંગ જ થાય છે પરન્તુ (नेरइय देव, मणुएहिं छब्भंगा) નારકોમાં, દેવોમાં અને મનુષ્યોમા છ ભંગ થાય છે

(भास-मण-अपज्जत्तीए जीवाइओ तियभगो) ભાષામન અપર્યાપ્ત દ્વારમાં જીવાદિક પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે ભાષા

मनोऽपर्याप्तिप्रतिपन्नानाम् तादृशापर्याप्तिं प्रतिपद्यमानानां चैकादीनां सद्भावात् पूर्वोक्तमेव भङ्गत्रयमवसेयम्, किन्तु-' नेरइय-देव-मणुएसु छब्भंगा ' नैरयिक-देव-मनुजेषु मनोऽपर्याप्तकेषु पूर्वोक्ताः षड् भङ्गाः वक्तव्याः, तथा च नैरयिक-देव-मनुष्येषु मनोऽपर्याप्तकानाम् अल्पतरत्वेन सप्रदेशानाम् अप्रदेशानां चैकादीनां सद्भावात्। एषु च पर्याप्त्यपर्याप्तिदण्डकेषु सिद्धो न वाच्यः, तस्स तदसंभवात्।

'संगहगाहा' उपर्युक्तानां द्वादशानामपि सप्रदेशादिद्वाराणां विषये संग्रह-गाथा वर्त्तते। तामेवाह—

'सपएसा, आहारग-भविय-सन्नि-लेसा-दिट्ठि-संजय-कसाए।
णाणे जोगु-वओगे, वेय सरीरस-पजत्ती ॥ १ ॥"

'सप्रदेशाः' कालापेक्षया जीवाः सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च एकत्व बहुत्वदण्ड-काभ्यां प्रतिपादिताः, 'आहारकाः' 'अनाहारकाश्च तथैव' 'भव्याः'

और भाषा एवं मन की अपर्याप्ति को प्रतिपद्यमान होरहे कोई एकादिजीव पाये जाने के कारण पूर्वोक्त तीन भंग ही यहां होते हैं ऐसा जानना चाहिये तथा मनोऽपर्याप्तिवाले नैरयिक, देव और मनुष्यों में छह भंग होते हैं। कारण नैरयिक, देव और मनुष्यों में मनोऽपर्याप्तिवालों की अल्पतरता होने से एकादि सप्रदेशों का, और एकादि अप्रदेशोंका सद्भाव रहता है इस कारण छह भंग कहे गये हैं। इन पर्याप्ति और अपर्याप्ति के दण्डकों में सिद्ध पदका प्रयोग नहीं करना चाहिये क्यों कि वे न पर्याप्त होते हैं और न अपर्याप्त होते हैं। उपर्युक्त इन सप्रदेशादि द्वारों के विषयमें यह (सपएसा आहारा०) इत्यादि संग्रह गाथा है-इसके द्वारा इस प्रकरण में आये हुए विषयों को संग्रह करके प्रकट किया गया है—

અને મનની અપર્યાપ્તિને પ્રાપ્ત કરી રહ્યા હોય એવા કોઇક એકાદ જીવનો સદ્ભાવ હોવાને કારણે અહીં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે, એમ સમજવું. તથા મનઃ અપર્યાપ્તિવાળા નારકો, દેવો અને મનુષ્યોમા છ ભંગ થાય છે. તેનું કારણ એ છે કે નારક દેવ અને મનુષ્યોમા મનઃ અપર્યાપ્તવાળાની અલ્પતરતા હોવાથી એકાદ સપ્રદેશોનો અને એકાદ અપ્રદેશોનો સદ્ભાવ રહે છે તેથી તેમના છ ભંગ કહ્યા છે. આ પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તિના દંડકોમાં સિદ્ધપદનો પ્રયોગ કરવો જોઇએ નહીં, કારણ કે તેઓ પર્યાપ્ત પણ હોતા નથી અને અપર્યાપ્ત પણ હોતા નથી.

ઉપર જેમનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે તે બાર સપ્રદેશ આદિ દ્વારોના વિષયમાં (સપએસા આહારા૦) ઇત્યાદિ સંગ્રહગાથા આપી છે. તે ગાથા દ્વારા આ પ્રકરણમા આવેલા વિષયોનો સંગ્રહ કરીને પ્રકટ કરવામાં આવેલ

'भमव्याः' तदुभयनिषेधाय तथैव, 'सज्ञिन' 'असज्ञिन' 'नो सज्ञि-नो असज्ञिनश्च तथैव,' 'सलेश्या' कृष्णादिषड्लेश्याः,' 'अलेश्याश्च' तथैव, 'दृष्टिः' सम्यग्दृष्टिः, मिथ्यादृष्टिः, मिश्रदृष्टिश्च तथैव, 'संयताः' असंयता, संयतासंयताः, नोसंयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयताश्च तथैव, 'कषायिणः' क्रोध-मान-माया-लोभकषायिण, अकषायिणश्च तथैव, 'ज्ञानिनः' मति-

(सपएसा) इस प्रकरणमें काल की अपेक्षासे जीव सप्रदेश भी हैं और अप्रदेश भी हैं यह बात एकत्व और बहुत्व दण्डकों द्वारा प्रतिपादित की गई है। (आहारग) इस प्रकरणमें आहारक जीव और अनाहारक जीव सप्रदेश भी हैं और अप्रदेश भी हैं यह बात एकत्व बहुत्व दण्डकों द्वारा प्रतिपादित की गई है। भव्य जीव, अभव्य जीव, तथा नो भव्य नो अभव्यजीव प्रकरणमें भव्य जीव, अभव्य जीव तथा नो भव्य नो अभव्य जीव भी इसी तरह से हैं यह बात प्रतिपादित की गई है, सज्ञी असंज्ञी तथा नो सज्ञी नो असज्ञी प्रकरण में सज्ञी जीव असंज्ञी जीव और नो सज्ञी नो असज्ञी जीव भी इसी तरह से हैं यह बात प्रतिपादित की गई कृष्णादि छह लेश्यावाले जीव और लेश्याओं से रहित हुए जीव भी इसी तरह से हैं, सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि और मिश्र दृष्टिवाले जीव भी इसी तरह से हैं, संयत जीव, असंयत जीव, संयतासंयत जीव

ઉ-(सपएसा) આ પ્રકરણમાં કાળની અપેક્ષાએ જીવ સપ્રદેશ પણ છે અને અપ્રદેશ પણ છે એ વાતનું એકત્વ અને બહુત્વ દંડકો દ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે (आहारग) આ પ્રકરણમાં આહારક જીવ અને અનાહારક જીવ સપ્રદેશ પણ છે અને અપ્રદેશ પણ છે એ વાતનુ એકત્વ અને બહુત્વ દંડકો દ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે (भविय) આ પ્રકરણમા ભવ્ય જીવ અભવ્ય જીવ, નો ભવ્ય જીવ અને નો અભવ્ય જીવો પણ એવાં જ છે એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે

(सन्नि) આ પ્રકરણમાં સંજ્ઞી, અસંજ્ઞી, નો સંજ્ઞી અને નો અસંજ્ઞી જીવો પણ એવાં જ છે એ વાતનુ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે

(लेसा) કૃષ્ણાદિ છ લેશ્યાવાળા જીવો અને લેશ્યાઓથી રહિત જીવો પણ એવાં જ છે, એવુ આ પ્રકરણમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે

(दिट्ठी) આ પ્રકરણમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને મિશ્ર દૃષ્ટિવાળા જીવો પણ એવાં જ છે, એ વાતનુ પ્રતિપાદન કરાયુ છે

(संजय) આ પ્રકરણમાં સંયત, અસંયત, સંયતાસંયત, નો સંયત,

श्रुताऽवधि-मनः पर्यवकेवलज्ञानिनः, अज्ञानिनो मत्याद्यज्ञानिनश्च तथैव, 'सयोगाः' मनोवचःकाययोगिनः, अयोगिनश्च तथैव, 'उपयोगाः' साकाराऽनाकारोपयोगाश्च तथैव, 'सवेदाः' स्त्रीपुरुषनपुंसकवेदवन्तः, अवेदाश्च तथैव, 'सशरीराः' औदारिक-वैक्रियशरीरवन्तः, अशरीराश्च तथैव, 'पर्याप्ताः' आहारशरीरेन्द्रियानप्राण-भाषा-मनःपर्याप्तिमन्तश्च तथैव सप्रदेशाप्रदेशतयोक्ता इति ॥ सू० १ ॥

तथा नो संयत नो असंयत जीव भी इसी तरह से हैं, क्रोध, मान, माया और लोभ कषायवाले जीव और अकषायी जीव भी इसी तरहसे हैं, मति ज्ञानवाले, श्रुत ज्ञानवाले, अवधि ज्ञानवाले, मनःपर्यय ज्ञानवाले और केवलज्ञानवाले जीव तथा मति आदि अज्ञानवाले जीव भी इसी तरह से हैं, सयोग-मन, वचन एवं काय इन तीन योगवाले जीव और अयोगी जीव भी इसी तरह से हैं, साकार उपयोगवाले और अनाकार उपयोगवाले जीव भी इसी तरह से हैं, स्त्रीवेदवाले, पुरुषवेदवाले, नपुंसक वेदवाले जीव और वेद से रहित हुए जीव भी इसी तरहसे हैं, औदारिक, वैक्रिय शरीरवाले जीव तथा शरीररहित हुए जीव, भी इसी तरह से हैं। आहार, शरीर इन्द्रिय और श्वासोच्छ्वास एवं भाषा मनः पर्याप्ति वाले जीव और पर्याप्तियों से रहित हुए जीव भी इसी तरह से है

નો અસંયત અને નો સંયતાસંયત જીવો પણ એવાં જ છે, એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે.

(कसाया) આ પ્રકરણમાં ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કષાયવાળા અને અકષાયી જીવોનું પણ એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે.

(णाणे) આ પ્રકરણમા મતિજ્ઞાનવાળા, શ્રુતજ્ઞાનવાળા, અવધિજ્ઞાનવાળા, મનપર્યાય જ્ઞાનવાળા અને કેવળજ્ઞાનવાળા તથા મિતિ આદિ અજ્ઞાનોવાળા જીવોનું એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે.

(जोगुवओगे) આ પ્રકરણમા મન, વચન અને કાયાના યોગવાળા સયોગી જીવોનુ તથા અયોગી જીવોનુ એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરાયું છે સાકાર ઉપયોગવાળા અને નિરાકાર ઉપયોગવાળા જીવોનુ પણ એ જ પ્રમાણે તેમા પ્રતિપાદન કરાયું છે

(वेदेय) સ્ત્રી વેદવાળા, પુરુષ વેદવાળા અને નપુંસક વેદવાળા જીવોનું તથા અવેદક જીવોનુ આ પ્રકરણમા એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે.

(सरीर पज्जत्ती ए) ઔદારિક આદિ સશરીરી જીવોનુ તથા અશરીરી જીવોનું તથા આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છ્વાસ અને ભાષામન પર્યાપ્તિ-

॥ प्रत्याख्यानादिवक्तव्यता ॥

जीवाधिकारात् तेषां प्रत्याख्यानादिकं निरूपयितुमाह-'जीवाणं भंते' इत्यादि ।

मूलम्-जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी ? गोयमा ! जीवा पच्चक्खाणी वि, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि । सव्वजीवाण एव पुच्छा ? गोयमा ! नेरइया अपच्चक्खाणी, जाव-चउरिंदिया, सेसा दो पडिसेहेयव्वा । पंचिंदिय तिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि । मणूसा तिण्णि वि । सेसा जहा नेरइया । जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणं जाणंति, अपच्चक्खाणं जाणंति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं जाणंति ? गोयमा ! जे पंचिंदिया ते तिन्नि वि जाणंति । अवसेसा पच्चक्खाणं न जाणंति । जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणं कुव्वंति, अपच्चक्खाणं कुव्वंति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति ? जहा--ओहिया तहा कुव्वणा । जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया, अपच्चक्खाणणिव्वत्तिया उया, पच्चक्खाणापच्चक्खाण णिव्वत्तिया उया ? गोयमा !

-अर्थात् ये सब पूर्वोक्त जीव एकत्व पृथक्त्व दण्डकों द्वारा सप्रदेश अप्रदेश हैं-यही सब इस संग्रह गाथाद्वारा इन पूर्वोक्त सप्रदेश आदि भिन्न २ प्रकरणों में प्रतिपादित किया गया है ॥ सू० १ ॥

વાળા જીવોનું તથા અપર્યાપ્ત જીવોનું પણ એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે એટલે કે તે બધાં જીવોની કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશતા અને અપ્રદેશતાનું એકત્વ અને બહુત્વ દંડકો દ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે એજ વાત આ સંગ્રહગાથા દ્વારા પૂર્વોક્ત સપ્રદેશ આદિ અલગ અલગ પ્રકરણોમાં પ્રતિપાદિત કરવામાં આવેલ છે ॥ સૂત્ર ૧ ॥

श्रुताऽवधि-मनः पर्ययकेवलज्ञानिनः, अज्ञानिनो मत्याद्यज्ञानिनश्च तथैव, 'सयोगाः' मनोवचःकाययोगिनः, अयोगिनश्च तथैव, 'उपयोगाः' साकाराऽनाकारोपयोगाश्च तथैव, 'सवेदाः' स्त्रीपुरुषनपुंसकवेदवन्तः, अवेदाश्च तथैव, 'सशरीराः' औदारिक-वैक्रियशरीरवन्तः, अशरीराश्च तथैव, 'पर्याप्ताः' आहारशरीरेन्द्रियान-प्राण-भाषा-मनःपर्याप्तिमन्तश्च तथैव सप्रदेशाप्रदेशतयोक्ता इति ॥ सू० १ ॥

तथा नो संयत नो असंयत जीव भी इसी तरह से हैं, क्रोध, मान, माया और लोभ कषायवाले जीव और अकषायी जीव भी इसी तरहसे हैं, मति ज्ञानवाले, श्रुत ज्ञानवाले, अवधि ज्ञानवाले, मनःपर्यय ज्ञानवाले और केवलज्ञानवाले जीव तथा मति आदि अज्ञानवाले जीव भी इसी तरह से हैं, सयोग-मन, वचन एवं काय इन तीन योगवाले जीव और अयोगी जीव भी इसी तरह से हैं, साकार उपयोगवाले और अनाकार उपयोगवाले जीव भी इसी तरह से हैं, स्त्रीवेदवाले, पुरुषवेदवाले, नपुंसक वेदवाले जीव और वेद से रहित हुए जीव भी इसी तरहसे हैं, औदारिक, वैक्रिय शरीरवाले जीव तथा शरीररहित हुए जीव, भी इसी तरह से हैं। आहार, शरीर इन्द्रिय और श्वासोच्छ्वास एवं भाषा मनः पर्याप्ति वाले जीव और पर्याप्तियों से रहित हुए जीव भी इसी तरह से है

નો અસંયત અને નો સંયતાસંયત જીવો પણ એવાં જ છે, એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે.

(कसाया) આ પ્રકરણમાં ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કષાયવાળા અને અકષાયી જીવોનુ પણ એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે.

(णाणे) આ પ્રકરણમા મતિજ્ઞાનવાળા, શ્રુતજ્ઞાનવાળા, અવધિજ્ઞાનવાળા, મનપર્યાય જ્ઞાનવાળા અને કેવળજ્ઞાનવાળા તથા મિતિ આદિ અજ્ઞાનોવાળા જીવોનું એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે.

(जोगुवओगे) આ પ્રકરણમા મન, વચન અને કાયાના યોગવાળા સયોગી જીવોનું તથા અયોગી જીવોનુ એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરાયુ છે. સાકાર ઉપયોગવાળા અને નિરાકાર ઉપયોગવાળા જીવોનુ પણ એ જ પ્રમાણે તેમા પ્રતિપાદન કરાયું છે

(वेदेय) સ્ત્રી વેદવાળા, પુરુષ વેદવાળા અને નપુંસક વેદવાળા જીવોનું તથા અવેદક જીવોનુ આ પ્રકરણુમા એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે.

(सरीर पज्जत्ती ए) ઔદારિક આદિ સશરીરી જીવોનુ તથા અશરીરી જીવોનું તથા આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છ્વાસ અને ભાષામન પર્યાપ્તિ-

॥ प्रत्याख्यानादिवक्तव्यता ॥

जीवाधिकारात् तेषां प्रत्याख्यानादिकं निरूपयितुमाह-'जीवाणं भंते' इत्यादि ।

मूलम्-जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी ? गोयमा ! जीवा पच्चक्खाणी वि, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि । सव्वजीवाणं एवं पुच्छा ? गोयमा ! नेरइया अपच्चक्खाणी, जाव-चउरिंदिया, सेसा दो पडिसेहेयव्वा । पंचिंदिय तिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि । मणूसा तिण्णि वि । सेसा जहा नेरइया । जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणं जाणंति, अपच्चक्खाणं जाणंति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं जाणंति ? गोयमा ! जे पंचिंदिया ते तिन्नि वि जाणंति । अवसेसा पच्चक्खाणं न जाणंति । जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणं कुव्वंति, अपच्चक्खाणं कुव्वंति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति ? जहा-ओहिया तहा कुव्वणा । जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया, अपच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया, पच्चक्खाणापच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया ? गोयमा !

-अर्थात् ये सब पूर्वोक्त जीव एकत्व पृथक्त्व दण्डकों द्वारा सप्रदेश अप्रदेश हैं-यही सब इस संग्रह गाथाद्वारा इन पूर्वोक्त सप्रदेश आदि भिन्न २ प्रकरणों में प्रतिपादित किया गया है ॥ सू० १ ॥

વાળા જીવોનું તથા અપર્યાપ્ત જીવોનું પણ એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે એટલે કે તે બધાં જીવોની કાળની અપેક્ષાએ સપ્રદેશતા અને અપ્રદેશતાનું એકત્વ અને બહુત્વ દંડકો દ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે એજ વાત આ સંગ્રહગાથા દ્વારા પૂર્વોક્ત સપ્રદેશ આદિ અલગ અલગ પ્રકરણોમાં પ્રતિપાદિત કરવામાં આવેલ છે ॥ સૂત્ર ૧ ॥

जीवा य, वेमाणिया य पच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया, तिन्नि वि। अवसेसा अपच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया। गाहा--'पच्चक्खाणं जाणइ, कुव्वइ, तिन्नेव आउनिव्वत्ती।'

सपएसुद्देसम्मि य, एमेए दंडगा चउरो ॥ १ ॥

सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' ॥ २ ॥

॥ छट्ठसए चउत्थो उद्देसो ॥ ६--४ ॥

छाया—जीवाः खलु भदन्त! किं प्रत्याख्यानिनः, अप्रत्याख्यानिनः, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनः? गौतम! जीवाः प्रत्याख्यानिनोऽपि, अप्रत्याख्यानिनोऽपि, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनोऽपि। सर्वजीवानाम् एवम् पृच्छा? गौतम!

॥ प्रत्याख्यानादिवक्तव्यता ॥

'जीवाणं भंते' इत्यदि ॥

सूत्रार्थ—(जीवाणं भंते! किं पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी पच्चक्खाणापच्चक्खाणी) हे भदन्त! जीव क्या प्रत्याख्यानी हैं? या अप्रत्याख्यानी हैं? या प्रत्याख्यानाप्रत्याक्यानी हैं? (गोयमा! जीवा पच्चक्खाणी वि अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि) हे गौतम! जीव प्रत्याख्यानी भी हैं, अप्रत्याख्यानी भी है और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानी भी हैं। (सव्वजीवाणं एवं पुच्छा) इसी तरह के प्रश्न हे भदन्त! मेरे, सब जीवों के विषय में भी हैं? (गोयमा! नेरइया अप

પ્રત્યખ્યાનાદિ વક્તવ્યતા—

"जीवाण भंते!" ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(जीवाण भंते! किं पचक्खाणी, अपच्चक्खाणी, पच्चक्खाणा पचक्खाणी?) હે ભદન્ત! જીવ શું પ્રત્યાખ્યાની (સર્વ વિરતિવાળા) છે? કે અપ્રત્યાખ્યાની (સર્વ વિરતિથી રહિત) છે? કે પ્રત્યાખ્યાના પ્રત્યાખ્યાની (અંશત વિરતિવાળા) છે?

(गोयमा!) હે ગૌતમ! (जीवा पचक्खाणी वि, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणीवि) હે ગૌતમ! જીવ પ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે, અપ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે અને પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે (सव्व जीवाण एव पुच्छा) હે ભદન્ત! બધા જીવોના વિષયમા પણ હું એજ પ્રશ્ન પૂછવા માગુ છું.

नैरयिका अप्रत्याख्यानिन, यावत्-चतुरिन्द्रिया, शेषौ द्वौ प्रतिषेधयितव्यौ, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका नो प्रत्याख्यानिन अप्रत्याख्यानिनोऽपि, प्रत्याख्यानाऽप्रत्याख्यानिनोऽपि, । मनुष्यास्त्रयोऽपि । शेषा यथा नैरयिका, । जीवाः खलु भदन्त ! किं प्रत्याख्यानं जानन्ति, अप्रत्याख्यानं जानन्ति, प्रत्याख्यानाऽप्रत्याख्यानं जानन्ति ? गौतम ! ये पञ्चेन्द्रियास्ते त्रीण्यपि जानन्ति अवशेषाः प्रत्या

च्चक्खाणी, जाव चउरिंदिया, सेसा दो पडिसेहेयव्वा) हे गौतम ! नारकजीव अप्रत्याख्यानी हैं-यावत चौइन्द्रियजीवों तक के जीवों को अप्रत्याख्यानी जानना चाहिये। बाकी के दो भंगो-प्रत्याख्यानी और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानी का इनमें निषेध कर देना चाहिये। (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि, मणूसा तिण्णि वि, सेसा जहा नेरइया) पंचेन्द्रिय तिर्यंच प्रत्याख्यानी नहीं हैं किन्तु अप्रत्याख्यानी भी हैं, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानी भी हैं। मनुष्यों में ये तीनों भंग होते हैं। अवशिष्ट जीवों को नारकजीवों के समान समझना चाहिये। (जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणं जाणंति, अपच्चक्खाणं जाणंति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं जाणंति ?) हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यान को जानते हैं ? अप्रत्याख्यान को जानते हैं ? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान को जानते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (जे पंचिंदिया ते तिन्नि वि जाणंति, अवसेसा पच्चक्खाणं

(गोयमा ! नेरइया अपच्चक्खाणी जाव चउरिंदिया सेसा दो पडिसेहेयव्वा) हे गौतम ! नारडो अप्रत्याख्यानी होय छे चतुरिन्द्रिय पर्यन्तना जीवो पण अप्रत्याख्यानी होय छे तेओ प्रत्याख्यानी पण होता नथी अने प्रत्याख्याना प्रत्याख्यानी पण होता नथी आ रीते बाकीना बे विकल्पोनो अहीं स्वीकार थतो नथी (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि, मणूसा तिण्णि वि, सेसा जहा नेरइया) पंचेन्द्रिय तिर्यंचो प्रत्याख्यानी नथी परन्तु अप्रत्याख्यानी पण छे अने प्रत्याख्याना-प्रत्याख्यानी पण छे मनुष्योने तो त्रणे भंग (विकल्प) लागु पडे छे. बाकीना जीवोना विषयमां नारकोनी जेम ज समजवुं

(जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणं जाणंति अपच्चक्खाणं जाणंति पच्चक्खाणा पच्चक्खाणं जाणंति ?) हे भदन्त ! जीवो शुं प्रत्याख्यानने जाणे छे ? अप्रत्याख्यानने जाणे छे ? प्रत्याख्याना-प्रत्याख्यानने जाणे छे ?

(गोयमा !) हे गौतम ! (जे पंचिंदिया ते तिन्नि वि जाणंति, अवसेसा

ख्यानं न जानन्ति । जीवाः खलु भदन्त ! किं प्रत्याख्यानं कुर्वन्ति, अप्रत्याख्यानं कुर्वन्ति, प्रत्याख्यानाऽप्रत्याख्यानं कुर्वन्ति ? यथा औधिकस्तथा करणम् । जीवाः खलु भदन्त ! किं प्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः, अप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः, प्रत्याख्यानाऽप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः ? गौतम ! जीवाश्च वैमानिकाश्च प्रत्या-

---

न जाणंति) जो जीव पञ्चेन्द्रिय हैं वे तीनों को जानते हैं। बाकी के जीव प्रत्याख्यान को नहीं जानते हैं। इसी तरह से वे अप्रत्याख्यान को नहीं जानते हैं और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यन को भी नहीं जानते हैं। (जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणं कुव्वंति, अपच्चक्खाणं कुव्वंति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति) हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यान करते हैं? अप्रत्याख्यान करते हैं? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान करते हैं? (जहा ओहिया तहा कुव्वणा) हे गौतम ! जिस प्रकारसे औधिक दण्डक कहा है उसी प्रकार से प्रत्याख्यान क्रिया जानना चाहिये। (जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया, अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?) हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं क्या ? अप्रत्याख्यानसे निर्वर्तित आयुवाले होते हैं क्या ? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं क्या ? (गोयमा) हे गौतम ! (जीवा य वेमाणिया य पच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया, तिन्नि वि, अवसेसा अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया)

पच्चक्खाण न जाणंति) પંચેન્દ્રિય જીવો ત્રણેને જાણે છે બાકીના જીવો પ્રત્યાખ્યાનને જાણુતા નથી અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાનને પણ જાણુતા નથી

(जीवाण भते ! किं पच्चक्खाण कुव्वंति, अपच्चक्खाणं कुव्वति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति ?) હે ભદન્ત ! જીવો શું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે ? અપ્રત્યાખ્યાન કરે છે ? પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાન કરે છે ?

(जहा ओहिया तहा कुव्वणा) હે ગૌતમ ! ઔધિક (સામાન્ય જીવ) દંડકમા જે પ્રમાણે કહ્યુ છે એજ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાના વિષયમાં પણ સમજવુ. (जीवाण भंते ! कि पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया, अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया, पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?) હે ભદન્ત ! જીવો શું પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે ? શુ જીવો અપ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે ? શું જીવો પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जीवा य वेमाणियाय पच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया, तिन्नि वि अवसेसा अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) જીવ અને વૈમાનિક દેવો

एकः इति भया, सर्वेत्रमेते द्विकसंयोगे त्रिषष्टिः ६३। तथा पृथिवीनां त्रिक संयोगे-' एकः एको द्वौ च ' इत्येव नैरयिकोत्पादविकल्पे रत्नप्रभा शर्कराप्रभाभ्यां सह अन्याभिः क्रमेण चारिताभिर्लब्धा पञ्च, ' एको द्वौ एकश्च ' इत्यत्र नैरयिको त्पादविकल्पान्तरेऽपि पञ्च, 'द्वौ, एक', एकश्च ' इत्येवमपि नैरयिकोत्पादविकल्पा न्तरे पञ्चेवेति पञ्चदश १५, एवं रत्नप्रभा-बालुकाप्रभाभ्यां सह उत्तराभिः क्रमेण चारिताभिर्लब्धाः द्वादश, १२, एवं रत्नप्रभा पङ्कप्रभाभ्यां नव ९, रत्नप्रभा धूम प्रभाभ्यां षट् ६। रत्नप्रभा तमःप्रभाभ्यां त्रय ३, शर्कराप्रभा-बालुकाप्रभाभ्यां

विकल्प होते हैं। तमःप्रभा के साथ१-१-१ मिलकर तीन विकल्प होते हैं इस तरह से द्विकसंयोगी ६३ विकल्प हो जाते हैं। तथा पृथिवियों के त्रिक संयोग में " एक एक दो " इस नैरयिकोत्पाद विकल्प में रत्न प्रभा और शर्कराप्रभा के साथ तथा अन्य पृथिवियों के साथ आगे२ की पृथिवियों का योग करने पर ५ विकल्प आते हैं, इसी तरह से १ -२-१ इस नैरयिकोत्पाद विकल्पान्तर में भी ५ विकल्प आते हैं। इसी प्रकार से "दो एक एक" इस नैरयिकोत्पाद विकल्पान्तर में भी ५ विकल्प आते हैं इस तरह ये सब विकल्प १५ हो जाते हैं। इसी तरह से रत्नप्रभा और बालुकाप्रभा के साथ शेष चार पृथिवियों का योग करने पर १२ विकल्प होते हैं। रत्नप्रभा और पंकप्रभा के साथ शेष पृथिवियों का योग करने पर ३-३-३ गुणित ९ विकल्प होते हैं। रत्न प्रभा धूमप्रभा के साथ शेष पृथिवियों का योग करने पर २-२-२

અને તમપ્રભા સાથે ૧+૧+૧=૩ ભાંગા થાય છે આ રીતે દ્વિક સંયોગી ભાંગા ૧૮+૧૫+૧૨+૯+૬+૩=૬૩ થાય છે હવે ત્રિક સંયોગી વિકલ્પોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે છે—

રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીઓ સાથે પછીની પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે યોગ કરવાથી ૧-૧-૨ ના વિકલ્પવાળા પાંચ ભાંગાઓ બને છે એજ પ્રમાણે ૧-૨-૧ ના વિકલ્પવાળા પાંચ ભાગા અને ૨-૧-૧ ના વિકલ્પવાળા પાંચ ભાંગા બને છે આ રીતે ત્રણે વિકલ્પના મળીને કુલ ૧૫ ભાંગાઓ બને છે એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા સાથે પછીની ચાર પૃથ્વીઓનો અનુ ક્રમે યોગ કરવાથી ત્રણે વિકલ્પના મળીને કુલ ૧૨ ભાંગાઓ બને છે એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભા અને પંકપ્રભા સાથે પછીની ૩ પૃથ્વીઓના યોગથી ત્રણે વિકલ્પના મળીને કુલ ૩+૩+૩=૯ ભાંગા થાય છે એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભા અને ધૂમપ્રભા સાથે પછીની બે પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે યોગ કરવાથી ત્રણે વિકલ્પના મળીને ૨+૨+૨=૬ કુલ ભાંગા થાય છે એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભા

ख्यानं न जानन्ति। जीवाः खलु भदन्त ! किं प्रत्याख्यानं कुर्वन्ति, अप्रत्याख्यानं कुर्वन्ति, प्रत्याख्यानाऽप्रत्याख्यानं कुर्वन्ति ? यथा औधिकस्तथा करणम्। जीवाः खलु भदन्त ! किं प्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः, अप्रत्याख्याननिर्वर्तिता युष्काः, प्रत्याख्यानाऽप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः ? गौतम ! जीवाश्च वैमानिकाश्च प्रत्या-

---

न जाणंति) जो जीव पचेन्द्रिय हैं वे तीनों को जानते हैं। बाकी के जीव प्रत्याख्यान को नहीं जानते हैं। इसी तरह से वे अप्रत्याख्यान को नहीं जानते हैं और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यन को भी नहीं जानते हैं। (जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणं कुव्वंति, अपच्चक्खाणं कुव्वंति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति) हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यान करते हैं? अप्रत्याख्यान करते हैं? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान करते हैं? (जहा ओहिया तहा कुव्वणा) हे गौतम ! जिस प्रकारसे औधिक दण्डक कहा है उसी प्रकार से प्रत्याख्यान क्रिया जानना चाहिये। (जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया, अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया?) हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं क्या? अप्रत्याख्यानसे निर्वर्तित आयुवाले होते हैं क्या? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं क्या? (गोयमा) हे गौतम ! (जीवा य वेमाणिया य पच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया, तिन्नि वि, अवसेसा अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया)

पच्चक्खाण न जाणंति) પંચેન્દ્રિય જીવો ત્રણેને જાણે છે બાકીના જીવો પ્રત્યાખ્યાનને જાણતા નથી અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાનને પણ જાણતા નથી

(जीवाण भते ! कि पच्चक्खाण कुव्वंति, अपच्चक्खाणं कुव्वति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति ?) હે ભદન્ત ! જીવો શુ પ્રત્યાખ્યાન કરે છે? અપ્રત્યાખ્યાન કરે છે? પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાન કરે છે?

(जहा ओहिया तहा, कुव्वणा) હે ગૌતમ ! ઔધિક (સામાન્ય જીવ) દંડકમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે એજ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાના વિષયમા પણ સમજવુ. (जीवाण भंते ! कि पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया, अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया, पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?) હે ભદન્ત ! જીવો શું પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે? શુ જીવો અપ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે? શું જીવો પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जीवा य वेमाणियाय पच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया, तिन्नि वि अवसेसा अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) જીવ અને વૈમાનિક દેવો

ख्याननिर्वर्तितायुष्काः, त्रयोऽपि । अवशेषाः अप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्का' ॥
(गाथा)—प्रत्याख्यानं जानाति, करोति, त्रीण्यव, आयुर्निर्वृत्ति ।
समदेशोद्देशे च एवमेते दण्डकाश्चत्वार , ॥ १ ॥
तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० २ ॥
षष्ठशतके चतुर्थउद्देश ॥ ६–४

टीका— ' जीवाण भंते ! किं पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी, पच्चक्खाणा पच्चक्खाणी ? ' गौतम पृच्छति–हे भदन्त ! जीवाः खलु किं प्रत्याख्यानिनः–

जीव और वैमानिक देव प्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं। अप्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं। प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं। तथा बाकी के जीव अप्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं। (गाहा–पच्चक्खाणं जाणइ, कुव्वइ तिन्नेव आउनिव्वत्ती। सपएसुद्देसम्मि य एमेए दंडगा चउरो) "प्रत्याख्यान" यह एक दण्डक है। "जानाति" यह द्वितीयदण्डक है। "कुव्वइ" यह तीसरा दण्डक है। प्रत्याख्यान, अप्रत्याख्यान और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान इन तीनों को जानता है, करता है तथा आयुष्क की निर्वृत्ति करता है–ऐसा यह चतुर्थ दण्डक है सप्रदेश उद्देशक में इस प्रकार से ये चार दण्डक हैं। (सेव भंते ! सेवं भंते ! त्ति) हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है, हे भदन्त ! वह ऐसा ही है।

टीकार्थ—जीव का अधिकार होने के कारण सूत्रकार इनके प्रत्याख्यान आदि का निरूपण इस सूत्र द्वारा कर रहे हैं–इसमें गौतम ने

પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે અપ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે, અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે, તથા બાકીના જીવો અપ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે

(ગાહા–પચ્ચક્ખાણં જાણઇ કુવ્વઇ તિન્નેવ આઉનિવ્વત્તી સપએસુદ્દેસમ્મિ ય એમેએ દંડગા ચઉરો) " પ્રત્યાખ્યાન " આ એક દંડક છે " જાનાતિ (જાણે છે)" આ બીજું દંડક છે, ' કુવ્વઇ (કરે છે) આ ત્રીજું દંડક છે " પ્રત્યાખ્યાન, અપ્રત્યાખ્યાન અને પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનને જાણે છે, કરે છે તથા આયુષ્કની નિવૃતિ કરે છે, " એવું ચોથું દંડક છે સપ્રદેશ ઉદ્દેશકમાં આ પ્રકારના આ ચાર દંડક છે

(સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ) હે ભદન્ત ! આપે કહ્યા પ્રમાણે જ છે. હે ભદન્ત ! આપની વાત સર્વથા સત્ય જ છે

ટીકાર્થ—જીવનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે તેથી સૂત્રકાર આ સૂત્રમાં પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા જીવનાં પ્રત્યાખ્યાન આદિનું નિરૂપણ કરે છે—

सर्वविरतिमन्तः, अथवा अप्रत्याख्यानिनः विरतिरहिताः 'प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो देशविरतिमन्तो वा भवन्ति ? भगवानाह-' गोयमा ! जीवा पच्चक्खाणी वि, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि ' हे गौतम ! जीवाः केचित् प्रत्याख्यानिनोऽपि सर्वविरता अपि भवन्ति, केचिद् जीवा अप्रत्याख्यानिनोऽपि अविरता अपि भवन्ति, केचिच्च जीवाः प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनोऽपि देशविरता

प्रभु से ऐसा पूछा है कि-" जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी ? " हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यानी-सर्वविरतिवाले होते हैं ? अथवा-अप्रत्याख्यानी-सर्वविरति से रहित होते हैं ? या प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानी-देशविरतिवाले होते हैं ? इस गौतमके प्रश्नके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं कि-(गोयमा) हे गौतम ! (जीवा) जीव (पच्चक्खाणी वि, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि) प्रत्याख्यानी भी होते हैं, अप्रत्याख्यानी भी होते हैं और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानी भी होते हैं। तात्पर्य कहने का यह है कि इस संसार में कितनेक ऐसे भी जीव हैं, जो सर्वविरतिरूप चारित्रवाले होते हैं-कितनेक ऐसे भी जीव हैं कि जीनके किसी भी प्रकार की विरति नहीं होती है-अविरत होते हैं। और कितनेक जीव ऐसे भी होते हैं कि जो देशविरतिरूप श्रावकाचार को धारण किये हुए होते हैं।

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-(जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी पच्चक्खाणापच्चक्खाणि ?) હે ભદન્ત ! જીવો શું પ્રત્યાખ્યાની-સર્વ વિરતિવાળા-હોય છે ? કે અપ્રત્યાખ્યાની-સર્વ વિરતિ રહિત-હોય છે ? કે પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાની-દેશવિરતિવાળા (અંશતઃ વિરતિયુક્ત) હોય છે ?

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે—(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जीवा) જીવો (पच्चक्खाणी वि, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि) પ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે, અપ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે, અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે આ સંસારમાં કેટલાક એવાં જીવો હોય છે કે જેઓ સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રવાળા હોય છે, કેટલાક એવા પણ જીવો હોય છે કે જેઓ કોઈ પણ પ્રકારની વિરતિથી રહિત-અવિરત હોય છે, અને કેટલાક એવાં પણ જીવો હોય છે કે જેમણે દેશવિરતિરૂપ શ્રાવકાચારને અંગીકાર કરેલ હોય છે.

ख्याननिर्वर्तितायुष्काः, त्रयोऽपि । अवशेषाः अप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्का ॥
(गाथा)—प्रत्याख्यानं जानाति, करोति, त्रीण्यव, आयुर्निर्वृत्ति ।
सप्रदेशोद्देशे च एवमेते दण्डकाश्चत्वार , ॥ १ ॥
तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० २ ॥
षष्ठशतके चतुर्थउद्देश ॥ ६–४

टीका— ' जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी, पच्चक्खाणा पच्चक्खाणी ? ' गौतम पृच्छति–हे भदन्त ! जीवाः खलु किं प्रत्याख्यानिनः–

जीव और वैमानिक देव प्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं। अप्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं। प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं। तथा बाकी के जीव अप्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं। (गाहा–पच्चक्खाणं जाणइ, कुव्वइ तिन्नेव आउनिव्वत्ती। सपएसुद्देसम्मि य एमेए दंडगा चउरो) " प्रत्याख्यान " यह एक दण्डक है। " जानाति " यह द्वितीयदण्डक है। " कुव्वइ " यह तीसरा दण्डक है। प्रत्याख्यान, अप्रत्याख्यान और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान इन तीनों को जानता है, करता है तथा आयुष्क की निर्वृत्ति करता है–ऐसा यह चतुर्थ दण्डक है सप्रदेश उद्देशक में इस प्रकार से ये चार दण्डक हैं। (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है, हे भदन्त ! यह ऐसा ही है।

टीकार्थ—जीव का अधिकार होने के कारण सूत्रकार इनके प्रत्याख्यान आदि का निरूपण इस सूत्र द्वारा कर रहे हैं–इसमें गौतम ने

પ્રત્યાખ્યાનથી નિવર્તિત આયુવાળા થાય છે અપ્રત્યાખ્યાનથી નિવર્તિત આયુવાળા થાય છે, અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે, તથા બાકીના જીવો અપ્રત્યાખ્યાનથી નિવર્તિત આયુવાળા થાય છે

(ગાહા–પચ્ચક્ખાણ જાણઇ, કુવ્વઇ તિન્નેવ આઉનિવ્વત્તી સપએસુદ્દેસમ્મિ ય એમેએ દંડગા ચઉરો) " પ્રત્યાખ્યાન " આ એક દંડક છે, " જાનાતિ (જાણે છે) " આ બીજું દંડક છે, " કુવ્વઇ (કરે છે) " આ ત્રીજું દંડક છે " પ્રત્યાખ્યાન, અપ્રત્યાખ્યાન અને પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનને જાણે છે, કરે છે તથા આયુષ્યની નિવૃતિ કરે છે " એવું ચોથું દંડક છે સપ્રદેશ ઉદ્દેશકમાં આ પ્રકારના આ ચાર દંડક છે

(सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) હે ભદન્ત ! આપે કહ્યા પ્રમાણે જ છે હે ભદન્ત ! આપની વાત સર્વથા સત્ય જ છે

ટીકાર્થ—જીવનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે તેથી સૂત્રકાર આ સૂત્રમાં પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા જીવનાં પ્રત્યાખ્યાન આદિનું નિરૂપણ કરે છે—

न्तानां शेषौ द्वौ प्रत्याख्यान-प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानात्मकौ प्रतिषेधयितव्यौ, तथाहि-नैरयिकादिचतुरिन्द्रियान्ता नो प्रत्याख्यानिनः सर्वविरताः, नो वा प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो देशविरता भवन्ति तेषामविरतत्वात्, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणीवि,' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः नो प्रत्याख्यानिनः न सर्वविरता भवन्ति किन्तु अप्रत्याख्यानिनोऽपि केचिद् अविरता अपि भवन्ति, केचित् प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो

ख्यानी-अविरत होते हैं तो इसी कारण से यहां पर (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) प्रत्याख्यानी होने का और प्रत्याख्याना-प्रत्याख्यानी होने का प्रतिषेध किया गया है। चारित्रमोहनीय कर्मकी प्रकृति जो प्रत्याख्यानावरण क्रोध मान माया लोभ है उसके अभावसे तो सर्वविरतिरूप प्रत्याख्यान होना है और अप्रत्याख्यानवरण क्रोध मान माया लोभके अभाव से श्रावकका देशविरतिरूप चारित्र होता है-सो नारक जीवों में यावत् चौइन्द्रिय जीवोंमें इनका अभाव नहीं होता है। कारण कि नारक आदि जीवों में ऐसी योग्यता नहीं है और एकेन्द्रियादिक जीवों में मन का अभाव है। सञ्ज्ञी पंचेन्द्रिय पर्याप्त जीवों के ही चारित्र की प्राप्ति होना कहा गया है। 'पंचिदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि' पंचेन्द्रिय तिर्यञ्चों के सर्व विरतिरूप प्रत्याख्यान नहीं होता है। कारण सर्वविरतिरूप चारित्र के नियमों का प्रतिपालन उनसे अपनी अवस्था में पूर्णरूप से यथावत् हो

નથી એજ વાત (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) આ સૂત્રમા પ્રકટ કરી છે એટલે કે અપ્રત્યાખ્યાની સિવાયના બન્ને વિકલ્પોનો અહીં અસ્વીકાર સમજવો. ચારિત્ર મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ જે પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ છે, તેના અભાવથી તો સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થાય છે, અને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના અભાવથી શ્રાવકનું દેશવિરતિ રૂપ ચારિત્ર સંભવે છે પણ નારકથી ચતુરિન્દ્રિ પર્યન્તના જીવોમા તેમનો અભાવ હોતો નથી કારણ કે નારક આદિ જીવોમા એવી યોગ્યતા હોતી નથી અને એકેન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોમા મનનો અભાવ હોય છે. સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવોમા જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ સંભવી શકે છે

(पंचिदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમા સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થતા નથી કારણ કે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રના નિયમોનુ પ્રતિપાલન તે અવસ્થામા યોગ્ય

अपि भवन्ति, 'सव्वजीवाण एव पुच्छा' सर्वजीवानां नैरयिकादीनामपि एवम्-जीवसामान्यवदेव पृच्छा गौतमस्य प्रश्नो विज्ञेयः । भगवानाह-'गोयमा! नेरइया अपच्चक्खाणी जाव-चउरिंदिया' हे गौतम! नैरयिका अप्रत्याख्यानिनो विरतिरहिता भवन्ति, यावत्-चतुरिन्द्रिया अपि अप्रत्याख्यानिन अविरता भवन्ति, यावत्-करणात्-भवनपतय एकेन्द्रियाः पृथिव्यादय पञ्च स्थावरा, द्वीन्द्रियाः त्रीन्द्रियाः सङ्ग्राह्या, किन्तु 'सेसा दो पडिसेहेयव्वा' नैरयिकादिचतुरिन्द्रियपर्य

अब गौतम इसी बातको जानने के लिये नारक आदि जीवोंके विषयमें प्रभु से ऐसा कहते हैं कि हे भदन्त! "सव्वजीवाण एव पुच्छा" मेरी इच्छा इसी प्रकार से सब जीवों के प्रत्याख्यान आदि को जानने के लिये हो रही है सो आप मुझे समझाईये-क्यों कि अभी तक तो आपने हमें सामान्यरूप से जीव के विषय में प्रत्याख्यान आदि को समझाया है। गौतमके इस प्रश्न का समाधान करने के निमित्त प्रभु उनसे कहते हैं कि-'गोयमा' हे गौतम! (नेरइया अपच्चक्खाणी जाव चउरिंदिया) नारक जीव अप्रत्याख्यानी होते हैं-क्यों कि उनके किसी भी प्रकार की विरति का उदय नहीं हो सकता है। इसी प्रकार से चौइन्द्रिय जीव भी अप्रत्याख्यानी होते हैं। यहां पर यावत् शब्द से-"भवनपति, एकेन्द्रिय जीव-अर्थात् पृथिव्यादिक पांच स्थावर, द्वीन्द्रिय तेइन्द्रिय" इन सबका ग्रहण हुआ है। अतः जब ये सब जीव अप्रत्या

હવે ગૌતમ સ્વામી નારકાદિ જીવોના વિષયમાં પણ આ પ્રકારનો જ પ્રશ્ન પૂછે છે-(सव्वजीवाणं एव पुच्छा) હે ભદન્ત! સમસ્ત જીવોના પ્રત્યાખ્યાન આદિના વિષયમાં પણ મારો એજ પ્રકારનો પ્રશ્ન છે આપે સામાન્ય રૂપે જીવના પ્રત્યાખ્યાન આદિ વિષે તો સમજાવ્યું પણ હવે નારક આદિ પ્રત્યેક પર્યાયના જીવોના પ્રત્યાખ્યાન આદિ વિષે જાણવાની મારી ઇચ્છા છે

મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે (गोयमा!) હે ગૌતમ! (नेरइया अपच्चक्खाणी जाव चउरिंदिया) નારક જીવો અપ્રત્યાખ્યાની હોય છે કારણ કે તેઓમાં કોઇ પણ પ્રકારની વિરતિનો ઉદય સંભવી શકતો નથી એજ પ્રમાણે ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના જીવો પણ અપ્રત્યાખ્યાની હોય છે અહીં 'जाव (પર્યન્ત) પદથી "ભવનપતિ, એકેન્દ્રિય જીવો (પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ સ્થાવર) દ્વીન્દ્રિય અને તેઇન્દ્રિય" આટલા જીવોને ગ્રહણ કરવા આ રીતે એ બધાં જીવો અપ્રત્યાખ્યાની (અવિરત) હોવાથી તેમને પ્રત્યાખ્યાની પણ કહ્યા નથી અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાની પણ કહ્યા

ख्यानां शेषौ द्वौ प्रत्याख्यान-प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानात्मकौ प्रतिषेधयितव्यौ, तथाहि-नैरयिकादिचतुरिन्द्रियान्ता नो प्रत्याख्यानिनः सर्वविरताः, नो वा प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो देशविरता भवन्ति तेषामविरतत्वात्, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि,' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः नो प्रत्याख्यानिनः न सर्वविरता भवन्ति किन्तु अप्रत्याख्यानिनोऽपि केचिद् अविरता अपि भवन्ति, केचित् प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो

ख्यानी-अविरत होते हैं तो इसी कारण से यहां पर (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) प्रत्याख्यानी होने का और प्रत्याख्याना-प्रत्याख्यानी होने का प्रतिषेध किया गया है। चारित्रमोहनीय कर्मकी प्रकृति जो प्रत्याख्यानावरण क्रोध मान माया लोभ है उसके अभावसे तो सर्वविरतिरूप प्रत्याख्यान होता है और अप्रत्याख्यानवरण क्रोध मान माया लोभके अभाव से श्रावकका देशविरतिरूप चारित्र होता है-सो नारक जीवों में यावत् चौइन्द्रिय जीवोंमें इनका अभाव नहीं होता है। कारण कि नारक आदि जीवों में ऐसी योग्यता नहीं है और एकेन्द्रियादिक जीवों में मन का अभाव है। सञ्ज्ञी पंचेन्द्रिय पर्याप्त जीवों के ही चारित्र की प्राप्ति होना कहा गया है। 'पंचिदियतिरिक्ख जोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि' पंचेन्द्रिय तिर्यञ्चों के सर्व विरतिरूप प्रत्याख्यान नहीं होता है। कारण सर्वविरतिरूप चारित्र के नियमों का प्रतिपालन उनसे अपनी अवस्था में पूर्णरूप से यथावत् हो

નથી એજ વાત (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) આ સૂત્રમા પ્રકટ કરી છે એટલે કે અપ્રત્યાખ્યાની સિવાયના બન્ને વિકલ્પોનો અહીં અસ્વીકાર સમજવો. ચારિત્ર મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ જે પ્રત્યાખ્યાનાવરણુ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ છે, તેના અભાવથી તો સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થાય છે, અને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણુ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના અભાવથી શ્રાવકનુ દેશવિરતિ રૂપ ચારિત્ર સભવે છે પણુ નારકથી ચતુરિન્દ્રિ પર્યન્તના જીવોમા તેમનો અભાવ હોતો નથી કારણુ કે નારક આદિ જીવોમા એવી યોગ્યતા હોતી નથી અને એકેન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોમા મનનો અભાવ હોય છે. સજ્ઞી પચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવોમા જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ સભવી શકે છે

(पंचिदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि) પચેન્દ્રિય તિર્યચોમા સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થતા નથી કારણુ કે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રના નિયમોનુ પ્રતિપાલન તે અવસ્થામા યોગ્ય

अपि भवन्ति, 'सव्वजीवाणं एव पुच्छा' सर्वजीवानां नैरयिकादीनामपि एवम्-जीवसामान्यवदेव पृच्छा गौतमस्य प्रश्नो विज्ञेय । भगवानाह-'गोयमा ! नरइया अपच्चक्खाणी जाव-चउरिंदिया' हे गौतम ! नैरयिकाः अप्रत्याख्यानिनो विरतिरहिता भवन्ति, यावत्-चतुरिन्द्रिया अपि अप्रत्याख्यानिन अविरता भवन्ति, यावत्-करणात्-भवनपतय एकेन्द्रिया पृथिव्यादय पञ्च स्थावरा, द्वीन्द्रियाः त्रीन्द्रिया संग्राह्या, किन्तु 'सेसा दो पडिसेहेयव्वा' नैरयिकादिचतुरिन्द्रियपर्यं

अब गौतम इसी बातको जानने के लिये नारक आदि जीवोंके विषयमें प्रभु से ऐसा कहते हैं कि हे भदन्त ! "सव्वजीवाण एव पुच्छा" मेरी इच्छा इसी प्रकार से सब जीवों के प्रत्याख्यान आदि को जानने के लिये हो रही है सो आप मुझे समझाईये-क्यों कि अभी तक तो आपने हमें सामान्यरूप से जीव के विषय में प्रत्याख्यान आदि को समझाया है । गौतमके इस प्रश्न का समाधान करने के निमित्त प्रभु उनसे कहते हैं कि-'गोयमा' हे गौतम ! (नेरइया अपच्चक्खाणी जाव चउरिंदिया) नारक जीव अप्रत्याख्यानी होते हैं-क्यों कि उनके किसी भी प्रकार की विरति का उदय नहीं हो सकता है । इसी प्रकार से चौइन्द्रिय जीव भी अप्रत्याख्यानी होते हैं । यहां पर यावत् शब्द से-"भवनपति, एकेन्द्रिय जीव-अर्थात् पृथिव्यादिक पांच स्थावर, द्वीन्द्रिय तेइन्द्रिय" इन सबका ग्रहण हुआ है । अतः जब ये सब जीव अप्रत्या

હવે ગૌતમ સ્વામી નારકાદિ જીવોના વિષયમાં પણ આ પ્રકારનો જ પ્રશ્ન પૂછે છે-(सव्वजीवाणं एव पुच्छा) હે ભદન્ત ! સમસ્ત જીવોના પ્રત્યાખ્યાન આદિના વિષયમાં પણ મારો એજ પ્રકારનો પ્રશ્ન છે આપે સામાન્ય રૂપે જીવના પ્રત્યાખ્યાન આદિ વિષે તો સમજાવ્યું પણ હવે નારક આદિ પ્રત્યેક પર્યાયના જીવોના પ્રત્યાખ્યાન આદિ વિષે જાણવાની મારી ઇચ્છા છે

મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (नेरइया अपच्चक्खाणी जाव चउरिंदिया) નારક જીવો અપ્રત્યાખ્યાની હોય છે કારણ કે તેઓમાં કોઇ પણ પ્રકારની વિરતિનો ઉદય સંભવી શકતો નથી. એજ પ્રમાણે ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના જીવો પણ અપ્રત્યાખ્યાની હોય છે અહીં 'जाव (પર્યન્ત)' પદથી "ભવનપતિ, એકેન્દ્રિય જીવો (પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ સ્થાવર) દ્વીન્દ્રિય અને તેઇન્દ્રિય" આટલા જીવોને ગ્રહણ કરવા. આ રીતે એ બધાં જીવો અપ્રત્યાખ્યાની (અવિરત) હોવાથી તેમને પ્રત્યાખ્યાની પણ કહ્યા નથી અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાની પણ કહ્યા

ख्यानां शेषौ द्वौ प्रत्याख्यान-प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानात्मकौ प्रतिषेधयितव्यौ, तथाहि-नैरयिकादिचतुरिन्द्रियान्ता नो प्रत्याख्यानिनः सर्वविरताः, नो वा प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो देशविरता भवन्ति तेषामविरतत्वात्, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी त्ति,' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः नो प्रत्याख्यानिनः न सर्वविरता भवन्ति किन्तु अप्रत्याख्यानिनोऽपि केचिद् अविरता अपि भवन्ति, केचित् प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो

ख्यानी-अविरत होते हैं तो इसी कारण से यहां पर (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) प्रत्याख्यानी होने का और प्रत्याख्याना-प्रत्याख्यानी होने का प्रतिषेध किया गया है। चारित्रमोहनीय कर्मकी प्रकृति जो प्रत्याख्यानावरण क्रोध मान माया लोभ है उसके अभावसे तो सर्वविरतिरूप प्रत्याख्यान होता है और अप्रत्याख्यानवरण क्रोध मान माया लोभके अभाव से श्रावकका देशविरतिरूप चारित्र होता है-सो नारक जीवों में यावत् चौइन्द्रिय जीवोंमें इनका अभाव नहीं होता है। कारण कि नारक आदि जीवों में ऐसी योग्यता नहीं है और एकेन्द्रियादिक जीवों में मन का अभाव है। सज्ञी पंचेन्द्रिय पर्याप्त जीवों के ही चारित्र की प्राप्ति होना कहा गया है। 'पंचिदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि' पंचेन्द्रिय तिर्यञ्चों के सर्व विरतिरूप प्रत्याख्यान नहीं होता है। कारण सर्वविरतिरूप चारित्र के नियमों का प्रतिपालन उनसे अपनी अवस्था में पूर्णरूप से यथावत् हो

નથી એજ વાત (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) આ સૂત્રમાં પ્રકટ કરી છે એટલે કે અપ્રત્યાખ્યાની સિવાયના બન્ને વિકલ્પોનો અહીં અસ્વીકાર સમજવો. ચારિત્ર મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ જે પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ છે, તેના અભાવથી તો સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થાય છે, અને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના અભાવથી શ્રાવકનુ દેશવિરતિ રૂપ ચારિત્ર સંભવે છે પણ નારકથી ચતુરિન્દ્રિ પર્યન્તના જીવોમા તેમનો અભાવ હોતો નથી કારણ કે નારક આદિ જીવોમા એવી યોગ્યતા હોતી નથી અને એકેન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોમા મનનો અભાવ હોય છે. સજ્ઞી પચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવોમા જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ સભવી શકે છે

(पचिदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणा पच्चक्खाणी वि) પચેન્દ્રિય તિર્યચોમા સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થતા નથી કારણ કે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રના નિયમોનુ પ્રતિપાલન તે અવસ્થામા યોગ્ય

अपि भवन्ति, ' सव्वजीवाण एव पुच्छा ' सर्वजीवानां नैरयिकादीनामपि परम-जीवसामान्यवदेव पृच्छा गौतमस्य प्रश्नो विज्ञेयः । भगवानाह–' गोयमा ! नेर इया अपच्चक्खाणी जाव–चउरिंदिया ' हे गौतम ! नैरयिका अप्रत्याख्यानिनो विरतिरहिता भवन्ति, यावत्–चतुरिन्द्रिया अपि अप्रत्याख्यानिन अविरता भवन्ति, यावत्–करणात्–भवनपतय एकेन्द्रियाः पृथिव्यादयः पञ्च स्थावराः, द्वीन्द्रियाः त्रीन्द्रिया समाह्याः, किन्तु ' सेसा दो पडिसेहेयव्वा ' नैरयिकादिचतुरिन्द्रियपर्य

अब गौतम इसी बातको जानने के लिये नारक आदि जीवोंके विषयमें प्रभु से ऐसा कहते हैं कि हे भदन्त ! " सव्वजीवाण एव पुच्छा " मेरी इच्छा इसी प्रकार से सब जीवों के प्रत्याख्यान आदि को जानने के लिये हो रही है सो आप मुझे समझाईये–क्यों कि अभी तक तो आपने हमें सामान्यरूप से जीव के विषय में प्रत्याख्यान आदि को समझाया है । गौतमके इस प्रश्न का समाधान करने के निमित्त प्रभु उनसे कहते हैं कि–' गोयमा ' हे गौतम ! (नेरइया अपच्चक्खाणी जाव चउरिंदिया) नारक जीव अप्रत्याख्यानी होते हैं–क्यों कि उनके किसी भी प्रकार की विरति का उदय नहीं हो सकता है । इसी प्रकार से चौइन्द्रिय जीव भी अप्रत्याख्यानी होते हैं । यहां पर यावत् शब्द से– "भवनपति, एकेन्द्रिय जीव–अर्थात् पृथिव्यादिक पांच स्थावर, द्वीन्द्रिय, तेइन्द्रिय " इन सबका ग्रहण हुआ है । अतः जब ये सब जीव अप्रत्या

હવે ગૌતમ સ્વામી નારકાદિ જીવોના વિષયમાં પણ આ પ્રકારનો જ પ્રશ્ન પૂછે છે–(सव्वजीवाणं एव पुच्छा) હે ભદન્ત ! સમસ્ત જીવોના પ્રત્યાખ્યાન આદિના વિષયમાં પણ મારો એજ પ્રકારનો પ્રશ્ન છે આપે સામાન્ય રૂપે જીવના પ્રત્યાખ્યાન આદિ વિષે તો સમજાવ્યું પણ હવે નારક આદિ પ્રત્યેક પર્યાયના જીવોના પ્રત્યાખ્યાન આદિ વિષે જાણવાની મારી ઇચ્છા છે

મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (नेरइया अपच्चक्खाणी जाव चउरिंदिया) નારક જીવો અપ્રત્યાખ્યાની હોય છે, કારણ કે તેઓમાં કોઇ પણ પ્રકારની વિરતિનો ઉદય સંભવી શકતો નથી. એજ પ્રમાણે ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના જીવો પણ અપ્રત્યાખ્યાની હોય છે અહીં ' जाव (પર્યન્ત) ' પદથી " ભવનપતિ, એકેન્દ્રિય જીવો (પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ સ્થાવર) દ્વીન્દ્રિય અને તેઇન્દ્રિય " આટલા જીવોને ગ્રહણ કરવા. આ રીતે એ બધાં જીવો અપ્રત્યાખ્યાની (અવિરત) હોવાથી તેમને પ્રત્યાખ્યાની પણ કહ્યા નથી અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાની પણ કહ્યા

द्वादश, १२, शर्कराप्रभा पङ्कप्रभाभ्यां नव, शर्कराप्रभा धूमप्रभाभ्यां षट् ६, शर्कराप्रभा-तमःप्रभाभ्यां त्रयः ३, वालुकाप्रभा पङ्कप्रभाभ्यां नव ९, वालुकाप्रभा धूमप्रभाभ्यां षट् ६, वालुकाप्रभा तमः प्रभाभ्यां त्रयः ३, पङ्कप्रभा धूमप्रभाभ्यां षट् ६, पङ्कप्रभा तमःप्रभाभ्यां त्रयः, धूमप्रभादिभिस्तु त्रयः, तदेव त्रिकसंयोगे पञ्चाधिकं शतमेकम् १०५। चतुष्कयोगे तु पञ्चत्रिंशत् ३५। एवं रीत्या सप्तानां त्रिषष्टेः पञ्चोत्तरशतस्य, पञ्चत्रिंशतश्च मेलने ७+६३+१०५+३५=२१० दशाधिकशतद्वयं भवति ॥ सू० ३ ॥

गुणित ६ विकल्प होते हैं। रत्नप्रभा और तमःप्रभा के साथ अधः सप्तमी पृथिवी का योग करने पर १-१-१ तीन विकल्प होते हैं। शर्कराप्रभा वालुकाप्रभा के साथ योग करने पर १२, शर्कराप्रभा के एवं पङ्कप्रभा के साथ योग करने पर ९, शर्कराप्रभा और धूमप्रभाके साथ योग करनेपर ६, शर्कराप्रभा एवं तमःप्रभा के साथ योग करने पर ९, वालुकाप्रभा और पङ्कप्रभा के साथ योग होने पर ९ वालुकाप्रभा और धूमप्रभा के साथ योग होने पर ६, वालुकाप्रभा और तम प्रभा के साथ योग होने पर ३, पङ्कप्रभा और धूमप्रभा के साथ योग होने पर ६, 'पङ्कप्रभा तमः प्रभा के साथ योग होने पर ३ और धूमप्रभादि के साथ योग होने पर ३, इस तरह त्रिक संयोग

અને તમ પ્રભા સાથે સાતમી પૃથ્વીના યોગથી ૧+૧+૧=૩ ભાંગા બને છે.

શર્કરાપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા સાથે પછીની ૪ પૃથ્વીઓના યોગથી ૧૨ ભાંગા, શર્કરાપ્રભા અને પંકપ્રભા સાથે પછીની ૩ પૃથ્વીઓના યોગથી ૯ ભાગા, શર્કરાપ્રભા અને ધૂમપ્રભા સાથે પછીની બે પૃથ્વીઓના યોગથી ૬ ભાગા અને શર્કરાપ્રભા અને તમ.પ્રભા સાથે સાતમી પૃથ્વીના યોગથી ૩ભાંગા બને છે. વાલુકાપ્રભા અને પંકપ્રભા સાથે પછીની ૩ પૃથ્વીઓને અનુક્રમે યોગ કરવાથી ૯, વાલુકાપ્રભા અને ધૂમપ્રભા સાથે પછીની ૨ પૃથ્વીઓના યોગથી ૬ અને વાલુકાપ્રભા અને તમ.પ્રભા સાથે સાતમી પૃથ્વીના યોગથી ૩ ભાંગા બને છે.

પંકપ્રભા અને ધૂમપ્રભા સાથે પછીની બે પૃથ્વીઓના યોગથી ૬ ભાગા, પંકપ્રભા અને તમ પ્રભા સાથે સાતમી પૃથ્વીના યોગથી ૩ભાંગા અને ધૂમપ્રભા તથા તમઃપ્રભા સાથે સાતમી પૃથ્વીના યોગથી ૩ ભંગા બને છે.

देशविरता अपि भवन्ति सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियाणामित्येव सूत्र विषयम्, असञ्ज्ञिनां सर्वथा विरतेरभावात्, 'मणूसा तिण्णिवि' मनुष्या त्रयोऽपि-प्रत्याख्यानिनः, अप्रत्याख्यानिनः, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनश्च भवन्तीत्यर्थः। 'सेसा अप-

नहीं सकता है। हां, ये देशविरतिरूप चारित्र का – एकदेशचारित्रका पालन कर सकते हैं। अविरत भाव भी इनमें होता है। यह सूत्र संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्चों की अपेक्षा से कहा गया जानना चाहिये। क्यों कि जो असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय जीव होते हैं उनमें तो देशविरतिरूप चारित्र तक का अभाव कहा गया है। (मणूसा तिण्णि वि) मनुष्य सर्वविरतिरूप प्रत्याख्यानवाले, अप्रत्याख्यानवाले और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानवाले होते हैं। क्यों कि सर्वविरतिरूप चारित्र का उदय प्रत्याख्यान कषाय के अभाव में ही होता है और यह अभाव संज्ञी पंचेन्द्रिय मनुष्यों के ही होता है–अन्य जीवों के नहीं। मनुष्यों में सब ही मनुष्य सर्वविरति रूप प्रत्याख्यानवाले होते हों सो बात नहीं है कितनेक मनुष्य ऐसे भी होते हैं कि जिनके किसी भी प्रकार की विरति नहीं होती है, तथा कितनेक ऐसे भी हैं जो देशविरतिरूप प्रत्याख्यानप्रत्याख्यान का पालन करते हैं त्रस जीवों की हिंसाका त्याग होनेके कारण इनकी विरति प्रत्याख्यानरूप और स्थावर जीवों की हिंसा का त्याग नहीं होने के कारण इनकी यही

રીતે થઈ શકતું નથી પરંતુ તેઓ દેશવિરતિરૂપ ચારિત્રનું પાલન કરી શકે શકે છે અને તેઓ અપ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે આ સૂત્ર સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને અનુલક્ષીને કહ્યું છે તેમ સમજવું, કારણ કે અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં તો દેશવિરતિરૂપ ચારિત્રનો પણ અભાવ હોય છે (मणूसा तिण्णि वि) મનુષ્યો સર્વવિરતરૂપ પ્રત્યાખ્યાનવાળા પણ હોય છે અપ્રત્યાખ્યાનવાળા પણ પણ હોય છે અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાનવાળા પણ હોય છે કારણ કે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રનો ઉદય પ્રત્યાખ્યાન કષાયના અભાવમાં જ થાય છે, અને તે અભાવ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય મનુષ્યોમાં જ સંભવી શકે છે–અન્ય જીવોમાં સંભવી શકતો નથી. મનુષ્યોમાં બધાં સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાનવાળા હોય છે એવું નથી. કેટલાક મનુષ્યો એવા પણ હોય છે કે જેઓ કોઈ પણ પ્રકારની વિરતિથી રહિત હોય છે ત્યારે કેટલાક મનુષ્યો એવા પણ હોય છે કે જેઓ દેશવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાનનું પાલન કરે છે ત્રસ જીવોની હિંસાનો ત્યાગ થવાને કારણે તેમની વિરતિ પ્રત્યાખ્યાનરૂપ અને સ્થાવર જીવોની હિંસાનો ત્યાગ નહીં થવાને કારણે તેમની એજ વિરતિ અપ્રત્યાખ્યાનરૂપ હોય

ानां शेषौ द्वौ प्रत्याख्यान-प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानात्मकौ प्रतिषेधयितव्यौ, थाहि-नैरयिकादिचतुरिन्द्रियान्ता नो प्रत्याख्यानिनः सर्वविरताः, नो वा प्रत्या-ख्यानाप्रत्याख्यानिनो देशविरता भवन्ति तेषामविरतत्वात्, 'पचिंदियतिरिक्ख-जोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि,' पञ्चे-न्द्रियतिर्यग्योनिकाः नो प्रत्याख्यानिनः न सर्वविरता भवन्ति किन्तु अप्रत्या-ख्यानिनोऽपि केचिद् अविरता अपि भवन्ति, केचित् प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो

ख्यानी-अविरत होते हैं तो इसी कारण से यहां पर (सेसा दो पडिसे-हेयव्वा) प्रत्याख्यानी होने का और प्रत्याख्याना-प्रत्याख्यानी होने का प्रतिषेध किया गया है। चारित्रमोहनीय कर्मकी प्रकृति जो प्रत्याख्याना-वरण क्रोध मान माया लोभ है उसके अभावसे तो सर्वविरतिरूप प्रत्या-ख्यान होता है और अप्रत्याख्यानवरण क्रोध मान माया लोभके अभाव से श्रावकका देशविरतिरूप चारित्र होता है-सो नारक जीवों में यावत् चौइन्द्रिय जीवोंमें इनका अभाव नहीं होता है। कारण कि नारक आदि जीवों में ऐसी योग्यता नहीं है और एकेन्द्रियादिक जीवों में मन का अभाव है। सञ्ज्ञी पंचेन्द्रिय पर्याप्त जीवों के ही चारित्र की प्राप्ति होना कहा गया है। 'पंचिदियतिरिक्ख जोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्च-क्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि" पंचेन्द्रिय तिर्यञ्चों के सर्व विरतिरूप प्रत्याख्यान नहीं होता है। कारण सर्वविरतिरूप चारित्र के नियमों का प्रतिपालन उनसे अपनी अवस्था में पूर्णरूप से यथावत् हो

નથી એજ વાત (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) આ સૂત્રમા પ્રકટ કરી છે એટલે કે અપ્રત્યાખ્યાની સિવાયના બન્ને વિકલ્પોનો અહીં અસ્વીકાર સમજવો. ચારિત્ર મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ જે પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ છે, તેના અભાવથી તો સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થાય છે, અને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના અભાવથી શ્રાવકનુ દેશવિરતિ રૂપ ચારિત્ર સંભવે છે પણ નારકથી ચતુરિન્દ્રિ પર્યન્તના જીવોમા તેમનો અભાવ હોતો નથી કારણ કે નારક આદિ જીવોમા એવી યોગ્યતા હોતી નથી અને એકેન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોમા મનનો અભાવ હોય છે. સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવોમા જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ સંભવી શકે છે

(पंचिदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणा पच्चक्खाणी वि) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમા સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થતા નથી. કારણ કે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રના નિયમોનુ પ્રતિપાલન તે અવસ્થામા યોગ્ય

देसविरता अपि भवन्ति सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियानाभित्यव सूत्र विज्ञपम्, असञ्ज्ञिनां सर्वथा विरतेरभावात्, 'मणूसा तिण्णिवि' मनुष्याः त्रयोऽपि-प्रत्याख्यानिनः, अप्रत्याख्यानिनः, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनश्च भवन्तीत्यर्थ । 'सेसा जहा-

नहीं सकता है। हां, वे देशविरतिरूप चारित्र का – एकदेशचारित्रका पालन कर सकते हैं। अविरत भाव भी इनमें होता है। यह सूत्र संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यंचों की अपेक्षा से कहा गया जानना चाहिये। क्यों कि जो असंज्ञी पंचेन्द्रिय जीव होते हैं उनमें तो देशविरतिरूप चारित्र तक का अभाव कहा गया है। (मणूसा तिण्णि वि) मनुष्य सर्वविरतिरूप प्रत्याख्यानवाले, अप्रत्याख्यानवाले और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानवाले होते हैं। क्यों कि सर्वविरतिरूप चारित्र का उदय प्रत्याख्यान कषाय के अभाव में ही होता है और यह अभाव संज्ञी पंचेन्द्रिय मनुष्यों के ही होता है–अन्य जीवों के नहीं। मनुष्यों में सब ही मनुष्य सर्वविरति रूप प्रत्याख्यानवाले होते हों सो बात नहीं है कितनेक मनुष्य ऐसे भी होते हैं कि जिनके किसी भी प्रकार की विरति नहीं होती है, तथा कितनेक ऐसे भी हैं जो देशविरतिरूप प्रत्याख्यानप्रत्याख्यान का पालन करते हैं त्रस जीवों की हिंसाका त्याग होनेके कारण इनकी विरति प्रत्याख्यानरूप और स्थावर जीवों की हिंसा का त्याग नहीं होने के कारण इनकी वही

રીતે થઈ શકતું નથી પરંતુ તેઓ દેશવિરતિરૂપ ચારિત્રનું પાલન કરી શકે શકે છે, અને તેઓ અપ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે આ સૂત્ર સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને અનુલક્ષીને કહ્યું છે તેમ સમજવું, કારણ કે અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં તો દેશવિરતિરૂપ ચારિત્રનો પણ અભાવ હોય છે (મણૂસાતિણ્ણિ વિ) મનુષ્યો સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાનવાળા પણ હોય છે અપ્રત્યાખ્યાનવાળા પણ પણ હોય છે અને પ્રત્યાખ્યાના–પ્રત્યાખ્યાનવાળા પણ હોય છે કારણ કે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રનો ઉદય પ્રત્યાખ્યાન કષાયના અભાવમાં જ થાય છે, અને તે અભાવ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય મનુષ્યોમાં જ સંભવી શકે છે–અન્ય જીવોમાં સંભવી શકતો નથી. મનુષ્યોમાં બધાં સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાનવાળા હોય છે એવું નથી. કેટલાક મનુષ્યો એવા પણ હોય છે કે જેઓ કોઈ પણ પ્રકારની વિરતિથી રહિત હોય છે ત્યારે કેટલાક મનુષ્યો એવા પણ હોય છે કે જેઓ દેશવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાના–પ્રત્યાખ્યાનનું પાલન કરે છે ત્રસ જીવોની હિંસાનો ત્યાગ થવાને કારણે તેમની વિરતિ પ્રત્યાખ્યાનરૂપ અને સ્થાવર જીવોની હિંસાનો ત્યાગ નહીં થવાને કારણે તેમની એજ વિરતિ અપ્રત્યાખ્યાનરૂપ હોય

नेरइया' शेषाः वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकाः यथा नैरयिका उक्तास्तथा विज्ञेयाः । तथा नैरयिकाणां केवलम् अप्रत्याख्यानित्वस्योक्तत्वेन वानव्यन्तरादीनामपि केवलम् अप्रत्याख्यानित्वमेवावसेयम् । प्रत्याख्यानं च तज्ज्ञानं विना न भवितुमर्हतीति तज्ज्ञानं प्रतिपादयितुमाह-'जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणं जाणंति, अपच्चक्खाणं जाणंति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं जाणंति ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त !

विरति अप्रत्याख्यानरूप होती है इसी का नाम प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान है। ऐसा ही चारित्र देशविरतिवाले श्रावक का होता है। इसके हिंसादिक पांच पापों का सर्व रूप से त्याग नहीं होता है किन्तु अनुरूप से ही होता है। इसी कारण इसका चारित्र (अणुव्रत) ऐसा कहा गया है। सर्व विरति रूप चारित्र में हिंसादि पापों का त्याग सर्व रूप से हो जाता है इस कारण सर्वविरतिरूप चरित्र (महाव्रत) ऐसा कहा गया है 'सेसा जहा नेरइया शेष-वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, एवं वैमानिक ये सब नैरयिक जीवों की तरह जानना चाहिये-अर्थात् नैरयिक जीव जिस तरह से केवल अप्रत्याख्यानी कहे गये हैं-उसी प्रकार से ये सब देव भी केवल अप्रत्याख्यानी होते हैं ऐसा जानना चाहिये। अब सूत्रकार यह बात प्रकट करते हैं कि पत्याख्यान प्रत्याख्यान का ज्ञान हुए विना नहीं हो सकता है-इसी बात को गौतम ने प्रभु से इस प्रकार से पूछा है कि-(जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणं जाणंति, अपच्चक्खाणं

છે, આ પ્રકારની દેશવિરતિ (અંશત વિરતિ) ને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાન કહે છે. એવું જ ચારિત્ર દેશવિરતિવાળા શ્રાવકનું હોય છે તેના દ્વારા હિંસાદિક પાંચ પાપોનો સંપૂર્ણ રૂપે ત્યાગ કરાતો નથી, પણ અનુરૂપે જ (અંશતઃ) ત્યાગ કરાય છે, તે કારણે તેના ચારિત્રને "અણુવ્રત" કહે છે સર્વવિરતિ રૂપ ચારિત્ર અંગીકાર કરનાર હિંસાદિક પાપોનો સંપૂર્ણપણે ત્યાગ કરે છે, તે કારણે સર્વવિરતિ રૂપ ચારિત્રને "મહાવ્રત" કહે છે (सेसा जहा नेरइया) બાકીના જીવો એટલે કે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક દેવો અને વૈમાનિકોને નારકોની જેમ અપ્રત્યાખ્યાની જ સમજવા તેઓ પ્રત્યાખ્યાની પણ હોતા નથી અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાની પણ હોતા નથી.

હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે પ્રત્યાખ્યાનનું જ્ઞાન થયા વિના પ્રત્યાખ્યાન થઇ શકતા નથી એજ વાતને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-(जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणं जाणंति ? अपच्चक्खाणं जाणंति ? पच्चक्खाणपच्चक्खाणं जाणंति ?) હે ભદન્ત ! શું

देशविरता अपि भवन्ति संज्ञिपञ्चेन्द्रियापाभिप्रायं सूत्रं विज्ञेयम्, असंज्ञिनां सर्वथा विरतेरभावात्, 'मणूसा तिण्णिवि' मनुष्या त्रयोऽपि-प्रत्याख्यानिनः, अप्रत्याख्यानिनः, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनश्च भवन्तीत्यर्थः। 'सेसा जहा-

---

नहीं सकता है। हां, ये देशविरतिरूप चारित्र का – एकदेशचारित्रका पालन कर सकते हैं। अविरत भाव भी इनमें होता है। यह सूत्र संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्चों की अपेक्षा से कहा गया जानना चाहिये। क्यों कि जो असंज्ञी पंचेन्द्रिय जीव होते हैं उनमें तो देशविरतिरूप चारित्र तक का अभाव कहा गया है। (मणूसा तिण्णि वि) मनुष्य सर्वविरतिरूप प्रत्याख्यानवाले, अप्रत्याख्यानवाले और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानवाले होते हैं। क्यों कि सर्वविरतिरूप चारित्र का उदय प्रत्याख्यान कषाय के अभाव में ही होता है और यह अभाव संज्ञी पंचेन्द्रिय मनुष्यों के ही होता है-अन्य जीवों के नहीं। मनुष्यों में सब ही मनुष्य सर्वविरतिरूप प्रत्याख्यानवाले होते हों सो बात नहीं है कितनेक मनुष्य ऐसे भी होते हैं कि जिनके किसी भी प्रकार की विरति नहीं होती है, तथा कितनेक ऐसे भी हैं जो देशविरतिरूप प्रत्याख्यानप्रत्याख्यान का पालन करते हैं त्रस जीवों की हिंसा का त्याग होनेके कारण इनकी विरति प्रत्याख्यानरूप और स्थावर जीवों की हिंसा का त्याग नहीं होने के कारण इनकी यही

रीते थई शकतुं नथी. परंतु तेओ देशविरतिरूप चारित्रनुं पालन करी शके छे, अने तेओ अप्रत्याख्यानी पण होय छे आ सूत्र संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यंचोने अनुलक्षीने कह्युं छे तेम समजवुं, कारण के असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यंचोमां तो देशविरतिरूप चारित्रनो पण अभाव होय छे (मणूसा तिण्णि वि) मनुष्यो सर्वविरतरूप प्रत्याख्यानवाळा पण होय छे अप्रत्याख्यानवाळा पण पण होय छे अने प्रत्याख्याना-प्रत्याख्यानवाळा पण होय छे कारण के सर्वविरतिरूप चारित्रनो उदय प्रत्याख्यान कषायना अभावमां ज थाय छे, अने ते अभाव संज्ञी पंचेन्द्रिय मनुष्योमां ज संभवी शके छे-अन्य जीवोमां संभवी शकतो नथी मनुष्योमां बधां सर्वविरतिरूप प्रत्याख्यानवाळा होय छे एवुं नथी. केटलाक मनुष्यो एवा पण होय छे के जेओ कोई पण प्रकारनी विरतिथी रहित होय छे त्यारे केटलाक मनुष्यो एवा पण होय छे के जेओ देशविरतिरूप प्रत्याख्याना-प्रत्याख्याननुं पालन करे छे त्रस जीवोनी हिंसानो त्याग थवाने कारणे तेमनी विरति प्रत्याख्यानरूप अने स्थावर जीवोनी हिंसानो त्याग नहीं थवाने कारणे तेमनी एज विरति अप्रत्याख्यानरूप होय

नेरइया ' शेषाः वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकाः यथा नैरयिका उक्तास्तथा विज्ञेयाः । तथा नैरयिकाणां केवलम् अप्रत्याख्यानित्वस्योक्तत्वेन वानव्यन्तरादीनामपि केवलम् अप्रत्याख्यानित्वमेवावसेयम् । प्रत्याख्यानं च तज्ज्ञानं विना न भवितुमर्हतीति तज्ज्ञानं प्रतिपादयितुमाह-'जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणं जाणंति, अपच्चक्खाणं जाणंति, पच्चक्खाणापच्चक्खाण जाणंति ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त !

विरति अप्रत्याख्यानरूप होती है इसी का नाम प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान है। ऐसा ही चारित्र देशविरतिवाले श्रावक का होता है। इसके हिंसादिक पांच पापों का सर्व रूप से त्याग नहीं होता है किन्तु अनुरूप से ही होता है। इसी कारण इसका चारित्र (अणुव्रत) ऐसा कहा गया है। सर्व विरति रूप चारित्र में हिंसादि पापों का त्याग सर्व रूप से हो जाता है इस कारण सर्वविरतिरूप चरित्र (महाव्रत) ऐसा कहा गया है ' सेसा जहा नेरइया शेष-वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, एवं वैमानिक ये सब नैरयिक जीवों की तरह जानना चाहिये-अर्थात् नैरयिक जीव जिस तरह से केवल अप्रत्याख्यानी कहे गये हैं-उसी प्रकार से ये सब देव भी केवल अप्रत्याख्यानी होते हैं ऐसा जानना चाहिये। अब सूत्रकार यह बात प्रकट करते हैं कि प्रत्याख्यान प्रत्याख्यान का ज्ञान हुए विना नहीं हो सकता है-इसी बात को गौतम ने प्रभु से इस प्रकार से पूछा है कि-(जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणं जाणंति, अपच्चक्खाणं

છે, આ પ્રકારની દેશવિરતિ (અંશત વિરતિ) ને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાન કહે છે. એવું જ ચારિત્ર દેશવિરતિવાળા શ્રાવકનું હોય છે. તેના દ્વારા હિંસાદિક પાંચ પાપોનો સંપૂર્ણ રૂપે ત્યાગ કરાતો નથી, પણ અનુરૂપે જ (અંશતઃ) ત્યાગ કરાય છે, તે કારણે તેના ચારિત્રને " અણુવ્રત " કહે છે. સર્વવિરતિ રૂપ ચારિત્ર અંગીકાર કરનાર હિંસાદિક પાપોનો સંપૂર્ણપણે ત્યાગ કરે છે, તે કારણે સર્વવિરતિ રૂપ ચારિત્રને " મહાવ્રત " કહે છે (सेसा जहा नेरइया) બાકીના જીવો એટલે કે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક દેવો અને વૈમાનિકોને નારકોની જેમ અપ્રત્યાખ્યાની જ સમજવા તેઓ પ્રત્યાખ્યાની પણ હોતા નથી અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાની પણ હોતા નથી.

હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે પ્રત્યાખ્યાનનું જ્ઞાન થયા વિના પ્રત્યાખ્યાન થઇ શકતા નથી એજ વાતને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-(जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणं जाणंति ? अपच्चक्खाणं जाणंति ? पच्चक्खाणापच्चक्खाणं जाणंति ?) હે ભદન્ત ! શું

जीवाः खलु किम् प्रत्याख्यानं जानन्ति, अप्रत्याख्यानं जानन्ति प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानं जानन्ति ? भगवानाह–' गोयमा ! जे पचेंदिया ते तिण्णि वि जाणंति ' हे गौतम ! ये पञ्चेन्द्रियाः तिर्यग्योनिका मनुष्याश्च तथा नैरयिकादयश्च ते त्रीण्यपि प्रत्याख्यानम्, अप्रत्याख्यानं, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानं च जानन्ति, तेषां समनस्कतया सम्यग्दृष्टित्वे ज्ञपरिज्ञया प्रत्याख्यानादित्रयज्ञानसमवात्, किन्तु ' अवसेसा पच्चक्खाणं न जाणंति ' अवशेषाः एकेन्द्रियपृथिव्यादयः, विकलेन्द्रिया असंज्ञिपञ्चेन्द्रियाश्च प्रत्यानादित्रयं न जानन्ति तेषाममनस्कत्वात् । प्रत्याख्यानं

जाणंति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं जाणंति ' हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यान को जानते हैं ? अप्रत्याख्यान को जानते हैं ? प्रत्याख्यानप्रत्याख्यानको जानते हैं ? उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं–'गोयमा ! हे गौतम ! (जे पंचिंदिया ते तिण्णि वि जाणंति) जो पचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य नारक आदि जीव हैं वे तो प्रत्याख्यान, अप्रत्याख्यान, एवं प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान इन तीनोंको जानते हैं। क्योंकि ये सब समनस्क होते हैं इस कारण इनके सम्यग्दर्शन हो सकता है–और उस समय वे ज्ञपरिज्ञा द्वारा प्रत्याख्यान आदि तीनोंको जानते हैं। ' अवसेसा पच्चक्खाणं न जाणंति ' अवशिष्ट जो एकेन्द्रिय पृथिव्यादिक जीव हैं वे तथा विकलेन्द्रिय एवं असंज्ञी जो जीव हैं वे प्रत्याख्यान आदि त्रयको नहीं जानते हैं। क्यों कि इन सब के जानने का साधनभूत मन नहीं होता है। वे सब अमनस्क होते हैं। प्रत्याख्यान तब होता है कि जब वह क्रिया

જીવો પ્રત્યાખ્યાનને જાણે છે ? અપ્રત્યાખ્યાનને જાણે છે ? પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનને જાણે છે ?

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે–(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जे पंचिंदिया ते तिण्णि वि जाणंति) જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય નારક આદિ જીવ છે તેઓ તો પ્રત્યાખ્યાન અપ્રત્યાખ્યાન અને પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાન, એ ત્રણેને જાણે છે કારણ કે તેઓ બધાં સમનસ્ક હોય છે તેથી તેમને સમ્યગ્દર્શન સંભવી શકે છે અને તે સમયે તેઓ જ્ઞપરિજ્ઞા દ્વારા પ્રત્યાખ્યાન આદિ ત્રણેને જાણે છે (अवसेसा पच्चक्खाणं न जाणंति) બાકીના જીવો–એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાય આદિ જીવો તથા વિકલેન્દ્રિય જીવો તથા અસંજ્ઞી જીવો પ્રત્યાખ્યાન આદિ ત્રણેને જાણતા નથી, કારણ કે તે ત્રણેમાં જાણવાના સાધનરૂપ મનનો અભાવ હોય છે પ્રત્યાખ્યાન ત્યારે જ થાય છે કે જ્યારે તે સ્વકાર્યમાં આવે છે એ વાતને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે—

च तदा भवेत् यदा कृतं स्यात् अतस्तत्करणं प्रतिपादयितुमाह–' जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणं कुव्वंति, अपच्चक्खाणं कुव्वंति पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति ?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! जीवाः खलु किम् प्रत्याख्यान कुर्वन्ति, अप्रत्याख्यान वा कुर्वन्ति, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानं कुर्वन्ति, ? भगवानाह–' जहा ओहिया तहा कुव्वणा ' हे गौतम ! यथा औधिकाः समुच्चय जीवाः प्रतिपादिता. तथा करणं प्रत्याख्यानादिकरणमपि विज्ञातव्यम्, तथा च सामान्यजीवेषु प्रत्याख्यानित्यादित्रितयस्यापि पूर्वं प्रतिपादितत्वेन अत्रापि प्रत्याख्यानादित्रयस्य करणमपि बोध्यम्, एव च केचिद् जीवाः प्रत्याख्यानमपि कुर्वन्ति, केचित् अप्रत्याख्यानमपि कुर्वन्ति प्रत्याख्यानं न कुर्वन्ति, केचित् प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानमपि कुर्वन्ति, प्रत्याख्यानम् आयुष्यबन्धकारणमपि भवतीति

जाता है–अतः इसी बात को गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं कि–(जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणं कुव्वंति अपच्चक्खाणं कुव्वंति पच्चक्खाणा पच्चक्खाणं कुव्वंति) हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यान करते हैं ? अप्रत्याख्यान करते हैं ? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान करते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं कि–हे गौतम ! (जहा ओहिया तहा कुव्वणा) जिस प्रकार से सामान्य जीव प्रतिपादित हुए हैं उसी प्रकार से प्रत्याख्यान आदिका करना भी जानना चाहिये। इस तरह से यह समझ लेना चाहिये कि कितनेक जीव ऐसे भी हैं जो प्रत्याख्यान को भी करते हैं। कितनेक जीव ऐसे हैं जो प्रत्याख्यान को नहीं अप्रत्याख्यानको भी करते हैं। कितनेक जीव ऐसे हैं जो प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान को भी करते हैं। प्रत्याख्यान आयुष्यबंध का भी कारण होता है इसलिये प्रत्याख्यान करण के बाद अब गौतम इसके द्वारा जीव आयुष्क का भी क्या बंध

(जीवाण भंते ! किं पच्चक्खाण कुव्वंति ? अपच्चक्खाणं कुव्वंति पच्चक्खाणा पच्चक्खाण कुव्वंति) હે ભદન્ત ! જીવ શું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે ? અપ્રત્યાખ્યાન કરે છે ? પ્રત્યાખ્યાના–પ્રત્યાપ્રયાન કરે છે

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે–(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (जहा ओहिया तहा कुव्वणा) જે રીતે સામાન્ય જીવના પ્રત્યાખ્યાન આદિનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે, એજ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાન આદિ કરવાના વિષયમા પણ સમજવુ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જે પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જે પ્રત્યાખ્યાન કરતા નથી પણ અપ્રત્યાખ્યાન કરે છે, અને કેટલાક જીવો એવાં હોય છે કે જે પ્રત્યાખ્યાના–પ્રત્યાખ્યાન પણ કરે છે.

પ્રત્યાખ્યાન આયુબંધમાં પણ કારણરૂપ બને છે, તેથી પ્રત્યાખ્યાનકરણનું પ્રતિપાદન કર્યા પછી હવે ગૌતમ સ્વામી એ જાણવા માગે છે કે પ્રત્યાખ્યાન

प्रत्याख्यानकरणानन्तरम् प्रत्याख्यानबद्धायुष्य प्रतिपादयति-'जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?' गौतम पृच्छति-हे भदन्त ! जीवाः खलु किं प्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्का ? प्रत्याख्यानेन निर्वर्तितं निष्पादितम् बद्धम् आयुष्कं येषां ते तथोक्ताः भवन्ति किम्? अथवा 'अपच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया ?' अप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्का अप्रत्याख्यानेन निर्वर्तितं बद्धम् आयुष्कं येषां ते तथोक्ता भवन्ति किम् ? अथवा 'पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?' प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान निर्वर्तितायुष्का ? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानेन निर्वर्तितं बद्धम् आयुष्कं येषां ते तथोक्ता भवन्ति किम् ? भगवानाह-' गोयमा ! जीवा य, वेमाणिया य पच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया तिण्णि वि ' हे गौतम ! जीवाश्च प्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्का भवन्ति एवं वैमानिकाश्च प्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्का भवन्ति, त्रीण्यपि,

करते हैं ? इस बात को प्रभुसे पूछते हैं-"जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया" हे भदन्त ! जीव क्या ऐसे भी होते हैं जो प्रत्याख्यान से आयुष्कका बंध करते हैं ? अथवा-(अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) अप्रत्याख्यानसे वे बद्धायुष्क होते हैं ? अथवा (पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान से आयुकर्म का बंध करते हैं ? इनके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं (गोयमा) हे गौतम ! (जीवा य वेमाणिया य पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया तिण्णि वि) जीव प्रत्याख्यान से निर्वर्तित हैं-बद्ध हैं आयुष्य जिन्हों का ऐसा होता है, अप्रत्याख्यानसे निर्वर्तित आयुष्कवाले होते हैं और देशविरति से निर्वर्तित आयुष्कवाले होते हैं। अर्थात् जीव अभी जिस पर्यायमें हैं उस पर्यायकी

आदि द्वारा જીવ શું આયુષ્યનો બંધ કરે છે ? એ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—

(जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?) હે ભદન્ત ! શું એવાં પણ જીવો હોય છે કે જે પ્રત્યાખ્યાનથી આયુષ્યનો બંધ કરતા હોય છે ? અથવા-(अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) શું તેઓ અપ્રત્યાખ્યાનથી આયુષ્યનો બંધ કરે છે ? અથવા (पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?) શું તેઓ પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાનથી આયુષ્યનો બંધ કરતા હોય છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जीवा य वेमाणिया य पच्चक्खाणमपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया तिण्णि वि) જીવ પ્રત્યાખ્યાનથી નિવર્તિત આયુષ્યવાળા પણ હોય છે અપ્રત્યાખ્યાનથી નિવર્તિત (બદ્ધ) આયુષ્યવાળા પણ હોય છે, અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાનથી (દેશવિરતિથી) બદ્ધ આયુષ્યવાળા પણ હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જીવ

च तदा भवेत् यदा कृतं स्यात् अतस्तत्करणं प्रतिपादयितुमाह-'जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणं कुव्वंति, अपच्चक्खाणं कुव्वंति पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! जीवाः खलु किम् प्रत्याख्यानं कुर्वन्ति, अप्रत्याख्यानं वा कुर्वन्ति, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानं कुर्वन्ति, ? भगवानाह-'जहा ओहिया तहा कुव्वणा' हे गौतम ! यथा औधिकाः समुच्चय जीवाः प्रतिपादिताः तथा करणं प्रत्याख्यानादिकरणमपि विज्ञातव्यम्, तथा च सामान्यजीवेषु प्रत्याख्यानित्यादित्रितयस्यापि पूर्वं प्रतिपादितत्वेन अत्रापि प्रत्याख्यानादित्रयस्य करणमपि बोध्यम्, एवं च केचिद् जीवाः प्रत्याख्यानमपि कुर्वन्ति, केचित् अप्रत्याख्यानमपि कुर्वन्ति प्रत्याख्यानं न कुर्वन्ति, केचित् प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानमपि कुर्वन्ति, प्रत्याख्यानम् आयुष्यबन्धकारणमपि भवतीति

जाता है-अतः इसी बात को गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं कि-(जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणं कुव्वंति अपच्चक्खाणं कुव्वंति पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति) हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यान करते हैं ? अप्रत्याख्यान करते हैं ? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान करते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं कि-हे गौतम ! (जहा ओहिया तहा कुव्वणा) जिस प्रकार से सामान्य जीव प्रतिपादित हुए हैं उसी प्रकार से प्रत्याख्यान आदिका करना भी जानना चाहिये। इस तरह से यह समझ लेना चाहिये कि कितनेक जीव ऐसे भी हैं जो प्रत्याख्यान को भी करते हैं। कितनेक जीव ऐसे हैं जो प्रत्याख्यान को नहीं अप्रत्याख्यानको भी करते हैं। कितनेक जीव ऐसे हैं जो प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान को भी करते हैं। प्रत्याख्यान आयुष्यबंध का भी कारण होता है इसलिये प्रत्याख्यान करण के बाद अब गौतम इसके द्वारा जीव आयुष्क का भी क्या बंध

(जीवाण भंते ! कि पच्चक्खाण कुव्वंति ? अपच्चक्खाणं कुव्वंति पच्चक्खाणा पच्चक्खाण कुव्वंति) હે ભદન્ત ! જીવ શું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે ? અપ્રત્યાખ્યાન કરે છે ? પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાપ્રયાન કરે છે

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जहा ओहिया तहा कुव्वणा) જે રીતે સામાન્ય જીવના પ્રત્યાખ્યાન આદિનું પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે, એજ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાન આદિ કરવાના વિષયમાં પણ સમજવુ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કેટલાક જીવો એવાં હોય છે કે જે પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જે પ્રત્યાખ્યાન કરતા નથી પણ અપ્રત્યાખ્યાન કરે છે, અને કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જે પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાન પણ કરે છે.

પ્રત્યાખ્યાન આયુબંધમા પણ કારણરૂપ બને છે, તેથી પ્રત્યાખ્યાનકરણનું પ્રતિપાદન કર્યા પછી હવે ગૌતમ સ્વામી એ જાણવા માગે છે કે પ્રત્યાખ્યાન

षड्नैरयिकाणां कोष्ठकम्
चतुर्णाम्–एकसयोगे–७
,, द्विकसयोगे–६३
,, त्रिकसयोगे–१०५
,, चतुष्कसयोगे– ३०
सर्वे मेलने २१० भङ्गाः भवन्ति

मूलम्–पच भते ! नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पविसमाणा किं रयणप्पभाए होज्जा ? पुच्छा, गगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा । अहवा एगे रयणप्पभाए, चत्तारि सक्करप्पभाए होज्जा, जाव अहवा एगे रयणप्पभाए चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा। अहवा दो रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए होज्जा, एव जाव अहवा दो रयणप्पभाए, तिन्नि अहेसत्तमाए होज्जा । अहवा तिन्नि रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए होज्जा, एव जाव तिन्नि रयणप्पभाए, दो अहेसत्तमाए होज्जा । अहवा चत्तारि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए होज्जा । एव जाव अहवा चत्तारि रयणप्पभाए एगे अहेसत्तमाए होज्जा । अहवा एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि वालुयप्पभाए होज्जा । एव जहा रयणप्पभाए सम उवरिमपुढवीओ चारियाओ तहा सक्करप्पभाए वि, सम चारियव्वाओ जाव अहवा चत्तारि सक्करप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा । एव एकेक्काए सम चारेयव्वाओ जाव

में, १०५ भग आ जाते हैं । चतुष्कसयोग में ३५ भंग । इस प्रकार से ७– ६३, १०५, ३५ इन सब का जोड़ करने पर २१० विकल्प आ जाते हैं ॥ सू० ३ ॥

આ રીતે ત્રિકસયોગી ભાંગાઓનો સરવાળો ૧૦૫ આવી જાય છે ચતુષ્ક સંયોગી ૩૫ ભાંગાઓ બને છે ચાર નારકોના નારકપ્રવેશ વિષયક કુલ ૭+૬૩+૧૦૫+૩૫=૨૧૦ ભાગા થાય છે ॥ સૂ ૩ ॥

अप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काश्च जीवाः वैमानिका भवन्तीत्याशयः, वैमानिकेषु प्रत्याख्यानादित्रयवताम् उत्पादात्।

आयु का बंध उसने पहिले या तो प्रत्याख्यान से किया है, या अप्रत्याख्यान से किया है या देशविरति से किया है, तभी वह वर्तमान पर्याय में उत्पन्न हुआ है। इस तरह तीनोंसे यह बद्धायुष्क हो सकता है। इसी तरह वैमानिक देव होते है क्यों कि प्रत्याख्यान से निर्वर्तित है आयुष्य (प्रत्याख्यान अवस्था में आयुष्य को बंध बांधनेवाले) जिन्हों का ऐसे जीव वैमानिक होते हैं तथा अप्रत्याख्यान से निर्वर्तित है आयुष्क जिन्हों का ऐसे जीव वैमानिक होते हैं और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान से निर्वर्तित है आयुष्क जिन्हों का ऐसे जीव वैमानिक होते हैं-कहने का तात्पर्य यह है कि अणुव्रती और महाव्रती जीव देव आयु का ही बंध करता है (अणुव्वयमहव्वयाइं न लहइदेवाउयं मोत्तुं) अणुव्रतों और महाव्रतों को वही जीव पालता है जिसे देवायु का बंध हो गया होता है। शेष आयुष्कबंध वाले जीव अनुव्रतों और महाव्रतों को नहीं पाल सकते हैं ऐसा सिद्धान्त का मत है तथा भोग भूमि के जीव जो कि प्रत्याख्यान का पालन नहीं करते हैं-अप्रत्याख्यानी ही होते हैं वे मर कर देवगति में ही जाते हैं क्यों कि (निःशीलव्रतीत्वं च सर्वेषाम्) ऐसा आगम वाक्य है। इसी सब विचार को लेकर यहां (तिण्णि वि)

અત્યારે જે પર્યાયમા છે તે પર્યાયના આયુનો બંધ તેણે પહેલા કાં તો પ્રત્યાખ્યાનથી કર્યો હોય છે, કા તો અપ્રત્યાખ્યાનથી કર્યો હોય છે, અથવા તો દેશ વિરતિથી કર્યો હોય છે, ત્યારે તો તે વર્તમાન પર્યાયમા ઉત્પન્ન થયો હોય છે. આ રીતે ત્રણેથી તે બદ્ધાયુષ્ક (આયુનો બંધ કરનાર) થઈ શકે છે. એજ પ્રમાણે વૈમાનિક દેવોના વિષયમા પણ સમજવું કારણ કે વૈમાનિક દેવો પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત (બદ્ધ) આયુવાળા પણ હોય છે અને દેશવિરતિથી નિર્વર્તિત આયુવાળા જીવો પણ વૈમાનિક હોય છે આ કથનનુ તાત્પર્ય એ છે કે અણુવ્રતી અને મહાવ્રતી જીવ દેવ આયુનો જ બંધ કરે છે. (अणुव्वय महव्वयाइं न लहइ देवाउय मोत्तुं) અણુવ્રતો અને મહાવ્રતોનુ પાલન એજ જીવ કરે છે કે જેને દેવ આયુનો બંધ થઈ ગયો હોય છે બાકીના આયુષ્ક બંધવાળા જીવો અણુવ્રતો અને મહાવ્રતોને પાળી શકતા નથી, એવો સિદ્ધાંતનો મત છે-તેઓ અપ્રત્યાખ્યાની જ હોય છે. તેઓ મરીને દેવગતિમાં જ જાય છે કારણ કે-(निःशीलव्रतित्वं च सर्वेषाम्) એવું આગમમા કહ્યુ છે. આ વાતને ધ્યાનમા રાખીને અહીં (तिण्णि वि) આ પદનો પ્રયોગ થયો છે કહેવાનું

प्रत्याख्यानेनशानेन्तरम् प्रत्याख्यानवद्धायुष्य प्रतिपादयति-'जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ? गौतम पृच्छति-हे भदन्त ! जीवाः खलु किं प्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः ? प्रत्याख्यानेन निर्वर्तित निष्पादितम् बद्धम् आयुष्कं यैस्ते तथोक्ता भवन्ति किम्? अथवा 'अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?' अप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्का: अप्रत्याख्यानेन निर्वर्तित बद्धम् आयुष्कं यैस्ते तथोक्ता भवन्ति किम्? अथवा 'पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?' प्रत्याख्यानाप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः ? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानेन निर्वर्तित बद्धम् आयुष्कं यैस्ते तथोक्ता भवन्ति किम्? भगवानाह-' गोयमा ! जीवा य, वेमाणिया य पच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया तिण्णि वि ' हे गौतम ! जीवाश्च प्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्का भवन्ति एवं वैमानिकाश्च प्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्का भवन्ति, त्रीण्यपि,

करते हैं ? इस बात को प्रभुसे पूछते हैं-"जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया" हे भदन्त ! जीव क्या ऐसे भी होते हैं जो प्रत्याख्यान से आयुष्कका बंध करते हैं? अथवा-(अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) अप्रत्याख्यानसे वे बद्धायुष्क होते हैं ? अथवा (पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान से आयुकर्म का बंध करते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं (गोयमा) हे गौतम ! (जीवा य वेमाणिया य पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया तिण्णि वि) जीव प्रत्याख्यान से निर्वर्तित हुआ है आयुष्क जिन्हों का ऐसा होता है, अप्रत्याख्यानसे निर्वर्तित आयुष्कवाले होते हैं और देशविरति से निर्वर्तित आयुष्कवाले होते हैं। अर्थात् जीव अभी जिस पर्यायमें हैं उस पर्यायकी

આદિ દ્વારા જીવ શું આયુષ્યનો પણ બંધ કરે છે ? એજ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—

(जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?) હે ભદન્ત ! શું એવાં પણ જીવો હોય છે કે જે પ્રત્યાખ્યાનથી આયુષ્યનો બંધ કરતા હોય છે ? અથવા-(अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) શું તેઓ અપ્રત્યાખ્યાનથી આયુષ્યનો બંધ કરે છે ? અથવા (पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?) શું તેઓ પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાનથી આયુનો બંધ કરતા હોય છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जीवा य वेमाणिया य पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया तिण्णि वि) જીવ પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુષ્યવાળા પણ હોય છે અપ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત (બદ્ધ) આયુષ્યવાળા પણ હોય છે, અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાનથી (દેશ વિરતિથી) બદ્ધ આયુષ્યવાળા પણ હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જીવ

अप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काश्च जीवाः वैमानिका भवन्तीत्याशयः, वैमानिकेषु प्रत्याख्यानादित्रयवताम् उत्पादात् ।

आयु का बंध उसने पहिले या तो प्रत्याख्यान से किया है, या अप्रत्याख्यान से किया है या देशविरति से किया है, तभी वह वर्तमान पर्याय में उत्पन्न हुआ है। इस तरह तीनोंसे यह बद्धायुष्क हो सकता है। इसी तरह वैमानिक देव होते है क्यों कि प्रत्याख्यान से निर्वर्तित है आयुष्य (प्रत्याख्यान अवस्था में आयुष्य को बंध बांधनेवाले) जिन्हों का ऐसे जीव वैमानिक होते हैं तथा अप्रत्याख्यान से निर्वर्तित है आयुष्क जिन्हों का ऐसे जीव वैमानिक होते हैं और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान से निर्वर्तित है आयुष्क जिन्हों का ऐसे जीव वैमानिक होते हैं-कहने का तात्पर्य यह है कि अणुव्रती और महाव्रती जीव देव आयु का ही बंध करता है (अणुव्वयमहव्वयाइं न लहइदेवाउयं मोत्तुं) अणुव्रतों और महाव्रतों को वही जीव पालता है जिसे देवायु का बंध हो गया होता है। शेष आयुष्कबंध वाले जीव अनुव्रतों और महाव्रतों को नहीं पाल सकते हैं ऐसा सिद्धान्त का मत है तथा भोग भूमि के जीव जो कि प्रत्याख्यान का पालन नहीं करते हैं-अप्रत्याख्यानी ही होते हैं वे मर कर देवगति में ही जाते हैं क्यों कि (निःशीलव्रतीत्वं च सर्वेषाम्) ऐसा आगम वाक्य है। इसी सब विचार को लेकर यहां (तिण्णि वि)

અત્યારે જે પર્યાયમા છે તે પર્યાયના આયુનો બંધ તેણે પહેલા કાં તો પ્રત્યાખ્યાનથી કર્યો હોય છે, કા તો અપ્રત્યાખ્યાનથી કર્યો હોય છે, અથવા તો દેશવિરતિથી કર્યો હોય છે, ત્યારે તો તે વર્તમાન પર્યાયમા ઉત્પન્ન થયો હોય છે. આ રીતે ત્રણેથી તે બદ્ધાયુષ્ક (આયુનો બધ કરનાર) થઈ શકે છે. એજ પ્રમાણે વૈમાનિક દેવોના વિષયમા પણ સમજવું કારણ કે વૈમાનિક દેવો પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત (બદ્ધ) આયુવાળા પણ હોય છે અને દેશવિરતિથી નિર્વર્તિત આયુવાળા જીવો પણ વૈમાનિક હોય છે આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે અણુવ્રતી અને મહાવ્રતી જીવ દેવ આયુનો જ બધ કરે છે. (अणुव्वय महव्वयाइं न लहइ देवाउय मोत्तुं) અણુવ્રતો અને મહાવ્રતોનું પાલન એજ જીવ કરે છે કે જેને દેવ આયુનો બધ થઇ ગયો હોય છે બાકીના આયુષ્ક બધવાળા જીવો અણુવ્રતો અને મહાવ્રતોને પાળી શકતા નથી, એવો સિદ્ધાંતનો મત છે-તેઓ અપ્રત્યાખ્યાની જ હોય છે તેઓ મરીને દેવગતિમાં જ જાય છે કારણ કે-(निःशीलव्रतित्वं च सर्वेषाम्) એવું આગમમા કહ્યુ છે. આ વાતને ધ્યાનમા રાખીને અહીં (तिण्णि वि) આ પદનો પ્રયોગ થયો છે કહેવાનું

तेन—'अवसेसा अपच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया' अवसेसा नैरयिकादयस्ते नैरयिकादारभ्य भवनपति-वानव्यन्तर-ज्योतिष्कपर्यन्ता अप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्का एव भवन्ति, नैरयिकादिषु तेषां विरतिरहितानामेवोत्पादात्, । अथ उक्तार्थे संग्रहगाथामाह—'पच्चक्खाणं जाणइ, कुव्वइ, तिन्नेव आउनिव्वत्ती ।

सम्मत्तपुरुषमि य, एमए पच्चया गठाणे ॥ १ ॥ इति

ऐसा यह कहा गया है कि वैमानिक देवों में प्रत्याख्यानादि तीनोंवालों का उत्पाद होता है। परन्तु (अवसेसा अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) बाकी के जो नैरयिक से लेकर वानव्यन्तर एवं ज्योतिष्क तक के जीव हैं वे अप्रत्याख्यान निर्वर्तितायुष्क ही होते हैं। क्यों कि इन में जिन जीवों से पहिले विरति का पालन नहीं किया होता है उनका ही उत्पाद होता है। अतः नैरयिक आदि जीवरूप से वे ही जीव उत्पन्न होते हैं जो पूर्व में विरति से रहित होते हैं। इसी कारण यहां (अवसेसा पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) ऐसा कहा है। भावार्थ यही है कि सामान्यरूप जीव तीनों द्वारा निर्वर्तितायुष्क होते हैं–वैमानिक देव भी इसी तरह के होते हैं परन्तु नारक भवनपति, व्यन्तर और ज्योतिषिक जीव ऐसे नहीं होते हैं वे तो अप्रत्याख्यानद्वारा ही निर्वर्तितायुष्क होते हैं। यहां जो (पच्चक्खाण–जाणइ, कुव्वइ तिन्नेव आउनिव्वत्ती) इत्यादि गाथा

તાત્પર્ય એ છે કે વૈમાનિક દેવોમાં પ્રત્યાખ્યાનાદિ ત્રણવાળા જીવોનો ઉત્પાદ થાય છે પરંતુ (અવસેસા અપચ્ચક્ખાણનિવ્વત્તિયાઉયા) બાકીના જે નારકથી લઈને વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષિક પર્યન્તના જીવો છે તેઓ અપ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા જ હોય છે–તેઓ અપ્રત્યાખ્યાનથી જ આયુનો બંધ કરતા હોય છે, કારણ કે જે જીવોએ પહેલાં વિરતિનું પાલન કર્યું નથી એવાં જીવોનો જ તેમાં ઉત્પાદ થાય છે તેથી નારક આદિ જીવરૂપે એ જીવો જ ઉત્પન્ન થાય છે કે પૂર્વભવમાં વિરતિથી રહિત હોય છે એજ કારણે અહીં (અવસેસા અપચ્ચક્ખાણનિવ્વત્તિયાઉયા) એવું કહ્યું છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સામાન્ય રૂપ જીવ પ્રત્યાખ્યાન આદિ ત્રણે દ્વારા આયુનો બંધ કરે છે, વૈમાનિક દેવો પણ એવાં જ હોય છે, પરન્તુ નારક ભવનપતિ, વ્યન્તર અને જ્યોતિષિક દેવો એવાં હોતા નથી તેઓ તો અપ્રત્યાખ્યાન દ્વારા જ આયુનો બંધ કરતા હોય છે

અહીં જે (પચ્ચક્ખાણ જાણઇ કુવ્વઇ તિણ્ણેવ આઉનિવ્વત્તી) ઇત્યાદિ ગાથા દ્વારા સૂત્રકારે એ પ્રકટ કર્યું છે કે આ પ્રથમ ઉદ્દેશકમાં જે પ્રત્યાખ્યાન

'प्रत्याख्यानम्' इत्येतदर्थः एको दण्डकः, तथा 'जानाति' इत्येतदर्थो द्वितीयो दण्डकः, एवम् ' करोति ' इत्येतदर्थकस्तृतीयो दण्डकः, त्रीण्येव-प्रत्याख्यानम् , अप्रत्याख्यानम् , प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानं चेति त्रीणि जानाति, करोति, तथा ' आयुष्कनिर्वृत्तिः ' इत्येतदर्थकश्चतुर्थो दण्डको विज्ञातव्यः, तदुपसंहरन्नाह-सप्रदेशोद्देशे च एवम् उक्तप्रकारेण एते उपर्युक्ताः चत्वारो दण्डकाः प्रतिपादिताः॥१॥ अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं स्वीकुर्वन्नाह-' सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ' हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सर्वं सत्यमेवेति ॥ सू० २ ॥

इतिश्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री-घासीलालव्रति विरचितायं श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां षष्ठशतकस्य चतुर्थोद्देशकः

कही है उससे सूत्रकारने यह समझाया है कि इस सप्रदेश उद्देशक में जो अभी प्रत्याख्यान आदि विषयक प्रकरण कहा है उसमें यह २ अर्थ संग्रहीत किया गया है—इसमें प्रत्याख्यान विषयक एक दण्डक है तथा अप्रत्याख्यानादिकों को जाननेरूप द्वितीय दण्डक है, प्रत्याख्यान आदि को करनेरूप तृतीय दण्डक है एवं प्रत्याख्यानादि द्वारा निर्वर्तितायुष्क का चतुर्थ दण्डक है । अन्तमें गौतम भगवान के वाक्य को स्वीकार करते हुए उन से कहते हैं कि 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ' हे भदन्त ! आपके द्वारा कहा गया यह सब विषय सर्वथा सत्य ही है हे भदन्त ! सर्वथा सत्य ही है ॥ सू० २ ॥

चतुर्थ उद्देशक संपूर्ण ॥ ६-६ ॥

આદિ વિષયક પ્રકરણ અહીં આપ્યું છે તેમાં નીચેના વિષયોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે-(૧) તેમાં પ્રત્યાખ્યાન વિષયક એક દંડક છે (૨) પ્રત્યાખ્યાન આદિકોને જાણવા વિષેનું બીજું દંડક છે, (૩) પ્રત્યાખ્યાન આદિ કરવા રૂપ ત્રીજુ દંડક છે (૪) અને પ્રત્યાખ્યાન આદિ દ્વારા નિર્વર્તિતાયુષ્કનું ચોથું દંડક છે.

અન્તે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનો સ્વીકાર કરતાં કહે છે—(सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) હે ભદન્ત ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સત્ય છે. હે ભદન્ત ! આપનાં વચનો યથાર્થ જ છે એમ કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને વિરાજમાન થઇ ગયા ॥ સૂ ૨ ॥

॥ છઠ્ઠા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૬-૪ ॥

किन्तु- अवसेसा अपच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया ' अवशेषा नैरयिकादयस्तु नैरयिकादारभ्य भवनपति-वानव्यन्तर-ज्योतिष्कपर्यन्ता अप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्का एव भवन्ति, नैरयिकादिषु वस्तुतो विरतिविरहितानामेवोत्पादात्, । अथ उक्तार्थ संग्रहगाथामाह-' पच्चक्खाण जाणइ, कुव्वइ, तिन्नेव आउनिव्वत्ती ।

सपएसुद्देसम्मि य, एमेए दंडगा चउरो ॥ १ ॥ इति

ऐसा पद कहा गया है कि वैमानिक देवों में प्रत्याख्यानादि तीनोंवालों का उत्पाद होता है । परन्तु (अवसेसा अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) बाकी के जो नैरयिक से लेकर वानव्यन्तर एवं ज्योतिष्क तक के जीव हैं वे अप्रत्याख्यान निर्वर्तितायुष्क ही होते हैं। क्यों कि इन में जिन जीवों से पहिले विरति का पालन नहीं किया होता है उनका ही उत्पाद होता है । अत नैरयिक आदि जीवरूप से वे ही जीव उत्पन्न होते हैं जो पूर्व में विरति से रहित होते है । इसी कारण यहां (अवसेसा पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) ऐसा कहा है । भावार्थ यही है कि सामान्यरूप जीव तीनों द्वारा निर्वर्तितायुष्क होते है-वैमानिक देव भी इसी तरह के होते है परन्तु नारक भवनपति, व्यन्तर और ज्योतिषिक जीव ऐसे नहीं होते है वे तो अप्रत्याख्यानद्वारा ही निर्वर्तितायुष्क होते है । यहां जो (पच्चक्खाण-जाणइ, कुव्वइ तिन्नेव आउनिव्वत्ती) इत्यादि गाथा

તાત્પર્ય એ છે કે વૈમાનિક દેવોમાં પ્રત્યાખ્યાનાદિ ત્રણેવાળા જીવોનો ઉત્પાદ થાય છે પરન્તુ (अवसेसा अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) બાકીના જે નારકોથી લઈને વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષિક પર્યન્તના જીવો છે તેઓ અપ્રત્યાખ્યાનથી નિવર્તિત આયુવાળા જ હોય છે-તેઓ અપ્રત્યાખ્યાનથી જ આયુનો બંધ કરતા હોય છે, કારણ કે જે જીવોએ પહેલાં વિરતિનું પાલન કર્યું નથી એવાં જીવોનો જ તેમાં ઉત્પાદ થાય છે તેથી નારક આદિ જીવરૂપે એ જીવો જ ઉત્પન્ન થાય છે કે પૂર્વભવમાં વિરતિથી રહિત હોય છે એજ કારણે અહીં (अवसेसा अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) એવું કહ્યું છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સામાન્ય રૂપ જીવ પ્રત્યાખ્યાન આદિ ત્રણ વડે આયુનો બંધ કરે છે, વૈમાનિક દેવો પણ એવા જ હોય છે પરન્તુ નારક ભવનપતિ, વ્યન્તર અને જ્યોતિષિક દેવો એવા હોતા નથી. તેઓ તો અપ્રત્યાખ્યાન વડે જ આયુનો બંધ કરતા હોય છે

અહીં જે (पच्चक्खाण जाणइ कुव्वइ तिन्नेव आउनिव्वत्ती) ઇત્યાદિ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર એ સમજાવે છે કે આ સપ્રદેશ ઉદ્દેશકમાં જે પ્રત્યાખ્યાન

विष्कम्भ-परिक्षेपविषयकः प्रश्नः, । संख्येयसहस्रयोजनविस्तृताऽसंख्येयसहस्रयोजनविस्तृतभेदेन तमस्कायस्य द्विविधत्वप्रतिपादनम् । तत्र संख्येयसहस्रयोजनविस्तृततमस्कायस्य अतिशीघ्रदेवगत्या गमने षड्मासैः कथंचित् प्राप्यत्वसंभवेऽपि असंख्यातयोजनविस्तृततमस्कायस्य सर्वथा अप्राप्यत्वकथनद्वारा तस्य दैर्घ्यस्थूलत्वादिविषयकप्रश्नोत्तरम् । तमस्काये गृह-हट्ट-यावत्-सन्निवेशान्ता भवन्ति किम्?, इति विषयकप्रश्नस्य निषेधात्मकमुत्तरम् । तमस्काये महामेघस्य संस्वेदनसंमूर्च्छनवर्षणं भवति किम्? इति विषयकप्रश्नस्य स्वीकारात्मकमुत्तरम्। संस्वेदनादीनां देवासुरनागक-

तमस्काय के विष्कंभ और परिक्षेप के विषयमें प्रश्न, संख्यात हजार योजन तक विस्तृत और असंख्यात हजार योजन तक विस्तृत इस प्रकार से तमस्काय के दो भेदों का कथन-संख्यात हजार योजन विस्तृत तमस्काय इतनी बड़ी दीर्घता एवं स्थूलतादिवाला है कि अति शीघ्रगति वाला देव यदि छह महीने तक चले तो वह उसे बड़ी मुश्किल से प्राप्त कर सकता है अर्थात् उसका पार पा सकता है परन्तु जो असंख्यात हजार योजन तकका विस्तृत तमस्काय है उसका तो कोई भी पार नहीं पा सकता है-ऐसा उत्तररूप कथन, तमस्कायमें क्या घर है, हाट है ? गांव है ? यावत् सन्निवेश है ? ऐसा प्रश्न और उसमें सब कुछ नहीं है ऐसा उत्तर, तमस्काय में बड़े२ मेघ क्या पसीजते हैं ? उसमें वे क्या संमूर्च्छित होते हैं ? बरसते हैं ? ऐसा प्रश्न हां उसमें यह सब होता है ऐसा उत्तर ये संस्वेदन तथा वर्षण आदि कौन करते है ? देव करते हैं।

છે તમસ્કાયના વિષ્કંભ (વિસ્તાર) અને પરિક્ષેપના વિષયમા પ્રશ્ન, સખ્યાત હજાર યોજન સુધી વિસ્તૃત અને અસખ્યાત હજાર યોજન સુધી વિસ્તૃત, આ પ્રમાણે તમસ્કાયના બે ભેદોનુ કથન સંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારવાળો તમસ્કાય એવડી મોટી દીર્ઘતા અને સ્થૂલતા આદિથી યુક્ત છે કે અતિશય શીઘ્રતાવાળો દેવ જો છ મહિના સુધી ચાલ્યા કરે તો મહા મુશ્કેલીથી તે તેનો પાર પામી શકે છે પરન્તુ અસખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારનો જે તમસ્કાય છે તેનો પાર પામવાનુ કોઈનાથી શકય બનતું નથી

પ્રશ્ન—શુ તમસ્કાયમાં ઘર છે? હાટ છે? ગામ છે? સન્નીવેશ પર્યન્તનાં સ્થાનો છે? ઉત્તર—તેમાં એવું કઇ પણ નથી

પ્રશ્ન—શુ મોટા મોટા મેઘ તમસ્કાયમા પસીજે (ભીજાય) છે ખરા? શું તેઓ તેમા સમૂર્છિત (એકત્રિત) થાય છે? વરસે છે?

ઉત્તર—હા, તેમા એ બધુ થાય છે

પ્રશ્ન-તે સસ્વેદન તથા વર્ષણ આદિ કોણુ કરે છે? ઉત્તર-દેવો કરે છે.

पञ्चमोद्देशक प्रारभ्यते—

षष्ठशतके पञ्चमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्।

कोऽयं तमस्कायपदार्थः, किम् पृथिवी तमस्काय ? आपो वा तमस्काय इत्युच्यते?, इति प्रश्नः, अप्कायिकपरिणामएव तमस्कायः इत्युत्तरम्। अप्काय-तमस्काययो समानस्वभावतायास्तत्र हेतुत्वकथनं च। तत्र तमस्कायस्य प्रारम्भसमाप्त्योरवधिविषयक' प्रश्नः अरुणोदधिसमुद्रात्तमस्कायस्य प्रारम्भः, ब्रह्मलोके तस्य समाप्तिरित्युत्तरम्। तत्र तमस्कायस्याकारविषये प्रश्न। अधोभागे शराव बुध्नवत्, उपरिभागे कुक्कुटपञ्जराकारवत्, इति उत्तरम्। तत' तमस्कायस्य

॥ छट्ठे शतक के पांचवा उद्देशक प्रारंभ ॥

इस शतकके इस पंचम उद्देशक में जो विषय कहा है उसका विवरण संक्षेप से इस प्रकार है—

तमस्काय क्या पदार्थ है ? क्या वह पृथिवीरूप है ? या जलरूप है ? ऐसा प्रश्न—अप्कायिक का परिणाम ही तमस्काय है ऐसा उत्तर, तमस्काय और अप्कायकी समान स्वभावता का कथन और इसमें हेतु प्रदर्शन, तमस्काय के प्रारम्भ होनेके विषय में और इसकी समाप्ति होने के विषयमें प्रश्न, अरुणोदयसमुद्र से तमस्काय का प्रारम्भ कथनरूप और ब्रह्मलोक में समाप्ति कथनरूप उत्तर, तमस्कायका आकार कैसा होता है ऐसा प्रश्न, नीचेमें इसका आकार शरावबुध्नकी तरह होता है और ऊपर भागमें कुक्कुट के पंजरके आकार जैसा होता है ऐसा उत्तर

શતક છ ઉદ્દેશક પાચમો—

આ ઉદ્દેશકમા આવતા વિષયનુ સંક્ષિપ્ત પ્રતિપાદન—

પ્રશ્ન—તમસ્કાય શું છે ? શું તે પૃથ્વીરૂપ છે કે જળરૂપ છે ?

ઉત્તર—અપ્કાયિકનું પરિણામ જ તમસ્કાય છે તમસ્કાય અને અપ્કાયની સમાન સ્વભાવતાનુ કથન અને તેના કારણનુ પ્રતિપાદન

તમસ્કાયનો પ્રારભ થવાને વિષે અને તેની સમાપ્તિ થવા વિષે પ્રશ્ન અરૂણોદય સમુદ્રમાંથી તમસ્કાયનો પ્રારભ થાય છે અને બ્રહ્મલોકમાં સમાપ્તિ થાય છે એવું કથન. પ્રશ્ન—તમસ્કાયનો આકાર કેવો હોય છે ?

ઉત્તર—નીચેના ભાગમા તેનો આકાર શરાવબુધ્નના જેવો (માટીના કેડિયાના તળિયા જેવો) હોય છે અને ઉપરના ભાગમા કુકડાના પાંજરા જેવો હોય

विष्कम्भ-परिक्षेपविषयकः प्रश्नः, । संख्येयसहस्रयोजनविस्तृताऽसंख्येयसहस्र-योजनविस्तृतभेदेन तमस्कायस्य द्विविधत्वप्रतिपादनम् । तत्र संख्येयसहस्रयोजन-विस्तृततमस्कायस्य अतिशीघ्रदेवगत्या गमने षड्मासैः कथंचित् प्राप्यत्वसंभवेऽपि असंख्यातयोजनविस्तृततमस्कायस्य सर्वथा अप्राप्यत्वकथनद्वारा तस्य दैर्घ्यस्थूलत्वा-दिविषयकप्रश्नोत्तरम् । तमस्काये गृह-हट्ट-यावत्-सन्निवेशान्ता भवन्ति किम्?, इति विषयकप्रश्नस्य निषेधात्मकमुत्तरम् । तमस्काये महामेघस्य संस्वेदनसंमूर्च्छनवर्षणं भवति किम्? इति विषयकप्रश्नस्य स्वीकारात्मकमुत्तरम्। संस्वेदनादीनां देवासुरनागक-

---

तमस्काय के विष्कंभ और परिक्षेप के विषयमें प्रश्न, संख्यात हजार योजन तक विस्तृत और असंख्यात हजार योजन तक विस्तृत इस प्रकार से तमस्काय के दो भेदों का कथन-संख्यात हजार योजन विस्तृत तमस्काय इतनी बड़ी दीर्घता एवं स्थूलतादिवाला है कि अति शीघ्रगति वाला देव यदि छह महीने तक चले तो वह उसे बड़ी मुश्किल से प्राप्त कर सकता है अर्थात् उसका पार पा सकता है परन्तु जो असंख्यात हजार योजन तकका विस्तृत तमस्काय है उसका तो कोई भी पार नहीं पा सकता है-ऐसा उत्तररूप कथन, तमस्कायमें क्या घर है, हाट है ? गांव है ? यावत् सन्निवेश है ? ऐसा प्रश्न और उसमें सब कुछ नहीं है ऐसा उत्तर, तमस्काय में बड़े२ मेघ क्या पसीजते हैं ? उसमें वे क्या संमूर्च्छित होते हैं ? वरसते हैं ? ऐसा प्रश्न हां उसमें यह सब होता है ऐसा उत्तर ये संस्वेदन तथा वर्षण आदि कौन करते है ? देव करते हैं।

છે. તમસ્કાયના વિષ્કંભ (વિસ્તાર) અને પરિક્ષેપના વિષયમા પ્રશ્ન, સખ્યાત હજાર યોજન સુધી વિસ્તૃત અને અસખ્યાત હજાર યોજન સુધી વિસ્તૃત, આ પ્રમાણે તમસ્કાયના બે ભેદોનુ કથન સખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તાર-વાળો તમસ્કાય એવડી મોટી દીર્ઘતા અને સ્થૂલતા આદિથી યુક્ત છે કે અતિશય શીઘ્રતાવાળો દેવ જો છ મહિના સુધી ચાલ્યા કરે તો મહા મુશ્કેલીથી તે તેનો પાર પામી શકે છે પરન્તુ અસખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારનો જે તમસ્કાય છે તેનો પાર પામવાનુ કોઇનાથી શકય બનતું નથી

પ્રશ્ન—શુ તમસ્કાયમાં ઘર છે? હાટ છે? ગામ છે? સન્નીવેશ પર્યન્તના સ્થાનો છે? ઉત્તર—તેમા એવુ કઇ પણુ નથી

પ્રશ્ન—શુ મોટા મોટા મેઘ તમસ્કાયમા પસીજે (ભીંજાય) છે ખરાં? શુ તેઓ તેમા સમૂર્છિત (એકત્રિત) થાય છે? વરસે છે?

ઉત્તર—હા, તેમા એ બધું થાય છે

પ્રશ્ન-તે સસ્વેદન તથા વર્ષણુ આદિ કોણુ કરે છે? ઉત્તર-દેવો કરે છે

पञ्चमोद्देशक प्रारभ्यते—

षष्ठशतके पञ्चमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

कोऽयं तमस्कायपदार्थः, किम् पृथिवी तमस्कायः ? आपो वा तमस्काय इत्युच्यते?, इति प्रश्नः, अप्कायिकपरिणामएव तमस्कायः इत्युत्तरम् । अप्काय-तमस्काययोः समानस्वभावतायास्तत्र हेतुत्वकथनं च । ततः तमस्कायस्य प्रारम्भसमाप्त्योरवधिविषयकः प्रश्न अरुणोदधिसमुद्रात्तमस्कायस्य प्रारम्भः, ब्रह्मलोके तस्य समाप्तिरित्युत्तरम् । तत तमस्कायस्याकारविषय प्रश्न । अधोभागे शरावबुध्नवत्, उपरिभागे कुक्कुटपञ्जराकारवत्, इति उत्तरम् । तत तमस्कायस्य

॥ छट्ठे शतक के पांचवा उद्देशक प्रारंभ ॥

इस शतकके इस पंचम उद्देशक में जो विषय कहा है उसका विवरण संक्षेप से इस प्रकार है—

तमस्काय क्या पदार्थ है ? क्या वह पृथिवीरूप है ? या जलरूप है ? ऐसा प्रश्न—अप्कायिक का परिणाम ही तमस्काय है ऐसा उत्तर, तमस्काय और अप्कायकी समान स्वभावता का कथन और इसमें हेतु प्रदर्शन, तमस्काय के प्रारंभ होनेके विषय में और इसकी समाप्ति होने के विषयमें प्रश्न, अरुणोदयसमुद्र से तमस्काय का प्रारंभ कथनरूप और ब्रह्मलोक में समाप्ति कथनरूप उत्तर, तमस्काय का आकार कैसा होता है ऐसा प्रश्न, नीचेमें इसका आकार शरावबुध्नकी तरह होता है और ऊपर भागमें कुक्कुट के पंजरके आकार जैसा होता है ऐसा उत्तर,

---

શતક છ ઉદ્દેશક પાંચમો—

આ ઉદ્દેશકમાં આવતા વિષયનું સંક્ષિપ્ત પ્રતિપાદન—

પ્રશ્ન—તમસ્કાય શું છે ? શું તે પૃથ્વીરૂપ છે કે જળરૂપ છે ?

ઉત્તર—અપ્કાયિકનું પરિણામ જ તમસ્કાય છે તમસ્કાય અને અપ્કાયની સમાન સ્વભાવતાનું કથન અને તેના કારણનું પ્રતિપાદન

તમસ્કાયનો પ્રારંભ થવાને વિષે અને તેની સમાપ્તિ થવા વિષે પ્રશ્ન, અરુણોદય સમુદ્રમાંથી તમસ્કાયનો પ્રારંભ થાય છે અને બ્રહ્મલોકમાં સમાપ્તિ થાય છે એવું કથન. પ્રશ્ન—તમસ્કાયનો આકાર કેવો હોય છે ?

ઉત્તર—નીચેના ભાગમાં તેનો આકાર શરાવબુધ્નના જેવો (માટીના કોડીયાના તળિયા જેવો) હોય છે અને ઉપરના ભાગમાં કૂકડાના પાંજરા જેવો હોય

अहवा चत्तारि तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा । अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा, एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, तिन्नि अहेसत्तमाए होज्जा । अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए होज्जा, एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, दो अहेसत्तमाए होज्जा अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए, होज्जा, एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, दो अहेसत्तमाए होज्जा । अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, होज्जा, एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा। अहवा दो रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए होज्जा, एवं जाव दो रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए एगे अहेसत्तमाए । अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए होज्जा, एवं जाव अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा एगे रयणप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, तिन्नि पंकप्पभाए होज्जा, एवं एएणं कमेणं जहा चउण्हं तियसंजोगो भणिओ तहा पंचण्हवि तियसंजोगो भाणियव्वो, नवरं तत्थ एगो संचारिज्जइ, इह दोन्नि, सेसं तं चेव जाव, अहवा तिन्नि धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा। अहवा एगे

देवकृतया प्रतिपादनं च। ततः तमस्काये बादरस्तनितस्य बादरविद्युतश्च देवमयत्वोत्पादि शायाः देवकृतत्वेन प्रतिपादनम्। तमस्काये विग्रहगत्यापन्नभिन्नयोः बादरपृथिवी-बादराग्न्योर्निषेधकरणम्। तमस्काये चन्द्रसूर्यग्रहादीनाम् प्रतिषेधः, तत्पार्श्वे तेषां प्रतिपादनं च। ततः तमस्काये च सूर्यादिप्रभाणामपि तमस्कायरूपतया परिणामेन अप्रायसदृशत्वप्रभृति प्रतिपादनम्। तत तमस्कायस्य कृष्ण महाकृष्णः, अत्यधिककृष्णश्च वर्णः, अतएव स महाभयङ्करः, देवानामपि भय-क्षोभोत्पादकश्च। तत तमस्कायस्य त्रयोदशनामकथनम्। तत तमस्कायस्य अप्कायजीव-पुद्गलपरिणाम

कौन से देव! असुरकुमार या नागकुमार? ये सब करते हैं ऐसा कथन उत्तर तमस्काय में बादर स्तनित शब्द (गर्जित शब्द) और बादर विद्युत् इनको देव करते हैं ऐसा कथन तमस्काय में विग्रहगति समापन्न से भिन्न बादर पृथिवीकाय, बादर अग्निकाय नहीं हैं ऐसा प्रतिपादन तमस्कायमें चन्द्र सूर्य आदि का प्रतिषेध और इनका उसकी बाजू में रहने का कथन तमस्काय में चन्द्रसूर्यादि की प्रभा भी तमस्कायरूप से परिणामित हो जाती है इसलिये यह वहाँ एक तरह से नहीं जैसी है। तमस्कायका वर्ण, कृष्ण, महाकृष्ण, अत्यधिककृष्ण है, अतः यह महा भयप्रद है, देवों को भी भय और क्षोभ उत्पन्न करनेवाला है, ऐसा तमस्काय के तेरह नाम। तमस्काय किसका परिणाम है? पृथिवी का? पानी का? या जीव व पुद्गल का? पानी का परिणाम तमस्काय है, जीव

પ્રશ્ન—કયા દેવો? અસુરકુમાર કે નાગકુમાર?

ઉત્તર—તે બધા કરે છે તમસ્કાયમાં બાદર સ્તનિત શબ્દ (ગર્જનાનો અવાજ) અને બાદર વિદ્યુત દેવો કરે છે, એવું કથન તમસ્કાયમાં વિગ્રહગતિ સમાપન્ન જીવો સિવાયના બાદર પૃથ્વીકાય અને બાદર અગ્નિકાય જીવો નથી એવું પ્રતિપાદન. તમસ્કાયમાં ચન્દ્ર, સૂર્ય આદિનો પ્રતિષેધ (ન હોવાનું કથન) અને તેઓ તેની બાજુમાં રહે છે એવું કથન તમસ્કાયમાં ચન્દ્ર-સૂર્યાદિની પ્રભા પણ તમસ્કાય રૂપે પરિણમન પામે છે તે કારણે એક રીતે તો તે નહીં જેવી જ હોય છે તમસ્કાયનો વર્ણ કૃષ્ણ મહાકૃષ્ણ અને અત્યધિક કૃષ્ણ હોય છે, તેથી તે ઘણો ભયજનક લાગે છે તે દેવોમાં પણ ભય અને ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરનાર હોય છે, એવું કથન. તમસ્કાયના તેર નામ

પ્રશ્ન—તમસ્કાય કેનું પરિણામ છે? શું પૃથ્વીનું પરિણામ છે? કે પાણીનું પરિણામ છે? કે જીવ અથવા પુદ્ગલનું પરિણામ છે?

ઉત્તર—તમસ્કાય પાણીનું પરિણામ છે જીવ પુદ્ગલનું પરિણામ છે, પણ પૃથ્વીનું પરિણામ તમસ્કાય નથી એવું કથન

विष्कम्भ-परिक्षेपविषयकः प्रश्नः, । संख्येयसहस्रयोजनविस्तृताऽसंख्येयसहस्र-योजनविस्तृतभेदेन तमस्कायस्य द्विविधत्वप्रतिपादनम् । तत्र संख्येयसहस्रयोजन-विस्तृततमस्कायस्य अतिशीघ्रदेवगत्या गगने षड्मासैः कथंचित् प्राप्यत्वसंभवेऽपि असंख्यातयोजनविस्तृततमस्कायस्य सर्वथा अप्राप्यत्वकथनद्वारा तस्य दैर्घ्यस्थूलत्वा-दिविषयकप्रश्नोत्तरम् । तमस्काये गृह-हट्ट-यावत्-सन्निवेशान्ता भवन्ति किम्?, इति विषयकप्रश्नस्य निषेधात्मकमुत्तरम् । तमस्काये महामेघस्य संस्वेदनसंमूर्च्छनवर्षणं भवति किम्? इति विषयकप्रश्नस्य स्वीकारात्मकमुत्तरम्। संस्वेदनादीनां देवासुरनागक-

तमस्काय के विष्कंभ और परिक्षेप के विषयमें प्रश्न, संख्यात हजार योजन तक विस्तृत और असंख्यात हजार योजन तक विस्तृत इस प्रकार से तमस्काय के दो भेदों का कथन-संख्यात हजार योजन विस्तृत तमस्काय इतनी बडी दीर्घता एवं स्थूलतादिवाला है कि अति शीघ्रगति वाला देव यदि छह महीने तक चले तो वह उसे बड़ी मुश्किल से प्राप्त कर सकता है अर्थात् उसका पार पा सकता है परन्तु जो असंख्यात हजार योजन तकका विस्तृत तमस्काय है उसका तो कोई भी पार नहीं पा सकता है-ऐसा उत्तररूप कथन, तमस्कायमें क्या घर है, हाट है? गाँव है? यावत् सन्निवेश है? ऐसा प्रश्न और उसमें सब कुछ नहीं है ऐसा उत्तर, तमस्काय में बडे२ मेघ क्या पसीजते हैं? उसमें वे क्या संमूर्च्छित होते हैं? बरसते हैं? ऐसा प्रश्न हां उसमें यह सब होता है ऐसा उत्तर ये संस्वेदन तथा वर्षण आदि कौन करते है? देव करते हैं।

છે તમસ્કાયના વિષ્કભ (વિસ્તાર) અને પરિક્ષેપના વિષયમા પ્રશ્ન, સખ્યાત હજાર યોજન સુધી વિસ્તૃત અને અસખ્યાત હજાર યોજન સુધી વિસ્તૃત, આ પ્રમાણે તમસ્કાયના બે ભેદોનુ કથન સખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તાર-વાળો તમસ્કાય એવડી મોટી દીર્ઘતા અને સ્થૂલતા આદિથી યુક્ત છે કે અતિશય શીઘ્રતાવાળો દેવ જો છ મહિના સુધી ચાલ્યા કરે તો મહા મુશ્કેલીથી તે તેનો પાર પામી શકે છે પરન્તુ અસખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારનો જે તમસ્કાય છે તેનો પાર પામવાનુ કોઈનાથી શકય બનતું નથી

પ્રશ્ન—શુ તમસ્કાયમા ઘર છે? હાટ છે? ગામ છે? સન્નીવેશ પર્યન્તનાં સ્થાનો છે? ઉત્તર—તેમાં એવું કઇ પણ નથી

પ્રશ્ન—શુ મોટા મોટા મેઘ તમસ્કાયમા પસીજે (ભીજાય) છે ખરા? શું તેઓ તેમા સમૂર્છિત (એકત્રિત) થાય છે? વરસે છે?

ઉત્તર—હા, તેમા એ બધુ થાય છે

પ્રશ્ન—તે સસ્વેદન તથા વર્ષણુ આદિ કોણુ કરે છે? ઉત્તર—દેવો કરે છે.

नामानि। कृष्णराजयः पृथिवीपरिणामाः। नो अप्परिणामाः। तत्र सर्वे प्राणभूतजीवसत्त्वा अनन्तकृत्वः पूर्वमुत्पन्नाः आसन् किन्तु बादरजलाग्निवनस्पतिरूपेण नोत्पन्नपूर्वा। एतासामवकाशान्तरेषु अर्चिः, अर्चिर्माली, वैरोचनम्, प्रभङ्कर, चन्द्राभः, सूर्याभः, शुक्राभ, सुप्रतिष्ठाभः, इत्येतानि अष्टौ विमानानि मध्ये मध्ये रिष्टाभविमानं च, तत्राष्टौ लोकान्तिकदेवाः निवसन्ति, तथाहि-सारस्वताः१, आदित्य २, वरुण ३, गर्दतोय ४, तुषित ५, अव्याबाधः ६, आग्नेयाः, ७ परिष्टाः, ८। एतत्सम्बन्धिविचारान्तरं च। वायोराधारेण विमानस्थितिः। जीवाभिगमानुसारेणात्रापि फलकदेवत्वं विहाय सर्वे जीवाः पूर्वम् उत्पन्नाः, अष्टसागरोपमाणि लोकान्तिकदेवस्थितिः। लोकान्तिकविमानात् लोकस्यान्तिमस्थानं असंख्ययोजनानि दूरमिति ॥

के परिणामरूप नहीं है। इनमें समस्त प्राण-समस्त भूत, समस्त जीव और समस्त सत्व अनन्तवार पहिले उत्पन्न हो चुके हैं। परन्तु ये सब बादर जलरूप से बादर अग्निरूप से और बादर वनस्पतिरूप से पहिले वहा उत्पन्न नहीं हुए हैं। इन राजियों के आठ अवकाशान्तरों में अर्चि, अर्चिमाली, वैरोचन, प्रभङ्कर, चन्द्राभ, सूर्याभ, शुक्राभ, सुप्रतिष्ठाभ ये आठ विमान और इन विमानों के बीच बीच में रिष्टाभविमान है ऐसा कथन इनमें आठ लोकान्तिक देव रहते हैं-लोकान्तिक देवों के नाम (सारस्वत, आदित्य, वरुण, गर्दतोय, तुषित अव्याबाध, आग्नेय और वरिष्ट) ये हैं। इनके संबंध में और भी विचार वायु के आधार से विमानस्थिति का कथन इन विमानों में भी जीवाभिगमसूत्र के अनुसार देव की पर्याय को छोडकर समस्त जीव पहिले उत्पन्न हो चुके हैं। आठ सागरोपम की सब लोकान्तिक देवों की स्थिति होती है। तथा

છે જળના પરિણામરૂપ નથી તેમાં સમસ્ત પ્રાણ સમસ્ત ભૂત સમસ્ત જીવ અને સમસ્ત સત્ત્વ અનંતવાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યાં છે પરન્તુ તેઓ બધાં બાદર જળરૂપે, બાદર અગ્નિરૂપે અને બાદર વનસ્પતિરૂપે પહેલાં ત્યા ઉત્પન્ન થયા નથી તે રાજીઓના આઠ અવકાશાન્તરોમા અર્ચિ, અર્ચિમાલી વૈરોચન, પ્રભંકર, ચન્દ્રાભ, સૂર્યાભ શુક્રાભ અને સુપ્રતિષ્ઠાભ એ આઠ વિમાન અને તે વિમાનોની વચ્ચોવચ્ચ રિષ્ટાભવિમાન એવું કથન. તે વિમાનોમા આઠ લોકાન્તિક દેવ રહે છે લોકાન્તિક દેવોનાં નામ- સારસ્વત, આદિત્ય, વરુણ, ગર્દતોય તુષિત, અવ્યાબાધ, આગ્નેય અને વરિષ્ઠ ' તેમના વિષયમાં વિશેષ વિચાર વાયુને આધારે વિમાનસ્થિતિનું કથન, આ વિમાનોમા પણ જીવા ભિગમસૂત્ર અનુસાર દેવની પર્યાયને છોડીને સમસ્ત જીવ પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ

कथनम्, पृथिवीपरिणामनिषेधश्च। तमस्काये समस्तजीवानामनन्तवारमुत्पादः, किन्तु नो बादरपृथिवीरूपेण, नो बादराग्निरूपेण वा। ततः अष्टविधकृष्ण-राजीनामभिधानम्। तासां च सनत्कुमार-माहेन्द्रकल्पयोरुपरि ब्रह्मलोक-स्याधोभागे च रिष्टविमानप्रस्तटे स्थितिप्रतिपादनम्। आसां च आकारः मल्लक्रीडा-स्थान (अखाडा) वत् चतुरस्रः। पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरदिग्भागेषु चतुर्षु प्रत्येकं द्वे द्वे कृष्णराजी स्तः। ताश्च सर्वाः परस्परं स्पृष्टाः सम्बद्धाश्च सन्ति। एतासामा-याम-विष्कम्भ-परिक्षेपविषये विचारः, कृष्णराजिषु गृहादिविचारस्तमस्कायवदेव, विशेषः केवलं तत्र मेघानां संस्वेदनादिकं देव एव करोति-इति। कृष्णराजीनामष्ट

पुद्गल का परिणाम तमस्काय है। पर पृथिवी का परिणाम तमस्काय नहीं है ऐसा कथन तमस्काय में समस्त जीवों का अनन्तवार उत्पाद हुआ है पर उनका यहां बादर पृथिवीरूप से और बादर अग्निरूपसे उत्पाद नहीं हुआ है ऐसा कथन आठ प्रकार की कृष्णराजियों का कथन इनका अव-स्थान ऊपरमें सनत्कुमार माहेन्द्रकल्प में है और नीचे ब्रह्मलोक कल्पमें, अरिष्टविमान के पाथडे में है ऐसा कथन इनका आकार अखाडेके जैसा चौकोर है पूर्व पश्चिम और उत्तर दक्षिण इन चार दिशाओंमें से प्रत्येक दिशा में दो-दो कृष्णराजियां हैं। ये सब कृष्णराजियां आपस में स्पृष्ट और संबद्ध हैं। इनके आयाम, विष्कंभ और परिक्षेप के विषयमें विचार। तमस्काय की तरह ही इनमें कृष्णराजियां में गृहादि का विचार यहां विशेषता केवल इतनी ही है कि इनमें मेघों का संस्वेदन आदि देव ही करता है। कृष्णराजियां पृथिवी के परिणामरूप हैं। अप्-जल

તમસ્કાયમા સમસ્ત જીવોનો અનતવાર ઉત્પદ થયો છે, પણ તેમનો ત્યાં બાદર પૃથ્વીરૂપે અને બાદર અગ્નિરૂપે ઉત્પાદ થયો નથી એવું કથન. આઠ પ્રકારની કૃષ્ણરાજીઓનુ કથન તેમનુ અવસ્થાન ઉપર સનત્કુમાર માહેન્દ્ર કલ્પમા છે અને નીચે બ્રહ્મલોક કલ્પમા, અરિષ્ટ વિમાનના પાથડામા છે એવું કથન. આકાર તેમનો અખાડાના જેવો-ચતુષ્કોણ જેવો છે પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ એ ચારે દિશાઓમાંની પ્રત્યેક દિશામા બે, બે કૃષ્ણરાજીઓ છે તે બધી કૃષ્ણરાજીઓ એક બીજી સાથે સ્પૃષ્ટ અને સંબદ્ધ છે તમસ્કાયની જેમજ એ કૃષ્ણરાજીઓમા ઘર, દુકાન આદિનો વિચાર અહીં વિશેષતા એટલી જ છે કે તે કૃષ્ણરાજીઓમા મેઘોનું સંસ્વેદન આદિ દેવ જ કરે છે તે કૃષ્ણરાજી-ઓના આયામ (લબાઇ), વિષ્કંભ (પહોળાઇ) અને પરિક્ષેપ (પરિધી) નો વિચાર. કૃષ્ણરાજીઓનાં આઠ નામ. તે કૃષ્ણરાજીઓ પૃથ્વીના પરિણામરૂપ

णं जे से सखेज्जवित्थडे से ण सखेज्जाइ जोयणसहस्साइ विक्ख भेण, असखेज्जाइ जोयणसहस्साइ परिक्खेवेण पण्णत्ते, तत्थ णं जे से असखिज्जवित्थडे से ण असखेज्जाइ जोयणसहस्साइ विक्खभेणं, असखेज्जाइ जोयणसहस्साइ परिक्खेवेण पण्णत्ते। तमुक्काए णं भते ! के महालए पण्णत्ते ? गोयमा ! अय णं जबुद्दीवे दीवे सव्वदीव–समुद्दाण सव्वब्भतराए, जाव–परि क्खवेण पण्णत्ते। देवेण महिड्ढीए, जाव–महाणुभावे इणामेव त्ति कट्टु केवलकप्प जबुद्दीव दीव तिहिं अच्छरानिवाएहिं तिसत्तखुत्तो अणुपरियट्टित्ताण हव्व आगच्छिज्जा, से ण देवे ताए उक्किट्ठाए, तुरियाए, जाव–देवगईए वीईवयमाणे वीईवयमाणे जाव एगाह दुयाह वा, तियाह वा, उक्कोसेण छम्मासे वीई वइज्जा, अत्थेगइय तमुक्काय वीईवइज्जा, अत्थेगइय तमुक्काय णो वीईवएज्जा, एमहालएण गोयमा ! तमुक्काए पण्णत्ते। अत्थि ण भते! तमुक्काए गेहाइ वा, गेहावणा इ वा ? णो इणट्ठे समट्ठे। अत्थि ण भते ! तमुक्काए गामा इ वा, जाव-सन्निवेसा इ वा ? णो इणट्ठे समट्ठे। अत्थि ण भते ! तमुक्काए उराला बलाहया ससेयति, समुच्छति, सवासति वा ? हता, अत्थि ! त भते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ ? गोयमा ! देवो वि पकरेइ, असुरो वि पकरेइ, णागो वि पकरेइ। अत्थि ण भते तमुक्काए बायरे थणियसद्दे, बायरे विज्जुए ? हता, अत्थि ! त भते ! किं दवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो

तमस्कायवक्तव्यता ।

चतुर्थोद्देशके जीवानां सप्रदेशत्वादिकं निरूपितम् अथ पञ्चमोद्देशके सप्रदेशं तमस्कायादिकं निरूपयितुमाह–'किमयं भंते!' इत्यादि ।

मूलम्–किमयं भंते! 'तमुक्काए' त्ति पव्वुच्चइ, किं पुढवी तमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ, आऊ तमुक्काएत्ति पव्वुच्चइ? गोयमा! णो पुढवी तमुक्काएत्ति पव्वुच्चइ, आऊ तमुक्काएत्ति पव्वुच्चइ। से केणट्ठेणं०? गोयमा! पुढविकाएणं अत्थेगइए सुभे देसं पगासेइ, अत्थेगइए देसं णो पगासेइ–से तेणट्ठेणं०। तमुक्काए णं भंते! कहिं समुट्ठिए, कहिं संनिट्ठिए? गोयमा! जंबूदीवस्स बहिया तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे वीईवइत्ता, अरुणवरस्स दीवस्स बाहिरिल्लाओ वेइयंताओ अरुणोदयं समुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साणि ओगाहित्ता उवरिल्लाओ जलंताओ एगपएसियाए सेढीए एत्थ णं तमुक्काए समुट्ठिए, सत्तरस – एक्कवीसे जोयणसयाइं उड्ढं उप्पइत्ता तओ पच्छा तिरियं पवित्थरमाणे पवित्थरमाणे सोहम्मी–साण–सणंकुमार–माहिंदे चत्तारि वि कप्पे आवरित्ता णं, उड्ढंपि य णं बंभलोगे कप्पे रिट्ठविमाणपत्थडं संपत्ते–एत्थ णं तमुक्काए णं संनिट्ठिए। तमुक्काएणं भंते! किं संठिए पण्णत्ते? गोयमा! अहे मल्लगमूलसंठिए, उप्पिं कुक्कुडपंजरगसंठिए पण्णत्ते! तमुक्काए णं भंते! केवइयं विक्खंभेणं, केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ते? गोयमा! तमुक्काए णं दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–संखेज्जवित्थडे य, असंखेज्जवित्थडे, य। तत्थ

लोकान्तिक विमान से लोक का अन्तिमभाग असंख्यात योजन दूर है ऐसा कथन ॥

ચુકેલા છે બધા લોકાન્તિક દેવોની સ્થિતિ આઠ સાગરોપમની હોય છે. તથા લોકાન્તિક વિમાનમાંથી લોકનો અન્તિમ ભાગ અસંખ્યાત યોજન દૂર છે એવું કથન.

असइ अदुवा अणत-ग्रवुत्तो, णो चेव णं बादरपुढविकाइयत्ताए, वादरअगणिकाइयत्ताए वा ॥ सू० १ ॥

छाया—किम् अयम् भदन्त ! तमस्काय इतिप्रोच्यते ? किं पृथिवीतमस्काय इति प्रोच्यते, आप तमस्काय इति प्रोच्यते ? गौतम ! नो पृथिवीतमस्काय इति प्रोच्यते, आपः तमस्काय इति प्रोच्यते । तत् केनार्थेन० ? गौतम ! पृथिवीकायो ऽस्त्येककः शुभोदेश प्रकाशयति अस्त्येकको देशं नो प्रकाशयति, तत् तेनार्थेन ।

तमस्काय व्यक्तव्यता

'किमय भंते ! "तमुक्काए" त्ति पवुच्चइ' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(किमयं भंते ! तमुक्काए त्ति पवुच्चइ, किं पुढवि तमुक्काए त्ति पवुच्चइ, आउ तमुक्काए त्ति पवुच्चइ) हे भदन्त ! यह जो तमस्काय है वह क्या पदार्थ है—अर्थात् किस पदार्थरूप यह तमस्काय कहा गया है ? क्या वह तमस्काय पृथ्वीरूप कहा गया है या वह तमस्काय अप्-जलरूप कहा गया है ? (गोयमा) हे गौतम ! (णो पुढवि तमुक्काए त्ति पवुच्चइ, आऊ तमुक्काए त्ति पवुच्चइ) यह तमस्काय पृथिवीरूप नहीं कहा गया है किन्तु वह तमस्काय अप्-जलरूप कहा गया है । (से केणट्ठेणं०) हे भदन्त ! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि तमस्काय पृथिवीरूप नहीं कहा गया है किन्तु अप्-जलरूप कहा गया है ! (गोयमा) हे गौतम ! (पुढविकाएणं अत्थेगइए सुभे देसं पगासेइ अत्थेगइए देसं णो पगासेइ, से तेणट्ठेणं०) कितनीक पृथिवी

તમસ્કાય વક્તવ્યતા—

'કિ મય ભંતે ! "તમુક્કાર" ત્તિ પવુચ્ચઇ" ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(કિમયં ભંતે ! 'તમુક્કાए' ત્તિ પવુચ્ચઇ કિં પુઢવી તમુક્કાए ત્તિ પવુચ્ચઇ આઉ તમુક્કાए ત્તિ પવુચ્ચઇ ?) હે ભદન્ત ! આ જે તમસ્કાય છે તે કયો પદાર્થ છે—એટલે કે તમસ્કાય કયા પદાર્થરૂપ છે ? શું તમસ્કાયને પૃથ્વીરૂપ કહેલ છે ? અથવા તો તેને જળરૂપ કહેલ છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (णो पुढवि तमुक्काए त्ति पवुच्चइ आउ तमुक्काए त्ति पवुच्चइ) તમસ્કાયને પૃથ્વીરૂપ કહ્યું નથી, પણ તેને જળરૂપ કહ્યું છે

(से केणट्ठेणं० ?) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે તમસ્કાયને પૃથ્વીરૂપ કહ્યું નથી પણ જળરૂપ કહ્યું છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (पुढविकाएणं अत्थेगइए सुभेदेसं पगासेइ अत्थेगइए देसं णो पगासेइ, से तेणट्ठेणं०) કેટલીક પૃથ્વીકાય એવી શુભ

पकरेइ ? गोयमा ! तिण्णि वि पकरेंति । अत्थि णं भंते ! तमुक्काए बायरे पुढविकाए, बायरे अगणिकाए ? णो इणट्ठे समट्ठे, णण्णत्थ विग्गहगइसमावन्नएणं । अत्थि णं भंते ! तमुक्काए चंदिमसूरिय-गहगण-णक्खत्त-ताराख्वा ? णो इणट्ठे समट्ठे,-पलिपस्सओ पुण अत्थि । अत्थि णं भंते ! तमुक्काए चंदाभा इ वा, सूराभा इ वा ? णो इणट्ठे समट्ठे, कादूसणिया पुण सा । तमुक्काए णं भंते ! केरिसए वन्नएणं पण्णत्ते ? गोयमा ! काले कालोभासे, गंभीर-लोमहरिसजणणे, भीमे, उत्तासणए, परमकिण्हेवण्णे पण्णत्ते, देवे णं अत्थेगइए जेणं तप्पढमयाए पासित्ता णं खुभाएज्जा, अहे णं अभिसमागच्छेज्जा, तओ पच्छा सीहं सीहं, तुरियं २ खिप्पामेव वीईवएज्जा । तमुक्कायस्स णं भंते ! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता ? गोयमा ! तेरस नामधेज्जा पण्णत्ता, तं जहा—तमे इ वा १, तमुक्काए इ वा २, अंधयारे इ वा३, महांधयारे इ वा ४, लोगंधयारे इ वा ५, लोगतमिस्से इ वा ६, देवंधयारे इ वा ७, देवतमिस्से इ वा ८, देवरण्णे इवा ९, देववूहे इ वा१०, देवफ-लिहे इ वा११, देवपडिक्खोभे इ वा१२, अरुणोदए इ वा, समुद्दे१३, तमुक्काएणं भंते ! किं पुढवि परिणामे, आउपरिणामे, जीव-परिणामे, पोग्गलपरिणामे ? गोयमा ! णो पुढविपरिणामे, आउपरिणामे वि, जीवपरिणामे वि, पोग्गलपरिणामे वि । तमुक्काएणं भंते ! सव्वे पाणा भूया, जीवा सत्ता पुढवीकाइ-यत्ताए, जावतसकाइयत्ताए उववन्नपुव्वा ? हंता, गोयमा !

दशैकविंशतियोजनशतानि ऊर्ध्वम् उत्पत्य ततः पश्चात् तिर्यक् प्रविस्तरन्, प्रविस्तरन् सौधर्म-ईशान-सनत्कुमार-माहेन्द्रान् चतुरोऽपि कल्पान् आवृत्य ऊर्ध्वमपि च खलु ब्रह्मलोके कल्पे रिष्टविमानप्रस्तटं संप्राप्तः अत्र खलु तमस्कायः संनिष्ठितः। तमस्कायः खलु भदन्त! किंसंस्थितः प्रज्ञप्तः? गौतम! अधो मल्लकमूलसंस्थितः, उपरि कुक्कुटपञ्जरकसंस्थितः प्रज्ञप्तः। तमस्कायः खलु भदन्त! कियान् विष्कम्भेण, कियान् परिक्षे

तन जलान्त से एक श्रेणि ऐसी आती है जो ऊपर और नीचे समप्रदेश वाली है-अर्थात् भित्ति के जैसे जितनी ऊपर नीचे मध्य में एकसी होती है-इसी तरह की यह श्रेणी है-इस श्रेणि से तमस्काय प्रारंभ होता है। (सत्तरस-एक्कवीसे जोयणसए उड्ढं उप्पइत्ता तओ पच्छा तिरियं पवित्थरमाणे पवित्थरमाणे सोहम्मीसाणसणंकुमारमाहिंदे चत्तारि वि कप्पे आवरित्ता णं उड्ढं पि य णं बंभलोगे कप्पे रिट्ठविमाणपत्थडं संपत्ते-एत्थ णं तमुक्काए णं संनिट्ठिए) यह तमस्काय यहां से प्रारंभ होकर १७२१ योजन ऊँचे जाकर यहां से पीछे तिरछा विस्तृत होता हुआ सौधर्म, ईशान, सनत्कुमार इन चार कल्पों को आवृत आच्छादित करके ऊँचे ब्रह्मलोककल्प में रिष्ट विमान के पाथडे तक पहुँचता है-यहीं पर इस तमस्काय का अन्त है। (तमुक्काए णं भंते! किं संठिए पण्णत्ते) हे भदन्त! इस तमस्काय का आकार कैसा है? (गोयमा) हे गौतम! (अहे मल्लगमूलसंठिए उप्पिं कुक्कुडपंजरगसंठिए पण्णत्ते)

આવે છે તે જલાન્તથી એક શ્રેણી એવી આવે છે કે જે ઉપર અને નીચે સમપ્રદેશવાળી છે-એટલે કે ભિંતના જેવી છે-એવી રીતે નીચે ઉપર, નીચે અને મધ્ય ભાગમાં એક સરખી હોય છે એવા પ્રકારની આ શ્રેણી છે તે શ્રેણિમાંથી તમસ્કાયનો પ્રારંભ થાય છે (સત્તરસ-એક્કવીસે જોયણસએ ઉડ્ઢં ઉપ્પઇત્તા તઓ પચ્છા તિરિયં પવિત્થરમાણે પવિત્થરમાણે સોહમ્મીસાણસણંકુમારમાહિંદે ચત્તારિ વિ કપ્પે આવરિત્તાણં ઉડ્ઢં પિ ય ણં બંભલોગે કપ્પે રિટ્ઠવિમાણપત્થડં સંપત્તે એત્થ ણં તમુક્કાએ ણં સંનિટ્ઠિએ) આ તમસ્કાય તે શ્રેણિમાંથી શરૂ થઈને ૧૭૨૧ યોજન ઊંચે જાય છે ત્યારબાદ ત્યાંથી તે તિરછો વિસ્તૃત થઈને સૌધર્મ, ઈશાન સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર એ ચાર કલ્પોને આચ્છાદિત કરીને ઊંચે બ્રહ્મલોક કલ્પમાં રિષ્ટ વિમાનના પાથડા સુધી પહોંચે છે અને ત્યાં જ તેનો (તમસ્કાયનો) અન્ત આવી જાય છે

(તમુક્કાએ ણં ભંતે! કિં સંઠિએ પણ્ણત્તે?) હે ભદન્ત! તમસ્કાયનો આકાર કેવો હોય છે?

तमस्कायः खलु भदन्त ! कुत्र समुत्थितः, कुत्र संनिष्ठितः ? गौतम ! जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य बहिः तिर्यगसंख्येयान् द्वीप-समुद्रान् व्यतिव्रज्य अरुणवरस्य द्वीपस्य बाह्याद् वेदिकान्ताद् अरुणोदकं समुद्रं द्वाचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि अवगाह्य उपरितनाद् जलान्ताद् एकप्रदेशिकया श्रेण्या-अत्र खलु तमस्कायः समुत्थितः, सम-

काय ऐसी शुभ होती है कि वह देशको-एक भाग को प्रकाशित करती है। और कितनीक पृथिवीकाय ऐसी होती है जो वह देश को-एक भाग को प्रकाशित नहीं करती है। इस कारण मैंने ऐसा कहा है कि तमस्काय पृथिवीरूप नहीं है अप्-जलरूप है। (तमुक्काए णं भंते) कहिं समुट्ठिए, कहिं संनिट्ठिए ?) हे भदन्त ! यह तमस्काय कहां से प्रारंभ होता है ? और कहां इसका अन्त होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (जंबूदीवस्स बहिया तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे वीईवइत्ता, अरुणवरस्स दीवस्स बाहिरिल्लाओ वेइयंताओ अरुणोदयं समुद्दं बायालीसं जोयण-सहस्साणि ओगाहित्ता उवरिल्लाओ जलंताओ एगपएसियाए सेढीए एत्थणं तमुक्काए समुट्ठीए) जंबूद्वीप के बाहिर तिरछे असंख्यात द्वीप समुद्रों को उल्लंघन-पार करने के बाद अरुणवर द्वीप आता है। इस अरुणवर द्वीप को चारों ओर से अरुणोदय समुद्र घेरे हुए है। इस समुद्र की बाहिरी वेदिका के अन्त से लेकर अरुणोदय समुद्र में ४२ हजार योजन आगे जाने पर उपरितन जलान्त आता है। इस उपरि-

(દેદીપ્યમાન) હોય છે કે તે દેશને (એક ભાગને) પ્રકાશિત કરે છે, અને કેટલીક પૃથ્વીકાય એવી હોય છે કે જે ક્ષેત્રના એક ભાગને પણ પ્રકાશિત કરતી નથી હે ગૌતમ તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે તમસ્કાય પૃથ્વીરૂપ નથી પણ જળરૂપ છે

(तमुक्काए णं भंते ! कहिं समुट्ठिए कहिं संनिट्ठिए ?) હે ભદન્ત ! આ તમસ્કાયનો પ્રારંભ ક્યાંથી થાય છે અને ક્યાં તેની સમાપ્તિ થાય છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जंबूदीवस्स बहिया तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे वीईवइत्ता, अरुणवरस्स दीवस्स बाहिरिल्लाओ वेइयंताओ अरुणोदयं समुद्दं बायालीसं, जोयणसहस्साणि ओगाहित्ता उवरिल्लाओ जलंताओ एगपएसियाए सेढीए एत्थणं तमुक्काए समुट्ठीए) જંબૂદ્વીપની બહાર તિરછા અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને પાર કર્યા પછી અરુણવર દ્વીપ આવે છે આ અરુણવર દ્વીપને ઘેરીને ચારે તરફ અરુણોદય સમુદ્ર રહેલો છે. તે સમુદ્રની બહારની વેદિકાના અન્તથી લઈને અરુણોદય સમુદ્રમાં બેતાલીસ હજાર યોજન આગળ જતા ઉપરિતન જલાન્ત

रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, दो पंकप्पभाए होज्जा, एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, दो अहे सत्तमाए होज्जा, ४। अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए होज्जा, एवं जाव अहे सत्तमाए ८। अहवा एगे रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए होज्जा, एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा १२। अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए होज्जा, एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा१६। अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पंकप्पभाए दो धूमप्पभाए, होज्जा, एवं जहा चउण्ह चउक्क संजोगो भणिओ तहा पंचण्हवि चउक्कसंजोगो भाणियव्वो, नवरं अब्भहियं एगो संचारेयव्वो, एवं जाव अहवा दो पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए एगे अहेसत्तमाए होज्जा। अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए होज्जा १, अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए एगे तमाए होज्जा २, अहवा एगे रयणप्पभाए जाव एगे पंकप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा ३। अहवा

पेण प्रज्ञप्तः ? गौतम ! तमस्कायः खलु द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–संख्येयविस्तृतश्च, असंख्येयविस्तृतश्च, तत्र खलु यः स संख्येयविस्तृतः स खलु संख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कम्भेण, असंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः। तत्र खलु यः सोऽसंख्येयविस्तृतः सः खलु असंख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कम्भेण, असंख्ये-

हे गौतम ! तमस्काय का नीचे का आकार मिट्टी के दीपक के नीचे के भाग जैसा कहा गया है और ऊपर का आकार मुर्गा के पिंजरेके आकार जैसा कहा गया है। (तमुक्काए णं भंते ! केवइयं विक्खंभेणं, केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ते) हे भदन्त ! तमस्काय का विस्तार कितना है ? और परिक्षेप कितना है ? (गोयमा ! तमुक्काएणं दुविहे पण्णत्ते–तं जहा संखेज्जवित्थडे य असंखेज्जवित्थडे य) हे गौतम ! तमस्काय दो प्रकार का कहा गया है–एक संख्यात विस्तार वाला तमस्काय और दूसरा असंख्यात विस्तारवाला तमस्काय (तत्थ णं जे से संखेज्जवित्थडे से णं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं) इनमें जो संख्यात विस्तारवाला तमस्काय है वह अपने विष्कंभ से संख्यात हजार योजन का तथा (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ते) परिक्षेपसे असंख्यात हजार योजन का कहा गया है। (तत्थणं जे से असंखिज्जवित्थडे से णं

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (अहे मल्लगमूल संठिए उप्पि कुक्कुडपंजरग-संठिए पण्णत्ते) તમસ્કાયના નીચેના ભાગનો આકાર દીવો કરવાના માટીના કોડિયાના નીચેના ભાગ જેવો કહ્યો છે, અને તેના ઉપરના ભાગનો આકાર કૂકડાના પિંજરાના આકાર જેવો કહ્યો છે

(तमुक्काए ण भंते ! केवइयं विक्खंभेण, केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયનો વિસ્તાર કેટલો કહ્યો છે ? તેનો પરિક્ષેપ (પરિધી) કેટલો કહ્યો છે ?

(गोयमा ! तमुक्काएणं दुविहे पण्णत्ते-तंजहा-संखेज्जवित्थडे य असंज्जवित्थडे य) હે ગૌતમ ! તમસ્કાયના બે પ્રકાર નીચે પ્રમાણે કહ્યા છે-(૧) સંખ્યાત વિસ્તારવાળો તમસ્કાય અને બીજો અસંખ્યાત વિસ્તારવાળો તમસ્કાય. (तत्थ णं जे से संखेज्जवित्थडे से णं सखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खभेणं) તેમાંનો જે સંખ્યાત વિસ્તારવાળો છે તેનો વિષ્કંભ (વિસ્તાર) સંખ્યાત હજાર યોજનનો તથા (असखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेण पण्णत्ते) પરિક્ષેપ (પરિધી) અસંખ્યાત હજાર યોજનનો કહ્યો છે.

(तत्थ णं जे से असखिज्जवित्थडे से ण असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं

यानियोजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः। तमस्कायः खलु भदन्त! कियन्महान् प्रज्ञप्तः? गौतम! अयं खलु जम्बूद्वीपः द्वीपः सर्वद्वीप-समुद्राणां सर्वाभ्यन्तरकः, यावत्-परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः। देवः खलु महर्द्धिकः, यावत्-महानुभावः, एवदेव एवदेव-इति कृत्वा केवलकल्पं जम्बूद्वीपं द्वीपं त्रिभिरप्सरोनिपातैः त्रिसप्तकृत्वः अनुपर्यटय शीघ्रम् आगच्छेत् स देवस्तया उत्कृष्टया, त्वरितया, यावत्-देवगत्या व्यतिव्रजन् २ यावत्-एकाहं वा, द्व्यहं वा त्र्यहं वा, उत्क

असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं, असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ते) और जो असंख्यात विस्तार वाला तमस्काय है वह विष्कम से असंख्यात हजार योजन का और परिक्षेप से भी असंख्यातहजार योजन का कहा गया है। (तमुक्काए णं भंते! के महालए पण्णत्ते) हे भदन्त! तमस्काय कितना बड़ा है? (गोयमा) हे गौतम! (अयं णं जंबुद्दीवे दीवे सव्वदीवसमुद्दाणं सव्वब्भंतराए जाव परिक्खेवेणं पण्णत्ते) समस्त द्वीप और समस्त समुद्रों के बीच में यह जंबूद्वीप नाम का द्वीप-मध्यजम्बूद्वीप यावत् परिक्षेपवाला कहा गया है-अब (देवेणं महिड्ढिए जाव महाणुभावे, इणामेव इणामेव तिकट्टु केवलकप्पं जंबुद्दीवं दीवं तिहिं तिहिं अच्छरनिवाएहिं तिसत्तखुत्तो अणुपरियट्टित्ताणं हव्वं आगच्छिज्जा-से णं देवे ताए उक्किट्ठाए तुरियाए जाव देव गईए वीईवयमाणे जाव एकाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा उक्कोसेणं छम्मासे

विक्खंभेणं, असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ते) અને જે અસંખ્યાત વિસ્તારવાળો તમસ્કાય છે તેનો વિષ્કંભ અસંખ્યાત હજાર યોજનનો અને પરિક્ષેપ પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનો કહ્યો છે

(तमुक्काए णं भंते! के महालए पण्णत्ते?) હે ભદન્ત! તમસ્કાય કેટલો મોટો છે?

(गोयमा!) હે ગૌતમ! (अयं णं जंबुद्दीवे दीवे सव्वदीवसमुद्दाणं सव्वब्भन्तराए जाव परिक्खेवेणं पण्णत्ते) સમસ્ત દ્વીપ અને સમસ્ત સમુદ્રોની વચ્ચે આવેલો આ જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ-મધ્ય જંબૂદ્વીપ એક લાખ યોજનના આયામ વિષ્કંભવાળો અને ૩૧૬૨૨૭ યોજન, ૩ કોસ, ૨૮૦૦ ધનુષ અને ૧૩।। આંગળથી સહેજ અધિક પરિધિવાળો કહ્યો છે (અહીં 'जाव' પદથી ગ્રહણ કરવામાં આવેલ સૂત્રપાઠનો અર્થ આપ્યો છે) હવે (देवेणं महिड्ढिए जाव महाणुभावे, इणमेव इणामेव तिकट्टु केवलकप्पं जंबुद्दीवं दीवं तिहिं तिहिं अच्छरनिवाएहिं ति सत्तखुत्तो अणुपरियट्टित्ताणं हव्वं आगच्छिज्जा से णं देवे ताए उक्किट्ठाए तुरियाए जाव देवगईए वीईवयमाणे, जाव एकाहं वा

र्पेण षण्मासान् व्यतिव्रजेत्, अस्त्येककं तमस्कायं व्यतिव्रजेत्, अस्त्येककं तमस्कायं नो व्यतिव्रजेत्, इयन्महालयः खलु गौतम ! तमस्कायः प्रज्ञप्तः ! अस्ति खलु भदन्त ! तमस्काये गेहानि वा, गेहापणा वा ? नो अयमर्थः, समर्थः अस्ति खलु भदन्त ! तमस्काये ग्रामाइति वा यावत्संनिवेशा इति वा ? नो अयमर्थः

वीईवईज्जा, अत्थेगइयं तमुक्कायं वीईवइज्जा, अत्थेगइयं तमुक्कायं णो वीइवएज्जा–एमहालएणं गोयमा ! तमुक्काए पण्णत्ते) कोई विशाल–बड़ी भारी–ऋद्धिवाला यावत् महाप्रभाववाला देव "यह मैं चला यह मैं चल" इस तरह का उतावला बनकर तीन चुटकी बजते ही २१ बार उस समस्त जंबूद्वीप की परिक्रमा देकर शीघ्र आजावे–इस तरह वह देव अपनी देवगतिसंबंधी त्वरादि विशेषणवाली गति से एक दिन, दो दिन या तीन दिनतक चलता रहे और अधिक से अधिक इस तरह से वह छह माह तक चले तो इस प्रकार की चाल से चलने वाला वह देव तमस्काय के कितनेक अंश को प्राप्त कर सकता है और कितनेक तमस्काय के अंश को प्राप्त नहीं कर सकता है। हे गौतम ! इतना बडा विशाल तमस्काय कहा गया है। (अत्थिणं भंते ! तमुक्काए गेहाइ वा, गेहावणाइ वा ?) हे भदन्त ! तमस्काय में क्या घर है ? गृहापण है ? (णो इणट्ठे इणट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। (अत्थि णं भंते ! तमुक्काए गामाइ वा जाव सन्निवेसाइ वा) हे भदन्त ! तमस्काय

दुयाह, तियाहं वा उक्कोसेणं छम्मासे वीईवइज्जा, अत्थेगइय तमुक्कायं वीईवइज्जा, अत्थेगइयं तमुक्काय णो वीइवएज्जा–एमहालएणं गोयमा ! तमुक्काए पण्णत्ते) કોઈ વિશાળ ઋદ્ધિવાળો, મહાપ્રભાવ આદિથી યુક્ત હોય એવો દેવ " આ ઉપડયો, આ ઉપડયો " એમ કહેતો ઘણો ઉતાવળો ઉતાવળો ત્રણ વાર ચપટી વગાડતા તો સમસ્ત જંબૂદ્વીપની ૨૧ વાર પ્રદક્ષિણા કરીને પાછો આવી જાય છે, આ પ્રકારની શીઘ્ર ગતિવાળો તે દેવ, પોતાની આ પ્રકારની ત્વરાદિ વિશેષણોવાળી દેવગતિથી એક દિવસ, બે દિવસ, અથવા ત્રણ દિવસ સુધી ચાલ્યા કરે અને આ રીતે અધિકમા અધિક છ માસ સુધી તે ચાલ્યા કરે, તો આ પ્રકારની ગતિથી ચાલનારો તે દેવ તમસ્કાયના કેટલાક અંશને પાર કરી શકે છે અને તમસ્કાયના કેટલાક અંશને તો પાર કરી શકતો પણ નથી હે ગૌતમ ! તમસ્કાયને એટલો બધો મોટો અને વિશાળ કહ્યો છે.

(अत्थि णं भंते ! तमुक्काए गेहाइ वा, गेहावणाइ वा ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયમાં શુ ઘરો હોય છે ? ગૃહાપણો (હાટ) હોય છે ?

(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! તેમા એવુ કઈ પણ હોતું નથી.

समर्थः । अस्ति खलु भदन्त ! तमस्काये उदाराः बलाहकाः संस्विद्यन्ति, सम्मूर्च्छन्ति, सवर्षन्ति ? हन्त, अस्ति । तद् भदन्त ! किं देवः प्रकरोति, असुरः प्रकरोति, नागः प्रकरोति ? गौतम ! देवोऽपि प्रकरोति, असुरोऽपि प्रकरोति, नागोऽपि प्रकरोति । अस्ति खलु भदन्त ! तमस्काये बादरः स्तनितशब्दः, बादरा विद्युत् ? हन्त, अस्ति खलु । भदन्त ! किं देवः प्रकरोति,

---

में क्या ग्राम हैं, यावत् सन्निवेश हैं ? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। (अत्थिणं भंते ! तमुकाए उराला बलाहया संसेयंति संमुच्छंति संवासंति वा) हे भदन्त ! तमस्काय में क्या बड़े २ मेघ गीला करने वाला स्निग्ध पुद्गलों द्वारा गीले हो जाते हैं ? सम्मूर्चिछत-परस्पर में वे एकत्रित-होते हैं ! (हंता, अत्थि) हां गौतम ! ऐसा होता है। (तं भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ ?) हे भदन्त ! संस्वेदन आदि को देव करता है ? या असुर करता है ? या नाग करता है ? (गोयमा ! देवो वि पकरेइ, असुरो वि पकरेइ, णागो वि पकरेइ) हे गौतम ! उस संस्वेदन आदि को देव भी करता है, असुर भी करता है और नाग भी करता है। (अत्थि णं भंते ! तमुकाए बायरे थणियसद्दे, बायरे विज्जुए) हे भदन्त तमस्काय में बादर

(अत्थि णं भंते ! तमुकाए गामाइ वा जाव संनिवेसाइ वा) હે ભદન્ત ! શું તમસ્કાયમાં ગામ હોય છે ? સંનિવેશ પર્યન્તનાં સ્થાનો હોય છે ?

(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! તમસ્કાયમાં ગામ આદિ કંઈ પણ હોતું નથી

(अत्थि णं भंते ! उराला बलाहया संसेयंति, संमुच्छंति संवासंति वा ?) હે ભદન્ત ! શું વિશાળ મેઘ (વાદળાંઓ) તમસ્કાયમાં ભીંજવનારા સ્નિગ્ધ પુદ્ગલો દ્વારા ભીંજાય છે ખરાં ? પરસ્પરમાં એકત્રિત થાય છે ખરાં ? વરસે છે ખરાં ? (हंता अत्थि) હા, ગૌતમ એવું થાય છે

(तं भंते ! किं देवोपकरेइ, असुरो पकरेइ णागो पकरेइ ?) હે ભદન્ત ! સંસ્વેદન આદિ દેવ કરે છે ? કે અસુર કરે છે ? કે નાગ કરે છે ?

(गोयमा ! देवो वि पकरेइ, असुरो वि पकरेइ, णागो वि पकरेइ) હે ગૌતમ ! તે સંસ્વેદન આદિ દેવ પણ કરે છે ! અસુર પણ કરે છે અને નાગ પણ કરે છે !

(अत्थि णं भंते ! तमुकाए बायरे थणियसद्दे, बायरे विज्जुए) હે ભદન્ત ! તે તમસ્કાયમાં શું બાદર સ્તનિત શબ્દ-મેઘગર્જન થાય છે ? બાદર વિદ્યુત થાય છે ?

असुरः प्रकरोति, नागः प्रकरोति ? गौतम त्रयोऽपि प्रकुर्वन्ति । अस्ति खलु भदन्त ! तमस्काये बादरः पृथिवीकायः, बादरोऽग्निकायः ? नो अयमर्थः, समर्थः, नान्यत्र विग्रहगतिसमापन्नकेन । सन्ति खलु भदन्त ! तमस्काये चन्द्र–सूर्य–ग्रहगण–नक्षत्र–तारारूपा : ? नो अयमर्थः समर्थः, परिपार्श्वतः पुनः सन्ति अस्ति खलु

स्तनित शब्द होता है ? बादर विद्युत् होती है ? (हंता अत्थि) हां गौतम ! यह सब होता है (तं भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ) हे भदन्त ! तो इस बादर स्तनित आदि को वहां कौन करता है–क्या देव करता है ? या असुर करता है ? या नाग करता है ? (गोयमा ! तिण्णि वि पकरेंति) हे गौतम ! तीनों ही करते हैं । (अत्थि णं भंते ! तमुक्काये बायरे पुढविकाए, बायरे अगणिकाए) हे भदन्त ! तमस्काय में क्या बादर पृथिवीकाय है ? बादर अग्निकाय है ? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । (णण्णत्थ विग्गहगइसमावन्नएणं) परन्तु वहां पर विग्रहगतिसमापन्न बादर पृथिवी और बादर अग्नि हैं । अत्थि ण भंते ! तमुक्काए चंदिम–सूरिय–गहगण–णक्खत्त–तारारूवा) हे भदन्त ! तमस्काय में क्या चंद्र, सूर्य, ग्रहगण, नक्षत्र एवं तारारूप हैं ? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । (पलियस्सओ पुण अत्थि) पर ये सब उसके पार्श्वभाग की

(हंता अत्थि) હા, ગૌતમ ! તે બધું થાય છે.

(त भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ ?) હે ભદન્ત ! આ ઘનગર્જન આદિ ત્યા કોણ કરે છે ? શું દેવ કરે છે ? શું અસુર કરે છે ? શું નાગ કરે છે ?

(गोयमा ! तिण्णि वि पकरेति) હે ગૌતમ ! ત્રણે કરે છે.

(अत्थि णं भंते ! तमुक्काए बायरे पुढविकाए, बायरे अगणिकाए ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયમાં શું બાદર પૃથ્વીકાય છે ? બાદર અગ્નિકાય છે ?

(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! તમસ્કાયમા બાદર પૃથ્વીકાય પણ નથી અને બાદર અગ્નિકાય પણ નથી (णणत्थ विग्गहगइसमावन्नएणं) પરન્તુ તેમાં વિગ્રહગતિ સમાપન્ન બાદર પૃથ્વી અને બાદર અગ્નિ છે

(अत्थि णं भते ! तमुक्काए चदिम–सूरिय गहगण–णक्खत्त–तारारूवा) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયમાં ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્ર અને તારાઓ હોય છે ખરાં ?

(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! તમસ્કાયમા ચન્દ્રાદિક જ્યોતિષ્ક દેવો હોતા નથી (पलियस्सओ पुण अत्थि) પરન્તુ તેઓ તેની બાજુમા હોય છે

भदन्त ! तमस्काये चन्द्राभाइति वा सूर्याभाइति वा ? नो अयमर्थः समर्थः, कादूषणिका पुनः सा। तमस्कायः खलु भदन्त! कीदृशो वर्णेन प्रज्ञप्तः? गौतम! कालः, कालावभासः, गम्भीररोमहर्षजननः, भीमः, उत्त्रासनकः, परमकृष्णो वर्णेन प्रज्ञप्तः, देवः खलु अप्येककः यः खलु तत्प्रथमतया दृष्ट्वा क्षुभ्येत्, अथ खलु अभिसमाग

ओर है। (अत्थि णं भंते! तमुक्काए चंदाभाइ वा सूराभाइ वा) हे भदन्त! तमस्काय में चन्द्रमा की प्रभा अथवा सूर्य की प्रभा है क्या? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है। (कादूसणिया पुण सा) अर्थात् तमस्काय में चन्द्रप्रभा और सूर्यप्रभा है तो सही-परन्तु वह वहां नहीं जैसी है। क्यों कि वहां पर उसका परिणमन ताम स्वरूप से हो जाता है। (तमुक्काए णं भंते! केरिसए वण्णेणं पण्णत्ते) हे भदन्त! तमस्काय का वर्ण कैसा कहा गया है? (गोयमा! काले, कालोभासे गंभीरलोमहरिसजणणे, भीमे, उत्तासणए, परमकिण्हे, वण्णेणं पण्णत्ते) हे गौतम! तमस्काय का वर्णकाला, कालीकान्तिवाला, गंभीर, रोमराजि को खडीकरदेनेवाला, भयङ्कर और कंपित कर देवे ऐसा परमकृष्ण कहा गया है। (देवे वि अत्थेगइए जे णं तप्पढमयाए पासित्ता णं खुभाएज्जा) यदि कोई देव भव से पहिले इसे देखता है तो वह भी इसको ही क्षुभित हो उठता है। (अहे णं अभिसमागच्छे

(અત્થિ ણં ભંતે! તમુક્કાએ ચંદાભાઇ વા સૂરાભાઇ વા?) હે ભદન્ત! તમસ્કાયમાં ચન્દ્રની પ્રભા તથા સૂર્યની પ્રભા હોય છે ખરી?

(ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે) હે ગૌતમ! તેમાં ચન્દ્ર અથવા સૂર્યની પ્રભા હોતી નથી (કાદૂસણિયા પુણ સા) જો કે તમસ્કાયમાં ચન્દ્ર અને સૂર્યની પ્રભા હોય છે ખરી, પણ તે ત્યાં નહીં જેવી હોય છે કારણ કે ત્યાં તેનું તમસ્કાય રૂપે પરિણમન થઈ જાય છે

(તમુક્કાએ ણં ભંતે! કેરિસએ વણ્ણેણં પણ્ણત્તે?) હે ભદન્ત! તમસ્કાયનો વર્ણ કેવો કહ્યો છે?

(ગોયમા! કાલે, કાલોભાસે ગંભીરલોમહરિસજણણે, ભીમે, ઉત્તાસણએ પરમકિણ્હે વણ્ણેણં પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ! તમસ્કાયનો વર્ણ કાળો, કાળી કાન્તિવાળો શરીરની રોમરાજીને ખડી કરી દેનારો, ભયંકર અને ત્રાસજનક ... પરમ કૃષ્ણ કહ્યો છે

(દેવે વિ અત્થેગઇએ જે ણં તપ્પઢમયાએ પાસિત્તા ણં ખુભાએજ્જા) કોઈ દેવ પોતાની દેખતાં તેને જુવે છે તો તે પણ તેને જોતાં જ ક્ષોભ પામી જાય છે

च्छेत् ततः पश्चात् शीघ्रं शीघ्रम्, त्वरितं त्वरितम् क्षिप्रमेव व्यतिव्रजेत् । तमस्कायस्य खलु भदन्त ! कति नामधेयानि प्रज्ञप्तानि ! गौतम ! त्रयोदश नामधेयानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-तम इति वा, १ तमस्काय इति वा २, अन्धकार इति वा ३, महान्धकार इति वा ४, लोकान्धकार इति वा ५, लोकतमिस्रम् इति वा ६, देवान्धकार इति वा ७, देवतमिस्रम् इति वा ८, देवारण्यम् इति वा ९, देवव्यूह इति वा १०, देवपरिघ इति वा ११, देवप्रतिक्षोभ इति वा १२, अरुणोदक इति वा समुद्रः १३ ।

ज्जा, सीहं सीहं, तुरियं २ खिप्पामेव वीइवएज्जा) कदाचित् कोईदेव तमस्काय में प्रवेश करे तो वह भय के मारे वहां से बहुत ही जल्दी-शरीर की त्वरा से और मन की त्वरासे बहुत ही शीघ्र-उस तमस्काय को उल्लंघन करके बाहर निकल जाता है । (तमुकायस्स णं भंते ! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता) हे भदन्त ! तमस्काय के कितने नाम कहे गये हैं? (गोयमा) हे गौतम ! (तेरसनामधेज्जा पण्णत्ता) तमस्काय के तेरह नाम कहे गये हैं। (त जहा) जो इस प्रकार से हैं-(तमेइ वा, तमुकाएइवा अंधयारेइ वा, महांधयारेइ वा, लोगंधयारेइ वा, लोगतमिस्सेइ वा, देवंधयारेइ वा, देवतमिस्सेइ वा, देवरण्णेइ वा, देववूहेइ वा देवफलिहेइ वा, देवपडिक्खोभेइ वा, अरुणोदएइ वा, समुदे) तम १, तमस्काय २, अंधकार ३, महांधकार ४, लोकांधकार ५, लोकतमिस्र ६, देवांधकार ७, देवतमिस्र ८, देवारण्य ९, देवव्यूह १०, देव परिघ ११, देवप्रतिक्षोभ १२, एवं अरुणोदकसमुद्र १३ । (तमुक्काए णं भंते ! किं

(अहे णं अभिसमागच्छेज्जा, तओ पच्छा सीहं सीहं, तुरियं तुरियं खिप्पामेव वीइवएज्जा) જો કોઇ દેવ તમસ્કાયમા પ્રવેશ કરે છે, તો તે ભયને કારણે જલ્દીમાં જલ્દી-શરીર અને મનની ત્વરાથી ઘણી જ ઝડપથી-તે તમસ્કાયને પાર કરીને બહાર નીકળી જાય છે.

(तमुक्कायस्स णं भंते ! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયના કેટલા નામ કહ્યાં છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! તમસ્કાયના (तेरसं नामधेज्जा पण्णत्ता) તેર નામ કહ્યા છે, (तंजहा) જેમકે (तमेइ वा, तमुक्काएइ वा, अंधयारेइ वा, देवरण्णेइ वा, देववूहेइ वा, देवफलिहेइ वा, देवपडिक्खोभेइ वा, अरुणोदएइ वा समुद्दे) (१) તમ, (२) તમસ્કાય, (૩) અંધકાર, (૪) મહાંધકાર (૫) લોકાંધકાર, (૬) લોકતમિસ્ર, (૭) દેવાધકાર, (૮) દેવતમિસ્ર, (૯) દેવારણ્ય, (૧૦) દેવવ્યૂહ, (૧૧) દેવપરિઘ, (૧૨) દેવપ્રતિક્ષોભ અને (૧૩) અરુણોદક સમુદ્ર.

तमस्कायः खलु भदन्त ! किं पृथिवीपरिणाम, अप्परिणाम, जीवपरिणाम', पुद्गलपरिणाम, गौतम ! नो पृथिवीपरिणामः, अप्परिणामोऽपि, जीवपरिणामो ऽपि, पुद्गलपरिणामोऽपि। तमस्काये खलु भदन्त ! सर्व प्राणा, भूताः जीवाः, सत्त्वाः, पृथिवीकायिकतया यावत्-त्रसकायिकतया उपपन्नपूर्वा ? हन्त, गौतम ! असकृत्, अथवा अनन्त कृत्व, नो चैव खलु बादरपृथिवी कायिकतया, बादरा ग्निकायिकतया वा " ॥ सू० १ ॥

पुढविपरिणामे आउपरिणामे जीवपरिणामे, पोग्गलपरिणामे) हे भदन्त ! तमस्काय किसका परिणाम है ? क्या पृथिवी का परिणाम है ? या अप्पकाय का परिणाम है ? या जीव का परिणाम है ? कि पुद्गल का परिणाम है ? (गोयमा) हे गौतम ! (णो पुढविपरिणामे, आउपरिणामे वि, जीवपरिणामे वि, पोग्गलपरिणामे वि) तमस्काय पृथिवी का परिणाम नहीं है। वह अप्काय का भी परिणाम है जीव का भी परिणाम है तथा पुद्गल का भी परिणाम है। (तमुक्कायण्णं भंते ! सव्वे पाणा भूया, जीवा, सत्ता पुढवी काइयत्ताए जाव तसकाइयत्ताए उववन्नपुव्वा) हे भदन्त ! तमस्काय में समस्त प्राण, समस्त भूत, समस्त जीव समस्त सत्त्व पहिले क्या पृथिवी कायिकरूपसे यावत् त्रसकायिकरूप से उत्पन्न हो चुके हैं ? (हंता, गोयमा !) हां, गौतम ! (असइं अदुवा अणंतक्खुत्तो णो चेव णं बादरपुढविकाइयत्ताए बादरअगणिकाइयत्ताए वा) हां गौतम ! अनेक बार अथवा-अनन्तवार ये सब प्राणादि पहिले यहां पूर्वोक्त

(तमुक्काए णं भंते ! किं पुढवि परिणामे आउपरिणामे जीव परिणामे पोग्गलपरिणामे ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાય શેનું પરિણામ છે ? શું પૃથ્વીનું પરિણામ છે ? અપ્કાયનું પરિણામ છે ? શું જીવનું પરિણામ છે ? શું પુદ્ગલનું પરિણામ છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (णो पुढवि परिणामे, आउ परिणामे वि जीव परिणामे वि पोग्गल परिणामे वि) તમસ્કાય પૃથ્વીકાયનું પરિણામ નથી તે અપ્કાયનું પણ પરિણામ છે જીવનું પણ પરિણામ છે અને પુદ્ગલનું પણ પરિણામ છે

(तमुक्काए णं भंते ! सव्वे पाणा भूया, जीवा सत्ता पुढविकाइयत्ताए जाव तसकाइयत्ताए उववन्नपुव्वा ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયમાં સમસ્ત પ્રાણ સમસ્ત ભૂત સમસ્ત જીવ અને સમસ્ત સત્ત્વ પહેલાં શું પૃથ્વીકાયથી લઈને ત્રસકાયિક પર્યન્તના રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યાં છે ?

(हंता, गोयमा !) હા, ગૌતમ ! (असइं अदुवा अणंतखुत्तो, णो चेव णं बादरपुढवि काइयत्ताए बादरअगणिकाइयत्ताए वा) હા, ગૌતમ ! અનેક

टीका—'किमयं भंते! तमुकाए' त्ति पव्वुचइ' गौतमः पृच्छति -हे भदन्त! अयं शास्त्रप्रसिद्धः 'तमस्कायः' तमसाम् अन्धकारपुद्गलानां कायो राशिः तमस्कायः इति किम् वस्तु? कः पदार्थः प्रोच्यते? स च तमस्कायः नियत एव पृथिवीरजःस्कन्धः, उदकरजस्कन्धो वा इह विवक्षितो भवितुमर्हति, न त्वन्यः, तदुभयभिन्नानां स्कन्धानां तमस्कायसदृशत्वाभावात्, इति पृथिवी-जलविषयकसंदेहात्, हृदयस्थं विकल्पं प्रकाशयति-'किं पुढवी तमुकाए त्ति पव्वुच्चइ?' किम् तमस्कायः पृथिवी इति पृथिवीस्वरूप प्रोच्यते? अथवा 'आउतमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ?' तमस्कायः आपः जलम् इति जलस्वरूपो

रूप से उत्पन्न हो चुके हैं। पर ये सब वहां बादरपृथिवीकायिकरूप से और बादर अग्निकायिकरूप से उत्पन्न नहीं हुए हैं।

टीकार्थ—चतुर्थ उद्देशक में, जीवों में सप्रदेशता आदिका निरूपण सूत्रकार ने किया है-अब वे इस पंचम उद्देशक में सप्रदेश तमस्काय आदि का निरूपण कर रहे हैं-इसमें गौतमस्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि "किमयं भंते! तमुक्काए त्ति" हे भदन्त! यह शास्त्रप्रसिद्ध तमस्काय क्या है? अंधकाररूप पुद्गलों की राशि रूप जो यह शास्त्र संमत तमस्काय है वह किस पदार्थरूप है (किं) क्या (पुढवी तमुक्काए त्ति-पव्वुच्चइ, आउतमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ) वह तमस्काय पुढवीरूप है? या अप्कायरूप है? इस प्रकार की जो यह संदेह भरी बात पूछी गई है उसका कारण यह है कि तमस्काय एक स्कन्धरूप पदार्थ है यह

વાર અથવા અનંતવાર તે સમસ્ત પ્રાણાદિ પહેલા ત્યાં પૂર્વોક્તરૂપે ઉત્પન્ન થઇ ચુકયાં છે. પરન્તુ તેઓ ત્યા બાદર પૃથ્વીકાયિક રૂપે અને બાદર અગ્નિકાયિક રૂપે ઉત્પન્ન થયા નથી.

ટીકાર્થ—ચોથા ઉદ્દેશકમાં જીવોની અપ્રદેશતા આદિનું સૂત્રકારે નિરૂપણ કર્યું છે. હવે સૂત્રકાર આ પાંચમાં ઉદ્દેશકમાં સપ્રદેશ તમસ્કાય આદિનું નિરૂપણ કરે છે-આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—

"किमय भंते! तमुक्काए त्ति" હે ભદન્ત! આ શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ તમસ્કાય શું છે? એટલે કે અંધકારરૂપ પુદ્ગલોની રાશિરૂપ જે આ શાસ્ત્રસંમત તમસ્કાય છે તે કયા પદાર્થરૂપ છે? "किं" શુ (पुढवी तमुक्काए त्ति पव्वुचइ, आउतमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ?) શુ તમસ્કાય પૃથ્વીરૂપ છે? અથવા અપ્કાયરૂપ (જળરૂપ) છે?

આ પ્રકારની સંદેહયુક્ત વાત પૂછવાનુ કારણ એ છે કે તમસ્કાય એક સ્કન્ધરૂપ પદાર્થ છે એ તો ચોક્કસ છે, પરન્તુ એ વાત નિશ્ચિત નથી કે તે

वा प्रोच्यते ? भगवानाह–'गोयमा ! णो पुढवी तमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ' हे गौतम ! तमस्कायः नो पृथिवी इति प्रोच्यते, अपितु 'आउतमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ' तमस्कायः आपो जलम् इति प्रोच्यते। गौतमः पृच्छति–'से केणट्ठेणं ?' हे भदन्त ! तत् केनार्थेन एवमुच्यते तमस्कायः नो पृथिवी, अपितु जलम्, इति।

तो निश्चित है और उसमें यह निश्चित नहीं है कि यह किस पदार्थ का स्कन्धरूप है–क्यों कि या तो यह पृथिवी रजः स्कन्धरूप हो सकता है या उदकरजः स्कन्धरूप हो सकता है अन्य स्कन्धरूप तो हो नहीं सकता कारण कि इन दोनों से भिन्न जो स्कन्ध हैं उसमें तमस्काय की सदृशता का अभाव है। अतः गौतम ने इसी हृदयस्थ विकल्प को "किं पुढवी तमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ, अथवा (आउ तमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ" इस सूत्र पाठ द्वारा व्यक्त किया है। इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (णो पुढवी तमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ) पृथिवीरूप तमस्काय नहीं है, अपितु (आउ तमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ) अप्कायरूप तमस्काय है–ऐसा मैं कहता हूं, अब गौतमस्वामी इसमें कारण जानने की इच्छा से प्रभु से पुनः प्रश्न करते हैं–(से केणट्ठेणं) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि तमस्काय पृथिवीरूप नहीं है–अपितु अप्कायरूप है ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं

કયા પદાર્થના સ્કંધરૂપ છે, કારણ કે કાં તો તે પૃથ્વી રજના સ્કન્ધરૂપ હોઈ શકે છે, અથવા તો ઉદક (જળ) રજના સ્કંધરૂપ હોઈ શકે છે અન્ય સ્કંધરૂપ તો તે હોઈ શકતો નથી કારણ કે એ બન્નેથી જુદા પ્રકારના જે સ્કંધ છે, તે સ્કંધોમાં તમસ્કાયની સદૃશતા (સમાનતા) નો અભાવ હોય છે તેથી ગૌતમ સ્વામીએ તેમના હૃદયમાં ઉદ્ભવેલા આ વિકલ્પને "કિં પુઢવી તમુક્કાએ ત્તિ પવ્વુચ્ચઇ" અથવા "આઉતમુક્કાએ ત્તિ પવ્વુચ્ચઇ" આ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કર્યો છે

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે– "ગોયમા ! ણો પુઢવી તમુક્કાએ ત્તિ પવ્વુચ્ચઇ" હે ગૌતમ ! તમસ્કાય પૃથ્વીરૂપ નથી પરન્તુ "આઉ તમુક્કાએ ત્તિ પવ્વુચ્ચઇ" પણ તમસ્કાય અપ્કાયરૂપ છે એવું હું કહું છું કે તે વાતનું કારણ જાણવાને માટે ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે– 'સે કેણટ્ઠેણં" હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે તમસ્કાય પૃથ્વીકાય રૂપ નથી, પણ અપ્કાય રૂપ છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે–'ગોયમા ! પુઢવિકાએ ણં

एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा ४, अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे धूमप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा ५। अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा ६। अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा७। अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए,एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा८। अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा ९। अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे धूमप्पभाए एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा १०। अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए,एगे धूमप्पभाए एगे तमाए होज्जा ११, अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा १२, अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे तमप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा १३। अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा १४। अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा १५। अहवा एगे सक्करप्पभाए. एगे वालुयप्पभाए,

अप्काय एव तमस्काय । गौतमः पृच्छति-'तमुकाएण भते ! कहिं समुट्ठिए कहिं सनिट्ठिए ?' भदन्त ! तमस्कायः खलु कुत्रेति कस्मिन् प्रदेशे समुत्थित ? कस्मात्स्थानात्प्रारब्ध'? कुत्र सनिष्ठित कस्मिन्न प्रदेशे समाप्तिं गतः ? तस्य तमस्कायस्य कस्माद्प्रदेशात् आरम्भः, कस्मिन् प्रदेशे अन्तश्च भवत ? इति प्रश्न । भगवानाह-'गोयमा ! जबू दीवस्स दीवस्स बहिया तिरियमसखेज्जे दीवसमुद्दे वीईवइत्ता' हे गौतम ! जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य मध्यजम्बूद्वीपस्य बहिर्भाग तिर्यग् असख्ययान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्य-अतिक्रम्य उल्लङ्घ्य 'अरुणवरस्स दीवस्स बाहिरिल्लाओ वेइयन्ताओ' अरुणवरस्य द्वीपस्य बाह्यात् बहिर्भूतात् वेदिकान्तात् वदिका-जगती, तस्या अन्तभागात्प्रारभ्य 'अरुणोदय समुद्द बायाली सजोयणसहस्साणि ओगाहित्ता'

के कारण अप्काय का परिणाम स्वरूप ही तमस्काय है। (से तणट्ठेणं) इस कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि अप्कायरूप ही तमस्काय है। प्रभु के इस कथन को सुनकर गौतम के चित्त में पुनः ऐसी शंका उत्पन्न हुई कि (तमुकाए ण भंते ! कहिं समुट्ठिए) हे भदन्त ! यह तमस्काय किस प्रदेश से समुत्थित हुआ है? (कहिं सनिट्ठिए) और कहां पर इसकी समाप्ति हुई है। इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने उनसे ऐसा कहा कि-(गोयमा) हे गौतम ! (जंबूदीवस्स दीवस्स बहिया तिरियमसखेज्जे दीवसमुद्दे वीईवइत्ता) जम्बूद्वीप-मध्य जम्बूद्वीप के बहिर्भाग में तिरछे असंख्यात द्वीपसमुद्रों को उल्लंघन करके (अरुणवरस्स दीवस्स बाहिरिल्लाओ वेइयंताओ) अरुणवर द्वीप आता है उस द्वीप की जो बाहिरी जगती है, उसके अन्तभाग से प्रारंभ कर (अरुणोदय समुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साणि ओगाहित्ता) उस द्वीप को

રૂપ છે (स तेणट्ठेणं) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે તમસ્કાય અપકાયરૂપ જ છે હવે ગૌતમ સ્વામી તમસ્કાયના ઉત્પત્તિસ્થાન અને સમાપ્તિ સ્થાનના વિષયમાં આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછે છે—

(तमुकाए णं भंते ! कहिं समुट्ठिए ?) હે ભદન્ત ! આ તમસ્કાયનો પ્રારંભ ક્યા પ્રદેશમાંથી થાય છે ? "कहिं सनिट्ठिए" અને ક્યા સ્થાનમાં તેની સમાપ્તિ થાય છે ?

ઉત્તર—'गोयमा !" હે ગૌતમ ! (जंबूदीवस्स दीवस्स बहिया तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे वीईवइत्ता) જબૂદ્વીપ-મધ્ય જબૂદ્વીપના બહારના ભાગમાં તિરછા અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ઓળંગીને (પાર કરીને) (अरुणवरस्स दीवस्स बाहिरिल्लाओ वेइयंताओ) આગળ જતાં અરુણવર દ્વીપ આવે છે તે દ્વીપની જે બાહ્ય જગતી છે તેના અન્તભાગથી પ્રારંભ કરીને (अरुणोदयं

भगवानाह-' गोयमा ! पुढविकाएणं अत्थेगइए सुभे देसं पगासेइ ' हे गौतम ! पृथिवीकायः खलु अस्त्येककः कश्चित् शुभो-भास्वरो मण्यादिवत् देदीप्यमानत्वात्, विवक्षितक्षेत्रस्य देशम् एकभागं प्रकाशयति, अथ च ' अत्थेगइए देसं णो पगासेइ ' अस्त्येककः कश्चित् अपरः पृथिवीकायः यः प्रकाश्यमपि देशं भागान्तरम् अभास्वरत्वात् कृष्णपाषाणवत् नो प्रकाशयति, अप्कायस्तु सर्वोऽपि अप्रकाशकत्वात् न कमपि भागं प्रकाश्यमपि प्रकाशयति, तमस्कायोऽपि सर्वथैवाप्रकाशकत्वात् न कमपि प्रकाशयति अतः अप्कायस्य तमस्कायस्य च समानस्वभावत्वात् अप्कायपरिणामस्वरूप एव तमस्कायः । ' से तेणट्ठेणं ' तत् तेनार्थेन हे गौतम !

कि-(गोयमा ! पुढविकाएणं अत्थेगइए सुभे देसं पगासेइ अत्थेगइए देसं णो पगासेइ) हे गौतम ! कोई पृथिवीकाय भास्वर (देदीप्यमान) मणि आदि की तरह ऐसा शुभ्र भास्वर (देदीप्यमान) होता है जो विवक्षित क्षेत्र के अमुक भाग को प्रकाशित करता है। तथा कोई एक पृथिवीकाय ऐसा होता है जो प्रकाश करने योग्य स्थान को भी कृष्णपाषाण की तरह अभास्वर होने के कारण प्रकाशित नहीं करता है। परन्तु ऐसा अप्काय नहीं है-वह तो पूरा भी ऐसा ही है कि प्रकाश्य भी किसी भी स्थान को अप्रकाशक होने के कारण प्रकाशित नहीं करता है तात्पर्य कहनेका यह है कि जिस प्रकार किसी एक पृथिवी में भास्वररूपता और किसी एक पृथिवी में अभास्वररूपता है उस प्रकार की स्थिति अप्काय में नहीं है वह तो पूरा का पूरा ही अप्रकाशक स्वभाववाला है। अतः अप्काय में और तमस्काय में समानस्वभावता होने

अत्थेगइए सुभेदेसं पगासेइ, अत्थेगइए देस णो पगासेइ " હે ગૌતમ ! કોઈ પૃથ્વીકાય ભાસ્વર (દેદીપ્યમાન) મણિ આદિની જેમ એવું શુભ્ર (દેદીપ્યમાન) હોય છે કે તે ક્ષેત્રના અમુક ભાગને પ્રકાશિત કરે છે, અને કોઈ પૃથ્વીકાય એવું હોય છે કે જે પ્રકાશ કરવા યોગ્ય ક્ષેત્રના કોઇપણ ભાગને કૃષ્ણ-પાષાણની જેમ અભાસ્વર (પ્રભા રહિત) હોવાથી પ્રકાશિત કરતું નથી. પણ અપ્કાયનો સ્વભાવ એવો હોતો નથી તે પોતે અપ્રકાશક (પ્રભા રહિત) હોવાથી પ્રકાશ્ય એવા કોઇ પણ સ્થાનને પણ પ્રકાશિત કરતું નથી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જેમ પૃથ્વીકાયમાં પ્રભાયુક્તતા અને કોઇક પૃથ્વીકાયમાં પ્રભા-રહિતતા હોય છે, એ પ્રકારની સ્થિતિ અપ્કાયમાં હોતી નથી તે તો સંપૂર્ણપણે અપ્રકાશક સ્વભાવવાળું હોય છે. આ રીતે અપ્કાય અને તમસ્કાયના સ્વભાવમાં સમાનતા હોવાને કારણે અપ્કાયના પરિણામ સ્વરૂપજ તમસ્કાય

तमस्कायस्य जलबुद्बुदाकाराप्कायस्वरूपत्वात् , तद्विस्तीर्णतायाश्चाग्रेऽभिधास्यमानत्वात् । इयमेव समप्रदेशिका श्रेणी तमस्काय श्रेणी अरुणोदकसमुद्रजलोपरिभागात् समानभित्तिकतया वर्तते ' एत्थ णं ' अत्र खलु अरुणोदक समुद्रस्योपर्युक्ते स्थाने तमस्काय उत्थित , तमस्कायस्यारम्भो भवति । समानास्यतया तमस्कायस्योर्ध्वप्रसरणयोजनान्याह–' सत्तरस–एक्कवीसे जोयणसए उड्ढं उप्पइत्ता ' एकविंश

अभाव प्राप्त होता है क्यों कि तमस्काय जलीय बुद्बुद के आकार में जलजीवरूप माना गया है अतः जलबुद्बुद आकारवाले जलजीवरूप तमस्काय का उस एक प्रदेशप्रमाण वाली श्रेणी में अवगाहन कैसे हो सकता है कथमपि नहीं हो सकता है, क्यों कि जीव अपनी स्थिति के निमित्त आकाश के असंख्यात प्रदेशों को रोकते हैं। तमस्काय की विस्तीर्णता कितनी है यह बात आगे कही जायेगी। यह जो समप्रदेशों वाली श्रेणी है यह तमस्काय श्रेणी है। यह श्रेणी अरुणोदक समुद्र के अन्तिम जल उपरितन भाग से प्रारंभ होती है और यह समान विस्तार वाली भीत के समान है। (एत्थ णं) ठीक यहीं पर–अर्थात् अरुणोदक समुद्र के इस पूर्वोक्त स्थान से–तमस्काय का आरंभ होता है। समान रूपवाली होने के कारण यह तमस्काय ऊपरमें कहांतक फैला हुआ है, इस बात को सूत्रकार प्रकट करते हैं कि–(सत्तरस–एक्कवीसे जोयणसए उड्ढं उप्पइत्ता) यह तमस्काय ऊपर में १७२१ योजन तक

પાણીના બુદ્બુદ (પરપોટા) ના આકારના જલજીવરૂપ (અપ્કાયિક જીવરૂપ) માનવામાં આવેલ છે તો જલબુદ્બુદના આકારવાળા અપ્કાયિક રૂપ તમસ્કાય ની તે એક પ્રદેશવાળી શ્રેણીમાં અવગાહના જ કેવી રીતે સંભવી શકે ?

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે એક પ્રદેશ પ્રમાણવાળી શ્રેણીમાં તો તમસ્કાયની અવગાહના જ શક્ય નથી કારણ કે જીવ પોતાની સ્થિતિને નિમિત્તે આકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોને રોકે છે તમસ્કાય કેટલો બધો વિસ્તૃત છે તે તો આગળ બતાવવામાં આવશે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે એક પ્રદેશિક શ્રેણી અનેક પ્રદેશોવાળી છે તે જે સમપ્રદેશોવાળી શ્રેણી છે એ જ તમસ્કાય શ્રેણી છે તે શ્રેણીનો પ્રારંભ અરુણોદક સમુદ્રના અન્તિમ જળના ઉપરિતન ભાગથી થાય છે અને તે સમાન વિસ્તારવાળી દીવાલના જેવી છે "एत्थणं" બરાબર એજ સ્થાનેથી તમસ્કાયનો પ્રારંભ થાય છે સમાનરૂપ વાળો હોવાને કારણે તે તમસ્કાય ઉપર ક્યાં સુધી વ્યાપેલો છે તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે– (सत्तरस–एक्कवीसे जोयण सए उड्ढं उप्पइत्ता) તે તમસ્કાય ઉપરની બાજુએ

अरुणोदकं समुद्रं द्विचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि अवगाह्य उल्लङ्घ्य अरुणोदक समुद्रस्य द्विचत्वारिंशत्सहस्रयोजनगमनानन्तरमित्यर्थः 'उवरिल्लाओ जलंताओ एगपएसियाए सेढीए-एत्थ णं तमुक्काए समुट्ठिए' उपरितनाद् जलान्तात् जलान्तिमभागात् एकप्रदेशिकायां एक एव न द्व्यादयः उपर्यधः प्रदेशो यस्यां सा तस्यां श्रेण्यां समभित्तितायामित्यर्थः नतु एकप्रदेशप्रमाणायां, तथात्वे जीवानाम् असंख्यातप्रदेशावगाहस्वभावत्वेन एकप्रदेशप्रमाणायां श्रेणौ जीवावगाहाभावप्रसङ्गात्

चारों ओर से घेरे हुए अरुणोदय समुद्र को ४२ हजार योजन उल्लंघित करके-अर्थात् अरुणवरद्वीप की बाह्यजगती के अन्तिम भाग से लगाकर अरुणोदय समुद्र को ४२ हजार योजनप्रमाण पार करने के बाद (उवरिल्लाओ जलंताओ) उपरितन जलान्त आता है जल के अन्तिमभाग का नाम जलान्त है। इस जलान्तके ऊपर ही (एगपएसियाए सेढीए एत्थ णं तमुक्काए समुट्ठिए) ऊपर नीचे समान है-प्रदेश जिसमें ऐसी दीवाल के जैसी एक प्रदेशिका श्रेणी है यहां पर "एक प्रदेशिका श्रेणि" का अर्थ ऐसा नहीं करना चाहिये कि "जिसमें एक ही प्रदेश हो, दो आदि प्रदेश न हों-ऐसी जो श्रेणी है, वह एक प्रदेशिका श्रेणी है" क्यों कि ऐसा अर्थ करने में सिद्धान्त से बाधा आती है कारण कि जीवों का स्वभाव आकाश के असंख्यात प्रदेशों में अवगाहन करने का है अतः एकप्रदेश प्रमाण वाली श्रेणी में जीवों के अवगाहन होने का

समुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साणी ओगाहित्ता) તે દ્વીપને ચારે તરફથી ઘેરીને રહેલા અરુણોદય સમુદ્રમાં ૪૨૦૦૦ ચોજનનું અંતર પાર કરીને-એટલે કે અરુણવર દ્વીપની બાહ્ય જગતીના અન્તિમ ભાગથી શરૂ કરીને અરુણોદય સમુદ્રને ૪૨૦૦૦ ચોજન પ્રમાણ પાર કરીને "उवरिल्लाओ जलंताओ" ઉપરિતન જલાન્ત આવે છે. (જળના અન્તિમ ભાગને જલાન્ત કહે છે) તે જલાન્તની ઉપર જ (एगपएसियाए सेढीए एत्थणं तमुक्काए समुट्ठिए) ઉપર અને નીચેના ભાગમાં સમાન પ્રદેશવાળી, દીવાલના જેવી એક પ્રદેશિકા શ્રેણિ છે અહીં "एक प्रदेशिका श्रेणि" નો એવો અર્થ કરવો જોઇએ નહીં કે "જેમા એક જ પ્રદેશ હોય, બે ત્રણ આદિ પ્રદેશ ન હોય, એવી જે શ્રેણી છે તેને એકપ્રદેશિકા શ્રેણી કહે છે" કારણ કે એવો અર્થ કરવામા સિદ્ધાન્તની દૃષ્ટિએ બાધા (મુશ્કેલી) નડે છે, કારણ કે આકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહના કરવાનો જીવોનો સ્વભાવ છે. તેથી એક પ્રદેશ પ્રમાણવાળી શ્રેણીમા જીવોનુ અવગાહન હોવાનુ સંભવી શકતું નથી. તમસ્કાયને

वर्तते, यतो हि समजलान्तस्योपरिभागे एकविंशत्यधिकसप्तदशशतयोजनानि यावत् तमस्कायस्य वलयवत्संस्थानं वर्तते, उपरि ऊर्ध्वे तु कुक्कुटपञ्जरकसंस्थितः कुक्कुटस्य पञ्जरवत् संस्थानम् आकारः प्रज्ञप्तः। अध संकुचितः, मध्ये विस्तीर्ण, उपरि पुनः संकुचित, एतादृशाकारस्तमस्कायः प्रज्ञप्त इति। गौतम पुनः पृच्छति-'तमुक्काए णं भंते! केवइयं विक्खंभेणं, केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ते? भदन्त! तमस्कायः खलु कियान् विष्कम्भेण बाहल्यन स्थूलत्वेनेत्यर्थः, तथा कियान् कियत्परिमितः परिक्षेपेण परिधिना परिधिमाश्रित्य विस्तारः प्रज्ञप्त प्रतिपादित? भगवान् ह 'गोयमा! तमुक्काए णं दुविहे पण्णत्ते तं जहा-संखेज्जवित्थडे य,

कुक्कुडपंजरगसंठिए) हे गौतम! तमस्काय का नीचे का आकार मल्लकमूल-मिट्टीके दीपकके अधोभागके जैसा कहा गया है-क्यों कि सम जलान्तके ऊपरभागमें १७२१ योजन तक तमस्काय का आकार वलयके समान गोल है और ऊपरमें तमस्कायका संस्थान आकार मुर्गीके पींजरे के समान कहा गया है-क्योंकि मुर्गेका पींजरा नीचेके भागमें संकुचित, मध्य में विस्तीर्ण और ऊपर में संकुचित होता है सो इसी तरह का ऊपर का आकार तमस्काय का है। अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि-(तमुक्काए णं भंते! केवइयं विक्खंभेणं, केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ते) हे भदन्त! तमस्काय विष्कंभ-स्थूलता की अपेक्षा कितना बड़ा है और परिक्षेप-परिधि की अपेक्षा कितना बड़ा है? अर्थात् तमस्काय का विष्कंभ और परिक्षेप कितना है? इसके उत्तर में प्रभु ने उनसे ऐसा कहा कि-(गोयमा! तमुक्काए णं दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम!

તમસ્કાયના નીચેના ભાગનો આકાર માટીના દીપકના (કોડિયાના) તળિયા જેવો કહ્યો છે-કારણ કે સમજલાન્તના ઉપરના ભાગમાં ૧૭૨૧ યોજન સુધી તમસ્કાયનો આકાર વલયના જેવો ગોળ છે અને ઉપરના ભાગનો આકાર કૂકડાના પાંજરા જેવો કહ્યો છે કારણ કે કૂકડાનું પાંજરું નીચેના ભાગમાં સાંકડું (સંકુચિત) મધ્યમાં વિસ્તીર્ણ અને ઉપરના ભાગમાં સંકુચિત હોય છે તમસ્કાયના ઉપરના ભાગનો આકાર પણ એવો જ હોય છે

હવે ગૌતમ સ્વામી તમસ્કાયના વિસ્તાર આદિ વિષે મહાવીર પ્રભુને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—(तमुक्काए णं भंते! केवइयं विक्खंभेणं, केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ते?) હે ભદન્ત! તમસ્કાયનો વિસ્તાર કેટલો કહ્યો છે? તેનો પરિક્ષેપ (પરિધિ) કેટલો કહ્યો છે?

ઉત્તર—"गोयमा! तमुक्काए णं दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! તમસ્કા

त्यधिक सप्तदशशतयोजनानि ऊर्ध्वम् उत्पत्य 'तओ पच्छा तिरिय पवित्थरमाणे, पवित्थरमाणे, सोहम्मी-साण-सणंकुमार-माहिंदे चत्तारि वि कप्पे आवरित्ता' ततः पश्चात् तिर्यक् प्रविस्तरन् प्रविस्तरन् तिरश्चीनतया विस्तारं प्राप्नुवन् सौधर्मे-शान-सनत्कुमार-माहेन्द्रान् चतुरोऽपि कल्पान् आवृत्य आच्छाद्य 'उड्ढं पि य णं बभलोगे कप्पे रिट्ठविमाणपत्थडं संपत्ते' ऊर्ध्वमपि च खलु ब्रह्मलोके कल्पे रिष्ट-विमानप्रस्तटं संप्राप्तोऽस्ति 'एत्थ णं तमुक्काए सन्निट्ठिए' अत्र खलु ब्रह्मलोकस्य रिष्टनामकविमानप्रस्तटे तमस्काय सन्निष्ठितः-समाप्तिं गतोऽस्ति। ततो गौतमः पृच्छति-'तमुकाए णं भंते ! किंसंठिए पणत्ते?' हे भदन्त ! तमस्कायः खलु किंसंस्थितः तस्य कीदृशं संस्थानं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह='गोयमा ! तमस्कायः खलु अधोभागे मल्लकमूलसंस्थितः शरावस्य मूलम्-अधोभागः, तत्सदृशसंस्थानो

गया हुआ है। (तओ पच्छा तिरियं पवित्थरमाणे पवित्थरमाणे सोहम्मी-साण सणंकुमार-माहिंदे चत्तारि वि कप्पे आवरित्ता) उसके बाद वहांसे यह तिरछा विस्तृत होता हुआ सौधर्म-ईशान, सनत्कुमार और माहेन्द्र इन चार कल्पोंको भी आवृत्त करके आगे यह (उड्ढं पि य णं बंभलोगे कप्पे रिट्ठविमाणपत्थडं संपत्ते) ऊर्ध्वमें ब्रह्मलोक कल्पमें रिष्टविमानके पाथडे (प्रस्तर) में पहुँचा है। (एत्थ णं तमुक्काए संनिट्ठिए) इसी ब्रह्मलोक कल्प के रिष्ट विमान के पाथडे में ही इसका अन्त हुआ है। अर्थात् इससे आगे तमस्काय नहीं है। "तमुक्काए णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते" हे भदन्त ! तमस्काय का आकार कैसा कहा गया है ? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने उनसे कहा-(गोयमा ! अहे मल्लगमूलसंठिए, उप्पिं

૧૭૨૧ યોજન સુધી ગયેલો છે (तओ पच्छा तिरियं पवित्थरमाणे पवित्थरमाणे सोहम्मीसाण-सणंकुमार-माहिंदे चत्तारि वि कप्पे आवरित्ता) ત્યારબાદ ત્યાંથી તે તિરછો વિસ્તૃત થઈને સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર આ ચાર કલ્પોને આચ્છાદિત કરીને ત્યાંથી આગળ વધીને "उड्ढं पि य ण बंभलोगे कप्पे रिट्ठविमाणपत्थड संपत्ते" તે ઊંચે બ્રહ્મલોક કલ્પના રિષ્ટ વિમાનના પાથ-ડામાં પહોંચ્યો છે. "एत्थणं तमुक्काए स निट्ठिए" આ બ્રહ્મલોક કલ્પના રિષ્ટ વિમાનના પાથડામા જ તેની સમાપ્તિ થાય છે એટલે કે તેના કરતાં આગળ તમસ્કાય નથી (तमुक्काए ण भंते ! किं सठिए पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયનો આકાર કેવો કહ્યો છે ?

ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે— "गोयमा ! अहे मल्लगमूलसंठिए, उप्पि कुक्कुडपंजरगसंठिए" હે ગૌતમ !

योजनविस्तृतत्वेऽपि असंख्यातनमद्वीपपरिक्षेपतो बृहत्तरत्वात् परिक्षेपस्य असंख्यातयोजनसहस्रप्रमाणत्वम्, आभ्यन्तर-बाह्य परिक्षेपविभागस्तु नाभाकः, उभयस्यापि असंख्यातत्वया समानत्वात्, । अथ च 'तत्थ णं जे से असंखिज्जवित्थडे' तम तयो सख्यातासंख्यातविस्तृतयोर्मध्ये खलु यः स असंख्येयविस्तृतो वर्तते तमस्कायः 'से णं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं' स खलु असंख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कम्भेण विस्तारेण वर्तते 'असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' असंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण परिधिना प्रज्ञप्तः ।

परिक्षेप-परिधि की अपेक्षा यह असंख्यात योजनसहस्र तक विस्तार वाला है-यद्यपि तमस्काय का विस्तार संख्यात योजन का प्रकट किया गया है फिर भी यहां जो परिधि की अपेक्षा उसे असंख्यात योजन सहस्र तक विस्तृत कहा गया है सो उस का कारण यह है कि असंख्यातनम द्वीपके परिक्षेप से इसमें बृहत्तरता आ जाती है इस कारण इसके परिक्षेपको असंख्यात योजनसहस्र प्रमाणवाला कहा गया है। यहां पर इसके भीतर और बाहरके परिक्षेपका विभाग तो कहा नहीं है कारण कि असंख्यातताको लेकर दोनों भीतर और बाहिरके परिक्षेपोंमें तुल्यता है। (तत्थ णं जे से असंखिज्जवित्थडे-से णं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं) इन दोनों तमस्कायों के बीच में जो तमस्काय असंख्यात विस्तृत है, वह विष्कंभ चौड़ाई की अपेक्षा असंख्यात योजनसहस्रतक विस्तृत है तथा (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं) परिक्षेप-परिधिकी अपेक्षा वह असंख्यात योजनसहस्र तक का विस्तार वाला है।

ની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત હજાર યોજન સુધીના વિસ્તારવાળો છે જો કે તમસ્કાયનો વિસ્તાર (વિષ્કંભ) સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ કહ્યો છે, તો પણ તેનો પરિક્ષેપ (પરિધિ) અસંખ્યાત યોજન પ્રમાણ કહ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે અસંખ્યાતમ દ્વીપના પરિક્ષેપને લીધે તેના પરિક્ષેપની અધિકતા આવી જાય છે તેથી જ સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા તમસ્કાયનો પરિક્ષેપ અસંખ્યાત યોજનનો કહ્યો છે અહીં તેના અંદરના અને બહારના પરિક્ષેપનો વિભાગ કહ્યો નથી, તેનું કારણ એ છે કે અસંખ્યાતતાની અપેક્ષાએ અંદરના અને બહારના પરિક્ષેપમાં સમાનતા રહેલી છે (तत्थ णं जे से असंखिज्जवित्थडे-से णं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं) તે બન્ને તમસ્કાયોમાંનો જે અસંખ્યાત વિસ્તારવાળો તમસ્કાય છે તે વિષ્કંભ (પહોળાઈ) ની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારવાળો છે, તથા (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं) પરિક્ષેપ (પરિધિ) ની અપેક્ષાએ તે અસંખ્યાત હજાર યોજન પ્રમાણ વિસ્તારવાળો છે

असंखेज्जवित्थडे य' हे गौतम! तमस्कायः खलु द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-संख्येयविस्तृतश्च, असंख्येयविस्तृतश्च, तत्र आदित आरभ्य ऊर्ध्वं संख्येययोजनपर्यन्तं संख्यातयोजनविस्तृतः, ततः संख्येययोजनानन्तरम् ऊर्ध्वं तस्य विस्तारगामितया प्रतिपादितत्वेन असंख्यातयोजनविस्तृतश्चेत्यर्थः। 'तत्थ णं जे से संखेज्जवित्थडे' तत्र तयोर्मध्ये खलु यः सः संख्येयविस्तृतः तमस्कायः 'से णं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं' स खलु संख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कम्भेण विस्तारेण वर्तते, 'असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेण पण्णत्ते' असंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण परिधिना प्रज्ञप्तः, तमस्कायस्य संख्यात-

---

तमस्काय दो प्रकार का कहा गया है-(तं जहा) वे दो प्रकार उसके ये हैं-(संखेज्जवित्थडे य, असंखेज्जवित्थडे य) एक संख्यात विस्तारवाला तमस्काय और दूसरा असंख्यात विस्तारवाला तमस्काय आदि से लेकर ऊँचे संख्यात योजन तक तमस्काय विस्तृत है वह संख्यात विस्तार वाला तमस्काय है-इसके बाद असंख्यात योजन विस्तारवाला तमस्काय असंख्यात विस्तारवाला तमस्काय है कारण कि ऊपर में तमस्काय के विस्तार ऊर्ध्वगामीरूप से कहा गया है। इसी बात को सूत्रकार प्रकट करते हैं-(तत्थ णं जे से संखेज्जवित्थडे) इन दोनों तमस्काय में जो तमस्काय संख्यात विस्तृत है (से णं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं) वह विष्कंभ की अपेक्षा तो संख्यात योजन सहस्र तक विस्तृत है (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ते) और

યના બે પ્રકાર કહ્યા છે. "तंजहा" તે બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે—

(संखेज्जवित्थडे य, असंखेज्जवित्थडे य) એક તમસ્કાય સંખ્યાત વિસ્તારવાળો છે અને બીજો અસંખ્યાત વિસ્તારવાળો તમસ્કાય છે. શરૂઆતથી માંડીને ઉપર સંખ્યાત યોજનો સુધી જે તમસ્કાય વ્યાપેલો છે તેને સંખ્યાત વિસ્તારવાળો તમસ્કાય કહે છે, ત્યારબાદ અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારમાં વ્યાપેલા તમસ્કાયને અસંખ્યાત વિસ્તારવાળો તમસ્કાય કહે છે, કારણ કે ઉપર તમસ્કાયનો વિસ્તાર ઊર્ધ્વગામીરૂપે બતાવ્યો છે. એજ વાત સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરે છે—

(तत्थ णं जे से संखेज्जवित्थडे) તે બન્ને તમસ્કાયોમાંથી જે સંખ્યાત વિસ્તારવાળો તમસ્કાય છે "से णं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेण" તે વિષ્કંભની અપેક્ષાએ સંખ્યાત હજાર યોજન પર્યન્ત વ્યાપેલો છે, અને (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ते) અને પરિક્ષેપ (પરિધિ)

जाव-महाणुभावे इणामेव, इणामेव त्ति कट्टु केवलकप्पं जम्बूदीवं दीवं तिहिं अच्छरानिवाएहिं तिसत्तखुत्तो अणुपरियट्टित्ता णं हव्वं आगच्छिज्जा' देवो महर्द्धिकः महासमृद्धिशाली यावत्-महाद्युतिकः महाबलः महायशाः महानुभावः महाप्रभावशाली, अत्र देवस्य महद्धर्यादिविशेषणानि गमनसामर्थ्योत्कर्षप्रतिपादनाय उक्तानि, एवदेव गमनम् अतिशीघ्रत्वसूचकछोटिकारूपहस्तव्यापारप्रतिपादनम्, अयमहमस्थित', अयमहमस्थितएव इति कृत्वा कथयित्वा शीघ्रतासूचनार्थं द्विरुक्तिः, केवलकल्पं-सम्पूर्ण जम्बूद्वीपं द्वीपं तिसृभिः त्रिसङ्ख्यकाभिः त्रिवाराभिरित्यर्थः चप्पुटिकाभिः-छोटिकाभिः मध्यमाङ्गुष्ठयोगजन्यध्वनिव्यञ्जकहस्तव्यापारविशेषरूपाभिः 'चुटकी' इति भाषाप्रसिद्धाभिः त्रिसप्तकृत्वः त्रिभिर्गुणिता सप्त त्रिसप्त त्रिसप्तवारान् इति त्रिसप्तकृत्वः एकविंशतिवारानित्यर्थः, अनुपर्यट्य अनुप्रदक्षिणीकृत्य शीघ्रं झटित्येव परावृत्य यावता कालेन आगच्छति, तावता कालेन ' से णं देवे ताए उक्किट्ठाए, तुरियाए, जाव-देवगइए, वीईवयमाणे, वीईवयमाणे जाव-एगाहं वा, दुयाहं वा

महाणुभावे-इणामेव इणामेव त्ति कट्टु केवलकप्पं जम्बूदीवं दीवं तिहिं अच्छरानिवाएहिं तिसत्तक्खुत्तो अणुपरियट्टित्ताणं हव्वं आगच्छिज्जा" इस प्रकार की अर्थात् ३१६ २२७ योजन ३ कोस १२८ एकसो अट्ठाईस धनुष और १३॥ अंगुल से कुछ अधिक परिधिवाले इस समस्त जम्बूद्वीप को कोई महर्द्धिक यावत् महानुभाववाला देव ३ तीन चुटकी बजाते २ एकीस बार पार कर देवे और वह इसी तरह से एकदिन, दो दिन, या, तीन दिनतक निरन्तर चले और अधिक से अधिक वह छह मास तक निरन्तर चले तो कोई एक सख्यात योजन वाले तमस्काय तक वह पहुँच सकता है-यही बात (से ण देवे ताए उक्किट्ठाए तुरियाए जाव देवगईए वीइवयमाणे, वीइवयमाणे जाव, एकाहं वा दुयाहं) से लेकर

જમ્બૂદ્વીપને (देवेणं महिड्ढीए जाव महाणुभावे-इणामेव इणामेव त्ति कट्टु केवल कप्पं जम्बूदीवं दीवं तिहिं अच्छरानिवाएहिं तिसत्तक्खुत्तो अणुपरियट्टित्ताणं हव्वं आगच्छिज्जा) કોઈ મહર્દ્ધિક, મહાદ્યુતિસંપન્ન મહાયશયુક્ત મહાબલયુક્ત અને મહાપ્રભાવશાળી દેવ ત્રણ ચપટી વગાડતાં તો ૨૧ વાર પાર કરી શકતો હોય એવો દેવ એજ પ્રકારની શીઘ્ર ગતિથી એક દિવસ, બે દિવસ અથવા ત્રણ દિવસ સુધી નિરન્તર ચાલ્યા જ કરે અને અધિકમાં અધિક છ માસ સુધી તે નિરન્તર ચાલ્યા કરે, તો મહામુશ્કેલીએ તે કોઈ એક સંખ્યાત યોજનવાળા તમસ્કાયને પાર પામી શકે છે એજ વાત (से णं देवे ताए उक्किट्ठाए तुरियाए जाव देवगईए वीइवयमाणे, वीइवयमाणे जाव एकाहं वा

गौतमः पुनः पृच्छति–' तमुकाएणं भंते ! केमहालए पण्णत्ते ? ' हे भदन्त ! तमस्कायः खलु कियन्महालयः कियत्परिमितो विशाल इति प्रश्नः । भगवानाह– 'गोयमा ! अयं णं जंबुद्दीवे दीवे सव्वदीव–समुद्दाणं सव्वब्भंतराए, जाव–परिक्खेवेणं पण्णत्ते ' हे गौतम ! अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपः सर्वद्वीप–समुद्राणां सर्वाभ्यन्तरकः सर्वाभ्यन्तरे वर्तमानः मध्यजम्बूद्वीप इत्यर्थः, यावत्–परिक्षेपेण परिधिना प्रज्ञप्तः, यावत्करणात्–' एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं, तिण्णि जोयणसयसहस्साइं सोलससहस्साइं दोण्णियसत्तावीसे जोयणसए, तिण्णि कोसे अट्ठावीसं च धणुसयं तेरस य अंगुलाइं अद्धंगुलं च किंचिविसेसाहिय ' इति संग्राह्यम् । ' एकं योजनशतसहस्रम्–आयामविष्कम्भेण, त्रीणि योजनशतसहस्राणि षोडश सहस्राणि, द्वे सप्तविंशतिः योजनशते, त्रयः क्रोशाः, अष्टाविंशतिश्च धनुःशतम् , त्रयोदश चाङ्गुलानि, अर्धाङ्गुलं च किञ्चिद्विशेषाधिकम्' इतिच्छाया 'देवेणं महिड्ढिए,

अथ गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि–(तमुक्काए णं भंते के महालये पण्णत्ते) हे भदन्त ! यह तमस्काय कितना बड़ा–विशाल कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि–(गोयमा ! अयं णं जंबूदीवे दीवे सव्वदीवसमुद्दाणं सव्वब्भंतराए जाव परिक्खेवेणं पण्णत्ते) हे गौतम ! समस्त द्वीप और समस्त समुद्रों के बीच में वर्तमान यह जंबूद्वीप नामका द्वीप–मध्य जंबूद्वीप यावत् परिक्षेप वाला कहा गया है–यहां (यावत्) शब्द से–" एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं, तिण्णि जोयणसयसहस्साइं सोलससहस्साइं दोण्णि य सत्तावीसे जोयणसयाइं तिण्णि कोसे अट्ठावीसं च धणुसयं तेरस य अंगुलाइं अद्धंगुलं च किंचि विसेसाहियं " इस पाठ का संग्रह हुआ है । " देवेणं महिड्ढिए जाव–

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે " तमुक्काए ण भंते ! के महालये पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયને કેટલો વિશાળ કહ્યો છે ?

ઉત્તર—" गोयमा ! " હે ગૌતમ ! (अय ण जंबूद्दी दीवे सव्वदीवसमुद्दाण सव्वब्भतराए जाव परिक्खिवेणं पण्णत्ते) સમસ્ત દ્વીપ અને સમસ્ત સમુદ્રોની વચ્ચે રહેલા આ જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ-મધ્ય જંબૂદ્વીપ ..... યાવત્ પરિક્ષેપવાળો કહ્યો છે અહીં " जाव (यावत्) પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ થયો છે-(एग जोयणसयसहस्स आयामविक्खंभेणं, तिण्णि जोयणसयसहस्साइ सोलससहस्साइ दोण्णिय सत्तावीसे जोयणसयाइ तिण्णि कोसे अट्ठावीस च धणुसयं तेरस य अगुलाइ अद्धगुलं च किंचि विसेसाहिय) એક લાખ યોજનની લંબાઇ અને પહોળાઈવાળા અને ૩૧૬૨૨૭ યોજન, ૩ કોસ, ૧૨૮ એકસો અઠ્ઠાવીસ ધનુષ અને ૧૩ાા અંગુલથી સહેજ અધિક પરિધિવાળા આ સમસ્ત

जाव एगे तमाए होज्जा १६। अहवा एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा १७। अहवा एगे सक्करप्पभाए जाव एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा १८। अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा १९। अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा२०। अहवा एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा २१ ॥ सू० ४ ॥

छाया—पञ्च भदन्त! नैरयिका नैरयिकप्रवेशनेन प्रविशन्तः किं रत्नप्रभायां भवन्ति? पृच्छा, गाङ्गेय! रत्नप्रभायां वा भवन्ति, यावत् अधःसप्तम्यां भवन्ति। अथवा एको रत्नप्रभायां, चत्वारः शर्कराप्रभायां भवन्ति, यावत् अथवा एको रत्नप्रभायां चत्वारः अधःसप्तम्यां भवन्ति। अथवा द्वौ रत्नप्रभायां, त्रयः शर्कराप्रभायां भवन्ति, एवं यावत्–अथवा द्वौ रत्नप्रभायां त्रयोऽधःसप्तम्यां भवन्ति। अथवा त्रयो रत्नप्रभायां, द्वौ शर्कराप्रभायां भवतः एवं यावत् त्रयो रत्नप्रभायां द्वौ अधः सप्तम्यां भवतः। अथवा चत्वारो रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायां भवति, एवं यावत् अथवा चत्वारो रत्नप्रभायाम् एकोऽध सप्तम्यां भवति। अथवा एकः शर्कराप्रभायां चत्वारो वालुकाप्रभायां भवन्ति! एवं यथा रत्नप्रभया समम् उपरिमपृथिव्यश्चारितास्तथा शर्कराप्रभयाऽपि समम् चारयितव्याः, यावत् अथवा चत्वारः शर्कराप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति। एवम् एकैकया समं चारयितव्या यावत् अथवा चत्वारस्तमायाम् एकोऽधःसप्तम्यां भवति। अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम् त्रयो वालुकाप्रभायां भवन्ति, यावत् अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम् त्रयोऽधःसप्तम्यां भवति। अथवा। एको रत्नप्रभायां, द्वौ शर्कराप्रभायाम् द्वौ वालुकाप्रभायां भवतः, एवं यावत्–अथवा एको रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायाम्, द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः, अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, द्वौ वालुकाप्रभायां भवतः, एवं यावत् अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम्, द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः। अथवा एको रत्नप्रभायां त्रयः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायां भवति, एवं यावत्

तियाहं वा ' स खलु देवः तया उपरिवर्णितया उत्कृष्टया, त्वरितया, यावत्-वेगवत्या चपलया वैद्युत्या देवगत्या व्यतिव्रजन् व्यतिव्रजन् पौनःपुन्येन गच्छन् यावत्-एकाहं वा एकदिनं वा, द्व्यहं वा द्विदिनं वा, त्र्यहं वा त्रिदिनं वा ' उक्कोसेणं छम्मासे वीईवइज्जा, अत्थेगइयं तमुकायं वीईवइज्जा ' उत्कर्षेण षण्मासान् यदा व्यतिव्रजेत् निरन्तर गच्छेत् तदा अस्त्येककं संभवति यत् एकं संख्यात-

" अत्थेगइयं तमुक्कायं वीईवइज्जा " तक के पाठ द्वारा प्रकट की गई है। (महिड्ढिए जाव महाणुभावे) में जो यह यावत् पद आया है उससे देव सम्बन्धी " महाद्युतिकः, महाबलः महायशाः " इन विशेषणों का संग्रह हुआ है। देव के ये महद्धर्यादिक विशेषण जो यहां पर कहे गये हैं वे उसकी गमनसामर्थ्य के उत्कर्ष को प्रतिपादन करने के लिये कहे गये हैं। " इणामेव इणामेव " ऐसे जो ये दो पद कहे गये हैं वे देव के मन में आई हुई गमन की शीघ्रता को सूचित करने के लिये कहे गये हैं। इन पदों का शब्दार्थ " यह अब मैं चला यह अब मैं चला " ऐसा है। " वह देव ३ तीन चुटकी बजने प्रमाण वाले काल में २१ इक्कीस वार पूरे जंबूद्वीप की प्रदक्षिणा देकर आ जावे " इस कथन से उसके गमन की अतिशीघ्रता सूचित की गई है। वह देव इतने काल में पूरे जंबूद्वीप की २१ वार प्रदक्षिणा करके आ जाता है-तो वह इसी तरह की गति से एक दिन तक, दो दिन तक या तीन दिन तक और अधिक से अधिक छह महिने तक निरन्तर चलता रहे-तब जाकर वह-संख्यात योजन प्रमाण वाले किसी एक तमस्काय तक ही पहुँच सकता है। तथा

दुवाहं वा) थी शरु करीने (अत्थेगइयं तमुक्कायं वीईवइज्जा) पर्यन्तना सूत्रपाठ द्वारा सूत्रकारे प्रकट करी छे. आ सूत्रमां देवने माटे जे महर्द्धिक (महा ऋद्धिवाळो) आदि विशेषणोनो प्रयोग करवामा आव्यो छे ते तेनी चालवानी शक्तिना उत्कर्षनुं प्रतिपादन करवा माटे करवामा आव्यो छे " इणामेव इणामेव " आ बे पदो देवना मनमा शीघ्र गमन करवानो जे विचार थयो छे ते सूचित करवाने माटे वपराया छे. ते पदोनो शब्दार्थ आ प्रमाणे थाय छे-" आ उपडयो, आ उपडयो " ते देव त्रण चपटी वगाडतां तो २१ वार आखा जंबूद्वीपनी प्रदक्षिणा करीने आवे छे आ कथनथी ते देवना गमननी अति शीघ्रता बतावावामा आवी छे ते देव आ प्रकारनी गतिथी एक दिवस, बे दिवस अथवा तो त्रण दिवस सुधी अने वधारेमां वधारे छ महिना सुधी निरन्तर चाल्या करे त्यारे कदाच ते संख्यात योजन प्रमाणवाळा कोइक तमस्काय सुधी ज पहोंची शके छे-एटले के तेने

योजनम् तमस्काय व्यतिव्रजेत् व्यतिक्रामेत्, 'अत्थेगइयं नो तमुक्कायं वीईवएज्जा' अस्त्येकक तमस्काय यद् द्वितीयम् असंख्यातयोजनमानं तु तमस्काय नो नैव खलु स्यापि गत्या व्यतिव्रजेत् व्यतिक्रमितुमर्हेत्। एव प्रकारेण तमस्कायस्य विशालता मुपसंहरन्नाह–' एमहालए णं गोयमा ! तमुक्काए पण्णत्ते' हे गौतम ! इयन्महालयः एतावान् विशाल तमस्काय प्रज्ञप्तः। गौतमः पृच्छति–'अत्थि णं भंते ! तमुक्काए गेहा इ वा, गेहावणा इ वा ?' हे भदन्त ! अस्ति सम्भवति खलु तमस्काय गेहानि गृहाणि वा सन्ति, गेहापणाः गृहहट्टा वा सन्ति किम् ? भगवानाह–' णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तमस्काय गृहा वा, गृहापणा वा न भवन्तीति

जो (अत्थेगइयं नो तमुक्कायं वीईवइज्जा) असंख्यात योजन प्रमाण वाला तमस्काय है उस तक तो यह देव इतनी अधिक उत्कृष्टता एव त्वरा आदि विशेषणों वाली गति से भी नहीं पहुँच सकता है। इस कथन से प्रभु ने तमस्काय की विशालता का वर्णन किया है इसी बात को उन्हों ने (ए महालए णं गोयमा ! तमुक्काए पण्णत्ते) इस सूत्र पाठ द्वारा गौतम को उपसहाररूप में समझाया है।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि जब तमस्काय इतना अधिक विशाल है तो (अत्थि णं भंते ! तमुक्काए गेहाइ वा, गेहावणाइ वा) हे भदन्त ! उसमें क्या घर हैं या गृहापण–गृह हार हैं ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! उस विशाल तम तमस्काय में न घर हैं और न गृहापण हैं। गौतम पुन प्रभु से प्रश्न

પાર કરી શકે છે પરન્તુ "અત્થેગઇયં નો તમુક્કાયં વીઈવએજ્જા" અસખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળો જે તમસ્કાય છે, ત્યાં સુધી તો તે દેવ આટલી બધી અધિક ઉત્કૃષ્ટતા ત્વરા આદિ વિશેષણોવાળી ગતિથી પણ પહોંચી શકતો નથી. આ કથન દ્વારા મહાવીર પ્રભુએ તમસ્કાયની વિશાળતાનું પ્રતિપાદન કર્યુ છે એજ વાતને તેમણે "एमहालए णं गोयमा ! तमुक्काए पण्णत्ते" આ સૂત્રપાઠ દ્વારા ગૌતમ સ્વામીને ઉપસંહાર રૂપે સમજાવી છે

હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે આટલા વિશાળ તમસ્કાયમાં ઘર આદિ છે કે નહીં (अत्थि णं भं ! तमुक्काए गेहाइ वा गेहावणाइ वा ?) હે ભદન્ત ! જો તમસ્કાય આટલો બધો વિશાળ છે, તો તેમાં શું ઘર, છે ? ગૃહાપણ (હાટ) છે ?

ઉત્તર— "णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ ! તે વિશાળ તમસ્કાયમાં ઘરો પણ નથી અને હાટ પણ નથી

भावः। गौतमः पृच्छति-'अत्थि णं भंते! तमुक्काए गामा इ वा, जाव-सन्निवेसा इ वा?' हे भदन्त! अस्ति सभवन्ति खलु यत् तमस्काये ग्रामाः इति वा यावत्-सन्निवेशाः समागतसार्थवाहादिनिवासस्थानानि भवन्ति किम्? यावत्करणात्-आकर नगर-खेट-कर्वट-मडम्ब-द्रोणमुख-पत्तन-निगमाश्रम-संवाहानां संग्रहः, तत्रआकराः स्वर्णरत्नाद्युत्पत्तिस्थानानि इति वा, नगराणि-अष्टादशकरवर्जितानि-इति वा, खेटानि-धूलिप्राकारवेष्टितानि इति वा, कर्वटानि-कुत्सितग्रामा इति वा, मडम्बानि-सार्ध-क्रोशद्वयान्तरग्रामान्तररहितानि इति वा, द्रोणमुखानि-जलस्थलपथोपेतानि जनस्थानानि, पत्तनं समस्तवस्तु प्राप्तिस्थानं निगमाः-प्रभूततरवणिग्जननिवासा इति वा,

करते हैं-(अत्थि णं भंते! तमुक्काए गामाइ वा जाव सन्निवेसाइवा) हे भदन्त! क्या यह बात संभवित होती है कि उस तमस्काय में ग्राम या यावत् सन्निवेश हों? यहां यावत् शब्द से "आकर, नगर निगम, खेट, कर्वट, मडम्ब, द्रोणमुख, आश्रम और संवाह इन का संग्रह हुआ है। जहां पर स्वर्ण रत्न आदि पदार्थ उत्पन्न होते हैं उसका नाम आकर है, १८ अठार प्रकार के टेक्सों से रहित जन स्थान का नाम नगर है, जिसमें अधिक संख्यामें व्यापारी जनोंका निवास हो उसका नाम निगम है। धूल के प्राकार से वेष्टित जनस्थान का नाम खेट है, छोटे गाँव का नाम कर्वट है। जिसकी चारों दिशाओं में २॥ कोश तक कोई गाँव न हो उसका नाम मडम्ब है। जलमार्ग और स्थलमार्ग इन दोनों मार्गों से ही जिसमें जाया जाना होवे उसका नाम द्रोणमुख है। तापस

પ્રશ્ન—(अत्थिणं भंते! तमुक्काए गामाइ वा, जाव सन्निवेसाइ वा?) હે ભદન્ત! શું તમસ્કાયમા ગામ, આકર, નગર, નિગમ, ખેટ, કર્બટ, મડમ્બ, દ્રોણમુખ, પત્તન, આશ્રમ, સંવાહન અને સન્નિવેશ હોય છે ખરાં? (जाव) પદથી ગ્રહણ કરવામાં આવેલાં શબ્દો સહિત અર્થ આપ્યો છે

જ્યાં સુવર્ણ રત્ન આદિ પદાર્થ ઉત્પન્ન થાય છે, એ સ્થળને આકર કહે છે ૧૮ પ્રકારના કરોથી રહિત જનસ્થાનને નગર કહે છે જ્યા અધિક પ્રમાણમાં વ્યાપારીઓ રહેતા હોય એવાં સ્થાનને નિગમ કહે છે. ધૂળના કોટની ઘેરાયેલા જનસ્થાનને ખેટ કહે છે નાના ગામને કર્બટ કહે છે. જેની ચારે દિશામાં ૨॥ કોશ પર્યન્તમાં કોઇ પણ ગામ ન હોય એવા સ્થાનને મડમ્બ કહે છે. જળમાર્ગ અને જમીન માર્ગે—એમ બન્ને માર્ગે—જે સ્થળે જઈ શકાય છે એવા સ્થળને દ્રોણમુખ કહે છે. જ્યા તાપસો રહેતા હોય, તે સ્થાનને

आश्रमाः-तापसजननिवासाः इति वा, संवाहाः-कृषिवलैर्धान्यरक्षाय निर्मितानि दुर्गभूमिस्थानानि-इति वा, एते किं तमस्काये सन्ति ? इति प्रश्नः । भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः तमस्काये ग्रामादिसन्निवेशान्ता न भवन्ति । गौतमः पृच्छति-'अत्थि णं भंते ! तमुक्काए उराला बलाहया संसेयंति, संमुच्छंति, संवासंति ? ' हे भदन्त ! अस्ति संभवति खलु तमस्काये उदाराः महान्तः बलाहकाः-मेघाः संस्विद्यन्ति । स्विद्यन्ति-संस्वेदजनकपुद्गलस्नेहसंपत्त्या आर्द्रा भवन्ति किम् ?, संमूर्च्छन्ति-उच्छ्रिता भवन्ति परस्परसंयोगात् गवस्थिता भवन्ति, तत्पुद्गलानां मीलनात् तदाकारतया उत्पद्यन्ते किम् ? संवर्षन्ति-वृष्टिं कुर्वन्ति किम् ? । भगवानाह-' हंता, अत्थि ' हे गौतम ! हन्त, सत्यम् अस्ति

जनों के आश्रम स्थान का नाम आश्रम है । किसान लोग जहां पर अपने धानाज आदि की रक्षा के निमित्त जो दुर्गम भूमि स्थान बना लेते हैं उसका नाम संवाह है " ये सब जनस्थान क्या उस तमस्काय में होते हैं ?, इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् उस तमस्काय में ये सब कुछ नहीं है । गौतम पुनः प्रभु से प्रश्न करते हैं कि (अत्थि णं भंते ! तमुक्काए उराला बलाहया संसेयंति, संमुच्छंति संवासंति) हे भदन्त ! उस तमस्काय में क्या बड़े २ मेघ संस्वेद (पसीना) जनक पुद्गल स्नेह रूप संपत्ति से गीले होते हैं ? परस्पर के संयोग से क्या ये एकत्रित होते हैं ? अर्थात् मेघ के पुद्गलों के मिलने से उन पुद्गलों की मेघों के रूप में उत्पत्ति होती है क्या ? ये मेघ क्या उसमें बरसते हैं ? इसके

આશ્રમ કહે છે એવું ખેડૂતો જ્યાં પોતાના અનાજ આદિની રક્ષા માટે દુર્ગમ ભૂમિસ્થાન બનાવી લે છે એવાં સ્થાનને સંવાહ કહે છે શું આ બધાં જન સ્થાનો તમસ્કાયમાં હોય છે ? એવો ગૌતમનો પ્રશ્ન છે

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-' णो इणट्ठे समट्ठे " હે ગૌતમ ! તમસ્કાયમાં ગ્રામ આકર આદિ કંઈ પણ હોતું નથી

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (अत्थि णं भंते ! तमुक्काए उराला बलाहया संसेयंति, संमुच्छंति संवासंति ?) હે ભદન્ત ! તે તમસ્કાયમાં શું વિશાળ મેઘ સંસ્વેદ (પરસેવો) જનક પુદ્ગલ સ્નેહરૂપ સંપત્તિથી ભીના છે ખરાં ? પરસ્પરના સંયોગથી શું તેઓ એકત્રિત થાય છે ખરાં ? એટલે કે મેઘના પુદ્ગલો સાથે સંયોગ પામનારાં તે પુદ્ગલોની મેઘોના રૂપમાં શું ઉત્પત્તિ થાય છે ખરી ? તે મેઘ શું તેમાં વરસે છે ખરાં ?

संभवति यत् तमस्काये उदारा मेघाः संस्विद्यन्ति सम्मूर्च्छन्ति, संवर्षन्ति च। गौतमः पृच्छति-'तं भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, णागो पकरेइ ?' हे भदन्त ! तत् संस्वेदन समूर्च्छनं वर्षणञ्च किं देवः प्रकरोति, अथवा असुरः प्रकरोति, अथवा नागः प्रकरोति ?। भगवानाह-'गोयमा ! देवो वि पकरेइ, असुरो वि पकरेइ, णागो वि पकरेइ' हे गौतम ! तत् खलु संस्वेदनं संमूर्च्छनं वर्षणं च देवोऽपि प्रकरोति, असुरोऽपि प्रकरोति, नागोऽपि प्रकरोति। गौतम पृच्छति-'अत्थि णं भंते ! तमुकाए बायरे थणियसद्दे, बायरे विज्जुए ?' हे भदन्त ! अस्ति संभवति खलु तमस्काये बादरः स्तनितशब्दः घनगर्जनम् ? तथा बादरा विद्युत् ?, भगवा-

उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि-हे गौतम ! (हता अत्थि) ऐसा होता है कि-उदार मेघ उस तमस्काय में संस्वेद जनक पुद्गल स्नेहरूप संपत्ति से गीले होते हैं, परस्पर के संयोगरूप से वे वहां एकत्रित होते हैं और बरसते हैं। अब गौतम स्वामी प्रभु से पूछते हैं कि-(तं भंते ! किं देवो पकरेइ असुरो पकरेइ, णागो पकरेइ ?) कि हे भदन्त ! इस संस्वेदन, संमूर्च्छन और वर्षण को क्या देव करता है ? अथवा असुर करता है ? या नाग करता है ? इस के उत्तर प्रभु उनसे कहते हैं कि-(गोयमा) हे गौतम ! (देवो वि पकरेइ, असुरो वि पकरेइ, णागो वि पकरेइ) उस संस्वेदन को, संमूर्च्छिम को एवं वर्षण को देव भी करता हैं, असुर भी करता है और नाग भी करता है।

(अत्थि णं भंते ! तमुकाए बायरे थणिय सद्दे, बायरे विज्जुए) हे भदन्त ! उस तमस्काय में बादर स्तनित शब्द-घनगर्जन, तथा बादर

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-" हता अत्थि " હે ગૌતમ ! એવું જ થાય છે કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે વિશાળ મેઘ તમસ્કાયમા સસ્વેદ જનક પુદ્ગલોની સ્નિગ્ધતારૂપ સંપત્તિથી ભીંજાય છે, પરસ્પરના સંયોગથી તેઓ ત્યા એકત્રિત થાય છે અને વરસે છે.

પ્રશ્ન—" त भते ! कि देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, णागो पकरेइ ? " હે ભદન્ત ! તે સસ્વેદન, સમૂર્ચ્છન (એકત્રિત કરવાની ક્રિયા) અને વર્ષણુ (વરસાવવાની ક્રિયા) શુ દેવ કરે છે ? કે અસુરકુમાર કરે છે ? કે નાગકુમાર કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(देवो वि पकरेइ, असुरो वि पकरेइ, णागो वि पकरेइ) હે ગોતમ ! તે સસ્વેદન, સમૂર્ચ્છન અને વર્ષણુ દેવ પણ કરે છે, અસુર પણ કરે છ અને નાગ પણ કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(अत्थिण भते ! तमुक्काए बायरे थणियसद्दे,

नाह-' हंता, तत्यमत्र तमस्काय बादरः स्तनितशब्दः बादरा विद्युदस्ति, अत्र बादरविद्युत्पदेन देवप्रभावोत्पादिता भास्वरा पुद्गला ग्राह्या, नतु बादरतेजस्कायिकाः, तेषामिहैवाग्रे प्रतिषेत्स्यमानत्वात्, गौतमः पृच्छति-, तं भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ, ? ' हे भदन्त ! तं बादरस्तनितशब्दं बादर विद्युतं च किं देव प्रकरोति अथवा असुरः प्रकरोति, नागो वा प्रकरोति ? प्रश्न । भगवानाह-' तिन्निवि पकरेंति ' हे गौतम ! बादरस्तनितशब्दादिकं त्रयोऽपि देवासुरनागाः प्रकुर्वन्ति, ।

बिजली होती है क्या ? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं कि (हंता अत्थि) हां गौतम ! तमस्काय में बादर स्तनितशब्द और बादर बिजली है। यहां पर बादरविद्युत शब्द से देवप्रभाव से उत्पादित भास्वर पुद्गल ही गृहीत हुए हैं। न कि बादर तेजस्कायिक, क्यों कि उनका यहां पर होना आगे निषिद्ध हुआ है (तं भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ) हे भदन्त ! बादरस्तनित शब्द को और बादर विद्युत् को यहां क्या देव करता है ? अथवा असुरक रता है ? या नाग करता है ? इस गौतम के प्रश्न का उत्तर देनेके लिये प्रभु उनसे कहते हैं कि-(तिन्नि वि पकरेंति) हे गौतम ! बादर स्तनित शब्द को एवं बादरविद्युत को यहां तीनों भी-देव, असुर एव नाग ये

बायरे विज्जुए) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયમાં શું બાદર સ્તનિત શબ્દ (મેઘનું ગર્જન) થાય છે ? શું તેમાં બાદર વિજળી થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુ તેનો જવાબ આપતા કહે છે- હંતા અત્થિ " હા, ગૌતમ ! તમસ્કાયમાં મેઘોની ગર્જના અને બાદર વિજળી થાય છે અહીં " બાદર વિદ્યુત " પદ દ્વારા દેવ પ્રભાવથી ઉત્પન્ન કરવામાં આવેલા દેદીપ્યમાન પુદ્ગલો જ ગ્રહણ કરવા. અહીં બાદર તેજસ્કાયિક પુદ્ગલો ગ્રહણ કરવા જોઇએ નહીં, કારણ કે તેમના તમસ્કાયમાં અસ્તિત્વનો આગળ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે

પ્રશ્ન—(तं भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ ?) ત્યાં બાદર સ્તનિત શબ્દો તથા બાદર વિદ્યુત્ કોણ કરે છે ? શું દેવ કરે છે ? અસુર કરે છે ? કે નાગ કરે છે ?

ઉત્તર—(तिन्नि वि पकरेंति) હે ગૌતમ ! ત્યાં તે બાદર સ્તનિત શબ્દ અને બાદર વિદ્યુત ત્રણે કરે છે-દેવ પણ કરે છે, અસુર પણ કરે છે અને નાગ પણ કરે છે

गौतमः पृच्छति–' अत्थि णं भंते ! तमुकाए बायरे पुढविकाए, बायरे अगणिकाए ? हे भदन्त ! अस्ति स भवति खलु तमस्काये बादरः पृथिवीकायः भवति ? तथा बादरः अग्निकायो भवति ? भगवानाह–' णोइणट्ठे समट्ठे–णण्णत्थ विग्गहगतिसमावन्नएणं ' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तमस्काये बादरः पृथिवीकायः, बादरः अग्निकायश्च न भवति, किन्तु ' न ' इति शब्देन योऽयं बादर-पृथिवी–तेजसोः निषेधः कृतः, स विग्रहगतिसमापन्नकेन अन्यत्र वोध्यः। विग्रहगति-समापन्नकान् बादरपृथिवी तैजसकायान् विहाय उक्तनिषेधो विज्ञेय इत्यर्थः। विग्रह-गत्या बादरपृथिवीतेजसोः तमस्कायेऽपि संभवात्। बादराः पृथिवीकायिकाः रत्नप्रभाद्यासु अष्टसु पृथिवीषु गिरि–विमानेषु च भवन्ति, बादरतेजस्कायिकास्तु मनुष्यक्षेत्रे एव भवन्ति। गौतमः पृच्छति–'अत्थि णं भंते ! तमुक्काए चंदिम–सूरिय–गहगण–णक्खत्त–तारारूवा ?' हे भदन्त ! अस्ति संभवति खलु तमस्काये चन्द्र–

सब ही करते हैं। (अत्थि णं भंते ! तमुक्काए बायरे पुढविकाए बायरे अगणिकाए) हे भदन्त ! तमस्काय में बादर पृथिवीकाय बादर अग्नि-काय होते हैं क्या ? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में भगवान् उनसे कहते हैं कि–हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे, णण्णत्थविग्गहगइसमावन्न-एणं) विग्रहगतिसमापन्नक बादर पृथिवीकाय को एवं तैजसकाय को छोड़कर तमस्काय में विग्रहगति अप्राप्त बादर पृथिवीकाय–और बादर अग्निकाय नहीं हैं। क्यों कि विग्रहगति में वर्तमान बादर पृथिवी और बादर तैजसकायका ही तमस्कायमें भी संभव हो सकता है। बादर पृथि-वीकायिक, रत्नप्रभा आदि आठ पृथिवीयोंमें गिरियों में और विमानों में ही होते हैं। और बादर तैजस्कायिक मनुष्यक्षेत्र में ही होते हैं। " अत्थि णं भंते ! तमुक्काए चंदिम–सूरिय–गहगणणक्खत्त तारारूवा)

પ્રશ્ન—(અત્થિણ ભંતે ! તમુક્કાએ બાયરે પુઢવીકાએ બાયરે અગણિકાએ ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયમા બાદર (સ્થૂળ) પૃથ્વીકાય અને બાદર અગ્નિકાય હોય છે ખરાં ?

ઉત્તર—" णो इणट्ठे समट्ठे णण्णत्थविग्गहगइसमावन्नएणं " હે ગૌતમ ! એવુ સંભવિત નથી વિગ્રહ ગતિમાં વર્તમાન બાદર પૃથ્વીકાયનો અને બાદર તેજસ્કાયનો જ તમસ્કાયમા સંભવ હોઈ શકે છે વિગ્રહગતિમાં વર્તમાન બાદર પૃથ્વીકાય અને બાદર તેજસ્કાય સિવાયના વિગ્રહગતિ અપ્રાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાય અને બાદર તૈજસ્કાય તેમા સંભવી શકતા નથી બાદર પૃથ્વીકાયિક રત્નપ્રભા આદિ આઠ પૃથ્વીઓમા, પર્વતોમા અને વિમાનોમાં જ હોય છે, અને બાદર તૈજસ્કાયિક મનુષ્ય ક્ષેત્રમા જ હોય છે.

सूर्य-ग्रहगण-नक्षत्र-तारारूपा भवन्ति ? भगवानाह-' णो इणट्ठे समट्ठे-पलिय स्सआ पुण अत्थि ' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तमस्काये चन्द्रादयो ज्योतिष्का न भवन्ति किन्तु परिपार्श्वतः पुनस्ते भवन्ति, तमस्कायस्य परिपार्श्वतः चन्द्रादयः सन्तीत्यर्थः । गौतमः पृच्छति-'अत्थि णं भंते ! तमुक्काए चंदाभा इ वा, सूराभा इ वा ?' हे भदन्त ! अस्ति संभवति खलु तमस्काये चन्द्राभा चन्द्रप्रभा-ज्योत्स्ना इति वा भवति ?, तथा सूर्याभा रविदीधितिर्भवति किम् ? भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे-कादूसणिया पुण सा' हे गौतम ! नो अयमर्थः समर्थः तमस्काये चन्द्राभा, सूर्याभा च न भवति, तमस्कायपरिपार्श्वस्थचन्द्रादीनां सद्भावात् चन्द्रभाऽपि तत्र न संभवत्यतस्तत्राशङ्कां निरसितुमाह-'कादूसणिया पुण सा' तथा च तमस्कायपार्श्वे

हे भदन्त ! तमस्काय में चन्द्रमा, सूर्य, ग्रहगण, नक्षत्र, एवं ताराहप होते हैं क्या ? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि-हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे, पलियस्सआ पुण अत्थि) यह अर्थ समर्थ नहीं है-अर्थात् तमस्काय में चन्द्रादिक ज्योतिष्क देव तो नहीं हैं, पर ये सब उसके पार्श्वभाग में अवश्य हैं। (अत्थि णं भंते ! तमुक्काए चंदा भाइ वा, सूराभाइ वा) हे भदन्त ! तमस्काय में चन्द्र की प्रभा या सूर्य की प्रभा है क्या ? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे कादूसणिया पुण सा) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है-अर्थात् तमस्काय में चन्द्रप्रभा और सूर्यप्रभा नहीं है। पर ये चन्द्रादिक जब उसके पार्श्वभाग में हैं तो उनकी आभा तो वहां अवश्य पड़ती होगी ? तो इस शंका का समाधान यह है कि तमस्काय के संपर्क में चन्द्रप्रभा आदि के सद्भाव में भी इनकी प्रभा का वहां स्वतन्त्र अस्तित्व स्थित नहीं होता है-अर्थात् यह प्रभा वहां पड़ती

પ્રશ્ન—(अत्थि णं भंते ! तमुक्काए चंदिम, सूरिय, गहगणणक्खत्ततारारूवा ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયમાં શું ચન્દ્રમા, સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્રો અને તારાઓ હોય છે ખરા ?

ઉત્તર—(णो इणट्ठे समट्ठे पलियस्सओ पुण अत्थि) હે ગૌતમ ! એવું બનતું નથી. તમસ્કાયમાં ચન્દ્રાદિક જ્યોતિષિક દેવો તો નથી, પણ તે જ્યોતિષિક દેવો તેના પાર્શ્વ ભાગમાં (બાજુમાં) અવશ્ય છે

પ્રશ્ન—(अत्थि णं भंते ! तमुक्काए चंदाभाइ वा सूराभाइ वा ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયમાં ચન્દ્રમાની પ્રભા (પ્રકાશ) અથવા સૂર્યની પ્રભા હોય છે ખરી ?

ઉત્તર—(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! તમસ્કાયમાં ચન્દ્રની અથવા તો સૂર્યની પ્રભા હોતી નથી ' कादूसणिया पुण सा ' પરન્તુ ચન્દ્રાદિક તેની બાજુમાં હોવાથી તેનો પ્રકાશ તો ત્યાં પડતો હશે. આ શંકાનું સમાધાન

चन्द्रप्रभादीनां सद्भावेऽपि तेषां तत्र तमस्कायपरिणामेन परिणमनात् स्वस्वरूपनाशेन केवलं तत्र सा चन्द्रादिप्रभा कादूषणिका कम् स्वस्वरूपम् दूषयतीति कादूषणिका विद्यमानाऽपि सा चन्द्रप्रभा सूर्यप्रभा च अविद्यमाना इव भवति, कादूषणिकाशब्दे 'का' इत्यत्र प्राकृतत्वात् दीर्घो बोध्यः। गौतमः पृच्छति–'तमुकाए णं भंते! केरिसए वन्नएणं पण्णत्ते?' हे भदन्त! तमस्कायः खलु वर्णेन कीदृशकः प्रज्ञप्तः? भगवानाह–'गोयमा! काले कालोभासे, गंभीर-लोमहरिसजणणे, भीमे, उत्तासणए, परमकिण्हवण्णे पन्नत्ते' हे गौतम! तमस्कायः कालः कृष्णो वर्णेन, कश्चित्कालोऽपि कुतश्चित् कारणात् नावभासते, अत आह–कालो-

---

अवश्य है–पर इस प्रभा का वहां तमस्काय के रूपमें परिणमन होजाता है इसलिये यह चन्द्रादिप्रभा कादूषणिका–कम्–स्वरूपम्–दूषयति–इति कादूषणिका–वहां रहने पर भी अपने स्वरूप के अस्तित्व को खोये हुए सी रहती है–अर्थात् मौजूद रहने पर भी नहीं जैसी यह वहां रहती है गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं कि (तमुक्काए णं भंते! केरिसए वन्नए णं पण्णत्ते) हे भदन्त! तमस्काय वर्ण में कैसा कहा है? अर्थात् तमस्काय का वर्णकैसा है? इसके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं (गोयमा) हे गौतम! (कालेकालोभासे गंभीरलोमहरिसजणणे भीमे उत्तासणए, परमकिण्हे, वण्णे पण्णत्ते) तमस्काय वर्ण में काला है कृष्णकान्तिवाला है और वह

ઠરતા સૂત્રકાર કહે છે કે તમસ્કાયની બાજુમાં ચન્દ્ર આદિનો સદ્ભાવ હોવા છતાં તેમના પ્રકાશનુ ત્યાં સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ સંભવી શકતું નથી–એટલે કે તે પ્રકાશ ત્યાં પડે છે ખરો પણ તેનુ ત્યાં તમસ્કાય રૂપે પરિણમન થઇ જાય છે. તેથી તે ચન્દ્રપ્રભા ત્યાં કાદૂષણિકા–અતિ અલ્પ પ્રમાણમાં (कम् स्वरूपम् दूषयति इति कादूषणिका) ત્યા રહેવા છતાં પણ તેના મૂળ સ્વરૂપના અસ્તિત્વને ગુમાવી નાખ્યુ હોય એવી હાલતમાં ત્યા રહે છે–કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે ત્યા મોજૂદ હોવા છતાં તેનુ અસ્તિત્વ નહીં જેવું જ જણાય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(तमुक्काए णं भंते! केरिसए वन्नएणं पण्णत्ते?) હે ભદન્ત! તમસ્કાયનો વર્ણ કેવો કહ્યો છે?

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે–"गोयमा!" હે ગૌતમ! (काले, कालोभासे, गंभीरलोमहरिसजणणे भीमे उत्तासणए, परमकिण्हे, वण्णे पण्णत्ते) તમસ્કાય નો વર્ણ કાળો છે, કૃષ્ણકાન્તિવાળો છે, અને તે એટલો

भासः कृष्णकान्तियुक्त इति, तथा च वर्णेन काल, कालावभासश्च तमस्कायः, अथवा अतिशयकृष्णकान्तिश्च स इति। तथा च गम्भीर–रोम–हर्षजननः, गम्भीर श्चासौ अत्यन्तभीषणत्वात् रोमहर्षजननश्चेति गम्भीररोमहर्षजननः रोमाञ्चोत्पादकः। तस्य रोमहर्षजनने कारणमाह–' भीम ' इति, बिभेति अस्मादिति भीमः भयङ्करः, तथा उत्त्रासनकः अत्यन्तत्रासजनकः परमकृष्णवर्णः स तमस्कायः प्रज्ञप्तः॥ ' देवे णं अत्थेगइए जे णं तप्पढमयाए पासित्ता णं खुभाएज्जा ' हे गौतम! देव खलु अस्त्येकक, यः खलु तं तमस्कायं प्रथमतया प्रथमवारं दृष्ट्वा अवलोक्यैव क्षुभ्येत् क्षोभं प्राप्नुयात्। ' अहे णं अभिसमागच्छेज्जा ' अथ अनन्तरं खलु अभिसमाग-

इतना भयकर है कि देखते ही पहुत बुरी तरह से रोमराजि खडी हो जाती है। रोमराजि खडी होने का कारण यही है कि यह "भीमः" भयप्रद है। अत्यन्त त्रास जनक है। ऐसे परमकृष्ण वर्णवाला यह तमस्काय है। (कालोभासे) ऐसा जो पद दिया गया है वह यह प्रकट करता है कि कोई पदार्थ काला होकर भी किसी कारण वश काले रूप में अवभासित नहीं होता है परन्तु यह ऐसा नहीं है–यह तो कृष्णव र्णवाला होकर भी काले ही रूप से अवभासित होता है। अथवा (कालोभासे) यह तमस्काय अत्यन्तकृष्णकान्ति से युक्त है। मनुष्यादि जिससे डरें वह (भीम) है। (देवेण अत्थेगइए जे ण तप्पढमयाए पासित्ता ण खुभाएज्जा) कोई एक देव ऐसा भी होता है जो उस तम स्काय को सर्वप्रथम देख करके ही क्षुभित हो जाता है–यदि कोई देव कदाचित् उस तमस्काय में (अभिसमागच्छेज्जा) पास में जाकर प्रवेश

બધી ભયંકર હોય છે કે તેને જોતાં જ બીકને કારણે રૂંવાડાં ઊભાં થઈ જાય છે રૂંવાડાં ઊભાં થવાનું કારણ એ છે કે તે "भीमः" ભયજનક છે–અત્યન્ત ત્રાસજનક છે આવાં પરમકૃષ્ણ–વર્ણવાળો તે તમસ્કાય છે ' काला मासे ' આ પદ આપવાનું કારણ એ છે કે કોઈ પદાર્થ કાળો હોવા છતાં પણ કોઈ કારણે કાળો અવભાસિત થતો નથી–દેખાતો નથી પરન્તુ તમસ્કાય એવો નથી તે તો કૃષ્ણ વર્ણવાળો છે એટલું જ નહીં પણ કાળો જ દેખાય છે અથવા "कालोभासे" આ તમસ્કાય અત્યન્ત કૃષ્ણકાન્તિથી યુક્ત છે મનુષ્યાદિ જેનાથી ડરે તેને "भीम" કહે છે (देवेणं अत्थेगइए जे ण तप्प ढमयाए पासित्ताणं खुभाएज्जा) કોઈ કોઈ દેવ તો તેને પહેલી જ વાર દેખવાની સાથે જ ક્ષોભ પામી જાય છે જો કોઈ દેવ ક્યારેક તે તમસ્કાયમાં " अभि समागच्छेज्जा " પાસે જઈને પ્રવેશ કરે છે, તો તે (तओ पच्छा सीह चोह

अथवा एको रत्नप्रभायां त्रयः शर्कराप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां, भवति। अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायां भवति, एवं यावत् द्वौ रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एकः अधःसप्तम्यां भवति। अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायां भवति, एव यावत् अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति। अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायां, त्रयः पङ्कप्रभायां भवन्ति। एवमनेन क्रमेण यथा चतुर्णां त्रिकसंयोगो भणितस्तथा पञ्चानामपि त्रिकसंयोगो भणितव्यः, नवरं तत्र एकः संचार्यते, अत्र द्वौ, शेषं तदेव यावत्-अथवा त्रयो धूमप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति। अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, द्वौ पङ्कप्रभायां भवतः, एवं यावत् अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायां, द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः ४। अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायां, द्वौ वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां भवति, एवं यावत् अधःसप्तम्याम् ८। अथवा एको रत्नप्रभायां, द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां भवति, एवं यावत्-अथवा एको रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम् एकोऽध सप्तम्यां भवति १२। अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां भवति, एव यावत्-अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति १६। अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां, द्वौ धूमप्रभायां भवतः, एव यथा चतुर्णां चतुष्कसंयोगो भणितस्तथा पञ्चानामपि चतुष्कसंयोगो भणितव्यः, नवरम् अभ्यधिकम्-एक संचारयितव्यः, एवं यावत्-अथवा द्वौ पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति। अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभाभायाम्, एको धूमप्रभायाम् भवति १, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एक पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति २, अथवा एको रत्नप्रभायां यावत् एक पङ्कप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति ३। अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम् एकस्तमायां भवति४। अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकोऽध सप्तम्यां भवति५। अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम् एको वालुकाप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽधःसप्तम्या भवति६। अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एक शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्क-

तम ' तम ' इति वा तमस्कायस्य अन्धकाररूपत्वात् ' तमः ' इति नाम वर्तते१, ' तमस्कायः ' इति वा , तस्य अन्धकारराशिरूपत्वात् 'तमस्कायः ' इति नाम२, ' अन्धकारः ' इति वा, तस्य तमोरूपत्वात् 'अन्धकार ' इति नाम ३। ' महान्धकार ' इति वा, तस्य महातमोरूपत्वात् ' महान्धकारः ' इति वा नाम वर्तते ४। 'लोकान्धकार ' इति वा लोकमध्ये तादृशस्य अन्धकारस्य अभावात् ' लोकान्धकारः ' इति वा नाम ५ । एवं 'लोकतमिस्रम्' इति वा लोके गाढान्धकाररूपत्वात् ६। ' देवान्धकारः ' इति वा, देवानामपि तमस्काये प्रकाशाभावेन अन्धकाररूपत्वात् ' देवान्धकार ' इति नाम ७ । तथैव ' देवतमिस्रम् इति वा तस्यैव गाढरूपत्वात् ८ । ' देवारण्यम्' इति वा, स्वापेक्षया बलवतां देवानां भयात् पलायमानानां देवानां तादृशारण्यमिव शरणत्वात् ' देवारण्यम् ' इति नाम ९ ।

नाम तमस्काय है-तमस्कायका स्वयं अंधकारस्व होनेके कारण तीसरा नाम अंधकार है। महातम रूप होने से इस का चौथा नाम महांधकार है। लोक के बीच में ऐसा दूसरा और कोई अंधकार नहीं है इस कारण इसका पांचवां नाम लोकांधकार है। छठवां नाम इसका लोकतमिस्र इसी कारण से है। उद्योत के न होने के कारण देवों को भी यह तमस्काय अंधकाररूप भासित होता है इस कारण इसका सातवां नाम देवांधकार है। इसी तरह से देवतमिस्र यह इसका आठवां नाम है। अपने से बलवान देवों के भय से भगते हुए देवों के लिये तथाविध जंगल की तरह यह शरणभूत है इस कारण इसका नौवां नाम देवार

(१) અંધકાર રૂપ હોવાને કારણે તમસ્કાયનું નામ તમ ' છે (૨) અંધકારની રાશિરૂપ હોવાથી તેનું બીજું નામ તમસ્કાય ' છે (૩) તે પોતે જ અંધકાર રૂપ હોવાથી તેનું નામ અંધકાર પણ છે (૪) મહા તમરૂપ (અંધકાર રૂપ) હોવાથી તેનું ચોથું નામ મહાંધકાર ' છે (૫) લોકમાં એવો બીજો કોઈ પણ અંધકાર ન હોવાથી તેનું પાંચમું નામ ' લોકાન્ધકાર છે (૬) વળી ઉપયુક્ત કારણે જ તેનું છઠ્ઠું નામ ' લોકતમિસ્ર " છે (૭) ઉદ્યોત (પ્રકાશ) ન હોવાને કારણે દેવોને પણ આ તમસ્કાય અંધકાર રૂપ લાગે છે તે કારણે તેનું સાતમું નામ ' દેવાન્ધકાર' (૮) એજ રીતે તેનું આઠમું નામ ' દેવતમિસ્ર " છે (૯) પોતાના કરતાં વધારે બળવાન દેવોના ભયથી ભાગતા દેવોને માટે અંધકારમય જંગલની જેમ તે આશ્રયદાયક બને છે, તેથી તેનું નવમું નામ દેવારણ્ય " છે

च्छेत्-समीपं गत्वा तमस्कायं प्रविशेत् , 'तओ पच्छा सीहं सीहं तुरियं तुरियं खिप्पामेव वीइवएज्जा ' ततः पश्चात् तदनन्तरम् भयात् शीघ्रं शीघ्रम् अतिवेगेन त्वरित त्वरितम् मनोगतेरतिवेगात् क्षिप्रमेव अतिसत्वरमेव व्यतिव्रजेत् अतिक्रामेत् , तमुल्लङ्घ्य निर्गच्छेत् । गौतमः पृच्छति-'तमुकायस्स णं भंते ! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! तमस्कायस्य खलु कति कियन्ति नामधेयानि नामानि प्रज्ञप्तानि? भगवानाह-'गोयमा ! तेरस नामधेज्जा पण्णत्ता ' हे गौतम ! तमस्कायस्य त्रयोदश नामधेयानि प्रज्ञप्तानि, तान्येवाह-'तं जहा'-तद्यथा-' तमेइ वा१, तमुक्काए इ वा२, अंधकारे इ वा ३, महंधकारेइ वा४, लोगंधकारे इ वा, ५ लोगतमिस्से इ वा ६, देवंधकारे इ वा ७, देवतमिस्से इ वा ८, देवारन्ने इ वा ९, देववूहे इ वा १०, देवफलिहे इ वा ११, देवपडिक्खोभे इ वा१२, अरुणोदए त्ति वा समुद्दे१३ इति ।

करता है तो वह " तओ पच्छा सीहं सीहं तुरियं तुरियं खिप्पामेव वीइवएज्जा " कायगति के अतिवेग से और मनोगति के अतिवेग से अर्थात् बहुत ही शीघ्रता के साथ उस तमस्काय में से बाहर निकल आता है। (तमुक्कायस्स णं भंते ! कइनामधेज्जा पण्णत्ता) हे भदन्त ! तमस्काय के कितने नाम हैं ? इस गौतम के प्रश्न का उत्तर प्रभु इन्हें यों देते हैं कि-(गोयमा) हे गौतम ! (तेरस नामधेज्जा पण्णत्ता) तमस्काय के नाम तेरह हैं-(तं जहा) वे इस प्रकार से हैं-(तमेइ वा १तमुक्काएइ वा, २अंधकारेइ वा, ३महंधकारेइ वा, ४लोगंधकारेइ वा ५, लोगतमिस्सेइ वा ६, देवंधकारेइ वा ७, देवतमिस्सेइ वा ८, देवारन्नेइ वा ९, देववूहेइ वा १०,देवफलिहेइ वा ११,देवपडिक्खोभेइ वा १२, अरुणोदएत्ति वा समुद्दे १३, अंधकाररूप होनेके कारण तमस्काय का पहला नाम तम है, अंधकार की राशिरूप होने के कारण तमस्काय का दूसरा

तुरियं तुरियं खिप्पामेव वीइवएज्जा) કાયગતિના અતિવેગથી અને મનોગતિના અતિવેગથી-એટલે કે ઘણી જ શીઘ્રતાથી તે તમસ્કાયમાંથી બહાર નીકળી જાય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(तमुक्कायस्स णं भंते ! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયના કેટલા નામ છે ? ઉત્તર—" गोयमा ! " હે ગૌતમ ! (तेरस नामधेज्जा पण्णत्ता-तंजहा" તમસ્કાયના નીચે પ્રમાણે તેર નામ કહ્યા છે-

(१) तमेइ वा, (२) तमुक्काएइ वा, (३) अंधकारेइ वा, (४) महंधकारेइ वा, (५) लोगंधकारेइ वा, (६) लोगतमिस्सेइ वा, (७) देवंधकारेइ वा, (८) देवतमिस्सेइ वा, (९) देवारन्नेइ वा, (१०) देववूहेइ वा, (११) देवफलिहेइ वा, (१२) देवपडिक्खोभेइ वा, (१३) अरुणोदए त्ति वा समुद्दे)

या तमस्काय ? इति प्रश्न । भगवानाह-'गोयमा ! णो पुढविपरिणामे, आउप रिणाम वि, जीवपरिणामे वि, पोग्गलपरिणामे वि, हे गौतम ! तमस्कायः नो पृथिवीपरिणामः, तस्य सर्वथा अन्धकारमयत्वात्, अपितु अप्परिणामोऽपि तस्याप्स्वरूपत्वात्, जीवपरिणामोऽपि मतो जीवरूपत्वात्, पुद्गलपरिणामो ऽपि, तमस पुद्गलरूपत्वात् । गौतमः पृच्छति-'तमुक्काए णं भंते ! सव्वे पाणा भूया, जीवा, सत्ता पुढविकाइयत्ताए जाव-तसकाइयत्ताए उववन्नपुव्वा ?' हे

प्रभु उनसे कहते हैं कि-(गोयमा) हे गौतम ! (णो पुढवि परिणामे, आउपरिणामे वि, जीवपरिणामे वि, पोग्गलपरिणामे वि) तमस्काय पृथिवी का परिणाम-विकार नहीं है। किन्तु यह अप्काय का भी परि णाम है, जीव का भी परिणाम है और पुद्गल का भी परिणाम है। पृथिवी का परिणाम यह इसलिये नहीं है कि यह सर्वथा अंधकार रूप है। जलका परिणाम इसे इसलिये कहा गया है कि यह जलरूप होता है और जीव का परिणाम इसलिये इसे कहा गया है कि जल स्वय जीव रूप है, तथा पुद्गल का परिणाम कहने का कारण यह है कि तमस्काय स्वय पुद्गलरूप है। अब गौतम प्रभु से यों पूछते हैं कि (तमुक्काए णं भंते ! सव्वे पाणा, भूया, जीवा, सत्ता पुढवीकाइयत्ताए जाव तसकाइ यत्ताए उववन्नपुव्वा) हे भदन्त ! समस्त प्राण, समस्त भूत, समस्त जीव, समस्त सत्त्व क्या तमस्काय में पहिले पृथिवीकायिकरूपसे यावत्

तेने। ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-(गोयमा ! णो पुढविपरिणामे, आउपरिणामे वि, जीवपरिणामे वि पोग्गलपरिणामे वि) હે ગૌતમ ! તમસ્કાય પૃથ્વીના પરિણામ (વિકાર) રૂપ નથી. પણ તે જળનું (અપ્કાયનું) પરિ ણામ પણ છે જીવનું પરિણામ પણ છે અને પુદ્ગલનું પરિણામ પણ છે તે સર્વથા અંધકાર રૂપ હોવાથી તેને પૃથ્વીનું પરિણામ કહ્યું નથી. તેને જળના પરિણામ રૂપ કહેવાનું કારણ એ છે કે તે જળરૂપ હોય છે તેને જીવના પરિણામ રૂપ કહેવાનું કારણ એ છે કે જળ પોતે જ જીવરૂપ હોય છે, તથા તેને પુદ્ગલના પરિણામ રૂપ કહેવાનું કારણ એ છે કે તમસ્કાય પોતે જ પુદ્ગલરૂપ છે

ગૌતમ સ્વામી હવે એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-(तमुक्काए णं भंते ! सव्वे पाणा भूया, जीवा, सत्ता पुढवीकाइयत्ताए जाव तसकाइयत्ताए उववन्नपुव्वा ?) હે ભદન્ત ! સમસ્ત પ્રાણ સમસ્ત જીવ, સમસ્ત ભૂત અને સમસ્ત સત્વ શું

'देवव्यूहः' इति वा, देवानां दुर्भेद्यत्वात् चक्रादिव्यूह इव 'देवव्यूहः' इतिनाम १०। 'देवपरिघः' इति वा, देवानामातङ्कजनकतया मनोविघातहेतुत्वेन 'देवपरिघः' इति नाम ११, 'देवप्रतिक्षोभ' इति वा, देवानां महाक्षोभोत्पादकत्वात् 'देवप्रतिक्षोभः' इति नाम १२, 'अरुणोदकः समुद्रः' इति वा, अरुणोदकसमुद्रस्य विकारात्मकत्वात् 'अरुणोदकसमुद्रः' इति वा नाम १३। इति तमस्कायस्य त्रयोदश नामानि प्रदर्शितानि।

अथ तमस्कायपरिणाममाह='तमुक्काए णं भंते! किं पुढविपरिणामे, आउपरिणामे, जीवपरिणामे, पोग्गलपरिणामे?' हे भदन्त! तमस्कायः खलु किं पृथिवीपरिणामः, अथवा अप्परिणामः, अथवा जीवपरिणामः, पुद्गलपरिणामो

ण्य है। चक्रादिव्यूहकी तरह यह देवों द्वारा भी दुर्भेद्य होनेके कारण इसका दशवां नाम देवव्यूह है। देवों को आतंक जनक होनेके कारण इनके मन का विघात करने वाला होनेसे इसका ग्यारहवां नाम देवपरिघ है। देवों के लिये क्षोभ का कारण, होने से इसका १२ वां नाम देवप्रतिक्षोभ है। तथा अरुणोदक समुद्र के जल का विकाररूप होने के कारण इसका तेरहवां नाम अरुणोदक समुद्र है। इस प्रकार से ये तेरह सार्थक नाम तमस्काय के कहे गये हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि यह तमस्काय किस पदार्थ का परिणाम है-(तमुक्काए णं भंते! किं पुढविपरिणामे? आउपरिणामे जीव परिणामे? पोग्गलपरिणामे?" हे भदन्त? यह तमस्काय क्या पृथिवी का परिणाम है? या जल का परिणाम है? या जीव का परिणाम है? या पुद्गल का परिणाम है?-किसका परिणाम है? इसके उत्तर में

---

(૧૦) ચક્રાદિ વ્યૂહને ભેદવાનુ કામ દેવો દ્વારા પણ અશકય હોય છે, તે કારણે તેનું દસમુ નામ "દેવવ્યૂહ" છે (૧૧) દેવોમા આતક (ભય) નો જનક હોવાને કારણે અને તેમના મનનો વિઘાત કરનારો હોવાને લીધે તેનું અગિયારમું નામ "દેવપરિઘ" છે (૧૨) દેવોમા ક્ષોભનો જનક હોવાને કારણે તેનું બારમુ નામ "દેવપ્રતિક્ષોભ" છે (૧૩) તથા અરુણોદક સમુદ્રના જળના વિકાર રૂપ હોવાથી તેનુ તેરમુ નામ "અરુણોદક સમુદ્ર" છે. આ રીતે તમસ્કાયના તેર સાર્થક (અર્થ પ્રમાણેનાં) નામ કહ્યા છે

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે (तमुक्काए णं भंते! किं पुढविपरिणामे? आउपरिणामे? जीवपरिणामे? पोग्गलपरिणामे? હે ભદન્ત! આ તમસ્કાય શું પૃથ્વીકાયનુ પરિણામ છે? કે જળનુ પરિણામ છે? કે જીવનું પરિણામ છે? કે પુદ્ગલનુ પરિણામ છે? તે કોના પરિણામરૂપ છે?

कृष्णराजिवक्तव्यता ।

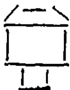
तमस्कायसादृश्यात् कृष्णराजिं प्ररूपयितुमाह—' कइ णं भंते ! ' कण्हराईओ' इत्यादि ।

मूलम्-कइ णं भंते ! कण्हराईओ पण्णत्ताओ ? गोयमा ! अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ कहि ण भंते ! एयाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ? गोयमा ! उप्पिं सणकुमारमाहिंदाणं कप्पाणं हिट्ठिं बंभलोए कप्पे अरिट्ठ विमाणपत्थडे—एत्थ ण अक्खाडगसम चउरससंठाणसंठियाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ, तं जहा—पुरत्थिमेण दो, पच्चत्थिमेण दो, दाहिणेण दो, उत्तरेण दो, पुरत्थिमऽब्भतरा कण्हराई दाहिण बाहिर कण्हराइ पुट्ठा, दाहिणऽब्भतरा कण्हराई पच्चत्थिम—बाहिर कण्हराइ पुट्ठा, पच्चत्थिमऽब्भतरा कण्हराई उत्तर बाहिर कण्हराइ पुट्ठा, उत्तरमऽब्भतरा कण्हराई पुरत्थिमबाहिर कण्हराइ पुट्ठा, दो पुरत्थिम-पच्चत्थिमाओ बाहिराओ कण्हराईओ छलंसाओ, दो उत्तर-

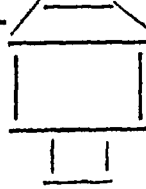
वस्पति सम्भवित है-पानी के पृथिवी जीव और अग्नि जीव वहां पर उत्पन्न नहीं हो सकते हैं-क्यों कि वहां पर उनका स्वस्थान नहीं है। तमस्काय का आकार इस प्रकार से है ॥ सू०१ ॥

थाय છે, કારણ કે ત્યાં તેમની ઉત્પત્તિ સંભવિત છે બાકીના પૃથ્વીકાયિક જીવો અને અગ્નિકાય જીવો તેમાં ઉત્પન્ન થઈ શકતા નથી, કારણ કે ત્યાં તેમનું સ્વસ્થાન નથી. તમસ્કાયનો આકાર નીચે પ્રમાણે છે ॥ સૂત્ર ૧ ॥

भदन्त ! तमस्काये खलु सर्वे प्राणाः, भूताः, जीवाः, सत्त्वाः पृथिवीकायिकतया यावत्-त्रसकायिकतया उपपन्नपूर्वाः पूर्वमुत्पन्नाः ? यावत् करणात्-जलकायिकतया, वायुकायिकतया, वनस्पतिकायिकतया, इति संग्राह्यम् । भगवानाह-' हंता, गोयमा ! असइं अदुवा, अणंतक्खुत्तो, णो चेव णं बायरपुढविकाइयत्ताए वा, बायर-अगणिकाइयत्ताए वा ' हे गौतम ! हन्त, सत्यम् सर्वे प्राणाः, भूताः जीवाः, सत्त्वाः, तमस्काये पृथिवीकायिकतया यावत्-त्रसकायिकतया असकृत् भूयोभूयः अथवा अनन्तकृत्वः अनन्तवारान् पूर्वमुत्पन्नाः, किन्तु नो चैव नैव कथमपि बादरपृथिवीकायिकतया,बादराग्निकायिकतया वा उत्पन्नाः, यतोहि तमस्कायस्य अप्कायिकतया तत्र बादरा वायवो वनस्पतयः त्रसाश्च उत्पद्यन्ते अप्काये तेषामुत्पत्तिसंभवात्, इतरे तु पृथिवीजीवा अग्निजीवाश्च तत्र नोत्पत्तुमर्हन्ति तेषां तत्र स्वस्थानत्वाभावात् ॥ सू० ३ ॥ तमस्कायाकारः—

त्रसकायिकरूप से उत्पन्न हुए हैं ? यहां यावत् शब्द से (जलकायिकतया तेजःकायिकतया, वायुकायिकतया, वनस्पतिकायिकतया " इस पाठ का संग्रह हुआ है । इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-(हंता, गोयमा ! असइं अदुवा अणंतक्खुत्तो, णो चेव णं बायरपुढविकाइयत्ताए वा, बायरअगणिकाइयत्ताए वा " हां गौतम ! समस्त प्राण, भूत, जीव, सत्त्व, तमस्काय में पृथिवीकायिकरूप से यावत् त्रसकायिकरूप से बार २ अथवा अनन्तबार पहिले उत्पन्न हुए हैं परन्तु वे वहां कभी भी बादर पृथिवीकायिकरूप से एवं बादर अग्निकायिकरूप से उत्पन्न नहीं हुए हैं। क्यों कि तमस्काय अप्कायरूप होने के कारण उसमें बादरवायुकाय, वनस्पतिकाय और त्रसकाय उत्पन्न होते हैं क्यों कि वहां उनकी

તમસ્કાયમા પૂર્વે (પહેલા) પૃથ્વીકાયિક, જલકાયિક, તૈજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને ત્રસકાયિક રૂપે ઉત્પન્ન થઇ ચુકયાં છે ખરાં ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-(हंता, गोयमा ! असइं अदुवा अणंतक्खुत्तो णो चेव ण बायर पुढविकाइयत्ताए वा, बायर अगणिकाइयत्ताए वा) હા, ગૌતમ ! સમસ્ત પ્રાણુ, ભૂત, જીવ અને સત્ત્વ તમસ્કાયમા પૃથ્વીકાયિકથી લઇને ત્રસકાયિક પર્યન્તના રૂપે વારવાર અથવા અનંતવાર પહેલા ઉત્પન્ન થઇ ચુકયાં છે, પણ તેઓ ત્યાં કદી પણ બાદર પૃથ્વીકાયિક રૂપે અને બાદર અગ્નિકાયિકરૂપે ઉત્પન્ન થયા નથી કારણ કે તમસ્કાય અપ્-કાય રૂપ હોવાથી તેમાં બાદર વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય ઉત્પન્ન

अत्थि णं कण्हराईणं चंदाभा इ वा, सूराभा इ वा ? णो इणट्ठे समट्ठे । कण्हराईओ णं भंते ! केरिसियाओ वन्नेणं पण्णत्ताओ? गोयमा ! कालाओ, जाव-खिप्पामेव वीइवएज्जा । कण्हराईणं भंते ! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता ? गोयमा ! अट्ठ नामधेज्जा पण्णत्ता, तं जहा–कण्हराई इ वा, मेहराई इ वा, मघा इ वा, माघवई इ वा, वायफलिहा इ वा, वायपलिक्खोभा इ वा, देवफलिहा इ वा, देवपलिक्खोभा इ वा । कण्हराईओ णं भंते ! किं पुढवी परिणामाओ, आउपरिणामाओ, जीवपरिणामाओ, पोग्गल परिणामाओ? गोयमा ! पुढवीपरिणामाओ, णो आउपरिणामाओ, जीवपरिणामाओ वि, पुग्गलपरिणामाओ वि । कण्हराईसु णं भंते ! सव्वे पाणा, भूया, जीवा, सत्ता उववण्णपुव्वा ? हंता, गोयमा ! असइं, अदुवा अणंतक्खुत्तो, णो चेव णं बायरआउ काइयत्ताए, बायरअगणिकाइयत्ताए वा, बायरवणस्सइकाइ यत्ताए वा ॥सू०२॥

छाया-कति खलु भदन्त ! कृष्णराजयः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अष्ट कृष्णराजयः प्रज्ञप्ताः, कुत्र खलु भदन्त ! एताः अष्ट कृष्णराजयः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! उपरि

कृष्णराजि वक्तव्यता–

(कइ णं भंते) इत्यादि ।

सूत्रार्थ– कइणं भंते ! कण्हराईओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त ! कृष्णराजियां कितनी कही गई हैं ? (गोयमा !) हे गौतम ! (अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ) कृष्णराजियां आठ कही गई हैं । (कहि णं भंते ! एयाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त ! ये आठ कृष्णराजियां कहां पर कहीं

કૃષ્ણરાજિઓની વક્તવ્યતા—

कइणं भंते ! कण्हराईओ पण्णत्ताओ " ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(कइणं भंते ! कण्हराईओ पण्णत्ताओ ? હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓ કેટલી કહી છે ? (गोयमा ! अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! કૃષ્ણરાજિઓ આઠ કહી છે (कहि णं भंते ! एयाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ ?) હે

दाहिणवाहिराओ कण्हराईओ तंसाओ, दो पुरत्थिम-पच्च-त्थिमाओ अब्भिंतराओ कण्हराईओ चउरंसाओ, दो उत्तरदा-हिणाओ अब्भिंतराओ कण्हराईओ चउरंसाओ, "पुव्वाऽवरा छलंसा, तंसा पुण दाहिणुत्तरा बज्झा। अब्भिंतर चउरंसा सव्वा वि य कण्हराईओ"॥१॥ कण्हराईओ णं भंते! केवइयाओ आयामेणं केवइयाओ विक्खंभेणं, केवइयाओ परिक्खेवेणं पण्णत्ताओ? गोयमा! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामेणं, संखेज्जाइं जोय-णसहस्साइं विक्खंभेणं, असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ताओ! कण्हराईओ णं भंते! केमहालियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! अयं णं जंबुद्दीवे दीवे जाव-अद्धमासं वीईवएज्जा, अत्थेगइयं कण्हराइं वीइवइज्जा, अत्थेगइयं कण्हराइं णो वीइवएज्जा, एमहालियाओ णं गोयमा! कण्हराईओ पण्ण-त्ताओ। अत्थिणं भंते! कण्हराईसु गेहा इ वा, गेहावणा इ वा? णो इणट्ठे समट्ठे। अत्थिणं भंते! कण्हराईसु गामा इ वा?०। णो इणट्ठे समट्ठे अत्थि णं भंते! कण्हराईसु उराला बलाहया संसेयंति, संमुच्छंति, संवासंति?। हंता, अत्थि। तं भंते! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ?। गोयमा! देवो पकरेइ, णो असुरो, णो नागो पकरेइ। अत्थि णं भंते! कण्हराईसु बायरे थणियसद्दे? जहा उराला तहा। अत्थि णं भंते! कण्हराईसु बायरे आउकाए, बायरे अगणिकाए, बायरे वणस्सइकाए? णो इणट्ठे समट्ठे, णण्णत्थ विग्गहगइसमावन्नएणं। अत्थि णं भंते! चंदिम-सूरिय-गहगण-नक्खत्त-तारारूवा?। णो इणट्ठे समट्ठे।

भ्यन्तरा कृष्णराजिः उत्तरबाह्यां कृष्णराजिं स्पृशति, उत्तराभ्यन्तरा कृष्णराजिः पौरस्त्यबाह्यां कृष्णराजिं स्पृशति, द्वे पौरस्त्यपाश्चात्ये, बाह्ये कृष्णराजी षडस्रे, द्वे उत्तर-दक्षिणबाह्ये कृष्णराजी त्र्यस्रे, द्वे पौरस्त्य-पाश्चात्ये अभ्यन्तरे कृष्णराजी चतुरस्रे, द्वे उत्तर-दक्षिणे आभ्यन्तरिके कृष्णराजी चतुरस्रे, "पूर्वापरे षडस्रे, त्र्यस्रे पुनर्दक्षिणोत्तरे बाह्ये, आभ्यन्तरचतुरस्राः सर्वा अपि च कृष्णराजयः॥१॥ कृष्णराजयः

मदिग्विभाग के बाहिर की कृष्णराजि का स्पर्श करती है। पश्चिमदिग्भाग के भीतर की जो कृष्णराजि है वह उत्तरदिग्भाग के बाहर की कृष्णराजि का स्पर्श करती है। और उत्तर दिशा के भीतर की जो कृष्णराजि है वह पूर्वदिग्भाग के बाहर की कृष्णराजि को छूती है। (दो पुरत्थिमपच्चत्थिमाओ बाहिराओ कण्हराईओ छलंसाओ दो उत्तरदाहिणबाहिराओ कण्हराईओ तंसाओ, दो पुरत्थिमपच्चत्थिमाओ अब्भिंतराओ कण्हराईओ चउरंसाओ, दो उत्तरदाहिणाओ अब्भिंतराओ कण्हराईओ चउरंसाओ,

"पुव्वावरा छलंसा, तंसा पुण दाहिणुत्तरा बज्झा।
अब्भिंतर चउरंसा सव्वा वि य कण्हराईओ" ४१)

पूर्व और पश्चिमके बाहरकी जो दो कृष्णराजियां हैं वे छह कूणवाली हैं। उत्तर और दक्षिण के बाहर की जो दो कृष्णराजियां हैं वे तिकूटी हैं। पूर्व और पश्चिम के भीतर की जो कृष्णराजियां हैं वे चौकूटी हैं। तथा उत्तर और दक्षिण के भीतर की जो दो कृष्णराजियां हैं वे भी चौकूटी हैं। इसी विषयको पुव्वावरा 'इत्यादि' गाथामें कहा है कि—पूर्व और पश्चिम

કૃષ્ણરાજિ છે તે પશ્ચિમ દિશાભાગની બહારની કૃષ્ણરાજિને સ્પર્શે છે, પશ્ચિમ દિશાભાગની અંદર જે કૃષ્ણરાજિ છે તે ઉત્તર દિશાભાગની બહારની કૃષ્ણરાજિને સ્પર્શે છે અને ઉત્તર દિશાભાગની અંદરની જે કૃષ્ણરાજિ છે તે પૂર્વ દિશાભાગની બહારની કૃષ્ણરાજિને સ્પર્શે છે (दो पुरत्थिमपच्चत्थिमाओ बाहिराओ कण्हराईओ छलंसाओ दो उत्तरदाहिणबाहिराओ कण्हराईओ तंसाओ, दो पुरत्थिमपच्चत्थिमाओ अब्भिंतराओ कण्हराईओ चउरंसाओ, दो उत्तरदाहिणाओ अब्भिंतराओ कण्हराईओ चउरंसाओ, "पुव्वावरा छलंसा, तंसा पुण दाहिणुत्तरा बज्झा। अब्भिंतर चउरंसा सव्वा वि य कण्हराईओ" ४१) પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં બહાર જે બે કૃષ્ણરાજિઓ છે તે છ ખૂણાવાળી છે, ઉત્તર અને દક્ષિણમાં બહાર જે બે કૃષ્ણરાજિઓ છે તે ત્રણ ખૂણાવાળી છે, પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં અંદરની જે કૃષ્ણરાજિઓ છે તે ચાર ખૂણાવાળી છે, તથા ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશામાં અંદરની જે કૃષ્ણરાજિઓ છે તે પણ ચાર ખૂણાવાળી છે

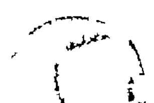
सनत्कुमार-माहेन्द्रयोः कल्पयोः, अधो ब्रह्मलोके कल्पे खलु रिष्टेविमानप्रस्तटे अत्र अक्षवाटकसमचतुरस्रसंस्थानसंस्थिता अष्ट कृष्णराजयः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पौरस्त्ये द्वे, पाश्चात्ये द्वे, दक्षिणे द्वे, उत्तरे द्वे, पौरस्त्याभ्यन्तरा कृष्णराजिः दक्षिणबाह्यां कृष्णराजिं स्पृष्टा, दक्षिणाभ्यन्तरा कृष्णराजिः पश्चिमबाह्यां कृष्णराजिं स्पृष्टा, पाश्चात्या-

---

गई हैं ? अर्थात् ये कृष्णराजियां कहां पर हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (उप्पिं सणंकुमारमाहिंदाणं कप्पाणं, हिट्ठि बंभलोए कप्पे अरिट्ठविमाणपत्थडे, एत्थ णं अक्खाडगसमचउरंससंठाणसंठियाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ) ये आठ कृष्णराजियां ऊपर में सनत्कुमार, माहेन्द्रकल्प में और नीचे में ब्रह्मलोककल्प में अरिष्टविमान के पाथडे में हैं। इनका आकार समचतुरस्र-चौकोर-अखाडे के समान है। (तं जहा) वे इस प्रकार से हैं-(पुरत्थिमेणं दो, पच्चत्थिमेणं दो, दाहिणेणं दो, उत्तरेणं दो, पुरत्थिमऽब्भनरा कण्हराई दाहिण-बाहिरं कण्हराइं पुट्ठा, पच्चत्थिमऽब्भंतरा कण्हराई उत्तरबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा, उत्तरमऽब्भंतरा कण्हराई पुरत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) दो कृष्णराजियां पूर्वदिशा में, दो कृष्णराजियां पश्चिमदिशा में, दो कृष्णराजियां दक्षिणदिशा में, और दो कृष्णराजियां उत्तर दिशा में हैं। इनमें जो पूर्वदिग्भाग के भीतर की कृष्णराजि है वह दक्षिणदिग्भाग के बाहिर की कृष्णराजि को छूती है। दक्षिणदिग्भाग के भीतर की जो कृष्णराजि है, वह पश्चि-

---

ભદન્ત ! તે આઠ કૃષ્ણરાજિઓ કયાં આવેલી છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (उप्पिं सणंकुमारमाहिंदाणं कप्पाणं, हिट्ठिं बंभलोए कप्पे अरिट्ठविमाणपत्थडे, एत्थणं अक्खाडग समचउरंगसंठाणसंठियाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ) તે આઠ કૃષ્ણરાજિઓ ઉપરની બાજુએ સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોકમાં અને નીચે બ્રહ્મલોક કલ્પના અરિષ્ટ વિમાનના પાથડામાં (વિમાન પ્રસ્તટમાં) તેનો આકાર સમચતુસ્ર-ચતુષ્કોણ અખાડાના જેવો છે. (तं जहा) તે આ પ્રમાણે આવેલી છે-(पुरत्थिमेणं दो, पच्चत्थिमेणं दो, दाहिणेणं दो, उत्तरेणं दो) બે કૃષ્ણરાજિઓ પૂર્વ દિશામાં, બે કૃષ્ણરાજિઓ પશ્ચિમ દિશામા, બે કૃષ્ણરાજિઓ દક્ષિણ દિશામાં અને બે કૃષ્ણરાજિઓ ઉત્તર દિશામાં છે (पुरत्थिमऽब्भंतरा कण्हराई दाहिण-बाहिरं कण्हराइ पुट्ठा, पच्चत्थिमऽब्भंतरा कण्हराई उत्तरबाहिर कण्हराइं पुट्ठा, उत्तरमऽब्भंतरा कण्हराई पुरत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) તેમાંની જે પૂર્વ દિગ્ભાગની અંદરની કૃષ્ણરાજિ છે, તે દક્ષિણ દિગ્ભાગની બહારની કૃષ્ણરાજિને સ્પર્શે છે, દક્ષિણ દિગ્ભાગની અંદરની જે

प्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति ७, अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति ८। अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम् एकस्तमायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति ९। अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम् एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽध सप्तम्यां भवति १०। अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति ११, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम् एकोऽधःसप्तम्यां भवति १२। अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽध सप्तम्यां भवति १३। अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति १४। अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एक पङ्कप्रभायाम्, यावत् एकोऽधःसप्तम्यां भवति १५। अथवा एकः शर्कराप्रभायां भवति एको वालुकाप्रभायां यावत् एकस्तमायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति १६। अथवा एकः शर्कराप्रभायां यावत् एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकोऽध सप्तम्यां भवति १७। अथवा एकः शर्कराप्रभायां यावत् एकः पङ्कप्रभायाम् एकस्तमायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति १८। अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽध सप्तम्यां भवति १९। अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, यावत् एकोऽध सप्तम्यां भवति २०। अथवा एको वालुकाप्रभायां यावत् एकोऽधः सप्तम्यां भवति २१ ॥ सू० ४ ॥

टीका—अथ पञ्चानां नैरयिकाणां गत्यन्तरान्निःसृत्य नैरयिकप्रवेशने द्वाष ष्टयधिक-चतु शतभङ्गान् प्रतिपादयितुमाह—'पंच भंते' इत्यादि। 'पंच भंते! नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पविसमाणा किं रयणप्पभाए होज्जा? पुच्छा' गाङ्गेयः

टीकार्थ—पांच नैरयिकों के गत्यन्तर से निकल करके नैरयिक में प्रवेशन में ४६२ भंग होते हैं-उन्हीं भङ्गों को प्रतिपादन करने के लिये सूत्रकार ने यह सूत्र कहा है-इसमें गांगेय ने प्रभु से ऐसा पूछा है-

ટીકાર્થ— 'पंच भंते! नेरइया" ઇત્યાદિ—

અન્ય ગતિમાંથી નીકળીને નારકગતિમાં પ્રવેશ કરનાં પાંચ નારકોના ૪૬૨ ભાંગાઓ (વિકલ્પો) થાય છે સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં તે ભાંગાઓનું નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યુ છે—

આ વિષયને અનુલક્ષીને ગાંગેય અણગાર મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે— (पंच भंते! नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पविसमाणा किं रयणप्पभाए होज्जा?

खलु भदन्त ! कियत्यः आयामेन ? कियत्यो विष्कम्भेण ? कियत्यः परिक्षेपेण? प्रज्ञप्ता ? गौतम ! असंख्येयानि योजनसहस्राणि आयामेन, संख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कम्भेण, असंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः । कृष्णराजयः खलु भदन्त ! कियन्महालयाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपः, यावत्-अर्धमासं व्यतिव्रजेत् अस्त्येकका कृष्णराजिं व्यतिव्रजेत् अस्त्येकका कृष्ण-

की कृष्णराजियां छह खूटवाली हैं। दक्षिण और उत्तर की बाहिर की कृष्णराजियां तिखूंटी हैं। और सब अभ्यन्तर की कृष्णराजियां चौरस हैं। (कण्हराइओ णं भंते ! केवइयं आयामेणं, केवइयं विक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ता) हे भदन्त ! इन कृष्णराजियोंका आयाम कितना है? विस्तार कितना है ? और इनका परिक्षेप कितना है ? (गोयमा) हे गौतम ! (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामेणं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ताओ) इन कृष्णराजियों का आयाम (लंबापन) असंख्यात हजार योजन का है। विष्कंभ (चौड़ाई) संख्यात हजार योजन का है। तथा परिक्षेप इनका असंख्यात हजार योजन का है। (कण्हराईओ णं भंते ! के महालियाओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त ! ये कृष्णराजियां कितनी मोटी कही गई हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (अयं णं जंबुद्दीवे दीवे जाव अद्धमासं

એજ વાતને "पुव्वाऽवरा" ઈત્યાદિ ગાથા દ્વારા પ્રકટ કરી છે. ગાથાનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—

પૂર્વ અને પશ્ચિમની કૃષ્ણરાજિઓ છ ખૂણીઆ વાળી છે, દક્ષિણ અને ઉત્તરની બહારની કૃષ્ણરાજિઓ ત્રિકોણીઆ છે, અને અંદરની બધી કૃષ્ણરાજીઓ ચોરસ છે. (कण्हराईओ ण भंते ! केवइय आयामेण, केवइय विक्खभेणं, केवइयं परिक्खेवेण पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! તે કૃષ્ણરાજીઓ લંબાઈ કેટલી છે ? પહોળાઇ કેટલી છે ? અને તેમનો પરિક્ષેપ (પરિધિ) કેટલો છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (असखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामेणं, संखेज्जाइं जोयणसहस्साइ विक्खंभेणं, असंखेज्जाइ जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ताओ) તે કૃષ્ણરાજીઓની લંબાઈ અસંખ્યાત હજાર યોજન પ્રમાણ છે, તેમની પહોળાઇ સંખ્યાત હજાર યોજન પ્રમાણ છે અને તેમનો પરિક્ષેપ અસંખ્યાત હજાર પ્રમાણ છે.

(कण्हराईओ ण भंते ! के महालियाओ पण्णत्ताओ ?) હે ભદન્ત ! તે કૃષ્ણરાજિઓ કેવડી મોટી કહી છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (अयं णं

रामि नो व्यतिव्रजेत् । इयन्महालयाः खलु गौतम ! कृष्णराजयः प्रज्ञप्ताः, । सन्ति खलु भदन्त ! कृष्णराजिषु गेहा इति वा, गेहापणा इति वा ? नायमर्थः समर्थः । सन्ति खलु भदन्त ! कृष्णराजिषु ग्रामा इति वा, यावत्-सन्निवेशा इति वा? नायमर्थः समर्थः । सन्ति खलु भदन्त ! कृष्णराजिषु उदारा बलाहकाः संस्विद्यन्ति, सम्

वीईवएज्जा अत्थेगइअं कण्हराई वीईवएज्जा, अत्थेगइयं कण्हराई णो वीईवएज्जा एमहालियाओ ण गोयमा कण्हराईओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! तीन चुटकी बजाने में जितना समय लगता है उतने समय में कोइ महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला देव इस समस्त जम्बूद्वीप का इक्कीस २१ बार चक्कर लगा आवे और वह इसी तरह से निरन्तर पन्द्रह दिन तक चलता रहे-तब कहीं संभव है कि वह देव किसी एक कृष्णराजि के पास तक पहुँच सके और किसी एक कृष्णराजि के पास तक नहीं पहुंच सके। हे गौतम ! इतनी विशाल ये कृष्णराजियां हैं। (अत्थि ण भंते ! कण्हराईसु गेहाइ वा गेहावणाइ वा) हे-भदन्त ! कृष्णराजियों के भीतर गृह और गृहहट्ट-गृह बाजार हैं क्या ? उत्तर-(गोयमा) हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् इन कृष्णराजियों में घर और घर बाजार बिलकुल नहीं है। (अत्थि णं भंते ! कण्हराईसु गामाइ वा जाव संनिवेसाइ वा) हे भदन्त ! तो क्या इन कृष्णराजियों मे ग्राम यावत् सन्निवेश हैं ? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे

जम्बुद्दीवे दीवे जाव अद्धमासं वीईवएज्जा अत्थेगइअं कण्णराई वीईवएज्जा, अत्थेगइयं कण्हराई णो वीईवएज्जा-एमहालियाओ ण गोयमा ! कण्हराईओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! ત્રણ ચપટી વગાડતા જેટલો સમય લાગે છે એટલા સમયમાં કોઈ મહર્દ્ધિક આદિ વિશેષણોવાળો દેવ આ સમસ્ત જમ્બૂદ્વીપની ૨૧ વાર પ્રદક્ષિણા કરવાને માટે કે સમર્થ છે તે દેવ એટલી જ શીઘ્રગતિથી નિરન્તર ૧૫ દિવસ ચાલ્યા કરે, તો તે પ્રમાણ કોઇ એક કૃષ્ણરાજીની પાસે પહોંચી શકે છે અને કોઇ એક કૃષ્ણરાજીની પાસે પણ પહોંચી શકતો નથી. હે ગૌતમ ! તે કૃષ્ણરાજીઓ એટલી બધી વિશાળ છે। (अत्थि ण भंते ! कण्हराईसु गेहाइ वा गेहावणाइ वा) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓમાં ઘરો છે ? હાટ છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (णो इणट्ठे समट्ठे) તે કૃષ્ણરાજિઓમાં ઘર પણ નથી અને હાટ પણ નથી.

(अत्थि ण भंते ! कण्हराईसु गामाइ वा जाव संनिवेसाइ वा ?) હે ભદન્ત ! તો શું તેમાં ગ્રામ આદિ સન્નિવેશ પર્યન્તનાં સ્થાનો છે ખરાં ?

(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! એવું કોઇ પણ સ્થાન તેમાં નથી

छंति, संवर्षन्ति ? हन्त, अस्ति । तत् खलु भदन्त ? किं देवः प्रकरोति, असुरः प्रकरोति, नागः प्रकरोति ? गौतम ! देवः प्रकरोति, नो असुरः, नो नागः प्रकरोति । अस्ति खलु भदन्त ! कृष्णराजिषु बादरः स्तनितशब्दः, यथा उदारास्तथा, ।

गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है-इन कृष्णराजियों में न ग्राम हैं, न निगम हैं, न मडंब हैं, न कर्वट हैं, न पत्तन हैं, न द्रोणमुख हैं, न आश्रम हैं और न सन्निवेश हैं। (अत्थि णं भंते ! कण्हराईसु णं उराला बलाहया संसेयंति, संमुच्छंति, संवासंति) हे भदन्त ! कृष्णराजियों में क्या उदार-विशाल-मेघ संस्वेद को प्राप्त होते हैं ? परस्पर के संघटन से क्या वे संमूर्च्छित होते हैं ? वृष्टि करते हैं ? (हंता अत्थि) हां गौतम ! कृष्णराजियों में बड़े २ मेघ संस्वेद को प्राप्त होते हैं, संमूर्च्छित होते हैं और वृष्टि करते हैं । (तं भंते ! किं देवो पकरेइ असुरो पकरेइ, नागोपकरेइ) हे भदन्त ! कृष्णराजियों में संस्वेदन संमूर्च्छन और संवर्षण क्या देव करता है ? या असुर करता है ? नाग करता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (देवो पकरेइ) देव ही करता है (णो असुरोपकरेइ णो नागो पकरेइ) असुर नहीं करता है और न नाग ही करता है । तात्पर्य कहने का यह है कि कृष्णराजियों में मेघों का संस्वेदन आदिकार्य देव करता है असुर नाग नहीं करते हैं क्यों कि असुर नाग का वहां गमन ही नहीं होता है ।

नथी त्यां गाम पण नथी, निगम पण नथी, मडंब पण नथी, कर्बट पण नथी, पत्तन पण नथी, द्रोणमुख पण नथी, आश्रम पण नथी अने संनिवेश पण नथी, (अत्थि ण भंते ! कण्हराईसु णं उराला वलाहया संसेयंति, संमुच्छंति, संवासंति ?) हे भदन्त ! शुं कृष्णराजिओमां विशाळ मेघोनुं संस्वेदन थाय छे खरुं ? शुं तेओ त्यां परस्परना संयोगथी संमूर्च्छित (एकत्रित) थाय छे ? शुं तेओ त्यां वरसे छे ? (हंता, अत्थि) हा, गौतम ! कृष्णराजिओमां विशाळ मेघोनुं संस्वेदन थाय छे, तेओ त्यां संमूर्च्छित थाय छे अने वृष्टि परसावे छे. (तं भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, णागो पकरेइ ?) हे भदन्त ! कृष्णराजिओमां संस्वेदन, संमूर्च्छन अने वर्षण कोण करे छे ? शुं देव करे छे ? शुं असुरकुमार करे छे ? शुं नागकुमार करे छे ?

(गोयमा !) हे गौतम ! (देवो पकरेइ) देव ज करे छे, (णो असुरो पकरेइ, णो णागो पकरेइ) असुरकुमार करता नथी अने नागकुमार पण करता नथी, कारण के असुरकुमार अने नागकुमारनुं त्यां गमन ज थतुं नथी.

अस्ति खलु भदन्त ! कृष्णराजिषु बादरोऽप्कायः, बादरोऽग्निकाय., बादरोवनस्पतिकायः ? नायमर्थः समर्थः, नान्यत्र विग्रहगतिसमापन्नकेन। सन्ति खलु भदन्त ! चन्द्र-सूर्य-ग्रहगण-नक्षत्र-तारारूपाः ? नायमर्थः समर्थः। अस्ति खलु कृष्णराजिषु चन्द्राभा इति वा, सूर्याभा इति वा, ? नायमर्थः समर्थः। कृष्णराजयः

(अत्थि णं भंते ! कण्हराईसु बायरे थणियसद्दे) हे भदन्त ! कृष्णराजियों में क्या घनगर्जनात्मक बादर स्तनितशब्द होता है ? उ (जहा-उराला तहा) हे गौतम ! जिस प्रकार से उदार मेघ कहे गये हैं-उसी प्रकार से जानना चाहिये। (अत्थि णं भते ! कण्हराईसु बायरे आउकाए बायरे अगणिकाए, बायरे वणस्सइकाए ?) हे भदन्त !-कृष्णराजियों में क्या बादर जलकाय है ? बादर अग्निकाय है? बादर वनस्पतिकाय है ? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, पर वहां (णण्णत्थ विग्गहगइसमावन्नएण) विग्रहगतिसमापन्नक ये जीव वहां पर हैं। (अत्थिणं भंते चंदिम-सूरिय-गहगण-नक्खत्त-तारारूवा) हे भदन्त ! कृष्णराजियों में चन्द्रमा, सूर्य, ग्रहगण, नक्षत्र और तारारूप हैं क्या ? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। (अत्थि ण कण्हराईण चंदाभाइ वा, सूराभाइ वा ?) हे भदन्त ! कृष्णराजियों में क्या चंद्रमा की कान्ति है ? सूर्य की कान्ति है ? (णो

(अत्थिण भंते ! कण्हराईसु बायरे थणिय सद्दे ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણ રાજિઓમાં શું મેઘોના ગર્જન રૂપ બાદર સ્તનિત શબ્દો થાય છે ખરાં ? (जहा उराला तहा) હે ગૌતમ ! વિશાળ મેઘોના વિષયમા કહ્યા પ્રમાણે જ આ વિષયમાં પણ સમજવું (अत्थि ण भंते ! कण्हराईसु बायरे आउकाय, बायरे अगणिकाए,बायरे वणस्सकाए ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓમાં જળ શું બાદર અપ્કાય, બાદર અગ્નિકાય અને બાદર વનસ્પતિકાય છે ?

(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! ત્યાં તે કંઇ પણ સંભવી શકતું નથી. (णण्णत्थ विग्गहगइ समावन्नएण) પણ ત્યાં વિગ્રહગતિપ્રાપ્ત તે જીવો હોય છે.

(अत्थिण भंते ! चंदिम, सूरिय, गहगणनक्खत्त, तारारूवा) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓમાં શું ચન્દ્રમા, સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્રો અને તારાઓ હોય છે ?

(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! તેમાં ચન્દ્રમા આદિ જ્યોતિષિક દેવો હોતા નથી

(अत्थिणं भंते ! कण्हराईसु चंदाभाइ वा, सूराभाइ वा ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓમાં શું ચન્દ્રનો પ્રકાશ હોય છે ? સૂર્યનો પ્રકાશ હોય છે ?

खलु भदन्त ! कीदृश्यो वर्णेन प्रज्ञप्ताः? गौतम ! कृष्णाः, यावत्–क्षिप्रमेव व्यतिव्रजेत्, कृष्णराजीनां खलु भदन्त ! कति नामधेयाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अष्ट नामधेयाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–कृष्णराजिरिति वा, मेघराजिरिति वा, मघा इति वा, माघवती इति वा, वातपरिघा इति वा, वातपरिक्षोभा इति वा, देवपरिघा इति वा, देवपरिक्षोभा इति वा। कृष्णराजयः खलु भदन्त ! किं पृथिवीपरिणामाः,

---

इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। (कण्हराईओ णं भंते ! केरिसियाओ वन्नेणं पण्णत्ताओ) हे भदन्त ! कृष्णराजियों का वर्ण कैसा है ? (गोयमा) हे गौतम ! (कालाओ जाव खिप्पामेव वीईवएज्जा) ये कृष्णराजियां काली हैं। यावत् (तमस्काय की तरह भयंकर होने के कारण इन्हें देव भी बहुत ही शीघ्रता से उल्लंघ जाता है (कण्हराईणं भंते ! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता) हे भदन्त ! कृष्णराजियों के कितने नाम कहे गये हैं। (गोयमा) हे गौतम ! (अट्ठ नामधेज्जा पण्णत्ता) आठ नाम कहे गये हैं। (तं जहा) वे ये हैं (कण्हराईइ वा, मेहराई इ वा, मघा इ वा, माघवई इ वा, वायफलिया इ वा, वायपलिक्खोभा इ वा, देवफलिया इ वा, देवपलिक्खोभा इ वा) कृष्णराजि १, मेघराजि २, मघा ३ माघवती ४, वातपरिघा ५, वातपरिक्षोभा ६, देवपरिघा ७ और देवपरिक्षोभा ८। (कण्हराईओणं भंते ! किं

(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! તેમાં ચન્દ્ર કે સૂર્યનો પ્રકાશ સંભવી શકતો નથી.

(कण्हराईओ णं भंते ! केरिसियाओ वन्नेणं पण्णत्ताओ ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓનો વર્ણ કેવો હોય છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (कालाओ जाव खिप्पामेव वीईवएज्जा) તે કૃષ્ણરાજિઓ કાળી હોય છે. અહીં તમસ્કાયના વર્ણના જેવું જ સમસ્ત વર્ણન સમજવું. તે કૃષ્ણરાજિઓનો વર્ણ તમસ્કાયના જેવો ભયંકર હોવાથી દેવ પણ ઘણી શીઘ્રતાથી તેમને પાર કરીને બહાર નીકળી જાય છે.

(कण्हराई ण भंते ! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓનાં કેટલાં નામ કહ્યાં છે ?

(गोयमा ! अट्ठ नामधेज्जा पण्णत्ता–तं जहा) હે ગૌતમ ! તેમના નીચે પ્રમાણે આઠ નામ કહ્યાં છે–(कण्हराईइ वा, मेहराईइ वा, मघाइ वा, माघवईइ वा, वायफलिक्खोभाइ वा, देवफलियाइ वा, देवपलिक्खोभाइ वा) (૧) કૃષ્ણરાજિ, (૨) મેઘરાજિ, (૩) મઘા, (૪) માઘવતી, વાતપરિઘા, (૬) વાતપરિક્ષોભા (૭) દેવપરિઘા અને (૮) દેવપરિક્ષોભા.

अप्परिणामाः, जीवपरिणामाः, पुद्गलपरिणामाः ? गौतम ! पृथिवीपरिणामाः, नो अप्परिणामाः, जीवपरिणामा अपि, पुद्गलपरिणामा अपि । कृष्णराजिषु खलु भदन्त ! सर्वे प्राणाः, भूताः, जीवाः, सत्त्वाः उपपन्नपूर्वाः ? हन्त गौतम ! असकृत्, अथवा अनन्तकृत्वः, नो चैव बादराप्कायिकतया, बादराग्निकायिकतया वा, बादरवनस्पतिकायिकतया वा ॥ सू० २ ॥

पुढवीपरिणामाओ, आउपरिणामाओ, जीवपरिणामाओ, पोग्गलपरिणामाओ) हे भदन्त ! कृष्णराजियां क्या पृथिवी के परिणामरूप हैं ? या अप्काय के परिणामरूप हैं ? या जीव के परिणामरूप हैं ? या पुद्गल के परिणामरूप हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (पुढविपरिणामाओ) ये कृष्णराजियां पृथिवी के परिणमरूप हैं । (नो आउपरिणामाओ) अप्काय के परिणामरूप नहीं हैं । (जीव परिणामाओ वि, पुग्गलपरिणामाओ वि) जीव के परिणाम रूप भी ये कृष्णराजियां हैं और पुद्गल के परिणामरूप भी हैं । (कण्हराईसु णं भंते ! सव्वे पाणा, भूया, जीवा, सत्ता उववण्णपुव्वा) हे भदन्त ! कृष्णराजियों में समस्त प्राण, समस्त भूत, समस्त जीव, समस्त सत्त्व क्या पहिले उत्पन्न हो चुके हैं ? (हंता, गोयमा ! असइं अदुवा अणंतखुत्तो, णो चेव णं बायर आउकाइयत्ताए बायर अगणिकाइयत्ताए वा बायर वणस्सइकाइयत्ताए वा) हां गौतम ! समस्तप्राणादि जीव अनेक बार

(कण्हराईओ ण भंते ! किं पुढवी परिणामाओ, आउपरिणामाओ, जीव परिणामाओ, पोग्गलपरिणामाओ ?) હે ભદન્ત ! શું કૃષ્ણરાજિઓ પૃથ્વીના પરિણામ રૂપ છે ? કે અપ્કાયના પરિણામ રૂપ છે ? કે જીવના પરિણામ રૂપ છે ? કે પુદ્ગલના પરિણામ રૂપ છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (पुढवि परिणामाओ) તે કૃષ્ણરાજિઓ પૃથ્વીના પરિણામ રૂપ છે, (नो आउपरिणामाओ) અપ્કાયના પરિણામ રૂપ નથી. (जीव परिणामाओ वि पुग्गलपरिणामाओ वि) તે કૃષ્ણરાજિઓ જીવના પરિણામ રૂપ પણ છે અને પુદ્ગલના પરિણામ રૂપ પણ છે

(कण्हराईसु ण भंते ! सव्वे पाणा, भूया, जीवा, सत्ता उववण्णपुव्वा ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓમાં સમસ્ત પ્રાણ, સમસ્ત ભૂત, સમસ્ત જીવ અને સમસ્ત સત્ત્વ શું પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યાં છે ?

(हंता, गोयमा ! असइ, अदुवा अणंतखुत्तो, णो चेव णं बायर आउकाइयत्ताए बायर अगणिकाइयत्ताए वा, बायर वणस्सइकाइयत्ताए वा) હા, ગૌતમ ! સમસ્ત પ્રાણાદિ જીવ અનેકવાર અથવા અનંતવાર ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે પરન્તુ તેઓ ત્યાં બાદર અપ્કાયિક રૂપે ઉત્પન્ન થયા નથી,

टीका-'कइ णं भंते कण्हराईओ पण्णत्ताओ' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त! कति कियत्यः कतिसंख्यकाः खलु कृष्णराजयः कृष्णवर्णपुद्गलरेखाः प्रज्ञप्ता? भगवानाह-'गोयमा! अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ' हे गौतम! अष्ट कृष्णराजयः प्रज्ञप्ता। गौतमः पृच्छति -'कहि णं भंते! एयाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ? हे भदन्त! कुत्र कस्मिन् प्रदेशे एताः उपरिवर्णिताः अष्ट कृष्णराजयः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-' गोयमा! उप्पिं सणंकुमार-माहिंदाणं कप्पाणं' हे गौतम! सनत्कुमार-माहेन्द्रयोः कल्पयोः

अथवा अनन्तवार वहां उत्पन्न हो चुके हैं। पर वे वहां बादर अप्कायिकरूप से उत्पन्न नहीं हुए हैं, न बादर अग्निकायिकरूप से उत्पन्न हुए हैं न बादर वनस्पतिकायिकरूप से ही उत्पन्न हुए हैं।

टीकार्थ—तमस्काय के समान होने से अब कृष्णराजियों की प्ररूपणा सूत्रकार कर रहे हैं इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा प्रश्न किया है कि (कइ णं भंते! कण्हराईओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त! कृष्णराजियां कितनी कही गई हैं। कृष्णवर्णवाले पुद्गलों की रेखाओं का नाम कृष्णराजियां हैं। सो ये कितनी हैं? इसके उत्तर में प्रभु ने उनसे ऐसा कहा (गोयमा) हे गौतम! (अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ) कृष्णराजियां आठ कही गई हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं कि (कहिणं भंते! एयाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त! ये पूर्ववर्णित आठ कृष्णराजियां किस प्रदेश में कही गई हैं? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम! (उप्पिं सणंकुमारमाहिंदाणं कप्पा-

બાદર અગ્નિકાય રૂપે પણ ઉત્પન્ન થયા નથી અને બાદર વનસ્પતિકાય રૂપે પણ ઉત્પન્ન થયા નથી.

ટીકાર્થ—કૃષ્ણરાજિઓ પણ તમસ્કાયના જેવી હોય છે. તે કારણે સૂત્રકાર હવે તેમનુ નિરૂપણ કરે છે-આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (कइ ण भंते! कण्हराईओ पण्णत्ताओ?) હે ભદન્ત! કૃષ્ણરાજિઓ કેટલી કહી છે! (કૃષ્ણ વર્ણવાળા પુદ્ગલોની રેખાઓને કૃષ્ણરાજિઓ કહે છે.)

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-(गोयमा! अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ! કૃષ્ણરાજિ આઠ કહી છે તે કૃષ્ણરાજિઓનુ સ્થાન જાણવાને માટે ગૌતમ સ્વામી આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછે છે-(कहिं ण भंते! एयाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ?) હે ભદન્ત! તે આઠ કૃષ્ણરાજિઓ કયા પ્રદેશમાં આવેલી છે?

उपरि 'हिट्ठिं बंभलोए कप्पे रिट्ठविमाणपत्थडे' अधः अधस्तात् ब्रह्मलोके कल्पे स्थिते अरिष्टनामके विमानप्रस्तटे 'एत्थ णं अक्खाडगसमचउरंससंठाणसंठियाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ' अत्र खलु सनत्कुमार-माहेन्द्रकल्पयोः उपरिष्टात् ब्रह्मलोकस्य कल्पस्य अधस्तात् अरिष्टनामकविमानप्रस्तटे, अत्र अक्षपाटकसमचतुरस्रसंस्थानसंस्थिताः, अक्षपाटकः मल्लयुद्धस्थानविशेषः, तद्वत् समचतुरस्रसंस्थानसंस्थिताः समचतुरस्रकोणाकारेण स्थिताः अष्ट कृष्णराजयः प्रज्ञप्ताः। ता एव कृष्णराजीः प्रदर्शयति-'तं जहा' तद्यथा-'पुरत्थिमेणं दो' पच्चत्थिमेणं दो, दाहिणेणं दो, उत्तरेणं दो' पौरस्त्ये-पूर्वदिग्भागे द्वे कृष्णराजी, तथा पश्चिमे पश्चिमदिग्भागे द्वे कृष्णराजी, तथा दक्षिणे दिग्भागे द्वे कृष्णराजी तथा उत्तरे-उत्तरदिग्भागे द्वे कृष्णराजी भवतः, इति सर्वाः सम्मील्य अष्टौ संजाताः। तत्र 'पुरत्थिमब्भंतरा कण्हराई दाहिणबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा' पौरस्त्याभ्यन्तरा पूर्वदिग्भागाभ्यन्तरवर्तिनी कृष्णराजिः दक्षिणबाह्यां दक्षिणदिग्भागबहिर्वर्तिनीं कृष्णराजिं स्पृष्टा स्पृष्टवतीत्यर्थः, 'पुट्ठा' इत्यत्र सर्वविभक्ति आर्षत्वात्। एवमग्रेऽपि

णं) सनत्कुमार, माहेन्द्र स्वर्ग के ऊपर और (हिट्ठिं बंभलोए कप्पे रिट्ठे विमाणपत्थडे) ब्रह्मलोक कल्प के नीचे रिष्टनामके विमानप्रस्तट में (एत्थ णं अक्खाडगसमचउरंससंठाणसंठियाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ) मल्लादिस्थान के समान चौकोर आकार से-समचतुरस्र संस्थान से-ये आठ कृष्णराजियां स्थित हैं। (तं जहा) वे इस प्रकार से हैं- "पुरत्थिमेणं दो, पच्चत्थिमेणं दो, दाहिणेणं दो, उत्तरेणं दो" पूर्वदिग्भाग में दो कृष्णराजियां, तथा पश्चिमदिग्भाग में दो कृष्णराजियां, तथा दक्षिणदिग्भाग में दो कृष्णराजियां, तथा उत्तरदिग्भाग में दो कृष्णराजियां हैं। इस तरह से सब मिलकर आठ कृष्णराजियां हो जाती हैं। (पुरत्थिमब्भंतरा कण्हराई दाहिणबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) इनमें

ઉત્તર—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ઉપિં સણંકુમાર માહિંદાણં કપ્પાણં) સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોકની ઉપર (હિટ્ઠિં બંભલોએ કપ્પે રિટ્ઠે વિમાણ પત્થડે) અને બ્રહ્મલોક કલ્પની નીચે રિષ્ટ નામના વિમાન પ્રસ્તટમાં (એત્થ ણં અક્ખાડગસમચઉરંસસંઠાણસંઠિયાઓ અટ્ઠ કણ્હરાઈઓ પણ્ણત્તાઓ) અખાડાના જેવા સમચોરસ આકારે તે આઠ કૃષ્ણરાજિઓ રહેલી છે "તંજહા" તે આ પ્રમાણે છે-(પુરત્થિમેણં દો) પૂર્વ દિશામાં બે કૃષ્ણરાજિઓ, (પચ્ચત્થિમેણં દો) પશ્ચિમ દિશામાં બે કૃષ્ણરાજિઓ, (દાહિણેણં દો ઉત્તરેણં દો) દક્ષિણમાં બે કૃષ્ણરાજિઓ અને ઉત્તરમાં બે કૃષ્ણરાજિઓ છે આ રીતે બધી મળીને આઠ કૃષ્ણરાજિઓ થાય છે (पुरत्थिमब्भंतरा कण्हराई दाहिणबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा)

विज्ञेयम्, एवं 'दाहिणऽब्भंतरा कण्हराई पच्चत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा' दक्षिणाभ्यन्तरा दक्षिणदिग्भागाभ्यन्तरवर्तिनी कृष्णराजिः पश्चिमबाह्यां पश्चिमदिग्भागबहिर्वर्तिनीं कृष्णराजिं स्पृष्टा, तथा—'पच्चत्थिमब्भंतरा कण्हराई उत्तरबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा' पश्चिमाभ्यन्तरा पश्चिमदिग्भागाभ्यन्तरवर्तिनीकृष्णराजिः उत्तरबाह्याम् उत्तरदिग्भागबहिर्वर्तिनीं कृष्णराजिं स्पृष्टा, एवम्—उत्तरमऽब्भंतरा कण्हराई पुरत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा' उत्तराभ्यन्तरा उत्तरदिग्भागाभ्यन्तरवर्तिनी कृष्णराजिः पौरस्त्यबाह्यां पूर्वदिग्भागबहिर्वर्तिनीं कृष्णराजिं स्पृष्टा। 'दो पुरत्थिम-पच्चत्थिमाओ बाहिराओ कण्हराईओ छलंसाओ' द्वे पौरस्त्य-पश्चिमबाह्ये पूर्वपश्चिमदिग्भागबहिर्वर्तिन्यौ कृष्णराजी षडस्रे षड्स्राः अंशाः ययोस्ते षट्-

---

जो पूर्वदिशा के भीतर की कृष्णराजि है वह दक्षिणदिशा के बाहिर रही हुई कृष्णराजि को छूनेवाली है। इसी तरह से आगे भी जानना चाहिये-(दाहिणऽब्भंतरा कण्हराई पच्चत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) दक्षिणदिशा के भीतर की जो कृष्णराजी है वह पश्चिमदिशा के बाहिर की कृष्णराजी को छूनेवाली है। तथा-(पच्चत्थिमऽब्भंतरा कण्हराई उत्तरबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) पश्चिमदिशा के भीतर की जो कृष्णराजी है वह उत्तरदिशा के बाहिर की कृष्णराजी को छूनेवाली है (उत्तरमऽब्भंतरा कण्हराई पुरत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) इसी प्रकार जो उत्तरदिशा के भीतर की कृष्णराजि है वह पूर्वदिशा के बाहिर की कृष्णराजी को छूनेवाली है। (दो पुरत्थिम-पच्चत्थिमाओ बाहिराओ कण्हराईओ छलंसाओ) पूर्वदिशा और पश्चिमदिशा के बाहिर की जो दो कृष्णरा-

---

તેમાં પૂર્વ દિશામા અંદરની જે કૃષ્ણરાજિ છે, તે દક્ષિણ દિશાની બહારની કૃષ્ણરાજિને સ્પર્શે છે. એજ પ્રમાણે આગળ પણ સમજવું (दाहिणऽब्भंतरा कण्हराई पच्चत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) દક્ષિણ દિશામાં અંદરની જે કૃષ્ણરાજિ છે, તે પશ્ચિમ દિશામાં બહારની બાજુએ આવેલી કૃષ્ણરાજિનો સ્પર્શ કરે છે, (पच्चत्थिमऽब्भंतरा कण्हराई उत्तरबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) પશ્ચિમ દિશામા અંદરની જે કૃષ્ણરાજિ છે, તે ઉત્તર દિશામાં આવેલી બહારની કૃષ્ણરાજિનો સ્પર્શ કરે છે, (उत्तरमऽब्भंतरा कण्हराई पुरत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) એજ પ્રમાણે ઉત્તર દિશામા અંદરની જે કૃષ્ણરાજિ છે, તે પૂર્વ દિશાની બહારની કૃષ્ણરાજિનો સ્પર્શ કરે છે (दो पुरत्थिम-पच्चत्थिमाओ बाहिराओ कण्हराईओ छलंसाओ) પૂર્વ દિશા અને પશ્ચિમ દિશામાં બહારની જે બે કૃષ્ણરાજિઓ છે તે છ ખૂણાવાળી (ષટ્કોણના આકારની) છે, તથા (दो

कोणे स्तः इत्यर्थ । तथा 'दो उत्तर-दाहिणबाहिराओ कण्हराईओ तंसाओ' द्वे उत्तर-दक्षिणबाह्ये उत्तर-दक्षिणदिग्भागबहिर्वर्ति यौ कृष्णराजीत्र्यस्रे त्रयः अस्रा अंशाः ययोस्ते त्रिकोणेस्तः इत्यर्थ । तथा 'दो पुरत्थिम-पच्चत्थिमाओ अब्भिंतराओ कण्हराईओ चउरंसाओ' द्वे पौरस्त्य-पश्चिमाभ्यन्तरिके पूर्व-पश्चिमदिग्भागाभ्यन्तरवर्ति यौ कृष्णराजी चतुरस्रे चत्वारः अस्रा अंशा ययोस्ते चतुष्कोणे स्तः इत्यर्थः । तथा 'दो उत्तर-दाहिणाओ अब्भिंतराओ कण्हराईओ चउरंसाओ' द्वे उत्तर-दक्षिणाभ्यन्तरिके उत्तर-दक्षिणदिग्भागाभ्यन्तरवर्ति यौ कृष्णराजी चतुरस्रे चत्वारोऽस्राः अंशाः ययोस्ते चतुष्कोणे स्तः इत्यर्थः । उक्तार्थ सग्राह गाथामाह-

'पुव्वा-वरा छलसा तसा पुण दाहिणुत्तरा बज्झा ।
अब्भिंतर चउरंसा, सव्वा वि य कण्हराईओ' ॥ १ ॥ इति,

पूर्वाऽपरे पूर्व-पश्चिमदिग्भागस्थिते बहिर्वर्तिन्यौ द्वे कृष्णराजी षडस्रे षट्कोणे स्त, तथा दक्षिणोत्तरे दक्षिणोत्तरदिग्भागस्थिते बाह्ये बहिर्वर्ति यौ द्वे कृष्णराजी त्र्यस्रे

जियां हैं वे छह कोनोंवाली हैं। तथा दो उत्तर दाहिण बाहिराओ कण्ह राईओ तसाओ) उत्तरदिशा और दक्षिणदिशा के बाहर की जो दो कृष्णराजियां हैं, वे तीन अस्रों-कोनोंवाली हैं। तथा-(दो पुरत्थिमपच्चत्थिमाओ अब्भिंतराओ कण्हराईओ चउरसाओ) पूर्वपश्चिमदिशा की जो भीतर की दो कृष्णराजियां हैं वे चौखूटी हैं-चार कोनोंवाली हैं। (दो उत्तरदाहिणाओ अब्भिंतराओ कण्हराईओ चउरंसाओ) उत्तर दक्षिणदिशाकी जो भीतर की दो कृष्णराजियां हैं वे भी चार कोनोवाली हैं इसी अर्थ को संग्रह करनेवाली यह गाथा है-(पुव्वा-वरा छलसा इत्यादि। पूर्वापर-पूर्वपश्चिमदिग्भाग बहिर स्थित दो कृष्णराजियां छह कोने वाली हैं, तथा दक्षिण उत्तरदिग्भागबहिःस्थित दो कृष्णरा

उत्तरदाहिण बाहिराओ कण्हराईओ तसाओ) ઉત્તર દિશા અને દક્ષિણ દિશામાં બહારની જે બે કૃષ્ણરાજિઓ છે તે ત્રણ ખૂણાવાળી (ત્રિકોણાકારની) છે તથા (दो पुरत्थिम-पच्चत्थिमाओ अब्भिंतराओ कण्हराईओ चउरसाओ) પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં અંદરની જે બે કૃષ્ણરાજિઓ છે તે ચાર ખૂણાવાળી (ચોરસાકારની) છે, (दो उत्तरदाहिणाओ अब्भिंतराओ कण्हराईओ चउरसाओ) અને ઉત્તર-દક્ષિણમાં અંદરની જે બે કૃષ્ણરાજિઓ છે તે પણ ચાર ખૂણાવાળી છે. એજ અર્થનો સંગ્રહ કરનારી ગાથા નીચે પ્રમાણે છે—'पुव्वावर' ઇત્યાદિ

આ ગાથાનો ભાવાર્થ-પૂર્વાપર-પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિગ્ભાગમાં બહાર આવેલી બે કૃષ્ણરાજિઓ છ ખૂણાવાળી છે, દક્ષિણ અને ઉત્તર દિગ્ભાગમાં

पृच्छति–हे भदन्त ! पञ्च नैरयिकाः नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तो नैरयिकभवप्रवेशनं कुर्वन्तः किं रत्नप्रभायां भवन्ति, किं वा शर्कराप्रभायां वा, वालुकाप्रभायां वा, पङ्कप्रभायां वा धूमप्रभायां वा, तमायां वा, अधःसप्तम्यां वा भवन्ति ?' इति पृच्छा, भगवानाह–' गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा ' हे गाङ्गेय ! नैरयिकप्रवेशनकं कुर्वन्तः पञ्च नैरयिकाः रत्नप्रभायां वा भवन्ति यावत् शर्कराप्रभायां वा, वालुकाप्रभायां वा, पङ्कप्रभायां वा, धूमप्रभायां वा, तमायां वा, अधःसप्तम्यां वा भवन्ति, इति सप्त भङ्गाः ७। अत्र–'एकश्चत्वारः

(पंच भंते ! नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पविसमाणा किं रयणप्पभाए होज्जा ? पुच्छा) हे भदन्त ! पांच नैरयिक नैरयिक प्रवेशनक द्वारा नैरयिकभव में प्रवेश करते हुए क्या रत्नप्रभा में होते हैं ? या शर्कराप्रभा में होते हैं ? अथवा वालुकाप्रभा में होते हैं ? क्या पंकप्रभा में होते हैं ? या धूमप्रभा में होते हैं ? या तमः प्रभा में होते हैं ? या अधः सप्तमी में होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं (गांगेया), हे गांगेय ! (रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा) नैरयिक प्रवेशनक करते हुए पांच नैरयिक रत्नप्रभा में भी होते हैं, यावत्–शर्कराप्रभा में भी होते हैं, वालुकाप्रभा में भी होते हैं, पंकप्रभा में भी होते हैं धूमप्रभा में भी होते हैं, तमः प्रभा में भी होते हैं–और अधः सप्तमी में भी होते हैं–अर्थात् गत्यन्तर से निकल करके पांच जीव कि जिन्हें नरक में नारककी पर्याय से उत्पन्न होना है वे रत्नप्रभामें भी उत्पन्न हो सकते हैं, शर्कराप्रभा में भी उत्पन्न हो सकते हैं यावत् अधः सप्तमी

पुच्छा) હે ભદન્ત ! અન્ય ગતિમાંથી નીકળીને નૈરયિક પ્રવેશનક દ્વારા નારક ભવમાં પ્રવેશ કરતા પાંચ નારકો શું રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે સાતમી તમસ્તમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાંગેય ! (रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए होज्जा) નારક ભવમાં પ્રવેશ કરતા પાંચ નારકો રત્નપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, શર્કરાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, વાલુકાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પંકપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, ધૂમપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તમઃપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને તમસ્તમપ્રભા નામની સાતમી નરકમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે અહીં સાત ભાંગાઓ થાય છે.

पेण परिधिना ताः कृष्णराजय प्रज्ञप्ता। गौतमः पृच्छति-'कण्हराईओ णं भंते! के महालियाओ पण्णत्ताओ?' हे भदन्त! कृष्णराजयः खलु किंमहालया किंमहत्यः प्रज्ञप्ता? भगवानाह-'गोयमा! अयं णं जंबुद्दीवे दीवे, जाव-अद्ध मास वीईवएज्जा' हे गौतम! यदा कश्चित् महर्द्धिको यावत्-महानुभावो देवः मध्य माङ्गुष्ठसंयोगाभिघातजन्यध्वनिसूचककालस्यापारूपाः छोटिका ताभिः तिसृभि पूर्ववर्णितमेन जम्बूद्वीप द्वीपं यया त्वरितया चपलया वेगवत्या यावत्-दिव्यगत्या एकविंशतिवारान् प्रदक्षिणीकृत्य पुनरागच्छेत् तयैव गत्या निरन्तरम् अर्धमास यावत् व्यतिव्रजेत् तदा 'अत्थेगइयं कण्हराइं वीईवएज्जा' अस्ति स भवति यत्-

जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ताओ) परिक्षेप इन सब का असंख्यात हजार योजनों का है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि-(कण्हराईओ णं भंते! के महालियाओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त! ये कृष्णराजिया कितनी बड़ी कही गई हैं? इसके उत्तर में भगवान् उनसे कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम! (अय णं जंबुद्दीवे दीवे जाव अद्धमासं वीईवएज्जा) जब कोई महर्द्धिक यावत् महानुभाववाला देव तीन चुटकी बजाने में जितना समय लगता है इतने समयरूप काल में पूर्व में वर्णित इस समस्त जंबूद्वीप की त्वरा वाली यावत् दिव्यगति द्वारा इक्कीस बार प्रदक्षिणा देकर आ जावे-अब वही देव इसी तरह की अपनी दिव्य गति द्वारा निरन्तर-पन्द्रह १५ दिन तक चलता रहे-तब कहीं जाकर वह (अत्थेगइयं कण्हराई

परिक्खेवेण पण्णत्ताओ) तेमनी परिधि (परिमिति असंख्यात हजार योजननी कही छे

ગૌતમ સ્વામી હવે એવો પ્રશ્ન કરે છે કે (कण्हराईओ णं भंते! के महालियाओ पण्णत्ताओ?) હે ભદન્ત! તે કૃષ્ણરાજિઓને કેટલી વિશાળ કહી છે?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-(गोयमा!) હે ગૌતમ! (अय णं जंबुद्दीवे दीवे जाव अद्धमासं वीईवएज्जा) કોઈ એક મહર્દ્ધિક આદિ વિશેષણોવાળો દેવ, ત્રણ ચપટી બજાવતા જેટલો સમય લાગે એટલા સમયમાં પૂર્વ વર્ણિત (આ ઉદ્દેશકના પહેલા સૂત્રમા જંબૂદ્વીપનો વિસ્તાર અને પરિક્ષેપ બતાવ્યો છે) સમસ્ત જંબૂદ્વીપની એકવીસ વાર પ્રદક્ષિણા કરી લેવાને માટે કે સમર્થ છે એવો તે દેવ પોતાની તે ત્વરાયુક્ત અને દિવ્ય ગતિથી નિરન્તર ૧૫ દિવસ સુધી ચાલ્યા કરે, તો મહામુશ્કેલીએ તે (अत्थेगइयं कण्हराइं वीईवएज्जा) કોઈ એક કૃષ્ણરાજિ સુધી પહોંચી શકે છે, એટલે કે

त्रिकोणे स्तः, शेषाः सर्वाः अपि चतुर्दिग्भागाभ्यन्तरवर्तिन्यश्चतस्रोऽपि कृष्णराजयः चतुरस्राः चतुष्कोणा एव सन्तीति संग्रहगाथार्थः ॥१॥

गौतमः पृच्छति—'कण्हराईओ णं भंते ! केवइयं आयामेणं, केवइयाओ विक्खंभेणं, केवइयाओ परिक्खेवेणं पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! कृष्णराजयः खलु कियत्यः–कियत्परिमाणा आयामेन दैर्घ्येण प्रज्ञप्ताः ?, कियत्यश्च विष्कम्भेण विस्तारेण प्रज्ञप्ताः कियत्यश्च परिक्षेपेण परिधिना प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह–'गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामेणं' हे गौतम ! कृष्णराजयः आयामेन दैर्घ्येण असंख्येयानियोजनसहस्राणि वर्तन्ते, तथा 'संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं' संख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कम्भेण विस्तारेण वर्तन्ते, एवम् 'असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ताओ' असंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षे-

जियां तीन कोने वाली हैं–अर्थात् तिखूंटी हैं। बाकी की चारों दिशाओं की अभ्यन्तर कृष्णराजियां सब चार कोनों वाली ही हैं ऐसा इस गाथा का अर्थ है।

अब गौतम प्रभु से पूछते हैं कि–(कण्हराईओ णं भंते ! केवइयं आयामेणं, केवइयं विक्खंभेणं पण्णत्ता) हे भदन्त ! ये कृष्णराजियां आयाम की अपेक्षा कितनी लंबी हैं और विष्कंभ की अपेक्षा कितनी चौडी हैं–तथा इनका परिक्षेप किनना है–इसके उत्तर में भगवान् ने उनसे कहा–(गोयमा) हे गौतम ! (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामेणं) कृष्णराजियां आयाम–लंबाई की अपेक्षा से असंख्यात हजार योजन की हैं तथा–(विक्खंभेणं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं) विस्तार की अपेक्षा से संख्यात हजार योजन की हैं। और (असंखेज्जाइं

બહાર આવેલી બે કૃષ્ણરાજિઓ ત્રણ ખૂણાવાળી છે, બાકીને એટલે કે ચારે દિશાઓમાં અંદર આવેલી ચારે કૃષ્ણરાજિઓ ચાર ખૂણાવાળી છે.

હવે ગૌતમ તેમના વિસ્તાર આદિ વિષે આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે– (कण्हराईओ णं भंते ! केवइयं आयामेणं केवइयं विक्खंभेणं, पण्णत्ताओ ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓની લંબાઇ કેટલી છે ? તેમની પહોળાઇ કેટલી છે ? તેમની પરિધિ (પરિમિતિ) કેટલી છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે–(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामेणं) કૃષ્ણરાજિઓની લંબાઇ અસંખ્યાત હજાર યોજનની છે, (विक्खंभेणं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं) અને તેમની પહોળાઇ સંખ્યાત હજાર યોજનની છે, અને (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं

कण्हराईसु गामा इ वा जाव-स निवेसा इ वा ? ' हे भदन्त ! अस्ति स भवति खलु कृष्णराजिषु ग्रामा इति वा, यावत्-निगमा इति वा, मडंबा इति वा, कर्बटा इति वा, पत्तनानि इति वा, द्रोणमुखा इति वा, आश्रमा इति वा, सन्निवेशा इति वा किं भवन्ति ? भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे ' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, कृष्णराजिषु ग्रामादयो यावत्-सन्निवेशा न भवन्तीतिभाव । गौतम पृच्छति-अत्थि णं भंते ! कण्हराईसु ण उराला बलाहया स सेयंति, सम्मुच्छंति, स वासं ति ? ' हे भदन्त ! अस्ति स भवति खलु कृष्णराजिषु उदारा विशाला बलाहका वारिवाहका मेघा इत्यर्थः स स्विद्यति, स स्वेदं माप्नुवन्ति, स मूर्छन्ति परस्पराघट्टनेन स मूर्च्छिता भवन्ति, स वर्षं ति ? वृष्टिं कुर्वन्ति ? भगवानाह-' हंता, अत्थि, ' हे गौतम ! हन्त सत्यम्

कण्हराईसु गामाइ वा जाव सनिवेसाइ वा) हे भदन्त ! उन कृष्णराजियों में ग्राम यावत् सन्निवेश हैं क्या ? यहां यावत् शब्द से (आकर नगर निगम, मडंब, कर्बट,पत्तन, द्रोणमुख, आश्रम) इन स्थानोंका संग्रह हुआ है इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं है-अर्थात् कृष्णराजियों में ग्राम से लेकर सन्निवेश तकके स्थान नहीं हैं। (अत्थि ण भंते ! कण्णराईसु णं उराला बलाहया संसेयति) हे-भदन्त ! कृष्णराजियों में क्या उदार-विशाल -मेघ संस्वेद को प्राप्त होते हैं ? परस्पर के आघट्टन से क्या वे वहां संमूच्छित हैं ? क्या वहां वे वृष्टि करते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं कि (हता अत्थि) हां गौतम ! यहां ऐसा होता है । उदारमेघ वहां संस्वेद

(अत्थिण भंते ! कण्हराईसु गामाइ वा जाव संनिवेसाइ वा ?) શું તે કૃષ્ણ રાજિઓમાં ગામથી લઈને સન્નિવેશ પર્યન્તના જનસ્થાનો હોય છે ? અહીં " जाव (પર્યન્ત)" પદથી નિગમ, મડંબ, કર્બટ પત્તન, દ્રોણમુખ, અને આશ્રમ ' આ સ્થાનોને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યાં છે તે દરેકનો અર્થ તમ સ્કાયના સૂત્રમાં આપ્યો છે

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ વાત પણ સંભવિત નથી. કૃષ્ણરાજિઓમાં ગામ આદિ કોઈ પણ સ્થાન સંભવી શકતું નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(अत्थिण भंते ! कण्णराईसु ण उराला बलाहया संसेयति) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓમાં શું ઉદાર (વિશાળ) મેઘ સંસ્વેદન પામે છે ? પરસ્પરના આઘટ્ટન (સંયોગથી) શું તેઓ સંમૂર્છિત (સંયોજીત એકત્રિત) થાય છે ? શું તેઓ ત્યાં વૃષ્ટિ વરસાવે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—"हता अत्थि" હા, ગૌતમ ! ત્યાં એવું

एककां संख्यातयोजनसहस्रविस्तारां कृष्णराजि व्यतिव्रजेत् व्यतिक्रामेत् , किन्तु 'अत्थेगइयं कण्हराइंणो वीईवएज्जा' अस्त्येककाम् असंख्यातयोजनसहस्रविस्तारां कृष्णराजिं नो व्यतिव्रजेत् नो व्यतिक्रामेत् ।

तदुपसंहरन्नाह–'एमहालियाओ णं गोयमा ! कण्हराईओ पण्णत्ताओ' हे गौतम ! इयद्महालयाः इयद्महत्यः खलु कृष्णराजयः प्रज्ञप्ताः। गौतमः पृच्छति–'अत्थि णं भंते ! कण्हराईसु गेहा इ वा, गेहावणा इ वा ?' हे भदन्त ! अस्ति संभवति खलु कृष्णराजिषु गेहानि गृहाः इति वा भवन्ति ? गेहापणाः गृहहट्टाः इति भवन्ति ? भगवानाह–'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, कृष्णराजिषु गृहाः, गृहापणा वा न भवन्तीतिभावः। गौतमः पृच्छति–'अत्थि णं भंते !

वीईवइज्जा) किसी एक कृष्णराजी तक पहुँच सकता है। अर्थात् संख्यात हजार योजन विस्तार वाली कृष्णराजी तक जा सकता है। किन्तु (अत्थेगइयं कण्हराइं णो वीईवएज्जा) असंख्यात हजार योजन विस्तार वाली कृष्णराजितक नहीं जा सकता है। (एमहालियाओ णं गोयमा कण्हराईओ पण्णत्ताओ) इतनी महान् हे गौतम ! ये कृष्णराजियां हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि–(अत्थिणं भंते ! कण्हराईसु गेहाइ वा, गेहावणाइ वा) हे भदन्त ! क्या यह बात संभवित है कि इन कृष्णराजियों में घर हों और घर हाट हों ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं कि हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं है–अर्थात् कृष्णराजियों में न घर संभवित हैं और न गृहापण ही संभवित है। ठीक है–ये सब वहां पर नहीं हैं तो (अत्थि णं भंते !

સંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારવાળી કૃષ્ણુરાજિ સુધી તે જઈ શકે છે, પરન્તુ (अत्थेगइयं कण्हराइ णो वीईवएज्जा) અસખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારવાળી કૃષ્ણુરાજિ સુધી તે જઈ શકતી નથી (ए महालियाओ ण गोयमा ! कण्हराईओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! એટલી બધી વિસ્તૃત (વિશાળ તે કૃષ્ણુરાજિઓ હોય છે

આટલા બધા વિસ્તારવાળી કૃષ્ણુરાજિઓમાં ઘર આદિ છે કે નહીં તે જાણુવા માટે ગૌતમ સ્વામી આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-(अत्थि णं भंते ! कण्हराईसु गेहाइ वा, गेहावणाइ वा ?) હે ભદન્ત ! શું કૃષ્ણુરાજિઓમાં ઘર, હાટ આદિ હોવાનું સંભવી શકે છે ખરૂ ?

ઉત્તર—(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ વાત સભવિત નથી એટલે કે ત્યા ઘર પણુ નથી અને હાટ પણુ નથી

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-ઘર, હાટ આદિ ત્યાં સંભવિત ન હોય, તો

पाविरम् तथा तत्र बादरः स्तनितशब्दोऽपि घनगर्जनात्मको भवत्येवेति भावः। गौतम पृच्छति-'अत्थि णं भंते! कण्हराईसु बायरे आउकाए, बायरे अगणिकाए, बायरे वणस्सइकाए ?' भदन्त! अस्ति समवति खलु कृष्णराजिषु बादरः अप्काय, बादरः अग्निकाय, बादरो वनस्पतिकाय ? भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! नायमर्थः समर्थः, कृष्णराजिषु बादराः अप्कायादयो न संभवन्ति, तेषां तत्र स्वस्वस्थानाभावात्, किन्तु 'णण्णत्थ विग्गहगइसमावन्नएणं' 'न' इतिशब्देन योऽयं कृष्णराजिषु बादराप्कायादीनां निषेधः कृतः, स विग्रहगतिसमापन्नकेन अन्यत्र बोद्धव्यः, तत्रापि विग्रहगतिसमापन्नया बादराप्काया

उनसे कहते हैं कि (जहा उराला तहा) हे गौतम! जिस प्रकार से हमने यह कहा है कि इन कृष्णराजियों में उदार मेघों का संस्वेदन आदि कार्य होता है-उसी प्रकार से यह भी समझना चाहिये कि इन कृष्ण राजियों में मेघों का गर्जनरूप शब्द भी होता है। अब गौतम पूछते हैं (अत्थि णं भंते! कण्हराईसु बायरे आउकाए बायरे अगणिकाए, बायरे वणस्सइकाए) हे भदन्त! कृष्णराजियोंमें बादर अप्काय, बादर अग्नि काय और बादर वनस्पतिकाय हैं क्या? उत्तर में प्रभु कहते हैं कि (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है-अर्थात् कृष्ण राजियों में बादर अप्काय आदि स्वस्थान का अभाव होने से नहीं हैं। (णण्णत्थ विग्गहगइसमावन्नएणं) परन्तु ऐसा जो यह निषेध वचन है वह विग्रहगति समापन्न जीवों के सिवाय ही कहा गया जानना चाहिये। क्यों कि विग्रहगतिसमापन्न से बादर अप्काय आदिकों का

ઉત્તર—(जहा उराला तहा) હે ગૌતમ! જેવી રીતે કૃષ્ણરાજિઓમાં વિશાળ મેઘોનું સસ્વેદન આદિ કાર્યો થાય છે, એજ પ્રમાણે કૃષ્ણરાજિઓમાં મેઘોના ગર્જન રૂપ બાદર સ્તનિત શબ્દો પણ થાય છે એમ સમજવું

પ્રશ્ન—(अत्थिणं भंते! कण्हराईसु बायरे आउकाए बायरे अगणिकाए, बायरे वणस्सइकाए?) હે ભદન્ત! કૃષ્ણરાજિઓમાં શું બાદર અપ્કાય બાદર અગ્નિકાય અને બાદર વનસ્પતિકાય હોય છે?

ઉત્તર—(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! એ વાત શક્ય નથી. એટલે કે કૃષ્ણરાજિઓમાં બાદર અપ્કાય આદિ હોતાં નથી કારણ કે ત્યાં તેમના સ્વસ્થાનનો અભાવ હોય છે (णण्णत्थ विग्गहगइसमावन्नएणं) પરન્તુ આ નિષેધાત્મક કથન વિગ્રહગતિમાં વર્તમાન જીવો સિવાયના જીવોને જ લાગુ પડે છે કારણ કે વિગ્રહગતિમાં વર્તમાન બાદર અપ્કાય આદિનો ત્યાં સદ્ભાવ હોઈ શકે છે

कृष्णराजिषु महान्तो मेघाः संस्विद्यन्ति, संमूर्च्छन्ति वर्षन्ति च, इति, गौतमः पृच्छति–'तं भंते! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ? हे भदन्त! कृष्णराजिषु तत्–संस्वेदनं, संमूर्च्छनं, संवर्षणं च किं देवः प्रकरोति, असुरः प्रकरोति, नागो वा प्रकरोति? भगवानाह–'गोयमा! देवो पकरेइ, णो असुरो, णो नागो पकरेइ' हे गौतम! कृष्णराजिषु मेघानां संस्वेदनादिकं देवः प्रकरोति, असुरो नागश्च न प्रकुरुतः असुरकुमारनागकुमाराणां तत्र गमनासंभवात्। गौतमः पृच्छति–'अत्थि णं भंते! कण्हराईसु बायरे थणियसद्दे' हे भदन्त! अस्ति संभवति खलु कृष्णराजिषु बादरः स्थूलः स्तनितशब्दः घनगर्जनात्मकः? भगवानाह–'जहा उराला तहा' यथा उदारा मेघाः कृष्णराजिषु संस्विद्यन्ति इत्यादि प्रति-

को प्राप्त होते हैं, संमूर्च्छित होते हैं और वृष्टि करते हैं। इस पर गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि–(तं भंते! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ) हे भदन्त! कृष्णराजियों में विशाल मेघों का संस्वेदन संमूर्च्छन एवं–संवर्षण कौन करता है–क्या देव करता है, या असुर करता है? या नाग करता है? उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं कि–(गोयमा) हे गौतम! मेघों का संस्वेदन आदि (देवो) देव (पकरेइ) करता है। (णो असुरो णो नागो पकरेइ) असुर नहीं करता है और न नाग ही करता है। क्यों कि असुरकुमार और नागकुमार का वहां गमन ही संभवता नहीं है। गौतम पुनः प्रभु से पूछते हैं कि –(अत्थि णं भंते! कण्हराईसु बायरे थणियसद्दे) हे भदन्त! कृष्णराजियों में क्या बादर स्तनित–मेघनिर्घोष होता है? इसके उत्तर में प्रभु

થાય છે-વિશાળ મેઘ ત્યાં સંસ્વેદન પામે છે, સંમૂર્છિત થાય છે અને વૃષ્ટિ વરસાવે છે.

પ્રશ્ન—(तं भंते! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ?) હે ભદન્ત! કૃષ્ણરાજિઓમાં વિશાળ મેઘોનું સંસ્વેદન, સંમૂર્છન, અને સંવર્ષણ કોણ કરે છે? શું દેવ કરે છે? અસુરકુમાર કરે છે? કે નાગકુમાર કરે છે?

ઉત્તર—(गोयमा!) હે ગૌતમ! મેઘોનું સંસ્વેદન આદિ (देवो पकरेइ) દેવ કરે છે, (णो असुरो णो णागो पकरेइ) અસુરકુમાર કરતા નથી અને નાગકુમાર પણ કરતા નથી તેનું કારણ એ છે કે અસુરકુમાર અને નાગકુમારનું ત્યાં ગમન જ સંભવિત નથી

પ્રશ્ન—(अत्थि णं भंते! कण्हराईसु बायरे-थणिय सद्दे?) હે ભદન્ત! કૃષ્ણરાજિઓમાં શું બાદર સ્તનિત શબ્દ એટલે કે મેઘ ગર્જનનો અવાજ થાય છે?

यथा विद्यमानत्वेऽपि अविद्यमानप्रायत्वात् । गौतम पृच्छति-'कण्हराईओ ण भंते ! केरिसियाओ वन्नेण पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! कृष्णराजयः खलु कीदृश्यो वर्णेन प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा ! कालाओ, जाव-खिप्पामेव वीईवएज्जा' हे गौतम ! कृष्णराजयो वर्णेन कृष्णाः अन्धकारमयत्वात्, अतएव तमस्कायवत् अतिभयङ्करत्वात् देवोऽपि यावत्-क्षिप्रमेव त्वरितमेव प्रतिस्थवउल्लङ्घय गच्छेत्, यावत्करणात्-'कालावभासाः, गम्भीररोमहर्षजनकाः, भीमाः, उत्त्रासनकाः, परमकृष्णाः प्रज्ञप्ताः, देवोऽप्येकको यस्तासमयतया दृष्ट्वा क्षुभ्येत्, अथाभिसमाग-

जैसा है। गौतम प्रभु से पुनः प्रश्न करते हैं (कण्हराईओ ण भंते ! केरिसियाओ वन्नेण पण्णत्ताओ) हे भदन्त ! ये कृष्णराजियां वर्ण से कैसी कही गई हैं-अर्थात् इन कृष्णराजियों का वर्ण कैसा है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम! (कालओ जाव खिप्पामेव वीई वएज्जा) ये कृष्णराजियां अन्धकारमय होने के कारण वर्ण से काली कही गई हैं। अतएव तमस्काय की तरह अतिभङ्कर होने के कारण इन्हें देव भी यावत् बहुत ही शीघ्रता के साथ उल्लंघित कर चला जाता है। यहां यावत्पद से (कालावभासा गम्भीररोम हर्षजनन्यः भीमा उत्त्रा सजनिका, परमकृष्णा प्रज्ञप्ताः) इन कृष्णराजियों में इन पूर्वोक्त विशेषणों को भी गृहीत करलेना चाहिये-यह प्रकट किया गया है। इन विशेषणों का अर्थ तमस्काय के प्रकरण में लिखा जा चुका है। तात्पर्य कहने का यह है कि कोई एक देव यदि इन्हें सर्वप्रथम देखता है तो वह देखते ही क्षुभित हो उठता है। यदि कदाचित् कोई देव इनके समक्ष

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(कण्हराइओ ण भंते ! केरिसियाओ वन्नेण पण्णत्ताओ ?) હે ભદન્ત ! તે કૃષ્ણરાજિઓ વર્ણે કેવી છે ? એટલે કે કેવા વર્ણની છે ?

ઉત્તર—(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (कालाओ जाव खिप्पामेव वीईवएज्जा) તે કૃષ્ણરાજિઓ અંધકારમય હોવાથી વર્ણે કાળી કહી છે તેનો વર્ણ તમસ્કાયના જેવો જ ભયકર હોય છે દેવ પણ અતિશય શીઘ્રતાથી ઓળંગીને પાર કરીને ચાલ્યા જાય છે અહીં 'जाव (यावत्)' પદથી (कालावभासा' गम्भीररोमहर्षजनन्य, भीमाः उत्त्रासजनिका परमकृष्णा प्रज्ञप्ताः) આ પૂર્વોક્ત વિશેષણો પણ ગ્રહણ કરવા જોઈએ એમ બતાવવામાં આવ્યુ છે આ વિશે ષણોનો અર્થ તમસ્કાયના પ્રકરણમાં આપવામાં આવ્યો છે આ કથનનુ તાત્પર્ય એ છે કે કોઈક દેવ જો તેમને સૌથી પહેલીવાર દેખે છે, તો તેમને જોતાં

दीनां संभवात् । गौतमः पृच्छति-'अत्थि णं भंते ! चंदिम-सूरिय-गहगण-णक्खत्त-तारारूवा ?' हे भदन्त ! सन्ति खलु कृष्णराजिषु चन्द्र-सूर्य-ग्रहगण-नक्षत्र-ताराख्पाः ? भगवान् आह-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः कृष्णराजिषु चन्द्रादयो ज्योतिष्का न भवन्ति, कृष्णराजीनामत्यन्तान्धकारमयत्वात् तत्र तेषां स्वस्थानत्वासंभवात् । गौतमः पुनः पृच्छति-'अत्थि णं कण्हराईसु चंदाभा इ वा, सूराभा इ वा ?' हे भदन्त ! अस्ति संभवति खलु कृष्णराजिषु चन्द्राभा, चन्द्रप्रभा इति वा, सूराभा सूर्यप्रभा इति वा ? भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः कृष्णराजिषु चन्द्रप्रभादीनां प्रतिहतप्रकाश-

---

सद्भाव वहां हो सकता है। अब गौतम प्रभु से पूछते हैं कि (अत्थि णं भंते ! चंदिमसूरियगहगणनक्खत्ततारारूवा) हे भदन्त ! कृष्णराजियों में चन्द्र, सूर्य, ग्रहगण नक्षत्र एवं तारारूप हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) कृष्णराजियां अत्यन्त अंधकार मय हैं-अतः इनमें चन्द्रादिक ज्योतिष्क नहीं है। क्यों कि इनका इनमें स्वस्थान नहीं है। (अत्थि णं कण्हराईसु चंदाभाइ वा, सूराभाइ वा) हे भदन्त ! तो क्या कृष्णराजियों में चन्द्र की प्रभा और सूर्य की प्रभा भी नहीं है ? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है-अर्थात् कृष्णराजियों में चन्द्रप्रभा एवं सूर्यप्रभा हैं तो सही पर वे प्रतिहत प्रकाश वाली होने के कारण उनका वहां रहना भी नहीं रहने के

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (अत्थिणं भंते ! चंदिम, सूरिय, गहगणनक्खत्ततारारूवा) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓમાં શું ચન્દ્રમા, સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્રો, અને તારાઓ હોય છે ?

ઉત્તર—(गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! કૃષ્ણરાજિઓ અત્યંત અંધકારમય હોય છે, તેથી તેમાં ચન્દ્રમા આદિ જ્યોતિષિક દેવો હોતા નથી, કારણ કે તેમનુ ત્યાં સ્વસ્થાન નથી

પ્રશ્ન—(अत्थिणं भंते ! कण्हराईसु चंदाभाइ वा, सूराभाइ वा ?) હે ભદન્ત ! તો શુ કૃષ્ણરાજિઓમાં ચન્દ્રની પ્રભા (પ્રકાશ) અને સૂર્યનો પ્રકાશ હોય છે ?

ઉત્તર—(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ વાત પણ શક્ય નથી. કૃષ્ણરાજિઓમા ચન્દ્ર અને સૂર્યની પ્રભા હોય છે તો ખરી, પણ તેનું ત્યાં અન્ધકાર રૂપે પરિણમન થઈ જવાને કારણે તે પ્રભા ત્યા હોવા છતા પણ નહીં જેવી જ લાગે છે.

माघवती इति वा, अत्यन्तान्धकारावृतत्वात् सप्तमनारकपृथिवीसदृशत्वात् 'माघवती' इति नाम ४, वातपरिघा इति वा, वात्यावत् अन्धकारमयत्वात् दुर्लङ्घ्यत्वाच्च 'वातपरिघा' इति नाम ५,–वातपरिक्षोभा इति वा, वात्यावदेवान्धकारावृतत्वात् परिक्षोभहेतुत्वाच्च वातपरिक्षोभा इति नाम६, 'देवपरिघा' इति वा, देवानाम् अर्गलेव दुर्लङ्घ्यत्वात् 'देवपरिघा' इति नाम७,देवपरिक्षोभा इति वा देवानां

ऐसा है। (मघा) यह छठवें नरक का नाम है। (माघवी) यह सप्तम नरक का नाम है–जो सप्तम नरक जैसा गाढ अन्धकार से आवृत रहता है उसी प्रकार ये कृष्णराजियां भी अत्यन्त-गाढ-अन्धकार से आवृत रहती हैं अतः इनका चौथा नाम (माघवईइ वा) ऐसा है। (वायफलिहाइ वा) जैसे बघूरा (आंधी) अन्धकारमय होता है और दुर्लंघ्य होता है–उसी प्रकार से ये कृष्णराजियां भी हैं–अतः उसके सादृश्य से इनका भी पांचवां नाम (वातपरिघा) ऐसा है। (वायपलिक्खोभाइ वा) तथा वात्या–बघूरे की तरह ही अन्धकार से आवृत होने के कारण और परिक्षोभ की हेतुभूत होने के कारण इनका ६ वां नाम (वातपरिक्षोभा) ऐसा है। (देवफलिहाइ वा) देवों के लिये ये अर्गला की तरह दुर्लंघ्य होती हैं–इस कारण इनका ७ वां नाम देव परिघा ऐसा है। (देवपलिक्खोभाइ वा) देवों के लिये परिक्षोभ की कारण होने से इनका ८ वां नाम (देवपरिक्षोभा) ऐसा है। इस तरह ये इनके आठ सार्थक नाम हैं।

(मघा) છે (૪) (माघवी) આ સાતમી નરકનું નામ છે જેમ સાતમી નરક અતિશય ગાઢ અંધકારથી છવાયેલી છે, તેમ આ કૃષ્ણરાજિઓ પણ ગાઢ અંધકારથી આચ્છાદિત હોય છે, તેથી તેનું ચોથું નામ (माघवईइ वा) 'માઘવી' છે (૫) (वायफलिहाइ वा) જેવી રીતે વધૂસ (વટોળિયો) અંધકારમય અનેદુર્લંઘ્ય (જેને પાર કરવું મુશ્કેલ થઈ પડે એવો) હોય છે તેમ કૃષ્ણરાજિઓ પણ અંધકારમય અને દુર્લંઘ્ય હોય છે તે કારણે તેમનું પાંચમું નામ "વાતપરિઘા છે (૬) (वायपलिक्खोभाइ वा) તથા વધૂરાની જેમ અંધ કારથી વીંટળાયેલ હોવાને કારણે પરિક્ષોભની જનક હોવાને લીધે તેમને 'વાતપરિક્ષોભા" પણ કહે છે (देवफलिहाइ वा) તે દેવોને માટે અગલા ની જેમ દુલઁઘ્ય હોવાને કારણે તેનું સાતમું નામ 'દેવપરિઘા" છે (૮) (देवपलिक्खोभाइ वा) દેવોમાં પણ પરિક્ષોભ ઉત્પન્ન કરનારી હોવાથી તેનું આઠમું નામ 'દેવ પરિક્ષોભા" છે. આ રીતે તેના આઠ સાર્થક (અર્થ પ્રમાણે જ) નામ છે

च्छेत्, ततः पश्चात्, शीघ्रं शीघ्रं, त्वरितं त्वरितमिति संग्राह्यम्। गौतमः पृच्छति-'कण्हराईणं भंते! कति नामधेज्जा पण्णत्ता ?' हे भदन्त! कृष्णराजीनां खलु कति नामधेयाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा! अट्ठ नामधेज्जा पण्णत्ता' हे गौतम! कृष्णराजीनाम् अष्ट नामधेयाः प्रज्ञप्ताः, कृष्णराजीनाम् अष्टौ नामानि, तान्येवाह-'तं जहा' तद्यथा-'कण्हराई इ वा, मेहराईइ वा, मघा इ वा, माघवई इ वा, वायफलिहा इ वा, वायपलिक्खोभा इ वा, देवफलिहा इ वा, देवपलिक्खोभा इ वा' कृष्णराजिरिति वा, कृष्णवर्णरेखामयपुद्गलत्वात् 'कृष्णराजिः' इतिनाम १, मेघराजिरिति वा, कृष्णमेघरेखा सदृशत्वात् 'मेघराजिः' इतिनाम २, मघा इति वा, अन्धकारमयत्वात् षष्ठनारकपृथिवीसदृशत्वात् 'मघा' इतिनाम ३,

---

जाकर इनमें प्रविष्ट हो जाता है तो शीघ्र ही वह इनमें से कायगति के अतिवेग से और मनोगति के अतिवेग से युक्त होकर बाहर निकल आता है। अब गौतमस्वामी प्रभु से (कण्हराईणं भंते!) इन कृष्णराजियों के हे भदन्त! (कइनामधेज्जा पण्णत्ता) कितने नाम हैं, ऐसा पूछते हैं और प्रभु इस प्रश्न के उत्तर में उनसे (गोयमा! अट्ठ नामधेज्जा पण्णत्ता) हे गौतम! इन कृष्णराजियों के आठ नाम हैं-ऐसा कहते हैं (तं जहा) वे आठ नाम इस प्रकार से हैं-(कण्हराईइ वा) कृष्णवर्ण वाले पुद्गलों की रेखा स्वरूप होने के कारण इनका पहिला नाम (कृष्णराजि) ऐसा है। (मेहराईइ वा) कृष्णमेघों की रेखा जैसी होने के कारण इनका दूसरा नाम (मेघराजि) ऐसा है। छठवें नरक की पृथिवी के समान अन्धकार मय होने के कारण इनका तीसरा नाम (मघा)

તેના મનમા ક્ષોભ અનુભવે છે કદાચ કોઈ દેવ તે કૃષ્ણરાજિઓની પાસે જઈને તેમાં પ્રવેશ કરે છે, તો તે કાયગતિ અને મનોગતિના અતિવેગથી યુક્ત થઈને તે કૃષ્ણરાજિઓમાંથી શીઘ્રતાથી બહાર નીકળી આવે છે

પ્રશ્ન—(कण्हराईणं भंते! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता?) હે ભદન્ત! તે કૃષ્ણરાજિઓનાં કેટલા નામ કહ્યાં છે?

ઉત્તર—(गोयमा! अट्ठ नामधेज्जा पण्णत्ता) હે ગૌતમ! તે કૃષ્ણરાજિઓનાં આઠ નામ કહ્યા છે-(तं जहा) તે આઠ નામ નીચે પ્રમાણે છે-(कण्हराईइ वा) (૧) તે કૃષ્ણરાજિઓ કાળા વર્ણના પુદ્ગલોની રેખા રૂપ હોવાથી તેમનું પહેલુ નામ "કૃષ્ણરાજિ" છે. (૨) (मेहराईइ वा) કૃષ્ણ મેઘોની રેખા જેવી હોવાને કારણે તેમને "મેઘરાજિ" પણ કહે છે. (૩) છઠ્ઠી નારકની પૃથ્વી જેવી અન્ધકારમય હોવાને લીધે તેનું ત્રીજુ નામ (મઘા)

१, द्वौ त्रयः २, त्रयो द्वौ ३, चत्वार एक ४, इति चत्वारो विकल्पा भवन्ति, तत्र 'एकचत्वार' इति प्रथमविकल्पमाह–'अहवा एगे रयणप्पभाए, चत्तारि सक्करप्पभाए होज्जा' अथवा पञ्चसु मध्ये एको नैरयिको रत्नप्रभायां भवति उत्पद्यते चत्वारश्च शर्कराप्रभायां भवन्ति उत्पद्यन्ते १, 'जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, चत्तारि अहेसत्तमाए होज्जा' यावत्–अथवा एको रत्नप्रभायां चत्वारश्च वालुकाप्रभायां भवन्ति २, अथवा एको रत्नप्रभायां, चत्वारश्च पङ्कप्रभायां भवन्ति ३, अथवा एको रत्नप्रभायां, चत्वारश्च धूमप्रभायां भवन्ति४, अथवा एको रत्नप्रभायां चत्वारस्तु तमायां भवन्ति ५, अथवा एको रत्नप्रभायां चत्वारस्तु अधःसप्तम्यां

पृथिवी में भी हो सकते हैं। इस तरह से ये सात भङ्ग होते हैं। तथा पांच नैरयिकों के द्विकसंयोगी १–४, २–३, ३–२, ४–१ ये चार विकल्प होते हैं। इनमें जो १–४ यह प्रथम विकल्प है उसकी अपेक्षा से सूत्रकार कथन करते है। (अहवा–एगे रयणप्पभाए चत्तारि सक्करप्पभाए होज्जा) पांच नरकों मे से एक नारक रत्नप्रभा पृथिवी मे उत्पन्न हो जाता है और चार नारक शर्कराप्रभापृथिवी में उत्पन्न हो जाते है (जाव अहवा रयणप्पभाए चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और चार नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते है २, अथवा–एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और चार नारक पंकप्रभा म उत्पन्न हो जाते है ३, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और चार नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते है ४, अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे उत्पन्न हो

પાંચ નારકોના દ્વિકસંયોગી વિકલ્પો ચાર પ્રકારના છે-રત્નપ્રભામાં ૧ અને બીજી કોઇપણ નરકમાં ૪ નારક હોય એવો ૧-૪ નો વિકલ્પ, એજ પ્રમાણે ૨-૩ નો, ૩-૨ નો, ૪-૧ નો એમ ચાર પ્રકારના વિકલ્પો બને છે હવે ૧-૪ ના વિકલ્પની અપેક્ષાએ જે ભાંગાઓ બને છે તેમને પ્રકટ કરવામાં આવે છે-(अहवा एगे रयणप्पभाए, चत्तारि सक्करप्पभाए होज्जा) (૧, પાંચ નારકોમાંનો એક નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ચાર નારક શર્કરપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (जाव अहवा एगे रयणप्पभाए चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा) (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને ચાર નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને ચાર નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને ચાર નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં

परिक्षोभहेतुत्वात् 'देवपरिक्षोभा' इति नाम ८, इत्यष्टौ नामानि भवन्ति । गौतमः पृच्छति-'कण्हराईओ णं भंते ! किं पुढवीपरिणामाओ, आउपरिणामाओ, जीवपरिणामाओ, पोग्गलपरिणामाओ ?' हे भदन्त ! कृष्णराजयः खलु किम् पृथिवीपरिणामाः ? अथवा अप्परिणामाः ? जलपरिणामाः ? उताहो जीवपरिणामाः ? अथवा पुद्गलपरिणामा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! पुढवीपरिणामाओ, हे' गौतम ! कृष्णराजयः पृथिवीपरिणामाः सन्ति, एवम् 'जीवपरिणामाओ वि' जीवपरिणामाः अपि सन्ति, तथा 'पोग्गलपरिणामाओ वि, पुद्गलपरिणामाः अपि सन्ति, किन्तु 'णो आउपरिणामाओ' नो अप्परिणामाः कृष्णराजयो भवन्ति । गौतमः पृच्छति-'कण्हराईसु णं भंते ! सव्वे पाणा, भूया, जीवा, सत्ता उववण्णपुव्वा ?' हे भदन्त ! कृष्णराजिषु सर्वे प्राणाः, भूताः, जीवाः, सत्त्वाः, किम्

अब गौतमस्वामी पूछते हैं कि-(कण्हराईओ णं भंते ! किं पुढवी परिणामाओ, आउपरिणामाओ, जीवपरिणामाओ, पोग्गलपरिणामाओ) हे भदन्त ! ये कृष्णराजियां किस के परिणामरूप हैं-क्या पृथिवी के ये परिणामरूप हैं ? या जलके परिणामरूप हैं ? या जीव के परिणामरूप हैं ? या पुद्गल के परिणामरूप हैं ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-(गोयमा) हे गौतम ! (पुढविपरिणामाओ) ये कृष्णराजियां पृथिवी के परिणामरूप हैं, (जीवपरिणामाओ वि) जीव के परिणामरूप भी हैं। तथा (पोग्गलपरिणामाओ वि) पुद्गल के परिणामरूप भी हैं। परन्तु ये कृष्णराजियां (णो आउपरिणामाओ) जलके परिणामरूप नहीं हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि-(कण्हराईसु णं भंते ! सव्वे पाणा, भूया, जीवा, सत्ता, उववण्णपुव्वा) हे भदन्त ! इन कृष्णराजियां

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન કરે છે કે (कण्हराईओ णं भंते ! किं पुढवी परिणामाओ, आउ परिणामाओ, जीव परिणामाओ, पोग्गल परिणामाओ ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓ કોના પરિણામ રૂપ છે-શુ તેઓ પૃથ્વીના પરિણામ રૂપ છે ? કે જળના પરિણામ રૂપ છે ? કે જીવના પરિણામ રૂપ છે ? કે પુદ્ગલના પરિણામ રૂપ છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (पुढवि परिणामाओ) તે કૃષ્ણરાજિઓ પૃથ્વીના પરિણામ રૂપ છે, (जीव परिणामाओ वि) જીવના પરિણામ રૂપ છે, (पोग्गलपरिणामाओ वि) અને પુદ્ગલના પરિણામ રૂપ પણ છે, પરન્તુ તેઓ (आउ परिणामाओ) જળના પરિણામ રૂપ નથી

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (कण्हराई-

उपपन्नपूर्वा ? पूर्वमुत्पन्ना ? भगवानाह–' हंता, गोयमा ! असई, अदुवा अणत क्खुत्तो ' हे गौतम ! कृष्णराजिषु सर्वे प्राणादयो जीवाः असकृत् भूयो भूयः, अथवा अनन्तकृत्व अनन्तवारान् पूर्वम् उत्पन्ना ' णो चेव णं बायरआउकाइय त्ताए, बायरअगणिकाइयत्ताए वा, बायरवणस्सइकाइयत्ताए वा ' किन्तु नो चैव खलु बादराप्कायिकतया, नो वा बादराग्निकायिकतया, नैव वा बादरवनस्पति कायिकतया, ते प्राणादयः पूर्वम् उत्पन्नाः उत्पद्यन्ते, उत्पत्स्यन्ते वा तेषां तत्र स्वस्थानत्वाभावात् । इति ॥ सू० २ ॥

लोकान्तिक देववक्तव्यता ।

कृष्णराजिप्रस्तावात् सन्निकटवर्तिलोकान्तिक देवविमानादिवक्तव्यतामाह– ' एएसिणं भंते ' इत्यादि ।

मूलम्–एएसि णं अट्टण्हं कण्हराईणं अट्ठसु उवासंतरेसु अट्ठ लोगंतियविमाणा पण्णत्ता, तं जहा–अच्ची १, अच्चिमाली २,

में समस्त प्राण, समस्त भूत, समस्त जीव, समस्त सत्त्व क्या पहिले उत्पन्न हो चुके है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं कि–(हंता गोयमा ! असई अदुवा अणंतक्खुत्तो' हां, गौतम ! अनेक बार अथवा अनन्तवार सम स्तप्राण आदिजीव यहां पूर्व में उत्पन्न हो चुके हैं । (णो चेव णं बायर आउकाइयत्ताए, बायरअगणिकाइयत्ताए वा बायरवणस्सइकाइय त्ताए वा) परन्तु वे यहां बादर अप्कायिक रूप से बादर अग्निकायिक रूप से और बादर वनस्पतिकायिक रूप से न पहिले उत्पन्न हुए हैं, न उत्पन्न होते हैं और न उत्पन्न होंगे । क्यों कि उनका यहां पर स्वस्थान नहीं है ॥ सू०२ ॥

भंते ! सव्वे पाणा भूया, जीवा सत्ता उववण्णा पुव्वा ?) हे भदन्त ! ते કૃષ્ણ રાજિઓમાં શું સમસ્ત પ્રાણ સમસ્ત ભૂત સમસ્ત જીવ અને સમસ્ત સત્ત્વ પૂર્વ (પહેલાં) ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યાં છે ?

ઉત્તર–(हंता, गोयमा ! असइं अदुवा अणंतक्खुत्तो वा) હા ગૌતમ ! સમસ્ત પ્રાણ આદિ જીવો અનેકવાર અથવા અનંતવાર તેમાં ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યાં છે (णो चेव णं बायर आउकाइयत्ताए, बायर अगणिकाइयत्ताए वा, बायरवणस्सइकाइयत्ताए वा) પરન્તુ તેઓ ત્યાં બાદર અપ્કાયિક રૂપે બાદર અગ્નિકાયિક રૂપે અને બાદર વનસ્પતિકાયિક રૂપે પહેલાં કદી પણ ઉત્પન્ન થયાં નથી ઉત્પન્ન થતાં નથી અને ઉત્પન્ન થશે પણ નહીં, કારણ કે ત્યાં તેમનું સ્વસ્થાન નથી. ॥ સૂત્ર ૨ ॥

वइरोयणे३, पभंकरे४, चंदाभे५, सूराभे६, सुक्काभे७, सुपइट्ठाभे८, मज्झे रिट्ठाभे। कहि णं भंते ! अच्ची--विमाणे पण्णत्ते? गोयमा ! उत्तर-पुरत्थिमेणं। कहि णं भंते! अच्चिमाली विमाणे पण्णत्ते? गोयमा ! पुरत्थिमेणं। एवं परिवाडीए णेयव्वं, जाव--कहि णं भंते ! रिट्ठे विमाणे पण्णत्ते? गोयमा ! बहुमज्झदेसभाए। एएसु णं अट्ठसु लोगंतियविमाणेसु अट्ठविहा लोगंतिया देवा परिवसंति, तं जहा—

" सारस्सयमाइच्चा, वण्ही वरुणा य गद्दतो या य।
तुसिया अव्वा बाहा, अग्गिच्चा चेव रिट्ठा य ॥ १॥ "

कहि णं भंते ! सारस्सया देवा परिवसंति ? गोयमा! अच्चिम्मि विमाणे परिवसंति। कहिणं भंते ! आइच्चा देवा परिवसंति ? गोयमा ! अच्चिमालिम्मि विमाणे। एवं णेयव्वं जहाऽऽणुपुव्वीए, जाव--कहि णं भंते ! रिट्ठा देवा परिवसंति ? गोयमा ! रिट्ठम्मि विमाणे। सारस्सयमाइच्चाणं भंते ! देवाणं कइ देवा, कइ देवसया परिवारे पण्णत्ते ? गोयमा ! सत्त--देवा, सत्तदेवसया परिवारे पण्णत्ते। वण्हि-वरुणाणं देवाणं चउद्दस-देवा, चउद्दस देवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते। गद्दतोय--तुसियाणं देवाणं सत्तदेवा, सत्तदेवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते। अवसेसाणं नव देवा, नव देवसया परिवारे पण्णत्ते।

" पढम--जुयलम्मि सत्त उ सयाणि, बीयम्मि चउद्दस सहस्सा।
तइए सत्त सहस्सा, नव चेव सयाणि सेसेसु ॥ १ ॥ "

लोगंतियविमाणा णं भंते ! किंपइट्ठिया पण्णत्ता ? गोयमा ! वाउपइट्ठिया पण्णत्ता, एवं णेयव्वं विमाणाणं पइट्ठाणं । बाहल्लुच्चत्तमेव संठाणं, बंभलोयवत्तव्वा णेयव्वा, जहा जीवाभिगमे देवुद्देसए, जाव हंता, गोयमा ! असइं अदुवा अणंतखुत्तो, णो चेव णं देवत्ताए लोगंतिय विमाणेसु । लोगंतिय विमाणेसु णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ? गोयमा ! अट्ठ सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता । लोगंतिय विमाणेहिंतो णं भंते ! केवइयं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते ? गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥ सू० ३ ॥

छट्ठसए पंचमो उद्देसो समत्तो ॥६॥

छाया—एतासाम् अष्टानां कृष्णराजीनाम् अष्टसु अवकाशान्तरेषु अष्टलोकान्तिकविमानानि महान्ति, तद्यथा–अर्चिः १, अर्चिर्मालि २, वैरोचन ३, प्रभ-

लोकान्तिकदेववक्तव्यता

'एएसि णं अट्ठण्हं' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(एएसि णं अट्ठण्हं कण्हराईणं अट्ठसु उवासंतरेसु) इन आठ कृष्णराजियों के आठ अवकाशान्तरों में (अट्ठलोगंतिय विमाणा पण्णत्ता) आठ लोकान्तिक विमान कहे गये हैं । (तंजहा) वे इस प्रकार से हैं (अच्ची, अच्चिमाली, वइरोयणे, पभंकरे, चंदाभे, सूराभे, सुक्काभे, सुपइट्ठाभे, मज्झे रिट्ठाभे) अर्चि १, अर्चिमाली २, वैरोचन ३, प्रभंकर

લોકાન્તિક દેવોની વક્તવ્યતા—

(एए सि णं अट्ठण्हं) ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(एए सि णं अट्ठण्हं कण्हराईणं अट्ठसु उवासंतरेसु) એ આઠ કૃષ્ણરાજિઓના આઠ અવકાશાન્તરોમાં (अट्ठ लोगंतियविमाणा पण्णत्ता) આઠ લોકાન્તિક વિમાનો કહ્યા છે (तं जहा) તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે—(अच्ची अच्चिमाली वइरोयणे पभंकरे चंदाभे, सूराभे, सुक्काभे, सुपइट्ठाभे, मज्झे रिट्ठाभे) (१) અર્ચિ, (२) અર્ચિમાલી (३) વૈરોચન, (४)

ङ्करः ४, चन्द्राभः ५, सूर्याभः ६, शुक्राभः ७, सुप्रतिष्ठाभः ८, मध्ये रिष्टाभः। कुत्र खलु भदन्त ! अर्चिः विमानं प्रज्ञप्तम् , ? गौतम ! उत्तरपौरस्त्ये। कुत्र खलु भदन्त ! अर्चिमालिर्विमानं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पौरस्त्ये। एवं परिपाट्या ज्ञातव्यम्, यावत्-कुत्र खलु भदन्त ! रिष्टं विमानं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! बहुमध्यदेशभागे। एतेषु खलु अष्टसु लोकान्तिकविमानेषु अष्टविधाः लोकान्तिकाः देवाः परिवसन्ति,

---

४, चन्द्राभ ५, सूर्याभ ६ शुक्राभ ७ और सुप्रतिष्ठाभ ८ तथा बीच में रिष्टाभ। (कहि णं भंते ! अच्चिविमाणे पण्णत्ते) हे भदन्त ! अर्चि नामका विमान कहां पर कहा गया है। (गोयमा) हे गौतम ! (उत्तर पुरत्थिमेणं) उत्तर और पूर्व के बीच में अर्चि विमान कहा गया है। (कहि णं भंते ! अच्चिमाली विमाणे पण्णत्ते) हे भदन्त ! अर्चिमाली विमान कहां पर कहा गया है ? (गोयमा) हे गौतम ! (पुरत्थिमेणं, एवं परिवाडीए नेयव्वं) अर्चिमाली विमान पूर्वदिशा में कहा गया है। इसी क्रम से अवशिष्ट विमानों को जानना चाहिये। (जाव कहि णं भंते ! रिट्ठे विमाणे पण्णत्ते) हे भदन्त ! यावत् रिष्ट विमान कहां पर कहा गया है। (गोयमा) हे गौतम ! (बहुमज्झ देसभाए) बिलकुल बीच में रिष्ट विमान कहा गया है। (एएसु णं अट्ठसु लोगंतिय विमाणेसु अट्ठविहा लोगंतिया देवा परिवसंति) इन आठ लोकान्तिक विमानों में आठ प्रकार के लोकान्तिक देव रहते हैं।

प्रभंકર, (૫) ચન્દ્રાભ, (૬) સૂર્યાભ, (૭) શુક્રાભ અને (૮) સુપ્રતિષ્ઠાભ અને વચ્ચોવચ્ચ રિષ્ટાભ નામનું વિમાન છે. (कहि ण भंते ! अच्चिविमाणे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! અર્ચિ નામનુ વિમાન કયા રહેલુ છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (उत्तरपुरत्थिमेणं) ઉત્તર અને પૂર્વની વચ્ચે ઇશાન કોણમાં અર્ચિ વિમાન આવેલુ છે (कहि ण भंते ! अच्चिमाली विमाणे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! અર્ચિમાલી વિમાન ક્યાં આવેલુ છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (पुरत्थिमेणं, एवं परिवाडिए नेयव्वं) અર્ચિમાલી વિમાન પૂર્વ દિશામા રહેલુ છે, એમ કહ્યુ છે એજ ક્રમે બાકીના વિમાનોમાં પણ સમજી લેવા. (जाव कहिण भंते ! रिट्ठे विमाणे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! રિષ્ટ વિમાન ક્યા આવેલુ છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (बहुमज्झ देसभाए) તે આઠે કૃષ્ણરાજિઓની બરાબર વચ્ચોવચ્ચ રિષ્ટ વિમાન આવેલુ છે (एए सु ण अट्ठसुलोगंतियविमाणेसु अट्ठविहा लोगंतिया देवा परिवसंति) આ આઠ લોકાન્તિક વિમાનોમા

तद्यथा—" सारस्वता १-ऽऽदित्या २ वह्नयो ३ वरुणाश्च ४ गर्दतोयाश्च ५।
तुषिता,६ अव्याबाधा, ७ आग्नेयाश्च ८ रिष्टाश्च९ " ॥ १ ॥

क्व खलु भदन्त ! सारस्वता देवा परिवसन्ति ? गौतम ! अर्चिषि विमाने परिवसन्ति । क्व खलु भदन्त ! आदित्या देवा परिवसन्ति ? गौतम ! अर्चिर्मालौ विमाने, एवं ज्ञातव्य यथाऽऽनुपूर्व्या यावत्-क्व खलु भदन्त ! रिष्टाः

(त जहा) इन लोकान्तिक देवोंके नाम इस प्रकार से हैं-(सारस्सयमाइच्चा) इत्यादि सारस्वत, आदित्य, वह्नि, वरुण, गर्दतो य, तुषित अव्याबाध आग्नेय और इनके बीच में रिष्ट देव। (कहि ण भंते ! सारस्सया देवा परिवसंति) हे भदन्त ! सारस्वत देव कहां पर रहते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (अच्चिम्मि विमाणे परिवसंति) अर्चिर्नामके विमानमें सारस्वत देव रहते हैं। (कहि णं भंते आइच्चा देवा परिवसंति) हे भदन्त ! आदित्य देव कहां पर रहते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (अच्चिमालिम्मि विमाणे) अर्चिमाली नामके विमान में आदित्य देव रहते हैं। (एवं णेयव्वं जहाऽणुपुव्वीए) इसी तरह से यथानुपूर्वी रिष्ठ विमान तक जानना चाहिये। (जाव-कहि णं भंते ! रिट्ठा परिवसंति) हे भदन्त ! यावत् रिष्ठ देव कहां पर रहते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (रिट्ठम्मि

આઠ પ્રકારના લોકાન્તિક દેવ રહે છે (त जहा) તે લોકાન્તિક દેવોનાં નામ આ પ્રમાણે છે—(सारस्सयमाइच्चा वण्हीवरुणा य गद्दतोया य, तुसिया, अव्वाबाहा, अग्गिच्चा चेव रिट्ठा य) (૧) સારસ્વત (૨) આદિત્ય (૩) વહ્નિ (૪) વરુણ (૫) ગર્દતોય, (૬) તુષિત, (૭) અવ્યાબાધ, (૮) આગ્નેય અને તે આઠે વિમાનોની વચ્ચેના વિમાનમાં રિષ્ટ દેવ

(कहि ण भंते ! सारस्सया देवा परिवसंति ?) હે ભદન્ત ! સારસ્વત દેવ ક્યાં રહે છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (अच्चिम्मि विमाणे परिवसंति) સારસ્વત દેવ અર્ચિ નામના વિમાનમાં રહે છે (कहिणं भंते ! आइच्चा देवा परिवसंति ?) હે ભદન્ત ! આદિત્ય દેવ ક્યાં રહે છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! ((अच्चिमालिम्मि विमाणे) આદિત્ય દેવ અર્ચિમાલી વિમાનમાં રહે છે (एवं णेयव्वं जहाऽणुपुव्वीए) એજ પ્રમાણે અનુક્રમે રિષ્ટ વિમાન પર્યન્ત સમજવું—એટલે કે વહ્નિદેવ વૈરોચન વિમાનમાં, વરુણ દેવ પ્રભંકર વિમાનમાં, ગર્દતોય દેવ ચન્દ્રાભ વિમાનમાં, તુષિત દેવ સૂર્યાભ વિમાનમાં, અવ્યાબાધ દેવ શુક્રાભ વિમાનમાં અને આગ્નેય દેવ સુપ્રતિષ્ઠાભ વિમાનમાં વસે છે (जाव कहि ण भंते ! रिट्ठा परिवसंति ?) હે ભદન્ત ! રિષ્ટદેવ ક્યાં રહે છે ?

देवाः परिवसन्ति ? गौतम ! रिष्टे विमाने । सारस्वतादित्यानां भदन्त ! देवानां कति देवाः, कति देवशतानि परिवारः प्रज्ञप्तः? गौतम ! सप्त देवाः, सप्त देवशतानि परिवारः प्रज्ञप्तः, वह्नि-वरुणानां देवानां चतुर्दश देवाः, चतुर्दशदेवसहस्राणि परिवारः प्रज्ञप्तः । गर्दतोय-तुषितानां देवानां सप्त देवाः, सप्त देवसहस्राणि परिवारः प्रज्ञप्तः । अवशेषाणां नव देवशतानि परिवारः प्रज्ञप्तः ।

विमाणे) रिष्ट विमानमें रिष्ट देव रहते हैं। (सारस्सयमाइच्चा णं भंते! देवाणं कइ देवा, कइ देवसया परिवारे पण्णत्ते) हे भदन्त ! सारस्वत देव और आदित्य देव इन दो देवों के कितने देव हैं? और कितने सौ देवों का इनका परिवार है? (गोयमा) हे गौतम! (सत्त देवा, सत्त देवसया परिवारे पण्णत्ते) सारस्वत और आदित्य इन दो देवों के सात देव हैं और इनका परिवार सात सौ देवों का है। (वण्हि वरुणाणं देवाणं चउद्दसदेवा, चउद्दस देवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते) वह्नि और वरुण इन देवों के चौदह देव हैं, और इनका परिवार चौदह हजार देवों का है। (गद्दतो य-तुसियाणं देवाणं सत्तदेवा, सत्तदेव-सहस्सा परिवारे पण्णत्ते-अवसेसाणं नव देवा नव देवसया परिवारे पण्णत्ते) गर्दतोय और तुषित इनके सात देव हैं और परिवार इनका सात हजार देवों का है। बाकी के देवों के नौ ९ देव हैं और इनके परिवार में नौ ९ सौ देव हैं। इन देवों की परिवार संख्या ही इस गाथा द्वारा सूचित

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (रिट्ठम्मि विमाणे) રિષ્ટ વિમાનમાં રિષ્ટદેવ વસે છે.

(सारस्सयमाइच्चाण भंते ! देवाणं कइ देवा, कइ देवसया परिवारे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! સારસ્વત દેવ અને આદિત્ય દેવ, એ બન્ને દેવોના આધિપત્યમાં કેટલા દેવો છે ? અને કેટલા સો દેવોનો તેમનો પરિવાર કહ્યો છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सत्तदेवा, सत्तदेवसया परिवारे) સારસ્વત અને આદિત્ય એ બન્ને દેવોના સાત દેવ છે, અને તેમનો પરિવાર ૭૦૦ દેવોનો છે. (वण्हि वरुणाण देवाण चउद्दसदेवा, चउद्दसदेवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते) વહ્નિ અને વરુણ, એ બન્ને દેવોના ૧૪ દેવ છે, અને ૧૪૦૦૦ દેવોનો તેમનો પરિવાર છે (गद्दतो य-तुसियाण देवाणं सत्तदेवा, सत्तदेव-सहस्सा परिवारे पण्णत्ते-अवसेसा णं नव देवा नव देवसया परिवारे पण्णत्ते) ગર્દતોય અને તુષિતના સાત દેવ છે, અને તેમનો પરિવાર ૭૦૦ દેવોનો કહ્યો છે. બાકીના દેવોના નવ દેવ છે, અને તેમનો પરિવાર ૯૦૦ દેવોનો છે. તે દેવોના પરિવારની સંખ્યા જ આ ગાથામાં બતાવવામાં આવી છે.

" प्रथमयुगले सप्त तु शतानि, द्वितीये चतुर्दश सहस्राणि।
तृतीये सप्त सहस्राणि नवचैव शतानि शेषेषु ॥ १ ॥ "

- लोकान्तिकविमानानि खलु भदन्त ! किंप्रतिष्ठितानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! वायुप्रतिष्ठितानि प्रज्ञप्तानि, एवं ज्ञातव्यम् विमानानां प्रतिष्ठानम् बाहुल्योच्चत्वमेव संस्थानम् , ब्रह्मलोकवक्तव्यता ज्ञातव्या, यथा जीवाभिगमे देवोद्देशके यावत्-हन्त, गौतम ! असकृत् , अथवाऽनन्तकृत्वः, नो चैव देवतया लोकान्तिकविमा

की गई है-(पढम जुयलम्मि सत्त उ सयाणि, बीयम्मि चउदससहस्सा, तइए सत्तसहस्सा नव चेव सयाणि सेसेसु) प्रथमयुगल में सातसौ देवों का परिवार है, द्वितीययुगल में १४ हजार देवों का परिवार है। तृतीय युगल में सात हजार देवों का परिवार है। बाकी के देवों में नौ ९ सौ देवों का परिवार है।

(लोगंतिय विमाणा णं भंते ! किं पइट्ठिया पण्णत्ता) हे भदन्त ! लोकान्तिक देवोंके विमानोंका क्या आधार है ? अर्थात् लोकान्तिक देवों के विमान किसके आधार पर हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (वाउपइट्ठिया पण्णत्ता) लोकान्तिक देवों के विमान वायु के आधार पर हैं। (एवं णेयव्वं विमाणाणपइट्ठाणं) इस प्रकार से विमानों का प्रतिष्ठान जानना चाहिये। (बाहुल्लुच्चत्तमेव संठाणं, बंभलोयवत्तव्वया णेयव्वा-जहा जीवाभिगमे देवुद्देसए) विमानों का बाहुल्य, इनकी ऊंचाई तथा इनका संस्थान-आकार जिस प्रकार से ब्रह्मलोक की वक्तव्यता जीवाभिगम सूत्र में जीव उद्देश में कही गई है उसी प्रकार से जानना चाहिये। (जाव हंता गोयमा ! असइं अदुवा अणंतखुत्तो-णो चेव णं देवत्ताए

(पढम जुयलम्मि सत्त उ सयाणि, बीयम्मि चउदससहस्सा, तइए सत्त सहस्सा नवचेव सयाणि सेसेसु) પહેલા યુગલમાં (બેના સમૂહમાં) સાતસો દેવોનો, બીજા યુગલમાં ચૌદ હજાર દેવોનો, ત્રીજા યુગલમાં સાત હજાર દેવોનો અને બાકીનામાં નવસો દેવોનો પરિવાર છે

(લોગંતિય વિમાણા ણં ભંતે ! કિં પઇટ્ઠિયા પણ્ણત્તા ?) હે ભદન્ત ! લોકાન્તિક દેવોનાં વિમાન કોના આધારે રહેલાં છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (વાઉપઇટ્ઠિયા પણ્ણત્તા) લોકાન્તિક દેવોનાં વિમાનો વાયુના આધારે રહેલાં છે (એવં ણેયવ્વં વિમાણાણપઇટ્ઠાણં) એ પ્રમાણે તેમના પ્રતિષ્ઠાન (આધાર) ના વિષે સમજવું (બાહુલ્લુચ્ચત્તમેવ સંઠાણં, બંભલોયવત્તવ્વયા ણેયવ્વા-જહા જીવાભિગમે દેવુદ્દેસએ) વિમાનોની વિશાળતા, ઊંચાઈ અને આકાર બ્રહ્મલોકની જીવાભિગમ સૂત્રના ઉદ્દેશકમાં કહેલી વક્તવ્યતા પ્રમાણે સમજવા. (જાવ હંતા ગોયમા ! અસઇં અદુવા અણંત

नेषु। लोकान्तिकविमानेषु खलु भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! अष्ट सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता। लोकान्तिकविमानेभ्यो भदन्त ! कियत्कम् अबाधया लोकान्तः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! असंख्येयानि योजनसहस्राणि अबाधया लोकान्तः प्रज्ञप्तः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० ३ ॥

॥ षष्ठशतके पञ्चमो शकः समाप्तः ॥ ६-५ ॥

लोगंतियविमाणेसु' यावत् हां गौतम ! अनेक बार अथवा अनन्तवार पहिले जीव उत्पन्न हो चुके हैं-परन्तु यहां पर-लोकान्तिक विमानों में जीव अनेकवार अथवा अनन्त वार देवरूप से उत्पन्न नहीं हुए हैं। 'लोगंतियविमाणेसु णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' हे भदन्त ! लोकान्तिक विमानों में कितनी स्थिति कही गई है ? 'गोयमा ! अट्ठ-सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता' हे गौतम ! लोकान्तिक विमानों में आठ सागरोपम की स्थिति कही गई है। 'लोगंतिय विमाणेहिंतो णं भंते ! केवइयं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते' हे भदन्त ! लोकान्तिक विमानों से कितनी दूर लोकान्त कहा गया है ? 'गोयमा' हे गौतम ! लोकान्तिक विमानों से 'असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते' असंख्यात हजार योजन दूर लोकान्त कहा गया है। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! जैसा आपने यह कहा है वह ऐसा ही है हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है। इति।

'बखुत्तो-णो चेव णं देवत्ताए लोगंतिय विमाणेसु) આ વક્તવ્યતા "હા ગૌતમ ! અનેકવાર અથવા અનંતવાર પહેલાં જીવો અહીં ઉત્પન્ન થઈ ચુકયાં છે, પરન્તુ અહીં (લોકાન્તિક વિમાનોમાં) જીવ અનેકવાર અથવા અનંતવાર દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા નથી," ત્યાં સુધીનું ગ્રહણ કરવું.

(लोगंतिय विमाणेसु णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! લોકાન્તિક વિમાનોના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ? (गोयमा ! अट्ठ सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ત્યાં આઠસાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. (लोगंतिय विमाणेहिंतो ण भंते ! केवइयं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! લોકાન્તિક વિમાનોથી કેટલે દૂર (અન્તરે) લોકાન્ત કહ્યો છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! લોકાન્તિક વિમાનોથી (असंखेज्जाइं जोयण-सहस्साइं अबाहाए लोगते पण्णत्ते) અસંખ્યાત હજાર યોજન દૂર લોકાન્ત કહ્યો છે (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) હે ભદન્ત ! આપની વાત સાચી છે. હે ભદન્ત ! આપે કહ્યા પ્રમાણે જ છે. એમ કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

टीका-एएसि णं अट्ठण्हं कण्हराईणं अट्ठसु उवासंतरेसु अट्ठ लोगंतियविमाणा पण्णत्ता एतासां खलु पूर्ववर्णितानाम् अष्टानां कृष्णराजीनाम् अष्टसु अवकाशान्तरेषु द्वयोरन्तरं मध्यम् अवकाशान्तरं तेषु इत्यर्थः, अष्ट लोकान्तिकविमानानि लोकस्य पञ्चम ब्रह्मलोकस्य अन्ते समीपे भवानि लोकान्तिकानि, तानि च तानि विमानानि चेति लोकान्तिकविमानानि। अथवा लोकान्तिकाः तज्जातीयादेवास्तेषां विमाना नीति लोकान्तिकविमानानि प्रज्ञप्तानि । तान्येवाह—'तं जहा'-तद्यथा-'अच्ची १, अच्चिमाली २, वइरोयणे ३, पभंकरे ४, चंदाभे ५, सूराभे ६, सुक्काभे ७, सुपइट्ठाभे, मज्झे रिट्ठाभे' अर्चि १,-अर्चिर्मालि २,-वैरोचनः ३,-प्रभङ्करः ४, - चन्द्राभः५,-सूर्याभः ६, - शुक्राभ ७-सुप्रतिष्ठाभः ८, मध्ये

टीकार्थ-कृष्णराजी के प्रस्तावसे उसके समीपवर्ती लोकान्तिक देवों के विमान आदि की वक्तव्यता को इस सूत्र द्वारा सूत्रकार कह रहे हैं कि-'एएसिणं अट्ठण्हं कण्हराईणं अट्ठसु उवासंतरेसु अट्ठलोगंतिय विमाणा पण्णत्ता' इन आठ कृष्णराजियों के आठ अवकाशान्तरों में, अर्थात् दो दो कृष्णराजियों के बीच में-आठ लोकान्तिक विमान कहे गये हैं। ये लोकान्तिक विमान इसलिये कहलाते हैं कि ये पंचम ब्रह्म लोक के अन्त-समीप में हैं। अथवा-लोकान्तिक देवों के ये विमान हैं इसलिये इन्हें लोकान्तिक कहा गया है। 'तं जहा' इनके नाम इस प्रकार से हैं-' अच्ची १,अच्चिमाली २,वइरोयणे ३, पभंकरे ४, चंदाभे ५, सूराभे ६, सुक्काभे ७, सुपइट्ठाभे ८ मज्झे रिट्ठाभे' अर्चि १, अर्चिमाली २, वैरोचन ३, प्रभंकर ४, चन्द्राभ ५, सूर्याभ ६ शुक्राभ ७, सुप्रतिष्ठाभ ८ और बीच में रिष्टाभ। उत्तरदिशा और पूर्वदिशा में रही

ટીકાર્થ—કૃષ્ણરાજિઓની સમીપમાં રહેલા લોકાન્તિક વિમાનોનું સૂત્રકાર આ સૂત્રમાં નિરૂપણ કરે છે-(एएसि णं अट्ठण्हं कण्हराईणं अट्ठसु उवासंतरेसु अट्ठ लोगंतिय विमाणा पण्णत्ता) તે આઠ કૃષ્ણરાજિઓના આઠ અવકાશાન્તરોમાં (બે, બે કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે) આઠ લોકાન્તિક વિમાનો કહ્યાં છે તેમને લોકાન્તિક વિમાન કહેવાનું કારણ એ છે કે તેઓ બ્રહ્મલોક નામના પાંચમાં દેવલોકના અન્ત ભાગમાં (સમીપમાં) છે અથવા લોકાન્તિક દેવોનાં તે વિમાનો હોવાથી તેમને 'લોકાન્તિક વિમાનો' કહ્યાં છે (तं जहा) તે આઠ લોકાન્તિક વિમાનોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે—

(अच्ची) (૧) અર્ચિ (अच्चीमाली) (૨) અર્ચિમાલી, (वइरोयणे)

भवन्ति, इति ६, इति प्रथमत्रिकल्पे षड् भङ्गाः ६॥ अथ द्वौ त्रयः' इति द्वितीय विकल्पमाह-'अहवा दो रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए होज्जा' अथवा द्वौ रत्नप्रभायां भवतः, त्रयश्च शर्कराप्रभायां भवन्ति१, 'एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए तिन्नि अहेसत्तमाए होज्जा' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-अथवा द्वौ रत्नप्रभायां त्रयस्तु-वालुकाप्रभयां भवन्ति२, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां त्रयस्तु पङ्कप्रभायां भवन्ति३, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां त्रयश्च धूमप्रभायां भवन्ति४, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां त्रयस्तु तमायां भवन्ति ५, अथवा द्वौ रत्नप्रभाया भवतः, त्रयस्तु अधःसप्तम्यां

जाता है और चार नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते है ५, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और चार नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं ६ इस तरह से ये प्रथम विकल्प मे ६ भंग हो जाते हैं। द्वितीय विकल्प में भी ६ ही भंग होते हैं-जो इस प्रकार से हैं-(अहवा दो रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा दो नारक रत्नप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं और तीन नारक शर्कराप्रभा मे उत्पन्न हो जाते है १, (एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए तिन्नि अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा दो नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं और तीन नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में और तीन नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में और तीन नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में और तीन नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ५, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो

અને ચાર નારક તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને ચાર નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે પહેલા વિકલ્પવાળા ૬ ભાંગાઓ થાય છે હવે બીજા વિકલ્પના ૬ ભાંગાઓ પ્રકટ કરવામા આવે છે—

(अहवा दो रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए होज्जा, एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए तिन्नि अहे सत्तमाए होज्जा) (૧) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં અને ત્રણ નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં અને ત્રણ નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા બે નારક રત્ન પ્રભામાં અને ત્રણ નારક પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં અને ત્રણ નારક તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં અને ત્રણ નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે.

मनामकं विमानम् ६, पश्चिमोत्तरवर्तिन्योस्तयोरभ्यन्तरे सप्तम शुक्राभनामक विमानम् ७, उत्तरवर्तिन्योस्तयोर्मध्ये अष्टम सुप्रतिष्ठाभनामक विमानम् ८, सर्वाभ्यन्तरे च रिष्टाभनामकं विमानं प्रज्ञप्तम्। अत्र द्वयोरभ्यन्तरवर्तिषु अष्टसु अर्चि प्रभृतिषु विमानेषु वक्तव्येषु यत् सर्वकृष्णराजीनां मध्यभागवर्तितया रिष्टाभनामक नवम विमानमुक्तम् तत् विमा प्रस्तावादवसेयमिति न तस्य अर्थान्तरप्रसक्त्याशङ्काकार्या। 'कहि णं भंते! अच्चि-विमाणे पण्णत्ते?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त! कुत्र कस्मिन् प्रदेशे खलु अर्चिनामकं विमानं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा! उत्तर-पुरत्थिमेणं' हे गौतम! उत्तर-पौरस्त्ये-उत्तरपूर्वदिगन्तराले अर्चिर्विमानं प्रज्ञप्तम्। गौतमः पृच्छति-'कहि णं भंते! अच्चिमाली विमाणे पण्णत्ते।' हे भदन्त! कुत्र खलु अर्चिमालिनामकं विमानं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-

---

चल रहा है फिर यहां नौवें रिष्टाभ विमान का कथन क्यों किया गया') "क्यों कि रिष्टाभ नामका विमान सब कृष्णराजियों के मध्य भाग में रहा हुआ है-अतः विमान के प्रस्ताव से यहां पर उसके कथन करने में कोई असंगति नहीं है।

अब गौतमस्वामी प्रभु से इसी पूर्वोक्त विमानों के रहने के स्थान को पूछते हैं कि-'कहि णं भंते! अच्चिविमाणे पण्णत्ते' हे भदन्त! अर्चिनाम का विमान किस स्थान पर कहा गया है? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम! 'उत्तरपुरत्थिमेणं' उत्तरदिशा और पूर्वदिशा के अन्तराल में यह अर्चि नामका विमान है ऐसा जानना चाहिये। 'कहि णं भंते! अच्चिमालीविमाणे पण्णत्ते,' हे भदन्त! अर्चिमाली नाम का जो दूसरा विमान है वह कहां पर है?

છે, તો અહીં નવમાં રિષ્ટાભ વિમાનનું કથન કરવાની શી જરૂર છે?"

સમાધાન—રિષ્ટાભ વિમાન તે આઠે વિમાનોની, તથા આઠે કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે આવેલું છે અહીં તે આઠ લોકાન્તિક વિમાનોની વક્તવ્યતા ચાલતી હોવાથી, તેમની વચ્ચે રહેલા રિષ્ટાભ વિમાનનું કથન કરવામાં કોઈ પણ પ્રકારની અસંગતતા જણાતી નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી તે લોકાન્તિક વિમાનોનાં સ્થાનના વિષયમાં પ્રશ્ન પૂછે છે-(कहि णं भंते! अच्चिविमाणे पण्णत्ते?) હે ભદન્ત! અર્ચિ નામનું વિમાન ક્યા સ્થાને આવેલું છે?

ઉત્તર—(गोयमा!) હે ગૌતમ! (उत्तरपुरत्थिमेणं) ઉત્તર અને પૂર્વ દિશાની વચ્ચે અર્ચિ નામનું વિમાન રહેલું છે એમ સમજવું.

પ્રશ્ન—(कहिणं भंते! अच्चिमाली विमाणे पण्णत्ते?) હે ભદન્ત! અર્ચિમાલી નામનું બીજું લોકાન્તિક વિમાન ક્યા સ્થાને છે?

रिष्टाभः। तत्र उत्तरपूर्ववर्तिन्योः कृष्णराज्योरभ्यन्तरे प्रथमम् अर्चिनामकं विमानं प्रज्ञप्तम् १, पूर्ववर्तिन्योस्तयोर्बाह्यमध्ये द्वितीयम् अर्चिर्मालिनामकं विमानम् २, पूर्वक्षिणवर्तिन्योस्तयोरभ्यन्तरे तृतीय वैरोचननामकं विमानम् ३, दक्षिणवर्तिन्योस्तयोर्मध्ये वहिश्चतुर्थं प्रभङ्करनामकं विमानम् ४, दक्षिण–पश्चिमवर्तिन्योस्तयोरभ्यन्तरे पञ्चमं चन्द्राभनामकं विमानम् ५. पश्चिमवर्तिन्योस्तयोर्मध्ये बहिः षष्ठं सूर्या-

हुई कृष्णराजियों के बीच में प्रथम अर्चिनाम का विमान है। पूर्वदिशा में रही हुई बाह्य और आभ्यन्तर कृष्णराजियों के बीच में द्वितीय अर्चिमालि नाम का–विमान है। पूर्वदिशा और दक्षिणदिशा की कृष्ण राजियों के बीच में तीसरा वैरोचन नामका विमान है। दक्षिणदिशा में रही हुई कृष्णराजियों के बीच में चौथा प्रभंकर नामका बिमान है। दक्षिण और पश्चिम की कृष्णराजियों के बीच में पांचवां चन्द्राभ नाम का विमान है। पश्चिमदिशा की दो कृष्णराजियों के बीचमें बाहिर की ओर छठा सूर्याभ नाम का विमान है। पश्चिम और उत्तर की कृष्ण-राजियों के बीच में सातवां शुक्राभ नाम का विमान है। तथा उत्तर-दिशा की कृष्णराजियों के बीच में आठवां सुप्रतिष्ठाभ नामका विमान है। और सर्व के भीतर रिष्टाभ नामका नौवां विमान है। यहां पर ऐसी आशंका नहीं करनी चाहिये कि "यहां तो दो दो कृष्णरा-जियों के बीच में अर्चि आदि आठ विमानों की वक्तव्यता को कथन

(૩) વૈરોચન, (पभंकरे) (૪) પ્રભંકર, (चंदाभे) (૫) ચન્દ્રાભ, (सुराभे) (૬) સૂર્યાભ (सुक्काभे) (૭) શુક્રાભ, (सुपइट्ठाभे) અને (૮) સુપ્રતિષ્ઠાભ. તે આઠેની વચ્ચે રિષ્ટાભ નામનુ વિમાન છે ઉત્તર દિશા અને પૂર્વ દિશામાં રહેલી કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે પહેલુ અર્ચિ નામનું વિમાન છે પૂર્વ દિશામા રહેલી બાહ્ય (બહારની) અને આભ્યન્તર (અંદરની) કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે બીજુ અર્ચિમાલી નામનું વિમાન છે પૂર્વ દિશા અને દક્ષિણ દિશાની કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે ત્રીજું વૈરોચન નામનું વિમાન છે. દક્ષિણ દિશાની બાહ્ય અને આભ્યન્તર કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે ચોથું પ્રભંકર વિમાન છે દક્ષિણ દિશાની અને પશ્ચિમ દિશાની કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે પાચમું ચન્દ્રાભ નામનું વિમાન છે પશ્ચિમ દિશાની બાહ્ય અને આભ્યન્તર કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે છટ્ઠું સૂર્યાભ નામનું વિમાન છે. પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશા વચ્ચેની કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે સાતમું શુક્રાભ નામનું વિમાન છે અને ઉત્તર દિશાની બાહ્ય અને આભ્યન્તર કૃષ્ણ-રાજિઓની વચ્ચે આઠમુ સુપ્રતિષ્ઠાભ નામનું વિમાન છે અને તે બધાંની વચ્ચે રિષ્ટાભ નામનું નવમું વિમાન છે

અહીં એવી આશંકા કરવી જોઇએ નહીં કે "અહીં તો બે, બે કૃષ્ણ-રાજિઓની વચ્ચે રહેલાં અર્ચિ આદિ આઠ વિમાનોની વક્તવ્યતા ચાલી રહી

'से जहा' तद्यथा—"सारस्सयमाइच्चा, वण्ही वरुणा य गद्दतोया य।
तुसिया अव्वाबाहा, अग्गिच्चा चेव रिट्ठा य॥ १॥"
सारस्वता-ऽऽदित्या वह्नयो वरुणाश्च गर्दतोयाश्च;
तुषिता अव्याबाधा आग्नेयाश्चैव रिष्टाश्च॥ १॥

गौतमः पृच्छति-'कहि णं भंते! सारस्सया देवा परिवसंति ?' हे भदन्त! क्व कस्मिन् विमाने खलु सारस्वता देवाः परिवसन्ति ? भगवानाह-' गोयमा! अच्चिम्मि विमाणे परिवसंति' हे गौतम! अर्चिषि विमाने सारस्वता देवाः परिवसन्ति। गौतम पृच्छति-'कहि णं भंते! आइच्चा देवा परिवसंति ?' हे भदन्त! क्व कस्मिन् विमाने खलु आदित्याः देवा परिवसन्ति ? भगवानाह-' गोयमा! अच्चिमालिम्मि विमाणे' हे गौतम! अर्चिमाली विमाने आदित्याः देवाः परिवसन्ति। 'एवं णेयव्वं जहाऽऽणुपुव्वीए जाव' एवं यथाऽऽनुपूर्व्या यथाक्रमेण

ने इन्हीं लोकान्तिक देवोंको कहा है। जैसे-"सारस्सयमाइच्चा इत्यादि। सारस्वत, आदित्य, वह्नि, वरुण, गर्दतोय, तुषित, अव्याबाध, आग्नेय और रिष्ट। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि-'कहि णं भंते! सारस्सया देवा परिवसंति' हे भदन्त! सारस्वत देव कहाँ पर रहते हैं? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'अच्चिम्मि विमाणे परिवसंति'- अर्चि नाम के विमान में सारस्वत देव रहते हैं। गौतम पुन प्रभु से पूछते हैं कि-'कहि णं भंते! आइच्चा देवा परिवसंति' हे भदन्त!-आदित्य देव कहाँ पर रहते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम। 'अच्चिमालिम्मि विमाणे'

'सारस्सयमाइच्चा' ઇત્યાદિ।

(૧) સારસ્વત, (૨) આદિત્ય (૩) વહ્નિ, (૪) વરુણ (૫) ગર્દતોય, (૬) તુષિત, (૭) અવ્યાબાધ (૮) આગ્નેય અને રિષ્ટાભ વિમાનમાં રિષ્ટ દેવ

તે દેવો ક્યા ક્યા વિમાનમાં રહે છે, તે જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-(कहि णं भंते! सारस्सया देवा परिवसंति?) હે ભદન્ત! સારસ્વત દેવ ક્યાં (ક્યા વિમાનમાં) રહે છે?

ઉત્તર—(गोयमा!) હે ગૌતમ! (अच्चिम्मि विमाणे परिवसंति) સારસ્વત દેવ અર્ચિ નામના પહેલા વિમાનમાં રહે છે

પ્રશ્ન—(कहि णं भंते! आइच्चा देवा परिवसंति?) હે ભદન્ત! આદિત્ય દેવ ક્યાં રહે છે?

ઉત્તર—(अच्चिमालिम्मि विमाणे) હે ગૌતમ! આદિત્ય દેવ અર્ચિમાલી વિમાનમાં રહે છે (एवं णेयव्वं जहाणुपुव्वीए जाव) એજ ક્રમે વહ્નિથી લઈને

'गोयमा ! पुरत्थिमेणं' हे गौतम ! पौरस्त्ये-पूर्ववाह्यभागे अर्चिर्मालिनामकं विमानं प्रज्ञप्तम् । 'एव परिवाडीए णेयव्वं जाव' एवंपरिपाटया क्रमेणैव अन्यान्यपि अवशिष्टानि षड् विमानानि यथायथं विज्ञेयानि यावत्-वैरोचनादिसुप्रतिष्ठाभविमानपर्यन्तम् । तानि च यथाक्रमं प्रतिपादितान्येव, । गौतमः पृच्छति-'कहिणं भंते ! रिट्ठे विमाणे पण्णत्ते ! ' हे भदन्त ! कुत्र कस्मिन् प्रदेशे खलु रिष्टं रिष्टाभनामकं विमानं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-' गोयमा ! बहुमज्झदेसभाए ' हे गौतम ! रिष्टाभं विमानं बहुमध्यभागे सर्वाभ्यन्तरभागे प्रज्ञप्तम्। 'एएसु णं अट्ठसु लोगंतियविमाणेसु अट्ठविहा लोगंतिया देवा परिवसंति' एतेषु उपरिवर्णितेषु अष्टसु लोकान्तिकविमानेषु अष्टविधाः अष्टप्रकारकाः लोकान्तिकाः देवाः परिवसन्ति । गाथया तानाह-

इस गौतम के प्रश्न के समाधान निमित्त प्रभु उनसे कहते हैं कि हे गौतम ! ' पुरत्थिमे णं ' अर्चिमाली नाम का विमान पूर्वदिशा के बाह्यभाग में कहा गया है । ' एवं परिपाडिए णेयव्वं जाव ' इसी क्रम से सुप्रतिष्ठाभ विमान तक छह विमानों के रहने के संबंध में जानना चाहिये । कौन विमान कहां पर है यह पहिले यथाक्रम प्रकट कर ही दिया गया है । अब गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं कि-' कहि णं भंते ! रिट्ठे विमाणे पण्णत्ते ' हे भदन्त ! रिष्ट अर्थात् रिष्टाभ नाम का विमान किस स्थान पर है ? उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि-' गोयमा ! बहुमज्झदेसभाए ' हे गौतम ! रिष्टाभ नाम का विमान बहुमध्यभाग में-सब के बीच में है । ' एएसु णं अट्ठसु लोगंतिय विमाणेसु अट्ठविहा लोगंतिया देवा परिवसंति ' ऊपर में वर्णित इन आठ लोकान्तिक विमानों में आठ प्रकार के लोकान्तिक देव रहते हैं । इस गाथा द्वारा सूत्रकार

(पुरत्थिमेण) હે ગૌતમ ! તે વિમાન પૂર્વ દિશાના બાહ્ય ભાગમાં છે એમ સમજવુ (एवं परिवाडिए णेयव्व जाव) આજ ક્રમ અનુસાર વૈરોચનથી સુપ્રતિષ્ઠાભ પર્યન્તના બાકીના છ વિમાનોનુ સ્થાન સમજવુ. કયુ વિમાન કયા સ્થાને છે તે આજ પાનામાં ઉપર અનુક્રમે પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવા પ્રશ્ન પૂછે છે કે-(कहि णं भंते ! रिट्ठे विमाणे पण्णत्ते) હે ભદન્ત ! રિષ્ટ (રિષ્ટાભ) નામનુ વિમાન કયા છે ?

ઉત્તર-(गोयमा ! बहुमज्झदेसभाए) હે ગૌતમ ! રિષ્ટાભ નામનુ વિમાન તે આઠેની વચ્ચોવચ્ચ છે.

(एएसु णं अट्ठसु लोगंतियविमाणेसु अट्ठविहा लोगंतिया देवा परिवसंति) ઉપર્યુક્ત આઠ લોકાન્તિક વિમાનોમાં આઠ પ્રકારના લોકાન્તિક દેવ રહે છે. નીચેની ગાથામાં સૂત્રકારે તે આઠ લોકાન્તિક દેવોના નામ પ્રકટ કર્યા છે.

भदन्त! सारस्वतादित्ययोरुभयोर्देवयो कति देवा –परिवारः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह– हे गौतम! समुदितयोरेव सारस्वतादित्ययोर्देवयोः सप्त देवाः–परिवारदेवस्वामिनः प्रज्ञप्ता। अत्र द्विवचनेन कथन संग्रहगाथायां युगलत्वेन प्रतिपादनात्। सप्त च देवशतानि सप्तशतसंख्यकाश्च देवाः परिवारः प्रज्ञप्तः परिवारतया कथिता इत्यर्थः, सप्तशतसंख्यकदेवानामुपरि प्रत्येकशतस्य एकैको देवः स्वामितया वर्तते, तेन सप्त देवाः सप्तशतसंख्यकपरिवारोपरि स्वामित्वेन सन्तीति भावः। एवमग्रेऽपि विज्ञेयम्। एवं 'वण्हि–वरुणाणं देवाणं चउद्दस देवा चउद्दस देवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते' वह्नि–वरुणयोर्देवयो समुदितयोरेव चतुर्दश देवाः परिवारदेव

देवसया परिवारे पण्णत्ते' हे भदन्त! सारस्वत और आदित्य इन दो देवों के देव–परिवार के स्वामी, तथा इनके परिवार के देव कितने सौ कहे गये हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं कि–हे गौतम! समुदित ही सारस्वत और आदित्य देवों के देव सात तो परिवार के स्वामीरूप से कहे गये हैं और इन दोनों देवों के परिवार के देव सात सौ कहे गये हैं। इस तरह के कथन से यह समझना चाहिये कि सौ–सौ परिवारभूत देवों के ऊपर एक–एक देव स्वामीरूप से है–अतः सात सौ परिवारभूत देवों के स्वामी सात देव हैं। इसी तरह से आगे भी जानना चाहिये। संग्रह गाथा में युगलरूप से प्रतिपादन किया गया है–इसी कारण यहां सूत्र में भी द्विवचन से प्रतिपादन किया है। 'वण्हिवरुणाणं देवाणं चउद्दस देवा चउद्दस देवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते' वह्नि और वरुण इन दोनों समुदित देवों के परिवार के स्वामीभूत देव चौदह कहे गये हैं

હે ભદન્ત! સારસ્વત અને આદિત્ય આ બન્ને દેવોના દેવ (પરિવારના સ્વામી) તથા તેમના પરિવારના દેવોની સંખ્યા કેટલા સો કહી છે?

ઉત્તર—હે ગૌતમ! સારસ્વત અને આદિત્ય એ દેવયુગલના સાત દેવો તો પરિવારના સ્વામીરૂપ કહ્યા છે, અને તે બન્ને દેવોના પરિવાર રૂપ ૭૦૦ દેવો કહ્યા છે આ કથનને આધારે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે પ્રત્યેક સો પરિવાર રૂપ દેવો પર એક એક દેવ સ્વામીરૂપે હોય છે, એ રીતે ૭૦૦ પરિવારભૂત દેવોના સ્વામી સાત દેવો છે એજ પ્રમાણે આગળ પણ સમજવું

સંગ્રહ ગાથામાં યુગલ રૂપે (બબ્બે દેવોને સાથે લઈને) પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તે કારણે અહીં સૂત્રમાં પણ બહુવચન રૂપે પ્રતિપાદન કર્યું છે

"वण्हिवरुणाणं देवाणं चउद्दस देवा, चउद्दसदेवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते"

વહ્નિ અને વરુણ આ દેવયુગલના પરિવારના દેવોની સંખ્યા ચૌદ

यावत्-वह्निप्रभृतीनामाग्नेयान्तानामपि षण्णां निवासस्थानं विज्ञातव्यम् । तथाहि-वह्नयो देवाः वैरोचने विमाने, वरुणः देवः प्रभङ्करे विमाने, गर्दतोयाः देवाः चन्द्राभे विमाने, तुषिता देवाः सूर्याभे विमाने, अव्याबाधा देवाः शुक्राभे विमाने, आग्नेयाश्च देवाः सुप्रतिष्ठाभे विमाने परिवसन्ति। गौतमः पृच्छति-'कहि णं भंते ! रिट्ठा देवा परिवसंति ? ' हे भदन्त ! कुत्र कस्मिन् विमाने खलु रिष्टाः देवाः परिवसन्ति ? भगवानाह-' गोयमा ! रिट्ठम्मि विमाणे' हे गौतम ! रिष्टे रिष्टाभनामके सर्वमध्यवर्तिनि विमाने रिष्टा देवाः परिवसन्ति । गौतमः पृच्छति-' सारस्सयमाइच्चाणं भंते ! देवाणं कइ देवा कइ देवसया परिवारे पण्णत्ते ? ' हे

अर्चिमाली विमान में आदित्य देव रहते हैं। ' एवं णेयव्वं जहाणुपुव्वीए जाव ' इसी क्रम से वह्नि से लेकर आग्नेय देवों तक के निवासस्थान के विषय में जानना चाहिये-जैसे वह्नि देव वैरोचन विमान में रहते हैं, वरुणदेव प्रभंकर विमान में रहते हैं, गर्दतोय देव चन्द्राभ विमानमें रहते हैं-तुषितदेव सूर्याभविमानमें रहते हैं, अव्याबाधदेव शुक्राभ विमान में रहते हैं और अग्नेय देव सुप्रतिष्ठाभ विमान में रहते हैं। इस प्रकार से ये आठ लोकान्तिक देवों के रहने के आठ विमान कहे गये हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि ' कहि णं भंते ! रिट्ठा देवा परिवसंति ' हे भदन्त ! रिष्ट देव किस विमान में रहते हैं ? उत्तर में गौतमसे प्रभु कहते हैं कि-' गोयमा ! रिट्ठम्मि विमाणे ' सर्वमध्यवर्ती रिष्टाभ नामके विमान में रिष्ट देव रहते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि-' सारस्सयमाइच्चाणं भंते ! देवाणं कइदेवा कइ

આગ્નેય દેવો પર્યન્તના દેવોના નિવાસસ્થાન વિષે સમજવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે વહ્નિ દેવ વૈરોચન વિમાનમાં રહે છે, વરુણ દેવ પ્રભંકર વિમાનમાં રહે છે, ગર્દતોય દેવ ચન્દ્રાભ વિમાનમાં રહે છે, તુષિત દેવ સૂર્યાભ વિમાનમાં રહે છે, અવ્યાબાધ દેવ શુક્રાભ વિમાનમાં રહે છે અને આગ્નેય દેવ સુપ્રતિષ્ઠાભ વિમાનમાં રહે છે. આ રીતે તે આઠ લોકાન્તિક દેવોનાં નિવાસસ્થાન રૂપ આઠ વિમાનો કહ્યા છે.

પ્રશ્ન--" कहि णं भंते ! रिट्ठा देवा परिवसंति ? " હે ભદન્ત ! રિષ્ટદેવ કયા વિમાનમાં રહે છે ?

ઉત્તર--" गोयमा ! रिट्ठम्मि विमाणे " હે ગૌતમ ! સર્વ મધ્યવર્તી રિષ્ટાભ નામના વિમાનમાં રિષ્ટ દેવ રહે છે

હવે લોકાન્તિક દેવોના પરિવાર આદિના વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન પૂછે છે-"सारस्सयमाइच्चाणं भंते ! देवाण कइ देवा कइ देवसया परिवारे पण्णत्ते ?"

केकस्य भिन्नत-भिन्नत्वदेवपरिवारसद्भावात् ।
अथ-उपरिवर्णितदेवपरिवारसम्राहिकां गाथामाह—

" पढम-जुगलम्मि सत्त उ, सयाणि बीयम्मि-चउदस सहस्सा ।
तइए सत्तसहस्सा, नव चेव सयाणि सेसेसु " ॥ १ ॥

प्रथमयुगळे सारस्वताऽऽदित्यात्मके सप्त शतानि देवपरिवारः, द्वितीये वन्हि-वरुणदेवात्मके चतुर्दश सहस्राणि देवपरिवारः, तृतीये गर्दतो यतुषितदेवात्मके सप्तसहस्राणि देवपरिवारः, शेषेषु अव्याबाधाऽऽग्नेय-रिष्टदेवेषु नव चैव शतानि परिवारोऽस्तीतिगाथार्थः ॥१॥

यत्तुसमवायाङ्गसूत्रे सप्तसप्ततितमे समवाये गर्दतोय-तुषितयोर्देवयोः सप्त-सप्ततिसहस्रसंख्यका देवाः परिवारतया प्रोक्ताः । ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्रस्याऽष्टमा ध्ययने च लोकान्तिकदेवानामेकैकस्य चतुश्चतुःसहस्रपरिमिताः सामानिकदेवाः,

देव हैं । इन्हीं परिवारभूत देवों को संग्रह करके प्रकट करने वाली यह गाथा है—" पढमजुयलम्मि " इत्यादि ।

सारस्वत और आदित्य रूप प्रथम युगल में सात सौ देवों का परिवार है । दूसरे वह्नि और वरुणरूप युगल में चौदह १४ हजार देवों का परिवार है । तिसरे गर्दतोय और तुषितरूप युगल में सात हजार देवों का परिवार है । बाकी अव्याबाध, आग्नेय और रिष्ट देवों में नौ सौ देवों का परिवार है । इस प्रकार से यह गाथा का अर्थ है—

जो समवायांग सूत्र में ७७ वें समवाय में गर्दतोय और तुषित इन देवों के परिवार भूत देव ७७ हजार कहे गये हैं, ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्र के आठवें अध्ययन में लोकान्तिक देवों के एक एक देव के चार ४ हजार सामानिक देव कहे गये हैं, तथा ३-३ परिषदाएँ कही गई हैं,

' पढमजुगलम्मि ' ઇત્યાદિ ।

સારસ્વત અને આદિત્યના પ્રથમ યુગલના પરિવાર રૂપ દેવો ૭૦૦ છે વહ્નિ અને વરુણના બીજા યુગલના પરિવાર રૂપ દેવો ૧૪૦૦૦ છે ગર્દતોય અને તુષિતના ત્રીજા યુગલના પરિવાર રૂપ દેવો ૭૦૦૦ છે બાકીના અવ્યાબાધ, આગ્નેય અને રિષ્ટ દેવોનો કુલ પરિવાર ૯૦૦ દેવોનો છે

સમવાયાંગ સૂત્રના ૭૭ મા સમવાયમાં ગર્દતોય અને તુષિત, આ બે દેવોના પરિવાર રૂપ ૭૭૦૦૦ દેવો કહ્યા છે, જ્ઞાતાધર્મકથાંગસૂત્રના આઠમાં અધ્યયનમાં લોકાન્તિક દેવોમાંના પ્રત્યેક દેવના ચાર ચાર હજાર સામાનિક દેવ કહ્યા છે, તથા ત્રણ ત્રણ પરિષદાઓ કહી છે, સાત સાત અનીક અને અનીકાધિપ,

स्वामिनः सन्ति, प्रत्येकस्य सहस्र–सहस्रसंख्यकदेवपरिवारसद्भावात् देवस्वामिनः सप्त देवाः सन्तीति भावः। चतुर्दशसहस्राणि च परिवारः प्रज्ञप्तः, एकैकस्य देवस्य सहस्र – सहस्रसंख्यकदेवपरिवारसद्भावात्। तथा–' गद्दतोय–तुसियाणं देवाणं सत्त देवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते ' गर्दतोय–तुपितयो' समुदितयोः द्वयोर्देवयोः सप्त देवाः स्वामिनः, सप्त च देवसहस्राणि सप्तसहस्रसंख्यका देवाः परिवारतया प्रज्ञप्ताः। ' अवसेसाणं नव देवा, नव देवसया परिवारे पण्णत्ते , अवशेषाणाम्–अव्याबाधाऽऽग्नेयरिष्टानां त्रयाणां देवानां समुदितानामेव नव देवाः परिवारदेवस्वामिन प्रज्ञप्ताः, एकैकस्य देवत्रय–देवत्रय सद्भावात्, तथा नव देवशतानि–नवशत संख्यका देवाः परिवाररूपेण प्रज्ञप्ताः। अव्याबाधादीनां त्रयाणां देवानामे-

और परिवार के देव चौदह हजार कहे गये हैं। यहां पर एक–एक हजार देवों के ऊपर–१–१ देव उनका स्वामी है–इस तरह चौद देव स्वामीरूप से कहे गये हैं। तथा–' गद्दतोय तुसियाणं देवाणं सत्तदेवा सत्तदेवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते ' गर्दतोय और तुपित इन दोनों समुदित देवोंके परिवारभूत देवोंके स्वामी तो सात हैं और परिवारभूत सात हजार हैं ' अवसेसा णं नव देवा नव देवसया परिवारे पण्णत्ते ' बाकी के अव्याबाध, आग्नेय, और रिष्ट इन समुदित तीन देवोंके परिवारभूत देवों के स्वामी नौ देव हैं, और इन के परिवार में नौ सौ देव हैं अर्थात् एक एक देव के तीन–तीन देव तो तीन सौ ३००–तीन सौ ३०० परि वार भूत देवों के स्वामी हैं और एक २ देव के ३००–३०० परिवार के

હજારની કહી છે અને તે પરિવારનાં સ્વામિભૂત દેવો ૧૪ કહ્યા છે. અહીં એક એક હજાર ઉપર એક એક દેવ સ્વામીરૂપે છે, તેથી ૧૪૦૦૦ દેવોના સ્વામી રૂપ દેવો ચૌદ-કહ્યા છે તથા " गद्दतोयतुसियाणं देवाणं सत्तदेवा, सत्तदेवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते " ગર્દતોય અને તુષિત નામના દેવયુગલના પરિવારના દેવો ૭૦૦૦ કહ્યા છે, અને તે પરિવારનાં સ્વામીરૂપ દેવો સાત કહ્યા છે " अवसेसा णं नव देवसया परिवारेपण्णत्ते " બાકીના દેવોના એટલે કે અવ્યાબાધ, આગ્નેય અને રિષ્ટ એ ત્રણે દેવોના મળીને કુલ્લે ૯૦૦ પરિવાર ભૂત દેવો છે અને પરિવારના સ્વામીરૂપ દેવો નવ કહ્યા છે એટલે કે અવ્યા બાધ આદિ પ્રત્યેક દેવના પરિવારભૂત દેવો ૩૦૦–૩૦૦ છે, અને પરિવારના સ્વામીરૂપ દેવો ત્રણ ત્રણ છે. નીચેની ગાથામાં તે નવે દેવોના પરિવાર રૂપ દેવોની સંખ્યા બતાવી છે

लोकान्तिकविमानानां प्रतिष्ठानं स्थित्यधिकरण वायुरूप प्रदर्शितमेव, बाहल्य संस्थान च पचविंशतियोजनशतानि, उच्चत्वं सप्तयोजनशतानि, सस्थानम् आकारस्तु एतेषां विमानानां नानाप्रकारक बोध्यम् अनावलिकाप्रविष्टत्वात्, आवलिकाप्रविष्टानि तु वृत्त-त्र्यस्र-चतुरस्ररूपाणि त्रीणि संस्थानान्येव भवन्तीत्यवसेयम् । तदेवाह-' बमलोयवत्तव्वया णेयव्वा, जहा-जीवाभिगमे देवुद्देसए' जाव-

णेयव्वं विमाणाणं पइट्ठाणं, बाहुल्लुच्चत्तमेव सठाणं) इस तरह की स्थिति का अधिकरण वायुरूप है यह तो प्रदर्शित ही कर दिया गया है अब रही इनके बाहल्य और संस्थान के विषय की बात सो इनका बाहल्य-विमानों की पृथिवी स्थूलता-२५०० योजन की है और ऊंचाई ७०० योजन की है। तथा इनका आकार एकरूप से नहीं है भिन्न २ प्रकार से है क्यों कि ये अनावलिका में प्रविष्ट हैं। जो आवलिका में प्रविष्ट होते हैं वे या तो गोल होते हैं, या त्रिकोण होते हैं, या चतुष्कोण होते हैं। इसलिये ये आवलिका में प्रविष्ट न होनेके कारण नियत आकार वाले नहीं कहे गये हैं प्रत्युत अनेक प्रकार के आकार वाले कहे गये है । इसी बात को सूचित करने के निमित्त सूत्रकार ने (बंभलोय वत्तव्वता णेयव्वा, जहा जीवाभिगमे देवुद्देसए) ऐसा कहा है कि ब्रह्म लोक में रहने वाले विमानों और देवों के विषय में जो वक्तव्यता जीवाभिगम सूत्र में कही है, वही वक्तव्यता यहा पर भी इन लोकान्तिक

રહેલાં છે " एव णेयव्वं विमाणाणं पइट्ठाणं बाहुल्लुच्चत्तमेव सठाणं " આ રીતે વિમાનોની સ્થિતિના આધાર રૂપ વાયુને તે ઉપર બતાવવામાં આવેલ છે હવે તેમના વિસ્તાર ઊંચાઇ, આકાર આદિનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે-

તે વિમાનોની પૃથ્વીની સ્થૂળતા -એટલે કે તેમને વિસ્તાર ૨૫૦૦ યોજનનો અને ઊંચાઇ ૭૦૦ યોજનની છે તેથી તેમનો આકાર એકસરખો નથી, પણ જુદા જુદા પ્રકારનો છે, કારણ કે તેઓ આવલિકામાં પ્રવિષ્ટ નથી જે વિમાનો આવલિકામાં પ્રવિષ્ટ હોય છે તેઓ ગોળાકારના અથવા ત્રિકોણાકારના કે ચતુષ્કોણાકારના હોય છે પરન્તુ આ લોકાન્તિક વિમાનો આવલિકામાં પ્રવિષ્ટ ન હોવાને કારણે કોઇ નિયત આકારના નથી પણ જુદા જુદા આકારના છે એ જ વાતને પ્રકટ કરવાને માટે સૂત્રકારે આ સૂત્રપાઠ આપ્યો છે- "बंभलोय वत्तव्वया णेयव्वा जहा जीवाभिगमे देवुद्देसए" બ્રહ્મલોક કલ્પમાં રહેલાં વિમાનો અને દેવોના વિષયમાં જે પ્રતિપાદન જીવાભિગમ સૂત્રના દેવાદ્દેશકમાં કરવામાં આવેલું છે, એ જ પ્રમાણેનું પ્રતિપાદન અહીં પણ લોકાન્તિક દેવોના વિષયમાં ગ્રહણ કરવું તે જ્યાએ આપેલુ કથન ક્યાંસુધી

तिस्रस्तिस्रपरिषदः, सप्त सप्तानीकानि, सप्त सप्तच ानीकाधिपतयः षोडश-षोडशसहस्र-परिमिता आत्मरक्षकदेवा,ः अन्येऽपि च बहवो लोकान्तिका देवाः परिवारतया प्रोक्ताः, इत्यादिवर्णनं लभ्यते तच्च सामान्यपरिवारतया प्रोक्तम्। इह विशेष-रूपतया कथितमिति बोध्यम्' ?

गौतमः पृच्छति-'लोगंतियविमाणा णं भंते! किंपइट्ठिया पण्णत्ता ?' हे भदन्त! लोकान्तिकविमानानि किंप्रतिष्ठितानि कस्मिन् आधारे प्रतिष्ठितानि स्थितानि प्रज्ञप्तानि? भगवानाह-' गोयमा! वाउपइट्ठिया पण्णत्ता' हे गौतम! लोकान्तिकविमानानि वायुप्रतिष्ठितानि वायोराधारेणस्थितानि सन्ति।'एवं णेयव्वं विमाणाणं पइट्ठाणं, बाहल्लुच्चत्तमेव संठाणं' एवम् अनेन प्रकारेण

सात सात अनीक, अनीकाधिप, १६-१६ हजार आत्मरक्षक देव, तथा और भी बहुत से लोकान्तिक देव परिवाररूप से कहे गये हैं सो इत्यादि यह सब वर्णन सामान्यरूप से किया गया है ऐसा जानना चाहिये-तथा यहां जो वर्णन किया गया है वह विशेष रूप से किया गया है-ऐसा समझना चाहिये।

अब गौतम प्रभु से पूछते हैं कि (लोगंतिय विमाणाणं भंते! किं पइट्ठिया पण्णत्ता) हे भदन्त! लोकान्तिक देवों के जो विमान हैं वे आधार सहित हैं कि विना आधारके हैं? यदि आधार सहित हैं तो इनका क्या आधार है? अर्थात् किस आधाररूप पदार्थ पर ये प्रतिष्ठित हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं कि-(गोयमा!) हे गौतम! (वाउपइट्ठिया पण्णत्ता) ये लोकान्तिक देवों के विमान साधार हैं और इनका आधाररूप पदार्थ वायु कहा गया है। अर्थात् वायु के आधार से प्रतिष्ठित हैं। (एवं

૧૬-૧૬ હજાર આત્મરક્ષક દેવો તથા બીજા પણ અનેક દેવોનો પરિવાર કહ્યો છે પણ તે સમસ્ત વર્ણન સામાન્ય રૂપે કરેલુ સમજવુ અહીં જે વર્ણન કરવામાં આવ્યુ છે, તે વિશેષ રૂપે કરવામા આવ્યું છે તેમ સમજવુ

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-" लोगंतिय विमाणाणं भंते! किं पइट्ठिया पण्णत्ता ?" હે ભદન્ત! લોકાન્તિક દેવોના જે વિમાનો છે તે આધાર સહિત છે કે આધાર રહિત છે? જો તેઓ આધાર સહિત હોય તો તેઓ કયા પદાર્થના આધારે રહેલા છે?

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-" गोयमा!" હે ગૌતમ! "वाउपइट्ठिया पण्णत्ता" તે લોકાન્તિક દેવોનાં વિમાનો આધારયુક્ત છે. અને તેમના આધાર રૂપ પદાર્થ વાયુ કહ્યો છે, એટલે કે તેઓ વાયુને આધારે

१, द्वौ त्रयः २, त्रयो द्वौ ३, चत्वार एक ४, इति चत्वारो विकल्पा भवन्ति, तत्र 'एकश्चत्वार' इति प्रथमविकल्पमाह–' अहवा एगे रयणप्पभाए, चत्तारि सक्करप्पभाए होज्जा ' अथवा पञ्चसु मध्ये एको नैरयिको रत्नप्रभायां भवति उत्पद्यते चत्वारश्च शर्कराप्रभायां भवन्ति उत्पद्यन्ते १, 'जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, चत्तारि अहेसत्तमाए होज्जा ' यावत्–अथवा एको रत्नप्रभायां चत्वारश्च वालुका प्रभायां भवन्ति २, अथवा एको रत्नप्रभायां, चत्वारश्च पङ्कप्रभायां भवन्ति ३, अथवा एको रत्नप्रभायां, चत्वारश्च धूमप्रभायां भवन्ति४, अथवा एको रत्नप्रभायां चत्वारस्तु तमायां भवन्ति ५, अथवा एको रत्नप्रभायां चत्वारस्तु अधःसप्तम्यां

पृथिवी में भी हो सकते हैं। इस तरह से ये सात भङ्ग होते हैं। तथा पांच नैरयिकों के द्विकसयोगी १–४, २–३, ३–२, ४–१ ये चार विकल्प होते हैं। इनमें जो १–४ यह प्रथम विकल्प है उसकी अपेक्षा से सूत्रकार कथन करते है। (अहवा–एगे रयणप्पभाए चत्तारि सक्करप्पभाए होज्जा) पांच नरकों में से एक नारक रत्नप्रभा पृथिवी मे उत्पन्न हो जाता है और चार नारक शर्कराप्रभापृथिवी में उत्पन्न हो जाते है (जाव अहवा रयणप्पभाए चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और चार नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते है २, अथवा–एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और चार नारक पंकप्रभा मं उत्पन्न हो जाते है ३, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और चार नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते है ४, अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे उत्पन्न हो

પાંચ નારકોના દ્વિકસંયોગી વિકલ્પો ચાર પ્રકારના છે-રત્નપ્રભામાં ૧ અને બીજી કોઈપણ નરકમાં જ નારક હોય એવો ૧–૪ નો વિકલ્પ, એજ પ્રમાણે ૨–૩ નો, ૩–૨ નો, ૪–૧ નો એમ ચાર પ્રકારના વિકલ્પો બને છે હવે ૧–૪ ના વિકલ્પની અપેક્ષાએ જે ભાંગાઓ બને છે તેમને પ્રકટ કરવામાં આવે છે–(अहवा एगे रयणप्पभाए, चत्तारि सक्करप्पभाए होज्जा) (૧) પાંચ નારકોમાંનો એક નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ચાર નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (जाव अहवा एगे रयणप्पभाए चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा) (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને ચાર નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને ચાર નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને ચાર નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં

हंता, गोयमा ! असइं, अदुवा अणंतक्खुत्तो, णो चेव णं देवित्ताए लोगंतियविमाणेसु । ब्रह्मलोके या वक्तव्यता जीवाभिगमे देवोद्देशके विमानानाम्, देवानां च प्रतिपादिता, सा अत्राऽपि लोकान्तिकदेवेषु नेतव्या ज्ञातव्या । तदवधिमाह- ' जाव-हंता ' इत्यादि । हे गौतम ! हन्त सत्यम् यावत् असकृत् भूयोभूयः, अथवा अनन्तकृत्व', अनन्तवारान् ते सर्वे प्राणाः, भूताः जीवाः, सत्त्वाः पृथिव्यादिकायिकतया उपपन्नपूर्वाः पूर्वम् उत्पन्नाः किन्तु लोकान्तिकविमानेषु देवतया अनन्तकृत्व' अनन्तवारान् ते जीवाः नो चैव नैव खलु उत्पन्नाः इतिभावः । जीवाभिगम वक्तव्यता च किञ्चित्प्रदर्श्यते-' लोयंतियविमाणा णं भंते ! कइवण्णा पण्णत्ता ? गोयमा ! तिवण्णा-लोहिया, हालिद्दा, सुक्किल्ला, एवं पभाए निच्चा लोया, गंधेणं इट्ठगंधा, एवं इट्ठफासा, एवं सव्वरयणामया, तेसु देवा समचउरंसा, अल्लमहुगवण्णा, पम्हलेस्सा। लोयंतियविमाणेसु णं भंते ! सव्वे पाणा, भूया, जीवा, सत्ता

देवों में जाननी चाहिये। यह वक्तव्यता कहां तक जाननी चाहिये तो इसके लिये कहा गया है कि (जाव हंता ! असइं अदुवा अणंतक्खुत्तो, णो चेव णं देवत्ताए लोगंतियविमाणेसु) हे गौतम ! सत्य है यावत्-बार बार अनंतबार वे सब प्राण, भूत, जीव, सत्त्व पृथिवीकायिक रूप से पहिले उत्पन्न हुए हैं, किन्तु लोकान्तिक विमानों में देवरूप से वे जीव पहिले कभी नहीं उत्पन्न हुए हैं। यहां तक जाननी चाहिये। " यहां पर जीवाभिगम वक्तव्यता थोड़े से रूप में प्रकट की जाती है-(लोगंति य विमाणा णं भंते ! कइवण्णा पण्णत्ता ? गोयमा ! तिवण्णा-लोहिया, हालिद्दा, सुक्किल्ला एवं पभाए निच्चालोया गंधेणं इट्ठगंधा एवं इट्ठफासा, एवं सव्वरयणामया, तेसु देवा समचउरंसा, अल्लमहुगवण्णा, पम्हलेस्सा,

---

ગ્રહણ કરવું જોઇએ, તે બતાવવાને માટે સૂત્ર ૧૨ કહે છે કે " जाव हंता ! असइ अदुवा अणंतक्खुतो, णो चेव ण देवत्ताए लोगंतियविमाणेसु " " હે ગૌતમ ! સત્ય છે, (યાવત્) તે સમસ્ત પ્રાણ, ભૂત, જીવ અને સત્ત્વ વારવાર અથવા અનત વાર પૃથ્વીકાયિકરૂપે પહેલા ઉત્પન્ન થઇ ચુકયા છે, પરન્તુ લોકાન્તિક વિમાનોમા દેવરૂપે તે જીવો પહેલા કદી પણ દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા નથી " અહી સુધીનું કથન ગ્રહણ કરવુ

હવે અહીં જીવાભિગમસૂત્રની વક્તવ્યતાનો સારાશ પ્રકટ કરવામાં આવે છે-

" लोगंतिय विमाणाणं भंते ! कइ वण्णा पण्णत्ता ? " गोयमा ! तिवण्णा-लोहिया, हालिद्दा, सुक्किल्ला एवं पभाए निच्चालोया, गंधेणं इट्ठगंधा एवं इट्ठफासा, एवं सव्वरयणामया, तेसु देवा समचउरंसा, अल्लमहुगवण्णा, पम्हलेस्सा, लोगं-

पुढविकाइयत्ताए, आउकाइयत्ताए, तेउकाइयत्ताए, वाउकाइयत्ताए वणस्सइकाइयत्ताए, देवत्ताए, देवित्ताए उववन्नपुव्वा ?' इत्यन्तं यावत्पदेन संग्राह्यम् ।

लोगंतियविमाणेसु णं भंते ! सव्वे पाणा, भूया जीवा, सत्ता पुढविकाइयत्ताए, आउकाइयत्ताए, तेउकाइयत्ताए, वाउकाइयत्ताए, वणस्सइकाइयत्ताए देवत्ताए देवित्ताए उववन्नपुव्वा ?) यहाँ तक का पाठ यावत् पद से यहां ग्रहण किया गया है । तात्पर्य कहने का यह है कि गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा कि हे भदन्त ! लोकान्तिक विमानों के कितने वर्ण हैं ? उत्तर में प्रभु ने कहा कि हे गौतम ! लोकान्तिक विमानों के तीन वर्ण हैं-लोहित वर्ण, हारिद्र वर्ण और शुक्लवर्ण अर्थात् लोकान्तिक विमान तीन वर्णवाले हैं यह बात प्रभुने गौतमसे प्रकट की इसी तरह ये अपनी प्रभा से सदा आलोकित (प्रकाशित) रहते हैं, गंध इनका इष्ट होता है, स्पर्श भी इनका मन को रुचिकारक होता है ये समस्त रत्नों के बने हुए है । इनमें जो देव रहते हैं उनका समचतुरस्रसंस्थान होता है । वर्ण इनका गीले महुआ के जैसा होता है लेश्या इनकी पद्म होती है । हे भदन्त ! क्या इन लोकान्तिक विमानों से समस्त प्राण, समस्त भूत, समस्त जीव, समस्त सत्त्व पूर्व में पृथिवीकायिक रूप से, अप्का

तियविमाणेसु णं भंते ! सव्वे पाणा, भूया, जीवा, सत्ता पुढविकाइयत्ताए, आउकाइयत्ताए, तेउकाइयत्ताए, वाउकाइयत्ताए, वणस्सइकाइयत्ताए, देवत्ताए देवित्ताए उववन्नपुव्वा ?"

અહીં સુધીનો પાઠ 'यावत्' પદથી ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે હવે આ સૂત્રપાઠનું તાત્પર્ય સમજાવવામાં આવે છે-ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે હે ભદન્ત ! લોકાન્તિક વિમાનોના કેટલા વર્ણ હોય છે? તેનો જવાબ આપતા મહાવીરપ્રભુ કહે છે કે 'હે ગૌતમ ! લોકાન્તિક વિમાનના ત્રણ વર્ણ છે-લોહિત વર્ણ, હરિદ્રવર્ણ (હળદરના જેવો વર્ણ) અને શુકલવર્ણ આ રીતે લોકાન્તિક વિમાનોને ત્રણ વર્ણવાળા કહેલાં છે તેઓ પોતાની પ્રભાથી સદા દેદીપ્યમાન રહે છે તેમની ગંધ ઇષ્ટ હોય છે અને તેમનો સ્પર્શ રુચિકારક હોય છે તે વિમાનો સમસ્ત રત્નોનાં બનેલાં હોય છે તે વિમાનોમાં જે દેવો રહે છે તેઓ સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા હોય છે અને તેમનો વર્ણ ભીનાં મહુઆ જેવો હોય છે તેઓ પદ્મલેશ્યાવાળા હોય છે' ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—'હે ભદન્ત ! તે લોકાન્તિક વિમાનોમાં શું સમસ્ત પ્રાણ સમસ્ત ભૂત, સમસ્ત જીવ અને સમસ્ત સત્ત્વ પૂર્વે (પહેલાં)

गौतमः पृच्छति-'लोगंतियविमाणेसु णं भंते ! केवइय कालं ठिई पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! लोकान्तिकविमानेषु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा ! अट्ठ सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता ' हे गौतम ! अष्टसागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता । गौतमः पृच्छति-' लोगंतियविमाणेहिंतो णं भंते ! केवइयं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते ' हे भदन्त ! लोकान्तिकविमानेभ्यः कियत्कं कियद्दूरम् अबाधया अन्तरेण व्यवधानेनेत्यर्थः लोकान्तः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह--' गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते ' हे गौतम ! असंख्येयानि

यिक रूप से, तेजस्कायिकरूप से, वायुकायिक रूप से, वनस्पतिकायिक रूप से देव एवं देवीरूप से उत्पन्न हुए हैं ? तब इसके उत्तर में (जाव हंता, गोयमा ! असइं अदुवा) इत्यादि रूप से प्रभु ने उत्तर दिया है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं कि-(लोगंतियविमाणेसु णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता) हे भदन्त ! लोकान्तिक विमानों में कितनी स्थिति है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि 'गोयमा' गौतम ! (अट्ठसागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता) आठ सागरोपम की स्थिति लोकान्तिक विमानों में हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि-(लोगंतिय विमाणेहिंतो णं भंते ! केवइयं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते) हे भदन्त ! लोकान्तिकविमानों से लोकान्त कितनी दूर है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते) लोकान्तिक विमानों से लोकान्त असंख्यात हजार

પૃથ્વીકાયરૂપે અપ્કાયિક રૂપે, તૈજસ્કાયિકરૂપે, વાયુકાયિકરૂપે. વનસ્પતિકાયિક રૂપે, દેવ અને દેવીરૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુકયાં છે ? ઉત્તર—" હા, ગૌતમ ! તેઓ ત્યા અનેકવાર અથવા અનંતવાર પૃથ્વીકાયિકથી વનસ્પતિકાયિક પર્યન્તનારૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુકયા છે, પણ તેઓ ત્યાં દેવરૂપે કદી પણ ઉત્પન્ન થયા નથી."

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—" लोगतियविमाणेसु णं भते ! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ? " હે ભદન્ત ! લોકાન્તિક વિમાન નિવાસી દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ? ઉત્તર—" गोयमा ! अट्ठसागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता " હે ગૌતમ ! તે વિમાનો દેવોની સ્થિતિ આઠ સાગરોપમની કહી છે.

પ્રશ્ન—" लोगंतिय विमाणेहिंतो णं भंते ! केवइय अबाहाए लोगंते पण्णत्ते ? " હે ભદન્ત ! લોકાન્તિક વિમાનોથી લોકાન્ત કેટલે અંતરે છે ?

ઉત્તર—"गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते " હે ગૌતમ ! લોકાન્તિક વિમાનોથી લોકાન્ત અસંખ્યાત હજાર યોજન દૂર છે.

योजनसहस्राणि लोकान्तिकविमानेभ्यः अबाधया अन्तरेण व्यवधानेन लोकान्तः प्रज्ञप्तः कथित । अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं प्रमाणिकतया स्वीकरोति-'सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति' हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेवेति ॥ सू० २ ॥

इति श्री विश्वविख्यात – जगद्वल्लभ – प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहू छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त 'जैनशास्त्राचार्य' पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्रीभगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां षष्ठ शतकस्य पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥ ६–५ ॥

योजन दूर है। अब अन्त में गौतम प्रभु के वचनों को प्रामाणिक रूप से स्वीकार करते हुए कहते हैं कि (सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति) हे भदन्त ! आपके द्वारा कहा हुआ यह सब ऐसा ही है-सत्य ही है-हे भदन्त ! सत्य ही है ॥ सूत्र २ ॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्म दिवाकर श्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके छठे शतकका पांचवा उद्देशक समाप्त ॥ ६–५ ॥

સૂત્રને અન્તે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુના વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને કહે છે -"सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति" હે ભદન્ત ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સત્ય જ છે હે ભદન્ત ! આપની વાત સર્વથા સત્ય છે" આમ કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ૦ ૨ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ભગવતી સૂત્રની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના પાંચમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૬–૫॥

આપણા ખાતર નહીં તો આપણી ભવિષ્યની પેઢી ખાતર પણ આ કાર્ય પૂર્ણ કરવું જ પડશે.

---

૩૨ જૈન સિદ્ધાંતોનું સંશોધન કરી ચાર ભાષામાં પ્રસિદ્ધ કરવાનું જે મહદ્ કાર્ય આ સમિતિ લગભગ વીસ વર્ષ થયાં કરી રહી છે. તે બીના સમાજના દરેક અંગમાં જગ-જાહેર છે.

અત્યાર સુધીમાં પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ ત્રીસ શાસ્ત્રોનું સંશોધન પૂરૂં કર્યું છે અને બાકીના ત્રણ સૂત્રોનું કાર્ય આ વર્ષમાં પૂરૂં કરી નાખશે, તેમ અમારી ધારણા છે.

બત્રીસમાંના વીસ શાસ્ત્રો તથા તેના ભાગો પ્રસિદ્ધ થઇ ગયા છે બાકીનાં શાસ્ત્રો કેટલાંક છપાય છે. અને કેટલાકના અનુવાદ કરવાનું કાર્ય ચાલુ છે

અસહ્ય મોંઘવારીને લીધે સમિતિએ શરૂઆતમાં ધારેલા ખર્ચ કરતાં ત્રણ ગણો ખર્ચ થવાનો અંદાજ છે આથી બાકીના કાર્યને પહોંચી વળવા રૂપિયા ત્રણ લાખની તાકીદે જરૂર છે. અને તે વીરના લક્ષ્મીનંદન પુત્રો પાસે અમારી ટહેલ છે. તેમના તરફથી બાકીના સૂત્રો માટે રૂપિયા ૫૦૦૧ આપનારાની અમો રાહ જોઇએ છીએ.

રાજકોટ
તા. ૧૫-૭-૬૩

શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થા.
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ

શાસ્ત્રોની સંપૂર્ણ માહિતી

અઢારમા વાર્ષિક રિપોર્ટમાં બતાવેલ ૨૪ શાસ્ત્રો પ્રસિદ્ધ થયા પછી નીચે મુજબ કામકાજ થયેલ છે

(૧) ભગવતી ભાગ ત્રીજો ૩ બહાર પડી ચુકયો છે અને તે મેમ્બરોને મોકલવાનુ કામ ચાલુ છે

(૨) ભગવતી ભાગ ચોથો તથા પાંચમો છપાઈ ગયો છે અને તેનું બાઈન્ડીંગ કાર્ય ચાલે છે

(૩) જ્ઞાતા સૂત્રના કુલ ત્રણે ભાગ છપાય છે જે એકાદ માસમાં પૂરા થઈ જશે

(૪) ભગવતી ભાગ છઠ્ઠો તથા સાતમો છાપવાનુ કામ શરૂ થઈ ગયું છે

(૫) કુલ્લે લગભગ ૩૦ સૂત્રો પૂજ્ય ગુરુદેવે લખીને પૂરાં કરેલાં છે તેમાંના છપાયા વગરનાં જે સૂત્રો બાકી છે તેનુ અનુવાદનું તેમજ સંશોધનનું કેટલુંક કામ ચાલુ છે અને કેટલુંક બાકી છે

(૬) નિશીથ સૂત્ર સૂર્યપન્નતી તથા ચન્દ્રપન્નતી સૂત્ર એ બાકી રહેલાં ત્રણ સૂત્રો લખવાનું કામ અત્યારે ચાલે છે

શ્રી અખિલ ભારત શ્વે સ્થા
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ
રાજકોટ
તા ૧૫-૭-૬[illegible]

નમ્ર સેવક
શાકરચંદ ભાઈચંદ શેઠ
મંત્રી.

भवन्ति, इति ६ । इति द्वितीयविकल्पे षड् भङ्गा ६ । अथ ' त्रयो द्वौ ' इति तृतीयविकल्पमाह-' अहवा तिन्नि रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए होज्जा ' अथवा त्रयो रत्नप्रभायां भवन्ति, द्वौ शर्कराप्रभायां भवतः१, 'एवं जाव तिन्नि रयणप्पभाए दो अहेसत्तमाए होज्जा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-अथवा त्रयो रत्नप्रभायां भवन्ति, द्वौ वालुकाप्रभायां भवतः २ । अथवा त्रयो रत्नप्रभायां द्वौ पङ्कप्रभायां भवतः ३, अथवा त्रयो रत्नप्रभायां द्वौ धूमप्रभायां भवतः ४, अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम्, द्वौ तमायां भवतः५, अथवा त्रयो रत्नप्रभायां द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः इति तृतीयविकल्पे षड् भङ्गाः ६ । अथ ' चत्वार एकः' इति चतुर्थविकल्पमाह-

जाते हैं और तीन नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं ६। तृतीयविकल्प ३-२ में भी ६ विकल्प होते हैं-जो इस प्रकार से है-(अहवा तिन्नि रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं और दो नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १ (एवं जाव तिन्नि रयणप्पभाए दो अहे सत्तमाए होज्जा) इसी तरह से ५ पांच विकल्प और इस प्रकार से जानना चाहिये-अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं और दो नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते है २, अथवा तीन नारक रत्न प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं और दो नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाते है ३, अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं और दो नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं और दो नारक तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ५, अथवा तीन नारक रत्नप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं और दो नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं ६। चतुर्थ विकल्प में भी

હવે ૩-૨ ના ત્રીજા વિકલ્પના ૬ ભાંગાઓ પ્રકટ કરવામાં આવે છે— (अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए होज्जा एवं जाव अहवा तिन्नि रयणप्पभाए दो अहे सत्तमाए होज्जा) (१) અથવા તે પાંચ નારકોમાંના ત્રણ નારકો રત્નપ્રભામાં અને બે નારકો શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં અને બે નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં અને બે નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં અને બે નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં અને બે નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં અને બે નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

भवन्ति, इति ६, इति प्रथमविकल्पे षट् भङ्गाः ६॥ अथ द्वौ त्रयः ' इति द्वितीय विकल्पमाह-' अहवा दो रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए होज्जा ' अथवा द्वौ रत्नप्रभायां भवतः, त्रयश्च शर्कराप्रभायां भवन्ति१, 'एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए तिन्नि अहेसत्तमाए होज्जा' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-अथवा द्वौ रत्नप्रभायां त्रयस्तु-वालुकाप्रभयां भवन्ति२, अथवा द्वौ रत्नप्रभाया त्रयस्तु पङ्कप्रभायां भवन्ति३, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां त्रयश्च धूमप्रभायां भवन्ति४, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां त्रयस्तु तमायां भवन्ति ५, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां भवतः, त्रयस्तु अधःसप्तम्यां

जाता है और चार नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते है ५, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और चार नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं ६ इस तरह से ये प्रथम विकल्प मे ६ भंग हो जाते हैं। द्वितीय विकल्प मे भी ६ ही भंग होते है-जो इस प्रकार से हैं-(अहवा दो रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा दो नारक रत्नप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं और तीन नारक शर्कराप्रभा मे उत्पन्न हो जाते है १,(एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए तिन्नि अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा दो नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं और तीन नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में और तीन नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में और तीन नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में और तीन नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ५, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो

અને ચાર નારક તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા અને ચાર નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે પહેલા વિકલ્પવાળા ૬ ભાંગાઓ થાય છે હવે બીજા વિકલ્પના ૬ ભાંગાઓ પ્રકટ કરવામા આવે છે—

(અહવા દો રયણપ્પભાએ, તિન્નિ સક્કરપ્પભાએ હોજ્જા, एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए तिन्नि अहे सत्तमाए होज्जा) (૧) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં અને ત્રણ નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં અને ત્રણ નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા બે નારક રત્ન પ્રભામાં અને ત્રણ નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૪) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં અને ત્રણ નારક તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

अथ शर्करामभामाश्रित्य विकल्पचतुष्टयेन विंशतिभङ्गानाह-'अहवा एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एकः शर्कराप्रभायां, चत्वारो वालुकाप्रभायां भवन्ति१, 'एवं जहा रयणप्पभाए समं उवरिमपुढवीओ चारियाओ तहा सक्करप्पभाए वि समं चारेयव्वाओ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा रत्नप्रभया सम सह उपरिमपृथिव्य उत्तरोत्तरपृथिव्य शर्कराप्रभादयः पृथिव्यश्चारितास्तथा शर्कराप्रभयापि समम् उपरिमाः वालुकाप्रभादयः पृथिव्यश्चारयितव्या संचारणीया स्तथा च अथवा एकः शर्कराप्रभायां चत्वारः पङ्कप्रभायां भवन्ति२, अथवा एकः शर्कराप्रभायां चत्वारो धूमप्रभायाम्३ अथवा एकः शर्कराप्रभायांचत्वारस्तमायाम्४,

अब सूत्रकार शर्कराप्रभा पृथिवी की प्रधानता से जो २० भंग होते हैं उन्हें कहते हैं-यहां पर भी पूर्वोक्त चार ४ विकल्पों को लेकर ही ये २० भंग किये गये हैं (अहवा एगे सक्करप्पभाए चत्तारि वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और चार नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १ (एवं जहा रयणप्पभाए समं उवरिमपुढवीओ चारियाओ तहा सक्करप्पभाए वि समं चारेयव्वाओ) जिस तरहसे रत्नप्रभापृथिवी के साथ ६ पृथिवियों का योग करके भंगों का निर्माण किया गया गया है उसी प्रकार से यहां पर भी-शर्करापृथिवी के साथ भी ५ पृथिवियों का योग करके भंगों का निर्माण कर लेना चाहिये-तथा च अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न होता है और चार नारक पंकप्रभा में उत्पन्न होते हैं २, अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और चार नारक धूमप्रभा में उत्पन्न होते हैं,

હવે સૂત્રકાર શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાની અપેક્ષાએ ઉપર્યુક્ત ચારે વિકલ્પના જે ૨૦ ભાંગાઓ થાય છે તે પ્રકટ કરે છે—

'अहवा एगे सक्करप्पभाए चत्तारि वालुयप्पभाए होज्जा" (૧) અથવા તે પાંચ નારકોમાંનો એક નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ચાર નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (एवं जहा रयणप्पभाए समं उवरिम पुढवीओ चारियाओ तहा सक्करप्पभाए वि समं चारेयव्वाओ) જેવી રીતે રત્નપ્રભા પૃથ્વીની સાથે ૬ પૃથ્વીઓનો યોગ કરીને ભાંગાઓનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા સાથે પછીની ૫ પૃથ્વીઓનો યોગ કરીને ભાંગાઓનું નિર્માણ કરવું જોઇએ.

જેમકે—(૨) એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને ચાર નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને બાકીના ચાર નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને

'अहवा चत्तारि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए होज्जा' अथवा चत्वारो रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायां भवति१। 'एवं जाव अहवा चत्तारि रयणप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा चत्वारो रत्नप्रभायाम्, एकस्तु वालुकाप्रभायां भवति२, अथवा चत्वारो रत्नप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां भवति३। अथवा चत्वारो रत्नप्रभायाम् एको धूमप्रभायां भवति४, अथवा चत्वारो रत्नप्रभायाम् एकस्तु तमायां भवति ५। अथवा चत्वारो रत्नप्रभायाम् एकोऽधःसप्तम्यां भवति ६। इति चतुर्थविकल्पे षट् ६। एवं विकल्पचतुष्टयेन षट्, षट्, षट्, षट्, ६-६-६-६ इति रत्नप्रभाप्राधान्ये चतुर्विंशतिभङ्गा जाताः २४।

---

६ भंग होते हैं, जो इस प्रकार से हैं-(अहवा चत्तारि रयणप्पभाए, एको सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा चार रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं और एक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १, (एवं जाव अहवा चत्तारि रयणप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा चार रत्नप्रभा में और एक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाता है २, अथवा-चार रत्नप्रभा में और एक नारक पंकप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है ३, अथवा चार नारक रत्नप्रभा में और एक नारक धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है ४, अथवा चार नारक रत्नप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं और एक नारक तमःप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है ५, अथवा चार नारक रत्नप्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है ६, इस तरह से चारों विकल्पों के ये २४ भंग हो जाते हैं। ये २४ भंग यहाँ रत्नप्रभा पृथिवी की प्रधानता से हुए हैं।

હવે ૪-૧ ના ચોથા વિકલ્પના ૬ ભગ પ્રકટ કરવામા આવે છે—

(अहवा चत्तारि रयणप्पभाए, एको सक्करप्पभाए होज्जा, एवं जाव अहवा चत्तारि रयणप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) (૧) અથવા તે પાંચ નારકોમાના ચાર નારકો રત્નપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અને એક નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા ચાર નારક રત્નપ્રભામા અને એક નારક વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા ચાર નારક રત્નપ્રભામાં અને એક નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા ચાર નારક રત્નપ્રભામાં અને એક નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા ચાર નારક રત્નપ્રભામા અને એક નારક તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા ચાર નારક રત્નપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે ચારે વિકલ્પના મળીને ૨૪ ભાંગાઓ થાય છે આ ૨૪ ભાંગાઓ રત્નપ્રભા પૃથ્વીની પ્રધાનતાની અપેક્ષાએ બન્યા છે

भवति इति सूचयमाह–' जाव अहवा चत्तारि सक्करप्पभाए एगे अहेसत्तमाए होज्जा ' यावत्–अथवा चत्वारस्त्वार शर्करामभायां भवन्ति एकैकस्तु सप्तका

नारक पंकप्रमा मे उत्पन्न होते हैं २, अथवा तीन नारक शर्कराप्रमा मे उत्पन्न होते हैं और दो नारक धूमप्रमा मे उत्पन्न होते हैं ३, अथवा तीन नारक शर्कराप्रमा मे उत्पन्न होते हैं और दो नारक तमः प्रमा मे उत्पन्न होते हैं ४, अथवा तीन नारक शर्कराप्रमा मे उत्पन्न होते हैं और दो नारक अध सप्तमी मे उत्पन्न होते हैं ५, चतुर्थविकल्प जो ४–१ रूप हैं–उसकी अपेक्षा कथन इस प्रकार से है–अथवा चार नारक शर्कराप्रमा मे उत्पन्न होते है और एक नारक वालुकाप्रमा मे उत्पन्न होता है १, अथवा चार नारक शर्कराप्रमा मे उत्पन्न होते है और एक नारक पंकप्रमा मे उत्पन्न हो जाता है २, अथवा चार नारक शर्कराप्रमा मे उत्पन्न हो जाते है और एक नारक धूमप्रमा मे उत्पन्न होता है ३, अथवा चार नारक शर्कराप्रमा मे उत्पन्न होते है और एक नारक तमःप्रमा मे उत्पन्न होता है ४, अथवा चार नारक शर्कराप्रमा मे उत्पन्न होते है और एक नारक अधःसप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न होता है ५, इस प्रकार से ये शर्कराप्रमापृथिवी की प्रधानता करके ४ विकल्पों की अपेक्षा २० भंग होते है यही बात (जाव अहवा चत्तारि सक्करप्पभाए एगे अहे

અથવા ત્રણ નારકો શર્કરાપ્રભામાં અને બાકીના બે નારકો ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા ત્રણ નારકો શર્કરાપ્રભામાં અને બાકીના બે નારકો તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા ત્રણ નારકો શર્કરાપ્રભામાં અને બે નારકો નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે ૪–૧ ના ચોથા વિકલ્પથી બનતા પાચ ભગ પ્રકટ કરવામા આવે છે—(૧) તે પાંચ નારકોમાંના ચાર નારકો શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બાકીનો એક નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા ચાર નારકો શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બાકીનો એક નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) ચાર નારકો શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને એક નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા ચાર નારકો શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બાકીનો એક નારક તમ પ્રભામાં ઉત્પ ન થાય છે (૫) ચાર નારકો શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બાકીનો એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

આ રીતે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીની પ્રધાનતા લઈને ચારે વિકલ્પના મળીને કુલ ૨૦ ભાંગાઓ બને છે એજ વાત " જાવ અહવા ચત્તારિ સક્કરપ્પભાએ એગે અહે સત્તમાએ હોજ્જા " આ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત થઈ છે

अथवा एकः शर्कराप्रभायां चत्वारोऽधःसप्तम्यां भवन्ति, एवम् अथवा द्वौ द्वौ शर्कराप्रभायां त्रयस्त्रयस्तु वालुकाप्रभायाम्, पङ्कप्रभायां, धूमप्रभायाम्, तमायाम्, अधःसप्तम्यां च भवन्ति, एवम् त्रयस्त्रयः शर्कराप्रभायाम् द्वौ द्वौ च वालुकाप्रभाप्रभृतिषु पृथिवीषु भवन्ति ६, तथा-चत्वारश्चत्वारः शर्कराप्रभायां भवन्ति एकैकस्तु वालुकाप्रभादिषु

३, अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और चार ४ नारक तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा-एक नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न होता है और शेष ४ नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न होते हैं ५, अथवा दो नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न होते हैं और तीन नरक वालुकाप्रभा में उत्पन्न होते हैं १, अथवा दो नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न होते हैं और तीन नारक पंकप्रभा में उत्पन्न होते हैं २, अथवा दो नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न होते हैं और तीन नारक धूमप्रभा मे उत्पन्न होते हैं ३, अथवा दो नारक शर्करा-प्रभा मे उत्पन्न होते हैं और तीन नारक तमः प्रभा में उत्पन्न होते हैं ४ अथवा दो नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न होते हैं और तीन नारक अधः सप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न होते हैं ५ तृतीय विकल्प की अपेक्षा से इस प्रकार का कथन करना चाहिये-अथवा तीन नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न होते हैं और दो नारक वालुकाप्रभा मे उत्पन्न होते हैं १, अथवा तीन नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न होते हैं और दो

બાકીના ચાર નારક તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામા અને ચાર નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે. ૨-૩ ના વિકલ્પવાળા પાચ ભગા-(૧) અથવા બે નારક શર્કરાપ્રભામા અને બાકીના ત્રણ નારક વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા બે નારક શર્કરાપ્રભામા અને બાકીના ત્રણ નારક પકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા બે નારક શર્કરાપ્રભામા અને બાકીના ત્રણ નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા બે નારક શર્કરાપ્રભામા અને બાકીના ત્રણ નારક તમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે નારક શર્કરાપ્રભામા અને બાકીના ત્રણ નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે

હવે ૩-૨ ના વિકલ્પના પાચ ભગો પ્રકટ કરવામાં આવે છે— (૧) અથવા તે પચ નારકોમાના ત્રણ નારકો શર્કરાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અને બાકીના બે નારકો વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા ત્રણ નારકો શર્કરાપ્રભામા અને બાકીના બે નારકો પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. (૩)

पङ्कप्रभायां द्वादश १२, धूमप्रभायाम् अष्टौ ८, तमःप्रभायां च चत्वारः ४, एवं सर्वसमेलने २४+२०+१६+१२+८+४=८४ चतुरशीतिर्भङ्गा भवन्तीति भावः। तदेव विशदीक्रियते-पञ्चानां नैरयिकाणां पृथिवीत्रयसंयोगेन एकविकल्पे एकविंशतिर्भङ्गा भवन्ति, तथाहि—"एकश्चत्वारः १, द्वौ त्रयः २, त्रयो द्वौ ३, चत्वार एकः ४" इति चत्वारो विकल्पा भवन्ति, तत्र प्रथमे' एकश्चत्वारः' इति विकल्पे एकविंशतिर्भङ्गा भवन्ति, यथा रत्नप्रभया सह शर्कराप्रभाया योगे कृते षट् ६,

यिकों के त्रिकसंयोगी चार विकल्पों से गुणा करने पर १६ भंग होते हैं। इसी तरह से पङ्कप्रभा का धूमप्रभा आदि पृथिवियों के साथ योग करने पर तीन ३ भग होते हैं-इन तीन भगों के साथ पूर्वोक्त ४ विकल्पों से गुणा करने पर १२ भग होते हैं। धूमप्रभा के साथ अन्य तमःप्रभा आदि पृथिवियों का योग करने पर लब्ध दो विकल्प के साथ इन पूर्वोक्त चार ४ विकल्पों का गुणा करने पर ८ भग होते हैं। तम प्रभा के साथ अधःसप्तमीपृथिवी का योग करने पर लब्ध एक विकल्प के साथ चार विकल्पों का गुणा करने पर ४ भंग होते हैं इस तरह २४-२०-१६-१२-८-४ का योग करने पर ८४ विकल्प त्रिकसंयोगी आ जाते हैं। अब सूत्रकार इसी बात को स्पष्ट करते हैं-पांच नैरयिकों के पृथिवी त्रय के संयोग से एक विकल्प में २१ भंग होते हैं १-४, २-३, ३-२, ४-१ ये चार विकल्प पांच नैरयिकों के

ચાર વિકલ્પના ૫×૪=૨૦ ભાંગા બને છે એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રભા સાથે પછીની ચાર પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે યોગ કરવાથી ૪ ભાંગા બને છે અને એવાં ચાર વિકલ્પો બનતા હોવાથી વાલુકાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા કુલ ૪×૪=૧૬ ભાંગા બને છે એજ પ્રમાણે પંકપ્રભા સાથે પછીની ત્રણ પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે યોગ કરવાથી દરેક વિકલ્પના ત્રણ ભાંગા બનતા હોવાથી કુલ ૩×૪=૧૨ ભાંગા બને છે એજ પ્રમાણે ધૂમપ્રભા સાથે પછીની બે પૃથ્વીઓના યોગથી દરેક વિકલ્પના ૨ ભાંગા બનતા હોવાથી ૪ વિકલ્પના ૨×૪=૮ ભાંગા બને છે એજ પ્રમાણે તમઃપ્રભા સાથે સાતમી પૃથ્વીના યોગથી ૧ ભાંગો બનતો હોવાથી ૪ વિકલ્પના કુલ ૪ ભાંગા બને છે આ બધાં ભાંગાઓનો સરવાળો ૨૪+૨૦+૧૬+૧૨+૮+૪=૮૪ થતો હોવાથી ત્રિકસંયોગી કુલ વિકલ્પો ૮૪ થાય છે

હવે સૂત્રકાર એજ વાતને સ્પષ્ટ કરતા કહે છે- ' ત્રણ પૃથ્વીમાં મળીને પાંચ નારકો ઉત્પન્ન થતાં હોય એવા એક વિકલ્પના કુલ ૨૧ ભાંગા થાય છે એવાં ૧-૪, ૨-૩ ૩-૨ અને ૪-૧ ના ત્રિકસંયોગી ચાર વિકલ્પો

प्रभा – पङ्कप्रभा – धूमप्रभा–तमाऽधःसप्तमीषु भवति, इति शर्कराप्रभाप्राधान्ये विंशतिर्भङ्गा भवन्ति २०। एव एक्केक्काए सम चारेयव्वाओ' एवं पूर्वोक्तरीत्या रत्नप्रभा–शर्कराप्रभावदेव एकैकया वालुकादिकया पृथिव्या सम सह–एकद्वित्रिचतुर्भेदेन त्रिकल्पाश्चारयिव्याः, सञ्चारणीयाः तदन्तिमविकल्पं सूचयितुमाह–'जाव अहवा चत्तारि तमाए, एगे अहेसत्तमाए' यावत् अथवा चत्वारो नैरयिकास्तमायां भवन्ति, एकस्तु अधःसप्तम्यां भवति। एवं वालुकाप्रभायां षोडश १६,

---

सत्तमाए होज्जा) इस सूत्रपाठ द्वारा समझाई गई है। (एव एक्केक्काए समं चारेयव्वाओ) रत्नप्रभा और शर्कराप्रभा की तरह पूर्वोक्त विकल्पों को लेकर वालुकापृथिवी की प्रधानता मे १६ भंग, पंकप्रभा की प्रधानता मे १२ भंग, धूमप्रभा की प्रधानता में ८ भंग, तमः प्रभा की प्रधानता में ४ भंग होते हैं। (जाव अहवा चत्तारि तमाए, एगे अहे सत्तमाए) इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने अन्तिमभंग को ४–१ विकल्प को लेकर सूचित किया है। तात्पर्य यह है जिस प्रकार से १–४, २–३, ३–२, ४–१, शर्कराप्रभा में पांच नैरयिकों के द्विक संयोगी ये ४ विकल्प कहे गये हैं और इनकी अपेक्षा लेकर शर्करापृथिवी के साथ अन्य पृथिवियों का संचार करके २० भंग कहे गये हैं उसी प्रकार से वालुका की प्रधानता करके अन्य पृथिवियों के साथ इसके योग में इन पांच नैर-

---

"एव एक्केक्काए समं चारेयव्वाओ" રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા પૂર્વોક્ત ચાર વિકલ્પોના જેવાં ભાંગાઓ કહેવામા આવ્યાં છે, એવાજ ભાંગાઓ વાલુકાપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓ પછીની પૃથ્વીઓ સાથે યોગ કરીને કહેવા જોઇએ. આ રીતે વાલુકાપ્રભા સાથે ૧૬ ભાંગાઓ, પંકપ્રભા સાથે ૧૨ ભાંગાઓ, ધૂમપ્રભા સાથે ૮ ભાગાઓ અને તમ પ્રભા સાથે ૪ ભાંગાઓ થાય છે "जाव अहवा चत्तारि तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે ૪–૧ ના વિકલ્પની અપેક્ષાએ જે છેલ્લો ભાગો બને છે તે પ્રકટ કર્યો છે–"અથવા ચાર નારકો તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બાકીનો એક નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે." આ સૌથી છેલ્લો દ્વિકસયોગી ભાગો સમજવો

આ કથનનુ તાત્પર્ય એ છે કે...૧–૪, ૨–૩, ૩–૨, ૪–૧ આ ચાર પ્રકારના વિકલ્પોની અપેક્ષાએ જેવી રીતે શર્કરાપ્રભા સાથે પછીની પાંચ પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે યોગ કરવાથી દરેક વિકલ્પના પાચ ભાગા બને છે અને એવાં

अथ पश्चानां नैरयिकाणां नरकत्रयसयोगे षड् विकल्पा भवन्ति, तथाहि-एकः एक त्रयः १, एकः द्वौ द्वौ २, द्वौ एकः द्वौ ३, एक त्रयः एक ४, द्वौ द्वौ एकः५ त्रय एकः एकः६, इति षड्विकल्पाः६। तत्र एकैकस्मिन् विकल्पे सप्तानां पदानां पञ्चत्रिंशद् भङ्गा भवन्ति। ते यथा-रत्नप्रभा-शर्कराप्रभेति पृथिवीद्वयेन सह वालुकाप्रभादिपृथिवीनां सयोगे कृते पञ्च भङ्गाः ५। रत्नप्रभा-वालुकाप्रभेति पृथिवीद्वयेन सह पङ्कप्रभादिपृथिवीना सयोगे कृते चत्वारो भङ्गाः ४। रत्नप्रभा-पङ्कप्रभेति पृथिवीद्वयेन सह धूमप्रभादिपृथिवीनां सयोगे कृते त्रयो भङ्गाः३। रत्नप्रभा-धूमप्रभेति-पृथिवीद्वयेन सह तम प्रभाऽधःसप्तम्यो सयोगेकृते द्वौ भङ्गौ२। रत्नप्रभा-तम'प्रभेति पृथिवीद्वयेन सह अध सप्तम्याः सयोगे कृते सति एको

पाच नैरयिकों के नरकत्रय के सयोग में ६ विकल्प होते हैं-जैसे कि १-१-३, १-२-२, २-१-२, १-३-१, २-२-१, ३-१-१। इनमें से एक एक विकल्प में सातपदों के ३५ भंग होते हैं-जो इस प्रकार से हैं -रत्नप्रभा और शर्कराप्रभा इन दो पृथिवियों के साथ वालुका आदि पृथिवियों का संयोग होने पर ५ भग होते हैं, रत्नप्रभा और वालुका प्रभा के साथ पङ्कप्रभा आदि पृथिवियों का संयोग करने पर ४ भंग होते हैं, रत्नप्रभा एव पंकप्रभा इन दो पृथिवियों के साथ धूमप्रभादिपृथिवियों का संयोग होने पर तीन भग होते है, रत्नप्रभा एवं धूमप्रभा इन दो पृथिवियों के साथ तम प्रभा और अधः सप्तमी का सयोग करने पर दो भग होते हैं। और रत्नप्रभा एव तम प्रभा का अधः सप्तमीपृथिवी

પાંચ નારકોનો ત્રણ નરકોમાં સંયોગ થતો હોય એવા ૬ પ્રકારના વિકલ્પો બને છે—૧-૧-૩ ૧ ૨-૨ ૨-૧-૨, ૧-૩-૧ ૨-૨-૧ ૩-૧-૧ પહેલા વિકલ્પનુ તાત્પર્ય-' એક નારક એક નરકમાં એક નારક બીજી કોઈ નરકમાં અને ત્રણ નારક ત્રીજી કોઈ નરકમાં ઉત્પન્ન થતા હોય એવો આ પહેલો વિકલ્પ છે એજ પ્રમાણે બાકીના વિકલ્પોનો ભાવાર્થ પણ સમજવો પ્રત્યેક વિકલ્પના સાત પદો સાથે ૩૫ ભગ થાય છે જે આ પ્રમાણે સમજવા— રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભા સાથે પછીની પાચ પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે યોગ કર વાથી ૫ ભગ થાય છે રત્નપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા સાથે પછીની પંકપ્રભા આદિ ૪ પૃથ્વીઓના યોગથી ૪ ભગ થાય છે રત્નપ્રભા અને પંકપ્રભા સાથે પછીની ધૂમપ્રભા આદિ ૩ પૃથ્વીઓના યોગથી ૩ ભગ થાય છે, રત્નપ્રભા અને ધૂમપ્રભા સાથે પછીની બે પૃથ્વીઓના યોગથી ૨ ભગ થાય છે અને રત્નપ્રભા અને તમઃપ્રભા સાથે પછીની સાતમી પૃથ્વીના યોગથી ૧ ભગ થાય

एवं रत्नप्रभा-वालुकाप्रभायोगे पञ्च ५, रत्नप्रभा-पङ्कप्रभायोगे चत्वारः ४, रत्नप्रभा-धूमप्रभायोगे त्रयः ३, रत्नप्रभा-तमःप्रभायोगे द्वौ २, रत्नप्रभा-ऽधःसप्तमीयोगे एकः १। एवम् ६-५-४-३-२-१ एकत्रीकरणे सर्वे एकविंशतिभङ्गा भवन्ति २१। एवं 'द्वौ त्रयः' इति द्वितीयविकल्पेन एकविंशतिभङ्गाः २१। तथा 'त्रयो द्वौ' इति तृतीयविकल्पेन एकविंशतिभङ्गाः २१। 'चत्वार एकः' इति चतुर्थविकल्पेनापि एकविंशतिभङ्गाः २१। एवम् २१-२१-२१-२१ एकविंशतिचतुष्टयसंमेलने जाताः सर्वे चतुरशीतिर्भङ्गाः ८४।

द्विक संयोगी हैं। इन में जो १-४ यह प्रथम विकल्प है इस विकल्प में २० भंग होते हैं-जैसे कि-रत्नप्रभा और वालुकाप्रभा का योग करने पर ५, रत्नप्रभा और पंकप्रभा का योग करने पर ४, रत्नप्रभा और धूमप्रभा का योग करने पर ३, रत्नप्रभा और तमःप्रभा का योग करने पर २, रत्नप्रभा और अध सप्तमी का योग करने पर १ भंग होता है सो इन सब भंगों का जोड़ २१ आ जाता है। इस तरह से दो तीन रूप जो द्वितीय विकल्प है, इस विकल्प में भी २१ विकल्प होते हैं। ३-२ रूप जो तीसरा विकल्प है इस विकल्प में भी २१ और ४-१ रूप जो चौथा विकल्प है इस विकल्प में भी २१ भंग होते हैं। २१ को ४ से गुणा करने पर ८४ हो जाते हैं-इस तरहसे ये ८४ भंग पांच नैरयिकों के द्विकसंयोगी भंग हैं।

થાય છે તે ચાર વિકલ્પમાંના પહેલા વિકલ્પમાં કુલ ૨૧ ભાગા થાય છે. જેમકે રત્નપ્રભા સાથે શર્કરાપ્રભાનો યોગ કરવાથી ૬ ભાંગા થાય છે, રત્ન પ્રભા સાથે વાલુકાપ્રભાનો યોગ કરવાથી પાંચ ભાગા, રત્નપ્રભા સાથે પંક પ્રભાનો યોગ કરવાથી ચાર ભાંગા, રત્નપ્રભા સાથે ધૂમપ્રભાનો યોગ કરવાથી ૩ ભાગા, રત્નપ્રભા સાથે તમઃપ્રભાનો યોગ કરવાથી ૨ ભાંગા અને રત્નપ્રભા સાથે અધ સપ્તમીનો યોગ કરવાથી ૧ ભાગો બને છે. આ રીતે પહેલા વિકલ્પના ભાંગાઓનો સરવાળો ૨૧ થાય છે

એજ પ્રમાણે ૨-૩ ના બીજા વિકલ્પના પણ ૨૧ ભાગા થાય છે, એજ પ્રમાણે ૩-૨ ના ત્રીજા વિકલ્પના પણ ૨૧ ભાગા થાય છે અને ૪-૧ ના ચોથા વિકલ્પના પણ ૨૧ ભાગા થાય છે આ રીતે ચારે વિકલ્પના કુલ ભાંગાઓની સંખ્યા ૨૧×૪=૮૪ થાય છે આ રીતે પાંચ નારકોના દ્વિક સંયોગી ભાંગાની કુલ સંખ્યા ૮૪ થાય છે.

बालुकाप्रभा-पृथिवीप्राधान्येन षड् भङ्गा भवन्ति ६। अथ पङ्कप्रभा-धूमप्रभाभ्यां शेषतम प्रभाऽधःसप्तमीयोगे द्वौ भङ्गौ २। पङ्कप्रभा-तमःप्रभाभ्यां शेषाधः सप्तमीयोगे एको भङ्गः १। एवम् २-१ द्वावेकः इति पङ्कप्रभाप्राधान्येन त्रयो भङ्गा भवन्ति ३। धूमप्रभा-तमःप्रभा-ऽधःसप्तमीति पृथिवीत्रययोगे एको भङ्ग १। एवम् धूमप्रभाप्राधान्येन एको भङ्ग १। एवम् १५-१०-६-३-१, पञ्च दश, दश, षट् त्रयः, एकः इति सर्वसंमेलने जाता सर्वे पञ्चत्रिंशद् भङ्गाः ३५। ततः पञ्चत्रिंशतः षड्भिर्गुणने दशाधिकशतद्वयभङ्गा भवन्ति २१०। तान् दर्शयन् प्रथमम् 'एकः एक त्रय' इति प्रथमविकल्पमाह-'अहवा एगे' इत्यादि।

३-२-१=६ भंग बालुका पृथिवी की प्रधानता से होते हैं। पंकप्रभा और धूमप्रभा के साथ शेष तम प्रभा और अध सप्तमी पृथिवी का योग होने पर दो भंग और पंकप्रभा एवं तम प्रभा के साथ शेष अधः सप्तमी पृथिवी का योग होने पर एक भंग आता है। इस तरह पंकप्रभा की प्रधानता से तीन भंग और धूमप्रभा की प्रधानता से एक भंग होता है। इस तरह १५-१०-६-३-१ ये सब मिलकर ३५ भंग हो जाते हैं। इन ३५ भंगों में ६ का गुणा करने पर २१० भंग हो जाते हैं। इन भंगों को दिखाते हुए सूत्रकार प्रथम एक एक तीन इस विकल्प का पहिले कथन करते हैं-(अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए तिन्नि वालुयप्पभाए, होज्जा) अथवा पांचनारकों में से एक नारक रत्नप्रभा में एक शर्कराप्रभा में और तीन वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १,

વાથી ૧ ભંગ બને છે આ રીતે વાલુકાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૩+૨+૧=૬ ભંગ બને છે પંકપ્રભા અને ધૂમપ્રભા સાથે બાકીની બે પૃથ્વીઓનો યોગ કરવાથી ૨ ભંગ અને પંકપ્રભા અને તમઃપ્રભા સાથે સાતમી પૃથ્વીનો યોગ કરવાથી ૧ ભંગ બને છે આ રીતે પંકપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૨+૧=૩ ભંગ બને છે ધૂમપ્રભા અને તમઃપ્રભા સાથે સાતમી પૃથ્વીનો યોગ કરવાથી ધૂમપ્રભાની પ્રધાનતાવાળો ૧ ભંગ બને છે આ રીતે ૧૫+૧૦+૬+૩+૧=૩૫ ભંગ પહેલા વિકલ્પની અપેક્ષાએ બને છે એવાં ૬ વિકલ્પોના કુલ ત્રિકસંયોગી ભંગ ૩૫×૬=૨૧૦ થાય છે

પહેલાં તો સૂત્રકાર એક-એક-ત્રણના વિકલ્પવાળા ભંગોનું નીચે પ્રમાણે કથન કરે છે-(अहवा-एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा) (૧) અથવા તે પાંચ નરકોમાંથી એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને ત્રણ નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (एवं जाव

भङ्गः १। एवम् ५-४-३-२-१ पञ्च, चत्वारः, त्रयः, द्वौ, एकः, इति मिलित्वा सर्वे पञ्चदश इति रत्नप्रभापृथिवीप्राधान्येन पञ्चदश भङ्गा भवन्ति १५। अनया रीत्या शर्कराप्रभा-वालुकाप्रभाभ्यां शेषपृथिवीयोगे चत्वारः ४। शर्कराप्रभा-पङ्कप्रभाभ्यां शेषपृथिवीयोगे त्रयः ३, शर्कराप्रभा-धूमप्रभाभ्यां तमाऽधःसप्तम्यो-र्योगे कृते द्वौ भङ्गौ २, शर्कराप्रभा-तमःप्रभाभ्यामधःसप्तमीयोगे एकः १, एवम् ४-३-२-१ चत्वारस्त्रयो द्वावेक इति शर्करापृथिवीप्राधान्येन दश भङ्गा भवन्ति १०। अथ वालुकाप्रभा-पङ्कप्रभाभ्यां शेषपृथिवीयोगे त्रयः ३, वालुकाप्रभा-धूमप्रभाभ्यां शेषतमःप्रभाऽधःसप्तम्या योगे द्वौ भङ्गौ २, वालुकाप्रभा-तमःप्रभाभ्यां शेषाऽधःसप्तम्या योगे एको भङ्ग १। एवम् ३-२-१ त्रयो द्वावेक इति

के साथ संयोग करने पर एक भंग होता है। इस तरह ५-४-३-२-१ मिलकर १५ भंग रत्नप्रभा पृथिवी की प्रधानतासे होते हैं। इसी रीति के अनुसार शर्कराप्रभा और वालुकाप्रभा इनके साथ शेष पृथिवियों का योग होने पर ४ भग शर्कराप्रभा और पकप्रभा के साथ शेष पृथिवियों का योग होने पर तीन भग शर्कराप्रभा और धूमप्रभा के साथ तमः प्रभा और अधः सप्तमी पृथिवी का योग होने पर २ भंग, और शर्कराप्रभा और तमः प्रभा के साथ अधः सप्तमी पृथिवी का योग होने पर १ भंग होता है इस तरह से ४-३-२-१ को जोड़ देने से शर्कराप्रभापृथिवी की प्रधानता में १० भंग आ जाते हैं। वालुकाप्रभा और पंकप्रभा के साथ शेष पृथिवियों का योग करने पर तीन भंग, वालुकाप्रभा और धूमप्रभा के साथ शेष तमः प्रभा और अधः सप्तमीपृथिवी का योग करने पर २ भंग, तथा वालुकाप्रभा और तमः प्रभा के साथ अधः सप्तमी पृथिवी का योग करने पर एक भंग आता है। इस तरह

છે આ રીતે રત્નપ્રભા પૃથ્વીની પ્રધાનતાવાળા ૫+૪+૩+૨+૧=૧૫ ભંગ થાય છે. એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા સાથે પછીની પૃથ્વીઓના યોગથી ૪ ભંગ, શર્કરાપ્રભા અને પંકપ્રભા સાથે પછીની પૃથ્વીઓના યોગથી ૩ ભંગ, શર્કરાપ્રભા અને ધૂમપ્રભા સાથે પછીની પૃથ્વીઓના યોગથી ૨ ભંગ, અને શર્કરાપ્રભા અને તમઃપ્રભા સાથે સાતમી પૃથ્વીના યોગથી ૧ ભંગ થાય છે આ રીતે શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૪+૩+૨+૧=૧૦ ભંગ બને છે. વાલુકાપ્રભા અને પંકપ્રભા સાથે પછીની ૩ પૃથ્વીઓનો યોગ કરવાથી ત્રણ ભંગ, વાલુકાપ્રભા અને ધૂમપ્રભા સાથે પછીની ૨ પૃથ્વીઓનો યોગ કરવાથી બે ભંગ અને વાલુકાપ્રભા અને તમઃપ્રભા સાથે સાતમી પૃથ્વીનો યોગ કર-

'एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए दो अहे सत्तमाए होज्जा' एव पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा एको रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायां द्वौ पङ्कप्रभायां भवत २, अथवा एको रत्नप्रभायां, द्वौ शर्कराप्रभायां द्वौ धूमप्रभायां भवतः ३, अथवा एको रत्नप्रभायां, द्वौ शर्कराप्रभायां द्वौ तमायां भवतः ४, अथवा एको रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायां द्वौ अधः सप्तम्यां भवत ५, इति द्वितीयविकल्पस्य पञ्चभङ्गा ५, अर्थ 'द्वौ, एकः द्वौ' इतितृतीयविकल्पमाह–'अहवा दो रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा द्वौ रत्नप्रभायां भवतः, एकः शर्कराप्रभायां, द्वौ वालुकाप्रभायां भवत १, 'एव जाव अहवा दो रयणप्पभाए,

हो जाते हैं १, (एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए दो अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में, और दो नारक धूम प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते है ४, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाते है, ५ इस तरह से ये (एक दो दो) रूप द्वितीय विकल्प में भंग हैं। (दो एक दो) रूप जो तृतीय विकल्प है उसमें पांच ५ भंग इस प्रकार से हैं–(अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते है

થાય છે (एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए, दो अहे सत्तमाए होज्जा) (२) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, બે નારક, શર્કરાપ્રભામાં અને બે નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં બે નારક શર્કરાપ્રભામાં અને બે નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં બે નારક શર્કરાપ્રભામાં અને બે નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, બે નારક શર્કરાપ્રભામાં અને બે નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે ૨-૧-૨ રૂપ ત્રીજા વિકલ્પના પાંચ ભંગ પ્રકટ કરવામાં આવે છે (अहवा दो रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए होज्जा) (૧) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને બે નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (एवं जाव अहवा-दो रयणप्पभाए, एगे सक्कर

'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, त्रयो वालुकाप्रभायां भवन्ति, १ 'एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, तिन्नि अहेसत्तमाए होज्जा' एव पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, त्रयः पङ्कप्रभायां भवन्ति २, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायां त्रयो धूमप्रभायां भवन्ति ३, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, त्रयस्तमायां भवन्ति ४, अथवा एगो रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायां त्रयोऽधः सप्तम्यां भवन्ति ५, इति प्रथमे विकल्पे पञ्च भङ्गा। अथ-'एकः द्वौ द्वौ' इति द्वितीयविकल्पमाह-'अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए दो वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायां, द्वौ शर्कराप्रभायां द्वौ वालुकाप्रभायां भवतः १

(एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, तिन्नि अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे, एक नारक शर्कराप्रभा में, और तीन पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में और तीन नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में और तीन नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा-एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में और तीन नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं ५, इस तरह से ये प्रथम विकल्प में पांच भंग होते हैं। द्वितीय विकल्प में भी पांचभंग होते हैं-जो इस प्रकार से हैं-(अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है दो नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं और दो नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न

अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, तिन्नि अहे सत्तमाए होज्जा) (२) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, અને બાકીના ત્રણ નારક પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામા અને ત્રણ નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને ત્રણ નારક તમ.પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને ત્રણ નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે પ્રથમ વિકલ્પના પાચ ભગનુ કથન કરીને હવે સૂત્રકાર બીજા વિકલ્પના (૧-૨-૨ ન વિકલ્પના) પાચ ભગનુ નીચે પ્રમાણે કથન કરે છે—

(अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए होज्जा) (૧) અથવા એક રત્નપ્રભામા, બે શર્કરાપ્રભામા અને બે વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન

'एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए दो अहे सत्तमाए होज्जा' एव पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा एको रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायां द्वौ पङ्कप्रभायां भवत २, अथवा एको रत्नप्रभायां, द्वौ शर्कराप्रभायां द्वौ धूमप्रभायां भवत ३, अथवा एको रत्नप्रभायां, द्वौ शर्कराप्रभायां द्वौ तमायां भवत ४, अथवा एको रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायां द्वौ अधः सप्तम्यां भवत ५, इति द्वितीयविकल्पस्य पञ्चभङ्गा ५, अथ 'द्वौ, एको द्वौ' इतितृतीयविकल्पमाह-'अहवा दो रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा द्वौ रत्नप्रभायां भवतः, एकः शर्कराप्रभायां, द्वौ वालुकाप्रभायां भवतः १, 'एव जाव अहवा दो रयणप्पभाए,

हो जाते हैं १, (एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए दो अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में, और दो नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं, ५ इस तरह से ये (एक दो दो) रूप द्वितीय विकल्प में भंग हैं। (दो एक दो) रूप जो तृतीय विकल्प है उसमें पांच ५ भंग इस प्रकार से हैं -(अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक वालुकाप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं

थाय छे (एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए, दो अहे सत्तमाए होज्जा) (२) अथवा એક નારક રત્નપ્રભામાં, બે નારક શર્કરાપ્રભામાં અને બે નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં બે નારક શર્કરાપ્રભામાં અને બે નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં બે નારક શર્કરાપ્રભામાં અને બે નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, બે નારક શર્કરાપ્રભામાં અને બે નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે ૨-૧-૨ રૂપ ત્રીજા વિકલ્પના પાંચ ભંગ પ્રકટ કરવામાં આવે છે (अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए दो वालुयप्पभाए होज्जा) (૧) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને બે નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (एवं जाव अहवा-दो रयणप्पभाए, एगे सक्कर

एगे सक्करप्पभाए दो अहेसत्तमाए होज्जा' एव पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, द्वौ पङ्कप्रभायां भवतः २, अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, द्वौ धूमप्रभायां भवतः ३, अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, द्वौ तमायां भवतः ४, अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, द्वौ तमायां भवतः ५, इति तृतीयविकल्पे पञ्चभङ्गाः ५।

अथ-'एकः त्रयः एकः' इति चतुर्थविकल्पमाह-'अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, त्रयः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायां भवति२, 'एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए,

---

१, (एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, दो अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक पंकप्रभा में उत्पन्न होते है २, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक धूमप्रभा में उत्पन्न होते है ३, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, एक शर्कराप्रभा में और दो नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ४ अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न होते हैं ५। "एक तीन एक" रूप जो चतुर्थ विकल्प है अब उसमें भंगों को कहने के लिये सूत्रकार कहते हैं-(अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, तीन नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न होता है १, (एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्क-

---

प्पभाए, दो अहे सत्तमाए होज्जा) (२) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામા અને બે નારક પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામા અને બે નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૪) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને બે નારક તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક શર્કરાપ્રભામા અને બે નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ૧-૩-૧ રૂપ જે ચોથો વિકલ્પ છે તેના પાચ ભંગ પ્રકટ કરવામા આવે છે-(अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए होज्जा) (૧) અથવા એક રત્નપ્રભામા, ત્રણ શર્કરાપ્રભામા અને એક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्प-

तिन्नि सक्करप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-अथवा एको रत्नप्रभायां, त्रयः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां भवति २, अथवा एको रत्नप्रभायां, त्रय शर्कराप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम् भवति ३, अथवा एको रत्नप्रभायां, त्रय शर्कराप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति ४, अथवा एको रत्नप्रभायां त्रयः शर्कराप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति, ५ इति चतुर्थविकल्पे पञ्च भङ्गाः अथ ' द्वौ द्वौ एक ' इति पञ्चमविकल्पमाह-' अहवा दो रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए होज्जा ' अथवा द्वौ रत्नप्रभायां, द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायां भवति १ ' एवं जाव अहवा दो रयणप्पाए, दो सक्करप्पभाए एगे अहेसत्तमाए होज्जा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-अथवा द्वौ रत्नप्रभा-

---

रप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, तीन नारक शर्कराप्रभा में, और एक नारक पङ्कप्रभा में उत्पन्न हो जाता है २, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, तीन नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है ३, अथवा एक नारक रत्न प्रभा में तीन नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है ४ अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, तीन शर्कराप्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है ५। " दो दो एक " रूप जो पांचवां विकल्प है उसमें पांच भंग इस प्रकार से होते हैं-(अहवा -दो रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा दो रत्नप्रभा में दो नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १, (एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) इसी तरह से (यावत् अथवा दो

माए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) (२) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, ત્રણ શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, ત્રણ નારક શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં ત્રણ નારક શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક તમાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં ત્રણ નારક શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે ૨-૨-૧ રૂપ પાંચમાં વિકલ્પના પાંચ ભંગો પ્રકટ કરવામાં આવે છે-" अहवा दो रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होज्जा " (૧) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં, બે નારક શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए

एगे सक्करप्पभाए दो अहेसत्तमाए होज्जा' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, द्वौ पङ्कप्रभायां भवतः २, अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, द्वौ धूमप्रभायां भवतः ३, अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, द्वौ तमायां भवतः ४, अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, द्वौ तमायां भवतः ५, इति तृतीयविकल्पे पञ्चभङ्गाः ५।

अथ-'एकः त्रयः एकः' इति चतुर्थविकल्पमाह-'अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, त्रयः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायां भवति१, 'एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए,

१, (एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, दो अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक पंकप्रभा में उत्पन्न होते है २, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक धूमप्रभा में उत्पन्न होते है ३, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, एक शर्कराप्रभा में और दो नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ४ अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में और दो नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न होते हैं ५। "एक तीन एक" रूप जो चतुर्थ विकल्प है अब उसमें भंगों को कहने के लिये सूत्रकार कहते हैं-(अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, तीन नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न होता है १, (एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्क-

प्पभाए, दो अहे सत्तमाए होज्जा) (२) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામા અને બે નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામા અને બે નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૪) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને બે નારક તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને બે નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ૧-૩-૧ રૂપ જે ચોથો વિકલ્પ છે તેના પાચ ભંગ પ્રકટ કરવામા આવે છે-(अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए होज्जा) (૧) અથવા એક રત્નપ્રભામા, ત્રણ શર્કરાપ્રભામા અને એક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्प-

रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम् भवति २, अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां भवति ३, अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम्, एक शर्कराप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति ४, अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम्, एक' शर्कराप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति ५, इति षष्ठ विकल्पेऽपि पञ्चभङ्गा अथ रत्नप्रभा-वालुकाप्रभा सयोगे भङ्गानाह-'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, तिन्नि पंकप्पभाए होज्जा' अथवा एको नैरयिको रत्नप्रभायाम् एको वालुकाप्रभायां, त्रयः पङ्कप्रभायां भवन्ति, 'एवं एएणं

नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक अध सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है" यह अन्तिम भंग छठे विकल्प का है-इसके पहिले के तीन विकल्प इस प्रकार से हैं-अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाता है २, अथवा-तीन नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है ३ अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक तम प्रभा में उत्पन्न हो जाता है ४ इसमें का अन्तिम विकल्प (एवं जाव अहवा तिन्नि रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए एगे अहे सत्तमाए) इस सूत्र पाठ द्वारा कहा ही जा चुका है। अब रत्नप्रभा और वालुकाप्रभा में जो भंग बनते हैं-उन्हें सूत्रकार कहते हैं -(अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, तिन्नि पंकप्पभाए होज्जा) अथवा एक नैरयिक रत्नप्रभा में, एक नैरयिक वालुकाप्रभा में और तीन नैरयिक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा-एक नैरयिक

सक्करप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा' (२) अथवा त्रणु नारक रत्नप्रभामां એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે રત્નપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા સાથે પછીની પૃથ્વીઓના યોગથી જે ભાંગાઓ બને છે, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે- 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, तिन्नि पंकप्पभाए होज्जा' (૧) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં અને ત્રણ નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય

यां, द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां भवति२, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां भवति ३, अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति ४, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति ५ इति पञ्चमविकल्पे पञ्चभङ्गाः ५। अथ 'त्रयः, एकः, एकः' इति षष्ठविकल्पमाह-' अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए होज्जा ' अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभाया भवति १, 'एवं जाव अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा ' एव पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा त्रयो

रत्नप्रभा में दो शर्कराप्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है) इस अन्तिम विकल्पतक जानना चाहिये इसके पहिले के तीन विकल्प इस प्रकार से हैं-" अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाता है २, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है ३, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है ४ "। "तीन एक एक" रूप जो छट्ठा विकल्प है उसमें ५ विकल्प इस प्रकार से हैं-(अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाता है ? यह प्रथम भंग छठे विकल्प का है " एवं जाव अहवा तिन्नि रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) यावत् अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में एक

एगे अहे सत्तमाए होज्जा " (२) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા, બે નારક શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા, બે નારક શર્કરાપ્રભામા અને એક નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા, બે નારક શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં, બે નારક શર્કરાપ્રભામા અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે ૩-૧-૧ રૂપ છટ્ઠા વિકલ્પના પાચ ભગ કહેવામા આવે છે— " अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए होज्जा " (१) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામા અને એક નારક વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. ' एवं जाव अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे

रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम् भवति २, अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एका धूमप्रभायां भवति ३, अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति ४, अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति ५, इति पञ्च विकल्पेऽपि पञ्चभङ्गा अथ रत्नप्रभा-वालुकाप्रभा संयोगे भङ्गानाह-' अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, तिन्नि पंकप्पभाए होज्जा ' अथवा एको नैरयिको रत्नप्रभायाम् एको वालुकाप्रभायां, त्रय पङ्कप्रभायां भवन्ति, 'एवं एएवं

नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है" यह अन्तिम भंग छठे विकल्प का है-इसके पहिले के तीन विकल्प इस प्रकार से हैं-अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाता है २, अथवा-तीन नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है ३ अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में और एक नारक तम प्रभा में उत्पन्न हो जाता है ४ इसमें का अन्तिम विकल्प (एवं जाव अहवा तिन्नि रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए एगे अहे सत्तमाए) इस सूत्र पाठ द्वारा कहा ही जा चुका है। अब रत्नप्रभा और वालुकाप्रभा में जो भंग बनते हैं-उन्हें सूत्रकार कहते हैं -(अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, तिन्नि पंकप्पभाए होज्जा) अथवा एक नैरयिक रत्नप्रभा में, एक नैरयिक वालुकाप्रभा में और तीन नैरयिक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा-एक नैरयिक

सक्करप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा ' (२) अथवा त्रणु नारक रत्नप्रभामां એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે રત્નપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા સાથે પછીની પૃથ્વીઓના યોગથી જે ભાગાઓ બને છે, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે- ' अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, तिन्नि पंकप्पभाए होज्जा ' (૧) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક વાલુકાપ્રભામાં અને ત્રણ નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય

कमेणं जहा चउण्हं तिया संजोगो भणिओ तहा पंचण्ह वि तिया संजोगो भाणियव्वो ' एवं पूर्वोक्तरीत्या एतेन उपर्युक्तेन अभिलापक्रमेण यथा चतुर्णां नैरयिकाणां त्रिकसंयोगो भणितस्तथा पञ्चानामपि नैरयिकाणां त्रिकसंयोगो भणितव्यः किन्तु चतुर्णामपेक्षया पञ्चानां किञ्चिद् विशेषमाह-नवरं तत्थ एगो संचारिज्जइ,

रत्नप्रभा में, एक नैरयिक वालुकाप्रभा में, और तीन नैरयिक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा-एक नैरयिक रत्नप्रभा में, एक नैरयिक वालुकाप्रभा में और तीन नैरयिक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा एक नैरयिक रत्नप्रभा में, एक वालुकाप्रभा में और तीन नैरयिक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं ४ इस प्रकार से ये चार भंग प्रथम विकल्प जो १-१-३ रूप है उसमें हो जाते हैं। इसी तरह से १-२-२ रूप जो द्वितीय विकल्प है उसमें भी ४ भंग होते हैं। इसी प्रकार से तृतीय विकल्प में चतुर्थ विकल्प में, पंचमविकल्प में और छठे विकल्प में भंगों को जानना चाहिये। इसी बात को सूचित करने के लिये (एवं एएणं कमेणं जहा चउण्हं तियासंजोगो भणिओ तहा पंचण्ह वि तिया संजोगो भाणियव्वो) यह सूत्र पाठ कहा गया है इसमें यह प्रकट किया है कि पहिले जैसा चार नारकों का त्रिकसंयोग कि जिसमें १०५ विकल्प कहे गये हैं उसी प्रकार से यहां पर पांच नैरयिकों का भी त्रिकसंयोग इस उपर्युक्त अभिलाप क्रम से कहना चाहिये, किन्तु चार नैरयिकों के त्रिकसंयोग की अपेक्षा इस पांच नैरयिकों के त्रिक संयोग

છે (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, અને ત્રણ નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામા અને ત્રણ નારક તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામા અને ત્રણ નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે પહેલા વિકલ્પના ૧-૧-૩ રૂપ ચાર ભાગાઓ થાય છે એજ પ્રમાણે ૧-૨-૨ રૂપ બીજા વિકલ્પના પણ ચાર ભાગાઓ સમજવા એજ પ્રમાણે ત્રીજા, ચોથા, પાચમા અને છઠ્ઠા વિકલ્પના પણ ચાર ચાર ભાગાઓ સમજવા એજ વાતને સૂચિત કરવાને માટે " एवं एएणं कमेणं जहा चउण्हं तियासंजोगो भणिओ. तहा पंचण्ह वि तिया संजोगो भाणियव्वो " આ સૂત્રપાઠનુ કથન કરવામા આવ્યુ છે તેમા એ પ્રકટ કરવામા આવ્યુ છે કે પહેલા જેવા ચાર નારકોના ત્રિકસંયોગી ૧૦૫ વિકલ્પ કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે અહીં પાચ નારકોના ત્રિકસંયોગી

इह दोन्नि, सेस त चेव जाव अहवा तिन्नि धूमप्पभाए एगे तमाए, एगे अहेसत्त माए होज्जा ' नवरं विशेषस्तु तत्र चतुर्णां नैरयिकाणामभिलापके एकः सचार्यते संचारित, इह अत्र तु पञ्चानां नैरयिकाणामभिलापके द्वौ सचार्यते द्वौ सचार णीयावित्यर्थः शेष तदेव पूर्वोक्तं पाठ्यम्, तदन्तिम विकल्पं सूचयन्नाह–यावत् –अथवा त्रयो धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति, मध्यमास्तु सर्वे विकल्पा पूर्वोक्तरीत्या स्वयमूहनीयास्ते शास्त्रगुरुक्तमायत्त्वात्, ग्रन्थ विस्तरभयात् नेह प्रपञ्चनं कृतम्, तथा च पञ्चानां नैरयिकाणां नरकत्रिकसंयोगे ननु दशाधिकशतद्वय विकल्पा भवन्ति, तत्र रत्नप्रभायां नवतिः ९०, शर्करा प्रभायां षष्टिः ६०) वालुकाप्रभायां षट्त्रिंशत् ३६, पङ्कप्रभायाम् अष्टादश १८,

---

में यदि कोई अन्तर है तो वह दो क संचार करने की अपेक्षा से है अर्थात् चार नैरयिकों के त्रिक संयोग संबंधी अभिलाप में एक का सचार किया गया है और यहां पांच नैरयिकों के त्रिक संयोग संबंधी अभि लाप में दो का सचार किया जाता है। बाकी का और सब कथन पहिले जैसा ही है। इसका अन्तिम विकल्प इस प्रकार से है यावत् अथवा तीन नारक धूमप्रभा में एक नारक तम प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है। इसके मध्यम के सब विकल्प पूर्वोक्त रीति के अनुसार अपने आप जान लेना चाहिये क्यों कि ये सब विकल्प तर्क प्राप्य हैं। शास्त्र बढ जाने के भय से हमने यहां पर उन्हें नहीं लिखा है। तथा च पांच नैरयिकों के नरक त्रिक क संयोग में २१० विकल्प हो जाते हैं। रत्नप्रभा में ९०, शर्कराप्रभा में ६०, वालुकाप्रभा में ३६,

---

વિકલ્પો ઉપયુક્ત અભિલાપ ક્રમથી કહેવા જોઈએ પરન્તુ ચાર નારકના ત્રિક સંયોગ કરતાં પાંચ નારકોના ત્રિકસંયોગમાં એટલું જ અંતર છે કે ચાર નારકોના ત્રિકસંયોગી અભિલાપમાં એકનો સંચાર કરવો જોઈએ બાકીનું સમસ્ત કથન-પૂર્વોક્તના કથન પ્રમાણે જ સમજવું આ રીતે પાંચ નારકોના ત્રિકસંયોગી પ્રવેશ વિષેનો અંતિમ વિકલ્પ આ પ્રમાણે સમજવો. અથવા ત્રણ નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે સિવાયના બાકીના મધ્યમ વિકલ્પો પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે પોતાની જાતે જ સમજી લેવા કારણ કે તે વિકલ્પો બનાવવાની પદ્ધતિ તો બતાવી દેવામાં આવી ચુકી છે બહુ જ વિસ્તાર થવાના ભયથી તે દરેક વિકલ્પનું કથન કરવું અહીં શક્ય બન્યું નથી

આ રીતે પાંચ નારકોના નરકત્રયના સંયોગમાં ૨૧૦ વિકલ્પો (ભાંગાઓ) થાય છે રત્નપ્રભા સાથે ૯૦, શર્કરાપ્રભા સાથે ૬૦, વાલુકાપ્રભા સાથે ૩૬,

कमेणं जहा चउण्हं तिया संजोगो भणिओ तहा पंचण्ह वि तिया संजोगो भाणियव्वो ' एवं पूर्वोक्तरीत्या एतेन उपर्युक्तेन अभिलापक्रमेण यथा चतुर्णां नैरयिकाणां त्रिकसंयोगो भणितस्तथा पञ्चानामपि नैरयिकाणां त्रिकसंयोगो भणितव्यः किन्तु चतुर्णामपेक्षया पञ्चानां किञ्चिद् विशेषमाह-नवरं तत्थ एगो सचारिज्जइ,

रत्नप्रभा में, एक नैरयिक वालुकाप्रभा में, और तीन नैरयिक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा-एक नैरयिक रत्नप्रभा में, एक नैरयिक वालुकाप्रभा में और तीन नैरयिक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा एक नैरयिक रत्नप्रभा में, एक वालुकाप्रभा में और तीन नैरयिक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं ४ इस प्रकार से ये चार भंग प्रथम विकल्प जो १-१-३ रूप है उसमें हो जाते हैं। इसी तरह से १-२-२ रूप जो द्वितीय विकल्प है उसमें भी ४ भंग होते हैं। इसी प्रकार से तृतीय विकल्प में चतुर्थ विकल्प में, पंचमविकल्प में और छटे विकल्प में भंगों को जानना चाहिये। इसी बात को सूचित करने के लिये (एवं एएणं कमेणं जहा चउण्हं तियासंजोगो भणिओ तहा पंचण्ह वि तिया संजोगो भाणियव्वो) यह सूत्र पाठ कहा गया है इसमें यह प्रकट किया है कि पहिले जैसा चार नारकों का त्रिकसंयोग कि जिसमें १०५ विकल्प कहे गये है उसी प्रकार से यहां पर पांच नैरयिकों का भी त्रिकसंयोग इस उपर्युक्त अभिलाप क्रम से कहना चाहिये, किन्तु चार नैरयिकों के त्रिकसंयोग की अपेक्षा इस पांच नैरयिकों के त्रिक संयोग

છે (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, અને ત્રણ નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામા અને ત્રણ નારક તમ.પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામા અને ત્રણ નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે પહેલા વિકલ્પના ૧-૧-૩ રૂપ ચાર ભાગાઓ થાય છે એજ પ્રમાણે ૧-૨-૨ રૂપ બીજા વિકલ્પના પણ ચાર ભાગાઓ સમજવા એજ પ્રમાણે ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા અને છઠ્ઠા વિકલ્પના પણ ચાર ચાર ભાગાઓ સમજવા એજ વાતને સૂચિત કરવાને માટે “ एवं एएणं कमेणं जहा चउण्हं तियासंजोगो भणिओ, तहा पंचण्ह वि तिया संजोगो भाणियव्वो ” આ સૂત્રપાઠનુ કથન કરવામાં આવ્યુ છે તેમા એ પ્રકટ કરવામા આવ્યુ છે કે પહેલા જેવા ચાર નારકોના ત્રિકસંયોગી ૧૦૫ વિકલ્પ કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે અહીં પાચ નારકોના ત્રિકસંયોગી

प्रभायाम् , एको बालुकाप्रभायां, द्वौ पङ्कप्रभायां भवत' ' एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एग वालुयप्पभाए दो अहेसत्त माए होज्जा' एव पूर्वोक्तरीत्या यावत्—अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एका शर्करामभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, द्वौ धूमप्रभायां भवतः, अथवा एको रत्नप्र भायाम् एक शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, द्वौ तमःप्रभायां भवतः अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एक शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, द्वौ अधः सप्तम्यां भवत ४, 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए, एगे पङ्कप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एक शर्करा

में से एक नैरयिक रत्नप्रभा में, एक नैरयिक शर्कराप्रभा में, एक नैर यिक वालुकाप्रभा में और दो नैरयिक पकप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, (एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्प भाए,दो अहेसत्तमाए होज्जा) इसी तरह से यावत् अथवा एक नारक रत्न प्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में एक नारक वालुकाप्रभा में और दो नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं। यह अन्तिम ४ चौथा विकल्प है इसके बीच के दो विकल्प इस प्रकार से हैं–अथवा–एक नारक रत्न प्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में और दो नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा–एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुका प्रभा में और दो नारक तम प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, चौथा भंग ऊपर लिखा जा चुका है (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए

दो पंकप्पभाए होज्जा ' (१) અથવા પાંચ નારકોમાંનો એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં અને બે નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, दो अहे सत्तमाए होज्जा " એજ પ્રમાણે અન્તિમ ચોથો વિકલ્પ આ પ્રમાણે બને છે–અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક શર્કરાપ્રભામાં એક નારક વાલુકાપ્રભામાં અને બે નારક અધ:સપ્તમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે વચ્ચેના બે વિકલ્પો પ્રકટ કરવામાં આવે છે–(૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં અને બે નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં એક નારક વાલુકાપ્રભામાં અને બે નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ચોથો ભંગ ઉપર આપવામાં આવી ચુક્યો છે

धूमप्रभायां षट् ६, सर्वसमेलने ९०+६०+३६+१८+६ = २१० दशाधिक शतद्वयं भङ्गा भवन्ति । अथ पञ्चानां नैरयिकाणां नरकचतुष्कयोगे चत्वारिंशदधिकैकशतविकल्पानाह – 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, दो पंकप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायां भवति, एकः शर्करा

पंकप्रभा में १८, धूमप्रभा में ६ इस तरह ये सब मिलकर २१० भंग हो जाते हैं। यहां पर जो ९०, ६० आदि भंग कहे गये हैं सो वे इस प्रकार से कहे गये हैं–कि पांच नैरयिकों के नरकत्रय के संयोग में ६ विकल्प होते हैं इन विकल्पों का रत्नप्रभा पृथिवी की प्रधानता से जायमान १५ भंगों के साथ गुणा करने पर ९० भंग हो जाते हैं। शर्करापृथिवी की प्रधानता से जायमान १० भंगों के साथ ६ विकल्पों का गुणा करने पर ६० भंग आ जाते हैं। वालुका पृथिवी की प्रधानता से जायमान ६ भंगों के साथ ६ विकल्पों का गुणा करने पर ३६ भंग आ जाते हैं। पंकप्रभा की प्रधानता से जायमान तीन भंगों के साथ ६ विकल्पों का गुणा करने पर १८ भंग हो जाते हैं, तथा–धूमप्रभा, तमः प्रभा और अधः सप्तमी इनके योग से जायमान एक भंग के साथ ६ विकल्पों का गुणा करने पर ६ भंग आ जाते हैं।

अब पांच नैरयिकों के नरक चतुष्क के योग में जो १४० भंग होते हैं उन्हें प्रकट किया जाता है–(अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, दो पंकप्पभाए होज्जा) अथवा पांच नैरयिकों

પંકપ્રભા સાથે ૧૮ અને ધૂમપ્રભા સાથે ૬, આ રીતે કુલ ૨૧૦ ત્રિકસંયોગી વિકલ્પો થાય છે અહીં રત્નપ્રભા સાથે ૯૦ શર્કરાપ્રભા સાથે ૬૦ આદિ જે ભાંગાઓ કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે કહેલા છે પાંચ નારકોના નરકત્રયના સંયોગની અપેક્ષાએ ૬ વિકલ્પો કહ્યા છે. તે ૬ વિકલ્પોને રત્નપ્રભાપૃથ્વીની પ્રધાનતાવાળા કુલ ૯૦ ભાગાઓ બને છે શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા દરેક વિકલ્પના ૧૦ ભાગાઓ થાય છે, તેથી ૬ વિકલ્પોના કુલ ૬૦ ભાંગાઓ થાય છે વાલુકાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા દરેક વિકલ્પના કુલ ૧૮ ભાંગા બને છે. તથા ધૂમપ્રભા, તમ પ્રભા અને અધ સપ્તમીના યોગથી દરેક વિકલ્પનો ૧-૧ ભાંગો થતો હોવાથી ૬ વિકલ્પના કુલ ૬ ભાગા થાય છે

હવે પાચ નારકોના નરકચતુષ્કમાં પ્રવેશની અપેક્ષાએ જે ૧૪૦ ચતુષ્ક સયોગી ભાગાઓ બને છે તેમને સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે–પહેલા વિકલ્પના ચાર ભાંગાઓ —" अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए

एको वालुकाप्रभायाम् एक: पङ्कप्रभायां भवति, 'एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा १२' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-अथवा एको रत्नप्रभायाम् द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम् भवति १०, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायां भवति, ५ अथवा एको रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति १२, 'अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पङ्कप्पभाए होज्जा' अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको

(९) (एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, और एक नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है २ (१०) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में एक नारक वालुकाप्रभा में, और एक नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है ११, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है १२ (अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए होज्जा) यह कथन २-१-१-१ इस चतुर्थ विकल्प की अपेक्षा से किया जा रहा है-अथवा -दो नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में एक नारक वालुका

એક નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ' एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा " (१) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, બે નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં અને એક નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, બે નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં અને એક નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં બે નારક વાલુકાપ્રભામાં અને એક નારક અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ ચાર ભાંગાઓ ત્રીજા વિકલ્પના છે

હવે ચોથા વિકલ્પના ચાર ભાંગાઓ બતાવવામાં આવે છે—

"अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए होज्जा" (१) અથવા બે નારકો રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં અને એક નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય

प्रभायाम्, द्वौ वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायां भवति १, 'एव जाव अहे सत्तमाए' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-अथवा-एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, द्वौ पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायां भवति २, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, द्वौ धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायां भवति ३, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, द्वौ तमःप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति ८, 'अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पङ्कप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायां, द्वौ शर्कराप्रभायाम्,

---

एगे पंकप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, दो नारक वालुकाप्रभा में और एक नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १, (एवं जाव अहे सत्तमाए) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में दो नारक पकप्रभा में, और एक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है २, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, दो नारक धूमप्रभा में और एक नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है ३, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में दो नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं ४ (८) (अहवा एगे रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए होज्जा) यह कथन तृतीय विकल्प की अपेक्षा से है-अथवा-एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है, दो नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं, एक नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और एक नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १,

---

હવે બીજા વિકલ્પના ચાર ભાગાઓ આ પ્રમાણે છે-" अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, दो वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए " અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, બે નારક વાલુકાપ્રભામાં અને એક નારક પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે " एवं जाव अहे सत्तमाए " (२) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામા, બે નારક વાલુકાપ્રભામાં અને એક નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, બે નારક વાલુકાપ્રભામા અને એક નારક તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામા, બે નારક વાલુકાપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે " अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए होज्जा " (૧) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, બે નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામા અને

चउण्ह चउक्कसंजोगो भाणिओ तहा पंचण्हवि चउक्कसंजोगो भाणियव्वो, नवरं अब्भहियं एगो संचारेयव्वो' एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा चतुर्णां नैरयिकाणां चतुष्क संयोगो भणितस्तथा पञ्चानामपि नैरयिकाणाम् चतुष्कसंयोगो भणितव्यः, किन्तु नवरं चतुर्णां चतुष्कसंयोगापेक्षया पञ्चानां चतुष्कसंयोगे एकोऽभ्यधिकः संचारयितव्यः संचारणीय पञ्चानां चतुष्कसंयोगस्य अन्तिम विकल्पं सूचयितुमाह- 'एवं जाव अहवा दो पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-अथवा द्वौ पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमः प्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति, अत्रापि मध्यमाः विकल्पाः स्वयमूहनीयाः, ग्रन्थ विस्तरभिया नेह मपञ्चिता, इति पञ्चानां नरकचतुष्कसंयोगे

प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं (एवं जहा चउण्ह चउक्कसंयोगो भणिओ, तहा पंचण्ह वि चउक्क संजोगो भाणियव्वो नवरं अब्भहियं एगो संचारेयव्वो) पूर्वोक्त रीति के अनुसार जैसा चार नारकों का चतुष्क संयोग कहा गया है उसी तरह से पांच नारकों का चतुष्क संयोग कहना चाहिये, किन्तु चार नारकों के चतुष्क संयोग की अपेक्षा पांच नारकों के चतुष्क संयोग में एक का अधिक रूप से संचार करना चाहिये। पांच नारकों के चतुष्क संयोग के अन्तिम विकल्प को सूचित करने के निमित्त (एवं जाव अहवा दो पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) इस सूत्र को सूत्रकार ने कहा है पूर्वोक्तरीति के अनुसार यावत् अथवा-दो पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में, एक नारक तम प्रभा में, और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है यहां पर भी मध्यम विकल्प अपने आप

चउण्हं चउक्कसंयोगो भणिओ, तहा पंचण्हं वि चउक्कसंजोगो भाणियव्वो, नवरं अब्भहियं एगो संचारेयव्वो' પહેલા જે રીતે ચાર નારકોનો ચતુષ્કસંયોગ કહેવામાં આવ્યો છે એજ રીતે પાંચ નારકોનો ચતુષ્કસંયોગ પણ કહેવો જોઈએ પરન્તુ ચાર નારકોના ચતુષ્કસંયોગ કરતાં પાંચ નારકોના ચતુષ્ક સંયોગમાં એકનો અધિકરૂપે સંચાર કરવો જોઈએ

પાંચ નારકોનો ચતુષ્કસંયોગી છેલ્લો ભાંગો આ પ્રમાણે બને છે—

"एवं जाव अहवा दो पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" અથવા બે નારકો પંકપ્રભામાં એક નારક ધૂમપ્રભામાં એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે અહીં પણ મધ્યમ વિકલ્પો વાચકે પોતાની જાતે જ સમજી લેવા ગ્રન્થવિસ્તાર

वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, भवति १३ 'एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा १४' अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम् एको धूमप्रभायाम्, भवति १४, अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायां भवति १५, अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकोऽध सप्तम्यां भवति १६, 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पङ्कप्पभाए, दो धूमप्पभाए, होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, द्वौ धूमप्रभायाम्, भवतः, 'एवं जहा

प्रभा में और एक नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १३, (एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक वालुकाप्रभा में, और एक नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १४, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, और एक नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है १५, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है १६ (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, दो धूमप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, और दो नारक धूम-

---

છે " આ ૨-૧-૧-૧ રૂપ ચોથા વિકલ્પનો પહેલો ભાગો છે "एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૨) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામા અને એક નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામા અને એક નારક તમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામા અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે પહેલી ત્રણ પૃથ્વીઓ સાથે પછીની પૃથ્વીઓના કુલ ૧૬ ભાગા થાય છે

"अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, दो धूमप्पभाए होज्जा" અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામા અને બે નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. "एवं जहा

अथ पञ्चानां पञ्चकयोगे एकविंशतिविकल्पानाह-'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए होज्जा' ' अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम् भवति १, अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे तमाए होज्जा २ ' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम् एकः पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमः प्रभायां भवति २, 'अहवा एगे रयणप्पभाए, जाव एगे पंकप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा ३' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, यावत्-एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम् एकः पङ्कप्रभायाम् एकोऽधः सप्तम्यां

अब पांच नारकों के पंचक योग में २१ विकल्प जो होते हैं उन्हें सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं-(अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए होज्जा १,) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में और एक नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १, (अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए होज्जा २) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में और एक नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है २, (अहवा एगे रयणप्पभाए जाव एगे पंकप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में और एक नारक

હવે પાંચ નારકોના પંચકયોગે જથી બનતા ૨૧ ભાંગાઓને પ્રકટ કરવામાં આવે છે-" अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे धूमप्पभाए होज्जा (૧) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક શર્કરાપ્રભામાં એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં અને એક નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे तमाए होज्जा " (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક શર્કરાપ્રભામાં એક નારક વાલુકાપ્રભામાં એક નારક પંકપ્રભામાં અને એક નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે अहवा एगे रयणप्पभाए, जाव एगे पंकप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा " (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં એક નારક પંકપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય છે

चत्वारिंशदधिकैकशतविकल्पा जाताः १४०। ते संक्षेपेण प्रदर्श्यन्ते अत्र चत्वारो विकल्पा भवन्ति, यथा-एकः, एकः, एकः, द्वौ १, एकः, एकः, द्वौ एकः, २, एकः, द्वौ, एकः, एकः, ३, द्वौ, एकः एकः एकः ४, इति चत्वारो विकल्पाः। अथ सप्तानां पृथिवीनां चतुष्कसंयोगे एकैकस्मिन् विकल्पे पञ्चत्रिंशद्भङ्गा भवन्ति, तेषां चतुर्भिर्विकल्पैर्गुणने चत्वारिंशदधिकैकशतभङ्गा भवन्ति, तथाहि-रत्नप्रभाप्राधान्ये अशीतिर्भङ्गाः ८०। शर्कराप्रभाप्राधान्ये चत्वारिंशद्भङ्गाः४०। वालुकाप्रभाप्राधान्ये षोडशभङ्गाः १६। एवं पङ्कप्रभाप्राधान्ये चत्वारोभङ्गाः ४। एवम् ८०-४०-१६-४=१४० ।। अशीतिः, चत्वारिंशत्, षोडश, चत्वारः, इति सर्वसंमेलने जाताः सर्वे चत्वारिंशदधिकैकशतभङ्गाः भवन्ति इति।

समझ लेना चाहिये ग्रन्थविस्तार के भय से हमने यहां पर उनको लिखा नहीं है। पांच नारकों के नरकचतुष्टय के संयोग में जो १४० भंग कहे गये हैं-वे संक्षेप इस प्रकार से हैं-पांच नारकों का चतुः संयोग १-१-१-२, १-१-२-१, १-२-१-१, २-१-१-१ इस चार प्रकार से होता है-अर्थात् पांच नारकों के चतुष्टयसंयोग में ये चार विकल्प होते हैं-सात पृथिवियों के चतुष्क संयोग में एक एक विकल्प में ३५ भंग होते हैं। इन ३५ भंगों को इन चार विकल्पों से गुणा करने पर १४० भंग निष्पन्न हो जाते हैं। रत्नप्रभा की प्रधानता में ८० भंग, शर्कराप्रभा की प्रधानता में ४० भंग, वालुकाप्रभा की प्रधानता में १६ भंग, पंकप्रभा की प्रधानता में ४ इस तरह ८०-४०-१६-४ को आपस में जोडने पर १४० भंग हो जाते हैं।

થઈ જવાના ભયે એ બધાં વિકલ્પો (ભાગાઓ) અહીં આપવા શક્ય નથી પાચ નારકોના ચતુષ્કસંયોગી જે ૧૪૦ ભાંગાઓ કહ્યા છે તેમને સંક્ષિપ્તમાં આ પ્રમાણે સમજવા—

પાચ નારકોનો ચતુષ્કસંયોગ ૧-૧-૧-૨, ૧-૧-૨-૧, ૧-૨-૧-૧, અને ૨-૧-૧-૧, આ ચાર પ્રકારે થાય છે, એટલે કે પાચ નારકોના ચતુષ્કસંયોગવિષયક ચાર પ્રકારના વિકલ્પો બને છે સાત પૃથ્વીઓના ચતુષ્કસંયોગથી દરેક વિકલ્પના ૩૫ ભાગાઓ થાય છે, તેથી ચાર વિકલ્પના કુલ ભાગાઓ ૩૫×૪=૧૪૦ થાય છે રત્નપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૮૦ ભાગા, શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૪૦ ભાગા, વાલુકાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૧૬ ભાગા અને પંકપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૪ ભાગા થાય છે આ રીતે કુલ ૮૦+૪૦+૧૬+૪=૧૪૦ ચતુષ્કસંયોગી ભાગાઓ થાય છે.

प्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा ७' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति' 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा८' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम् एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति ' अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए एगे अहेसत्तमाए होज्जा ९ ' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽध सप्तम्यां भवति, ९, ' अहवा एगे

में उत्पन्न हो जाता है ६, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे पकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक पकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में और एक नारक तम प्रभा में उत्पन्न हो जाता है ७, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए एगे पकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में और एक नारक अध सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है ८, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पकप्पभाए, एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्करा प्रभा में, एक नारक पंकप्रभा मे एक नारक तमः प्रभा मे और एक नारक अध सप्तमी मे उत्पन्न हो जाता है ९ (अहवा एगे रयणप्पभाए,

---

કમાં ઉત્પન્ન થાય છે અહવા एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा (૭) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં અને એક નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, एगे पंकप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा " (૮) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં એક નારક પંકપ્રભામાં એક નારક ધૂમપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा ' (૯) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક શર્કરાપ્રભામાં એક નારક પંકપ્રભામાં એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. " अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे

भवति ३, 'अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा४' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायां भवति ४, 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा ५' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति ५, 'अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा ६' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति ६, 'अहवा एगे रयण-

अधः सप्तमीपृथिवी में उत्पन्न हो जाता है ३, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में और एक नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है ४ (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है ५, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी

"अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा" (४) અથવા એક રત્નપ્રભામં, એક શર્કરાપ્રભામા, એક વાલુકાપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામાં અને એક તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામા, એક નારક ધૂમપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे तमाए,- एगे अहे सत्तमाए होज्जा (૬) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામા, એક નારક તમ પ્રભામા અને એક નારક નીચે સાતમી નર-

एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे तमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा १३' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एक पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति, १३, 'अहवा एगे रयणप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा १४' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽध सप्तम्यां भवति १४, 'अहवा एगे रयणप्पभाए एगे पंकप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा१५' अथवा एको रत्नप्रभायाम् एक पङ्कप्रभायाम्, यावत्-एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति १५, 'अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए जाव एगे तमाए, होज्जा १६' अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, यावत् एकः

एगे पंकप्पभाए, एगे तमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे, एक नारक वालुकाप्रभा मे, एक नारक पंकप्रभा मे, एक नारक तम: प्रभा मे और एक नारक अध सप्तमी मे उत्पन्न हो जाता है १३, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में, एक नारक तम प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है १४, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे पंकप्पभाए जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा-एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, यावत् एक नारक धूमप्रभा में, एक नारक तम प्रभा में-और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है १५ (अहवा

तमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा' (१३) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં એક નારક પંકપ્રભામાં એક નારક તમ પ્રભામાં, અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૧૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए एगे पंकप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा' (૧૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક પંકપ્રભામાં એક નારક ધૂમપ્રભામાં એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે अहवा

रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा १०' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति, १० 'अहवा एगे रयणप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे तमाए होज्जा' ११' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमः प्रभायां भवति ११, 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा' १२' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकोऽध सप्तम्यां भवति, १२. 'अहवा एगे रयणप्पभाए,

---

एगे सक्करप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा मे, एक नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न हो जाता है १० (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा ११,) अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा मे एक नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है ११, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे, एक नारक वालुकाप्रभा मे, एक नारक पंकप्रभा मे, एक नारक धूमप्रभा मे और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है १२, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए,

---

सक्करप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (१०) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામા, એક નારક તમ પ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए होज्जा" (૧૧) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામા, એક નારક પંકપ્રભામા, એક નારક ધૂમપ્રભામાં અને એક નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૧૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામા, એક નારક પંકપ્રભામા, એક નારક ધૂમપ્રભામા અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए. एगे

एक शर्करामभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तम:प्रभायाम्, एकोऽध सप्तम्याम् भवति १९, 'अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा २०' अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, यावत्-एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति २०, 'अहवा एगे वालुयप्पभाए जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा २१' अथवा एको वालुकाप्रभायाम्, यावत्-एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम् एकोऽधःसप्तम्यां भवतीति २१। इति पञ्चानां नैरयिकाणां नरकपञ्चकसंयोगे एकविंशतिभङ्गा भावाः २१। तथा च पञ्चानां

शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है १९, (अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे पंकप्पभाए जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा-एक शर्कराप्रभा में, एक पंकप्रभा में, यावत्-एक धूमप्रभा में, एक तमः प्रभा में, और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है २०, (अहवा एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा-एक नारक वालुकाप्रभा में, यावत् एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में, और एक नारक अध सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है २१, इस प्रकार से ये पांच नैरयिकों के नरक पञ्चक के संयोग में २१ भंग होते हैं। तात्पर्य कहने का यह है कि पांच नैरयिकों का पांच संयोगी एक ही विकल्प होता है

કાપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે 'अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (२०) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં એક નારક ધૂમપ્રભામાં એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे वालुयप्पभाए जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा (२१) અથવા એક નારક વાલુકાપ્રભામાં એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

આ રીતે પાંચ નારકોના નરકપંચકના સંયોગની અપેક્ષાએ ૨૧ ભાંગાઓ થાય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પાંચ નારકોનો પાંચ સંયોગી એક જ વિકલ્પ બને છે. જે '૧-૧-૧-૧-૧' રૂપ છે. આ વિકલ્પ દ્વારા સાત

पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायां भवति १६, 'अहवा एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा' १७' अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, यावत्-एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति १७, 'अहवा एगे सक्करप्पभाए जाव एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा १८' अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, यावत्-एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति १८, 'अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए, होज्जा १९' अथवा

एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे तमाए होज्जा) अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में यावत्-एक नारक पकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में और एक नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है १६, (अहवा एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा-एक नारक शर्कराप्रभा में, यावत्-एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में, और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है १७, (अहवा एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में, यावत्-एक नारक वालुकाप्रभा में,-एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है १८, (अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा-एक नारक

एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे तमाए होज्जा" (१६) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામા અને એક નારક તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૧૭) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામા અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૧૮) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામા, એક નારક પંકપ્રભામા, એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૧૯) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામા. એક નારક વાલુ-

इति सर्व समेलने च द्विषष्ट्यधिकचतुःशत-(४६२) भङ्गा भवन्ति-इति सङ्क्षेपार्थः ॥ सू० ४ ॥

चतुर्नैरयिकाणां कोष्ठकम्
पञ्चानाम्-एकसयोगे———७
,, द्विकसयोगे— ८४
,, त्रिकसयोगे-२१०
,, चतुष्कसयोगे-१४०
,, पञ्चकसयोगे— २१
सर्वमनने———४६२ भङ्गाः

विकल्प इससे आते हैं कि-पांच नैरयिकोंके द्विकसंयोगमे सातपदोंके२१ भंग होते हैं-इन भंगों के साथ, नारकों के द्विधाकरण मे लभ्यमान १-४, २-३, ३-२, ४-१ इन चार विकल्पों का गुणा करने पर ८४ भंग आ जाते हैं पांच नारकों के त्रिकयोग मे १-१-३, १-२-२, २-१-२, १-३-१, २-२-१, ३-१-१ ये छह विकल्प होते हैं सात नरक के त्रिक संयोग मे जो ३५ विकल्प हुए हैं सो इन ३५ विकल्पों के साथ इन ६ विकल्पों का गुणा करने पर २१० भंग पांच नैरयिकों के त्रिकसंयोगी आ जाते हैं। पांच नैरयिकों के नरक चतुष्क संयोग मे सात पदों के ३५ विकल्प होते हैं सो इन ३५ विकल्पों के साथ नैरयिक के चतुः संयोग से लभ्य १-१-१-२, १-१-२-१ १-२-१-१ २-१-१-१ इन चार विकल्पों का गुणा करने पर १४० भंग आ जाते हैं। पांच नैरयिकों

છે દ્વિકસંયોગી ૮૪ વિકલ્પો (ભાંગાઓ) નો હિસાબ આ પ્રમાણે સમજવો—

પાંચ નૈરયિકોના દ્વિકસંયોગથી સાત પદોના ૨૧ ભાંગાઓ થાય છે આવા ૨૧ ભાંગાઓનાં દ્વિકયોગથી ચાર વિકલ્પો (૧-૪ ૨-૩ ૩-૨, ૪-૧) થાય છે તેથી ચાર વિકલ્પના દ્વિકસંયોગી ભંગો કુલ ૨૧×૪=૮૪ થાય છે પાંચ નારકોના ત્રિકસંયોગમાં ૧-૧-૩ ૧-૨-૨, ૨-૧-૨ ૧-૩-૧, ૨-૨-૧ અને ૩-૧-૧ રૂપ ૬ વિકલ્પ થાય છે હવે વિકલ્પની અપેક્ષાએ સાત નરકોના ત્રિકસંયોગી ૩૫ ભાંગાઓ બને છે તેથી ૬ વિકલ્પના કુલ ભાંગાઓ ૩૫×૬=૨૧૦ થાય છે પાંચ નારકોના નારકચતુષ્ક સંયોગમાં ૩૫ ભાંગાઓ ૬ ૪ વિકલ્પ થાય છે એવાં ચાર વિકલ્પોના (૧-૧-૧-૨ ૧-૧-૨-૧ ૧-૨-૧-૧ ૨-૧-૧-૧ રૂપ ચાર વિકલ્પોના) કુલ ૩૫×૪=૧૪૦

नैरयिकप्रवेशनके द्विषष्ट्यधिकानि चत्वारिंशतानि विकल्पा भवन्ति, तथाहि-एकत्वे सप्तविकल्पा ७, द्विकसंयोगेतु चतुरशीतिः, तथाहि-द्विकसंयोगे सप्तानां पदानामेकविंशतिर्भङ्गाः। पञ्चानां च नैरयिकाणां द्विधाकरणे चत्वारो विकल्पा भवन्ति-तद्यथा-एकश्चत्वारश्च, द्वौ त्रयश्च, त्रयो द्वौ च, चत्वारः एकश्चेति, तदेव-मेकविंशतिर्भिर्गुणिता चतुरशीतिर्भवन्तीति ८४, त्रिकयोगे तु सप्तानां पदानां पञ्चत्रिंशद्विकल्पाः, पञ्चानां च त्रित्वेन स्थापने षड् विकल्पास्तद्यथा-एक-एक-स्त्रयश्च १, एको द्वौ द्वौ च २, द्वौ-एको द्वौ च ३, एकस्त्रयः एकश्च ४, द्वौ द्वौ एकश्च ५, त्रयः एकः एकश्चेति ६, तदेवं पञ्चत्रिंशतः षड्भिर्गुणने दशाधिकं विकल्पशतद्वयम् (२१०) भवति। पञ्चनां नारकचतुष्क संयोगे तु सप्तानां पदानां पञ्चत्रिंशद्विकल्पाः, पञ्चानां नैरयिकजीवानां चतुरशितितया स्थापने चत्वारो विक-ल्पास्तद्यथा-१,१,१,२,। १,१,२,१,। १,२,१,१,। २,१,१,१,। तदेवं पञ्च-त्रिंशतश्चतुर्भिर्गुणने चत्वारिंशदधिकं शतैकं (१४०) भवति, पञ्चानां पञ्चकसंयोगे तु एकविंशतिः (२१) विकल्पा भवन्ति। ७-८४-२१०-१४०-२१=४६२,

---

जो १-१-१-१-१ इस प्रकार से है इसके द्वारा सात नरकपृथिवी के पांच संयोगी २१ विकल्प हुए हैं जो ऊपर में प्रकट कर दिये गये हैं। इनमें रत्नप्रभापृथिवी के संयोगवाले १५ भंग, शर्करापृथिवी के संयोगवाले ५ भंग, और वालुकाप्रभा का संयोग वाला एक भंग हुआ है। कुल ये २१भंग हुए हैं। पांच नैरयिकोंके नैरयिक प्रवेशनकमें जो ४६२ भंग होते हैं उन्हें अब दिखलाया जाता है-पांच नैरयिकोंके एकत्वमें ७ विकल्प, द्विकसंयोगमें ८४विकल्प, त्रिकसंयोगमें २१० विकल्प, चतुष्क संयोगमें१४० और पंचक संयोगमे २१ विकल्प जो हुए कहे गये हैं सो इन सबका योग करनेपर ४६२ विकल्प आ जाते हैं। द्विकसंयोगमे ८४

નરકપૃથ્વીના પાચ સયોગી ૨૧ વિકલ્પ (ભાગાઓ) થાય છે, જેમનુ પ્રતિપાદન ઉપર કરવામા આવી ગયુ છે તે ૨૧ ભાગાઓમાથી રત્નપ્રભાપૃથ્વીના સયોગવાળા ૧૫ ભાગા, શર્કરાપૃથ્વીના સંયોગવાળા ૫ ભાગા અને વાલુકાપ્રભાના સયોગવાળો ૧ ભાગો થયેલ છે આ રીતે પાંચસંયોગી કુલ ભાગા ૨૧ થયા છે પાચ નૈરયિકોના નૈરયિક પ્રવેશનકમાં જે ૪૬૨ કુલ ભાગાઓ થાય છે, તેમનો હિસાબ નીચે સમજાવવામા આવ્યો છે—

પાચ નારકોના એકત્વમા એટલે કે તેમના અસયોગી ભાંગાઓ ૭ થાય છે તેમના દ્વિકસયોગી ભાગાઓ ૮૪ થાય છે, ત્રિકસયોગી ભાગાઓ ૨૧૦ થાય છે ચતુષ્કસયોગી ભાગાઓ ૧૪૦ થાય છે અને પચકસયોગી ભાગાઓ ૨૧ થાય છે.તે બધા ભાંગાઓનો સરવાળો કરવાથી એકદરે ૪૬૨ ભાગાઓ થાય

इति सर्व समेलन च द्विपञ्चाधिकचतुःशत-(४६२) भङ्गा भवन्ति-इति सप्तेपार्थ ॥ सू० ४ ॥

चतुर्नैरयिकाणां काष्ठकम्
पञ्चानाम्-एकसयोगे——७
,, द्विकसयोगे— ८४
,, त्रिकसयोगे-२१०
,, चतुष्कसयोगे-१४०
,, पञ्चकसयोगे— २१
सर्वमेलने———४६२ भङ्गाः

विकल्प इससे आते हैं कि-पांच नैरयिकोंके द्विकसयोगमे सातपदोंके२१ भग होते हैं-इन भगों के साथ, नारकों के द्विधाकरण मे लभ्यमान १-४, २-३, ३-२, ४-१ इन चार विकल्पों का गुणा करने पर ८४ भंग आ जाते हैं पांच नारकों के त्रिकयोग मे १-१-३, १-२-२, २-१-२, १-३-१, २-२-१, ३-१-१ ये छह विकल्प होते हैं सात नरक के त्रिक संयोग मे जो ३५ विकल्प हुए हैं सो इन ३५ विकल्पों के साथ इन ६ विकल्पों का गुणा करने पर २१० भग पांच नैरयिकों के त्रिकसयोगी आ जाते हैं। पांच नैरयिकों के नरक चतुष्क सयोग मे सात पदों के ३५ विकल्प होते हैं सो इन ३५ विकल्पों के साथ नैरयिक के चतुः सयोग से लभ्य १-१-१-२, १-१-२-१ १-२-१-१ २-१-१-१ इन चार विकल्पों का गुणा करने पर १४० भग आ जाते हैं। पांचनैरयिकों

છ દ્વિકસંયોગી ૮૪ વિકલ્પો (ભાંગાઓ) નો હિસાબ આ પ્રમાણે સમજવો—

પાંચ નૈરયિકોના દ્વિકસંયોગથી સાત પદોનાં ૨૧ ભાંગાઓ થાય છે આવા ૨૧ ભાંગાઓવાળા દ્વિકસંયોગી ચાર વિકલ્પો (૧-૪ ૨-૩ ૩-૨, ૪-૧) થાય છે તેથી ચારે વિકલ્પના દ્વિકસંયોગી ભંગો કુલ ૨૧×૪=૮૪ થાય છે પાંચ નારકોના ત્રિકસંયોગમાં ૧-૧-૩ ૧-૨-૨ ૨-૧-૨ ૧-૩-૧ ૨-૨-૧ અને ૩-૧-૧ રૂપ ૬ વિકલ્પ થાય છે દરેક વિકલ્પની અપેક્ષાએ સાત નરકોના ત્રિકસંયોગી ૩૫ ભાંગાઓ બને છે તેથી ૬ વિકલ્પના કુલ ભાંગાઓ ૩૫×૬=૨૧૦ થાય છે પાંચ નારકોના નરકચતુષ્ક સંયોગમાં ૩૫ ભાંગાવાળોઇ ક વિકલ્પ થાય છે એવાં ચાર વિકલ્પોના (૧-૧-૧-૨, ૧-૧-૨-૧ ૧-૨-૧-૧ ૨-૧-૧-૧ રૂપ ચાર વિકલ્પોના) કુલ ૩૫×૪=૧૪૦

मूलम्-"छब्भंते नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पविसमाणा किं रयणप्पभाए होज्जा ? पुच्छा, गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा ७ अहवा एगे रयणप्पभाए, पंच सक्करप्पभाए वा होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए, पंच वालुयप्पभाए वा होज्जा, जाव अहवा एगे रयणप्पभाए पंच अहे सत्तमाए होज्जा। अहवा दो रयणप्पभाए, चत्तारि सक्करप्पभाए होज्जा जाव अहवा दो रयणप्पभाए चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए, एवं एएणं कमेणं जहा पंचण्हं दुया संयोगो तहा छण्हवि भाणियव्वो, नवरं एक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो जाव अहवा पंच तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा। अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि वालुयप्पभाए होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि पंकप्पभाए होज्जा। एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए चत्तारि अहेसत्तमाए होज्जा। अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा, एवं एएणं कमेणं जहा पंचण्हं

का पांच संयोगी १-१-१-१-१ इस प्रकार का एक ही विकल्प होता है इस कारण इस विकल्प द्वारा सात नरक पृथिवी के पांच संयोगी २१ विकल्प प्रकट किये गये हैं, अब इन सब भंगों को ७-८४-२१०-१४०-२१ को जोड़ने पर ४६२ भंग पांच नैरयिकों के नैरयिक प्रवेशनक में आ जाते हैं ॥सू०४॥

ભાંગાઓ થાય છે પાચ નારકોનો પચ સયોગી (૧-૧-૧-૧-૧) એક જ વિકલ્પ થય છે સાત નારકોના પાચસંયોગી કુલ ભાંગાઓ ૨૧ થાય છે તે બધા ભાગાઓનો સરવાળો ૭+૮૪+૨૧૦+૧૪૦+૨૧=૪૬૨ થાય છે આ રીતે પાચ નારકોના નૈરયિક પ્રવેશનકમાં કુલ ૪૬૨ ભાંગાઓ થાય છે સૂ. ૪

तियासजोगो भणिओ तहा छण्हवि तियासजोगो भाणियव्वो, नवरं एक्को अहिओ उच्चारेयव्वो, सेस त चेव३४। चउक्कसजोगोवि तहेव । पचसंजोगोवि तहेव, नवर एक्को अब्भहिओ सचारेयव्वो जाव पच्छिमो भगो । अहवा दो वालुयप्पभाए, एगे पकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे तमाए, तगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए,जाव एगे तमाए होज्जा १ अहवा एगे रयणप्पभाए, जाव एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा २ अहवा एगे रयणप्पभाए जाव एगे पकप्पभाए, एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा ३ । अहवा एगे रयणप्पभाए जाव एगे वालुयप्पभाए, एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा ४ । अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पकप्पभाए जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा ५ । अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा ' ७ ॥ सू० ५ ॥

छाया-षट् भदन्त ! नैरयिका नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तः किं रत्नप्रभायां भवन्ति? पृच्छा गाङ्गेय ! रत्नप्रभायां वा भवन्ति यावत् अधःसप्तम्यां वा भवन्ति७, अथवा एको रत्नप्रभायां, पञ्च शर्कराप्रभायां वा भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायां पञ्च वालुकाप्रभायां वा भवन्ति, यावत् अथवा एको रत्नप्रभायां, पञ्च अधःसप्तम्यां भवन्ति । अथवा द्वौ रत्नप्रभायां, चत्वारः शर्कराप्रभायां भवन्ति, यावत् अथवा द्वौ रत्नप्रभायां चत्वारोऽधःसप्तम्यां भवन्ति अथवा त्रयो रत्नप्रभायां त्रयः शर्कराप्रभायाम् , एवमेतेन क्रमेण यथा पञ्चानां द्विकसंयोगस्तथा षण्णामपि भणितव्यो, नवरम् एकोऽभ्यधिकः सचारयितव्यो यावत् अथवा पंच तमःप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति । अथवा एको रत्नप्रभायाम् एक शर्कराप्रभायां चत्वारो वालुकाप्रभायां भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायां चत्वारः पङ्कप्रभायां भवन्ति, एव यावत् अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, चत्वारो

मूलम्-"छब्भंते नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पविसमाणा किं रयणप्पभाए होज्जा ? पुच्छा, गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा ७ अहवा एगे रयणप्पभाए, पंच सक्करप्पभाए वा होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए, पंच वालुयप्पभाए वा होज्जा, जाव अहवा एगे रयणप्पभाए पंच अहे सत्तमाए होज्जा। अहवा दो रयणप्पभाए, चत्तारि सक्करप्पभाए होज्जा जाव अहवा दो रयणप्पभाए चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए, एवं एएणं कमेणं जहा पंचण्हं दुया संयोगो तहा छण्हवि भाणियव्वो, नवरं एक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो जाव अहवा पंच तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा। अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि वालुयप्पभाए होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि पंकप्पभाए होजा। एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए चत्तारि अहेसत्तमाए होज्जा। अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा, एवं एएणं कमेणं जहा पंचण्हं

का पांच संयोगी १-१-१-१-१ इस प्रकार का एक ही विकल्प होता है इस कारण इस विकल्प द्वारा सात नरक पृथिवी के पांच संयोगी २१ विकल्प प्रकट किये गये हैं, अब इन सब भंगों को ७-८४-२१०-१४० -२१ को जोडने पर ४६२ भग पांच नैरयिकों के नैरयिक प्रवेशनक मे आ जाते हैं ॥सू०४॥

ભાંગાઓ થાય છે પાંચ નારકોનો પંચ સયોગી (૧-૧-૧-૧-૧) એક જ વિકલ્પ થય છે સાત નારકોના પાચસંયોગી કુલ ભાંગાઓ ૨૧ થાય છે તે બધા ભાગાઓનો સરવાળો ૭+૮૪+૨૧૦+૧૪૦+૨૧=૪૬૨ થાય છે આ રીતે પાચ નારકોના નૈરયિક પ્રવેશનકમાં કુલ ૪૬૨ ભાંગાઓ થાય છે ...

भवन्ति? इति पृच्छा। भगवानाह–गंगेया! रयणप्पभाए वा, होज्जा जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा ७' हे गाङ्गेय! षड् नैरयिका नैरयिकप्रवेशनं कुर्वन्तो रत्नप्रभायां वा भवन्ति यावत् शर्कराप्रभायां वा, वालुकाप्रभायां वा, पङ्कप्रभायां वा, धूमप्रभायां वा, तमःप्रभायां वा, अधःसप्तम्यां वा सप्त ७, इत्येकसंयोगि भङ्गाः भवन्ति।

अथ षण्णां द्विकसंयोग पञ्चाधिकशतभङ्गानाह–अत्र पञ्चविकल्पा भवन्ति, तथाहि–एकः पञ्च १, द्वौ चत्वारः २, त्रयस्त्रयः ३ चत्वारो द्वौ ४, पञ्च एकः ५ इति। तदेव दर्शयति–' अहवा एगे रयणप्पभाए पंच सक्करप्पभाए वा होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायां भवति, पञ्च शर्कराप्रभायां वा भवन्ति १, 'अहवा एगे

होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–(गंगेया) हे गांगेय! (रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा) छह नैरयिक नैरयिक प्रवेशन करते हुए रत्नप्रभा में भी होते हैं, यावत् पदलभ्य शर्कराप्रभा में भी होते हैं, वालुकाप्रभा में भी होते हैं, पंकप्रभा में भी होते हैं, धूमप्रभा में भी होते हैं, तमःप्रभा में भी होते हैं, और अधः सप्तमी पृथिवी में भी होते हैं इस प्रकार से ये सात भङ्ग छह नारकों के एक संयोगी हैं। द्विक संयोगी भंग ६ नारकों के १०५ होते हैं–जो इस प्रकार हैं–यहां १–५, २–४, ३–३, ४–२, और ५–१ ये पांच विकल्प होते हैं सो इन पांच विकल्पों से सात नरक के द्विक संयोगी २१ भंगों के साथ गुणा करने पर १०५ भंग आ जाते हैं यही बात सूत्रकार दिखलाते हैं–(अहवा एगे रयणप्पभाए पंच सक्करप्पभाए वा होज्जा)

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–' गंगेया! " હે ગાંગેય! रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा' નારકપ્રવેશ કરતા ૬ નારકો રત્નપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે શર્કરાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, વાલુકાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે પંકપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે ધૂમપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે તમઃપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને નીચે સાતમી નરકમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે ૬ નારકોના એકસંયોગી સાત ભંગ થાય છે ૬ નારકોના દ્વિકસંયોગી ભંગ ૧૦૫ થાય છે તેમનો હિસાબ આ પ્રમાણે સમજવો–અહીં ૧–૫, ૨–૪ ૩–૩ ૪ ૨ અને ૫–૧, આ પ્રમાણે પાંચ વિકલ્પ થાય છે સાત નરકની અપેક્ષાએ દરેક વિકલ્પના તેમના ૨૧ ભંગ થાય છે તેથી પાંચ વિકલ્પના ૨૧×૫=૧૦૫ દ્વિકસંયોગી ભંગ થાય છે એજ વાત સૂત્રકાર નીચેના સૂત્ર દ્વારા વ્યક્ત કરે છે–

" अहवा एगे रयणप्पभाए, पंच सक्करप्पभाए होज्जा " અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બાકીના પાંચ નારક શર્કરાપ્રભામાં

ऽधःसप्तम्यां भवन्ति। अथवा एको रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायां त्रयो वालुकाप्रभायां भवन्ति, एवमेतेन क्रमेण यथा पञ्चानां त्रिकसंयोगो भणितस्तथा षण्णामपि त्रिकसंयोगो भणितव्यः, नवरम् एकोऽधिकः उच्चारयितव्यः, शेषं तदेव ३४। चतुष्कसंयोगोऽपि तथैव, पञ्चकसंयोगोऽपि तथैव, नवरम् एकोऽभ्यधिकः सचारयितव्यो यावत् पश्चिमो भङ्गः अथवा द्वौ वालुकाप्रभायाम् एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्याम् भवति, अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम् यावत् एकस्तमायां भवति, १, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, यावत् एको धूमप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्या भवति २, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, यावत् एकः पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमायाम् एकोऽधः सप्तम्यां भवति ३, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, यावत् एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति ४, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, यावत् एकोऽधःसप्तम्यां भवति ५, अथवा एको रत्नप्रभायाम् एको वालुकाप्रभायाम्, यावत् एकोऽधःसप्तम्यां भवति ६, अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, यावत् एकोऽधः सप्तम्यां भवति ॥ सू० ५ ॥

टीका—अथ षण्णां नैरयिकाणां नैरयिकप्रवेशनके चतुर्विंशत्यधिक नवशत विकल्पान् प्रतिपादयितुमाह–'छब्भंते' इत्यादि। छब्भंते! नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पविसमाणा किं रयणप्पभाए होज्जा? पुच्छा' गाङ्गेयः पृच्छति–हे भदन्त! षड् नैरयिकाः नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तो नैरयिकप्रवेशन कुर्वन्तः किं रत्नप्रभायां भवन्ति किं वा शर्कराप्रभा–वालुकाप्रभा–पङ्कप्रभा–धूमप्रभा–तमःप्रभाऽधःसप्तमीषु वा

टीकार्थ—छह नैरयिकों का नैरयिकप्रवेशनक में ९२४ विकल्प होते हैं–सो इन्हीं विकल्पों को प्रतिपादन करने के लिये सूत्रकार ने यह सूत्र कहा है–इसमें गांगेय ने प्रभु से ऐसा पूछा है–(छब्भंते ! नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पविसमाणा किं रयणप्पभाए होज्जा पुच्छा) हे भदन्त! छह नारक नैरयिक प्रवेशनक द्वारा नारकभवग्रहण करते हुए क्या रत्नप्रभा में होते हैं? अथवा यावत् अधः सप्तमी पृथिवी में

ટીકાર્થ—છ નારકોના નૈરયિક પ્રવેશનકમા ૯૨૪ ભગ (ભાંગાઓ) થાય છે. આ સૂત્રમા સૂત્રકારે તે ભગોનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગાગેય અણુગાર મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—"છબ્ભંતે! નેરઇયા નેરઇયપ્પવેસણએણ પવિસમાણા કિં રયણપ્પભાએ હોજ્જા પુચ્છા" હે ભદન્ત! નૈરયિક પ્રવેશન દ્વારા નારકભવ ગ્રહણ કરતા છ નારકો શું રત્નપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે? કે અધ સપ્તમી પર્યન્તની પૃથ્વીઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

भवन्ति? इति पृच्छा। भगवानाह-गंगेया! रयणप्पभाए वा, होज्जा जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा ७ ' हे गाङ्गेय ! षड् नैरयिका नैरयिकप्रवेशनं कुर्वन्तो रत्नप्रभायां वा भवन्ति यावत् शर्कराप्रभायां वा, वालुकाप्रभायां वा पङ्कप्रभायां वा, धूमप्रभायां वा, तमःप्रभायां वा, अधःसप्तम्यां वा सप्त ७, इत्येकसंयोगि भङ्गाःभवन्ति। अथ षण्णां द्विकसंयोगे पञ्चाधिकशतभङ्गानाह-अत्र पञ्चविकल्पा भवन्ति, तथाहि-एकःपञ्च १, द्वौ चत्वारः २, त्रयस्त्रयः ३ चत्वारो द्वौ ४, पञ्च एकः ५ इति। एतदेव दर्शयति-'अहवा एगे रयणप्पभाए पंच सक्करप्पभाए वा होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायां भवति, पञ्च शर्कराप्रभायां वा भवन्ति १, 'अहवा एगे

होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गंगेया) हे गांगेय ! (रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा) छह नैरयिक नैरयिक प्रवेशन करते हुए रत्नप्रभा में भी होते हैं, यावत् पदलभ्य शर्कराप्रभा में भी होते हैं, वालुकाप्रभा में भी होते हैं, पंकप्रभा में भी होते हैं, धूमप्रभा में भी होते हैं, तमःप्रभा में भी होते हैं, और अधः सप्तमी पृथिवी में भी होते हैं इस प्रकार से ये सात भङ्ग छह नारकों के एक संयोगी हैं। द्विक संयोगी भंग ६ नारकों के १०५ होते हैं-जो इस प्रकार हैं-यहां १-५, २-४, ३-३, ४-२, और ५-१ ये पांच विकल्प होते हैं सो इन पांच विकल्पों से सात नरक के द्विक संयोगी २१ भंगों के साथ गुणा करने पर १०५ भंग आ जाते हैं यही बात सूत्रकार दिखलाते हैं-(अहवा एगे रयणप्पभाए पंच सक्करप्पभाए वा होज्जा)

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાંગેય ! रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा " નારકપ્રવેશન કરતા ૬ નારકો રત્નપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, શર્કરાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, વાલુકાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે પંકપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે ધૂમપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તમઃપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને નીચે સાતમી નરકમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે છ નારકોના એકસંયોગી સાત ભંગ થાય છે છ નારકોના દ્વિકસંયોગી ભંગ ૧૦૫ થાય છે તેમનો હિસાબ આ પ્રમાણે સમજવો-અહીં ૧-૫, ૨-૪ ૩-૩, ૪ ૨ અને ૫-૧, આ પ્રમાણે પાંચ વિકલ્પ થાય છે સાત નરકની અપેક્ષાએ દરેક વિકલ્પના તેમના ૨૧ ભંગ થાય છે તેથી પાંચ વિકલ્પના ૨૧×૫=૧૦૫ દ્વિકસંયોગી ભંગ થાય છે એજ વાત સૂત્રકાર નીચેના સૂત્ર દ્વારા વ્યક્ત કરે છે—

" अहवा एगे रयणप्पभाए, पंच सक्करप्पभाए होज्जा " અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બાકીના પાંચ નારક શર્કરાપ્રભામાં

रयणप्पभाए, पंच वालुयप्पभाए वा होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभाया पञ्च वालुकाप्रभायां वा, भवन्ति २, 'जाव अहवा एगे रयणप्पभाए पंच अहेसत्तमाए होज्जा' यावत् अथवा एको रत्नप्रभायां पञ्च पङ्कप्रभायां भवन्ति ३, अथवा एको रत्नप्रभायां पञ्च धूमप्रभायां भवन्ति ४, अथवा एको रत्नप्रभायां पञ्च तमःप्रभायां भवन्ति ५, अथवा एको रत्नप्रभायां पञ्चाध.सप्तम्यां भवन्ति ६।

इति प्रथमविकल्पे षट्। 'अहवा दो रयणप्पभाए चत्तारि सक्करप्पभाए होज्जा' अथवा द्वौ रत्नप्रभायां चत्वार. शर्कराप्रभायां भवन्ति १, 'जाव अहवा दो रयणप्पभाए, चत्तारि अहेसत्तमाए होज्जा' यावत् अथवा द्वौ रत्नप्रभायां

अथवा-एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और पांच नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, (अहवा एगे रयणप्पभाए पंच वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा छह में से एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और पांच नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, (जाव अहवा एगे रयणप्पभाए पंच अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में और पांच नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे पांच नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे और पांच नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ५, अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे और पांच नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं ६, इस प्रकार के ये ६ भंग प्रथम विकल्प में हुए हैं (अहवा दो रयणप्पभाए, चत्तारि सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा दो नारक रत्नप्रभा मे और चार नार शर्कराप्रभा में

ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए, पंच वालुयप्पभाए होज्जा" (२) અથવા તે ૬ નારકોમાંનો એક નારક રત્નપ્રભામા અને બાકીના પાચ નારક વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે "जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, पंच अहे सत्तमाए होज्जा" અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા અને બાકીના પાચ નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (४) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા અને બાકીના પાચ નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (५) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને બાકીના પાંચ નારક તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (६) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા અને બાકીના પાચ નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે.

આ પ્રમાણે રત્નપ્રભા સાથે પહેલા વિકલ્પના છ ભગ બને છે "अहवा दो रयणप्पभाए चत्तारि सक्करप्पभाए होज्जा" (१) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા અને ચાર નારક શર્કરાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે "जाव अहवा दो

चत्वारो वालुकाप्रभायां भवन्ति २, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां चत्वार पङ्कप्रभायां भवन्ति ३, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां चत्वारो धूमप्रभायां भवन्ति ४, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां चत्वारस्तमःप्रभायां भवन्ति५,अथवा द्वौ रत्नप्रभायां चत्वारोऽध सप्तम्यां भवन्ति ६। इति द्वितीयविकल्पे षट्६। 'अहवा तिन्नि रयणप्पभाए तिन्नि सक्करप्पभाए होज्जा' अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम् त्रयः शर्कराप्रभायां भवन्ति १, 'एवं एएणं कमेण जहा पचण्हं दुयासंयोगो तहा छण्हवि भाणियव्वो' एवं पूर्वोक्तरीत्या एतेन अभिलापक्रमेण यथा पञ्चानां नैरयिकाणां द्विकसंयोगो भणितस्तथा षण्णामपि

उत्पन्न हो जाते हैं १, (जाव अहवा दो रयणप्पभाए, चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, और चार नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में और चार नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३ अथवा दो नारक रत्नप्रभा में और चार नारक धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा दो नारक रत्नप्रभा मे और चार नारक तमः प्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं ५, अथवा दो नारक रत्नप्रभा मे और चार नारक अधः सप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न हो जाते हैं ६, इस प्रकार के ये ६ भंग द्वितीयविकल्प मे हुए हैं। (अहवा तिन्नि रयणप्पभाए तिन्नि सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा तीन नारक रत्नप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं और तीन नारक शर्कराप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं १, (एवं एएणं कमेणं जहा पंचण्हं दुया संयोगो तहा छण्ह वि भाणियव्वो) पूर्वोक्तरीति के अनुसार इस अभिलापक्रम से जैसा पांच नारकों का द्विकसंयोग कहा गया है उसी

रयणप्पभाए, चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा' अथवा બે નારક રત્નપ્રભામાં અને ચાર નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા અને ચાર નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા બે નારક રત્ન પ્રભામાં અને ચાર નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં અને ચાર નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં અને ચાર નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ પ્રમાણે બીજા વિકલ્પના ૬ ભંગ બને છે

" अहवा तिन्नि रयणप्पभाए तिन्नि सक्करप्पभाए होज्जा' (१) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં અને ત્રણ નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ' एवं एएणं कमेणं जहा पचण्हं दुया संजोगो तहा छण्ह वि भाणियव्वो " પૂર્વોક્ત રીત અનુસાર અને આ અભિલાપક્રમ પ્રમાણે જેવો પાંચ નારકોનો દ્વિકસંયોગ

द्विकसंयोगो भणितव्यः 'नवरं एक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो' नवर पञ्चनैरयिकापेक्षया षण्णां नैरयिकाणां विशेषस्तु एकोऽभ्यधिकः संचारयितव्यः 'जाव अहवा पंच तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा' यावत् अथवा त्रयो रत्नप्रभायां त्रयो वालुकाप्रभायां भवन्ति २, अथवा त्रयो रत्नप्रभायां त्रयः पङ्कप्रभायां भवन्ति ३, अथवा त्रयो रत्नप्रभायां त्रयो धूमप्रभायां भवन्ति ४, अथवा त्रयो रत्नप्रभायां त्रयस्तमःप्रभायां भवन्ति ५, अथवा त्रयो रत्नप्रभायां त्रयोऽधःसप्तम्यां भवन्ति ६। इति तृतीयविकल्पे षट् ६। अथवा चत्वारो रत्नप्रभायाम्, द्वौ शर्कराप्रभायां

तरह छह नारकों का भी द्विकसंयोग कहना चाहिये (नवरं एक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो) परन्तु पांच नैरयिकों की अपेक्षा से छह नैरयिकों के द्विकसंयोग मे यह विशेषता है कि यहां पर एक अधिक का संचार कहा गया है (जाव अहवा पंच तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा तीन नारक रत्नप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं और तीन नारक वालुकाप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में और तीन नारक पकप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा तीन नारक रत्नप्रभा मे और तीन नारक धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में और तीन नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ५, अथवा तीन नारक रत्नप्रभा मे और तीन नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं ६, इस प्रकारके ये ६ भंग तृतीय विकल्प मे हुए हैं, अथवा चार नारक रत्नप्रभा में और दो नारक

કહ્યો છે, એવો જ પાંચ નારકોનો દ્વિકસયોગ પણ સમજવો. "नवर एक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो" પરતુ પાંચ નારકોના દ્વિકસંયેગ કરતા છ નારકોના દ્વિકસયોગમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે અહીં એક અધિક નરકનો સચાર કરવો જોઈએ "जाव अहवा पच तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" આ રીતે છેલ્લો દ્વિકસયોગી ભગ આ પ્રમાણે બનશે અથવા પાચ નારક તમ પ્રભામા અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે

હવે ત્રીજા વિકલ્પના બાકીના ભગો પ્રકટ કરવામા આવે છે— (૨) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં અને ત્રણ નારક વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. (૩) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક પકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક ધૂમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે રત્નપ્રભા સાથે ત્રીજા વિકલ્પના ૬ ભગ બને છે

भवतः १, अथवा चत्वारो रत्नप्रभायां द्वौ वालुकाप्रभायां भवतः २, अथवा चत्वारो रत्नप्रभायां द्वौ पङ्कप्रभायां भवत ३, अथवा चत्वारो रत्नप्रभाया द्वौ धूमप्रभायां भवत ४, अथवा चत्वारो रत्नप्रभायां द्वौ तमःप्रभायां भवत ५, अथवा चत्वारो रत्नप्रभायां द्वौ अध' सप्तम्यां भवतः ६, इति चतुर्थविकल्पे षट् ६। अथवा पञ्च रत्नप्रभायाम् एक' शर्कराप्रभायां भवति१, अथवा पञ्च रत्नप्रभायाम् एको वालुकाप्रभायां भवति २ अथवा पञ्च रत्नप्रभायाम् एक पङ्कप्रभायां भवति ३, पञ्च रत्नप्रभायाम् एको धूमप्रभायां भवति४, अथवा पञ्च रत्नप्रभायाम् एकस्तमः

शर्कराप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा चार नारक रत्नप्रभा मे, और दो नारक वालुकाप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा चार नारक रत्नप्रभा मे और दो नारक पंकप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा चार नारक रत्नप्रभा मे और दो नारक धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा चार नारक रत्नप्रभा मे और दो नारक तमः प्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं, ५, अथवा चार नारक रत्नप्रभा मे, और दो नारक अधः सप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न हो जाते हैं ६, इस प्रकार के ये ६ भंग चतुर्थ विकल्प मे हुए हैं। अथवा पांच नारक रत्नप्रभा मे और एक नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १ अथवा पांच नारक रत्नप्रभा में और एक नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाता है २, अथवा पांच नारक रत्नप्रभा में और एक नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाता है ३, अथवा पांच नारक रत्नप्रभा में और एक नारक धूमप्रभा

હવે રત્નપ્રભા સાથે ચોથા વિકલ્પના જે ૬ ભંગ બને છે તે પ્રકટ કરવામાં આવે છે-(૧) અથવા ચાર રત્નપ્રભામાં અને બે શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા ચાર રત્નપ્રભામાં અને બે વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા ચાર રત્નપ્રભામાં અને બે પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા ચાર રત્નપ્રભામાં અને બે ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા ચાર રત્નપ્રભામાં અને બે તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા ચાર નારક રત્નપ્રભામાં અને બે નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે રત્નપ્રભા સાથે પાંચમાં વિકલ્પના જે ૬ ભંગ થાય છે તે પ્રકટ કરવામાં આવે છે-(૧) અથવા પાંચ નારક રત્નપ્રભામાં અને એક નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા પાંચ નારક રત્નપ્રભામાં અને એક નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા પાંચ નારક રત્નપ્રભામાં અને એક નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા પાંચ નારક રત્ન

द्विकसंयोगो भणितव्यः 'नवरं एक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो' नवरं पञ्चनैरयिकापेक्षया षण्णां नैरयिकाणां विशेषस्तु एकोऽभ्यधिकः संचारयितव्यः 'जाव अहवा पंच तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा' यावत् अथवा त्रयो रत्नप्रभायां त्रयो वालुकाप्रभायां भवन्ति २, अथवा त्रयो रत्नप्रभायां त्रयः पङ्कप्रभायां भवन्ति ३, अथवा त्रयो रत्नप्रभाया त्रयो धूमप्रभायां भवन्ति ४, अथवा त्रयो रत्नप्रभायां त्रयस्तमःप्रभायां भवन्ति ५, अथवा त्रयो रत्नप्रभायां त्रयोऽधःसप्तम्यां भवन्ति ६। इति तृतीयविकल्पे षट् ६। अथवा चत्वारो रत्नप्रभायाम्, द्वौ शर्कराप्रभायां

तरह छह नारकों का भी द्विकसंयोग कहना चाहिये (नवरं एक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो) परन्तु पांच नैरयिकों की अपेक्षा से छह नैरयिकों के द्विकसंयोग मे यह विशेषता है कि यहां पर एक अधिक का संचार कहा गया है (जाव अहवा पंच तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा तीन नारक रत्नप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं और तीन नारक वालुकाप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं २, अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में और तीन नारक पकप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा तीन नारक रत्नप्रभा मे और तीन नारक धूमप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में और तीन नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ५, अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में और तीन नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं ६, इस प्रकारके ये ६ भंग तृतीय विकल्प मे हुए हैं, अथवा चार नारक रत्नप्रभा में और दो नारक

કહ્યો છે, એવો જ પાંચ નારકોનો દ્વિકસયોગ પણ સમજવો "नवरं एक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो" પરતુ પાચ નારકોના દ્વિકસંયોગ કરતા છ નારકોના દ્વિકસયોગમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે અહીં એક અધિક નરકનો સંચાર કરવો જોઇએ "जाव अहवा पच तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" આ રીતે છેલ્લો દ્વિકસયોગી ભગ આ પ્રમાણે બનશે અથવા પાચ નારક તમપ્રભામા અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે ત્રીજા વિકલ્પના બાકીના ભગો પ્રકટ કરવામા આવે છે— (૨) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. (૩) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક પકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક તમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામા અને ત્રણ નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે રત્નપ્રભા સાથે ત્રીજા વિકલ્પના ૬ ભગ બને છે

अथ षण्णां त्रिकसंयोगे सार्द्धशतभङ्ग सूत्रमाह-'अहवा एगे रयणप्पभाए' इत्यादि। अत्र दशविकल्पा भवन्ति, तथाहि-एकः, एकः, चत्वारः१। एकः द्वौ, त्रयः२। द्वौ एकः, त्रयः३। एकः, त्रयः, द्वौ४। द्वौ, द्वौ, द्वौ५। त्रयः, एकः, द्वौ६। एकः, चत्वारः एकः ७। द्वौ, त्रयः, एकः ८। त्रयः, द्वौ, एकः ९। चत्वार, एक, एकः १०। इति दश विकल्पा भवन्ति, तेषु एक, एक, चत्वारः' इति प्रथम विकल्पमाह-'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायां चत्वारो वालुकाप्रभायां भवन्ति१ 'अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए चत्तारि पंकप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, चत्वार पङ्कप्रभायां भवन्ति २, एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि अहेसत्तमाए' एव

अब छह नारकों के त्रिक संयोग में जो १५० भग होते हैं उन्हें सूत्रकार प्रकट करते हैं-(अहवा एगे रयणप्पभाए) इत्यादि यहां पर इस तरह से ये दस १० विकल्प होते हैं-१-१-४, १-२-३, २-१-३, १-३-२, २-२-२, ३-१-२, १-४-१, २-३-१, ३-२-१, ४-१-१ सो इनमें से प्रथम विकल्प को आश्रित करके सूत्रकार कहते हैं कि-(अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि वालुयप्पभाए) अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है, एक नारक शर्करा प्रभा मे उत्पन्न हो जाता है और चार नारक वालुकाप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं १, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए चत्तारि पंकप्पभाए) अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे, एक नारक शर्कराप्रभा मे और चार नारक पंकप्रभा मे उत्पन्न हो आते हैं २ (एवं जाव

હવે છ નારકોના જે ૩૫ ત્રિકસંયોગી ભંગો થાય છે તેમને પ્રકટ કરવામાં આવે છે-" અહવા એગે રયણપ્પભાએ' ઇત્યાદિ અહીં આ પ્રમાણે ૧૦ વિકલ્પ બને છે-૧-૧-૪ નો પહેલો વિકલ્પ, ૧-૨-૩ નો બીજો વિકલ્પ, ૨-૧-૩ નો ત્રીજો વિકલ્પ, ૧-૩-૨ નો ચોથો વિકલ્પ ૨-૨ ૨ નો પાંચમો વિકલ્પ ૩-૧-૨ નો છઠ્ઠો વિકલ્પ ૧-૪ ૧ નો સાતમો વિકલ્પ, ૨-૩-૧ નો આઠમો વિકલ્પ ૩-૨-૧ નો નવમો વિકલ્પ અને ૪-૧-૧ નો દસમો વિકલ્પ તેમાંથી રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભા સાથે પછીની પૃથ્વીઓના યોગથી બનતાં પહેલા વિકલ્પના ૫ ભંગ નીચે પ્રમાણે સમજવા-(૧) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને ચાર નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અહવા एगे रयणप्पभाए एगे सक्कर भाए चत्तारि पंक प्पभाए" (२) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને ચાર નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ' एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए,

प्रभायां भवति ५, अथवा पञ्च रत्नप्रभायाम् एकोऽधः सप्तम्यां भवति इति ६। इति पञ्चमविकल्पे षट् इति पञ्चसु विकल्पेषु रत्नप्रभामाश्रित्य त्रिंशद्भङ्गा भवन्ति ३०। इत्यादिरीत्या अन्येऽपि द्विकयोगं संभवन्तो विकल्पाः स्वयमूहनीयाः, तदन्तिमविकल्पं सूचयन्नाह–अथवा पञ्च तमःप्रभायां भवन्ति, एकोऽधः सप्तम्यां भवति। एवं शर्कराप्रभामाश्रित्य पञ्चविंशतिर्भङ्गाः २५। वालुकाप्रभामाश्रित्य-विंशतिर्भङ्गाः २०। पङ्कप्रभामाश्रित्य पञ्चदशभङ्गाः १५। धूमप्रभामाश्रित्य दश-भङ्गाः। तमःप्रभामाश्रित्य पञ्चभङ्गाः ५। एवम् ३०–२५–२०–१५–१०–५= १०५। त्रिंशत् , पञ्चविंशतिः, विंशतिः, पञ्चदश, दश, पञ्चचेति सर्वसंमेलने षण्णां द्विकसंयोगे जाताः सर्वे पञ्चाधिक शतभङ्गाः १०५।

में उत्पन्न हो जाता है ४, अथवा पांच नारक रत्नप्रभा में और एक नारक तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाता है ५, अथवा पांच नारक रत्नप्रभा में और एक नारक अधःसप्तमी में उत्पन्न हो जाता है ६, इस प्रकार के ये ६ भंग पंचम विकल्प की अपेक्षा से हुए हैं। इस प्रकार से ये तीस ३० भंग पांच विकल्पों में रत्नप्रभा को अश्रित करके हुए हैं। इसी तरह से अन्य भी विकल्प द्विकसंयोग में अपने आप समझलेना चाहिये। अन्तिम विकल्प को सूचित करने के लिये सूत्रकार कहते हैं कि " अथवा पांच नारक तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाते है और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है। इसी तरह से शर्कराप्रभा को अश्रित करके पच्चीसभंग होते हैं। वालुकाप्रभा को आश्रित करके बीस २० भंग होते हैं। पंकप्रभा को अश्रित करके १५ भंग होते हैं। धूमप्रभा को अश्रित करके १० भंग होते हैं। तमः प्रभा को आश्रित करके ५ भंग होते हैं। इस तरह से ३०–२५–२०–१५–१०–५ ये सब भंग मिलकर १०५ भंग छह नारकोंके द्विकसंयोगमें होते हैं।

प्रભામા અને એક નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા પાચ નારક રત્નપ્રભા અને એક નારક તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા પાચ નારક રત્નપ્રભામા અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે રત્નપ્રભાપૃથ્વી સાથે પાચે વિકલ્પના મળીને કુલ ૩૦ ભગ થાય છે એજ રીતે શર્કરાપ્રભા સાથે પાચે વિકલ્પના મળીને કુલ ૨૫ ભગ થાય છે. એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રભા સાથે કુલ ૨૦ ભંગ, પંકપ્રભા સાથે કુલ ૧૫ ભગ, ધૂમપ્રભા સાથે કુલ ૧૦ ભગ અને તમઃપ્રભા સાથે કુલ ૫ ભગ થાય છે આ રીતે ૩૦+૨૫+૨૦+૧૫+૧૦+૫=૧૦૫ કુલ દ્વિકસયોગી ભંગો થાય છે.

अथ षण्णां त्रिकसयोगे सार्द्धशतत्रय भङ्गानाह-'अहवा एगे रयणप्पभाए' इत्यादि। अत्र दशविकल्पा भवन्ति, तथाहि-एकः, एकः, चत्वारः१। एकः द्वौ, त्रयः२। द्वौ एकः, त्रयः३। एकः, त्रय द्वौ४। द्वौ, द्वौ द्वौ-। त्रयः, एकः, द्वौ६। एकः, चत्वारः एकः ७। द्वौ, त्रयः, एकः ८। त्रय, द्वौ, एकः ९। चत्वारः, एकः, एकः १०। इति दश विकल्पा भवन्ति, तेषु एकः, एक, चत्वारः' इति प्रथम विकल्पमाह- 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायां चत्वारो वालुकाप्रभायां भवन्ति१ 'अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए चत्तारि पकप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, चत्वारः पङ्कप्रभायां भवन्ति २, एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि अहेसत्तमाए' एव

अब छह नारकों के त्रिक सयोग में जो १५० भंग होते हैं उन्हें सूत्रकार प्रकट करते हैं-(अहवा एगे रयणप्पभाए) इत्यादि यहां पर इस तरह से ये दस १० विकल्प होते हैं-१-१-४, १-२-३, २-१-३, १-३-२, २-२-२, ३-१-२, १-४-१, २-३-१, ३-२-१ ४-१-१ सो इनमें से प्रथम विकल्प को आश्रित करके सूत्रकार कहते हैं कि-(अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि वालुयप्पभाए) अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे उत्पन्न हो जाता है, एक नारक शर्करा प्रभा मे उत्पन्न हो जाता है और चार नारक वालुकाप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं १, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए चत्तारि पकप्पभाए) अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे, एक नारक शर्कराप्रभा मे और चार नारक पकप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं २ (एवं जाव

હવે ૭ નારકોના જે ૩૫૦ ત્રિકસયોગી ભગો થાય છે તેમને પ્રકટ કરવામાં આવે છે-'अहवा एगे रयणप्पभाए" ઇત્યાદિ. અહીં આ પ્રમાણે ૧૦ વિકલ્પ બને છે-૧-૧-૪ નો પહેલો વિકલ્પ, ૧-૨-૩ નો બીજો વિકલ્પ ૨-૧-૩ નો ત્રીજો વિકલ્પ ૧-૩-૨ નો ચોથો વિકલ્પ ૨-૨ ૨ નો પાંચમો વિકલ્પ, ૩-૧-૨ નો છઠ્ઠો વિકલ્પ, ૧-૪ ૧ નો સાતમો વિકલ્પ, ૨-૩-૧ નો આઠમો વિકલ્પ, ૩-૨-૧ નો નવમો વિકલ્પ અને ૪-૧-૧ નો દસમો વિકલ્પ તેમાંથી રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભા સાથે પછીની પૃથ્વીઓના યોગથી બનતો પહેલા વિકલ્પના ૫ ભગ નીચે પ્રમાણે સમજવા-(૧) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને ચાર નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે 'अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्कर प्पभाए चत्तारि पक प्पभाए" (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને ચાર નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए,

पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम्, चत्वारो धूमप्रभायां भवन्ति ३, अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम्, चत्वारस्तमः प्रभायां भवन्ति४, अथवा एकोरत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम् चत्वारोऽधः सप्तम्यां भवन्ति ५। इति प्रथमो विकल्पः। अथ 'एक, द्वौ, त्रयः' इति द्वितीय विकल्पमाह-'अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, द्वौ शर्कराप्रभायाम्, त्रयो वालुकाप्रभायां भवन्ति १, 'एव एएणं कमेणं जहा पंचण्हं तियासंजोगो भणिओ तहा छण्हवि तियासंजोगो भाणियव्वो' एव पूर्वोक्तरीत्या एतेन अभिलापक्रमेण यथा पञ्चानां नैरयिकाणा त्रिकसंयोगो भणितस्तथैव षण्णामपि नैरयिकाणाम् त्रिकसं-

अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि अहे सत्तमाए) अथवा एक रत्नप्रभा मे, एक शर्कराप्रभा मे और चार धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में और चार नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे एक नारक शर्कराप्रभा में और चार नारक अधः सप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न हो जाते हैं ५, इस प्रकार से यह प्रथम विकल्प है, अथ १-२-३ रूप जो द्वितीय विकल्प है उसकी अपेक्षा सूत्रकार कथन करते हैं-(अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में दो नारक शर्करा में और तीन नारक वालुकाप्रभा मे उत्पन्न हो जाते हैं १, (एवं एएणं कमेणं जहा पचण्हं तिया संजोगो भणिओ तहा छण्ह वि तिया संजोगो भाणियव्वो) पूर्वोक्तरीति के अनुसार इस अभिलापक्रम

एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा" (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામા, અને ચાર નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને ચાર નારક તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામા અને ચાર નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ૧-૨-૩ રૂપ બીજા વિકલ્પનુ સૂત્રકાર કથન કરે છે આ વિકલ્પના પાચ ભંગ રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભા સાથે પછીની પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે યોગ કરવાથી બને છે જે પાચ ભગ નીચે પ્રમાણે સમજવા-"अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा" (૬) અથવા તે ૬ નારકોમાનો એક નારક રત્નપ્રભામા, બે નારક શર્કરાપ્રભામા, અને ત્રણ નારક વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે-"एव एएणं कमेणं जहा पचण्हं तिया संजोगो

योगो भणितव्यः, 'नवर एक्को अहिओ उच्चारेयव्वो, सेस तं चेव' नवरम् पञ्च नैरयिकापेक्षया षण्णां नैरयिकाणां विशेषस्तु एकोऽधिकोऽत्र उच्चारयितव्यः, शेष तदेव पूर्वोक्तमेवावसेयम्, तथाहि-रत्नप्रभाप्राधान्ये पञ्चदश १५, शर्करा प्रभा प्राधान्ये दश १०, वालुकाप्रभा प्राधान्ये षट् ६। पङ्कप्रभा प्राधान्ये त्रय। धूम प्रभा प्राधान्ये एक १, पञ्चदश, दश, षट्, त्रय, एक १ (१५-१०-६-३-१) इति सर्वसमेलने पञ्चत्रिंशद् भङ्गा ३५। एते पञ्चत्रिंशत् पूर्वोक्तैर्दशभिर्विकल्पैः-गुणन षण्णां त्रिकसयोगे सर्वे सार्धशतत्रय भङ्गा भवन्तीति ३५०। 'चउक्क सयोगो वि तहेव' षण्णां नैरयिकाणां चतुष्कसंयोगोऽपि तथैव पञ्च नैरयिक नरकचतुष्कसयोगवदेव बोध्यः, अत्र षण्णां नैरयिकाणां नरकचतुष्कसयोगेऽपि

से पांच नैरयिकों का त्रिक सयोग कहा गया है उसी तरह से छह नारकों का भी त्रिकसयोग कहना चाहिये (नवर एक्को अहिओ उचारेयव्वो, सेस तं चेव) पांच नैरयिकों की अपेक्षा छह नैरयिकों के त्रिक संयोग मे यह विशेषता है कि यहां पर एक अधिक का उच्चारण करना चाहिये-बाकी का और सब कथन पहिले जैसा ही है। इसकी स्पष्टता इस प्रकार से है-रत्नप्रभा की प्रधानता मे १५, शर्कराप्रभा की प्रधानता मे १०, वालुकाप्रभा की प्रधानता मे ६, पंकप्रभा की प्रधानता मे ३ और धूमप्रभा की प्रधानता मे १ इस तरह से ये सब मिलकर ३५ भंग हैं। इन ३५ भंगों को पूर्वोक्त १० विकल्पों से गुणा करने पर छह नारकों के त्रिक सयोग मे ३५० भग आ जाते हैं। (चउक्कसंयोगो वि तहेव) छह नारकों के चतुष्कसयोग मे भी १० विकल्पों से गुणा करने पर ३५० भंग आ जाते हैं। चतुष्कसयोग मे

भणिओ तहा छण्ह वि तिया संजोगो भाणियव्वो" આ અભિલાપ ક્રમથી પૂર્વોક્ત રીત અનુસાર જેવો પાંચ નારકોનો ત્રિકસંયોગ કહેવામાં આવ્યો છે, એવો જ ૬ નારકોનો ત્રિકસંયોગ પણ કહેવો જોઈએ. नवर एक्को अहिओ उच्चारेयव्वो सेसं तचेव' પાંચ નારકોના ત્રિકસંયોગ કરતાં ૬ નારકોના ત્રિકસંયોગમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે અહીં એક અધિકનું ઉચ્ચારણ કરવું જોઈએ. બાકીનું સમસ્ત કથન આગળના કથન પ્રમાણે જ સમજવું આ કથનનું સ્પષ્ટી કરણ નીચે મુજબ સમજવું-પ્રત્યેક વિકલ્પની અપેક્ષાએ રત્નપ્રભાની પ્રધાનતા વાળા ૧૫ શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૧૦ વાલુકાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૬, પંકપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૩ અને ધૂમપ્રભાની પ્રધાનતાવાળો ૧ ભંગ બને છે તે બધાં ત્રિકસંયોગી ભંગોનો સરવાળો ૩૫ થાય છે ૩૫ ભંગવાળા ૧૦ વિકલ્પના ત્રિકસંયોગી ભંગો એકંદરે ૩૫×૧૦=૩૫૦ થાય છે

पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम्, चत्वारो धूमप्रभायां भवन्ति ३, अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम्, चत्वारस्तमः प्रभायां भवन्ति४, अथवा एकोरत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम् चत्वारोऽधः सप्तम्यां भवन्ति ५। इति प्रथमो विकल्पः। अथ 'एक, द्वौ, त्रयः' इति द्वितीय विकल्पमाह–'अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, द्वौ शर्कराप्रभायाम्, त्रयो बालुकाप्रभायां भवन्ति १, 'एवं एएणं कमेणं जहा पंचण्हं तियासंजोगो भणिओ तहा छण्हवि तियासंजोगो भाणियव्वो' एवं पूर्वोक्तरीत्या एतेन अभिलापक्रमेण यथा पञ्चानां नैरयिकाणां त्रिकसंयोगो भणितस्तथैव षण्णामपि नैरयिकाणाम् त्रिकसं-

---

अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि अहे सत्तमाए) अथवा एक रत्नप्रभा मे, एक शर्कराप्रभा मे और चार धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ३, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में और चार नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं ४, अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे एक नारक शर्कराप्रभा में और चार नारक अधः सप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न हो जाते हैं ५, इस प्रकार से यह प्रथम विकल्प है, अथ १-२-३ रूप जो द्वितीय विकल्प है उसकी अपेक्षा सूत्रकार कथन करते हैं-(अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में दो नारक शर्करा में और तीन नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, (एवं एएणं कमेणं जहा पचण्हं तिया संजोगो भणिओ तहा छण्ह वि तिया संजोगो भाणियव्वो) पूर्वोक्तरीति के अनुसार इस अभिलापक्रम

एगे सक्करप्पभाए, चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा" (3) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામા, અને ચાર નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને ચાર નારક તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામા અને ચાર નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ૧-૨-૩ રૂપ બીજા વિકલ્પનું સૂત્રકાર કથન કરે છે આ વિકલ્પના પાચ ભંગ રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભાની સાથે પછીની પૃથ્વીઓનો અનુક્રમે યોગ કરવાથી બને છે જે પાચ ભંગ નીચે પ્રમાણે સમજવા–"अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, तिन्नि वालुयप्पभाए होज्जा" (૧) અથવા તે ૬ નારકોમાંનો એક નારક રત્નપ્રભામાં, બે નારક શર્કરાપ્રભામાં, અને ત્રણ નારક વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે "एव एएण कमेणं जहा पचण्हं तिया संजोगो

किन्तु नवरं एक्को अब्भहिओ सचारेयव्वो जाव पच्छिमो भगो अहवा दो वालुय प्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए एगे तमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा नवरं पञ्च नैरयिकाणां पञ्चकसंयोगापेक्षया षण्णां नैरयिकाणां पञ्चक संयोगे विशेषस्तु एकोऽभ्यधिकोऽत्र संचारयितव्यो यावत् पश्चिमोऽन्तिमो भङ्गस्तु-अथवा द्वौ वालुकाप्रभायाम् भवतः, एकः पङ्कप्रभायाम् एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायाम् एकोऽध सप्तम्यां भवति एवं षण्णां नैरयिकाणां नरकपञ्चकसंयोगे पञ्चभिर्विकल्पैः पञ्चाधिकशतभङ्गा भवन्ति, तथाहि-एकः, एकः, एक एकः द्वौ ११ एक, एक., एकः द्वौ, एकः २। एकः, एकः, द्वौ, एकः, एकः ३। एकः द्वौ एकः, एकः एकः ४। द्वौ, एकः, एकः, एकः, एकः, ५। इति पञ्च विकल्पाः।।

नैरयिकों के नरकपञ्चक के सयोग की तरह ही जानना चाहिये किन्तु (नवर एक्को अब्भहिओ सचारेयव्वो जाव पच्छिमो भगो अहवा दो वालुयप्पभाए, एगे पकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए एगे तमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) पांच नैरयिकों के पञ्चकसंयोग की अपेक्षा छह नैरयिकों के पञ्चक सयोग में विशेषता एक के अधिक सचार करने की है यावत् अन्तिम भग-अथवा-दो वालुकाप्रभा में, एक नारक पकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में, एक नारक तमःप्रभा में, और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है इन छह नैरयिकों के नरक-पञ्चक के सयोग में पांच विकल्पों को लेकर १०५ भंग होते हैं-पांच विकल्प इस प्रकार से हैं-१-१-१-१-२, १-१-१-२-१, १-१-२-१-१। १-२-१-१-१, २-१-१-१-१ एक एक विकल्प में यहां पर २१-२१

अब्भहिओ सचारेयव्वो जाव पच्छिमो भगो-अहवा दो वालुयप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, एगे धूमप्पभाए एगे तमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा' પાંચ નારકોના પંચકસંયોગમાં એકનો અધિક સંચાર કરવાની જ વિશેષતા છે। આ રીતે છેલ્લો પંચકસંયોગી ભંગ આ પ્રમાણે બને છે-' અથવા બે નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં એક નારક તમ:પ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે "

૬ નારકોના નરકપંચકના સંયોગની અપેક્ષાએ પાંચ વિકલ્પ થાય છે તે પાંચે વિકલ્પના કુલ ૧૦૫ ભંગ થાય છે પાંચ વિકલ્પ આ પ્રમાણે બને છે—૧-૧-૧-૧-૨ નો પહેલો વિકલ્પ ૧-૧-૧-૨-૧ નો બીજો વિકલ્પ ૧-૧-૨-૧-૧ નો ત્રીજો વિકલ્પ, ૧-૨-૧-૧-૧ નો ચોથો વિકલ્પ અને ૨-૧-૧-૧-૧ નો પાંચમો વિકલ્પ. પ્રત્યેક વિકલ્પના નીચે પ્રમાણે ૨૧ ભંગ

दश त्रिकल्पैः सार्धशतत्रयभङ्गा भवन्ति। दश त्रिकल्पाः यथा–एकः, एकः एकः, त्रयः १। एकः, एकः, द्वौ, द्वौ २। एकः, द्वौ, एकः, द्वौ ३। द्वौ, एकः, एकः, द्वौ ४। एकः, एकः, त्रयः, एकः ५। एकः द्वौ, द्वौ एकः ६। द्वौ, एकः, द्वौ एकः ७। एकः त्रयः, एकः एकः ८। द्वौ, द्वौ, एकः एकः ९। त्रयः, एकः, एकः, एकः १०। एते दश विकल्पाः १०। एकैकस्मिन् विकल्पे पञ्चत्रिंशत् पञ्चत्रिंशद् भङ्गा भवन्ति, तथाहि–रत्नप्रभाप्राधान्ये विंशतिः २०, शर्कराप्रभाप्राधान्ये दश १०, वालुकाप्रभा प्राधान्ये चत्वारः ४, पङ्कप्रभा प्राधान्ये एकः १। एवम् २०–१०–४–१=३५। विंशतिः, दश चत्वारः, एकश्चेति सर्वसंमेलने जाताः पञ्चत्रिंशत् ३५। एतेषां दशभिर्विकल्पैर्गुणने षण्णां नैरयिकाणां चतुष्क-संयोगे सार्धशतत्रय भङ्गा भवन्तीति ३५०। 'एवं पंच संजोगो वि तहेव' एवं षण्णाम् पञ्चकसंयोगोऽपि तथैव पञ्च नैरयिक नरकपञ्चकसंयोगवदेव बोध्यः

यहां पर १–१–१–३, १–१–२–२, १–२–१–२, २–१–१–२, १–१–३–१, १–२–२–१, २–१–२–१, १–३–१–१, २–२–१–१, ३–१–१–१ ये दश विकल्प होते हैं। एक एक विकल्प मे ३५–३५ भंग होते हैं–जैसे कि–रत्नप्रभा की प्रधानता में २०, शर्कराप्रभा की प्रधानता में १०, वालुकाप्रभा की प्रधानता में ४, पंकप्रभा की प्रधानता में १, २०–१०–४–१ इनका जोड़ ३५ आता है इन ३५ के साथ १० का गुणा करने पर ३५० छह नैरयिकों के चतुष्क संयोग में भंग आ जाते हैं। (एवं पंच-संजोगो वि तहेव) इसी तरह से छह नारकों का पंचक संयोग भी पांच

"चउक्कसजोगे वि तहेव" પાચ નારકોના ચતુષ્કસયોગ વિષે જેવું કથન કરવામાં આવ્યુ છે, એવુ જ કથન ૭ નારકોના ચતુષ્કસયોગ વિષે પણ સમજવુ. પણ અહીં એક અધિકતુ ઉચ્ચારણુ થવુ જોઈએ ૭ નારકોના ચતુષ્ક સયોગના પણ નીચે પ્રમાણે ૧૦ વિકલ્પો બને છે–૧–૧–૧–૩ નો, ૧–૧–૨–૨ નો, ૧–૨–૧–૨ નો, ૨–૧–૧–૨ નો, ૧–૧–૩–૧ નો, ૧–૨–૨–૧ નો, ૨–૧–૨–૧ નો, ૧–૩–૧–૧ નો, ૨–૨–૧–૧ નો અને ૩–૧–૧–૧ નો એમ દસ વિકલ્પ થાય છે, પ્રત્યેક વિકલ્પના નીચે પ્રમાણે ૩૫ ભગ થાય છે રત્નપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૨૦, શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૧૦, વાલુકાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૪, અને પકપ્રભાની પ્રધાનતાવ.ળો ૧ ભંગ થાય છે આ રીતે ૨૦+૧૦+૪+૧=૩૫ ભગ પ્રત્યેક વિકલ્પમા થાય છે એવા ૧૦ વિકલ્પના ચતુષ્કસયોગોં કુલ ભગ ૩૫×૧૦=૩૫૦ થાય છે

"एव पचसजोगो वि तहेव" પાચ નારકોના નરકપંચકના સયોગ જેવો જ ૬ નારકોનો નરકપચકનો સંયોગ પણ સમજવો "नवर एक्को

भायाम्, एका धूमप्रभायाम्, एकोऽध सप्तम्यां भवति २, 'अहवा एगे रयणप्प भाए, एगे तमाए एग अहे सत्तमाए होज्जा ३, अथवा एको रत्नप्रभायाम् यावत् एक शर्कराप्रभायाम् एको वालुकाप्रभायाम्, एक पङ्कप्रभायाम्, एकस्तम प्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति ३, 'अहवा एगे रयणप्पभाए जाव एग वालु यप्पभाए एगे धूमप्पभाए जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा ४, अथवा एको रत्न प्रभायां यावत् एका शर्कराप्रभायां एको वालुकाप्रभायां एको धूमप्रभायां यावत् एकस्तम प्रभायाम् एकोऽध सप्तम्यां भवति ४, 'अहवा एगे रय णप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पङ्कप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा५,' अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम्, एक पङ्कप्रभायाम्, यावत्

एक नारक पङ्कप्रभा मे, एक नारक धूमप्रभा मे और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न हो जाता है २, (अहवा एगे रयणप्पभाए एगे पंकप्पभाए, एगे तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे, एक नारक शर्कराप्रभा मे, एक नारक वालुका प्रभा मे एक नारक पङ्कप्रभा मे, एक नारक तमः प्रभा मे और एक नारक अध सप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न हो जाता है ३ (अहवा एगे रयणप्पभाए जाव एगे वालुयप्पभाए एगे धूमप्पभाए जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा ४) अथवा-एक नारक रत्नप्रभा मे यावत् एक नारक शर्कराप्रभा मे, एक नारक वालुकाप्रभा मे, एक नारक धूमप्रभा मे, एक नारक तमः प्रभा मे और एक नारक अध सप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न हो जाता है ५, (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे पंकप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा- एक नारक

નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક શર્કરાપ્રભામાં એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં એક નારક ધૂમપ્રભામાં અને એક નારક અધ સપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થય છે અહવા એગે રયણપ્પભાએ જાવ એગે પંકપ્પભાએ, એગે તમાએ એગે અહે સત્તમાએ હોજ્જા (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં એક શર્કરા પ્રભામાં એક વાલુકાપ્રભામાં, એક પંકપ્રભામાં, એક તમઃપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

'અહવા એગે રયણપ્પભાએ, જાવ એગે વાલુયપ્પભાએ, એગે ધૂમપ્પભાએ જાવ એગે અહે સત્તમાએ હોજ્જા (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં એક શર્કરા પ્રભામાં એક વાલુકાપ્રભામાં એક ધૂમપ્રભામાં એક તમઃપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય છે " અહવા એગે રયણપ્પભાએ એગે સક્કરપ્પભાએ, એગે પંકપ્પભાએ જાવ એગે અહે સત્તમાએ હોજ્જા (૫) અથવા

एकैकस्मिन् विकल्पे एकविंशतिरेकविंशतिर्भङ्गा भवन्ति। तथाहि—रत्नप्रभाप्राधान्ये पञ्चदश १५, शर्कराप्रभाप्राधान्ये पञ्च ५, वालुकाप्रभाप्राधान्ये एकः १। एवम् १५-५-१=२१, पञ्चदश, पञ्च, एकश्चेति सर्वसमेलने जाता एकविंशतिः २१। एतेषां पञ्चभिर्विकल्पैर्गुणने षण्णां पञ्चकसंयोगे पञ्चाधिकशतभङ्गा भवन्तीति१०५।

अथ षण्णां नैरयिकाणां षट्कसंयोगे सप्तभङ्गान् प्रतिपादयति—'अहवा एगे रयणप्पभाए इत्यादि। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए जाव एगे तमाए होज्जा १, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, यावत् एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायां भवति १, 'अहवा एगे रयणप्पभाए, जाव एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा २, अथवा एको रत्नप्रभायाम् यावत् एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप-

भंग होते हैं। जो इस प्रकार से हैं—रत्नप्रभा की प्रधानता से १५, शर्कराप्रभा की प्रधानता से ५, और वालुकाप्रभा की प्रधानता से १ इनका जोड़ २१ होता है इन २१ को ५ विकल्पों से गुणा करने पर छह नारकों के पंचक संयोग मे १०५ भंग आ जाते हैं। अब छह नैरयिकों के षट्क संयोग मे सातभंगों को सूत्रकार दिखलाते हैं—(अहवा-एगे रयणप्पभाए, इत्यादि—(अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे तमाए होज्जा १) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा मे, एक नारक पंकप्रभा में, एक धूमप्रभा मे और एक नारक तमःप्रभा में उत्पन्न हो जाता है १, (अहवा एगे रयणप्पभाए, जाव एगे धूमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा २) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में,

બને છે-રત્નપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૧૫, શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૫ અને વાલુકાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળો ૧ ભંગ આ રીતે પહેલા વિકલ્પના કુલ ૨૧ ભંગ થાય છે એવા ૨૧ ભંગવાળા પાંચ વિકલ્પના ૨૧×૫=૧૦૫ કુલ પંચકસંયોગી ભંગો થાય છે

હવે છ નારકોના છ નરકોમાં પ્રવેશની અપેક્ષાએ જે સાત ષટ્કસંયોગી ભંગ બને છે તે પ્રકટ કરવામા આવે છે-"अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे तमाए होज्जा" (૧) એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં અને એક નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए, जाव एगे धूमप्पभाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૨) અથવા એક

१०५, त्रिकसयोगे पञ्चाशदधिकशतत्रयम् ३५०, चतुष्कसयोगे सार्धशतत्रयम् ३५०, पञ्चकसयोगे पञ्चाधिकशतम् १०५, षट्कसयोगे सप्त, ७ इति, एवम्-७+१०५ ३५०+३५० +१०५+७=९२४ इति षण्णां नैरयिकाणां सर्व चतुर्विंशत्यधिक नवशतभङ्गाः भवन्तीति ॥ सू० ५ ॥

षट् नैरयिकाणां कोष्ठकमिदम्—	
षण्णाम् एकसयोगे	७
,, द्विकसयोगे	१०५
,, त्रिकसंयोगे	३५०
,, चतुष्कसयोगे	३५०
,, पञ्चकसयोगे	१०५
,, षट्कसयोगे	७
सर्वसमेलने	९२४ भङ्गाः

मूलम्—सत्त भंते ! नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पविसमाणा पुच्छा, गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा ७ । अहवा एगे रयणप्पभाए, छ सक्करप्पभाए होज्जा, एवं एएणं कमेणं जहा छण्हं दुया संजोगो तहा सत्तण्ह वि, भाणियव्व, नवरं एगो अब्भहिओ संचारिज्जइ, सेसं तं चेव, तियासंजोगो, चउक्कसंजोगो, पंचसंजोगो, छक्कसंजोगो य, छण्हं जहा, तहा—सत्तण्ह वि, भाणियव्वो, नवरं एक्केक्को, अब्भहिओ संचारेयव्वो जाव छक्कगसंजोगो अहवा दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे

संयोग के ३५० भंग, चतुष्क संयोग के ३५० भंग पंचक संयोग के १०५ भंग और षट्क संयोग के ७ भंग जोड़कर कुल ९२४ भंग होते हैं ॥ सू० ५ ॥

संयोगी भंग ३५०, चतुष्कसंयोगी भंग ३५० पंचकसंयोगी भंग १०५ अने षट्कसंयोगी भंग ७ थाय छे ते बधां भळीने कुल ९२४ भंग थाय छे सू. ५

एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति ५, 'अहवा एगे रयणप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा ६, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, यावत् एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति ६, 'अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा ७, अथवा एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, यावत् एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमः प्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति ७॥ इति षण्णां षट्संयोगे सप्त भङ्गाः भवन्ति७। तथा च षण्णां नैरयिकाणां नैरयिकप्रवेशने चतुर्विंशत्यधिकनवशतभङ्गाः भवन्ति तथाहि-एकसंयोगे सप्त ७, द्विकसंयोगे पञ्चाधिकशतम्

रत्नप्रभा मे, एक नारक शर्कराप्रभा मे, एक नारक पंकप्रभा मे, एक नारक धूमप्रभा मे एक तमःप्रभा मे और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी मे उत्पन्न हो जाता है ५, (अहवा एगे रयणप्पभाए एगे वालुयप्पभाए जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा मे, एक नारक तमः प्रभा मे और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है ६, (अहवा एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए) अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा मे, एक धूमप्रभा मे, एक नारक तमः प्रभा मे और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है ७ इस प्रकार के ये सात भंग छह नैरयिकों के षट्कसंयोग मे हुए हैं। इस तरह छह नैरयिकों के नैरयिक प्रवेशनक में एक संयोग के ७ भंग, द्विक संयोग के १०५ भंग, त्रिक

નારક રત્નપ્રભામા, એક શર્કરાપ્રભામા, એક પંકપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામા, એક તમ પ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૬) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નારક તમ પ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. "अहवा एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा" (૭) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામા, એક વાલુકાપ્રભામા, એક પંકપ્રભામા, એક ધૂમપ્રભામા, એક તમઃપ્રભામાં અને એક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે છ નારકોના ષટ્કસંયોગી ભંગ ૭ થાય છે. આ રીતે ૬ નારકોના એકસંયોગી ભંગ ૭, દ્વિકસંયોગી ભંગ ૧૦૫, ત્રિક-

धूमप्रभायां, किंवा तमःप्रभायां, किंवा अधःसप्तम्यां भवन्ति ? इति पृच्छा भगवानाह- गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा ७' हे गाङ्गेय ! ते सप्त नैरयिका नैरयिकप्रवेशनं कुर्वन्तो रत्नप्रभायां वा भवन्ति, यावत् शर्कराप्रभायां वा, वालुकाप्रभायां वा, पङ्कप्रभायां वा, धूमप्रभायां वा, तमःप्रभायां वा, अधःसप्तम्यां वा भवन्ति ७। अथ द्विकसंयोगे षड्विंशत्यधिकशतं भङ्गान् आह-' अहवा एगे रयणप्पभाए, छ सक्करप्पभाए होज्जा ' अथवा एको नैरयिको रत्नप्रभायां भवति, षड्नैरयिकाः शर्कराप्रभायां भवन्ति ' एवं एएण कमेण जहा छण्हं दुया समोगो तहा सत्तण्ह वि भाणियव्व ' एव पूर्वोक्तरीत्या एतेन भाणकम-

होते हैं ? या तम प्रभा में होते हैं ? या अध सप्तमी में होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं (गंगेया) हे गांगेय ! (रयणप्पभाए वा, होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा ७) वे सात नारक नैरयिक, नैरयिक प्रवेश करते हुए रत्नप्रभा में भी होते हैं, यावत् शर्कराप्रभा में भी, वालुकाप्रभा में भी होते हैं, पङ्कप्रभा में भी होते हैं, धूमप्रभा में भी होते हैं, तमः प्रभा में भी होते हैं, और अध सप्तमी पृथिवी में भी होते हैं। यहां पर "होते हैं" शब्द का अर्थ है उत्पन्न होते हैं। ७। अब सूत्रकार इनके द्विक संयोग में जायमान १२६ भंगों को कहते हैं-(अहवा एगे रयणप्पभाए, छ सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में और छह नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, (एवं एएणं कमेण जहा छण्हं दुयासंजोगो तहा सत्तण्ह वि भाणियव्व) पूर्वोक्त रीति से जैसा

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—' गंगेया ! હે ગાંગેય ! रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा ' નૈરયિક પ્રવેશનક દ્વારા નરકભવમાં પ્રવેશ કરતા તે સાત નારકો રત્નપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, શર્કરાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, વાલુકાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે પંકપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, ધૂમપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તમઃપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને નીચે સાતમી નરકમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે સાત એકસંયોગી ભંગ થાય છે

હવે સૂત્રકાર દ્વિકસંયોગી ૧૨૬ ભંગોનું નિરૂપણ કરતા કહે છે કે—" अहवा एगे रयणप्पभाए छ सक्करप्पभाए होज्जा ' અથવા તે સાત નારકોમાંનો એક નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બાકીના ૭ નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ' एवं एएणं कमेणं जहा छण्हं दुयासंजोगो तहा सत्तण्ह वि भाणियव्वं " આ આલાપક ક્રમથી અને પૂર્વોક્ત રીત અનુસાર

सत्तमाए होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा ॥ सू० ६ ॥

छाया—सप्तभदन्त ! नैरयिकाः नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तः पृच्छा ? गाङ्गेय ! रत्नप्रभायांवा भवन्ति, यावत् अधःसप्तम्यां वा भवन्ति ७, अथवा एको रत्नप्रभायां षट् शर्कराप्रभायां भवन्ति, एवम् एतेन क्रमेण यथा षण्णां द्विकसंयोगस्तथा सप्तानामपि भणितव्यः, नवरम्-एकः अभ्यधिकः संचार्येत, शेष तदेव, त्रिकसंयोगश्चतुष्कसंयोगः पञ्चकसंयोगः षट्कसंयोगश्च षण्णां यथा तथा सप्तानामपि भणितव्यः, नवरम् एकैकोऽभ्यधिकः संचारयितव्यो, यावत् षट्कसंयोगः, अथवा द्वौ शर्कराप्रभायाम् एको वालुकाप्रभायाम्, यावत् एकोऽधः सप्तम्यां भवति, अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम्, यावत् एकोऽधः सप्तम्यां भवति । ॥ सू० ६ ॥

टीका—अथ सप्त नैरयिकाणां षोडशाधिकसप्तदशशत (१७१६) भङ्गान् प्रतिपादयितुमाह-'सत्त भंते ! नेरइया' इत्यादि । 'सत्त भते ! नेरइया नेरइय पवेसगएणं पविसमाणा पुच्छा' गाङ्गेय पृच्छति-हे भदन्त ! सप्त नैरयिकाः नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तः नैरयिकभवप्रवेशनं कुर्वन्तः किं रत्नप्रभायां, किंवा शर्कराप्रभायां किंवा वालुकाप्रभायां, किंवा पङ्कप्रभायां, किंवा

टीकार्थ—सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा सात नैरयिकों के १७१६ भंगों का प्रतिपादन किया है-इसमें गांगेय ने प्रभु से ऐसा पूछा है-(सत्त भंते ! नेरइया नेरइयपवेसणएणं पविसमाणा पुच्छा) हे भदन्त ! सात नारक नैरयिक प्रवेशनक द्वारा प्रवेश करते हुए नैरयिक भव में प्रवेश करते हुए क्या रत्नप्रभा में होते हैं ? या शर्कराप्रभा में होते हैं ? या वालुकाप्रभा में होते हैं ? या पंकप्रभा में होते हैं ? या धूमप्रभा में

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા સાત નારકોના સાત નરકોમા પ્રવેશનક વિષેના ૧૭૧૬ ભંગોનુ નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે—

ગાંગેય અણુગારનો પ્રશ્ન—" सत्त भंते ! नेरइया नेरइयपवेसणएणं पविसमाणा पुच्छा " હે ભદન્ત ! નૈરયિક પ્રવેશનક દ્વારા અન્ય ગતિમાંથી નારક ભવમાં પ્રવેશ કરતા સાત નારકો શું રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અધઃસપ્તમીમા ઉત્પન્ન થાય છે ?

प्रभाप्राधान्ये द्वौ २, तमःतमः प्राधान्ये एक १। षट्, पञ्च, चत्वारः, त्रय, द्वौ, एक, (६-५-४-३-२-१) एवं सर्वसमष्टने एकविंशतिसंख्याः २१, भवन्ति, एषां षड्भिस्त्रिकसंयोगैर्गुणने सर्वे षड्विंशत्यधिकशत (१२६) भङ्गा भवन्तीति। तथा 'तियासंजोगो चउक्कसंजोगो पंचगसंजोगो छक्कसंजोगो य छण्हं जहा तहा सत्तण्ह वि भाणियव्वो' त्रिकसंयोग, चतुष्कसंयोगः, पञ्चकसंयोग षट्कसंयोगश्च षण्णां नैरयिकाणां यथा प्रतिपादितस्तथा सप्तानामपि नैरयिकाणां भणितव्य, 'नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो जाव छक्कसंयोगो' नवरं षड्नैरयिकापेक्षया सप्तनैरयिकाणां विशेष पुनरयमेव यत् अत्र सप्तनैरयिकाणां पदेषु एकैकः अभ्यधिकः संचारयितव्य यावत् द्विकसंयोग, त्रिकसंयोग, चतुष्कसंयोग, पञ्चकसंयोगः, षट्कसंयोगः। अथ सप्तानां षट्कसंयोगे अन्तिम

धूमप्रभा की प्रधानता से दो भग और तम प्रभा की प्रधानता से एक भग होता है। इन सब का योग करने पर २१ भग आते हैं। इन २१ भंगों का ६ भगों के साथ गुणा करने पर १२६ भग हो जाते है। तथा (तियासंजोगो चउक्कसंजोगो पंचगसंजोगो छक्कसंजोगो य छण्हं जहा तहा सत्तण्हं वि भाणियव्वो) छह नारकों का त्रिक संयोग चतुष्क संयोग, पञ्चकसंयोग और षट्कसंयोग पहिले जैसा प्रतिपादित किया गया है, उसी तरह से सात नारकों का भी यह सब प्रतिपादित कर लेना चाहिये "नवरं" किन्तु "एकेक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो" छह नैरयिकों की अपेक्षा से सात नैरयिकों के इन संयोगों में यही अन्तर है कि यहां सात नैरयिकों के आलापों में एक एक का अधिक संचार किया गया है और यह संचार द्विक संयोग में, त्रिक संयोग में,

વિકલ્પના ૬+૫+૪+૩+૨+૧=૨૧ ભંગ બનતા હોવાથી ૬ વિકલ્પના ગુણ ૨૧×૬=૧૨૬ દ્વિકસંયોગી ભંગ બને છે

તથા 'તિયાસંજોગો, ચઉક્કસંજોગો પંચગસંજોગો, છક્કસંજોગો ય છણ્હં જહા તહા સત્તણ્હં વિ ભાણિયવ્વો" છ નારકોના ત્રિકસંયોગ, ચતુષ્કસંયોગ પંચકસંયોગ અને ષટ્કસંયોગનું જેવું પ્રતિપાદન પહેલાં કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે સાત નારકોનું પણ એ બધાં સંયોગો વિષે પ્રતિપાદન કરવું જોઈએ મગર " પરન્તુ 'एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो' છ નારકોના કરતા સાત નારકોના સંયોગમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે અહીં સાત નારકોના આલાપોમાં એક એક અધિક સંચાર કરવામાં આવ્યો છે અને તે સંચાર દ્વિકસંયોગમાં, ત્રિકસંયોગમાં, ચતુષ્કસંયોગમાં પંચકસંયોગમાં અને ષટ્કસંયોગમાં કરવામાં આવ્યો છે સાત નારકોના ષટ્ક સંયોગમાં અંતિમ

क्रमेण यथा षण्णां नैरयिकाणां द्विकसंयोगो भणितस्तथा सप्तानामपि नैरयिकाणां द्विकसंयोगो भणितव्यः 'नवरं एगो अब्भहिओ संचारिज्जइ.' नवरं षट् नैरयिकापेक्षया सप्त नैरयिकाणां विशेषः पुनरयमेव यत् एकोऽभ्यधिकः संचार्यते, 'सेसं तचेव' शेष तदेव-पूर्वोक्तवदेव बोध्यम्।

अत्र सप्तानां द्विकसंयोगे षड्भिर्विकल्पैः षड्विंशत्यधिकशत (१२६) भङ्गाः भवन्ति। षड्विकल्पाश्चेमे-एकः षट् १, द्वौ पञ्च २, त्रयश्चत्वारः ३, चत्वारस्त्रयः ४, पञ्च द्वौ ५, षट् एकः ६, (१-६, २-५, ३-४, ४-३, ५-२, ६-१) एको रत्नप्रभायां षट् शर्करामभायाम्, इत्यादि क्रमेण रत्नप्रभाप्राधान्ये षट् ६, शर्कराप्रभा प्राधान्ये पञ्च ५, वालुकाप्रभाप्राधान्ये चत्वारः ४, पङ्कप्रभाप्राधान्ये त्रयः ३ धूम

इस आलापकक्रम से छह नैरयिकों का द्विक संयोग कहा जा चुका है उसी तरह से सात नारकों का भी द्विक संयोग कहना चाहिये (नवर एगो अब्भहिओ संचारिज्जइ) परन्तु छह नैरयिकों की अपेक्षा यहां पर यह विशेषता है कि यहां एक अधिक का संचार किया जाता है। (सेसं तं चेव) और बाकी का सब कथन पूर्वोक्त अनुसार ही है। अब सूत्रकार यह प्रकट करते हैं कि सात नारकों के द्विक संयोग में छह विकल्पों द्वारा १२६ भंग होते हैं वे छह विकल्प इस प्रकार से हैं- १-६, २-५, ३-४, ४-३, ५-२, ६-१, "एक नारक रत्नप्रभा में और छह नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं" इत्यादि क्रम से रत्नप्रभा की प्रधानता लेकर ६ भंग, शर्कराप्रभा की प्रधानता से ५ भंग, वालुकाप्रभा की प्रधानता से ४ भंग, पंकप्रभा की प्रधानता से ३ भंग,

---

જેવો ૬ નારકોનો દ્વિકસંયોગ કહેવામાં આવ્યો છે, એવો જ ૭ નારકોનો દ્વિકસંયોગ પણ કહેવો જોઇએ "नवरं एगो अब्भहिओ संचारिज्जइ" પરન્તુ છ નારકો કરતા એટલી જ વિશેષતા સમજવાની છે કે અહીં એકનો અધિક સંચાર કરવો જોઇએ. "सेसं तचेव" અને બાકીનું સમસ્ત કથન પહેલાના કથન મુજબ સમજવું.

હવે સૂત્રકાર એ પ્રકટ કરે છે કે સાત નારકોના દ્વિકસંયોગમાં નીચે પ્રમાણે ૬ વિકલ્પ બને છે. ૧-૬ નો પહેલો વિકલ્પ, ૨-૫ નો બીજો વિકલ્પ, ૩-૪ નો ત્રીજો વિકલ્પ, ૪-૩ નો ચોથો વિકલ્પ, ૫-૨ નો પાંચમો વિકલ્પ. અને ૬-૧ નો છઠ્ઠો વિકલ્પ "અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને બાકીના ૬ નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે" આ ક્રમ પ્રમાણે રત્નપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૬ ભંગ, શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૫ ભંગ, વાલુકાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૪ પંકપ્રભાના પ્રધાનતાવાળા ૩ ભગ ધૂમપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૨ ભગ અને તમઃપ્રભાની પ્રધાનતાવાળો ૧ ભંગ બને છે. આ રીતે દરેક

प्रमाप्रधान्ये द्वौ २, तमःतमाप्रधान्ये एकः १। षट्, पञ्च, चत्वारः, त्रय, द्वौ, एक, (६-५-४-३-२-१) एवं सर्वसमस्ते एकविंशतिर्भङ्गा २१, भवन्ति, तथा षड्भिर्विकल्पैर्गुणने सर्वे षड्विंशत्यधिकशत (१२६) भङ्गा भवन्तीति। तथा 'तियासंजोगो चउक्कसंजोगो पंचगसंजोगो छक्कसंजोगो य जहा तहा सत्तण्ह वि भाणियव्वो' त्रिकसंयोगा, चतुष्कसंयोग, पञ्चकसंयोगा षट्कसंयोगश्च षण्णां नैरयिकाणां यथा प्रतिपादितस्तथा सप्तानामपि नैरयिकाणां भणितव्य, 'नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो जाव छक्कसंजोगो' नवरं षड्नैरयिकापेक्षया सप्तनैरयिकाणां विशेष पुनरयमेव यत् अत्र सप्तनैरयिकाश्ष विकल्पेषु एकैकः अभ्यधिकः संचारयितव्य यावत् द्विकसंयोग, त्रिकसंयोग, चतुष्कसंयोग, पञ्चकसंयोग, षट्कसंयोगः। अत्र सप्तानां षट्कसंयोगे भवन्ति

धूमप्रभा की प्रधानता से दो भंग और तमः प्रभा की प्रधानता से एक भंग होता है। इन सब का योग करने पर २१ भंग आते हैं। इन २१ भंगों का ६ भंगों के साथ गुणा करने पर १२६ भंग हो जाते हैं। तथा (तियासंजोगो चउक्कसंजोगो पंचगसंजोगो छक्कसंजोगो य छण्ह जहा तहा सत्तण्ह वि भाणियव्वो) छह नारकों का त्रिक संयोग चतुष्क संयोग, पंचकसंयोग और षट्क संयोग पहिले जैसा प्रतिपादित किया गया है, उसी तरह से सात नारकों का भी यह सब प्रतिपादित कर लेना चाहिये "नवरं" किन्तु "एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो" छह नैरयिकों की अपेक्षा से सात नैरयिकों के इन संयोगों में यही अन्तर है कि यहां सात नैरयिकों के आलापों में एक एक का अधिक संचार किया गया है और यह संचार द्विक संयोग में, त्रिक संयोग में,

વિકલ્પના ૬+૫+૪+૩+૨+૧=૨૧ ભંગ બનતા હોવાથી ૬ વિકલ્પના કુલ ૨૧×૬=૧૨૬ દ્વિકસંયોગી ભંગ બને છે

તથા 'તિયાસંજોગો, ચઉક્કસંજોગો, પંચગસંજોગો, છક્કસંજોગો ય છણ્હ જહા તહા સત્તણ્હ વિ ભાણિયવ્વો" ૭ નારકોના ત્રિકસંયોગ, ચતુષ્કસંયોગ, પંચકસંયોગ અને ષટ્કસંયોગનું જેવું પ્રતિપાદન પહેલાં કરવામાં આવ્યું છે એજ પ્રકારનું સાત નારકોનું પણ આ બધાં સંયોગો વિષે પ્રતિપાદન કરવું જોઈએ 'નવર " પરન્તુ 'એક્કો અબ્ભહિઓ સંચારેયવ્વો" પણ ૬ નારકોના કરતાં સાત નારકોના સંયોગમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે અહીં સાત નારકોના આલાપોમાં એક એક અધિક સંચાર કરવામાં આવ્યો છે, અને તે સંચાર દ્વિકસંયોગમાં, ત્રિકસંયોગમાં, ચતુષ્કસંયોગમાં પંચકસંયોગમાં અને ષટ્કસંયોગમાં કરવામાં આવ્યો છે સાત નારકોના ષટ્ક સંયોગમાં ઉકેલ

द्विचत्वारिंशत्तम सद्माह-' अहवा दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा ' अथवा द्वौ शर्कराप्रभायां भवतः, एको वालुकाप्रभायां भवति, यावत्-एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति ।

तत्र त्रिकसंयोग-चतुष्कसंयोग-पञ्चकसंजोग-षट्कसंयोगेषु जायमानान् भङ्गान् प्रदर्शयति, तत्र सप्तानां त्रिकसंयोगे पञ्चदशभिर्विकल्पैः पञ्चविंशत्यधिक पञ्चशत (५२५) भङ्गाः भवन्ति । अत्र पञ्चदशविकल्पाः यथा-एक एकः पञ्च १, एकः द्वौ चत्वारः २, द्वौ एकः चत्वारः ३, एकः त्रयः त्रयः ४, द्वौ द्वौ त्रयः ५, त्रयः एक त्रयः ६, एकः चत्वारः द्वौ ७, द्वौ त्रयः द्वौ ८, त्रयः द्वौ द्वौ ९, चत्वारः एकः द्वौ १०, एकः पञ्च एकः ११, द्वौ चत्वारः एकः १२, त्रयः त्रयः एकः १३,

---

चतुष्क संयोग में पंचकसंयोग में और षट्कसयोग में हुआ है सात नारकों के षट्कसंयोग में जो अन्तिम ४२ वां भग है वह (अहवा दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा दो नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में एक नारक धूमप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है " यह है ।

अब त्रिक संयोग में, चतुष्क संयोग में, पंचक संयोग में और षट्कसंयोग में जायमान भङ्गों को दिखाया जाता है । वहां सात नारकों के त्रिकसंयोग में १५ विकल्पों द्वारा ५२५ भंग होते हैं । ये किस प्रकार से होते हैं? सो वही प्रकार अब कहा जाता है-१-१-५, १-२-४, २-१-४, १-३-३, २-२-३, ३-१-३, १-४-२, २-३-२, ३-२-२,

---

(४२ मो) ભગ આ પ્રમાણે બને છે-" अहवा दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा " અથવા બે નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નરક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે ત્રિકસંયોગમાં, ચતુષ્કસંયોગમા, પંચકસંયોગમા અને ષટ્કસંયોગમાં જે ભંગો બને છે તેમને પ્રકટ કરવામાં આવે છે-સાત નારકોના ત્રિકસંયોગમા ૧૫ વિકલ્પો દ્વારા ૫૨૫ કુલ ભંગ થાય છે. તે વિકલ્પો આ પ્રમાણે બને છે-(૧) ૧-૧-૫ નો, (૨) ૧-૨-૪ નો, (૩) ૨-૧-૪ નો, (૪) ૧-૩-૩ નો, (૫) ૨-૨-૩ નો, (૬) ૩-૧-૩ નો, (૭) ૧-૪-૨ નો, (૮) ૨-૩-૨ નો, (૯) ૩-૨-૨ નો, (૧૦) ૪-૧-૨ નો,

चत्वारः द्वौ एकः १४, पञ्च एक एक १५। (१-१-५, १-२-४, २-१-४, १-३-३ २-२-३, ३-१-३, १-४-२, २-३-२, ३-२-२, ४-१-२, १-५-१, २-४-१, ३-३-१, ४-२-१, ५-१-१) एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्करामभायां, पञ्च वालुकाप्रभायाम्, इत्यादि क्रमेण रत्नप्रभाप्राधान्ये पञ्चदश१५, शर्कराप्रभाप्राधान्ये दश १०, वालुकाप्रभाप्राधान्ये षट् ६, पङ्कप्रभाप्राधान्ये त्रयः३, धूमप्रभाप्राधान्ये एकः १, पञ्चदश, दश षट् त्रय, एकः (१५-१०-६-३-१) एवं सर्वे समेलने पञ्चत्रिंशद् भङ्गाः (३५) भवन्ति। एषां पञ्चदशभिर्विकल्पैर्गुणने पञ्चविंशत्यधिकपञ्चशत (५२५) भङ्गाः भवन्तीति।

अथ सप्तानां चतुष्कसंयोगे विंशत्या विकल्पैः सप्तशत (७००) भङ्गा भवन्ति। विंशतिर्विकल्पा यथा-एक एक एक चत्वारः १, एकः एक द्वौ त्रयः २ एकः

४-१-२, १-५-१, २-४-१, ३-३-१, ४-२-१, ५-१-१, ये यहां १५ विकल्प होते हैं इनका तात्पर्य ऐसा है " कि एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में और ५ नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न होते हैं", इसी क्रम से रत्नप्रभा पृथिवी की प्रधानता में १५ भंग हो जाते हैं। शर्कराप्रभा की प्रधानता से १० भंग होते हैं, वालुकाप्रभा की प्रधानता से ६ भंग होते हैं, पङ्कप्रभा की प्रधानता से तीन भंग होते हैं, और धूमप्रभा की प्रधानता से एक भंग होता है। इस तरह से ये १५-१०-६-३-१ योग में ३५ होते हैं सो इनके साथ १५ विकल्पों का गुणा करने पर ५२५ भंग निष्पन्न हो जाते हैं।

सात नारकों के चतुष्क संयोग में २० विकल्पों द्वारा ७०० भंग होते हैं-ये कैसे होते हैं ? सो अब इसी प्रकार को दिखाते हैं-१-१-१

(૧૧) ૧-૫-૧ નો, (૧૨) ૨-૪-૧ નો, (૧૩) ૩-૩-૧ નો (૧૪) ૪-૨-૧ નો અને (૧૫) ૫-૧-૧ નો પહેલા વિકલ્પનું તાત્પર્ય-એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને પાંચ નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે એજ ક્રમે રત્નપ્રભાપૃથ્વીની પ્રધાનતાવાળા ૧૫ ભંગ, શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતા વાળા ૧૦ ભંગ, વાલુકાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૬ ભંગ, પંકપ્રભાની પ્રધાનતા વાળા ૩ ભંગ અને ધૂમપ્રભાની પ્રધાનતાવાળો ૧ ભંગ બને છે આ રીતે પહેલા વિકલ્પના ૧૫+૧૦+૬+૩+૧=૩૫ ભંગ થાય છે એવાં ૧૫ વિકલ્પો બનતા હોવાથી ત્રિકસંયોગી કુલ ભંગ ૩૫×૧૫=૫૨૫ થાય છે

સાત નારકોના ચતુષ્કસંયોગમાં ૨૦ વિકલ્પો દ્વારા કુલ ૭૦૦ ભંગ થાય છે તે ૨૦ વિકલ્પો કેવાં હોય છે તે નીચે પ્રકટ કરવામાં આવે છે—

द्विचत्वारिंशत्तम भङ्गमाह–' अहवा दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा ' अथवा द्वौ शर्कराप्रभायां भवतः, एको वालुकाप्रभायां भवति, यावत्–एक पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽधः सप्तम्यां भवति।

तत्र त्रिकसंयोग–चतुष्कसंयोग–पञ्चकसंजोग–षट्कसंयोगेषु जायमानान् भङ्गान् प्रदर्शयति, तत्र सप्तानां त्रिकसंयोगे पञ्चदशभिर्विकल्पैः पञ्चविंशत्यधिक पञ्चशत (५२५) भङ्गाः भवन्ति। अत्र पञ्चदशविकल्पाः यथा–एक एकः पञ्च १, एकः द्वौ चत्वारः २, द्वौ एकः चत्वारः ३, एकः त्रयः त्रयः ४, द्वौ द्वौ त्रयः ५, त्रयः एक त्रयः ६, एकः चत्वारः द्वौ ७, द्वौ त्रयः द्वौ ८, त्रयः द्वौ द्वौ ९, चत्वारः एकः द्वौ १०, एकः पञ्च एकः ११, द्वौ चत्वारः एकः १२, त्रयः त्रयः एकः १३,

चतुष्क संयोग में पंचकसंयोग में और षट्कसंयोग में हुआ है सात नारकों के षट्कसंयोग में जो अन्तिम ४२ वां भंग है वह (अहवा दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा दो नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में एक नारक धूमप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है" यह है।

अब त्रिक संयोग में, चतुष्क संयोग में, पंचक संयोग में और षट्कसंयोग में जायमान भङ्गों को दिखाया जाता है। वहां सात नारकों के त्रिकसंयोग में १५ विकल्पों द्वारा ५२५ भंग होते हैं। ये किस प्रकार से होते हैं? सो वही प्रकार अब कहा जाता है–१–१–५, १–२–४, २–१–४, १–३–३, २–२–३, ३–१–३, १–४–२, २–३–२, ३–२–२,

(४२ मो) भंग आ प्रमाणे बने छे–" अहवा दो सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा " अथवा बे नारक शर्कराप्रभामां, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નરક તમ પ્રભામાં અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ત્રિકસંયોગમાં, ચતુષ્કસંયોગમાં, પંચકસંયોગમાં અને ષટ્કસંયોગમાં જે ભંગો બને છે તેમને પ્રકટ કરવામાં આવે છે–સાત નારકોના ત્રિકસંયોગમાં ૧૫ વિકલ્પો દ્વારા ૫૨૫ કુલ ભંગ થાય છે તે વિકલ્પો આ પ્રમાણે બને છે–(૧) ૧–૧–૫ નો, (૨) ૧–૨–૪ નો, (૩) ૨–૧–૪ નો, (૪) ૧–૩–૩ નો, (૫) ૨–૨–૩ નો, (૬) ૩–૧–૩ નો, (૭) ૧–૪–૨ નો, (૮) ૨–૩–૨ નો, (૯) ૩–૨–૨ નો, (૧૦) ૪–૧–૨ નો,

धान्ये १, विंशतिः, दशे, चत्वारः एका (२०-१०-४-१) एव सर्वे संमेलने पञ्चत्रिंशत् (३५) भङ्गा भवन्ति। एषां विंशति विकल्पैर्गुणने सप्तशत (७००) भङ्गा भवन्तीति ।

अथ सप्तानां पञ्चकसंयोगे पञ्चदशभिर्विकल्पैः पञ्चदशाधिकशतत्रय (३१५) भङ्गा भवन्ति। पञ्चदशविकल्पा यथा-एकः एक एकः एकः त्रयः १, एक एकः एकः द्वौ द्वौ २, एकः एकः द्वौ एकः द्वौ ३, एकः द्वौ एकः एकः द्वौ ४, द्वौ एकः एकः एकः द्वौ ५ एकः एक एक त्रयः एकः ६, एकः एकः द्वौ द्वौ एकः ७, एकः द्वौ एकः द्वौ एकः ८, द्वौ एकः एकः द्वौ एक ९, एकः एक त्रयः एकः एकः १०, एकः द्वौ द्वौ एकः एकः ११, द्वौ एक द्वौ एकः एकः १२, एक त्रयः एकः एक एकः १३, द्वौ द्वौ एक एकः एक १४, त्रयः एकः एक एकः एकः १५। (१-१-१-१-३, १-१-१-२-२, १-१-२-१-२, १-२-१-१-२, २-१-१-१-२, १-१-१-३-१, १-१-२-२-१, १-२-१-२-१, २-१-१-२-१, १-१-३-१-१, १-२-२-१-१, २-१-२-१-१, १-३-१-१-१, २-२-१-१-१, ३-१-१-१-१) एको रत्नप्रभायाम्, एका शर्क-

भंग होता है २०-१०-४-१ का जोड़ ३५ आ जाता है इन ३५ भगों के साथ २० विकल्पों को गुणा करने पर ७०० भंग चतुष्क संयोग में निष्पन्न हो जाते हैं।

सात नारकों के पंचक संयोग में १५ विकल्पों द्वारा ३१५ भंग होते हैं ये किस प्रकार से होते हैं सो यही प्रकार अब दिखाया जाता है-१-१-१-१-३, १-१-१-२-२, १-१-२-१-२, १-२-१-१-२, २-१-१-१-२, १-१-१-३-१ १-१-२-२-१, १-२-१-२-१, २-१-१-२-१, १-१-३-१-१, १-२-२-१-१, २-१-२-१-१, १-३-१-१-१, २-२-१-१-१, ३-१-१-१-१ इस प्रकार से यहां ये १५ विकल्प होते

પહેલા વિકલ્પના ૨૦+૧૦+૪+૧=૩૫ ચતુષ્કસંયોગી ભંગો થાય છે અને ૩૫ ભંગવાળા ૨૦ વિકલ્પો ગુણતાં હોવાથી ચતુષ્કસંયોગી કુલ ભંગ ૩૫×૨૦=૭૦૦ થાય છે.

સાત નારકોના પંચકસંયોગમાં ૧૫ વિકલ્પો દ્વારા ૩૧૫ ભંગ થાય છે તે ૧૫ વિકલ્પો આ પ્રમાણે સમજવા-(૧) ૧-૧-૧-૧-૩ નો (૨) ૧-૧-૧-૨-૨ નો, (૩) ૧-૧-૨-૧-૨ નો (૪) ૧-૨-૧-૧-૨ નો (૫) ૨-૧-૧-૧-૨ નો (૬) ૧-૧-૧-૩-૧ નો (૭) ૧-૧-૨-૨-૧ નો (૮) ૧-૨-૧-૨-૧ નો (૯) ૨-૧-૧-૨-૧ નો (૧૦) ૧-૧-૩-૧-૧ નો, (૧૧) ૧-૨-૨-૧-૧ નો, (૧૨) ૨-૧-૨-૧-૧ નો, (૧૩) ૧-૩-૧-૧-૧ નો, (૧૪) ૨-૨-૧-૧-૧ નો અને (૧૫) ૩-૧-૧-૧-૧ નો પહેલા વિકલ્પનો

द्वौ एकः त्रयः ३, द्वौ एकः एकः त्रयः ४, एकः एकः त्रयः द्वौ ५, एकः द्वौ द्वौ द्वौ ६, द्वौ एकः द्वौ द्वौ ७, एकः त्रय एकः द्वौ ८, द्वौ द्वौ एकः द्वौ ९, त्रयः एकः एकः द्वौ १०, एकः एकः चत्वारः एकः ११, एकः द्वौ त्रयः एकः १२, द्वौ एकः त्रयः एकः १३, एकः त्रयः द्वौ एकः १४, द्वौ द्वौ द्वौ एकः १५, त्रयः एकः द्वौ एकः १६, एकः चत्वारः एकः एकः १७, द्वौ त्रयः एकः एकः १८, त्रयः द्वौ एकः एकः १९, चत्वारः एकः एकः एकः २०, (१-१-१-४, १-१-२-३, १-२-१-३, २-१-१-३, १-१-३-२, १-२-२-२, २-१-२-२, १-३ १-२, २-२-१-२, ३-१-१-२, १-१-४-१, १-२-३-१, २-१-३-१, १-३-२-१, २-२-२-१, ३-१-२-१, १-४-१-१, २-३-१-१, ३-२ १-१, ४-१-१-१) एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्करामभायाम्, एकः वालुकामभायाम्, चत्वारः पङ्कप्रभायाम्, इत्यादि क्रमेण रत्नप्रभाप्राधान्ये विंशतिः २०, शर्कराप्रभाप्राधान्ये दश १०, वालुकाप्रभाप्राधान्ये चत्वार ४, पङ्कप्रभाप्रा-

---

-४, १-१-२-३, १-२-१-३, २-१-१-३, १-१-३-२, १-२-२-२, २-१-२-२, १-३-१-२, २-२-१-२, ३-१-१-२, १-१-४-१, १-२ ३-१, २-१-३-१, १-३-२-१, २-२-२-१, ३-१-२-१, १-४-१-१, २-३-१-१, ३-२-१-१, ४-१-१-१, ये २० विकल्प यहां होते हैं। इनका तात्पर्य ऐसा है कि ७ नारकों में से एक नारक रत्नप्रभा में, १ नारक शर्कराप्रभा में, १ नारक वालुकाप्रभा में और चार नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं इसी क्रम से रत्नप्रभा की प्रधानता करके २० भंग होते हैं, शर्कराप्रभा की प्रधानता से १० भंग होते हैं, वालुकाप्रभा की प्रधानता से ४ भंग होते हैं, पंकप्रभा की प्रधानता से एक

---

(૧) ૧-૧-૧-૪ નો, (૨) ૧-૧-૨-૩ નો, (૩) ૧-૨-૧-૩ નો, (૪) ૨-૧ ૧-૩ નો, (૫) ૧-૧-૩-૨ નો, (૬) ૧-૨-૨-૨ નો, (૭) ૨-૧-૨-૨ નો, (૮) ૧-૩-૧-૨ નો, (૯) ૨-૨-૧-૨ નો, (૧૦) ૩-૧--૨ નો, (૧૧) ૧-૧-૪-૧ નો, (૧૨) ૧-૨-૩-૧ નો, (૧૩) ૨-૧-૩-૧ નો, (૧૪) ૧-૩ -૨-૧ નો, (૧૫) ૨-૨-૨-૧ નો, (૧૬) ૩-૧-૨-૧ નો, (૧૭) ૧-૪-૧-૧ નો (૧૮) ૨-૩-૧-૧ નો, (૧૯) ૩-૨-૧-૧ નો અને (૨૦) ૪-૧-૧-૧ નો પહેલા ચતુષ્કસંયોગી વિકલ્પનું તાત્પર્ય-સાત નારકોમાંનો એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, અને ચાર નારક પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. આ ક્રમથી રત્નપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૨૦ ભંગ થાય છે,- શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૧૦ ભંગ, વાલુકાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૪ ભંગ અને પંકપ્રભાની પ્રધાનતાવાળો ૧ ભંગ થાય છે. આ રીતે

१-१-१-१-२ । १-१-१-१-२-१ । १-१-१-२-१-१ । १-१-२-१-१-१ । १-२-१-१-१-१ । २-१-१-१-१-१) एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, द्वौ तमःप्रभायां भवतः १। एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, द्वौ अधः सप्तम्यां भवतः २, एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एकस्तमः प्रभायाम्, द्वौ अधः सप्तम्यां भवत ३, एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एको धूमप्र

हैं-१-१-१-१-१-२, १-१-१-१-२-१, १-१-१-२-१-१, १-१-२-१-१-१, १-२-१-१-१-१, २-१-१-१-१-१, ये ६ विकल्प यहां होते हैं। इनका तात्पर्य ऐसा है कि एक नारक रत्नप्रभा पृथिवी में, एक नारक शर्कराप्रभा पृथिवी में, एक नारक वालुकाप्रभा पृथिवी में, एक नारक पंकप्रभा पृथिवी में, एक नारक धूमप्रभा पृथिवी में, और दो नारक तमः प्रभा पृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं, १, एक नारक रत्नप्रभा पृथिवी में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में और दो नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं २, एक नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में और दो नारक अध सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं ३, एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक वालुकाप्रभा में एक नारक धूमप्रभा में एक नारक तमः प्रभा में और दो नारक

१-१-२-१ नो, (३) १-१-१-२-१-१ नो, (४) १-१-२-१-१-१ नो, (५) १-२-१-१-१-१ नो अने (६) २-१-१-१-१-१ नो पहेला विकल्पनुं तात्पर्य—(१) એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક શર્કરાપ્રભામાં, એક વાલુકાપ્રભામાં, એક પંકપ્રભામાં, એક ધૂમપ્રભામાં અને બે નારક તમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (२) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં અને બે નારક સાતમી તમસ્તમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (३) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક તમપ્રભામાં અને બે નારક સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (४) એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નારક તમપ્રભામાં અને બે

रामभायाम् एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, त्रयो धूमप्रभायाम्, इत्यादिक्रमेण रत्नप्रभाप्राधान्ये पञ्चदश १५, शर्कराप्रभाप्राधान्ये पञ्च ५, वालुकाप्रभाप्राधान्ये एकः १। (१५-५-१) एवं सर्वसंमेलने एकविंशति भङ्गा (२१) भवन्ति। एषां पञ्चदशभिर्विकल्पैर्गुणने पञ्चदशाधिक शतत्रय (३१५) भङ्गा भवन्तीति।

अथ सप्तानां षट्क संयोगे षड्भिर्विकल्पैः द्विचत्वारिंशद् (४२) भङ्गाः भवन्ति। षड्विकल्पा यथा—एकः एकः एकः एकः एकः द्वौ १, एकः एकः एकः एकः द्वौ एकः २, एकः एकः एकः द्वौ एकः एकः ३, एकः एकः द्वौ एकः एकः एकः ४ एकः द्वौ एकः एकः एकः एकः ५, द्वौ एकः एकः एकः एकः एकः ६। (१-

हैं। इनका तात्पर्य ऐसा है कि एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, और तीन नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं। इसी तरह से आगे के विकल्पों के विषय में भी समझ लेना चाहिये अर्थात् एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में दो नारक पंकप्रभा में और दो नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २ इत्यादि रूप से रत्नप्रभा पृथिवी की प्रधानता में १५ भंग होते हैं, शर्कराप्रभा की प्रधानता में ५ भंग होते हैं, वालुकाप्रभा की प्रधानता में एक भंग होता है। १५-५-१ का जोड़ २१ आता है इन २१ भंगों के साथ १५ विकल्पों का गुणा करने पर पंचक संयोग संबंधी ३१५ भंग निष्पन्न हो जाते हैं। सात नारकों के षट्क योग में छह विकल्पों द्वारा ४२ भंग होते हैं। ये कैसे होते हैं? सो इसी बात को अब टीकाकार प्रकट करते

પહેલો ભંગ આ પ્રમાણે બને છે-" એક રત્નપ્રભામાં, એક શર્કરાપ્રભામાં, એક વાલુકાપ્રભામા એક પંકપ્રભામા અને ત્રણ ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે" એજ પ્રમાણે પછીના ભંગે પણ સમજવા બીજા વિકલ્પને પહેલો ભંગ આ પ્રમાણે સમજવો-" એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક શર્કરાપ્રભામાં, એક વાલુકાપ્રભામા, બે પંકપ્રભામાં અને બે ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે" એજ પ્રમાણે પછીના વિકલ્પો પણ સમજી લેવા. આ રીતે પહેલા વિકલ્પમાં રત્નપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૧૫ ભંગ, શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૫ ભંગ અને વાલુકાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળો ૧ ભગ બને છે. પહેલા વિકલ્પના કુલ ભગ ૧૫+૫+૧=૨૧ થાય છે. એવા ૧૫ વિકલ્પોના કુલ પંચકસંયોગી ભગ ૨૧×૧૫=૩૧૫ થાય છે

સાત નારકોના ષટ્ક સંયોગમાં ૬ વિકલ્પો દ્વારા ૪૨ ભગ થાય છે. તે વિકલ્પો નીચે પ્રમાણે સમજવા-(૧) ૧-૧-૧-૧-૧-૨ નો, (૨) ૧-૧-

इति क्रमेण रत्नप्रभाप्राधान्ये षट् ६, शर्करा प्रभा प्राधान्ये एकः १ इति प्रथमविकल्पे सप्त भङ्गा ७, एषां षड्भिर्विकल्पैर्गुणने द्विचत्वारिंशद् ४२ भङ्गा भवन्तीति ।

अथ सप्तक संयोगस्य एक विकल्पमाह–' अहवा एगे रयणप्पभाए, ' एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा ' अथवा एको रत्नप्रभायां भवति, एकः शर्कराप्रभायां, यावत्–एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको

प्रभा में, और दो नारक अधः सप्तमीपृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं ६, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में एक नारक धूम प्रभामें एक नारक तम प्रभा में और दो नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं ७ इसक्रम से रत्नप्रभापृथिवी की प्रधानता में ६ भग और शर्कराप्रभापृथिवी की प्रधानता में एक भग ऐसे ये सात भग प्रथम विकल्प में होते हैं। इन ७ भंगों के साथ पूर्वोक्त ६ विकल्पों का गुणा करने से ४२ भंग हो जाते हैं। सात नैरयिकोंके प्रथम विकल्पमें षट् संयोगी भगो का कोष्टक टीका में दिखाया हैं सो वहाँ देख लेवे ।

अब सप्तकसंयोग के एक विकल्प को सूत्रकार प्रकट करते हैं– (अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है, एक नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाता है, यावत्–एक नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाता है, एक नारक पंकप्रभा में उत्पन्न हो जाता है, एक नारक धूमप्रभा में उत्पन्न हो जाता है, एक नारक तमः प्रभा में उत्पन्न हो जाता है और एक नारक अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाता है सात

સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૭) અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નારક તમઃપ્રભામાં અને બે નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ ક્રમથી રત્નપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૬ ભંગ અને શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતા વાળો એક ભંગ બને છે આ રીતે પહેલા વિકલ્પના કુલ ૭ ભંગ બને છે સાત ભંગવાળા કુલ ૬ વિકલ્પના ભંગોને કુલ ૭ × ૬ = ૪૨ ષટ્કસંયોગી ભંગ થાય છે

હવે સૂત્રકાર સપ્તકસંયોગના એક વિકલ્પને પ્રકટ કરે છે–' अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा ' અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક

भायाम्, एकस्तमः प्रभायाम्, द्वौ अधः सप्तम्यां भवतः ४, एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमः प्रभायाम्, द्वौ अधः सप्तम्यां भवतः ५, एको रत्नप्रभायाम्,-एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, द्वौ अधः-सप्तम्यां भवतः ६। एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, द्वौ अधः सप्तम्यां भवत ७

सप्तनैरयिकाणां प्रथमविकल्पे षट्कसंयोगिभङ्गानां
कोष्ठकम्

भङ्गाः-१	१	१	१	१	२
१-रत्न०	शर्करा०	वालुका०	पङ्क०	धूम०	तमःप्रभा
२-१	१	१	१	१	२
,,	,,	,,	,,	,,	अन्धःसप्तमी
३-१	१	१	१	१	२
,,	,,	,,	,,	तमःप्रभा	,,
४-१	१	१	१	१	२
,,	,,	,,	धूम०	,,	,,
५-१	१	१	१	१	२
,,	,,	पङ्क०	,,	,,	,,
६-१	१	१	१	१	२
,,	वालुका०	,,	,,	,,	,,
७-१	१	१	१	१	२
शर्करा	,,	,,	,,	,,	,,

अधः सप्तमी में उत्पन्न हो जाते हैं ४, एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में, और एक नारक तमः प्रभा में और दो नारक अंधः सप्तमीपृथिवी में उत्पन्न हो जाते है ५। एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में, एवं एक नारक तमः

નારક સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થય છે (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં,. એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામા, એક નારક તમ.પ્રભામા અને બે નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા એક નારક રત્નપલામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામા, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નારક તમઃપ્રભામા અને બે નારક

समाए, एगे अहेसत्तमाए होज्जा, एवं संचारेयव्वं जाव अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा ॥ सू० ७ ॥

छाया—अष्ट भदन्त ! नैरयिका नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तः पृच्छा, गाङ्गेय ! रत्नप्रभायां वा भवन्ति, यावत् अधःसप्तम्यां वा भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायां सप्त शर्कराप्रभायां भवन्ति, एवं द्विकसंयोगः । एवं यावत् षट्कसंयोगश्च, यथा सप्तानां भणितस्तथा अष्टानामपि भणितव्यः, नवरम् एकैकोऽभ्यधिकः संचारयितव्यः, शेषं तदेव यावत् षट्कसंयोगस्य, अथवा त्रयः शर्कराप्रभायाम् एको वालुकाप्रभायां यावत् एकोऽधःसप्तम्यां भवति, अथवा एको रत्नप्रभायां यावत् एकस्तमायाम्, द्वौ अधःसप्तम्यां भवतः, अथवा एको रत्नप्रभायां यावत् द्वौ तमःप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति, एवम् संचारयितव्यम् यावत् अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, यावत् एकोऽधःसप्तम्यां भवति ॥ सू० ७ ॥

टीका—अष्टानां नैरयिकाणां व्यधिकसहस्रमय विकल्पान् प्रतिपादयितुमाह—'अट्ठ भंते' इत्यादि । 'अट्ठ भंते ! नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पविसमाणा पुच्छा' गाङ्गेयः पृच्छति–हे भदन्त ! अष्ट नैरयिकाः नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तः किं रत्नप्रभायां भवन्ति ? किं वा शर्कराप्रभायां, किं वा वालुकाप्रभायाम्, किंवा

टीकार्थ—आठ नैरयिकों के १००२ विकल्पों को प्रतिपादन करने के लिये सूत्रकार ने यह सूत्र कहा है इसमें गांगेय ने प्रभु से ऐसा पूछा है (अट्ठ भंते ! नेरइया नेरइयप्पवेसणए णं पविसमाणा पुच्छा) हे भदन्त ! आठ नैरयिक नैरयिकप्रवेशनक द्वारा नैरयिक भव में प्रवेश करते हुए क्या रत्नप्रभा में होते हैं ? या शर्कराप्रभा में होते हैं ? या वालुकाप्रभा में होते हैं ? या पंकप्रभा में होते हैं ? या धूमप्रभा में होते

"अट्ठ भंते ! नेरइया" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે નરકગતિમાં પ્રવેશ કરતા આઠ નારકોના ૩૦૦૩ વિકલ્પોનું પ્રતિપાદન કર્યું છે ગાંગેય અણગાર મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—" अट्ठ भंते ! नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पुच्छा " હે ભદન્ત ! નૈરયિકપ્રવેશનક દ્વારા નૈરયિક ભવમાં પ્રવેશ કરતા આઠ નારકો શું રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति । सप्तानां नैरयिकाणां षोडशाधिकसप्तदशशत विकल्पा(१७१६) भवन्तीति ॥ सू० ६ ॥

सप्तनैरयिकाणां कोष्ठकम्
सप्तानाम्–एकसंयोगे–७
,, द्विकसंयोगे–१२६
,, त्रिकसंयोगे–५२५
,, चतुष्कसंयोगे–७००
,, पञ्चकसंयोगे–३१५
,, षट्कसंयोगे–४२
,, सप्तकसंयोगे–१
सर्व संमेलने———१७१६

मूलम्—"अट्ठ भंते ! नेरइया नेरइयपवेसणएणं पविसमाणा पुच्छा, गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा । अहवा एगे रयणप्पभाए, सत्त सक्करप्पभाए होज्जा, एवं दुयासंजोगो एवं जाव छक्कसंयोगो य जहा सत्तण्हं भणिओ तहा अट्ठण्ह वि भाणियव्वो, नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो, सेसं तं चेव जाव छक्कसंजोगो । अहवा तिन्नि सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए जाव एगे तमाए दो अहेसत्तमाए होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए जाव दो

नैरयिकों का १७१६ विकल्प होते हैं ॥ सू० ६ । इनका कोष्ठक टीकामें दिखाया है जिज्ञासु वहांसे देख लेवें–

(अट्ठ भंते ! नेरइया) इत्यादि ।

અધ.સપ્તમીમા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આ રીતે સાત નારકોના એકંદરે ૧૭૧૬ ભંગ થાય છે. ॥ સૂ. ૬ ॥

पूर्वोक्तप्रकारेण द्विकसंयोगे, एवमेव, सप्तानां द्विकसंयोगे सप्तभिर्विकल्पैः सप्तचत्वारिंशदधिकैकशत (१४७) भङ्गा भवन्ति। सप्त-सप्त विकल्पा यथेमे–एकः सप्त १, द्वौ षट् २, त्रयः पञ्च ३, चत्वारः चत्वार ४, पञ्च त्रयः ५, षट् द्वौ ६, सप्त एकः ७। (१-७, २-६, ३-५, ४-४, ५-३, ६-२, ७-१) एको रत्नप्रभायां सप्त शर्कराप्रभायाम् १, एको रत्नप्रभायां सप्त वालुकाप्रभायाम् २, एवं रत्नप्रभया, उत्तरोत्तरपृथिवीसंयोगेन षड् भङ्गाः ६। एवं शर्कराप्रभाप्राधान्ये पञ्च ५, वालुकाप्रभाप्राधान्ये चत्वारः ४, पङ्कप्रभाप्राधान्ये त्रयः ३, धूमप्रभाप्राधान्ये द्वौ २, तमःप्रभाप्राधान्ये एकः १। षट् पञ्च, चत्वारः, त्रयः, द्वौ, एकः (६-५-४-३-२-१=२१) सर्वसमेलने एकविंशतिर्भङ्गा भवन्ति २१)

विकल्पों से १४७ भंग होते हैं। सात विकल्प इस प्रकार से हैं–१-७, २-६, ३-५, ४-४, ५-३, ६-२, ७-१, इनका तात्पर्य ऐसा है–१ नारक रत्नप्रभा में और सात नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं १, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में और सात नारक वालुकाप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं २, इस तरह से रत्नप्रभा पृथिवी के साथ उत्तरोत्तर की पृथिवियों के संयोग से प्रथम विकल्प में ६ भंग हो जाते हैं ६, इसी तरह से शर्कराप्रभापृथिवी की प्रधानता से ५ भंग होते हैं, वालुकाप्रभा की प्रधानता से चार भंग होते हैं, पंकप्रभा की प्रधानता से तीन भंग होते हैं, धूमप्रभा की प्रधानता से दो भंग होते हैं और तमःप्रभा की प्रधानता से एक भंग होता है इस तरह ६-५-४-३-२-१ का जोड़

નુ તથા સાતે દ્વિકસંયોગી વિકલ્પોનું કથન પણ સમજવું. નારકોના દ્વિકસંયોગી ૭ વિકલ્પો દ્વારા કુલ ૧૪૭ ભાંગા બને છે. તે વિકલ્પોનું નિરૂપણ આ પ્રમાણે સમજવું.

(૧) ૧-૭ નો, (૨) ૨-૬ નો, (૩) ૩-૫ નો, (૪) ૪-૪ નો, (૫) ૫-૩ નો, (૬) ૬-૨ નો, અને (૭) ૭-૧ નો વિકલ્પ. પહેલા વિકલ્પનું તાત્પર્ય—(૧) એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સાત નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સાત નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સાત નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સાત નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સાત નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સાત નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે રત્નપ્રભા સાથે પહેલા વિકલ્પના ૬ ભંગ થાય છે. એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા સાથે ૫ ભંગ, વાલુકાપ્રભા સાથે ૪ ભંગ, પંકપ્રભા સાથે ૩ ભંગ, ધૂમપ્રભા સાથે ૨

पङ्कप्रभायाम्, किं वा धूमप्रभायाम् ,किं वातमः प्रभायाम्.किं वाऽधःसप्तम्यांभवन्ति? इति पृच्छा ? भगवानाह—'गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा' हे गाङ्गेय ! अष्ट नैरयिका नैरयिक प्रवेशन कुर्वन्तो रत्नप्रभायां वा भवन्ति, यावत् शर्कराप्रभायां वा, वालुकाप्रभायां वा, पङ्कप्रभायां वा, धूमप्रभायां वा, तमःप्रभायां वा, अधःसप्तम्यां वा भवन्ति ७, अथ द्विकसंयोगिभङ्गप्रकारमाह— 'अहवा एगे रयणप्पभाए सत्त सक्करप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायां, सप्त शर्कराप्रभायां भवन्ति 'एवं दुयासंजोगो' एवम्=अनेन 'एकः सप्त' इत्येवं

हैं ? या तमःप्रभा में होते हैं ? या अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गंगेया) हे गांगेय ! (रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा) नैरयिक प्रवेशन करते हुए आठ नारक रत्नप्रभा में भी उत्पन्न हो जाते हैं, शर्कराप्रभा में भी उत्पन्न हो जाते हैं, वालुकाप्रभा में भी उत्पन्न हो जाते हैं, पंकप्रभा में भी उत्पन्न हो जाते हैं, धूमप्रभा में भी उत्पन्न हो जाते हैं, तमः प्रभा में भी उत्पन्न हो जाते हैं और अधःसप्तमी पृथिवी में भी उत्पन्न हो जाते हैं। इस प्रकार से आठ नैरयिकों के ये एक संयोग में ७ भंग हैं।

अब इनके द्विकसंयोग में भङ्ग प्रकार को सूत्रकार प्रकट करते हैं- (अहवा एगे रयणप्पभाए सत्त सक्करप्पभाए वा होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में उत्पन्न हो जाता है और सात नारक शर्कराप्रभा में उत्पन्न हो जाते हैं। (एवं दुया संजोगो) इस १-७ रूप पूर्वोक्त प्रकार से द्विक संयोग कर लेना चाहिये, आठ नारकों के द्विक संयोग में सात

કે તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—"गंगेया !" હે ગાંગેય ! "रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा" તે આઠ નારકો રત્નપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, શર્કરાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, વાલુકાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પંકપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, ધૂમપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તમઃપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને તમસ્તમપ્રભા નામની સાતમી નરકપૃથ્વીમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે આઠ નારકોના એકસંયોગી ૭ભંગ બને છે.

હવે સૂત્રકાર તેમના દ્વિકસંયોગી ભંગોનું કથન કરે છે-"अहवा एगे रयणप्पभाए, सत्त सक्करप्पभाए होज्जा" અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બાકીના સાત નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે "एवं दुया संजोगो" એજ પ્રમાણે ૧-૭ રૂપ પહેલા દ્વિક સંયોગી વિકલ્પના બાકીના

यावत्-एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽधःसप्त-म्यां भवति, 'अहवा एगे रयणप्पभाए, जाव एगे तमाए, दो अहेसत्तमाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम् यावत् एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम् एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, द्वौ तमःप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति। 'एवं संचारेयव्वं' एवं सञ्चारयितव्यम्' अथान्तिमभङ्गं प्रदर्शयति-'जाव अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सकरप्पभाए जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा'

तीन नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में यावत् एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है १, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा मे और दो नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं (अहवा एगे रयणप्पभाए, जाव दो तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में एक नारक धूमप्रभा में, दो नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है (एवं संचारेयव्वं) इस पूर्वोक्त रीति के अनुसार संचार करना चाहिये।

अब अन्तिम भंगको सूत्रकार प्रकट करते हैं-(जाव अहवा दो रयणप्पभाए,एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा) यावत् अथवा दो

હવે સૂત્રકાર षट्‌कसंयोगी અન્તિમ ભંગને પ્રકટ કરે છે-' अहवा तिन्नि सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा ' અથવા ત્રણ નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે સપ્તકસંયોગી ભંગોને સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—(૧) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નારક તમઃપ્રભામાં અને બે નારક અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે ' अहवा एगे रयणप्पभाए, जाव दो तमाए, एगे अहे सत्तमाए होज्जा " (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં એક નારક ધૂમપ્રભામાં બે નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક અધઃસપ્તમીમાં

एषां सप्तभिर्विकल्पैर्गुणने कृते सप्तचत्वारिंशदधिकैकशत (१४७) भङ्गा भवन्तीति। 'एवं जाव छक्कसंजोगो य जहा सत्तण्हं भणिओ तहा अट्ठण्ह वि भाणियव्वो' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत् त्रिकसंयोगः, चतुष्कसंयोग पञ्चकसंयोगः, षट्कसंयोगश्च यथा सप्तानां नैरयिकाणां भणितस्तथा अष्टानामपि नैरयिकाणां भणितव्यः, नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो सेसं तं चेव जाव छक्कसंजोगो य' नवरं पूर्वापेक्षया विशेषस्तु अत्र एकैकोऽभ्यधिकः संचारयितव्यः 'सेसं तं चेव जाव छक्कसंजोगस्स' शेषं तदेव पूर्ववदेव यावत्-त्रिकसंयोगस्य, चतुष्कसंयोगस्य, पञ्चकसंयोगस्य, षट्कसंयोगस्य च, वक्तव्यम्, अथ षट्कसंयोगे काँश्चिद् भङ्गान् प्रदर्शयति-'अहवा तिन्नि सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा' अथवा त्रयः शर्करापभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्

२१ प्रथम विकल्प में भंगों का आ जाता है २१ को सात विकल्पों से गुणा करने पर १४७ भंग द्विकसंयोग में आठ नारकों के होते हैं। (एवं जाव छक्कसंजोगो य जहा सत्तण्हं भणिओ तहा अट्ठण्ह वि भाणियव्वो) जिस प्रकार से सात नारकों का त्रिकसंयोग, चतुष्कसंयोग, पंचकसंयोग, एवं षट्कसंयोग कहा गया है उसी प्रकार से आठ नारकों का भी यह सब संयोग कहना चाहिये (नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो सेसं तं चेव जाव छक्क संजोगो य) यहां पर यदि पूर्व की अपेक्षा कुछ विशेषता है तो वह एक २ अधिक नैरयिक के संचार करने की है बाकी का और सब कथन छह संयोग तक पहिले जैसा ही है। अब सूत्रकार षट्क (६ छ) संयोगमें कितनेक भंगोंको दिखाते हैं-(अहवा तिन्नि सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा

ભંગ અને તમઃપ્રભા સાથે ૧ ભંગ થાય છે આ રીતે પહેલા વિકલ્પના કુલ ૬+૫+૪+૩+૨+૧=૨૧ ભંગ થાય છે એવા સાત દ્વિકસંયોગી વિકલ્પના ૨૧×૭=૧૪૭ કુલ દ્વિકસંયોગી ભંગ થાય છે

"एवं जाव छक्क संजोगो य जहा सत्तण्ह भणिओ तहा अट्ठण्ह वि भाणियव्वो" સાત નારકોના જેવો જ આઠ નારકોનો ત્રિકસંયોગ, ચતુષ્ક સંયોગ, પંચકસંયોગ અને ષટ્‌સંયોગ પણ સમજવો. "नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो सेसं तं चेव जाव छक्कसंजोगो य" સાત નારકોના કથન કરતા આઠ નારકોના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે અહીં એક એક અધિક નારકનો સંચાર કરવો જોઇએ. બાકીના છ સંયોગ પર્યન્તનું સમસ્ત કથન પહેલાના કથન પ્રમાણે જ સમજવુ.

यावत्-एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति, 'अहवा एगे रयणप्पभाए, जाव एगे तमाए, दो अहेसत्तमाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम् यावत् एकः शर्कराप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम् एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, द्वौ तमःप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति। 'एवं सचारेयव्व' एवं संचारयितव्यम्' अथान्तिमभङ्गं प्रदर्शयति-'जाव अहवा दो रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा'

तीन नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में यावत् एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है १, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा मे और दो नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाते हैं (अहवा एगे रयणप्पभाए, जाव दो तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में एक नारक धूमप्रभा में, दो नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है (एवं सचारेयव्वं) इस पूर्वोक्त रीति के अनुसार सचार करना चाहिये।

अथ अन्तिम भगको सूत्रकार प्रकट करते हैं-(जाव अहवा दो रयणप्पभाए,एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा) यावत् अथवा दो

હવે સૂત્રકાર ષટ્કસયોગી અન્તિમ ભગને પ્રકટ કરે છે-' अहवा तिन्नि सक्करप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा " અથવા ત્રણ નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે સપ્તકસયોગી ભગોને સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—(૧) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામા, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નારક તમઃપ્રભામાં અને બે નારક અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે 'अहवा एगे रयणप्पभाए, जाव दो तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा " (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક શર્કરાપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામા એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામા બે નારક તમઃપ્રભામા અને એક નારક અધઃસપ્તમીમાં

यावत्-अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, यावत् एको वालुका प्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्, एको धूमप्रभायाम्, एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति। एवं चाष्टानां नैरयिकाणाम् त्र्यधिकसहस्रत्रयं भङ्गा भवन्ति, तथाहि-अष्टानामेकत्वे सप्त (७) भङ्गाः, द्विकसंयोगे तु अष्टानामपि द्वित्वे एकः सप्तेत्यादयः सप्त विकल्पाः। तैश्च सप्तभिः सप्तपदद्विकसंयोगे एकविंशतेर्गुणनात् सप्तचत्वारिंशदधिकशत (१४७) भङ्गा भवन्ति। त्रिकसंयोगे तु अष्टानां त्रित्वे 'एकः, एकः, षट्' इत्यादयः एकविंशतिर्विकल्पा भवन्ति, तैश्च सप्तपदत्रिकसंयोगे पञ्चत्रिंशतो गुणने पञ्चत्रिंशदधिकसप्तशत (७३५) भङ्गा भवन्ति। चतुष्कसंयोगे तु अष्टानां चतुर्द्धात्वे एकः, एकः, एकः, पञ्चेत्यादयः पञ्चत्रिंशद् विकल्पा भवन्ति, तैश्च पञ्चत्रिंशद्विकल्पैः सप्तपदचतुष्कसंयोगानाम् गुणने पञ्चविंशत्यधिकद्वादशशत-(१२२५) भङ्गा भवन्ति। पञ्चकसंयोगे तु अष्टानां पञ्चत्वे एकः, एकः एकः, एकः,

---

नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में, एक नारक पंकप्रभा में, एक नारक धूमप्रभा में, एक नारक तमः प्रभा में और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है इस तरह से आठ नैरयिकों के ३००३ भंग होते हैं-आठ नैरयिकों के एकत्व में ७ भंग, द्विक संयोग में १४७, त्रिकसंयोग में एक-एक छह इत्यादिरूप २१ विकल्पों से ३५ के साथ गुणा करने पर ७३५ भंग, चतुष्क संयोग में एक एक एक पांच इत्यादिरूप ३५ विकल्पों से सातपद चतुष्क संयोगों को अर्थात् ३५ को गुणित करने पर १२२५ भंग होते हैं। पंचक संयोग

ઉત્પન્ન થાય છે "एवं सचारेयव्वं" આ પૂર્વોક્ત રીત અનુસાર બાકીના ભંગો પણ કહેવા જોઇએ.

હવે સૂત્રકાર છેલ્લા સમસંયોગી ભંગને પ્રકટ કરે છે-"जाव अहवा दो रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा" અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામા, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામા, એક નારક ધૂમપ્રભામા, એક નારક તમ.પ્રભામા અને એક નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

આ રીતે આઠ નારકોના કુલ ૩૦૦૩ ભંગ થાય છે. આઠ નારકોના એકત્વમા ૭ ભંગ થાય છે દ્વિકસંયોગમા ૧૪૭ ભંગ થાય છે ત્રિકસંયોગમાં ૧-૧-૬ ઇત્યાદિ રૂપ ૨૧ વિકલ્પ બને છે, તે દરેક વિકલ્પનાં ૩૫ ભંગ થાય છે. તેથી ત્રિકસંયોગી કુલ ભંગ ૩૫×૨૧=૭૩૫ થાય છે. ચતુષ્કસંયોગમાં ૧-૧-૧-૫ ઇત્યાદિ રૂપ ૩૫ વિકલ્પ થાય છે. તેના પ્રત્યેક વિકલ્પના ૩૫ ભંગ થાય છે. તેથી ૩૫ વિકલ્પના કુલ ૩૫×૩૫=૧૨૨૫ ચતુષ્કસંયોગી ભંગ થાય

चत्वारस्तेस्त्याह्य पञ्चत्रिंशद् विकल्पा भवन्ति, तैश्च सप्तपदपञ्चकसंयोगैर्गुणने पञ्चत्रिंशदधिकसप्तशत (७३५) भङ्गा भवन्ति। षट्कसंयोगे तु अष्टानां षोडाखे एकः, एकः, एकः, एक , एकः प्रथम (१, १ १, २, २, १) इत्यादय एकविंशतिर्विकल्पाः, तैश्च सप्तपदषट्कसंयोगानां सप्तकस्य गुणने सप्तचत्वारिंशदधिक शत (१४७) भङ्गा भवन्ति। सप्तकसंयोगे पुनरष्टानां सप्तधात्व सप्त विकल्पाः, तेषामेकैकस्य सप्तकसंयोगगुणने सप्तैव भङ्गा भवन्तीति (७-१४७-७३५-१२२५-७३५-१४७-७) इति सर्वसमेलने त्र्यधिकसहस्रद्वय (२००३) भङ्गा भवन्तीति ॥ सू० ७ ॥

अष्टनैरयिकाणां कोष्ठकम्
अष्टानाम्-एकसंयोगे—७
,, द्विकसंयोगे—१४७
,, त्रिकसंयोगे—७३५
,, चतुष्कसंयोगे—१२२५
,, पञ्चकसंयोगे—७३५
,, षट्कसंयोगे—१४७
,, सप्तकसंयोगे—७
सर्वसमेलने—२००३ भङ्गाः

में आठ नैरयिकों के १५ विकल्प होते हैं-इनका सात नरक के पञ्चसंयोगी २१ भंगों के साथ गुणा करने पर ७३५ भंग होते हैं। षट्कसंयोग में २१ विकल्प होते हैं इनसे सात नरक के छह संयोगी सात भंग के साथ गुणा करने पर १४७ भंग होते हैं। आठ संख्या के सात संयोगी सात विकल्प होते हैं-इनका सात नरक के सात संयोगी एक विकल्प के साथ गुणा करने पर ७ भंग होते हैं। इस तरह ७-१४७-७३५-१२२५-७३५-१४७-७ इन सब का योग २००३ भंगरूप होता है ॥ सू० ७॥

છે આઠ નારકોના પંચકસંયોગમાં ૩૫ વિકલ્પ થાય છે પ્રત્યેક વિકલ્પના સાત નરકોના પંચકસંયોગથી ૨૧ ભંગ થાય છે, તેથી ૩૫ વિકલ્પના કુલ ૨૧×૩૫=૭૩૫ પંચકસંયોગી ભંગ બને છે ષટ્ક સંયોગમાં ૨૧ વિકલ્પ થાય છે પ્રત્યેક વિકલ્પના સાત નરકોના સંયોગથી ૭ ભંગ થાય છે. આ રીતે ૭ વિકલ્પના કુલ ૭×૨૧=૧૪૭ ષટ્ક સંયોગી ભંગ બને છે. આઠ નારકોના સાતસંયોગી સાત ભંગમાંથી એક જ વિકલ્પ બને છે તેથી સાત સંયોગી કુલ ભંગ ૭ થાય છે તે બધા ભંગોનો સરવાળો ૭+૧૪૭+૭૩૫+૧૨૨૫+૭૩૫+૧૪૭+૭=૨૦૦૩ ભંગ થાય છે ॥ સૂ૦૭ ॥

मूलम्—नव भंते ! नेरइया नेरइयपवेसणएणं पविसमाणा किं पुच्छा ? गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा७, अहवा एगे रयणप्पभाए अट्ठ सक्करप्पभाए होज्जा, एवं दुयासंयोगो जाव सत्तगसंजोगो ८ य जहा अट्ठण्ह भणियं तहा नवण्हं पि भाणियव्वं, नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो, सेसं तं चेव पच्छिमो आलावगो- अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए जाव एगे अहेसत्तमाए वा होज्जा ॥ सू० ८ ॥

छाया—नव भदन्त ! नैरयिकाः ! नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तः किं पृच्छा, गाङ्गेय ! रत्नप्रभायां वा भवन्ति, यावत् अधःसप्तम्यां वा भवन्ति ७ । अथवा एको रत्नप्रभायाम् , अष्टौ शर्कराप्रभायां भवन्ति, एवं द्विकसंयोगो यावत् सप्तकसंयोगाश्च यथा अष्टानां भणितस्तथा नवानामपि भणितव्यः, नवरम् एकैकोऽभ्यधिकः संचारयितव्यः, शेषं तदेव, पश्चिमः आलापकः—अथवा त्रयो रत्नप्रभायाम् , एकः शर्कराप्रभायाम् , एको वालुकाप्रभायाम् यावत् एकोऽधःसप्तम्यां वा भवति ॥८

टीका—अथ नवानां नैरयिकाणां पञ्चाधिकपञ्चसहस्र (५००५) भङ्गान् प्रतिपादयितुमाह—'नव भंते' इत्यादि । नव भंते ! नेरइया नेरइय पवेसणएणं पविसमाणा किं पुच्छा ?' गाङ्गेयः पृच्छति–हे भदन्त ! नव नैरयिकाःनैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तो नैरयिकभवप्रवेशनं कुर्वन्तः किं रत्नप्रभायां वा भवन्ति,

---

(नव भंते ! नेरइया) इत्यादि ।

टीकार्थ—नौ नैरयिकों के ५००५ भंग होते है सो इन्हीं भङ्गों को प्रतिपादित करने के लिये सूत्रकार ने इस सूत्र का कथन किया है- इसमें गांगेय ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! नौ नैरयिक नैरयिक प्रवेशनक द्वारा नैरयिक भव में प्रवेश करते हुए कहां होते हैं

"नव भंते ! नेरइया" इत्यादि—

टीकार्थ—अन्य गतिमांथी नारक गतिमां प्रवेश करता ९ नारकोना जे ५००५ भंग थाय छे तेनु सूत्रकारे आ सूत्रमां प्रतिपादन कर्यु छे

गांगेय अणुगारनो प्रश्न—"नव भंते ! नेरइया" हे भदन्त ! नैरयिक प्रवेशन द्वारा नैरयिक भवमां प्रवेश करता नव नारको शुं रत्नप्रभामां उत्पन्न

किं वा शर्कराप्रभायाम्, किं वा वालुकाप्रभायाम्, किं वा पङ्कप्रभायां, किं वा धूमप्रभायाम्, किं वा तमःप्रभायाम्, किं वा अधःसप्तम्यां भवन्ति ? इति प्रश्न भगवानाह-' गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा' हे गाङ्गेय ! नैरयिकप्रवेशनं कुर्वन्तो नव नैरयिका रत्नप्रभायां वा भवन्ति, यावत् शर्कराप्रभायां वा, वालुकाप्रभायां वा, पङ्कप्रभायां वा, धूमप्रभायां वा, तमःप्रभायां वा, अधःसप्तम्यां वा भवन्ति, ७। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, अट्ठ सक्करप्पभाए होज्जा' अथवा एको नैरयिको रत्नप्रभायां भवति, अष्टौ नैरयिकाः शर्कराप्रभायां भवन्ति, ' एवं दुयासंजोगो जाव सत्तगसंजोगो य जहा अट्ठण्हं भणियं तहा

क्या वे रत्नप्रभा में होते हैं ? या शर्कराप्रभा में होते हैं ? या वालुकाप्रभा में होते हैं ? या पंकप्रभा में होते हैं ? या धूमप्रभा में होते हैं ? या तमः प्रभा में होते हैं ? या अधः सप्तमी पृथिवी में होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं (गंगेया) हे गांगेय ! (रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा) नैरयिक भव में प्रवेश करते हुए वे नैरयिक रत्नप्रभा में भी होते हैं, यावत्-शर्कराप्रभा में भी होते हैं, वालुकाप्रभा में भी होते हैं, पंकप्रभा में भी होते हैं, धूमप्रभा में भी होते हैं, तमः प्रभा मे भी होते हैं, और अधः सप्तमी पृथिवी में भी होते हैं। इसी प्रकार से ये एक संयोग मे नौ नैरयिकों के सात ७ भंग हैं। (अहवा एगे रयणप्पभाए, अट्ठ सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा एक नैरयिक रत्नप्रभा मे होता है और आठ नैरयिक शर्कराप्रभा मे होते हैं (एवं दुया संजोगो जाव सत्तक संजोगो य जहा अट्ठण्हं भणियं,

थाय छे ? के शर्कराप्रभामां उत्पन्न थाय छे ? के वालुकाप्रभामां उत्पन्न थाय छे ? के पंकप्रभामां उत्पन्न थाय छे ? के धूमप्रभामां उत्पन्न थाय छे ? के तमःप्रभामां उत्पन्न थाय छे ? के अधःसप्तमी नरकमां उत्पन्न थाय छे ?

महावीर प्रभुनो उत्तर—" गंगेया ! " हे गांगेय ! " रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा " नारक भवमां प्रवेश करता नव नारको रत्नप्रभामां पणु उत्पन्न थाय छे, शर्कराप्रभामां पणु उत्पन्न थाय छे, वालुकाप्रभामां पणु उत्पन्न थाय छे पंकप्रभामां पणु उत्पन्न थाय छे, धूमप्रभामां पणु उत्पन्न थाय छे, तमःप्रभामां पणु उत्पन्न थाय छे अने नीचे सातमी तमस्तमप्रभा नारकमां पणु उत्पन्न थाय छे आ रीते नव नारकोना एकसंयोगी भंग ७ थाय छे

" अहवा एगे रयणप्पभाए अट्ठ सक्करप्पभाए होज्जा " अथवा एक नारक रत्नप्रभामां उत्पन्न थाय छे अने बाकीना आठ नारक शर्कराप्र[illegible] उत्पन्न

नवण्हं वि भाणियव्वं ' एवं पूर्वोक्तरीत्या द्विकसंयोगो यावत् त्रिकसंयोगः, चतुष्कसंयोगः, पञ्चकसंयोगः षट्कसंयोगः, सप्तकसंयोगश्चेति यथा अष्टानां नैरयिकाणां भणितं तथा नवानामपि नैरयिकाणां भणितव्यम्, ' नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो, सेसं तं चेव ' नवरम् अष्टनैरयिकापेक्षया नवनैरयिकाणां विशेषस्तु एकैकोऽभ्यधिकः संचारयितव्यः, शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव बोध्यम्। तेषां सर्वेषामपि मध्यमालापकानां सूचनार्थम् अन्तिममालापकं सूचयति--'पच्छिमो आलावगो -अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए वा होज्जा ' पश्चिमः अन्तिमः आलापकस्तु-अथवा त्रयो नैरयिकाः

तहा नवण्हं वि भाणियव्वं) जिस प्रकार से आठ नैरयिकों का पूर्वोक्त पद्धति के अनुसार द्विकसंयोग, यावत्पदलभ्य त्रिकसंयोग, चतुष्क संयोग, पंचकसंयोग, षट्कसंयोग और सप्तक संयोग कहा गया है उसी तरह से नौ नैरयिकों का भी यह द्विकसंयोग आदि सब संयोग कहना चाहिये। (नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो सेसं तं चेव) आठ नैरयिकों के इन संयोग की अपेक्षा नौ नैरयिकों के इन संयोगों में यही विशेषता है कि इनमे एक एक नारक का अधिक संचार किया गया है। बाकी का और सब कथन पहिले जैसे किया गया है वैसा ही जानना चाहिये। इन सबके मध्यम आलापकों को सूचित करने के लिये अन्तिम आलापक को सूत्रकार कहते हैं-(पच्छिमो आलावगो-अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे

થાય છે. " एव दुया संजोगो जाव सत्तक संजोगो य जहा अट्ठण्ह भणियं, तहा नवण्हं वि भाणियव्वं " જેવી રીતે આઠ નારકોના પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર દ્વિકસંયોગ, ત્રિકસંયોગ, ચતુષ્કસંયોગ, પંચકસંયોગ, ષટ્કસંયોગ અને સપ્તકસંયોગ કહેવામાં આવ્યો છે, એજ પ્રમાણે નવ નારકોના દ્વિકસંયોગ આદિ બધા સંયોગોનું કથન કરવું જોઇએ " नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो सेसं तंचेव " આઠ નારકોના ઉપર્યુક્ત સંયોગો કરતાં નવ નારકોના સંયોગમાં એ વિશેષતા છે કે તેમાં (નવ નારકોના સંયોગમાં) એક એક નારકનો અધિક સંચાર કરવામાં આવ્યો છે બાકીનું સમસ્ત કથન આઠ નારકોના પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર સમજવું આ બધાં આલાપકોના મધ્યમ આલાપકોને સૂચિત કરવાને માટે સૂત્રકાર આ અન્તિમ આલાપક પ્રકટ કરે છે.

" पच्छिमो आलावगो-अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए. एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए वा होज्जा " અથવા ત્રણ નારકો રત્ન-

किं वा शर्कराप्रभायाम्, किं वा वालुकाप्रभायाम्, किं वा पङ्कप्रभायां, किं वा धूमप्रभायाम्, किं वा तमःप्रभायाम्, किं वा अधःसप्तम्यां भवन्ति? इति प्रश्ने भगवानाह–'गंगेया! रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा' हे गाङ्गेय! नैरयिकप्रवेशनं कुर्वन्तो नव नैरयिका रत्नप्रभायां वा भवन्ति, यावत् शर्कराप्रभायां वा, वालुकाप्रभायां वा, पङ्कप्रभायां वा, धूमप्रभायां वा, तमःप्रभायां वा, अधःसप्तम्यां वा भवन्ति, ७। 'अहवा एगे रयणप्पभाए अट्ठ सक्करप्पभाए होज्जा' अथवा एको नैरयिको रत्नप्रभायां भवति, अष्टौ नैरयिकाः शर्कराप्रभायां भवन्ति, 'एवं दुयासंजोगो जाव सत्तगसंजोगो य जहा अट्ठण्हं भणियं तहा

क्या वे रत्नप्रभा में होते हैं? या शर्कराप्रभा में होते हैं? या वालुकाप्रभा में होते हैं? या पंकप्रभा में होते हैं? या धूमप्रभा में होते हैं? या तमः प्रभा में होते हैं? या अधः सप्तमी पृथिवी में होते हैं? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं (गंगेया) हे गांगेय! (रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा) नैरयिक भव में प्रवेश करते हुए नौ नैरयिक रत्नप्रभा में भी होते हैं, यावत्–शर्कराप्रभा में भी होते हैं, वालुकाप्रभा में भी होते हैं, पंकप्रभा में भी होते हैं, धूमप्रभा में भी होते हैं, तमः प्रभा मे भी होते हैं, और अधः सप्तमी पृथिवी मे भी होते हैं। इसी प्रकार से ये एक संयोग मे नौ नैरयिकों के सात ७ भंग हैं। (अहवा एगे रयणप्पभाए, अट्ठ सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा एक नैरयिक रत्नप्रभा मे होता है और आठ नैरयिक शर्कराप्रभा मे होते हैं (एवं दुया संजोगो जाव सत्तक संजोगो य जहा अट्ठण्हं भणियं,

થાય છે? કે શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે અધઃસપ્તમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—"गंगेया!" હે ગાંગેય! "रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा" નારક ભવમાં પ્રવેશ કરતા નવ નારકો રત્નપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, શર્કરાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, વાલુકાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પંકપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, ધૂમપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તમઃપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને નીચે સાતમી તમસ્તમપ્રભા નારકમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે નવ નારકોના એકસંયોગી કુલ ૭ ભંગ થાય છે

"अहवा एगे रयणप्पभाए अट्ठ सक्करप्पभाए होज्जा" અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બાકીના આઠ નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન

नवण्ह वि भाणियव्वं ' एवं पूर्वोक्तरीत्या द्विकसंयोगो यावत् त्रिकसंयोगः, चतुष्कसंयोगः, पञ्चकसंयोगः षट्कसंयोगः, सप्तकसंयोगश्चेति यथा अष्टानां नैरयिकाणां भणितं तथा नवानामपि नैरयिकाणां भणितव्यम्, ' नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो, सेसं तं चेव ' नवरम् अष्टनैरयिकापेक्षया नवनैरयिकाणां विशेषस्तु एकैकोऽभ्यधिकः संचारयितव्यः, शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव बोध्यम्। तेषां सर्वेषामपि मध्यमालापकानां सूचनार्थम् अन्तिममालापकं सूत्रयति--'पच्छिमो आलावगो -अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए वा होज्जा ' पश्चिमः अन्तिमः आलापकस्तु-अथवा त्रयो नैरयिकाः

तहा नवण्हं वि भाणियव्वं) जिस प्रकार से आठ नैरयिकों का पूर्वोक्त पद्धति के अनुसार द्विकसंयोग, यावत्पदलभ्य त्रिकसंयोग, चतुष्क संयोग, पंचकसंयोग, षट्कसंयोग और सप्तक संयोग कहा गया है उसी तरह से नौ नैरयिकों का भी यह द्विकसंयोग आदि सब संयोग कहना चाहिये। (नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो सेसं तं चेव) आठ नैरयिकों के इन संयोग की अपेक्षा नौ नैरयिकों के इन संयोगों में यही विशेषता है कि इनमें एक एक नारक का अधिक संचार किया गया है। बाकी का और सब कथन पहिले जैसे किया गया है वैसा ही जानना चाहिये। इन सबके मध्यम आलापकों को सूचित करने के लिये अन्तिम आलापक को सूत्रकार कहते हैं-(पच्छिमो आलावगो-अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे

થાય છે " एव दुया संजोगो जाव सत्तक संजोगो य जहा अट्ठण्ह भणियं, तहा नवण्हं वि भाणियव्वं " જેવી રીતે આઠ નારકોના પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર દ્વિકસંયોગ, ત્રિકસંયોગ, ચતુષ્કસંયોગ, પંચકસંયોગ, ષટ્કસંયોગ અને સપ્તકસંયોગ કહેવામાં આવ્યો છે, એજ પ્રમાણે નવ નારકોના દ્વિકસંયોગ આદિ બધાં સંયોગોનું કથન કરવું જોઈએ " नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो सेसं तंचेव " આઠ નારકોના ઉપર્યુકત સંયોગો કરતાં નવ નારકોના સંયોગમાં એ વિશેષતા છે કે તેમાં (નવ નારકોના સંયોગમાં) એક એક નારકનો અધિક સંચાર કરવામાં આવ્યો છે. બાકીનું સમસ્ત કથન આઠ નારકોના પૂર્વોકત કથન અનુસાર સમજવું આ બધાં આલાપકોના મધ્યમ આલાપકોને સૂચિત કરવાને માટે સૂત્રકાર આ અન્તિમ આલાપક પ્રકટ કરે છે.

" पच्छिमो आलावगो-अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए. एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए वा होज्जा " અથવા ત્રણ નારકો રત્ન-

रत्नप्रभायां वा भवन्ति, एकः शर्कराप्रभायाम् वा एको वालुकाप्रभायां वा यावत् एकः पङ्कप्रभायां वा, एको धूमप्रभायां वा, एकस्तमःप्रभायां वा, एकोऽधःसप्तम्यां वा भवति। तथा च नव नैरयिकाणां निम्नरीत्या पञ्चाधिकपञ्चसहस्रभङ्गा भवन्ति, तथाहि-नवानामेकत्वे सप्तैव ' द्विकसंयोगे तु नवानां द्वित्वे एकः अष्टौ (१-८) इत्यादयोऽष्टौ विकल्पाः, तैश्च अष्टभिर्विकल्पैरेकविंशतेः सप्तपद द्विक संयोगानां गुणनेऽष्टषष्टयधिकशत (१६८) भङ्गा भवन्ति। त्रिकसंयोगे तु नवानाम्- ' एकः एकः सप्त ' (१-१-७) इत्येवमादयोऽष्टाविंशतिर्विकल्पाः, तैश्च सप्तपद त्रिकसंयोगे पञ्चत्रिंशतो गुणने अशीत्यधिक नवशत (९८०) भङ्गा भवन्ति। चतु ष्कसंयोगे तु नवानां चतुर्द्धात्वे एकः एकः, एक, षट् च (१-१-१-६) इत्यादया

अहे सत्तमाए वा होज्जा) यह पश्चिम भग है कि " अथवा तीन नैरयिक रत्नप्रभा मे होते हैं, एक नैरयिक शर्कराप्रभा मे होता है, एक नैरयिक वालुकाप्रभा में होता है, यावत् एक नैरयिक पकप्रभा में होता है, एक नैरयिक धूमप्रभा मे होता है, एक नैरयिक तमः प्रभा में होता है और एक नैरयिक अधः सप्तमी पृथिवी मे होता है। इन नौ नैरयिकों के इस निम्नलिखित रीति के अनुसार ५००५ भग होते हैं, नौ नारकों के एकत्व मे सात ७ भग होते हैं। इनके द्विकसयोग मे (१-८) इत्यादि आठ विकल्प होते हैं। इन आठ विकल्पों से सात नरक के द्विक सयोगी २१ विकल्पों को गुणित करने से १६८ भग होते हैं। इनके त्रिकयोग मे (१-१-७) इत्यादि रूप से त्रिकसयोगी २८ विकल्प होते हैं। इनका सात नारक के त्रिकसंयोगी ३५ विकल्पों के साथ गुणा

પ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામાં, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નારક તમઃપ્રભામાં અને એક નારક અધઃસપ્તમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે " અન્ય ગતિમાંથી નારક ગતિમાં પ્રવેશ કરતા નવ નારકોના જે ૫૦૦૫ ભંગ થાય છે તે નીચેની રીત અનુસાર થાય છે-નવ નારકોના એકત્વમાં (એક નરકમાં પ્રવેશની અપેક્ષાએ) ૭ ભંગ થાય છે તેમના દ્વિકસંયોગમાં "૧-૮" ઇત્યાદિ રૂપ આઠ વિકલ્પ થાય છે દરેક વિકલ્પ દ્વારા સાત નરકના દ્વિકસંયોગી ૨૧ ભંગ બને છે ૨૧ ભંગ વાળા આઠ વિકલ્પ બનતા હોવાથી કુલ ૨૧×૮=૧૬૮ દ્વીકસંયોગી ભંગ બને છે તેમના ત્રિકસંયોગમાં '૧-૧-૭' ઇત્યાદિ રૂપ ત્રિકયોગી ૨૮ વિકલ્પ બને છે દરેક વિકલ્પ દ્વારા સાત નરકના ત્રિકસંયોગી ૩૫ ભંગ બને છે માટે એવા ૨૮ વિકલ્પના કુલ ત્રિકસંયોગી ભંગ ૩૫×૨૮=૯૮૦ થાય છે

नवण्ह वि भाणियव्वं ' एवं पूर्वोक्तरीत्या द्विकसंयोगो यावत् त्रिकसंयोगः, चतुष्क संयोगः, पञ्चकसंयोगः षट्कसंयोगः, सप्तकसंयोगश्चेति यथा अष्टानां नैरयिकाणां भणितं तथा नवानामपि नैरयिकाणां भणितव्यम्, ' नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो, सेसं तं चेव ' नवरम् अष्टनैरयिकापेक्षया नवनैरयिकाणां विशेषस्तु एकैकोऽभ्यधिकः संचारयितव्यः, शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव बोध्यम्। तेषां सर्वेषामपि मध्यमालापकानां सूचनार्थम् अन्तिममालापकं सूचयति--'पच्छिमो आलावगो -अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहेसत्तमाए वा होज्जा ' पश्चिमः अन्तिमः आलापकस्तु-अथवा त्रयो नैरयिकाः

तहा नवण्हं वि भाणियव्वं) जिस प्रकार से आठ नैरयिकों का पूर्वोक्त पद्धति के अनुसार द्विकसंयोग, यावत्पदलभ्य त्रिकसंयोग, चतुष्क संयोग, पंचकसंयोग, षट्कसंयोग और सप्तक संयोग कहा गया है उसी तरह से नौ नैरयिकों का भी यह द्विकसंयोग आदि सब संयोग कहना चाहिये। (नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो सेसं तं चेव) आठ नैरयिकों के इन संयोग की अपेक्षा नौ नैरयिकों के इन संयोगों में यही विशेषता है कि इनमें एक एक नारक का अधिक संचार किया गया है। बाकी का और सब कथन पहिले जैसे किया गया है वैसा ही जानना चाहिये। इन सबके मध्यम आलापकों को सूचित करने के लिये अन्तिम आलापक को सूत्रकार कहते हैं-(पच्छिमो आलावगो-अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे

થાય છે. " एव दुया सजोगो जाव सत्तक संजोगो य जहा अट्ठण्हं भणियं, तहा नवण्हं वि भाणियव्वं " જેવી રીતે આઠ નારકોના પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર દ્વિકસંયોગ, ત્રિકસંયોગ, ચતુષ્કસંયોગ, પંચકસંયોગ, ષટ્કસંયોગ અને સપ્તકસંયોગ કહેવામાં આવ્યો છે, એજ પ્રમાણે નવ નારકોના દ્વિકસંયોગ આદિ બધાં સંયોગોનું કથન કરવું જોઇએ " नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो सेसं तंचेव " આઠ નારકોના ઉપર્યુક્ત સંયોગો કરતાં નવ નારકોના સંયોગમાં એ વિશેષતા છે કે તેમાં (નવ નારકોના સંયોગમાં) એક એક નારકનો અધિક સંચાર કરવામાં આવ્યો છે. બાકીનું સમસ્ત કથન આઠ નારકોના પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર સમજવું આ બધા આલાપકોના મધ્યમ આલાપકોને સૂચિત કરવાને માટે સૂત્રકાર આ અન્તિમ આલાપક પ્રકટ કરે છે.

" पच्छिमो आलावगो-अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए. एगे वालुयप्पभाए, जाव एगे अहे सत्तमाए वा होज्जा " અથવા ત્રણ નારકો રત્ન-

सप्तकसयोगस्य गुणनेऽष्टाविंशतिः (२८) भवन्ति । एषां च सर्वेषां मेलने पञ्चाधिक पञ्चसहस्र (५००५) भङ्गा भवन्ति ॥ सू० ८ ॥

नवानां नैरयिकाणां कोष्ठकम्—	
नवानाम् एककसयोगे	७
,, द्विकसंयोगे	१६८
,, त्रिकसयोगे	९८०
,, चतुष्कसयोगे	१९६०
,, पञ्चकसयोगे	१४७०
,, षट्कसयोगे	३९२
,, सप्तकसयोग	२८
सर्वसमेलने	५००५

मूलम्—" दस भंते ! नेरइया नेरइयपवेसणएणं पविस्समाणा पुच्छा, गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा ७, अहवा एगे रयणप्पभाए नव सक्करप्पभाए होज्जा, एवं दुया तजोगो जाव सत्तसजोगो य जहा नवण्ह, नवरं एक्केक्को अब्भहिओ संचारेयव्वो सेसं तं चेव अपच्छिम आलावगो—अहवा चत्तारि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए जाव एगे अहेसत्तमाए होज्जा ॥ सू० ९ ॥

छाया—दश भदन्त ! नैरयिकाः नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तः पृच्छा, गाङ्गेय ! रत्नप्रभायां वा भवन्ति यावत् अधःसप्तम्यां वा भवन्ति ७, अथवा एको रत्नप्रभायां, नव शर्कराप्रभायां भवन्ति, एवं द्विकसयोगा यावत् सप्तकसयोगश्च यथा नवानाम् नवरम् एकैकोऽभ्यधिकः संचारयितव्यः, शेषं तदेव अपश्चिम आलापकः—अथवा चत्वारो रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, यावत् एको ऽधः सप्तम्यां भवति ॥ सू० ९ ॥

होते हैं। इस तरह ७-१६८, ९८०, १९६०, १४७०, ३९२, २८ इन सब का योग करने पर ५००५ भंग इन नौ नारकों के नैरयिक प्रवेशन में होते हैं ॥ सू०८ ॥

कुल २८ सप्तक संयोगी भंग थाय छे आ रीते नव नारकोना नैरयिक प्रवेशनमां ७+१६८+९८०+१९६०+१४७०+३९२+२८=५००५ भंग थाय छे ॥ सू ८ ॥

षट्पञ्चाशद् विकल्पाः, तैश्च सप्तपद चतुष्कसंयोगे पञ्चत्रिंशतो गुणने षष्ट्यधिक-नवशतोत्तरैकसहस्र (१९६०) भङ्गा भवन्ति। पञ्चकसंयोगे तु नवानां पञ्चधात्वे एकः, एकः, एकः, एकः, पञ्च (१-१-१-१-५) इत्यादयः सप्तति विकल्पाः, तैश्च सप्तपदपञ्चकसंयोगे एकविंशतेर्गुणने सप्तत्यधिकचतुःशतोत्तरैकसहस्र-(१४७०) भङ्गा भवन्ति। षट्कसंयोगे तु नवानां षोढात्वे एकः, एकः, एकः एकः, चत्वारः (१-१-१-१-१-४) इत्यादयः षट्पञ्चाशद्विकल्पा भवन्ति, तैश्च सप्तपदषट्कसंयोगसप्तकस्य गुणने द्विनवत्यधिकशतत्रय (३९२) भङ्गा भवन्ति। सप्तसंयोगे तु नवानां सप्तत्वे एकः, एकः, एकः, एकः, एकः, एकः, त्रयः (१-१-१-१-१-१-३) इत्यादयः अष्टाविंशतिर्विकल्पा भवन्ति, तैश्चैकस्य

करने पर ९८० भग होते हैं। इनके चतुष्कसंयोग में (१-१-१-६) इत्यादिरूप से ५६ विकल्प होते हैं। इन छप्पन विकल्पों का सात नारक के चतुः संयोगी ३५ विकल्पों के साथ गुणा करने पर १९६० भंग निष्पन्न होते हैं। इनके पंचक संयोग में (१-१-१-१-५ इत्यादि प्रकार से ७० विकल्प होते हैं। इन ७० विकल्पों का सात नारक के पंचक संयोगी भंगों के साथ गुणा करने पर १४७० भंग होते हैं। इनके षट्कसंयोग में (१-१-१-१-१-४) इत्यादि प्रकार से ५६ विकल्प होते हैं। इन विकल्पों का सात नारक के छ संयोगी सात भंगों के साथ गुणा करने पर ३९२ भंग होते हैं। इनके सप्तक संयोग में (१-१-१-१-१-१-३) इत्यादिरूप से २८ विकल्प होते हैं। इन २८ विकल्पों का सात नारक के सप्तसंयोगी एक विकल्प के साथ गुणा करने पर २८ भंग

તેમના ચતુષ્કસંયોગમાં "૧-૧-૧-૬" ઈત્યાદિ રૂપ ૫૬ વિકલ્પ થાય છે. તેના દરેક વિકલ્પ દ્વારા સાત નારકના ચતુષ્ક સંયોગી ૩૫ ભંગ બને છે. તેથી ૫૬ વિકલ્પના કુલ ૩૫×૫૬=૧૯૬૦ ચતુષ્ક સંયોગી ભંગ બને છે. નવ નારકોના પંચક સંયોગમાં "૧-૧-૧-૧-૫" ઈત્યાદિ રૂપ ૭૦ વિકલ્પ બને છે. તેના દરેક વિકલ્પ દ્વારા સાત નારકના પંચકસંયોગી ૨૧ ભંગ બને છે. તેથી એવાં ૭૦ વિકલ્પના પંચક સંયોગી કુલ ભંગ ૨૧×૭૦=૧૪૭૦ થાય છે. નવ નારકોના ષટ્ક સંયોગમાં '૧-૧-૧-૧-૧-૪" ઈત્યાદિ રૂપ ૫૬ વિકલ્પ બને છે. તે પ્રત્યેક વિકલ્પ દ્વારા સાત નારકના ષટ્ક સંયોગી ૭ ભંગ થાય છે તેથી ૫૬ વિકલ્પના ષટ્ક સંયોગી કુલ ભંગ ૭×૫૬=૩૯૨ તેમના સપ્તક સંયોગમા "૧-૧-૧-૧-૧-૧-૩." ઈત્યાદિ રૂપ ૨૮ વિકલ્પ બને છે. તે વિકલ્પ દ્વારા સાત નારકના સપ્તક સંયોગી એક વિકલ્પને ગુણતા

अधःसप्तम्यां वा भवन्ति७, 'अहवा एगे रयणप्पभाए नव सक्करप्पभाए होज्जा, अथवा एको नैरयिको रत्नप्रभायां भवति, नव शर्करामभायां भवन्ति, 'एव दुया सजोगो जाव सत्तगसंजोगो य जहा नवण्ह' एव पूर्वोक्तरीत्या द्विकसयोगो यावत् त्रिकसयोगः, चतुष्कसयोगः, पञ्चकसंयोगः, षट्कसयोगः, सप्तकसयोगश्च यथा नवानां नैरयिकाणां भणितस्तथैव दशानामपि नैरयिकाणां भणितव्य., 'नवर एक्केक्को अब्भहिओ सचारेयव्वो सेस तं चेव' नवरं नव नैरयिकापेक्षया दश नैरयिकाणां विशेषस्तु एकैकोऽभ्यधिकः स चारयितव्य', शेष तदेव पूर्वोक्तवदेव बोध्यम्। तेषां च सर्वेषां मध्यमानामालापकानामाकारान् सूचयितुमन्तिममाला-

होते हैं, पङ्कप्रभापृथिवी में भी होते हैं, धूमप्रभापृथिवी में भी होते हैं, तमः प्रभा पृथिवी में भी होते हैं और अधः सप्तमी पृथिवी में भी होते हैं। इस प्रकार से ये ७ विकल्प दश नैरयिकों के एक सयोग में कहे गये हैं। (एवं दुया संजोगो जाव सत्तगसंजोगो य जहा नवण्ह) जैसा नौ नैरयिकों का पूर्वोक्तरीति के अनुसार द्विकसयोग यावत्-त्रिक सयोग, चतुष्कसंयोग, पचक संयोग, षट्कसंयोग और सप्तक सयोग कहा गया है उसी रीति के अनुसार दश नैरयिकों का भी द्विकादिस योग कहना चाहिये परन्तु नौ नैरयिकों की अपेक्षा से दश नैरयिकों के द्विकादिसयोग में यदि कोई विशेषता है तो यह एक एक नारक के अधिक सचार करने की है बाकी का और सब कथन पहिले जैसा किया गया है-वैसा ही जानना चाहिये। इन सब के मध्यम आलापकों को सूचित करने के लिये अन्तिम आलापक को सूत्रकार कहते हैं-(अप

થાય છે, વાલુકાપ્રભામા પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પંકપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, ધૂમપ્રભામા પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તમ.પ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને નીચે સાતમી પૃથ્વીમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે ૧૦ નારકોના એક સયોગી ભંગ ૭ બને છે "एवं दुया सजोगो जाव सत्त सजोगो य जहा नवण्ह" એવો નવ નારકોના દ્વિકસયોગ, ત્રિકસંયોગ, ચતુષ્કસયોગ, પંચક સયોગ, ષટ્કસયોગ અને સપ્તકસયોગ પહેલાના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યો છે, એવો જ દશ નારકોનો પણ દ્વિકાદિ સયોગ કહેવો જોઈએ. પરન્તુ નવ નારકોના દ્વિકાદિ સયોગ કરતા દશ નારકોના દ્વિકાદિ સયોગમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે દશ નારકોના દ્વિકાદિ સયોગમાં એક એક અધિક નારકનો સંચાર કરવો જોઈએ. બાકીનુ સમસ્ત કથન નવ નારકોના પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે સમજવું આ બધાના મધ્યમ આલાપકોને સૂચિત કરવાને માટે સૂત્ર કાર છેલ્લો ઉપલા આલાપકને પ્રકટ કરે છે-" अपच्छिमआलावगो-अहवा

टीका—अथ दशानां नैरयिकाणाम् अष्टाधिकाष्टसहस्र (८००८) भङ्गान् प्रतिपादयितुमाह—'दस भंते' इत्यादि। 'दश भंते! नेरइया नेरइयपवेसणएणं पविसमाणा पुच्छा ? गाङ्गेयः पृच्छति–हे भदन्त ! दश नैरयिकाः नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तो नैरयिकप्रवेशनं कुर्वन्तः किं रत्नप्रभायां भवन्ति । किं वा शर्कराप्रभायाम् , किं वा वालुकाप्रभायां, किं वा पङ्कप्रभायां, किं वा धूमप्रभायां किं वा तमःप्रभायां, किं वा अधःसप्तम्यां भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह–गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा ' हे गाङ्गेय ! दश नैरयिकाः नैरयिकप्रवेशनं कुर्वन्तो रत्नप्रभायां वा भवन्ति यावत्–शर्कराप्रभायां वा, वालुकाप्रभायां वा, पङ्कप्रभायां वा, धूमप्रभायां वा, तमःप्रभायां वा,

---

दस भंते ! नेरइया) इत्यादि ।

टीकार्थ—दश नैरयिकों के नैरयिक प्रवेशनक द्वारा नैरयिक भव में प्रवेश करते हुए ८००८ भंग होते हैं–सो इन्हीं भंगों को प्रतिपादित करने के लिये सूत्रकार ने यह सूत्र कहा है–इसमे गांगेय ने प्रभु से ऐसा पूछा है–हे भदन्त ! दश नारक नैरयिकप्रवेशनक द्वारा नैरयिक भव मे प्रवेश करते हुए कहां पर होते हैं ? क्या वे रत्नप्रभा पृथिवी में होते हैं ? या शर्कराप्रभापृथिवी में होते हैं ? या वालुकाप्रभा पृथिवी में होते हैं ? या पंकप्रभापृथिवी मे होते हैं ? या धूमप्रभा पृथिवी मे होते हैं ? या तमः प्रभा पृथिवी मे होते हैं ? या अधः सप्तमी पृथिवी में होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं (गंगेया) हे गांगेय ! दश नैरयिक नैरयिक भव मे प्रवेश करते हुए रत्नप्रभा पृथिवी में भी होते हैं, यावत् शर्कराप्रभा पृथिवी में भी होते हैं, वालुकाप्रभापृथिवी में भी

" दस भंते ! नेरइया " ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—નૈરયિક પ્રવેશનક દ્વારા નૈરયિક ભવમાં પ્રવેશ કરતા દસ નારકોના જે ૮૦૦૮ ભંગ થાય છે તેમનુ સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે.

ગાંગેય અણુગારનો પ્રશ્ન—" હે ભદન્ત ! નૈરયિક પ્રવેશનક દ્વારા નૈરયિક ભવમા પ્રવેશ કરતા દસ નારકો શું રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" ગંગેયા ! " હે ગાંગેય ! નૈરયિક ભવમાં પ્રવેશ કરતા દસ નારકો રત્નપ્રભામા પણ ઉત્પન્ન થાય છે, શર્કરાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન

त्रिकस्यादशशतमङ्गा १२६० भवन्ति। चतुष्कसयोगे तु दशानां चतुर्धात्वे एकः, एकः, एकः, सप्त (१-१-१-७) चेत्येवमादयश्चतुरशीतिर्विकल्पाः, तैश्च सप्तपदचतुष्क संयोगे पञ्चत्रिंशतो गुणने चत्वारिंशदधिकैकोनत्रिंशच्छत (२९४०) भङ्गा भवन्ति। पञ्चकसंयोगे दशानां पञ्चधात्वे एकः एकः एकः एकः षट् (१-१-१-१-६) इत्यादयः षड्विंशत्यधिकशत (१२६) विकल्पा भवन्ति, तैश्च सप्तपदपञ्चकसंयोगे एकविंशतेर्गुणने षट्चत्वारिंशदधिक षड्विंशतिशत (२६४६) भङ्गा भवन्ति। षट्क सयोगेतु दशानां षोढात्वे एकः एकः एकः एकः एकः पञ्च (१-१-१-१-१-५) इत्यादय षड्विंशत्यधिकशत (१२६) विकल्पा तैश्च सप्तपदषट्कसंयोगे सप्तकस्य गुणने द्व्यशीत्यधिकाष्टशत (८८२) भङ्गा भवन्ति। सप्तकसंयोगे तु दशानां सप्त धात्वे एकः एकः एकः एकः एकः एक चत्वारः (१-१-१-१-१-१-४)

का सात नारक के त्रिक संयोगी ३५ भगों के साथ गुणा करने पर १२६० भग होते हैं। इनके चतुष्क सयोग में (१-१-१-७) इत्यादि रूप से ८४ विकल्प होते हैं। इन ८४ विकल्पों का सात नारक के चतु ष्कसंयोगी ३५ भगों के साथ गुणा करने पर २९४० भग हो जाते हैं। इनका पंचक संयोग में (१-१-१-१-६) इत्यादिरूप से १२६ विकल्प होते हैं। इन १२६ विकल्पों का सात नारक के पचसयोगी २१ भंगों के साथ गुणा करने पर २६४६ भग होते हैं। इनके षट्कसंयोग में (१-१-१-१-१-५) इत्यादिरूप से १२६ विकल्प होते हैं। इन १२६ विकल्पों का सात नारक के छहसयोगी सात विकल्पों के साथ गुणा करने पर ८८२ भग होते हैं। इनके सप्तक सयोग में (१-१-१-१-१

=૧૮૯ થાય છે તેમના ત્રિકસંયોગમાં '૧-૧-૮' આદિ રૂપ ૩૬ વિકલ્પો થાય છે તે પ્રત્યેક વિકલ્પ દ્વારા સાત નરકના ત્રિકસંયોગી ૩૫ ભગ થાય છે તેથી ૩૬ વિકલ્પના ત્રિકસંયોગી ભગો ૩૫×૩૬=૧૨૬૦ થાય છે

તેમના ચતુષ્ક સંયોગમાં '૧-૧-૧-૭' આદિ રૂપ ૮૪ વિકલ્પ બને છે તે પ્રત્યેક વિકલ્પ દ્વારા સાત નરકના ચતુષ્ક સંયોગી ૩૫ ભગ થાય છે તેથી ૮૪ વિકલ્પના કુલ ચતુષ્ક સંયોગી ભગ ૩૫×૮૪=૨૯૪૦ થાય છે તેમના પચક સંયોગમાં "૧-૧-૧-૧-૬' આદિ રૂપ ૧૨૬ વિકલ્પ થાય છે તે પ્રત્યેક વિકલ્પ દ્વારા સાત નરકના પચક સંયોગી ૨૧ ભગ થાય છે એવાં ૧૨૬ વિકલ્પના કુલ ભગ ૨૧×૧૨૬=૨૬૪૬ થાય છે તેમના ષટ્ક સંયોગમાં ૧-૧-૧-૧-૧-૫' ઈત્યાદિ રૂપ ૧૨૬ વિકલ્પના કુલ ષટ્ક સંયોગી ભગ ૭×૧૨૬=૮૮૨ થાય છે તેમના સપ્તક સંયોગમાં "૧-૧-૧-

पकमाह-' अपच्छिमआलावगो-अहवा चत्तारि रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए जाव-एगे अहेसत्तमाए होज्जा' अपश्चिमः न पश्चिमः अन्यः आलापको यस्मात् सः अपश्चिमः अन्तिम इत्यर्थः आलापकस्तु-अथवा चत्वारो रत्नप्रभायां भवन्ति, एकः शर्कराप्रभायाम् ,यावत् एको वालुकाप्रभायाम्, एकः पङ्कप्रभायाम्,एको धूमप्रभायाम् , एकस्तमःप्रभायाम्, एकोऽधःसप्तम्यां भवति। तथा च दश नैरयिकाणां निम्नरीत्या अष्टाधिकाष्टसहस्र (८००८) भङ्गा भवन्ति, तथाहि-दशानामेकत्वे सप्तैव ७। द्विकसंयोगेतु दशानां द्विधात्वे 'एको नव चे 'त्येवमादयो नव विकल्पाः, तश्चैकविंशतेः सप्तपदद्विकसंयोगानां गुणने एकोननवत्यधिकशत (१८९) भङ्गा भवन्ति। त्रिकसंयोगे तु दशानां त्रिधात्वे "एकः एकोऽष्टौ च" इत्येवमादयः षट्त्रिंशद् विकल्पाः, तैश्च सप्तपदत्रिकसंयोगे पञ्चत्रिंशतोगुणने पष्ट्य-

च्छिम आलावगो अहवा चत्तारि रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा) अन्य आलाप जिसके पीछे नहीं है ऐसा आलाप अपश्छिम आलाप है यह अपश्चिम आलाप इस प्रकार से है-अथवा चार नारक रत्नप्रभा में होते हैं, एक नारक शर्कराप्रभा में होता है, एक नारक वालुका प्रभा में होता है, एक नारक पंकप्रभा में होता है, एक नारक धूमप्रभा में होता है, एक नारक तमः प्रभा में होना है और एक नारक अधः सप्तमी पृथिवी में होता है"। दश नैरयिकों के ८००८ भंग इस निम्नलिखित रीति के अनुसार होते हैं-दश नैरयिकों के एक संयोग में ७ भंग हैं। इनके द्विकसंयोग में (१-९) इत्यादिरूप से ९ विकल्प होते हैं इन नौ विकल्पों को सात नारक के द्विक संयोगी २१ भंगों के साथ गुणा करने पर १८९ भंग आ जाते हैं। इनके त्रिक संयोग में १-१-८ इत्यादिरूप से ३६ विकल्प होते हैं। इन ३६ विकल्पों

रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा" જે આલાપક પછી બીજો એક પણ આલાપક આવતો નથી એવા આલાપકને "અપશ્છિમ આલાપ" કહે છે. એવો અપશ્છિમ (અન્તિમ) આ પ્રમાણે સમજવો— "અથવા ચાર નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં, એક નારક પંકપ્રભામા, એક નારક ધૂમપ્રભામાં, એક નારક તમ પ્રભામાં અને એક નારક અધ સપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે"

દશ નારકોના ૮૦૦૮ ભંગ નીચે દર્શાવેલી રીત અનુસાર થાય છે— દશ નારકોના એકસયોગી ભંગ સાત થાય છે તેમના દ્વિકસંયોગમાં '૧-૯' વગેરે પ્રકારના ૯ વિકલ્પ થાય છે પ્રત્યેક વિકલ્પ દ્વારા સાત નારકના દ્વિકસંયોગી ૨૧ ભગ થાય છે, તેથી ૯ વિકલ્પના કુલ દ્વિકસંયોગી ભંગ ૨૧×૯

अहवा सखेज्जा रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा जाव अहवा सखेज्जा रयणप्पभाए सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा। अहवा एगे सक्करप्पभाए, सखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा, एव जहा रयणप्पभाए, उवरिमपुढवीएहिं सम चारिया एव सक्करप्पभाए वि उवरिमपुढवीएहिं सम चारेयव्वा, एव एक्केक्का पुढवी उवरिमपुढवीएहिं सम चारेयव्वा जाव अहवा सखेज्जा तमाए सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, सखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, सखेज्जा पकप्पभाए होज्जा जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा। अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, सखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा। अहवा एगे रयणप्पभाए तिन्नि सक्करप्पभाए, सखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा, एव एएणं कमेणं एक्केक्को सचारेयव्वो, अहवा एगे रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्पभाए, सखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, सखेज्जा वालुयप्पभाए, सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा, अहवा दो रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्पभाए, सखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा, जाव अहवा दो रयणप्पभाए सखेज्जा सक्करप्पभाए, सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा, अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्पभाए, सखेज्जा

इत्येवमादयश्चतुरशीतिर्विकल्पाः, तत्रैकस्य सप्तकसंयोगस्य गुणने चतुरशीतिरेव भङ्गा भवन्ति । सर्वेषां मेलने अष्टाधिकाष्टसहस्र (८००८) भङ्गा भवन्ति इति ॥सू.९॥

दशानां नैरयिकाणां कोष्ठकम्		
दशानाम्—	एकसंयोगे	७
,,	द्विकसंयोगे	१८९
,,	त्रिकसंयोगे	१२६०
,,	चतुष्कसंयोगे	२९४०
,,	पञ्चकसंयोगे	२६४६
,,	षट्कसंयोगे	८८२
,,	सप्तकसंयोगे	८४
सर्वे मेलने		८००८

मूलम्—"संखेज्जा भंते ! नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पविसमाणा० पुच्छा, गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा ७ । अहवा एगे रयणप्पभाए संखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा, एवं जाव अहवा एगे रयणप्पभाए संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा, अहवा दो रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए वा होज्जा एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए, संखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा, एवं एएणं कमेणं एक्केक्को संचारेयव्वो जाव-अहवा दस रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा, एवं जाव अहवा दस रयणप्पभाए, संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा ।

–१–४) इत्यादिरूप से ८४ विकल्प होते हैं। इन ८४ विकल्पों का सात नारक के सप्तसंयोगी एक भंग के साथ गुणा करने पर ८४ भंग आ जाते हैं ॥ सू०९॥

१–१–१–४" ઇત્યાદિ રૂપ ૮૪ વિકલ્પના કુલ ૮૪ સપ્તક સંયોગી ભંગ થાય છે. ॥ સૂ. ૯ ॥

अहवा सखेज्जा रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा जाव अहवा सखेज्जा रयणप्पभाए सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा। अहवा एगे सक्करप्पभाए, सखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा, एव जहा रयणप्पभाए, उवरिमपुढवीएहिं सम चारिया एव सक्करप्पभाए वि उवरिमपुढवीएहिं सम चारेयव्वा, एव एक्केक्का पुढवी उवरिमपुढवीएहिं सम चारेयव्वा जाव अहवा सखेज्जा तमाए सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, सखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, सखेज्जा पकप्पभाए होज्जा जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा। अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, सखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा। अहवा एगे रयणप्पभाए तिन्नि सक्करप्पभाए, सखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा, एव एएणं कमेणं एक्केक्को सचारेयव्वो, अहवा एगे रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्पभाए, सखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, सखेज्जा वालुयप्पभाए, सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा, अहवा दो रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्पभाए, सखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा, जाव अहवा दो रयणप्पभाए सखेज्जा सक्करप्पभाए, सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा, अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्पभाए, सखेज्जा

वालुयप्पभाए होज्जा, एवं एएणं कमेणं एक्केक्को रयणप्पभाए संचारेयव्वो जाव अहवा संखेज्जा रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा, जाव अहवा संखेज्जा रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए, संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, संखेज्जा पंकप्पभाए होज्जा, जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए, दो वालुयप्पभाए, संखेज्जा पंकप्पभाए होज्जा, एवं एएणं कमेणं तिया संजोगो चउक्कसंजोगो जाव सत्तसंजोगो य जहा दसण्हं तहेव भाणियव्वो पच्छिमो आलावगो सत्तसंजोगस्स अहवा संखेज्जा रयणप्पभाए संखेज्जा सक्करप्पभाए, जाव संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा ॥ सू० १० ॥

छाया—संख्येयाः भदन्त ! नैरयिकप्रवेशकेन प्रविशन्तः पृच्छा, गाङ्गेय ! रत्नप्रभायां वा भवन्ति, यावत् अधःसप्तम्यां वा भवन्ति ७। अथवा एको रत्नप्रभायां, संख्येयाः शर्कराप्रभायां भवन्ति, एव यावत् अथवा एको रत्नप्रभायां, संख्येयाः अध सप्तम्यां भवन्ति, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां, संख्येयाः शर्कराप्रभायां वा भवन्ति, एव यावत् अथवा द्वौ रत्नप्रभायां संख्येया अधःसप्तम्यां भवन्ति, अथवा त्रयो रत्नप्रभायां, संख्येया शर्कराप्रभायां भवन्ति, एवम् एतेन क्रमेण एकैकः संचारयितव्यो, यावत् अथवा दश रत्नप्रभायाम् संख्येयाः शर्कराप्रभायां भवन्ति, एव यावत् अथवा दश रत्नप्रभायां संख्येया अधःसप्तम्यां भवन्ति, अथवा संख्येयाः रत्नप्रभायाम् , संख्येयाः शर्कराप्रभायां भवन्ति, यावत् अथवा संख्येया रत्नप्रभायां, संख्येयाः अध सप्तम्यां भवन्ति, अथवा एकः शर्कराप्रभायाम् , संख्येयाः वालुकाप्रभायां भवन्ति, एव यथा रत्नप्रभाया उपरिमपृथिवीभिः समं संचारिताः, एव शर्कराप्रभाया अपि उपरिमपृथिवीभिः समं चारयितव्याः, एवम् एकैका पृथिवी उपरिमपृथिवीभिः समं चारयितव्या यावत् अथवा संख्येया

स्तमः प्रभायाम्, संख्येया अधःसप्तम्यां भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, संख्येया वालुकाप्रभायां भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, संख्येयाः पङ्कप्रभायां भवन्ति, यावत् अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, संख्येयाः अधःसप्तम्यां भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, द्वौ शर्कराप्रभायाम्, संख्येयाः वालुकाप्रभायां भवन्ति, यावत् अथवा एको रत्नप्रभायाम्, द्वौ शर्कराप्रभायाम्, संख्येयाः अधःसप्तम्यां भवन्ति अथवा एको रत्नप्रभायाम्, त्रयः शर्कराप्रभायाम्, संख्येयाः वालुकाप्रभायां भवन्ति, एवम् एतेन क्रमेण एकैकः सञ्चारयितव्यः, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, संख्येयाः शर्कराप्रभायाम्, संख्येया वालुकाप्रभायां भवन्ति, यावत् अथवा एको रत्नप्रभायाम्, संख्येयाः वालुकाप्रभायां संख्येयाः अधःसप्तम्यां भवन्ति, अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, संख्येयाः शर्कराप्रभायाम्, संख्येयाः वालुकाप्रभायां भवन्ति, यावत् अथवा द्वौ रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायाम्, संख्येयाः अधःसप्तम्यां भवन्ति, अथवा त्रयो रत्नप्रभायां, संख्येयाः शर्कराप्रभायाम्, संख्येयाः वालुकाप्रभायां भवन्ति, एवम् एतेन क्रमेण एकैको रत्नप्रभायां सञ्चारयितव्यो यावत् अथवा संख्येयाः रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां, संख्येयाः वालुकाप्रभायां भवन्ति, यावत् अथवा संख्येयाः रत्नप्रभायाम्, संख्येयाः शर्कराप्रभायाम्, संख्येयाः अधःसप्तम्यां भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, संख्येयाः पङ्कप्रभायाम् भवन्ति, यावत् अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायाम्, संख्येया अधःसप्तम्यां भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, द्वौ वालुकाप्रभायाम्, संख्येया पङ्कप्रभायां भवन्ति, एवम् एतेन क्रमेण त्रिकसंयोगचतुष्कसंयोगो यावत् सप्तकसंयोगश्च यथा दशानां तथैव भणितव्यः, पश्चिम आलापकः सप्तकसंयोगस्य अथवा संख्येया रत्नप्रभायाम्, संख्येया शर्कराप्रभायाम्, यावत् संख्येया अधःसप्तम्यां भवन्ति ॥ सू० १० ॥

टीका-अथ संख्येयानां नैरयिकाणां सप्तत्रिंशदधिकत्रयस्त्रिंशच्छत (३३३७) भङ्गान् प्रतिपादयितुमाह—'संखेज्जा भंते' इत्यादि। संखेज्जा भंते! नेर

(संखेज्जा भंते! नेरइया) इत्यादि।

टीकार्थ—संख्यात नैरयिकों के ३३३७ भंगों को प्रतिपादन करने के लिये सूत्रकार ने यह सूत्र कहा है-इसमें गांगेय ने प्रभु से ऐसा

' संखेज्जा भंते! नेरइया " ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સંખ્યાત નારકોના ૩૩૩૭ ભંગોનું સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા પ્રતિપાદન કર્યું છે—

इया नेरयप्पवेसणएणं पविसमाणा पुच्छा ?' गाङ्गेयः पृच्छति-हे भदन्त ! सख्येयाः नैरयिकाः नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तो नैरयिकभवप्रवेशनं कुर्वन्तः किं रत्नप्रभायां भवन्ति, किंवा शर्कराप्रभायां, किंवा वालुकाप्रभायां, किंवा पङ्कप्रभायां, किंवा धूमप्रभायां, किंवा तमःप्रभायाम्, किंवा अधःसप्तम्यां भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा ७' हे गाङ्गेय ! सख्येया नैरयिकाः नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तो रत्नप्रभायां वा भवन्ति, यावत्-शर्कराप्रभाया वा भवन्ति, वालुकाप्रभायां वा भवन्ति, पङ्कप्रभायां वा भवन्ति, धूमप्रभायां वा भवन्ति, तमःप्रभायां वा, अधः सप्तम्या वा भवन्ति ७ ।

अथ द्विकसंयोगिभङ्गानाह-'अहवा एगे रयणप्पभाए, संखेज्जा

पूछा है-(सखेज्जा भंते ! नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पविसमाणा पुच्छा) हे भदन्त ! सख्यात नारक नैरयिक प्रवेशन द्वारा नैरयिक भव में प्रवेश करते कहां होते हैं क्या वे रत्नप्रभापृथिवी में होते हैं ? या शर्कराप्रभापृथिवी में होते हैं ? या वालुकाप्रभा पृथिवी में होते हैं ? या पंकप्रभा पृथिवी में होते हैं ? या धूमप्रभा पृथिवी में होते हैं ? या तमः प्रभा पृथिवी में होते हैं ? या अधः सप्तमी पृथिवी में होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं (गंगेया) हे गांगेय ! (रयणप्पभाए वा होज्जा जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा) संख्यात नैरयिक नैरयिक प्रवेशनक द्वारा नारक भव में प्रवेश करते हुए रत्नप्रभा पृथिवी में भी होते हैं, यावत् शर्कराप्रभा पृथिवी में भी होते हैं, वालुकाप्रभा पृथिवी में भी होते हैं, पंकप्रभा पृथिवी में भी होते हैं, धूमप्रभापृथिवी में भी होते हैं, तमः प्रभा पृथिवी में भी होते हैं और अधः सप्तमी पृथिवी में भी होते हैं।

ગાંગેય અણુગારનો પ્રશ્ન—" सखेज्जा भंते ! नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पविसमाणा पुच्छा " હે ભદન્ત ! નૈરયિક પ્રવેશનક દ્વારા અન્ય ગતિમાંથી નૈરયિક ભવમા પ્રવેશ કરતા સખ્યાત નારકો શુ રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે? કે પકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે? કે ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે? કે તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે અધ સપ્તમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાગેય ! " रयणप्पभाए, वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा " નૈરયિક પ્રવેશનક દ્વારા નૈરયિક ભવમાં પ્રવેશ કરતા સખ્યાત નારકો રત્નપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, શર્કરાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, વાલુકાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પંકપ્રભામા પણ ઉત્પન્ન થાય છે, ધૂમપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તમઃપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને અધઃસપ્તમીમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે સંખ્યાત નાર-

सक्करप्पभाए होज्जा ' अथवा एको नैरयिको रत्नप्रभायां भवति, सख्येया नैरयिकाः शर्कराप्रभायां भवन्ति, ' एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा ' एव पूर्वोक्तरीत्या यावत्-अथवा एको रत्नप्रभायां, सख्येया वालुकाप्रभायाम् , अथवा एको रत्नप्रभायां सख्येयाः पङ्कप्रभायाम् , अथवा एको नैरयिको रत्नप्रभायां सख्येया धूमप्रभायाम्, अथवा एको नैरयिको रत्नप्रभायां सख्येयास्तमः प्रभायाम् , अथवा एको रत्नप्रभायाम्, सख्येयाः अधःसप्तम्यां भवन्ति, ' अहवा दो रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्प

इस प्रकार से य सख्यात नैरयिकों के नैरयिक प्रवेश में एक सयोगी ७ भंग हैं। अब सूत्रकार इनके द्विकसंयोगी भङ्गों का कथन करते हैं (अहवा एगे रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक रत्नप्रभा में होता है और सख्यात नारक शर्कराप्रभा में होते हैं (एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा) इसी पूर्वोक्त रीति से यावत्-अथवा एक नारक रत्नप्रभा में होता है सख्यातनारक वालुकाप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में होता है, सख्यात नारक पंकप्रभा में होते हैं, अथवा एक नैरयिक रत्नप्रभा में होता है, संख्यात नारक धूमप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में होता है और संख्यात नारक तमः प्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में होता है और सख्यात नारक अधः सप्तमी में होते हैं (अहवा दो रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्पभाए वा

કોના નૈરયિક પ્રવેશમાં એકસંયોગી ૭ ભંગ થાય છે હવે સૂત્રકાર તેમના દ્વિકસંયોગી ભંગોનું નીચે પ્રમાણે કથન કરે છે—

' अहवा एगे रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा " (१) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સખ્યાત નારકો શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે 'एव जाव अहवा एगे रयणप्पभाए एगे संखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा " (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સખ્યાત નારકો વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સખ્યાત નારકો પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા અને સખ્યાત નારકો ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સખ્યાત નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સખ્યાત નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

इया नेरपयप्पवेसणएणं पविसमाणा पुच्छा ?' गाङ्गेयः पृच्छति-हे भदन्त ! संख्येयाः नैरयिकाः नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तो नैरयिकभवप्रवेशनं कुर्वन्तः किं रत्नप्रभायां भवन्ति, किंवा शर्कराप्रभायां, किंवा वालुकाप्रभायां, किंवा पङ्कप्रभायां, किंवा धूमप्रभायां, किंवा तमःप्रभायाम्, किंवा अधःसप्तम्यां भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-' गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा ७' हे गाङ्गेय ! संख्येया नैरयिकाः नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तो रत्नप्रभायां वा भवन्ति, यावत्-शर्कराप्रभायां वा भवन्ति, वालुकाप्रभायां वा भवन्ति, पङ्कप्रभायां वा भवन्ति, धूमप्रभायां वा भवन्ति, तमःप्रभायां वा, अधः सप्तम्यां वा भवन्ति ७।

अथ द्विकसंयोगिभङ्गानाह-'अहवा एगे रयणप्पभाए, संखेज्जा

पूछा है-(सखेज्जा भंते ! नेरइया नेरइयप्पवेसएणं पविसमाणा पुच्छा) हे भदन्त ! संख्यात नारक नैरयिक प्रवेशन द्वारा नैरयिक भव में प्रवेश करते कहां होते हैं क्या वे रत्नप्रभापृथिवी में होते हैं ? या शर्कराप्रभापृथिवी में होते हैं ? या वालुकाप्रभा पृथिवी में होते हैं ? या पंकप्रभा पृथिवी में होते हैं ? या धूमप्रभा पृथिवी में होते हैं ? या तमः प्रभा पृथिवी में होते हैं ? या अधः सप्तमी पृथिवी में होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं (गंगेया) हे गांगेय ! (रयणप्पभाए वा होज्जा जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा) संख्यात नैरयिक नैरयिक प्रवेशनक द्वारा नारक भव में प्रवेश करते हुए रत्नप्रभा पृथिवी में भी होते हैं, यावत् शर्कराप्रभा पृथिवी में भी होते हैं, वालुकाप्रभा पृथिवी में भी होते हैं, पंकप्रभा पृथिवी में भी होते हैं, धूमप्रभापृथिवी में भी होते हैं, तमः प्रभा पृथिवी में भी होते हैं और अधः सप्तमी पृथिवी में भी होते हैं।

ગાંગેય અણુગારનો પ્રશ્ન—" सखेज्जा भंते ! नेरइया नेरइयप्पवेसणएणं पविसमाणा पुच्छा " હે ભદન્ત ! નૈરયિક પ્રવેશનક દ્વારા અન્ય ગતિમાંથી નૈરયિક ભવમા પ્રવેશ કરતા સખ્યાત નારકો શુ રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે શર્કરાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અધઃસપ્તમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાંગેય ! " रयणप्पभाए, वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा " નૈરયિક પ્રવેશનક દ્વારા નૈરયિક ભવમાં પ્રવેશ કરતા સખ્યાત નારકો રત્નપ્રભામા પણ ઉત્પન્ન થાય છે, શર્કરાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, વાલુકાપ્રભામા પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પંકપ્રભામા પણ ઉત્પન્ન થાય છે, ધૂમપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તમઃપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને અધઃસપ્તમીમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે સંખ્યાત નાર-

युक्तेन अभिलापक्रमेण एकैकः सचारयितव्यो, यावत्-अथवा त्रयो वा चत्वारो वा पंचवा, षड्वा, सप्तवा, अष्टवा, नववा, दशवा, रत्नप्रभायां भवन्ति, संख्येयाः संख्येयास्तु शर्कराप्रभायां भवन्तीति भावः । 'एवं जाव अहवा दस रयणप्पभाए, संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा त्रय त्रयो वा, चत्वारः चत्वारो वा, पञ्च पञ्च वा, षट् षड्वा, सप्त सप्त वा, अष्ट अष्ट वा, नव नव वा, दश दश वा रत्नप्रभायां भवन्ति, संख्येयाः संख्येयास्तु वालुकाप्रभायां वा, पङ्कप्रभायां वा, धूमप्रभायाम् वा, तमःप्रभायां वा, अधःसप्तम्यां वा भवन्तीति भावः । ' अहवा संखेज्जा रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा ' अथवा संख्येया रत्नप्रभायां, संख्येयाः शर्कराप्रभायां भवति, ' जाव अहवा संखेज्जा

रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा) पूर्वोक्त इस रीति के अनुसार उपर्युक्त अभिलापक्रम से एक एक नारक का संचार करना चाहिये यावत् अथवा तीन या चार या पांच, छह या सात या आठ व नौ एवं दश नारक रत्नप्रभा में होते हैं और संख्यात संख्यात नारक शर्कराप्रभा में होते हैं । (एवं जाव अहवा दस रयणप्पभाए, संखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा) इस पूर्वोक्त रीति से यावत्-अथवा तीन, तीन, या चार, चार, या पांच, पांच, या छह छह, या सात सात, या आठ २, या नौ २, या दश दश नारक रत्नप्रभा में होते हैं और संख्यात संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं, अथवा पंकप्रभा में होते हैं या धूमप्रभा में होते हैं, या तम प्रभा में होते हैं या अध सप्तमी पृथिवी मे होते हैं । (अहवा संखेज्जा रयणप्पभाए संखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा संख्यात नारक रत्नप्रभा में होते हैं और

અહવા દસ રયણપ્પભાએ, સખેજ્જા સક્કરપ્પભાએ હોજ્જા " પૂર્વોક્ત આ રીત અનુસાર ઉપર્યુક્ત અભિલાપ ક્રમથી એક એક નારકનો સંચાર કરવો જોઈએ એટલે કે " ત્રણ ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ નવ કે દશ નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત નારકો શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે " ઈત્યાદિ અંગેનું કથન કરવું જોઈએ. આ રીતે એવ જાવ દસ રયણપ્પભાએ, સખેજ્જા અહે સત્તમાએ હોજ્જા ' ત્રણ ત્રણ, કે ચાર ચાર, કે પાંચ પાંચ, કે છ છ, કે સાત સાત કે આઠ આઠ, કે નવ, નવ, કે દશ દશ નારકો રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત નારકો વાલુકાપ્રભામાં, અથવા પંકપ્રભામાં અથવા તમપ્રભામાં અથવા નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ' અહવા સખેજ્જા રયણપ્પભાએ સખેજ્જા સક્કરપ્પભાએ હોજ્જા " અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા

भाए वा होज्जा ' अथवा द्वौ रत्नप्रभायां भवतः, संख्येया शर्कराप्रभायां वा भवन्ति, ' एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत् अथवा द्वौ रत्नप्रभायां भवतः संख्येया वालुकाप्रभायाम्, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां संख्येयाः पङ्कप्रभायाम्, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां, संख्येया धूमप्रभायाम्, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां संख्येयास्तमःप्रभायाम्, अथवा द्वौ रत्नप्रभायाम्, संख्येया अधःसप्तम्यां भवतः, ' अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा ' अथवा त्रयो रत्नप्रभायां भवन्ति, संख्येयाः शर्कराप्रभायां भवन्ति, ' एव एएणं कमेणं एक्केक्को संचारेयव्वो जाव अहवा दस रयणप्पभाए संखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या एतेन उप-

होज्जा) अथवा दो नारक रत्नप्रभा में होते हैं, और सख्यात नारक शर्कराप्रभा में होते हैं, (एवं जाव अहवा दो रयणप्पभाए संखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा) पूर्वोक्तरीति के अनुसार यावत् अथवा दो नारक रत्नप्रभा में होते हैं और संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में होते हैं और संख्यात नारक पंकप्रभा में होते हैं, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में होते हैं और संख्यात नारक धूमप्रभा में होते हैं, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में होते हैं और संख्यात नारक तमः प्रभा में होते हैं अथवा दो नारक रत्नप्रभा में होते हैं और संख्यात नारक अधः सप्तमीपृथिवी में होते है । (अहवा तिन्नि रयणप्पभाए संखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में होते है, और संख्यात नारक शर्कराप्रभा में होते है, (एवं एएणं कमेणं एक्केक्को सचारेयव्वो, जाव अहवा दस

" अहवा दो रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए वा होज्जा " (१) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત નારકો શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે " एव जाव अहवा दो रयणप्पभाए, सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा " પૂર્વોક્ત રીત અનુસાર બાકીના ભ ગ આ પ્રમાણે બને છે-(૨) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા અને સખ્યાત નારકો વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૩) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારકો પ કપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા અને સંખ્યાત નારકો ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં અને સખ્યાત નારકો તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં અને સખ્યાત નારકો અધઃસપ્તમીમા ઉ પન્ન થાય છે " अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्पभाए, होज्जा " અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામા અને સખ્યાત નારકો શર્કરાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. " एवं एएणं कमेणं एक्केक्को सचारेयव्वो, जाव

पीभि सर्प मङ्गाः सचारिता एव तथैव शर्कराप्रभाया अपि उपरिमपृथिवीभिः स्वोत्तरवालुकाप्रभादिपृथिवीभि सम चारयितव्या'=संचारणीया' एव पक्केक्का पुढवी उवरिमपुढवीएहिं समं चारेयव्वा ' एव पूर्वोक्तरीत्यैव एकैका पृथिवी उपरिमपृथिवीभि' स्वस्वोत्तरपृथिवीभि सम चारयितव्या। तेषां भङ्गाना माकारज्ञापनार्थमन्तिमविकल्पमाह–'जाव अहवा सखेज्जा तमाए, सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा ' यावत् अथवा सख्येया वालुकाप्रभायां, सख्येयाः पङ्कप्रभायाम्। सख्येया वालुकाप्रभायां सख्येया धूमप्रभायाम्, सख्येया वालुकाप्रभायां सख्येयास्तमाप्रभायाम्, सख्येया वालुकाप्रभायां सख्येयाः अधःसप्त-

स्वर शर्करादि पृथिवियों के साथ सचार कर भग कहे गये है, उसी प्रकार से शर्करापृथिवी का स्वोत्तर वालुकाप्रभा आदि पृथिवियों के साथ संचार कर भंग बना लेना चाहिये (एव एक्केक्का पुढवी उवरिमपुढवीएहिं समं सचारेयव्वा) इसी तरह से एक एक पृथिवी अपनी अपनी आगे की पृथिवियों के साथ संचारित कर भंग बना लेना चाहिये उन भगों के आकार को समझाने के लिये सूत्रकार अन्तिम भंग कैसा होता है इस बात को प्रकट करते है–जाव अहवा सखेज्जा तमाए सखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा) यावत् अथवा सख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते है और सख्यात नारक पकप्रभा में होते है, अथवा संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते है और सख्यात नारक धूमप्रभा में होते है, अथवा सख्यात नारक वालुकाप्रभा मे होते है और सख्यात नारक तमः

પૂર્વોક્ત રીત અનુસાર જેમ રત્નપ્રભાપૃથ્વીનો પછીની પૃથ્વીઓ સાથે યોગ કરીને ભગ કહેવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણે શર્કરાદિ પૃથ્વીઓની સાથે પછીની પૃથ્વીઓનો યોગ કરીને ભગ કહેવા જોઈએ એ પ્રમાણે શર્કરાપૃથ્વીની સાથે વાલુકાપ્રભા આદિ પછીની પૃથ્વીઓનો યોગ કરીને ભગ કહેવા જોઈએ. ' एव एक्केक्का पुढवी उवरिम पुढवीएहिं समं चारेयव्वा " એ જ પ્રમાણે પ્રત્યેક પૃથ્વીનો પછીની બધી પૃથ્વીઓ સાથે ક્રમશઃ યોગ કરીને ભગ બનાવવા જોઈએ. આ ભગોનો આકાર સમજાવવાને માટે સૂત્રકાર અન્તિમ ભગ કેવો બને છે તે પ્રકટ કરે છે— ' जाव अहवा सखेज्जा तमाए सखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा " અથવા સખ્યાત નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સખ્યાત નારક પકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સખ્યાત નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સખ્યાત નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સખ્યાત નારક વાલુકા પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સખ્યાત નારક તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સખ્યાત નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સખ્યાત નારક

रयणप्पभाए संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा ' यावत्–अथवा संख्येया रत्नप्रभायां संख्येया वालुकाप्रभायाम् , अथवा संख्येया रत्नप्रभायां, संख्येयाः पङ्कप्रभायाम् , अथवा संख्येया रत्नप्रभायां, संख्येया धूमप्रभायाम् , अथवा संख्येया रत्नप्रभायां संख्येयास्तमःप्रभायाम् , अथवा संख्येया रत्नप्रभायां संख्येयाः अधःसप्तम्यां वा भवन्ति, ' अहवा एगे सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा ' अथवा एको नैरयिकः शर्कराप्रभायां भवति, संख्येया नैरयिकास्तु वालुकाप्रभायां भवन्ति, ' एवं जहा रयणप्पभाए उवरिमिपुढवएहिं सम मंचारिया, एवं सक्करप्पभाए वि उवरिमपुढवीएहिं समं चारेयव्वा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा रत्नप्रभाया उपरिमपृथिवीभिः स्वोत्तर–शर्करादिपृथि-

संख्यात नारक शर्कराप्रभा में होते हैं (जाव अहवा संखेज्जा रयप्पभाए, सखेज्जा अहे मत्तमाए होज्जा) यावत् अथवा संख्यात नारक रत्नप्रभा में होते हैं और संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं, अथवा–संख्यात नारक रत्नप्रभा में और संख्यात नारक पंकप्रभा में, अथवा संख्यात नारक रत्नप्रभा में और संख्यात नारक धूमप्रभा में अथवा संख्यात नारक रत्नप्रभा में और संख्यात नारक तमः प्रभा में, अथवा संख्यात नारक रत्नप्रभा में और संख्यात नारक अधः सप्तमी में होते हैं। (अहवा एगे सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में होता है, और संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते है। (एवं जहा रयणप्पभाए उवरिमपुढवीहिं समं संचारिया, एवं सक्करप्पभाए वि उवरिमपुढवीएहिं समं चारेयव्वा) इस पूर्वोक्तरीति के अनुसार जिस प्रकार से रत्नप्रभा पृथिवी की स्वो-

સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામા અને સંખ્યાત નારક પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામા અને સંખ્યાત નારક અધ સપ્તમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

" अहवा एगे सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए, होज्जा " અથવા એક નારક શર્કરાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત નારકો વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે " एवं जहा रयणप्पभाए, उवरिं पुढवीहिं समं संचारिय, एव सक्करप्पभाए वि उवरिमाए वि उवरिम पुढविएहिं सम चारेयव्वा " આ

स खेज्जा पंकप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, सख्येयाः पङ्कप्रभायां भवन्ति, 'जाव अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, संखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा' यावत् अथवा एको रत्नप्रभायाम् एकः शर्कराप्रभायाम्, सख्येया धूमप्रभायाम्, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, सख्येयास्तमःप्रभायाम्, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायां सख्येया अधःसप्तम्यां भवन्तीत्यर्थः 'अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायां, द्वौ शर्कराप्रभायां, सख्येया वालुकाप्रभायां भवन्ति 'जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए संखेज्जा अहे

'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, संखेज्जा पंकप्पभाए होज्जा' अथवा एक नारक रत्नप्रभा में होता है, एक नारक शर्करा प्रभा में होता है और संख्यात नारक पंकप्रभा में होते हैं 'जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, संखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा' यावत् अथवा एक नारक रत्नप्रभा में होता है, एक नारक शर्कराप्रभा में होता है और संख्यात नारक धूमप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभामें और संख्यात नारक तमःप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक अधःसप्तमी में होते हैं। 'अहवा एगे रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं, 'जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो

"अहवा एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए, संखेज्जा पंकप्पभाए होज्जा" અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે 'जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, संखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा' યાવત્ અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे रयणप्पभाए दो सक्करप्पभाए संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा" અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, બે નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારકો વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે "जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, संखेज्जा

म्याम्, संख्येयाः पङ्कप्रभायां संख्येया धूमप्रभायाम्। संख्येयाः पङ्कप्रभायां संख्येयास्तमःप्रभायाम्, संख्येया पङ्कप्रभायां संख्येया अधःसप्तम्याम्। संख्येया धूमप्रभायां संख्येयास्तमःप्रभायां, संख्येयाधूमप्रभायां संख्येयाः अधसप्तम्याम्। संख्येयास्तमःप्रभायां संख्येया अधःसप्तम्यां भवन्तीति भावः

अथ त्रिकसंयोगिभङ्गानाह–' अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा ' अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, संख्येया वालुकाप्रभायां भवन्ति, ' अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए,

प्रभा मे होते हैं, संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं और संख्यात नारक अधः सप्तमी पृथिवी में होते हैं। अथवा संख्यात नारक पंकप्रभा में होते है और संख्यात नारक धूमप्रभा में होते है, अथवा संख्यात नारक पंकप्रभा में होते है और संख्यात नारक तमः प्रभा में होते है, अथवा संख्यात नारक पंकप्रभा में होते है और संख्यात नारक अधः सप्तमी पृथिवी में होते हैं। अथवा-संख्यात नारक धूमप्रभा में होते हैं और संख्यात नारक तमः प्रभा में होते हैं, अथवा संख्यात नारक धूमप्रभा में होते है और संख्यात नारक अधः सप्तमी पृथिवी में होते है। अथवा संख्यात नारक तमः प्रभा में होते है और संख्यात नारक अधः सप्तमी पृथिवी में होते है। इस प्रकार से ये यहां तक द्विक संयोगी भङ्ग कहे गये है।

अब सूत्रकार त्रिकसंयोगी भंगों को प्रकट करनेके लिये ' अहवा' एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा ' ऐसा सूत्र कहते हैं अथवा एक नारक रत्नप्रभा में होता है, एक नारक शर्कराप्रभामें होता हैं और संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं,

અધઃસપ્તમીમા ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સંખ્યાત નારક પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સંખ્યાત નારક પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા સંખ્યાત નારક પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત નારક અધઃસપ્તમીમા ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સંખ્યાત નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત નારક અધઃસપ્તમીમા ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા સંખ્યાત નારક તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત નારક અધઃસપ્તમીમા ઉત્પન્ન થાય છે. અહીં સુધી દ્વિકસંયોગી ભંગોનું પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે

હવે સૂત્રકાર ત્રિકસંયોગી ભંગોનું કથન કરે છે–" अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा " અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, એક નારક શર્કરાપ્રભામા અને સંખ્યાત નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે.

भवन्ति, 'एवं एएणं कमेण एक्केक्को संचारेयव्वो' एवं पूर्वोक्तरीत्या एतेन क्रमेण एकैकः संचारयितव्यः 'अहवा एगे रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायां, संख्येयाः शर्करा-प्रभायां, संख्येया वालुकाप्रभायां भवन्ति, 'जाव अहवा एगे रयणप्पभाए संखेज्जा सक्करप्पभाए संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा' यावत् अथवा एको रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येयाः पङ्कप्रभायां भवन्ति,

नारक रत्नप्रभा में, तीन नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक धूमप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, तीन नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक तमःप्रभा में होते हैं अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, तीन नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक अधः-सप्तमी पृथिवी में होते हैं 'एवं एएणं कमेणं एक्केक्को संचारेयव्वो' इस प्रकार शर्कराप्रभा में इस क्रमसे एक एक नारक का संचार अन्तिम भंग तक करना चाहिये वह अन्तिम भंग इस प्रकार का होगा 'अहवा-एगे रयणप्पभाए संखेज्जा सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, संख्यात नारक शर्करा प्रभा में और संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं 'जाव अहवा एगे रयणप्पभाए संखेज्जा सक्करप्पभाए, संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा' यावत् अथवा-एक नारक रत्नप्रभा में, संख्यात नारक शर्कराप्रभा में,

અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, ત્રણ નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારકો ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, ત્રણ નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારકો તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, ત્રણ નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારકો અધઃસપ્તમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે "एवं एएणं कमेणं एक्केक्को संचारेयव्वा"

આ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભામાં આ ક્રમથી એક એક નારકનો સંચાર અંતિમ ભંગ પર્યન્ત થવો જોઈએ. એટલે કે ઉપર્યુક્ત વિકલ્પમાં શર્કરાપ્રભામાં ૪, ૫, ૬, ૭ ૮ ૯, ૧૦ અને સંખ્યાત નારક ભૂમીને ઉપર મુજબ પાંચ પાંચ ભંગ કહેવા જોઈએ. આ રીતે છેલ્લા વિકલ્પના આ પ્રમાણે ભાગાઓ બનશે-" अहवा एगे रयणप्पभाए संखेज्जा सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा' અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં સંખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ' जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए, संखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा' અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, સંખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા

सत्तमाए होज्जा ' यावत्-अथवा एको रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायां संख्येयाः पङ्कप्रभायां भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायां संख्येया धूमप्रभायां भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायां, द्वौ शर्कराप्रभायाम् संख्येयास्तमःप्रभायां भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायां द्वौ शर्कराप्रभायां संख्येयाः अधःसप्तम्यां भवन्ति, ' अहवा एगे रयणप्पभाए तिन्नि सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा ' अथवा एको रत्नप्रभायां, त्रयः शर्कराप्रभायां संख्येया वालुकाप्रभायां

सक्करप्पभाए, संखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा ' यावत् अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं, ' जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, दो सक्करप्पभाए, संखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा ' यावत् अथवा एक नारक रत्नप्रभामें, दो नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक पंकप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक धूमप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में औरसंख्यात नारक तमःप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं, ' अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा ' अथवा एक नारक रत्नप्रभामें होता है, तीन नारक शर्कराप्रभा में होते हैं और संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, तीन नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक पंकप्रभा में होते हैं, अथवा एक

अहे सत्तमाए होज्जा " અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, બે નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, બે નારક શર્કરાપ્રભામા અને સંખ્યાત નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, બે નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક તમ.પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, બે નારક શર્કરાપ્રભામા અને સંખ્યાત નારક અધઃસપ્તમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

" अहवा एगे रयणप्पभाए, तिन्नि सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए, होज्जा " અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, ત્રણ નારક શર્કરાપ્રભામા અને સંખ્યાત નારકો વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા, ત્રણ નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારકો પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે.

रत्नप्रभायां संख्येया शर्कराप्रभायाम् संख्येया अधःसप्तम्यां भवन्ति । 'अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा त्रयो रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येया वालुकाप्रभायां भवन्ति, 'एवं एएणं कमेणं एक्केक्को रयणप्पभाए संचारेयव्वो जाव अहवा संखेज्जा रयणप्पभाए संखेज्जा सक्करप्पभाए संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा, जाव अहवा संखेज्जा रयणप्पभाए संखेज्जा सक्करप्पभाए, संखेज्जा अहे सत्त माए होज्जा' एवं पूर्वोक्तरीत्या एतेन उपर्युक्तेन अभिलापानां क्रमेण एकैको रत्नप्रभायां संचारयितव्यः । तेषां चाभिलापानामाकारप्रकारं सूचयितुमाह— यावत्-अथवा त्रयो रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येयाः पङ्कप्रभायाम्, अथवा त्रयो रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येया धूमप्रभायाम् , अथवा

हैं, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, संख्यात नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक अध सप्तमी पृथिवी में होते हैं 'अहवा-तिन्नि रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में, संख्यात नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं, 'एवं एएणं कमेणं एक्केक्को रयणप्पभाए संचारेयव्वो जाव अहवा संखेज्जा रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा' इस प्रकार पूर्वोक्त पद्धति के अनुसार उपयुक्त अभिलापों के इस क्रम से एक एक नारक का रत्नप्रभामें संचार करना चाहिये । इन अभिलापों के आकार प्रकार को सूचित करने के लिये सूत्रकार कहते हैं यावत् अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में संख्यात नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक पङ्कप्रभा में होते हैं, अथवा-तीन नारक रत्नप्रभा में संख्यात नारक शर्क

નારક તમ પ્રભા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા બે નારક રત્નપ્રભામાં સંખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક નીચે સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

'अहवा तिन्नि रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए, संखेज्जा वालुयप्पभाए, होज्जा" અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં સંખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે 'एवं एएणं कमेणं एक्केक्को रयणप्पभाए संचारेयव्वो जाव अहवा संखेज्जा रयणप्पभाए संखेज्जा सक्करप्पभाए संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा' આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર ઉપર્યુક્ત અભિલાપોના આ ક્રમ પ્રમાણે રત્નપ્રભામાં એક એક નારકનો સંચાર કરવો જોઈએ. તે અભિલાપો કેવા બનશે તે પ્રકટ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં, સંખ્યાત નારકો શર્કરાપ્રભામાં અને

अथवा एको रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येया धूमप्रभायां भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येयास्तमःप्रभायां भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येयाः अधः सप्तम्यां भवन्तीति। 'अहवा दो रयणप्पभाए संखेज्जा सक्करप्पभाए संखेज्जा वालुयप्पभाए होज्जा' अथवा द्वौ रत्नप्रभायां, संख्येयाः शर्कराप्रभायाम्, संख्येयाः वालुकाप्रभायां भवन्ति, 'जाव अहवा दो रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए, संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा' यावत् अथवा द्वौ रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येयाः पङ्कप्रभायां भवन्ति, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येयाः धूमप्रभायां भवन्ति, अथवा द्वौ रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येयास्तमःप्रभायां भवन्ति, अथवा द्वौ

और संख्यात नारक पंकप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभामें संख्यात नारक शर्कराप्रभा में, और संख्यात नार धूमप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, संख्यात नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक तमःप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, संख्यात नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं यह अन्तिम भंग है, अब रत्नप्रभामें एक एककी वृद्धि कर के पुनः भंग गिनाये जाते हैं-'अहवा दो रयणप्पभाए संखेज्जा सक्करप्पभाए संखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा' अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, संख्यात नारक शर्कराप्रभा में, और संख्यात नारक पंकप्रभा में होते हैं, अथवा दो नारक रत्नप्रभा में, संख्यात नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक धूमप्रभा में होते हैं, अथवा-दो नारक रत्नप्रभामें, संख्यात नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक तमःप्रभा में होते

એક નારક રત્નપ્રભામા, સખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામા અને સખ્યાત નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. સખ્યાત નારકો શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત નારકો તમ-પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે, સખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અને સખ્યાત નારક નીચે સાતમી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે. આ વિકલ્પનો આ છેલ્લો ભગ છે

હવે રત્નપ્રભામા એક એકની વૃદ્ધિ કરીને જે ભંગો બને છે તે પ્રકટ કરવામાં આવે છે-" जाव अहवा दो रयणप्पभाए, संखेज्जा सक्करप्पभाए, संखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा " અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા, સખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સખ્યાત નારક પકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા, સખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામા અને સખ્યાત નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા બે નારક રત્નપ્રભામા, સંખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામા અને સંખ્યાત

पङ्कप्रभायां भवन्ति, अथवा संख्येया रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येया धूमप्रभायां भवन्ति, अथवा संख्येया रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायाम् संख्येयास्तमःप्रभायां भवन्ति, अथवा संख्येया रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येयाः अधःसप्तम्यां भवन्तीति। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, संखेज्जा पंकप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायाम् एको वालुकाप्रभायां, संख्येयाः पङ्कप्रभायां भवन्ति, 'जाव अहवा एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए, संखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा' यावत् अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायां संख्येया धूमप्रभायां भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभा

में, संख्यात नारक शर्कराप्रभा में, और संख्यात नारक वालुकाप्रभामें होते हैं अथवा संख्यात नारक रत्नप्रभा में, संख्यात नारक शर्करा प्रभा में और संख्यात नारक धूमप्रभा में होते हैं, अथवा संख्यात नारक रत्नप्रभा में, संख्यात नारक शर्कराप्रभामें और संख्यात नारक तमःप्रभा में होते हैं। अथवा संख्यात नारक रत्नप्रभामें, संख्यात नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक अधःसप्तमी में होते हैं। 'अहवा-एगे रयणप्पभाए, एगे वालुयप्पभाए संखेज्जा पंकप्पभाए होज्जा' अथवा एक नारक रत्नप्रभामें एक नारक वालुकाप्रभा में और संख्यात नारक पंकप्रभा में होते हैं 'जाव अहवा एगे रयणप्पभाए एगे वालुयप्पभाए, संखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा' यावत् अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में और संख्यात नारक

એજ પ્રમાણે સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં, સંખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં, સંખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં, સંખ્યાત નારક શર્કરા પ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં, સંખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક તમઃ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં સંખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે "અહવા એગે રયણપ્પભાએ, એગે વાલુયપ્પભાએ, સંખેજ્જા પંકપ્પભાએ, હોજ્જા" અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે "જાવ અહવા એગે રયણપ્પભાએ એગે વાલુયપ્પભાએ, સંખેજ્જા અહે સત્તમાએ હોજ્જા" અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક વાલુકા પ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા એક રત્ન

त्रयो रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येयास्तमःप्रभायाम् , अथवा त्रयो रत्नप्रभायां संख्येयाःशर्कराप्रभायां,संख्येया अधःसप्तम्यां भवन्ति,अथवा चत्वारो रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येया वालुकाप्रभायाम् एवमधःसप्तमी पृथिवीपर्यन्तं कल्पनीयम् , एवं पञ्च, षट्, सप्त, अष्ट, नव, दश, संख्येयाः रत्नप्रभायां संख्येया शर्कराप्रभायां संख्येया वालुकाप्रभायां भवन्ति, 'जाव' इत्यादि–यावत्–अथवा संख्येया रत्नप्रभायां संख्येयाः शर्कराप्रभायां संख्येयाः

राप्रभा में और संख्यात नारक धूमप्रभामें होते हैं, अथवा तीन नारक रत्नप्रभा में, संख्यात नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक तमः प्रभा में होते हैं, अथवा-तीन नारक रत्नप्रभामें, संख्यात नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं अथवा चार नारक रत्नप्रभा में, संख्यात नारक शर्कराप्रभा में और संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं, इसी प्रकार से अधःसप्तमी पृथिवी तक कहना चाहिये, इसी तरह से पांच, छह, सात, आठ, नौ, दश और संख्येय–संख्यात तकका कथन भी रत्नप्रभा पृथिवीमें करना चाहिये और इस तरह से पांच, छह, सात, आठ, नौ, दश और संख्यात नारक से रत्नप्रभा पृथिवी में होते है, संख्यात नारक शर्करा-प्रभा पृथिवी में होते हैं और संख्यात नारक वालुकाप्रभा पृथिवी में होते हैं इत्यादि। इसी तरह से यावत् अथवा संख्यात नारक रत्नप्रभा

સંખ્યાત નારકો પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં, સંખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામા અને સખ્યાત નારક ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા ત્રણ નારક રત્નપ્રભામાં, સખ્યાત નારકો શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારકો તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ત્રણ નારકો રત્નપ્રભામાં, સંખ્યાત નારકો શર્કરાપ્રભામાં અને સખ્યાત નારકો અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ચાર નારક રત્નપ્રભામાં, સખ્યાત નારકો શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારકો વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભા સાથે પંકપ્રભાથી અધઃસપ્તમી સુધીની પૃથ્વીઓનો યોગ કરીને બીજાં ચાર ભંગો કહેવા જોઈએ.

એજ પ્રમાણે પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દસ અને સખ્યાત પર્યન્તનું કથન પણ રત્નપ્રભા સાથે ઉપરના ક્રમપૂર્વક થવું જોઈએ અને આ રીતે પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દસ અને સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે, સખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે, ઈત્યાદિ કથન થવું જોઈએ.

मपि भणितव्यः, तेषां चालापकानामाकारप्रकारं सूचयितुमन्तिममालापकमाह-'पच्छिमो आलावगो सत्तगसंजोगस्स अहवा सखेज्जा रयणप्पभाए सखेज्जा सक्करप्पभाए, जाव सखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा' सङ्ख्येयानां सप्तकसंयोगस्य पश्चिम अन्तिम आलापकस्तु-अथवा सङ्ख्येया नैरयिकाः रत्नप्रभायां, सङ्ख्येयाः शर्कराप्रभायां, यावत् सङ्ख्येया वालुकाप्रभायां, सङ्ख्येया पङ्कप्रभायां सङ्ख्येया धूमप्रभायाम्, सङ्ख्येयास्तमःप्रभायां, सङ्ख्येया नैरयिकाः अधःसप्तम्यां भवन्तीति। एतेषां च सङ्ख्येयानां नैरयिकाणां सप्तविंशदधिकत्रयस्त्रिंशच्छतभङ्गा भवन्ति तथाहि-सङ्ख्येयास्तु एकादशादय शीर्षप्रहेलिकान्ता भवगन्तव्यास्तेषां चैकत्वे सप्तैव, द्विक

कर सप्तक संयोग तक कहना चाहिये। इन आलापकों का आकार प्रकार कैसा होगा—इस बात को बताने के लिये अंतिम आलापकको सूत्रकार प्रकट करते हैं-'पच्छिमो आलावगो सत्तगसजोगस्स-अहवा सखेज्जा रयणप्पभाए, सखेज्जा सक्करप्पभाए जाव सखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा' वे कहते हैं कि संख्यात नारकों के सप्तम संयोग का अंतिम आलापक इस प्रकार से है—'अथवा संख्यात नैरयिक रत्नप्रभा में होते हैं, संख्यात नारक शर्कराप्रभा में होते हैं यावत्-संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं, संख्यात नारक पंकप्रभा में होते हैं, संख्यात नारक धूमप्रभा में होते हैं, संख्यात नारक तमःप्रभा में होते हैं और संख्यात नारक अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं। इन संख्यात नैरयिकों के ३३३७ विकल्प भंग होते हैं-जो इस प्रकार से यहां ११ से लेकर शीर्षप्रहेलिका तक की संख्याको संख्यात कहा गया है-संख्यात नैर

માટે સૂત્રકાર અંતિમ આલાપક પ્રકટ કરે છે-"પચ્છિમો આલાવગો સત્તગ સંજોગસ્સ અહવા સખેજ્જા રયણપ્પભાએ, સખેજ્જા સક્કરપ્પભાએ, જાવ સખેજ્જા અહે સત્તમાએ હોજ્જા" સંખ્યાત નારકોના સપ્તકસંયોગનો અન્તિમ આલાપક અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે, સંખ્યાત નારકો શર્કરા પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે, સંખ્યાત નારકો વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે સંખ્યાત નારકો પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે સંખ્યાત નારકો ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે, સંખ્યાત નારકો તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત નારકો અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે

આ સંખ્યાત નારકોના ૩૩૩૭ વિકલ્પ-ભંગ થાય છે, તે નીચે પ્રમાણે સમજવા-અહીં ૧૧ થી શરૂ કરીને શીર્ષપ્રહેલિકા સુધીની સંખ્યાઓને માટે "સંખ્યાત" પદનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે

याम्, एको वालुकाप्रभायां संख्येयास्तमःप्रभायां भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायाम्, एको वालुकाप्रभायां संख्येयाः अधःसप्तम्यां भवन्ति। 'अहवा एगे रयणप्पभाए, दो वालुयप्पभाए संखेज्जा पंकप्पभाए होज्जा' अथवा एको रत्नप्रभायां द्वौ वालुकाप्रभायां संख्येयाः पङ्कप्रभायां भवन्ति, 'एवं एएणं कमेणं तिया संजोगो, चउक्कसंजोगो जाव सत्तगसंजोगो य जहा दसण्हं तहेव भाणियव्वो' एवं पूर्वोक्तरीत्या एतेन उपर्युक्तेन आलापानां क्रमेण त्रिकसंयोगः, चतुष्कसंयोगः, यावत् पञ्चकसंयोगः, षट्कसंयोगः सप्तकसंयोगश्च यथा दशानां भणितस्तथैव संख्यातानां-

---

अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं" यह अंतिम भंग है-इसके पहिले तीन भंग इस प्रकार से हैं। अथवा-एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभामें और संख्यात नारक धूमप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में और संख्यात नारक तमःप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, एक नारक वालुकाप्रभा में और संख्यात नारक अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं 'अहवा एगे रयणप्पभाए, दो वालुयप्पभाए, संखेज्जा पंकप्पभाए होज्जा' अथवा एक नारक रत्नप्रभा में, दो नारक वालुकाप्रभामें और संख्यात नारक पंकप्रभामें होते हैं, 'एवं एएणं कमेणं तिया संजोगो, चउक्क संजोगो, जाव सत्तक संजोगो य जहा दसण्हं तहेव भाणियव्वो' इस उपर्युक्त आलापक्रमसे, जैसा दश नारकों का त्रिक संयोग, चतुष्कसंयोग, पंचक संयोग, षट्क संयोग और सप्तक संयोग पहिले कहा जा चुका है, उसी प्रकार से उसी तरह से संख्यात नारकों का भी त्रिक संयोग से ले

પ્રભામા, એક વાલુકાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક વાલુકાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક અધ સપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. "अहवा एगे रयणप्पभाए, दो वालुयप्पभाए संखेज्जा पंकप्पभाए, होज्जा" અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, બે નારક વાલુકાપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. "एवं एएण कमेणं तिया संजोगो, चउक्कसंजोगो, जाव सत्तकसंजोगो य जहा दसण्हं तहा भाणियव्वो" આ ઉપર્યુક્ત આલાપ ક્રમથી જેવો દશ નારકોનો ત્રિકસંયોગ, ચતુષ્કસંયોગ, પંચસંયોગ, ષટ્કસંયોગ અને સપ્તકસંયોગ આગળ કહેવામાં આવ્યો છે, એવો જ સંખ્યાત નારકોનો ત્રિકસંયોગથી લઈને સપ્તકસંયોગ પર્યન્તનો સંયોગ કહેવો જોઈએ. તે આલાપકો કેવા બનશે તે સમજાવવા

क्रमानुसारात् न विवक्षिताः, पूर्वसूत्रेषु हि दशादिराशीनां द्वैविध्यकल्पनायाम् उपरि एकादयो लघव संख्याभेदा पूर्वं न्यस्ताः, अधस्तु नवादयो महान्तः, एव मिहाप्येकादय उपरिसंख्यातराशिश्चाध , तत्र च संख्यातराशेरधस्तनस्यैकाद्याक्ष

संख्यात नारक वालुकाप्रभा में, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में और संख्यात नारक पंकप्रभा में, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में और संख्यात नारक धूमप्रभा में अथवा एक नारक रत्नप्रभा में और संख्यात नारक तम प्रभा में अथवा एक नारक रत्नप्रभामें और संख्यात नारक अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं एसे ही यहां भंग नहीं होते है कि संख्यात नारक रत्नप्रभा में और एक नारक शर्कराप्रभा में, अथवा संख्यात नारक रत्नप्रभा में और एक नारक वालुकाप्रभा में, अथवा संख्यात नारक रत्नप्रभामें और एक नारक पंकप्रभामें, अथवा संख्यात नारक रत्नप्रभा में और नारक धूमप्रभा में, अथवा संख्यात नारक रत्नप्रभा में और एक नारक तमःप्रभा में, अथवा संख्यात नारक रत्न प्रभा में और एक नारक अधःसप्तमी में होता है । क्यों कि पूर्व सूत्रों में ऐसा ही क्रम विवक्षित हुआ है । यहां पर दश आदि राशियों के दो

સંખ્યાત નારક વાલુકાપ્રભામાં, અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક પંકપ્રભામાં, અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક ધૂમ પ્રભામાં અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક તમઃપ્રભામાં અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે, આ પ્રકારના ભંગો જ અહીં બની શકે છે પરન્તુ એવા ભંગ બની શકતા નથી કે " સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં અને એક નારક શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં અને એક નારક વાલુક પ્રભામાં અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં અને એક નારક પંકપ્રભામાં, અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં અને એક નારક ધૂમપ્રભામાં, અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં અને એક નારક તમઃપ્રભામાં, અથવા સંખ્યાત નારક રત્નપ્રભામાં અને એક નારક અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે કારણ કે પૂર્વ સૂત્રોમાં એવો જ ક્રમ વિવક્ષિત થયેલ છે ત્યાં દશ આદિ રાશિઓના બે ભાગ કરીને એક આદિ લઘુ સંખ્યાસંકેતોને પહેલાં રાખવામાં આવેલ છે અને નવ આદિ મોટા સંખ્યાસંકેતોને પાછળ રાખવામાં આવેલ છે, એજ

संयोगे तु संख्यातानां द्विधात्वे 'एकः संख्यातावश्च, द्वौ संख्यातावश्च,' इत्याद्यारभ्य दश तथा संख्याताः इति दशविकल्पाः संख्याताः-संख्यातावश्चेत्येकादशतमः इत्येकादशविकल्पाः, एते चोपरितनपृथिव्यामेकादीनामेकादशानां पदानामुच्चारणे अधस्तनपृथिव्या तु संख्यातपदस्यैवोच्चारणे सति अवगन्तव्याः, ये त्वन्ये उपरितनपृथिव्यां संख्यातपदस्याधस्तनपृथिव्यां त्वेकादीनामेकादशानाम् पदानामुच्चारणे लभ्यन्ते ते इह पूर्वसूत्र-

यिकों के एकत्व में सात ही भंग होते हैं। इनके द्विक संयोग में संख्यात के दो विभाग करने पर एक और संख्यात, दो और संख्यात तीन और संख्यात, चार और संख्यात, पांच और संख्यात, छह और और संख्यात सात और संख्यात, आठ और संख्यात, नौ और संख्यात दश और संख्यात ऐसे दश विकल्प ये होते हैं। और संख्यात और संख्यात ऐसा ग्यारहवां विकल्प एक और होता है इस तरहसे ये यहां ग्यारह विकल्प होते हैं। ये विकल्प ऊपरकी रत्नप्रभा आदि पृथिवी में एक से लेकर संख्यात तक के ११ पदों का उच्चारण करनेसे और नीचेकी शर्करोप्रभा आदि पृथिवीके साथ केवल संख्यात पदका उच्चारण करने पर होते है। ऊपर की पृथिवी में संख्यात पदका और नीचेकी पृथिवी में एकादि पदों का उच्चारण करने पर जो दूसरे विकल्प होते हैं, वे यहां पर पूर्व सूत्रक्रम के अनुसार विवक्षित नहीं हुए हैं। तात्पर्य इसका ऐसा है कि एक नारक रत्नप्रभा में और संख्यात नारक शर्कराप्रभा में अथवा एक नारक रत्नप्रभा मे और

સંખ્યાત નારકોના એકત્વમા ૭ ભંગ થાય છે. તેમના દ્વિકસંયોગમાં સંખ્યાતના બે વિભાગ કરવાથી એક અને સંખ્યાત, બે અને સંખ્યાત, ત્રણ અને સંખ્યાત, ચાર અને સંખ્યાત, પાંચ અને સંખ્યાત, છ અને સંખ્યાત, સાત અને સંખ્યાત, આઠ અને સંખ્યાત, નવ અને સંખ્યાત, દશ અને સંખ્યાત એવાં દશ વિકલ્પ બને છે. અને સંખ્યાત અને સંખ્યાતનો એક અગિયારમો વિકલ્પ બને છે. આ રીતે દ્વિકસંયોગી વિકલ્પો ૧૧ બને છે. આ વિકલ્પ ઉપરની રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીમાં એકથી લઈને સંખ્યાત પર્યન્તના ૧૧ પદોનુ ઉચ્ચારણુ કરવાથી અને નીચેની શર્કરાપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓની સાથે માત્ર સંખ્યાતપદનું ઉચ્ચારણુ કરવાથી બને છે. ઉપરની પૃથ્વીઓમા સંખ્યાતપદનું અને નીચેની પૃથ્વીઓમાં એક આદિ ૧૧ પદોનું ઉચ્ચારણુ કરીને જે બીજાં વિકલ્પો થાય છે, તેમની અહીં પૂર્વ-સૂત્રક્રમ અનુસાર વાત કરવામા આવી નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-" એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામાં, અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને

पङ्कप्रभायास्त्रिंशत्, धूमप्रभा द्वाविंशतिः, तमःप्रभायामेकादश, एवं च द्विकसंयोगे एकत्रिंशदधिकशतद्वयभङ्गा भवन्ति ।

तदेव स्पष्टीक्रियते-अत्र-द्विकसंयोगे एकः, संख्याताः १, द्वौ संख्याताः २, त्रयः संख्याताः ३, चत्वारः, संख्याताः ४, पञ्च, संख्याताः ५, षट्, संख्याताः ६, सप्त, संख्याताः ७, अष्ट संख्याताः ८, नव संख्याताः ९, दश, संख्याताः, संख्यातास्च ११, इत्येकादश विकल्पा भवन्ति । तथा च-एको रत्नप्रभायां संख्याताः शर्कराप्रभायाम् १, एवम्-एको रत्नप्रभायां संख्याताः वालुकाप्रभायाम्

विकल्प में लभ्यमान ४ विकल्पों के साथ ११ विकल्पों का गुणा करने पर वालुकाप्रभा की प्रधानतावाले ४४ भंग होते हैं। पंकप्रभा की प्रधानता से प्रथम विकल्प में लभ्यमान ३ विकल्पों के साथ ११ विकल्पों का गुणा करने पर ३३ भंग होते हैं। धूमप्रभा की प्रधानता से प्रथमविकल्प में लभ्यमान २ विकल्पों के साथ ११ विकल्पों का गुणा करने पर धूमप्रभा की प्रधानतावाले २२ भंग होते हैं। तथा तमः प्रभा की प्रधानता वाला प्रथमविकल्प में एक ही भंग होता है-इस १ भंग के साथ ११ विकल्पों का गुणा करने पर ११ भंग तमः प्रभा की प्रधानता वाले होते हैं। इस तरह द्विकसंयोग में कुल भंग २३१ होते हैं। इनका स्पष्टीकरण इस प्रकार से है-यहां द्विकसंयोग में १-संख्यात, २-संख्यात, ३-संख्यात, ४-संख्यात, ५-संख्यात, ६-संख्यात, ७ संख्यात, ८ संख्यात ९ संख्यात, १० संख्यात, संख्यात संख्यात ये ११ विकल्प

---

૧૧ વિકલ્પના ૪૪ ભંગ થાય છે પંકપ્રભાનો પછીની ત્રણ પૃથ્વીઓ સાથે યોગ કરવાથી પ્રત્યેક વિકલ્પના ૩ ભંગ થતા હોવાથી ૧૧ વિકલ્પના ૩૩ ભંગ થાય છે એજ પ્રમાણે ધૂમપ્રભાનો પછીની બે પૃથ્વીઓ સાથે યોગ કરવાથી પ્રત્યેક વિકલ્પના ૨ ભંગ થતા હોવાથી ૧૧ વિકલ્પના ૨૨ ભંગ થાય છે એજ પ્રમાણે તમઃપ્રભા સાથે સાતમી પૃથ્વીનો યોગ કરવાથી પ્રત્યેક વિકલ્પનો ૧ ભંગ થવાથી ૧૧ વિકલ્પના ૧૧ ભંગ થાય છે આ રીતે કુલ ૬૬+૫૫+૪૪+૩૩+૨૨+૧૧=૨૩૧ કુલ દ્વિકસંયોગી ભંગ થાય છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે—

અહીં દ્વિકસંયોગમાં નીચે પ્રમાણે ૧૧ વિકલ્પ બને છે-પહેલો એક અને સંખ્યાતનો બીજો બે અને સંખ્યાતનો, ત્રીજો ત્રણ અને સંખ્યાતનો, ચોથો ચાર અને સંખ્યાતનો પાંચમો પાંચ અને સંખ્યાતનો, છઠ્ઠો છ અને સંખ્યાતનો સાતમો સાત અને સંખ્યાતનો આઠમો આઠ અને સંખ્યાતનો, નવમો નવ અને સંખ્યાતનો દસમો દસ અને સંખ્યાતનો, અને ૧૧ મો સંખ્યાત અને સંખ્યાતનો વિકલ્પ.

णेऽपि संख्यातत्वमवस्थितमेव, भूयस्त्वात्, (न तु पूर्वसूत्रेषु नवादीनामिवैकादितया तस्यावस्थानमित्यतो नेहाधः एकादिभाव', अपि तु सख्यातसंभव एवेति-नाधिकभङ्गविवक्षा ।) तत्र रत्नप्रभा एकादिभिः संख्यातान्तैरेकादशभिः पदैः क्रमेण विशेषिता संख्यातपदविशेषिताभिः शेषाभिः सहक्रमेण चारिता षट्षष्टि भङ्गान् लभते । एवमेव शर्कराप्रभा पञ्चपञ्चाशतं, वालुकाप्रभा चतुश्चत्वारिंशतं,

---

भाग कर एक आदि लघु सख्या भेदों को पहिले रखा है और नौ आदि बड़े संख्या भेदों को पीछे रखा है इसी तरह से यहां पर भी एक आदि भेदों को ऊपर में रत्नप्रभा में और संख्यात राशि को नीचे की पृथिवियों में रखा गया है नीचे की पृथिवियों की संख्यात राशि में से एक आदि संख्या को निकाल लेने पर भी उस संख्यात संख्या में संख्यात्व का कोई विघात नहीं होता है-अर्थात् उसमें कोई कमी नहीं आती है वह तो ज्यों की त्यों कायम रहती है, क्यों कि वह बहुत बड़ी सख्या है ।

रत्नप्रभापृथिवी के साथ एक से लेकर संख्यात तक के ११ पदों का और शर्कराप्रभा आदि के साथ क्रमशः संख्यात पद का संचार करने से ६६ भंग होते हैं अर्थात् रत्नप्रभा की प्रधानता से प्रथम विकल्प में लभ्यमान ६ विकल्पों में ११ विकल्पों का गुणा करने पर ६६ भंग होते हैं। शर्कराप्रभा का बाकी की पृथिवियों के साथ योग करने पर प्रथम विकल्प में ५ विकल्प होते हैं इन ५ विकल्पों में ११ का गुणा करने पर ५५ भंग आते हैं। वालुकाप्रभा की प्रधानता से प्रथम

પ્રમાણે અહીં પણ એકાદિ ભેદોને રત્નપ્રભા આદિ ઉપરની પૃથ્વીઓમાં અને સંખ્યાત રાશિને નીચેની પૃથ્વીઓમાં રાખવામા આવેલ છે નીચેની પૃથ્વીઓની સખ્યાત રાશિમાંથી એક આદિ સખ્યાને કાઢી નાખવા છતાં પણ તે સખ્યાત સખ્યાના સખ્યાતત્વમાં કોઈ ન્યૂનતા આવતી નથી, પણ તે સંખ્યાતતા તો કાયમ રહે છે, કારણ કે તે ઘણી જ મોટી સંખ્યા છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીની સાથે ૧ થી લઇને સખ્યાત સુધીનાં ૧૧ પદોનો તથા શર્કરાપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓની સાથે ક્રમશ સખ્યાત પર્યન્તના પદોનો સચાર કરવાથી ૬૬ ભગ થાય છે એટલે કે રત્નપ્રભાની પ્રધાનતાથી પહેલા વિકલ્પ દ્વારા ૬ ભગ થાય છે એવા ૧૧ વિકલ્પો દ્વારા રત્નપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૬×૧૧ =૬૬ દ્વિકસયોગી ભગ થાય છે એ જ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભાનો પછીની પાંચ પૃથ્વીઓ સાથે યોગ કરવાથી પ્રત્યેક વિકલ્પના પાંચ ભગ થાય છે એવા ૧૧ વિકલ્પના કુલ ૫×૧૧=૫૫ દ્વિકસયોગી ભગ થાય છે. વાલુકાપ્રભાનો પછીની ચાર પૃથ્વીઓ સાથે યોગ કરવાથી પ્રત્યેક વિકલ્પના ૪ ભંગ થાય છે. તેથી

वालुकाप्रभायाश्चत्वारो भङ्गा भवन्ति, तेषामेकादशभिर्विकल्पैर्गुणने वालुकाप्रभाप्राधान्ये चतुश्चत्वारिंशद्भङ्गा भवन्ति ४४। पङ्कप्रभायास्त्रयोभङ्गा भवन्ति, तेषामेकादशभिर्विकल्पैर्गुणने त्रयस्त्रिंशद् भङ्गा भवन्ति ३३। धूमप्रभाया द्वौ भङ्गौ भवतः तयोरेकादशभिर्विकल्पैर्गुणने द्वाविंशतिर्भङ्गा भवन्ति २२। तमःप्रभाया एको भङ्गः तस्य एकादशभिर्गुणने एकादश भङ्गा भवन्ति ११। एवम्-षट्पष्टिः, पञ्चपञ्चाशत्, चतुश्चत्वारिंशत्, त्रयस्त्रिंशत् द्वाविंशति, एकादशचेति। (६६-५५-४४-३३-२२-११) सर्वसमेलने सर्वे एकत्रिंशदधिकशतद्वयभङ्गा २३१ भवन्ति इति।

त्रिकयोगे तु भङ्ग परिमाणमात्रमेव प्रदर्श्यते-रत्नप्रभा, शर्कराप्रभा, वालुकाप्रभाचेति प्रथमस्त्रिकयोग, तत्र च 'एक एकः सङ्ख्याताश्च' इति प्रथम-

और सख्यात नारक पंकप्रभा में २, अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में और सख्यात नारक धूमप्रभा में ३, अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में, और सख्यात नारक तम.प्रभा मे ४, अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में और सख्यात नारक अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं ५ इस तरह से ये ५ भग शर्कराप्रभा पृथिवी की प्रधानता से हुए हैं। इन भगों के साथ ११ विकल्पों का गुणा करने पर ५५ भग शर्कराप्रभा की प्रधानतावाले आ जाते हैं। इसी तरह से पंकप्रभा आदि की प्रधानतावाले विकल्पों को जानना चाहिये। ये सब भग ऊपर में दिखा ही दिये गये हैं। इस तरह से सख्यात के द्विक संयोग में २३१ भंग हो जाते हैं। सख्यात के त्रिकसंयोग में ७३५ भग इस प्रकार से होते हैं-रत्नप्रभा, शर्करा प्रभा और वालुकाप्रभा " प्रथम त्रिक योग है इस में " एक, एक, और

(२) ,, , , ,, , પંકપ્રભામાં ,, , ,
(३) ,, , , , ધૂમપ્રભામાં ,
(४) ,, , , , , તમઃપ્રભામાં ,, ,, ,,
(५) , ,, , અધઃ સપ્તમીમાં ,, ,

આ રીતે શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા પાંચ ભંગ પડેલા વિકલ્પ દ્વારા થાય છે એવા ૧૧ વિકલ્પ દ્વારા શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૫×૧૧=૫૫ દ્વિકસંયોગી ભંગ થાય છે એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા આદિની પ્રધાનતાવાળા ભંગો વિષે પણ સમજવું તે દરેકની પ્રધાનતાવાળા ભંગોની સંખ્યા ઉપર બતાવવામાં આવેલ છે આ રીતે તે બધાં ભંગોનો સરવાળો કરવાથી કુલ ૨૩૧ દ્વિકસંયોગી ભંગ થઈ જાય છે

સંખ્યાત નારકોના ત્રિકસંયોગી કુલ ભંગ ૭૩૫ થાય છે તે ભંગોનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે સમજવું-રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા અને વાલુકાપ્રભાનો

२। अनया रीत्या 'एकः संख्याताः' इति क्रमेण रत्नप्रभया सह शेष पृथिवीनां योगे कृते षड्भङ्गा भवन्ति ६। एवम् एषामेकादशभिर्विकल्पैर्गुणने रत्नप्रभाप्राधान्ये षट्षष्टिर्भङ्गा भवन्ति ६६। अनया रीत्या शर्कराप्रभायाः पञ्च भङ्गा भवन्ति, तेषामेकादशभिर्विकल्पैर्गुणने शर्कराप्रभाप्राधान्ये पञ्चपञ्चाशद् विकल्पा भवन्ति ५५।

होते हैं। तथा च एक नारक रत्नप्रभा में और संख्यात नारक शर्कराप्रभा में होते हैं १, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में और संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं २, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में और संख्यात नारक पंकप्रभा में होते हैं ३, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में और संख्यात नारक धूमप्रभा में होते हैं ४, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में और संख्यात नारक तमः प्रभा में होते हैं ५, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में और संख्यात नारक अधः सप्तमी पृथिवी में होते हैं ६ इस प्रकार से रत्नप्रभा पृथिवी के साथ शेषपृथिवियों का योग करने पर ये ६ भंग होते हैं। इन ६ भंगों के साथ ११ विकल्पों का गुणा करने पर ६६ भंग रत्नप्रभापृथिवी की प्रधानता में आते हैं। इसी तरह से शर्कराप्रथिवी के साथ शेष पांच ५ पृथिवियों का योग करने पर शर्कराप्रभा की प्रधानता में ५ भंग होते हैं-जैसे एक नारक शर्कराप्रभा मे और संख्यात नारक वालुकाप्रभा में १, अथवा एक नारक शर्कराप्रभा में

જેમકે રત્નપ્રભા સાથેના પહેલા વિકલ્પના ૬ ભગ નીચે પ્રમાણે બને છે (૧) એક નારક રત્નપ્રભામા અને સંખ્યાત નારક શર્કરાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા અને સખ્યાત નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાત નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને સખ્યાત નારક તમ પ્રભ માં ઉત્પન્ન થ ય છે. (૬) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા અને સંખ્યાત નારક અધ સપ્તમીમા ઉત્પન્ન થાય છે

આ રીતે રત્નપ્રભા સાથે પછીની ૬ પૃથ્વીઓનો યોગ કરવાથી પહેલા વિકલ્પના ૬ ભગ બને છે એજ રીતે ઉપરના ૧૧ વિકલ્પો દ્વારા ૬-૬ ભગ બનતા હોવાથી રત્નપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૬×૬=૬૬ દ્વિકસયોગી ભગો બને છે એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભાની સાથે પછીની પાચ પૃથ્વીઓનો યોગ કરવાથી પહેલા વિકલ્પ દ્વારા નીચે પ્રમાણે પાચ ભગ બને છે

(૧) એક નારક શર્કરાપ્રભામા અને સખ્યાત નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે

संख्याताः ४, एकः पञ्च संख्याताः ५, एकः षट्संख्याताः६, एकः सप्तसंख्याताः ७, एकः अष्ट संख्याताः ८, एकः नव संख्याताः ९, एकः दश संख्याताः १०, एक संख्याता संख्याता ११, द्वौ संख्याता संख्याताः १२, त्रय संख्याताः संख्याताः १३, चत्वारः संख्याताः संख्याता १४, पञ्च संख्याताः संख्याताः १५, षट् संख्याताः संख्याताः १६ सप्त संख्याता संख्याताः १७, अष्ट संख्याता संख्याताः १८, नव संख्याताः संख्याताः १९, दश संख्याताः संख्याताः २०, संख्याताः संख्याताः संख्याताः २१ तथा च-एको रत्नप्रभायाम्, एकः शर्कराप्रभायाम्, संख्याता वालुकाप्रभायाम् १, एवं तृतीयस्थाने पङ्कप्रभादि पृथिवीयोगे कृते पञ्च भङ्गा भवन्ति ५, एवं द्वितीये शर्करा-

और संख्यात, २ एक दो और संख्यात, ३ एक तीन और संख्यात, ४ एक चार और संख्यात, ५ एक, पांच और संख्यात, ६ एक, छह और संख्यात,७ एक, सात और संख्यात,८ एक, आठ और संख्यात ९ एक, नौ और संख्यात, १० एक, दश और संख्यात, ११ एक, संख्यात और संख्यात, १२ दो, संख्यात और संख्यात, १३ तीन, संख्यात और संख्यात, १४ चार संख्यात और संख्यात, १५ पांच, संख्यात और संख्यात, १६ छह, संख्यात और संख्यात, १७ सात, संख्यात और संख्यात, १८ आठ, संख्यात और संख्यात, १९ नौ संख्यात और संख्यात २० दश, संख्यात और संख्यात, २१ संख्यात, संख्यात और संख्यात। तथा एक नारक रत्नप्रभा में एक नारक शर्कराप्रभा में, और संख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं १ तृतीय स्थान में

સમજવા (૧) એક-એક-સખ્યાતનો, (૨) એક-બે-સખ્યાતનો, (૩) એક-ત્રણ સખ્યાતનો, (૪) એક-ચાર-સખ્યાતનો, (૫) એક-પાંચ-સખ્યાતનો, (૬) એક-છ સખ્યાતનો, (૭, એક-સાત-સખ્યાતનો, (૮) એક-આઠ-સખ્યાતનો, (૯) એક-નવ-સખ્યાતનો (૧૦) એક-દસ સખ્યાતનો, (૧૧) એક-સખ્યાત અને સખ્યાતનો, (૧૨) બે-સખ્યાત-સખ્યાતનો (૧૩) ત્રણ-સખ્યાત સખ્યાતનો (૧૪) ચાર-સખ્યાત-સખ્યાતનો, (૧૫) પાંચ-સખ્યાત-સખ્યાતનો (૧૬) છ-સખ્યાત સખ્યાતનો (૧૭) સાત-સખ્યાત-સખ્યાતનો, (૧૮) આઠ-સખ્યાત-સખ્યાતનો, (૧૯) નવ-સખ્યાત-સખ્યાતનો, (૨૦) દસ-સખ્યાત-સખ્યાતનો અને (૨૧) સખ્યાત, સખ્યાત અને સખ્યાતનો જેમકે—

(૧) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં, એક નારક શર્કરાપ્રભામાં અને સખ્યાત નારક વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે એજ પ્રમાણે ત્રીજા પદમાં પંકપ્રભા

विकल्पः, ततः प्रथमायामेकस्मिन्नेव तृतीयस्यासंख्यातपदे एवस्थिते द्वितीयस्यां क्रमेण द्व्यादिभावेन दशमवारे संख्यातपदं भवति, एवमेते पूर्वेण सहैकादश, ततो द्वितीयस्यां तृतीयस्यां च संख्यातपदे एवस्थिते, प्रथमायां तथैव द्व्यादिभावेन दशमवारे संख्यातपदं भवति, एवमेते दश। एवं चैते सर्वेऽपि एकत्र संमेलने त्रिकसंयोगे एकविंशतिर्विकल्पा भवन्ति, तैश्च पञ्च त्रिंशतः सप्तपदत्रिकसंयोगानां गुणने पञ्चत्रिंशदधिकसप्तशत भङ्गाभवन्तीति ७३५।

तदेव स्पष्टी क्रियते—त्रिकसंयोगे एकविंशतिर्विकल्पा भवन्ति, तथाहि—एकः एकः संख्याताः १, एकः द्वौ संख्याताः २, एकः त्रयः संख्याताः ३, एकश्चत्वारः

संख्यात " यह प्रथम विकल्प है। इसमें प्रथम पृथिवी में एक ही और तृतीय पृथिवी में सख्यात पद ही स्थापित करके द्वितीय पृथिवीमें क्रम से दो लेकर दस तककी संख्या का और संख्यात पद का योग करनेसे पूर्वके विकल्प के साथ मिल कर ११ विकल्प होते हैं—इसके बाद दूसरी और तीसरी पृथिवी मे सख्यात पद और प्रथम पृथिवीमें दो २ संख्या से लेकर संख्यात पद तक संचार करने पर दस विकल्प होते हैं दोनों विकल्पों का योग करने से त्रिक संयोग में २१ विकल्प हो जाते हैं।

इस प्रकार से ये २१ विकल्प हैं। इन २१ विकल्पों के साथ नरक पृथिवीयों के त्रिक संयोगी ३५ भंगों के साथ गुणा करने पर ७३५ त्रिक संयोगी भंग हो जाते है। इस पूर्वोक्त कोष्ठक से यह स्पष्ट हो जाता है कि त्रिकसंयोग में एकवीस (२१) विकल्प हुए हैं। १ एक एक

પ્રથમ ત્રિકયોગ છે તેમા " એક, એક અને સખ્યાતને। " પહેલો વિકલ્પ છે. તેમા પ્રથમ પૃથ્વીમાં એક જ અને ત્રીજી પૃથ્વીમાં સખ્યાત પદને જ કાયમ રાખીને બીજી પૃથ્વીમાં અનુક્રમે ૨ થી ૧૦ પર્યંતની સખ્યાને। અને સખ્યાત પદને। યોગ કરવાથી પહેલા વિકલ્પ સાથે ગણુતા કુલ ૧૧ વિકલ્પ થાય છે. ત્યારબાદ બીજી અને ત્રીજી પૃથ્વીમા સખ્યાત પદ અને પ્રથમ પૃથ્વીમા બેથી લઇને સખ્યાત પદ પર્યન્તના પદોને। સચાર કરવાથી ૧૦ વિકલ્પ બને છે ઉપર્યુક્ત બન્ને પ્રકારના વિકલ્પોને। સરવાળો કરવાથી કુલ ૨૧ એકવીસ વિકલ્પ થાય છે

આ પ્રમાણે તે ૨૧ વિકલ્પો બને છે આ ૨૧ વિકલ્પોની સાથે નરક પૃથ્વીઓના ત્રિકસયોગી ૩૫ ભગોને। ગુણાકાર કરવાથી કુલ ૭૩૫ ત્રિકસંયોગી ભગો થાય છે આ પૂર્વોક્ત કોષ્ટક (કોઠા) થી એ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે સખ્યાત નારકોના ત્રિકસંયોગમા ૨૧ વિકલ્પો થાય છે. તે વિકલ્પો આ પ્રમાણે

एकः (१०-६-३-१=२०) इत्येवं पूर्वप्रदर्शितैः पञ्चदशभिर्भङ्गैः सह एषां विंशतिभङ्गानां योगे कृते सर्वे पञ्चत्रिंशद् भङ्गा भवन्ति ३५ । एषामेकविंशति विकल्पैर्गुणने कृते सर्वं पञ्चत्रिंशदधिक सप्तशत भङ्गा भवन्तीति ७३५ ।

चतुष्कसंयोगेषु पुनराद्याभिश्चतसृभिः पृथिवीभि प्रथमश्चतुष्कसंयोग' तत्र च आद्यासु तिसृषु पृथिवीषु एकैकः, चतुर्थ्यां तु संख्याता इत्यको विकल्पस्ततः पूर्वोक्तक्रमेण तृतीयस्यां दशमपारे सम्पातपदमिति १० । एव द्वितीयस्यां दश १० । प्रथमायां च दश । ततः प्रथमप्रदर्शित भङ्गकसंयोगे एते सर्वे चतुष्कसंयोगे (१-१०-१०-१०=३१) एकत्रिंशद् विकल्पा भवन्ति । एभि श्च एकत्रिंशद् विकल्पैः सप्तपदचतुष्कसंयोगानां पञ्चत्रिंशद्गुणने पञ्चाशीत्यधिकसहस्रभङ्गाः

१५ भगों को मिलाने पर ३५ भंग हो जाते हैं। इन ३५के साथ पूर्वोक्त २१ भगोंका गुणा करनेसे७३५ भंग हो जाते हैं। चतुष्क सयोगमें आदि की चार पृथिवियों द्वारा प्रथम चतुष्कसयोग होता है। इनमें पहिलेकी तीन पृथियों में एक एक, और चौथी पृथिवीमें संख्यात ऐसा प्रथम विकल्प है। इसके बाद पूर्वोक्त क्रमसे तीसरी पृथिवीमें दो से लेकर सख्यात पद तक संचार करने पर१० विकल्प होते हैं, इसी तरहसे द्वितीय पृथिवीमें १० और प्रथम पृथिवी में १० विकल्प होते हैं। कुल ये १० विकल्प होते हैं। इनमें १-१ सख्यात इस प्रथम विकल्प को मिलाने पर ३१ विकल्प चतुष्क सयोग में हो जाते हैं। इन ३१ विकल्पों का सात नरक

બને છે આ રીતે પહેલા વિકલ્પ દ્વારા કુલ ૧૫+૧૦+૬+૩+૧=૩૫ ત્રિક સંયોગી ભંગ બને છે એવા કુલ ૨૧ વિકલ્પ બનતા હોવાથી ૩૫×૨૧=૭૩૫ કુલ ત્રિકસંયોગી ભંગો બને છે

હવે સંખ્યાત નારકોના ચતુષ્કસંયોગી ભંગોનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે- તેમાં પહેલો "૧-૧-૧-સંખ્યાત' રૂપ વિકલ્પ છે આ વિકલ્પ અનુસાર પહેલી ત્રણ પૃથ્વીઓમાં એક એક નારક અને ચોથી પૃથ્વીમાં સંખ્યાત નારકો હોય છે ત્યારબાદ પૂર્વોક્ત ક્રમ અનુસાર ત્રીજી પૃથ્વીમાં બેથી સંખ્યાત પર્યન્તના પદનો સંચાર કરવાથી ૧૦ વિકલ્પ બને છે એ જ રીતે બીજી પૃથ્વીમાં બેથી સંખ્યાત પર્યન્તના પદનો સંચાર કરવાથી ૧૦ બીજા વિકલ્પો બને છે એજ પ્રમાણે પહેલી પૃથ્વીમાં બેથી સંખ્યાત પર્યન્તના પદનો સંચાર કરવાથી ત્રીજા ૧૦ વિકલ્પ બને છે આ રીતે કુલ ૩૦ વિકલ્પ બને છે તેમાં '૧-૧-૧-સંખ્યાત' આ પ્રથમ વિકલ્પને ઉમેરવાથી કુલ ૩૧ ચતુષ્કસંયોગી વિકલ્પો બને છે પ્રત્યેક વિકલ્પ દ્વારા સાત નરકના ચતુષ્કસંયોગી ૩૫ ભંગ

स्थाने वालुकाप्रभां निवेश्य तृतीयस्थाने पङ्कप्रभादि योगे कृते चत्वारो भङ्गाः ४

अथ द्वितीये वालुकास्थाने पङ्कप्रभां निवेश्य तृतीयस्थाने धूमप्रभादियोगे कृते त्रयो भङ्गाः ३। अथ द्वितीये पङ्कप्रभास्थाने धूमप्रभां निवेश्य तृतीयस्थाने तमःप्रभादि योगे कृते द्वौ भङ्गौ भवतः २। द्वितीये धूमप्रभास्थाने तमःप्रभां निवेश्य तृतीयस्थाने अधःसप्तमीयोगे कृते एकः १। एवं पञ्च' चत्वारः, त्रयः, द्वौ, एकः (५-४-३-२-१=१५) इति रत्नप्रभायामेकसंख्यानिवेशनेन पञ्चदशभङ्गा भवन्ति १५। एव शर्कराप्रभाप्राधान्ये दश भङ्गाः १०। वालुकाप्रभाप्राधान्ये षट् ६। पङ्कप्रभाप्राधान्ये त्रयः। धूमप्रभाप्राधान्ये एकः १। दश, षट्, त्रयः

पंकप्रभा आदि पृथिवियों का योग करने पर ५ भंग होते हैं। इसी तरह से दूसरे शर्करास्थान में वालुकाप्रभा को रख करके, तृतीय स्थान में पंकप्रभादि का योग करने पर चार भंग होते हैं, द्वितीय वालुकास्थान में पंकप्रभा को रख करके तृतीय स्थान में धूमप्रभा आदि का योग करने पर तीन भंग होते हैं, द्वितीय पंकप्रभा स्थान में धूमप्रभा को रख करके तृतीय स्थान में तमःप्रभा आदि के साथ योग करने पर दो भंग होते हैं। द्वितीय धूमप्रभा स्थान में तमःप्रभा को रख करके तृतीय स्थान में अधःसप्तमी पृथिवी के साथ योग करने पर एक १ भंग होता है। इस ५-४-३-२-१ ये कुल मिल कर रत्नप्रभा में एक संख्या के निवेशन से १५ भंग हो जाते हैं। इसी तरह से शर्कराप्रभा की प्रधानता में दश भंग होते हैं, वालुकाप्रभा की प्रधानता में ६ भंग होते हैं, पंकप्रभा की प्रधानता में तीन भंग होते हैं और धूमप्रभा की प्रधानता में एक भंग होता है कुल ये २० भंग होते है। इन २० भंगों में पूर्वोक्त

આદિ પૃથ્વીઓનો યોગ કરવાથી ૫ ભગ બને છે એજ પ્રમાણે બીજું પદ શર્કરાને બદલે વાલુકાપ્રભા મૂકીને ત્રીજા પદમા પકપ્રભાદિનો યોગ કરવાથી ૪ ભગ બને છે બીજા પદમા વાલુકાપ્રભાની જગ્યાએ પકપ્રભા મૂકીને ત્રીજા પદમાં ધૂમપ્રભાદિનો યોગ કરવાથી ૩ ભગ બને છે. ત્યાર બાદ બીજા પદમાં પંક પ્રભાને બદલે ધૂમપ્રભા રાખીને ત્રીજા પદમા તમ.પ્રભા આદિનોયોગ કરવાથી બે ભગ બને છે ત્યારબાદ બીજા પદમા ધૂમપ્રભાને બદલે તમ પ્રભા રાખીને ત્રીજા પદમાં અધ સપ્તમીનો યોગ કરવાથી ૧ ભંગ બને છે. આ રીતે રત્નપ્રભામા ૧ સખ્યાના નિવેશનથી ૫+૪+૩+૨+૧=૧૫ ભંગ બને છે. એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૧૦ ભગ વાલુકાપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૬ ભગ, પકપ્રભાની પ્રધાનતાવાળા ૩ ભગ અને ધૂમપ્રભાની પ્રધાનતાવાળો ૧ ભંગ

(६१) भवन्ति। सर्वेषां मेलने सप्तत्रिंशदधिकत्रयस्त्रिंशच्छतानि भङ्गा भवन्ति १३३७। एवं सङ्ख्यातनैरयिकानामित्य-एक संयोगे सप्त७, द्विकसंयोगे एकत्रिंशदधिकशतद्वयम् २३१, त्रिकसंयोगे पञ्चत्रिंशदधिकानि सप्तशतानि ७३५, चतुष्कसंयोगे पञ्चाशीत्यधिक सहस्रमेकम् १०८५, पञ्चकसंयोगे एकषष्ट्यधिक शताष्टकम् ८६१, षट्कसंयोगे सप्तपञ्चाशदधिक शतत्रयम् ३५७, तथा-एकषष्टि ६१ इत्येवि सप्त संमेलने सप्तत्रिंशदुत्तरशतत्रयाधिकसहस्रत्रयमङ्गाः (३३३७) भवन्तीति ॥सू १०॥

सङ्ख्यातनैरयिकाणां कोष्ठकम्—		
सङ्ख्यातानाम्	एकसंयोगे	७
सङ्ख्यातानाम्	द्विकसंयोगे	२३१
,,	त्रिकसंयोगे	७३५
,,	चतुष्कसंयोगे	१०८५
,,	पञ्चकसंयोगे	८६१
,,	षट्कसंयोगे	३५७
,	सप्तकसंयोगे	६१
सर्वसमेलने		३३३७

साथ गुणा करने पर ३५७ भंग होते हैं। सप्तकसंयोग में पूर्वोक्त भाव मानुसार ६१ भंग होते हैं। इस प्रकार सङ्ख्यात नैरयिकों के नैरयिक प्रवेशन में कुल भंग ३३३७ हो जाते हैं। इस प्रकार से सङ्ख्यात नैरयिकों को आश्रित करके एक संयोग में ७ द्विकसंयोग में २३१, त्रिक संयोग में ७३५, चतुष्क संयोग में १०८५, पञ्चक संयोग में ८६१, षट्क संयोग में ३५७ और सप्तकसंयोग में ६१ ये सब मिलकर ३३३७ भंग होते हैं ॥ सू १० ॥

षट्कसंयोगी ७ भंग બને છે તેથી એવાં ૫૧ વિકલ્પના ૭×૫૧=૩૫૭ ષટ્ક સંયોગી ભંગ બને છે સપ્તકસંયોગમાં પૂર્વોક્ત ક્રમથી ૬૧ ભંગ થાય છે આ રીતે સંખ્યાત નારકોના નૈરયિક પ્રવેશનમાં કુલ ૩૩૩૭ ભંગ થાય છે તેમના એકસંયોગી ૭ ભંગ, દ્વિકસંયોગી ૨૩૧ ભંગ ત્રિકસંયોગી ૭૩૫ ભંગ, ચતુષ્કસંયોગી ૧૦૮૫ ભંગ પંચકસંયોગી ૮૬૧ ભંગ ષટ્કસંયોગી ૩૫૭ ભંગ, અને સપ્તકસંયોગી ૬૧ ભંગ થાય છે તેથી કુલ ભંગ ૩૩૩૭ થાય છે ॥સૂ ૧૦॥

भवन्तीति १०८५। पञ्चकसंयोगेषु तु आद्याभि पञ्चभिः प्रथमः पञ्चकसंयोगः, तत्र च आद्यासु चतसृषु एकैकः, पञ्चाम्यां तु संख्याता इत्येको विकल्पः, ततः पूर्वोक्तक्रमेण चतुर्थ्यां दशमवारे संख्यातपदम्, एवं शेषास्वपि, ततः एते सर्वेऽपि एकत्र पञ्चकयोगे एकचत्वारिंशद् विकल्पा भवन्ति। एभिश्च विकल्पैः प्रत्येकं सप्तपदपञ्चकसंयोगानामेकविंशतेर्गुणनात् एकषष्टयधिकाष्टशतभङ्गाः८६१ भवन्ति। षट्कसंयोगेषु पुन. पूर्वोक्त क्रमेणैकत्र षट्कसंयोगे एकपञ्चाशद् विकल्पाः भवन्ति, एभिश्च प्रत्येकं सप्तपदषट्कयोगे सप्तकस्य गुणनात् सप्तपञ्चाशदधिकशतत्रयभङ्गाः (३५७) भवन्ति। सप्तकसंयोगे तु पूर्वोक्तभावनया एकषष्टिर्भङ्गाः

के चतुष्क संयोगी ३५ भंगों के साथ गुणा करने पर चतुः संयोगी १०८५ भंग होते हैं। पंचकसंयोगों में आदि की पांच पृथिवियों द्वारा प्रथम पंचक संयोग होता है इनमें आदि की चार पृथिवियों में एक एक और पांचवी पृथिवी में संख्यात ऐसा प्रथम विकल्प होता है इसके वाद पूर्वोक्तक्रम से चौथी पृथिवी में २ से लेकर संख्यात पद तक संचार करने पर १० विकल्प होते हैं। इसी तरह से बाकी की तीसरी पृथिवी में, दूसरी पृथिवी में और प्रथम पृथिवी में संचार करने पर कुल ४० विकल्प हो जाते हैं। इनमें पहिला विकल्प मिलाने से कुल पंचक संयोगी में ४१ विकल्प होते हैं। इन ४१ विकल्पों से सात नरकों के पंचक संयोगी २१ विकल्पों को गुणित करने पर ८६१ भंग होते हैं। षट्कसंयोगों में पूर्वोक्त क्रम से एक षट्कसंयोग में ५१ विकल्प होते हैं। इन ५१ विकल्पों से सात नरक के षट्कसंयोगी सात भंगों के

બને છે તેથી એવા ૩૧ વિકલ્પો દ્વારા ૩૫×૩૧=૧૦૮૫ કુલ ચતુષ્કસંયોગી ભંગો બને છે પંચકસંયોગમાં શરૂઆતની પાંચ પૃથ્વીઓ દ્વારા પ્રથમ પંચકસંયોગ થાય છે તેમાની પહેલી ચાર પૃથ્વીઓમા એક એક અને પાંચમીમાં સંખ્યાત નારકોવાળો પહેલો વિકલ્પ બને છે ત્યારબાદ પૂર્વોક્ત ક્રમથી ચોથી પૃથ્વીમા બેથી લઇને સંખ્યાત પર્યન્તના પદનો સંચાર કરવાથી ૧૦ વિકલ્પ બને છે એજ પ્રમાણે બાકીની ત્રીજી, બીજી અને પહેલી પૃથ્વીમાં પણ બેથી સંખ્યાત પર્યન્તના પદનો સંચાર કરવાથી કુલ ૪૦ વિકલ્પ બને છે. તેમાં પહેલો વિકલ્પ ઉમેરવાથી કુલ ૪૧ વિકલ્પો બને છે પ્રત્યેક વિકલ્પ દ્વારા સાત નરકોના પંચકસંયોગી ૨૧ ભંગો બને છે તેથી ૪૧ વિકલ્પના ૨૧×૪૧=૮૬૧ પંચકસંયોગી કુલ ભંગો બને છે. ષટ્કસંયોગમા પૂર્વોક્ત ક્રમથી એક ષટ્કસંયોગમા ૫૧ વિકલ્પો થાય છે પ્રત્યેક વિકલ્પ દ્વારા સાત નરકોના

प्रवेशिका दृष्टाः नैरयिकाः नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तो नैरयिकप्रवेशनं कुर्वन्तः किं रत्नप्रभायां भवन्ति ? किं वा शर्करामभायाम् , किं वा वालुकाप्रभायां किंवा पङ्कप्रभायाम् किं वा धूमप्रभायाम् , किं वा तमःप्रभायाम् , किं वा अधःसप्तम्यां भवन्ति ? इति पृच्छा । भगवानाह–' गंगया ! रयणप्पभाए वा होज्जा जाव अहेसत्तमाए होज्जा' हे गाङ्गेय ! असख्येयाः नैरयिका नरके प्रविशन्तो रत्नप्रभायां वा भवन्ति, यावत् शर्करामभायां वा भवन्ति, वालुकाप्रभायां वा, पङ्कप्रभायां वा, धूमप्रभायां वा, तम प्रभायां वा, अध सप्तम्यां वा भवन्ति ७ । ' अहवा एगे रयणप्पभाए असंखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा ' अथवा एको नैरयिको रत्नप्रभायां भवति, असख्ये

यिक प्रवेशनक द्वारा नारक भव में प्रवेश करते हुए कहां पर होते हैं? क्या रत्नप्रभा पृथिवी में होते हैं ? या शर्कराप्रभापृथिवी में होते हैं ? या वालुकाप्रभापृथिवी में होते हैं ? या पंकप्रभापृथिवी में होते हैं ? या धूमप्रभापृथिवी में होते हैं ? या तमः प्रभा पृथिवी में होते हैं ? या अधः सप्तमी पृथिवी में होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं (गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए, असंखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा) हे गांगेय ! असंख्यात नैरयिक रत्नप्रभा में भी होते हैं, यावत् शर्कराप्रभा में भी होते हैं, वालुकाप्रभा में भी होते हैं, पंकप्रभा में भी होते हैं, धूमप्रभा में भी होते हैं, तमः प्रभा में भी होते हैं और अधः सप्तमी नरक में भी होते हैं। इस प्रकार से येअसंख्यात नैरयिकों के एकत्व में ७ भंग हैं। (अहवा एगे रयणप्पभाए असंखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा) अथवा एक नारक

શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીરપ્રભુનો ઉત્તર–" गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा, जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए, असंखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा " હે ગાંગેય ! તે અસંખ્યાત નારકો રત્નપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, શર્કરાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે વાલુકાપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે પંકપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, ધૂમપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે તમઃપ્રભામાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને અધઃસપ્તમીમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે અસંખ્યાત નારકોના એકત્વમાં ૭ ભંગ થાય છે (अहवा एगे रयणप्पभाए असंखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં અને અસંખ્યાત નારકો શર્ક

मूलम्–" असंखेज्जा भंते ! नेरइया नेरइयपवेसणएणं पुच्छा, गंगेया ! रयणप्पभाए वा होज्जा जाव अहेसत्तमाए वा होज्जा, अहवा एगे रयणप्पभाए असंखेज्जा सक्करप्पभाए होज्जा, एवं दुया संयोगो जाव सत्तगसंजोगो य जहा संखिज्जा णं भणियो तहा असंखेज्जाण वि भाणियव्वो, नवरं असंखेज्जाओ अब्भहिओ भाणियव्वो सेसं तं चेव जाव सत्तगसंजोगस्स पच्छिमो आलावगो अहवा असंखेज्जा रयणप्पभाए, असंखेज्जा सक्करप्पभाए जाव असंखेज्जा अहेसत्तमाए होज्जा ॥सू०११॥

छाया—असंख्येयाः भदन्त ! नैरयिका नैरयिकप्रवेशनकेन पृच्छा ? गाङ्गेय ! रत्नप्रभायां वा भवन्ति, यावत् अधःसप्तम्यां वा भवन्ति, अथवा एको रत्नप्रभायाम् असंख्येया शर्कराप्रभायां भवन्ति, एवं द्विकसंयोगो यावत् सप्तकसंयोगश्च यथा संख्येयानां भणितस्तथा असंख्येयानामपि भणितव्यो, नवरम् असंख्येयातोऽभ्यधिको भणितव्यः, शेष तदेव यावत् सप्तकसंयोगस्य पश्चिमआलापकः—अथवा असंख्येया रत्नप्रभायाम्, असंख्येया शर्कराप्रभायां यावत् असंख्येया अधः सप्तम्यां भवन्ति ॥ सू० ११ ॥

टीका—अथासंख्येयानां नैरयिकाणाम् अष्टपञ्चाशदधिकषट्त्रिंशच्छतभङ्गान् प्रतिपादयितुमाह—' असंखेज्जा भंते ' ' इत्यादि । ' असंखेज्जा भंते ! नेरइया नेरइयपवेसणएणं पुच्छा ? गाङ्गेयः पृच्छति–हे भदन्त ! असंख्येयाः शीर्ष-

(असंखेज्जा भंते ! नेरइया) इत्यादि ।

टीकार्थ—असंख्यात नैरयिकों के ३६५८ भंग होते हैं–इन्हीं भंगों को प्रतिपादित करने के लिये सूत्रकार ने इस सूत्र को कहा है–इसमें गांगेय ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! असंख्यात नैरयिक नैर-

" અસંખ્જા ભંતે ! નેરઇયા " ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—અસંખ્યાત નારકોના ૩૬૫૮ ભંગ થાય છે સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા તે ભંગોનું પ્રતિપાદન નીચે પ્રમાણે કર્યું છે

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! નૈરયિક પ્રવેશનક દ્વારા નૈરયિક ભવમાં પ્રવેશ કરતા અસંખ્યાત નારકો શું રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે

ख्येया अध सप्तम्यां भवन्ति। एवं शर्करामभाप्रभृतिष्वपि द्विकसंयोगः स्वयमूह नीयः। एवमेव त्रिकादि संयोगा अपि यथायोग्य सर्वत्रैव सप्तसु अपि पृथिवीषु स्वयं कल्पनीयाः, इति, किन्तु 'नवरं असंखेज्जाओ अब्भहिओ भाणियव्वो, सेसं तं चेव' नवरं संख्येयनैरयिकापेक्षया असंख्येयनैरयिकाणां विशेषस्तु अस ङ्ख्यातोऽभ्यधिको भणितव्यः, शेषं तदेव-पूर्वोक्तसंख्यातनैरयिकवदेव बोध्यम्। तदेव सूचयितुमन्तिमं विकल्पमाह—'जाव सत्तगसंजोगस्स पच्छिमो आलावगो -अहवा असंखेज्जा रयणप्पभाए, असंखेज्जा सक्करप्पभाए जाव असंखेज्जा अहे

नारक रत्नप्रभा में होता है और असंख्यात नारक अधः सप्तमी पृथिवी में होते हैं। इसी तरह से शर्कराप्रभा आदि पृथिवियों में भी द्विकसं योग अपने आप लगा लेना चाहिये। इसी तरह से त्रिकादिसंयोग भी यथायोग सर्वत्र सातों पृथिवियों में अपने आप समझना चाहिये। किन्तु (नवरं असंखेज्जाओ अब्भहिओ भाणियव्वो, सेसं तं चेव) संख्यात नैरयिकों के त्रिकादिक संयोगों की अपेक्षा असंख्यात नैर यिकों के इन त्रिकादिक संयोगों में यदि कोई विशेषता है तो वह "असंख्यात" इस पद की अधिकता को लेकर के ही है बाकी का और सब कथन यहां जैसा पहिले संख्यात नैरयिक के त्रिकादिसंयोगों में किया गया है वैसा ही है।

अब सूत्रकार असंख्यात नैरयिकों के सप्तक संयोग के अन्तिम आलापक को कहने के लिये (जाव सत्तगसंजोगस्स पच्छिमो आला वगो अहवा असंखेज्जा रयणप्पभाए, असंखेज्जा सक्करप्पभाए जाव

થાય છે અને અસંખ્યાત નારક અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ પ્રમાણે શર્કરાદિ પૃથ્વીઓમાં પણ દ્વિકસંયોગ જાતે જ સમજી લેવા. એજ પ્રમાણે અસંખ્યાત નારકોના ત્રિકાદિ સંયોગ પણ વાચકે પોતાની જાતેજ સમજી લેવા આ અસંખ્યાત નારકોના ત્રિકાદિ સંયોગોનું કથન સંખ્યાત નારકોના ત્રિકાદિ સંયોગના કથન પ્રમાણે જ સમજવું 'नवरं असंखेज्जाओ अब्भहिओ भाणियव्वो, सेसं तं चेव" પરન્તુ અસંખ્યાત નારકોના ત્રિકાદિ સંયોગોમાં સંખ્યાત નારકોના ત્રિકાદિ સંયોગો કરતાં એટલી જ વિશેષતા છે કે અહીં 'સંખ્યાત' ને બદલે 'અસંખ્યાત' પદ મૂકવું જોઈએ. બાકીનું સમસ્ત કથન સંખ્યાત નારકોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું

હવે સૂત્રકાર અસંખ્યાત નારકોના સપ્તકસંયોગનો છેલ્લો ભંગ પ્રકટ કરતા કહે છે કે-'जाव सत्तगसंजोगस्स पच्छिमो आलावगो-अहवा असं

यास्तु शर्कराप्रभायां भवन्ति, 'एवं दुया संयोगो जाव सत्तगसंजोगो य जहा संखेज्जाणं भणिओ तहा असंखेज्जाण वि भाणियव्वो' एवं पूर्वोक्तरीत्या द्विकसंयोगो यावत् त्रिकसंयोगः, चतुष्कसंयोगः, पञ्चकसयोगः षट्कसंयोगः, सप्तकसंयोगश्च यथा संख्येयानां नैरयिकाणां भणितः तथा असंख्येयानामपि भणितव्यः, तथा च एको रत्नप्रभायां भवति, असंख्येया वालुकाप्रभायां भवन्ति, एको रत्नप्रभायाम् असंख्येयाः पङ्कप्रभायाम् , एको रत्नप्रभायाम् असंख्येया धूमप्रभायाम् , एको रत्नप्रभायाम् असंख्येयास्तमःप्रभायाम् , एको रत्नप्रभायाम् असं-

रत्नप्रभा में होता है और असंख्यात नारक शर्कराप्रभा में होते हैं (एवं दुया सयोगो जाव सत्तगसजोगो य जहा संखेज्जाणं भणिओ तहा असखेज्जाण वि भाणियव्वो) इस तरह से द्विकसंयोग यावत्-त्रिक संयोग, चतुष्क सयोग, पंचक सयोग, षट्कसयोग और सप्तक सयोग जैसा सख्यात नारकों का पहिले कहा जा चुका है उसी तरह से असंख्यात नारकों का भी वह द्विकादि सयोग कहना चाहिये तथा -एक नारक रत्नप्रभा में होता है और असंख्यात नारक वालुकाप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में होता है और असख्यात नारक पंकप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में होता है, और असंख्यात नारक धूमप्रभा में होते हैं, अथवा एक नारक रत्नप्रभा में होता है और असख्यात नारक तमःप्रभा में होते हैं, अथवा एक

રાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે "एवं दुया सजोगो जाव सत्तसजोगो य जहा संखेज्जाण भणिओ तहा असंखेज्जाण वि भाणियव्वो" આ ભંગથી શરૂ કરીને જેવા સખ્યાત નારકોના દ્વિકસયોગ, ત્રિકસયોગ, ચતુષ્કસયોગ, પચકસંયોગ, ષટ્કસયોગ અને સપ્તકસંયોગ આગળ કહેવામાં આવ્યો છે, એજ પ્રમાણે અસંખ્યાત નારકોના પણ દ્વિકાદિ સયોગ કહેવા જોઇએ.

આ રીતે પહેલા દ્વિકસયોગી વિકલ્પના બીજા પાચ ભગ આ પ્રમાણે બનશે-અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અને અસખ્યાત નારકો વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અને અસખ્યાત નારક પકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અને અસખ્યાત નારક ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અને અસખ્યાત નારક તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા એક નારક રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન

कानि अष्टशतानि (८०५) चतुष्कसंयोगेत्येकादशशतानि नवत्यधिकानि ११९० पञ्चकसंयोगे पुनः पञ्चचत्वारिंशदधिकानि नवशतानि ९४५। षट्कसंयोगे द्विनवत्यधिकानि त्रीणि शतानि ३९२। सप्तकसंयोगे पुनः सप्तषष्टिः ६७। एतेषां च सर्वेषां मेलने अष्टपञ्चाशदधिक षट्त्रिंशच्छत भङ्गा भवन्ति ७+२५२+८०५+११९०+९४५+३९२+६७=३६५८ ॥ सू०११ ॥

असंख्यात नैरयिकाणां कोष्ठकम्		
असंख्यातानाम्–एकसंयोगे		७
,	द्विकसंयोगे	२५२
,,	त्रिकसंयोगे	८०५
,,	चतुष्कसंयोगे	११९०
,,	पञ्चकसंयोगे	९४५
,	षट्कसंयोगे	३९२
,,	सप्तकसंयोगे	६७
सर्वे १ मेलने		३६५८

उत्कृष्टेन नारकप्रवेशनकवक्तव्यता।

मूलम्-" उक्कोसेणं भंते ! नेरइया नेरइयपवेसणएणं पुच्छा ? गंगेया ! सव्वे वि ताव रयणप्पभाए होज्जा७। अहवा रयणप्पभाए य सक्करप्पभाए य होज्जा, अहवा रयणप्पभाए य, वालुयप्पभाए य होज्जा२, जाव अहवा रयणप्पभाए य, अहे

प्रमाणों की वृद्धि होती है–यह इस प्रकार से–द्विकसंयोग में २५२ त्रिकसंयोग में ८०५, चतुष्कसंयोग में ११९०, पंचकसंयोग में ९४५, षट्क में ३९२, और सप्तकसंयोग में ६७ इस प्रकार ये सब जुड़ने पर ३६५८ होते हैं ॥ सू० ११ ॥

થાય છે દ્વિકસંયોગમાં ૨૫૨ ભંગ, ત્રિકસંયોગમાં ૮૦૫ ભંગ ચતુષ્કસંયોગમાં ૧૧૯૦ ભંગ, પંચકસંયોગમાં ૯૪૫ ભંગ, ષટ્કસંયોગમાં ૩૯૨ ભંગ અને સપ્તકસંયોગમાં ૬૭ ભંગ થાય છે તે બધાનો સરવાળો કરવાથી કુલ ૩૬૫૮ ભંગ થઈ જાય છે ॥ સૂ. ૧૧ ॥

सत्तमाए होज्जा ' यावत् असंख्यातानां नैरयिकाणा सप्तकसंयोगस्य पश्चिमः अन्तिम आलापकस्तु-अथवा असंख्येया रत्नप्रभायाम्, असंख्येयाः शर्कराप्रभायाम्, असंख्येयाः वालुकाप्रभायाम्, असंख्येयाः पङ्कप्रभायाम्, असंख्येयाः धूमप्रभायाम्, असंख्येयास्तमःप्रभायाम्, असंख्येया अधःसप्तम्या भवन्ति। एवं च सङ्ख्यातप्रवेशनकवदेवैतदसंख्यातप्रवेशनकं वाच्यम् नवरमिहासंख्यातपदं द्वादशमभिधीयते, अत्र संख्यातपदस्यापि ग्राह्यत्वात्) तत्रासंख्यातनैरयिकाणाम् अष्टपञ्चाशदुत्तर षट्शताधिकत्रिसहस्रभङ्गा (३६५८) भवन्ति, तथाहि-असंख्यातानामेकत्वे सप्तैव ७। द्विकसंयोगादौ तु विकल्पप्रमाणाना वृद्धिर्भवति, सा चैवम् द्विकसंयोगे द्विपञ्चाशदधिक शतद्वयम् (२५२) त्रिकसंयोगे पञ्चाधि-

असंखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा, इस सूत्रपाठ को कह रहे हैं अथवा असंख्यात नैरयिक रत्नप्रभा में होते हैं, असंख्यात नैरयिक शर्कराप्रभा में होते हैं, असंख्यात नैरयिक वालुकाप्रभामें होते हैं, असंख्यात नैरयिक पंकप्रभा में होते हैं, असंख्यात नैरयिक धूमप्रभा में होते हैं, असंख्यात नैरयिक तमःप्रभा में होते हैं और असंख्यात नैरयिक अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं। इस तरह से संख्यात नैरयिक प्रवेशनक की तरह ही असंख्यात नैरयिक प्रवेशनक कहना चाहिये-परन्तु यहां १२ वें असंख्यातपद को लगा कर कथन किया गया है। क्यों कि संख्यात पद भी यहां ग्राह्य हुआ है। तथा-असंख्यात नैरयिकों के जो ३६५८ भंग हो गये हैं। वे इस प्रकार से होते हैं-असंख्यात नैरयिकों के एकत्वसंयोग में ७ भंग होते हैं, तथा द्विक संयोग आदि में विकल्प

खेज्जा रयणप्पभाए, असंखेज्जा सक्करप्पभाए, जाव असंखेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा" અથવા અસંખ્યાત નારકો રત્નપ્રભામાં, અસંખ્યાત નારકો શર્કરાપ્રભામાં, અસંખ્યાત નારકો વાલુકાપ્રભામાં, અસંખ્યાત નારકો પંકપ્રભામાં, અસંખ્યાત નારકો ધૂમપ્રભામાં, અસંખ્યાત નારકો તમઃપ્રભામાં અને અસંખ્યાત નારકો અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે સંખ્યાત નારકોના પ્રવેશનકના જેવું જ કથન અસંખ્યાત નારકોના પ્રવેશનકમાં પણ થવું જોઈએ પરંતુ અહીં ૧૨ માં અસંખ્યાત પદને લાગુ પાડીને કથન થવું જોઈએ, કારણ કે સંખ્યાત પદ પણ અહીં ગ્રાહ્ય થયું છે.

હવે અસંખ્યાત નારકોના જે ૩૬૫૮ ભંગ કહ્યા છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે સમજવું-અસંખ્યાત નારકોના એકત્વ સંયોગમાં ૭ ભંગ થાય છે. દ્વિકાદિ સંયોગમાં વિકલ્પોનું પ્રમાણ વધવાથી તેમના ભંગોની પણ વૃદ્ધિ

णियव्व, जाव अहवा रयणप्पभाए, पकप्पभाए, जाव अहेसत्तमाए होज्जा। अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए जाव धूमप्पभाए, य तमाए य होज्जा १, अहवा रयणप्पभाए जाव धूमप्पभाए, अहेसत्तमाए य होज्जा२, अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, जाव पकप्पभाए, तमाए य अहेसत्तमाए य होज्जा ३। अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए, धूमप्पभाए, तमाए अहेसत्तमाए य होज्जा ४। अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, पकप्पभाए, जाव अहेसत्तमाए य होज्जा ५। अहवा रयणप्प भाए, वालुयप्पभाए, जाव अहेसत्तमाए होज्जा ६। अहवा रय णप्पभाए य, सक्करप्पभाए, य जाव अहेसत्तमाए य होज्जा" ७ ॥ सू० १२ ॥

छाया—उत्कृष्टेन भदन्त! नैरयिका नैरयिकप्रवेशनकेन पृच्छा? गाङ्गेय! सर्वेऽपि तावत् रत्नप्रभायां भवन्ति ? । अथवा रत्नप्रभायां च शर्कराप्रभायां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च, वालुकाप्रभायां च भवन्ति, यावत् अथवा रत्न-प्रभायां च अधःसप्तम्यां च भवन्ति। अथवा रत्नप्रभायां च शर्कराप्रभायां च वालुकाप्रभायां च भवन्ति, एवं यावत् अथवा रत्नप्रभायां च, शर्कराप्रभायां च, अधःसप्तम्यां च भवन्ति ५। अथवा रत्नप्रभायां च वालुकाप्रभायां, च पङ्कप्रभायां च, भवन्ति, यावत् अथवा रत्नप्रभायां, च वालुकाप्रभायाम् चअधःसप्तम्यां च भवन्ति ९। अथवा रत्नप्रभायां, पङ्कप्रभायाम्, धूमप्रभायां भवन्ति। एवं रत्नप्रभाम् अमु-ञ्चत्सु यथा त्रयाणां त्रिकसंयोगो भणितस्तथा भणितव्यो यावत् अथवा रत्नप्रभा यां, तमायां च अधःसप्तम्यां च भवन्ति १५। अथवा रत्नप्रभायां, शर्कराप्रभा याम्, वालुकाप्रभायां, पङ्कप्रभायां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां शर्कराप्रभायां वालुकाप्रभायां, धूमप्रभायां च भवन्ति, यावत् अथवा रत्नप्रभायां, शर्कराप्रभायां वालुकाप्रभायाम् अधःसप्तम्यां च भवन्ति ४। अथवा रत्नप्रभायां, शर्कराप्रभायां पङ्कप्रभायां धूमप्रभायां च भवन्ति, एवं रत्नप्रभाम् अमुञ्चत्सु यथा चतुर्णां चतुष्कसंयोगो भणितस्तथा भणितव्यो यावत् अथवा रत्नप्रभायां धूमप्रभायां, तमायाम् अधःसप्तम्यां च भवन्ति। अथवा रत्नप्रभायां, शर्कराप्रभायां, वालुकाप्रभा

सत्तमाए होज्जा, ३-४-५। अहवा रयणप्पभाए य, सक्करप्पभाए य, वालुयप्पभाए य होज्जा१, एवं जाव अहवा रयणप्पभाए य, सक्करप्पभाए य, अहेसत्तमाए य होज्जा २-३-४-५ । अहवा रयणप्पभाए य, वालुयप्पभाए य, पंकप्पभाए य होज्जा, जाव अहवा रयणप्पभाए य, वालुयप्पभाए य अहेसत्तमाए य होज्जा४, अहवा रयणप्पभाए, पंकप्पभाए, धूमप्पभाए होज्जा, एवं रयणप्पभं अमुयंतेसु जहा तिण्हं तिया संजोगो भणिओ तहा भाणियव्वं जाव अहवा रयणप्पभाए तमाए य, अहेसत्तमाए य होज्जा१५ अहवा रयणप्पभाए, य सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए, पंकप्पभाए य होज्जा, अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए, धूमप्पभाए य होज्जा, जाव अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए वा अहेसत्तमाए य होज्जा४ । अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, पंकप्पभाए, धूमप्पभाए य होज्जा, एवं रयणप्पभं अमुयंतेसु जहा चउण्हं चउक्कसंजोगो भणिओ तहा भाणियव्वं जाव अहवा रयणप्पभाए, धूमप्पभाए, तमाए अहेसत्तमाए य होज्जा । अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए, पंकप्पभाए, धूमप्पभाए य होज्जा१, अहवा रयणप्पभाए जाव पंकप्पभाए, तमाए य होज्जा२, अहवा रयणप्पभाए, जाव पंकप्पभाए, अहेसत्तमाए य होज्जा३, अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए, धूमप्पभाए, तमाए य होज्जा ४, एवं रयणप्पभं अमुयंतेसु जहा पंचण्हं पंचकसंजोगो तहा भा-

भवन्ति इति पृच्छा, भगवानाह-' गंगेया ! सव्वे वि ताव रयणप्पभाए होज्जा ' हे गाङ्गेय ! सर्वेऽपि उत्कर्षेण नैरयिकास्तावत् रत्नप्रभायां भवन्ति तद्गामिनां तत्स्थानानां च बहुत्वात् ,

अथ द्विकसंयोगे भगवानाह – ' अहवा रयणप्पभाए य सक्करप्पभाए य होज्जा ' अथवा उत्कृष्टपदिनो नैरयिका रत्नप्रभायां च, शर्कराप्रभायां च भवन्ति, ' अहवा रयणप्पभाए य वालुयप्पभाए य होज्जा ' अथवा उत्कर्षेण नैरयिकाः रत्नप्रभायां च वालुकाप्रभायां च भवन्ति ' जाव अहवा रयणप्पभाए य अहेसत्तमाए होज्जा ' यावत् अथवा रत्नप्रभायां च पङ्कप्रभायां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च धूमप्रभायां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च तमःप्रभायां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च अधःसप्तम्यां च भवन्ति । अथ उत्कर्षेण नैरयि

प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—' गंगेया हे गांगेय ! ' सव्वे वि ताव रयणप्पभाए होज्जा ' समस्त नैरयिक उत्कृष्ट की अपेक्षा रत्नप्रभा पृथिवी में होते हैं क्यों कि उसमें जानेवालों की और उसमें रहनेवालों की संख्या बहुत होती है अब सूत्रकार द्विकसंयोगको लेकर कथन करते हैं—(अहवा रयणप्पभाए य सक्करप्पभाए य होज्जा) अथवा उत्कृष्ट पदी नैरयिक रत्नप्रभा में और शर्कराप्रभा में होते हैं (अहवा रयणप्पभाए य वालुयप्पभाए य होज्जा) अथवा उत्कृष्टपदी नैरयिक रत्नप्रभा में और वालुकाप्रभा में होते हैं । ' जाव अहवा-रयणप्पभाए य अहेसत्तमाए होज्जा ' यावत् अथवा रत्नप्रभा में और पङ्कप्रभा में होते हैं, अथवा रत्नप्रभा और धूमप्रभा में होते हैं अथवा रत्नप्रभा और तमःप्रभा में होते हैं, अथवा रत्नप्रभा और अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं । अब उत्कृष्ट की अपेक्षा नैरयिकों के त्रिकसंयोग को बतानेके लिये

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર— ગંગેયા !' હે ગાંગેય ! सव्वे वि ताव रयणप्पभाए होज्जा સમસ્ત નારકો ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ રત્નપ્રભાપૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય છે કારણ કે તેમાં જનારની અને રહેનારની સંખ્યા ઘણી જ હોય છે

હવે સૂત્રકાર દ્વિકસંયોગની અપેક્ષાએ નીચેના ભંગોનું કથન કરે છે— अहवा रयणप्पभाए य सक्करप्पभाए य होज्जा (१) અથવા તેઓ રત્નપ્રભામાં અને શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે अहवा रयणप्पभाए य वालुयप्पभाए य होज्जा (२) અથવા તેઓ રત્નપ્રભામાં અને વાલુકાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે "जाव अहवा रयणप्पभाए य अहे सत्तमाए होज्जा" (३) અથવા રત્નપ્રભા અને પંકપ્રભામાં (४) અથવા રત્નપ્રભા અને ધૂમપ્રભામાં (५) અથવા રત્નપ્રભા અને તમઃપ્રભામાં (६) અથવા રત્નપ્રભા અને અધઃસપ્તમીમાં ઉ ન થાય છે

याम्, पङ्कप्रभायाम्, धूमप्रभायां च भवन्ति १। अथवा रत्नप्रभायां यावत् पङ्कप्रभायां, तमायां च भवन्ति २। अथवा रत्नप्रभायाम्, यावत् पङ्कप्रभायाम् अधःसप्तम्यां च भवन्ति ३। अथवा रत्नप्रभायाम्, शर्कराप्रभायाम्, वालुकाप्रभायाम्, धूमप्रभायाम्, तमायां च भवन्ति ४। एवं रत्नप्रभाम् अमुञ्चत्सु यथा पश्चानां पञ्चकसंयोगस्तथा भणितव्यो यावत् अथवा रत्नप्रभायां पङ्कप्रभायां यावत् अधःसप्तम्यां च भवन्ति अथवा रत्नप्रभायाम्, शर्कराप्रभायाम्, यावत् धूमप्रभायां तमायां च भवन्ति १। अथवा रत्नप्रभायां यावत् धूमप्रभायाम् अधःसप्तम्यां च भवन्ति २। अथवा रत्नप्रभायां शर्कराप्रभायां यावत् पङ्कप्रभायाम्, तमायां च अधःसप्तम्यां च भवन्ति ३। अथवा रत्नप्रभायां शर्कराप्रभायां वालुकाप्रभायां धूमप्रभायां तमायाम् अधःसप्तम्यां च भवन्ति ४। अथवा रत्नप्रभायाम्, शर्कराप्रभायाम् पङ्कप्रभायाम्, यावत् अधःसप्तम्यां च भवन्ति ५। अथवा रत्नप्रभायां वालुकाप्रभायां यावत् अधःसप्तम्यां भवन्ति ६। अथवा रत्नप्रभायां च शर्कराप्रभायां च यावद् अधःसप्तम्यां च भवन्ति ७॥ सू०१२॥

टीका—उत्कृष्टेन नैरयिकप्रवेशनकमेव प्ररूपयितुमाह – उक्कोसे णं भंते! इत्यादि। उक्कोसे णं भंते! नेरइया नेरइयपवेसणएणं पुच्छा' गाङ्गेयः पृच्छति–हे भदन्त! उत्कृष्टेन खलु नैरयिकाः नैरयिकप्रवेशनकेन प्रविशन्तो नैरयिकप्रवेशनं कुर्वन्तः किं रत्नप्रभायां भवन्ति? किं वा शर्कराप्रभायां वालुकाप्रभायां वा पङ्कप्रभायां वा धूमप्रभायां वा तमःप्रभायां वा अधःसप्तम्यां वा

टीकार्थ—सूत्रकार ने इस सूत्रद्वारा उत्कृष्ट से नैरयिक प्रवेशनक का ही प्ररूपण किया है–इसमें गांगेयने प्रभुसे ऐसा पूछा है–' उक्कोसेण भंते! नेरइया नेरइयपवेसणएणं पुच्छा ' हे भदन्त! उत्कृष्ट की अपेक्षा से, नैरयिक प्रवेशनकद्वारा नैरयिक भवमें प्रवेश करते हुए नैरयिक कहां पर होते हैं? क्या रत्नप्रभा में होते हैं? या शर्कराप्रभा में होते हैं? या वालुकाप्रभा में होते हैं? या पंकप्रभा में होते हैं? या धूमप्रभा में होते हैं? या तमःप्रभा में होते हैं? या अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं? इस

" उक्कोसेण भंते नेरइया " ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા નૈરયિક પ્રવેશનકની ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણા કરી છે—

ગાંગેય અણુગારનો પ્રશ્ન—" उक्कोसेण भंते! नेरइया नेरइयप्पवेसणएण पुच्छा " હે ભદન્ત! ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ નૈરયિક પ્રવેશનક દ્વારા નૈરયિક ભવમાં પ્રવેશ કરતા નારકો ક્યા ઉત્પન્ન થાય છે? શું તેઓ રત્નપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે? કે શર્કરાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે? કે વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે? કે પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે? કે ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે? કે તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે? કે અધઃસપ્તમીમા ઉત્પન્ન થાય છે?

भवन्ति, 'जाव अहवा रयणप्पभाए य, वालुयप्पभाए य, अहेसत्तमाए य होज्जा' यावत् – अथवा रत्नप्रभायां च, वालुकाप्रभायां च, धूमप्रभायां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च,वालुकाप्रभाया च तम प्रभायां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च, वालुकाप्रभायां च अध सप्तम्यां च भवन्ति४, अहवा रयणप्पभाए पङ्कप्पभाए धूमप्पभाए होज्जा' अथवा रत्नप्रभायां, पङ्कप्रभाया, धूमप्रभायां भवन्ति, 'एवं रयणप्पभ अमुयंतेसु जहा तिण्हं तिया सजोगो भणिओ तहा भाणियव्वं' एव पूर्वोक्तरीत्या रत्नप्रभाम् अमुञ्चत्सु-अत्यजत्सु सत्सु शर्करामभादिषु यथा प्रयाणाम् नैरयिकाणां त्रिकसंयोगो भणितः तत्रस्तथा अत्रापि नरकपृथिवीमाश्रित्य त्रिक संयोगो भणितव्यः नत्वेकादिजीवगणनया एवमग्रेऽपि विज्ञेयम् । 'जाव अहवा

'जाव अहवा रयणप्पभाए य, वालुयप्पभाए य अहेसत्तमाए य होज्जा' अथवा रत्नप्रभा में, वालुकाप्रभा में और धूमप्रभा में होते है २, अथवा रत्नप्रभा में, वालुकाप्रभा में और तमःप्रभा में होते हैं ३। अथवा— रत्नप्रभा, वालुकाप्रभा और अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं ४ 'अहवा —रयणप्पभाए य, पंकप्पभाए य, धूमप्पभाए य होज्जा' अथवा—ये उत्कृष्टपदी नैरयिक रत्नप्रभा में, पंकप्रभा म और धूमप्रभा में होते हैं, 'एवं-रयणप्पभं अमुयंतेसु जहा तिण्हंतिया संजोगो भणिओ तहा भाणियव्व' जिस प्रकार से यह तीन नारकों का त्रिकसयोग रत्नप्रभा पृथिवी को नहीं छोड़ कर अर्थात् साथ में लेकर उन रत्नप्रभा आदि पृथिवियों में कहा गया है उसी तरह से यहां पर भी नरक पृथिवी को आश्रित करके त्रिक संयोग कहना चाहिये एकादि जीव गणना से नहीं

वालुयप्पभाए य अहेसत्तमाए य होज्जा (२) अथवा रत्नप्रभामां, वालुका प्रभामां अने धूमप्रभामां उत्पन्न थाय छे (३) अथवा रत्नप्रभामा, वालुका प्रभामां अने तम प्रभामां उत्पन्न थाय छे (४) अथवा रत्नप्रभामां, वालुका प्रभामां अने अध सप्तमीमां उत्पन्न थाय छे

'अहवा रयणप्पभाए य पंकप्पभाए य धूमप्पभाए य, होज्जा' (१) अथवा रत्नप्रभामां पंकप्रभामां अने धूमप्रभामां उत्पन्न थाय छे 'एवं रयणप्पभं अमुयंतेसु जहा तिण्हं तिया संजोगो भणिओ तहा भाणियव्व' एवी रीते रत्नप्रभाने छोडया विना (रत्नप्रभा पहने कायम राखीने) त्रण नारकोना त्रिकसंयोग पहेलां कहेवामां आव्यो छे, ए प्रमाणे अहीं पण नरकपृथ्वीओने आश्रित करीने त्रिकसंयोग कहेवो जोइए-एकादि जीव गणना द्वारा नहीं. एज प्रमाणे नीचेना भंग पर्यन्त समजवुं- जाव अहवा रय

काणां त्रिकसंयोगमाह-' अहवा रयणप्पभाए य, सक्करप्पभाए य, वालुयप्पभाए य होज्जा ' अथवा रत्नप्रभायां च शर्कराप्रभायां च, वालुकाप्रभायां च भवन्ति १, ' एवं जाव अहवा रयणप्पभाए य सक्करप्पभाए य अहेसत्तमाए य होज्जा ५ ' एवमुक्तरीत्या यावत् रत्नप्रभायां च शर्कराप्रभायां च पङ्कप्रभायां च भवन्ति २, अथवा रत्नप्रभायां च शर्कराप्रभायां च धूमप्रभायां भवन्ति ३, अथवा रत्नप्रभायां च, शर्कराप्रभायां च तमःप्रभायां च भवन्ति ४, अथवा रत्नप्रभायां च, शर्कराप्रभायां च, अधःसप्तम्यां च भवन्ति ५, अहवा रयणप्पभाए य, वालुयप्पभाए य, पंकप्पभाए य होज्जा ' अथवा रत्नप्रभायां च, वालुकाप्रभायां च, पङ्कप्रभायां च

सूत्रकारने 'अहवा रयणप्पभाए य सक्करप्पभाए य, वालुयप्पभाए य होज्जा ' ऐसा सूत्र कहा है इसमें यह कहा है कि अथवा – उत्कृष्टपदी नैरयिक रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभा में, और वालुकाप्रभा में होते हैं १ ' एवं जाव अहवा रयणप्पभाए य, सक्करप्पभाए य अहेसत्तमाए य होज्जा ५ " इसी तरह से यावत् रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभा में और अधः सप्तमी पृथिवी में होते हैं ५ । यहां यावत् शब्द से इसके बीचके तीन ३ भंग ग्रहण किये गये हैं–जो इस प्रकार से है–अथवा–उत्कृष्टपदी नैरयिक रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभा में और पङ्कप्रभा में होते हैं २, अथवा वे रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभा में और धूमप्रभा में होते हैं ३, अथवा वे रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभा में और तमःप्रभा में होते है ४, अथवा वे रत्नप्रभामें, शर्कराप्रभा में और अधःसप्तमी में होते है ५ ' अहवा रयणप्पभाए य, वालुयप्पभाए य, पंकप्पभाए य होज्जा ' अथवा वे उत्कृष्ट पदी नैरयिक रत्नप्रभा में वालुकाप्रभा में और पंकप्रभा में होते है १,

---

હવે સૂત્રકાર ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ નારકોનો ત્રિકસંયોગ પ્રકટ કરે છે—

" अहवा रयणप्पभाए य, सक्करप्पभाए य, वालुयप्पभाए य, होज्जा " (૧) અથવા ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ તેઓ રત્નપ્રભામા, શર્કરાપ્રભામા અને વાલુકાપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે ' एवं जाव अहवा रयणप्पभाए य, सक्करप्पभाए य, अहे सत्तमाए य होज्जा " (૨) અથવા ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ તે નારકો રત્નપ્રભામા. શર્કરાપ્રભામાં અને પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા તેઓ રત્નપ્રભામાં, શર્કરાપ્રભામા અને ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા તેઓ રત્નપ્રભામાં, શર્કરાપ્રભામા અને તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા તેઓ રત્નપ્રભામાં, શર્કરાપ્રભામા અને અધઃસપ્તમીમા ઉત્પન્ન થાય છે " अहवा रयणप्पभाए य, वालुयप्पभाए य, पंकप्पभाए य होज्जा " (૧) અથવા રત્નપ્રભામાં, વાલુકાપ્રભામા અને પંકપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે " जाव अहवा रयणप्पभाए य,

प्रभायां पङ्कप्रभायां च भवन्ति, ' अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, वालुय प्पभाए, धूमप्पभाए य होज्जा ' अथवा रत्नप्रभायां च शर्कराप्रभायां च, वालुका प्रभायां च, धूमप्रभायां च भवन्ति, ' जाव अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए अहेसत्तमाए य होज्जा ४, यावत् अथवा रत्नप्रभायां शर्कराप्रभायां वालुकाप्रभायां तमःप्रभायां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च, शर्कराप्रभायां च, वालुकाप्रभायां च अधःसप्तम्यां च भवन्ति ४ ' अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए पंकप्पभाए, धूमप्पभाए य होज्जा ' अथवा रत्नप्रभायां च, शर्कराप्रभायां च, पङ्कप्रभायां च, धूमप्रभायां च भवन्ति । ' एवं रयणप्पभं अमुयंतेसु जहा चउण्हं चउक्कसंजोगो भणिओ तहा भाणियव्व ' एवं पूर्वोक्तरीत्या रत्नप्रभायाम् अमुञ्चत्सु अत्यजत्सु सत्सु शर्कराप्रभादिपृथिवीषु यथा चतुर्णां नैरयिकाणां चतुष्कसंयोगो भणितस्तथा अत्रापि चतुष्कसंयोगा भणितव्य ' अहवा रय

में शर्कराप्रभा में, वालुकाप्रभा में और पंकप्रभामें होते हैं ' अहवा— रयणप्पभाए सक्करप्पभाए वालुयप्पभाए, धूमप्पभाए य होज्जा' अथवा-रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभा में, वालुकाप्रभा में और धूमप्रभामें होते हैं, ' जाव अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए य अहेसत्तमाए य होज्जा ४, अथवा रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभा में, वालुकाप्रभामें और तमःप्रभा में होते हैं, अथवा रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभामें, वालुकाप्रभा में और अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं ४, ' अहवा रयण प्पभाए, सक्करप्पभाए, पंकप्पभाए, धूमप्पभाए य होज्जा ' अथवा-रत्न प्रभामें, शर्कराप्रभामें, पंकप्रभामें और धूमप्रभामें होते हैं, 'एवं रयणप्पभं अमुयंतेसु जहा चउण्हं चउक्कसंजोगो भणिओ तहा भाणियव्वो ' इस तरह से रत्नप्रभा को नहीं छोड़ कर शर्कराप्रभा आदि पृथिवियों में जैसा चार नैरयिकों का चतुष्कसंयोग कहा गया है उसी तरह से यहां

जाव रयणप्पभाए सक्करप्पभाए वालुयप्पभाए य अहेसत्तमाए होज्जा "
(૩) અથવા તેઓ રત્નપ્રભા શર્કરાપ્રભા વાલુકાપ્રભા અને તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા વાલુકાપ્રભા અને અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે

' अहवा रयणप्पभाए सक्करप्पभाए, पंकप्पभाए धूमप्पभाए य होज्जा
(૫) અથવા તેઓ રત્નપ્રભા શર્કરાપ્રભા પંકપ્રભા અને ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે एवं रयणप्पभं अमुयंतेसु जहा चउण्हं चउक्कसंजोगो भणिओ तहा भाणियव्वो એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભા પદને છોડયા વિના શર્કરાપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓમાં જેવો ચાર નારકોનો ચતુષ્કસંયોગ આગળ કહેવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે

रयणप्पभाए, तमाए य, अहेसत्तमाए य होज्जा ' १५, यावत्-अथवा रत्नप्रभायां च पङ्कप्रभायां च, धूमप्रभायां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च पङ्कप्रभाया च, तमःप्रभायां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभाया च पङ्कप्रभायां च, अधःसप्तम्यां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च, धूमप्रभायां च, तमःप्रभाया च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च धूमप्रभायां च, अधःसप्तम्यां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च तमःप्रभाया च, अधःसप्तम्यां च भवन्ति १६। अथोत्कृष्टपदिना नैरयिकाणां चतुष्कसयोगस्य भङ्गानाह-' अहवा रयणप्पभाए य, सक्करप्पभाए य वालुयप्पभाए पंकप्पभाए य होज्जा ' अथवा रत्नप्रभायां शर्कराप्रभायां वालुका

इसी तरह से आगे भी जानना। ' जाव अहवा रयणप्पभाए, तमाए य अहेसत्तमाए य होज्जा ' यावत् अथवा-उत्कृष्टपदी नैरयिक रत्नप्रभा में, पंकप्रभा में, और धूमप्रभा में होते हैं, अथवा-रत्नप्रभामें, पंकप्रभा में, और तमःप्रभा में होते हैं, अथवा रत्नप्रभामें, पंकप्रभामें, और अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं, अथवा रत्नप्रभामें, धूमप्रभामें और तमःप्रभामें होते हैं, अथवा-रत्नप्रभा में, धूमप्रभामें और अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं, अथवा रत्नप्रभा में, तमःप्रभा में और अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं १५, इस तरह से यहां तक उत्कृष्टपदी नैरयिकों के त्रिकसयोगी भंगों का कथन किया अब उत्कृष्टपदी नैरयिकों के चतुष्कसंयोग के भंगों को सूत्रकार ' अहवा रयणप्पभाए य ' इत्यादि सूत्रों द्वारा कहते हैं—' अहवा रयणप्पभाए य, सक्करप्पभाए य, वालुयप्पभाए य, पंकप्पभाए य होज्जा ' अथवा वे उत्कृष्टपदी नैरयिक रत्नप्रभा

णप्पभाए य, तमाए य अहे सत्तमाए य होज्जा " (२) અથવા ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ તે નારકો રત્નપ્રભામા, પંકપ્રભામા, અને તમ પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૩) અથવા તેઓ રત્નપ્રભામા, પંકપ્રભામા, અને અધ સપ્તમીમા ઉત્પન્ન થાય છે. (૧) અથવા તેઓ રત્નપ્રભા, ધૂમપ્રભા અને તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે ઉત્કૃષ્ટપદી નારકોના કુલ ૧૫ ત્રિકસંયોગી ભંગ થાય છે

હવે ઉત્કૃષ્ટપદી નારકોના ચતુષ્કસંયોગી ભગોનુ પ્રતિપાદન કરવામા આવે છે-"अहवा रयणप्पभाए य, सक्करप्पभाए य, वालुयप्पभाए य, पंकप्पभाए य, होज्जा" (૧) અથવા તે ઉત્કૃષ્ટપદી નારકો રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, અને પંકપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે " अहवा रयणप्पभाए य, सक्करप्पभाए य, वालुयप्पभाए य, धूमप्पभाए य होज्जा " (૨) અથવા તેઓ રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા અને ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે.

रत्नप्रभायां च पङ्कप्रभायां च, धूमप्रभायां च, अध सप्तम्यां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च, धूमप्रभायां च, तमःप्रभायां च, अध सप्तम्यां च भवन्ति।

अथ उत्कृष्टपदीनां नैरयिकाणां पञ्चकसंयोगभङ्गानाह–'अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए पंकप्पभाए, धूमप्पभाए य होज्जा १' अथवा उत्कृष्टपदिनो नैरयिका रत्नप्रभायाम्, शर्कराप्रभायाम्, वालुकाप्रभायाम्, पङ्कप्रभायाम्, धूमप्रभायां च भवन्ति, 'अहवा रयणप्पभाए जाव पंकप्पभाए, तमाए य होज्जा २' अथवा रत्नप्रभायां यावत् शर्कराप्रभायां, वालुकाप्रभायां पङ्कप्रभायां तमःप्रभायां च भवन्ति २, 'अहवा रयणप्पभाए जाव पंकप्पभाए अहेसत्तमाए य होज्जा ३' अथवा रत्नप्रभायां, यावत् शर्कराप्रभायां च वालुकाप्रभायां पङ्क

तम प्रभा में होते हैं, अथवा रत्नप्रभा में, धूमप्रभा में तम प्रभा में और अध सप्तमी में होते हैं। २०।

अब उत्कृष्टपदी नैरयिकों के पंचक संयोग से उत्पन्न भंगों का कथन किया जाता है—'अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए, पंकप्पभाए, धूमप्पभाए होज्जा १' अथवा—ये उत्कृष्टपदी नैरयिक रत्नप्रभा में होते हैं, शर्कराप्रभा में होते हैं, वालुकाप्रभा में होते हैं, पंकप्रभा में और धूमप्रभा में होते हैं, 'अहवा—रयणप्पभाए जाव पंकप्पभाए, तमाए य होज्जा २, अथवा रत्नप्रभा में, यावत्—शर्कराप्रभा में, वालुकाप्रभा मे, पंकप्रभा में और तमःप्रभा में होते हैं २, 'अहवा रयणप्पभाए जाव पंकप्पभाए अहेसत्तमाए होज्जा ३, अथवा रत्नप्रभा में, यावत् शर्कराप्रभा में, वालुकाप्रभा मे, पंकप्रभा मे और

પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા અને અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૧૯) અથવા રત્નપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમ પ્રભા અને અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે ઉત્કૃષ્ટપદી નૈરયિકોના પંચક સંયોગથી બનતા ભંગોનું સૂત્રકાર નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરે છે—

"अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए वालुयप्पभाए पंकप्पभाए, धूमप्पभाए होज्जा (१) અથવા તે ઉત્કૃષ્ટપદી નારકો રત્નપ્રભા શર્કરાપ્રભા વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા અને ધૂમપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा रयणप्पभाए जाव पंकप्पभाए तमाए य होज्जा' (२) અથવા તેઓ રત્નપ્રભા શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા અને તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે 'अहवा रयणप्पभाए जाव पंकप्पभाए, अहे सत्तमाए य होज्जा (૩) અથવા રત્નપ્રભા શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા પંકપ્રભા અને અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा रयणप्प

णप्पभाए य, धूमप्पभाए य, तमाए य, अहे सत्तमाए य होज्जा' यावत्-अथवा रत्नप्रभायां च, शर्कराप्रभायां च, पङ्कप्रभायां च, तमःप्रभायां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च, शर्कराप्रभायां च पङ्कप्रभायां च, अधःसप्तम्यां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च, शर्कराप्रभायां च, धूमप्रभायां च, तमःप्रभायां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च, शर्कराप्रभायां च, धूमप्रभायां च, अधःसप्तम्यां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च शर्कराप्रभायां च, तमःप्रभायां च, अधःसप्तम्यां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च, वालुकाप्रभायां च, धूमप्रभायां च, तमःप्रभायां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च, वालुकाप्रभायां च, धूमप्रभायां च, अधःसप्तम्यां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां च, पङ्कप्रभायां च, धूमप्रभायां च, तमःप्रभायां च भवन्ति, अथवा

पर भी चतुष्कसंयोग कहना चाहिये—'जाव अहवा रयणप्पभाए, धूमप्पभाए य, तमाए य अहेसत्तमाए य होज्जा' यावत् अथवा वे रत्नप्रभामें, शर्कराप्रभा में और तमःप्रभा में होते हैं, अथवा रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभा में, पंकप्रभा में और तमःप्रभा में होते हैं, अथवा रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभा में, पंकप्रभा में और अधःसप्तमी पृथिवी होते हैं, अथवा रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभामें, धूमप्रभामें और तमःप्रभामें होते हैं, अथवा रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभा में, धूमप्रभा में और अधःसप्तमी में होते हैं, अथवा रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभा में, तमःप्रभा में, और अधःसप्तमी में होते हैं, अथवा-रत्नप्रभा में, वालुकाप्रभा में, धूमप्रभा में, और तमःप्रभा में होते हैं, अथवा रत्नप्रभा, वालुकाप्रभा, धूमप्रभा और अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं, अथवा—रत्नप्रभा, पंकप्रभा, धूमप्रभा और

અહીં પણ ચતુષ્કસંયોગ કહેવો જોઇએ આ રીતે સૌથી છેલ્લો ચતુષ્કસંયોગી ભંગ આ પ્રમાણે આવશે—" जाव अहवा रयणप्पभाए, धूमप्पभाए, तमाए, अहे सत्तमाए होज्जा " હવે વચ્ચેના ભંગો પ્રકટ કરવામા આવે છે—(૬) અથવા રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, પંકપ્રભા અને તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૭) અથવા રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, પંકપ્રભા અને અધઃસપ્તમીમા ઉત્પન્ન થાય છે (૮) અથવા રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, ધૂમપ્રભા અને તમ પ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે. (૯) અથવા રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, ધૂમપ્રભા અને અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૧૦) અથવા રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, તમ પ્રભા અને અધ સપ્તમીમા ઉત્પન્ન થાય છે (૧૧) અથવા રત્નપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા અને ધૂમપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૧૨-૧૩) પહેલાં ત્રણ પદ સાથે અનુક્રમે તમ પ્રભા અને અધ સપ્તમીમાં મૂકવાથી બીજા બે ભંગ બને છે (૧૪) અથવા રત્નપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા અને તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે (૧૫) અથવા રત્નપ્રભા,

अथोत्कृष्टपदिनो नैरयिकाणां षट्कसंयोगमङ्गानाह–' अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, जाव धूमप्पभाए, तमाए य होज्जा १ ' अथवा उत्कृष्टपदिनो नैरयिकाः रत्नप्रभायां, शर्कराप्रभायां यावत् वालुकायां पङ्कप्रभायां, धूमप्रभायां, तमःप्रभायां च भवन्ति १, ' अहवा रयणप्पभाए य, जाव धूमप्पभाए, अहेसत्तमाए य होज्जा २ ' अथवा रत्नप्रभायां च यावत् शर्कराप्रभायां, वालुकाप्रभायां, पङ्कप्रभायां धूमप्रभायाम् अधःसप्तम्यां च भवन्ति २ । अहवा रयणप्पभाए य, सक्करप्पभाए य, जाव पंकप्पभाए, तमाए य अहेसत्तमाए य होज्जा ३, अथवा रत्नप्रभायां च, शर्कराप्रभायां च, यावत् वालुकाप्रभायां च, पङ्कप्रभायां च, तमःप्रभायां च अधःसप्तम्यां च भवन्ति ३, ' अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए, धूमप्पभाए, तमाए, अहेसत्तमाए होज्जा ४ ' अथवा रत्नप्रभायां, शर्कराप्रभायां, वालुका

उत्कृष्टपदी नैरयिकों के षट्कसंयोग से उत्पन्न भंगों को दिखाया जाता है—' अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए जाव धूमप्पभाए, तमाए य होज्जा १ ' अथवा उत्कृष्टपदी नैरयिक रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभा में, यावत्–वालुकाप्रभा में, पंकप्रभा में, धूमप्रभा में, और तमःप्रभा मे होते हैं १, ' अहवा—रयणप्पभाए य, जाव धूमप्पभाए य, अहेसत्तमाए य होज्जा २ , अथवा—रत्नप्रभामें, यावत्–शर्कराप्रभामें, वालुकाप्रभा मे , पंकप्रभा में, धूमप्रभामें और अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं २, अहवा रयणप्पभाए य, सक्करप्पभाए य, जाव पंकप्पभाए तमाए अहेसत्तमाए य होज्जा ३, अथवा— रत्नप्रभामे , शर्कराप्रभा में, यावत् वालुकाप्रभा मे , पंकप्रभा मे , तम प्रभा में और अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं ३ ' अहवा–रयणप्पभाए सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए, धूमप्पभाए, तमाए अहेसत्तमाए होज्जा ४, अथवा–रत्नप्रभा में शर्करा

હવે ઉત્કૃષ્ટપદી નારકોના ષટ્કસંયોગી ભંગોને સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—
' अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए जाव धूमप्पभाए तमाए य होज्जा " (૧) અથવા ઉત્કૃષ્ટપદી નારકો રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા વાલુકાપ્રભા પંકપ્રભા ધૂમપ્રભા અને તમઃપ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે अहवा रयणप्पभाए य, जाव धूमप्पभाए, अहे सत्तमाए य होज्जा ' (૨) અથવા તેઓ રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા વાલુકાપ્રભા પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા અને અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે ' अहवा रयणप्पभाए य सक्करप्पभाए य, जाव पंकप्पभाए तमाए, अहे सत्तमाए य होज्जा " (૩) અથવા તેઓ રત્નપ્રભા શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા પંકપ્રભા તમઃપ્રભા અને અધઃસપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે ' अहवा रयणप्पभाए सक्करप्पभाए वालुयप्पभाए, धूमप्पभाए तमाए, अहे सत्तमाए होज्जा " (૪) અથવા તેઓ

प्रभायाम् अधःसप्तम्यां च भवन्ति ३, 'अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए, धूमप्पभाए, तमाए य, होज्जा ४ ' अथवा रत्नप्रभायाम्, शर्कराप्रभायाम्, वालुकाप्रभायाम्, धूमप्रभायाम्, तमःप्रभायां च भवन्ति ४, एवं रयणप्पभं अमुयंतेसु जहा पंचण्हं पञ्चकसंजोगो तहा भाणियव्व ' एवं पूर्वोक्तरीत्या रत्नप्रभाम् अमुञ्चत्सु शर्कराप्रभृतिषु यथा पञ्चानां नैरयिकाणां पञ्चकसंयोगो भणितस्तथा अत्रापि पञ्चकसंयोगो भणितव्यः, 'जाव अहवा रयणप्पभाए पंकप्पभाए, जाव अहेसत्तमाए होज्जा ' यावत् अथवा उत्कृष्टपदिनो नैरयिका रत्नप्रभायां वालुकाप्रभायां, पङ्कप्रभायां धूमप्रभायां तमःप्रभायां च भवन्ति, अथवा रत्नप्रभायां पङ्कप्रभायां यावत् धूमप्रभायां तमःप्रभायाम् अधःसप्तम्यां च भवन्ति।

अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं ३ ' अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए, धूमप्पभाए, तमाए य होज्जा ४, अथवा रत्नप्रभा मे, शर्कराप्रभामें, वालुकाप्रभा में, धूमप्रभा में और तमःप्रभा मे होते हैं ४, ' एवं रयणप्पभं अमुयंतेसु जहा पंचण्हं पंचकसंजोगो तहा भाणियव्वं ' इस तरह से रत्नप्रभा को नहीं छोड़कर शर्कराप्रभा आदि पृथिवियों में जैसा पांच नैरयिकों का पंचक संयोग कहा गया है उसी तरह से यहां पर भी पंचकसंयोग कहना चाहिये—'जाव अहवा रयणप्पभाए पंकप्पभाए जाव अहे सत्तमाए होज्जा' यावत् अथवा उत्कृष्टपदी नैरयिक रत्नप्रभा में, वालुकाप्रभा में, पंकप्रभा में, धूमप्रभा में और तमःप्रभा में होते हैं, अथवा रत्नप्रभा में, पंकप्रभा में यावत्–धूमप्रभा में, तमःप्रभा मे और अधःसप्तमी मे होते हैं १५ । अब

भाए, सक्करप्पभाए, वालुयप्पभाए, धूमप्पभाए, तमाए य होज्जा " (४) અથવા રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, ધૂમપ્રભા અને તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે " एवं रयणप्पभं अमुयंतेसु जहा पचण्ह पचकसजोगो तहा भाणियव्व " આ પ્રમાણે રત્નપ્રભા પદને છોડયા વિના શર્કરાપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓમા જેવો પાચ નારકોનો પચકસયોગ પહેલા કહેવામા આવ્યો છે, એજ પ્રમાણે અહીં પણ પંચકસંયોગ કહેવો જોઇએ છેલ્લા પચકસયોગી ભગ આ પ્રમાણે બનશે " जाव अहवा रयणप्पभाए, पकप्पभाए, जाव अहे सत्तमाए होज्जा " અથવા તે ઉત્કૃષ્ટપદી નારકો રત્નપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પકપ્રભા, ધૂમપ્રભા અને તમઃપ્રભામા ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ઉપરના ચાર પદો અને અધઃસપ્તમીમા તેઓ રત્નપ્રભા, પકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા અને અધઃસપ્તમીમા ઉત્પન્ન થાય છે

त्रिक संयोगे पञ्चदश १५। चतुष्कसंयोगे विंशति २०। पञ्चकसंयोगे पञ्चदश १५, षट्कसंयोगे षट् ६। सप्तकसंयोगेत्वेक १ एवेति सर्वसंमेलनेन चतुष्षष्टिर्भङ्गा भवन्तीति ॥ सू० १२ ॥

। उत्कृष्टजीवानां कोष्ठकम् ।

एकसंयोगी एको भङ्गः
उत्कृष्टेन सर्वे रत्नप्रभायाम् १
(१)

द्विकसंयोगे षड् भङ्गा –
१–२
१–३
१–४
१–५
१–६
१–७

त्रिकसंयोगे पञ्चदश भङ्गाः–

१–२–३	
१–२–४	१–४–५
१–२–५	१–४–६
१–२–६	१–४–७
१–२–७	१–५–६
१–३–४	१–५–७
१–३–५	१–६–७
१–३–६	——
१–३–७	सर्वे–१५

चतुष्कसंयोगे विंशतिर्भङ्गाः
१–२–३–४
१–२–३–५
१–२–३–६
१–२–३–७
१–२–४–५
१–२–४–६
१–२–४–७
१–२–५–६
१–२–५–७
१–२–६–७
१–३–४–५
१–३–४–६
१–३–४–७
१–३–५–६
१–३–५–७
१–३–६–७
१–४–५–६
१–४–५–७
१–४–६–७

संयोग में १५ भंग, चतुष्कसंयोग में २० भंग, पञ्चक संयोग में १५ भंग, षट्क संयोग में ६, और सप्तक संयोग में केवल १ ही भंग कहा गया है। ये सब भंग मिल कर ६४ होते हैं ॥ सू०१२ ॥

त्रिकसंयोगमां १५ भंग चतुष्कसंयोगमां २० भंग, पंचकसंयोगमां १५ भंग षट्कसंयोगमां ६ भंग अने सप्तकसंयोगमां १ भंग थाय छे आ बधां भंगोनो सरवाळो ६४ थाय छे. ॥ सू. १२ ॥

प्रभायां, धूमप्रभायां, तमःप्रभायाम् अधःसप्तम्यां च भवन्ति ४, 'अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, पंकप्पभाए जाव अहेसत्तमाए य होज्जा ५' अथवा रत्नप्रभायां, शर्कराप्रभायां, पङ्कप्रभायां यावत् धूमप्रभायां तमःप्रभायां च. अध सप्तम्यां च भवन्ति ५, 'अहवा रयणप्पभाए, वालुयप्पभाए, जाव अहेसत्तमाए होज्जा६, अथवा रत्नप्रभायां वालुकाप्रभायां यावत् पङ्कप्रभायां धूमप्रभायां तमःप्रभायाम् अधःसप्तम्यां च भवन्ति ६, अथ सप्तकसंयोगमाह–'अहवा रयणप्पभाए य, सक्करप्पभाए य, जाव अहेसत्तमाए य होज्जा ७, अथवा रत्नप्रभायां च शर्कराप्रभायां च यावत् वालुकाप्रभायां च, पङ्कप्रभाया च, धूमप्रभायां च, तमःप्रभायां च, अधः सप्तम्यां च भवन्ति ? । एव चात्र प्रक्रमे एकत्वे एकः द्विकसंयोगे षड्भङ्गाः ६।

प्रभामें, वालुकाप्रभामे, धूमप्रभा मे और अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं ४ 'अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए पंकप्पभाए जाव अहेसत्तमाए य होज्जा५, अथवा—रत्नप्रभामें, शर्कराप्रभामे, पंकप्रभामे, धूमप्रभा में, तमःप्रभा में और अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं ५, 'अहवा रयणप्पभाए, वालुयप्पभाए, जाव अहेसत्तमाए होज्जा ६, अथवा–रत्नप्रभा में, वालुकाप्रभामें, पंकप्रभा में, धूमप्रभा में, तमःप्रभा में और अधःसप्तमी में होते हैं ६, अब इनके सप्तकसंयोगी भंग को दिखाया जाता है—' अहवा रयणप्पभाए य, सक्करप्पभाए य, जाव अहेसत्तमाए य होज्जा ७, अथवा—रत्नप्रभा में, शर्कराप्रभा में यावत्–वालुकाप्रभा में, पंकप्रभा में, धूमप्रभा में, तमःप्रभा मे और अधःसप्तमी पृथिवी में होते हैं १ इस क्रम में एकत्वमें एक भंग, द्विकसंयोग में ६ भंग, त्रिक

રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા અને અધ સપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए, पंकप्पभाए जाव अहेसत्तमाए होज्जा" (૫) અથવા રત્નપ્રભામા, શર્કરાપ્રભામાં, પંકપ્રભામાં, ધૂમપ્રભામાં, તમ પ્રભામા અને અધ સપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा रयणप्पभाए, वालुयप्पभाए, जाव अहे सत्तमाए होज्जा" (૬) અથવા તેઓ રત્નપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમ પ્રભા અને અધ સપ્તમીમાં ઉત્પન્ન થાય છે

હવે સૂત્રકાર તેમનો સપ્તકસયોગી ૧ ભંગ પ્રકટ કરે છે—

"अहवा रयणप्पभाए, सक्करप्पभाए य जाव अहेसत्तमाए होज्जा" અથવા તે ઉત્કૃષ્ટપદી નારકો રત્નપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભામાં અને અધ સપ્તમીમા ઉત્પન્ન થાય છે

આ ક્રમ અનુસાર તેમના એકત્વમાં એક ભંગ, દ્વીકસયોગમાં ૬ ભંગ,

द्वयोर्जीवयोर्द्विकसंयोगे एकविंशतिर्भङ्गाः २१ इति । पूर्वोक्तसप्तस्य संमेलने सर्वे अष्टाविंशति भङ्गाः २८

त्रयाणां त्रिकसंयोगे चतुरशीतिर्भङ्गाः ८४ । तथाहि एकसंयोगे सप्त ७

द्विकसंयोगे द्विचत्वारिंशत् ४२

त्रिकसंयोगे पञ्चत्रिंशत् ३५ एवं सर्वे चतुरशीति ८४

एषां दशभिर्गुणितानां चतुर्भिर्भागे हृते चतुर्णां नैरयिकाणां दशाधिकद्विशतभङ्गाः २१० सम्पद्यन्ते ते एवाग्रः प्रदर्श्यन्ते—

चतुर्णाम्-एकक योगे भङ्गाः सप्त७ द्विकस योगे विकल्पत्रयेण त्रिषष्टिर्भङ्गाः ६३

त्रिकस योगे विकल्पत्रयेण पञ्चाधिकशतभङ्गाः १०५

चतुष्कस योगे एकविकल्पेन पञ्चत्रिंशद्भङ्गाः ३५

एवं सर्वे दशाधिकशतद्वयम् २१०

दो जीवके भंग-दो जीव जब एक साथ एक एक पृथिवी में गमन करते हैं तब इस दृष्टि से एकसंयोगी भंग भी सात ही होते हैं

दो जीव के द्विकसंयोग में २१ भंग होते हैं इनमें पूर्वोक्त ७ भंग मिला देने पर कुल २८ भंग कहे गये हैं

तीन जीवके भंग-तीन जीवों के त्रिकसंयोगमें८४ भंग इस प्रकारसे होते कहे गये हैं-एक संयोगमें ७ द्विकसंयोग में ४२ त्रिकस योगमें३५

८४ इनमें १० का गुणा करने पर ८४० होते हैं इस ८४० में भाग देने पर २१० भंग आते हैं यही बात नीचे प्रकट की जाती है

चार जीवके भंग-चार जीवों के एकसंयोग में भंग ७ द्विकसंयोग में विकल्पत्रय से ६३ भंग त्रिकसंयोग में विकल्पत्रय से १०५" चतुष्कसंयोग में एक विकल्प से ३५" २१० भंग

બે જીવના ભંગ—બે જીવ જ્યારે એક એક સાથે એક એક પૃથ્વીમાં ગમન કરે છે ત્યારે એકસંયોગી ભંગ પણ સાત જ થાય છે

બે જીવના દ્વિક સંયોગમાં ૨૧ ભંગ થાય છે તેમાં પૂર્વોક્ત ૭ ભંગ ઉમેરતા કુલ ૨૮ ભંગ થાય છે

ત્રણ જીવોના ભંગ—ત્રણ જીવોના ત્રિકસંયોગમાં ૮૪ ભંગ આ પ્રમાણે કહ્યા છે-એક સંયોગમાં ૭ દ્વિક સંયોગમાં ૪૨ ત્રિક સંયોગમાં ૩૫ કુલ ૮૪

૮૪ ના ૧૦ ગણા ૮૪૦ થાય છે આ ૮૪ ના ૪ ભાગ પાડતા ૨૧૦ ભંગ આવે છે એજ વાત નીચેના કોઠામાં પ્રકટ કરી છે—

ચાર જીવના ભંગ—ચાર જીવના એક સંયોગમાં ૭ ભંગ, દ્વિક સંયોગમાં વિકલ્પત્રયના ૬૩ ભંગ, ત્રિક સંયોગમાં વિકલ્પત્રયના ૧૦૫ ભંગ ચતુષ્ક સંયોગમા ૧ વિકલ્પથી ૩૫ ભંગ, કુલ ૨૧૦ ભંગ.

१—५—६—७

सर्वे—२०

पञ्चकयोगे पञ्चदश भङ्गाः

१—२—३—४—५
१—२—३—४—६
१—२—३—४—७
१—२—३—५—६
१—२—३—५—७
१—२—३—६—७
१—२—४—५—६
१—२—४—५—७
१—२—४—६—७
१—२—५—६—७
१—३—४—५—६
१—३—४—५—७
१—३—४—६—७
१—३—५—६—७
१—४—५—६—७

षट्कयोगे षड्भङ्गाः ।

१—२—३—४—५—६
१—२—३—४—५—७
१—२—३—४—६—७
१—२—३—५—६—७
१—२—४—५—६—७
१—२—४—५—६—७

सर्वे——६

सप्तसंयोगी एको भङ्गः रत्नप्रभादारभ्य अधःसप्तमीपर्यन्तमिति १।

सर्वे—१—६—१५—२०—१५—६१=६४ चतुष्षष्टिर्भङ्गा भवन्तीति ।

। अथ गाङ्गेयानगारस्य सप्तपृथिवी सम्बन्धिनो भङ्गाः सुखप्रबोधाय संक्षेपेण प्रदर्श्यन्ते ॥

समुच्चयेन एकजीवस्य एकैकपृथिवीसंयोगे सप्त भङ्गाः ७

द्वयोर्जीवयोर्यौगपद्येन एकैकपृथिवीगमनेन एकसंयोगिभङ्गा अपि सप्तैव ७

गांगेय अनगार के अच्छी तरह से सात पृथिवीसंबंधी भंगों का बोध हो जावे इस ख्याल से संक्षेप से उन सातपृथिवीसंबंधी भंगों को प्रकट किया जाता है-

एक जीवक भंग-एक एक पृथिवी के संयोग में समुच्चय से एक जीव के ७ भंग होते कहे गये हैं।

ગાંગેય અણુગારને સાત પૃથ્વી સબંધી ભગોનો ખ્યાલ આપવા માટે સાત પૃથ્વી સબધી ભગોને સક્ષિપ્તમા પ્રકટ કરવામાં આવે છે—

એક જીવના ભગ—એક એક પૃથ્વીના સયોગમા સમુચ્ચયની અપેક્ષાએ એક જીવના ૭ ભગ કહ્યા છે

विकल्पपञ्चकेन पञ्चाशदुत्तरशतत्रयभङ्गा ३५० पञ्चकसयोगे विकल्पपञ्चकेन पञ्चोत्तरशतभङ्गाः १०५ पट्कसयोग एकविकल्पेन सप्तभङ्गाः ७

सर्वे चतुर्विंशत्यधिकनवशतभङ्गा ९२४ भवन्ति । एषां त्रयोदशभिर्गुणितानां सप्तभिर्भागे हृते सप्तानां जीवानां षोडशाधिकसप्तदशशतभङ्गाः १७१६ जायन्ते ते एवाथ प्रदर्श्यन्ते—

सप्तानाम्—एकसयोगे-सप्त७ द्विकसंयोगे विकल्पषट्केन षड्विंशत्यधिकैकशत भङ्गाः १२६ । त्रिकसंयोगे पञ्चदशविकल्पैः पञ्चविंशत्यधिकपञ्चशतभङ्गा ५२५ भवन्ति । चतुष्कसंयोगे विंशतिविकल्पैः सप्तशतभङ्गा ७०० पञ्चकसयोगे पञ्चदश विकल्पैः पञ्चदशाधिकत्रिशतभङ्गाः ३१५

षट्कसयोगे विकल्पषट्केन द्विचत्वारिंशद् भङ्गाः ४२ सप्तकसयोगे एकविकल्पेन एक एव भङ्गः १

चतुष्क संयोग में पांच विकल्पों को लेकर ३५० भंग, पंच सयोगी १०५ भग षट्क संयोग में एक विकल्प को लेकर ७ भग ये सब भंग ९२४ होते हैं । इनमें १३ का गुणा करने पर और आगत राशिमें ७का भाग देने पर सात जीवों के १७१६ भंग हो जाते है । यह बात नीचे दिखाई जाती है

सात जीवों के एक सयोगमें ७ भग सात जीवों के द्विक सयोग में छह विकल्पों को लेकर १२६ भंग ।

सात जीवों के त्रिक सयोग में १५ विकल्पों को लेकर ५२५ भंग ।

चतुष्कसयोग में २० विकल्पों को लेकर ७०० भंग ।

पंचक संयोग में १५ विकल्पों को लेकर ३१५ भग ।

षट्क सयोग में ६ विकल्पों को लेकर ४२ भंग ।

सप्तक सयोग में एक विकल्प को लेकर १ भंग । ये सब भंग

ચતુષ્ક સંયોગમાં પાંચ વિકલ્પ દ્વારા ૩૫ ભંગ, પંચક સંયોગી ૧૦૫ ભંગ ષટ્ક સંયોગમાં ૧ વિકલ્પના ૭ ભંગ કુલ ૯૨૪ ભંગ.

તે ૯૨૪ ને ૧૩ વડે ગુણતા ૧૨૦૧૨ આવે તેને ૭ વડે ભાગતા ૧૭૧૬ ભંગ સાત જીવોના આવે છે એ વાત નીચે સ્પષ્ટ કરી છે—

, સાત જીવના ભંગ-સાત જીવોના એક સંયોગમાં ૭ ભંગ, સાત જીવોના દ્વિકસંયોગમાં ૬ વિકલ્પો દ્વારા ૧૨૬ ભંગ, સાત જીવોના ત્રિકસંયોગમાં ૧૫ વિકલ્પે દ્વારા ૫૨૫ ભંગ સાત જીવોના ચતુષ્ક સંયોગમાં ૨ વિકલ્પો દ્વારા ૭૦૦ ભંગ, સાત જીવોના પંચક સંયોગમાં ૧૫ વિકલ્પો દ્વારા ૩૧૫ ભંગ ષટ્ક સંયોગમાં ૬ વિકલ્પો દ્વારા ૪૨ ભંગ સાત જીવોના સપ્તક સંયોગમા ૧ વિકલ્પ દ્વારા ૧ ભંગ, કુલ ૧૭૧૬ ભંગ

एषामेका दशभिर्गुणितानां पञ्चभिर्भागे हृते पञ्चानां द्विषष्ट्युत्तरचतुःशतभङ्गाः ४६२। ते एवाधः प्रदर्श्यन्ते—

पञ्चानाम्—एकसंयोगे सप्त ७ द्विकसंयोगे विकल्पचतुष्टयेन चतुरशीतिर्भङ्गाः८४
त्रिकसंयोगे विकल्पषट्केन दशाधिकशतद्वयभङ्गाः २१०
चतुष्कसंयोगे विकल्पचतुष्टयेन चत्वारिंशदधिकैकशतभङ्गाः १४०
पञ्चकसंयोगे एकविकल्पेन एकविंशतिर्भङ्गाः २१

एवं सर्वे द्विषष्ट्युत्तरचतुःशतभङ्गाः ४६२ भवन्ति एषां द्वादशभिर्गुणितानां षड्भिर्भागे हृते षण्णां जीवानां चतुर्विंशत्यधिकनवशतभङ्गाः ९२४ भवन्ति त एव अग्रे प्रदर्श्यन्ते—

षण्णाम्—एकसंयोगे सप्त ७ द्विकसंयोगे विकल्पपञ्चकेन पञ्चाधिकशतभङ्गाः१०५ त्रिकसंयोगे विकल्पदशकेन पञ्चाशदुत्तरशतत्रयभङ्गाः ३५० चतुष्कसंयोगे

इन २१० में ११ का गुणा करने पर २३१० होते हैं–इनमें ५ का भाग देने पर पांच के ४६२ भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं–

पांच जीवके भंग–पांच जीवों के एक संयोग में ७ भंग द्विक संयोग में विकल्पचतुष्टयसे ८४ भंग त्रिक संयोग ६ विकल्पों को लेकर २१० " चतुष्कसंयोग में चार विकल्पों के लेकर १४० " पंचक संयोग में एक विकल्प को लेकर २१ भंग ४६२ भंग

इन ४६२ भंगों में १२का गुणा करने पर ५५४४ होते हैं इनमें ६का भाग करनेपर ६जीवों के ९२४भंग होते हैं जो नीचे दिखाये जाते हैं—

छह जीवोंके भग–छह जीवों के एक संयोग में ७ भंग द्विक संयोग में पांच विकल्पों को लेकर १०५ भंग त्रिकसंयोग में दश विकल्पों को लेकर ३५० भंग

આ ૨૧૦ ને ૧૧ વડે ગુણુતા ૨૩૧૦ આવે છે તેના પાંચ ભાગ પાડતા ૪૬૨ ભગ આવે છે, તે નીચે પ્રમાણે સમજવા

પાંચ જીવના ભગ—પાચ જીવોના એક સયોગમાં ૭ ભંગ, દ્વિક સંયોગમાં ૪ વિકલ્પ દ્વારા ૮૪ ભગ, ત્રિક સયોગમાં ૬ વિકલ્પ દ્વારા ૨૧૦ ભંગ, ચતુષ્ક સંયોગમા ૪ વિકલ્પ દ્વારા ૧૪૦ ભગ, પંચક સંયોગમાં ૧ વિકલ્પ દ્વારા ૨૧ ભંગ, કુલ ૪૬૨ ભગ.

આ ૪૬૨ ભગને ૧૨ વડે ગુણુતા=૫૫૪૪ આવે છે. તેને ૬ વડે ભાગતા ૬ જીવોના ૯૨૪ ભગ આવે છે, તે નીચે પ્રમાણે છે—

છ જીવના ભગ—છ જીવોના એક સયોગમા ૭ ભંગ, દ્વિકસયોગમા પાંચ વિકલ્પ દ્વારા ૧૦૫ ભંગ, ત્રિકસયોગમાં ૧૦ વિકલ્પ દ્વારા ૩૫૦ ભંગ,

नवानाम्-एकसयोगे-७ द्विकसयोगे-अष्टभिर्विकल्पैः अष्टनवत्यधिकैकशतम् १९८ त्रिकसयोगे-अष्टाविंशतिर्विकल्पैः अशीत्यधिकनवशतभङ्गाः ९८०

चतुष्कसयोगे-षट्पञ्चाशद्विकल्पैः षष्ट्यधिकैकोनविंशतिशतभङ्गाः १९६०

पञ्चकसयोगे-सप्तति ७० विकल्पैः सप्तत्यधिकचतुर्दशशतभङ्गाः १४७०

प॒कसयोगे-षट्पञ्चाशद् विकल्पैः द्विनवत्यधिकत्रिशतभङ्गाः ३९२

सप्तकसयोगे-अष्टाविंशतिविकल्पैः अष्टाविंशतिर्भङ्गाः २८ सर्वे पञ्चाधिकपञ्चसहस्रभङ्गाः ५००५ भवन्ति ।

एषां षोडशभिर्गुणितानां दशभिर्भागे हृते दशानां जीवानाम्-अष्टाधिकाष्टसहस्रभङ्गा ८००८ भवन्ति ते एवाध' प्रदर्श्यन्ते—

दशानाम्-एकसयोगे-सप्त७ द्विकसयोगे नवभिर्विकल्पै एकोननवत्यधिकैकशतभङ्गाः १८९

नीचे दिखाये जाते जाते हैं-नौ जीवों के एक संयोग में ७ भग, नौ जीवोंके द्विक स योग में आठ विकल्पों को लेकर १९८ भग। त्रिक स योगमें २८ विकल्पोंको लेकर९८० भग। नौ जीवोंके चतुष्क सयोग में ५६ विकल्पों को लेकर १९६० भग। पचक स योग में ७० विकल्पों को लेकर १४७० षट्क स योग में ५६ विकल्पों को लेकर ३९२ भग सप्तक स योग में २८ विकल्पों को लेकर २८ भग ५००५ भग

दस जीवके भंग-इन ५००५को १६से गुणित करने पर और आगत राशि में १० का भाग देने पर १० जीवों के ८००८ भग होते हैं जो नीचे इस प्रकार से दिखाये गये हैं दश जीवों के एक स योगमें ७भग।

दश जीवों के एक स योग में ७ भग। द्विक स योग में नौ विकल्पों के लेकर १८९ भग। त्रिक स योग में ३६ विकल्पों को लेकर

આ ૩૦૦૩ ને ૧૫ વડે ગુણી ગુણાકારને ૯ વડે ભાગતા નવ જીવોના ૫૦૦૫ ભંગ થાય છે તે નીચે પ્રમાણે સમજવા—

નવ જીવના ભંગ—નવ જીવોના એક સંયોગમાં ૭ ભંગ, નવ જીવોના દ્વિક સંયોગમાં ૮ વિકલ્પના ૧૯૮ ભંગ નવ જીવોના ત્રિક સંયોગમાં ૨૮ વિકલ્પના ૯૮૦ ભંગ નવ જીવોના ચતુષ્ક સંયોગમાં ૫૬ વિકલ્પના ૧૯૬૦ ભંગ નવ જીવોના પંચક સંયોગમાં ૭૦ વિકલ્પના ૧૪૭૦ ભંગ, નવ જીવોના ષટ્ક સંયોગમાં ૫૬ વિકલ્પના ૩૯૨ ભંગ, સપ્તક સંયોગમાં ૨૮ વિકલ્પના ૨૮ ભંગ કુલ ૫૦૦૫ ભંગ.

આ ૫૦૦૫ ને ૧૬ વડે ગુણીને ગુણાકારને ૧૦ વડે ભાગવાથી ૧૦ જીવોના ૮૦૦૮ ભંગ આવે છે, તે નીચે પ્રમાણે છે—

सर्वे षोडशाधिकसप्तदशशतभङ्गाः १७१६ भवन्ति एषां चतुर्दशभिर्गुणितानामष्टभिर्भागे हृते अष्टानां जीवानां त्र्यधिकत्रिसहस्रभङ्गाः ३००३ भवन्ति, ते एवाधः प्रदर्श्यन्ते—

अष्टानाम्—एकसंयोगे—७ द्विकसंयोगे सप्तविकल्पैः सप्तचत्वारिंशदधिकैकशतभङ्गाः १४७

त्रिकसंयोगे एकविंशतिविकल्पैः पञ्चत्रिंशदधिकसप्तशतभङ्गाः ७३५ चतुष्कसंयोगे पञ्चत्रिंशद्विकल्पैः पञ्चविंशत्यधिकद्वादशशतभङ्गाः १२२५ पञ्चकसंयोगे पञ्चत्रिंशद्विकल्पैः पञ्चत्रिंशदधिकसप्तशतभङ्गाः ७३५। षट्कसंयोगे एकविंशतिविकल्पैः सप्तचत्वारिंशदधिकैकशतभङ्गा १४७

सप्तसंयोगे सप्तविकल्पैः सप्तभङ्गाः७ भवन्ति। सर्वे त्र्यधिकत्रिसहस्रभङ्गाः ३००३

पूर्वोक्तानां त्र्यधिकत्रिसहस्र ३००३ भङ्गानां पञ्चदशगुणितानां नवभिर्भागे हृते नवानां जीवानां पञ्चाधिकपञ्चसहस्रभङ्गाः ५००५ भवन्ति, ते एवाधः प्रदर्श्यन्ते—

मिल कर १७१६ होते हैं।

अठ जीवके भंग—इन १७१६ भंगों में १४ से गुणा करने पर और गुणितराशि में ८ का भाग देने पर आठ जीवों के भंग ३००३ होते हैं इन्हें नीचे प्रकट किया जाता है आठ जीवों के एक संयोग में ७ भंग आठ जीवों के द्विक संयोग में सात विकल्पों को लेकर १४७ भंग।

त्रिक संयोग में २१ विकल्पों को लेकर ७३५ भग।

चतुष्क संयोग में ३५ विकल्पों को लेकर १२२५ भंग।

पञ्चक संयोग में ३५ विकल्पोंको लेकर ७३५ भंग।

षट्क संयोग में २१ विकल्पों को लेकर १४७ भग।

सप्तकसंयोग में सात विकल्पों को लेकर ७ भंग ३००३ भंग।

नव जीवोंके भग—इन ३००३ में १५ का गुणा करने पर और आगत राशिमें ९ का भाग देनेपर नौ जीवों के ५००५ भग होते हैं। जो

તે ૧૭૧૬ ને ૧૪ વડે ગુણીને ગુણાકારને ૮ વડે ભાગતા આઠ જીવોના ૩૦૦૩ ભંગ આવે છે, તેમને નીચે પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે—

આઠ જીવના ભંગ—આઠ જીવોના એક સંયોગમાં ૭ ભંગ, આઠ જીવોના દ્વિક સંયોગમાં સાત વિકલ્પોના ૧૪૭ ભંગ, આઠ જીવોના ત્રિક સંયોગમાં ૨૧ વિકલ્પોના ૭૩૫ ભંગ, આઠ જીવોના ચતુષ્ક સંયોગમાં ૩૫ વિકલ્પોના ૧૨૨૫ ભંગ, આઠ જીવોના પંચક સંયોગમાં ૩૫ વિકલ્પોના ૭૩૫ ભંગ આઠ જીવોના ષટ્ક સંયોગમાં ૨૧ વિકલ્પોના ૧૪૭ ભંગ, આઠ જીવોના સપ્તક સંયોગમાં ૭ વિકલ્પોના ૭ ભંગ કુલ ૩૦૦૩ ભંગ

अथ–एकत आरम्य दशपर्यन्तानां जीवानां संख्यातासंख्यातोत्कृष्टानां च सर्वसंख्या सकलनेनः भङ्ग–संख्या प्रदर्श्यते—

एकजीवस्य सप्त ७

द्वयोर्जीवयोः अष्टाविंशति २८

त्रयाणां जीवानां चतुरशीति ८४

चतुर्णां जीवानां दशाधिकशतद्वयम् २१०

पञ्चानां जीवानां द्विषष्ट्यधिक–शतचतुष्टम् ४६२

षण्णां जीवानाम्–चतुर्विंशत्यधिकानि नवशतानि ९२४

सप्तानां जीवानाम्–षोडशाधिकानि सप्तदशशतानि १७१६

अष्टानां जीवानाम्–त्र्यधिकसहस्रत्रयम् ३००३

नवानां जीवानाम्–पञ्चाधिकसहस्रपञ्चकम् ५००५

दशानां जीवानाम् अष्टाधिकाष्टसहस्रम् ८००८

एकत आरम्य दशपर्यन्तानां जीवानां सर्वसंकलनया सर्वे भङ्गाः सप्तचत्वारिंशदुत्तरचतुःशताधिकैकोनविंशतिसहस्राणि १९४४७

संख्यात असंख्यात और उत्कृष्ट नैरयिकों की भंगसंख्या हमने इन २ स्थानों पर लिखा ही दी है अतः यहीं से यह जान लेनी चाहिये।

एक से लेकर १० जीवों तक की और संख्यात, असंख्यात और उत्कृष्ट जीवों की सर्वसंख्या की संकलनासे भंगसंख्या इस प्रकारसे है–

एक जीव के ७ भंग दो जीव के २८ भंग, तीन जीव के ८४ भंग चार जीव के २१० भंग, पांच जीवों के ४६२ भंग, छह जीवों के ९२४ भंग सात जीवों के १७१६ भंग, आठ जीवों के ३००३ भंग, नौ जीवों के ५००५ भंग, दश जीवों के ८००८ भंग एक से दश पर्यन्त जीवोंके १९४४७ कुल भंग संख्या होती है।

સંખ્યાત અસંખ્યાત અને ઉત્કૃષ્ટ નૈરયિકોની ભંગ સંખ્યા તેમના વિષે આગળ આપેલા સૂત્રોમાં આપી દીધી છે તો ત્યાંથી જ સમજી લેવી.

૧ થી ૧૦ સુધીનાં અને સંખ્યાત અસંખ્યાત અને ઉત્કૃષ્ટ જીવોની સર્વ સંખ્યાની સંકલના દ્વારા ભંગ સંખ્યા આ પ્રમાણે છે—

૧ જીવના ૭ ભંગ, ૨ જીવના ૨૮ ભંગ, ૩ જીવના ૮૪ ભંગ, ૪ જીવના ૨૧૦ ભંગ, ૫ જીવના ૪૬૨ ભંગ, ૬ જીવના ૯૨૪ ભંગ, ૭ જીવના ૧૭૧૬ ભંગ, ૮ જીવના ૩૦૦૩ ભંગ, ૯ જીવના ૫૦૦૫ ભંગ, ૧૦ જીવના ૮૦૦૮ ભંગ કુલ ભંગ સંખ્યા ૧૯૪૪૭

त्रिकसंयोगे–षट्त्रिंशद्विकल्पैः षष्ठ्यधिकद्वादशशतभङ्गाः १२६०
चतुष्कसंयोगे–चतुरशीति विकल्पैः चत्वारिंशदधिकैकोनत्रिंशच्छतभङ्गाः २९४०
पञ्चकसंयोगे–षड्विंशत्यधिकैकशतविकल्पैः षट्चत्वारिंशदधिकषट्विंशतिशतभङ्गाः २६४६
षट्कसंयोगे–षट्विंशत्यधिकैकशतविकल्पैः द्व्यशित्यधिकाष्टशतभङ्गाः ८८२
सप्तकसंयोगे–चतुरशीतिविकल्पै चतुरशीतिर्भङ्गाः ८४
सर्वे–अष्टाधिकाष्टसहस्रभङ्गाः ८००८ भवन्ति।

एषां सप्तदशभिर्गुणितानाम् एकादशभिर्भागे हृते एकादशानां जीवानां षट्सप्तत्युत्तरत्रिशताधिकद्वादशसहस्रभङ्गाः १२३७६ भवन्ति।

एवं बहुश्रुताद् विज्ञायाग्रेऽपि भङ्गाः सम्पादनीयाः, ग्रन्थविस्तरभयाद् विरम्यतेऽस्माभिः।

संख्यातानामसंख्यातानामुत्कृष्टानां च नैरयिकाणां भङ्गसंख्या स्वस्वस्थाने प्रदर्शितेति तत्र विलोकनीयेति।

१२६० भंग चतुष्क सयोग में ८४ विकल्पों को लेकर २९४० भग। पंचक सयोग में १२६ विकल्पों को लेकर २६४६ भंग। षट्क संयोग में १२६ विकल्पों को लेकर ८८२ भग। सप्तक संयोग में चौरासी विकल्पों को लेकर ८४ भंग। सबजोड ८००८ भंग।

ग्यारह जीवके भंग–इन ८००८ को १७ से गुणित करने पर एवं आगत राशिमें ११ का भाग देने पर ११ जीवों के भग १२३७६ होते हैं। इसके आगे के भग बहुश्रुत ज्ञानी से जान कर बना लेना चाहिये। ग्रन्थविस्तार के भय से हमने उन्हें यहां नहीं लिखा है।

દસ જીવના ભગ—દસ જીવોના એક સયોગમા ૭ ભગ, દસ જીવોના દ્વિક સંયોગમા ૯ વિકલ્પના ૧૮૯ ભંગ, દસ જીવોના ત્રિક સયોગમાં ૩૬ વિકલ્પના ૧૨૬૦ ભગ, દસ જીવોના ચતુષ્ક સંયોગમાં ૮૪ વિકલ્પના ૨૯૪૦ ભંગ, દસ જીવોના પચક સયોગમા ૧૨૬ વિકલ્પના ૨૬૪૬ ભંગ, દસ જીવોના ષટ્ક સયોગમા ૧૨૬ વિકલ્પના ૮૮૨ ભગ, દસ જીવોના સપ્તક સંયોગમાં ૮૪ વિકલ્પના ૮૪ ભગ, કુલ ૮૦૦૮ ભંગ

અગિયાર જીવના ભગ—આ ૮૦૦૮ ને ૧૭ વડે ગુણી ગુણાકારને ૧૧ વડે ભાગવાથી અગિયાર જીવોના ૧૨૩૭૬ ભગ આવે છે, ત્યારપછીના જીવોના ભંગો બહુશ્રુતજ્ઞાની પાસે સમજી લેવા ગ્રન્થ વિસ્તારના ભયથી અમે તે ભંગો અહીં આપ્યા નથી.

टीका—अथ रत्नप्रभादि नैरयिकप्रवेशनकस्याल्पबहुत्वादिकं प्ररूपयितुमाह —'एयस्स णं भंते ! इत्यादि। 'एयस्स णं भंते ! रयणप्पभा पुढविनेरइयपवेसणगस्स, सक्करप्पभा पुढविनेरइयप्पवेसणगस्स' जाव अहेसत्तमा पुढविनेरइयपवेसणगस्स य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतस्य खलु रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकस्य, शर्कराप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकस्य यावत् वालुकाप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकस्य पङ्कप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकस्य, धूमप्रभापृथिवीनैरयिकप्रवेशनकस्य, तमःप्रभापृथिवी नैरयिकप्रवेशनकस्य, अधःसप्तमी पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकस्य च मध्ये कतराणि कतरेभ्यो यावत् स्तोकानि वा बहुकानि वा तुल्यानि वा भवन्ति ? इति गाङ्गे

टीकार्थ—इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने रत्नप्रभा आदिकों में नैरयिक प्रवेशनक का अल्प बहुत्व प्ररूपित किया है, इसमें गांगेयने प्रभुसे ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! ये जो 'एयस्स णं भंते ! रयणप्पभा पुढविनेरइयपवेसणगस्स य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रवेशनक, शर्कराप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रवेशनक, यावत्-वालुका प्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनक, पङ्कप्रभा पृथिवीनैरयिकप्रवेशनक, धूमप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनक, तमःप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनक और अधःसप्तमी पृथिवी नैरयिकप्रवेशनक कहे गये हैं सो इनके बीच में कौन प्रवेशनक किन प्रवेशनकों से यावत्-स्तोक हैं ? कौन प्रवेशनक किन प्रवेशनकोंसे बहुत हैं कौन प्रवेशनक किन प्रवेशनकोंके बराबर हैं ? और कौन प्रवेशन किन प्रवेशनकोंसे विशेषाधिक हैं ? इस गांगेय के प्रश्नके

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓમાં નૈરયિક પ્રવેશનકની અલ્પ બહુતા પ્રકટ કરી છે—ગાંગેય અણગાર આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન કરે છે કે-'एयस्स णं भंते !' ઇત્યાદિ

હે ભદન્ત ! રત્નપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક શર્કરાપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક વાલુકાપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક પંકપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક, ધૂમપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક, તમઃપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક અને અધઃસપ્તમીપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક આ જે સાત નૈરયિક પ્રવેશનક કહ્યા છે તેમાંથી કયા કયા પ્રવેશનક કયા કયા પ્રવેશનકો કરતા અલ્પ છે ? કયા કયા પ્રવેશનક કયા કયા પ્રવેશનક કરતાં અધિક છે ? કયા કયા પ્રવેશનક કયા કયા પ્રવેશનકોની બરાબર છે ? અને કયા કયા પ્રવેશનક કયા કયા પ્રવેશનક કરતાં વિશેષાધિક છે ?

संख्यातानां सर्वे भङ्गाः सप्तत्रिंशदधिक-त्रयस्त्रिंशच्छतानि ३३३७
असंख्यातानां सर्वे भङ्गाः अष्टपञ्चाशदधिकषट्त्रिंशच्छतानि ३६५८
उत्कृष्टानां सर्वे भङ्गाः-चतुष्षष्टिः ६४
त्रयाणां सर्वसंकलने भङ्गाः एकोनषष्टयधिकसप्ततिशतानि ७०५९
एवम्-एकादि दशान्तानां भङ्गाः सप्तचत्वारिंशदुत्तरचतुःशताधिकैकोनविंशतिसहस्राणि १९४४७

संख्यातासंख्यातोत्कृष्टेति त्रयाणां भङ्गाः एकोनषष्टयधिकसप्ततिशतानि ७०५९
इति नैरयिकप्रवेशनके सर्वे भङ्गाः षडुत्तरपञ्चशताधिकषड्विंशति सहस्राणि...२६५०६ ॥सू १२॥

मूलम्—"एयस्स णं भंते ! रयणप्पभा पुढवि नेरइयपवेसणगस्स, सक्करप्पभा पुढवि नेरइयप्पवेसणगस्स जाव अहेसत्तमा पुढवि नेरइयपवेसणगस्स य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गंगेया ! सव्वत्थो वा अहेसत्तमा पुढवि नेरइयपवेसणए तमप्पभा पुढवीनेरइयपवेसणए असंखेज्जगुणे एवं पडिलोमगं जाव रयणप्पभा पुढवि नेरइय पवेसणए असंखेज्जगुणे ॥ सू० १३ ॥

छाया—एतस्य खलु भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकस्य, शर्कराप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकस्य यावत् अधःसप्तमी पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकस्य च कतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिका वा ? गाङ्गेय ! सर्वस्तोकमधःसप्तमी पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकं, तमःप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकम् असंख्येयगुणम्, एवं प्रतिलोमकं यावत् रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकम् असंख्येयगुणम् ॥सू० १३॥

संख्यात जीवों की भंग संख्या ३३३७ असंख्यात जीवों की भंग संख्या ३६५८ उत्कृष्ट जीवों की भंग संख्या ६४ कुल भंग संख्याका योग (जोड) ७०५९ ।

दोनों भंग संख्या का योग १९४४७+७०५९ = २६५०६ इतने भंग नैरयिक प्रवेशनक में होते हैं ॥सू०१२॥

સંખ્યાત જીવોના કુલ ૩૩૩૭ ભંગ, અસંખ્યાત જીવોના કુલ ૩૬૫૮ ભંગ, ઉત્કૃષ્ટ જીવોના કુલ ૬૪ ભંગ છેલ્લા ત્રણનો સરવાળો ૭૦૫૯.
નૈરયિક પ્રવેશનકમા કુલ ૨૬૫૦૬ ભંગ છે ॥સૂત્ર૧૨॥

तद्गामिनामपि असंख्यातगुणत्वात्, एवं पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकप्रवेशनकापेक्षया वालुकाप्रभापृथिवीनैरयिकप्रवेशनकम् असंख्यातगुणं भवति, तद्गामिनामपि असंख्यातगुणत्वात्। एवं वालुकाप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकापेक्षया शर्कराप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकम् असंख्यातगुणं भवति, तद्गामिनामपि असंख्यातगुणत्वात्, एवमेव शर्कराप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकापेक्षया रत्नप्रभा पृथिवीनैरयिकप्रवेशनकम् असंख्यातगुणं भवति, तद्गामिनामपि असंख्यातगुणत्वादिति भावः ॥ सू १३ ॥

ख्यातगुणी होती है। तथा धूमप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रवेशनककी अपेक्षा पंकप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रवेशनक असंख्यातगुणा है, क्यों कि इसमें जानेवालों की अपेक्षा असंख्यातगुणी होती है। इसी तरह पंकप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रवेशनक की अपेक्षा वालुकाप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रवेशनक असंख्यातगुणा है, क्योंकि इसमें जानेवालों की संख्या पंकप्रभा में जानेवालों की अपेक्षा असंख्यातगुणी होती है। वालुकाप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रवेशनककी अपेक्षा शर्कराप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनक असंख्यातगुणा है-क्यों कि इसमें जानेवालों की संख्या असंख्यातगुणी होती है। इसी तरह से शर्कराप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रवेशन की अपेक्षा रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रवेशनक असंख्यातगुणा है क्यों कि इसमें जानेवालों की भी संख्या असंख्यातगुणी होती है ॥ सू०१३ ॥

અધિક હોય છે ધૂમપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક કરતા પંકપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક અસંખ્યાતગણું હોય છે, કારણ કે તેમાં જનાર જીવોની સંખ્યા ધૂમપ્રભામાં જનાર જીવોની સંખ્યા કરતાં અસંખ્યાતગણી હોય છે એજ પ્રમાણે પંકપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક કરતાં વાલુકાપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક અસંખ્યાતગણું હોય છે કારણ કે તેમાં જનાર જીવોની સંખ્યા પંકપ્રભામાં જનાર જીવોની સંખ્યા કરતાં અસંખ્યાતગણી હોય છે એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક કરતાં શર્કરાપ્રભા નૈરયિક પ્રવેશનક અસંખ્યાતગણું હોય છે કારણ કે તેમાં જનાર જીવોની સંખ્યા વાલુકાપ્રભામાં જનાર જીવોની સંખ્યા કરતાં અસંખ્યાતગણી હોય છે એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા નૈરયિક પ્રવેશનક કરતાં રત્નપ્રભા નૈરયિક પ્રવેશનક અસંખ્યાતગણું હોય છે કારણ કે તેમાં જનાર જીવોની સંખ્યા શર્કરાપ્રભામાં જનાર જીવો કરતાં અસંખ્યાતગણી હોય છે ॥ સૂ ૧૩ ॥

यस्य प्रश्नः, भगवानाह—'गंगेया ! सव्वत्थो वे अहेसत्तमा पुढविनेरइयपवेसणए' हे गाङ्गेय ! सर्वस्तोकम् अधःसप्तमी पृथिवीनैरयिकप्रवेशनकं भवति, तद्गामिनां शेषापेक्षया स्तोकत्वात् ' तमा पुढविनेरइयपवेसणए असंखेज्जगुणे ' तदपेक्षया तमःप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेनकम् असंख्येयगुणं भवति, तद्गामिनाम् असंख्यातगुणत्वात् । ' एव पडिलोमगं जाव रयणप्पभा पुढवि नेरइयपवेसणए असंखेज्जगुणे ' एवं पूर्वोक्तरीत्या प्रतिलोमकम् उत्तरोत्तरापेक्षया पूर्वपूर्वक यावत्— तमःप्रभापृथिवीनैरयिकप्रवेशनकापेक्षया धूमप्रभापृथिवीनैरयिकप्रवेशनकम् असंख्यातगुणं भवति, तद्गामिनामपि असंख्यातगुणत्वात् , तथा धूमप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनकापेक्षया पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकप्रवेशनकम् असंख्यातगुणं भवति

उत्तर में प्रभु कहते हैं–' गंगेया ! सव्वत्थोवे अहे सत्तमा पुढवि नेरइय पवेसणए ' हे गांगेय ! सबसे कम अधःसप्तमी पृथिवी नैरयिक प्रवेशनक है, क्यों कि इसमें जानेवाले जीवों की संख्या शेष प्रवेशनकों की अपेक्षा कम होती है ' तमा पुढवि नेरइयपवेसणए असंखेज्जगुणे ' इस प्रवेशनकी अपेक्षा तमःप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रवेशनक असंख्यातगुणित है, क्यों कि इस पृथिवी में जानेवालों की संख्या सप्तम पृथिवी में जानेवालों की अपेक्षा असंख्यातगुणी होती है ' एवं पडिलोमगं जाव रयणप्पभापुढवि नेरइयपवेसणए असंखेज्जगुणे ' इस प्रकारके इस विपरीत क्रम की अपेक्षा से तमःप्रभापृथिवी नैरयिकप्रवेशनक की अपेक्षा धूमप्रभा पृथिवी नैरयिकप्रवेशनक असंख्यातगुणा है । क्यों कि इसमें जानेवालों की संख्या तमःप्रभा पृथिवी में जानेवालों की अपेक्षा असं-

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—" गंगेया ! सव्वत्थोवे अहे सत्तमापुढवि नेरइय पवेसणए " હે ગાગેય સૌથી ઓછુ નૈરયિક પ્રવેશનક અધઃસપ્તમીમા (તમસ્તમપ્રભામા) થાય છે કારણુ કે તેમાં જનારા જીવોની સંખ્યા બાકીના પ્રવેશનકો કરતાં ઓછી હોય છે " तमापुढवि नेरइयपवेसणए असखेज्जगुणे " તમ પ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક તેના કરતાં અસંખ્યાતગણું છે, કારણુ કે તમઃપ્રભામા જનારની સખ્યા અધ સપ્તમીમાં જનાર જીવો કરતાં અસંખ્યાતગણી હોય છે

" एवं पडिलोमगं जाव रयणप्पभा पुढवि नेरइय पवेसणए असंखेज्जगुणे " આ પ્રમાણે આ વિપરીત ક્રમની અપેક્ષાએ તમ પ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક કરતા ધૂમપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રવેશનક અસખ્યાતગણું હોય છે, કારણુ કે તેમા જનાર જીવોની સખ્યા તમ પ્રભામા જનાર જીવોની સખ્યા કરતાં અસખ્યાત

सणाया, विसेसाहिया, तेइंदिय तिरिक्खजोणिय पवेसणया, विसेसाहिया, बेइंदिय तिरिक्खजोणिय पवेसणया विसेसाहिया एगिंदिय तिरिक्खजोणियपवेसणाया विसेसाहिया ॥सू०१४॥

छाया—तिर्यग्योनिकप्रवेशनकं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गाङ्गेय ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकम्, यावत् पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकप्रवेशनकम्। एकः खलु भदन्त ! तिर्यग्योनिकः तिर्यग्योनिकप्रवेशनकेन प्रविशन् किम् एकेन्द्रियेषु भवेत् ? यावत् पञ्चेन्द्रियेषु भवेत् ? गाङ्गेय ! एकेन्द्रियेषु वा भवति, यावत् पञ्चेन्द्रियेषु वा भवति। द्वौ खलु भदन्त ! तिर्यग्योनिकौ पृच्छा ? गाङ्गेय ! एकेन्द्रियेषु वा भवतः यावत् पञ्चेन्द्रियेषु वा भवतः, अथवा एकः एकेन्द्रियेषु भवति, एको द्वीन्द्रियेषु भवति एवं यथा नैरयिकप्रवेशनकं तथा तिर्यग्योनिकप्रवेशनकमपि भणितव्यम्, यावत् असंख्येयाः॥ उत्कृष्टाः खलु भदन्त ! तिर्यग्योनिकाः पृच्छा, गाङ्गेय ! सर्वेऽपि तावत् एकेन्द्रियेषु भवन्ति, अथवा एकेन्द्रियेषु वा, द्वीन्द्रियेषु वा भवन्ति, एवं यथा नैरयिकाश्चारिता स्तथा तिर्यग्योनिका अपि चारयितव्याः, एकेन्द्रियम् अमुञ्चत्सु द्विकसंयोगः, त्रिकसंयोगः, चतुष्कसंयोगः, पञ्चकसंयोगश्च उपयुज्य भणितव्यो यावत् अथवा एकेन्द्रियेषु वा, द्वीन्द्रियेषु यावत् पञ्चेन्द्रियेषु वा भवन्ति ॥

एतस्य खलु भदन्त ! एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकस्य यावत् पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकप्रवेशनकस्य च कतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिकानि वा ? गाङ्गेय! सर्वस्तोकानि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकानि चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकानि विशेषाधिकानि त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकानि विशेषाधिकानि द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकानि विशेषाधिकानि, एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकानि विशेषाधिकानि ॥ १४ ॥

टीका—अथ तिर्यग्योनिकप्रवेशनकं प्ररूपयितुमाह—'तिरिक्खजोणिय-पवेसणए णं भंते !' इत्यादि। तिरिक्खजोणियपवेसणए णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' गाङ्गेयः पृच्छति–हे भदन्त ! तिर्यग्योनिकप्रवेशनकं खलु कतिविधं

'तिरिक्खजोणियपवेसणए णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते' इत्यादि।

टीकार्थ—सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा तिर्यग्प्रवेशनक का कथन किया है–इसमें गांगेय ने प्रभु से ऐसा पूछा है–हे भदन्त ! तिर्यंच योनिक

'तिरिक्खजोणियपवेसणए णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકનું પ્રતિપાદન

तिर्यग्योनिकप्रवेशनकवक्तव्यता ।

मूलम्-"तिरिक्खजोणियपवेसणए णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गंगेया! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-एगिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणए जाव पंचेंदियतिरिक्खजोणियपवेसणए। एगेणं भंते! तिरिक्खजोणिए तिरिक्खजोणियपवेसणएणं पविसमाणे किं एगिंदिएसु होज्जा, जाव पंचिंदिएसु होज्जा? गंगेया! एगिंदिएसु वा होज्जा, जाव पंचिंदिएसु वा होज्जा। दो भंते! तिरिक्खजोणिया पुच्छा? गंगेया! एगिंदिएसु वा होज्जा जाव पंचिंदिएसु वा होज्जा, अहवा एगे एगिंदिएसु होज्जा, एगे बेइंदिएसु होज्जा, एवं जहा नेरइयपवेसणए तहा तिरिक्खजोणियपवेसणए वि भाणियव्वे, जाव असंखेज्जा॥

उक्कोसाणं भंते! तिरिक्खजोणिया पुच्छा, गंगेया! सव्वे वि एगिंदिएसु होज्जा, अहवा एगिंदिएसु वा, बेइंदिएसु वा होज्जा, एवं जहा नेरइया चरिया तहा तिरिक्खजोणिया वि चारेयव्वा, एगिंदियं असुंचंतेसु दुया संजोगो, तिया संजोगो, चउक्कसंजोगो, पंचगसंजोगो य, उवउज्जिऊण भाणियव्वो जाव अहवा एगिंदिएसु वा, बेइंदिय जाव पंचिंदिएसु वा होज्जा॥

एयस्स णं भंते! एगिंदिय तिरिक्खजोणियपवेसणगस्स जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणगस्स य कयरे कयरे-हिंतो जाव विसेसाहिया वा? गंगेया! सव्वत्थो वा, पंचिंदिय तिरिक्खजोणियपवेसणया चउरिंदियतिरिक्खजोणियपवे-

किंवा पञ्चेन्द्रियेषु भवेत् ? भगवानाह—' गंगेया ! एगिंदिएसु वा होज्जा जाव पंचिंदिएसु वा होज्जा ' हे गाङ्गेय ! एकः खलु तिर्यग्योनिकस्तिर्यग्योनिकप्रवेशनकेन प्रविशन् एकेन्द्रियेषु वा भवति, यावत्-द्वीन्द्रियेषु वा त्रीन्द्रियेषु वा, चतुरिन्द्रियेषु वा, पञ्चेन्द्रियेषु वा भवति, अत्र च-एकस्य तिर्यग्योनिकस्य क्रमेण एकेन्द्रियादिषु पञ्चसु पदेषु उत्पादे पञ्चभङ्गा भवन्ति ।

तथाहि—एक एकेन्द्रियेषु १, एको द्वीन्द्रियेषु २, एकः त्रीन्द्रियेषु ३, एकः चतुरिन्द्रियेषु ४, एकः पञ्चेन्द्रियेषु ५, इति सर्वे पञ्चभङ्गाः ५। तत्र च एकेन्द्रियेषु एकस्तिर्यग्योनिको यद्यपि कदाचिदपि उत्पद्यमानो न लभ्यते नवोत्पन्नो लभ्यते । अनन्तानामेव तत्र प्रतिसमयमुत्पत्तिसम्भवात्, तथापि देवादिभ्यो निःसृत्य यस्तत्रोत्पद्यते तदपेक्षयैकोऽपि लभ्यते एव एतदेव च प्रवेशनकमुच्यते तदपेक्षया एको जीवोऽपि लभ्यते । यद् विजातीयेभ्य आगस्य

अथवा दो इन्द्रियों में होता है ? या पंचेन्द्रियतिर्यञ्चों में होता है ? यहां पर एक तिर्यग्योनिक जीव के क्रमशः एकेन्द्रियादि पांचपदों में उत्पाद होने से ५ भंग होते हैं। जो इस प्रकार से हैं-एक एकेन्द्रियों में १, अथवा एक दोइन्द्रियों में २, अथवा एक तेइन्द्रियों में ३, अथवा एक चार इन्द्रियों में ४, अथवा एक पचेन्द्रियों में ५ ये सब ५ (पांच) भंग हैं। यद्यपि एक तिर्यग्योनिक जीव एकेन्द्रियों में कदाचित्पि उत्पन्न होता हुआ दिखलाइ नहीं देता है क्यों कि अनन्त जीवों का ही प्रतिसमय वहां उत्पाद होता रहता है-फिर भी जो यहां पर एक भंग कहा गया है-वह देवादिपर्याय से निकल कर जो वहां उत्पन्न होता है उस अपेक्षा से कहा गया है। इसी का नाम तो प्रवेशनक है जो विजातीय

ત્રિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—હે ગાંગેય ! (૧) તે એકેન્દ્રિયોમાં અથવા (૨) દ્વિન્દ્રિયોમાં અથવા (૩) ત્રીન્દ્રિયોમાં અથવા (૪) ચતુરિન્દ્રિયમાં અથવા (૫) પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે અહીં એક જીવના તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકમાં પાંચ ભંગ કહ્યા છે જો કે એક તિર્યગ્યોનિક જીવ એકેન્દ્રિયોમાં કદી પણ ઉત્પન્ન થતો દેખાતો નથી, કારણ કે પ્રતિસમય ત્યાં અનંત જીવોનો ઉત્પાદ થતો રહે છે-છતાં પણ અહીં એક જીવનો એકેન્દ્રિયમાં જે ઉત્પાદ બતાવ્યો છે તે દેવાદિ પર્યાયમાંથી નીકળીને જે જીવ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે તે જીવની અપેક્ષાએ બતાવવામાં આવ્યો છે વિજાતીય પર્યાયમાંથી (અન્ય

प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—' गंगेया ! पंचविहे पण्णत्ते ' हे गाङ्गेय ! तिर्यग्योनिक-प्रवेशनकं पञ्चविधं प्रज्ञप्तम् , ' तं जहा—एगिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणए जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणए ' तद्यथा—एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकं, यावत् द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकं, त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकम् , चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकम् , पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकम्। गाङ्गेयः पृच्छति—' एगे भंते ! तिरिक्खजोणिए तिरिक्खजोणियपवेसणए णं पविसमाणे किं एगिंदिएसु होज्जा, जाव पंचिंदिएसु होज्जा ? ' हे भदन्त ! एकः खलु तिर्यग्योनिकस्तिर्यग्योनिकप्रवेशनकेन प्रविशन् किम् एकेन्द्रियेषु भवेत् ? यावत्—किंवा द्वीन्द्रियेषु भवेत् ? किंवा त्रीन्द्रियेषु भवेत् ? किंवा चतुरिन्द्रियेषु भवेत् ?

प्रवेशनक कितने प्रकार का कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा —हे गांगेय (पंचविहे पण्णत्ते) तिर्यंच योनिक प्रवेशनक पांच प्रकार का कहा गया है (तं जहा) जो इस प्रकार से है—(एगिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणए जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणए) एकेन्द्रियतिर्यंचयोनिकप्रवेशनक, यावत् द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रवेशनक, त्रीन्द्रिय तिर्यग्योनिकप्रवेशनक, चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रवेशनक और पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनक। अब गांगेय प्रभु से ऐसा पूछते हैं—(एगे भंते ! तिरिक्खजोणिए तिरिक्खजोणियपवेसणएणं पविसमाणे किं एगिंदिएसु होज्जा जाव पंचिंदिएसु होज्जा) एक तिर्यग्योनिक जीव तिर्यग्योनिकप्रवेशनक द्वारा तिर्यग्भव ग्रहण करता हुआ क्या एकेन्द्रिय में होता है, यावत्—द्वीन्द्रियों में होता है ? अथवा तेइन्द्रियों में होता है ?

કહ્યું છે—આ વિષયને અનુલક્ષીને ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—" હે ભદન્ત ! તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનક કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—હે ગાંગેય ! " પંચવિહે પણ્ણત્તે તં जहा " તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનકના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે—" एगिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणए जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणए " (૧) એકેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનક, દ્વીન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનક, (૩) ત્રીન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનક, (૪) ચતુરિન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનક અને (૫) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનક.

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—" एगे भंते ! तिरिक्खजोणिए तिरिक्खजोणियपवेसणएणं पविसमाणे किं एगिंदिएसु होज्जा जाव पंचिंदिएसु होज्जा ? " તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનક દ્વારા તિર્યંચભવ ગ્રહણ કરતો એક તિર્યંચયોનિક જીવ શું એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે દ્વીન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે

किंवा पञ्चेन्द्रियेषु भवेत् ? भगवानाह—' गंगेया ! एगिंदिएसु वा होज्जा जाव पंचिंदिएसु वा होज्जा ' हे गाङ्गेय ! एकः खलु तिर्यग्योनिकस्तिर्यग्योनिकप्रवेशनकेन प्रविशन् एकेन्द्रियेषु वा भवति, यावत्-द्वीन्द्रियेषु वा, त्रीन्द्रियेषु वा, चतुरिन्द्रियेषु वा, पञ्चेन्द्रियेषु वा भवति, अत्र च-एकस्य तिर्यग्योनिकस्य क्रमेण एकेन्द्रियादिषु पञ्चसु पदेषु उत्पादे पञ्चभङ्गा भवन्ति ।

तथाहि—एक एकेन्द्रियेषु १, एको द्वीन्द्रियेषु २, एकः त्रीन्द्रियेषु ३, एकः चतुरिन्द्रियेषु ४, एकः पञ्चेन्द्रियेषु ५, इति सर्वे पञ्चभङ्गाः ५ । तत्र च एकेन्द्रियेषु एकस्तिर्यग्योनिको यद्यपि कदाचिदपि उत्पद्यमानो न लभ्यते नवोप लभ्यते । असंख्यातानामनन्तानामेव तत्र प्रतिसमयमुत्पत्तिसद्भावात्, तथापि देवादिभ्यो निस्सृत्य यस्तत्रोत्पद्यते तदपेक्षयैकोऽपि लभ्यते एव एतदत्र च प्रवेशनकमुच्यते तदपेक्षया एको जीवोऽपि लभ्यते । यदु विजातीयेभ्य आगत्य

अथवा चौ इन्द्रियों में होता है ? या पंचेन्द्रियतिर्यञ्चों में होता है ? यहां पर एक तिर्यग्योनिक जीव के क्रमशः एकेन्द्रियादि पांचपदों में उत्पाद होने से ५ भंग होते हैं। जो इस प्रकार से हैं-एक एकेन्द्रियों में १, अथवा एक द्वीन्द्रियों में २, अथवा एक तेइन्द्रियों में ३, अथवा एक चार इन्द्रियों में ४, अथवा एक पंचेन्द्रियों में ५ ये सब ५ (पांच) भंग हैं। यद्यपि एक तिर्यग्योनिक जीव एकेन्द्रियों में कदाचिदपि उत्पन्न होता हुआ दिखलाई नहीं देता है क्यों कि अनन्त जीवों का ही प्रतिसमय वहां उत्पाद होता रहता है-फिर भी जो यहां पर एक भंग कहा गया है-वह देवादिपर्याय से निकल कर जो वहां उत्पन्न होता है उस अपेक्षा से कहा गया है। इसी का नाम तो प्रवेशनक है जो विजातीय

ત્રિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પંચે ન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—હે ગાંગેય ! (૧) તે એકેન્દ્રિયોમાં અથવા (૨) દ્વિન્દ્રિયોમાં અથવા (૩) ત્રીન્દ્રિયોમાં અથવા (૪) ચતુરિન્દ્રિયમાં અથવા (૫) પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે અહીં એક જીવના તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકમાં પાંચ ભંગ કહ્યા છે જો કે એક તિર્યગ્યોનિક જીવ એકેન્દ્રિયોમાં કદી પણ ઉત્પન્ન થતો દેખાતો નથી કારણ કે પ્રતિસમય ત્યાં અનંત જીવોનો ઉત્પાદ થતો રહે છે-છતાં પણ અહીં એક જીવનો એકેન્દ્રિયમાં જે ઉત્પાદ બતાવ્યો છે તે દેવાદિ પર્યાયમાંથી નીકળીને જે જીવ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે તે જીવની અપેક્ષાએ બતાવવામાં આવ્યો છે વિજાતીય પર્યાયમાંથી (અન્ય

विजातीयेषु प्रविशति तत् प्रवेशनकं कथ्यते। सजातीयस्तु सजातीयेषु प्रविष्ट एवेति नैतत् प्रवेशनकं कथ्यते। द्वयोरपि तिर्यग्योनिकयोरेकस्मिन् स्थाने युगपत् समुत्पादेऽपि एकेन्द्रियादिपदेषु पञ्चैव भङ्गा भवन्ति। एतदेव सूचयितुमाह–'दो भंते! तिरिक्खजोणिया पुच्छा?' गाङ्गेयः पृच्छति–हे भदन्त! द्वौ खलु तिर्यग्योनिकौ किम् एकेन्द्रियेषु भवतः? किंवा द्वीन्द्रियेषु, किंवा त्रीन्द्रियेषु, किंवा चतुरिन्द्रियेषु, किंवा पञ्चेन्द्रियेषु भवतः? इति पृच्छा, भगवानाह–'गंगेया! एगिंदिएसु वा होज्जा, जाव पंचिंदिएसु वा होज्जा' हे गाङ्गेय! द्वौ तिर्यग्योनिकौ एकेन्द्रियेषु वा भवतः यावत्–द्वीन्द्रियेषु वा, त्रीन्द्रियेषु वा, चतुरिन्द्रियेषु वा, पञ्चेन्द्रियेषु वा, भवतः

पर्याय से आकर के विजातीय पर्यायों में प्रवेश करता है (उत्पन्न होता है) इस अपेक्षा एक जीव भी प्रवेशनक में प्राप्त होता है। सजातीय जीव सजातीय पर्याय में उत्पन्न हो जावे–इसे प्रवेशनक नहीं कहा गया है क्यों कि वह तो उसमें प्रविष्ट ही है। दो तिर्यग्योनिक जीव हों और जब उनका एक ही स्थान में एक साथ उत्पाद होना है–तब भी एकेन्द्रियादिपदों में पांच ही भंग होते हैं–इस बात को सूत्रकार कहते हैं–इसमें गांगेय ने प्रभु से ऐसा पूछा है–(दो भंते! तिरिक्खजोणिया पुच्छा) हे भदन्त! दो तिर्यग्योनिक जीव क्या एकेन्द्रियों में होते हैं? अथवा द्वीन्द्रियों मे होते हैं? या तेइन्द्रियों में होते हैं? या चौइन्द्रियों में होते हैं? या पंचेन्द्रियों मे होते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं–(गंगेया! एगिंदिएसु वा होज्जा, जाव पंचिंदिएसु वा होज्जा) हे गांगेय! तिर्यग्योनिक जीव एकेन्द्रियों मे भी होते हैं यावत्–द्वीन्द्रियों में भी होते हैं, तेइन्द्रियों में भी होते हैं, चौइन्द्रियों में भी होते हैं तथा पंचेन्द्रियों

ગતિમાંથી) નીકળીને વિજાતીય પર્યાયમાં જીવનો પ્રવેશ થવો–ઉત્પત્તિ થવી, તેનું નામ જ પ્રવેશનક છે એ અપેક્ષાએ તો પ્રવેશનકમાં એક જીવ પણ સંભવી શકે છે સજાતીય જીવ સજાતીય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય તો તેને પ્રવેશનક કહેવાય નહીં, કારણ કે તે તો તેમાં પ્રવિષ્ટ જ છે. બે તિર્યંચયોનિક જીવનો જ્યારે એક જ સ્થાનમાં એક સાથે ઉત્પાદ થાય છે, ત્યારે પણ એકેન્દ્રિયાદિ પદોમાં પાંચ ભંગ જ થાય છે એ જ વાત સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે.

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—"दो भंते! तिरिक्खजोणिया पुच्छा" હે ભદન્ત! તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનક દ્વારા તિર્યંચભવ ગ્રહણ કરતા બે તિર્યંચ યોનિક જીવો શું એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે દ્વિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે ત્રીન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—"गंगेया! एगिंदिएसु वा होज्जा, जाव पंचिंदिएसु वा होज्जा" હે ગાંગેય! તે બે તિર્યંચયોનિક જીવ (૧) એકેન્દ્રિયોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, (૨) અથવા તે બે તિર્યંચયોનિક જીવ દ્વીન્દ્રિયોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, (૩) અથવા તેઓ ત્રીન્દ્રિયોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. (૪) અથવા તેઓ ચતુરિન્દ્રિયોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. (૫) અથવા તેઓ પંચે-

तथाहि-द्वौ एकेन्द्रियेषु १, द्वौ द्वीन्द्रियेषु २, द्वौ त्रीन्द्रियेषु ३, द्वौ चतुरिन्द्रियेषु ४, द्वौ पञ्चेन्द्रियेषु ५। इति पञ्चभङ्गाः ५ ॥अथ द्विकसंयोगिभङ्गानाह-'अहवा एगे एगिंदिएसु होज्जा एगे बेइंदिएसु होज्जा' अथवा एकस्तिर्यग्योनिकः एकेन्द्रियेषु भवति एकः अपरस्तिर्यग्योनिको द्वीन्द्रियेषु भवति।

तदेव प्रदर्श्यते—

एकेन्द्रियेषु	द्वीन्द्रियेषु १,	द्वीन्द्रियेषु-चतुरिन्द्रियेषु ६,
एकेन्द्रियेषु	त्रीन्द्रियेषु २,	द्वीन्द्रियेषु-पञ्चेन्द्रियेषु ७,
एकेन्द्रियेषु	चतुरिन्द्रियेषु ३,	त्रीन्द्रियेषु-चतुरिन्द्रियेषु ८
एकेन्द्रियेषु	पञ्चेन्द्रियेषु, ४,	त्रीन्द्रीयेषु-पञ्चेन्द्रियेषु ९
द्वीन्द्रीयेषु	त्रीन्द्रियेषु ५	चतुरिन्द्रियेषु-पञ्चेन्द्रियेषु १०

मे भी होते हैं। इनमें पांच भङ्ग इसी प्रकार से होते हैं-दो तिर्यग्योनिक जीव एकेन्द्रियों में होते हैं १, अथवा दो तिर्यग्योनिक जीव दो इन्द्रियों में होते हैं २, अथवा दो तिर्यग्योनिक जीव तेइन्द्रियों में होते हैं ३, अथवा दो तिर्यग्योनिक जीव चौइन्द्रियों में होते हैं ४, अथवा दो तिर्यग्योनिक जीव पंचेन्द्रियों में होते हैं ५, इस प्रकार से ये दो तिर्यग्योनिक जीवों के एकत्व मे पांच भंग होते हैं अब इनके द्विकसंयोगी भंगों को प्रकट करने के लिये सूत्रकार कहते हैं-(अहवा एगे एगिंदिएसु होज्जा, एगे बेइंदिएसु होज्जा) अथवा दो तिर्यग्योनिक जीवों में से एक तिर्यग्योनिक जीव एकेन्द्रियों में होता है और एक दो इन्द्रियों मे होता है ५, अथवा-एक तिर्यग्योनिक जीव एकेन्द्रियों में होता है दूसरा एक तेइन्द्रियों में होता है २, अथवा-एक तिर्यग्योनिक जीव एकेन्द्रियों में होता है दूसरा एक चौ इन्द्रियों में होता है ३, अथवा-एक तिर्यग्योनिक जीव एकन्द्रियों में होता है, दूसरा एक पचेन्द्रियों में होता

न्द्रियोमां पण उत्पन्न थाय छे आ रीते अहीं पांच એકસંયોગી ભંગ બને છે

હવે સૂત્રકાર તેમના દ્વિકસંયોગી ભંગોનું કથન કરે છે—

"अहवा एगे एगिंदिएसु होज्जा एगे बेइंदिएसु होज्जा" અથવા બે તિર્યંચયોનિક જીવોમાંથી એક તિર્યંચયોનિક જીવ એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બીજો દ્વિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૧) અથવા એક એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને એક ત્રિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક તિર્યંચયોનિક જીવ એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને એક ચતુરિન્દ્રિયોમાં (૩) અથવા એક એકેન્દ્રિયોમાં અને એક પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪)

एव द्वयोस्तिरश्चोरेकैकस्थाने युगपत्प्रवेशे पञ्च, द्विकसंयोगे च दशेति सर्वे पञ्चदश भङ्गाः १५ भवन्तीति। अथ संक्षेपार्थं त्र्यादीनामसंख्यातपर्यन्तानां तिर्यग्योनिकानां प्रवेशनकमतिदिशन्नाह-'एवं जहा नेरइयपवेसणए तहा तिरिक्खजोणियपवेसणए वि भाणियव्वे जाव असंखेज्जा' एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा नैरयिकप्रवेशनका द्व्यादिसंयोगा भणिता स्तथा तिर्यग्योनिकप्रवेशनकेऽपि

है ४, अथवा एक तिर्यग्योनिक जीव बे इन्द्रियों में होता है, दूसरा एक त्रीन्द्रियों में होता है ५, अथवा एक द्वीन्द्रियों में होता है और एक चौइन्द्रियों में होता है ६, अथवा एक द्वीन्द्रियों में होता है और दूसरा पञ्चेन्द्रियों में होता है ७, अथवा एक ते इन्द्रियों में होता है और दूसरा चौइन्द्रियों में होता है ८, अथवा एक तेइन्द्रियों में होता है और दूसरा पंचेंन्द्रियों में होता है ९ अथवा एक चौ इन्द्रियों में होता है और दूसरा पंचेन्द्रियों में होता है १० इस तरह से दो तिर्यञ्चों के एक २ स्थान में एक साथ प्रवेश में ५, भंग और द्विक संयोग में १० भंग ये दोनों मिलाकर १५ भंग होते हैं। अब सूत्रकार इस प्रकरण को संक्षिप्त करने के निमित्त तीन आदि से लेकर असंख्यात तक के तिर्यग्योनिकों के प्रवेशनक दूसरों के समान हैं ऐसा बताने के लिये कहते हैं-(एवं जहा नेरइयपवेसणए तहा तिरिक्खजोणियपवेसणए वि भाणियव्वे जाव असंखेज्जा) जिस प्रकार नैरयिक प्रवेशनक में द्व्यादि संयोग कहे गये

અથવા એક દ્વીન્દ્રિયોમા અને એક ત્રન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૬) અથવા એક દ્વીન્દ્રિયોમાં અને એક ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૭) અથવા એક દ્વીન્દ્રિયોમાં અને એક પંચેન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે. (૮) અથવા એક તેઇન્દ્રિયોમાં અને એક ચૌઇન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે (૯) અથવા એક તેઇન્દ્રિયોમાં અને એક પચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૧૦) અથવા એક ચૌઇન્દ્રિયોમાં અને એક પંચેન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે

આ રીતે બે તિર્યંચના એક એક સ્થાનમાં એક સાથે પ્રવેશની અપેક્ષાએ ૫ ભંગ અને દ્વિકસયોગમાં ૧૦ ભંગ થાય છે. એ બન્ને મળીને કુલ ૧૫ ભગ થાય છે

હવે સૂત્રકાર આ પ્રકરણને સક્ષિપ્તમાં કહેવાને માટે ત્રણથી લઇને અસંખ્યાત પર્યંતના તિર્યંગ્યોનિકોનુ પ્રવેશનક નારકોના પ્રવેશનક જેવું જ છે એમ બતાવવાને માટે કહે છે કે—

"एवं जहा नेरइयपवेसणए, तहा तिरिक्खजोणियपवेसणए वि भाणियव्वे जाव असंखेज्जो" જે પ્રમાણે નૈરયિક પ્રવેશનકમાં દ્વયાદિસંયોગ (દ્વિકસંયોગ

संयोगा भणितव्या । यावत् असंख्याताः द्वादयोऽसंख्यातपर्यन्ताः संयोगाः कर्तव्याः, तथाच-द्वौ त्रयश्चत्वार, पञ्च, षट्, सप्त अष्ट, नव, दश, संख्याता असंख्याताश्चेति नैरयिकप्रवेशनकसमानमत्र सर्वं बोध्यम्, किन्तु तत्र सप्तसु रत्नप्रभादि पृथिवीषु एकादयो नैरयिका उत्पादतया उक्ताः तिर्यग्योनिकास्तु एकादयस्तथैव पञ्चसु एकेन्द्रियादिषु स्थानेषु उत्पादतयैव वक्तव्याः, ततो विकल्पना नात्वं भवति, तच्चाभियुक्तेन पूर्वोक्तन्यायेन स्वयमेवावगन्तव्यम्।

हैं उसी तरह से तिर्यग्योनिक प्रवेशनक में भी ये सब संयोग कहना चाहिये उसी तरह से यहां तिर्यग्योनिक प्रवेशनक में दो से लेकर असंख्यात पर्यन्त प्रवेशनक कहना चाहिये। इस तरह इनका द्विक संयोग, त्रिकसंयोग, चतुष्कसंयोग, पंचसंयोग, में तीन से लेकर संख्यात असंख्यात में भंग संख्या जैसी नैरयिक प्रवेशनक में प्रकट की गई है वैसी ही उपयोग लगा कर कह देनी चाहिये अर्थात्-दो, तीन, चार, पांच, छह, सात, आठ, नौ दश, संख्यात और असंख्यात इन तिर्यंच संबंधी सब कथन नैरयिक प्रवेशनक के समान ही जानना चाहिये नैरयिक प्रवेशनक में सात रत्नप्रभा आदि पृथिवीयों में एक आदि नैरयिकों की उत्पत्ति को लेकर भंग संख्या कही गई है-जब कि यहां तिर्यग्योनिक प्रवेशनक में पांच एकेन्द्रियादि स्थानों में तिर्यञ्चों की उत्पत्ति को लेकर भंग संख्या कही गई है। इसलिये जैसे यहां विकल्पों में नानापन आया

વગેરે) નું કથન કરવામાં આવ્યું છે એજ પ્રમાણે તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકમાં પણ સમસ્ત સંયોગોનું કથન કરવું જોઈએ. જેમ નૈરયિક પ્રવેશનકમાં એકથી લઈને અસંખ્યાત પર્યન્તના નારકોના ભંગો કહેવામાં આવ્યા છે તેમ અહીં એકથી લઈને અસંખ્યાત પર્યન્તના તિર્યંચોના તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકના ભંગો કહેવા જોઈએ એક બે ત્રણ ચાર પાંચ છ સાત આઠ નવ, દસ, સંખ્યાત અને અસંખ્યાત તિર્યંચોના તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકનું વર્ણન એટલા જ નારકોના નૈરયિક પ્રવેશનક પ્રમાણે જ સમજવું તેમના દ્વિકસંયોગી ત્રીકસંયોગી ચતુષ્કસંયોગી અને પંચકસંયોગી ભંગોનું સમસ્ત કથન ઉપયોગપૂર્વક કરી દેવું જોઈએ- નૈરયિક પ્રવેશનકમાં રત્નપ્રભા આદિ સાત પૃથ્વીઓમાં એક આદિ નારકોની ઉત્પત્તિ થતી હોય છે તેથી ત્યાં સાત નરકોમાં પ્રવેશનકની અપેક્ષાએ સપ્તસંયોગી ભંગ પર્યન્તના ભંગો કહેવામાં આવ્યા છે પણ તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકમાં એકેન્દ્રિયથી લઈને પંચેન્દ્રિય પર્યન્તના પાંચ જ ઉત્પત્તિ સ્થાનો હોવાથી એકથી લઈને પંચકસંયોગો કહેવામાં આવ્યા છે તે કારણે નારકોની

एव द्वयोस्तिरश्चोरेकैकस्थाने युगपत्प्रवेशे पञ्च, द्विकसंयोगे च दशेति सर्वे पञ्चदश भङ्गाः १५ भवन्तीति। अथ संक्षेपार्थं त्र्यादीनामसंख्यातपर्यन्तानां तिर्यग्योनिकानां प्रवेशनकमतिदिशन्नाह-' एवं जहा नेरइयपवेसणए तहा तिरिक्खजोणियपवेसणए वि भाणियव्वे जाव असंखेज्जा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा नैरयिकप्रवेशनका द्वयादिसंयोगा भणिता स्तथा तिर्यग्योनिकप्रवेशनकेऽपि

है ४, अथवा एक तिर्यग्योनिक जीव वे इन्द्रियों में होता है, दूसरा एक त्रीन्द्रियों में होता है ५, अथवा एक द्वीन्द्रियों में होता है और एक चौइन्द्रियों में होता है ६, अथवा एक द्वीन्द्रियों में होता है और दूसरा पञ्चेन्द्रियों में होता है ७, अथवा एक ते इन्द्रियों में होता है और दूसरा चौइन्द्रियों में होता है ८, अथवा एक तेइन्द्रियों में होता है और दूसरा पंचेन्द्रियों में होता है ९ अथवा एक चौ इन्द्रियों में होता है और दूसरा पंचेन्द्रियों में होता है १० इस तरह से दो तिर्यञ्चों के एक २ स्थान में एक साथ प्रवेश में ५, भंग और द्विक संयोग में १० भंग ये दोनों मिलाकर १५ भंग होते हैं। अब सूत्रकार इस प्रकरण को संक्षिप्त करने के निमित्त तीन आदि से लेकर असंख्यात तक के तिर्यग्योनिकों के प्रवेशनक दूसरों के समान हैं ऐसा बताने के लिये कहते हैं-(एवं जहा नेरइयपवेसणए तहा तिरिक्खजोणियपवेसणए वि भाणियव्वे जाव असंखेज्जा) जिस प्रकार नैरयिक प्रवेशनक में द्वयादि संयोग कहे गये

અથવા એક દ્વીન્દ્રિયોમા અને એક ત્રન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૬) અથવા એક દ્વીન્દ્રિયોમાં અને એક ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૭) અથવા એક દ્વીન્દ્રિયોમા અને એક પંચેન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે. (૮) અથવા એક તેઇન્દ્રિયોમાં અને એક ચૌઇન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે (૯) અથવા એક તેઇન્દ્રિયોમાં અને એક પચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૧૦) અથવા એક ચૌઇન્દ્રિયોમાં અને એક પચેન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે

આ રીતે બે તિર્યંચના એક એક સ્થાનમાં એક સાથે પ્રવેશની અપેક્ષાએ ૫ ભંગ અને દ્વિકસંયોગમાં ૧૦ ભંગ થાય છે. એ બન્ને મળીને કુલ ૧૫ ભગ થાય છે

હવે સૂત્રકાર આ પ્રકરણને સક્ષિપ્તમાં કહેવાને માટે ત્રણથી લઇને અસંખ્યાત પર્યંતના તિર્યંગ્યોનિકોનુ પ્રવેશનક નારકોના પ્રવેશનક જેવું જ છે એમ બતાવવાને માટે કહે છે કે—

“ एवं जहा नेरइयपवेसणए, तहा तिरिक्खजोणियपवेसणए वि भाणियव्वे जाव असखेज्जो ” જે પ્રમાણે નૈરયિક પ્રવેશનકમાં દ્વયાદિસંયોગ (દ્વિકસંયોગ

चतुष्कसंयोगे चतुर्भङ्गास्तथाहि एकेन्द्रियेषु द्वीन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु १। एकेन्द्रियेषु द्वीन्द्रियेषु त्रीन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु २। एकेन्द्रियेषु द्वीन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु ३। एकेन्द्रियेषु त्रीन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु ४। पञ्चकसंयोगे एक भङ्गस्तथा-एकेन्द्रियेषु द्वीन्द्रियेषु त्रीन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु १

ते इन्द्रियों में और कोई एक पञ्चेन्द्रियों में होता है ५, कोई एक जीव एकेन्द्रियों में, कोई एक चौ इन्द्रियों में और कोई एक पञ्चेन्द्रियों में होता है ६ इस प्रकार से ये तिर्यग्योनिकों के तिर्यग्योनिकप्रवेशनक में त्रिकसंयोग ६ भंग हैं।

अब चार तिर्यग्योनिकों के तिर्यग्प्रवेशनक में चतुष्कसंयोगज चार भंग इस प्रकार से होते हैं-चार तिर्यग्योनिक जीवों में से कोई एक तिर्यग्योनिक जीव एकेन्द्रियों में होता है, कोई एक जीव द्वीन्द्रियों में होता है, कोई एक त्रीन्द्रियों में होता है और कोई एक चौइन्द्रियों में होता है १, कोई एक जीव एकेन्द्रियों में कोई एक द्वीन्द्रियों में, कोई एक तेइन्द्रियों में और कोई एक पञ्चेन्द्रियों में होता है २, कोई एक एकेन्द्रियों में, कोई एक द्वीन्द्रियों में, कोई एक चौइन्द्रियों में और कोई एक पञ्चेन्द्रियों में होता है ३ कोई एक एकेन्द्रियों में, कोई एक तेइन्द्रियों में, कोई एक चौइन्द्रियों में और कोई एक पञ्चेन्द्रियों में होता है ४, पांच तिर्यग्योनिक जीवों के पंचक संयोग में एक भंग होता है-जो इस प्रकार से है-पांच

એક જીવ ચતુરિન્દ્રિયોમાં અને એક જીવ પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) આ પ્રમાણે ચાર તિર્યંચયોનિકોના તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનકમાં ત્રિકસંયોગી ૬ ભંગ બને છે.

હવે ચાર તિર્યંચયોનિકોના તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનકમાં જે ચાર ચતુષ્કસંયોગી ભંગ બને છે તેમને પ્રકટ કરવામાં આવે છે-(૧) ચાર તિર્યંચયોનિકોમાંનો કોઈ એક જીવ એકેન્દ્રિયોમાં, કોઈ એક જીવ દ્વીન્દ્રિયોમાં, કોઈ એક જીવ તેઇન્દ્રિયોમાં અને કોઈ એક જીવ ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક જીવ એકેન્દ્રિયોમાં એક જીવ દ્વીન્દ્રિયોમાં એક જીવ તેઇન્દ્રિયોમાં અને એક જીવ પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક જીવ એકેન્દ્રિયોમાં એક જીવ દ્વીન્દ્રિયોમાં એક જીવ ચતુરિન્દ્રિયોમાં અને એક જીવ પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એક જીવ એકેન્દ્રિયોમાં, એક જીવ તેઇન્દ્રિયોમાં, એક જીવ ચતુરિન્દ્રિયોમાં અને એક જીવ પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે

પાંચ તિર્યંચયોનિકોના પંચક સંયોગમાં એક ભંગ થાય છે જે આ પ્રમાણે સમજવો—તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનક દ્વારા તિર્યંચભવમાં પ્રવેશ કરવા

अथ सुखबोधार्थं केचिद् भङ्गाः प्रदर्श्यन्ते, तत्र-त्रिकसंयोगे षड्भङ्गानाह-एकेन्द्रियेषु, द्वीन्द्रियेषु, त्रीन्द्रियेषु १, एकेन्द्रियेषु द्वीन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु २। एकेन्द्रियेषु द्विन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु ३। एकेन्द्रियेषु त्रीन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु ४। एकेन्द्रियेषु त्रीन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु ५, एकेन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु ६।

है वैसा ही नानापन यहां पर भी आ जाता है परन्तु नानापन आने पर भी नैरयिकों के भंग संख्या की अपेक्षा यहां भंगसंख्या में भिन्नता आती है यह बात सब उपयोग पूर्वक विचार करने से पूर्वोक्त पद्धति द्वारा स्वयं समझी जा सकती है।

इन भंगों का सुखपूर्वक बोध कराने के लिये यहां कितनेक भंग प्रकट किये जाते हैं-तिर्यग्योनिकों के द्विकसंयोग में जैसे १० भंग हुए कहे गये हैं इसी प्रकार से त्रिकसंयोग में इनके छह भंग इस प्रकार से होते हैं-तीन तिर्यग्योनिकों में से कोई एक तिर्यग्योनिक जीव एकेन्द्रियों में, कोई एक द्वीन्द्रियों में, कोई एक तेइन्द्रियों में होता है १, कोई एक जीव एकेन्द्रियों में, कोई एक द्वीन्द्रियों में और कोई एक चौ इन्द्रियों में होता है २, कोई एक जीव एकेन्द्रियों में, कोई एक दो इन्द्रियों में, और कोई एक पञ्चेन्द्रियों में होता है ३, कोई एक एकेन्द्रियों में, एक तेइन्द्रियों में, एक चौइन्द्रियों में ४। कोई एक जीव एकेन्द्रियों में, कोई एक जीव

ભંગ સંખ્યા કરતાં તિર્યંચોની ભંગ-સંખ્યામાં ભિન્નતા જોવા મળે છે. એ વાત ઉપયોગપૂર્વક વિચાર કરવાથી પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ દ્વારા જાતે જ સમજી શકય એમ છે

છતા એ ભંગોનો સુખપૂર્વક બોધ કરાવવાને માટે અહીં કેટલાક ભંગ પ્રકટ કરવામા આવે છે જેમ તેમના દ્વિકસંયોગી ૧૦ ભંગ થાય છે, તેમ ત્રિકસંયોગી ૬ ભંગ થાય છે, તે છ ભંગ નીચે પ્રમાણે સમજવા—

તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનક દ્વારા અન્ય ગતિમાંથી તિર્યંચગતિમાં પ્રવેશ કરતા ત્રણ તિર્યંચોમાંનો એક તિર્યંચયોનિક જીવ એકેન્દ્રિયોમાં, એક દ્વીન્દ્રિયોમા અને એક ત્રીન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે (૧) અથવા એક એકેન્દ્રિયોમાં એક દ્વીન્દ્રિયોમા અને એક ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક એકેન્દ્રિયોમાં, એક દ્વીન્દ્રિયોમા અને એક પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૩) અથવા એક એકેન્દ્રિયોમાં, એક તેઇન્દ્રિયોમાં અને એક ચતુરિન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે. (૪) અથવા એક જીવ એકેન્દ્રિયોમા, એક જીવ તેઇન્દ્રિયોમાં અને એક જીવ પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) કોઈ એક જીવ એકેન્દ્રિયોમાં,

सव्वे वि ताव एगिंदिएसु होज्जा ' हे गाङ्गेय ! सर्वेऽपि तावत् उत्कृष्टपदिनस्तिर्यग्योनिका एकेन्द्रियेषु भवन्ति एकेन्द्रियाणामतिबहूनां प्रतिसमयमुत्पादात् ' अहवा एगेंदियएसु या बेइंदिएसु वा होज्जा ' अथवा केचन तिर्यग्योनिका एकेन्द्रियेषु वा भवन्ति, केचन द्वीन्द्रियेषु वा भवन्ति ' एवं जहा नेरइया चारिया तहा तिरिक्खजोणिया वि चारेयव्वा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा यथा नैरयिकाश्चारिताः संचारविषयीकृतास्तथा तिर्यग्योनिका अपि चारयितव्याः संचारणीयाः ' एगिंदिय अमुंचंतेसु दुया संजोगो, तिया सजोगो, चउक्कसंजोगो, पंचगसंजोगो य उवउज्जिऊण भाणियव्वो ' एकेन्द्रियम् अमुञ्चत्सु सत्सु द्विकसंयोगः त्रिकसंयोग, चतुष्कसंयोगः पञ्चकसंयोगश्च उपयुज्य=उपयोगविषयीकृत्य भणितव्यः । कियत्पर्यन्तमित्याह–' जाव अहवा एगिंदिएसु वा बेइंदिएसु वा जाव पंचिंदिएसु वा होज्जा ' यावत् अथवा एकेन्द्रियेषु वा उत्कृष्टपदिनस्तिर्यग्योनिका

न्द्रियों में होते हैं, अथवा पंचेन्द्रियों में होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं–(सव्वे वि ताव एगिंदिएसु होज्जा) उत्कृष्टपदी तिर्यग्योनिकजीव एकेन्द्रियों में होते हैं–क्यों कि एकेन्द्रिय जीवों का प्रतिसमय बहुत अधिक संख्या में उत्पाद होता रहता है। (अहवा एगेंदिएसु वा बेइंदिएसु वा होज्जा) कितनेक उत्कृष्टपदी तिर्यञ्च एकेन्द्रियों में होते हैं और कितनेक द्वीन्द्रियों में होते हैं। (एवं जहा नेरइया चारिया–तहा तिरिक्खजोणिया वि चारेयव्वा) इस प्रकार से जैसा नैरयिकों का संचार किया गया है, उसी तरह से तिर्यग्योनिक जीवों का भी संचार करना चाहिये (एगिंदिय अमुंचंतेसु दुयासंजोगो, तियासंजोगो, चउक्कसंजोगो, पंचगसंजोगो य उवउज्जिऊण भाणियव्वो जाव अहवा एगिंदिएसु वा बेइंदिएसु वा जाव पंचिंदिएसु वा होज्जा) इस संचार में

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—' सव्वे वि ताव एगिंदिएसु होज्जा " ઉત્કૃષ્ટપદી બધાં જીવો એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે એકેન્દ્રિય જીવોની ઉત્પત્તિ પ્રતિ સમય અધિક સંખ્યામાં થતી રહે છે " अहवा एगिंदिएसु वा बेइंदिएसु वा होज्जा અથવા કેટલાક ઉત્કૃષ્ટપદી તિર્યંચો એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને કેટલાક દ્વીન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ' एवं जहा नेरइया चारिया–तहा तिरिक्खजोणिया वि चारेयव्वा " આ કથનથી જેવો નૈરયિકોનો સંચાર કરવામાં આવ્યો છે, એવો જ તિર્યંચયોનિકોનો પણ સંચાર કરવો જોઈએ. " एगिंदियं अमुंचंतेसु दुयासंजोगो तियासंजोगो, चउक्कसंजोगो, पंचगसंजोगो य उवउज्जिऊण भाणियव्वो जाव अहवा एगिंदिएसु वा बेइंदिएसु वा जाव पंचिंदिएसु वा होज्जा " આ સંચારમાં એકેન્દ્રિય પદને છોડવું જોઈએ નહીં. એટલે કે એક,

५-१५-६-४-१=३१ सर्वे एकत्रिंशद्भङ्गा भवन्ति ३१। एवमग्रेऽपि असंख्यात-पर्यन्तभङ्गाः कर्त्तव्याः।

अत्रानन्तानामेकेन्द्रियाणामुत्पादेऽपि अनन्तपदं नास्ति उक्तलक्षणस्य प्रवेशनकस्यासंख्यातानामेवासंभवात्।

अथोत्कृष्टपदमधिकृत्यमाह-'उक्कोसा भंते!' इत्यादि। 'उक्कोसा भंते! तिरिक्खजोणिया पुच्छा' गाङ्गेयः पृच्छति-हे भदन्त! उत्कर्षाः उत्कृष्टपदिनः तिर्यग्योनिकाः किम् एकेन्द्रियेषु भवन्ति? किंवा द्वीन्द्रियेषु, किंवा त्रीन्द्रियेषु किंवा चतुरिन्द्रियेषु, किंवा पञ्चेन्द्रियेषु भवन्ति? इति पृच्छा, भगवानाह-'गंगेया!

तिर्यग्योनिक जीवों में से कोई एक जीव एकेन्द्रियों में होता है, कोई एक द्वीन्द्रियों में होता है, कोई एक तेइन्द्रियों में होता है, कोई एक चौइन्द्रियों में होता है और कोई एक पंचेन्द्रियों में होता है। इस प्रकार से सब भंग ५-१५-६-४-१=३१ हो जाते हैं। इसी प्रकार से आगे भी असंख्यात तक भंग कर लेना चाहिये। यहां अनन्त एकेन्द्रिय जीवों का उत्पाद होने पर भी जो अनन्त पद इनके नहीं कहा गया है-उसका कारण यह है कि उक्त लक्षणवाला यह प्रवेशनक असंख्यात जीवों के ही घटित होता है अनन्त जीवों के यह प्रवेशनक घटित नहीं होता है। अब गांगेय प्रभु से ऐसा पूछते हैं-(उक्कोसा भंते! तिरिक्खजोणिया पुच्छा) हे भदन्त! उत्कृष्टपदी तिर्यञ्च योनिक जीव क्या एकेन्द्रियों में होते हैं, या द्वीन्द्रियों में होते हैं, या तेइन्द्रियों में होते हैं, किं वा चोइ

પાચ તિર્યંચોમાનો કોઈ એક જીવ એકેન્દ્રિયોમા, કોઇ એક જીવ દ્વીન્દ્રિયોમા કોઇ એક જીવ ત્રીન્દ્રિયોમાં, કોઈ એક જીવ ચતુરિન્દ્રિયોમા અને કોઈ એક જીવ પચેન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે આ પ્રમાણે બધા મળીને ૫+૧૫+૬+૪+૧=૩૧ ભગ થાય છે. એ જ પ્રમાણે અસખ્યાત પર્યન્તના તિર્યંચોના તિર્યંગ્યોનિક પ્રવેશનકના ભંગો સમજી લેવા જોઇએ. અહી અનન્ત એકેન્દ્રિય જીવોનો ઉત્પાદ થવા છતા પણ અનંત જીવોના તિર્યંગ્યોનિક પ્રવેશનકનું કથન કરવામા આવ્યુ નથી કારણ કે પૂર્વોકત લક્ષણવાળુ આ પ્રવેશનક અસખ્યાત જીવોની અપેક્ષાએ જ ઘટાવી શકાય છે-અનન્ત જીવોને આ પ્રવેશનક ઘટાવી શકાતું નથી

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન-"उक्कोसा भंते! तिरिक्खजोणिया पुच्छा" હે ભદન્ત! ઉત્કૃષ્ટપદી તિર્યંચયોનિક જીવો શું એકેન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે? કે દ્વિન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે? કે તેઇન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે? કે ચૌઇન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે પચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

चतुष्कसंयोगश्चतुर्विध', तथाहि-एकेन्द्रियेषु द्वीन्द्रियेषु त्रिन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु १, एकेन्द्रियेषु द्वीन्द्रियेषु त्रीन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु २, एकेन्द्रियेषु द्वीन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु ३, एकेन्द्रियेषु त्रीन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु ४, इति चत्वारः। पञ्चकसंयोग एकविधः, तथाहि-एकेन्द्रियेषु द्वीन्द्रियेषु त्रीन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु १, इत्येकः १। एवं सर्वे (४-६-४-१=१५) पञ्च दश भवन्तीति बोध्यम्।

न्द्रियों में होते हैं ९, एकेन्द्रियों में तेइन्द्रियों में और चोइन्द्रियों में होते हैं ४, एकेन्द्रियों में, तेइन्द्रियों में और पञ्चेन्द्रियों में होते हैं ५ एकेन्द्रियों में, चोइन्द्रियों में और पचेन्द्रियों में होते हैं ६ इस प्रकार से ये त्रिकस योगज ६ भग हैं।

चतु संयोगज इनके चार भग इस प्रकार से हैं-एकेन्द्रियों में द्वीन्द्रियों में तेइन्द्रियों में और चार इन्द्रियों में उत्कृष्टपदी तिर्यंच होते हैं १, एकेन्द्रियो में, द्वीन्द्रियों में तेइन्द्रियों में और पचेन्द्रियों में ये होते हैं २, एकेन्द्रियों में, द्वीन्द्रियों में, चोइन्द्रियों में और पंचेन्द्रियों में, ये होते हैं ३, एकेन्द्रियों में, तेइन्द्रियों में, चोइन्द्रियों में, और पंचेन्द्रियों में ये होते हैं ४ इस प्रकार से ये उत्कृष्टपदी तिर्यंचों के तिर्यग्भव प्रवेशनक में चतुः संयोगज चार भग हैं।

इनका पंचक सयोगज भग एक प्रकार का ही है-जैसे ये उत्कृष्ट' पदी तीर्यच कितनेक एकेन्द्रियों में होते हैं, कितनेक दो इन्द्रियों में,

ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એકેન્દ્રિયોમાં, ત્રીન્દ્રિયોમાં અને ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૫) અથવા એકેન્દ્રિયોમાં, ત્રીન્દ્રિયોમા અને પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૬) અથવા એકેન્દ્રિયોમાં, ચતુરિન્દ્રિયોમાં અને પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે

તેમના ચતુષ્કસંયોગમાં નીચે પ્રમાણે ચાર ભંગ બને છે (૧) ઉત્કૃષ્ટપદી તિર્યંચો એકેન્દ્રિયો, દ્વિન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, (૨) અથવા તેઓ એકેન્દ્રિયોમાં, દ્વિન્દ્રિયોમાં, ત્રીન્દ્રિયોમાં અને પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એકેન્દ્રિયોમાં, દ્વીન્દ્રિયોમાં, ચતુરિન્દ્રિયોમાં અને પંચેન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે (૪) અથવા એકેન્દ્રિયોમાં ત્રીન્દ્રિયોમાં, ચતુરિન્દ્રિયોમાં અને પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેમનો પંચકસંયોગી એક જ ભંગ નીચે પ્રમાણે બને છે-ઉત્કૃષ્ટપદી કેટલાક તિર્યંચો એકેન્દ્રિયોમાં, કેટલાક દ્વીન્દ્રિયોમાં, કેટલાક ત્રીન્દ્રિયોમાં, કેટલાક ચતુરિન્દ્રિયોમાં અને કેટલાક પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે કુલ ૪+૬+૪+૧=૧૫ ભંગ થાય છે

भवन्तीतिभावः । तथाचात्रगमे द्विकसंयोगश्चतुर्विधः, तथाहि-एकेन्द्रियेषु द्वीन्द्रियेषु १, एकेन्द्रियेषु त्रीन्द्रियेषु २, एकेन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु ३, एकेन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु ४ । इति चत्वारः ।

त्रिकसंयोगः षड्विधः, तथाहि-एकेन्द्रियेषु द्वीन्द्रियेषु त्रीन्द्रियेषु १, एकेन्द्रियेषु द्वीन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु २, एकेन्द्रियेषु द्वीन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु ३, एकेन्द्रियेषु त्रीन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु ४, एकेन्द्रियेषु त्रीन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु ५, एकेन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियेषु ६ । इति षट् ।

एकेन्द्रिय जीवों को नहीं छोड़ना चाहिये-अतः एकेन्द्रिय जीवों को साथ पकड़ कर उत्कृष्टपदी तिर्यग्योनिक जीवों का द्विकसंयोग, त्रिक संयोग, चतुष्कसंयोग, और पंचकसंयोग उपयोग पूर्वक विचार करके "यावत् अथवा वे एकेन्द्रियोंमें दो इन्द्रियोंमें यावत् पञ्चेन्द्रियोंमें भी होते हैं" यहां तक कहना चाहिये-तथा च इस प्रकरमें द्विकसंयोग ४ प्रकार होताहै जैसे-उत्कृष्टपदीतिर्यंच एकेन्द्रियों में, द्वीन्द्रियों में १, एकेन्द्रियों में तेइन्द्रियों में २, एकेन्द्रियों में चोइन्द्रियों में ३, और एकेन्द्रियों में एवं पञ्चेन्द्रियों में होते हैं ४। इस प्रकार से ये इनके द्विकसंयोगज चार भंग हैं। इनके त्रिकसंयोगज भंग ६ होते हैं-उत्कृष्टपदी तिर्यंच एकेन्द्रियों में, द्वीन्द्रियों में, तेइन्द्रियों में होते हैं १, एकेन्द्रियों में, द्वीन्द्रियों में और चोइन्द्रियों में होते है २, एकेन्द्रियों में, द्वीन्द्रियों में, और पञ्चे-

---

ન્દ્રિય પદ કાયમ રાખીને ઉત્કૃષ્ટપદી તિર્યંચયોનિકોનો દ્વિકસંયોગ, ત્રિકસંયોગ ચતુષ્કસંયોગ અને પંચકસંયોગ ઉપયોગપૂર્વક વિચાર કરીને કહેવો જોઇએ. તેમનો પંચકસંયોગી અન્તિમ ભંગ આ પ્રમાણે બને છે-" અથવા તેઓ એકેન્દ્રિયોમાં, અને દ્વીન્દ્રિયોથી લઇને પંચેન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે " આ ક્રમથી તેમનો દ્વિકસંયોગ ચાર પ્રકારે થાય છે-જેમકે.... (૧) ઉત્કૃષ્ટપદી તિર્યંચ એકેન્દ્રિયોમાં અને દ્વીન્દ્રિયોમાં, (૨) અથવા એકેન્દ્રિયોમાં અને તેઇન્દ્રિયોમાં, (૩) અથવા એકેન્દ્રિયોમા અને ચૌઇન્દ્રિયોમા, (૪) અથવા એકેન્દ્રિયોમાં અને પંચેન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે આ પ્રમાણે તેમના દ્વિકસંયોગમાં ચાર ભંગ બને છે. હવે તેમના ત્રિકસંયોગમા જે ૬ ભંગ બને છે તે નીચે પ્રમાણે સમજવા-(૧) ઉત્કૃષ્ટપદી તિર્યંચ એકેન્દ્રિયોમા, દ્વીન્દ્રિયોમાં, અને ત્રીન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, (૨) અથવા એકેન્દ્રિયોમા, દ્વીન્દ્રિયોમાં અને ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, (૩) અથવા એકેન્દ્રિયોમાં, દ્વીન્દ્રિયોમાં અને પંચેન્દ્રિયોમાં

हे गाङ्गेय ! सर्वस्तोकानि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकानि भवन्ति पञ्चेन्द्रियतिर्यग्जीवानां स्तोकत्वात् किन्तु तदपेक्षया चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकानि विशेषाधिकानि भवन्ति 'तेइंदियतिरिक्खजोणियपवेसणया, विसेसाहिया' चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकापेक्षया त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकानि विशेषाधिकानि भवन्ति, 'बेइंदियतिरिक्खजोणियपवेसणया विसेसाहिया' त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकापेक्षया द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकानि विशेषाधिकानि भवन्ति, 'एगिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणया विसेसाहिया' द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकापेक्षया एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकानि विशेषाधिकानि भवन्ति । एवं च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकापेक्षया चतुरिन्द्रियादि प्रवेशनकानि परस्परेण विशेषाधिकानि भवन्तीति भावः ॥ सू० १४ ॥

न्द्रिय योनिक प्रवेशनक सब से कम हैं क्यों कि तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय जीव और तिर्यग्योनिक जीवों की अपेक्षा स्तोक हैं। इस पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रवेशनक की अपेक्षा चौइन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रवेशनक विशेषाधिक हैं। चौइन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रवेशनक की अपेक्षा तेइन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रवेशनक विशेषाधिक हैं। तेइन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रवेशनक की अपेक्षा दो इन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रवेशनक विशेषाधिक हैं। दो इन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रवेशनक की अपेक्षा एकेन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रवेशनक विशेषाधिक हैं। इस तरह से पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक की अपेक्षा चौइन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रवेशनक, चौइन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रवेशनक की अपेक्षा तेइन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रवेशनक आदि परस्पर में विशेषाधिक होते हैं ॥ सू० १४ ॥

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—'सव्वत्थोवा पंचिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणया" હે ગાંગેય ! પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકમાં સૌથી ઓછાં જીવોનો પ્રવેશ થાય છે કારણ કે તે જીવો તિર્યગ્યોનિક જીવો કરતાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અલ્પ પ્રમાણમાં હોય છે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનક કરતાં ચતુરિન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકમાં વિશેષાધિક જીવોનો પ્રવેશ થયા કરે છે ચતુરિન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનક કરતાં ત્રીન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકમા વિશેષાધિક જીવોનો પ્રવેશ થયા કરે છે ત્રીન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનક કરતાં દ્વિન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકમાં વિશેષાધિક જીવોનો પ્રવેશ થયા કરે છે અને દ્વિન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનક કરતાં એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકમાં વિશેષાધિક જીવોનો પ્રવેશ થયા કરે છે આ રીતે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકથી લઈને વિપરીત ક્રમે આવતા એકેન્દ્રિય પર્યન્તના પ્રવેશનકોમાં ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિકતા કહેવામાં આવેલ છે ॥ સૂ ૧૪ ॥

अथ तिर्यग्योनिकानामेव एकेन्द्रियादितिर्यग्योनिकप्रवेशनकस्याल्पबहुत्वादिवक्तव्यतामाह-'एयस्स णं भंते!' इत्यादि। 'एयस्स णं भंते! एगिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणगस्स जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणगस्स य कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया वा?' गाङ्गेयः पृच्छति-हे भदन्त! एतस्य खलु एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकस्य यावत्-द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकस्य, त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकस्य, चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनकस्य च मध्ये कतराणि तिर्यग्योनिकप्रवेशनकानि कतरेभ्यस्तिर्यग्योनिकप्रवेशनकेभ्यः स्तोकानि वा, बहुकानि वा, तुल्यानि वा, विशेषाधिकानि वा भवन्ति? भगवानाह-'गंगेया! सव्वत्थोवा पंचिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणया, चउरिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणया, विसेसाहिया'

कितनेक तेइन्द्रियों में, कितनेक चौइन्द्रियों में और कितनेक पंचेन्द्रियों में होते हैं १ इस प्रकार से ४-६-४-१ मिलकर कुल १५ भंग इनके हैं

अब सूत्रकार तिर्यग्योनिक जीवों के अल्प बहुत्व का कथन करते हैं-इसमें गांगेय ने प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त! (एयस्स एगिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणगस्स जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणगस्स कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा) एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिकप्रवेशनक यावत् द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रवेशनक तेइन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रवेशनक चौइन्द्रियतिर्यग्योनिक और पचेन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रवेशनक इनमें कौन प्रवेशनक किस प्रवेशनककी अपेक्षासे स्तोक (अल्प) हैं? कौन किस की अपेक्षासे बहुत हैं? कौन किसकी अपेक्षासे तुल्य हैं? कौन किस की अपेक्षा से विशेषाधिक हैं?-इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गंगेया) हे गांगेय! (सव्वत्थोवा पंचिंदिय तिरिक्ख जोणियपवेसणया) तिर्यग्पंचे

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—" एयस्स एगिंदियतिरिक्खजोणियपवेसणगस्स जाव पंचिंदिय तिरिक्खजोणियपवेसणगस्स कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया? હે ભદન્ત! એકેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનકથી લઈને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિક પ્રવેશનક પર્યન્તના પાંચ પ્રવેશનકોમાંના કયા કયા પ્રવેશનકોમાં કયા પ્રવેશનકો કરતાં અલ્પજીવોનો પ્રવેશ થતો રહે છે? કયા કયા પ્રવેશનકોમાં કયા કયા પ્રવેશનકો કરતા વધારે જીવોનો પ્રવેશ થતો રહે છે? કયા કયા પ્રવેશનકમાં કયા કયા પ્રવેશનકો જેટલા જ જીવોનો પ્રવેશ થતો રહે છે? અને કયા કયા પ્રવેશનકોમાં કયા કયા પ્રવેશનકો કરતાં વિશેષાધિક જીવોનો પ્રવેશ થતો રહે છે?

होज्जा, एव जाव अमखेज्जा समुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, सखेज्जा गब्भवक्कतियमणुस्सेसु वा होज्जा ॥

उक्कोसा भंते ! मणुस्सा पुच्छा, गगेया ! सव्वे वि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, अहवा समुच्छिममणुस्सेसु वा, गब्भवक्कतियमणुस्सेसु वा होज्जा ॥ एयस्स ण भते ! समूच्छिम मणुस्सपवेसणगस्स गब्भवक्कतियमणुस्सपवेसणगस्स कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया ? गगेया सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतियमणुस्सपवेसणया, समुच्छिममणुस्सपवेसणया, असंखेज्जागुणा ॥ सू०१५ ॥

छाया—मनुष्यप्रवेशनकं खलु भदन्त ! कतिविध प्रज्ञप्तम् ? गाङ्गेय ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-संमूर्छिममनुष्यप्रवेशनकं, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य प्रवेशनकं च । एको भदन्त ! मनुष्यो मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन् किं संमूर्छिम मनुष्येषु भवति गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवति ? गाङ्गेय ! संमूर्छिममनुष्येषु वा भवति, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवति । द्वौ भदन्त ! मनुष्यौ पृच्छा ? गाङ्गेय संमूर्छिममनुष्येषु वा भवतः गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवतः, अथवा एकः संमूर्छिममनुष्येषु वा भवति एको गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवति । एवम् एतेन क्रमेण यथा नैरयिकप्रवेशनकम् तथा मनुष्यप्रवेशनकमपि भणितव्यम् । यावत् दश । संख्येयाः भदन्त ! मनुष्याः, पृच्छा, गाङ्गेय ! संमूर्छिममनुष्येषु वा भवन्ति, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवन्ति, अथवा एकः संमूर्छिममनुष्येषु भवति, संख्येयाः गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवन्ति, अथवा द्वौ संमूर्छिममनुष्येषु भवतः, संख्येयाः गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवन्ति, एवम् एकैकम् उत्सारितेषु सत्सु यावत् अथवा संख्येयाः संमूर्छिममनुष्येषु भवन्ति संख्येयाः गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवन्ति । असंख्येयाः भदन्त ! मनुष्याः पृच्छा, गाङ्गेय ! सर्वेऽपि तावत् संमूर्छिममनुष्येषु भवन्ति, अथवा असंख्येयाः संमूर्छिम मनुष्येषु एको गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवति, अथवा असंख्येयाः संमूर्छिममनुष्येषु द्वौ गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवतः एवं यावत् असंख्येयाः संमूर्छिममनुष्येषु भवन्ति, संख्येयाः गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवन्ति ॥

उत्कृष्टाः भदन्त ! मनुष्याः पृच्छा ? गाङ्गेय ! सर्वेऽपि तावत् संमूर्छिममनुष्येषु भवन्ति, अथवा संमूर्छिममनुष्येषु वा गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवन्ति ॥

मनुष्यप्रवेशनकवक्तव्यता ।

मूलम्--"मणुस्सपवेसणएणं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गंगेया! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा संमुच्छिममणुस्सपवेसणए, गब्भवक्कंतियमणुस्सपवेसणए य। एगे भंते! मणुस्से मणुस्स-पवेसणएणं पविसमाणे किं समुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, गब्भ-वक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा? गंगेया! संमुच्छिममणुस्सेसु वा होज्जा, गब्भवक्कंतिय--मणुस्सेसु वा होज्जा। दो भंते! मणुस्सा० पुच्छा? गंगेया! संमुच्छिममणुस्सेसु वा होज्जा, गब्भवक्कं तियमणुस्सेसु वा होज्जा, अहवा एगे संमुच्छिममणुस्सेसु वा होज्जा, एगे गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा, एवं एएणं कमेणं जहा नेरइयपवेसणए तहा मणुस्सपवेसणएवि भाणियव्वे जाव दस। संखेज्जा भंते! मणुस्सा पुच्छा! गंगेया! संमुच्छिमम-णुस्सेसु वा होज्जा, गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा, अहवा एगे संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा, अहवा दो संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भ-वक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा, एवं एक्केकं उस्सारिंतेसु जाव अहवा संखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतिय मणुस्सेसु होज्जा। असंखेज्जा भंते। मणुस्सा पुच्छा, गंगेया! सव्वे वि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, अहवा असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु, एगे गब्भवंक्कातियमणुस्सेसु होज्जा, अहवा असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु, दो गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु

होज्जा, एवं जाव असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा ॥

उक्कोसा भंते ! मणुस्सा पुच्छा, गंगेया ! सव्वे वि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, अहवा संमुच्छिममणुस्सेसु वा, गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा ॥ एयस्स णं भंते ! संमुच्छिम मणुस्सपवेसणगस्स गब्भवक्कंतियमणुस्सपवेसणगस्स कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया ? गंगेया ! सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतियमणुस्सपवेसणया, संमुच्छिममणुस्सपवेसणया, असंखेज्जगुणा ॥ सू०१५ ॥

छाया—मनुष्यप्रवेशनकं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गाङ्गेय ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-संमूर्च्छिममनुष्यप्रवेशनकं, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यप्रवेशनकं च । एको भदन्त ! मनुष्यो मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन् किं संमूर्च्छिममनुष्येषु भवति गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवति ? गाङ्गेय ! संमूर्च्छिममनुष्येषु वा भवति, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवति । द्वौ भदन्त ! मनुष्यौ पृच्छा ! गाङ्गेय संमूर्च्छिममनुष्येषु वा भवतः गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवतः, अथवा एकः संमूर्च्छिममनुष्येषु वा भवति एको गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवति । एवम् एतेन क्रमेण यथा नैरयिकप्रवेशनकम् तथा मनुष्यप्रवेशनकमपि भणितव्यम् । यावत् दश । संख्येयाः भदन्त ! मनुष्याः, पृच्छा, गाङ्गेय ! संमूर्च्छिममनुष्येषु वा भवन्ति, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवन्ति, अथवा एकः संमूर्च्छिममनुष्येषु भवति, संख्येयाः गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवन्ति, अथवा द्वौ संमूर्च्छिममनुष्येषु भवतः, संख्येयाः गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवन्ति, एवम् एकैकम् उत्सारितेषु सत्सु यावत् अथवा संख्येयाः संमूर्च्छिममनुष्येषु भवन्ति संख्येया गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवन्ति । असंख्येयाः भदन्त ! मनुष्याः पृच्छा, गाङ्गेय ! सर्वेऽपि तावत् संमूर्च्छिममनुष्येषु भवन्ति, अथवा असंख्येयाः संमूर्च्छिममनुष्येषु एको गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवति, अथवा असंख्येयाः संमूर्च्छिममनुष्येषु द्वौ गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवतः, एवं यावत् असंख्येयाः संमूर्च्छिममनुष्येषु भवन्ति, संख्येयाः गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवन्ति ॥

उत्कृष्टाः भदन्त ! मनुष्याः पृच्छा ? गाङ्गेय ! सर्वेऽपि तावत् संमूर्च्छिममनुष्येषु भवन्ति, अथवा संमूर्च्छिममनुष्येषु वा गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवन्ति ॥

एतस्य खलु भदन्त ! संमूर्च्छिममनुष्यप्रवेशनकस्य गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यप्रवेशनकस्य च कतराणि कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिकानि ? गाङ्गेय ? सर्वस्तोकानि गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यप्रवेशनकानि संमूर्च्छिममनुष्यप्रवेशनकानि असंख्येयगुणानि ॥ सू० १५ ॥

टीका—अथ मनुष्यप्रवेशनकमधिकृत्य आह–'मणुस्सपवेसणए णं भंते' इत्यादि। 'मणुस्स पवेसणएणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' गाङ्गेय पृच्छति–हे भदन्त ! मनुष्यप्रवेशनकं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह–' गंगेया ! दुविहे पण्णत्ते ' हे गाङ्गेय ! मनुष्यप्रवेशनकं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा–संमुच्छिममणुस्सपवेसणए, गब्भवक्कंतियमणुस्सपवेसणए य' तद्यथा–संमूर्च्छिम मनुष्यप्रवेशनकम्, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यप्रवेशनकं च। गाङ्गेयः पृच्छति–'एगे भंते ! मणुस्से मणुस्सपवेसणएणं पविसमाणे किं संमुच्छिममणुस्सेसु

मनुष्यप्रवेशनक वक्तव्यता

'मणुस्सपवेसणएणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते' इत्यादि।

टीकार्थ—सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा मनुष्य प्रवेशनक का वर्णन किया है–इसमें गांगेय ने प्रभु से ऐसा पूछा है–(मणुस्सपवेसणएणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते) हे भदन्त ! मनुष्य प्रवेशनक कितने प्रकार का कहा गया है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं (गंगेया) हे गांगेय ! (दुविहे पण्णत्ते) मनुष्य प्रवेशनक दो प्रकार का होता है (तं जहा) जैसे–(संमुच्छिममणुस्सपवेसणए, गब्भवक्कंतियमणुस्सपवेसणए) एक संमूर्च्छिम मनुष्य प्रवेशनक और दूसरा गर्भजमनुष्यप्रवेशनक।

મનુષ્ય પ્રવેશનક વક્તવ્યતા—

"मणुस्सपवेसणएणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં મનુષ્ય પ્રવેશનકનું વર્ણન કર્યું છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—"मणुस्स पवेसणएणं भंते ! कइ विहे पण्णत्ते ? " હે ભદન્ત ! મનુષ્ય પ્રવેશનકના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાંગેય ! " दुविहे पण्णत्ते–तंजहा " મનુષ્ય પ્રવેશનકના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે–" संमुच्छिम-मणुस्सपवेसणए गब्भवक्कंतियमणुस्सपवेसणए " (૧) સંમૂર્છિમ મનુષ્ય પ્રવેશનક, અને (૨) ગર્ભજ મનુષ્ય પ્રવેશનક

होज्जा, ग मवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा ?' हे भदन्त ! एको मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्-मनुष्यप्रवेशनकं कुर्वन् किं संमूर्च्छिममनुष्येषु भवति ? किंवा गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवति ? भगवानाह-' गंगेया ! संमूर्च्छिम मणुस्सेसु वा होज्जा, गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा हे गाङ्गेय ! एको मनुष्यो मनुष्यप्रवेशनकं कुर्वन् समूर्च्छिममनुष्येषु वा भवति गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवति । गाङ्गेयः पृच्छति-दो भंते ! मणुस्सा० पुच्छा ' हे भदन्त ! द्वौ मनुष्यौ मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्तौ किं संमूर्च्छिममनुष्येषु भवतः ? किंवा गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवतः ?

अब गांगेय प्रभुसे ऐसा पूछतेहैं-(एगे भंते ! मणुस्से मणुस्सपवेसणएण पविसमाणे किं संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा हे भदन्त ! कोई एक मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभवग्रहण करता हुआ कहां पर होता है ? क्या समूर्च्छिम मनुष्यों में होता है या गर्भजमनुष्यों में होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गंगेया !) हे गांगेय ! (संमुच्छिममणुस्सेसु वा होज्जा, गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा) मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करता हुआ एक मनुष्य समूर्च्छिम मनुष्यों में होता है अथवा गर्भजमनुष्यों में भी होता है ।

अब गांगेय प्रभु से ऐसा पूछते हैं-(दो भंते ! मणुस्सा० पुच्छा) हे भदन्त ! मनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए कहां होते हैं क्या वे संमूर्च्छिम मनुष्यों में होते हैं या गर्भजमनुष्यों

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—' एगे भंते ! मणुस्से मणुस्सपवेसणएण पविसमाणे किं संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा ? " હે ભદન્ત ! મનુષ્ય પ્રવેશનક દ્વારા મનુષ્યભવ ગ્રહણ કરતો કોઈ એક પુરુષ ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શું તે સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાંગેય ! " संमुच्छिम मणुस्सेसु वा होज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा" મનુષ્ય પ્રવેશનક દ્વારા મનુષ્યભવ ગ્રહણ કરતો કોઈ એક મનુષ્ય સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ગર્ભજ મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—' दो भंते ! मणुस्सा पुच्छा " હે ભદન્ત ! મનુષ્ય પ્રવેશનક દ્વારા મનુષ્યભવમાં પ્રવેશ કરતા બે મનુષ્યો ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શું તેઓ સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

इति पृच्छा 'भगवानाह-' गंगेया ! संमुच्छिममणुस्सेसु वा होज्जा, गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा ' हे गाङ्गेय ! द्वौ मनुष्यौ मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्तौ संमूर्च्छिममनुष्येषु वा भवतः, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवतः, 'अहवा एगे संमुच्छिममणुस्सेसु वा होज्जा, एगे गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा' अथवा एको मनुष्यो-मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन् संमूर्च्छिममनुष्येषु वा भवति, एको मनुष्यो गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवति, ' एवं एएणं कमेणं जहा नेरइयपवेसणए तहा मणुस्सपवेसणएवि भाणियव्वे-' एव-पूर्वोक्तरीत्या, एतेन-उपर्युक्तेन आलापकक्रमेण, यथा नैरयिकप्रवेशनकं भणितम् तथा मनुष्यप्रवेशनकमपि भणितव्यम्, यावत्-त्रयः, चत्वारः, पञ्च, षट्, सप्त, अष्ट, नव, दश वा मनुष्याः मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्तो हि संमूर्च्छिममनुष्येषु वा

में होते हैं ? भगवान् इस प्रश्न के उत्तर में कहते हैं-(गंगेया) हे गांगेय (संमुच्छिममणुस्सेसु वा होज्जा, गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा) दो मनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए संमूर्च्छिममनुष्यों में होते हैं अथवा गर्भजमनुष्यों मे होते हैं। (अहवा एगे समुच्छिममणुस्सेसु वा होज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा) अथवा दो मनुष्यों में से एक मनुष्य संमूर्च्छिममनुष्यों में होता है और दूसरा गर्भजमनुष्यों में होता है। (एवं एएणं कमेणं जहा नेरइयपवेसणए तहा मणुस्सपवेसणए वि भाणियव्वे) इस प्रकार के इस आलापक्रम से नैरयिकप्रवेशनक की तरह मनुष्यप्रवेशनक भी कहना चाहिये-यावत् तीनमनुष्य, चारमनुष्य, पांचमनुष्य, छहमनुष्य, सातमनुष्य, आठमनुष्य, नौमनुष्य, दशमनुष्य, मनुष्यप्रवेशनक द्वारा

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાંગેય ! "समुच्छिममणुस्सेसु वा होज्जा, गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा " મનુષ્ય પ્રવેશનક દ્વારા અન્ય ગતિમાંથી મનુષ્યભવમાં પ્રવેશ કરતા બે મનુષ્યો સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ગર્ભજ મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે " अहवा एगे समुच्छिममणुस्सेसु वा होज्जा, गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा " અથવા તે બે મનુષ્યોમાંથી એક સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બીજો ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે " एव एएणं कमेण जहा नेरइयपवेसणए तहा मणुस्सपवेसणए वि भाणियव्वे " આ પ્રકારે અને આ આલાપક ક્રમ અનુસાર નૈરયિક પ્રવેશનકની જેમ જ મનુષ્ય પ્રવેશનક પણ કહેવું જોઈએ ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને દશ મનુષ્ય પણ મનુષ્ય પ્રવેશનક દ્વારા

भवन्ति, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवन्ति, तथा च मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन् मनुष्याणां संमूर्छिमगर्भजलक्षणे स्थानद्वये प्रविशतीति तद्द्वयमाश्रित्य एकादिसंख्यातान्तेषु पूर्वोक्तरीत्या भङ्गाः कर्तव्याः। तत्र चात्रिदेशनामन्तिमं संख्यातपदं वर्तते इति तद्भङ्गान् साक्षाद्दर्शयन्नाह–'संखेज्जा भंते! मणुस्सा पुच्छा' गाङ्गेयः पृच्छति–हे भदन्त! संख्येयाः मनुष्याः मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्तः किं संमूर्छिममनुष्येषु भवन्ति? किं वा गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवन्ति? इति पृच्छा, भगवानाह–'गंगेया! संमुच्छिममणुस्सेसु वा होज्जा, गब्भवक्कंतिय मणुस्सेसु वा होज्जा' हे गाङ्गेय! संख्याता मनुष्या मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्त

मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए सम्मूर्छिममनुष्यों में भी होते हैं, एवं गर्भजमनुष्यों में भी होते हैं। तथा च मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करता हुआ एक मनुष्य मनुष्यों के सम्मूर्च्छिम अथवा गर्भज रूप दो स्थानों में होता है। इस कारण इन दोनों स्थानों को आश्रित करके एक से लेकर संख्यात तक में पूर्वोक्त रीति के अनुसार भङ्ग कर लेना चाहिये–इनमें अन्तिम पद संख्यात पद है–इसलिये इस पद के भङ्गों को साक्षात् रूप में दिखाते हुए सूत्रकार कहते हैं–क्यों कि गांगेय ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि–(संखेज्जा भंते! मणुस्सा पुच्छा) हे भदन्त! संख्यात मनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए कहां होते हैं? क्या वे सम्मूर्च्छिम मनुष्यों में होते हैं या गर्भजमनुष्यों में होते हैं? (गंगेया) हे गांगेय! (संमुच्छिममणुस्सेसु वा

મનુષ્યભવમાં પ્રવેશ કરીને સમ્મૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ગર્ભજ મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે આગળ એ વાત તો સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે કે મનુષ્ય પ્રવેશનક દ્વારા મનુષ્યભવ ગ્રહણ કરતો એક મનુષ્ય સમ્મૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ગર્ભજ મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે તેની ઉત્પત્તિનાં બે સ્થાન બતાવ્યાં છે તે બન્ને સ્થાનોની અપેક્ષાએ એકથી લઇને સંખ્યાત પર્યન્તના મનુષ્ય પ્રવેશનકના ભંગો પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર બનાવી લેવા જોઇએ. તેમાં અન્તિમ પદ 'સંખ્યાત' છે તેથી સંખ્યાત મનુષ્યોના પ્રવેશનક વિષેના ભંગોને સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—" संखेज्जा भंते! मणुस्सा पुच्छा " હે ભદન્ત! મનુષ્ય પ્રવેશનક દ્વારા મનુષ્યભવ ગ્રહણ કરતા સંખ્યાત મનુષ્યો શું સમ્મૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—'गंगेया!' હે ગાંગેય! " संमुच्छिममणुस्सेसु वा होज्जा, गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा " મનુષ્ય પ્રવેશનક દ્વારા મનુષ્ય

संमूर्च्छिममनुष्येषु वा भवन्ति, 'अहवा एगे संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा' अथवा एको मनुष्यो मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन् संमूर्च्छिम मनुष्येषु भवति, संख्येयाः खलु मनुष्याः मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्तो गर्भ-व्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवन्ति, 'अहवा दो संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा' अथवा द्वौ मनुष्यौ मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्तौ संमूर्च्छिममनुष्येषु भवतः, संख्येयाः खलु मनुष्या मनुष्यप्रवेशकेन प्रविशन्तौ गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवन्ति, एवं एक्केक्कं उस्सारिंतेसु जाव अहवा संखेज्जा-समुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कतियमणुस्सेसु होज्जा, एवं पूर्वो-क्तरीत्या एकैकम् उत्तरोत्तरम् उत्सारितेषु सत्सु अधिकं योजितेषु सत्सु यावत्

होज्जा, गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा) वे संख्यात मनुष्य मनुष्य-प्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए संमूर्च्छिममनुष्यों में होते हैं या गर्भजमनुष्यों में भी होते हैं (अहवा एगे संमुच्छिममणु-स्सेसु वा होज्जा संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा) अथवा मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करता हुआ एक संमूर्च्छिम मनुष्यो में होता है और संख्यात मनुष्य गर्भज मनुष्यों में होते हैं। (अहवा दो समुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा) अथवा दो मनुष्य मनुष्यप्रवे-शनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए संमूर्च्छिममनुष्यो में होते हैं और संख्यातमनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए गर्भजमनुष्य में होते हैं। (एवं एक्केक्कं उस्सारिंतेसु जाव अहवा संखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणु-स्सेसु होज्जा) इस तरह से आगे २ एक एक मनुष्य बढाने पर यावत्

ભવમા પ્રવેશ કરતા સંખ્યાત મનુષ્યો સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમા પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા ગર્ભજ મનુષ્યોમા પણ ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे समुच्छिम-मणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा" અથવા એક સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમા ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત મનુષ્યો ગર્ભજ મનુષ્યોમા ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा दो समुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतिय मणुस्सेसु होज्जा" અથવા તેમાંથી બે મનુષ્યો સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બાકીના સંખ્યાત મનુષ્યો ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

"एव एक्केक्क उस्सारिंतेसु जाव अहवा संखेज्जा समुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा" આ પ્રમાણે એક એક મનુ-ષ્યની વૃદ્ધિ કરતાં કરતા આલાપકો બનાવવા જોઈએ. જેમકે ત્રણ મનુષ્ય

थवो मनुष्या सम्मूर्छिममनुष्येषु भवन्ति, संख्याता मनुष्या गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवन्ति, चत्वारः, पञ्च, षट् सप्त, अष्टौ, नव, दश वा मनुष्या मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्तः सम्मूर्छिममनुष्येषु भवन्ति, संख्याताश्च मनुष्याः मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्तो गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवन्तीति भाव'। गाङ्गेयः पृच्छति असखेज्जा भंते ! मणुस्सा पुच्छा ?' हे भदन्त ! असंख्येया मनुष्याः मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्त किं सम्मूर्छिममनुष्येषु भवन्ति, किंवा गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-' गंगेया ! सव्वे वि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा ' हे गाङ्गेय ! सर्वेऽपि यावत् असंख्याता मनुष्याः सम्मूर्छिममनुष्येषु भवन्ति, ' अहवा असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु एगे गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु

तीन मनुष्य सम्मूर्च्छिम मनुष्यों में होते हैं और संख्यात मनुष्य गर्भ व्युत्क्रान्तिक-गर्भजमनुष्यों में होते हैं चार, पांच, छह, सात, आठ, नौ अथवा दश मनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभवग्रहण करते हुए सम्मूर्च्छिममनुष्यों में होते हैं और संख्यात मनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए गर्भज मनुष्यों में होते हैं।

अब गांगेय अनगार प्रभुसे ऐसा पूछते हैं (असंखेज्जा भंते ! मणुस्सा पुच्छा) हे भदन्त असंख्यात मनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए क्या संमूर्च्छिम मनुष्यों में होते हैं या गर्भज मनुष्योंमें होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गंगेया) हे गांगेय। (सव्वे वि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा) सब भी असंख्यात मनुष्य संमूर्च्छिम

સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત મનુષ્ય ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ચાર, પાંચ છ, સાત, આઠ, નવ અથવા દશ મનુષ્ય સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત મનુષ્યો ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે કેટલા ભંગ આ પ્રમાણે બને 'સંખ્યાત મનુષ્ય સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત મનુષ્ય ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે '

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—'असंखेज्जा भंते ! मणुस्सा पुच्छा" હે ભદન્ત ! મનુષ્ય પ્રવેશનક દ્વારા અન્ય ગતિમાંથી મનુષ્યગતિમાં પ્રવેશ કરતા અસંખ્યાત મનુષ્યો શું સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાંગેય ! " सव्वे वि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा " તે અસંખ્યાત મનુષ્યો સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્

संमूर्च्छिममनुष्येषु वा भवन्ति, 'अहवा एगे संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतिय मणुस्सेसु वा होज्जा' अथवा एको मनुष्यो मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन् संमूर्च्छिम मनुष्येषु भवति, संख्येयाः खलु मनुष्याः मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्तो गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवन्ति, 'अहवा दो संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा' अथवा द्वौ मनुष्यौ मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्तौ संमूर्च्छिममनुष्येषु भवतः, संख्येयाः खलु मनुष्या मनुष्यप्रवेशकेन प्रविशन्तो गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवन्ति, एवं एक्केक्कं उस्सारिंतेसु जाव अहवा संखेज्जा-समुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा, एवं पूर्वोक्तरीत्या एकैकम् उत्तरोत्तरम् उत्सारितेषु सत्सु अधिकं योजितेषु सत्सु यावत्

होज्जा, गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा) वे संख्यात मनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए संमूर्च्छिममनुष्यों में होते हैं या गर्भजमनुष्यों में भी होते हैं (अहवा एगे समुच्छिममणुस्सेसु वा होज्जा संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा) अथवा मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करता हुआ एक सम्मूर्च्छिम मनुष्यों में होता है और संख्यात मनुष्य गर्भज मनुष्यों में होते हैं। (अहवा दो समुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा) अथवा दो मनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए संमूर्च्छिममनुष्यो में होते हैं और संख्यातमनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए गर्भजमनुष्य में होते हैं। (एवं एक्केक्कं उस्सारिंतेसु जाव अहवा संखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा) इस तरह से आगे २ एक एक मनुष्य बढाने पर यावत्

ભવમાં પ્રવેશ કરતા સંખ્યાત મનુષ્યો સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા ગર્ભજ મનુષ્યોમા પણ ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा एगे समुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा" અથવા એક સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમા ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત મનુષ્યો ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે "अहवा दो समुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा" અથવા તેમાંથી બે મનુષ્યો સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બાકીના સંખ્યાત મનુષ્યો ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

"एवं एक्केक्कं उस्सारिंतेसु जाव अहवा संखेज्जा समुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा" આ પ્રમાણે એક એક મનુષ્યની વૃદ્ધિ કરતાં કરતા આલાપકો બનાવવા જોઈએ. જેમકે ત્રણ મનુષ્ય

प्रविशन्तो गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवन्ति, एवमेव असंख्येया मनुष्याः मनुष्य प्रवेशनकेन प्रविशन्तः संमूर्च्छिममनुष्येषु भवन्ति संख्येयाः संख्यातास्र मनुष्या गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा भवन्ति। तथा चात्र द्विकसंयोग पूर्ववदेव एकादश विकल्पा भवन्ति, असंख्यातपदेतु पूर्वं द्वादश विकल्पा उक्ताः, अत्र तु एकादशैव विकल्पा भवन्ति, तथाहि-यदि चात्र संमूर्च्छिमेषु गर्भजेषु चासंख्यातत्वं स्यात्तदा द्वादशोऽपि विकल्पः संभाव्यते, तदेव तु नास्ति इति पूर्वोक्तयुक्त्या नैतस्मा संख्यातपदे द्वादश विकल्पाः संभवन्ति, अपितु एकादशैव, एवं गर्भजमनुष्याणां स्वरूपतोऽपि असंख्यातानामभावेन तत्प्रवेशनके असंख्यातत्वाभावात्, अतोऽसंख्यातपदेऽपि एकादश विकल्पदर्शनायोक्तम्-' असंखेज्जा संमुच्छिम

हुए गर्भज मनुष्यों में होते हैं इसी तरह से असंख्यात मनुष्य मनुष्य प्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रविष्ट होते हुए संमूर्च्छिममनुष्यों में होते हैं और संख्यात मनुष्य गर्भजमनुष्यों में होते हैं। यहां द्विकसंयोग में पहिले की तरह ही ११ विकल्प होते हैं यद्यपि असंख्यातपद में पहिले १२ विकल्प कहे गये हैं परन्तु यहां पर ११ ही विकल्प होते हैं क्यों कि संमूर्च्छिममनुष्यों में और गर्भजमनुष्यों में यदि असंख्यातता हो, तो ही १२ वा विकल्प संभवित हो सकता है-परन्तु यह इनमें है नहीं-इस कारण पूर्वोक्तयुक्त्यनुसार यहां असंख्यात पद में १२ विकल्प संभवित नहीं होते हैं किन्तु ११ विकल्प ही संभवित होते हैं इस तरह गर्भजमनुष्यों में स्वरूपतः भी असंख्यातता का अभाव होने से उसके प्रवेशनक में भी असंख्यातता नहीं आई है। इसलिये असंख्यातपद में भी ११ वें विकल्प को दिखाने के लिये (असंखेज्जा संमुच्छि

છ, સાત આઠ નવ અથવા દશ મનુષ્યો ગભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા મનુષ્ય પ્રવેશનક દ્વારા મનુષ્ય ભવમાં પ્રવેશ કરતા અસંખ્યાત મનુષ્યો સંમૂર્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને સંખ્યાત મનુષ્યો ગભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અહીં દ્વિકસંયોગમાં સંખ્યાત પદની જેમ ૧૧ જ વિકલ્પ બને છે જો કે અસંખ્યાત પદમાં પહેલા ૧૨ વિકલ્પ કહેવામાં આવ્યા છે પરન્તુ અહીં ૧૧ વિકલ્પ જ બની શકે છે કારણ કે સંમૂર્છિમ મનુષ્યોમાં અને ગભજ મનુષ્યોમાં જો અસંખ્યાતતા હોય તો જ અહીં બારમો વિકલ્પ સંભવી શકે છે પણ ગભજ મનુષ્યોમાં અસંખ્યાતતા સંભવી શકતી નથી. તે કારણે પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર અસંખ્યાત પદમાં ૧૨ વિકલ્પ અહીં સંભવી શકતા નથી પણ ૧૧ વિકલ્પ જ સંભવી શકે છે ગભજ મનુષ્યોમાં સ્વરૂપતઃ પણ અસંખ્યાતતાનો અભાવ હોવાથી તેમના પ્રવેશનકમાં પણ અસંખ્યાતતા

होज्जा ' अथवा असंख्येया मनुष्याः संमूर्च्छिममनुष्येषु भवन्ति, एको मनुष्यो गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवति, ' अहवा असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु, दो गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा ' अथवा असंख्येयाः असंख्याताः मनुष्याः मनुष्य प्रवेशनकेन प्रविशन्तः संमूर्च्छिममनुष्येषु भवन्ति, द्वौ मनुष्यौ गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवतः ' एवं जाव असंखेज्जा समुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत् असंख्याताः मनुष्याः मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्तः संमूर्च्छिममनुष्येषु भवन्ति, त्रयो वा, चत्वारो वा, पञ्च वा, षड् वा सप्त वा, अष्टौ वा, नव वा, दश वा, मनुष्या मनुष्यप्रवेशनकेन

मनुष्यों में होते हैं (अहवा असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु एगे गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा) अथवा असंख्यात मनुष्य संमूर्च्छिममनुष्यों में होते हैं, तथा एक मनुष्य गर्भज मनुष्यों में होता है " अहवा असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु दो गब्भ वक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा) अथवा असंख्यात मनुष्य संमूर्च्छिम मनुष्यों में होते हैं और एक मनुष्य गर्भज मनुष्यों में होता है। (अहवा-असंखेज्जा समुच्छिममणुस्सेसु दो गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा) अथवा असंख्यात मनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए संमूर्च्छिममनुष्यों में होते हैं और उनमें से दो मनुष्य गर्भजमनुष्यों में होते हैं। (एवं जाव असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा) इस पूर्वोक्त रीति के अनुसार यावत् असंख्यात मनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए संमूर्च्छिममनुष्यों में होते हैं और तीन, अथवा चार, पांच, छह, सात आठ, नौ, अथवा दश मनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते

ઉત્પન્ન થાય છે, " अहवा असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु एगे गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा " અથવા અસંખ્યાત મનુષ્ય સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તથા એક મનુષ્ય ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. " अहवा असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु, दो गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा " અથવા અસંખ્યાત મનુષ્ય સંમૂર્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બે મનુષ્ય ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે " एव जाव असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा, संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु होज्जा " આ રીતે આગળ પણ કથન થવું જોઈએ જેમકે .. મનુષ્ય પ્રવેશનક દ્વારા મનુષ્ય ભવમાં પ્રવેશ કરતા અસંખ્યાત મનુષ્યો સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બાકીના ત્રણ, ચાર, પાંચ,

भवन्ति संमूर्च्छिमानाम् असंख्यातानां भावेन प्रविशतामपि असंख्यातानां संभवात्, अत एव मनुष्यप्रवेशनके भवति उत्कृष्टपदिनस्तेषु सर्वेऽपि भवन्तीति भावः तथा च संमूर्च्छिममनुष्यप्रवेशनकमितरापेक्षयाऽसंख्यातगुणमवगन्तव्यम्। अथ मनुष्यप्रवेशनकस्यैवाल्पबहुत्वादि वक्तव्यतामाह-'एयस्स णं भंते !' इत्यादि। 'एयस्स णं भंते ! संमूच्छिममणुस्सपवेसणगयस्स गब्भवक्कंतियमणुस्सपवेसणगस्स य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?' गाङ्गेयः पृच्छति-हे भदन्त ! एतस्य खलु संमूर्च्छिममनुष्यप्रवेशनकस्य गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यप्रवेशनस्य च मध्ये कतराणि तथाविधप्रवेशनकानि कतरेभ्यो यावत्-स्तोकानि वा, बहुकानि वा, तुल्यानि वा, विशेषाधिकानि वा भवन्ति ? भगवानाह-

मनुष्य असंख्यात होते हैं और जब ये मनुष्यप्रवेशनक में प्रवेश होते हैं तब भी ये असंख्यात ही संभवित होते हैं। इसलिये मनुष्यप्रवेशनक के प्रति उनमें सब भी उत्कृष्टपदी होते हैं। इसी कारण संमूर्च्छिममनुष्यप्रवेशनक दूसरे गर्भजमनुष्य प्रवेशनक की अपेक्षा असंख्यात गुणा है-ऐसा जानना चाहिये।

अब गांगेय प्रभु से ऐसा पूछते हैं -(एयस्स णं भंते ! संमुच्छिम मणुस्सपवेसणगस्स गब्भवक्कंतियमणुस्सपवेसणगस्स य कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया वा) हे भदन्त ! इस संमूर्च्छिम मनुष्य प्रवेशनक में और गर्भजमनुष्यप्रवेशनक में आपस में कौन प्रवेशनक किस प्रवेशनक की अपेक्षा से कम है ? कौन प्रवेशनक किस प्रवेशनक की अपेक्षा से बहुत हैं ? कौन प्रवेशनक किस प्रवेशनक की अपेक्षा समान हैं और कौन प्रवेशनक किस प्रवेनशक से विशेषाधिक हैं। इसके

તેઓ મનુષ્ય પ્રવેશનકમાં પ્રવેશ પામે છે ત્યારે તેઓ અસંખ્યાત જ સંભવી શકે છે તેથી મનુષ્ય પ્રવેશનકની અપેક્ષાએ તેઓ બધાં ઉત્કૃષ્ટપદી પણ હોય શકે છે તે કારણે ગર્ભજ મનુષ્ય પ્રવેશનક કરતાં સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પ્રવેશનક અસંખ્યાતગણું છે, એમ સમજવું

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—"एयस्स णं भंते! संमुच्छिममणुस्सपवेसण गस्स गब्भवक्कंतियपवेसणगस्स कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया ?" હે ભદન્ત ! આ સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પ્રવેશનક અને ગર્ભજ મનુષ્ય પ્રવેશનકમાંથી કયું પ્રવેશનક કયા પ્રવેશનક કરતાં અલ્પ છે ? કયું પ્રવેશનક કયા પ્રવેશનક કરતાં અધિક છે ? કયું પ્રવેશનક કયા પ્રવેશનક બરાબર જ છે ? કયું પ્રવેશનક કયા પ્રવેશનક કરતાં વિશેષાધિક છે ?

मणुस्सेसु संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा ' इति, यथोत्कृष्टसूत्रमाह 'उक्कोसा भंते' इत्यादि। 'उक्कोसा भंते! मणुस्सा पुच्छा' गाङ्गेयः पृच्छति-हे भदन्त उत्कृष्टाः उत्कर्षपदिनो मनुष्यामनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्तः किं सम्मूर्च्छिम-मनुष्येषु भवन्ति ? किंवा गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु भवन्ति? भगवानाह-'गंगेया! सव्वे वि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होज्जा ' हे गाङ्गेय! सर्वेऽपि तावत् उत्कृष्ट-पदिनो मनुष्या मनुष्यप्रवेशनकेन प्रविशन्तः सम्मूर्च्छिममनुष्येषु भवन्ति, 'अहवा संमुच्छिममणुस्सेसु य, गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा' अथवा उत्कृष्टपदिनो मनुष्याः सम्मूर्च्छिममनुष्येषु च गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु वा

ममणुस्सेसु संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा) सूत्रकार ने ऐसा कहा है। अब गांगेय प्रभु से ऐसा पूछते हैं (उक्कोसा भंते! मणुस्सा पुच्छा) हे भदन्त! उत्कृष्टपदी मनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए क्या सम्मूर्च्छिममनुष्यों में होते हैं या गर्भजमनुष्यों में होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गंगेया) हे गांगेय! (सव्वे वि ताव समुच्छिममनुस्सेसु होज्जा) समस्त उत्कृष्ट-पदी मनुष्य मनुष्यप्रवेशनक द्वारा मनुष्यभव में प्रवेश करते हुए सम्मूर्च्छिममनुष्यों में होते हैं। (अहवा समुच्छिममणुस्सेसु य गब्भवक्कं-तियमणुस्सेसु वा होज्जा) अथवा उत्कृष्टपदी मनुष्य सम्मूर्च्छिममनु-ष्यों में भी होते हैं और गर्भजमनुष्यों में भी होते हैं। सम्मूर्च्छिम

संभवती नथी. ते कारणे ज सूत्रकारे आ प्रमाणे कह्युं छे—,, असखेज्जा समुच्छिममणुस्सेसु संखेज्जा गब्भवक्कंतियमणुस्सेसु वा होज्जा " "असंख्यात मनुष्यो संमूर्च्छिम मनुष्योमा उत्पन्न थाय छे अने संख्यात मनुष्यो गर्भज मनुष्योमा उत्पन्न थाय छे "

हवे गांगेय अणगार उत्कृष्टपदी मनुष्यना मनुष्य प्रवेशनक विषे आ प्रमाणे प्रश्न पूछे छे-" उक्कोसा भंते! मणुस्सा पुच्छा ' हे भदन्त! मनुष्य प्रवेशनक द्वारा मनुष्यभवमा प्रवेश करता उत्कृष्टपदी मनुष्यो शुं संमूर्च्छिम मनुष्योमां उत्पन्न थाय छे ? के गर्भज मनुष्योमा उत्पन्न थाय छे ?

महावीर प्रभुनो उत्तर—" गंगेया!" हे गांगेय! "सव्वे वि ताव समुच्छिममणुस्सेसु होज्जा" मनुष्य प्रवेशनक द्वारा मनुष्यभवमां प्रवेश करता समस्त उत्कृष्टपदी मनुष्यो संमूर्च्छिम मनुष्योमा उत्पन्न थाय छे "अहवा समुच्छिममणुस्सेसु य गब्भवक्कंतिय मणुस्सेसु वा होज्जा" अथवा उत्कृष्टपदी मनुष्यो संमूर्च्छिम मनुष्योमा पण उत्पन्न थाय छे अने गर्भज मनुष्योमां पण उत्पन्न थाय छे. संमूर्च्छिम मनुष्य असंख्यात होय छे, अने ज्यारे

अहवा जोइसिएसु भवणवासीसु य होज्जा १ अहवा जोइसिएसु वाणमंतरेसु य होज्जा २ अहवा जोइसिएसु वेमाणिएसु य होज्जा ३, अहवा जोइसिएसु य, भवणवासिसु य वाणमंतरेसु य होज्जा १, अहवा जोइसिएसु य, भवणवासीसु य, वेमाणिएसु य होज्जा, २ अहवा जोइसिएसु य वाणमंतरेसु य, वेमाणिएसु य होज्जा ३, अहवा जोइसिएसु य भवणवासीसु य वाणमंतरेसु य वेमाणिएसु य होज्जा १। एयस्स णं भंते! भवणवासि देवपवेसणगस्स वाणमंतर देवपवेसणगस्स, जोइसियदेवपवेसणगस्स, वेमाणियदेवपवेसणगस्स य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा? गंगेया! सव्वत्थोवा वेमाणियदेवपवेसणया, भवणवासिदेवपवेसणया असंखेज्जगुणा, वाणमंतरदेवपवेसणया असंखेज्जगुणा जोइसियदेवपवेसणया संखेज्जगुणा ॥सू० १६॥

छाया—देवप्रवेशनकं खलु भदन्त! कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गाङ्गेय! चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा भवनवासिदेवप्रवेशनकम् यावत् वैमानिकदेवप्रवेशनकम्। एको भदन्त! देवो देवप्रवेशनकेन प्रविशन् किं भवनवासिषु भवेत्? वानव्यन्तरेषु भवेत्, ज्योतिष्केषु भवेत्, वैमानिकेषु भवेत्? गाङ्गेय! भवनवासिषु वा भवति, वानव्यन्तरेषु वा भवति ज्योतिषिकेषु वा भवति वैमानिकेषु वा भवति। द्वौ भदन्त! देवौ देवप्रवेशनकेन पृच्छा, गाङ्गेय! भवनवासिषु वा भवतः, वानव्यन्तरेषु वा भवतः, ज्योतिषिकेषु वा भवतः, वैमानिकेषु वा भवतः, अथवा एको भवनवासिषु एको वानव्यन्तरेषु भवति। एवं यथा तिर्यग्योनिकप्रवेशनकं तथा देवप्रवेशनकमपि भणितव्यम् यावत् असंख्येया इति। उत्कृष्टा भदन्त! पृच्छा? गाङ्गेय! सर्वेऽपि तावत् ज्योतिषिकेषु भवन्ति?। अथवा ज्योतिषिकभवनवासिषु च भवन्ति, १ अथवा ज्योतिषिकेषु वानव्यन्तरेषु च भवन्ति, २ अथवा ज्योतिषिक वैमानिकेषु च भवन्ति ३ अथवा ज्योतिषिकेषु च भवनवासिषु च वानव्यन्तरेषु च

'गंगेया! सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतियमणुस्सपवेसणया संमुच्छिममणुस्सपवेसणया असंखेज्जगुणा' हे गाङ्गेय! सर्वस्तोकानि गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यप्रवेशनकानि भवन्ति, तदपेक्षया संमूर्च्छिममनुष्यप्रवेशनकानि असंख्यातगुणानि भवन्तीति ॥ सू० १५ ॥

देवप्रवेशनकवक्तव्यता।

मूलम्-" देवपवेसणए णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गंगेया! चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-भवणवासिदेवपवेसणए जाव वेमाणियदेवपवेसणए, एगे भंते? देवे देवपवेसणएणं पविसमाणे किं भवणवासिसु होज्जा, वाणमंतरेसु होज्जा, जोइसिएसु होज्जा, वेमाणिएसु होज्जा! गंगेया! भवणवासीसु वा होज्जा, वाणमंतरेसु वा होज्जा, जोइसिएसु वा होज्जा, वेमाणिएसु वा होज्जा। दो भंते! देवा देवपवेसणएणं पुच्छा? गंगेया! भवणवासीसु वा होज्जा, वाणमंतरेसु वा होज्जा, जोइसिएसु वा होज्जा, वेमाणिएसु वा होज्जा, अहवा एगे भवणवासीसु, एगे वाणमंतरेसु होज्जा, एवं जहा तिरिक्खजोणियपवेसणए तहा देवपवेसणए वि भाणियव्वे जाव असंखेज्जत्ति। उक्कोसा भंते! पुच्छा, गंगेया! सव्वे वि ताव जोइसिएसु होज्जा १,

उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गंगेया) हे गांगेय! (सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतियमणुस्सपवेसणया, समुच्छिममणुस्सपवेसणया असंखेज्जगुणा) गर्भजमनुष्यप्रवेशनक सब से कम है और इसकी अपेक्षा संमूर्च्छिममनुष्यप्रवेशनक असंख्यातगुणित है ॥ १५ ॥

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—"गंगेया!" હે ગાંગેય! "सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतियमणुस्सपवेसणया, संमुच्छिममणुस्सपवेसणया असंखेज्जगुणा" ગર્ભજ મનુષ્ય પ્રવેશનક સૌથી અલ્પ છે અને ગર્ભજ મનુષ્ય પ્રવેશનક કરતાં સંમૂચ્છિમ મનુષ્ય પ્રવેશનક અસંખ્યાતગણુ હોય છે. ॥ સૂ. ૧૫ ॥

देवप्रवेशनकम् ४, गाङ्गेयः पृच्छति-' एगे भंते ! देवे देवपवेसणएणं पविसमाणे किं भवणवासीसु होज्जा, वाणमंतरेसु होज्जा, जोइसिएसु होज्जा, वेमाणिएसु होज्जा ? ' हे भदन्त ! एको देवो देवप्रवेशनकेन प्रविशन् किं भवनवासिषु भवेत् ?। किंवा वानव्यन्तरेषु भवेत्, ज्योतिषिकेषु भवेत्, वैमानिकेषु भवेत् ? भगवानाह-' गंगेया ! भवणवासीसु वा होज्जा, वाणमंतरेसु-वा होज्जा, जोइसिएसु वा होज्जा, वेमाणिएसु वा होज्जा ' हे गाङ्गेय ! एको देवो देवप्रवेशनकं कुर्वन् भवनवासिषु वा भवति, वानव्यन्तरेषु वा भवति, ज्योतिषिकेषु वा भवति, वैमानिकेषु वा भवति । ' दो भंते ! देवा देवपवेसणए ण पुच्छा '

शनक यावत्-वानव्यन्तर देवप्रवेशनक, ज्योतिषिक देवप्रवेशनक वैमानिक देवप्रवेशनक । अब गांगेय प्रभु से ऐसा पूछते हैं-(एगे भंते ! देवे देवपवेसणएणं पविसमाणे किं भवणवासीसु होज्जा, वाणमंतरेसु होज्जा, जोइसिएसु होज्जा, वेमाणिएसु होज्जा) हे भदन्त ! एक देव देवप्रवेशनक द्वारा देवभव में प्रवेश करता हुआ क्या भवनवासी देवों में होता है ? अथवा वानव्यन्तर देवों में होता है ? या ज्योतिषिक देवों में होता है ? या वैमानिक देवों में होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गंगेया) हे गांगेय ! (भवणवासीसु वा होज्जा, वाणमंतरेसु वा होज्जा, जोइसिएसु वा होज्जा, वेमाणिएसु वा होज्जा) एक देव देवप्रवेशनक द्वारा देवभव में प्रवेश करता हुआ भवनवासियों में भी होता है, वानव्यन्तरों में भी होता है ज्योतिषिकों में भी होता है, वैमानिकों में भी होता है, (दो भंते ! देवा देवपवेसणएण पुच्छा) अब गांगेय प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं-हे

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—" एगे भंते ! देवे देवपवेसणएणं पविसमाणे किं भवणवासीसु होज्जा वाणमंतरेसु होज्जा जोइसिएसु होज्जा वेमाणिएसु होज्जा ? ' હે ભદન્ત ! દેવપ્રવેશનક દ્વારા અન્ય ગતિમાંથી દેવભવમાં પ્રવેશ કરતો એક દેવ શું ભવનવાસી દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાનવ્યન્તર દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે જ્યોતિષિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—' गंगेया ! " હે ગાંગેય ! " भवणवासीसु वा होज्जा वाणमंतरेसु वा होज्जा, जोइसिएसु वा होज्जा वेमाणिएसु वा होज्जा " દેવપ્રવેશનક દ્વારા દેવભવમાં પ્રવેશ કરતો એક દેવ ભવનવાસીઓમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, વાનવ્યન્તરોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે જ્યોતિષિકોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને વૈમાનિકોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે

भवन्ति,१ अथवा ज्योतिषिकेषु च भवनवासिषु च वैमानिकेषु च भवन्ति,२ अथवा ज्योतिषिकेषु च वानव्यन्तरेषु च वैमानिकेषु च भवन्ति,३ अथवा ज्योतिषिकेषु च भवनवासिषु च वानव्यन्तरेषु च वैमानिकेषु च भवन्ति १ एतस्य खलु भदन्त! भवनवासिदेवप्रवेशनकस्य वानव्यन्तरदेवप्रवेशनकस्य ज्योतिषिकदेवप्रवेशनकस्य वैमानिकदेवप्रवेशनकस्य च कतराणि कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिकानि वा? गाङ्गेय ? सर्वस्तोकानि वैमानिकदेवप्रवेशनकानि, भवनवासिदेवप्रवेशनकानि असंख्यातगुणानि, वानव्यन्तरदेवप्रवेशनकानि असंख्येयगुणानि, ज्योतिषिकदेवप्रवेशनकानि संख्येयगुणानि ॥ सू० १६ ॥

टीका--अथ देवप्रवेशनकमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'देवपवेसणए णं भंते' इत्यादि। 'देवपवेसणए णं भंते! कइविहे पण्णत्ते ?' गाङ्गेयः पृच्छन्ति-हे भदन्त! देवप्रवेशनकं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह--'गंगेया! चउव्विहे पण्णत्ते' हे गाङ्गेय! देवप्रवेशनकं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा भवणवासिदेवपवेसणए जाव वेमाणियदेवपवेसणए' तद्यथा-भवनवासिदेवप्रवेशनकम् १, यावत् वानव्यन्तरदेवप्रवेशनकम् २, ज्योतिषिकदेवप्रवेशनकम् ३, वैमानिक

देवप्रवेशनक वक्तव्यता

'देवपवेसणए णं भंते! कइविहे पण्णत्ते' इत्यादि।

टीकार्थ-- इस सूत्रद्वारा सूत्रकार ने देवप्रवेशनक का कथन किया है-इसमें गांगेय ने प्रभु से ऐसा पूछा है-(देवपवेसणए णं भंते! कइ विहे पण्णत्ते) हे भदन्त! देवप्रवेशनक कितने प्रकार का कहा गया है? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा-(गंगेया) हे गांगेय (चउव्विहे पण्णत्ते) देवप्रवेशनक चार प्रकार का कहा गया है-(तं जहा) जैसे-(भवणवासिदेवपवेसणए जाव वेमाणियदेवपवेसणए) भवनवासी देवप्रवे-

---

દેવપ્રવેશનક વક્તવ્યતા—

"देवपवेसणएण भंते! कइविहे पण्णत्ते" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમા દેવપ્રવેશનકનુ નિરૂપણ કર્યું છે—

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—"देवपवेसणए ण भंते! कइविहे पण्णत्ते" હે ભદન્ત! દેવપ્રવેશનકના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—"गगेया!" હે ગાંગેય! "चउव्विहे पण्णत्ते" દેવપ્રવેશનકના ચાર પ્રકાર કહ્યા છે "तजहा" તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે.

"भवणवासिदेवपवेसणए जाव वेमाणियदेवपवेसणए" (૧) ભવનવાસી દેવપ્રવેશનક, (૨) વાનવ્યન્તર દેવપ્રવેશનક, (૩) જ્યોતિષિક દેવપ્રવેશનક અને (૪) વૈમાનિક દેવપ્રવેશનક

मके भणित तथा देवप्रवेशनकमपि भणितव्यम्। यावत्-त्रया:, चत्वार:, पञ्च, षट्, सप्त, अष्ट नव, दश सख्याता:, असंख्याताश्चेति वक्तव्यम्। अथ देव द्वय विषये भङ्गानाह-अथवा एको देवो भवनवासिषु भवति, एको वानव्यन्तरेषु भवति, अथवा एको देवो भवनवासिषु भवति, एको देवो ज्योतिषिकेषु भवति, अथवा एको देवो भवनवासिषु भवति, एको देवो वैमानिकेषु भवति।

अथ देवत्रयविषये भङ्गाः प्रदर्श्यन्ते-अथवा एको देवो भवनवासिषु भवति द्वौ देवौ वानव्यन्तरेषु भवतः, अथवा एको देवो भवनवासिषु भवति द्वौ देवौ

असखेज्जत्ति" इस प्रकार से जैसा तिर्यग्प्रवेशनक कहा गया है वैसा ही यह देवप्रवेशनक भी कहना चाहिये-यावत्-तीन, चार, पांच, छह, सात, आठ, नौ, दश, सख्यात और असख्यात देव सम्बन्धी द्विक सयोगादि का कथन, जैसा तिर्यग् प्रवेशनक में तीन, चार, पांच, छह, आदि तिर्यञ्चों के द्विक सयोगादि का किया गया है-वैसा ही यहां कहना चाहिये-देवद्वय विषयक भंग इस प्रकार से है-"अथवा एक देव भवनवासियों में होता है, और दूसरा एक वानव्यन्तरों में होता है १, अथवा एक देव भवनवासियों में होता है और दूसरा एक देव ज्योतिषिकों में होता है २, अथवा एक देव भवनवासियों में होता है और दूसरा एक देव वैमानिकों में होता है ३ इत्यादि देवत्रय विषयक भंग इस प्रकार से है-देवप्रवेशनक द्वारा देवभव ग्रहण करने वाले तीन देवों में से एक देव भवनवासियों में होता है, और दो देव

जाव असखेज्जत्ति" આ પ્રમાણે જેવુ તિર્યંચયોનિક પ્રવેશનકમાં કહેવામાં આવ્યું છે, એવુ જ દેવપ્રવેશનકમાં પણ કહેવુ જોઈએ એટલે કે ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત આઠ નવ, દશ, સખ્યાત અને અસખ્યાત દેવોના દેવપ્રવેશનકના દ્વિકસંયોગ આદિનું કથન, તિર્યંચ્ પ્રવેશનકમાં ત્રણ ચાર, પાંચ, છ આદિ તિર્યંચોના દ્વિકસંયોગાદિના કથન પ્રમાણે જ સમજવું બે દેવના પ્રવેશનક સબધી દ્વિકસયોગી ભંગો નીચે પ્રમાણે બને છે-(૧) અથવા એક દેવ ભવનવાસીઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને બીજો એક વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨) અથવા એક દેવ ભવનવાસીઓમાં અને એક દેવ જ્યોતિષિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૩) અથવા એક ભવનવાસીઓમાં અને એક વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ઈત્યાદિ દ્વિકસંયોગી ભંગ સમજવા.

હવે ત્રણ દેવોના પ્રવેશનક વિષેના દ્વિકસંયોગી ભંગો પ્રકટ કરવામાં આવે છે-(૧) દેવપ્રવેશનક દ્વારા દેવભવ ગ્રહણ કરતા ત્રણ દેવોમાંથી એક દેવ ભવનવાસીઓમાં અને બાકીના બે દેવ વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૨)

गाङ्गेयः पृच्छति-हे भदन्त ! द्वौ देवौ देवप्रवेशनकेन प्रविशन्तौ किं भवनवासिषु भवतः ? किंवा वानव्यन्तरेषु ज्योतिषिकेषु वैमानिकेषु वा भवतः ? इति पृच्छा, भगवानाह-' गंगेया ! भवणवासीसु वा होज्जा, वाणमंतरेसु वा होज्जा, जोइसिएसु वा होज्जा, वेमाणिएसु वा होज्जा ' हे गाङ्गेय ! द्वौ देवौ देवप्रवेशनकं कुर्वन्तौ भवनवासिषु वा भवतः, वानव्यन्तरेषु वा ज्योतिषिकेषु वा वैमानिकेषु वा भवतः ' अहवा एगे भवणवासीसु, एगे वाणमंतरेसु होज्जा ' अथवा एको देवो देवप्रवेशनकेन प्रविशन् भवनवासिदेवेषु भवति, एकोऽपरश्च वानव्यन्तरेषु भवति, ' एव जहा तिरिक्खजोणियपवेसणए तहा देवपवेसणए वि भाणियव्वे जाव असंखेज्जत्ति ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा तिर्यग्योनिकप्रवेश-

---

भदन्त ! दो देव देवप्रवेशनक द्वारा देवभव में प्रवेश करते हुए कहां होते हैं ? क्या वे भवनवासियों में होते है ? अथवा वानव्यन्तरों में होते हैं ? या ज्योतिषिकों में होते है ? या वैमानिकों में होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-(गंगेया ! भवणवासीसु वा होज्जा, वाणमंतरेसु वा होज्जा, जोइसिएसु वा होज्जा, वेमाणिएसु वा होज्जा, हे गांगेय ! दो देव देवप्रवेशनक द्वारा देवभव में प्रवेश करते हुए भवनवासी देवों में भी होते है, वानव्यन्तर देवों में भी होते हैं, ज्यतिषिक देवों में भी होते है अथवा वैमानिक देवों में भी होते है । (अहवा— एगे भवणवासीसु, एगे वाणमंतरेसु होज्जा) अथवा एक देव भवनवासियों में होता है और दूसरा एक देव वानव्यन्तरों में होता है (एवं जहा तिरिक्खजोणियपवेसणए तहा देवपवेसणए वि भाणियव्वे जाव

ગાંગેય અણુગારનો પ્રશ્ન—" दो भंते ! देवा देवपवेसणएणं पुच्छा " હે ભદન્ત ! દેવપ્રવેશનક દ્વારા અન્ય ગતિમાથી દેવભવમા પ્રવેશ કરતા બે દેવો ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શું તેઓ ભવનવાસીઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે જ્યોતિષિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાંગેય ! " भवणवासीसु वा होज्जा, वाणमंतरेसु वा होज्जा, जोइसिएसु वा होज्जा, वेमाणिएसु वा होज्जा " દેવપ્રવેશનક દ્વારા દેવભવમા પ્રવેશ કરતા બે દેવો ભવનવાસી દેવોમા પણ ઉત્પન્ન થાય છે, વાનવ્યન્તરદેવોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે જ્યોતિષિક દેવોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને વૈમાનિકદેવોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. " अहवा एगे भवणवासीसु, एगे वाणमंतरेसु होज्जा " અથવા તે બે દેવોમાનો એક ભવનવાસીઓમાં અને એક વાનવ્યન્તરોમા ઉત્પન્ન થાય છે " एवं जहा तिरिक्खजोणियपवेसणए तहा देवपवेसणए वि भाणियव्वे

भवणवासीसु य होज्जा ' अथवा उत्कृष्टपदिनो देवा ज्योतिषिकेषु भवनवासिषु च भवन्ति १ ' अहवा जोइसिएसु वाणमंतरेसु य होज्जा ' अथवा ज्योतिषिकेषु वानव्यन्तरेषु च भवन्ति २, ' अहवा जोइसिएसु वेमाणिएसु य होज्जा ' अथवा ज्योतिषिकेषु वैमानिकेषु च भवन्ति ३, अथ त्रिकसंयोगिभङ्गानाह-' अहवा जोइसिएसु य भवणवासिसु य, वाणमंतरेसु य होज्जा ' अथवा ज्योतिषिकेषु च भवनवासिषु च वानव्यन्तरेषु च भवन्ति १, अथवा जोइसिएसु य, भवणवासिसु य वेमाणिएसु य होज्जा ' अथवा ज्योतिषिकेषु च भवनवासिषु च वैमानिकेषु च भवन्ति २, ' अहवा जोइसिएसु वाणमंतरेसु वेमाणिएसु य होज्जा ' अथवा ज्योतिषिकेषु च वानव्यन्तरेषु च वैमानिकेषु च भवन्ति ३

हैं-' अहवा जोइसिएसु भवणवासिसु य होज्जा ' अथवा उत्कृष्टपदी देव ज्योतिषिकों में और भवनवासियों में होते हैं १, ' अहवा जोइसिएसु वाणमंतरेसु होज्जा ' अथवा ज्योतिषिकों में और वानव्यन्तरों में होते हैं २ ' अहवा जोइसिएसु वेमाणिएसु होज्जा ' अथवा ज्योतिषिकों में और वैमानिकों में होते हैं ३ इनके त्रिकसंयोगी भंग इस प्रकार से हैं-' अहवा जोइसिएसु य, भवणवासिसुय, वाणमंतरेसु य होज्जा ' अथवा ज्योतिषिकों में, भवनवासियों में और वानव्यन्तरोंमें होते हैं १, ' अहवा जोइसिएसु य, भवणवासिसु य, वेमाणिएसु य होज्जा ' ज्योतिषिकों में, भवनवासियों में और वैमानिकों में होते हैं २ ' अहवा जोइसिएसु वाणमंतरेसु वेमाणिएसु य होज्जा ' अथवा ज्योतिषिकों में, वानव्यन्तरों में और वैमानिकों में होते हैं ३,

કરવામાં આવે છે- ' अहवा जोइसिएसु भवणवासिसु य होज्जा ' (१) અથવા ઉત્કૃષ્ટપદી દેવો જ્યોતિષિકોમાં અને ભવનવાસીઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે " अहवा जोइसिएसु वाणमंतरेसु होज्जा (૨) અથવા તેઓ જ્યોતિષિકોમાં અને વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે अहवा जोइसिएसु वेमाणिएसुय होज्जा " (૩) અથવા તેઓ જ્યોતિષિકોમાં અને વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે

તેમના ત્રિકસંયોગી ભંગો આ પ્રમાણે બને છે-" अहवा जोइसिएसु य, भवणवासिसु य, वाणमंतरेसु य होज्जा " (१) અથવા તે ઉત્કૃષ્ટપદી દેવો જ્યોતિષિકોમાં ભવનવાસીઓમાં અને વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ' अहवा जोइसिएसु य भवणवासिसु य, वेमाणिएसु य होज्जा ' (૨) અથવા તેઓ જ્યોતિષિકોમાં ભવનવાસીઓમાં અને વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે " अहवा जोइसिएसु य, वाणमंतरेसु य, वेमाणिएसु य होज्जा " (૩) અથવા તેઓ જ્યોતિષિકોમાં, વાનવ્યન્તરોમાં અને વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ज्योतिषिकेषु भवतः, अथवा एको देवो भवनवासिषु भवति द्वौ देवौ वैमानिकेषु भवतः। इत्यादिरीत्या चतुरारभ्य असंख्यातपर्यन्तमालापकाः स्वयमूहनीयाः। गाङ्गेयः पृच्छति-'उक्कोसा भंते! पुच्छा?' हे भदन्त! उत्कृष्टा उत्कर्षपदिनो देवाः किं भवनवासिषु भवति? किंवा वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकेषु भवन्ति? इति पृच्छा, भगवानाह-'गंगेया! सव्वे वि ताव जोइसिएसु होज्जा' हे गाङ्गेय! सर्वेऽपि तावत् उत्कृष्टपदिनो देवा देवप्रवेशनकेन प्रविशन्तो ज्योतिष्केषु भवन्ति, ज्योतिष्कगामिनो बहवः सन्ति इति तेषु उत्कृष्टपदिनो देवप्रवेशनकवन्तः सर्वेऽपि भवन्तीत्यर्थः अथ द्विक संयोगि भङ्गानाह-'अहवा जोइसिएसु

वान व्यन्तरों में होते है, अथवा एक देव भवनवासियों में होता है, और दो देव ज्योतिषिकों में होते हैं, अथवा एक देव भवनवासियों में होता है और दो देव वैमानिकों में होते हैं इत्यादि रीतिसे चार से लेकर असंख्यात देवों तक के आलापक कहना चाहिये। अब गांगेय प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'उक्कोसा भंते! पुच्छा' हे भदन्त! उत्कृष्टपदी देव क्या भवनवासियों में होते हैं? किंवा वानव्यन्तरों में होते हैं? या ज्योतिषिकों में होते हैं? या वैमानिकों में होते हैं? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गंगेया' हे गांगेय! 'सव्वे वि ताव जोइसिएसु होज्जा' समस्त उत्कृष्टपदी देव देवप्रवेशनकद्वारा देवभव ग्रहण करते हुए ज्योतिषिकों में होते हैं। क्यों कि ज्योतिष्कदेवों में जानेवाले जीव बहुत होते हैं इस कारण उनमें उत्कृष्टपदी देव प्रवेशनकवाले सब देव होते हैं। अब इनके द्विक संयोगी भंग प्रकट किये जाते

અથવા એક દેવ ભવનવાસીઓમા અને બે દેવ જ્યોતિષિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૧) અથવા એક દેવ ભવનવાસીઓમા અને બે દેવ વૈમાનિકોમા ઉત્પન્ન થાય છે ઇત્યાદિ ભગ કહેવા જોઇએ, એજ પ્રમાણે ચારથી લઇને અસંખ્યાત પર્યન્તના દેવોના આલાપક કહેવા જોઇએ.

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—"उक्कोसा भंते! पुच्छा" હે ભદન્ત! ઉત્કૃષ્ટપદી દેવ શુ ભવનવાસીઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે જ્યોતિષિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે વૈમાનિકોમા ઉત્પન્ન થાય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—"गंगेया!" હે ગાંગેય! "सव्वे वि ताव जोइसिएसु होज्जा," દેવપ્રવેશનક દ્વારા દેવભવ ગ્રહણ કરતા સમસ્ત ઉત્કૃષ્ટપદી દેવો જ્યોતિષિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે જ્યોતિષ્ક દેવોમા જનારા જીવો ઘણાં જ હોય છે, તેથી તેમા ઉત્કૃષ્ટપદી પ્રવેશનકવાળા સમસ્ત દેવો હોય છે. આ એકસંયોગી ભંગ પ્રકટ કરીને હવે તેમના દ્વિકસંયોગી ભંગોને પ્રકટ

०षु सर्वेषु कल्पोपपन्नकदेवप्रवेशनकानां भेदा बहव (द्वादश) सन्तीति ते संक्षेपेण प्रदर्श्यन्ते—

द्वादशदेवलोकभङ्गानां समुच्चयराशिकोष्ठकम्	
एकसंयोगे भङ्गाः द्वादश	१२
एकैकस्मिन् देवलोके द्वयोर्युगपद्गमने द्वादशैव	१२
द्विकसंयोगे भङ्गाः षट्षष्टि	६६
त्रिकसंयोगे भङ्गाः विंशत्यधिकद्विशते	२२०
चतुष्कसंयोगे भङ्गाः पञ्चनवत्यधिकचतुःशतानि	४९५
पञ्चकसंयोगे भङ्गाः द्विनवत्यधिकशतत्रयम्	७९२
षट्कसंयोगे भङ्गाः चतुर्विंशत्यधिकनवशतानि	९२४
सप्तकसंयोगे भङ्गाः द्विनवत्यधिकसप्तशतानि	७९२
अष्टकसंयोगे भङ्गाः पञ्चनवत्यधिकचतुःशतानि	४९५
नवकसंयोगे भङ्गाः विंशत्यधिकद्विशते	२२०
दशकसंयोगे भङ्गाः षट्षष्टिः	६६
एकादशसंयोगे भङ्गाः द्वादश	१२
द्वादशसंयोगे भङ्गः एकः	१
सर्वसंमेलने भङ्गाः सप्ताधिकसप्तत्रिंशच्छतानि	३७०७

अथ द्वादश देवलोकानां भङ्गाः प्रदर्श्यन्ते—

एकस्य जीवस्य एक संयोगे द्वादश	१२
द्वयोरेकैकस्मिन् स्थाने युगपद्गमने द्वादश	१२
द्वयोर्द्विकसंयोगे भङ्गाः	६६
सर्वे अष्टाधिक सप्ततिभङ्गाः	७८

प्रवेशनक विजयादि के भेद से पांच ५ प्रकार का है इन सब प्रवेशनकों में कल्पोपपन्नक देव प्रवेशनकों के भेद बहुत (१२) हैं वे संक्षेपसे टीकामें दिये हुये कोष्टक में दिया है— जिज्ञासु वहां से समझ लेवे

द्वादश देवलोकोंके भङ्ग इस प्रकारसे हैं-

एक जीव के एक संयोग में	१२ भंग
दोके एक एक स्थान में एक साथ जाने में	१२ ,,

વિમાન દેવપ્રવેશનક વિજય વગેરેના ભેદથી પાંચ પ્રકારનુ છે આ બધાં પ્રવેશનકોમાંથી કલ્પોપપન્નક દેવપ્રવેશનકોના ભેદ વધારે (૧૨) છે તે બતાવવાનો કોઠો ટીકામાં સંક્ષિપ્તમાં બતાવવામાં આવેલ છે તે જીજ્ઞાસુઓએ ત્યાંથી સમજી લેવું

બાર દેવલોકના ભંગ આ પ્રમાણે છે—

એક જીવના એક સંયોગમાં	૧૨ ભંગ
બન્ને પ્રત્યેક સ્થાનમાં એક સાથે જવાથી	૧૨ ,,

अथ चतुःसंयोगि भङ्गानाह–' अहवा जोइसिएसु य भवणवासिसु य वाण मंतरेसु य वेमाणिएसु होज्जा ' अथवा ज्योतिषिकेषु च भवनवासिषु च वानव्यन्तरेषु च वैमानिकेषु च भवन्ति ?

अथ देवप्रवेशनकविषये विशेषं प्रदर्शयति–भवनपतिदेवप्रवेशनकम् असुर-कुमारादिदशविधम् १०। वानव्यन्तरदेवप्रवेशनकं पिशाचाद्यष्टविधम् ८। ज्योति-षिकदेवप्रवेशनकं चन्द्रादिपञ्चविधम् ५। वैमानिकदेवप्रवेशनकं कल्पोपपन्नक-कल्पातीतभेदेन द्विविधम् २। तत्र कल्पोपपन्नकदेवप्रवेशनकं सौधर्मादिभेदेन द्वादशविधम् १२। कल्पातीतदेवप्रवेशनकं ग्रैवेयकानुत्तरविमानभेदेन द्विवि-धम् २। तत्र–ग्रैवेयकदेवप्रवेशनकं ' हिट्ठिमा हिट्ठिमा ' इत्यधस्तनाधस्तनादि भेदेन नवविधम् ९। अनुत्तरविमानदेवप्रवेशनकं विजयादिभेदेन पञ्चविधम् ५।

इनका चतुःसंयोगी भंग इस प्रकारसे है-'अहवा जोइसिएसु य भवणवा-सिसु य वाणमंतरेसु य वेमाणिएसु य होज्जा' अथवा ज्योतिषिकोंमें, भव-नवासियों में, वानव्यन्तरों में और वैमानिकों में होते हैं १ देव प्रवेशनक के विषय में विशेष कथन इस प्रकार से है भवनपतिदेवप्रवेशनक असुरकुमारादि के भेद से १० प्रकार का है, वानव्यन्तरदेवप्रवेशनक पिशाचादिक के भेद से आठ=प्रकार का है, ज्योतिषिकदेव प्रवेशनक चन्द्रादिक के भेद से पांच प्रकार का है वैमानिकदेवप्रवेशनक कल्पो-पपन्नक और कल्पातीत के भेद से दो प्रकार का है। इसमें कल्पोपपन्नक देवप्रवेशनक सौधर्मादिक के भेद से १२ प्रकार का है–तथा कल्पातीत देव प्रवेशनक ग्रैवेयक और अनुत्तर विमान के भेदसे दो प्रकार का है इनमें ग्रैवेयक देवप्रवेशनक " हिट्ठिमा हिट्ठिमा " इसके अनुसार अधस्तनाधस्तनादि के भेद से नौ प्रकार का है, अनुत्तरविमानदेव

હવે તેમનો ચતુષ્કસંયોગી ૧ ભંગ પ્રકટ કરવામાં આવે છે–" अहवा जोइसिएसु य, भवणवासीसु य वाणमंतरेसु य, वेमाणिएसु य होज्जा " (૧) અથવા તેઓ જ્યોતિષિકોમાં, ભવનવાસીઓમાં, વાનવ્યન્તરોમાં અને વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. દેવપ્રવેશનકના વિષયમાં વિશેષ કથન નીચે પ્રમાણે છે– ભવનપતિદેવ પ્રવેશનક અસુરકુમારાદિના ભેદથી ૧૦ પ્રકારનું છે વાનવ્યંતર દેવપ્રવેશનક પિશાચાદિકના ભેદથી ૮ પ્રકારનું છે જ્યોતિષિક દેવપ્રવેશનક ચન્દ્રા-દિકના ભેદથી પાંચ પ્રકારનું વૈમાનિક દેવપ્રવેશનક કલ્પોપન્નક અને કલ્પાતીતના ભેદથી બે પ્રકારનું છે તેમાંથી કલ્પોપપન્નક દેવપ્રવેશનક સૌધર્માદિકના ભેદથી ૧૨ પ્રકારનું છે તથા કલ્પાતીત દેવપ્રવેશનક ગ્રૈવેયક અને અનુત્તર વિમાનના ભેદથી બે પ્રકારનું છે. તેમાંથી ગ્રૈવેયક દેવપ્રવેશનક " हिट्ठिमा हिट्ठिमा " આ અનુસાર અધસ્તનાધસ્તનાદિના ભેદથી નવ પ્રકારનું છે. અને અનુત્તર

पञ्चानाम् – एकसंयोगे द्वादश भङ्गाः	१२
द्विकसंयोगे – चतुष्पञ्चाशदधिकैकशतभङ्गाः	१५४
त्रिकसंयोगे – विंशत्यधिकत्रयोदशशतभङ्गाः	१३२०
चतुष्कसंयोगे – अशीत्यधिकैकोनविंशतिशतभङ्गाः	१९८०
पञ्चकसंयोगे – द्विनवत्यधिकाष्टशतभङ्गाः	८९२
सर्वसंमेलने अष्टपञ्चाशदधिकत्रिचत्वारिंशच्छतभङ्गाः	४१५८
षण्णाम् एकसंयोगे द्वादशभङ्गाः	१२
द्विकसंयोगे त्रिंशदधिकशतत्रयभङ्गाः	३३०
त्रिकसंयोगे द्वादशशतभङ्गाः	१२००
चतुष्कसंयोगे पञ्चाशदधिकैकोनपञ्चाशच्छतभङ्गाः	४९५०

पांचों के एक संयोग में	१२ भग
,, द्विक संयोग में	२५४ ,,
,, त्रिक संयोग में ..	१३२० ,,
,, चतुष्क संयोग में	१९८० ,,
,, पंचक संयोग में ..	८९२ ,,
	४१५८ भग
छहके एक संयोग में	१२ भंग
छहके द्विक संयोग में ..	३३० ,
,, त्रिक संयोग में ..	१२०० ,
,, चतुष्क संयोग में	४९५० ,,

પાંચના એક સંયોગમાં —	૧૨ ભંગ
,, દ્વિક સંયોગમાં — —	૨૫૪ ,,
,, ત્રિક સંયોગમાં —	૧૩૨૦ ,,
,, ચતુષ્ક સંયોગમાં — —	૧૯૮૦ ,,
,, પંચક સંયોગમાં —	૮૯૨ ,,
	૪૩૫૮ ભંગ
છના એક સંયોગમાં — —	૧૨ ભંગ
,, દ્વિક સંયોગમાં — —	૩૩૦ ,
,, ત્રિક સંયોગમાં — —	૧૨૦૦ ,
,, ચતુષ્ક સંયોગમાં — —	૪૯૫૦ ,,

त्रयाणाम्–एकसंयोगे भङ्गाः द्वादश	१२
द्विकसंयोगे भङ्गाः द्वात्रिंशदधिकशतम्	१३२
त्रिकसंयोगे भङ्गाः विंशत्यधिक शतद्वयम्	२२०
सर्वसंमेलने चतुष्पष्टयधिकशतत्रयभङ्गाः	३६४
चतुर्णाम् – एक संयोगे द्वादश भङ्गाः	१२
द्विकसंयोगे – अष्टनवत्यधिकशतभङ्गाः	१९८
त्रिक संयोगे – षष्टयधिक षट्शतभङ्गाः	६६०
चतुष्कसंयोगे – पञ्चनवत्यधिक चतुःशतभङ्गाः	४९५
सर्वसंमेलगे – पञ्चपष्टयधिक त्रयोदश शतभङ्गाः	१३६५

दोके द्विक संयोग में	६६ ,,
	७८ ,,
तीन के एक संयोग में	१२ भंग
तीन के द्विक संयोग में	१३२ ,,
तीन के त्रिक संयोग में	२२० ,,
	३६४ ,,
चार के एक संयोग में	१२ भंग
चार के द्विक संयोग में	१९८ ,,
चार के त्रिक संयोग में	६६० ,,
चार के चतुष्क संयोग में	४९५ ,,
	१३६५ भंग

બેના દ્વિક સંયોગમાં	૬૬ ,,
	૭૮ ભંગ
ત્રણના એક સંયોગમાં	૧૨ ભંગ
,, દ્વિક સંયોગમાં	૧૩૨ ,,
,, ત્રિક સંયોગમાં	૨૨૦ ,,
	૩૬૪ ,,
ચારના એક સંયોગમાં	૧૨ ,,
દ્વિક સંયોગમાં	૧૯૮
,, ત્રિક સંયોગમાં	૬૬૦ ,,
,, ચતુષ્ક સંયોગમાં	૪૯૫ ,,
	૧૩૬૫ ભંગ

अथाग्रे संक्षेपेण भङ्गयोगा प्रदर्श्यन्ते एवम् एषां पूर्वोक्तानां चतुर्विंशत्तु त्र्यशीत्युत्तराधिकैकत्रिंशत्सहस्राणाम् (३१८२४)

एकोनविंशतिगुणितानाम् अष्टभिर्भागे हृते अष्टानां जीवानामष्टसु संयोगेषु द्व्यशीत्युत्तरपञ्चशताधिक पञ्चसप्ततिसहस्राणि ७५५८२ भङ्गा भवन्ति।

पूर्वोक्तसंख्यायाः (७५५८२) विंशतिगुणितायाः नवभिर्भागे हृते नवानां जीवानां नवसु संयोगेषु पञ्चाशदुत्तरनवशताधिक सप्तषष्टिसहस्राधिकैकलक्षभङ्गाः (१६७९६०) भवन्ति।

पूर्वोक्तसंख्यायाः (१६७९६०) एकविंशतिगुणितायाः दशभिर्भागे हृते दशानां जीवानाम्, दशसु संयोगेषु षोडशोत्तरसप्तशताधिकद्विपञ्चाशत्सहस्रोत्तर लक्षत्रयभङ्गाः (३५२७१६) भवन्ति।

पूर्वोक्तसंख्याया (३५२७१६) द्वाविंशतिगुणितायाः एकादशभिर्भागे हृते एकादशानां जीवानाम् एकादशसु संयोगेषु द्वात्रिंशदुत्तरचतुश्शताधिकपञ्च सहस्रोत्तरसप्तलक्षभङ्गाः (७०५४३२) भवन्ति।

अब संक्षेप से आगे के भंग दिखाये जाते हैं-३१८२४ में १९ से गुणा करने पर और आगत राशि में ८का भाग देने पर आठ जीवों के आठ सयोगों में सब कुल भंग ७५५८२ होते हैं ७५५८२ में २० का गुणा करने पर और आगत जीवराशि में ९ का भाग देने पर नौ जीवों के ९ सयोगों में १६७९६० भंग होते हैं १६७९६० में २१ का गुणा करने पर और आगत राशि में १० का भाग देने पर १० जीवों के दश संयोगों में ३५२७१६ भंग होते हैं। ३५२७१६ में २२ का गुणा करने पर और आगत राशि में ११ का भाग देने पर ११ जीवों के ग्यारह-सयोगों में ७०५४३२ भंग होते हैं। इन ७०५४३२

હવે પછીના ભગોને સંક્ષિપ્તમાં બતાવવામાં આવે છે—૩૧૮૨૪ ને ૧૯ વડે ગુણીને ગુણાકારને ૮ વડે ભાગવાથી આઠ જીવોના આઠ સંયોગોમાં કુલ ૭૫૫૮૨ ભંગ આવે છે ૭૫૫૮૨ ને ૨૦ વડે ગુણીને ગુણાકારને ૯ વડે ભાગવાથી નવ જીવોના નવ સંયોગમાં કુલ ૧૬૭૯૬૦ ભંગ આવે છે ૧૬૭૯૬૦ ને ૨૧ વડે ગુણીને ગુણાકારને ૧૦ વડે ભાગવાથી ૧૦ જીવોના દશ સંયોગોમાં કુલ ૩૫૨૭૧૬ ભંગ આવે છે ૩૫૨૭૧૬ ને ૨૨ વડે ગુણીને ગુણાકારને ૧૧ વડે ભાગવાથી ૧૧ જીવોના અગિયાર સંયોગોમાં કુલ ૭૦૫૪૩૨ ભંગ આવે છે તે ૭૦૫૪૩૨ ને ૨૩ વડે ગુણીને ગુણાકારને

पञ्चकसंयोगे चतुर्त्रिंशत्यधिकनवशतभङ्गाः	९२४
षट्कसंयोगे षष्ट्यधिकैकोनपञ्चाशच्छतभङ्गाः	४९६०
सर्वसंमेलने षट्सप्तत्युत्तरत्रिशताधिकद्वादशसहस्रभङ्गाः	१२३७६
सप्तानाम् एकसंयोगे द्वादशभङ्गाः	१२
द्विकसंयोगे षण्णवत्यधिकत्रिशतभङ्गाः	३९६
त्रिकसंयोगे त्रयस्त्रिंशच्छतभङ्गाः	३३००
चतुष्कसंयोगे नवशताधिक नवसहस्रभङ्गाः	९९००
पञ्चकसंयोगे अशीत्युत्तराष्टशताधिकैकादशसहस्राणि	११८८०
षट्कसंयोगे चतुश्चत्वारिंशदधिक पञ्च पञ्चाशच्छतभङ्गाः	५५४४
सप्तसंयोगे द्विनवत्यधिकसप्तशतभङ्गाः	७९२
सर्वसंमेलने चतुर्त्रिंशत्युत्तराष्टशताधिकैकत्रिंशत्सहस्राणि	३१८२४

छहके पंचक संयोग में . .	९२४ ,,
छहके षट्कसंयोग में	४९६० ,,
	१२३७६ भंग
सातोंके एकसंयोग में ...	१२ भंग
सातोंके द्विकसंयोग में	३९६ ,,
सातों के त्रिकसंयोग में ...	३३०० ,,
सातों के चतुष्कसंयोग में	९९०० ,,
सातों के पंचकसंयोग में	११८८० ,,
सातों के षट्क संयोग में ...	५५४४ ,,
सातों के सप्तकसंयोग में	६९२ ,,
	३१८२४ भंग

,, પંચક સંયોગમાં	૯૨૪ ,,
,, ષટ્ક સંયોગમાં	૪૯૬૦ ,,
સાતના એક સંયોગમાં	૧૨૩૭૬ ભંગ
,, દ્વિક સંયોગમાં	૩૯૬ ,,
,, ત્રિક સંયોગમાં	૩૩૦૦ ,,
,, ચતુષ્ક સંયોગમાં	૯૯૦૦ ,,
,, પંચક સંયોગમાં	૧૧૮૮૦ ,,
,, ષટ્ક સંયોગમાં	૫૫૪૪ ,,
,, સપ્તક સંયોગમ	૭૯૨ ,,
	૩૧૮૨૪ ભંગ

द्विकसंयोगे—

एक प्रथमे देवलोके एको द्वितीये एकः प्रथमे देवलोके एकस्तृतीये एकः प्रथमे देवलोके एकश्चतुर्थे एवं क्रमेण प्रथमदेवलोकप्राधान्ये एकादशभङ्गाः ११

तथाहि—

	द्वितीयदेवलोकप्राधान्ये दश भङ्गाः
१–२	
१–३	२–३
१–४	२–४
१–५	२–५
१–६	२–६
१–७	२–७
१–८	२–८
१–९	२–९
१–१०	२–१०
१–११	२–११
१–१२	२–१२
इत्येकादश	इति दश

अनया रीत्या तृतीयदेवलोकप्राधान्ये नव भङ्गाः । चतुर्थदेवलोकप्राधान्ये अष्ट भङ्गाः ८ । पञ्चम देवलोकप्राधान्ये सप्तभङ्गाः । ७ षष्ठ देवलोकप्राधान्ये षड् भङ्गाः ६ । सप्तमदेवलोकप्राधान्ये पञ्च ५) अष्टमदेवलोकप्राधान्ये चत्वारो भङ्गाः ४) नवमदेवलोकप्राधान्ये त्रयो भङ्गाः ३) दशमदेवलोकप्राधान्ये

एक का प्रथम में दूसरे के चतुर्थ इस क्रम से प्रथम देवलोककी प्रधानतामें ११ भंग होते हैं—

एक जीवका प्रथम देवलोक में गमन दूसरेका द्वितीय देवलोक में गमन

द्वितीय देवलोककी प्रधानता में १० भंग होता है—

इस रीतिसे तृतीय देवलोककी प्रधानता में ९ भग, चतुर्थ देवलोक की प्रधानतामें ८ भंग, पंचमदेवलोककी प्रधानतामें ७ भंग, छट्ठे देवलोककी प्रधानतामें ६ भंग, सप्तम देवलोककी प्रधानतामें ५ भंग,

ક્રમ અનુસાર પ્રથમ દેવલોકની પ્રધાનતાવાળા ૧૧ ભંગ.

દ્વિક સંયોગમાં—

એક જીવનું પ્રથમ દેવલોકમાં ગમન બીજાનું બીજા દેવલોકમાં ગમન એકનું પ્રથમ દેવલોકમાં ગમન બીજાનું ત્રીજા દેવલોકમાં ગમન.

આ વાતને ટીકામાં આપેલા કોઠા દ્વારા સ્પષ્ટ કરી છે

આ રીતે ત્રીજા દેવલોકની પ્રધાનતાથી ૯ ભંગ, ચોથા દેવલોકની પ્રધાનતાથી ૮ ભંગ, પાંચમા દેવલોકની પ્રધાનતાથી ૭ ભંગ, છટ્ઠા દેવલોકની પ્રધાનતાથી ૬ ભંગ, સાતમા દેવલોકની પ્રધાનતાથી ૫ ભંગ, આઠમા દેવ

पूर्वोक्तसंख्यायाः (७०५४३२) त्रयोविंशतिगुणितायाः द्वादशभिर्भागे हृते द्वादशानां जीवानां द्वादशसु संयोगेषु अष्टसप्तत्युत्तर द्वि पञ्चाशत्सहस्राधिकत्रयोदशलक्षभङ्गाः (१३५२०७८) भवन्ति ।

एवं द्वादशानां जीवानां द्वादशदेवलोकपर्यन्तं भङ्गाः प्रदर्शिताः पुनश्च बहुश्रुताद् विज्ञाय अग्रेऽपि भङ्गाः ज्ञातव्याः संयोध्याः संयोजनीयाः ग्रन्थविस्तरभयाद् विरम्यते ।

अथ देवलोकमाश्रित्य सुगमबोधार्थं कतिपया भङ्गाः प्रदर्श्यन्ते—

द्वादशदेवलोकसम्बन्धेन एकसंयोगे भङ्गाः द्वादश १२ द्वयोर्युगपद् एकैकस्मिन् देवलोके गमनेन द्वादशैव ।

में २३ का गुणा करने पर और आगत राशि में १२ का भाग देने पर १२ जीवों के १२ संयोगों में १३५२०७८भंग होते हैं। इस प्रकार ये १२ जीवों के द्वादश देवलोक पर्यन्त भंग दिखाये है, इनके आगे के भंग बहु ज्ञानीजन से जानकर अपनी बुद्धि से लगा लेना चाहिये शास्त्र का विस्तार बढ़ जाने के भय से हमने उन्हें यहां नहीं लिखा है। देवलोक को आश्रित करके सुगम रूपसे बोध के निमित्त यहां कितनेक भंग दिखलाते हैं—

द्वादश देवलोक के सम्बन्ध से एकसंयोग में १२ भंग दो के एक साथ एक एक देवलोक में गमन से १२ भंग.

एकका प्रथम देवलोक में गमन दूसरे का तृतीय देवलोक में गमन

---

૧૨ વડે ભાગવાથી ૧૨ જીવોના ૧૨ સંયોગોમાં કુલ ૧૩૫૨૦૭૮ ભંગ આવે છે. આ રીતે બાર જીવોના બારમા દેવલોક પર્યન્તના ભંગ બતાવવામાં આવ્યા છે. ત્યારપછીના ભંગો (૧૩ અને ૧૩ કરતાં વધારે જીવોના ભંગો) બહુ જ્ઞાની સાધુઓ પાસેથી જાણી લેવા શાસ્ત્રનો વિસ્તાર વધી જવાના ભયથી અહીં તે ભંગો પ્રકટ કર્યા નથી. દેવલોકને આશ્રિત કરીને સુગમરૂપે સમજાવવાને માટે અહી કેટલાક ભંગ બતાવવામાં આવે છે—

દ્વાદશ (બાર) દેવલોકના સંબંધથી એક સંયોગમાં ૧૨ ભંગ બેના એક સાથે એક એક દેવલોકમા ગમનથી ૧૨ ભંગ.

એકનું પ્રથમ દેવલોકમાં ગમન બીજાનું ચોથા દેવલોકમાં ગમન આ

एकः द्वौ	एकः द्वौ	एकः द्वौ	एकः द्वौ	एकः द्वौ
१-८	१-९	१-१०	१-११	१-१२
१-९	१-१०	१-११	१-१२	१
१-१०	१-११	१-१२	२	
१-११	१-१२	३		
१-१२	४			
५				

एवं सर्वे षट्षष्टिः ६६ भङ्गाः भवन्ति। एवमेव 'द्वौ-एकः' इति विपरीतक्रमेणापि षट्षष्टिर्भङ्गा ६६ भवन्ति, एवम् ६६-६६=१३२। त्रयाणां जीवानां द्विकसंयोगे सर्वे द्वात्रिंशदधिकैकशतभङ्गाः १३२ भवन्तीति। अथाग्रे त्रयाणां जीवानाम् द्विकसंयोगे विंशत्यधिकद्विशतभङ्गाः। २२० प्रदर्श्यन्ते-अथ प्रथमदेवलोकप्राधान्येन त्रयाणां त्रिकसंयोगे पञ्चपञ्चाशद् भङ्गाः ५५। भवन्ति तथाहि

१-२-३	१-३-४	१-४-५	१-५-६	१-६-७	१-७-८
१-२-४	१-३-५	१-४-६	१-५-७	१-६-८	१-७-९
१-२-५	१-३-६	१-४-७	१-५-८	१-६-९	१-७-१०
१-२-६	१-३-७	१-४-८	१-५-९	१-६-१०	१-७-११
१-२-७	१-३-८	१-४-९	१-५-१०	१-६-११	१-७-१२
१-२-८	१-३-९	१-४-१०	१-५-११	१-६-१२	इति पञ्च
१-२-९	१-३-१०	१-४-११	१-५-१२	इति षट्	१-९-१०
१-२-१०	१-३-११	१-४-१२	इति सप्त	१-८-९	१-९-११
१-२-११	१-३-१२	इत्येष्टौ		१-८-१०	१-९-१२
१-२-१२	इति नव			१-८-११	इति त्रयः
इति दश				१-८-१२	१-१०-११
				इति चत्वारः	१-१०-१२
					इति द्वौ

ये ६६ भंग तीन जीवोंके द्विकसंयोग में हुए हैं।

ये ६६ भंग "१-२" इस क्रमसे विचारने पर हुए हैं और जब इसी क्रमको "२-१" इस विपरीततासे विचारते हैं तब भी ६६ भंग होते हैं। दोनोंका जोड़ १३२ होता है इस तरहसे तीन जीवोंके द्विक संयोगमें ये १३२ भंग होते हैं।

આ રીતે ત્રણ જીવોના દ્વિકસંયોગમાં ઉપર મુજબ ૬૬ ભંગો બને છે "૧-૨" આ ક્રમથી વિચારતા આ ૬૬ ભંગ બન્યા છે હવે તેમને વિપરીત ક્રમથી એટલે કે "૨-૧" આ ક્રમથી વિચારવામાં આવે તો એ રીતે બીજા ૬૬ ભંગ બને છે આ રીતે ત્રણ જીવોના દ્વિકસંયોગથી કુલ ૬૬+૬૬=૧૩૨ ભંગ બને છે હવે ત્રણ જીવના ત્રિક સંયોગી ૨૨૦ ભંગો નીચે પ્રકટ કરવામાં આવે છે—

द्वौ भङ्गौ २) एकादशदेवलोकप्राधान्ये एकादशे द्वादशेचेति एको भङ्ग १। एवम् ११-१०-९ ८-७-६-५-४-३-२-१=६६ सर्वसंमेलने एकैकस्य एकैकदेवलोकागमने द्विकसंयोगे सर्वे षट्षष्टि भङ्गाः ६६ भवन्तीति। २

त्रयाणां जीवानां युगपद्भावेन एकैकदेवलोकगमनेन एकसंयोगे प्रथमदेवलोकादारभ्य द्वादशदेवलोकपर्यन्तं द्वादशभङ्गाः १२ भवन्ति। त्रयाणां जीवानां द्विकसंयोगे द्वात्रिंशदधिकैकशतभङ्गाः १३२ सन्ति

तथाहि—एकः प्रथमे देवलोके द्वौ द्वितीये देवलोके १ एवम्-एकः- प्रथमे देवलोके द्वौ तृतीये देवलोके २) इत्यादि। ते एव प्रदर्श्यन्ते-

एकः द्वौ	एकः द्वौ	एकः द्वौ	एकः द्वौ	एकः द्वौ	एकः द्वौ
१-२	१-३	१-४	१-५	१-६	१-७
१-३	१-४	१-५	१-६	१-७	१-८
१-४	१-५	१-६	१-७	१-८	१-९
१-५	१-६	१-७	१-८	१-९	१-१०
१-६	१-७	१-८	१-९	१-१०	१-११
१-७	१-८	१-९	१-१०	१-११	१-१२
१-८	१-९	१-१०	१-११	१-१२	
१-९	१-१०	१-११	१-१२		
१-१०	१-११	१-१२			
१-११	१-१२				
१-१२					
११	१०	९	८	७	६

अष्टम देवलोककी प्रधानतामें ४ भंग नववें देवलोककी प्रधानतामें ३ भंग, दशवे देवलोककी प्रधानतामें २ भंग, ११ वे देवलोककी प्रधानतामें १ भंग इस प्रकार ११-१०-९-८-७-६-५-४-३-२-१=६६ भंग होते हैं —

तीन जीवों के एक साथ एक एक देवलोकमें जानेसे एकसंयोगी प्रथम देवलोकसे लगाकर १२ वे देवलोक तक १२ भंग। तीन जीवोंके द्विकसंयोगमें १३२ भंग होतेहैं। इनका कोष्टक टीका में दियाहै वहींसे समझ लेवें--

લોકની પ્રધાનતાથી ૪ ભંગ, નવમાં દેવલોકની પ્રધાનતાથી ૩ ભંગ, દશમા દેવલોકની પ્રધાનતાથી ૨ ભંગ અને અગિયારમાં દેવલોકની પ્રધાનતાથી ૧ ભંગ બને છે, આ પ્રમાણે કુલ ભંગા ૧૧+૧૦+૯+૮+૭+૬+૫+૪+૩+૨+૧=૬૬ થાય છે

ત્રણ જીવોના એક સાથે એક એક દેવલોકમા ગમનથી—પહેલા દેવલોકથી ૧૨ માં દેવલોક સુધીના દેવલોક ગમનથી-એક સંયોગી ૧૨ ભંગ બને છે ત્રણ જીવોના દ્વિકસંયોગમાં નીચે પ્રમાણે ૧૩૨ ભંગ બને છે—

प्रथमदशमदेवलोकाप्राधान्ये द्वौ भङ्गौ २। प्रथमैकादशदेवलोकप्राधान्ये एको भङ्गः १। एवम्-१०-९-८-७-६-५-४-३-२-१=५५। सर्वसमे एते प्रथमदेवलोकप्राधान्येन त्रिकसंयोगे सर्वे पञ्चपञ्चाशद् ५५ भङ्गा भवन्तीति।

अथ द्वितीयदेवलोकप्राधान्ये भङ्गानाह - द्वितीयतृतीयदेवलोकप्राधान्ये 'द्वितीये तृतीये चतुर्थे' अनया रत्यारीती नव भङ्गाः ९। द्वितीयचतुर्थदेवलोकप्राधान्ये अष्ट भङ्गाः ८। द्वितीयपञ्चमदेवलोकप्राधान्य सप्तभङ्गाः ७। द्वितीय-षष्ठदेवलोकप्राधान्ये षट् भङ्गाः ६। द्वितीयसप्तमदेवलोकप्राधान्ये पञ्च भङ्गा ५। द्वितीयाष्टमदेवलोकप्राधान्ये चत्वारो भङ्गाः ४। द्वितीय नवम

से १ भंग हुए हैं। १-१०-११ में प्रथम दशवे देवलोककी प्रधानतासे २ भंग हुए हैं। १-११-१२ में प्रथम और ११ वे देवलोककी प्रधानतासे १ भंग हुआ है।

अब द्वितीय देवलोकको प्रधानतासे भंगो को कहा जाता है- द्वितीय तृतीय देवलोककी प्रधानता होने पर द्वितीय, तृतीय, चतुर्थ" इस रीतिके अनुसार ९ भंग होते हैं, द्वितीय चतुर्थ देवलोककी प्रधानता होने पर ७ भंग होते हैं। द्वितीय और छठे देवलोककी प्रधानता होने पर ६ भंग होते हैं। द्वितीय और सप्तम देवलोककी प्रधानता होने पर ५ भंग होते हैं। द्वितीय और आठवे देवलोककी प्रधानता होने पर ४ भंग होते हैं। द्वितीय और नौवे देवलोककी प्रधानता होने पर ३ भंग होते हैं। द्वितीय और दशवे देवलोककी प्रधानता

પ્રધાનતાથી ૨ ભંગ અને પહેલા અને અગિયારમાં દેવલોકની પ્રધાનતાથી ૧ ભંગ બને છે

હવે બીજા દેવલોકની પ્રધાનતાથી બનતા ભંગો પ્રકટ કરવામાં આવે છે

બીજા અને ત્રીજા દેવલોકની પ્રધાનતાથી ૯ ભંગ,

,, ,	પાંચમાં ,,	,,	૭ ,
,, ,,	સાતમાં ,,	,,	૫ ,
, ,,	નવમાં ,,	,,	૩ ,
, ,	અગિયારમાં ,	,,	૧ ભંગ થાય છે
બીજા અને ચોથાની		પ્રધાનતાથી	૮ ભંગ
,, ,,	છઠ્ઠાની	,	૬ ,,
,, ,	આઠમાંની	,,	૪ ,,
,, ,,	દશમાંની	,,	૨ ,,

१-११-१२ इत्येको भङ्गः १

इत्येवं सर्वे पञ्चपञ्चाशद् भङ्गाः ५५ भवन्ति ।

अनया रीत्या त्रिकसंयोगे 'प्रथमद्वितीये' इत्येवं प्रथमद्वितीयदेवलोक-प्राधान्ये दश भङ्गा. १०। प्रथमे तृतीये चतुर्थे'इत्येवं प्रथम-तृतीय देवलोकप्राधान्ये नव भङ्गाः ९। एवं प्रथमचतुर्थदेवलोकप्राधान्ये अष्ट भङ्गाः ८। प्रथम पञ्चमदेवलोक-प्राधान्ये सप्तभङ्गाः ७। प्रथमषष्ठदेवलोकप्राधान्ये षड् भङ्गाः ६। प्रथम सप्तम देवलोकप्राधान्ये पञ्च भङ्गाः ५। प्रथमाष्टमदेवलोकप्राधान्ये चत्वारो भङ्गाः ४ प्रथमनवमदेवलोकप्रधान्ये त्रयो भंगाः ३।

अब आगे तीन जीवोंके त्रिक संयोगमें २२० भंग दिखाये जातेहैं-

प्रथम देवलोककी प्रधानतासे तीन जीवोंके त्रिक संयोगमें ५५ भंगहोतेहैं-

इस प्रकार १०, ९ ८, ७, ६, ५, ४, ३, २, १ का जोड़ ५५ पचपन आ जाता है।

इस रीतिसे त्रिकसंयोगमें "प्रथम १, द्वितीय २, तृतीय ३ में" प्रथम द्वितीय देवलोककी प्रधानतामें १० भंग हुए हैं। "प्रथम, तृतीय चतुर्थ देवलोककी प्रधानतामें ९ भंग हुएहैं। इसी तरह से १-४-५ में प्रथम चतुर्थ देवलोककी प्रधानतासे ८ भंग हुएहैं। १-५-६में प्रथम पंचम देवलोककी प्रधानतासे ७ भंग हुए हैं। १-६-७ में प्रथम छठे देवलोक की प्रधानतासे ६ भंग हुए हैं। १-७-८ में प्रथम सप्तम देवलोककी प्रधानतासे ५ भंग हुए हैं। १-८-९ में प्रथम अष्टम देवलोककी प्रधा-नतासे ४ भंग हुए हैं। १-९-१० में प्रथम नववें देवलोककी प्रधानता

પહેલા દેવલોકની પ્રધાનતાવાળા ત્રિક સંયોગી ભંગો ૧૦+૯+૮+૭+૬+ ૫।૪-૩+૨+૧=૫૫ થાય છે.

એ રીતે ત્રણ દેવોમાંથી એક પહેલા દેવલોકમાં, એક બીજા દેવલોકમાં અને એક ત્રીજા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ પહેલો ત્રિકસંયોગી ભગ બન્યો. એજ પ્રમાણે બીજા ભગો પણ સમજવા.

આથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે પહેલા અને બીજા દેવલોકની પ્રધા નતામાં ૧૦ ભગ બને છે. પહેલા અને ત્રીજા દેવલોકની પ્રધાનતામાં ૯ ભંગ બને છે, પહેલા અને ચોથા દેવલોકની પ્રધાનતામાં ૮ ભંગ બને છે પહેલા અને પાંચમાં દેવલોકની પ્રધાનતામાં ૭ ભંગ બને છે પહેલા અને છઠ્ઠા દેવલોકની પ્રધાનતામાં ૬ ભંગ છે. પહેલા અને સાતમા દેવલોકની પ્રધાન તાથી ૫ ભંગ, પહેલા અને આઠમાં દેવલોકની પ્રધાનતાથી ૪ ભંગ, પહેલા અને નવમાં દેવલોકની પ્રધાનતાથી ૩ ભંગ, પહેલા અને દસમાં દેવલોકની

५-४-३-२-१=१५। सर्वे पञ्चदशभङ्गाः १५ भवन्ति। सप्तमदेवलोक प्राधान्ये ४-३-२-१-१०। सर्वे दशभङ्गाः १० भवन्ति। अष्टमदेवलोक प्राधान्ये ३-२-१-६। सर्वे षड् भङ्गाः ६ भवन्ति। नवमदेवलोकप्राधान्ये २-१=३। सर्वे त्रयो भङ्गाः भवन्ति। दशमैकादशद्वादशेति-एको भङ्गो भवति १ एवम्-५५-४५-३६-२८-२१-१५-१०-६-३-१=२२० त्रिकसंयोगे सर्वसंमेलने विंशत्यधिकद्विशतभङ्गा २२० भवन्तीति। प्रयाणामेकसंयोगे १२। द्विकसंयोगे १३२। त्रिकसंयोगे २२०। एवम्-१२-१३२-२२०=३६४ सर्वे त्रयाणां जीवानां चतुष्षष्ट्यधिकत्रिशतभङ्गाः ३६४ भवन्तीति। एव मग्रेऽपि चतुरादिर्जीवानां भङ्गाः स्वबुद्ध्या समेनीयाः। सामान्यतः सर्वषामा श्रित्य पूर्वं प्रदर्शिता एवेति तत्र विलोकनीया।

छठे देवलोककी प्रधानता में-५-४-३-२-१ इतने भंग होते हैं इनका जोड़ १५ आता हैं, छठे देवलोककी प्रधानतामें ये १५ भंग हैं, इनकी स्थापनाका कोष्ठक अपने आप कल्पित कर लेना चाहिये—

सप्तम देवलोककी प्रधानतासे ४-३-२-१=१० भंग होते हैं। आठवें देवलोककी प्रधानतामें ३-२-१=६ भंग होते हैं। नववें देवलोककी प्रधानतामें २-१=३ भंग होते हैं। दशवें, ग्यारहवें और बारहवें देवलोकका १ भंग होता है इस प्रकारसे ५५-४५-३६-२८-२१-१५-१०-६-३-१ मिलकर सब भंग त्रिक संयोगमें तीन जीवोंके २२० हो जाते हैं। इनके एक संयोगी १२, द्विक संयोगी १३२, त्रिक संयोगी २२० कुल मिलकर ३६४ भंग तीन जीवोंके होते हैं। इसी तरहसे आगे भी चार आदि जीवोंके भंग अपनी बुद्धिसे लगा लेना

એજ પ્રમાણે છઠ્ઠા દેવલોકની પ્રધાનતાવાળા કુલ ૫+૪+૩+૨+૧=૧૫ ભંગ બને છે. તે ૧૫ ભંગોનો કોઠો જાતે જ સમજી લેવો

એજ પ્રમાણે સાતમાં દેવલોકની પ્રધાનતાવાળા ૪+૩+૨+૧=૧૦ ભંગ બને છે

આઠમાં દેવલોકની પ્રધાનતાવાળા ૩+૨+૧=૬ કુલ ભંગ બને છે

નવમાં દેવલોકની પ્રધાનતાવાળા કુલ ૨+૧=૩ ભંગ બને છે અને દસમાં દેવલોકની પ્રધાનતાવાળો ૧ ભંગ બને છે, આ રીતે ત્રણ જીવોના ત્રિક સંયોગમાં કુલ ભંગ ૫૫+૪૫+૩૬+૨૮+૨૧+૧૫+૧૦+૬+૩+૧=૨૨૦ બને છે ત્રણ જીવોના એકસંયોગી ૧૨ ભંગ, દ્વિકસંયોગી ૧૩૨ ભંગ અને ત્રિકસંયોગી ૨૨૦ ભંગ મળીને કુલ ૩૬૪ ભંગ બને છે એજ પ્રમાણે ચાર,

देवलोकप्राधान्ये त्रयो भङ्गाः ३। द्वितीयदशमदेवलोकप्राधान्ये द्वौ भङ्गौ २। द्वितीयैकादशद्वादशेति-एको भङ्गः १।

एवम् ९-८-७-६-५-४-३-२-१=४५ सर्वसंमेलने द्वितीयदेवलोक प्राधान्येन त्रिकसंयोगे पञ्चचत्वारिंशद् भङ्गाः ४५ भवन्तीति।

अनया रीत्या-तृतीयदेवलोकप्राधान्ये ८-७-६-५-४-३-२-१=३६। सर्वे षट्त्रिंशद् भङ्गाः ३६ भवन्ति। चतुर्थदेवलोकप्राधान्ये ७-६-५-४-३-२-१=२८। सर्वे अष्टाविंशतिर्भङ्गाः भवन्ति। पञ्चमदेवलोकप्राधान्ये ६-५-४-३-२-१=२१। सर्वे एकविंशति भङ्गाः २१ भवन्ति। षष्ठदेवलोकप्राधान्ये

होने पर २ भंग होते हैं। तथा द्वितीय और ११ वें देवलोककी प्रधानता होने पर १ भंग होता है। इनका कोष्टक टीकामें दिया है.

९-८-७-६-५-४-३-२-१ का जोड़ ४५ पैंतालीस होता है।

इस रीतिके अनुसार तृतीय देवलोककी प्रधानतामें ८, ७, ६, ५, ४, ३, २, १ इतने भंग होते हैं. इनका जोड़ ३६ छत्तीस होता है। अतः तृतीय देवलोककी प्रधानतामें ये ३६ भंग हैं। इनका स्थापना कोष्टक टीकामें दिया है जिज्ञासु वहां से समझ लेवें।

चतुर्थ देवलोककी प्रधानतामें ७-६-५-४-३-२-१ इतने भंग होते हैं। इन सबका जोड़ २८ अठाईस आताहै. अतः चतुर्थ पञ्चम देवलोककी प्रधानतामें ये २८ भंग हैं। इनकी स्थापना का कोष्टक टीकामें दिया है

पंचम देवलोककी प्रधानतामें ६-५-४-३ २-१ इस प्रकार इकीस होते हैं अत २१ भंग पंचम देवलोककी प्रधानतासे होते है। इनकी स्थापनाका कोष्ठक स्वबुद्धि से स्थापित कर लेना चाहिये।

બીજા અને અગિયારમાં દેવલોકની પ્રધાનતામા એક ભંગ બને છે.

આ રીતે બીજા દેવલોકની પ્રધાનતાવાળા કુલ ૯+૮+૭+૬+૫+૪+૩+૨+૧=૪૫ ભંગ બને છે એજ પ્રમાણે ત્રીજા દેવલોકની પ્રધાનતાવાળા કુલ ૮+૭+૬+૫+૪+૩+૨+૧=૩૬ ભંગ છે, ત્રીજા દેવલોકની પ્રધાનતાવાળા ભંગોનો કોઠો ટીકામા આપેલ છે જીજ્ઞાસુએ ત્યાંથી સમજવો

ચોથા દેવલોકની પ્રધાનતાવાળા ૭-૬-૫-૪-૩-૨-૧-૨૮ ભંગ બને છે

એજ પ્રમાણે ૫ ચમાં દેવલોકની પ્રધાનતાવાળા કુલ ૬-૫+૪+૩+૨+૧=૨૧ ભંગ બને છે. તે ૨૧ ભંગોનો કોઠો જાતે જ સમજી લેવો.

तस्थानानां च सर्वेभ्योऽल्पत्वात् 'भवणवासिदेवपवेसणया असंखेज्जगुणा' वैमानिकदेवप्रवेशनकापेक्षया भवनवासिदेवप्रवेशनकानि असंख्येयगुणानि भवन्ति एवमेव 'वाणमंतरदेवपवेसणया असंखेज्जगुणा' भवनवासिदेवप्रवेशनकापेक्षया वानव्यन्तरदेवप्रवेशनकानि असंख्यातगुणानि भवन्ति, किन्तु 'जोइसियदेवपवेसणया संखेज्जगुणा' वानव्यन्तरदेवप्रवेशनकापेक्षया ज्योतिषिकदेवप्रवेशनकानि संख्येयगुणानि भवन्तीति ॥सू० १६॥

नैरयिकादि प्रवेशनकाल्पबहुत्वादिवक्तव्यता

मूलम्-"एयस्स णं भंते! नेरइयपवेसणगस्स, तिरिक्खजोणियपवेसणगस्स, मणुस्सपवेसणगस्स, देवपवेसणगस्स य कयरेकयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा? गंगेया! सव्वत्थोवा मणुस्सपवेसणया, नेरइयपवेसणया असंखेज्जगुणा, देवपवेसणया असंखेज्जगुणा तिरिक्खजोणियपवेसणया असंखेज्जगुणा ॥ सू० १७ ॥

रहे हुए जीव बहुत कम-सब देवप्रवेशनकोंकी अपेक्षा अल्प होते हैं। 'भवणवासि देवपवेसणया असंखेज्जगुणा' वैमानिक देव प्रवेशनककी अपेक्षा भवनवासी देव प्रवेशनक असंख्यात गुणे हैं, इसी तरहसे 'वाणमंतरदेवपवेसणया असंखेज्जगुणा' भवनवासी देव प्रवेशनकी अपेक्षा वानव्यन्तरदेवप्रवेशनक असंख्यात गुणे हैं। किन्तु 'जोइसियदेवपवेसणया संखेज्जगुणा' ज्योतिषिक देवप्रवेशनक वानव्यन्तर देव प्रवेशनकी अपेक्षा संख्यात गुणे हैं ॥ सू०१६॥

કે બધા દેવપ્રવેશનકો કરતાં વૈમાનિક દેવપ્રવેશનકમાં જનારા જીવો તથા તેમાં રહેનારા જીવો ઓછા હોય છે 'भवणवासिदेवपवेसणया असंखेज्जगुणा' વૈમાનિક દેવપ્રવેશનક કરતાં ભવનવાસી દેવપ્રવેશનક અસંખ્યાત ગણું હોય છે એજ પ્રમાણે वाणमंतरदेवपवेसणया असंखेज्जगुणा" ભવનવાસી દેવ પ્રવેશનક કરતાં વાનવ્યન્તર દેવપ્રવેશનક અસંખ્યાત ગણું હોય છે પરન્તુ "जोइसियदेवपवेसणया संखेज्जगुणा" વાનવ્યન્તર દેવપ્રવેશનક કરતાં જ્યોતિષિક દેવપ્રવેશનક સંખ્યાત ગણું હોય છે ॥ સૂ. ૧૬ ॥

अथ देवप्रवेशनकमेवाधिकृत्याल्पबहुत्वादिवक्तव्यतामाह–' एयस्स णं भंते !' इत्यादि। "एयस्स णं भंते ! भवणवासिदेवपवेसणगस्स वाणमंतरदेवपवेसणगस्स' गाङ्गेयः पृच्छति–हे भदन्त ! एतस्य खलु भवनवासिदेवप्रवेशनकस्य वानव्यन्तर देवप्रवेशनकस्य ' जोइसियदेवपवेसणगस्स वेमाणियदेवपवेसणगस्स य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?' ज्योतिषिकदेवप्रवेशनकस्य वैमानिकदेवप्रवेशनकस्य च मध्ये कतराणि देवप्रवेशनकानि कतरेभ्यो देवप्रवेशनकेभ्यो यावत् स्तोकानि वा, बहुकानि वा, तुल्यानि वा, विशेषाधिकानि वा भवन्ति ? भगवानाह–' गंगेया सव्वत्थोवा वेमाणियदेवपवेसणया ' हे गाङ्गेय ! देवप्रवेशनकानां मध्ये सर्वस्तोकानि सर्वेभ्योऽल्पानि वैमानिकदेवप्रवेशनकानि वर्तन्ते तद्गामिनां

चाहिये इसने पहिले सामान्य रूपसे संख्याको आश्रित करके इनके भंगोंको प्रकट ही कर दिया है।

अब देवप्रवेशनको लेकर इसके अल्पबहुत्वको जानने के लिये गांगेय प्रभुसे ऐसा पूछते हैं–' एयस्स णं भंते ! भवणवासिदेवपवेसणगस्स वाणमंतरदेवपवेसणगस्स ' हे भदन्त ! इन भवनवासी देवप्रवेशनक में, वानव्यन्तरदेवप्रवेशनक में, ज्योतिषिकदेवप्रवेशनक में और वैमानिकदेव प्रवेशनक में कौन प्रवेशनक किस प्रवेशनककी अपेक्षा सब से कम है ? कौन प्रवेशनक किस प्रवेशनककी अपेक्षा बहुत है ? कौन प्रवेशनक किस प्रवेशनककी अपेक्षा समान है? और कौन प्रवेशनक किस प्रवेशनक से विशेषाधिक है। इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं–' गंगेया ' हे गांगेय ! ' सव्वत्थोवा वेमाणियदेवपवेसणया ' सबसे कम वैमानिक देव प्रवेशनक हैं, क्योंकि इनमें जानेवाले जीव तथा इनमें

પાચ આદિ જીવોના ભંગો પણ પોતાની જાતે જ સમજી લેવા આગળ સામાન્યરૂપે સંખ્યાને આશ્રિત કરીને તેમના ભંગો પ્રકટ કરવામાં આવી ચુકયા છે.

હવે દેવપ્રવેશનકની અલ્પ-બહુતા જાણવા માટે ગાંગેય અણગાર મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-" एयस्स णं भंते ! भवणवासिदेवपवेसणगस्स, वाणमंतरदेवपवेसणगस्स, " ઈત્યાદિ હે ભદન્ત ! આ ભવનવાસી દેવપ્રવેશનક, વાનવ્યન્તર દેવ પ્રવેશનક, જ્યોતિષિક દેવપ્રવેશનક અને વૈમાનિક દેવપ્રવેશનકમાંથી કયું પ્રવેશનક કયા પ્રવેશનક કરતાં અલ્પ પ્રમાણ છે? કયું પ્રવેશનક કયા પ્રવેશનક કરતાં અધિક છે? કયું પ્રવેશનક કયા પ્રવેશનકની સમાન છે? કયું પ્રવેશનક કયા પ્રવેશનક કરતાં વિશેષાધિક છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાંગેય ! " सव्वत्थोवा वेमाणियदेवपवेसणया " વૈમાનિક દેવપ્રવેશનક સૌથી અલ્પ પ્રમાણ હોય છે, કારણ

नि या भवन्ति ? भगवानाह-गंगेया ! सव्वत्थोवा मणुस्सपवेसणया, नेरइय पवेसणगा, असखेज्जगुणा देवपवेसणया असखेज्जगुणा, तिरिक्खजोणिय पवेसणया असखेज्जगुणा ' हे गाङ्गेय ! सर्वस्तोकानि मनुष्यप्रवेशनकानि भवन्ति, मनुष्यक्षेत्रे एव मनुष्यप्रवेशनकानां सद्भावात्, तेषां च स्तोकत्वात्, नैरयिक प्रवेशनकानि तु असंख्येयगुणानि भवन्ति, तद्गामिनां तथासंख्यातगुणत्वात्' तथैव तिर्यग्योनिकप्रवेशनकानि असंख्येयगुणानि भवन्ति, तद्गामिनामपि अस ख्यातगुणत्वात् ॥ सू० १७ ॥

नैरयिकाद्युत्पादादि सान्तरनिरन्तरता वक्तव्यता ।

मूलम्-' संतरं भंते ! नेरइया उववज्जंति, निरंतरं नेरइया उववज्जंति, संतरं असुरकुमारा उववज्जंति, निरंतरं असुरकु-मारा जाव संतरं वेमाणिया उववज्जंति, निरंतरं वेमाणिया उववज्जंति, संतरं नेरइया उव्वट्टंति, निरंतरं नेरइया उव्वट्टंति, जाव संतरं वाणमंतरा उव्वट्टंति, निरंतरं वाणमंतरा उव्वट्टंति संतरं जोइसिया चयंति, निरंतरं जोइसिया चयंति, संतरं वेमा णिया चयंति, निरंतरं वेमाणिया चयंति ? गंगेया ? संतरंपि नेरइया उववज्जंति निरंतरंपि नेरइया उववज्जंति, जाव संत रंपि थणियकुमारा उववज्जंति, निरंतरंपि थणियकुमारा उव वज्जंति, नो संतरंपि पुढविकाइया उववज्जंति, निरंतरं पुढवि काइया उववज्जंति, एवं जाव वणस्सइकाइया, सेसा जहा नेर इया जाव संतरंपि वेमाणिया उववज्जंति, निरंतरंपि वेमाणिया

गुणता है। तथा तद्गामी तिर्यग्योनिक जीवोंकी असंख्यातगुणता होनेसे तिर्यग्योनिक प्रवेशनक भी देवप्रवेशनककी अपेक्षा असंख्यात गुणा कहा गया है। सू०१७ ॥

કહ્યા છે કેમકે પ્રવેશનકો કરતાં તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકોમાં જનારા જીવોની સંખ્યા અસંખ્યાત ગણી હોય છે તે કારણે તિર્યગ્યોનિક પ્રવેશનકો અસંખ્યાત ગણાં કહ્યાં છે ॥ સૂ ૧૭ ॥

छाया—एतस्य खलु भदन्त ! नैरयिकप्रवेशनकस्य, तिर्यग्योनिकप्रवेशनकस्य, मनुष्यप्रवेशनकस्य, देवप्रवेशनकस्य च कतराणि कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिकानिवा ? गाङ्गेय ! सर्वस्तोकानि मनुष्यप्रवेशनकानि नैरयिकप्रवेशनकानि असंख्येयगुणानि देवप्रवेशनकानि असंख्येय गुणानि, तिर्यग्योनिक प्रवेशनकानि असंख्येयगुणानि ॥ सू० १७ ॥

टीका—अथ नैरयिकप्रवेशनकादीनामल्पबहुत्वादिकमाह—'एयस्स णं भंते' इत्यादि। 'एयस्स णं भंते ! नेरइयपवेसणगस्स, तिरिक्खजोणियपवेसणगस्स, मणुस्सपवेसणगस्स, देवपवेसणगस्स य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?' गाङ्गेय पृच्छति–एतस्य खलु नैरयिकप्रवेशनकस्य तिर्यग्योनिकप्रवेशनकस्य मनुष्यप्रवेशनकस्य देवप्रवेशनकस्य मध्ये कतराणि प्रवेशनकानि कतरेभ्यः प्रवेशनकेभ्यो यावत् अल्पानिवा, बहुकानि वा, तुल्यानि वा, विशेषाधिका-

---

नैरयिकादि प्रवेशनक अल्प बहुत्व वक्तव्यता–

'एयस्स णं भंते' नेरइयपवेसणगस्स' इत्यादि ।

टीकार्थ—इसके ही जैसा है । केवल ये प्रवेशनक परस्परमें कमती बढती जो कहे गयेहैं उसका कारण ऐसा कहा गया है–मनुष्य क्षेत्रमें ही मनुष्य प्रवेशनकोंका सद्भाव होता है और ऐसे जीव बहुत कम होते हैं–इस कारण इन्हें सबसे कम कहा गया है । नैरयिकप्रवेशनकों को जो असंख्यात गुणा कहा गया है–उसका कारण तद्गामी जीवोंकी असंख्यात गुणता है । इसी तरहसे देवप्रवेशनकको जो असंख्यात गुणित कहा गया है उसका भी कारण–तद्गामी जीवोंकी असंख्यात

નૈરયિકાદિ પ્રવેશનકની અલ્પ-બહુત્વ વક્તવ્યતા—

"एयस्स ण भते नेरइयपवेसणगस्स" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રાર્થ કરતાં વિશેષ અહીં કઇ પણ કહેવા જેવું નથી. ચારે પ્રવેશનકમાં જે પરસ્પરમાં અલ્પતા અને બહુતા પ્રકટ કરવામાં આવી છે તેનુ કારણ નીચે પ્રમાણે છે—

મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં જ મનુષ્ય પ્રવેશનકોનો સદ્ભાવ રહે છે, અને તેમાં જનારાં જીવો ઘણા જ ઓછાં હોય છે તેથી મનુષ્ય પ્રવેશનકને સૌથી અલ્પ કહ્યું છે. મનુષ્ય પ્રવેશનક કરતાં નૈરયિક પ્રવેશનકમાં જનારા જીવોની સખ્યા અસખ્યાત ગણી હોય છે, તેથી નૈરયિક પ્રવેશનકોને અસખ્યાત ગણા કહ્યા છે એજ પ્રમાણે નૈરયિક પ્રવેશનકો કરતાં દેવપ્રવેશનકોમાં જનાર જીવોની સંખ્યા અસખ્યાત ગણી હોય છે. તેથી દેવપ્રવેશનકો અસખ્યાત ગણાં

भंते ! एवं वुच्चइ सओ नेरइया उव्वट्टंति, नो असओ नेरइया उव्वट्टंति, जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ वेमाणिया चयंति ? से णूणं गंगेया ! पासेणं अरहया पुरिसादाणीएणं सासए, लोए, वुइए, अणादीए, अणवदग्गे जहा पंचमसए जाव जे लोक्कइ से लोए, से तेणट्ठेण गंगेया ! एवं वुच्चइ जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ वेमाणिया चयंति। सयं भंते ! एवं जाणह, उदाहु असयं असोच्चा एए एवं जाणह, उदाहु सोच्चा सओ नेरइया उववज्जंति, नो असओनेरइया उववज्जंति,–जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ वेमाणिया चयंति ? गंगेया, सयं एते एवं जाणामि, नो असयं, असोच्चा एते एवं जाणामि, नो सोच्चा, सओ नेरइया उववज्जंति, नो असओ नेरइया उववज्जंति, जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ वेमाणिया चयंति। से केणट्ठेण भंते ! एवं वुच्चइ तं चेव जाव नो असओ वेमाणिया चयंति ? गंगेया ! केवली णं पुरत्थिमेणं मियंपि जाणइ, अमियंपि जाणइ, दाहिणेणं, एवंजहा सद्दुद्देसए जाव निव्वुडे नाणे केवलिस्स, से तेणट्ठेणं गंगेया ! एवं वुच्चइ, तं चेव जाव नो असओ वेमाणिया चयंति। सयंभंते ! नेरइया नेरइएसु उववज्जंति, असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति ? गंगेया ! सयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति, नो असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति॥ से केणट्ठेण भंते ! एवं वुच्चइ जाव उववज्जंति ! गंगेया ! कम्मोदएणं कम्मगुरुयत्ताए कम्म भारियत्ताए कम्मगुरु

उववज्जंति, संतरंपि नेरइया उव्वट्टंति निरंतरंपि नेरइया उव्व-ट्टंति, एवं जाव थणियकुमारा, नो संतरं पुढविक्काइया उव्वट्टंति, निरंतरं पुढविक्काइया उव्वट्टंति, एवं जाव वणस्सइकाइया, सेसा जहा नेरइया, नवरं जोइसियवेमाणिया चयंति, अभिलावो, जाव संतरंपि वेमाणिया चयंति, निरंतरंपि वेमाणिया चयंति। संतो भंते! नेरइया उववज्जंति, असंतो भंते! नेरइया उववज्जंति? गंगेया! संतो नेरइया उववज्जंति, नो असंतो नेरइया उववज्जंति, एवं जाव वेमाणिया। संतो भंते! नेरइया उव्वट्टंति? असंतो नेरइया उव्वट्टंति? गंगेया? संतो नेरइया उव्वट्टंति, नो असंतो नेरइया उव्वट्टंति, एवं जाव वेमाणिया, नवरं जोइसिय-वेमाणिएसु चयंति भाणियव्वं। सओ भंते? नेरइया उववज्जंति, असओ भंते? नेरइया उववज्जंति, संतो असुरकुमारा उववज्जंति, जाव सओ वेमाणिया उववज्जंति, असओ वेमाणिया उववज्जंति, सओ नेरइया उव्वट्टंति, असओ नेरइया उव्वट्टंति, सओ असुर-कुमारा उव्वट्टंति, जाव सओ वेमाणिया चयंति, असओ वेमाणिया चयंति? गंगेया? सओ नेरइया उववज्जंति, नो असओ नेरइया उववज्जंति, सओ असुरकुमारा उववज्जंति, नो असओ असुरकु-मारा उववज्जंति जाव सओ वेमाणिया उववज्जंति, नो असओ वेमाणिया उववज्जंति, सओ नेरइया उव्वट्टंति, नो असओ नेरइया उव्वट्टंति, ! जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ वेमाणिया चयंति। से केणट्ठेणं

छाया—सान्तरं भदन्त ! नैरयिकाः उपपद्यन्ते, निरन्तरं नैरयिका उपपद्यन्ते, सान्तरम् असुरकुमारा उपपद्यन्ते निरन्तरम् असुरकुमारा यावत् सान्तरं वैमानिका उपपद्यन्ते, निरंतरं वैमानिका उपपद्यन्ते सान्तरं नैरयिका उद्वर्तन्ते निरंतरं नैरयिका उद्वर्तन्ते ? यावत् सान्तरं वानव्यन्तरा उद्वर्तन्ते, निरन्तरं वानव्यन्तरा उद्वर्तन्ते, सान्तरं ज्योतिषिकाश्च्यवन्ति, निरन्तरं ज्योतिषिकाश्च्यवन्ति, सान्तरं वैमानिकाश्च्यवन्ति, निरन्तरं वैमानिकाश्च्यवन्ति ? गाङ्गेय ! सान्तरमपि नैरयिका उपपद्यन्ते, निरन्तरमपि नैरयिका उपपद्यन्ते, यावत् सान्तरमपि स्तनितकुमारा उपपद्यन्ते, निरन्तरमपि स्तनितकुमारा उपपद्यन्ते, नो सान्तरमपि पृथिवीकायिका उपपद्यन्ते, निरन्तरं पृथिवीकायिका उपपद्यन्ते, एवं यावत् वनस्पतिकायिकाः शेषा यथा नैरयिकाः यावत् सान्तरमपि वैमानिका उपपद्यन्ते, निरन्तरमपि वैमानिका उपपद्यन्ते, सान्तरमपि नैरयिका उद्वर्तन्ते, निरन्तरमपि नैरयिका उद्वर्तन्ते, एवं यावत् स्तनितकुमाराः, नो सान्तरं पृथिवीकायिका उद्वर्तन्ते, निरन्तरं पृथिवीकायिका उद्वर्तन्ते, एवं यावत् वनस्पतिकायिकाः, शेषा यथा नैरयिकाः, नवरं ज्योतिषिकवैमानिकाश्च्यवन्ति, अभिलापो, यावत् सान्तरमपि वैमानिकाश्च्यवन्ति, निरन्तरमपि वैमानिकाश्च्यवन्ति । सन्तो भदन्त ! नैरयिका उपपद्यन्ते, असन्तो भदन्त नैरयिका उपपद्यन्ते गाङ्गेय ! सन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते नो असन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते, एवं यावत्-वैमानिकाः । सन्तो भदन्त ! नैरयिका उद्वर्तन्ते असन्तो नैरयिका उद्वर्तन्ते ? गाङ्गेय ! सन्तो नैरयिका उद्वर्तन्ते, नो असन्तो नैरयिका उद्वर्तन्ते एवं यावत् वैमानिकाः, नवरं ज्योतिषिकवैमानिकेषु च्यवन्ति भणितव्यम् । सन्तो भदन्त ! नैरयिका उपपद्यन्ते, असन्तो भदन्त ! नैरयिका उपपद्यन्ते, सन्तोऽसुरकुमारा उपपद्यन्ते, यावत् सन्तो वैमानिका उपपद्यन्ते असन्तो वैमानिका उपपद्यन्ते, सन्तो नैरयिका उद्वर्तन्ते, असन्तो नैरयिका उद्वर्तन्ते, सन्तोऽसुरकुमारा उद्वर्तन्ते, यावत् सन्तो वैमानिकाश्च्यवन्ति, असन्तो वैमानिकाश्च्यवन्ति ? गाङ्गेय ! सन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते नो असन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते, सन्तोऽसुरकुमारा उपपद्यन्ते नो असन्तोऽसुरकुमारा उपपद्यन्ते यावत् सन्तो वैमानिका उपपद्यन्ते, नो असन्तो वैमानिका उपपद्यन्ते सन्तो नैरयिका उद्वर्तन्ते, नो असन्तो नैरयिका उद्वर्तन्ते, यावत् सन्तो वैमानिकाश्च्यवन्ति असन्तो वैमानिकाश्च्यवन्ति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते सन्तो नैरयिका उद्वर्तन्ते नो असन्तो नैरयिका उद्वर्तन्ते यावत् सन्तो वैमानिकाश्च्यवन्ति नो असन्तो वैमानिकाश्च्यवन्ति ? तत् नूनं गाङ्गेय ! पार्श्वेण अर्हता पुरुषादानीयेन शाश्वतो लोकः उक्तः अनादिकः अनवदग्रो यथा पञ्चम

संभारियत्ताए, असुभाणं कम्माणं उदएणं असुभाणं कम्माणं विवागेणं असुभाणं कम्माणं फलविवागेणं सयंनेरइया नेरइएसु उववज्जंति, नो असयंनेरइया नेरइएसु उववज्जंति से तेणट्ठेणं गंगेया ! जाव उववज्जंति। सयं भंते असुरकुमारा पुच्छा, गंगेया ! सयं असुरकुमारा जाव उववज्जंति, नो असयं असुरकुमारा जाव उववज्जंति। से केणट्ठेणं तं चेव जाव उववज्जंति ? गंगेया कम्मोदएणं, कम्मोवसमेणं, कम्मविगईए, कम्मविसोहीए, कम्मविसुद्धीए, सुभाणं कम्माणं उदएणं सुभाणं कम्माणं विवागेणं, सुभाणं कम्माणं फलविवागेणं सयं असुरकुमारा असुरकुमारत्ताए उववज्जंति, नो असयं असुरकुमारत्ताए उववज्जंति, से तेणट्ठेणं जाव उववज्जंति। एवं जाव थणियकुमारा। सयं भंते ! पुढविकाइया पुच्छा, गंगेया ? सयं पुढविक्काइया जाव उववज्जंति, नो असयं पुढविक्काइया जाव उववज्जंति। से केणट्ठेणं भंते ? एवं वुच्चइ जाव उववज्जंति ? गंगेया ? कम्मोदएणं कम्मगुरुयत्ताए, कम्मभारियत्ताए, कम्मगुरुसंभारियत्ताए, सुभासुभाणं कम्माणं उदएणं सुभासुभाणं कम्माणं विवागेणं सुभासुभाणं कम्माणं फलविवागेणं सयं पुढविक्काइया जाव उववज्जंति, नो असयं पुढविक्काइया जाव उववज्जंति, से तेणट्ठेणं उववज्जंति एवं जाव मणुस्सा, वाणमंतरा जोइसिया वेमाणिया जहा असुरकुमारा, से तेणट्ठेणं गंगेया ? एवं वुच्चइ सयं वेमाणिया जाव उववज्जंति, नो असयं जाव उववज्जंति ॥ सू० १८ ॥

टीका—इतः पूर्वं प्रवेशनकमुक्तम्, तत्पुनरुत्पादोद्वर्तनारूपमिति नैरयिकादीनां जीवानामुत्पादमुद्वर्तनां च सान्तरनिरन्तरतया प्ररूपयितुमाह—'संतर भंते' इत्यादि। संतरं भंते! नेरइया उववज्जंति, निरंतर नेरइया उववज्जंति?' गाङ्गेयः पृच्छति—हे भदन्त! किं सान्तरं नैरयिका उपपद्यन्ते? किंवा निरन्तरं नैरयिका उपपद्यन्ते=उत्पद्यन्ते? एवम् 'संतर असुरकुमारा उववज्जंति, निरंतर असुरकुमारा उववज्जंति जाव संतर वेमाणिया उववज्जंति, निरंतर वेमाणिया उववज्जंति'

नैरयिक उत्पादादि सान्तरनिरन्तरवक्तव्यता

'संतरं भंते! नेरइया उववज्जंति' इत्यादि।

टीकार्थ—इसके पहिले प्रवेशनक कहा गया है, यह प्रवेशनक उत्पाद एवं उद्वर्तनारूप होता है अतः इस सूत्र द्वारा सूत्रकार नैरयिक आदि जीवोंका उत्पात और उद्वर्तना सान्तर भी होती है और निरन्तर भी होती है इस बातकी प्ररूपणा कर रहे हैं—इसमें गांगेयने प्रभुसे ऐसा पूछा है—'संतरं भंते! नेरइया उववज्जंति, निरंतरं नेरइया उववज्जंति' हे भदन्त! नैरयिकोंकी जो उत्पत्ति होती है वह सान्तर—व्यवधान सहित होती है या निरन्तर लगातार होती है इसी तरह से 'संतरं असुरकुमारा उववज्जंति, निरंतर असुरकुमारा उववज्जंति, जाव संतरं वेमाणिया उववज्जंति, निरन्तरं वेमाणिया उववज्जंति' असुरकुमार क्या सान्तर उत्पन्न होते हैं या निरन्तर उत्पन्न होते रहते हैं?

नैरयिक उत्पादादि सान्तर निरन्तर वक्तव्यता—

"संतरं भंते! नेरइया उववज्जंति" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ પહેલાં પ્રવેશનકનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. આ પ્રવેશનક ઉત્પાદ અને ઉદ્વર્તના (નિ ક્રમણ) રૂપ હોય છે તેથી સૂત્રકાર આ સૂત્રદ્વારા નારક વગેરે જીવોનો ઉત્પાદ અને ઉદ્વર્તના સાન્તર પણ હોય છે અને નિરંતર પણ હોય છે એ વાતની પ્રરૂપણા કરે છે—

આ વિષયને અનુલક્ષીને ગાંગેય અણગાર મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—"संतरं भंते! नेरइया उववज्जंति निरंतर नेरइया उववज्जंति?" હે ભદન્ત! નારકોની જે ઉત્પત્તિ થાય છે તે સાન્તર (વ્યવધાન સહિત—આંતરા સહિત) થાય છે કે નિરંતર (લગાતાર) થાય છે?

એજ પ્રમાણે 'संतर! असुरकुमारा उववज्जंति निरंतरं असुरकुमारा उववज्जंति, जाव संतर वेमाणिया उववज्जंति निरंतर वेमाणिया उववज्जंति' અસુરકુમારો શું સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે કે નિરન્તર ઉત્પન્ન થાય

शतके यावत् यो लोक्यते स लोकः। तत् तेनार्थेन गाङ्गेय! एवमुच्यते यावत् सन्तो वैमानिकाश्च्यवन्ति नो असन्तो वैमानिकाश्च्यवन्ति, स्वयं भदन्त! एवं जानासि, उताहो अस्वयम् अश्रुत्वा एतान् एवं जानासि उताहो श्रुत्वा सन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते, नो असन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते यावत् सन्तो वैमानिका श्च्यवन्ति, नो असन्तो वैमानिकाश्च्यवन्ति? गाङ्गेय! स्वयम् एतान् एवं जानामि नो अस्वयम् अश्रुत्वा एतान् एवं जानामि, नो श्रुत्वा सन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते, नो असन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते यावत् सन्तो वैमानिका श्च्यवन्ति नो असन्तो वैमानिकाश्च्यवन्ति, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते तदेव यावत् नो असन्तो वैमानिकाश्च्यवन्ति? गाङ्गेय! केवली खलु पौरस्त्येन मितमपि जानाति, अमितमपि जानाति, दक्षिणेन एव यथा शब्दोद्देशके यावत् निर्वृतं ज्ञानं केवलिनः, तत् तेनार्थेन गाङ्गेय। एवमुच्यते तदेव यावत् नो असन्तो वैमानिकाश्च्यवन्ति, स्वयं भदन्त। नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, अस्वयं नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते? गाङ्गेय! स्वयं नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, नो अस्वयं नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते यावत् उपपद्यन्ते? गाङ्गेय! कर्मोदयेन कर्मगुरुकतया, कर्मभारिकतया, कर्मगुरुसंभारिकतया अशुभानां कर्मणामुदयेन अशुभानां कर्मणां विपाकेन अशुभानां कर्मणां फलविपाकेन स्वयं नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, नो अस्वयं नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, तत् तेनार्थेन गाङ्गेय! यावत् उपपद्यन्ते, स्वयं भदन्त असुरकुमारा पृच्छा गाङ्गेय स्वयं असुरकुमारा यावत् उपपद्यन्ते नो अस्वयम् असुरकुमारा यावत् उपपद्यन्ते, तत् केनार्थेन तदेव यावत् उपपद्यन्ते? गाङ्गेय! कर्मोदयेन कर्मोपशमेन कर्मविगतया कर्मविशेषणतया कर्मविशुद्धया शुभानां कर्मणामुदयेन शुभानां कर्मणां विपाकेन शुभानां कर्मणां फलविपाकेन स्वयम् असुरकुमारा असुरकुमारतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयम् असुरकुमारा असुरकुमारतया उपपद्यन्ते, तत् तेनार्थेन यावत् उपपद्यन्ते, एवं यावत् स्तनितकुमाराः, स्वयं भदन्त! पृथिवीकायिका, पृच्छा, गाङ्गेय! स्वयं पृथिवीकायिका यावत् उपपद्यन्ते नो अस्वयं पृथिवी कायिका यावत् उपपद्यन्ते तत् केनार्थेन भदन्त एवमुच्यते यावत् उपपद्यन्ते? गाङ्गेय! कर्मोदयेन! कर्मगुरुकतया, कर्मभारिकतया कर्मगुरुसंभारिकतया, शुभाशुभानां कर्मणामुदयेन, शुभाशुभानां कर्मणां विपाकेन शुभाशुभानां कर्मणां फलविपाकेन स्वयं पृथिवीकायिका यावत् उपपद्यन्ते नो अस्वयं पृथिवीकायिका यावत् उपपद्यन्ते, तत् तेनार्थेन यावत् उपपद्यन्ते, एवं यावत् मनुष्या वानव्यन्तरज्योतिषिकावैमानिका यथा असुरकुमाराः, तत् तेनार्थेन गाङ्गेय! एवमुच्यते स्वयंवैमानिका यावत् उपपद्यन्ते, नो अस्वयं यावत् उपपद्यन्ते ॥ सू० १८ ॥

तरं समागिया चयति'' किं सान्तरं वैमानिकाश्च्यवन्ति ? किंवा निरन्तरं वैमानिकाश्च्यवन्ति ! इति प्रश्न, यद्यपि नैरयिकादीनामुत्पादादेः सान्तरं निरन्तरं च प्रवेशनकात्पूर्वमपि प्ररूपितमेवेति पुनस्तत्प्ररूपणं व्यर्थमिव प्रतिभाति, तथापि पूर्वं नैरयिकादीनां प्रत्येकमुत्पादस्य सान्तरत्वं निरन्तरत्वं च प्ररूपितम्, तथैवोद्वर्तनाया अपि प्रत्येकमेव सान्तरत्वं निरन्तरत्वं च प्ररूपितम्, अत्र तु नैरयिकादि सर्वजीवभेदानां समुदायतः समुदितयोरेव चोत्पादोद्वर्तनयोः सान्तरत्व निरन्तरत्व च प्ररूपणमिति प्रश्नोत्तरालापकोऽवसेयः । भगवानाह-' गंगेया ! संतरंपि नेरइया उववज्जंति, निरंतरंपि नेरइया उववज्जंति हे गाङ्गेय ! सान्त

के प्रश्न हैं। यद्यपि नैरयिक आदिकों की उत्पत्ति आदिकी सान्तरता और निरन्तरता प्रवेशनकसे पहिले कही जा चुकी है अतः यहां उनकी पुनः प्ररूपणा व्यर्थ जैसी मालूम पडती है परन्तु पहिले जो नैरयिकादिकों की उत्पत्ति और उद्वर्तनाकी सान्तरता और निरन्तरता (अन्तररहितता) प्ररूपित हुई है वह समुदायरूपसे नहीं हुई है अर्थात् नैरयिक आदिकों में प्रत्येकका पहिले उत्पाद सान्तर निरन्तररूपसे कहा गया है और बाद में उद्वर्तना भी सान्तर निरन्तररूपसे प्रत्येक की कही गई है यहां ऐसी बात नहीं है, यहां तो नैरयिक आदि सर्व जीव भेदों के समुदाय से समुदित इन उत्पाद और उद्वर्तनाकी सान्तरता और निरन्तरता प्ररूपित की गई है इसीलिये प्रश्न संबंधी और उत्तर संबंधी आलापक प्रकट किये गये हैं-पूर्वोक्त गांगेय के प्रश्नोंके उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गंगेया' हे गांगेय ! ' संतरं पि नेरइया उववज्जंति निरंतरं पि नेर

આવે છે કે નિરંતર આવે છે? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો ગાંગેય અણુગારે પૂછયા છે જો નારકાદિની ઉત્પત્તિ આદિની સાન્તરતા અને નિરંતરતાનું પ્રતિપાદન પ્રવેશનક પહેલાંના પ્રકરણમાં આવી ગયેલ છે, તેથી અહીં તેમની પુનઃ પ્રરૂપણા વ્યર્થ જેવી લાગશે પરન્તુ પહેલાં જે નારકાદિની ઉત્પત્તિની અને ઉદ્વર્તનાની સાન્તરતા અને નિરંતરતાની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે તે સમુદાય રૂપે કરવામાં આવી નથી, એટલે કે પહેલાં પ્રત્યેક નારકનો ઉત્પાદ સાન્તર નિરન્તર રૂપ પ્રકટ કરેલ છે અને ત્યારબાદ પ્રત્યેક નારકની ઉદ્વર્તના પણ સાન્તર નિરન્તર રૂપ કહેલ માં આવેલ છે અહીં એવી વાત નથી અહીં તો નારકાદિ સર્વ જીવભેદોના સમુદાયના ઉત્પાદ અને ઉદ્વર્તનાની સાન્તરતા અને નિરંતરતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે તેથી ઉપર્યુક્ત પ્રશ્નો પૂછવામાં અને તેમના ઉત્તરો આપવામાં પુનરુક્તિ દોષ લાગતો નથી.

सान्तरं किम् असुरकुमारा उपपद्यन्ते किंवा निरन्तरम् असुरकुमारा यावत् उपपद्यन्ते ? एवमेव किं सान्तर नागकुमाराः, सुवर्णकुमाराः विद्युत् कुमारा अग्निकुमारा, उदधिकुमारा, द्वीपकुमारा, दिशाकुमाराः पवनकुमाराः स्तनितकुमारा, वानव्यन्तराः, ज्योतिषिका, वैमानिका उपपद्यन्ते ? किंवा निरन्तरम् नागकुमारादयो ज्योतिषिकान्ता वैमानिकाश्च उपपद्यन्ते ? तथैव 'संतरं नेरइया उव्वट्टंति' सान्तरं नैरयिका उद्वर्तन्ते ? किंवा निरन्तरम् नैरयिका उद्वर्तन्ते ? 'जाव संतरं वाणमंतरा उव्वट्टंति, निरंतरं वाणमंतरा उव्वट्टंति' यावत् सान्तरं किम् असुरकुमारादय० उद्वर्तन्ते ? किंवा निरन्तरम् असुरकुमादय उद्वर्तन्ते ?, एवं किं सान्तरं वानव्यन्तरा उद्वर्तन्ते ? किंवा निरन्तरं वानव्यन्तरा उद्वर्तन्ते ? तथैव–'संतरं जोइसिया चयंति, निरंतरं जोइसिया चयंति' किं सान्तरं ज्योतिषिकाश्च्यवन्ति, किंवा निरन्तरं ज्योतिषिकाश्च्यवन्ति ? एवमेव 'संतर वेमाणिया चयंति, निरं·

इसी तरहसे क्या नागकुमार, सुवर्णकुमार, विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, पवनकुमार स्तनितकुमार वान व्यन्तर ज्योतिषिक और वैमानिक भी क्या सान्तर उत्पन्न होते हैं या निरन्तर उत्पन्न होते हैं ? 'संतरं नेरइया उव्वट्टंति०' इसी तरहसे नैरयिक सान्तर उद्धर्तना करते हैं या निरन्तर उद्धर्तना करते हैं ? 'जाव संतरं वाणमंतरा उव्वट्टंति, निरंतरं वाणमंतरा उव्वट्टंति' यावत् असुरकुमारादिक सान्तर उद्धर्तना करते हैं या निरन्तर उद्धर्तना करते हैं। इसी तरहसे वानव्यन्तर क्या सान्तर उद्धर्तना करते हैं या निरन्तर उद्धर्तना करते हैं। ज्योतिषिक देव, सान्तर चवते हैं या निरन्तर चवते हैं ? वैमानिक देव सान्तर चवते हैं या निरन्तर चवते हैं ये सब गांगेय

છે ? એજ પ્રમાણે નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, વાયુકુમાર, સ્તનિતકુમાર, વાનવ્યન્તર દેવો, જ્યોતિષિકો, અને વૈમાનિકો શું સાન્તર ઉત્પન્ન થાય છે કે નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે ? "सतर नेरइया उव्वट्टंति" એજ પ્રમાણે નારકો શું સાન્તર ઉદ્વર્તના (નિષ્ક્રમણ) કરે છે કે નિરતર ઉદ્વર્તના કરે છે ? (એક પર્યાયમાંથી આયુષ્ય પૂરૂં કરીને નીકળવાની ક્રિયાને ઉદ્વર્તના કહે છે) "जाव संतरं वाणमंतरा उव्वट्टंति, निरतर वाणमंतरा उव्वट्टंति ?" અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ દેવો શું સાન્તર ઉદ્વર્તના કરે છે કે નિરંતર ઉદ્વર્તના કરે છે ? વાનવ્યંતરો શું સાન્તર ઉદ્વર્તના કરે છે ? કે નિરંતર ઉદ્વર્તના કરે છે ? જ્યોતિષિક દેવો શું સાન્તર ચ્યવે છે કે નિરંતર ચ્યવે છે ? વૈમાનિક દેવો શું સાન્તર

पन्त सेसा जहा नेरइया जाव संतरं पि वेमाणिया उववज्जति, निरंतरं पि वेमाणिया उववज्जति' शेषाः यथा नैरयिकास्तथा यावत् द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिषिका वैमानिकाश्च सान्तरमपि उपपद्यन्ते अथ च निरन्तरमपि उपपद्यन्ते। एवमेव 'संतरंपि नेरइया उव्वट्टंति, निरंतरंपि नेरइया उव्वट्टंति' सान्तरमपि नैरयिका उद्वर्तन्ते, निरन्तरमपि नैरयिका उद्वर्तन्ते, 'एवं जाव थणियकुमारा' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-असुरकुमारादि स्तनितकुमारपर्यन्ताः सान्तरमपि उद्वर्तन्ते, अथ च निरन्तरमपि उद्वर्तन्ते, किन्तु 'नो संतरं पुढविकाइया उव्वट्टंति, निरंतरं पुढविकाइया उव्वट्टंति' नो सान्तरं पृथिवीकायिका उद्वर्तन्ते, अपितु निरन्तरमेव पृथिवीकायिका उद्वर्तन्ते 'एवं जाव

'सेसा जहा नेरइया जाव संतरं पि वेमाणिया उववज्जंति' जिस तरह नैरयिक जीव सान्तर और निरन्तर रूपसे उत्पन्न होते हैं उसी तरहसे यावत्-द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और पंचेन्द्रिय ये तिर्यग्योनिक जीव तथा मनुष्य वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक ये सब सान्तर भी उत्पन्न होते हैं और निरन्तर भी उत्पन्न होते हैं। इसी तरहसे (संतरं पि नेरइया उव्वट्टंति, निरंतरं पि नेरइया उव्वट्टंति) नैरयिक जीव सान्तर और निरन्तर उद्वर्तना करते हैं। 'एवं जाव थणियकुमारा' इसी तरहसे असुरकुमारसे लेकर स्तनितकुमार तकके भवनपति देव सान्तर भी उद्वर्तना करते हैं और निरन्तर भी उद्वर्तना (निकलना) करते हैं। किन्तु-'नो संतरं पुढविकाइया उव्वट्टंति-निरंतरं पुढविकाइया उव्वट्टंति' किन्तु पृथिवीकायिक जीव सान्तर

નથી કે જ્યારે તેઓ ઉત્પન્ન થતા ન હોય. "सेसा जहा नेरइया जाव संतरं पि वेमाणिया उववज्जंति निरंतरं पि वेमाणिया उववज्जंति" જેમ નારકો સાન્તર અને નિરંતર બન્ને રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે એજ પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય એ તિર્યગ્યોનિક જીવો તથા મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકો સાન્તર અને નિરંતર બન્ને રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે એજ પ્રમાણે "संतरंपि नेरइया उव्वट्टंति निरंतरंपि नेरइया उव्वट्टंति" નારક જીવો સાન્તર પણ ઉદ્વર્તના કરે છે અને નિરંતર પણ ઉદ્વર્તના કરે છે 'एवं जाव थणियकुमारा" એજ પ્રમાણે અસુરકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર સુધીના ભવનપતિ દેવો સાન્તર ઉદ્વર્તના પણ કરે છે અને નિરંતર ઉદ્વર્તના પણ કરે છે પરન્તુ 'नो संतरं पुढविकाइया उव्वट्टंति निरंतरं पुढविकाइया उव्वट्टंति" પૃથ્વીકાયિક જીવો સાન્તર ઉદ્વર્તના

रमपि नैरयिका उपपद्यन्ते, अथ च निरन्तरमपि नैरयिका उपपद्यन्ते 'जाव संतरंपि थणियकुमारा उववज्जंति निरतरंपि थणियकुमारा उववज्जंति' यावत्-सान्तरमपि असुरकुमारा नागकुमाराः सुवर्णकुमारा विद्युत्कुमारा अग्निकुमारा उदधिकुमारा द्वीपकुमाराः पवनकुमारा दिक्कुमाराः स्तनितकुमारा उपपद्यन्ते, अथ च निरन्तरमपि असुरकुमारादि स्तनितकुमारपर्यन्ता देवा उपपद्यन्ते किन्तु-'नो संतर पुढविकाइया उववज्जति निरतर पुढविकायिया उववज्जंति' नो सान्तर पृथिवीकायिका उपपद्यन्ते, अपितु निरन्तरमेव पृथिवीकायिका उपपद्यन्ते, 'एवं जाव वणस्सइकाइया' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-नो सान्तरम् अप्कायिका', तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिका श्चोपपद्यन्ते, अपितु निरन्तरमेव अप्कायिकाः तेजस्कायिका वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिका उपप

इया उववज्जंति' नैरयिक सान्तर भी उत्पन्न होते हैं और निरन्तर भी उत्पन्न होते हैं। 'जाव संतरं पि थणियकुमारा उववज्जंति, निरतरं पि थणियकुमारा उववज्जंति' यावत्-असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, पवनकुमार, दिक्कुमार, स्तनितकुमार, ये सब सान्तर और निरन्तर दोनों रूपसे उत्पन्न होते हैं। किन्तु-'नो संतरं पुढविक्काइया उववज्जंति' पृथिवीकायिक जीव सान्तर रूपसे उत्पन्न नहीं होते हैं-अपितु वे निरन्तर ही उत्पन्न होते रहते हैं। 'एवं जाव वणस्सइकाइया' इसी तरहसे यावत्-अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक सान्तर रूपसे उत्पन्न नहीं होते हैं किन्तु निरन्तर ही उत्पन्न होते रहते हैं।

ગાંગેય અણગારના ઉપર્યુક્ત પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—"गंगेया !" હે ગાંગેય ! "संतरं पि नेरइया उववज्जंति, निरंतरं पि नेरइया उववज्जंति" નારકો સાન્તર પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને નિરંતર પણ ઉત્પન્ન થાય છે "जाव संतरं पि थणियकुमारा उववज्जंति, निरंतरं पि थणियकुमारा उववज्जंति" અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, વાયુકુમાર, દિક્કુમાર અને સ્તનિતકુમાર આ બધાં ભવનપતિ દેવો પણ સાન્તર અને નિરંતર બન્ને રીતે ઉત્પન્ન થાય છે પરન્તુ "नो संतरं पुढविक्काइया उववज्जंति" પૃથ્વીકાયિક જીવો સાન્તર (વ્યવધાન સહિત) ઉત્પન્ન થતા નથી. તેઓ નિરંતર (લગાતાર) ઉત્પન્ન થયા જ કરે છે "एवं वणस्सइकाइया" એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવો સાન્તર ઉત્પન્ન થતા નથી પણ નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે. કોઈ પણ એવો સમય વ્યતીત થતો

च्यवंति, निरंतरपि वेमाणिया चयति ' यावत् सा तरमपि ज्योतिषिका वैमानिका श्च्यवन्ति, अथ च निरन्तरमपि ज्योतिष्कवैमानिकाश्च्यवन्ति। अथ नैरयिका दीनामेव विशदीकरणोत्पादोद्वर्तने प्ररूपयितुमाह–' सतो भंते! नेरइया उववज्जंति, असतो भंते! नेरइया उववज्जंति?' गाङ्गेय पृच्छति–हे भदन्त! किं सन्तो–द्रव्यार्थतया विद्यमाना नैरयिका उपपद्यन्ते? हे भदन्त! किंवा असन्तो द्रव्यार्थतया अविद्यमाना एव नैरयिका उपपद्यन्ते? भगवानाह–' गंगेया! संतो नेरइया उववज्जंति, नो असतो नेरइया उववज्जंति ' हे गाङ्गेय! सन्त एव द्रव्यार्थतया विद्यमाना एव नैरयिका उपपद्यन्ते, नो असन्तो द्रव्यार्थतया अविद्यमाना

' जाव सतरं पि वेमाणिया चयति निरंतरं वेमाणिया चयंति ' यावत् सान्तर भी ज्योतिषिक और वैमानिक चवते हैं और निरन्तर भी चवते हैं। अब विशद रूपसे इन्हीं नैरयिक आदि के उत्पाद एवं उद्वर्तनाकी प्ररूपणा करनेके लिये सूत्रकार कथन करते हैं–इसमें गांगेयने प्रभुसे ऐसा पूछा है ' सतो भंते! नेरइया उववज्जंति, असतो भंते! नेरइया उववज्जंति ' हे भदन्त! द्रव्यार्थिक नयकी दृष्टिसे विद्यमान ऐसे ही नैरयिक उत्पन्न होते हैं, या जो द्रव्यार्थिक दृष्टिसे विद्यमान नहीं हैं ऐसे नैरयिक उत्पन्न होते हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं–' गंगेया ' हे गांगेय! ' सतो नेरइया उववज्जति नो असतो नेरइया उववज्जंति ' द्रव्यार्थिक नयकी दृष्टिसे विद्यमान ही नारक उत्पन्न होते हैं अविद्यमान नारक नरकमें उत्पन्न नहीं होते हैं। उत्पन्न पर्याय हुआ करतीहै–द्रव्य नहीं, अतः जो पदार्थ

સૂચિત કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે–' जाव सतरं पि वेमाणिया चयंति, निरंतरं पि वेमाणिया चयंति " જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકો સાન્તર પણ ચ્યવે છે અને નિરંતર પણ ચ્યવે છે, હવે એજ નરકાદિનો ઉત્પાત અને ઉદ્વર્તના વિશદ રૂપે પ્રરૂપણા કરવા માટે સૂત્રકાર નીચે પ્રમાણે કથન કરે છે–

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન–सतो भंते! नेरइया उववज्जति, असंतो भंते! नेरइया उववज्जति?" હે ભદન્ત! દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ જે વિદ્યમાન હોય છે એવાં નારકો જ ઉત્પન્ન થાય છે કે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ જે વિદ્યમાન નથી એવાં નારકો ઉત્પન્ન થાય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गंगेया! ' હે ગાંગેય! ' सतो नेरइया उववज्जति, नो असतो नेरइया उववज्जति " દ્રવ્યાર્થિક નયની દૃષ્ટિએ વિદ્યમાન નારકો જ નરકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અવિદ્યમાન નારકો નરકોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પર્યાય ઉત્પન્ન થયા કરે છે–દ્રવ્ય ઉત્પન્ન થયા કરતુ નથી, તેથી જે

वणस्सइकाइया, सेसा जहा नेरइया, ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत् अप्कायिकादि वनस्पतिकायपर्यन्ता नो सान्तरम् उद्वर्तन्ते, अपितु निरन्तरमेव उद्वर्तन्ते, शेषाः द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तराः सान्तरमपि उद्वर्तन्ते, अथ च निरन्तरमपि उद्वर्तन्ते, किन्तु ' नवरं जोइसिय वेमाणिया चयंति अभिलावो ' नवरं नैरयिकापेक्षया विशेषस्तु ज्योतिपिकवैमानिकाः सान्तरमपि ' च्यवन्ति ' अथ च निरन्तरमपि ' च्यवन्ति ' इत्यभिलापोऽवसेयः, तथा च ज्योतिपिकवैमानिकेषु ' उद्वर्तन्ते ' इत्यस्य स्थाने ' च्यवन्ति ' इति पदमुपन्यस्याभिलापः संचारणीयः तदेव सूचयन्नाह-'जाव संतरंपि वेमाणिया

उद्वर्त्तना नहीं करते हैं-निरन्तर ही उद्वर्त्तना करते हैं। ' एवं जाव वणस्सइकाइया-सेसा जहा नेरइया ' इसी तरहसे अप्कायिकसे लेकर वनस्पतिकाय तकके जीव सान्तर उद्वर्त्तना नहीं करते हैं अपि तु निरन्तर ही उद्वर्त्तना करते हैं। बाकीके और जीव-दो इन्द्रिय, तेइन्द्रिय, चौइन्द्रिय और पंचेन्द्रिय तिर्यंच, तथा मनुष्य एवं वानव्यन्तर ये सब सान्तर भी उद्वर्त्तना करते हैं और निरन्तर भी उद्वर्त्तना करते हैं। किन्तु ' नवरं जोइसियवेमाणिया चयंति अभिलावो ' नैरयिककी अपेक्षा विशेषता ऐसी है कि " ज्योतिपिक और वैमानिक ये सान्तर भी चवते हैं और निरन्तर भी चवते हैं " ऐसा अभिलाप जानना चाहिये, तथा च ज्योतिपिक और वैमानिक इनमें " उद्वर्तन्ते " के स्थानमें ' च्यवन्ति ' ऐसा क्रियापद रखकर अभिलाप बोलना चाहिये, इसी बात को सूचित करते हुए सूत्रकार कहते हैं-

કરતા નથી. તેઓ નિરંતર જ ઉદ્વર્ત્તના કરે છે " एवं जाव वणस्सइकाइया सेसा जहा नेरइया " એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવો પણ નિરંતર ઉદ્વર્ત્તના કરે છે તેઓ સાન્તર ઉદ્વર્ત્તના કરતા નથી. બાકીના બધા જીવો-દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય અને વાનવ્યન્તરો પણ નારકોની જેમ સાન્તર ઉદ્વર્ત્તના કરે છે અને નિરંતર ઉદ્વર્ત્તના પણ કરે છે " नवरं जोइसिया वेमाणिया चयन्ति अभिलावो " પરન્તુ નારકો કરતા જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકોના અભિલાપમા એટલી જ વિશેષતા રહેલી છે કે " જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકો સાન્તર પર ચ્યવે છે અને નિરન્તર પણ ચ્યવે છે, " એવો અભિલાપ સમજવો એટલે કે જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકોના આલાપકમાં " उद्वर्त्तन्ते "ને બદલે " च्यवन्ति " ક્રિયાપદ મૂકીને આલાપક બનાવવો જોઈએ. એજ વાતને

उत्पद्यन्ते । गाङ्गेयः पृच्छति-'संतो भंते ! नेरइया उव्वट्टंति, असंतो नेरइया उव्वट्टंति ?' हे भदन्त ! किं सन्तो द्रव्यार्थतया विद्यमानाएव नैरयिका उद्वर्तन्ते ? किंवा असतो द्रव्यार्थतया अविद्यमानाएव नैरयिका उद्वर्तन्ते ? भगवानाह-'गंगेया ! संतो नेरइया उव्वट्टंति नो असतो नेरइया उव्वट्टंति' हे गाङ्गेय ! सन्तो द्रव्यार्थतया विद्यमाना एव नैरयिका उद्वर्तन्ते, नो असन्तो द्रव्यार्थतया अविद्यमाना नैरयिका उद्वर्तन्ते । सदविद्यमानादिवदेव सर्वेगा असतो वस्तुनः उद्

असुरकुमार आदिसे लेकर वैमानिक देवोंकी पर्यायसे उत्पन्न होते हैं वे सब असत्‌रूप होकर ऐसे नहीं होते हैं किन्तु द्रव्यार्थिक दृष्टिसे सद्‌रूप होकर ही उस २ पर्यायवाले बनते हैं। अथवा-द्रव्य विशेषकी अपेक्षा असुरकुमार आदिरूप पर्याययुक्त बने हुए होकर ही आगे भी उसी २ पर्यायसे उत्पन्न होते हैं। अथवा-असुरकुमारादि आयुष्यके उदयसे भाव असुरकुमार आदिरूप बना हुआ जीव ही असुर कुमार आदिकी पर्यायोंसे उत्पन्न होता है।

अब गांगेय प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-'सतो भंते ! नेरइया उव्वट्टंति असतो नेरइया उव्वट्टंति' द्रव्य दृष्टिसे विद्यमान रहे हुए नैरयिक उद्वर्तना करते हैं या द्रव्य दृष्टिसे अविद्यमान नैरयिक उद्वर्तना करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गांगेय ! 'सतो नेरइया उव्वट्टंति नो असन्तो नेरइया उव्वट्टंति' द्रव्यार्थिक नयकी दृष्टिसे विद्यमान नारकी ही उद्वर्तना करते हैं द्रव्यार्थिक नयकी दृष्टिसे विद्यमान नारक ही उद्वर्तना करते हैं द्रव्यार्थिक नयकी दृष्टिसे अविद्यमान नैरयिक उद्वर्तना नहीं करते हैं । क्योंकि सर

જ્યું એટલે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ વિદ્યમાન અસુરકુમારાદિ જીવો જ અસુરકુમારાદિ પર્યાયે ઉત્પન્ન થાય છે-અવિદ્યમાન અસુરકુમારાદિ જીવો અસુરકુમારાદિ પર્યાયે ઉત્પન્ન થતા નથી. અથવા દ્રવ્યનિક્ષેપની અપેક્ષાએ તેઓ અસુરકુમારાદિ રૂપ પર્યાયાક્રાન્ત બનેલા થઈને જ તેઓ અસુરકુમારાદિ પર્યાયે ઉત્પન્ન થતા હોય છે

અથવા અસુરકુમારાદિ આયુષ્યના ઉદયથી ભાવ અસુરકુમાર આદિ રૂપ બનેલો જીવ જ અસુરકુમારાદિની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—'सतो भंते ! नेरइया उव्वट्टंति असतो नेरइया उव्वट्टंति" હે ભદન્ત ! દ્રવ્યદૃષ્ટિથી વિદ્યમાન નારકો ઉદ્વર્તના કરે છે કે દ્રવ્યદૃષ્ટિથી અવિદ્યમાન નારકો ઉદ્વર્તના કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—'गंगेया' હે ગાંગેય ! "सतो नेरइया उव्वट्टंति नो असन्तो नेरइया उव्वट्टंति" દ્રવ્યાર્થિક નયની દૃષ્ટિએ વિદ્યમાન નારકો જ ઉદ્વર્તના કરે છે, દ્રવ્યાર્થિક નયની દૃષ્ટિએ અવિદ્યમાન નારકો ઉદ્વર્તના કરતા નથી, કારણ કે અર

नैरयिका उपपद्यन्ते, तथा च वन्ध्या पुत्रवत् नहि सर्वथैवासत् किञ्चिदपि वस्तु उत्पद्यते, तेषां सत्ता च जीवद्रव्यापेक्षया नारकपर्यायापेक्षया वा बोध्या ! तथाहि भाविनारकपर्यायापेक्षया द्रव्यतो नैरयिकाः सन्तो नैरयिका उत्पद्यन्ते, नारकायुष्कोदयाद्वा भावनारका एव नारकत्वेनोत्पद्यन्ते, 'एवं जाव वेमाणिया' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत् असुरकुमारादि वैमानिकपर्यन्ताः सन्त एव उपपद्यन्ते नासन्त

अपने मूल रूपसे अविद्यमान होता है उसका वन्ध्यापुत्रकी तरह उत्पाद नही होता है "सत् रूप हुए ही नारक उत्पन्न होते हैं" इसका तात्पर्य ऐसा है कि इनमें सत्ता जीव द्रव्यकी अपेक्षासे और नारक पर्यायकी अपेक्षासे कही गई जाननी चाहिये। नारक पर्यायकी अपेक्षासे इस तरह जीव में नारक पर्यायकी सत्ता कही गई है कि कोई जीव जब मरकर नारक पर्याय से नरकमें उत्पन्न होनेवाला होता है-तो ऐसा जीव भावि नारक पर्यायकी अपेक्षा द्रव्य नारक कहा जाता है ऐसा द्रव्य नारक हुआ जीव ही नरकमें नारक पर्यायसे उत्पन्न होता है, अथवा-"गइ आणु आउ उदओ' के अनुसार "गति, आनुपूर्वी आयुका उदय एक साथ होता है इस अपेक्षा उस समय नारकायुष्क के उदय हो जाने से भाव नारक बना हुआ जीवही नारक पर्यायसे उत्पन्न होता है

"एवं जाव वेमाणिया' असुरकुमारसे लेकर वैमानिक देवों तक ऐसा ही कथन जानना चाहिये. अर्थात् जो जीव

પદાર્થ પોતાના મૂળરૂપે અવિદ્યમાન હોય છે તેનો ઉત્પાદ થતો નથી. જેમ વધ્યા સ્ત્રી પુત્રને જન્મ આપતી નથી તેમ અવિદ્યમાન પદાર્થનો ઉત્પાદ થતો નથી "વિદ્યમાન હોય એવા નારકો જ ઉત્પન્ન થાય છે", આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે તેમા સત્તા જીવ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અને નારક પર્યાયની અપેક્ષાએ કહેલી સમજવી. નારક પર્યાયની અપેક્ષાએ આ રીતે જીવમાં નારકપર્યાયની સત્તા કહેવામા આવી છે—કોઈ જીવ મરીને જ્યારે નારકપર્યાયથી નરકમા ઉત્પન્ન થવાનો હોય છે, ત્યારે એવા જીવને ભવિ નારકપર્યાયની અપેક્ષાએ દ્રવ્યનારક કહેવામા આવે છે, એવો દ્રવ્યનારક થયેલો જીવ જ નરકમા નારકપર્યાયે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અથવા "गइआणुआउउदओ" આ કથન અનુસાર ગતિ, આનુપૂર્વી આયુનો ઉદય એક સાથે જ થાય છે. તે અપેક્ષાએ તે સમયે નારકાયુષ્કનો ઉદય થઈ જવાથી ભાવનારક બનેલો જીવ નરકમા નારકપર્યાયે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે "एवं जाव वेमाणिया" અસુરકુમારોથી લઈને વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના જીવો વિષે એજ પ્રમાણે સમ-

उत्पद्यन्ते। पुनर्गौतमः पृच्छति–'सओ भंते! नेरइया उववज्जति असओ भंते! नेरइया उववज्जंति' अत्र 'सओ' त्ति इत्यस्य आर्षत्वेन विभक्तिविपरिणामात् 'सत्सु' इति सप्तमी विज्ञेया तेन–हे भदन्त! किं सत्सु पूर्वं विद्यमानेषु नैरयिकेषु अन्ये नैरयिका उत्पद्यन्ते किं वा असत्सु=अविद्यमानेषु मध्ये नैरयिका उत्पद्यन्ते? एवमेव 'सओ असुरकुमारा उववज्जंति जाव' किं सत्सु असुरकुमारा उत्पद्यन्ते? किं वा यावत् असत्सु असुरकुमारा उत्पद्यन्ते? एवं किं सत्सु नागकुमारादि भवनपति – पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक – मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिषिका उत्पद्यन्ते? किंवा असत्सु नागकुमारादि

ज्जंति, असओ भंते! नेरइया उववज्जति' इस सूत्र में 'सओ' यह शब्द आर्ष है, इसलिये यहां विभक्ति के विपरिणाम से "सत्सु" ऐसी सप्तमी विभक्तिका प्रयोग किया गया है ऐसा जानना चाहिये।

इस तरह इस प्रश्नका ऐसा अर्थ हो जाता है कि पहिले से नैरयिकोंके विद्यमान रहने पर अन्य नैरयिक उत्पन्न होते हैं या नैरयिकोंके नहीं विद्यमान रहने पर अन्य नैरयिक उत्पन्न होते हैं? इसी तरहसे 'सओ असुरकुमारा उववज्जंति जाव' असुरकुमारों के रहने पर अन्य असुरकुमार उत्पन्न होते हैं? या उनके नहीं रहने पर अन्य असुरकुमार उत्पन्न होते हैं?

इसी तरहसे नागकुमार आदि भवनपतियोंके विद्यमान रहने पर, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियों के विद्यमान रहने पर द्वीन्द्रियसे

હવે ગૌતમ અનુસાર મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–'સઓ ભંતે! નેરઇયા ઉવવજ્જંતિ અસઓ ભંતે! નેરઇયા ઉવવજ્જંતિ?" આ સૂત્રમાં 'સઓ' આ શબ્દ આર્ષ છે તેથી અહીં વિભક્તિના વિપરિણામથી "સત્સુ" આ સાતમી વિભક્તિના શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે એમ સમજવું આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—નરકમાં નરકો વિદ્યમાન રહે ત્યારે અન્ય નારકો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે નારકો અવિદ્યમાન રહે ત્યારે ત્યાં અન્ય નારકો ઉત્પન્ન થાય છે? એજ પ્રમાણે "સઓ અસુરકુમારા ઉવવજ્જંતિ જાવ" ઇત્યાદિ. અસુરકુમારો વિદ્યમાન હોય ત્યારે અન્ય અસુરકુમારો ઉત્પન્ન થાય છે કે અસુરકુમારો અવિદ્યમાન હોય ત્યારે અન્ય અસુરકુમારો ઉત્પન્ન થાય છે? એજ પ્રમાણે નાગકુમાર આદિ ભવનપતિ દેવો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો અને દ્વિન્દ્રિયોથી લઈને વૈમાનિક પર્યન્તના જીવો, વિદ્યમાન હોય

तेनाऽसंभवात्, 'एवं जाव वेमाणिया' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्-असुरकुमारादि भवनपति – पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रिय – चतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरा अपि सन्त एव उद्वर्तन्ते, नासन्त उद्वर्तन्ते, किन्तु ज्योतिषिका वैमानिकाश्च सन्तएव च्यवन्ति, नासन्तश्च्यवन्ति, इति भावः, तत्सूचयन्नाह-'नवरं जोइसियवेमाणिएसु चयंति भाणियव्वं' नवरं नैरयिकाद्यपेक्षया ज्योतिषिकवैमानिकेषु, विशेषस्तु 'उद्वर्तन्ते' इतिस्थाने 'च्यवन्ति' इति भणि-

विषाण आदिकी तरह अपने मूल रूपसे अविद्यमान वस्तुमें उद्वर्त्तना करणत्व नही बन सकता है। 'एवं जाव वेमाणिया' इसी प्रकार असुरकुमारादि भवनपतिसे लेकर पृथिवीकायिकादि एकेन्द्रिय जीव, द्वीन्द्रिय जीव तेइन्द्रिय जीव, चौइन्द्रिय जीव पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव, मनुष्य, वानव्यन्तर ये सब भी विद्यमान हुए ही उद्वर्तना करते हैं, असत् हुए उद्वर्तना नहीं करते। किन्तु ज्योतिषिक और वैमानिक द्रव्य दृष्टिसे सत् बने हुए होकर ही चवते हैं, असत् बने हुए होकर चवते नही हैं" इसी बातको सूचित करनेके लिये "नवरं जोइसियवेमाणिएसु चयंति भाणियव्वं" सूत्रकारने ऐसा कहा है। नैरयिक आदिकी अपेक्षा ज्योतिषिक और वैमानिक इनमें यह विशेषता है कि इनमें "उद्वर्तन्ते" इस क्रियापदके स्थानमें "च्यवन्ति" ऐसे क्रियापद का प्रयोग करना चाहिये।

अब गांगेय प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'सओ भंते! नेरइया उवव-

વિષાણુ (ગર્દભના શિંગડા) આદિની જેમ પોતાના મૂળ રૂપે અવિદ્યમાન વસ્તુમા ઉદ્વર્ત્તના કરવાનુ સભવી શકતુ નથી "एवं जाव वेमाणिया" એજ પ્રમાણે અસુરકુમાર વગેરે ભવનપતિ દેવો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય જીવો, દ્વીન્દ્રિય જીવો, ત્રીન્દ્રિય જીવો, ચતુરિન્દ્રિય જીવો, પચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો અને વાનવ્યન્તરો વિષે પણ સમજવુ એટલે કે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ વિદ્યમાન અસુરકુમાર આદિ ઉપર્યુક્ત જીવો જ ઉદ્વર્ત્તના કરે છે, અવિદ્યમાન અસુરકુમાર આદિ જીવો ઉદ્વર્ત્તના કરતા નથી. પરન્તુ જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકોના આલાપકમાં 'ઉદ્વર્ત્તના કરે છે' એમ કહેવાને બદલે 'ચ્યવે છે' કહેવુ જોઇએ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે દ્રવ્યાર્થિક નયની દૃષ્ટિએ વિદ્યમાન જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકો ચ્યવે છે અવિદ્યમાન જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકોમા ચ્યવના નથી.

એજ વાત સૂત્રકારે "नवरं जोइसियवेमाणिएसु चयति भाणियव्वं" આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે.

र्तन्ते ? एवं किं सत्सु नागकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियद्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरा उद्वर्तन्ते ? किंवा असत्सु नागकुमारादि वानव्यन्तरान्ता जीवा उद्वर्तन्ते ? तथा किं सत्सु केचित् ज्योतिषिकाश्च्यवन्ति ? किंवा असत्सु ज्योतिषिकाश्च्यवन्ति ? तथैव किं सत्सु वैमानिकाश्च्यवन्ति ? किंवा असत्सु वैमानिकाश्च्यवन्ति ? इति गाङ्गेय प्रश्नः।

भगवानाह-'गंगेया ! सओ नेरइया उववज्जंति, नो असओ नेरइया उववज्जंति' हे गाङ्गेय ! सत्सु नैरयिका उपपद्यन्ते, नो असत्सु नैरयिका उपपद्यन्ते, 'सओ

असुरकुमार उद्वर्तना करते हैं या उनके नहीं रहने पर अन्य असुर कुमार उद्वर्तना करते हैं ? इसी तरहसे नागकुमार आदि भवनपति योंके पृथिवीकायिकादि एकेन्द्रियों के, द्वीन्द्रियोंके, तेइन्द्रियोंके, चौइन्द्रियोंके पचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकोंके, मनुष्यों के और वानव्यन्तरोंके पहिले से रहने पर अन्य कितनेक नागकुमारादि सब जीव उद्वर्तना करते हैं ? या इनके पहिले से नहीं रहने पर ये नागकुमारादि सब जीव उद्वर्तना करते हैं ?, तथा-ज्योतिषिकोंके पहिलेसे रहने पर कितने अन्य ज्योतिषिकदेव चवते हैं या ज्योतिषिकोंके नहीं रहने पर अन्य ज्योतिषिकदेव चवते हैं ? इसी तरहसे वैमानिकोंके रहने पर अन्य वैमानिक देव चवते हैं ? या उनके नहीं रहने पर अन्य वैमानिकदेव चवते हैं ? इस प्रकारके ये सब गांगेय अनगारके प्रश्न हैं-

इनके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-'गंगेया ! सओ नेरइया

અસુરકુમારો ઉદ્વર્તના કરે છે કે તેઓ અવિદ્યમાન હોય ત્યારે અન્ય અસુર કુમારો ઉદ્વર્તના કરે છે ?

એજ પ્રમાણે નાગકુમાર આદિ ભવનપતિઓ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકે ન્દ્રિયો દ્વીન્દ્રિય જીવો ત્રીન્દ્રિય જીવો ચતુરિન્દ્રિય જીવો, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો મનુષ્યો અને વાનવ્યન્તરો વિદ્યમાન હોય ત્યારે કેટલાક નાગકુમાર આદિ ઉત્પન્ન જીવો ઉદ્વર્તના કરે છે કે તેઓ અવિદ્યમાન રહે ત્યારે આ નાગ કુમાર આદિ જીવો ઉદ્વર્તના કરે છે ? તથા જ્યોતિષિકો વિદ્યમાન હોય ત્યારે કેટલાક જ્યોતિષિકો ચ્યવે છે કે જ્યોતિષિકો ન હોય ત્યારે ચ્યવે છે ? એજ પ્રમાણે વૈમાનિકો હોય ત્યારે કેટલાક વૈમાનિકો ચ્યવે છે ? કે વૈમાનિકો ન હોય ત્યારે તેઓ ચ્યવે છે ? આ પ્રકારના પ્રશ્નો ગાંગેય અણગારે પૂછ્યા છે

ગાંગેયના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે- ગંગેયા !" હે ગાંગેય ! "સઓ નેરઇયા ઉવવજ્જંતિ નો અસઓ નેરઇયા ઉવવજ્જંતિ '

ज्योतिषिकान्ता जीवा उपपद्यन्ते ? एवं 'सओ वेमाणिया उववज्जंति असओ वेमाणिया उववज्जंति' किं सत्सु वैमानिका उपपद्यन्ते ? किंवा असत्सु वैमानिका उपपद्यन्ते ? तथा 'सओ नेरइया उव्वट्टंति, असओ नेरइया उव्वट्टंति' किं सत्सु केचित् नैरयिका उद्वर्तन्ते ? किंवा असत्सु नैरयिका उद्वर्तन्ते ? एव सओ असुरकुमारा उव्वट्टंति, जाव सओ वेमाणिया चयंति, असओ वेमाणिया चयंति?' किं सत्सु केचित् असुरकुमारा उद्वर्तन्ते, यावत्-किंवा असत्सु असुरकुमारा उद्व-

लेकर ज्योतिषिक तकके जीवों के पहिले विद्यमान रहने पर अन्य नागकुमार आदि अन्य पृथिवीकायिक आदि एवं अन्य द्वीन्द्रियादि जीव उत्पन्न होते हैं ? या नागकुमारसे लेकर ज्योतिषिकान्त जीवोंके नहीं रहने पर ये नागकुमारादि ज्योतिषिकान्त जीव उत्पन्न होते हैं? इसी तरहसे 'सओ वेमाणिया उववज्जंति, असओ वेमाणिया उववज्जंति' वैमानिकोंके रहने पर अन्य वैमानिक उत्पन्न होते हैं, या वैमानिकोंके नही रहने पर अन्य वैमानिक उत्पन्न होते हैं ? तथा- 'सओ नेरइया उव्वट्टंति, असओ नेरइया उव्वट्टंति' नैरयिकोंके पहिलेसे रहने पर वहां अन्य नैरयिक उद्वर्तना करते हैं या उनके नहीं रहने पर अन्य नैरयिक उद्वर्तना करते हैं ? इसी तरहसे 'सओ असुरकुमारा उव्वट्टंति, जाव सओ वेमाणिया चयंति असओ वेमाणिया चयंति' असुरकुमारों के पहिलेसे रहने पर कितनेक अन्य

ત્યારે અન્ય નાગકુમાર આદિ ભવનપતિ દેવો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય જીવો, અને દ્વીન્દ્રિયોથી લઇને વૈમાનિક પર્યન્તના જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, કે નાગકુમારથી લઈને જ્યોતિષિકો પર્યન્તના જીવો અવિદ્યમાન હોય ત્યારે નાગકુમારથી લઇને જ્યોતિષિક પર્યન્તના જીવો ઉત્પન્ન થાય છે? એજ પ્રમાણે "सओ वेमाणिया उववज्जंति, असओ वेमाणिया उववज्जंति ?" શું વૈમાનિક દેવો વિદ્યમાન હોય ત્યારે અન્ય વૈમાનિક દેવો ઉત્પન્ન થાય છે, કે વૈમાનિકો અવિદ્યમાન હોય ત્યારે અન્ય વૈમાનિકો ઉત્પન્ન થાય છે? તથા "सओ नेरइया उव्वट्टंति, असओ नेरइया उव्वट्टंति" નરકોમા નારકોનું અસ્તિત્વ હોય ત્યારે નારકો નરકોમાંથી ઉદ્ધર્ત્તના કરે છે કે તેમનું અસ્તિત્વ ન હોય ત્યારે નારકો ઉદ્ધર્ત્તના કરે છે? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અમુક નારકો ઉદ્ધર્ત્તના કરે ત્યારે નરકોમા બીજાં નારકો વિદ્યમાન રહે છે કે નહીં?

એજ પ્રમાણે "सओ असुरकुमारा उव्वट्टंति, जाव सओ वेमाणिया चयंति असओ वेमाणिया चयंति ?" અસુરકુમારો વિદ્યમાન રહે ત્યારે જ અન્ય

वेमाणिया चयंति' यावत्-सत्सु असुरकुमारादिवानव्यन्तरपर्यन्ता उद्वर्तन्ते, नो असत्सु असुरकुमारादि वानव्यन्तरान्ता जीवा उद्वर्तन्ते, एवमेव सत्सु ज्योतिषिका वैमानिकाश्च्यवन्ति, नो असत्सु ज्योतिषिका वैमानिकाश्च्यवन्ति सत्सु प्रागुत्पन्नेषु नारकादिषु अन्ये नारकादयः समुत्पद्यन्ते नासत्सु एवम्-सत्सु विद्यमानेषु नारकादिषु केचिन्नारकादयः स्वतः उद्वर्तन्ते ज्योतिषिका वैमानिकाश्च तत्रश्च्यवन्ति नासत्सु। असतामुत्पादोद्वर्तनच्यवनासंभवात्, लोकस्य शाश्वतत्वेन नारकादीनां सर्वदैव सद्भावात् इति। गाङ्गेयस्तत्र कारणं पृच्छति-' से

चयति नो असओ वेमाणिया चयंति' इसी तरहसे असुरकुमारादि वानव्यन्तरान्त जीव असुरकुमारादि वानव्यन्तरान्त जीवोंके रहने पर उद्वर्तना करते हैं, नहीं रहने पर उद्वर्तना नहीं करते हैं। इसी तरहसे ज्योतिषिकों और वैमानिकोंके रहने पर अन्य ज्योतिषिक और वैमानिक चवतेहैं उनके नहीं रहने पर वे चवते नहीं हैं। तात्पर्य इस कथनका ऐसा है कि पहिलेसे नारकादिकोंके उत्पन्न हो जाने पर अन्य और कितनेक दूसरे नारकादिक वहां उत्पन्न होते हैं, उनके अभावमें वे उत्पन्न नहीं होते हैं, इसी तरहसे नारकादिकोंकि पहिलेसे विद्यमान रहने पर दूसरे कितनेक नारकादिक वहांसे उद्वर्तना करते हैं-निकलते हैं-अविद्यमानतामें नहीं उद्वर्तना करते हैं। ज्योतिषिक और वैमानिक भी इसी स्थितिमें वहां से चवतेहैं-ज्योतिषिक और वैमानिकोंकी अविद्यमानतामें चवते नहीं हैं। ज्योतिषिक और वैमानिकोंमें 'उद्वर्तना

રીતે ઉદ્વર્તના થતી નથી. 'जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ वेमाणिया चयंति' એજ પ્રમાણે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિદેવો, વાનવ્યંતરો વગેરે વિષે પણ સમજવું એજ પ્રમાણે જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકો વિદ્યમાન રહે એવી રીતે કેટલાક જ્યોતિષિકો અને વમાનિકો ચ્યવે છે તેઓ અવિદ્યમાન રહે એવી રીતે કેટલાક જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકો ચ્યવતા નથી. આ બધાં કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-પહેલા નરકાદિ ઉત્પન્ન થઇ ગયા પછી બીજા કેટલાંક નારકો ઉત્પન્ન થઇ જાય છે-તેમનો અભાવ હોય ત્યારે તેઓ ઉત્પન્ન થતા નથી એજ પ્રમાણે નારકાદિ નરકોમાં વિદ્યમાન રહે એવી રીતે કેટલાક નારકોની ઉદ્વર્તના થયા કરે નકે નરકાદિમાં બિલકુલ નરકાદિકો ન રહે એવી રીતે નરકાદિકોની ઉદ્વર્તના થતી નથી જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકો પણ એવી જ સ્થિતિમાં ત્યાંથી ચ્યવે છે તેમનું ચ્યવન એવી રીતે થાય છે કે કેટલાક જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકો ત્યાં મોજૂદ રહે છે જ્યોતિ

असुरकुमारा उववज्जंति, नो असओ असुरकुमारा उववज्जंति' सत्सु असुरकुमारा उपपद्यन्ते, नो असत्सु असुरकुमारा उपपद्यन्ते, जाव सओ वेमाणिया उववज्जंति, नो असओ वेमाणिया उववज्जंति' यावत् सत्सु नागकुमारादिवैमानिकपर्यन्ता उपपद्यन्ते, नो असत्सुनागकुमारादिवैमानिकान्ता जीवा उपपद्यन्ते, तथैव 'सओ नेरइया उव्वट्टंति, नो असओ नेरइया उव्वट्टंति' सत्सु नैरयिका उद्वर्तन्ते, नो असत्सु नैरयिका उद्वर्तन्ते ? 'जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ

उववज्जंति, नो असओ नेरइया उववज्जति' हे गांगेय! नैरयिकोंके होने पर ही अन्य नैरयिक उत्पन्न होते हैं-उनके नहीं रहने पर अन्य नैरयिक उत्पन्न नहीं होते हैं। 'सओ असुरकुमारा उववज्जंति, नो असओ असुरकुमारा उववज्जंति' असुरकुमारों के रहने परही अन्य असुरकुमार उत्पन्न होते हैं-उनके नहीं रहने पर अन्य असुरकुमार उत्पन्न नहीं होते हैं। 'जाव सओ वेमाणिया उववज्जंति, नो असओ वेमाणिया उववज्जंति' यावत्-नागकुमारसे लेकर वैमानिकान्त जीव, अन्य नागकुमारसे लेकर वैमानिकान्त तक जीवोंके रहने पर उत्पन्न होते हैं-उनके नहीं रहने पर उत्पन्न नहीं होते हैं। इसी तरहसे 'सओ नेरइया उव्वट्टंति, नो असओ नेरइया उव्वट्टंति' नैरयिकोंके रहने पर अन्य नैरयिक उद्वर्त्तना करते हैं, और उनके नहीं रहने पर उद्वर्तना नही करते। 'जाव सओ वेमाणिया

નરકોમા નારકો વિદ્યમાન હોય-પહેલા ઉત્પન્ન થયેલા નારકો મોજૂદ હોય-ત્યારે જ અન્ય નારકો ઉત્પન્ન થાય છે, પહેલા ઉત્પન્ન થયેલા નારકો ત્યાં ન હોય ત્યારે અન્ય નારકો ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી. "सओ असुरकुमारा उववज्जंति, नो असओ असुरकुमारा उववज्जंति" અસુરકુમારાવાસોમાં પહેલા ઉત્પન્ન થયેલા અસુરકુમારો વિદ્યમાન હોય ત્યારે જ અન્ય અસુરકુમારો ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ વિદ્યમાન ન હોય ત્યારે અન્ય અસુરકુમારો ત્યા ઉત્પન્ન થતા નથી. "जाव सओ वेमाणिया उववज्जंति, नो असओ वेमाणिया उववज्जंति" નાગકુમારથી લઈને વૈમાનિક પર્યન્તના જીવો અન્ય નાગકુમારથી લઈને વૈમાનિક પર્યન્તના જીવો ત્યાં વિદ્યમાન હોય ત્યારે જ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ ત્યાં વિદ્યમાન ન હોય ત્યારે તે જીવો ત્યા ઉત્પન્ન થતા નથી. એજ પ્રમાણે "सओ नेरइया उव्वट्टंति नो असओ नेरइया उव्वट्टंति" ઈત્યાદિ. નરકોમાં નારકો વિદ્યમાન રહે એવી રીતે જ અન્ય નારકોની ઉદ્વર્તના થાય છે. નારકો વિદ્યમાન ન રહે એવી

तथा सन्तो ज्योतिषिकवैमानिकाश्च्यवन्ति, नो असन्तश्च्यवन्ति, ? इति प्रश्न। भगवान् तत्र कारणमाह-' से णूण गंगेया ! पासेण अरहया पुरिसादाणीएण, सासए, लोए, धुवए, अणादीए अणवयग्गे जहा पंचमसए, जाव जे लोक्का स लोए, ' हे गाङ्गेय ! तत् नून निश्चयेन हि पश्यता=केवलज्ञानेनावलोकयता पुरुपादानीयेन पुरुषश्रेष्ठेन अर्हता पार्श्वनाथेन अयं लोकः शाश्वतः अनादिकः अनवदग्रः यथा पञ्चमशतके नवमोद्देशके उक्तः प्रतिपादितस्तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यः, तदवधिमाह-' जाव जे लोक्कइ से लोए ' " यावत्-यो लोक्यते स लोक इति पर्यन्त बोध्यम् , तथाचानेन तत् सिद्धान्तेनैव स्वमत समर्पितम् , यत पार्श्वना

विद्यमान असुरकुमारादि वानव्यन्तरान्त उद्वर्तन करते हैं, अविद्यमान वे उद्वर्तन नहीं करते ? तथा विद्यमान ज्योतिषिक और वैमानिक च्यवते हैं अविद्यमान ज्योतिषिक और वैमानिक च्यवते नहीं हैं ? इस प्रश्नोंके उत्तरमें भगवान् कारणका निर्देश करनेके निमित्त कहते हैं- ' से णूणं गंगेया ! पासेणं अरहया पुरिसादाणीएण-सासए, लोए, धुवए, अणादीए, अणवयग्गे, जहा पंचमसए, जाव जे लोक्कइ, से लोए ' हे गांगेय ! केवलज्ञानसे देखनेवाले, पुरुषश्रेष्ठ अर्हन्त पार्श्वनाथने इस लोकको शाश्वत, अनादि और अनवदग्र-अन्त रहित कहा है सो यह विषय जैसा पंचमशतकमें नौवे उद्देशकमें कहा गया है- उसी तरहसे यहां पर भी समझ लेना चाहिये। यहां पर लोक संबंधी विषय ' जाव जे लोक्कइ से लोए। यावत् जो जाना जा सके वह लोक है-यहां तक कहा गया है। इस तरह प्रभुने इस उनके सिद्धान्तसे ही

र्तना કરે છે, અવિદ્યમાન નારક આદિ જીવો ઉદ્વર્તના કરતા નથી ? વિદ્યમાન જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકો ચ્યવે છે, અવિદ્યમાન જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકો ચ્યવતા નથી ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" से णूण गंगेया ! पासेण अरहया पुरिसादाणीएणं सासए धुवए अणादीए अणवयग्गे, जहा पंचमसए जाव जे लोक्कइ से लोए " હે ગાંગેય ! કેવળજ્ઞાનથી દેખનારા, પુરુષશ્રેષ્ઠ પાર્શ્વનાથ અર્હંતે આ લોકને શાશ્વત અનાદિ અને અનંત કહ્યો છે આ વિષયનું પાંચમાં શતકના નવમાં ઉદ્દેશામાં જેવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે એવું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું ત્યાં લોક સબંધી કથન ' जाव जे लोक्कइ से लोए ' " જે જાણી શકાય તે લોક છે," અહીં સુધી કરવામાં આવ્યું છે, તો તે સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું

केणट्ठेण, भंते ! एवं वुच्चइ सओ नेरइया उववज्जंति, नो असओ नेरइया उवव-ज्जंति, जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ वेमाणिया चयंति ?' हे भदन्त ! तत् केनार्थेन एवमुच्यते-सन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते, नो असन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते ? यावत्सन्तोऽसुरकुमारादि वैमानिकान्ता उपपद्यन्ते नो असन्त उपपद्यन्ते । एवं सन्तोऽसुरकुमारादि वानव्यन्तरान्ता उद्वर्तन्ते नो असन्त उद्वर्तन्ते ।

के स्थानमें 'च्युत' इस पदके प्रयोग करनेकी आज्ञा दी गई है-अतः यहां पर उद्वर्तनाकी जगह उनके साथ 'च्युत' इस पदका प्रयोग किया जाता है ।

असत् पदार्थोंमें उत्पाद उद्वर्तन और च्यवन होनेकी असंभवता है । इसीलिये लोकमें शाश्वतत्वका सद्भाव कह कर नारकादिकोंमें सर्वदा ही सद्भाव कहा गया है । तात्पर्य ऐसा है कि षट् द्रव्यमयी यह लोक जब शाश्वत है तो नारकादि द्रव्यरूप पदार्थ भी किसी अपेक्षा शाश्वत हैं । शाश्वत होनेसे इनका सर्वदा अस्तित्व रहता है ।

अब गांगेय प्रभुसे ऐसा पूछते है कि 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ सओ नेरइया उववज्जंति-नो असओ नेरइया उववज्जंति' जाव सओ वेमाणिया चयंति नो असओ वेमाणिया चयन्ति' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारणसे कहते हैं कि विद्यमान नैरयिक उत्पन्न होते हैं, अविद्यमान नैरयिक उत्पन्न नहीं होते ? यावत् विद्यमान असुरकुमारादि वैमानिकान्त उत्पन्न होते है, अविद्यमान ये उत्पन्न नहीं होते है?

षिको अने वैमानिकोमां "उद्वर्त्तना"ने बदले "च्युत" पदनो प्रयोग करवो, एटली ज अहीं नरकादि करता विशेषता छे

असत् (अविद्यमान) पदार्थोमां उत्पाद (उत्पत्ति), उद्वर्तन अने च्यवन संभवी शकता नथी. तेथी लोकमां शाश्वतत्वनो सद्भाव कहीने नारकादि जीवोमां तेनो सर्वदा सद्भाव कह्यो छे आ कथननुं तात्पर्य एवुं छे के छ द्रव्यमयी आ लोक जो शाश्वत छे, तो नरकादि द्रव्यरूप पदार्थो पण शाश्वत ज छे. तेओ शाश्वत छे ते कारणे तेमनुं अस्तित्व कायम रहे छे.

हवे गांगेय अणगार महावीर प्रभुने एवो प्रश्न करे छे के-"से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, सओ नेरइया उववज्जंति, नो असओ नेरइया उववज्जंति जाव सओ वेमाणिया चयंति नो असओ वेमाणिया चयंति" हे भदन्त ! आप शा कारणे एवुं कहो छो विद्यमान नारको उत्पन्न थाय छे, अविद्यमान नारको उत्पन्न थता नथी ? विद्यमान असुरकुमारोथी लईने वैमानिक पर्यन्तना जीवो उत्पन्न थाय छे, अविद्यमान असुरकुमारादि जीवो उत्पन्न थता नथी ? विद्यमान नारकथी लईने वानव्यन्तर पर्यन्तना जीवो उद्व-

अथ गाङ्गेयो भगवतोऽतिशायिनीं ज्ञानसंपदं समावयन् प्राह-' सय भंते !' इत्यादि । सयं भंते ! एवं जाणइ उदाहु असयं ' हे भदन्त ! किं स्वयम् आत्मनैव एव पूर्वोक्तप्रकारकवस्तु जानासि वेत्सि ? उताहो अथवा किम् अस्वयम् नात्म नैव अपितु परतो जानासि ? तथा ' असोच्चा एते एवं जाणइ, उदाहु सोच्चा ' किम् अश्रुत्वा आगमानपेक्षमेव एतदेव जानासि ? ' उताहो अथवा किं श्रुत्वा पुरुषान्तरवचनमाकर्ण्य आगमत इत्यर्थः जानासि ? । पूर्वोक्तप्रकारकवस्तुस्वरूप माह-' सओ नेरइया उववज्जंति, जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ वेमाणिया चयंति ? ' यत् सन्त एव नैरयिका उपपद्यन्ते, नो असन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते, यावत्-सन्तो भवनपत्यादि वैमानिकान्ता उपपद्यन्ते नो असन्त उप पद्यन्ते इति ॥ एवमेव सन्तो नैरयिकादि वानव्यन्तरपर्यन्ता उद्वर्तन्ते, नो असन्त उद्वर्तन्ते, तथैव सन्त एव ज्योतिषिकवैमानिकाश्च्यवन्ते नो असन्तश्च्यवन्ते ?

पत्तिको जानकर उनसे पूछते हैं ' सय भंते ! एवं जाणइ, उदाहु असयं ' हे भदन्त ! नैरयिकादि पूर्वोक्त पदार्थ जिस स्वभावसे युक्त आपने कहे हैं-वे ऐसे ही हैं यह बात आप स्वयं जानते हैं-या दूसरोंके कहनेसे जानते हैं ? तथा ' असोच्चा एए एवं जाणइ उदाहु सोच्चा ' ये सब ऐसे ही हैं यह बिना आगमके आप जानते हैं, अथवा आगमसे जानते हैं ? कि ' सओ नेरइया उववज्जंति, नो असओ नेरइया उववज्जंति जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ वेमाणिया चयंति ' इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-' गंगेया ! सयं एए एवं जाणामि, णो असयं, असोच्चा एए एवं जाणामि नो सोच्चा ' हे गांगेय ! केवलज्ञानसे युक्त होनेके कारण, तथा सर्वज्ञ होनेके कारण में पूर्वोक्त नैरयिकादि पदार्थ पूर्वोक्त प्रकारवाले हैं यह

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન— સયં ભંતે ! એવં જાણઇ, ઉદાહુ અસયં ?" અસોચ્ચા એએ એવં જાણઇ, ઉદાહુ સોચ્ચા-સઓ નેરઇયા ઉવવજ્જંતિ, નો અસઓ નેરઇયા ઉવવજ્જંતિ, જાવ સઓ વેમાણિયા ચયંતિ, નો અસઓ વેમાણિયા ચયંતિ ' હે ભદન્ત ! નારક આદિ જીવોના ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના આદિ વિષેની જે વાત આપે કહી તે વાત શું આપ સ્વયં જાણો છો ? તે વાત આપ આગમની સહાયતા વિના જાણો છો કે આગમની મદદથી જાણો છો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર— ગંગેયા ! સયં એએ એવં જાણામિ, નો અસયં, અસોચ્ચા, એએ એવં જાણામિ નો સોચ્ચા-સઓ નેરઇયા ઉવવજ્જંતિ નો અસઓ નેરઇયા ઉવવજ્જંતિ " ઇત્યાદિ. હે ગાંગેય ! કેવળજ્ઞાનથી યુક્ત હોવાથી તથા સર્વજ્ઞ હોવાથી પૂર્વોક્ત નારકાદિ જીવો પૂર્વોક્ત સ્વભાવવાળા હોય છે એ

थेनार्हता शाश्वतो लोक उक्तोऽतो लोकस्य शाश्वतत्वात् सन्त एव मत्स्वेत्वा नैरकादयः नैरयिकेषु वा उत्पद्यन्ते, उद्वर्त्तन्ते च्यवन्ति चेति । तदुपसंहरन्नाह ' से तेणट्टेण गगेया ! एवं वुच्चइ जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ वेमाणिया चयंति ' हे गाङ्गेय ! तत् तेनार्थेन एवमुच्यते यावत् सन्तो नैरयिकादि वैमानिकान्ता उपपद्यन्ते । नो असन्त उपपद्यन्ते । एवं सन्त एव नैरयिकादिवानव्यन्तरान्ता उद्वर्तन्ते, नो असन्त उद्वर्तन्ते, तथैव सन्त एव ज्योतिषिकवैमानिकाश्च्यवन्ति, नो असन्तो ज्योतिषिकवैमानिकाश्च्यवन्ति ।

अपने मनका समर्थन किया है । क्योंकि अर्हन्त पार्श्वनाथने जब लोकको शाश्वत कहा है, तो लोकके शाश्वत होनेसे विद्यमान नैरयिकादि पदार्थ नैरयिकोंमें उत्पन्न होतेहैं, अथवा पूर्वमें नैरयिकादिकोंके रहने पर ही वहां अन्य नैरयिकादि उत्पन्न होतेहै उद्वर्त्तना करतेहैं और च्युत होतेहैं ।

अब इस विषयका उपसंहार करते हुए प्रभु गांगेयसे कहतेहैं कि 'से तेणट्ठेणं गंगेया ! एवं वुच्चइ जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ वेमाणिया चयंति ' इसी कारण हे गांगेय ! मैंने ऐसा कहा है कि विद्यमान नैरयिकादि वैमानिकान्त जीव उत्पन्न होते हैं, असत् ये उत्पन्न नहीं होते हैं, नैरयिकादि वानव्यन्तरान्त जीव सदवस्थायुक्त हुए होकर ही उद्वर्तना करते हैं, असदवस्था युक्त हुए ये उद्वर्तना नहीं करते हैं, इसी तरहसे सदवस्थापन्न हुए ज्योतिषिक और वैमानिक चवते हैं असद्रूपतासे युक्त हुए ये नहीं चवते हैं ।

अब गांगेय भगवानकी अतिशायिनी ज्ञानसं-

આ રીતે મહાવીર પ્રભુએ પાર્શ્વનાથના સિદ્ધાન્ત દ્વારા જ પોતાના મતનું સમર્થન કર્યું છે કારણ કે પાર્શ્વનાથ અર્હંતે લોકને શાશ્વત કહ્યો હોવાથી એ વાત પણ સિદ્ધ થાય છે કે વિદ્યમાન નારકાદિ જીવો જ નરકોમા ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે કે પહેલાં નારકાદિનું અસ્તિત્વ ત્યાં રહેલું હોય ત્યારે જ અન્ય નારકાદિની ત્યા ઉત્પત્તિ થાય છે, ઉદ્વર્તના થાય છે અને ચ્યવન થાય છે હવે આ વિષયનો ઉપસંહાર કરતા મહાવીર પ્રભુ ગાંગેયને કહે છે કે " से तेणट्ठेणं गागेया ! एवं वुच्चइ, जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ वेमाणिया चयति " હે ગાગેય ! તે કારણે મે એવું કહ્યું છે કે વિદ્યમાન નારકોથી વૈમાનિક પર્યન્તના જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, અવિદ્યમાન નારકોથી વૈમાનિક પર્યન્તના જીવો ઉત્પન્ન થતા નથી વિદ્યમાન નારકોથી વાનવ્યતર સુધીના જીવો ઉદ્વર્તના કરે છે, અવિદ્યમાન નારકોથી વાનવ્યંતર સુધીના જીવો ઉદ્વર્તના કરતા નથી. વિદ્યમાન વૈમાનિકો અને જ્યોતિષિકો ચ્યવે છે અવિદ્યમાન વૈમાનિકો અને જ્યોતિષિકો ચ્યવતા નથી.

अथ गाङ्गेयो भगवतोऽतिशायिनीं ज्ञानसंपदं समाकलय्य प्राह-' सयं भंते !' इत्यादि । सयं भंते ! एवं जाणइ उदाहु असयं ' हे भदन्त ! किं स्वयम् आत्मनैव एव पूर्वोक्तप्रकारकवस्तु जानासि वेत्सि ? उताहो अथवा किम् अस्वयम् नात्मनैव अपितु परतो जानासि ? तथा ' असोच्चा एते एवं जाणइ, उदाहु सोच्चा ' किम् अश्रुत्वा आगमानपेक्षम् एवमेव जानासि ? ' उताहो अथवा किं श्रुत्वा पुरुषान्तरवचनमाकर्ण्य आगमत इत्यर्थः जानासि ? । पूर्वोक्तप्रकारकवस्तुस्वरूपमाह-' सओ नेरइया उववज्जंति, जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ वेमाणिया चयंति ? ' यत् सन्त एव नैरयिका उपपद्यन्ते, नो असन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते, यावत्-सन्तो भवनपत्यादि वैमानिकान्ता उपपद्यन्ते नो असन्त उपपद्यन्ते इति ॥ एवमेव सन्तो नैरयिकादि वानव्यन्तरपर्यन्ता उद्वर्तन्ते, नो असन्त उद्वर्तन्ते, तथैव सन्त एव ज्योतिषिकवैमानिकाश्च्यवन्ते नो असन्त च्यवन्ते !

पत्तिको जानकर उनसे पूछते हैं 'सयं भंते ! एवं जाणइ, उदाहु असयं ' हे भदन्त ! नैरयिकादि पूर्वोक्त पदार्थ जिस स्वभावसे युक्त आपने कहे हैं-वे ऐसे ही हैं यह बात आप स्वयं जानते हैं-या दूसरोंके कहनेसे जानते हैं ? तथा ' असोच्चा एए एवं जाणइ उदाहु सोच्चा ' ये सब ऐसे ही हैं यह बिना आगमके आप जानते हैं, अथवा आगमसे जानते हैं ? कि ' सओ नेरइया उववज्जंति, नो असओ नेरइया उववज्जंति जाव सओ वेमाणिया चयंति, नो असओ वेमाणिया चयंति ' इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-'गंगेया ! सयं एए एवं जाणामि, णो असयं, असोच्चा एए एवं जाणामि नो सोच्चा ' हे गांगेय ! केवलज्ञानसे युक्त होनेके कारण, तथा सर्वज्ञ होनेके कारण में पूर्वोक्त नैरयिकादि पदार्थ पूर्वोक्त प्रकारवाले हैं यह

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન— સયં ભંતે ! એવં જાણઇ, ઉદાહુ અસયં ! " અસોચ્ચા એએ એવં જાણઇ, ઉદાહુ સોચ્ચા-સઓ નેરઇયા ઉવવજ્જંતિ, નો અસઓ નેરઇયા ઉવવજ્જંતિ, જાવ સઓ વેમાણિયા ચયંતિ, નો અસઓ વેમાણિયા ચયંતિ ' હે ભદન્ત ! નારક આદિ જીવોના ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના આદિ વિષેની જે વાત આપે કહી તે વાત શું આપ સ્વયં જાણો છો ? તે વાત આપ આગમની સહાયતા વિના જાણો છો કે આગમની મદદથી જાણો છો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર— ' ગંગેયા ! સયં એએ એવં જાણામિ, નો અસયં, અસોચ્ચા એએ એવં જાણામિ નો સોચ્ચા-સઓ નેરઇયા ઉવવજ્જંતિ નો અસઓ નેરઇયા ઉવવજ્જંતિ " ઇત્યાદિ હે ગાંગેય ! કેવળજ્ઞાનથી યુક્ત હોવાથી તથા સર્વજ્ઞ હોવાથી પૂર્વોક્ત નારકાદિ જીવો પૂર્વોક્ત સ્વભાવવાળા હોય છે એ

इति। भगवानाह-'गंगेया ! सयं एवं जाणामि, णो असय, असोच्चा एते एवं जाणामि, नो सोच्चा ' हे गाङ्गय ! स्वयम् आत्मनैव न परतोऽनुमानादितः केवलज्ञानित्वात् सर्वज्ञत्वात् एतदेवं पूर्वोक्तप्रकारकं वस्तु जानामि, नो अस्वयम् परतो जानामि, अश्रुत्वा-एतदेवं जानामि, नो श्रुत्वा न पुरुषान्तरवचनमाकर्ण्य जानामि, यत्-' सओ नेरइया उववज्जंति, नो असओ नेरइया उववज्जंति ' इत्यादि।

गाङ्गेयः पृच्छन्ति-' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ तं चेव जाव नो असओ वेमाणिया चयंति ? ' हे भदन्त ! तत् केनार्थेन एवमुच्यते-तदेव पूर्वोक्तरीत्यैव यावत् सन्तो नैरयिकादि वैमानिकान्ता उपपद्यन्ते नो असन्त उपपद्यन्ते ? इत्यादि। भगवानाह-' गंगेया ! केवलीणं पुरत्थिमेणं मियंपि जाणइ, अमियं पि जाणइ दाहिणेणं, एवं जहा सद्दुद्देसए जाव निव्वुडे नाणे केवलिस्स ' हे गाङ्गेय !

स्वयं जानता हूं परकी सहायतासे नहीं जानता हूं, और न पुरुषान्तरके वचनोंको सुन करके इन पदार्थों को मैं पूर्वोक्त स्वभावसे युक्त जानता हूं, किन्तु विना सुने अपने आपही इन नैरयिकादि पदार्थों को पूर्वोक्त स्वभाववाले जानता हूं ' सओ नेरइया उववज्जति, नो असओ नेरइया उववज्जति ' इत्यादि।

अब गांगेय प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ तं चेव जाव नो असओ वेमाणिया चयंति ' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारणसे कहते हैं कि मैं इन नैरयिकादि पदार्थों को पूर्वोक्त स्वभावसे युक्त स्वयं जानता हू परके वचनादिकोंको सुनकरके नहीं जानता हूं इत्यादि। इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ' गंगेया ' हे गांगेय ! ' केवली णं पुरत्थिमेणं मियं पि जाणइ, अमियं पि जाणइ, दाहिणेणं एवं सद्दुद्देसए जाव निव्वुडे नाणे केवलिस्स ' केवलज्ञानी पूर्व दिशामें

વાત હુ સ્વય જાણી શકું છુ-તે જાણવા માટે મારે અન્યની સહાયતા લેવી પડતી નથી. એ વાત અન્ય પુરુષોનાં વચનો શ્રવણ કર્યા વિના મારી જાતે જ એ બધી વાત હું કેવળજ્ઞાનથી દેખી-સમજી શકું છું.

ગાગેયનો પ્રશ્ન—" से केणट्ठेणं भते ! एवं वुच्चइ त चेव जाव नो असओ वेमाणिया चयति ?" હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે આપ નારકાદિ પદાર્થના પૂર્વોક્ત સ્વભાવને સ્વય જાણો છો, અન્યનાં વચનો શ્રવણ કર્યા વિના આપ જાતે જ આ બધું જાણો છો ? ઈત્યાદિ.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાગેય ! " केवलीणं पुरत्थिमेणं मिय पि जाणइ, अमिय पि, जाणइ, दाहिणेणं एव जहा सद्दुद्देसए जाव निव्वुडे नाणे केवलिस " કેવલજ્ઞાની પૂર્વમાં મર્યાદિત વસ્તુને પણ જાણે છે

केवली केवलज्ञानी खलु पौरस्त्ये पूर्वदिशि मितमपि मर्यादितमपि जानाति, अमितमपि अमर्यादितमपि जानाति, दक्षिणेन दक्षिणस्यां दिशि एवं पूर्वोक्तरीत्यैव यथा शब्दोद्देशके पञ्चमशतके चतुर्थोद्देशके इत्यर्थः यावत् मितमपि मर्यादितमपि जानाति अमितमपि अमर्यादितमपि जानाति इत्यादि सर्वविषयकं निर्वृत निष्पन्नं ज्ञानं केवलिनो भवति। तदुपसंहरन्नाह-' से तणट्ठेणं गंगिया! एवं वुच्चइ-तं चेव जाव नो असओ वेमाणिया चयंति ' हे गाङ्गेय! तत् तेनार्थेन एवमुच्यते यत्-तदेव पूर्वोक्तवदेव यावत् सन्तो नैरयिकादि वैमानिकान्ता उपपद्यन्ते नो असन्त उपपद्यन्ते, एवमेव सन्तो नैरयिकादि वानव्यन्तरान्ता उद्वर्तन्ते, नो असन्त उद्वर्तन्ते, तथैव सतो ज्योतिषिकवैमा-

मर्यादित वस्तुको भी जानता है और अमर्यादित वस्तुको भी जानता है, इसी प्रकार वह दक्षिण दिशामें भी मर्यादित और अमर्यादित वस्तुको जानता है-क्योंकी उस केवलज्ञानीका केवलज्ञान मर्यादित अमर्यादित दोनों प्रकारकी वस्तुको जानता है इस तरह उसका वह ज्ञान सर्व विषयवाला होता है। इस विषयको पहिले शब्दोद्देशकमें-पंचमशतकमें चतुर्थोद्देशकमें कहा जा चुका है। ' से तेणट्ठेणं गंगेया! एवं वुच्चइ, तं चेव जाव नो असओ वेमाणिया चयंति ' इसी कारण हे गांगेय! मैंने ऐसा कहा है कि ये पूर्वोक्त नैरयिकादि पदार्थ पूर्वोक्त स्वभाववाले हैं ऐसा मैं स्वयं जानता हूं इत्यादि, अतः विद्यमान नैरयिकादि वैमानिकान्त पदार्थ उत्पन्न होते हैं, असदवस्थायुक्त होकर वे उत्पन्न नहीं होते हैं इसी तरहसे नैरयिकादि वानव्यन्तरान्त पदार्थ

અને અમર્યાદિત વસ્તુને પણ જાણે છે એજ પ્રમાણે દક્ષિણ દિશામાં પણ તેઓ મર્યાદિત અને અમર્યાદિત બન્ને પ્રકારની વસ્તુને જાણે છે આ રીતે તેમનુ જ્ઞાન સર્વ વિષયને સમજનારૂં હોય છે આ વિષયનુ પાંચમાં શતકના ' શબ્દોદ્દેશક ' નામના ચોથા ઉદ્દેશકમાં આગળ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે તો તે સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવુ ' से तेण णं गंगेया! एवं वुच्चइ तं चेव जाव नो असओ वेमाणिया चयंति " હે ગાંગેય! તે કારણે મે એવુ કહ્યુ છે કે પૂર્વોક્ત નારકાદિ પદાર્થો પૂર્વોક્ત સ્વભાવવાળાં છે એવું હું સ્વયં જાણુ છુ ઇત્યાદિ.

તેથી વિદ્યમાન નારકોથી લઈને વૈમાનિકો પર્યન્તના જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, અવિદ્યમાન નારકાદિ જીવો ઉત્પન્ન થતા નથી નારકાદિ જીવોનો સદ્ભાવ રહે એવી રીતે જ નારકાદિ જીવોની ઉદ્વર્તના થયા કરતી હોય છે તેમનો

निकाश्च्यवन्ते, नो असन्तश्च्यवन्ते । अथ गाङ्गेयः प्रकारान्तरेण पृच्छति-' सयं भंते ! नेरइया नेरइएसु उववज्जंति, असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति ? ' हे हे भदन्त ! किं स्वयमेव आत्मनैव नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, किंवा अस्वयं-नात्मनैव अपितु ईश्वरपारतन्त्र्यादिनैव नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते ? तथा चोक्तम्—

' अज्ञोजन्तुरनीशोऽयमात्मनः सुखदुःखयोः ।
ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् स्वर्गंवा श्वभ्रमेव वा " ॥१॥ इति

सदवस्थापन्न हुए ही उद्वर्तन करते हैं, असद्अवस्थायुक्त हुए होकर उद्वर्तन नहीं करते हैं, इसी तरहसे विद्यमान ज्योतिषिक और वैमानिक चवते हैं, अविद्यमान ये चवते नहीं हैं। अब गांगेय प्रकारान्तरसे इसी विषयको प्रभुसे पूछते हैं-' सयं भंते! नेरइया नेरइएसु उववज्जति, असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति ' हे भदन्त ! नैरयिक नैरयिकोंमें जो उत्पन्न होते हैं सो क्या वे अपने आप उनमें उत्पन्न होते हैं या ईश्वरकी प्रेरणा आदिसे उनमें उत्पन्न होते है जैसा कि अन्य सिद्धान्तकारोंने कहा है—

अज्ञो जन्तुरनीशोऽयमात्मनः सुखदुःखयोः ।
ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् स्वर्गं वा श्वभ्रमेव वा ॥ "

यह प्राणी अपने सुख दु खके भोगनेमें अपने आप असमर्थ है इसे सुख दुःख ईश्वर भुगवाता है । अतः उनकी प्रेरणाके अनुसारही यह जीव स्वर्गमें जाता है और नरकमें जाता है ।

બિલકુલ સદ્ભાવ ન રહે એવી રીતે નારકાદિની ઉદ્વર્તના થતી નથી એજ પ્રમાણે જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકોનો સદ્ભાવ રહે એવી રીતે જ જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકોનું ચ્યવન થાય છે, તેમનો સદ્ભાવ ન રહે એવી રીતે તે ચ્યવન થતું નથી હવે ગાંગેય પ્રકારાન્તરથી એજ વિષયને અનુલક્ષીને આ પ્રમાણે પૂછે છે-" सयं भंते ! नेरइया नेरइएसु उववज्जंति, असय नेरइया नेरइएसु उववज्जंति ? " હે ભદન્ત ! નરકોમાં જે નારકો ઉત્પન્ન થાય છે તે શું સ્વયં પોતાની જાતે જ ઉત્પન્ન થાય છે કે અસ્વય (ઈશ્વરની પ્રેરણા આદિથી) ઉત્પન્ન થાય છે ? અન્ય સિદ્ધાન્તકારોએ કહ્યુ છે કે—

" अज्ञो जन्तुरनीशोऽयमात्मनः सुखदु खयो ।
ईश्वरप्रेरितो गच्छत् स्वर्गं वा श्वभ्रमेव वा ॥ "

" આ જીવ પોતાના સુખદુખને ભોગવવામાં પોતે તો અસમર્થ છે, તેને સુખદુખ ઈશ્વર ભોગવાવે છે ઇશ્વરની ઇચ્છા પ્રમાણે જ જીવ સ્વર્ગ અથવા નરકમાં જાય છે "

केवली केवलज्ञानी खलु पौरस्त्ये पूर्वदिशि मितमपि मर्यादितमपि जानाति, अमितमपि अमर्यादितमपि जानाति, दक्षिणेन दक्षिणस्यां दिशि एवं पूर्वोक्तरीत्यैव यथा शब्दोद्देशके पञ्चमशतके चतुर्थोद्देशके इत्यर्थः यावत् मितमपि मर्यादितमपि जानाति अमितमपि अमर्यादितमपि जानाति इत्यादि सर्वविषयक निर्वृतं निष्पन्नं ज्ञानं केवलिनो भवति। तदुपसंहरन्नाह-' से तेणट्ठेणं गंगेया! एवं वुच्चइ-तं चेव जाव नो असओ वेमाणिया चयंति ' हे गाङ्गेय! तत् तेनार्थेन एवमुच्यते यत्-तथैव पूर्वोक्तवदेव यावत् सन्तो नैरयिकादि वैमानिकान्ता उपपद्यन्ते नो असन्त उपपद्यन्ते, एवमेव सन्तो नैरयिकादि वानव्यन्तरान्ता उद्वर्तन्ते, नो असन्त उद्वर्तन्ते, तथैव सन्तो ज्योतिषिकवैमा-

मर्यादित वस्तुको भी जानता है और अमर्यादित वस्तुको भी जानता है, इसी प्रकार वह दक्षिण दिशामें भी मर्यादित और अमर्यादित वस्तुको जानता है-क्योंकी उस केवलज्ञानीका केवलज्ञान मर्यादित अमर्यादित दोनों प्रकारकी वस्तुको जानता है इस तरह उसका वह ज्ञान सर्व विषयवाला होता है। इस विषयको पहिले शब्दोद्देशकमें-पचमशतकमें चतुर्थोद्देशकमें कहा जा चुका है। ' से तेणट्ठेणं गंगेया! एवं वुच्चइ, तं चेव जाव नो असओ वेमाणिया चयंति ' इसी कारण हे गांगेय! मैंने ऐसा कहा है कि ये पूर्वोक्त नैरयिकादि पदार्थ पूर्वोक्त स्वभाववाले हैं ऐसा मैं स्वयं जानता हूं इत्यादि, अतः विद्यमान नैरयिकादि वैमानिकान्त पदार्थ उत्पन्न होते हैं, असदवस्थायुक्त होकर वे उत्पन्न नहीं होते हैं इसी तरहसे नैरयिकादि वानव्यन्तरान्त पदार्थ

અને અમર્યાદિત વસ્તુને પણ જાણે છે એજ પ્રમાણે દક્ષિણ દિશામાં પણ તેઓ મર્યાદિત અને અમર્યાદિત બન્ને પ્રકારની વસ્તુને જાણે છે આ રીતે તેમનુ જ્ઞાન સર્વ વિષયને સમજનારૂ હોય છે આ વિષયનુ પાંચમાં શતકના શબ્દોદ્દેશક નામના ચોથા ઉદ્દેશકમાં આગળ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે તો તે સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવુ " से तेण णं गंगेया! एव वुच्चइ त चेव जाव नो असओ वेमाणिया चयंति " હે ગાંગેય! તે કારણે મે એવુ કહ્યુ છે કે પૂર્વોક્ત નારકાદિ પદાર્થો પૂર્વોક્ત સ્વભાવવાળા છે એવુ હુ સ્વયં જાણુ છુ ઇત્યાદિ.

તેથી વિદ્યમાન નારકોથી લઈને વૈમાનિકો પર્યન્તના જીવો ઉત્પન્ન થાય છે અવિદ્યમાન નારકાદિ જીવો ઉત્પન્ન થતા નથી નારકાદિ જીવોનો સદ્ભાવ રહે એવી રીતે જ નારકાદિ જીવોની ઉદ્વર્તના થયા કરતી હોય છે તેમનો

निकाश्च्यवन्ते, नो असन्तश्च्यवन्ते । अथ गाङ्गेयः प्रकारान्तेण पृच्छति-' सयं भंते ! नेरइया नेरइएसु उववज्जंति, असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति ?' हे हे भदन्त ! किं स्वयमेव आत्मनैव नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, किंवा अस्वयं-नात्मनैव अपितु ईश्वरपारतन्त्र्यादिनैव नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते : तथा चोक्तम्—

'अज्ञोजन्तुरनीशोऽयमात्मनः सुखदुःखयोः ।
ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् स्वर्गंवा श्वभ्रमेव वा" ॥१॥ इति

सद्वस्थापन्न हुए ही उद्वर्तन करते हैं, असद्अवस्थायुक्त हुए होकर उद्वर्तन नहीं करते हैं, इसी तरहसे विद्यमान ज्योतिषिक और वैमानिक चवते हैं, अविद्यमान ये चवते नहीं हैं । अब गांगेय प्रकारान्तरसे इसी विषयको प्रभुसे पूछते हैं-' सयं भंते ! नेरइया नेरइएसु उववज्जंति, असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति ' हे भदन्त ! नैरयिक नैरयिकोंमें जो उत्पन्न होते हैं सो क्या वे अपने आप उनमें उत्पन्न होते हैं या ईश्वरकी प्रेरणा आदिसे उनमें उत्पन्न होते हैं जैसा कि अन्य सिद्धान्तकारोंने कहा है—

अज्ञो जन्तुरनीशोऽयमात्मनः सुखदुःखयोः ।
ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् स्वर्गं वा श्वभ्रमेव वा ॥ "

यह प्राणी अपने सुख दुःखके भोगनेमें अपने आप असमर्थ है इसे सुख दुःख ईश्वर भुगवाता है । अतः उनकी प्रेरणाके अनुसारही यह जीव स्वर्गमें जाता है और नरकमें जाता है ।

બિલકુલ સદ્‌ભાવ ન રહે એવી રીતે નારકાદિની ઉદ્વર્ત્તના થતી નથી એજ પ્રમાણે જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકોનો સદ્‌ભાવ રહે એવી રીતે જ જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકોનું ચ્યવન થાય છે, તેમનો સદ્‌ભાવ ન રહે એવી રીતે તે ચ્યવન થતું નથી હવે ગાંગેય પ્રકારાન્તરથી એજ વિષયને અનુલક્ષીને આ પ્રમાણે પૂછે છે-" सयं भंते ! नेरइया नेरइएसु उववज्जंति, असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति ? " હે ભદન્ત ! નરકોમાં જે નારકો ઉત્પન્ન થાય છે તે શું સ્વયં પોતાની જાતે જ ઉત્પન્ન થાય છે કે અસ્વયં (ઈશ્વરની પ્રેરણા આદિથી) ઉત્પન્ન થાય છે ? અન્ય સિદ્ધાન્તકારોએ કહ્યું છે કે—

" अज्ञो जन्तुरनीशोऽयमात्मनः सुखदुःखयो ।
ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् स्वर्गं वा श्वभ्रमेव वा ॥ "

" આ જીવ પોતાના સુખદુઃખને ભોગવવામાં પોતે તો અસમર્થ છે, તેને સુખદુઃખ ઈશ્વર ભોગવાવે છે ઈશ્વરની ઈચ્છા પ્રમાણે જ જીવ સ્વર્ગ અથવા નરકમાં જાય છે "

भगवानाह—' गंगेया ! सयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति, नो असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति ' हे गाङ्गेय ! स्वयमेव आत्मनैव नैरयिका नैरयिकेषु उत्पद्यन्ते, नो अस्वयम् ईश्वरपारतन्त्र्यात् नैरयिका नैरयिकेषु उत्पद्यन्ते, कालादि कारणकलापव्यतिरिक्तस्य ईश्वरस्य युक्तिभिर्विचार्यमाणस्यासिद्धत्वात्। गाङ्गेयः पृच्छति-' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जाव उववज्जंति ?' हे भदन्त ! तत् केनार्थेन एवमुच्यते-यावत्-स्वयमेव नैरयिका नैरयिकेषु उत्पद्यन्ते, नो अस्वयम् उत्पद्यन्ते इति ? भगवानाह-' गंगेया ! कम्मोदएणं कम्मगुरुयत्ताए, कम्मभारियत्ताए, कम्मगुरुसंभारियत्ताए ' हे गाङ्गेय ! कर्मोदयेन कर्मणां गुरुकत्वेन, किंतु नहि केवलं कर्मोदयमात्रेण नैरयिकेषु उत्पद्यते केवलिनामपि

इस प्रश्नके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-' गंगेया ' हे गांगेय ! ऐसी बात नहीं है ' सयं नेरइया नेरइएसु उववज्जति, नो असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति ' नैरयिक अपने आपही नैरयिकोंमें उत्पन्न होते हैं, ईश्वरकी प्रेरणा आदिसे वे वहां उत्पन्न नहीं होते हैं । क्यों कि कालादि कारणकलापसे भिन्न ईश्वर स्वतन्त्र पदार्थ है यह बात जब युक्तियों द्वारा विचारित होती है-तब उसकी प्रतिष्ठा स्थापित नहीं होती है। अब गांगेय प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जाव उववज्जंति ' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारणसे कहते हैं कि नैरयिक अपने आपही नैरयिकोंमें उत्पन्न होते हैं-ईश्वरकी प्रेरणादि से वे वहां उत्पन्न नहीं होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहतेहैं-' गंगेया ! कम्मोदएणं कम्मगुरुयत्ताए, कम्मभारियत्ताए, कम्मगुरुसंभारिय

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—ગંગેયા ! " હે ગાંગેય ! એવી કોઇ વાત નથી પણ " सयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति नो असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति " નારકો પોતાની જાતે જ નરકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ઇશ્વરની પ્રેરણા આદિ કારણે તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે કાલાદિ કારણ કલાપથી ભિન્ન ઇશ્વર સ્વતંત્ર પદાર્થ છે એ વાત યુક્તિયો (દલીલો) દ્વારા પુરવાર થઇ શકતી નથી

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન- से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जाव उववज्जति ' હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે નારકો પોતાની જાતે જ નરકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે-ઇશ્વરની પ્રેરણા આદિથી તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર— गंगेया ! ' હે ગાંગેય ! " कम्मोदएणं कम्मगुरुयत्ताए कम्मभारियत्ताए, कम्मगुरुसंभारियत्ताए, असुभाणं कम्माणं उदएणं,

कर्मोदयस्य सद्भावादत आह-कर्मगुरुकतया, कर्मणां गुरुकता कर्मगुरुकता तया, कर्मभारिकतया, भारोऽस्ति एषां तानि भारिकाणि तद्भावो भारिकता कर्मणां भारिकता कर्मभारिकता तया चेत्यर्थः, तथत्र महदपि किञ्चिदल्पभारं दृष्टं तथाविधभारमपि च किञ्चिदमहदित्यत आह-कर्मगुरुसंभारिकतया, गुरोः संभारिकस्य च भावो गुरुसंभारिकता, गुरुता सभारिकता चेत्यर्थः, कर्मणां गुरुसंभारिकता कर्मगुरुसंभारिकता तया अति प्रकर्षावस्थया इत्यर्थः एतच्च उपर्युक्तं त्रयं शुभकर्मापेक्षयाऽपि स्यादत आह-'असुभाणं कम्माणं उदएणं असुभाण कम्माण विवागेणं, असुभाणं कम्माणं फलविवागेणं' अशुभानां कर्मणाम् उदयेन, उदयश्च कर्मणां प्रदेशतोऽपि स्यात् अतआह-अशुभानां कर्मणां विपाकेन, विपाकश्च यथावद्धरसानुभूतिः, स च मन्दोऽपि स्यादतआह-अशुभानां कर्मणां फलविपाकेन, फलस्यालाबुकादेरिव विपाको विपच्यमानता रसप्रकर्षावस्थाफलविपाकस्तेनेत्यर्थः, 'सयं नेरइया नेरइएसु उववज्जति, नो असयं नेरइया नेरइएसु

त्ताए' असुभाणं कम्माणं उदएणं, असुभाणं कम्माणं विवागेणं, असुभाणं कम्माणं फलविवागेणं सयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति-नो असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति' हे गांगेय! कर्मों के उदय होनेसे, कर्मो की गुरुकता होनेसे कर्मों की भारिकता होनेसे, अशुभ कर्मों के उदयसे, अशुभ कर्मों के विपाकसे, अशुभ कर्मों के फलविपाकसे नैरयिक नैरयिकोंमें स्वयं उत्पन्न होते हैं, ईश्वरकी प्रेरणा आदिसे वे वहां उत्पन्न नहीं होते हैं। यहां पर सूत्रकारने जो नैरयिकोंके नैरयिकोंमें उत्पन्न होनेमें कर्मोदयादि कारण प्रकट किये हैं सो उनकी सार्थकता इस प्रकारसे है-कर्मोदयसे नैरयिक नैरयिकोंमें उत्पन्न होते हैं इतने कहने मात्रसे नैरयिकोंमें उत्पन्न होना उनका सिद्ध नहीं

असुभाणं कम्माण विवागेण, असुभाण कम्माण फलविवागेण सय नेरइया नेरइएसु उववज्जंति नो असय नेरइया नेरइएसु उववज्जंति" હે ગાંગેય! કર્મોના ઉદય થવાથી, કર્મોની ગુરુતાથી કર્મોના ભારેપણાથી, અશુભ કર્મોના ઉદયથી, અશુભ કર્મોના વિપાકથી અને અશુભ કર્મોના ફલવિપાકથી નારકો નરકોમાં સ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે, ઇશ્વરની પ્રેરણા આદિથી તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી. અહી સૂત્રકારે નારકોના નરકોમા ઉત્પન્ન થવામાં કર્મોદય આદિ જે કારણો પ્રકટ કર્યા છે તેની સાર્થકતા આ પ્રમાણે સમજાવી શકાય—

"કર્મોદયથી નારકો નરકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે," આટલું જ કારણ આપવાથી નરકોમાં તેમની ઉત્પત્તિ થવાનું કારણ સિદ્ધ થતું નથી. નરકોમાં

होता है क्योंकि कर्मोदय तो केवलियोंको भी होता है-अत उन्हे भी यहां उत्पन्न होनेका प्रसग प्राप्त होगा सो इसकी निवृत्तिके लिये "कर्मगुरुकतया" ऐसा दूसरा विशेषण दिया है, केवलियोंमें कर्मोदय होने परभी वह कर्म उनमें गुरुरूपसे नहीं होता है अत उनकी यहां उत्पत्ति नहीं होती है। कर्मोंकी गुरुता होने पर भी प्रायः जीव नरकोंमें उत्पन्न नहीं होते हैं-अत इस बातकी निवृत्तिके लिये "कम्मगुरुसभारियत्ताए" ऐसा कहा है जिस जीवमें कर्मोंका भार बहुत अधिक मात्रामें होता है वे जीव नियमसे नरकोंमें उत्पन्न होते हैं। नरकोंमें उत्पन्न होनेवाले जीवोंमें कर्मोंका भार अपनी पराकाष्ठाको भी पार कर देता। यही सब बात इन विशेषणों द्वारा प्रकटकी गई है। अथवा 'कम्म गुरुसभारियत्ताए' इस पद द्वारा सूत्रकारने यह बात प्रकटकी है कि कर्मोंका वजन उनमें कोई सामान्य रूपमें नहीं रहता है कारण ऐसा भी होता है कि जो वस्तु प्रमाणमें बहुत होती है वह तूलादिककी तरह भारमें अल्प भारवाली भी हो सकती है। सो ये कर्म इनमें ऐसे नहीं हैं, ये तो इनमें बहुत अधिक भारवाले होते हैं। इसी कारण ये जीव उस प्रकर्षावस्थापन्न (उत्कृष्ट कर्मो का भार होने से) भारसे दबे हुए होकर नीचे अधोगतिरूप

ઉત્પન્ન થવા માટે કર્મોદયને જ કારણરૂપ માનવામાં આવે તો, કેવલીઓમાં પણ કર્મોદયનો સદ્‌ભાવ હોવાથી તેમની નરકોમાં ઉત્પત્તિ થવાની વાત માનવી પડે એવો પ્રસગ ઉત્પન્ન થશે. તેથી એવુ ન બને માટે "કમગુરુત્તયા" વગેરે કારણો આપવામાં આવેલ છે કેવલીઓમાં કર્મોદય હોવા છતાં પણ તે તેમનામાં ગુરુ રૂપે હોતો નથી, તેથી તેમની નરકોમાં ઉત્પત્તિ થતી નથી કર્મોની ગુરુતા હોવા છતાં પણ કેટલીક વખત જીવ નરકોમાં ઉત્પન્ન થતો નથી તેથી 'कम्मगुरुसंभारियत्ताए" આ પદ દ્વારા એમ કહેવામાં આવ્યુ છે કે કર્મોનો ભાર ઘણી જ અધિક માત્રામાં હોય તો જીવ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે નરકોમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવોના કર્મોનો ભાર પરાકાષ્ઠા વટાવી ગયો હોય છે આ બધી વાત આ વિશેષણો દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે અથવા "कम्मगुरुसंभारियत्ताए" આ પદ દ્વારા સૂત્રકારે એ વાત પ્રકટ કરી છે કે કર્મોનુ વજન તેમનામાં સામાન્ય રૂપે હોતુ નથી પણ અસામાન્ય થઈ ગયુ હોય છે કારણ કે કેટલીક વખત એવુ બને છે કે રૂ વગેરે વસ્તુઓ પ્રમાણમાં વધારે હોવા છતાં તેનુ વજન ઓછુ હોઈ શકે છે તે વાતની નિવૃત્તિને માટે તેમનાં કર્મોને ઘણાં જ અધિક ભારયુક્ત કહ્યાં છે એવાં

कर्मोदयस्य सद्भावादत आह-कर्मगुरुकतया, कर्मणां गुरुकता कर्मगुरुकता तया, कर्मभारिकतया, भारोऽस्ति एषां तानि भारिकाणि तद्भावो भारिकता कर्मणां भारिकता कर्मभारिकता तया चेत्यर्थः, तथा महदपि किञ्चिदल्पभारं दृष्टं तथाविधभारमपि च किञ्चिदमहदित्यतआह-कर्मगुरुसंभारिकतया, गुरोः संभारिकस्य च भावो गुरुसंभारिकता, गुरुता सभारिकता चेत्यर्थः, कर्मणां गुरुसंभारिकता कर्मगुरुसंभारिकता तया अति प्रकर्षावस्थया इत्यर्थः, एतच्च उपर्युक्तं त्रयं शुभकर्मापेक्षयाऽपि स्यादत आह-'असुभाणं कम्माणं उदएणं असुभाणं कम्माणं विवागेणं, असुभाणं कम्माणं फलविवागेणं' अशुभानां कर्मणाम् उदयेन, उदयश्च कर्मणां प्रदेशतोऽपि स्यात् अतआह-अशुभानां कर्मणां विपाकेन, विपाकश्च यथाबद्धरसानुभूतिः, स च मन्दोऽपि स्यादतआह-अशुभानां कर्मणां फलविपाकेन, फलस्यालाबुकादेरिव विपाको विपच्यमानता रसप्रकर्षावस्थाफलविपाकस्तेनेत्यर्थः, 'सयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति, नो असयं नेरइया नेरइएसु

त्ताए' असुभाणं कम्माणं उदएणं, असुभाणं कम्माणं विवागेणं, असुभाणं कम्माणं फलविवागेणं सयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति-नो असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति' हे गांगेय! कर्मों के उदय होनेसे, कर्मों की गुरुकता होनेसे कर्मों की भारिकता होनेसे, अशुभ कर्मों के उदयसे, अशुभ कर्मों के विपाकसे, अशुभ कर्मों के फलविपाकसे नैरयिक नैरयिकोंमें स्वयं उत्पन्न होते हैं, ईश्वरकी प्रेरणा आदिसे वे वहां उत्पन्न नहीं होते हैं। यहां पर सूत्रकारने जो नैरयिकोंके नैरयिकोंमें उत्पन्न होनेमें कर्मोदयादि कारण प्रकट किये है सो उनकी सार्थकता इस प्रकारसे है-कर्मोदयसे नैरयिक नैरयिकोंमें उत्पन्न होते हैं इतने कहने मात्रसे नैरयिकोंमें उत्पन्न होना उनका सिद्ध नहीं

असुभाणं कम्माणं विवागेणं, असुभाणं कम्माणं फलविवागेणं सयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति नो असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति" हे गांगेय! કર્મોના ઉદય થવાથી, કર્મોની ગુરુતાથી કર્મોના ભારેપણાથી, અશુભ કર્મોના ઉદયથી, અશુભ કર્મોના વિપાકથી અને અશુભ કર્મોના ફલવિપાકથી નારકો નરકોમાં સ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે, ઇશ્વરની પ્રેરણા આદિથી તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી. અહીં સૂત્રકારે નારકોના નરકોમાં ઉત્પન્ન થવામાં કર્મોદય આદિ જે કારણો પ્રકટ કર્યા છે તેની સાર્થકતા આ પ્રમાણે સમજાવી શકાય—

"કર્મોદયથી નારકો નરકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે," આટલું જ કારણ આપવાથી નરકોમાં તેમની ઉત્પત્તિ થવાનું કારણ સિદ્ધ થતું નથી. નરકોમાં

होना है क्योंकि कर्मोदय तो केवलियोंको भी होता है-अत उन्हें भी यहां उत्पन्न होनेका प्रसंग प्राप्त होगा सो इसकी निवृत्तिके लिये "कर्मगुरुकतया" ऐसा दूसरा विशेषण दिया है, केवलियोंमें कर्मोदय होने परभी वह कर्म उनमें गुरुरूपसे नहीं होता है अत उनकी यहां उत्पत्ति नहीं होती है। कर्मोकी गुरुता होने पर भी प्राय जीव नरकोंमें उत्पन्न नहीं होते हैं-अतः इस बातकी निवृत्तिके लिये "कम्मगुरुसंभारियत्ताए" ऐसा कहा है जिस जीवमें कर्मोंका भार बहुत अधिक मात्रामें होता है वे जीव नियमसे नरकोंमें उत्पन्न होते हैं। नरकोंमें उत्पन्न होनेवाले जीवोंमें कर्मोका भार अपनी पराकाष्ठाको भी पार कर देता। यही सब बात इन विशेषणों द्वारा प्रकट की गई है। अथवा 'कम्म गुरुसंभारियत्ताए' इस पद द्वारा सूत्रकारने यह बात प्रकटकी है कि कर्मोंका वजन उनमें कोई सामान्य रूपमें नहीं रहता है कारण ऐसा भी होता है कि जो वस्तु प्रमाणमें बहुत होती है वह तूलादिककी तरह भारमें अल्प भारवाली भी हो सकती है। सो ये कर्म इनमें ऐसे नहीं हैं, ये तो इनमें बहुत अधिक भारवाले होते हैं। इसी कारण ये जीव उस प्रकर्षापर्यवसान (उत्कृष्ट कर्मो का भार होने से) भारसे दबे हुए होकर नीचे अधोगतिरूप

ઉત્પન્ન થવા માટે કર્મોદયને જ કારણરૂપ માનવામાં આવે તો, કેવલીઓમાં પણ કર્મોદયનો સદ્‌ભાવ હોવાથી તેમની નરકોમાં ઉત્પત્તિ થવાની વાત માનવી પડે એવો પ્રસંગ ઉત્પન્ન થશે તેથી એવું ન બને માટે "કમ્મગુરુતયા" વગેરે કારણો આપવામાં આવેલ છે કેવલીઓમાં કર્મોદય હોવા છતાં પણ તે તેમનામાં ગુરુ રૂપે હોતો નથી, તેથી તેમની નરકોમાં ઉત્પત્તિ થતી નથી. કર્મોની ગુરુતા હોવા છતાં પણ કેટલીક વખત જીવ નરકોમાં ઉત્પન્ન થતો નથી તેથી 'कम्मगुरुसंभारियत्ताए' આ પદ દ્વારા એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે કર્મોનો ભાર ઘણી જ અધિક માત્રામાં હોય તો જીવ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે નરકોમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવોના કર્મોનો ભાર પરાકાષ્ઠા વટાવી ગયો હોય છે આ બધી વાત આ વિશેષણો દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે અથવા "कम्मगुरुसंभारियत्ताए" આ પદ દ્વારા સૂત્રકારે એ વાત પ્રકટ કરી છે કે કર્મોનું વજન તેમનામાં સામાન્ય રૂપે હોતું નથી પણ અસામાન્ય થઈ ગયું હોય છે કારણ કે કેટલીક વખત એવું બને છે કે રૂ વગેરે વસ્તુઓ પ્રમાણમાં વધારે હોવા છતાં તેનું વજન ઓછું હોઈ શકે છે તે વાતની નિવૃત્તિને માટે તેમનાં કર્મોને ઘણાં જ અધિક ભારરૂપ કહ્યાં છે એવાં

नरकमें उत्पन्न हो जाते हैं। ये उपर्युक्त तीन विशेषण-" कर्मोदय, कर्मभारिकता, कर्मगुरुसंभारिकता " शुभ कर्मोंकी अपेक्षासे भी होते हैं-सो ये विशेषण यहां शुभ कर्मोंकी अपेक्षासे दिये गये गृहीत न हों-इसलिये सूत्रकारने 'असुभाणं कम्माणं उदएणं, असुभाणं कम्माणं विवागेणं, असुभाणं कम्माणं फलविवागेणं' ऐसा कहा है। इन नारकोंको जो कर्मोदय होता है वह शुभ कर्मोंका उदय नहीं होता है किन्तु अशुभ कर्मोंकाही उदय होता है, कर्मोंका उदय प्रदेशकी अपेक्षासे भी हो सकता है, सो ऐसा उदय इनको नहीं है किन्तु विपाककी अपेक्षासे कर्मोंका उदय इनकोहै अर्थात् इनको बद्ध कर्मोंके रसकी अनुभूति (अनुभव) होती रहती है। यह बद्धरसानुभूति इनके मन्द भी हो सकती है अतः ऐसी अनुभूति इनको नहीं होती है किन्तु अलाबु-तूंबडी आदिका विपाक जिस प्रकारसे अत्यंत अनिष्टकारक होता है उसी प्रकारसे इनके बद्ध कर्मोंका जो रसरूप विपाक है वह अत्यन्त अनिष्ठ प्रकर्षावस्थावाला होता है- इन सब कारणोंके प्रभावसे नैरयिक अपने आप नैरयिकोंमें उत्पन्न होते हैं। 'नो असयं नेरइया नेरइएसु

અતિશય ભારે કર્મોના ભારથી દબાયેલા જીવ અધોગતિ રૂપ નરકમા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. ઉપર્યુકત ત્રણ વિશેષણો-" कर्मोदय, कर्मभारिकता, कर्मगुरुसंभारिकता " શુભ કર્મોની અપેક્ષાએ પણ હોઈ શકે છે અહીં આ વિશેષણો શુભ કર્મોને લાગુ પડતાં નથી પણ અશુભ કર્મોને લાગુ પડે છે એ પ્રકટ કરવાને માટે સૂત્રકારે " असुभाण कम्माण उदएणं, असुभाणं कम्माणं विवागेणं, असुभाण कम्माणं फलविवागेणं " આ પદોનો પ્રયોગ કર્યો છે તે નારકોના શુભ કર્મોનો ઉદય થવાથી તેમને નરકમા ઉત્પન્ન થવું પડતું નથી પણ અશુભ કર્મોના ઉદયથી જ તેમને નરકમાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે. કર્મોનો ઉદય પ્રદેશની અપેક્ષાએ પણ સભવી શકે છે, પણ અહીં એવા ઉદયની વાત કરી નથી, અહીં તો વિપાકની અપેક્ષાએ કર્મનો ઉદય તેમને થયેલો બતાવ્યો છે એટલે કે તેમને બદ્ધકર્મોના રસની અનુભૂતિ થતી રહે છે તે બદ્ધરસાનુભૂતિ મન્દ પણ હોઇ શકે છે. પરન્તુ તેમને એવી મન્દ અનુભૂતિ થતી નથી પણ જેમ તૂબડી આદિનો વિપાક જેમ અત્યન્ત અનિષ્ટકારક હોય છે તેમ તેમના બદ્ધકર્મોનાં જે રસરૂપ વિપાક છે તે અત્યન્ત અનિષ્ટ પ્રકર્ષાવસ્થાવાળો હોય છે આ બધા કારણકલાપોના પ્રભાવથી નારકો પોતાની જાતે જ નરકોમા ઉત્પન્ન થાય છે, " नो असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति " ઇશ્વરની

उववज्जंति ' स्वयमेव आत्मनैव नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, नो अस्वयम् ईश्वरपारतन्त्र्यात् नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते तस्यैवासिद्धत्वेन तत्फलदान सामर्थ्यस्य दूरापास्तत्वात् । तदुपसंहरन्नाह-' से तेणट्ठेणं गंगेया ! जाव उववज्जंति ' हे गाङ्गेय ! तत् तेनार्थेन यावत् स्वयमेव नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, नो अस्वयं नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते इति भावः । गाङ्गेयः पृच्छति-' सयं भंते ! असुरकुमारा पुच्छा ' ' हे भदन्त ! स्वयमेव आत्मनैव किम् असुरकुमारा असुरकुमारतया उपपद्यन्ते ? किंवा अस्वयमेव असुरकुमारा असुरकुमारतया उपपद्यन्ते ? इति पृच्छा, भगवानाह- गंगेया ! सयं असुरकुमारा जाव उववज्जंति ' नो असयं असुरकुमारा जाव उववज्जंति, हे गाङ्गेय ! स्वयमेव असुरकुमारा

उववज्जंति ' ईश्वर प्रेरणादिसे नहीं । क्यों कि जब फल भोगानेवाले ईश्वरकी ही सत्ता सिद्ध नहीं है तब उसमें फलदानका सामर्थ्य कैसे माना जा सकता है । ' से तेणट्ठेणं गंगेया ! जाव उववज्जंति ' अतः हे गांगेय ! मैंने ऐसा कहा है कि यावत् नैरयिक नारकोंमें अपने आप उत्पन्न होते हैं-उन्हें वहां उत्पन्न करनेवाला उनके अशुभ कर्मोंका तीव्रतम उदयादिके सिवाय और कोई ईश्वर प्रेरणा आदि कारण नहीं है । अब गांगेय प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-' सयं भंते ! असुरकुमारा पुच्छा' हे भदन्त ! असुरकुमार क्या अपने आपही असुरकुमार रूपसे उत्पन्न होते हैं ? या असुरकुमार रूपसे उन्हें कोई ईश्वर प्रेरणादि कारण उत्पन्न करता है ? इसके उत्तरमें प्रभुने उनसे ऐसा कहा-' गंगेया ! सयं असुरकुमारा जाव उववज्जंति नो असयं असुरकुमारा जाव उववज्जंति' हे गांगेय ! असुरकुमार अपने आप असुरकुमार रूपसे उत्पन्न होते

પ્રેરણા આદિથી તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી કારણ કે જો ફળ ભોગવનાર ઇશ્વરની જ સત્તા જો સિદ્ધ થતી ન હોય તો તે ઇશ્વરમાં ફળદાન કરવાનું સામર્થ્ય કેવી રીતે માની શકાય !

" से तेणट्ठेणं गंगेया उववज्जंति " હે ગાંગેય ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે નારકો નરકોમાં સ્વયં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે તેમના અશુભ કર્મોના તીવ્રતમ ઉદય સિવાય તેમને ત્યાં ઉત્પન્ન કરાવનાર ઇશ્વરપ્રેરણા આદિ કોઇ અન્ય કારણો હોતા નથી

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—' सयं भंते ! असुरकुमारा पुच्छा " હે ભદન્ત ! અસુરકુમારો શું પોતાની જાતે જ અસુરકુમાર રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ઇશ્વર પ્રેરણા આદિ કારણે તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ' " હે ગાંગેય ! " सयं असुरकुमारा

नरकमें उत्पन्न हो जाते हैं। ये उपर्युक्त तीन विशेपण-"कर्मोदय, कर्मभारिकता, कर्मगुरुसंभारिकता" शुभ कर्मोंकी अपेक्षासे भी होते हैं-सो ये विशेपण यहां शुभ कर्मोंकी अपेक्षासे दिये गये गृहीत न हों-इसलिये सूत्रकारने 'असुभाणं कम्माणं उदएणं, असुभाणं कम्माणं विवागेणं, असुभाणं कम्माणं फलविवागेणं' ऐसा कहा है। इन नारकोंको जो कर्मोदय होता है वह शुभ कर्मोका उदय नहीं होता है किन्तु अशुभ कर्मोकाही उदय होता है, कर्मोका उदय प्रदेशकी अपेक्षासे भी हो सकता है, सो ऐसा उदय इनको नहीं है किन्तु विपाककी अपेक्षासे कर्मोंका उदय इनकोहै-अर्थात् इनको बद्ध कर्मों के रसकी अनुभूति (अनुभव) होती रहतीहै। यह बद्धरसानुभूति इनके मन्द भी हो सकती है अतः ऐसी अनुभूति इनको नहीं होती है किन्तु अलावु-तूंबडी आदिका विपाक जिस प्रकारसे अत्यंत अनिष्टकारक होता है उसी प्रकारसे इनके बद्ध कर्मोका जो रसरूप विपाक है वह अत्यन्त अनिष्ट प्रकर्षावस्थावाला होता है- इन सब कारणों के प्रभावसे नैरयिक अपने आप नैरयिकोमें उत्पन्न होते हैं। 'नो असयं नेरइया नेरइएसु

અતિશય ભારે કર્મોના ભારથી દબાયેલો જીવ અધોગતિ રૂપ નરકમા ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. ઉપર્યુકત ત્રણ વિશેષણો-"कर्मोदय, कर्मभारिकता, कर्मगुरुसंभारिकता" શુભ કર્મોની અપેક્ષાએ પણ હોઈ શકે છે અહીં આ વિશેષણો શુભ કર્મોને લાગુ પડતા નથી પણ અશુભ કર્મોને લાગુ પડે છે એ પ્રકટ કરવાને માટે સૂત્રકારે "असुभाण कम्माण उदएणं, असुभाण कम्माणं विवागेण, असुभाण कम्माणं फलविवागेण" આ પદોના પ્રયોગ કર્યો છે તે નારકોના શુભ કર્મોનો ઉદય થવાથી તેમને નરકમાં ઉત્પન્ન થવું પડતું નથી પણ અશુભ કર્મોના ઉદયથી જ તેમને નરકમાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે. કર્મોનો ઉદય પ્રદેશની અપેક્ષાએ પણ સંભવી શકે છે, પણ અહીં એવા ઉદયની વાત કરી નથી, અહીં તો વિપાકની અપેક્ષાએ કર્મનો ઉદય તેમને થયેલો બતાવ્યો છે એટલે કે તેમને બદ્ધકર્મોના રસની અનુભૂતિ થતી રહે છે. તે બદ્ધરસાનુભૂતિ મન્દ પણ હોઇ શકે છે. પરન્તુ તેમને એવી મન્દ અનુભૂતિ થતી નથી પણ જેમ તૂબડી આદિનો વિપાક જેમ અત્યન્ત અનિષ્ટકારક હોય છે તેમ તેમના બદ્ધકર્મોનાં જે રસરૂપ વિપાક છે તે અત્યન્ત અનિષ્ટ પ્રકર્ષાવસ્થાવાળો હોય છે આ બધા કારણકલાપોના પ્રભાવથી નારકો પોતાની જાતે જ નરકોમા ઉત્પન્ન થાય છે, "नो असयं नेरइया नेरइएसु उववज्जंति" ઇશ્વરની

उववज्जंति ' स्वयमेव आत्मनैव नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, नो अस्वयम् ईश्वरपारतन्त्र्यादेः नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते तस्यैवासिद्धत्वेन तत्फलदान सामर्थ्यस्य दूरापास्तत्वात् । तदुपसंहरन्नाह-' से तेणट्ठेणं गंगेया ! जाव उववज्जंति ' हे गाङ्गेय ! तद् तेनार्थेन यावत् स्वयमेव नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, नो अस्वयं नैरयिका नैरयिकेषु उपपद्यन्ते इति भावः । गाङ्गेयः पृच्छति-' सयं भंते ! असुरकुमारा पुच्छा ' ! हे भदन्त ! स्वयमेव आत्मनैव किम् असुरकुमारा असुरकुमारतया उपपद्यन्ते ? किंवा अस्वयमेव असुरकुमारा असुरकुमारतया उपपद्यन्ते ? इति पृच्छा, भगवानाह- गंगेया ! सयं असुरकुमारा जाव उववज्जंति ' नो असयं असुरकुमारा जाव उववज्जंति, हे गाङ्गेय ! स्वयमेव असुरकुमारा

उववज्जंति ' ईश्वर प्रेरणादिसे नहीं । क्यों कि जब फल भोगानेवाले ईश्वरकी ही सत्ता सिद्ध नहीं है तब उसमें फलदानका सामर्थ्य कैसे माना जा सकता है । ' से तेणट्ठेणं गंगेया ! जाव उववज्जंति ' अतः हे गांगेय ! मैने ऐसा कहा है कि यावत् नैरयिक नारकोंमें अपने आप उत्पन्न होते हैं-उन्हें वहां उत्पन्न करनेवाला उनके अशुभ कर्मोंका तीव्रतम उदयादिके सिवाय और कोई ईश्वर प्रेरणा आदि कारण नहीं है । अब गांगेय प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-' सयं भंते ! असुरकुमारा पुच्छा' हे भदन्त ! असुरकुमार क्या अपने आपही असुरकुमार रूपसे उत्पन्न होते हैं ? या असुरकुमार रूपसे उन्हें कोई ईश्वर प्रेरणादि कारण उत्पन्न करता है ? इसके उत्तरमें प्रभुने उनसे ऐसा कहा-' गंगेया ! सयं असुरकुमारा जाव उववज्जंति नो असयं असुरकुमारा जाव उववज्जंति ' हे गांगेय ! असुरकुमार अपने आप असुरकुमार रूपसे उत्पन्न होते

પ્રેરણા આદિથી તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી કારણ કે જો ફળ ભોગવનાર ઇશ્વરની જ સત્તા જો સિદ્ધ થતી ન હોય તો તે ઇશ્વરમાં ફલદાન કરવાનું સામર્થ્ય કેવી રીતે માની શકાય !

" સે તેણટ્ઠેણં ગંગેયા ઉવવજ્જંતિ " હે ગાંગેય ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે નારકો નરકોમાં સ્વયં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તેમના અશુભ કર્મોના તીવ્રતમ ઉદય સિવાય તેમને ત્યાં ઉત્પન્ન કરાવનાર ઇશ્વરપ્રેરણા આદિ કોઈ અન્ય કારણો હોતા નથી

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—" સયં ભંતે ! અસુરકુમારા પુચ્છા " હે ભદન્ત ! અસુરકુમારો શું પોતાની જાતે જ અસુરકુમાર રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ઇશ્વર પ્રેરણા આદિ કારણે તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થય થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" ગંગેયા ! " હે ગાંગેય ! " સયં અસુરકુમારા

यावत् असुरकुमारतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयम् असुरकुमारा यावत् असुरकुमारतया उपपद्यन्ते । उक्तयुक्तेः गाङ्गेयः कारणं पृच्छति–' से केणट्ठेण तं चेव जाव उववज्जंति ? ' हे भदन्त ! तत् केनार्थेन तदेव पूर्वोक्तवदेव यावत् स्वयमेव असुरकुमारा असुरकुमारतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयम् असुरकुमारा असुरकुमारतया उपपद्यन्ते ? भगवानाह–' गंगेया ! कम्मोदएणं कम्मोवसमेण कम्मविगईए, कम्मविसोहीए, कम्मविसुद्धीए ' हे गाङ्गेय ! कर्मोदयेन असुरकुमारोचितकर्मणामुदयेन, सामान्यतः कर्मोपशमेन अशुभकर्मणामुपशमेन, कर्मविगत्या–अशुभानां कर्मणां विगत्या स्थित्यपेक्षया विगमेन, कर्मविशोध्या रसापेक्षया अशुभानां कर्मणां विशोध्या, कर्मविशुद्धया प्रदेशापेक्षया अशुभानां कर्मणां विशुद्ध्या ' सुभाणं कम्माणं उदएणं, सुभाणं कम्माणं विवागेणं, सुभाणं कम्माणं फलविवागेणं सयं असुरकु-

---

हैं, उन्हे असुरकुमार रूपसे उत्पन्न करनेवाला कोई ईश्वर नहीं है। अब गांगेय ! ' से केणट्ठेणं भंते ! तं चेव जाव उववज्जंति ' प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारणसे कहते हैं कि असुरकुमार असुरकुमार रूपसे अपने आप उत्पन्न होते हैं उन्हे असुरकुमार रूपसे ईश्वर उत्पन्न नहीं करता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं–' गंगेया ! कम्मोदएणं, कम्मोवसमेणं, कम्मविगईए, कम्मविसोहीए, कम्मविसुद्धीए ' हे गांगेय ! असुरकुमारोचित कर्मों के उदयसे, अशुभ कर्मों के सामान्यतः उपशमसे, अशुभ कर्मों के स्थितिकी अपेक्षा लेकर विगमसे, रसकी अपेक्षा लेकर अशुभ कर्मों की विशुद्धिसे इस तरह शुभ कर्मों के उदयसे, शुभ कर्मों के विपाकसे अर्थात् यथाबद्ध-

---

जाव उववज्जति, नो असय असुरकुमारा जाव उववज्जति " અસુરકુમારે। પોતાની જાતે જ અસુરકુમાર રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, ઇશ્વરની પ્રેરણાથી તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી.

ગાગેયને પ્રશ્ન—" से केणट्ठेणं भंते ! त चेव जाव उववज्जंति " હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવુ કહો છે કે અસુરકુમારે પોતાની જાતે જ અસુરકુમાર રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે–ઇશ્વર તેમને અસુરકુમાર રૂપે ઉત્પન્ન કરતો નથી ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—" गगेया ! कम्मोदएण, कम्मोवसमेण, कम्मविगईए, कम्मविसोहीए, कम्मविसुद्धीए " હે ગાગેય ! અસુરકુમારોમા ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય કર્મોને ઉદય થવાથી અશુભ કર્મોના સામાન્યતઃ ઉપશમથી, સ્થિતિની અપેક્ષાએ અશુભ કર્મોના વિગમથી, રસની અપેક્ષાએ અશુભ કર્મોની વિશોધિથી અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ અશુભ કર્મોની વિશુદ્ધિથી, એજ પ્રમાણે શુભ કર્મોના ઉદયથી, શુભ કર્મોના વિપાકથી એટલે કે યથાબાદ્ધ રસની અનુભૂ-

मारा असुरकुमारत्ताए उववज्जंति, नो असय असुरकुमारा असुरकुमारत्ताए उववज्जंति' शुमाना कर्मणामुदयेन शुभानां कर्मणां विपाकेन यथाबद्धरसानुभूत्या शुभानां कर्मणां फलविपाकेन रसप्रकर्षावस्थया स्वयमेव असुरकुमारा असुरकुमारतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयम् असुरकुमारा असुरकुमारतया उपपद्यन्ते इति। तदुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं जाव उववज्जंति' तत् तेनार्थेन यावत् स्वयमेव असुरकुमारा असुरकुमारतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयम्, उपपद्यन्ते। एवं जाव थणियकुमारा' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव यावत् नागकुमारादि स्तनितकुमारपर्यन्ताः, स्वयमेव तत्तद्रूपतया उपपद्यन्ते नो अस्वयम् उपपद्यन्ते। गाङ्गेयः पृच्छति-'सय भंते। पुढविकाइया० पुच्छा?' हे भदन्त! स्वयमेव किं पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते? किंवा अस्वयम्? पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते?

रसकी अनुभूतिसे एवं शुभ कर्मोंके फलविपाकसे-रसकी प्रकर्षावस्थासे असुरकुमार स्वयं असुरकुमार रूपसे उत्पन्न होते हैं अस्वयं असुरकुमार रूपसे वे उत्पन्न नहीं होते हैं। 'से तेणट्ठेणं जाव उववज्जति' इस कारण हे गांगेय! मैंने ऐसा कहा है कि यावत्-स्वयंही असुरकुमार असुरकुमार रूपसे उत्पन्न होते हैं। अस्वयं वे असुरकुमार रूपसे उत्पन्न नहीं होते हैं" एवं जाव थणियकुमारा' इसी तरहसे नागकुमारादि स्तनितकुमारान्त तक सब भवनवासी देव उस रूपसे वे ईश्वरकी प्रेरणादिरूप कारणसे उत्पन्न नहीं होते हैं।

अब गांगेय प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-'सय भंते। पुढविकाइया पुच्छा' हे भदन्त! पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीव पृथिवीकायिक रूपसे स्वयं

विधी અને શુભ કર્મોના ફળ વિપાકથી-રસની પ્રકર્ષાવસ્થાથી અસુરકુમાર સ્વયં અસુરકુમાર રૂપે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ઈશ્વર આદિ કોઈની ઈચ્છાથી તેઓ અસુરકુમારરૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી 'से तेणट्ठेणं जाव उववज्जंति' હે ગાંગેય! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે અસુરકુમારો સ્વયં અસુરકુમાર રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ ત્યાં અસ્વયં ઉત્પન્ન થતા નથી एवं जाव थणियकुमारा એજ પ્રમાણે નાગકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના દેવો પણ સ્વયં તે તે રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે-ઈશ્વરની પ્રેરણા આદિ રૂપ કારણે તેઓ તે તે રૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી.

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—'सय भंते! पुढविकाइया पुच्छा" હે ભદન્ત! પૃથ્વીકાયિક જીવો પૃથ્વીકાયિક રૂપે શું ઉત્પન્ન થાય છે કે અસ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે?

इति पृच्छा, भगवानाह-' गंगेया ! सय पुढविक्काइया जाव उववज्जंति, नो असय पुढविक्काइया जाव उववज्जंति ' हे गाङ्गेय ! स्वयमेव पृथिवीकायिका यावत् पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयम् पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते । गाङ्गेयः कारणं पृच्छति-' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जाव उववज्जंति ? हे भदन्त ! तत् केनार्थेन एवमुच्यते-यावत् स्वयमेव पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयम् पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते ? इति, भगवानाह-' गंगेया ! कम्मोदएणं, कम्मगुरुयत्ताए कम्मभारियत्ताए, कम्मगुरुसंभारियत्ताए ' हे गाङ्गेय ! कर्मोदयेन कर्मणामुदित-

उत्पन्न होते हैं या अस्वयं उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-' गंगेया ' हे गांगेय ! ' सयं पुढवीकाइया जाव उववज्जंति, नो असयं पुढविक्काइया उववज्जंति ' पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीव पृथिवीकायिक रूपसे स्वयं उत्पन्न होते हैं, अस्वयं वे उस रूपसे उत्पन्न नहीं होते हैं अर्थात् पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीव पृथिवीकायिक रूपसे ईश्वर आदिकी प्रेरणासे उत्पन्न नहीं होते हैं । इस विषयमें कारण जाननेकी इच्छासे गांगेय प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जाव उववज्जंति ' हे भदन्त ! आप ऐसा कि पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीव एकेन्द्रिय पृथिवीकायिक रूपसे स्वयं उत्पन्न होते हैं किसी ईश्वरकी प्रेरणादिरूप कारणसे उत्पन्न नहीं होते, किस कारणसे कहते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-' गंगेया ! कम्मोदएणं, कम्मगुरुयत्ताए, कम्मभारियत्ताए, कम्मगुरुसंभारियत्ताए, सुभासुभाणं

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાંગેય ! " सयं पुढविक्काइया जाव उववज्जंति, नो असयं पुढविक्काइया उववज्जंति " પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવો પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય રૂપે સ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે-અસ્વયં ઉત્પન્ન થતા નથી-એટલે કે ઈશ્વરની પ્રેરણા આદિ કારણે તેઓ પૃથ્વીકાયિક રૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી.

ગાંગેયનો પ્રશ્ન—" से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जाव उववज्जंति " હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવો એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયિક રૂપે સ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે, ઈશ્વરની પ્રેરણા આદિ રૂપ કારણે તેઓ ઉત્પન્ન થતા નથી ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાંગેય ! " कम्मोदएणं, कम्मगुरुयत्ताए, कम्मभारियत्ताए, कम्मगुरुसंभारियत्ताए, सुभासुभाणं कम्माणं उदएणं,

मारा असुरकुमारत्ताए उववज्जति, नो असय असुरकुमारा असुरकुमारत्ताए उवव ज्जति ' शुभानां कर्मणामुदयेन शुभानां कर्मणां विपाकेन यथावद्रसानुभूत्या शुभानां कर्मणां फलविपाकेन रसप्रकर्षावस्थया स्वयमेव असुरकुमारा असुरकुमारतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयम् असुरकुमारा असुरकुमारतया उपपद्यन्ते इति । तदुपसंहर माह-' से तेणट्ठेणं जाव उववज्जति ' तत् तेनार्थेन यावत् स्वयमेव असुरकुमारा असुरकुमारतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयम्, उपपद्यन्ते । एवं जाव थणियकुमारा ' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव यावत् नागकुमारादि स्तनितकुमारपर्यन्ताः ,स्वयमेव तत्तद्रूपतया उपपद्यन्ते नो अस्वयम् उपपद्यन्ते । गाङ्गेयः पृच्छति-' सय भंते । पुढविक्का इया० पुच्छा ? ' हे भदन्त ! स्वयमेव किं पृथिवीकायिका पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते ? किंवा अस्वयमेव पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते !

रसकी अनुभूतिसे एवं शुभ कर्मों के फलविपाकसे-रसकी प्रकर्षावस्थासे असुरकुमार स्वयं असुरकुमार रूपसे उत्पन्न होते हैं अस्वयं असुरकुमार रूपसे वे उत्पन्न नहीं होते हैं । ' से तेणट्ठेण जाव उववज्जंति ' इस कारण हे गांगेय ! मैंने ऐसा कहा है कि यावत्-स्वयंही असुरकुमार असुरकुमार रूपसे उत्पन्न होते हैं। अस्वय वे असुर कुमार रूपसे उत्पन्न नहीं होते हैं " एवं जाव थणियकुमारा' इसी तरहसे नागकुमारादि स्तनितकुमारान्त तक सब भवनवासी देव उस रूपसे वे ईश्वरकी प्रेरणादिरूप कारणसे उत्पन्न नहीं होते हैं।

अब गांगेय प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-'सय भंते ! पुढविक्काइया पुच्छा ' हे भदन्त ! पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीव पृथिवीकायिक रूपसे स्वय

તિથી અને શુભ કર્મોના ફળ વિપાકથી-રસની પ્રકર્ષાવસ્થાથી અસુરકુમાર સ્વય અસુરકુમાર રૂપે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ઇશ્વર આદિ કોઇની ઇચ્છાથી તેઓ અસુરકુમારરૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી " से तेणट्ठेण जाव उववज्जति " હે ગાંગેય ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે અસુરકુમારો સ્વય અસુરકુમાર રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ ત્યાં અસ્વય ઉત્પન્ન થતા નથી " एवं जाव थणियकुमारा ' એજ પ્રમાણે નાગકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના દેવો પણ સ્વય તે તે રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે-ઇશ્વરની પ્રેરણા આદિ રૂપ કારણે તેઓ તે તે રૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી

ગાંગેય અણગારનો પ્રશ્ન—" सय भंते ! पुढविक्काइया पुच्छा " હે ભદન્ત ! પૃથ્વીકાયિક જીવો પૃથ્વીકાયિક રૂપે શું ઉત્પન્ન થાય છે કે અસ્વય ઉત્પન્ન થાય છે ?

इति पृच्छा, भगवानाह-' गंगेया ! सयं पुढविक्काइया जाव उववज्जंति, नो असयं पुढविक्काइया जाव उववज्जंति ' हे गाङ्गेय ! स्वयमेव पृथिवीकायिका यावत् पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयम् पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते । गाङ्गेयः कारणं पृच्छति-' से केण'णं भंते ! एवं वुच्चइ जाव उववज्जंति ? हे भदन्त ! तत् केनार्थेन एवमुच्यते-यावत् स्वयमेव पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयम् पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते ? इति, भगवानाह-' गंगेया ! कम्मोदएणं, कम्मगुरुयत्ताए कम्मभारियत्ताए, कम्मगुरुसंभारियत्ताए ' हे गाङ्गेय ! कर्मोदयेन कर्मणामुदित-

---

उत्पन्न होते हैं या अस्वयं उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-' गंगेया ' हे गांगेय ! ' सयं पुढवीकाइया जाव उववज्जंति, नो असयं पुढविक्काइया उववज्जंति ' पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीव पृथिवीकायिक रूपसे स्वयं उत्पन्न होते हैं, अस्वयं वे उस रूपसे उत्पन्न नहीं होते हैं अर्थात् पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीव पृथिवीकायिक रूपसे ईश्वर आदिकी प्रेरणासे उत्पन्न नहीं होते हैं । इस विषयमें कारण जाननेकी इच्छासे गांगेय प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जाव उववज्जंति ' हे भदन्त ! आप ऐसा कि पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीव एकेन्द्रिय पृथिवीकायिक रूपसे स्वयं उत्पन्न होते है किसी ईश्वरकी प्रेरणादिरूप कारणसे उत्पन्न नहीं होते, किस कारणसे कहते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-' गंगेया ! कम्मोदएणं, कम्मगुरुयत्ताए, कम्मभारियत्ताए, कम्मगुरुसंभारियत्ताए, सुभासुभाणं

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાંગેય ! " सयं पुढविक्काइया जाव उववज्जंति, नो असयं पुढविक्काइया उववज्जंति " પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવો પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય રૂપે સ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે-અસ્વયં ઉત્પન્ન થતા નથી-એટલે કે ઈશ્વરની પ્રેરણા આદિ કારણે તેઓ પૃથ્વીકાયિક રૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી

ગાંગેયનો પ્રશ્ન—" से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जाव उववज्जंति " હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવો એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયિક રૂપે સ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે, ઇશ્વરની પ્રેરણા આદિ રૂપ કારણે તેઓ ઉત્પન્ન થતા નથી ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गंगेया ! " હે ગાંગેય ! " कम्मोदएण, कम्म गुरुयत्ताए, कम्मभारियत्ताए, कम्मगुरुसंभारियत्ताए, सुभासुभाणं कम्माणं उदएण,

त्वेन, कमगुरुकतया, कर्मभारिकतया, कर्मगुरुसंभारिकतया, एतेषां चतुर्णां व्याख्या अत्रैव पूर्वमुक्ता। उत्तरोत्तरापादने हेतुश्च पूर्वोक्तरीत्यैव बोध्य 'सुभासुभाणं कम्माणं उदएणं, सुभासुभाणं कम्माणं विवागेणं, सुभासुभाणं कम्माणं फलविवागेणं' शुभाशुभानाम्, शुभानां शुभवर्णगन्धादीनाम्, अशुभानां तेषामेकेन्द्रिय जात्यादीनां च कर्मणाम् उदयेन, शुभाशुभानां कर्मणां विपाकेन यथा बद्धरसानुभूत्या, शुभाशुभानां कर्मणाम् फलविपाकेन प्रकर्षावस्थया 'सयं पुढविकाइया जाव उववज्जंति, नो असयं पुढविकाइया जाव उववज्जंति' स्वयमेव पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उत्पद्यन्ते, नो अस्वयं पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उत्पद्यन्ते इति। तदुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं जाव उववज्जंति' हे

कम्माणं उदएणं, सुभासुभाणं कम्माणं विवागेणं, सुभासुभाणं कम्माणं फलविवागेणं सयं पुढविकाइया जाव उववज्जंति' हे गांगेय! कर्मोंके उदयसे, कर्मोंके गुरु पनसे, कर्मोंके भारसे और कर्मोंके अत्यन्त भारसे शुभ वर्ण शुभ गंध आदि रूप शुभ कर्मोंके और एकेन्द्रिय जात्यादि रूप अशुभ कर्मोंके उदयसे, शुभ और अशुभ कर्मोंके विपाकसे-यथाबद्ध रसानुभूतिसे, तथा शुभाशुभ कर्मोंके फल विपाकसे-प्रकर्षावस्थासे स्वयं पृथिवीकायिक पृथिवीकायिक रूपसे उत्पन्न होते हैं, अस्वयं पृथिवीकायिक पृथिवीकायिक रूपसे उत्पन्न नहीं होते हैं। कर्मोदय कर्मगुरुकता कर्मभारिकता, और कर्मगुरुसंभारिकता इन चार पदोंकी व्याख्या यहीं पर पहिलेकी जा चुकी है, कर्मोदय, कर्मगुरुकता इत्यादि रूपसे जो इनका उपादान किया गया है-सो इसमें हेतु क्या है यह बात भी यहीं पर कही जा चुकी है। "से तेणट्ठेणं जाव

सुभासुभाणं कम्माणं विवागेणं, सुभासुभाणं कम्माणं फलविवागेणं सयं पुढविकाइया जाव उववज्जंति" કર્મોના ઉદયથી, કર્મોની ગુરુતાથી, કર્મોના ભારથી, અને કર્મોના અત્યંત ભારથી શુભ વર્ણ શુભ ગંધ આદિ રૂપ શુભ કર્મોના અને એકેન્દ્રિય જાતિ આદિ રૂપ અશુભ કર્મોના ઉદયથી શુભ અને અશુભ કર્મોના વિપાકથી-યથાબદ્ધરસાનુભૂતિથી તથા શુભાશુભ કર્મોના ફલવિપાકથી, પ્રકર્ષાવસ્થાથી તેઓ પૃથ્વીકાયિક રૂપે સ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે પરન્તુ તેઓ ઈશ્વરની પ્રેરણા આદિથી પૃથ્વીકાયિક રૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી. કર્મોદય, કર્મગુરુકતા કર્મભારિકતા અને કર્મગુરુસંભારિકતા આ ચાર પદોનો અર્થ આગળ સમજાવવામાં આવ્યો છે આ બધાં પદોની સાર્થકતા પણ આગળ પ્રકટ કરવામાં આવી ચુકી છે તેથી ફરીથી અહીં તેમનું વિવેચન કરતું નથી "से तेणट्ठेणं जाव उववज्जंति" હે ગાંગેય! તે કારણે મે એવું

गाङ्गेय ! तत् तेनार्थेन यावत् स्वयं पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयं पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते इति भावः, 'एवं जाव मणुस्सा' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव यावत् अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिकाः, इत्येकेन्द्रियाः, एवं द्वीन्द्रियाः, त्रीन्द्रियाः, चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः मनुष्याश्च, स्वयमेव तत्तद्रूपतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयं तत्तद्रूपतया उपपद्यन्ते 'वाणमंतरजोइसिया, वेमाणिया, जहा असुरकुमारा' एवमेव वानव्यन्तरा ज्योतिषिका वैमानिकाश्च यथा असुरकुमारा उक्ता स्तथैव प्रतिपत्तव्याः, तदुपसंहरन्नाह–'से तेणट्ठेणं, गंगेया ! एवं वुच्चइ सयं जाव वेमाणिया जाव उववज्जति नो असयं जाव उववज्जंति' हे गाङ्गेय ! तत् तेना-

---

ववज्जंति' इस कारण–हे गांगेय ! मैंने ऐसा कहा है कि पृथिवीकायिक पृथिवीकायिक रूपसे स्वयं उत्पन्न होते हैं–ईश्वर प्रेरणादिरूप अस्वयं रूपसे वे उत्पन्न नहीं होते हैं । 'एवं जाव मणुस्सा' इसी तरहसे यावत्–अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक वनस्पतिकायिक ये एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, तेइन्द्रिय, चौइन्द्रिय एव पंचेन्द्रिय तिर्यंच तथा मनुष्य ये सब भी उस २ रूपसे स्वयं उत्पन्न होते है, अस्वयं उस उस रूपसे उत्पन्न नहीं होते हैं 'वाणमंतरजोइसिया वेमाणिया जहा असुरकुमारा' तथा वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक ये भी वानव्यन्तर रूपसे और वैमानिक रूपसे असुरकुमारोंकी तरह स्वयं उत्पन्न होते हैं–अस्वयं उस २ रूपसे उत्पन्न नहीं होते हैं ऐसा जानना चाहिये । 'से तेणट्ठेणं गंगेया ! एवं वुच्चइ, सयं जाव वेमाणिया जाव

કહ્યુ છે કે પૃથ્વીકાયિકો પૃથ્વીકાયિક રૂપે સ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે, ઈશ્વરની પ્રેરણા આદિ રૂપે તેઓ ત્યાં અસ્વય ઉત્પન્ન થતા નથી "एवं जाव मणुस्सा" એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવો તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યો વિષે પણ સમજવું. તેઓ તે તે પર્યાયોમાં સ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે–અસ્વયં ઉત્પન્ન થતા નથી, એમ સમજવું.

"वाणमंतरजोइसिया वेमाणिया जहा असुरकुमारा" તથા વાનવ્યન્તરો જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકો પણ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક રૂપે સ્વય ઉત્પન્ન થાય છે–તેઓ તે તે રૂપે અસ્વયં ઉત્પન્ન થતા નથી એમ સમજવું. તેનું કારણ પણ અસુરકુમાર રૂપે અસુરકુમારોની ઉત્પત્તિ થવાના કારણ પ્રમાણે જ સમજવું.

येन एवमुच्यते-स्वय यावत् वानव्यन्तरा ज्योतिषिका वैमानिकाश्च यावत् तथ रूपतया उपपद्यन्ते। नो अस्वय यावत् वानव्यन्तरा ज्योतिषिका वैमानिकाश्च तद्रूपतया उपपद्यन्ते इति ॥ सू० १८ ॥

गाङ्गेय निर्वाणवक्तव्यता ।

मूलम्-" तप्पभिइं च णं से गंगेए अणगारे समणं भगवं महावीरं पच्चभिजाणइ सव्वन्नू सव्वदरिसी। तएणं से गंगेए अणगारे समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करेत्ता, वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता, एवं वयासी इच्छामि णं भंते ! तुब्भं अंतियं चाउज्जामाओ धम्माओ पंच महव्वइयं एवं जहा कालासवेसियपुत्तो तहेव भाणियव्वं जाव सव्वदुक्खप्पहीणे, सेवं भंते ! सेवं भंते ! ॥ सू० १९ ॥

गंगेयो समत्तो ।

छाया—तत्प्रभृति च खलु स गाङ्गेयः अनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरं प्रत्यभिजानाति सर्वज्ञं सर्वदर्शीति । ततः खलु स गाङ्गेयः अनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्-इच्छामि खलु भदन्त ! तव अन्तिके चातुर्यामात् धर्मात् पञ्चमहाव्रतिकम् एवं यथा कालास्यवेषिकपुत्रस्तथैव भणितव्या यावत् सर्वदुःखप्रहीणः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! ॥ सू० १९ ॥

गाङ्गेयः समाप्तः ॥

उववज्जंति, नो असयं जाव उववज्जंति' इस कारण हे गांगेय ! मैंने ऐसा कहा है कि यावत् वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक ये सब तत्तद्रूपसे स्वयं उत्पन्न होतेहैं, अस्वय तत्तद्रूपसे उत्पन्न नहीं होतेहैं॥सू १८॥

'से तेणट्ठेणं गंगेया ! एवं वुच्चइ, सयं जाव वेमाणिया जाव उववज्जंति नो असयं जाव उववज्जंति' के भतिये ! ते आरणे मे ओबुं ४हुं छे के वानव्यन्तरो, ज्योतिषिको अने वैमानिको ते ते रूपे स्वयं उत्पन्न थाय छे-ईश्वरनी प्रेरणा आदिथी तेओ ते ते रूपे उत्पन्न थता नथी ॥सू.१८॥

गाङ्गेय ! तत् तेनार्थेन यावत् स्वयं पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयं पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकतया उपपद्यन्ते इति भावः, 'एवं जाव मणुस्सा' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव यावत् अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिकाः, इत्येकेन्द्रियाः, एवं द्वीन्द्रियाः, त्रीन्द्रियाः, चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः मनुष्याश्च, स्वयमेव तत्तद्रूपतया उपपद्यन्ते, नो अस्वयं तत्तद्रूपतया उपपद्यन्ते 'वाणमंतरजोइसिया, वेमाणिया, जहा असुरकुमारा' एवमेव वानव्यन्तरा ज्योतिषिका वैमानिकाश्च यथा असुरकुमारा उक्ता स्तथैव प्रतिपत्तव्याः, तदुपसंहरन्नाह–'से तेणट्ठेणं, गंगेया ! एवं वुच्चइ सयं जाव वेमाणिया जाव उववज्जंति नो असयं जाव उववज्जंति' हे गाङ्गेय ! तत् तेना-

उववज्जंति' इस कारण–हे गांगेय ! मैंने ऐसा कहा है कि पृथिवीकायिक पृथिवीकायिक रूपसे स्वयं उत्पन्न होते हैं–ईश्वर प्रेरणादिरूप अस्वयं रूपसे वे उत्पन्न नहीं होते हैं। 'एवं जाव मणुस्सा' इसी तरहसे यावत्–अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक वनस्पतिकायिक ये एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, तेइन्द्रिय, चौइन्द्रिय एवं पंचेन्द्रिय तिर्यंच तथा मनुष्य ये सब भी उस २ रूपसे स्वयं उत्पन्न होते हैं, अस्वयं उस उस रूपसे उत्पन्न नहीं होते हैं 'वाणमंतरजोइसिया वेमाणिया जहा असुरकुमारा' तथा वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक ये भी वानव्यन्तर रूपसे और वैमानिक रूपसे असुरकुमारोंकी तरह स्वयं उत्पन्न होते हैं–अस्वयं उस २ रूपसे उत्पन्न नहीं होते हैं ऐसा जानना चाहिये। 'से तेणट्ठेणं गंगेया ! एवं वुच्चइ, सयं जाव वेमाणिया जाव

કહ્યુ છે કે પૃથ્વીકાયિકો પૃથ્વીકાયિક રૂપે સ્વય ઉત્પન્ન થાય છે, ઈશ્વરની પ્રેરણા આદિ રૂપે તેઓ ત્યા અસ્વય ઉત્પન્ન થતા નથી "एवं जाव मणुस्सा" એજ પ્રમાણે અપ્કાતિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવો તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યો વિષે પણ સમજવુ. તેઓ તે તે પર્યાયોમાં સ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે–અસ્વયં ઉત્પન્ન થતા નથી, એમ સમજવુ

"वाणमंतरजोइसिया वेमाणिया जहा असुरकुमारा" તથા વાનવ્યન્તરો જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકો પણ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક રૂપે સ્વય ઉત્પન્ન થાય છે–તેઓ તે તે રૂપે અસ્વય ઉત્પન્ન થતા નથી એમ સમજવું. તેનું કારણ પણ અસુરકુમાર રૂપે અસુરકુમારોની ઉત્પત્તિ થવાના કારણ પ્રમાણે જ સમજવું.

येन एवमुच्यते-स्वय यावत् वानव्यन्तरा ज्योतिषिका वैमानिकाश्च यावत् तत् रूपतया उपपद्यन्ते; नो अस्वय यावत् वानव्यन्तरा ज्योतिषिका वैमानिकाश्च तत् रूपतया उपपद्यन्ते इति ॥ सू० १८ ॥

गाङ्गेय निर्वाणवक्तव्यता ।

मूलम्-" तप्पभिइ च णं से गंगेए अणगारे समण भगवं महावीरं पच्चभिजाणइ सव्वन्नू सव्वदरिसी । तएणं से गंगेए अणगारे समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करेत्ता, वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता, एवं वयासी इच्छामि णं भंते ! तुब्भं अंतियं चाउज्जामाओ धम्माओ पंच महव्वइयं एवं जहा कालासवेसियपुत्तो तहेव भाणियव्वं जाव सव्वदुक्खप्पहीणे, सेवं भंते ! सेवं भंते ! ॥ सू० १९ ॥

गंगेयो समत्तो ।

छाया—तत्प्रभृति च खलु स गाङ्गेयः अनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरं प्रत्यभिजानाति सर्वज्ञः सर्वदर्शीति । ततः खलु स गाङ्गेयः अनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्-इच्छामि खलु भदन्त ! तव अन्तिके चातुर्यामात् धर्मात् पञ्चमहाव्रतिकम् एवं यथा कालास्यवेषिकपुत्रस्तथैव भणितव्यो यावत् सर्वदुःखप्रहीणः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! ॥ सू० १९ ॥

गाङ्गेयः समाप्तः ॥

उववज्जंति, नो असयं जाव उववज्जति ' इस कारण हे गांगेय ! मैंने ऐसा कहा है कि यावत् वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक ये सब तत्तद्रूपसे स्वयं उत्पन्न होते हैं, अस्वयं तत्तद्रूपसे उत्पन्न नहीं होते हैं ॥सू १८॥

'से तेणट्ठेणं गंगेया ! एवं वुच्चइ, सयं जाव वेमाणिया जाव उववज्जंति नो असयं जाव उववज्जंति ' हे गांगेय ! ते कारणे मैं એવું કહ્યું છે કે વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષિકો અને વૈમાનિકો તે તે રૂપે સ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે-કર્મની પ્રેરણા આદિથી તેઓ તે તે રૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી. ॥સૂ. ૧૮॥

टीका—अथ गाङ्गेयस्य भगवतः समीपे पञ्चमहाव्रतस्वीकारपूर्वकं निर्वाणप्राप्तिवक्तव्यतामाह-'तप्पभिइं च णं' इत्यादि। 'तप्पभिइं च णं से गंगेए अणगारे समणं भगवं महावीरं पच्चभिजाणइ सव्वन्नू सव्वदरिसी' तत्प्रभृति च खलु यस्मिन् समये उपर्युक्तं वस्तु भगवता प्रतिपादितम्, स एव समयः प्रभृति आदिर्यस्य प्रत्यभिज्ञानस्य तत्तथेति प्रत्यभिज्ञानक्रियाविशेषणमेतत्, च शब्दः पुनरर्थे समुच्चये वा वर्तते स गाङ्गेयः अनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरम् 'अयं सर्वज्ञः सर्वदर्शीति जातविश्वासत्वात् सर्वज्ञतया, सर्वदर्शितया च प्रत्यभिजानाति=परिचिनोति। 'तएणं से गंगेए अणगारे समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' ततः खलु सः-गङ्गेयोऽनगारः श्रमणं भगवन्तं महा-

---

गाङ्गेय निर्वाण वक्तव्यता—

'तप्पभिइं च णं से गंगेए अणगारे' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने "गांगेयने भगवान्के पास पांच महाव्रत धारण करके अन्तमें निर्वाणप्राप्तकिया इस विषयकी वक्तव्यता कही है।

'तप्पभिइं च णं से गंगेए अणगारे समणं भगवं महावीरं पच्चभिजाणइ सव्वन्नू सव्वदरिसी' जिस समय उपर्युक्त वस्तु श्रमण भगवान् महावीर प्रभुने कही उसी समयसे उस गांगेय अणगारने श्रमण भगवान् महावीरको प्रत्यक्ष-"ये सर्वज्ञ और सर्वदर्शी हैं" ऐसा विश्वास हो जानेके कारण सर्वज्ञ और सर्वदर्शी रूपसे स्वीकार कर लिया'' 'तए णं से गंगेए अणगारे समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं

ગાંગેય નિર્વાણુ વક્તવ્યતા—

"तप्पभिइं च णं से गंगेए अणगारे" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—'ગાંગેય અણુગારે ભગવાન મહાવીર પાસે પાંચ મહાવ્રત ધારણુ કરીને અન્તે નિર્વાણુની પ્રાપ્તિ કરી," આ વિષયનું સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં પ્રતિપાદન કર્યું છે—

"तप्पभिइं च णं गंगेए अणगारे समणं भगवं महावीरं पच्चभिजाणइ सव्वन्नू सव्वदरिसी" જ્યારે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરની ઉપર્યુક્ત પ્રરૂપણા ગાંગેય અણુગારે સાંભળી, ત્યારે ગાંગેય અણુગારના મનમાં એવો વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો કે "મહાવીર પ્રભુ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી છે" તેથી તેમણે તેમને સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શીરૂપે સ્વીકારી લીધા.

"तएणं से गंगेए अणगारे समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ" ત્યારબાદ તે ગાંગેય અણુગારે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરને

वीरं त्रिकृत्वः त्रिवारम् आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, 'करेत्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी '–आदक्षिणप्रदक्षिणं कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्– इच्छामि णं भंते ! तुब्भं अंतियं चाउज्जामाओ धम्माओ पंचमहव्वइयं ' हे भदन्त ! इच्छामि खलु तव अन्तिके समीपे चातुर्यामिकात् अहिंसासत्यास्तेयापरिग्रहरूपात् धर्मात् पञ्चमहाव्रतिकं धर्मम् अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहरूपमङ्गीकर्तुमिच्छामि, 'एवं जहा कालासवेसियपुत्तो तहेव भाणियव्वं जाव सव्वदुक्खप्पहीणे ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा प्रथमशतके नवमोद्देशके कालास्यवेषिकपुत्रोऽनगारः चतुर्महाव्रतं धर्मम् परित्यज्य पञ्चमहाव्रतधर्ममङ्गीकृत्य भगवतः समीपे प्रव्रज्यां गृहीत्वा सिद्धो बुद्धो मुक्तः

पयाहिणं करेइ " तब उस गांगेय अनगारने श्रमण भगवान् महावीरको तीन बार प्रदक्षिणापूर्वक ' करेत्ता वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी ' उन श्रमण भगवान् महावीरको वन्दना की उन्हें नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके फिर ऐसा उसने कहा– ' इच्छामि णं भंते ! तुब्भं अंतियं चाउज्जामाओ धम्माओ पंच महव्वइय ' हे भदन्त ! मैं आपके पास चातुर्यामिक–अहिंसा, सत्य, अस्तेय, एवं ब्रह्मचर्य एवं बाहिद्धादान त्यागरूप (बहिद्धा–मैथुन और आदान परिग्रह) धर्मसे पांच महाव्रतरूप धर्मको–अहिंसा, सत्य, अस्तेय, ब्रह्मचर्य एवं बहिद्धादानरूप धर्मको अंगीकार करना चाहता हूं । ' एवं जहा कालासवेसियपुत्तो तहेव भाणियव्वं जाव सव्वदुक्खप्पहीणे ' इस तरह जैसे कालस्यवेषिकपुत्र अनगार चातुर्यामिक धर्मको छोड़कर पांच महाव्रत धर्मको स्वीकार करके भगवान्के पास प्रव्रज्या ग्रहण कर सिद्ध, बुद्ध, मुक्त, परिनिर्वात और सर्व दुःखोंसे रहित हुए–उसी

त्रणु वार प्रदक्षिणापूर्वक आदक्षिण प्रदक्षिणा करी. " करेत्ता वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी ' वंदणा करी नमस्कार कर्या वंदणा नमस्कार करीने तेमणे तेमने आ प्रमाणे कह्युं—

" इच्छामि णं भंते ! तुब्भं अंतियं चाउज्जामाओ धम्माओ पंच महव्वइय " हे भदन्त ! हुं आपनी पासे चातुर्यामिक–अहिंसा सत्य अस्तेय बहिद्धादान त्यागरूप (बहिद्धादान एटले मैथुन अने परिग्रह) धर्मने बदले पांच महाव्रतरूप धर्मने अंगीकार करवा इच्छु छु

(अहिंसा, सत्य, अस्तेय, ब्रह्मचर्य अने अपरिग्रह रूप धर्मने पांच महाव्रत रूप धर्म कहे छे) ' एवं जहा कालासवेसियपुत्तो तहेव भाणियव्वं जाव सव्वदुक्खप्पहीणे ' अहीं कालास्यवेषिक पुत्रना कथन प्रमाणेनुं समस्त कथन समजवुं जेम कालास्यवेषिक पुत्र अणगारे चातुर्यामिक धर्मने बदले पांच महाव्रतयुक्त धर्म अंगीकार करीने महावीर प्रभु पासे प्रवज्या अंगीकार करीने निर्वाणनी प्राप्ति करी हती तेम गांगेय अणगारे पण चार महा-

परिनिर्वातः सर्वदुःखप्रहीणः संजातस्तथैव गाङ्गेयोऽपि भणितव्यः। यावत् भगवतः समीपे चतुर्महाव्रतधर्मं विहाय पञ्चमहाव्रतधर्मग्रहणपूर्विकां दीक्षां गृहीत्वा सिद्धो बुद्धो मुक्तः परिनिर्वातः सर्वदुःखप्रहीणश्च संजातः। अन्ते पूर्वोक्तं सर्वं श्रुत्वा गौतमः भगवद्वाक्यं सत्यापयन्नाह-'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त! तदेवं भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त! तदेव भवदुक्तं सर्वं सत्यमेवेति ॥ सू० १९॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त 'जैनशास्त्राचार्य'-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री भगवतीसूत्रस्य-प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां नवमशतकस्य द्वात्रिंशत्तमोद्देशकः समाप्तः॥९--३२॥

तरहसे वे गांगेय अनगार भी यावत् भगवान्के पास चातुर्महाव्रत रूप धर्मका परित्याग करके पांच महाव्रत रूपको धारण करने पूर्वक दीक्षाको अंगीकार करके सिद्ध, बुद्ध, मुक्त, परिनिर्वात और समस्त दुःखोंसे रहित हो गये। अन्तमें पूर्वोक्त सब सुनकर गौतम प्रभुके वचनमें सत्यता स्थापित करते हुए 'सेवं भंते! सेवं भंते त्ति' हे भदन्त! आपका कहा हुआ यह सब सर्वथा सत्य ही है-ऐसा कहकर यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये॥ १९॥ ॥ गाङ्गेय समाप्त॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर श्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवती सूत्र"की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके नववें शतकका बत्तीसवां उद्देशा समाप्त॥ ९-३२॥

વ્રતરૂપ ધર્મને બદલે પાંચ મહાવ્રતવાળા ધર્મને અંગીકાર કરીને મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી તેઓ પણ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, પરિનિર્વાત અને સમસ્ત દુઃખોથી રહિત થઈ ગયા.

પૂર્વોક્ત પ્રરૂપણા સાંભળીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનોમાં પોતાની શ્રદ્ધા પ્રકટ કરતા કહે છે કે "સેવં ભંતે! સેવં ભંતે! ત્તિ"

"હે ભદન્ત! આપે જે કહ્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભદન્ત! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય જ છે." આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને બેસી ગયા ॥ સૂ. ૧૯॥ ॥ ગાંગેય સમાપ્ત॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મ દિવાકર શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત "ભગવતી સૂત્રની" પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના નવમા શતકનો બત્રીસમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥ ૯-૩૨॥

वीर त्रिकृत्वः त्रिवारम् आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, 'करेत्ता वदइ, नमसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एव वयासी'—आदक्षिणप्रदक्षिणं कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एव वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्– इच्छामि णं भंते! तुब्भं अंतिए चाउज्जामाओ धम्माओ पंचमहव्वइयं' हे भदन्त! इच्छामि खलु तव अन्तिके समीपे चातुर्यामिकात् अहिंसासत्यास्तेयापरिग्रहरूपात् धर्मात् पञ्चमहाव्रतिकं धर्मम् अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहरूपमङ्गीकर्तुमिच्छामि, 'एवं जहा कालासवेसियपुत्तो तहेव भाणियव्वं जाव सव्वदुक्खप्पहीणे' एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा प्रथमशतके नवमोद्देशके कालास्यवेषिकपुत्रोऽनगारः चतुर्महाव्रतं धर्मम् परित्यज्य पञ्चमहाव्रतधर्ममङ्गीकृत्य भगवतः समीपे प्रव्रज्यां गृहीत्वा सिद्धो बुद्धो मुक्तः

पयाहिणं करेइ" तब उस गांगेय अनगारने श्रमण भगवान् महावीरको तीन बार प्रदक्षिणापूर्वक 'करेत्ता वदइ नमसइ वंदित्ता नमंसित्ता एव वयासी' उन श्रमण भगवान् महावीरको वन्दना की उन्हें नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके फिर ऐसा उनने कहा– 'इच्छामि णं भंते! तुब्भं अंतियं चाउज्जामाओ धम्माओ पंच महव्वइय' हे भदन्त! मैं आपके पास चातुर्यामिक–अहिंसा, सत्य, अस्तेय, एवं ब्रह्मचर्य एवं बहिद्धादान त्यागरूप (बहिद्धा–मैथुन और आदान परिग्रह) धर्मसे पांच महाव्रतरूप धर्मको–अहिंसा सत्य, अस्तेय, ब्रह्मचर्य एवं बहिद्धादानरूप धर्मको अंगीकार करना चाहता हूं। 'एवं जहा कालासवेसियपुत्तो तहेव भाणियव्वं जाव सव्वदुक्खप्पहीणे' इस तरह जैसे कालस्यवेषिकपुत्र अनगार चातुर्यामिक धर्मको छोड़कर पांच महाव्रत धर्मको स्वीकार करके भगवान्के पास प्रव्रज्या ग्रहण कर सिद्ध, बुद्ध, मुक्त, परिनिर्वात और सर्व दुःखोंसे रहित हुए–उसी

त्रणु वार प्रदक्षिणापूर्वक आदक्षिणु प्रदक्षिणा करी. करेत्ता वदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एव वयासी" वंदणा करी नमस्कार कर्यां वंदणा नमस्कार करीने तेमणे तेमने आ प्रमाणे कह्युं—

"इच्छामि णं भंते! तुब्भं अंतियं चाउज्जामाओ धम्माओ पंच महव्वइयं" हे भदन्त! हुं आपनी पासे चातुर्यामिक–अहिंसा सत्य अस्तेय बहिद्धादान त्यागरूप (बहिद्धादान एटले मैथुन अने परिग्रह) धर्मने बदले पांच महाव्रतरूप धर्मने अंगीकार करवा इच्छुं छुं

(अहिंसा, सत्य अस्तेय, ब्रह्मचर्य अने अपरिग्रह रूप धर्मने पांच महाव्रत रूप धर्म कहे छे) 'एवं जहा कालासवेसियपुत्तो तहेव भाणियव्वं जाव सव्वदुक्खप्पहीणे' अहीं कालास्यवेषिक पुत्रना कथन प्रमाणेनुं समस्त कथन समजवुं जेम कालास्यवेषिक पुत्र अनुसारे चातुर्यामिक धर्मने बदले पांच महाव्रतयुक्त धर्म अंगीकार करीने महावीर प्रभु पासे प्रव्रज्या अंगीकार करीने निर्वाणनी प्राप्ति करी हती तेम गांगेय अणगारे पण चार महा

परिनिर्वातः सर्वदुःखप्रहीणः संजातस्तथैव गाङ्गेयोऽपि भणितव्यः। यावत् भगवतः समीपे चतुर्महाव्रतधर्मं विहाय पञ्चमहाव्रतधर्मग्रहणपूर्विकां दीक्षां गृहीत्वा सिद्धो बुद्धो मुक्तः परिनिर्वातः सर्वदुःखप्रक्षीणश्च संजातः। अन्ते पूर्वोक्तं सर्वं श्रुत्वा गौतमः भगवद्वाक्यं सत्यापयन्नाह-' सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ' हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेव भवदुक्तं सर्वं सत्यमेवेति ॥ सू० १९॥

इति श्री-विश्वविख्यात - जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-
ललितकलापालापक -प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक
श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त ' जैनशास्त्राचार्य '—पदभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री
घासीलालव्रतिविरचितायां श्री भगवतीसूत्रस्य-प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायां नवमशतकस्य द्वात्रिंशत्तमोद्देशकः
समाप्तः ॥९--३२ ॥

तरहसे वे गांगेय अनगार भी यावत् भगवान्के पास चातुर्महाव्रत रूप धर्मका परित्याग करके पांच महाव्रत रूपको धारण करने पूर्वक दीक्षाको अंगीकार करके सिद्ध, बुद्ध, मुक्त, परिनिर्वात और समस्त दुःखोंसे रहित हो गये। अन्तमें पूर्वोक्त सब सुनकर गौतम प्रभुके वचनमें सत्यता स्थापित करते हुए ' सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति ' हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह सब सर्वथा सत्य ही है-ऐसा कहकर यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये॥ १९॥ ॥ गाङ्गेय समाप्त ॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर श्री घासीलालजी महाराज कृत " भगवती सूत्र "की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके नववें शतकका बत्तीसवां उद्देशा समाप्त ॥ ९-३२ ॥

મરૂપ ધર્મને બદલે પાંચ મહાવ્રતવાળા ધર્મને અંગીકાર કરીને મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી તેઓ પણ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, પરિનિર્વાત અને સમસ્ત દુઃખોથી રહિત થઈ ગયા.

પૂર્વોક્ત પ્રરૂપણા સાંભળીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનોમાં પોતાની શ્રદ્ધા પ્રકટ કરતા કહે છે કે " સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ "

" હે ભદન્ત ! આપે જે કહ્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભદન્ત ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય જ છે. " આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને બેસી ગયા ॥ સૂ. ૧૯ ॥ ॥ ગાંગેય સમાપ્ત ॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મ દિવાકર શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત " ભગવતી સૂત્રની " પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના નવમાશતકનો બત્રીસમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥ ૯-૩૨ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशत्तमोद्देशकः प्रारभ्यते

नवमशतकस्य त्रयस्त्रिंशत्तमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्

ब्राह्मणकुण्डग्रामे नगरे ऋषभदत्तो नाम ब्राह्मण आसीत्, देवानन्दा नाम ब्राह्मणी आसीत्, तस्मिन् काले तस्मिन् समये महावीरस्वामी समवसृतः, बहुशालकं चैत्यमासीत्, देवानन्दायाः स्तनाभ्यां दुग्धधाराप्रस्रवणकारणपृच्छा, पुत्रस्नेह एव दुग्धधाराप्रस्रवणकारणमिति समाधानम्, ऋषभदत्तेन प्रव्रज्या गृहीता, देवानन्दायाश्च प्रव्रज्या स्वीकरणम्, क्षत्रियकुण्डग्रामनामनगरवर्णनम्, जमालेः क्षत्रियकुमारस्य वर्णनं च, ब्राह्मणकुण्डग्राम नगरे, बहुशालके चैत्ये

नववें शतकका तेत्तीसवां उद्देशा प्रारंभ—

नौवे शतकके इस तेत्तीस वे उद्देशकमें कहे हुए विषयका विवरण संक्षेपसे इस प्रकार है—

ब्राह्मण कुण्डग्राम नगरमें ऋषभदत्त नामके ब्राह्मणका और देवानन्दा नामकी उसकी ब्राह्मणीका होना, उस कालमें और उस समयमें श्रमण भगवान् महावीरका आना बहुशालक चैत्यमें उद्यानमें विराजना देवानन्दाके स्तनोंसे दुग्धकी धाराका बहना, बहनेका कारण पूछना पुत्र स्नेहही इस दुग्धधाराके बहनेका कारण है-ऐसा समाधान-ऋषभदत्तका प्रव्रज्या ग्रहण करना देवानन्दाका भी दीक्षा लेना, क्षत्रियकुण्ड ग्राम नगरका वर्णन, क्षत्रिय कुमार जमालिका वर्णन, ब्राह्मण कुण्डग्राम

નવમા શતકના તેત્રીસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ

નવમાં શતકના તેત્રીસમા ૩૩ માં ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે—

બ્રાહ્મણકુંડગ્રામમાં ઋષભદત્ત નામનો બ્રાહ્મણ અને દેવાનન્દા નામની તેમની પત્ની રહેતાં હતાં તે કાળે અને તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનું તે નગરના બહુશાલક ચૈત્યમાં આગમન. તેમના દર્શન કરવા આવેલી દેવાનન્દાના સ્તનોમાંથી દૂધની ધારાનું વહેવું તેનું કારણ પૂછતાં "પુત્રસ્નેહજ તેનું કારણ છે" એવું સમાધાન. ઋષભદત્ત અને દેવાનન્દા પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરે છે એવું કથન. ક્ષત્રિયકુંડ ગ્રામ નગરનું વર્ણન. ક્ષત્રિયકુમાર જમાલિનું

जमालिः क्षत्रियकुमारो भगवतो महावीरस्य उपदेशं श्रुत्वा दीक्षां ग्रहीतुमिच्छति, मातापितरौ प्रति स्वदीक्षाग्रहणेच्छायाः निवेदनम्, जमालेः क्षत्रियकुमारस्य मातुः तच्छ्रवणजन्यशोकोत्पादः, जमालेः तन्मातापित्रोश्च दीक्षाग्रहणविषये संवादः, तत्र 'जीवितं चपलं, मनुष्यसम्बन्धी कामभोगोऽशुचिः, अशाश्वतश्च वर्तते इत्यादि जमालेः कथनम्, हिरण्यधनसम्पत्तिसाम्राज्यप्रभृतीनामुपभोगं कुरु' इत्यादि मातापित्रोः कथनम्, हिरण्यधनसम्पत्तिसाम्राज्यादिकम् अनित्यम्, अशाश्वतं वर्तते इति जमालेः पुनः कथनम्, निर्ग्रन्थस्य प्रवचनं सत्यं वर्तते परन्तु तत् अतीव दुष्करमस्तीति मातापित्रोः पुनः कथनम्, कातरस्य जनस्य कृते निर्ग्रन्थप्रवचनं दुष्करं वर्तते, किन्तु धीरस्य पुरुषस्य कृते निर्ग्रन्थप्रवचनं दुष्करं नास्तीति जमालेः पुनः कथनम्, अन्ततो गत्वा मातापित्रो दीक्षाग्रहणार्थं जमाले-

---

नगरमें बहुशालक चैत्यमें क्षत्रियकुमार जमालिके भगवान् महावीरके उपदेशको सुनकर दीक्षा धारण करनेकी इच्छाका होना, मातापिताके पास इस इच्छाको प्रकट करना, पुत्रकी इस इच्छाको जानकर माताका दुःखित होना, जमालिका और मातापिताका दीक्षा ग्रहणके विषयमें संवाद, इसमें जीवित चपल है, मनुष्य संबंधी कामभोग अशुचि हैं, और अशाश्वतहैं, इत्यादि रूपसे जमालिका कथन, हिरण्य धन, सम्पत्ति, साम्राज्य आदिका उपभोग करो, ऐसा मातापिताका कथन। ये हिरण्य, धन, सम्पत्ति आदि सब पदार्थ क्षण विनश्वर हैं ऐसा जमालिका कथन निर्ग्रन्थ प्रवचन सत्य है, परन्तु वह अतीव दुष्कर है ऐसा मातापिताका कथन कातर जनके लियेही निर्ग्रन्थ प्रवचन दुष्कर है, धीर पुरुषके लिये

વર્ણન. બ્રાહ્મણકુંડગ્રામમાં બહુશાલક ચૈત્યમા ભગવાન મહાવીરનો ઉપદેશ સાંભળીને ક્ષત્રિયકુમાર જમાલિની દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા માતાપિતાની અનુમતિ માગવી. પુત્રની દીક્ષા ગ્રહણુ કરવાની ઇચ્છા જાણીને માતાને દુઃખ થવું આ વિષયમા માતાપિતા અને જમાલિનો સંવાદ "જીવિત ચપલ છે, મનુષ્ય સંબધી કામભોગો અશુચિ છે અને અશાશ્વત છે" ઇત્યાદિ દલીલો દ્વારા જમાલિ માતાપિતાને સમજાવવા પ્રયત્ન કરે છે "હિરણ્ય, ધન, સંપત્તિ, સામ્રાજ્ય આદિનો ઉપભોગ કરો," એવી માતાપિતા દ્વારા સમજાવટ "આ હિરણ્ય, ધન, સંપત્તિ આદિ સઘળા પદાર્થો ક્ષણુભંગુર છે," એવો જમાલિનો ઉત્તર "નિર્ગ્રંથ પ્રવચન સત્ય છે પણુ તે અત્યન્ત દુષ્કર છે" એવું માતાપિતાનુ કથન કાયરોને માટે જ નિર્ગ્રન્થ-પ્રવચન દુષ્કર છે, ધીર પુરુષો માટે તે દુષ્કર નથી," એવો જમાલિનો ઉત્તર. અન્તે દીક્ષા-

पेऽनुमतिविदानम् , जमालेः क्षत्रियकुमारस्य दीक्षाग्रहणं च, श्रावस्तीनाम नगरी आसीत् , कोष्ठकं नाम चैत्यमासीत्, चम्पानाम नगरी, पूर्णभद्रं नाम चैत्यमासीत्, तत्र निर्ग्रन्थप्रवचनोपरि जमालेः अनगारस्य अश्रद्धा उत्पेदे, क्रियमाणं वस्तु अकृतं भवति ईदृशो जमालेरनगारस्य मिथ्यावाद उत्पन्नः, भगवतो गौतमस्य जमालिमनगारम्प्रति प्रश्नः—लोकोऽयं शाश्वतो वा अशाश्वतो वर्तते ? जीवः शाश्वतो वा, अशाश्वतो वा वर्तते ? इति प्रश्नाकारः उत्तर दातुं जमालेरनगारस्य असामर्थ्यप्रदर्शनं च, किन्तु तस्मिन् विषये भगवतो महावीरस्योत्तरम्-लोकः कथंचित् शाश्वतः, कथंचित् अशाश्वतश्च वर्तते तथाहि लोकसंसारप्रवाहस्य अनादित्वात् द्रव्यार्थिकनयेन शाश्वतत्वं बोध्यम् , पर्यायार्थिकनयेन अशाश्वतत्वं चावसे

नहीं ऐसा जमालिका उत्तर, अन्तमें मातापिताका जमालिके लिये दीक्षा ग्रहण करनेकी अनुमति देना, क्षत्रियकुमार जमालिका दीक्षित होना, श्रावस्ती नगरी, कोष्ठक नामका चैत्य, चम्पा नगरी, पूर्णभद्र चैत्य, निर्ग्रन्थ प्रवचन पर जमालि अनगारको अश्रद्धाका होना, "क्रियमाण वस्तु अकृत होती है" ऐसा जमालि अनगारका मिथ्यावाद, भगवान् गौतमका जमालि अनगारके प्रति प्रश्न-" यह लोक शाश्वत है कि अशाश्वत है, जीव शाश्वत है कि अशाश्वत है " इन प्रश्नोंके उत्तरमें जमालि अनगारकी असमर्थता। श्रमण भगवान महावीरका इन प्रश्नोंका उत्तर देना, लोक कथंचित् शाश्वत है और कथंचित् अशाश्वत है। वह इस तरहसे-कि यह लोक-संसार प्रवाहरूपसे अनादि है इसलिये द्रव्यार्थिक नयके मतानुसार यह लोक कथंचित् शाश्वत है, तथा पर्यायार्थिक नयके मतानुसार यह अशाश्वत है, इसी तरहसे जीव भी

ગ્રહણ કરવા માટે માતાપિતાની અનુમતિ મળતા ક્ષત્રિયકુમાર જમાલિ દીક્ષા અંગીકાર કરે છે શ્રાવસ્તી નગરી કોષ્ઠક નામનું ચૈત્ય ઉદ્યાન, ચંપા નગરી, પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય-ઉદ્યાન નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન પ્રત્યે જમાલિને અશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે " ક્રિયમાણ વસ્તુ અકૃત હોય છે, ' આ પ્રકારનો જમાલિ અણગારનો મિથ્યાવાદ. ભગવાન ગૌતમનો જમાલિ અણગારને પ્રશ્ન—" આ લોક શાશ્વત છે કે અશાશ્વત ? જીવ શાશ્વત છે કે અશાશ્વત છે ? આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપવાની જમાલિ અણગારની અસમર્થતા. શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તે પ્રશ્નોનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે- અમુક દૃષ્ટિએ વિચારતા લોક શાશ્વત છે અને બીજી રીતે વિચારતા લોક અશાશ્વત છે ' તે કથનની આ પ્રમાણે સ્પષ્ટતા કરી છે આ લોક-સંસાર પ્રવાહ રૂપે અનાદિ છે તેથી દ્રવ્યાર્થિકનયની માન્યતા અનુસાર લોક શાશ્વત છે તથા પર્યાયાર્થિક નયની માન્યતા અનુસાર લોક અશાશ્વત છે એજ પ્રમાણે જીવ પણ અમુક અપેક્ષાએ શાશ્વત

जमालिः क्षत्रियकुमारो भगवतो महावीरस्य उपदेशं श्रुत्वा दीक्षां ग्रहीतुमिच्छति, मातापितरौ प्रति स्वदीक्षाग्रहणेच्छायाः निवेदनम्, जमालेः क्षत्रियकुमारस्य मातुः तच्छ्रवणजन्यशोकोत्पादः, जमालेः तन्मातापित्रोश्च दीक्षाग्रहणविषये संवादः, तत्र 'जीवितं चपलं, मनुष्यसम्बन्धी कामभोगोऽशुचिः, अशाश्वतश्च वर्तते इत्यादि जमालेः कथनम्, हिरण्यधनसम्पत्तिसाम्राज्यप्रभृतीनामुपभोगं कुरु' इत्यादि मातापित्रोः कथनम्, हिरण्यधनसम्पत्तिसाम्राज्यादिकम् अनित्यम्, अशाश्वतं वर्तते इति जमालेः पुनः कथनम्, निर्ग्रन्थस्य प्रवचनं सत्यं वर्तते परन्तु तत् अतीव दुष्करमस्तीति मातापित्रोः पुनः कथनम्, कातरस्य जनस्य कृते निर्ग्रन्थप्रवचनं दुष्कर वर्तते, किन्तु धीरस्य पुरुषस्य कृते निर्ग्रन्थप्रवचनं दुष्करं नास्तीति जमालेः पुन कथनम्, अन्ततो गत्वा मातापित्रो दीक्षाग्रहणार्थं जमालि-

नगरमें बहुशालक चैत्यमें क्षत्रियकुमार जमालिके भगवान् महावीरके उपदेशको सुनकर दीक्षा धारण करनेकी इच्छाका होना, मातापिताके पास इस इच्छाको प्रकट करना, पुत्रकी इस इच्छाको जानकर माताका दुःखित होना, जमालिका और मातापिताका दीक्षा ग्रहणके विषयमें संवाद, इसमें जीवित चपल है, मनुष्य संबंधी कामभोग अशुचि हैं, और अशाश्वतहैं, इत्यादि रूपसे जमालिका कथन, हिरण्य धन, सम्पत्ति, साम्राज्य अदिका उपभोग करो, ऐसा मातापिताका कथन। ये हिरण्य, धन, सम्पत्ति आदि सब पदार्थ क्षण विनश्वर हैं ऐसा जमालिका कथन निर्ग्रन्थ प्रवचन सत्य है, परन्तु वह अतीव दुष्कर है ऐसा मातापिताका कथन कातर जनके लियेही निर्ग्रन्थ प्रवचन दुष्कर है, धीर पुरुषके लिये

वर्णन. ब्राह्मणकुंडग्राममां बहुशालक चैत्यमा भगवान महावीरनो उपदेश सांभळीने क्षत्रियकुमार जमालिनी दीक्षा लेवानी ईच्छा मातापितानी अनुमति मागवी. पुत्रनी दीक्षा ग्रहण करवानी ईच्छा जाणीने माताने दुःख थवुं आ विषयमा मातापिता अने जमालिनो संवाद "जीवित चपल छे, मनुष्य संबंधी कामभोगो अशुचि छे अने अशाश्वत छे" ईत्यादि दलीलो द्वारा जमालि मातापिताने समजाववा प्रयत्न करे छे "हिरण्य, धन, संपत्ति, साम्राज्य आदिनो उपभोग करो," एवी मातापिता द्वारा समजावट "आ हिरण्य, धन, संपत्ति आदि सघळा पदार्थो क्षणभंगुर छे," एवो जमालिनो उत्तर "निर्ग्रंथ प्रवचन सत्य छे पण ते अत्यन्त दुष्कर छे" एवुं मातापितानुं कथन कायरोने माटे ज निर्ग्रन्थ-प्रवचन दुष्कर छे, धीर पुरुषो माटे ते दुष्कर नथी," एवो जमालिनो उत्तर. अन्ते दीक्षा-

णदा नाम माहणी होत्था, सुकुमालपाणिपाया जाव पियदं सणा सुरूवा समणोवासिया अभिगयजीवाजीवा उवलद्धपुण्ण पावा जाव विहरइ, तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे, परिसा जाव पज्जुवासइ, तएणं से उसभदत्ते माहणे इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठ जाव हियए जेणेव देवानदा माहणी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता देवाणद माहणिं एव वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिए ! समणे भगव महावीरे आदिगरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी आगासगएणं चक्केणं जाव सुहं सुहेणं विहरमाणे जाव बहुसालए चेइए अहापडिरूव जाव विहरइ, त महाफल खलु देवाणुप्पिए ! जाव तहारूवाणं अरिहंताणं भगवंताणं नाम गोयस्स वि सवणयाए, किमगपुण अभिगमणवदणनमसणपडि पुच्छणपज्जुवासणयाए ? एगस्स वि आयारियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए, किमग पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए? त गच्छामो णं देवाणुप्पिए समणं भगव महावीरं वंदामो नम सामो जाव पज्जुवासामो, एयण्णं इहभवे य परभवे य, हियाए सुहाए खमाए निस्सेयसाए, आणुगामियत्ताए, भविस्सइ। तएणं सा देवाणंदा माहणी उसभदत्तेण माहणेण एववुत्ता समाणी हट्ठजाव हियया करयलजाव कट्टु उसभदत्तस्स माहण स्स एयमट्ठ विणएणं पडिसुणेइ । तए णं से उसभदत्ते माहणे कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! लहुकरणजुत्तजोइयसमखुरवालिहाणसम-

यम्, एवमेव जीवोऽपि कथंचित् शाश्वतो वर्तते, कथंचित् अशाश्वतो वर्तते, जीवस्य चैतन्यस्वरूपस्याविनाशात् शाश्वतत्वं बोध्यम्, नैरयिकादितत्तद् भवग्रहणापेक्षया तु अशाश्वतत्वं बोध्यम्, तदनन्तरं किल्विषिकदेवानां स्थितेर्वर्णनम्, किल्विषिकदेवानां निवासवर्णन च, कस्य कर्मण उदयेन किल्विषिकदेवतया उत्पद्यते? इति प्रश्नोत्तरम्, किल्विषिक देवो मृत्वा कुत्रोत्पद्यते? इत्यादिप्रश्नोत्तरं च।

ऋषभदत्तनिर्वाणवक्तव्यता।

मूलम्–" तेणं कालेणं तेणं समएणं माहणकुंडग्गामे नयरे होत्था, वण्णओ बहुसालए चेइए, वण्णओ, तत्थ णं माहण कुंडग्गामे नयरे उसभदत्ते णामं माहणे परिवसइ, अड्ढे, दित्ते जाव अपरिभूए, रिउव्वेयजजुव्वेयसामवेयअथव्वणवेय० जहा खंदओ जाव अन्नेसु य बहुसु बंभन्नएसु नएसु सुपरिनिट्ठिए समणोवासए अभिगयजीवाजीवे उवलद्धपुण्णपावे जाव अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, तस्स णं उसभदत्तमाहणस्स देवा-

कथंचित् शाश्वत है, कथंचित् अशाश्वत है शाश्वत जीव इसलिये है कि इसके चैतन्य स्वरूपका कभी भी विनाश नहीं होता है। अशाश्वत जीव इसलिये हैं कि इसके नैरयिक आदिरूप जो पर्यायें हैं, वे विनश्वर हैं। इसके बाद किल्विषिक देवोंकी स्थितिका वर्णन, इनके निवास स्थानका वर्णन, किस कर्मके उदयसे जीव किल्विषिक देवरूपसे उत्पन्न होता है? इस प्रश्नका उत्तर, किल्विषिक देव मरकर कहां उत्पन्न होते हैं इत्यादि प्रश्नोंके उत्तर।

છે અને અમુક અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે જીવને એ રીતે શાશ્વત કહેવામાં આવ્યો છે કે તેમાં ચૈતન્ય સ્વરૂપનો કદી પણ વિનાશ થતો નથી. જીવને અશાશ્વત કહેવાનું કારણ એ છે કે નારક આદિ રૂપ જે જે પર્યાયો છે તે વિનશ્વર (અશાશ્વત) હોય છે.

ત્યારબાદ કિલ્વિષિક દેવોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે તેમની સ્થિતિનું વર્ણન, તેમના નિવાસસ્થાનનુ વર્ણન પ્રશ્ન–" કયા કર્મના ઉદયથી જીવ કિલ્વિષિક દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરનું કથન, તથા કિલ્વિષિક દેવો મરીને કયાં ઉત્પન્ન થાય છે, ઈત્યાદિ પ્રશ્નોના ઉત્તર

णदा नाम माहणी होत्था, सुकुमालपाणिपाया जाव पियदं सणा सुरूवा समणोवासिया अभिगयजीवाजीवा उवलद्धपुण्ण पावा जाव विहरइ, तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे, परिसा जाव पज्जुवासइ, तएणं से उसभदत्ते माहणे इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठ जाव हियए जेणेव देवानदा माहणी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता देवाणद माहणिं एव वयासी-एव खलु देवाणुप्पिए! समणे भगव महावीरे आदिगरे जाव सवन्नू सव्वदरिसी आगासगएणं चक्केणं जाव सुह सुहेणं विहरमाणे जाव बहुसालए चेइए अहापडिरूव जाव विहरइ, त महाफल खलु देवाणुप्पिए! जाव तहारूवाणं अरिहताणं भगवताणं नाम गोयस्स वि सवणयाए, किमगपुण अभिगमणवदणनमसणपडि पुच्छणपज्जुवासणयाए? एगस्स वि आयरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए, किमग पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए? त गच्छामो णं देवाणुप्पिए समणं भगव महावीर वंदामो नम सामो जाव पज्जुवासामो, एयण्णं इहभवे य परभवे य, हियाए सुहाए खमाए निस्सेयसाए, आणुगामियत्ताए, भविस्सइ। तएणं सा देवाणंदा माहणी उसभदत्तेण माहणेण एववुत्ता समाणी हट्ठजाव हियया करयलजाव कट्टु उसभदत्तस्स माहणस्स एयमट्ठ विणएणं पडिसुणइ। तए णं से उसभदत्ते माहणे कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! लहुकरणजुत्तजोइयसमखुरवालिहाणसम-

लिहियसिंगेहिं जंबूणयामयकलावजुत्तपरिविसिट्ठएहिं रययामयघंटासुत्तरज्जुयपवरकंचणनत्थपग्गहोग्गहियएहिं नीलुप्पलकयामेलएहिं पवरगोणजुवाणएहिं णाणामणिरयणघंटियाजालपरिगयं सुजायजुगजोत्तरज्जुयजुगपसत्थसुविरइयनिम्मियं पवरलक्खणोववेयं । (ग्रन्थाग्रम् ६०००) धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेह उवट्ठवित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह । तएणं ते कोडुंबियपुरिसा उसभदत्तेणं माहणेणं एवं वुत्ता समाणा हट्ठ जाव हियया करयल जाव कट्टु एवं सामी ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ, पडिसुणेत्ता खिप्पामेव लहुकरणजुत्त-जाव धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेत्ता जाव तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति । तए णं से उसभदत्ते माहणे ण्हाए जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे साओ गिहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव धम्मिए जाणप्पवरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढे । तएणं सा देवाणंदा माहणी अंतो अंतेउरंसि ण्हाया कयबलिकम्मा कयकोउयमंगलपायच्छित्ता, किंच वरपादपत्तनेउरमणि मेहलाहारविरइयउचियकडगखुड्डायएकावलीकंठसुत्तउरत्थगेवेज्जसोणिसुत्तगनाणामणिरयणभूसणविराइयंगी चीणंसुयवत्थपवरपरिहिया दुगुल्लसुकुमालउत्तरिज्जा सव्वोउयसुरभिकुसुमवरियसिरया वरचंदणचंदिया वराभरणभूसियंगी कालागुरुधूवधूविया, सिरिसमाणवेसा जाव अप्पमहग्घाभरणालंकिय-

णदा नाम माहणी होत्था, सुकुमालपाणिपाया जाव पियद
सणा सुरूवा समणोवासिया अभिगयजीवाजीवा उवलद्धपुण्ण
पावा जाव विहरइ, तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे,
परिसा जाव पज्जुवासइ, तएणं से उसभदत्ते माहणे इमीसे कहाए
लद्धट्ठे समाणे हट्ठ जाव हियए जेणेव देवाणंदा माहणी तेणेव
उवागच्छइ, उवागच्छित्ता देवाणंद माहणिं एव वयासी-एवं
खलु देवाणुप्पिए ! समणे भगव महावीरे आदिगरे जाव सव्वन्नू
सव्वदरिसी आगासगएणं चक्केणं जाव सुहंसुहेणं विहरमाणे जाव
बहुसालए चेइए अहापडिरूव जाव विहरइ, त महाफल खलु
देवाणुप्पिए ! जाव तहारूवाणं अरिहंताणं भगवंताणं नाम
गोयस्स वि सवणयाए, किमगपुण अभिगमणवंदणनमंसणपडि
पुच्छणपज्जुवासणयाए ? एगस्स वि आयरियस्स धम्मियस्स
सुवयणस्स सवणयाए, किमग पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए?
त गच्छामो णं देवाणुप्पिए समणं भगव महावीर वंदामो नम
सामो जाव पज्जुवासामो, एयण्णं इहभवे य परभवे य, हियाए
सुहाए खमाए निस्सेयसाए, आणुगामियत्ताए, भविस्सइ ।
तएणं सा देवाणंदा माहणी उसभदत्तेण माहणेण एववुत्ता
समाणी हट्ठजाव हियया करयलजाव कट्टु उसभदत्तस्स माहण-
स्स एयमट्ठ विणएणं पडिसुणेइ । तए णं से उसभदत्ते माहणे
कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी—खिप्पामेव
भो देवाणुप्पिया ! लहुकरणजुत्तजोइयसमखुरवालिहाणसम-

लिहियसिंगेहिं जंबूणयामयकलावजुत्तपरिविसिट्ठएहिं रययामयघंटासुत्तरज्जुयपवरकंचणनत्थपग्गहोग्गहियएहिं नीलुप्पलकयामेलएहिं पवरगोणजुवाणएहिं णाणामणिरयणघंटियाजालपरिगयं सुजायजुगजोत्तरज्जुयजुगपसत्थसुविरइयनिम्मियं पवरलक्खणोववेयं । (ग्रन्थाग्रम् ६०००) धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेह उवट्ठवित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह । तएणं ते कोडुंबियपुरिसा उसभदत्तेणं माहणेणं एवं वुत्ता समाणा हट्ठ जाव हियया करयल जाव कट्टु एवं सामी ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ, पडिसुणेत्ता खिप्पामेव लहुकरणजुत्त-जाव धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेत्ता जाव तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति । तए णं से उसभदत्ते माहणे ण्हाए जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे साओ गिहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव धम्मिए जाणप्पवरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढे । तएणं सा देवाणंदा माहणी अंतो अंतेउरंसि ण्हाया कयबलिकम्मा कयकोउयमंगलपायच्छित्ता, किंच वरपादपत्तनेउरमणि मेहलाहारविरइयउचियकडगखुड्डायएकावलीकंठसुत्तउरत्थगेवेज्जसोणिसुत्तगनाणामणिरयणभूसणविराइयंगी चीणंसुयवत्थपवरपरिहिया दुगुल्लसुकुमालउत्तरिज्जा सव्वोउयसुरभिकुसुमवरियसिरया वरचंदणवंदिया वराभरणभूसियंगी कालागुरुधूवधूविया, सिरिसमाणवेसा जाव अप्पमहग्घाभरणालंकिय-

णदा नाम माहणी होत्था, सुकुमालपाणिपाया जाव पियद
सणा सुरूवा समणोवासिया अभिगयजीवाजीवा उवलद्धपुण्ण
पावा जाव विहरइ, तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे,
परिसा जाव पज्जुवासइ, तएणं से उसभदत्ते माहणे इमीसे कहाए
लद्धट्ठे समाणे हट्ठ जाव हियए जेणेव देवानंदा माहणी तेणेव
उवागच्छइ, उवागच्छित्ता देवाणंद माहणिं एव वयासी-एव
खलु देवाणुप्पिए ! समणे भगव महावीरे आदिगरे जाव सव्वन्नू
सव्वदरिसी आगासगएणं चक्केणं जाव सुह सुहेणं विहरमाणे जाव
बहुसालए चेइए अहापडिरूव जाव विहरइ, त महाफल खलु
देवाणुप्पिए ! जाव तहारूवाणं अरिहताणं भगवताणं नाम
गोयस्स वि सवणयाए, किमगपुण अभिगमणवदणनमसणपडि
पुच्छणपज्जुवासणयाए ? एगस्स वि आयरियस्स धम्मियस्स
सुवयणस्स सवणयाए, किमंग पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए ?
त गच्छामो णं देवाणुप्पिए समणं भगवं महावीर वदामो नम
सामो जाव पज्जुवासामो, एयण्णं इहभवे य परभवे य, हियाए
सुहाए खमाए निस्सेयसाए, आणुगामियत्ताए, भविस्सइ ।
तएणं सा देवाणंदा माहणी उसभदत्तेण माहणेण एववुत्ता
समाणी हट्ठजाव हियया करयलजाव कट्टु उसभदत्तस्स माहण-
स्स एयमट्ठ विणएणं पडिसुणेइ । तए णं से उसभदत्ते माहणे
कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी-खिप्पामेव
भो देवाणुप्पिया ! लहुकरणजुत्तजोइयसमखुरवालिहाणसम-

लिहियसिंगेहिं जंबूणयामयकलावजुत्तपरिविसिट्ठएहिं रययामयघंटासुत्तरज्जुयपवरकंचणनत्थपग्गहोग्गहियएहिं नीलुप्पलकयामेलएहिं पवरगोणजुवाणएहिं णाणामणिरयणघंटियाजालपरिगयं सुजायजुगजोत्तरज्जुयजुगपसत्थसुविरइयनिम्मियं पवरलक्खणोववेयं । (ग्रन्थाग्रम् ६०००) धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेह उवट्ठवित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह । तएणं ते कोडुंबियपुरिसा उसभदत्तेणं माहणेणं एवं वुत्ता समाणा हट्ठ जाव हियया करयल जाव कट्टु एवं सामी ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ, पडिसुणेत्ता खिप्पामेव लहुकरणजुत्तजाव धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेत्ता जाव तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति । तए णं से उसभदत्ते माहणे ण्हाए जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे साओ गिहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव धम्मिए जाणप्पवरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढे । तएणं सा देवाणंदा माहणी अंतो अंतेउरंसि ण्हाया कयबलिकम्मा कयकोउयमंगलपायाच्छित्ता, किंच वरपादपत्तनेउरमणि मेहलाहारविरइयउचियकडगखुड्डायएकावलीकंठसुत्तउरत्थगेवेज्जसोणिसुत्तगनाणामणिरयणभूसणविराइयंगी चीणंसुयवत्थपवरपरिहिया दुगुल्लसुकुमालउत्तरिज्जा सव्वोउयसुरभिकुसुमवरियसिरया वरचंदणवंदिया वराभरणभूसियंगी कालागुरुधूवधूविया, सिरिसमाणवेसा जाव अप्पमहग्घाभरणालंकिय-

सरीरा बहूहिं खुज्जाहिं चिलाइयाहिं वामणियाहिं वडहियाहिं बब्बरियाहिं इसिणियाहिं जोणियाहिं चारुणियाहिं पल्हवियाहिं ल्हासियाहिं लउसियाहिं आरबीहिं दमिलीहिं सिंघलीहिं पुलिंदिहिं पुक्खलीहिं मुरुंडीहिं सबरीहिं पारसीहिं नाणादेसीयाहिं विदेसवेसपरिमंडियाहिं सदेसनेवत्थगहियवेसाहिं इंगियचिंतियपत्थियवियाणियाहिं कुसलाहिं विणीयाहिं य चेडियाचक्कवाल वरिसधरथेरकंचुइज्जमहत्तरगवंदपरिक्खित्ता अंतेउराओ निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला, जेणेव धम्मिए जाणप्पवरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जाव धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढा। तएणं से उसभदत्ते माहणे देवाणंदाए माहणीए सद्धिं धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढे समाणे णियगपरियालसंपरिवुडे माहणकुंडग्गामं नगरं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता, जेणेव बहुसालए चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता छत्तादीए तित्थकरातिसए पासइ, पासित्ता धम्मियं जाणप्पवरं ठवेइ, ठवित्ता धम्मियाओ जाणप्पवराओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छइ, तं जहा सचित्ताणं दव्वाणं विउस्सरणयाए एवं जहा बितियसए जाव तिविहाए पज्जुवासणयाए पज्जुवासइ। तएणं सा देवाणंदा माहणी धम्मियाओ जाणप्पवराओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता बहूहिं खुज्जाहिं जाव महत्तरगवंदपरिक्खित्ता समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छइ, तं जहा सचित्ताणं दव्वाणं विउ

लिहियसिंगेहिं जंबूणयामयकलावजुत्तपरिविसिट्ठएहिं रययामयघंटासुत्तरज्जुयपवरकंचणनत्थपग्गहोग्गहियएहिं नीलुप्पलकयामेलएहिं पवरगोणजुवाणएहिं णाणामणिरयणघंटियाजालपरिगयं सुजायजुगजोत्तरज्जुयजुगपसत्थसुविरइयनिम्मियं पवरलक्खणोववेयं । (ग्रन्थाग्रम् ६०००) धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेह उवट्ठवित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह । तएणं ते कोडुंवियपुरिसा उसभदत्तेणं माहणेणं एवं वुत्ता समाणा हट्ठ जाव हियया करयल जाव कट्टु एवं सामी ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ, पडिसुणेत्ता खिप्पामेव लहुकरणजुत्त-जाव धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेत्ता जाव तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति । तए णं से उसभदत्ते माहणे ण्हाए जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे साओ गिहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव धम्मिए जाणप्पवरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढे । तएणं सा देवाणंदा माहणी अंतो अंतेउरंसि ण्हाया कयबलिकम्मा कयकोउयमंगलपायाच्छित्ता, किंच वरपादपत्तनेउरमणि मेहलाहारविरइयउचियकडगखुड्डायएकावलीकंठसुत्तउरत्थगेवेज्जसोणिसुत्तगनाणामणिरयणभूसणविराइयंगी चीणंसुयवत्थपवरपरिहिया दुगुल्लसुकुमालउत्तरिज्जा सव्वोउयसुरभिकुसुमवरियसिरया वरचंदणवंदिया वराभरणभूसियंगी कालागुरुधूवधूविया, सिरिसमाणवेसा जाव अप्पमहग्घाभरणालंकिय-

सरीरा बहूहिं खुज्जाहिं चिलाइयाहिं वामणियाहिं वडहियाहिं वब्बरियाहिं इसिणियाहिं जोणियाहिं चारुणियाहिं पल्हवियाहिं ल्हासियाहिं लउसियाहिं आरबीहिं दमिलीहिं सिघलीहिं पुलिंदिहिं पुक्खलीहिं मुरुडीहिं सबरीहिं पारसीहिं नाणादेसीयाहिं विदेसवेसपरिमहियाहिं सदेसनेवत्थगहियवेसाहिं इगियचिंतिय पत्थियवियाणियाहिं कुसलाहिं विणीयाहिं य चेडियाचक्कवाल वरिसधरथेरकचुइज्जमहत्तरगवदपरिक्खित्ता अतेउराओ निगच्छइ, निग्गच्छित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला, जेणेव धम्मिए जाणप्पवरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जाव धम्मिय जाणप्पवर दुरूढा। तएणं से उसभदत्ते माहणे देवाणंदाए माहणीए सद्धि धम्मिय जाणप्पवर दुरूढे समाणे णियगपरियालसपरिवुडे माहणकुंडग्गाम नगर मज्झमज्झेण निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता, जेणेव बहुसालए चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता छत्ता दीए तित्थकरातिसए पासइ, पासित्ता धम्मिय जाणप्पवर ठवेइ, ठवित्ता धम्मियाओ जाणप्पवराओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता समणं भगव महावीर पचविहेण अभिगमेण अभिगच्छइ, त जहा-सचित्ताण दव्वाण विउस्सरणयाए एव जहा बितियसए जाव तिविहाए पज्जुवासणयाए पज्जुवासइ । तएण सा देवाणदा माहणी धम्मियाओ जाणप्पवराओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता बहूहिं खुज्जाहिं जाव महत्तरगवदपरिक्खित्ता समणं भगवं महावीर पचविहेणं अभिगमेण अभिगच्छइ, त जहा सचित्ताण दव्वाण विउ

स्सरणयाए १, अचित्ताणं दव्वाणं अविमोयणयाए २, विणयोण-याए गायलट्ठीए ३, चक्खुफासे अंजलिपग्गहेणं ४, मणस्स एगत्ती-भावकरणेणं ५, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता उसभदत्तं माहणं पुरओ कट्टु ठियाचेव सपरिवारा सुस्सूसमाणी णमंसमाणी अभि-मुहा विणएणं पंजलिउडा जाव पज्जुवासइ ॥ सू० १ ॥

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये ब्राह्मणकुण्डग्रामं नगरम् आसीत्, वर्णकः, बहुशालकं चैत्यम्, वर्णकः, तत्र खलु ब्राह्मणकुण्डग्रामे नगरे ऋषभदत्तो नाम ब्राह्मणः परिवसति, आढ्यः, दीप्तः, यावत् अपरिभूतः, ऋग्वेद-यजुर्वेद-सामवेदा-थर्ववेद० यथा स्कन्दको यावत् अन्येषु च बहुषु ब्राह्मण्येषु नयेषु सुप-रिनिष्ठितः श्रमणोपासकः अभिगतजीवाजीवः उपलब्धपुण्यपापः, यावत् आत्मानं भावयमानो विहरति। तस्य खलु ऋषभदत्तब्राह्मणस्य देवानन्दा नाम ब्राह्मणी आसीत् सुकुमारपाणिपादा यावत् प्रियदर्शना सुरूपा श्रमणोपासिका अभिगत-जीवाजीवा, उपलब्धपुण्यपापा, यावत् विहरति। तस्मिन् काले तस्मिन् समये स्वामी समवसृतः पर्षद् यावत् पर्युपास्ते। ततः खलु स ऋषभदत्तो ब्राह्मणः अस्याः कथायाः लब्धार्थः सन् हृष्ट यावत् हृदय, यत्रैव देवानंदा ब्राह्मणी तत्रैव उपागच्छति, उपागम्य देवानन्दां ब्राह्मणीम् एवमवादीत्-एवं खलु देवानुप्रिये! श्रमणो भगवान् महावीरः आदिकरो यावत् सर्वज्ञ सर्वदर्शी आकाशगतेन चक्रेण यावत् सुखसुखेन विहरन् यावत् बहुशालकं चैत्यम् यथाप्रतिरूपं यावत् विहरति, तत् महाफलं खलु देवानुप्रिये! यावत् तथारूपाणाम् अर्हतां भगवतां नामगोत्र-स्यापि श्रवणतया, किमङ्ग पुनः अभिगमनवन्दननमस्करणप्रतिप्रच्छनपर्युपास-नया? एकस्यापि आर्यस्य धार्मिकस्य सुवचनस्य श्रवणतया, किमङ्ग पुनः विपु-लस्य अर्थस्य ग्रहणतया? तत् गच्छामः खलु देवानुप्रिये! श्रमणं भगवन्तं महा-वीरं वन्दामहे, नमस्यामः, यावत् पर्युपास्महे, एतत् खलु इहभवे च परभवे च हिताय, सुखाय, क्षमायै, निःश्रेयसाय, आनुगामिकतायै भविष्यति। ततः खलु सा देवानन्दा ब्राह्मणी ऋषभदत्तेन ब्राह्मणेन एवमुक्ता सती हृष्ट यावद्हृदया कर-तल यावत्कृत्वा ऋषभदत्तस्य ब्राह्मस्य एतमर्थं विनयेन प्रतिशृणोति। ततः खलु

स ऋषभदत्तो ब्राह्मणः कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत् क्षिप्र मेव भो देवानुप्रियाः! लघुकरणयुक्त-यौगिक-समखुरवालिधानसमलिखित शृङ्गकाभ्यां जाम्बूनदमयकलापयुक्तप्रतिविशिष्टकाभ्यां रजतमयघण्टासूत्र रज्जुकप्रवरकाञ्चननस्तप्रग्रहावगृहीतकाभ्यां नीलोत्पलकृतापीडकाभ्यां प्रवर गोयुवभ्यां नानामणिरत्नघण्टिकाजालपरिगत सुजातयुगयोक्त्ररज्जुकायुगप्रशस्त सुविरचितनिर्मितम्, प्रवरलक्षणोपेत धार्मिकं यानप्रवरं युक्तमेव उपस्थापयत उपस्थाप्य मम एतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयत ' तत खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः ऋषभ-दत्तेन ब्राह्मणेन एवमुक्ताः सन्तो हृष्ट-यावत् हृदयाः करतलयावत्कृत्वा एवम् स्वामिन्! तथेति आज्ञया विनयेन वचनं प्रतिशृण्वन्ति, प्रतिश्रुत्य क्षिप्रमेव लघु-करणयुक्त यावत् धार्मिकं यानप्रवरं युक्तमेव उपस्थाप्य यावत् तामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्पयन्ति। ततः खलु स ऋषभदत्तो ब्राह्मणः स्नातो यावत् अल्पमहार्घाभरणा-लङ्कृतशरीरः स्वस्मात् गृहात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव बाह्या उप स्थानशाला, यत्रैव धार्मिकं यानप्रवरं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य धार्मिकं यान प्रवरम् दुरूढः, ततः खलु सा देवानन्दा ब्राह्मणी अन्तः अन्तःपुरे स्नाता, कृत-बलिकर्मा, कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता, किञ्च प्रवरपादप्राप्तनूपुरमणिमेखलाहारविरचितोचितकटकखुड्डुगैकावलीकण्ठसूत्रोरःस्थग्रैवेयकश्रोणिसूत्रक नानामणिरत्नभूषणविराजिताङ्गी चीनांशुकवस्त्रप्रवरपरिहिता दुकूलसुकु-मारोत्तरीया सर्वर्तुकसुरभिकुसुमावृतशिरोजा वरचन्दनवन्दिता, वराभरणभूषिताङ्गी कालागुरुधूपधूपिता श्रीसमानवेषा यावत् अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरा बहीभिः कुब्जाभिश्चिलातिकाभिर्वामनिकाभिः, वडभिकाभिः, बर्बरिकाभिः, इसिनिकाभिः यौनिकाभिः, पल्हविकाभिः, पारसिकाभिः, ल्हासिकाभिः लकु-सिकाभिः, आरबीभिः, द्राविडीभिः, सिंहलीभिः पुलिन्दीभिः, पुक्कलीभिः मुरु-ण्डीभिः, शबरीभिः, पारसीभिः, नानादेशीयाभिः विदेशवेषपरिमण्डिताभिः स्वदेशनेपथ्यगृहीतवेषाभिः इङ्गितचिन्तितप्रार्थितविज्ञापिकाभिः कुशलाभिः विनीताभिश्च चेटिकाचक्रवालवर्षधरस्थविरकञ्चुकिमहत्तरकवृन्दपरिक्षिप्ता अन्तःपुरात् निर्गच्छति, निर्गत्य यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला, यत्रैव धार्मिकं यानप्रवरं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य यावत् धार्मिकं यानप्रवरं दुरूढा। ततः खलु स ऋषभदत्तो ब्राह्मणो देवानन्दया ब्राह्मण्या सार्द्धम् धार्मिकं यानप्रवरम् दुरूढः सन् निजकपरिवारसपरिवृतो ब्राह्मणकुण्डग्रामस्य नगरस्य मध्यमध्येन निर्गच्छति, निर्गत्य यत्रैव बहुशालकं चैत्यम्, तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य छत्रादिकान् तीर्थकरातिशयान् पश्यति, दृष्ट्वा धार्मिकं यानप्रवरं स्थापयति,

स्सरणयाए १, अचित्ताणं दव्वाणं अविमोयणयाए २, विणयोणयाए गायलट्ठीए ३, चक्खुफासे अंजलिपग्गहेणं ४, मणस्स एगत्तीभावकरणेणं ५, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता उसभदत्तं माहणं पुरओ कट्टु ठियाचेव सपरिवारा सुस्सूसमाणी णमंसमाणी अभिमुहा विणएणं पंजलिउडा जाव पज्जुवासइ ॥ सू० १ ॥

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये ब्राह्मणकुण्डग्रामं नगरम् आसीत्, वर्णकः, बहुशालकं चैत्यम्, वर्णकः, तत्र खलु ब्राह्मणकुण्डग्रामे नगरे ऋषभदत्तो नाम ब्राह्मणः परिवसति, आढ्यः, दीप्तः, यावत् अपरिभूतः, ऋग्वेद-यजुर्वेद-सामवेदा-थर्ववेद० यथा स्कन्दको यावत् अन्येषु च बहुषु ब्राह्मण्येषु नयेषु सुपरिनिष्ठितः श्रमणोपासकः अभिगतजीवाजीवः उपलब्धपुण्यपापः, यावत् आत्मानं भावयमानो विहरति। तस्य खलु ऋषभदत्तब्राह्मणस्य देवानन्दा नाम ब्राह्मणी आसीत् सुकुमारपाणिपादा यावत् प्रियदर्शना सुरूपा श्रमणोपासिका अभिगतजीवाजीवा, उपलब्धपुण्यपापा, यावत् विहरति। तस्मिन् काले तस्मिन् समये स्वामी समवसृतः पर्षद् यावत् पर्युपास्ते। ततः खलु स ऋषभदत्तो ब्राह्मणः अस्याः कथायाः लब्धार्थः सन् हृष्ट यावत् हृदयः, यत्रैव देवानंदा ब्राह्मणी तत्रैव उपागच्छति, उपागम्य देवानन्दां ब्राह्मणीम् एवमवादीत्—एवं खलु देवानुप्रिये! श्रमणो भगवान् महावीरः आदिकरो यावत् सर्वज्ञः सर्वदर्शी आकाशगतेन चक्रेण यावत् सुखसुखेन विहरन् यावत् बहुशालकं चैत्यम् यथाप्रतिरूपं यावत् विहरति, तत् महाफलं खलु देवानुप्रिये! यावत् तथारूपाणाम् अर्हतां भगवतां नामगोत्रस्यापि श्रवणतया, किमङ्ग पुनः अभिगमनवन्दननमस्करणप्रतिप्रच्छनपर्युपासनया? एकस्यापि आर्यस्य धार्मिकस्य सुवचनस्य श्रवणतया, किमङ्ग पुनः विपुलस्य अर्थस्य ग्रहणतया? तत् गच्छामः खलु देवानुप्रिये! श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दामहे, नमस्यामः, यावत् पर्युपास्महे, एतत् खलु इहभवे च परभवे च हिताय, सुखाय, क्षमायै, निःश्रेयसाय, आनुगामिकतायै भविष्यति। ततः खलु सा देवानन्दा ब्राह्मणी ऋषभदत्तेन ब्राह्मणेन एवमुक्ता सती हृष्ट यावद्हृदया करतल यावत्कृत्वा ऋषभदत्तस्य ब्राह्मस्य एतमर्थं विनयेन प्रतिशृणोति। ततः खलु

मासीत्, वर्णक', अस्य नगरस्य वर्णन चम्पानगरीवर्णनवत् बोध्यम्, 'बहुसालए चेइए वण्णओ' बहुसालक नाम चैत्यम्-उद्यानम् आसीत् वर्णकः, अस्य वर्णनमपि पूर्णभद्रचैत्यवत् बोध्यम्, 'तत्थ णं माहणकुण्डग्गामे नयरे उसभदत्ते नामं माहणे परिवसइ' तत्र खलु ब्राह्मणकुण्डग्रामे नगरे ऋषभदत्तो नाम ब्राह्मण परिवसति 'अड्ढे, दित्ते, जाव अपरिभूए' आढ्यः समृद्धः, दीप्त तेजस्वी, दृप्तो वा-दर्पवान्, यावत् विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाकीर्णः अपरिभूतः परैरपराभूतः 'रिउव्वेयजजुव्वेयसामवेयअथव्वणवेय जहा खन्दओ जाव अन्नेसु य बहुसु बम्भन्नएसु नएसु सुपरिनिट्ठिए' ऋग्वेद-यजुर्वेद-सामवेदा-थर्ववेद

वण्णओ' उस कालमें और उस समयमें ब्राह्मणकुण्डग्राम नामका नगर था इस नगरका वर्णन चंपा नगरीके वर्णन जैसा जानना चाहिये 'बहुसालए चेइए-वण्णओ' इसमें बहुशालक नामका चैत्य-उद्यान था इसका वर्णन भी औपपातिक सूत्रमें वर्णित पूर्णभद्र चैत्य उद्यान की तरह जानना चाहिये। 'तत्थ णं माहणकुडग्गामे नयरे उसभदत्ते नामं माहणे परिवसइ' उस ब्राह्मणकुण्डग्राम नगरमें ऋषभदत्त नामका ब्राह्मण रहता था 'अड्ढे दित्ते जाव अपरिभूए' यह समृद्ध एव तेजस्वी अथवा दर्पशाली था यावत्-इनके बहुत बड़े मकान थे, शयनासन यान वाहनसे ये परिपूर्ण था दूसर जन इनका थोडासा भी तिरस्कार नहीं कर सकते थे ऐसा इनका प्रभाव था 'रिउव्वेयजजुव्वेयसामवेय अथव्वणवेय जहा खदओ जाव अन्नेसु य बहुसु बम्भणएसु नएसु परिनिट्ठिए' ये ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद, अथर्ववेद इन चारों वेदोंमें

નગરીના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું "बहुसालए चेइए-वण्णओ" તે નગરમાં બહુશાલક નામનું ઉદ્યાન હતું તેનું વર્ણન પણ ઔપપાતિક સૂત્રમાં વર્ણવેલા પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય—ઉદ્યાનના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું

"तत्थ णं माहणकुण्डग्गामे नयरे उसभदत्ते नामं माहणे परिवसइ' તે બ્રાહ્મણકુંડગ્રામ નગરમાં ઋષભદત્ત નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતા હતા "अड्ढे दित्ते जाव अपरिभूए" તે ઘણો ધનાઢ્ય અને દેદીપ્યમાન હતો, તેને ઘણાં વિશાળ મકાનો હતાં શયનાસન, યાન, વાહન આદિની તો તેને ત્યાં પરિપૂર્ણતા હતી, તે એવો પ્રભાવશાળી હતો કે કોઇ તેનો તિરસ્કાર કરી શકતા ન હતા અને તેનો પરાભવ કરવાને કોઇ સમર્થ ન હતું

'रिउव्वेय जजुव्वेय सामवेय अथव्वणवेय जहा खंदओ जाव अन्नेसु य बहुसु बम्भणएसु नएसु परिनिट्ठिए' ઋગ્વેદ યજુર્વેદ સામવેદ અને

स्थापयित्वा धार्मिकात् यानप्रवरात् प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं पञ्चविधेन अभिगमेन अभिगच्छति, तद्यथा-सचित्तानां द्रव्याणां व्युत्सर्जनया, एवं यथा द्वितीयशतके यावत् त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्ते । ततः-खलु सा देवानन्दा ब्राह्मणी धार्मिकात् यानप्रवरात् प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य बह्वीभिः कुब्जाभिः यावत् महत्तरकवृन्दपरिक्षिप्ता श्रमणं भगवन्तं महावीरं पञ्चविधेन अभिगमेन अभिगच्छति, तद्यथा—सचित्तानां द्रव्याणां व्युत्सर्जनया१, अचित्तानां द्रव्याणाम् अविमोचनया२, विनयोपनतया गात्रयष्ट्या३, चक्षुःस्पर्शे अञ्जलिप्रग्रहेण४, मनस एकत्रीकरणेन५, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा ऋषभदत्तं ब्राह्मणं पुरतः कृत्वा स्थिता एव सपरिवारा सुश्रूषमाणा नमस्यन्ती अभिमुखा विनयेन प्राञ्जलिपुटा यावत् पर्युपास्ते ॥ सू० १ ॥

टीका-भगवतः समीपे पञ्चमहाव्रतसमाराधनेन गाङ्गेयः सिद्धः, अन्यस्तु कर्मवशात्तद् विपर्ययमपि प्राप्नोति यथा जमालिः, इत्येतद्दर्शनाय त्रयस्त्रिंशत्तमोद्देशकारम्भस्तत् प्रतिपादयितुं प्रस्तावनारूपाम् ऋषभदत्तदेवानन्दावक्तव्यतामाह— 'तेणं कालेणं' इत्यादि, 'तेण कालेणं तेणं समएणं माहणकुंडग्गामे नयरे-होत्था, वण्णओ' तस्मिन् काले तस्मिन् समये ब्राह्मणकुण्डग्रामं नाम नगर-

---

"तेण कालेण तेणं समएणं' इत्यादि ।

टीकार्थ—भगवान्के पास पांच महाव्रतोंकी समाराधनासे गांगेय अनगार सिद्ध हो गये, परन्तु कोई जीव अशुभ कर्मके उदयवश सिद्ध नहीं भी होता है जैसे जमालि । सो इसी बातको दिखानेके लिये सूत्रकारने इस तेत्तीस ३३ वें उद्देशकका आरम्भ कियाहै इसमें प्रस्तावना रूपसे उन्होंने ऋषभदत्त और देवानन्दका वृत्तान्त कहाहै—जो इस प्रकारसे कहा है—"तेणं कालेण तेणं समाएणं माहणकुंडग्गामे नयरे होत्था-

---

"तेणं कालेणं तेण समएणं" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—મહાવીર પ્રભુની સમીપે પાંચ મહાવ્રતોની સારી રીતે આરાધના કરવાથી ગાંગેય અણગાર સિદ્ધપદ પામ્યા. પરન્તુ કોઈ જીવ અશુભ કર્મોના ઉદયને લીધે સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિ કરી શકતો પણ નથી. જેમકે જમાલિ. એ જ વાતનું સૂત્રકારે આ તેત્રીસ ૩૩ માં ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદન કર્યું છે. આ ઉદ્દેશકની પ્રસ્તાવના રૂપે ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ અને તેની પત્ની સુનંદાનુ વૃત્તાન્ત આપવામાં આવ્યુ છે, તે નીચે પ્રમાણે છે—

"તેણ कालेणं तेणं समएण माहणकुंडग्गामे नयरे होत्था-वण्णओ"
તે કાળે અને તે સમયે બ્રાહ્મણકુંડગ્રામ નામે નગર હતું તેનુ વર્ણન ચંપા

श्रमणोपासिका अभिगतजीवाजीवा प्राप्तजीवाजीवतत्त्वविवेका, उपलब्धपुण्यपापा यावत् आत्मानं भावयन्ती विहरति, 'तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे, परिसा जाव पज्जुवासइ' तस्मिन् काले तस्मिन् समये स्वामी महावीरप्रभुः समवसृतः, पर्षत् यावत् महावीरस्वामिनं शुश्रूषमाणा नमस्यन्ती अभिमुखं विनयेन प्राञ्जलिपुटा पर्युपास्ते 'तएणं से उसभदत्ते माहणे इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठ जाव हियए जेणेव देवाणंदा माहणी तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु स ऋषभदत्तो नाम ब्राह्मणः अ पा भगवत्समवसरणरूपायाः कथायाः लब्धार्थः ज्ञात भगवत्समागमनवृत्तान्तः सन् हृष्टः यावत् हर्षवशविसर्पद्हृदयो यत्रैव देवा

लावण्यसे युक्त थी श्रमणजनकी उपासिका थी जीव और अजीव तत्त्वका इसे अच्छा विवेक प्राप्त था। पुण्य और पापके स्वरूपको यह बहुत अच्छी तरहसे जानती थी, यावत् श्रावकव्रतसे आत्माको भावित करती हुई यह अपने पतिके साथ रहती थी, 'तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे परिसा जाव पज्जुवासइ' उस काल और उस समयमें स्वामी महावीर प्रभु उस स्थान पर पधारे नगरकी परिषद् धर्मश्रवणकी इच्छासे भगवान्के पास आई और नमस्कार करती हुई वह दोनों हाथ जोडकर उनके सन्मुख यथास्थान बडे विनयके साथ बैठ गई 'तएणं से उसभदत्ते माहणे इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठ जाव हियए जेणेव देवाणंदा माहणी तेणेव उवागच्छइ' इसके बाद ऋषभदत्त ब्राह्मणको भगवान्के आनेका वृत्तान्त जब मालूम हुआ तब वह बहुत अधिक मात्रामें हृष्ट यावत्-तुष्ट हुआ और

ઉપાસિકા હતી, જીવ અને અજીવ તત્ત્વના સ્વરૂપની તે જાણકાર હતી, પુણ્ય અને પાપને તે સમજતી હતી એવી તે મુનિના શ્રાવકના વ્રતથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતી પોતાના પતિ સાથે રહેતી હતી

"तेणं कालेणं तेणं समए णं सामी समोसढे, परिसा जाव पज्जुवासइ" તે કાળે અને તે સમયે મહાવીર પ્રભુ તે નગરના બહુશાલક ઉદ્યાનમાં પધાર્યા નગરના લોકો (પરિષદ) ધર્મશ્રવણની ઇચ્છાથી પ્રભુની પાસે આવ્યાં, અને વંદણા નમસ્કાર કરીને બન્ને હાથ જોડીને તેમની સન્મુખ યોગ્ય સ્થાને વિનયપૂર્વક બેસી ગયાં. 'तएणं से उसभदत्ते माहणे इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठ जाव हियए जेणेव देवाणंदा माहणी तेणेव उवागच्छइ" જ્યારે ભગવાનના આગમનના શુભ સમાચાર ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણને મળ્યા ત્યારે તેને ઘણો હર્ષ અને સંતોષ થયો, અને અત્યન્ત આનંદવિભોર અને પુલકિત

निपुणो यथा स्कन्दको द्वितीयशतकस्य प्रथमोद्देशके प्रतिपादितस्तथैव अयमपि ऋषभदत्तः प्रतिपत्तव्यो यावत्-अन्येषु च बहुषु ब्राह्मण्येषु ब्राह्मणसम्बन्धिषु नयेषु-नीतिषु सुपरिनिष्ठितः कुशलः 'समणोवासए अभिगतजीवाजीवे उवलद्ध-पुण्णपावे जाव अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' श्रमणोपासकः, अभिगयजीवाजीवः प्राप्तजीवाजीवतत्त्वविवेकः, उपलब्धपुण्यपापः-पुण्यपापयोर्लब्धार्थः, यावत्-आत्मानम् भावयन् विहरति-तिष्ठति 'तस्स णं उसभदत्तमाहणस्स देवाणंदा णामं माहणी होत्था' तस्य खलु ऋषभदत्तब्राह्मणस्य देवानन्दा नाम ब्राह्मणी आसीत्। देवानन्दायाः स्वरूपमाह-'सुकुमालपाणिपाया जाव पियदंसणा सुरूवा-समणोवासिया अभिगयजीवाजीवा उवलद्धपुण्णपावा जाव विहरइ' सुकुमार-पाणिपादा अत्यन्तकोमलकरचरणा यावत् प्रियदर्शना सुरूपा अत्यन्तसौन्दर्यवती

निपुण थे, जिस प्रकारसे द्वितीय शतकके प्रथम उद्देशेमें स्कन्दकका कथन किया गया है, ठीक इसी तरहसे वह भी थे यावत् अनेक बहुतसी ब्राह्मण संबंधी नीतियोंमें पारङ्गत थे 'समणोवासए अभिगय जीवाजीवे उवलद्धपुण्णपावे, जाव अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' ये श्रमणोके उपासक थे, जीव और अजीव तत्त्वके स्वरूपके ज्ञाता थे, पुण्य और पापके जाननेवाले थे, यावत् श्रावक व्रत आदिसे अपनी आत्माको भावित करते हुए ये उस नगरमें रहते थे, 'तस्स णं उस-भदत्तस्स माहणस्स देवाणंदा णामं माहणी होत्था' उस ऋषभदत्त ब्राह्मणकी देवानंदा नामकी भार्या थी 'सुकुमालपाणिपाया जाव० विहरइ' इसके चरण दोनों अत्यन्त कोमल थे, यह बहुत अधिक रूप

અથર્વવેદ, એ ચારે વેદમા નિપુણ હતો. બીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશકમા સ્કન્દકનુ જેવું વર્ણન કર્યું છે, તેવુ વર્ણન ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ વિષે પણ સમજવુ. તે બ્રાહ્મણ સંબંધી અનેક નીતિઓનો નિષ્ણાત હતો.

"समणोवासए अभिगयजीवाजीवे, उवलद्धपुण्णपावे जाव अप्पाणं भावेमाणे विहरइ" તે શ્રમણોનો ઉપાસક હતો, જીવ અને અજીવ તત્ત્વના સ્વરૂપનો તે જ્ઞાતા હતો, અને પુણ્ય અને પાપને તે સમજતો હતો. આ આ બધાં ગુણોથી સંપન્ન તે ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ શ્રાવકના વ્રત આદિથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતો તે નગરમાં રહેતો હતો "तस्स ण उसभदत्तस्स माहणस्स देवाणदा माहणी होत्था" તે ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણને દેવાનદા નામની ભાર્યા હતી "सुकुमालपाणिपाया जाव० विहरइ" તેનાં કર-હાથ અને ચરણ પગ અત્યન્ત સુકોમળ હતાં. તે ઘણાં જ રૂપ લાવણ્યથી યુક્ત હતી, શ્રમણોની

अर्हतां भगवतां नामगोत्रस्यापि श्रवणतया यदा भवति तदा 'किमङ्ग पुण अभिगमणवंदणनमंसणपडिपुच्छणपज्जुवासणयाए ?' किमुत वक्तव्य पुनर्भगवतां अभिगमनवन्दननमस्करणप्रतिपृच्छनपर्युपासनतया ? अङ्ग इति कोमलामन्त्रणे सम्बोधने वर्तते तथाच भगवतां नामगोत्रश्रवणेनापि यदा महाफलं भवति तदा अभिगमनवन्दननमस्करणप्रतिपृच्छनपर्युपासनया महाफलप्राप्तेः का कथेति भाव । एवमेव 'एगस्स वि आरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए, किमंग पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए ?' एकस्यापि आर्यस्य धार्मिकस्य सुवचनस्य भगवतामर्हतां प्रवचनस्य शब्दमात्रस्य यदा श्रवणतयाऽपि महाफलं भवति हे अङ्ग ! हे प्रिय ! किमुत वक्तव्य पुनः विपुलस्य महत्त्वशालिनोऽर्थस्य मोक्षप्रापकसम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रलक्षणस्य ग्रहणतया ? तथा च-शब्दरूपस्यापि भगवत्प्रवचनस्य श्रवणेनापि यदा महाफलमुत्पद्यते तदा अत्यन्तमहत्त्वपरिपूर्णस्य अर्थस्य-सम्यग्दर्शनादिरूपस्य ग्रहणेन महाफलप्राप्तेः का कथेति भावः । 'त गच्छामो णं देवाणुप्पिए ! समणं भगवं महावीरं वंदामो नमं

वन्तोंके नामगोत्रके भी श्रवणसे जब महाफल प्राप्त होता है-तब 'किमंग पुण अभिगमण, वंदण, नमंसण, पडिपुच्छणपज्जुवासणयाए' उन भगवानके सामने जानेसे, उनको वन्दना करनेसे, उन्हे नमस्कार करनेसे, उनसे प्रश्न पूछनेसे जो महाफल प्राप्त होगा, उसके विषयमें तो कहनाही क्या है ? " अङ्ग " यह पद यहां कोमलामंत्रण में प्रयुक्त हुआ है 'एगस्स वि आरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए, किमंग ! पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए' हे प्रिये ! शब्दरूप भी भगवत्प्रवचनके श्रवणसे भी जब महाफल उत्पन्न होता है, तब अत्यन्त महत्त्व परिपूर्ण सम्यग्दर्शनादि रूप अर्थके ग्रहणसे महाफल प्राप्ति की

ફ્ળની પ્રાપ્તિ થાય છે, 'किमंग ! पुण अभिगमण वंदण, नमंसण पडिपुच्छण पज्जुवासणयाए " તો પછી તેમની પાસે જવાથી, તેમને વંદણા કરવાથી તેમને નમસ્કાર કરવાથી, તેમને પ્રશ્ન પૂછવાથી અને તેમની પર્યુપાસના કરવથી પ્રાપ્ત થતાં ફળની તો વાત જ શી કરવી ! ("अङ्ग' આ પદ અહીં કોમળ સંબોધન રૂપે વપરાયું છે) "एगस्स वि आरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए, किमंग ! पुण विउलस्स अट्ठस्स' गहणयाए " હે પ્રિયે ! ભગવત્પ્રવચનનો એક શબ્દ પણ સાંભળવાથી મહાફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, તો અત્યન્ત મહત્વ પરિપૂર્ણ સમ્યગ્ દર્શનાદિ રૂપ અર્થને ગ્રહણ કરવાથી પ્રાપ્ત થતા મહાફળની તો વાત જ શી કરવી !

नन्दा ब्राह्मणी आसीत् तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' देवाणंदं माहणिं एवं वयासी' उपागत्य देवानन्दां ब्राह्मणीम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्=' एवं खलु देवाणुप्पिए! समणे भगवं महावीरे आदिगरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी आगासगएणं चक्केणं जाव सुहंसुहेणं विहरमाणे जाव बहुसालए चेइए अहापडिरूवं जाव विहरइ' एवं खलु हे देवानुप्रिये! श्रमणो भगवान् महावीरः आदिकरः-चातुर्विधतीर्थकारको यावत् सर्वज्ञः सर्वदर्शी आकाशगतेन-गगनस्थितेन चक्रेण यावत् सुखसुखेन सुखपूर्वकं विहरन् यावत् बहुशालके चैत्ये-उद्याने यथामतिरूपं साधुयोग्यमवग्रहम् आज्ञां यावत् गृहीत्वा विहरति-तिष्ठति, 'तं महाफलं खलु देवाणुप्पिए! जाव तहारूवाणं अरिहंताणं भगवंताणं नाम गोयस्स वि सवणयाए' हे देवाणुप्रिये! तत् महाफलं खलु यावत् तथारूपाणाम्

आनन्दसे पुलकित हृदयवाला होता हुआ वह जहां देवानन्दा ब्राह्मणी थी-वहां पर आया, 'उवागच्छित्ता देवाणंदं माहणीं एवं वयासी' वहां आकरके उसने देवानन्दा ब्राह्मणीसे इस प्रकार कहा-'एवं खलु देवाणुप्पिए! समणे भगवं महावीरे आदिगरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी, आगासगएणं चक्केणं जाव सुहं सुहेणं विहरमाणे जाव बहुसालए चेइए अहापडिरूवं जाव विहरइ' हे देवानुप्रिये चतुर्विध तीर्थके कर्ता, यावत् सर्वज्ञ, सर्वदर्शी श्रमण भगवान् महावीर आकाशगत छत्रवाले यावत्-सुखपूर्वक विहार करते हुए बहुशालक चैत्य-उद्यानमें यथारूप-साधुयोग्य-अवग्रह-आज्ञाको ग्रहण कर विराजमान हैं 'तं महाफलं खलु देवाणुप्पिए! जाव तहारूवाणं अरिहंताणं भगवंताणं नाम गोयस्स वि सवणयाए' ता हे देवानुप्रिये! यावत् तथारूप अरिहंत भग-

---

થઇને તે, તેની ભાર્યા દેવાનંદા જ્યાં હતી ત્યાં આવ્યો "उवागच्छित्ता देवाणंदं माहणीं एवं वयासी" ત્યાં આવીને તેણે પોતાની ભાર્યા દેવાનંદાને આ પ્રમાણે કહ્યું-"एव खलु देवाणुप्पिए! समणं भगवं महावीरे आदिगरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी, आगासगएणं चक्केणं जाव सुह सुहेणं विहरमाणे जाव बहुसालए चेइए अहापडिरूवं जाव विहरइ" હે દેવાનુપ્રિયે! ચતુર્વિધ તીર્થના સ્થાપક, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, અને આકાશગત છત્રવાળા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સુખપૂર્વક વિહાર કરતા કરતા યથારૂપ અવગ્રહ ગ્રહણ કરીને (સાધુને યોગ્ય આજ્ઞા લઇને) બહુશાલક ચૈત્ય-ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે "त महाफल खलु देवाणुप्पिए! जाव तहारूवाण अरिहंताण भगवंताणं नामगोयस्स वि सवणयाए" હે દેવાનુપ્રિયે! આવા અરિહંત ભગવાનોના નામગોત્રના શ્રવણથી પણ મહા

माहणी उसभदत्तेणं माहणेणं एवं वुत्ता समाणी हट्ठ जाव हियया करयल जाव कट्टु उसभदत्तस्स माहणस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेइ' ततः खलु सा देवानन्दा ब्राह्मणी ऋषभदत्तेन ब्राह्मणेन एवमुक्तरीत्या उक्ता सती हृष्ट यावत् हृष्टतुष्टचित्तानन्दिता, हृष्टतुष्टम्-अत्यन्ततुष्टं हृष्टं वा चित्तं तेन आनन्दिता सुखसौम्यादिभावैः समृद्धिमुपागता प्रीतिमनस्का प्रसन्नमनोयुक्ता परमसौमनस्यिता, परमसौमनस्यं सुष्ठु सुमनस्कत्वं संजातं यस्याः सा परमसौमनस्यिता, हर्षवशविसर्पद्धृदया हर्षवशेन विसर्पद्-विकाशमानं-प्रफुल्लं हृदयं यस्याः सा तथा हर्षवशविसर्पद् हृदया, करतलयावत् करतलपरिगृहीतं शिरसावर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य एतमुक्तमर्थं भगवदागमनादिकम् विनयेन प्रतिशृणोति-स्वीकरोति। 'तएणं से उसभदत्ते माहणे कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' ततः खलु स ऋषभदत्तो ब्राह्मणः कौटुम्बिकपुरुषान्-आज्ञाकारिपुरुषान् शब्दयति-आह्वयति, 'सद्दावित्ता एवं वयासी' कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयित्वा-आहूय एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! लहुकरणजुत्तजोइयसमखुरवालिहाणसमलिहियसिंगेहिं, जंबूणयामयकलावजुत्त-

जाव हियया करयल जाव कट्टु उसभदत्तस्स माहणस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेइ,' जब ऋषभदत्त ब्राह्मणने उस देवानन्दा ब्राह्मणीसे ऐसा कहा तो वह बहुत अधिक खुश हुई यावत् उल्लसित चित्त होती हुई उसने अपने दोनों हाथोंकी अंजलि कर उसे मस्तक पर रखकर ऋषभदत्त ब्राह्मणके इस पूर्वोक्त कथनको बडे विनयके साथ स्वीकार किया 'तएणं से उसभदत्ते माहणे कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' तब उस ऋषभदत्त ब्राह्मणने कौटुम्बिक पुरुषोंको आज्ञाकारी मनुष्योंको बुलाया, सद्दावित्ता एवं वयासी' बुलाकर उनसे इस प्रकारसे कहा-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! लहुकरणजुत्तजोइयसमखुरवालिहाणसमलिहियसिंगेहिं,

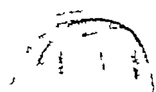
हट्ठ जाव हियया करयल जाव कट्टु उसभदत्तस्स माहणस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेइ ज्यारे ऋषभदत्त ब्राह्मणे तेनी पत्नी देवानंदाने आ प्रमाणे कह्युं त्यारे तेने अत्यन्त हर्ष अने संतोष थयो, अने तेणे युक्ति करीने पोताना बन्ने हाथ जोडीने अने तेने मस्तक पर राखीने ऋषभदत्त ब्राह्मणनी ते वातनो बहु ज विनयपूर्वक स्वीकार कर्यो

"तएणं से उसभदत्ते माहणे कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ" त्यारबाद ते ऋषभदत्त ब्राह्मणे कौटुम्बिक पुरुषोने (अनुचरोने सेवकोने) बोलाव्या अने सद्दावित्ता एवं वयासी' तेमने आ प्रमाणे कह्युं-" खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! लहुकरणजुत्तजोइयसमखुरवालिहाणसमलिहियसिंगेहिं जंबूणया

सामो जाव पज्जुवासामो ' हे देवानुप्रिये ! तत् तस्मात् कारणात् गच्छामः खलु वयम् श्रमण भगवन्तं महावीरं वन्दामहे, नमस्यामः, यावत् शुश्रूषमाणा अभिमुखं विनयेन प्राञ्जलिपुटाः पर्युपास्महे ' एयण्णं इहभवे य, परभवे य, हियाए सुहाए, खमाए, निस्सेयसाए आणुगामियत्ताए भविस्सइ ' एतत् खलु भगवतामहताम् अभिगमनवन्दननमस्करणप्रतिप्रच्छनपर्युपासनादिकम् इह भवे च परभवे च हिताय पथ्यान्नवत्, सुखाय शाताय इष्टवस्तुप्राप्तिवत्, क्षमाय औचित्याय सङ्गतत्वात् निश्रेयसाय मोक्षरूपपरमकल्याणाय सिद्धिवत्. आनुगामिकत्वाय परलोके सहगामित्वाय शुभानुबन्धायेत्यर्थः भविष्यति । 'तए णं सा देवाणंदा

घातही क्या करनी ' तं गच्छामो णं देवाणुप्पिए ! समणं भगवं महावीरं वंदामो नमंसामो जाव पज्जुवासामो ' इसलिये हे देवानुप्रिये ! हम चलें और श्रमण भगवान् महावीरको वंदना करें, उन्हें नमस्कार करें, और धर्मश्रवणकी इच्छासे युक्त हुए हम लोग उनके समक्ष विनयसे दोनों हाथ जोडकर बैठें, और उनकी पर्युपासना करें । ' एयण्णं इहभवे य परभवे य हियाए, सुहाए, खमाए, निस्सेयसाए आणुगामियत्ताए भविस्सइ ' यह भगवान्के समक्ष हम लोगोंका जाना, उन्हें वन्दना करना, नमस्कार करना, उनसे प्रश्नका पूछना, उनकी पर्युपासना करना आदि हमारे लिये इस भवमें और परभवमें पथ्यान्नकी तरह हितावह होगा, इष्ट वस्तुकी प्राप्तिकी तरह सुखावह होगा, सङ्गत होनेसे औचित्यके निमित्त होगा, सिद्धिकी तरह मोक्षरूप परम कल्याणके लिये होगा और परलोकमें सहगामित्वके निमित्त शुभानुबन्धके निमित्त होगा, 'तएणं सा देवाणंदा माहणी उसभदत्तेणं माहणेणं एवं वुत्ता समाणी हट्ठ

" तं गच्छामो ण देवाणुप्पिए ! समण भगव महावीर वंदामो नमंसामो जाव पज्जुवासामो " તો હે દેવાનુપ્રિયે ! ચાલો આપણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે જઈએ, તેમને વંદણા કરીએ, નમસ્કાર કરીએ અને ધર્મ શ્રવણની ઇચ્છાથી બન્ને હાથ જોડીને તેમની સમક્ષ બેસી જઈએ અને તેમની પર્યુપાસના કરીએ " एयण्णं इहभवे य परभवे य हियाए, सुहाए, खमाए, निस्सेयसाए आणुगामियत्ताए भविस्सइ " તે આ ભવ અને પરભવમાં આપણા માટે પથ્યાન્નની માફક હિતકારક થશે, ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિની માફક સુખાવહ થઈ પડશે, સંગત હોવાથી ઔચિત્યનું નિમિત્ત થશે, મોક્ષરૂપ પરમ કલ્યાણની પ્રાપ્તિ કરાવશે અને પરલોકમાં સહગામિત્વનું નિમિત્ત શુભાનુબન્ધના નિમિત્ત રૂપ થશે. " तएण सा देवाणंदा माहणी उसभदत्तेण माहणेणं एव वुत्ता समाणी

विहितः आपीडः शिरोभूषण शेखरो ययोस्तौ तथा ताभ्यां नीलोत्पलकृता पीडकाभ्याम् एतादृशाभ्याम् ' पवरगोणजुवाणएहिं ' प्रवरगोयुवभ्यां श्रेष्ठबली- वर्दाभ्यां युक्तमेव योजितमेव यानप्रवरमुपस्थापयतेति अग्रेण सम्बन्धो योध्यः। अथ यानप्रवरविशेषणमाह–' नाणामणिरयणघंटियाजालपरिगयं सुजाय जुगजोत्तरज्जु'जुगपसत्थसुविरचियनिम्मियं ' नानामणिरत्नानां सम्बन्धि यद् घण्टिकाप्रधानं जालं जालकं तेन परिगतं परिक्षिप्तं यत्तत्तथा, सुजातं सुजात- दारुमयं यद् युगं यूपस्तद् सुजातयुगं तच योक्त्ररज्जुकायुगं च योक्त्रम् 'जोतरु' इति प्रसिद्ध तन्नामकरज्जुकायुगम च सुजातयुगयोक्त्ररज्जुका युगं ते प्रशस्ते अतिशुभे सुविरचिते सुघटिते निर्मिते निवेशिते यत्र तत् सुजात युगयोक्त्ररज्जुकायुगप्रशस्तसुविरचितनिर्मितम् , ' पवरलक्खणोववेयं ' प्रवरलक्षणोपपेतम् , उत्तमलक्षणलसितम् ' धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवह

जिनका शिरोभूषण, नीलोत्पल–कमल विशेषोंसे रचा गया है ऐसे उस शिरोभूषणवाले, ऐसे ' पवरगोणजुवाणएहिं' दो श्रेष्ठ बलीवर्दों– बैलोंसे युक्त हुए यानप्रवरको श्रेष्ठ रथको तैयार कर लेआओ अब यहांसे आगे यान प्रवरके विशेषणोंकी व्याख्या की जाती है–' णाणामणि रयणघंटियाजालपरिगयं, सुजायजुगजोत्तय–रज्जुयजुगपसत्थ सुविरचियनिम्मियं ' जो यान प्रवर नाना मणि रत्नोंकी बनी हुई घंटि काओंके समूहसे व्याप्त हो रहा हो, जिसमें उत्तम बनी हुई धायुक और बैलोंकी दोनों जोते अच्छी तरहसे बनाकर रखी गई हों, ' पवरलक्खणोववेयं ' जो उत्तम लक्षणोंसे युक्त हो ऐसे ' धम्मियं जाणप्पवरं ' धार्मिक कार्यके निमित्त काममें लिये आनेवाले सुन्दर

નીલોત્પલથી (એક જાતના કમળથી) જેમનું શિરોભૂષણ (શિરપેચ) નિર્મિત થયેલું છે એવા ' पवरगोणजुवाणएहिं ' બે શ્રેષ્ઠ યુવાન બળદોવાળા શ્રેષ્ઠ રથને તૈયાર કરી લાવો. હવે તેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે—

' णाणामणिरयणघंटियाजालपरिगयं सुजायजुगजोत्त–रज्जुयजुग पसत्थसुविरचियनिम्मियं ' તે રથ વિવિધ પ્રકારના મણિરત્નોની ઘંટડીઓથી યુક્ત હોવો જોઇએ, જેમાં ઉત્તમ બનાવેલ ધાયુક અને બળદોના બન્ને જોતરાંઓ સારી રીતે બનાવીને મૂકેલા હોય ' पवरलक्खणोववेयं ' જે ઉત્તમ લક્ષણવાળો હોય, ' धम्मियं जाणप्पवरं ' જે ધાર્મિક કાર્યને નિમિત્તે ઉપયોગમાં લઇ શકાય એવો હોય, એવા સુંદર રથને પૂર્વોક્ત વિધિ

परिविसिट्ठएहिं' भो देवानुप्रियाः! क्षिप्रमेव शीघ्रातिशीघ्रमेव लघुकरणम् शीघ्रधावनादिक्रियादक्षत्वंयुक्तौ तेन, यौगिकौ च प्रशस्तयोगवन्तौ प्रशस्तसदृशरूपत्वाद् यौ तौ तथा, समाः खुराश्च प्रसिद्धा एव वालिधाने पुच्छौ ययोस्तौ तथा, समलिखितानि-समानतया उल्लिखितानि उन्नततया स्थितानि शृङ्गाणि ययोस्तौ तथा, ताभ्यां लघुकरणयुक्तयौगिकसमखुरवालिधानसमलिखितशृङ्गकाभ्याम् जाम्बूनदमयौ सुवर्णनिर्मितौ यौ कलापौ कण्ठाभरणविशेषौ, ताभ्यां युक्तौ प्रतिविशिष्टौ च प्रधानौ वेगादिभिर्यौं तौ तथा ताभ्यां जाम्बूनदमयकलापयुक्तप्रतिविशिष्टकाभ्याम् 'रययामयघंटासुत्तरज्जुयपवरकंचणनत्थपग्गहोग्गहियएहिं' रजतमय्यौ रूप्यनिर्मिते घण्टे ययोस्तौ तथा, सूत्ररज्जुके कार्पासिकसूत्रदवरकमय्यौ प्रवरकाञ्चने प्रवरसुवर्णमण्डिते ये नस्ते नासिकारज्जू, तयोः प्रग्रहेण रश्मिनाऽवगृहीतकौ बद्धौ यौ तौ तथा, ताभ्यां रजतमयघण्टा-सूत्ररज्जुकप्रवरकाञ्चननस्ताप्रग्रहावगृहीतकाभ्यां 'नीलुप्पलकयामेलएहिं' नीलोत्पलैः कमलविशेषैः कृतो

जंबूणयामयकलावजुत्तपरिविसिट्ठएहिं' हे देवानुप्रियो! तुम शीघ्रातिशीघ्र, लघुकरण-शीघ्र धावनादि क्रियाकी दक्षतासे युक्त-बहुत जल्दी २ चलनेवाले, यौगिक-प्रशस्त योगवाले, अर्थात् प्रशस्त सदृश रूपवाले होनेसे, एकसरीखे लगनेवाले, तथा-समान खुरवाले, समान पूंछवाले, समान ऊँचे सींगोवाले 'जंबूणयामयकलावजुत्तपरिविसिट्ठएहिं' सुवर्णनिर्मित कंठाभरण विशेषोंसे युक्त हुए, वेगादि द्वारा प्रधानतावाले, 'रययामयघंटासुत्तरज्जुयपवरकंचणनत्थपग्गहोग्गहियएहिं' चांदीके बने हुए घंटोंवाले, कपासके डोरोंसे बनी हुई और प्रवर सुवर्णसे मण्डित नासिकाकी रज्जुवाले-नाथोंवाले, तथा उन नाथोंमें दोनों ओर बंधी हुई लम्बीर डोरीयोंवाले, तथा 'नीलुप्पलकयामेलएहिं'

मयकलावजुत्तपरिविसिट्ठएहिं" હે દેવાનુપ્રિયો! તમે બની શકે એટલી ઝડપથી લઘુકરણ (ઘણી જ ઝડપી ચાલથી ચાલનારા-શીઘ્ર ધાવનાદિ ક્રિયાની દક્ષતાથી યુક્ત), યૌગિક (પ્રશસ્ત યોગવાળા, એટલે કે પ્રશસ્ત એક સરખા રૂપવાળા હોવાથી એક સરખા લાગતાં) સમાન ખરીવાળા, સમાન પૂછવાળા, સમાન ઊંચાઈના શિંગડાવાળાં, जंबूणयामयकलावजुत्तपरिविसिट्ठएहिं'' સુવર્ણનિર્મિત કંઠાભરણોથી યુક્ત, વેગ આદિની શ્રેષ્ઠતાવાળા," "रययामयाघंटासुत्तरज्जुयपवरकचणनत्थपग्गहोग्गहियएहिं" ચાંદીની ઘટડીઓવાળા, સૂતરની દોરીથી બનેલી અને શ્રેષ્ઠ સુવર્ણથી મંડિત નાથવાળા (બળદના નાકમાં જે દોરી નાખી હોય છે તેને 'નાથ' કહે છે.) તથા તે નાથની બન્ને તરફ બાંધેલી લાંબી રસ્સીવળા (રાશવાળા) "नीलुप्पलकयामेलएहिं"

मेव शीघ्रातिशीघ्रमेव लघुकरणयुक्त यावत् यौगिकसमखुरवालिधानसमलिखित शृङ्गाभ्यां जाम्बूनदमयकलापयुक्तपरिविशिष्टाभ्यां रजतमयघण्टाकसूत्ररज्जुक प्रवरकाञ्चननस्ताप्रग्रहावगृहीताभ्यां नीलोत्पलापीडकाभ्यां प्रवरगोयुवभ्यां युक्तमेव नानामणिघण्टिकाजालपरिगत सुजातयुगयोक्त्ररज्जुकयुगप्रशस्त सुविरचितनिर्मित प्रवरलक्षणोपपेत धार्मिकं यानप्रवरम् उपस्थाप्य यावत् तस्य ऋषभदत्तस्य तामाज्ञप्तिकामाज्ञां प्रत्यर्पयन्ति–परावर्तयन्ति, 'तएणं से उसभदत्ते माहणे ण्हाए जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे ' ततः खलु स ऋषभदत्तो ब्राह्मणः स्नात्वा यावत् अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरः अल्पभारबहुमूल्याभरण शोभितशरीर 'साओ गिहाओ पडिनिक्खमइ' स्वस्मात् गृहात् प्रतिनिष्क्रामति, 'पडिनिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला, जेणेव धम्मिए जाणप्पवरे, तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने बाह्या बहिर्देश

करके उन कौटुम्बिक पुरुषोंने 'खिप्पामेव लहुकरणजुत्त जाव धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेत्ता जाव तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति' बहुतही शीघ्र, शीघ्रतासे चलनेवाले बैलोंसे यावत् उस धार्मिक यान प्रवरको युक्त करके उस ऋषभदत्तकी आज्ञाको पालन किया और 'रथ तैयार हो चुका है' इस प्रकारकी उसकी आज्ञाको पीछे उसे वापिस कर दिया 'तएणं से उसभदत्ते माहणे ण्हाए जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे' इसके बाद उस ऋषभदत्त ब्राह्मणने स्नान किया, यावत् थोडेसे आभरणोंसे जो कि बहुत अधिक मूल्यके थे अपने शरीरको अलकृत किया, बादमें वह अपने घरसे बाहर निकला बाहर निकलकर 'जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला, जेणेव धम्मिए

ત્યાર બાદ તે કૌટુમ્બિક પુરુષોએ "खिप्पामेव लहुकरणजुत्त जाव धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेत्ता जाव तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति" ઘણી જ શીઘ્રતાથી ચાલનારા આદિથી યુક્ત ઉત્તમ બળદો જોડીને ઉપર્યુક્ત વિશેષણોવાળો એક ધાર્મિક રથ ઉપસ્થિત કર્યો. અને ઋષભદત્તને ખબર આપી કે "આપની આજ્ઞાનુસાર રથ તૈયાર કરીને બહાર ઉપસ્થિત કર્યો છે"

"तएणं से उसभदत्ते माहणे ण्हाए जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे" ત્યારબાદ તે ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણે સ્નાન કર્યું. સ્નાન કરીને ઉત્તમ વસ્ત્રો તથા અત્યંત મૂલ્યવાન થોડાં આભૂષણોથી પોતાના શરીરને વિભૂષિત કર્યું ત્યાર બાદ તે પોતાના ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો અને બહાર નીકળીને "जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव धम्मिए जाणप्पवरे तेणेव उवागच्छइ" જ્યાં ઉપ

वेह ' धार्मिकं धर्मकार्यार्थं नियोज्यं यानप्रवरं वाहनविशेषं रथमित्यर्थः युक्त-मेव संयोजितमेव उपस्थापयत ' उवट्ठवेत्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह ' उप-स्थाप्य मम एतामुपर्युक्ताम् आज्ञाप्तिकामाज्ञाम् प्रत्यर्पयत, परावर्तयत। 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा उसभदत्तेणं माहणेण एवं वुत्ता समाणा ' ततः खलु ते कौटुम्बिक-पुरुषाः ऋषभदत्तेन ब्राह्मणेन एवमुक्तरीत्या उक्ताः सन्तः ' हट्ठ-जाव-हियया करयलजाव कट्टु एवं सामी ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेति ' हृष्ट यावत् हृष्टतुष्टचित्तानन्दिताः प्रीतिमनसः परमसौमनस्यिताः हर्षवशविसर्पद् हृदयाः करतल-यावत् करतलपरिगृहीतं शिरसावर्त्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा एवं पूर्वोक्तरीत्या हे स्वामिन् ! तथाऽस्तु इति आज्ञाया विनयेन वचनं प्रतिशृण्वन्ति-स्वीकुर्वन्ति ' पडिसुणित्ता ' प्रतिश्रुत्य ' खिप्पामेव लहुकरणजुत्त-जाव धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेत्ता जाव तमाणत्तियं पच्चप्पिणति ' क्षिप्र-

रथको पूर्वोक्त विशेषणोंवाले बैलोंसे ' जुत्तामेव उवट्ठवेह ' युक्तकर-जातकर उपस्थित करो ' उवट्ठवेत्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह ' उपस्थित करके फिर ' पूर्वोक्त विशेषणोंवाला रथ हमने जोतकर तैयार कर लिया है ' ऐसी सूचना हमें दो, ' तए णं ते कोडुंबियपुरिसा उसभदत्तेणं माहणेणं एवं वुत्ता समाणा ' जब उन कौटुम्बिक पुरुषोंसे उस ऋषभदत्त ब्राह्मणने इस प्रकार कहा-तो वे कौटुम्बिक पुरुष 'हट्ठ-जाव हियया करयल जाव कट्टु एवं सामी ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ ' बहुत हर्षित हुए और आनन्दोल्लसित चित्त होकर उन्होंने दोनों हाथोंको जोड़कर और अंजलिको मस्तक पर रखकर " हे स्वामिन् " जैसा आपने कहा है-हम उसी तरहसे करेंगे इस प्रकार कहकर प्रभुकी आज्ञाको बडे विनयके साथ स्वीकार किया ' पडिसुणित्ता ' ऋषभदत्त ब्राह्मणकी आज्ञाको स्वीकार

षणोवाળા બળદો "जुत्तामेव उवट्ठवेह" જોડીને ઉપસ્થિત કરો. " उवट्ठवेत्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह " ते પ્રમાણે કરીને મને એવી ખબર પહોંચાડો કે " અમે પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળો રથ જોડીને તૈયાર કર્યો છે "

" तएणं ते कोडुंबियपुरिसा उसभदत्तेण माहणेणं एव वुत्ता समाणा " ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની આ પ્રકારની આજ્ઞા સાંભળીને તે કૌટુમ્બિક પુરુષો (સેવકો) " हट्ठ जाव हियया करयल जाव कट्टु एव सामी ! तहत्ति आणाए विणएणं वयण पडिसुणेति " ઘણાં જ ખુશ થયા, તેમણે પુલકિત હૃદયથી બન્ને હાથ જોડીને અને બદ્ધ અંજલિને મસ્તકપર રાખીને, " હે સ્વામિન્ ! આપની આજ્ઞાનુસાર કરીશું, " આ પ્રમાણે કહીને તેમની આજ્ઞાનો વિનય સહિત સ્વીકાર કર્યો. " पडिसुणित्ता " ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરીને તે કૌટુ-

नूपुराभ्यां मणिमेखलया हारेण विरचितैः रचितैर्वा उचितै युक्तैः योग्यैरित्यर्थः कटकैश्च अङ्गुलीयकैश्च एकावल्या विचित्रमणिमयकण्ठसूत्रेण च उरःस्थेन ग्रैवेयकेण च प्रसिद्धेन उरस्थग्रैवेयकेण वा श्रोणिसूत्रकेण च कटीसूत्रेण नानामणि रत्नानां भूषणैश्च विराजितमङ्गं शरीरं यस्याः सा तथा, ' चीणंसुयवत्थपवर परि हिया' चीनांशुकवस्त्रप्रवरपरिहिता चीनांशुक नाम वस्त्राणां मध्ये प्रवर वस्त्र परिहितं धृत यया सा तथा ' दुगुल्लसुकुमालउत्तरिज्जा ' दुकूलसुकुमारो त्तरीया दुकूलः-तरुविशेषवल्कलनिष्पन्नवस्त्रं सुकुमारं च दुकूल-पट्टवस्त्रविशेष' तत्सुकुमारमुत्तरीयम् उपरिकायाच्छादनं यस्याः सा तथा 'सव्वोउयसुरभिकुसुम वरियसिरया ' सर्वर्तुकसुरभिकुसुमैर्वृता वेष्टिता शिरोजाः केशकलापा यस्याः

वउरत्थ गेवेज्ज सोणिसुत्तगनाणामणिरयणभूसणविराइयंगी,पादमें उसने दोनों चरणोंमें सुन्दर नूपुर पहिरे, कटिमें मणिरचित मेखला पहिनी, गलेमें सुन्दर हार पहिरा, अच्छे लगनेवाले दो कडे हाथोंमें पहिरे, अंगुलियोंमें अंगूठियां पहिनी कंठमें विचित्र मणिमय एकावली हार पहिरा। इस तरह चरण प्राप्त नूपुरोंसे मणि मेखलासे, हारसे, सुहा वने कडोंसे, अंगूठियोंसे, एकावलीहारसे, उरस्थ ग्रैवेयकसे, कटि सूत्रसे, एवं नानामणियोंके तथा रत्नोंके आभूषणोंसे उसने अपने शरीरको विभूषित किया, 'चीणंसुयवत्थपवरपरिहिया ' वस्त्रोंमें सबसे श्रेष्ठ चीनांशुक वस्त्र स्नानके बाद उसने पहिरा ' दुगुल्लसुकु मालउत्तरिज्जा' दुकूल-वृक्षकी त्वचा विशेषके बने हुए पट्ट वस्त्रके सुकुमार उत्तरीय वस्त्रको-ओढनीको-ओढा 'सव्वोउय

उरत्थगेवेज्जसोणिसुत्तगनाणामणिरयणभूसणविराइयंगी " त्यारબાદ તેણે બન્ને પગમાં સુંદર નૂપુર પહેર્યાં, કેડે મણિનિર્મિત મેખલા પહેરી, ગળામાં સુંદર હાર પહેર્યો, બન્ને હાથમાં બે સુંદર કડાં પહેર્યા આંગળીઓમાં વીંટીઓ પહેરી કંઠમાં વિચિત્ર મણિમય એકાવલી (એક સેરો) હાર પહેર્યો આ રીતે નૂપુરોથી, મણિમેખલાથી, હારથી સુંદર કડાંથી વીંટીઓથી એકાવલી હારથી ઉરસ્થ ગ્રૈવેયકથી કટિસૂત્રથી અને વિવિધ મણિઓ તથા રત્નોનાં આભૂષણોથી તેણે પોતાના શરીરને વિભૂષિત કર્યું " चीणंसुयवत्थपवर परिहिया ' સ્નાન કરીને તેણે શ્રેષ્ઠ ચીનાંશુક વસ્ત્ર પરિધાન કર્યા, 'दुगुल्ल सुकुमालउत्तरिज्जा " દુકૂલ-વૃક્ષવૃક્ષના વલ્કલમાંથી બનાવવામાં આવેલ પટ્ટ વસ્ત્રનું સુકુમાર ઉત્તરીય વસ્ત્ર (ઓઢણી) ઓઢયું 'सव्वोउय सुरभिकुसुमवरियसिरया " સઘળી ઋતુઓના સુગંધિદાર સુંદર પુષ્પો વડે

स्थिता उपस्थानशाला सभास्थानम् आसीत्, यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे धार्मिकं यानप्रवरमासीत्, तत्र र तस्मिन्नेव प्रदेशे उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढे' उपागत्य धार्मिकं पूर्वोक्तं यानप्रवरम् आरूढः। 'तए णं सा देवाणंदा माहणी अंतो अंतेउरंसि ण्हाया, कयबलिकम्मा कयकोउयमंगल-पायच्छित्ता' ततः खलु सा देवानन्दा ब्राह्मणी अन्तःपुरस्य अन्तः मध्ये स्नाता कृतस्नाना, कृतबलिकर्मा वायसादिभ्यो दत्तान्नभागा, कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता कृतानि कौतुकमङ्गलान्येव प्रायश्चित्तानि दुःस्वप्नादिदोषनिवारणार्थमवश्यं कर्तव्यत्वात् यया सा तथा, तत्र कौतुकानि मषीतिलकादीनि, मङ्गलानि दध्यक्षतादीनि 'किंच वरपादपत्तनेउरमणिमेहलाहारविरइयउचियकडगखुड्डाग० एकावलीकंठसुत्तउरत्थगेवेज्जसोणिसुत्तगनाणामणिरयणभूसणविराइयंगी' किञ्चान्यद् वराभ्यां पादप्राप्त-

जाणप्पवरे, तेणेव उवागच्छइ' जहां पर बैठक बनी हुई थी और जहां पर वह धार्मिक श्रेष्ठ रथ था-वह वहां पर आया 'उवागच्छित्ता धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढे' वहां आकर फिर वह उस धार्मिक श्रेष्ठ रथमें बैठ गये 'तएणं सा देवाणंदा माहणी अंतो अंतेउरंसि ण्हाया, कयबलिकम्मा, कयकोउयमंगलपायच्छित्ता' इसके बाद उस देवानन्दा ब्राह्मणीने अन्तःपुरके भीतर स्नान किया, बलिकर्म किया-वायस(काक) आदिकोंके लिये अन्नका विभाग किया-अवश्य करणीय होनेसे कौतुक मंगलरूप दुःस्वप्नादिदोषनिवारणकेलिए प्रायश्चित्त कर्म किया मषी तिलक आदि कौतुक और दधि अक्षत आदि मंगल शब्दसे गृहीत हुए है। 'किंच वरपादपत्तनेउरमणिमेहलाहारविरइयउचियकडगखुड्डागएगावलीकंठसु

સ્થાન શાળા હતી, અને જ્યાં તે શ્રેષ્ઠ ધાર્મિક રથ ઊભો હતો, ત્યા આવ્યો. "उवागच्छित्ता धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढे" ત્યાં આવીને તે ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ તે શ્રેષ્ઠ રથમાં બેસી ગયો

હવે દેવાનંદાએ મહાવીર પ્રભુના દર્શનાર્થે જવા માટે કેવી તૈયારી કરી તે "तएण सा देवानंदा" ઈત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવ્યુ છે. "तएणं सा देवाणदा माहणी अतो अतेउरसि ण्हाया, कयबलिकम्मा, कयकोउयमंगलपायच्छित्ता" ત્યારબાદ દેવાનંદાએ અંતઃપુરમાં જઈને સ્નાન કર્યું, બલિકર્મ કર્યું (વાયસ - કાગડાઆદિને માટે અન્નનો વિભાગ કર્યો) દુઃસ્વપ્નાદિદોષ નિવારણ માટે અવશ્ય કરવાયોગ્ય મંગલરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્મ કર્યું (કૌતુક પદથી મેશનુ તિલક આદિ ગ્રહણ થયેલ છે અને મંગળ પદથી દહીં અક્ષત આદિ શબ્દો ગૃહીત થયા છે) (किंच वरपादपत्तनेउरमणिमेहलाहारविरइयउचियकडगखुड्डाग. एकावलीकंठसुत्त.

परवरिकाभिः, ' ल्हासियाहिं ' ल्हासिकाभिः ' लउसियाहिं ' लकुशिकाभिः, 'आरबीहिं' आरबीभिः-अरबदेशोत्पन्नाभिः 'दमिलीहिं' द्राविडीभिः ' सिंहलीहिं ' सिंहलीभिः 'पुलिंदीहिं' पुलिन्दीभिः 'पुक्खलीहिं' पुष्कलीभिः 'मुरुंडीहिं' मुरुण्डीभिः ' सबरीहिं ' शबरीभिः पारसीहिं' पारसीभिः 'नाणादेसीयाहिं' नानादेशीयाभिः ' विदेसवेसपरिमंडियाहिं ' विदेशवेषपरिमण्डिताभि, स्वदेशीयवेषण परिवे ष्टिताभिरिति, ' सदेसनेवत्थगहियवेसाहिं ' स्वदेशनेपथ्यमेव गृहीतो वेषो याभिस्ताभिः स्वदेशनेपथ्यगृहीतवेषाभिः, ' इंगियचिंतियपत्थियवियाणियाहिं'

प्रकट करते हैं-वे कहते हैं कि अन्तःपुरसे निकलते समय इसके साथ जो दासियां थीं वे संख्यामें बहुत थीं, इनके पृष्ठभाग और जांघे वक्र थीं इनमें कितनीक किलात देशकी थीं, इनका शरीर प्रमाणमें छोटा था, कितनीक वर्वर देशकी थीं इनका शरीर टेढा-वक्र था। कितनीक ईसन देशकी थीं, कितनीक यौनिक-यूनान की थीं, कितनीक वारुण देशकी थीं कितनीक पल्हव देशकी थीं, कितनीक ल्हास देशकी थीं, कितनीक लकुश देशकी थीं, कितनीक अरब देशकी थीं, कितनीक द्राविड देशकी थीं, कितनीक सिंहलद्वीपकी थीं कितनीक पुलिन्द जातिकी थीं कितनीक पुष्कल जातिकी थी, कितनीक मुरुण्ड जातिकी थीं, कितनीक शबर जातिकी थीं, तथा कितनीक पारस देशकी थीं, इनमें कितनीक नाना देशके वेषभूषासे परिमण्डित थीं तथा कितनीक अपनेर देशके नेपथ्य(वेष)सेमण्डित थीं ये सब नयनादिकी चेष्टासे दूस

અન્તઃપુરમાંથી નીકળતી વખતે તેની સાથે અનેક દાસીઓ હતી, તેમાંથી કેટલીક દાસીઓનો પૃષ્ઠ ભાગ અને જાંઘ વાંક હતા કેટલીક કિલાત દેશની હતી અને તેમનાં શરીર કદમાં નાનાં હતાં, કેટલીક દાસીઓ બબ્બર દેશની હતી. તેમનાં શરીર વાંકા હતાં કેટલીક દાસીઓ ઇસન દેશની હતી, કેટલીક યૂનાન (ગ્રીસ) ની હતી કેટલીક વારુણ દેશની હતી કેટલીક પલ્હવ દેશની હતી કેટલીક લ્હાસ દેશની હતી, કેટલીક લકુશ દેશની હતી, કેટલીક અરબસ્તાનની હતી કેટલીક દ્રાવિડ દેશની હતી, કેટલીક સિંહલદ્વીપની હતી, કેટલીક પુલિંદ જાતિની હતી કેટલીક પુષ્કલ જાતિની હતી, કેટલીક મુરુંડ જાતિની હતી, કેટલીક શબર જાતિની હતી, તથા કેટલીક પારસ (ઇરાન) દેશની હતી. તેમાંથી કેટલીક વિદેશી વેષભૂષાથી આભૂષિત હતી, તો કેટલીક સ્વદેશી વેષભૂષાથી વિભૂષિત હતી. તેઓ નેત્રાદિની ચેષ્ટાઓથી લોકોના મનના

सा तथा 'वरचंदणचच्चिया' वरचन्दनचर्चिता, वरचन्दनं श्रेष्ठश्रीखण्डचन्दनं चर्चितं ललाटे लिप्तं यया सा वरचन्दनचर्चिता, 'वराभरणभूसियंगी' वराभरणभूषिताङ्गी–उत्तमालङ्कारालङ्कृतशरीरा, कालागुरुधूवधूविया' कालागुरुधूपधूपिता, कृष्णागुरुधूपवासिताङ्गी 'सिरि समाणवेसा' श्रीसमानवेशा तत्र श्रीः-लक्ष्मीः तया समानश्रेष्ठवस्त्रधारिणी 'जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरा' यावत् अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरा, अल्पम् अल्पभारम् महार्घं बहुमूल्यक यदाभरणं तेनालङ्कृतं शरीरं यस्याः सा तथा, 'बहूहिं खुज्जाहिं' बहीभिः वक्रपृष्ठनद्धाभिः दासीभिः, 'चिलाइयाहिं' चिलातदेशोद्भवाभिः 'वामणियाहिं' वामानिकाभिः ह्रस्वकायाभिः, 'वडहियाहिं' वडभिकाभिः वक्रकायाभिः, 'बब्बरियाहिं' बर्बरिकाभिः, बर्बरदेशोत्पन्नाभिः, 'ईसिणियाहिं' इसिनिकाभिः 'जोणियाहिं' यौनिकाभिः, 'चारुणियाहिं' चारुणिकाभिः, 'पल्हवियाहिं'

सुरभिकुसुमवरियसिरया' अपने केशों पर उसने समस्त ऋतुओंके सुरभित पुष्पोंको गूथा 'वरचंदणचच्चिया' ललाट पर श्रेष्ठ चन्दनका लेप किया 'वराभरणभूसियंगी' अपने शरीरको उसने और भी उत्तम अलङ्कारोंसे अलङ्कृत किया 'कालागुरुधूवधूविया' कालागुरुके धूपसे अपने सुन्दर शरीरको उसने वासित किया 'सिरिसमाणवेसा' इस प्रकार उसने अपने आपको लक्ष्मीके समान श्रेष्ठ वस्त्राभूषणोंसे विभूषित कर दिया 'जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरा' जिन अलङ्कारोंसे उसने अपने शरीरको अलङ्कृत किया था, वे भारमें तो कम थे, पर मूल्यमें बहुत कीमती थे 'बहूहिं खुज्जाहिं, चिलाइयाहिं, वडहियाहिं, बब्बरियाहिं, ईसिणियाहिं०' इसके साथ अनेक देशोंकी दासियां थीं–जो भिन्न २ वेषोंसे युक्त थीं इसी बातको अब सूत्रकार

તેણે પોતાના કેશ ગૂંથ્યાં "वरचंदणचच्चिया" કપાળમાં ઉત્તમ ચન્દનનો લેપ કર્યો, "वराभरणभूसियंगि" બીજા પણ ઘણા અલંકારોથી તેણે પોતાના શરીરને સુશોભિત કર્યું, "कालागुरुधूवधूविया" અગરુના ધૂપથી તેણે પોતાના શરીરને સુવાસિત કર્યું, "सिरिसमाणवेसा" આ રીતે તેણે પોતાની જાતને લક્ષ્મીના જેવી વેષભૂષાથી વિભૂષિત કરી દીધી "जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरा" તેણે જે અલંકારોથી પોતાના શરીરને વિભૂષિત કર્યું હતું, તે અલંકારો વજનમાં હલકા પણ બહુ જ મૂલ્યવાન હતા "बहूहिं खुज्जाहिं चिलाइयाहिं, वडहियाहिं, बब्बरियाहिं, ईसिणियाहिं०" તેની સાથે દેશવિદેશની જે અનેક દાસીઓ હતી. તેમનું તથા તેમની વેષભૂષાનું વર્ણન કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—

विशिष्ट धार्मिक यानप्रवरं श्रेष्ठरथम् आरूढा। 'तएण स उसभदत्ते माहणे देवा णंदाए माहणीए सद्धिं धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढ समाणे' तत खलु स ऋषभ दत्तो ब्राह्मणो देवानन्दया ब्राह्मण्या सार्धम् धार्मिकं पूर्वोक्त यानप्रवर दुरूढः सन् 'णियगपरियालसंपरिवुडे' निजकपरिवारसंपरिवृतः 'माहणकुंडग्गाम नगरं मज्झं मज्झेण निग्गच्छइ' ब्राह्मणकुण्डग्रामनगरस्य मध्यमध्येन निर्ग च्छति 'निग्गच्छित्ता जेणेव बहुसालए चेइए, तेणेव उवागच्छइ' ब्राह्मणकुण्ड ग्रामनगरात् निर्गत्य यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे बहुसालकं चैत्यम् उद्यानमासीत्, तत्रैव तस्मिन्नेव प्रदेशे उपागच्छति, उवागच्छित्ता छत्तादीए तित्थकरातिसए पासइ' उपागत्य छत्रादिकं तीर्थंकरातिशय पश्यति, पासित्ता धम्मियं जाण प्पवरं ठवेइ' छत्रादिक तीर्थकरातिशय दृष्ट्वा धार्मिक यानप्रवर स्थापयति, 'ठवित्ता' स्थापयित्वा 'धम्मियाओ जाणप्पवराओ पच्चोरुहइ' धार्मि

इस प्रकार 'तएणं से उसभदत्ते माहणे देवानंदाए माहणीए सद्धिं धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढे समाणे' वह ऋषभदत्त ब्राह्मण देवानन्दा ब्राह्मणीके साथ उस धार्मिक श्रेष्ठ रथ पर चढा हुआ और 'णियग परियालसंपरिवुडे' अपने परिवारसे घिरा हुआ 'माहणकुंडग्गाम नगरं मज्झं मज्झेण निग्गच्छइ' ब्राह्मणकुण्डग्राम नगरके बीचोबीचसे होकर निकला 'निग्गच्छित्ता जेणेव बहुसालए चेइए, तेणेव उवागच्छइ' निकलकर वह जहां बहुशालक उद्यान था उस तरफ चला 'उवाग च्छित्ता' चलते २ उसने 'छत्तादिए तित्थकरातिसए पासइ' तीर्थंकरके अतिशय स्वरूप छत्रादिकोंको देखा 'पासित्ता धम्मियं जाणप्पवरं ठवेइ' देखतेही उसने अपने धार्मिक श्रेष्ठ रथको खडा कर दिया 'ठा

આવીને તે ઉત્તમ ધાર્મિક રથમાં બેસી ગઈ. तएणं से उसभदत्ते माहणे देवा णंदाए माहणीए सद्धिं धम्मियं जाण प्पवर दुरूढे समाणे આ રીતે પોતાની ભાર્યા દેવાનંદા સાથે ધાર્મિક ઉત્તમ રથમાં બેસીને 'णियगपरियालसंपरिवुडे' પોતાના પરિવારથી વીંટળાયેલો તે ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ माहणकुंडग्गामं नगरं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ" બ્રાહ્મણકુંડગ્રામ નગરની વચ્ચે થઈને નીકળ્યો. "निग्गच्छित्ता जेणेव बहुसालए चेइए, तेणेव उवागच्छइ" અને જ્યાં બહુશાલક ચૈત્ય-ઉદ્યાન હતું તે તરફ તેમનો રથ હંકાર્યો. "उवागच्छित्ता" આ રીતે રથ આગળ વધતાં छत्तादिए तित्थकरातिसए पासइ' તેણે તીર્થંકરોના અતિશય સ્વરૂપ છત્રાદિકોને જોયાં 'पासित्ता धम्मियं जाणप्पवरं ठवेइ" તે છત્રા દિકોને દેખતાં જ તેણે રથને થોભાવ્યો. ठवित्ता धम्मियाओ जाणप्पवराओ

इङ्गितेन नयनादिचेष्टया चिन्तितं च परेण प्रार्थितं च अभिलषितं विजानन्ति याः ताभिः 'कुसलाहिं विणीयाहिं य' कुशलाभिः, विनीताभिश्च युक्ता 'चेडिया-चक्कवालवरिसधरथेरकंचुइज्जमहत्तरगवंदपरिक्खित्ता' चेटिकाचक्रवालेन स्व-स्वदेशोत्पन्नेन दासीसमुदायेन, वर्षधराणां वर्धितककरणेन पुंस्त्वरहितानां नपुंसकीकृतानाम् अन्तःपुरमहल्लकानां, स्थविरकञ्चुकिनाम् अन्तःपुरप्रयोजननिवेदकानां प्रतीहाराणां वा, महत्तरकाणां च अन्तःपुरकार्यचिन्तकानां वृन्देन समूहेन परिक्षिप्ता परिवेष्टिता सती 'अंतेउराओ निग्गच्छइ' अन्तःपुरात् निर्गच्छति, 'निग्गच्छित्ता, जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला, जेणेव धम्मिए जाणप्पवरे, तेणेव उवागच्छइ' निर्गत्य यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे बाह्या बहिर्देशस्थिता उपस्थानशाला सभास्थानं यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने धार्मिकं यानप्रवरमासीत्, तत्रैव तस्मिन्नेव स्थाने उपागच्छति 'उवागच्छित्ता जाव धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढा' उपागत्य यावत् लघुकरणादिविशेषणविशिष्टप्रवरगोयुगयुक्त नानामणिरत्नादिविशेषण-

रोंके चिन्तित अभिप्रायको जाननेमें बहुत कुशल थीं साथमें बड़ी विनीत भी थीं। ऐसी चेटिकाओंके समूहसे तथा अन्तःपुरमें रहनेवाले नपुंसकीकृत अन्तःपुरजनोंके-स्थविरकंचुकीजनोंके, अर्थात् अन्तःपुरके प्रयोजनको निवेदन करनेवाले प्रतीहारोंके, तथा अन्तःपुरसंबंधी कार्यका चिन्तवन करनेवाले महत्तरक (महान्) जनोंके समूहसे परिवेष्टित होकर वह देवानन्दा ब्राह्मणी 'अंतेउराओ निग्गच्छइ' अन्तःपुरसे बाहिर निकली, निकलकर वह 'जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला, जेणेव धम्मिए जाणप्पवरे, तेणेव उवागच्छइ' जहां उपस्थानशाला-(सभास्थान) थी और जहां वह धार्मिक रथ रखा था-वहां पर आई। 'उवागच्छित्ता जाव धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढा' वहां आकर वह उस धार्मिक श्रेष्ठ रथ पर चढ गई

ભાવ જાણવાની કળામાં ઘણી જ નિપુણ હતી, એટલું જ નહીં પણ સ્વભાવે પણ ઘણી વિનીત હતી એવી દાસીઓના સમૂહથી તથા અન્તઃપુરમાં રહેનારા નપુંસક વૃદ્ધ કંચુકીઓના (નોકરોના) સમૂહથી, અંતઃપુરના પ્રયોજનનું નિવેદન કરનારા પ્રતિહારોના સમૂહથી તથા અંતઃપુર સંબંધી કાર્યની વ્યવસ્થા કરનારા મહત્તરક (મહાન્) જનોના સમૂહથી વીંટળાયેલી તે દેવાનંદા બ્રાહ્મણી "अंतेउराओ निग्गच्छइ" અંતઃપુરમાંથી બહાર નીકળી બહાર નીકળીને "जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला, जेणेव धम्मिए जाणप्पवरे, तेणेव उवागच्छइ" જ્યાં ઉપસ્થાન શાળા (સભાસ્થાન) હતી, અને જ્યાં ઉત્તમ ધાર્મિક રથ રાખ્યો હતો, ત્યાં આવી "उवागच्छित्ता जाव धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढा" ત્યાં

सा देवाणंदा माहणी धम्मियाओ जाणप्पवराओ पच्चोरुहइ ' तत खलु सा देवा नन्दा ब्राह्मणी धार्मिकात् पूर्वोक्तात् यानप्रवरात् प्रत्यवरोहति अवतरति, 'पच्चो रुहित्ता बहूहिं खुज्जाहिं जाव महत्तरगवंदपरिक्खित्ता ' प्रत्यवरुह्य-अवतीर्य बह्वीभिः कुब्जाभिः यावत् चिलातिकाभिः वामनिकादिभिः इङ्गितचेष्टितादि विज्ञायिकाभिः विनीताभिश्च दासीभिः परिवृता, अथच चेटिकाचक्रवालवर्षधरस्थवि रकञ्चुकिमहत्तरकवृन्दपरिक्षिप्ता सती, 'समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छइ' श्रमणं भगवन्तं महावीरं पञ्चविधेन वक्ष्यमाणस्वरूपेण अभिगमेन अभिग च्छति, तदेव पञ्चविधम् अभिगममाह-'सचित्ताणं दव्वाणं विउसरणयाए, अचित्ताणं दव्वाणं अविमोयणाए' सचित्तानां पुष्पताम्बूलादीनां द्रव्याणां व्युत्सर्जनतया परित्या

पासनासे पर्युपासना की ' तएणं सा देवाणंदा माहणी धम्मियाओ जाण प्पवराओ पच्चोरुहइ ' इसके बाद वह देवानन्दा ब्राह्मणी धार्मिक श्रेष्ठ रथसे नीचे उतरी, ' पच्चोरुहित्ता बहूहिं खुज्जाहिं जाव महत्तरग वंदपरिक्खित्ता समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छइ ' उतर कर वह उन अनेक कुब्जा यावत् चिलातिका, वामनिका, इङ्गित चेष्टित आदिकी जाननेवाली और विनीता अठारह देशकी दासियोंसे परिवेष्टित हुई, तथा चेटिकाचक्रवालसे वर्षधर स्थविरकंचुकियोंसे एवं महत्तरकवृन्दसे परिवेष्टित हुई जहां श्रमण भगवान् महावीर थे, वहां पर पांच प्रकारके अभिगम सचित्त द्रव्य पुष्पताम्बूल आदिका छोड़ना, अचित्त द्रव्य

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની મન વચન અને કાયાથી પર્યુપાસના કરી. ' તએણં સા દેવાણંદા માહણી ધમ્મિયાઓ જાણપ્પવરાઓ પચ્ચોરુહઇ ' ત્યારબાદ રથમાંથી ઉતરી પછી તેની પત્ની દેવાનંદા પણ તે ધાર્મિક ઉત્તમ રથમાંથી નીચે ઉતરી " પચ્ચોરુહિત્તા બહૂહિં ખુજ્જાહિં જાવ મહત્તરગવંદપરિક્ખિત્તા સમણં ભગવં મહાવીરં પંચવિહેણં અભિગમેણં અભિગચ્છઇ " રથમાંથી નીચે ઉતરીને અનેક કુબ્જા ચિલાતિકા, વામનિકા નયનાદિની ચેષ્ટાઓ દ્વારા હૃદયના ભાવોને જાણવામાં દક્ષ અને વિનીત એવી દાસીઓના સમૂહથી નપુંસક વૃદ્ધ કંચુકી ઓના સમૂહથી અને મહત્તરકવૃન્દથી પરિવેષ્ટિત થયેલી એવી તે દેવાનંદા પાંચ પ્રકારના અભિગમપૂર્વક શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સમક્ષ આવી પહોંચી. તે પાંચ પ્રકારના અભિગમ આ પ્રમાણે સમજવા—

(૧) સચિત્ત દ્રવ્યોનો (પુષ્પ તામ્બૂલ આદિનો) ત્યાગ કરવો (૨) અચિત્ત દ્રવ્યોનો (વસ્ત્રાદિકોનો) ત્યાગ ન કરવો (૩) વિનયથી મુખ્ય શરીરને ઝુકાવવું,

कात् यानप्रवरात् प्रत्यवरोहति=अवतरति, 'पच्चोरुहित्ता' प्रत्यवरुह्य 'समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छइ' श्रमणं भगवन्तं महावीरं पञ्चविधेन वक्ष्यमाणस्वरूपेण अभिगमेन अभिगच्छति पञ्चविधाभिगममाह-'तं जहा-सच्चित्ताणं दव्वाणं विउसरणयाए, एवं जहा बितियसए जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासइ' तद्यथा सचित्तानां पुष्पताम्बूलादीनां द्रव्याणां-व्युत्सर्जनया परित्यागेन १, एवं रीत्या यथा द्वितीयशतके पञ्चमोद्देशके प्रतिपादितं तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यम् यावत् अचित्तानां द्रव्याणां वस्त्राभरणादीनाम-परित्यागेन २, एकशाटिकेन उत्तरासंगकरणेन ३, चक्षुःस्पर्शे अञ्जलिप्रग्रहेण ४, मनस एकाग्रीकरणेन च ५। तथा त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्ते। 'तएणं

वित्ता धम्मियाओ जाणप्पवराओ पच्चोरुहइ' खड़ा करके वह उस धार्मिक श्रेष्ठ रथसे नीचे उतरा 'पच्चोरुहित्ता' नीचे उतर कर फिर वह 'समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छइ' श्रमण भगवान् महावीरके पास पंचविध अभिगमसे गया-पांच अभिगम इस प्रकारसे हैं-'सच्चित्ताणं दव्वाणं विउसरणयाए, एवं जहा बितियसए जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासइ' सचित्तद्रव्योंका परित्याग करना, इस रीतिसे जैसा द्वितीय शतकके पांचवें उद्देशेमें कहा गया है वैसाही यहां पर जानना चाहिये-सचित्त द्रव्यों का त्याग करना १, यावत् अचित्त द्रव्योंका - वस्त्राभरणादिकोंका परित्याग नहीं करना २, एकशाटिकसे (विना सिये वस्त्रसे) उत्तरासंग करना ३, देखतेही अंजलि जोडना ४, और मनका एकाग्र करना, ५। वहां पहूँच कर उस ऋषभदत्त ब्राह्मणने श्रमण भगवान् महावीरको त्रिविध पर्यु-

---

पच्चोरुहइ" રથને થોભાવીને તે પોતાના શ્રેષ્ઠ ધાર્મિક રથમાંથી નીચે ઉતર્યો. "पच्चोरुहित्ता" નીચે ઉતરીને "समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छइ" તે પંચવિધ અભિગમપૂર્વક શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે ગયો. "तं जहा" તે પાંચ પ્રકારના અભિગમ આ પ્રમાણે છે—

"सचित्ताणं दव्वाणं विउसरणयाए, एवं जहा बितियसए जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासइ" સચિત્ત દ્રવ્યોનો પરિત્યાગ કરવો, ઇત્યાદિ જે પાંચ અભિગમ બીજા શતકના પાંચમાં ઉદ્દેશકમાં કહેવામાં આવ્યા છે, તે અહીં ગ્રહણ કરવા ત્યાં નીચે પ્રમાણે પાંચ અભિગમ બતાવ્યા છે—(૧) સચિત્ત દ્રવ્યોનો પરિત્યાગ કરવો, (૨) અચિત્ત દ્રવ્યોનો (વસ્ત્રાભરણાદિનો) પરિત્યાગ ન કરવો, (૩) વિનયથી અવનત શરીર કરવું (વિનયપૂર્વક શરીર ઝુકાવવું, (૪) દેખતા જ હાથ જોડવા અને (૫) મનને એકાગ્ર કરવું. આ પ્રકારના પાંચ અભિગમપૂર્વક મહાવીર પ્રભુની પાસે જઇને ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણે

देवानन्दापुत्रवात्सल्यवक्तव्यता

मूलम्-'तए णं सा देवाणंदा माहणी आगयपण्हया पप्फुय लोयणा संवरियवलयबाहा कंचुयपरिक्खित्तिया धाराहयकलंब पुप्फगंपिव, समूसवियरोमकूवा समणं भगवं महावीरं अणि मिसाए दिट्ठीए देहमाणी २ चिट्ठइ, भंतेत्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-किण्णं भंते ! एसा देवाणंदा माहणी आगयपण्हवा तं चेव जाव रोमकूवा देवाणुप्पिय अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणी २ चिट्ठइ ! गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी एवं खलु गोयमा ! देवाणंदा माहणी मम अम्मा, अहन्नं देवाणंदाए माहणीए अत्तए। तएणं सा देवाणंदा माहणी तेणं पुव्वपुत्त सिणेहाणुराएणं आगयपण्हया जाव समुससियरोमकूवा ममं अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणी देहमाणी चिट्ठइ ॥ सू० २॥

छाया--ततः खलु सा देवानन्दा ब्राह्मणी आगतप्रस्नवा प्रप्लुतलोचना, संवृतवलयबाहुः कञ्चुकपरिक्षिप्ता, धाराऽऽहतकदम्बपुष्पमिव समुच्छ्वसितरोम कूपा श्रमणं भगवन्तं महावीरम् अनिमेषया दृष्ट्या प्रेक्षमाणा २ तिष्ठति, भदन्त ! इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नम स्यित्वा, एवमवादीत्-किं खलु भदन्त ! एषा देवानन्दा ब्राह्मणी आगतप्रस्नवा तदेव यावत् रोमकूपा देवानुप्रियम् अनिमेषया दृष्ट्या प्रेक्षमाणा २ तिष्ठति ? गौतम ! इति ! श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवमवादीत्-एवं खलु गौतम ! देवानन्दा ब्राह्मणी मम अम्बा, अहं खलु देवानन्दाया ब्राह्मण्या आत्मजः । ततः खलु सा देवानन्दा ब्राह्मणी तेन पूर्वपुत्रस्नेहानुरागेण आगतप्रस्नवा यावत् समुच्छ्वसितरोमकूपा माम् अनिमेषया दृष्ट्या पश्यन्ती प्रेक्षमाणा प्रेक्षमाणा तिष्ठति ॥ सू० २ ॥

પ્રભુને વારંવાર નમન કર્યું અને ઘણાં જ વિનયપૂર્વક તેમની સંમુખ બંને હાથ જોડીને તે તેમની પર્યુપાસના કરવા લાગી ॥ સૂ. ૧ ॥

गेन १, अचित्तानां वस्त्राभरणादीनामपरित्यागेन २, 'विणएणयाए गायलट्ठीए, चक्खुफासे अंजलिपग्गहेणं' विनयोपनतया गात्रयष्ट्या शरीरावनम्रीकरणेन ३, चक्षुःस्पर्शे भगवतश्चाक्षुषप्रत्यक्षत्वे अञ्जलिप्रग्रहेण प्राञ्जलिकरणेन ४, 'मणस्स एगत्तीकरणेणं' मनसः एकत्रीकरणेन इति५, 'जेणेव समणे भगवं महावीरे, तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत् तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' उपागम्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः=त्रिवारम् आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, 'करित्ता वंदइ, नमंसइ' कृत्वा वन्दते नमस्यति, 'वंदित्ता नमंसित्ता उसभदत्तं माहणं पुरओ कट्टु ठियाचेव सपरिवारा सुस्सूसमाणी णमंसमाणी अभिमुहा विणएणं पंजलिउडा जाव पज्जुवासइ' वन्दित्वा नमस्यित्वा ऋषभदत्तं ब्राह्मणं पुरतः कृत्वा स्थितैव अनुपविष्टा सती सपरिवारा शुश्रूषमाणा नमस्यन्ती अभिमुखा विनयेन प्राञ्जलिपुटा यावत् पर्युपास्ते ॥ सू० १ ॥

वस्त्रादिकोंका नहीं छोड़ना, विनयसे युक्त शरीरको झुकाना ३, भगवानको देखतेही हाथोंको जोड लेना ४, और मनका एकाग्र करना ५, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणंपयाहिणं करेइ' श्रमण भगवान् महावीरके पास पहुचकर उसने तीन बार उनको आदक्षिणा प्रदक्षिणा की 'करित्ता वंदइ नमंसइ' आदक्षिणा प्रदक्षिणा करके फिर उसने उनको वन्दना की नमस्कार किया 'वंदित्ता नमंसित्ता उसभदत्तं माहणं पुरओ कट्टू ठिया, चेव सपरिवारा सुस्सूसमाणी नमंसमाणी अभिमुहा विणएणं पंजलिउडा जाव पज्जुवासइ' वन्दना नमस्कार करके वह ऋषभदत्त ब्राह्मणको आगे करके खडी हो गई और परिवार सहित खडी २ उसने धर्मश्रवण करनेकी इच्छासे प्रभुको वारवार नमस्कार किया एवं बडे विनयसे उनके समक्ष दोनों हाथ जोड़कर वह उनकी यावत् पर्युपासना करने लगी ॥ सू० १ ॥

ભગવાનને દેખતા જ બન્ને હાથ જોડવા અને મનને એકાગ્ર કરવું "उवागच्छित्ता समण भागव महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिण पयाहिणं करेइ" શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે પહોંચીને તેણે ત્રણ વાર ભગવાનની આદક્ષિણા પ્રદક્ષિણા કરી "करित्ता वदइ, नमंसइ" આદક્ષિણા પ્રદક્ષિણા કરીને તેણે ફરીથી તેમને વંદણા નમસ્કાર કર્યા, "वंदित्ता नमंसित्ता उसभदत्तं माहण पुरओ कट्टु ठिया चेव सपरिवागा सुस्सूसमाणी नमसमाणि अभिमुहा विणएणं पंज लिउडा जाव पज्जुवासइ" વંદણા નમસ્કાર કરીને ઋષભદત્તની પાછળ તે ઊભી રહી અને પરિવાર સહિત ઉભા રહીને તેણે ધર્મશ્રવણ કરવાની ઈચ્છાથી

विस्तारितो यथा सा तथा, धाराहतकदम्बपुष्पमिव समुच्छ्वसितरोमकूपा, धाराभि-मेघपतितप्रभूतधाराभिराहतं यत् कदम्बपुष्पं तद्वियैर्यस्याः समुच्छ्वसितानि रोमाणि कूपेषु रोमच्छिद्रेषु यस्याः सा तथा ' समणं भगवं महावीरं अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणी २ चिट्ठइ ' श्रमणं भगवन्तं महावीरम् अनिमेषया पक्ष्मपातरहितया दृष्टया प्रेक्षमाणा२ अवलोकयन्ती तिष्ठति, ' भंते त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी '-हे भदन्त ! इत्यामन्त्र्य भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' किं णं भंते ! एसा देवाणंदा माहणी आगय पण्हया तं चेव जाव रोमकूवा देवाणुप्पियं अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणी२ चिट्ठइ ?

उसका कञ्चुक विस्तारित हो गया, तथा रोमकूपोंमें मेघ पतित जलधाराओंसे आहत हुए कदम्बपुष्पकी तरह रोम समुच्छ्वसित (खडे) हो गये, ऐसी वह देवानन्दा ब्राह्मणी ' समणं भगवं महावीरं अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणी २ चिट्ठइ ' श्रमण भगवान् महावीरको अपलक दृष्टिसे देखती २ खडी रही ' भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी ' हे भदन्त ! इस प्रकारसे सम्बोधित कर भगवान गौतमने श्रमण भगवान् महावीरको वन्दना की, उन्हें नमस्कार किया वन्दना नमस्कार करके फिर उन्होंने प्रभुसे ऐसा कहा-पूछा-' किं णं भंते ! एसा देवाणंदा माहणी आगयपण्हया तं चेव जाव रोमकूवा देवाणुप्पियं अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणी २ चिट्ठइ ' हे भदन्त ! किस कारणसे यह देवानन्दा ब्राह्मणी स्तनमें जिसके

કંચુકને પણ ઢીલું કરવું પડયું, અને જેમ મેઘની ધારાઓ પડવાથી કદમ્બ પુષ્પો વિકસિત બને છે તેમ રોમકૂપોમાં તેની રોમરાજી ઊભી થઇ ગઇ -એવી સ્થિતિ થઇ ગઇ છે એવી દેવાનંદા બ્રાહ્મણી ' समणं भगवं महावीरं अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणीर चिट्ठइ " શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની તરફ અપલક નયને દેખતી ઊભી રહી

' भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी ' આ આલાપકનો અર્થ નીચે પ્રમાણે છે- ભગવાન ગૌતમે " હે ભદન્ત !" એવું સંબોધન કરીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા. વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે તેમને આ પ્રમાણે પૂછયું—' किं णं भंते ! एसा देवाणंदा माहणी आगयपण्हया तं चेव जाव रोमकूवा देवाणुप्पियं अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणीर चिट्ठइ ! " હે ભદન્ત !

टीका--अथ देवानन्दाया भगवद्दर्शनानन्तरं पुत्रवात्सल्यजन्यस्तनदुग्धक्षरणादि वक्तव्यतामाह-'तए णं सा' इत्यादि, 'तएणं सा देवाणंदा माहणी आगयपण्हया पप्फुयलोयणा संवरियवलयबाहा' ततः खलु भगवद्दर्शनानन्तरं सा देवानन्दा ब्राह्मणी आगतप्रस्नवा पुत्रस्नेहादागतस्तनमुखदुग्धा, प्रप्लुतलोचना पुत्रदर्शनजन्यानन्दाश्रुव्याप्तनयना, संवृतवलयबाहुः संवृतौ हर्षातिरेकात् शरीरस्यातिस्थूलीभवनेन संकुचितौ वलयौ कटकौ ययोस्तौ एतादृशौ बाहू=भुजौ यस्याः सा तथा 'कंचुयपरिक्खित्तिया धाराहयकलंबपुप्फगंपिव समूससियरोमकूवा' कञ्चुकपरिक्षिप्ता कञ्चुकः परिक्षिप्तो हर्षातिरेकेण स्थूलीभूतशरीरतया

देवानन्दापुत्रवात्सल्यवक्तव्यता--

'तए णं सा देवाणंदामाहणी' इत्यादि ।

टीकार्थ--सूत्रकारने "देवानन्दा ब्राह्मणीको भगवान्‌के दर्शनसे पुत्र वात्सल्यको लेकर स्तनसे दुग्धक्षरण आदि हुआ" इस विषयकी वक्तव्यताको इस सूत्र द्वारा प्रकट किया है-"तए णं सा देवाणंदा माहणी आगयपण्हया पप्फुयलोयणा संवरियवलयबाहा' वे कहते हैं कि जब देवानन्दा ब्राह्मणीने प्रभु महावीरके दर्शन किये तब उसके स्तनों में दूध भर आया। उसके दोनों नेत्र पुत्र दर्शनजन्य आनन्दके अश्रुओंसे व्याप्त हो गये। हर्षातिरेकसे उसके दोनों बाहु संकुचितवलयवाले हो गये 'कंचुयपरिक्खित्तिया, धाराहयकलंबपुप्फगंपिव समूससियरोमकूवा' हर्षके अतिरेकसे शरीरके फूल जानेसे पहिरा हुआ कञ्चुक

દેવાનંદાની પુત્રવાત્સલ્યપણાની વક્તવ્યતા—

"तए णं सा देवाणंदा माहणी" ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—"ભગવાન મહાવીરના દર્શન કરતી વખતે દેવાનંદા બ્રાહ્મણીના સ્તનોમાંથી પુત્રવાત્સલ્યને કારણે દૂધની ધારા વહેવા માંડે છે" ઇત્યાદિ વાતનું સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં નિરૂપણ કર્યું છે—

"तए णं सा देवाणंदा माहणी आगयपण्हया पप्फुयलोयणा संवरियवलयबाहा" જ્યારે દેવાનંદા બ્રાહ્મણીએ ભગવાન મહાવીરનાં દર્શન કર્યાં, ત્યારે તેનાં સ્તનોમાંથી દૂધની ધારા વહેવા લાગી, તેની બન્ને આંખો પુત્રદર્શનજન્ય આનંદાશ્રુઓથી વ્યાપ્ત થઈ ગઈ, હર્ષના અતિરેકથી તેની બન્ને ભુજાઓ સંકુચિત વલયવાળી થઈ ગઈ (આનંદથી શરીર એટલું બધું ફુલાઈ ગયું કે હાથમાં પહેરેલાં કડાં પણ ટૂંકા પડવાથી હાથની સાથે ચિપકી ગયાં-હાથમાં સરકતા બંધ થઈ ગયા) "कंचुयपरिक्खित्तिया, धाराहयकलंबपुप्फगंपिव समूससियरोमकूवा" હર્ષના અતિરેકથી શરીર ફુલાઈ જવાથી તેણે પહેરેલા

समूसवियरोमकूवा मम मणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणी २ चिट्ठइ ' ततः खलु सा देवानन्दा ब्राह्मणी तेन पूर्वपुत्रस्नेहानुरागेण मागतप्रस्नवा आप्यायितस्तनमुखकुक्षिका यावद् मम प्रथमगर्भाधानकालसम्भवो य पुत्रस्नेहलक्षणोऽनुराग तेन पूर्वपुत्रस्नेहानुरागेण आगतप्रस्नया आप्यायितस्तनमुखकुच्चा यावद् प्रफुल्लोचना संवृतवलयबाहुः कञ्चुकपरिक्षिप्ता धाराहतकदम्बपुष्पमिव समुच्छ्वसितरोमकूपा माम् अनिमिषया दृष्ट्या पश्यन्ती मे क्षमाणा २ तिष्ठति ।

देवानन्दानिर्वाणवक्तव्यता ।

मूलम्-" तएणं समणे भगवं महावीरे उसभदत्तस्स माहणस्स देवाणंदाए माहणीए तीसेय महतिमहालयाए इसिपरिसाए जाव परिसा पडिगया, तएण से उसभदत्ते माहणे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिय धम्म सोच्चा, निसम्म हट्ठ तुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठाए उट्ठेत्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी एवमेयं भंते ! तहमेयं भंते ! जहा खंदओ जाव से जहेयं तुब्भे वदहत्ति कट्टु उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ अवक्कमित्ता सयमेव आभरणमल्लालंकारं ओमुयइ,

सिणेहाणुरागेण आगयपण्हया जाव समूसवियरोमकूवा-मम अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणी२ चिट्ठइ ' इस कारण यह देवानन्दा ब्राह्मणी उस पूर्वपुत्रस्नेहजन्य अनुरागसे-प्रथम गर्भाधानजन्य पुत्रस्नेहरूप प्रेमसे आगतस्तनमुखदुग्धवाली, प्रफुल्ललोचनवाली संवृतवलयबाहुवाली, कञ्चुक परिक्षिप्त और धाराहत कदम्ब पुष्पकी तरह समुच्छ्वसितरोम कूपवाली हुई मुझे अनिमिष दृष्टिसे देखती देखती खडी है ॥सू०२॥

तेण पुव्वपुत्तसिणेहाणुरागेण आगयपण्हया जाव समूसवियरोमकूवा मम अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणी२ चिट्ठइ " ते કારણે તે પૂર્વ પુત્રજન્ય અનુરાગથી પ્રથમ ગર્ભાધાનજન્ય પુત્રસ્નેહથી-દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની આ પ્રકારની હાલત થઈ ગઈ છે એટલે કે પુત્રવાત્સલ્યને કારણે જ તેનાં સ્તનોમાંથી દૂધની ધારા વહી રહી છે, તેની આંખો હર્ષાશ્રુઓથી વ્યાપ્ત થઈ ગઈ છે તેની બંને ભુજાઓ સંકુચિત વલયવાળી થઈ ગઈ છે, તેનું કંચુક તંગ થવાથી ફાટું ફાટું થયું છે અને તેની રોમાવલિ રોમકૂપોમાં ઊભી થઈ ગઈ છે અને તે ઊભી ઊભી મારી તરફ અપલક દૃષ્ટિથી નિરખી રહી છે ॥ સૂ ૨ ॥

हे भदन्त ! किं खलु कथम् केन कारणेन एषा देवानन्दा ब्राह्मणी आगतप्रस्नवा-आयातस्तनाग्रदुग्धा तदेव पूर्वोक्तरीत्यैव यावत् प्रप्लुतलोचना संवृतवलयवाहुः कञ्चुकपरिक्षिप्ता धाराहतकदम्बपुष्पमिव समुच्छ्वसितरोमकूपा देवानुप्रियम् अनिमेषया पक्ष्मपातरहितया दृष्ट्या प्रेक्षमाणा २ अवलोकयन्ती तिष्ठती ? भगवानाह-'गोयमाइ, समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी '-हे गौतम ! इत्येवमामन्त्य श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' एवं खलु गोयमा ! देवाणंदा माहणी मम अम्मा, अहण्णं देवाणंदाए माहणीए अत्तए ' हे गौतम ! एवं खलु पूर्वोक्ता इयं देवानन्दा ब्राह्मणी मम अम्बा माता वर्तते, अहं खलु देवानन्दाया ब्राह्मण्या आत्मजः पुत्रोऽस्मि, ' तए णं सा देवाणंदा माहणी तेणं पुव्वपुत्तसिणेहाणुराएणं आगयपण्हया जाव

दूध भर आया है यावत्-जिसके रोमकूपोंमें रोमराजि खड़ी हो गईहै ऐसी बन कर, आप देवानुप्रियको अनिमिष दृष्टिसे देखती हुई खडी है ? यहां यावत् पदसे प्रप्लुतलोचना, संवृतवलयबाहुः, कञ्चुकं परिक्षिप्ताः, धाराहतकदंबपुष्पमिव समुच्छ्वसित ' इस पूर्वोक्त पाठका संग्रह हुआ है। ' गोयमाइ ' हे गौतम ! इस प्रकार संबोधित करके ' समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी ' श्रमण भगवान् महावीरने ' भगवं गोयमं एवं वयासी ' भगवान् गौतमसे ऐसा कहा ' एवं खलु गोयमा ' हे गौतम ! इसका कारण ऐसा है कि ' देवाणंदा माहणी मम अम्मया-अहण्णं देवाणंदाए माहणीए अत्तए ' देवानंदा ब्राह्मणी मेरी माता है और मैं इसका पुत्र हूं। ' तएणं सा देवाणंदा माहणी तेणं पुव्वपुत्त-

---

જેનાં સ્તનો દૂધથી ભરાઇ ગયાં છે, યાવત્ જેનાં રોમકૂપોમા રોમરાજિ ઊભી થઇ ગઇ છે, એવી આ દેવાનંદા બ્રાહ્મણી ઊભી ઊભી આપ દેવાનુપ્રિયની તરફ અપલક દૃષ્ટિથી શા માટે નિરખી રહી છે ? (અહીં ' યાવત્ ' પદથી " प्रप्लुतलोचना, संवृतवलयबाहु कञ्चुकं परिक्षिप्ता धाराहतकदंबपुष्पमिव समुच्छ्वसित " આ સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે) " गोयमाइ " હે ગૌતમ ! " આ પ્રમાણે સંબોધન કરીને " समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी " શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ભગવાન ગૌતમને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો—

" एवं खलु गोयमा ! " હે ગૌતમ ! તેનુ કારણ એવું છે કે " देवाणंदा माहणी मम अम्मगा-अहण्णं देवाणंदाए माहणीए अत्तए " દેવાનંદા બ્રાહ્મણી મારી માતા છે અને હું તેમનો પુત્ર છું. " तए णं सा देवाणंदा माहणी

संजमइ । तएणं सा देवाणंदा अज्जा अज्जचंदणाए अज्जाए अंतिय सामाइयमाइयाई एक्कारसअंगाइं अहिज्जइ, सेसं तं चेव जाव सव्वदुक्खप्पहीणा ॥ सू० ३ ॥

छाया—ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः ऋषभदत्ताय ब्राह्मणाय देवानन्दायै ब्राह्मण्यै तस्यां च महातिमहत्याम् ऋषिपर्षदि यावत् पर्षत् प्रतिगता, ततः खलु स ऋषभदत्तो ब्राह्मणः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्ट उत्थया उत्तिष्ठते, उत्थया उत्थाय श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वो यावत् नमस्यित्वा एवमवादीत्-एवमेतत् भदन्त ! तदेवत् भदन्त ! यथा स्कन्दको यावत् स यथैतत् यूयं वदथ इति कृत्वा उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागम् अपक्राम्यति अपक्रम्य स्वयमेव आभरणमाल्यालङ्कारम् अवमुञ्चति, अवमुच्य स्वयमेव पञ्चमुष्टिकं लोचं करोति, कृत्वा यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणम् यावत् नमस्यित्वा एवमवादीत्-आदीप्तः खलु भदन्त ! लोकः, प्रदीप्तः खलु भदन्त ! लोकः आदीप्तप्रदीप्तः खलु भदन्त ! लोको जरया मरणेन च, एवम् एतेन क्रमेण यथास्कन्दकस्तथैव प्रव्रजितः, यावत् सामायिकादीनि एकादश अङ्गानि अधीते यावत् बहुभिः चतुर्थषष्ठाष्टमदशम यावत् विचित्रैस्तपः कर्मभिरात्मानं भावयन् बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं पालयति, पालयित्वा मासिक्या संलेखनया आत्मानं जूषयति जूषयित्वा षष्टिं भक्तानि अनशनेन छिनत्ति, छित्त्वा यस्यार्थाय क्रियते नग्नभावो यावत् तमर्थमाराधयति, आराध्य यावत् सर्वदुःखप्रहीणः। ततः खलु सा देवानन्दा ब्राह्मणी श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्टा श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं यावत् नमस्यित्वा एवमवादीत्-एवमेतत् भदन्त ! तदेवत् भदन्त ! एवं यथा ऋषभदत्तस्तथैव यावत् धर्ममाख्याति, ततःखलु श्रमणो भगवान् महावीरो देवानन्दां ब्राह्मणीं स्वयमेव प्रव्राजयति, प्रव्राज्य स्वयमेव आर्यचन्दनायै आर्यायै शिष्यात्वेन ददाति । ततःखलु सा आर्यचन्दना आर्या देवानन्दां ब्राह्मणीं स्वयमेव प्रव्राजयति, स्वयमेव मुण्डयति, स्वयमेव शिक्षयति, एवं यथैव ऋषभदत्तस्तथैव आर्यचन्दनाया आर्यायाः इमम् एतद्रूपं धार्मिकम् उपदेशं सर्वं सम्प्रतिपद्यते, तदाज्ञया तथागच्छति, यावत् संयमेन संयच्छति। ततः खलु सा देवानन्दा आर्या आर्यचन्दनाया आर्यायाः अन्तिके सामायिकादीनि एकादश अङ्गानि अधीते, शेषं तदेव यावत् सर्वदुःखप्रहीणा ॥सू० ३॥

ोमुइत्ता सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं करेइ, करित्ता जेणेव समणे
ागवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता समणं भगवं-
हावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं-
यासी-आलित्तेणं भंते ! लोए पलित्तेणं भंते ! लोए आलित्त-
लित्तेणं भंते ! लोए जराए मरणेण य, एवं एएणं कमेणं जहा
खंदओ तहेव पव्वइओ जाव सामाइयमाइयाइं एक्कारसअंगाइं,
अहिज्जइ जाव बहूहिं चउत्थ छट्ठट्ठमदसम जाव विचित्तेहिं तवोक-
म्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउ-
णइ, पाउणइत्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसेइ, झूसित्ता
सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ, छेदित्ता, जस्सट्ठाए कीरइ, नग्ग-
भावे जाव तमट्ठं आराहइ आराहेत्ता जाव सव्वदुक्खप्पहीणे।
तएणं सा देवाणंदा माहणी समणस्स भगवओ महावीरस्स
अंतियं धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठा समणं भगवं महावीरं
तिक्खुत्तो आयहिणपयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी-एव-
मेयं भंते ! तहमेयं भंते ! एवं जहा उसभदत्तो तहेव जाव धम्मं
आइक्खइ । तएणं समणे भगवं महावीरे देवाणंदं माहणिं सय-
मेव पव्वाइ, पव्वावित्ता सयमेव अज्जचंदणाए अज्जाए सीसि-
णित्ताए दलयइ ! तएणं सा अज्जचंदणा अज्जा देवाणंदं माहणिं
सयमेव पव्वावेइ, सयमेव मुंडावेइ, सयमेव सेहावेइ, एवं जहेव
उसभदत्तो तहेव अज्जचंदणाए अज्जाए इमं एयारूवं धम्मियं
उवदेसं सम्मं संपडिवज्जइ, तमाणाए तहगच्छइ, जाव संजमेणं

प्रयतमाना स्तेषां पर्षदि अनेकशतवृन्दपरिवारायाम्-अनेकानि शतानि तेषां वृन्दानि-समुदाः तएव सपरिवारतया यस्याः सा तथा तस्याम् अनेकशतवृन्दपरिवारायाम्-अनेकशतप्रमाणवृन्दपरिवारयुक्तायाम् ऋषि महति परिषदि धर्मोपदेशं दत्तवान्। ततो धर्मोपदेशं श्रुत्वा पर्षत् प्रतिगता। 'तए ण से उसम दत्ते माहणे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठाए उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी'-ततःखलु स ऋषभदत्तो ब्राह्मणः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मं श्रुत्वा निशम्य हृदयेऽवधार्य हृष्टतुष्टः उत्थया उत्थानेन उत्तिष्ठति, उत्थया उत्थाय श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वो यावत् आदक्षिण-प्रदक्षिणं करोति

नहीं थी किन्तु सैकड़ों मुनि परिवारों और संयत परिवारोंके समुदायसे युक्त थी, प्रभुद्वारा प्रदत्त धर्मोपदेशको सुनकर परिषदा विसर्जित हो गई। इसके बाद "उसभदत्तमाहणे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ' उट्ठाए उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी' ऋषभदत्त ब्राह्मणने श्रमण भगवान् महावीर प्रभुके मुखसे जो धर्मोपदेश सुना था उसका हृदयसे अच्छी तरहसे विचार किया, उस विचारमें उसे आत्मशांति मिली, अत वह बहुत ही अधिक खुश हुआ और आनंदित चित्त हो कर वह अपने आप उठा और उठ कर श्रमण भगवान् महावीरके समीप पहुंचा-वहां उसने उनको तीन बार प्रद

પરિષદા સાવ નાના સમુદાયવાળી ન હતી, પરન્તુ તે પરિષદા સેંકડો મુનિ પરિવારોથી અને યતિપરિવારોના સમુદાયથી યુક્ત હતી. એવી વિશાળ પરિષદામાં પ્રભુએ દેશના આપી દેશના સાંભળીને પરિષદા વિસર્જિત થઈ ત્યાર બાદ उसभदत्तमाहणे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठ तुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठाए उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी' ऋषभदत्त બ્રાહ્મણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના મુખેથી જે ઉપદેશ શ્રવણ કર્યો હતો, તેના ઉપર હૃદયમાં સારી રીતે વિચાર કર્યો, આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં તેના આત્માને પૂર્ણ શાન્તિ મળી, તેના ચિત્તમાં આનંદ અને સંતોષ વ્યાપી ગયા તે ઘણો જ ઉત્સાહપૂર્વક પોતાની જાતે જ ઊભો થયો અને ઊભો થઈને શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે પહોંચી ગયો. ત્યાં જઈને તેણે ત્રણ વાર આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણાપૂર્વક (અંજલિબદ્ધ હાથોની જમણા કાનથી જમણા કાન પર્યન્ત આવર્તના કરીને) ભગવાનને વંદણા

टीका—अथ ऋषभदत्तस्य देवानन्दायाश्च प्रव्रज्या स्वीकारपूर्वकं निर्वाण-वक्तव्यतामाह–'तएणं' इत्यादि, 'तएणं समणे भगवं महावीरे उसभदत्तस्स माहणस्स देवाणंदाए माहणीए तीसेय महतिमहालयाए इसिपरिसाए जाव परिसा पडिगया' ततःखलु श्रमणो भगवान् महावीरः ऋषभदत्ताय ब्राह्मणाय देवा-नन्दायै ब्राह्मण्यै तस्यां च महातिमहत्यां महति चासौ अति महतीच महाति-महती तस्याम् ऋषन्ति-पश्यन्तीति ऋषयो ज्ञानिनस्तद्रूपा पर्षत् ऋषिपर्षत् तस्याम् ऋषिपर्षदि यावत्–यावत्करणात् मुनिपर्षदि यतिपर्षदि, यतयो धर्मक्रियासु

देवानन्दा निर्वाण वक्तव्यता—

'तएणं समणे भगवं महावीरे' इत्यादि।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकारने ऋषभदत्त और देवानन्दाकी प्रव्रज्या स्वीकार करने पूर्वक निर्वाण वक्तव्यता कही है–इसमें उन्होंने कहा है कि–'तएणं समणे भगवं महावीरे उसभदत्तस्स माहणस्स देवाणंदाए माहणीए तीसे य महति महालयाए इसिपरिसाए जाव परिसा पडिगयो' इसके बाद श्रमण भगवान् महावीरने ऋषभदत्त ब्राह्मणके लिये, और देवानन्दा ब्राह्मणीके लिये उस बडी भारी परिषदामें यावत् धर्मका उपदेश दिया–यहां यावत् पदसे "मुनिपर्षदि, साधु पर्षदि, अनेकशतवृन्दपरिवारायाम्" इन पदोंका ग्रहण हुआ है। "ऋषन्ति–पश्यन्ति इति ऋषयः" इस व्युत्पत्तिके अनुसार जो आत्मतत्त्वका निरी-क्षण करते हैं, ऐसे ज्ञानीजनका नाम ऋषि है। इन ऋषियोंकी सभाका नाम ऋषि परिषदा है। धर्म क्रियाओंमें जो प्रयत्नशील रहते हैं उनका नाम संयतिहै। मुनि परिषदा और संयतपरिषदा अल्प समुदायवाली

દેવાનંદા નિર્વાણવક્તવ્યતા—

"तएण समणे भगवं महावीरे" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ–ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણુ અને દેવાનંદા બ્રાહ્મણીએ દીક્ષા લઈને કેવી રીતે નિર્વાણુની પ્રાપ્તિ કરી, તે વાતનુ સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં પ્રતિપાદન કર્યું છે—

"तएणं समणे भगवं महावीरे उसभदत्तस्स माहणस्स देवाणंदाए माहणीए तीसे य महतिमहालयाए इसिपरिसाए जाव परिसा पडिगया" ત્યારબાદ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણુને તથા દેવાનંદા બ્રાહ્મણીને તે ઘણી વિશાળ ઋષિપરિષદામાં (યાવત્) ધર્મનો ઉપદેશ સંભળાવ્યો. અહીં 'यावत्' પદ દ્વારા "मुनिपर्षदि, यतिपर्षदि, अनेकशतवृन्दपरिवारायाम्" આ સૂત્રપાઠને ગ્રહણ કરવામા આવ્યો છે "ऋषन्ति–पश्यन्ति इति ऋषयः" આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર આત્મતત્ત્વનું નિરીક્ષણ કરનારા જ્ઞાનીજનોને ઋષિ કહે છે. ધર્મક્રિયાઓમાં પ્રયત્નશીલ રહેનારને યતિ કહે છે. મુનિપરિષદા અને યતિ-

स्वयमेव केशलुञ्चनं कृत्वा, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत् तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी' उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं यावत् करोति, आदक्षिणप्रदक्षिणं कृत्वा वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' आलित्तेणं भंते ! लोए पलित्तेणं भंते ! लोए, आलित्तपलित्तेणं भंते ! लोए जराए मरणेणय' हे भदन्त ! आदीप्तः आसमन्तात् प्रज्वलितः खलु अयं लोकः, प्रदीप्तः प्रकर्षेण अत्यन्तं प्रज्वलितः खलु चतुर्दिक्षु अयं लोकः आदीप्तप्रदीप्तः खलु आ-समन्तात् अत्यन्तं खलु अयं लोकः जरया मरणेन च, तथाच जरामरणाभ्यां चतुर्दिक्षु आक्रम्यमाणो ऽयं लोको दन्दह्यते इत्यर्थः, 'से जहा नामए केइ गाहावई' एवं वयासी जहा खंदओ तहेव पव्वइओ

'समणे भगवं महावीरे' श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे-'तेणेव उवागच्छइ' वहां पर आया 'उवागच्छित्ता' वहां आकरके उसने 'समणं भगवं महावीरं' श्रमण भगवान् महावीरको 'तिक्खुत्तो' तीन बार 'आयाहिणं पयाहिणं जाव' आदक्षिणा प्रदक्षिणापूर्वक वंदना की नमस्कार किया, 'नमंसित्ता एवं वयासी' वन्दना नमस्कार करके फिर वह इस प्रकारसे कहने लगा-' आलित्ते णं भंते ! लोए, पलित्तेणं भंते ! लोए, आलित्तपलित्तेणं भंते ! लोए जराए, मरणेण य' हे भदन्त ! यह लोक जरा और मरण द्वारा आ-समन्तात्-सब तरफसे प्रज्वलित हो रहा है, हे भदन्त ! यह लोक जरा और मरण द्वारा चारों दिशाओंमें बहुत दुःख रूपसे जल रहा है हे भदन्त ! यह लोक जरा और मरणसे चारों दिशाओंमें बहुतही अधिकरूपमें जल रहा है, 'एवं

वीरे' श्रमण भगवान महावीर विराजता हता, " तेणेव उवागच्छइ " त्यां आव्यो. " उवागच्छित्ता " त्यां जईने तेणे " समणं भगवं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी' त्रण वार आदक्षिणा प्रदक्षिणापूर्वक श्रमण भगवान महावीरने वन्दणा नमस्कार कर्या अने वन्दणा नमस्कार करीने तेणे तेमने आ प्रमाणे कह्युं—

"आलित्ते णं भंते ! लोए पलित्ते णं भंते ! लोए आलित्तपलित्ते णं भंते ! लोए, जराए, मरणेण य" हे भदन्त ! आ लोक जरा (वृद्धावस्था) अने मरण द्वारा चोमेरथी सळगी रह्यो छे हे भदन्त ! आ लोक जरा अने मरण द्वारा चारे दिशामां खूब ज प्रज्वलित थई रह्यो छे, हे भदन्त ! आ लोक जरा अने मरण द्वारा चारे दिशाओ अतिशय अधिक प्रमाणमां सळगी रह्यो

कृत्वा वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा एव वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-उक्तवान्, 'एवमेयं भंते ! तहमेयं भंते ! जहा खदओ जाव से जहेयं तुब्भे वदह तिकट्टु उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ' हे भदन्त ! एवमेतत्, भवदुक्तं सत्यमेव हे भदन्त ! तथैतत् भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, स्कन्दके तापसप्रकरणे द्वितीयशतकस्य प्रथमोद्देशके प्रतिपादितं तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यम्, यावत् तत् यथैतत् यूयं वदथ तथैतत् इति कृत्वा उत्तरपौरस्त्यम् दिग्भागम् ईशानकोणम् अपक्राम्यति-गच्छति, 'अवक्कमित्ता सयमेव आभरणमल्लालंकारं ओमुयइ' अपक्रम्य-गत्वा स्वयमेव आभरणमाल्यालङ्कारम् अवमुञ्चति-परित्यजति, 'ओमुइत्ता सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं करेइ' अवमुच्य स्वयमेव पञ्चमुष्टिकं पञ्चमुष्टिप्रमाणं लोचं केशलुञ्चनं करोति 'करित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ'

क्षिणापूर्वक वन्दना की, नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके फिर उसने प्रभुसे इस प्रकार कहा-'एवमेयं भंते ! तहमेयं भंते !' हे भदन्त ! आपने जैसा कहाहै वह सर्वथा सत्यहीहै। इस प्रकारका यह सब कथन स्कन्दक तापसके प्रकरणमें द्वितीय शतकके प्रथम उद्देशकमें जैसा कहा गया है वैसाही यहां पर जानना चाहिये यावत् आप जैसा कहते हैं, वह वैसाही है यहां तक इस प्रकार कहकर वह ऋषभदत्त ब्राह्मण ईशान दिशाकी ओर गया-वहां 'अवक्कमित्ता' जा करके उसने "सयमेव" अपने आपही "आभरणमल्लालंकारं" आभरणोंको मालाओंको और अलङ्कारोंको उतार दिया 'ओमुइत्ता' उतार कर फिर उसने 'सयमेव' अपने आपही 'पंचमुट्ठियं लोयं करेइ' पंचमुष्टि प्रमाण केश लुंचन किया. 'करित्ता' केशलुंचन करके वह 'जेणेव' जहां पर

કરી અને નમસ્કાર કર્યા. વંદણા નમસ્કાર કરીને તેણે મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે કહ્યુ—

"एवामेय भंते ! तह मेयं भंते !" હે ભદન્ત ! આપે જે કહ્યુ તે સર્વથા સત્ય છે હે ભદન્ત ! આપે જે ધર્મ બતાવ્યો એ જ સાચો ધર્મ છે." આ પ્રમાણે જેવું કથન સ્કન્દક તાપસના પ્રકરણમાં આપવામાં આવ્યું છે, એ જ પ્રમાણે અહીં પણ સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવું આ પ્રમાણે કહીને તે ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ ઈશાન દિશા તરફ ગયો. "अवक्कमित्ता" ત્યાં જઈને તેણે "सयमेव" પોતાની જાતે જ "आभरणमल्लालकार" આભરણો, માળાઓ અને અલંકારો ઉતારી નાખ્યાં. "ओमुइत्ता" ઉતારી નાખીને "सयमेव" તેણે પોતાની જાતે જ "पंचमुट्ठिय लोय करेइ" પાંચ મુષ્ટિપ્રમાણ કેશનો લોચ કર્યો. "करित्ता" કેશલુચન કરીને તે "जेणेव" જ્યાં "समणे भगवं महा-

मासिक्या संलेखनया आत्मानं सेवेश्य षष्टिभक्तानि अनशनेन छिनत्ति, 'छेदित्ता जस्सट्टाए कीरइ नग्गभावे जाव तमट्ठं आराहइ' छित्वा यस्यार्थे क्रियते नग्नभावो निर्ग्रन्थत्व यावत् तमर्थं निर्वाणरूपम् आराधयति 'आराहेत्ता जाव सव्व दुक्खप्पहीणे' आराध्य यावत् सिद्धो बुद्धो, मुक्तः सर्वदुःखप्रहीणः सर्वदुःखरहितो जातः इति,

सम्प्रति देवानन्दा वक्तव्यतामाह-तए णं सा देवाणंदामाहणी समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठा समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी' ततः खलु सा देवानन्दा ब्राह्मणी श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके समीपे धर्मोपदेशं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्टा श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वः त्रिवारम् आदक्षिणप्रदक्षिणं यावत् करोति, नमस्

अणसणाए छेदेइ' संलेखना धारण करके ६० भक्तोंका अनशन द्वारा उसने छेदन किया-' छेदित्ता जस्सट्ठाए कीरइ नग्गभावे जाव तमट्ठं आराहइ' छेदन करके जिसके निमित्त उसने निर्ग्रन्थता धारण की उस अर्थकी निर्वाणरूप स्वामिलषितकी उसने आराधना की, 'आराहेत्ता जाव सव्वदुक्खप्पहीणे' आराधना करके वह यावत्-सिद्ध बुद्ध, मुक्त सर्व दुःखोंसे रहित बन गया।

अब सूत्रकार देवानंदा विषयक कथन करते हुये कहते हैं 'तएणं सा देवाणंदा माहणी समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठ समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी' श्रमण भगवान् महावीरसे धर्मका श्रवण करके और हृदयमें उसे धारण करके देवानन्दा ब्राह्मणी भी बहुत हर्षित हुई, और आन

અને સંથારો કરીને તેમણે ૬૦ ભક્તોનું અનશન દ્વારા છેદન કર્યું (એટલે કે એક માસના ઉપવાસો કર્યા) "છેદિત્તા જસ્સટ્ઠાએ કીરઇ નગ્ગભાવે જાવ તમટ્ઠં આરાહઇ" છેદન કરીને જે ધ્યેયની સિદ્ધિ માટે તેમણે નિર્ગ્રંથતા ધારણ કરી હતી તે ધ્યેયની (નિર્વાણ રૂપ સ્વાભિલષિત વસ્તુની) તેમણે આરાધના કરી "आराहित्ता जाव सव्वदुक्खप्पहिणे" આરાધના કરીને તેઓ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત અને સર્વ દુઃખોથી રહિત બની ગયા.

હવે સૂત્રકાર દેવાનંદા સબંધી કથન કરે છે

तएणं सा देवाणंदा माहणी समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठा समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी" શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને અને તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને દેવાનંદા બ્રાહ્મણીને પણ ઘણો જ હર્ષ

जाव सामाइयमाइयाइं एक्कारसअंगाइं अहिज्जइ ' एवं रीत्या एतेन स्कन्दक-प्रकरणोक्तेन क्रमेण यथास्कन्दकस्तापसो द्वितीयशतके प्रथमोद्देशके प्रव्रजितस्त-थैव प्रव्रजितः प्रव्रज्यां गृहीतवान्, यावत् सामायिकादीनि एकादश अङ्गानि अ-धीते, ' जाव बहूहिं चउत्थछट्ठट्ठमदसम जाव विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे बहूइं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणइ ' यावत् बहुभिश्चतुर्थषष्ठाष्टम दशम यावत् द्वादशचतुर्दशादिभिर्विचित्रैस्तपःकर्मभिः आत्मानं भावयन् वास यन् बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं साधुपर्यायं पालयति, ' पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसेइ ' पालयित्वा मासिक्या मासपरिमितया संलेखनया आ-त्मानं जूषयति-संयोजयति ' झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ ' जूषित्वा

एएणं कमेणं जहा खंदओ तहेव पव्वईओ, जाव सामाइयमाइयाइं एकारसअंगाइं अहिज्जइ ' इस रीतिसे स्कन्दक प्रकरणोक्त क्रमसे जैसा स्कन्द तापस द्वितीय शतकमें प्रथम उद्देशकमें प्रव्रजित हुआ है उसी क्रमसे यह भी प्रव्रजित हो गया-यावत् सामायिक आदि ११ अङ्गोंका इसने अध्ययन किया ' जाव बहूहिं चउत्थ-छट्ठट्ठमदसम जाव विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाण भावेमाणे बहूइं वासाइं सामण्णपरि-याग पाउणइ ' यावत् अनेक वर्षों तक इसने चतुर्थ, षष्ठ, अष्टम, दशम-यावत् द्वादश, चतुर्दश आदि विचित्र तपों द्वारा आत्माको भावित किया और श्रामण्यपर्यायका पालन किया ' पाउणित्ता ' अनेक वर्षों तक श्रामण्यपर्यायका पालन करके ' मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसेइ ' इसने एक मासकी सलेखना धारण की ' झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइं

છે " एव एएणं कमेणं जहा खंदओ तहेव पव्वईओ, जाव सामाइयमाइयाइं एक्कारसअंगाइं अहिज्जइ " આ પ્રકારના કથનથી શરૂ કરીને સ્કન્દક મુનિ વિષે બીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામાં જેવુ પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે, એવું જ પ્રતિપાદન અહી પણ સમજી લેવુ એટલે કે તેમણે પણ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી અને સામાયિક આદિ અગિયાર અંગોનુ અધ્યયન કર્યું " जाव बहूहिं चउत्थ, छट्ठट्ठमदसम जाव विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे बहूइं वासाइं सामन्नपरियाग पाउणइ " અને અનેક વર્ષો સુધી તેમણે ઉપવાસ, છઠ્ઠ, અઠ્ઠમ, આદિ તપસ્યાઓ દ્વારા તથા બીજા વિચિત્ર તપો દ્વારા પોતાના આત્માને ભાવિત કર્યો અને શ્રમણ પર્યાયનુ પાલન કર્યું " पाउणित्ता " અનેક વર્ષ સુધી શ્રમણ પર્યાયનુ પાલન કરીને " मासियाए संलेहणाए अप्पाण झूसेइ " તેમણે એક માસનો સથારો કર્યો " झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ "

सयमेव पव्वावेइ ' तत खलु सा आर्यचन्दना आर्या देवानन्दां ब्राह्मणीं स्वय मेव प्रव्राजयति प्रव्राजितां करोति, ' सयमेव मुडावेइ, सयमेव सेहावेइ ' स्वय मेव मुण्डयति तस्याः केशलुञ्चनं करोति, स्वयमेव शिक्षयति, ' एव जहेव उसभदत्तो तहेव भज्जचणाए अज्जाए इम एयारूवं धम्मियं उवदेसं सम्मं सं पडिवज्जइ ' एष पूर्वोक्तरीत्या यथैव ऋषभदत्तो धर्मोपदेश समतिपन्नस्तथैव देवानन्दा आर्याऽपि आर्यचन्दनाया आर्याया इमम् एतदुक्तस्वरूपं धार्मिकम् उपदेश सम्यक् समतिपद्यते–अङ्गीकरोति, ' तमाणाए तहगच्छइ, जाव संजमेणं सजमइ ' तदाज्ञया आर्यचन्दनाज्ञया तथागच्छति तदनुसारं प्रयाति, यावत् तपसा सयमेन सयच्छति संयमं करोति, अत्र देवानन्दाया भगवता प्रव्राजनकरणे

अज्जा, देवाणंदं माहणिं सयमेव पव्वावेइ ' इसके बाद उस आर्यचन्दना आर्याने देवानन्दा ब्राह्मणीको स्वय दीक्षा दी सयमेव मुडावेइ, सय मेव सेहावेइ ' स्वय ही उसे मुण्डित किया–उसके केशोंका लुचन किया और स्वयही उसे शिक्षित किया, ' एव जहेव उसभदत्तो तहेव अज्ज चदणाए अज्जाए इमं एयारूव धम्मिय उवदेस सम्म सपडिवज्जइ ' जिस प्रकार पूर्वोक्त रूप से ऋषभदत्तने धर्मोपदेश स्वीकार किया उसी प्रकार देवानन्दा आर्याने भी आर्य चन्दना आर्याके इस उक्त स्वरूपवाले धार्मिक उपदेशको अच्छी तरहसे अङ्गीकार किया ' तमाणाए तह गच्छति जाव सजमेणं सजमइ ' आर्य चन्दना आर्याकी आज्ञानुसार वह चलती, यावत्–तप और सयमसे संयमकी यतना करती। यहां भगवान्‌के द्वारा दीक्षा दिये जाने पर

તેમણે જાતે જ તેને આર્યચંદના આર્યાની શિષ્યા તરીકે જાહેર કરી દીધાં

तए णं सा अज्जचंदणा अज्जा, देवाणंदं माहणिं सयमेव पव्वावेइ " त्यार बाद ते आर्यचंदना साध्वीजीએ તે દેવાનંદા બ્રાહ્મણીને જાતે જ દીક્ષા આપી, *सयमेव मुंडावेइ सयमेव सेहावेइ '* જાતે જ તેમના કેશનું લુંચન કર્યું, અને જાતે જ તેમને અધ્યયન કરાવ્યું

एव जहेव उसभदत्तो तहेव अज्जचंदणाए अज्जाए इमं एयारूव धम्मियं उवदेसं सम्मं सपडिवज्जइ ' જે પ્રકારે (આગળ કહ્યા પ્રમાણે) ઋષભદત્તે ધર્મોપદેશ પ્રમાણે આચરણ કરી બતાવ્યું એ જ પ્રમાણે દેવાનંદા સાધ્વીએ પણ આર્યચંદના સાધ્વીજીના ઉપર્યુક્ત સ્વરૂપવાળા ધર્મોપદેશ પ્રમાણે આચરણ કરી બતાવ્યું *तमाणाए तह गच्छति जाव सजमेण संजमइ "* આર્યચંદના આર્યાની આજ્ઞા પ્રમાણે તે ચાલતી અને તપ અને સંયમ દ્વારા સંયમની આરાધના કરતી હતી ભગવાને દેવાનંદાને દીક્ષા આપ્યા પછી

क्षिणप्रदक्षिणं कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवं वक्ष्यमाण-प्रकारेण अवादीत्–'एवमेयं भंते! तहमेयं भंते! एवं जहा उसभदत्तो तहेव जाव धम्म आइक्खइ' हे भदन्त! एवमेतत् भवदुक्तं सत्यमेव हे भदन्त! तथैतत् भवदुक्तं सत्यमेव, एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा ऋषभदत्तः यथा ऋषभदत्ताय भगवान् धर्ममाख्याति तथैव यावत् देवानन्दायै अपि भगवान् धर्ममाख्याति 'तएणं समणे भगवं महावीरे देवाणंदं माहणिं सयमेव पव्वावेइ' ततःखलु श्रमणो भगवान् महावीरो देवानन्दां ब्राह्मणीं स्वयमेव प्रव्राजयति देवानन्दायै प्रव्रज्यां ददाति 'पव्वावेत्ता सयमेव अज्जचंदणा अज्जाए सीसिणित्ताए दलयइ' प्रव्रज्य स्वयमेव आर्यचन्दनायै आर्यायै शिष्यात्वेन ददाति अर्पयति 'तए णं सा अज्जचंदणा अज्जा देवाणंदं माहणिं

दित चित्त होकर उसने तीन बार महावीर प्रभुको प्रदक्षिणापूर्वक वन्दना की-नमस्कार किया वंदना नमस्कार करके उसने प्रभुसे फिर ऐसा कहा 'एवमेयं भंते! तहमेयं भंते। एवं जहा उसभदत्तो तहेव जाव धम्मं आइक्खइ' हे भदन्त! आपके द्वारा कहा गया यह सब सत्य ही है 'हे भदन्त आपके द्वारा कहा गया यह सब सत्य ही है। तब ऋषभदत्तको जैसा भगवानने धर्मका उपदेश दिया था वैसाही धर्मका उपदेश उन्होंने उसको भी दिया 'तएणं समणे भगवं महावीरे देवाणंद माहणिं सयमेव पव्वावेइ' बादमें उन श्रमण भगवान् महावीरने-उस देवानन्दा ब्राह्मणीको स्वयंही दीक्षित कर दिया 'पव्वावेत्ता सयमेव अज्जचंदणाए अज्जाए सीसिणित्ताए दलयइ' और दीक्षा देकर स्वयंही उन्होंने उस देवानन्दाको आर्यचन्दनाको उसकी शिष्या रूपसे सोंपित कर दे दिया. 'तएणं सा अज्जचंदणा

અને સંતોષ થયો. તેણે ત્રણ વાર આદક્ષિણા પ્રદક્ષિણાપૂર્વક મહાવીર પ્રભુને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યાં. વંદણા-નમસ્કાર કરીને તેણે મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે કહ્યું—

"एवमेय भंते! तहमेय भंते! एवं जहा उसभदत्तो तहेव जाव धम्मं आइक्खइ" હે ભદન્ત! આપે જે કહ્યું તે સત્ય જ છે. હે ભદન્ત! આપે જે પ્રરૂપણા કરી તે સર્વથા સત્ય જ છે. ત્યારબાદ મહાવીર પ્રભુએ ઋષભદત્તને જેવો ધર્મોપદેશ આપ્યો હતો, તેવો ધર્મોપદેશ દેવાનંદાને પણ આપ્યો. "तएणं समणे भगवं महावीरे देवाणंदं माहणिं सयमेव पव्वावेइ" ત્યારબાદ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે જાતે જ દેવાનંદા બ્રાહ્મણીને દીક્ષા અંગીકાર કરાવી. "पव्वावेत्ता सयमेव अज्ज चंदणाए सीसिणित्ताए दलयइ" દીક્ષા આપીને

सयमेव पव्वावेइ' ततः खलु सा आर्यचन्दना आर्या देवानन्दां ब्राह्मणीं स्वयमेव प्रव्राजयति प्रव्रजितां करोति, 'सयमेव मुंडावेइ सयमेव सेहावेइ' स्वयमेव मुण्डयति तस्याः केशलुञ्चनं करोति, स्वयमेव शिक्षयति, 'एवं जहेव उसभदत्तो तहेव अज्जचंदणाए अज्जाए इमं एयारूवं धम्मियं उवदेसं सम्मं संपडिवज्जइ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यथैव ऋषभदत्तो धर्मोपदेशं समतिपन्नस्तथैव देवानन्दा आर्याऽपि आर्यचन्दनाया आर्याया इमम् एतदुक्तस्वरूपं धार्मिकम् उपदेशं सम्यक् समतिपद्यते-अङ्गीकरोति, 'तमाणाए तह गच्छइ, जाव संजमेणं संजमइ' तदाज्ञया आर्यचन्दनाज्ञया तथा गच्छति तदनुसारं प्रयाति, यावत् तपसा संयमेन संयच्छति संयमं करोति, अथ देवानन्दाया भगवता प्रव्राजनकरणे

अज्जा, देवाणंदं माहणिं सयमेव पव्वावेइ' इसके बाद उस आर्यचन्दना आर्याने देवानन्दा ब्राह्मणीको स्वयं दीक्षा दी 'सयमेव मुंडावेइ, सयमेव सेहावेइ' स्वयं ही उसे मुण्डित किया-उसके केशोंका लुंचन किया और स्वयंही उसे शिक्षित किया, 'एवं जहेव उसभदत्तो तहेव अज्जचंदणाए अज्जाए इमं एयारूवं धम्मियं उवदेसं सम्मं संपडिवज्जइ' जिस प्रकार पूर्वोक्त रूप से ऋषभदत्तने धर्मोपदेश स्वीकार किया, उसी प्रकार देवानन्दा आर्याने भी आर्यचन्दना आर्याके इस उक्त स्वरूपवाले धार्मिक उपदेशको अच्छी तरहसे अङ्गीकार किया 'तमाणाए तह गच्छइ जाव संजमेणं संजमइ' आर्यचन्दना आर्याकी आज्ञानुसार वह चलती, यावत्-तप और संयमसे संयमकी यतना करती। यदा भगवान्के द्वारा दीक्षा दिये जाने पर

તેમણે જાતે જ તેને આર્યચંદના સાધ્વીની શિષ્યા તરીકે જાહેર કરી દીધાં 'तए णं सा अज्जचंदणा अज्जा देवाणंदं माहणिं सयमेव पव्वावेइ" ત્યાર બાદ તે આર્યચંદના સાધ્વીજીએ તે દેવાનંદા બ્રાહ્મણીને જાતે જ દીક્ષા આપી, 'सयमेव मुंडावेइ सयमेव सेहावेइ' જાતે જ તેમના કેશનું લુંચન કર્યું, અને જાતે જ તેમને અધ્યયન કરાવ્યું

'एवं जहेव उसभदत्तो तहेव अज्जचंदणाए अज्जाए इमं एयारूवं धम्मियं उवदेसं सम्मं संपडिवज्जइ' જે પ્રકારે (આગળ કહ્યા પ્રમાણે) ઋષભદત્તે ધર્મોપદેશ પ્રમાણે આચરણ કરી બતાવ્યું એ જ પ્રમાણે દેવાનંદા સાધ્વીએ પણ આર્યચંદના સાધ્વીજીના ઉપર્યુક્ત સ્વરૂપવાળા ધર્મોપદેશ પ્રમાણે આચરણ કરી બતાવ્યું 'तमाणाए तह गच्छइ जाव संजमेणं संजमइ" આર્યચંદના આર્યાની આજ્ઞા પ્રમાણે તે ચાલતી અને તપ અને સંયમ દ્વારા સંયમની આરાધના કરતી હતી ભગવાને દેવાનંદાને દીક્ષા આપ્યા પછી

ऽपि यदार्यचन्दनया पुनः प्रव्राजनकरणं तत्रैवानवगतावगमकरणादिना विशेष-ज्ञानकरणार्थम्, यद्वा–निर्ग्रन्थीविषयकसकलाचारगोचरशिक्षणनिमित्तं तथा केशलुञ्चनादिकं साध्व्या साध्वी एव करोतीतिख्यापनार्थमित्यवसेयम्, 'तएणं सा देवाणंदा अज्जा अज्जचन्दणाए अज्जाए अंतियं सामाइयमाइयाइं एक्कारसअंगाइं अहिज्जइ' ततःखलु सा देवानन्दा आर्या आर्यचन्दनाया आर्याया अन्तिके समीपे सामायिकादीनि एकादश अङ्गानि अधीते 'सेसं तं चेव जाव सव्वदुक्खप्पहीणा' शेषं तदेव पूर्वोक्तवदेव यावत् बहुभिः चतुर्थ-षष्ठाष्टमदशमादिभिर्विचित्रैस्तपःकर्मभिरात्मानं भावयन्ती बहूनि वर्षाणि

जो देवानन्दाको आर्यचन्दना आर्याके द्वारा पुनः प्रव्रज्या देनेकी बात कही गई है, वह वहां विशेष ज्ञान करानेके लिये कही गई है। अथवा निर्ग्रन्थी विषयक जितना भी आचार गोचर है, उसके शिक्षण निमित्त कही गई है। तथा साध्वीका केशलुंचन आदि कार्य साध्वीही किया करती है, इस बातको प्रकट करनेके लिये कही गई है। 'तएणं सा देवाणंदा अज्जा अज्ज चंदणाए अज्जाए अंतिय सामाइयमाइयाइं एक्कारस-अंगाइं अहिज्जइ' उस देवानन्दा आर्याने आर्यचन्दनाके पास धीरे २ सामायिक आदि ग्यारह अंगोंका अध्ययन किया, 'सेसं तं चेव जाव सव्वदुक्खप्पहीणा' यहां पर और बाकीका कथन सर्वदुःखप्रहीण तक पहिले जैसा कहा गया है, वैसा ही जानना चाहिये। तथा च उस आर्या देवानन्दाने चतुर्थभक्त, षष्ठ भक्त, अष्टम भक्त, दशम भक्त, आदि विचित्र तपस्याओंसे अपनी आत्माको भावित किया और

આર્યચંદનાએ ફરીથી તેને કેમ દીક્ષા આપી ? તેનું અહીં સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે છે—તે વાત અહીં વિશેષ જ્ઞાન કરાવવા માટે કહેવામાં આવી છે. અથવા નિર્ગ્રંથી વિષયક જે આચારો છે તે પ્રકટ કરવાને માટે કહી છે, તથા સાધ્વીના કેશનું લુંચન (લોચ) સાધ્વી દ્વારા જ થવું જોઈએ એ વાત પણ તે કથન દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે "तएण सा देवाणदा अज्जा अज्ज-चदणाए अज्जाए अतियं सामाइयमाइयाइं एक्कारसअगाइ अहिज्जइ" ત્યારબાદ તે દેવાનંદા આર્યાએ આર્યચન્દના આર્યાની પાસે ધીમે ધીમે સામાયિક આદિ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું "सेसं तंचेव जाव सव्वदुक्ख-प्पहीणा" અહીં સર્વ દુઃખોનો અંત કરવા સુધીનું બાકીનું કથન ઋષભદત્તના ઉપર્યુક્ત કથન પ્રમાણે જ સમજવું એટલે કે તેણે ચતુર્થભક્ત (એક ઉપવાસ) ષષ્ઠ ભક્ત (બે ઉપવાસ) અષ્ટ ભક્ત (ત્રણ ઉપવાસ) દશમ ભક્ત (ચાર ઉપવાસ) આદિ વિવિધ તપસ્યાઓથી પોતાના આત્માને ભાવિત કર્યો. અને

श्रामण्यपर्याय पालयति, पालयित्वा मासिक्या संलेखनया आत्मानं जूषयति जूषित्वा षष्टिं भक्तानि अनशनेन छिनत्ति, छित्वा यस्यार्थं क्रियते निर्ग्रन्थित्वं तमर्थं निर्वाणरूपमर्थमाराधयति, आराध्य सिद्धा बुद्धा मुक्ता परिनिर्वाति सर्वदुःखप्रहीणा जाता ॥सू० ३॥

जमालि वक्तव्यता

मूलम्—" तस्स णं माहणकुंडग्गामस्स नयरस्स पच्चत्थि मेणं एत्थ णं खत्तियकुंडग्गामे नामं नयरे होत्था, वण्णओ, तत्थ णं खत्तियकुंडग्गामे नयरे जमाली नामं खत्तियकुमारे परिवसइ, अड्ढे दित्ते जाव अपरिभूए उप्पिं पासायवरगए फुट्ट माणेहिं मुइंगमत्थएहिं बत्तीसइबद्धेहिं नाडएहिं णाणाविह वरतरुणी संपउत्तेहिं उवनच्चिज्जमाणे उवनच्चिज्जमाणे उवगिज्जमाणे उवगिज्जमाणे उवलालिज्जमाणे उवलालिज्जमाणे पाउसवासारत्तसरदहेमंतवसंतगिम्हपज्जंते छप्पिउऊ जहाविभवेणं माणमाणे माणमाणे कालं गाले माणे इट्ठे सद्दफरिसरसरूवगंध पंचविहे माणुस्सए कामभोगे पच्चणुब्भवमाणे विहरइ । तए णं खत्तियकुंडग्गामे नयरे सिंघाडगतियचउक्कचच्चर जाव बहुजणसद्देइवा जहा

बहुत वर्षों तक श्रामण्य पर्यायका पालन किया, बादमें एक मासिकी सल्लेखना उसने धारण करली और ६० भक्तोंका अनशन द्वारा परि त्याग कर जिसकी प्राप्तिके निमित्त उसने निर्ग्रन्थ अवस्था धारण की उस अर्थकी-निर्वाणरूप अर्थकी-आराधना वह करने लगी। आरा धना करके वह सिद्ध बुद्ध, मुक्त बनकर बिलकुल शीतीभूत हो गई, और सर्व दुःखोंसे सर्वथा रहित हो गई ॥सू०३॥

અનેક વર્ષ સુધી શ્રામણ્યપર્યાયનું પાલન કર્યું ત્યારબાદ તેમણે એક માસનો સંથારો કરીને અનશન દ્વારા ૬૦ ભક્તોનો પરિત્યાગ કર્યો. આ પ્રમાણે કરીને તેમણે નિર્વાણરૂપ સાધ્યની આરાધના કરવા માંડી આરાધના કરીને તેઓ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, પરિતાપ રહિત અને સમસ્ત દુઃખોથી સર્વથા રહિત બની ગયાં. ॥સૂ૦૩॥

ऽपि यदार्यचन्दनया पुनः प्रव्राजनकरणं तत्रैवानवगतावगमकरणादिना विशेषज्ञानकरणार्थम्, यद्वा–निर्ग्रन्थीविषयकसकलाचारगोचरशिक्षणनिमित्तं तथा केशलुञ्चनादिकं साध्व्या साध्वी एव करोतीतिख्यापनार्थमित्यवसेयम्, 'तएणं सा देवाणंदा अज्जा अज्जचंदणाए अज्जाए अंतियं सामाइयमाइयाइं एक्कारसअंगाइं अहिज्जइ' ततःखलु सा देवानन्दा आर्या आर्यचन्दनाया आर्याया अन्तिके समीपे सामायिकादीनि एकादश अङ्गानि अधीते 'सेसं तं चेव जाव सव्वदुक्खप्पहीणा' शेषं तदेव पूर्वोक्तवदेव यावत् बहुभिः चतुर्थ-षष्ठाष्टमदशमादिभिर्विचित्रैस्तपःकर्मभिरात्मानं भावयन्ती बहूनि वर्षाणि

जो देवानन्दाको आर्यचन्दना आर्याके द्वारा पुनः प्रव्रज्या देनेकी बात कही गई है, वह वहां विशेष ज्ञान करानेके लिये कही गई है। अथवा निर्ग्रन्थी विषयक जितना भी आचार गोचरहै, उसके शिक्षण निमित्त कही गईहै। तथा साध्वीका केशलुंचन आदि कार्य साध्वीही किया करती है, इस बातको प्रकट करनेके लिये कही गई है। 'तएणं सा देवाणंदा अज्जा अज्ज चंदणाए अज्जाए अंतियं सामाइयमाइयाइं एक्कारस-अंगाइं अहिज्जइ' उस देवानन्दा आर्याने आर्यचन्दनाके पास धीरे २ सामायिक आदि ग्यारह अंगोंका अध्ययन किया, 'सेसं तं चेव जाव सव्वदुक्खप्पहीणा' यहां पर और बाकीका कथन सर्वदुःखप्रहीण तक पहिले जैसा कहा गया है, वैसा ही जानना चाहिये। तथा च उस आर्या देवानन्दाने चतुर्थभक्त, षष्ठ भक्त, अष्टम भक्त, दशम भक्त, आदि विचित्र तपस्याओंसे अपनी आत्माको भावित किया. और

આર્યચંદનાએ ફરીથી તેને કેમ દીક્ષા આપી ? તેનું અહીં સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે છે–તે વાત અહીં વિશેષ જ્ઞાન કરાવવા માટે કહેવામાં આવી છે. અથવા નિર્ગ્રંથી વિષયક જે આચારો છે તે પ્રકટ કરવાને માટે કહી છે, તથા સાધ્વીના કેશનું લુંચન (લોચ) સાધ્વી દ્વારા જ થવું જોઈએ એ વાત પણ તે કથન દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે "तएण सा देवाणंदा अज्जा अज्ज-चंदणाए अज्जाए अंतियं सामाइयमाइयाइं एक्कारसअंगाइं अहिज्जइ" ત્યારબાદ તે દેવાનંદા આર્યાએ આર્યચન્દના આર્યાની પાસે ધીમે ધીમે સામાયિક આદિ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું. "सेसं तचेव जाव सव्वदुक्ख-प्पहीणा" અહીં સર્વ દુઃખોનો અંત કરવા સુધીનું બાકીનું કથન ઋષભદત્તના ઉપર્યુક્ત કથન પ્રમાણે જ સમજવું. એટલે કે તેણે ચતુર્થભક્ત (એક ઉપવાસ) ષષ્ઠ ભક્ત (બે ઉપવાસ) અષ્ટ ભકત (ત્રણ ઉપવાસ) દશમ ભકત (ચાર ઉપવાસ) આદિ વિવિધ તપસ્યાઓથી પોતાના આત્માને ભાવિત કર્યો. અને

कुमारेणं एववुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे समणस्स भगवओ महावीरस्स आगमणगहियविणिच्छए करयल जाव कट्टु जमालि खत्तियकुमार जएणं विजएणं वद्धावेइ वद्धावित्ता एवं वयासी णो खलु देवाणुप्पिया ! अज्ज खत्तियकुंडग्गामे नयरे इंद महेइवा जाव निग्गच्छति । एवं खलु देवाणुप्पिया ! अज्ज समणे भगवं महावीरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी माहणकुंडग्गामस्स नयरस्स बहिया बहुसालए चेइए अहापडिरूवं उग्गहं जाव विहरइ । तए णं एए बहवे उग्गा भोगा जाव अप्पेगइया वंदणवत्तियं जाव निगच्छति । तएण से जमाली खत्तियकुमारे कंचुइज्जपुरिसस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठ० कोडुंबियपुरिसे सद्दावइ, कोडुंबियपुरिसे सद्दावित्ता एवं वयासी–खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! चाउग्घंटं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेह, उवट्ठवेत्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह । तए णं ते कोडुंबियपुरिसा जमालिणा खत्तियकुमारेणं एववुत्ता समाणा जाव पच्चप्पिणाति । तएणं जमाली खत्तियकुमारे जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता ण्हाए कयबलिकम्मे जहा उववाइए परिसावन्नओ तहाभाणियव्व जाव चंदणा किन्नगायसरीरे सव्वालंकारविभूसिए मज्जणघराओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता, जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला, जेणेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता चाउग्घंट आसरहं दुरूहेइ, दुरूहित्ता सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं

उववाइए जाव एवं पन्नवेइ, एवं परूवेइ, एवं खलु देवाणुप्पिया ? समणे भगवं महावीरे आइगरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी माहणकुंडग्गामस्स नयरस्स बहिया बहुसालए चेइए अहापडिरूवं जाव विहरइ, तं महप्फलं खलु देवाणुप्पिया ! तहारूवाणं अरिहंताणं भगवंताणं जहा उववाइए जाव एगाभिमुहो खत्तियकुंडग्गामं नगरं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छंति निग्गच्छित्ता जेणेव माहणकुंडग्गामे नयरे, जेणेव बहुसालए चेइए, एवंजहा उववाइए जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासंति, तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स तं महया जणसद्देइ वा, जाव जणसन्निवायं वा, सुणमाणस्स वा, पासमाणस्स वा, अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था किं णं अज्ज खत्तियकुंडग्गामे नयरे इंदमहेइ वा, खंदमहेइ वा, मुगुंदमहेइ वा, णागमहेइ वा, जक्खमहेइ वा, भूयमहेइ वा, कूवमहेइ वा, तडागमहेइ वा, नईमहेइ वा, दहमहेइ वा, पव्वयमहेहि वा, रुक्खमहेइ वा चेइयमहेइ वा, थूसमहेइ वा, जण्णं एए बहवे उग्गा, भोग्गा, राइन्ना, इक्खागा, णाया, कोरव्वा, खत्तिया, खत्तियपुत्ता, भडा, भडपुत्ता, जहा उववाए जाव सत्थवाहप्पभिइया ण्हाया, कयवलिकम्मा, जहा उववाइए जाव निग्गच्छंति ? एवं संपेहेइ, एवं संपेहित्ता, कंचुइज्जपुरिसं सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी-किंणं देवाणुप्पिया ! अज्ज खत्तियकुंडग्गामे नयरे इंदमहेइ वा, जाव निग्गच्छंति ? तए णं से कंचुइज्जा पुरिसे जमालिणा खत्तिय-

छाया—तस्य खलु ब्राह्मण कुण्डग्रामस्य नगरस्य पश्चिमे अत्र खलु क्षत्रिय कुण्डग्रामं नाम नगरम् आसीत्, वर्णकः तत्रखलु क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे जमालि र्नाम क्षत्रियकुमारः परिवसति आढ्यः, दीप्तः यावत् अपरिभूतः, उपरि प्रासादवरगत स्फुटद्भिः, मृदङ्गमस्तकैः, द्वात्रिंशद्वृन्दैः नाटकैः नानाविधवर तरुणीसम्प्रयुक्तैः उपनृत्यमानः उपनृत्यमानः, उपगीयमान उपगीयमानः उपलाल्यमान उपलाल्यमानः, प्रावृड्-वर्षारात्र-शरद्धेमन्तवसन्तग्रीष्मपर्यन्तान् षडपि ऋतून् यथाविभवेन मानयन् मानयन् कालं गालयन् इष्टान् शब्दस्पर्श रसरूपगन्धान् पञ्चविधान् मानुष्यकान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन् विहरति। ततः खलु क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वर यावत् बहुजन शब्द इतिवा यथा औपपातिके यावत् एवं प्रज्ञापयति, एवं प्ररूपयति एवं खलु देवानु प्रियाः! श्रमणो भगवान् महावीरः आदिकरो यावत् सर्वज्ञः सर्वदर्शी ब्राह्मण कुण्डग्रामस्य नगरस्य बहिः बहुशालकं चैत्यं यथाप्रतिरूपं यावत् विहरति, तद् महाफलं देवानुप्रियाः तथारूपाणाम् अर्हतां भगवतां यथा औपपातिके यावत् एकाभिमुखाः क्षत्रियकुण्डग्रामस्य नगरस्य मध्यं मध्येन निर्गच्छन्ति, निर्गत्य यत्रैव ब्राह्मणकुण्डग्रामं नगरं यत्रैव बहुशालकं चैत्यम् एवं यथा औपपातिके यावत् त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्ते। ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमा रस्य तं महान्तं जनशब्दं वा यावत्-जनसन्निपातं वा शृण्वतो वा पश्यतो वा अय मेतद्रूप आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत-किं खलु अद्य क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे इन्द्रमहो वा, स्कन्दमहो वा, मुकुन्दमहो वा, नागमहो वा, यक्षमहो वा, भूत महो वा, कूपमहो वा, तडागमहो वा, नदीमहो वा, ह्रदमहो वा, पर्वतमहो वा, वृक्ष महो वा चैत्यमहो वा, स्तूपमहो वा, यत् खलु एते बहवः उग्राः, भोगाः, राजन्याः, इक्ष्वाकवः ज्ञाताः, कौरव्याः, क्षत्रियाः, क्षत्रियपुत्राः, भटाः भटपुत्राः, यथा औप पातिके यावत् सार्थवाहप्रभृतयः, स्नाताः, कृतबलिकर्माणो यथा औपपातिके यावत् निर्गच्छन्ति एवं समालोच्य संप्रेक्षते, एवं संप्रेक्ष्य कञ्चुकिपुरुषं शब्दयति, कञ्चुकिपुरुषं शब्दयित्वा एवम् अवादीत्-किं खलु देवानुप्रिय! अद्य क्षत्रियकु- ण्डग्रामे नगरे इन्द्रमहो वा, यावत् निर्गच्छन्ति? ततः खलु स कञ्चुकिपुरुषो जमालिना क्षत्रियकुमारेण एवमुक्तः सन् हृष्टतुष्टः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य आगमनगृहीतविनिश्चय करतल यावत् कृत्वा जमालिं क्षत्रियकुमारं जयेन विज येन वर्द्धापयति, वर्द्धापयित्वा एवम् अवादीत्-नो खलु देवानुप्रिय! अद्य क्षत्रिय कुण्डग्रामे नगरे इन्द्रमहोवा, यावत् निर्गच्छन्ति, एवं खलु देवानुप्रिय! अद्य श्रमणो भगवान् महावीरो यावत् सर्वज्ञः सर्वदर्शी ब्राह्मणकुण्डग्रामस्य नगरस्य

धरिज्जमाणेणं महया भडचडकरपहकरवंदपरिक्खित्ते खत्तिय-कुंडग्गामं णयरं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ निग्गच्छित्ता जेणेव माहणकुंडग्गामे नयरे जेणेव बहुसालए चेइए, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तुरए निगिण्हेइ, निगिण्हित्ता रहं ठवेइ, ठवित्ता रहाओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता पुप्फतंबोला उहमाइयं वाहणाओ य विसज्जेइ, विसज्जित्ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ, करित्ता अंजलिमउलियहत्थे जेणेव समणे भगवं-महावीरे, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता, तिक्खुत्तो तिक्खुत्तो जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासइ, तएणं समणे भगवं महावीरे जमालिस्स खत्तियकुमारस्स तीसेय महइमहालियाए इसिजाव धम्मकहा जाव परिसा पडिगया। तएणं से जमाली खत्तियकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा, निसम्म हट्ठ जाव उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठाए उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी--सद्दहामि णं भंते! निग्गंथं पावयणं, पत्तियामि णं भंते! निग्गंथं पावयणं रोएमि णं भंते! निग्गंथं पावयणं अब्भुट्टेमि णं भंते! निग्गंथं पावयणं एवमेयं भंते! तहमेयं भंते! अवितहमेयं भंते! असंदिद्धमेयं भंते! जाव से जहेयं तुब्भे वदह, जं नवरं देवाणुप्पिया! अम्मापियरो आपुच्छामि, तए णं अहं देवाणुप्पियाणं अंतियं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वयामि, अहासुहं देवाणुप्पिया! मा पडिबंधं करेह ॥ सू० ४ ॥

टीका—पूर्वम् ऋषभदत्तचरितं कथितम्। य एतादृशो भगवद्वचने श्रद्धावान् न भवति स निह्नवतां प्राप्नोति इति प्रसङ्गात् जमालिनिह्नववक्तव्यतामाह-'तस्स णं' इत्यादि। 'तस्स णं माहणकुंडग्गामस्स नयरस्स पच्चत्थिमेणं, एत्थ णं खत्तियकुण्डग्गामे नाम नयरे होत्था वण्णओ' तस्य खलु पूर्वोक्तस्य ब्राह्मणकुण्डग्रामस्य नगरस्य पश्चिमे पश्चिमदिग्भागे अत्र खलु क्षत्रियकुण्डग्रामं नाम नगरमासीत्, वर्णकः, अस्य वर्णनम् औपपातिकोक्तचम्पानगरीवर्णनवदव बोध्यम्, 'तत्थ णं खत्तियकुण्डग्गामे नयरे जमाली नामं खत्तियकुमारे परिवसइ' तत्र खलु क्षत्रियकुण्डग्रामेनगरे जमालिर्नाम क्षत्रियकुमारः परिवसति,

जमालि वक्तव्यता—

'तस्स णं माहणकुंडग्गामस्स इत्यादि।

टीकार्थ—पहिले ऋषभदत्तका चरित्र कहकर सूत्रकारने इस सूत्र द्वारा यह कहा है, कि जो भगवान्के वचनमें ऐसी श्रद्धावाला नहीं होता है-वह निह्नवताको प्राप्त कर लेता है, इसी प्रसङ्गको लेकर उन्होंने यहाँ जमालि निह्नवकी वक्तव्यता प्रकटकी है-'तस्स णं माहणकुंडग्गामस्स नयरस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं खत्तियकुंडग्गामे नाम नयरे होत्था वण्णओ' उस पूर्वोक्त ब्राह्मण कुण्डग्राम नगरके पश्चिमदिग्भागमें क्षत्रियकुण्डग्रामका नगर था औपपातिक सूत्रमें जैसा वर्णन चम्पा नगरीका किया गया है-वैसाही वर्णन इस नगरका जानना चाहिये। 'तत्थ णं खत्तियकुंडग्गामे नयरे जमालि नाम खत्तियकुमारे परिवसइ' उस क्षत्रिय कुण्डग्राम नगरमें जमाली नामका क्षत्रियकुमार रहता था

જમાલિ વક્તવ્યતા—

"तस्स णं माहणकुंडग्गामस्स' ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં શ્રદ્ધા રાખીને નિર્વાણ પામનાર ઋષભદત્તની વાત કરીને હવે સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા એ વાત પ્રકટ કરે છે કે જે માણસ ભગવાનનાં વચનોમાં એવી શ્રદ્ધા રાખતો નથી તે નિહ્નવતા પ્રાપ્ત કરે છે તે વાતનું પ્રતિપાદન કરવા માટે અહીં જમાલિ નિહ્નવની વક્તવ્યતા આપવામાં આવેલ છે—'तस्स णं माहणकुंडग्गामस्स नयरस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं खत्तियकुंडग्गामे नामं नयरे होत्था वण्णओ' પૂર્વોક્ત બ્રાહ્મણકુંડગ્રામ નામના નગરની પશ્ચિમ દિશામાં ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નામનું નગર હતું તેનું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાં વર્ણવેલી ચંપા નગરીના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું 'तत्थ णं खत्तियकुंडग्गामे नयरे जमालि नामं खत्तियकुमारे परिवसइ" તે ક્ષત્રિયકુંડ

बहिः बहुशालकं चैत्यम् यथाप्रतिरूपम् अवग्रहं यावत् विहरति, ततः खलु एते बहवः उग्राः भोगाः यावत् अप्येकके वन्दन वर्तयितु यावत् निर्गच्छन्ति। ततः खलु सः जमालिः क्षत्रियकुमारः कञ्चुकिपुरुषस्य अन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्टः कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति; शब्दयित्वा एवमवादीत्–क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! चातुर्घण्टम् अश्वरथं युक्तमेव उपस्थापयत, उपस्थाप्य मम एतामाज्ञप्तिम् प्रत्यर्पयत। ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः जमालिना क्षत्रियकुमारेण एवमुक्ताः सन्तो यावत् प्रत्यर्पयन्ति। ततः खलु जमालिः क्षत्रियकुमारो यत्रैव मज्जनगृहं तत्रैव उपागच्छति, उपागम्य स्नातः कृतबलिकर्मा यथा औपपातिके पर्षद्वर्णकतया भणितव्यः यावत् चन्दनक्लिन्नगात्र शरीरः सर्वालङ्कार विभूषितो मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला, यत्रैव चातुर्घण्टोऽश्वरथस्तत्र उपागच्छति, उपागम्य चातुर्घण्टम् अश्वरथम् आरोहति आरुह्य सकोरण्टमाल्यदाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन महाभटचटकरपहकर वृन्दपरिक्षिप्तः क्षत्रियकुण्डग्रामस्य नगरस्य मध्यमध्येन निर्गच्छति, निर्गम्य यत्रैव ब्राह्मणकुण्डग्रामं नगरं यत्रैव बहुशालकं चैत्यं, तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य तुरगं निगृह्णाति, निगृह्य रथं स्थापयति, स्थापयित्वा रथात् प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य पुष्पताम्बूलायुधादिकम् उपानहौच विसृजति, विसृज्य एकशाटिकम् उत्तरासङ्गं करोति, कृत्वा अञ्जलिमुकुलितहस्तो यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, उपागम्य श्रमणं भगवन्त महावीरं त्रिःकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा यावत् त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्ते। ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो जमालेः क्षत्रियकुमारस्य तस्यां च महातिमहत्याम् ऋषिपर्षदि यावत् धर्मकथा यावत् पर्षत् प्रतिगता। ततः खलु स जमालिः क्षत्रियकुमार श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मं श्रुत्वा निशम्य हृष्टो यावत् उत्थया उत्तिष्ठति, उत्थया उत्थाय श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वो यावत् नमस्यित्वा एवमवादीत्–श्रद्दधामि खलु भदन्त ! निर्ग्रन्थं प्रवचनम्, प्रत्येमि खलु भदन्त ! निर्ग्रन्थं प्रवचनम्, रोचयामि खलु भदन्त ! निर्ग्रन्थ प्रवचनम्, अभ्युत्तिष्ठामि खलु भदन्त ! निर्ग्रन्थ प्रवचनम्, एवमेतत् भदन्त! तथैव भदन्त ! अवितथमेतत् भदन्त ! असंदिग्धमेतत् भदन्त! यावत् तत् यूयं वदथ, यत् नवरं देवानुप्रिया ! मातापितरौ आपृच्छामि, ततः खलु अहं देवानुप्रियाणाम् अन्तिके मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजामि, यथासुखं देवानुप्रिय ! मा प्रतिबन्धं कुरु ॥सू० ४॥

नाट्ट विरलम्बिरिव मृदङ्गमस्तकैः मृदङ्गानां मार्दलानां मस्तकानीत्र मस्तकानि उपरिभागा स्तै वाद्यमानै रित्यर्थे द्वात्रिंशता अभिनेतव्यप्रकारैः पात्रै र्वा वद्धानि द्वात्रिंशद्धानि तैः नाटकैः, नानाविधवरतरुणीसंप्रयुक्तैः अनेकविधश्रेष्ठ युवतिभिः सम्पादितैः 'उवनच्चिज्जमाणे उवनच्चिज्जमाणे' उपनृत्यमानः उपनृत्यमानः, समुपाश्रित्य नर्तनात् 'उवगिज्जमाणे उवगिज्जमाणे' उपगीयमान उपगीयमानः, तद्गुणगानात् 'उवलालिज्जमाणे उवलालिज्जमाणे' उपलाल्यमानः उपलाल्यमानः ईप्सितार्थसम्पादनात् परमस्नेहाच्च 'पाउसवासारत्तसरदहेमंतसिसिरवसंतगिम्हपज्जंते छप्पिउऊ' प्रावृट् श्रावणादिः तत्र वर्षारात्रः शरत् अश्वयुजादिः, हेमन्तो मार्गशीर्षादिः शिशिरो माघादिः, वसन्तः चैत्रादिः ग्रीष्मो ज्येष्ठादिः, तत्र प्रावृट् नामो वर्षारात्रश्च, शरच्च, हेमन्तश्च, शिशिरश्च वसन्तश्चेति प्रावृड् वर्षारात्रशरद्धेमन्तशिशिरवसन्तास्ते च ते ग्रीष्मपर्यन्ताश्चेति कर्मधारये कृतेऽस्तस्तान् षड् वै ऋतून् 'अहाविभवेणं माणमाणे माणमाणे कालं काले

थी उसमें ३२ प्रकारके नाटक हुआ करते थे, अर्थात् १२ प्रकारके अभिनय करने योग्य विषय या तो उसमें नाटकके रूपमें दिखाये जाते थे, या ३२ पात्र उस नाटयशालामें काम करते थे, इस लिये ३२ प्रकारके नाटक इस रूपसे यहां कहा गयाहै। इन नाटकोंमें मृदंग पड़े जोर २ से बजा करते थे इन नाटकोंके करनेवाली सुन्दर २ अनेक प्रकारकी श्रेष्ठ तरुण युवतियां थीं। इनको लक्ष्य करके मर्त्यलोग नाचते थे, और इनके (जमालीके) गुणगान करते थे, 'पाउसवासारत०' प्रावृट्-श्रावण आदिरूप वर्षाकाल, कुवार आदिरूप शरत्काल, मार्गशीर्ष आदिरूप हेमन्तकाल, माघादिरूप शिशिरकाल चैत्रादिरूप वसन्त काल और ज्येष्ठादिरूप ग्रीष्मकाल इन ६ कालरूप ६ ऋतुओंके यह सब प्रकारसे यथाविभव सुख भोगा करता था। किसी भी पदार्थका

શાળા બનાવી હતી તેમાં ૩૨ પ્રકારના નાટકો ભજવાતાં હતાં. એટલે કે ૩૨ પ્રકારના અભિનય કરવા યોગ્ય વિષય કાં તો તેમાં નાટક રૂપે દેખાડવામાં આવતા હતા અથવા તો ૩૨ પાત્ર તે નાટકશાળામાં કામ કરતાં હતાં. તે કારણે જ અહીં "બત્રીસ પ્રકારનાં નાટકો" આ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે તે નાટકોમાં પડઘા જોરથી મૃદંગો વાગ્યા કરતાં હતાં, અને અનેક સુંદર તરુણીઓ તે નાટકો ભજવતી હતી તેની સામે નર્તકો નૃત્ય કરતા હતા અને ગવૈયા તેના ગુણગાન ગાયા કરતા હતા. "પાઉસવાસારત્ત૦" પ્રાવૃટ (શ્રાવણ આદિ વર્ષાકાળ) શરદઋતુ, હેમન્તઋતુ શિશિર વસન્ત અને ગ્રીષ્મ, આ છએ ઋતુઓના સઘળા પ્રકારના સુખનો તે પોતાના વૈભવ પ્રમાણે અનુ

'अड्ढे, दित्ते, जाव अपरिभूए' आढ्यः दीप्तः यावद् अपरिभूतः, तत्र अढ्यः समृद्धः, दीप्तः तेजस्वी दृप्तो दर्पवान् वा, यावत्=यावच्छब्देन विस्तीर्णविपुले-त्यारभ्य 'बहुजनस्य' इति पर्यन्तं संग्राह्यम् तथा च विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाकीर्णः, बहुधनबहुजातरूपरजतः आयोगप्रयोगसंप्रयुक्तः विच्छर्दितविपुलभक्तपानः बहुदासीदासगोमहिषगवेलकप्रभूतः बहुजनस्य अपरिभूतः। एषां पदानां विस्तरतो व्याख्या उपासकदशाङ्गस्य मत्कृतायामगारधर्मसंजीवनीव्याख्यायाम् आनन्दगाथापतिवर्णने विलोकनीयेति। 'उप्पिं पासायवरगए' उपरिप्रासादवरगतः 'फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं बत्तीसइबद्धेहिं नाडएहिं णाणाविहवरतरुणीसंपउत्तेहिं' स्फुटद्भिः अतिरभसा स्फाल-

---

यह 'अड्ढे, दित्ते जाव अपरिभूए' आढय था-समृद्ध था, दीप्त-तेजस्वी अथवा दृप्त-दर्पशाली था, स्वधर्माभिमानी था, यावत् अपरिभूत था, यहां यावत् शब्दसे "विस्तीर्ण विपुल" यहांसे लेकर 'बहुसुजनस्य" यहां तकका पाठ गृहीत हुआ है। तथा-' विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाकीर्णः बहुधनबहुजातरूपरजतः, आयोगप्रयोगसंप्रयुक्तः विच्छर्दितविपुलभक्तपानः, बहुदासीदासगोमहिषगवेलकप्रभूतः, बहुजनस्य अपरिभूतः" इस पाठके पदोंकी विस्तृत व्याख्या उपासकदशाङ्गके ऊपर मेरे द्वारा लिखी गई अगारसंजीवनी व्याख्यामें जो कि आनन्द गाथापतिके वर्णनमें आई है, देख लेना चाहिये। 'उप्पिं पासायवरगए' यह क्षत्रियकुमार जमालि अपने प्रासादमेंही रहता था-वहीं भवनके ऊपर उसने एक नाटयशाला बना रखी

નગરમાં જમાલિ નામનો ક્ષત્રિયકુમાર રહેતો હતો. "अड्ढे, दित्ते जाव अपरिभूए" તે આઢય (સમૃદ્ધ) હતો, દીપ્ત (તેજસ્વી) હતો અથવા દૃપ્ત (દર્પશાળી) હતો અને કોઇ તેને પરાજિત કરવાને સમર્થ ન હતુ અહીં "जाव (यावत्)" પદ દ્વારા "विस्तीर्णविपुल" થી લઇને "बहुजनस्य" સુધીનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામા આવ્યો છે. તથા "विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाकीर्ण बहुधनबहुजातरूपरजत, आयोगप्रयोगसंप्रयुक्तः, विच्छर्दितविपुलभक्तपानः, बहुदासीदासगोमहिषगवेलकप्रभूत बहुजनस्य अपरिभूत" આ સૂત્રપાઠમા આવતા પદોની વ્યાખ્યા સમજવા માટે ઉપાસક દશાંગની મારા દ્વારા લખાયેલ અગારસંજીવની વ્યાખ્યા કે જે આનંદ ગાથાપતિના વર્ણનમાં આપવામા આવેલ છે, તે વાંચી લેવી. "उप्पिं पासायवरगए" ઇત્યાદિ. તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી તેના મહેલમા રહેતો હતો-તે ભાગ્યેજ મહેલમાંથી બહાર નીકળતો. પોતાના ભવનની ઉપર તેણે એક નાટ્ય-

मार्गाणां समाहारे त्रिके, चतुष्के चतुर्मार्गसमाहारे एवं चत्वरे यावत् चतुर्मुख महापथपथेषु अनेकमार्गेषु बहुमनशब्द इतिवा, यत्र शृङ्गाटकादौ बहूनां जनानां शब्दस्तत्र बहुजनोऽन्योन्यस्य एवमाख्यातीति इति वाक्यार्थः, तत्र च बहुजनशब्दः परस्परालापादिरूपः, इति शब्दो वाक्यालङ्कारे, वा शब्दो विकल्पे, यथा औपपातिके सूत्रे यावत् जनव्यूह इति वा, जनबोल इतिवा, जनकलकल इति वा, जनोर्मिरितिवा, जनोत्कलिका इतिवा, जन सन्निपात इतिवा, बहुजनः अन्योन्यस्य

टक है, तीन रास्ते जहां पर मिलते हैं, उस मार्गका नाम त्रिक है, च्यार रास्ते आकर जहां पर मिलते हैं, ऐसे मार्गका नाम चतुष्क है चौपालका नाम चत्वर है। यहां पर "यावत्" शब्दसे "चतुर्मुखमहापथपथेषु" चतुर्मुख, महापथ और पथ इन मार्गोंका ग्रहण किया है। परस्परमें आलाप करनेवाले मनुष्योंके जो शब्द हैं वे बहुजन शब्दसे यहां गृहीत हुए हैं। "इति" शब्द यहां वाक्यालङ्कारमें प्रयुक्त हुआ है। तथा "वा" शब्द विकल्पार्थमें है, औपपातिक सूत्रमेंजो इस विषयमें वर्णन आया है, वह इस प्रकारसे है–जन समूहका नाम जनव्यूह, जनोंकी अव्यक्त ध्वनिका नाम जनबोल वचन विभाग जिसमें मालूम पडे उसका नाम जन कलकल आपसमें जहां तक दूसरेसे टकराना हो जावे ऐसी भीडका नाम जनोर्मि, मनुष्योंके छोटे समुदायका नाम जनउत्कलिका, दूसरे दूसरे स्थानोंसे आये हुए मनुष्योंका एकत्र होना इसका नाम जन सन्निपात है। सामान्य रूपसे कथन करना इसका

ભાગને શૃંગાટક કહે છે જ્યાં ત્રણ રસ્તા મળે છે તે જગ્યાને ત્રિક કહે છે જ્યાં ચાર રસ્તા આવીને મળે છે તે માર્ગને ચતુષ્ક કહે છે ચોકને ચત્વર કહે છે અહીં "યાવત્" પદથી "ચતુર્મુખમહાપથપથેષુ" મહાપથ અને પથ, આ માર્ગોનો ગ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે પરસ્પરની સાથે વાતચીત કરનારા મનુષ્યોના અવાજને અહીં 'બહુજન શબ્દ' પદ દ્વારા ગ્રહણ કરવા આવેલ છે ઇતિ પદ અહીં વાક્યાલંકાર રૂપે વપરાયુ છે તથા 'વા' પદ વિકલ્પાર્થે વપરાયુ છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ઔપપાતિક સૂત્રમાં જે વર્ણન કરવામાં આવ્યુ છે તે નીચે પ્રમાણે છે—

જનસમૂહ એટલે જનવ્યૂહ લોકોના અવ્યક્ત ધ્વનિનું નામ જનબોલ, જેમાં વચનવિભાગ માલુમ પડે એવા ધ્વનિનું નામ જનકલકલ જ્યાં એક બીજા સાથે અથડાઈ જાય એવી ભીડનું નામ જનોર્મિ મનુષ્યના નાના સમુદાયનું નામ ઉત્કલિકા અને દૂરે દૂરે સ્થાનેથી આવીને એકઠાં થયેલા લોકોના સમૂહને જનસન્નિપાત કહે છે પ્રજ્ઞાપના એટલે કે સામાન્ય રૂપે કથન

माणे ' यथा विभवेन विभवानुसारं मानयन् मानयन् तदनुभावमनुभवन् कालं गालयन् अतिवाहयन् यापयन् इत्यर्थः ' इट्ठे सद्दफरिसरसरूवगंधे पंचविहे माणुस्सए कामभोगे पच्चणुब्भवमाणे विहरइ ' इष्टान् ईप्सितान् शब्दस्पर्शरसरूपगन्धान् पञ्चविधान् मानुष्यकान् मनुष्ययोग्यान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन् विहरति-तिष्ठति, ' तएणं खत्तियकुंडग्गामे नयरे सिंघाडगतियचउक्कचच्चर जाव बहुजणसद्देइवा जहा उववाइए जाव एवं पन्नवेइ, एवं परूवेइ ' ततः खलु क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे शृङ्गाटके शृङ्गाटकफलाकारे मार्गविशेषे, त्रिके त्रयाणां

अभाव उसके पास नहीं था. ऐसा वह पुण्यशाली था. मनुष्यके लिये अपने जीवनमें जो कुछ मनोज्ञ पचेन्द्रियोंके विषय भोगनेको चाहिये- वे सब उसके पास उपस्थित रहा करते थे. इस तरह यह ईप्सित शब्द, स्पर्श, रस, रूप और गंध आदि पांच प्रकारके कामभोगोंको भोगता हुआ अपना समय व्यतीत कर रहा था, कि इतनेमें उसने क्षत्रियकुण्डग्राम नगरके शृङ्गाटक, त्रिक, चतुष्क आदि मार्गों पर श्रमण भगवान् महावीरके आगमनकी बातको करनेवाले लोगोंने सुना कि ब्राह्मणकुण्डग्रामनगरके बाहर बहुशालक उद्यानमें श्रमण भगवान महावीर पधारे हुए हैं. अब इसी संबंधमें जो सूत्रपाठ आया है, उसकी व्याख्या इस प्रकारसे है-' तएणं खत्तियकुंडग्गामे नयरे सिंघाडगतियचउक्कचच्चर जाव बहुजणसद्देइ वा जहा उववाइए जाव एवं पन्नवेइ, एवं परूवेइ ' सिंघाडेके आकार जैसा जो मार्ग होता है, उसका नाम शृङ्गा-

ભવ કરતો હતો તે એવો પુણ્યશાળી હતો કે કોઇ પણ વસ્તુનો તેની પાસે અભાવ ન હતો પાંચે ઇન્દ્રિયો દ્વારા જે જે વિષયો મનુષ્યોને ભોગવવા ગમે છે તે સઘળા વિષયો તેની પાસે ઉપસ્થિત જ રહેતા હતા આ રીતે ઇચ્છિત શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ અને ગંધ આદિ પાંચ પ્રકારના કામભોગોને ભોગવતો થકો તે પોતાનો કાળ સુખશાન્તિપૂર્વક વ્યતીત કરતો હતો

એક દિવસ તેણે ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગરના શૃંગાટક, ત્રિક, ચતુષ્ક આદિ માર્ગો પર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના આગમનની વાત કરતા લોકોના મુખેથી સાંભળ્યું કે બ્રાહ્મણકુંડગ્રામ નગરની બહાર આવેલા બહુશાલક ઉદ્યાનમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પધાર્યા છે આ વિષયને અનુલક્ષીને જે સૂત્રપાઠ આપવામાં આવ્યો છે તે સૂત્રપાઠ તથા તેમાં વપરાયેલા પદોની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે— " तएणं खत्तियकुंडग्गामे नयरे सिंघाडगतियचउक्कचच्चर जाव बहुजणसद्देइ वा जहा उववाइए जाव एवं पन्नवेइ, एवं परूवेइ " શિંગોડાના આકારના

देवाणुप्पिया । तहारूवाणं भरहंताणं भगवंताणं जहा उववाइए जाव एगाभिमुहा खत्तियकुंडग्गामं नयरं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छंति ' भो देवानुप्रिया! तद् महाफलं खलु भवति तथारूपाणाम् अर्हतां भगवतां यथा औपपातिके पूर्वार्धे १८तमसूत्रे यावत्-यदा नामगोत्रस्यापि श्रवणतया, तदा किमुत वक्तव्यं पुनरभिगमनवन्दननमस्करणप्रतिपृच्छनपर्युपासनतया ? यदा एकस्यापि आर्यस्य धार्मिकस्य सुवचनस्य श्रवणतया महाफलं भवति तदा किमुत वक्तव्यं पुनर्विपुलस्य सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्ररूपस्य अर्थस्य ग्रहणतया, तद् गच्छामो देवानुप्रियाः! श्रमणं भगवन्तं महावीरं च वन्दामहे नमस्यामः, इत्यादि प्रतिपादितं सर्वेषामपि

महाफलं खलु देवाणुप्पिया । तहारूवाणं अरहंताणं भगवंताणं जहा उववाइए जाव एगाभिमुहा खत्तियकुंडग्गामं नयरं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छंति ' तो हे देवानुप्रियो! तथारूप अर्हन्त भगवन्तोंके जब नाम और गोत्रके श्रवणसे जीवोंको जैसा कि औपपातिक सूत्रमें पूर्वार्धमें १८ वे सूत्रमें कहा गया है, कि महाफल प्राप्त होता है, तो फिर उनके समक्ष जाना उनको वन्दना करना, उन्हे नमस्कार करना-उनसे प्रश्न पूछना और उनकी पर्युपासना करना, इससे कितना महान फल प्राप्त न होगा-जब एक आर्य एवं धार्मिक सुवचनके श्रवणसे जीव महाफल प्राप्त कर लेता है, तो फिर विपुल सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान और सम्यक्चारित्ररूप अर्थके ग्रहणसे होनेवाले महान् फलके लाभमें क्या कहा जा सकता है-यह तो अनिर्वचनीय है इसलिये चलें और हे देवानुप्रियो! श्रमण भगवान् महावीरको वन्दना करें, उन्हे नमन करें-

' तं महाप्फलं देवाणुप्पिया ! तहारूवाणं अरहंताणं भगवंताणं जहा उववाइए जाव एगाभिमुहा खत्तियकुंडग्गामं नयरं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छंति " હે દેવાનુપ્રિયે! જો એવા અર્હંત ભગવાનના નામ અને ગોત્રના શ્રવણ માત્રથી મહાફલની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ કહ્યું છે, તો તેમને વંદના કરવાથી, તેમને પ્રશ્ન પૂછવાથી અને તેમની પર્યુપાસના કરવાથી, તેમને પ્રશ્ન પૂછવાથી અને તેમની પર્યુપાસના કરવાથી પ્રાપ્ત થતા ફળની તો વાત જ શી કરવી! જો એક આર્ય અને ધાર્મિક સુવચનના શ્રવણથી જીવને મહાફલની પ્રાપ્તિ થાય છે, તો વિપુલ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યક્ ચારિત્રરૂપ અર્થને ગ્રહણ કરવાથી પ્રાપ્ત થતા ફળની તો વાત જ શી કરવી! તે તો અનિર્વચનીય છે, તેનું તો વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી. તો હે દેવાનુપ્રિયો! ચાલો આપણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે જઈએ અને તેમને વંદણા કરીએ. ઈત્યાદિ

एवमाख्याति, एवं भाषते, तत्र जनव्यूहः-जनसमुदायः बोलः-अव्यक्तवर्णो-ध्वनिः, कलकलः उपलभ्यमानवचनविभागविशेषः, ऊर्मिः संबाधः, उत्कलिका लघुतरः समुदायः, सन्निपातः-अपरापरस्थानेभ्यो जनानामेकत्रमेलनम्, एवमुक्तरीत्या प्रज्ञापयति सामान्यतः आख्याति, एवं प्ररूपयति व्यक्तपर्यायवचनतो भाषते-किं भाषते ? इत्याह-' एवं खलु देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरे आइगरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी माहणकुंडग्गामस्स नयरस्स बहिया बहुसालए चेइए अहापडिरूवं जाव विहरइ ' एवं खलु भो देवानुप्रियाः ! श्रमणो भगवान् महावीर-आदिकरो धर्मस्यादिकः यावत् सर्वज्ञः सर्वदर्शी ब्राह्मणकुण्डग्रामस्य नगरस्य बहिः बहुशालके चैत्ये यथाप्रतिरूपं योग्यम् अवग्रहम्=आज्ञाम् अवगृह्य गृहीत्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति=तिष्ठति, ' तं महप्फलं खलु

नाम प्रज्ञापना है, और विशेष रूपसे कथन करना इसका नाम प्ररूपणा है । श्रृङ्गाटक आदि मार्गों पर मिलकर मनुष्योंने आपसमें क्या बातचीत की-इसके लिये ' एवं खलु देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरे आइगरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी माहणकुंडग्गामस्स नयरस्स बहिया बहुसालए चेइए अहापडिरूवं जाव विहरइ ' ऐसा सूत्र कहा गया है-इसमें यह कहा है कि श्रृङ्गाटक आदि मार्गों पर खडे होकर अपार जनसमूहने आपसमें इस प्रकार बातचीत की कि हे देवानुप्रियो ! सुनो तो सही-श्रमण भगवान् महावीर जो कि सर्वज्ञ सर्वदर्शी हैं, और धर्मतीर्थके आदिकर्ता हैं, ब्राह्मणकुण्डग्राम नगरके बाहिर बहुशालक उद्यानमें यथाप्रतिरूप अवग्रह आज्ञाको लेकर ठहरे हुए हैं। वहां वे आत्माको तप और संयमसे भावित कर रहे हैं । ' त

કરવું અને પ્રરૂપણા એટલે વિશેષ રૂપે શ્રૃંગાટક આદિ માર્ગો પર એકઠાં થઈને લોકો શી વાત કરતા હતા—" एवं खलु देवाणुप्पिया ! समणे भगव महावीरे आइगरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी माहणकुंडग्गामस्स नयरस्स बहिया बहुसालए चेइए अहापडिरूवं जाव विहरइ " શ્રૃંગાટક આદિ માર્ગો ઉપર ઊભા રહીને લોકો આ પ્રમાણે વાતચીત કરતા હતાં—

" હે દેવાનુપ્રિયો ! જરા સાંભળો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે જે સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી અને ધર્મતીર્થના આદિકર્તા છે, તેઓ બ્રાહ્મણકુંડગ્રામ નગરની બહાર આવેલા બહુશાલક ઉદ્યાનમાં યથાપ્રતિરૂપ (સાધુને યોગ્ય) અવગ્રહ (આજ્ઞા-ભાગવાનની આજ્ઞા) લઈને વિરાજમાન થયા છે ત્યાં તેઓ આત્માને તપ અને સંયમથી ભાવિત કરી રહ્યા છે.

पासमाणस्स वा अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' ततः खलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य तं महान्तं जनशब्दं वा यावत् जनव्यूहं वा, जनवातं वा, जनकलकलं वा, जनोर्मिं वा, जनोत्कलिकां वा, जनसन्निपातं वा, शृण्वतो वा, पश्यतो वा अयम् एतद्रूपः आध्यात्मिकः आत्मगतः आत्मचिन्तितो यावत् चिन्तितः प्रार्थितः कल्पितः मनोगतः अथवा प्रकाशितः संकल्पः तथा च आध्यात्मिकः–आत्मगतः अङ्कुरित इव १ तदनु चिन्तितः पुनः पुनः स्मरणरूपो विचारो द्विपत्रित इव २। ततः कल्पितः–स एव व्यवस्था युक्त–'इममेव करिष्यामि' इति कार्याकारेण परिणतो विचारः पल्लवित इव ३ प्रार्थितः स एव इष्टरूपेण स्वीकृतः पुष्पित इव ४, मनोगतः संकल्पः–मनसि दृढरूपेण निश्चय–

जाव जणसन्निवायं वा सुणमाणस्स वा पासमाणस्स वा अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' इसके बाद उस क्षत्रियकुमार जमालिके उस महान् जनशब्दको यावत्–जनव्यूहको, जनबोलको, जन कलकलको, जनोर्मिको, जनोत्कलिकाको और जनसन्निपातको सुन करके और देख करके यह ऐसा आत्माश्रित यावत्–चिन्तित, प्रार्थित, कल्पित और मनोगत विशेषणोंवाला संकल्प उत्पन्न हुआ–अङ्कुरितकी तरह यह प्रथम आत्मगत हुआ, इस कारण उसे आध्यात्मिक कहा गया है–बादमें उस संकल्पको पुनः पुनः स्मरणरूप होनेसे द्विपत्रित की तरह चिन्तित कहा गयाहै, "अब मैं इसे ही करूंगा' इस प्रकारकी व्यवस्था युक्त होनेसे उसे पल्लवित हुएकी तरह पल्लवित कहा गया है। प्रार्थित इसलिये उसे कहा कि–पुष्पित हुए की तरह यह इष्टरूपसे स्वीकृत हुआ और मनोगत उसे इसलिये कहा कि यह मनमेंही दृढ रूपसे

तए णं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स तं महया जणसद्दं वा जाव जणसन्निवायं वा सुणमाणस्स वा पासमाणस्स वा अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था" पोतानां महेलनी पासेथी पसार थता लोकोना महान जन शब्दने जन व्यूहने जनबोलने, जनकलकलने, जनोर्मिने जनोत्कलिकाने अने जनसन्निपातने (आ बधां पदोनो अर्थ उपर समजाव्यो छे) सांभळीने तथा निहाळीने ते क्षत्रियकुमार जमालिने आ प्रकारनो आध्यात्मिक, चिन्तित प्रार्थित, कल्पित अने मनोगत विचार आव्यो।

जेम अंकुर पहेलां जमीनमां छुपायेलो रहे छे तेम आ विचार प्रथम आत्मानी अंदर ज छुपायेलो रह्यो तेथी तेने आध्यात्मिक कह्यो छे त्यारबाद ते संकल्प (विचार) हृदयमां फरी फरीने आववा लाग्यो तेथी द्विपत्रितनी जेम तेने चिन्तित कह्यो छे "हवे हुं आ प्रमाणे ज करीश," आ प्रकारनी

प्रतिपत्तव्यम्। एकदिशम् एकाभिमुखाः-एकदिशाभिमुखाः सन्तः जनाः क्षत्रियकुंडग्रामस्य नगरस्य मध्यमध्येन निर्गच्छन्ति, 'निग्गच्छित्ता' जेणेव माहणकुडग्गामे नयरे जेणेव बहुसालए चेइए, एवं जहा उववाइए जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासंति' क्षत्रियकुण्डग्रामनगरात् निर्गत्य यत्रैव ब्राह्मणकुण्डग्रामनगरमासीत् यत्रैव बहुशालकं चैत्यमासीत् - तस्मिन्नेव स्थाने एवं पूर्वरीत्या यथा औपपातिके पूर्वार्धे अष्टत्रिंशत्तमे सूत्रे यावत् उपागच्छन्ति, उपागत्य श्रमणं भगवन्त महावीरं वन्दन्ते नमस्यन्ति, वन्दित्वा नमस्यित्वा त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपासते। 'तएणं तस्स जमालिस खत्तियकुमारस्स तं महया जणसद्दे वा जाव जणसन्निवायं वा सुणमाणस्स वा

इत्यादि रूपसे औपपातिक सूत्रमें पूर्वार्धमें ३८ वे सूत्रमें कहा गया है-वैसाही कथन यहां पर भी लगा लेना चाहिये। इस तरहसे वे सबके सब मनुष्य आपसमें विचार कर एक दिशाकी तरफ मुंह किये हुए क्षत्रिय कुण्डग्राम नगरके ठीक बीचोबीचसे होकर निकले 'जेणेव माहणकुंडग्गामे नयरे जेणेव बहुसालए चेइए एवं जहा उववाइए जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासंति' और निकलकर जहां ब्राह्मणकुण्डग्राम नगर था, और जहां वह बहुशालक चैत्य उद्यान था, वहां पर आये औपपातिक सूत्रके पूर्वार्धके ३८ वें सूत्रके अनुसार वहां आकर उन्होंने श्रमण भगवान् महावीरको वन्दना की, नमस्कार किया और वन्दना नमस्कार कर-फिर उन्होंने उनकी त्रिविध पर्युपासनासे उपासना की। 'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स तं महया जणसद्दं वा

જેવું કથન ઔપપાતિક સૂત્રના પૂર્વાર્ધના ૩૮ માં સૂત્રમા કરવામાં આવ્યુ છે, તે કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું તે બધા લોકો પરસ્પરની સાથે આ પ્રમાણે વાતચીત કરતાં કરતા એક દિશા તરફ (બ્રાહ્મણકુંડ નગર તરફ) મુખ કરીને ક્ષત્રિયકુંડ નગરની બરાબર વચ્ચોવચ્ચ થઈને મહાવીર પ્રભુની પાસે જવાને માટે ઉપડયા. "जेणेव माहणकुडग्गामे नयरे जेणेव बहुसालए चेइए एव जहा उववाइए जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासंति" અને તેઓ જ્યા બ્રાહ્મણકુંડગ્રામ નગર હતું, જ્યાં બહુશાલક ચૈત્ય હતું ત્યાં આવી પહોચ્યા. ત્યાં જઈને તેમણે શુ કર્યું તે ઔપપાતિક સૂત્રમા ૩૮ માં સૂત્રમાં આ પ્રમાણે બતાવ્યું છે-ત્યાં જઈને તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી, તેમને નમસ્કાર કર્યા વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે તેમની ત્રિવિધે (મન, વચન અને કાયાથી) પર્યુંપાસના કરી.

उग्गा भोगा, राइन्ना, इक्खागा, णाया, कोरव्वा, खत्तिया, खत्तियपुत्ता, भडा, भडपुत्ता जहा उववाइए जाव सत्थवाहप्पभिइओ ण्हाया कयबलिकम्मा जहा उववाइए जाव णिग्गच्छंति ' यत् यस्मात् कारणात् खलु एते बहवः उग्राः उग्र जातीयाः, भोगा -भोगजातीयाः, राजन्या -भूपतयः, इक्ष्वाकवः इक्ष्वाकुवंशोद्भवाः, नागाः-नागवंशोद्भवाः, कौरवाः-कुरुवंशोद्भवाः, क्षत्रियाः क्षत्रिय पुत्रा भटा भटपुत्रा यथा औपपातिके पूर्वार्धे अष्टादशतमे सूत्रे यावत् ब्राह्मणाः योधा, मल्लकिनः, लेच्छकिनः राजविशेषा अन्ये च बहवः राजेश्वरतलवर माडम्बिककौटुम्बिकेभ्यश्रेष्ठिसेनापतिसार्थवाहप्रभृतयः तत्र राजानः सा मन्ताः ईश्वरा युवराजादयः तलवराः राजवल्लभा, माडम्बिकाः सन्निवेशविशे षनायकाः कौटुम्बिकाः कतिपयकुटुम्बनायकाः इभ्या इभ्यो-हस्ती, तत्परि मितधनराशियुक्ता, श्रेष्ठिन -नगरप्रधानव्यवहारिणः सेनापतय -सेनानायकाः सार्थवाहाः-व्यापाराय सार्थस्य देशान्तरनेतार इत्यादय स्नाताः कृतबलि कर्माण -वायसादिभ्यो दत्तान्नभागाः यथा औपपातिके पूर्वार्द्धे अष्टादशतमसूत्रे

एए बहवे उग्गा, भोगा, राइन्ना, इक्खागा, णाया, कोरव्वा० ' जो ये उग्रजातीय भोगजातीय राजा तथा इक्ष्वाकुवंशीय, नागवंशीय, कुरु वंशीय, क्षत्रिय, क्षत्रियपुत्र, भट, भटपुत्र, तथा औपपातिक सूत्रके पूर्वा र्धमें १८ वे सूत्रके अनुसार यावत् ब्राह्मण, योधा, मल्लकी, लेच्छकी विशेष राजा, तथा और भी ये अनेक सामन्त, युवराज, तलवर-राज वल्लभ, माडम्बिक-सन्निवेश विशेषके नायक कौटुम्बिक-कतिपय कुटुम्बोंके नायक, हस्ति परिमित धन राशिवाले श्रेष्ठीजन, नगरप्रधान व्यवहारीजन, सेनापति-सेनानायक एवं व्यापारके निमित्त जनसमुदा यको देशान्तरमें ले जानेवाले सार्थवाह, स्नान करके, बलिकर्म करक- वायसादिकोंके लिये अन्नका विभाग वितरण करके 'जहा-उववाइए'

सूत्र मडोत्सव छे ? उत्तर एए बहवे उग्गा भोगा राइन्ना, इक्खागा, णाया, कोरव्वा० ' आ जे लोको ते कये महोत्सव छे के आ उग्रजातीय अने भोग जातीय राजा तथा ईक्ष्वाकुवंशीय, नागवंशीय कुरुवंशीय क्षत्रियो, क्षत्रियपुत्रो भटो, भटपुत्रो तथा औपपातिकसूत्रना पूर्वार्धना १८ मां सूत्रमां कह्या प्रमा णेना ब्राह्मणो योधो, मल्लकी लेच्छकी आदि राजाना भेदो, तथा बीजा पण अनेक सामंतो, युवराजो तलवरो (राजवल्लभो), माडंबिको (सन्नि वेश विशेषना नायको), कौटुम्बिको (केटलांक कुटुंबना नायको), हस्तिपरि मित धन राशिवाळा शेठीयाओ, नगर प्रधान व्यवहारीजन सेनापति अने सार्थवाहो (व्यापार निमित्ते जनसमुदायने परदेशमां लई जनारा) स्नान करीने तथा बलिकर्म करीने-कागडा आदिने माटे अन्नना विभाग वितरण

'इत्थमेव मया कर्तव्यम्' इति विचारः फलित इव ५) समुदपद्यत-समुत्पन्नः। तदेवाह-'किं णं अज्ज खत्तियकुडग्गामे नयरे इंदमहेइवा, खंदमहेइ वा, मुगुंदमहेइ वा, णागमहेइवा, जक्खमहेइ वा, भूयमहेइवा, कूवमहेइवा, तडागमहेइ वा किं खलु अद्य क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे इन्द्रमहः-इन्द्रोत्सव इतिवा, स्कन्दमहः कार्तिकेयोत्सवः इति वा, मुकुन्दमहः-वासुदेव महोत्सव इति वा, नागमहः-नागमहोत्सव इति वा, यक्षमहः, यक्षमहोत्सव इति वा, भूतमहोत्सव इति वा, कूपमहोत्सव इतिवा, तडागमहोत्सव इतिवा, 'नई महेइवा, दहमहेइवा, पव्वय महेइवा, रुक्खमहेइवा, चेइयमहेइवा, थूभमहेइवा,' नदीमहोत्सव इतिवा, ह्रदमहः-ह्रदमहोत्सव इतिवा, पर्वतमहोत्सव इतिवा, वृक्षमहोत्सव इतिवा. चैत्यमहः-उद्यानमहोत्सव इतिवा, स्तूपमहोत्सवः इति वा वर्तते ? 'जं णं एए बहवे

निश्चित रूपमें रहा कि मुझे ऐसाही करना योग्य हैं। अतः फलित हुएकी तरह उसे मनोगत कह दिया गया है। कैसा संकल्प हुआ इसी बातको सूत्रकार कहतेहैं-"किं णं अज्ज खत्तियकुडग्गामे नयरे इंदमहेइवा, खंदमहेइवा, मुगुंदमहेइवा णागमहेइवा, जक्खमहेइवा, भूयमहेइवा, कूवमहेइवा, तडागमहेइवा०" क्या आज क्षत्रियकुण्डग्राम नगरमें इन्द्रोत्सव है ? या कार्तिकेयोत्सव है ? या वासुदेवोत्सव है ? या नाग महोत्सव है ? या यक्ष महोत्सव है ? या भूत महोत्सव है ? या कूपमहोत्सव है ? या तालाव महोत्सव है ? या नदी महोत्सव है ? या ह्रदमहोत्सव है ? या पर्वत महोत्सव हैं ? या वृक्ष महोत्सव है ? या चैत्य महोत्सव है ? या उद्यान महोत्सव है ? या स्तूप महोत्सव है ? 'जं णं

વ્યવસ્થાયુક્ત થવાથી તેને પલ્લવિત થયેલી લતા સાથે સરખાવ્યો છે તે વિચારને પ્રપિંત કહેવાનું કારણ એ છે કે પુષ્પયુક્ત થયેલી લતાની જેમ તે વિચાર ઈષ્ટ રૂપે સ્વીકૃત થયો. તેને મનોગત કહેવાનું કારણ એ છે કે તે વિચારે મનમાં જ દૃઢ સ્થાન જમાવ્યું હતું-હજી તેણે કોઈની પાસે તે વિચાર પ્રકટ કર્યો ન હતો. તેથી ફલિત થયેલી લતાની જેમ તેને મનોગત કહેવામાં આવ્યો છે હવે સૂત્રકાર એ પ્રકટ કરે છે કે તેને કેવો વિચાર આવ્યો—

"किं णं अज्ज खत्तियकुडग्गामे नयरे इंदमहेइ वा, खंदमहेइ वा, मुगुंद-महेइ वा, णागमहेइ वा, जक्खमहेइ वा, भूयमहेइ वा, कूवमहेइ वा तडागमहेइवा" શું આજે ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગરમાં ઇન્દ્રોત્સવ છે ? કે કાર્તિકેયોત્સવ છે ? કે વાસુદેવોત્સવ છે ? કે નાગમહોત્સવ છે ? કે યક્ષમહોત્સવ છે ? કે ભૂતમહોત્સવ છે ? કે કૂપ મહોત્સવ છે ? કે તળાવનો મહોત્સવ છે ? કે નદીનો મહોત્સવ છે ? કે હ્રદ (સરોવર) નો મહોત્સવ છે ? કે પર્વત મહોત્સવ છે ? કે વૃક્ષ મહોત્સવ છે ? કે ચૈત્ય મહોત્સવ છે ? કે ઉદ્યાન મહોત્સવ છે ? કે

च्छति ' हे देवानुप्रिया ! किं खलु अद्य क्षत्रियकुण्डग्राम नगरे इन्द्रमहोत्सवादय सन्ति, यत् यस्मात्खलु कारणात् एते बहव उग्रादयः एकदिशाभिमुखाः नगरात् निर्गच्छन्ति ? ' तए णं से कंचुइज्जपुरिसे जमालिणा खत्तियकुमारेण एवं पूर्वोक्तरीत्या उक्तः सन् हृष्टतुष्ट ' समणस्स भगवओ महावीरस्स आगमणगहियविणिच्छए करयल जाव कट्टु जमालिं खत्तियकुमारं जएणं विजएणं वद्धावेइ, वद्धावेत्ता एवं वयासी ' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य आगमनगृहीतविनिश्चयः आगमने गृहीत -कृतो विनिश्चयो निर्णयो येन स तथा, करतलयावत् परिगृहीत शिरसावर्त मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा जमालिं क्षत्रियकुमारं जयेन विजयेन वर्द्धयति, ' जयतु भवान् विजयतां भवान् ' इत्येवमाशीर्वचनेन भगवतः समागमनसूचनेन च जमालिं वर्द्धयति । वर्द्धयित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्

हे देवानुप्रिय ! आज क्षत्रिय कुण्डग्राम नगरमें क्या कोई इन्द्रोत्सव है या यावत् स्तूप महोत्सव है कि जिस कारणसे ये उग्रजातीय आदि पुरुष एक दिशाकी तरफ टकटकी लगाकर नगरसे बाहर जा रहे हैं ? ' तएणं से कंचुइज्जपुरिसे, जमालिणा खत्तियकुमारेण एव वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे ' क्षत्रियपुत्र जमालिसे इस प्रकार पूछा गया वह अन्तःपुरका कंचुकी पुरुष बड़ा खुश हुआ और आनंदित चित्त होकर उसने 'समणस्स भगवओ महावीरस्स आगमणगहियविणिच्छए ' श्रमण भगवान् महावीरके आगमनमें कृत निर्णयसे 'करयल जाव कट्टु जमालिं खत्तियकुमारं जएणं विजएणं वद्धावेइ ' दोनों हाथोंकी अंजलिको मस्तक पर करके क्षत्रियकुमार जमालिको जय विजय शब्दोंके उच्चारणपूर्वक बधाई दी अर्थात्-हे देव ! आपकी जय हो आपकी विजय हो ' इस

किं णं देवाणुप्पिया ! अज्ज खत्तियकुंडग्गामे नयरे इंदमहे वा, जाव निग्गच्छंति " हे देवानुप्रिय ! शुं आजे क्षत्रियकुंडग्राम नगरमां कोई ईन्द्रनो महोत्सव छे ? के स्तूपमहोत्सव पर्यन्तनो उत्सव कोई महोत्सव छे ? अेवुं ते शुं कारण छे के आ उग्रजातिय आदि पुरुषो अेक दिशा तरफ मुख करीने जई रह्या छे ? ' तएणं से कंचुइज्जपुरिसे जमालिणा खत्तियकुमारेणं एव वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे ' क्षत्रियकुमार जमाली द्वारा आ प्रमाणे पूछवामां आवतां ते अन्तःपुरनो परिचारक कंचुकीजन घणो ज हर्ष अने संतोष पाम्यो तेणे पुलकित हृदये ' समणस्स भगवओ महावीरस्स आगमणगहियविणिच्छए श्रमण भगवान महावीरनुं आगमन थवानो निश्चय करीने करयल जाव कट्टु जमालिं खत्तियकुमारं जएणं विजएणं वद्धावेइ " अने हाथनी अंजलिनी मस्तक पर राखीने क्षत्रियकुमार जमालीने जयविजय शब्दोना उच्चारणपूर्वक

यावत् कृतकौतुकमंगलप्रायश्चित्ताः कृतं कौतुकं मषीतिलकादिकम्, मङ्गलम्-अक्षतादिरूपम्, एतद्द्वयमेव प्रायश्चित्तं=दुःस्वप्नादि प्रशमकत्वेनावश्यकरणीयत्वात् यैस्ते तथा 'सिरसा कंठे मालकडा' शिरसि कण्ठेच माल्यकृता -कृतमाल्याः धृतमाला इत्यर्थः आविद्धमणिसुवर्णाः ? इत्यादि विशेषणविशिष्टा निर्गच्छन्ति ? किमर्थं नगराद् बहिर्गच्छन्तीति भावः । 'एवं संपेहेइ, संपेहित्ता, कंचुइज्जपुरिसं सद्दावेइ सद्दावित्ता एवं वयासी' एवम् उपर्युक्तरीत्या जमालिः संप्रेक्षते विचारयति, संप्रेक्ष्य विचार्य कञ्चुकिपुरुषम् अन्तःपुरनिवासिनं पुरुषविशेषं शब्दयति-आह्वयति, शब्दयित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्= 'किं णं देवाणुप्पिया ! अज्ज खत्तियकुंडग्गामे नयरे इंदमहेइ वा जाव निग्ग-

---

औपपातिक सूत्रके पूर्वार्धमें ३८वे सूत्रमें कहे अनुसार "कृतकौतुक मंगल प्रायश्चित्ताः' मषीतिलक आदिरूप कौतुक और अक्षतादिरूप मंगलको जो कि दुःस्वप्न आदिके प्रशमक होनेसे अवश्यकरणीयरूप कहे गये हैं करके तथा 'सिरसा कठे मालकडा' मस्तक और गलेमें मालाओंको धारण करके "आविद्धमणिसुवर्णाः" तथा मणिभूषित सुवर्णहारोंको पहिर करके जा रहे हैं। अर्थात् ये सबके सब किस कारण नगरसे बाहर निकल रहे हैं ? 'एवं संपेहेइ' ऐसा उस क्षत्रियकुमार जमालिने विचार किया. (संपेहित्ता कंचुइज्जपुरिसं सद्दावेइ') विचार करनेके बाद फिर उसने कंचुकी पुरुषको अर्थात्-अन्तःपुर निवासीजनको बुलाया ? 'सद्दावित्ता एवं वयामी' बुला करके उससे उसने ऐसा कहा-' किं णं देवाणुप्पिया ? अज्ज खत्तियकुंडग्गामे नयरे इंदमहेइवा, जाव निग्गच्छंति'

કરીને, "जहा उववाइए" તથા ઔપપાતિક સૂત્રના પૂર્વાર્ધના ૩૮ મા સૂત્રાનુસાર "कृतकौतुकमंगलप्रायश्चित्ता" મષીતિલક આદિરૂપ કૌતુક અને અક્ષત આદિ રૂપ મંગળ કરીને (આ બન્ને વિધિ દુઃસ્વપ્ન આદિની પ્રશમક હોવાથી અવશ્ય કરવા યોગ્ય મનાય છે), તથા "सिरसा कंठे मालकडा" મસ્તક અને ગળામાં માળાઓ ધારણ કરીને, "आविद्धमणिसुवर्णा" તથા મણિ જડિત સુવર્ણ હારોને ધારણ કરીને જઈ રહ્યા છે ? કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે આ બધા શા કારણે નગરની બહાર જઇ રહ્યા છે ? "एवं संपेहेइ" ક્ષત્રિયકુમાર જમાલિના મનમા એ પ્રકારનો વિચાર આવ્યો "संपेहित्ता कंचुइज्जपुरिसं सद्दावेइ" આ પ્રમાણે વિચાર આવવાથી તેણે કંચુકીજનને (અન્તઃપુર નિવાસી નોકરને) બોલાવ્યો. "सद्दवित्ता एव वयासी" અને તેણે તેને આ પ્રમાણે પૂછયુ—

ण एए बहवे उग्गा भोगा जाव अप्पेगइया वंदणवत्तियं जाव निग्गच्छंति' ततः खलु तस्मात्कारणात् एते बहवः उग्राः, भोगाः, यावत् राजन्यादयः अप्येके श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दनवृत्तिकं यावत्–अप्येके पूजनवृत्तिकम्–सेवार्थम् एवं सत्कारवृत्तिकम्–सत्कारार्थम्, सम्मानवृत्तिकम्–सम्मानार्थम्, दर्शनवृत्तिकम्–दर्शनार्थम्, कौतूहलवृत्तिकम्–कौतूहलार्थम्, अपूर्वेष्टदर्शनार्थम् इत्यर्थः अप्येके अर्थविनिश्चयहेतुश्रुतानि आगमरहस्यानि श्रोष्याम' इत्याशयाः, श्रुतानि निःशङ्कितानि करिष्यामः इत्याशयाः अप्येके अर्थान्, हेतून्, कारणानि, व्याकरणानि प्रक्ष्यामः इत्याशयाः, अप्येके सर्वतः समन्तात् मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजिष्याम इत्याशयाः, अप्येके पञ्चाणुव्रतिकं सप्तशिक्षाव्रतिकम्, द्वादश

आत्माको भावित करते हुए विराजमान हैं। 'तएणं एए बहवे उग्गा भोगा जाव अप्पेगइया वंदणवत्तियं जाव निग्गच्छंति' इस कारण ये अनेक उग्रजातियों, अनेक भोगजातियों यावत् राजन्यादिजनोंमेंसे कितनेक जन श्रमण भगवान् महावीरको वन्दना करनेके लिये, यावत् कितनेक उनकी सेवाके लिये, कितनेक उनका सत्कार करनेके लिये, कितनेक उनका सन्मान करनेके लिये, कितनेक कौतूहलवश उन्हें देखनेके लिये, कितनेक उनका दर्शन करनेके लिये, कितनेक उनसे अश्रुत आगमके रहस्योंको सुननेके लिये और श्रुत आगमके रहस्योंको निःशङ्कित करनेके लिये, कितनेक अर्थको निश्चय करानेवाले अमुक २ कारणोंको पूछनेके लिये जा रहे हैं, तथा कितनेक सर्व प्रकारसे मुंडित होकर अगारि अवस्थाके परित्याग करनेसे अनगारी दशाको धारण करनेके

માટે આવશ્ય એવી આજ્ઞા લઈને) સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા વિરાજમાન થયા છે. "तएणं एए बहवे उग्गा भोगा जाव अप्पेगइया वंदणवत्तियं जाव निग्गच्छंति" તે કારણે આ અનેક ઉગ્રજાતીય, ભોગજાતીય અને રાજન્ય વગેરે લોકોમાંથી કેટલાક લોકો શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરવા નિમિત્તે, કેટલાક તેમની સેવા કરવાને માટે, કેટલાક તેમનો સત્કાર કરવા નિમિત્તે, કેટલાક તેમનુ સન્માન કરવા નિમિત્તે કેટલાક કૌતૂહલવશ તેમને જોવા માટે, કેટલાક તેમનાં દર્શન કરવા માટે, કેટલાક તેમની પાસે અશ્રુત આગમના રહસ્યોને સાંભળવાને માટે અને શ્રુત આગમોના રહસ્યને નિઃશંકિત કરવાને માટે, કેટલાક અર્થનો નિશ્ચય કરાવનારા અમુક અમુક કારણો પૂછવાને માટે તથા કેટલાક મુંડિત થઈને ગૃહસ્થાવસ્થાનો પરિત્યાગ કરીને અણગારાવસ્થા ધારણ કરવાને માટે, તથા કેટલાક બાર વ્રતોવાળી અગારાવસ્થા ધારણ કરવાને માટે જઈ રહ્યા છે

–'णो खलु देवाणुप्पिया ! अज्ज खत्तियकुंडग्गामे नयरे इंदमहेइ वा जाव निग्गच्छंति' भो देवानुप्रियाः ! नो खलु अद्य क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे इन्द्रमहोत्सवादयो वर्तन्ते, यदर्थम् उग्रादयः क्षत्रियकुण्डग्रामात् निर्गच्छन्ति, अपितु–'एवं खलु देवाणुप्पिया ! अज्ज समणे भगवं महावीरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी माहणकुंडग्गामस्स नयरस्स बहिया बहुसालए चेइए अहापडिरूवं उग्गहं जाव विहरइ' भो देवानुप्रियाः ! एवं खलु उग्रादीनां क्षत्रियकुण्डग्रामात् निर्गमने अयं हेतुर्वर्तते–यत् अद्य श्रमणो भगवान् महावीरो यावत् आदिकरः सर्वज्ञः सर्वदर्शी ब्राह्मणकुण्डग्रामस्य नगरस्य बहिः बहुशालके चैत्ये यथाप्रतिरूपम् अवग्रहं यावत् गृहीत्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति–तिष्ठति । 'तए-

प्रकारके आशीर्वाद वचनोंका उच्चारण करते हुए भगवान्‌के आगमनकी सूचना उस जमालिको दी और दे करके फिर उसने ऐसा कहा–'णो खलु देवाणुप्पिया ! अज्ज खत्तियकुंडग्गामे नयरे इंदमहेइवा, जाव निग्गच्छंति' हे देवानुप्रिय ! आज क्षत्रियकुण्डग्राम नगरमें इन्द्रोत्सव आदि कुछ भी नहीं है, कि जिसके निमित्त ये उग्रादिक कुलके लोग क्षत्रिय कुण्डग्राम नगरसे निकल रहे हैं, अपितु 'एवं खलु देवाणुप्पिया ! अज्ज समणे भगवं महावीरे जाव सव्वन्नू सव्वदरिसी माहणकुंडग्गामस्स नयरस्स बहिया बहुसालए चेइए अहापडिरूवं उग्गहं जाव विहरइ' हे देवानुप्रिय ! इन उग्रादिकोंके क्षत्रिय कुण्डग्रामसे निकलनेमें कारण यह है, कि आज श्रमण भगवान् महावीर जो कि धर्मतीर्थके आदिकर्त्ता हैं, सर्वज्ञ और सर्वदर्शी हैं, ब्राह्मण कुण्डग्राम नगरके बाहर बहुशालक उद्यानमें यथाप्रतिरूप अवग्रहको प्राप्त कर संयम और तपसे अपनी

વધાઈ દીધી એટલે કે 'હે સ્વામી ! આપનો જય થાવ, આપનો વિજય થાવ" આ પ્રકારના આશીર્વાદ વચનોનુ ઉચ્ચારણ કરીને તેણે તેને ભગવાન મહાવીરના આગમનના આ પ્રમાણે સમાચાર દીધા—

"णो खलु देवाणुप्पिया ! अज्ज खत्तियकुंडग्गामे नयरे इंदमहेइ वा, जाव निग्गच्छति" હે ભદન્ત ! આજે ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગરમા ઇન્દ્રમહોત્સવ આદિ કંઈ પણ નથી, અને એવા કોઈ મહોત્સવને કારણે આ બધા લોકો ક્ષત્રિયકુંડ નગરની બહાર જઈ રહ્યા નથી પરન્તુ "एवं खलु देवाणुप्पिया ! अज्ज समणे भगवं महावीरे जाव सव्वन्नू, सव्वदरिसी माहणकुंडग्गामस्स नयरस्स बहिया बहुसालए चेइए अहापडिरूवं उग्गहं जाव विहरइ" હે દેવાનુપ્રિય ! તેઓ આ કારણે આજે ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગરની બહાર નીકળી રહ્યા છે–આજે ધર્મતીર્થના આદિકર્ત્તા, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બ્રાહ્મણકુંડગ્રામ નગરની બહારના બહુશાલક ઉદ્યાનમા યથાપ્રતિરૂપ અવગ્રહને પ્રાપ્ત કરીને (સાધુને

'तए ण से जमाली खत्तियकुमारे कंचुइज्जपुरिसस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठ० कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ ' तत खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः कञ्चुकि पुरुषस्य अन्तिके समीपे एतमर्थं भगवतः समागमनरूपं श्रुत्वा निशम्य-हृदि अवधार्य हृष्टतुष्टः अत्यन्तहर्षसंतोषयुक्तचित्तः सन्, कौटुम्बिकपुरुषान् आज्ञाकारिपुरुषान् शब्दयति-आह्वयति, ' सद्दावित्ता एवं वयासी ' शब्दयित्वा-आहूय एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ' चाउग्घंटं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेह उवट्ठवित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह ' भो देवानुप्रिया ! कौटु

इस आवाजसे ऐसा मालूम होता है, कि साराका सारा नगर प्रक्षुभित समुद्रकी गर्जनासे व्याकुलित जैसा बन गया है। 'तएणं से जमाली खत्तियकुमारे कंचुइज्जपुरिसस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठ० कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ ' इस प्रकारसे क्षत्रियकुमार जमालीने जब अन्तःपुर नियुक्त उस परिचारक कंचुकी पुरुषके मुखसे ऐसा सुना तब उसी समय उसने इस अर्थको हृदयमें धारण करके और आनंदित मन करके अपने कौटुम्बिक पुरुषोंको आज्ञाकारी नौकरोंको बुलाया-' सद्दावित्ता एवं वयासी ' और बुलाकर उन्हें इस प्रकारकी आज्ञा दी-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! चाउग्घंटं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेह ' हे देवानुप्रियो ! बहुतही शीघ्र चार घंटोंवाले अश्वरथको तुम तैयार करो अर्थात् जो रथ घोड़ोंके द्वारा चलाये जानेके योग्य है उस रथको घोडे जोतकर यहां उपस्थित करो, ' उवट्ठवित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह ' जब वह यहां उपस्थित हो जावे, तब हमें

અવાજથી એવું લાગે છે કે સમગ્ર શહેર ક્ષુબ્ધ સમુદ્રની ગર્જનાથી વ્યાકુલિત બની ગયુ છે ' तए णं से जमालि खत्तियकुमारे कंचुइज्जपुरिसस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठ० कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ " અન્તઃપુરના પરિચારક કંચુકીજન પાસેથી આ વાત સાંભળીને ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને અત્યંત હર્ષ અને સંતોષ થયો. પુલકિત હૃદયે તે વાત સાંભળીને અને હૃદયમાં ધારણ કરીને તેણે કૌટુંબિક પુરુષોને-આજ્ઞાપાલક નોકરોને બોલાવ્યા " सद्दावित्ता एवं वयासी " બોલાવીને તેણે તેમને આજ્ઞા ફરમાવી.

" खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! चाउग्घंटं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेह " હે દેવાનુપ્રિયો ! બહુ જ ઝડપથી ચાર ઘંટડીવાળા અશ્વરથને તૈયાર કરો. એટલે કે ઘોડા જોડેલા રથને જલ્દીમાં જલ્દી લઈને અહીં ઉપસ્થિત કરો. " उवट्ठवित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह " અને તેને ઉપસ્થિત કરીને મને

विधं गृहिधर्म मव्रजिष्यामः इत्याशयः, अप्येके जीतमेतत् इतिकृत्वा स्नाताः कृत-वलिकर्माणः कृतकौतुकमङ्गलमायश्चित्ताः शिरसा कण्ठेमालकृता अविद्धमणि-सुवर्णाः कल्पितहारार्द्धहारत्रिसरमलम्बमालम्बमानकटिसूत्रसुकृतशोभाऽ-भरणाः, मवरवस्त्रपरिहिताः, चन्दनोल्लिप्तगात्रशरीराः, अप्येके हयगताः, एवं गजगताः, रथगताः, शिविकागताः, स्यन्दमानिकागताः अप्येके पादविहार-चारिणः, पुरुषवागुरापरिक्षिप्ताः, महता उत्कृष्टसिंहनाद–बोलकलकलरवेण प्रक्षुभितं समुद्ररवभूतमिव नगरं कुर्वन्तः क्षत्रियकुण्डग्रामात् नगरान्निर्गच्छन्ति।

लिये और कितनेक १२ व्रतोंवाली अगार अवस्थाको धारण करनेके लिये जा रहे हैं, तथा कितनेक "इनके पास जानेका यह हमारा व्यवहार है" इस आशयसे स्नान करके वलिकर्म–वायसादिकों के लिये अन्नादि का भाग देने रूप करके, कौतुक मंगल रूप प्रायश्चित्त करके, मस्तक और कंठमें मालाओंको पहिर करके, मणि-निर्मित सुवर्णहारोंसे अलंकृत होकरके, हार, अर्द्धहार, तीन लरवाला हार, लंबा लटकता हुआ हार, कटिसूत्र, इन सबसे अपनी २ शोभा बना करके, सुन्दर २ कीमती वस्त्रोंको पहिर करके, चन्दनसे शरीरको चर्चित करके जा रहे हैं, तथा कितनेक घोड़ों पर, कितनेक हाथियों पर, कितनेक रथों पर, कितनेक शिविकाओं पर, कितनेक स्यन्दमानिकाओं(पालखी) पर, बैठ करके तथा कितनेक पैदल चल करके और कितनेक आपसमें एकत्रित हो करके बड़े भारी उत्कृष्ट सिंहनाद जैसे नादोंको करते हुए, क्षत्रिय कुण्डग्राम नगरसे निकल रहे हैं। जनताकी गमन कालकी

તથા કેટલાક "તેમની પાસે જવાનો અમારો વ્યવહાર છે" એમ માનીને સ્નાન કરીને, બલિકર્મ કરીને, કાગડા વિગેરેને અન્ન આદિ દેવા રૂપ કૌતુકમંગલરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને, મસ્તક અને કંઠમાં માળાઓ પહેરીને, મણિનિર્મિત સુવર્ણહારોથી વિભૂષિત થઈને, હાર, અર્ધહાર, ત્રણસરો હાર, લાંબો લટકતો હાર, અને કટિસૂત્રથી પોતાની શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરીને, સુંદર સુંદર કીમતી વસ્ત્રો પહેરીને, અને શરીર પર ચન્દનનું વિલેપન કરીને જઈ રહ્યા છે. કેટલાક ઘોડા પર, કેટલાક હાથીઓ પર, કેટલાક રથમાં, કેટલાક શિબિકાઓ (પાલખી) માં, અને કેટલાક સ્યન્દમાનિકામાં બેસીને અને કેટલાક પગપાળા ચાલતાં ચાલતાં જઈ રહ્યા છે. કેટલાક એક બીજાની સાથે મળીને ઘણા ભારે ઉત્કૃષ્ટ સિંહનાદ જેવો નાદ કરતાં કરતાં, તો કેટલાક સ્પષ્ટ ધ્વનીઓ કરતાં કરતાં, અને કેટલાક કલકલ નાદ કરતાં ક્ષત્રિયકુંડ નગરમાંથી નીકળી રહ્યા છે. ગમન કરતાં લોકોના

औपपातिके पूर्वार्धेऽष्टचत्वारिंशत्तम सूत्रे पर्षद्वर्णके भणितस्तथैव अत्रापि भणितव्य तथाचोक्तम् औपपातिके —

'अणेगगणनायग-दंडनायग-राईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाह-दूय-संधिवाल सद्धिं संपरिवुडे' इति, अनेके गणनायका य प्रकृत्यैव महत्तराः, दण्डनायकाः-राज्यतन्त्रपरिपालकाः, राजान -माण्डलिकाः, ईश्वराः-युवराजपदभिषिक्ताः, तलवराः परितुष्टभूपप्रदत्तपट्टबन्धविभूषितराजस्थानीयाः माडम्बिकाः-पञ्चशतग्रामाधिपा, छिन्नमडम्बाधिपा वा, कौटुम्बिकाः-बहुकुटुम्बपोषकाः । इभ्या =हस्तिपरिमितधनराशिमन्तः,

सूत्रमें कोणिककी परिषदाका किया गया है-वैसाही वर्णन यहां पर कर लेना चाहिये-औपपातिक सूत्रमें यह वर्णन इस प्रकारसे कहा गयाहै-'अणेग गणनायग-दंड नायग-राईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाह-दूय संधिवाल-सद्धिं-संपरिवुडे' प्रकृतिसेही जो बहुत बडे होते हैं, वे गणनायक हैं, राजतन्त्रके जो परिपालक होते हैं वे दण्डनायक हैं, माण्डलिक राजाओंका नाम राजा है, युवराज पदमें अभिषिक्त हुओंका नाम ईश्वर है, जिन्हें प्रसन्न हुए राजाओं द्वारा पट्टबन्ध किया जाता है, ऐसे राजस्थानीय व्यक्ति तलवर कहे जाते हैं पांचसौ गांवके जो अधिपति होते हैं वे माडम्बिक हैं, अनेक कुटुम्बोंके जो परिपोषक होते हैं वे कौटुम्बिक हैं, जिनके पास हाथी प्रमाण द्रव्यराशि होती है, वे इभ्य हैं, सुवर्णके पट्टबन्धसे जिनका

पूर्वार्धना ४८ मां सूत्रमां आपवामां आवेल कोणिकनी परिषदाना वर्णन प्रमाणे समजवुं औपपातिक सूत्रमां ते वर्णन आ प्रमाणे करेलुं छे "अणेगगणनायग-दंडनायग-राईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठिसेणावइ-सत्थवाह-दूय-संधिवाल-सद्धिं-संपरिवुडे"

प्रकृतिथि जे घणा मोटा होय छे-समूहना आगेवान होय छे तेने गणनायक कहे छे राजतंत्रना जे परिपालक होय छे, तेमने दंडनायक कहे छे मांडलिक राजाओने राजा कहे छे युवराज पदे जेनो अभिषेक थयेलो होय छे तेने ईश्वर कहे छे जेनी सेवाओथी संतोष पामीने जेमने राजा द्वारा पट्टबन्ध करवामां आवेल होय छे, एवी राजस्थानीय व्यक्तिने तलवर कहे छे पांच सो गामना अधिपतिने माडंबिक कहे छे अनेक कुटुंबोना परिपोषक पुरुषोने कौटुंबिक कहे छे जेनी पासे हाथीप्रमाण द्रव्यराशि होय छे, तेने 'इब्भ' कहे छे सुवर्णना पट्टथी जेनुं मस्तक विभूषित होय

म्बिकपुरुषाः! क्षिप्रमेव शीघ्रातिशीघ्रमेव चातुर्घण्ट चतुर्घण्टा युक्तम् अश्वरथम् अश्ववाहरथम् युक्तमेव भवरबलीवर्दादिना संयोजितमेव उपस्थापयत, उपस्थाप्य मम एताम् आज्ञप्तिम्-आज्ञाम् प्रत्यर्पयत-परावर्तयत। 'तए णं ते कोडुंबिय पुरिसा जमालिणा खत्तियकुमारेणं एवं वुत्ता समाणा जाव पच्चप्पिणंति' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः जमालिना क्षत्रियकुमारेण एवमुक्तरीत्या उक्ता आज्ञप्ताः सन्तो यावत् क्षिप्रमेव चातुर्घण्टम् अश्वरथं युक्तमेव उपस्थाप्य जमालेराज्ञप्तिं प्रत्यर्पयन्ति, 'तए णं जमाली खत्तियकुमारे जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता ण्हाए कयबलिकम्मे जहा उववाइए परिसा वण्णओ तहा भाणियव्वं' ततः खलु जमालिः क्षत्रियकुमारो यत्रैव मज्जनगृहमासीत् तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य स्नातः कृतबलिकर्मा वायसादिभ्यो दत्तान्नभाग यथा कोणिकस्य

इसकी खबर दो. 'तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जमालिणा खत्तियकुमारेण एवं वुत्ता समाणा जाव पच्चप्पिणंति' इस प्रकार क्षत्रियकुमार जमालिने जब उन कौटुम्बिक पुरुषोंसे कहा-तो उन्होंने बहुतही शीघ्रतासे चार घंटोंवाले रथको घोडे जोतकर तैयार कर दिया. और तैयार होतेही उसकी खबर जमालिके पास भेज दी। 'तएणं जमाली खत्तिय कुमारे जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ' खबर मिलते ही वह क्षत्रियकुमार जमालि जहां स्नान घर था वहां गया-'उवागच्छित्ता ण्हाए कयबलिकम्मे जहा उववाइए परिसा वण्णओ तहा भाणियव्वं' वहां जाकर उसने स्नान किया, बलिकर्म किया-वायसादिकोंके लिये अन्न वितरित किया, औपपातिक सूत्रमें जैसा वर्णन पूर्वार्धमें ४८ वें

અહીં ખબર પહોંચાડો " तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जमालिणा खत्तियकुमारेण एवं वुत्ता समाणा जाव पच्चप्पिणंति " ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીની આ આજ્ઞા સાંભળીને તે કૌટુંબિક પુરુષો ઘણો હર્ષ અને સંતોષ પામ્યા. તેમણે ઘણી જ ઝડપથી ચાર ઘંટડીવાળા રથને ઘોડા જોડીને તૈયાર કર્યો અને તે રથને મહેલની બહારની ઉપસ્થાનશાળામાં ઊભો રાખીને જમાલીને ખબર મોકલી કે " આપની આજ્ઞાનુસાર અશ્વરથ તૈયાર કરીને ઉપસ્થિત કર્યો છે " तएण जमाली खत्तियकुमारे जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ " રથ તૈયાર થવાના સમાચાર મળતા જ ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી જ્યાં સ્નાનગૃહ હતું ત્યાં ગયો. " उवागच्छित्ता ण्हाए कयबलिकम्मे जहा उववाइए परिसा वण्णओ तहा भाणियव्व " ત્યાં જઈને તેણે સ્નાન કર્યું, ત્યારબાદ બલિકર્મ કર્યું-એટલે કે કાગડા આદિને માટે અન્નનું વિતરણ કર્યું. બાકીનું સમસ્ત વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રના

मन्त्रिणः प्रसिद्धा सचिवाः, महामन्त्रिणो मन्त्रिमण्डलप्रधानाः, गणका गणितज्ञाः, दौवारिकाः, प्रतीहाराः, अमात्या राज्याधिष्ठायकाः, चेटा चरणसेवकाः, पीठमर्दाः वयस्याः, नगरं नगरवासिप्रकृतिमण्डलम्, निगमा वणिग्जननिवास श्रेष्ठिनः श्री देवता ध्यासितसौवर्णपट्टविभूषितशिरसः, सेनापतयः-सैन्य नायकाः दूता अन्येषां राजादेशनिवेदकाः, सन्धिपालाः राजसन्धिरक्षकाः, तैः सार्धं न केवल तैः सह किन्तु संपरिवृतः-सम्-सम न्तात् परिवृतः=परिकरितः, इति यावत् ' जाव चन्दणाक्किन्नगायसरीरे सव्वालंकारविभूसिए मज्जणघराओ पडिनिक्खमइ जाव यावत् चन्दनाकीर्णगात्रशरीरः-चन्दनानुलिप्त देहः,

शासनके सचालनकी सलाह देनेवालेका नाम मंत्री है, सचिव भी इसी प्रकारके होते हैं, मंत्रि मण्डलके जो प्रधान होते हैं, वे महामंत्री हैं, ज्योतिष शास्त्रके जो ज्ञाता होते हैं, वे गणक हैं, द्वारपालका नाम दौवारिक है राज्यके अधिष्ठायकका नाम अमात्य है चरण सेवकोंका नाम चेट है, वयस्योंका नाम पीठमर्द है नगरनिवासी प्रजाजनका नाम नागरिक है, वणिग्जनों के निवास हो उस स्थान का नाम निगम है, श्री देवतासे युक्त – सौवर्णपट्टस विभूषित जिनका मस्तक होता है, व श्रेष्ठी हैं। सेनानायकका नाम सेनापति है, दूसरोंसे राजाके आदेशोंको कहनेवाले दूत हैं, राज्यकी संधिके रक्षक संधिपाल हैं, इन सब गणक गणनायक आदिकोंसे घिरा हुआ वह ' जाव चन्दणाक्किन्नगायसरीरे सव्वालंकारविभूसिए मज्जणघराओ पडिनिक्खमइ ' यावत् चन्दनसे जिसका पूरा शरीर

કામમાં રાજાને સલાહ દેનાર વ્યક્તિને મંત્રી કહે છે સચિવ કોઈ પ્રધાન તે પણ રાજ્ય સંચાલનના કામમાં રાજાને મદદ કરે છે મંત્રીમંડળના વડાને મહામંત્રી કહે છે જ્યોતિષ શાસ્ત્રના જાણકારને 'ગણક' કહે છે દ્વારપાલને 'દૌવારિક' કહે છે, રાજ્યના અધિષ્ઠાયકને અમાત્ય કહે છે ચરણસેવકને ચેટ કહે છે વયસ્યોને 'પીઠમર્દ' કહે છે નગરનિવાસી પ્રજાજનને નગર અથવા નાગરિક કહે છે વણિગ્જન (વેપારી) ને 'નિગમ કહે છે સુવર્ણ પટ્ટથી વિભૂષિત જેનું મસ્તક હોય છે એવા લક્ષ્મીપતિને શ્રેષ્ઠી કહે છે સેનાના નાયકને સેનાપતિ કહે છે રાજાની આજ્ઞા અન્યને પહોંચાડનારને દૂત કહે છે અને રાજાની સંધિના રક્ષકને સંધિપાલ કહે છે

આ ગણનાયક આદિ લોકોથી ઘેરાયેલો " जाव चन्दणाक्किन्नगायसरीरे सव्वालंकारविभूसिए मज्जणघराओ पडिनिक्खमइ अने चंदनथी लिप्त शरीर

श्रेष्ठिनः हिरण्यपट्टसमलङ्कृतमूर्धानो नगरप्रधानव्यवहर्त्तारः, सेनापतयः= सैन्यनायकाः, सार्थवाहाः–लाभार्थं देशान्तरे गच्छतां सार्थदानेन द्रव्यदानेन च सहायकर्त्तारः, दूताः=राजादेशनिवेदकाः, सन्धिपालाः राज्यसीमारक्षकाः तैः सार्धं संपरिवृतः–परिवेष्टितः इति । अत्र विषये औपपातिकसूत्रे क्वचित् क्वचित् एतादृशः पाठो लभ्यते, तथाहि—

'अणेगगणनायगदंडनायगराईसरतलवरमाडंबियकोडुंबियओलग्गमंतिमहामंतिगणगदोवारियअमच्चचेडपीठमद्दनगरनिगमसेट्ठिसत्थवाहदूयसंधिवालसद्धिं संपडिवुडे' तत्रेयं व्याख्या – अनेके ये गणनायकाः प्रकृतिमहत्तरा, दण्डनायकाः तन्त्रपालाः राजानो माण्डलिकाः, ईश्वराः–युवराजाः, तलवराः संतुष्टनगरपतिप्रदत्तपट्टबन्धविभूषिताः राजस्थानीयाः माडम्बिकाः–छिन्नमडम्बाधिपाः कौटुम्बिकाः–कतिपयकुटुम्बस्वामिनः, अवलगकाः सेवकाः,

---

मस्तक विभूषित होता है, ऐसे नगर प्रधान व्यवहारीजन श्रेष्ठी कहलाते हैं, सेनाके जो नायक होते हैं, वे सैन्यनायक हैं, लाभके लिये देशान्तर जानेवालोंको जो साथ देनेसे अथवा द्रव्य देनेसे सहायता करते हैं वे सार्थवाह हैं, राजाके आदेशोंका निवेदन करनेवाले दूत हैं, और राज्यकी सीमाकी रक्षा करनेवाले सन्धिपाल हैं।

इस विषयमें औपपातिक सूत्रमें कहीं २ ऐसा भी पाठ मिलता है–'अणेग – गणनायग–दंडनायग–राईसरतलवर – माडंबियकोडुंबिय ओलुग्गमंति महामंति गणग दोवारिय अमच्च चेडपीठमद्दनगरनिगम सेट्ठि सत्थवाहदूयसंधिवालसद्धिं संपरिवुडे' गणनायक, दण्डनायक, राजा, ईश्वर, तलवर, माडम्बिक, कौटुम्बिक इन पदोंकी व्याख्या पूर्वोक्त प्रकारसेही है, सेवकोंका नाम अवलगक है, राजाके लिये राज्य-

---

છે એવા નગરના મુખ્ય વ્યવહારી પુરુષને શ્રેષ્ઠિ કહે છે, સેનાના નાયકને સેનાપતિ કહે છે, કમાવાને માટે પરદેશ જનારને સાથ આપનાર અથવા દ્રવ્યની સહાયતા કરનારને સાર્થવાહ કહે છે, રાજાના આદેશોનું નિવેદન કરનારને દૂત કહે છે, અને રાજ્યની સીમાનું રક્ષણ કરનારને સન્ધિપાલ કહે છે.

આ વિષયને અનુલક્ષીને ઔપપાતિક સૂત્રમાં કોઇ કોઇ જગ્યાએ આ પ્રમાણે સૂત્રપાઠ પણ મળે છે—"अणेग गणनायग, दंडनायग, राईसर, तलवर, माडंबिय, कोडुंबिय, ओलुग्गमंति, महामंति गणग दोवारिय अमच्चचेडपीढम नगरनिगमसेट्ठिसत्थवाहदूयसंधिवालसद्धिं संपरिवुडे" ગણનાયક, દંડ નાયક, રાજા, ઇશ્વર, તલવર, માડંબિક અને કૌટુંબિક, આ પદોની વ્યાખ્યા ઉપર કહેવામાં આવી છે સેવકોને 'અવલગક' કહે છે, રાજ્ય સંચાલનના

नगरस्य मध्यमध्येन निर्गच्छति, 'निगच्छित्ता जेणेव माहणकुंडग्गामे नगरे जेणेव बहुसालए चेइए तेणेव उवागच्छइ' क्षत्रियकुण्डग्रामनगरात् निर्गत्य यत्रैव ब्राह्मणकुण्डग्राम नगरमासीत्, यत्र च बहुसालकं चैत्यम् उद्यानमासीत्, तत्र उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता तुरए निगिण्हेइ, निगिण्हेत्ता रहं ठवेइ, ठवेत्ता रहाओ पच्चोरुहइ' उपागत्य तुरगौ अश्वौ निगृह्णाति-निरुणद्धि निगृह्य निरुध्य रथं स्थापयति, स्थापयित्वा रथात् प्रत्यवरोहति-अवतरति, 'पच्चोरुहित्ता पुप्फ तंबोलाउहमाईयं वाहणाओ य विसज्जेइ' रथात्प्रत्यवरुह्य अवतीर्य पुष्पताम्बूलायुधादिकम् उपानहौ च विसृजति-परित्यजति, 'विसज्जेत्ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ, पुष्पताम्बूलायुधादिकम् उपानहौ च विसृज्य-परित्यज्य एकशाटिकम् अस्यूतम् उत्तरासङ्गं करोति, 'करित्ता' कृत्वा अञ्जलिमउलियहत्थे, जेणेव समणे

ग्राम नगरके बिलकुल बीचमेंसे होकर निकला 'निग्गच्छित्ता जेणेव माहणकुंडग्गामे नयरे, जेणेव बहुसालए चेइए तेणेव उवागच्छइ' और निकलकर जहाँ ब्राह्मण कुण्डग्राम नगर और जहाँ वह बहुशालक उद्यान था उस ओर चला, 'उवागच्छित्ता तुरए निगिण्हेइ' वहां पहुंचकर उसने अपने घोडोंको रोक दिया, 'निगिण्हेत्ता रहं ठवेइ' घोडोंको रोक कर रथको खडा किया, 'ठवेत्ता रहाओ पच्चोरुहइ' रथको खडा करके फिर वह उससे नीचे उतरा 'पच्चोरुहित्ता पुप्फ तंबोला उयमाईयं वाहणाओ य विसज्जेइ' नीचे उतर कर उसने पुष्प, ताम्बूल, आयुध आदिको एवं दोनों जूतोंको छोड दिया 'विसज्जेत्ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ, इन सबको छोड करके फिर उसने एकशाटिक उत्तरासंग किया, 'करित्ता' एक शाटिक उत्तरासंग करके 'अंजलि

"निगच्छित्ता" त्यांथी नीकळीने "जेणेव माहणकुंडग्गामे नयरे, जेणेव बहुसालए चेइए तेणेव उवागच्छइ" ज्यां ब्राह्मणकुंडग्राम नगर हतुं ज्यां बहुशालक उद्यान हतुं, ते तरफ ते आगळ वध्यो. "उवागच्छित्ता" त्यां पहोंचीने "तुरए निगिण्हेइ" तेणे अश्वोने रोक्या "निगिण्हेत्ता रहं ठवेइ" अने रथने-ऊभो राख्यो "ठवेत्ता रहाओ पच्चोरुहइ" रथने ऊभो राखीने ते रथमांथी नीचे ऊतर्यो 'पच्चोरुहित्ता पुप्फतंबोलाउयमाईयं वाहणाओ य विसज्जेइ" रथमांथी ऊतरीने तेणे पुष्प, तांबूल (पान) आयुधो आदिनो तथा पगरखांनो त्याग कर्यो. विसज्जेत्ता' ते वस्तुओनो परित्याग करीने "एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ" एक सळंग उत्तरासंग (उत्तरीय) धारण कर्युं" करित्ता" उत्तरासंग धारण करीने 'अंजलिमउलियहत्थे जेणेव

सर्वालङ्कारविभूषितो मज्जनगृहात् स्नानागारात् प्रतिनिष्क्रामति-निर्गच्छति, 'पडिनिक्खमित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला, जेणेव चाउग्घंटे आसरहे, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता चाउग्घंटं आसरहं दुरूहेइ' मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रम्य निर्गत्य, यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला आसीत्, यत्रैव चातुर्घण्टश्चतुर्घण्टोपेतः अश्वरथः आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य चातुर्घण्टम् अश्वरथम् आरोहति 'दुरूहित्ता सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं महया भडचडगरपहकरवंदपरिक्खित्ते' आरु सकोरण्टमाल्यदाम्ना कोरण्टनामकपुष्पविशेषमाल्यदाम्ना सहितेन छत्रेण ध्रियमाणेन महता-बृहता प्रकारेण भटानां महाभटानां चटकरवन्तः विस्तारवन्तो ये पहकराः समूहास्तेषां वृन्देन परिक्षिप्तः परिवेष्टितः सन् 'खत्तियकुण्डग्गामे नगरे मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ' क्षत्रियकुण्डग्रामस्य

उपलिप्त हो रहा है, तथा समस्त अलंकारोंसे जिसकी शारीरिक शोभा खूब २ बढ़ रहीहै, ऐसा वह जमालि स्नान घरसे बाहर निकला 'पडिनिक्खमित्ता' बाहर निकल कर फिर वह 'जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला' जहां अपनी उपस्थान शाला थी और 'जेणेव चाउग्घंटे आसरहे' जहां चार घंटोंवाला वह अश्वरथ रखा था 'तेणेव उवागच्छइ' वहां पर आया-वहां आकर वह उस चातुर्घंट रथ पर सवार हो गया 'दुरुहित्ता सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं महया भडचडगर पहकरविंद परिक्खित्ते' सवार होतेही उसके ऊपर छत्रधारियोंने कोरंट पुष्पोंकी मालासे युक्त छत्र तान दिया, साथमें बडे २ योधाओंका समूह हो गया-इस तरह इन सबसे घिरा हुआ वह जमालि 'खत्तियकुंडग्गामे नयरे मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ' क्षत्रियकुण्ड-

---

રના અંગોવાળો તથા સમસ્ત અલંકારોથી વિભૂષિત શરીરવાળો તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી સ્નાનગૃહમાંથી બહાર નીકળ્યો. पडिनिक्खमित्ता" ત્યાંથી બહાર નીકળીને "जेणेवं बाहिरिया उवट्ठाणसाला" જ્યાં તેની બાહ્ય ઉપસ્થાન શાલા (સભાભવન) હતી, "जेणेव चाउग्घंटे आसरहे" જ્યાં ચાર ઘંટડીવાળો તે અશ્વરથ ઊભો હતો, "तेणेव उवागच्छइ" ત્યા તે આવ્યો ત્યાં આવીને તે અશ્વરથમાં બેસી ગયો "दुरुहित्ता सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं भडचडगरपहकरविंदपरिक्खित्ते" જેવો તે રથમાં સવાર થયો કે તરત જ છત્રધારીઓએ તેના મસ્તક પર કોરંટ પુષ્પોની માળાથી યુક્ત છત્ર ધારણ કર્યું અને અનેક યોદ્ધાઓનો સમૂહ તેની સાથે સાથે ચાલવા લાગ્યો. આ રીતે તેમના વડે ઘેરાયેલો તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી "खत्तियकुंडग्गामे नयरे मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ" ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગરની બરાબર વચ્ચે થઈને નીકળ્યો.

धर्मकथां श्रुत्वा निशम्य पर्यन्त मतिगता, ' तए णं से जमाली खत्तियकुमारे सम णस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म ' ततः खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके समीपे धर्मं धर्मोपदेशं श्रुत्वा निशम्य हृदि अवधार्य ' हट्ठ जाव उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठाए उट्ठेत्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी '-हृष्ट यावत् हृष्टतुष्टचित्तानन्दितः प्रीतिमनाः हर्षवशविसर्पद्हृदय ' करतलकृतमौलिपुट्टः उत्थया उत्तिष्ठति, उ त्थया उत्थाय श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वः वारत्रयं यावत् आदक्षिणप्रद क्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रका रेण अवादीत्-' सद्दहामि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं, पत्तियामि णं भंते ! निग्गंथ

और उसे हृदयमें धारण कर परिपूर्ण विसर्जित हो गई । तएणंसे ज माली खत्तियकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म ' इसके बाद वह क्षत्रियकुमार जमालि श्रमण भगवान् महा वीरके पास धर्मोपदेश सुनकर और उसे अपने हृदयमें धारण कर ' हट्ठ जाव उट्ठाए उट्ठेइ ' बड़ा हर्षित हुआ और संतुष्ट चित्त होकर आनन्दमग्न बन गया, हर्षसे उसका हृदय उछलने लगा उसने दोनों हाथोंकी अंजलि बनाई और उसे मस्तक पर लगाया और एकदम अपनी उत्थान शक्तिसे उठा 'उट्ठाए उट्ठेत्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी ' उत्थान शक्तिसे उठकर उसने श्रमण भगवान् महावीरको तीन बार आदक्षिण प्रदक्षिण करके वन्दना किया, नमस्कार किया वन्दना नमस्कार करके फिर उसने उनसे इस

આદિને ધર્મકથા કહી ધર્મકથા શ્રવણ કરીને તથા તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને પરિષદ વિસર્જિત થઈ ગઈ

" तएणं से जमालि खत्तियकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्म सोच्चा निसम्म " ત્યારબાદ તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે ધર્મ શ્રવણ કરીને અને તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને " हट्ठ जाव उट्ठाए उट्ठेइ " ઘણો જ હર્ષ અને સંતોષ પામ્યો તેનું હૃદય હર્ષથી નાચી ઊઠ્યું તે પુલકિત થયો, બ ને હાથ જોડીને પોતાની ઉત્થાન શક્તિથી ઊભો થયો " उट्ठाए उट्ठेत्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी " પોતાની ઉત્થાન શક્તિથી ઊભા થઈને તેણે આદક્ષિણ-પ્રદક્ષિણાપૂર્વક શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા વંદણા નમસ્કાર કરીને તેણે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-

भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' अञ्जलिमुकुलितहस्तः कृताञ्जलिः यत्रैव समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्व त्रिवारम् आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, करित्ता जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासइ' कृत्वा यावत् शुश्रूषमाणो नमस्यन् विनयेन प्राञ्जलिपुटः सन् त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्ते। 'तए णं समणे भगवं महावीरे जमालिस्स खत्तियकुमारस्स तीसेय महतिमहालियाए इसि जाव धम्मकहा जाव परिसा पडिगया' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो जमालये क्षत्रियकुमाराय तस्यां च महतिमहत्याम् ऋषियावत् पर्षदि धर्मकथा यावत् उपदिष्टवान्,

मउलियहत्थे जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' फिर वह दोनों हाथोंकी अंजलि बना कर जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहां आया 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' वहां आ करके उसने श्रमण भगवान् महावीरको तीन बार आदक्षिण प्रदक्षिणा की 'करित्ता जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासइ' तीन बार आदक्षिण प्रदक्षिण करके धर्मश्रवण करनेकी इच्छासे फिर उसने प्रभुको नमस्कार किया और बडे विनयसे दोनों हाथोंको जोड़कर त्रिविध पर्युपासनासे प्रभुकी उसने उपासना की 'तएणं समणे भगवं महावीरे जमालिस्स खत्तियकुमारस्स तीसेय महतिमहालियाए इसि जाव धम्म कहा जाव परिसा पडिगया' इसके बाद उन श्रमण भगवान् महावीरने उस क्षत्रियकुमार जमालिको और उस विशाल ऋषि परिषद आदिको धर्मकथा कही. धर्मकथाको सुनकर

समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" બન્ને હાથની અંજલી બનાવીને (બન્ને હાથ જોડીને) જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજતા હતા, ત્યાં તે આવ્યો. "उवागच्छित्ता" ત્યાં આવીને "समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ" તેણે ત્રણ વાર આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણાપૂર્વક શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા નમસ્કાર કર્યા. "करित्ता जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासइ" વંદણા નમસ્કાર કરીને તેણે ધર્મશ્રવણની ઇચ્છાથી, બન્ને હાથ જોડીને ત્રિવિધ (મન, વચન અને કાયા) પર્યુપાસના દ્વારા પ્રભુની ઉપાસના કરી.

"तएणं समणे भगवं महावीरे जमालिस्स खत्तियकुमारस्स तीसे य महतिमहालियाए इसि जाव धम्मकहा जाव परिसा पडिगया" ત્યાર બાદ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને તથા તે વિશાળ ઋષિપરિષદા

यत् नवरं विशेषस्तु मातापितरौ आपृच्छामि-मातापित्रोराज्ञां गृह्णामि यद्यपि भवदुक्त सर्वं सत्यमेवास्ति तथापि मातापित्रोराज्ञाग्रहणमावश्यकं भवति 'तए णं अहं देवाणुप्पियाणं अंतिए मुण्डे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वयामि' ततोऽनन्तरं मातापित्रोराज्ञाग्रहणानन्तरम् अहं देवानुप्रियाणामन्तिके-समीपे मुण्डो भूत्वा अगारात् निष्क्रम्य गृहावासादिकं परित्यज्य अनगारितां प्रव्रजामि, प्रव्रज्यां ग्रहीष्यामि-इति भावः। भगवानाह-'अहासुहं देवाणुप्पिया! मा पडिबंधं करेह' हे देवानुप्रियाः! यथासुखं यथा तुभ्यं रोचते तथा कुरु किन्तु प्रतिबन्धं विलम्बं मा कुरु ॥ सू० ४ ॥

मूलम्—'तएणं से जमाली खत्तियकुमारे समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता तमेव चाउग्घंटं आसरहं दुरूहेइ, दुरूहित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ बहुसालाओ चेइआओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता सकोरंट जाव धरिज्जमाणेणं महया भडचडगरजाव परिक्खित्ते जेणेव खत्तियकुंडग्गामे नयरे-तेणेव-उवागच्छइ, उवागच्छित्ता

चाहता हूं-अतः उनसे आज्ञा प्राप्त कर 'अहं' मैं 'देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वयामि' आप देवानुप्रियके पास मुंडित होकर अगारावस्थासे अनगारावस्था धारण करूंगा 'अहासुहं देवाणुप्पिया! मा पडिबंधं करेह' क्षत्रियकुमार जमालिकी ऐसी बात सुनकर प्रभुने उनसे कहा-हे देवानुप्रिय! जैसा तुम्हें रुचे वैसा करो परन्तु विलम्ब मत करो ॥सू०४॥

માતાપિતાની આજ્ઞા લેવા ઇચ્છું છું. પ્રવજ્યા અંગીકાર કરવા માટે તેમની આજ્ઞા લઇને 'अहं देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वयामि" આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે મુંડિત થઇને (પ્રવજ્યા લઇને) અગારાવસ્થા (ગૃહસ્થાવસ્થા) નો પરિત્યાગ કરીને હું અણગારાવસ્થા ધારણ કરીશ. "अहासुहं देवाणुप्पिया मा पडिबंधं करेह" ત્યારે મહાવીર પ્રભુએ તેને કહ્યું— હે દેવાનુપ્રિય! તમને રુચે તેમ કરો, પણ આ કામમાં વિલંબ કરશો નહીં ॥ ૪ ॥

पावयणं, रोएमि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं अब्भुट्ठेमि णं भंते ! निग्गंथं पाव-यणं' हे भदन्त ! श्रद्दधामि खलु निर्ग्रन्थं प्रवचनम् हे भदन्त ! प्रत्येमि विश्वसिमि खलु निर्ग्रन्थं प्रवचनम्, हे भदन्त ! रोचयामि-अभिलषामि खलु निर्ग्रन्थं प्रवचनम् हे भदन्त ! अभ्युत्तिष्ठामि निर्ग्रन्थं प्रवचनम्, ' एवमेयं भंते ! तहमेयं भंते ! अवितहमेयं भंते ! असंदिद्धमेयं भंते ! ' हे भदन्त ! एवमेतत् यथा भवान् वदति तथैवैतत् भदन्त ! अवितथं सत्यमेतत् भदन्त ! असंदिग्धमेतत्-सन्देह-रहितमेतत् ' जाव से जहेयं तुब्भे वदह, जं नवरं देवाणुप्पिया ! अम्मापियरो आपुच्छामि ' यावत् यथैतत् यूयं वदथ, तथैवैतत् वर्तते, किन्तु हे देवानुप्रियाः !

प्रकार कहा-' सद्दहामि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं, पत्तियामि णं भंते ! निग्गंथ पावयणं रोएमि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं, अब्भुट्ठेमि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं ' हे भदन्त ! मैं इस निर्ग्रन्थ प्रवचनकी श्रद्धा करता हूं, हे भदन्त ! मैं इस निर्ग्रन्थ प्रवचनकी प्रतीति करता हूं हे भदन्त ! मैं इस निर्ग्रन्थ प्रवचनको चाहता हूं, हे भदन्त ! मैं इस निर्ग्रन्थ प्रवचनको अपने जीवनमें उतारना चाहता हूं । ' एवमेयं भंते ! तहमेयं भंते ! अवितहमेयं भंते ! असंदिद्धमेयं भंते ! ' हे भदन्त ! जैसा आप कहते है, वह निर्ग्रन्थ प्रवचन ऐसाही है, वैसाही है, हे भदन्त ! यह निर्ग्रन्थ प्रवचन सर्वथा सत्यही हैं, हे भदन्त ! यह निर्ग्रन्थ प्रवचन संदेहादि दोषोंसे बिलकुल रहितहै । ' जाव से जहेयं तुब्भे वदह ' यावत् जैसा आपने इसे कहा है । हे भदन्त ! यह वैसाही है-किन्तु हे देवानुप्रिय ! ' अम्मापियरो आपुच्छामि ' मैं अपने मातापिताकी आज्ञा

" सद्दहामि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं, पत्तियामि णं भंते ! निग्गंथ पावयणं, रोएमि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं, अब्भुट्ठेमिणं भंते ! निग्गंथं पावयणं " હે ભદન્ત ! આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન પ્રત્યે મને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ છે, હે ભદન્ત ! આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન સત્ય હોવાની મને પ્રતીતિ થઈ ગઈ છે, હે ભદન્ત ! આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન મને ગમે છે, હે ભદન્ત ! આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનને હું મારા જીવનમાં ઉતારવા માગું છું " एवमेयं भंते ! तहमेयं भंते ! अवितहमेयं भंते ! असंदिग्धमेयं भंते ! આપે કહ્યું તે સત્ય છે. હે ભદન્ત ! આપના દ્વારા જે અર્થનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે તે સર્વથા સત્ય જ છે હે ભદન્ત ! આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન સર્વથા સત્ય છે. હે ભદન્ત ! આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન સંદેહાદિ દોષોથી રહિત છે.

" जाव से जहेयं तुब्भे वदह " હે ભદન્ત ! આપે જે પ્રમાણે કહ્યું, એવું જ તે છે. પરન્તુ હે દેવાનુપ્રિય ! " अम्मापियरो आपुच्छामि " હું મારા

सोगभरपवेवियगमगी निसेया दीणविमणवयणा, करयलमले पद्य- कमलमाला, तक्खणओलुग्गदुब्बलसरीरलायन्नसुन्न निच्छायागयसिरीया- पसिढिलभूसणपडतखुण्णियसंचुण्णिय धवलवलयपब्भट्ठउत्तरिज्जा, मुच्छावसणट्ठचेयगुरुई सुकुमाल विकिन्नकेसहत्था, परसुणियत्तव्व चंपगलया निव्वत्तमहेव्व इंद लट्ठी विमुक्कसंधिबंधणा, कोट्टिमतलंसि धसत्ति सव्वंगेहिं संनि वडिया तएणं सा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया ससंभ मोवत्तियाए तुरियं कंचणभिंगारमुहविणिग्गयसीयलविमल जलधाराए परिसिंचमाणनिव्वावियगायलट्ठी उक्खेवयतालियं ट वीयणगजणियवाएणं सफुसिएणं अंतेउरपरिजणेणं आसा सिया समाणी रोयमाणी कंदमाणी सोयमाणी विलवमाणी जमालिं खत्तियकुमारं एवं वयासी तुमंसि णं जाया! अम्हं एगे पुत्ते इट्ठे कंते, पिए, मणुन्ने, मणामे थेज्जे, वेसासिए, संमए, बहुमए, अणुमए, भंडकरंडगसमाणे रयणे, रयणब्भूए जीवियउस्सविए हिययानंदजणणे उंबरपुप्फमिव दुल्लभे सवण याए, किमंग पुण पासणायाए ? तं णो खलु जाया ! अम्हे इच्छामो तुब्भं खणमवि विप्पओगं, तं अच्छाहि ताव जाया! जाव ताव अम्हे जीवामो, तओ पच्छा अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवए वड्ढियकुलवंसतंतुकज्जंमि निरवयक्खे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए मुंडे भवित्ता आगाराओ अण गारियं पव्वइहिसि ॥ सू० ५ ॥

खत्तियकूडग्गामं नयरं मज्झं मज्झेणं जेणेव सए गिहे जहेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तुरए निगिण्हइ, निगिण्हित्ता रहं ठवेइ, ठवेत्ता रहाओ पच्चो रुहइ, पच्चोरुहित्ता जेणेव आब्भितरिया उवट्ठाणसाला जेणेव अम्मापियरो तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अम्मापियरो जएणं विजएणं वद्धावेइ, वद्धावेत्ता एवं वयासी- एवं खलु अम्मताओ ! मए समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मे निसंते, से वि य मे धम्मे, इच्छिए, पडिच्छिए, अभिरुइए । तए णं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी- धन्नेसि णं तुमं जाया ? कयत्थेसि णं तुमं जाया ! कयपुन्नेसि तुमं जाया, कयलक्खणेसि णं तुमं जाया ! जं णं तुमे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मे निसंते सेविय धम्मे इच्छिए पडिच्छिए अभिरूइए। तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो दोच्चंपि एवं वयासी एवं खलु मए अम्मताओ ! समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मे निसंते,जाव अभिरुइए, तए णं अहं अम्मताओ ! संसारभउव्विग्गे भीए जम्मजरामरणाणं तं इच्छामि णं अम्मताओ ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए । तए णं सा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया तं अणिट्ठं अकंतं अप्पियं अमणुन्नं अमणामं अस्सुयपुव्वं गिरं सोच्चा, निसम्म, सेयागयरोमकूवपगलंतविलीणगत्ता

क्षत्रियकुमारम् एवमवादीत् त्वमसि खलु जात ! आवयोरेकः पुत्र, इष्टः कान्तः, प्रियः, मनोज्ञः, मनोऽमः, स्थैर्यः, विश्वसितः, संमतः, बहुमतः, अनुमतः, भाण्डकरण्डकसमानो रत्नम् रत्नभूतः, जीवितोत्सवितः, हृदयानन्दजननः, उदुम्बरपुष्पमिव दुर्लभः श्रवणतायै, किमङ्ग पुनर्दर्शनतायै, तत् नो खलु जात ! वयम् इच्छाम तव क्षणमपि विप्रयोगम्, तत् आस्व तावत् जात ! यावत् तावत् वयं जीवाम', ततः पश्चात् अस्मासु कालगतेषु सत्सु परिणतवयाः वर्द्धितकुलवंशतन्तुकार्ये निरपेक्षः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजिष्यसि ॥ सू० ५ ॥

टीका—अथ जमालेः क्षत्रियकुमारस्य भगवतः समीपे दीक्षाग्रहणवक्तव्यतामाह-' तएण से ' इत्यादि, ' तए णं से जमाली खत्तियकुमारे समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता तमेव चाउग्घंटं आसरहं दुरूहेइ ' ततः खलु सः जमालिः क्षत्रियकुमारः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवं पूर्वोक्तरीत्या उक्तः सन् हृष्टतुष्टोऽत्यन्त हर्षतोष समन्वित श्रमण भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वो यावत्-आदक्षिण कृत्वा प्रदक्षिण वन्दते नम

'तएणं से जमाली खत्तिय कुमारे' इत्यादि—

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकारने क्षत्रियकुमार जमालिकी भगवान्के समीप दीक्षा ग्रहण की वक्तव्यताका प्रतिपादन किया है-'तएणं से जमाली खत्तियकुमारे समणेणं भगवया महावीरेणं एव वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता तमेव चाउग्घंटं आसरहं दुरुहेइ' श्रमण भगवान् महावीरने जब क्षत्रियकुमार जमालीसे दीक्षा लेनेमें विलम्ब मत करो-ऐसा कहा-तब वह बहुत हर्षित हुआ और आनंदित चित्त होकर उसने श्रमण भगवान् महावीरको तीन बार प्रदक्षिणा पूर्वक-वन्दना की नमस्कार किया वन्दना

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી પ્રવ્રજ્યા લેવા માટે તેના માતાપિતાની અનુમતિ કેવી રીતે મેળવે છે તે વાત પ્રકટ કરી છે ' तएणं से जमालि खत्तियकुमारे समणेणं भगवया महावीरेणं एव वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता तमेव चाउग्घंटं आसरहं दुरुहेइ " જ્યારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને કહ્યું કે દીક્ષા લેવામાં વિલંબ કરશો નહીં, ત્યારે તેને ઘણો જ હર્ષ અને સંતોષ થયો. તેણે પુલકિત હૃદયે ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણાપૂર્વક શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા વંદણા નમસ્કાર કરીને તે જ્યાં પોતાનો ચાર

छाया—ततः खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवमुक्तः सन् हृष्टतुष्टः श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वो यावत् नमस्यित्वा तमेव चातुर्घण्टम् अश्वरथम् आरोहति, आरुह्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात् बहुशालकात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य सकोरण्ट यावत् ध्रियमाणेन महता भटचटकर यावत् परिक्षिप्तो यत्रैव क्षत्रियकुण्डग्रामं नगरं तत्रैव उपागच्छति, उपागम्य क्षत्रियकुण्डग्रामं नगरस्य मध्यमध्येन यत्रैव स्वकं गृहं यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला तत्रैव उपागच्छति उपागत्य तुरगौ निगृह्णाति, निगृह्य रथं स्थापयति, स्थापयित्वा रथात् प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य यत्रैव आभ्यन्तरिकी उपस्थानशाला यत्रैव मातापितरौ तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य मातापितरौ जयेन विजयेन वर्द्धयति, वर्द्धयित्वा एवमवादीत्—एवं खलु हे अम्बतातौ! मया श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मः निशमितः सोऽपि च मे धर्मः इच्छितः प्रतीच्छितः, अभिरुचितः। ततः खलु तं जमालिं क्षत्रियकुमारम् मातापितरौ एवम् अवादिष्टाम्—धन्योऽसि खलु त्वं जात! कृतार्थोऽसि खलु त्वं जात! कृतपुण्योऽसि खलु त्वं जात! कृतलक्षणोऽसि खलु त्वं जात! यत् खलु त्वया श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मो निशमितः, सोऽपि धर्मः इच्छितः प्रतीच्छितः, अभिरुचितः। ततः खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारो मातापितरौ द्वितीयमपि एवमवादीत्—एवं खलु मया अम्बतातौ! श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मो निशमितो यावत् अभिरुचितः, ततः खलु अहम् अम्बतातौ! संसारभयोद्विग्नः, भीतो जन्मजरामरणेभ्यः, तद् इच्छामि खलु अम्बतातौ! युवाभ्याम् अभ्यनुज्ञातः सन् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके मुण्डो भूत्वा, अगारात् अनगारितां प्रव्रजितुम्। ततः खलु सा जमालेः क्षत्रियकुमारस्य माता ताम् अनिष्टाम् अकान्ताम् अप्रियाम्, अमनोज्ञाम्, अमनोऽमाम् अश्रुतपूर्वाम् गिरं श्रुत्वा निशम्य स्वेदागतरोमकूपप्रगलद् विलीनगात्रा शोकभरप्रवेपिताङ्गाङ्गी निस्तेजाः दीनविमनोवदना करतलमर्दितेव कमलमाला तत्क्षणावरुग्णदुर्बलशरीरलावण्यशून्यनिश्छाया गतश्रीका, प्रशिथिलभूषणपतत् क्षुण्णसंचूर्णितधवलवलयप्रभ्रष्टोत्तरीया, मूर्च्छावशनष्टचेतोगुर्वी सुकुमारविकीर्णकेशहस्ता परशुनिकृत्तेव चम्पकलता, निवृत्तमहेव इन्द्रयष्टिः, विमुक्तसन्धिबन्धना, कुट्टिमतले 'धस' इति सर्वाङ्गैः संनिपतिता। ततः खलु सा जमालेः क्षत्रियकुमारस्य माता ससंभ्रमापवर्त्तितया त्वरितं काञ्चनभृङ्गारमुखविनिर्गतशीतलविमलजलधारया परिषिच्यमाननिर्वापितगात्रयष्टिः उत्क्षेपकतालवृन्तवीजनकजनितवातेन सपृषता अन्तःपुरपरिजनेन आश्वासिता सती रुदती, क्रन्दती शोचन्ती विलपन्ती, जमालिं

उपागत्य क्षत्रियकुण्डग्रामस्य नगरस्य मध्यमध्येन मध्यमार्गेण यत्रैव स्वस्य गृहं यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला तत्रैवोपागच्छति, ' उवागच्छित्ता तुरए निगिण्हइ, निगिण्हित्ता रहं ठवेइ, ठवेत्ता, रहाओ पच्चोरुहइ ' उपागत्य तुरग निग्रहाति-अवरुणद्धि, निगृह्य रथं स्थापयति स्थापयित्वा, रथात् प्रत्यवरोहति, अवतरति ' पच्चोरुहित्ता जेणेव अब्भिंतरिया उवट्ठाणसाला, जेणेव अम्मापियरो तेणेव उवागच्छइ ' प्रत्यवरुह्य-समवतीर्य यत्रैव आभ्यन्तरिकी उपस्थानशाला यत्रैव अम्मापितरौ वर्तेतेस्म तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता, अम्मापियरो जएण विजएण वद्धावेइ, वद्धावेत्ता एवं वयासी '-उपागत्य अम्मापितरौ जयेन विजयेन जयविजयसूचकशब्देन वर्धयति, वर्धयित्वा एवं वक्ष्यमाणरीत्या अवादीत् 'एवं खलु अम्मताओ! मए समणस्स भगवओ महावीरस्स अ तिए धम्मे निसंते' है

साला तेणेव उवागच्छइ' चलते २ वह क्षत्रिय कुण्डग्राम नगरके बीचों बीचसे होकर निकला और जहां पर अपना घर एवं बाह्य उपस्थान शाला-बैठक थी वहां पर आया ' उवागच्छित्ता तुरए निगिण्हइ, निगिण्हित्ता रहं ठवेइ, ठवेत्ता रहाओ पच्चोरुहइ ' वहां आतेही उसने घोडोंको रुकवा दिया, घोडोंके रुकतेही रथ खडा हो गया, रथके खडे होतेही वह रथसे नीचे उतरा 'पच्चोरुहित्ता जेणेव अब्भिंतरिया उवट्ठाणसाला जेणेव अम्मापियरो तेणेव उवागच्छइ-उवागच्छित्ता अम्मापियरो जएणं विजएण वद्धावेइ ' नीचे उतरतेही वह भीतरी उपस्थान शालामें जाकर अपने मातापिताके पास पहुंचा, वहां जाकर उसने मातापिताको जय विजय शब्दोंका उच्चारण करते हुए बधाए ' वद्धावेत्ता एवं वयासी ' बधानेके बाद फिर उसने उनसे ऐसा कहा-' एवं खलु अम्मताओ!

જેણેવ બાહિરિયા ઉવટ્ઠાણસાલા તેણેવ ઉવાગચ્છઇ ' આ રીતે ચાલતાં ચાલતાં તેનો રથ ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગરની બહાર મધ્યના માર્ગેથી પસાર થઈને, જ્યાં તેનું ઘર હતું, અને ઘરની બહાર જ્યાં ઉપસ્થાનશાલા હતી, ત્યાં આવી પહોંચ્યો. " ઉવાગચ્છિત્તા તુરએ નિગિણ્હઇ, નિગિણ્હિત્તા રહં ઠવેઇ ઠવેત્તા રહાઓ પચ્ચોરુહઇ " ત્યાં આવીને તેણે ઘોડાને થંભાવી દીધા, ઘોડાએ થંભતા રથ ઊભો રહી ગયો. રથ ઊભો રહેતાં જ તે તેમાંથી નીચે ઉતર્યો પચ્ચોરુહિત્તા જેણેવ અબ્ભિંતરિયા ઉવટ્ઠાણસાલા, જેણેવ અમ્માપિયરો તેણેવ ઉવાગચ્છઇ " રથમાંથી નીચે ઉતરીને તે ઘરની અંદરના બેઠક ખાનામાં જ્યાં તેના માતાપિતા હતાં, ત્યાં ગયો. " ઉવાગચ્છિત્તા અમ્માપિયરો જએણ વિજએણં વદ્ધાવેઇ " ત્યાં આવીને તેણે " જય હો, વિજય હો " એવાં શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કરીને માતાપિતાને વધાવ્યાં, " વદ્ધાવેત્તા એવં વયાસી " વધાવીને તેણે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું—

स्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा तमेव पूर्वोक्तमेव चातुर्घण्टं चतुर्घण्टोपेतम् अश्वरथम् आरोहति–' दुरुहित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ बहुसालाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ ' अश्वरथमारुह्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात् बहुशालकात् चैत्यात्–उद्यानात् प्रतिनिष्क्रामति निर्गच्छति ' पडिनिक्खमित्ता सकोरंटजाव धरिज्जमाणेणं महया भडचडगर जाव परिक्खित्ते जेणेव खत्तियकुंडग्गामे नयरे तेणेव उवागच्छइ ' प्रतिनिष्क्रम्य सकोरण्ट यावत् कोरण्टनामकपुष्पमाल्यदाम्ना सहितेन ध्रियमाणेन छत्रेण उपलक्षितो महता बृहता भटानां चटकर यावत् पहकरवृन्देन परिक्षिप्तः परिवेष्टितो यत्रैव क्षत्रिय कुमारग्रामं नगरं तत्रैवोपागच्छति ' उवागच्छित्ता खत्तियकुंडग्गामं नगरं मज्झं मज्झेणं जेणेव सए गिहे जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ '

नमस्कार करके फिर उनके पाससे उस ओर आया कि जहां पर उसका वह चार घंटोंवाला अश्वरथ रखा हुआ था. वहां आकर वह उस पर सवार हो गया ' दुरुहित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ बहुसालाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ ' सवार होकर वह श्रमण भगवान् महावीरके पाससे और उस बहुशालक वनसे चल दिया–' पडिनिक्खमित्ता सकोरंट जाव धरिज्जमाणेणं महया जाव भडचडगर परिक्खित्ते जेणेव खत्तियकुंडग्गामे नयरे तेणेव उवागच्छइ ' ज्योंही वह अश्वरथ पर सवार हुआ कि छत्रधारियोंने उस पर कोरंट पुष्पकी मालाओंसे विभूषित छत्र तान दिया बडे२ योधा उसके पास आ गये–इस तरह योधा और महायोधाओंके समूहसे घिरा हुआ होकर वह क्षत्रियकुण्डग्रामकी ओर चल दिया, ' उवागच्छित्ता खत्तियकुण्डग्गामं नयरं मज्झं मज्झेणं जेणेव सए गिहे जेणेव बाहिरिया उवट्ठाण-

---

घंटडीवाळो रथ ઊભો હતો ત્યાં ગયો ત્યાં જઇને તે રથમાં બેસી ગયો. " दुरुहित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ बहुसालाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ " રથમાં સવાર થઇને તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસેથી તથા બહુશાલક ઉદ્યાનમાંથી રવાના થયો. " पडिनिक्खमित्ता सकोरंट जाव धरिज्जमाणेण महया भडचडगर जाव परिक्खित्ते जेणेव खत्तियकुंडग्गामे नयरे तेणेव उवागच्छइ " રથમાં સવાર થતાંની સાથે જ છત્રધારીઓએ તેના ઉપર કોરંટ પુષ્પોની માળાઓથી સુશોભિત છત્ર ધારણ કર્યું અને મોટા મોટા યોદ્ધાઓ તેની પાસે તેની રક્ષા માટે ઉપસ્થિત થઇ ગયા. આ રીતે યોદ્ધાઓ અને સુભટોના સમૂહથી ઘેરાયેલો તે ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગર તરફ આગળ વધ્યો.

" उवागच्छित्ता खत्तियकुंडग्गामे नयरं मज्झं मज्झेणं जेणेव सए गिहे

मवासि, 'जण्णं तुमे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मे निसंते, से वि य धम्मे इच्छिए, पडिच्छिए अभिरुइए' यत् यस्मात्कारणात् खलु त्वं श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके समीपे धर्मो निशमितः श्रुतः, सोऽपि धर्मस्तव इष्टः, अभिमतः, प्रतीष्टः पुनः पुनरिष्टः, भावतो वा प्रतिपन्नः, अभिरुचितः रुचिविषयो जातः। 'तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो दोच्चपि एवं वयासी' ततः खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः अम्बापितरौ द्वितीयमपि वारम् एवं वक्ष्यमाणरीत्या अवादीत्-' एवं खलु मए अम्मताओ! समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मे निसंते जाव अभिरुइए' हे अम्बतातौ! हे मातः! हे पितः! एवं खलु पूर्वोक्तरीत्या मया श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके समीपे धर्मो निशमितः श्रुतः, यावत् इष्टः, प्रतीष्टः, अभिरुचितः 'तएणं अहं अम्मताओ! संसारभउव्विग्गे भीए जम्मजरामरणाणं, तं इच्छामि णं अम्म

सुचिह्नोंको सार्थक कर लिया है। 'जण्णं तुमे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मे निसंते, से वि य धम्मे इच्छिए, पडिच्छिए, अभिरुइए' जो तुमने श्रमण भगवान् महावीरसे श्रुतचारित्ररूप धर्मका श्रवण किया और वह धर्म तुम्हें इष्ट हुआ, अत्यन्त इष्ट हुआ, एवं वह तुम्हारे द्वारा अपने जीवनमें उतारने योग्य समझा गया 'तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो दोच्चपि एवं वयासी' बादमें क्षत्रियकुमार जमालिने दुबारा भी मातापितासे ऐसाही कहा कि 'एवं खलु मए अम्मताओ! समणस्स भगवओ महावीरस्स, अंतिए धम्मे निसंते, जाव अभिरुइए-तएणं अहं अम्मताओ संसारभउव्विग्गे, भीए जम्मजरामरणाणं, तं इच्छामि णं अम्मताओ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए

તે તારા શારીરિક સુચિહ્નોને સાર્થક કર્યા છે ' जण्णं तुमे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मे निसंते, से वि य धम्मे इच्छिए पडिच्छिए, अभिरुइए" કારણ કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે જે શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું શ્રવણ કર્યું છે તે ધર્મ તને ઇષ્ટ લાગ્યો છે, અતિશય પ્રિય લાગ્યો છે અને રુચિકર લાગવાથી જીવનમાં ઉતારવા યોગ્ય લાગ્યો છે

"तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो दोच्चपि एवं वयासी" ત્યારબાદ તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીએ તેના માતાપિતાને બીજી વાર પણ એ જ પ્રમાણે કહ્યું કે ' एवं खलु मए अम्मताओ! समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मे निसंते जाव अभिरुइए तएणं अहं अम्मताओ! संसारभउव्विग्गे, भीए जम्मजरामरणाणं, तं इच्छामि णं अम्मताओ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे

अम्बतातौ ! एवं खलु वक्ष्यमाणरीत्या मया श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके समीपे धर्मो निशमितः श्रुतः, 'से वि य मे धम्मे इच्छिए पडिच्छिए अभिरुइए' 'सोऽपि च धर्मो मम इष्टः अभिलषितः, प्रतीष्टः अत्यन्तेप्सितः, अभिरुचितः रुचिविषयो जातः 'तए णं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी' ततः खलु तं जमालिं क्षत्रियकुमारम् अम्बापितरौ एवं वक्ष्यमाणरीत्या-अवादिष्टाम्-कथितवन्तौ । 'धन्नेसि णं तुमं जाया ! कयत्थेणं तुमं जाया ! कयपुन्नेसि णं तुमं जाया ! कयलक्खणे णं सि तुमं जाया !' हे जात ! पुत्र त्वं धन्योऽसि खलु हे जात ! हे पुत्र ! त्वं कृतार्थोऽसि-सम्पादितस्वप्रयोजनोऽसि, हे जात ! हे पुत्र ! त्वं कृतपुण्योऽसि खलु उपार्जितपुण्योऽसि, हे जात ! हे पुत्र ! त्वं कृतलक्षणोऽसि कृतानि विहितानि तथा सार्थकानि लक्षणानि शरीरचिन्हानि येन स

मए समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मे निसंते' हे माता-पिता ! मैंने श्रमण भगवान् महावीरसे धर्मको श्रवण किया है, 'से वि य मे धम्मे इच्छिए पडिच्छिए, अभिरुइए' वह धर्म मुझे इष्ट और अत्यन्त इष्ट हुआ है, तथा मेरी रुचिका विषय भी हुआ है, अर्थात् मैं उस धर्मको अपने जीवनमें उतारनेका अभिलाषी हो रहा हूं 'तए णं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी' क्षत्रियकुमार जमालिके इस प्रकारके अभिप्रायको जानकर उसके मातापिताने उससे क्या कहा-सोही प्रकट किया जाता है, उन्होंने कहा-'धन्नेसि णं तुमं जाया ! कयत्थेणं तुमं जाया ! कयपुन्नेसि णं तुमं जाया ! कयलक्खणेसि तुमं जाया !' हे बेटा ! तुम धन्य हो, तुमने अपने प्रयोजनको प्राप्त कर लिया है, तुमने पुण्यको उपार्जित किया है बेटा ! तुमने अपने शारीरिक

"एवं खलु अम्मताओ ! मए समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मे निसंते" હે માતાપિતા ! મેં શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસેથી ધર્મ શ્રવણ કર્યો છે "से वि य मे धम्मे इच्छिए, पडिच्छिए, अभिरुइए" તે ધર્મ મને ઇષ્ટ, અત્યન્ત ઇષ્ટ અને રુચિકર થયો છે એટલે કે તે ધર્મને હું મારા જીવનમાં ઉતારવા માગું છું. "तएणं त जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी" ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીનો આ પ્રકારનો અભિપ્રાય જાણીને તેનાં માતાપિતાએ તેને આ પ્રમાણે કહ્યું:—

"धन्नेसि णं तुमं जाया ! कयत्थेणं तुमं जाया ! कयपुन्नेसि णं तुमं जाया ! कयलक्खणे सि णं तुमं जाया ! હે બેટા ! ધન્ય છે તને, તેં તારા પ્રયોજનને પ્રાપ્ત કરી લીધું છે (તું કૃતાર્થ થયો છે), તેં પુણ્યનું ઉપાર્જન કર્યું છે,

मोक्ताम् अनिष्टाम्-अवाञ्छिताम् अकान्ताम्-अकमनीयाम्-अप्रियाम्, मनसोऽ प्रीतिकरीम् अमनोज्ञाम्-न मनसा ज्ञायते सुन्दरतयेति अमनोज्ञा ताम् अमञ्जुलामित्यर्थः अमनोऽमाम्, न मनसा अम्यते गम्यते पुनः पुनः सस्मरणेनेति अमनोऽमा, ताम्-मन अविकूलामित्यर्थः अश्रुतपूर्वाम्-पूर्वं कदाचिदपि न श्रुताम् एतादृशीं गिरं वाचं श्रुत्वा निशम्य स्वेदागतरोमकूपगलद्विलीनगात्रा ' स्वेदेन आगतेन रोमकूपेभ्यो निर्गतेन गलन्ति-क्षरन्ति विलीनानि च क्लिन्नानि-आर्द्रीभूतानि गात्राणि शरीरावयवानि यस्याः सा तथा, सोगभरपवेविरंगमंगी निस्तेया, दीण विमणवयणा ' शोकभरप्रवेपिताङ्गाङ्गी शोकभरेण प्रवेपित प्रकम्पितमङ्गमङ्गं यस्याः सा तथा निस्तेजाः प्रभारहिताः, दीनविमनो वदना, दीनस्येव विमनस इव वदनं मुखं यस्याः सा तथा ' करयलमलियव्व कमलमाला ' करतलमर्दिता कमलमालेव

ज्योंही अपने पुत्रकी उस अनिष्ट, अकान्त, अप्रिय, अमनोज्ञ और अमनोम अश्रुतपूर्व उस वाणीको सुना और उस पर विचार किया कि तुरतही उसका सारा शरीर पसीनेसे तर हो गया, वह उसकी वाणी उसे अनिष्ट इसलिये कही गई है, कि वह ऐसी उसकी वाणीको सुनना पसद नहीं करती थी पसन्द नहीं होनेके कारणही वह उसे अकान्त-भद्दी एवं अप्रिय प्रतीत हुई-मनको प्रिय नहीं लगी इसीलिये वह उसे सुन्दररूपसे जची नहीं, मनके प्रतिकूल पडी। अपने बेटेके मुखसे इसके पहिले उसने कभी भी ऐसी बात नहीं सुनी थी, अतः वह उसे अश्रुतपूर्व लगी 'सोगभरपवेवियंग मगी निस्तेया, दीणविमणवयणा' उसका हरएक अङ्ग शोककी प्रबलतासे कंप उठा, शरीर उसका निस्तेज हो गया-अपनी स्वाभाविक प्रभासे रहित हो गया-दीनके जैसा, उसका

અપ્રિય અમનોજ્ઞ અને અમનોમ તથા અશ્રુતપૂર્વ વાણી સાંભળી અને તેના ઉપર વિચાર કર્યો ત્યારે તેનું આખું શરીર પરસેવાથી તરબોળ થઈ ગયું પુત્રની વાણી તેને અનિષ્ટ લાગવાનું કારણ એ છે કે તેને પોતાનો એકનો એક પુત્ર દીક્ષા લે એ વાત ગમતી ન હતી. પસંદ નહીં પડવાને કારણે જ તે વાત તેને અકાન્ત અને અપ્રિય લાગી. એ વાત તેના મનને નહીં રૂચવાને કારણે તેને અમનોજ્ઞ કહી છે પોતાના પુત્રના મુખથી આ પ્રકારની વાત તેણે પહેલાં કદી સાંભળી ન હતી તેથી તે વાતને અશ્રુતપૂર્વ કહી છે "સોગભરપવેવિયગમગી નિસ્તેયા, દીણવિમણવયણા" તેનું પ્રત્યેક અંગ શોકની પ્રબળતાને લીધે કંપી ઊઠયું, તેનું શરીર નિસ્તેજ (સ્વાભાવિક પ્રભાથી રહિત)

ताओ ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए' हे अम्बतातौ ! ततः खलु तदनन्तरम् अहं संसारभयोद्विग्नः-संसारभीतिव्याकुलः जन्मजरामरणेभ्यो भीतोऽस्मि, तत् तस्मात् कारणात् इच्छामि अभिवाञ्छामि खलु हे अम्बतातौ ! युष्माभिः अभ्यनुज्ञातः सन् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके मुंडो मुण्डितो भूत्वा अगारात् गृहात् निर्गत्य-गृहादिकं परित्यज्य अनगारिकतां प्रव्रज्यां ग्रहीतुमिच्छामि' इति पूर्वेणान्वयः । 'तएणं सा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया तं अणिट्ठं अकंतं अप्पियं अमणुन्नं अमणामं अस्सुयपुव्वं सोच्चा, निसम्म सेयागयरोमकूवपगलंतविलीणगत्ता' ततः खलु सा जमालेः क्षत्रियकुमारस्य माता तां जमालि-

---

समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए' हे मातापिता ! मैंने श्रमण भगवान् महावीरके पास धर्मका श्रवण किया है, वह धर्म मुझे इष्ट (अभिलषित) और विशेष रूपमें इष्ट (अभिलषित) हुआ है, अतः मैं चाहता हूं कि मैं उसे अपने जीवनमें उतारू-क्योंकि मैं अब संसारके भयसे व्याकुल हो चुका हूं । अतः जन्म, जरा और मरणसे त्रस्त हुआ मैं हे मातापिता ! यह चाहता हूं कि आपसे आज्ञा प्राप्त कर श्रमण भगवान्के पास इस गृहस्थावस्थाका परित्याग करके संयम धारण कर लूं । 'तए णं सा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया तं अणिट्ठं, अकंतं, अप्पियं, अमणुन्नं, अमणामं, अस्सुयपुव्वं गिर सोच्चा, निसम्म, सेयागयरोमकूव पगलंतविलीणगत्ता' इस प्रकारसे क्षत्रियकुमार जमालिकी माताने

समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए" हे मातापिता ! मैं श्रमण भगवान महावीरनी समीपे धर्मनु श्रवण कर्यु छे. ते धर्म मने इष्ट (अभिलषित) अने अतिशय इष्ट तथा रुचिकर लाग्यो छे. तेथी हु तेने जीवनमां उतारवा मागु छु. हु संसारना भयथी व्याकुळ थई गयो छुं जन्म, जरा अने मरणना दुःखोथी उद्विग्न थयेलो हु आपनी आज्ञा लईने श्रमण भगवान महावीरनी समीपे दीक्षा अंगीकार करीने गृहस्थावस्थानो त्याग करीने अणुगारावस्था धारण करवा मागु छुं 'तएणं सा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया तं अणिट्ठं, अकत, अप्पियं, अमणुन्न अमणामं, अस्सुयपुव्वं, गिर सोच्चा निसम्म, सेयागयरोमकूवपगलतविलीणगत्ता" क्षत्रियकुमार जमालीनी माताए ज्यारे पोताना पुत्रनी ते अनिष्ट, अकान्त,

त्वात् भयःपतितम् उत्तरीय वस्त्राञ्चल यस्याः सा तथा ' मुच्छावसणट्ठचेतगुरुई सुकुमालविकिन्नकेसहत्था ' मूर्च्छावशनष्टचेतोगुर्वी, मूर्च्छावशात् नष्टे चेतसि गुर्वी भलघुशरीरा या सा तथा, सुकुमारविकीर्णकेशहस्ता सुकुमार स्वरूपेण, विकीर्णो व्याकुलचित्ततया केशहस्तः केशपाशो यस्याः सा तथा, यद्वा-सुकुमारा विकीर्णाः केशा हस्तौ च यस्या सा तथा या ' परसुणियत्तव्व चंपगलया निव्वत्तमहेव्व इंदलट्ठी विमुक्कसंधिबंधणा' परशुनिकृत्ता परशुनाकुठारेण छिन्ना चम्पकलता इव, निर्वृत्तमहानिवृत्तोत्सवा इन्द्रयष्टिरिव इन्द्रध्वजेव विमुक्तसन्धि बन्धना शिथिलसन्धिबन्धना ' कोट्टिमतलंसि धसत्ति, सव्वंगेहिं सनिवडिया ' कुट्टिमतले पाषाणविरचितभूमितले धसइति शब्देन सर्वाङ्गैः सन्निपतिता । 'तए णं सा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया ' ततः खलु सा जमालेः क्षत्रियकुमारस्य माता, ' ससंभमोयत्तियाए तुरियकंचणभिंगारमुहविणिग्गय सीयलविमलजलधाराए परिसिंचमाणनिव्वावियगायलट्ठी ' ससम्भ्रमापवर्तितया-

वसणट्ठचेतगुरुई, सुकुमालविकिन्नकेसहत्था ' मूर्च्छाके आनेसे उसकी चेतना नष्ट हो गई, अतः उसके शरीरमें भारीपन अधिक हो गया, उसका सुकुमार केशपाश बिखर गया, अथवा उसके सुकुमार केश और हाथ बीछे पड़ गये ' परसुणियत्तव्व चंपगलया, निव्वत्तमहेव्व इंदलट्ठी विमुक्कसंधिबंधणा ' अतः यह परशुसे काटी गई चंपकलताके समान और महोत्सवके समाप्त हो जाने पर इन्द्रध्वजके समान शिथिल संधि बंधनवाली हो गई और ऐसी दशामें वह ' कुट्टिमतले ' पाषाण शिला निर्मित जमीन पर—पक्के फरश पर समस्त अङ्गोंसे ' धस "से गिर पड़ी ' तएणं सा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया ससंभमोयत्तियाए तुरियकंचणभिंगारमुहविणिग्गयसलिलविमलजलधाराए

અવસ્ત થઈ ગયુ ' मुच्छावसणट्ठचेतगुरुई सुकुमालविकिन्नकेसहत्था ' મૂર્છા આવી જવાથી તે ચેતના ગુમાવી બેઠી, તેથી તેનું શરીર અધિક ભારે લાગવા માંડયું તેનો સુકુમાર કેશપાશ વિખરાઈ ગયો અથવા તેની સુકુમાર કટિ અને હાથ ઢીલાં પડી ગયાં. ' परसुणियत्तव्व चंपगलया निव्वत्तमहेव्व इंदलट्ठी विमुक्कसंधिबंधणा ' તેથી તે કુહાડીથી કાપવામાં આવેલી ચંપકલતાના જેવી અને મહોત્સવ પૂરો થયા બાદ ઇન્દ્રધ્વજની સમાન શિથિલ સન્ધિબંધનવાળી થઈ ગઈ એવી હાલતમાં તે कुट्टिमतले " ફરસબંધી પર-પાષાણ શિલા નિર્મિત ભોંયતળિયા પર ધસ " ધડીમ ' એવા અવાજ સાથે પડી ગઈ

तएणं सा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया ससंभमोयत्तियाए तुरिय कंचणभिंगारमुहविणिग्गयसलिलविमलजलधाराए परिसिंचमाणनिव्वावियगायलट्ठी '

मलिनीभूता-शोभारहिता ' तक्खण ओलुग्गदुब्बलसरीरलावन्नसुन्ननिच्छायागयसिरीया ' तत्क्षणावरुग्णदुर्बलशरीरलावण्यशून्यनिच्छायागतश्री – तत्क्षणमेव 'प्रव्रजामीति-' वचनश्रवणक्षणएव अवरुग्णं म्लानं, दुर्बलं च शरीरं यस्याः सा तथा, लावण्येन शून्या लावण्यशून्या, निच्छाया-निष्प्रभा, गतश्रीका निःशोभा, 'पसिढिलभूसणपडंतखुण्णियसंचुण्णियधवलवलयपब्भट्ठउत्तरिज्जा ' प्रशिथिलभूषणपतत्क्षुण्णसंचूर्णितधवलवलयप्रभ्रष्टोत्तरीया, प्रशिथिलानि दुर्बलत्वात् शैथिल्य माप्तानि भूषणानि यस्याः सा तथा, पतन्ति कृशीभूतबहुत्वात् विगलन्ति, क्षुण्णानि भूमिपतनात् प्रदेशान्तरेषु नमितानि संचूर्णितानि भग्नानि च कानिचिद्धवलवलयानि तथाविधकटकानि यस्याः सा तथा, प्रभ्रष्टं व्याकुल

मुख उस समय लगने लगा ' करयल मलियव्व कमलमाला ' करतलसे मर्दितकी गई कमलमालाके जैसी वह शोभासे रहित हो गई ' तक्खण ओलुग्ग दुब्बलसरीरलावन्नसुन्ननिच्छायागयसिरीया' मैं दीक्षा लूंगा, इस शब्दको सुनतेही वह शरीरसे मलिन और दुर्बल बन गई लावण्य उसका जाता रहा, प्रभा उससे दूर हो गई, अतः वह देखनेमें श्री शोभा रहित लगने लग गई 'पसिढिलभूसण पडंत खुण्णिय संचुण्णिय धवल वलयपब्भट्ठ उत्तरिज्जा ' दुर्बल हो जानेसे उसके पहिरे हुए आभूषण शिथिल (ढीले) हो गये, कितनेक उसके धवल वलय उसके कृशीभूत हो जानेसे जमीन पर गिर पडे, कितनेक गिरकर खो गये, कितनेक गिर कर टूट फूट गये ओढे हुए उत्तरीय वस्त्रका अंचल (ओढनेका वस्त्र) उसकी व्याकुलतामें नीचे गिर पड़ा अर्थात् अस्तव्यस्त हो गया 'मुच्छा

થઈ ગયું તેના મુખ પર દીનતા પ્રકટ થવા લાગી "करयलमलियव्व कमलमाला" બન્ને હથેળીની મદદથી મસળી નાખેલી કમલમાલાની જેમ તે શોભારહિત થઈ ગઈ "तक्खण ओलुग्गदुब्बलसरीरलावन्नसुन्ननिच्छायागयसिरीया" "હું દીક્ષા લેવા માગું છું" આ શબ્દો સાંભળતા જ તેનું શરીર મલિન અને દુર્બલ બની ગયું, તેનુ લાવણ્ય અને પ્રભા નષ્ટ થઈ ગયા, તે કારણે તે દેખવામા શ્રીરહિત (કાન્તિરહિત) લાગવા માંડી "पसिढिलभूसणपडंत खुण्णियसंचुण्णियधवलवलयपब्भट्ठउत्तरिज्जा" દુર્બળ થઈ જવાને લીધે તેણે પહેરેલા આભૂષણો શિથિલ ઢીલા પડવા લાગ્યા, તેનુ શરીર કૃશ થઈ જવાથી તેના કેટલાક વલય નીચે જમીન પર પડી ગયા, કેટલાક પડીને ખોવાઈ ગયા, કેટલાક પડીને તૂટી ગયાં, તેણે ઓઢેલી ઓઢણી (ઉત્તરીય વસ્ત્ર) નો અચલ તેની વ્યાકુલતાને લીધે નીચે સરકી ગયો અને તે ઉત્તરીય અસ્ત-

रुदती, शोचन्ती-अस्माकं निराधाराणां किं भविष्यतीति मनसा शोकं कुर्वन्ती विलपन्ती हा पुत्र! हा कुलदीपक! इत्यादिशब्दैः विलापं कुर्वती जमालिं क्षत्रियकुमारम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' तुमं सि णं जाया ' अम्हं एगे पुत्ते, इट्ठे, कंते, पिए मणुन्ने, मणामे, थेज्जे, वेसासिए, सम्मए, बहुमए, अणुमए ' हे जात! हे पुत्र! त्वम्खलु अस्माकम् एकः पुत्रः, इष्टः अभिलषितः सकलजनमनोरथपूरकत्वात्, कान्तः-कमनीयः सर्वसहायकत्वात् प्रियः प्रीतिजनकः सर्वोपकारपरायणतया प्रमोदोत्पादनात्-मनोज्ञः मनसः आनन्दकारको मञ्जुलतरत्वात् हितकारित्वात्, मनोऽमः मनसा अम्यते-प्राप्यते इति मनोऽमः

और जोर २ से रोना इसका नाम आक्रन्दन है। हम निराधारोंका क्या होगा इस प्रकार मनमें विचार कर भीतरमें जो अन्तर्दाह होता है, उसका नाम शोक है, हा पुत्र! हा कुलदीपक! इत्यादि शब्दोंको बोलते हुए गुणस्मरणपूर्वक जो रुदन किया जाता है-उसका नाम विलाप है। इस तरह रुदन करती हुई, आक्रन्दन करती हुई, शोक करती हुई और विलाप करती हुई वह क्षत्रियकुमार जमालिसे इस प्रकारसे कहने लगी 'तुमसि णं जाया अम्हं एगे पुत्ते, इट्ठे, कंते, पिए, मणुन्ने, मणामे, थेज्जे, वेसासिए, सम्मए, बहुमए, अणुमए हे जाया! तुम हमारे एकही पुत्र हो इसलिये तुम हमें बहुत अधिक प्रिय हो, क्योंकि तुमसे सकल जनोंके मनोरथ पूरे होते हैं। सबके सहायक होनेसे तुम हमको बहुत अधिक कमनीय हो सबके उपकार करनेमें परायण होनेसे हमें प्रमोदके उत्पादक हो-इससे तुम हमे बहुत अधिक प्रीतिजनक हो,

કહેવા લાગી—(આંસુ પાડીને રડવું તેનું નામ રુદન છે અને જોરથી રડવું તેનું નામ આક્રંદ છે. અમારા જેવા નિરાધારોનું શું થશે ' આ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરીને મનમાં જે અન્તર્દાહ થાય છે તેનું નામ શોક છે હે પુત્ર હે કુલદીપક, ' ઇત્યાદિ શબ્દો બોલતાં બોલતાં અને ગુણસ્મરણ પૂર્વક જે રુદન થાય છે તેને વિલાપ કહે છે)

तुमं सि णं जाया! अम्हं एगे पुत्ते इट्ठे कंते, पिए मणुन्ने मणामे, थेज्जे वेसासिए संमए बहुमए, अणुमए ' હે બેટા! તું અમારો એકનો એક-પ્રાણ એકનો પુત્ર છે તું જ સમસ્ત કુટુંબીજનોના મનોરથ પૂર્ણ કરનારો હોવાથી અમને અતિશય પ્રિય છે સૌનો સહાયક હોવાથી તું અમને ઘણો જ કમનીય છે તું સૌનો ઉપકારક હોવાથી તથા અમારા મનને પ્રમોદ કરાવનાર હોવાથી અમને અત્યંત પ્રીતિજનક છે હિતકારી હોવાને લીધે તું

ससम्भ्रमक्षिप्ततया त्वरितं शीघ्रं काञ्चनभृङ्गारमुखविनिर्गतशीतलविमलजलधारया परिपिच्यमाननिर्वापितगात्रयष्टिः काञ्चनभृङ्गारमुखविनिर्गता सुवर्णमय 'झारी' पदवाच्यजलपात्रविशेषाग्रभागनिपतिता या शीतलविमलजलधारा तया परिपिच्यमाना निर्वापिता च स्वस्थीकृता गात्रयष्टिर्यस्याः सा तथा 'उक्खेवयतालियंटवीयणगजणियवाएणं सफुसिएणं अन्तेउरपरिजणेणं आसासिया समाणी' उत्क्षेपकतालवृन्तवीजनकजनितवातेन-उत्क्षेपको वंशदलादिमयो मुष्टिग्राह्यदण्डमध्यभागः व्यजनविशेषः तालवृन्तं तालाभिधानवृक्षपत्रवृन्तं, व्यजनकं वंशादिमयमेवान्तर्ग्राह्यदण्डम् एतैर्जनितो यो वातः स तथा तेन संपृषता सोदकबिन्दुना आश्वासिता चैतन्यमापादिता सती 'रोयमाणी, कंदमाणी, सोयमाणी, विलवमाणी, जमालिं खत्तियकुमार एव वयासी' रुदती-अश्रु विमुञ्चन्ती, क्रन्दन्ती-उच्चैः

परिसिंचमाणनिव्ववियगायलट्ठी' उसके गिरतेही उसके अन्तःपुरके परिचारक जन सब घवडा गये उन्होंने बहुतही जल्दी घवराहटके साथ उसके शरीरको सुवर्णकी बनी हुई झारीके मुखसे निर्गत जलकी धाराओंसे सिंचित किया, इससे वह स्वस्थ हो गई, बादमें उन्होंने उस पर 'उक्खेवय०' उत्क्षेपकसे-मुष्टि ग्राह्य दण्ड मध्य भागवाले वांसकी पंचोंके बने हुए पंखेसे, तालवृन्त-ताड़वृक्षके पत्तेके बने हुए पंखोंसे, अन्तर्ग्राह्य दण्डवाले वांस आदिके बने हुए पंखेसे, उन पर पहिले जलके छींटे डालकर हवाकी, इससे वह हवा शीतल होकर उसे लगी इससे वह आश्वसित हुई-सचेत हुई, परन्तु सचेत होतेही वह 'रोयमाणी, कंदमाणी, सोयमाणी, विलवमाणी जमालिं खत्तियकुमारं एवं वयासी' एकदम रोने लगी, आक्रन्दन करने लगी-और शोकमें डूब गई, विलाप करने लगी, अश्रु बहाते हुए रोना इसका नाम रोदन है,

તેના પડી જવાને કારણે અંતઃપુરના પરિચારકો ગભરાઇ ગયા. તેમણે તુરતજ સુવર્ણનિર્મિત ઝારીના મુખમાંથી નીકળતું શીતળ નિર્મળ પાણી તેના શરીર ઉપર છાંટયું, તેમ કરવાથી તે કંઇક સ્વસ્થ થઈ ત્યારબાદ તેમણે "उक्खेवय" પાણી છાંટેલા ઉત્ક્ષેપકથી-વાંસની પટ્ટીઓમાંથી બનાવેલા પંખાથી, તાડવૃક્ષના પાનમાંથી બનાવેલા પંખાથી અને ખજૂરીના પંખાથી તેને પવન નાખ્યો. આ શીતળ હવા લાગવાથી તેની મૂર્છા વળી-તે ભાનમાં આવી ગઇ પરન્તુ ભાનમાં આવતાની સાથે જ તે "रोयमाणी, कंदमाणी, सोयमाणी, विलवमाणी जमालिं खत्तियकुमारं एवं वयासी" રડતી રડતી, આક્રંદ કરતી કરતી, શોક કરતી કરતી, અને વિલાપ કરતી કરતી તેના પુત્ર જમાલીને આ પ્રમાણે

उत्सव इवेति जीवितोत्सविकः त्वयि सत्येव जीवनोत्सवात् हृदयानन्दजननो मनः समृद्धिकारकः मनसः प्रमोदजनकत्वात् उदुम्बरपुष्पमिव गूलरपदवाच्यवृक्षविशेष पुष्पमिव श्रवणतायै श्रोतुमपि दुर्लभोऽसि, किमुत वक्तव्यम्, पुनः हे अङ्ग! दर्शनतायै द्रष्टुं दुर्लभोऽसीति तथाच यस्य श्रवणमपि यदा दुर्लभं भवति तदा तस्य दर्शनं तु सुतरामेव दुर्लभमिति भावः, अत्र उदुम्बरपुष्पस्य दुर्लभत्वात्तेन तस्योपमा दत्ता। 'तं नो खलु जाया! अम्हे इच्छामो तुज्झ खणमवि विप्पओगं, तं अच्छाहि ताव जाया! जाव ताव अम्हे जीवामो, तओ पच्छा अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवये वड्डियकुलवंसतंतुकज्जंमि निरवयक्खे समणस्स भगवओ महावीरस्स अन्तिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइहिसि' हे जात! हे पुत्र! तस्मात् कारणात् नो खलु वयम् इच्छामस्तव क्षणमपि विप्रयोग विरहम्, तथा चास्माकं क्षणमात्रमपि तव विरहोऽसह्यः मत्स्यानां जलविरह इव तत् तस्मात्कार

तुम जीवितोत्सविक हो अथवा हमारा जीवन तुम्हारेही हाथमें है, इसलिये भी तुम जीवितोत्सविक हो, तुम्हे देखने पर हृदयको अपार आनन्द मिलता है, इसलिये तुम हृदयानन्दजनक हो। गूलरके पुष्पकी तरह तुम सुननेमें भी दुर्लभ हो तो फिर तुम्हारे दर्शनकी तो बातही क्या कहनी यहाँ उदुम्बर पुष्पकी उपमा उसकी दुर्लभता होनेसे दी गई है। 'तं नो खलु जाया! अम्हे इच्छामो तुज्झं खणमवि विप्पओगं, तं अच्छाहि ताव जाया! जाव ताव अम्हे जीवामो, तओ पच्छा अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवए वड्डियकुलवंसतंतुकज्जम्मि, निरवयक्खे, समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइहिसि' इसलिये हे पुत्र! हम तुम्हारे वियोगको एक क्षण भी सहन नहीं कर सकते हैं। अतः जबतक हम

જીવિતોત્સવિક છે તને જોતાં જ અમારા હૃદયમાં આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તું હૃદયાનંદજનક છે ગૂલરના પુષ્પની જેમ તારા નામનું કે વચનોનું શ્રવણ જ દુર્લભ થઈ ગયું છે તો પછી તારા દર્શનની દુર્લભતાની તો વાત જ શી કરવી! (ઉદુમ્બર-ગૂલર પુષ્પ દુર્લભ હોવાથી અહીં તેની ઉપમા આપવામાં આવી છે) 'तं नो खलु जाया! अम्हे इच्छामो तुज्झं खणमवि विप्पओगं, तं अच्छाहि ताव जाया! जाव ताव अम्हे जीवामो तओ पच्छा अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवए वड्डियकुलवंसतंतुकज्जम्मि निरवयक्खे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइहिसि' પુત્ર! અમે એક ક્ષણનો પણ તારો વિયોગ સહન કરવાને અસમર્થ છીએ

मनोऽनुकूल इत्यर्थः सकलजनमनोऽनुकूलाऽऽकृतिकत्वात् स्थैर्यः-स्थैर्यवान्, स्थैर्यगुणयोगात्, वहुमतो वहुजनमान्यः यद्वा वहुष्वपि कार्येषु मतः, अथवा वहु-अतिशयतया मतो वहुमतः, अनुमतः सर्वानुकूलत्वेन मतोऽनुमतस्त्वमसि 'भंडकरडगसमाणे रयणे रयणब्भूए जविऊसविए हिययानंदजणणे उंवरपुप्फमिवदुल्लभे सवणयाए, किमंगपुणपासणयाए ?' भाण्डकरण्डकसमानः-भाण्डकरण्डकम् आभरणभाजनं तत्समान आदेयत्वात् रत्नं मनुष्यजातौ विनयादिगुणैरत्यन्तोत्कृष्टत्वात् रत्नमिवरत्नम्, रत्नभूतश्चिन्तारत्नादिमणिसदृशः, जीवितोत्सविकः जीवितमुत्सूते मसूते इति जीवितोत्सवः स एवजीवितोत्सविकः, जीवितविषये वा

हितकारी होनेके कारण सबको आनन्द देनेवाले होनेसे तुम हमें मनोज्ञ हो, तुम्हारी आकृति सकल जनोंके मनोऽनुकूल है, इसले तुम हमारे मनोऽनुकूलहो, स्थैर्यगुणके योगसे तुम स्थैर्यवाले हो, वहुजनमान्य होनेसे अथवा अनेक कार्योंमें भी तुम माने जाते हो इससे, अथवा अतिशयरूपसे तुम माने जाते हो इससे "मत" हो, तुम सबके अनुकूल रहतेहो इस रूपसे तुम्हे सब मानतेहैं, इसलिये अनुमतहो, "भंडकरंडगसमाणे, रयणे, रयणब्भूए, जविऊसविए, हिययानंन्दजणणे,उंवरपुप्फमिव दुल्लभे सवणयाए, किमंग पुण पासणयाए (?) आभरणका पात्र जैसे आदेय (आदरणीय) होता है, उसी प्रकारसे तुम हमें आदरणीय हों, विनयादि गुणो द्वारा मनुष्य जातिमें तुम अत्यन्त उत्कृष्ट हो इसलिये रत्नके जैसे रत्न हो, चिन्तामणि रत्न आदि मणियोंके सदृश होनेसे तुम रत्नभूत हो, जीवनमें तुम्हारे रहनेसेही उत्सव है, इस कारण

સૌને આનંદ દેનાર હોવાથી તુ મનોજ્ઞ છે, તારૂ રૂપ અને વર્તન સૌને ગમે તેવુ હોવાથી તુ સૌને માટે મનોનુકૂળ છે, સ્થિરતાના ગુણના યોગથી તું સ્થૈર્યવાળો છે, ઘણા લોકોના માનને પાત્ર હોવાથી અથવા અનેક લોકો અનેક કાર્યોમાં તારી સલાહને અનુસરતા હોવાથી તું સૌને માટે "સમત" છે. તુ સૌને અનુકૂળ રહે છે અને સૌ તારી વાત માને છે, તેથી તુ 'અનુમત' છે, ' भडकरडगसमाणे, रयणे, रयणब्भूए, जविऊसविए, हिययानन्दजणणे उंवर पुप्फमिव दुल्लभे सवणयाए किमगपुणपासणयाए ?" ઘરેણાની પેટી સમાન તું અમને વહાલો છે, વિનયાદિ ગુણો દ્વારા મનુષ્ય જાતિમા તુ અત્યન્ત ઉત્કૃષ્ટ હોવાથી રત્નસમાન છે, ચિન્તામણિ રત્ન આદિ મણિઓના તુલ્ય હોવાથી તુ રત્નભૂત છે, તારા જીવનનુ અસ્તિત્વ અમારે માટે ઉત્સવ સમાન હોવાથી તુ જીવિતોત્સવિક છે અથવા અમારૂ જીવન તારા હાથમાં હોવાથી પણ તુ

केस णं जाणइ अम्मताओ ! के पुव्विं गमणयाए ? के पच्छागमण याए ? त इच्छामि णं अम्मताओ ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए । तए णं त जमालि खत्तियकुमार अम्मपियरो एव वयासी इम च ते जाया ? सरीरगं पविट्ठरूवलक्खणवजणगुणोववेय उत्तमबल वीरियसत्तजुत्त विण्णाणवियक्खणं ससोहग्गगुणसमुस्सिय अभिजायमहक्खम विविहवाहिरोगरहिय निरूवहयउदत्तलट्ठ पंचिदियपडुय पढमजोव्वणत्थ अणेगउत्तमगुणेहिं सजुत्त त अणुहोहि ताव जाया ? नियगसरीररूवसोहग्गजोव्वणगुणे, तओ पच्छा अणुभूयनियगसरीररूवसोहग्गजोव्वणगुणे अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवए वड्ढियकुलवसतंतुक ज्जमि निरवयक्खे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइहिसि । तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एव वयासी–तहावि णं त अम्म ताओ ! ज णं तुब्भे मम एव वदह–इमं च णं ते जाया ! सरी रग त चेव जाव पव्वइहिसि, एव खलु अम्मताओ ! माणुस्सग सरीर दुक्खाययणं विविहवाहिसयसंनिकेत अट्ठिय कट्ठु ट्ठिय छिराण्हारुजालओणद्धसंपिणद्धं मट्टियभडव दुब्बल असुइसकिलिट्ठ अणिट्ठवियसव्वकालसंठप्पियं जराकुणिमजज्जर घर वा सडण पडणविद्धंसणधम्मपुव्विं वा पच्छा वा अवस्स विप्पजहियव्व भविस्सइ, से केस णं जाणइ ! अम्मताओ !

णात् हे जात ! हे पुत्र ! आस्त्व तिष्ठ तावत् गृहस्थाश्रमे एव स्थितिं विधेहि तावत् यावत् कालपर्यन्तं वयं जीवामः, ततः पश्चात् अस्मासु कालगतेषु मरणधर्मं प्राप्तेषु सत्सु परिणतवयाः वृद्धावस्थासम्पन्न वर्द्धितकुलवंशतन्तुकार्ये वर्द्धितः पुत्रपौत्रादिभिर्वृद्धिमुपागतः कुलवंशतन्तु कुलरूपो वंशः स एव तन्तुः दीर्घत्व साहश्यात् कुलवंशतन्तुकार्यं कृत्यं कुलवंशतन्तुकार्ये तस्मिन् निरपेक्षः गार्हस्थ्यस्य सकलप्रयोजनमपेक्षारहितः सन् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके समीपे मुण्डो भूत्वा अगारात् गृहात् निर्गत्य अनगारितां साधुतां प्रव्रजिष्यसि प्राप्स्यसि, प्रव्रज्यां ग्रहीष्यसीत्यर्थः ॥सू० ५॥

मूलम्-तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी-तहावि णं तं अम्मताओ ! जं णं तुब्भे ममं एवं वदह तुमंसि णं जाया ! अम्हं एगे पुत्ते इट्ठे कंते तं चेव जाव पव्वइहिसि, एवं खलु अम्मताओ ! माणुस्सए भवे अणेगजाइजरामरणरोगसारीरमाणसपकामदुक्खवेयणवसणसतोवद्दवाभिभूए अधुए अणियए असासए संझब्भरागसरिसे जलबुब्बुयसमाणे कुसग्गजलबिंदुसन्निभे सुविणगदंसणोवमे विज्जुलयाचंचले अणिज्जे सडणपडणविद्धंसणधम्मे पुव्विं वा, पच्छा वा, अवस्सविप्पजहियव्वे भविस्सइ, से

जीते हैं-तबतक तुम घर परही रहो-बादमें हम लोगोंके परलोक हो-जाने पर और तुम्हारे द्वारा कुलरूप वंशतन्तुकी वृद्धि हो चुकने पर तुम श्रमण भगवान् महावीरके पास संयम धारण कर लेना. इस समय तक तुम वृद्ध हो जाओगे,, और तुम्हारा संसारिक कृत्य सब समाप्त हो जावेगा, उसमें फिर तुम्हारी अपेक्षा रहेगी नहीं, ॥ सू. ५ ॥

તેથી જ્યાં સુધી અમે જીવન્ત છીએ, ત્યાં સુધી તું ઘરમાં અમારી સાથે જ રહે અમારૂં મૃત્યુ થઈ ગયા પછી અને કુલરૂપ વંશવેલાની વૃદ્ધિ થઈ ગયા પછી, તું શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે સંયમ અંગીકાર કરજે-ત્યાં સુધીમાં તું વૃદ્ધ પણ થઈ ગયો હોઈશ અને ગૃહસ્થ તરીકે બજાવવાની ફરજો પણ તે બજાવી લીધી હશે તેથી તે કાળે સંસારમાં તારી કોઈ અપેક્ષા નહીં રહેવાથી તું નિરપેક્ષ થઈને ગૃહસ્થાવસ્થાનો ત્યાગ કરીને અણુગારાવસ્થા ધારણ કરજે ॥સૂ ૫॥

समुच्छ्रितम् अभिजातमहाक्षमम् विविधव्याधिरोगरहितं निरुपहतोदात्तलष्टं पञ्चेन्द्रियपटुक प्रथम यौवनस्थम् अनेकोत्तमगुणैः संयुक्तं तद् अनुभव तावत् यावत् जात ! निजकशरीररूपसौभाग्ययौवनगुण, ततः पश्चात् अनुभूतनिजकशरीर रूपसौभाग्ययौवनगुण अस्मासु कालगतेषु सत्सु परिणतवया वर्द्धितकुलवंश तन्तुकार्ये निरपेक्षः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके मुण्डो भूत्वा, अगा रात् अनगारितां प्रव्रजिष्यसि । तत खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः अम्बापितरौ एवमवादीत्-तथापि खलु तत् अम्बतातौ ! यत् खलु यूय माम् एव वदथ, इय च खलु ते जात ! शरीरक तदेव यावत् प्रव्रजिष्यसि, एव खलु अम्बतातौ ! मानुष्यकं शरीरं दुःखायतन विविधव्याधिशतसन्निकेतम् अस्थिककाष्ठोत्थितम् शिरास्नायुजालकोपनद्धसपिनद्धम्, मृत्तिकाभाण्डकमिव दुर्बलम् अशुचिसक्लि-ष्टम् अनिष्ठापितसर्वकालसस्थापितम्, जराकुणपजर्जरगृहमिव शटनपतन वि-ध्वसनधर्मम्, पूर्वं वा पश्चाद् वा अवश्यं विप्रहातव्यं भविष्यति, तत् कोऽसौ खलु जानाति, अम्बतातौ ! कः पूर्वं तदेव यावत् प्रव्रजितुम् । ततः खलु त जमालिं क्षत्रियकुमारम् अम्बापितरौ एवमवादिष्टाम्-इमाश्चते जात ! विपुलकुलबालिकाः सदृक्त्वचाः सदृग्वयसः सदृग्लावण्यरूपयौवनगुणोपेता, सदृशेभ्यः कुलेभ्य आनीताः कलाकुशलसर्वकाललालितसुखोचिताः मार्दवगुणयुक्तनिपुणविनयो पचारपण्डितविचक्षणाः मञ्जुलमितमधुरभणितविहसितविप्रेक्षितगतिविलासा वस्थितविशारदाः अविकलकुलशीलशालिन्यो विशुद्धकुलवंशसन्तानतन्तुवर्द्धन प्रगल्भोद्भवप्रभाविन्यो मनोऽनुकूलहृदयेप्सिता अष्ट तव गुणवल्लभाः उत्तमा नित्यं भावानुरक्तसर्वाङ्गसुन्दर्यो भार्याः, तत् भुङ्क्ष्व तावत् जात ! एताभि सार्धम् विपुलान् मानुष्यकान् कामभोगान् ततःपश्चात् भुक्तभोगी, विषयविगतव्युच्छिन्न कौतूहल', अस्मासु कालगतेषु यावत् प्रव्रजिष्यसि ॥ सू० ६ ॥

टीका — 'तएण से जमालीखत्तियकुमारे अम्मापियरो एव वयासी' तत खलु स जमालीक्षत्रियकुमारः अम्बापितरौ माता पितरौ एव वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-कथितवान् 'तहावि ण त अम्मताओ ! ज ण तुब्भे ममं एव वदह- हे अम्बतातौ ! तथापि तथैव खलु तत् यत् त्वयोक्त

टीकार्थ — तए ण से जमाली खत्तियकुमारे अम्मा पियरो एव वयासी' इस प्रकार से मातापिता का कथन सुनकर उस क्षत्रियकुमार जमालीने उन से ऐसा कहा कि 'तहावि ण त अम्मताओ ज णं तुब्भे मम एवं वदह' हे मात तात ! जो

ટીકાર્થ– તએણં સે જમાલી ખત્તિયકુમારે અમ્માપિયરો એવ વયાસી" આ પ્રકારની માતાપિતાની વાત સાંભળીને તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું : "તહા વિ ણ ત અમ્મતાઓ જં ણ તુબ્ભે મમ એવ વદહ"

के पुव्विं तं चेव जाव पव्वइत्तए। तएणं तं जमालिं खत्तिय-कुमारं अम्मापियरो एवं वयासी–इमाओ य ते जाया! विपुल-कुलबालियाओ सरित्तयाओ सरिसव्वयाओ सरिसलावण्णरूव-जोव्वणगुणोववेयाओ सरिसएहिंतो कुलेहिंतो आणिएल्लि-याओ कलाकुसलसव्वकाललालियसुहोचियाओ मद्दवगुणजुत्त-निउणविणओवयारपंडिय वियक्खणाओ मंजुलमियमहुरभणि-यविहसियविप्पेक्खियगइविलासचिट्ठियविसारयाओ, अवि-कलकुलसीलसालिणीओ विसुद्धकुलवंससंताणतंतुवद्धण-प्पगब्भुब्भवप्पभाविणीओ मणोणुकूलहियइच्छियाओ अट्ठतुज्झगुणवल्लहाओ उत्तमाओ निच्चं भावाणुरत्तसव्वंग-सुंदरीओ भारियाओ, तं भुंजाहि ताव जाया! एताहिं सद्धिं विउले माणुस्सए कामभोगे, तओपच्छा भुत्तभोगी विसयवि-गयवोच्छिन्नकोउहल्ले अम्हेहिं कालगएहिं जाव पव्वइहिसि॥सू०६॥

छाया–ततः खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः अम्बापितरौ एवम् अवादीत्–तथापि खलु तत् अम्बतातौ! यत् खलु यूयं माम् एव वदथ–त्वमसि खलु जात! अस्माकम् एकः पुत्रः इष्टः, कान्तः, तदेव यावत् प्रव्रजिष्यसि इति, एवं खलु अम्बतातौ! मानुष्यको भवः अनेकजातिजरामरणरोगशरीरमानस-प्रकामदुःखवेदनव्यसनशतोपद्रवाभिभूतः अध्रुवः अनियतः आशाश्वतः सन्ध्या-भ्ररागसदृशो जलबुद्बुदसमानः कुशाग्रजलबिन्दुसन्निभः स्वप्नगतदर्शनोपमो विद्युल्लताचञ्चलः अनित्यः शटनपतनविध्वंसनधर्मः पूर्वं वा पश्चाद् वा अवश्यं विप्रहातव्यो भविष्यति, तत् कोऽसौ खलु जानाति–अम्बतातौ! कः पूर्वं गम-नाय, कः पश्चात् गमनाय, तत इच्छामि खलु अम्बतातौ! युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य यावत् प्रव्रजितुम्? ततः खलु तं जमालिं क्षत्रियकुमारम् अम्बापितरौ एवमवादिष्टम्–इदं च ते जात! शरीरकं प्रविशिष्ट-रूपलक्षणव्यञ्जनोपेतम् उत्तमबलवीर्यसत्त्वयुक्तं विज्ञानविचक्षणं ससौभाग्यगुण-

हे अम्बतातौ तत्र एवं खलु वक्ष्यमाणरीत्या मानुष्यको मनुष्यसम्बन्धी भव अनेकजातिजरामरणरोगशारीरमानसप्रकामदुःखवेदनव्यसनशतोपद्रवाभिभूतः, अनेकानि जातिजरामरणरोगरूपाणि शारीराणि मानसिकानि च प्रकामम् अत्यर्थं दुःखानि तथा च वेदन व्यसनानां — कष्टानां यानि शतानि उपद्रवाश्च भूतवेतालादिकृतास्तैरभिभूतो वर्तते, अतएव—' अध्रुव, अणि यए असासए सञ्झब्भरागसरिसे जलबुब्बुदसमाणे कुसग्गजलबिंदुसन्निभे अध्रुवो रात्रिदिवसादिवत् सूर्योदयादिवत् वा नप्रतिनियतकालेऽवश्य भावी, अनियतः—अविद्यमाननियतस्वरूप समृद्धिशालिनोऽपि दारिद्र्यादि सद्भावात् अशाश्वतः क्षणविनश्वरत्वात् अतएव सन्ध्याभ्ररागसदृशः सन्ध्यायां सन्ध्यासमय च अभ्र मेघ तस्य रागो रक्तिमा (लालिमा तस्य सदृशः—समान शीघ्रविनाशित्वात् जलबुद्बुदसमानः—क्षणविध्वंसित्वात्, कुशाग्रजलबिन्दुसन्निभः,

तात ! यह मनुष्य सम्बन्धी भव शारीरिक एव मानसिक अनेक जाति सम्बन्धी, जरा सम्बन्धी, मरण सम्बन्धी और रोग सम्बन्धी भयङ्कर दुःखोंके वेदनसे और सैकडों कष्टोंसे, तथा भूत, वेताल आदि द्वारा कृत उपद्रवोंसे ग्रसित बना हुआ है, अतएव यह रात्रि दिवस आदिकी तरह ' अधुव० ' अध्रुव है, अथवा सूर्योदयादिकी तरह यह प्रतिनियत कालमें अवश्यं भावी नहीं है, अनियत है-इसका नियत स्वरूप विद्यमान नहीं है-क्योंकि समृद्धिशालीके भी दारिद्र्यादिका सद्भाव देखा जाता है । क्षणविनश्वर होनेसे यह अशाश्वत है, अतः जैसी सन्ध्याके समय मेघोंकी लालिमा होती है, उस जैसा यह है जल बुद्बुदके समान यह शीघ्र विनाशी है, कुशाके अग्र भागमें स्थित जल

दुक्खवेयणवसण सतोवद्दवाभिभूए " हे मातताते ! आ मनुष्यनो भव शारीरीक अने मानसिक अनेक जाति संबंधी, जरा संबंधी, मरण संबंधी अने रोग संबंधी भयंकर दुःखो अने वेदनाओथी तथा सेंकडो कष्टोथी भरपूर छे, तथा भूत, वेताल आदि द्वारा करवामां आवतां उपद्रवोथी ग्रसित थयेलो छे ते कारणे ते रात्रिदिवस आदिनी जेम "अधुव ' अध्रुव छे अथवा सूर्योदय आदिनी जेम ते नियत समये अवश्यभावी नथी पण अनियत छे तेनु कोई नियत स्वरूप विद्यमान नथी कारण के समृद्धिशाळी मनुष्य पण क्यारे दरिद्र बनी जशे ते नक्की नथी. आ मनुष्य शरीर क्षणभंगुर होवाथी अशाश्वत छे संध्याकालिन मेघोना रंगोनी जेम तथा पाणीना परपोटानी जेम ते शीघ्रविनाशी छे डाभना अग्रभाग पर रहेला पाणीना जेवुं ते शीघ्र

नान्यथा इत्यर्थः, यत् खलु यूयं माम् एवं वक्ष्यमाणरीत्या वदथ-प्रतिपादयथ-'तुमसि ण जाया ! अम्हं एगे पुत्ते इट्ठे कंते तं चेव जाव पव्वइहिसि' हे जात ! हे पुत्र त्वमसि खलु अस्माकम् एकः पुत्रः इष्टः-अभिवाञ्छितः, कान्तः कमनीयः, तदेव यावत्-प्रियः मनोज्ञः, मनोऽमः स्थैर्यः, विश्वस्तः, संमत, बहुमतः अनुमतः, भाण्डकरण्डकसमानः, रत्नं, रत्नभूतः, जीवितोत्सविकः, हृदयानन्दजननः, उदुम्बरपुष्पमिव दुर्लभः, श्रवणतया किमङ्ग पुनः दर्शनतया, तत् नो खलु जात वयम् इच्छाम - क्षणक्षणमपि विप्रयोगम्, तत् आस्व तावत् यावत् वयं जीवामः, ततः पश्चात् अस्मासु कालगतेषु सत्सु परिणतवयाः वर्द्धितकुलवंशतन्तुकार्ये निरपेक्षः सन् भगवतः समीपे मुंडो भूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजिष्यसि इति, तत्र यदुक्तम्-अस्मासु कालगतेषु सत्सु प्रव्रजिष्यसि इति, तदाश्रित्य जमालिः प्राह-'एवं खलु अम्मताओ ! माणुस्सए भवे अणेगजाइजरामरणरोगसारीरमाणसपकामदुक्खवेयणवसणसतोवद्दवाभिभूए'

तुम ऐसा कहते हो कि तुम मेरे एकही पुत्र हो, तुम मुझे इष्ट, कान्त यावत्-प्रिय, मनोज्ञ, मनोऽम, स्थैर्य, विश्वस्त, संमत, बहुमत, अनुमत एवं भाण्डकरण्डक समान हो, रत्न, रत्नभूत हो, जीवितोत्सविक हो, हृदयानन्दजनक हो सुननेमें भी उदुम्बर पुष्पके जैसे दुर्लभ हो, दर्शनकी तो बातही क्या, इसलिये हे पुत्र ! हम चाहते हैं कि हमारे जीवनकाल तक तुम घर पर ही रहो, क्योंकि हमलोग तुम्हारे बिना एक क्षणभर भी नहीं रह सकते हैं, आदि२ सो ये सब आपका कहना ठीक हैं परन्तु 'एवं खलु अम्मताओ माणुस्सए भवे अणेगजाइजरा मरणरोगसारीरमाणसपकामदुक्खवेयणवसणसतोवद्दवाभिभूए' हे मात

હે માતાપિતા ! જે તમે એવું કહો છો કે "તું અમારો એકનો એક પુત્ર છે, તું અમને ઇષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય, મનોજ્ઞ, મનોમ, સ્થૈર્ય, વિશ્વસ્ત, સંમત, બહુમત અને અનુમત છે તથા ઘરેણાંની પેટી જેવો, રત્નજેવો રત્નભૂત, જીવિતોત્સવિક અને આનન્દજનક છે તારૂં શ્રવણ પણ ઉદુમ્બર પુષ્પની જેમ દુર્લભ થઈ ગયુ છે, તો તારા દર્શનની તો વાત જ શી કરવી ! તેથી હે પુત્ર ! અમે તારો એક ક્ષણનો પણ વિયોગ ઇચ્છતા નથી, અમારા જીવન પર્યન્ત તુ અમારી પાસે (ઘરમા) જ રહે અને અમારા મરણ બાદ વંશવેલાની વૃદ્ધિ કર્યા પછી તું વૃદ્ધાવસ્થામા અંગીકાર કરજે" આપની આ વાત ખરી છે, પરન્તુ "एवं खलु अम्मताओ माणुस्सए भवे अणेगजाइजरामरणरोगसारीरमाणुस्सपकाम

मेनं मा परित्यज्य परमवं गमिष्यति, कथ पश्चात् वित्तसिवकालानन्तरं गमनाय गतुमुत्सहते, क पूर्वं को वा पश्चान्म्रियते इति न कोऽपि जानाति इति भाव' तं इच्छामि णं अम्मताओ तुम्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए ' तत् तस्मात् कारणात् हे अम्बतातौ ! इच्छामि खलु युष्माभि रभ्यनुज्ञातः आज्ञप्तः सन् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य यावत् अन्तिके समीपे मुण्डितो भूत्वा अगारात् निर्गत्य अनगारितां प्रव्रजितुम् ' तएणं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी " ततः खलु तम् जमालिं क्षत्रियकुमारम् अम्बापितरौ एवं वक्ष्यमाणरीत्या अवादिष्टाम्-कथितवन्तौ। ' इमं च ते जाया ! सरीरगं पविसिट्ठरूवलक्खणवंजणगुणोववेयं ' हे जात! पुत्र ! इदं च तव शरीरकं प्रविशिष्टरूपलक्षणव्यञ्जनगुणोपेतम् प्रविशिष्ट प्रकर्षेण विशिष्ट रूपम् आकृति' लक्षणम्-

---

हमारे परलोक हो जानेके बाद तुम श्रमण भगवान् महावीरके पास संयम धारण करना-यह बात (कैसे पूर्वोक्त रूपसे विचार करने पर) बन सकती है। ' तं इच्छामि णं अम्मताओ ! तुम्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समाणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए ' इसलिये हे मात तात ! आपसे आज्ञा प्राप्त कर मैं श्रमण भगवान् महावीरके समीप इस गृहस्थाश्रमका परित्याग कर संयम धारण करना चाहता हूं। ' तएणं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी ' क्षत्रियकुमार जमालिको जब ऐसी बात उसके मातपिताने सुनी, तब उन्होंने उससे ऐसा कहा-' इमं च णं ते जाया! सरीरगं पविसिट्ठ रूवलक्खणवंजण गुणोववेयं ' हे बेटा ! तेरा यह शरीर प्रविशिष्टरूप, लक्षण और गुणोंसे युक्त है अतिशय सुन्दर आकृतिका नाम प्रविशिष्ट रूप है।

મહાવીર પાસે સંયમ ધારણ કરજે એ વાત કેવી રીતે સંભવિત છે ? (કદાચ તમારા પહેલાં મારું મરણ થાય, એ વાત પણ શક્ય છે) " तं इच्छामि णं अम्मताओ ! तुम्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए ' તેથી હે માતાપિતા ! આપની આજ્ઞા (અનુમતિ) પ્રાપ્ત કરીને હું શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે ગૃહસ્થાશ્રમનો પરિત્યાગ કરીને સંયમ ધારણ કરવા માગું છું

' तएणं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी " ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીની એવી દલીલ સાંભળીને તેના માતાપિતાએ તેને આ પ્રમાણે કહ્યું " इमं च णं ते जाया ! सरीरगं पविसिट्ठरूवलक्खणवंजणगुणोववेयं ' બેટા ! તારું આ શરીર પ્રવિશિષ્ટ રૂપ, લક્ષણ, વ્યંજન અને ગુણોથી યુક્ત છે અતિ શય સુંદર આકૃતિ (આકાર) નું નામ પ્રવિશિષ્ટરૂપ છે।

कुशोपरिभागवर्त्तिजलविन्दोः इटित्यधःपातित्वात्तत्सदृशः, 'सुविणगदंसणोवमे विज्जुलयाचंचले अणिच्चे सडणपडणविद्धंसणधम्मे पुव्विं वा, पच्छावा अवस्सविप्पजहियव्वे भविस्सइ' स्वप्नगतदर्शनोपमः-स्वप्नकालदृश्यमानवस्तुसदृशः, विद्युल्लताचञ्चलः-विद्युच्चमत्कारवदत्यन्तचपलः, अनित्यः-अस्थायी, शटनपतनविध्वंसनधर्मः तत्र शटनं कुष्ठादिना अङ्गुलादिगलनं, पतनं वाह्वादेः खड्गच्छेदादिना पात विध्वंसनं नाशः एते धर्मा यस्य स तथा, पूर्वं वा पश्चाद् वा अवश्य नियतो विप्रहातव्यः परित्याज्यो मनुष्यभवो भविष्यति, 'से केस णं जाणइ अम्मताओ! के पुव्विं गमणयाए? के पच्छा गमणयाए?' हे अम्बतातौ! तत् तस्मात् कारणात् अस्माकं मध्ये कोऽसौ खलु जानाति यत् कः पूर्वं पित्रोः पुत्रस्य चान्योन्यतः विवक्षितगन्तव्यकालात् प्रथममेव गमनाय उत्सहते कः पूर्व-

---

विन्दुके जैसा यह शीघ्र पतनशील है 'सुविणयदंसणोवमे, विज्जुल्लया चचले, अणिच्चे, सडणपडण०' यह स्वप्नमें देखी गई वस्तुओंके जैसाहैं, बिजलीके चमत्कारके जैसा यह अत्यन्त चपलहै, अस्थायी है, शटन, पतन, विध्वंसन धर्मवाला है; कुष्ठादिकों द्वारा अङ्गुली आदि अवयवोंका गल जाना इसका नाम शटन, तलवार आदि द्वारा बाहु आदिका कटकर गिर जाना इसका नाम पतन, एवं पर्यायान्तरित हो जाना इसका नाम विध्वंसन है। तथा यह मनुष्य भव आपसे पहिले या आपके बाद छोड़ना तो अवश्य होगा ही-तथा यह भी कौन जान सकता है कि हे मात तात! हम लोगोंके बीचमें पहिले किसका मरण हो और बादमें किसका मरण हो, इसलिये आप जो ऐसा कह रहे हो

પતનશીલ છે, "સુવિણગદંસણોવમે, વિજ્જુલ્લયાચચલે, અણિચ્ચે, સડણપડણ" તે સ્વનમાં દેખેલી વસ્તુ સમાન છે, અને વિજળીના ચમકારા જેવો અત્યત ચંચલ છે, અનિત્ય છે. તે સડવાના, પડવાના અને નાશ પામવાના ધર્મ (સ્વભાવ) વાળો છે રક્તપીત્ત આદિ દ્વારા અંગુલી આદિ અવયવોનું જે ગલન થાય છે તેને શટન (સડવાની ક્રિયા) કહે છે, તલવાર આદિ દ્વારા હાથ પગ આદિને કાપીને ભૂમિપતિત કરવાની ક્રિયાને પતન કહે છે અને એક પર્યાયમાથી બીજી પર્યાયમાં જવાની ક્રિયાને વિધ્વસન (નાશ થવાની ક્રિયા) કહે છે. તથા મનુષ્યભવ આપના મરણ પહેલાં કે આપના મરણુ પછી મારે અવશ્ય છોડવો જ પડશે હે માતાપિતા! આપણામાંથી પહેલા કોનું મરણુ થશે અને પછી કોનુ મરણુ થશે, એ વાત જાણવાને કોણુ સમર્થ છે? તો આપ એવું જે કહો છો કે અમારા મૃત્યુ બાદ તું શ્રમણુ ભગવાન

अतएव लष्ट-मनोहरम् तथा पश्चापीन्द्रियाणि, पटूनि-स्व स्वविषयाग्रहणदक्षाणि यत्र तथया, प्रथमयौवनस्थम्, नवयौवनश्रीकं 'अणेगउत्तमगुणेहिं संजुत्तं' अनेकोत्तमगुणैः संयुक्तम्, 'त अणुहोहि ताव जाव जाया! नियगसरीररूव सोहग्गजोव्वणगुणे' तत् तस्मात् कारणात् हे जाव! हे पुत्र! अनुभव परि भुङ्क्ष्व तावत् यावत् निजकशरीररूपसौभाग्ययौवनगुणम्, 'तओ पच्छा अणु भूय नियगसरीररूवसोहग्गजोव्वणगुणे, अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिण यवय वड्ढियकुलवंसतंतुकज्जंमि निरवयक्खे' तत पश्चात् अनुभूतनिजकशरीर रूपसौभाग्ययौवनगुणः, अनुभूतः परिभुक्तो निजकशरीररूपसौभाग्ययौवन- गुणो येन स तथा, अस्मासु कालगतेषु सत्सु परिणतवया' प्राप्तवृद्धावस्थः सन् वर्द्धितकुलवंशतन्तुकार्ये निरपेक्षः सन् ' समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए

वर्णादि रूप गुणोंसे यह युक्त है, इसीसे यह लष्ट-मनोहर है तथा इसकी ये पांचोंही इन्द्रियां अपने २ विषयभूत स्पर्श आदि गुणोंको ग्रहण करनेमें समर्थ हैं, यह नवयौवनश्रीसे सुशोभित हो रहा है, 'अणेग उत्तमगुणेहिं संजुत्ते' तथा और भी कितनेक अनेक उत्तम २ गुणोंसे यह युक्त बना हुआ है 'अणुहोहि ताव जाव जाया! नियग सरीररूवसोहग्गजोव्वणगुणे' अतः हे पुत्र! तुम सबसे पहिले अपने इस शरीरके रूप सौभाग्य एवं यौवन सम्बन्धी गुणोंको और शौर्य औदार्य आदि गुणोंको भोगो, बादमें ' अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवये वड्ढियकुलवंसतंतुकज्जमि निरवयक्खे हम लोग जब काल कवलित हो जावे और तुम जब कुलवंश रूप तन्तुकी वृद्धि करने रूप कार्यमें निरपेक्ष हो जाओ तब वृद्धावस्थामें ' समणस्स भगवओ

पटुय पढमजोव्वणत्थ" वातपित्त आदि जन्य उपघातनो तेमां अभाव छे, उत्तम वर्णादि रूपगुणोथी ते युक्त छे अने तेथी ते मनोहर लागे छे, तारा शरीरनी पांचे इन्द्रियो स्पर्शादि पोतपोताना कार्यो करवाने समर्थ छे अने ते नवयौवनथी सुशोभित छे अणेगउत्तमगुणेहिं संजुत्ते' तथा बीजा पण अनेक उत्तम गुणोथी ते युक्त छे ' अणुहोहि ताव जाव जाया! नियग सरीर रूवसोहग्गजोव्वणगुणे" तेथी हे पुत्र! तुं सौथी पहेलां आ शरीरना रूपने सौभाग्यने यौवनने अने शौर्य औदार्य आदि गुणोने भोगवी ले 'अम्हे हिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवय वड्ढियकुलवंसतंतुकज्जंमि निरवयक्खे' ज्यारे अमे मरण पामीओ अने कुलवंशरूप तन्तुनी (वेलानी) वृद्धि करीने संसारमां कोई पण कार्यमां तारी अपेक्षा न रहे त्यारे वृद्धा वस्थामां समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अण

'अस्थिष्वर्थः सुखं मासे, त्वचि भोगाः स्त्रियोऽक्षिषु ।
गतौ यानं स्वरेचाज्ञा सर्वं सत्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥ इत्यादि

रूपं व्यञ्जनं शुभमष तिलादि गुणाः शौर्यादयः तैः उपेतं युक्तं यत्तत्तथा 'उत्तमबलवीरियसत्तजुत्तं विण्णाणवियक्खणं' उत्तमबलवीर्यसत्त्वयुक्तम् उत्तमैर्बलवीर्यसत्त्वैर्युक्त यत्तत्तथा, तत्र बलं, शारीरिकं सामर्थ्यम्, वीर्यं मानसिकसामर्थ्यम् सत्त्वम् आत्मसमुत्थसामर्थ्यम् । विज्ञानविचक्षणं विज्ञाने विचक्षणं निपुणं विज्ञानविचक्षम् ' ससोहग्गगुणसमुस्सियं अभिजायमहक्खमं विविहवाहिरोगरहियं ' ससौभाग्यं सौभाग्येन सहितगुणसमुच्छ्रित च, ' अभिजातमहाक्षमम्, अभिजातं कुलीनं महती क्षमा यत्र तत् महाक्षम चेति कर्मधारये अभिजातमहाक्षमम् विविधव्याधिरोगरहितम् ' निरुवहयउदत्तलट्ठ पंचिंदियपडुय पढमजोवणत्थं ' निरूपहतम् अविद्यमानवाताद्युपघातम्, उदात्तम् उत्तमवर्णादिगुणयुक्तम्

" अस्थिष्वर्थः सुख मासे, त्वचि भोगाः स्त्रियोऽक्षिषु ।
गतौ यान स्वरेचाज्ञा सर्वं सत्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥"

इत्यादि रूप लक्षण है शुभ, मषा, तिल, आदिरूप व्यञ्जन हैं, शौर्य औदार्य रूप गुण है । सो इन सब उत्कृष्ट रूपादिकोंसे युक्त है बेटा ! तेरा यह शरीर है ' उत्तमबलवीरियसत्तजुत्त विण्णाणवियक्खण ' तथा उत्तम शारीरिक सामर्थ्यसे उत्तम मानसिक सामर्थ्यसे, उत्तम आत्मिक सामर्थ्यसे एवं उत्तम विज्ञान सम्बन्धी विचक्षणतासे भी यह युक्त है, ' ससोहग्गगुणसमुस्सियं अभिजाय महक्खमं, विविहवाहिरोगरहिय ' सौभाग्यसे यह सुशोभित है, गुणोंसे उन्नत है, कुलीन है और बडी भारी क्षमा जिसमें है ऐसा है, इसमें किसी भी प्रकारकी व्याधि और रोग नही हैं, ' निरुवहयउदत्तलट्ठ, पंचिंदियपडुयं पढमजोवणत्थं ' वातपित्त आदि जन्य उपघात इसमें अविद्यमान है उत्तम

" अस्थिष्वर्थ सुखं मासे, त्वचि भोगा स्त्रियोऽक्षिसु ।
गतौ यानं स्वरे चाज्ञा सर्वं सत्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥ "

આ ગાથામા દર્શાવેલા લક્ષણોથી, મષા, તલ આદિ શુભ લક્ષણોથી અને શૌર્ય, ઔદાર્ય આદિ ગુણોથી, હે બેટા ! તારૂ શરીર યુક્ત છે ' उत्तमबलवीरियसत्तजुत्तं विण्णाणवियक्खण " તથા તે ઉત્તમ શારીરિક સામર્થ્યથી, ઉત્તમ માનસિક સામર્થ્યથી, ઉત્તમ આધ્યાત્મિક સામર્થ્યથી અને ઉત્તમ વિજ્ઞાન (વિશિષ્ટ જ્ઞાન) સબધી વિચક્ષણતાથી પણ યુક્ત છે " ससोहग्ग गुणसमुस्सियं अभिजायमहक्खमं, विविहवाहिरोगरहियं " તે સૌભાગ્યથી વિભૂષિત છે, ગુણોથી ઉન્નત છે, કુલીન અને ક્ષમ સપન્ન છે, અને તે કોઈ પણ પ્રકારની વ્યાધિ અને રોગથી રહિત છે " निरुवहयउदत्तलट्ठं, पंचिंदिय

'एवं खलु अम्मताओ! माणुस्सग सरीर दुक्खाययणं विविहवाहिसयसंनिकेतं अट्ठियकट्ठुट्ठिय छिराण्हारुजालओणद्धसंपिणद्ध' हे अम्बतातौ! एवं वक्ष्यमाणरीत्या खलु मानुष्यक मनुष्यसम्बन्धि शरीर दुःखायतन दुःखगृहं विविधव्याधिशतसंनिकेतम् नानारोगशतस्थानम् अस्थिककाष्ठोत्थितम् अस्थिकान्येव काष्ठानि काठिन्यसाद्दश्यात् तेभ्यो यदुत्थित निर्मित तत्तथा, शिरास्नायुजालोपनद्धसंपिनद्धम्, शिरा सामान्यनाड्य स्नायवः-अस्थिबन्धिन्यो नाड्य स्तासां जाल समूहस्तेन उपनद्धसंपिनद्धम् अत्यन्त बद्धम् 'मट्टियभंड व दुब्बल असुइसंकिलिट्ठ अणिट्ठवियसव्वकालसंठप्पिय' मृत्तिकाभाण्डमिव दुर्बलम् यत्नाभ्यापि सगविध्वंसि स्वभावात् अशुचिसंक्लिष्टम् अशुचिना अपवित्रेण मलमू

लेकर कहते हैं 'एवं खलु अम्मताओ! माणुस्सग सरीर दुक्खायपर्ण विविहवाहिसयसनिकेतं अट्ठियकट्ठुट्ठिय छिराण्हारुजालओणद्धसंपिणद्ध' हे मात तातः मनुष्यका यह शरीर दुःखोंका स्थान है सेकडों अनेक तरहकी व्याधिओंका घर है, यह हाडरूपी लकडियोंसे बना हुआ है, यहां कठिनताके सादृश्यको लेकर हाडोंको काष्ठकी उपमा दी गई है शिराओंसे सामान्य नाडियोंके समूहसे, एव स्नायुओंसे हड्डियोंको बांधनेवाली नाडियोंके समूहसे यह खूब जकड़कर बंधा हुआ है 'मट्टियभंडं व दुब्बलं' यह यत्न करने पर भी क्षणविध्वंसी स्वभाववाला होनेके कारण मिट्टीके बर्तनके समान दुर्बल है, 'असुइसंकिलिट्ठ' अपवित्र मलमूत्र आदिके द्वारा यह दूषित है, तथा इस शरीरके जितने भी काम हैं वे किसी भी कालमें समाप्त नहीं होते हैं-अर्थात्-मलमूत्र

વાત કેમ મૂકી જાઓ છો કે 'एवं खलु अम्मताओ! माणुस्सगं सरीरं दुक्खाययणं विविहवाहिसयसंनिकेतं अट्ठियकट्ठुट्ठिय छिराण्हारुजालओणद्धसंपिणद्ध" હે માતાપિતા! માણસનું આ શરીર દુઃખોનું સ્થાન છે, તે અનેક પ્રકારની સેંકડો વ્યાધિઓનું ધામ છે તે અસ્થિરૂપી લાકડાઓનું બનેલું છે, (અહીં કઠિનતાના ગુણની સમાનતાને કારણે હાડકાંઓને કાષ્ઠની ઉપમા આપવામાં આવેલ છે) તે શિરાઓ અને નસોના સમૂહથી વ્યાપ્ત છે અને સ્નાયુઓના (હાડકાંને બાંધનારા સ્નાયુ તંતુઓના) સમૂહથી તે ખૂબ જ જકડીને બંધાયેલું છે "मट्टियभंड व दुब्बल" તેનું જતન કરવામાં આવે છતાં પણ ક્ષણવિધ્વંસી સ્વભાવવાળું હોવાથી માટીના વાસણ જેવું નબળું છે 'असुइ संकिलिट्ठ" અપવિત્ર મળ, મૂત્ર આદિ દ્વારા તે દૂષિત થયેલું છે તથા આ શરીરના જેટલાં કામો છે તે કોઈ પણ કાળે પૂરાં થતાં નથી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે મળમૂત્રનો નિકાલ કરવાનું તેનું કામ કદી પણ પૂરું

मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइहिसि' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके समीपे मुण्डो भूत्वा, अगारात् गृहात् निर्गत्य अनगारितां प्रव्रजिष्यसि-प्रव्रज्यां गृहीष्यसि।

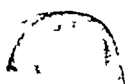
'तएणं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी' ततः खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः अम्बापितरौ एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'तहावि णं तं अम्मताओ! जं णं तुज्झे ममं एवं वदह-इमं च णं ते जाया! सरीरगं तं चेव जाव पव्वइहिसि' हे अम्बतातौ! तथापि अपिशब्दस्य एवार्थकतया तथैव खलु नान्यथा, यत्त्वयोक्तं तत् यत् खलु यूयम् माम् एवं पूर्वोक्तरीत्या वदथ-प्रतिपादयथ-हे जात! हे पुत्र! इदं च खलु तव शरीरकं तदेव यावत्-प्रव्रजिष्यसि इति, तत्र यदुक्तम्-अस्मासु कालगतेषु प्रव्रजिष्यसि इति तदाश्रित्याह-

---

महावीरस्स अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइहिसि' तुम श्रमण भगवान महावीरके पास मुण्डित होकरके इस गृहस्थावस्थाके परित्यागपूर्वक अनगारावस्था धारण कर लेना-'तएणं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी' इस प्रकारसे मातापिताकी तरफसे कही गई बातको सुनकर उस क्षत्रियकुमार जमालीने उनसे ऐसा कहा-'तहावि णं अम्मताओ! जं णं तुज्झे ममं एव वदह' हे मात तात! आपने जो मुझसे ऐसा कहा है कि 'इमं च णं ते जाया! सरीरगं त चेव जाव पव्वइहिसि' हे पुत्र! तेरा यह शरीर प्रविशिष्ट रूप आदिवाला है-यहांसे लेकर दीक्षा ले लेना यहां तक सो ठीक कहा है-'तहा वि' इससे "आपका कहना वैसाही है" अर्थात् जैसा आपने कहा है वह वैसाही है, अतः जहां पर भी 'तहावि' इस प्रकरणमें ऐसा शब्द आवे वहां जमालिके उत्तरमें 'सो ठीक है' इस रूपसे इसको अर्थ करना चाहिये। अब जमालि पिताके इस राग भरे कथनको कि हमारे कालग्रसित हो जाने पर तुम दीक्षा धारण कर लेना

गारियं पव्वइहिसि" શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે મુંડિત થઈને આ ગૃહસ્થાવસ્થાનો પરિત્યાગ કરીને અણુગારાવસ્થા (સાધુ પર્યાય) ધારણ કરજે "तएणं से जमालि खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी" માતાપિતાની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું—

तहा वि ण अम्मताओ! जं ण तुज्झे मम एवं वदह" હે માતાપિતા! આપે મને એવું જે કહ્યું કે "इमं च ण ते जाया! सरीरगं तं चेव जाव पव्वइहिसि" "આ તારૂં શરીર પ્રવિશિષ્ટ રૂપ આદિથી યુક્ત છે," ઇત્યાદિ કથનથી લઈને "દીક્ષા (અણુગારાવસ્થા) ધારણ કરજે" ત્યાં સુધીનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવુ 'तहा वि" આપની તે વાત ખરી છે. પરન્તુ આપ એ

पूर्वमेव गमनाय उत्सहते, को वा जनो विवक्षितकालात् पश्चादेवागमनाय उत्सहते ? तत् इच्छामि खलु हे अम्बतातौ ! युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजितुम्, 'तएणं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी'–ततःखलु तं जमालिं क्षत्रियकुमारम् अम्बापितरौ एवं वक्ष्यमाणरीत्या अवादिष्टाम्–' इमाओ य ते जाया ! विउलकुलबालियाओ सरित्तयाओ सरिसव्वयाओ ' हे जात ! हे पुत्र ! इमाश्च तव विपुलकुलबालिकाः, विपुल धनधान्यादिसम्पन्न कुलं यासां ता विपुलकुलाः, ताश्च ता बालिकाश्चेति तास्तथा, सदृशत्वचः समानत्वगत्वः–समानशरीरसौन्दर्यं यस्याः, सदृशवयस समानवयस्काः, ' सरिसलावन्नरूवजोव्वणगुणोववेयाओ ' सदृशलावण्यरूपयौवनगुणोपेताः, समानलावण्यसौन्दर्ययुवत्व गुणशालिन्यः ' सरिसएहितो कुलेहितो आणिएल्लियाओ कलाकुसलसव्व कालललियसुहोचियाओ ' सदृशेभ्यो धनधान्यादिगुणैः समानेभ्यः कुलेभ्यः

कौन पहिले मरे और कौन बाद में मरे ? इसलिये हे मात तात ! मैं आप लोगों से आज्ञा प्राप्त कर श्रमण भगवान् महावीर के पास मुण्डित होकर इस गृहस्थावस्था से अनगारावस्था में जाना चाहता हूं । 'तएणं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी–इमाओ य ते जाया विउलकुल बालियाओ, सरिसत्तयाओ, सरिसव्वयाओ ' हे पुत्र ! विपुल कुलकी–धन धान्यादि से संपन्नकुलकी इन बालिकाओं के साथ जो कि तुम्हारे जैसे ही शारीरिक सौन्दर्य से युक्त हैं एकसी जिनकी उमर है, ' सरिसलावन्नरूवजोव्वणगुणोववेयाओ ' एक जैसा जिनका लावण्य है, एक जैसा जिनका सौन्दर्य है, एकसी जिनकी जवानी है, ' सरिसएहिंतो कुलेहिंतो आणियल्लियाओ, कलाकुसलसव्वकाललालियसुहोचि

समर्थ छे ? तो हे मातापिता ! हुं आपनी अनुमति लईने श्रमण भगवान महावीर पासे प्रव्रज्या अंगीकार करीने आ गृहस्थावस्थाना परित्यागपूर्वक अणगारावस्था धारण करवा मागुं छुं

' तएणं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी–इमाओ य ते जाया ! विउलकुलबालियाओ, सरित्तयाओ, सरिसव्वयाओ ' त्यारे जमालीना मातापिताए तेने आ प्रमाणे कह्युं—बेटा ! आ विपुल कुलनी–धन धान्या दिथी संपन्न कुलनी–कन्याओ के जे तारा जेवां ज शारीरिक सौंदर्यवाळी छे, तारा जेवडी ज जेमनी उमर छे " सरिसलावन्नरूवजोव्वणगुणोववेयाओ " जे तारा जेवां ज लावण्य, रूप सौंदर्य अने यौवनथी युक्त छे 'सरिसएहिंतो कुलेहिंतो आणियल्लियाओ, कलाकुसल, सव्वकाललालियसुहोचियाओ'' धन धान्यादिनी

त्रादिना संक्लिष्टं दूषितम्, अनिष्ठापितसर्वकालसंस्थाप्यत्वम् अनिष्ठापितम् - असमापितम् सर्वकालं सर्वदा संस्थाप्यत्वं तत्कृत्यकरणं यस्य तत्तथा, असमापितकृत्यमित्यर्थः न कदापि तस्य मलमूत्रादि निस्सरणरूपकृत्यं समाप्यते इति भावः 'जराकुणिमजज्जरघरं व सडणपडणविद्धंसणधम्मं पुव्विं वा, पच्छा वा अवस्सविप्पजहियव्वं भविस्सइ' जराकुणपजर्जर गृहमिव जराकुणपश्च जीर्णता प्रधानशवः, जर्जरगृहं च जीर्णगेहं तयोः समाहार द्वन्द्वे जराकुणपजर्जरगृहं तदिव शटनपतनविध्वंसनधर्मम्, शटनम्-कुष्ठादिना अङ्गुल्यादेर्गलनम् बाह्वादेः खड्गच्छेदादिना पातः, विध्वंसनम् क्षयः, एते धर्मा यस्य तत् तथा, पूर्वंवा विवक्षितकालात् प्रथममेव, पश्चाद् वा तथाविधकालादनन्तरं वा अवश्यमेव विप्रहातव्यं परित्याज्यं भविष्यति 'से केस णं जाणइ ? अम्मताओ ! के पुव्विं तं चेव जाव पव्वइत्तए' तत् तस्मात्कारणात् हे अम्बतातौ ! कोऽसौ खलु जानाति-को जनः पूर्वं तदेव पूर्वोक्तवदेव यावत् विवक्षितकालात्

आदिका निःसरण करना रूप जो इस शरीरका कार्य है, वह कभी भी पूरा नहीं होता है,-'जराकुणिमजज्जरघरंव सडणपडणविद्धंसणधम्मं पुव्विंवा पच्छा वा अवस्सविप्पजहियव्वं भविस्सइ' जीर्णता प्रधानवाले शवकी तरह और जर्जर हुए घरकी तरह यह शटन, पतन एवं विध्वंसन धर्मवाला है। कुष्ठादि द्वारा अङ्गुली आदि का गल जाना इसका नाम शटन खड्गादि द्वारा बाहु आदिका कट जाना इसका नाम पतन है और पर्यायान्तरित हो जाना इसका नाम विध्वंसन है। विवक्षित कालसे पहिले ही अथवा विवक्षित काल के बाद ही यह शरीर अवश्य छूटेगा ही-अतः 'से केस णं जाणइ अम्मताओ ! के पुव्विं तं चेव जाव पव्वइत्तए' हे मात तात ! इस बात को कौन जानता है कि

थतुं नथी "जरा कुणिमजज्जरघरं व सडणपडणविद्धंसणधम्मं पुव्विं वा पच्छा वा अवस्सविप्पजहियव्वं भविस्सइ" जीर्णता प्रधान शबनी जेम अने जर्जरित घरनी जेम ते सडवा, पडवा अने विध्वंस पामवाना स्वभावथी युक्त छे रक्तपित्त आदि रोगो द्वारा अंगुली आदि अंगोनु गळी जवुं तेनुं नाम 'शटन' (सडवानी क्रिया) छे, तलवार आदि द्वारा भुजा आदि अंगो छेदाईने नीचे पडवानी क्रियाने पतन (पडवानी क्रिया) कहे छे अने मनुष्य पर्यायने छोडीने अन्य पर्याय ग्रहण करवी तेनु नाम 'विध्वंस' छे अमुक काळ बाद अथवा अमुक काळ पहेला आ शरीर अवश्य छोडवु ज पडवानुं छे. "से केस णं जाणइ अम्मताओ ! के पुव्विं तं चेव जाव पव्वइत्तए" हे मातापिता ! कोण पहेलां मरशे अने कोण पछी मरशे, ए जाणवाने कोण

कल्पकुलशीलशालिन्य इव अतिकल्पम्-ऋद्धिपरिपूर्णं कुलं यासां ताः अविकलकुलास्ताभ्यः शीलशालिन्यश्च शीलशोभिन्य इतिताः ताभ्यः, 'विसुद्धकुलवंससंताणतंतुवद्धणप्पगब्भुब्भवप्पभाविणीओ' विशुद्धकुलवंशसन्तानतन्तुवर्द्धनप्रगर्भोद्भवप्रभाविन्यः, विशुद्धकुलवंशसन्तानानां यः तन्तुः-परम्परा, तस्य वर्द्धनाय प्रगल्भाः प्रकृष्टा गर्भाः तेषां च उद्भवः=उत्पत्तिस्तत्र यः प्रभावः=सामर्थ्यं स यासामस्ति ताः ताभ्यः। 'मणोणुकूलहियइच्छियाओ' मनोऽनुकूलहृदयेप्सिताः, मनोऽनुकूलत्वात् हृदयेनेप्सिताश्च ताः ताभ्यः, 'अट्ठ तुज्झ गुणवल्लहाओ उत्तमाओ निच्चं भावाणुरत्तसव्वंगसुंदरीओ भारियाओ' अष्ट अष्ट संख्यकास्तव गुणवल्लभाः गुणैः शीलसौन्दर्यादिभिः वल्लभाः अत्यन्तप्रियाः उत्तमाः श्रेष्ठाः नित्यं सर्वदा भावानुरक्ता हावभावमात्राभिरनुरक्ता उत्कृष्टाभ्यो सर्वाङ्गैः सुन्दर्यश्चेति भावानुरक्तसर्वाङ्गसुन्दर्यः भार्याः स्त्रियः सन्ति 'तं भुंजाहि ताव जाया! एयाहिं सद्धिं विउले माणुस्सए कामभोगे' हे जात! हे पुत्र! तत् तस्मात् कारणात् भुङ्क्ष्व परिभुङ्क्ष्व तावत् एताभिः पूर्वोक्ताभिर्भार्याभिः सार्धम् विपुलान् पुष्कलान् मानुष्यकान् मनुष्यसम्बन्धिनः कामभोगान्, 'तओ पच्छा

शील से शालिनी हैं 'विसुद्धकुलवंससंताणतंतुवद्धणप्पगब्भुब्भवप्पभाविणीओ' जिनका सामर्थ्य विशुद्ध कुल वंश सन्तानों की परम्परा को बढ़ानेवाले उत्तम गर्भों के धारण करने का है, 'मणोणुकूल हियइच्छियाओ' जो मन के अनुकूल होने से हृदय को बहुत अधिक प्रिय लगती हैं, 'अट्ठ तुज्झ गुणवल्लहाओ उत्तमाओ निच्चं भावाणुरत्त सव्वंगसुंदरीओ भारियाओ' ऐसी जो ये शील सौन्दर्य आदि गुणों से अत्यन्त प्रिय उत्तम हाव भाव की अपेक्षा सर्वोत्कृष्ट एवं सर्वांग सुन्दर तुम्हारी आठ स्त्रियां हैं 'तं भुंजाहि ताव जाया! एयाहिं सद्धिं विउले माणुस्सए कामभोगे' पहिले इनके साथ मनुष्य भव संबंधी विपुल काम

ઉત્તમ શીલથી સંપન્ન છે 'विसुद्धकुलवंससंताणतंतुवद्धणप्पगब्भुब्भवप्पभाविणीओ' વિશુદ્ધ કુલવંશ-સંતતિની પરંપરાને વધારનારા ઉત્તમ ગર્ભોને ધારણ કરવાને જેઓ સમર્થ છે, 'मणोणुकूलहियइच्छियाओ' જેઓ મનને અનુકૂળ હોવાથી હૃદયને પણ જ પ્રિય લાગે છે 'अट्ठ तुज्झ गुणवल्लहाओ उत्तमाओ निच्चं भावाणुरत्तसव्वंगसुंदरीओ भारियाओ' જેઓ શીલ સૌંદર્ય આદિ ગુણોથી અત્યંત પ્રિય અને ઉત્તમ હાવભાવ આદિની અપેક્ષાએ સર્વોત્કૃષ્ટ અને સર્વાંગસુંદર છે એવી જે તારી આઠ ભાર્યાઓ છે 'तं भुंजाहि ताव जाया! एयाहिं सद्धिं विउले माणुस्सए कामभोगे' તેમની સાથે મનુષ્ય

आनीताः परिणीय स्वकुलं प्रापिताः, कलाकुशलसर्वकाललालितसुखोचिताः कला कुशलाश्चता सर्वकाललालिताश्चेति कलाकुशलसर्वकाललालिताः नाश्चताः सुखोचिताश्च सौख्ययोग्याश्चेति तास्तथा, 'मद्दवगुणजुत्तनिउणविणओवयार पंडियवियक्खणाओ' मार्दवगुणयुक्तो निपुणो यो विनयोपचारस्तत्रपण्डिताः विचक्षणा अत्यन्तविशारदायास्तास्तथेति मार्दवगुणयुक्तनिपुणविनयोपचार-पण्डितविचक्षणाः, 'मंजुलमियमहुरभणीयविहसियविप्पेक्खियगइविलास-चिट्ठियविसारयाओ' मञ्जुलमितमधुरभणितविहसितविप्रेक्षितगतिविलास-स्थितविशारदाः, मञ्जुलं शब्दतः कोमलं सुन्दरं वा मितं परिमितं मधुरम् अर्थतोऽकठोरं यद् भणितं तत्तथा तच्च तद् विहसितं च विप्रेक्षितं च नेत्र विकारो गतिश्च विलासश्च गतिविलासो वा, स्थितं च विशिष्टा स्थितिरिति एतेषां द्वन्द्वः, तेषु विशारदायास्तास्तथा, 'अविकलकुलसीलसालिणीओ' अवि·

याओ' धनधान्य आदि से समानतावाले कुलों से जो विवाहित करके लाई गई हैं, जो हर एक कला में प्रवीण हैं, सर्वकाल जो लालित रही हैं, एवं जो सदा सुखभोग के योग्य हैं, 'मद्दवगुणजुत्तनिउणविणओ-वयारपंडियवियक्खणाओ' जिनका विनयोपचार मार्दवगुण से युक्त एवं निपुण-समझदारी भरा हुआ है। ऐसे इस विनयोपचार में जो बड़ी विचक्षण हैं, 'मंजुलमियमहुरभणियविहसिय विप्पेक्खिय गइ विलासचिट्ठियविसारयाओ' बोलना जिनका शब्द की अपेक्षा से बड़ा कोमल होता है अथवा सुन्दर होता है, मितपरिमित होता है और अर्थकी अपेक्षा अकठोर होता है जो हसने में, कटाक्षपात करने में, चलने में, विलास में और स्थिति-उठने बैठने में बडी विशारद हैं, 'अविकलकुलसीलसालिणीओ' जो ऋद्धि परिपूर्ण कुलों की हैं एवं

સમાનતાવાળા કુળોમાંથી વિવાહ કરીને જેમને લાવવામાં આવી છે, જેઓ દરેક કલામાં નિપુણ છે, સર્વકાળ જે લાલિત્ય સંપન્ન રહી છે, અને જેઓ સદા સુખ ભોગવવાને યોગ્ય છે, "मद्दवगुणजुत्तनिउणविणओवयारपंडिय वियक्खणाओ" જેમનો વિનયોપચાર માર્દવગુણથી યુક્ત અને નિપુણ સમજ-દારીથી ભરેલો છે, એટલે કે વિનયોપચારમાં જે ઘણી જ વિચક્ષણ છે, "मंजुलमियमहुरभणियविहसियविप्पेक्खियगइविलासचिट्ठियविसारयाओ" જેની વાણી કોમળ, મિત અને અકઠોર છે, અને જે હસવામાં, કટાક્ષપાત કરવામાં, ચાલવામાં, વિલાસમાં અને ઉઠવા બેસવામાં ઘણી વિશારદ છે, "अविकलकुलसीलसालिणीओ" જેઓ ઋદ્ધિસંપન્ન કુળોની છે અને જેઓ

निरसासा उव्वेयणगा बीभत्था अप्पकालिया लहूसगा कलम लाहिया सदुक्खबहुजणसाहारणा परिकिलेसकिच्छदुक्खसज्झा अबुहजणणिसेविया सया साहुगरहणिज्जा अणंतसंसारवद्धणा कडुगफलविवागा चुडलिव्व अमुच्चमाणदुक्खाणुबंधिणो सिद्धिगमणविग्घा, से केस णं जाणइ अम्मताओ ! के पुव्विं गमणयाए ? के पच्छा गमणयाए ? तं इच्छामि णं अम्म ताओ ? जाव पव्वइत्तए। तए णं तं जमालिं खत्तियकुमार अम्मापियरो एवं वयासी इमे य ते जाया ? अज्जय पज्जय पिउपज्जयागए सुबहु हिरण्णेय सुवण्णेय कंसेय, दूसेय, विउ लधणकणग जाव संतसारसावएज्जे अलाहि जाव आसत्त माओ कुलवंसाओ पकामं दाउं, पकामं भोत्तुं, पकामं परिभाएउं तं अणुहोइ ताव जाया ? विउले माणुस्सए इड्ढिसक्कार समुदए, तओ पच्छा अणुहूयकल्लाणे वड्ढियकुलतंतु जाव पव्वइहिसि। तएणं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी–तहावि णं तं अम्मताओ ? जं णं तुब्भे मम एवं वदह–इम च ते जाया ! अज्जग पज्जग जाव पव्वइहिसि, एवं खलु अम्मताओ ! हिरण्णे य, सुवन्ने य जाव सावएज्जे अग्गिसाहिए चोरसाहिए रायसाहिए मच्चुसाहिए दायसाहिए, एवं अग्गिसामन्ने जाव दाइयसामन्ने अधुवे अणितिए असा सए, पुव्विं वा पच्छा वा अवस्सविप्पजहियव्वे भविस्सइ, से केम णं जाणइ, तं चेव जाव पव्वइत्तए, ॥ सू० ७॥

भुत्तभोगी विसयविगय वोच्छिन्न कोउहल्ले अम्हेहिं कालगएहिं जाव पव्वइहिसि' तत पश्चात् कामभोगपरिभोगानन्तरम् भुक्तभोगी विषयविगतव्यवच्छिन्न-कौतूहलः, विषयेषु शब्दस्पर्शरूप रसगन्धेषु एतेभ्यो वा विगतव्यवच्छिन्नम्-अत्यन्तक्षीणं कौतूहल कुतुकं यस्य स तथा, कालगतेषु मरणधर्मं प्राप्तेषु सत्सु यावत् परिणतवया वर्द्धितकुलवंशतन्तुकार्ये निरपेक्षः सन् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजिष्यसि । ॥सू०६॥

मूलम्-तएणं से जमालीखत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी-तहावि णं तं अम्मताओ ! जं णं तुब्भे ममं एवं वयह-इमाओ ते जाया विपुलकुल जाव पव्वइहिसि, एवं खलु अम्मताओ ! माणुस्सया कामभोगा, असुई असासया वंतासवा, पित्तासवा, खेलासवा, सुक्कासवा, सोणियासवा, उच्चारपासवणखेलसिंघाणगवंतपित्तपूयसुक्कसोणियसमुब्भवा अमणुन्नदुरूवमुत्तपूइयपुरीसपुन्ना मयगंधुस्सासा असुभ-

---

भोगों को भोगो 'तओ पच्छा भुत्तभोगी विसयविगयवोच्छिन्नको उहल्ले अम्हेहिं कालगएहिं जाव पव्वइहिसि' इसके बाद भुक्त भोगी हुए तुम शब्द, स्पर्श, रूप, रस और गन्ध इन विषयों में अत्यन्त निस्पृह वृत्तिवाले-चाहना विनाके हो जावोगे-इस ओर तुम्हारा मन वितृष्ण हो जावेगा-तृष्णा रहित हो जावेगा, अतः तुम हम लोगोंके परलोक हो जाने पर परिणतवयमें वर्द्धित हुए कुलवंश रूप तन्तु कार्यमें निरपेक्ष होकर श्रमण भगवान् महावीर के पास संयम धारण कर लेना ॥सू०६॥

ભવ સબંધી વિપુલ કામભોગોને પહેલાં તો તુ ભોગવી લે "तओ पच्छा भुत्तभोगी विसयविगयवोच्छिन्नकोउहल्ले अम्हेहिं कालगएहिं जाव पव्वइहिसि" આ પ્રમાણે કામભોગોને ભોગવીને, તું શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગન્ધ આદિ વિષયો પ્રત્યે નિઃસ્પૃહ-ચાહના વિનાનો બની જઇશ. તે વિષયો તરફ તારી આસક્તિ રહેશે જ નહીં ત્યારે અમારા મરણ બાદ કુલવંશની વૃદ્ધિ કરીને વૃદ્ધાવસ્થામા સંસારિક કાર્યોથી નિરપેક્ષ બનીને તું શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સમીપે સંયમ અંગીકાર કરજે. ॥સૂ ૬॥

हे अम्मताओ ! तथापि सत्येन खलु तत् यथा यथा युवाभ्यामुक्तम् यत् यत् यूयं माम् पूर्वोक्तरीत्या वदथ-प्रतिपादयथ,-इमा उपर्युक्ता तव हे जात ! भार्या विपुल कुल यावत् प्रव्रजिष्यसि, इति किन्तु ' एवं खलु अम्मताओ ' माणुस्सया काम भोगा असुई, असासया, वंतासवा, पित्तासवा खेलासवा, सुक्कासवा, सोणिया सवा, उच्चारपासवणखेलसिंघाणगवंतपित्तपूयसुक्कसोणियसमुब्भवा ' हे अम्मताओ ! एवं खलु वक्ष्यमाणरीत्या मानुष्यका मानुष्यभवसम्बन्धिनः काम भोगाः तदाधारभूताः स्त्री पुरुषदेहाः इत्यथः अशुचयः अपवित्राः अशाश्वताः अनित्याः वान्तास्रवाः वान्तस्य-वमनस्य-आस्रव -क्षरणं येषु ते तथा वमनस्राव कारकाः पित्तास्रवाः -पित्तक्षरणकारकाः, एवं श्लेष्मास्रवाः, शुक्रास्रवाः, शोणिता स्रवाः, उच्चारप्रस्रवणश्लेष्मसिंघाणवान्तपित्तपूतिकशुक्रशोणितेभ्य सं

वचनसे ऐसा कहा हे मातताता ! आपका ऐसा कहना कि हे पुत्र ! इन विपुलकुलकी बालाओं रूप भार्याओं के साथ तुम मनुष्यभव संबंधी विपुल कामभोगों को भोगो आदि २ फिर यावत् दीक्षा ले लेना, सो यह आपका कहना ठीक है-परन्तु ' एवं खलु अम्मताओ ! माणुस्सया कामभोगा असुई, असासया, वंतासवा, पित्तासवा, खेलासवा, सुक्का सवा सोणियासवा, उच्चारपासवणखेलसिंघाणगवंतपित्तपूयसुक्क सोणियसमुब्भवा ' हे माततात ! इस वक्ष्यमाणरीति के अनुसार मनुष्यभव संबंधी कामभोग-इनके आधारभूत स्त्री पुरुषों के देह-अशुचि अपवित्र एवं अशाश्वत अनित्य हैं, वान्तास्रव हैं, वमन का है, क्षरण जिन्हों में ऐसे हैं, पित्तास्रव हैं-पित्त का है क्षरण जिन्हों में ऐसे हैं अर्थात् पित्तक्षरणकारक हैं-इसी प्रकार से ये श्लेष्मास्रव-कफक्षरणकारक शुक्रास्रव-वीर्य क्षरणकारक और शोणितास्रव-रुधिर क्षरणकारक हैं।

માતાપિતાની એવી વાત સાંભળીને ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું—હે માતાપિતા ! આપ એવું જે કહો છો કે આ વિપુલકુલની ભાર્યાઓ સાથે વિપુલ કામભોગો ભોગવીને વૃદ્ધાવસ્થામાં તું દીક્ષા અંગીકાર કરજે, એ આપની વાત ખરી છે " एवं खलु अम्मताओ ! माणुस्सया कामभोगा, असुई असासया वंतासवा, पित्तासवा खेलासवा सुक्कासवा सोणियासवा, उच्चार पासवणखेलसिंघाणगवंतपित्तपूयसुक्कसोणियसमुब्भवा ' હે માતાપિતા ! આ મનુષ્ય ભવસંબંધી કામભોગો જે દેહને આધારે ભોગવવામાં આવે છે તે સ્ત્રીપુરુષોના દેહ અશુચિ (અપવિત્ર) અશાશ્વત અને અનિત્ય છે તેમાં વમનનું ક્ષરણ, પિત્તનું ક્ષરણ, કફનું ક્ષરણ, વીર્યનું ક્ષરણ અને શોણિત

छाया—ततःखलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः अम्बापितरौ एवम् अवादीत् तथापि खलु तत् अम्बतातौ ! यत् खलु यूयं माम् एवं वदथ—इमास्ते जात ! विपुलकुल यावत् प्रव्रजिष्यसि, एवं खलु अम्बतातौ ! मानुष्यकाः कामभोगा अशुचयः अशाश्वताः, वान्तास्रवाः, पित्तास्रवाः, श्लेष्मास्रवाः, शुक्रास्रवाः, शोणितास्रवाः, उच्चारप्रस्रवण श्लेष्मसिङ्घाण-वान्त-पित्तपूय-शुक्रशोणितसमुद्भवा अमनोज्ञदुरूप-सूत्र-पूतिकपुरीषपूर्णाः मृतगन्धोच्छ्वासा अशुभनिःश्वासा उद्वेजनका बीभत्साः अल्पकालिका लघुस्वकाः कलमलाधिवासदुःखबहुजनसाधारणाः परिक्लेशकृच्छ्रदुःखसाध्याः अबुधजननिषेविताः सदा साधुजनगर्हणीयाः अनन्तसंसारवर्धनाः, कटुकफलविपाकाः चुडलीव अमुच्यमानदुःखानुबन्धिनः सिद्धिगमनविघ्नाः, तत् कोऽसौ खलु जानाति—अम्बतातौ ! कः पूर्वं गमनाय कः पश्चात् गमनाय तदिच्छामि खलु अम्बतातौ यावत् प्रव्रजितुम् ! ततःखलु तं जमालिं क्षत्रियकुमारम् अम्बापितरौ एवम् अवादिष्टाम्—इदं च तव जात ! आर्यक प्रार्यक-पितृप्रार्यकागतं च बहुहिरण्यं च सुवर्णं च कंसश्च दूष्यं च विपुलधनकनकयावत् सत्सारस्वापतेयम् अल यावत् आसप्तमात् कुलवंश्यात् प्रकाम दातुम्, प्रकाम भोक्तुम्, प्रकाम परिभाजयितुम्, तत् अनुभव तावत् जात ! ऋद्धिसत्कारसमुदायम्, ततः पश्चात् अनुभूतकल्याणो वर्धितकुलतन्तु यावत् प्रव्रजिष्यसि, ततः खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः अम्बापितरौ एवम् अवादीत्—तथापि खलु तत् अम्बतातौ ! यत्खलु यूय माम् एवम् वदथ—इदं च तव जात ! आर्यक प्रार्यक यावत् प्रव्रजिष्यसि, एवं खलु अम्बतातौ ! हिरण्यच सुवर्णं च यावत् स्वापतेयम् अग्निसाधिकम्, चौरसाधिकम् राजसाधिकम्, मृत्युसाधिकम्, दायादसाधिकम्, एवम् अग्निसामान्यम् यावत् दायादसामान्यम् अध्रुवम् अनित्यम्, अशाश्वतम् पूर्वं वा पश्चाद् वा अवश्यविप्रहातव्य भविष्यति, तत् कोऽसौ खलु जानाति—तदेव यावत् प्रव्रजितुम् ॥ सू० ७ ॥

टीका-'तएणं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एव वयासी' ततःखलु स जमालिः क्षत्रिय कुमारः अम्बापितरौ एव वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत् 'तहावि णं तं अम्मताओ ! जं णं तुब्भे ममं एवं वदह—इमाओ ते जाया विपुलकुलजाव पव्वइहिसि'

टीकार्थ—'तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवंवयासी – तहा वि य ण अम्मताओ ! जं ण तुब्भे ममं एवं वदह—इमाओ ते जाया विपुलकुल जाव पव्वइहिसि' **मातापिता की ऐसी बात सुनकर क्षत्रियकुमार जमालिने**

टीकार्थ—'तएण से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी तहा वि य ण अम्मताओ ! जं ण तुब्भे ममं वदह—इमाओ ते जाया विउलकुलं जाव पव्वइहिसि"

बहुजनसाधारणा कर्ममलस्य-देहस्थिताशुभद्रव्यविशेषस्य विशसेन अवस्थानेन दुःखादुःखरूपाः ये ते तथा, बहुजनानां भोग्यत्वेन साधारणा, ये ते तथा, परिकिलेसकिच्छदुक्खसज्झा अबुहजणणिसेविया' परिक्लेशेन महामानसायासेन कृच्छ्रदुःखेनच गाढशरीरायासेन च साध्यन्ते वशीक्रियन्त इ परिक्लेश कृच्छ्रदुःखसाध्या अबुधजननिषेविता अविवेकिजनसेविता, आपातरमणीया इत्यर्थः 'सदा साहुगरहणिज्जा' सदा सर्वदा साधु गर्हणीयाः बुधजननिन्दनीयाः 'अणंतसंसारवद्धणा, कडुगफलविवागा' अनन्तसंसारवर्द्धनाः, अनन्तसमृतिपरम्परासंयोजकाः कटुकफलविपाकाः कटुकः अत्यन्तप्रतिकूलः फलविपाकः फलपरिणामो यथां ते तथा 'चुडलिव्व अमुच्चमाणदुक्खाणुबंधिणो सिद्धिगमणविग्घा' चुडलिका इव प्रदीप्ततृणपूलिकेव अमुच्यमानदुःखानुबन्धिनः अपरित्यज्यमानदुःखानुबन्धयुक्ताः सिद्धिगमनविघ्नाः सिद्धिप्राप्तिप्रतिबन्धकाः भवन्ति, 'से केस णं जाणइ, अम्मताओ! के पुव्विं गमणाए? के पच्छागमणाए?' तत् तस्मात् कारणात् हे अम्बतातौ! 'कोऽसौ पुरुषः खलु जानाति-को जनः

होते हैं, दुःख स्वभाववाले होते हैं, भीतर स्थित हुए अशुभ द्रव्य विशेष के अवस्थान से ये दुःखादुःख रूप होते हैं, भोग्य होने से ये बहुजन साधारण होते हैं, 'परिकिलेसकिच्छदुक्खसज्झा, अबुहजणणिसेविया' मानसिक महान् आयास से और शारीरिक गाढ परिश्रम से ये वशमें किये जाते हैं, अविवेकी जनों द्वारा ही इनकी सेवा होती है-अर्थात् ये आपाततः रमणीय होते हैं 'सदा साहुगरहणिज्जा' साधुजनों द्वारा ये सदा निंदित होते रहते हैं 'अणंतसंसारवद्धणा, कडुगफलविवागा' ये अनन्त संसार के वर्धक होते हैं, इनका विपाक फलकाल में अत्यन्त कडुक होता है, 'चुडलिव्व अमुच्चमाणदुक्खाणुबंधिणो, सिद्धिगमणविग्घा' प्रदीप्त घासकेपुलेके समान ये अमुच्यमान दुःख्यानुबन्धी होतेहैं, और सिद्धि की प्राप्ति में ये प्रतिबन्धक होतेहैं 'से केस णं जाणइ, अम्मताओ! के पुव्विं गमणाए, के पच्छागमणाए' इस कारण हे माततात 'कौन ऐसा है जो इस बातको जाने कि

ઈપ તેઓ અત્યન્ત દુઃખરૂપ જ હોય છે ભોગ્ય હોવાથી તે બહુજન સાધારણ હોય છે પરિકિલેસકિચ્છદુક્ખસજ્ઝા અબુહજણણિસેવિયા માનસિક મહાન પ્રયત્નથી અને શારીરિક ગાઢ પરિશ્રમથી તેમને વશ કરી શકાય છે, અવિવેકી અને અનાર્ય લોકો દ્વારા જ તેમનું સેવન થાય છે-એટલે કે આપાતની અપેક્ષાએ તે રમણીય લાગે છે સદા સાહુગરહણિજ્જા" સાધુજનો દ્વારા તો તેમની સદા નિન્દા જ કરાય છે અણંતસંસારવદ્ધણા કડુગફલવિવાગા' તેઓ અનંત સંસારના વર્ધક હોય છે અને તેમના વિપાક ફલકાળે અતિ કટુ હોય છે " ચુડલિવ્વ અમુચ્ચમાણદુક્ખાણુબંધિણો સિદ્ધિગમણવિગ્ઘા" ઘાસના પાસના પૂળાની જેમ તેઓ અમુચ્યમાન (જેનો ત્યાગ ન કરી શકાય એવા) દુઃખાનુબન્ધી હોય છે અને સિદ્ધિગતિની પ્રાપ્તિમાં અવરોધક હોય છે "से केस णं जाणइ अम्मताओ! के पुव्विं गमणाए के पच्छागमणाए"

द्भवः उत्पत्तिर्येषां ते तथा, तत्र उच्चारः-पुरीषम्, प्रस्रवणं मूत्रम्, सिंघाणं नासिकामलम् अन्यत् स्पष्टम्, 'अमणुन्नदुरूवमुत्तपूइयपुरीसपुन्ना' अमनोज्ञदूरूप मूत्रपूतिकपुरीषपूर्णाः अमनोज्ञाश्चते दूरूपेण कुत्सितरूपेण विरूपेण मूत्रेण पूतिकेन-कुथितेन पुरीषेण च पूर्णाश्चेति-अमनोज्ञदुरूपपूतिकपुरीषपूर्णा 'मयगंधुस्सासा असुभनिस्सासा उव्वेयणगा, बीभत्था, अप्पकालिया, लहूसगा, कलमलाहिवा सदुक्खबहुजणसाहारणा' मृतगन्धुच्छ्वासाः अशुभनिःश्वासाः उद्वेजनकाः मृतस्येव गन्धो यस्य स मृतगन्धिः एतादृश उच्छ्वासो येषां ते मृतगन्ध्युच्छ्वासाः तथा अशुभनिःश्वासाः अशुभः अनिष्टो निःश्वासो येषां ते तथा, अतएव उद्वेजनकाः उद्वेगोत्पादका, उच्छ्वासश्च वायुग्रहणं, निःश्वासस्तु वायुनिर्गमः। बीभत्साः जुगुप्सोत्पादकाः अल्पकालिकाः लघुस्वकाः तुच्छस्वभावाः, कलमलाधिवासदुःख

इनकी उत्पत्ति उच्चार-विष्ठा, प्रस्रवण-मूत्र, सिंघाण-घाणिका मल आदि अपवित्र कारणों से होती है, 'अमणुन्न दुरुव मुत्त पूइय पुरीसपुन्ना" अमनोज्ञ तथा कुत्सित रूपवाले मूत्र से, तथा सडे हुए विष्ठा से ये परिपूर्ण रहते हैं, 'मयगंधुस्सासा, असुभनिस्सासा, उव्वेयणगा, बीभत्था, अप्पकालिया, लहूसगा, कलमलाहि वा, सदुक्खबहुजणसाहारणा' इनका उच्छ्वास मरे हुए की गंध के जैसा गंधवाला होता है, निःश्वास इनका अनिष्ट होता है, अतएव ये उद्वेगोत्पादक होते हैं, वायुका ग्रहण करना उच्छ्वास और वायुका छोडना इसका नाम निःश्वास है। ये बीभत्स-जुगुप्सा के उत्पादक होते हैं, अल्पकाल स्थायी

(રુધિર) નું ક્ષરણ થયા કરે છે આ રીતે તે કામભોગો વમન, પિત્ત, કફ વીર્ય અને શોણિતનું ક્ષરણ કરનારા છે ઉચ્ચાર (મળ), પ્રસ્રવણ (મૂત્ર), સિંઘાણ (નાકમાંથી નીકળતો ચીકણો પદાર્થ) આદિને કારણે તેની ઉત્પત્તિ થાય છે "अमणुन्नदुरूवमुत्तपूइयपुरीसपुन्ना" અમનોજ્ઞ તથા કુત્સિત રૂપવાળા મૂત્રથી, તથા સડતી એવી વિષ્ઠાથી તે પરિપૂર્ણ હોય છે, "मयगंधुस्सासा, असुभनिस्सासा, उव्वेयणगा बीभत्था, अप्पकालिया, लहूसगा, कलमला हि वा, सदुक्खबहुजणसाहारणा" તેમનો ઉચ્છ્વાસ શબમાંથી નીકળતી વાસ જેવી ગન્ધવાળો હોય છે, તેનો નિઃશ્વાસ અનિષ્ટ હોય છે, તે કારણે તેઓ ઉદ્વેગજનક હોય છે વાયુને ગ્રહણ કરવાની ક્રિયાને ઉચ્છ્વાસ કહે છે અને વાયુને બહાર કાઢવાની ક્રિયાને નિશ્વાસ કહે છે

તેઓ જુગુપ્સાજનક હોય છે, અલ્પકાળ સ્થાયી હોય છે, તુચ્છ સ્વભાવવાળા હોય છે, પોતાની અંદર રહેલા અશુભ દ્રવ્ય વિશેષના અવસ્થાનને

तेयम् द्रव्यम् अत्र पर्याप्तं भवति, तत्र विपुलं प्रचुरं धनं गवादिरूपम्, कनकम्-सुवर्णम्, रत्नानि-कर्केतनादीनि, मणयश्चन्द्रकान्तादयः, मौक्तिकानि प्रसिद्धानि शङ्खाश्च दक्षिणावर्त्ताः, शिलाः, प्रवालानि-विद्रुमाणि, रक्तरत्नानि पद्मरागा स्थानि आदिर्यस्य तत्तथा एतत् यत् तत् सारस्वापतेयम्, सत्-विद्यमान शोभनं वा सारं सारभूतं प्रधानमित्यर्थः, स्वापतेयं द्रव्य, तत् 'जाव आसत्तमाओ कुल वंसाओ पकामं दाउ, पकामं भोत्तु, पकामं परिभाएउ' यावत् याश्तकालपर्यन्तम् आसप्तमात् कुलवंशात् कुलरूपवंशे भवः कुलवंश्यस्तस्मात् सप्तमिव्याप्य आगामिसप्तमकुलवंशोत्पन्नमनुष्यपर्यन्तमित्यर्थः प्रकामं यथेष्टम् दातुं दीना दिभ्यो वितरितुम् अलं पर्याप्तं भवति इति पूर्वेणान्वयः एवं प्रकामं भोक्तुं स्वयं परिभोक्तुमलं भवति, प्रकाम परिभाजयितुं दायादादिभ्यो विभाजयितुं पर्याप्तं भवति, 'तं अणुहोहि ताव जाया ! विउले माणुस्सए इड्ढिसक्कारसमुदए' तत्

पितृप्रार्यक-पिताके पितामह इनसे चला आया हुआ बहुतसा हिरण्य, सुवर्ण, कांसा एवं वस्त्र 'विउलधणकणग जाव स्रतसारसावएज्जे' प्रचुर गवादिक रूप धन, प्रचुर सुवर्ण, कर्केतनादि रत्न, चन्द्रकान्त आदि मणि, मुक्ता दक्षिणावर्त शंख, शिलाप्रवाल-मूंगा, रक्तरत्न-पद्मराग यह सब सारभूत द्रव्य अपने पास मौजूद है। और यह सारभूत द्रव्य इतना अधिक है कि 'जाव आसत्तमाओ कुलवंसाओ पकामं दाउ पकामं भोत्तुं पकामं परिभाएउ' इसे आगामी सात पीढी तक भी यथेष्ट रूपसे दान किया जाय, यथेष्ट रूपसे स्वयं अपने परिभोगमें खर्च किया जाय तथा यथेष्ट रूपसे दायादिकोंमें विभाग करके दिया जाय तब भी समाप्त नहीं हो सकता है। सो तुम 'तं अणुहोहि ताव जाया ! विउले माणुस्सए इड्ढिसक्कारसमुदए' हे पुत्र ! पहिले इस

हे पुत्र ! वडा आय (पितामह) आय पिताना पितामह अने प्रि आय (पिताना प्रपितामह) ना समयथी चालतुं आवतुं विपुल हिरण्य (चांदी) सुवर्ण कांसु वस्त्रो विपुल गाय आदि रूप धन, प्रचुर सुवर्ण, कर्केतन आदि रत्न चन्द्रकान्त आदि मणि मोती दक्षिणावर्त शंख, शिला प्रवाल, रक्तरत्न-पद्मराग वगेरे बधुं सारभूत द्रव्य आपने त्यां मोजूद छे ते सारभूत द्रव्य एटलुं बधुं छे के जाव आसत्तमाओ कुलवंसाओ पकाम दाउं पकामं भोत्तुं पकामं परिभाएउ तेनी सात पेढी सुधी यथेष्ट रूपे दान करवामां आवे पोताना उपभोगमां इच्छा मुजब खर्ची नाखवामां आवे अने यथेष्ट रूपे वारसदारो वच्चे वहेंची आपवामां आवे तो पण खूटे तेम नथी "तं अणुहोहि ताव जाया ! विउले माणुस्सए इड्ढिसक्कारसमुदए' तो हे

पूर्वं विवक्षितकालात् प्रथममेव गमनाय वर्तमानभवं परित्यज्य भवान्तरं गन्तुमुत्सहते, को वा पश्चात् विवक्षितकालादनन्तरं गमनाय भवान्तरं गन्तुमुत्सहते इति न कोऽपि पुरुषो जानाति, 'तं इच्छामि णं अम्मताओ ! जाव पव्वइत्तए' हे अम्बतातौ ! तत् तस्मात् कारणात् इच्छामि खलु यावत्–युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके मुण्डो भूत्वा अगारात् निर्गत्य अनगारितां प्रव्रजितुम् । 'तए णं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एव वयासी' ततः खलु तं जमालिम् क्षत्रियकुमारम् अम्बापितरौ एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिष्टाम्–'इमे य ते जाया ! अज्जयपज्जयपिउपज्जयागएय वहु हिरण्णे य सुवण्णे य कंसे य दूसे य' हे जात ! हे पुत्र ! इद च तव आर्यकप्रार्यकपितृप्रार्यकागतम्, आर्यकः पितामहः प्रार्यक पितुः पितामहः, पितृप्रार्यकः–पितुः प्रपितामहस्तेभ्यः सकाशात् आगतं यत्तथा, वहु हिरण्यं च, सुवर्णं च, कांस्यं च, दूष्यं च वस्त्रम्, 'विउलधणकणग जाव संतसारसावएज्जे अलाहि' विपुलधनकनक यावत् – रत्नमणिमौक्तिकशङ्खशिलाप्रवालरक्तरत्नादिसत्सारस्वाप-

इनमेंसे और तुझ मेंसे कौन पहिले परलोक जायगा, कौन बादमें परलोक जायेगा। जब कोई पुरुप इस बात को नहीं जानता है 'तं इच्छामि णं अम्मताओ जाव पव्वइत्तए' तो हे मात तात ! मैं आपसे आज्ञापित होकर श्रमण भगवान् महावीर के पास संयम धारण करना चाहता हूं। 'तए णं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी' इसके बाद क्षत्रियकुमार जमालि से उसके मातापिताने ऐसा कहा–'इमे य ते जाया ! अज्जय, पज्जय, पिउपज्जयागए य, वहुहिरण्णे य, सुवण्णे य, कंसे य, दूसे य, विउलधणकणग जाव संतसारसावएज्जे अलाहि' हे पुत्र ! यह तुम्हारे आर्यक–पितामह, प्रार्यक पिताके पितामह तथा

હે માતાપિતા ! એ વાતને જાણવાને કોણ સમર્થ છે કે અમારામાંથી કોણ પહેલા પરલોકમાં જશે અને કોણ પછી પરલોકમાં જશે ? સંસારમાં એ વાતને જાણવાને કોઇ સમર્થ નથી. 'तं इच्छामि णं अम्मताओ जाव पव्वइत्तए' તેથી હે માતાપિતા ! આપની અનુમતિ લઇને હું શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે દીક્ષા લેવા ઇચ્છું છું

"तएणं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी" તેની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને તેના માતાપિતાએ આ પ્રમાણે કહ્યું–"इमे य ते जाया ! अज्जय पज्जय, पिउपज्जयागए य बहु हिरण्णे य, सुवण्णे य, कंसे य, दूसे य, विउलधणकणग जाव संतसारसावएज्जे अलाहि"

तथापि तथैव खलु तद् वर्तते यत् खलु यूय माम् एव पूर्वोक्तरीत्या वदथ-भवि पादयथ-' इदंच तव हे जाव ! हे पुत्र ! आयकमार्यकपावत् प्रव्रजिष्यसि ' इति सत्य, किन्तु ' एवं खलु अम्मताओ ! हिरन्नेय, सुवन्नेय, जाव सावएज्जे अ ग्गिसाहिए चोरसाहिए, रायसाहिए, मच्चुसाहिए, दायसाहिए ' एवं खलु वक्ष्यमाणरीत्या हे अम्बतातौ ! हिरण्य च, सुवर्ण च, यावत् कांस्य च, दूष्यंच विपुलधनकनकरत्नमणिमौक्तिकादिकमत्सारस्वापतेयम् द्रव्यम् अग्निसाध्यम् अग्निसाधारणम् , चोरसाध्य चोरसाधारणम् , राजसाध्य राजसाधारणम् , मृत्यु साध्य मृत्युसाधारणम् , दायादसाध्यं दायादसाधारणम् भवति तथा च सर्वमेव

हे पुत्र ! पितामह, प्रपितामह आदिसे चले आय हुए हिरण्यादिसे लेकर रत्नरत्न तकके सारभूत द्रव्यका तुम पहिले भोग करो यावत् फिर दीक्षा ले लेना-सो यह बात तो ठीकही है-परन्तु ' एवं खलु अम्म ताओ ! हिरन्नेय सुवन्नेय जाव सावएज्जे अग्गिसाहिए, चोरसाहिए, रायसाहिए, मच्चुसाहिए, दायसाहिए ' हे मातसात ! यह हिरण्य, सुवर्ण यावत्-कांस्य, दूष्य, विपुल, धन, कनक, रत्न मणि और मौक्तिक आदि श्रेष्ठ सारभूत जो द्रव्य है, वह अग्नि साधारण है-अग्निका भी इस पर अधिकार है-अग्नि इसे जलाकर नष्ट कर सकती है, चोर साधारण है-चोर इसे चुराकर ले जा सकते हैं राज साधारण-राजा इस पर अपना अधिकार कर सकता है, मृत्युसाध्य-गदादिक रूप धन पर मृत्युका भी अधिकार होता है, दायादसाधारण-बंधुवर्ग इसका

छो हे तात पितामह प्रपितामह आदिना समयथी चाल्या आवतां हिरण्य सुवर्ण आदि सारभूत द्रव्यनो पहेलां तो तुं उपभोग करी ले त्यारबाद वृद्धावस्थामां दीक्षा अंगीकार करजे ", आपनी ते वात खरी छे परन्तु " एवं खलु अम्मताओ ! हिरन्न य सुवन्ने य जाव सावएज्जे अग्गिसाहिए, चोरसाहिए रायसाहिए, मच्चुसाहिए, दायसाहिए " हे मातापिता ! आ हिरण्य, सुवर्ण, कांसुं, वस्त्रो, विपुल, धन, कनक रत्न मणि आदि सार भूत द्रव्य अग्निसाधारण छे-अग्निनो पण तेना पर अधिकार छे-अग्नि तेने बाळीने तेनो नाश करी शके छे चोर साधारण छे-चोर तेने चोरी जइ शके छे, राज साधारण छे-राजा तेने आपणी पासेथी पडावी लइ शके छे मृत्युसाध्य छे—गाय आदि पशुधन पर मोतनो पण अधिकार चाले छे अने दायादसाधारण छे-वारसदारो (भागीदारो) पण तेनो भाग पडावी शके

तस्मात् कारणात् हे जात ! हे पुत्र ! अनुभव परिभुङ्क्ष्व तावत् प्रथमं विपुलं मानुष्यकं मनुष्यसम्बन्धिनम् ऋद्धिसत्कारसमुदायम्, ऋद्धिः समृद्धिः, सत्कारः सन्मानम् तयोः समुदायं परिभुङ्क्ष्व तत्परिभोगं कुरु इत्यर्थः '' तओ पच्छा अणुहूयकल्लाणे वड्ढियकुलतन्तु जाव पव्वइहिसि ' ततः पश्चात् राज्यसाम्राज्यसत्कारादि परिभोगानन्तरम् अनुभूतकल्याण परिभुक्तसुखसम्पत्तिः वर्द्धितकुलवंशतन्तुकार्यो यावत् निरपेक्षः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजिष्यसि । ' तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी '-तत खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः अम्बापितरौ एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' तहावि णं तं अम्मताओ ! जं णं तुब्भे ममं एवं वदह-इमं च ते जाया ! अज्जगपज्जग जाव पव्वइहिसि ' हे अम्बतातौ !

मनुष्य संबंधी ऋद्धि सत्कार समुदायको भोगो समृद्धिका नाम ऋद्धि, तथा सन्मानका नाम सत्कार है. ' तओ पच्छा अणुहूयकल्लाणे वड्ढिय कुलतंतु जाव पव्वइहिसि ' इसके बाद अनुभूत कल्याणवाले-परिभुक्त सुख संपत्तिवाले तुम पुत्र पौत्रादिकोंसे वृद्धिंगत हुए इस कुल वंशरूप तन्तु कार्यमें निरपेक्ष होकर वृद्धावस्थामें श्रमण भगवान महावीरके पास मुण्डित हो करके गृहस्थावस्थाके परित्यागपूर्वक अनगारावस्था धारण कर लेना । ' तएणं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी ' इस प्रकारसे मातापिताकी कही हुई बातको सुनकर उस क्षत्रियकुमार जमालिने उनसे ऐसा कहा-' तहावि णं तं अम्मताओ ! जं णं तुब्भे ममं एवं वदह, इमं च ते जाया ! अज्जग पज्जग जाव पव्वइहिसि ' हे माततात ! जो आप इस तरहसे मुझसे कह रहे हैं कि

પુત્ર ! પહેલા તું આ મનુષ્યભવસંબંધી ઋદ્ધિ અને સત્કારના સમુદાયને ભોગવી લે (સમૃદ્ધિને ઋદ્ધિ કહે છે અને સન્માનને સત્કાર કહે છે " तओ पच्छा अणुहूयकल्लाणे वड्ढियकुलतंतु जाव पव्वइहिसि " આ રીતે સુખસંપત્તિને ભોગવીને અને પુત્રપૌત્રાદિકોથી આ કુલવંશ રૂપ તંતુની વૃદ્ધિ કરીને અને સાંસારિક કાર્યોથી નિરપેક્ષ બનીને વૃદ્ધાવસ્થામાં તું શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે દીક્ષા લઈને ગૃહસ્થાવસ્થાના પરિત્યાગપૂર્વક અણગારાવસ્થા ધારણ કરજે

" तएण से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी " માતાપિતાની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું—" तहा वि णं त अम्माताओ ! ज ण तुब्भे ममं एव वदह, इम च ते जाया अज्जग पज्जग जाव पव्वइहिसि " હે માતાપિતા ! આપ મને જે એમ કહો

तातौ! हिरण्याद् मम वा द्वयोर्मध्ये कः पूर्वमेव गमनाय उत्सहते, कः पश्चाद्वा गमनाय वा उत्सहते, इति न कोऽपि जानाति, तद् इच्छामि खलु अम्बतातौ! युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजितुम्? ॥ सू० ७ ॥

मूलम् — तए णं त जमालिं खत्तियकुमार अम्मताओ जाहे णो सचाएति, विसयाणुलोमाहिं बहूहिं आघवणाहिय पण्णवणाहिय सन्नवणाहिय, विन्नवणा हिय आघवेत्तए वा, पन्नवेत्तए वा, सन्नवेत्तए वा विन्नवेत्तए वा ताहे विसयपडिकूलाहिं सजमभयुव्वेयणकराहि पन्नव णाहि पन्नवेमाणा एव वयासी–एव जाया! निग्गथ पावयणं सच्च अणुत्तर केवल जहा आवस्सए जाव सव्वदुक्खाण मत करति अहीव एगतदिट्ठीए खुरो इव एगतधाराए लोह मया जवा चावेयव्वा, वालुयाकवलेइव निस्साए गगावा महा नदी पडिसोयगमणयाए महासमुद्देवा भुयाहि दुत्तरो तिक्ख कमियव्व गरुय लवेयव्व असिधारग वय चरियव्व, नो खलु कप्पइ जाया! समणाणं निग्गथाणं आहाकम्मिएत्ति वा, उद्देसिए इ वा, मिस्सजाएइ वा, अज्झोयरएइ वा, पूइएइ वा, कीएइ वा, पामिच्चेइ वा, अच्छेज्जेइ वा, अणिसट्ठेइ वा अभिहडेइ वा, कतार भत्तेइ वा, दुब्भिक्खभत्तेइ वा, गिलाणभत्तेइ वा, वद्दलियाभत्ते

इसको पीछे जाना है या पहले मुझे पीछे जाना है इसलिये मैं चाहता हू कि मैं हे मातपात! आपकी आज्ञा प्राप्त कर श्रमण भगवान महावीरके पास सयम धारण कर लू ॥ सू० ७ ॥

माटे हु ईच्छु छु के आपनी आज्ञा मेळवीने श्रमण भगवान महावीरनी पासे प्रव्रज्या धारण करु ॥ सू० ७ ॥

हिरण्यादिकं सत्सारस्वापतेयम् अग्निदाह्यं चौरापहार्यं राजग्राह्यं, मृत्युग्रस्यं, दायादविभाज्यं वर्तते, अतएव हिरण्यादिकं सत्सारस्वापतेयम् अग्न्यादि साध्यत्वात् नितरां परवशं भवति, एतदेव द्रव्यस्यातिपारवश्यं पर्यायान्तरेण प्रतिपादयति-' एवं अग्गिसामन्ने, जाव दायसामन्ने, अधुवे, अणियए, असासए, पुव्विं वा, पच्छा वा, अवस्सविप्पजहियव्वे भविस्सइ ' एवमेवोक्तयुक्त्या हिरण्यादिकं द्रव्यम् अग्निसामान्य, यावत्-चौरसामान्यम्, राजसामान्यम्, मृत्युसामान्यम्, दायादसामान्यं भवति, एवमेव हिरण्यादिकं द्रव्यम् अध्रुवम्, अनियतम्, अशाश्वतं वर्तने, अतएव पूर्वं वा विवक्षितकालात् प्रथममेव वा, पश्चाद् वा अवश्यमेव विप्रहातव्यम्-परित्याज्यं भविष्यति. ' से केस णं जाणइ, तंचेव जाव पव्वइत्तए ' तत् कोऽसौ पुरुष खलु जानाति तदेव पूर्वोक्तवदेव यावत् हे अम्ब-

---

विभाग कर सकते हैं इस तरहसे ये सब हिरण्यादिरूप सारभूत द्रव्य अग्निदाह्य, चौरापहार्य, राजग्राह्य, मृत्युग्राह्य और दायादविभाज्य जब है तो इस पर अकेला मेराही अधिकार कैसे हो सकता है-यह तो पूर्वोक्त रूपसे अग्न्यादि साधारण भी है-अतः केवल स्वाधिकार वशवर्ती न होसकनेके कारण यह परवश भी है, यही बात सूत्रकारने ' एव अग्गिसामन्ने, जाव दायसामन्ने ' इन पदों द्वारा प्रकटकी है. तथा साथमें यह ' अधुवे, अणियए, असासए, पुव्विंवा, पच्छावा, अवस्स विप्पजहियव्वे भविस्सइ ' सब द्रव्य अध्रुव, अनियत एवं अशाश्वत भी है-अतः जैसा यह है वैसे ही हम हैं-इसलिये आगेपीछे इसका वियोग होना अवश्यंभावी है-तब ' से केस णं जाणइ तं चेव जाव पव्वईत्तए " तब कौन इस बातको जान सकता है, कि पहिले मैं

છે આ રીતે તે સારભૂત હિરણ્ય આદિ દ્રવ્ય જો અગ્નિદાહ્ય, ચૌરાપહાર્ય, રાજગ્રાહ્ય, મૃત્યુગ્રાહ્ય અને દાયાદવિભાજ્ય છે, તો તેના ઉપર મારા એકલાનો જ અધિકાર કેવી રીતે સંભવી શકે છે ? તે દ્રવ્ય ઉપર અગ્નિ, ચોર, રાજા, મૃત્યુ અને વારસદારે નો પણ અધિકાર છે તે કારણે મારો એકલાનો તેના ઉપર અધિકાર નથી એ જ વાત સૂત્રકારે ' एव अग्गिसामन्ने जाव दायसामन्ने " આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે વળી તે " अधुवे, अणियए, पुव्विं वा, पच्छा वा, अवस्सविप्पजहियव्वे भविस्सइ " આ બધા દ્રવ્ય અધ્રુવ અનિયત અને અશાશ્વત છે તે પણ આપણી જેમ નાશવંત છે પહેલા કે પછી તેનો વિયોગ અવશ્ય થવાનો જ છે " से केस ण जाणइ त चेव जाव पव्वइत्तए " તો એ જાણવાને કોણ સમર્થ છે કે પહેલા તે આપણને છોડીને

छाया — ततः खलु तं जमालिं क्षत्रियकुमारम् अम्बतातौ यदा नो शक्नुतः–विषयानुलोमाभिः बहुभिराख्यापनाभिश्च, प्रज्ञापनाभिश्च, संज्ञापनाभिश्च, विज्ञापनाभिश्च, आख्यातुं वा प्रज्ञापयितुं वा, संज्ञापयितुं वा, विज्ञापयितुं वा, तदा विषयप्रतिकूलाभिः संयमभयोद्वेजनकरीभिः प्रज्ञापनाभिः प्रज्ञापयन्तौ एवमावादिष्टाम् एवं खलु जात ! निर्ग्रन्थ प्रवचन सत्यम् अनुत्तरम् केवलं यथा आवश्यके यावत् सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति, अहिरिव एकान्तदृष्टिकम्, क्षुरव एकान्तधारम्, लोहमया यवा चर्वयितव्याः, वालुका कवल इव निःस्वादम्, गङ्गेव महानदी प्रतिस्रोतो गमनतया, महासमुद्र इव भुजाभ्यां दुस्तरः, तीक्ष्णं क्रमितव्यम्, गुरुकं लम्बयितव्यम् असिधारकं व्रतम् चरितव्यम्, नो खलु कल्पते जात ! श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् आधाकर्मिकमिति वा, औद्देशिकमिति वा, मिश्रजात मितिवा, अध्यवपूरकमिति वा, पूतिकृतमिति वा, क्रीतमितिवा, , प्रामित्य मिति वा, आच्छेद्यमिति वा, अनिःसृष्टमितिवा, अभ्याहृतमिति वा, कान्तार भक्तमितिवा, दुर्भिक्षभक्तमिति वा, ग्लानभक्तमितिवा, वार्दलिकाभक्तमितिवा प्राघूर्णकभक्तमिति वा, शय्यातरपिण्डमिति वा, राजपिण्डमितिवा, मूलक भोजनमितिवा, कन्दभोजनमितिवा, फलभोजनमितिवा, बीजभोजनमितिवा, हरितभोजनमितिवा, भोक्तुं वा, पातुं वा, त्वं च खलु जात ! सुख समुचित, नो चैव खलु दुःखसमुचितः नालं शीतं, नालमुष्णम्, नालं क्षुधं नालं पिपासाम्, नालं चौरान्, नालं व्यालान् नालं दंशान्, नालं मशकान्, नालं वातिक–पैत्तिकश्लैष्मिकसन्निपातान् विविधान् रोगातङ्कान्, परीषहोपसर्गान् उदीर्णान् अधिसोढुम्, तद् नो खलु जात ! त्वम् इच्छामस्तव क्षणमपि विप्रयोगम्, तद् आस्व तावत् जात ! यावत् तावद् वयं जीवामः ततः पश्चाद् अस्मासु यावत् प्रव्रजिष्यसि । ततः खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः अम्बापितरौ एवम् अवादीत्–तथापि खलु तद् अम्बतातौ ! यत् खलु यूयं माम् एवं वदथ, एवं खलु जात ! निर्ग्रन्थ प्रवचनं सत्यम् अनुत्तरं केवलम् तदेव यावत् प्रव्रजिष्यसि, एवं खलु अम्बतातौ ! निर्ग्रन्थप्रवचनं क्लीबानां कातराणाम्, कापुरुषाणाम्, इहलोकप्रति बद्धानां परलोकपराङ्मुखानां विषयतृष्णिकानाम् दुरनुचरम् प्राकृतजनस्य धीरस्य निश्चितस्य व्यवसितस्य नो खलु अत्र किञ्चिदपि दुष्करं करणतया, तद् इच्छामि खलु अम्बतातौ ! युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य यावत् प्रव्रजितुम् । ततः खलु जमालिं क्षत्रियकुमारम् अम्बापितरौ यदा नो शक्नुतः विषयानुलोमाभिश्च विषयप्रतिकूलाभिश्च बहीभिश्च आख्यापनाभिश्च प्रज्ञापनाभिश्च संज्ञापनाभिश्च विज्ञापनाभिश्च आख्यापयितुं वा यावत् विज्ञापयितुं वा तदा अकामकमेव जमालेः क्षत्रियकुमारस्य निष्क्रमणम् अन्वमन्येताम् ॥ सू० ८ ॥

इ वा, पाहुणगभत्तेइ वा, सेज्जायरपिंडेइ वा, रायपिंडेइ वा मूल-भोयणेइ वा, कंदभोयणेइ वा, फलभोयणेइ वा, बीयभोयणे इ वा, हरियभोयणेइ वा, भुत्तए वा, पायए वा तुमं च णं जाया! सुहसमुचिए णो चेव णं दुहसमुचिए, नालं सीयं, नालं उण्हं, नालं खुहा, नालं पिवासा नालं चोरा, नालं वाला, नालं दंसा, नालं मसया, नालं वाइयपित्तिय संभियसन्निवाइए विविहे रोगायंके परिसहोवसग्गे उदिन्ने अहियासेत्तए, त नो खलु-जाया! अम्हे इच्छामो तुब्भखणमवि विप्पओगं, तं अच्छाहि ताव जाया! जाव ताव अम्हेहिं जाव पव्वइहिसि। तए णं से जमालीखत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी–तहावि णं तं अम्मताओ! जं णं तुब्भे ममं एवं वयह--एवं खलु जाया! निग्गंथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे केवले तं चेव जाव पव्वइ-हिसि? एवं खलु अम्मताओ! निग्गंथे पावयणे कीवाणं कायराणं कापुरिसाणं इहलोगपडिबद्धाणं परलोगपरंमुहाणं विसयतिसियाणं दुरणुचरे पागयजणस्स धीरस्स निच्छियस्स ववसियस्स नो खलु एत्थं किंचिवि दुक्करं करणयाए, तं इच्छामि णं अम्मताओ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए। तए णं जमालिं खत्तिय-कुमारं अम्मापियरो जाहे नो संचाएंति, विसयाणुलोमाहिय विसयपडिकुलाहिय बहूहिय आघवणाहिय पन्नवणाहिय ४ आघवेत्तए वा जाव विन्नवेत्तए वा ताहे अकामए चेव जमा-लिस्स खत्तियकुमारस्स निक्खमणं अणुमन्नित्था ॥सू० ८॥

ममयुव्वेयणकरीहिं पन्नवणाहिं पन्नवेमाणा एवं वयासी–यदा विषयप्रतिकूलाभिः विषयाणां शब्दादीनां प्रतिकूलाभिस्तत्परिभोगनिषेधकत्वेन प्रतिकूलाभिः, संयमभयोद्वेजनकरीभिः संयमात् भयं भीतिम् उद्वेजनं च उद्विग्नत्वं कर्तुं शीलं यासां ताभिः प्रज्ञापनाभिः प्रज्ञापयन्तौ विज्ञपयन्तौ कथयन्तौ एवं वक्ष्यमाणप्रकारम् अवादिष्टाम्–कथितवन्तौ ! 'एवं खलु जाया ! निग्गंथपावयणं सच्चं अणुत्तरं केवलियं जहा आवस्सए जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेंति' हे जात ! हे पुत्र ! निर्ग्रन्थप्रवचनं सत्य-सन्तः=प्राणिनः पदार्थाः मुनयो वा, तेभ्यो हितम्, यद्वा सत्सु मुनिजीवादिपदार्थेषु यथाक्रमं मुक्तिप्रापकत्व यथावस्थित चिन्तनाभ्यां साधु सत्यम् 'अनुत्तरं–न उत्तरं प्रधानं यस्मात् तत् अनन्य

लगाया गया है) 'ताहे विसयपडिकूलाहिं संजमभयुव्वेयणकराहिं पन्नवणाहिं पन्नवेमाणा एवं वयासी' तब फिर उन्होंने शब्दादिक विषयोंकि प्रतिकूल परन्तु संयमसे भय और उद्वेग उत्पन्न करानेवाले विशेष वचनों द्वारा इस प्रकारसे समझाना प्रारंभ किया एवं खलु जाया! निग्गंथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे केवले जहा आवस्सए, जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेंति' हे पुत्र! यह बात बिलकुल सत्य है, कि यह निर्ग्रन्थ प्रवचन "सद्भ्यो हितम् अथवा सत्सु साधु=सत्यं" इस व्युत्पत्तिके अनुसार समस्त प्राणियोंका, अथवा मुनियोंका हितकारक होता है, अथवा मुनि एवं जीवादिक पदार्थोंमें यह यथाक्रम मुक्तिकी प्राप्तिसे और यथावस्थित चिन्तनसे सत्य है–तीन लोकमें इसके समान प्रधान और कोई वस्तु नहीं है, यह केवलज्ञानियों द्वारा कहा

આવ્યો છે) ताहे विसयपडिकूलाहिं संजमभयुव्वेयणकराहिं पन्नवणाहिं पन्नवेमाणा एवं वयासी" ત્યારે તેમણે શબ્દાદિક વિષયોની વિરુદ્ધની અને સંયમ પ્રત્યે ભય અને ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન કરનારી વાણી દ્વારા તેને સમજાવવાનો નીચે પ્રમાણે પ્રયત્ન કર્યો–તેમણે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું—

"एवं खलु जाया निग्गंथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे केवले जहा आवस्सए, जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेंति" હે પુત્ર! એ વાત તદ્દન સાચી જ છે કે આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન सद्भ्यो हितम् अथवा सत्सु साधु=सत्यं આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર સમસ્ત જીવોનું અથવા મુનિઓનું હિત કરનાર છે અથવા મુનિઓ અને જીવાદિક પદાર્થોને તે મુક્તિની પ્રાપ્તિ કરાવનાર છે ત્રણે લોકમાં તેના સમાન ઉત્તમ વસ્તુ બીજી કોઈ પણ નથી, તે કેવળજ્ઞાનીઓ દ્વારા કહેવામાં

टीका — 'तण्णं त जमालिं खत्तियकुमार अम्मताओ जाहे नो संचाएंति विसयाणुलोमाहिं बहुहिं आघवणाहिय, पण्णवणाहिय, सन्नवणाहिय, विन्नवणाहिय' ततःखलु तं जमालिं क्षत्रियकुमारम् अम्बापितरौ यदा नो शक्नुतः-नो समर्थौ भवतः विषयानुलोमाभिः विषयाणां शब्दादीनामनुलोमाः तेषु प्रवृत्तिजनकत्वेन अनुकूलाः विषयानुलोमास्ताभिःविषयानुकूलाभिः बह्वीभिः आख्यापनाभिश्च सामान्यतः कथनैः प्रज्ञापनाभिश्च विशेषकथनैः संज्ञापनाभिश्च संबोधनाभिः, विज्ञापनाभिश्च सप्रणयप्रार्थनाभिः 'आघवेत्तए वा, पन्नवेत्तए वा, सन्नवेत्तए वा, विन्नवेत्तए वा' आख्यापयितुं वा सामान्यतः कथयितुं प्रज्ञापयितुं वा विशेषत कथयितुं, संज्ञापयितुं वा संबोधयितु, विज्ञापयितुं वा प्रणयपूर्वकं प्रार्थयितु नो शक्नुतः नो समर्थौ भवतः 'ताहे विसयपडिकूलाहिं संज-

---

टीकार्थ— 'तण्णं त जमालिं खत्तियकुमारं अम्मताओ जाहे नो संचाएंति विसयाणुलोमाहिं बहूहिं आघवणाहिय, पण्णवणाहिय सन्नवणाहि य, विन्नवणाहि य' इस तरह जब जमालि क्षत्रियकुमारको उसके मातापिता विषयोंकी ओर आकर्षित करनेवाली-शब्दादि विषयोंमें प्रवृत्ति करानेवाली-अनुकूल अनेक उक्तियों द्वारा, प्रज्ञापनाओं द्वारा विशेष कथनों द्वारा, संज्ञापनाओं-संबोधनों द्वारा, और विज्ञापनाओं-सप्रणय प्रार्थनाओं द्वारा 'आघवेत्तए' सामान्य रूपसे समझानेमें समर्थ नहीं हो सके, 'पन्नवेत्तए' विशेष रूपसे समझानेमें समर्थ नहीं हो सके, 'सन्नवेत्तए' संबोधित करनेमें समर्थ नहीं हो सके 'विन्नवेत्तएवा' और प्रणयपूर्वक प्रार्थना द्वारा भी अपने ध्येयसे विचलित करनेके लिये समर्थ नहीं हो सके (यहां समर्थ नहीं हो सके ऐसा अर्थ 'नो संचाएति' इस क्रियापदको सम्बन्धित कर

ટીકાર્થ—" तण्ण त जमालिं खत्तियकुमारं अम्मताओ जाहे नो संचाएंति विसयाणुलोमाहि बहूहि आवणाहिय, पण्णवणाहिय, सन्नवणाहिय, विन्नवणाहि य " આ રીતે વિષયોની તરફ આકર્ષનારી-શબ્દાદિ વિષયોમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનારી-અનેક ઉક્તિયો દ્વારા, પ્રજ્ઞાપનાઓ દ્વારા (વિશેષ કથનો દ્વારા), સંજ્ઞાપનાઓ દ્વારા (સંબોધનો દ્વારા) અને વિજ્ઞાપનાઓ (સપ્રણય પ્રાર્થનાઓ) દ્વારા જ્યારે પોતાના પુત્ર જમાલીને " आघवेत्तए " સામાન્ય રૂપે સમજાવવાને સમર્થ ન થયા, " पन्नवेत्तए " વિશેષ રૂપે સમજાવવાને સમર્થ ન થયા, " पन्नवेत्तए " સંબોધિત કરવાને સમર્થ ન થયા, અને " विन्नवेत्तए वा " પ્રણયપૂર્વકની વિનંતિ અને કાલાવાલાં દ્વારા પણ તેના ધ્યેયમાથી વિચલિત કરાવવાને સમર્થ ન થયાં, (नो सचाएति " ક્રિયાપદનો સંબંધ જોડીને અહીં દરેક પદની સાથે " સમર્થ ન થયા " એવો અર્થ

संशुद्धम्-सम्-समस्तप्रकारेण शुद्ध कषायादिमलरहित निघष-च्छेद-ताप-ताडन-कोटिविशुद्धहेमवन्निर्दोषमित्यर्थः । 'सल्लगत्तणं' शल्यकर्तनम्-शल्य मायादि पाप वा कृन्तति छिनत्तीति कृत्यते-छिद्यतेऽनेनेति वा शल्यकर्तन मिति 'सिद्धिमग्गो' सिद्धिमार्गः सिद्धि साध्यनिष्पत्तिः अविचलसुखप्राप्तिः, तस्या मार्गः उपाय । 'मुत्तिमग्गे' मुक्तिमार्गः मुक्तिः अहितार्थकर्मप्रहाणं तस्याः मार्ग उपाय । 'निज्जाणमग्गे' निर्याणमार्गः-निर्याणं सकलकर्मभ्य आत्मनो निस्स रणं तस्य मार्गो निर्याणमार्गः विशिष्टनिर्वाणावाप्तिनिदानमित्यर्थ । 'निव्वाणमग्गे' निर्वाणमार्गः, निर्वाणं निर्वृतिः-निखिलकर्मक्षयजन्य प्रम सुखम्, यद्वा निर्वायते अपुनरावृत्तितया गम्यते अस्मिन्निति निर्वाणं, तस्य मार्ग । वस्त्वन्तरं पूर्वतः सुम्यमपि कालान्तरेण विक्रियते किन्तु प्रवचन न तथा कालत्रयेऽपि अविकृतत्वादिति निगमयन्नाह-'अवितह' अवितथ सत्यम् । अत एव सत्यास्त

अनुरूप जो चलता है, युक्तिका जो उल्लङ्घन नहीं करता है, अथवा न्यायमें जो होता है, अर्थात् विरोधोंका मथन करता है, उसका नाम नैयायिक है दूसरे शब्दोंमें जो जीवोंको ससारके दुःखोंसे छुडाकर उत्तम सुखवाले मोक्ष स्थानमें पहुचा देता है वह नैयायिक है जिस प्रकार निघषण-घिसनेसे, छेदन-छेदनसे तापन-तपानेसे एवं ताडन-हथोडे आदि द्वारा कूटनेसे सुवर्णकी शुद्धि जानी जाती है उसी प्रकारसे इस निर्ग्रंथ प्रवचनकी शुद्धि सम्पूर्णरूपसे कषायादि मलसे रहित होनेसे जानी जाती है-कषायादि मलसे बिलकुल रहित होना यही इसकी संशुद्धता है । माया, मिथ्यात्व और निदान इन तीन शल्यरूप पापका यह निर्ग्रन्थ प्रवचन कर्तन-छेदन-विनाश करता है, इसलिये यह निर्ग्रन्थ प्रवचन 'शल्यकर्तन' कहा गया है । अविचल सुखकी

હોય છે જે વિરોધોનું મથન કરે છે તેનું નામ નૈયાયિક છે બીજી રીતે કહીએ તો જે જીવને સંસારના દુઃખોમાંથી છોડાવીને ઉત્તમ સુખવાળા મોક્ષ સ્થાનમાં પહોંચાડી દે છે તે નૈયાયિક છે જેવી રીતે ઘસવાથી, છેદવાથી, તપાવવાથી અને હથોડા આદિ વડે ટીપવાથી સુવર્ણની શુદ્ધતા જાણી શકાય છે એ જ પ્રમાણે આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનની શુદ્ધતા સંપૂર્ણ રૂપે કષાયાદિ મળથી રહિત થઈ જવાથી જાણી શકાય છે આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન માયા, મિથ્યાત્વ અને નિદાન આ ત્રણ શલ્યરૂપ પાપોનું છેદન (કર્તન) કરે છે તેથી તેને શલ્યકર્તન' કહેવામાં આવેલ છે અવિચલ સુખની પ્રાપ્તિરૂપ

सदृशस्त्रमित्यर्थः केवलिकम्-केवलिप्रज्ञप्तम्, केवलं वा अद्वितीयम्, यथा आवश्यके सूत्रे यावत् सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति। तथा च तत्पाठः-'पडिपुन्नं नेयाउयं संसुद्धं सल्लगत्तणं सिद्धिमग्गे मुत्तिमग्गे निज्जाणमग्गे निव्वाणमग्गे अवितहे अविसंधि सव्वदुक्खप्पहीणमग्गे, इत्थट्ठिया जीवा सिज्झंति बुज्झंति मुच्चंति परिनिव्वायंति सव्वदुक्खाणमंतं करेंति' इति। तत्र प्रतिपूर्णम्-सूत्रतोऽक्षरमात्रादि मूनतया, अर्थतोऽध्याहाराऽऽकाङ्क्षादिभिश्च रहितम्, सर्वप्रमाणोपेतम्, मोक्षप्रापककृत्स्नगुणसंयुतं वा 'नेयाउयं' नैयायिकम्-न्यायेन चरति, न्यायमनुगच्छति, न्यायमनतिक्रान्तं, न्याये भवं वा नैयायिकं मोक्षगमकमित्यर्थः। 'संसुद्धं'

गया है, अथवा यह अद्वितीय है, जैसा आवश्यक सूत्रमें कहा गया है, उसके अनुसार इसमें स्थित जीव यावत्-समस्त दुःखोंका अन्त कर देते हैं-इस विषयमें आवश्यक सूत्र कथित पाठ इस प्रकारसे है- "पडिपुन्नं नेयाउयं संसुद्धं, सल्लगत्तण, सिद्धिमग्गे, मुत्तिमग्गे, निज्जाणमग्गे, निव्वाणमग्गे, अवितहे, अविसन्धि, सव्वदुक्खप्पहीणमग्गे इत्थट्ठिया जीवा सिज्झंति, बुज्झंति, मुच्चंति, परिनिव्वायंति, सव्वदुक्खाणमंतं करेंति' यह निर्ग्रन्थ प्रवचन प्रतिपूर्ण है-सूत्रकी अपेक्षासे-अक्षर मात्रा आदिकी न्यूनतासे तथा अर्थकी अपेक्षासे-अध्याहार एवं आकाङ्क्षा आदि दोषोंसे यह रहित है-अर्थात् सर्व प्रमाणोपेत है, अथवा मोक्षकी प्राप्ति करानेवाले जितने भी गुण हैं उन सब गुणोंसे यह युक्त है-"नैयायिक" युक्तिसे जो सत्य साबित होता है, युक्तिके

આવેલુ છે, તે કારણે નિર્ગ્રંથ પ્રવચનને અદ્વીતિય કહ્યુ છે આ વિષયને અનુલક્ષીને આવશ્યક સૂત્રમા આપવામા આવેલુ "સમસ્ત દુખોનો અન્ત કરી નાખે છે," આ કથન પર્યન્તનુ કથન ગ્રહણુ કરવું આવશ્યક સૂત્રમા નિર્ગ્રંથ પ્રવચન વિષે આ પ્રમાણે કહ્યુ છે—

"पडिपुन्नं नेयाउय ससुद्धं, सल्लगत्तणं, सिद्धिमग्गे, मुत्तिमग्गे, निज्जाणमग्गे, निव्वाणमग्गे, अवितहे, अविसंधि, सव्वदुक्खप्पहीणमग्गे इत्थट्ठिया जीवा सिज्झंति बुज्झंति, मुच्चंति, परिनिव्वायंति, सव्वदुक्खाणमतं करेंति"

આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન પ્રતિપૂર્ણ છે એટલે કે સૂત્રની અપેક્ષાએ-અક્ષર માત્રા આદિની ન્યૂનતા આદિ દોષોથી રહિત છે અને અર્થની અપેક્ષાએ અધ્યાહાર અને આકાક્ષા આદિ દોષોથી રહિત છે એટલે કે તે સર્વપ્રમાણોપેત છે અથવા મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવનારા જેટલા ગુણો છે એટલા ગુણોથી તે યુક્ત છે "નૈયાયિક" યુક્તિયોથી જે સત્ય સાબિત થાય છે, યુક્તિને અનુરૂપ જે ચાલે છે, યુક્તિનુ જેના દ્વારા ઉલ્લંઘન કરાતું નથી, અથવા જે ન્યાયયુક્ત

भव्यमच्छिन्नम्, एतच्च विदेहक्षेत्रमपेक्ष्योक्तम् भरतक्षेत्रापेक्षयैकविंशतिसह सावच्छिन्नत्वपौष्येव निरवच्छेदमवस्थितेः । 'सव्वदुक्खपहीणमग्गे' सर्वदुःख प्रक्षीणमार्गः सर्वदुःखप्रक्षीणं निःश्रेयस, तस्य मार्गः । ततः किम् ? इत्याह-'इस

नहीं आता है, यह निर्ग्रन्थ प्रवचन 'अवितह' तथ्यरूप है, सत्य और अवितथ ये दोनों शब्द जब पर्यायवाची है तो फिर यहां पर पुनरुक्ति दोष क्यों नहीं आवेगा-अवश्यही आवेगा, तो इसका समाधान ऐसा है कि पहिले सूत्रकारने सत्यरूप अर्थका प्रतिपादक होनेसे इस निर्ग्रन्थ प्रवचनको सत्य इस रूपसे कहा है, और यहां पर यह निर्ग्रन्थ प्रवचन स्वय सत्य स्वरूप होनेसे अवितथ है, ऐसा कहा है-अतः वाच्यार्थकी भिन्नतामें यह पुनरुक्ति दोष नहीं आता है।' अविसंधि " यह निर्ग्रन्थ प्रवचन कभी भी व्युच्छिन्न (नाश) नहीं होता है, निर्ग्रन्थ प्रवचन कभी भी व्युच्छिन्न नहीं होताहै, ऐसा जो कहा गयाहै, यह महाविदेह क्षेत्रकी अपेक्षा लेकर कहा गया है-क्योंकि भरतक्षेत्र और ऐरवत क्षेत्रमें २१ हजार वर्षके बाद इसका विच्छेद हो जावेगा २१ हजार वर्ष तक यह यहां अभी रहेगा महाविदेह क्षेत्रमें सदा चतुर्थकाल रहता है-इसलिये यहां पर निर्ग्रन्थ प्रवचनकी अविच्छिन्न धारा बहती रहती है। भरत और ऐरवत क्षेत्रमें कालकी स्थिरता नहीं रहती है-उसका परिवर्तन होता रहता है-अतः निर्ग्रन्थ प्रवचनकी धाराका विच्छेद हो

આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન "અવિતહ" તથ્યરૂપ છે 'સત્ય' અને 'અવિતથ' બન્ને પર્યાયવાચી હોવાથી શું અહીં પુનરુક્તિ દેષ લાગતો નથી ? આ પ્રશ્નનુ સમાધાન આ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યુ છે-પહેલાં સૂત્રકારે એવું કહ્યું છે કે આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન સત્યરૂપ અર્થનું પ્રતિપાદક હોવાથી સત્ય છે અને અહીં સૂત્રકારે એવું કહ્યું છે કે આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન સ્વય સત્ય સ્વરૂપ હોવાથી 'અવિતથ' છે તેથી વાચ્યાર્થની ભિન્નતાને લીધે અહીં પુનરુક્તિ દેષ લાગતો નથી 'અવિસંધિ' આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન કદી પણ વ્યુચ્છિન્ન થતું નથી. આ કથન મહાવિદેહ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યુ છે કારણ કે ભરત ક્ષેત્ર અને એરવત ક્ષેત્રમાં ૨૧ હજાર વર્ષ પછી તેનો વ્યવચ્છેદ (નાશ) થઇ જશે. પરન્તુ ૨૧ હજાર વર્ષ સુધી તો ત્યાં પણ તેનુ અસ્તિત્વ રહેશેજ તે કારણે ત્યાં પણ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનની અવિચ્છિન્ન ધારા વહી રહી છે ભરત અને એરવત ક્ષેત્રમા કાળની સ્થિરતા રહેતી નથી તેનું પરિવર્તન થતું રહે છે તેથી નિર્ગ્રંથ પ્રવચનની ધારાનો વિચ્છેદ થઈ જાય છે. 'સવ્વ

थयोः पर्यायत्वात् पौनरुक्त्य कथं नेति, उच्यते-पूर्वं सत्यार्थप्रतिपादकत्वात्सत्यमित्युक्तम्, इह तु सत्यस्वरूपत्वादवितथमिति। 'अविसंधि' अविसन्धि-

प्राप्ति रूप जो साध्यनिष्पत्ति है, उसका नाम सिद्धि है, इस सिद्धिका मार्ग यह निर्ग्रन्थ प्रवचन है क्योंकि इसीसे उसका मार्ग जाना जाता है-अतः यह निर्ग्रन्थ प्रवचन स्वयं सिद्धिमार्गरूप कहा गया है-अहितार्थ कर्मका विनाश होना इसका नाम मुक्ति है इस मुक्तिका यह निर्ग्रन्थ प्रवचन उपायरूप है, अतः यह मुक्तिमार्गरूप कहा गया है, विशिष्ट निर्वाणकी प्राप्तिका यह निर्ग्रन्थ प्रवचन आदि कारण है इसलिये इसे निर्याणमार्गरूप कहा गया है, समस्त कर्मोंसे आत्माका निकलना इसका नाम निर्याण है. इस निर्याणका रास्ता जीवोंको इसी निर्ग्रन्थ प्रवचनसे प्राप्त होता है, समस्त कर्मोंके क्षयसे जन्य शम सुखका नाम निर्वाण या निर्वृत्ति है-अथवा-अपुनरावृत्ति रूपसे जीव द्वारा जिसमें जाया जाता है, उसका नाम निर्वाण है. इस निर्वाणका मार्ग यह निर्ग्रन्थ प्रवचन है-इसलिये इसे निर्वाणमार्ग कहा गया है। इसके अतिरिक्त और दूसरी वस्तु पहिले अच्छी होने पर भी बादमें समय निकलने पर विकृतियुक्त बन जाती है-परन्तु यह निर्ग्रन्थ प्रवचन ऐसा नहीं होता है-क्योंकि कालत्रयमें भी इसमें किसी भी प्रकारका विकार

જે સાધ્યનિષ્પત્તિ છે, તેનુ નામ સિદ્ધિ છે. તે સિદ્ધિનો માર્ગ બતાવનાર આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન છે. તે કારણે તેને સિદ્ધિમાર્ગ રૂપ કહેલ છે. અહિતાર્થ (અકલ્યાણકારી) કર્મોનો વિનાશ થવો તેનુ નામ મુક્તિ છે. આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન તે મુક્તિના ઉપાયરૂપ હોવાથી તેને મુક્તિમાર્ગરૂપ કહેવામાં આવેલ છે આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન વિશિષ્ટ નિર્વાણ પ્રાપ્તિના આદિ કારણ રૂપ હોવાથી તેને નિર્યાણમાર્ગ રૂપ કહ્યુ છે સમસ્ત કર્મોનુ આત્મામાંથી નીકળી જવું તેનુ નામ જ "નિર્યાણ" છે. તે નિર્યાણનો માર્ગ જીવોને નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાંથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. સમસ્ત કર્મોના ક્ષયથી જન્ય સુખને નિર્વાણ અથવા નિર્વૃત્તિ કહે છે અથવા જ્યાં ગયા પછી જીવને સંસારમા પુનરાગમન કરવુ પડતુ નથી, તે સ્થાનનુ નામ નિર્વાણ છે. આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન તે નિર્વાણનો માર્ગ બતાવનાર હોવાથી તેને નિર્વાણમાર્ગ રૂપ કહેવામાં આવ્યુ છે સંસારની સઘળી વસ્તુઓમાં વિકૃતિ થયા જ કરે છે-પહેલાં સારી લાગતી વસ્તુ અમુક સમય બાદ એવી વિકૃત બની જાય છે કે તેની સામે જોવું પણ ગમતુ નથી, પરન્તુ આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન એવું નથી, કારણ કે ત્રણે કાળમાં તેમાં કોઇ પણ પ્રકારની વિકૃતિ-વિકાર આવતો નથી

सा दृष्टिर्बुद्धिर्यस्मिन् निर्ग्रन्थप्रवचने चारित्रपालनं प्रति तदेकान्तदृष्टिकं चारित्रम् ' अहिरिव ' एकान्तया आमिषग्रहणैकतानतया एकया एकनिश्चया दृष्टिर्यस्य सः एकान्तदृष्टिकः अहिरिव, क्षुरस्व एकान्तधारकः, एकान्ता अत्यन्ततीक्ष्णा धारा यस्य तथाविधः क्षुर इव । असिधारोपरिगमनवत् चारित्रपालनमत्यन्तं दुष्करमिति भावः ।

अथवा ' एगंतदिट्ठीए ' इति तृतीयाविभक्तिमाश्रित्य व्याख्यायते-इदं प्रवचनम् एकान्तदृष्ट्या तीक्ष्णदृष्ट्या अहिरिव, तीक्ष्णदृष्टिसर्पवत् इदं प्रवचनं भयकरं दुर्माह्यत्वात्, तथा एकान्तधारया तीक्ष्णधारया क्षुरवत् तीक्ष्णधारा युक्त क्षुरवद् भयजनकं दुस्सेव्यत्वात् । अयमाशय -असावधानतया गृहीतस्तीक्ष्णदृष्टिकः सर्पो मनुष्यं जीविताद् व्यपरोपयति तथा दक्षतां विना गृहीतमिदं प्रवचनमपि संयमजीविताद् व्यपरोपयति । एवं यथा तीक्ष्णधारायुक्तः

अपने भोज्यरूप आमिषके ग्रहणमें एकतानवाली होती है उसी प्रकारसे चारित्र पालनके प्रति इस निर्ग्रन्थप्रवचनमें बुद्धि एकान्त निश्चयवाली कही गई है, जिस प्रकार क्षुरा अत्यन्त तीक्ष्ण धारवाला होता है उसी प्रकारसे चारित्रका पालन भी अत्यन्त दुष्कर होता है । अथवा-' एगंतदिट्ठीए ' यहां पर यह प्रकट किया जाता है-यह निर्ग्रन्थ प्रवचन तीक्ष्ण दृष्टिवाले सर्पकी तरह-अपनी एकान्त दृष्टिके द्वारा-तीक्ष्ण दृष्टिके द्वारा दुर्ग्राह्य हो जानेसे भयकर है, तथा यह अपनी तीक्ष्ण धारा द्वारा तीक्ष्ण धारायुक्त क्षुराकी तरह दुस्सेव्य होनसे भयजनक है-तात्पर्य कहनेका यह है-कि जिस प्रकार असावधानतासे पकड़ा गया तीक्ष्ण दृष्टिवाला सर्प, मनुष्यको अपने जीवनसे रहित कर देता है, उसी तरहसे विना दक्षताके गृहीत हुआ यह प्रवचन भी संयम जीवनसे भ्रष्ट कर देता

ભોજ્ય રૂપ આમિષને ગ્રહણ કરવામાં એકાગ્રતાવાળી હોય છે એ જ પ્રમાણે ચારિત્રપાલન પ્રત્યે આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં બુદ્ધિને એકાન્ત નિશ્ચયવાળી કહી છે જેમ અસ્રો અત્યન્ત તીક્ષ્ણ ધારવાળો હોય છે તેમ ચારિત્રપાલનનું કાર્ય પણ અત્યન્ત દુષ્કર ગણાય છે અથવા "एगंतदिट्ठीए" આ પદ દ્વારા અહીં એ વાત પ્રકટ કરવામાં આવી છે કે આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિવાળા સર્પની જેમ પોતાની એકાન્ત દૃષ્ટિ દ્વારા-તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિ દ્વારા-દુર્ગ્રાહ્ય થઈ જવાથી ભયકર છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જેમ અસાવધાનતાથી પકડવામાં આવેલ તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિવાળો સર્પ મનુષ્યના પ્રાણ હરી લઈ શકે છે તેમ વિના દક્ષતાથી ગ્રહણ કરવામાં આવેલ આ પ્રવચન પણ સયમ જીવનથી ભ્રષ્ટ કરી નાખે છે જેમ તીક્ષ્ણ ધારવાળા અસ્રા કે છરીને અસાવધાનતાથી વાપ

ट्ठिया' अत्रस्थितो, अत्र-पूर्वोक्तनिर्ग्रन्थप्रवचने स्थिताः जीवाः प्राणिनः 'सिज्झति' सिध्यन्ति सद्धिगतिं प्राप्नुवन्ति । 'बुज्झन्ति' बुध्यन्ते-बोधं प्राप्नुवन्ति केवलिनो भवन्तीत्यर्थः । 'मुच्चति' मुच्यन्ते कर्मबन्धात् पृथक् भवन्ति 'परिनिव्वायंति' परिनिर्वान्ति-कर्मसन्तापराहित्येन शीतली भवन्ति सर्वथा सुखिनो भवन्तीत्यर्थः 'सव्वदुक्खाणमंतं करेंति' सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति सर्वाणि चतानि दुःखानि सर्वदुःखानि शारीरमानसादीनि तेषाम् अन्तं नाशं कुर्वन्तीति । किन्तु तत् निर्ग्रन्थप्रवचनोक्तं चारित्रमतीव दुष्करमिति प्रदर्शयति-'अहीव एगंतदिट्ठिए खुरोइव एगंतधाराए, लोहमया जवा चावेयव्वा वालुया कवलेइव निस्साए' अहिरिव सर्प इव एकान्तदृष्टिकम्, एकोऽन्तो निश्चयो यस्याः

जाताहै। 'सव्व दुक्खप्पहीणमग्गे' सर्व दुःखोंसे प्रक्षीण निःश्रेयस (कल्याण स्वरूप) है ऐसा यह निर्ग्रन्थ प्रवचन मार्ग है' इत्थट्ठिया-जीवा सिज्झंति बुज्झंति, मुच्चंति, परिनिव्वायंति' इस निर्ग्रन्थ प्रवचनमें स्थित हुए जीव सिद्धिगतिको प्राप्त करते हैं, केवल ज्ञानरूप बोध पा लेते हैं, कर्मबन्धनसे सर्वथा रहित हो जाते हैं, कर्मजन्य संतापके मिट जानेसे वे बिलकुल शीतल वन जाते हैं-सर्वथा सुखी हो जाते हैं और "समस्त दुःखोका-शारीरिक और मानसिक दुःखोका क्षय-नाश कर देतेहैं"-इस प्रकारसे निर्ग्रन्थ प्रवचनकी महत्ताका प्रतिपादन करके जमालिके मातापिता आगे उससे अब प्रकारान्तर से कहतेहैं कि हे पुत्र! इस निर्ग्रन्थ प्रवचनमें जो चारित्र कहा गया है, वह अतीव दुष्कर है "अहीव एगंतदिट्ठीए खुरो इव एगंतधाराए, लोहमया जवा चावेयव्वा, वालुकाकवले इव निस्साए' जिस प्रकारसे सर्पकी दृष्टि

दुक्खप्पहीणमग्गे" समस्त દુઃખોનો નાશ કરીને કલ્યાણકારી માર્ગનું દર્શક હોવાથી તેને 'સર્વદુઃખ પ્રહીણમાર્ગ' રૂપ કહ્યુ છે "इत्थट्ठिया जीवा सिज्झंति" बुज्झंति, परिनिव्वायंति" આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનને આધારે ચાલનારા જીવો સિદ્ધગતિ પ્રાપ્ત કરે છે, કેવળજ્ઞાન રૂપ બોધને પ્રાપ્ત કરે છે, કર્મબન્ધનથી બિલકુલ રહિત થઈ જાય છે, કર્મજન્ય સંતાપ દૂર થઈ જવાથી બિલકુલ શીતલ બની જાય છે-સર્વથા સુખી બની જાય છે અને સમસ્ત શારીરિક અને માનસિક દુખોનો નાશ કરી નાખે છે આ રીતે નિર્ગ્રંથ પ્રવચનની મહત્તા બતાવીને હવે જમાલીના માતાપિતા તેને આ વાત સમજાવે છે કે "આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં જે ચારિત્રનું પાલન કરવાનુ કહેવામાં આવેલ છે, તે અતિશય દુષ્કર છે "अहीव एगंतदिट्ठीए खुरो इव एगंतधाराए, लोहमया जवा चावेयव्वा, वालुयाकवले इव निस्साए" જેમ સર્પની દૃષ્ટિ પોતાના

तीक्ष्णं क्रमितव्यम्, यदेतत् निर्ग्रन्थप्रवचनानुपालनं तत्तीक्ष्णं खड्गादि, अतिक्रमितव्यम् तथा च यथा तीक्ष्णखड्गादि क्रमणे छेदादिना मरणभयं तथैव निर्ग्रन्थप्रवचनानुपालनेऽपि अत्यन्तकष्टमयत्वात् महाभयं भवति, एतेन यथा खड्गादिकस्य क्रमितुं दुष्करम् एवमेव प्रवचनानुपालनमपि दुष्करमेवेति फलितम्, गुरुकं महाशिलादिकम् उत्थापयितव्यम् आक्रमणीयं रज्ज्वादिनिबद्ध हस्तादिना धारणीयं प्रवचनं गुरुकलम्बनमिव दुष्करम् अत्र असिधारकं व्रतं चरितव्यं वर्तते खड्गधारापरिगमनमिव दुष्करं व्रतं चरितव्यम् आसेवितव्यं भवति' तदेतत्प्रवचनानुपालनम् अतीव दुष्करमिति भावः। अथ निर्ग्रन्थप्रवचन

तैरना जैसे दुष्कर होता है, वैसेही निर्ग्रन्थ प्रवचनकी आराधना भी चारित्रादि पालन द्वारा दुष्कर होती है। जो इस निर्ग्रन्थ प्रवचनका पालना है, वह तीक्ष्ण खड्गादिको उल्लंघन करने जैसा है–अर्थात् जिस प्रकार तीक्ष्ण खड्ग आदिके उल्लंघन करनेमें छिदभिद् जानके कारण मरण हो जानेका भय होता है, इसी तरहसे निर्ग्रन्थ प्रवचनके पालन करनेमें भी अत्यन्त कष्ट होनेका भय होनेके कारण बड़ा भयजनक होता है, इस प्रकारसे जैसा खड्गादिकका उल्लंघन दुष्कर है, उसी तरहसे निर्ग्रन्थ प्रवचनका पालन भी दुष्कर है। जैसे रस्सी आदिसे बांधकर बहुत बड़ी पत्थरकी शिलाको उठाना कठिन है, उसी प्रकारसे जिन प्रवचनोक्त चारित्रको भी उठाना–धारण करना–बहुतही कठिन है। असिधारा पर गमन करनेके जैसा यहां पर व्रतका आचरण करना होता है। तात्पर्य कहनेका यही है कि प्रवचनका अनुपालन करना अतीव

મનાય છે, એ જ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનોક્ત ચારિત્રના પાલનનું કાર્ય દુષ્કર છે આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનનું પાલન કરવાનું કાર્ય તીક્ષ્ણ ખડ્ગ આદિનું ઉલ્લંઘન કરવાના કાર્ય જેવું કઠિન છે–એટલે કે તીક્ષ્ણ ખડ્ગ આદિનું ઉલ્લંઘન કરવામાં જેમ છેદાઈ-ભેદાઈ જવાનો ડર રહે છે એ જ પ્રમાણે નિર્ગ્રંથ પ્રવચનના પાલનમાં પણ અત્યન્ત કષ્ટ વેઠવાનો ભય હોવાથી જીવને તેની આરાધના કરતાં પણ ઘણો જ ભય લાગે છે તે કારણે નિર્ગ્રંથ પ્રવચનનું પાલન કરવાના કાર્યને ખડ્ગાદિના ઉલ્લંઘનના કાર્ય જેવું દુષ્કર કહ્યું છે જેમ દોરડા આદિ વડે બાંધીને કોઈ વજની ભારે શિલાને ઉપાડવાનું કાર્ય દુષ્કર મનાય છે તેમ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનોક્ત ચારિત્રને ઉપાડવાનું–ધારણ કરવાનું કાર્ય પણ અતિશય દુષ્કર મનાય છે નિર્ગ્રંથ પ્રવચનોક્ત ચારિત્રનું પાલન કરવાનું કાર્ય તલવારની ધાર પર ચાલવા જેવું કહ્યું છે આ બધી ઉપમાઓ દ્વારા

क्षुरोऽपि असावधानेन व्यापार्यमाणोऽङ्गादिकं छिनत्ति तथैव प्रमादभावेन सेव्यमानमिदं प्रवचनमपि श्रामण्यं छिनत्तीति। लोहमया यवा चर्वयितव्याः लोहमययवचर्वणमिव चारित्रं पालयितुं नितान्तदुष्करम्, वालुका कवलइव वैषयिकसुखास्वादनापेक्षया निरास्वादम्, आस्वादवर्जितमित्यर्थः 'गंगावा महानईव, पडिसोयगमणयाए, महासमुद्दे वा भुयाहिं दुत्तरो, तिक्खंकमियव्वं गरुयं लंबेयव्वं, असिधारगं वयं चरियव्वं' महानदीगङ्गाइव प्रतिस्रोतो गमनतया, प्रतिस्रोतसा गमनेन स्रोतोऽभिमुखगमनेन महानदी गङ्गा यथा दुस्तरा भवति तथैव विषयपराङ्मुखतया नितान्तदुष्तरं भवति, महासमुद्रइव भुजाभ्यां दुस्तरः, यथा बाहुभ्यां महासमुद्रस्य तरणं दुष्करं तथैव निर्ग्रन्थप्रवचमपि चारित्रादि पालनद्वारा दुष्करं,

है। इसी प्रकार तीक्ष्ण धारयुक्त क्षुरा जब असावधानीसे चलाया जाता है, तो वह अंगादिकको छेद देता है, उसी प्रकार प्रमाद भावसे सेवित हुआ यह निर्ग्रन्थ प्रवचन भी श्रामण्यरूप अंगको छेद डालता है, लोहेके जवोंका चबाना जिस प्रकार नितान्त दुष्कर है, उसी प्रकार निर्ग्रन्थ प्रवचनोक्त चारित्रका पालन भी नितान्त दुष्कर है। वालुकाका ग्रास जिस प्रकार स्वादरहित होता है, उसी प्रकारसे चारित्रका पालना भी विषय संबंधी सुखास्वादकी अपेक्षा स्वादरहित होता है। 'गंगा वा महानदी व पडिसोयगमणयाए, महासमुद्दे वा भुयाहिं दुत्तरो, तिक्खं कमियव्वं, गरुयं लंबेयव्वं, असिधारगं वयं चरियव्वं' जिस प्रकारसे महानदी गंगा प्रवाहके सामने जानेवाले मनुष्यके लिये दुस्तरा होती है, उसी प्रकारसे यह निर्ग्रन्थ प्रवचनोक्त चारित्र भी विषय सुखकी पराङ्मुखताको लेकर बड़ा कठिन होता है, महासमुद्रको बाहुओंसे

રવામાં આવે તો તે આંગળી આદિ અંગોનુ છેદન કરી નાખે છે, એ જ પ્રમાણે પ્રમાદભાવથી સેવવામાં આવેલ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન પણ શ્રામણ્યરૂપ અંગને છેદી નાખે છે લોઢાના ચણા ચાવવાનું કાર્ય જેટલું દુષ્કર છે, એટલું જ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનોક્ત ચારિત્રપાલનનું કાર્ય પણ દુષ્કર છે જેમ જેમ રેતીનો ગ્રાસ સ્વાદરહિત લાગે છે, એ જ પ્રમાણે ચારિત્રનુ પાલન પણ વિષય સબધી સુખસ્વાદની અપેક્ષાએ સ્વાદરહિત લાગે છે

"ગગા વા મહાનદી વ પડિસોયગમણયાએ, મહાસમુદ્દે વા ભુયાહિં દુત્તરો, તિક્ખંકમિયવ્વ ગરુય લંબેયવ્વં, અસિધારગ વય ચરિયવ્વં" જેમ સામે પ્રવાહે મહાનદી ગગાને તરી જવાનું કામ દુસ્તર ગણાય છે, તેમ આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનોક્ત ચારિત્ર પણ વિષય સુખથી રહિત હોવાને કારણે ઘણુ જ દુષ્કર ગણાય છે. મહાસાગરને ભુજાઓની મદદથી તરી જવાનું કાર્ય જેટલું દુષ્કર

म्मिए' त्ति, आधाकर्मिकम्-आधानं साधुनिमित्त मनस: प्रणिधानम् आधा, तया कर्म-प्रतिकर्म क्रिया षड्जीवनिकायोपमर्दनपूर्वकमाहारादि सम्पादनक्रिया आधाकर्म तद्विद्यते यस्मिन् तत् योगात् भक्तादि आधाकर्मिकम्। अथवा 'आहाकम्मिए' इत्यस्य 'अधः कर्मिकम्' इतिच्छाया तत्र अधः-अधोनयनरूपं कर्म यस्मिन् अशनादौ तत् अधः कर्मिकम्, यत् साध्वशनादिग्राहिण दुर्गतिदायक वा अधः संयमात्, अधः-नरकगतौ वा नयति तदिति ?। 'उद्देसिए' त्ति औदेशिकम्-उद्देशनम् उद्देशः साध्वाद्यभिनिर्देश यथा अमुकस्य साधो कारणेन मया भक्तादि पचनीयमिति, स विद्यते यस्मिन् अशनादौ, तत् औदेशिकम्

हार खानेपीनेके योग्य नहीं होता है-" यह साधुके निमित्त है " एसा मनमें विचार करना इसका नाम आधा है-इस आधाको लेकर क्रिया करना-अर्थात् षड्जीवनिकायोपमर्दनपूर्वक साधुके लिये आहारादिका सम्पादन करना-बनाना-इसका नाम आधाकर्म है, यह आधाकर्म जिसमें हो ऐसा आहारपानी आदि भी आधाकर्मिक है। अथवा "आहाकम्मिए" इसकी संस्कृत छाया "अधः कर्मिक" ऐसी भी होती है, इसका अर्थ है कि अधोनयन रूप कर्म जिस आहारादिमें होता है, ऐसा वह भोजन अध कर्मिक है, ऐसा अधःकर्मिक आहारादि लेनेवाले मुनिको, और देनेवाले दाताको अधगतो पतित कर देता है या नरक गतिमें ले जाता है ?, 'उद्देसिए' औदेशिक-अमुक साधुके कारण मैंने यह भोजन बनाया है, इसका नाम उद्देश है-यह उद्देश जिस अशनादिमें मौजूद होता है, उस अशनादिका नाम औदेशिक है।

२२ દોષોમાંથી કોઈપણ દોષયુક્ત આહાર સાધુને ખાવા યોગ્ય ગણાતો નથી

(૧) આધાકર્મિક આહાર—" આ સાધુને નિમિત્તે છે ", એવો મનમાં વિચાર કરવો તેનુ નામ 'આધા' છે તે આધાની અપેક્ષાએ ક્રિયા કરવી એટલે કે ષડ્ જીવનિકાયોપમર્દન પૂર્વક સાધુને માટે આહારાદિ બનાવવો તેનુ નામ આધાકર્મ છે એ આહારપાણી આધાકર્મ દોષથી દૂષિત હોય છે એવા આહારપાણીને આધાકર્મિક આહાર કહે છે અથવા " આહાકમ્મિએ " ની સસ્કૃત છાયા " અધઃકર્મિક " છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે-" અધોનયન રૂપ કર્મ જે આહારાદિમાં થાય છે, એવા તે ભોજનને અધઃકર્મિક કહે છે એવો અધાકર્મિક આહાર દેનાર તથા લેનાર બન્નેના સયમની વિરાધના થતી હોવાથી તેમને નરકગતિમાં જવું પડે છે

(૨) ઉદ્દેસિએ-ઔદેશિક : અમુક સાધુને માટે મેં આ ભોજન બનાવ્યુ છે " આ પ્રકારના ઉદ્દેશપૂર્વક બનાવેલા ભોજનને ઔદેશિક આહાર કહે છે

चरणप्रतिपादितचारित्रस्य दुष्करत्वं प्रदर्शयति-' नो खलु कप्पइ जाया समणाणं निग्गंथाणं आहाकम्मिएत्ति वा १ उद्देसिएइ वा २ मिस्सजाएइ वा ३ अज्झोयरएइ वा ४ पूइए वा ५ कीएइ वा ६ पामिच्चेइ वा ७ अच्छेज्जेइ वा ८ अणिसिट्ठेइ वा ९ अभिहडेइ वा १० कंतारभत्तेइ वा ११ दुब्भिक्खभत्तेइ वा १२ गिलाण भत्तेइ वा १३ वद्दलिया भत्तेइ वा १४ पाहुणगभत्तेइ वा १५ सेज्जायरपिंडेइ वा १६ रायपिंडेइ वा १७ मूलभोयणेइ वा १८ कंदभोयणेइ वा १९ फलभोयणेइ वा २० वीयभोयणेइ वा २१ हरियभोयणेइ वा २२ भुत्तए वा पायए वा ' हे जात ! हे पुत्र ! नो कल्पते नो युज्यते श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् आधाकर्मिकमिति वा वक्ष्यमाणम् आधाकर्मिकाद्याहारं भोक्तुं वा पातुं वा श्रमणनिर्ग्रन्थानां न कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः । तदेव आधाकर्मिकादिकमुपवर्णयति-' आहाक-

दुष्कर है. निर्ग्रन्थ प्रवचनोक्त चारित्रका पालना दुष्कर क्यों है-तो इसके लिये ' नो खलु कप्पइ जाया ! समणाणं निग्गंथाणं आहाकम्मिएत्तिवा १, उद्देसिएइवा २, मिस्सज्जाएइवा ३, अज्झोयरएइवा ४, पूइएवा ५, कीएइवा ६, पामिच्चेइवा ७, अच्छेज्जेइवा ८, अणिसिट्ठेइवा ९, अभिहडेइवा १०, कंतारभत्तेइवा ११, दुब्भिक्खभत्तेइ वा १२, गिलाणभत्तेइवा १३, वद्दलियाभत्तेइवा १४, पाहुणगभत्तेइवा १५, सेज्जायरपिंडेइवा १६, रायपिंडेइवा १७, मूलभोयणेइवा १८, कंदभोयणेइवा १९, फलभोयणेइवा २०, वीयभोयणेइवा २१, हरियभोयणेइवा २२' यह सूत्र पाठ कहा गया है इसमें यह समझाया गया है कि-हे पुत्र ! श्रमण निर्ग्रन्थोंके लिये आधकर्मिकादि दोषसे दूषित हुआ आ

જમાલીના માતાપિતા તેને એમ સમજાવવા માગે છે કે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનોક્ત ચારિત્રનું પાલન કરવાનું કામ અતિશય મુશ્કેલ છે હવે ચારિત્ર પાલનમાં કેવી રીતે મુશ્કેલીઓ સહન કરવી પડે છે. તે બતાવવામા આવે છે

" नो खलु कप्पइ जाया ! समणाणं निग्गंथाणं आहाकम्मिए त्ति वा १, उद्देसिएइ वा २, मिस्सज्जाइए वा, ३, अज्झोयरइए वा ४, पूइए वा, ५ कीएइ वा ६, पामिच्चेइ वा ७, अच्छेज्जेइ वा ८, अणिसिट्ठेइ वा ९, अभिहडेइ वा १०, कंतार भत्तेइ वा ११, दुब्भिक्खभत्तेइ वा १२, गिलाणभत्तेइ वा १३, वद्दलियाभत्तेइ वा १४ पाहुणगभत्तेइ वा १५ सेज्जायरपिंडेइ वा १६, रायपिंडेइ वा १७, मूलभोयणेइ वा १८, कंदभोयणेइ वा १९फलभोयणेइ वा २०, वीयभोयणेइ वा २१, हरियभोयणेइ वा २२ " क्षत्रियकुमार જમાલીના માતાપિતા જમાલીને કહે છે કે "હે પુત્ર ! શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને આધાકર્મિક આદિ દોષોથી દૂષિત થયેલો આહાર કલ્પતો નથી. એટલે કે નીચેના

मि ' इत्युक्त्वा कस्यचिज्जनस्य पार्श्वात् साधुनिमित्तमुच्छिन्न गृह्यते तत् मामि त्यकमिति ७। ' अच्छेज्जे ' त्ति आच्छेद्यम्-यत्-दातुमनिच्छतोऽपि भृत्यपुत्रादेः सकाशात् साधुदानाय आच्छिद्यते हठाद्गृह्यते तद् भशनादि आच्छेद्यम् इति ८। ' अणिसिट्ठे ' त्ति अनिसृष्टम्-यत्-न निसृष्टं वस्तु स्वामिना साधुदानार्थमननु ज्ञातमशनादि तद् अनिसृष्टमिति ९। ' अभिहडे ' त्ति अभिहृतम् यत् अभिसा मोरभिमुखं हृत-एतत्स्थेन स्थानान्तरादानीतं तत् अभिहृतमिति १०। ' कांतार भत्ते ' त्ति कान्तारभक्तम्-कान्तारम्-अरण्यं यत्र भक्तादि न लभ्यते तत्र भिक्षु काणां निर्वाहार्थं यद् विहितम् भिक्षुकार्थम् अरण्ये संक्रियमाणमित्यर्थः तदश नादि कान्तारभक्तमिति ११। ' दुब्भिक्खभत्ते ' त्ति दुर्भिक्षभक्तम्-दुर्भिक्षे भिक्षुकाय संक्रियमाणमशनादि, यद्वा-अन्थी रविराणां क्षुधाभिभूतानां दुर्भिक्षे

लिये किसी दूसरे मनुष्यसे " मैं यह आपको पीछे दे दूंगा " ऐसा कह कर उधार ले लिया जाता है वह " प्रामित्यक " है। ' अच्छेज्जे " जो आहारादि, नहीं देनेकी इच्छावाले भी भृत्य पुत्र आदिसे जबरदस्ती छिनकर साधुको दिया जाता है, वह भोजनादि आच्छेद्य है। "अणिसिट्ठे" अनेकके अधिकार वाली वस्तुको सबकी सम्मति लिये बिना साधुको दानमें देना ऐसी वह वस्तु अनिसृष्ट है। "अभिहड" साधुके समक्ष जो वस्तु दान देनेके लिये स्थानान्तरसे दाता द्वारा लाई जाती है, वह अभिहृत है, जंगलमें भिक्षुकों के लिये बनाया आहारमेंसे आहार लेना वह कान्तारभक्त है 'दुब्भिक्खभत्ते" दुर्भिक्षके समय भिक्षुकके निर्वाहके लिये जो भोजनादि सामग्री तैयार की जाती है, वह दुर्भिक्षभक्त है, अथवा-दुर्भिक्षके समयमें अन्धीपनित क्षुधाभिभूत मनुष्योंको राजाकी

અન્ય મનુષ્યની પાસેથી હું તમને તે પાછી આપી દઇશ, ' આ પ્રમાણે કહીને ઉધાર લાવવામાં આવ્યો હોય તેને " પ્રામિત્યક આહાર " કહે છે (૮) ' અચ્છેજ્જે ' નહીં દેવાની ઇચ્છા વાળા નોકર, પુત્ર આદિની પાસેથી બળ જબરીથી પડાવી લઇને જે આહારાદિ સાધુને આપવામાં આવ્યા હોય તે આહારાદિને ' આચ્છેદ્ય ' કહે છે (૯) ' અણિસિટ્ઠ " જે વસ્તુ સાધુને દાનમાં દેવાની માલિકે અનુમતિ ન આપી હોય, તે વસ્તુને " અનિસૃષ્ટ " કહે છે (૧૦) ' અભિહડ " જે વસ્તુ દાન દેવાને માટે અન્ય સ્થાનેથી સાધુની સમક્ષ લાવવામાં આવે છે, તે વસ્તુને અભિહૃત કહે છે (૧૧) ' કાન્તારભક્ત " જંગલમાં ભિક્ષુકો માટે બનાવેલ આહારમાંથી આહાર લેવો તેને કાન્તારભક્ત " કહે છે (૧૨) " દુર્ભિક્ષભક્ત " દુકાળને સમયે ભિક્ષુકોના નિર્વાહને માટે જે ભોજનાદિ સામગ્રી બનાવવામાં આવે છે તેને દુર્ભિક્ષભક્ત કહે છે અથવા દુકાળના સમયે

२। 'मिस्सजाए' त्ति मिश्रजातम्, कुटुम्बस्य साधोश्च मिश्ररूपेण प्रणिधानं यस्मिन् आहारादौ तद् मिश्रजातम् ३। 'अज्झोयरए' त्ति अध्यवपूरकम्–अधि= आधिक्येन अवपूरणम् चुल्हिकोपरि पूर्वस्थापितान्नादौ साध्वागमनमवगत्य तद्योग्य भक्तादि सिद्धयर्थं पुनः प्राचुर्येण कणिकादेः प्रक्षेपणं कृत्वा यत् सम्पादितमशनादि तद् अध्यवपूरकमिति। 'पूइए' त्ति पूतिकम् यत्र उद्गमादि दोषरहिततया स्वतः परिशुद्धेऽशनादौ अविशुद्धकोटिकाधाकर्मिकभक्तादेरवयवस्य मिलनं भवेत्तदशनादि पूतिकमिति ५। 'कीए' त्ति क्रीतम्–यत् साध्वर्थं मूल्येन गृह्यते तत् क्रीतमिति ६। 'पामिच्चे' त्ति प्रामित्यकम्–यत्–'भूयोऽपि तव दास्या-

---

'मिस्सजाए' जिस आहारादिके बनानेमें कुटुम्बका और साधुका दोनोंका ख्याल रखा गया हो ऐसा वह आहारादि 'मिश्रजात' है 'अज्झोयरए' अध्यवपूर्वक–पहिले भोजन बनानेके लिये जितनी सामग्री निकाली गई हो–उस सामग्रीमें–कणिक आदिमें–साधुके आगमनको जान करके और अधिक भोजनकी सामग्री उनके उद्देश्यसे मिला लेना और फिर उसका भोजन तैयार करना यह अध्यवपूरक है 'पूइए' जो भोजन स्वतः आधाकर्मिक आदि दोषसे रहित होनेके कारण स्वतः तो परिशुद्ध है–परन्तु उसमें अविशुद्ध कोटिवाले आधाकर्मिक भोजनका अंश मिल गया है, ऐसा अशनादि पूतिक दोषवाला होता है। 'कीए' जो साधु को आहार देनेके निमित्त खरीद कर लाया गया हो ऐसा आहारादि क्रीत दोषवाला होता है 'पामिच्चे' जो आहरादिक साधुको देनेके

---

(૩) मिस्सजाए જે આહારાદિ બનાવતી વખતે કુટુંબ અને સાધુ, એ બન્નેનો ખ્યાલ રાખવામાં આવ્યો હોય છે, એવા આહારાદિને "મિશ્રજાત" કહે છે. (૪) "अज्झोयरए" અધ્યવપૂરક—પહેલાં ભોજન બનાવવાને માટે જેટલી સામગ્રી બહાર કાઢવામા આવી હોય તે સામગ્રીમાં, સાધુના આગમનના સમાચાર જાણીને–બીજી અધિક સામગ્રી તેમને નિમિત્તે મેળવીને ભોજન તૈયાર કરવામા આવ્યું હોય તો તેને "અધ્યવપૂરક" કહે છે (૫' पूइए: જે ભોજન આધાકર્મિક આદિ દોષથી રહિત છે અને તે કારણે પરિશુદ્ધ છે એવાં ભોજનમાં અવિશુદ્ધ કોટિવાળા આધાકર્મિક ભોજનનો અમુક અંશ મેળવી દેવામા આવ્યો હોય, તો તે આહારાદિને "પૂતિક દોષયુક્ત" માનવામાં આવે છે (૬) 'कीए' સાધુને નિમિત્તે ખરીદેલા આહારાદિને ક્રીત દોષવાળો આહાર કહે છે. (૭) "पामिच्चे" જે આહારપાણી સાધુને આપવા માટે કોઇ

रादागता गृहिणः, तेषां निमित्त सम्पादितं यदशनादि तत् प्राघूर्णकभक्तमिति १५। 'सेज्जयरपिंडे' त्ति शय्यातरपिण्डम्-शय्यातर=वसतिस्वामी, वसतेराज्ञादायको वा, तस्य पिण्डम् अशनादि शय्यातरपिण्डमिति १६। 'रायपिंडे' त्ति राजपिण्डम्-यद् राज्ञ-चक्रवर्ति-वासुदेवादे, सेनापतिपुरोहितश्रेष्ठ्यमात्य सार्थवाहलक्षणैः पञ्चभिः सह राज्यपालयतो मूर्धाभिषिक्तस्य वा पिण्डम् अशनादि चतुष्टय, वस्त्र पात्र कम्बल रजोहरणमेत्यष्टविधं तद्राजपिण्डमिति १७। 'मूलभोयणे' त्ति मूलभोजनम्-मूलस्य पुनर्नवादि वनस्पते मूलस्य यद् भोजनं तन्मूलभोजनमिति १८। 'कंदभोयणे' त्ति कन्दभोजनम्-कन्द सूरणादिरूप स्तस्य यद् भोजन तद् कन्दभोजनमिति १९। 'फलभोयणे' त्ति फलभोजनम्-फलं-सचित्तकर्कटिकादिक, तस्य यद् भोजन तत् फलभोजनमिति २०। 'बीय

न्तरसे आये हुए गृहीजनोंका नाम प्राघूर्णक-मेहमान है, इनके निमित्त जो भोजनादि बनाया जाता है-प्राघूर्णकभक्त है। 'सेज्जायर पिंड' वसतिके स्वामीका नाम शय्यातर है-अथवा वसतिकी आज्ञा देनेवाला शय्यातर है, इस शय्यातरका जो अशनादिरूप पिण्ड है वह शय्यातर पिण्ड है 'रायपिंड' राजाका चक्रवर्ती एव वासुदेवका अथवा सेना पति, पुरोहित, श्रेष्ठी, अमात्य और सार्थवाह इन पांचके साथ राज्यका पालन करनेवाले मूर्धाभिषिक्त राजाका जो चार प्रकारका आहार एव वस्त्र, पात्र, कम्बल एव रजोहरण चार प्रकारका यह इस तरहसे आठ प्रकारका जो पिण्ड है, वह राजपिण्ड है "मूलभोयण" पुनर्नवादि रूप मूलका जो भोजन है वह मूलभोजन है, "कंदभोयण" सूरण आदि रूप कन्दका जो भोजन है वह कन्द भोजन है, "फलभोयण" सचित्त

આમથી આવેલા મહેમાનોને 'પ્રાઘૂર્ણક' કહે છે તે મહેમાનોને માટે બનાવેલા ભોજનને 'પ્રાઘૂર્ણભક્ત' કહે છે (૧૬) "સેજ્જાયરપિંડ" વસતીના સ્વામીને શય્યાતર કહે છે અથવા રહેવાની આજ્ઞા દેનારને શય્યાતર કહે છે તે શય્યાતરનો જે અશનાદિ રૂપ પિંડ છે, તેને "શય્યાતર પિંડ" કહે છે (૧૭) 'રાયપિંડ" રાજાનો-ચક્રવર્તી અને વાસુદેવનો અથવા સેનાપતિ, પુરોહિત, શ્રેષ્ઠિ અમાત્ય અને સાર્થવાહ એ પાંચની સાથે રાજ્યનું પાલન કરનાર મૂર્ધાભિષિક્ત રાજાનો જે ચાર પ્રકારનો આહાર અને વસ્ત્ર પાત્ર, કંબલ અને રજોહરણ આ ચાર પ્રકારનો-આ રીતે આઠ પ્રકારનો જે પિંડ છે તેને રાજપિંડ કહે છે (૧૮) મૂળભોયણ" પુનર્નવાદિ (સાટોડી) રૂપ મૂળના ભોજનને 'મૂળભોજન' કહે છે (૧૯) "કંદભોયણ" સૂરણ આદિરૂપ કંદના

राजा' यद्ददाति तद् अशनादि दुर्भिक्षभक्तमिति १२। गिलाणभत्ते' त्ति ग्लान-भक्तम् ग्लानस्य आरोग्यार्थं भिक्षुदानाय यत्कृतं तत्, यद्वा स्वयं ग्लानः सन् स्वस्य आरोग्यप्राप्त्यर्थं यद्ददाति तत्, अथवा ग्लानस्य रोगोपशमनार्थमारोग्य-शालायां यद्दीयमानमशनादि तत्, ग्लाननिमित्तं वा यत् सम्पादितं तद् अशनादि ग्लानभक्तमिति १३। 'वद्दलियाभत्ते' त्ति वार्दलिकाभक्तम्-वार्दलिका-मेघाडम्बर दुर्दिनमित्यर्थः तत्र दीयमान भक्तम्। यत् वृष्टौ भिक्षार्थं भ्रमणे भिक्षवोऽक्षमा भवन्ति' इत्येवं विचिन्त्य तेषां निमित्तमेकत्रस्थाने सम्पादितमशनादि वार्दलिकाभक्तमिति १४। 'पाहुणगभत्ते' त्ति प्राघूर्णकभक्तम्-प्राघूर्णका ग्रामान्त

ओरसे जो भोजनादिक दिया जाता है, वह दुर्भिक्ष भक्त है-'गिलाणभत्ते' रोगीको आरोग्य प्राप्तिके निमित्त बनाया गया आहार ग्लानभक्त है-अथवा दाता स्वयं ग्लान हो और वह अपनी आरोग्यता प्राप्तिके लिये जो आहारादि देता है, वह ग्लानभक्त है-अथवा रोगके उपशमके लिये आरोग्यशालामें दिया गया जो भोजन है वह ग्लानभक्त है। अथवा ग्लानके निमित्त बनाया गया भोजनादि ग्लानभक्त है 'वद्दलियाभत्त'' दुर्दिन-मेघाच्छादित दिनका नाम वार्दलिका है इस वार्दलिकाके समयमें जो भोजन एक स्थान पर बना कर दानमें दिया जाता है, वह वार्दलिका भक्त है-तात्पर्य इसका ऐसा है कि-"वृष्टिके समयमें याचक भिक्षाके निमित्त भ्रमण करनेमें असमर्थ हो जाते हैं" ऐसा विचार करके उनके लिये किसी एक स्थानमें भोजनादि बनवा देना यह वार्दलिका भक्त है "पाहुणगभक्त" ग्रामा-

क्षुधापीडित લોકોને રાજા આદિ તરફથી જે ભોજન આપવામા આવે છે, તેને 'દુર્ભિક્ષભકત' કહે છે. (૧૩) "गिलाणभत्त" રોગીના આરોગ્યની પ્રાપ્તિ નિમિત્તે ભિક્ષુકોને આપવાને માટે બનાવેલા આહારને "ગ્લાનભકત" કહે છે. અથવા દાતા પોતે માંદો હોય, અને તે પોતાના આરોગ્યની પ્રાપ્તિને માટે જે આહારાદિ દેતો હોય તેને ગ્લાનભકત કહે છે અથવા રોગના ઉપશમનને માટે આરોગ્યશાળામા આપવામા આવતા ભોજનને ગ્લાનભકત કહે છે (૧૪) "वद्दलियाभत्त" વાદળાંઓથી છવાયેલા દિવસને વાર્દલિકા કહે છે એ વાર્દ-લિકાને વખતે જે ભોજન એક સ્થાન પર બનાવીને દાનમાં દેવામાં આવે છે, તે ભોજનને 'વાર્દલિકા ભકત' કહે છે આ કથનનુ તાત્પર્ય એ છે કે "વૃષ્ટિને સમયે સાધુઓ ભિક્ષાને નિમિત્તે ભ્રમણ કરવાને અસમર્થ બની જાય છે", એવો વિચાર કરીને તેમને માટે કોઈ એક સ્થળે તૈયાર કરાવીને રાખેલા ભોજનને "વાર્દલિકાભકત" કહે છે. (૧૫) "पाहुणगभत्त" બહાર

चौरान् चौरकृतोपद्रवादीन् अधिसोढुम्, न मल समर्थौ व्यालान् सर्पान् सर्व कृतदशनानि अधिसोढुम्, न अल समर्थौ दंशान् दांशपदवाच्य क्षुद्रमशकविशेष कृतदंशनानि अधिसोढुम्, न मल समर्थौ मशकान् मशककृतदंशनानि अधिसोढुम्, न अल समर्थोऽसि वातिक पैत्तिक श्लैष्मिकसान्निपातिकान् विविधान् अनेकप्रकारान्, रोगातङ्कान्, रोगान् कुष्ठादीन्, आतङ्कान् आशुघातिनः शूलादीन् परीषहोपसर्गांश्च उदीर्णान् उदयमाप्तान् अधिसोढुम्, 'त नो खलु जाया! अम्हे इच्छामो तुम्म खणमवि विप्पओग' तत् तस्मात् कारणात् हे जात! हे पुत्र! नो खलु वयम् इच्छाम त्वत् क्षणमपि विप्रयोगम् विरहम्, 'त अच्छाहि ताव जाया! जाव ताव अम्हे जीवामो' हे जात! हे पुत्र! तत् तस्मात् कारणात् आस्व तिष्ठ गृहस्थाश्रमे एव स्थितिं विधेहि तावत् यावत् वयं जीवामः

नहीं कर सकते, तुम क्षुधाको सहन नहीं कर सकते, तुम पिपासाको सहन नहीं कर सकते, तुम चोरों द्वारा किये गये उपद्रवोंको सहन नहीं कर सकते, तुम सर्पके काटनेको सहन नहीं कर सकते, तुम डांसके काटनेको सहन नहीं कर सकते, तुम मशकके काटनेको सहन नहीं कर सकते हो, तुम वात सम्बन्धी, पित्तसंबंधी और कफ संबंधी तथा सन्निपात संबंधी अनेक प्रकारके कुष्ठ आदि रोगोंको, तथा शीघ्रही जीवनको पर्यायान्तरित कर देनेवाले शूलादिक उपद्रवोंको एवं उदयप्राप्त परीषह और उपसर्गोंको सहन नहीं कर सकते हो 'तं नो खलु जाया! अम्हे इच्छामो तुम्मं खणमवि विप्पओगं' इसलिये हे पुत्र! हम तुम्हारा एक क्षण भरका वियोग होना नहीं चाहते हैं 'त अच्छाहि ताव जाया! जाव ताव अम्हे जीवामो' इसलिये हे पुत्र! गृहस्थाश्रममेंही रहो कि जब तक हमलोग जीते हैं। 'तओ पच्छा अ

સાને સહન કરી શકતો નથી, ચોરો દ્વારા કરવામાં આવતા ઉપદ્રવોને સહન કરવાને તુ અસમર્થ નથી, તુ સર્પના ડંશને સહન કરી શકવાને, ડાંસના ત્રાસને સહન કરી શકવાને અને મચ્છરના ત્રાસને સહન કરી શકવાને અસમર્થ છે, વાત સંબંધી પિત્તસંબંધી કફસંબંધી અને સન્નિપાત સંબંધી અનેક પ્રકારના કુષ્ઠ (રક્તપિત્ત) આદિ રોગોને, તથા તુરત જ આયુને હરી લેનારા શૂળ આદિ ઉપદ્રવોને તથા ઉદયપ્રાપ્ત પરીષહ અને ઉપસર્ગોને સહન કરવાને તું અસમર્થ નથી "त नो खलु जाया! अम्हे इच्छामो तुम्मं खणमवि विप्पओगं" તેથી હે પુત્ર! અમે એક ક્ષણનો પણ તારો વિયોગ ઇચ્છતા નથી. 'त अच्छाहि ताव जाया! जाव ताव अम्हे जीवामो" હે બેટા! જ્યાં સુધી અમે

भोयणे ' त्ति बीजभोजनम्–बीजानां–शालितिलादीनां यद् भोजनं तद् बीज-भोजनमिति २१। ' हरियभोयणे ' त्ति हरितभोजनम्–हरितानां मधुरतृणतन्दुलीयक वास्तुकादीनां यद् भोजनं तद् हरितभोजनमिति २२। इत्यादीनि वस्तूनि श्रमणनिर्ग्रन्थानां भोक्तुं पातुं वा न कल्पते इति पूर्वेण सम्बन्धः। ' तुमं च णं जाया ! सुहसमुचिए, णो चेव णं दुहसमुचिते ' हे जात ! हे पुत्र ! त्वं च खलु सुखसमुचितः सुखानुभवयोग्यः, नो चैव खलु दुःखसमुचितः दुःखसहनायोग्योऽसि, नालं सीयं, नाल उण्हं, नालं खुहा, नालं पिपासा, नालं चोरा नालं वाला नालं दंसा, नाल मसगा, नालं वाइयपित्तियसेभियसन्निवाइए विविहे रोगायंके परिसहोवसग्गे उदिन्ने अहियासेत्तए ' न अलं–पर्याप्तः समर्थः शीतम् अधिसोढुमित्यग्रेणान्वयः, एवं न अलं समर्थः उष्णम् अधिसोढुम्, न अलं समर्थः क्षुधामधिसोढुम्, न अलं समर्थः पिपासाम् अधिसोढुम्, न अलं समर्थः

ककड़ी आदिका जो भोजन है वह फल भोजन है, 'बीयभोयण' शालि तिल आदिरूप बीजका जो भोजन है वह बीज भोजनहै, 'हरियभोयण' हरे मधुर तृण, तन्दुलीयक एवं वास्तुक आदिका जो भोजन है वह हरित भोजन है, इस तरह ये पूर्वोक्त वस्तुएँ श्रमण निर्ग्रन्थोंको खानेपीनेके लायक नहीं कही गई हैं। 'तुमं च णं जाया सुहसमुचिए, णो चेव णं दुहसमुचिए' और तुम हे पुत्र ! सुखोंको भोगनेके योग्य हो, दुःखोंको सहन करनेके योग्य नहीं हो, 'नालं सीयं, नालं उण्हं, नालं खुहा, नालं पिपासा, नाल चोरा, नालं वाला, नालं दंसा, नाल मसगा, नालं वाइय, पित्तिय, सेभिय सन्निवाइए विविहे रोगायंके परिसहोवसग्गे उदिन्ने अहियासेत्तए ' तुम शीतको सहन नहीं कर सकते, तुम गर्मीको सहन

ભોજનને કન્દભોજન કહે છે (૨૦) "फलभोयण" સચિત્ત કાકડી આદિના ભોજનને ફળભોજન કહે છે. (૨૧) "बीयभोयण" તલ, શાલી (ચોખા) આદિ રૂપ બીજના આહારને બીજભોજન કહે છે (૨૨) "हरियभोयण" લીલા મધુર તૃણ, ભૂળનાં પાન આદિ વસ્તુના આહારને હરિતભોજન કહે છે.

આધાકર્મિકથી લઇને હરિતભોજન પર્યન્તના બાવીસ દોષોથી દૂષિત થયેલો આહાર સાધુઓને કલ્પતો નથી "तुमं च णं जाया ! सुहसमुचिए, णो चेव णं दुहसमुचिए" બેટા ! તું સુખ ભોગવવાને યોગ્ય છે, દુખ ભોગવવાને યોગ્ય નથી. "नाल सीय, नालं उण्हं, नाल खुहा, नालं पिपासा, नालं चोरा, नालं वाला, नालं दंसा, नालं मसगा, नालं वाइय, पित्तिय, सेंभिय, सन्निवाइए विविहे रोगायंके परिसहोवसग्गे उदिन्ने अहियासेत्तए" તું શીતને સહન કરી શકતો નથી, ગરમીને સહન કરી શકતો નથી, ક્ષુધા અને પિપા-

[illegible], [illegible]
[illegible] ! [illegible]
[illegible] - [illegible]
[illegible], [illegible]
[illegible]
[illegible] - [illegible], [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible], [illegible], [illegible]
[illegible] ! [illegible]
[illegible] - [illegible] नहीं है और [illegible]
[illegible] रहते हैं तथा [illegible]
[illegible] - [illegible]
[illegible] है [illegible]
[illegible] नहीं है [illegible]
[illegible] है [illegible] है [illegible]
[illegible] नहीं [illegible]
[illegible]
[illegible] है [illegible]

[illegible]

'तओ पच्छा अम्हेहिं जाव पव्वइहिसि' तत पश्चात् अस्मासु यावत् कालगतेषु सत्सु सांसारिककामभोगान् परिभुज्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजिष्यसीत्यर्थः 'तएणं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी' ततः खलु स जमालिः क्षत्रिकुमारः अम्बापितरौ एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'तहावि णं तं अम्माताओ जं णं तुब्भे ममं एवं वयह एव खलु जाया! निग्गथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे केवले तं चेव जाव पव्वइहिसि' हे अम्बतातौ! तथापि तथैव खलु तत् यत् खलु यूयं माम् एवमुक्तरीत्या वदथ-प्रतिपादयथ-'हे जात! हे पुत्र! एवं खलु पूर्वोक्तरीत्या निर्ग्रन्थप्रवचन सत्यं सद्भ्यो हितत्वात् अनुत्तरम् सर्वोत्तममित्यर्थः केवलम् अद्वितीयं तदेव यावत् प्रव्रजिष्यसि, इति। किन्तु 'एवं खलु अम्मताओ! णिग्गथे

म्हेहिं जाव पव्वइहिसि' इसके बाद जब हमलोग परलोकवासी हो जावें तब तुम कामभोगोंको भोग करके उनसे वितृष्ण बन श्रमण भगवान् महावीरके पास मुण्डित हो करके संयम धारण कर लेना। 'तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी' तब उस क्षत्रियकुमार जमालिने अपने मातापितासे इस प्रकार कहा-'तहा वि णं अम्माताओ जं णं तुब्भे ममं एवं वयह' एवं खलु जाया! निग्गंथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे केवले तं चेव जाव पव्वइहिसि' हे माततात! आपने जो अभी मुझसे ऐसा कहा है कि हे पुत्र! यह निर्ग्रन्थ प्रवचन सत्य है, अनुत्तर है और केवलज्ञानियों द्वारा कहा गया है, इत्यादि यावत् दीक्षा धारण कर लेना-सो ठीक कहा है-परन्तु-'एव

જીવિત છીએ, ત્યાં સુધી તું ગૃહસ્થાશ્રમમાં જ રહે. "तओ पच्छा अम्हेहिं जाव पव्वइहिसि" ત્યારબાદ જ્યારે અમે પરલોકવાસી થઈએ, ત્યારે તું કામભોગોને ભોગવીને તેમનાથી અનાસક્ત થઈને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે મુંડિત થઈને સંયમ ધારણ કરજે.

"तएणं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी" માતાપિતાની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીએ તેમને આ પ્રમાણે "तहा वि णं अम्मताओ ज णं तुब्भे ममं एवं वयह, एवं खलु जाया! निग्गंथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे केवले त चेव जाव पव्वइहिसि" હે માતાપિતા! આપે મને એવું જે કહ્યું કે "નિર્ગ્રંથ પ્રવચન સત્ય છે, અનુત્તર છે, કેવળજ્ઞાનીઓ દ્વારા પ્રતિપાદિત છે, ઇત્યાદિ. તથા નિર્ગ્રંથ પ્રવચનોક્ત ચારિત્રનું પાલન કરવાનું કાર્ય ઘણું જ દુષ્કર છે", આપની તે વાત ખરી છે.પરન્તુ "एव खलु

विषयानुलोमाभिश्च विषयप्रतिकूलाभिश्च बहुभिः आख्यापनाभिश्च प्रज्ञापनाभिश्च संज्ञापनाभिश्च विज्ञापनाभिश्च, आख्यातुं वा यावत् विज्ञापयितुं वा' यदा नो ते जमालिं क्षत्रियकुमारम् मातापितरौ यदा नो शक्नुतः बहुभिः विषयानु-लोमाभिः विषयानुकूलाभिः प्रतिकूलाभिः अनुकूलाभिः विषयप्रतिकूलाभिश्च बहुभिः आख्यापनाभिश्च सामान्यकथनैः, प्रज्ञापनाभिश्च विशेषतः कथनैः, संज्ञापनाभिश्च सम्बोधनैः, विज्ञापनाभिश्च सप्रणयप्रार्थनैः, आख्यापयितुं वा सामा-न्येन कथयितुम्, यावत् प्रज्ञापयितुं वा विशेषतः कथयितुम्, संज्ञापयितुं वा संबोधयितुं, विज्ञापयितुं वा प्रणयपूर्वकं प्रार्थयितुम्, 'ताहे अकामए चेव जमा-लिस्स खत्तियकुमारस्स निक्खमणं अणुमन्नित्था' तदा अकामकाः-अनिच्छ-न्तश्च एव जमालेः क्षत्रियकुमारस्य निष्क्रमणम् प्रव्रजनम् अन्वमन्यताम्, अन्वमोदिषाताम्, अनुज्ञातवन्तौ ॥ सू० ८ ॥

अवस्था धारण करना चाहता हूं। "तएणं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो जाहे नो संचाएंति विसयाणुलोमाहिय, विसयपडिकूला-हिय, बहूहिय आघवणाहिय, पन्नवणाहिय, सन्नवणाहिय, विन्नवणा-हिय, आघवित्तए वा जाव विन्नवित्तए वा' इस तरहसे जब क्षत्रिय-कुमार जमालिको उसके माता पिता शब्दादि विषयोंमें प्रवृत्ति कराने वाली होनेसे अनुकूल तथा विषय प्रतिकूल अनेक आख्यापनाओं द्वारा सामान्य कथनों द्वारा-प्रज्ञापनाओं द्वारा-विशेष कथनों द्वारा, संज्ञा-पनाओं द्वारा-संबोधनों द्वारा और विज्ञापनाओं द्वारा-प्रणय पूर्वक प्रार्थ-नाओं द्वारा सामान्यरूपसे समझानेके लिए विशेषरूपसे समझानेके लिये संबोधित करनेके लिए एवं स्नेहपूर्वक प्रार्थना करनेके लिए समर्थ नहीं हो सके 'ताहे अकामए चेव जमालिस्स खत्तियकुमारस्स नि-

[illegible]

वेदमिति कृतनिश्चयस्य, व्यवसितस्य उपायप्रवृत्तस्य पुरुषस्य नो खलु अत्र प्रवचने लोके वा किञ्चिदपि दुष्करम् अशक्यम्, दुष्करत्वं च ज्ञानोपदेशापेक्षयाऽपि स्यादत आह–करणतया, करणेन संयमस्य अनुष्ठानेनेत्यर्थः, तं इच्छामि णं अम्मताओ ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए ' हे अम्बतातौ ! तत् इच्छामि खलु युष्माभिरभ्यनुज्ञातः आज्ञप्तः सन् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य यावत् अन्तिके मुण्डो भूत्वा आगारात् अनगारितां प्रव्रजितुम्। ' तए णं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो जाहे नो संचाएंति,

---

कार्य अवश्यही करना है–ऐसे दृढ निश्चयवाले हैं और निश्चित कर्तव्यको सफलित करनेवाले उपायोंमें जिन्होंकी प्रवृत्ति चालू हो चुकी है ऐसे पुरुषको इस प्रवचनमें अथवा लोकमें करनेकी अपेक्षा कुछ भी दुष्कर नहीं है ' करणतया ' ऐसा जो पदप्रयोग किया है, वह ज्ञानोपदेशकी अपेक्षा दुष्करताकी निवृत्ति करनेके लिये किया गया है। ' करणता 'का तात्पर्य संयमके अनुष्ठानसे है। ऐसे पूर्वोक्त मनुष्यके लिये जिन प्रवचनोक्त संयमका अनुष्ठान करना दुष्कर नहीं है। भलेही उसे ज्ञानोपदेश करनेरूप अनुष्ठान दुष्कर हो ' तं इच्छामि णं अम्मताओ तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए ' इसलिये हे मात तात! मैं आपसे आज्ञा प्राप्त करके श्रमण भगवान् महावीरके पास मुण्डित होकर अगारावस्थाको छोड़ करके अनगारी

આ કાર્ય અવશ્ય કરવું જ છે", આ પ્રકારના દૃઢ નિશ્ચયવાળા છે, અને નિશ્ચિત કર્તવ્યને સફળ કરવાને માટે પ્રયત્નશીલ હોય છે, તે લોકોને માટે નિર્ગ્રંથ પ્રવચનોક્ત ચારિત્રની આરાધના કરવાનું કાર્ય બિલકુલ મુશ્કેલ નથી. "करणतया" આ પદનો જે પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે તે જ્ઞાનોપદેશની અપેક્ષાએ દુષ્કરતાની નિવૃત્તિને માટે કરવામાં આવ્યો છે "करणता" એટલે સંયમનું અનુષ્ઠાન, એવો અર્થ અહીં સમજવો. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સાહસિક, દૃઢનિશ્ચયી અને પ્રયત્નશીલ માણસને માટે જિન પ્રવચનોક્ત સંયમનું અનુષ્ઠાન દુષ્કર નથી ભલે જ્ઞાનોપદેશ કરવા રૂપ અનુષ્ઠાન તેને માટે દુષ્કર હોય, પણ સંયમની આરાધના કરવાનું કાર્ય દુષ્કર નથી ' तं इच्छामि णं अम्मताओ ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए " તેથી હે માતાપિતા ! આપની અનુમતિ લઈને હું શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે મુંડિત થઈને અગારાવસ્થા છોડીને અણગારાવસ્થા ધારણ કરવા માગું છું.

च आणिउ, कासवग च सद्दाविउ। तएण से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी–खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! सिरिघराओ तिन्नि सयसहस्साइ गहाय दोहि सयसहस्सेहिं कुत्तियावणाओ रयह रणं च पडिग्गह च आणेह, सयसहस्सेण कासवग च सद्दावेह। तएण ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा एववुत्ता समाणा हट्ठतुट्ठा करयल जाव पडिसुणेत्ता, खिप्पामेव सिरिघराओ तिन्निसयसहस्साइ तहेव जाव कासावग सद्दावेंति तएण से कासवए जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा कोडु बियपुरिसेहिं सद्दाविए समाणे हट्ठे तुट्ठे ण्हाए कयबलिकम्मे जाव सरीरे जेणेव जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता करयलजाव कट्टु जमालिस्स खत्तियकु मारस्स पियर जएण विजएणं वद्धावेइ, वद्धावित्ता एव वयासी संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! जं मए करणिज्ज। तए णं से जमा लिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तं कासवगं एव वयासी-तुम देवाणुप्पिया ! जमालिस्स खत्तियकुमारस्स परेणं जत्तेणं चउ रंगुलवज्जे निक्खमणप्पाउगे अग्गकेसे पडिकप्पेह। तए णं से कासवे जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा एववुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे करयल जाव एव सामी ! तहत्ताणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता सुरभिणा, गंधोदएणं हत्थपाए पक्खा लेइ, पक्खालेत्ता सुद्धाए अट्ठपडलाए पोत्तीए मुहं बंधइ, मुह

जमालिदीक्षावक्तव्यता।

मूलम्—'तए णं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी–खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! खत्तियकुंडग्गामं नगरं सब्भिंतरबाहिरियं आसियसंमज्जिओवलित्तं सिंघाडगतियचउक्कचच्चरचउम्मुह-महापहपहेसु जहा उववाइए जाव पच्चप्पिणंति। तए णं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया दोच्चंपि कोडुंबियपुरिसे सद्दा-वेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया जमालि-स्स खत्तियकुमारस्स महत्थं महग्घं महरिहं विउलं निक्खम-णाभिसेयं उवट्ठवेह। तए णं ते कोडुंबियपुरिसा तहेव जाव पच्चप्पिणंति। तए णं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहं निसीयावेंति, निसीयावेत्ता अट्ठ-सएणं सोवन्नियाणं कलसाणं एवं जहा रायप्पसेणइज्जे जाव अट्ठसएणं भोमेज्जाणं कलसाणं सव्विड्ढीए जाव रवेणं महया महया निक्खमणाभिसेगेणं अभिसिंचंति। अभिसिंचित्ता कर-यल जाव जएणं विजएणं वद्धावेंति, वद्धावेत्ता एवं वयासी-भण जाया! किं देमो? किं पयच्छामो? किंणा वा ते अट्ठो?। तएणं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी–इच्छामि णं अम्मताओ! कुत्तियावणाओ रयहरणं च पडिग्गहं

क्खमणं अनुमन्नित्था' तब उन्होंने क्षत्रियकुमार जमालिका दीक्षित होना नहीं चाहते हुए भी स्वीकार कर लिया ॥८॥

यकुमारस्स निक्खमण अनुमन्नित्था" त्यारे तेमणे એ વાત ગમતી ન હોવા છતાં પણ દુઃખાતે દિલે તેને દીક્ષા લેવાની અનુમતિ આપી. ॥ સૂ. ૮ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

बंधित्ता जमालिस्स खत्तियकुमारस्स परेणं जत्तेणं चउरंगुलवज्जे निक्खमणप्पाउग्गो अग्गकेसे कप्पइ। तए णं सा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया हंसलक्खणेणं पडसाडएणं अग्गकेसे पडिच्छइ, पडिच्छित्ता सुरभिणा गंधोदएणं पक्खालेइ, पक्खालेत्ता अग्गेहिं, वरेहिं, गंधेहिं, मल्लेहिं अच्चेइ, अच्चित्ता, सुद्धवत्थेणं बंधेइ, बंधित्ता रयणकरंडगंसि पक्खिवइ, पक्खिवेत्ता हारवारिधारासिंदुवारछिन्नमुत्तावलिप्पगासाइं, सुयवियोगदूसहाइं अंसूइं विणिम्मुयमाणी विणिम्मुयमाणी एवं वयासी-एस णं अम्हं जमालिस्स खत्तियकुमारस्स बहूसु तिहीसु य पव्वणीसु य उस्सवेसु य जन्नेसु य छणेसु य अपच्छिमे दरिसणे भविस्सइ त्तिकट्टु उस्सीसगमूले ठवेइ ॥ सू० ९ ॥

छाया:—ततः खलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम् अवादीत्-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! क्षत्रियकुण्डग्रामं नगरं साभ्यन्तरबाह्यम् आसिक्तसंमार्जितोपलिप्तं शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरचतुर्मुखमहापथपथेषु यथा औपपातिके यावत् प्रत्यर्पयन्ति ? ततः खलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता द्वितीयमपि कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम् अवादीत्-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिया ! जमालेः क्षत्रियकुमारस्य महार्थम्, महार्घ्यम्, महार्हम्, विपुलम्, निष्क्रमणाभिषेकम् उपस्थापयत। ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषास्तथैव यावत् प्रत्यर्पयन्ति। ततः खलु तं जमालिं क्षत्रियकुमारम् अम्बापितरौ सिंहासनवरे पौरस्त्याभिमुखम् निषीदयतः निषद्य अष्टशतेन सौवर्णिकानां कलशानाम् एवं यथा राजप्रश्नीये यावत् अष्टशतेन भौमानां कलशानां सर्वद्धर्या यावत् रवेण महता महता निष्क्रमणाभिषेकेण अभिषिञ्चतः, अभिषिच्य करतलयावत् जयेन विजयेन वर्द्धयतः, वर्द्धयित्वा एवम् अवादिष्टाम्-भण जात ! किंददमः ? किं प्रयच्छामः ? केन वा तव अर्थः ?। ततः खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः अम्बापितरौ एवम् अवादीत्-इच्छामि खलु अम्बतातौ ! कुत्रिकापणात् रजोहरणं च प्रतिग्रहं च आनाययितुं काश्यपकं च शब्दयितुम्।

फारादि सर्वमार्गेषु यथौपपातिके सूत्रे यावत्–आसिक्त सिक्त शुचिकसमृष्ट रथ्यान्तरापणवीथिकम् मञ्चातिमञ्चकलितम्–नानाविधरागोच्छ्रितध्वजपताकाति पताकामण्डितम्–लाउल्लोइयमहितम् गोशीर्षसरसरक्तचन्दन यावत् गन्धवर्तिभूतम् कुरुत, एषां व्याख्या औपपातिके चत्वारिंशत्तमसूत्रे मत्कृतायां पीयूषवर्षिणी टीकायामवलोकनीया। तथाविधं क्षत्रियकुण्डग्राम नगरं सुसज्जित विधाय ममाज्ञप्ति प्रत्यर्पयत, तत खलु ते कौटुम्बिकपुरुषा' जमालेः पितुरादेशानुसारं क्षत्रियकुण्डग्रामं नगरं सुसज्जितं विधाय तदाज्ञप्ति प्रत्यर्पयन्ति। 'तएण से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया दोच्चपि कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दाविचा–

किया गया है–ध्वजापताकादि लगाओ–'यहां यावत् शब्दसे "आसिक्त सिक्त शुचिक संमृष्ट रथ्यान्तरापणवीथिकम्, मञ्चातिमञ्चकलितम् नानाविधरागोच्छ्रितध्वजापताकामण्डितम् लाउल्लोइयमहितम्, गोशीर्षसरसरक्तचन्दन यावत् गन्धवर्तिभूतम् कुरुत' इस पाठका संग्रह किया गया है इन पदोंकी व्याख्या औपपातिक सूत्रमें ४० वें सूत्रमें हमारे द्वारा की गई पीयूषवर्षिणी टीकामें देख लेनी चाहिये। इस तरह क्षत्रिय कुण्डग्राम नगरको सुसज्जित करके मेरी आज्ञाको वापिस करो, अर्थात् जैसा मैंने कहा है उसके अनुसार सब कार्य हो चुका है, ऐसी पीछे हमे खबर दो–इस प्रकारकी जमालि क्षत्रियकुमारके पिताकी आज्ञाके अनुरूप क्षत्रियकुण्डग्राम नगरको सुसज्जित करके उन कौटुम्बिक पुरुषोंने उनकी आज्ञाको पीछे अर्पित कर दिया 'तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया दोच्चंपि कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' तब क्षत्रियकुमार जमालिके पिताने पुनः कौटुम्बिक–आज्ञाकारी पुरुषोंको

વામાં આવ્યો છે– આસિક્તસિક્તશુચિકસમ્મૃષ્ટરથ્યાન્તરાપણવીથિકમ્, લાઉલ્લોઇયમહિતમ્ ગોશીર્ષસરસરક્તચન્દન યાવત્ ગન્ધવર્તિભૂતમ્ કુરુત" આ પદોની વ્યાખ્યા ઔપપાતિક સૂત્રના ૪૦ માં સૂત્રની મારા દ્વારા લખવામાં આવેલી પીયૂષવર્ષિણી ટીકામાં આપવામાં આવેલ છે. તો જિજ્ઞાસુએ તે વ્યાખ્યા તેમાંથી વાંચી લેવી આ પ્રમાણે ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગરને શણગારીને મારી આજ્ઞા પ્રમાણેની બધી તૈયારીઓ થઈ ગયાની ખબર મને પહોંચાડો ક્ષત્રિય કુમાર જમાલીના પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે સમસ્ત શહેરને શણગારીને તેમણે તેમને ખબર આપ્યા કે આપની આજ્ઞા પ્રમાણેની બધી તૈયારીઓ થઈ ચુકી છે "तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया दोच्चं पि कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ" ત્યારબાદ ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાએ ફરીથી આજ્ઞાકારી પુરુ

एवं वयासी '-ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता द्वितीयमपि वारम् कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति-आह्वयति, शब्दयित्वा-आहूय एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! जमालिस्स खत्तियकुमारस्स महत्थं महग्घं महरिहं विउलं निक्खमणाभिसेयं उवट्ठवेह ' भो देवानुप्रिया ! क्षिप्रमेव-शीघ्राति-शीघ्रमेव जमालेः क्षत्रियकुमारस्य महार्थं-महा प्रयोजनम्, महार्घं बहु-मूल्यकम्, महार्हम्-अत्यन्तयोग्यम्, महतां वा योग्यम् विपुलं-विशालम्, निष्क्रमणाभिषेकं प्रव्रत्याभिषेकसामग्रीम्, उपस्थापयत-समानयत । ' तएणं ते कोडुंबियपुरिसा तहेव जाव पच्चप्पिणंति ' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषास्तथैव यावत् जमालेः क्षत्रियकुमारस्य महार्थं महार्घं महार्हं विपुलं निष्क्रमणाभिषेकसामग्रीम् उपस्थापयन्ति, उपस्थाप्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पितुराज्ञप्तिं प्रत्य-

बुलाया 'सद्दावित्ता एव वयासी' और बुलाकर उनसे ऐसा कहा-

'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! जमालिस्स खत्तियकुमारस्स महत्थं महग्घं महरिहं विउलं निक्खमणाभिसेयं उवट्ठवेह ' हे देवानुप्रियो ! तुम लोग क्षत्रियकुमार जमालि के महार्थ-महाप्रयोजनवाले, महार्घ-बहुमूल्यवाले, महार्ह-अत्यन्त योग्य अथवा-महापुरुषों के लायक और विपुल-विशाल ऐसे निष्क्रमणाभिषेक को प्रव्रजनाभिषेक सामग्री को लेआओ ' तएणं ते कोडुंबियपुरिसा तहेव जाव पच्चप्पिणंति ' तब उन कौटुम्बिक पुरुषोंने उसी तरहसे यावत् क्षत्रियकुमार जमाली के महार्थ, महार्घ, महार्ह, एवं विशाल निष्क्रमणाभिषेक की सामग्री को उपस्थित कर दिया । इस तरह उन्होंने क्षत्रियकुमार जमालि के पिता की आज्ञा का पालन कर उसका समाचार उनके पास पहुँचा दिया

બોલાવ્યા " सद्दावित्ता एवं वयासी " અને તેમને આ પ્રમાણે કહ્યુ- " खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! जमालिस्स खत्तियकुमारस्स महत्थं, महग्घं, महरिहं विउलं निक्खमणाभिसेयं उवट्ठवेह " હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે જલ્દીમાં જલ્દી ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના મહાર્થ-મહાપ્રયોજનવાળા, મહાર્ઘ-મહામૂલા, મહાર્હ-અત્યન્ત યોગ્ય અથવા મહાપુરુષોને લાયક, અને વિપુલ (વિશાળ) એવા નિષ્ક્રમણાભિષેકની (પ્રવ્રજ્યાભિષેકની) સામગ્રીઓ લઇ આવો. " तएणं ते कोडुंबियपुरिसा तहेव जाव पच्चप्पिणंति " ત્યારે તે કૌટુબિક પુરુષોએ ક્ષત્રિય-કુમાર જમાલીના મહાપ્રયોજનવાળા, મહામૂલા, અત્યન્ત યોગ્ય અને વિપુલ પ્રવ્રજ્યાભિષેકની બધી સામગ્રીઓ એકત્ર કરી આ પ્રમાણે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાની આજ્ઞાનુ પાલન કરીને તેમણે તેમને એવી ખબર પહોંચાડી કે " આપની આજ્ઞાનુ પાલન થઈ ગયુ છે "

पैयन्ति । ' तएण त जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो सीहासणवरंसि पुरत्था भिमुह निसीयावेंति ' ततःखलु त जमालिं क्षत्रियकुमारम् अम्बापितरौ सिंहा सनवरे-श्रेष्ठसिंहासने निषीदयत उपवेशयतः, ' निसीयावेत्ता अट्ठसएणं सोवण्णियाण कलसाण एव जहा रायप्पसेणइज्जे जाव अट्ठसएणं भोमेज्जाणं कलसाण सव्विड्ढीए जाव रवेणं महया महया निक्खमणाभिसेगेणं अभिसिंचति' निषीद्य-सिंहासनवरे उपवेश्य अष्टशतेन सौवर्णिकानां-सुवर्णविनिर्मितानां कलशानाम् एवमुक्तरीत्या यथा राजप्रश्नीये यावत्-अष्टशतेन सुवर्णमयानां कलशानाम्, अष्टशतेन सुवर्णरूप्यमणिमयानां कलशानाम्, अष्टशतेन सुवर्णमणिमयानां कलशानाम्, अष्टशतेन रूप्यमणिमयानां कलशानाम्, अष्टशतेन सुवर्णरूप्यमणि

' तएणं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहं निसीयावेंति ' तब क्षत्रियकुमार जमाली को उसके माता पिता ने उत्तम सिंहासन के ऊपर पूर्व दिशा की तरफ मुंह करके बैठा दिया ' निसीयावेत्ता अट्ठसएणं सोवन्नियाणं कलसाण एवं जहा रायप्पसेण इज्जे जाव अट्ठसएणं भोमेज्जाणं-कलसाणं सव्विड्ढीए जाव रवेणं महया महया निक्खमणाभिसेएणं अभिसिंचति ' बैठा करके फिर उन्होंने १०८ सोने के कलशोंसे, यावत् १०८ मृत्तिका के कलशोंसे अपनी समस्त ऋद्धिके अनुरूप जैसा कि राजप्रश्नीय सूत्रमें कहा गया है वैसा ही निष्क्रमणाभिषेक (दीक्षा महोत्सव) से अभिषेक क्षत्रिय कुमार जमालि का गाजे बाजे के साथ किया। यहां पर राजप्रश्नीय सूत्र का पाठ कलश संबंधी इस प्रकारसे है-अष्टशतेन सुवर्णरूप्यमणिमयानां कलशानाम् अष्टशतेन सुवर्णमणिमयानां कलशानाम्, अष्ट

तएणं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो सीहासणवरंसि पुरत्था भिमुहं निसीयावेंति " त्यारे क्षत्रियकुमार जमालीने तेना मातापिताओ उत्तम सिंहासन उपर पूर्व दिशानी तरफ मुख राखीने बेसाडयो.

' निसीयावेत्ता अट्ठसएणं सोवन्नियाणं कलसाणं एवं जाव जहा रायप्पसेण इज्जे जाव अट्ठसएणं भोमेज्जाणं कलसाणं सव्विड्ढीए जाव रवेणमहया महया निक्खमणाभिसेएण अभिसिंचति " सिंहासन उपर बेसाडीने तेमणे १०८ सुवर्णना कळशोथी 'यावत्' १०८ माटीना कळशोथी पोतानी समृद्धिने अनुरूप, राजप्रश्नीय सूत्रमां कह्या प्रमाणेनो क्षत्रियकुमार जमालीनो वाजते गाजते प्रवज्याभिषेक कर्यो राजप्रश्नीय सूत्रमां कळशोना विषेनो आ प्रमाणे सूत्रपाठ आपेलो छे- ' अष्टशतेन सुवर्णमणिमयानां कलशानाम् अष्टशतेन रूप्य

एवं वयासी '-ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता द्वितीयमपि वारम् कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति-आह्वयति, शब्दयित्वा-आहूय एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! जमालिस्स खत्तियकुमारस्स महत्थं महग्घं महरिहं विउलं निक्खमणाभिसेयं उवट्ठवेह ' भो देवानुप्रिया ! क्षिप्रमेव-शीघ्राति-शीघ्रमेव जमालेः क्षत्रियकुमारस्य महार्थ-महा प्रयोजनम्, महार्घं बहुमूल्यकम्, महार्हम्-अत्यन्तयोग्यम्, महतां वा योग्यम् विपुलं-विशालम्, निष्क्रमणाभिषेकं प्रव्रज्याभिषेकसामग्रीम्, उपस्थापयत-समानयत । ' तएणं ते कोडुंबियपुरिसा तहेव जाव पच्चप्पिणंति ' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषास्तथैव यावत् जमालेः क्षत्रियकुमारस्य महार्थं महार्घं महार्हं विपुलं निष्क्रमणाभिषेकसामग्रीम् उपस्थापयन्ति, उपस्थाप्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पितुराज्ञप्तिं प्रत्य-

बुलाया 'सद्दावित्ता एवं वयासी' और बुलाकर उनसे ऐसा कहा-

'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! जमालिस्स खत्तियकुमारस्स महत्थं महग्घं महरिहं विउलं निक्खमणाभिसेयं उवट्ठवेह ' हे देवानुप्रियो ! तुम लोग क्षत्रियकुमार जमालि के महार्थ-महाप्रयोजनवाले, महार्घ-बहुमूल्यवाले, महार्ह-अत्यन्त योग्य अथवा-महापुरुषों के लायक और विपुल-विशाल ऐसे निष्क्रमणाभिषेक को प्रव्रजनाभिषेक सामग्री को लेआओ ' तएणं ते कोडुंबियपुरिसा तहेव जाव पच्चप्पिणंति ' तब उन कौटुम्बिक पुरुषोंने उसी तरहसे यावत् क्षत्रियकुमार जमाली के महार्थ, महार्घ, महार्ह, एवं विशाल निष्क्रमणाभिषेक की सामग्री को उपस्थित कर दिया । इस तरह उन्होंने क्षत्रियकुमार जमालि के पिता की आज्ञा का पालन कर उसका समाचार उनके पास पहुँचा दिया

ષોને બોલાવ્યા. " सद्दावित्ता एवं वयासी " અને તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું—
" खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! जमालिस्स खत्तियकुमारस्स महत्थं, महग्घं, महरिहं विउलं निक्खमणाभिसेयं उवट्ठवेह " હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે જલ્દીમાં જલ્દી ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના મહાર્થ-મહાપ્રયોજનવાળા, મહાર્ઘ-મહામૂલા, મહાર્હ-અત્યન્ત યોગ્ય અથવા મહાપુરુષોને લાયક, અને વિપુલ (વિશાળ) એવા નિષ્ક્રમણાભિષેકની (પ્રવજ્યાભિષેકની) સામગ્રીઓ લઇ આવો. " तएणं ते कोडुंबियपुरिसा तहेव जाव पच्चप्पिणंति " ત્યારે તે કૌટુંબિક પુરુષોએ ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના મહાપ્રયોજનવાળા, મહામૂલા, અત્યન્ત યોગ્ય અને વિપુલ પ્રવજ્યાભિષેકની બધી સામગ્રીઓ એકત્ર કરી આ પ્રમાણે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાની આજ્ઞાનુ પાલન કરીને તેમણે તેમને એવી ખબર પહોંચાડી કે " આપની આજ્ઞાનુ પાલન થઈ ગયું છે "

निष्क्रमणाभिषेकेण महानामिषेकसामग्र्या अभिषिच्य करतल यावत् करतलपरिगृहीत शिरसावर्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा जयेन विजयेन वर्द्धयतः, अत्र माता पित्रो यद् मस्तके अञ्जलिकरण जयविजयशब्देन वर्धापन च कथित तदुभारि दीक्षापेक्षयाऽवगन्तव्यम्। जएणं विजएणं वद्धावेत्ता एवं वयासी '–जयेन विजयेन वर्द्धयित्वा एव वक्ष्यमाणमकारेण अवादिष्टाम्–' भण जाया! किं देमो किं पयच्छामो! किण्णा वा ते अट्ठो ? हे जात! हे पुत्र! भण–वद, किं वस्तु वयम् सामान्यतो दद्मः भवदभीष्टेभ्यो जनेभ्यः भवते वा किम् प्रयच्छामो विशेषतो दद्मः भवदभिमतेभ्यो जनेभ्यो, भवते वा केन वा वस्तुना तव अर्थः ? प्रयोजनम् वर्तते ? इति। 'तएणं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी–'

यहां माता पिताने क्षत्रियकुमार जमाली के प्रति अपनी अञ्जलि मस्तक पर तीन बार घुमाई' जय और विजय शब्द का उच्चारण करते हुए उसे बधाई दी–ऐसा जो कहा गया है वह आगे होनेवाली दीक्षा की अपेक्षा से कहा गया है ऐसा जानना चाहिये। 'जएणं विजएणं वद्धावेत्ता एवं वयासी' जय विजय शब्दसे बधाई दे चुकनेके अनन्तर फिर पिताने उससे ऐसा कहा–'भण जाया! किं देमो, किं पयच्छामो, किण्णा वा ते अट्ठो' हे पुत्र! कहो–हम अब तुम्हारे लिये अथवा तुम्हारे अभीष्टजनों के लिये क्या देवें ? अपने लिये या अपने अभीष्ट जनों के लिये तुम विशेष रूपमें हमसे क्या चाहते हो ? किस वस्तुसे तुम अपना हार्दिक अभिमत सिद्ध करना चाहते हो, कहो पुत्र! 'तएणं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एव वयासी' तब क्षत्रियकुमार

જેવા શબ્દોથી વધાવ્યો અહીં એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે કે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલિના માતાપિતાએ અંજલિબદ્ધ હાથનું ત્રણ વખત મસ્તક પર આવર્તન કરીને જમાલિને જય-વિજયના નારાથી વધાવ્યો, ' તે ભવિષ્યમાં તેના દ્વારા ગ્રહણ કરનાર પ્રવ્રજ્યાની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવ્યું છે એમ સમજવું

"જએણં વિજએણં વદ્ધાવેત્તા એવં વયાસી' 'જય હો, વિજય હો" જેવા શબ્દોચ્ચારથી તેને વધાવીને તેના પિતાએ તેને આ પ્રમાણે કહ્યું— 'भण जाया! किं देमो, किं पयच्छामो, किण्णा वा ते अट्ठो' હે પુત્ર! કહે, હવે તારે માટે અથવા તારા અભિષ્ટજનોને માટે અમે શું આપીએ ? તારા પોતાને માટે અથવા તારા અભીષ્ટજનોને માટે તું વિશેષ રૂપે અમારી પાસેથી શું ચાહે છે ? કઈ વસ્તુથી તું તારી પોતાની હાર્દિક ઇચ્છા સિદ્ધ કરવા માગે છે ? "तएणं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एव वयासी" ત્યારે

मयानां कलशानाम् अष्टशतेन भौमानां भूमि विकाराणाम् मृन्मयानामित्यर्थः कलशानाम्, सर्वद्धर्या समस्तच्छत्रादिराजचिन्हरूपया, यावत् सर्वद्युत्या आभरणादि सम्बन्धिन्या, सर्वबलेन सर्वसैन्येन, सर्वसमुदायेन पौरादि मेलनेन, सर्वोचित कृत्यकरणरूपेण सर्वैश्वर्येण, सर्वविभूत्या सर्व सम्पदा, सर्व विभूषया सकलशोभया, सर्व संभ्रमेण प्रीतिकृतौत्सुक्येन, सर्व पुष्पगन्धमाल्यालकारेण, सर्वतुर्यशब्दसंनिनादेन, महत्या ऋद्ध्या, महत्या द्युत्या, महताबलेन, महता समुदयेन, वरतुर्यं यमकसमकप्रवादितेन, शङ्ख-पणव-पटह-भेरी-झल्लरी-खरमुखी-मुरज-मृदङ्ग-दुन्दुभि-निर्घोषनादितेन रवेण महता निष्क्रमणाभिषेकेण प्रव्रज्याग्रहणाभिषेकसानद्रया अभिषिञ्चतः, अभिसिंचित्ता करयल जाव जएणं विजएणं वद्धावेति'

शतेन रूप्यमणिमयानां कलशानाम्' तथा 'सव्विड्ढीए जाव' में जो यावत् पद है उससे समस्त छत्रादि राजचिह्न रूप सर्वर्द्धि के अतिरिक्त यह पाठ और गृहीत हुआ है-" सर्वद्युत्या, सर्वबलेन, सर्वसमुदयेन, सर्ववीर्येण, सर्वविभूत्या, सर्वविभूषया, सर्वसंभ्रमेण, सर्वपुष्पगंधमाल्यालंकारेण, सर्वतुर्यशब्दसंनिनादेन महत्या ऋद्ध्या, महत्या द्युत्या, महता बलेन, महता समुदये, वरतूर्य यमक समकप्रवादितेन, शङ्खपणवपटहभेरी झल्लरी-खरमुही-मुरज-मृदङ्ग-दुन्दुभिनिर्घोषनादितेन रवेण"। 'अभिसिंचित्ता करयल जाव जएणं विजएणं वद्धावेति' अभिषेक करने के बाद उन्होंने अपने दोनों हाथोंकी अंजलि बना कर उसे मस्तक पर तीन बार घुमाया और फिर जय विजय इस प्रकारके शब्दोंका उन्होंने उच्चारण करते हुए अपने पुत्र क्षत्रियकुमार जमालि को बधाई दी।

मणिमयानां कलशानाम्" तथा 'सविड्ढीए जाव" આ સૂત્રશની સાથે જે "जाव (यावत्)" પદનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તેના દ્વારા સમસ્ત છત્રાદિ રાજચિહ્ન રૂપ સમૃદ્ધિ ઉપરાંત આ સૂત્રપાઠ પણ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે—

"सर्वद्युत्या, सर्वबलेन, सर्वसमुदयेन, स्ववीर्येण, सर्वविभूत्या, सर्वविभूपया, सर्वसंभ्रमेण, सर्वपुष्पगंधमाल्यालकारेण, सर्वतुर्य शब्दसंनिनादेन, महत्या ऋद्धया, महत्या, द्युत्या, महता बलेन, महता समुदये, वरतूर्ययमकसमकप्रवादितेन, शंख पणव पटह भेरी-खल्लरी-खरमुही-मुरज-मृदङ्ग-दुन्दुभिनिर्घोषनादितेन रवेण"

"अभिसिंचित्ता करयल जाव जएण विजएण वद्धावेति" અભિષેક કરીને તેમણે પોતાના બન્ને હાથ જોડીને અને તેને મસ્તક પર ત્રણ વાર આવર્તન (ઘુમાવવાની ક્રિયા) કરીને ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને "જય હો, વિજય હો"

स्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, आह्वयति, शब्दयित्वा आहूय एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्- क्षिप्रामेव भो देवानुप्रिया ! सिरिघराओ तिन्निसयसहस्साइं गहाय, दोहिंसयसहस्सेहिं कुत्तियावणाओ रयहरणं च पडिग्गहं च आणेह, सयसहस्सेणं कासवगं च सद्दावेह ' भो देवानुप्रियाः ! क्षिप्रमेव शीघ्रातिशीघ्रमेव श्रीगृहात् धनभाण्डागारात् त्रीणि शतसहस्राणि लक्षाणि सुवर्णमुद्रा गृहीत्वा आदाय तदनन्तरम् द्वाभ्यां शतसहस्राभ्यां लक्षाभ्यां सुवर्णमुद्राभ्यां कुत्रिकापणात् रजोहरणं च प्रतिग्रहं पात्रं च आनयत शतसहस्रेण एकलक्षेण सुवर्णमुद्राणां काश्यपकं च नापितं शब्दयत आह्वयत। 'तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा एवं वुत्ता समाणा हट्ठतुट्ठा करयल जाव पडिसुणेत्ता खिप्पामेव सिरिघराओ तिन्निसयसहस्साइं तहेव जाव कासवगं सद्दावेंति ' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः जमालेः क्षत्रियकुमा

कारी पुरुषों को बुलवाया- सद्दावेत्ता ' बुलवाकर ' एवं वयासी ' उनसे ऐसा कहा-' खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! सिरिघराओ तिन्निसय सहस्साइं गहाय दोहिं सयसहस्सेहिं कुत्तियावणाओ रयहरणं च पडिग्गहं च आणेह, सयसहस्सेण कासवगं च सद्दावेह ' हे देवानुप्रियो ! तुम लोग शीघ्रातिशीघ्र श्री खजाने से तीन लाख सुवर्ण मुद्राओं को-सोने की मुहरों को लेकर कुत्रिकापण जाओ वहां से दो लाख सोने की मुहरों से रजोहरण और पात्र ले आओ तथा एक लाख सोने की मुहरों को देकर नापित को बुलवाओ 'तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा एवं वुत्ता समाणा हट्ठतुट्ठा करयल जाव पडिसुणेत्ता, खिप्पामेव सिरिघराओ तिन्निसयसहस्साइं तहेव जाव कासवगं

" सद्दावेत्ता एवं वयासी " અને બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું—" खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! હે દેવાનુપ્રિયો ! બની શકે એટલી ત્વરાથી " सिरिघराओ तिन्नि सयसहस्साइं गहाय दोहिं सयसहस्सेहिं कुत्तियावणाओ रयहरणं च पडिग्गहं च आणेह सयसहस्सेणं कासवगं च सद्दावेह " ત્રણ લાખ સુવર્ણ મુદ્રાઓ (સોના મહોરો) લઈ ને કુત્રિકાપણે જાઓ. ત્યાં બે લાખ સોનામહોરો આપીને રજો હરણ અને પાત્ર લઈ આવો. તથા એક લાખ સોનામહોરો દઈને નાઈને (ઘાંયજાને) બોલાવી લાવો. (तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स खत्तिय कुमारस्स पिउणा एवं वुत्ता समाणा हट्ठतुट्ठा करयल जाव पडिसुणेत्ता, खिप्पामेव सिरिघराओ तिन्निसयसहस्साइं तहेव जाव कासवगं सद्दावेंति " ક્ષત્રિયકુમાર

ततःखलु स जमालि' क्षत्रियकुमारः अम्बापितरौ एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' इच्छामि णं अम्मताओ ! कुत्तियावणाओ रयहरणं पडिग्गहं च आणिउ कासवगं च सद्दाविउ ' हे अम्बतातौ ! इच्छामि खलु अहम् कुत्रिकापणात्-कुत्रिकं स्वर्गमर्त्यपाताललक्षणं भूत्रयम्, तत्सम्भवि वस्तुअपि कुत्रिकं तत्सम्पादकः आपणो हट्टो देवाधिष्ठितत्वेनासौ कुत्रिकापणस्तस्मात् त्रिलोकी हट्टविशेषात् रजोहरणं च प्रतिग्रहं च पात्रम् आनाययितुम्, काश्यपकं च नापितं शब्दयितुम् अह्वाययितुम् इच्छामि इति पूर्वेणान्वयः, ' तएण से जमालिस्स खत्तिय कुमारस्स पिया कोडुंबिय पुरिसे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी ' ततः खलु

जमालिने अपने माता पितासे ऐसा कहा-' इच्छामि णं अम्मताओ ! कुत्तियावणाओ रयहरणं च, पडिग्गहं च आणिउं, कासवगं च, सद्दाविउं हे माततात ! मैं चाहता हूं कि आप मुझे कुत्रिकापणसे रजोहरण और पात्र मंगवा दें और नापित को बुलवा दें वैसे तो स्वर्ग, मर्त्य और पाताल इसका नाम कुत्रिक है परन्तु सम्बन्ध के योग से इनमें रही हुई वस्तु को भी कुत्रिक कह दिया गया है। इस वस्तु की प्राप्ति होने का स्थान रूप जो आपण-हाट है कि जो देवाधिष्ठित होता है वह कुत्रिकापण कहलाता है-इस तरह कुत्रिकापण शब्द का वाच्यार्थ हुआ तीन लोक में रही हुई वस्तु के मिलने का स्थान। उस त्रिलोक रूप हाट से मैं रजोहरण और पात्र मंगवाना चाहता हूं और एक नापित बुलवाना चाहता हूं ' तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ ' तब क्षत्रियकुमार जमालि के पिताने अपने आज्ञा-

ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીએ તેના માતાપિતાને આ પ્રમાણે કહ્યું—' इच्छामि ण अम्मताओ ! कुत्तियावणाओ रयहरण च, पडिग्गहं च, आणिउ, कासवग च सद्दाविउ " હે માતાપિતા ! મારી એવી ઇચ્છા છે કે આપ મને કુત્રિકાપણુમથી રજોહરણુ અને પાત્ર મંગાવી આપો અને નાઇને બોલાવી મંગાવો. આમ તો સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાલને ' કુત્રિક ' કહે છે, પરન્તુ સંબંધના યોગથી તેમાં રહેલી વસ્તુને પણુ કુત્રિક કહેવામાં આવેલ છે. રજોહરણુ આદિ વસ્તુની પ્રાપ્તિ જે હાટમાથી થાય છે તે હાટને કુત્રિકાપણુ કહે છે તે કુત્રિકાપણુ દેવાધિષ્ઠિત હોય છે. આ રીતે ત્રણે લોકમા રહેલી વસ્તુની પ્રાપ્તિના સ્થાનને ત્રિલોક રૂપ હાટને માટે અહિં " કુત્રિકાપણુ " શબ્દનો પ્રયોગ કરાયો છે. જમાલી તે કૃત્રિમ હાટમાંથી રજોહરણુ અને પાત્ર મગાવવા તથા એક નાઇને બોલાવવા માગે છે.

" तएग से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ " ત્યારે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાએ પોતાના આજ્ઞાકારી પુરુષોને બોલાવ્યા.

तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, आहूय तान्पित्रा आहूय एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्- क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिया! श्रीगृहात् त्रीणि शतसहस्राणि गृहीत्वा द्वाभ्यां शतसहस्राभ्यां कुत्रिकापणात् रजोहरणं च प्रतिग्रहं च आनयत, शतसहस्रेण काश्यपं च शब्दयत' भो देवानुप्रिया ! शीघ्रमेव श्रीगृहात् धनभाण्डागारात् त्रीणि शतसहस्राणि सुवर्णमुद्राः गृहीत्वा आदाय तन्मध्यात् द्वाभ्यां लक्षाभ्यां सुवर्णमुद्राभ्यां कुत्रिकापणात् रजोहरणं च प्रतिग्रहं पात्रं च आनयत [illegible] लक्षसुवर्णमुद्राभिः [illegible] नापितं शब्दयत इति। 'ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पित्रा एवमुक्ताः सन्तः हृष्ट तुष्टाः करतल यावत् प्रतिश्रुत्य क्षिप्रमेव श्रीगृहात् त्रीणि शतसहस्राणि तथैव यावत् काश्यपं शब्दयन्ति' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः जमालेः क्षत्रियकुमा

बाद पुरुषों को बुलवाया- बुलवाकर 'बुलवाकर' 'एवं वयासी' उनसे ऐसा कहा- 'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! सिरिघराओ तिन्नि सयसहस्साइं गहाय दोहिं सयसहस्सेहिं कुत्तियावणाओ रयहरणं च पडिग्गहं च आणेह, सयसहस्सेणं कासवगं च सद्दावेह' हे देवानुप्रियो! तुम लोग शीघ्रातिशीघ्र श्री खजाने से तीन लाख सुवर्ण मुद्राओं को-सोने की मुद्राओं को लेकर कुत्रिकापण जाओ वहां से दो लाख सोने की मुद्राओं से रजोहरण और पात्र ले आओ तथा एक लाख सोने की मुद्राओं को देकर नापित को बुलाओ। 'तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा एवं वुत्ता समाणा हट्ठतुट्ठा करयल जाव पडिसुणेत्ता, खिप्पामेव सिरिघराओ तिन्निसयसहस्साइं तहेव जाव कासवगं

'[illegible] एवं वयासी' [illegible] खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! हे देवानुप्रियो! [illegible] 'सिरिघराओ तिन्नि सयसहस्साइं गहाय दोहिं सयसहस्सेहिं कुत्तियावणाओ रयहरणं च पडिग्गहं च [illegible] सयसहस्सेणं कासवगं च सद्दावेह' [illegible] (पात्र) [illegible] 'तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा [illegible] करयल [illegible] तिन्नि सयसहस्साइं तहेव जाव कासवगं सद्दावेंति' [illegible]

रस्य पित्रा एवम् उक्तरीत्या उक्ताः सन्तो हृष्टतुष्टाः दर्पतोपयुक्ताः करतल यावत् शिरसावर्त मस्तके अञ्जलिं कृत्वा विनयेन नतमस्तकाः प्रतिश्रुत्य क्षिप्रमेव शीघ्रातिशीघ्रमेव श्रीगृहात् धनभाण्डागारात् त्रीणि सहस्राणि लक्षाणि तथैव यावत् तेषां मध्यात् द्वाभ्यां लक्षाभ्यां रजोहरणं च प्रतिग्रहं च कुत्रिकापणात् आनयन्ति, एकेन च लक्षेण काश्यपकं च नापितं शब्दयन्ति, आह्वयन्ति । ' तएणं से कासवए जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा कोडुंबियपुरिसेहिं सद्दाविए समाणे हट्ठे तुट्ठे ण्हाए कयबलिकम्मे जाव सरीरे ' ततःखलु स काश्यपको नापितो जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पित्रा कौटुम्बिकपुरुषैः शब्दायितः आहूतः सन् हृष्टः, तुष्टः, स्नातः कृतबलिकर्मा काकेभ्यो दत्तान्नभागो यावत् कृतकौतुकमङ्गल-

सद्दावेति ' जब क्षत्रियकुमार जमालि के पिताने उन कौटुम्बिक पुरुषों से ऐसा कहा तो वे बहुत खुश हुए और आनन्दित चित्त होते हुए उन्होंने दोनों हाथ जोड़कर बडे विनय के साथ अपने स्वामी की इस आज्ञाको नत मस्तक हो स्वीकार कर ली । फिर वे खजाने पर गये और वहां से तीन लाख स्वर्णमुद्राएं लेकर दो लाख स्वर्णमुद्राओंसे रजोहरण और पात्र कुत्रिकापण से ले आये तथा एक लाख स्वर्णमुद्राएं देकर नापित को बुलालाए ' तएणं से कासवए जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा कोडुंबियपुरिसेहिं सद्दाविए समाणे हट्ठे तुट्ठे ण्हाए कयबलिकम्मे, जाव सरीरे ' जब क्षत्रियकुमार जमालि के पिताने अपने आज्ञाकारी पुरुषों को भेजकर उस नापित को बुलवाया-तब वह नापित उनके बुलाने पर बड़ा ही खुश हुआ और आनन्दित चित्त होकर उसने उसी समय स्नान किया-काक आदि के लिये अन्न डाला यावत् कौतुक

જમાલીના પિતાની એ વાત સાંભળીને તે આજ્ઞાકારી પુરુષોને ઘણો જ આનંદ થયો. તેમણે બન્ને હાથ જોડીને, અનનત મસ્તક કરીને પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાનો વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો અને ત્યાંથી જઈને તેમણે ખજાનામાંથી ત્રણ લાખ સુવર્ણમુદ્રાઓ લીધી ત્યારબાદ તેઓ કુત્રિકાપણમાં બે લાખ સુવર્ણમુદ્રાઓ આપીને રજોહરણ અને પાત્ર લઈ આવ્યા અને એક લાખ સુવર્ણમુદ્રાઓ આપીને નાઈને (ઘાયજાને) બોલાવી લાવ્યા " तएणं से कासवए जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा कोडुंबियपुरिसेहिं सद्दाविए समाणे हट्ठे तुट्ठे ण्हाए, कयबलिकम्मे जाव सरीरे " જ્યારે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાએ પોતાના આજ્ઞાકારી પુરુષોને મોકલીને તે હજામ બોલાવ્યો, ત્યારે તેને ઘણો જ હર્ષ અને સંતોષ થયો. તેણે તુરત જ સ્નાનગૃહમાં જઈને સ્નાન કર્યું, ત્યારબાદ

मायश्चित्तः शुद्धप्रवेश्यानि वस्त्राणि माङ्गल्यानि प्रवरपरिहिता अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरः 'जेणेव जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता करयल जाव कट्टु जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पियरं जएणं विजएणं वद्धावेइ' यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता आसीत्, तत्रैव तस्मिन्नेव स्थाने उपागच्छति, उपागत्य करतल यावत् शिरसावर्ते मस्तके अञ्जलिं कृत्वा जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पितरं जयेन विजयेन जयविजयसूचकशब्देन वर्द्धयति 'वद्धावित्ता' एवं वयासी'-वद्धयित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'संदिसतु णं देवाणुप्पिया! जं मए करणिज्जं!'

एवं मंगलरूप प्रायश्चित्त किया-फिर उसने अपने शरीर पर शुद्ध बडे घर पर जाने योग्य अच्छे २ कीमती कपडे पहिरे-थोडे भारवाले एवं बेश किमती अनेक आभूषण धारण किये-इस तरह सब प्रकार से विभूषित होकर वह 'जेणेव जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया-तेणेव उवागच्छइ' क्षत्रियकुमार जमालि के पिता जहां पर थे-वहां पर आया 'उवागच्छित्ता करयल जाव कट्टु जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पियरं जएण विजएणं वद्धावेइ' वहां आकर उसने क्षत्रियकुमार जमालिके पिताको नत मस्तक होकर 'जय हो आपकी विजय हो' इस प्रकारके जय विजय सूचक शब्दों का उच्चारण करते हुए बधाई दी यहां यावत् शब्द से "शिरसावर्त मस्तके अञ्जलिं" इस पाठ का ग्रहण किया गया है। 'वद्धावित्ता एवं वयासी' बधाई देकर फिर उसने इस प्रकार से कहा 'संदिसतु णं देवाणुप्पिया! जं मए करणिज्जं' हे देवानुप्रिय! आप

તેણે વાયસ આદિને અન્ન આપવા રૂપ બલિકર્મ કર્યું તથા કૌતુક અને મંગલ રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું ત્યારબાદ તેણે પોતાના શરીર ઉપર શુદ્ધ સારાં સારાં કિંમતી કપડાં પહેર્યાં અને વજનમાં હલકાં પણ બહુમૂલ્યવાન એવાં આભૂષણો ધારણ કર્યાં આ રીતે સુંદર વસ્ત્રો અને આભૂષણોથી વિભૂષિત થઈને 'जेणेव जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तेणेव उवागच्छइ' તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાની પાસે આવ્યો. उवागच्छित्ता करयल जाव कट्टु जमालिस्स खत्तिय कुमारस्स पियरं जएणं विजएणं वद्धावेइ ' ત્યાં આવીને તેણે માથું નમાવીને તથા આપનો જય હો, આપનો વિજય હો' એવાં શબ્દોનાં ઉચ્ચારણ પૂર્વક ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાને વધાવ્યા. અહીં जाव (यावत्)" પદથી शिरसावर्त मस्तके अञ्जलिं આ સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે. वद्धावित्ता एवं वयासी" વધામણાં ઉચ્ચારણ કરીને તેણે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું— संदिसतु णं देवाणुप्पिया! जं मए करणिज्जं' હે દેવાનુપ્રિય!

रस्य पित्रा एवम् उक्तरीत्या उक्ता' सन्तो हृष्टतुष्टाः हर्षतोषयुक्ताः करतल यावत् शिरसावर्त मस्तके अञ्जलिं कृत्वा विनयेन नतमस्तकाः प्रतिश्रुत्य क्षिप्रमेव शीघ्रातिशीघ्रमेव श्रीगृहात् धनभाण्डागारात् त्रीणि सहस्राणि लक्षाणि तथैव यावत् तेषां मध्यात् द्वाभ्या लक्षाभ्यां रजोहरण च प्रतिग्रह च कुत्रिकापणात् आनयन्ति, एकेन च लक्षेण काश्यपकं च नापितं शब्दयन्ति, आह्वयन्ति।' तएणं से कासवए जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा कोडुंबियपुरिसेहिं सद्दाविए समाणे हट्ठे तुट्ठे ण्हाए कयबलिकम्मे जाव सरीरे' ततःखलु स काश्यपको नापितो जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पित्रा कौटुम्बिकपुरुषैः शब्दायितः आहूतः सन् हृष्टः, तुष्टः, स्नातः कृतबलिकर्मा काकेभ्यो दत्तान्नभागो यावत् कृतकौतुकमङ्गल-

सद्दावेति' जब क्षत्रियकुमार जमालि के पिताने उन कौटुम्बिक पुरुषों से ऐसा कहा तो वे बहुत खुश हुए और आनन्दित चित्त होते हुए उन्होंने दोनों हाथ जोड़कर बडे विनय के साथ अपने स्वामी की इस आज्ञाको नत मस्तक हो स्वीकार कर ली। फिर वे खजाने पर गये और वहां से तीन लाख स्वर्णमुद्राए लेकर दो लाख स्वर्णमुद्राओंसे रजोहरण और पात्र कुत्रिकापण से ले आये तथा एक लाख स्वर्णमुद्राएं देकर नापित को बुलालाए 'तएणं से कासवए जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा कोडुंबियपुरिसेहिं सद्दाविए समाणे हट्ठे तुट्ठे ण्हाए कयबलिकम्मे, जाव सरीरे' जब क्षत्रियकुमार जमालि के पिताने अपने आज्ञाकारी पुरुषों को भेजकर उस नापित को बुलवाया-तब वह नापित उनके बुलाने पर बड़ा ही खुश हुआ और आनन्दित चित्त होकर उसने उसी समय स्नान किया-काक आदि के लिये अन्न डाला यावत् कौतुक

જમાલીના પિતાની એ વાત સાંભળીને તે આજ્ઞાકારી પુરુષોને ઘણો જ આનંદ થયો તેમણે બન્ને હાથ જોડીને, અનત મસ્તક કરીને પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાનો વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો અને ત્યાંથી જઇને તેમણે ખજાનામાંથી ત્રણ લાખ સુવર્ણમુદ્રાઓ લીધી ત્યારબાદ તેઓ કુત્રિકાપણમાં બે લાખ સુવર્ણમુદ્રાઓ આપીને રજોહરણ અને પાત્ર લઈ આવ્યા અને એક લાખ સુવર્ણમુદ્રાઓ આપીને નાઇને (ધાયજાને) બોલાવી લાવ્યા "तएणं से कासवए जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा कोडुंबियपुरिसेहिं सद्दाविए समाणे हट्ठे तुट्ठे ण्हाए, कयबलिकम्मे जाव सरीरे" જ્યારે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાએ પોતાના આજ્ઞાકારી પુરુષોને મોકલીને તે હજામ બોલાવ્યો, ત્યારે તેને ઘણો જ હર્ષ અને સંતોષ થયો. તેણે તુરત જ સ્નાનગૃહમાં જઇને સ્નાન કર્યું, ત્યારબાદ

हृष्टतुष्टः करतल यावत् शिरसावर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-हे स्वामिन् ! 'तहेइ' तथेति-एवमेवास्तु इत्युक्त्वा आज्ञया विनयेन वचनं प्रतिशृणोति-स्वीकरोति 'पडिसुणेत्ता सुरभिणा गंधोदएणं हत्थपाए पक्खालेइ, पक्खालेत्ता सुद्धाए अट्ठपडलाए पोत्तीए मुहं बंधइ, बंधित्ता' प्रति श्रुत्य जमालेः वितुर्वचन स्वीकृत्य सुरभिणा सुगन्धिना गन्धोदकेन हस्तपादं प्रक्षा लयति, प्रक्षाल्य शुद्धया-अत्यन्तनिर्मलया अष्टपटलया अष्टगुणावृत्तया अष्ट पुटकया मुखवस्त्रिकया मुखं बध्नाति, मुखं बद्ध्वा-'जमालिस्स खत्तियकुमारस्स परेण जत्तेण चउरंगुलवज्जे निक्खमणपाउग्गे अग्गकेसे कप्पइ' जमालेः क्षत्रियकुमारस्य परेण यत्नेन अत्यन्तसावधानतया चतुरङ्गुलवर्जान् चतुरङ्गुल प्रमाणान् विहाय निष्क्रमणप्रायोग्यान् दीक्षाग्रहणयोग्यान् अग्रकेशान् अग्रभूताः केशाः अग्रकेशास्तान् प्रतिकल्पयति-प्रतिकर्तयति, 'तएणं जमालिस्स खत्तिय-

---

कहा तो वह बहुत खुश हुआ एवं आनन्दित चित्त होकर उसने दोनों हाथ जोडे-विनयावनत होकर हे स्वामिन् ! जैसा आप कहते हैं मैं उसी प्रकारसे करूंगा ऐसा कहा-कह करके उनके वचनोंको स्वीकार किया 'पडिसुणेत्ता सुरभिणा गंधोदएणं हत्थपाए पक्खालेइ, पक्खा लेत्ता सुद्धाए अट्ठपडलाए पोत्तीए मुहं बंधइ, बंधित्ता' स्वीकार करके फिर उसने अपने दोनों हाथोंको सुगंधित जलसे धोकर शुद्ध किया शुद्ध करके फिर उसने अपने मुखको कपडेकी आठ पुडवाली शुद्ध पट्टी करके बांधा, बांध कर 'जमालिस्स खत्तियकुमारस्स परेण जत्तेणं चउरंगुलवज्जे निक्खमणपाउग्गे अग्गकेसे कप्पइ' क्षत्रियकुमार ज मालिके चार अंगुल छोडकर कानोंके अग्र केशोंको इस तरहसे कतरा कि जिससे वे दीक्षाके प्रसङ्गके योग्य बन गये, 'तएणं जमालिस्स ख

પ્રફુલ્લિત હૃદયે વિનયપૂર્વક બન્ને હાથ જોડીને તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું— "तहत्ताणाए विणएण वयणं पडिसुणेइ" આપની આજ્ઞા માથે ચઢાવું છુ "पडिसुणेत्ता सुरभिणा गंधोदएणं हत्थपाए पक्खालेइ पक्खालेत्ता सुद्धाए अट्ठ पडलाए पोत्तीए मुहं बंधइ बंधित्ता" ત્યારબાદ તેણે સુગંધિત જળથી પોતાના બન્ને હાથને ધોયા, હાથને સાફ કરીને તેણે આઠ પડવાળી કપડાની શુદ્ધ પટ્ટી મુખ પર બાંધી. બાંધીને "जमालिस्स खत्तियकुमारस्स परेण जत्तेण चउ रंगुलवज्जे निक्खमणपाउग्गे अग्गकेसे कप्पइ" તેણે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના ચાર અંગુલપ્રમાણ કેશ સિવાયના બાકીના અગ્રકેશોને ઘણું જ જતનપૂર્વક કાપીને પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય બનાવી દીધા "तएणं जमालिस्स खत्तियकुमारस्स

भो देवानुप्रियाः ! भवन्तः सन्दिशन्तु–आज्ञापयन्तु खलु यत् मया करणीयम् यन्मम कर्तव्यं वर्तते । 'तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तं कासवगं एवं वयासी' ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता तं काश्यपकं नापितम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्–'तुमं देवाणुप्पिया ! जमालिस्स खत्तियकुमारस्स परेणं जत्तेणं चउरंगुलवज्जे निक्खमणप्पाउग्गे अग्गकेसे पडिकप्पेह' भो देवानुप्रिय ! त्वं जमालेः क्षत्रियकुमारस्य परेण यत्नेन अत्यन्तसावधानतया चतुरङ्गुलवर्जान्–चतुरङ्गुलप्रमाणकेशान् विहाय निष्क्रमणप्रायोग्यान् प्रव्रज्याप्रसङ्गयोग्यान् अग्रकेशान् केशाग्रभागान् प्रतिकल्पय – प्रतिकर्तय 'तएणं से कासवे जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे करयल जाव एवं सामी ! तहत्ताणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ', ततःखलु स काश्यपको नापितो जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पित्रा एवमुक्तप्रकारेण उक्तः सन्

आज्ञा दें कि मुझे क्या करना है । 'तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तं कासवगं एवं वयासी' तब क्षत्रियकुमार जमालि के पिताने उस नापित से ऐसा कहा–'तुमं देवाणुप्पिया ! जमालिस्स खत्तियकुमारस्स परेणं जत्तेणं चउरंगुलवज्जे निक्खमणप्पाउग्गे अग्गकेसे पडिकप्पेह' हे देवानुप्रिय ! तुम क्षत्रियकुमार जमालि के अत्यन्त सावधानी के साथ चार अगुलप्रमाण केशों को छोड़कर उन्हें ऐसे ढंग से कतरो कि जिससे वे प्रव्रज्या प्रसंग के योग्य बन जावें (तएणं से कासवे जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे करयल जाव एवं वयासी ! तहत्ताणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ ' इस तरहसे क्षत्रियकुमार जमालिके पिताने जब उस नापितसे(नाई)ऐसा

આપની જે આજ્ઞા મળે તે હુ માથે ચડવવા તૈયાર છું માટે કહો, શી આજ્ઞા છે? " तएण से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तं कासवगं एवं वयासी " ત્યારે તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાએ તે નાપિતને (નાઇને) આ પ્રમાણે કહ્યુ–" तुमं देवाणुप्पिया ! जमालिस्स खत्तियकुमारस्स परेण जत्तेणं चउरंगुलवज्जे निक्खमणप्पाउग्गो अग्गकेसे पडिकप्पेह " હે દેવાનુપ્રિય ! તમે ઘણી જ સાવધાનીથી ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના ચાર આગળ પ્રમાણ કેશને છોડીને બાકીના અગ્રકેશોને એવી રીતે કાપી નાખો કે જેથી તે પ્રવ્રજ્યા પ્રસંગને યોગ્ય બની જાય " तएण से कासवे जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा एव वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे करयल जाव एव वयासी " ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાની એવી આજ્ઞા સાંભળીને તે નાપિત ઘણો જ હર્ષ અને સંતોષ પામ્યો તેણુ

मायश्चित्तः शुद्धप्रवेश्यानि वस्त्राणि माङ्गल्यानि प्रवरपरिहितः अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरः ' जेणेव जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता करयल जाव कट्टु जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पियरं जएणं विजएणं वद्धावेइ ' यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता आसीत्, तत्रैव तस्मिन्नेव स्थाने उपागच्छति, उपागत्य करतल यावत् शिरसावर्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पितरं जयेन विजयेन जयविजयसूचकशब्देन वर्द्धयति ' वद्धाविता ' एवं वयासी '-वर्द्धयित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' संदिसतु णं देवाणुप्पिया ! जं मए कराणिज्जं !'

एवं मंगलरूप प्रायश्चित्त किया-फिर उसने अपने शरीर पर शुद्ध बड़े घर पर जाने योग्य अच्छे २ कीमती कपड़े पहिरे-ओढे भारवाले एवं बेश किमती अनेक आभूषण धारण किये-इस तरह सब प्रकार से विभूषित होकर वह ' जेणेव जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया-तेणेव उवागच्छइ ' क्षत्रियकुमार जमालि के पिता जहाँ पर थे-वहाँ पर आया 'उवागच्छित्ता करयल जाव कट्टु जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पियरं जए णं विजएणं वद्धावेइ' वहाँ आकर उसने क्षत्रियकुमार जमालिके पिताको नत मस्तक होकर 'जय हो आपकी विजय हो' इस प्रकारके जय विजय सूचक शब्दों का उच्चारण करते हुए बधाई दी यहां यावत् शब्द से " शिरसावर्तं मस्तके अञ्जलिं " इस पाठ का ग्रहण किया गया है। ' वद्धाविता एवं वयासी ' बधाई देकर फिर उसने इस प्रकार से कहा ' संदिसतु णं देवाणुप्पिया ! जं मए करणिज्जं ' हे देवानुप्रिय ! आप

તેણે વાયસ આદિને અન્ન આપવા રૂપ બલિકર્મ કર્યું તથા કૌતુક અને મંગલ રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું ત્યારબાદ તેણે પોતાના શરીર ઉપર શુદ્ધ, સારાં સારાં કિંમતી કપડાં પહેર્યાં અને વજનમાં હલકાં પણ બહુમૂલ્યવાન એવાં આભૂષણો ધારણ કર્યાં આ રીતે સુંદર વસ્ત્રો અને આભૂષણોથી વિભૂષિત થઈને 'जेणेव जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया, तेणेव उवागच्छइ' તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાની પાસે આવ્યો. 'उवागच्छित्ता करयल जाव कट्टु जमालिस्स खत्तिय कुमारस्स पियरं जएणं विजएणं वद्धावेइ" ત્યાં આવીને તેણે માથું નમાવીને તથા "આપનો જય હો આપનો વિજય હો" એવાં શબ્દોનાં ઉચ્ચારણ પૂર્વક ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાને વધાવ્યા અહીં ' जाव (यावत्) " પદથી " सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं " આ સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે ' वद्धावित्ता एवं वयासी ' વધાવવાનું કાર્ય કરીને તેણે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું—' संदिसतु णं देवाणुप्पिया ! जं मए करणिज्जं ' હે દેવાનુપ્રિય !

कुमारस्स माया हंसलक्खणेणं पडसाडएणं अग्गकेसे पडिच्छइ' ततः खलु सा जमालेः क्षत्रियकुमारस्य माता हंसलक्षणेन हसवत् शुक्लेन हंसचिन्हेन वा पटशाटकेन पटरूपः शाटकः पटशाटकः शाटकोहि शटनकारकोऽपि उच्यते अत स्तन्निरासार्थं पटग्रहणम्, अथवा शटको वस्त्रमात्रमुच्यते स च पृथुलः पटोऽभि धीयते इति पटशाटकः, तेन पट्टाम्बरेण अग्रकेशान् जमालेः शिरोरुहान् प्रती-च्छति-गृह्णाति, 'पडिच्छित्ता सुरभिणा गंधोदएणं पक्खालेइ' प्रतीष्य गृहीत्वा सुरभिणा गन्धोदकेन प्रक्षालयति, 'पक्खालेत्ता अग्गेहिं वरेहिं, गंधेहिं मल्लेहिं, अच्चेइ' प्रक्षाल्य अग्र्यैः प्रधानैः वरैः श्रेष्ठैः, गन्धैः परिमलैः, माल्यैः पुष्पादि-स्रग्भिः अर्चति-पूजयति 'अच्चित्ता सुद्धवत्थेणं बंधेइ, बंधित्ता रयणकरंडगंसि

त्तियकुमारस्स माया हंसलक्खणेणं पडसाडएणं अग्गकेसे पडिच्छइ' क्षत्रियकुमार जमालिके उन कर्तित अग्रकेशोंको उसकी माताने हंसके जैसे अथवा हंसके चिह्नवाले पटशाटक-रेशमीतौलियामें ले लिया यहां पर जो शाटकके साथ पट शब्द रक्खा गयाहै, उससे शटनकारक सडनेवाले शाटकका व्यवच्छेद किया गयाहै. इससे पटरूपसे जो शाटक वह पट शाटक है ऐसा बोध होता है, पटरूप शाटक जिसे भाषामें तौलिया कहते हैं कहलाता है। अथवा शाटक नाम वस्त्र मात्रका है। मोटा जो वस्त्र होता है वह पटशाटक कहा गया है। ऐसा पटशाटक तौलिया रूप वस्त्र होता है। 'पडिच्छित्ता सुरभिणा गंधोदएणं पक्खालेइ' तौ-लियामें रखकर फिर उसने उन्हे सुरभि गंधोदकसे प्रक्षालित किया 'पक्खालेत्ता' प्रक्षालित करके उसने 'अग्गेहिं' प्रधान 'वरेहिं' श्रेष्ठ 'गंधेहिं' गन्ध द्रव्योंसे और 'मल्लेहिं' मालाओंसे 'अच्चेइ'

माया हंसलक्खणेण पडसाडएण अग्गकेसे पडिच्छइ" क्षत्रियकुमार જમાલીના અગ્રકેશોને તેની માતાએ હંસના જેવા સફેદ રેશમી ટુવાલમાં (પટશાટકમાં) અથવા હંસના ચિહ્નવાળા રેશમી ટુવાલમા લઈ લીધા અહીં જે શાટકની સાથે પટ શબ્દ રાખવામાં આવ્યો છે, તેના દ્વારા શટનકારક શાટકનો વ્યવચ્છેદ કરવામા આવેલ છે. તેથી "પટ રૂપ જે શાટક તેને પટશાટક કહે છે" એવો બોધ થાય છે. તે પટરૂપ શાટકને હિન્દી ભાષામાં તૌલિયા (ટુવાલ) કહે છે. અથવા દરેક વસ્ત્રને શાટક કહે છે અને જાડા વસ્ત્રને પટશાટક કહે છે "पडिच्छित्ता सुरभिणा गंधोदएणं पक्खालेइ" ટુવાલમા લઈને તેણે તે વાળને શુદ્ધ સુગન્ધિત જલથી ધોયા "पक्खालेत्ता" ધોઈને તેણે "अग्गेहिं" પ્રધાન (મુખ્ય) "वरेहिं" શ્રેષ્ઠ "गंधेहिं" સુગન્ધિત દ્રવ્યો વડે અને "मल्लेहिं" માલાઓ વડે "अच्चेइ" તેની પૂજા કરી. "अच्चित्ता" પૂજા

हृष्टतुष्टः करतल यावत् शिरसावर्त मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-हे स्वामिन्! 'तहेति' तथेति-एवमेवास्तु इत्युक्त्वा आज्ञया विनयेन वचनं प्रतिशृणोति-स्वीकरोति 'पडिसुणेत्ता सुरभिणा गंधोदएण हत्थपाए पक्खालेइ, पक्खालेत्ता सुद्धाए अट्ठपडलाए पोत्तीए मुहं बंधइ, बंधित्ता' प्रति श्रुत्य जमालेः पितुर्वचनं स्वीकृत्य सुरभिणा सुगन्धिना गन्धोदकेन हस्तपादं प्रक्षालयति, प्रक्षाल्य शुद्धया-स्वच्छतरया मूत्रया अष्टपटलया अष्टगुणावृतया मुखपुटकया मुखवस्त्रिकया मुखं बध्नाति, मुखं बद्ध्वा-'जमालिस्स खत्तियकुमारस्स परेण जत्तेण चउरंगुलवज्जे निक्खमणपाउग्गे अग्गकेसे कप्पइ' जमालेः क्षत्रियकुमारस्य परेण यत्नेन अत्यन्तसावधानतया चतुरङ्गुलवर्जान् चतुरङ्गुल प्रमाणान् विहाय निष्क्रमणप्रायोग्यान् दीक्षाग्रहणयोग्यान् अग्रकेशान् अग्रभूताः केशाः अग्रकेशास्तान् प्रतिकल्पयति-प्रतिकर्तयति, 'तएणं जमालिस्स खत्तिय-

कहा तो वह बहुत खुश हुआ एवं आनन्दित चित्त होकर उसने दोनों हाथ जोडे-विनयावनत होकर हे स्वामिन्! जैसा आप कहते हैं मैं उसी प्रकारसे करूंगा ऐसा कहा-कह करके उनके वचनोंको स्वीकार किया 'पडिसुणेत्ता सुरभिणा गंधोदएणं हत्थपाए पक्खालेइ, पक्खालेत्ता सुद्धाए अट्ठपडलाए पोत्तीए मुहं बंधइ, बंधित्ता' स्वीकार करके फिर उसने अपने दोनों हाथोंको सुगंधित जलसे धोकर शुद्ध किया शुद्ध करके फिर उसने अपने मुखको कपडेकी आठ पुडवाली शुद्ध पट्टी करके बांधा बांध कर 'जमालिस्स खत्तियकुमारस्स परेणं जत्तेणं चउरंगुलवज्जे निक्खमणपाउग्गे अग्गकेसे कप्पइ' क्षत्रियकुमार जमालिके चार अंगुल छोडकर कशोंके अग्र केशोंको इस तरहसे कतरा कि जिससे वे दीक्षाके प्रसङ्गके योग्य बन गये, 'तएणं जमालिस्स ख-

પુલકિત હૃદયે વિનયપૂર્વક બન્ને હાથ જોડીને તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું— 'तहत्ताणाए विणएण वयणं पडिसुणेइ" આપની આજ્ઞા મારે મસ્તકે છે "पडिसुणेत्ता सुरभिणा गंधोदएण हत्थपाए पक्खालेइ पक्खालेत्ता सुद्धाए अट्ठ पडलाए पोत्तीए मुहं बंधइ बंधित्ता" ત્યારબાદ તેણે સુગંધિત જળથી પોતાના બન્ને હાથને પગ હાથને સાફ કરીને તેણે આઠ પડવાળી કપડાની શુદ્ધ પટ્ટી મુખ પર બાંધી. બાંધીને 'जमालिस्स खत्तियकुमारस्स परेण जत्तेण चउ रंगुलवज्जे निक्खमणपाउग्गे अग्गकेसे कप्पइ' તેણે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના ચાર અંગુલપ્રમાણ કેશ સિવાયના બાકીના અગ્રકેશોને બહુજ યત્નપૂર્વક કાપીને પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય બનાવી દીધા. तएणं जमालिस्स खत्तियकुमारस्स

भो देवानुप्रियाः! भवन्तः सन्दिशन्तु-आज्ञापयन्तु खलु यत् मया करणीयम् यन्मम कर्तव्यं वर्तते। 'तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तं कासवगं एवं वयासी' ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता तं काश्यपकं नापितम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'तुमं देवाणुप्पिया! जमालिस्स खत्तियकुमारस्स परेणं जत्तेणं चउरंगुलवज्जे निक्खमणप्पाउग्गे अग्गकेसे पडिकप्पेह' भो देवानुप्रिय! त्वं जमालेः क्षत्रियकुमारस्य परेण यत्नेन अत्यन्तसावधानतया चतुरङ्गुलवर्जान्-चतुरङ्गुलप्रमाणकेशान् विहाय निष्क्रमणप्रायोग्यान् प्रव्रज्याप्रसङ्गयोग्यान् अग्रकेशान् केशाग्रभागान् प्रतिकल्पय - प्रतिकर्तय 'तएणं से कासवे जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे करयल जाव एवं सामी! तहत्ताणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ' तत खलु स काश्यपको नापितो जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पित्रा एवमुक्तप्रकारेण उक्तः सन्

आज्ञा दें कि मुझे क्या करना है। 'तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तं कासवगं एवं वयासी' तब क्षत्रियकुमार जमालि के पिताने उस नापित से ऐसा कहा-'तुमं देवाणुप्पिया! जमालिस्स खत्तियकुमारस्स परेणं जत्तेणं चउरंगुलवज्जे निक्खमणप्पाउग्गे अग्गकेसे पडिकप्पेह' हे देवानुप्रिय! तुम क्षत्रियकुमार जमालि के अत्यन्त सावधानी के साथ चार अंगुलप्रमाण केशों को छोड़कर उन्हें ऐसे ढंग से कतरो कि जिससे वे प्रव्रज्या प्रसंग के योग्य बन जावें (तएणं से कासवे जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा एव वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे करयल जाव एवं वयासी! तहत्ताणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ' इस तरहसे क्षत्रियकुमार जमालिके पिताने जब उस नापितसे (नाई) ऐसा

આપની જે આજ્ઞા મળે તે હુ માથે ચડવવા તૈયાર છું માટે કહો, શી આજ્ઞા છે? "तएण से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तं कासवगं एवं वयासी" ત્યારે તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાએ તે નાપિતને (નાઇને) આ પ્રમાણે કહ્યુ--"तुमं देवाणुप्पियो! जमालिस्स खत्तियकुमारस्स परेण जत्तेणं चउरंगुलवज्जे निक्खमणप्पाउग्गो अग्गकेसे पडिकप्पेह" હે દેવાનુપ્રિય! તમે ઘણી જ સાવધાનીથી ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના ચાર આંગળ પ્રમાણુ કેશને છોડીને બાકીના અગ્રકેશોને એવી રીતે કાપી નાખો કે જેથી તે પ્રવ્રજ્યા પ્રસંગને યોગ્ય બની જાય "तएण से कासवे जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा एव वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे करयल जाव एव वयासी" ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાની એવી આજ્ઞા સાંભળીને તે નાપિત ઘણો જ હર્ષ અને સંતોષ પામ્યો. તેણે

पडिच्छइ ' अर्घयित्वा–शुद्धवस्त्रेण पवित्रपटेन बध्नाति, बद्ध्वा रत्नकरण्डक–रत्ननिर्मित मञ्जूषायाम् प्रक्षिपति स्थापयति, ' पक्खिवित्ता ' प्रक्षिप्य ' हारवारिधारासिंदुवार छिन्नमुत्तावलिप्पगासाइं सुयवियोगदूसहाइं अंसूइं विणिम्मुयमाणी विणिम्मुयमाणी एवं वयासी '–हारवारिधारासिन्दुवारच्छिन्नमुक्तावलिप्रकाशानि, तत्र हार –मुक्ताहार, वारिधारा–जलधारा सिन्दुवारो–वृक्षविशेष, येननिर्गुण्डी कुसुमम् , छिन्नमुक्तावलि –विशीर्णमुक्तावलि, तत्प्रकाशानि–तत्सदृशानि शुक्लानि–इत्यर्थः सुतवियोगदुःसहानि–पुत्रविरहासह्यानि अश्रूणि–नयनजलानि विनिर्मुञ्चती विनिर्मुञ्चती अतिशयेन निस्सारयन्ती एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्–' एस णं अम्हं जमालिस्स खत्तियकुमारस्स बहूसु तिहीसु य पव्वणीसु य उस्सवेसु य जन्नेसु य छणेसु य अपच्छिमे दरिसणे भविस्सइत्ति कट्टु उस्सीसगमूले ठवेइ ' एष खलु केश अस्माकं जमाले क्षत्रियकुमारस्य बहुषु

उनकी अर्चा की ' अच्चित्ता ' अर्चा करके ' सुद्धवत्थेण बंधेइ, बंधित्ता रयण करंडगंसि पक्खिवइ ' उसने उन्हें एक शुद्ध कपडेमें बांधा– बांधकर उसने उस कपडेकी गांठको रत्ननिर्मित एक मंजूषामें रख दिया '–पक्खिवत्ता ' रख करके ' हारवारिधारासिंदुवारच्छिन्नमुत्तावलिप्पगासाइं सुयवियोगदूसहाइं अंसूइं विणिम्मुयमाणी २ एवं वयासी ' हार–मुक्ताहार, वारिधारा–जलधारा, सिन्दुवार–श्वेत निर्गुण्डी पुष्प और बिखरी हुई मुक्तावलि इनके जैसे सफेद, ऐसे पुत्रके असह्य विरहजन्य आंसुओंको वारंवार बहाती हुई उसने ऐसा कहा–' एस णं अम्हं जमालिस्स खत्तियकुमारस्स बहूसु तिहीसु य, पव्वणीसु य, उस्सवेसु य छणेसु य अपच्छिमे दरिसणे भविस्सइत्ति कट्टु उस्सीसगमूले ठवेइ ' ये केश हमारे लिये क्षत्रियकुमार जमालिके मदन त्रयोदशी

કરીને ' સુદ્ધવત્થેણ બંધેઇ બંધિત્તા, રયણકરંડગંસિ પક્ખિવઇ " તેણે તે વાળને એક સ્વચ્છ વસ્ત્રમાં બાંધ્યા કપડામાં બાંધીને તેણે તે વાળને એક રત્નનિર્મિત મંજૂષામાં (પેટીમાં) મૂકી દીધા " પક્ખિવત્તા " વાળને પેટીમાં મૂકીને ' હારવારિધારસિંદુવારચ્છિન્નમુત્તાવલિપ્પગાસાઇં સુયવિયોગદૂસહાઇં અંસૂઇં વિણિમ્મુયમાણીર એવં વયાસી " હાર (મોતીનો હાર) વારિધારા (જળધારા) સિન્દુવાર (શ્વેત નિગુંડીપુષ્પ) અને વિખરાયેલી મુક્તાવલિ જેવાં સફેદ અસહ્ય પુત્રવિયોગ જન્ય આંસુ સારતી એવી જમાલીની માતાએ આ પ્રમાણે કહ્યું–" એસ ણં અમ્હં જમાલિસ્સ ખત્તિયકુમારસ્સ બહુસુ તિહીસુ ય પવ્વણીસુ ય, ઉસ્સવેસુ ય, જન્નેસુ ય, છણેસુ ય, અપચ્છિમે દરિસણે ભવિસ્સઇ ત્તિ કટ્ટુ ઉસ્સીસગમૂલે ઠવેઇ " ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના આ કેશ અમારે માટે

कुमारस्स माया हंसलक्खणेणं पडसाडएणं अग्गकेसे पडिच्छइ' ततः खलु सा जमालेः क्षत्रियकुमारस्य माता हंसलक्षणेन हंसवत् शुक्लेन हंसचिन्हेन वा पटशाटकेन पटरूपः शाटकः पटशाटकः शाटकोहि शटनकारकोऽपि उच्यते अत स्तन्निरासार्थं पटग्रहणम्, अथवा शटको वस्त्रमात्रमुच्यते स च पृथुलः पटोऽभिधीयते इति पटशाटकः, तेन पट्टाम्बरेण अग्रकेशान् जमालेः शिरोरुहान् प्रतीच्छति-गृह्णाति, 'पडिच्छित्ता सुरभिणा गंधोदएणं पक्खालेइ' प्रतीष्य गृहीत्वा सुरभिणा गन्धोदकेन प्रक्षालयति, 'पक्खालेत्ता अग्गेहिं वरेहिं, गंधेहिं मल्लेहिं; अच्चेइ' प्रक्षाल्य अग्र्यैः प्रधानैः वरैः श्रेष्ठैः, गन्धैः परिमलैः, माल्यैः पुष्पादिस्रग्भिः अर्चति-पूजयति 'अच्चित्ता सुद्धवत्थेणं बंधेइ, बंधित्ता रयणकरंडगंसि

त्तियकुमारस्स माया हंसलक्खणेणं पडसाडएणं अग्गकेसे पडिच्छइ' क्षत्रियकुमार जमालिके उन कर्तित अग्रकेशोंको उसकी माताने हंसके जैसे अथवा हंसके चिह्नवाले पटशाटक-रेशमीतौलियामें ले लिया यहां पर जो शाटकके साथ पट शब्द रखा गयाहै, उससे शटनकारक सड़नेवाले शाटकका व्यवच्छेद किया गयाहै. इससे पटरूपसे जो शाटक वह पट शाटक है ऐसा बोध होता है, पटरूप शाटक जिसे भाषामें तौलिया कहते हैं कहलाता है। अथवा शाटक नाम वस्त्र मात्रका है। मोटा जो वस्त्र होता है वह पटशाटक कहा गया है। ऐसा पटशाटक तौलिया रूप वस्त्र होता है। 'पडिच्छित्ता सुरभिणा गंधोदएणं पक्खालेइ' तौलियामें रखकर फिर उसने उन्हे सुरभि गंधोदकसे प्रक्षालित किया 'पक्खालेत्ता' प्रक्षालित करके उसने 'अग्गेहिं' प्रधान 'वरेहिं' श्रेष्ठ 'गंधेहिं' गन्ध द्रव्योंसे और 'मल्लेहिं' मालाओंसे 'अच्चेइ'

માયા હંસલક્ખણેણ પડસાડએણ અગ્ગકેસે પડિચ્છઇ" ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના અગ્રકેશોને તેની માતાએ હંસના જેવા સફેદ રેશમી ટુવાલમાં (પટશાટકમાં) અથવા હંસના ચિહ્નવાળા રેશમી ટુવાલમાં લઇ લીધા અહીં જે શાટકની સાથે પટ શબ્દ રાખવામાં આવ્યો છે, તેના દ્વારા શટનકારક શાટકનો વ્યવચ્છેદ કરવામા આવેલ છે. તેથી "પટ રૂપ જે શાટક તેને પટશાટક કહે છે" એવો બોધ થાય છે. તે પટરૂપ શાટકને હિન્દી ભાષામાં તૌલિયા (ટુવાલ) કહે છે. અથવા દરેક વસ્ત્રને શાટક કહે છે અને જાડા વસ્ત્રને પટશાટક કહે છે "પડિચ્છિત્તા સુરભિણા ગંધોદએણં પક્ખાલેઇ" ટુવાલમાં લઇને તેણે તે વાળને શુદ્ધ સુગન્ધિત જલથી ધોયા. "પક્ખાલેત્તા" ધોઇને તેણે "અગ્ગેહિં" પ્રધાન (મુખ્ય) "વરેહિં" શ્રેષ્ઠ "ગંધેહિ" સુગન્ધિત દ્રવ્યો વડે અને "મલ્લેહિ" માલાઓ વડે "અચ્ચેઇ" તેની પૂજા કરી. "અચ્ચિત્તા" પૂજા

कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सदावेत्ता एव वयासी–खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! अणेगखभसयसन्निविट्ठ लीलट्ठियसालभंजियाग जहारायप्पसेणइज्जे विमाणवन्नओ जाव मणिरयण घंटियाजालपरिक्खित्त पुरिससहस्सवाहणीय सीय उवट्ठवेह उवट्ठवेत्ता मम एयमाणत्तिय पच्चप्पिणह । तए णं ते कोडुंबिय पुरिसा जाव पच्चप्पिणति । तएणं से जमालीखत्तियकुमारे केसालंकारेणं वत्थालंकारेणं, मल्लालंकारेणं, आभरणालंकारेणं, चउव्विहेणं अलंकारेणं अलंकारिए समाणे पडिपुन्नालंकारे सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठेत्ता, सीयं अणुप्पदाहिणी करेमाणे सीय दुरूहइ, सीयं दुरूहेत्ता, सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहे सन्निसण्णे तएण तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया ण्हाया कयबलि जाव सरीरा हसलक्खणं पडसाडगं गहाय सीयं अणुप्पदाहिणी करेमाणी सीयं दुरूहइ, सीयं दुरूहित्ता, जमालिस्स खत्तियकुमारस्स दाहिणे पासे भद्दासणवरंसि संनिसन्ना । तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स अम्मधाई ण्हाया जाव सरीरा रयहरणं च पडिग्गह च गहाय सीयं अणुप्पदाहिणी करेमाणी सीयं दुरूहइ, सीयं दुरूहित्ता जमालिस्स खत्तियकुमारस्स वामे पासे भद्दासणवरंसि संनिसन्ना । तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिट्ठओ एगा वरतरुणी सिंगारागारचारुवेसा संगयगयजाव रूवजोव्वणविलासकलिया सुंदरथण० हिमरययकुमुदकुंदेंदुप्पगासं सकोरेंटमल्लदाम धवल आयवत्त

तिथिषु च मदनत्रयोदश्यादि तिथिषु, पर्वणिषु च कार्तिक्यादि पूर्णिमासु, उत्सवेषु च-प्रियसङ्गमादि महोत्सवेषु, यज्ञेषु च नागादि पूजासु क्षणेषु च इन्द्रोत्सवादि लक्षणेषु अपश्चिमम् न पश्चिमं यस्मात् तद् अपश्चिमम्–अन्तिमं दर्शनं भविष्यतीति कृत्वा तां केशमञ्जूषाम् उच्छीर्षकमूले–शिरोपधानसमीपे स्थापयति॥सू०९॥

मूलम्—"तए णं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स अम्मापियरो दोच्चंपि उत्तरावक्कमणं सीहासणं रयावेंति, रयावेत्ता दोच्चंपि जमालिस्स खत्तियकुमारस्स सीयापीयएहिं कलसेहिं ण्हावेंति, ण्हावित्ता पम्हसुकुमालाए सुरभियाए गंधकासाइयाए गायाइं लूहेंति, लूहेत्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं अणुलिंपंति अणुलिंपित्ता नासा निस्सासवायवोज्झं चक्खुहरं वन्नफरिसजुत्तं हयलालापेलवातिरेगं धवलं कणगखचियंतकम्मं महरिहं हंसलक्खणपडसाडगं परिहिंति, परिहित्ता, हारं पिणद्धेंति, हारं पिणद्धेत्ता, अद्धहारं पिणद्धेंति, अद्धहारं पिणद्धेत्ता, एवं जहा सूरियाभस्स अलंकारो तहेव जावचित्तं रयणसंकडुक्कडं मउडं पिणद्धेंति, किं बहुणा? गंथिमवेढिमपूरिम संघातिमेणं चउव्विहेणं मल्लेणं कप्परुक्खगं पिव अलंकिय विभूसियं करेंति। तए णं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया

आदि अनेक तिथियोंमें, कार्तिकी आदि पूर्णिमा रूप पर्वोंमें, प्रिय सङ्गम आदि रूप महोत्सवोंमें, नागादिकी पूजारूप यज्ञोंमें, एवं इन्द्रोत्सवादि रूप क्षणोंमें अन्तिम दर्शनरूप होंगे, ऐसा कहकर उस मंजूषाको उसने अपने सिरहानेके पास रख लिया ॥९॥

મદનત્રયોદશી આદિ અનેક તિથિઓમા કાર્તકી પૂર્ણિમા આદિ પર્વોમાં, પ્રિયસગમ આદિ રૂપ મહોત્સવોમાં, નાગ આદિની પૂજારૂપ યજ્ઞોમાં અને ઇન્દ્રોત્સવ આદિ રૂપ ક્ષણોમાં અન્તિમ દર્શનરૂપ થશે." આ પ્રમાણે કહીને તેણે તે કેશમંજૂષાને પોતાના ઓશીકાની નીચે મૂકી દીધી. ॥ સૂ. ૯ ॥

पक्खिवइ ' अर्चयित्वा-शुद्धवस्त्रेण पवित्रपटेन बध्नाति, बद्ध्वा रत्नकरण्डके-रत्ननिर्मित मञ्जूषायाम् प्रक्षिपति स्थापयति, ' पक्खिवित्ता ' प्रक्षिप्य ' हारवारिधारासिंदुवार च्छिन्नमुत्तावलिप्पगासाइं सुयवियोगदूसहाइं अंसूइं विणिम्मुयमाणी विणिम्मुयमाणी एवं वयासी '-हारवारिधारासिंदुवारच्छिन्नमुक्तावलिप्रकाशानि, तत्र हारः-मुक्ताहार, वारिधारा-जलधारा सिन्दुवारो-वृक्षविशेष, श्वेतनिर्गुण्डी कुसुमम् , छिन्नमुक्तावलिः-विकीर्णमुक्तावलिः, तत्प्रकाशानि-तत्सदृशानि शुक्लानि-इत्यर्थः सुतवियोगदुःसहानि-पुत्रविरहासह्यानि अश्रूणि-नयनजलानि विनिर्मुञ्चन्ती विनिर्मुञ्चन्ती अतिशयेन निस्सारयन्ती एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' एस णं अम्हं जमालिस्स खत्तियकुमारस्स बहूसु तिहीसु य पव्वणीसु य उस्सवेसु य जन्नेसु य छणेसु य अपच्छिमे दरिसणे भविस्सइत्ति कट्टु उस्सीसगमूले ठवेइ ' एष खलु केशः अस्माकं जमालेः क्षत्रियकुमारस्य बहुषु

उनकी अर्चा की ' अच्चित्ता ' अर्चा करके ' सुद्धवत्थेण बंधेइ, बंधित्ता रयणकरंडगंसि पक्खिवइ ' उसने उन्हें एक शुद्ध कपडेमें बांधा-बांधकर उसने उस कपडेकी गांठको रत्ननिर्मित एक मंजूषामें रख दिया ' पक्खिवित्ता ' रख करके ' हारवारिधारासिंदुवारच्छिन्नमुत्तावलिप्पगासाइं सुयवियोगदूसहाइं अंसूइं विणिम्मुयमाणी २ एवं वयासी ' हार-मुक्ताहार, वारिधारा-जलधारा, सिन्दुवार-श्वेत निर्गुण्डी पुष्प और बिखरी हुई मुक्तावलि इनके जैसे सफेद, ऐसे पुत्रके असह्य विरहजन्य आंसुओंको बारंबार बहाती हुई उसने ऐसा कहा-' एस णं अम्हं जमालिस्स खत्तियकुमारस्स बहूसु तिहीसु य, पव्वणीसु य, उस्सवेसु य छणेसु य अपच्छिमे दरिसणे भविस्सइत्ति कट्टु उस्सीसगमूले ठवेइ ' ये केश हमारे लिये क्षत्रियकुमार जमालिके मदन त्रयोदशी

કરીને સુદ્ધવત્થેણ બંધેઇ બંધિત્તા રયણકરંડગંસિ પક્ખિવઇ " તેણે તે વાળને એક સ્વચ્છ વસ્ત્રમાં બાંધ્યા કપડામાં બાંધીને તેણે તે વાળને એક રત્નનિર્મિત મંજૂષામાં (પેટીમાં) મૂકી દીધા " પક્ખિવિત્તા " વાળને પેટીમાં મૂકીને ' હારવારિધારાસિંદુવારચ્છિન્નમુત્તાવલિપ્પગાસાઇં સુયવિયોગદૂસહાઇં અંસૂઇં વિણિમ્મુયમાણી ૨ એવં વયાસી ' હાર (મોતીનો હાર), વારિધારા (જળધારા), સિન્દુવાર (શ્વેત નિર્ગુંડીપુષ્પ) અને વિખરાયેલી મુક્તાવલિ જેવાં સફેદ અસહ્ય પુત્રવિયોગ જન્ય આંસુ સારતી એવી જમાલીની માતાએ આ પ્રમાણે કહ્યું-' એસ ણં અમ્હં જમાલિસ્સ ખત્તિયકુમારસ્સ બહૂસુ તિહીસુ ય પવ્વણીસુ ય ઉસ્સવેસુ ય જન્નેસુ ય, છણેસુ ય, અપચ્છિમે દરિસણે ભવિસ્સઇ ત્તિ કટ્ટુ ઉસ્સીસગમૂલે ઠવેઇ " ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના આ કેશ અમારે માટે

गहाय सलीलं उवरि धारेमाणी धारेमाणी चिट्ठइ । तए णं तस्स जमालिस्स उभओ पासिं दुवे वरतरुणीओ सिंगारागार चारु-जाव कलियाओ नाणामणिकणगरयणविमलमहरिहतवणि-ज्जुज्जलविचित्तदंडाओ चिल्लियाओ संखंककुंदेंदुदगरय-अमयमहियफेणपुंजसंनिकासाओ धवलाओ चामराओ गहाय सलीलं वीयमाणीओ चिट्ठंति । तए णं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एगा वरतरुणी सिंगारागार जाव कलिया सेतरययामय विमलसलिलपुण्णं मत्तगयमहा-मुहाकितिसमाणं भिंगारं गहाय चिट्ठइ । तएणं तस्स जमालि-स्स खत्तियकुमारस्स दाहिणपुरत्थिमेणं एगा वरतरुणी सिंगा-रागार जाव कलिया चित्तकणग दंडं तालवेंटं गहाय चिट्ठइ । तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एगा वरतरुणी सिंगारागार जाव कलिया सेतरययामय विमलस-लिलपुण्णं मत्तगयमहामुहाकित्तिसमाणं भिंगारं गहाय चिट्ठइ। तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स दाहिणपुरत्थिमेणं एगा वरतरुणी सिंगारागार जाव कलिया चित्तकणगदंडं ताल-वेंटं गहाय चिट्ठइ । तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी खिप्पा-मेव भो देवाणुप्पिया । सरिसयं सरित्तयं सरिव्वयं सरिसला-वण्णरूवजोव्वणगुणोववेयं एगाभरणं वसणगहिय निज्जोयं कोडुंबिय वरतरुणसहस्सं सद्दावेह । तएणं ते कोडुंबियपुरिसा

कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी–खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! अणेगखंभसयसन्निविट्ठं लीलट्ठियसालभंजियागं जहा रायप्पसेणइज्जे विमाणवन्नओ जाव मणिरयणघंटियाजालपरिक्खित्तं पुरिससहस्सवाहणीयं सीयं उवट्ठवेह उवट्ठवेत्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह । तए णं ते कोडुंबिय पुरिसा जाव पच्चप्पिणंति । तए णं से जमालीखत्तियकुमारे केसालंकारेणं वत्थालंकारेणं, मल्लालंकारेणं, आभरणालंकारेणं, चउव्विहेण अलंकारेणं अलंकारिए समाणे पडिपुन्नालंकारे सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठेत्ता, सीयं अणुप्पदाहिणी करेमाणे सीयं दुरूहइ, सीयं दुरूहेत्ता, सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहे सन्निसण्णे तए णं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया ण्हाया कयबलि जाव सरीरा हंसलक्खणं पडसाडगं गहाय सीयं अणुप्पदाहिणी करेमाणी सीयं दुरूहइ, सीयं दुरूहित्ता, जमालिस्स खत्तियकुमारस्स दाहिणे पासे भद्दासणवरंसि संनिसण्णा । तए णं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स अम्मधाई ण्हाया जाव सरीरा रयहरणं च पडिग्गहं च गहाय सीयं अणुप्पदाहिणी करेमाणी सीयं दुरूहइ, सीयं दुरूहित्ता जमालिस्स खत्तियकुमारस्स वामे पासे भद्दासणवरंसि संनिसण्णा । तए णं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिट्ठओ एगा वरतरुणी सिंगारागारचारुवेसा संगयगयजाव रूवजोव्वणविलासकलिया सुंदरथण० हिमरययकुमुदकुंदेंदुप्पगासं सकोरेंटमल्लदामं धवलं आयवत्त

तिथिषु च मदनत्रयोदश्यादि तिथिषु, पर्वणिषु च कार्तिक्यादि पूर्णिमासु, उत्सवेषु च-प्रियसङ्गमादि महोत्सवेषु, यज्ञेषु च नागादि पूजासु क्षणेषु च इन्द्रोत्सवादि लक्षणेषु अपश्चिमम् न पश्चिमं यस्मात् तद् अपश्चिमम्-अन्तिमं दर्शनं भविष्यतीति कृत्वा तां केशमञ्जूषाम् उच्छीर्षकमूले-शिरोपधानसमीपे स्थापयति॥सू०९॥

मूलम्—"तए णं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स अम्मापियरो दोच्चंपि उत्तरावक्कमणं सीहासणं रयावेंति, रयावेत्ता दोच्चंपि जमालिस्स खत्तियकुमारस्स सीयापीयएहिं कलसेहिं ण्हावेंति, ण्हावित्ता पम्हसुकुमालाए सुरभियाए गंधकासाइयाए गायाइं लूहेंति, लूहेत्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं अणुलिंपंति अणुलिंपित्ता नासा निस्सासवायवोज्झं चक्खुहरं वन्नफरिसजुत्तं हयलालापेलवातिरेगं धवलं कणगखचियंतकम्मं महरिहं हंसलक्खणपडसाडगं परिहिंति, परिहित्ता, हारं पिणद्धेंति, हारं पिणद्धेत्ता, अद्धहारं पिणद्धेंति, अद्धहारं पिणद्धेत्ता, एवं जहा सूरियाभस्स अलंकारो तहेव जावचित्तं रयणसंकडुक्कडं मउडं पिणद्धेंति, किं बहुणा? गंथिमवेढिमपूरिम संघातिमेणं चउव्विहेणं मल्लेणं कप्परुक्खगं पिव अलंकिय विभूसियं करेंति। तए णं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया

आदि अनेक तिथियोंमें, कार्तिकी आदि पूर्णिमा रूप पर्वोंमें, प्रिय सङ्गम आदि रूप महोत्सवोंमें, नागादिकी पूजारूप यज्ञोंमें, एवं इन्द्रोत्सवादि रूप क्षणोंमें अन्तिम दर्शनरूप होंगे, ऐसा कहकर उस मंजूषाको उसने अपने सिरहानेके पास रख लिया ॥९॥

મદનત્રયોદશી આદિ અનેક તિથિઓમાં કાર્તકી પૂર્ણિમા આદિ પર્વોમાં, પ્રિયસંગમ આદિ રૂપ મહોત્સવોમાં, નાગ આદિની પૂજારૂપ યજ્ઞોમાં અને ઇન્દ્રોત્સવ આદિ રૂપ ક્ષણોમાં અન્તિમ દર્શનરૂપ થશે." આ પ્રમાણે કહીને તેણે તે કેશમંજૂષાને પોતાના ઓશીકાની નીચે મૂકી દીધી. ॥ સૂ. ૯ ॥

जाव पडिसुणेत्ता, खिप्पामेव सरिसय सरित्तय जाव सद्दावेंति। तए ण ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा कोडुंबियपुरिसेहिं सद्दाविया समाणा हट्ठतुट्ठ० ण्हाया कयबलि कम्मा, कयकोउयमंगलपायच्छित्ता एगाभरण वसण गहिय निज्जोया जेणेव जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता करयलजाव वद्धावेत्ता एवं वयासी सदिसतु णं देवाणुप्पिया! ज अम्हेहिं करणिज्ज। तएण से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया त कोडुंबियवरतरुणसहस्सपि एव वयसी-तुब्भे ण देवाणुप्पिया! ण्हाया कयबलिकम्मा जाव गहियनिज्जोगा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स सीय परिवह। तए ण ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स जाव पडिसुणेत्ता ण्हाया जाव गहियनिज्जोगा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स सीय परिवहति। तएण तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पुरिससहस्सवाहिणी सीय दुरूढस्स समाणस्स तप्पढमयाए इमे अट्ठट्ठमंगलगा पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया त सोत्थियसिरिवच्छ जाव दप्पणा, तयाणतर च ण पुण्ण कलसभिंगारं जहा उववाइए जाव गगणतलमणुलिहती, पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया। एवं जहा उववाइए तहेव भाणियव्व जाव आलोय या करेमाणा जयजयसद्द च पउजमाणा पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया तयाणतर च णं अट्ठसय गयाण अट्ठसय तुरयाणं अट्ठसय रहाणं, तयाणंतर च णं असिसत्तिकुततोमर

गहाय सलीलं उवरि धारेमाणी धारेमाणी चिट्ठइ। तए णं तस्स जमालिस्स उभओ पासिं दुवे वरतरुणीओ सिंगारागार चारु-जाव कलियाओ नाणामणिकणगरयणविमलमहरिहतवणिउज्जलविचित्तदंडाओ चिल्लियाओ संखंककुंदेंदुदगरयअमयमहियफेणपुंजसंनिकासाओ धवलाओ चामराओ गहाय सलीलं वीयमाणीओ चिट्ठंति। तए णं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एगा वरतरुणी सिंगारागार जाव कलिया सेतरययामय विमलसलिलपुण्णं मत्तगयमहामुहाकितिसमाणं भिंगारं गहाय चिट्ठइ। तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स दाहिणपुरत्थिमेणं एगा वरतरुणी सिंगारागार जाव कलिया चित्तकणग दंडं तालवेंटं गहाय चिट्ठइ। तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एगा वरतरुणी सिंगारागार जाव कलिया सेतरययामय विमलसलिलपुण्णं मत्तगयमहामुहाकित्तिसमाणं भिंगारं गहाय चिट्ठइ। तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स दाहिणपुरत्थिमेणं एगा वरतरुणी सिंगारागार जाव कलिया चित्तकणगदंडं तालवेंटं गहाय चिट्ठइ। तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया। सरिसयं सरित्तयं सरिव्वयं सरिसलावण्णरूवजोव्वणगुणोववेयं एगाभरणं वसणगहिय निज्जोयं कोडुंबिय वरतरुणसहस्सं सद्दावेह। तएणं ते कोडुंबियपुरिसा

अनुलिम्पत अनुलिप्य नासानिःश्वासवातवाह्यम् चक्षुर्हरम् वर्णस्पर्शयुक्तम्, हय लालापेलवातिरेकम् धवल कनकखचितान्तकर्ममहार्हम् हंसलक्षणपटशाटकं परि धापयत परिधाप्य हारं पिनह्यत, हारं पिनह्य अर्धहारं पिनह्यत, अर्धहारं पिनह्य एवं यथा सूर्याभस्य अलङ्कारस्तथैव यावत् चित्ररत्नसङ्कटोत्कटं मुकुटं पिन ह्यत: किं बहुना ? ग्रन्थिमवेष्टिमपूरिमसंघातिमेन चतुर्विधेन माल्येन कल्प वृक्षकमिव अलङ्कृतविभूषितं कुरुत । ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम् अवादीत्–क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिया । अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टाम् लीलास्थितशालभञ्जिकां यथा राज प्रश्नीये विमानं वर्णकः यावत् मणिरत्नघण्टिकाजालपरिक्षिप्तां पुरुषसहस्र वाहाम् शिबिकाम् उपस्थापयत, उपस्थाप्य मम एतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयत । ततःखलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः यावत् प्रत्यर्पयन्ति । ततःखलु स जमालिः क्षत्रियकुमार केशालङ्कारेण वस्त्रालङ्कारेण माल्यालङ्कारेण आभरणालङ्कारेण चतुर्विधेन अल ङ्कारेण अलङ्कारितः सन् प्रतिपूर्णालङ्कारः सिंहासनात् अभ्युत्तिष्ठति अभ्युत्थाय शिबिकाम् अनुप्रदक्षिणीकुर्वन् शिबिकामारोहति । शिबिकामारूढः सिंहासनवर पौरस्त्याभिमुखः सन्निषण्णः । ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य माता स्नाता कृतबलि यावत् शरीरा हंसलक्षणं पटशाटकं गृहीत्वा शिबिकाम् अनुप्रदक्षिणी कुर्वती शिबिकामारोहति, शिबिकामारूढा जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पृष्ठतः एका वरतरुणी शृङ्गारागारचारुवेषा संगतगति यावत् रूपयौवनविलासकलिता सुन्दरस्तन० हिमरजतकुमुदकुन्देन्दुप्रकाशं सकोरण्टमाल्यदामधवलम् आत पत्रं गृहीत्वा सलीलम् उपरि धारयन्ती धारयन्ती तिष्ठति । ततःखलु तस्य जमालेः उभयतः पार्श्वे द्वे वरतरुण्यौ शृङ्गारागारचारु यावत् कलिते नानामणिकनकरत्न विमलमहार्हतपनीयोज्ज्वलविचित्रदण्डे दीप्यमाने शङ्खाङ्ककुन्ददकरजोऽमृत मथितफेनपुञ्जसन्निकाशे धवले चामरे गृहीत्वा सलीलं वीज्यमाने वीज्यमाने तिष्ठति । ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य उत्तरपौरस्त्य एका वरतरुणी शृङ्गारागार यावत् कलिता श्वेतरजतमयं विमलसलिलपूर्णं मत्तगजमहामुखाकृति समानं भृङ्गारं गृहीत्वा तिष्ठति । ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य दक्षिण पौरस्त्य एका वरतरुणी शृङ्गारागार यावत् कलिता चित्ररत्नदण्डं तालवृन्त गृहीत्वा तिष्ठति । ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता कौटुम्बिक पुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम् अवादीत् क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! सदृशं सदृक्त्वचं सदृग्वय सदृशलावण्यरूपयौवनगुणोपेतम् एकाभरणवसनगृहीत निर्योगम् कौटुम्बिकवरतरुणसहस्रम् शब्दयत । ततःखलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः

सूल लगुडभिंडिमालधणुपाणिसज्जं बहुयं पायत्ताणीयं पुरओ-संपट्ठियं । तयाणंतरं च णं बहवे उग्गा, भोगा, जहा उववाइए जाव महापुरिसवग्गुरपरिक्खित्ता जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पुरओ य मग्गओ य पासओ य अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया तयाणंतरं च णं बहवे राईसरतलवरजाव सत्थवाहप्पभिइओ पुरओ संपट्ठिया ! तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया ण्हाए कयबलिकम्मे जाव विभूसिए हत्थिखंधवरगए सकोरेंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं सेयवरचामराहिं उध्धुवमाणे उध्धुवमाणे हयगयरहपवरजोहकलियाए चाउरंगिणीए सेणाए सद्धिं संपरिवुडे महया भडचडगरजावपरिक्खित्ते जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिट्ठओ अणुगच्छइ । तए णं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पुरओ महं आसा आसवरा उभओ पासिं णागा णागवरा पिट्ठओ रहा रहसंगेल्ली तए णं से जमालिखत्तियकुमारे अब्भुग्गयभिंगारे परिग्गहियतालियंटे उसवियसेयछत्ते पवीइय चामरवालवीयणिए सव्विड्ढीए जाव णादितरवेणं । खत्तियकुंडग्गामस्स नयरस्स मज्झं मज्झेणं जेणेव माहणकुंडग्गामे नयरे जेणेव बहुसालए चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव पहारेत्थ गमणाए ॥ सू० १० ॥

छाया—ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य अम्बापितरौ द्वितीयमपि उत्तरावक्रमणं सिंहासनम् रचयत, रचयित्वा द्वितीयमपि जमालेः क्षत्रियकुमारस्य सितपीतैः कलशैः स्नपयतः, स्नपयित्वा पक्ष्मवता सुकुमारेण सुरभिकया गन्धकाषायिकया गात्राणि रूक्षयतः रूक्षयित्वा सरसेन गोशीर्षचन्दनेन गात्राणि

जाव पडिसुणेत्ता, खिप्पामेव सरिसय सरित्तय जाव सद्दावेंति। तए ण ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा कोडुंबियपुरिसेहिं सद्दाविया समाणा हट्ठतुट्ठ० ण्हाया कयबलि कम्मा, कयकोउयमगलपायच्छित्ता एगाभरण वसण, गहिय निज्जोया जेणेव जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता करयलजाव वद्धावेत्ता एव वयासी सदिसतु ण देवाणुप्पिया! ज अम्हेहिं करणिज्ज। तएण से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया त कोडुंबियवरतरुणसहस्सपि एवं वयसी-तुब्भे ण देवाणुप्पिया! ण्हाया कयबलिकम्मा जाव गहियनिज्जोगा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स सीयं परिवह। तए ण ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स जाव पडिसुणेत्ता ण्हाया जाव गहियनिज्जोगा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स सीय परिवहति। तएण तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पुरिससहस्सवाहिणी सीय दुरूढस्स समाणस्स तप्पढमयाए इमे अट्ठट्ठमगलगा पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिया त सोत्थियसिरिवच्छ जाव दप्पणा, तयाणतर च ण पुण्ण कलसभिंगार जहा उववाइए जाव गगणतलमणुलिहती, पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिया। एवं जहा उववाइए तहेव भाणियव्वं जाव आलोय वा करेमाणा जयजयसद्द च पउंजमाणा पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिया तयाणतर च णं अट्ठसय गयाण अट्ठसय तुरयाणं अट्ठसय रहाणं, तयाणंतर च णं असिसत्तिकुंततोमर

यावत् प्रतिश्रुत्य क्षिप्रमेव सदृशं सदृशा त्वचं यावत् शब्दयन्ति । ततःखलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पित्रा कौटुम्बिकपुरुषैः शब्दायिताः सन्तः हृष्टतुष्टाः स्नाताः कृतबलिकर्माणः कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः एकाभरण वसनगृहीतनियोगा यत्रैव जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता तत्रैव उपागच्छन्ति। उपागत्य करतल यावत् वर्द्धयित्वा एवम् अवादिषुः-संदिशन्तु खलु देवानुप्रियाः । यत् अस्माभिः करणीयम् । ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता तत् कौटुम्बिकवरतरुणसहस्रमपि एवम् अवादीत्-यूयं खलु देवानुप्रियाः। स्नाताः कृतबलिकर्माणः यावत् गृहीतनियोगाः जमालेः क्षत्रिय कुमारस्य शिविकां परिवहत । तत खलु ते कौटुम्बिकपुरुषा जमालेः क्षत्रियकुमारस्य यावत् प्रतिश्रुत्य स्नाताः यावत् गृहीतनियोगाः जमाले. क्षत्रियकुमारस्य शिविकां परिवहन्ति । ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पुरुषसहस्रवाहिनीं शिविकाम् आरूढस्य मतस्तत्प्रथमतया इमानि अष्टाऽष्टमङ्गलकानि पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थितानि, तद्यथा-स्वस्तिकम् १, श्रीवत्सः २, यावत् दर्पणम् ८। तदनन्तरच खलु पूर्णकलशभृङ्गारम् यथा औपपातिके यावत् गगनतलमनुलिखन्ती पुरतो यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थिता, एवं यथा औपपातिके यथैव भणितव्यम्, यावत् आलोकं वा कुर्वन्तो जयजयशब्दं च प्रयुञ्जानाः पुरतो यथाऽनुपूर्व्या संप्रस्थिताः तदनन्तरं च खलु अष्टशतं गजानाम्, अष्टशतं तुरगाणाम्, अष्टशतं रथानाम्, तदन्तरं च खलु असि, शक्ति, कुन्त, तोमरशूललकुट भिन्दिपालधनुःपाणिसज्जं बहुकं पदात्यनीकं पुरतः संप्रस्थितम्, तदनन्तर च खलु बहव उग्राः भोगा' यथा औपपातिके यावत् महापुरुषवागुरापरिक्षिप्ताः जमालेः क्षत्रियस्य पुरतश्च मार्गतश्च पार्श्वतश्च यथानुपूर्व्या संप्रस्थिताः । तदनन्तरं च खलु बहवो राजेश्वरतलवर-यावत् सार्थवाहप्रभृतयः पुरतः संप्रस्थिताः ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता स्नातः कृतबलिकर्मा यावत विभूषितो हस्तिस्कन्धवरगतः सकोरण्टमाल्यदाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन श्वेतवरचामराभ्याम् उद्धूयमानः उद्धूयमानो हयगजरथप्रवरयोधकलितया चतुङ्गिण्या सेनया सार्द्धम् संपरिवृतः महता भटचटकर यावत परिक्षिप्तो जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पृष्ठतः पृष्ठतोऽनुगच्छति । ततःखलु तस्य जमाले क्षत्रियकुमारस्य पुरतो महान्तः अश्वाः अश्ववराः उभयोः पार्श्वे नागाः नागवराः पृष्ठतो रथा. रथसंगेल्ली । ततःखलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः अभ्युद्गतभृङ्गारः परिगृहीततालवृन्तः उच्छ्रिततालवृन्तः उच्छ्रितश्वेतच्छत्रः प्रवीजितश्वेतचामर वालव्यजनिकः सर्वद्धर्या यावत् नादितरवेण। क्षत्रिय कुण्डग्रामस्य नगरस्य मध्यमध्येन यत्रैव ब्राह्मणकुण्डग्रामं नगरं, यत्रैव बहुशालकं चैत्यम्, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव प्राधारयद् गमनाय ॥सू०१०॥

अनुलिम्पत: अनुलिप्य नासानि श्वासवातवाह्यम् चक्षुर्हरम् वर्णस्पर्शयुक्तम्, हय लालापेलवातिरेकम् धवल कनककनितान्तकर्मं महार्घम् हसलक्षणपटशाटक परि धापयत: परिधाप्य हार पिनद्धत, हार पिनह्य अर्धहार पिनह्यत:, अर्धहारं पिनह्य एव यथा सूर्याभस्य अलङ्कारस्तथैव यावत् चित्ररत्नसङ्कटोत्कट मुकुटं पिन ह्यत: किं बहुना ? ग्रन्थिमवेष्टिमपूरिमसंघातिमेन चतुर्विधेन माल्येन कल्प-वृक्षकमिव अलङ्कृतविभूषित कुरुत । ततः खलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम् अवादीत्-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिया । अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टाम् लीलास्थितशालभञ्जिकां यथा राज प्रश्नीये विमान वर्णकः यावत् मणिरत्नघण्टिकाजालपरिक्षिप्तं पुरुषसहस्र वाहाम् शिबिकाम् उपस्थापयत, उपस्थाप्य मम एतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयत । ततःखलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः यावत् प्रत्यर्पयन्ति । ततःखलु स जमाले क्षत्रियकुमार केशालङ्कारेण वस्त्रालङ्कारेण माल्यालङ्कारेण आभरणालङ्कारेण चतुर्विधेन अल-ङ्कारेण अलङ्कारितः सन् प्रतिपूर्णालङ्कारः सिंहासनात् अभ्युत्तिष्ठति अभ्युत्थाय शिबिकाम् अनुप्रदक्षिणीकुर्वन् शिबिकामारोहति । शिबिकामारुह्य सिंहासनवरे पौरस्त्याभिमुखः सन्निषण्णः । ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य माता स्नाता कृतबलि यावत् शरीरा हंसलक्षणं पटशाटक गृहीत्वा शिबिकाम् अनुप्रदक्षिणी कुर्वती शिबिकामारोहति, शिबिकामारुह्य जमाले क्षत्रियकुमारस्य पृष्ठत एका वरतरुणी शृङ्गारागारचारुवेषा संगतगति यावत् रूपयौवनविलासकलिता सुन्दरस्तन० हिमरजतकुमुदकुन्देन्दुप्रकाशं सकोरण्टमाल्यदामधवलम् आत पत्रं गृहीत्वा सलीलम् उपरि धारयन्ती धारयन्ती तिष्ठति । ततःखलु तस्य जमालेः उभयतः पार्श्वे द्वे वरतरुण्यौ शृङ्गारागारचारु यावत् कलिते नानामणिकनकरत्न विमलमहार्हतपनीयोज्ज्वलविचित्रदण्डे दीप्यमाने शङ्खाङ्ककुन्ददकरजोऽमृत मथितफेनपुञ्जसन्निकाशे धवले चामरे गृहीत्वा सलील वीजमाने वीजमाने तिष्ठति । ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य उत्तरपौरस्त्ये एका वरतरुणी शृङ्गारागार यावत् कलिता श्वेतरजतमयं विमलसलिलपूर्ण मत्तगजमहामुखाकृति समानं भृङ्गार गृहीत्वा तिष्ठति । ततःखलु तस्य जमाले क्षत्रियकुमारस्य दक्षिण पौरस्त्ये एका वरतरुणी शृङ्गारागार यावत् कलिता चित्रकनकदण्डं तालवृन्त गृहीत्वा तिष्ठति । ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता कौटुम्बिक पुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम् अवादीत्-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! सदृश सदृकत्वचं सदृशवयः सदृशलावण्यरूपयौवनगुणोपेतम् एकाभरणवसनगृहीत निर्योगम् कौटुम्बिकवरतरुणसहस्र शब्दयत । ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः

सूल लगुडभिंडिमालधणुपाणिसज्जं बहुयं पायत्ताणीयं पुरओ-संपट्ठियं। तयाणंतरं च णं बहवे उग्गा, भोगा, जहा उववाइए जाव महापुरिसवग्गुरपरिक्खित्ता जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पुरओ य मग्गओ य पासओ य अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया तयाणंतरं च णं बहवे राईसरतलवरजाव सत्थवाहप्पभिइओ पुरओ संपट्ठिया। तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया ण्हाए कयवलिकम्मे जाव विभूसिए हत्थिखंधवरगए सकोरेंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं सेयवरचामराहिं उध्धुवमाणे उध्धुवमाणे हयगयरहपवरजोहकलियाए चाउरंगिणीए सेणाए सद्धिं संपरिवुडे महया भडचडगरजावपरिक्खित्ते जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिट्ठओ अणुगच्छइ। तए णं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पुरओ महं आसा आसवरा उभओ पासिं णागा णागवरा पिट्ठओ रहा रहसंगेल्ली तए णं से जमालिखत्तियकुमारे अब्भुग्गयभिंगारे परिग्गहियतालियंटे उसवियसेयछत्ते पवीइय चामरबालवीयणिए सव्विड्ढीए जाव णादितरवेणं। खत्तियकुंडग्गामस्स नयरस्स मज्झं मज्झेणं जेणेव माहणकुंडग्गामे नयरे जेणेव बहुसालए चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव पहारेत्थ गमणाए॥ सू० १०॥

छाया—ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य अम्बापितरौ द्वितीयमपि उत्तरावक्रमण सिंहासनम् रचयत, रचयित्वा द्वितीयमपि जमालेः क्षत्रियकुमारस्य सितपीतैः कलशैः स्नपयतः, स्नपयित्वा पक्ष्मवता सुकुमारेण सुरभिकया गन्धकाषायिकया गात्राणि रूक्षयतः रूक्षयित्वा सरसेन गोशीर्षचन्दनेन गात्राणि

टीका—" तएण तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स अम्मापियरो दोच्चंपि उत्तरावक्कमणं सीहासणं रयावे ति ' ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य अम्मापितरौ द्वितीयमपि वारम् उत्तरापक्रमणम् उत्तरस्यां दिशि अपक्रमणम् अव तरणं यस्मात् तद् उत्तरावक्रमणम् उत्तराभिमुखमित्यर्थः, प्रथमतु पूर्वाभिमुखमासी दिति भावः। सिंहासनं रचयतः-स्थापयतः ' रयावेत्ता दोच्चंपि जमालिस्स खत्तियकुमारस्स सीयापीयएहिं कलसेहिं ण्हावेति ' रचयित्वा-स्थापयित्वा द्वितीयमपिवारं जमाले' क्षत्रियकुमारस्य सम्बन्धसामान्ये षष्ठी, जमालिं क्षत्रिय कुमार मित्यर्थः, श्वेतपीतैः-श्वेतैः रूप्यमयै -रजतनिर्मितैः, पीतैः-सुवर्णमयैश्च कलशैः स्नपयतः, ' ण्हाविता पम्हसुकुमालाए सुरभियाए गंधकासाइयाए गायाई लूहेंति

' तएणं तस्स जमालिस्स ' इत्यादि।

टीकार्थ—' तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स अम्मापियरो दोच पि उत्तरावक्कमणं सीहासणं रयावे ति ' इसके बाद क्षत्रियकुमार जमालिके मातापिताने द्वितीयवार भी उत्तर दिशाकी तरफ जिसका मुख है ऐसा सिंहासन रखवाया पहिले सिंहासनका मुख पूर्व दिशाकी तरफ था " उत्तर दिशामें है अवतरण जिससे " वह उत्तरापक्रमण है ऐसी इसकी व्युत्पत्ति है। ' रयावेत्ता दोच पि जमालिस्स खत्तियकुमारस्स सीयापीयएहिं कलसेहिं ' तथा च उत्तर दिशाकी ओर मुखवाले सिंहासनको स्थापित कराके और उस पर जमालि क्षत्रियकुमारको बैठा करके उसे दुबारा श्वेत=चांदीके और पीत-सुवर्णके कलशोंसे स्नान कराया, ' ण्हाविता पम्हसुकुमालाए सुरभिगाए गंधकासाइयाए

' तएणं तस्स जमालिस्स " ઈત્યાદિ--

ટીકાર્થ— ' तएण तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स अम्मापियरो दोच्चंपि उत्तरावक्कमणं सीहासणं रयावेंति ' ત્યાર બાદ ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના માતા પિતાએ બીજી વાર પણ ઉત્તર દિશા તરફ જેનું મુખ હતું એવું સિંહાસન ગોઠવાવ્યું પહેલાં સિંહાસનનું મુખ પૂર્વ દિશા તરફ હતું જેમાંથી ઉત્તર દિશા તરફ અવતરણ (ઉતરવાની ક્રિયા) કરી શકાય છે, એવા સિંહાસનને ઉત્તરાપક્રમણ સિંહાસન કહે છે

" रयावेत्ता दोच्चंपि जमालिस्स खत्तियकुमारस्स सीयापीयएहिं कलसेहिं " ઉત્તર દિશાની તરફ મુખવાળા સિંહાસનને ગોઠવાવીને અને ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને તે સિંહાસન પર બેસાડીને તેમણે તેને બીજી વાર શ્વેત (ચાંદીના) અને પીત (સુવર્ણના) કળશોમાં ભરેલા વિમળ જળથી સ્નાન કરાવ્યું " ण्हाविता पम्हसुकुमालाए सुरभियाए गंधकासाइयाए गायाई लूहेंति " સ્નાન

यावत् प्रतिश्रुत्य क्षिप्रमेव सदृशं सदृशत्वचं यावत् शब्दयन्ति । ततःखलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पित्रा कौटुम्बिकपुरुषैः शब्दायिताः सन्तः हृष्टतुष्टाः स्नाताः कृतबलिकर्माणः कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः एकाभरण वसनगृहीतनिर्योगा यत्रैव जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता तत्रैव उपागच्छन्ति । उपागत्य करतल यावत् वर्द्धयित्वा एवम् अवादिषुः-संदिशन्तु खलु देवानुप्रियाः । यत् अस्माभिः करणीयम् । ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता तत् कौटुम्बिकवरतरुणसहस्रमपि एवम् अवादीत्-यूयं खलु देवानुप्रियाः! स्नाताः कृतबलिकर्माणः यावत् गृहीतनिर्योगाः जमालेः क्षत्रिय कुमारस्य शिविकां परिवहत । ततःखलु ते कौटुम्बिकपुरुषा जमालेः क्षत्रियकुमारस्य यावत् प्रतिश्रुत्य स्नाताः यावत् गृहीतनिर्योगाः जमाले. क्षत्रियकुमारस्य शिविकां परिवहन्ति । ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पुरुषसहस्रवाहिनीं शिविकाम् आरूढस्य सतस्तत्प्रथमतया इमानि अष्टाऽष्टमङ्गलकानि पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थितानि, तद्यथा-स्वस्तिकम् १, श्रीवत्सः २, यावत् दर्पणम् ८। तदनन्तरंच खलु पूर्णकलशभृङ्गारम् यथा औपपातिके यावत् गगनतलमनुलिखन्ती पुरतो यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थिता, एवं यथा औपपातिके यथैव भणितव्यम्, यावत् आलोकं वा कुर्वन्तो जयजयशब्दं च प्रयुञ्जानाः पुरतो यथाऽनुपूर्व्या संप्रस्थिताः तदनन्तरं च खलु अष्टशतं गजानाम्, अष्टशतं तुरगाणाम्, अष्टशतं रथानाम्, तदनन्तरं च खलु असि, शक्ति, कुन्त, तोमरशूललकुटभिन्दिपालधनुःपाणिसज्जं बहुकं पदात्यनीकं पुरतः संप्रस्थितम्, तदनन्तर च खलु बहव. उग्राः भोगा यथा औपपातिके यावत् महापुरुषवागुरापरिक्षिप्ताः जमालेः क्षत्रियस्य पुरतश्च मार्गतश्च पार्श्वतश्च यथानुपूर्व्या संप्रस्थिता. । तदनन्तर च खलु बहवो राजेश्वरतलवरयावत् सार्थवाहप्रभृतयः पुरतः संप्रस्थिताः ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता स्नातः कृतबलिकर्मा यावत विभूषितो हस्तिस्कन्धवरगतः सकोरण्टमाल्यदाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन श्वेतवरचामराभ्याम् उद्धूयमानः उद्धूयमानो हयगजरथप्रवरयोधकलितया चतुरङ्गिण्या सेनया सार्द्धम् संपरिवृतः महता भटचटकर यावत परिक्षिप्तो जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पृष्ठतः पृष्ठतोऽनुगच्छति। ततःखलु तस्य जमाले. क्षत्रियकुमारस्य पुरतो महान्तः अश्वाः अश्ववराः उभयोः पार्श्वे नागाः नागवराः पृष्ठतो रथा. रथसंगेल्ली । ततःखलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः अभ्युद्गतभृङ्गारः परिगृहीततालवृन्तः उच्छ्रिततालवृन्तः उच्छ्रितश्वेतच्छत्रः प्रवीजितश्वेतचामर बालव्यजनिकः सर्वर्द्ध्या यावत् नादितरवेण। क्षत्रिय कुण्डग्रामस्य नगरस्य मध्यमध्येन यत्रैव ब्राह्मणकुण्डग्रामं नगरं, यत्रैव बहुशालकं चैत्यम्, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव प्राधारयद् गमनाय ॥सू०१०॥

देवा अद्धहारं पिणद्धेति, अद्धहारं पिणद्धेत्ता, एवं जहा सूरियाभस्स अलंकारो तहेव जाव चित्तं रयणसंकडुक्कडं मउडं पिणद्धेति' नासानिःश्वासवात वाह्यम् नासिकानिश्वासवायूत्पाटनीयम् अति लघुत्वात् चक्षुर्हरं-नयनानन्द जनकम्, वर्णस्पर्शयुक्तम् मधानवर्णस्पर्शयुक्तम् हयलालापेलवातिरेकम्-हयलाला वत् अश्वमुखफेनवत् पेलवं कोमलम् अतिरेकेण अतिशयेन यत्तत्तथा, धवलं शुभ्रम्, कनककनचितान्तकर्म-कनकेन सुवर्णेन खचितं जटितम् अन्तयोः अञ्चलयोः कर्म-बान लक्षण यस्य तत्तथा, महार्हं-बहुमूल्यकम्, हंसलक्षणपटशाटकम् हंसवत् धवलं पट्ट वस्त्रम् परिधापयन्त परिधाप्य हारम्, अष्टादशसरिकायुक्तम् हारं पिनह्यतः परि धापयतः, अर्द्धहारं पिनह्य, अर्द्धहारं नवसरिकयुक्तं हारं पिनह्यतः परिधापयतः, अर्द्धहारं पिनह्य एवं रीत्या यथा सूर्याभस्य अलङ्कारो वर्णितस्तथैव अत्रापि वक्तव्यः यावत्, तथाच तत्र-एकावली पिनह्यतः, एवं मुक्तावलीम्, कनकावलीम्, रत्ना वलीम्, अङ्गदानि, केयूराणि, कनकानि, त्रुटिकानि, कटिसूत्रकम्, दशमुद्रिकानन्तकम्, वक्षः सूत्रकम्, मुरवीम्, कण्ठमुरवीम् कुण्डले चूडामणिं प्रालम्बम् इति। तत्र-एकावली-विविधमणिकमयी, मुक्तावली-केवलमुक्ताफलमयी, कनकावली-

वस्त्रको पहिरानेके बाद उन्होंने उसे अठारह लरका हार पहिराया, अद्धहार नौ लरका हार पहिराया, इस तरहसे जैसे सूर्याभदेवके अल कारका वर्णन किया गया है उसी तरहके अलंकारका वर्णन यहां पर भी जानना चाहिये। तथा च-अर्द्धहार पहिरानेके बाद फिर उन्होंने उसे एकावली पहिराई मुक्तावली, कनकावली रत्नावली, अंगद, केयूर, कनक, त्रुटिक कटिसूत्र, दशमुद्रिका, अनंतक, वक्षःसूत्रक, मुरवी, कण्ठमुरवी, कुण्डल, चूडामणि और प्रालम्ब पहिराया नाना प्रकारके मणियोंका बना होता है, वह एकावली है, केवल मोतियोंकी जो बनी

पછી મહુ જ મૂલ્યવાન હંસ વસ્ત્ર પહેરાવીને તેમણે તેને અઢાર સરો હાર પહેરા વ્યો અને નવસરો અર્ધ હાર પહેરા વ્યો.

જમાલીના અલંકારોનું વર્ણન સૂર્યાભદેવના અલંકારોના વર્ણન જેવું જ સમજવું જેમકે અર્ધ હાર પહેરાવ્યા પછી તેમણે તેને એકસરો હાર પહેરાવ્યો મુક્તાવલિ કનકાવલિ, રત્નાવલિ અંગદ કેયૂર કનક ત્રુટિક કટિસૂત્ર દશમુદ્રિકા અનંતક વક્ષ સૂત્રક, મુખી કંઠમુખી કુંડલ ચૂડામણિ અને પ્રાલમ્બ પહેરાવ્યાં વિવિધ પ્રકારના મણિઓના હારને એકાવલિ કહે છે મોતીઓમાંથી જ બનાવેલી માળાને મુક્તાવલિ કહે છે સુવર્ણ અને મણિ

स्नपयित्वा पक्ष्मसुकुमारया पक्ष्मवत्त्वेन सुकुमारा पक्ष्मसुकुमारा यद्वा पक्ष्म-वत् पद्मकेसरवत् सुकुमारा अत्यन्तकोमला, तया सुरभिकया सुगन्धयुक्तया गन्धकाषायिकया-सुगन्धयुक्तकषायरागरञ्जितया शाटिकया वस्त्रविशेषेण गात्राणि मुखहस्तपदाद्यवयवरूपाणि रूक्षयतः प्रोञ्छतः 'लूहेत्ता' रूक्षयित्वा प्रोञ्छ्य 'सरसेण गोसीसचंदणेणं गायाइं अणुलिंपति' सरसेन-आर्द्रेण गोशीर्षचन्द-नेन गोशीर्षाभिधोत्तमचन्दनेन गात्राणि' अनुलिम्पतः 'नासानिस्सासवाय-वोज्झं चक्खुहरं वन्नफरिसजुत्तं हयलालापेलवातिरेगं धवलं कणगखचियंत कम्मं महरिहं हंसलक्खणपडसाडगं परिहिन्ति, परिहित्ता हारं पिणद्धेति हारं पिण-

गायाइं लूहेति' स्नान कराकर पक्ष्म रूएँवाली होनेसे सुकुमार अथवा पक्ष्म-पद्मकेसरकी तरह सुकुमार-अत्यन्त कोमल, तथा सुगन्धयुक्त और सुगंधयुक्त कषाय रंगसे रगी हुई शाटिकासे-वस्त्रविशेषसे-उन्होंने उसके मुख हस्त पाद आदि अवयवरूप गात्रका प्रमार्जन किया उन्हें पोंछा 'लूहेत्ता' पोंछकर 'सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं अणुलिंपति' सरस-आर्द्र-गीलेगोशीर्ष चन्दनसे उन्होंने उसके शरीर पर लेप किया-'नासा-निस्सासवाय० पिणद्धेति' लेप करके फिर उन्होंने उसे हंसके जैसा शुभ्र पट्ट वस्त्र पहिराया, यह वस्त्र इतना हलका था कि नाककी वायुसे भी उड़ जाता-चक्षुओंको इससे आनन्द मिलता प्रधान वर्ण और स्पर्शसे यह युक्त था, अश्वके मुखके फेनके समान यह अतिशय कोमल था, इसके दोनों अंचल-छोड-छेडा सुवर्णसे जटित थे, मामूली कीमतका यह नहीं था, किन्तु बहु मूल्यका था।

કરાવીને પૂમવાળી મુલાયમ અથવા પદ્મકેસરના સમાન અતિશય કોમલ, તથા સુગન્ધયુક્ત અને સુગન્ધયુક્ત કષાય રંગથી રંગેલી શાટિકા (વસ્ત્ર વિશેષ ટુવાલ) વડે તેમણે તેના હાથ, પગ, મુખ આદિ અંગોને લૂછ્યાં 'लूहेत्ता' આ રીતે અંગોને લૂછીને "सरसेण गोसीसचंदणेण गायाइं अणुलिंपति" આર્દ્ર ગોશીર્ષચન્દનનો તેના શરીર પર લેપ કર્યો. "नासा निस्सायवाय-पिणद्धेति" ત્યાર બાદ તેમણે તેને હંસના જેવું શુભ્ર વસ્ત્ર પહેરાવ્યું તે વસ્ત્ર એટલું બધું હલકું અને બારીક હતું કે નાકમાંથી ઉચ્છ્વાસ રૂપે નીક-ળતા વાયુથી પણ ઉડી જાય એવું હતું. તેનો વર્ણ એટલો સુંદર હતો કે તેના ઉપરથી દૃષ્ટિ ઉઠાવવાનું પણ મન થતું નહીં તેનો સ્પર્શ પણ ઘણો મુલાયમ હતો, અશ્વના મુખમાથી નીકળતાં ફીણ જેવું તે અતિશય કોમલ હતું તેના બન્ને છેડે સુવર્ણના તાર ભરેલાં હતા, તે મામૂલી કીમતનું ન હતું

निक्षेपः इति चित्रं विचित्रम् रत्न सङ्कटोत्कटम् रत्न सङ्कटच तदुत्कटच उत्कटमिति सङ्कटोत्कटम् उत्कटरत्न बहुल मुकुट पिनद्धवत् परिधापयतः, 'किं बहुना गंथिमवेढिमपूरिमसंघातिमेणं चउव्विहेणं मल्लेणं कप्परुक्खगं पिव अलंकिय विभूसिय करेंति' किं बहुना? किमधिकेन वर्णनेन! ग्रन्थिमवेष्टिमपूरिम संघातिमेन तत्र-ग्रथिमम् ग्रथननिर्वृत्तम् सूत्रग्रथितमालादि वेष्टिम वेष्टनेन निष्प न्नम्-पूरिमम्-वंशशलाकाभिर्निर्मिता माला या पुष्पैः पूर्यते तत्, संघातिमम्-परस्परतो नालसंघातनेन यत् संघात्यते तत्, तेन तथाविधेन चतुर्विधेन माल्येन माल्येयत्वं कल्पवृक्षमिव अलङ्कृतविभूषितम् अलङ्कृतश्चासौ विभूषितश्चेति अलङ्कृतविभूषितः कृतालङ्कारः संजातविभूषश्चेति तम्, तथाविध करोति,

नाम चूडामणि है, इन सब आभरणोंको पहिरा चुकनेके बाद फिर उन्होंने अनेक प्रकारके उत्कृष्टरत्न बहुलवाले मुकुटको पहिराया 'किं बहुणा-गंथिम वेढिम पूरिम संघातिमेण चउव्विहेण मल्लेणं० करेंति' अधिक वर्णन क्या किया जावे, उन्होंने उसे चार प्रकारकी मालाएँ पहिराई-इनमें कुछ मालाएँ ऐसी थीं जो डोरेमें पुष्पोंको गूंथकर बनाई गई थीं इनका नाम ग्रथिम है, जो डोरेमें पिरोकर बनाई गई थीं वे वेष्टिम थीं, जो बांसकी शलाकाओंसे निर्मित मालाएँ पुष्पोंसे पूरी गई थीं वे पूरिम हैं, परस्परमें नालके संघातसे जो जोडी जाती है, वह संघातिम माला है। इस तरह इन चार प्रकारकी मालाओंसे अलंकृत और विभूषित करके उन्होंने उस जमालि क्षत्रियकुमारको कल्प वृक्षके जैसा बना दिया 'तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया

નાના આભરણને ચૂડામણિ કહે છે ઉપયુક્ત સઘળાં આભરણો પહેરાવ્યા પછી તેમણે અનેક પ્રકારના ઉત્તમ રત્નો જડેલો મુગટ તેને પહેરાવ્યો. "किं बहुणा गंथिमवेढिमपूरिमसंघातिमेण चउव्विहेणं मल्लेणं करेंति" ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીનાં આભૂષણોનું અધિક વર્ણન શું કરું! અતિશ સંક્ષિપ્ત રૂપે જ અહીં તેનું વર્ણન કર્યું છુ-તેમણે તેને ચાર પ્રકારની માળાઓ પહેરાવી. તે ચાર પ્રકારની માળાઓ નીચે પ્રમાણે સમજવી. (૧) ગ્રથિમ-દોરીમાં પુષ્પોને ગૂંથીને બનાવેલી માળાઓ (૨) વેષ્ટિમ-દોરીમાં પરોવીને બનાવેલી માળાઓ, (૩) પૂરિમ-વાંસની સળીઓ ઉપર પુષ્પોને પૂરીને બનાવેલી માળાઓ અને (૪) સંઘાતિમ-નાલના સંઘાતનથી એક બીજા પુષ્પોને જોડીને બનાવેલી માળાઓ. આ ચારે પ્રકારની માળાઓથી વિભૂષિત કરીને તેમણે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને કલ્પવૃક્ષ જેવો બનાવી દીધો.

सौवर्णमणिकमयी रत्नावली-रत्नमयी, अङ्गदकेयूरे बाह्वाभरणे अङ्गदकेयूरयोः एकार्थकत्वेऽपि आकारविशेषस्य भेदात् भेदोऽवगन्तव्यः। कटकं-कलाचिकाभरणम्, त्रुटिकम्-बाहुरक्षिका, कटिभूषण, 'कणदोरा' इति प्रसिद्धम्, दश-मुद्रिकानन्तकम्-हस्ताङ्गुली मुद्रिकादशकम्, वक्षःसूत्रम्-हृदयधारणीय सुवर्ण संकलकम्, मुरवी-मुरजाकारमाभरणम्, कण्ठमुखी-तदेवकण्ठासन्नधारणीयमाभरणम्, प्रालम्बम्-झुम्बनकम्, कुण्डले-कर्णाभरणे चूडामणिः-ललाटाभरण-

होती है वह मुक्तावली है. सुवर्णके मणियोंसे जो बना होता है वह कनकावली है, कर्केतन आदि रत्नोंसे जो बना होता है वह रत्नावली है. अंगद और केयूर ये बाहुके आभूषण हैं। अगद और केयूर यद्यपि एकही आभरण हैं, परन्तु इनके आकारमें फर्क होता है इसलिये इनमें आकारको लेकर भेद होता है। कलाईका जो आभरण होता है, उसका नाम कटक है. बाहुरक्षिकाका नाम त्रुटिक है, कणदोरा जिसे भाषामें कहा जाता है, उसका नाम कटिसूत्र है दोनों हाथोंकी अङ्गुलियोंकी जो दश अगूठियां होती हैं वह मुद्रिका दशक हैं। बाजूमें जो डोरा पहिरा जाता है, वह अनन्तक है, गलेमें लटकती हुई जो सोनेकी सांकल पहिरी जातीहै वह वक्षःसूत्र कहलाताहै। मुरजके मृदंग आकार जैसा जो आभरण होता है उसका नाम मुरवीहै। यह कण्ठमें धारण की जाती है, इसलिये कण्ठमुखी कही जाती है। झूमकेका नाम प्रालम्ब है कानोंके गोल २ बडे आभरणका नाम कुंडल है। ललाटके आभरण विशेषका

નિર્મિત માળાને કનકાવલિ કહે છે. કર્કેતન આદિ રત્નોની માળાને રત્નાવલિ કહે છે. અગદ અને કેયૂર, એ બન્ને ભુજાનાં આભૂષણો છે જો કે અગદ અને કેયૂર એક જ આભરણ છે, છતાં તેમના આકારમા તફાવત હોવાથી આકારની અપેક્ષાએ તે બન્નેમા ભેદ બતાવવામાં આવેલ છે કાંડા પર પહેરવા માટે જે આભૂષણ વપરાય છે તેનું નામ કટક છે. બાહુરક્ષિકાને ત્રુટિક કહે છે કદોરાને માટે અહીં 'કટિસૂત્ર' પદનો પ્રયોગ કર્યો છે, બન્ને હાથની દસે આગળીઓમાં પહેરવાની વીંટીઓને દશમુદ્રિકા કહે છે બાજૂમા જે દોરો પહેરવામા આવે છે તેને અનન્તક કહે છે ગળામાથી વક્ષઃસ્થળ સુધી લટકતો જે સોનાનો અછેડો પહેરવામા આવે છે તેને વક્ષ.સૂત્ર કહે છે. મુરજના (મૃદગના) આકારના આભરણને મુખી કહે છે તેને કંઠમાં ધ રણ કરવામાં આવતી હોવાથી કઠમુખી કહે છે ઝૂમણાને પ્રાલમ્બ કહે છે અને કાનમા પહેરવાના ગોળ ગોળ આભરણને કુડલ કહે છે લલાટ ઉપર પહેર-

मतिपादितस्तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यो यावत् ईहामृगऋषभतुरगनरमकरविहग-व्यालककिन्नररुरुशरभचमरकुञ्जर – वनलता – पद्मलताभक्तिचित्राम् स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामाम्, विद्याधरयमलयुगलयन्त्रयुक्तामिव अर्चिः सहस्रमालिनीकाम्, रूपकसहस्रकलितां भास्यमानाम्, बाभास्यमानाम् दीप्यमानाम् चक्षुर्लोकनश्लेषां सुखस्पर्शाम् सश्रीकरूपाम् घण्टावलीचलित मधुरमनोहरस्वराम् शुभां कान्तां दर्शनीयाम् निपुणोचितमिसिमिसन्ती मणि रत्नघण्टिकाजालपरिक्षिप्ताम् एषां पदानां व्याख्या राजप्रश्नीये एकादशे सूत्रे मत्कृतायां सुबोधिन्याख्यायां व्याख्यायां विलोकनीयेति। एतादृशी पुरुषसहस्र वाहाम् सहस्रपुरुषवहनीयाम् शिबिकाम् उपस्थापयत? समानयत? 'उवणेत्ता

वर्णित कर यहां प्रकट किया जाता है–"ईहामृग–ऋषभ–तुरगनर–मकर विहग–व्यालक–किन्नर–रुरु–शरभ–चमर–कुंजर–वनलतापद्मलता भक्तिचित्राम्, स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामाम्, विद्याधरयमल युगलयन्त्रयुक्तामिव, अर्चिःसहस्रमालिनीकाम्, रूपकसहस्रकलितां, भास्यमानाम्, बाभास्यमानाम्, चक्षुर्लोकनश्लेषां, सुखस्पर्शाम्, सश्रीकरूपाम्, घंटावलिचलितमधुरमनोहरस्वराम्, शुभां, कान्तां, दर्शनीयाम्, निपुणोचितमिसिमिसतीं मणिरत्नघटिका–जाल परिक्षिप्ताम्" इन पदोंकी व्याख्या यदि देखना हो तो राजप्रश्नीय–सूत्रके ग्यारहवे सूत्रमें मेरे द्वारा की गई सुबोधिनी नामकी व्याख्याको देखो तथा वह पालखी इतनी विशाल रचनामें हो कि उसे १००० हजार पुरुष उठावे, इस प्रकारसे इन पूर्वोक्त विशेषणोंवाली पालखी तैयार कर शीघ्र उप

ह्देरहार पूर्व्ड नीचे आपवामां आव्यु छे–' ईहामृग–ऋषभ–तुरग–नर–मकर विहग–व्यालक–किन्नर–रुरु–शरभ–चमर–कुंजर– वनलता – पद्मलता,भक्तिचित्राम्, स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामाम् विद्याधरयमलयुगलयन्त्रयुक्तामिव, अर्चिःसहस्रमालिनीकाम्, रूपकसहस्रकलितां भास्यमानाम्, बाभास्यमानाम्, दीप्यमानाम्, चक्षुर्लोकनश्लेषां सुखस्पर्शाम्, सश्रीकरूपाम्, घण्टावलिचलित मधुरमनोहरस्वराम् शुभां, कान्तां, दर्शनीयाम्, निपुणोचितमिसिमिसंतीं, मणिरत्न घटिकाजालपरिक्षिप्ताम्" आ पदोनी व्याख्या मारा द्वारा रचवामां आवेल राजप्रश्नीय सूत्रना ११ मा सूत्रनी सुबोधिनी नामनी टीकामां आपवामां आवेल छे ते जिज्ञासु वाचकोए ते पुस्तकमांथी ते वांची लेवी.

ते पालखी एक हजार पुरुषो वडे उपाडी शकाय एटली विशाल होवी जोइए. उपर्युक्त विशेषणोथी युक्त पालखी तैयार कराबीने तुरत ज अहीं

चतुर्विधेन अलङ्कारेण सर्वथा जमालिं सुसज्जितं कुरुत इत्यर्थः । 'तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी-' ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, आह्वयति, शब्दयित्वा आहूय एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! अणेगखंभसयसन्निविट्ठं लीलट्ठियसालभंजियागं जहा रायप्पसेणइज्जे विमाणवण्णओ जाव मणिरयणघंटियाजालपरिक्खित्तं पुरिससहस्सवाहणीयं सीयं उवट्ठवेह' भो देवानुप्रियाः ! क्षिप्रमेव-शीघ्रातिशीघ्रमेव अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टाम् अनेकेषु स्तम्भशतेषु सन्निविष्टाम् रचितां स्थापितां वा, लीलास्थितशालिभञ्जिकाम्-लीलया स्थिताः शालिभञ्जिकाः पुत्तलिका विशेषा यत्र सा ताम्, यथा राजप्रश्नीये एकादशे सूत्रे विमानवर्णकः

कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी' इतना सब कुछ हो जाने पर फिर क्षत्रियकुमार जमालिके पिताने अपने आज्ञाकारी सेवकोंको बुलाया-और उनसे ऐसा कहा-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! अणेगखंभसयसन्निविट्ठं लीलट्ठियसालभंजियागं जहा रायप्पसेणइज्जे विमाणवण्णओ जाव मणिरयणघंटियाजालपरिक्खित्तं पुरिससहस्स वाहणीयं सीयं उवट्ठवेह' हे देवानुप्रियो ! तुम लोग शीघ्रातिशीघ्रही एक पालखी तैयार करो जो सैकड़ो खंभोंवाली हो जिसमें क्रीडा करती हुई पुत्तलिकाएँ उकेरी गई हों, राजप्रश्नीय सूत्रके ११ वें सूत्रमें जैसा विमानका वर्णन किया गया है, ठीक उसीके अनुरूप इसे रचो, राजप्रश्नीय सूत्रमें विमानका वर्णन किस प्रकारसे है सो इसे विभक्ति परि-

---

"तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी" આ રીતે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને વસ્ત્ર, અલંકાર આદિથી વિભૂષિત કરીને તેના પિતાએ પોતાના આજ્ઞાકારી સેવકોને બોલાવ્યા. અને તેમને આ પ્રમાણે કહ્યુ—"खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! अणेगखंभसय सन्निविट्ठं लीलट्ठियसालभंजियागं जहा रायप्पसेणइज्जे विमाणवण्णओ जाव मणि रयणघंटियाजालपरिक्खित्तं पुरिससहस्सवाहणीयं सीयं उवट्ठवेह" હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે બની શકે એટલી ત્વરાથી એક પાલખી તૈયાર કરો. તે પાલખીને સેંકડો સ્થંભો હોવા જોઇએ અને તે સ્થભો ઉપર ક્રીડા કરતી પુતલીઓ જડેલી હોવી જોઇએ રાજપ્રશ્નીય સૂત્રના ૧૧ માં સૂત્રમા વિમાનનું જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યુ છે એવી જ તે પાલખી બનવી જોઇએ રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં જે વિમાનનુ જે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે વર્ણન વિભક્તિના

विशेषः इति चित्रं विचित्रम् रत्न सङ्कटोत्कटम् रत्न सङ्कटच तदुत्कटच उत्कटमिति सङ्कटोत्कटम् उत्कटरत्नं बहुल मुकुट पिनद्धवतः परिधापयतः, ' कि बहुना गंथिमवेढिमपूरिमसंघातिमेणं चउव्विहेणं मल्लेणं कप्परुक्खगं पिव अलंकिय विभूसिय करेंति ' कि बहुना ? किमधिकेन वर्णनेन ? ग्रन्थिमवेष्टिमपूरिम सङ्घातिमेन तत्र-ग्रथिमम् ग्रथननिर्वृत्तम् सूत्रग्रथितमालादि वेष्टिम वेष्टनेन निर्वृत्तम्-पूरिमम्-वंशशलाकाभिर्निर्मिता माला या पुष्पैः पूर्यते तत्, सङ्घातिमम्-परस्परतो नालसङ्घातनेन यत् सघात्यते तत्, तेन तथाविधेन चतुर्विधेन माल्येन मालयेत्यर्थः कल्पवृक्षमिव अलङ्कृतविभूषितम् अलङ्कृतश्चासौ विभूषितश्चेति अलङ्कृतविभूषितः कृतालङ्कारः संजातविभूषश्चेति तम्, तथाविध करोति,

---

नाम चूडामणि है, इन सब आभरणोंको पहिरा चुकनेके बाद फिर उन्होंने अनेक प्रकारके उत्कृष्टरत्न बहुलवाले मुकुटको पहिराया ' कि बहुणा-गंथिम वेढिम पूरिम संघातिमेण चउव्विहेण मल्लेण० करेंति ' अधिक वर्णन क्या किया जावे, उन्होंने उसे चार प्रकारकी मालाएँ पहिराई-इनमें कुछ मालाएँ ऐसी थीं जो डोरेमें पुष्पोंको गूथकर बनाई गई थीं इनका नाम ग्रन्थिम है, जो डोरेमें पिरोकर बनाई गई थीं वे वेष्टिम थीं, जो बांसकी शलाइयोंसे निर्मित मालाएँ पुष्पोंसे पूरी गई थीं वे पूरिम हैं, परस्परमें नालके संघातसे जो जोडी जाती है, वह संघातिम माला है । इस तरह इन चार प्रकारकी मालाओंसे अलंकृत और विभूषित करके उन्होंने उस जमालि क्षत्रियकुमारको कल्पवृक्षके जैसा बना दिया ' तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया

વાના આભરણને ચૂડામણિ કહે છે ઉપર્યુક્ત સઘળાં આભરણો પહેરાવ્યા પછી તેમણે અનેક પ્રકારના ઉત્તમ રત્નો જડેલો મુગટ તેને પહેરાવ્યો. " किं बहुणा गंथिमवेढिमपूरिमसंघातिमेण चउव्विहेणं मल्लेणं करेंति " ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીનાં આભૂષણોનુ અધિક વર્ણન શું કરુ । અતિસંક્ષિપ્ત રૂપે જ અહીં તેનુ વર્ણન કર્યું છુ—તેમણે તેને ચાર પ્રકારની માળાઓ પહેરાવી. તે ચાર પ્રકારની માળાઓ નીચે પ્રમાણે સમજવી. (૧) ગ્રન્થિમ-દોરીમાં પુષ્પોને ગૂંથીને બનાવેલી માળાઓ, (૨) વેષ્ટિમ-દોરીમાં પરોવીને બનાવેલી માળાઓ. (૩) પૂરિમ-વાંસની સળીઓ ઉપર પુષ્પોને પૂરીને બનાવેલી માળાઓ અને (૪) સંઘાતિમ—નાલના સંઘાતનથી એક બીજા પુષ્પોને જોડીને બનાવેલી માળાઓ. આ ચારે પ્રકારની માળાઓથી વિભૂષિત કરીને તેમણે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને કલ્પવૃક્ષ જેવો બનાવી દીધો.

मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह ' शिबिकाम् उपस्थाप्य समानीय मम एतामाज्ञप्तिम् प्रत्यर्पयत-परावर्तयत, ' तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जाव पच्चप्पिणंति ' ततःखलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः यावत् पूर्वोक्तप्रकारां शिबिकामुपस्थाप्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पित्रे तदाज्ञां प्रत्यर्पयन्ति-परावर्तयन्ति । ' तएणं से जमाली खत्तियकुमारे केसालंकारेण वत्थालंकारेणं मल्लालंकारेणं आभरणालंकारेणं चउव्विहेणं अलंकारेण अलंकारिए समाणे पडिपुन्नालंकारे सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ ' ततःखलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः केशालङ्कारेण केशा एवालङ्कारः केशालङ्कारस्तेन, अथवा केशानामलङ्कारः पुष्पादि केशालङ्कारस्तेन, वस्त्रालङ्कारेण वस्त्रलक्षणालङ्कारेण, माल्यालङ्कारेण, आभरणालङ्कारेण चतुर्विधेन अलङ्कारेण अलङ्कारितः प्रति-

---

स्थित करो ' उवट्ठवेत्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह ' उपस्थित करके फिर हमें इसका सूचन करो ' तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जाव पच्चप्पिणंति ' इस प्रकारसे स्वामीकी आज्ञाके अनुसार उन कौटुम्बिक पुरुषोंने पालखी तैयार की और इसकी सूचना अपने स्वामीके पास पहुँचा दी सूचना पहुँचतेही पिताने ' तएणं से जमाली खत्तियकुमारे केसालंकारेण, वत्थालंकारेण, मल्लालंकारेण अलंकारिए समाणे पडिपुन्नालंकारे सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ ' उस क्षत्रियकुमार जमालीके उसी समय केशोंको संभाला, वस्त्रोंको संभाला, पहिरी हुई मालाओंको ठीक ठाक कर दिया और आभरणोंको भी सुलझाकर यथोचित स्थान पर सुसज्जित कर दिया, इस तरह केशरूप, वस्त्ररूप, मालारूप और आभरणरूप इन चार प्रकारोंके अलंकारों द्वारा पूर्णरूपसे अलंकृत हुआ

ઉપસ્થિત કરો. " उवट्ठवेत्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह " અને ઉપસ્થિત કરીને મને ખબર આપો. " तएण ते कोडुंबियपुरिसा जाव पच्चप्पिणंति " પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાનુસાર પાલખી તૈયાર કરાવીને તે આજ્ઞાકારી સેવકોએ " પાલખી તૈયાર થઈ ગઈ છે " એવી ખબર તેમને આપી. પાલખી તૈયાર થઈ ગયાના સમાચાર મળતાં જ " तएणं से जमाली खत्तियकुमारे केसालंकारेण, वत्थालंकारेण, मल्लालंकारेण, आभरणालंकारेण अलंकारिए समाणे पडिपुन्नालंकारे सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ " તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાએ તેના કેશોની સજાવટ કરી, વસ્ત્રોને ઠીક-ઠાક કર્યાં, પહેરેલી માળાઓને પણ વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવી અને આભરણોને પણ બરાબર યોગ્ય સ્થાને સુસજ્જિત કરીને ગોઠવી દીધાં. આ રીતે કેશરૂપ, વસ્ત્રરૂપ, માલારૂપ અને આભરણ રૂપ, ચાર પ્રકારનાં આભૂષણોથી પૂર્ણરૂપે વિભૂષિત થયેલો તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી

प्रतिपादितस्तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यो यावत् ईहामृगऋषभतुरगनरमकरविहग-व्यालकिन्नररुरुशरभचमरकुञ्जर - वनलता - पद्मलताभक्तिचित्राम् स्तम्भो-द्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामाम्, विद्याधरयमलयुगलयन्त्रयुक्तामिव अर्चिः-सहस्रमालिनीकाम्, रूपकसहस्रकलितां भास्यमानाम्, बाभास्यमानाम् दीप्यमानाम् चक्षुर्लोकनश्लेषां सुखस्पर्शाम् सश्रीकरूपाम् घण्टावलीचलित-मधुरमनोहरस्वराम् शुभां कान्तां दर्शनीयाम् निपुणोचितमिसिमिसन्ती मणि-रत्नघण्टिकाजालपरिक्षिप्ताम् एषां पदानां व्याख्या राजप्रश्नीये एकादशे सूत्रे मत्कृतायां सुबोधिन्याख्यायां व्याख्यायां विलोकनीयेति । एतादृशी पुरुषसहस्र-वाहिनीम् सहस्रपुरुषवाहनीयाम् शिबिकाम् उपस्थापयत ? समानयत ? ' उपस्थाप्य

वर्णित कर यहां प्रकट किया जाता है-"ईहामृग-ऋषभ-तुरग-नर-मकर-विहग-व्यालक-किन्नर-रुरु-शरभ-चमर-कुंजर-वनलतापद्मलता भक्तिचित्राम्, स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामाम्, विद्याधरयमल-युगलयन्त्रयुक्तामिव, अर्चिःसहस्रमालिनीकाम्, रूपकसहस्रकलितां, भास्यमानाम्, बाभास्यमानाम्, चक्षुर्लोकनश्लेषां, सुखस्पर्शाम्, सश्रीकरूपाम्, घण्टावलिचलितमधुरमनोहरस्वराम्, शुभां, कान्तां, दर्शनीयाम्, निपुणोचितमिसिमिसन्तीं मणिरत्नघण्टिका-जाल परिक्षिप्ताम्" इन पदोंकी व्याख्या यदि देखना हो तो राजप्रश्नीय-सूत्रके ग्यारहवे सूत्रमें मेरे द्वारा की गई सुबोधिनी नामकी व्याख्याको देखो तथा वह पालखी इतनी विशाल रचनामें हो कि उसे १००० हजार पुरुष उठावें, इस प्रकारसे इन पूर्वोक्त विशेषणोंवाली पालखी तैयार कर-शीघ्र उप-

કેટલાક પદો નીચે આપવામાં આવ્યાં છે-"ईहामृग-ऋषभ-तुरग-नर-मकर-विहग-व्यालक-किन्नर-रुरु-शरभ-चमर-कुंजर- वनलता - पद्मलता भक्तिचित्राम्, स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामाम् विद्याधरयमलयुगलयन्त्रयुक्तामिव, अर्चिःसहस्रमालिनीकाम्, रूपकसहस्रकलितां भास्यमानाम्, बाभास्यमानाम्, दीप्यमानाम्, चक्षुर्लोकनश्लेषां सुखस्पर्शाम्, सश्रीकरूपाम् घण्टावलिचलित-मधुरमनोहरस्वराम् शुभां, कान्तां दर्शनीयाम् निपुणोचितमिसिमिसन्ती, मणिरत्न-घण्टिकाजालपरिक्षिप्ताम्" આ પદોની વ્યાખ્યા મારા દ્વારા રચવામાં આવેલ રાજપ્રશ્નીય સૂત્રના ૧૧ માં સૂત્રની સુબોધિની નામની ટીકામાં આપવામાં આવેલ છે તો જિજ્ઞાસુ વાચકોએ તે પુસ્તકમાંથી તે વાંચી લેવી.

તે પાલખી એક હજાર પુરુષો વડે ઉપાડી શકાય એટલી વિશાળ હોવી જોઈએ. ઉપર્યુક્ત વિશેષણોથી યુક્ત પાલખી તૈયાર કરાવીને તુરત જ અહીં

चतुर्विधेन अलङ्कारेण सर्वथा जमालिं समलङ्कृतं कुरुत इत्यर्थः । 'तएण से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी-' ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, आह्वयति, शब्दयित्वा आहूय एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! अणेगखंभसयसन्निविट्ठं लीलट्ठियसालभंजियागं जहा रायप्पसेणइज्जे विमाणवण्णओ जाव मणिरयणघंटियाजालपरिक्खित्तं पुरिससहस्सवाहणीयं सीयं उवट्ठवेह' भो देवानुप्रियाः ! क्षिप्रमेव-शीघ्रातिशीघ्रमेव अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टाम् अनेकेषु स्तम्भशतेषु सन्निविष्टाम् रचितां स्थापितां वा, लीलास्थितशालिभञ्जिकाम्-लीलया स्थिताः शालिभञ्जिकाः पुत्तलिका विशेषा यत्र सा ताम्, यथा राजप्रश्नीये एकादशे सूत्रे विमानवर्णकः

कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी' इतना सब कुछ हो जाने पर फिर क्षत्रियकुमार जमालिके पिताने अपने आज्ञाकारी सेवकोंको बुलाया-और उनसे ऐसा कहा-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! अणेगखंभसयसन्निविट्ठं लीलट्ठियसालभंजियागं जहा रायप्पसेणइज्जे विमाणवण्णओ जाव मणिरयणघंटियाजालपरिक्खित्तं पुरिससहस्स वाहणीयं सीयं उवट्ठवेह' हे देवानुप्रियो ! तुम लोग शीघ्रातिशीघ्रही एक पालखी तैयार करो जो सैकडो खंभोंवाली हो जिसमें क्रीडा करती हुई पुत्तलिकाएँ उकेरी गई हों, राजप्रश्नीय सूत्रके ११ वें सूत्रमें जैसा विमानका वर्णन किया गया है, ठीक उसीके अनुरूप इसे रचो, राजप्रश्नीय सूत्रमें विमानका वर्णन किस प्रकारसे है सो इसे विभक्ति परि-

---

"तएण से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी" આ રીતે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને વસ્ત્ર, અલંકાર આદિથી વિભૂષિત કરીને તેના પિતાએ પોતાના આજ્ઞાકારી સેવકોને બોલાવ્યા. અને તેમને આ પ્રમાણે કહ્યુ-"खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! अणेगखंभसय सन्निविट्ठं लीलट्ठियसालभंजियागं जहा रायप्पसेणइज्जे विमाणवण्णओ जाव मणिरयणघंटियाजालपरिक्खित्तं पुरिससहस्सवाहणीयं सीयं उवट्ठवेह" હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે બની શકે એટલી ત્વરાથી એક પાલખી તૈયાર કરો તે પાલખીને સેંકડો સ્થંભો હોવા જોઈએ અને તે સ્થંભો ઉપર ક્રીડા કરતી પુતલીઓ જડેલી હોવી જોઈએ રાજપ્રશ્નીય સૂત્રના ૧૧ માં સૂત્રમાં વિમાનનું જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે એવી જ તે પાલખી બનવી જોઈએ રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં જે વિમાનનું જે વર્ણન કરવામાં આવ્યુ છે તે વર્ણન વિભક્તિના

पूर्वालङ्कार सिंहासनात् अभ्युत्तिष्ठति, 'अब्भुट्ठेत्ता सीयं अणुप्पदाहिणी करेमाणे सीयं दुरुहइ' अभ्युत्थाय शिबिकाम् अनुप्रदक्षिणी कुर्वन् शिबिकाम् आरोहति, 'सीयं दुरुहित्ता सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहे सन्निसण्णे' शिबिकाम् आरुह्य सिंहासनवरे श्रेष्ठसिंहासने पौरस्त्याभिमुखो भूत्वा सन्निषण्णः समुपविष्टः। 'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया ण्हाया कयबलि जाव सरीरा हंसलक्खणं पडसाडगं गहाय सीयं अणुप्पदाहिणी करेमाणी सीयं दुरूहइ' ततः खलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य माता स्नाता कृतस्नाना, कृतबलि यावत्

वह क्षत्रियकुमार जमालि सिंहासनसे उठा "केशालंकार" का तात्पर्य पुष्पादिसे अलंकृत हुआ" ऐसा भी हो सकता है। क्योंकि पुष्पादिक केशोंको अलंकृत करनेवाले होते हैं। 'केशालङ्कार' आदि पदोंमें रूपकालङ्कार है। 'अब्भुट्ठेत्ता सीयं अणुप्पदाहिणी करेमाणे सीयं दुरुहइ' यहां 'अणुप्पदाहिणी' शब्दका तात्पर्य प्रदक्षिणा देनेसे है-सिंहासनसे उठकर वह उपस्थित हुई उस पालखी पर चढा चढते समय उसने पहिले पालखी की प्रदक्षिणा की, 'सीयं दुरुहित्ता सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहे सन्निसण्णे' पालखी पर चढकर वह पूर्वदिशाकी ओर मुंह करके वहां पर रखे हुए उत्तम-श्रेष्ठ सिंहासन पर बैठ गया, 'तएणं तस्स खत्तियकुमारस्स जमालिस्स माया ण्हाया कयबलि जाव सरीरा हंसलक्खणं पडसाडगं गहाय सीयं अणुप्पदाहिणी करेमाणी सीयं दुरुहइ' उसके बैठ जानेके बाद उस क्षत्रियकुमार जमालिकी माताने

પોતાના સિંહાસનેથી ઉઠ્યો. "કેશાલંકાર" નો ભાવાર્થ "પુષ્પાદિથી અલંકૃત થયો" એવો પણ થઈ શકે છે, કારણ કે પુષ્પાદિકો વડે કેશોને અલંકૃત કરવામાં આવે છે 'કેશાલંકાર" આદિ પદોમાં રૂપકાલંકારનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે "अब्भुट्ठेत्ता सीयं अणुप्पदाहिणी करेमाणे सीयं दुरुहइ" અહીં "अणुप्पदाहिणी" નું તાત્પર્ય "પ્રદક્ષિણા કરવી" થાય છે (જેની પ્રદક્ષિણા કરવાની હોય તે મૂર્તિ આદિને જમણા હાથ તરફ રાખીને પ્રદક્ષિણા કરાય છે તેથી "અનુપ્રદાક્ષિણી" નો પ્રયોગ કર્યો છે) સિંહાસન પરથી ઉઠીને પાલખીની પ્રદક્ષિણા કરીને તે પાલખી પર ચડયો. "सीयं दुरुहित्ता सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहे सन्निसण्णे" પાલખી પર ચડયા પછી તે ત્યાં ગોઠવેલા ઉત્તમ સિંહાસન પર પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખીને બેસી ગયો. 'तएणं तस्स खत्तियकुमारस्स जमालिस्स माया ण्हाया कयबलि जाव सरीरा हंसलक्खणं पडसाडगं गहाय सीयं अणुप्पदाहिणी करेमाणी सीयं दुरुहइ" જમાલી સિંહાસન પર બેસી ગયા પછી તેની માતા કે જે સ્નાન, બલિકર્મ

मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह ' शिबिकाम् उपस्थाप्य समानीय मम एतामाज्ञप्तिम् प्रत्यर्पयत–परावर्तयत, ' तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जाव पच्चप्पिणंति ' ततःखलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः यावत् पूर्वोक्तप्रकारां शिविकामुपस्थाप्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पित्रे तदाज्ञां प्रत्यर्पयन्ति–परावर्तयन्ति । ' तएणं से जमाली खत्तियकुमारे केसालंकारेण वत्थालंकारेणं मल्लालंकारेणं आभरणालंकारेणं चउव्विहेणं अलंकारेण अलंकारिए समाणे पडिपुन्नालंकारे सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ ' ततःखलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः केशालङ्कारेण केशा एवालङ्कारः केशालङ्कारस्तेन, अथवा केशानामलङ्कारः पुष्पादि केशालङ्कारस्तेन, वस्त्रालङ्कारेण वस्त्रलक्षणालङ्कारेण, माल्यालङ्कारेण, आभरणालङ्कारेण चतुर्विधेन अलङ्कारेण अलङ्कारितः प्रति-

स्थित करो ' उवट्ठवेत्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह ' उपस्थित करके फिर हमें इसका सूचन करो ' तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जाव पच्चप्पिणंति ' इस प्रकारसे स्वामीकी आज्ञाके अनुसार उन कौटुम्बिक पुरुषोंने पालखी तैयार की और इसकी सूचना अपने स्वामीके पास पहुँचा दी सूचना पहुँचतेही पिताने ' तएणं से जमाली खत्तियकुमारे केसालंकारेण, वत्थालंकारेण, मल्लालंकारेण अलंकारिए समाणे पडिपुन्नालंकारे सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ ' उस क्षत्रियकुमार जमालीके उसी समय केशोंको संभाला, वस्त्रोंको संभाला, पहिरी हुई मालाओंको ठीक ठाक कर दिया और आभरणोंको भी सुलझाकर यथोचित स्थान पर सुसज्जित कर दिया, इस तरह केशरूप, वस्त्ररूप, मालारूप और आभरणरूप इन चार प्रकारोंके अलंकारों द्वारा पूर्णरूपसे अलंकृत हुआ

ઉપસ્થિત કરો. " उवट्ठवेत्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह " અને ઉપસ્થિત કરીને મને ખબર આપો " तएण ते कोडुंबियपुरिसा जाव पच्चप्पिणंति " પોતાનાં સ્વામીની આજ્ઞાનુસાર પાલખી તૈયાર કરાવીને તે આજ્ઞાકારી સેવકોએ " પાલખી તૈયાર થઇ ગઈ છે " એવી ખબર તેમને આપી. પાલખી તૈયાર થઇ ગયાના સમાચાર મળતાં જ " तएणं से जमाली खत्तियकुमारे केसालंकारेण, वत्थालंकारेण, मल्लालंकारेण, आभरणालंकारेण अलंकारिए समाणे पडिपुन्नालंकारे सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ " તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાએ તેના કેશોની સજાવટ કરી, વસ્ત્રોને ઠીક–ઠાક કર્યાં, પહેરેલી માળાઓને પણ વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવી અને આભરણોને પણ બરાબર યોગ્ય સ્થાને સુસજ્જિત કરીને ગોઠવી દીધા. આ રીતે કેશરૂપ, વસ્ત્રરૂપ, માલારૂપ અને આભરણ રૂપ, ચાર પ્રકારનાં આભૂષણોથી પૂર્ણરૂપે વિભૂષિત થયેલો તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી

क्षत्रियकुमारस्य अम्बा धात्री उपमाता स्नाता कृतस्नाना यावत् अल्पमहार्घा भरणालङ्कृतशरीरा रजोहरणं च प्रतिग्रहं च पात्रं गृहीत्वा शिबिकाम् अनु प्रदक्षिणी कुर्वती शिबिकाम् आरोहति, 'दुरुहित्ता जमालिस्स खत्तियकुमारस्स वाम पासे भद्दासनवरंसि सन्निसन्ना' शिबिकामारुह्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य वामे पार्श्वे भद्रासनवरे सर्वोत्तमासने सन्निषण्णा उपविष्टा। 'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिट्ठओ एगा वरतरुणी सिंगारागारचारुवेसा' तत खलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पृष्ठतः एका वरतरुणी शृङ्गारागारचारुवेषा

सीयं अणुप्पदाहिणी करेमाणी सीयं दुरुहइ' बादमें क्षत्रियकुमार जमालिकी धायमाता वहाँ आई, उसने भी पहिलेसे अपनी सब तैयारी कर रखी थी, स्नान आदि क्रियाओंसे वह निपट गई थी, वायसादि पक्षियोंके लिये अन्नादि भागरूप बलिकर्म वह कर चुकी थी, दुःस्वप्न आदि निवारणके लिये कौतुक एव मंगलरूप प्रायश्चित्त भी वह आचरित कर चुकी थी, अच्छे २ शुद्ध धर्मस्थानमें जाने योग्य वस्त्रोंको और अलंकारोंको वह उस समय पहिरे हुई थी, उसके हाथमें रजोहरण और पात्र था, इनको लेकर वह पालखीकी प्रदक्षिणा करके उस पर चढी 'दुरुहित्ता जमालिस्स खत्तियकुमारस्स वामे पासे भद्दासन वरंसि सन्निसन्ना' वहाँ चढकर वह भद्रासन पर बैठ गई वह श्रेष्ठ भद्रासन क्षत्रियकुमार जमालिकी बाईं ओर रखा था 'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिट्ठओ एगा वरतरुणी सिंगारागारचारु

સીયં અણુપ્પદાહિણી કરેમાણી સીયં દુરુહઇ" ત્યાર બાદ ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીની ધાવમાતા પણ ત્યાં આવી તેણે પણ સ્નાન, બલિકર્મ, કૌતુક મંગલરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત વગેરે ત્યાં આવતા પહેલાં જ પતાવી દીધાં હતાં. (વાયસાદિ પક્ષીને માટે અન્નનો ભાગ અલગ કરવો તેનું નામ બલિકર્મ છે દુઃસ્વપ્ન આદિના નિવારણને માટે કરવામાં આવતા મેષના તિલકને કૌતુક કહે છે અને અક્ષત વડે મંગળ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવામાં આવે છે) તેણે ધર્મસ્થાનકમાં જતી વખતે પહેરવા યોગ્ય કપડાં પહેર્યા હતાં અને મૂલ્યવાન આભૂષણો ધારણ કરેલાં હતાં. તેના હાથમાં રજોહરણ અને પાત્ર હતાં તે પણ પાલખીની પ્રદક્ષિણા કરીને પાલખી પર ચઢીને "દુરુહિત્તા જમાલિસ્સ ખત્તિયકુમારસ્સ વામે પાસે ભદ્દાસનવરંસિ સંનિસણ્ણા' ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીની ડાબી બાજુએ ગોઠવેલા ઉત્તમ ભદ્રાસન પર બેસી ગઈ "તએણં તસ્સ જમાલિસ્સ ખત્તિયકુમારસ્સ પિટ્ઠઓ એગા વરતરુણી સિંગારાગારચારુવેસા" ત્યાર બાદ એક બીજી સુંદર

शरीरा-कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता शुद्धप्रावेश्यानि वस्त्राणि मा-ङ्गल्यानि प्रवरपरिहिता अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरा हंसलक्षणं हंसवद् धवलं हंसचिन्हयुक्तं वा पटशाटकं पट्टाम्बरं गृहीत्वा परिधाय शिबिकाम् अनुप्रद-क्षिणी कुर्वती शिबिकामारोहति, 'सीयं दुरुहित्ता जमालिस्स खत्तियकुमारस्स दाहिणे पासे भद्दासनवरंसि संनिसन्ना' शिबिकामारुह्य जमाले. क्षत्रियकुमा रस्य दक्षिणे पार्श्वे भद्रासनवरे अत्युत्तमासने सन्निषण्णा उपविष्टा। 'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स अम्मधाई ण्हाया जाव सरीरा रयहरणं च परि-ग्गहं च गहाय सीयं अणुप्पदाहिणी करेमाणी सीयं दुरुहइ' ततःखलु तस्य जमालेः

कि पहिलेसेही स्नानसे निबट चुकी थी, बलिकर्म-वायसादिकोंके लिये अन्न डाल चुकी थी, कौतुक मंगलरूप प्रायश्चित्त जिसने पहिले से कर लिया था, धर्मस्थानमें जाने योग्य शुद्ध वस्त्रोंको जो अच्छी तर-हसे पहिर चुकी थी, और अल्प भारवाले कीमती आभूषणोंसे जिसका सुहावना शरीर विशेषरूपसे अलकृत हो रहा था, वहां पर आई उस समय उसके हाथमें हंसके जैसा या हंसके चिह्नवाला एक पटशाटक-रेशमी रूमाल था, आतेही उसने भी उस पालखीकी प्रद-क्षिणा की और फिर वह उस पर चढ गई 'सीयं दुरुहित्ता जमालिस्स खत्तियकुमारस्स दाहिणे पासे भद्दासनवरंसि संनिसन्ना' चढतेही वह, वहां पर रखे हुए भद्रासन पर जो कि क्षत्रियकुमार जमालिकी दाहिनी ओर रखा गया था बैठ गई, 'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तिय-कुमारस्स अम्मधाई ण्हाया जाव सरीरा रयहरणं च परिग्गहंच गहाय

વાયસ આદિને અન્નદાન દેવું તે) કૌતુક મંગળરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ વિધિઓ પતાવી ચુકી હતી, જેણે ધર્મસ્થાનમાં જતી વખતે પહેરવા યોગ્ય કપડાં પહેર્યા હતાં, અને જેણે અલ્પ ભારવાળા પણ અતિશય મૂલ્યવાન આભૂષણોથી પોતાના સુંદર શરીરને અધિક સુંદર બનાવ્યું હતું, તે ત્યાં આવી તે વખતે તેના હાથમાં હંસના જેવું શુભ્ર અથવા હંસના ચિહ્નવાળું પટશાટક (રેશમી વસ્ત્ર-રૂમાલ) હતું તેણે પણ તે રથની પ્રદક્ષિણા કરી, અને ત્યાર બાદ તે પણ તે રથ પર ચઢી ગઈ.

"सीयं दुरुहित्ता जमालिस्स खत्तियकुमारस्स दाहिणे पासे भद्दासनवरंसि संनिसन्ना" રથ પર આરોહણ કરીને તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીની જમણી તરફ ગોઠવેલા ઉત્તમ ભદ્રાસન પર બેસી ગઇ. "तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स अम्मधाई ण्हाया जाव सरीरा रयहरणं च परिग्गहं च गहाय

चतुरा, तथा युक्तोपचारेषु उचितव्यवहारेषु कुशला-दक्षा। तथा रूपयौवन-विलासकलिता रूपं सौन्दर्यं, यौवनं तारुण्यं विलासः स्थानासनगमनादीनाम् सुश्लिष्टो यो विशेषः सः, तथा चोक्तम्-'स्थानासनगमनानां हस्तभ्रूनेत्रकर्मणां चैव। उत्पद्यते विशेषो यः श्लिष्टोऽसौ विलासः स्यात्' इति, तैः रूपयौवन-विलासैः कलिता युक्ता सुन्दरस्तनजघनवदनकरचरणनयनलावण्यरूपयौवन गुणोपेता सुन्दरा ये स्तनजघनादि यौवनान्ता गुणाश्च तैरुपेता युक्ता, तत्र मा वर्ण्यं स्पृहणीयता, रूपम् आकृतिः सौन्दर्यं वा, यौवनं तारुण्यम्, मृदुस्वरत्वादयः, 'हिमरययकुमुदकुन्देन्दुप्पगासं सकोरंटमल्लदामं धवलं आयवत्तं सलियं उवरि धारेमाणी चिट्ठइ' हिमरजतकुमुदकुन्देन्दुप्रकाशं तत्र-हिमस्तुषारो, रजतं रूप्यम्, कुमुदम् कैरवम् कुन्दः मोगरा पदवाच्य-इवेत पुष्प विशेषः, इन्दुश्चन्द्रः तद् वत्प्रकाशमानम् अत्यन्तशुभ्रम् सकोरेण्टमाल्यदाम सकोरेण्टकानि कोरण्ट पुष्पगुच्छयुक्तानि माल्यदामानि पुष्पमाला यत्र तत् तथाविधं धवलं श्वेतम् आतपत्रं छत्रं गृहीत्वा सलीलं लीलापूर्वकम् उपरि शिरसि धारयन्ती धारयती

व्यंगोक्ति वर्णन करनेमें बड़ी पण्डिता थी, तथा किसके साथ कैसा व्यवहार करना उचित होता है, इस प्रकारसे उचित व्यवहारमें यह बहुत कुशल थी "रूपयौवनविलासकलिता" रूप-सौन्दर्य इसका अपनी विशेषतावाला था, तरुणता भी इसकी अपनीही विशेषतासे युक्त थी, तथा-स्थान, आसन, उठना, बैठना एवं गमन आदि ये सब भी इसके सुन्दर थे, जघन आदि शुभ लक्षणवाले थे। 'हिमरययकुमुदकुन्देन्दुप्पगासं सकोरेंटमल्लदामं धवलं आयवत्तं गहाय सलीलं उवरि धारेमाणी २ चिट्ठइ' इसके हाथमें उस समय एक धवल छत्र था, जिसे इसने लीलापूर्वक क्षत्रियकुमार जमालिके ऊपर तान रखा था, यह छत्र अपनी शुभ्रतामें हिम, रजत, कुमुद, कुन्द-मोगराके पुष्प और

વામાં પણ તે કુશળ હતી "રूपयौवनविलासकलिता" તે વિશિષ્ટ રૂપથી અને વિશિષ્ટ યૌવનથી યુક્ત હતી, તથા ઉઠવાની, બેસવાની, ગમન કરવાની આદિ તેની ક્રિયાઓમાં પણ સૌંદર્ય અને લલિતતાનાં દર્શન થતાં હતાં અને તેની જાંઘ વગેરે અંગો શુભ લક્ષણોથી યુક્ત હતાં.

'हिमरययकुमुदकुंदेंदुप्पगासं सकोरेंटमल्लदामंधवलं आयवत्तं गहाय सलीलं उवरि धारेमाणी चिट्ठइ' તે સમયે તેના હાથમાં એક ધવલ છત્ર હતું, જે તેણે લીલાપૂર્વક ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના મસ્તક પર ધારણ કરેલું હતું તે છત્ર હિમ, રજત (ચાંદી), કુમુદ, કુન્દ (મોગરો) અને ચન્દ્રમા કરતાં પણ

शृङ्गारस्य वस्त्राभरणरूपस्य अगारमिव यस्यास्थ वेषो नेपथ्यं यस्याः सा तथा, 'संगयगय जाव रूवजोव्वणविलासकलिया सुन्दरथणजहणवयणकरचरणणयणलावण्णरूवजोव्वणगुणोववेया' संगतगत यावत् हसितभणित चित्रितविलाससंलापोल्लापनिपुणयुक्तोपचारकुशला, तत्र-संगतेषु समुचितेषु गतादिषु, तत्र गतं-गतिर्गमन हसितं-मन्दहास्यं, भाणितं भाषणं चित्रिता विचित्रः विलासः-नेत्रविकारः, यदुक्तम्-"विलासो नेत्रजो ज्ञेयः" इति 'संलापः-मिथो आभाषणम्, यदुक्तम्-"संलापोभाषण मिथः," इति, उल्लापः-काकु वचनेन वर्णनम्, "यदुक्तम् "काक्वावर्णनमुल्लापः" इति। एतेषु निपुणा-

वेसा' इतनेमेंही वहाँ एक और दूसरी सुन्दर स्त्री आई, जो जमालि क्षत्रियकुमारके पीछे खडी हो गई, इसने जो उस समय अपना सुन्दर वेष बना रक्खा था वह ऐसा प्रतीत होता था कि मानो वह वस्त्राभरण रूप शृंगारका एक घर है 'संगयगयजाव रूवजोव्वणविलासकलिया, सुन्दर थण जहणवयणकरचरणणयणलावण्णरूपजोव्वणगुणोववेया' यहाँ पर 'संगय गय' के जो 'जाव' पद आया है, उससे "हसित, भणित, चित्रित विलास संलापउल्लापनिपुणयुक्तोपचारकुसला" इस पाठका सग्रह हुआ है, तथा यह अपनी सुन्दर उचित चाल चलनेमें बडी निपुण थी, उचित मन्द हास्य करनेमें बडी दक्ष थी, उचित बोलनेमें बहुत चतुर थी, विविध प्रकारके उचित विलासमें-नेत्रविचारमें अधिक चतुर थी, संलापमें-परस्पर उचित बातचीत करनेमें बहुत अधिक विदुषी थी, उचित उल्लापमें काकुरूपसे

યુવતી પણ રથ પર આરોહણ કરીને ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીની પાછળ ઊભી રહી. તેની વેષભૂષા અને તેનાં આભૂષણો એટલા બધા સુંદર હતાં કે તે વસ્ત્રાભરણ રૂપ શ્રૃંગારના ઘર જેવી લાગતી હતી 'संगय गय जाव रूव जोव्वणविलासकलिया, सुंदर थणजहणवयणकरचरणणयणलावण्णरूपजोव्वणगुणोववेया" અહીં "संगयगय" ની સાથે જે "जाव (પર્યંત) પદ આવ્યુ છે તેના દ્વારા નીચે પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવો. "हसित, भणित, चित्रितविलाससंलापउल्लापनिपुणयुक्तोपचारकुशला" તેની ચાલવાની ઢબ પણ ઘણી સુંદર હતી, ઉચિત મન્દ હાસ્ય કરવામાં પણ તે ઘણી દક્ષ હતી, ઉચિત વાણી બોલવામાં પણ તે નિપુણ હતી, વિવિધ પ્રકારના ઉચિત વિલાસમા (નેત્ર સમસ્યા આદિમા) પણ તે દક્ષ હતી તે સલાપમાં (એક બીજા સાથે ઉચિત વાતચીત કરવામા) અને ઉલ્લાપમા (ઉચિત રીતે વર્ણન કરવામાં) પણ નિપુણ હતી, કોની સાથે કેવી રીતે વર્તવું જોઇએ, તે સમજ-

विमलस्य महार्हस्य महार्घस्य वा तपनीयस्येव उज्ज्वलौ विचित्रौ दण्डकौ ययोस्ते तथा, तत्र तपनीयं रक्त सुवर्णम्, कनक तु पीतं सुवर्णमुच्यते, 'चिल्लियाओ संखकुंदेंदुदगरयअमयमहियफेणपुंजसंनिगासाओ धवलाओ चामराओ गहाय सलील वीयमाणीओ वीयमाणीओ चिट्ठति' चिल्लिके दीप्यमाने शङ्खाङ्ककुन्देन्दुदकरजसाममृतस्य मथितस्य सतो यः फेन पुञ्जस्तस्य च संनिकाशे सदृशे धवले स्वच्छे शुभ्रे चामरे गृहीत्वा सलील लीलापूर्वकं वीजयन्त्यौ वीजयन्त्यौ तिष्ठतः अङ्को रत्नविशेषो बोध्य 'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एगा वरतरुणी सिंगारागार जाव कलिया सेयरययामयं विमलसलिलपुण्ण'

लिये विचित्र थे और इनकी उज्ज्वलता निर्मल बेश कीमती तपनीय सुवर्ण–रक्त सुवर्णके जैसी थी, पीत सुवर्णका नाम कनक और लाल सुवर्णका नाम तपनीय है, 'चिल्लियाओ संखकुंदेंदुदगरयअमय महियफेणपुंजसंनिगासाओ धवलाओ, चामराओ गहाय सलील वीय माणीओ २ चिट्ठति' ये दोनों चामर चमकीले थे, शंख अंक रत्न (स्फटिकरत्न) कुमुद पुष्प, इन्दु दकरज–जलबिन्दुके जैसे एवं मथित हुए अमृतके फेनपुंज जैसे धवल थे, स्वच्छ और शुभ्र थे। 'धवलाओ चमराओ गहाय सलीलं वीयमाणीओ २ चिट्ठति' ऐसे दो चामरोंको लेकरके लीलापूर्वक ढोरती हुई जमालि क्षत्रियकुमारकी आजूबाजूमें खडी थी " ऐसा अन्वय लगाना चाहिये जो ऊपरमें प्रकट कर दिया गया है। 'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एगा वरतरुणी सिंगारागार जाव कलिया सेयरययामयं विमलसलिल-

---

ચામરોના દંડ વિમલ અને મૂલ્યવાન તપનીય સુવર્ણ (રક્તસુવર્ણ) ના જેવાં ઉજ્જવલ હતા. (પીત સુવર્ણને કનક કહે છે અને લાલ સુવર્ણને 'તપનીય' કહે છે) " चिल्लियाओ, संखकुंदेंदुदगरय अमयमहियफेण पुंजसंनिगासाओ धवलाओ चामराओ गहाय सलील वीयमाणीओ २ चिट्ठति " તે બન્ને ચામરો, શંખ અંકરત્ન (સ્ફટિક રત્ન), કુન્દપુષ્પ, ચન્દ્રમા, દકરજ (જલબિંદુઓ) અને મથિત અમૃતના ફીણપુંજ જેવાં સ્વચ્છ, શુભ્ર અને તેજસ્વી હતાં એવાં બે સુંદર ચામરો હાથમાં લઈને તે ચામરો વડે ક્ષત્રિય કુમાર જમાલીને લાલિત્યપૂર્વક વાયુ ઢોળતી બે અતિ સુંદર તરુણીઓ તેને જમણે અને ડાબે પડખે આવીને ઊભી રહી ગઈ' આ પ્રકારનો સંબંધ આગળના વાક્ય સાથે સમજી લેવો

'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एगा वरतरुणी सिंगारागार जाव कलिया सेयरययामयं विमलसलिलपुण्ण मत्तगयमहामुहाकिइ

तिष्ठति । 'तएणं तस्स जमालिस्स उभओ पासिं दुवे वरतरुणीओ सिंगारागार जाव कलियाओ' ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य उभयतः पार्श्वे द्वे वरतरुण्यौ शृङ्गारागारचारु यावत् वेषे सगतगतहसितभणितचित्रितविलास-संलापोल्लापनिपुणयुक्तोपचारकुशले रूपयौवनविलासकलिते 'णाणामणि-कणगरयणविमलमहरिह तवणिज्जुज्जलविचित्तदंडाओ' नानामणिकनक-रत्नविमलमहार्हतपनीयोज्ज्वलविचित्रदण्डे, नानामणिकनकरत्नानां

इन्दु–चन्द्रमा इनकी शुभ्रतासे भी अधिक शुभ्र था, कोरंट पुष्पोंकी मालाएँ उस पर सजाकर लटकाई गईं थीं। 'तएणं तस्स जमालिस्स उभओ पासिं दुवे वरतरुणीओ सिंगारागारचारु जाव कलियाओ' उस क्षत्रियकुमार जमालिकी दाईं बाईं ओर दक्षिण पार्श्वमें और वाम पार्श्व–दो श्रेष्ठ सुन्दरियां और खड़ी थीं–जो उस पर अपने हाथोंसे लेकर लीलापूर्वक दो सफेद चामर ढोर रही थीं, इन दोनोंका उस समयका वेष भी वस्त्राभरण श्रृङ्गारका एक घर जैसा प्रतीत होता था, ये दोनोंही संगत गतिमें, संगत हसितमें, संगत भणितमें, संगत चित्रित विलासमें, संगत संलापमें और संगत उल्लापमें पहिली जैसी स्त्रीकी तरहसे निपुण थीं। उचित व्यवहारोंमें बड़ी निष्णात थीं। रूप, यौवन एवं विलाससे भरपूर थीं। 'णाणामणिकणगरयणविमलमह-रिहतवणिज्जुज्जलविच्चित्तदंडाओ' उन दोनों चामरोंके जो दंड थे वे नाना मणियोंके, कनक (सोना)के एवं रत्नोंके बने हुए थे–इस-

અધિક શુભ્ર અને કોરંટ પુષ્પોની માલાઓથી વિભૂષિત હતું "तएणं तस्स जमालिस्स उभओ पासिं दुवे वरतरुणीओ सिंगारागारचारु जाव कलियाओ" ત્યાર બાદ બે સૌંદર્યવતી યુવતીઓ આવીને ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને જમણે તથા ડાબે પડખે ઊભી રહી તેમના હાથમાં બે સફેદ ચામર હતાં અને તેઓ લીલાપૂર્વક બન્ને ચામરો વડે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને વાયુ ઢોરી રહી હતી તેમણે એવો સુંદર વેષ અને એવાં સુંદર આભૂષણો શરીર પર ધારણ કર્યાં હતાં કે તેઓ શ્રૃંગારના ઘર જેવી શોભતી હતી તેઓ પણ ગતિ, હાસ્ય, વાણી આદિમાં છત્રધરી યુવતીના જેવી જ નિપુણ હતી કોની સાથે કેવી રીતે વર્તવું, તે તેઓ ઘણી જ સારી રીતે સમજતી હતી અને તેઓ રૂપ, યૌવન અને વિલાસથી સંપન્ન હતી. "नाणामणिरयणविमलमहरिहतव-णिज्जुज्जलविचित्तदंडाओ" હવે તેમના હાથમા રહેલાં ચામરોનું વર્ણન કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે તે બન્ને ચામરોના દંડ વિવિધ મણીઓ, કનક (સોનુ) અને રત્નોના બનેલા હોવાથી અદ્ભૂત લાગતા હતા. તે બન્ને

विचित्रसुवर्णमयदण्डसहितम् तालवृन्त तालव्यजनम् गृहीत्वा तिष्ठति। 'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी-ततः खलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता कौटुम्बिक पुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा-आहूय एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! सरिसयं सरित्तय सरिसव्वय सरिसलावण्णरूवजोव्वण गुणोववेयं एगाभरणवसणगहियनिज्जोय कोडुंबियवरतरुणसहस्सं सद्दावेह!' भो देवानुप्रिया! क्षिप्रमेव शीघ्रातिशीघ्रमेव सदृशं सदृक्त्वचं सदृग्वयः सदृ लावण्यरूपयौवनगुणोपेतम्, एकाभरणवसनगृहीतनिर्योगम् एकः समान आभरणवसनलक्षणो गृहीतो निर्योगः आभरणादिरूप समूहो येन तत् तथा

गति आदिकोंमें कुशल थी, रूप यौवन एवं विलाससे युक्त थी यह विचित्र सुवर्णदण्ड सहित तालवृन्त (पंखे)को लिये हुई थी, 'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' जब यह सब प्रकारकी सामग्री व्यवस्थित ढंगसे हो चुकी, तब क्षत्रिय कुमार जमालिके पिताने अपने आज्ञाकारी सेवकोंको बुलाया और 'सद्दावित्ता एवं वयासी' बुलाकर उनसे ऐसा कहा 'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! सरिसयं सरित्तयं सरिसव्वयं सरिसलावण्ण रूव जोव्वण गुणोववेयं एगाभरणवसणगहियनिज्जोयं कोडुंबियवरतरुण सहस्सं सद्दावेह' हे देवानुप्रियो! तुम लोग शीघ्रातिशीघ्र १००० ऐसे आज्ञाकारी श्रेष्ठ युवा पुरुषोंको बुलाकर लाओ जो देखनेमें समान प्रतीत हों, जिनकी शारीरिक त्वचा समान हो, वयमें जिनकी कोई

वगेरेमां निपुण हती अने रूप, यौवन अने लालित्यथी युक्त हती. तेना हाथमां विचित्र सुवर्ण दंडवाळो पंखो हतो.

'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' ज्यारे आ बधी सामग्री व्यवस्थित रीते गोठवाई गई, त्यारे क्षत्रियकुमार जमालीना पिताए पोतना आज्ञाकारी सेवकोने बोलाव्या. "सद्दावित्ता एवं वयासी" अने तेमने आ प्रमाणे आज्ञा आपी. "खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! सरिसयं सरित्तयं सरिसव्वयं सरिसलावण्णरूवजोव्वणगुणोववेयं एगाभरणवसण गहियनिज्जोयं कोडुंबियवरतरुणसहस्सं सद्दावेह' हे देवानुप्रियो! तमे जलदी माँ जलदी एवां १००० श्रेष्ठ आज्ञाकारी युवानोने बोलावी लावो के जेओ देखवामां समान लागता होय, जेमना शरीरनी त्वचा समान रंगनी होय, जेमनी उमर पण सरखी ज होय, जेमना रूप लावण्य, यौवन

मत्तगयमहामुहाकितिसमाणं भिंगारं गहाय चिट्ठइ' ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य उत्तरपौरस्त्ये उत्तरपूर्वदिगन्तराले ईशानकोणे एका वरतरुणी शृङ्गारागार यावत् चारुवेशा संगतगतादिषु कुशला रूपयौवनविलासकलिता श्वेतरजतमयं विमलसलिलपूर्ण मत्तगजमहामुखाकृतिसमानं, मत्तगजस्य यन्महामुखं तस्य याऽऽकृतिः आकारः तया समानं सदृशं भृङ्गारं जलपात्रविशेषम् 'झारी' इति भाषा प्रसिद्धम् गृहीत्वा आदाय तिष्ठति। 'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स दाहिणपुरत्थिमेण एगा वरतरुणी सिंगारागार जाव कलिया चित्तकणगदंडं तालवेटं गहाय चिट्ठइ' ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रिय कुमारस्य दक्षिणपौरस्त्ये दक्षिणपूर्वभागे अग्निकोणे एका वरतरुणी श्रृङ्गारागार यावत् चारुवेशा संगतादिषु कुशला रूपयौवनविलासकलिता चित्रकनकदण्डं

पुण्णं मत्तगयमहामुहाकित्तिसमाणं भिंगारं गहाय चिट्ठइ' उस क्षत्रियकुमार जमालिके पास ईशान दिशाकी ओर एक सुन्दर तरुणी खड़ी हुई थी। जिसका सुन्दर वेष श्रृङ्गारके आगर (घर) जैसा था और जो यावत् संगत गति आदिकोंमें निपुण थी, रूप, यौवन एवं विलाससे युक्त थी-एवं श्वेत, रजतमय (चांदीको) एवं विमल सलिल (निर्मल जल)से पूर्ण एव मत्तगजके महामुखकी आकृति जैसी एक झारीको लिए हुई थी। 'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स दाहिणपुरत्थिमेणं एगावरतरुणी सिंगारा जाव कलिया चित्त कणगदंडं तालवेंटं गहाय चिट्ठइ' एक और तरुणी क्षत्रियकुमार जमालिके पास आग्नेय दिशामें खड़ी हुई थी, इसका भी सुन्दर वेष श्रृंगारके आगार जैसा था-यहां "यावत्" पदसे पूर्वोक्त संगतगत आदि पदोंका ग्रहण हुआ है, तथा यह संगत

समाणं भिंगारं गहाय चिट्ठइ" ત્યાર બાદ ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીની ઇશાન દિશામાં એક સુંદર યુવતી આવીને ઊભી રહી. તે સુંદર વેષભૂષા અને અલંકારોથી શ્રૃંગારના ઘર જેવી લાગતી હતી તે સંગત, ગતિ, હાસ્ય આદિ કોમાં નિપુણ હતી, અને રૂપ, યૌવન અને લાલિત્યથી યુક્ત હતી તેના હાથમાં એક શ્વેત, નિર્મળ જળથી ભરેલી ઝારી હતી તે ઝારી ચાંદીની બનાવેલી હતી અને મત્ત હાથીના મહામુખના જેવા આકારની હતી "तएण तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स दाहिणपुरत्थिमे ण एगा वरतरुणी सिंगारा जाव कलिया चित्तकणगदंडतालवेटं गहाय चिट्ठइ" બીજી એક શ્રેષ્ઠ તરુણી ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીની અગ્નિ દિશામા આવીને ઊભી રહી. તેનો સુંદર વેષ શ્રૃંગારના ઘર જેવો લાગતો હતો. તે પણ સંગત ગતિ, હાસ્ય, આલાપ

[illegible]

विधम् कौटुम्बिकवरतरुणसहस्रं कौटुम्बिकाश्च ते वरतरुणाः श्रेष्ठयुवान स्तेषां सहस्रं शब्दयत आह्वयत। 'तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जाव पडिसुणेत्ता खिप्पामेव सरिसयं सरित्तयं जाव सद्दावेंति' ततःखलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः यावत् विनयेन जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पितुरादेशं प्रतिश्रुत्य क्षिप्रमेव शीघ्रातिशीघ्रमेव सदृशं सदृक्त्वचं यावत् सदृशलावण्यरूपयौवनगुणोपेतम् एकाभरणवसनगृहीतनियोगं कौटुम्बिकवरतरुणसहस्रं शब्दयन्ति। 'तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा कोडुंबियपुरिसेहिं सद्दाविया समाणा हट्ठतुट्ठा ण्हाया कयबलिकम्मा कयकोउयमंगलपायच्छित्ता' ततःखलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पित्रा कौटुम्बिकपुरुषैः शब्दयिता

अन्तर न हो, जिनके लावण्य, रूप, यौवन एवं पालखीको वहन करने आदिरूप गुण एक जैसे हों और एक जैसे जिनके आभरण और वस्त्रादि हों। 'तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जाव पडिसुणेत्ता खिप्पामेव सरिसयं सरित्तयं जाव सद्दावेंति' इस प्रकारसे अपने स्वामीके कथनको सुनकर और उसे बडे विनयके साथ स्वीकार कर उन आज्ञाकारी सेवकोंने शीघ्राति शीघ्रही एक समान दिखाई देनेवाले समान त्वचावाले यावत् समान उमरवाले, समान लावण्य, रूप, यौवन एवं गुणोंवाले समान आभरणवाले और समान वस्त्रोंवाले १००० श्रेष्ठ युवा पुरुषोंको बुलाया 'तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा कोडुंबियपुरिसेहिं सद्दाविया समाणा हट्ठतुट्ठा ण्हाया कयबलिकम्मा, कयकोउयमंगलपायच्छित्ता' क्षत्रियकुमार जमालिके पिता द्वारा उन सेव-

અને ગુણ (પાલખીને વહન કરવાના સામર્થ્ય રૂપ ગુણ) એક સરખા હોય, તથા જેમણે એક સરખાં વસ્ત્રો અને આભરણો ધારણ કર્યા હોય. "तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जाव पडिसुणेत्ता खिप्पामेव सरिसयं सरित्तयं जाव सद्दावेंति" પોતાના સ્વામીની આ પ્રકારની આજ્ઞા સાંભળીને તેમને ઘણો જ હર્ષ અને સંતોષ થયો તેમણે વિનયપૂર્વક તેમની આજ્ઞા માથે ચડાવી. ઘણી જ ઝડપથી તેઓ સમાન દેખાવના, સમાન ત્વચાવાળા, સમાન ઉમરના, સમાન લાવણ્ય, રૂપ, યૌવન અને ગુણસંપન્ન, સમાન વસ્ત્રો અને આભરણોથી યુક્ત ૧૦૦૦ શ્રેષ્ઠ યુવાન આજ્ઞાકારી પુરુષોને બોલાવી લાવ્યા. જમાલીના પિતા પાસે આવતા પહેલા તે સહસ્ર યુવાનોએ શું કર્યું તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે–

"तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउणा कोडुंबियपुरिसेहिं सद्दाविया समाणा हट्ठतुट्ठा ण्हाया कयबलिकम्मा, कयकोउयमंगलपायच्छित्ता" જ્યારે જમાલીના પિતાએ પોતાના આજ્ઞાકારી સેવકોને મોકલીને

स्नाताः स जो यावत् कृतबलिकर्माण कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः एकाभरण वसनगृहीतनिर्योगाः जमाल्ेः क्षत्रियकुमारस्य शिबिकां परिवहन्ति। ' तएण तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पुरिससहस्सवाहिणी सीय दुरूढस्स समा णस्स तप्पढमयाए इमे अट्ठट्ठमंगलगा पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया '—तत स्तत् तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पुरुषसहस्रवाह्यां शिविकाम् आरूढस्य सतः पुरत तत्प्रथमतया तेषां विवक्षितानां मध्ये प्रथमतया सर्व प्रथमम् इमानि वक्ष्यमाणानि अष्टमङ्गलकानि अष्ट माङ्गल्यवस्तूनि यथानुपूर्व्या यथाक्रम सम्प्रस्थितानि गन्तु प्रवृत्तानि ' त जहा-सोत्थिय सिरिवच्छ जाव दप्पणा' तद्यथा-स्वस्तिकम्, श्रीवत्सः यावत् नन्द्यावर्तम्, वर्धमानकम् भद्रासनम् कलशः, मत्स्य युग्मम् दर्पणः। 'तयाणंतरं च णं पुन्नकलसभिंगार जहा उववाइए जाव गगणतलमणुलिहंती पुरओ अहाणुपुव्वीए

युवा पुरुषोंने जो स्नान और कृतबलिकर्मा थे, एव कृत, कौतुक मंगल वाले थे, तथा समान आभरण धारण करने वाले और वसनवाले थे, उन सहस्रजनोंने जमालि क्षत्रिय कुमारकी पालखीको उठा लिया ' तएण तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पुरिससहस्सवाहिणी सीयं दुरूढस्स समाणस्स तप्पढमयाए इमे अट्ठट्ठ मंगलगा पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया ' पुरुष सहस्रवाहिनी पालखी पर आरूढ हुए उस क्षत्रियकुमार जमालिके पालखी आगे सबसे पहिले ये आठ मगल द्रव्य यथाक्रम सप्रस्थित हुए-' तं जहा ' जैसे-सोत्थियसिरिवच्छ जाव दप्पणा ' स्वस्तिक, १ श्री वत्स २, नन्दिका वर्त ३, वर्द्धमानक ४, भद्रासन५ कलश६, चित्रवी मच्छलियाँ७, दर्पण ८, ' तयाणतर च णं पुन्नकलसभिंगार जहा उववाइए जाव गगण

તથા એક સરખાં વસ્ત્રાભૂષણો ધારણ કરીને આવેલા સમાન દેખાવ, સમાન ઉમર આદિથી યુક્ત તે એક ૧૦૦૦ યુવાનોએ વિનયપૂર્વક તેમની આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરીને ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીની પાલખી ઉપાડી લીધી.

' तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पुरिससहस्सवाहिणी सीयं दुरूढस्स समाणस्स तप्पढमयाए इमे अट्ठट्ठ मंगलगा पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया " સહસ્ર પુરુષો વડે વહન કરાતી ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીની તે પાલખીની આગળ સૌથી પહેલાં નીચે પ્રમાણે આઠ મંગલ દ્રવ્યો અનુક્રમે ચાલવા લાગ્યા-એટલે કે તે આઠ દ્રવ્યોને હાથમાં લઈને તેમને વહન કરનારા માણસો ચાલવા લાગ્યા " तं जहा " તે આઠ મંગલ દ્રવ્યોનાં નામ- ' सोत्थिय सिरिवच्छ जाव दप्पणा ' (૧) સ્વસ્તિક (સ્વસ્તિક વિશેષ) (૨) શ્રી વત્સ (૩) નન્દિકાવર્ત (એક પ્રકારનો સ્વસ્તિક) (૪) વર્ધમાનક, (૫) ભદ્રાસન, (૬) કલશ (૭) ચિત્રની માછલી, (૮) દર્પણ " तयाणंतर च णं पुन्नकलसभिंगार जहा उववाइए

णीयं वर्तते ?' 'तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तं कोडुंबियवर-तरुणसहस्सं पि एवं वयासी'-ततः खलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता तं कौटुम्बिकवरतरुणसहस्रमपि एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'तुब्भेणं देवाणुप्पिया ! ण्हाया कयबलिकम्मा जाव गहियनिज्जोगा जमालिस्स खत्तिय-कुमारस्स सीयं परिवहइ ?' भो देवानुप्रियाः ! यूयं खलु स्नाताः सन्तः कृत-बलिकर्माणो यावत् कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः एकाभरणवसनगृहीत निर्योगाः जमालेः क्षत्रियकुमारस्य शिबिकां परिवहत ?' 'तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स जाव पडिसुणेत्ता ण्हाया जाव गहियनिज्जोगो जमालिस्स खत्तियकुमारस्स सीयं परिवहंति' ततःखलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः जमालेः क्षत्रियकुमारस्स यावत् पितुरुपर्युक्तामाज्ञाम्' प्रतिश्रुत्य सम्यगाकर्ण्य

हे देवानुप्रिय ! आप हमें आज्ञा दें कि हम क्या काम करें ? 'तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया तं कोडुंबियवरतरुणसहस्सं पि एवं वयासी' इसके बाद क्षत्रियकुमार जमालिके पिताने उन श्रेष्ठ युवा कौटुम्बिक पुरुषोंसे जो कि संख्यामें १००० एक हजार थे ऐसा कहा-'तुब्भेण देवाणुप्पिया! ण्हाया कयबलिकम्मा जाव गहियनिज्जोगा जमालिस्स खत्तियकुमारस्स सीय परिवहह' हे देवानुप्रियो ! स्नात हुए कृत बलिकर्मवाले हुए एवं यावत्-कृत कौतुक मंगल प्रायच्छित्त-वाले हुए, एकाभरण वसनगृहीत हुए तुम लोग क्षत्रियकुमार जमालिकी पालखीको वहन करो 'तएणं ते कोडुंबिय पुरिसा जमालिस्स खत्तिय-कुमारस्स जाव पडिसुणेत्ता ण्हाया जाव गहियनिज्जोगो जमालिस्स खत्तियकुमारस्स सीयं परिवहंति' क्षत्रियकुमार जमालिके यावत् पिताकी इस उपर्युक्त आज्ञाको स्वीकार करके उन श्रेष्ठ १००० सेवक

"तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया त कोडुंबियवरतरुणसहस्सं पि एवं वयासी" त्यार બાદ ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતાએ તે સહસ્ર આજ્ઞાકારી યુવાન સેવકોને આ પ્રમાણે કહ્યું—"तुब्भेण देवाणुप्पिया ! ण्हाया कयबलिकम्मा जाव गहियनिज्जोया जमालिस्स खत्तियकुमारस्स सीयं परिवहह" હે દેવાનુપ્રિયો ! સ્નાન, બલિકર્મ, અને કૌતુક મંગલ પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને તથા એક સરખાં વસ્ત્રો અને આભૂષણો ધારણ કરીને આવેલા તમે લોકો ક્ષત્રિય કુમાર જમાલીની પાલખીને વહન કરો. "तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जमालिस्स जाव पडिसुणेत्ता ण्हाया जाव गहियनिज्जोगो जमालिस्स खत्तियकुमारस्स सीयं परिवहंति" સ્નાન, બલિકર્મ અને કૌતુક મંગલ રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત પતાવીને

यावत् आलोकं च कुर्वाणाः जयजयशब्दं च प्रयुञ्जानाः पुरतो यथानुपूर्व्या समस्थिताः। तदादि-तदनन्तरं च खलु वैडूर्यदीप्यमानविमलदण्डम् प्रलम्बकोरण्टमाल्य-दामोपशोभितम् चन्द्रमण्डलनिभ समुच्छ्रितम् विमलमातपत्रम् प्रवरं सिंहासनम् वरमणिरत्नपादपीठम्, स्वपादुकायुगसमायुक्तं बहुकिङ्करकर्मकरपुरुषपादात परिक्षिप्तम् पुरतो यथानुपूर्व्या समस्थितम्, तदनन्तरं च खलु बहवो यष्टिग्राहिणः कुन्तग्राहिणः, चामरग्राहिण पाशग्राहिणः, चापग्राहिणः पुस्तकग्राहिण फलक ग्राहिणः पीठग्राहिणः, वीणाग्राहिण, कुतपग्राहिणः, हडप्पग्राहिण, ताम्बूलादि भाजनग्राहिणः पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थिता, तदनन्तरं च खलु बहवो दण्डिनो मुण्डिन, शिखण्डिनः, जटिनः, पिच्छिनः, हासकराः, डमरकराः, चमरकराश्च

सूत्रमें 'आलोय या करेमाणा जय जय सद्दं च पउंजमाणा अहाणुपुव्वीए, संपट्ठिया' इस सूत्र पाठ तक किया गया है, वैसाही वर्णन यहां पर भी कर लेना चाहिये। इससे पहिलेका वर्णन इस प्रकारसे है-" तदनन्तरं च खलु वैडूर्यदीप्यमानविमलदण्डम् प्रलम्बकोरण्टमाल्यदामोपशोभितम्, चन्द्रमण्डलनिभं समुच्छ्रितम्, विमलमातपत्रम्, प्रवर सिंहासनम्, वररत्नपादपीठम्, स्वपादुकायुगसमायुक्तं बहु किंकर कर्मकरपुरुषपादातपरिक्षिप्तम् पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थितम्, तदनन्तरं च खलु बहवो यष्टिग्राहिणः, कुन्तग्राहिण, चामरग्राहिणः, पाशग्राहिणः चापग्राहिणः पुस्तकग्राहिणः, फलकग्राहिणः, पीठग्राहिणः, वीणाग्राहिणः कुतुपग्राहिण, हडप्पग्राहिणः, ताम्बूलादिभाजनग्राहिणः, पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थिता, तदनन्तरं च खलु बहवो दण्डिनो, मुण्डिनः, शिखण्डिन, जटिनः, पिच्छिन, हासकरा, डमरकरा, चमर

તેનું વર્ણન અહીં પણ 'આલોયં વા કરેમાણા જયજયસદ્દં ચ પઉંજમાણા પુરઓ અહાણુપુવ્વીએ સંપટ્ઠિયા' આ સૂત્રપાઠ પર્યન્ત ગ્રહણ કરવું 'જાવ' પદ દ્વારા જે આગળનું વર્ણન ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે તે નીચે પ્રમાણે સમજવું 'तदनन्तरं च खलु वैडूर्यदीप्यमानविमलदण्डं प्रलम्बकोरण्टमाल्यदामोपशोभितम् चन्द्रमण्डलनिभं समुच्छ्रितम् विमलमातपत्रम् प्रवरसिंहासनम् वररत्नपादपीठम् स्वपादुकायुगसमायुक्तम् बहु किंकरकर्मकरपुरुषपादातपरिक्षिप्तम् पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थितम् तदनन्तरं च खलु बहवो यष्टिग्राहिणः कुन्तग्राहिणः चामरग्राहिणः पाशग्राहिणः चापग्राहिणः पुस्तकग्राहिण पीठग्राहिण, वीणाग्राहिणः, कुतुपग्राहिण हडप्पग्राहिण ताम्बूलादिभाजनग्राहिणः पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थिता, तदनन्तरं च खलु बहवो दण्डिनो मुण्डिनः, शिखण्डिन जटिनः, पिच्छिनः हासकरा, डमरकरा, चमरकराश्च, द्रवकरा चाटुकरा, वादकरा, कन्दर्पकराः

संपट्टिया 'तदनन्तरं च खलु पूर्णकलशभृङ्गारजलपरिपूर्णाः कलशाः भृङ्गाराश्च संप्रस्थिता' इत्यग्रेणान्तरः यथौपपातिके यावत् गगनतलमनुलिखन्ती पुरतो यथाऽनुपूर्व्या संप्रस्थिता ' तथा दिव्या च छत्रपताका सचामरा दर्शनरचिता लोकदर्शनीया, वातोद्धूतविजयवैजयन्ती चोच्छ्रिता अत्युच्चतया गगनतलमनुलिखन्तीव पुरतोऽग्रे यथानुपूर्व्या क्रमशः संप्रस्थिता एषामर्थः औपपातिके एकोनपञ्चाशत्तमसूत्रे मत्कृतपीयूषवर्षिणी टीकायामवलोकनीय इति, एवं जहा उववाइए तहेव भाणियव्वं आलोयं वा करेमाणा जयजय सद्दच पउंजमाणा पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया ' एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा औपपातिके भणितं तथैव भणितव्यं वक्तव्यं

तलमणुलिहंती पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया ' इसके बाद जलसे परिपूर्ण कलश, और झारी ये द्रव्यचले, ऐसा "संप्रस्थित" ये सब आगे २ चलते थे, गगनतलको स्पर्श करनेवाली ध्वजाएँ थीं –औपपातिकसूत्र में यह वर्णन "गगगतलमणुलिहंती पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया ' इस सूत्र पाठ तक किया गया है–इस सूत्र पाठसे पहिलेका पाठ इस प्रकारसे है–" दिव्या च छत्रपताका सचामरा दर्शनरचिता लोकदर्शनीया वातोद्धूतविजयवैजयन्तीचोच्छ्रिता अत्युच्चतया" इन पदोंका अर्थ–औपपातिक सूत्रमें ४९ वे सूत्रकी पीयूषवर्षिणी टीकामें किया गया है, सो वहांसे देख लेना चाहिये। ' एवं जहा उववाइए तहेव भाणियव्वं जाव आलोयं वा करेमाणा जयजयसद्दंच पउंजमाणा पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया ' इस तरह जैसा वर्णन इस विषयका औपपातिक

जाव गगणतलमणुलिहंती पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया " ત્યાર બાદ જળથી પરિપૂર્ણ કલશ અને ઝારી ચાલવા લાગ્યા આ વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાં "गगणतलमणुलिहंती पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया" આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તના સૂત્રપાઠ દ્વારા કરવામા આવેલ છે આ સૂત્રપાઠની આગળનો સૂત્રપાઠ આ પ્રમાણે છે–" दिव्याच छत्रपताका सचामरा दर्शन रचिता लोक दर्शनीया वातोद्धूतविजयवैजयन्ती चोच्छ्रिता अत्युच्चतया " આ સૂત્રપાઠનો અર્થ ઔપપાતિક સૂત્રના ૪૯ માં સૂત્રની પીયૂષવર્ષિણી ટીકામા આપવામા આવેલો છે, તે જિજ્ઞાસુઓએ તે અર્થ ત્યાંથી વાંચી લેવો. " एवं जहा उववाइए तहेव भाणियव्व जाव आलोयं वा करेमाणा जयजयसद्दं च पउंजमाणा पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया " આ પ્રમાણે જેવું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાં કરવામા આવેલુ છે,

जमालिस्स खत्तियस्स पुरओ य मग्गओ य पासओ य महाणुपुव्वीए संपट्ठिया' तदनन्तरं च खलु बहवः उग्रा उग्रजातीयाः भोगाः तद्वंश्याश्च आदिदेवेनारक्षकत्वे नियुक्ताः तेनैव गुरुत्वेन व्यवहृतास्तद्वंश्याश्च भोगजातीया यथा-औपपातिके यावत् राजन्याः आदिदेवेन वयस्यतया व्यवहृताः इक्ष्वाकवः नाभिवंश्याः, इक्ष्वाकुवंशविशेषभूता ज्ञाताः कौरवाः कुरुवंशजा, क्षत्रियाः, ब्राह्मणाः भटा योधा मल्लाः प्रशास्तारः=प्रशासनकर्तारः मल्लकिनः लेच्छकिनः लेच्छकिपुत्रा इत्यादि। एतदर्थं औपपातिके अष्टत्रिंशत्तमसूत्रे मत्कृतायां पीयूषवर्षिणी टीकायाम् अव लोकनीय। महापुरुषवागुरापरिक्षिप्ताः वागुरेव वागुरा सर्वत परिवारण साधर्म्यात् पुरुषाश्च ते वागुरा च पुरुषवागुरा महती चासौ पुरुषवागुरा च महापुरुषवागुरा तया महापुरुषसमूहेन परिक्षिप्ताः परिवेष्टिता सन्तो जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पुरतश्च अग्रतः, मार्गतश्च पृष्ठत, पार्श्वतश्च उभयपार्श्वतः संप

खत्तियकुमारस्स पुरओ य मग्गओ य पासओ य अहाणपुव्वीए संपट्ठिया' इनके बाद अनेक उग्रजातीय अनेक भोगजातीय कि जिन्हें आदिदेवने आरक्षकके कोटवाल कामसें नियुक्त किया था और उन्होंने जिन्हें गुरुस्वरूपसे व्यवहारमें लिया था-ऐसे उग्रजातिके वंशज पुरुष यावत्-राजन्य-आदिदेव द्वारा मित्ररूपसे माने गये पुरुष, इक्ष्वाकु-नाभिराजा के वंशज पुरुष, ज्ञात-इक्ष्वाकु वंशविशेषमें उत्पन्न हुए पुरुष कौरव-कुरुवंशमें उत्पन्न हुए पुरुष, क्षत्रिय, ब्राह्मण, भट योधा एवं प्रशास्ता-शासन करनेवाले मल्लकी और लेच्छकी पुत्र-इत्यादि ये अनेक पुरु षोंके समूहसे घिरे हुए क्षत्रियकुमार जमालिके आगेपीछे एवं आजू

पासओ य अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया" त्यार બાદ અનેક ઉગ્રજાતીય અને અનેક ભોગજાતીય કે જેમને આદિ દેવે રક્ષકના કાર્યને માટે નિયુક્ત કર્યા હતા અને તેમણે જેમને ગુરુત્વ રૂપે વ્યવહારમાં લીધા હતા એવા ઉગ્રજાતિના પુરુષો આવતા હતા

આ રીતે ઉગ્રજાતિના અને ભોગજાતિના પુરુષો અને રાજાઓ આદિદેવ દ્વારા મિત્રરૂપે સ્વીકારાયેલા માનવામાં આવેલા પુરુષો, ઇક્ષ્વાકુ-નાભિ રાજાના વંશજ પુરુષો જ્ઞાત-ઇક્ષ્વાકુ વંશ વિશેષમાં ઉત્પન્ન થયેલા પુરુષો, કૌરવ-કુરુ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ પુરુષો, ક્ષત્રિય બ્રાહ્મણ યોદ્ધાઓ અને પ્રશાસ્તા (શાસન ચલાવનારા મલ્લકી અને લેચ્છકીપુત્રો ઇત્યાદિનો સમૂહ જેની આગળ, પાછળ અને બાજુઓમાં વીંટળાયેલો છે એવો તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી આગળ વધ્યો (તેની પાછળ આ સમૂહ ચાલતો હતો) "तयाणंतर च

द्रवकराः, चाटुकराः, वादकराः, कन्दर्पकराः, कौकुच्यिकाः, क्रीडाकराश्च वादयन्तश्च गायन्तश्च हसन्तश्च नृत्यन्तश्च भाषमाणाश्च श्रावयन्तश्च रक्षन्तश्च आलोकं वा कुर्वन्तः, जयजयशब्दं प्रयुञ्जानाः समुच्चारयन्तः पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थिताः, एतेषां शब्दानामर्थ औपपातिके पूर्वार्द्धे एकोनपञ्चाशत्तमसूत्रे मत्कृतायां पीयूषवर्षिणी टीकायाम् अवलोकनीय इति, 'तयाणंतरं चणं अट्ठसयं गयाणं, अट्ठसयं तुरयाणं, अट्ठसयं रहाणं, तयाणंतरं च णं असिसत्तिकुंततोमरसूललउडभिंडिपाल धणुपाणिसज्जं पायत्ताणीयं पुरओ संपट्ठिय' तदन्तरञ्च खलु अष्टशतं गजानाम्, अष्टशतं तुरगाणाम्, अष्टशतं रथानाम्, तदनन्तरञ्च खलु असिशक्तिकुन्ततोमरशूललकुटभिन्दिपालधनुष्पाणिसज्जं' पादात्यनीकं पुरतः संप्रस्थितम्, 'तयाणंतरं च णं बहवे उग्गा भोगा जहा उववाइए जाव महापुरिसवग्गुरपरिक्खित्ता

करावा, द्रवकराः, चाटुकराः, वादकराः, कन्दर्पकराः, कौकुच्यिकाः, क्रीडाकराश्च, वादयन्तश्च, गायन्तश्च हसन्तश्च, नृत्यन्तश्च, भाषमाणाश्च, श्रावयन्तश्च, रक्षन्तश्च." यह पाठ 'आलोयं वा करेमाणा जय जय सद्दंच पउजमाणा" इससे पहिलेका है। इस पाठका अर्थ भी औपपातिक सूत्रके पूर्वार्धमें ४९ वे सूत्रकी पीयूषवर्षिणी टीकामें किया गया है-सो वहींसे देख लेना चाहिये। 'तयाणंतरं च णं अट्ठसयं गयाणं, अट्ठसयं तुरयाणं, अट्ठसयं रहाणं तयाणंतरं च णं असिसत्तिकुंततोमरसूललउडभिंडिपालधणुपाणिसज्जं पायत्ताणीयं पुरओ संपट्ठियं' उसके पीछे एकसोआठ हाथी एकसोआठ घोडे उनके आगे आगे चलने लगे 'तयाणंतरं च णं बहवे उग्गा, भोगा, जहा उववाइए जाव महापुरिसवग्गुरा परिक्खित्ता जमालिस्स

कौकुच्यिका, क्रीडाकराश्च वादयन्तश्च, गायन्तश्च हसन्तश्च, नृत्यन्तश्च, भाषमाणाश्च श्रावयन्तश्च, रक्षन्तश्च" આ સૂત્રપાઠનો ભાવાર્થ ઔપપાતિક સૂત્રના પૂર્વાર્ધના ૪૯ માં સૂત્રની પીયૂષવર્ષિણી ટીકામાં આપેલો છે, તો જિજ્ઞાસુ પાઠકોએ તે ભાવાર્થ ત્યાંથી વાંચી લેવો.

"तयाणंतरं च ण अट्ठसयं गयाणं, अट्ठसयं तुरयाण, अट्ठसयं रहाणं तयाणतर च ण असिसत्ति कुत, तोमर, सूल, लउडभिंडिपालधणुपाणिसज्जं पायत्ताणीय पुरओ संपट्ठिय" આ સૂત્રપાઠનો અર્થ મૂળ સૂત્રાર્થના અર્થ પ્રમાણે જ સમજવો "तयाणतरं च णं बहवे उग्गा, भोगा, जहा उववाइए जाव महापुरिसवग्गुरा परिक्खित्त जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पुरओय मग्गओय

मङ्गलमायश्चित्त सुवर्णमणीलङ्कारमाल्यदाम्ना विभूषितः सन् हस्तिस्कन्ध वरगतः मत्तगजश्रेष्ठपृष्ठारूढः 'सकोरेण्टमल्लदामेण छत्रेण धरिज्जमाणेणं' सकोरेण्टमाल्यदाम्ना कोरेण्टनामकपुष्पमाल्यदामसहितेन छत्रेण ध्रियमाणेन उपलक्षितः 'सेयवरचामराहिं उद्धुव्वमाणे उद्धुव्वमाणे' श्वेतवर चामराभ्याम् उद्धूयमान उद्धूयमानः पौनः पुन्येन वीज्यमानः 'हयगयरहपवरजोहकलियाए' हय गजरथप्रवरयोधकलितया-अश्वहस्तिरथसुभटैः संयुक्तया 'चाउरंगिणीए सेणाए सद्धिं संपरिवुडे ॥ चातुरंगिण्या सेनया सार्द्धम् सपरिवृतः सवेष्टित 'महया भडचडगर जाव परिक्खित्ते जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउओ पिउओ अणुगच्छइ' महता भटचटकरेण सैनिकसमूहेन यावत् परिक्षिप्तः परि-

कोंके लिये अन्नका विभाग किया था, और दुःस्वप्न आदिके विनाशके लिये कौतुक एवं मंगलरूप प्रायश्चित्त भी किया था, चलते समय इसने अल्पभारवाले कीमती सुवर्णके अलंकारोंको पहिरा, मालाओंसे अपनेको विभूषित किया यह श्रेष्ठ गजराज पर सवार था 'सकोरेण्टमल्लदामेण छत्तेण धरिज्जमाणेणं' इसके ऊपर भी उस समय कोरंटके पुष्पोंकी मालासे विराजित छत्र तना हुआ था 'सेयवर चामराहिं उद्धुव्वमाणेर' सुन्दर शुभ्र चामर इसके ऊपर ढोरे जा रहे थे 'हयगयरहपवरजोहकलियाए' घोडा, हाथी, रथ एवं बडे २ सुभट योधाओंसे युक्त 'चाउरंगिणीए सेणाए सद्धिं संपरिवुडे' चतुरंगिणी सेनासे यह घिरा हुआ था, 'महया भडचडगर जाव परिक्खित्ते' साथमें बडे २ और भी वीर योधाओंका समूह चल रहा था 'जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउओ २ अणुगच्छइ'' इस तरहके ठाठबाटसे

प्रायश्चित्त आदि पताबीने सुंदर वस्त्रो अने वजनमां हलकां पण अति मूल्य वान आभूषणोथी शरीरने विभूषित कर्युं हतुं "सकोरेण्टमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं' उत्तम गजराजनी पीठ पर आरूढ थयेला जमालीना पिता पर कोरंट पुष्पोनी माळाओथी युक्त छत्र धारण करवामां आव्युं हतुं अने सेयवरचामराहिं उद्धुव्वमाणेर'' श्वेत सुंदर चामरो वडे तेमने वायु ढोळ वामां आवतो हतो, 'हयगयरहपवरजोहकलियाए' घोडा, हाथी, रथ अने श्रेष्ठ योद्धाओथी युक्त 'चाउरंगिणीए सेणाए सद्धिं संपरिवुडे'' चतुरंगी सेनाथी तेओ वीटळायेला हता 'महया भडचडगर जाव परिक्खित्ते'' वळी तेमनी साथे बीजा वीर योद्धाओनो समूह पण आवतो हतो ''जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिउओर अणुगच्छइ'' आ प्रमाणे पूरती सजावट साथे क्षत्रिय कुमार जमालीना पिता तेनी पाछळ पाछळ आववा लाग्या.

स्थिताः प्रस्थानं कृतवन्तः ' तयाणंतरं च णं बहवे राईसरतलवरजाव सत्थवाहप्पभिइओ संपट्ठिया ' तदनन्तरं च खलु बहवः राजेश्वर तलवरयावत्-माडम्बिक-कौटुम्बिकेभ्य श्रेष्ठि सेनापति सार्थवाहप्रभृतयः पुरतः संप्रस्थिताः। ' तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया ण्हाए कयबलिकम्मे जाव विभूसिए हत्थिखंधवरगए' ततः खलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पिता स्नातः कृतबलिकर्मा यावत् कृत कौतुक-

बाजूमें चले। ' तयाणंतरं च ण राईसर तलवर जाव सत्थवाहप्पभिइओ पुरओ संपट्ठिओ ' इनके बाद अनेक राजा, ईश्वर, तलवर यावत् सार्थवाह आदि आगे आगे चले. यहां यावत् पदसे "माडम्बिक कौटुम्बिक, इभ्य, श्रेष्ठी, सेनापति इन पदोंका ग्रहण हुआ है। "महापुरिस वग्गुरा" में जो वागुरा पद आया है, वह समूह अर्थमें आया है, वैसे परन्तु यहां जो वग्गुरापद लिखा गया है, वह सब ओरसे परिवार रूपसे ग्रहण किया है "महापुरिसवागुरा" महा समूह में जो "महा" शब्द आया है, वह "वागुरा" के विशेषण रूपमें आया है ' तएणं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया ण्हाए कयबलिकम्मे जाव विभूसिए, हत्थि खंधवरगए ' इसके बाद क्षत्रियकुमार जमालिका पिता अपने पुत्रके पीछे २ चला, चलनेके पहिले इसने अच्छी तरहसे स्नान किया था, बलिकर्म-वायस आदि-

बहवे राईसर, तलवर जाव सत्थवाहप्पभिइओ पुरओ संपट्ठिओ " त्यार બાદ અનેક રાજાઓ ઈશ્વર (યુવરાજ) તલવર (માંડલિક રાજાઓ) તથા સાર્થવાહ પર્યન્તના લોકો પાલખીની આગળ ચાલતા હતા. અહીં સાર્થવાહની પહેલાં આવેલા "जाव" પદથી "માંડલિક, કૌટુંબિક, ઈભ્ય, શ્રેષ્ઠી અને સેનાપતિ" આ પાચ પદો ગ્રહણ કરાયા છે "महापुरिसवग्गुरा" આ સૂત્રાંશની સાથે જે "वागुरा" પદનો પ્રયોગ થયો છે તે સમૂહના અર્થમાં થયેલ છે, પરન્તુ આગળ પાછળના સબંધનો વિચાર કરતાં "महापुरिसवग्गुरा" એટલે "પુરુષોનો મહા સમૂહ" અર્થ સમજવો, અને 'મહા' પદ સમૂહના વિશેષણ રૂપે વપરાયુ છે એમ સમજવુ

"तएण से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पिया ण्हाए, कयबलिकम्मे जाव विभूसिए, हत्थिखंधवरगए" ત્યાર બાદ ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીના પિતા પણ શ્રેષ્ઠ ગજરાજની પીઠ પર સવાર થઈને તેની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા. હાથી પર સવાર થતાં પહેલાં તેમણે સ્નાન, બલિકર્મ, કૌતુક મંગલ રૂપ

व्यमनिकाय प्रति स मरीजिवश्वेतयामरवाकव्यजनिक, अथवा प्रीजिते श्वेतचामरे वाळव्यजनिकेच य मति स तथा सर्वद्धया सर्वा ऋद्धिः सर्वर्द्धि, तया यावत् नादितरवेण, तथाहि-सर्वद्युत्या सर्वबलेन सव समुदयेन सर्वादरेण सव विभूत्या सर्वविभूषया सर्वसंभ्रमेण सव पुष्पगन्धमाल्यालङ्कारेण सर्वत्रुटित शब्दसनिनादेन महत्या ऋद्धया महत्या द्युत्या महता बलेन महता समुदायेन महता परमुटितयमकसमकप्रवादितेन शङ्खपणवपटहमेरीझल्लरीखरमुखी हुडुक्कमुरजमृदङ्ग दुन्दुभि निर्घोष-नादित-रवेण-त्रुटितादीनां दुन्दुभिपर्यन्तानां वादित्राणां निर्घोष शब्दः तस्य नादितरवण प्रतिध्वनिना सह एषां विस्तरतोऽर्थ औपपातिके द्वित्रिंशत्तम (५२) सूत्रे मत्कृतपीयूषवर्षिणी टीकायाम् अवलोकनीयः, 'खत्तियकुण्डग्गामस्स नयरस्स मज्झ मज्झणं जेणेव माहणकुड

अर्थात् अपनी समस्त राज्यऋद्धिसे, "सव्वजुईए" समस्त वस्त्र और आभरणोंकी प्रभासे "सव्वबलेण" अपनी समस्त सेनाओंसे "सव्वसमुदएण" अपने समस्त परिजनोंसे "सव्वादरेण" आदरसत्कार रूप सभी प्रयत्नोंसे "सव्वविभूईए" अपने समस्त ऐश्वर्यसे "सव्वविभूसाए" सभी प्रकार के वस्त्राभरण की शोभासे "सव्वसंभमेणं" भक्ति जनित अत्यधिक उत्सुकतासे "सव्व-पुप्फ-गंध-मल्लालंकारेणं" सब तरहके पुष्पों से सभी प्रकारके गंध द्रव्यों से सभी प्रकारकी मालाओं से एवं सब तरहके अलंकारों से "सव्वतुडिय-सद्द-सण्णिणाएणं" सभी प्रकार के वादित्रों की मधुर ध्वनि से युक्त हुआ 'खत्तिय कुण्डग्गामनयरस्स मज्झ मज्झेण-जेणेव माहणकुण्डग्गामे नयरे जेणेव बहुसालए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव पहारेत्थ गमणाए' क्षत्रिय कुण्डग्राम नगरके बीचसे होकर

तथा आभूषणोना प्रभाव वडे "सव्वबलेणं" पोतानी समस्त सेनाओ वडे, "सव्वसमुदएणं" पोताना समस्त परिजनो वडे "सव्वादरेण" आदर सत्कार रूप सघळा प्रयत्नो वडे, "सव्वविभूईए" पोताना समस्त ऐश्वर्य वडे "सव्वविभूसाए" तमाम प्रकारना वस्त्राभरणोनी शोभा वडे, "सव्वसंभमेणं" भक्ति जनित अत्यंत उत्सुकता वडे "सव्व-पुप्फ-गंध मल्लालंकारेणं" सव प्रकारना पुष्पो वडे सर्व प्रकारना गंध द्रव्यो वडे सर्व प्रकारनी माळाओ वडे अने बधा प्रकारना अलंकारो वडे "सव्वतुडिय-सद्द सण्णिणाएणं" बधा प्रकारना वाजित्रोना मधुर ध्वनि वडे युक्त थईने "खत्तियकुंडग्गामनयरस्स मज्झं मज्झेणं-जेणेव माहणकुंड-

वृतः सन् जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पृष्ठतः अनुगच्छति, 'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पुरओ महं आसा, आसवरा, उभओ पासिं णागा णागवरा पिट्ठओ रहा रहसंगेल्ली' ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य पुरतोऽग्रतो महान्तः अश्वाः महाश्वाः, ते च अश्ववराः अश्वानां मध्ये वराः श्रेष्ठाः, अश्ववारा इतिवा अश्वारुढपुरुषा इति तदर्थः, उभयतः पार्श्वे उभयोः पार्श्वयोः नागा हस्तिनः, नागवरा हस्तिनां प्रधाना पृष्ठतो रथाः, रथसंगेल्ली रथसमुदायः अनुगच्छति। 'तएणं से जमाली खत्तियकुमारे अब्भुग्गयभिंगारे परिग्गहियतालियंटे ऊसवियसेयछत्ते' ततःखलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः अभ्युद्गतभृङ्गारः अभ्युद्गतः अभिमुखस्थापितो भृङ्गारो जलपात्रविशेषो यस्य स तथा, परिगृहीततालवृन्तः परिगृहीतं तालवृन्त तालव्यजनं यं प्रति स तथा, उच्छ्रितश्वेतच्छत्रः उच्छ्रितम् उपरि प्रसारितं श्वेतच्छत्रं यस्य स तथा, 'पवीइयसेयचामरवालवीयणिए सव्विड्ढीए जाव णादितरवेणं' प्रवीजिता उद्धूता श्वेतचामरवालानां

सज्जित होकर क्षत्रियकुमार जमालिका पिता अपने पुत्रके पीछे २ चला. 'तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पुरओ महं आसा, आसवरा, उभओ पासिं णागा णागवरा पिट्ठओ रहारहसंगेली' क्षत्रियकुमार जमालिके आगे बडे २ श्रेष्ठ घोडे चल रहे थे, दोनों तरफ बडे हाथी चल रहे थे. पीछे रथ एवं रथसमुदाय चल रहा था 'तएणं से जमाली खत्तियकुमारे अब्भुग्गयभिंगारे परिगहियतालियंटे ऊसवियसेयछत्ते पवीइय सेय चामरवालवीयाणिए' जिसके समक्ष भृङ्गार–जलपात्र विशेष उपस्थित है, तालवृन्त जिसके प्रति लिया हुआ है, श्वेतछत्र जिसके ऊपर तना हुआ है, श्वेत चामर जिसके ऊपर ढोरे जा रहे हैं ऐसा वह क्षत्रियकुमार जमालि 'सव्विड्ढीए जाव णादितरवेणं'

"तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स पुरओ महं आसा, आसवरा, उभओ पासिं णागा णागवरा पिट्ठओ रहा रहसगेली" क्षत्रियकुमार જમાલીની આગળ શ્રેષ્ઠ ઘોડાઓનો મોટો સમૂહ ચાલતો હતો, બન્ને પડખે મોટા મોટા ગજરાજો ચાલતા હતા અને તેની પાછળ રથ અને રથસમુદાય ચાલતો હતો "तएण से जमाली खत्तियकुमारे अब्भुगयभिंगारे परिगहियतालियंटे ऊसवियसेयछत्ते पवीइय सेय चामरवालवीयणिए" જેની પાસે ભૃંગાર (જળપાત્ર વિશેષ) મોજૂદ છે, જેની પાસે પંખાધારી તાલવૃન્ત (પંખો, વીંઝણો) લઈને ઊભા છે, જેના મસ્તક પર શ્વેત છત્ર ધારણ કરાયેલું છે અને શ્વેત ચામરો વડે જેને વાયુ ઢોળવામાં આવી રહ્યો છે, એવો તે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી "सव्विड्ढीए जाव णादितरवेणं" અર્થાત્ પોતાની સઘળી રાજ્ય ઋદ્ધિથી, "सव्वजुईए" સમસ્ત વસ્ત્ર

इंदियाइं, जिय च पालेहि, समणधम्म जियनिग्घोऽवि य वसाहि त देव ! सिद्धिमज्झे, णिहणाहि य रागदोसमल्ले, तवेण धिति धणियबद्धकच्छे मद्दाहि अट्ठकम्मसत्तू झाणेण उत्तमेण सुक्केणं अप्पमत्तो हराहि आराहणपडागच धीर ! तलोक्करगमज्झे पावय वितिमिरमणुत्तरं केवल च णाण गच्छय मोक्ख पर पद जिणवरोवदिट्टेण सिद्धिमग्गेण अकुडिलेण हता परीसहचमूं अभिभविय गामकटकोवसग्गाण धम्मे ते अविग्घमत्थुत्तिकट्टु अभिनदतिय, अभिथुणतिय ! तएण से जमाली खत्तियकुमारे नयणमाला सहस्सेहिं पिच्छिज्जमाणे पिच्छिज्जमाणे एव जहा उववाइए कूणिओ जाव णिग्गच्छइ, णिग्गच्छित्ता जेणेव माह णकुंडग्गामे नयरे जेणेव बहुसालए चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता छत्तादीए तित्थगरातिसए पासइ, पासित्ता पुरि ससहस्सवाहिणीं सीयं ठवेइ, ठवेत्ता पुरिससहस्सवाहिणीओ सीयाओ पच्चोरुहइ । तएण त जमालिं खत्तियकुमार अम्मा पियरो पुरओ काउ जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवा गच्छति, उवागच्छित्ता समण भगव महावीर तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एव वयासी–एव खलु भते ! जमाली खत्तियकुमारे अम्ह एगे पुत्ते इट्ठे कते जाव किमगपुण पासणयाए । से जहा नामए–उप्पलेइ वा, पउमेइ वा, जाव पउमसहस्सपत्तेइ वा, पके जाए जले सवुड्ढे, णोवलिप्पइ, पंकरएणं णोवलिप्पइ, जल रएणं, एवामेव, जमालीवि खत्तियकुमारे कामेहिं जाए भोगेहिं

गामे नयरे, जेणेव बहुसालए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव पहारेत्थ गमणाए' क्षत्रियकुण्डग्रामस्य नगरस्य मध्यमध्येन निर्गत्य यत्रैव ब्राह्मणकुण्डग्रामं नगरं यत्रैव बहुशालकं चैत्यं, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः आसीत्, तत्रैव तस्मिन्नेव स्थाने गमनाय गन्तुम् प्राधारयत् प्रस्थितवान् गन्तुं प्रवृत्त इत्यर्थः ॥ सू० १० ॥

मूलम्—"तएणं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स खत्तियकुंडग्गामस्स नयरस्स मज्झं मज्झेणं निग्गच्छमाणस्स सिंघाडगतियचउक्कजाव पहेसु बहवे अत्थत्थिया जहा उववाइए जाव अभिनंदंता य अभित्थुणंता य एवं वयासी जय जय णंदा! धम्मेणं, जय जय णंदा! तवेणं, जय जय णंदा! भद्दंते अभग्गेहिं णाणदंसणचरित्तमुत्तमेहिं अजियाइं जिणाहि,

निकला और निकल कर जहां ब्राह्मण कुण्डग्राम नगर, जहां बहुशालक उद्यान और उसमें भी जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे उस ओर चला, सर्व ऋद्धिसे लेकर दुन्दुभि पर्यन्त तकके पाठका अर्थ विस्तारपूर्वक औपपातिक सूत्रके ५२ वें सूत्रकी टीकामें किया गया है, अतः वहां देख लेना चाहिये 'वरत्रुटितयमकसमक प्रवादितेन' आदि सूत्र पाठका अर्थ इसप्रकारसे है-श्रेष्ठ त्रुटितोंके (बाजोंके) साथ एक साथमें शंख, पणव, (ढोल विशेष) पटह, भेरी, झल्लरी, झालर, खरमुही, वाद्य वि. हुडुक्क मुरज, मृदङ्ग, और दुन्दुभि सब बाजे बजाये जा रहे थे, सो इनकी नादित रव-प्रतिध्वनि हो रही थी ॥सू.१०॥

गामे नयरे जेणेव बहुसालए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव पहारेत्थ गमणाए" क्षत्रियकुंडग्राम नगरनी બરાબર વચ્ચે થઈને, બ્રાહ્મણકુંડગ્રામ નગરના બહુશાલક ઉદ્યાન કે જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બિરાજતા હતા, ત્યાં જવા નીકળ્યો. સર્વ ઋદ્ધિથી લઈને દુન્દુભિ પર્યન્તના સૂત્રપાઠનો અર્થ ઔપપાતિક સૂત્રના ૫૨ માં સૂત્રની ટીકામાં વિસ્તારથી આપેલો છે, તો ત્યાંથી વાંચી લેવો. "वरत्रुटितयमकसमकप्रवादितेन" આદિ સૂત્રપાઠનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે--શ્રેષ્ઠ ત્રુટિતોની સાથે સાથે શંખ, પણવ, પટહ, ભેરી, ઝાલર ખરમુખી, હુડુક્ક, મુરજ, મૃદંગ, અને દુન્દુભિ વાગતા હતા અને તે વાજિંત્રોનો પ્રતિધ્વનિ સંભળાતો હતો. ॥ સૂ. ૧૦ ॥

समारभयोद्विग्नो भीतो जन्ममरणानाम्, देवानुप्रियाणामन्तिके मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजति, तत् एतत् खलु देवानुप्रियेभ्यो वयं भिक्षां ददमः प्रतीच्छन्तु खलु देवानुप्रिया ! शिष्यभिक्षाम् ॥ सू० १९ ॥

टीका—'तए णं तस्स जमालिस्स खत्तियकुमारस्स खत्तियकुंडग्गामस्स नयरस्स मज्झं मज्झेणं निगच्छमाणस्स सिंघाडगतियचउक्क जाव पहेसु बहवे अत्थत्थिया जहा उववाइए जाव अभिनंदंता य अभित्थुणंता य एवं वयासी'-ततः खलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य क्षत्रियकुण्डग्रामस्य मध्यमध्येन निर्गच्छतः शृङ्गाटकत्रिकचतुष्क-यावत् चत्वरमहापथपथेषु बहवोऽर्थार्थिकाः धनार्थिनो जना यथा औपपातिके त्रिपञ्चाशत्तम् सूत्रे यावत् अभिनन्दन्तश्च अभिष्टुवन्तश्च एवमवादिषु', तथाहि-कामार्थिका शुभशब्दरूपकामार्थिन, भोगार्थिकाः शुभगन्धादि भोगार्थिन लाभार्थिका धनादिलाभार्थिनः किल्बिषिकाः भाण्डादयः, करोटिका कापालिकाः, कारवाहिकाः, करएव कारः राजदेयं द्रव्यम्, तद्वहन्ती त्येवं शीला राजकरधारका इत्यर्थ । शङ्खिनः, चक्रिका चक्रप्रहरणाः कुम्भ

'तएणं तस्स जमालिस्स' इत्यादि ।

टीकार्थ—'तए णं तस्स जमालिस्स० एवं वयासी' जब क्षत्रियकुमार जमालि क्षत्रिय कुण्डग्राम नगरके बीचोंबीचसे होकर अपनी पूरी विभूति आदिके साथ निकला, तब शृंगाटक, त्रिक, चतुष्क यावत्-चत्वर, महापथ एवं पथ इन सब मार्गों के ऊपर अनेक धनार्थिजन जैसा के औपपातिक सूत्रमें ५३ वे सूत्रमें कहा गया है यावत्-कामार्थिजन, भोगार्थिजन, लाभार्थिजन, किल्बिषिकजन, कापालिकजन, कारवाहिक जन, शङ्खीजन चाक्रिकजन लाङ्गलिकजन, मुखमाङ्गलिक जन, वर्द्धमान जन, पुष्पमानव और मुण्डिकगण ये सब जाकर इकट्ठे हो गये इनमें जो धनकी अभिलाषा करनेवाले थे वे धनार्थी थे, शुभ शब्दरूप कामकी अभिलाषावाले जो थे वे कामार्थी थे, शुभ गन्धादिकके जो अभिलाषी थे

"तएणं तस्स जमालिस्स" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—'तएणं तस्स जमालिस्स एवं वयासी" જ્યારે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી પોતાની પૂરેપૂરી વિભૂતિ આદિથી સજ્જ થઈને ક્ષત્રિયકુંડ નગરની વચ્ચોવચ્ચ થઈને નીકળ્યો. ત્યારે ક્ષત્રિયકુંડનગરના શૃંગાટક ત્રિક, ચતુષ્ક ચત્વર, મહાપથ અને પથ એ બધાં માર્ગો પર અનેક ધનાર્થીજન, કામાર્થીજન ભોગાર્થી જન, લાભાર્થીજન કિલ્વિષિકજન, કાપાલિકજન, કારવાહિકજન, શંખીજન, ચક્રિકજન લાંગલિકજન મુખમાંગલિકજન, વર્દ્ધમાનજન પુષ્પમાનવ અને મુંડિકગણ એ સૌ એકઠાં થઈ ગયાં (આ બધા લોકોનું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રના ૫૩ માં સૂત્ર પ્રમાણે અહીં આપવામાં આવ્યું છે) જે લોકો ધન પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષાથી ત્યાં આવ્યા હતાં તેમને ધનાર્થી કહ્યાં છે જે લોકો શુભ શબ્દરૂપ કામની અભિલાષાવાળાં હતાં, તેમને કામાર્થી કહ્યાં છે, શુભ

संवुड्ढे, णोवलिप्पइ, कामरएणं णोवलिप्पइ, भोगरएणं णोवलिप्पइ, मित्तणाइनियगसयणसंबंधिपरिजणेणं, एस णं देवाणुप्पिया ! संसारभउव्विग्गे भीए जम्मणमरणाणं देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वयइ ! तं एयन्नं देवाणुप्पियाणं अम्हे भिक्खं दलयामो, पडिच्छंतु णं देवाणुप्पिया ! सीसभिक्खं ॥ सू० ११ ॥

छाया—ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य क्षत्रियकुण्डग्रामस्य नगरस्य मध्यमध्येन निर्गच्छतः शृङ्गाटकत्रिकचतुष्क यावत् पथेषु बहवः अर्थार्थिकाः यथा औपपातिके यावत् अभिनन्दन्तश्च अभ्युत्तिष्ठन्तश्च एवमवादिषुः-जयजयनन्द ! धर्मेण, जय जयनन्द ! तपसा, जय जयनन्द ! भद्रं तव, अभग्नैः ज्ञानदर्शनचारित्रैः उत्तमैः, अजितानि जय इन्द्रियाणि, जित्वाच पालय श्रमणधर्मम्,, जितविघ्नोऽपि च वस तत् देव ! सिद्धिमध्ये, निजहि च रागद्वेषमल्लं तपसा, धैर्यधनिकबद्धकक्षः मर्दय अष्ट कर्मशत्रून् ध्यानेन उत्तमेन शुक्लेन अप्रमत्तः, हर आराधनपताकांच धीर ! त्रैलोक्यरङ्गमध्ये, प्राप्नुहि वितिमिरम् अनुत्तरं केवलं च ज्ञानं, गच्छ मोक्षं परंपदं जिनवरोपदिष्टेन सिद्धिमार्गेण अकुटिलेन हत्वा परीषहचमूम्, अभिभूय ग्रामकण्टोपसर्गान्, धर्मे तव अविघ्नमस्तु, इति कृत्वा अभिनन्दन्तिच अभ्युत्तिष्ठन्तिच ! ततःखलु जमालिः क्षत्रियकुमारो नयनमालासहस्रैः प्रेक्ष्यमाणः, प्रेक्ष्यमाणः, एवं यथा औपपातिके कूणिको यावत् निर्गच्छति, निर्गत्य यत्रैव ब्राह्मणकुण्डग्रामं नगरं, यत्रैव बहुशालकं चैत्य तत्रैव उपागच्छति, उपागम्य छत्रादिकं तीर्थंकरातिशय पश्यति, दृष्ट्वा पुरुषसहस्रोह्यमानां शिविकां स्थापयति, स्थापयित्वा पुरुषसहस्रोह्यमानायाः शिविकायाः प्रत्यवरोहति ।, ततःखलु तं जमालिं क्षत्रियकुमारम् अम्बापितरौ पुरतः कृत्वा यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छतः, उपागत्य श्रमण भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वो यावत् नमस्यित्वा एवम् अवादिष्टाम्-एव खलु भदन्त ! जमालिः क्षत्रियकुमारः अस्माकम् एकः पुत्रः, इष्टः कान्तः, यावत् किमङ्ग ! पुनः दर्शनतया, तत् यथानाम एकम् उत्पलम् वा, पद्मम् वा यावत् पद्मसहस्रपत्रं वा, पङ्के जात जले संवर्द्धित नोपलिप्यते पङ्करजसा नोपलिप्यते जलरजसा एवमेव जमालिरपि क्षत्रियकुमारः कामैः जातो भोगैः संवर्द्धितो नोपलिप्यते कामरजसा, नोपलिप्यते भोगरजसा, नोपलिप्यते मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनेन, एप खलु देवानुप्रियाः।

मियश्चाशयमसूत्रे मत्कृतपीयूषवर्षिणी टीकायामवलोकनीया । 'जय जय णंदा धम्मेण ! जय जय णंदा तवेण ! जय जय णंदा ! भद्दं ते' जय जय इत्या शीर्वादः भक्तिसम्भ्रमे द्विर्वचनं च हे नन्द ! जगदानन्दकर ! जय जय विजयस्व विजयस्व कषायादिशत्रून् केन धर्मेण, जय जय कर्मशत्रून् तपसा, जयजय, हे नन्द ! जगदानन्दिन् ! त्वं जयजय, भद्रं ते भवतात् कैः ? इत्याह-'अभग्गेहिं णाणदंसणचरित्तमुत्तमेहिं' अभग्नैः अखण्डितैश्च ज्ञानदर्शनचारित्रैः 'अजियाइं जिणाहि इंदियाइं, जियं च पालेहि समणधम्मं' अजितानि इन्द्रियाणि जय, जितं लब्धं श्रमणधर्मं पालय,

---

तक जिओ, इत्यादि रूपसे कहकर उसकी अभिवृद्धि चाहने लगे, अर्थात् बधाने लगे तथा इस प्रकारसे उसकी स्तुति करने लगे, 'जयजय णंदा ! धम्मेणं, जय जय णंदा तवेण, जय जय णंदा भदं ते' हे जगतको आनन्द देनेवाले क्षत्रियकुमार ! तुम्हारा जय हो, जय हो-अर्थात् तुम कषायादि शत्रुओं पर विजय प्राप्त करो, किससे ? धर्मसे धर्मकी शीतल छत्रच्छायामें बैठकर तुम कषायादि वैरियोंको इस तरहसे परास्त करो कि जिससे वे पुनः अपना शिर आपकी ओर न उठा सके। हे नन्द-जगदानन्ददायक ! तुम तपके प्रभावसे सदा विजयशील बने रहो, हे नन्द-अपने मातापिताके एकही पुत्र हो, तुम्हारा सदा कल्याण हो, किनसे ? 'अभग्गेहिं णाणदंसणचरित्तमुत्तमेहिं' अखण्डित ज्ञान, दर्शन एव चारित्रसे 'अजियाइं जिणाहि इंदियाइं, जियं च पालेहि समणधम्मं' तुम अजित इन्द्रियोंको जीतो एव प्राप्त हुए इस श्रमण

'હે ક્ષત્રિયકુમાર ! તમારો જય થાઓ, તમે દીર્ઘાયુ થાઓ" ઇત્યાદિ વચનો દ્વારા તેની અભિવૃદ્ધિ ચાહવા લાગ્યા અને આ પ્રમાણે તેની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા "जय जय णंदा ! धम्मेणं, जय जय णंदा तवेणं, जय जय णंदा भद्दं ते" 'જગતને આનંદ દેનાર હે ક્ષત્રિયકુમાર ! તમારો જય થાઓ એટલે કે તમે શત્રુઓ પર વિજય પ્રાપ્ત કરો તમે ધર્મની શીતળ છત્ર છાયામાં બેસીને અંતરના કષાયાદિ દુશ્મનોને એવાં તો પરાસ્ત કરો કે તેઓ ફરીથી તમારી સામે માથું જ ઉઠાવી ન શકે હે નન્દ-જગતને આનંદ દેનાર હે જમાલી ! તમે તપના પ્રભાવથી સદા વિજયી બનો, હે નન્દ ! તમે તમારા માતાપિતાના એકના એક પુત્ર છો, તમારું સદા કલ્યાણ થાઓ "अभग्गेहिं णाणदंसणचरित्तमुत्तमेहिं' અખંડિત જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રથી "अजियाइं जिणाहि इंदियाइं, जियं च पालेहि समणधम्मं' તમે અજિત

कारादयो वा, लाङ्गलिकाः गलावलम्बितसुवर्णादिमयलाङ्गल प्रतिकृतिधारिणो भट्टविशेषाः, मुखमाङ्गलिकाः, मुखे मङ्गल येषां ते मुखमाङ्गलिकाश्चाटुकारिणः, वर्द्धमानाः स्कन्धारोपितपुरुषाः, पुष्यमानवा मागधा इत्यर्थः खुण्डिकगणाः छात्र-समुदाया इत्यर्थ । ताभिः इष्टाभिः कान्ताभिः प्रियाभिः, मनोज्ञाभिः, मनोऽ-माभिः, उदाराभिः, कल्याणाभिः, शिवाभिः, धन्याभिः, माङ्गल्याभिः, सश्री-काभिः, हृदयगमाभिः, हृदयप्रह्लादनिकाभिः, मितमधुरगम्भीरग्राहिकाभिः, अर्थशतिकाभिः, अपुनरुक्ताभिः वाग्भिः अभिनन्दन्तश्च अभिनन्दनं कुर्वन्तश्च, हे क्षत्रियकुमार ! जय जीव इत्यादि भणन्तोऽभिवृद्धिमाचक्षाणाः इत्यर्थः अभिस्तुवन्तश्च एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-एतेषां पदानां विशेष व्याख्या औपपातिके

वे भोगार्थी थे, धनादिलाभके जो अर्थी थे वे लाभार्थी थे, भांडादिक किल्विषिक थे कपालवाले कापालिक थे, राजकर धारककरवाहिक थे, शंख बजानेवाले शंखी थे, कुम्भकारादिक चक्रिक थे, लाङ्गलके जैसे सोने आदिके बने हुए आभूषणको गलेमें पहिरनेवाले लाङ्गलिक भट्टविशेष थे, खुशामदीजन मुखमाङ्गलिक थे, कंधे पर पुरुषोंको आरोपित करके आये हुए वर्द्धमान थे, मागध-समय२ पर राजा आदिकी स्तुति करनेवाले चारण-राजा आदिकी स्तुति करनेवाला पुष्य मानव थे और विद्यार्थीगण खण्डित थे । ये सब इष्ट, कान्त, प्रिय, मनोज्ञ, मनोम, उदार, कल्याण, शिव, धन्य, माङ्गल्य, सश्रीक, हृदयंगम, हृदयप्रह्लादक, मित मधुर एवं गंभीरग्राहिक, अर्थशतिक एवं अपुनरुक्त ऐसी अपनी २ वाणीसे उसका-क्षत्रियकुमार जमालिका अभिनन्दन करने लगे हे क्षत्रियकुमार ! तुम्हारा जय हो, तुम बहुत समय

ગન્ધાદિકની અભિલાષાવાળા લોકોને ભોગાર્થી કહ્યા છે, ધનાદિ લાભની અભિલાષાવાળા લોકોને લાભાર્થી કહ્યા છે વળી ભાંડાદિક, કિલ્વિષિક, કાપાલિક, રાજકર ધારક કારવાહી, શખ વગાડનાર શખી, કુભકાર આદિ ચક્રિક, લાગલના જેવા સુવર્ણ નિર્મિત આભૂષણોને ગળામા ધારણ કરનાર લાગલિક-ભટ્ટ વિશેષ, મુખમાગલિકો (ખુશામત કરનારા લોકો), વર્દ્ધમાનક-કાધ પર લોકોને બેસાડીને આવેલા લોકો, માગધ (રાજા આદિની સ્તુતિ કરનારા ચારણ) પુષ્પમાનવ અને સૂડિક (વિદ્યાર્થીગણ) પણ ત્યા એકત્ર થયા હતા તેઓ ઇષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય, મનોજ્ઞ, મનોમ, ઉદાર, કલ્યાણ, શિવ, ધન્ય, માગલિક, સશ્રીક, હૃદયગમ, હૃદય, અહ્લાદજનક, મિત, મધુર અને ગભીરગ્રાહિક, અર્થશતિક (સેંકડો અર્થયુક્ત) અને અપુનરુક્ત એવી પોતપોતાની વાણીથી ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને અભિનન્દન આપવા લાગ્યા.

मणुत्तरं केवलवरनाणं' प्राप्नुहि वितिमिरम् अज्ञानान्धकाररहितम्, अनुत्तरं सर्वोत्कृष्टम्, केवलं ज्ञानम्, 'गच्छय मोक्खं परमपयं जिणवरोवदिट्ठेणं सिद्धिमग्गेण अकुडिलेण हंता परीसहचमूं' गच्छ यावत् मोक्ष परमपदं जिनवरोपदिष्टेन सिद्धिमार्गेण अकुटिलेन अवक्रेण सरलेन इत्यर्थः तीर्थकरोपदिष्टेन कपटरहितेन सिद्धिः यथा मोक्षपरमनुसरति मावा किंकृत्वा ? इत्याह-'हंता परीसहचमूं' परीषहचमूं हत्वा परिषहरूपोपसर्गसैन्यं समूलमुन्मील्य तथा अभिभविय गाम कंटगोवसग्गाणं' अभिभूय पराभूय ग्राम कण्टकोपसर्गान् इन्द्रिय ग्रामस्य प्रतिकूलतया कण्टकीभूतान् उपसर्गान् दूरीकृत्येत्यर्थः 'णं' इति वाक्यालङ्कारे 'धम्मे ते अविग्घमत्थु' तव धर्मे धर्मपथे अविघ्नमस्तु विघ्नबाधा माभूत् 'त्ति कट्टु अभिनंदंति य अभिथुणंति य' इति कृत्वा अभिनन्दन्ति 'जय जय नन्द' इत्यादिना वर्द्धयन्ति, अभिस्तुवन्ति स्तुतिं कुर्वन्ति च 'तएणं से जमाली खत्तिय कुमारे नयणमालासहस्सेहिं पिच्छिज्जमाणे पिच्छिज्जमाणे एवं जहा उववाइए कूणीओ

णाणं' अज्ञानान्धकारसे रहित, सर्वोत्कृष्ट ऐसे केवलज्ञानको तुम प्राप्त करो 'गच्छय मोक्खं परं पदं जिणवरोवदिट्ठेण सिद्धिमग्गेणं अकुडिलेण हंता परीसहचमूं' परीसह रूप सैन्यको हटाकरके तुम जिनवरोपदिष्ट सरल सिद्धिमार्गसे चल कर परपद मोक्षको प्राप्त करो 'अभिभविय गामकंटगोवसग्गाणं' इन्द्रियोंके प्रतिकूल होनेसे कण्टकी भूत उपसर्गोंको दूर करके धम्मं ते अविग्घमत्थु' तुम्हारे धर्ममार्गमें विघ्नोंका अभाव रहे-विघ्नबाधा न हो, ऐसा कहकर उन लोगोंने क्षत्रियकुमार जमालिके ऊपर अपने हार्दिक भावोंको बरसाया और उसकी स्तुति की 'तएणसे जमाली खत्तियकुमारे नयणमालसहस्सेहिं

'पावय वितिमिरमणुत्तरं केवलं च णाणं" छे न ३। અજ્ઞાના ધકારથી રહિત, સર્વોત્કૃષ્ટ એવા કેવળજ્ઞાનની તમે પ્રાપ્તિ કરો. "गच्छय मोक्खं परं पयं जिणवरोवदिट्ठेणं सिद्धिमग्गेणं अकुडिलेणं हंता परीसहचमूं" પરીષહ રૂપ સૈન્યનો સંહાર કરીને જિનવરોપદિષ્ટ સરલ સિદ્ધિમાર્ગે ચાલીને તમે પરપદ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરો. 'अभिभविय गामकंटगोवसग्गाणं" ઇન્દ્રિયોને પ્રતિકૂળ એવાં કંટક સમાન ઉપસર્ગો દૂર થઈને धम्मं ते अविग्घमत्थु" તમારા ધર્મમાર્ગમાં વિઘ્નોનો અભાવ રહે-તમને કોઇ પણ વિઘ્ન ન નડે'

આ પ્રમાણે કહીને તે લોકોએ ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી પ્રત્યેની પોતાની શુભેચ્છાઓ વ્યક્ત કરી અને તેની સ્તુતિ કરી

"तएणं से जमाली खत्तियकुमारे नयणमालासहस्सेहिं पिच्छिज्जमाणे २ एवं जहा उववाइए कूणीओ जाव निग्गच्छइ" આ પ્રમાણે ઔપપાતિક

'जिय विग्घोऽवियवसाहि तं देव ! सिद्धि मज्झे, णिहणाहिय रागदोसमल्ले तवेणं' हे देव ! हे क्षत्रियकुमार ! जित विघ्नोऽपि च त्वं सिद्धि मध्ये वस, निर्घातय च निवारय तावत् तपसा तपोबलेन तपः प्रभावेणेत्यर्थः रागद्वेषमल्लौ, 'धितिधणिय बद्धकच्छे' धृतिरेव धैर्यमेव धनिकम् अत्यर्थं बद्धा कक्षा येन स तथा, गाढबद्धकक्षःसन् मल्लो मल्लान्तरजयसमर्थो भवति इत्याशयेनोक्तम् 'धिति धणिय' इत्यादि, 'मद्दाहि अट्ठ कम्मसत्तू' मर्दय चूरय अष्टौ कर्मशत्रून, 'झाणेणं उत्तमेणं सुक्केणं अप्पमत्तो' ध्यानेन उत्तमेन शुक्लेन अप्रमत्तः प्रमादरहितः सन् त्वं सर्वोत्तमेन शुक्लेन ध्यानेन 'हराहि आराहणपडागंच धीर ! तेलोक्करंगमज्झे' हे धीर ! गम्भीर ! त्रैलोक्यरङ्गमध्ये त्रिभुवनरूपरङ्गभूमिमञ्चमध्ये आराधना पताकां हर, तथा च आराधना ज्ञानादिसम्यक् पालना सैव पताका आराधना पताका, तां त्रैलोक्यरूपरङ्गस्थल मध्ये प्रसारय इति भावः. 'पावय वितिमिर-

---

धर्मको पालो 'जियविग्घो वि वसाहि तं देव ! सिद्धिमज्झे णिय णाहिय रागदोसमल्ले तवेणं' हे देव ! हे क्षत्रियकुमार ! विघ्नों पर विजय पाकर के भी तुम सिद्धिके मध्यमें वसो और अपनी तपस्याके बलसे रागद्वेषरूप मल्लोंको पछाड़ो 'धितिधणिय बद्धकच्छे' धैर्यरूपी कमरको मजबूतीसे बांधकर 'मद्दाहि अट्ठकम्मसत्तू' आठ कर्मरूपी शत्रुओंको चूरो झाणेणं उत्तमेणं सुक्केणं अप्पमत्तो' सर्वोत्तम शुक्ल ध्यानसे तुम प्रमादरहित होकर 'तेल्लोक्करंगमज्झे' त्रिभुवनरूप रंग भूमिके मंच पर 'वीर' धीर ! 'हराहि आराहणा पडागं च' आराधनारूपी विजयपताको फहराओ ज्ञानादिकोंकी अच्छी तरहसे पालना करना इसका नाम आराधना है, 'पावय वितिमिरमणुत्तरं केवलं च

ઇંદ્રિયોને જીતો અને પ્રાપ્ત થયેલા આ શ્રમણધર્મનું પાલન કરો, " जियविग्घोवि वसाहिं त देव ! सिद्धि मज्झे णियणाहिय रागदोसमल्ले तवेणं " હે દેવ ! હે ક્ષત્રિયકુમાર ! વિઘ્નો પર વિજય પ્રાપ્ત કરીને પણ તમે સિદ્ધિની મધ્યમાં વસો અને તમારી તપસ્યાના પ્રભાવથી રાગદ્વેષ રૂપ મલ્લોને પછાડો. "धितिधणियबद्धकच्छे" ધૈર્યરૂપી કછોટાને દૃઢતા પૂર્વક બાંધીને 'मद्दाहि अट्ठकम्मसत्तू" આઠ કર્મરૂપ શત્રુઓના ભૂકે ભૂકા ઉડાવી દો " झाणेणं उत्तमेण सुक्केणं अप्पमत्तो" સર્વોત્તમ શુકલ ધ્યાનપૂર્વક, પ્રમાદ રહિત થઈને, " तेल्लोक्करंगमज्झे धीर ! हराहि आराहणा पडाग च " હે ધીર ! ત્રિલોક રૂપ રંગભૂમિના મંચ પર આરાધના રૂપી વિજયપતાકા તમે ફરકાવો. (જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનું સારી રીતે-પાલન કરવુ તેનું નામ આરાધના છે)

नगरस्य मध्यमध्येन निर्गच्छति, 'निगच्छित्ता जेणेव माहणकुण्डग्गामे नयरे, जेणेव बहुसालए चेइए, तेणेव उवागच्छइ' निर्गत्य यत्रैव ब्राह्मणकुण्डग्रामं नगरम्, यत्र बहुशालकं चैत्यम् उद्यानमासीत्, तत्र उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता छत्तादीए तित्थगरातिसए पासइ, पासित्ता पुरिससहस्सवाहिणीं सिय ठवेइ' उपागत्य छत्रादिकं तीर्थकरातिशयं तीर्थङ्करस्य जिनस्य भगवतोऽतिशयं पश्यति, दृष्ट्वा पुरुषसहस्रवाहिनी शिबिकां स्थापयति, 'ठवेत्ता पुरिससहस्सवाहिणीओ सीयाओ पच्चोरुहइ' शिबिकां स्थापयित्वा पुरुषसहस्रवाहायाः शिबिकायाः प्रत्यवरोहति,-अवतरति। 'तएण से जमालि खत्तियकुमार अम्मापियरो पुरओ काउं

भवनपंक्तिसहस्राणि समतिक्राम्यन् समतिक्राम्यन् क्षत्रियकुण्डग्राम नगरस्य मध्यमध्येन" इस पाठका अर्थ सरल है, कठिन नहीं 'निग्गच्छित्ता जेणेव माहणकुण्डग्गामे नयरे जेणेव बहुसालए चेइए तेणेव उवागच्छइ' निकल कर वह वहां पर आया कि जहां ब्राह्मण कुण्ड ग्राम नगर और उसमें भी जहां बहुशालक उद्यान था 'उवागच्छित्ता छत्तादीए तित्थगरातिसए पासइ' वहां आकर उसने तीर्थंकर जिन भगवान्‌की अतिशयरूप छत्रादि विभूतिको देखा 'पासित्ता पुरिससहस्सवाहिणीं सिय ठवेइ' देखकर उसने उसी समय अपनी पुरुष सहस्रवाहिनी-एक हजार पुरुष जिसको उठाये हुए हैं ऐसी पालखीको खड़ाकरवाया 'ठवेत्ता पुरिससहस्सवाहिणीओ सीयाओ पच्चोरुहइ' खड़ा करवाकर फिर वह उस पुरुष सहस्रवाहिनी शिबिकासे नीचे उतरा

वार मनुमोधमान भवनपंक्ति सहस्राणि समतिक्राम्यन् २ क्षत्रियकुंडग्रामनगरस्य मध्यमध्येन " આ સૂત્રપાઠનો અર્થ સરળ છે છતાં સમજવું ન પડે તો ઔપપાતિક સૂત્રમાંથી વાંચી લેવો.

' निग्गच्छित्ता जेणेव माहणकुंडग्गामे नयरे जेणेव बहुसालए चेइए तेणेव उवागच्छइ' ત્યાંથી નીકળીને તે બ્રાહ્મણકુંડ નગરના બહુશાલક નામના ચૈત્ય (ઉદ્યાન) પાસે આવી પહોંચ્યો. उवागच्छित्ता छत्तादीए तित्थगरातिसए पासइ" ત્યાં પહોંચતાં જ તેણે તીર્થંકર ભગવાનના અતિશય રૂપ છત્રાદિ- વિભૂતિને દેખી. पासित्ता पुरिससहस्सवाहिणीं सिय ठवेइ" છત્રાદિને દેખતાની સાથે જ તેણે હજાર પુરુષો વડે જેનું વહન થઈ શકતું હતું એવી પોતાની પાલખીને ઊભી રખાવી ठवेत्ता पुरिससहस्सवाहिणीओ सीयाओ पच्चोरुहइ પોતાની સહસ્ર પુરુષવાહિની શિબિકાને ઊભી રખાવીને તે તેમાંથી નીચે ઉતરી ગયો

जाव निग्गच्छइ ' ततःखलु स जमालिः क्षत्रियकुमारो नयनमालासहस्रैः दर्शक जनलोचनपङ्क्तिसहस्रैः प्रेक्ष्यमाणः प्रेक्ष्यमाणो दरीदृश्यमानः एवं यथा औपपातिके सूत्रे कूणिको राजा प्रतिपादितस्तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यो यावत् वचनमालासहस्रैः अभिस्तूयमानः अभिस्तूयमानः, हृदयमालासहस्रैरभिनन्द्यमानोऽभिनन्द्यमानः, जनमन समूहैः समृद्धिमुपनीयमानो ' जय जय ! नन्देत्यादि पर्यालोचनात्, मनोरथमालासहस्रैर्विस्पृश्यमानो विस्पृश्यमानः कान्ति दिव्य सौभाग्यगुणैः प्रार्थ्यमानः प्रार्थ्यमानः, अङ्गुलिमालासहस्रै दर्श्यमानो दर्श्यमानः, बहूनां नरनारीसहस्राणाम् अञ्जलिमालासहस्राणि दक्षिणहस्तेन प्रतीष्यमाणः प्रतीष्यमाणः स्वीकुर्वन् स्वीकुर्वन् मञ्जु मञ्जुना घोषेण प्रतिबुध्यमानः प्रतिबुध्यमानः वारंवारमनुमोद्यमानः, भवनपक्तिसहस्राणि समतिक्राम्यन् समतिक्राम्यन् क्षत्रियकुण्डग्रामस्य

पिच्छिज्जमाणे २ एवं जहा उववाइए कूणीओ जाव निग्गच्छइ ' इस तरह औपपातिक सूत्रमें वर्णित कूणिक राजाकी तरह वह क्षत्रियकुमार जमालि दर्शकजनोंकी पंक्तिके नयनमाला सहस्रोंसे वारम्वार देखनेरूप क्रियाका विषयभूत बनता हुआ क्षत्रिय कुण्डग्राम नगरके बीचोंबीचसे निकला यहां जो यावत्पद दिया गया है, उससे इस पाठका संग्रह हुआ है-" वचनमालासहस्रः अभिस्तूयमानः, अभिस्तूयमानः हृदयमालासहस्रैः अभिनन्द्यमानः अभिनन्द्यमान. जनमनः समूहैः समृद्धिमुपनीयमानः, जय जय नन्देत्यादि पर्यालोचनात्, मनोरथ-मालासहस्रैः विस्पृश्यमानः विस्पृश्यमानः कान्तिदिव्यसौभाग्यगुणैः प्रार्थ्यमानः प्रार्थ्यमानः अङ्गुलिमालासहस्रैः दर्श्यमानः दर्श्यमानः बहूनां नरनारी सहस्राणां अञ्जलिमालासहस्राणि दक्षिणहस्तेन प्रतीष्यमाणः मञ्जुमञ्जुना घोषेण प्रतिबुध्यमानः प्रतिबुध्यमानः वारंवार मनुमोद्यमानः

સૂત્રમાં વર્ણિત કૂણિક રાજાની જેમ ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી પણ પણ ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગરને મધ્યમાર્ગેથી નીકળ્યો તે વખતે દર્શક-જનોની હજારો નયનપંક્તિઓ તેની તરફ વારંવાર નિરખી રહી હતી. અહીં " जाव " પદ દ્વારા નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે—

" वचनमालासहस्रैः अभिस्तूयमान' २, हृदयमालासहस्रैः अभिनन्द्यमानः २ जनमनःसमूहैः समृद्धिमुपनीयमान, जय जय नन्देत्यादि पर्यालोचनात्, मनोरथमालासहस्रै विस्पृश्यमान २ कान्तिदिव्यसौभाग्यगुणै प्रार्थ्यमानः २ अङ्गुलिमालासहस्रै दर्श्यमान २ बहूनां नरनारीसहस्राणां अञ्जलिमाला सहस्राणि दक्षिणहस्तेन प्रतीष्यमाणः २, मञ्जुमञ्जुना घोषेण प्रतिबुध्यमानः २ वार'-

महानामए-उप्पलेइवा, पउमेइवा, जाव पउमसहस्सपत्तेइवा, पंकेजाए, जले संवुड्ढे णोवलिप्पइ पंकरएण, णोवलिप्पइ जलरएण' तद्यथा नाम-उत्पलं वा, पद्म वा यावत् कुमुदं वा नलिनं वा सुभगं वा सौगन्धिकं वा कमलं वा, शतपत्रं वा सहस्रपत्रं वा, पङ्के जातं जले सम्वर्धितम् नोपलिप्यते पङ्करजसा, नो पलिप्यते जलरजसा-जलबिन्दुभिः 'एवामेव जमाली वि खत्तियकुमारे कामेहिं जाए, भोगेहिं संवुड्ढे नोवलिप्पइ कामरएणं, णोवलिप्पइ भोगरएण, णोवलिप्पइ मित्तणाइनियगसयणसंबंधिपरिजणेण' एवमेव एवमेव कमलपत्रवदेवेत्यर्थः जमालिरपि क्षत्रियकुमारः कामेषु जातः, भोगेषु शब्दादि रूपेषु गन्धरसस्पर्शेषु सवर्द्धितोऽपि परिपालितोऽपि वृद्धिमुपागतोऽपि नोपलिप्यते कामरूपरजसा

मेके लिये भी उदुम्बर पुष्पकी तरह दुर्लभ है-तब इसके दर्शनकी तो बातही क्या करनी, यह तो दुर्लभ है ही ' से जहानामए उप्पलेइ वा, पउमेइ वा जाव पउमसहस्सपत्तेइ वा, पंके जाए, जले संवुड्ढे णोवलिप्पइ, पंकरएणं णोवलिप्पइ जलरएणं' जैसे कोई एक उत्पल हो या पद्म हो, यावत् कुमुद हो, नलिन हो, सुभग हो, सौगन्धिक हो, अथवा कमल हो, या शतपत्र हो, या सहस्र पत्र हो ये सब पंक कीचडमें उत्पन्न होते हैं और जलमें बढते हैं, परन्तु ये पंक रजसे (कीचड) लिप्त नहीं होतेहैं, औरन जलबिन्दुओंसे लिप्त होतेहैं 'एवामेव जमाली वि खत्तियकुमारे कामेहिं जाए, भोगेहिं संवुड्ढे, नोवलिप्पइ कामरएणं, णोवलिप्पइ भोगरएणं, णोवलिप्पइ मित्तणाइनियगसयणसंबंधिपरिजणेण' इसी तरह कमलपत्रकी तरह क्षत्रियकुमार जमालि भी काममोगसे उत्पन्न हुआ है, शब्दादि रूप गन्ध स्पर्शोंमें पला है-वृद्धिगत हुआ है-फिर भी यह

વાની સંભાવના પણ દુર્લભ છે " સે જહા નામએ ઉપ્પલેઇ વા, પઉમેઇ વા, જાવ પઉમસહસ્સપત્તેઇ વા, પંકે જાએ, જલે સંવુડ્ઢે ણોવલિપ્પઇ પંકરએણં, ણો વલિપ્પઇ જલરએણં " જેમ કોઈ એક ઉત્પલ, અથવા પદ્મ, અથવા કુમુદ, અથવા નલિન, સુભગ, સૌગન્ધિક અથવા કમળ અથવા શતપત્ર અથવા સહસ્ર પત્ર પંકમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે અને જળમાં જ વૃદ્ધિ પામે છે, છતાં પણ તેઓ પંકરજથી પણ અલિપ્ત રહે છે અને જલબિન્દુઓથી પણ અલિપ્ત જ રહે છે, ' एवामेव " એજ પ્રમાણે ' जमाली वि खत्तियकुमारे कामेहिं जाए, भोगेहिं संवुड्ढे नोवलिप्पइ कामरएणं णोवलिप्पइ भोगरएणं, णोवलिप्पइ मित्तणाइ नियगसयणसंबंधिपरिजणेणं " ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી કામ (વાસના) દ્વારા ઉત્પન્ન થયો છે, શબ્દ, ગંધ, સ્પર્શ આદિ ભોગોમાં ઉછર્યો છે છતાં

जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति ' ततः खलु तं जमालिं क्षत्रियकुमारम् अम्बापितरौ पुरतः कृत्वा अग्रतो विधाय यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत्, तत्रैव उपागच्छतः, ' उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी '–उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रि कृत्वो यावत् आदक्षिणप्रदक्षिणं कुरुतः, आदक्षिणप्रदक्षिणं कृत्वा वन्देते नमस्यतः, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिष्टाम्–कथितवन्तौ ' एवं खलु भंते ! जमाली खत्तियकुमारे अम्हं एगे पुत्ते इट्ठे कंते जाव किमंग पुण पासणयाए ' हे भदन्त ! एवं खलु पूर्वोक्तरीत्या जमालिः क्षत्रियकुमारः अस्माकम् एकः पुत्रः अभिलषितः, कान्तः, कमनीयः, यावत् प्रियः, मनोज्ञः, मनोऽमः, इत्यादि, श्रवणतायै ! श्रोतुमपि दुर्लभ, किमङ्ग पुनः किमुत वक्तव्यम् दर्शनतायै द्रष्टुम् ' से

' तएणं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो पुरओ काउं जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति ' इसके बाद उस क्षत्रियकुमार जमालिको उसके मातापिता आगे करके जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहां पर आये, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो एवं वयासी ' वहां आकरके उन्होंने श्रमण भगवान महावीरको तीनवार आदक्षिणप्रदक्षिणपूर्वक वन्दना की नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर फिर उन्होंने उनसे ऐसा कहा–' एवं खलु भंते ! जमाली खत्तियकुमारे अम्हं एगे पुत्ते, इट्ठे कंते, जाव किमंग पुणपासणयाए ' हे भदन्त ! यह क्षत्रियकुमार जमालि हमारे एकही पुत्र है, यह हमें बहुत इष्ट–अभिलषित है, कान्त–कमनीय, यावत्–प्रिय मनोज्ञ, मनोऽम, इत्यादि पूर्वोक्त विशेषणोंवाला है–सो यह सुन-

" तएणं तं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो पुरओ काउं जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति "

ત્યાર બાદ ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને આગળ કરીને તેના માતાપિતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જ્યાં બિરાજતા હતા, ત્યાં આવ્યાં " उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी " ત્યાં આવીને તેમણે ત્રણ વાર આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણા પૂર્વક શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા અને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યુ–" एवं खलु भंते ! जमाली खत्तियकुमारे अम्हं एगे पुत्ते, इट्ठे, कंते ज– किमंग पुणपासणयाए " હે ભગવન્ ! આ ક્ષત્રિયકુમાર જમાલી અમારો એ એક પુત્ર છે. તે અમને ઘણો જ ઇષ્ટ (અભિલષિત), કાન્ત (કમની પ્રિય, મનોજ્ઞ, આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળો છે. ઉદુમ્બર પુષ્પની જેમ

कारणात् एवं खलु जमालि क्षत्रियकुमार देवानुप्रियेभ्यो भवद्भ्यो वयं भिक्षां शिष्यरूपां भिक्षां दद्मः। 'पडिच्छन्तु णं देवाणुप्पिया! सीसभिक्खं' हे देवानुप्रिया! एतां शिष्यरूपां भिक्षां प्रतीच्छन्तु गृह्णन्तु स्वी कुर्वन्तु भवन्तः॥सू०११॥

मूलम्-" तए णं समणे भगवं महावीरे तं जमालिं खत्तियकुमारं एवं वयासी अहासुहं देवाणुप्पिया! मा पडिबंधं करेह! तएणं से जमाली खत्तियकुमारे समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ, अवक्कमित्ता सयमेव आभरणमल्लालंकारं ओमुयइ। तए णं से जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया हंसलक्खणेणं पडसाडएणं आभरणमल्लालंकारं पडिच्छइ, पडिच्छित्ता हारवारिजाव विणिम्मुयमाणा-विणिम्मुयमाणा जमालिं खत्तियकुमारं एवं वयासी घडियव्वं जाया! जइयव्वं जाया! परिक्कमियव्वं जाया! अस्सिं च णं अट्ठे णो पमायेयव्वं तिकट्टु जमालिस्स खत्तियकुमारस्स अम्मापियरो समणं भगवं महावीरं वंदइ, णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया। तए णं से जमालि खत्तिए सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं

दद्यामो' इसलिये हमलोग आप देवानुप्रियके लिये क्षत्रियकुमार जमालिको शिष्य भिक्षाके रूपमें देते हैं 'पडिच्छंतु णं देवाणुप्पिया! सीसभिक्खं' हे देवानुप्रिय! आप इस शिष्य भिक्षाको स्वीकार करें॥११॥

एय णं देवाणुप्पियाणं अम्हे भिक्खं दलयामो" तेथी अमे आप देवानुप्रियने आ अमारो पुत्र (क्षत्रियकुमार जमाली) शिष्य भिक्षारूपे अर्पण करीअे छीअे. "पडिच्छंतु णं देवाणुप्पिया सीसभिक्खं" हे देवानुप्रिय! आप आ शिष्यभिक्षानो स्वीकार करो ॥सू०११॥

कामानुरागेण नो वा उपलिप्यते भोगरजसा, कामभोगयोः नैव आरक्तो भवति, नापि उपलिप्यते मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनेन मित्राणि सुहृदः, ज्ञातयः स्वजातीयाः दायादादयः, निजकाः मातुलादयः, स्वजनाः, पितृ पितृव्यादयः, सम्बन्धिनः श्वशुरादयः, परिजनो दासादिः, एतेषां समास द्वन्द्व स्ततस्तेन सह स्नेहतः सम्बद्धो न भवतीत्यर्थः, 'एस णं देवाणुप्पिया ! संसारभउव्विग्गे भीए जम्मणमरणाणं, देवाणुप्पियाणं अतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वयइ भो देवानुप्रियाः । एष खलु जमालिः संसारभयोद्विग्न· संसार जन्य भयव्याकुलः जन्ममरणानां–जन्ममरणेभ्यो भीतः–त्रस्तः सन् देवानुप्रियाणां भवतामन्तिके समीपे मुण्डो भूत्वा आगारात् गृहात् निर्गत्य अनगारितां प्रव्रजति दीक्षां गृह्णाति, 'तं एयं णं देवाणुप्पियाणं अम्हे भिक्ख दलयामो' तत् तस्मात्

कामरूप रज–धूलीसे–कामानुरागसे उपलिप्त नहीं हुआहै, और न भोगरजसे उपलिप्त हुआ इस तरह यह काममें और भोगमें आसक्तियुक्त नहीं बनाहै, तथा मित्र ज्ञाति, स्वजातीय दायादादिक, बन्धुवर्ग, निजक–मामा आदिक, स्वजन–पिता काका वगैरेह सम्बन्धी–श्वसुर आदि एवं परिजन दास आदि इनमेंभी स्नेहसे नहीं बंधाहै 'एस णं देवाणुप्पिया ! संसार भउव्विग्गो भीए, जम्मणमरणाणं देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वयइ' हे देवानुप्रिय ! यह संसार जन्य भयसे व्याकुल एवं जन्म मरणोंसे त्रस्त होता हुआ आप देवानुप्रियके पास मुण्डित होकर के गृहस्थावस्थाके परित्यागपूर्वक अनगारावस्था धारण करना चाहता है । 'तं एयं णं देवाणुप्पियाणं अम्हे भिक्खं

પણ તે કામરૂપ રજથી (કામાનુરાગથી) અને ભોગરજથી (ભોગો પ્રત્યેની આસક્તિથી અલિપ્ત જ રહ્યો છે-તેનું મન તેમના પ્રત્યે આસક્તિયુક્ત થયું નથી, તથા મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજાતીય (દાય.દાદિક), નિજક (મામા આદિક), સ્વજન (પિતા, કાકા વગેરે), સમંધી (સાસુ, સસરા) અને પરિજન (દાસ દાસી) પ્રત્યે પણ તેના મનમાં અનુરાગ ઉત્પન્ન થયો નથી. આ રીતે મોહ અને માયાના બંધનોથી તે બંધાયો નથી "एसणं देवाणुप्पिया ! संसार-भउव्विग्गे भीए, जम्ममरणाणं देवाणुप्पियाणं अतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वयइ"

હે દેવાનુપ્રિય ! તે સંસારજન્ય ભયથી વ્યાકુળ અને જન્મમરણથી ત્રાસીને આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે મુંડિત થઈને–પ્રવ્રજ્યા લઈને ગૃહસ્થાવસ્થાના પરિત્યાગપૂર્વક અણુગારાવસ્થા (શ્રમણ પર્યાય) ધારણ કરવા માગે છે, "तं

वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-उक्तवान् ' अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेह ' भो देवानुप्रियाः ! यथासुखं यथा तव सुखं भवेत्तथा कुरु किन्तु अत्र विषये मा प्रतिबन्धं कुरु-प्रतिबन्धं विलम्बं मा कुरु । ' ' तएणं से जमाली खत्तियकुमारे समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव नमंसित्ता उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ ' ततः खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवं पूर्वोक्तरीत्या उक्तः सन् हृष्टतुष्टो-हर्षसंतोषयुक्तः श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वो यावत् आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागम् ईशानकोणम् अपक्रामति-गच्छति ' अवक्कमित्ता सयमेव आभरणमल्लालंकारं ओमुयइ ' अपक्रम्य स्वयमेव निजम् आभरणमाल्यालङ्कारम् भूषणस्रक्चन्दनपट्टवस्त्रादिलङ्कारम् अवमुञ्चति-परित्यजति ? तएणं से

पडिबंधं करेह ' हे देवानुप्रिय ! तुम्हें जिससे सुख मिले-वैसा काम करो परन्तु प्रतिबन्ध-विलम्ब-इस विषयमें विलम्ब मत करो, 'तएणं से जमाली खत्तियकुमारे समणेणं० अवक्कमइ ' जब श्रमण भगवान् महावीरने क्षत्रियकुमार जमालीसे इस प्रकार कहा तब वह बहुत खुश हुआ-संतुष्ट हुआ, उसने श्रमण भगवान् महावीरको तीनवार आदक्षिण प्रदक्षिणपूर्वक वन्दना की नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके फिर वह उत्तर पौरस्त्य दिग्भागमें-ईशान कोणमें गया वहां जाकर उसने ' सयमेव० ओमुयइ ' अपने हाथसेही अपने इन आभरणोंको मालाओंको एवं अलङ्कारोंको-भूषणोंको, स्रक्को तथा चन्दन पट्ट वस्त्रादि अलंकारोंको उतारा ' तएणं से जमालिस्स० पडिच्छइ ' उतारे हुए उन भूषणादिकोंको क्षत्रियकुमार जमालिकी माताने हंस जैसे सफेद या हंसके चिह्नवाले पटाम्बर (उत्तम वस्त्रके) के अञ्चलमें

हे देवानुप्रिय ! तमने जे रीते सुख उपजे, એવું કાર્ય કરો. પણ આવા શુભ કર્મમાં વિલંબ કરવો જોઈએ નહીં " तएणं से जमाली खत्तियकुमारे समणेणं० अवक्कमइ ' જ્યારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે તે ઘણો જ હર્ષ અને સંતોષ પામ્યો તેણે ત્રણવાર આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણ પૂર્વક શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા વંદણા નમસ્કાર કરીને તે ઈશાનકોણમાં ગયો. ત્યાં જઈને " सयमेव० ओमुयइ " તેણે પોતાના હાથથી જ પોતાના આભરણો માળાઓ અને અલ
[illegible]

करेइ, करेत्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता एवं जहा उसभदत्तो तहेव पव्वइओ नवरं पंचहिं पुरिससएहिं सद्धिं तहेव जाव सव्वं सामाइयमाइयाइं एक्कारसअंगाइं अहिज्जइ, अहिज्जेत्ता बहूहिं चउत्थ छट्ठट्ठम जाव मासद्धमासखमणेहिं विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ॥ सू० १२ ॥

छाया--ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः तं जमालिं क्षत्रियकुमारम् एवम् अवादीत् यथासुखं देवानुप्रिय ! मा प्रतिबन्धं कुरु। ततः खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवमुक्तः सन् हृष्ट तुष्ट श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वो यावत् नमस्यित्वा उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागम् अपक्रामति, अपक्रम्य स्वयमेव आभरणमाल्यालङ्कारम् अवमुञ्चति । ततः खलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य माता हंसलक्षणेन पटशाटकेन आभरणमाल्यालङ्कारं प्रतीच्छति, प्रतीष्य हारवारि यावत् विनिर्मुञ्चन्ती विनिर्मुञ्चन्ती जमालिं क्षत्रियकुमारम् एवम् अवादीत्–घटितव्यं जात ! यतितव्यं जात ! पराक्रमितव्यं जात ! अस्मिंश्च खलु अर्थे नो प्रमादितव्यम्, इति कृत्वा जमालेः क्षत्रियकुमारस्य अम्बापितरौ श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्देते नमस्यतः वन्दित्वा नमस्यित्वा यामेव दिशं प्रादुर्भूतौ तामेव दिशं प्रतिगतौ । ततःखलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः स्वयमेव पञ्चमुष्टिकं लोचं करोति, कृत्वा यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य एवं यथा ऋषभदत्तस्तथैव प्रव्रजित., नवरं पञ्चभिः पुरुषशतैः सार्द्धं तथैव यावत् सर्वं सामायिकादीनि एकादश अङ्गानि अधीते, अधीत्य बहुभिश्चतुर्थषष्ठाष्टम यावत् मासार्द्धमासक्षपणैर्विचित्रैः तपःकर्मभिरात्मानं भावयन् विहरति ।सू०१२॥

टीका--' तएणं समणे भगवं महावीरे तं जमालिं खत्तियकुमारं एव वयासी '–ततःखलु श्रमणो भगवान् महावीर स्तं जमालिं क्षत्रियकुमारम् एवं

' तएणं समणे भगवं महावीरे ' इत्यादि ।

टीकार्थ—' तएणं० वयासी ' इसके बाद श्रमण भगवान् महावीरने क्षत्रियकुमार जमालिसे इस प्रकार कहा–' अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा

" तएण समणे भगवं महावीरे " ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—" तएणं० वयासी " ત્યારબાદ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ક્ષત્રિય-કુમાર જમાલીને આ પ્રમાણે કહ્યું–" अहासुहं देवाणुप्पिया मा पडिबंधं करेह "

'जमालिस्स खत्तियकुमारस्स अम्मापियरो समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ' जमालेः क्षत्रियकुमारस्य अम्बापितरौ श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्देते, नमस्यतः 'वंदित्ता, णमंसित्ता, जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' वन्दित्वा, नमस्यित्वा यामेव दिशमाश्रित्य प्रादुर्भूतौ-समागतौ, तामेव-दिशं-प्रतिगतौ-प्रतिनिवृत्तौ। 'तएणं से जमालि खत्तियकुमारे सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं करेइ' ततः खलु स जमालिः क्षत्रियकुमारः स्वयमेव पञ्चमुष्टिकं पञ्चमुष्टिप्रमाणं लोचं केशलुञ्चनं करोति, 'करित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' लोचं कृत्वा यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः आसीत् तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता एवं जहा उसभदत्तो तहेव पव्वइओ' उपागत्य एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा ऋषभदत्तः प्रव्रजितः प्रव्रज्यां गृहीतवान् तथैव जमालिः क्षत्रियकुमारोऽपि प्रव्रजितः, 'नवरं पंचहिं पुरिससएहिं सद्धिं तहेव जाव सव्वं सामाइयमाइयाइं एक्कारसअंगाइं अहिज्जइ' नवरम् ऋषभदत्तापेक्षया विशेषस्तु पञ्चभिः पुरुषशतैः सार्द्धं तथैव

नहीं करना, इस प्रकार कहकर 'जमालिस्स खत्तियकुमारस्स० णमंसइ' जमालि क्षत्रियकुमारके मातापिताने श्रमण भगवान् महावीरको नमस्कार किया 'वंदित्ता० पडिगया' वन्दना नमस्कार करके फिर वे जिस दिशासे प्रकट हुए थे उसी दिशाकी ओर पीछे गये 'तएणं० लोयं करेइ' इसके बाद क्षत्रियकुमार जमालिने पंचमुष्टि प्रमाण लोच किया, 'करित्ता० उवागच्छइ' केशलुञ्चन कर वे जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहां आये 'उवागच्छित्ता० पव्वइओ' वहां आकर उन्होंने ऋषभदत्त ब्राह्मणकी तरह प्रभुके पास प्रव्रज्या ग्रहण की, जमालिने जो प्रव्रज्या ग्रहण की वह 'नवरं पंचहिं पुरिससएहिं सद्धिं तहेव जाव० सव्वं सामाइयमाइयाइं एक्कारसअंगाइं अहिज्जइ'

त्तियस्स खत्तियकुमारस्स० णमंसइ" આ પ્રમાણે જમાલીને કહીને તેના માતા પિતાએ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા "वंदित्ता० पडिगया" વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ જે દિશામાંથી આવ્યાં હતાં એજ દિશામાં પાછાં ફરી ગયાં 'तएणं० लोयं करेइ' ત્યાર બાદ ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીએ પોતાની જાતે જ પંચમુષ્ટિપ્રમાણ લોચ કર્યો. "करित्ता० उवागच्छइ" લોચ કરીને તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જ્યાં વિરાજમાન હતા, ત્યાં આવ્યા. "उवागच्छित्ता० पव्वइओ" ત્યાં આવીને તેમણે ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની જેમ મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રવ્રજ્યા લીધી પણ તે બન્નેની પ્રવ્રજ્યામાં આટલો જ તફાવત હતો 'नवरं पंचहिं पुरिससएहिं सद्धिं तहेव जाव सव्वं सामाइय

जमालिस्स खत्तियकुमारस्स माया हंसलक्खणेणं पडसाडएणं आभरणमल्लालंकारं पडिच्छइ' ततःखलु तस्य जमालेः क्षत्रियकुमारस्य माता हंसलक्षणेन हंसवद्धवलेन हंसचिह्न युक्तेन वा, पटशाटकेन पट्टाम्बराञ्चलेन आभरणमाल्यालङ्कारं प्रतीच्छति-गृह्णाति, 'पडिच्छित्ता हारवारि जाव विणिम्मुयमाणी, विणिम्मुयमाणी जमालिं खत्तियकुमारं एवं वयासी'-पट्टवस्त्राञ्चलेन जमालेराभरणमाल्यालङ्कारं प्रतीत्य गृहीत्वा हारवारि यावत् धारासिन्दुवारच्छिन्नमुक्तावली प्रकाशानि हारवारिधारादिवत् श्वेतानि अश्रूणि विनिर्मुञ्चन्ती पुनः पुनः परित्यजन्ती जमालिं क्षत्रियकुमारम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'घडियव्वं जाया! परिक्कमियव्वं जाया! अस्सि च णं अट्ठे णो पमाएयव्वं तिकट्टु' हे जात! हे पुत्र! अस्मिश्चार्थे संयमयोगरूपेऽर्थे घटितव्यम् प्रयत्नो विधेयः अप्राप्तानां संयमयोगानां प्राप्तये घटना कार्या सावधानेन वर्त्तितव्यम्, अथच संयमपालनेऽर्थे यतितव्यम्-यत्नः-कर्तव्यस्त्वया, एवमेव संयमपालने पराक्रमितव्यम्-पराक्रमो विधेयः, पौरुषाभिमानः सफल कर्तव्य इति भावः, किञ्च अस्मिंश्चार्थे प्रव्रज्यानुपालने न प्रमदयितव्यम्-प्रमादो न कर्तव्य इति कृत्वा-इति कथयित्वा

बांध लिया-या धर लिया 'पडिच्छित्ता० एवं वयासी' लेकर हार, वारि यावत्-धारा, सिन्दुवार, छिन्नमुक्तावली प्रभाके जैसे प्रभावाले, अर्थात्-शुभ्र आंसुओंको बार २ बहाती हुई उसने अपने प्रियपुत्र क्षत्रियकुमार जमालिसे इस प्रकार कहा-'घडियव्वं जाया! जइयव्वं जाया परिक्कमियव्वं जाया अस्सि च णं अट्ठे णो पमाएयव्वं तिकट्टु' इस संयम योग रूप अर्थमें तुम प्रयत्न करना, 'जइयव्वं जाया!' अप्राप्त संयम योगोंकी प्राप्तिके लिये चेष्टा करना, एवं संयम पालन रूप अर्थमें यत्न करना, इसी तरहसे संयम पालनेमें अपने पुरुषार्थको सफल करना, "अस्सि च अट्ठे णो पमाएयव्वं" इस प्रव्रज्याके पालनेमें प्रमादका सेवन

બાંધી લીધાં-લઈ લીધા "पडिच्छित्ता० एव वयासी" અને હાર, જળધારા, સિન્દુવાર અને તુટેલી માળાના મોતી જેવાં શુભ્ર આંસુઓ સારતી સારતી પોતાના પ્રિય પુત્ર જમાલીને આ પ્રમાણે શિખામણનાં વચનો કહેવા લાગી- "घडियव्वं त्ति कटट्ठ" બેટા! આ સંયમ યોગરૂપ અર્થમાં તું પ્રયત્નશીલ રહેજે, जइयव्वं जायाए અપ્રાપ્ત સંયમ યોગોની પ્રાપ્તિ માટે ચેષ્ટા (યત્ન) કરજે-સાવધાની પૂર્વક સંયમની આરાધના કરજે સંયમની આરાધના માટે પુરુષાર્થ કરજે "अस्सिं च अट्ठे णो पमाएयव्वं" અને સંયમની આરાધનામાં એક પળનો પણ પ્રમાદ કરીશ નહીં. "जमा-

से समणे भगवं महावीरे जमालिस्स अणगारस्स एयमट्ठं णो आढाइ, णो परिजाणाइ, तुसिणीए संचिट्ठइ। तए णं से जमाली अणगारे समणं भगवं महावीरं दोच्चंपि एवं तच्चंपि एवं वयासी-इच्छामि णं भंते! तुब्भे अब्भणुन्नाए समाणे पंचहिं अणगार सएहिं सद्धिं जाव विहरित्तए। तए णं से समणे भगवं महावीरे जमालिस्स अणगारस्स दोच्चंपि, तच्चंपि एयमट्ठं णो आढाइ, जाव तुसिणीए संचिट्ठइ। तए णं से जमाली अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ, णमंसइ, वंदित्ता, णमंसित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ बहुसालाओ चेइयाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं बहिया जणवयविहारं विहरइ। तेणं कालेणं तेणं समएणं सावत्थीणाम णयरी होत्था वण्णओ कोट्ठए चेइए, वण्णओ, जाव वणसंडस्स। तेणं कालेणं तेणं समएणं चंपानाम नयरी होत्था, वण्णओ, पुण्णभद्दे चेइए, वण्णओ जाव पुढविसिलावट्टओ। तएणं से जमाली अणगारे अन्नया कयाइ पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे जेणेव सावत्थीनयरी जेणेव कोट्ठए चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हइ, उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावमाणे विहरइ। तए णं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयावि पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव सुहं सुहेणं विहरमाणे जेणेव चंपानयरी, जेणेव पुण्णभद्दे चेइए, तेणेव उवाग

पूर्ववदेव यावत् सर्वं प्रव्रज्यादिकं गृह्णाति जमालिः क्षत्रियकुमारः, सामायिकादीनि एकादश अङ्गानि अधीते, 'अहिज्जेत्ता बहूहिं चउत्थ छट्ठट्ठम जाव मासद्धमासखमणेहिं विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' सामायिकादीनि एकादश अङ्गानि अधीत्य बहुभिरनेकैश्चतुर्थषष्ठाष्टम यावत् मासार्द्धमासक्षपणैः विचित्रैस्तपःकर्मभिः आत्मानं भावयन् विहरति ॥ सू० १२ ॥

जमालिविशेष वक्तव्यता प्रस्तावः ।

मूलम्--तए णं से जमाली अणगारे अन्नया कयाइं जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ; वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-- इच्छामि णं भंते ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं बहिया जणवयविहारं विहरित्तए । तए णं

पांचसौ पुरुषोंके साथ ग्रहण की यही ऋषभदत्तकी प्रव्रज्यासे यहां विशेषता है । और सब उसने पहिलेकी तरहसे प्रव्रज्यादिक ग्रहण की। क्षत्रियकुमार जमालिने सामायिक आदि ग्यारह अंगोंका अध्ययन किया 'अहिज्जेत्ता बहूहिं चउत्थ छट्ठट्ठम जाव मासद्धमासखमणेहिं विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' सामायिकादि ११ अंगोंका अध्ययन करके फिर उसने अनेक प्रकारके विचित्र चतुर्थभक्त, षष्ठ, अष्ठम मासार्द्धमास क्षपण तपों द्वारा आत्माको भावित किया ॥सू०१२॥

माइयाइ एक्कारसअंगाइ अहिज्जइ' જમાલીએ ૫૦૦ પુરુષો સાથે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી હતી—

ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણે એકલા જ પ્રવ્રજ્યા લીધી હતી બાકીનું સમસ્ત કથન ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની પ્રવ્રજ્યાના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું. ત્યારબાદ ક્ષત્રિયકુમાર જમાલીને સામાયિક વગેરે ૧૧ અંગોનું અધ્યયન કર્યું "अहिज्जेत्ता बहूहिं चउत्थ छट्ठट्ठ जाव मासद्धमासखमणेहिं विचित्तेहिं, तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ" ૧૧ અંગેનું અધ્યયન કરીને તેણે ચતુર્થભક્ત (એક દિવસનો ઉપવાસ), છટ્ઠ, અટ્ઠમ વગેરે તપસ્યાઓ કરી તથા અર્ધમાસખમણ અને માસખમણરૂપ અનેક વિવિધ તપસ્યાઓથી તેણે પોતાના આત્માને ભાવિત કર્યો. ॥ સૂ. ૧૨ ॥

जाव निज्जरिज्जमाणे णिज्जिण्णे, त णं मिच्छा, इमं च णं पच्च क्खमेवं दीसइ, सेज्जासंथारए कज्जमाणे अकडे, संथरिज्जमाणे असंथरिए, जम्हा णं सेज्जासंथारए कज्जमाणे अकडे संथरिज्ज माणे असंथरिए तम्हा चलमाणे वि, अचलिए जाव निज्जरि ज्जमाणे वि अणिज्जिन्ने, एवं संपेहेइ, एवं संपेहेत्ता समणे निग्गंथे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी-जं णं देवाणुप्पिया! समणे भगवं महावीरे एवं आइक्खइ, जाव परूवेइ एवं खलु चलमाणे चलिए तं चेव सव्वं जाव णिज्जरिज्जमाणे अणिज्जिण्णे, तए णं जमालिस्स अणगारस्स एवं आइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स अत्थेगइया समणा निग्गंथा एयमट्ठं सद्दहंति, पत्तियंति, रोयंति, अत्थेगइया समणा निग्गंथा एयमट्ठं णो सद्दहंति, णो पत्तियंति णो रोयंति, तत्थ णं जे ते समणा निग्गंथा जमालिस्स अनगारस्स एयमट्ठं सद्दहंति, पत्तियंति, रोयंति, ते णं जमालिं चेव अणगारं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति, तत्थ णं जे ते समणा णिग्गंथा जमालिस्स अणगारस्स एयमट्ठं णो सद्दहंति, णो पत्तियंति, णो रोयंति, ते णं जमालिस्स अणगारस्स अंतियाओ कोट्ठ याओ चेइयाओ पडिणिक्खमंति, पडिणिक्खमित्ता पुव्वाणु पुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दुइज्जमाणे जेणेव चंपानयरी जेणेव पुण्णभद्दे चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति, करेत्ता वंदंति, नमसंति, वंदित्ता नमं सित्ता समणं भगवं महावीरं उवसंपज्जित्ता णं विहरंति ॥सू०१३॥

च्छइ, उवागच्छित्ता अहापडिरूवं उग्गहं उगिण्हइ, उग्गिण्हित्त संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ । तएणं तस्स जमालिस्स अणगारस्स तेहिं अरसेहिय विरसेहिय अंतेहिय, पंतेहिय, लूहेहिय, तुच्छेहिय, कालाइक्कंतेहिय, पमाणाइक्कंतेहिय, सीतएहिय, पाणभोयणेहिं अण्णया कयावि सरीरगंसि विउले रोगातंके पाउब्भूए उज्जले विउले पगाढे कक्कसे वहुए चंडे दुक्खे दुग्गे दुरहियासे । पित्तज्जरपरिगतसरीरे दाहवक्कंतिए यावि विहरइ । तए णं से जमाली अणगारे वेयणाए अभिभूए समाणे समणे णिग्गंथे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी--तुब्भे णं देवाणुप्पिया ! मम सेज्जा संथारगं संथरेह। तए णं, ते समणा णिग्गंथा जमालिस्स अणगारस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेंति, पडिसुणेत्ता जमालिस्स अणगारस्स सेज्जासंथारगं संथरेंति । तए णं से जमाली अणगोर वलियतरं वेदणाए अभिभूए समाणे दोच्चंपि समणे निग्गंथे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता दोच्चंपि एवं वयासी--मम णं देवाणुप्पिया ! सेज्जा संथारए किं कडे कज्जइ ?। एवं वुत्ते समाणे समणा निग्गंथा विंति--भो सामी ! कीरइ । जए णं ते समणा निग्गंथा जमालिं अणगारं एवं वयासी णो खलु देवाणुप्पिया णं सेज्जा संथारए कडे कज्जइ, तए णं तस्स जमलिस्स अणगारस्स अयमेवारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था जं णं समणे भगवं महावीरे एवं आइक्खइ, जाव एवं परूवेइ, एवं खलु चलमाणे चालिए उदीरिज्जमाणे उदीरिए

अनगारः धर्मोपकरण वेदनया अभिभूतः सन् द्वितीयमपि श्रमणान् निर्ग्रन्थान् शब्दयति, शब्दयित्वा द्वितीयमपि एवम् अवादीत्-मम खलु देवानुप्रियाः ! शय्या संस्तारकः किं कृतः ? क्रियते ? एवमुक्ताः सन्तः श्रमणा निर्ग्रन्थाः ब्रुवन्ति-नो स्वामिन् ! क्रियते । यदा खलु ते श्रमणा निर्ग्रन्थाः जमालिम् अनगारम् एवम् अवादिषुः-नो खलु देवानुप्रियाणां शय्यासंस्तारकः कृतः, क्रियते, तदा खलु तस्य जमालेरनगारस्य अयमेतद्रूपः आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत-यत् खलु श्रमणो भगवान् महावीरः एवम् आख्याति यावत् एवं प्ररूपयति-एवं खलु चलत् चलितम्, उदीर्यमाणम् उदीरितम्, यावत् निर्जीर्यमाणं निर्जीर्णम् तत् खलु मिथ्या, इदं च खलु प्रत्यक्षमेव दृश्यते-शय्यासंस्तारकः क्रियमाणः अकृतः, संस्तीर्यमाणः असंस्तृतः यस्मात् खलु शय्यासंस्तारकः क्रियमाणः अकृतः, संस्तीर्यमाणः असंस्तृतः, तस्मात् चलदपि अचलितं यावत् निर्जीर्यमाणोऽपि अनिर्जीर्णः । एवं संप्रेक्षते, संप्रेक्ष्य, श्रमणान् निर्ग्रन्थान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम् अवादीत्-यत् खलु देवानुप्रियाः ! श्रमणो भगवान् महावीरः एवम् आख्याति यावत् प्ररूपयति-एवं खलु चलत् चलितम् तदेव सर्वं यावत् निर्जीर्यमाणम् अनिर्जीर्णम्, ततः खलु जमालेः अनगारस्य एवमाख्यायमानस्य यावत् प्ररूपयतः-अस्त्येकके श्रमणा निर्ग्रन्था एतमर्थं श्रद्दधति, प्रतियन्ति, रोचयन्ति अस्त्येकके श्रमणा निर्ग्रन्थाः एतमर्थं नो श्रद्दधति, नो प्रतियन्ति, नो रोचयन्ति तत्र खलु ये ते श्रमणा निर्ग्रन्था जमालेरनगारस्य एतमर्थं श्रद्दधति, प्रतियन्ति, रोचयन्ति ते खलु जमालिमेव अनगारम् उपसंपद्य खलु विहरन्ति, तत्र खलु ये श्रमणा निर्ग्रन्थाः जमालेरनगारस्य एतमर्थं नो श्रद्दधति, नो प्रतियन्ति, नो रोचयन्ति, ते खलु जमालेरनगारस्य अन्तिकात् कोष्ठकात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामन्ति, प्रतिनिष्क्रम्य पूर्वानुपूर्वि चरन्तो ग्रामानुग्रामं द्रवन्तो यत्रैव चम्पानगरी यत्रैव पूर्णभद्रं चैत्यम् यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छन्ति उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिः कृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति, कृत्वा वन्दन्ते नमस्यन्ति, वन्दित्वा नमस्यित्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरम् उपसंपद्य खलु विहरन्ति । सू० १९ ।

टीका—अथ महावीरस्वामिनं प्रति जमालेरनगारस्य असद्भावं प्रदर्शयति-"तए णं से" इत्यादि । तए णं से जमाली अणगारे अण्णया कयाइ, ताव सव्वे

'तए णं से जमाली अणगारे' इत्यादि ।

टीकार्थ—महावीर भगवान्‌के वास्तव प्रति अनगार जमालिने असद्भावको प्रकाशन इस सूत्र द्वारा प्रदर्शित किया है-इसमें सूत्रकारने

[illegible]

[illegible]
[illegible]

छाया—ततःखलु स जमालिः अनगारः अन्यदा कदाचित् यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवम् अवादीत्–इच्छामि खलु भदन्त ! युष्माभिः अभ्यनुज्ञातः सन् पञ्चभिः अनगारशतैः सार्द्धम् बाह्यं जनपदविहारं विहर्तुम् । ततः खलु स श्रमणो भगवान् महावीरो जमालेः अनगारस्य एतमर्थम् नो आद्रियते, नो परिजानाति, तूष्णीकः संतिष्ठते, ततःखलु स जमालिरनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरं द्वितीयमपि तृतीयमपि एवम् अवादीत्–इच्छामि खलु भदन्त ! युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् पञ्चभिरनगारशतैः सार्द्धम्-यावत् विहर्तुम् । ततःखलु स श्रमणो भगवान् महावीरो जमालेरनगारस्य द्वितीयमपि तृतीयमपि एतमर्थं नो आद्रियते यावत् तूष्णीकः संतिष्ठते । ततःखलु स जमालिरनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात् बहुशालकात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रमति प्रतिनिष्क्रम्य पञ्चभिरनगारशतैः सार्द्धम् बाह्यं जनपदविहारं विहरति । तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रावस्ती नाम नगरी आसीत् वर्णकः कोष्ठकं चैत्यम्, वर्णकः, यावत् वनखण्डस्य, तस्मिन् काले तस्मिन् समये चम्पानाम नगरी आसीत्, वर्णकः, पूर्णभद्रं चैत्यम्, वर्णकः, यावत् पृथिवीशिलापट्टकः । ततःखलु स जमालिरनगारः अन्यदा कदाचित् पञ्चभिरनगारशतैः सार्द्धम् संपरिवृतः पूर्वानुपूर्वि चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् यत्रैव श्रावस्ती नगरी यत्रैव कोष्ठकं चैत्यं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य यथाप्रतिरूपम् अवग्रहम् अवगृह्णाति, अवगृह्य संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति । ततःखलु श्रमणो भगवान् महावीरः अन्यदा कदाचित् पूर्वानुपूर्वी चरन्-यावत् सुखं सुखेन विहरन् यत्रैव चम्पानगरी, यत्रैव पूर्णभद्रं चैत्यम् तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य यथाप्रतिरूपम् अवग्रहम् अवगृह्णाति, अवगृह्य संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति । ततःखलु तस्य जमालेः अनगारस्य तैः अरसैश्च, विरसैश्च, अन्तैश्च, प्रान्तैश्च, रूक्षैश्च, तुच्छैश्च, कालातिक्रान्तैश्च, प्रमाणातिक्रान्तैश्च, शीतैश्च पानभोजनैः अन्यदा कदाचित् शरीरके विपुलो रोगातङ्कः प्रादुर्भूतः, उज्ज्वलो विपुलः प्रगाढः, कर्कशः, कटुकः, चण्डः, दुःखः, दुर्गः, दुरधिसह्यः । पित्तज्वरपरिगतशरीरः, दाहव्युत्क्रान्तिकश्चापि विहरति, ततःखलु स जमालिरनगारो वेदनया अभिभूतः सन् श्रमणान् निर्ग्रन्थान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत्–यूयं खलु देवानुप्रियाः ! मम शय्यासंस्तारकं संस्तृणीत ? । ततःखलु ते श्रमणाः निर्ग्रन्थाः जमालेः अनगारस्य एतमर्थं विनयेन प्रतिशृण्वन्ति, प्रतिश्रुत्य जमालेः अनगारस्य शय्यासंस्तारकं संस्तृणन्ति । ततःखलु स जमालिः

स श्रमणो भगवान् महावीरो जमालेरनगारस्य एतमर्थं पञ्चशतानगारैः सार्द्धम् बहिः जनपदविहरणं नो आद्रियते एतस्मिन्नर्थे नादरवान् भवति, नो परिजानाति नानुमोदयति तदर्थस्य भाविदोषवत्त्वेन उपेक्षणीयत्वात्, अपि तु तूष्णीं संतिष्ठते मौनमालम्बते। 'तए णं से जमाली अणगारे समणं भगवं महावीरं दोच्चं पि तच्चं पि एवं वयासी'–ततः खलु स जमालिः अनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरं द्वितीयमपि वारं तृतीयमपि वारम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्–'इच्छामि णं भंते! तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं जाव विहरित्तए' हे भदन्त! इच्छामि खलु युष्माभिः भवद्भिरभ्यनुज्ञातः अनुमतः सन् पञ्चभिरनगारशतैः पञ्चशतसाधुभिः सार्द्धम् यावत् बहिः जनपदविहारं विहर्तुम्, बहिर्जनपदे विहर्तुमिच्छामीति भावः, 'तए णं समणे भगवं

वीए संचिट्ठइ' जब इस तरहसे विहार करनेकी आज्ञा जमालि अनगारने प्रभु महावीरसे मांगी उन्होंने इस बातको आदर नहीं दिया, भाविदोषकी सम्भावना होनेके कारण उपेक्षणीय होनेसे उन्होंने इसकी इस बातको अनुमोदित नहीं किया अतः वे सुनकर मौन रहे 'तएणं से जमाली अणगारे समणं भगवं महावीरं दोच्चंपि तच्चंपि एवं वयासी' भगवान्‌को अपनी बात पर मौन रहे हुए देखकर अनगार जमालिने श्रमण भगवान् महावीरसे पुनः दुबारा भी और तिबारा भी ऐसाही कहा-कि-'इच्छामि णं भंते! तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं जाव विहरित्तए' हे भदन्त! मैं आपसे आज्ञा लेकर यह चाहता हूं कि मैं पांचसौ साधुओंके साथ बाहर देशका विहार करूं' तएणं समणे भगवं महावीरे जमालिस्स अणगारस्स

संचिट्ठइ" ज्यारे जमाली अणगारे आ प्रमाणे विहार करवानी आज्ञा महावीर प्रभु पासे मागी, त्यारे तेमणे ते वातनो आदर न कर्यो, भावि दोषनी संभावना होवाने कारणे उपेक्षा करवा योग्य होवाथी तेमणे तेम करवानी अनुमोदना न आपी, पण तेओ मौन ज बेसी रह्या.

'तएणं से जमाली अणगारे समणं भगवं महावीरं दोच्चंपि तच्चंपि एवं वयासी" ज्यारे भगवान महावीरे तेमने कई पण जवाब न आप्यो, त्यारे जमाली अणगारे बीजी वार पण एज प्रमाणे पूछयुं अने त्रीजी वार पण एज प्रमाणे पूछयुं के "इच्छामि णं भंते! तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं जाव विहरित्तए" हे भदन्त जो आपनी आज्ञा मळे तो ५०० अणगारो साथे हुं बहारना जनपदोमां विहार करवा मागुं छुं

"तएणं समणे भगवं महावीरे जमालिस्स अणगारस्स दोच्चं पि तच्चं पि एयमट्ठं

भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु स जमालिरनगारः अन्यदा कदाचित् यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत् तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता, एवं वयासी-इच्छामि णं भंते। तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे' उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-हे भदन्त! इच्छामि खलु अहं युष्माभिरभ्यनुज्ञातः आज्ञप्तः सन् 'पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं बहिया जणवयविहारं विहरित्तए' पञ्चभिः अनगारशतैः-पञ्चशतानगारैः सार्द्धम् बहिः जनपदविहारं विहर्तुम् इच्छामि इति पूर्वेणान्वयः। "तए णं से समणे भगवं महावीरे जमालिस्स अणगारस्स एयमट्ठं णो आढाइ णो परिजाणाइ, तुसिणीए संचिट्ठइ' ततः खलु

कहा है कि 'तएणं से जमाली अणगारे अन्नया कयाइं जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' वे जमालि अनगार एक दिन जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहां पर आये 'उवागच्छित्ता' वहां आकरके उन्होंने 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' श्रमण भगवान् महावीरको वन्दना की और नमस्कार किया 'वंदित्ता नमंसित्ता एव वयासी' वन्दना नमस्कार कर फिर प्रभुसे उन्होंने इस प्रकार कहा-'इच्छामि णं भंते! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे' हे भदन्त! मैं आपसे आज्ञापित होकर यह चाहता हूं कि मैं 'पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं बहिया जणवयविहारं विहरित्तए' पांचसौ अनगारोंके साथ बाहर देशका विहार करूँ 'तएणं से समणे भगवं महावीरे जमालिस्स अणगारस्स एयमट्ठं णो आढाइ, णो परिजाणाइ, तुसि-

"तएण से जमाली अणगारे अन्नया कयाइ जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" એક દિવસ જમાલી અણગાર જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજમાન હતા, ત્યાં આવ્યા "उवागच्छित्ता" ત્યાં આવીને તેમણે 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા, "वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी" વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-"इच्छामि णं भंते! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे" હે ભદન્ત! આપની આજ્ઞા હોય તો "पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं बहिया जणवयविहारं विहरित्तए" હું પાંચસો અણગારોની સાથે બહારના જનપદોમાં વિહાર કરવા માગું છું. "तएणं से समणे भगवं महावीरे जमालिस्स अणगारस्स एयमट्ठं णो आढाइ, णो परिजाणाइ, तुसिणीए

वत्तमित्ता पचहिं अणगारसएहिं सद्धिं बहिया जणवयविहारं विहरइ' प्रतिनिष्क्रम्य-कोष्ठकात् चैत्यात् निर्गत्य, पञ्चभिरनगारशतैः सार्द्धम् बहिः जनपदविहारं विहरति । 'तेणं कालेणं तेणं समएणं सावत्थी णामं नयरी होत्था, वण्णओ, कोट्ठए चेइए, वण्णओ, जाव वणसंडस्स' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रावस्ती नाम नगरी आसीत् वर्णकः, अस्याः वर्णनम् औपपातिके चम्पानगरीवर्णनवद् बोध्यम्, कोष्ठकं नाम चैत्यम् उद्यानम् आसीत्, वर्णकः, अस्य वर्णनम् औपपातिके पूर्णभद्रचैत्यवद् बोध्यम्, तद्वर्णनाऽवधिमाह-यावत् वनखण्डस्य वनखण्ड पर्यन्तं तद् वर्णनमवसेयमिति भाव 'तेणं कालेणं तेणं समएणं चम्पा णामं नयरी होत्था, वण्णओ, पुण्णभद्दे चेइए वण्णाओ जाव पुढविसिलापट्टओ' तस्मिन् काले तस्मिन् समये चम्पानाम नगरी आसीत्, वर्णकः, अस्यामम्पाया नगर्याः वर्णनम्

अनुसार आज्ञा दे दी है 'पडिनिक्खमित्ता पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं बहिया जणवयविहार विहरइ' निकल करके वे पांचसौ अनगारोंके साथ बाहर देशोंमें विहार करने लगे 'तेणं कालेणं तेणं समएणं सावत्थीणाम नयरी होत्था वण्णओ कोट्ठए चेइए वण्णओ जाव वणसंडस्स' उस काल और उस समयमें श्रावस्ती नामकी नगरी थी, इसका वर्णन औपपातिक सूत्रमें वर्णित चंपा नगरीके वर्णनकी तरहसे जानना चाहिये। यहां एक कोष्ठक नामका उद्यान था, इसका भी वर्णन औपपातिक सूत्रमें वर्णित पूर्णभद्रकी तरह जानना चाहिये परन्तु यह वर्णन वनखण्ड तकही लेना चाहिये 'तेणं कालेणं तेणं समएणं चंपा नामं नयरी होत्था वण्णओ पुण्णभद्दे चेइए-वण्णओ जाव पुढवीसिलापट्टओ' उस काल और उस समयमें चंपा नामकी नगरी थी, इसका

ઉદ્યાનમાંથી નીકળી પડયા 'पडिनिक्खमित्ता पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं बहिया जणवयविहार विहरइ" ત્યાંથી નીકળીને તેમણે ૫૦૦ અણગારો સાથે બહારના પ્રદેશોમાં વિહાર કરવા માંડયો. 'तेणं कालेणं तेणं समएणं सावत्थी णामं नयरी होत्था वण्णओ कोट्ठए चेइए-वण्णओ जाव वणसंडस्स" તે કાળે અને તે સમયે શ્રાવસ્તી નામે નગરી હતી. ઔપપાતિક સૂત્રમાં જેવું ચંપા નગરીનું વર્ણન કરેલું છે, એવું જ શ્રાવસ્તી નગરીનું વર્ણન પણ સમજવું તે નગરીમાં કોષ્ઠક નામે એક ઉદ્યાન હતું ઔપપાતિક સૂત્રમાં જેવું પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યનું વર્ણન કરેલું છે, એવું જ આ કોષ્ઠક ચૈત્યનું વર્ણન પણ સમજવું પરન્તુ તે વર્ણન વનખંડ પર્યન્તજ ગ્રહણ કરવું "तेणं कालेणं तेणं समएणं चंपा णामं नयरी होत्था-वण्णओ, पुण्णभद्दे चेइए-वण्णओ जाव पुढविसिलापट्टओ" તે કાળે અને તે સમયે ચંપા નામની એક નગરી હતી

महावीरे जमालिस्स अणगारस्स दोच्चंपि तच्चंपि एयमट्ठं णो आढाइ जाव तुसिणीए संचिट्ठइ' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो जमालेरनगारस्य द्वितीयमपि वार तृतीयमपि वारम् एतमर्थं पञ्चशतानगारैः सह बहिर्जनपदविहाररूपार्थं नो आद्रियते, यावत् नो वा तमर्थं परिजानाति उपेक्षाबुद्ध्या नानुमोदयति, अपि तु तूष्णीं सतिष्ठते मौनं समालम्बते, 'तए णं से जमाली अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ, णमंसइ, वंदित्ता, णमंसित्ता, समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ बहुसालाओ चेइयाओ पडिणिक्खमइ' ततः खलु स जमालिरनगारः 'मौनं सम्मतिलक्षणम्' इति मनसि निधाय श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात्-समीपात् बहुशालकात् चैत्यात् - उद्यानात्, प्रतिनिष्क्राम्यति-निर्गच्छति, 'पडिणि-

---

दोच्चंपि तच्चंपि एयमट्ठं णो आढाइ, जाव तुसिणीए संचिट्ठइ' परन्तु श्रमण भगवान् महावीर प्रभुने जमालि अनगारके इस दुबारा तिबारा भी कहे गये वक्तव्यको स्वीकार नहीं किया उस पर ध्यान नहीं दिया उसे उचित नहीं समझा-इसलिये केवल वे मौन ही रहे 'तएणं से जमाली अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ, णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ बहुसालाओ चेइयाओ पडिणिक्खमइ' जब जमाली अनगारने ऐसा देखा तो उन्होंने श्रमण भगवान् महावीरको वन्दना की, उन्हें नमस्कार किया और वन्दना नमस्कार करके वे श्रमण भगवान् महावीरके पाससे और उस बहुशालक उद्यानसे विहार किया यह समझकर कि प्रभुने हमें पांचसौ साधुओंके साथ विहार करनेकी "मौनं सम्मतिलक्षणं" के

णो आढाइ, जाव तुसिणीए संचिट्ठइ" પરન્તુ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે બીજી અને ત્રીજી વાર પૂછવામાં આવેલ જમાલી અણગારની તે વાતનો આદર ન કર્યો, તેની તે વાતને અનુચિત ગણીને તેમણે તે વાતની અનુમતિ ન આપી અને તે વાતને ઉચિત નહીં ગણીને જવાબ આપવાને બદલે મૌન જ રહ્યા. "तएणं से जमाली अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ, णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ बहुसालाओ चेइयाओ पडिणिक्खमइ" ત્રણ ત્રણ વાર પૂછવા છતાં પણ મહાવીર પ્રભુની આજ્ઞા ન મળવાથી "मौनं सम्मतिलक्षणं" મૌન સંમતિનું લક્ષણ છે એ ન્યાય અનુસાર 'આજ્ઞા મળી ગઈ છે' એમ માનીને જમાલી અણગારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા નમસ્કાર કર્યાં. વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ ૫૦૦ સાધુઓ સાથે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસેથી અને તે ગુણશીલક

गिहसा सजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' यथाप्रतिरूप यथायोग्यम् अवग्रह वसतेराज्ञाम् अवगृह्य स्वीकृत्य सयमेन सयमयोगेन तपसा आत्मान भावयन् विहरति' 'तएणं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइ पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव सुहं सुहेण विहरमाणे जेणेव चंपा नयरी, जेणेव पुन्नभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः अन्यदा कदाचित् पूर्वानुपूर्व्या तीर्थंकरपरिपाट्या चरन् विचरन् यावत् ग्रामानुग्रामम् द्रवन्-उपतिष्ठमन सुखसुखेन यथासुखम् विहरन् यत्रैव चम्पा नाम नगरी आसीत्, यत्रैव पूर्णभद्रं नाम चैत्यम् उद्यानम् आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता अहापडिरूवं उग्गहं उगिण्हति' उपागत्य यथाप्रतिरूप-यथायोग्यम्-अवग्रहम् अवगृह्णाति, 'उगिण्हित्ता संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' अवग्रहम् अवगृह्य-स्वीकृत्य संयमेन-सयमयोगेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति-तिष्ठति'

ठहरनेके लिये अनुमति प्राप्त की 'उगिण्हित्ता सजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' ठहरने की आज्ञा पाकर वे वहां तप और सयमसे आत्माको भावित करते हुए विचरने लगे 'तएणं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइं पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव सुहंसुहेणं विहरमाणे जेणेव चंपा नयरी जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ' एक समय की बात है, कि श्रमण भगवान् महावीर तीर्थंकर परिपाटीके अनुसार विचरण करते हुए एक गांवसे दूसरे गांवमें सुखपूर्वक विहार करते २ जहां चंपा नगरी और उसमें जहां वह पूर्णभद्र नामका उद्यान था वहां पर आये 'अहापडिरूवं उग्गहं उगिण्हति' वहां आ करके उन्होंने यथायोग्य अवग्रह-वसतिकी आज्ञा प्राप्त की और 'उगिण्हित्ता सजमेणं तवसा अप्पाणं

प्राप्त करी 'उगिण्हित्ता सजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ" आज्ञा प्राप्त करीने तेओ तप अने सयमथी आत्माने भावित करता त्यां विचरवा लाग्या "तएणं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइ पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव सुहंसुहेणं विहरमाणे जेणेव चंपा नयरी जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ' पोतानी पासेथी अभावी अनुसार विहार थया पछी कोई ओक दिवसे गुणशीलक चैत्यमांथी नीकळीने तीर्थंकर परिपाटी अनुसार विचरतां विचरतां, ओक गामथी बीजे गाम सुखपूर्वक विहार करतां करतां श्रमण भगवान महावीर चंपा नगरीना पूर्णभद्र चैत्य पासे आवी पहोंच्या. "अहापडिरूवं उग्गहं उगिण्हइ" त्यां आवीने तेमणे यथायोग्य अवग्रह (त्यां रहेवानी आज्ञा) प्राप्त करी.

औपपातिके द्रष्टव्यम्, पूर्णभद्रं नाम चैत्यम् उद्यानम् आसीत् वर्णकः, अस्यापि पूर्णभद्रचैत्यस्य वर्णनम् औपपातिके द्रष्टव्यम्, तद् वर्णनावधिमाह-यावत् पृथिवी-शिलापट्टकः, पृथिवीशिलापट्टकपर्यन्तम् अस्य वर्णनम् अवसेयमित्यर्थः, 'तएणं से जमाली अणगारे अन्नया कयाइ पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे' ततः खलु जमालिरनगारः अन्यदा कदाचित् पञ्चभि-रनगारशतैः सार्द्धं संपरिवृतः-संवेष्टितः पूर्वानुपूर्व्या अनुक्रमेण चरन्-विचरन्, 'गामाणुगामं दूइज्जमाणे जेणेव सावत्थी नयरी, जेणेव कोट्ठए चेइए, तेणेव उवागच्छइ' ग्रामानुग्रामं ग्रामाद् ग्रामान्तरं व्यतिव्रजन् यत्रैव श्रावस्ती नाम नगरी आसीत्, यत्रैव कोष्ठकं नाम चैत्यम् उद्यानम् आसीत्, तत्रैव उपागच्छति 'उवागच्छित्ता अहापडिरूवं उग्गहं उगिण्हति' उपागत्य यथाप्रतिरूपं साधु कल्पयोग्यम् अवग्रहम् वसतेराज्ञाम् अवगृह्णाति, 'अहापडिरूवं उग्गहं उगि-

वर्णन औपपातिक सूत्रमें किया गया है, इसमें पूर्णभद्र नामका चैत्य-उद्यान था इसका भी वर्णन औपपातिक सूत्रमें जैसा किया गया है, वैसा पृथिवी शिलापट्ट तक समझना चाहिये 'तएणं से जमाली अण-गारे अन्नया कयाइं पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे पुव्वाणु-पुव्विं चरमाणे' पांचसौ अनगारोंके परिवारसे वे जमालि अनगार किसी एक समय अनुक्रमसे विचरण करते हुए 'गामाणुगामं दूइज्ज-माणे' एक गांवसे दूसरे गांवमें विहार करते २ 'जेणेव सावत्थी नयरी०' जहां श्रावस्ती नगरी थी और जहां वह कोष्ठक नामका चैत्य-उद्यान था वहां पर आये वहां आकरके 'अहापडिरूवं उग्गहं उगिण्हइ' उन्होंने यथाप्रतिरूप साधुकल्पके योग्य-वसति की आज्ञा-

તેનું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાં કરવામા આવેલ છે. તે ચંપા નગરીમાં પૂર્ણભદ્ર નામે ચૈત્ય (ઉદ્યાન) હતું. તેનું વર્ણન પણ ઔપપાતિક સૂત્રમાં કરવામાં આવેલું છે પૃથ્વિશિલાપટ્ટના વર્ણન સુધીનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

"तएणं से जमाली अणगारे अन्नया कयाइं पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे, गामाणुगामं दूइज्जमाणे जेणेव सावत्थी नयरी" મહાવીર પ્રભુ પાસેથી નીકળીને અનુક્રમે વિચરતાં વિચરતાં, એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતા કરતાં, તે જમાલી અણુગાર પોતાના ૫૦૦ અણુ ગારોના પરિવાર સાથે એક દિવસ શ્રાવસ્તી નગરીના કોષ્ઠક નામના ઉદ્યાન પાસે આવી પહોંચ્યા ત્યા આવીને તેમણે "अहापडिरूवं उग्गहं उगिण्हइ" યથાપ્રતિરૂપ (સાધુકલ્પને યોગ્ય) આજ્ઞા (તે ચૈત્યમાં વસવાની આજ્ઞા)

क्रमणात् तत्प्राप्तैः, प्रमाणातिक्रान्तैः बुभुक्षापिपासाप्रमाणादधिकैन्यूनैर्वा, शीतैः कालातिक्रमात् शीतलतांप्राप्तैः पानभोजनैः अन्यदा कदाचित् शरीरे विपुलः प्रचुरो रोगातङ्कः, तत्र रोगो ज्वरादिः स चासौ आतङ्कश्च कष्टजीवितकारीति रोगातङ्कः प्रादुर्भूतः-उत्पन्न, यद्वा रोगो ज्वरादिः आतङ्कः सद्योघाती शूलादिः, रोगश्च आतङ्कश्चेत्यनयोः समाहारे रोगातङ्कम् उत्पन्नम्। स रोगातङ्कः कीदृशः? इत्याह- 'उज्जले' इत्यादि, 'उज्जले, विउले, पगाढे, कक्कसे, कडुए, चंडे, दुक्खे, दुग्गे तिव्वे दुरहियासे' उज्ज्वलः उत्कर्षेण ज्वलयति दहतीति तथा अत्यन्तदाहकः तद्विपक्षलेशेनापि रहितत्वात्, विपुलः-प्रचुरः सकलशरीरव्यापकत्वात्, प्रगाढः अत्यन्तविकराल प्रकर्षयुक्तत्वात्, कर्कशः-कठोरद्रव्यमिव अत्यन्तकठोरोऽनिष्टत्वात्, कटुकः निम्बादिवत् मनसः प्रतिकूलत्वात्, चण्डो रौद्रः भय-

तुच्छ-असार, कालातिक्रान्त-भूख, प्यासके समयके बाद प्राप्त हुए, प्रमाणातिक्रान्त-भूख प्यासके प्रमाणसे अधिक या कम तथा शीत-(ठंडा वासी आहार पानी से) कालातिक्रमसे शीतलताको प्राप्त ऐसे पान भोजनोंसे किसी एक समय शरीरमें विपुल-प्रचुर-रोगातङ्क- जीवनको कष्टमय बनानेवाले होनेसे ज्वरादिरूप आतङ्क उत्पन्न हुआ अथवा ज्वरादिरूप रोग एवं जीवनको शीघ्र विनाश करनेवाला शूलादि रूप आतङ्क ये दोनों उत्पन्न हुए। यह रोगातङ्क 'उज्जले, विउले, पगाढे कक्कसे, कडुए, चंडे, दुक्खे, दुग्गे०' उज्ज्वल बडे बहुत अधिक दाहकारी था-शीतलताका लेश इसमें नाम मात्रका भी नहीं था, विपुल-सकल शरीरमें व्यापक होनेसे प्रचुर था, प्रगाढ-प्रकर्ष युक्त होनेसे अत्यन्त विकराल था कर्कश-कठोर द्रव्यकी तरह अनिष्ट होनेसे अत्यन्त कठोर था, मनके प्रतिकूल होनेसे निम्बादिकी तरह

(ભૂખ પ્યાસ આદિના સમય બાદ પ્રાપ્ત થયેલ) પ્રમાણાતિક્રાન્ત (ભૂખ અને પ્યાસના પ્રમાણ કરતાં અધિક અથવા ન્યૂન) અને શીત (કાળ પસાર થવાથી શિતળ ઠંડા પડી ગયેલ) આહાર પાન લેવાને કારણે આ રોગાતંક ઉત્પન્ન થયો હતો. તે રોગાતંક "ઉજ્જલે" બહુ જ દાહકારક હતો. એમાં શીતલતા તો નામની પણ ન હતી "વિઉલે' વિપુલ હતો-આખા શરીરમાં પ્રસરેલ હોવાથી પ્રચુર હતો, "પગાઢે" પ્રગાઢ હતો-પ્રકર્ષયુક્ત હોવાથી અતિશય વિકરાળ હતો "કક્કસે" કઠોર દ્રવ્યની જેમ અનિષ્ટ હોવાથી અતિશય કઠોર હતો, "કડુએ' મનને પ્રતિકૂળ હોવાથી કડવા

'तएणं तस्स जमालिस्स अणगारस्स तेहिं अरसेहि य, विरसेहि य, अंतेहि य, पंतेहि य, लूहेहि य, तुच्छेहि य, कालाइक्कतेहि य पमाणाइक्कंतेहि य, सीयएहि य पाणभोयणेहिं अन्नया कयाइ सरीरगंसि विउले रोगातंके पाउब्भूए' ततःखलु तस्य जमालेरनगारस्य तैः अरसैश्च हिङ्गुजीरकादिभिरसंस्कृतत्वाद् अविद्यमानरसैः, विरसैश्च पुराणत्वाद् विगतरसैः, अन्तैश्च अरसतया सर्वधान्यान्तवर्त्तिभिः, प्रान्तैश्च-तैरेव पर्युषितत्वेन प्रकर्षेण अन्तवर्तित्वात् प्रान्तैः, रूक्षैश्च अतिशुष्कैः घृतादिस्नेहरहितैः, तुच्छैश्च असारैः, कालातिक्रान्तैश्च-पिपासा-बुभुक्षा-समयाति-

---

भावेमाणे विहरइ' अवग्रह प्राप्त कर वे वहां संयम एवं तपसे आत्माको भावित करते हुए विचरने लगे।

'तएणं तस्स जमालिस्स अणगारस्स' इसके बाद उस जमालि अनगारके 'तेहिं अरसेहि य विरसेहि य अंतेहि य, पंतेहि य, लूहेहि य, तुच्छेहि य, कालाइक्कंतेहि य पमाणाइक्कंतेहि य, सीयएहि य पाणभोयणेहि य अन्नया कयाइ सरीरगंसि विउले रोगातंके पाउब्भूए' अब उस जमालि अनगारके उन अरस-हींग जीरे आदिसे रहित होनेसे अविद्यमान रसवाले, विरस-पुराने होनेसे विगत रसवाले, अन्त-अरसरूप होने से सर्व धान्यान्तवर्ती, प्रान्त-पर्युषित होनेसे-बासी होनेसे अत्यन्त-बिलकुल-साधारण, रूक्ष-घृतादिरहित होनेसे, अति शुष्क,

---

"उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ" આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને વાસિત કરતા ત્યાં વિચરવા (રહેવા) લાગ્યા.

હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે કેષ્ઠક ચૈત્યમાં વિરાજતા જમાલી અણુગારની કેવી હાલત થઈ—"तएणं तस्स जमालिस्स अणगारस्स तेहिं अरसेहि य, विरसेहि य, अंतेहि य, पंतेहि य, लूहेहि य, तुच्छेहि य, कालाइक्कंतेहि य, पमाणाइक्कंतेहि य, सीयएहि य पाणभोयणेहि य, अन्नया कयाइ सरीरगंसि विउले रोगायंके पाउब्भूए" ત્યાર બાદ કોઈ એક દિવસે જમાલી અણુગારના શરીરમાં વિપુલ (પ્રચુર) રેગાતંક ઉત્પન્ન થયો. એટલે કે જ્વરાદિ રૂપ રેગ અને જીવનને શીઘ્ર વિનાશ કરનાર શૂલાદિ રૂપ આતંક બન્ને એક સાથે ઉત્પન્ન થયાં. આ રેગાતંક ઉત્પન્ન થવાનું કારણુ બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-અરસ (હીંગ, જીરા આદિથી રહિત હોવાથી રસ-સ્વાદ રહિત), વિરસ (પુરાણો હોવાથી રસ રહિત બની ગયેલો) અન્ત (અરસ રૂપ હોવાથી સર્વધાન્યાન્તવર્તી), પ્રાન્ત (વાસી હોવાથી બિલકુલ સાધારણુ) રૂક્ષ (ઘી આદિથી રહિત-લૂખો) તુચ્છ (અસાર-સત્વહીન), કાલાતિક્રાન્ત

पूर्व खलु मम शय्यासंस्तारकं शय्यायै संस्तारकं संस्तृणीत-विस्तारयत, ' तएणं ते समणा णिग्गंथा जमालिस्स अणगारस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेंति ', ततः खलु ते श्रमणाः निर्ग्रन्थाः जमालेरनगारस्य एतमर्थम् शय्यासंस्तारक-संस्तरणरूपमर्थं विनयेन प्रतिशृण्वन्ति, स्वीकुर्वन्ति 'पडिसुणेत्ता जमालिस्स अणगारस्स सेज्जासंथारगं संथरंति' प्रतिश्रुत्य जमालेरनगारस्य शय्यासंस्तारकं संस्तृणन्ति, विस्तारयन्ति 'तएणं से जमाली अणगारे बलियतरं वेदणाए अभिभूए समाणे दोच्चंपि समणे निग्गंथे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता दोच्चंपि एवं वयासी '-ततः खलु स जमालिरनगारो बलिकतरम् गाढतरम् अत्यन्तमित्यर्थः, वेदनया दुःखरूपया अभिभूतः आक्रान्तः सन् द्वितीयमपि वारम् श्रमणान् निर्ग्रन्थान् शब्दयति-आह्वयति, शब्दयित्वा-आहूय द्वितीयमपि वारम् एवं वक्ष्यमाणरीत्या अवादीत्-' मम णं देवाणुप्पिया ! सेज्जासंथारए किं कडे कज्जइ ? ', भो देवानुप्रियाः !

संथरेह ' हे देवानुप्रियो ! तुम हमारे सोनेके लिये-संथारा बिस्तर बिछा दो ' तएणं ते समणा निग्गंथा जमालिस्स अणगारस्स० पडिसुणेंति '-श्रम श्रमण निर्ग्रन्थोंने जमालिके इस शय्यासंस्तारकको बिछाने रूप कथनको बडे विनयके साथ स्वीकार किया-'पडिसुणेत्ता जमालिस्स अणगारस्स सेज्जासंथारगं संथरेंति ' स्वीकार करके वे जमालि अनगारके सोने के लिये संस्तारक को बिछाने लगे अर्थात् बिस्तर बिछाने लगे 'तएणं से जमाली अनगारे बलियतरं वेदणाए अभिभूए समाणे दोच्चंपि समणे निग्गंथे सद्दावेइ-सद्दावित्ता दोच्चंपि एवं वयासी ' इतनेमें वह अनगार जमालि और अधिक दुःखरूप वेदनासे युक्त हो गया-तब पुनः उसने दुबारा श्रमण निर्ग्रन्थोंको बुलाया-और बुलाकर उनसे ऐसा कहा-' ममं णं देवाणु

"तएणं ते समणा निग्गंथा जमालिस्स अणगारस्स० पडिसुणेंति " ते श्रमण निर्ग्रंथोએ જમાલી અણગારના તે કથનનો (સંસ્તારક બિછાવી આપવા રૂપ કથનનો) ઘણા જ વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો " पडिसुणेत्ता जमालिस्स अणगारस्स सेज्जासंथारगं संथरेंति " અને તેઓ જમાલી અણગારને માટે સંસ્તારક બિછાવવા લાગી ગયા.

' तएणं से जमाली अणगारे बलियतरं वेदणाए अभिभूए समाणे दोच्चंपि समणे निग्गंथे सद्दावेइ-सद्दावित्ता दोच्चंपि एवं वयासी " એટલામાં અધિક વેદના થવાને કારણે તે જમાલી અણગારે તે શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને ફરીથી બોલાવ્યા અને બોલાવીને આ પ્રમાણે પૂછ્યું : " मम णं देवाणुप्पिया ! सेज्जासंथारए

ङ्करत्वात् दुःखः-दुःखरूपः सुखलेशवर्जितत्वात् कारणे कार्योपचारात् रोगातङ्कोऽपि दुःखपदेन व्यपदिश्यते, दुर्गः दुर्गम्यः कष्टसाध्यत्वात्, तीव्रः-अत्यन्तोत्कटः उत्कृष्टदुःखजनकत्वात्, दुरध्यासः दुरधिसह्यो वा दुःखेन अधिसोढुमशक्यत्वात् 'एतादृशेन रोगातङ्केन जमालिः कीदृशो जातः ? इत्याह-' पित्तज्जरपरिगय-सरीरे दाहवक्कंतिए यावि विहरइ' पित्तज्वरपरिगतशरीर पित्तज्वरेण परिगतं व्याप्तं शरीरं यस्य स तथा। अतएव दाहव्युत्क्रान्तिकश्चापि-दाहस्य व्युत्क्रान्तिः उत्पत्तिर्यस्य स तथा दाहयुक्तश्चापि विहरति-तिष्ठति । ' तएणं से जमाली अणगारे वेयणाए अभिभूए समाणे समणे णिग्गंथे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी' ततःखलु स जमालि अनगारः वेदनया अभिभूतः-पराभूतः सन् श्रमणान् निर्ग्रन्थान् शब्दयति, आह्वयति, शब्दयित्वा-आहूय एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' तुब्भेणं देवाणुप्पिया ! मम सेज्जासंथारगं संथरेह ' भो देवानुप्रियाः !

कडवा था। भयङ्कर होनेसे चण्ड-रौद्र था, सुखके लेशसे वर्जित होनेके कारण दुःख-दुःखरूप था. कष्टसाध्य होनेसे दुर्ग-दुर्गम्य था, उत्कृष्ट दुःखका जनक होनेसे तीव्र-अत्यन्त उत्कट था, तथा दुरध्यास-दुःखसे सहन करने योग्य होनेसे दुःसह्य था, ' पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतिए यावि विहरइ' इस प्रकारके रोगातङ्कसे जमालि इस प्रकारका हो गया पित्तज्वरसे व्याप्त हो गया और दाहयुक्त भी हो गया। 'तएणंसे जमाली अणगारे वेयणाए अभिभूए समाणे० एवं वयासी ' इसके बाद उस जमालिने वेदनासे बहुत दुःखी होकर अपने निर्ग्रन्थ श्रमणको बुलाया और बुलाकर उनसे ऐसा कहा-' तुब्भे णं देवाणुप्पिया ! मम सेज्जासंथारगं

द्रव्य જેવો કટુક હતો, " चंडे, दुक्खे, दुग्गे " ભયંકર હોવાથી ચંડ (રૌદ્ર) હતો, સુખથી બિલકુલ રહિત હોવાથી દુઃખદ હતો, કષ્ટસાધ્ય હોવાથી દુર્ગમ્ય હતો, ઉત્કટ દુઃખનો જનક હોવાથી તીવ્ર હતો અને દુઃખપૂર્વક સહન કરવાને યોગ્ય હોવાથી અસહ્ય હતો.

" पित्तज्जरपरिगयसरीरे दाहवक्कंतिए यावि विहरइ " આ પ્રકારના રોગાતંકથી જમાલી અણગાર એવો બની ગયો. પિત્તજ્વરથી વ્યાપ્ત થઈ ગયો. અને તે કારણે તેમને શરીરે દાહ (બળતરા) પણ થવા માંડયો.

" तएण से जमाली अणगारे वेयणाए अभिभूए समाणे एव वयासी " ત્યાર બાદ વેદનાને લીધે ખૂબ જ પીડા થવાથી જમાલી અણગારે શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને બોલાવીને તેમણે તેમને એવું કહ્યું કે " तुब्भेणं देवाणुप्पिया ! मम सेज्जासंथारगं संथरेह " હે દેવાનુપ્રિયો ! આપ મારે શયન કરવા માટે સંસ્તારક (બિછાનું) બિછાવી દો.

निर्ग्रन्थाः जमालिम् अनगारम् एवं पूर्वोक्तरीत्या अवादिषुः—वयं देवानुप्रियाणां भवतां शय्यासंस्तारकः कृतः—निष्पादितोऽस्माभिः अपितु क्रियते निष्पाद्यते। 'तएणं तस्स जमालिस्स अणगारस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था—' ततः खलु तस्य जमालेरनगारस्य, अयमेतद्रूपो वक्ष्यमाणस्वरूपः, आध्यात्मिकः आत्मगतः यावत् चिन्तितः प्रार्थितः, कल्पितः मनोगतः सङ्कल्पः, तत्र आध्यात्मिकः—आत्मगतः अङ्कुरवत् विरोधिभावनया अश्रद्धया वा आत्मनि किञ्चित् प्रकटीभूतः ततः चिन्तितः—भगवन्तम्प्रति अश्रद्धाभावनयैव द्विप

जमालिसे ऐसा कहा हमने आप देवानुप्रियके शय्या संस्तारकको किया नहीं है, अपि तु हम कर रहे हैं, 'तएणं तस्स जमालिस्स अणगारस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' तब उस जमालि अनगारके यह ऐसा आध्यात्मिक—आत्मगत यावत् चिन्तित, प्रार्थित, कल्पित—मनोगत संकल्प उत्पन्न हुआ। यह संकल्प जमालि अनगारको पहिले आत्मगत हुआ इसका तात्पर्य यह है कि यह संकल्प उसे विरोधि भावनासे या अश्रद्धासे आत्मामेंही अङ्कुरकी तरह पहिले प्रकट हुआ बादमें वही विरोधि विचार रूप संकल्प द्विपत्रित हुएकी तरह कुछ

ગોએ જમાલી અણગારને એવો જવાબ આપ્યો કે હે દેવાનુપ્રિય! અમે આપનું શય્યાસંસ્તારક બિછાવી દીધું નથી પણ બિછાવી રહ્યા છીએ, 'तएणं जमालिस्स अणगारस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' ત્યારે શ્રમણ નિર્ગ્રંથોનો આ પ્રકારનો ઉત્તર સાંભળીને જમાલી અણગારના મનમાં એવો આધ્યાત્મિક-આત્મગત, ચિન્તિત, પ્રાર્થિત, કલ્પિત, મનોગત વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે "जं णं समणे भगवं महावीरे एवं आइक्खइ जाव एवं परूवेइ, एवं खलु चलमाणे चलिए, उदीरिज्जमाणे उदीरिए, जाव निज्जरिज्जमाणे निज्जिण्णे तं णं मिच्छा" શ્રમણ ભગવાન એવું જે કહે છે ભાખે છે પ્રજ્ઞાપિત કરે છે અને પ્રરૂપિત કરે છે કે "જે વસ્તુ ચાલી રહી છે તે ચાલી ચુકી છે, જે વસ્તુ ઉદીરમાણ છે તે ઉદીર્ણ થઇ ચુકી છે, જે વેદમાન છે તે વેદિત થઇ ચુક્યું છે જે પ્રહીયમાણ છે તે પ્રહીણ થઇ ચુક્યું છે, અને છિદ્યમાનને છિન્ન, ભિદ્યમાનને ભિન્ન, દહ્યમાનને દગ્ધ, મ્રિયમાણને મૃત અને નિર્જીર્યમાણને નિર્જીર્ણ કહી શકાય છે" આ તેમનું કથન સર્વથા અસત્ય છે

હવે સૂત્રકાર વિચાર પછીની આગળ આવેલાં વિશેષણોનો ભાવાર્થ સમજાવે છે—તે વિચારને આત્મગત કહેવાનું કારણ એ છે કે તે વિચાર વિરોધી ભાવનાથી અથવા મહાવીર પ્રભુનાં વચનો પ્રત્યેની અશ્રદ્ધાથી તેમના હૃદયમાં અંકુરની જેમ પહેલાં તો પ્રકટ થયો હતો ત્યાર બાદ તે વિચાર

मम मदर्थं खलु शय्यासंस्तारकः किं कृतः सम्पादित. ? आहोस्वित् क्रियते ? सम्पाद्यते ? किं शय्यासंस्तारको निष्पन्न. ? उत निष्पाद्यते ? एतेन च अतीत काल-वर्तमानकालनिर्देशेन कृत-क्रियमाणयोर्भेदः प्रतिपादितः, इति प्रश्नाशयो-बोध्यः ' एवं वुत्ते समाणे समणा निग्गंथा चिंति भो सामी ! कीरइ ' एवं पूर्वो-क्तरीत्या जमालिना उक्ताः सन्तः श्रमणा निर्ग्रन्था ब्रुवन्ति-भो स्वामिन् ! संस्ता-रकः क्रियते न तु कृतः, ' जएणं ते समणा निग्गथा जमालिं अणगारं एवं वयासी-णो खलु देवाणुप्पियाणं सेज्जासंथारए कडे, कज्जइ ' यदा खलु ते श्रमणा

प्पिया ! सेज्जा संथारए किं कडे कज्जइ ' हे देवानुप्रियों ! तुमने मेरे सोनेके लिये संथारक कर दियाहै, या कर रहे हो ? अर्थात् शय्या(बिस्तर) संस्तारक हो चुका है-या हो रहा है ? इस तरहके प्रश्न निर्देशसे अतीत कालिक क्रियामें और वर्तमानकालिक क्रियामें भेद प्रतिपादित किया गया है, अर्थात् " कृत " यह अतीतकाल है, एवं 'क्रियमाण' यह वर्तमान काल है, यहां इन दोनोंका निर्देश हुआ है, इस निर्देशसे कृत और क्रियमाणमे भेद कहा गया है यही प्रश्नका आशय है। " एवं वुत्ते समाणे समणा निग्गंथा बिंति-भो सामी ! कीरइ ' जब जमालि अनगारने पूर्वोक्त रूपसे पूछा-तब उन श्रमण निर्ग्रन्थोंने ऐसा कहा कि-हे स्वामिन् ! हम संस्तारक कर रहे हैं, अभी उसे किया नहीं है ' जएणं ते समणा निग्गंथा जमालिं अणगारं एवं वयासी-णो खलु देवाणुप्पियाणं सेज्जासंथारए कडे, कज्जइ ' जब उन श्रमण निर्ग्रन्थोंने

किं कडे, कज्जइ " હે દેવાનુપ્રિયો ! મારે સુવાને માટે સંસ્તારક બિછાવી નાખ્યું છે ? કે બિછાવી રહ્યા છો ? એટલે શય્યાસંસ્તારક તૈયાર થઇ ગયું છે, કે તૈયાર થઈ રહ્યુ છે ? આ પ્રકારના પ્રશ્ન નિર્દેશ દ્વારા ભૂતકાલિક ક્રિયા અને વર્તમાનકાલિક ક્રિયા વચ્ચે ભેદનુ પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે. એટલે કે " कृत " ભૂતકાળની ક્રિયા બતાવે છે અને " क्रियमाण " પદ વર્તમાન ક્રિયા બતાવે છે. અહીં આ બન્નેનો નિર્દેશ થયો છે આ નિર્દેશ દ્વારા કૃત અને ક્રિયમાણમા ભેદ દર્શાવવામાં આવ્યો છે, એ જ પ્રશ્નનો આશય છે. " एवं वुत्ते समाणे समणा निग्गंथा बिंति-भो सामी ! कीरइ " જ્યારે જમાલી અણગારે આ પ્રશ્ન પૂછયો, ત્યારે તે શ્રમણ નિર્ગ્રંથોએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું " હે સ્વામિન્ ! અમે શય્યાસંસ્તારક બિછાવી રહ્યા છીએ, હજી તેને બિછાવી લીધુ નથી " जएणं ते समणा निग्गंथा जमालिं अणगारं एवं वयासी णो खलु देवाणुप्पियाणं सेज्जासंथारए कडे, कज्जइ " જ્યારે તે શ્રમણ નિર્ગ્રં-

पन्न भवयति-एवं खलु चलद् वस्तु चलितमिति व्यपदिश्यते, उदीर्यमाणं वस्तु उदीर्णमिति व्यपदिश्यते, यावत् वेद्यमानं वेदितम् प्रहीयमाणं प्रहीणम्, छिद्यमानं छिन्नम्, भिद्यमानं भिन्नम्, दह्यमानं दग्धम्, म्रियमाणो मृतः, निर्जीर्यमाणं वस्तु निर्जीर्णमिति व्यपदिश्यत इति, तत् खलु मिथ्या, सर्वथा असत्यमेव उक्तयुक्तेः भूत-वर्तमान कालयोर्भेदेन कृतक्रियमाणयोरत्यन्तभेदात् 'इमं च णं पच्चक्खमेव दीसइ सेज्जासथारए कज्जमाणे अकडे, संथरिज्जमाणे असंथरिए' इदं च खलु प्रत्यक्षमेव दृश्यते-शय्यासंस्तारकः क्रियमाणः अकृतो भवति, संस्तीर्यमाणः असंस्तृतो भवति। प्रकृतमुपसंहरन् आह-' जम्हा णं सेज्जासंथारए

भाषण करते हैं, प्रज्ञापित करते हैं, ऐसी प्ररूपणा करते हैं कि जो वस्तु चलमान है-चल रही है-वह चलित चल चुकी है, जो वस्तु उदीर्यमाण है, वह उदीर्ण हो चुकी है, यावत् जो वेद्यमान है, वह वेदित हो चुकी है, जो प्रहीयमाण है वह प्रहीण हो चुकी है, ऐसी कही जाती है-इसी तरह छिद्यमान छिन्न, भिद्यमान भिन्न, दह्यमान दग्ध, म्रियमाण मृत, और निर्जीर्यमाण निर्जीर्ण कही जाती है-सो ऐसा उनका कथन मिथ्या है-सर्वथा असत्य ही है। क्योंकि उक्त युक्तिके बलसे भूत और वर्तमान रूप कृत क्रियमाणमें अत्यन्त भेद है-अतः इनमें अभेद प्रतिपादित करनेवाला वचन सर्वथा मिथ्या ही है। 'इमं च णं पच्चक्खमेव दीसइ सेज्जासथारए कज्जमाणे अकडे, संथरिज्जमाणे असंथरिए' क्योंकि हम यह प्रत्यक्षमें देख रहे हैं कि क्रियमाण यह शय्यासंस्तारक अकृत है, संस्तीर्यमाण यह असं-

"મહાવીર પ્રભુ મને ઈષ્ટ નથી" તે મન્તવ્યને મનોગત કહેવાનું કારણ એ છે કે જમાલી અણગારે પોતાનો તે વિચાર કેઈની પણ આગળ પ્રકટ કર્યો ન હતો-પણ પોતાના મનમાં જ રાખ્યો હતો

જમાલિ અણગારે મહાવીર પ્રભુના ઉપર્યુક્ત કથનને અસત્ય કેમ માન્યું તે હવે બતાવવામાં આવે છે—નીચે દર્શાવેલી દલીલ દ્વારા જમાલી અણગાર ભૂત અને વર્તમાન રૂપ કૃત અને ક્રિયમાણમાં ભેદ માનીને, તે બન્નેમાં અભેદનું પ્રતિપાદન કરનારાં ભગવાનનાં વચનોને મિથ્યા-અસત્ય માને છે. "इमं च णं पच्चक्खमेव दीसइ सेज्जासथारए कज्जमाणे, अकडे, संथरिज्जमाणे असंथरिए' કારણ કે મને તો આ પ્રત્યક્ષ અનુભવ થઈ રહ્યો છે કે બિછાવવામાં આવી રહેલું આ શય્યાસંસ્તારક બિછાવાઈ ચુકેલું નથી, અને એ રીતે સંસ્તીર્યમાણ એવું તે સંસ્તારક અસંસ્તૃત જ છે

त्रित इव पुनः पुनः स्मरणरूपो विरोधिविचार उद्भूतः, ततः कल्पितः स एव विरोधिविचारः पल्लवित इव 'अश्रद्धेयो महावीरः' इत्येवं व्यवस्थायुक्तः, ततः प्रार्थितः-सएव विरोधिविचारः पुष्पित इव 'नेष्टो मम महावीरः' इत्येवं स्वीकृतः, मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत-समुत्पन्न, 'जं ण समणे भगवं महावीरे एवं आइक्खइ, जाव एवं परूवेइ-एवं खलु चलमाणे चलिए उदीरिज्जमाणे उदीरिए, जाव निज्जरिज्जमाणे णिज्जिण्णे तं णं मिच्छा' यत् खलु श्रमणो भगवान् महावीरः एवं-वक्ष्यमाणरीत्या आख्याति, यावत्-भावते, प्रज्ञापयति,

विकसित होकर चिन्तितरूपवाला-पुनः २ स्मरण रूपवाला बन गया, इसका भी कारण भगवान्‌के प्रति उसकी विरोधि भावना या अश्रद्धा ही है। अब यही विरोधि विचाररूप चिन्तित संकल्प आगे कुछ अधिक विकसित रूपवाला बनकर पल्लवित हुएकी तरह कल्पित रूपवाला बन गया, जिससे उसमें ऐसी व्यवस्थाकी स्थिति आ गई कि महावीर अश्रद्धेय है। इसके बाद वह विरोधि विचाररूप संकल्प और कुछ अधिक विकसित रूपवाला बनकर पुष्पितकी तरह प्रार्थित विशेषणसे युक्त हो गया अतएव उसने "महावीर मुझे इष्ट नहीं है" ऐसा रूप धारण कर लिया, मनोगत इसे इसलिये कहा गया है, कि जमालि अनगारने अपने इस संकल्पको किसी दूसरेसे प्रकट नहीं किया अपने मनमेंही रखा, वह कैसा संकल्प उत्पन्न हुआ इसके लिये सूत्रकार 'जं णं समणे भगवं महावीरे एवं आइक्खइ, जाव एवं परूवेइ,-एवं खलु चलमाणे चलिए, उदीरिज्जमाणे उदीरिए, जाव निज्जरिज्जमाणे णिज्जिण्णे तं णं मिच्छा' इस सूत्रपाठ द्वारा व्यक्त करते हैं-जमालि अनगारने सोचा कि श्रमण भगवान् महावीर जो ऐसा कहते हैं यावत्

તેના મનમાં વારવાર આવવા લાગ્યો. જેમ અંકુરમાંથી બે કુમળી પાંદડી ફૂટી નીકળે છે તેમ તે વિચાર તેના હૃદયમાં વધારે વિકસિત થવા માંડયો. તેથી તેને ચિન્તિત કહ્યો છે. તે વિચાર ચિન્તિત રૂપવાળો બનવાનું કારણ પણ જમાલીની ભગવાન પ્રત્યેની વિરોધી ભાવના અને અશ્રદ્ધા જ હતી. જેમ કોઇ લતા વિકસિત થઇને પલ્લવિત થાય છે, તેમ જમાલીનો તે ચિન્તિત વિચાર વધારે વિકસિત થઇને કલ્પિત રૂપવાળો બની ગયો અને તેથી જ એવી પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ કે તેને એમ લાગવા માંડયું કે 'મહાવીર પ્રભુનાં વચનો અશ્રદ્ધેય છે' જેમ પલ્લવિત લતા વધારે વિકસિત થઇને પુષ્પિત બને છે, તેમ જમાલીનો તે વિચાર વધારે વિકસિત થઇને પ્રાર્થિત વિશેષણોથી યુક્ત બની ગયો, અને તે કારણે તે વિચારે એવું રૂપ ધારણ કર્યું કે

एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण महावीर-' जं णं देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरे एवं आइक्खइ, जाव परूवेइ-एवं खलु चलमाणे चलिए, तचेव सव्वं जाव णिज्जरिज्जमाणे अणिज्जिण्णे ' भो देवानुप्रिया ! यत् खलु श्रमणो भगवान् महावीरः एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण आख्याति, यावत् भाषते, प्रज्ञापयति, एवं प्ररूपयति-एवं खलु चलत् वस्तु चलितमिति व्यपदिश्यते, तदेव-पूर्वोक्तवदेव सर्वं यावत् उदीर्यमाणम् उदीर्णम्, वेद्यमानं वेदित, प्रहीयमाण प्रहीण, छिद्यमान छिन्नम् भिद्यमान भिन्नम्, दह्यमान दग्धम्, म्रियमाणः मृत निर्जीर्यमाणं निर्जीर्णं भवति इत्यादि, तत् खलु मिथ्या सर्वथा असत्यमेव वस्तुतस्तु चलत् वस्तु अचलितं भवति, उदीर्यमाणम् अनुदीर्णम्, यावत् निर्जीर्यमाणम् अनिर्जीर्णं भवति, इति जमालेराशयः, तथाच स्वप्यासंस्तारककर्तृनिर्ग्रन्थैरपि क्रियमाणस्या

समणे भगवं महावीरे एवं आइक्खइ-जाव परूवेइ, एवं खलु चलमाणे चलिए, तं चेव सव्वं जाव णिज्जरिज्जमाणे अणिज्जिण्णे ' हे देवानुप्रियो ! श्रमण भगवान् महावीर जो ऐसा कहते हैं, यावत् भाषण करते हैं, प्रज्ञापित करते हैं, और प्ररूपित करते हैं, कि चलती हुई वस्तु चलित यावत् उदीर्यमाण उदीरित, वेद्यमान वेदित, प्रहीयमाण प्रहीण, छिद्यमान छिन्न, भिद्यमान भिन्न, दह्यमान दग्ध, म्रियमाण मृत एवं निर्जीर्यमाण निर्जीर्ण कही जाती है इत्यादि सो उनका ऐसा कहना सर्वथा असत्य ही है, क्योंकि जो वस्तु चलती हुई होती है, वह वास्तवमें अचलित होती है, उदीर्यमाण अनुदीर्ण होती है, यावत् निर्जीर्यमाण अनिर्जीर्ण होती है, ऐसा जमालिका आशय है-तथा शय्या संस्तारक करनेवाले निर्ग्रन्थोंके द्वारा भी क्रियमाणको अकृत

કહ્યું "जं णं देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरे एवं आइक्खइ जाव परूवेइ एवं खलु चलमाणे चलिए तं चेव सव्वं जाव णिज्जरिज्जमाणे अणिज्जिण्णे ' હે દેવાનુપ્રિયો ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર એવું જે કહે છે, ભાખે છે, (વિશેષ કથન કરે છે), પ્રજ્ઞાપિત કરે છે અને પ્રરૂપિત કરે છે કે ચાલી રહેલી વસ્તુ ચાલી ચુકી છે ઉદીરમાણ વસ્તુ ઉદીર્ણ થઈ ચુકી છે, અને વેદ્યમાનને વેદિત પ્રહીયમાણને પ્રહીણ, છિદ્યમાનને છિન્ન ભિદ્યમાનને ભિન્ન, દહ્યમાનને દગ્ધ, મ્રિયમાણને મૃત અને નિર્જીર્યમાણને નિર્જીર્ણ કહી શકાય છે" આ પ્રકારની તેમની માન્યતા સર્વથા અસત્ય છે કારણ કે જે વસ્તુ ચાલી રહેલી હોય છે તે વાસ્તવિક રીતે તો અચલિત જ હોય છે ઉદીર્યમાણ અનુદીર્ણ જ હોય છે, (યાવત્) નિર્જીર્યમાણ અનિર્જીર્ણ જ હોય છે વળી પોતાના મન્તવ્યનું સમર્થન કરવા માટે તે કહે છે કે એવી રીતે ક્રિય

कज्जमाणे अकडे, संथरिज्जमाणे असंथरिए तम्हा चलमाणेवि अचलिए जाव णिज्जरिज्जमाणे वि अणिज्जिण्णे, एवं संपेहेइ' यस्मात्कारणात् खलु शय्या-संस्तारकः क्रियमाणः अकृतो भवति, यावत् उदीर्यमाणम् न उदीर्णम्, वेद्यमानं न वेदितं भवति, प्रहीयमाणं न प्रहीणं भवति, छिद्यमानं न छिन्नं भवति, भिद्यमानं न भिन्नं भवति, दह्यमानं न दग्धं भवति म्रियमाणो न मृतो भवति, निर्जीर्यमाणम् अनिर्जीर्णम् नो निर्जीर्ण भवति, इति संप्रेक्षते विचारयति 'एवं संपेहेत्ता समणे निग्गंथे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी–एवं पूर्वोक्तरीत्या सम्प्रेक्ष्य सम्यग् विचार्य श्रमणान् निर्ग्रन्थान् शब्दयति–आह्वयति, आहूय-शब्दयित्वा

स्तृत है 'जम्हाणं' इसलिये जब 'सेज्जासंथारए कज्जमाणे अकडे, संथरिज्जमाणे असंथरिए तम्हा चलमाणे वि अचलिए जाव णिज्जरिज्जमाणे वि अणिज्जिण्णे एवं संपेहेइ' शय्या संस्तारक क्रियमाण होता हुआ अकृत होता है, और संस्तीर्यमाण होता हुआ वह असंस्तृत होता है–तो जो चलमान वस्तु है, वह भी अचलित होती है, यावत् जो निर्जीयमाण वस्तु है वह भी अनिर्जीर्ण होती है। यहां यावत् शब्दसे 'उदीर्यमाणं न उदीर्णम्, वेद्यमानं न वेदितम्, प्रहीयमाणम् न प्रहीणम्, छिद्यमानं न छिन्नम्, भिद्यमानं न भिन्नं, दह्यमानं न दग्धम्, म्रियमाणो न मृतः" इस पाठका संग्रह हुआ है। इस प्रकारसे उस जमालि अनगारने विचारा। 'एवं संपेहेत्ता समणे निग्गंथे, सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी' इस प्रकार विचार करके उसने श्रमण निर्ग्रन्थोंको बुलाया, बुलाकर उनसे ऐसा कहा–'जं णं देवाणुप्पिया!

"जम्हाण" तेथी जो "सेज्जासंथारए कज्जमाणे अकडे, संथरिज्जमाणे असंथरिए तम्हा चलमाणे वि अचलिए जाव णिज्जरिज्जमाणे वि अणिज्जिण्णे एवं संपेहेइ" क्रियमाण शय्यासंस्तारक अकृत होय छे, अने संस्तीर्यमाण संस्तारक असंस्तृत होय छे, तो जे चलमान वस्तु छे ते पण अचलित होय छे, अने निर्जीर्यमाण जे वस्तु छे ते पण अनिर्जीर्ण होय छे. अहीं जाव (यावत्) पदथी नीचेनो सूत्रपाठ ग्रहण करवामां आव्यो छे– "उदीर्यमाणं न उदीर्णम्, वेद्यमानं न वेदितम्, प्रहीयमाणं न प्रहीणम्, छिद्यमानं न छिन्नम्, भिद्यमानं न भिन्नं, दह्यमानं न दग्धम्, म्रियमाणो न मृतः" आ प्रकारनो जमाली अणगारने विचार आव्यो "एवं संपेहेत्ता समणे निग्गंथे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी" आ प्रकारनो विचार करीने तेमणे श्रमण निर्ग्रंथोने पोतानी पासे बोलाव्या अने बोलावीने तेमने आ प्रमाणे

समाप्ति र्भवति, सर्वदा क्रियमाणत्वात् आदि समयवत्। अथच यदि क्रियमाणं कृतं स्यात् तदा क्रियावैफल्यं स्यात् अकृतविषये एव क्रियायाः सफलत्वात् एवमेव पूर्वम् असदेव वस्तु भवदुपलभ्यते इति प्रत्यक्ष विरोधश्च। तथा घटादि कार्य निष्पत्तौ भूयान् क्रियाकालोऽनुभूयते, यतो नारम्भकाले एव घटादिकार्यं दृष्टि गोचरी भवति, नापि स्थासकादि कालेश दृष्टिगोचरी भवति, अपितु तत् क्रिया

कृत मानी जावे तो क्रिया करनेकी विफलताही मानी पडेगी, क्योंकि अकृत विषयमें ही क्रियाकी सफलता होती है, कृत विषयमें नहीं कारण कि यह तो कियाही जा चुका है पिष्टपेषण न्यायकी तरह उसमें करनेरूप क्रिया सर्वथा निष्फलही है। तथा–जो वस्तु पूर्वमें नहीं है, वही वस्तु होती हुई देखी जाती है, जैसे–मृत्तिकामें घट पर्याय वर्तमानमें उपलब्ध नहीं है, तो वह घट पर्यायही कारणान्तरसे उसमें होती हुई देखी जाती है। इसलिये क्रियमाणको कृत कहना यह प्रत्यक्षसे विरोध भरा है। तथा घटादिकी निष्पत्तिमें बहुत बड़ा अधिक क्रियाकाल अनुभवमें आता है–ऐसा नहीं है, कि प्रारंभ कालमेंही घट बन जाता हो–या स्थासक आदि समयमें वह निष्पन्न हो जाता हो–किन्तु घट निष्पन्न हुआ जो दृष्टिगोचर होता है, वह अपनी क्रियाके अवसानमें ही होता है, तो जब ऐसी बात है तब क्रियाकालमें कार्य विद्यमान है, ऐसा कहना

જેમ સર્વદા ક્રિયમાણ હોવાથી ક્રિયાની સમાપ્તિ થતી નથી અથવા જો ક્રિયમાણ વસ્તુને કૃત માની લેવામાં આવે તો ક્રિયાની નિષ્ફળતા જ માનવી પડશે કારણ કે અકૃત વિષયમાં જ ક્રિયાની સફળતા હોય છે કૃત વિષયમાં હોતી નથી, કારણ કે એ તો કરાઈ ચુકેલ જ છે જે વસ્તુ કરી લીધી હોય તેમાં કરવા પણુ જ શું રહે છે?

તથા જે વસ્તુ પહેલાં વિદ્યમાન ન હોય તે અમુક ક્રિયા દ્વારા વિદ્યમાન થાય છે જેમકે માટીમાં ઘટ પર્યાય (ઘડાનું સ્વરૂપ) વર્તમાન કાળે વિદ્યમાન નથી, પરન્તુ અમુક ક્રિયા દ્વારા તેમાં તે પર્યાય ઉત્પન્ન થતી દેખાય છે તેથી ક્રિયમાણને કૃત કહેવું તે પ્રત્યક્ષ વિરોધાભાસ રૂપ લાગે છે તથા ઘડા આદિના નિર્માણમાં ઘણા જ અધિક ક્રિયાકાળની જરૂર પડે છે પ્રારંભ કાળે જ ઘડો બની જતો નથી, કે સ્થાસક (ચાક પર માટીના પિંડને તાસકનો આકાર આપવાના આદિ સમયમાં તેનું નિર્માણ થતું નથી પરન્તુ તેનું નિર્માણ થયેલું ત્યારે જ દેખાય છે કે જ્યારે ક્રિયાનું અવસાન (સમાપ્તિ) થાય છે આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી ક્રિયાકાળમાં કાર્ય વિદ્યમાન છે એ વાત પર શ્રદ્ધા

कृतत्वोक्तत्वेन जमालिवचनसंस्तारककर्तृनिर्ग्रन्थवचनयोर्विमर्शात् इदमायातम्-क्रियमाणं कृतं यदभ्युपगम्यते, तन्न शोभनम्, यतो येन क्रियमाणं कृतमित्यभ्युपगतं तेन विद्यमानस्य करणक्रिया प्रतिपन्ना, तथासति बहवो दोषाः समापतन्ति-तथाहि यत् कृतं तन् क्रियमाणं न भवति तस्य विद्यमानत्वात् चिरन्तनघटवत्, यदि कृतमपि क्रियते तथा नित्यं क्रियतां कृतत्वात् प्रथमसमयवत्, न हि क्रिया

तत्वरूपसे कहनेसे जमालिके वचन और शय्या संस्तारक कर्त्ता निर्ग्रन्थके वचन इन दोनोंके वचनोंका जब विचार करते हैं, तब उससे यह निष्कर्ष निकलता है, कि क्रियमाणको कृतरूपसे जो स्वीकार करता है, वह ठीक नहीं है, क्योंकि जो क्रियमाणको कृत इस रूपसे स्वीकार करता है, उसने मानों विद्यमान वस्तुकी करणक्रिया स्वीकार की है अर्थात् "हो रही वस्तु ' हो गई रूप है, जब ऐसा माना जावेगा-तो हो रही वस्तु ही हो रही है, और वह हो गई रूप अतः इस स्थितिमें हो गई रूप वस्तुकी करनेरूप क्रिया मानी गई यही बात कहनी पड़ती है, परन्तु ऐसा माननेमें अनेक दोषोंका अवतार होता है-जैसे-जो कृत होता है, वह क्रियमाण नहीं होता है, क्योंकि वह चिरन्तन घटकी तरह विद्यमान होता है। यदि कृत भी पदार्थ किया जावे तब तो उसके करनेका विराम कभी होगा ही नहीं वह तो नित्य ही करनेमें आता रहेगा, कृत होनेसे प्रथम समयकी तरह सर्वदा क्रियमाण होनेसे आदि समयकी तरह क्रियाकी समाप्ति नहीं होती है, अथच-क्रियमाण वस्तु

माणु શય્યાસંસ્તારકને તમે કૃત શય્યાસંસ્તારક કહેતા નથી પણ અકૃત જ કહો છો, એ જ પ્રમાણે ચાલતી વસ્તુને ચાલી ચુકેલી માનવી તે પણ મિથ્યા માન્યતા જ છે ક્રિયમાણ વસ્તુને કૃત માની શકાય જ નહીં પણ તેને અકૃત માની શકાય. કારણ કે જે ક્રિયામાણુને કૃત રૂપે સ્વીકાર કરે છે તેણે જાણે કે વિદ્યમાન વસ્તુની કરણક્રિયાને સ્વીકાર કર્યો છે-એટલે કે જ્યારે એવું માનવામાં આવે કે "થઇ રહેલી વસ્તુ થઇ ગયા રૂપ છે," તો ચાલી રહેલી વસ્તુ જ ચાલી રહી છે અને તે ચાલી ચુકયા રૂપ છે, તેથી એ પરિસ્થિતિમાં તો થઈ ચુકેલી વસ્તુની કરણક્રિયા માનવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે. પણ એવું માનવાથી અનેક દોષોનો સંભવ રહેશે-જેમકે જે કૃત હોય છે, તે ક્રિયમાણુ હોતું નથી કારણ કે તે પુરાણા ઘટ (ઘડા) ની જેમ વિદ્યમાન હોય છે. જો કૃત વસ્તુ પણ કરવામાં આવે તો તે કરવાનો અન્ત જ કદી ન આવે-તે તો નિત્ય કરવામાં આવ્યા જ કરે-કૃત હોવાથી પ્રથમ સમયની

'तए णं जमालिस्स अणगारस्स एवं आइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स अत्थेगइया समणा निग्गंथा एयमटुं सद्दहंति, पत्तियंति, रोयंति' ततः खलु जमाले, रनगारस्य एवं पूर्वोक्तरीत्या आचक्षाणस्य यावत् भाषमाणस्य प्रज्ञापयतः प्ररूपयतः एतमर्थं नो क्रियमाणः कृतो भवति' इत्याद्युक्तमर्थम् अस्त्येकके केचन श्रमणा निर्ग्रन्थाः श्रद्दधति, प्रतियन्ति, विश्वसन्ति, रोचयन्ति, रुचि विषयी कुर्वन्ति, 'अत्थेगइया समणा निग्गंथा एयमटुं णो सद्दहंति, णो पत्तियंति, णो रोयंति' अस्त्येकके केचन श्रमणाः निर्ग्रन्थाः एतमर्थं जमालेरनगारस्योक्तार्थं नो श्रद्दधति, नो वा प्रतियन्ति उक्तार्थे विश्वसन्ति, नैव खलु उक्तार्थे रोचयन्ति रुचिविषय कुर्वन्ति, ये खलु सिद्धान्तिनो निर्ग्रन्थाः उक्तार्थं नो श्रद्दधति, तेषा

माण आदिको कृत आदि रूप कहनेमें विरोधापत्ति प्रदर्शित जमालिने की–'तएणं जमालिस्स अणगारस्स एवं आइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स अत्थेगइया समणा निग्गंथा एयमटुं सद्दहंति, पत्तियंति, रोयंति" इस तरहसे जब जमालिने अपने मन्तव्यको प्रकट किया तब कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थोंने तो उसके इस कथनको श्रद्धापूर्वक स्वीकार कर लिया उसे अपनी प्रतीति कोटिमें रख लिया और अपनी रुचिका उसे विषय बना लिया 'अत्थेगइया समणा निग्गंथा एयमटुं णो सद्दहंति, णो पत्तियंति, णो रोयंति' कितनेक श्रमण निर्ग्रन्थोंने उसके इस "क्रियमाण आदि कृत रूप नहीं होते हैं" मन्तव्यको श्रद्धाकी दृष्टिसे नहीं देखा उसे अपनी प्रतीति कोटिमें नहीं लिया और न उसे अपनी रुचिका विषय ही बनाया–क्योंकि इनका ऐसा आशय था कि जो

માન્યતામાં જમાલી અણુગારને વિરુદ્ધ લાગે છે તેથી તેઓ મહાવીર પ્રભુની માન્યતાને અસત્ય માને છે "तएणं जमालिस्स अणगारस्स एवं आइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स अत्थेगइया समणा निग्गंथा एयमटुं सद्दहंति, पत्तियंति रोयंति" જમાલી અણુગારે જ્યારે આ પ્રમાણે કહ્યું, વિશેષ કથન દ્વારા પ્રતિપાદિત કર્યું, પ્રજ્ઞાપિત કર્યું અને પ્રરૂપિત કર્યું, ત્યારે તેમના તે મતવ્યને કેટલાક અણુગારે શ્રદ્ધાપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો તેમને તેની પ્રતીતિ થઈ અને તે તેમને રુચ્યું પરન્તુ "अत्थेगइया समणा निग्गंथा एयमटुं णो सद्दहंति, णो पत्तियंति णो रोयंति" કેટલાક શ્રમણ નિર્ગ્રંથોએ તેના તે મન્તવ્યને (ક્રિયમાણ વસ્તુ કૃત હોતી નથી ઈત્યાદિ પૂર્વોક્ત મતવ્યને) શ્રદ્ધાની નજરે જોયું નહીં, તેમને તેની પ્રતીતિ થઈ નહીં અને તેમને તે રુચ્યું નહીં કારણ કે તેમને ભગવાન મહાવીરનાં વચનોમાં અપાર શ્રદ્ધા હતી. તેઓ

ऽवसाने, यस्मादेवं तस्मात् न क्रियाकालेषु कार्यं विद्यमानं भवितुमर्हति; किन्तु क्रियाऽवसाने एव कार्यं विद्यमानं भवति, तथाचोक्तम्—

'जस्सेह किज्जमाणं कयंति तेणेह विज्जमाणस्स।
करणकिरिया पवन्ना, तहाय बहुदोसपडिवत्ती' ॥१॥
'कयमिह न किज्जमाणं तब्भावाओ चिरंतण घडोव्व।
अहवा कयंपि कीरइ, कीरउ निच्चं न य समत्ती' ॥२॥
किरिया वेफल्लंपि य पुव्वमभूयं च दीसए होंतं।
दीसइ दीहोय जहो किरिया कालो घडाईणं ॥३॥
नारंभेच्चिय दीसइ, न सिवा दद्धाउ दीसइ तदंते।
तो नहि किरियाकाले जुत्तं कज्जं तदंतंमि" ॥४॥

छाया—यस्येह क्रियमाणं कृतमिति तेनेह विद्यमानस्य।
करणक्रियाप्रपन्नो तथाच बहुदोषप्रतिपत्तिः ॥१॥
'कृतमिह न क्रियमाणं, तद्भावात् चिरन्तन घटइव।
अथवा कृतमपि क्रियते क्रियतां नित्यं न च समाप्तिः ॥२॥
क्रिया वैफल्यमपि च पूर्वमभूतंच दृश्यते भवत।
दृश्यते दीर्घश्च यतः क्रियाकालो घटादीनाम् ॥३॥
नारम्भे एव दृश्यते नशिवाद्यद्धायां दृश्यते तदन्ते।
तर्हि नहि क्रियाकाले युक्तं कार्यं तदन्ते ॥४॥ इति।

श्रद्धेय कैसे हो सकता है? क्योंकि उस कालमें तो कार्य अविद्यमान ही रहता है, अतः क्रियमाण जो पदार्थ है, वह क्रियाकालालिङ्गित है, उसे उसमें विद्यमान हुआ कैसे माना जा सकता है, वह तो क्रियाके अवसानमेंही विद्यमान होता है सो ही कहा है-'जस्सेह किज्जमाणे' से लेकर 'नारंभेच्चिय दीसइ' इन चार गाथाओंसे कहा है। इन सब गाथाओंका भावार्थ पूर्वोक्त रूपसेही स्पष्ट है, इस तरहसे क्रिय-

---

કેવી રીતે મૂકી શકાય? કારણ કે ક્રિયાકાળમાં તો કાર્ય અવિદ્યમાન જ રહે છે, તેથી ક્રિયમાણ જે પદાર્થ છે તે ક્રિયાકાળલિંગિત (ક્રિયાકાળ પર આધાર રાખનાર) છે, તેને તેમાં વિદ્યમાન રહેલો કેવી રીતે માની શકાય-તે તો ક્રિયાના અવસાન કાળે જ વિદ્યમાન થાય છે તેથી જ કહ્યું છે કે:

"जस्सेह किज्जमाण" થી લઇને "नारभेच्चिय दीसइ" અહીં આ ચાર ગાથાઓ દ્વારા જે કથન કરવામાં આવ્યું છે, તેનો ભાવાર્થ પૂર્વોક્ત રીતે સ્પષ્ટ કરવામા આવેલ છે. આ રીતે ક્રિયમાણ આદિને કૃત આદિ રૂપ

पक्षे तु पर्यायविशेषेणार्पणात् स्यादपि क्रियाव्यपदेशः, यथा गगनं कुरु, तथा च नित्यक्रियादयो दोषा न भवन्ति, न पुनरयं न्यायोऽत्यन्तासति खरविषाणादौ संभवति, यदप्युक्तम् 'पूर्वमसदेवोत्पद्यमानं दृश्यते इति प्रत्यक्षविरोधः' इति तदपि तुच्छम्, यदि पूर्वमभूतं सदसत् भवद् दृश्यते तदा पूर्वमभूतं सद् भवद् खरविषाणमपि कस्मात्तथा न दृश्यते, यच्चोक्तम्-"भूयान् क्रियाकालो दृश्यते"

किया जावे तब या तो सर्वदा उसके करनेका प्रसङ्ग प्राप्त होता है, क्योंकि अत्यन्त असत्-अविद्यमानके करनेमें क्रिया की समाप्ति नहीं हो सकती है। या अत्यन्त असत्के करनेमें क्रियाकी विफलताकी प्रसक्ति आती है- जैसे-अत्यन्त असत् खर विषाणके करनेमें क्रियाकी विफलता होती है किंच-खर विषाणकी तरह अत्यन्त अभावरूप होनेसे सर्वथा अविद्यमानके करनेकी स्वीकृतिमें तो नित्य क्रियादिक दोष दुर्निवार हो सकते हैं, परन्तु विद्यमान करनेके पक्षमें पर्याय विशेषकी अर्पणासे क्रियाका व्यपदेश (व्यवहार) हो भी सकता है, अर्थात् नित्य क्रियादिक दोष नहीं आते हैं, जैसे-'गगनं कुरु' आकाश करो-परन्तु ऐसा न्याय अत्यन्त असत् खर विषाण आदिकमें सम्भवित नहीं होता है। तथा जो ऐसा कहा गया है, कि पूर्वमें अविद्यमान वस्तु ही होती हुई देखी जाती है, अतः क्रियमाणको कृत कहना यह तो प्रत्यक्षसेही विरोध भरा है, सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है, क्योंकि यदि ऐसा ही माना जावे तो फिर खर विषाणादिक भी उपलब्ध होना चाहिये, क्योंकि वे भी अभूत

તો સર્વદા તેની નિષ્પત્તિ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે અત્યન્ત અસત્‌ને કરવામાં ક્રિયાની સમાપ્તિ જ થઈ શકતી નથી-અથવા અત્યન્ત અસત્‌ને કરવામાં ક્રિયાની વિફલતાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે કારણ કે ગધેડાના શિંગની જેમ અત્યન્ત અભાવ રૂપ હોવાથી સર્વથા અવિદ્યમાન વસ્તુની નિષ્પત્તિ કરવાની વાતનો સ્વીકાર કરવામાં તો નિત્યક્રિયાદિક દોષ દુર્નિવાર હોઈ શકે છે પરન્તુ વિદ્યમાનની નિષ્પત્તિ કરવાની તરફેણમાં પર્યાયવિશેષની અર્પણાથી ક્રિયાવ્યપદેશ થઈ પણ શકે છે-એટલે કે નિત્યક્રિયાદિક દોષ લાગતા નથી જેમકે—

"ગગનં કુરુ" આકાશ કરો—(આકાશનું નિર્માણ કરો) પરન્તુ એવો ન્યાય અત્યન્ત અવિદ્યમાન ગધેડાના શિંગ વગેરેમાં સંભવી શકતો નથી તથા "પહેલાં અવિદ્યમાન હોય એવી વસ્તુની જ નિષ્પત્તિ થતી જોવામાં આવે છે, તેથી ક્રિયમાણને કૃત કહેવું એ તો પ્રત્યક્ષ રૂપે વિરોધાભાસયુક્ત લાગે છે" આ પ્રમાણે કહેવું તે પણ બરાબર નથી, કારણ કે એવું જ

मयमाशयः-नाकृतम् अभूतमविद्यमानं क्रियते अभावात्-गगनकुसुमवत्, यदि पुनरकृतमपि असदपि क्रियते तदा खरविषाणमपि क्रियताम् असत्त्वाविशेषात्, अथच ये कृतकरणपक्षे नित्यक्रियादयो दोषाः प्रतिपादितास्ते च असत्करण-पक्षेऽपि समाना एव, तथाहि नात्यन्तमसत् क्रियते असद्भावात् खरविषाणवत्, यदि चात्यन्तासदपि वस्तु क्रियते तदा सर्वदा तत्करणप्रसङ्गः, न हि अत्यन्तासतः करणे क्रियासमाप्ति र्भवति । तथाऽत्यन्तासतः करणे क्रियावैफल्यं च स्याद-सत्त्वादेव खरविषाणवत्, किञ्च अविद्यमानस्य करणाभ्युपगमे नित्यक्रियादयो दोषा दुर्निवारा आपतन्ति, अत्यन्ताभावरूपत्वात् खरविषाणवत्, विद्यमान-

अकृत, अभूत्-अविद्यमान होता है, वह अभाव विशिष्ट होनेसे गगन-कुसुमकी तरह किया नहीं जाता है, यदि अकृत-असत् भी किया जावे तो खरविषाण गधाका सिंगभी किया जाना चाहिये. क्योंकि यहभी तो असत् होताहै । तथा कृतको करनेके पक्षमें जो नित्य करने आदिरूप दोष प्रकट किये गये हैं, वे असत् पदार्थही उत्पन्न होता है, इस पक्षमें भी प्रकट किये जा सकते हैं-अतः इन दोषोंकी उभयत्र समानता है। जैसे-यदि सर्वथा असत् पदार्थही किया जाता है-ऐसा माना जावे तो खर-विषाणकी तरह जो सर्वथा असत् होता है, वह कभी भी नहीं किया जा सकता-क्योंकि ऐसा पदार्थ अपने मूलरूपसे ही जब अविद्यमान है, तब उसका करना कैसे बन सकता है. यदि ऐसे पदार्थका करना स्वीकार

-એવું માનતા હતા કે જે અકૃત-અભૂત-અવિદ્યમાન હોય છે તે અભાવ વિશિષ્ટ હોવાથી આકાશપુષ્પની જેમ નિર્મિત કરી શકાતું નથી. જો અકૃત (અવિદ્યમાન) ની નિષ્પત્તિ કરાય છે એવું માનવામાં આવે તો ખર વિષાણુની (ગધેડાના શિંગની) નિષ્પત્તિ પણ કરી શકાય છે એમ સ્વીકારવું પડશે, કારણ કે તે પણ અસત્-અવિદ્યમાન જ હોય છે. તથા કૃતને કરવાની તરફેણુમાં નિત્ય કરવા આદિ રૂપ જે દોષ પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે, તે અસત્-અકૃતને કરવાની તરફેણુમાં પણ પ્રકટ કરી શકાય છે. આ રીતે બન્ને પક્ષે આ દોષોની સમાનતા છે.

જેમકે ...સર્વથા અવિદ્યમાન પદાર્થનું જ નિર્માણ કરાય છે એવું જો માનવામાં આવે, તો ગધેડાના શિંગની જેમ જે સર્વથા અસત્ (અવિદ્યમાન) છે તેનું નિર્માણ કદી પણ કરી શકાતું નથી-કારણ કે એવો પદાર્થ જો તેના મૂળ રૂપે જ અવિદ્યમાન છે, તો તેની નિષ્પત્તિ કરવાનું કેવી રીતે શક્ય બને? જો એવા પદાર્થનું નિર્માણ કરવાનું શક્ય માનવામાં આવે તો ક્યાં

दृश्यताम्? इति। अपिच अन्त्यसमये एव घटः समारब्धः? तत्रैव यद्यसौ दृश्यते तदा का आपत्तिः? तथाच क्रियमाण एव कृतो भवति, क्रियमाणसमयस्य निरंशत्वात्। यदिच सम्प्रति समये क्रियाकालेऽप्यकृतं वस्तु तदाऽतिक्रान्ते समये कथं क्रियताम्, कथवा एष्यति? क्रियया उभयोरपि विनष्टत्वानुत्पन्नत्वेनासत्त्वात्

दे सकता है। घटकी उत्पत्ति अन्तके समयमेंही होती है, इसलिये वह यदि उस समयमेंही दिखलाई देता है, तो इसमें कौनसी आपत्ति है? तथा-क्रियमाणका समय निरंश होनेसे क्रियमाणही कृत होता है। यदि वर्तमान समयरूप क्रियाकालमें भी वस्तु अकृत मानी जावे तो फिर वह उस समयके व्यतीत हो जाने पर कैसे की जा सकेगी? तथा भविष्यत् कालमें भी वह कैसे निष्पन्न हो सकेगी, क्योंकि अतिकान्त समयमें और भविष्यत्कालमें दोनोंमें भी विनष्ट एव अनुत्पन्न होनेसे क्रियाका असत्त्व है। अर्थात् क्रिया साधार होती है निराधार नहीं, वर्तमान समय जब अतिक्रान्त हो गया तब विवक्षित वस्तुकी उत्पत्ति होनेका वह समय नष्ट हो गया, अब इसमें नष्ट होनेके कारण विवक्षित वस्तुकी उत्पत्ति होनेरूप क्रियाका सद्भाव रहता नहीं है, इसी तरहसे भविष्यत्काल भी अनुत्पन्न है-अतः अनुत्पन्न होनेके कारण अभीसे उसमें भी उत्पन्न होनेरूप क्रियाका सद्भाव कैसे रह सकेगा, तथा इसीसे

ઘડાની ઉત્પત્તિ તો ક્રિયાના અન્ત સમયે જ થાય છે, તેથી જો ઘડો તે સમયે જ દેખી શકાય તો તેમાં વાંધો શો છે?

તથા ક્રિયમાણનો સમય નિરંશ હોવાથી ક્રિયમાણ જ કૃત હોય છે જો વર્તમાન સમયરૂપ ક્રિયાકાળમાં પણ વસ્તુને અકૃત માની લેવામાં આવે, તો તે સમય વ્યતીત થઈ ગયા બાદ પણ તેની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે કરી શકાય! તથા ભવિષ્યકાળમાં પણ તેનું નિર્માણ કેવી રીતે કરી શકાશે? કારણ કે અતિક્રાન્ત સમયમાં (વ્યતીત થઈ ગયેલા સમયમાં) અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ વિનષ્ટ અને અનુત્પન્ન હોવાથી ક્રિયાનું અસત્વ (અવિદ્યમાનતા) છે એટલે કે ક્રિયા સાધાર હોય છે-નિરાધાર હોતી નથી. વર્તમાન સમય જ્યારે અતિક્રાન્ત થઈ જાય છે ત્યારે અમુક વસ્તુની ઉત્પત્તિ થવાનો તે સમય નષ્ટ થઈ જાય છે. તે નષ્ટ થઈ જવાને કારણે તેમાં તે અમુક વસ્તુની ઉત્પત્તિ થવા રૂપ ક્રિયાનો સદ્‌ભાવ રહેતો નથી. એ જ પ્રમાણે ભવિષ્યકાળમાં પણ તે અનુત્પન્ન જ રહે છે-તેથી અનુત્પન્ન હોવાને કારણે અત્યારથી જ તેમાં પણ ઉત્પન્ન થવા રૂપ ક્રિયાનો સદ્‌ભાવ કેવી રીતે રહી શકશે! તેથી

इति तत्रोच्यते—प्रतिसमयमुत्पद्यमानानां परस्परेण ईषद् विलक्षणानां बहीनां स्थासकोसादीनामारम्भसमयेष्वेव वृत्तित्वानुसारिणीनाम् कार्यकोटीनां यदि भूयान् क्रियाकालो दृश्यते तदा घटस्य किमत्रायातम् येनोच्यते—दृश्यते भूयान् क्रियाकालो घटादीनाम्, इति। यदप्युक्तम्—'नारम्भेपत्र दृश्यते घटादिः' इति, तत्रोच्यते—कार्यान्तरारम्भे कार्यान्तरं कथं दृश्यतां घटारम्भे पटवत् स्थासकोसादयश्च कार्यविशेषाः घटस्वरूपा न भवन्ति इति स्थासकोसादिकाले घटः कथं

रूप हैं। तथा ऐसा जो कहा गया है, कि घटादिकोंकी उत्पत्तिमें बहुत बडा क्रियाकाल दिखलाई देता है, सो इसके लिये निषेध कौन करता है—क्योंकि प्रति समयमें उत्पन्न होती हुई तथा परस्परमें कुछ २ विलक्षण ऐसी अनेक स्थासकोश कुशूल आदि कार्यकोटियोंका कि जो आरंभ समयोंमेंही वृत्तित्वानुसारिणी है, क्रियाकाल तो बहुत अधिक होता ही है, एतावता इससे घटके क्रियाकालमें क्या आया। तथा ऐसा जो कहा गया है, कि आरंभमेंही घटादि नहीं दिखलाई देते सो यह तो ठीक है, क्योंकि कार्यान्तरके आरंभमें कार्यान्तर कैसे दिखलाई पड सकता है? जैसे—घटारंभके समयमें पट दिखलाई नहीं देता स्थासकोस आदि रूप जो कार्य विशेष हैं ये घटरूप नहीं होते हैं—अतः जब ये घटरूप नहीं हैं, तब इनके समयमें घट कैसे दिखलाई

માનવામા આવે તો ગધેડાના શિંગ વગેરે પણ ઉપલબ્ધ થવા જ જોઇએ કારણ કે તેઓ પણ અભૂત્ (અવિદ્યમાન) રૂપ છે.

તથા એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે કે ઘડા વગેરેની ઉત્પત્તિમાં ઘણો ક્રિયાકાળ વ્યતીત થતો જોવામાં આવે છે, તો તેનો નિષેધ કોણ કરે છે? કારણ કે પ્રતિસમય ઉત્પન્ન થતી જતી તથા પરસ્પરમાં કંઇક કંઇક વિલક્ષણ એવી અનેક સ્થાસકોશકુશૂલ (માટીના પિંડમાંથી બનાવાતો આકાર વિશેષ) આદિ કાર્યકોટિઓ કે જે આરંભકાળે જ વૃતિત્વાનુસારિણી (અસ્તિત્વ ધરાવનારી) છે, તેમનો ક્રિયાકાળ તો ઘણો વધારે જ હોય છે—તેથી ઘડાના ક્રિયકાળમાં શુ બાધ આવ્યો? તથા એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે કે શરૂઆતમાં તો ઘટાદિ (ઘડા વગેરે) દેખાતાં નથી, એ વાત તો ખરી છે, કારણ કે કાર્યાન્તરના આરંભે કાર્યાન્તર કેવી રીતે દેખાઇ શકે છે? જેમકે ઘડો બનાવવાની ક્રિયા શરૂ કરતાં જ ઘડો દેખાતો નથી

સ્થાસકોસ (માટીના પિંડમાંથી બનાવાતો આકાર વિશેષ)—આદિ રૂપ જે કાર્યવિશેષ છે, તે ઘટ રૂપ હોતાં નથી. જો તે ઘટ રૂપ ન હોય તો તે કાર્યવિશેષના સમય દરમિયાન ઘડો કેવી રીતે દેખાય?-

रूपपत्ताम्? इति। अपिच अन्त्यसमये एव घटः समारब्धः? तत्रैव पश्यसौ दृश्यते तदा का आपत्तिः? तथाच क्रियमाण एव कृतो भवति, क्रियमाणसमयस्य निरंशत्वात्। यदिच सम्प्रति समये क्रियाकालेऽप्यकृतं वस्तु तदाऽतिक्रान्ते समये कथं क्रियताम्, कथंवा एष्यति? क्रियया उभयोरपि विनष्टत्वानुत्पन्नत्वेनासत्त्वात्

दे सकता है। घटकी उत्पत्ति अन्तके समयमेंही होती है, इसलिये वह यदि उस समयमेंही दिखलाई देता है, तो इसमें कौनसी आपत्ति है? तथा–क्रियमाणका समय निरंश होनेसे क्रियमाणही कृत होता है। यदि वर्तमान समयरूप क्रियाकालमें भी वस्तु अकृत मानी जावे तो फिर वह उस समयके व्यतीत हो जाने पर कैसे की जा सकेगी? तथा भविष्यत् कालमें भी वह कैसे निष्पन्न हो सकेगी, क्योंकि अतिकान्त समयमें और भविष्यत्कालमें दोनोंमें भी विनष्ट एवं अनुत्पन्न होनेसे क्रियाका असत्त्व है। अर्थात् क्रिया साधार होती है निराधार नहीं, वर्तमान समय जब अतिक्रान्त हो गया तब विवक्षित वस्तुकी उत्पत्ति होनेका वह समय नष्ट हो गया, अब इसमें नष्ट होनेके कारण विवक्षित वस्तुकी उत्पत्ति होनेरूप क्रियाका सद्भाव रहता नहीं है, इसी तरहसे भविष्यत्काल भी अनुत्पन्न है–अतः अनुत्पन्न होनेके कारण अभीसे उसमें भी उत्पन्न होनेरूप क्रियाका सद्भाव कैसे रह सकेगा, तथा इसीसे

ઘડાની ઉત્પત્તિ તો ક્રિયાના અન્ત સમયે જ થાય છે, તેથી જો ઘડો તે સમયે જ દેખી શકાય તો તેમાં વાંધો શો છે?

તથા ક્રિયમાણનો સમય નિરંશ હોવાથી ક્રિયમાણ જ કૃત હોય છે જે વર્તમાન સમયરૂપ ક્રિયાકાળમાં પણ વસ્તુને અકૃત માની લેવામાં આવે, તો તે સમય વ્યતીત થઈ ગયા બાદ પણ તેની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે કરી શકાય? તથા ભવિષ્યકાળમાં પણ તેનું નિર્માણ કેવી રીતે કરી શકાશે? કારણ કે અતિક્રાન્ત સમયમાં (વ્યતીત થઈ ગયેલા સમયમાં) અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ વિનષ્ટ અને અનુત્પન્ન હોવાથી ક્રિયાનું અસત્ત્વ (અવિદ્યમાનતા) છે એટલે કે ક્રિયા સાધાર હોય છે–નિરાધાર હોતી નથી. વર્તમાન સમય જ્યારે અતિક્રાન્ત થઈ જાય છે ત્યારે અમુક વસ્તુની ઉત્પત્તિ થવાનો તે સમય નષ્ટ થઈ જાય છે તે નષ્ટ થઈ જવાને કારણે તેમાં તે અમુક વસ્તુની ઉત્પત્તિ થવા રૂપ ક્રિયાનો સદ્‌ભાવ રહેતો નથી. એ જ પ્રમાણે ભવિષ્યકાળમાં પણ તે અનુત્પન્ન જ રહે છે–તેથી અનુત્પન્ન હોવાને કારણે અત્યારથી જ તેમાં પણ ઉત્પન્ન થવા રૂપ ક્રિયાનો સદ્‌ભાવ કેવી રીતે રહી શકશે? તેથી

असंवध्यमानत्वात्, तस्मात् क्रियाकाले एव क्रियमाणं वस्तु कृतमिति व्यपदिश्यते, तथाचोक्तम्—' थेराण मयं नाकयम भावओ कीरए खपुष्फंव ।

अहव अकयंपि कीरइ कीरउ तो खरविसाणंपि ॥१॥

निच्चं किरियाइ दोसा णणु तुल्ला असइ कट्ठतरया वा '

पुव्वमभूयंच न ते दीसइ किं खरविसाणंपि ? ॥२॥

पइसम उप्पन्नाणं परोप्परविलक्खणाण सुबहूणं ।

दीहो किरियाकालो जइ दीसइ किंच कुंभस्स ॥३॥

अन्नारंभे अन्नं किह दीसउ ? जह घडो पडारंभे ।

सिवगावओ न कुंभो किह दीसउ सो तदद्धाए ? ॥४॥

अंतेच्चिय आरद्धो जइ दीसइ तंमि चेव को दोसो ? ।

अकयंच संपइ गए किह कीरउ किहव एसमि ? ॥५॥ इत्यादि

छाया—स्थविराणां मतं नाकृतमभावतः क्रियते खपुष्पमिव ।

अथवा अकृतमपि क्रियते क्रियतां तर्हि खरविषाणमपि ॥१॥

नित्यं क्रियादि दोषा ननु तुल्या असति कष्टतरका वा ।

पूर्वमभूतं च न त्वया दृश्यते किं खरविषाणमपि ? ॥२॥

प्रति समयोत्पन्नानां परस्परविलक्षणानां सुबहूनाम् ।

दीर्घः क्रियाकालो यदि दृश्यते किंच कुम्भस्य ॥३॥

अन्यारंभे अन्यत् कथं दृश्यताम् ? यथा घटः पटारम्भे ।

शिवकादयो न कुम्भः कथं दृश्यतां स तदद्धायाम् ? ॥४॥

अन्ते एव आरब्धो यदि दृश्यते तस्मिन्नेवं को दोषः ? ।

(अनागत काले)

अकृतं च सम्प्रति गते कथं क्रियतां कथं वा एष्यति ? ॥५॥ इति

विस्तरतोऽन्यत्र विलोकनीयम्

इन दोनों कालोंमें क्रिया असंवध्यमान है। इसलिये क्रियाकालमें ही क्रियमाण वस्तु कृत है ऐसा कहा जाता है। सो ही कहा है–' थेराणमयं नाकयमभावओ ' यहांसे लेकर ' अंतेच्चिय आरद्धो जइ ' इस पांचवीं गाथा तक इन सब गाथाओंका पूर्वपक्ष रूप और उत्तर पक्षरूप

જે તે બન્ને કાળોમાં ક્રિયા અસંબધ્યમાન છે તે કારણે ક્રિયાકાળમાં જ એવું કહી શકાય છે કે ક્રિયમાણ વસ્તુ કૃત છે એ જ વાત " थेराणमयं नाकयमभावओ " થી લઈને " अंतेच्चिय आरद्धो जइ " આ પાંચમી ગાથા પર્યન્તની ગાથાઓમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવેલ છે તે બધી ગાથાઓનો પૂર્વપક્ષ રૂપથી અને ઉત્તર પક્ષ રૂપ અર્થ ઉપર પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.

दृश्यताम् ? इति । अपिच अन्त्यसमये एव घटः समारब्धः ? तत्रैव यदसौ दृश्यते तदा का आपत्तिः ? तथाच क्रियमाण एव कृतो भवति, क्रियमाणसमयस्य निरंशत्वात् । यदिच सम्प्रति समये क्रियाकालेऽप्यकृतं वस्तु तदाऽतिक्रान्ते समये कथं क्रियतात्, कथंवा पश्यति ? क्रियया उभयोरपि विनष्टत्वानुत्पन्नत्वेनासत्त्वात्

दे सकता है। घटकी उत्पत्ति अन्तके समयमेंही होती है, इसलिये वह यदि उस समयमेंही दिखलाई देता है, तो इसमें कौनसी आपत्ति है? तथा-क्रियमाणका समय निरंश होनेसे क्रियमाणही कृत होता है। यदि वर्तमान समयरूप क्रियाकालमें भी वस्तु अकृत मानी जावे तो फिर वह उस समयके व्यतीत हो जाने पर कैसे की जा सकेगी? तथा भविष्यत् कालमें भी वह कैसे निष्पन्न हो सकेगी, क्योंकि अतिक्रान्त समयमें और भविष्यत्कालमें दोनोंमें भी विनष्ट एवं अनुत्पन्न होनेसे क्रियाका असत्त्व है। अर्थात् क्रिया साधार होती है निराधार नहीं, वर्तमान समय जब अतिक्रान्त हो गया तब विवक्षित वस्तुकी उत्पत्ति होनेका वह समय नष्ट हो गया, अब इसमें नष्ट होनेके कारण विवक्षित वस्तुकी उत्पत्ति होनेरूप क्रियाका सद्भाव रहता नहीं है, इसी तरहसे भविष्यत्काल भी अनुत्पन्न है-अतः अनुत्पन्न होनेके कारण अभीसे उसमें भी उत्पन्न होनेरूप क्रियाका सद्भाव कैसे रह सकेगा, तथा इसीसे

घडानी उत्पत्ति तो क्रियाना अन्त समये ज थाय छे, तेथी जो घडो ते समये ज देखी शकाय तो तेमां वांधो शो छे?

तथा क्रियमाणनो समय निरंश होवाथी क्रियमाण ज कृत होय छे जो वर्तमान समयरूप क्रियाकाळमां पण वस्तुने अकृत मानी लेवामां आवे, तो ते समय व्यतीत थई गया बाद पण तेनी उत्पत्ति केवी रीते करी शकाय? तथा भविष्यकाळमां पण तेनुं निर्माण केवी रीते करी शकाशे? कारण के अतिक्रान्त समयमां (व्यतीत थई गयेला समयमां) अने भविष्यकाळमां पण विनष्ट अने अनुत्पन्न होवाथी क्रियानुं असत्व (अविद्यमानता) छे एटले के क्रिया साधार होय छे-निराधार होती नथी. वर्तमान समय ज्यारे अतिक्रान्त थई जाय छे त्यारे अमुक वस्तुनी उत्पत्ति थवानो ते समय नष्ट थई जाय छे ते नष्ट थई जवाने कारणे तेमां ते अमुक वस्तुनी उत्पत्ति थवा रूप क्रियानो सद्भाव रहेतो नथी. एज प्रमाणे भविष्यकाळमां पण ते अनुत्पन्न ज रहे छे-तेथी अनुत्पन्न होवाने कारणे अत्यारथी ज तेमां पण उत्पन्न थवा रूप क्रियानो सद्भाव केवी रीते रही शकशे? तेथी

असंबध्यमानत्वात्, तस्मात् क्रियाकाले एव क्रियमाणं वस्तु कृतमिति व्यपदिश्यते, तथाचोक्तम्—'थेराण मयं नाकयम भावओ कीरए खपुप्फंव।

अहव अकयंपि कीरइ कीरउ तो खरविसाणंपि ॥१॥

निच्चं किरियाइ दोसा णणु तुल्ला असइ कट्ठतरया वा'

पुव्वमभूयंच न ते दीसइ किं खरविसाणंपि ? ॥२॥

पइसम उप्पन्नाणं परोप्परविलक्खणाण सुबहूणं।

दीहो किरियाकालो जइ दीसइ किंच कुंभस्स ॥३॥

अन्नारंभे अन्नं किह दीसउ ? जह घडो पडारंभे।

सिवगाइओ न कुंभो किह दीसउ सो तदद्धाए ? ॥४॥

अंतेच्चिय आरद्धो जइ दीसइ तंमि चेव को दोसो ?।

अकयंच संपइ गए किह कीरउ किहव एसमि ? ॥५॥ इत्यादि

छाया—स्थविराणां मतं नाकृतमभावतः क्रियते खपुष्पमिव।

अथवा अकृतमपि क्रियते क्रियतां तर्हि खरविषाणमपि ॥१॥

नित्यं क्रियादि दोषा ननु तुल्या असति कष्टतरका वा।

पूर्वमभूतं च न त्वया दृश्यते किं खरविषाणमपि ? ॥२॥

प्रति समयोत्पन्नानां परस्परविलक्षणानां सुबहूनाम्।

दीर्घः क्रियाकालो यदि दृश्यते किंच कुम्भस्य ॥३॥

अन्यारंभे अन्यत् कथं दृश्यताम् ? यथा घटः पटारम्भे।

शिवकादयो न कुम्भः कथं दृश्यतां स तदद्धायाम् ? ॥४॥

अन्ते एव आरब्धो यदि दृश्यते तस्मिन्नेवं को दोषः ?।

(अनागत काले)

अकृतं च सम्प्रति गते कथं क्रियतां कथं वा एष्यति ? ॥५॥ इति

विस्तरतोऽन्यत्र विलोकनीयम्

इन दोनों कालोंमें क्रिया असंबध्यमान है। इसलिये क्रियाकालमें ही क्रियमाण वस्तु कृत है ऐसा कहा जाता है। सो ही कहा है—'थेराण-मयं नाकयमभावओ' यहांसे लेकर 'अंतेच्चिय आरद्धो जइ' इस पांचवीं गाथा तक इन सब गाथाओंका पूर्वपक्ष रूप और उत्तर पक्षरूप

જે તે બન્ને કાળોમાં ક્રિયા અસંબધ્યમાન છે તે કારણે ક્રિયાકાળમાં જ એવું કહી શકાય છે કે ક્રિયમાણ વસ્તુ કૃત છે એજ વાત "थेराणमयं नाकयम-भावओ" થી લઈને "अंतेच्चिय आरद्धो जइ" આ પાંચમી ગાથા પર્યન્તની ગાથાઓમાં સ્પષ્ટ કરવામ આવેલ છે તે બધી ગાથાઓનો પૂર્વપક્ષ રૂપથી અને ઉત્તર પક્ષ રૂપ અર્થ ઉપર પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.

'तत्थ णं जे ते समणा निग्गंथा जमालिस्स अणगारस्स एयमट्ठं सद्दहंति, पत्तियंति, रोयंति, ते णं जमालिं चेव अणगारं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति' तत्र खलु तेषु श्रमणेषु ये ते श्रमणा निर्ग्रन्था जमालेरनगारस्य एतमर्थं क्रियमाणं वस्तु कृतं न भवति " इत्यादि श्रद्दधति-प्रतियन्ति-विश्वसन्ति, रोचयन्ति रुचिविषयं कुर्वन्ति, तेषु जमालिमेव अनगारम् उपसम्पद्य खलु विहरन्ति-तिष्ठन्ति, 'तत्थ णं जे ते समणा निग्गंथा जमालिस्स अणगारस्स एयमट्ठं णो सद्दहंति णो पत्तियंति, णो रोयंति तेणं जमालिस्स अणगारस्स अंतियाओ चेइयाओ पडिनिक्खमंति' तत्र खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानां मध्ये ये श्रमणानिर्ग्रन्थाः जमालेरनगारस्य एतमर्थं पूर्वोक्तार्थं नो श्रद्दधति, नो प्रतियन्ति विश्वसन्ति, नो रोचयन्ति रुचिविषयं कुर्वन्ति, ते खलु जमालेरनगारस्य अन्तिकात् समीपात् कोष्ठकात् कोष्ठकनामकचैत्यात् उद्यानात् प्रतिनिष्क्रामन्ति निर्गच्छन्ति, 'पडिणि

अर्थ ऊपरमें प्रकट किया जा चुका है। 'तत्थणं जे ते समणा, निग्गंथा जमालिस्स अणगारस्स एयमट्ठ सद्दहंति, पत्तियंति, रोयंति, ते णं जमालिं चेव अणगारं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति' इस तरह जमालि अनगारके साथके पांचसौ साधुओंमें जो जमालि अनगारके क्रियमाणकृत नहीं होता इस मन्तव्य पर श्रद्धावाले, प्रतीतिवाले एवं रुचिवाले बन गये वे साधु जमालिके पासही रहे और 'तत्थ णं जे ते समणा निग्गंथा जमालिस्स अणगारस्स एयमट्ठ नो सद्दहंति णो पत्तियंति, णो रोयंति, ते णं जमालिस्स अणगारस्स अंतियाओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमंति' जो श्रमण निर्ग्रन्थ जमालि अनगारके क्रियमाण वस्तु कृत नहीं होती है, इस मन्तव्य पर श्रद्धावाले, प्रतीतिवाले, एवं रुचिवाले नहीं बने वे उसके पाससे और उस कोष्ठक उद्यानसे निकल

" तत्थणं जे ते समणा निग्गंथा जमालिस्स अणगारस्स एयमट्ठ सद्दहंति, पत्तियंति, रोयंति ते णं जमालिं चेव अणगारं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति " જમાલી અણગાર સાથે જે ૫૦૦ સાધુઓ હતા, તેમાંથી જે સાધુઓને જમાલી અણગારના મન્તવ્ય (ક્રિયમાણ અકૃત હોય છે એવું પૂર્વોક્ત મન્તવ્ય) પ્રત્યે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ તે મન્તવ્યની પ્રતીતિ થઈ ગઈ અને તે મન્તવ્ય રુચી ગયું, તેઓ જમાલી અણગારની પાસે જ રહ્યા પરન્તુ ' तत्थ णं जे ते समणा निग्गंथा जमालिस्स अणगारस्स एयमट्ठ नो सद्दहंति णो रोयंति, ते णं जमालिस्स अणगारस्स अंतियाओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमंति " જે શ્રમણ નિગ્રંથોને જમાલી અણગારના તે મન્તવ્ય પ્રત્યે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન ન થઈ તે મન્તવ્યની જેમને પ્રતીતિ ન થઈ અને જેમને તે મન્તવ્ય રુચ્યું નહીં તેઓ જમાલી અણગાર પાસેથી અને તે કોષ્ઠક ઉદ્યાનમાંથી ચાલી નીકળ્યા

क्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगामं दूइज्जमाणा' प्रतिनिष्क्रम्य कोष्ठकनामचैत्यान्निर्गत्य, उद्यानान्निर्गत्य पूर्वानुपूर्व्या अनुक्रमेण, ग्रामानुग्रामं ग्रामाद् ग्रामान्तरं द्रवन्तः व्यतिव्रजन्तः 'जेणेव चंपानयरी जेणेव पुण्णभद्दे चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे, तेणेव उवागच्छंति' यत्रैव चम्पानाम्नी नगरी, यत्रैव पूर्णभद्रं नाम चैत्यम्-उद्यानम् यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत्-तत्रैव उपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेंति' उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वः त्रिवारम् आदक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति, 'करेत्ता वंदंति, णमंसंति, वंदित्ता, नमंसित्ता समणं भगवं महावीरं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति' आदक्षिणप्रदक्षिणं कृत्वा वन्दन्ते, नमस्यन्ति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरम् उपसंपद्य-आश्रित्य खलु विहरन्ति ॥ सू० १३॥

आये-चले आये 'पडिनिक्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगामं दूइज्जमाणा' चले आ करके अनुक्रमसे एक गांवसे दूसरे गांवमें विहार करते २ 'जेणेव चंपा नयरी जेणेव पुण्णभद्दे चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति' जहां चंपा नगरी और उसमें भी जहां वह पूर्णभद्र उद्यान तथा उसमें भी जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे, वहां पर आये 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेंति' वहां आ करके उन्होंने श्रमण भगवान् महावीरको तीन बार आदक्षिणा प्रदक्षिणा 'करेत्ता वंदंति णमंसंति, वंदित्ता नमंसित्ता समणं भगवं महावीरं उवसंपज्जित्ता णं विहरंति' आदक्षिण प्रदक्षिण करके श्रमण भगवान् महावीरको उन्होंने वंदना की-नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके वे महावीरके पास रहे ॥ सू०१३॥

"पडिनिक्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगामं दूइज्जमाणा" त्यांथी नीकळीने अनुक्रमे એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતાં કરતાં "जेणेव चंपा नयरी जेणेव पुण्णभद्दे चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति" તેઓ જ્યાં ચંપા નગરી હતી તેમાં જ્યાં પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય હતું અને તે ચૈત્યમાં જ્યાં મહાવીર પ્રભુ બિરાજતા હતા ત્યાં આવ્યા. "उवागच्छित्ता समणं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेंति" ત્યાં આવીને તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ત્રણ વાર આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણપૂર્વક "करेत्ता वंदंति णमंसंति, वंदित्ता णमंसित्ता समणं भगवं महावीरं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति" વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા. વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે તેમની આજ્ઞાનુસાર વિચરવા લાગ્યા. ॥ સૂ. ૧૩ ॥

जमालि मिथ्याभिमानवक्तव्यता।

मूलम्—" तए णं से जमाली अनगारे अन्नया कयाइ ताओ रोगायकाओ विप्पमुक्के हट्ठे तुट्ठे जाए अरोए बलियसरीरे सावत्थीओ नयरीओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ, पडि निक्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगाम दूइज्जमाणे जेणेव चपानयरी, जेणेव पुण्णभद्दे चेइए, जेणेव समणे भगव महा वीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महा वीरस्स अदूरसामते ठिच्चा समणं भगव महावीरं एव वयासी-जहाणं देवाणुप्पियाणं बहवे अतेवासी समणा निग्गथा छउ मत्था भवेत्ता, छउमत्थावक्कमणेणं अवक्कता, णो खलु अहं तहा छउमत्थे भवित्ता छउमत्थावक्कमणेणं अवक्कमिए, अहणं उप्पन्न णाणदसणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता केवलि अवक्कमणेणं अवक्कमिए। तएणं भगव गोयमे जमालिं अणगार एवं वयासी णो खलु जमाली! केवलिस्स णाणे वा, दसणे वा, सेलंसि वा, थंभसि वा, थूभसि वा, आवरिज्जइ वा, णिवारिज्जइ वा, जइणं तुम जमाली! उप्पन्नणाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता, केवलि अवक्कमणेणं अवक्कते, तोण इमाइं दो वागर णाइं वागरेहि-सासए लोए, जमाली! असासए लोए जमाली! सासए जीवे जमाली! असासए जीवे जमाली?। तए णं से जमाली अणगारे भगवया गोयमेणं एववुत्ते समाणे सकिए, कंखिए, वितिगिच्छिए भेदसमावन्ने, कलुससमावन्ने जाए यावि होत्था, णो सचाएइ भगवओ गोयमस्स किंचिवि पमो

क्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगामं दूइज्जमाणा' प्रतिनिष्क्रम्य कोष्ठकना-मचैत्यान्निर्गत्य, उद्यानान्निर्गत्य पूर्वानुपूर्व्या अनुक्रमेण, ग्रामानुग्रामं ग्रामाद् ग्रामान्तरं द्रवन्तः व्यतिव्रजन्तः 'जेणेव चंपानयरी जेणेव पुण्णभद्दे चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे, तेणेव उवागच्छंति' यत्रैव चम्पानाम्नी नगरी, यत्रैव पूर्णभद्रं नाम चैत्यम्–उद्यानम् यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत्–तत्रैव उपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेंति' उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वः त्रिवारम् आदक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति, 'करेत्ता वंदंति, णमंसंति, वंदित्ता, नमंसित्ता समणं भगवं महावीरं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति' आदक्षिणप्रदक्षिणं कृत्वा वन्दन्ते, नमस्यन्ति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरम् उपसंपद्य–आश्रित्य खलु विहरन्ति ॥ सू० १३ ॥

आये–चले आये 'पडिनिक्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगामं दूइज्जमाणा' चले आ करके अनुक्रमसे एक गांवसे दूसरे गांवमें विहार करते २ 'जेणेव चंपा नयरी जेणेव पुण्णभद्दे चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति' जहां चंपा नगरी और उसमें भी जहां वह पूर्णभद्र उद्यान तथा उसमें भी जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे, वहां पर आये 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेंति' वहां आ करके उन्होंने श्रमण भगवान् महावीरको तीन बार आदक्षिणा प्रदक्षिणा 'करेत्ता वंदंति णमंसंति, वंदित्ता नमंसित्ता समणं भगवं महावीरं उवसंपज्जित्ता णं विहरंति' आदक्षिण प्रदक्षिण करके श्रमण भगवान् महावीरको उन्होंने वंदना की–नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके वे महावीरके पास रहे ॥ सू०१३ ॥

"पडिनिक्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगामं दूइज्जमाणा" त्यांथी नीકળીને અનુક્રમે એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતાં કરતાં "जेणेव चंपा नयरी जेणेव पुण्णभद्दे चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति" તેઓ જ્યાં ચંપા નગરી હતી તેમા જ્યાં પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય હતું અને તે ચૈત્યમાં જ્યાં મહાવીર પ્રભુ બિરાજતા હતા ત્યાં આવ્યા. "उवागच्छित्ता समणं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेंति" ત્યાં આવીને તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ત્રણ વાર આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણાપૂર્વક "करेत्ता वंदंति णमंसंति, वंदित्ता णमंसित्ता समणं भगवं महावीरं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति" વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા. વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે તેમની આજ્ઞાનુસાર વિચરવા લાગ્યા. ॥ સૂ. ૧૩ ॥

जमालि मिथ्याभिमानवक्तव्यता।

मूलम्—" तए णं से जमाली अनगारे अन्नया कयाइ ताओ रोगायकाओ विप्पमुक्के हट्ठे तुट्ठे जाए अरोए बलियसरीरे सावत्थीओ नयरीओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ, पडि निक्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगाम दूइज्जमाणे जेणेव चंपानयरी, जेणेव पुण्णभद्दे चेइए, जेणेव समणे भगवं महा वीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महा वीरस्स अदूरसामंते ठिच्चा समणं भगवं महावीरं एवं वयासी जहाणं देवाणुप्पियाणं बहवे अंतेवासी समणा निग्गंथा छउ मत्था भवेत्ता, छउमत्थावक्कमणेणं अवक्कंता, णो खलु अहं तहा छउमत्थे भवित्ता छउमत्थावक्कमणेणं अवक्कमिए, अहणं उप्पन्न णाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता केवलि अवक्कमणेणं अवक्कमिए। तएणं भगवं गोयमे जमालिं अणगारं एवं वयासी णो खलु जमाली! केवलिस्स णाणे वा, दंसणे वा, सेलंसि वा, थंभंसि वा, थूभंसि वा, आवरिज्जइ वा, णिवारिज्जइ वा, जइणं तुमं जमाली! उप्पन्नणाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता, केवलि अवक्कमणेणं अवक्कते, तोणं इमाइं दो वागर णाइं वागरेहि–सासए लोए, जमाली! असासए लोए जमाली! सासए जीवे जमाली! असासए जीवे जमाली?। तए णं से जमाली अणगारे भगवया गोयमेणं एवंवुत्ते समाणे संकिए, कंखिए, वितिगिच्छिए भेदसमावन्ने, कलुससमावन्ने जाए यावि होत्था, णो संचाएइ भगवओ गोयमस्स किंचिवि पमो

क्खमाइक्खित्तए तुसिणीए संचिट्ठइ । जमालीति समणे भगवं महावीरे जमालिं अणगारं एवं वयासी—अत्थि णं जमाली ! ममं बहवे अंतेवासी समणा निग्गंथा छउमत्था, जे णं पभू एयं वागरणं वागरित्तए जहा णं अहं, णो चेव णं एयप्पगारं भासं भासित्तए, जहा णं तुमं । सासए लोए जमाली ! जं ण कयावि णासी णो कयावि भवइ, ण कयावि ण भविस्सइ, भुविं च भवइ य भविस्सइ य धुवे, णितिए, सासए, अक्खए, अव्वए, अवट्ठिए, णिच्चे, असासए लोए जमालि ! जओ ओसप्पिणी भवित्ता, उस्सप्पिणी भवइ, उस्सप्पिणी भवित्ता, ओसप्पिणी भवइ, सासए जीवे जमालि । जं ण कयाइ णासि जाव णिच्चे असासए जीवे जमाली । जं ण नेरइए भवित्ता तिरिक्खजोणिए भवइ, तिरिक्खजोणिए भवित्ता मणुस्से भवइ, मणुस्से भवित्ता देवे भवइ । तए णं से जमाली अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स एवमाइक्खमाणस्स जाव एवं परूवेमाणस्स एयमट्ठं णो सद्दहइ, णोपत्तिएइ णो रोएइ, एयमट्ठं असद्दहमाणे अपत्तियमाणे अरोयमाणे दोच्चंपि समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ आयाए अवक्कमइ अवक्कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य अप्पाणं च परं च तदुभयं च वुग्गाहेमाणे वुप्पाएमाणे बहुयाइं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणइ, पाउणित्ता, अद्धमासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसेइ, झूसेत्ता

तीसं भत्ताइं अणसणयाए छेदेइ, छेदित्ता तस्स ठाणस्स अणा लोइयपडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा लंतए, कप्पे तेरस साग रोवमट्ठिइएसु देवकिब्बिसिएसु देवेसु देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने ॥ सू० १४ ॥

छाया—ततः खलु जमालिः अनगारः अन्यदा कदाचित् तस्मात् रोगात् ङ्कात् विप्रमुक्तो हृष्टतुष्टो जातः, अरोगः, बलिकशरीरः, श्रावस्त्या नगर्याः कोष्ठ कात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्राम द्रवन् यत्रैव चम्पानगरी यत्रैव पूर्णभद्र चैत्यम्, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर स्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्ते स्थित्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरम् एवम् अवादीत्—यथा खलु देवानुप्रियाणां बहवोऽन्ते वासिनः श्रमणा निर्ग्रन्था छद्मस्था भूत्वा छद्मस्थापक्रमणेन अपक्रान्ताः, नो खलु अहं तथा छद्मस्थोभूत्वा छद्मस्थापक्रमणेन अपक्रान्तः अहं खलु उत्पन्न ज्ञानदर्शनधरः अर्हन् जिनः केवली भूत्वा केवल्यपक्रमणेन अपक्रान्तः । ततः खलु भगवान् गौतमो जमालिम् अनगारम् एवम् अवादीत्—नो खलु जमाले ! केवलिनो ज्ञानं वा दर्शनं वा, शैले वा, स्तम्भे वा, स्तूपे वा आव्रियते वा, निवार्यते वा यदि खलु त्वं जमाले ! उत्पन्नज्ञानदर्शनधरः अर्हन् जिनः केवली भूत्वा केव ल्यपक्रमणेन अपक्रान्तः तदा खलु इमे द्वे व्याकरणे व्याकुरु—शाश्वतो लोको जमाले ! अशाश्वतो लोको जमाले ! शाश्वतो जीवो जमाले ! अशाश्वतो जीवो जमाले ! ततः खलु स जमालिः अनगारो भगवता गौतमेन एवमुक्तः सन् शङ्कितः काङ् क्षितो विचिकित्सितः, भेदसमापन्नः कलुषसमापन्नो जातश्चापि अभवत्, नो शक्नोति भगवतो गौतमस्य किञ्चिदपि प्रमोक्षमाख्यातुम्, तूष्णीकः संतिष्ठते । जमाले ! इति श्रमणो भगवान् महावीरो जमालिम् अनगारम् एवम् अवादीत्— सन्ति खलु जमाले ! मम बहवोऽन्तेवासिनः श्रमणा निर्ग्रन्थाः छद्मस्थाः, ये खलु प्रभवः इदं व्याकरणं व्याकर्तुम्, यथा खलु अहं नो चैव खलु एतत्प्रका रां भाषां भाषितुम् यथा खलु त्वम् शाश्वतो लोको जमाले ! यत् न कदापि न आसीत्, न कदापि न भवति, न कदापि न भविष्यति, भूतश्च, भवति च, भविष्यति च ध्रुवो नित्यः, शाश्वतः अक्षयः अव्ययः अवस्थितः, नित्यः । अशाश्वतो लोको जमाले ! यतः अवसर्पिणी भूत्वा उत्सर्पिणी भवति, उत्सर्पिणी भूत्वा अवसर्पिणी भवति । शाश्वतो जीवो जमाले ! यत् न कदापि न आसीत्, यावत् नित्यः अशाश्वतो जीवो जमाले ! यः खलु नैरयिको भूत्वा तिर्यग्योनिको भवति, तिर्यग्योनिको भूत्वा मनुष्यो भवति, मनुष्यो भूत्वा देवो भवति । ततः

क्खमाइक्खित्तए तुसिणीए संचिट्ठइ । जमालीति समणे भगवं महावीरे जमालिं अणगारं एवं वयासी—अत्थि णं जमाली । ममं बहवे अंतेवासी समणा निग्गंथा छउमत्था, जे णं पभू एयं वागरणं वागरित्तए जहा णं अहं, णो चेव णं एयप्पगारं भासं भासित्तए, जहा णं तुमं । सासए लोए जमाली ! जं ण कयावि णासी णो कयावि भवइ, ण कयावि ण भविस्सइ, भुविं च भवइ य भविस्सइ य धुवे, णितिए, सासए, अक्खए, अव्वए, अवट्ठिए, णिच्चे, असासए लोए जमालि ! जओ ओसप्पिणी भवित्ता, उस्सप्पिणी भवइ, उस्सप्पिणी भवित्ता, ओसप्पिणी भवइ, सासए जीवे जमालि । जं ण कयाइ णासि जाव णिच्चे असासए जीवे जमाली । जं ण नेरइए भवित्ता तिरिक्खजोणिए भवइ, तिरिक्खजोणिए भवित्ता मणुस्से भवइ, मणुस्से भवित्ता देवे भवइ । तए णं से जमाली अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स एवमाइक्खमाणस्स जाव एवं परूवेमाणस्स एयमट्ठं णो सद्दहइ, णोपत्तिएइ णो रोएइ, एयमट्ठं असद्दहमाणे अपत्तियमाणे अरोयमाणे दोच्चंपि समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ आयाए अवक्कमइ अवक्कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य अप्पाणं च परं च तदुभयं च वुग्गाहेमाणे वुप्पाएमाणे बहुयाइं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणइ, पाउणित्ता, अद्धमासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसेइ, झूसेत्ता

तीसं भत्ताइं अणसणयाए छेदेइ, छेदित्ता तस्स ठाणस्स अणा लोइयपडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा लंतए, कप्पे तेरस साग रोवमट्ठिइएसु देवकिब्बिसिएसु देवेसु देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने ॥ सू० १४ ॥

छाया—ततः खलु जमालिः अनगारः अन्यदा कदाचित् तस्मात् रोगात् ज्ञात् विप्रमुक्तो हृष्टतुष्टो जातः, अरोगः, बलिकशरीरः, श्रावस्त्या नगर्याः कोष्ठ कात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्राम द्रवन् यत्रैव चम्पानगरी यत्रैव पूर्णभद्र चैत्यम्, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर स्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्ते स्थित्वा श्रमण भगवन्त महावीरम् एवम् अवादीत्—यथा खलु देवानुप्रियाणां बहवोऽन्ते वासिन श्रमणा निर्ग्रन्था छद्मस्था भूत्वा छद्मस्थापक्रमणेन अपक्रान्ताः, नो खलु अहं तथा छद्मस्थोभूत्वा छद्मस्थापक्रमणेन अपक्रान्तः अहं खलु उत्पन्न ज्ञानदर्शनधरः अर्हन् जिनः केवली भूत्वा केवल्यपक्रमणेन अपक्रान्तः। ततः खलु भगवान् गौतमो जमालिम् अनगारम् एवम् अवादीत्—भो खलु जमाले! केवलिनो ज्ञानं वा, दर्शनं वा, शैले वा, स्तम्भे वा, स्तूपे वा आव्रियते वा, निवार्यते वा यदि खलु त्वं जमाले! उत्पन्नज्ञानदर्शनधरः अर्हन् जिन केवली भूत्वा केव ल्यपक्रमणेन अपक्रान्त स्तदा खलु इमे द्वे व्याकरणे व्याकुरु—शाश्वतो लोको जमाले! अशाश्वतो लोको जमाले! शाश्वतो जीवो जमाले! अशाश्वतो जीवो जमाले! ततः खलु स जमालिः अनगारो भगवता गौतमेन एवमुक्तः सन् शङ्कितः काङ् क्षितो विचिकित्सितः, भेदसमापन्नः कलुषसमापन्नो जातश्चापि आसीत्, नो शक्नोति भगवतो गौतमस्य किञ्चिदपि प्रश्नोत्तरमाख्यातुम्, तूष्णीकः सतिष्ठते! जमाले! इति श्रमणो भगवान् महावीरो जमालिम् अनगारम् एवम् अवादीत्—सन्ति खलु जमाले! मम बहवोऽन्तेवासिन श्रमणा निर्ग्रन्थाः छद्मस्थाः, ये खलु प्रभव इदं व्याकरणं व्याकर्तुम्, यथा खलु अहं नो चैव खलु एतत्प्रका रां भाषां भाषितुम् यथा खलु त्वम्, शाश्वतो लोको जमाले! यत् न कदापि न आसीत्, न कदापि न भवति, न कदापि न भविष्यति, भूतश्च, भवति च, भविष्यति च ध्रुवो नित्यः, शाश्वत अक्षयः अव्यय अवस्थितः, नित्यः! अशाश्वतो लोको जमाले! यतः अवसर्पिणी भूत्वा उत्सर्पिणी भवति, उत्सर्पिणी भूत्वा अवसर्पिणी भवति। शाश्वतो जीवो जमाले! यत् न कदापि न आसीत्, यावत् नित्यः अशाश्वतो जीवो जमाले! यः खलु नैरयिको भूत्वा तिर्यग्योनिको भवति, तिर्यग्योनिको भूत्वा मनुष्यो भवति, मनुष्यो भूत्वा देवो भवति। ततः

खलु स जमालिरनगारः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य एवमाचक्षाणस्य यावत् एवम् प्ररूपयतः एतमर्थं नो श्रद्दधन्ति, नो प्रत्येति, नो रोचयति, एतमर्थम् अश्रद्दधत् अप्रतियन् अरोचयन् द्वितीयमपि श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात् आत्मना अपक्राम्यति । अपक्रम्य बह्वीभिः असद्भावोद्भावनाभिः मिथ्यात्वाभिनिवेशैश्च आत्मानं च, परं च, तदुभयं च व्युद्ग्राहयन् व्युत्पादयन् बहुभिः वर्षैः श्रामण्यपर्यायं पालयति, पालयित्वा अर्धमासिक्या संलेखनया आत्मानं जोषयति, जोषयित्वा त्रिंशद् भक्तानि अनशनतया छिनत्ति, छित्त्वा तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः कालमासे कालं कृत्वा लान्तके कल्पे त्रयोदशसागरोपमस्थितिकेषु देवकिल्बिषिकेषु देवेषु देवकिल्बिषिकतया उपपन्नः ॥सू० १४॥

टीका—अथ जमालेरनगारस्य मिथ्यात्वाभिमानवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-तएणं से इत्यादि, 'तएणं से जमाली अणगारे अन्नया कयाइं ताओ रोगायंकाओ विप्पमुक्के हट्ठे तुट्ठे जाए अरोए बलियसरीरे । ततः खलु स जमालिरनगारः अन्यदा कदाचित्तस्मात् रोगातङ्कात् रोगाद् आतङ्काच्च विप्रमुक्तो रहितः सन् हृष्टतुष्टश्च जातः हर्षतोषसम्पन्नः, अरोगो रोगरहितः, बलिकशरीरः बलिकं बलशालिशरीरं यस्य स तथा तादृशः सन् जमालिः 'सावत्थीओ नयरीओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ' श्रावस्त्या नगर्याः कोष्ठकात् चैत्यात् कोष्ठक-

---

'तएणं से जमाली' इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकारने जमालि अनगारकी मिथ्यात्वाभिमानकी वक्तव्यता कही है-'तएणं से जमाली अणगारे अन्नया कयाइं ताओ रोगायंकाओ विप्पमुक्के हट्ठतुट्ठे जाए, अरोए बलियसरीरे' अब एक समयकी बात है कि धीरे २ वे जमालि अनगार रोग और आतंकसे सर्वथा रहित हो गये-अतः हर्ष और तोषसे युक्त बने हुए वे रोगरहित होनेके कारण शरीरसे बलिष्ट हो गये 'सावत्थीओ नयरीओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ' इस तरह बिलकुल निरोग

"तएण से जमाली" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે જમાલી અણુગારના મિથ્યાત્વાભિમાનની પ્રરૂપણા કરી છે-"तएणं से जमाली अणगारे अन्नयाकायाइ ताओ रोगायंकाओ विप्पमुक्के हट्ठतुट्ठे जाए, अरोए बलियसरीरे" ત્યાર બાદ ધીરે ધીરે તે જમાલી અણુગારનો રોગ તંક શમી ગયો અને એક દિવસ તેઓ રોગથી બિલકુલ મુક્ત થઈ ગયા તેથી તેમને હર્ષ અને સંતોષ થયો રોગાતંકથી મુક્ત થયા બાદ તેમનું શરીર જ્યારે બલિષ્ઠ બન્યું ત્યારે "सावत्थीओ नयरीओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ" તેમણે શ્રાવસ્તી નગરીના કોષ્ઠક

नामोद्यानात् प्रतिनिष्क्रामति निर्गच्छति, ' पडिनिक्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे ' कोष्ठकचैत्यात् प्रतिनिष्क्रम्य निर्गम्य पूर्वानुपूर्व्या अनुक्रमेण चरन् विचरन् ग्रामानुग्रामं ग्रामाद् ग्रामान्तरं द्रवन् व्यतिव्रजन् ' जेणेव चंपानयरी, जेणेव पुण्णभद्दे चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ ' यत्रैव चम्पानाम नगरी आसीत्, यत्रैव पूर्णभद्र नाम चैत्यमासीत्, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत् तत्रैव उपागच्छति, ' उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते ठिच्चा समणं भगवं महावीरं एवं वयासी'-उपागत्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्ते-नातिदूरे नाति मत्यासन्ने उचितस्थाने स्थित्वा-उपविश्य श्रमणं भगवन्तं महावीरम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' जहा णं देवाणुप्पियाणं बहवे अंतेवासी समणा निग्गंथा छउमत्था भवेत्ता छउमत्थावक्कमणेणं अवक्कंता ' हे भदन्त ! यथा खलु देवानुप्रियाणां

और बलयुक्त हो जाने पर वे श्रावस्ती नगरी और कोष्टक चैत्यसे-उद्यानसे निकले ' पडिनिक्खमित्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे ' निकल कर अनुक्रमसे एक गांवसे दूसरे गांवमें विहार करते हुए वे ' जेणेव चंपा नगरी जेणेव पुण्णभद्दे चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ ' वहां आये जहां वह चंपा नगरी थी जहां वह पूर्णभद्र उद्यान था एवं जहां वे श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे ' उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते ठिच्चा समणं भगवं महावीरं एवं वयासी ' वहां आकरके वे श्रमण भगवान् के न अति समीप न अति दूर-किन्तु अपने योग्य उचित स्थान पर पासमें खडे हो गये और इस प्रकारसे कहने लगे 'जहाणं देवाणुप्पियाणं बहवे अन्तेवासी समणा निग्गंथा छउमत्था

ઉદ્યાનમાંથી વિહાર કર્યો. " પડિનિક્ખમિત્તા પુવ્વાણુપુવ્વિં ચરમાણે ગામાણુગામં દૂઇજ્જમાણે ' કોષ્ઠક ઉદ્યાનમાંથી નીકળીને ક્રમશઃ એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતાં કરતાં તેઓ " જેણેવ ચંપા નયરી જેણેવ પુણ્ણભદ્દે ચેઇએ, જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છઇ " જ્યાં ચંપા નગરી હતી, જ્યાં પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય હતું અને તે ચૈત્યમાં જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બિરાજતા હતા, ત્યાં આવ્યા " ઉવાગચ્છિત્તા સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અદૂરસામંતે ઠિચ્ચા સમણં ભગવં મહાવીરં એવં વયાસી " ત્યાં આવીને તેઓ શ્રમણ ભગવાનની બહુ પાસે પણ નહીં અને બહુ દૂર પણ નહીં એવે ઉચિત સ્થાને ઊભા રહીને તેમને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. " જહ ણં દેવાણુપ્પિયાણં બહવે

खलु स जमालिरनगारः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य एवमाचक्षाणस्य यावत् एवम् प्ररूपयतः एतमर्थं नो श्रद्दधन्ति, नो प्रत्येति, नो रोचयति, एतमर्थम् अश्रद्दधत् अप्रतियन् अरोचयन् द्वितीयमपि श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात् आत्मना अपक्राम्यति । अपक्रम्य बह्वीभिः असद्भावोद्भावनाभिः मिथ्यात्वाभिनिवेशैश्च आत्मानं च, परं च, तदुभयं च व्युद्ग्राहयन् व्युत्पादयन् बहुभिः वर्षैः श्रामण्यपर्यायं पालयति, पालयित्वा अर्धमासिक्या संलेखनया आत्मानं जोषयति, जोषयित्वा त्रिंशद् भक्तानि अनशनतया छिनत्ति, छित्त्वा तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः कालमासे कालं कृत्वा लान्तके कल्पे त्रयोदशसागरोपमस्थितिकेषु देवकिल्विषिकेषु देवेषु देवकिल्विषिकतया उपपन्नः ॥सू०१४॥

टीका—अथ जमालेरनगारस्य मिथ्यात्वाभिमानवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-तएणं से इत्यादि, 'तएणं से जमाली अणगारे अन्नया कयाइं ताओ रोगायंकाओ विप्पमुक्के हट्ठे तुट्ठे जाए अरोए बलियसरीरे । ततः खलु स जमालिरनगारः अन्यदा कदाचित्तस्मात् रोगातङ्कात् रोगाद् आतङ्काच्च विप्रमुक्तो रहितः सन् हृष्टतुष्टश्च जातः हर्षतोषसम्पन्नः, अरोगो रोगरहितः, बलिकशरीरः बलिकं बलशालिशरीरं यस्य स तथा तादृशः सन् जमालिः 'सावत्थीओ नयरीओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ' श्रावस्त्या नगर्याः कोष्ठकात् चैत्यात् कोष्ठक-

'तएणं से जमाली' इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकारने जमालि अनगारकी मिथ्यात्वाभिमानकी वक्तव्यता कही है-'तएणं से जमाली अणगारे अन्नया कयाइं ताओ रोगायंकाओ विप्पमुक्के हट्ठतुट्ठे जाए, अरोए बलियसरीरे' अब एक समयकी बात है कि धीरे २ वे जमालि अनगार रोग और आतंकसे सर्वथा रहित हो गये-अतः हर्ष और तोषसे युक्त बने हुए वे रोगरहित होनेके कारण शरीरसे बलिष्ट हो गये 'सावत्थीओ नयरीओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ' इस तरह बिलकुल निरोग

"तएण से जमाली" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે જમાલી અણુગારના મિથ્યાત્વાભિમાનની પ્રરૂપણા કરી છે-"तएणं से जमाली अणगारे अन्नयाकायाइ ताओ रोगायंकाओ विप्पमुक्के हट्ठतुट्ठे जाए, अरोए बलियसरीरे" ત્યાર બાદ ધીરે ધીરે તે જમાલી અણુગારનો રોગ તક શમી ગયો અને એક દિવસ તેઓ રોગથી બિલકુલ મુક્ત થઈ ગયા. તેથી તેમને હર્ષ અને સંતોષ થયો. રોગાતંકથી મુક્ત થયા બાદ તેમનું શરીર જ્યારે બલિષ્ઠ બન્યું ત્યારે "सावत्थीओ नयरीओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ" તેમણે શ્રાવસ્તી નગરી...

धूम सिना, आवरिज्जइ वा, निवारिज्जइ वा ' हे जमाले ! नो खलु केवलिनः ज्ञानं दर्शनं वा शैले-पर्वते वा, स्तम्भे वा, स्तूपे वा-शिखरे आव्रियते-ईषद् म्रियते, निवार्यते-नितरां वार्यते-प्रतिहन्यते वा इति-' अइ णं तुम जमाली ! उप्पण्णणाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता केवलिअवक्कमेणेण अवक्कंते तो ण इमाइं दो वागरणाइं वागरेहि ? '-हे जमाले ! यदि खलु त्वम् उत्पन्नज्ञान-दर्शनधरः अर्हन् जिनः केवली भूत्वा केवल्यपक्रमणेन-केवलिविहारेण अपक्रान्तो विहरसि तदा खलु इमे द्वे व्याकरणे मम्मो व्याकुरु ? उत्तरं ? वक्ष्यमाणप्रश्न द्वयस्य उत्तरं देहीति भावः । तदेव प्रश्नद्वयमाह-' सासए लोए जमाली ! असासए लोए जमाली !, सासए जीवे जमाली ! असासए जीवे जमाली ! ' हे जमाले ! किम् अयं लोकः शाश्वतो वर्तते ? हे जमाले ! किं वा अयं लोकः

अनगारसे ऐसा कहा-' णो खलु जमालि ! केवलिस्स णाणे वा दसणे वा सेलंसि वा, थंभंसि वा, थूभंसि वा आवरिज्जइ वा, निवारिज्जइ ! हे जमाले ! केवलीका ज्ञान और दर्शन केवलज्ञान एवं केवलदर्शन-ये दोनों पर्वतमें, स्तम्भमें, अथवा स्तूपमें आवृत-थोडीसी भी रुकावटवाले नहीं होते हैं, और न इन दोनोंका इनसे प्रतिघातही होता है, सो 'अइ णं तुम जमाली उप्पण्णणाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता केवलि अवक्कमणेणं अवक्कंते तो ण इमाइं दो वागरणाइं वागरेहि ' हे जमाले ! यदि तुम उत्पन्न केवलज्ञान और केवल दर्शनवाले अर्हन्त जिन केवली होकर केवलि विहारसे विचरण करते हो तो इन दो व्याक रणोंका-प्रश्नोंका-उत्तर दो-वे दो प्रश्न ये हैं-' सासए लोए जमाली ! असासए लोए जमाली ! सासए जीवे जमाली ! असासए जीवे जमाली!'

खलु जमाली ! केवलिस्स णाणे वा दसणे वा सेलंसि वा थंभंसि वा थूभंसि वा आवरिज्जइ वा, निवारिज्जइ " હે જમાલી ! કેવલીનું કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન પર્વતમાં, સ્તંભમાં કે સ્તૂપમાં આવૃત થતું નથી એટલે કે જ્ઞાનમાં પર્વતાદિ પણ આવરણરૂપ બની શકતા નથી અને તેમના દ્વારા તે બન્નેનું નિવારણ પણ કરી શકાતું નથી ' अइ णं तुम जमाली उप्पण्णणाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता केवली अवक्कमणेणं अवक्कंते तो ण इमाइं दो वागरणाइं वागरेहि ' હે જમાલી ! જો તમે ઉત્પન્ન કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનવાળા અર્હંત જિન કેવલી થઈને કેવલિ વિહારથી વિચરણ કરતા હો, તો મારા આ બે પ્રશ્નોના ઉત્તર આપો— सासए लोए जमाली ! असासए लोए जमाली ! सासए जीवे जमाली ! असासए जीवे जमाली ! ' હે જમાલી !

भगवतां बहवोऽन्तेवासिनः शिष्याः श्रमणा निर्ग्रन्थाः छद्मस्थाः भूत्वा छद्मस्थापक्रमणेन गुरुकुलान्निर्गमनेन छद्मस्थापक्रमणेन छद्मस्थविहारेण अपक्रान्ता निर्गता विहरन्तिस्म 'णो खलु अहं तहा छउमत्थे भवित्ता छउमत्थावक्कमणेणं अवक्कमिए,' नो खलु अह तथा छद्मस्थो भूत्वा छद्मस्थापक्रमणेन छद्मस्थः सन् अपक्रमणेन गुरुकुलान्निर्गमनेन छद्मस्थविहारेण उपक्रान्तो निर्गतः नाहं छद्मस्थविहारेण विहरामि इत्यर्थः' अपितु 'अहं णं उप्पन्नणाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता केवलि अवक्कमणेणं अवक्कमिए' अहं खलु उत्पन्नज्ञानदर्शनधरः सम्यक् ज्ञानसम्यग्दर्शनविशिष्टः अर्हन् जिनः केवली-केवलज्ञानी भूत्वा केवलिनां मताम् अपक्रमणेन केवलिविहारेण अपक्रान्तो विहरामि। 'तएणं भगवं गोयमे जमालिं अणगारं एवं वयासी'-ततः खलु भगवान् गौतमो जमालिम् अनगारम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'णो खलु जमाली! केवलिस्स णाणे वा दंसणे वा, सेलंसिवा, थभंसि वा,

---

भवेत्ता छउमत्थावक्कमणेणं अवक्कता' जैसे आप देवानुप्रियके अनेक अन्तेवासी-शिष्य श्रमण निर्ग्रन्थ छद्मस्थ होते हुए छद्मस्थापक्रमसे-छद्मस्थ विहारसे विचरण करते हैं, 'णो खलु अहं तहा छउमत्थे भवित्ता छउमत्थावक्कमणेणं अवक्कमिए' वैसा मैं छद्मस्थ हो करके छद्मस्थ विहारसे विचरण नहीं करताहूं, किन्तु 'अहं णं उप्पण्णनाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता केवलि अवक्कमेणं अवक्कमिए' मैं तो उत्पन्न ज्ञान दर्शनधारी-सम्यग्दर्शन सम्यग्ज्ञान विशिष्ट अर्हन् जिन केवलज्ञानी हो करके केवलि विहारसे विचरण करता हूं, 'तएणं भगवं जमालिं अणगारं एवं वयासी' तब भगवान् गौतमने जमालि

अंतेवासी समणा निग्गंथा छउमत्था भवेत्ता छउमत्थावक्कमणेणं अवक्कंता" જેવી રીતે આપ દેવાનુપ્રિયના અનેક શ્રમણુ નિર્ગ્રંથ શિષ્યો છદ્મસ્થ હોવાથી છદ્મસ્થાપક્રમથી છદ્મસ્થ વિહારથી વિચરણુ કરે છે, "णो खलु अहं तहा छउमत्थे भवित्ता छउमत्थावक्कमणेणं अवक्कमिए" એવી રીતે હું છદ્મસ્થ દશાયુક્ત ન હોવાથી છદ્મસ્થ વિહારથી વિચરણુ કરતો નથી. પરન્તુ अहं णं उप्पण्णनाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता केवली अवक्कमेणं अवक्कमिए" હું તો ઉત્પન્ન જ્ઞાનદર્શનધારી-સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનથી યુક્તઅરિહંત જિન કેવલી (કેવળજ્ઞાની) છુ અને કેવલિ વિહારથી વિચરણુ કરનારો છું. "तएणं भगवं गोयमे जमालिं अणगारं एवं वयासी" જમાલી અણુગારની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને ભગવાન ગૌતમે તેને આ પ્રમાણે કહ્યું: "णो

धूम सिवा, आवरिज्जइ वा, निवारिज्जइ वा ' हे जमाले ! नो खलु केवलिनः ज्ञान दर्शन वा शैले-पर्वते वा, स्तम्भे वा, स्तूपे वा-शिखरे आव्रियते-ईषद् व्रियते निवार्यते-नितरा वार्यते-प्रतिहन्यते वा इति-' जइ ण तुम जमाली ! उत्पन्नणाणदसणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता केवलिअवक्कमेणेण अवक्कंते सो ण इमाइ दो वागरणाइ वागरेहि ? '-हे जमाले ! यदि खलु त्वम् उत्पन्नज्ञान-दर्शनधरः अर्हन् जिनः केवली भूत्वा केवल्यपक्रमणेन-केवलिविहारेण अपक्रान्तो विहरसि तदा खलु इमे द्वे व्याकरणे प्रश्नौ व्याकुरु ? उत्तर ! वक्ष्यमाणप्रश्न-द्वयस्य उत्तरं देहीति भावः । तदेव प्रश्नद्वयमाह-' सासए लोए जमाली ! असासए लोए जमाली !, सासए जीवे जमाली ! असासए जीवे जमाली ! ' हे जमाले ! किम् अय लोकः शाश्वतो वर्तते ? हे जमाले ! किं वा अय लोकः

अनगारसे ऐसा कहा-' णो खलु जमालि ! केवलिस्स णाणे वा दसणे वा सेलसि वा, थर्भसि वा, थूभंसि वा आवरिज्जइ वा, निवारिज्जइ ! हे जमाले ! केवलीका ज्ञान और दर्शन केवलज्ञान एव केवलदर्शन-ये दोनों पर्वतमें, स्तम्भमें, अथवा स्तूपमें आवृत्त-थोडीसी भी रुकावटवाले नहीं होते हैं, और न इन दोनोंका इनसे प्रतिघातही होता है, सो 'जइ ण तुम जमाली उप्पण्णणाणदसणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता केवलि अवक्कमणेणं अवक्कंते तो ण इमाइ दो वागरणाई वागरेहि ' हे जमाले ! यदि तुम उत्पन्न केवलज्ञान और केवल दर्शनवाले अर्हन्त जिन केवली होकर केवलि विहारसे विचरण करते हो तो इन दो व्याकरणोंका-प्रश्नोंका-उत्तर दो-वे दो प्रश्न ये हैं-' सासए लोए जमाली ! असासए लोए जमाली ! सासए जीवे जमाली ! असासए जीवे जमाली!'

खलु जमाली ! केवलिस्स णाणे वा दसणे वा सेलंसि वा थभसि वा थूभसि वा आवरिज्जइ वा, निवारिज्जइ " हे જમાલી ! કેવલીનું કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન પર્વતમાં સ્તંભમાં કે સ્તૂપમાં આવૃત થતું નથી એટલે કે જ્ઞાનમાં પર્વતાદિ પણ આડખીલી રૂપ બની શકતા નથી અને તેમના દ્વારા તે બન્નેનું નિવારણ પણ કરી શકાતું નથી ' जइ ण तुमं जमाली उप्पण्णणाणदसणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता केवली अवक्कमणेण अवक्कंते तो ण इमाइ दो वागरणाइ वागरेहि ' હે જમાલી ! જો તમે ઉત્પન્ન કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનવાળા અર્હત જિન કેવલી થઈને કેવલિ વિહારથી વિચરણ કરતા હો, તો મારા આ બે પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપો— ' सासए लोए जमाली ! असासए लोए जमाली ! सासए जीवे जमाली ! असासए जीवे जमाली ! ' હે જમાલી !

आशाश्वतो वर्तते ? हे जमाले ! किमयं जीवः शाश्वतो वर्तते किं वा ? अयं जीवः अशाश्वतो वर्तते ?, 'तएणं से जमाली अणगारे भगवया गोयमेणं एवं वुत्ते समाणे संकिए, कंखिए वितिगिच्छिए भेदसमावन्ने कलुससमावन्ने जाए यावि होत्था ' ततः खलु स जमालिरनगारो भगवता गौतमेन एवमुक्तरीत्या प्रश्नद्वयं पृष्टः सन् शङ्कितः 'अयं लोको जीवश्च किं शाश्वतो वर्तते इति कथनमुचितं किंवा अशाश्वतो वर्तते इति कथनमुचितम् इत्येव शङ्कायुक्तो जातः । काङ्क्षितः-अस्य प्रश्नद्वयस्य इदमुत्तरं सम्यक् न वा सम्यक्, इदमपि न वा सम्यक्ः इत्येवं लोकजीवयोः शाश्वताशाश्वतविषयकजिज्ञासायुक्तो जातः, विचिकित्सितः-लोकजीवयोः शाश्वताशाश्वतविषये अस्मिन्नुत्तरे दत्ते गौतमस्य श्रद्धा भविष्यति न वा इत्येवं

हे जमाले । यह लोक शाश्वत है, कि अशाश्वत है ? हे जमाले । जीव शाश्वत है कि अशाश्वत है ? 'तएणं से जमाली अणगारे भगवया गोयमेणं एवं वुत्ते समाणे संकिए, कंखिए, वितिगिच्छिए, भेदसमावन्ने, कलुससमावन्ने जाए यावि होत्था ' इस प्रकारके दो प्रश्नोंको जब भगवान गौतमने जमालिसे पूछा-तब वे जमालि अनगार यह लोक और जीव शाश्वत है, ऐसा कथन उचित है, कि यह लोक और जीव अशाश्वत है, ऐसा कथन उचित है, इस प्रकारसे शंकायुक्त हो गये, कांक्षित-इन दोनों प्रश्नोंका यह उत्तर ठीक है, या ठीक नहीं है-यह भी ठीक है कि ठीक नहीं है-इस प्रकार वे लोक और जीवकी शाश्वत अशाश्वत विषयमें इस उत्तरके देने पर गौतमको श्रद्धा होगी या नहीं होगी

આ લોક શાશ્વત છે કે અશાશ્વત છે ? હે જમાલી ! જીવ શાશ્વત છે કે અશાશ્વત છે ?

"तएणं से जमाली अणगारे भगवया गोयमेणं एव वुत्ते समाणे संकिए, कंखिए, वितिगिच्छिए, भेदसमावन्ने, कलुससमावन्ने जाए यावि होत्था" જ્યારે ભગવાન ગૌતમે જમાલી અણુગારને આ બે પ્રશ્નો પૂછયા, ત્યારે જમાલી અણુગારની કેવી હાલત થઇ તે હવે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—

લોક તથા જીવને શાશ્વત કહેવા કે અશાશ્વત કહેવા, એ પ્રકારની શંકાથી તેઓ યુક્ત થયા. "આ બન્ને પ્રશ્નોનો આ ઉત્તર ઠીક છે કે ઠીક નથી, ઘડિક એમ લાગે કે તે બન્નેને શાશ્વત કહેવા ઉચિત છે, ઘડિક એમ લાગે કે અશાશ્વત કહેવા ઉચિત છે," આ પ્રકારની વિમાસણુથી તેઓ યુક્ત થઇ ગયા. "લોકને તથા જીવને શાશ્વત કહેવાથી ગૌતમને મારી વાત પર શ્રદ્ધા બેસશે, કે અશાશ્વત કહેવાથી શ્રદ્ધા બેસશે," આ પ્રકારની વિચિકિ

विचिकित्सायुक्तो जातः। भेदसमापन्नः-भेद् मतेर्भङ्ग किंकर्तव्यतालक्षण समापन्नः-प्राप्त। कलुषसमापन्नः-कलुषम् 'नाहं किमपि जानामि!' इत्येवं रूप स्वात्मनि दौर्मनस्यं प्राप्तश्चापि अभवत्, 'णो संचाएइ भगवओ गोयमस्स किंचि वि पमोक्खमाइक्खित्तए' तुसिणीए संचिट्ठइ' नो खलु स समाप्नोति-समर्थो भवति, भगवतो गौतमस्य किञ्चिदपि किमपि प्रमोक्ष-मक्षुत्तर माख्यातुम्-जमालि गौतमस्य उक्तप्रश्नद्वयस्योत्तर दातु समर्थो नाभूदिति भावः अपितु तूष्णीकः संतिष्ठते-मौनमास्थाय तिष्ठति, तदनन्तरम्-'जमालीति समणे भगवं महावीरे जमालिं अणगारं एवं वयासी'-हे जमाले! इति आमन्त्र्य श्रमणो भगवान् महावीरो जमालिम् अनगारम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'अत्थि णं जमाली! ममं बहवे अंतेवासी समणा निग्गंथा छउमत्था, जे णं पभू एवं वागरणं वागरित्तए जहा णं अहं' हे जमाले! सन्ति खलु मम बहवोऽन्ते

इस प्रकारकी विचिकित्सासे युक्त हो गये। भेद समापन्न किं कर्तव्यतारूप मतिभेदको प्राप्त हो गये कलुष समापन्न-"मैं कुछ नहीं जानता हूं" इस प्रकारसे अपनी आत्मामें दौर्मनस्यको प्राप्त हो गये। 'णो संचाएइ भगवओ गोयमस्स किंचिवि पमोक्खमाइक्खित्तए, तुसिणीए संचिट्ठइ' अतः वे भगवान् गौतमके दोनों प्रश्नोंका कुछ भी उत्तर नहीं दे सके। केवल चुपचापही रहा। इसके बाद "जमालीति समणे भगवं महावीरे जमालिं अनगारं एवं वयासी' श्रमण भगवान् महावीरने हे जमाले! इस प्रकारसे संबोधित करते हुए उनसे कहा-'अत्थिणं जमाली! ममं बहवे अंतेवासी समणा निग्गंथा छउमत्था-

त्साथी तेओ युक्त थया. "लोक जगत शाश्वत-शाश्वत छे कि अशाश्वत छे" एवा मतिभेदथी तेओ युक्त थया. आ प्रमाणे जवाब आपवाने पोते असमर्थ होवाथी तेमनो आत्मा खिन्न थयो 'णो संचाएइ भगवओ गोयमस्स किंचि वि पमोक्खमाइक्खित्तए तुसिणीए संचिट्ठइ' आ प्रकारनी परिस्थितिमां मूकायेला जमाली अणगार भगवान गौतमना प्रश्नोनो कोई पण उत्तर आपी शक्या नहीं केवळ चुपचाप ऊभा ज रह्या.

त्यार बाद महावीर प्रभु ते प्रश्नोनो केवो उत्तर आपे छे ते सूत्रकार बताव्युं छे—"जमालि त्ति समणे भगवं महावीरे जमालिं अणगारं एवं वयासी" त्यार बाद "हे जमाली!" एवुं संबोधन करीने श्रमण भगवान महावीरे जमाली अणगारने आ प्रमाणे कह्युं—

"अत्थिणं जमाली! ममं बहवे अंतेवासी समणा निग्गंथा छउमत्था जे णं पभू एवं वागरणं वागरित्तए-जहा णं अहं" हे जमाली! मारा अनेक श्रमण

नः समर्था सन्ति
नु अहम् एतत्
नर्ग्रन्था उपर्युक्त-
णं एयप्पगारं
ापसे-" अहं खलु
लिविहारेण विह-
था एतत्प्रकारां भाषां
रा अर्हन्तो जिनाः
ान् अनेकान्तवादमा-
ोए जमाली! जं णो
सइ' हे जमाले! शाश्वतः
ासीत्, अनादित्वात् न कदा-

ह' हे जमाले! मेरे अनेक
इस प्रश्नको जिस तरहसे मैं
ाधान कर सकते हैं, किंतु
त्तए-जहा णं तुमं' वे तुम्हारी
ज्ञानदर्शनवाला अर्हन् जिन केवली
करता हूं" नहीं बोलते हैं।
का सहारा लेकर इन दोनों प्रश्नोंका उत्तर
णो कयावि णासी, णो कयावि ण भवइ,
" इस सूत्रपाठ द्वारा देते हुए कहते हैं-हे
श्वत है अर्थात् सर्वदा स्थायी है-क्योंकि अनादि
नहीं था' ऐसा नहीं है-सदा होनेसे यह पहिले भी

છદ્મસ્થ છે તેઓ પણ મારી જેમ આ પ્રશ્નોનું સમાધાન
છે. પરન્તુ "णो चेव णं एयप्पगारं भासं भासित्तए-जहा णं
ઓ તમારા જેવી આ ભાષા કે "હું ઉત્પન્ન જ્ઞાનદર્શનધારી અર્હંત
ળી હોવાથી કેવલિ વિહારથી વિચરણ કરૂં છું" બોલતા નથી.
મહાવીર પ્રભુ અનેકાન્તવાદનો આશ્રય લઇને તે બે પ્રશ્નોના જે ઉત્તર
છે તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—

"सासए लोए जमाली! जं णो कयावि णासी, णो कयावि ण भवइ,
कयावि ण भविस्सइ" હે જમાલી! આ લોક શાશ્વત છે એટલે કે તેનું
ત્વ સદા રહેવાનું જ છે. "પહેલાં તેનું અસ્તિત્વ ન હતું," એવું પણ

विचिकित्सायुक्तो जातः। भेदसमापन्नः-भेदः मतेर्भेदः किंकर्तव्यताक्षणः समापन्नः-प्राप्तः। कलुषसमापन्नः-कलुषम् 'नाहं किमपि जानामि!' इत्येवं रूपं स्वात्मनि दौर्मनस्यं प्राप्तश्चापि अभवत्, 'णो संचाएइ भगवओ गोयमस्स किंचि वि पमोक्खमाइक्खित्तए' तुसिणीए संचिट्ठइ' नो खलु स जमालिः शक्नोति-समर्थो भवति, भगवतो गौतमस्य किञ्चिदपि किमपि प्रमोक्ष-मस्युत्तरं आख्यातुम्-जमालिः गौतमस्य उक्तप्रश्नद्वयस्योत्तरं दातुं समर्थो नाभूदिति भावः अपितु तूष्णीकः संतिष्ठते-मौनमालम्ब्य तिष्ठति, तदनन्तरम्-'जमालीति समणे भगवं महावीरे जमालिं अणगारं एवं वयासी'-हे जमाले! इति आमन्त्र्य श्रमणो भगवान् महावीरो जमालिम् अनगारम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'अत्थि णं जमाली! मम बहवे अंतेवासी समणा निग्गंथा छउमत्था, जे णं पभू एयं वागरणं वागरित्तए जहा णं अहं' हे जमाले! सन्ति खलु मम बहवोऽन्ते

इस प्रकारकी विचिकित्सासे युक्त हो गये। भेद समापन्न किं कर्तव्यतारूप मतिभेदको प्राप्त हो गये कलुष समापन्न-"मैं कुछ नहीं जानता हूं" इस प्रकारसे अपनी आत्मामें दौर्मनस्यको प्राप्त हो गये। 'णो संचाएइ भगवओ गोयमस्स किंचिवि पमोक्खमाइक्खित्तए, तुसिणीए संचिट्ठइ' अतः वे भगवान् गौतमके दोनों प्रश्नोंका कुछ भी उत्तर नहीं दे सके। केवल चुपचापही रहा। इसके बाद "जमालीति समणे भगवं महावीरे जमालिं अनगारं एवं वयासी' श्रमण भगवान् महावीरने हे जमाले! इस प्रकारसे संबोधित करते हुए उनसे कहा-'अत्थिणं जमाली! ममं बहवे अंतेवासी समणा निग्गंथा छउमत्था-

ત્યારે તેઓ યુક્ત થયા "શું જવાબ આપવો-શાશ્વત કહેવું કે અશાશ્વત કહેવું," એવા મતિભેદથી તેઓ યુક્ત બન્યા. આ પ્રમાણે જવાબ આપવાને પોતે અસમર્થ હોવાથી તેમનો આત્મા ખિન્ન થયો "णो संचाएइ भगवओ गोयमस्स किंचि वि पमोक्खमाइक्खित्तए तुसिणीए संचिट्ठइ" આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં મૂકાયેલા જમાલી અણગાર ભગવાન ગૌતમના પ્રશ્નોનો કોઈ પણ ઉત્તર આપી શક્યા નહીં કેવળ ચુપચાપ ઊભા જ રહ્યા.

ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુ તે પ્રશ્નોનો કેવો ઉત્તર આપે છે તે સૂત્રકારે બતાવ્યું છે—"जमालि त्ति समणे भगवं महावीरे जमालिं अणगारं एवं वयासी" ત્યાર બાદ "હે જમાલી!" એવું સંબોધન કરીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે જમાલી અણગારને આ પ્રમાણે કહ્યું—

"अत्थिणं जमाली! मम बहवे अंतेवासी समणा निग्गंथा छउमत्था जे णं पभू एयं वागरणं वागरित्तए-जहा णं अहं" હે જમાલી! મારા અનેક શ્રમણ

वासिनः शिष्याः श्रमणा निर्ग्रन्थाः छद्मस्थाः, ये खलु प्रभवः समर्थाः सन्ति एतत् व्याकरणं पूर्वोक्तप्रश्नद्वयं व्याकर्तुम् उत्तरितुम्, यथा खलु अहम् एतत् प्रश्नद्वयं व्याकर्तुं समर्थोऽस्मि, तथैव मम शिष्या अपि श्रमणा निर्ग्रन्था उपर्युक्त-प्रश्नद्वयं व्याकर्तुं समर्थाः सन्ति, इति भावः, किन्तु 'णो चेव णं एयप्पगारं भासं भासित्तए जहा णं तुमं' यथा खलु त्वं पूर्वोक्तां भाषां भाषसे-"अहं खलु उत्पन्नज्ञानदर्शनधरः अर्हन् जिनः केवली भूत्वा केवलिविहारेण विहरामि" इति, नो चैव खलु तथा मम शिष्याः श्रमणा निर्ग्रन्था एतत्प्रकारां भाषां भाषितुं समर्था भवन्ति-यद् "वयम् उत्पन्नज्ञानदर्शनधरा अर्हन्तो जिनाः केवलिनो भूत्वा केवलिविहारेण विहरामः" इति,। भगवान् अनेकान्तवादमा-श्रित्य पूर्वोक्तप्रश्नद्वयस्य स्वयमेवोत्तरमाह-'सासए लोए जमाली! जं णो कयावि णासी, णो कयावि ण भवइ, ण कयावि ण भविस्सइ' हे जमाले! शाश्वतः सर्वदा स्थायी अयं लोकः, यः खलु नो कदापि न आसीत्, अनादित्वात् न कदा-

---

जे णं पभू एयं वागरणं वागरित्तए-जहा अहं' हे जमाले! मेरे अनेक अन्तेवासी श्रमण निर्ग्रन्थ छद्मस्थ हैं-वे इस प्रश्नको जिस तरहसे मैं समाधान कर सकता हूं उस तरहसे समाधान कर सकते हैं, कि तु 'णो चेव णं एयप्पगारं भासं भासित्तए-जहा णं तुमं' वे तुम्हारी जैसी इस भाषाका कि मैं उत्पन्न ज्ञानदर्शनवाला अर्हन् जिन केवली होकर केवलि विहारसे विचरण करता हूं" नहीं बोलते हैं।

अब भगवान् अनेकान्तवादका सहारा लेकर इन दोनों प्रश्नोंका उत्तर 'सासए लोए जमाली! जं णो कयावि णासी, णो कयावि ण भवइ, ण कयावि ण भविस्सइ" इस सूत्रपाठ द्वारा देते हुए कहते हैं-हे जमाले! यह लोक शाश्वत है अर्थात् सर्वदा स्थायी है-क्योंकि अनादि होनेसे "यह पहिले नहीं था' ऐसा नहींहै-सदा होनेसे वह पहिले भी

निर्ग्रंथ शिष्यो छद्मस्थ छे तेओ पण मारी जेम आ प्रश्नोनुं समाधान करवाने समर्थ छे. परन्तु "णो चेव ण एयप्पगारं भास भासित्तए-जहा णं तुमं" तेओ तमारा जेवी आ भाषा के "हु उत्पन्न ज्ञानदर्शनधारी अर्हंत जिन केवली होवाथी केवलि विहारथी विचरणु करुं छु" बोलता नथी. हवे महावीर प्रभु अनेकान्तवादनो आश्रय लईने ते बे प्रश्नोना जे उत्तर आपे छे ते सूत्रकार प्रकट करे छे—

"सासए लोए जमाली! जं णो कयावि णासी, णो कयावि ण भवई, णो कयावि ण भविस्सइ" हे जमाली! आ लोक शाश्वत छे एटले के तेनुं अस्तित्व सदा रहेवानु ज छे "पहेला तेनु अस्तित्व न हतुं," एवुं पण

विचिकित्सायुक्तो जात । मेदसमापन्नः-मेद मतेर्भङ्ग किंकर्तव्यताक्षण समापन्नः-प्राप्तः । कलुषसमापन्नः-कलुषम् 'नाह किमपि जानामि ?' इत्येवं रूप स्वात्मनि दौर्मनस्यं प्राप्तश्चापि अभवत्, 'णो संचाएइ भगवओ गोयमस्स किंचि वि पमोक्खमाइक्खित्तए' तुसिणीए संचिट्ठइ' नो खलु स जमालिः शक्नोति-समर्थो भवति, भगवतो गौतमस्य किञ्चिदपि किमपि प्रमोक्ष-मत्युत्तरं माख्यातुम्-जमालि गौतमस्य उक्तप्रश्नद्वयस्योत्तरं दातु समर्थो नाभूदिति भावः अपितु तूष्णीकः संतिष्ठते-मौनमास्थाय तिष्ठति, तदनन्तरम्-'जमालीति समणे भगवं महावीरे जमालिं अणगारं एवं वयासी'-हे जमाले ! इति आमन्त्र्य श्रमणो भगवान् महावीरो जमालिम् अनगारम् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'अत्थि णं जमाली ! ममं बहवे अंतेवासी समणा निग्गंथा छउमत्था, जे णं पभू एयं वागरणं वागरित्तए जहाणं अहं' हे जमाले ! सन्ति खलु मम बहवोऽन्ते

इस प्रकारकी विचिकित्सासे युक्त हो गये। भेद समापन्न किंकर्तव्यतारूप मतिभेदको प्राप्त हो गये कलुष समापन्न-"मैं कुछ नहीं जानता हूं" इस प्रकारसे अपनी आत्मामें दौर्मनस्यको प्राप्त हो गये। 'णो संचाएइ भगवओ गोयमस्स किंचिवि पमोक्खमाइक्खित्तए, तुसिणीए संचिट्ठइ' अतः वे भगवान गौतमके दोनों प्रश्नोंका कुछ भी उत्तर नहीं दे सके। केवल चुपचापही रहा। इसके बाद "जमालीति समणे भगवं महावीरे जमालिं अणगारं एवं वयासी' श्रमण भगवान् महावीरने हे जमाले! इस प्रकारसे संबोधित करते हुए उनसे कहा-'अत्थिणं जमाली! ममं बहवे अंतेवासी समणा निग्गंथा छउमत्था-

त्यारथी तेओ युक्त थया "शुं जगत शाश्वत-शाश्वत कहेवुं के अशाश्वत कहेवुं," एवा मतिभेदथी तेओ युक्त थया. आ प्रमाणे जवाब आपवाने पोते असमर्थ होवाथी तेमनो आत्मा खिन्न थयो "णो संचाएइ भगवओ गोयमस्स किंचि वि पमोक्खमाइक्खित्तए तुसिणीए संचिट्ठइ" आ प्रकारनी परिस्थितिमां मूकायेला जमाली अणगार भगवान गौतमना प्रश्नोनो कोई पण उत्तर आपी शक्या नहीं केवळ चुपचाप ऊभा ज रह्या.

त्यार बाद महावीर प्रभु ते प्रश्नोनो केवो उत्तर आपे छे ते सूत्रकार बतावे छे—"जमालि त्ति समणे भगवं महावीरे जमालिं अणगारं एवं वयासी' त्यार बाद "हे जमाली!" एवुं संबोधन करीने श्रमण भगवान महावीरे जमाली अणगारने आ प्रमाणे कह्युं—

"अत्थिणं जमाली! ममं बहवे अंतेवासी समणा निग्गंथा छउमत्था जे णं पभू एयं वागरणं वागरित्तए-जहा णं अहं" हे जमाली! मारा अनेक श्रमण

वासिनः शिष्याः श्रमणा निर्ग्रन्थाः छद्मस्थाः, ये खलु प्रभवः समर्थाः सन्ति एतत् व्याकरणं पूर्वोक्तप्रश्नद्वयं व्याकर्तुम् उत्तरितुम्, यथा खलु अहम् एतत् प्रश्नद्वयं व्याकर्तुं समर्थोऽस्मि, तथैव मम शिष्या अपि श्रमणा निर्ग्रन्था उपर्युक्त-प्रश्नद्वयं व्याकर्तुं समर्थाः सन्ति, इति भावः, किन्तु 'णो चेव णं एयप्पगारं भासं भासित्तए जहा णं तुमं' यथा खलु त्वं पूर्वोक्तां भाषां भाषसे-" अहं खलु उत्पन्नज्ञानदर्शनधरः अर्हन् जिनः केवली भूत्वा केवलिविहारेण विहरामि " इति, नो चैव खलु तथा मम शिष्याः श्रमणा निर्ग्रन्था एतत्प्रकारां भाषां भाषितुं समर्था भवन्ति-यद् " वयम् उत्पन्नज्ञानदर्शनधरा अर्हन्तो जिनाः केवलिनो भूत्वा केवलिविहारेण विहरामः " इति, । भगवान् अनेकान्तवादमा-श्रित्य पूर्वोक्तप्रश्नद्वयस्य स्वयमेवोत्तरमाह-' सासए लोए जमाली ! जं णो कयावि णासी, णो कयावि ण भवइ, ण कयावि ण भविस्सइ ' हे जमाले ! शाश्वतः सर्वदा स्थायी अयं लोकः, यः खलु नो कदापि न आसीत्, अनादित्वात् न कदा-

---

जे णं पभू एयं वागरणं वागरित्तए-जहा अहं ' हे जमाले ! मेरे अनेक अन्तेवासी श्रमण निर्ग्रन्थ छद्मस्थ हैं-वे इस प्रश्नको जिस तरहसे मैं समाधान कर सकता हूं उस तरहसे समाधान कर सकते हैं, कि-तु ' णो चेव णं एयप्पगारं भासं भासित्तए-जहा णं तुमं ' वे तुम्हारी जैसी इस भाषाका कि मै उत्पन्न ज्ञानदर्शनवाला अर्हन् जिन केवली होकर केवलि विहारसे विचरण करता हूं " नही बोलते हैं ।

अब भगवान् अनेकान्तवादका सहारा लेकर इन दोनों प्रश्नोंका उत्तर ' सासए लोए जमाली ! जं णो कयावि णासी, णो कयावि ण भवइ, ण कयावि ण भविस्सइ " इस सूत्रपाठ द्वारा देते हुए कहते हैं-हे जमाले ! यह लोक शाश्वत है अर्थात् सर्वदा स्थायी है-क्योंकि अनादि होनेसे "यह पहिले नहीं था" ऐसा नहींहै-सदा होनेसे यह पहिले भी

નિર્ગ્રંથ શિષ્યો છદ્મસ્થ છે તેઓ પણ મારી જેમ આ પ્રશ્નોનું સમાધાન કરવાને સમર્થ છે. પરન્તુ " णो चेव ण एयप्पगारं भास भासित्तए-जहा णं तुमं " તેઓ તમારા જેવી આ ભાષા કે " હું ઉત્પન્ન જ્ઞાનદર્શનધારી અહંત જિન કેવલી હોવાથી કેવલિ વિહારથી વિચરણ કરૂં છું " બોલતા નથી. હવે મહાવીર પ્રભુ અનેકાન્તવાદનો આશ્રય લઈને તે બે પ્રશ્નોના જે ઉત્તર આપે છે તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—

" सासए लोए जमाली ! जं णो कयावि णासी, णो कयावि ण भवइ, णो कयावि ण भविस्सइ " હે જમાલી ! આ લોક શાશ્વત છે એટલે કે તેનું અસ્તિત્વ સદા રહેવાનું જ છે " પહેલાં તેનું અસ્તિત્વ ન હતું, " એવું પણ

चित् न आसीत् सदैव सत्त्वात् न कदाचिन्न भवति सम्प्रति दृश्यमानत्वात् न कदाचिन्न भविष्यति, अपर्यवसितत्वात्, भवितु ' भुविं च, भवइ य, भविस्सइ य, धुवे, णितिए, सासए, अक्खए, अव्वए, अवट्ठिए, णिच्चे ' अभूत्, भवति च, भविष्यति च लोकोऽमनादस्यानादित्वात्, अतएवाय लोक त्रिकाल भावित्वेनाचलत्वात् ध्रुव मेर्वादिवत् ध्रुवत्वात् नियतः नियताकारः, नियत त्वादेव शाश्वतः प्रतिक्षणमपि असत्त्वस्याभावात्, शाश्वतत्वादेव अक्षयः क्षयर हित, अक्षयत्वादेव अव्ययः प्रदेशापेक्षया व्ययरहित, अवस्थित द्रव्यापेक्षया

था-तथा सम्प्रति दृश्यमान होनेसे यह अब भी है और अपर्यवसित अन्त नहीं होनेसे यह भविष्यत्में भी रहेगा-यही बात-' भुविंच, भवइ य, भविस्सइ य ' इस सूत्रपाठ द्वारा व्यक्त की गई है, अर्थात्-अनादि और अपर्यवसित होनेसे यह लोक त्रिकालमें रहता है-ऐसा कोईसा त्रिका लका समय नहीं है, कि जिसमें यह अपने अस्तित्वसे रहित बना हो- अतः सर्वदा स्थायी होनेसे इसे शाश्वत कहा गया है। इसीलिये यह लोक त्रिकाल भावी होनेके कारण 'धुवे, णितिए, सासए, अक्खए, अव्वए, अवट्ठिए, णिच्चे' ध्रुव है-मेरु आदि पर्वतकी तरह अचल है, नियत है-प्रतिनियत आकारवाला होनेसे ही यह शाश्वत है-प्रति क्षण भी असत्वका इसमें अभाव है, शाश्वत होनेसे यह अक्षय-विनाश रहित है, अक्षय होनेसेही अपने प्रदेशोंकी अपेक्षासे व्ययरहित है,

નથી-તે પહેલા પણ હતો, અને વર્તમાન કાળમાં પણ તેનું અસ્તિત્વ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે અને તે અપર્યવસિત (અનંત) હોવાથી ભવિ ષ્યમાં પણ તેનું અસ્તિત્વ રહેશે જ એ જ વાત ' ભુવિં ચ ભવઇ ય, ભવિ સ્સઇ ય " આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકારે વ્યક્ત કરી છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે આ લોક અનાદિ અનંત હોવાથી ત્રણે કાળમાં તેનું અસ્તિત્વ રહે છે એવો કોઇ પણ કાળ નથી કે જ્યારે આ લોકનું અસ્તિત્વ ન હોય આ રીતે સર્વદા સ્થાયી હોવાથી તેને શાશ્વત કહ્યો છે એ જ કારણે આ લોક ત્રિકાળ ભાવી હોવાથી ' धुवे णितिए, सासए अक्खए, अव्वए, अवट्ठिए, णिच्चे ' ધ્રુવ છે-મેરુ આદિ પર્વતના જેવો અચલ છે, નિયત છે-જેવો તેનો આકાર છે એવા આકારમાં તે પ્રતિનિયત છે, પ્રતિનિયત આકારવાળો હોવાથી જ તે શાશ્વત છે, અને એક ક્ષણભર પણ તેના અસ્તિત્વનો અભાવ સંભવી શકતો નથી શાશ્વત હોવાથી જ તે અક્ષય (વિનાશ રહિત) છે અક્ષય હોવાથી જ તે પોતાના પ્રદેશોની અપેક્ષાએ વ્યયરહિત છે, અવસ્થિત છે,

सर्वदा व्यवस्थितः, नित्यः प्रदेशद्रव्योभयापेक्षया नाशरहितश्च लोको वर्त्तते इति' लोकस्य कथञ्चित् अशाश्वतत्वमाह-'असासए लोए जमाली ! जओ ओसप्पिणी भवित्ता उस्सप्पिणी भवइ, उस्सप्पिणी भवित्ता ओसप्पिणी भवइ' हे जमाले ! अयं लोकः संसारः अशाश्वतोऽपि वर्तते, यतः खलु अवसर्पिणी भूत्वा उत्सर्पिणी भवति, अथच उत्सर्पिणी भूत्वा अवसर्पिणी भवति. एतदपेक्षया लोकः अशाश्वतोऽपि वर्तते इति भावः, अथ जीवमाश्रित्य शाश्वतत्वादिकमाह-'सासए जीवे जमाली ! ज णं कयाइ णासी' जाव णिच्चे' हे जमाले ! जीवः आत्मा शाश्वतः वर्तते, यत् खलु जीवो नो कदाचित् न आसीत् अनादित्वात्,

अवस्थित-द्रव्योंकी अपेक्षासे सर्वदा व्यवस्थित है-तथा-नित्य प्रदेश एवं द्रव्य इन दोनोंकी अपेक्षासे यह नाशरहित है, इस प्रकारके लोकमें शाश्वतत्व प्रतिपादित करके अब उसमें कथंचित् अशाश्वतत्वका प्रतिपादन करनेके लिये 'असासए लोए जमाली ! जओ ओसप्पिणी भवित्ता, उस्सप्पिणी भवइ, उस्सप्पिणी भवित्ता ओसप्पिणी भवइ' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रभु कहते हैं, कि हे जमाले ! यह लोक-संसार अशाश्वत भी है क्योंकि इसमें अवसर्पिणी होकर फिर उत्सर्पिणी होती है, उत्सर्पिणी-होकर अवसर्पिणी होती है। इस प्रकार कालके पलटनेसे यह लोक अशाश्वत भी है। अब जीवमें शाश्वतत्व अशाश्वतत्वका प्रतिपादन करनेके लिये 'सासए जीवे जमाली ! जं कयाइ णासी, जाव णिच्चे' प्रभु कहते हैं कि हे जमाले ! जीव-आत्मा-शाश्वत है,

દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ સર્વદા વ્યવસ્થિત છે તથા નિત્ય છે-પ્રદેશ અને દ્રવ્ય એ બન્નેની અપેક્ષાએ તે નાશરહિત છે આ રીતે લોકમાં શાશ્વતતાનુ પ્રતિપાદન કરીને હવે સૂત્રકાર અમુક દૃષ્ટિએ લોકમા અશાશ્વતતાનુ પ્રતિપાદન કરે છે—"असासए लोए जमाली ! जओ ओसप्पिणी भवित्ता उस्सप्पिणी भवइ, उस्सप्पिणी भवित्ता ओसप्पिणी भवइ" હે જમાલી ! આ લોક અશાશ્વત પણ છે કારણ કે તેમાં અવસર્પિણી કાળ આવીને ત્યાર બાદ ઉત્સર્પિણી કાળ આવે છે અને ઉત્સર્પિણી કાળ આવીને અવસર્પિણી કાળ આવે છે. આ પ્રકારના કાળના પલટાઓની અપેક્ષાએ આ લોક અશાશ્વત પણ છે.

હવે જીવમાં શાશ્વતતા અને અશાશ્વતતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે—"सासए जीवे जमाली ! जं कयाइ णासी, जाव णिच्चे" મહાવીર પ્રભુ જમાલી અણુગારને કહે છે કે હે જમાલી ! જીવ (આત્મા) શાશ્વત છે. ભૂતકાળમાં પણ તેનુ અસ્તિત્વ હતુ, વર્તમાનકાળમા પણ તેનું અસ્તિત્વ છે

यावत् नो कदापि न भाति, नो वा कदापि न भविष्यति, अपितु भूतम्, भवति च भविष्यति च, अत एव ध्रुवः, नियतः शाश्वतः, अक्षयः, अव्ययः, अवस्थितः, नित्यश्च वर्तते । अथ जीवस्य कथञ्चित् अशाश्वतत्वमाह–'असासए जीवे जमाली ! जं णं नेरइए भवित्ता तिरिक्खजोणिए भवइ, तिरिक्खजोणिए भवित्ता माणुस्से भवइ, मणुस्से भवित्ता, देवे भवइ' हे जमाले ! अथ जीवः आत्मा अशाश्वतो वर्तते, तत्र कारणमाह–यत् यस्मात् स खलु नैरयिको भूत्वा तिर्यग्योनिको भवति, तिर्यग्योनिको भूत्वा मनुष्यो भवति, मनुष्यो भूत्वा देवो भवति, इत्यपेक्षया जीवः अशाश्वतोऽपि भवतीतिभावः । भावार्थ भावः–यत्–द्रव्यार्थिकनयापेक्षया लोको जीवश्च शाश्वतः, पर्यायार्थिकनयापेक्षया लोको जीवश्च अशाश्वत इति ।

क्योंकि जीव किसी भी कालमें नहीं था–ऐसा नहीं है भूतकालमें यह नहीं था ऐसा नहीं है वर्तमानमें यह नहीं है, ऐसा भी नहीं है, तथा भविष्य में यह नहीं रहेगा ऐसा भी नहीं है। क्योंकि अनादि होनेसे यह पहिले था, वर्तमानमें दृश्यमान होनेसे यह अब भी है, और अपर्यवसित होनेसे यह भविष्यतमें रहेगा, अत एव यह ध्रुव, नियत, शाश्वत, अक्षय, अव्यय, अवस्थित और नित्य है 'असासए जीवे जमाली !' हे जमाले ! जीव कथंचित् अशाश्वत भी है क्योंकि यह नैरयिक पर्यायवाला होकर तिर्यग्योनिक हो जाता है, तिर्यग्योनिक होकर मनुष्य हो जाता है मनुष्य होकर फिर देव बन जाता है, इस अपेक्षा पर्यायोंके बदलनेसे यह जीव अशाश्वत भी है, इस पूर्वोक्त कथनका निष्कर्ष ऐसा है, कि जीव एवं द्रव्यार्थिक नयकी अपेक्षासे तो शाश्वत है, और पर्यायार्थिक नयकी अपेक्षासे

અને ભવિષ્યમાં પણ તેનુ અસ્તિત્વ રહેશે કારણ કે તે અનાદિ હોવાથી પહેલા હતો વર્તમાનમા પણ તેનુ અસ્તિત્વ દેખાય છે, અને તે અપર્યવસિત (અનત) હોવાથી ભવિષ્યમાં પણ તેનુ અસ્તિત્વ રહેશે જ તેથી તે ધ્રુવ, નિયત શાશ્વત, અક્ષય, અવ્યય અવસ્થિત અને નિત્ય છે 'असासए जीवे जमाली !' હે જમાલી ! અમુક દૃષ્ટિએ વિચારતા જીવ અશાશ્વત પણ છે, કારણ કે નૈરયિક પર્યાયમાંથી તિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તિર્યંચ યોનિકોમાંથી નીકળીને મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને મનુષ્યોમાંથી દેવગતિમાં પણ જાય છે આ રીતે પર્યાય બદલાતી રહેતી હોવાથી તે પર્યાયની અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે ઉપર્યુક્ત કથનના નિષ્કર્ષ રૂપે એમ કહી શકાય કે જીવ અને લોક દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ શાશ્વત છે અને પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે

सर्वदा व्यवस्थितः, नित्यः प्रदेशद्रव्योभयापेक्षया नाशरहितश्च लोको वर्त्तते इति' लोकस्य कथञ्चित् अशाश्वतत्वमाह-'असासए लोए जमाली ! जओ ओसप्पिणी भवित्ता उस्सप्पिणी भवइ, उस्सप्पिणी भवित्ता ओसप्पिणी भवइ' हे जमाले ! अयं लोकः संसारः अशाश्वतोऽपि वर्तते, यतः खलु अवसर्पिणी भूत्वा उत्सर्पिणी भवति, अथच उत्सर्पिणी भूत्वा अवसर्पिणी भवति, एतदपेक्षया लोकः अशाश्वतोऽपि वर्तते इति भावः, अथ जीवमाश्रित्य शाश्वतत्वादिकमाह-'सासए जीवे जमाली ! जं णं कयाइ णासी' जाव णिच्चे' हे जमाले ! जीवः आत्मा शाश्वतः वर्तते, यत् खलु जीवो नो कदाचित् न आसीत् अनादित्वात्,

अवस्थित-द्रव्योंकी अपेक्षासे सर्वदा व्यवस्थित है-तथा-नित्य प्रदेश एवं द्रव्य इन दोनोंकी अपेक्षासे यह नाशरहित है, इस प्रकारके लोकमें शाश्वतत्व प्रतिपादित करके अब उसमें कथंचित् अशाश्वतत्वका प्रतिपादन करनेके लिये 'असासए लोए जमाली ! जओ ओसप्पिणी भवित्ता, उस्सप्पिणी भवइ, उस्सप्पिणी भवित्ता ओसप्पिणी भवइ' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रभु कहते हैं, कि हे जमाले ! यह लोक-संसार अशाश्वत भी है क्योंकि इसमें अवसर्पिणी होकर फिर उत्सर्पिणी होती है, उत्सर्पिणी-होकर अवसर्पिणी होती है। इस प्रकार कालके पलटनेसे यह लोक अशाश्वत भी है। अब जीवमें शाश्वतत्व अशाश्वतत्वका प्रतिपादन करनेके लिये 'सासए जीवे जमाली ! जं कयाइ णासी, जाव णिच्चे' प्रभु कहते हैं कि हे जमाले ! जीव-आत्मा-शाश्वत है,

દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ સર્વદા વ્યવસ્થિત છે તથા નિત્ય છે-પ્રદેશ અને દ્રવ્ય એ બન્નેની અપેક્ષાએ તે નાશરહિત છે આ રીતે લોકમાં શાશ્વતતાનું પ્રતિપાદન કરીને હવે સૂત્રકાર અમુક દૃષ્ટિએ લોકમા અશાશ્વતતાનું પ્રતિપાદન કરે છે— "असासए लोए जमाली ! जओ ओसप्पिणी भवित्ता उस्सप्पिणी भवइ, उस्सप्पिणी भवित्ता ओसप्पिणी भवइ" હે જમાલી ! આ લોક અશાશ્વત પણ છે કારણ કે તેમાં અવસર્પિણી કાળ આવીને ત્યાર બાદ ઉત્સર્પિણી કાળ આવે છે અને ઉત્સર્પિણી કાળ આવીને અવસર્પિણી કાળ આવે છે. આ પ્રકારના કાળના પલટાઓની અપેક્ષાએ આ લોક અશાશ્વત પણ છે.

હવે જીવમા શાશ્વતતા અને અશાશ્વતતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે—"सासए जीवे जमाली ! जं कयाइ णासी, जाव णिच्चे" મહાવીર પ્રભુ જમાલી અણગારને કહે છે કે હે જમાલી ! જીવ (આત્મા) શાશ્વત છે. ભૂતકાળમાં પણ તેનું અસ્તિત્વ હતું, વર્તમાનકાળમા પણ તેનું અસ્તિત્વ છે

वेन द्वितीयमपि वार भगवदनुमतिमन्तरेण पूर्वम् भगवत्समीपान्निर्गतः तद्वेक्षया ' दोच्चंपि ' द्वितयमपि, इत्युक्तम् ' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात्-समीपात् आत्मना-स्वयमेव अनापृच्छयैव अपक्रामति-अपसरति ' अवक्कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिणिवेसेहिय अप्पाणं च परं च तदुभयं च वुग्गाहेमाणे वुप्पाएमाणे बहुयाइ वासाइं सामन्नपरियागं पाउणइ ' अपक्राम्य-निर्गत्य बहीभि असद्भावोद्भावनाभिः-असद्भावोद्भावना-असतो वस्तुनः सत्वेन प्रतिपादनानि ताभिः असत्यकल्पनाभिरित्यर्थः, मिथ्याभिनिवेशैश्च मिथ्यात्वकदाग्रहैः आत्मानं च परं च तदुभयं च स्वपरोभयं च व्युद्ग्राहयन् कुमदाग्रस्तं कुर्वन्, व्युत्पादयन् कुमद्ग्राहमेव ग्राहयन् मिथ्यात्वं मापयन्नित्यर्थः बहूनि-अनेकानि वर्षाणि श्रामण्यपर्याय-साधुत्वपर्यायं पालयति, ' पाउणेत्ता अद्धमासियाए सलेहणाए अत्ताणं झूसेइ ' पालयित्वा अर्द्धमासिक्या अर्द्धमा

चलकर वह पुनः भी श्रमण भगवान् महावीरके पाससे निकल गया, उसे किसीने वहांसे हटाया नहीं-उनकी अनुमति लिये विनाही स्वयं हटकर वह वहांसे चला गया 'अवक्कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिणिवेसेहिं य अप्पाणं च परं च तदुभयं च वुग्गाहेमाणे वुप्पाएमाणे बहुयाइ वासाइ सामन्नपरियाग पाउणइ' वहांसे चले जाकर उसने अपनी कपोलकल्पनाओंसे असत् वस्तुको सत्यरूपसे प्रतिपादन करनेवाली असत्य कल्पनाओंसे, तथा मिथ्या कदाग्रहोंसे अपनेको दूसरोंको एव अपनेको दूसरोंको दोनोंको कुमदाग्रयुक्त बनाया, मिथ्यात्वमें खुद डुबा दूसरोंको डुबाया, इस तरहसे अनेक वर्षों तक ऐसेही कुकार्योंका प्रचार करते हुए उसने श्रामण्यपर्यायका पालन किया

वीर पासेथी रवाना थई गयो-कोईએ तेने त्यांथी ખસેડ્યા नहોता છતાં પણ મહાવીર પ્રભુની અનુમતિ લીધા વિના તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. " अवक्कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिणिवेसेहिय अप्पाणं च परं च तदुभयं च वुग्गाहेमाणे वुप्पाएमाणे बहुयाई वासाइं सामन्नपरियागं पाउणइ " ત્યાંથી નીકળીને તેણે પોતાની કપોલકલ્પનાઓથી-અસત્ વસ્તુને સત્યરૂપે પ્રતિપાદિત કરનારી અસત્ય કલ્પનાઓથી તથા મિથ્યાત્વ કદાગ્રહોથી પોતાને, અન્યને તથા ઉભયને (પોતાને અને અન્યને) કુમદાગ્રહયુક્ત બનાવ્યા, અને મિથ્યાત્વમાં ડૂબેલા તેણે બીજા લોકોને પણ મિથ્યાત્વમાં ડૂબાડયા. આ રીતે અનેક વર્ષ પર્યન્ત આ પ્રકારની કુપ્રરૂપણા કરતાં કરતાં તેણે શ્રામણ્ય

'तएणं से जमाली अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स एवमाइक्खमाणस्स जाव एवं परूवेमाणस्स एयमट्ठं णो सद्दहइ, णो पत्तिएइ, णो रोएइ' ततः खलु स जमालिरनगारः श्रमस्य भगवतो महावीरस्य एवम् उपर्युक्तरीत्या "लोकः, जीवश्च कथञ्चित् शाश्वतः, कथंचित् अशाश्वतश्चे" त्यादिकम् आचक्षाणस्य यावत् एवं पूर्वोक्तरीत्या भाषमाणस्य प्रज्ञापयतः प्ररूपयतश्च एतमर्थ-नो श्रद्दधाति, नो प्रत्येति तत्रार्थेन विश्वसिति, नो रोचयति तदर्थं रुचिविषयं न करोति, 'एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोयमाणे दोच्चंपि समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ आयाए अवक्कमइ' एतमर्थं पूर्वोक्तार्थम् अश्रद्दधत् श्रद्धाविषयमकुर्वन्, अप्रतियन्, तत्रार्थे, विश्वासमकुर्वन्, अरोचयन् तत्र रुचिमकु-

---

अशाश्वत हैं। 'तएणं से जमाली अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स एवमाइक्खमाणस्स जाव एवं परूवेमाणस्स एयमट्ठं णो सद्दहइ, णो पत्तिएइ, णो रोएइ' श्रमण भगवान् महावीरने जब इस प्रकारसे लोक एवं जीवके विषयमें कथन किया, अर्थात् लोक एवं जीव किसी अपेक्षा शाश्वत भी हैं, और किसी अपेक्षा अशाश्वत भी हैं, ऐसा कहा, यावत् इस विषय पर भाषण किया, प्रज्ञापना की एवं प्ररूपणा की- तब भी जमालिने प्रभु कथित इस अर्थको श्रद्धासे नहीं देखा, उसे अपनी प्रतीति कोटिमें नहीं लिया, न अपनी रुचिका उसे विषयही बनाया-प्रत्युत 'एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, आरोयमाणे दोच्चंपि समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ आयाए अवक्कमइ' अपनी आदतसे लाचार बनकर उसने उस अर्थ पर अश्रद्धा रखी, अप्रतीतिही रखी और अपनी रुचिसे भी उसे बाहर रखा, इस तरह

"तएणं से जमाली अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स एवमाइक्खमाणस्स जाव एवं परूवेमाणस्स एयमट्ठं णो सद्दहइ, णो पत्तिएइ, णो रोएइ"— જ્યારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે લોક અને જીવને અમુક અપેક્ષાએ શાશ્વત અને અમુક અપેક્ષાએ અશાશ્વત કહ્યા, વિશેષ કથન દ્વારા એ વાતનું સમર્થન કર્યું, દૃષ્ટાન્તો દ્વારા એ વાતને પ્રજ્ઞાપિત કરી અને પ્રરૂપિત કરી, ત્યારે જમાલીને મહાવીર પ્રભુના તે મન્તવ્ય પ્રત્યે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન ન થઈ, તેને તેની પ્રતીતિ ન થઈ અને તે મન્તવ્ય તેને રુચ્યું પણ નહીં

"एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोयमाणे दोच्चंपि समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ आयाए अवक्कमइ" પોતાની આદત આગળ લાચાર બનીને તેણે મહાવીર પ્રભુના તે કથન પ્રત્યે અશ્રદ્ધા જ રાખી, તેના પ્રત્યે અપ્રતીતિ જ રાખી અને તેના પ્રત્યે પોતાની અરુચિ જ બતાવી. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિને અધીન બનીને તે ફરીથી પણ શ્રમણ ભગવાન મહા-

मूलम्-' तए णं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-एवं देवाणुप्पिया णं अंतेवासी कुसिस्से जमाली णाम अणगारे से णं भंते! जमाली अणगारे काल मासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने? गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी-एवं खलु गोयमा! मम अंतेवासी कुसिस्से जमालीणाम से णं तया मम एवं आइक्खमाणस्स भासमाणस्स पण्णवेमाणस्स परूवेमाणस्स एयमट्ठं णो सद्दहइ, णो पत्तिएइ, णो रोएइ एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोएमाणे दोच्चं पि मम अंतियाओ आयाए अवक्कमइ, अवक्कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं तं चेव जाव देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने ॥ सू० १५ ॥

छाया—ततः खलु स भगवान् गौतमो जमालिम् अनगारम् कालगतं ज्ञात्वा यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा एवम् अवादीत्-एवं खलु देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी कुशिष्यो जमालिर्नाम अनगारः स खलु, भगवन्! जमालिरनगारः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गतः? कुत्र उपपन्नः? गौतम! इति श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवम् अवादीत्-एवं खलु गौतम! मम अन्तेवासी कुशिष्यो जमालिर्नाम, स खलु तदा मम एवम् आचक्षाणस्य भाषमाणस्य प्रज्ञापयतः प्ररूपयतः एतमर्थं नो श्रद्दधाति, नो प्रत्येति, नो रोचयति, एतमर्थम् अश्रद्दधत्, अप्रतियन् अरोचयन् द्वितीयमपि मम अन्तिकात् आत्मना अपक्राम्यति, अपक्राम्य बहुभिः असद्भावोद्भावनाभिस्तदेव यावत् देवकिल्बिषिकतया उपपन्नः ॥ सू० १५ ॥

सेन निष्पाद्यया संलेखनया शरीरशोषणरूपया आत्मानं स्वशरीरं जूषयति-कृशति क्षीणं करोतीत्यर्थः 'झूसेत्ता तीसं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ' अर्द्धमासिक्या संलेखनया आत्मानं जूषित्वा कृश कृत्वा त्रिंशत् भक्तानि अनशनतया अनशनेन छिनत्ति, 'छेदेत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा'-त्रिंशद् भक्तानि अनशनेन छित्वा तस्य स्थानस्य अनालोचितमतिक्रान्तः-अकृतालोचनमतिक्रमणः आलोचनमतिक्रमणमकृत्वा कालमासे कालं कृत्वा 'लंतए कप्पे तेरससागरोवमट्ठिइएसु देवकिब्बिसिएसु देवेसु देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने' लान्तके कल्पे विमाने त्रयोदशसागरोपमस्थितिकेपु त्रयोदशसागरोपमा स्थितिर्यत्र तेषु देवकिल्विषिकेषु देवयोनिषु देवकिल्विषिकतया देवकिल्विषिकरूपेण उत्पन्नः ॥ सू० १४ ॥

'पाउणित्ता अद्धमासियाए सलेहणाए अत्ताणं झूसेइ' जब उसका अन्त समय नजदीक आ गया, तब उसने अर्द्ध मासकी संलेखना धारण की, इससे उसने अपने शरीरको कृश किया अर्थात् संथारा किया 'झूसेत्ता तीस भत्ताइं अणसणाए छेदेइ' कृश करके तीस भक्तोंको उसने अनशन द्वारा छेद दिया 'छेदेत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा' छेद करके वह विना पूर्व पापस्थानोंकी आलोचना और प्रतिक्रमण किये काल अवसर काल कर और 'लंतए कप्पे तेरससागरोवमठिइएसु देवकिब्बिसिएसु देवेसु देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने' वह लान्तक विमानमें १३ तेरह सागरोपमकी स्थितिवाले किल्विषिक देवोंमें-देव योनिमें-किल्विषिक देवकी पर्यायसे उत्पन्न हो गया ॥ सू० १४ ॥

પર્યાયનું પાલન કર્યું. "पाउणित्ता अद्धमासियाए संलेहणाए अत्ताण झूसेइ" ત્યાર બાદ જ્યારે તેનો અન્તકાળ નજદીક આવ્યો ત્યારે તેણે અર્ધા માસનો સંથારો ધારણ કર્યો અને સથારા દ્વારા તેણે પોતાના શરીરને કૃશ કરી નાખ્યું. "झुसेत्ता तीसं भत्ताइ अणसण ए छेदेइ" શરીરને કૃશ કરી નાખીને તેણે અનશન દ્વારા ત્રીસ ભક્તોનું (ત્રીસ ટંકના ભોજનનું) છેદન કરી નાખ્યું "छेदित्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कते कालमासे कालं किच्चा" ત્રીસ ભક્તોનો પરિત્યાગ કરવા છતાં પણ પોતાના પૂર્વ પાપસ્થાનોની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના, કાળનો અવસર આવતા કાળધર્મ પામીને "लतए कप्पे तेरससागरोवमठिइएसु देवकिब्बिसिएसु देवेसु देव किब्बिसियत्ताए उववन्ने" તે લાન્તક વિમાનમાં ૧૩ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા કિલ્વિષિક દેવોમાં-દેવ-યોનિમાં-કિલ્વિષિક દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થયો. ॥સૂ૦૧૪॥

मूलम्-' तए णं से भगव गोयमे जमालिं अणगार कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वदइ, नमसइ, वंदित्ता नमसित्ता एव वयासी-एव देवाणुप्पिया णं अतेवासी कुसिस्से जमाली णाम अणगारे से णं भते ! जमाली अणगारे काल मासे काल किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने ? गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एव वयासी-एवं खलु गोयमा ! मम अतेवासी कुसिस्से जमालीणाम से णं तया मम एवं आइक्खमाणस्स भासमाणस्स पण्णवेमाणिस्स परूवेमाणस्स एयमट्ठ णो सद्दहइ, णो पत्तिएइ, णो रोएइ एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोएमाणे दोच्चं पि मम अतियाओ आयाए अवक्कमइ, अवक्कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं तं चेव जाव देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने ॥ सू० १५ ॥

छाया—ततः खलु स भगवान् गौतमो जमालिम् अनगारम् कालगत ज्ञात्वा यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा एवम् अवादीत्-एवं खलु देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी कुशिष्यो जमालिर्नाम अनगारः, स खलु भगवन् ! जमालिरनगार कालमासे काल कृत्वा कुत्र गतः ? कुत्र उपपन्नः ? गौतम ! इति श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्त गौतमम् एवम् अवादीत्-एवं खलु गौतम ! मम अन्तेवासी कुशिष्यो जमालिर्नाम, स खलु तदा मम एवम् आचक्षाणस्य भाषमाणस्य प्रज्ञापयतः प्ररूपयत एतमर्थं नो श्रद्दधाति, नो प्रत्येति, नो रोचयति, एतमर्थम् अश्रद्दधत् , अप्रतियन् अरोचयन् द्वितीयमपि मम अन्तिकात् आत्मना अपक्राम्यति, अपक्राम्य बहुभिः असद्भावोद्भावनाभिस्तदेव यावत् देवकिल्बिषिकतया उपपन्नः ॥ सू० १५ ॥

टीका—अथ गौतमो जमालेरनगारस्य कालधर्मप्राप्त्यनन्तरमुत्पत्तिं पृच्छति तए णं से इत्यादि, 'तए णं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु स भगवान् गौतमः जमालिम् अनगारं कालंगतं मरणधर्मप्राप्तं ज्ञात्वा, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत् तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी'—भगवत्समीपे उपागत्य श्रमणं भगवन्त महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—'एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से जमालीणामं अणगारे' एवं खलु पूर्वोक्तरीत्या वर्णितो देवानुप्रियाणाम् भवताम् अन्तेवासी कुशिष्यो जमालिर्नाम अनगारो वर्तते, 'से णं भंते ! जमाली अणगारे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने ?' हे भदन्त ! स खलु जमालि-

---

'तएणं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं' इत्यादि।

टीकार्थ—(तएणं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ) बाद में जब भगवान् गौतमको यह ज्ञात हुआ कि जमालि अनगार कालगत हो गये हैं—तब वे जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे—वहां आये (उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी) वहां आ करके उन्होंने श्रमण भगवान् महावीरकी वन्दना की, नमस्कार किया वन्दना नमस्कार करके उन्होंने उनसे इस प्रकार कहा (एवं देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से जमाली णामं अणगारे से णं भंते ! जमाली अणगारे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने ?) हे भदन्त ! आप देवानुप्रियका अंतेवासी

"तएणं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—"तएणं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" ત્યારબાદ જ્યારે ભગવાન ગૌતમે એ વાત જાણી કે જમાલી અણગાર કાળધર્મ પામી ગયા છે, ત્યારે તેઓ જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજતા હતા, ત્યાં આવ્યા. "उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी" ત્યાં આવીને તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યાં. અને વંદણા નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—

"एवं देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से जमाली णामं अणगारे से णं भंते ! अणगारे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने ?" હે ભદન્ત !

मूलम्-' तए णं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-एवं देवाणुप्पिया णं अंतेवासी कुसिस्से जमाली णाम अणगारे से णं भंते ! जमाली अणगारे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने ? गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी-एवं खलु गोयमा ! मम अंतेवासी कुसिस्से जमालीणाम से णं तया मम एवं आइक्खमाणस्स भासमाणस्स पण्णवेमाणस्स परूवेमाणस्स एयमट्ठं णो सद्दहइ, णो पत्तिएइ, णो रोएइ एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोएमाणे दोच्चं पि मम अंतियाओ आयाए अवक्कमइ, अवक्कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं तं चेव जाव देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने ॥ सू० १५ ॥

छाया—ततः खलु स भगवान् गौतमो जमालिम् अनगारम् कालगतं ज्ञात्वा यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा एवम् अवादीत्-एवं खलु देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी कुशिष्यो जमालिर्नाम अनगारः, स खलु भगवन् ! जमालिरनगारः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गतः ? कुत्र उपपन्नः ? गौतम ! इति श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवम् अवादीत्-एवं खलु गौतम ! मम अन्तेवासी कुशिष्यो जमालिर्नाम, स खलु तदा मम एवम् आख्यातस्य भाषमाणस्य प्रज्ञापयतः प्ररूपयतः एतमर्थं नो श्रद्दधाति, नो प्रत्येति, नो रोचयति, एतमर्थम् अश्रद्दधत्, अप्रतियन् अरोचयन् द्वितीयमपि मम अन्तिकात् आत्मना अपक्राम्यति, अपक्राम्य बहीभिः असद्भावोद्भावनाभिस्तदेव यावत् देवकिल्बिषिकतया उपपन्नः ॥ सू० १५ ॥

टीका—अथ गौतमो जमालेरनगारस्य कालधर्मप्राप्त्यनन्तरमुत्पत्तिं पृच्छति तए णं से इत्यादि, 'तए णं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु स भगवान् गौतमः जमालिम् अनगारं कालगतं मरणधर्मप्राप्तं ज्ञात्वा, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत् तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी'—भगवत्समीपे उपागत्य श्रमणं भगवन्त महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—'एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से जमालीणामं अणगारे' एवं खलु पूर्वोक्तरीत्या वर्णितो देवानुप्रियाणाम् भवताम् अन्तेवासी कुशिष्यो जमालिर्नाम अनगारो वर्तते, 'से णं भंते ! जमाली अणगारे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने ?' हे भदन्त ! स खलु जमालि-

---

'तएणं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं' इत्यादि ।

टीकार्थ—(तएणं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ) बाद में जब भगवान् गौतमको यह ज्ञात हुआ कि जमालि अनगार कालगत हो गये हैं-तब वे जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे-वहां आये (उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी) वहां आ करके उन्होंने श्रमण भगवान् महावीरकी वन्दना की, नमस्कार किया वन्दना नमस्कार करके उन्होंने उनसे इस प्रकार कहा (एवं देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से जमाली णामं अणगारे से णं भंते ! जमाली अणगारे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने ?) हे भदन्त ! आप देवानुप्रियका अंतेवासी

"तएणं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—"तएणं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" ત્યારબાદ જ્યારે ભગવાન ગૌતમે એ વાત જાણી કે જમાલી અણગાર કાળધર્મ પામી ગયા છે, ત્યારે તેઓ જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજતા હતા, ત્યાં આવ્યા. "उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी" ત્યાં આવીને તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યાં. અને વંદણા નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—

"एवं देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से जमाली णामं अणगारे से णं भंते ! अणगारे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने ?" હે ભદન્ત !

मूलम्-' तए णं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमसइ, वंदित्ता नमसित्ता एवं वयासी-एवं देवाणुप्पिया णं अंतेवासी कुसिस्से जमाली णाम अणगारे से णं भंते ! जमाली अणगारे काल मासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने ? गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी-एवं खलु गोयमा ! मम अंतेवासी कुसिस्से जमालीणाम से णं तया मम एवं आइक्खमाणस्स भासमाणस्स पण्णवेमाणस्स परूवे माणस्स एयमट्ठं णो सद्दहइ, णो पत्तियइ, णो रोयइ एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोएमाणे दोच्चं पि मम अंतियाओ आयाए अवक्कमइ, अवक्कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं तं चेव जाव देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने ॥ सू० १५ ॥

छाया—तत खलु स भगवान् गौतमो जमालिम् अनगारम् कालगतं ज्ञात्वा यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा एवम् अवादीत्-एवं खलु देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी कुशिष्यो जमालिर्नाम अनगारः, स खलु भगवन् ! जमालिरनगारः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गतः ? कुत्र उपपन्नः ? गौतम ! इति श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवम् अवादीत्-एवं खलु गौतम ! मम अन्तेवासी कुशिष्यो जमालिर्नाम, स खलु तदा मम एवम् आचक्षाणस्य भाषमाणस्य प्रज्ञापयतः प्ररूपयतः एतमर्थं नो श्रद्दधाति, नो प्रत्येति, नो रोचयति, एतमर्थम् अश्रद्दधत्, अप्रतियन्, अरोचयन् द्वितीयमपि मम अन्तिकात् आत्मना अपक्राम्यति, अपक्राम्य बहुभिः असद्भावोद्भावनाभिस्तदेव यावत् देवकिल्बिषिकतया उपपन्नः ॥ सू० १५ ॥

टीका—अथ गौतमो जमालेरनगारस्य कालधर्मप्राप्त्यनन्तरमुत्पत्तिं पृच्छति तए णं से इत्यादि, 'तए णं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु स भगवान् गौतमः जमालिम् अनगारं कालंगतं मरणधर्मप्राप्तं ज्ञात्वा, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत् तत्रैव उवागच्छति, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी'—भगवत्समीपे उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—'एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से जमाली-णामं अणगारे' एवं खलु पूर्वोक्तरीत्या वर्णितो देवानुप्रियाणाम् भवताम् अन्तेवासी कुशिष्यो जमालिर्नाम अनगारो वर्तते, 'से णं भंते! जमाली अणगारे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने?' हे भदन्त! स खलु जमालि-

'तएणं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं' इत्यादि।

टीकार्थ—(तएणं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ) बाद में जब भगवान् गौतमको यह ज्ञात हुआ कि जमालि अनगार कालगत हो गये हैं-तब वे जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे-वहां आये (उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी) वहां आ करके उन्होंने श्रमण भगवान् महावीरकी वन्दना की, नमस्कार किया वन्दना नमस्कार करके उन्होंने उनसे इस प्रकार कहा (एवं देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से जमाली णामं अणगारे से णं भंते! जमाली अणगारे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने?) हे भदन्त! आप देवानुप्रियका अंतेवासी

"तएण से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—"तएण से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" ત્યારબાદ જ્યારે ભગવાન ગૌતમે એ વાત જાણી કે જમાલી અણગાર કાળધર્મ પામી ગયા છે, ત્યારે તેઓ જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજતા હતા, ત્યાં આવ્યા. "उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी" ત્યાં આવીને તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા. અને વંદણા નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—

"एवं देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से जमाली णामं अणगारे से णं भंते! अणगारे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने?" હે ભદન્ત!

मूलम्-' तए णं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-एवं देवाणुप्पिया णं अंतेवासी कुसिस्से जमाली णामं अणगारे से णं भंते ! जमाली अणगारे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने ? गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी-एवं खलु गोयमा ! मम अंतेवासी कुसिस्से जमालीणाम से णं तया मम एवं आइक्खमाणस्स भासमाणस्स पण्णवेमाणस्स परूवेमाणस्स एयमट्ठं णो सद्दहइ, णो पत्तियइ, णो रोएइ एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोएमाणे दोच्चं पि मम अंतियाओ आयाए अवक्कमइ, अवक्कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं तं चेव जाव देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने ॥ सू० १५ ॥

छाया—ततः खलु स भगवान् गौतमो जमालिम् अनगारम् कालगतं ज्ञात्वा यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा एवम् अवादीत्-एवं खलु देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी कुशिष्यो जमालिर्नाम अनगारः, स खलु भगवन् ! जमालिरनगारः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गतः ? कुत्र उपपन्नः ? गौतम ! इति श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवम् अवादीत्-एवं खलु गौतम ! मम अन्तेवासी कुशिष्यो जमालिर्नाम, स खलु तदा मम एवम् आचक्षाणस्य भाषमाणस्य प्रज्ञापयतः प्ररूपयतः एतमर्थं नो श्रद्दधाति, नो प्रत्येति, नो रोचयति, एतमर्थम् अश्रद्दधत् , अप्रतियन् अरोचयन् द्वितीयमपि मम अन्तिकात् आत्मना अपक्राम्यति, अपक्राम्य बहुभिः असद्भावोद्भावनाभिस्तदेव यावत् देवकिल्बिषिकतया उपपन्न ॥ सू० १५ ॥

टीका—अथ गौतमो जमालेरनगारस्य कालधर्मप्राप्त्यनन्तरमुत्पत्तिं पृच्छति तए णं से इत्यादि, 'तए णं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु स भगवान् गौतमः जमालिम् अनगारं कालगतं मरणधर्मप्राप्तं ज्ञात्वा, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर आसीत् तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी'—भगवत्समीपे उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—'एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से जमालीणामं अणगारे' एवं खलु पूर्वोक्तरीत्या वर्णितो देवानुप्रियाणाम् भवताम् अन्तेवासी कुशिष्यो जमालिर्नाम अनगारो वर्तते, 'से णं भंते! जमाली अणगारे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने?' हे भदन्त! स खलु जमालि-

'तएणं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं' इत्यादि।

टीकार्थ—(तएणं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ) बाद में जब भगवान् गौतमको यह ज्ञात हुआ कि जमालि अनगार कालगत हो गये हैं—तब वे जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे—वहां आये (उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी) वहां आ करके उन्होंने श्रमण भगवान् महावीरकी वन्दना की, नमस्कार किया वन्दना नमस्कार करके उन्होंने उनसे इस प्रकार कहा (एवं देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से जमाली णामं अणगारे से णं भंते! जमाली अणगारे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने?) हे भदन्त! आप देवानुप्रियका अंतेवासी

"तएणं से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं" ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—"तएण से भगवं गोयमे जमालिं अणगारं कालगयं जाणित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" ત્યારબાદ જ્યારે ભગવાન ગૌતમે એ વાત જાણી કે જમાલી અણગાર કાળધર્મ પામી ગયા છે, ત્યારે તેઓ જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજતા હતા, ત્યાં આવ્યા. "उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी" ત્યાં આવીને તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યાં. અને વંદણા નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—

"एवं देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुसिस्से जमाली णामं अणगारे से णं भंते! अणगारे कालमासे कालं किच्चा कहिं गए, कहिं उववन्ने?" હે ભદન્ત!

नगारः कालमासे कालं कृत्वा मरणधर्मं प्राप्य कुत्र गतः ? कुत्र उपपन्नः ? भग-वानाह–' गोयमा ! समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी '–हे गौतम ! इति आमन्त्र्य श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवं वक्ष्यमाण प्रकारेण अवादीत्–' एवं खलु गोयमा ! ममं अंतेवासी कुसिस्से जमालीणाम ' हे गौतम ! एवं खलु पूर्वोक्तरीत्या वर्णितो मम अन्तेवासी कुशिष्यो जमालि नाम वर्तते, ' से णं तया मम एवं भाइक्खमाणस्स भासमाणस्स पण्णवेमाणस्स परूवेमाणस्स एयमहं णो सद्दहइ, णो पत्तियइ, णो रोएइ ' स खलु जमालिस्तदा तस्मिन्काले मम एवं पूर्वोक्तरीत्या आचक्षाणस्य ' लोकोऽपि कथञ्चित् शाश्वतः, कथञ्चित् अशाश्वतश्च, जीवोऽपि कथञ्चित् शाश्वतः, कथञ्चित् अशाश्वतश्च ' इत्यादि आख्यानं कुर्वतः, भाषमाणस्य प्रज्ञापयतः प्ररूपयतश्च एतमर्थं नो श्रद्दधाति, नो प्रत्येति नो विश्वसिति, नो वा रोचयति नो प्रीतिविषयं करोति, ' एयमहं असद्दहमाणे अपत्तियमाणे अरोएमाणे दोच्चंपि ममं अंतियाओ आयाए अवक्क मइ ' एतमर्थं पूर्वोक्तार्थम् अश्रद्दधत् अप्रातियन् अकुर्वन्, अप्रतियन्–अविश्व-सन्, अरोचयन् प्रीतिविषयमकुर्वन्, द्वितीयमपि वारं मम अन्तिकात् समीपात् आत्मना स्वयमेव मामनापृच्छ्यैवेत्यर्थः अपक्रामति–निर्गच्छति, ' आयाए अव

कुशिष्य जो जमाली नामका अनगार था–वह अपने काल अवसर काल कर कहां गया और कहां उत्पन्न हुआ है ? (गोयमाइ समणे भगवं महा-वीरे भगवं गोयमं एवं वयासी) तब हे गौतम ! इस प्रकारसे संबो-धित करते हुए श्रमण भगवान् महावीरने भगवान् गौतमसे इस प्रकार कहा–' एवं खलु गोयमा ! ममं अंतेवासी कुसिस्से जमाली णामं अणगारे से णं तया मम एवं आइक्खमाणस्स भासमाणस्स पण्णवे-माणस्स परूवेमाणस्स एयमहं णो सद्दहइ, णो पत्तियइ, णो रोएइ– एयमहं *असद्दहमाणे अपत्तियमाणे, अरोएमाणे दोच्चंपि ममं अंतियाओ*

આપ દેવાનુપ્રિયનો જમાલી અણગાર નામનો જે કુશિષ્ય હતો, તે પોતાના કાળનો અવસર આવે કાળધર્મ પામીને ક્યાં (કઈ ગતિમાં), ગયો છે અને ક્યાં ઉત્પન્ન થયો છે ?

" गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी " त्यारे " હે ગૌતમ ! " એવું સંબોધન કરીને શ્રમણ ભગવાને ગૌતમને આ પ્રમાણે કહ્યું : " एवं खलु गोयमा ! ममं कुसिस्से जमाली णामं अणगारे से णं तया मम आइक्खमाणस्स भासमाणस्स पण्णवेमाणस्स परूवेमाणस्स एयमट्ठं णो सद् दहइ, णो पत्तियइ, णो रोएइ, एयमट्ठ असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोएमाणे

कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं तं चेव जाव देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने' आत्मना-स्वयमेव ममान्तिकात् अपक्रम्य-निर्गत्य वह्वीभिः असद्भावोद्भावनाभिः -असत्प्ररूपणारूपाभिः तदेव यावत् मिथ्यात्वाभिनिवेशैश्च आत्मानं च परं च तदुभयं च व्युद्ग्राहयन् कुश्रद्धाग्रस्तं कुर्वन् व्युत्पादयंश्च मिथ्यात्वमुत्पादयन् बहुभिर्वर्षैः श्रामण्यपर्यायं पालयति, पालयित्वा अर्धमासिक्या संलेखनया आत्मानं झूसयति-कृशं करोति अर्धमासिकया संलेखनया आत्मानं झूसित्वा-कृशं कृत्वा

आयाए अवक्कमइ अवक्कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं तं चेव जाव देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने) हे गौतम! मेरे अन्तेवासी कुशिष्य जमाली अनगारने उस समय मेरे द्वारा कहे गये, मेरे द्वारा भाषित किये गये, प्रज्ञापित किये गये, प्ररूपित किये गये लोक जीव सम्बन्धी कथंचित् शाश्वतरूप कथंचित् अशाश्वतरूप अर्थरूप श्रद्धा नहीं की, प्रतीति नहीं की, रुचि नहीं की, इस तरह इस अर्थकी अश्रद्धा करता हुआ, अप्रतीति करता हुआ, अरुचि करता हुआ वह दुबारा भी मेरे पाससे विना पूछेही अपने आप अलग हो गया, और मुझसे अलग होकर उसने अपनी असत्कल्पनाओंसे मिथ्यात्व कदाग्रहोंसे अपनेको दूसरोंको दोनोंको कुश्रद्धा युक्त बनाया, मिथ्यात्वमें डुबाया, इस तरह अनेक वर्षो तक ऐसेही कुकार्योंका प्रचार करते हुए उसने श्रामण्य पर्यायका पालन किया यावत् वह अव किल्विषिक देवकी पर्यायसे उत्पन्न हुआ है।

दोच्चं पि ममं अंतियाओ आयाए अवक्कमइ अवक्कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं तंचेव जाव देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने" હે ગૌતમ! મારા અન્તેવાસી કુશિષ્ય જમાલીને તે સમયે મારા દ્વારા કહેવામાં આવેલી, મારા વડે ભાષિત કરવામાં આવેલી, પ્રજ્ઞાપિત કરવામાં આવેલી અને પ્રરૂપિત કરવામાં આવેલી વાત પ્રત્યે (લોક તથા જીવ અમુક અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે અને અમુક અપેક્ષાએ શાશ્વત છે, એ પૂર્વોક્ત કથન રૂપ વાત) શ્રદ્ધા ન ઉપજી, તેને તેની પ્રતીતિ ન થઇ અને તેને એ વાત રૂચિ નહી. આ રીતે મારા મન્તવ્ય પ્રત્યે અશ્રદ્ધાની દૃષ્ટિએ જોતો એવો, તે મન્તવ્યની પ્રતીતિ કરતો એવો અને તેના પ્રત્યે અરુચિ સેવતો એવો તે મારી પાસેથી મારી અનુમતિ લીધા વિના જ બીજી વાર પણ ચાલ્યો ગયો. ત્યાર બાદ તેણે પોતાની કપોલકલ્પિત માન્યતાઓથી અને મિથ્યાત્વયુક્ત કદાગ્રહોથી પોતાને, અન્યને અને ઉભયને કુશ્રદ્ધાયુક્ત બનાવ્યા અને મિથ્યાત્વમાં ડુબાવ્યા. આ પ્રમાણે અનેક વર્ષ પર્યન્ત એવાં જ કુકાર્યોનો પ્રચાર કરવામાં જ તેણે શ્રામણ્યપર્યાય વ્યતીત કરી. ત્યારબાદ અર્ધમાસનો સંથારો કરીને, અનશન દ્વારા ૩૦

रनगारः कालमासे कालं कृत्वा मरणधर्मं प्राप्य कुत्र गतः ? कुत्र उपपन्नः ? भग वानाह-' गोयमा ! समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी '-हे गौतम ! इति आमन्त्र्य श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवं वक्ष्यमाण प्रकारेण अवादीत्-' एवं खलु गोयमा ! ममं अंतेवासी कुसिस्से जमालीणामं ' हे गौतम ! एवं खलु पूर्वोक्तरीत्या वर्णितो मम अन्तेवासी कुशिष्यो जमालि र्नाम वर्तते, ' से णं तया मम एवं आइक्खमाणस्स भासमाणस्स पण्णवेमाणस्स परूवेमाणस्स एयमट्ठं णो सद्दहइ, णो पत्तियइ, णो रोएइ ' स खलु जमालिस्तदा तस्मिन्काले मम एवं पूर्वोक्तरीत्या आचक्षाणस्य ' लोकोऽपि कथञ्चित् शाश्वतः, कथञ्चित् अशाश्वतः, जीवोऽपि कथञ्चित् शाश्वतः, कथञ्चित् अशाश्वतः ' इत्यादि आख्यानं कुर्वतः, भाषमाणस्य प्रज्ञापयतः प्ररूपयतः एतमर्थं नो श्रद्दधाति, नो प्रत्येति नो विश्वसिति, नो वा रोचयति नो प्रीतिविषयं करोति, ' एयमट्ठं असद्दहमाणे अपत्तियमाणे अरोएमाणे दोच्चंपि ममं अंतियाओ आयाए अवक्क मइ ' एतमर्थं पूर्वोक्तार्थम् अश्रद्दधत् अप्रतीयन् अकुर्वन्, अप्रतियन्-अविश्व सन्, अरोचयन् प्रीतिविषयमकुर्वन्, द्वितीयमपि वारं मम अन्तिकात् समीपात् आत्मना स्वयमेव मामनापृच्छयैवेत्यर्थः अपक्रामति-निर्गच्छति, ' आयाए अव

कुशिष्य जो जमाली नामका अनगार था-वह अपने काल अवसर काल कर कहां गया और कहां उत्पन्न हुआ है ? (गोयमाइ समणे भगवं महा- वीरे भगवं गोयमं एवं वयासी) तब हे गौतम ! इस प्रकारसे संबो- धित करते हुए श्रमण भगवान् महावीरने भगवान् गौतमसे इस प्रकार कहा-(एवं खलु गोयमा ! ममं अंतेवासी कुसिस्से जमाली णामं अणगारे से णं तया मम एवं आइक्खमाणस्स भासमाणस्स पण्णवे माणस्स परूवेमाणस्स एयमट्ठं णो सद्दहइ, णो पत्तियइ, णो रोएइ- एयमट्ठं असद्दहमाणे अपत्तियमाणे, अरोएमाणे दोच्चंपि मम अन्तियाओ

आप देवानुप्रियनो जमाली अणगार नामनो जे कुशिष्य हतो, ते पोताना काळनो अवसर आवे काळधर्म पामीने क्यां (कई गतिमां) गयो छे अने क्यां उत्पन्न थयो छे ?

"गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगवं-गोयमं एवं वयासी" त्यारे "हे गौतम !" एवुं संबोधन करीने श्रमण भगवाने गौतमने आ प्रमाणे कह्युं : "एवं खलु गोयमा ! ममं कुसिस्से जमाली णामं अणगारे से णं तया मम आइक्खमाणस्स भासमाणस्स पण्णवेमाणस्स परूवेमाणस्स एयमट्ठं णो सद् दहइ, णो पत्तियइ, णो रोएइ, एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोएमाणे

कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं तं चेव जाव देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने' आत्मना-स्वयमेव ममान्तिकात् अपक्रम्य-निर्गत्य बह्वीभिः असद्भावोद्भावनाभिः -असत्प्ररूपणारूपाभिः तदेव यावत् मिथ्यात्वाभिनिवेशैश्च आत्मानं च परं च तदुभयं च व्युद्ग्राहयन् कुश्रद्धाग्रस्तं कुर्वन् व्युत्पादयंश्च मिथ्यात्वमुत्पादयन् बहुभिर्वर्षैः श्रामण्यपर्यायं पालयति, पालयित्वा अर्धमासिक्या संलेखनया आत्मानं झूसयति-कृशं करोति अर्धमासिक्या संलेखनया आत्मानं झूसित्वा-कृशं कृत्वा

आयाए अवक्कमइ अवक्कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं तं चेव जाव देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने) हे गौतम ! मेरे अन्तेवासी कुशिष्य जमाली अनगारने उस समय मेरे द्वारा कहे गये, मेरे द्वारा भाषित किये गये, प्रज्ञापित किये गये, प्ररूपित किये गये लोक जीव सम्बन्धी कथंचित् शाश्वतरूप कथंचित् अशाश्वतरूप अर्थरूप श्रद्धा नहीं की, प्रतीति नहीं की, रुचि नहीं की, इस तरह इस अर्थकी अश्रद्धा करता हुआ, अप्रतीति करता हुआ, अरुचि करता हुआ वह दुबारा भी मेरे पाससे विना पूछेही अपने आप अलग हो गया, और मुझसे अलग होकर उसने अपनी असतकल्पनाओंसे मिथ्यात्व कदाग्रहोंसे अपनेको दूसरोंको दोनोंको कुश्रद्धा युक्त बनाया, मिथ्यात्वमें डुबाया, इस तरह अनेक वर्षों तक ऐसेही कुकार्योंका प्रचार करते हुए उसने श्रामण्य पर्यायका पालन किया यावत् वह अब किल्बिषिक देवकी पर्यायसे उत्पन्न हुआ है।

दोच्चं पि ममं अंतियाओ आयाए अवक्कमइ अवक्कमित्ता बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं तंचेव जाव देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने" હે ગૌતમ ! મારા અન્તેવાસી કુશિષ્ય જમાલીને તે સમયે મારા દ્વારા કહેવામાં આવેલી, મારા વડે ભાષિત કરવામાં આવેલી, પ્રજ્ઞાપિત કરવામાં આવેલી અને પ્રરૂપિત કરવામાં આવેલી વાત પ્રત્યે (લોક તથા જીવ અમુક અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે અને અમુક અપેક્ષાએ શાશ્વત છે, એ પૂર્વોક્ત કથન રૂપ વાત) શ્રદ્ધા ન ઉપજી, તેને તેની પ્રતીતિ ન થઇ અને તેને એ વાત રૂચિ નહી. આ રીતે મારા મન્તવ્ય પ્રત્યે અશ્રદ્ધાની દૃષ્ટિએ જોતો એવો, તે મન્તવ્યની પ્રતીતિ કરતો એવો અને તેના પ્રત્યે અરુચિ સેવતો એવો તે મારી પાસેથી મારી અનુમતિ લીધા વિના જ બીજી વાર પણ ચાલ્યો ગયો. ત્યાર બાદ તેણે પોતાની કપોલકલ્પિત માન્યતાઓથી અને મિથ્યાત્વયુક્ત કદાગ્રહોથી પોતાને, અન્યને અને ઉભયને કુશ્રદ્ધાયુક્ત બનાવ્યા અને મિથ્યાત્વમાં ડુબાવ્યા. આ પ્રમાણે અનેક વર્ષ પર્યન્ત એવાં જ કુકાર્યોનો પ્રચાર કરવામાં જ તેણે શ્રામણ્યપર્યાય વ્યતીત કરી. ત્યારબાદ અર્ધમાસનો સંથારો કરીને, અનશન દ્વારા ૩૦

मिश्चरमक्तानि अनशनतया छिनत्ति, छित्त्वा, तस्य स्थानस्य अनालोचितमतिक्रान्तः आलोचनमतिक्रमणमकृत्वा कालमासे कालं कृत्वा लान्तके कल्पे त्रयोदशसागरोपमस्थितिकेषु देवकिल्बिषिकेषु देवेषु देवकिल्बिषिकतया उपपन्नः ॥सू० १५॥

देवकिल्बिषिकप्रभेदवक्तव्यता।

मूलम्-"कइ विहाणं भंते। देवकिब्बिसिया पण्णत्ता? गोयमा! तिविहा देवकिब्बिसिया पण्णत्ता, तं जहा-तिपलिओवमट्ठिइया, तिसागरोवमट्ठिइया, तेरससागरोवमट्ठिइया। कहिणं भंते! तिपलिओवमट्ठिइया देवकिब्बिसिया परिवसंति? गोयमा! उप्पिं जोइसियाणं हिट्ठिं सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु, एत्थ णं ति पलिओवमट्ठिइया, देवकिब्बिसिया परिवसंति। कहिणं भंते! तिसागरोवमट्ठिइया देवकिब्बिसिया परिवसंति! गोयमा! उप्पिं सोहम्मीसाणाण कप्पाणं हिट्ठिं सणकुमार माहिंदेसु कप्पेसु एत्थ णं तिसागरोवमट्ठिइया देवकिब्बिसिया परिवसंति। कहिणं भंते! तेरससागरोवमट्ठिइया देव किब्बिसिया परिवसंति? गोयमा! उप्पिं बंभलोगस्स कप्पस्स हिट्ठिं लंतए, कप्पे एत्थ णं तेरससागरोवमट्ठिइया देवकिब्बिसिया देवा

यहां यावत् शब्दसे १४ वे सूत्रमें कहे गये श्रामण्य पर्याय पालन करनेके बादका एव किल्बिषिक देवमें उत्पन्न होनेसे पहिलेका सब कथन गृहीत किया गया है ॥ १५ ॥

સ્થાનોનો પરિત્યાગ કરીને પોતાના પાપસ્થાનકોની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના તે કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને લાન્તક દેવલોકમાં ૧૩ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા કિલ્વિષિક દેવોમાં કિલ્વિષિક દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થયો છે સૂત્રાર્થ સરળ હોવાથી અહીં વિશેષ વિવેચનની જરૂર નથી. "તવેવ જાવ" પદથી જે સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવાનો છે તે સૂત્રાર્થમાં જ આપી દેવામાં આવ્યો છે ॥ સૂ. ૧૫ ॥

कमित्ता वहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं तं चेव जाव देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने' आत्मना-स्वयमेव ममान्तिकात् अपक्रम्य-निर्गत्य वहीभिः असद्भावोद्भावनाभिः -असत्प्ररूपणारूपाभिः तदेव यावत् मिथ्यात्वाभिनिवेशैश्च आत्मानं च परं च तदुभयं च व्युद्ग्राहयन् कुश्रद्धाग्रस्तं कुर्वन् व्युत्पादयंश्च मिथ्यात्वमुत्पादयन् वहुभिर्वर्षैः श्रामण्यपर्यायं पालयति, पालयित्वा अर्धमासिक्या संलेखनया आत्मानं झूसयति-कृशं करोति अर्धमासिकया संलेखनया आत्मानं झूसित्वा-कृशं कृत्वा

आयाए अवक्कमइ अवक्कमित्ता वहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं तं चेव जाव देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने) हे गौतम ! मेरे अन्तेवासी कुशिष्य जमाली अनगारने उस समय मेरे द्वारा कहे गये, मेरे द्वारा भाषित किये गये, प्रज्ञापित किये गये, प्ररूपित किये गये लोक जीव सम्बन्धी कथंचित् शाश्वतरूप कथंचित् अशाश्वतरूप अर्थरूप श्रद्धा नहीं की, प्रतीति नहीं की, रुचि नहीं की, इस तरह इस अर्थकी अश्रद्धा करता हुआ, अप्रतीति करता हुआ, अरुचि करता हुआ वह दुबारा भी मेरे पाससे विना पूछेही अपने आप अलग हो गया, और मुझसे अलग होकर उसने अपनी असत्कल्पनाओंसे मिथ्यात्व कदाग्रहोंसे अपनेको दूसरोंको दोनोंको कुश्रद्धा युक्त बनाया, मिथ्यात्वमें डुबाया, इस तरह अनेक वर्षों तक ऐसेही कुकार्योंका प्रचार करते हुए उसने श्रामण्य पर्यायका पालन किया यावत् वह अब किल्विषिक देवकी पर्यायसे उत्पन्न हुआ है।

दोच्च पि ममं अंतियाओ आयाए अवक्कमइ अवक्कमित्ता वहूहि असब्भावुब्भावणाहिं तंचेव जाव देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने" હે ગૌતમ ! મારા અન્તેવાસી કુશિષ્ય જમાલીને તે સમયે મારા દ્વારા કહેવામાં આવેલી, મારા વડે ભાષિત કરવામાં આવેલી, પ્રજ્ઞાપિત કરવામાં આવેલી અને પ્રરૂપિત કરવામાં આવેલી વાત પ્રત્યે (લોક તથા જીવ અમુક અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે અને અમુક અપેક્ષાએ શાશ્વત છે, એ પૂર્વોક્ત કથન રૂપ વાત) શ્રદ્ધા ન ઉપજી, તેને તેની પ્રતીતિ ન થઈ અને તેને એ વાત રૂચિ નહી. આ રીતે મારા મન્તવ્ય પ્રત્યે અશ્રદ્ધાની દૃષ્ટિએ જોતો એવો, તે મન્તવ્યની પ્રતીતિ કરતો એવો અને તેના પ્રત્યે અરુચિ સેવતો એવો તે મારી પાસેથી મારી અનુમતિ લીધા વિના જ બીજી વાર પણ ચાલ્યો ગયો. ત્યાર બાદ તેણે પોતાની કપોલકલ્પિત માન્યતાઓથી અને મિથ્યાત્વયુક્ત કદાગ્રહોથી પોતાને, અન્યને અને ઉભયને કુશ્રદ્ધાયુક્ત બનાવ્યા અને મિથ્યાત્વમાં ડુબાવ્યા. આ પ્રમાણે અનેક વર્ષ પર્યન્ત એવાં જ કુકાર્યોનો પ્રચાર કરવામાં જ તેણે શ્રામણ્યપર્યાય વ્યતીત કરી. ત્યારબાદ અર્ધમાસનો સંથારો કરીને, અનશન દ્વારા ૩૦

अणगारे अरसाहारे विरसाहारे जाव विवित्तजीवी । कम्हा णं भंते ! जमाली अणगारे कालमासे कालं किच्चा लतए कप्पे तेरससागरोवमट्ठिइएसु देवकिब्बिसिएसु देवेसु देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने ? गोयमा ! जमाली णं अणगारे आयरियपडिणीए उवज्झायपडिणीए आयरियउवज्झायाणं अयसकारए जाव वुप्पाएमाणे जाव बहुइं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणित्ता अद्धमासियाए संलेहणाए तीसं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ, छेदेत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा लतए कप्पे जाव उववन्ने ॥ सू० १६ ॥

छाया—कतिविधाः खलु भदन्त ! देवकिल्बिषिकाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! त्रिविधा देवकिल्बिषिकाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा त्रिपल्योपमस्थितिकाः, त्रिसागरोपमस्थितिकाः, त्रयोदशसागरोपमस्थितिकाः, कुत्र खलु भदन्त ! त्रिपल्योपमस्थितिका देवकिल्बिषिकाः परिवसन्ति ? गौतम ! उपरि ज्योतिषिकाणाम् अधस्तात् सौधर्मेशानयोः कल्पयोः अत्र खलु त्रिपल्योपमस्थितिकाः देवकिल्बिषिकाः परिवसन्ति ! कुत्र खलु भदन्त ! त्रिसागरोपमस्थितिकाः देवकिल्बिषिकाः परिवसन्ति ? गौतम ! उपरि सौधर्मेशानयोः कल्पयोः, अधस्तात् सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः कल्पयोः, अत्र खलु त्रिसागरोपमस्थितिकाः देवकिल्बिषिकाः परिवसन्ति ! कुत्र खलु भदन्त ! त्रयोदशसागरोपमस्थितिकाः देवकिल्बिषिकाः परिवसन्ति । गौतम ! उपरि ब्रह्मलोकस्य कल्पस्य अधस्तात् लान्तके कल्पे, अत्र खलु त्रयोदशसागरोपमस्थितिकाः देवकिल्बिषिका देवाः परिवसन्ति । देवकिल्बिषिकाः खलु भदन्त ! केषु कर्मादानेषु देवकिल्बिषिकतया उपपत्तारो भवन्ति ? गौतम ! ये इमे जीवाः आचार्यप्रत्यनीकाः उपाध्यायप्रत्यनीकाः, कुलप्रत्यनीकाः, गणप्रत्यनीकाः, सङ्घप्रत्यनीकाः, आचार्योपाध्यायानाम् अयशस्कराः, अवर्णकराः, अकीर्तिकराः, बहुभिः असद्भावोद्भावनाभिः, मिथ्याभिनिवेशैश्च आत्मानं च परं च तदुभयं च व्युद्ग्राहयन्तः, व्युत्पादयन्तो बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं पालयन्ति पालयित्वा तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्ताः कालमासे कालं कृत्वा अन्यतरेषु देवकिल्बिषिकेषु देवकिल्बिषिकतया उपपत्तारो भवन्ति,

परिवसंति । देव किब्बिसियाणं भंते ! केसु कम्मादाणेसु देव-किब्बिसियत्ताए उववत्तारो भवंति ? गोयमा जे इमे जीवा आयरीयपडिणीया उवज्झायपडिणीया कुलपडिणीया गणपडिणीया संघपडिणीया आयरियउवज्झायाणं अयसकरा अवन्नकरा अकित्तिकरा बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिनिवेसेहिय अप्पाणं च परं च तदुभयं च वुग्गाहेमाणा वुप्पाएमाणा बहुइं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणंति, पाउणित्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवकिब्बिसिएसु देवकिब्बिसियत्ताए उववत्तारो भवंति, तं जहा तिपलिओमट्ठिइएसु वा, तिसागरोवमट्ठिइसु वा, तेरससागरोवमट्ठिइएसु वा । देवकिब्बिसियाणं भंते ! ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता कहिं गच्छंति, कहिं उववज्जंति ? गोयमा ! जाव चत्तारि पंचनेरइय तिरिक्खजोणियमणुस्सदेवभवग्गहणाइं संसारं अणुपरियट्टित्ता तओ पच्छा सिज्झंति, बुज्झंति, जाव अंतं करेंति, अत्थेगइया अणादीयं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसारकंतारं अणुपरियट्टंति । जमाली णं भंते ! अणगारे अरसाहारे विरसाहारे अंताहारे पंताहारे लूहाहारे तुच्छाहारे अरसजीवी, विरसजीवी जाव तुच्छजीवी उवसंतजीवी पसंतजीवी विवित्तजीवी ? हंता, गोयमा जमाली णं अणगारे अरसाहारे विरसाहारे जाव विवित्तजीवी । जइणं भंते ! जमाली

किब्भिसिया पण्णत्ता ' हे गौतम ! त्रिविधाः देवकिल्विषिकाः प्रज्ञप्ताः, ' तंजहा तिपलिओवमट्ठिइया, तिसागरोवमट्ठिइया, तेरससागरोवमट्ठिइया ' तद्यथा त्रिपल्योपमस्थितिका', त्रिसागरोपमस्थितिकाः, त्रयोदशसागरोपमस्थितिका भवन्ति । गौतमः पृच्छति- कहि णं भंते ! तिपलिओवमट्ठिइया देवकिब्भिसिया परिवसंति ? ' हे भदन्त ! कुत्र खलु स्थाने त्रिपल्योपमस्थितिकाः त्रिपल्योपमा स्थिति येषां ते त्रिपल्योपमस्थितिकाः देवकिल्विषिकाः परिवसन्ति ? निवसन्ति ! भगवानाह-' गोयमा ! उप्पिं जोइसियाणं हिट्ठिं सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु एत्थ णं तिपलिओवमट्ठिइया देवकिब्भिसिया परिवसंति ' हे गौतम ! उपरि ज्योतिषि कायाम् ज्योतिषिकदेवेभ्यः ऊर्ध्वम् अधस्तात् सौधर्मेशानयोः कल्पयोः सौधर्मे शानदेवलोकाभ्यामधः अत्र खलु स्थाने त्रिपल्योपमस्थितिकाः देवकिल्विषिकाः

हैं ' गोयमा ' हे गौतम ! ' तिविहा देवकिब्भिसिया पण्णत्ता ' देवकिल्वि षिक तीन प्रकारके कहे गये हैं ' तं जहा ' वे ये हैं-' तिपलिओवम ट्ठिइया, तिसागरोवमट्ठिइया तेरससागरोवमट्ठिइया ' एक तीन पल्यो पमकी स्थितिवाले, दूसरे तीन सागरोपमकी स्थितिवाले, तीसरे १३ सागरोपमकी स्थितिवाले, अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-' कहिं णं भंते ! तिपलिओवमट्ठिइया देवकिब्भिसिया परिवसंति ' हे भदंत ! जिन देवकिल्विषिकोंकी स्थिति तीन पल्योपमकी है वे देवकिल्विषिक कहां रहते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं-' गोयमा ! उप्पिं जोइसियाणं, हिट्ठिं सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु एत्थ णं तिपलिओवमट्ठिइया देवकिब्भिसिया परि वसंति ' हे गौतम ! ज्योतिषिक देवोंसे ऊपर तथा सौधर्म ईशान इन दो कल्पोंसे नीचे ठीक इसी स्थान पर तीन पल्योपमकी स्थितिवाले

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गोयमा " હે ગૌતમ ! ' तिविहा देवकिब्भिसिया पण्णत्ता " કિલ્બિષિક દેવો ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે

' तंजहा " તે ત્રણ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે—' तिपलिओवमट्ठिइया, तिसागरोवमट्ठिइया, तेरससागरोवमट्ठिइया " (૧) ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા, ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા, (૩) તેર સાગરોપમની સ્થિતિવાળા.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—' कहिं णं भंते ! तिपलिओवमट्ठिइया देवकिब्भिसिया परिवसंति ? " હે ભદન્ત ! જે કિલ્બિષિક દેવોની સ્થિતિ (આયુષ્યકાળ) ત્રણ પલ્યોપમનો હોય છે, તે કિલ્બિષિક દેવો ક્યાં રહે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गोयमा ! " હે ગૌતમ ! " उप्पिं जोइसियाणं हिट्ठिं सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु एत्थ णं तिपलिओवमट्ठिइया देवकिब्भिसिया परिवसंति " ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા કિલ્બિષિક દેવો જ્યોતિષિક દેવોના નિવાસ સ્થાનોની ઉપર અને સૌધર્મ તથા ઇશાન કલ્પો (દેવલોક) ની નીચે રહે છે

तद्यथा-त्रिपल्योपमस्थितिकेषु वा, त्रिसागरोपमस्थितिकेषु वा, त्रयोदशसागरोपमस्थितिकेषु वा। देवकिल्बिषिकाः खलु भदन्त! तस्माद्देवलोकात् आयुःक्षयेण भवक्षयेण स्थितिक्षयेण अनन्तरं चयं त्यक्त्वा कुत्र गच्छन्ति, कुत्र उपपद्यन्ते? गौतम! यावत् चत्वारि पञ्च नैरयिकतिर्यग्योनिकमनुष्यदेवभवग्रहणानि संसारम् अनुपर्यटय ततः पश्चात् सिध्यन्ति, मुच्यन्ते यावत् अन्तं कुर्वन्ति सन्त्येके अनादिकम् अणवदग्रं दीर्घाध्वानं चातुरन्तं संसारकान्तारम् अनुपर्यटन्ति। जमालिः खलु भदन्त! अनगारः अरसाहारो विरसाहारः, अन्ताहारः प्रान्ताहारः, रूक्षाहारः, तुच्छाहारः, अरसजीवी, विरसजीवी यावत् तुच्छजीवी, उपशान्तजीवी, प्रशान्तजीवी, विविक्तजीवी? हन्त गौतम! जमालिः खलु अनगारः, अरसाहारः, विरसाहारो यावत् विविक्तजीवी। यदि खलु भदन्त! जमालिरनगारः, अरसाहारः विरसाहारो यावत् विविक्तजीवी कस्मात् खलु भदन्त! जमालिरनगारः कालमासे कालं कृत्वा लान्तके कल्पे त्रयोदशसागरोपमस्थितिकेषु देवकिल्बिषिकेषु देवेषु देवकिल्बिषिकतया उपपन्नः? गौतम! जमालिः खलु अनगारः, आचार्यप्रत्यनीकः उपाध्यायप्रत्यनीकः, आचार्योपाध्यायानाम् अयशस्करो यावत् व्युत्पादयन् यावत् बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं पालयित्वा अर्धमासिक्या संलेखनया त्रिंशद्भक्तानि अनशनतया छिनत्ति, छित्वा तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः कालमासे कालं कृत्वा लान्तके कल्पे यावत् उपपन्नः ॥ सू० १६ ॥

टीका—देवकिल्बिषिकाधिकारात् गौतमस्तद् भेदान् पृच्छति-'कइविहाणं भंते' इत्यादि। 'कइविहाणं भंते! देवकिब्बिसिया पण्णत्ता?' हे भदन्त! कतिविधाः खलु देवकिल्बिषिकाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा! तिविहा देव-

देव किल्बिषिक प्रभेदवक्तव्यता

'कइविहाणं भंते! देवकिब्बिसिया पण्णत्ता' इत्यादि।

टीकार्थ-देवकिल्बिषिकका अधिकार होनेसे गौतमने इनके भेदोंको पूछा है-'कइविहाणं भंते! देवकिब्बिसिया पण्णत्ता' हे भदन्त! देवकिल्बिषिक कितने प्रकारके कहे गये हैं-इसके उत्तरमें प्रभु कहते

देवकिल्विषिकप्रभेदवक्तव्यता—

"कइविहाण भंते! देवकिब्बिसिया पण्णत्ता"

टीकार्थ—देवकिल्विषिकनो अधिकार चाली रह्यो होवाथी गौतम स्वामी ते देवोना भेदो विषे आ प्रमाणे प्रश्न पूछे छे—"कइविहाणं भंते! देवकिब्बिसिया पण्णत्ता?" हे भदन्त! किल्विषिक देवोना केटला प्रकार कह्या छे?

भगवानाह-' गोयमा ! उप्पिं बंभलोगस्स कप्पस्स हिट्ठिं लंतए कप्पे, एत्थ णं तेरस सागरोवमट्ठिया देवकिब्बिसिया देवा परिवसंति ' हे गौतम ! उपरि ब्रह्मलोकस्य कल्पस्य ब्रह्मलोककल्पादूर्ध्वम् ,' अधस्तात् लान्तके कल्पे, लान्तककल्पाद् अधस्तात्, अत्र खलु त्रयोदशसागरोपमस्थितिकाः देवकिल्बिषिकाः देवाः परिवसन्ति, गौतमः पृच्छति-' देवकिब्बिसियाणं भंते ! केसु कम्मादाणेसु देवकिब्बिसियत्ताए उववत्तारो भवंति ? ' हे भदन्त ! देवकिल्बिषिकाः खलु देवाः केषु कर्मादानेषु कर्माणि आदानानि निमित्तानि येषां तेषु, केषु कर्मरूपनिमित्तेषु सत्सु देवकिल्बिषिकतया-उपपत्तारो भवन्ति ? उत्पद्यन्ते ? भगवानाह-' गोयमा ! जे इमे जीवा आयरियपडिणीया, उवज्झायपडिणीया, कुलपडिणीया, गणपडिणीया, संघपडिणीया, आयरियउवज्झायाणं अयसकरा, अवण्णकरा, अकित्तिकरा' हे गौतम ! ये इमे खलु जीवा आचार्यप्रत्यनीकाः-आचार्यद्रोहिणः, उपाध्यायप्रत्यनीकाः उपाध्यायद्रोहिणः, कुलप्रत्यनीकाः कुलस्य एकाचार्यसन्ततिरूप

हे गौतम ! ' उप्पिं बंभलोगस्स कप्पस्स हिट्ठिं लंतए कप्पे एत्थ णं तेरस सागरोवमट्ठिया देवकिब्बिसिया देवा परिवसंति ' ब्रह्मलोकसे ऊपर और लान्तक कल्पसे नीचे ठीक इसी स्थान पर तेरह सागरोपमकी स्थितिवाले देवकिल्विषिक देव रहते हैं । अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-' देवकिब्बिसिया णं भंते ! केसु कम्मादाणेसु देवकिब्बिसियत्ताए उववत्तारो भवंति ' हे भदन्त ! किन कर्मरूप निमित्तोंके होने पर देव किल्विषिक देवकिल्विषिकरूपसे उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा ' हे गौतम ! 'जे इमे जीवा आयरियपडिणीया, उवज्झायपडिणीया, कुलपडिणीया० अकित्तिकरा ' जो जीव आचार्य

महावीर प्रभुनो उत्तर—" गोयमा ! " हे गौतम ! " उप्पिं बंभलोगस्स कप्पस्स हिट्ठिं लंतए कप्पे एत्थ णं तेरससागरोवमट्ठिया देवकिब्बिसिया देवा परिवसंति ' ते तेर सागरोपमनी स्थितिवाळा किल्बिषिक देवो ब्रह्मलोक कल्पनी उपर अने लान्तक कल्पनी नीचे आवेला स्थानमां रहे छे

गौतम स्वामीनो प्रश्न—' देवकिब्बिसियाणं भंते ! केसु कम्मादाणेसु देवकिब्बिसियत्ताए उववत्तारो भवंति ? ' हे भदन्त ! कयां कर्मरूप निमित्तो उद्‌भववाथी किल्बिषिक देवो किल्बिषिक देवरूपे उत्पन्न थाय छे ?

महावीर प्रभुनो उत्तर—" गोयमा ! " हे गौतम ! " जे इमे जीवा आयरियपडिणीया उवज्झायपडिणीया, कुलपडिणीया, अकित्तिकरा "

जे जीव आचार्यद्रोही होय छे, उपाध्यायद्रोही होय छे, कुलद्रोही (एक आचार्यना परिवार रूप कुळना द्रोही होय छे) होय छे, अथवा

परिवसन्ति, गौतमः पृच्छति–' कहि णं भंते ! तिसागरोवमट्ठिइया देवकिब्बिसिया परिवसंति ? ' हे भदन्त ! कुत्र खलु त्रिसागरोपमस्थितिकाः त्रिसागरोपमा स्थितिर्येषां ते त्रिसागरोपमस्थितिकाः देवकिल्विषिकाः परिवसन्ति ? भगवानाह– ' गोयमा ! उप्पिं सोहम्मीसाणाणं कप्पाणं हिट्ठिं सणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु, एत्थ णं तिसागरोवमट्ठिइया देवकिब्बिसिया परिवसंति '–हे गौतम ! उपरि-सौधर्मेशानयोः कल्पयोः, सौधर्मेशानकल्पाभ्यामूर्ध्वं सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः कल्पयोः अधस्तात्, अत्र खलु स्थाने त्रिसागरोपमस्थितिकाः देवकिल्विषिकाः परिवसन्ति । ' कहि णं भंते ! तेरससागरोवमट्ठिइया देवकिब्बिसिया परिवसंति ? ' हे भदन्त ! कुत्र खलु त्रयोदशसागरोपमस्थितिकाः त्रयोदशसागरोपमा स्थिति-र्येषां ते त्रयोदशसागरोपमस्थितिकाः देवकिल्विषिकाः परिवसन्ति ? निवसन्ति ?

देवकिल्विषिक रहते हैं। हे भदन्त ! जिन किल्विषिक देवोंकी स्थिति तीन सागरोपमकी है–वे किल्विषिक देव कहां रहते हैं–इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं–' गोयमा ' हे गौतम ! ' उप्पिं सोहम्मीसाणाणं कप्पाणं, हिट्ठिं सणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु एत्थ णं तिसागरोवमट्ठिइया देव-किब्बिसिया परिवसंति ' सौधर्म ईशान इन दो देवलोकोंके ऊपर एवं सनत्कुमार माहेन्द्र इन दो देवलोकोंसे नीचे ये तीन सागरोपमकी स्थितिवाले देवकिल्विषिक रहते हैं।

अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं – ' हे भदन्त ! ' तेरससागरोवमट्ठिइया देवकिब्बिसिया कहिं परिवसंति ' जिन किल्विषिक देवोंकी स्थिति १३ सागरोपमकी है वे किल्वि-षिक देव कहां पर रहते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं–' गोयमा '

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—" कहि ण भंते तिसागरोमट्ठिइया देवकिब्बिसिया परिवसति ? " હે ભદન્ત ! ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા કિલ્વિષિક દેવો ક્યાં રહે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गोयमा ! " હે ગૌતમ ! " उप्पिं सोहम्मीसाणाणं कप्पाणं, हिट्ठिं सणकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु एत्थ ण तिसागरोवमट्ठिइया देवकिब्बिसिया परिवसंति " તે ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા કિલ્વિષિક દેવો સૌધર્મ અને ઇશાન, એ બે કલ્પોની ઉપર તથા સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પોની નીચે વસે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—" तेरससागरोवमट्ठिइयो देवकिब्बिसिया कहिं परिवसंति ? " હે ભદન્ત ! તેર સાગરોપમની સ્થિતિવાળા કિલ્વિષિક દેવો ક્યાં રહે છે ?

कुप्रदापन्नं कुर्वन्तः, व्युत्पादयन्तः देवगुर्वादिषु संशयमुत्पादयन्तः बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायम् साधुत्वपर्याय पालयन्ति, 'पाउणित्ता तस्स ठाणस्स अणालोइय पडिक्कते कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवकिब्बिसिएसु देवकिब्बिसियत्ताए उववत्तारो भवंति' बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्याय पालयित्वा तस्य स्थानस्य पापस्थानस्य अनालोचितमतिक्रान्ताः आलोचनप्रतिक्रमणमकृत्वैव कालमासे कालावसरे काल कृत्वा मरणधर्म प्राप्य अन्यतरेषु एकतमेषु देवकिल्बिषिकेषु देवकिल्बिषिकतया उपपत्तारः-उत्पत्तिमन्तो भवन्ति, उत्पद्यन्ते इत्यर्थः। कीदृशेषु तेषु? इत्याह-'ति पलिओवमट्ठिइएसु वा, तिसागरोवमट्ठिइएसु वा, तेरससागरोवमट्ठिइएसु वा' त्रिपल्योपमस्थितिकेषु वा, त्रिसागरोपमस्थितिकेषु वा, त्रयोदशसाग-

विषयमें संशय उत्पन्न किया करते हैं, और इसी प्रकारमें कुकृत्योंमें-अपनी अनेक वर्षों तक आराधित की गई समस्त श्रामण्य पर्यायको व्यतीत कर देते हैं-'पाउणित्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवकिब्बिसिएसु देवकिब्बिसियत्ताए उववत्तारो भवंति' परन्तु जिन्हें स्वप्नमें भी अपने इन कुकृत्योंकी आलोचना एवं प्रतिक्रमण करनेका भावतक भी नहीं जगता है, और ऐसे ही अकृत्योंमें पड़े हुये होकर जो अपने पापस्थानोंकी आलोचना प्रतिक्रमण किये विनाही अपने अन्तसमयमें परलोक जातेहैं, ऐसे जीव अन्यतर देवकिल्बिषिकोंमें देवकिल्बिषिककी पर्यायसे उत्पन्न होते हैं 'तिपलिओवमट्ठिइएसु वा, तिसागरोवमट्ठिइएसु वा, तेरससागरोवमट्ठिइएसु वा' चाहे तो वे तीन पल्योपमकी स्थितिवाले देवकिल्बिषिक

પ્રકારના પ્રકારમાં (કુકર્મોના પ્રકારમાં તે પોતાની અનેક વર્ષ સુધી આરાધિત કરેલી શ્રામણ્યપર્યાયને વ્યતીત કરી નાખે છે

'पाउणित्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवकिब्बिसिएसु देवकिब्बिसियत्ताए उववत्तारो भवइ" પરન્તુ પોતાના પાપકર્મોની આલોચના કરવાનો કે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનો વિચાર સ્વપ્નમાં પણ તેમના મનમાં ઉદ્ભવતો નથી. એવા જીવો એવાજ પાપકૃત્યોમાં પોતાનું જીવન વ્યતીત કરીને તેની આલોચના કર્યા વિના તથા તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા વિના કાળનો અવસર આવતાં કાળધર્મ પામીને ત્રણ પ્રકારના કિલ્બિષિક દેવોમાંથી કોઈ પણ એક પ્રકારના કિલ્બિષિક દેવોમાં કિલ્બિષિક દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થાય છે "तिपलिओवमट्ठिइएसु वा, तिसागरोवमट्ठिइएसु वा, तेरससागरोवमट्ठिइएसु वा" એટલે કે તેઓ કાં તો ત્રણ પલ્યોપમની આયુષ્ય સ્થિતિવાળા

समुदायस्य प्रत्यनीकाः द्वेषिणः, गणप्रत्यनीकाः गणस्य पूर्वोक्तानेककुलरूपस्य द्वेषिणः, सङ्घप्रत्यनीकाः सङ्घस्य-चतुर्विधसङ्घस्य द्रोहिणः, आचार्योपाध्यायानाम् अयशस्कराः-एकदिग्व्यापिनी प्रसिद्धिर्यशः तत्प्रतिषेधात् अयशः, तस्य कराः विधायकाः अयशस्कराः, अवर्णकराः अवर्णो निन्दा तस्य कराः आचार्योपाध्याय-निन्दका इत्यर्थः, अकीर्तिकराः-कीर्तिः सर्वदिग्व्यापिनी ख्यातिः तन्निषेधात् अकीर्तिः तस्याः कराः अकीर्त्तिकराः 'बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभि-निवेसेहि य, अप्पाणं य, परं य, तदुभयं य, वुग्गाहेमाणा, वुप्पाएमाणा बहुइं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणंति' बह्वीभिः असद्भावोद्भावनाभिः-असद्भावानां असत्यार्थानाम् उद्भावनाभिः उत्प्रेक्षणाभिः असत्यकल्पनाभिरित्यर्थः, मिथ्यात्वा-भिनिवेशैः-मिथ्यात्वात् मिथ्यादर्शनोदयात् ये अभिनिवेशाः दुराग्रहाः तैः मिथ्या त्वप्रचारदुराग्रहैश्च आत्मानं च, परं च, तदुभयं स्व च, परंचेत्यर्थ, व्युद्ग्राहयन्तः

द्रोही होते हैं, उपाध्याय द्रोही होते हैं, कुल-एक आचार्यके सन्ततिरूप समुदायके द्वेषी होते हैं, पूर्वोक्त-अनेक कुलरूप गणके द्वेषी होते हैं, चतुर्विध संघके द्रोही होते हैं, आचार्य उपाध्यायकी एक दिग्व्यापी प्रसिद्धिके निषेधरूप अयशके कर्त्ता होते हैं, निन्दारूप अवर्णवाद उनका करते हैं, 'बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिनिवेसेहिय अप्पाणं च परं च तदुभयं च वुग्गाहेमाणा, वुप्पाएमाणा बहूहिं वासाइं सामन्न-परियागं पाउणंति' अपनी अनेक वितथपदार्थोंकी उत्प्रेक्षाओंसे-असत्कल्पनाओंसे तथा मिथ्यात्वग्रस्त कदाग्रहोंसे-मिथ्यात्व प्रचारक दुरा-ग्रहोंसे-जो स्वयंको दूसरे जीवोंको एवं स्वपर दोनोंको कुश्रद्धावाले बनाते हैं-मिथ्यात्वरूप अंधकारमेंही उन्हें रखते हैं-देवगुरु आदिके

તેમનો દ્વેષ કરનારા હોય છે, અને કુલના સમુદાય રૂપ ગણના દ્વેષી હોય છે, ચતુર્વિધ સંઘના દ્રોહી હોય છે, આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયની દિગ્વ્યાપી પ્રસિદ્ધિનો નિષેધ કરીને તેમનો અપયશ કરનારા હોય છે, તેમની નિન્દા રૂપ અવર્ણવાદ કરનારા હોય છે, તેમની અપકીર્તિ કરનારા હોય છે, "बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिनिवेसेहिं य अप्पाणं च परं च तदुभयं च वुग्गा-हेमाणा, वुप्पाएमाणा बहूहि वासाइ सामन्नपरियागं पाउणंति" તેઓ પોતાની અનેક કપોલકલ્પિત અસત્ય કલ્પનાઓ દ્વારા તથા મિથ્યાત્વગ્રસ્ત કદાગ્રહોથી મિથ્યાત્વ પ્રચારક દુરાગ્રહોથી-પોતાને, અન્યને તથા ઉભયને (પોતાને તથા અન્યને) કુશ્રદ્ધાયુક્ત કરે છે અને તેમને મિથ્યાત્વ રૂપ અંધકારમાં અટકાવે છે, તેઓ દેવ, ગુરુ આદિના વિષે સંશય ઉત્પન્ન કર્યા કરે છે, અને આ

चत्तारि पंचनेरइयतिरिक्खजोणियमणुस्सदेवभवग्गहणाइ संसारं अणुपरियट्टित्ता, तओ पच्छा सिज्झंति, बुज्झंति, जाव अंतं करेंति' हे गौतम ! यावत् एकं, द्वे त्रीणि, चत्वारि, पञ्च नैरयिकतिर्यग्योनिकमनुष्यदेवभवग्रहणानि एतावन्तं संसारम् अनुपर्यटय-परिभ्रम्य तत पश्चात् तदनन्तरं सिध्यन्ति, बुध्यन्ते, यावत् मुच्यन्ते परिनिर्वान्ति, सर्वदुःखानाम् अन्तं कुर्वन्ति । 'अत्थेगइया अणादीयं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसारकंतारं अणुपरियट्टंति' अस्त्येकके केचन जीवाः अनादिकम्-आदिरहितम्, अनवदग्रम्-अपर्यवसानम्, दीर्घाध्वानम्-निगोदापेक्षया अत्यन्तदूराध्वानम्, चातुर्गतिकं संसारकान्तारं महाटवीम् अनुपर्यटन्ति-परिभ्रमन्ति, गौतम पृच्छति-'जमालीणं भंते ! अणगारे, अरसाहारे,

प्रश्नके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-' गोयमा ! जाव, चत्तारि पंच नेरइय तिरिक्खजोणियमणुस्सदेवभवग्गहणाइ संसारं अणुपरियट्टित्ता तओ पच्छा सिज्झंति, बुज्झंति, जाव अंतं करेंति ' हे गौतम ! नैरयिक, तिर्यग्योनिक, मनुष्य और देव इनके ४ चार भवग्रहण करने तक या पांच भवग्रहण करने तक संसार में रहते हैं-इसके बाद वे सिद्ध हो जाते हैं, बुद्ध बन जाते हैं, यावत् मुक्त हो जाते हैं, परिनिर्वात-शीतलीभूत-हो जातेहैं एवं सब दुःखों का अंत कर देतेहैं । ' अत्थेग इया अणादीयं अणवदग्गं दीए मद्धं चाउरंत संसारकंतारं अणुपरियट्टंति ' तथा कितनेक जीव ऐसे भी होते हैं जो आदि रहित, अन्तरहित, निगोद की अपेक्षा बहुत विकट मार्गयुक्त ऐसे चातुर्गतिक संसाररूप गहनवन में परिभ्रमण करते रहतेहैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछतेहैं-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गोयमा ! जाव चत्तारि पंच नेरइयतिरिक्खजोणियमणुस्सदेवभवग्गहणाई संसारं अणुपरियट्टित्ता तओ पच्छा सिज्झंति, बुज्झंति, जाव अंतं करेंति " હે ગૌતમ ! તેઓ નારક, તિર્યગ્યોનિક, મનુષ્ય અને દેવગતિના ચાર અથવા પાંચ ભવ ગ્રહણ સુધી સંસારમાં ભ્રમણ કરે છે, ત્યાર બાદ તેઓ સિદ્ધ થઈ જાય છે બુદ્ધ થઈ જાય છે, મુક્ત થઈ જાય છે, પરિનિર્વાત (સમસ્ત શારીરિક અને માનસિક પરિતાપોથી રહિત) થઈ જાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો સર્વથા ક્ષય કરી નાખે છે " अत्थेगइया अणादीयं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसारकंतारं अणुपरियट्टंति " તથા કેટલાક કિલ્બિષિક દેવો તે કિલ્બિષિક દેવ પર્યાયમાંથી નીકળીને અનાદિ, અનંત, નિગોદની અપેક્ષાએ અતિશય વિકટ માર્ગયુક્ત એવા ચાર ગતિવાળા સંસાર રૂપી ગહન વનમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે

रोपमस्थितिकेषु वा देवकिल्विषिकेषु देवकिल्विषिकतया उपपत्तारो भवन्ति। गौतमः पृच्छति-'देवकिब्बिसियाणं भंते! ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं, भवक्खएणं, अणंतरं चयं चइत्ता कहिं गच्छंति, कहिं उववज्जंति?' हे भदन्त! देवकिल्विषिकाः खलु देवाः तस्मात् देवलोकात्आयुः क्षयेण-देवायुर्दलिकनिर्जरणेन, भवक्षयेण-देवभवनिबन्धनभूतकर्मनिर्जरणेन स्थितिक्षयेण-आयुष्कादि कर्मस्थितेर्निर्जरणेन अनन्तरं चयं देवशरीरं त्यक्त्वा तस्मात् देवलोकात् निःसृत्य इत्यर्थः कुत्र गच्छन्ति? कुत्र उपपद्यन्ते? भगवानाह-'गोयमा! जाव

में देवकिल्विषिक हों, या तीन सागरोपमकी स्थितिवाले देवकिल्विषिकोंमें देवकिल्विषिक हों या तेरह १३ सागरोपमकी स्थितिवाले देवकिल्विषिकोंमें देवकिल्विषिक हो. अनेक वर्षों तक पालित की गई श्रामण्यपर्यायका जैसा इन्हें लाभ मिलना चाहिये उस लाभसे ये इन पापस्थानोंकी आलोचना एवं प्रतिक्रमण करनेके अभावसे वर्जित रहते हैं अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-'देवकिब्बिसिया णं भंते! ताओ देवलोगाओ आयुक्खएणं, भवक्खएणं, ठिईक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता कहिं गच्छंति, कहिं उववज्जंति' हे भदन्त! देवकिल्विषिक देव उस देवलोकसे देवायुके निषेकोंके (कर्मपुद्गलों की रचना विशेष) निर्जरण से, भवक्षयसे - देवभव के कारण भूत कर्मकी निर्जरासे, स्थितिक्षयसे-आयुष्कादि कर्मस्थितिके निर्जरणसे अनन्तर चयको किल्विषिक देव शरीरको छोड़कर उस देवलोकसे निकलकर कहां जाते हैं? कहां उत्पन्न होते हैं? इस

કિલ્વિષિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા કિલ્વિષિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા તેર સાગરોપમની સ્થિતિવાળા કિલ્વિષિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અનેક વર્ષો સુધી આરાધિત કરાયેલી શ્રામણ્ય પર્યાયનો જે લાભ તેમને મળવો જોઇએ, તે લાભથી તેઓ વંચિત રહે છે. તે લાભથી વંચિત રહેવાનુ કારણ મિથ્યાત્વયુક્ત કદાગ્રહોનો પ્રચાર અને તે માટે આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ-પ્રાયશ્ચિત્તનો અભાવ બતાવવામાં આવેલ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—"देवकिब्बिसियाणं भंते! ताओ देवलोगाओ आयुक्खएणं भवक्खएणं, ठिइक्खएणं अणतरं चय चइत्ता कहिं गच्छंति, कहिं उववज्जंति?" હે ભદન્ત! દેવાયુના નિષેકોનું (કર્મપુદ્ગલોની રચના વિશેષનું) નિર્જરણ કરીને, ભવક્ષય કરીને-દેવભવના કારણરૂપ કર્મની નિર્જરા કરીને, સ્થિતિક્ષય કરીને-આયુષ્યાદિ કર્મસ્થિતિની નિર્જરા કરીને, ત્યાંથી ચ્યવીને (કિલ્વિષિક દેવશરીરને છોડીને) તે દેવલોકમાથી નીકળીને કિલ્વિષિક દેવો ક્યાં જાય છે? ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે?

चत्तारि पंचनेरइयतिरिक्खजोणियमणुस्सदेवभवग्गहणाइं संसारं अणुपरियट्टित्ता, तओ पच्छा सिज्झति, बुज्झंति, जाव अंतं करेंति ' हे गौतम ! यावत् एकं, द्वे त्रीणि, चत्वारि, पञ्च नैरयिकतिर्यग्योनिकमनुष्यदेवभवग्रहणानि एतावद्रूपं संसारम् अनुपर्यटय-परिभ्रम्य ततः पश्चात् तदनन्तरं सिध्यन्ति, बुध्यन्ते, यावत् मुच्यन्ते परिनिर्वान्ति, सर्वदुःखानाम् अन्तं कुर्वन्ति । ' अत्थेगइया अणादीयं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसारकंतारं अणुपरियट्टंति ' अस्त्येकके केचन जीवाः अनादिकम्-आदिरहितम्, अनवदग्रम्-अपर्यवसानम्, दीर्घाध्वानम्-निगोदापेक्षया अत्यन्तदूराध्वानम्, चातुर्गतिक संसारकान्तारं भवाटवीम् अनुपर्यटन्ति-परिभ्रमन्ति, गौतमः पृच्छति-' अणगारे णं भंते ! अणगारे, असंसारे,

प्रश्नके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-' गोयमा ! जाव, चत्तारि पंच नेरइय तिरिक्खजोणियमणुस्सदेव भवग्गहणाइं संसार अणुपरियट्टित्ता तओ पच्छा सिज्झति, बुज्झंति, जाव अंत करेंति ' हे गौतम ! नैरयिक, तिर्यग्योनिक, मनुष्य और देव इनके ४ चार भवग्रहण करने तक या पांच भवग्रहण करने तक संसार में रहते हैं-इसके बाद वे सिद्ध हो जाते हैं, बुद्ध बन जाते हैं, यावत् मुक्त हो जाते हैं, परिनिर्वात-शीतलीभूत-हो जाते हैं एवं सब दुःखों का अंत कर देते हैं । ' अत्थेगइया अणादीयं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंत संसारकंतारं अणुपरियट्टंति ' तथा कितनेक जीव ऐसे भी होते हैं जो आदि रहित, अन्तरहित, निगोद की अपेक्षा बहुत विकट मार्गयुक्त ऐसे चातुर्गतिक संसाररूप गहनवन में परिभ्रमण करते रहते हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" ગોયમા ! જાવ ચત્તારિ પંચ નેરઇયતિરિક્ખજોણિયમણુસ્સદેવભવગ્ગહણાઇં સંસાર' અણુપરિયટ્ટિત્તા તઓ પચ્છા સિજ્ઝંતિ, બુજ્ઝંતિ, જાવ અંત કરેંતિ " હે ગૌતમ ! તેઓ ને નિ૨, તિર્યગ્યોનિક, મનુષ્ય અને દેવગતિના ચાર અથવા પાંચ ભવ ગ્રહણ સુધી સંસારમાં ભ્રમણ કરે છે, ત્યાર બાદ તેઓ સિદ્ધ થઈ જાય છે બુદ્ધ થઈ જાય છે, મુક્ત થઈ જાય છે પરિનિર્વાત (સમસ્ત શારીરિક અને માનસિક પરિતાપોથી રહિત) થઈ જાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો સર્વથા ક્ષય કરી નાખે છે " અત્થેગઇયા અણાદીયં અણવદગ્ગં દીહમદ્ધં ચાઉરંતસંસારકંતારં અણુપરિયટ્ટંતિ " તથા કેટલાક નિર્ગ્રન્થ દેવો તે નિર્ગ્રન્થ દેવ પર્યાયમાંથી નીકળીને અનાદિ, અનંત, નિગોદની અપેક્ષાએ અતિશય વિકટ માર્ગયુક્ત એવા ચાર ગતિવાળા સંસાર રૂપી ગહન વનમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે.

विरसाहारे, अंताहारे, पंताहारे, लूहाहारे, तुच्छाहारे' हे भदन्त ! जमालिः खलु अनगारः, अरसाहारः विरसाहारः अन्ताहारः प्रान्ताहारः रूक्षाहारः, तुच्छाहारः, अथ प्रकारान्तरेण जमालिमेव पुनर्विशिनष्टि-'अरसजीवी, विरसजीवी, जाव तुच्छजीवी, उवसंतजीवी, पसंतजीवी, विवित्तजीवी ?' अरसजीवी, विरसजीवी यावत्-अन्तजीवी, प्रान्तजीवी, रूक्षजीवी, तुच्छजीवी, उपशान्तजीवी, एवं प्रशान्तजीवी, विविक्तजीवी-स्त्र्यादि सम्पर्कवर्जनतः विविक्ते एकान्ते वा जीवितुं शीलमस्येति विविक्तजीवी जमालि एतादृशः किमासीत् ? इति प्रश्नः भगवानाह-'हंता, गोयमा ! जमाली णं अणगारे अरसाहारे विरसाहारे जाव विवित्तजीवी' हे

'जमाली णं भंते ! अणगारे अरसाहारे विरसाहारे, अंताहारे, पंताहारे, लूहाहारे, तुच्छाहारे' हे भदन्त ' जमालि अनगार रसरहित आहार करता था, विरस आहार करता था, अन्त आहार करता था, प्रान्त आहार करता था, रूक्ष आहार करता था एवं तुच्छ आहार करता था इस कारण क्या वह अरसजीवी, विरसजीवी, अन्तजीवी, प्रान्तजीवी, रूक्षजीवी, तुच्छजीवी, उपशान्तजीवी, प्रशान्तजीवी एवं विविक्तजीवी-स्त्र्यादिसंपर्क से रहित होने के कारण एकान्त में जीवित रहने का जिसका स्वभाव है-ऐसा एकान्तजीवी था ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-' हंता, गोयमा ' जमाली णं अणगारे अरसाहारे, विरसाहारे, जाव विविक्तजीवी ' हां गौतम ! वह जमालि अनगार अरसाहारवाला, विरसाहारवाला, अन्ताहारवाला, प्रान्ताहारवाला, रूक्षा-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—" जमाली णं भंते ! अणगारे अरसाहारे, विरसाहारे, अंताहारे, पंताहारे, लूहाहारे, तुच्छाहारे " હે ભદન્ત ! જમાલી અણુગાર રસરહિત આહાર કરતા હતા, વિરસ આહાર કરતા હતા, અન્ત આહાર કરતા હતા, પ્રાન્ત આહાર કરતા હતા, રૂક્ષ (લૂખો-ઘી આદિથી રહિત) આહાર કરતા હતા, અને તુચ્છ આહાર કરતા હતા, અને તે કારણે શું તેઓ અરસજીવી, વિરસજીવી, અન્તજીવી, પ્રાન્તજીવી, રૂક્ષજીવી, તુચ્છજીવી ઉપશાન્તજીવી, પ્રશાન્તજીવી અને વિવક્તજીવી-એકાન્તજીવી (સ્ત્રી આદિના સંપર્કથી રહિત એવું એકાન્ત જીવન જીવનારા) પવિત્ર આત્મા હતા ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" हंता, गोयमा ! जमाली ण अणगारे अरसाहारे; विरसाहारे, जाव विविक्तजीवी " હા, ગૌતમ ! જમાલી અણુગાર અરસ આહાર કરનારા, વિરસ આહાર કરનારા, અન્ત આહાર કરનારા, પ્રાન્ત

तम ! हन्त–सत्यमेव जमालिः खलु अनगारः अरसाहारो, विरसाहारो यावत् अन्ताहारः प्रान्ताहारः रूक्षाहारः, तुच्छाहारः, अथ च अरसजीवी, विरसजीवी, अन्तजीवी प्रान्तजीवी, रूक्षजीवी तुच्छजीवी उपशान्तजीवी, प्रशान्तजीवी, विविक्तजीवी आसीत्, गौतम पृच्छति 'जइ णं भंते ! जमाली अणगारे अरसाहारे विरसाहारे जाव विवित्तजीवी ?' हे भदन्त ! यदि खलु जमालिरनगारः अरसाहारः, विरसाहारः, यावत् विविक्तजीवी, आसीत् तर्हि–' कम्हाणं भंते ! जमाली अणगारे कालमासे कालं किच्चा लंतए कप्पे तेरससागरोवमठिइएसु देवकिब्बिसिएसु देवेसु देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने ?' हे भदन्त ! कस्मात् खलु कारणात् जमालिरनगारः कालमासे कालं कृत्वा लान्तके कल्पे त्रयोदश सागरोपमस्थितिकेषु देवकिल्बिषकेषु देवेषु देवकिल्बिषिकतया उपपन्नः ?, भग

हारवाला, तुच्छाहारवाला था–इस कारण वह अरसजीवी, विरसजीवी, अन्तजीवी, प्रान्तजीवी, रूक्षजीवी, तुच्छजीवी, उपशान्तजीवी, प्रशान्तजीवी और विविक्तजीवी था। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–' जइणं भंते ! जमाली अणगारे अरसाहारे विरसाहारे जाव विवित्तजीवी ' हे भदन्त ! यदि जमालि अनगार अरसआहार करता था, विरस आहार करता था–यावत् वह विविक्त जीवी था, तो फिर ' कम्हाणं भंते ! जमाली अणगारे कालमासे काल किच्चा लंतए कप्पे तेरससागरोवमट्ठिइएसु देवकिब्बिसिएसु देवेसु देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने ' वह जमालि अनगार किस कारण से हे भदन्त ! काल अवसर काल करके लान्तक कल्प में १३ सागरोपम की स्थितिवाले देवकिल्बिषिक देवों में किल्बिषिक देव की पर्याय से उत्पन्न हुआ।

આહાર કરનારા, રૂક્ષ આહાર કરનારા, અને તુચ્છ આહાર કરનારા હતા. તે કારણે તેઓ અરસજીવી, અન્તજીવી, પ્રાન્તજીવી રૂક્ષજીવી, તુચ્છજીવી, ઉપશાન્તજીવી પ્રશાન્તજીવી અને એકાન્તજીવી હતા

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—" जइणं भंते ! जमाली अणगारे अरसाहारे, विरसाहारे जाव विवित्तजीवी " હે ભદન્ત ! જમાલી અણગાર અરસાહારી હતા વિરસાહારી હતા અને પૂર્વોક્ત વિવિક્તજીવી (એકાન્તજીવી) પર્યન્તના ગુણોથી યુક્ત હતા, તે છતાં પણ " कम्हाणं भंते ! जमाली अणगारे कालमासे कालं किच्चा लंतए कप्पे तेरससागरोवमट्ठिइएसु देवकिब्बिसिएसु देवेसु देवकिब्बिसियत्ताए उववन्ने ?" તેઓ કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને લાન્તક કલ્પમાં ૧૩ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા કિલ્બિષિક દેવોમાં કિલ્બિષિક દેવની પર્યાયે શા કારણે ઉત્પન્ન થયા છે ?

विरसाहारे, अंताहारे, पंताहारे, लूहाहारे, तुच्छाहारे' हे भदन्त ! जमालिः खलु अनगारः, अरसाहारः विरसाहारः अन्ताहारः प्रान्ताहारः रूक्षाहारः, तुच्छाहारः, अथ प्रकारान्तरेण जमालिमेव पुनर्विशिनष्टि-'अरसजीवी, विरसजीवी, जाव तुच्छजीवी, उवसंतजीवी, पसंतजीवी, विवित्तजीवी ?' अरसजीवी, विरसजीवी यावत्-अन्तजीवी, प्रान्तजीवी, रूक्षजीवी, तुच्छजीवी, उपशान्तजीवी, एवं प्रशान्तजीवी, विविक्तजीवी-स्त्र्यादि सम्पर्कवर्जनत' विविक्ते एकान्ते वा जीवितुं शीलमस्येति विविक्तजीवी जमालि एतादृशः किमासीत् ' इति प्रश्नः भगवानाह-' हंता, गोयमा ! जमाली णं अणगारे अरसाहारे विरसाहारे जाव विवित्तजीवी ' हे

' जमाली णं भंते ! अणगारे अरसाहारे विरसाहारे, अंताहारे, पंताहारे, लूहाहारे, तुच्छाहारे ' हे भदन्त ' जमालि अनगार रसरहित आहार करता था, विरस आहार करता था, अन्त आहार करता था, प्रान्त आहार करता था, रूक्ष आहार करता था एवं तुच्छ आहार करता था इस कारण क्या वह अरसजीवी, विरसजीवी, अन्तजीवी, प्रान्तजीवी, रूक्षजीवी, तुच्छजीवी, उपशान्तजीवी, प्रशान्तजीवी एवं विविक्तजीवी-स्त्र्यादिसंपर्क से रहित होने के कारण एकान्त में जीवित रहने का जिसका स्वभाव है-ऐसा एकान्तजीवी था ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-' हंता, गोयमा ' जमाली णं अणगारे अरसाहारे, विरसाहारे, जाव विविक्तजीवी ' हां गौतम ! वह जमालि अनगार अरसाहारवाला, विरसाहारवाला, अन्ताहारवाला, प्रान्ताहारवाला, रूक्षा-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—" जमाली णं भंते ! अणगारे अरसाहारे, विरसाहारे, अंताहारे, पंताहारे, लूहाहारे, तुच्छाहारे " હે ભદન્ત ! જમાલી અણુગાર રસરહિત આહાર કરતા હતા, વિરસ આહાર કરતા હતા, અન્ત આહાર કરતા હતા, પ્રાન્ત આહાર કરતા હતા, રૂક્ષ (લૂખો-ઘી આદિથી રહિત) આહાર કરતા હતા, અને તુચ્છ આહાર કરતા હતા, અને તે કારણે શું તેઓ અરસજીવી, વિરસજીવી, અન્તજીવી, પ્રાન્તજીવી, રૂક્ષજીવી, તુચ્છજીવી ઉપશાન્તજીવી, પ્રશાન્તજીવી અને વિવક્તજીવી-એકાન્તજીવી (સ્ત્રી આદિના સંપર્કથી રહિત એવુ એકાન્ત જીવન જીવનારા) પવિત્ર આત્મા હતા ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" हंता, गोयमा ! जमाली णं अणगारे अरसाहारे, विरसाहारे, जाव विविक्तजीवी " હા, ગૌતમ ! જમાલી અણુગાર અરસ આહાર કરનારા, વિરસ આહાર કરનારા, અન્ત આહાર કરનારા, પ્રાન્ત

अर्धमासिकया संलेखनया त्रिंशद् भक्तानि अनशनतया–अनशनेन छिनत्ति, 'छेदेत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा लंतए कप्पे जाव उववन्ने' छित्वा तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः–आलोचनप्रतिक्रमणमकृत्वा कालमासे कालं कृत्वा लान्तके कल्पे यावत् त्रयोदश सागरोपमस्थितिकेषु देवकिल्बिषिकेषु देवेषु देवकिल्बिषिकतया उपपन्नः–उत्पत्तिं प्राप्तवान् ॥सू०१६॥

मूलम्–" जमाली णं भंते ! देवे ताओ देवलोयाओ आउक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! चत्तारि पंच तिरिक्खजोणियमणुस्सदेवभवग्गहणाइं संसारं अणुपरियट्टित्ता तओ पच्छा सिज्झिहिइ जाव अंतं काहेइ, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति, ॥ सू० १७ ॥

(जमाली समत्तो)

सणाए छेदेइ' इस अर्द्धमासिक संलेखना से अपने शरीर को कृश करके उसने अनशन द्वारा तीस ३० भक्तों का छेदन किया–' छेदेत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा लंतए कप्पे जाव उववन्ने ' छेदन करके भी उसने अपने पापस्थानक की न आलोचना की और न उसका प्रतिक्रमण किया–इस तरह पापस्थान की आलोचना और प्रतिक्रमण को नहीं करनेसे वह काल अवसर काल कर लान्तककल्प में १३ सागरोपम की स्थितिवाले देवकिल्बिषिक देवों में–जो किल्बिषिक देव होते हैं उन देवों में–वह १३ सागरोपम की स्थितिवाला किल्बिषिक देवरूप से उत्पन्न हुआ ॥ सू० १६ ॥

तेमणे अनशन द्वारा ३० भक्तोनुं छेदन कर्युं (त्रीस टंकना भोजननो परित्याग कर्यो). ' छेदेत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा लंतए कप्पे जाव उववन्ने " आ रीते ३० टंकना भोजननो परित्याग करवा छतां पण तेमणे पोताना पापस्थानकोनी आलोचना पण न करी अने प्रतिक्रमण (प्रायश्चित्त) पण न कर्युं आ रीते पापस्थानकोनी आलोचना अने प्रतिक्रमण कर्या विना काळनो अवसर आवता काळ करीने तेओ लान्तक कल्पमां १३ सागरोपमनी स्थितिवाळा किल्बिषिक देवोमां किल्बिषिक देव रूपे उत्पन्न थया छे ॥ सू. १६ ॥

वानाह–' गोयमा ! जमाली णं अणगारे आयरियपडिणीए उवज्झायपडिणीए आयरियउवज्झायाणं अयसकारए जाव वुप्पाएमाणे बहूइं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणइ पाउणित्ता ' हे गौतम ! जमालिः खलु अनगारः, आचार्यप्रत्यनीकः, उपाध्यायप्रत्यनीकः, आचार्योपाध्यायानाम् अयशस्कारः यावत् अवर्णकारकः अकीर्तिकारकः, असद्भावोद्भावनाभिः, मिथ्याभिनिवेशैश्च आत्मानं च परं च तदुभयं च व्युद्ग्राहयन् व्युत्पादयंश्च बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं पालयति, पालयित्वा ' अद्धमासियाए संलेहणाए तीसं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ '

इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–' गोयमा ' हे गौतम ! ' जमाली णं अणगारे आयरियपडिणीए, उवज्झायपडिणीए, आयरियउवज्झायाणं अयसकारए, जाव वुप्पाएमाणे, बहूइं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणइ ' जमालि अनगार आचार्य के साथ द्रोह करनेवाला था, उपाध्याय के साथ द्रोह करने वाला था, आचार्य और उपाध्याय का अयशकारक था, यावत् अवर्णकारक था, अकीर्तिकारक था, उसने अपनी असदुद्भावनाओं से एवं मिथ्याभिनिवेशों से स्वयं अपने आपको, दूसरे जीवों को एवं स्वपर दोनों को कुश्रद्धायुक्त बनाया, मिथ्यात्व रूप कीचड़ में उन्हें फँसाया । इस तरह के कुकार्यों के प्रचार में उसने अनेक वर्षों तक अपनी श्रामण्यपर्याय को पाला बाद में जब उसकी आयु का अंतसमय आगया तब उसने अर्द्धमासिक–पन्द्रह दिन की संलेखना धारण की ' अद्धमासियाए संलेहणाए तीसं भत्ताइं अण

મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા કહે છે કે–– " गोयमा ! " હે ગૌતમ ! " जमालीणं अणगारे आयरियपडिणीए, उवज्झायपडिणीए, आयरियउवज्झायाणं अयसकारए, जाव वुप्पाएमाणे बहूइं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणइ " જમાલી અણુગાર આચાર્યનો દ્રોહ કરનારા હતા, ઉપાધ્યાયનો દ્રોહ કરનારા હતા, આચાર્ય ઉપાધ્યાયનો અપયશ કરનારા હતા, તેમના નિન્દક હતા, અને તેમની અકીર્તિ કરનારા હતા તેમણે તેમની અસદ્ ભાવનાઓથી (કપોલકલ્પિત સિદ્ધાંતોથી અને મિથ્યાભિનિવેશો દ્વારા (મિથ્યાત્વ યુક્ત વિચારોના પ્રચાર દ્વારા) પોતાની જાતને, અન્યને તથા ઉભયને (પોતાને અને અન્યને) કુશ્રદ્ધાયુક્ત બનાવ્યા હતા અને મિથ્યાત્વ રૂપી કાદવમાં તેમને ફસાવ્યા હતા આ રીતે કુકાર્યો અને મિથ્યાત્વના પ્રચારમાં તેમણે પોતાની ઘણાં વર્ષની શ્રામણ્ય પર્યાયને વ્યતીત કરી હતી. ત્યાર બાદ મૃત્યુનો સમય નજીક આવ્યો ત્યારે તેમણે અર્ધા માસનો (૧૫ દિવસનો) સંથારો કર્યો. " अद्धमासिए संलेहणाए तीसं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ " તે અર્ધમાસિક સંથારા દ્વારા પોતાના શરીરને ક્ષીણ કરી નાખીને

अर्धमासिकया संलेखनया त्रिंशद् भक्तानि अनशनतया-अनशनेन छिनत्ति, 'छेदेत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कते कालमासे कालं किच्चा लंतए कप्पे जाव उव वन्ने ' छित्वा तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः-आलोचनप्रतिक्रमणमकृत्वा कालमासे कालं कृत्वा लान्तके कल्पे यावत् त्रयोदश सागरोपमस्थितिकेषु देवकिल्बिषिकेषु देवेषु देवकिल्बिषिकतया उपपन्नः-उत्पत्तिं प्राप्तवान् ॥सू०१६॥

मूलम्-" जमाली णं भंते ! देवे ताओ देवलोयाओ आउ क्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! 'चत्तारि पंच तिरिक्खजोणियमणुस्सदेवभवग्गहणाइं संसारं अणुपरि यट्टित्ता तओ पच्छा सिज्झिहिइ जाव अंतं काहेइ, सेवं भंते! सेवं भंते ! त्ति, ॥ सू० १७ ॥

(जमाली समत्तो)

सणाए छेदेइ ' इस अर्द्धमासिक संलेखना से अपने शरीर को कृश करके उसने अनशन द्वारा तीस ३० भक्तों का छेदन किया-' छेदेत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कते कालमासे कालं किच्चा लंतए कप्पे जाव उववन्ने ' छेदन करके भी उसने अपने पापस्थानक की न आलोचना की और न उसका प्रतिक्रमण किया-इस तरह पापस्थान की आलोचना और प्रतिक्रमण को नहीं करनेसे यह काल अवसर काल कर लान्तककल्प में १३ सागरोपम की स्थितिवाले देवकिल्बिषिक देवों में-जो किल्बिषिक देव होते हैं उन देवों में-यह १३ सागरोपम की स्थितिवाला किल्बिषिक देवरूप से उत्पन्न हुआ ॥ सू० १६ ॥

તેમણે અનશન દ્વારા ૩૦ ભક્તોનું છેદન કર્યું ત્રીસ ટંકના ભોજનનો પરિ ત્યાગ કર્યો. ' છેદેત્તા તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોઇયપડિક્કતે કાલમાસે કાલં કિચ્ચા લંતએ કપ્પે જાવ ઉવવન્ને " આ રીતે ૩૦ ટંકના ભોજનનો પરિત્યાગ કરવા છતાં પણ તેમણે પોતાનાં પાપસ્થાનકોની આલોચના પણ ન કરી અને પ્રતિક્રમણ (પ્રાયશ્ચિત્ત) પણ ન કર્યું આ રીતે પાપસ્થાનકોની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને તેઓ લાન્તક કલ્પમાં ૧૩ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા કિલ્બિષિક દેવોમાં કિલ્બિષિક દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થયા છે ॥ સૂ ૧૬ ॥

छाया—जमालिः खलु भदन्त ! देवस्तस्माद् देवलोकात् आयुःक्षयेण यावत् कुत्र उपपत्स्यते ? गौतम ! चत्वारि, पञ्च तिर्यग्योनिकमनुष्यदेवभवग्रहणानि संसारम् अनुपर्यटय ततः पश्चात् सेत्स्यते, यावत् अन्तं करिष्यति, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० १७ ॥ जमालिः समाप्तः

टीका—जमालेरनगारस्य वक्तव्यतामुपसंहरन् गौतमः पृच्छति—'जमाली णं भंते' इत्यादि, 'जमाली णं भंते देवे ताओ देवलोयाओ, आउक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ ?' हे भदन्त ! जमालिः खलु देवस्तस्मात् त्रयोदशसागरोपमस्थितिकात् लान्तकात् देवलोकात् आयु क्षयेण यावत् भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण कुत्र उपपत्स्यते ? उत्पत्तिं लप्स्यते ? भगवानाह—'गोयमा ! चत्तारि पंचतिरिक्खजोणियमणुस्सदेवाभवग्गहणाइं संसारं अणुपरियट्टित्ता तओ पच्छा सिज्झिहिइ, जाव अंतं काहेइ' हे गौतम ! चत्वारि पञ्च वा तिर्यग्योनिकमनुष्यदेवभवग्रहणानि यावत् संसारम् अनुपर्यटय—परिभ्रम्य ततः पश्चात् तदनन्तरं सेत्स्यते—सिद्धिं

'जमाली णं भंते ! देवे ताओ देवलोयाओ' इत्यादि ।

टीकार्थ—जमालि अनगार की वक्तव्यता का उपसंहार करते हुए गौतम प्रभु से पूछते हैं 'जमाली णं भंते ! देवे ताओ देवलोयाओ आउक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ' हे भदन्त ! जमालि अनगार तेरह १३ सागरोपम की स्थितिवाले उस लान्तक देवलोक से अपनी आयु के क्षय होने के बाद, यावत्-भवक्षय के बाद, स्थितिक्षय के बाद कहां उत्पन्न होगा ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'चत्तारि पंच तिरिक्खजोणियं मणुस्स देवभवग्गहणाइं संसारं अणुपरियट्टित्ता तओ पच्छा सिज्झिहिइ, जाव अंतं काहिइ' चार या

"जमाली णं भंते ! देवे ताओ देवलोयाओ" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—જમાલી અણુગારની વક્તવ્યતાનો ઉપસંહાર કરતાં ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછે છે-"जमाली णं भंते ! देवे-ताओ देवलोयाओ आउक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ" હે ભદન્ત ! ૧૩ સાગરોપમની આયુષ્ય સ્થિતિવાળા તે લાન્તક દેવલોકમાંથી આયુનો ક્ષય થયા બાદ, ભવનો ક્ષય થયા બાદ અને સ્થિતિનો ક્ષય થયા બાદ, જમાલી અણુગાર ત્યાંથી ચ્યવીને ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર--"गोयमा ! હે ગૌતમ ! "चत्तारि पंच तिरिक्खजोणिय' मणुस्सदेवभवग्गहणाइं संसारं अणुपरियट्टित्ता तओ पच्छा

माप्स्यति, यावत्-सर्वदुःखानामन्तं करिष्यतीति भावः, गौतम भगवद्वाक्य सत्यापयन्नाह-' सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ' हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेवेति ॥ सू० १७ ॥

जमालि वक्तव्यता समाप्ताः ।

इति नवमशतके त्रयस्त्रिंशत्तमोद्देशकः समाप्तः ॥ ९-३३ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक - श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त ' जैनशास्त्राचार्य ' पदभूषित-कोल्हापुर राजगुरु बालब्रह्मचारि जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री - घासीलालव्रतिविरचितायां ' भगवतीसूत्रस्य ' प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां ॥ नवमं शतकं सम्पूर्णम् ॥ ९-३३ ॥

पांच भव तिर्यग्योनिक, मनुष्य एवं देव के करने प्रमाण संसार में परिभ्रमण करके बह इसके बाद सिद्धि को प्राप्त करेगा यावत् समस्त दुःखों का अंत करेगा। अब अन्त में भगवान् के वचनों में सत्य का स्थापन करते हुए गौतम ' सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ' इस पाठ द्वारा ऐसा कहते हैं कि हे भदन्त! आपके द्वारा कहा हुआ सब कथन सर्वथा सत्य ही है, हे भदन्त! आपके द्वारा कहा हुआ सब कथन सर्वथा सत्य ही है ॥ सू० १७ ॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्म दिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत " भगवती सूत्र " की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्या के नववें शतकका तेतीसवां उद्देशा समाप्त ॥ ९-३३ ॥

सिज्झिहिइ जाव अंतं काहेइ " तेओ तिर्यंचगतिमां, मनुष्यगतिमां अने देवगतिमां चार अथवा पांच भव करशे. आ रीते चार अथवा पांच भव सुधी तेओ संसारमां परिभ्रमण करशे त्यार बाद तेओ सिद्धि पामशे, बुद्ध थशे, मुक्त थशे समस्त परितापोथी रहित थशे अने समस्त दुःखोनो अंत करशे.

महावीर प्रभुनां वचनोमां अपार श्रद्धा व्यक्त करवा निमित्ते गौतम स्वामी कहे छे- सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति " " हे भगवन्! आ विषयनुं आपे जे प्रतिपादन कर्युं ते सर्वथा सत्य ज छे हे प्रभो! आपे जे कह्युं ते सर्वथा सत्य ज छे, आ प्रमाणे कहीने महावीर प्रभुने वंदणा नमस्कार करीने तेओ तेमने स्थाने बेसी गया. ॥ सू १७ ॥

श्री जैनाचार्य-जैनधर्म दिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत " भगवती सूत्र " नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना नवमा शतकनो तेत्रीसमो उद्देशो समाप्त ॥ ९-३३ ॥

अथ नवमशतके चतुस्त्रिंशत्तमोद्देशकः

नवमश चतुस्त्रिंशत्तमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्—पुरुषाश्वादि हननवक्तव्यता। पुरुषादि हनने तद्वैरवन्धवक्तव्यता। पृथिवीकायिकादीनां श्वासोच्छ्वासवक्तव्यता। पृथिवीकायिकादीनां वायुकायिकस्य च क्रियावर्णनम्।

पुरुषाश्वादिहननतद्वैरवन्ध पुरुषवक्तव्यता।

मूलम्–"तेणं कालेणं, तेणं समएणं रायगिहे जाव एवं वयासी–पुरिसेणं भंते! पुरिसं हणमाणे किं पुरिसं हणइ, णो पुरिसे हणइ? गोयमा! पुरिसंपि हणइ, णो पुरिसे वि हणइ। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ–पुरिसंपि हणइ, णो पुरिसे वि हणइ? गोयमा! तस्स णं एवं भवइ–एवं खलु अहं एगं पुरिसं हणामि, से णं एगं पुरिसं हणमाणे अणेगे जीवे हणइ, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ–पुरिसंपि हणइ, णो पुरिसे वि हणइ। पुरिसे णं भंते! आसं हणमाणे किं आसं हणइ? णो आसे वि हणइ? गोयमा! आसंपि हणइ,

---

चौतीसवें उद्देशाका प्रारंभ

नौवें शतकके इस ३४ वे उद्देशकका विषय विवरण संक्षेपसे इस प्रकार है–पुरुष, अश्व आदिके हननकी वक्तव्यता, पुरुष आदिके हनन करने पर उनकी वैर बंधकी वक्तव्यता पृथिवीकायिक आदिकोंके श्वासोच्छ्वासकी वक्तव्यता. पृथिवीकायिक आदिकोंकी और वायुकायिक क्रियाका वर्णन।

નવમા શતકનો ચોત્રીસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

નવમાં શતકના આ ૩૪ માં ઉદ્દેશકનું સંક્ષિપ્ત વિષય વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે—પુરુષ, અશ્વ આદિના હનન (હત્યા)ની વક્તવ્યતા. પુરુષ આદિની હત્યા કરનાર જે વેરનો બંધ કરે છે તેની વ્યક્તવ્યતા. પૃથ્વીકાયિક વગેરેના શ્વાસોચ્છ્વાસની વકતવ્યતા પૃથ્વીકાયિક વગેરે જીવોની તથા વાયુકાયિકોની ક્રિયાની વકતવ્યતા.

णो आसेवि हणइ । से केणट्ठेणं अट्ठो तहेव, एवं हत्थि सीह, वग्घ, जाव चिल्ललग । पुरिसेणं भंते ! अन्नयर तस पाणं हणमाणे किं अन्नयर तस पाणं हणइ, णो अन्नयरे तसे पाणे हणइ ? गोयमा ! अन्नयरंपि तस पाणं हणइ, णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ । से केणट्ठेणं भंते ! एव वुच्चइ अन्नयर पि तस पाणं, णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ ? गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ-एव खलु अहं एगं अन्नयर तस पाणं हणामि, से णं एग अन्नयर तस पाणं हणमाणे अणेगे जीवे हणइ, से तेणट्ठेणं गोयमा । त चेव एए सव्वे वि एक्कगमा । पुरिसे णं भंते ! इसिं हणमाणे किं इसिं हणइ ? णोइसिं हणइ० गोयमा ! इसिं पि हणइ, णोइसिं पि हणइ से केणट्ठेणं भंते ! एव वुच्चइ जाव णोइसिंपि हणइ ? गोयमा ! तस्स णं एव भवइ, एवं खलु अहं एग इसिं हणामि, सेणं एग इसिं हणमाणे अणंते जीवे हणइ, से तेणट्ठेणं निक्खेवओ । पुरिसे णं भंते ! पुरिस हणमाणे किं पुरिसवेरेणं पुट्ठे णो पुरिसवेरेणं पुट्ठे गोयमा० अहवा पुरिसवेरेण य, णो पुरिसवेरेण य पुट्ठे, अहवा पुरिसवेरेण य, णो पुरिसवेरेहि य पुट्ठे, एव आस, एव जाव चिल्ललग जाव अहवा चिल्ललगवेरेण य, णो चिल्ललगवेरेहिय पुट्ठे । पुरिसे णं भंते ! इसिं हणमाणे किं इसिवेरेणं पुट्ठे, णो इसिवेरेणं पुट्ठे ? गोयमा ! नियमा इसिवेरेण य, णो इसिवेरेहिय पुट्ठे ॥ सू० १ ॥

अथ नवमशतके चतुस्त्रिंशत्तमोद्देशकः

नवमश चतुस्त्रिंशत्तमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्—पुरुषाश्वादि हननवक्तव्यता। पुरुषादि हनने तद्वैरबन्धवक्तव्यता। पृथिवीकायिकादीनां श्वासोच्छ्वासवक्तव्यता। पृथिवीकायिकादीनां वायुकायिकस्य च क्रियावर्णनम्।

पुरुषाश्वादिहननतद्वैरबन्ध पुरुषवक्तव्यता।

मूलम्–" तेणं कालेणं, तेणं समएणं रायगिहे जाव एवं वयासी-पुरिसेणं भंते! पुरिसं हणमाणे किं पुरिसं हणइ, णो पुरिसे हणइ? गोयमा! पुरिसंपि हणइ, णो पुरिसे वि हणइ। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-पुरिसंपि हणइ, णो पुरिसे वि हणइ? गोयमा! तस्स णं एवं भवइ-एवं खलु अहं एगं पुरिसं हणामि, से णं एगं पुरिसं हणमाणे अणेगे जीवे हणइ, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ-पुरिसंपि हणइ, णो पुरिसे वि हणइ। पुरिसे णं भंते! आसं हणमाणे किं आसं हणइ? णो आसे वि हणइ? गोयमा! आसंपि हणइ,

---

चौतीसवें उद्देशाका प्रारंभ

नौवें शतकके इस ३४ वे उद्देशकका विषय विवरण संक्षेपसे इस प्रकार है-पुरुष, अश्व आदिके हननकी वक्तव्यता, पुरुष आदिके हनन करने पर उनकी वैर बंधकी वक्तव्यता पृथिवीकायिक आदिकोंके श्वासोच्छ्वासकी वक्तव्यता. पृथिवीकायिक आदिकोंकी और वायुकायिक क्रियाका वर्णन।

નવમા શતકનો ચોવીસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

નવમાં શતકના આ ૩૪ માં ઉદ્દેશકનું સંક્ષિપ્ત વિષય વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે—પુરુષ, અશ્વ આદિના હનન (હત્યા)ની વક્તવ્યતા. પુરુષ આદિની હત્યા કરનાર જે વેરનો બંધ કરે છે તેની વ્યક્તવ્યતા. પૃથ્વીકાયિક વગેરેના શ્વાસોચ્છ્વાસની વકતવ્યતા. પૃથ્વીકાયિક વગેરે જીવોની તથા વાયુકાયિકેની ક્રિયાની વકતવ્યતા.

णो आसेवि हणइ। से केणट्ठेणं अट्ठो तहेव, एवं इत्थिं सीहं, वग्घ, जाव चिल्ललगं। पुरिसेणं भंते! अन्नयरं तसं पाणं हणमाणे किं अन्नयरं तसं पाणं हणइ, णो अन्नयरे तसे पाणे हणइ? गोयमा! अन्नयरंपि तसं पाणं हणइ, णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ अन्नयरं पि तसं पाणं, णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ? गोयमा! तस्स णं एवं भवइ एवं खलु अहं एगं अन्नयरं तसं पाणं हणामि, से णं एगं अन्नयरं तसं पाणं हणमाणे अणेगे जीवे हणइ, से तेणट्ठेणं गोयमा। तं चेव एए सव्वे वि एक्कगमा। पुरिसे णं भंते! इसिं हणमाणे किं इसिं हणइ? णोइसिं हणइ० गोयमा! इसिं पि हणइ, णोइसिं पि हणइ से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जाव णोइसिंपि हणइ? गोयमा! तस्स णं एवं भवइ, एवं खलु अहं एगं इसिं हणामि, सेणं एगं इसिं हणमाणे अणंते जीवे हणइ, से तेणट्ठेणं निक्खेवओ। पुरिसे णं भंते! पुरिसं हणमाणे किं पुरिसवेरेणं पुट्ठे णो पुरिसवेरेणं पुट्ठे गोयमा० अहवा पुरिसवेरेण य, णो पुरिसवेरेण य पुट्ठे, अहवा पुरिसवेरेण य, णो पुरिसवेरेहि य पुट्ठे, एवं आसं, एवं जाव चिल्ललगं जाव अहवा चिल्ललगवेरेण य, णो चिल्ललगवेरेहिय पुट्ठे। पुरिसे णं भंते! इसिं हणमाणे किं इसिवेरेणं पुट्ठे, णो इसिवेरेणं पुट्ठे? गोयमा! नियमा इसिवेरेण य, णो इसिवेरेहिय पुट्ठे॥ सू० १॥

छाया–तस्मिन् काले, तस्मिन् समये राजगृहे यावत् एवमवादीन्–पुरुषः खलु भदन्त! पुरुषं घ्नन् किं पुरुषं हन्ति? नो पुरुषान् हन्ति? गौतम! पुरुषमपि हन्ति, नो पुरुषानपि हन्ति। तत्केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते पुरुषमपि हन्ति, नोपुरुषानपि हन्ति, गौतम! तस्य खलु एवं भवति–एवं खलु अहम् एकं पुरुषं हन्मि, स खलु एकं पुरुषम् घ्नन् अनेकान् जीवान् हन्ति, तत् तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते–पुरुषमपि हन्ति, नोपुरुषानपि हन्ति। पुरुषः खलु भदन्त! अश्वं घ्नन् किम् अश्वं हन्ति, नोअश्वानपि हन्ति? गौतम! अश्वमपि हन्ति, नो अश्वानपि हन्ति। तत् केनार्थेन अर्थस्तथैव। एवं हस्तिनम्, सिंहम् व्याघ्रम्, यावत् चिल्ललकम्! पुरुष खलु भदन्त! अन्यतरं त्रसं प्राण घ्नन् किम् अन्यतरं त्रस प्राणं हन्ति, नो अन्यतरान् त्रसप्राणान् हन्ति? गौतम! अन्यतरमपि त्रसं प्राणं हन्ति, नो अन्यतरानपि त्रसान् प्राणान् हन्ति। तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते–अन्यतरमपि त्रसं प्राणं, नो अन्यतरानपि त्रसान् प्राणान् हन्ति? गौतम! तस्य खलु एवं भवति–एवं, खलु अहम् एकम् अन्यतरं त्रसं प्राणं हन्मि, स खलु अहम्-एकम् अन्यतरं त्रसं प्राणं घ्नन् अनेकान् जीवान् हन्ति, तत् तेनार्थेन गौतम! तदेव एते सर्वेऽपि एकगमा। पुरुषः खलु भदन्त! ऋषिं घ्नन् किम् ऋषिं हन्ति, नो ऋषिं हन्ति? गौतम! ऋषिमपि हन्ति, नो ऋषीमपि हन्ति तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते यावत् नो ऋषीमपि हन्ति? गौतम! तस्य खलु एव भवति एवं खलु अहं एकम् ऋषिं हन्मि स खलु एकम् ऋषिं घ्नन् अनन्तान् जीवान् हन्ति! तत् तेनार्थेन निक्षेपकः? पुरुषः खलु भदन्त! पुरुषं घ्नन् पुरुषवैरेण स्पृष्टः? नो पुरुषवैरेण स्पृष्टः? गौतम! नियमात् तावत् पुरुषवैरेण स्पृष्टः, अथवा पुरुष वैरेण च, नो पुरुषवैरेण च स्पृष्टः, अथवा पुरुषवैरेण च नोपुरुषवैरैश्च स्पृष्टः। एवम् अश्वम्, एवं यावत् चिल्ललक यावत्, अथवा चिल्ललकवैरेणच णो चिल्ललकवैरैश्च स्पृष्ट, पुरुषः खलु भदन्त! ऋषिं घ्नन् किम् ऋषिवैरेण स्पृष्टः? नो ऋषि वैरेण स्पृष्टः? गौतम! नियमात् ऋषि वैरेणच, नो ऋषि वैरैश्च स्पृष्टःसू॥०१॥

टीका—अव्यवहितपूर्वोद्देशके आचार्यादि विद्वेषितया स्वगुणव्याघातस्य प्रतिपादितत्वेन व्याघातस्य प्रस्तावात् अस्मिन् उद्देशके पुरुषादिव्याघातेन

टीकार्थ--इस उद्देशासे अव्यवहित पूर्व तेतीसवे उद्देशेमें आचार्य आदिका द्रोही होनेके कारण जीव अपने गुणोंका व्याघात करता है, ऐसा कहा गया है, सो इसी व्याघातके कारणको लेकर इसउद्देशेमें पुरुषादिके व्याघातसे उसके अतिरिक्त अन्य जीवोंका भी व्याघात

ટીકાર્થ—આ પહેલાના તેત્રીસમા ઉદ્દેશામા એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે આચાર્ય આદિનો દ્રોહ કરનાર જીવ પોતાના ગુણોનો પણ વ્યાઘાત કરે છે. તે વ્યાઘાતના સબંધને અનુલક્ષીને અહીં એ વાતનું પ્રતિ-

तदन्यजीववधाघातोऽपि भवतीति प्रतिपादयितुमाह-' तेण कालेणं ' इत्यादि, ' तेण कालेणं, तेणं समएणं रायगिहे जाव एवं वयासी ' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये राजगृहे यावत् नगरे स्वामी-समवसृतः धर्मं श्रुत्वा नमस्कर्तुं पर्षद् निर्गच्छति-प्रतिगतापर्षत्, ततो विनयेन शुश्रूषमाणः नमस्यन् प्राञ्जलिपुटो गौतमः एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' पुरिसेणं भंते ! पुरिसं हणमाणे किं पुरिसं हणइ, णो पुरिसे हणइ ? ' हे भदन्त ! पुरुषः खलु पुरुषं घ्नन् हिंसन् किम् पुरुषं हन्ति ? किंवा नो पुरुषान् पुरुषव्यतिरिक्तान् जीवान् हन्ति ? भगवानाह-' गोयमा ! पुरिसं पि हणइ, नो पुरिसे वि हणइ ' हे गौतम ! पुरुषः खलु पुरुष

होता है, यह प्रतिपादित किया गया है-' तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे जाव एवं वयासी ' उस काल और उस समयमें राजगृह नामके नगरमें यावत्-महावीर स्वामी पधारे महावीर स्वामीको पधारे हुए सुनकर वहांकी परिषद् उनको वन्दना करनेके लिये एवं नमस्कार करनेके लिये निकली, प्रभुका धर्मोपदेश सुनकर फिर वह परिषद् अपने २ स्थान पर चली गई, इसके बाद प्रभुकी सेवा सुश्रूषा करते हुए गौतमने बडे विनयके साथ प्रभुको नमस्कार कर इस प्रकारसे पूछा-' पुरिसेणं भंते ! पुरिसं हणमाणे किं पुरिसं हणइ, णो पुरिसे हणइ ' हे भदन्त ! जब कोई पुरुष किसी दूसरे पुरुषका घात करता है-तब क्या वह मारनेवाला पुरुष उस दूसरे पुरुषका ही घात करता है या उसके सिवाय अन्य जीवोंका भी घात करता है ? इसके

घात કરવામાં આવ્યું છે કે પુરુષાદિને હણનાર વ્યક્તિ તે હણનાર પુરુષ સિવાયના અન્ય જીવોનો પણ ઘાત કરે છે—

" तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे जाव एवं वयासी " તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામે નગર હતું તે નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા. તેમને વંદણા નમસ્કાર કરવાને ત્યાંની જનતા નીકળી પડી વંદણા નમસ્કાર કરીને તથા ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને પરિષદ ત્યાંથી પાછી ફરી ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુની સેવાશુશ્રૂષા કરતાં કરતાં ગૌતમ સ્વામીએ ઘણા વિનયપૂર્વક નમસ્કાર કરીને મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો—

" पुरिसेणं भंते ! पुरिसं हणमाणे किं पुरिसं हणइ णो पुरिसे हणइ ? " હે ભગવન્ ! જ્યારે કોઈ પણ વ્યક્તિ દ્વારા કોઈ એક પુરુષની હત્યા થાય છે, ત્યારે હત્યા કરનાર તે વ્યક્તિ શું તે હણનાર પુરુષની જ હત્યા કરે છે, કે તે પુરુષ સિવાયના અન્ય જીવોની પણ હત્યા કરે છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये राजगृहे यावत् एवमवादीन्—पुरुषः खलु भदन्त ! पुरुषं घ्नन् किं पुरुषं हन्ति ? नो पुरुषान् हन्ति ? गौतम ! पुरुषमपि हन्ति, नो पुरुषानपि हन्ति । तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते पुरुषमपि हन्ति, नोपुरुषानपि हन्ति, गौतम ! तस्य खलु एवं भवति—एवं खलु अहम् एकं पुरुषं हन्मि, स खलु एकं पुरुषम् घ्नन् अनेकान् जीवान् हन्ति, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते—पुरुषमपि हन्ति, नोपुरुषानपि हन्ति । पुरुषः खलु भदन्त ! अश्वं घ्नन् किम् अश्व हन्ति, नोअश्वानपि हन्ति ? गौतम ! अश्वमपि हन्ति, नो अश्वानपि हन्ति । तत् केनार्थेन अर्थस्तथैव । एवं हस्तिनम्, सिंहम् व्याघ्रम्, यावत् चिल्ललकम् ! पुरुष खलु भदन्त ! अन्यतरं त्रसं प्राणं घ्नन् किम् अन्यतरं त्रस प्राणं हन्ति, नो अन्यतरान् त्रसप्राणान् हन्ति ? गौतम ! अन्यतरमपि त्रसं प्राणं हन्ति, नो अन्यतरानपि त्रसान् प्राणान् हन्ति । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—अन्यतरमपि त्रसं प्राणं, नो अन्यतरानपि त्रसान् प्राणान् हन्ति ? गौतम ! तस्य खलु एवं भवति—एवं, खलु अहम् एकम् अन्यतरं त्रसं प्राणं हन्मि, स खलु अहम् एकम् अन्यतरं त्रसं प्राणं घ्नन् अनेकान् जीवान् हन्ति, तत् तेनार्थेन गौतम ! तदेव एते सर्वेऽपि एकगमाः । पुरुषः खलु भदन्त ! ऋषिं घ्नन् किम् ऋषिं हन्ति, नो ऋषिं हन्ति ? गौतम ! ऋषिमपि हन्ति, नो ऋषीमपि हन्ति तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते यावत् नो ऋषीमपि हन्ति ? गौतम ! तस्य खलु एवं भवति एवं खलु अहं एकम् ऋषिं हन्मि स खलु एकम् ऋषिं घ्नन् अनन्तान् जीवान् हन्ति ! तत् तेनार्थेन निक्षेपकः ? पुरुषः खलु भदन्त ! पुरुषं घ्नन् पुरुषवैरेण स्पृष्टः ? नो पुरुषवैरेण स्पृष्टः ? गौतम ! नियमात् तावत् पुरुषवैरेण स्पृष्टः, अथवा पुरुष वैरेण च, नो पुरुषवैरेण च स्पृष्टः, अथवा पुरुषवैरेण च नोपुरुषवैरैश्च स्पृष्टः । एवम् अश्वम्, एवं यावत् चिल्ललक यावत्, अथवा चिल्ललकवैरेणच णो चिल्ललकवैरैश्च स्पृष्ट, पुरुषः खलु भदन्त ! ऋषिं घ्नन् किम् ऋषिवैरेण स्पृष्टः ? नो ऋषि वैरेण स्पृष्टः ? गौतम ! नियमात् ऋषि वैरेणच, नो ऋषि वैरैश्च स्पृष्टःसू॥०१॥

टीका—अव्यवहितपूर्वोद्देशके आचार्यादि विद्वेषितया स्वगुणव्याघातस्य प्रतिपादितत्वेन व्याघातस्य प्रस्तावात् अस्मिन् उद्देशके पुरुषादिव्याघातेन

टीकार्थ—इस उद्देशासे अव्यवहित पूर्व तेतीसवे उद्देशेमें आचार्य आदिका द्रोही होनेके कारण जीव अपने गुणोंका व्याघात करता है, ऐसा कहा गया है, सो इसी व्याघातके कारणको लेकर इसउद्देशेमें पुरुषादिके व्याघातसे उसके अतिरिक्त अन्य जीवोंका भी व्याघात

ટીકાર્થ—આ પહેલાના તેત્રીસમા ઉદ્દેશામા એ વાતનુ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે આચાર્ય આદિનો દ્રોહ કરનાર જીવ પોતાના ગુણોનો પણ વ્યાઘાત કરે છે. તે વ્યાઘાતના સબંધને અનુલક્ષીને અહીં એ વાતનું પ્રતિ-

तदन्यजीववधपापभागोऽपि भवतीति प्रतिपादयितुमाह-' तेणं कालेणं ' इत्यादि, ' तेणं कालेणं, तेणं समएणं रायगिहे जाव एवं वयासी ' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये राजगृहे यावत् नगरे स्वामी-समवसृतः प्रभु वन्दितु नमस्कर्तुं पर्षद् निर्गच्छति-प्रतिगतापर्षत्, ततो विनयेन शुश्रूषमाणः नमस्यन् प्राञ्जलिपुटो गौतमः एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-' पुरिसेणं भंते ! पुरिसं हणमाणे किं पुरिसं हणइ, णो पुरिसे हणइ ? ' हे भदन्त ! पुरुषः खलु पुरुषं घ्नन् हिंसन् किम् पुरुषं हन्ति ? किंवा नो पुरुषान् पुरुषव्यतिरिक्तान् जीवान् हन्ति ? भगवानाह- ' गोयमा ! पुरिसं पि हणइ, नो पुरिसे वि हणइ ' हे गौतम ! पुरुष खलु पुरुष

होता है, यह प्रतिपादित किया गया है-' तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे जाव एवं वयासी ' उस काल और उस समयमें राजगृह नामके नगरमें यावत्-महावीर स्वामी पधारे महावीर स्वामीको पधारे हुए सुनकर वहांकी परिषद् उनको वन्दना करनेके लिये एवं नमस्कार, करनेके लिये निकली, प्रभुका धर्मोपदेश सुनकर फिर, यह परिषद् अपने २ स्थान पर चली गई, इसके बाद प्रभुकी सेवा सुश्रूषा, करते हुए गौतमने बडे विनयके साथ प्रभुको नमस्कार कर इस प्रकारसे पूछा-' पुरिसेणं भंते ! पुरिसं हणमाणे किं पुरिसं हणइ, णो पुरिसे' हणइ ' हे भदन्त ! जब कोई पुरुष किसी दूसरे पुरुषका घात करता है-तब क्या वह मारनेवाला पुरुष उस दूसरे पुरुषका ही घात करता है या उसके सिवाय अन्य जीवोंका भी घात करता है ? इसके

પાદન કરવામાં આવ્યું છે કે પુરુષાદિને હણનાર વ્યક્તિ તે હણનાર પુરુષ સિવાયના અન્ય જીવોનો પણ ઘાત કરે છે—

" તેણં કાલેણં તેણં સમએણં રાયગિહે જાવ એવં વયાસી " તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામે નગર હતું તે નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા તેમને વંદણા નમસ્કાર કરવાને ત્યાંની જનતા નીકળી પડી વંદણા નમસ્કાર કરીને તથા ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને પરિષદ ત્યાંથી પાછી ફરી, ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુની સેવાશુશ્રૂષા કરતાં કરતાં ગૌતમ સ્વામીએ ઘણા વિનયપૂર્વક નમસ્કાર કરીને મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો—

" પુરિસેણં ભંતે ! પુરિસં હણમાણે કિં પુરિસં હણઇ ણો પુરિસે હણઇ ! " હે ભગવન્ ! જ્યારે કોઈ પણ વ્યક્તિ દ્વારા કોઈ એક પુરુષની હત્યા થાય છે, ત્યારે હત્યા કરનાર તે વ્યક્તિ શું તે હણનાર પુરુષની જ હત્યા કરે છે, કે તે પુરુષ સિવાયના અન્ય જીવોની પણ હત્યા કરે છે? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-

घ्नन् पुरुषमपि हन्ति, अथच नोपुरुषानपि पुरुषव्यतिरिक्तान् अन्य जीवानपि हन्ति । गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पुरिसं पि हणइ, नो पुरिसेवि हणइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन एवमुच्यते पुरुषः खलु पुरुषं घ्नन् पुरुषमपि हन्ति, नो पुरुषानपि हन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ-एवं खलु अहं पुरिसं हणामि,' हे गौतम ! तस्य खलु एक पुरुषं घ्नतः पुरुषस्य एव वक्ष्यमाणरीत्या भवति मनसि ज्ञानं जायते-यत् एवं खलु अहम् एकमेव पुरुषं हन्मि, किन्तु 'से णं एगं पुरिसं हणमाणे अणेगे जीवे

उत्तरमें प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'पुरिसं पि हणइ, नो पुरिसे वि हणइ' पुरुषका हनन करता हुआ वह प्रथम पुरुष जिसको वह मार रहा है उस पुरुषकी भी हत्या करता है, और उससे भिन्न अन्य नो पुरुषोंकी-जीवोंकी भी हत्या करता है, गौतम इसमें कारण पूछते हैं, कि 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, पुरिसंपि हणइ, नो पुरिसे वि हणइ' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारणसे कहते हैं कि पुरुषकी हत्या करता हुआ वह मारक पुरुष उस पुरुषकी भी हत्या करता है, और उसके साथ अन्य जीवोंकी भी हत्या करता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'तस्स णं एवं भवइ, एव खलु अहं एगं पुरिसं हणामि' पुरुषकी हत्या करनेवाले उस मारक पुरुषके मनमें ऐसा विचार होता है कि मैं एकही पुरुषको मार रहा हूं, किन्तु 'से णं एगं पुरिसं हणमाणे अणेगे जीवे हणइ' एक पुरुषको मारता

"गोयमा !" "હે ગૌતમ ! "पुरिसं पि हणइ, नो पुरिसे वि हणइ" પુરુષની હત્યા પણ કરે છે અને તે હણનાર પુરુષ સિવાયના અન્ય જીવોની પણ હત્યા કરે છે.

હવે તેનું કારણ જાણવા નિમિત્તે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કરે છે-"से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, पुरिसं पि हणइ, नो पुरिसे वि हणइ ?" હે પ્રભો ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે પુરુષની હત્યા કરતી તે વ્યક્તિ પુરુષને પણ હણે છે અને તે પુરુષ સિવાયના અન્ય જીવોને પણ સાથે સાથે હણે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "तस्स णं एवं भवइ, एव खलु अहं एगं पुरिसं हणामि" તે હત્યા કરનાર પુરુષ તો એમ જ માને છે કે હું આ એક જ પુરુષની હત્યા કરી રહ્યો છું, પરન્તુ "से णं एगं पुरिसं हणमाणे अणेगे जीवे हणइ" એક પુરુષની હત્યા કરનારો તે પુરુષ,

हणइ ' स खलु पुरुष एकं पुरुषं घ्नन् अनेकान् जीवान् हन्ति, हन्यमानस्य पुरुषस्य शरीराश्रितानां तच्छरीराश्रितानां लिक्षा यूका गण्डूलकादीनां हननात्। तदुपसंहरन्नाह-से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ पुरिसं पि हणइ, णो पुरिसेवि हणइ ' हे गौतम ! तत् तेनार्थेन एवमुक्तरीत्या उच्यते-यत् पुरुषमपि हन्ति, नो पुरुषानपि-पुरुषव्यतिरिक्तजीवानपि हन्ति, गौतमः पुनः पृच्छति-' पुरिसे ण भंते ! आस हणमाणे किं आसं हणइ, णो आसेवि हणइ ? हे भदन्त ! पुरुषः खलु अश्वं घ्नन् किम् अश्वमेव हन्ति ? किंवा नो अश्वानपि हन्ति, अश्वव्यतिरिक्तजीवानपि हिनस्ति ? इति प्रश्नः, भगवानाह-' गोयमा ! आसंपि हणइ, णो आसेवि हणइ ' हे गौतम ! अश्वं घ्नन् पुरुषः अश्वमपि हन्ति, अपच नो अश्वानपि अश्वव्यतिरिक्तजीवानपि हन्ति, गौतमः आह-' से केणट्ठेणं ? '

हुआ वह पुरुष हन्यमान उस पुरुषके शरीराश्रित लिक्षा, यूका, गण्डुल (पेटमें पैदा होनेवाले जीव) आदि जीवोंको भी मारता है ' से तेणट्ठेण गोयमा ! एवं वुच्चइ पुरिसंपि हणइ, णो पुरिसे वि हणइ ' इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि वह मारक पुरुष पुरुषको भी मारता है, और उस पुरुष व्यतिरिक्त जीवोंको भी मारता है,

अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते है - 'पुरिसेणं भंते ! आसं हणमाणे किं आसं हणइ, णो आसे वि हणइ' हे भदन्त ! घोडेकी हत्या करता हुआ मनुष्य क्या घोडेहीकी हत्या करता है, या घोडेसे अतिरिक्त और दूसरे जीवोंकी भी हत्या करता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'आसंपि हणइ, णो आसे वि हणइ ' घोडेकी हत्या करता हुआ मनुष्य घोडेको भी मारता है एवं घोडेको मारते समय वह घोडेसे भी अतिरिक्त

હણનાર પુરુષના શરીરાશ્રિત જૂ, લીખ આદિના વગેરે અનેક જીવોને પણ હણે છે સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઇ-પુરિસં વિ હણઇ ણો પુરિસે વિ હણઇ " હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે પુરુષની હત્યા કરનાર તે વ્યક્તિ તે પુરુષનો ઘાત કરે છે અને તે પુરુષ સિવાયના અન્ય જીવોનો પણ ઘાત કરે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—" પુરિસે ણં ભંતે ! આસં હણમાણે કિં આસં હણઇ ણો આસે વિ હણઇ ? " હે ભગવન્ ! ઘોડાની હત્યા કરતો મનુષ્ય શું ઘોડાની જ હત્યા કરે છે કે ઘોડા સિવાયના અન્ય જીવોની પણ હત્યા કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—' ગોયમા ! ' હે ગૌતમ ! " આસં પિ હણઇ, ણો આસે વિ હણઇ " ઘોડાનો ઘાત કરનાર તે મનુષ્ય ઘોડાનો પણ ઘાત કરે છે અને ઘોડા સિવાયના અન્ય જીવોનો પણ ઘાત કરે છે.

हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन अश्वं घ्नन् पुरुषः, अश्वमपि हन्ति, नो अश्वमपि हन्ति ? भगवान् पूर्वोक्तमेव हेतुं प्रतिपादयितुमाह-'अट्ठो तहेव' हे गौतम ! अर्थस्तथैव-पूर्वोक्तएव, तथाच अश्वं घ्नतः पुरुषस्य एवं मनसि भवति-अहं खलु एकम् अश्वमेव हन्मि, किन्तु एकम् अश्वं घ्नन् अनेकान जीवान् हन्ति, एकस्याश्वस्य व्यापादनेन तदाश्रित तदायत्तयूकादिजीवानामपि व्यापादनसम्भवात्। 'एवं हत्थि, सीहं, वग्घं, जाव चिल्ललग', एव पुरुषाश्ववदेव कश्चित्पुरुषो हस्तिनम्, सिंहम्, व्याघ्रम्, यावत् चिल्ललकम्, अत्र यावत्पदेन-" विगं, दीविय, अच्छं, तरच्छं, परासरं, सियालं, विरालं सुणगं कोलसुणगं कोकतियं ससगं"

और दूसरे जीवोंको भी मारता है। 'से केणट्ठेणं' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारणसे कहते हैं कि घोडेकी हत्या करता हुआ मनुष्य घोड़ेको भी मारता है, और उस समय वह घोडेसे भिन्न और भी जीवोंको मारता है ? इस प्रश्नके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'अट्ठो तहेव' हे गौतम ! इस विषयमें उत्तर पहिले जैसा ही जानना चाहिये तथाच-घोडेकी हत्या करते हुए उस मारक मनुष्यके मनमें ऐसा विचार रहता है कि मैं इस समय केवल घोडेकोही मार रहा हूँ परन्तु वह एक घोडेको मारता हुआ भी अनेक जीवोंकी हत्या करता है, क्योंकि एक घोडेके मारने पर उस घोडेके आश्रित रहे हुए या उसके आधीन रहे हुए अनेक यूकादि जीवोंका भी विघात हो जाता है 'एवं हत्थि, सीहं, वग्घं, जाव चिल्ललगं' पुरुष एवं अश्वकी तरहही यदि कोई पुरुष हाथीको, शेरको, व्याघ्रको, यावत् 'विगं, दीवियं, अच्छं, तरच्छं,

---

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન—" से केणट्ठेणं." હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે કારણે એવુ કહો છો કે ઘોડાની હત્યા કરતો પુરુષ ઘોડાને પણ હણે છે અને સાથે સાથે ઘોડા સિવાયના જીવોને પણ હણે છે ?

મહાવીર પ્રભુના ઉત્તર—" अट्ठो तहेव " હે ગૌતમ તેનું કારણ પણ આગળ કહ્યાં પ્રમાણે જ સમજવું એટલે કે...ઘોડાની હત્યા કરનારા તે પુરુષના મનમાં એવો વિચાર આવે છે કે હું અત્યારે એક ઘોડાની જ હત્યા કરી રહ્યો છું, પરન્તુ એક ઘોડાની હત્યા કરતો તે પુરુષ ઘોડાની હત્યા કરવા ઉપરાંત બીજા અનેક જીવોની પણ હત્યા કરતો હોય છે, કારણ કે તે ઘોડાના શરીરના આશ્રય કરીને રહેલાં અનેક જૂ, લીખ આદિ જીવોના પણ સાથે સાથે વિઘાત થઈ જાય છે.

" एव हत्थि, सीहं, वग्घं, जाव चिल्ललगं " પુરુષ અને અશ્વની જેમ હાથી, સિંહ, વાઘ, " विगं, दीविय, अच्छं, तरच्छ, परासरं, सियालं, विरालं,

इति सप्रसिद्धम् । तत्र निर्ग्रन्थकम्-' नाहर ' इति प्रसिद्धम् ' दीविय ' द्वीपिकम्-चित्रकविशेषम्-' दीपडा ' इति भाषा प्रसिद्धम्, ' अच्छ ' ऋक्षम्-भल्लूकम्, ' तरच्छ ' तरक्षम्-व्याघ्रजाति-विशेषम्, ' परस्सर ' परासर्-लक्षिन ' गेंडा ' इति प्रसिद्धम् । ' सियाल ' शृगालम्, ' विराल ' बिडाल-प्रसिद्धम् ' सुणगं ' शुनकम्-श्वानम्, ' कोलसुणगं ' कोलशुनकम्-मृगया कुशलं श्वानमेव ' कोकंतिय ' कोकन्तिकम्-' लोमडी ' इति प्रसिद्धम्, ' ससगं ' शशकम् ' खरगोस ' इति प्रसिद्धम्, चित्रकम्-' चीता ' इति प्रसिद्धम्, तथा चिल्ललकम्-आरण्य पशुविशेषम्, चित्ता इति प्रसिद्धम् हिंसकपशुविशेषम् एतान् घ्नन् तद् व्यतिरिक्तानपि जीवान् हन्ति, तेषां हननेन तदाश्रितजीवानपि हननसम्भवात् । गौतमः पृच्छति-' पुरिसेणं भंते ! अन्नयरं तसं पाणं हणमाणे किं अन्नयरं तसं पाणं हणइ, णो अन्नयरे तसे पाणे हणइ ?' हे भदन्त ! पुरुषः खलु कश्चित् अन्यतरम्-एकतरम्, त्रसप्राण-द्वीन्द्रियादिकं जीवं

परासरं, सियाल बिरालं, सुणग, कोलसुणग, कोकंतिय, ससग ' मृगको जंगलीप्राणी-भेडिया द्वीपिकको-चीता विशेषको, अच्छ-रीछको, तरच्छ-व्याघ्र जातिविशेषको, परासरको-गेंडा हाथीको, सियालको-शृगालको, बिरालको-बिडालको, सुणगको-कुत्तेको, कोलशुनकको-शिकारी कुत्तेको, कोकंतियको-लोमडीको एवं शशक-खरगोशको, तथा चित्ताको और चिल्ललक-जंगली पशु विशेषको मारता है, तो वह इनके मारनेके साथ २ इनसे अतिरिक्त और भी जीवोंको मारता है । क्योंकि इनके मारनेसे इनके आश्रित रहे हुए जीवोंका भी विघात हो सकता है । अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-' पुरिसे णं भंते ! अन्नयर तस पाणं हणमाणे किं अन्नयरं तसं पाणं हणइ, णो अन्नयरे तसे पाणे हणइ ' हे भदन्त ! जब कोई मनुष्य किसी एक त्रस प्राणीके मारनेमें लगता है-अर्थात् द्वीन्द्रियादिक जीवोंकी विराधना करता है-तब क्या

सुणग, कोलसुणग कोकंतियं, ससग " पृष्ठ-नार द्वीपिक-दिपडो, अच्छ-रींछ तरच्छ-व्याघ्र जाति विशेष परासर-गेंडा सियाळ, बिलाडी कुतरा, कोलशुनक-शिकारी कुतरा लोकडी ससलां अने चीतानी हत्या करनार मनुष्य तेमनी हत्या करे ज छे पण ते उपरांत तेमना शरीरने आश्रये रहेलां अनेक अन्य जीवोनी पण हत्या करे छे (' जाव चिल्ललगं ' मां ' जाव " पदथी ग्रहण करवामां आवेलो सूत्रपाठ पण सामे दईने अर्थ बनाववामां आवेल छे)

गौतम स्वामीनो प्रश्न—पुरिसे णं भंते ! अन्नयरं तस पाणं हणमाण किं अन्न यरं तस पाणं हणइ, णो अन्नयर तसे पाणे हणइ ? ' हे भगवन् ! कोई एक त्रस जीवनी (द्वीन्द्रियादिक जीवनी) हत्या करतो मनुष्य शुं ते त्रस जीवनी ज विरा

हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन अश्वं घ्नन् पुरुषः, अश्वमपि हन्ति, नो अश्वमपि हन्ति ? भगवान् पूर्वोक्तमेव हेतुं प्रतिपादयितुमाह-'अट्ठो तहेव' हे गौतम ! अर्थस्तथैव-पूर्वोक्तएव, तस्मात् अश्वं घ्नतः पुरुषस्य एवं मनसि भवति-अहं खलु एकम् अश्वमेव हन्मि, किन्तु एकम् अश्वं घ्नन् अनेकान् जीवान् हन्ति, एकस्याश्वस्य व्यापादनेन तदाश्रित तदायत्तयूकादिजीवानामपि व्यापादनसम्भवात्। 'एवं हत्थिं, सीहं, वग्धं, जाव चिल्ललगं' एव पुरुषाश्ववदेव कश्चित्पुरुषो हस्तिनम्, सिंहम्, व्याघ्रम्, यावत् चिल्ललकम्, अत्र यावत्पदेन-"विगं, दीवियं, अच्छं, तरच्छं, परासरं, सियालं, विरालं सुणगं कोलसुणगं कोकतियं ससगं"

और दूसरे जीवोंको भी मारता है। 'से केणट्टेणं' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारणसे कहते हैं कि घोडेकी हत्या करता हुआ मनुष्य घोडेको भी मारता है, और उस समय वह घोडेसे भिन्न और भी जीवोंको मारता है ? इस प्रश्नके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'अट्ठो तहेव' हे गौतम ! इस विषयमें उत्तर पहिले जैसा ही जानना चाहिये तथाच-घोडेकी हत्या करते हुए उस मारक मनुष्यके मनमें ऐसा विचार रहता है कि मैं इस समय केवल घोडेकोही मार रहा हूँ परन्तु वह एक घोडेको मारता हुआ भी अनेक जीवोंकी हत्या करता है, क्योंकि एक घोडेके मारने पर उस घोडेके आश्रित रहे हुए या उसके आधीन रहे हुए अनेक यूकादि जीवोंका भी विघात हो जाता है 'एवं हत्थि, सीहं, वग्घं, जाव चिल्ललगं' पुरुष एवं अश्वकी तरहही यदि कोई पुरुष हाथीको, शेरको, व्याघ्रको, यावत् 'विगं, दीवियं, अच्छं, तरच्छं,

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—"से केणट्ठेणं." હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે કારણે એવું કહો છો કે ઘોડાની હત્યા કરતો પુરુષ ઘોડાને પણ હણે છે અને સાથે સાથે ઘોડા સિવાયના જીવોને પણ હણે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—"अट्ठो तहेव" હે ગૌતમ તેનું કારણ પણ આગળ કહ્યાં પ્રમાણે જ સમજવું એટલે કે...ઘોડાની હત્યા કરનારા તે પુરુષના મનમાં એવો વિચાર આવે છે કે હું અત્યારે એક ઘોડાની જ હત્યા કરી રહ્યો છું, પરન્તુ એક ઘોડાની હત્યા કરતો તે પુરુષ ઘોડાની હત્યા કરવા ઉપરાંત બીજા અનેક જીવોની પણ હત્યા કરતો હોય છે, કારણ કે તે ઘોડાના શરીરનો આશ્રય કરીને રહેલાં અનેક જૂ, લીખ આદિ જીવોનો પણ સાથે સાથે વિઘાત થઈ જાય છે.

"एवं हत्थिं, सीहं, वग्घं, जाव चिल्ललगं" પુરુષ અને અશ્વની જેમ હાથી, સિંહ, વાઘ, "विगं, दीवियं, अच्छं, तरच्छं, परासरं, सियालं, विरालं,

इति प्रसिद्धम् । तत्र विर्गे वृकम्-' नाहर ' इति प्रसिद्धम् ' दीविय ' द्वीपिकम्-चित्रकविशेषम्-' दीपडा ' इति भाषा प्रसिद्धम्, ' अच्छ ' ऋक्षम्-भल्लूकम्, ' तरच्छ ' तरक्षम्-व्याघ्रजाति-विशेषम्, ' परस्सर ' परासरं-लक्षिम ' गेडा ' इति प्रसिद्धम् । ' सियाल ' शृगालम्, ' विराल ' विडाल-प्रसिद्धम् सुणगं ' शुनकम्-श्वानम्, ' कोलसुणगं ' कोलशुनकम्-मृगया कुशलं श्वानमत्र ' कोक्कंतिय ' कोकन्तिकम्-' लोमडी ' इति प्रसिद्धम्, ' ससगं ' शशकम् खरगोश ' इति प्रसिद्धम्, चित्रकम्-' चीता ' इति प्रसिद्धम्, तथा चिल्ललकम्-अरण्य पशुविशेषम्, चिया इति प्रसिद्धम् हिंसकपशुविशेषम् एताम् घ्नन् तद् व्यतिरिक्तानपि जीवान् हन्ति, तेषां हननेन तदाश्रितजीवानपि हननसम्भवात् । गौतमः पृच्छति-' पुरिसेणं भंते ! अन्नयरं तसं पाणं हणमाणे किं अन्नयरं तसं पाणं हणइ, णो अन्नयरे तस पाणे हणइ ?' हे भदन्त ! पुरुषः खलु कश्चित् अन्यतरम्-एकतरं, त्रसप्राणं-द्वीन्द्रियादिकं, जीव

परासरं, सियालं विरालं, सुणगं, कोलसुणगं, कोक्कतियं, ससगं ' वृकको जंगलीप्राणी-भेडिया द्वीपिकको-चीता विशेषको, अच्छ-रीछको, तरच्छ-व्याघ्र जातिविशेषको, परासरको-गेंडा हाथीको, सियालको-शृगालको, विरालको-बिडालको, सुणगको-कुत्तेको, कोलशुनकको-शिकारी कुत्तेको कोक्कंतियको-लोमड़ीको एव शशक-खरगोशको, तथा चित्ताको और चिल्ललक-जंगली पशु विशेषको मारता है, तो वह इनके मारनेके साथ २ इनसे अतिरिक्त और भी जीवोंको मारता है । क्योंकि इनके मारनेसे इनके आश्रित रहे हुए जीवोंका भी विघात हो सकता है । अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-' पुरिसे णं भंते ! अन्नयरं तस पाणं हणमाणे किं अन्नयरं तस पाणं हणइ, णो अन्नयरे तसे पाणे हणइ ' हे भदन्त ! जब कोई मनुष्य किसी एक त्रस प्राणीके मारनेमें लगता है-अर्थात् द्वीन्द्रियादिक जीवोंकी विराधना करता है-तब क्या

सुणगं, कोलसुणगं कोक्कंतियं ससगं " वृक-नाहर द्वीपिक-दिपडो, अच्छ-रीछ तरछ-व्याघ्र जाति विशेष, परासर-गेंडा, शियाळ, बिलाडी, कुतरा कोलशुनक-शिकारी कुतरा लोंकडी ससला अने चीत्तानी हत्या करनार मनुष्य तेमनी हत्या करे ज छे पण ते उपरांत तेमना शरीरने आश्रये रहेलां अनेक अन्य जीवोनी पण हत्या करे छे ('जाव चिल्ललगं' मां " जाव " पदथी ग्रहण करवामां आवेलो सूत्रपाठ पण साथे लईने अर्थ बनाववामां आवेल छे)

गौतम स्वामीनो प्रश्न—पुरिसे णं भंते ! अन्नयरं तसं पाणं हणमाण किं अन्नयरं तसं पाणं हणइ, णो अन्नयरे तसे पाणे हणइ ?" हे भगवन् ! कोई एक त्रस जीवनी (द्वीन्द्रियादि जीवनी) हत्या करतो मनुष्य शुं ते त्रस जीवनी ज विरा

घ्नन् किम् अन्यतरम् एकतरं त्रसं प्राणं हन्ति ? किंवा नो अन्यतरान् तद्भिन्नान् त्रसान् प्राणान् हन्ति ? भगवान् आह–' गोयमा ! अन्नयरंपि तसपाणं हणइ, णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ हे गौतम ! पुरुषः खलु कश्चित् अन्यतरमपि त्रसं प्राणं हन्ति, अथच नो अन्यतरानपि–तद्भिन्नानपि त्रसान् प्राणान् हन्ति । उपर्युक्तयुक्तेः, गौतमः प्राह–' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–अन्नयरं तसं पाण हणइ, णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ ? ' हे भदन्त ! तत्–अथ केनार्थेन एवमुच्यते–अन्यतरं त्रसं प्राणं घ्नन् अन्यतरमपि त्रसं प्राणं हन्ति, अथच नो अन्यतरानपि तद्भिन्नानपि त्रसान् प्राणान् हन्ति ? भगवानाह–' गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ–एवं खलु अहं एगं तसं पाण हणामि ' तस्य खलु अन्यतरत्रस

वह मनुष्य उसी विवक्षित एक त्रस प्राणीको मारता है, या उससे भिन्न अन्य त्रस प्राणियोंको भी मारता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं–' गोयमा ' हे गौतम ! ' अन्नयरं पि तसं पाणं हणइ णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ ' जब कोई मनुष्य किसी एक त्रस–द्वीन्द्रियादिक त्रसजीवको मारताहै–तब वह उस त्रस प्राणीको मारनेके साथ २ उससे भिन्न और त्रस प्राणियोंको भी मारता है। इस विषयमें कारण पहिले जैसा कहा गया है, वैसाही जानना चाहिये। अर्थात् गौतमने जब प्रभुसे इस विषयमें कारण जाननेके लिये ऐसा पूछा कि ' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–अन्नयरं पि तसं पाणं हणइ, णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ ' हे भदन्त ! आप ऐसा किस कारणसे कहते हैं कि किसी एक त्रस प्राणीके मारनेमें प्रवृत्त हुआ पुरुष उस त्रस जीवको मारनेके साथ २ उससे भिन्न और भी त्रस जीवोंको मारता है ? तब इस प्रश्नके

धना કરતો હોય છે, કે તે ત્રસ જીવ સિવાયના અન્ય ત્રસ જીવોની પણ વિરાધના કરતો હોય છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "अन्नयरं पि तस पाणं हणइ, णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ" જ્યારે કોઈ મનુષ્ય કોઈ એક ત્રસ (દ્વીન્દ્રિયાદિક જીવની) હત્યા કરતો હોય છે, ત્યારે તે મનુષ્ય તે ત્રસ જીવની હત્યા કરવા ઉપરાંત તે ત્રસ જીવ સિવાય અન્ય જીવોની પણ હત્યા કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—" से केणट्ठेण भंते एव वुच्चइ–अन्नयरं पि तस पाणं हणइ, णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ" હે ભદન્ત ! આપ એવું શા કારણે કહો છો કે કોઈ એક ત્રસ જીવની વિરાધના કરનો મનુષ્ય તે ત્રસ જીવ સિવાયના અન્ય ત્રસ જીવોની પણ સાથે સાથે વિરાધના કરે છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गोयमा ! " હે ગૌતમ "तस्सण एव भवइ–

मायाङ्ख्युः पुरुषस्य, एवं वक्ष्यमाणरीत्या विचारः समुत्पद्यते यत्-एवं खलु अहम् एकम् अन्यतरम् एकतरम् त्रसं प्राणं हन्मि, किंतु 'से णं एगं तस पाणं हणमाणे अणेगे जीवे हणइ' स खलु त्रसप्राणहन्ता पुरुषः एकम् अन्यतरम् एकतरम् त्रसं प्राणं घ्नन् अनेकान् जीवान् हन्ति, त्रसजीवहनने तदेकाश्रित सर्वेषु सजीवहननात्, 'से तेणट्ठेणं गोयमा! त चेव एए सव्वेवि एक्कगमा' हे गौतम! तत् तेनार्थेन तदेव-पूर्वोक्तवदेव। तथाच एते इत्यादयः चिल्ललक पर्यन्ताः सर्वेऽपि एकगमाः सदृशाभिलापाः अवसेयाः। गौतमः पुनः पृच्छति- 'पुरिसे णं भंते! इसिं हणमाणे किं इसिं हणइ, णो इसी हणइ?' हे भदन्त!

उत्तरमें प्रभुने कहा- गोयमा' हे गौतम! तस्स णं एवं भवइ-एवं खलु अहं एगं अन्नयरं तसं पाणं हणामि' उस एक त्रस प्राणीके मारनेमें प्रवृत्त हुए उस मनुष्यके मनमें ऐसा विचार रहता है कि मैं इस एकही त्रस जीवको मार रहा हूँ, किन्तु 'से णं एग अन्नयरं तसं पाणं हणमाणे अणेगे जीवे हणइ' वह एक त्रस जीवकों मारता हुआ अनेक, और भी त्रस जीवोंका विघात करता है। क्योंकि उस त्रस जीवके आश्रित और भी अनेक त्रस जीव रहते हैं अतः उस एक त्रसके मारने पर उन आश्रित अनेक त्रस जीवोंका विघात हो जाता है। 'से तेणट्ठेणं गोयमा! त चेव एए सव्वेवि एक्कगमा' इस कारण हे गौतम! मैंने पूर्वोक्त रूपसे कहा है। इसीसे लेकर चिल्ललक (जंगली पशु विशेष) पर्यन्त जीवोंका इस विघात करनेके प्रकरणमें एक जैसाही सूत्रपाठ जानना चाहिये। अब गौतम प्रभुने ऐसा पूछते हैं कि 'पुरिसेणं भंते! इसिं हणमाणे किं इसिं हणइ, णो इसी हणइ' हे भदन्त! कोई पुरुष

एवं खलु अहं एगं अन्नयरं तसं पाणं हणामि" ते એક ત્રસ પ્રાણીને મારવાને પ્રવૃત્ત થયેલા તે મનુષ્યના મનમાં તો એમ જ લાગે છે કે હું આ એક ત્રસ જીવને મારી રહ્યો છું પરન્તુ "से णं एगं अन्नयरं तसं पाणं हणमाणे अणेगे जीवे हणइ" એક ત્રસ જીવની હત્યા કરતો તે મનુષ્ય બીજા પણ અનેક ત્રસ જીવોની હત્યા કરે છે કારણ કે તે ત્રસ જીવનના શરીરનો આશ્રય લઈને બીજા પણ અનેક ત્રસ જીવો રહેલા હોય છે તેથી તે એક ત્રસ જીવનો વધ કરવાથી તેને આશ્રયે રહેલાં અનેક ત્રસ જીવેનો પણ વિઘાત થઈ જાય છે

से तेणट्ठेणं गोयमा! तं चेव एए सव्वे वि एक्कगमा' હે ગૌતમ! તે કારણે મેં પૂર્વોક્ત રૂપે કહ્યું છે હાથીથી શરૂ કરીને ચિત્તા પર્યન્તના જીવોનો વિઘાત કરવા વિષેનો સૂત્રપાઠ એક સરખો જ સમજવો

घ्नन् किम् अन्यतरम् एकतरं त्रसं प्राणं हन्ति ? किंवा नो अन्यतरान् तद्भिन्नान् त्रसान् प्राणान् हन्ति ? भगवान् आह–' गोयमा ! अन्नयरंपि तसपाणं हणइ, णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ हे गौतम ! पुरुषः खलु कश्चित् अन्यतरमपि त्रसं प्राणं हन्ति, अथच नो अन्यतरानपि–तद्भिन्नानपि त्रसान् प्राणान् हन्ति । उपर्युक्तयुक्तेः, गौतमः प्राह–' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–अन्नयरं तसं पाणं हणइ, णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ ?' हे भदन्त ! तत्–अथ केनार्थेन एवमुच्यते–अन्यतरं त्रसं प्राणं घ्नन् अन्यतरमपि त्रसं प्राणं हन्ति, अथच नो अन्यतरानपि तद्भिन्नानपि त्रसान् प्राणान् हन्ति ? भगवानाह–' गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ–एवं खलु अहं एगं तसं पाणं हणामि' तस्य खलु अन्यतरत्रस

वह मनुष्य उसी विवक्षित एक त्रस प्राणीको मारता है, या उससे भिन्न अन्य त्रस प्राणियोंको भी मारता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं–' गोयमा ' हे गौतम ! ' अन्नयरं पि तसं पाणं हणइ णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ ' जब कोई मनुष्य किसी एक त्रस–द्वीन्द्रियादिक त्रसजीवको मारताहै–तब वह उस त्रस प्राणीको मारनेके साथ २ उससे भिन्न और त्रस प्राणियोंको भी मारता है। इस विषयमें कारण पहिले जैसा कहा गया है, वैसाही जानना चाहिये। अर्थात् गौतमने जब प्रभुसे इस विषयमें कारण जाननेके लिये ऐसा पूछा कि ' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–अन्नयरं पि तसं पाणं हणइ, णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ ' हे भदन्त ! आप ऐसा किस कारणसे कहते हैं कि किसी एक त्रस प्राणीके मारनेमें प्रवृत्त हुआ पुरुष उस त्रस जीवको मारनेके साथ २ उससे भिन्न और भी त्रस जीवोंको मारता है ? तब इस प्रश्नके

धना करतो होय छे, के ते त्रस जीव सिवायना अन्य त्रस जीवोनी पण विराधना करतो होय छे ? महावीर प्रभुनो उत्तर–"गोयमा !" हे गौतम ! "अन्नयरं पि तसं पाणं हणइ, णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ" ज्यारे कोई मनुष्य कोई એક त्रस (द्वीन्द्रियादिक जीवनी) हत्या करतो होय छे, त्यारे ते मनुष्य ते त्रस जीवनी हत्या करवा उपरात ते त्रस जीव सिवाय अन्य जीवोनी पण हत्या करे छे.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—" से केणट्ठेण भंते एव वुच्चइ–अन्नयरं पि तसं पाण हणइ, णो अन्नयरे वि तसे पाणे हणइ " હે ભદન્ત ! આપ એવું શા કારણે કહો છો કે કોઈ એક ત્રસ જીવની વિરાધના કરનો મનુષ્ય તે ત્રસ જીવ સિવાયના અન્ય ત્રસ જીવોની પણ સાથે સાથે વિરાધના કરે છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–" गोयमा ! " હે ગૌતમ " तस्सणं एव भवइ–

भावमङ्गुः पुरुषस्य, एवं वक्ष्यमाणरीत्या विचारः समुत्पद्यते यत्-एवं खलु अहम् एकम् अन्यतरम् एकतरम् त्रसं प्राणं हन्मि, किन्तु 'से णं एगं तसं पाणं हणमाणे अणेगे जीवे हणइ' स खलु त्रसप्राणहन्ता पुरुषः एकम् अन्यतरम् एकतरम् त्रसं प्राणं घ्नन् अनेकान् जीवान् हन्ति, त्रसजीवहनने तदेकाश्रित सर्वत्र सजीवहननात्, 'से तेणट्ठेणं गोयमा! तं चेव एए सव्वेवि एकगमा' हे गौतम! तत् तेनार्थेन तदेव-पूर्वोक्तवदेव। तथाच एते इत्यादय चिल्ललक पर्यन्ताः सर्वेऽपि एकगमाः सदृशाभिलापाः अवसेयाः। गौतमः पुनः पृच्छति- 'पुरिसे णं भंते! इसिं हणमाणे किं इसिं हणइ, नो इसी हणइ?' हे भदन्त!

उत्तरमें प्रभुने कहा- गोयमा' हे गौतम! तस्स णं एवं भवइ-एवं खलु अहं एगं अन्नयरं तसं पाणं हणामि' उस एक त्रस प्राणीके मारनेमें प्रवृत्त हुए उस मनुष्यके मनमें ऐसा विचार रहता है कि मैं इस एकही त्रस जीवको मार रहा हूँ, किन्तु 'से णं एगं अन्नयरं तसं पाणं हणमाणे अणेगे जीवे हणइ' वह एक त्रस जीवको मारता हुआ अनेक और भी त्रस जीवोंका विघात करता है। क्योंकि उस त्रस जीवके आश्रित और भी अनेक त्रस जीव रहते हैं अतः उस एक त्रसके मारने पर उन आश्रित अनेक त्रस जीवोंका विघात हो जाता है। 'से तेणट्ठेणं गोयमा! तं चेव एए सव्वेवि एक्कगमा' इस कारण हे गौतम! मैंने पूर्वोक्त रूपसे कहा है। इसीसे लेकर चिल्ललक (जंगली पशु विशेष) पर्यन्त जीवोंका इस विघात करनेके प्रकरणमें एक जैसाही सूत्रपाठ जानना चाहिये। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि 'पुरिसेणं भंते! इसिं हणमाणे किं इसिं हणइ, णो इसी हणइ' हे भदन्त! कोई पुरुष

एवं खलु अहं एगं अन्नयरं तसं पाणं हणामि" ते એક ત્રસ પ્રાણીને મારવાને પ્રવૃત્ત થયેલા તે મનુષ્યના મનમાં તો એમ જ લાગે છે કે હું આ એક ત્રસ જીવને મારી રહ્યો છું પરન્તુ "से णं एगं अन्नयरं तसं पाणं हणमाणे अणेगे जीवे हणइ" એક ત્રસ જીવની હત્યા કરતો તે મનુષ્ય બીજા પણ અનેક ત્રસ જીવોની હત્યા કરે છે કારણ કે તે ત્રસ જીવના શરીરનો આશ્રય લઈને બીજા પણ અનેક ત્રસ જીવો રહેલાં હોય છે તેથી તે એક ત્રસ જીવનો વધ કરવાથી તેને આશ્રયે રહેલાં અનેક ત્રસ જીવોનો પણ વિઘાત થઈ જાય છે 'से तेणट्ठेणं गोयमा! तं चेव एए सव्वेवि एक्कगमा' હે ગૌતમ! તે કારણે મેં પૂર્વોક્ત રૂપે કહ્યું છે ઘટાથી શરૂ કરીને ચિલ્લલ પર્યન્તના જીવોના વિઘાત કરવા વિષેનો સૂત્રપાઠ એક સરખો જ સમજવો.

पुरुषः खलु कश्चित् ऋषिं मुनिं घ्नन् किम् ऋषिं हन्ति ? किंवा नो ऋषीन् ऋषिभिन्नान् जीवान् हन्ति ? भगवानाह ' गोयमा इसिं पि हणइ, णो इसी वि हणइ ' हे गौतम ! ऋषिं घ्नन् पुरुषः ऋषिमपि हन्ति, अथवा नो ऋषीनपि तद् ऋषिभिन्नजीवानपि हन्ति । गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति–' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–जाव णो इसीवि हणइ ? ' हे भदन्त ! तत् केनार्थेन एवमुच्यते–यावत्–पुरुषः खलु कश्चित् ऋषिं घ्नन् ऋषिमपि हन्ति, अथच नो ऋषीनपि हन्ति ! भगवानाह–'गोयमा ! तस्स ण एवं भवइ–एवं खलु अहं एगं इसिं हणामि'

जब ऋषिकी हत्या करता है–तब क्या वह उसी ऋषिकी हत्या करता है या उस ऋषिसे भिन्न और भी अनेक जीवोंकी हत्या करता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं–' गोयमा ! इसिं पि हणइ, णो इसी वि हणइ ' हे गौतम ! ऋषिकी हत्या करता हुआ मनुष्य ऋषि–मुनिको भी हत्या करता है और उस हत्याके साथ २ ऋषि भिन्न जीवोंकी भी हत्या करता है । इसमें कारण जाननेकी इच्छासे गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं– से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, जाव णो इसी वि हणइ' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारणसे कहते हैं कि ऋषिकी हत्या करता हुआ पुरुष उस ऋषिकी हत्याके साथ २ ऋषि भिन्न अन्य जीवोंकी भी हत्या करता है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं–' गोयमा ' हे गौतम ! 'तस्स णं एवं भवइ, एवं खलु अहं एगं इसिं हणामि ' यद्यपि ऋषिकी हत्या

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—" पुरिसे ण भंते इसिं हणमाणे किं इसिं हणइ, णो इसी हणइ " હે ભગવન્ ! કોઇ પુરુષ જ્યારે કોઇ એક ઋષિની હત્યા કરે છે, ત્યારે શું તે પુરુષ તે ઋષિની હત્યા કરે છે, કે ઋષિ સિવાયના બીજાં પણ જીવોની હત્યા કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गोयमा ! इसिं वि हणइ, णो इसी वि हणइ " હે ગૌતમ ! ઋષિ (મુનિ)ના હત્યા કરતો પુરુષ તે ઋષિની હત્યા પણ કરે છે અને સાથે સાથે ઋષિ સિવાયનાં બીજા જીવોની પણ હત્યા કરે છે

તેનુ કારણ જાણવની જિજ્ઞાસાથી ગૌતમ સ્વામી આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—" से केणट्ठेणं भते ! एव वुच्चइ, जाव णो इसी वि हणइ " હે ભદન્ત ! એવુ આપ શા કારણે કહો છો કે ઋષિની હત્યા કરતો તે પુરુષ ઋષિની હત્યાની સાથે સાથે ઋષિ સિવાયના અન્ય જીવોની પણ હત્યા કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गोयमा !" હે ગૌતમ 'तस्स णं एव भवइ एवं खलु अहं एगं इसिं हणामि " ઋષિની હત્યા કરનાર તે મનુષ્ય તો પોતાના મનમાં

हे गौतम ! तस्य खलु ऋषि घ्नतः पुरुषस्य मनसि यद्यपि एवं वक्ष्यमाणरीत्या भावना भवति-एव खलु अहम् एकम् ऋषि हन्मि, किन्तु 'से णं एगं इसिं हणमाणे अणंते जीवे हणइ, ' ' से तेणट्ठेणं निक्खेवओ ' स खलु ऋषि हन्ता पुरुष एकम् ऋषिं घ्नन् अनन्तान् जीवान् हन्ति, यतोहि ऋषिर्जीवन् स्वस्यो पदेशद्वारा बहूनामपि प्राणिनां प्रतिबोधमुत्पादयति, ते च प्रतिबुद्धा सन्तः क्रमेण क्रमेण मुक्ति प्राप्नुवन्ति, मुक्ताश्चानन्तानामपि संसारिणां घातका न भवन्ति, अतः ऋषिवधे चैतत्सर्वं न भवति, तस्मात् ऋषिवधेऽनन्तजीववधो भवतीति भावः । तदुपसंहरन्नाह-तत् तेनार्थेन निक्षेपकः -पूर्ववत् निगमन बोध्यम् । गौतम पृच्छति-' पुरिसेणं भंते ! पुरिसं हणमाणे ,किं पुरिसवेरेणं पुट्ठे, नो

करते हुए उस ऋषि घातक मनुष्यके मनमें ऐसा विचार रहता है कि मैं एक ऋषिकी ही हत्या कर रहा हू किन्तु 'से णं एगं इसिं हणमाणे अणंते जीवे हणइ, से तेणट्ठेणं निक्खेवओ ' यह ऋषि हन्ता मनुष्य एक ऋषिको मारता हुआ भी अनन्त जीवोंको मार रहा है, इसका कारण यह है कि ऋषि-मुनि जीता हुआ अपने धार्मिक उपदेशों द्वारा अनेक प्राणियोंको प्रतिबोध करता है-उसके उन,तात्त्विक धर्मोपदेशको सुनकर अनेक प्राणी प्रतिबुद्ध हो करके क्रम क्रमसे मुक्तिको प्राप्त कर लेते हैं-मुक्त जीव संसारी अनन्त प्राणियोंके घातक होते नहीं हैं। और जब ऋषिका वध हो जाता है, तब यह सब कुछ होता नहीं है। अतः ऋषि घात से अनन्त जीवोंका वध होता है ऐसा कहा गया है। इसी कारण हे गौतम ! मैने पूर्वोक्त रूपसे कहा है। अब गौतम प्रभुसे

એવું જ માને છે કે હું એકલા ઋષિની જ હત્યા કરી રહ્યો છું, પરન્તુ " से णं एगं इसि हणमाणे अणंते जीवे हणइ से तेणट्ठेणं निक्खेवओ " તે ઋષિને હણનારો પુરુષ એક ઋષિનો ઘાત કરવાની સાથે સાથે બીજા અનંત જીવોનો પણ ઘાત કરતો હોય છે, કારણ કે તે ઋષિ (મુનિ) પોતાના જીવનપર્યન્ત ધાર્મિક ઉપદેશો દ્વારા અનેક જીવોને પ્રતિબોધિત કરે છે-તેમનો તે તાત્ત્વિક ધર્મોપદેશ સાંભળીને અનેક જીવો પ્રતિબુદ્ધ થઈને ક્રમશઃ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે મુક્ત જીવો સંસારના અનેક જીવોના ઘાતક હોતા નથી વળી તે મુનિ લોકોને જીવોની હિંસા ન કરવાનો ઉપદેશ આપીને લોકોને જીવોની હિંસા કરતા અટકાવે છે આ રીતે તેમના ઉપદેશથી અનેક જીવોને અભય દાન મળે છે ઋષિનો વધ થવાથી આ બધુ થઇ શકતું નથી. તેથી જ એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે ઋષિનો વધ કરનાર મનુષ્ય બીજા અનંત જીવોનો પણ વધ કરે છે હે ગૌતમ ! તે કારણે મે પૂર્વોક્ત રૂપે કહ્યું છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન— 'पुरिसे णं भंते ! पुरिसं हणमाणे किं पुरिसवेरेणं पुट्ठे नो पुरिसवेरेणं पुट्ठे ?' હે ભદન્ત ! કોઈ એક પુરુષની હત્યા કરનારી

पुरुषः खलु कश्चित् ऋषिं मुनिं घ्नन् किम् ऋषिं हन्ति ? किंवा नो ऋषीन् ऋषिभिन्नान् जीवान् हन्ति ? भगवानाह ' गोयमा इसिं पि हणइ, णो इसी वि हणइ ' हे गौतम ! ऋषिं घ्नन् पुरुषः ऋषिमपि हन्ति, अथवा नो ऋषीनपि तद् ऋषिभिन्नजीवानपि हन्ति । गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-' से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-जाव णो इसीवि हणइ ? ' हे भदन्त ! तत् केनार्थेन एवमुच्यते-यावत्-पुरुषः खलु कश्चित् ऋषिं घ्नन् ऋषिमपि हन्ति, अथच नो ऋषीनपि हन्ति ! भगवानाह-'गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ-एवं खलु अहं एगं इसिं हणामि'

जब ऋषिकी हत्या करता है-तब क्या वह उसी ऋषिकी हत्या करता है या उस ऋषिसे भिन्न और भी अनेक जीवोंकी हत्या करता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-' गोयमा ! इसिं पि हणइ, णो इसी वि हणइ ' हे गौतम ! ऋषिकी हत्या करता हुआ मनुष्य ऋषि-मुनिको भी हत्या करता है और उस हत्याके साथ २ ऋषि भिन्न जीवोंकी भी हत्या करता है । इसमें कारण जाननेकी इच्छासे गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, जाव णो इसी वि हणइ' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारणसे कहते हैं कि ऋषिकी हत्या करता हुआ पुरुष उस ऋषिकी हत्याके साथ २ ऋषि भिन्न अन्य जीवोंकी भी हत्या करता है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं-' गोयमा ' हे गौतम ! 'तस्स णं एवं भवइ, एवं खलु अहं एगं इसिं हणामि ' यद्यपि ऋषिकी हत्या

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—" पुरिसे ण भंते इसिं हणमाणे किं इसिं हणइ, णो इसी हणइ " હે ભગવન્ ! કોઇ પુરુષ જ્યારે કોઇ એક ઋષિની હત્યા કરે છે, ત્યારે શું તે પુરુષ તે ઋષિની હત્યા કરે છે, કે ઋષિ સિવાયના બીજાં પણ જીવોની હત્યા કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गोयमा ! इसिं वि हणइ, णो इसी वि हणइ " હે ગૌતમ ! ઋષિ (મુનિ)ની હત્યા કરતો પુરુષ તે ઋષિની હત્યા પણ કરે છે અને સાથે સાથે ઋષિ સિવાયનાં બીજા જીવોની પણ હત્યા કરે છે

તેનું કારણ જાણવાની જિજ્ઞાસાથી ગૌતમ સ્વામી આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—" से केणट्ठेणं भंते ! एव वुच्चइ, जाव णो इसी वि हणइ " હે ભદન્ત ! એવું આપ શા કારણે કહો છો કે ઋષિની હત્યા કરતો તે પુરુષ ઋષિની હત્યાની સાથે સાથે ઋષિ સિવાયના અન્ય જીવોની પણ હત્યા કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गोयमा !" હે ગૌતમ 'तस्स ण एव भवइ एवं खलु अहं एगं इसिं हणामि " ઋષિની હત્યા કરનાર તે મનુષ્ય તો પોતાના મનમાં

हे गौतम ! तस्य खलु ऋषि घ्नतः पुरुषस्य मनसि यद्यपि एवं वक्ष्यमाणरीत्या भावना भवति-एवं खलु अहम् एकम् ऋषि हन्मि, किन्तु 'से णं एगं इसिं हणमाणे अणंते जीवे हणइ,' 'से तेणट्ठेण निक्खेवओ' स खलु ऋषि घ्नन् पुरुष एकम् ऋषिं घ्नन् अनन्तान् जीवान् हन्ति, तथाहि ऋषिर्जीवन् स्वको पदेशद्वारा बहूनामपि प्राणिनां प्रतिबोधमुत्पादयति, ते च प्रतिबुद्धाः सन्तः क्रमेण क्रमेण मुक्तिं प्राप्नुवन्ति, मुक्ताश्चानन्तानामपि संसारिणां घातका न भवन्ति, अत ऋषिवधे चैतत्सर्वं न भवति, तस्मात् ऋषिवधेऽनन्तजीववधो भवतीति भावः । तदुपसंहरन्नाह-तत् तेनार्थेन निक्षेपक -पूर्ववत् निगमनं बोध्यम् । गौतम पृच्छति-' पुरिसेणं भंते ! पुरिसं हणमाणे, किं पुरिसवेरेणं, पुढे, नो

करते हुए उस ऋषि घातक मनुष्यके मनमें ऐसा विचार रहता है कि मैं एक ऋषिकी ही हत्या कर रहा हूं किन्तु 'से णं एगं इसिं हणमाणे अणते जीवे हणइ, से तेणट्ठेण निक्खेवओ' वह ऋषि हन्ता मनुष्य एक ऋषिको मारता हुआ भी अनन्त जीवोंको मार रहा है, इसका कारण यह है कि ऋषि-मुनि जीता हुआ अपने धार्मिक उपदेशों द्वारा अनेक प्राणियोंको प्रतिबोध करता है-उसके उस तात्त्विक धर्मोपदेशको सुनकर अनेक प्राणी प्रतिबुद्ध हो करके क्रम क्रमसे मुक्तिको प्राप्त कर लेते हैं-मुक्त जीव संसारी अनन्त प्राणियोंके घातक होते नहीं हैं। और जब ऋषिका वध हो जाता है, तब यह सब कुछ होता नहीं है। अतः ऋषि घात से अनन्त जीवोंका वध होता है ऐसा कहा गया है। इसी कारण हे गौतम ! मैंने पूर्वोक्त रूपसे कहा है। अब गौतम प्रभुसे

એવું જ માને છે કે હું એકલા ઋષિની જ હત્યા કરી રહ્યો છુ, પરન્તુ "से णं एगं इसिं हणमाणे अणंते जीवे हणइ, से तेणट्ठेणं निक्खेवओ" તે ઋષિને હણનારો પુરુષ એક ઋષિનો ઘાત કરવાની સાથે સાથે બીજા અનંત જીવોનો પણ ઘાત કરતો હોય છે, કારણ કે તે ઋષિ (મુનિ) પોતાના જીવનપર્યન્ત ધાર્મિક ઉપદેશો દ્વારા અનેક જીવોને પ્રતિબોધિત કરે છે-તેમનો તે તાત્ત્વિક ધર્મોપદેશ સાંભળીને અનેક જીવો પ્રતિબુદ્ધ થઈને ક્રમશઃ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે મુક્ત જીવો સંસારના અનેક જીવોના ઘાતક હોતા નથી. વળી તે મુનિ લોકોને જીવોની હિંસા ન કરવાનો ઉપદેશ આપીને લોકોને જીવોની હિંસા કરતા અટકાવે છે આ રીતે તેમના ઉપદેશથી અનેક જીવોને અભય દાન મળે છે ઋષિનો વધ થવાથી આ બધુ થઇ શકતું નથી. તેથી જ એવું કહેવામાં આવ્યુ છે કે ઋષિનો વધ કરનાર મનુષ્ય બીજા અનંત જીવોનો પણ વધ કરે છે હે ગૌતમ! તે કારણે મે પૂર્વોક્ત રૂપે કહ્યુ છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન— 'पुरिसे णं भंते ! पुरिसं हणमाणे किं पुरिसवेरेणं पुढे नो पुरिसवेरेणं पुढे ?' હે ભદન્ત ! કોઇ એક પુરુષની હત્યા કરનારો

पुरिसवेरेणं पुट्ठे ?' हे भदन्त ! पुरुषः खलु कश्चित् पुरुषं घ्नन् किं पुरुषवैरेण स्पृष्टः-पुरुषवधजन्यपापेन स्पृष्ट संबद्धो भवति ? किंवा नो पुरुषवैरेण-नो पुरुषवधजन्यपापेन स्पृष्टः संबद्धो भवति, भगवानाह-' गोयमा ! नियमा ताव पुरिसवेरेण पुट्ठे ' हे गौतम ! पुरुषः खलु पुरुषं घ्नन् नियमात् नियमतस्तावत् इति वाक्यालङ्कारे पुरुषवैरेण पुरुषवधजन्यपापेन स्पृष्टो भवति, ' अहवा पुरिसवेरेण य, णो पुरिसवेरेण य पुट्ठे ' अथवा पुरुषः पुरुषं घ्नन् पुरुषवैरेण पुरुषवधजन्यपापेन च, नो पुरुषवैरेण णो पुरुषजन्यपापेन च स्पृष्टः सम्बद्धो

ऐसा पूछते हैं-' पुरिसेणं भंते ! पुरिसं हणमाणे किं पुरिसवेरेणं पुट्ठे नो पुरिसवेरेणं पुट्ठे ' हे भदन्त ! कोई पुरुष जब किसी पुरुष की हत्या करता है-तब वह पुरुष क्या उस पुरुष के वैर से उस पुरुष के वध जन्य पापसे-संबद्ध होता है ? या उस पुरुष के वधजन्य पाप से अतिरिक्त अन्य जीवों के वधजन्य पाप से संबद्ध होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं ' गोयमा ' हे गौतम ! ' नियमा ताव पुरिस-वेरेण पुट्ठे ' पुरुष की हत्या करता हुआ वह पुरुष नियम से उस पुरुष के वधजन्य पाप से संबद्ध होता है। ' अहवा पुरिस वेरेण य, णो पुरिसवेरेण य पुट्ठे ' अथवा वह पुरुष पुरुष का हनन करता हुआ पुरुष वध जन्य पाप से और नो पुरुष वध जनित पाप से संबद्ध होता है। ' अहवा पुरिसवेरेण य णो पुरिस वेरेहि य पुट्ठे ' अथवा पुरुष का हनन करता हुआ वह पुरुष पुरुषवध जन्य पाप से एवं नो पुरुष वध जन्य पापों से संबद्ध होता है। तथा च-पुरुष की हत्या हो जाने के

વ્યક્તિ શુ તે પુરુષના જ વેરથી-તે પુરુષના વધજન્ય પાપથી-સંબદ્ધ થાય છે, કે તે પુરુષ સિવાયના અન્ય જીવોના વધ જન્ય પાપથી પણ સંબદ્ધ થાય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" गोयमा ! " હે ગૌતમ ! " नियमा पुरिस-वेरेणं पुट्ठे ? " તે પુરુષનો વધ કરનાર વ્યક્તિ નિયમથી જ (અવશ્ય) તે પુરુષના વેરથી વધ જન્ય પાપથી-સંબદ્ધ થાય છે " अहवा पुरिसवेरेण य, णो पुरिसवेरेणं य पुट्ठे " અથવા તે પુરુષનો વધ કરનાર વ્યક્તિ તે પુરુષના વધ જન્ય પાપથી અને નો પુરુષ (તે પુરુષ સિવાયના કોઇ એક જીવ)ના વધ જન્ય પાપથી સંબદ્ધ થાય છે, " अहवा पुरिसवेरेण य णो पुरिसवेरेहि य पुट्ठे " અથવા તે પુરુષનો વધ કરનાર વ્યક્તિ તે પુરુષના વધ જન્ય પાપથી અને તે પુરુષ સિવાયના અન્ય જીવોના વધ જન્ય પાપોથી સંબદ્ધ થાય છે. કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે અહી ત્રણ ભાંગા (વિકલ્પો) બને છે.

भवति, 'अहवा पुरुषवेरेण य, णो पुरिसवेरेहिय पुट्ठे' अथवा पुरुष पुरुषघ्नन् पुरुषवैरेणच, नो पुरुषवैरेण स्पृष्टो भवति, तथा च पुरुषस्य हननात् नियमतः स पुरुषजन्यपापेन सम्बद्धो भवति इति प्रथमो विकल्पः १। अथवा तत्र यदि जीवा अपरेऽपि हता भवति तदा पुरुषवैरेण, नो पुरुषवैरेण च सम्बद्धो भवति इति द्वितीयो विकल्पः, २ यदि तु तत्र बहवो जीवाहतास्तदा पुरुषवैरेण च नो पुरुषवैरेश्च सम्बद्धो भवति इति तृतीयो विकल्पः ३।' एवं जाव चिल्ललगं भाव अहवा चिल्ललगवेरेण य, णो चिल्ललगवेरेहि य पुट्ठे' एवं पूर्वोक्तरीत्या पुरुष खलु अश्वम् एवं यावत् हस्त्यादिकचिल्ललकपर्यन्तं जीवमात्रं घ्नन् किम् अश्ववैरेण हस्त्यादि चिल्ललका (चिता इति प्रसिद्धः वैरेण) वा स्पृष्टो भवति? किं वा अश्वादि

कारण वह पुरुष नियमतः पुरुषवध जन्य पाप से संबद्ध होता है ऐसा यह प्रथम विकल्प है, उसमें यदि अन्य जीव भी मर जाता है तब वह हन्ता पुरुषवध जन्यपाप से भी संबद्ध होता है और नो पुरुषवध जन्य पाप से भी सबद्ध होता है ऐसा यह द्वितीय विकल्प है, यदि उसमें हन्ता से उस पुरुष के वध के साथ २ अन्य और भी अनेक जीव मर जाते हैं ऐसी स्थिति में वह मनुष्य उस पुरुष के वध जन्य पाप से भी लिप्त होता है और उन अनेक जीवों के वध अन्य अनेक पापों से उपलिप्त होता है, ऐसा यह तृतीय विकल्प है। 'एवं आसं एवं जाव चिल्ललगं जाव अहवा चिल्ललग वेरेण य, णो चिल्ललगवेरेहि य पुट्ठे' इसी प्रकार पूर्वोक्त रीति से वह पुरुष अश्व की यावत् हस्ती आदिक चिल्ललक पर्यन्त जीवों की हिंसा करता हुआ क्या अश्व वध

(१) तेना द्वारा पुरुषनी हत्या थई जवाथी ते व्यक्ति नियमतः पुरुष वध जन्य पापथी सबद्ध थाय छे (२) पुरुषनी हत्या करतां करता कोई एक जीवनी हत्या थई जाय तो ते हत्या करनार व्यक्ति पुरुष वध जन्य पापथी पण सबद्ध थाय छे अने 'नो पुरुष (ते पुरुष सिवाय एक जीव) ना वधजन्य पापथी पण सबद्ध थाय छे (३) जो ते व्यक्ति द्वारा ते पुरुषनो वध करती वखते अनेक अन्य जीवोनो पण घात थई जाय, तो ते व्यक्ति ते पुरुषना वधजन्य पापथी पण सबद्ध थाय छे

"एवं आसं एवं जाव चिल्ललगं जाव अहवा चिल्ललगवेरेण य, णो चिल्ललगवेरेहि पुट्ठे' ओ ज प्रमाणे अश्व हाथी आदि चित्ता पर्यन्तना जीवोनी हत्या करनार पुरुषना विषयमां पण प्रश्नोत्तर रूप आलापको समजवा जोईए. के अश्व, हाथी आदि चित्ता पर्यन्तना उपर्युक्त जीवोनी हत्या करनार

पुरिसवेरेणं पुट्ठे ?' हे भदन्त ! पुरुषः खलु कश्चित् पुरुषं घ्नन् किं पुरुषवैरेण स्पृष्टः-पुरुषवधजन्यपापेन स्पृष्टः संबद्धो भवति ? किंवा नो पुरुषवैरेण-नो पुरुषवधजन्यपापेन स्पृष्टः संबद्धो भवति, भगवानाह-'गोयमा ! नियमा ताव पुरिसवेरेण पुट्ठे' हे गौतम ! पुरुषः खलु पुरुषं घ्नन् नियमात् नियमतस्तावत् इति वाक्यालङ्कारे पुरुषवैरेण पुरुषवधजन्यपापेन स्पृष्टो भवति, 'अहवा पुरिसवेरेण य, णो पुरिसवेरेण य पुट्ठे' अथवा पुरुषः पुरुषं घ्नन् पुरुषवैरेण पुरुषवधजन्यपापेन च, नो पुरुषवैरेण णो पुरुषजन्यपापेन च स्पृष्टः सम्बद्धो

ऐसा पूछते हैं-'पुरिसेणं भंते ! पुरिसं हणमाणे किं पुरिसवेरेणं पुट्ठे नो पुरिसवेरेणं पुट्ठे' हे भदन्त ! कोई पुरुष जब किसी पुरुष की हत्या करता है-तब वह पुरुष क्या उस पुरुष के वैर से उस पुरुष के वध जन्य पापसे-संबद्ध होता है ? या उस पुरुष के वधजन्य पाप से अतिरिक्त अन्य जीवों के वधजन्य पाप से संबद्ध होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'नियमा ताव पुरिसवेरेण पुट्ठे' पुरुष की हत्या करता हुआ वह पुरुष नियम से उस पुरुष के वधजन्य पाप से संबद्ध होता है। 'अहवा पुरिस वेरेण य, णो पुरिसवेरेण य पुट्ठे' अथवा वह पुरुष पुरुष का हनन करता हुआ पुरुष वध जन्य पाप से और नो पुरुष वध जनित पाप से संबद्ध होता है। 'अहवा पुरिसवेरेण य णो पुरिस वेरेहि य पुट्ठे' अथवा पुरुष का हनन करता हुआ वह पुरुष पुरुषवध जन्य पाप से एवं नो पुरुष वध जन्य पापों से संबद्ध होता है। तथा च-पुरुष की हत्या हो जाने के

વ્યક્તિ શું તે પુરુષના જ વેરથી-તે પુરુષના વધજન્ય પાપથી-સંબદ્ધ થાય છે, કે તે પુરુષ સિવાયના અન્ય જીવોના વધ જન્ય પાપથી પણ સંબદ્ધ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—"गोयमा !" હે ગૌતમ ! "नियमा पुरिसवेरेणं पुट्ठे !" તે પુરુષનો વધ કરનાર વ્યક્તિ નિયમથી જ (અવશ્ય) તે પુરુષના વેરથી વધ જન્ય પાપથી-સંબદ્ધ થાય છે "अहवा पुरिसवेरेण य, णो पुरिसवेरेण य पुट्ठे" અથવા તે પુરુષનો વધ કરનાર વ્યક્તિ તે પુરુષના વધ જન્ય પાપથી અને નો પુરુષ (તે પુરુષ સિવાયના કોઇ એક જીવ)ના વધ જન્ય પાપથી સંબદ્ધ થાય છે, "अहवा पुरिसवेरेण य णो पुरिसवेरेहि य पुट्ठे" અથવા તે પુરુષનો વધ કરનાર વ્યક્તિ તે પુરુષના વધ જન્ય પાપથી અને તે પુરુષ સિવાયના અન્ય જીવોના વધ જન્ય પાપોથી સંબદ્ધ થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અહીં ત્રણ ભાંગા (વિકલ્પો) બને છે.

वेरेणं पुट्ठे ?' हे मदन्त ! पुरुष खलु ऋषि घ्नन् किम् ऋषिवैरेण-ऋषिभिन्न जीववधजन्यपापेन स्पृष्टो भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! नियमा इसि वेरेणय य, णो इसिवेरेहिय पुट्ठे' हे गौतम ! पुरुष ऋषि घ्नन् नियमात् ऋषिवैरेण च ऋषि वधजन्यपापेनच ऋषिवैरैश्च ऋषिभिन्न बहुजीव वध पापैश्च स्पृष्टो भवति। सू०१॥

जीव की हिंसा से जन्य पाप से भी वह उपलिप्त होता है ऐसा यह द्वितीय विकल्प का उत्तर है, तथा जब उस जीव से अश्वादि-विल्ल लकान्त जीवों की हिंसा हो जाती है और इस हिंसा के साथ २ तदा श्रित और भी अनेक जीवों की हिंसा हो जाती है, तब यह मनुष्य अश्वादि विल्ललकान्त जीवों की हिंसा से जन्य पाप से तो नियमतः उपलिप्त होता ही है, परन्तु उनसे भिन्न और भी अनेक तदाश्रित जीवों के हिंसा जन्य पापों से यह उपलिप्त होता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं, 'पुरिसे ण भंते ! इसिं हणमाणे किं इसिवेरेण पुट्ठे णो इसि वेरेण पुट्ठे' हे भदन्त ! कोई पुरुष यदि किसी मुनि की हिंसा कर देता है तो ऐसी स्थिति में क्या वह मनुष्य केवल ऋषिवध जन्य पाप से ही उपलिप्त होता है या ऋषि भिन्न जीव वध जन्य पाप से उपलिप्त होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'नियमा इसि वेरेण णो इसि वेरेहि य पुट्ठे' ऐसा पुरुष ऋषि वध

ज्यारे ते मनुष्य अश्वादि જીવોની હત્યા કરવાની સાથે સાથે તેના શરીરાશ્રિત અનેક જીવોની પણ હત્યા કરે છે ત્યારે આ વિકલ્પ શક્ય બને છે

ચિત્તાની હત્યા કરનાર મનુષ્યને પણ ઉપરના ત્રણે વિકલ્પો લાગુ પડે છે તેમાં ત્રીજો વિકલ્પ આ પ્રમાણે સમજવો- ચિત્તાની હત્યા કરનાર મનુષ્ય ચિત્તાની હિંસા જન્ય પાપથી સબદ્ધ થાય છે અને ચિત્તા સિવાયના અનેક અન્ય જીવોની હત્યાથી પણ સબદ્ધ થાય છે તેનું કારણ પણ ઉપર કથિત ત્રીજા વિકલ્પ પ્રમાણે જ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન— 'पुरिसे णं भंते ! इसिं हणमाणे किं इसिवेरेणं पुट्ठे णो इसिवेरेण पुट्ठे ?' હે ભગવન્ ! કોઈ મુનિની હત્યા કરનારો પુરુષ શું મુનિના વધજન્ય પાપથી જ સબદ્ધ થાય છે કે મુનિ સિવાયના અન્ય જીવોના વધજન્ય પાપથી પણ સબદ્ધ (લિપ્ત) થાય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર - 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'नियमा इसिवेरेण णो इसिवेरेहि य पुट्ठे" એવો પુરુષ મુનિના વધજન્ય પાપનો બબંધ તો

वैरेणच नो अश्वादि वैरेणच स्पृष्टो भवति ? इति प्रश्न उत्तरन्तु पुरुषः खलु अश्वादिकं घ्नन् नियमतः अश्वादि चिल्ललकान्तवैरेण स्पृष्टो भवत्येव, अथच जीवान्तरघाते अश्वादि चिल्ललकान्त वैरेणच नो अश्वादि चिल्ललकान्त वैरेणच स्पृष्टो भवति, अथच बहूनां जीवानां घाते अश्वादि चिल्ललकान्त वैरेणच नो अश्वादि चिल्ललकान्त वैरैश्च भवति। गौतमः पृच्छति-' पुरिसेणं भंते ! इसिं हणमाणे किं इसि

जन्य पाप से तथा हस्ती आदि से लेकर चिल्ललक पर्यन्त जीवों की हिंसा करता हुआ हस्ती आदि चिल्ललक पर्यन्त जीवों के हिंसा जन्य पाप से संबद्ध होता है ? या अश्व, हस्ती आदि के वध जन्य पाप से भी संबद्ध होता है, और इनके अतिरिक्त अन्य जीव के वध जन्य पाप से भी संबद्ध होता है ? या अश्वादि चिल्ललकान्त जीवों के वध जन्य पाप से भी उपलिप्त होता है और इनसे अतिरिक्त अन्य जीवों के वधजन्य पापों से भी उपलिप्त होता है ? इन प्रश्नों का भी उत्तर पूर्वोक्त उत्तर के जैसा ही है-अर्थात् मनुष्य जब अश्वादि जीवों की हिंसा करता है तब वह नियम से उन्हीं जीवों की हिंसा जन्य पाप से उपलिप्त होता है ऐसा यह प्रथम विकल्प का उत्तर अश्वादि जीवाश्रित अन्य जीवों की हिंसा होने के अभाव में है, तथा जब मनुष्य से अश्वादि जीवों की हिंसा करने के साथ २ तदाश्रित कोई एक अन्य जीव की भी हिंसा और हो जाती है-तब वह मनुष्य अश्वादि जीवों की हिंसा से जन्य पाप से तो उपलिप्त होता ही है किन्तु उस अन्य

પુરુષ શુ તે અશ્વ હાથી આદિ જીવોના વધજન્ય પાપથી સંબદ્ધ થાય છે, કે તે સિવાયના અન્ય જીવોના વધજન્ય પાપથી પણ સંબદ્ધ થાય છે

આ પ્રશ્નોના ઉત્તર ત્રણ ભાંગાઓ (વિકલ્પો) દ્વારા આપવા જોઇએ-

(૧) અશ્વ આદિની હત્યા કરનાર મનુષ્ય નિયમથી જ અશ્વ આદિના વધ જન્ય પાપથી સંબદ્ધ થાય છે અશ્વાદિના શરીરાશ્રિત કોઈ પણ જીવની હિંસા તેના દ્વારા થતી ન હોય ત્યારે આ પ્રમાણે બને છે

અથવા (૨) તે મનુષ્ય અશ્વાદિ જીવના વધજન્ય પાપથી સંબદ્ધ થાય છે અને કોઈ એક અન્ય જીવના વધજન્ય પાપથી પણ સંબદ્ધ થાય છે જ્યારે તે મનુષ્ય અશ્વઆદિની હત્યા કરવાની સાથે સાથે તેના શરીરાશ્રિત કોઇ એક બીજા જીવની પણ હત્યા કરે છે ત્યારે આ પ્રમાણે બની શકે છે

અથવા (૩) તે મનુષ્ય અશ્વાદિ જીવના વધજન્ય પાપથી સંબદ્ધ થાય છે અને અશ્વાદિ સિવાયના અનેક જીવોના વધજન્ય પાપથી પણ સંબદ્ધ

वेरेणं पुट्ठे ?' हे भदन्त ! पुरुषः खलु ऋषिं घ्नन् किम् ऋषिवैरेण-ऋषिभिन्न जीववधजन्यपापेन स्पृष्टो भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! नियमा इसि वेरेणय च, णो इसिवेरेहिय पुट्ठे' हे गौतम ! पुरुषः ऋषिं घ्नन् नियमात् ऋषिवैरेण च ऋषि वधजन्यपापेनच ऋषिवैरैः ऋषिभिन्न बहुजीव वध पापैश्च स्पृष्टो भवति। सू० १॥

जीव की हिंसा से जन्य पाप से भी वह उपलिप्त होता है ऐसा यह द्वितीय विकल्प का उत्तर है, तथा जब उस जीव से अम्बादि-बिल्व लकान्त जीवों की हिंसा हो जाती है और इस हिंसा के साथ २ तदा श्रित और भी अनेक जीवों की हिंसा हो जाती है, तब यह मनुष्य अम्बादि बिल्वलकान्त जीवों की हिंसा से जन्य पाप से तो नियमतः उपलिप्त होता ही है, परन्तु उनसे भिन्न और भी अनेक तदाश्रित जीवों के हिंसा जन्य पापों से यह उपलिप्त होता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं, 'पुरिसे णं भंते ! इसिं हणमाणे किं इसिवेरेण पुट्ठे णो इसि वेरेण पुट्ठे ' हे भदन्त ! कोई पुरुष यदि किसी मुनि की हिंसा कर देता है तो ऐसी स्थिति में क्या वह मनुष्य केवल ऋषिवध जन्य पाप से ही उपलिप्त होता है या ऋषि भिन्न जीव वध जन्य पाप से उपलिप्त होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-' गोयमा ' हे गौतम ! ' नियमा इसि वेरेण णो इसि वेरेहि य पुट्ठे ' ऐसा पुरुष ऋषि वध

જ્યારે તે મનુષ્ય અશ્વાદિ જીવોની હત્યા કરવાની સાથે સાથે તેના શરીરાશ્રિત અનેક જીવોની પણ હત્યા કરે છે ત્યારે આ વિકલ્પ સંભવ બને છે

ચિત્તાની હત્યા કરનાર મનુષ્યને પણ ઉપરના ત્રણે વિકલ્પો લાગુ પડે છે તેમાં છેલ્લો વિકલ્પ આ પ્રમાણે સમજવો-' ચિત્તાની હત્યા કરનાર મનુષ્ય ચિત્તાની હિંસા જન્ય પાપથી સંબદ્ધ થાય છે અને ચિત્તા સિવાયના અનેક અન્ય જીવોની હત્યાથી પણ સંબદ્ધ થાય છે તેનું કારણ પણ ઉપર દર્શાવેલા ત્રીજા વિકલ્પ પ્રમાણે જ સમજવું

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—' पुरिसे णं भंते ! इसिं हणमाणे किं इसिवेरेणं पुट्ठे णो इसिवेरेण पुट्ठे ? ' હે ભગવન્ ! કોઈ મુનિની હત્યા કરનાર પુરુષ શું મુનિના વધજન્ય પાપથી જ સંબદ્ધ થાય છે કે મુનિ સિવાયના અન્ય જીવોના વધજન્ય પાપથી પણ સંબદ્ધ (લિપ્ત) થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર -' गोयमा ! " હે ગૌતમ ! ' नियमा इसिवेरेण णो इसिवेरेहि य पुट्ठे ' એવો પુરુષ મુનિના વધજન્ય પાપનો બંધક તો

पृथिवीकायिकादिविशेषवक्तव्यता।

मूलम्—"पुढविकाइए णं भंते! पुढविकायं चेव आणइ-वा, पाणइ वा, ऊससइ वा, नीससइ वा? हंता गोयमा? पुढविकाइए पुढविकाइयं चेव आणइ वा, जाव नीससइ वा। पुढविकाइए णं भंते! आउकाइयं आणइ वा, जाव नीससइ? हंता, गोयमा! पुढविकाइए आउकाइयं आणइ वा, जाव नीससइ वा। एवं तेउकाइयं वाउकाइयं, एवं वणस्सइ-काइयं। आउकाइएणं भंते! पुढविकाइयं आणइ वा, पाण-मइ वा? एवं चेव आउकाइएणं भंते! आउकाइयं चेव आण-इ वा? एवं चेव, एवं तेउवाउवणस्सइकाइयं। तेऊ काइए णं भंते! पुढविकाइयं आणमइ वा? एवं जाव वणस्सइ-काइए णं भंते! वणस्सइकाइयं चेव आणमइ वा तहेवा पुढविकाइए णं भंते! पुढविकाइयं चेव आणमाणे वा, पाणमाणे वा, ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा, कइकिरिए? गोयमा! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए, पुढविकाइए णं भंते! आउकाइयं आणमाणे वा, पाण-माणे वा, ऊससमाणे वा नीससमाणे वा कइकिरिए? एवं चेव। एवं जाव वणस्सइकाइयं। एवं आउकाइएणावि सव्वे वि भाणियव्वा, एवं तेउकाइएण वि, एवं वाउकाइएण वि, जाव

जन्य पाप से तो नियम से बंधता ही है साथ में वह उस ऋषि से भिन्न अनेक जीवों के वध जन्य पापों से भी संबद्ध होता है अर्थात् अनंत जीवों की हिंसाजन्य पापसे उपलिप्त होता है ॥ सू० १ ॥

અવશ્ય બને જ છે અને સાથે સાથે તે મુનિ સિવાયના અન્ય જીવોના વધ જન્ય પાપોનો પણ બંધક બને છે. ॥ સૂ ૦૧ ॥

वणस्सइकाइए णं भंते ! वणस्सइकाइयं चेव आणमाणे वा ? पुच्छा, गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए ॥ सू० २ ॥

छाया—पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकमेव आनिति वा, प्राणिति वा, उच्छ्वसिति वा, निःश्वसिति वा ? हन्त, गौतम ! पृथिवीकायिकः पृथिवीकायिकमेव आनिति वा, यावत् निःश्वसिति वा । पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! अप्कायिकम् आनिति वा यावत् निःश्वसिति वा ? हन्त गौतम ! पृथिवीकायिकः अप्कायिकम् आनिति वा यावत् निःश्वसिति वा, एवं तेजस्कायिकम्, वायुकायिकम्, एवं वनस्पतिकायिकम् । अप्कायिकः खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकम् आनिति वा, प्राणिति वा ? एवमेव अप्कायिकः खलु भदन्त ! अप्कायिकमेव आनिति वा० ? एवमेव । एवं तेजोवायुवनस्पतिकायिकम् । तेजस्कायिकः खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकम् आनिति वा ? एवं यावत् वनस्पतिकायिकः खलु भदन्त । वनस्पतिकायिकमेव आनिति वा, तथैव, पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकमेव आनन्, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा, कति क्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रिय, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः । पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! अप्कायिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा कतिक्रिय ? एवमेव, एवं यावत् वनस्पतिकायिकम् । एवम् अप्कायिकेनापि सर्वेऽपि भणितव्याः । एवं तेजस्कायिकेनापि, एवं वायुकायिकेनापि, यावत् वनस्पतिकायिकः खलु भदन्त ! वनस्पतिकायिकमेव अनन् वा० ? पृच्छा ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रिय, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः ॥सू० २॥

टीका—हननाधिकारात्, तस्य च हननस्य अनन प्राणनोच्छ्वासादि वियोग रूपतया अनन प्राणनोच्छ्वासादि वक्तव्यतामाह—' पुढविकाइए णं भंते ! इत्यादि,

पृथिवीकायिकादिविशेषवक्तव्यता—
' पुढविकाइए णं भंते ! पुढविकाइयं चेव ' इत्यादि ।

टीकार्थ—यहां हनन का अधिकार चल रहा है, श्वासोच्छ्वास एवं निःश्वास ये दोनों क्रियाएँ हननरूप होती हैं, अतः सूत्रकारने इन दोनों

પૃથ્વીકાયિક વગેરે જીવોની વિશેષ વક્તવ્યતા—
પુઢવિકાઇએ ણં ભંતે ! પુઢવિકાઇયં ચેવ " ઇત્યાદિ—
ટીકાર્થ—હનન (હત્યા, જીવ હિંસા)નો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે શ્વાસોચ્છ્વાસ અને નિઃશ્વાસ એ બન્ને ક્રિયાઓ દ્વારા પણ જીવે ની વિરાધના

पृथिवीकायिकादिविशेषवक्तव्यता।

मूलम्—"पुढविकाइए णं भंते ! पुढविकायं चेव आणइ वा, पाणइ वा, ऊससइ वा, नीससइ वा ? हंता गोयमा ? पुढविकाइए पुढविकाइयं चेव आणइ वा, जाव नीससइ वा। पुढविकाइए णं भंते ! आउकाइयं आणइ वा, जाव नीससइ ? हंता, गोयमा ! पुढविकाइए आउकाइयं आणइ वा, जाव नीससइ वा। एवं तेउकाइयं वाउकाइयं, एवं वणस्सइकाइयं। आउकाइएणं भंते ! पुढविकाइयं आणइ वा, पाणमइ वा ? एवं चेव आउकाइएणं भंते ! आउकाइयं चेव आणइ वा ? एवं चेव, एवं तेउवाउवणस्सइकाइयं। तेऊ काइए णं भंते ! पुढविकाइयं आणमइ वा ? एवं जाव वणस्सइकाइए णं भंते ! वणस्सइकाइयं चेव आणमइ वा तहेवा पुढविकाइए णं भंते ! पुढविकाइयं चेव आणमाणे वा, पाणमाणे वा, ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा, कइकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए, पुढविकाइए णं भंते ! आउकाइयं आणमाणे वा, पाणमाणे वा, ऊससमाणे वा नीससमाणे वा कइकिरिए ? एवं चेव। एवं जाव वणस्सइकाइयं। एवं आउकाइएणवि सव्वे वि भाणियव्वा, एवं तेउकाइएण वि, एवं वाउकाइएण वि, जाव

जन्य पाप से तो नियम से बंधता ही है साथ में वह उस ऋषि से भिन्न अनेक जीवों के वध जन्य पापों से भी संबद्ध होता है अर्थात् अनंत जीवों की हिंसाजन्य पापसे उपलिप्त होता है ॥ सू० १ ॥

અવશ્ય બને જ છે અને સાથે સાથે તે મુનિ સિવાયના અન્ય જીવોના વધ જન્ય પાપોનો પણ બંધક બને છે ॥ સૂ ૦૧ ॥

वणस्सइकाइए णं भंते ! वणस्सइकाइयं चेव आणमाणे वा ? पुच्छा, गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए ॥ सू० २ ॥

छाया—पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकमेव आनिति वा, प्राणिति वा, उच्छ्वसिति वा, निःश्वसिति वा ? हन्त, गौतम ! पृथिवीकायिकः पृथिवीकायिकमेव आनिति वा, यावत् निःश्वसिति वा । पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! अप्कायिकम् आनिति वा यावत् निःश्वसिति वा ? हन्त गौतम ! पृथिवीकायिकः अप्कायिकम् आनिति वा यावत् निःश्वसिति वा, एवं तेजस्कायिकम्, वायुकायिकम्, एवं वनस्पतिकायिकम् । अप्कायिकः खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकम् आनिति वा, प्राणिति वा ? एवमेव अप्कायिकः खलु भदन्त ! अप्कायिकमेव आनिति वा० ? एवमेव । एवं तेजोवायुवनस्पतिकायिकम् । तेजस्कायिकः खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकम् आनिति वा ? एवं यावत् वनस्पतिकायिकः खलु भदन्त । वनस्पतिकायिकमेव आनिति वा, तथैव, पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकमेव आनन्, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा, कतिक्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः । पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! अप्कायिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा कतिक्रियः ? एवमेव, एवं यावत् वनस्पतिकायिकम् । एवम् अप्कायिकेनापि सर्वेऽपि भणितव्याः । एवं तेजस्कायिकेनापि, एवं वायुकायिकेनापि, यावत् वनस्पतिकायिकः खलु भदन्त ! वनस्पतिकायिकमेव आनन् वा० ? पृच्छा ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः स्यात् पञ्चक्रियः ॥सू० २॥

टीका—हननाधिकारात्, तस्य च हननस्य आनन प्राणनोच्छ्वासादि वियोगरूपतया आनन प्राणनोच्छ्वासादि वक्तव्यतामाह-' पुढविकाइएणं भंते ! इत्यादि,

---

पृथिवीकायिकादिविशेषवक्तव्यता—

' पुढविकाइए णं भंते ! पुढविकाइयं चेव ' इत्यादि ।

टीकार्थ—यहां हनन का अधिकार चल रहा है, श्वासोच्छ्वास एवं निःश्वास ये दोनों क्रियाएँ हननरूप होती हैं अतः सूत्रकारने इन दोनों

पृथ्वीकायिक वगेरे छवोनी विशेष वक्तव्यता—

पुढविकाइए णं भंते ! पुढविकाइयं चेव " इत्यादि—

टीकार्थ—हनन (हत्या, छव हिंसा)नो अधिकार चाली रह्यो छे श्वासोच्छ्वास अने निःश्वास ओ बन्ने क्रियाओ द्वारा पण छवोनी विराधना

'पुढविकाइएणं भंते ! पुढविकाइयं चेव आणमइ वा, पाणमइ वा, ऊससइ वा, नीससइ वा ?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! पृथिवीकायिकः खलु जीवः पृथिवीकायिकमेव जीवम् आनिति वा ? किं तद्रूपम् उच्छ्वास करोति ? प्राणिति वा ? किं तद्रूपं प्रकृष्टोच्छ्वासं करोति ?, उच्छ्वसिति वा ? किम् उच्छ्वासं करोति ?, निःश्वसिति वा ? किं निःश्वासं करोति ? तथा च पृथिवीकायिकः पृथिवीकायिकम् आनप्राणरूपेण श्वासोच्छ्वासरूपेण किम् गृह्णाति, मुञ्चति च, भगवानाह– 'हंता, गोयमा ! पुढविकाइए पुढविकाइयं चेव आणमइ वा जाव नीससइ वा' हे गौतम ! हन्त, सत्यम्, पृथिवीकायिकः खलु पृथिवीकायिकमेव आनिति वा–तद्रूपमुच्छ्वासं करोति–यावत्-प्राणिति वा–तद्रूपं प्रकृष्टोच्छ्वासं करोति उच्छ्वसिति वा, निःश्वसिति वा, तद्रूपोच्छ्वासनिःश्वासं करोति इत्यर्थः, पृथिवी-

---

की वक्तव्यता यहां कही है–'पुढविकाइए णं भंते ! पुढविकाइय चेव आणइ वा, पाणइ वा, ऊससइ वा, नीससइ वा' यहां पर गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है, हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव पृथिवीकायिक जीव को ही क्या उच्छ्वासरूप से करता है प्रकृष्ट उच्छ्वासरूप से करता है ? उच्छ्वास रूप से करता है ? निःश्वासरूप से करता है ? अर्थात् पृथिवीकायिक जीव पृथिवीकायिक जीव को ही अपने श्वासोच्छ्वासरूप से ग्रहण करता है क्या ? और उसे ही निःश्वासरूप से वह छोड़ता है क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'हंता, गोयमा' हां गौतम ! 'पुढविकाइए पुढविकाइयं चेव आणइ वा जाव णीससइ वा' पृथिवीकायिक जीव पृथिवीकायिक जीव को ही अपने श्वासोच्छ्वास में लेता है और उसे ही वह निःश्वासरूप में छोड़ता

થતી હોય છે, તેથી સૂત્રકારે તે બનેની વકતવ્યતાનુ આ સૂત્રમા પ્રતિપાદન કર્યું છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–" पुढविकाइएं ण भंते ! पुढविकाइय चेव आणइ वा, पाणइ वा, ऊससइ वा, नीससइ वा ?" હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ શુ પૃથ્વીકાયિક જીવને જ ઉચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે, પ્રકૃષ્ટ ઉચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે ? નિઃશ્વાસ રૂપે છોડે છે ? પ્રકૃષ્ટ નિશ્વાસ રૂપે છોડે છે ? એટલે કે પૃથ્વીકાયિક જીવ શુ પૃથ્વીકાયિક જીવને જ પોતાના શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે ? અને શુ તેને જ તે નિશ્વસ રૂપે બહાર કઢે છે

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—हंता, गोयमा ! पुढविकाइए पुढविकाइयं चेव आणइ वा, जाव णीससइ वा" હા, ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવને જ પોતાના શ્વાસોચ્છ્વાસમા લે છે અને તેને જ તે નિઃશ્વાસ રૂપે બહાર

कायिकः पृथिवीकायिकम्-आनमाणरूपेण श्वासोच्छ्वासरूपम् गृह्णाति मुञ्चति च तथा च यथा वनस्पतिरन्यस्योपरि अन्यः स्थित सन् तथैनो गृह्णाति, एवं पृथिवीकायिकादयोऽपि परस्परसम्बद्धत्वात् तद्रूपम् आनमाणादि कुर्वन्ति, तत्र एकः पृथिवीकायिकोऽन्य स्वसम्बद्ध पृथिवीकायिकम् आनिति-तद्रूपमुच्छ्वास गृह्णाति, उदरस्थितकर्पूरः पुरुषइव कर्पूर स्वभावमुच्छ्वास करोति, एवम् पृथिवी कायिक स्वसम्बद्धम् अप्कायिकम् आनिति, माणिति, उच्छ्वसिति, निःश्वसिति, तथैव तेजोवायुवनस्पतिकायिकानपि स्वसम्बद्धान् आनिति, माणिति, उच्छ्व सिति, निःश्वसिति, इत्येवरीत्या पृथिवीकायिकसूत्राणि पञ्च भवसयानि तथैव

है। जैसे-अन्य वनस्पति के साथ संबद्ध रहा वनस्पति उसके रस तेजादिक को ग्रहण करता है, इसी तरह पृथिवीकायिक आदि जीव भी परस्पर संबद्ध होने से तद्रूप आनमाणादिक क्रिया करते हैं। तात्पर्य-कहने का यह है कि किसी पृथिवीकायिक के साथ यदि कोई अन्य पृथिवीकायिक जीव संबद्ध है तो वह जो उच्छ्वास निश्वास रूप क्रिया करता है वह अपने साथ संबद्ध हुए अन्य पृथिवीकायिक जीव के रूप में करता है। जैसे-उदर (पेट) स्थित कपूरवाला पुरुष कपूर स्वभाववाली उच्छ्वास क्रिया करता है। इसी प्रकार से पृथिवी कायिक स्वसम्बद्ध अप्कायिकरूप उच्छ्वासादि क्रिया करता है। इसी तरह से यह भी जानना चाहिये, कि यदि पृथिवीकायिक जीव के साथ तेजस्कायिक, वायुकायिक एवं वनस्पतिकायिक संबद्ध है तो वह पृथिवी कायिक जीव इन २ रूप से श्वासादि क्रिया करता है, इस तरह

કાઢે છે એવી રીતે અન્ય વનસ્પતિની સાથે સંબદ્ધ રહેલી વનસ્પતિ, તેના રસ તેજાદિકને ગ્રહણ કરે છે, એ જ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવ પણ પરસ્પર ની સાથે સંબદ્ધ હોવાથી પૃથ્વીકાયિક આદિને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને નિશ્વાસ રૂપે છોડે છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ પૃથ્વીકાયિક જીવની સંગાથે કોઈ અન્ય પૃથ્વીકાયિક જીવ રહેલો હોય તો તે પૃથ્વીકાયિક જીવ જે ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસની ક્રિયા કરે છે તે તેની સંગાથે રહે. પૃથ્વી કાયિક જીવ રૂપે કરે છે જેમ કોઈના પેટમાં કપૂર, ઈલાયચી વગેરે ગ્રહણ કરાયેલ હોય, તો તેના શ્વાસોચ્છ્વાસમાં પણ તે કપુર આદિની વાસ આવે છે એ જ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક જીવ પોતાની સંગાથે રહેલા-પોતાની સાથે સંબદ્ધ એવા અપ્કાયિક આદિને શ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને નિશ્વાસરૂપે છોડે છે જો પૃથ્વીકાયિક સાથે તેજસ્કાયિક વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક સંબદ્ધ હોય, તો તે પૃથ્વીકાયિક જીવ તે તેજસ્કાયિક આદિને શ્વાસરૂપે લે છે

अप्कायिकादयोऽपि प्रत्येकं पञ्च पञ्च सूत्राणि लभन्ते इति पञ्चविंशतिः सूत्राणि एतानि अत्र अवगन्तव्यानि। एवमग्रेवक्ष्यमाणानि क्रियासूत्राण्यपि पञ्चविंशति भवन्ति, इतिसिद्धम्। तदेव प्रश्नोत्तररूपेण विशदयितुमाह-' पुढविक्काइएणं भंते ! आउक्काइय आणमइ वा, जाव नीससइ वा ? गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! पृथिवीकायिकः खलु स्वसम्बद्धम्, अप्कायिकम् आनितिवा ? तद्रूपतया उच्छ्वासं गृह्णाति किम् ? यावत् प्राणिति वा, उच्छ्वसिति वा, निःश्वसिति वा किम् ? आनप्राणरूपेण श्वासोच्छ्वासरूपेण गृह्णाति मुञ्चति किम् ? भगवानाह-' हंता, गोयमा ! पुढविक्काइए आउक्काइयं आणमइ वा जाव नीससइ वा ' हे गौतम ! हन्त, सत्यम् पृथिवीकायिकः स्वसम्बद्धम् अप्कायिकम् आनिति वा, यावत् प्राणिति वा, उच्छ्वसिति वा, निःश्वसिति वा, एवं तेउक्काइयं, वाउक्काइयं, एवं वणस्सइ

पृथिवीकायिक के सूत्र पृथिवीकायिक आदि पांच ५ स्थावरों को आश्रित करके होते हैं। इसी प्रकार से अप्कायिक आदि सूत्र भी प्रत्येक ५-५ होते हैं। अतः कुल ये सूत्र २५ हो जाते हैं। आगे जो क्रिया सूत्र कहे जाने वाले हैं वे भी २५ होते हैं-ऐसा जानना चाहिये। इसी बात को अब सूत्रकार प्रश्नोत्तर के रूप में विशद करते हैं, गौतम प्रभु से पूछते हैं-' पुढविक्काइए णं भंते ! आउक्काइयं आणमइ वा, जाव नीससइ वा ' हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव क्या स्वसंबद्ध अप्कायिक जीव को श्वासोच्छ्वास के रूप में ग्रहण करता है एव छोड़ता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-' हंता, गोयमा ! पुढविक्काइए आउक्काइयं आणमइ वा जाव नीससइ वा ' हां गौतम ! पृथिवीकायिक जीव

અને નિઃશ્વાસ રૂપે છોડે છે આ રીતે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાચ પ્રકારના સ્થાવર જીવો આશ્રિત કરીને પૃથ્વીકાયિક જીવના પાચ પ્રશ્ન સૂત્ર અને પાંચ ઉત્તર સૂત્ર બને છે એ જ પ્રમાણે અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક આદિના પણ પાચ પાંચ સૂત્ર બને છે આ રીતે કુલ ૨૫ સૂત્રો બને છે. આગળ જે ક્રિયાસૂત્રોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવવાનું છે, તે ક્રિયા સૂત્રો પણ ૨૫ બને છે આ વાતને હવે સૂત્રકારના પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા પ્રકટ કરવામા આવે છે—ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—पुढविक्काइए णं भते ! आउक्काइयं आणमइ वा, जाव नीससइ वा ! " હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ શું તેની લગોલગ રહેલા અપ્કાયિક જીવને શ્વાસોચ્છ્વાસમાં ગ્રહણ કરે છે ? અને શું તે તેને નિઃશ્વાસ રૂપે બહાર કાઢે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" हंता, गोयमा ! पुढविकाइए आउक्काइय आणमइ वा नीससइ वा " હા ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ સ્વસંબદ્ધ (પોતાની

काइय ' एवं-पूर्वोक्तरीत्या पृथिवीकायिकः स्वसम्बद्धं तेजस्कायिकम्, वायुकायिकम्, एवं वनस्पतिकायिकमपि तत्तद्रूपतया अनिति, प्राणिति, उच्छ्वसिति, निःश्वसिति चेतिभावः । गौतमः पृच्छति-' आउक्काइए णं भंते ! पुढविक्काइयं आणमइ वा, पाणमइ वा ?' हे भदन्त ! अप्कायिकः-पृथिवीकायिकं किम् अनिति वा, प्राणिति वा, उच्छ्वसिति वा, निःश्वसिति वा ? अप्कायिकः स्वसम्बद्धं पृथिवीकायिकं किम् आनप्राणरूपेण श्वासोच्छ्वासरूपेण गृह्णाति, परित्यजति च ? इति प्रश्नः, भगवानाह-' एवं चेव ' एवमेव-पूर्वोक्तरीत्या अप्कायिकोऽपि स्वसम्बद्धं पृथिवीकायिकम् आनप्राणरूपेण श्वासोच्छ्वासरूपेण गृह्णाति परित्यजति चेतिभावः । गौतम पृच्छति-' आउक्काइए णं भंते ! आउक्काइयं चेव आणमइ वा ?' हे

स्वसंबद्ध अप्कायिक को श्वासोच्छ्वास के रूप में ग्रहण करता है और छोड़ता है ' एवं तेउक्काइयं वाउक्काइयं एवं वणस्सइकाइयं ' इसी तरह से यह भी समझना चाहिये कि पृथिवीकायिक जीव स्वसंबद्ध तेजस्कायिक को, वायुकायिक को एवं वनस्पतिकायिक को तत्तद्रूप से श्वासोच्छ्वास क्रिया में ग्रहण करता है और छोड़ता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते है-' आउक्काइए णं भंते ! पुढविक्काइयं आणमइ वा पाणमइ वा ' हे भदन्त ! अप्कायिक जीव क्या स्वसंबद्ध पृथिवीकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं ' एवं चेव ' हां गौतम ! ऐसा ही है-अर्थात् अप्कायिक जीव स्वसंबद्ध पृथिवीकायिक को श्वासोच्छ्वासरूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है । ' आउक्काइए णं भंते ! आउक्का

(પોતાની ઉચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે) અપ્કાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે લે છે અને છોડે છે

एवं तेउकाइय, एवं वाउक्काइय एवं वणस्सइकाइयं " એજ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક જીવ સ્વસંબદ્ધ તેજસ્કાયિકને વાયુકાયિકને અને વનસ્પતિકાયિકને પણ તે તે રૂપે શ્વાસોચ્છ્વાસમાં ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—' आउक्काइए, भंते ! पुढविक्काइयं आणमइ वा पाणमइ वा ? ' હે ભગવન્ ! અપ્કાયિક જીવ શું સ્વસંબદ્ધ પૃથ્વીકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે ?

મહાવીરનો પ્રભુનો ઉત્તર—" एवं चेव " હા, ગૌતમ ! અપ્કાયિક જીવ સ્વસંબદ્ધ પૃથ્વિકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને નિઃશ્વાસ રૂપે બહાર કાઢે છે

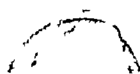
ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-' आउक्काए णं भंते ! आउक्काइयं चेव आणमइ वा० " હે ભગવન્ અપ્કાયિક જીવ શું સ્વસંબદ્ધ (પોતાની ઉચ્છ્વાસ સ્વેદ્ય)

अप्कायिकादयोऽपि प्रत्येकं पञ्च पञ्च सूत्राणि लभन्ते इति पञ्चविंशतिः सूत्राणि एतानि अत्र अवगन्तव्यानि। एवमग्रेवक्ष्यमाणानि क्रियासूत्राण्यपि पञ्चविंशति भवन्ति, इतिसिद्धम्। तदेव प्रश्नोत्तररूपेण विशदयितुमाह–' पुढविक्काइएणं भंते! आउक्काइय आणमइ वा, जाव नीससइ वा? गौतमः पृच्छति–हे भदन्त! पृथिवीकायिकः खलु स्वसम्बद्धम्, अप्कायिकम् आनितिवा? तद्रूपतया उच्छ्वासं गृह्णाति किम्? यावत् प्राणिति वा, उच्छ्वसिति वा, निःश्वसिति वा किम्? आनप्राणरूपेण श्वासोच्छ्वासरूपेण गृह्णाति मुञ्चति किम्? भगवानाह–' हंता, गोयमा! पुढविक्काइए आउक्काइयं आणमइ वा जाव नीससइ वा ' हे गौतम! हन्त, सत्यम् पृथिवी कायिकः स्वसम्बद्धम् अप्कायिकम् आनिति वा, यावत् प्राणिति वा, उच्छ्वसिति वा, निःश्वसिति वा, एवं तेउक्काइयं, वाउकाइयं, एवं वणस्सइ

पृथिवीकायिक के सूत्र पृथिवीकायिक आदि पांच ५ स्थावरों को आश्रित करके होते हैं। इसी प्रकार से अप्कायिक आदि सूत्र भी प्रत्येक ५–५ होते हैं। अतः कुल ये सूत्र २५ हो जाते हैं। आगे जो क्रिया सूत्र कहे जाने वाले हैं वे भी २५ होते हैं–ऐसा जानना चाहिये। इसी बात को अब सूत्रकार प्रश्नोत्तर के रूप में विशद करते हैं, गौतम प्रभु से पूछते हैं–' पुढविक्काइए णं भंते! आउक्काइयं आणमइ वा, जाव नीससइ वा ' हे भदन्त! पृथिवीकायिक जीव क्या स्वसंबद्ध अप्कायिक जीव को श्वासोच्छ्वास के रूप में ग्रहण करता है एव छोड़ता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–' हंता, गोयमा! पुढविक्काइए आउक्काइयं आणमइ वा जाव नीससइ वा ' हां गौतम! पृथिवीकायिक जीव

અને નિશ્વાસ રૂપે છોડે છે આ રીતે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાચ પ્રકારના સ્થાવર જીવો આશ્રિત કરીને પૃથ્વીકાયિક જીવના પાંચ પ્રશ્ન સૂત્ર અને પાંચ ઉત્તર સૂત્ર બને છે એ જ પ્રમાણે અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક આદિના પણ પાંચ પાચ સૂત્ર બને છે આ રીતે કુલ ૨૫ સૂત્રો બને છે. આગળ જે ક્રિયાસૂત્રોનુ પ્રતિપાદન કરવામાં આવવાનુ છે, તે ક્રિયા સૂત્રો પણ ૨૫ બને છે આ વાતને હવે સૂત્રકારના પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા પ્રકટ કરવામા આવે છે—ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—पुढविक्काइए णं भते! आउक्काइय आणमइ वा, जाव नीससइ वा!" હે ભગવન્! પૃથ્વીકાયિક જીવ શું તેની લગોલગ રહેલા અપ્કાયિક જીવને શ્વાસોચ્છવાસમા ગ્રહણ કરે છે? અને શું તે તેને નિશ્વાસ રૂપે બહાર કઢે છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—" हता, गोयमा! पुढविक्काइए आउक्काइय आणमइ वा नीससइ वा" હા ગૌતમ! પૃથ્વીકાયિક જીવ સ્વસંબદ્ધ (પોતાની

काइय ' एव-पूर्वोक्तरीत्या पृथिवीकायिकः स्वसम्बद्ध तेजस्कायिकम्, वायुकायिकम्, एवं वनस्पतिकायिकमपि तत्तद्रूपतया अनिति, प्राणिति, उच्छ्वसिति, निःश्वसिति चेतिभावः। गौतमः पृच्छति-' आउक्काइएण भंते ! पुढविकाइयं आणमइ वा, पाणमइ वा ?' हे भदन्त ! अप्कायिकः-पृथिवीकायिकं किम् आनिति वा, प्राणिति वा, उच्छ्वसिति वा, निःश्वसिति वा ? अप्कायिकः स्वसम्बद्ध पृथिवीकायिकं किम् आनप्राणरूपेण श्वासोच्छ्वासरूपेण गृह्णाति, परिमुञ्चति च ? इति प्रश्नः, भगवानाह-' एव चेव ' एवमेव-पूर्वोक्तरीत्या अप्कायिकोऽपि स्वसम्बद्ध पृथिवीकायिकम् आनप्राणरूपेण श्वासोच्छ्वासरूपेण गृह्णाति परिमुञ्चति चेतिभावः। गौतम पृच्छति-' आउक्काए ण भंते ! आउक्काइय चेव आणमइ वा ?' हे

स्वसम्बद्ध अप्कायिक को श्वासोच्छ्वास के रूप में ग्रहण करता है और छोड़ता है ' एव तेउक्काइयं वाउक्काइयं एव वणस्सइकाइय ' इसी तरह से यह भी समझना चाहिये कि पृथिवीकायिक जीव स्वसम्बद्ध तैजस्कायिक को, वायुकायिक को एवं वनस्पतिकायिकको तत्तद्रूप से श्वासोच्छ्वास क्रिया में ग्रहण करता है और छोड़ता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते है-' आउक्काइए ण भंते ! पुढविक्काइय आणमइ वा पाणमइ वा ' हे भदन्त ! अप्कायिक जीव क्या स्वसम्बद्ध पृथिवीकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं ' एव चेव ' हां गौतम ! ऐसा ही है-अर्थात् अप्कायिक जीव स्वसम्बद्ध पृथिवीकायिक को श्वासोच्छ्वासरूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है। ' आउक्काइएण भंते ! आउक्का

(સંબદ્ધ રહેલા) અપ્કાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે લે છે અને છોડે છે

एव तेउकाइय, एव वाउक्काइय एव वणस्सइकाइय" એજ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક જીવ સ્વસંબદ્ધ તેજસ્કાયિકને વાયુકાયિકને અને વનસ્પતિકાયિકને પણ તે તે રૂપે શ્વાસોચ્છ્વાસમાં ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—' आउक्काइय भंते ! पुढविकाइयं आणमइ वा पाणमइ वा ? ' હે ભગવન્ ! અપ્કાયિક જીવ શું સ્વસંબદ્ધ પૃથ્વીકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે ?

મહાવીરનો પ્રભુનો ઉત્તર— ' एव चेव " હા, ગૌતમ ! અપ્કાયિક જીવ સ્વસંબદ્ધ પૃથ્વીકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને નિઃશ્વાસ રૂપે બહાર કાઢે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- आउक्काएणं भंते ! आउक्काइयं चेव आणमइ वा० " હે ભગવન્ અપ્કાયિક જીવ શું સ્વસંબદ્ધ (પોતાની સંબદ્ધ રહેલા)

भदन्त ! अप्कायिकः खलु स्वसम्बद्धम् अप्कायिकमेव किम् आनिति वा, प्राणिति वा, उच्छ्वसिति वा, निःश्वसिति वा ? आनप्राणरूपेण श्वासोच्छ्वासरूपेण किम् गृह्णाति, परिमुञ्चति चेति प्रश्नः, भगवानाह- 'एवं चेव' एवमेव-पूर्वोक्तवदेव अप्कायिकः स्वसम्बद्धम् अप्कायिकम् आनिति च प्राणिति च, उच्छ्वसिति च, निःश्वसिति च ! 'एव तेउवाउवणस्सइकाइय' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव अप्कायिकः स्वसम्बद्धं तेजस्कायिकम्, वायुकायिकम्, वनस्पतिकायिकं च आनिति च, प्राणिति च, उच्छ्वसिति च, निश्वसिति चेति भावः। गौतमः पृच्छति-'तेउकाइएणं भंते ! पुढविकाइयं आणमइ वा,' हे भदन्त ! तेजस्कायिकः खलु स्वसम्बद्धम् पृथिवीकायिकम् आनिति वा, प्राणिति वा, उच्छ्वसिति वा निःश्वसिति वा ? आनप्राण रूपेण श्वासोच्छ्वासरूपेण तेजस्कायिकः किम् स्वसम्बद्ध पृथिवीकायिकं गृह्णाति

इय चेव आणमइ, वा० ' हे भदन्त ! अप्कायिक जीव स्वसंबद्ध अप्कायिक को ही क्या श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है ? 'एवं चेव' इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! ऐसा ही है-अप्कायिक जीव स्वसंबद्ध अप्कायिक को श्वासोच्छ्वास के रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है। 'एवं तेउवाउवणस्सइकाइयं' इसी तरह से स्वसंबद्ध तेजस्कायिक को वायुकायिक को और वनस्पतिकायिकको भी अप्कायिक जीव श्वासोच्छ्वास के रूप में ग्रहण करता है और छोड़ता है ऐसा जानना चाहिये। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'तेउक्काइएणं भंते ! पुढविक्काइयं आणमइ वा' हे भदन्त ! तेजस्कायिक क्या स्वसंबद्ध पृथिवीकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हां,

અપ્કાયિકજીવને જ શ્વાસરૂપે ગ્રહણ કરે છે, અને નિ શ્વાસરૂપે બહાર છોડે છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—"एवं चेव" હા ગૌતમ ! અપ્કાયિક જીવ અપ્કાયિકને પણ શ્વાસમા લે છે. અને નિશ્વાસ રૂપે બહાર કહાડે છે

"एवं तेउवाउवणस्सइकाइयं" એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક જીવ સ્વસબદ્ધ તેજસ્કાયિકને, તથા વાયુકાયિકને તથા વનસ્પતિકાયિકને શ્વ.સ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને ઉચ્છ્વાસ રૂપે છોડે છે, એમ સમજવુ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—तेउक्काइए णं भंते ! पुढविक्काइयं आणमइ वा० ?" હે ભદન્ત ! તેજસ્કાયિક જીવ શુ' સ્વસબદ્ધ પૃથ્વીકાયિકને શ્વાસમા લે છે, અને નિ.શ્વાસ રૂપે છોડે છે ? ઉત્તર—હા, ગૌતમ એવુ' જ બને છે—તેજસ્કા-

पृथ्वि चेति प्रश्न तेजस्कायिक स्वसम्बद्ध पृथिवीकायिकम् आनिति च, प्राणिति च, उच्छ्वसिति, निःश्वसिति च आनमाणरूपेण श्वासोच्छ्वासरूपेण गृह्णाति, परित्यजति चेति भावः। गौतम पृच्छति-' एव जाव वणस्सइकाइए णं भंते! वण स्सइकाइय चेव आणमइ वा ' हे भदन्त! एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-तेजस्कायिक स्वसम्बद्धम् अप्कायिकम्, तेजस्कायिकम्, वायुकायिकम्, वनस्पतिकायिकम् आनिति वा, प्राणिति वा, उच्छ्वसिति वा, निःश्वसिति वा? तथैव वायुकायिक स्वसम्बद्ध पृथिवीकायिकम्, अप्कायिकम् तेजस्कायिकम् वायुकायिकम्, वनस्पतिकायिकम् किम् आनिति वा, प्राणिति वा उच्छ्वसिति वा, निःश्वसिति वा, एवमेव किं वनस्पतिकायिक खलु स्वसम्बद्ध पृथिवीकायिकम् अप्कायिकम् तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक चैव किम् आनिति वा, प्राणिति वा, उच्छ्वसिति वा नि श्वसिति वा? भगवानाह-' हंता ' हे

गौतम! ऐसा ही होता है अर्थात् तेजस्कायिक स्वसबद्ध पृथिवीकायिक को श्वासोच्छ्वासरूप में ग्रहण करता है और छोड़ता है। 'एवं जाव वणस्सइकाइएणं भंते! वणस्सइकाइय चेव आणमइ वा ' हे भदन्त! इसी तरह से यावत् तेजस्कायिक क्या स्वसंबद्ध अप्कायिक को तेजस्कायिकको वायुकायिक को एवं वनस्पतिकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है वायुकायिक स्वसबद्ध पृथिवी कायिकको, अप्कायिक को, तेजस्कायिक को, वायुकायिक को एव वनस्पतिकायिकको क्या श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है? इसी तरह से क्या वनस्पतिकायिक स्वसबद्ध पृथिवीकायिक को, अप्कायिक को, तेजस्कायिक को, वायुकायिक को और वनस्पतिकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है एव छोड़ता है? इन प्रश्नों के

यिક જીવ સ્વસબદ્ધ પૃથ્વીકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને બહાર કાઢે છે ' एवं जाव वणस्सइकाइएणं भंते! वणस्सइकाइय चेव आण मइवा!' હે ભગવન્! એજ પ્રમાણે શુ તેજસ્કાયિક જીવ સ્વસબદ્ધ અપ્કાયિકને, તેજસ્કાયિકને વાયુકાયિકને અને વનસ્પતિકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને બહાર કાઢે છે? એજ પ્રમાણે શુ વાયુકાયિક જીવ સ્વસબદ્ધ પૃથ્વીકાયિકને અપ્કાયિકને તેજસ્કાયિકને વાયુકાયિકને અને વનસ્પતિકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે? એજ પ્રમાણે શુ વનસ્પતિકાયિક જીવ સ્વસબદ્ધ પૃથ્વીકાયિકને અપ્કાયિકને, તેજસ્કાયિકને વાયુકાયિકને અને વનસ્પતિકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને બહાર કાઢે છે?

भदन्त ! अप्कायिकः खलु स्वसम्बद्धम् अप्कायिकमेव किम् आनिति वा, प्राणिति वा, उच्छ्वसिति वा, निःश्वसिति वा ? आनप्राणरूपेण श्वासोच्छ्वासरूपेण किम् गृह्णाति, परिमुञ्चति चेति प्रश्नः, भगवानाह-' एवं चेव ' एवमेव-पूर्वोक्तवदेव अप्कायिकः स्वसम्बद्धम् अप्कायिकम् आनिति च प्राणिति च, उच्छ्वसिति च, निःश्वसिति च ! ' एवं तेउवाउवणस्सइकाइयं ' एव पूर्वोक्तरीत्यैव अप्कायिकः स्वसम्बद्धं तेजस्कायिकम्, वायुकायिकम् , वनस्पतिकायिकं च आनिति च, प्राणिति च, उच्छ्वसिति च, निश्वसिति चेति भावः । गौतमः पृच्छति-' तेउकाइएणं भंते ! पुढविकाइयं आणमइ वा, ' हे भदन्त ! तेजस्कायिकः खलु स्वसम्बद्धम् पृथिवीकायिकम् आनिति वा, प्राणिति वा, उच्छ्वसिति वा निःश्वसिति वा ? आनप्राण रूपेण श्वासोच्छ्वासरूपेण तेजस्कायिकः किम् स्वसम्बद्ध पृथिवीकायिकं गृह्णाति

इयं चेव आणमइ, वा० ' हे भदन्त ! अप्कायिक जीव स्वसंबद्ध अप्कायिक को ही क्या श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है ? ' एवं चेव ' इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! ऐसा ही है-अप्कायिक जीव स्वसंबद्ध अप्कायिक को श्वासोच्छ्वास के रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है । ' एवं तेउवाउवणस्सइकाइयं ' इसी तरह से स्वसंबद्ध तेजस्कायिक को वायुकायिक को और वनस्पतिकायिकको भी अप्कायिक जीव श्वासोच्छ्वास के रूप में ग्रहण करता है और छोड़ता है ऐसा जानना चाहिये । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-' तेउक्काइएणं भंते ! पुढविक्काइयं आणमइ वा ' हे भदन्त ! तेजस्कायिक क्या स्वसंबद्ध पृथिवीकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हां,

અપ્કાયિકજીવને જ શ્વાસરૂપે ગ્રહણ કરે છે, અને નિ શ્વાસરૂપે બહાર છોડે છે ? મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—"एवं चेव" હા ગૌતમ ! અપ્કાયિક જીવ અપ્કાયિકને પણ શ્વાસમા લે છે. અને નિશ્વાસ રૂપે બહાર કહાડે છે

"एवं तेउवाउवणस्सइकाइयं" એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક જીવ સ્વસંબદ્ધ તેજસ્કાયિકને, તથા વાયુકાયિકને તથા વનસ્પતિકાયિકને શ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને ઉચ્છ્વાસ રૂપે છોડે છે, એમ સમજવુ.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—तेउक्काइए णं भंते ! पुढविक्काइय आणमइ वा० ?" હે ભદન્ત ! તેજસ્કાયિક જીવ શું સ્વસબદ્ધ પૃથ્વીકાયિકને શ્વાસમા લે છે, અને નિઃશ્વાસ રૂપે છોડે છે ? ઉત્તર—હા, ગૌતમ એવુ જ બને છે-તેજસ્કા-

एण भंते ! इत्यादि, गौतमः पृच्छति-' पुढविकाइएणं भंते ! पुढविकाइयं चेव आणममाणे वा, पाणममाणे वा, ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा कइकिरिए ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकः खलु पृथिवीकायिकमेव आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा, कतिक्रिय'-कतिक्रियावान् भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! सिय, तिकिरिए, सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए ' हे गौतम ! पृथिवीकायिकः पृथिवीकायिकमेव आनन् वा, प्राणन वा, उच्छ्वसन् वा निःश्वसन् वा, स्यात् कदाचित् त्रिक्रियः-कायिक्याधिकरणिकी-प्राद्वेषिकी रूपक्रियात्रय युक्तो भवेत् स्यात् कदाचित् चतुष्क्रियः=कायिक्याधिकरणिकी-प्राद्वेषिकी - पारितापनिकी रूपक्रियाचतुष्टयुक्तो भवेत्, अथ च स्यात्-कदाचित् पञ्चक्रियः-कायिक्याधिकरणिकी-प्राद्वेषिकी-पारितापनिकी-प्राणातिपातिकी रूपक्रियापञ्चकयुक्तो भवेत्,

प्रभु से ऐसा पूछा है-' पुढविकाइएणं भंते ! पुढविकाइयं चेव आणमाणे वा, पाणमाणे वा ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा, कइकिरिए ' हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव जब पृथिवीकायिक जीव को ही श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है, तब उसके कितनी क्रियाएँ होती हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-' गोयमा ' हे गौतम ! ' सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए ' जब पृथिवीकायिक जीव पृथिवीकायिक जीव को ही श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है-तब वह कायिकी, आधिकरणिकी, एवं प्राद्वेषिकी इन तीन क्रियाओं वाला भी हो सकता है, तथा-कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी एवं पारितापनिकी इन चार क्रियाओं वाला भी हो सकता है तथा कदाचित् वह कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी, एवं प्राणातिपातिकी इन पांच

चेव आणमाणे वा पाणमाणे वा ऊससमाणे वा नीससमाणे वा, कइ किरिए ?' હે ભગવન્! પૃથ્વીકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતા અને છોડતા પૃથ્વીકાયિકને જીવ વડે કેટલી ક્રિયાઓ કરાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—' गोयमा ! હે ગૌતમ ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए ' પૃથ્વીકાયિક જીવને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ ક્યારેક કાયિકી અધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી, આ ત્રણ ક્રિયાઓ કરતો હોય છે ક્યારેક કાયિકી અધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી, અને પારિતાપનિકી આ ચાર ક્રિયાઓ કરતો હોય છે અને ક્યારેક કાયિકી, અધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતિકી, એ પાંચે ક્રિયાઓ

गौतम ! तथैव पूर्वोक्तवदेव यावत्-तेजस्कायिकः, वायुकायिकः, वनस्पतिकायिकश्च स्वस्वसम्बद्धं यथायथं पृथिवीकायिकम् अप्कायिकं, तेजस्कायिकं, वायुकायिकं, वनस्पतिकायिकं चा आनिति च, प्राणिति च, उच्छ्वसिति च, निःश्वसिति च, उपर्युक्ताः सर्वेऽपि पृथिवीकायिकादि वनस्पतिकायिकान्ता जीवाः स्वस्वसम्बद्धान् पृथिवीकायिकादिजीवान् आनप्राणरूपेण श्वासोच्छ्वासरूपेण च गृह्णन्ति; परिमुञ्चन्तिचेति भावः, अथ पृथिवीकायिकादीनां क्रियासूत्रमाह-'पुढविकाइ-

उत्तर में प्रभु कहते हैं-' तहेव ' हे गौतम ! इन प्रश्नों का उत्तर पूर्वोक्त प्रकार से ही जानना चाहिये-अर्थात् तैजस्कायिक स्वसंबद्ध अप्कायिक को, तेजस्कायिक को, वायुकायिक को एवं वनस्पतिकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोडता है। वायुकायिक जीव स्वसंबद्ध पृथिवीकायिक को, अप्कायिक को तेजस्कायिक को, वायुकायिक को एवं वनस्पतिकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोडता है, वनस्पतिकायिक स्वसंबद्ध पृथिवीकायिक को अप्कायिक को, तेजस्कायिक को, वायुकायिक को एवं वनस्पतिकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोडता है। इस तरह उपर्युक्त सब ही पृथिवीकायिक आदि जीव-पृथिवीकायिक से लेकर वनस्पतिकायिक तक के जीव-स्वसंबद्ध पृथिवीकायादिक जीवों को श्वासोच्छ्वासरूप से ग्रहण करते हैं और छोड़ते हैं। अब सूत्रकार पृथिवीकायिकादिकों के क्रियासूत्रों को कहते हैं इसमें गौतमने

આ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે "तहेव" હા, ગૌતમ ! એવુ જ બને છે એટલે કે તૈજસકાયિક જીવ સ્વસ બદ્ધ અપ્કાયિકને, તૈજસ્કાયિકને, વાયુકાયિકને અને વનસ્પતિકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે, વાયુકાયિક જીવ સ્વસંબદ્ધ પૃથ્વીકાયિકને, તૈજસ્કાયિકને વાયુકાયિકને અને વનસ્પતિકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે વનસ્પતિકાયિક જીવ સ્વસ બદ્ધ પૃથ્વીકાયિકને, તૈજસકાયિકને, વાયુકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે

આ રીતે ઉપર્યુક્ત પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક પર્યન્તના બધા જીવો સ્વસ બદ્ધ પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક પર્યન્તના સમસ્ત જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને બહાર કાઢે છે, એમ સમજવુ

હવે સૂત્રકાર પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવોની ક્રિયાઓનુ પ્રતિપાદન કરે છે- ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" पुढविकाइए ण भंते ! पुढविकाइयं

पण भते ! इत्यादि, गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइएण भंते ! पुढविकाइय चेव आणमाणे वा, पाणमाणे वा, ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा कइकिरिए!' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकः खलु पृथिवीकायिकमेव आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्‌वसन् वा, निःश्वसन् वा, कतिक्रियः-कतिक्रियावान् भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! सिय, तिकिरिए, सिय चउकिरिए सिय पचकिरिए' हे गौतम ! पृथिवीकायिकः पृथिवीकायिकमेव आनन् वा, प्राणन वा, उच्छ्‌वसन् वा निःश्वसन् वा, स्यात् कदाचित् त्रिक्रियः-कायिक्याधिकरणिकी-प्राद्वेषिकी रूपक्रियात्रय युक्तो भवेत्, स्यात् कदाचित् चतुष्क्रियः=कायिक्याधिकरणिकी-प्राद्वेषिकी - पारितापनिकी रूपक्रियाचतुष्टययुक्तो भवेत्, अथ च स्यात्-कदाचित् पञ्चक्रियः-कायिक्याधिकरणिकी-प्राद्वेषिकी-पारितापनिकी-प्राणातिपातिकी रूपक्रियापञ्चकयुक्तो भवेत्,

प्रभु से ऐसा पूछा है-'पुढविकाइएणं भंते ! पुढविकाइय चेव आण माणे वा, पाणमाणे वा ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा, कइकि रिए' हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव जब पृथिवीकायिक जीव को ही श्वासोच्छ्‌वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है, तब उसके कितनी क्रियाएँ होती हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पचकिरिए' जब पृथिवीकायिक जीव पृथिवीकायिक जीव को ही श्वासोच्छ्‌वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है-तब वह कायिकी, आधिकरणिकी, एवं प्राद्वेषिकी इन तीन क्रियाओं वाला भी हो सकता है, तथा-कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी एव पारितापनिकी इन चार क्रियाओं वाला भी हो सकता है तथा कदाचित् वह कायिकी, आधि करणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी, एव प्राणातिपातिकी इन पांच

चेव आणमाणे वा पाणमाणे वा ऊससमाणे वा नीससमाणे वा, कइ किरिए ? હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકને શ્વાસોચ્છ્‌વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતા અને છોડતા પૃથ્વીકાયિકને જીવ વડે કેટલી ક્રિયાઓ કરાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—'गोयमा ! હે ગૌતમ ! 'सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए' પૃથ્વીકાયિક જીવને શ્વાસોચ્છ્‌વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ ક્યારેક કાયિકી અધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી, આ ત્રણ ક્રિયાઓ કરતો હોય છે ક્યારેક કાયિકી અધિકરણિકી પ્રાદ્વેષિકી, અને પારિતાપનિકી આ ચાર ક્રિયાઓ કરતો હોય છે અને ક્યારેક કાયિકી, અધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતિકી, એ પાંચ ક્રિયાઓ

तत्र यदा पृथिवीकायिकादिः पृथिवीकायिकादिरूपमुच्छ्वासं कुर्वन्नपि स्वभाव-विशेषात् न तस्य पीडां जनयति तदाऽसौ कायिक्यादि पूर्वोक्तत्रिक्रियः स्यात्, यदा तु तस्य पीडां जनयति तदा परितापनिकी क्रिया सत्त्वात् चतुष्क्रियः स्यात्, प्राणातिपातसद्भावे तु पञ्चक्रियः स्यादितितात्पर्यम्, गौतमः पृच्छति–' पुढवि-काइए णं भंते ! आउकाइयं आणमाणे वा, पाणमाणे वा, ऊससमाणे वा, नीस-समाणे वा, कइकिरिए ? हे भदन्त ! पृथिवीकायिकः खलु अप्कायिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा कतिक्रियो भवति ? भगवानाह–

क्रियाओंवाला भी हो सकता है। इस विषय में ऐसा समझना चाहिये– जब पृथिवीकायिक आदि जीव पृथिवीकायिकादि रूप से श्वासोच्छ्-वास लेता हुआ भी स्वभावविशेष को लेकर यदि उसे पीड़ा नहीं पहुंचाता है तब तो यह कायिकादि तीन क्रियाओंवाला होता है, तथा पूर्वोक्त कृत्य करते समय यदि वह उसे पीड़ा पहुँचाता है, तब पारि-तापनिकी क्रिया के सद्भाव से यह चार क्रिया वाला होता है, और जब इसके द्वारा पूर्वोक्त कार्य करते समय उसका विघात हो जाता है–तब यह पांच क्रियाओं वाला होता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं, ' पुढविक्काइएणं भंते ! आउक्काइयं आणमाणे वा, पाणमाणे वा ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा कइकिरिए ' हे भदन्त ! जब पृथिवी-कायिक जीव अप्कायिक जीव को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है तब वह कितनी क्रियाओंवाला होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं

પણ કરતો હોય છે. આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે–પૃથ્વીકાયિક આદિને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરવાની અને છોડવાની ક્રિયા કરતો હોય, ત્યારે સ્વભાવ–વિશેષને લીધે તેને જો પીડા પહોંચાડતો નથી, તો એવી પરિસ્થિતિમાં તો તે કાયિકી, આદિ ત્રણ ક્રિયાઓવાળો જ હોય છે પણ શ્વાસોચ્છ્વાસ લેતી અને છોડતી વખતે જો તે તેમને પીડા પહોંચાડતો, હોય, એવી પરિ-સ્થિતિમાં તે કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓ ઉપરાંત પારિતાપનિકી ક્રિયાવાળો પણ હોઈ શકે છે અને જ્યારે તે પૂર્વોક્ત કાર્ય કરતી વખતે તે પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવનો ઘાત કરી નાખે છે ત્યારે તે ઉપર્યુક્ત ચાર ક્રિયાઓ ઉપરાંત પ્રાણા-તિપાતિકી ક્રિયાથી પણ યુક્ત બને છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—" पुढविक्काइएण भंते ! आउक्काइय आणमाणेवा, पाणमाणे वा, ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा कइकिरिए ? " હે ભગવન્ ! જ્યારે પૃથ્વીકાયિક જીવ અપ્કાયિક જીવને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે, ત્યારે તે કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે.

पण भंते ! इत्यादि, गौतमः पृच्छति-' पुढविकाइएण भंते ! पुढविकाइय चेव आणमाणे वा, पाणमाणे वा, ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा कइकिरिए ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिक खलु पृथिवीकायिकमेव आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा, कतिक्रियः-कतिक्रियावान् भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! सिय, तिकिरिए, सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए ' हे गौतम ! पृथिवीकायिकः पृथिवीकायिकमेव आनन् वा, प्राणन वा, उच्छ्वसनन् वा निःश्वसन् वा, स्यात् कदाचित् त्रिक्रियः-कायिक्याधिकरणिकी-प्राद्वेषिकी रूपक्रियात्रय युक्तो भवेत्, स्यात् कदाचित् चतुष्क्रियः=कायिक्याधिकरणिकी-प्राद्वेषिकी - पारितापनिकी रूपक्रियाचतुष्टययुक्तो भवेत्, अथ च स्यात्-कदाचित् पञ्चक्रियः-कायिक्याधि करणिकी-प्राद्वेषिकी-पारितापनिकी-प्राणातिपातिकी रूपक्रियापञ्चकयुक्तो भवेत्,

प्रभु से ऐसा पूछा है-' पुढविकाइएणं भंते ! पुढविकाइय चेव आण माणे वा, पाणमाणे वा ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा, कइकि रिए ' हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव जब पृथिवीकायिक जीव को ही श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है, तब उसके कितनी क्रियाएँ होती हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-' गोयमा ' हे गौतम ! ' सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए ' जब पृथिवीकायिक जीव पृथिवीकायिक जीव को ही श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है-तब वह कायिकी, आधिकरणिकी, एव प्राद्वेषिकी इन तीन क्रियाओं वाला भी हो सकता है, तथा-कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी एव पारितापनिकी इन चार क्रियाओं वाला भी हो सकता है तथा कदाचित् वह कायिकी, आधि करणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी, एव प्राणातिपातिकी इन पांच

चेव आणमाणे वा पाणमाणे वा ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा, कइ किरिए ? ' હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતા અને છોડતા પૃથ્વીકાયિકને જીવ વડે કેટલી ક્રિયાઓ કરાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર— ' गोयमा ! હે ગૌતમ ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए પૃથ્વીકાયિક જીવને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ ક્યારેક કાયિકી અધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી, આ ત્રણ ક્રિયાઓ કરતો હોય છે ક્યારેક કાયિકી, અધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી અને પારિતાપનિકી, આ ચાર ક્રિયાઓ કરતો હોય છે અને ક્યારેક કાયિકી, અધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતિકી, એ પાંચ ક્રિયાઓ

तत्र यदा पृथिवीकायिकादिः पृथिवीकायिकादिरूपणोच्छ्वासं कुर्वन्नपि स्वभावविशेषात् न तस्य पीडां जनयति तदाऽसौ कायिक्यादि पूर्वोक्तत्रिक्रियः स्यात्, यदा तु तस्य पीडां जनयति तदा पारितापनिकी क्रिया सत्त्वात् चतुष्क्रियः स्यात्, प्राणातिपातसद्भावेतु पञ्चक्रियः स्यादितितात्पर्यम्, गौतमः पृच्छति-' पुढविकाइए णं भंते ! आउकाइयं आणमाणे वा, पाणमाणे वा, ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा, कइकिरिए ? हे भदन्त ! पृथिवीकायिकः खलु अप्कायिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा कतिक्रियो भवति ? भगवानाह-

क्रियाओंवाला भी हो सकता है । इस विषय में ऐसा समझना चाहिये- जब पृथिवीकायिक आदि जीव पृथिवीकायिकादि रूप से श्वासोच्छ्वास लेता हुआ भी स्वभावविशेष को लेकर यदि उसे पीडा नहीं पहुंचाता है तब तो यह कायिकादि तीन क्रियाओंवाला होता है, तथा पूर्वोक्त कृत्य करते समय यदि वह उसे पीड़ा पहुँचाता है, तब पारितापनिकी क्रिया के सद्भाव से यह चार क्रिया वाला होता है, और जब इसके द्वारा पूर्वोक्त कार्य करते समय उसका विघात हो जाता है-तब यह पांच क्रियाओं वाला होता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं, ' पुढविक्काइएणं भंते ! आउक्काइयं आणमाणे वा, पाणमाणे वा ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा कइकिरिए ' हे भदन्त ! जब पृथिवीकायिक जीव अप्कायिक जीव को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है तब वह कितनी क्रियाओंवाला होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं

પણ કરતો હોય છે આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે-પૃથ્વીકાયિક આદિને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરવાની અને છોડવાની ક્રિયા કરતો હોય, ત્યારે સ્વભાવ-વિશેષને લીધે તેને જો પીડા પહોંચાડતો નથી, તો એવી પરિસ્થિતિમાં તો તે કાયિકી, આદિ ત્રણ ક્રિયાઓવાળો જ હોય છે પણ શ્વાસોચ્છ્વાસ લેતી અને છોડતી વખતે જો તે તેમને પીડા પહોંચાડતો, હોય, એવી પરિસ્થિતિમાં તે કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓ ઉપરાત પારિતાપનિકી ક્રિયાવાળો પણ હોઈ શકે છે' અને જ્યારે તે પૂર્વોક્ત કાર્ય કરતી વખતે તે પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવનો ઘાત કરી નાખે છે ત્યારે તે ઉપર્યુક્ત ચાર ક્રિયાઓ ઉપરાંત પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયાથી પણ યુક્ત બને છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—" पुढविक्काइएण भंते ! आउक्काइय आणमाणेवा, पाणमाणे वा, ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा कइकिरिए ? " હે ભગવન્ ! જ્યારે પૃથ્વીકાયિક જીવ અપ્કાયિક જીવને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે, ત્યારે તે કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે.

'एव चेव' हे गौतम ! एवमेव-पूर्वोक्तवदेव पृथिवीकायिक अप्कायिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा निःश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्, कदाचित् पञ्चक्रियः स्यादिति भाव 'एव जाव वणस्सइकाइयं' एव पूर्वोक्तरीत्या यावत्-पृथिवीकायिक तेजस्कायिकं, वायु कायिकं, वनस्पतिकायिक चापि आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, नि श्वसन् वा पूर्वोक्तरीत्या कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्, कदा चित् पञ्चक्रियः स्यात्, पृथिवीकायिकः पृथिवीकायादिकानाम् आनमाणं श्वासो च्छ्वास गृह्णन् परिमुञ्चन् वा स्यात् त्रिक्रिय स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियो

'एवं चेव' जब पृथिवीकायिक जीव अप्कायिक जीव को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता और छोड़ता है-तब वह कदाचित् तीन क्रियाओं वाला भी होता है, कदाचित् ४ चार क्रियाओं वाला भी होता है और कदाचित् ५ पांच क्रियाओं वाला भी होता है। 'एवं जाव वणस्सइ काइयं' इसी तरह से पृथिवीकायिक जीव तेजस्कायिक को, वायुका यिक को, एव वनस्पतिकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है ? इस प्रश्न के उत्तर के रूप में भी यही उत्तर जानना चाहिये-कि कदाचित् वह तीन क्रियाओंवाला होता है, कदाचित् वह चार क्रियाओं वाला होता है और कदाचित् वह पांच क्रियाओं वाला भी होता है। तात्पर्य कहने का यही है कि पृथिवीकायिक जीव जब पृथिवी कायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता और छोड़ता है-तब वह तीन क्रियाओं वाला भी होता है, चार क्रियाओं वाला भी होता है और पांच क्रियाओं वाला भी होता है।

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—'एव चेव' હે ગૌતમ ! અપ્કાયિક જીવને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે "एव जाव वणस्सइकाइयं" એજ પ્રમાણે તેજસ્કા યિકને વાયુકાયિકને અને વનસ્પતિકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચે પ્રકારના એકેન્દ્રિય જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ અમુક સંયોગોમાં ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે અમુક સંયોગમાં ચાર ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે તે સંયોગો ઉપર બતાવવામાં આવી ચુક્યા છે

तत्र यदा पृथिवीकायिकादिः पृथिवीकायिकादिरूपमुच्छ्वासं कुर्वन्नपि स्वभाव-विशेषात् न तस्य पीडा जनयति तदाऽसौ कायिक्यादि पूर्वोक्तत्रिक्रियः स्यात्, यदा तु तस्य पीडा जनयति तदा पारितापनिकी क्रिया सत्त्वात् चतुष्क्रियः स्यात्, प्राणातिपातसद्भावे तु पञ्चक्रियः स्यादिति तात्पर्यम्, गौतमः पृच्छति-'पुढवि-काइए णं भंते ! आउकाइयं आणमाणे वा, पाणमाणे वा, ऊससमाणे वा, नीस-समाणे वा, कइकिरिए ? हे भदन्त ! पृथिवीकायिकः खलु अप्कायिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा कतिक्रियो भवति ? भगवानाह-

क्रियाओंवाला भी हो सकता है। इस विषय में ऐसा समझना चाहिये-जब पृथिवीकायिक आदि जीव पृथिवीकायिकादि रूप से श्वासोच्छ्वास लेता हुआ भी स्वभावविशेष को लेकर यदि उसे पीड़ा नहीं पहुंचाता है तब तो यह कायिकादि तीन क्रियाओंवाला होता है, तथा पूर्वोक्त कृत्य करते समय यदि वह उसे पीड़ा पहुँचाता है, तब पारितापनिकी क्रिया के सद्भाव से यह चार क्रिया वाला होता है, और जब इसके द्वारा पूर्वोक्त कार्य करते समय उसका विघात हो जाता है-तब यह पांच क्रियाओं वाला होता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं, 'पुढविक्काइएणं भंते ! आउक्काइयं आणमाणे वा, पाणमाणे वा ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा कइकिरिए' हे भदन्त ! जब पृथिवी-कायिक जीव अप्कायिक जीव को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है तब वह कितनी क्रियाओंवाला होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं

પણ કરતો હોય છે. આ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે–પૃથ્વીકાયિક આદિને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરવાની અને છોડવાની ક્રિયા કરતો હોય, ત્યારે સ્વભાવ–વિશેષને લીધે તેને જો પીડા પહોંચાડતો નથી, તો એવી પરિસ્થિતિમાં તો તે કાયિકી, આદિ ત્રણ ક્રિયાઓવાળો જ હોય છે. પણ શ્વાસોચ્છ્વાસ લેતી અને છોડતી વખતે જો તે તેમને પીડા પહોંચાડતો, હોય, એવી પરિસ્થિતિમાં તે કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓ ઉપરાંત પારિતાપનિકી ક્રિયાવાળો પણ હોઈ શકે છે અને જ્યારે તે પૂર્વોક્ત કાર્ય કરતી વખતે તે પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવનો ઘાત કરી નાખે છે ત્યારે તે ઉપર્યુક્ત ચાર ક્રિયાઓ ઉપરાંત પ્રાણા-તિપાતિકી ક્રિયાથી પણ યુક્ત બને છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—" पुढविक्काइएण भंते ! आउक्काइयं आणमाणेवा, पाणमाणे वा, ऊससमाणे वा, नीससमाणे वा कइकिरिए ? " હે ભગવન્ ! જ્યારે પૃથ્વીકાયિક જીવ અપ્કાયિક જીવને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે, ત્યારે તે કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે.

'एव चेव' हे गौतम ! एवमेव-पूर्वोक्तवदेव पृथिवीकायिक अप्कायिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा निःश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्, कदाचित् पञ्चक्रियः स्यादिति भाव 'एव जाव वणस्सइकाइय' एव पूर्वोक्तरीत्या यावत्-पृथिवीकायिक तेजस्कायिकं, वायु कायिकं, वनस्पतिकायिक चापि आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा पूर्वोक्तरीत्या कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्, कदाचित् पञ्चक्रियः स्यात्, पृथिवीकायिकः पृथिवीकायादिकानाम् आनमाण श्वासो च्छ्वास गृह्णन् परित्यजन् वा स्यात् त्रिक्रिय स्यात् चतुष्क्रिय स्यात् पञ्चक्रियो

'एव चेव' जब पृथिवीकायिक जीव अप्कायिक जीव को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता और छोड़ता है-तब वह कदाचित् तीन क्रियाओं वाला भी होता है, कदाचित् ४ चार क्रियाओं वाला भी होता है और कदाचित् ५ पांच क्रियाओं वाला भी होता है। 'एवं जाव वणस्सइ काइयं' इसी तरह से पृथिवीकायिक जीव तेजस्कायिक को, वायुकायिक को, एव वनस्पतिकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है? इस प्रश्न के उत्तर के रूप में भी यही उत्तर जानना चाहिये-कि कदाचित् वह तीन क्रियाओंवाला होता है, कदाचित् वह चार क्रियाओं वाला होता है और कदाचित् वह पांच क्रियाओं वाला भी होता है। तात्पर्य कहने का यही है कि पृथिवीकायिक जीव जब पृथिवी कायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता और छोड़ता है-तब वह तीन क्रियाओं वाला भी होता है, चार क्रियाओं वाला भी होता है और पांच क्रियाओं वाला भी होता है।

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—'एव चेव' હે ગૌતમ! અપ્કાયિક જીવને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે एव जाव वणस्सइकाइयं એજ પ્રમાણે તેજસ્કાયિકને, વાયુકાયિકને અને વનસ્પતિકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ પ્રકારના એકેન્દ્રિય જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ અમુક સંયોગોમાં ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, અમુક સંયોગોમાં ચાર ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે તે સંયોગો ઉપર બતાવવામાં આવી ગયા છે

भवेत् इति भावः, 'एवं आउक्काइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा' एवं-पृथिवीवदेव अप्कायिकेनापि सर्वेऽपि भणितव्याः, तथाच अप्कायिकः पृथिवीकायादिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः, कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियो भवेदिति भावः, 'एवं तेउक्काइएण वि, एवं वाउक्काइएण वि' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव तेजस्कायिकेनापि, एवं तथैव वायुकायिकेनापि सर्वेऽपि भणितव्या, तथा च तेजस्कायिको वायुकायिकश्च पृथिवीकायादिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा निःश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्, कदाचित् पञ्चक्रियः स्यात् इति भावः।

'एवं आउक्काइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा एव तेउक्काइएण वि, एवं वाउक्काइएण वि' पृथिवीकायिक की तरह से ही अप्कायिक के साथ भी पृथिवीकायिक आदि सब का संबंध कर कहना चाहिये। तथा-अप्कायिक जीव पृथिवीकायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से जब ग्रहण करता है और छोड़ता है-तब वह कदाचित् तीन क्रियाओंवाला भी होता है, चार क्रियाओंवाला भी होता है एवं पांच क्रियाओं वाला भी होता है। इसी प्रकार से तेजस्कायिक और वायुकायिक के साथ पृथिवीकायिक आदि सब का संबंध करके कहना चाहिये-तथा-तेजस्कायिक और वायुकायिक जीव पृथिवीकायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करते हुए और छोड़ते हुए कदाचित् तीन क्रियाओं वाले, कदाचित् चार क्रियाओं वाले और

एव आउक्काइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा, एवं तेउकाइएण वि, एव वाउकाइएण वि" એજ પ્રમાણે (પૃથ્વીકાયિકની પ્રમાણે) અપ્કાયિક સાથે પણ પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચે એકેન્દ્રિયોનો સબંધ સમજવો. જેમ કે...અપ્કાયિક જીવ જ્યારે પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે, ત્યારે તે કયારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે, કયારેક ચાર ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે અને કયારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે એજ પ્રમાણે તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકની સાથે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચેનો સબંધ સમજવો કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક પર્યન્તના સ્થાવર જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો તેજસ્કાયિક જીવ તથા વાયુકાયિક જીવ પણ કયારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, કયારેક ચાર ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, અને કયારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે

'एव चेव' हे गौतम! एवमेव-पूर्वोक्तवदेव पृथिवीकायिक अप्कायिकम् आनन् वा, प्राणन् वा उच्छ्वसन् वा, निश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रिय स्यात्, कदाचित् पञ्चक्रिय स्यादिति भाव 'एव जाव वणस्सइकाइय' एव पूर्वोक्तरीत्या यावत्-पृथिवीकायिक तेजस्कायिकं, वायु कायिकं, वनस्पतिकायिक वापि आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निश्वसन् वा पूर्वोक्तरीत्या कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्, कदाचित् पञ्चक्रियः स्यात्, पृथिवीकायिकः पृथिवीकायादीनाम् आनमाणं श्वासो च्छ्वास गृह्णन् परिमुञ्चन् वा स्यात् त्रिक्रियः स्यात् चतुष्क्रिय, स्यात् पञ्चक्रियो

'एव चेव' जब पृथिवीकायिक जीव अप्कायिक जीव को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता और छोड़ता है-तब वह कदाचित् तीन क्रियाओं वाला भी होताहै, कदाचित् ४ चार क्रियाओं वाला भी होताहै और कदाचित् ५ पांच क्रियाओं वाला भी होताहै। 'एव जाव वणस्सइ काइय' इसी तरह से पृथिवीकायिक जीव तेजस्कायिक को, वायुका यिक को, एव वनस्पतिकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है? इस प्रश्न के उत्तर के रूप में भी यही उत्तर जानना चाहिये-कि कदाचित् वह तीन क्रियाओंवाला होता है, कदाचित् वह चार क्रियाओं वाला होता है और कदाचित् वह पांच क्रियाओं वाला भी होता है। तात्पर्य कहने का यही है कि पृथिवीकायिक जीव जब पृथिवी कायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता और छोड़ता है-तब वह तीन क्रियाओं वाला भी होता है, चार क्रियाओं वाला भी होता है और पांच क्रियाओं वाला भी होता है।

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર— एव चेव " હે ગૌતમ! અપ્કાયિક જીવને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ કયારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે કયારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને કયારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે 'एव जाव वणस्सइकाइयं' એજ પ્રમાણે તેજસ્કાયિકને, વાયુકાયિકને અને વનસ્પતિકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ કયારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે કયારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે અને કયારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ પ્રકારના એકેન્દ્રિય જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ અમુક સંયોગોમાં ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, અમુક સંયોગોમાં ચાર ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે તે સંયોગો ઉપર બતાવવામાં આવી ચુક્યાં છે

भवेत् इति भावः, 'एवं आउकाइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा' एवं-पृथिवीवदेव अप्कायिकेनापि सर्वेऽपि भणितव्याः, तथाच अप्कायिकः पृथिवीकायादिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः, कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियो भवेदिति भावः, 'एवं तेउकाइएण वि, एवं वाउकाइएण वि एवं पूर्वोक्तरीत्यैव तेजस्कायिकेनापि, एवं तथैव वायुकायिकेनापि सर्वेऽपि भणितव्या', तथा च तेजस्कायिको वायुकायिकश्च पृथिवीकायादिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा निःश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्, कदाचित् पञ्चक्रियः स्यात् इति भावः।

'एवं आउकाइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा एवं तेउकाइएण वि, एवं वाउकाइएण वि' पृथिवीकायिक की तरह से ही अप्कायिक के साथ भी पृथिवीकायिक आदि सब का संबंध कर कहना चाहिये। तथा-अप्कायिक जीव पृथिवीकायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से जब ग्रहण करता है और छोड़ता है-तब वह कदाचित् तीन क्रियाओंवाला भी होता है, चार क्रियाओंवाला भी होता है एवं पांच क्रियाओं वाला भी होता है। इसी प्रकार से तेजस्कायिक और वायुकायिक के साथ पृथिवीकायिक आदि सब का संबंध करके कहना चाहिये-तथा-तेजस्कायिक और वायुकायिक जीव पृथिवीकायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करते हुए और छोड़ते हुए कदाचित् तीन क्रियाओं वाले, कदाचित् चार क्रियाओं वाले और

एवं आउकाइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा, एवं तेउकाईएण वि, एवं वाउकाइएण वि" એજ પ્રમાણે (પૃથ્વીકાયિકની પ્રમાણે) અપ્કાયિક સાથે પણ પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચે એકેન્દ્રિયોનો સંબંધ સમજવો. જેમ કે..અપ્કાયિક જીવ જ્યારે પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે, ત્યારે તે ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય તે એજ પ્રમાણે તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકની સાથે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચેનો સંબંધ સમજવો કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક પર્યન્તના સ્થાવર જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો તેજસ્કાયિક જીવ તથા વાયુકાયિક જીવ પણ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે

'एव चेव' हे गौतम ! एवमेव-पूर्वोक्तवदेव पृथिवीकायिक अप्कायिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्, कदाचित् पञ्चक्रियः स्यादिति भाव 'एव जाव वणस्सइकाइयं' एव पूर्वोक्तरीत्या यावत्-पृथिवीकायिक तेजस्कायिकं, वायु कायिक, वनस्पतिकायिक चापि आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निश्वसन् वा पूर्वोक्तरीत्या कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्, कदा चित् पञ्चक्रियः स्यात्, पृथिवीकायिकः पृथिवीकायादिकानाम् आनमाणं श्वासो च्छ्वास गृह्णन् परित्यजन् वा स्यात् त्रिक्रियः स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियो

'एव चेव' जब पृथिवीकायिक जीव अप्कायिक जीव को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता और छोड़ता है-तब वह कदाचित् तीन क्रियाओं वाला भी होताहै, कदाचित् ४ चार क्रियाओं वाला भी होताहै और कदाचित् ५ पांच क्रियाओं वाला भी होताहै। 'एव जाव वणस्सइ काइयं' इसी तरह से पृथिवीकायिक जीव तेजस्कायिक को, वायुका यिक को, एव वनस्पतिकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है ? इस प्रश्न के उत्तर के रूप में भी यही उत्तर जानना चाहिये-कि कदाचित् वह तीन क्रियाओंवाला होता है, कदाचित् वह चार क्रियाओं वाला होता है और कदाचित् वह पांच क्रियाओं वाला भी होता है। तात्पर्य कहने का यही है कि पृथिवीकायिक जीव जब पृथिवी कायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता और छोड़ता है-तब वह तीन क्रियाओं वाला भी होता है, चार क्रियाओं वाला भी होता है और पांच क्रियाओं वाला भी होता है।

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—'एव चेव' હે ગૌતમ! અપ્કાયિક જીવને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ કયારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે કયારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને કયારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે "एव जाव वणस्सइकाइयं" એજ પ્રમાણે તેજસ્કાયિકને, વાયુકાયિકને અને વનસ્પતિકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ કયારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે, કયારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે અને કયારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પૃથ્વીકાયિક આદિ પ૨ પ્રકારના એકેન્દ્રિય જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ અમુક સંયોગોમાં ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, અમુક સંયોગોમાં ચાર ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે તે સંયોગો ઉપર બતાવવામાં આવી ગયા છે

भवेत् इति भावः, 'एवं आउक्काइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा' एवं-पृथिवीवदेव अप्कायिकेनापि सर्वेऽपि भणितव्याः, तथाच अप्कायिकः पृथिवीकायादिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः, कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियो भवेदिति भावः, 'एवं तेउकाइएण वि, एवं वाउकाइएण वि' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव तेजस्कायिकेनापि, एवं तथैव वायुकायिकेनापि सर्वेऽपि भणितव्या, तथा च तेजस्कायिको वायुकायिकश्च पृथिवीकायादिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा निःश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्, कदाचित् पञ्चक्रियः स्यात् इति भावः।

'एव आउकाइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा एव तेउकाइएण वि, एवं वाउकाइएण वि' पृथिवीकायिक की तरह से ही अप्कायिक के साथ भी पृथिवीकायिक आदि सब का संबंध कर कहना चाहिये। तथा-अप्कायिक जीव पृथिवीकायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से जब ग्रहण करता है और छोड़ता है-तब वह कदाचित् तीन क्रियाओंवाला भी होता है, चार क्रियाओंवाला भी होता है एवं पांच क्रियाओं वाला भी होता है। इसी प्रकार से तेजस्कायिक और वायुकायिक के साथ पृथिवीकायिक आदि सब का संबंध करके कहना चाहिये-तथा-तैजस्कायिक और वायुकायिक जीव पृथिवीकायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करते हुए और छोड़ते हुए कदाचित् तीन क्रियाओं वाले, कदाचित् चार क्रियाओं वाले और

एव आउकाइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा, एवं तेउकाइएण वि, एव वाउकाइएण वि" એજ પ્રમાણે (પૃથ્વીકાયિકની પ્રમાણે) અપ્કાયિક સાથે પણ પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચે એકેન્દ્રિયોનો સબંધ સમજવો જેમ કે અપ્કાયિક જીવ જ્યારે પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે, ત્યારે તે ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય તે એજ પ્રમાણે તૈજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકની સાથે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચેનો સબંધ સમજવો કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક પર્યન્તના સ્થાવર જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો તૈજસ્કાયિક જીવ તથા વાયુકાયિક જીવ પણ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે

'एव सेव' हे गौतम! एवमेव-पूर्वोक्तवदेव पृथिवीकायिक अप्कायिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, नि श्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्, कदाचित् पञ्चक्रिय स्यादिति भाव 'एव जाव वणस्सइकाइयं' एव पूर्वोक्तरीत्या यावत्-पृथिवीकायिक तेजस्कायिकं, वायु कायिकं, वनस्पतिकायिक चापि आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, नि श्वसन् वा पूर्वोक्तरीत्या कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्। कदाचित् पञ्चक्रियः स्यात्, पृथिवीकायिकः पृथिवीकायादिकानाम् आनमाणं श्वासो च्छ्वास ग्रहन् परिमुञ्चन् वा स्यात् त्रिक्रियः स्यात् चतुष्क्रिय स्यात् पञ्चक्रियो

'एवं चेव' जब पृथिवीकायिक जीव अप्कायिक जीव को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता और छोड़ता है-तब वह कदाचित् तीन क्रियाओं वाला भी होताहै, कदाचित् ४ चार क्रियाओं वाला भी होताहै और कदाचित् ५ पांच क्रियाओं वाला भी होताहै। 'एव जाव वणस्सइ काइयं' इसी तरह से पृथिवीकायिक जीव तेजस्कायिक को, वायुकायिक को, एव वनस्पतिकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता है और छोड़ता है। इस प्रश्न के उत्तर के रूप में भी यही उत्तर जानना चाहिये-कि कदाचित् वह तीन क्रियाओंवाला होता है, कदाचित् वह चार क्रियाओं वाला होता है और कदाचित् वह पांच क्रियाओं वाला भी होता है। तात्पर्य कहने का यही है कि पृथिवीकायिक जीव जब पृथिवी कायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करता और छोड़ता है-तब वह तीन क्रियाओं वाला भी होता है, चार क्रियाओं वाला भी होता है और पांच क्रियाओं वाला भी होता है।

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર— 'एव चेव' હે ગૌતમ! અપ્કાયિક જીવને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ કયારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે કયારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને કયારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે "एव जाव वणस्सइकाइयं' એજ પ્રમાણે તેજસ્કાયિકને, વાયુકાયિકને અને વનસ્પતિકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ કયારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે કયારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે અને કયારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ પ્રકારના એકેન્દ્રિય જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો પૃથ્વીકાયિક જીવ અમુક સંયોગોમાં ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, અમુક સંયોગામાં ચાર ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે તે સંયોગો ઉપર બતાવવામાં આવી ચુક્યા છે

भवेत् इति भावः, 'एवं आउकाइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा' एवं-पृथिवी वदेव अप्कायिकेनापि सर्वेऽपि भणितव्याः, तथाच अप्कायिकः पृथिवीकायादिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः, कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियो भवेदिति भावः, 'एवं तेउकाइएण वि, एवं वाउकाइएण वि एवं पूर्वोक्तरीत्यैव तेजस्कायिकेनापि, एवं तथैव वायुकायिकेनापि सर्वेऽपि भणितव्या', तथा च तेजस्कायिको वायुकायिकश्च पृथिवीकायादिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा निःश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्, कदाचित् पञ्चक्रियः स्यात् इति भावः।

'एवं आउकाइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा एवं तेउकाइएण वि, एवं वाउकाइएण वि' पृथिवीकायिक की तरह से ही अप्कायिक के साथ भी पृथिवीकायिक आदि सब का संबंध कर कहना चाहिये। तथा-अप्कायिक जीव पृथिवीकायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से जब ग्रहण करता है और छोड़ता है-तब वह कदाचित् तीन क्रियाओंवाला भी होता है, चार क्रियाओंवाला भी होता है एवं पांच क्रियाओं वाला भी होता है। इसी प्रकार से तेजस्कायिक और वायुकायिक के साथ पृथिवीकायिक आदि सब का संबंध करके कहना चाहिये-तथा-तैजस्कायिक और वायुकायिक जीव पृथिवीकायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करते हुए और छोड़ते हुए कदाचित् तीन क्रियाओं वाले, कदाचित् चार क्रियाओं वाले और

એવ આઉકાઇએણ વિ સવ્વે વિ ભાણિયવ્વા, એવં તેઉકાઇએણ વિ, એવ વાઉકાઇએણ વિ" એજ પ્રમાણે (પૃથ્વીકાયિકની પ્રમાણે) અપ્કાયિક સાથે પણ પૃથ્વીકાયિક આદિ પાચે એકેન્દ્રિયોના સબધ સમજવો જેમ કે. અપ્કાયિક જીવ જ્યારે પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે, ત્યારે તે ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે અને ક્યારેક પાચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય તે એજ પ્રમાણે તૈજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકની સાથે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાચેનો સબધ સમજવો કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક પર્યન્તના સ્થાવર જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો તૈજસ્કાયિક જીવ તથા વાયુકાયિક જીવ પણ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, અને ક્યારેક પાચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે

'जाव वणस्सइकाइएण भंते ! वणस्सइकाइय चेव आणमाणे वा ? पुच्छा ' हे भदन्त ! यावत् वनस्पतिकायिकः खलु पृथिवीकायिकम्, अप्कायिकम्, तेज स्कायिकम्, वायुकायिकम्, वनस्पतिकायिकम्, चैव आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा, कतिक्रियः स्यात् ? वनस्पतिकायिकः पृथिवीकायिकादीनाम् आनपानमे श्वासोच्छ्वासौ वा गृह्णन् परिमुञ्चन् वा कतिक्रियो भवेदिति पृच्छा, भगवानाह-' गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए ' हे गौतम ! वनस्पतिकायिकः पृथिवीकायिकादि-वनस्पतिकायिकान्तम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रिय स्यात्, कदाचित् पञ्चक्रियः स्यादिति भावः ॥सू०२॥

मूलम्-आउक्काइएणं भंते ! रुक्खस्स मूल पचालेमाणे वा पवाडेमाणे कतिकिरिए ? गोयमा । सिय तिकिरिए, सिय चउ

कदाचित् पांच क्रियाओं वाले होते हैं । ' जाव वणस्सइकाइएण भंते ! वणस्सइकाइय चेव आणमाणे ? पुच्छा ' गौतम पूछते हैं-हे भदन्त ! यावत् वनस्पतिकायिक जीव पृथिवीकायिक को, अप्कायिक को, तेजस्कायिक को वायुकायिक को एव वनस्पतिकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से जब ग्रहण करता है और छोड़ता है, तब वह कितनी क्रियाओं वाला होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! वनस्पतिकायिक जीव जब पृथिवीकायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वासरूप से ग्रहण करके छोड़ता है-तब वह ' सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिय तीन क्रियाओं वाला भी हो सकता है, चार क्रियाओं वाला भी हो सकता है, एवं पांच क्रियाओंवाला भी हो सकता है। सू०२॥

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન— જાવ વણસ્સઇકાઇએણ ભંતે ! વણસ્સઇ કાઇય ચેવ આણમાણે० પુચ્છા ? " હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકને, અપ્કાયિકને તેજસ્કાયિકને વાયુકાયિકને, અને વનસ્પતિકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો વનસ્પતિકાયિક જીવ કેટલી ક્રિયાઓ વાળો હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિક જીવ જ્યારે પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને બહાર કાઢે છે, ત્યારે તે " सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए ' ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે ક્યારેક ચાર ક્રિયાવાળો હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોઈ શકે છે ॥ સૂ. ૨ ॥

भवेत् इति भावः, 'एवं आउकाइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा' एवं-पृथिवीवदेव अप्कायिकेनापि सर्वेऽपि भणितव्याः, तथाच अप्कायिकः पृथिवीकायादिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियो भवेदिति भावः, 'एवं तेउकाइएण वि, एवं वाउकाइएण वि' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव तेजस्कायिकेनापि, एवं तथैव वायुकायिकेनापि सर्वेऽपि भणितव्या, तथा च तेजस्कायिको वायुकायिकश्च पृथिवीकायादिकम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा निःश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्, कदाचित् पञ्चक्रियः स्यात् इति भावः।

'एवं आउकाइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा एवं तेउकाइएण वि, एवं वाउकाइएण वि' पृथिवीकायिक की तरह से ही अप्कायिक के साथ भी पृथिवीकायिक आदि सब का संबंध कर कहना चाहिये। तथा-अप्कायिक जीव पृथिवीकायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से जब ग्रहण करता है और छोड़ता है-तब वह कदाचित् तीन क्रियाओंवाला भी होता है, चार क्रियाओंवाला भी होता है एवं पांच क्रियाओं वाला भी होता है। इसी प्रकार से तेजस्कायिक और वायुकायिक के साथ पृथिवीकायिक आदि सब का संबंध करके कहना चाहिये-तथा-तैजस्कायिक और वायुकायिक जीव पृथिवीकायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वास रूप से ग्रहण करते हुए और छोड़ते हुए कदाचित् तीन क्रियाओं वाले, कदाचित् चार क्रियाओं वाले और

"एवं आउकाइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा, एवं तेउकाइएण वि, एवं वाउकाइएण वि" એજ પ્રમાણે (પૃથ્વીકાયિકની પ્રમાણે) અપ્કાયિક સાથે પણ પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચે એકેન્દ્રિયોનો સંબંધ સમજવો જેમ કે..અપ્કાયિક જીવ જ્યારે પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે, ત્યારે તે ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય તે એજ પ્રમાણે તૈજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકની સાથે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચેનો સંબંધ સમજવો કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક પર્યન્તના સ્થાવર જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો તૈજસ્કાયિક જીવ તથા વાયુકાયિક જીવ પણ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે

'जाव वणस्सइकाइएणं भंते ! वणस्सइकाइयं चेव आणमाणे वा ? पुच्छा' हे भदन्त ! यावत् वनस्पतिकायिकः खलु पृथिवीकायिकम्, अप्कायिकम्, तेजस्कायिकम्, वायुकायिकम् वनस्पतिकायिकम्, चैव आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निःश्वसन् वा, कतिक्रियः स्यात् ? वनस्पतिकायिकः पृथिवीकायिकादीनाम् आनपाणने श्वासोच्छ्वासौ वा गृह्णन् परिमुञ्चन् वा कतिक्रियो भवेदिति पृच्छा, भगवानाह-' गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए ' हे गौतम ! वनस्पतिकायिकः पृथिवीकायिकादि-वनस्पतिकायिकान्तम् आनन् वा, प्राणन् वा, उच्छ्वसन् वा, निश्वसन् वा कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्, कदाचित् चतुष्क्रिय स्यात्, कदाचित् पञ्चक्रिय स्यादिति भावः ॥सू०२॥

मूलम्-वाउक्काइएणं भंते ! रुक्खस्स मूलं पचालेमाणे वा पवाडेमाणे कतिकिरिए ? गोयमा । सिय तिकिरिए, सिय चउ

कदाचित् पांच क्रियाओं वाले होते हैं । ' जाव वणस्सइकाइएणं भंते ! वणस्सइकाइयं चेव आणमाणे ? पुच्छा ' गौतम पूछते हैं-हे भदन्त ! यावत् वनस्पतिकायिक जीव पृथिवीकायिक को, अप्कायिक को तेजस्कायिक को वायुकायिक को एवं वनस्पतिकायिक को श्वासोच्छ्वास रूप से जब ग्रहण करता है और छोडता है, तब वह कितनी क्रियाओं वाला होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! वनस्पतिकायिक जीव जब पृथिवीकायिक आदि जीवों को श्वासोच्छ्वासरूप से ग्रहण करके छोडता है-तब वह ' सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए ' तीन क्रियाओं वाला भी हो सकता है, चार क्रियाओं वाला भी हो सकता है, एवं पांच क्रियाओंवाला भी हो सकता है। सू०२॥

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—' जाव वणस्सइकाइएणं भंते ! वणस्सइकाइयं चेव आणमाणे० पुच्छा ! ' હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકને, અપ્કાયિકને, તેજસ્કાયિકને વાયુકાયિકને, અને વનસ્પતિકાયિકને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરતો અને છોડતો વનસ્પતિકાયિક જીવ કેટલી ક્રિયાઓ વાળો હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિક જીવ જ્યારે પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને બહાર કાઢે છે, ત્યારે તે "सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए' ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે ક્યારેક ચાર ક્રિયાવાળો હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોઈ શકે છે ॥ સૂ ૨ ॥

किरिए, सिय पंचकिरिए, एवं जाव, बीयं पचाले माणे वा पुच्छा गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंच-किरिए, सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति ॥ सू० ३ ॥

" नवमस्स चउत्तीसइयो उद्देसो समत्तो ॥ नवमसयं समत्तं "

छाया—वायुकायिकः खलु भदन्त ! वृक्षस्य मूलं प्रचालयन् वा, प्रपातयन् वा, कतिक्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः, एवं कन्दम्, एवं यावत् बीजं, प्रचालयन् वा पृच्छा, गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० ३॥

नवमस्य चतुस्त्रिंशत्तम उद्देशः समाप्तः नवमशतकं समाप्तम् ॥

टीका—क्रियाधिकारात् वायुकायिकस्य व्यापारविशेषविशिष्टदशायां क्रियावक्तव्यतां पृच्छति-' वाउकाउए णं भंते ! रुक्खस्स मूल पचालेमाणे वा, पवाडेमाणे वा, कइकिरिए ? ' हे भदन्त ? वायुकायिकः खलु वृक्षस्य मूलं प्रचा-लयन् वा-प्रकम्पयन्, प्रपातयन् वा-अधोनिपातयन् वा कतिक्रियः-क्रियत् क्रिया-

---

' वाउकाइएणं भंते ! रुक्खस्स मूलं ' इत्यादि ।

टीकार्थ--क्रिया का अधिकार चालू है इस से वायुकायिक जीव जब अपने व्यापार विशेष से विशिष्ट होता है तब वह कितनी क्रियाओं वाला होता है ? इस बात को इस सूत्र द्वारा सूत्रकारने प्रकट किया है-इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है-' वाउकाइए णं भंते ! रुक्खस्स मूलं पचालेमाणे वा, पवाडेमाणे वा, कइकिरिए ' हे भदन्त ! वायुकायिक जीव जब वृक्ष के मूल को कम्पित करता है उसे नीचे जमीन पर गिरा देता है, उस समय वह कितनी क्रियाओं वाला होता

" वाउकाइएणं भंते ! रुक्खस्समूलं " ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—ક્રિયાનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે વાયુકાયિક જીવ જ્યારે પોતાના વ્યાપાર વિશેષમાં પ્રવૃત્ત હોય છે, ત્યારે તે કેટલી ક્રિયાઓ કરે છે. તે વિષયનુ સૂત્રકારે અહીં નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે-ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન--" वाउक्काइएणं भते ! रुक्खस्स मूल पचालेमाणे वा, पवाडेमाणे वा, कइ किरिए ? "

હે ભગવન્ ! વાયુકાયિક જીવ જ્યારે વૃક્ષના મૂળને કંપાવે છે અને તેને નીચે જમીન પર પાડી નાખે છે, ત્યારે તે કેટલી ક્રિયાઓ વાળો હોય છે ?

मान् स्यात् ? भगवानाह-' गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए ' हे गौतम ! वायुकायिको वृक्षस्य मूलं प्रचालयन् वा, प्रपातयन् वा, स्यात् कदाचित् त्रिक्रियो भवेत् स्यात्-कदाचित् चतुष्क्रियो भवेत्, स्यात् कदाचित् पञ्चक्रियो भवेत् इति भावः। अत्र परितापादेः सम्भवेऽपि अचित्तमूलापेक्षया त्रिक्रियत्वं बोध्यम्, एवं वृक्षमूलस्य वायुना प्रचालयन् प्रपातयन् वा नदी भित्त्यादिषु पृथिव्या अनावृततरस्य(?)वायामवसेयम्। ' एवं कंदे, एवं जाव बीयं, पचालेमाणे वा पुच्छा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या वायुकायिको वृक्षस्य कन्दम्, एवं यावत् वृक्षस्य बीजम्, मूलादारभ्य बीजपर्यन्तानि दशसंख्यकानि वृक्षाङ्गानि भवन्ति, तथाहि-मूलम् १ कन्दः २, स्कन्धः ३, त्वग् ४, शाखा ५, प्रवालः

है ?-इसके उत्तर में प्रभुने ऐसा कहा है कि हे गौतम ! ' सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए ' वायुकायिक जीव जब वृक्ष के मूल को कम्पित करता है, उसे नीचे पृथ्वी पर गिरा देता है तब वह कदाचित् तीन क्रियाओं वाला भी होता है, कदाचित् वह चार क्रियाओं वाला भी होता है और कदाचित् वह पांच क्रियाओं वाला भी होता है। यहां वायुद्वारा परिताप आदि होने की संभावना होने पर भी जो उसे त्रिक्रियावाला कहा गया है वह अचित्त मूल की अपेक्षा लेकर कहा गया है। वायु द्वारा वृक्ष के मूल का कम्पित होना अथवा उसका उखड़ कर गिरना यह तब होता है कि जब वृक्ष या तो नदी के तट पर पृथिवी द्वारा अनावृत खुला हो खड़ा होता है। ' एवं कंदे, एवं जाव बीय पचाले माणे वा पुच्छा ' मूल से

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર— ' सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए ' હે ગૌતમ ! વૃક્ષના મૂળને કંપાવતો અને તેને જમીન પર પછાડતો વાયુકાયિક જીવ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે અહીં વાયુ દ્વારા પરિતાપના આદિ થવાની સંભાવના હોવા છતાં પણ વાયુકાયિક જીવને ત્રણ ક્રિયાવાળો જે કહેવામાં આવ્યો છે તે અચિત્ત મૂળની અપેક્ષાએ કહેલ છે વાયુ દ્વારા વૃક્ષના મૂળને કંપાવવાનું અથવા તેને ઉખેડીને નીચે પછાડવનું ત્યારે જ શક્ય બને છે કે જ્યારે વૃક્ષ નદીના કિનારા પર જમીન દ્વારા-માટી દ્વારા અનાવૃત સ્થામાં ઊભું હોય છે

" एवं कंदे एवं जाव बीयं पचालेमाणे वा पुच्छा ' મૂળથી લઈને બીજ પર્યન્તના ૧૦ વૃક્ષાંગો હોય છે-(૧) મૂળ, (૨) કન્દ, (૩) સ્કંધ (થડ) (૪)

किरिए, सिय पंचकिरिए, एवं जाव, बीयं पचाले माणे वा पुच्छा गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए, सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति ॥ सू० ३ ॥

" नवमस्स चउत्तीसइयो उद्देसो समत्तो ॥ नवमसयं समत्तं "

छाया—वायुकायिकः खलु भदन्त ! वृक्षस्य मूलं प्रचालयन् वा, प्रपातयन् वा, कतिक्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः, एवं कन्दम् , एवं यावत् बीजं, प्रचालयन् वा पृच्छा, गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू०३॥

नवमस्य चतुस्त्रिंशत्तम उद्देशः समाप्तः नवमशतकं समाप्तम् ॥

टीका—क्रियाधिकारात् वायुकायिकस्य व्यापारविशेषविशिष्टदशायां क्रियावक्तव्यतां पृच्छति-' वाउकाइए णं भंते ! रुक्खस्स मूलं पचालेमाणे वा, पवाडेमाणे वा, कइकिरिए ? ' हे भदन्त ? वायुकायिकः खलु वृक्षस्य मूलं प्रचालयन् वा-प्रकम्पयन् , प्रपातयन् वा-अधोनिपातयन् वा कतिक्रियः-कियत् क्रिया-

' वाउकाइएणं भंते ! रुक्खस्स मूलं ' इत्यादि ।

टीकार्थ--क्रिया का अधिकार चालू है इस से वायुकायिक जीव जब अपने व्यापार विशेष से विशिष्ट होता है तब वह कितनी क्रियाओं वाला होता है ? इस बात को इस सूत्र द्वारा सूत्रकारने प्रकट किया है-इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है-' वाउकाइए णं भंते ! रुक्खस्स मूलं पचालेमाणे वा, पवाडेमाणे वा, कइकिरिए ' हे भदन्त ! वायुकायिक जीव जब वृक्ष के मूल को कम्पित् करता है उसे नीचे जमीन पर गिरा देता है, उस समय वह कितनी क्रियाओं वाला होता

" वाउकाइएणं भंते ! रुक्खस्समूल " ઈત્યાદિ—

ટીકાર્થ—ક્રિયાનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે વાયુકાયિક જીવ જ્યારે પોતાના વ્યાપાર વિશેષમાં પ્રવૃત્ત હોય છે, ત્યારે તે કેટલી ક્રિયાઓ કરે છે. તે વિષયનું સૂત્રકારે અહીં નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે-ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન--' वाउक्काइएणं भंते ! रुक्खस्स मूलं पचालेमाणे वा, पवाडेमाणे वा, कइ किरिए ? ".

હે ભગવન્ ! વાયુકાયિક જીવ જ્યારે વૃક્ષના મૂળને કંપાવે છે અને તેને નીચે જમીન પર પાડી નાખે છે, ત્યારે તે કેટલી ક્રિયાઓ વાળો હોય છે ?

मान् स्यात् ? भगवानाह–' गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए ' हे गौतम ! वायुकायिको वृक्षस्य मूलं प्रचालयन् वा, प्रपातयन् वा स्यात् कदाचित् त्रिक्रियो भवेत् स्यात्–कदाचित् चतुष्क्रियो भवेत्, स्यात् कदाचित् पञ्चक्रियो भवेत् इति भावः । अत्र परितापादि सम्भवेऽपि अचित्तमूलापेक्षया त्रिक्रियत्व बोध्यम्, एवं वृक्षमूलस्य वायुना प्रचालयन् प्रपातयन् वा नदीभित्त्यादिषु पृथिव्या अनावृततरस्थानापेक्षयावसेयम् । ' एवं कंद, एवं जाव बीयं, पचालमाणे वा पुच्छा ' एवं पूर्वोक्तरीत्या वायुकायिको वृक्षस्य कन्दम्, एवं यावत् वृक्षस्य बीजम्, मूलादारभ्य बीजपर्यन्तानि दशसंख्यकानि वृक्षाङ्गानि भवन्ति, तथाहि–मूलम् १ कन्दः २, स्कन्ध ३, त्वग् ४, शाखा ५, प्रवालः

है ?–इसके उत्तर में प्रभुने ऐसा कहा है कि हे गौतम ! ' सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए ' वायुकायिक जीव जब वृक्ष के मूल को कम्पित करता है, उसे नीचे पृथ्वी पर गिरा देता है तब वह कदाचित् तीन क्रियाओं वाला भी होता है, कदाचित् वह चार क्रियाओं वाला भी होता है और कदाचित् वह पांच क्रियाओं वाला भी होता है । यहां वायुद्वारा परिताप आदि होने की संभावना होने पर भी जो उसे त्रिक्रियावाला कहा गया है वह अचित्त मूल की अपेक्षा लेकर कहा गया है । वायु द्वारा वृक्ष के मूल का कम्पित होना अथवा उसका उखड़ कर गिरना यह सब होता है कि जब वृक्ष या तो नदी के तट पर पृथिवी द्वारा अनावृत खुला हो खड़ा होता है । ' एवं कंद, एवं जाव बीयं पचालेमाणे वा पुच्छा ' मूल से

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–-' સિય તિકિરિએ સિય ચઉકિરિએ, સિય પંચકિરિએ ' હે ગૌતમ ! વૃક્ષના મૂળને કંપાવતો અને તેને જમીન પર પાડતો વાયુકાયિક જીવ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે અહી વાયુ દ્વારા પરિતાપના આદિ થવાની સંભાવના હોવા છતાં પણ વાયુકાયિક જીવને ત્રણ ક્રિયાવાળો જે કહેવામાં આવ્યો છે તે અચિત્ત મૂળની અપેક્ષાએ કહેલ છે વાયુ દ્વારા વૃક્ષના મૂળને કંપાવવાનું અથવા તેને ઉખેડીને નીચે પાડવાનું ત્યારે જ શક્ય બને છે કે જ્યારે વૃક્ષ નદીના કિનારા પર જમીન દ્વારા– માટી દ્વારા અનાવૃત ખુલ્લાં ઊભું હોય છે

એજ પ્રમાણે જાવ બીયં પચાલેમાણે વા પુચ્છા મૂળથી લઈને બીજ પર્યન્તના ૧૦ વૃક્ષાંગો હોય છે–(૧) મૂળ (૨) કંદ, (૩) સ્કંધ (થડ) (૪)

६, पत्रम् ७, पुष्पम् ८, फलम् ९, बीजम् १०, इति । एषु प्रत्येकं प्रचालयन् वा प्रपातयन् वा कतिक्रिया भवेत् इति पृच्छा, भगवानाह 'गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए' हे गौतम ! वायुकायिको वृक्षस्य कन्दादारभ्य बीजपर्यन्तं प्रचालयन् प्रकम्पयन् वा, प्रपातयन् वा, स्यात् कदाचित् त्रिक्रियो भवेत्, स्यात् कदाचित् चतुष्क्रियो भवेत्, स्यात्-कदाचित् पञ्चक्रियो भवेदिति, तद्युक्तेः पूर्वमुक्तत्वात् ? अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं सत्यापय-

लेकर बीज तक १० वृक्षाङ्ग होते हैं-मूल १, कन्द २, स्कन्द ३, त्वक् ४, शाखा ५, प्रवाल ६, पत्र ७ पुष्प ८ फल ९, और बीज १०, गौतमने प्रभु से यहां ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! इन १० वृक्षाङ्गों में से प्रत्येक वृक्षाङ्ग को कम्पित करता हुआ अथवा उनका पतन करता हुआ अर्थात् गिराता हुआ वायु कितनी क्रियाओं वाला होता है ? तब इसके उत्तर में प्रभुने ऐसा कहा है-'गोयमा' हे गौतम-'सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पचकिरिए' वृक्ष के कन्द से लेकर बीज तक के अङ्गों में से प्रत्येक अंग को कम्पित करता हुआ या उनको गिराता हुआ या उखाडता हुआ वायु कदाचित् तीन क्रियाओं वाला होता है कदाचित् चार क्रियाओं वाला होता है और कदाचित् पांच क्रियाओं-वाला होता है। ऐसा वह कैसे होता है ? सो विषय को पीछे समझा दिया गया है। अब अन्त में प्रभु के वचन को सत्यरूप से स्वीकार

ત્વક્ છાલ, (૫) શાખા, (૬) પ્રવાલ, (૭) પાન, (૮) પુષ્પ, (૯) ફળ અને (૧૦) બીજ ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને અહીં એવો પ્રશ્ન કરે છે કે કંદથી લઈને બીજ પર્યન્તના પ્રત્યેક વૃક્ષાંગને કંપાવતો અથવા તે પ્રત્યેકનું પતન કરતો વાયુકાયિક જીવ કેટલી ક્રિયાઓ વાળો હોય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર--"ગોયમા !" હે ગૌતમ ! "सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पचकिरिए" કંદથી લઈને બીજ પર્યન્તના પ્રત્યેક વૃક્ષાંગને કંપાવતો અથવા તે પ્રત્યેકનું પતન કરતો વાયુકાયિક જીવ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓ વાળો હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે કેવા સંજોગોમાં તે ત્રણ ક્રિયા-વાળો હોય છે, કેવા સંજોગોમાં ચાર ક્રિયાવાળો હોય છે અને કેવા સંજોગોમાં પાંચ ક્રિયાવાળો હોય છે, તે વાત ઉપર સમજાવવામાં આવેલ છે ઉદ્દેશાને અન્તે પ્રભુના વચનને પ્રમાણભૂત ગણીને તેમાં પોતાની અપાર શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતાં

एवमेव, सोपचयसापचया जघन्येन एक समयम्, उत्कर्षेण आवलिकायाः असंख्येय भागपर्यन्त नैरयिकाः सापचया भवन्ति। गौतम पृच्छति-' केवइय काल निरुव चयनिरवचया ?' कियन्त कालं सोपचय सावचया ? हे भदन्त ! नैरयिका किय त्कालपर्यन्त सोपचय-सापचया भवन्तीति ? भगवानाह-'एवंचेव' एवमेव सोपचय पदेन जघन्येन एक समयम्, उत्कर्षेण आवलिकायाः असंख्येयभागम्, ' केवइय काल निरुवचय-निरवचया ' हे भदन्त ! नैरयिकाः कियन्त कालं निरुपचय-निर पचयाः भवन्ति ? भगवानाह -' गोयमा ! जहण्णेण एक समयं, उक्कोसेणं बारस मुहुत्ता ' हे गौतम ! नैरयिका जघन्येन एक समयम्, उत्कृष्टेन द्वादश मुहूर्तान् यावत् निरुपचय-निरपचया भवन्ति। तथा ' एगिंदिया सव्वे सोवचया, साव चया सव्वद्ध ' एकेन्द्रियाः खलु जीवाः सर्वे सर्वाद्धाम् सर्वकालपर्यन्त सोपचयाः

नारक कितने समयतक तृतीयभंगवाले होते हैं ? तब इसके भी उत्तरमें (एव चेव) प्रभु उनसे कहते हैं कि हे गौतम ! नरक जीव युगपत् उपचय और अपचयसे युक्तरूप तृतीयभंगवाले कम से कम एक समयतक और अधिकसे अधिक आवलिकाके असंख्यातवें भागतक होते हैं। (केवइयं काल निरुवचय-निरवचया) हे भदन्त ! नारकजीव कितने कालतक उप चयसे रहित और अपचय से रहित होते हैं उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं कि (गोयमा ! जहण्णेण एक्कं समयं उक्कोसेण बारसमुहुत्ता) हे गौतम ! कम से कम एक समयतक और अधिक से अधिक बारह मुहूर्त तक नारक जीव उपचय से रहित और अपचय से रहित होने रूप चतुर्थ भंगवाले हैं। (एगिंदिया सव्वे सोवचया सावचया सव्वद्ध) तथा एके न्द्रिय जितने भी जीव हैं वे सब काल में उपचयसहित और अप

પ્રશ્ન—(કેવઇય કાલ સોવચય-સાવચયા ?) હે ભદન્ત ! નારકો કેટલા કાળ સુધી ઉપચય-અપચય બન્નેથી યુક્ત રહે છે ?

ઉત્તર—" एव चेव " હે ગૌતમ ! નારક જીવોનો ઉપચય-અપચય બન્નેથી એકી સાથે યુક્ત રહેવાનો કાળ પણ ઉપચય યુક્ત રહેવાના કાળ પ્રમાણ જ સમજવો. એટલે કે તેનો ઓછામાં ઓછો એક સમયનો અને વધારેમાં વધારે આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કાળ સમજવો. (केवइय काल निरुवचय-निरवचया ? " હે ભદન્ત ! નારકો કેટલા કાળ સુધી ઉપચય-અપચયથી રહિત હોય છે ?

ઉત્તર—(गोयमा ! जहण्णेण एक्क समय, उक्कोसेण बारसमुहुत्ता) હે ગૌતમ ! નારકો ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે બાર મુહૂર્ત સુધી ઉપચય-અપચયથી રહિત હોય છે (एगिंदिया सव्वे सोव

६, पत्रम् ७, पुष्पम् ८, फलम् ९, बीजम् १०, इति । एषु प्रत्येकं प्रचालयन् वा प्रपातयन् वा कतिक्रिया भवेत् इति पृच्छा, भगवानाह 'गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए' हे गौतम ! वायुकायिको वृक्षस्य कन्दादारभ्य बीजपर्यन्तं प्रचालयन् प्रकम्पयन् वा, प्रपातयन् वा, स्यात् कदाचित् त्रिक्रियो भवेत्, स्यात् कदाचित् चतुष्क्रियो भवेत्, स्यात्-कदाचित् पञ्चक्रियो भवेदिति, तदयुक्तेः पूर्वमुक्तत्वात् ? अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं सत्यापय-

लेकर बीज तक १० वृक्षाङ्ग होते हैं-मूल १, कन्द २, स्कन्द ३, त्वक् ४, शाखा ५, प्रवाल ६, पत्र ७, पुष्प ८ फल ९, और बीज १०, गौतमने प्रभु से यहां ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! इन १० वृक्षाङ्गों में से प्रत्येक वृक्षाङ्ग को कम्पित करता हुआ अथवा उनका पतन करता हुआ अर्थात् गिराता हुआ वायु कितनी क्रियाओं वाला होता है ? तब इसके उत्तर में प्रभुने ऐसा कहा है-'गोयमा' हे गौतम-'सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए' वृक्ष के कन्द से लेकर बीज तक से अङ्गों में से प्रत्येक अंग को कम्पित करता हुआ या उनको गिराता हुआ या उखाडता हुआ वायु कदाचित् तीन क्रियाओं वाला होता है कदाचित् चार क्रियाओं वाला होता है और कदाचित् पांच क्रियाओं-वाला होता है। ऐसा वह कैसे होता है ? सो विषय को पीछे समझा दिया गया है। अब अन्त में प्रभु के वचन को सत्यरूप से स्वीकार

ત્વક્ છાલ, (૫) શાખા, (૬) પ્રવાલ, (૭) પાન, (૮) પુષ્પ, (૯) ફળ અને (૧૦) બીજ ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને અહીં એવો પ્રશ્ન કરે છે કે કંદથી લઈને બીજ પર્યન્તના પ્રત્યેક વૃક્ષાંગને કંપાવતો અથવા તે પ્રત્યેકનું પતન કરતો વાયુકાયિક જીવ કેટલી ક્રિયાઓ વાળો હોય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર--"ગોયમા !" હે ગૌતમ ! "सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए" કંદથી લઈને બીજ પર્યન્તના પ્રત્યેક વૃક્ષાંગને કંપાવતો અથવા તે પ્રત્યેકનું પતન કરતો વાયુકાયિક જીવ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓ વાળો હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓ વાળો પણ હોય છે કેવા સંજોગોમાં તે ત્રણ ક્રિયાવાળો હોય છે, કેવા સંજોગોમાં ચાર ક્રિયાવાળો હોય છે અને કેવા સંજોગોમાં પાંચ ક્રિયાવાળો હોય છે, તે વાત ઉપર સમજાવવામાં આવેલ છે ઉદ્દેશાને અન્તે પ્રભુના વચનને પ્રમાણભૂત ગણીને તેમાં પોતાની અપાર શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતા

गौतमः पुनः पृच्छति–' सिद्धा णं भंते ! केवइयं कालं सोवचया ?' हे भदन्त ! सिद्धाः खलु कियन्तं कालं कियत्कालपर्यन्तं सोपचया भवन्ति ? भगवानाह–' गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं अट्ठ समया ' हे गौतम ! सिद्धाः जघन्येन एकं समयम्, उत्कर्षेण अष्ट समयान् सोपचया भवन्ति ? गौतमः पृच्छति–' केवइयं कालं निरुवचयनिरवचया ' हे भदन्त ! सिद्धाः कियन्तं कालं – कियत्कालपर्यन्तं निरुपचय–निरपचया यथावस्थिता भवन्ति ? वृद्धिह्रासाभावावस्थायां तिष्ठन्ति ? भगवानाह–' जहण्णेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं छम्मासा ' हे गौतम ! सिद्धा जघन्येन एकं समयम्, उत्कर्षेण षण्मासान् यावत्

वर्णकों में विरहकाल को आश्रित करके अवस्थितत्व जानना चाहिये। अब गौतम पुनः पूछते हैं कि (सिद्धा णं भंते ! केवइयं कालं सोवचया) हे भदन्त ! सिद्ध कितने कालतक उपचय सहित होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं (गोयमा) हे गौतम ! (जहण्णेण एक्कं समयं उक्कोसेण अट्ठ समया) जघन्य से एक समयतक और उत्कृष्ट से आठ समय तक सिद्ध जीव उपचय सहित होते हैं। अब गौतम पुनः उनसे प्रश्न करते हैं कि–(केवइयं कालं निरुवचया निरवचया) हे भदन्त ! सिद्ध कितने समय तक उपचय से रहित और अपचय से रहित हैं ? तो इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि हे गौतम ! सिद्ध (जहण्णेण एक्कं समयं, उक्कोसेण छम्मासा) जघन्यसे एक समयतक और उत्कृष्ट से छहमास तक वृद्धि और हानि की अभावावस्थारूप चतुर्थ

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને ફરીથી પૂછે છે કે (સિદ્ધા ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં સોવચયા ?) હે ભદન્ત ! સિદ્ધો કેટલા કાળ સુધી ઉપચયથી યુક્ત રહે છે ?

ઉત્તર—(ગોયમા ! જહણ્ણેણં એક્કં સમયં, ઉક્કોસેણ અટ્ઠ સમયા) હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવો ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે આઠ સમય સુધી ઉપચય યુક્ત રહે છે.

પ્રશ્ન—(કેવઇયં કાલં નિરુવચય-નિરવચયા ?) હે ભદન્ત ! સિદ્ધ જીવો કેટલા કાળ સુધી ઉપચય-અપચયથી રહિત હોય છે ?

ઉત્તર—(જહણ્ણેણ એક્કં સમયં, ઉક્કોસેણ છમ્માસા) હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવો ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે ૬ માસ સુધી વૃદ્ધિ અને હાનિની અભાવવસ્થા રૂપ ચોથા ભાંગામાં બતાવ્યા પ્રમાણેની સ્થિતિવાળા રહે છે

सापचयाश्च भवन्ति, 'सेसा सव्वे सोवचया वि, सावचया वि, सोवचयसावचयावि, निरुवचयनिरवचया वि, जहण्णेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जइभागं' शेषाः उपर्युक्तातिरिक्ताः सर्वे द्वीन्द्रियादयो जीवाः सोपचया अपि, सापचयाः अपि, सोपचय-सापचया अपि, निरुपचय-निरपचया अपि, जघन्येन एकं समयम्, उत्कर्षेण आवलिकायाः असंख्येयभागम्, यावत् कालपर्यन्तम् तिष्ठन्ति, किन्तु 'अवट्ठिएहिं वक्कंतिकालो भाणियव्वो' तेषु निरुपचय-निरपचयरूपेषु व्युत्क्रान्तिकालो विरहकालो भणितव्यः एकेन्द्रियाणां दण्डकपञ्चकं विहाय शेषेषु द्वीन्द्रियादारभ्य वैमानिकान्तेषु एकोनविंशतिदण्डकेषु विरहकालमाश्रित्यावस्थितत्वं बोध्यम्, इति

चय सहित होते हैं। (सेसा सव्वे सोवचया वि, सावचया वि, सोवचय-सावचया वि, निरुवचय-निरवचया वि) तथा उपर्युक्त जीवों से अतिरिक्त और जो द्वीन्द्रियादिक जीव हैं वे सब उपचय सहित भी होते हैं अपचय सहितभी होते हैं, उपचय अपचय दोनों से भी युक्त होते हैं और उपचय अपचय इन दोनों से रहित भी होते हैं। उपचय आदि से सहित या रहित होने का काल इन का (जहण्णेणं एक्क समयं) जघन्य से एक समय का है और (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट से (आवलियाए असंखेज्जइभागं) आवलिका का असंख्यातवां भाग है। किन्तु (अवट्ठिएहि वक्कंतिकालो भाणियव्वो) निरुपचय-निरपचय रूप अवस्थितों में व्युत्क्रान्तिकाल-विरहकाल-भणितव्य है-अर्थात् एकेन्द्रियों के पांचदण्डकों को छोड़कर शेष द्वीन्द्रिय से लेकर वैमानिक तक

वया सावचया सव्वद्ध) तथा समस्त એકેન્દ્રિય જીવો બધા કાળમાં ઉપચય અપચય સહિત હોય છે (सेवा सव्वे सोवचया वि, सावचया वि, सोवचय-सावचया वि, निरुवचय-निरवचया वि) બાકીના બધા જીવો (એકેન્દ્રિય સિવાયના બધા જીવો) ઉપચયવાળા પણ હોય છે, અપચયવાળાં પણ હોય છે, ઉપચય-અપચય બન્નેથી પણ એક સાથે યુક્ત હોય છે, અને ઉપચય-અપચય બન્નેથી રહિત પણ હોય છે તેમનો ઉપચય આદિથી યુક્ત અથવા રહિત રહેવાનો કાળ "जहण्णेण एक्क समय" ઓછામાં ઓછો એક સમયનો અને (उक्कोसेण आवलियाए असंखेज्जइ भाग) વધારેમાં વધારે આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ કહ્યો છે પરંતુ (अवट्ठिएहिं वक्क तिकालो भाणियव्वो) નિરૂપચય-નિરપચય રૂપ અવસ્થાનોમાં વ્યુત્ક્રાન્તિ કાળ-વિરહ કાળ કહેવો જોઈએ. એટલે કે એકેન્દ્રિયોના પાંચ દંડકો સિવાયના બાકીના દંડકોમાં (દ્વીન્દ્રિયોથી વૈમાનિકો પર્યન્તના ૧૯ દંડકોમાં) વિરહ-કાળને આધારે અવસ્થિતત્વ સમજવું.

अथ नवमोद्देशक प्रारभ्यते

॥ पञ्चमशतके नवमोद्देशकस्य संक्षिप्त विषयविवरणम् ॥

राजगृह नाम नगरं किं वस्तु वर्तते? इति प्रश्न । पृथिवीप्रभृति राजगृह नगर मित्युत्तरम् । तत्कारणानां समुल्लेख । दिवसे प्रकाशः रात्री - अन्धकारमेवि प्रश्नः, तत्स्वीकारात्मकमुत्तरम् । तत्र क्रमश शुभपुद्गलानाम्, अशुभपुद्गलानां परिणामस्य हेतुत्वकथनं च । नैरयिकाणाम् प्रकाश अन्धकारो वा ? इति प्रश्नः, अन्धकार एव नो प्रकाशः इत्युत्तरम् । अशुभपुद्गलानां तत्कारणत्वकथनं च। असुरकुमाराणां प्रकाश । पृथिवीकायादित्रयावत् - त्रीन्द्रियजीवानाम् अन्धकार

नवमें उद्देशकका प्रारम—

पंचमशतकके ९ उद्देशक के विषयकथन

पंचमशतक के इस नवमें उद्देशक का संक्षेप से विषय विवरण इस प्रकार से है-राजगृह नाम का नगर क्या वस्तु है ? ऐसा प्रश्न-पृथिवी आदि राजगृह नगर है ऐसा उत्तर, इसके कारणों का उल्लेख । दिन में प्रकाश और रात्रि में अंधेरा होता है ? ऐसा प्रश्न, हां होता है ऐसा उत्तर, इसमें क्रम से शुभ पुद्गलों का और अशुभ पुद्गलों का परिणाम कारण है ऐसा कथन नारक जीवों के यहां प्रकाश होता है ? या अंध कार होता है ? ऐसा प्रश्न अंधकार ही होता है प्रकाश नहीं ऐसा उत्तर ऐसा क्यों है-इस प्रश्न के उत्तर में अशुभ पुद्गलों का परिणाम ही यहां कारण है ऐसा उत्तर असुरकुमारों के यहां प्रकाश होता है ऐसा कथन

પાંચમા શતકના નવમાં ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ

નવમાં ઉદ્દેશકમાં આવતા વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ—

"રાજગૃહ નામનું નગર કઈ વસ્તુ છે ?" એવો પ્રશ્ન. "પૃથ્વિ આદિને રાજગૃહ નગર કહી શકાય છે,' એવો ઉત્તર અને તેના કારણોનો ઉલ્લેખ.

પ્રશ્ન—શું દિવસે પ્રકાશ અને અંધકાર થાય છે ?

ઉત્તર—હા થાય છે, તેમાં અનુક્રમે શુભ પુદ્ગલો અને અશુભ પુદ્ગલોનું પરિણામ કારણ રૂપ છે, એવું કથન.

પ્રશ્ન—નારક જીવોને ત્યાં (નરકોમાં) શું પ્રકાશ હોય છે ? અથવા

ઉત્તર—અંધકાર જ હોય છે, પ્રકાશ હોતો નથી

પ્રશ્ન—એવું કેમ બને છે ?

ઉત્તર—અશુભ પુદ્ગલોનું પરિણામ જ તેને માટે કારણભૂત છે

અસુરકુમારોને ત્યાં પ્રકાશ હોય છે, એવું કથન. એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાય

वक्तव्यो न नैरयिकादयस्तेषां संयतत्वाभावात्, 'असंजएहिं एगिंदियवज्जो तियभंगो त्ति' असंयतेषु-असंयतपदविशिष्टदण्डकयोर्मध्ये बहुत्वविषयकदण्डके एकेन्द्रिय वर्जः एकेन्द्रियपृथिव्यादिपञ्चकपदानि वर्जयित्वा जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गा वक्तव्याः, असंयतत्वं प्रतिपन्नानां संयतत्वादिप्रतिपातेन असंयतत्वं प्रतिपद्यमानानां च एकादीनां संभवात्, एकेन्द्रियपृथिव्यादीनां तु पूर्वोक्तरीत्या 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च' इति एक एव भङ्गो वाच्यः, किन्त्वत्र सिद्धपदं

ऐसे संयम प्रतिपन्नक जीव बहुत होते हैं, तथा जो जीव संयम को प्राप्त कर रहे हैं ऐसे संयम प्रतिपद्यमान जीव एक दो आदि ही होते हैं। इस द्वार में जीव और मनुष्य पद का ही उच्चारण करना क्यों कि इन्हीं में संयम होता है, नारक आदि पदों का उच्चारण नहीं करना-क्यों कि इनमें संयम नहीं होता है। 'असंजएहिं एगिंदिय वज्जो तियभंगो' असंयत द्वारमें असंयत पद विशिष्ट एकत्व और बहुत्व विषयक दो दण्डकों में से बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डकमें एकेन्द्रिय के पांच पदोंके छोड़कर जीवादि पदों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। क्यों कि असंयत अवस्थाको पहिलेसे पाये हुए जीव तो अनेक होते हैं और संयत आदि अवस्था से पड़ कर असंयत अवस्था को प्रतिपद्यमान होनेवाले जीव एक दो आदि ही हो सकते हैं। यहां जो एकेन्द्रिय पांच पदों का छोड़ना कहा गया है सो इसका कारण यह है कि इनमें तीन भंग नहीं होते हैं किन्तु "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" ऐसा एक ही भंग होता है। क्यों

જીવો તો ઘણા જ હોય છે, પણ સંયમને પ્રાપ્ત કરી રહ્યા હોય એવાં સંયમ પ્રતિપદ્યમાન જીવો તો એક, બે આદિ જ હોય છે આ દ્વારમાં જીવ અને મનુષ્ય પદને જ ગ્રહણ કરવા, કારણ કે એ જીવો જ સંયત હોઈ શકે છે. નારક આદિનો આ દ્વારમા સમાવેશ થતો નથી કારણ કે તેઓમાં સંયમનો અભાવ હોય છે (असंजएहिं एगिंदियवज्जो तियभंगो) અસંયત દ્વારમા અસંયત સંબંધી એકત્વ અને બહુત્વ વિષયક બે દંડકોમાંના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમા એકેન્દ્રિયના પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ પદો સિવાયના જીવાદિ પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે, કારણ કે પહેલેથી જ અસંયત અવસ્થામાં હોય એવા જીવો તો ઘણા જ હોય છે, પણ સંયત આદિ અવસ્થામાંથી પતન પામીને અસંયત અવસ્થા પામી રહ્યા હોય એવાં જીવો તો એક, બે આદિ જ સંભવી શકે છે અહીં એકેન્દ્રિયના પાંચ પદને ગ્રહણ કરવાનો નિષેધ કરવાનું કારણ એ છે કે તે જીવોમા ત્રણ ભંગ થતા નથી, પરંતુ (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ થાય છે કારણ કે તે પર્યાયમાં બધા જ જીવો

पार्श्वनाथप्रवचनस्य प्रामाण्यप्रतिपादनम् , पार्श्वापत्यस्थविराणां महावीरस्य सर्वज्ञतामर्षणम्, यामचतुष्टय विहाय पञ्चयाम स्वीकरणम्। सिद्धत्वप्राप्ति , देवलोकपरिगणनं च । संग्रहगाथा । विहारः ॥

राजगृहस्वरूपवक्तव्यता

पूर्वमुपचयस्वरूपमर्थजातमुक्तम् , तत्प्रसङ्गात् राजगृहादिपर्थभावस्वरूप निरूपयितुं नवमोद्देशः प्रारभ्यते- 'तेण कालेण' इत्यादि ।

मूलम्-तेण कालेणं, तेण समएण रायगिह नाम नयरं जाव-एव वयासी-किं इदं भंते ! नयरं रायगिह ति पवुच्चइ, किं पुढवी नयरं रायगिहति पवुच्चइ, आऊनयरं रायगिहति पवुच्चइ, जाव-वणस्सइ, जहा-एयणुदेसए पांचेंदियतिरिक्खजोणियाणं वत्तव्वया, तहा भाणियव्वा, जाव-सचित्ता-ऽचित्त-मीसियाइ दव्वाइ नयरं रायगिहति पवुच्चइ? गोयमा! पुढवी वि नयरं० रायगिह ति पवुच्चइ, जाव-सचित्ता-ऽचित्त-मीसियाइं दव्वाइ नयरं रायगिह ति पवुच्चइ । से केणट्ठेणं ? गोयमा ! पुढवी, जीवाइ य अजीवाइ य, णयर रायगिह ति पवुच्चइ, जाव-सचित्ताऽचित्त-मीसियाइ दव्वाइ, जीवा इ य अजीवा इ य नयरं रायगिह ति पवुच्चइ, से तेणट्ठेण त चेव ॥ सू०१॥

वन पार्श्वापत्य स्थविरों को महावीर की सर्वज्ञता का प्रकटन यामचतुष्टय को छोडकर पञ्चयामको स्वीकार करना सिद्धत्व की प्राप्ति देवलोकों की परिगणना संग्रह गाथा विहार ॥

પ્રતિપાદન. પાર્શ્વાપત્ય સ્થવિરોને મહાવીર પ્રભુની સર્વજ્ઞતા સમજાય છે. ચાતુર્યામને બદલે પાંચયામનો સ્વીકાર-સિદ્ધત્વની પ્રાપ્તિ-દેવલોકોની ગણતરી. સંગ્રહ-ગાથા-વિહાર.

संजयासंजय – जीवसिद्धेहिं तियभंगो ' नोसंयत – नोअसंयत – नोसंयतासंयत-पदविशिष्टजीवसिद्धविषयकैकत्वबहुत्वदण्डकयोर्मध्ये बहुत्वदण्डके जीवादिपदेषु पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गा वक्तव्याः पूर्वोक्तरीत्या । विशेषस्तु अत्र जीव–सिद्धावेव वक्तव्यौ, न मनुष्यनैरयिकादयस्तेषां नोसंयतत्वाद्यसंभवात् , अत एवात्र ' जीव–सिद्धेहिं ' इत्येवोक्तम् । ' सकसाईहिं जीवाइओ तियभंगो ' सकषायिषु सकषायशब्दविशिष्टदण्डकयोर्मध्ये बहुत्वदण्डके जीवादिकः जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गा वाच्याः, तथा च सकषायाणां सर्वदाऽवस्थानात् ते सकषायाः ' सप्रदेशाः ' इत्येको भङ्गः, एवम् उपशमश्रेणीतः प्रच्यवमानतादशायां सकषायत्वं

संयत–नो असंयत–नो संयतासंयत पद विशिष्ट जीव और सिद्ध सम्बन्धी एकत्व बहुत्वविषयक दो दण्डकों में से बहुत्वविषयक दण्डक में जीवादि पदों में पूर्वोक्त रीति के अनुसार पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं यहां केवल जीव और सिद्धपद का ही उच्चारण करना चाहिये । मनुष्य नारक आदि पदों का नहीं । क्यों कि उनमें नो संयतत्वादि अवस्था नहीं होती है । इसी कारण यहां " जीव सिद्धेहिं " ऐसा ही कहा गया है । " सकसाईहिं जीवाइओ तियभंगो ' सकषायद्वार में सकषाय शब्द विशिष्ट दो दण्डकों में से बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डकमें जीवादिक पदो में पूर्वोक्त ही तीन भंग होते हैं क्यों कि कषायसहित जीव सदा अवस्थित रहते हैं–अर्थात् कषायवाले जीव हमेशा पाये जाते हैं इस लिये वे कषायवाले जीव सप्रदेश हैं यह एक भंग हुआ, तथा उपशम श्रेणी से गिर कर कषायसहित अवस्था को पानेवाले जीव कोइ

સંબધી એકત્વ બહુત્વ વિષયક બે દંડકોમાંના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવાદિ પદોમાં પૂર્વોક્ત રીત પ્રમાણેના જ પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે, આ દ્વારમાં ફક્ત જીવ પદ અને સિદ્ધ પદનો જ પ્રયોગ થાય છે, મનુષ્ય, નારક આદિ પદોને દ્વારમાં ગ્રહણ કરવાનો નિષેધ કર્યો છે કારણ કે તેમનામાં નો સંયત આદિ અવસ્થામાં હોતી નથી. તે કારણે અહીં (जीव सिद्धेहिं) આ પ્રમાણે કહ્યું છે

(सकसाईहिं जीवाईओ तियभंगो) સકષાય દ્વારમાં સકષાય શબ્દયુક્ત બે દંડકોમાંના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવાદિક પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ જ કહ્યા છે, કારણ કે કષાયવાળા જીવો હમેશા નજરે પડતાં હોય છે. તે કારણે તે કષાયવાળા જીવો સપ્રદેશ હોય છે, આ પહેલો ભંગ છે. તથા ઉપશમ શ્રેણીથી પતન પામીને કષાયયુક્ત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરનાર જીવ તો

गृहमिति मोच्यते, यावत्–सचित्ता–ऽचित्त–मिश्रितानि द्रव्याणि नगर राजगृह मिति मोच्यते। तत् केनार्थेन? गौतम! पृथिवीजीवा इति च, अजीवा इति च, नगर राजगृहम् इति मोच्यते, यावत्–सचित्ता–ऽचित्त–मिश्रितानि द्रव्याणि, जीवा इति च अजीवा इति च, नगर राजगृहमिति मोच्यते, तत् तनार्थेन तदेव ॥सू०१॥

पर भी कहना चाहिये–यावत सचित्त अचित्त और मिश्र द्रव्य इनका नाम राजगृह नगर है? (गोयमा! पुढवी वि नयरं रायगिहं ति पवुच्चइ, जाव सचित्ताचित्तमीसियाइ दव्वाइं नयरं रायगिहं ति पवुच्चइ) हे गौतम! पृथिवी भी राजगृह नगर कही जा सकती है, यावत् सचित्त द्रव्य, अचित्तद्रव्य, मिश्रद्रव्य भी राजगृह नगर कहा जा सकता है। (से केणट्ठेण गोयमा! पुढवी जीवाइ य अजीवाइ य, णयर रायगिहं ति पवुच्चइ जाव सचित्ताचित्तमीसियाइ दव्वाइं जीवाइ य अजीवाइ य नयर रायगिह ति पवुच्चइ) हे भदन्त! ऐसा आप किस कारणसे कहते हैं? हे गौतम! पृथिवी जीवरूप भी है, अजीवरूप भी है तथा सचित्त अचित्त और मिश्ररूप जो द्रव्य हैं वे भी जीव अजीवरूप हैं इसलिये इन्हें राजगृह नगर इस रूपसे कह सकते हैं क्योंकि राजगृह नगर स्वय जीव अजीवरूप है। (से तेणट्ठेणं त चेव) इस कारण मैंने ऐसा कहा है।

'એજનોદ્દેશકમાં' પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના પરિગ્રહનું જેવું વર્ણન કર્યું છે, એવું જ વર્ણન અહીં પણ કરવું જોઈએ. (યાવત્) સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર દ્રવ્યોનું નામ શું રાજગૃહ નગર છે? (गोयमा! पुढवी वि नयर रायगिह ति पवुच्चइ, जाव सचित्ताचित्तमीसियाइ दव्वाइ नयर रायगिह ति पवुच्चइ) હે ગૌતમ! પૃથ્વિને પણ રાજગૃહ નગર કહી શકાય છે, સચિત્ત દ્રવ્ય, અચિત્ત દ્રવ્ય, અને મિશ્ર દ્રવ્ય પર્યન્તના ઉપર્યુક્ત સમસ્ત દ્રવ્યોને પણ રાજગૃહ નગર કહી શકાય છે (से केणट्ठेणं) હે ભદન્ત! આપ શા કારણે એવું કહો છો? गोयमा! पुढवी जीवाइ य अजीवाइ य, णयर रायगिह ति पवुच्चइ जाव सचित्ताचित्तमीसियाइ दव्वाइ जीवाइ य अजीवाइ य नयर रायगिह ति पवुच्चइ) હે ગૌતમ! પૃથ્વી જીવરૂપ પણ છે, અજીવરૂપ પણ છે, તથા સચિત્ત, અને મિશ્રરૂપ જે દ્રવ્યો છે તેઓ પણ જીવ અજીવરૂપ છે તે કારણે તેમને રાજગૃહ નગર રૂપે કહી શકાય છે કારણ કે રાજગૃહ નગર પોતે જ જીવ અજીવરૂપ છે (से तणट्ठेणं त चेव) હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે

किन्त्वत्र सिद्धो न वक्तव्य, तस्य अकषायित्वात् । 'कोहकसाईहिं जीव-एगिंदिय-वज्जो तियभंगो' क्रोधकषायिषु क्रोधकषायिविशिष्टबहुत्वदण्डके जीवै-केन्द्रिय-वर्जः जीवपदम् पृथिव्याद्येकेन्द्रियपदानि च वर्जयित्वा अन्येषु मनुष्यनैरयिकादिषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तं भङ्गत्रयं वाच्यम्, किन्त्वत्रापि सिद्धो न वाच्यः, तस्य क्रोधकषायविरहात् । क्रोधकषायिजीवपद-पृथिव्याद्येकेन्द्रियपदेषु च 'सप्रदेशाश्च' इति एक एव भङ्गो वक्तव्यः । सकषायजीवस्योपर्युक्तभङ्गत्रयवत् कथमत्रापि क्रोधकषायिजीव-पृथिव्यादिषु न भङ्गत्रयमिति चेदाह-उपशमश्रेणीतः प्रच्यवमानानां सकषायित्वं प्रतिपद्यमानानाम् एकादीनामुपलम्भेन तत्र भङ्गत्रयसंभ-

और उत्पद्यमान अनेक पाये जाते हैं । यहां इस द्वार में सिद्धों को ग्रहण नहीं करना चाहिये-क्यों कि वे कषायसहित नहीं होते हैं । 'कोह-कसाइहिं जीव एगिंदिय वज्जो तियभंगो' क्रोधकषाय विशिष्ट बहुत्व दण्डकमें जीवपद को और पृथिव्यादिक पांच पदों को छोड़कर अन्य मनुष्य और नैरयिक आदि पदों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं । यहां पर भी सिद्धपदका ग्रहण नहीं हुआ है क्यों कि उनमें क्रोधकषाय का विरह रहता है । क्रोधकषायवाले जीवपद में और पृथिव्यादिक एकेन्द्रिय पदों में "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" ऐसा एक ही भंग होता है । यदि यहांपर ऐसी आशंका की जावे कि कषायविशिष्ट जीव के अभी आपने तीन भंग कहे हैं, फिर यहां पर क्रोधकषायविशिष्ट जीव और पृथिव्यादिकों में तीन भंग न कह कर एक ही भंग क्यों कहा गया है? तो इसका उत्तर यह है कि उपशम श्रेणी से नीचे गिरने वाले जीवों में

પણ અનેક હોય છે અને ઉત્પદ્યમાન જીવો પણ અનેક હોય છે. આ દ્વારમા સિદ્ધોનો સમાવેશ થતો નથી કારણ કે તેઓ કષાયવાળા હોતા નથી (कोह-कसाइहिं जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो) ક્રોધકષાય પદવાળા બહુત્વવિષયક દંડકમા જીવ પદને તથા પૃથ્વીકાય આદિ પાચ એકેન્દ્રિયોને છોડીને તે સિવાયના નારક, મનુષ્ય આદિ પદોમા પૂર્વોક્ત ત્રણ ભગ થાય છે. અહીં પણ સિદ્ધોને ગ્રહણ કરવા જોઇએ નહીં, કારણ કે તેમનામાં ક્રોધકષાયનો અભાવ હોય છે ક્રોધકષાયવાળા જીવ પદમા અને પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય પદોમાં (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) એવો એક જ ભગ થાય છે જો અહીં કોઈ ને એવી શંકા થાય કે કષાયયુક્ત જીવના હમણા જ આપે ત્રણ ભગ કહ્યા છે, તો અહીં ક્રોધકષાયવાળા જીવ અને પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોનો એક જ ભગ કહેવાનું કારણ શુ છે? તો તેનુ સમાધાન આ પ્રમાણે સમજવું- ઉપશમ શ્રેણીથી પતન પામનાર જીવોમા કષાયવાળા કોઇક જીવ (એકાદિ

मोच्यते ?, 'जाव-वणस्सई' यावत्-वनस्पतिः मोच्यते, अर्थात् राजगृह नगर यावत्-वनस्पतिरिति कथ्यते ? यावत् करणात्-तेज , वायु , वा मोच्यते ? इति सङ्ग्राह्यम् , 'जहा-एयणुद्देसए पंचिंदिय – तिरिक्खजोणियाण वत्तव्वया, तहा भाणियव्वा ' यथा-एजनोद्देशके – पञ्चमशतकस्य सप्तमोद्देशके पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां परिग्रहस्य वक्तव्यता प्रतिपादिता, तथा अत्रापि वक्तव्यता भणितव्या, सा च समग्रतया वक्तव्यता-'टंका, कूडा, सेला, सिहरी, पब्भारा परिग्गहिया' इत्यादिरूपा बोध्या, तथा च किं राजगृहनगर टङ्को वा,शैलो वा शिखरी वा प्राग्भारादिरूप वा मोच्यते ? इति प्रश्नाशयः। प्राग्भार इति किञ्चिदवनतगिरिमदेशः'

यहां का जो जल है उसका नाम राजगृह नगर है ? (जाव वणस्सई) यावत यहां की वनस्पति का नाम राजगृह नगर है ? यहां यावत् शब्द से (तेज वायुः वा मोच्यते) इस पाठका संग्रह हुआ है। तात्पर्य यह है कि यहां जो तेज है, अथवा जो वायु है-उसका नाम राजगृह नगर है। (जहा एयणुद्देसए पंचिंदिय-तिरिक्ख जोणियाण वत्तव्वया तहा भाणियव्वा) जैसी एजनोद्देशक में-पञ्चमशतक के सप्तम उद्देशक में-पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों के परिग्रह की वक्तव्यता प्रतिपादित की गई है उसी प्रकार से यहां पर भी वक्तव्यता कह लेनी चाहिये, यहां की वह वक्तव्यता (टंका, कूडा, सेला, सिहरी, पब्भारा परिग्गहिया) इत्यादि रूप से है, टंक-पर्वत, कूट-पर्वत के शिखर, शैल-मुण्डपर्वत, शिखरी-शिखरयुक्त पर्वत और प्राग्भार-थोडे २ झुके हुवे पर्वत, तथा च राजगृह नगर किस रूप है ? क्या टङ्क रूप है ? या कूट रूप है ? या शैलरूप

તેનું નામ રાજગૃહ નગર છે ? " जाव वणस्सइ " શું અહીં જે વનસ્પતિ છે તેનું નામ રાજગૃહ નગર છે ? અહીં ' जाव ' (પર્યન્ત) પદથી " तेऊ वाउ वा मोच्चते " આ સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવો. એટલે કે અહીં જે તેજ છે અથવા જે વાયુ છે તેનું નામ શું રાજગૃહ નગર છે ? " जहा एयणुद्देसए पंचिंदिय-तिरिक्खजोणियाण वत्तव्वया तहा भाणियव्वा " એજનોદ્દેશકમાં (પાંચમાં શતકના સાતમાં ઉદ્દેશકમાં) જે રીતે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના પરિગ્રહની વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે એજ પ્રમાણે અહીં પણ સમસ્ત કથનને ગ્રહણ કરવું જોઇએ. ત્યાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે " टंका, कूडा, सेला, सिहरी, पब्भारा परिग्गहिया " પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો ટંક (પર્વત) કૂટ (શિખર), શૈલ (મુંડ પર્વત), શિખરી (શિખરયુક્ત પર્વત), પ્રાગ્ભાર (થોડા થોડા નમેલા પર્વતો) આદિ ગ્રહણ કરાયાં છે અહીં રાજગૃહ નગરને વિષે આ પ્રકારના પ્રશ્નો ગ્રહણ કરવા જોઇએ. રાજગૃહ નગર શું ટંક (પર્વત)

कषायिषु मान-मायाकषायिपदविशिष्टबहुत्वदण्डके जीवै-केन्द्रियवर्जः जीवपदम्, एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदानि च वर्जयित्वा त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गाः वक्तव्याः, जीवपदे-एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदेषु तु अत्रापि उपर्युक्तक्रोधकषायिवत् 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इति एक एव भङ्गो वक्तव्य उक्तरीत्या। किन्तु 'नेरइय-देवेहिं छब्भंगा' नैरयिक-देवेषु मानकषायि-मायाकषायिनैरयिकदेवबहुत्वदण्डके षड् भङ्गाः पूर्वोक्ताः वक्तव्याः, नैरयिकाणां देवानां च मानमायाकषायिणां मध्ये अल्पानामेव मान-मायोदयवतां संभवेन पूर्वोक्तयुक्त्या षड्भङ्गसंभवात्। 'लोभकसाईहिं जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो' लोभकषायिषु लोभकषायिपदविशिष्टबहुत्वदण्डके जीवै-केन्द्रियवर्जः जीवपदम्, एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदानि च, वर्जयित्वा त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तक्रोधकषायिवत् भङ्गत्रयं वाच्यम्, जीवैकेन्द्रियेषु तु एक-

कषायवालों में-बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डक में जीव पदको और एकेन्द्रिय पृथिव्यादिक पांच पदों को छोडकर पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। जीवपद में और एकेन्द्रिय पृथिव्यादिक पांच पदो में क्रोधकषायवाले जीवों की तरह 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' ऐसा एक ही भंग होता है। किन्तु 'नेरइय देवेहिं छब्भंगा' मानकषायवाले और मायाकषायवाले जो नैरयिक और देव हैं उनके द्वितीय दण्डक में ६ भंग होते हैं। क्यों कि मान और मायाकषायवाले देवों और नारकों में मान और मायाके उदयवाले देव नारक अल्प ही होते हैं, इस लिये यहां पर पूर्वोक्त ६ भंग कहे गये हैं। 'लोभकसाईहिं जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो' लोभकषायवालों के बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डकमें जीवपद को और पृथिव्यादिक एकेन्द्रियपदों को छोडकर क्रोधकषायवालों की तरह तीन भंग

(माणकसाई-मायाकसाई जीव एगिंदियवज्जो तियभगो) मानकषायवाળામાં માયાકષાયવાળામાં બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવપદને અને પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ એકેન્દ્રિય પદોને છોડીને પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે જીવપદમાં અને પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ એકેન્દ્રિય પદોમાં ક્રોધકષાયવાળા જીવોના જેવો જ (सपदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક ભંગ થાય છે, પરંતુ (नेरइयदेवेहिं छब्भगा) માનકષાયવાળા અને માયાકષાયવાળા જે નારકો અને દેવો હોય છે તેમના બીજા દંડકમાં છ ભંગ થાય છે કારણ કે માન અને માયાકષાયવાળા દેવો અને નારકોમાં માન અને માયાના ઉદયવાળા દેવો અને નારકો ઓછા હોય છે

(लोभकसाईहिं जीव एगिंदियवज्जो तियभंगो) લોભકષાયવાળાના બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવપદને અને પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ એકેન્દ્રિય પદોને છોડીને ક્રોધકષાયવાળાના જેવા જ પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે પરંતુ જીવ

पृथिव्यादिसमुदायो राजगृहमिति प्रोच्यते, पृथिव्यादिसमुदायं विना राजगृह शब्दप्रवृत्तेरभावात्। 'जाव–सचित्ता–ऽचित्त–मीसियाइं दव्वाइं नयरं रायगिहे त्ति पवुच्चइ' यावत्–सचित्ता–ऽचित्त–मिश्रितानि, सचित्तानि, अचित्तानि, मिश्रितानि–सचित्ताऽचित्तयुक्तानि द्रव्याण्यपि राजगृहं नगरमिति प्रोच्यते, यावत्करणात्–उपर्युक्तं सर्वं संग्राह्यम्। गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति–'से केणट्ठेणं ?' तत् केनार्थेन केन कारणेन एवमुच्यते ? राजगृहनगरस्य पृथिव्यादित्वव्यवहारे को हेतुः? इति प्रश्न। भगवानाह–'गोयमा! पुढवी जीवा इ य, अजीवा इ य, नयरं राय

नगर इस शब्द की प्रवृत्ति हो नहीं सकती है–अतः पृथिवी आदि का जो समुदाय है वह राजगृह नगर है इस प्रकार से कहने में कोई बाधा नहीं आती है। (जाव सचित्ताचित्तमीसियाई दव्वाइं नयरं रायगिहंति पवुच्चइ) इसी कारण से ऐसा भी कह सकते हैं कि यहां के जितने भी सचित्तद्रव्य अचित्तद्रव्य और मिश्रद्रव्य हैं–वे सब राजगृह नगर रूप हैं या राजगृह नगर इन सब रूप है। यहा यावत्पद से उपर्युक्त सब पाठ ग्रहण किया गया है। अब गौतम इस प्रकार के व्यवहार करने में कारण पूछते हुए प्रभु से कहते हैं–(से केणट्ठेण) हे भदन्त! ऐसा जो आप कहते हैं सो इसमें क्या कारण है? अर्थात् राजगृह नगर का पृथिव्यादिरूप से व्यवहार करने में क्या हेतु है? भगवान् इसके समाधान निमित्त गौतम से कहते हैं कि–(गोयमा) हे गौतम! (पुढवी जीवाइय अजीवाइय नयरं रायगिहंति पवुच्चइ) राजगृह नगर जीवाजीव

શકતું નથી. તેથી પૃથ્વી આદિનો જે સમુદાય છે તેને રાજગૃહ નગર રૂપે ઓળખવામાં કોઇ પણ બાધ આવતો નથી. (जाव सचित्ताचित्तमीसियाइं दव्वाइं नयरं रायगिह त्ति पवुच्चइ) એજ કારણે એવું પણ કહી શકાય છે કે અહીં જેટલાં સચિત્ત દ્રવ્યો છે અચિત્ત દ્રવ્યો છે, અને મિશ્ર દ્રવ્યો છે, તે બધાં રાજગૃહ નગર રૂપ છે અથવા રાજગૃહ નગર એ સમસ્ત દ્રવ્યો રૂપ છે અહીં 'जाव' (यावत्) પદથી ઉપર્યુક્ત સમસ્ત પાઠ ગ્રહણ કરવામા આવ્યો છે હવે ગૌતમ સ્વામી આ પ્રકારનો વ્યવહાર કરવાનું કારણ જાણવાને માટે મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે– "से केणट्ठेण" હે ભદન્ત! આપ શા કારણે એવું કહો છો? એટલે કે રાજગૃહ નગરને પૃથ્વી, જળ, તેજ આદિ રૂપે આપ શા કારણે ઓળખાવો છો? તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે–"गोयमा!" હે ગૌતમ! 'पुढवी जीवाइ य अजीवाइ य नयरं रायगिह त्ति पवुच्चइ" રાજગૃહનગર જીવાજીવ સ્વભાવ

'ओहियणाणे, आभिणिवोहियणाणे, सुयणाणे जीवाइओ तियभंगो' औघिकज्ञाने, मत्यादिभेदैरविशिष्टज्ञानम् औघिकज्ञानम् तस्मिन्, आभिनिवोधिकज्ञाने मतिज्ञाने श्रुतज्ञाने च बहुत्वविषयकदण्डके जीवादिकः जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्ता-स्त्रयोभङ्गा वक्तव्याः, तत्र सामान्यज्ञानात्मकौघिकज्ञानि-मति-श्रुतज्ञानिना सर्वदा-ऽवस्थितत्वेन सप्रदेशत्वसंभवात् 'सर्वे सप्रदेशा' इति प्रथमो भङ्गः। एवं मिथ्या-ज्ञानात् मत्यादिज्ञानमात्रम्, मत्यज्ञानाद् मतिज्ञानम्, श्रुताज्ञानाच्च श्रुतज्ञानं प्रतिपद्यमानानां च एकादीनां संभवात्, 'बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च' इति द्वितीयो भङ्गः। तथा बहवः सप्रदेशाश्च, बहवः अप्रदेशाश्च' इतितृतीयो भङ्गो वेदितव्यः, किन्तु 'विगलिंदिएहिं छब्भंगा' विकलेन्द्रियेषु द्वित्रिचतुरिन्द्रियेषु

आभिणिवोहियणाणे, सुयणाणे जीवाइओ तियभंगो) औघिकज्ञान में मति आदि भेद रहित सामान्यज्ञान में,-आभिनिबोधिक ज्ञान में-मति ज्ञान में और श्रुतज्ञानमें, बहुत्व विषयकद्वितीय दण्डकमें जीवादिकपदों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। क्यों कि सामान्यज्ञानवाले तथा मतिश्रुत ज्ञानवाले जीव सर्वदा पाये जाते हैं, इसलिये उनमें सप्रदेशत्व बन जाने के कारण "सर्वे सप्रदेशाः" यह प्रथम भंग, तथा मिथ्याज्ञान से हट-कर मात्र मति आदि ज्ञान को पाने वाला तथा मति अज्ञान के अभाव से मतिज्ञान को प्राप्त करने वाला, श्रुत अज्ञान के अभाव से श्रुतज्ञान को प्राप्त करनेवाला कोई एकादि जीव होता है-इसलिये 'बहवः सप्र-देशाश्च एकः अप्रदेशश्च' यह द्वितीय भंग, और (बहवः सप्रदेशाश्च, बहवः अप्रदेशाश्च) ऐसा तीसरा भंग बन जाता है। किन्तु "विगलिं-दिएहिं छब्भंगा' जो विकलेन्द्रिय जीव हैं उनमें तीन भंग न होकर छह

(ओहियणाणे, आभिणिवोहियणाणे, सुयणाणे जीवाइओ तियभंगो) औघिक જ્ઞાનમાં-મતિ આદિ ભેદરહિત સામાન્ય જ્ઞાનમાં, આભિનિબોધિક જ્ઞાનમાં (મતિ જ્ઞાનમાં) અને શ્રુત જ્ઞાનમાં બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં જીવાદિક પદોમાં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે. કારણ કે સામાન્ય જ્ઞાનવાળા તથા મતિ અને શ્રુત જ્ઞાનવાળા જીવો સર્વદા મળી આવે છે, તે કારણે તેમનામાં સપ્ર-દેશત્વ સંભવી શકવાને કારણે (सर्वे सप्रदेशा.) આ પ્રથમ ભંગ, તથા મિથ્યા-જ્ઞાનથી નિવૃત્ત થઈને માત્ર મતિજ્ઞાન આદિ પ્રાપ્ત કરનારો, તથા મતિ અજ્ઞા-નને અભાવે મતિ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરનારો, શ્રુત અજ્ઞાનને અભાવે શ્રુત જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરનારો કોઈ એકાદ જીવ તો હોય છે તેથી (बहव सप्रदेशाश्च, एक अप्रदेशश्च) આ બીજો ભંગ પણ સંભવી શકે છે, અને (बहव· सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च) આ ત્રીજો ભંગ પણ બની શકે છે. પરંતુ (विगलिंदिएहिं

प्रकाशान्धकारवक्तव्यता

पुद्गलाधिकारात् तद्विशेषवक्तव्यतामाह–'से णूण भंते' इत्यादि ।

मूलम्–से णूणं भंते ! दिया उज्जोए, राइं अंधयारे ? हंता, गोयमा ! जाव–अंधयारे, । से केणट्ठेणं० ?। गोयमा ! दिया सुभा पोग्गला, सुभे पोग्गलपरिणामे, राइं असुभा पोग्गला, असुभे पोग्गलपरिणामे, से तेणट्ठेणं० । नेरइयाणं भंते ! किं उज्जोए, अंधयारे ? गोयमा ! नेरइयाणं णो उज्जोए, अंधयारे । से केणट्ठेणं० ?। गोयमा ! नेरइयाणं असुभा पोग्गला, असुभे पोग्गलपरिणामे, से तेणट्ठेणं० । असुरकुमाराणं भंते ! किं उज्जोए, अंधयारे ? गोयमा ! असुरकुमाराणं उज्जोए, णो अंधयारे।, से केणट्ठेणं० ?। गोयमा ! असुरकुमाराणं सुभा पोग्गला, सुभे पोग्गलपरिणामे से तेणट्ठेणं० । जाव–थणियकुमाराणं। पुढविकाइया जाव-ते इंदिया जहा नेरइया । चउरिंदियाणं भंते ! किं उज्जोए, अंधयारे ? गोयमा ! उज्जोए वि, अंधयारे वि, से केणट्ठेणं० ?। गोयमा ! चउरिंदियाणं सुभाऽसुभा य पोग्गला, सुभाऽसुभे य पोग्गलपरिणामे, से तेणट्ठेणं० । एवं जाव मणुस्साणं। वाणमंतर जोइस-वेमाणिया जहा असुरकुमारा ॥ सू० २ ॥

नगर (पृथिवी आदि रूप ही है) इस तरह से कहा जा सकता है। यहाँ पर भी यावत् शब्द से 'टंक आदिसे लगाकर भांड पर्यन्त का पाठ गृहीत हुआ है ॥ सूत्र १ ॥

કારણ કે એમ એવું કહ્યું છે કે 'રાજગૃહ નગર પૃથ્વી આદિ રૂપ જ છે' આ રીતે કહી શકાય છે અહીં પણ "જાવ" પદથી "ટંકથી માંડ પર્યન્તનો" પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે ॥ સૂ૦ ૧ ॥

केवलज्ञानदण्डकयोस्तु जीव-मनुष्य-सिद्धाएव वक्तव्याः, नो नैरयिकादयः, तेषां तदसंभवात्, अत एवोक्तम्-'विण्णेयं जस्स जं अत्थि' त्ति, विज्ञेयं यस्य यद् अस्ति-इति। 'ओहिए अण्णाणे, मइअण्णाणे सुय अण्णाणे एगिंदियवज्जो तियभंगो' औधिके अज्ञाने मत्यज्ञाने, श्रुताऽज्ञाने एकेन्द्रियवर्जः एकेन्द्रियपृथिव्यादि वर्जयित्वा जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः, पूर्वोक्ता एव त्रयो भङ्गा वक्तव्याः, तथाहि-औधिकाज्ञानिनां सप्रदेशत्वे सदाऽवस्थिततत्वात् 'सर्वे सप्रदेशाः' इत्येको भङ्गः। यदा तु सदाऽवस्थितातिरिक्ताः ज्ञानं विमुच्य मत्यज्ञानादितया परिणमन्ति तदा एकादीनां संभवेन 'बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च' इति द्वितीयो भङ्गः, एवं 'बहवः

होता है। केवलज्ञान के दोनों दण्डकों में जीव, मनुष्य और सिद्ध इन का ही उच्चारण करना चाहिये, नैरयिक आदि पदों का नहीं-क्यों कि इनमें केवलज्ञान नहीं होता है। इसीलिये ऐसा कहा गया है कि-(विणेयं जस्स ज अत्थित्ति)। "ओहिए अन्नाणे, मइ अन्नाणे, सुय अन्नाणे, एगिंदियवज्जो तियभंगो) औधिक अज्ञान में, मति अज्ञान में, श्रुत अज्ञान में, एकेन्द्रिय पृथिव्यादिकपदों को छोड़कर जीवादिकपदों में पूर्वोक्त ही तीन भंग होते हैं क्यों कि मति आदि अज्ञान से अविशेषित हुए सामान्य अज्ञानवाले जीव, मति अज्ञान वाले जीव और श्रुत अज्ञानवाले जीव सदा अवस्थित रहते हैं-इस कारण "सर्वे सप्रदेशाः" ऐसा प्रथमभंग यहां बन जाता है। तथा जब अवस्थित जीवों के सिवाय और दूसरे जीव ज्ञान को छोड़कर मति अज्ञान आदि रूप से परिणमित होते हैं तब उनमें ऐसे जीव एकादि होते हैं-इस कारण (बहवः

કેવળજ્ઞાનના બન્ને દંડકોમાં જીવ, મનુષ્ય અને સિદ્ધ, આ પદોનો જ પ્રયોગ કરવો, નારકાદિનો પ્રયોગ કરવો નહીં, કારણ કે નારકાદિકોમાં કેવળજ્ઞાન હોતુ નથી તેથી જ એવું કહ્યુ છે કે (विण्णेय जस्स जं अत्थि त्ति) (ओहिय अन्नाणे, मइ अन्नाणे, एगिंदियवज्जो तियभंगो) ઔધિક અજ્ઞાનમાં, મતિ અજ્ઞાનમાં અને શ્રુત અજ્ઞાનમા એકેન્દ્રિય સિવાયના જીવાદિક પદોમા પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે. કારણ કે મતિ આદિ અજ્ઞાનથી અવિશેષિત થયેલા સામાન્ય અજ્ઞાનવાળા જીવો, મતિ અજ્ઞાનવાળા જીવો અને શ્રુત અજ્ઞાનવાળા જીવો સર્વદા મોજૂદ હોય છે. તે કારણે (सर्वे सप्रदेशा) આ પહેલો ભંગ બની શકે છે તથા જ્યારે અવસ્થિત જીવો સિવાયના બીજાં જીવો જ્ઞાનને છોડીને મતિ અજ્ઞાન આદિ રૂપે પરિણમિત થાય છે ત્યારે તેમાં એવાં જીવ એકાદિ હોય છે, તે કારણે (बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च) આ બીજો

अशुभः पुद्गलपरिणामः, तत् तेनार्थेन । असुरकुमाराणां भदन्त ! किम् उद्योतः, अन्धकारः? गौतम ! असुरकुमाराणाम् उद्योतः, नो अन्धकारः । तत् केनार्थेन०? । गौतम ! असुरकुमाराणाम् शुभाः पुद्गलाः, शुभ पुद्गलपरिणामः, तत् तेनार्थेन० । यावत्-स्तनितकुमाराणाम् । पृथिवीकायिका यावत्-त्रीन्द्रियाः यथा नैर

(से केणट्ठेण) हे भदन्त! वहां ऐसा क्यों होता है? (गोयमा) हे गौतम! (नेरइयाणं असुभा पोग्गला, असुभे पोग्गलपरिणामे) नारकों के यहां अशुभ पुद्गल होते हैं और अशुभ ही पुद्गल परिणाम होता है। (से तेणट्ठेण) इस कारण वहां ऐसा होता है (असुरकुमाराणं भंते! किं उज्जोए अंधयारे?) हे भदन्त! असुर कुमारों के यहां क्या प्रकाश होता है या अन्धकार रहता है? (गोयमा) हे गौतम! (असुरकुमाराणं उज्जोए णो अंधयारे) असुरकुमारोंके यहां उद्योत-प्रकाश ही रहता है-अंधेरा नहीं रहता है। (से केणट्ठेण) हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं? (गोयमा) हे गौतम! (असुरकुमाराणं सुभा पोग्गला, सुभे पोग्गलपरिणामे) असुरकुमारों के यहां शुभ पुद्गल होते हैं और उन पुद्गलों का परिणाम शुभ होता है। (से तेणट्ठेण जाव एवं वुच्चइ जाव थणियाणं) इस कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है। इसी तरह से यावत् स्तनितकुमारों तक में भी ऐसा ही जानना चाहिये। (पुढविकाइया जाव-तेइंदिया जहा नेरइया) पृथिवी कायिक

ત્યાં એવું કેમ હોય છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (नेरइयाणं असुभा पोग्गला असुभे पोग्गलपरिणामे) નારકોના નિવાસ સ્થાનોમાં અશુભ પુદ્ગલો હોય છે અને અશુભ પુદ્ગલ પરિણામ જ હોય છે (से तेणट्ठेणं) તે કારણે ત્યાં અંધકાર જ હોય છે (असुरकुमाराणं भंते किं उज्जोए अंधयारे?) હે ભદન્ત! અસુરકુમારોનાં નિવાસ સ્થાનોમાં શું પ્રકાશ હોય છે, કે અંધકાર હોય છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (असुरकुमाराणं उज्जोए णो अंधयारे) અસુરકુમારોનાં નિવાસ સ્થાનોમાં પ્રકાશ જ હોય છે ત્યાં અંધકાર હોતો નથી. (से केणट्ठेणं?) હે ભદન્ત! આપ શા કારણે એવું કહો છો? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (असुरकुमाराणं सुभा पोग्गला सुभे पोग्गलपरिणामे) અસુરકુમારોનાં નિવાસ સ્થાનોમાં શુભ પુદ્ગલો હોય છે અને તે પુદ્ગલોનું પરિણામ શુભ હોય છે (से तेणट्ठेणं) હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે (जाव एवं वुच्चइ जाव थणियाणं) હે ગૌતમ! સ્તનિતકુમાર દેવો પર્યન્તના વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે જ સમજવું (पुढविकाइया जाव तेइंदिया जहा नेरइया)

ऽपि सयोगी वक्तव्यः, तदभिलापश्चैवमत्वेऽयम्–'सयोगी जीवो नियमात् सप्रदेशः, नैरयिकास्तु सयोगी सप्रदेशः, अप्रदेशो वा'। बहुत्वदण्डके 'बहवो जीवाः संयोगिनः सप्रदेशा एव, नैरयिकादयस्तु सयोगिनः 'सर्वे सप्रदेशाः १ बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च २' 'बहवः सप्रदेशाश्च, बहवः अप्रदेशाश्च ३' इति-

जिस प्रकार से औघिक जीवादिक प्रतिपादित हुए हैं उसी प्रकार से जीवादिक के दोनों दण्डकों में भी सयोगी प्रतिपादित करलेना चाहिये इनके एकत्वविषयक दण्डक में अभिलाप का आकार इस तरह से है– "सजोगी जीवो नियमात् सप्रदेशः, नैरयिकादिस्तु सयोगी सप्रदेशः, अप्रदेशो वा" सयोगी जीव नियम से सप्रदेश है, परन्तु जो सयोगी नैरयिक आदि जीव है वह सप्रदेश भी है और अप्रदेश भी है। बहुत्वविषयक दण्डकमें (बहवो जीवाः सयोगिनः सप्रदेशा एव, नैरयिकादयस्तु सयोगिनः) "सर्वे सप्रदेशा, बहव सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च, बहवः सप्रदेशाश्च बहवःअप्रदेशाश्च" ऐसा कथन जानना चाहिये कि अनेक सयोगी जीव सप्रदेश ही होते हैं-परन्तु जो सयोगी नैरयिक आदि जीव हैं वे तीनों भंगवाले होते हैं–प्रथम भंग में सब सयोगी नारक आदि जीव सप्रदेश होते हैं। द्वितीयभंग में कितनेक सयोगी नारक आदि जीव सप्रदेश होते हैं और कोई एक सयोगी नारक आदि जीव अप्रदेश भी होता है। तृतीयभंग में सब ही पूर्वोत्पन्न सयोगी

(सजोगी जहा ओहिओ) જે રીતે ઔઘિક (સામાન્ય) જીવાદિકનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે એજ રીતે જીવાદિકના બન્ને દંડકોમા પણ સયોગીનું પ્રતિપાદન કરવુ જોઇએ. તેમના એકત્વ વિષયક દંડકમાં આ પ્રમાણે અભિલાપ બને છે—

(सजोगी जोवो नियमात् सप्रदेशः, नैरयिकादिस्तु सयोगी सप्रदेय अप्रदेशो वा) સયોગી જીવ નિયમથી જ સપ્રદેશ છે, પરંતુ સયોગી નારકાદિ જીવ સપ્રદેશ પણ હોય અને અપ્રદેશ પણ હોય છે" બહુત્વ વિષયક દંડકમાં (बहवो जीवा' सयोगीन. एव, नेरयिकादयात्तु सयोगिन) (सर्वे सप्रदेशा, बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च, बहव सप्रदेसाश्च बहव अप्रदेशाश्च) એવું કથન સમજવું કે અનેક સયોગી જીવ સપ્રદેશ જ હોય છે, પરન્તુ જે સયોગી નારક આદિ જીવો છે તેઓ ત્રણ ભગવાળા હોય છે. પહેલા ભગમાં સમસ્ત સયોગી નારક આદિ જીવો સપ્રદેશ હોય છે બીજા ભગમા કેટલાક સયોગી નારક આદિ જીવો સપ્રદેશ હોય છે અને કેટલાક સયોગી નારક આદિ જીવ અપ્રદેશ પણ હોય છે ત્રીજા ભગમા સમસ્ત પૂર્વોત્પન્ન નારક આદિ જીવો સપ્રદેશ

टीका-'से णूणं भंते ! दिया उज्जोए, राई अंधयारे?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! तत् किम् नूनं निश्चितं दिवा, दिवसे उद्योतः प्रकाशः, रात्रौ च अन्धकारो भवति ? भगवान् आह-हंता, गोयमा ! जाव-अंधयारे ' हे गौतम ! हंत सत्यम्, यावत्-दिवा उद्योतः, रात्रौ अन्धकारश्च भवति । गौतमस्तत्र हेतुं पृच्छति-'से केणट्ठेणं०' हे भदन्त ! तत् केनार्थेन दिवा प्रकाशः, रात्रौ चान्धकारो भवति ? । भगवान् तत्र हेतुं प्रतिपादयति ' गोयमा ! दिया सुभा पोग्गला, सुभे पोग्गलपरिणामे ' हे गौतम ! दिवा दिवसे शुभा पुद्गला भवन्ति, दिनकरकिरणसम्पर्कात्, शुभश्च

टीकार्थ—पुद्गल के अधिकार को लेकर ही सूत्रकार उस विषय संबंधी विशेष वक्तव्यता का कथन करते हैं-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि-(से णूणं भंते ! दिया उज्जोए राई अंधयारे ?) हे भदन्त ! दिन में प्रकाश और रात्रि में अंधेरा होता है यह निश्चित है न ? इस के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि (हंता गोयमा जाव अंधयारे) हां गौतम ! यह निश्चित है दिन में प्रकाश और रात्रि में अंधकार होता है। इस पर गौतम प्रभु से पुनः प्रश्न करते हैं कि (से केणट्ठेणं) हे भदन्त ! ऐसा जो होता है सो क्यों होता है ? अर्थात् दिन में प्रकाश और रात्रि में अंधेरा जो होता है सो उसके होने में क्या कारण है ? इसके समाधान निमित्त प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (दिया सुभा पोग्गला, सुभे पोग्गलपरिणामे) दिवस में शुभ पुद्गल रहते हैं और शुभ पुद्गल परिणाम होता है अर्थात्

ટીકાર્થ—પુદ્ગલોનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે, તેથી સૂત્રકાર પુદ્ગલોનું વિશેષ નિરૂપણ કરવાને માટે નીચેના પ્રશ્નોત્તરો આપે છે—

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે ' से णूणं भंते ! दिया उज्जोए राइ अंधयारे ?) હે ભદન્ત ! એ વાત તો નિશ્ચિત જ છે ને કે દિવસે પ્રકાશ અને રાત્રે અંધકાર હોય છે ? તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે—(हंता गोयमा ! जाव अंधयारे) હા ગૌતમ ! એ વાત તો નિશ્ચિત છે કે દિવસે પ્રકાશ અને રાત્રે અંધકાર હોય છે તેનું કારણ જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે કે से केणट्ठेणं ? " હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે દિવસે પ્રકાશ અને રાત્રે અંધકાર હોય છે ? મહાવીર પ્રભુ કહે છે- गोयमा ! " હે ગૌતમ ! (दिया सुभा पोग्गला सुभे पोग्गलपरिणामे) દિવસે શુભ પુદ્ગલો હોય છે અને શુભ પુદ્ગલ પરિણામ હોય છે એટલે કે સૂર્યનાં કિરણોના સંપર્કથી પુદ્ગલ પરિણામ ... છે, " राइ असुभा

शतलाभे 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च' 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्यन्यभङ्गकद्वयम् । अत्र विशेषतामाह-'नवरं-कायजोगी एगिंदिया, तेसु अभंगयं' नवरम्-काययोगिनो ये एकेन्द्रियाः पृथिव्यादयो जीवास्तेषु अभङ्गकम् बहूनां भङ्गानाम् अभावो वक्तव्यः, किन्तु 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव भङ्गो बोध्यः । एतेषु च मनोवचःकायरूपयोगत्रयदण्डकेषु जीवादिपदानि यथायोगं वक्तव्यानि, किन्तु सिद्धपदं न वक्तव्यम्, तस्य मनोवचःकाययोगासम्भवात् । 'अजोगी जहा अलेस्सा' अयोगिनः यथा अलेश्याः उक्तास्तथा ज्ञातव्याः, तथा च अयोगिनां दण्डकद्वयेऽपि अलेश्यसमवक्तव्यतया अलेश्येषु बहुत्वदण्डके जीव-सिद्धपदयोः भङ्गत्रयस्य, मनुष्यपदेषु च भङ्गषट्कस्योक्तत्वेन अत्रापि बहुत्वदण्डके अयोगिषु

भग बन जाता है और "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" ऐसा तृतीयभंग भी बन जाता है (नवरं कायजोगी एगिंदिया तेसु अभंगयं) यहां विशेषता इस प्रकार से है कि जो जीव काययोगवाले एकेन्द्रिय हैं उन में तीन भग नहीं हैं, किन्तु (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) ऐसा एकही भग है। इन मन वचन और कायरूप योगत्रयके दण्डकों में यथायोग जीवादिक पदों का ही कथन करना चाहिये। सिद्धपद का कथन नहीं करना चाहिये। क्यों कि सिद्धों में कोई भी योग नहीं होता है। (अजोगी जहा अलेस्सा) लेश्या रहित जीवों के समान अयोगिजीवों की वक्तव्यता जाननी चाहिये। कहनेका आशय यह है कि अयोगियों के दोनों दण्डकों में लेश्यारहित जीवों के जैसी वक्तव्यता कही गई होने के कारण लेश्यारहित जीवों में बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डक में जीव और

અવસ્થાવાળો એકાદિ જીવ પણ મળી આવે છે, તેથી (बहव सप्रदेशाश्च एक अप्रदेशश्च) આ બીજો ભંગ પણ બની શકે છે, અને (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ ત્રીજો ભગ પણ બની શકે છે (नवर कायजोगी एगिंदिया तेसु अभंगय) અહીં વિશેષતા એ છે કે કાયયોગવાળા એકેન્દ્રિય જીવોમાં ત્રણ ભગ થતા નથી, પરન્તુ (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ થાય છે આ મન, વચન અને કાયયોગના દડકોમા યથાયોગ્ય જીવાદિક પદોનો જ પ્રયોગ થવો જોઈએ અહીં સિદ્ધપદનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ નહીં કારણ કે સિદ્ધોમા કોઈ પણ યોગનો અભાવ હોય છે

(अजोगी जहा अलेस्सा) લેશ્ય રહિત જીવોના જેવુ જ કથન અયોગી જીવોના વિષયમા સમજવુ આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-લેશ્યારહિત જીવોના બહુત્વ વિષયક દડકમા જીવ અને સિદ્ધપદમાં ત્રણ ભંગ, મનુષ્યોમાં

अन्धकार एव भवति ? भगवानाह-' गोयमा ! नेरइयाणं असुमा पोग्गला, असुभे पोग्गलपरिणामे ' हे गौतम ! नैरयिकाणां जीवानाम् अशुभाः पुद्गलाः, नैरयिकक्षेत्रस्य पुद्गलानां शुभत्वप्रयोजकरविकिरणादिप्रकाशकवस्तुरहितत्वात् अशुभः पुद्गलपरिणामो भवति । ' से तेणट्ठेणं ' हे गौतम ! तत् तेनार्थेन नैरयिकाणां नो प्रकाशः, अपितु अन्धकार एव भवति । गौतमः पृच्छति-' असुरकुमाराणं भंते ! किं उज्जोए, अंधयारे ? ' हे भदन्त ! असुरकुमाराणां किम् उद्द्योत प्रकाशो भवति, उताहो अन्धकार ? भगवान् आह-' गोयमा ! असुरकुमाराणं उज्जोए, णो अंधयारे ' हे गौतम ! असुरकुमाराणाम् उद्द्योतः प्रकाश एव भवति,

ने कहा है-सो इसमें क्या हेतु है- गौतम के इस प्रश्न के समाधान निमित्त प्रभु उनसे कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (नेरइयाणं असुभा पोग्गला, असुभे पोग्गलपरिणामे) नैरयिक जीवों के क्षेत्र के पुद्गल अशुभ होते हैं और उस क्षेत्र के पुद्गलों का परिणाम भी अशुभ होता है क्यों कि उन पुद्गलों में शुभता के प्रयोजक भूत जो सूर्य किरण आदि का सम्पर्क है वह वहां होता नहीं है कारण इसका यह है कि ज्योतिष मंडल तिर्यक्‌ में ही है ऊर्ध्वलोक या अधोलोक में नहीं है। (से तेणट्ठेणं) इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि नारकों के यहां अंधकार ही अंधकार रहता प्रकाश नहीं रहता है। अब गौतम असुरकुमारों के यहां के विषय में पूछते हैं (असुरकुमाराणं भंते ! किं उज्जोए अंधयारे) हे भदन्त ! असुरकुमारों के यहां क्या प्रकाश रहता है या अंधकार रहता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (असुर कुमाराणं उज्जोए, णो अंधयारे) असुरकुमारों के

ઉત્તર—' ગોયમા ! " હે ગૌતમ ! (नेरइयाणं असुभा पोग्गला, असुभे पोग्गलपरिणामे) નારક જીવોના નિવાસસ્થાનોનાં પુદ્ગલ અશુભ હોય છે, અને તે ક્ષેત્રના પુદ્ગલોનું પરિણમન પણ અશુભ જ હોય છે, કારણ કે તે પુદ્ગલોમાં શુભતાનું પ્રયોજન કરનાર સૂર્યનાં કિરણોનો અભાવ હોય છે આ અભાવનું કારણ એ છે કે જ્યોતિષ મંડળ મધ્યલોકમાં જ છે, ઊર્ધ્વલોકમાં કે અધોલોકમાં જ્યોતિષ મંડળ નથી. 'से तेणट्ठेणं' તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે નારક ક્ષેત્રમાં અંધકાર જ રહે છે, પ્રકાશ હોતો નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી અસુરકુમારોના વિષયમાં પણ એવો જ પ્રશ્ન પૂછે છે (असुरकुमाराणं भंते ! किं उज्जोए अंधयारे) હે ભદન્ત ! અસુરકુમારોનાં નિવાસસ્થાનોમાં શું પ્રકાશ રહે છે કે અંધકાર રહે છે ?

ઉત્તર—' ગોયમા ! " હે ગૌતમ ! (असुरकुमाराणं उज्जोए, णो अंधयारे)

शत्वलाभे 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च' 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्यन्यभङ्गकद्वयम्। अत्र विशेषतामाह-'नवरं-कायजोगी एगिंदिया, तेसु अभंगयं' नवरम्-काययोगिनो ये एकेन्द्रियाः पृथिव्यादयो जीवास्तेषु अभङ्गकम् बहूनां भङ्गानाम् अभावो वक्तव्यः, किन्तु 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव भङ्गो बोध्यः। एतेषु च मनोवचःकायरूपयोगत्रयदण्डकेषु जीवादिपदानि यथायोगं वक्तव्यानि, किन्तु सिद्धपदं न वक्तव्यम्, तस्य मनोवचःकाययोगासम्भवात्। 'अजोगी जहा अलेस्सा' अयोगिनः यथा अलेश्याः उक्तास्तथा ज्ञातव्याः, तथा च अयोगिनां दण्डकद्वयेऽपि अलेश्यसमवक्तव्यतया अलेश्येषु बहुत्वदण्डके जीव-सिद्धपदयोः भङ्गत्रयस्य, मनुष्यपदेषु च भङ्गषट्कस्योक्तत्वेन अत्रापि बहुत्वदण्डके अयोगिषु

भंग बन जाता है और "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" ऐसा तृतीयभंग भी बन जाता है (नवरं कायजोगी एगिंदिया तेसु अभंगयं) यहां विशेषता इस प्रकार से है कि जो जीव काययोगवाले एकेन्द्रिय हैं उन में तीन भंग नहीं हैं, किन्तु (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) ऐसा एकही भंग है। इन मन वचन और कायरूप योगत्रयके दण्डकों में यथायोग जीवादिक पदों का ही कथन करना चाहिये। सिद्धपद का कथन नहीं करना चाहिये। क्यों कि सिद्धों में कोई भी योग नहीं होता है। (अजोगी जहा अलेस्सा) लेश्या रहित जीवों के समान अयोगिजीवों की वक्तव्यता जाननी चाहिये। कहनेका आशय यह है कि अयोगियों के दोनों दण्डकों में लेश्यारहित जीवों के जैसी वक्तव्यता कही गई होने के कारण लेश्यारहित जीवों में बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डक में जीव और

અવસ્થાવાળો એકાદિ જીવ પણ મળી આવે છે, તેથી (વહવ સપ્રદેશાશ્ચ એક. અપ્રદેશશ્ચ) આ બીજો ભંગ પણ બની શકે છે, અને (સપ્રદેશાશ્ચ અપ્રદેશાશ્ચ) આ ત્રીજો ભંગ પણ બની શકે છે (નવર કાયજોગી એગિંદિયા તેસુ અભંગય) અહીં વિશેષતા એ છે કે કાયયોગવાળા એકેન્દ્રિય જીવોમાં ત્રણ ભંગ થતા નથી, પરન્તુ (સપ્રદેશાશ્ચ અપ્રદેશાશ્ચ) આ એક જ ભંગ થાય છે. આ મન, વચન અને કાયયોગના દંડકોમા યથાયોગ્ય જીવાદિક પદોનો જ પ્રયોગ થવો જોઇએ અહીં સિદ્ધપદનો પ્રયોગ કરવો જોઇએ નહીં કારણ કે સિદ્ધોમા કોઈ પણ યોગનો અભાવ હોય છે

(અજોગી જહા અલેસ્સા) લેશ્ય રહિત જીવોના જેવું જ કથન અયોગી જીવોના વિષયમા સમજવુ આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-લેશ્યારહિત જીવોના બહુત્વ વિષયક દંડકમા જીવ અને સિદ્ધપદમાં ત્રણ ભંગ, મનુષ્યોમાં

सप्रभा घोध्यम्। तथा च नागकुमारादीनामपि उद्योत एव भवति, नो अन्धकारः, तदाश्रयादीनां भास्वरत्वात्। 'पुढवीकायिका जीवाः यावत्-त्रीन्द्रियाः यथा नैरयिकाः तथा भणितव्याः, तथा च पृथिवीकायादित्रीन्द्रियपर्यन्ता जीवाः नैरयिक जीववदेव, सान्धकारा एव भवन्ति, नो सप्रकाशा इत्यर्थः। यावत्करणात्-अप्काय-वायुकाय-वनस्पतिकायै-केन्द्रिय-द्वीन्द्रिया ग्राह्याः। तथा च पृथिवीकायिकादित्रीन्द्रियान्तानां जीवानां क्षेत्रे रविकिरणादिसम्पर्के सत्यपि तेषां चक्षुरिन्द्रियाभावेन दृश्यवस्तुनो दर्शनाभावेन शुभपुद्गलकार्याकरणात् अशुभा एव पुद्गला भवन्ति, अत एव तेषामन्धकार एवेत्यर्थः। अथ चतुरिन्द्रियविषय

कुमारों के यहां पर भी रहता है अन्धकार बिलकुल नहीं रहता है। क्यों कि इनके भी आश्रय-भवन, विमान आदि भास्वर होते हैं। (पुढविकाइया जाव तेइंदिया जहा नेरइया) पृथिवी कायिक जीव यावत् ते इन्द्रिय जीव नैरयिक जीवो की तरह अन्धकार सहित ही होते हैं, प्रकाश सहित नहीं होते। यहां यावत् शब्द से (अप्काय तेजस्काय वायुकाय वनस्पति काय ये जो एकेन्द्रिय जीव हैं उनको तथा द्वीन्द्रिय जीवों का ग्रहण हुआ है। तथा च-पृथिवीकाय से लेकर ते इन्द्रियतक के जीवों के क्षेत्र में यद्यपि सूर्य की किरणों का सम्पर्क रहता है-फिर चक्षुइन्द्रिय का अभाव होने के कारण दृश्यवस्तु का दर्शन इन्हें नहीं होता है-अतः शुभ पुद्गलों का जो कार्य है वह इनमें होता नहीं है-इस कारण इनके प्रति अशुभ पुद्गलों का ही सद्भाव रहता है-अतः इन्हें अन्धकार सहित ही प्रकट किया गया है। अथ गौतम चौइन्द्रिय जीवों

વિમાનો આદિ આશ્રયસ્થાનોમાં પણ પ્રકાશ જ રહે છે, ત્યાં બિલકુલ અંધકાર હોતો નથી, કારણ કે તેમનાં તે આશ્રયસ્થાનો પ્રકાશયુક્ત હોય છે (પુઢવિકાઇયા જાવ તેઇંદિયા જહા નેરઇયા) પૃથ્વીકાયિકથી તેઇન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોનાં આશ્રયસ્થાનો નારક જીવોનાં આશ્રયસ્થાનોની જેમ અંધકાર યુક્ત જ હોય છે ત્યાં પ્રકાશ હોતો નથી અહીં 'જાવ' (પર્યન્ત) પદથી અપ્કાય, તેજસ્કાય વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોને તથા દ્વીન્દ્રિય જીવોને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે જો કે પૃથ્વીકાયથી તેઇન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોના ક્ષેત્રમાં સૂર્યનાં કિરણો પડતાં હોય છે, પણ તેમને ચક્ષુઇન્દ્રિય હોતી નથી તેથી તે દૃશ્ય વસ્તુને તેઓ જોઈ શકતા નથી. આ રીતે શુભ પુદ્ગલો દ્વારા જે શુભ પરિણમન થાય છે તેનો લાભ તેઓ લઈ શકતા નથી. તેથી તેમનામાં તો અશુભ પુદ્ગલોનો જ સદ્ભાવ રહે છે તે કારણે તેમનાં ક્ષેત્રને અંધકાર યુક્ત જ બતાવ્યું છે

तथा च बहुत्वदण्डके असकृत्प्राप्तसाकारोपयोगान् बहून् जीवानाश्रित्य 'सप्रदेशाः' इति प्रथमो भङ्गः, तानेव असकृत्प्राप्तसाकारोपयोगान् बहून् जीवान्, सकृत्प्राप्तसाकारोपयोगं च एकमाश्रित्य 'बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च' इति द्वितीयो भङ्गः, तानेव सकृत्प्राप्तसाकारोयोगान् बहून् आश्रित्य 'बहवः सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च' इति तृतीयो भङ्गः। अनाकारोपयोगे तु असकृदवाप्तानाकारोपयोगान् बहून् आश्रित्य प्रथमोभङ्गः, तान् असकृदवाप्तानाकारोपयोगान् बहून्, सकृदवाप्तानाकारोवयोगं चैकमाश्रित्य द्वितीयो भङ्गः, उभयेषामपि असकृ-

---

कारण उनमें सप्रदेशता और उनकी एक वार वार प्राप्ति होने के कारण उनमें अप्रदेशता है ऐसा जानना चाहिये। तथा च-बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डकमें वारंवार प्राप्त साकार उपयोगवाले अनेक सिद्ध जीवोंको आश्रित करके (सप्रदेशाः) ऐसा प्रथम भंग, तथा इन्हीं वारंवार प्राप्त साकार उपयोगवाले एक सिद्ध जीव को आश्रित करके "बहवः सप्रदेशाः, एकःअप्रदेशश्च) ऐसा द्वितीय भंग, तथा एक वार प्राप्त साकार उपयोगवाले अनेक जीवोंको आश्रित करके (बहवः सप्रदेशाश्च, बहवः अप्रदेशाश्च) ऐसा तृतीय भंग जानना चाहिये। अनाकार उपयोग द्वारमें भी तीन भंग इसी प्रकार से होते हैं-अर्थात्-वारंवार प्राप्त अनाकार-उपयोगवाले अनेक जीवोंको आश्रित करके अनाकार उपयोग में प्रथम-भंग, तथा इन्हीं वारंबार प्राप्त अनाकार उपयोगवाले अनेक जीवों को आश्रित करके और एक वार प्राप्त अनाकार उपयोगवाले एक जीव को

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમાં વારવાર પ્રાપ્ત એવા સાકાર ઉપયોગવાળા અનેક સિદ્ધ જીવોને અનુલક્ષીને (सप्रदेशा) એવો પ્રથમ ભંગ બને છે તથા જેમને વારવાર સાકાર ઉપયોગની પ્રાપ્તિ થઇ છે એવાં અનેક સિદ્ધ જીવોને તથા જેને એક જ વાર સાકાર ઉપયોગની પ્રાપ્તિ થઈ છે એવા એક સિદ્ધ જીવને અનુલક્ષીને બીજો ભંગ આ પ્રમાણે બને છે. (बहव सप्रदेशा, एकः अप्रदेशश्च) તથા જેમને એક વાર સાકાર ઉપયોગની પ્રાપ્તિ થઇ છે એવા અનેક સાકાર ઉપયોગવાળા જીવોને અનુલક્ષીને ત્રીજો ભંગ આ પ્રમાણે સમજવો-(बहव सप्रदेशाश्च बहव अप्रदेशाश्च) અનાકાર ઉપયોગ દ્વારમાં પણ ત્રણ ભંગ એજ પ્રમાણે થાય છે એટલે કે વારવાર પ્રાપ્ત અનાકાર ઉપયોગવાળા અનેક જીવોને અનુલક્ષીને અનાકાર ઉપયોગમાં પ્રથમ ભંગ, તથા એજ વારંવાર પ્રાપ્ત અનાકાર ઉપયોગવાળા અનેક જીવોને અને એક વાર પ્રાપ્ત અનાકાર ઉપયોગવાળા એક જીવને અનુલક્ષીને બીજો

रिन्द्रियसद्भावात् रविकिरणादिसम्पर्के दृश्यार्थावबोधहेतुत्वाच्छुभाः पुद्गला, रविकिरणादिसम्पर्काभावे तु अर्थावबोधाजनकतया अशुभा पुद्गलाः भवन्ति, शुभोऽशुभश्च पुद्गलपरिणामो भवति । ' से तेणट्ठेण ' तत् तेनार्थेन चतुरिन्द्रियाणां कदाचित् प्रकाशोऽपि, अथ च कदाचिद् अन्धकारोऽपि भवतीत्यर्थः ' एवं जाव-मणुस्साणं ' एवं चतुरिन्द्रियवदेव यावत्-मनुष्याणाम् अपि कदाचित् प्रकाशः, कदाचिच्च अन्धकारो भवति, यावत्करणात्-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकादीनां संग्रहणं कर्तव्यम् , तथा ' वाणमंतर-जोइस-वेमाणिया जहा-असुरकुमारा ' वानव्य

चौइन्द्रिय जीवों के पुद्गल शुभाशुभ दोनों प्रकार के होते हैं अतः जब सूर्य किरणों का संपर्क होता है तब वे पुद्गल उन्हें दृश्य अर्थ में कारण पड़ते हैं अतः वे शुभ पुद्गल हैं और जब रवि किरणों का संपर्क नहीं होता है तब वे पुद्गल दृश्य अर्थ के ज्ञान के अजनक होते हैं-इस कारण अशुभ कहे गये हैं। और इसी से पुद्गलों का परिणमन यहां शुभ और अशुभ होने रूप प्रकट किया गया है। (से तेणट्ठेणं) इस कारण हे गौतम ! चौइन्द्रिय जीवों के सप्रकाश सांधकार होने के विषय में मैंने ऐसा कहा है। (एवं जाव मणुस्साणं) चौइन्द्रिय जीवों की तरह से ही यावत् मनुष्यों में भी कभी प्रकाश विशिष्टता रहती है, तो कभी अंधकार विशिष्टता रहती है। यहां यावत् पद से पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकादि जीवों का ग्रहण हुआ है। (वाणमंतर जोइस-वेमाणिया-जहा-असुरकुमारा) जिस प्रकार के असुरकुमारों को सप्रकाश प्रकट किया है

(चउरिंदियाणं सुभासुभाय पोग्गला सुभे ऽ सुभे य पोग्गलपरिणामे) ચતુરિન્દ્રિય જીવોનાં પુદ્ગલ શુભ પણ હોય છે અને અશુભ પણ હોય છે તેથી જ્યારે તેમને સૂર્યના કિરણોનો સંપર્ક થાય છે ત્યારે તે પુદ્ગલો તેમને દૃશ્ય પદાર્થનું જ્ઞાન કરાવવામાં કારણભૂત બને છે તેથી એવાં પુદ્ગલોને શુભ કહ્યાં છે પણ જ્યારે સૂર્યનાં કિરણોનો તેમનો સંપર્ક થતો નથી, ત્યારે તે પુદ્ગલો દૃશ્ય વસ્તુનું જ્ઞાન કરાવી શકતાં નથી તેથી તેમને અશુભ કહ્યાં છે અને તે કારણે જ અહીં પુદ્ગલોના પરિણમનને શુભ અને અશુભ બન્ને રૂપે પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે " से तेणट्ठेण " હે ગૌતમ ! તે કારણે મે એવું કહ્યું છે કે ચતુરિન્દ્રિય જીવો પ્રકાશ યુક્ત પણ હોય છે અને અંધકાર યુક્ત પણ હોય છે " एवं जाव मणुस्साणं " ચતુરિન્દ્રિય જીવોની જેમ મનુષ્ય પર્યન્તના જીવો ક્યારેક પ્રકાશ યુક્ત અને ક્યારેક અંધકાર યુક્ત હોય છે અહીં 'जाव' (પર્યન્ત) પદથી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ આદિ જીવોને ગ્રહણ કરવાના છે (वाणमंतर जोइस, वेमाणिया-जहा असुरकुमारा) જેવી રીતે અસુરકુમારોને,

तथा च बहुत्वदण्डके असकृत्प्राप्तसाकारोपयोगान् बहून् जीवानाश्रित्य 'सप्रदेशाः' इति प्रथमो भङ्ग, तानेव असकृत्प्राप्तसाकारोपयोगान् बहून् जीवान्, सकृत्प्राप्तसाकारोपयोगं च एकमाश्रित्य 'बहवः सप्रदेशाश्च एकः अप्रदेशश्च' इति द्वितीयो भङ्गः, तानेव सकृत्प्राप्तसाकारोयोगान् बहून् आश्रित्य 'बहवः सप्रदेशाश्च बहवः अप्रदेशाश्च' इति तृतीयो भङ्गः। अनाकारोपयोगे तु असकृदवाप्तानाकारोपयोगान् बहून् आश्रित्य प्रथमोभङ्गः, तान् असकृदवाप्तानाकारोपयोगान् बहून्, सकृदवाप्तानाकारोपयोगं चैकमाश्रित्य द्वितीयो भङ्गः, उभयेषामपि असकृ-

कारण उनमें सप्रदेशता और उनकी एक बार बार प्राप्ति होने के कारण उनमें अप्रदेशता है ऐसा जानना चाहिये। तथा च-बहुत्वविषयक द्वितीय दण्डकमें बारंबार प्राप्त साकार उपयोगवाले अनेक सिद्ध जीवोंको आश्रित करके (सप्रदेशाः) ऐसा प्रथम भंग, तथा इन्हीं बारंबार प्राप्त साकार उपयोगवाले एक सिद्ध जीव को आश्रित करके "बहवः सप्रदेशाः, एकःअप्रदेशश्च) ऐसा द्वितीय भंग, तथा एक बार प्राप्त साकार उपयोगवाले अनेक जीवोंको आश्रित करके (बहवः सप्रदेशाश्च, बहवः अप्रदेशाश्च) ऐसा तृतीय भंग जानना चाहिये। अनाकार उपयोग द्वारमें भी तीन भंग इसी प्रकार से होते हैं-अर्थात्-बारंबार प्राप्त अनाकार-उपयोगवाले अनेक जीवोंको आश्रित करके अनाकार उपयोग में प्रथम-भंग, तथा इन्हीं बारंबार प्राप्त अनाकार उपयोगवाले अनेक जीवों को आश्रित करके और एक बार प्राप्त अनाकार उपयोगवाले एक जीव को

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે બહુત્વ વિષયક બીજા દંડકમા વારંવાર પ્રાપ્ત એવા સાકાર ઉપયોગવાળા અનેક સિદ્ધ જીવોને અનુલક્ષીને (सप्रदेशा.) એવો પ્રથમ ભગ બને છે તથા જેમને વારવાર સાકાર ઉપયોગની પ્રાપ્તિ થઇ છે એવાં અનેક સિદ્ધ જીવોને તથા જેને એક જ વાર સાકાર ઉપયોગની પ્રાપ્તિ થઈ છે એવા એક સિદ્ધ જીવને અનુલક્ષીને બીજો ભગ આ પ્રમાણે બને છે. (बहव सप्रदेशा, एकः अप्रदेशश्च) તથા જેમને એક વાર સાકાર ઉપયોગની પ્રાપ્તિ થઇ છે એવા અનેક સાકાર ઉપયોગવાળા જીવોને અનુલક્ષીને ત્રીજો ભંગ આ પ્રમાણે સમજવો-(बहवः सप्रदेशाश्च बहव अप्रदेशाश्च) અનાકાર ઉપયોગ દ્વારમા પણ ત્રણ ભગ એજ પ્રમાણે થાય છે. એટલે કે વારંવાર પ્રાપ્ત અનાકાર ઉપયોગવાળા અનેક જીવોને અનુલક્ષીને અનાકાર ઉપયોગમાં પ્રથમ ભંગ, તથા એજ વારવાર પ્રાપ્ત અનાકાર ઉપયોગવાળા અનેક જીવોને અને એક વાર પ્રાપ્ત અનાકાર ઉપયોગવાળા એક જીવને અનુલક્ષીને બીજો

पन्नायए तं जहा-समया इ वा, जाव उस्सप्पिणी इ वा से तेण ट्ठेण० । भवणवइ वाणमंतर-जोइस-वेमाणियाणं जहा-णेरइयाणं ॥ सू० ३ ॥

छाया—अस्ति खलु भदन्त ! नैरयिकाणां तत्रगतानाम् एवं प्रज्ञायते, तद्यथा-समया इति वा, आवलिका इति वा, यावत् अवसर्पिणी इति वा, उत्सर्पिणी इति वा ? । नायमर्थः समर्थः । तत् केनार्थेन यावत्-समया इति वा, आवलिका इति वा यावत्-अवसर्पिणी इति वा, उत्सर्पिणी इति वा ? । गौतम ! इह तेषां मानम्,

नैरयिक आदि समयज्ञान वक्तव्यता--

'अत्थि णं भंते ! ' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(अत्थि णं भंते ! नेरइयाणं तत्थगयाणं एवं पन्नायए-तं जहा-समयाइ वा, आवलिया वा जाव ओसप्पिणीइ वा उस्सप्पिणीइ वा) हे भदन्त ! वहाँ नरक में गये हुए-स्थित रहे नारक जीवों के द्वारा ऐसा जाना जाता है क्या (तं जहा) जैसे-कि यह समय है, यह आवलिका है यावत् यह अवसर्पिणी काल है, यह उत्सर्पिणीकाल है ? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । अर्थात् नारक जीव समय आदि को जानते नहीं हैं । (से केणट्ठेणं जाव समयाइ वा आवलियाइ वा ओसप्पिणीइ वा उस्सप्पिणीइ वा) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि नारक जीव जो कि वर्तमान से नरकगति में हैं यावत् समय को आवलिका को अवसर्पिणी काल को,

નારકાદિ જીવોના સમયજ્ઞાનની વક્તવ્યતા—

" અત્થિણં ભંતે " ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(અત્થિણં ભંતે ! નેરઇયાણં તત્થગયાણં એવં પન્નાયએ-તં જહા-સમયાઇ વા, આવલિયાઇ વા જાવ ઓસપ્પિણીઇ વા ઉસ્સપ્પિણીઇ વા ?) હે ભદન્ત ! નરક સ્થાનોમાં ગયેલા નારક જીવો દ્વારા એવું કેવી રીતે જાણી શકાય છે (તં જહા) કે આ સમય છે, આ આવલિકા છે, આ અવસર્પિણી કાળ છે, આ ઉત્સર્પિણી કાળ છે ? (ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે) હે ગૌતમ ! એવું બનતું નથી. એટલે કે નારક જીવોને સમયાદિનું જ્ઞાન (ભાન) હોતું નથી. (સે કેણટ્ઠેણં જાવ સમયાઇ વા, આવલિયાઇ વા, ઓસપ્પિણીઇ વા, ઉસ્સપ્પિણીઇ વા) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે નરક ગતિમાં ગયેલા નારક જીવોને સમય, આવલિકા, અવસર્પિણી કાળ, ઉત્સર્પિણી કાળ આદિનું જ્ઞાન હોતું નથી ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (इह तेसिं माणं, इह वसिं पमाणं, इह

स्त्रीवेदक-पुरुषवेदक-नपुसकवेदकेषु जीवादिकः जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्ता-स्त्रयोभङ्गाः विज्ञेयाः । अत्रवेदात् वेदान्तरसंक्रमणे प्रथमसमये अप्रदेशत्वम् , द्वया-दिसमयेषु च सप्रदेशत्वं विज्ञाय भङ्गकत्रयं विज्ञेयम् । किन्त्वत्र 'नवर-नपुंसगवेये एगिंदियेसु अभंगयं' नवरं विशेषस्तु नपुंसकवेदे एकेन्द्रियेषु अभङ्गकम् बहूनां भङ्गानाम् अभावः, अपितु एक एव भङ्गः, तथा च नपुंसकवेदकदण्डके पृथिव्या-द्येकेन्द्रियेषु 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव भङ्गो वाच्य पूर्वोक्तरीत्या । स्त्रीवेदकदण्डक-पुरुषवेदकदण्डकेषु देव-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्-मनुष्य-पदान्येव वाच्यानि, नपुंसकवेददण्डकयोस्तु देववर्जानि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्-मनुष्यपदानि वक्तव्यानि, सिद्धपदं च त्रिष्वपि वेदकेषु न वक्तव्यम् तत्र वेदाभावात् । 'अवेयगा जहा अक-

---

वेदमें, पुरुषवेदमें और नपुंसकवेद द्वार में जीवादिक पदोंमें तीन भंग हैं। जब एक वेदसे दूसरे वेदमें संक्रमण होता है तब प्रथम समय में अप्रदेशत्व और द्वितीयादि समयों में सप्रदेशत्व समझकर पहिले की तरह यहां तीन भंग समझना चाहिये। नपुंसक वेदके दोनों दण्डकों में तो एकेन्द्रियोंमें एकही भंग होता है 'अभंगयं' पद यह समझाता है कि यहां एकेन्द्रियों में अनेक भंगों का ही अभाव है-एक भङ्ग जो (सप्र-देशाश्च अप्रदेशाश्च) यह है इसका अभाव नहीं है। अतः यहां पर एक ही भंग है। स्त्रीवेद दण्डकों में पुरुषवेद दण्डकों में देव, पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च और मनुष्य इन पदों का ही प्रयोग करना चाहिये, तथा नपुंसक वेदके दोनों दण्डकों में देव पदको छोड़कर पंचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य इन पदों का प्रयोग करना चाहिये। सिद्ध पदका प्रयोग तीनों वेदों में से किसी भी वेदके दण्डक में नहीं करना चाहिये-क्यों कि ये वेदरहित

પુરુષવેદમાં અને નપુસક-વેદદ્વારમાં જીવાદિક પદોમાં ત્રણ ભગ છે જ્યારે એક વેદમાંથી બીજા વેદમા સંક્રમણ થાય છે, ત્યારે પ્રથમ સમયે અપ્રદેશત્વ અને દ્વિતીય આદિ સમયોમાં સપ્રદેશત્વ સમજીને આગળ બતાવ્યા પ્રમાણેના ત્રણ ભગ સમજવા નપુસક વેદકના બન્ને દંડકોમાં તો એકેન્દ્રિયમાં એકજ ભગ થાય છે (अभगयं) પદ એ બતાવે છે કે અહીં એકેન્દ્રિયોમાં અનેક ભગો થતા નથી, પણ (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ થાય છે. સ્ત્રીવેદ દડકોમા, અને પુરૂષવેદ દંડકોમાં દેવ, પચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યો આ ત્રણ પદોનો જ પ્રયોગ કરવો નપુંસક વેદના બન્ને દંડકોમા દેવપદને જતું કરીને પચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યોનો જ પ્રયોગ કરવો. સિદ્ધપદનો પ્રયોગ ત્રણે વેદોમાંથી એક પણ વેદના દંડકમાં કરવા જોઇએ નહીં, કારણ

इह तेषां प्रमाणम्, एवं मज्ञायते, तद्यथा समया इति वा, यावत्-उत्सर्पिणी इति वा, तत् तेनार्थेन०। भवनपति वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिकानां यथा नैरयिकाणाम् ॥ सू० १ ॥

टीका-'अत्थि णं भंते ! नेरइयाण तत्थगयाण एवं पन्नायए' गौतमः पृच्छति हे-भदन्त ! अस्ति संभवति खलु तत्रगतानाम्, अत्र तृतीयार्थे षष्ठी तेन तत्रगतैः नरकस्थितैः नैरयिकैः एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण मज्ञायते विज्ञायते यत्-'त जहा-समया

जानते हैं। (से केणट्ठेण) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं ? (गोयमा !) हे गौतम ! (इह तेसिं माण, इह तेसिं पमाण एवं पन्नायए-त जहा समयाइ वा जाव उस्सप्पिणीइ वा से तेणट्ठेणं०) इस मनुष्यलोक में ही उन समयादिकों का मान होता है यहीं पर उनका प्रमाण होता है और यहीं पर वे समयादिरूप से जाने जाते हैं कि यह समय है-यावत् यह उत्सर्पिणीकाल है। इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है वाणमंतर, जो इस, वेमाणियाणं जहा णेरइयाण) जिस प्रकार से समयादिका ज्ञान नारक जीवों को नहीं होता है ऐसा कहा गया है उसी प्रकार वानव्यन्तर देवोंको, ज्योतिषिक देवोंको और वैमानिक देवोंको भी समयादिकका ज्ञान नहीं होता है ऐसा जानना चाहिये।

टीकार्थ—द्रव्य होने के कारण जिस प्रकार पुद्गलों का विचार किया गया है उसी प्रकार काल भी द्रव्य है-अतः पुद्गल विचार के बाद काल द्रव्य का विचार सूत्रकार इस सूत्र द्वारा कह रहे हैं-इसमें गौतम स्वामी

હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (इह तेसिं माणं, इह तेसिं पमाणं एवं पन्नायए-त जहा-समयाइ वा, जाव उस्सप्पिणी इ वा-से तेणट्ठेणं) આ મનુષ્યલોકમાં જ તે સમયાદિકોનું માપ હોય છે, અહીં તેમનું પ્રમાણ હોય છે અને અહીં જ (આ મનુષ્યલોકમાં જ) તેમને સમયાદિ રૂપે ઓળખવામાં આવે છે જેમકે "આ સમય છે, (યાવત્) આ ઉત્સર્પિણી કાળ છે હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે (वाणमंतर, जोइस, वेमाणियाणं जहा नेरइयाणं) જેવી રીતે સમય આદિનું જ્ઞાન નારકોને હોતું નથી, એવી જ રીતે વાનવ્યન્તર દેવો, જ્યોતિષિક દેવો અને વૈમાનિક દેવોને પણ સમયાદિકનું જ્ઞાન હોતું નથી તેમ સમજવું

ટીકાર્થ—દ્રવ્ય હોવાને કારણે જેવી રીતે પુદ્ગલોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, એવી રીતે કાળ પણ દ્રવ્ય હોવાથી, સૂત્રકાર પુદ્ગલોનું નિરૂપણ કર્યા પછી આ સૂત્રમાં કાળદ્રવ્યનું નિરૂપણ કરે છે-ગૌતમ સ્વામી મહાવીર

स्त्रीवेदक-पुरुषवेदक-नपुंसकवेदकेषु जीवादिकः जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गः पूर्वोक्तास्त्रयोभङ्गाः विज्ञेयाः । अत्रवेदात् वेदान्तरसंक्रमणे प्रथमसमये अप्रदेशत्वम्, द्वयादिसमयेषु च सप्रदेशत्वं विज्ञाय भङ्गकत्रयं विज्ञेयम् । किन्त्वत्र 'नवरं-नपुंसगवेये एगिदियेसु अभंगयं' नवरं विशेषस्तु नपुंसकवेदे एकेन्द्रियेषु अभङ्गकम् बहूनां भङ्गानाम् अभावः, अपितु एक एव भङ्गः, तथा च नपुंसकवेदकदण्डके पृथिव्याद्येकेन्द्रियेषु 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव भङ्गो वाच्य पूर्वोक्तरीत्या । स्त्रीवेदकदण्डक-पुरुषवेदकदण्डकेषु देव-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्-मनुष्य-पदान्येव वाच्यानि, नपुंसकवेददण्डकयोस्तु देववर्जानि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्-मनुष्यपदानि वक्तव्यानि, सिद्धपदं च त्रिष्वपि वेदकेषु न वक्तव्यम् तत्र वेदाभावात् । 'अवेयगा जहा अक-

वेदमें, पुरुषवेदमें और नपुंसकवेद द्वार में जीवादिक पदोंमें तीन भंग हैं। जब एक वेदसे दूसरे वेदमे संक्रमण होता है तब प्रथम समयमें अप्रदेशत्व और द्वितीयादि समयोंमें सप्रदेशत्व समझकर पहिले की तरह यहां तीन भंग समझना चाहिये। नपुंसक वेदके दोनों दण्डकों में तो एकेन्द्रियोमें एकही भंग होता है 'अभंगयं' पद यह समझाता है कि यहां एकेन्द्रियों में अनेक भंगो का ही अभाव है-एक भङ्ग जो (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) यह है इसका अभाव नहीं है। अतः यहां पर एक ही भंग है। स्त्रीवेद दण्डकों में पुरुषवेद दण्डकोंमें देव, पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च और मनुष्य इन पदों का ही प्रयोग करना चाहिये, तथा नपुंसक वेदके दोनों दण्डकों में देव पदको छोड़कर पंचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य इन पदों का प्रयोग करना चाहिये। सिद्ध पदका प्रयोग तीनों वेदों में से किसी भी वेदके दण्डक में नहीं करना चाहिये-क्यों कि ये वेदरहित

પુરુષવેદમાં અને નપુંસક-વેદદ્વારમા જીવાદિક પદોમાં ત્રણ ભંગ છે. જ્યારે એક વેદમાથી બીજા વેદમાં સંક્રમણ થાય છે, ત્યારે પ્રથમ સમયે અપ્રદેશત્વ અને દ્વિતીય આદિ સમયોમાં સપ્રદેશત્વ સમજીને આગળ બતાવ્યા પ્રમાણેના ત્રણ ભંગ સમજવા નપુંસક વેદકના બન્ને દંડકોમાં તો એકેન્દ્રિયમાં એકજ ભંગ થાય છે. (अभगयं) પદ એ બતાવે છે કે અહી એકેન્દ્રિયોમા અનેક ભંગો થતા નથી, પણ (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ થાય છે. સ્ત્રીવેદ દંડકોમા, અને પુરૂષવેદ દંડકોમા દેવ, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યો આ ત્રણ પદોનો જ પ્રયોગ કરવો. નપુંસક વેદના બન્ને દંડકોમા દેવપદને જતું કરીને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યોનો જ પ્રયોગ કરવો. સિદ્ધપદનો પ્રયોગ ત્રણે વેદોમાથી એક પણ વેદના દંડકમાં કરવા જોઇએ નહી, કારણ

सहस्र-पूर्वाङ्ग -पूर्व-त्रुटिताङ्ग-त्रुटिता-अटटाङ्गा- अटटा-अववाङ्गा- अवव- हुहुकाङ्ग-हुहुकोत्पलाङ्गो -उत्पल -पद्माङ्ग -पद्म -नलिनाङ्ग -नलिना- अर्थनिपुराङ्गा- अर्थनिपुरा-युताङ्ग-युत-नयुताङ्ग-नयुत- प्रयुताङ्ग-प्रयुत-चूलिकाङ्ग-चूलिका-शीर्षप्रहेलिकाङ्ग-शीर्षप्रहेलिका-पल्योपम-सागरोपमपर्यन्तं सम्प्राप्तम् भगवान् आह-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, नैरयिका निरयवासिनः समयादिकं विज्ञातुं नाहन्ति-इत्याशय, गौतम पृच्छति-' से केणट्ठेण जाव-समया इ वा, आवलिया इ वा ओसप्पिणी इ वा, उस्सप्पिणी इ वा' हे भदन्त ! तत् केनार्थेन यावत्-निरयस्थिते नैरयिके समया इति वा, 'अथ समयपदार्थः' इत्येवं

ऋतु-अयन-संवत्सर-युग-वर्षशत-वर्षसहस्र-पूर्वाङ्ग-पूर्व-त्रुटिताङ्ग-त्रुटित-अटटाङ्ग-अटट-अववाङ्ग-अवव-हुहुकाङ्ग-हुहुक-उत्पलाङ्ग-उत्पल-पद्माङ्ग-पद्म-नलिनाङ्ग-नलिन-अर्थनिपुराङ्ग-अर्थनिपुर-अयुताङ्ग-अयुत-नयुताङ्ग-नयुत, प्रयुताङ्ग-प्रयुत चूलिकाङ्ग-चूलिका-शीर्षप्रहेलिकाङ्ग-शीर्षप्रहेलिका-पल्योपम-सागरोपम) इन सब का ग्रहण हुआ है। इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि-(णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है-क्यों कि निरयनिवासी नारक समय आदि को जानने के लिये किसी तरह जानने में समर्थ नहीं हैं। गौतम प्रभु के मुख से इस बात को सुनकर पुनःपूछते हैं कि (से केणट्ठेणं जाव समयाइ वा, आवलियाइ वा, ओसप्पिणीइ वा, उस्सप्पिणीइ वा) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि वर्तमान में नारक

અહીં જાવ' (યાવત્) પદથી 'આનપ્રાણ, સ્તોક લવ મુહૂર્ત, અહોરાત્ર, પક્ષ માસ ઋતુ અયન સંવત્સર, યુગ વર્ષશત, વર્ષસહસ્ર, પૂર્વાંગ પૂર્વ ત્રુટિતાંગ ત્રુટિત અટટાંગ અટટ અવવાંગ અવવ હુહુકાંગ, હુહુક ઉત્પલાંક ઉત્પલ પદ્માંગ પદ્મ, નલિનાંગ નલિન, અર્થનિપુરાંગ, અર્થ નિપુર અયુતાંગ અયુત, નયુતાંગ, નયુત, પ્રયુતાંગ પ્રયુત ચૂલિકાંગ, ચૂલિકા, શીર્ષ પ્રહેલિકાંગ, શીર્ષ પ્રહેલિકા, પલ્યોપમ સાગરોપમ." આ પદોને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યાં છે

આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-"णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ ! એવું બની શકતું નથી, કારણ કે નરક ગતિમાં રહેલા નારક જીવો સમય આદિને જાણવાને કોઇ પણ રીતે સમર્થ નથી

મહાવીર પ્રભુનો આ પ્રકારનો જવાબ સાંભળીને ગૌતમ સ્વામી તેનું કારણ જાણવાના ઉદ્દેશથી આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-(से केणट्ठेणं जाव समयाइ वा आवलियाइ वा ओसप्पिणीइ वा उस्सप्पिणीइ वा ?) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે નરક ગતિમાં રહેલાં નારક જીવો સમય, આવ-

बहूनामेव प्रतिक्षण प्रतिपन्नानां प्रतिपद्यमानानां चोपलम्भात् , शेषेषु मनुष्यादिषु पूर्वोक्तं भङ्गत्रयमवसेयम् ; तेषु बहूनां प्रतिपन्नानाम् , औदारिक-वैक्रियपरित्यागेन औदारिकं वैक्रियं च प्रतिपद्यमानानाम् एकादीनां सद्भावात् , किन्त्वत्र औदारिकैकत्वबहुत्वदण्डकयोः नैरयिकाः देवाश्च न वक्तव्याः, वैक्रियदण्डकयोश्च पृथिव्यप्तेजोवनस्पति-विकलेन्द्रिया न वक्तव्याः, अत्र वैक्रियदण्डके एकेन्द्रियपदे तृतीयभङ्गकथने कथं न विरोधः? इति चेदाह-असंख्यातानां

(सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) ऐसा एक तीसरा ही भंग होता है। क्यों कि उनमें प्रतिक्षण प्रतिपन्न और अप्रतिपद्यमान अनेक जीवों की प्राप्ति होती है। शेष मनुष्यादिकों में पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। क्यों कि इनमें अनेक प्रतिपन्न जीवों का और औदारिक वैक्रिय शरीर को छोड कर पुनः औदारिक और वैक्रिय शरीर को पानेवाले एकादि जीव का सद्भाव पाया जाता है। यहां औदारिक के एकत्व और बहुत्व दण्डक में नैरयिक और देव इन पदों का प्रयोग नहीं करना चाहिये-क्यों कि इनको औदारिक शरीर नहीं होता है। वैक्रिय के दोनों दण्डकोंमें पृथिवी अप्, तेज, वनस्पति और विकलेन्द्रिय इन पदों का प्रयोग नहीं करना चाहिये-क्योंकि इन जीवोंको वैक्रिय शरीर नहीं होता है। यहां ऐसी आशंका नहीं करनी चाहिये कि-वैक्रियदण्डक में एकेन्द्रिय पद में जो आपने तीसरा भंग कहा है सो उसमें विरोध क्यों नहीं आवेगा ? नहीं आवेगा

પાંચે એકેન્દ્રિય પદોમાં (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ ભંગ (ત્રીજો ભંગ) થાય છે કારણ કે તેમાં પ્રત્યેક ક્ષણે પ્રતિપન્ન (પૂર્વોત્પન્ન) અને પ્રતિપદ્યમાન અનેક જીવોની પ્રાપ્તિ થતી હોય છે એ સિવાયના મનુષ્ય આદિ જીવોમાં ત્રણ ભંગ થાય છે, કારણ કે તેમનામાં અનેક પૂર્વોત્પન્ન જીવોનો અને ઔદારિક કે વૈક્રિય શરીરનો પરિત્યાગ કરીને ફરીથી ઔદારિક કે વૈક્રિય શરીર પ્રાપ્ત કરનાર કોઇક (એકાદિ) જીવનો સદ્ભાવ રહે છે અહીં ઔદારિકના એકત્વ અને બહુત્વ દડકમાં નારક અને દેવનો પ્રયોગ થતો નથી, કારણ કે તેમને ઔદારિક શરીર હોતુ નથી વૈક્રિયના બન્ને દડકોમાં પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેજસ્કાય, વનસ્પતિકાય અને વિકલેન્દ્રિયનો પ્રયોગ કરવો નહી, કારણ કે તે જીવોને વૈક્રિય શરીર હોતુ નથી અહીં એવી આશંકા કરવી જોઇએ નહીં કે વૈક્રિય એકેન્દ્રિય જીવોને આપે ત્રીજો ભગ લાગુ પાડયો છે. તો શું અહીં વિરોધાભાસ લાગતો નથી ? આ શકાનું સમાધાન નીચે

इत्यर्थः । एवम् इह अस्मिन् मनुष्यलोके एव तेषां समयादीनां ममाय मकर्षेण मानम् सूक्ष्मतया ज्ञान भवति, तत्र मुहूर्तस्तावत् मानम्, तदपेक्षया सूक्ष्मत्वात् एव ममाणम्, तदपेक्षयापि सूक्ष्मत्वात् स्तोकः ममाणम्, लवस्तु स्तोकापेक्षया स्थूलत्वान्मानमित्यत्र समयपर्यन्त विज्ञेयम् ।

तत्स्वरूपमाह-' त जहा-समया इ वा, जाव-उस्सप्पिणी इ वा ' तद्यथा-समयाः इति वा, यावत्-आवलिका इति वा, अवसर्पिणी इति वा इयम् अवसर्पिणी उत्सर्पिणी इति वा, इयमुत्सर्पिणी इत्यत्र रूपेण, इत्येव विज्ञिप्य ज्ञायते, ' से तेण ट्ठेण जाव-नो एवं पन्नायए, त जहा-समया इ वा, जाव-उस्सप्पिणी इ वा ' हे गौतम ! तत् तेनार्थेन तस्माद्धेतोः यावत्-निरयस्थितै नैरयिकै नो एवं मज्ञायते-तद्यथा-समया इति वा यावत्-आवलिका इति वा, अवसर्पिणी इति वा, उत्सर्पिणी इति वा, इत्येवरूपेण निरयवासिभिर्नैरयिकैः नो विज्ञायते इति भाव । 'एव जाव-पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं ' एव नैरयिकवदेव, यावत् - एकेन्द्रिय-द्वीन्द्रिय-

इस मनुष्यलोक में ही समयादिकों का प्रकर्षरूप से मान-ज्ञान होता है-अर्थात् सूक्ष्मरूप से ज्ञान होता है-इसमें मुहूर्त तो मान है-इस की अपेक्षा सूक्ष्म होने से लव प्रमाण है, इसकी भी अपेक्षा सूक्ष्म होने से स्तोक प्रमाण है-स्तोक की अपेक्षा लव तो स्थूल होता है अतः यह मान है इसी तरह से समय तक जानना चाहिये। अतः (यह समय है) यावत् यह उत्सर्पिणीकाल है" इस रूप से ये समयादिक इसी मनुष्य लोक में ही मनुष्यों द्वारा जाने जाते हैं-तब यह बात संगत है कि (से तेणट्ठेण जाव नो एव पन्नायए त जहा समयाइ वा जाव उस्सप्पिणीइ वा) नरकस्थित नारक जीवों द्वारा ये समयादिक कुछ भी नहीं जाने जा सकते हैं। (एव जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियाण) इसी

વાદિકોનુ જ્ઞાન સભવી શકે છે, નરક સ્થિતમાં તેનુ જ્ઞાન સભવી શકતુ નથી આ રીતે આ મનુષ્ય લોકમા જ સમયાદિકોનુ પ્રકર્ષ રૂપે (સૂક્ષ્મરૂપે) માન (જ્ઞાન) હોય છે તેમાં મુહૂર્તને માન કહે છે, માન કરતાં લવ સૂક્ષ્મ હોય છે તેને પ્રમાણ કહે છે લવ કરતાં સૂક્ષ્મ હોવાથી લવની અપેક્ષાએ સ્તોકને પ્રમાણ કહે છે સ્તોક કરતાં લવ સ્થૂળ હોય છે તેથી સ્તોકની અપેક્ષાએ તેને માન કહે છે આ પ્રમાણે સમય સુધી સમજવુ આ રીતે "આ સમય છે" (યાવત્) આ ઉત્સર્પિણી કાળ છે" એવુ સમયાદિનુ જ્ઞાન તો મનુષ્ય લોકમાં જ સભવી શકે છે હે ગૌતમ ! તે કારણે મે એવુ કહ્યુ છે કે નરક ગતિમાં રહેલાં નારક જીવો દ્વારા સમય થી લઈને ઉત્સર્પિણી કાળ પર્યન્તના કાળ દ્રવ્યોને બિલકુલ જાણી શકાતા નથી (एव जाव पंचिंदियतिरिक्ख

नैरयिकादयस्तु तेजसकार्मणशरीरिणः त्रिभङ्गकाः, एकेन्द्रियपृथिव्यादयश्च केवलं तृतीयभङ्गका एव वाच्याः। एतेषु च सशरीरादिदण्डकेषु सिद्धपदं न वाच्यं, तस्य सशरीरत्वविरहात्। 'असरीरेहिं जीव-सिद्धेहिं तियभंगो' अशरीरेषु सप्रदेशत्वादिना वक्तव्येषु जीवादिषु जीव-सिद्धपदयोः पूर्वोक्ताः त्रयोभङ्गाः विज्ञेयाः, 'अन्येषां मनुष्यनैरयिकादीनाम् अशरीरत्वाभावात्। 'आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए, इंदियपज्जत्तीए, आणपाणपज्जत्तीए जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो' आहारपर्याप्तौ, शरीरपर्याप्तौ, इन्द्रियपर्याप्तौ, आन-प्राण (श्वासोच्छ्वास) पर्याप्तौ

क्यों कि तैजस और कार्मण शरीर का संयोग अनादि होने के कारण यहां पर जीवों में सप्रदेशता ही कही गई है। तथा तैजस और कार्मण शरीर वाले जो नैरयिक आदि जीव हैं उनमें तीन भंग कहे गये हैं। तथा-एकेन्द्रिय जो पृथिव्यादिक जीव हैं उनमें केवल एक तीसरा ही भंग कहा गया है। इन सशरीरादि दण्डकों में सिद्धपद का प्रयोग इसलिये नहीं करना चाहिये कि सिद्धजीव अशरीर होते हैं। (असरीरेहिं जीवसिद्धेहिं तियभंगो) सप्रदेशत्वादिरूप से कहने के योग्य अशरीर जीवादिक में-जीवपद में और सिद्धपद में-पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। क्यों कि जीव और सिद्ध के सिवाय दूसरे जीवों में अर्थात् मनुष्य एवं नैरयिक आदिकों में अशरीरता का अभाव रहता है। (आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए इंदियपज्जत्तीए आणपाणपज्जत्तीए जीवएगिंदियवज्जो जीवाइओ तियभंगो) आहारपर्याप्तिद्वार में, शरीरपर्याप्तिद्वार में इन्द्रियपर्याप्तिद्वार में, और श्वासोच्छ्वासपर्याप्तिद्वार में जीवपद और

કાર્મણ શરીરનો સંયોગ અનાદિ હોવાને કારણે એવા શરીરવાળા જીવોમાં સપ્રદેશતા જ કહી છે, તથા તૈજસ અને કાર્મણ શરીરવાળા જે નારક આદિ જીવો છે, તેમના ત્રણ ભંગ કહ્યા છે. તથા પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોમાં ત્રીજો એક ભંગ કહ્યો છે સિદ્ધ જીવ અશરીરી હોય છે, તે કારણે આ અશરીરી આદિ દંડકોમાં સિદ્ધપદનો પ્રયોગ થતો નથી (असरीरेहि जीव सिद्धेहि तियभंगो) સપ્રદેશત્વાદિ રૂપે કહેવા યોગ્ય અશરીરી જીવાદિકમાં-જીવ પદમાં અને સિદ્ધપદમાં-પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે, કારણ કે જીવ અને સિદ્ધ સિવાયના મનુષ્ય, નારક આદિકોમાં અશરીરતાનો અભાવ હોય છે

(आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए, इंदियपज्जत्तीए आणपाणपज्जत्तीए जीव एगिंदियवज्जो जीवाइओ तियभंगो) આહાર પર્યાપ્તિદ્વારમાં, શરીર પર્યાપ્તિદ્વારમાં, ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિદ્વારમાં, અને શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિદ્વારમાં જીવપદ અને

यावत् — आवलिका इति वा, इय आवलिका इत्यवं रूपेण अवसर्पिणी इति वा इयम् अवसर्पिणी इत्येव रूपेण, उत्सर्पिणी इति वा, इयम् उत्सर्पिणी इत्यव रूपेण मनुष्यलोकस्थितैर्मनुष्यैर्विज्ञायते किम् ? भगवानाह — 'हंता, अत्थि' हे गौतम ! हन्त, सत्यम्, अस्ति सम्भवति यत् — मनुष्यलोकस्थिते मनुष्यैः समयादिकं विज्ञायते ! गौतम पृच्छति–' से केणट्ठेणं ?' हे भदन्त ! तत् केनार्थेन कथ यावत् मनुष्यैः समयादिकं विज्ञायते ? भगवानाह–' गोयमा ! इहं तेसिं माणं, इहं तेसिं पमाणं, एवं पणायए ' हे गौतम ! इह मनुष्यक्षेत्रे तेषां समयादीनां मानं परिमाणम् वर्तते, एवम् इह मनुष्यलोके तेषां समयादीनां प्रमाणं प्रकृष्टमानं सूक्ष्ममानमित्यर्थ विद्यते अत एवम् वक्ष्यमाणरीत्या प्रज्ञायते विज्ञायते मनुष्यैः यत्–' तं जहा–समया इ वा, जाव–उस्सप्पिणी इ वा, तद्यथा–समया

मनुष्य क्या यह समय पदार्थ है, यह आवलिका है, यह अवसर्पिणी काल है, यह उत्सर्पिणीकाल है इस रूपसे इस समयादिकों को जानते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं-(गोयमा) हे गौतम ! (हंता अत्थि) हां, वे इस बात को जानते हैं कि ये समयादिक पदार्थ हैं। गौतम स्वामी पुनः प्रभु से प्रश्न करते हैं–(से केणट्ठेण) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि मनुष्य समयादिकों को जानते हैं ? तब इसके उत्तर में प्रभु उन्हें कहते हैं-(गोयमा) हे गौतम (इह तेसिं माणं, इह तेसिं पमाणं, एवं पणायए) इस मनुष्यलोक में उन समयादिकों का मान प्रमाण है, इस मनुष्यलोक में उन समयादिकों का प्रमाण–सूक्ष्ममान है इस कारण मनुष्य इस रूप से जानते हैं कि–(तं जहा) जैसे (समयाइ वा) यह समय है, (जाव उस्सप्पिणी

સમય છે ' જાવ ઉસ્સપ્પિણીઇ વા ! " (યાવત્) ઉત્સર્પિણી કાળ છે !" એટલે કે મનુષ્યલોકમાં રહેલાં મનુષ્યો શું સમય આવલિકા અવસર્પિણી કાળ આદિ કાળદ્રવ્યને જાણી શકવાને શું સમર્થ હોય છે ?

ઉત્તર—' હંતા અત્થિ " હા, ગૌતમ ! તેઓ સમયાદિક પદાર્થને જાણી શકવાને શક્તિમાન હોય છે

ગૌતમ સ્વામી તેનુ કારણ જાણવાને માટે પૂછે છે કે ' સે કેણટ્ઠેણં " હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે મનુષ્યો સમયાદિકને જાણી શકે છે ?

ઉત્તર— ગોયમા ! " હે ગૌતમ ! (इह तेसिं माणं इह तेसिं पमाणं, एव पणायए) આ મનુષ્યલોકમાં તે સમયાદિકોનુ માન (પ્રમાણ) હોય છે, આ મનુષ્યલોકમા તે સમયાદિકોનુ પ્રમાણ (સૂક્ષ્મમાન) હોય છે તે કારણે મનુષ્યો જાણી શકે છે કે " समयाइ वा " આ સમય છે, જાવ उस्सप्पि

नैरयिकादयस्तु तैजसकार्मणशरीरिणः त्रिभङ्गकाः, एकेन्द्रियपृथिव्यादयश्च केवलं तृतीयभङ्गका एव वाच्याः। एतेषु च सशरीरादिदण्डकेषु सिद्धपदं न वाच्यं, तस्य सशरीरत्वविरहात्। 'असरीरेहिं जीव-सिद्धेहिं तियभंगो' अशरीरेषु सप्रदेशत्वादिना वक्तव्येषु जीवादिषु जीव-सिद्धपदयोः पूर्वोक्ताः त्रयोभङ्गाः विज्ञेयाः, अन्येषां मनुष्यनैरयिकादीनाम् अशरीरत्वाभावात्। 'आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए, इंदियपज्जत्तीए, आणपाणपज्जत्तीए जीव-एगिंदियवज्जो तियभंगो' आहारपर्याप्तौ, शरीरपर्याप्तौ, इन्द्रियपर्याप्तौ, आन-प्राण (श्वासोच्छ्वास) पर्याप्तौ

क्यों कि तैजस और कार्मण शरीर का संयोग अनादि होने के कारण यहां पर जीवों में सप्रदेशता ही कही गई है। तथा तैजस और कार्मण शरीर वाले जो नैरयिक आदि जीव हैं उनमें तीन भंग कहे गये हैं। तथा-एकेन्द्रिय जो पृथिव्यादिक जीव हैं उनमें केवल एक तीसरा ही भंग कहा गया है। इन सशरीरादि दण्डकों में सिद्धपद का प्रयोग इसलिये नहीं करना चाहिये कि सिद्धजीव अशरीर होते हैं। (असरीरेहिं जीवसिद्धेहिं तियभंगो) सप्रदेशत्वादिरूप से कहने के योग्य अशरीर जीवादिक में-जीवपद में और सिद्धपद में-पूर्वोक्त तीन भंग होते हैं। क्यों कि जीव और सिद्ध के सिवाय दूसरे जीवों में अर्थात् मनुष्य एवं नैरयिक आदिकों में अशरीरता का अभाव रहता है। (आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए इंदियपज्जत्तीए आणपाणपज्जत्तीए जीवएगिंदियवज्जो जीवाइओ तियभंगो) आहारपर्याप्तिद्वार में, शरीरपर्याप्तिद्वार में इन्द्रियपर्याप्तिद्वार में, और श्वासोच्छ्वासपर्याप्तिद्वार में जीवपद और

કાર્મણ શરીરનો સંયોગ અનાદિ હોવાને કારણે એવાં શરીરવાળાં જીવોમાં સપ્રદેશતા જ કહી છે, તથા તૈજસ અને કાર્મણ શરીરવાળા જે નારક આદિ જીવો છે, તેમના ત્રણ ભંગ કહ્યા છે. તથા પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોમા ત્રીજો એક ભંગ કહ્યો છે સિદ્ધ જીવ અશરીરી હોય છે, તે કારણે આ અશરીરી આદિ દંડકોમા સિદ્ધપદનો પ્રયોગ થતો નથી. (असरीरेहिं जीव सिद्धेहिं तियभंगो) સપ્રદેશત્વાદિ રૂપે કહેવા યોગ્ય અશરીરી જીવાદિકમા-જીવ પદમા અને સિદ્ધપદમાં-પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે, કારણ કે જીવ અને સિદ્ધ સિવાયના મનુષ્ય, નારક આદિકોમાં અશરીરતાનો અભાવ હોય છે

(आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए, इंदियपज्जत्तीए आणपाणपज्जत्तीए जीव एगिंदियवज्जो जीवाइओ तियभंगो) આહાર પર્યાપ્તિદ્વારમા, શરીર પર્યાપ્તિ દ્વારમાં, ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિદ્વારમા, અને શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિદ્વારમા જીવપદ અને

पार्श्वापत्यीयस्थविर-महावीरयोर्वक्तव्यता

कालाधिकारात् वर्षविशेषरात्रिदिवसस्वरूप निरूपयितुमाह-' तेण कालेणं ' इत्यादि ।

मूलम्—तेण कालेण, तेण समएणं पासावच्चिज्जा थेरा भगवतो जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते ठिच्चा, एव वयासी-से णूण भते ! असखेज्जे लोए अणंता राइदिया, उप्पज्जिसु वा, उप्पज्जति वा, उप्पज्जिस्सति वा, विगच्छिसु वा, विगच्छति वा, विगच्छिस्सति वा, परित्ता राइदिया उप्पज्जिसु वा, उप्पज्जति वा, उप्पज्जिस्सति वा, ? विगच्छिसु वा, विगच्छति वा, विगच्छिस्सति वा ? हता, अज्जो ! असखेज्जे लोए अणता राइदिया, त चेव । से केणट्ठेणं जाव विगच्छिस्सति वा ? । से णूण भे अज्जो पासेण अरहया पुरिसादाणिएण सासए लोए वुइए, अणादीए, अणवदग्गे, परित्ते परिवुडे, हेट्ठा विच्छिन्ने, मज्झे सखित्ते, उप्पि विसाले, अहे पलियकसठिए, मज्झे वरवइर विग्गहिए, उप्पि उद्धमुइगाकारसठिए, तसि च ण सासयसि लोगसि, अणादियसि, अणवदग्गसि, परित्तसि, परिवुडसि, हेट्ठा विच्छिन्नसि, मज्झे सखित्तसि, उप्पि विसालसि, अहे पलियक सठियसि, मज्झे वरवइरविग्गहियसि, उप्पि उद्धमुइगाकार

यहाँ है अत इस सूत्रको लेकर ऐसा कहा है कि भवनपति, वान व्यन्तर आदि को समय आदि का ज्ञान नहीं होता है । सूत्र १ ॥

કે ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક વગેરે દેવોને સમયાદિકોનું જ્ઞાન હોતું નથી. ॥ સૂત્ર ૩ ॥

तथा च संज्ञिनां जीवादिपु भङ्गत्रयस्योक्तत्वेन अत्रापि सर्वपदेषु भङ्गत्रयं वक्तव्यम्, पञ्चेन्द्रियपदान्येवात्र वक्तव्यानि, अन्येषां मिश्रितभाषामनःपर्याप्तिविरहात। 'आहार अपज्जत्तीए जहा अणाहारगा' आहारापर्याप्तौ यथा अनाहारका उक्तास्तथा वक्तव्याः, तथा च-अनाहारकेषु जीवैकेन्द्रियवर्जितेषु भङ्गषट्कस्योक्तत्वेनात्रापि षड् भङ्गा भणितव्याः, आहारपर्याप्तिमतामल्पत्वात्। जीवैकेन्द्रियेषु च भङ्गैकस्योक्तत्वेन जीवपदे, एकेन्द्रियपृथिव्यादिपदेषु च 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव तृतीयो भङ्गः, सततं विग्रहगतिमताम् आहारपर्याप्तिमतां बहूनां सद्-

इनमें एकत्व मान्य है। भाषापर्याप्ति और मनः पर्याप्ति से पर्याप्त हुए जीव संज्ञी जीवों की तरह सप्रदेशत्व आदि रूप से कहे गये हैं ऐसा जानना चाहिये। तथा-संज्ञी जीवों की तरह समस्त पदों में तीन भंग होते हैं। यहां पर पञ्चेन्द्रिय पदों का ही प्रयोग करना चाहिये। क्यों कि अन्य जीवों को मिश्रित भाषामनः पर्याप्ति का अभाव रहता है। "आहार अपज्जत्तीए जहा अणाहारगा" जिस तरह से अनाहारक जीव कहे गये हैं उसी प्रकार से आहार अपर्याप्ति में भी जानना चाहिये-जीव और एकेन्द्रियवर्जित अनाहारकों में छह भंग कहे गये हैं, सो यहां पर भी छह भंग कहना चाहिये-क्यों कि आहारक पर्याप्ति वाले जीव अल्प होते हैं। जीवपद में और एकेन्द्रियपृथिवी आदिकपदों में "सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च" ऐसा एक तीसरा ही भंग होता है। क्यों कि आहार अपर्याप्तिवाले विग्रहगत्यापन्न जीव निरन्तर अनेक मिलते

તેમના એકત્વને માન્ય કરેલુ છે ભાષા પર્યાપ્તિ અને મન પર્યાપ્તિની પર્યાપ્ત થયેલા જીવોના સપ્રદેશત્વ આદિનું કથન સજ્ઞી જીવોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું અહીં પણ સજ્ઞી જીવોની જેમ સમસ્ત પદોમા ત્રણ ભગ થાય છે. આ બન્ને પર્યાપ્તિઓના દડકોમા પચેન્દ્રિય પદોનો જ પ્રયોગ કરવો, કારણ કે તે સિવાયના જીવોમા મિશ્રિત ભાષામન પર્યાપ્તિનો અભાવ હોય છે.

(आहार अपज्जत्तीए जहा अणाहारगा) અનાહારક જીવોના કથન પ્રમાણે જે આહાર અપર્યાપ્તિવાળા જીવોનું કથન સમજવું જીવ અને એકેન્દ્રિય સિવાયના અનાહારકોમા છ ભગ કહ્યા છે, તો અહીં પણ છ ભંગ સમજવા, કારણ કે આહાર પર્યાપ્તિવાળા જીવો ઓછાં હોય છે. જીવપદમાં એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાય આદિકોમા (सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च) આ એક જ (ત્રીજો ભંગ) ભંગ થાય છે તેનું કારણ એ છે કે આહાર અપર્યાપ્તિવાળા વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત કરી હોય એવા જીવો નિરન્તર અનેક મળી શકે છે.

भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्ते स्थित्वा एवम् अवादिषुः-तद् नूनं भदन्त! असंख्येये लोके अनन्तानि रात्रिंदिवानि उदपद्यन्त वा, उत्पद्यन्ते वा उत्पत्स्यन्ते वा व्यगच्छन् वा, विगच्छन्ति वा, विगमिष्यन्ति वा परीतानि रात्रिंदिवानि उदपद्यन्त वा उत्पद्यन्ते वा उत्पत्स्यन्ते वा? व्यगच्छन् वा, विगच्छन्ति वा, विगमिष्यन्ति वा? हन्त, आर्याः! असंख्येये लोके अनन्तानि रात्रिंदिवानि, तदेव। तत् केनार्थेन

महावीर थे वहां पर गये (उवागच्छित्ता) वहां जाकर उन्होंने (समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते ठिच्चा) श्रमण भगवान् महावीर के पास यथोचित स्थानपर बैठकर (एवं वयासी) ऐसा कहा-(से णूणं भंते! असंखेज्जेलोए अणंता राइंदिया उप्पज्जिंसु वा, उप्पज्जंति वा, उप्पज्जिस्संति वा) हे भदन्त! असंख्यात प्रदेश वाले इस लोक में अनन्त रात्रि दिवस उत्पन्न हुए हैं? उत्पन्न होते हैं? और आगे भी उत्पन्न होंगे (विगच्छिंसु वा, विगच्छंति वा, विगच्छिस्संति वा) नष्ट हुए हैं? नष्ट होते हैं? नष्ट होंगे? (परित्ता राइंदिया उप्पज्जिंसु वा! उप्पज्जंति वा? उप्पज्जिस्संति वा? विगच्छिंसु वा? विगच्छंति वा? विगच्छिस्संति वा।)अथवा-परिमित रात्रिदिवस उत्पन्न हुए हैं? उत्पन्न होते हैं? उत्पन्न होंगे? नष्ट होते हैं? या नष्ट होंगे? (हंता अज्जो! असंखेज्जे लोए अणंता राइंदिया त चेव) हां आर्य! असंख्यातप्रदेश वाले इस लोक में अनन्त रात्रिदिवस उत्पन्न हुए हैं उत्पन्न होते हैं और उत्पन्न होंगे इत्यादि सब पूर्वोक्त रूप से ही जानना चाहिये। (से केण

हता त्यां आव्या (उवागच्छित्ता) त्यां आवीने तेमणे (समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते ठिच्चा) श्रमण भगवान महावीरनी पासे यथोचित स्थाने बेसीने (एवं वयासी) आ प्रमाणे कह्युं-(से णूणं भंते! असंखेज्जे लोए अणंता राइंदिया उप्पज्जिंसु वा उप्पज्जंति वा उप्पज्जिस्संति वा) हे भदन्त! असंख्यात प्रदेशवाळा आ लोकमां शुं अनंत रात्रि-दिवस उत्पन्न थया छे? उत्पन्न थाय छे? अने भवि ष्यमां उत्पन्न थशे? (विगच्छिंसु वा विगच्छंति वा विगच्छिस्संति वा) नष्ट थया छे? नष्ट थाय छे? अने नष्ट थशे? (परित्ता राइंदिया उप्पज्जिंसु वा? उप्पज्जंति वा? उप्पज्जिस्संति वा? विगच्छिंसु वा? विगच्छंति वा? विगच्छिस्संति वा?) अथवा परिमित रात्रिदिवस उत्पन्न थया छे? उत्पन्न थाय छे? उत्पन्न थशे? नष्ट थया छे? नष्ट थाय छे? अने नष्ट थशे? (हंता अज्जो! असंखेज्जे लोए अणंता राइंदिया त चेव) हा आर्य! असंख्यात प्रदेशवाळा आ लोकमां अनंत रात्रिदिवस उत्पन्न थया छे उत्पन्न थाय छे अने उत्पन्न थशे इत्यादि समस्त पूर्वोक्त कथन अहीं ग्रहण करवुं

मनोऽपर्याप्तिप्रतिपन्नानाम् तादृशापर्याप्तिं प्रतिपद्यमानानां चैकादीनां सद्भावात् पूर्वोक्तमेव भङ्गत्रयमवसेयम्, किन्तु-'नेरइय-देव-मणुएसु छब्भंगा' नैरयिक-देव-मनुजेषु मनोऽपर्याप्तकेषु पूर्वोक्ताः षड् भङ्गाः वक्तव्याः, तथा च नैरयिक-देव-मनुष्येषु मनोऽपर्याप्तकानाम् अल्पतरत्वेन सप्रदेशानाम् अप्रदेशानां चैकादीनां सद्भावात्। एषु च पर्याप्त्यपर्याप्तिदण्डकेषु सिद्धो न वाच्यः, तस्स तदसंभवात्।

'संगहगाहा' उपर्युक्तानां द्वादशानामपि सप्रदेशादिद्वाराणां विषये संग्रह-गाथा वर्त्तते। तामेवाह—

'सपएसा, आहारग-भविय-सन्नि-लेसा-दिट्ठि-संजय-कसाए।
णाणे जोगु-वओगे, वेय सरीरस-पजत्ती ॥ १ ॥"

'सप्रदेशाः' कालापेक्षया जीवाः सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च एकत्व बहुत्वदण्ड-काभ्यां प्रतिपादिताः, 'आहारकाः' 'अनाहारकाश्च तथैव' 'भव्याः'

और भाषा एवं मन की अपर्याप्ति को प्रतिपद्यमान होरहे कोई एकादिजीव पाये जाने के कारण पूर्वोक्त तीन भंग ही यहां होते हैं ऐसा जानना चाहिये तथा मनोऽपर्याप्तिवाले नैरयिक, देव और मनुष्यों में छह भंग होते हैं। कारण नैरयिक, देव और मनुष्यों में मनोऽपर्याप्तिवालों की अल्पतरता होने से एकादि सप्रदेशों का, और एकादि अप्रदेशोंका सद्भाव रहता है इस कारण छह भंग कहे गये हैं। इन पर्याप्ति और अपर्याप्ति के दण्डकों में सिद्ध पदका प्रयोग नहीं करना चाहिये क्यों कि ये न पर्याप्त होते हैं और न अपर्याप्त होते हैं। उपर्युक्त इन सप्रदेशादि द्वारों के विषयमें यह (सपएसा आहारा०) इत्यादि संग्रह गाथा है-इसके द्वारा इस प्रकरण में आये हुए विषयों को संग्रह करके प्रकट किया गया है—

અને મનની અપર્યાપ્તિને પ્રાપ્ત કરી રહ્યા હોય એવા કોઇક એકાદ જીવનો સદ્ભાવ હોવાને કારણે અહીં પૂર્વોક્ત ત્રણ ભંગ થાય છે, એમ સમજવું. તથા મનઃ અપર્યાપ્તિવાળા નારકો, દેવો અને મનુષ્યોમાં છ ભંગ થાય છે. તેનું કારણ એ છે કે નારક દેવ અને મનુષ્યોમાં મનઃ અપર્યાપ્તિવાળાની અલ્પતરતા હોવાથી એકાદ સપ્રદેશોનો અને એકાદ અપ્રદેશોનો સદ્ભાવ રહે છે તેથી તેમના છ ભંગ કહ્યા છે. આ પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તિના દંડકોમાં સિદ્ધપદનો પ્રયોગ કરવો જોઇએ નહીં, કારણ કે તેઓ પર્યાપ્ત પણ હોતા નથી અને અપર્યાપ્ત પણ હોતા નથી.

ઉપર જેમનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે તે બાર સપ્રદેશ આદિ દ્વારોના વિષયમાં (સપએસા આહારા૦) ઇત્યાદિ સંગ્રહગાથા આપી છે. તે ગાથા દ્વારા આ પ્રકરણમાં આવેલા વિષયોનો સંગ્રહ કરીને પ્રકટ કરવામાં આવેલ

भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्ते स्थित्वा एवम् अवादिषुः-तद् नूनं भदन्त ! मम-ख्येये लोके अनन्तानि रात्रिंदिवानि उदपद्यन्त वा, उत्पद्यन्ते वा, उत्पत्स्यन्ते वा व्यगच्छन् वा, विगच्छन्ति वा, विगमिष्यन्ति वा परीतानि रात्रिंदिवानि उदपद्यन्त वा उत्पद्यन्ते वा उत्पत्स्यन्ते वा ? व्यगच्छन् वा विगच्छन्ति वा, विगमिष्यन्ति वा ? हन्त, आर्या ! असंख्येये लोके अनन्तानि रात्रिंदिवानि, तदेव । तद् केनार्थेन

महावीर थे वहां पर गये (उवागच्छित्ता) वहां जाकर उन्होंने (समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते ठिच्चा) श्रमण भगवान् महावीर के पास यथोचित स्थानपर बैठकर (एवं वयासी) ऐसा कहा-(से णूणं भंते ! असंखेज्जेलोए अणंता राइंदिया उप्पज्जिसु वा, उप्पज्जंति वा, उप्पज्जिस्सति वा) हे भदन्त ! असंख्यात प्रदेश वाले इस लोक में अनन्त रात्रि दिवस उत्पन्न हुए हैं ? उत्पन्न होते हैं ? और आगे भी उत्पन्न होंगे (विगच्छिंसु वा, विगच्छंति वा, विगच्छिस्संति वा) नष्ट हुए हैं ? नष्ट होते हैं ? नष्ट होंगे ? (परित्ता राइंदिया उप्पज्जिंसु वा ? उप्पज्जंति वा ? उप्पज्जिस्सति वा ? विगच्छिंसु वा ? विगच्छंति वा ? विगच्छिस्संति वा ?)अथवा-परिमित रात्रिदिवस उत्पन्न हुए हैं ? उत्पन्न होते हैं ? उत्पन्न होंगे ? नष्ट होते हैं ? या नष्ट होंगे ? (हंता अज्जो ! असंखेज्जे लोए अणंता राइंदिया त चेव) हां आर्य ! असंख्यातप्रदेश वाले इस लोक में अनन्त रात्रिदिवस उत्पन्न हुए हैं उत्पन्न होते हैं और उत्पन्न होंगे इत्यादि सब पूर्वोक्त रूप से ही जानना चाहिये । (से केण

જ્યાં હતા ત્યાં આવ્યા (उवागच्छित्ता) ત્યાં આવીને તેમણે (समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते ठिच्चा) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે યથોચિત સ્થાને બેસીને (एवं वयासी) આ પ્રમાણે કહ્યું-(से णूणं भंते ! असंखेज्जे लोए अणंता राइंदिया उप्पज्जिंसु वा, उप्पज्जंति वा उप्पज्जिस्संति वा) હે ભદન્ત ! અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા આ લોકમાં શું અનંત રાત્રિ-દિવસ ઉત્પન્ન થયા છે ? ઉત્પન્ન થાય છે ? અને ભવિષ્યમાં ઉત્પન્ન થશે ? (विगच्छिंसु वा विगच्छंति वा विगच्छिस्संति वा) નષ્ટ થયા છે ? નષ્ટ થાય છે ? અને નષ્ટ થશે ? (परित्ता राइंदिया उप्पज्जिंसु वा ? उप्पज्जंति वा ? उप्पज्जिस्संति वा ? विगच्छिंसु वा ? विगच्छंति वा ? विगच्छिस्संति वा ?) અથવા પરિમિત રાત્રિદિવસ ઉત્પન્ન થયા છે ? ઉત્પન્ન થાય છે ? ઉત્પન્ન થશે ? નષ્ટ થયા છે ? નષ્ટ થાય છે ? અને નષ્ટ થશે ? (हंता अज्जो ! असंखेज्जे लोए अणंता राइंदिया तं चेव) હા, આર્યો ! અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા આ લોકમાં અનંત રાત્રિદિવસ ઉત્પન્ન થયા છે ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્પન્ન થશે, ઇત્યાદિ સમસ્ત પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું

श्रुताऽवधि-मनः पर्यवकेवलज्ञानिनः, अज्ञानिनो मत्याद्यज्ञानिनश्च तथैव, 'सयोगाः' मनोवचःकाययोगिनः, अयोगिनश्च तथैव, 'उपयोगाः' साकाराऽनाकारोपयोगाश्च तथैव, 'सवेदाः' स्त्रीपुरुषनपुंसकवेदवन्तः, अवेदाश्च तथैव, 'सशरीराः' औदारिक-वैक्रियशरीरवन्तः, अशरीराश्च तथैव, 'पर्याप्ताः' आहारशरीरेन्द्रियान-प्राण-भाषा-मनःपर्याप्तिमन्तश्च तथैव सप्रदेशाप्रदेशतयोक्ता इति ॥ सू० १ ॥

तथा नो संयत नो असंयत जीव भी इसी तरह से हैं, क्रोध, मान, माया और लोभ कषायवाले जीव और अकषायी जीव भी इसी तरहसे हैं, मति ज्ञानवाले, श्रुत ज्ञानवाले, अवधि ज्ञानवाले, मनःपर्यय ज्ञानवाले और केवलज्ञानवाले जीव तथा मति आदि अज्ञानवाले जीव भी इसी तरह से हैं, सयोग-मन, वचन एवं काय इन तीन योगवाले जीव और अयोगी जीव भी इसी तरह से हैं, साकार उपयोगवाले और अनाकार उपयोगवाले जीव भी इसी तरह से हैं, स्त्रीवेदवाले, पुरुषवेदवाले, नपुंसक वेदवाले जीव और वेद से रहित हुए जीव भी इसी तरहसे हैं, औदारिक, वैक्रिय शरीरवाले जीव तथा शरीररहित हुए जीव, भी इसी तरह से हैं। आहार, शरीर इन्द्रिय और श्वासोच्छ्वास एवं भाषा मनः पर्याप्ति वाले जीव और पर्याप्तियों से रहित हुए जीव भी इसी तरह से है

ને અસંયત અને ને સયતાસયત જીવે પણ એવાં જ છે, એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે.

(कसाया) આ પ્રકરણમાં ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કષાયવાળા અને અકષાયી જીવોનું પણ એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે.

(णाणे) આ પ્રકરણમા મતિજ્ઞાનવાળા, શ્રુતજ્ઞાનવાળા, અવધિજ્ઞાનવાળા, મન પર્યાય જ્ઞાનવાળા અને કેવળજ્ઞાનવાળા તથા મિતિ આદિ અજ્ઞાનોવાળા જીવોનું એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે.

(जोगुवओगे) આ પ્રકરણમા મન, વચન અને કાયાના યોગવાળા સયોગી જીવોનુ તથા અયોગી જીવોનુ એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરાયું છે સાકાર ઉપયોગવાળા અને નિરાકાર ઉપયોગવાળા જીવોનુ પણ એ જ પ્રમાણે તેમા પ્રતિપાદન કરાયું છે

(वेदेय) સ્ત્રી વેદવાળા, પુરુષ વેદવાળા અને નપુંસક વેદવાળા જીવોનું તથા અવેદક જીવોનુ આ પ્રકરણમા એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે.

(सरीर पज्जत्तीए) ઔદારિક આદિ સશરીરી જીવોનુ તથા અશરીરી જીવોનું તથા આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છ્વાસ અને ભાષામન પર્યાપ્તિ-

परवज्रविग्रहिके, उपरि ऊर्ध्वमृदङ्गाकारसंस्थिते अनन्ता जीवघना उत्पद्य उत्पद्य निलीयन्ते, परीताः जीवघनाः, उत्पद्य, उत्पद्य निलीयन्ते, तद् नून भूतः, उत्पन्नः, विगत, परिणतश्च, जीवैर्लोक्यते, प्रलोक्यते–' यो लोक्यते स लोकः ? '। हन्त

मज्झे वरवइरविग्गहियंसि, उप्पिं उद्धमुइंगागारसंठियंसि अणंता जीव घणा उप्पज्जित्ता उप्पज्जित्ता निलीयंति–परीता जीवघणा उप्पज्जित्ता उप्पज्जित्ता निलीयंति) इस प्रकारके इस शाश्वत, अनादि, अनन्त, परिमित, परिवृत्त, नीचे विस्तीर्ण, मध्य में संक्षिप्त, ऊपर विशाल, नीचे पलंग के आकार जैसे, बीच में वरवज्र के जैसे शरीर वाले, और ऊपर खड़े हुए मृदंग के आकार जैसे लोक में अनन्त जीवघन उत्पन्न हो होकर नष्ट होते रहते हैं, तथा नियत–असंख्य जीवघन उत्पन्न होकर नष्ट हो जाते हैं (से णूणं भूए उप्पन्ने विगए, परिणए, अजीवेहिं लोक्कइ, पलोक्कइ, " जे लोक्कइ से लोए " ऐसा वह लोक भूत–सद्‌भूतरूप है, उत्पन्न है–धर्मयुक्त है, विनाश व्ययधर्म से युक्त है, पर्यायान्तर से आपन्न है कारण कि यह लोक अजीवों द्वारा निश्चित किया जाता है विनिश्चित किया जाता है इसी कारण उसका नाम (लोक) ऐसा हुआ है क्यों कि (लोक्यते असौ लोकः " इस व्युत्पत्ति के अनुसार यह प्रमाण से निश्चित किया गया है–अर्थात् जताया गया है। (हंता, भगवं) हां

मज्झे वरवइरविग्गहियंसि, उप्पिं उद्धमुइंगाकारसंठियंसि अणंता जीवघणा उप्पज्जित्ता उप्पज्जित्ता निलीयंति–परित्ता जीवघणा उप्पज्जित्ता उप्पज्जित्ता निलीयंति)

આ પ્રકારના શાશ્વત અનાદિ અનંત, પરિમિત, પરિવૃત, (અલોકથી ઘેરાયેલ), નીચેથી વિસ્તીર્ણ, મધ્યમાં સંક્ષિપ્ત ઉપરથી વિશાળ, નીચે પલંગના આકાર જેવા વચ્ચે ઉત્તમ વજ્રના જેવા અને ઉપરથી ઉર્ધ્વ મુખવાળા મૃદંગના આકાર જેવા આ લોકમાં અનંત જીવઘન (જીવરાશિ) ઉત્પન્ન થઈ થઈને નાશ પામ્યા કરે છે તથા નિયત (પરિમિત) જીવઘન ઉત્પન્ન થઈ થઈને નષ્ટ થયા કરે છે (से णूणं भूए उप्पन्ने–विगए, परिणए अजीवेहिं लोक्कइ पलोक्कइ जे लोक्कइ से लोए) એવો તે લોક ભવન સત્તા ધર્મના યોગથી સદ્‌ભૂત રૂપ છે ઉત્પાદ ધર્મયુક્ત છે, અને વ્યય ધર્મથી યુક્ત છે, પર્યાયાન્તરોને પ્રાપ્ત કરનારો છે અજીવો દ્વારા તે લોકનો નિશ્ચય કરી શકાય છે, અને પ્રાયઃ નિશ્ચય કરી શકાય છે તે કારણે તેનું નામ લોક' પડ્યું છે કારણ કે " लोक्यते असौ लोकः ' આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર આ વાત પ્રમાણ દ્વારા નિશ્ચિત થયેલી છે–પ્રમાણો દ્વારા તે વાતનું પ્રતિપાદન કરાયું છે (हंता भगवं) હા,

श्रुताऽवधि-मनः पर्यवकेवलज्ञानिनः, अज्ञानिनो मत्याद्यज्ञानिनश्च तथैव, 'सयोगाः' मनोवचःकाययोगिनः, अयोगिनश्च तथैव, 'उपयोगाः' साकाराऽनाकारोपयोगाश्च तथैव. 'सवेदाः' स्त्रीपुरुषनपुंसकवेदवन्तः, अवेदाश्च तथैव, 'सशरीराः' औदारिक-वैक्रियशरीरवन्तः, अशरीराश्च तथैव, 'पर्याप्ताः' आहारशरीरेन्द्रियान-प्राण-भाषा-मनःपर्याप्तिमन्तश्च तथैव सप्रदेशाप्रदेशतयोक्ता इति ॥ सू० १ ॥

तथा नो संयत नो असंयत जीव भी इसी तरह से हैं, क्रोध, मान, माया और लोभ कषायवाले जीव और अकषायी जीव भी इसी तरहसे हैं, मति ज्ञानवाले, श्रुत ज्ञानवाले, अवधि ज्ञानवाले, मनःपर्यय ज्ञानवाले और केवलज्ञानवाले जीव तथा मति आदि अज्ञानवाले जीव भी इसी तरह से हैं, सयोग-मन, वचन एवं काय इन तीन योगवाले जीव और अयोगी जीव भी इसी तरह से हैं, साकार उपयोगवाले और अनाकार उपयोगवाले जीव भी इसी तरह से हैं, स्त्रीवेदवाले, पुरुषवेदवाले, नपुंसक वेदवाले जीव और वेद से रहित हुए जीव भी इसी तरहसे हैं, औदारिक, वैक्रिय शरीरवाले जीव तथा शरीररहित हुए जीव, भी इसी तरह से हैं। आहार, शरीर इन्द्रिय और श्वासोच्छ्वास एवं भाषा मनः पर्याप्ति वाले जीव और पर्याप्तियों से रहित हुए जीव भी इसी तरह से है

ने। असયત અને ને। સંયતાસંયત જીવે। પણ એવાં જ છે, એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે.

(कसाया) આ પ્રકરણુમાં ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કષાયવાળા અને અકષાયી જીવોનુ પણ એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યુ છે.

(णाणे) આ પ્રકરણુમા મતિજ્ઞાનવાળા, શ્રુતજ્ઞાનવાળા, અવધિજ્ઞાનવાળા, મન પર્યાય જ્ઞાનવાળા અને કેવળજ્ઞાનવાળા તથા મિતિ આદિ અજ્ઞાનોવાળા જીવોનું એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે.

(जोगुवओगे) આ પ્રકરણુમા મન, વચન અને કાયાના યોગવાળા સયોગી જીવોનું તથા અયોગી જીવોનુ એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરાયુ છે. સાકાર ઉપયોગવાળા અને નિરાકાર ઉપયોગવાળા જીવોનુ પણ એ જ પ્રમાણે તેમા પ્રતિપાદન કરાયું છે

(वेदेय) સ્ત્રી વેદવાળા, પુરુષ વેદવાળા અને નપુંસક વેદવાળા જીવોનું તથા અવેદક જીવોનુ આ પ્રકરણુમા એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે.

(सरीर पज्जत्ती ए) ઔદારિક આદિ સશરીરી જીવોનુ તથા અશરીરી જીવોનું તથા આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છ્વાસ અને ભાષામન પર્યાપ્તિ-

विहर्तुम् । यथासुखं देवानुप्रियाः ! मा प्रतिबन्धं कुरुत । ततस्ते पार्श्वापत्यीयाः स्थविराः भगवन्तो यावत्-चरमैः-उच्छ्वास-निःश्वासैः सिद्धा, यावद्-सर्वदुःख प्रहीणा, अस्त्येककाः देवलोकेषु उत्पन्नाः ॥ सू० ४ ॥

टीका — 'तेण कालेण, तेण समएण पासावच्चिज्जा थेरा भगवंतो' तस्मिन् काले तस्मिन् समये खलु पार्श्वापत्यीयाः पार्श्वनाथसन्तानिकाः पार्श्वनाथशिष्यशिष्या इत्यर्थः, स्थविराः भगवन्तः 'जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति' यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे श्रमणो भगवान् महा

मा पडिबंधं करेह) हे देवानुप्रिय ! तुम्हें जिस प्रकार से सुख हो वैसा करो पर विलम्ब मत करो । (तएणं ते पासावच्चिज्जा थेरा भगवंतो जाव चरमेहिं उस्सासनिस्सासेहिं सिद्धा जाव सव्वदुक्खप्पहीणा-अत्थे गइया देवलोएसु उववन्ना) इस के बाद वे पार्श्वापत्यी स्थविर भगवन्त यावत् समस्त दुःखों से रहित हो गये और कितनेक स्थविर भगवंत देवलोकों में उत्पन्न हुए ।

टीकार्थ—कालद्रव्य का अधिकार होने से रात्रिदिवस रूप काल विशेष का निरूपण सूत्रकारने इस सूत्र द्वारा किया है-इसमें वे यह प्रकट कर रहे हैं कि (तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल और उस समय में (पासावच्चिज्जा थेरा भगवंता) पार्श्वनाथ भगवान् के शिष्य स्थविर भगवंत (जेणेव समणे भगवं महावीरे) जहां श्रमण भग

भवरूप धर्मने धारण करवा मागीये छीये (अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेह) हे देवानुप्रियो ! आपने जे रीते सुख उपजे तेम करो पण आवा कामभा विलंब करशो नहीं. (तएणं ते पासावच्चिज्जा थेरा भगवंता जाव चरमेहिं उस्सासनिस्सासेहिं सिद्धा जाव सव्वदुक्खप्पहीणा-अत्थे गइया देवलोएसु उववन्ना) त्यारबाद ते पार्श्वनाथना शिष्य स्थविर भगवंतो पंचमहाव्रत रूप धर्मने धारण करीने संलेखना आदि द्वारा कर्मोनो क्षय करीने समस्त दुःखोथी रहित बनी गया एटले के केटलाक सिद्धपदने पाम्या अने तेमांथी केटलाक स्थविर भगवंतो देवलोकमां गया

टीकार्थ—काळ द्रव्यनो अधिकार चाली रह्यो होवाथी रात्रिदिवस रूप काळ विशेषनुं सूत्रकारे आ सूत्र द्वारा निरूपण कर्युं छे पार्श्वनाथना शिष्यो स्थविर भगवंतो अने भगवान महावीरना संवाद द्वारा आ सूत्रमां तेनुं निरूपण करवामां आव्युं छे (तेणं कालेणं तेणं समएणं) ते काळे अने ते समये (पासावच्चिज्जा थेरा भगवंता) पार्श्वनाथ भगवानना शिष्योना शिष्य स्थविर भगवंतो "जेणेव समणे भगवं महावीरे" ज्यां श्रमण भगवान महा

जीवा य, वेमाणिया य पच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया, तिन्नि वि। अवसेसा अपच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया।

गाहा--'पच्चक्खाणं जाणइ, कुव्वइ, तिन्नेव आउनिव्वत्ती।'

सपएसुद्देसम्मि य, एमेए दंडगा चउरो ॥ १ ॥

सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' ॥ २ ॥

॥ छट्ठसए चउत्थो उद्देसो ॥ ६--४ ॥

छाया—जीवाः खलु भदन्त! किं प्रत्याख्यानिनः, अप्रत्याख्यानिनः, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनः? गौतम! जीवाः प्रत्याख्यानिनोऽपि, अप्रत्याख्यानिनोऽपि, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनोऽपि। सर्वजीवानाम् एवम् पृच्छा? गौतम!

॥ प्रत्याख्यानादिवक्तव्यता ॥

'जीवाणं भंते' इत्यदि ॥

सूत्रार्थ—(जीवाणं भंते! किं पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी पच्चक्खाणापच्चक्खाणी) हे भदन्त! जीव क्या प्रत्याख्यानी हैं' या अप्रत्याख्यानी हैं? या प्रत्याख्यानाप्रत्याक्यानी हैं? (गोयमा! जीवा पच्चक्खाणी वि अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि) हे गौतम! जीव प्रत्याख्यानी भी हैं, अप्रत्याख्यानी भी है और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानी भी हैं। (सव्वजीवाणं एवं पुच्छा) इसी तरह के प्रश्न हे भदन्त! मेरे, सब जीवों के विषय में भी हैं? (गोयमा! नेरइया अप

પ્રત્યખ્યાનાદિ વક્તવ્યતા—

"जीवाण भंते!" ઈત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(जीवाण भंते! किं पचक्खाणी, अपचक्खाणी, पचक्खाणा पचक्खाणी?) હે ભદન્ત! જીવ શું પ્રત્યાખ્યાની (સર્વ વિરતિવાળા) છે? કે અપ્રત્યાખ્યાની (સર્વ વિરતિથી રહિત) છે? કે પ્રત્યાખ્યાના પ્રત્યાખ્યાની (અંશત વિરતિવાળા) છે?

(गोयमा!) હે ગૌતમ! (जीवा पचक्खाणी वि, अपचक्खाणी वि, पचक्खाणापचक्खाणीवि) હે ગૌતમ! જીવ પ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે, અપ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે અને પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે (सव्व जीवाण एव पुच्छा) હે ભદન્ત! બધા જીવોના વિષયમા પણ હું એજ પ્રશ્ન પૂછવા માગુ છું.

च्छिसु वा, विगच्छन्ति वा, विगच्छिस्सति वा, व्यगच्छन् वा, विगच्छन्ति वा, विगमिष्यन्ति वा ?

अयममिमाय यदि लोकोऽसङ्ख्यातो वर्तते तदा तत्र अनन्तानि रात्रिंदिवानि कथं भवन्ति ? लोकरूपाधारस्यासंख्यातप्रदेशात्मकतया स्वल्पत्वात्, रात्रि दिवरूपाधेयस्य अनन्ततया बहुत्वात्, लघुरूपाधारे विशालाधेयस्य स्थित्य सम्भवात्, एवं यदि नियतपरिमाणानि चेत् रात्रिंदिवानि तदा कथमनन्तानि तानि भवितुमर्हन्ति तयो परस्परविरोधादिति । भगवानाह—'हंता, अज्जो ! असं-

होते हैं क्या ? और आगे भी उत्पन्न होंगे क्या ? (विगच्छिसु वा, विगच्छंति वा, विगच्छिस्संति वा) नष्ट हुए हैं क्या ! नष्ट होते हैं क्या ! आगे भी नष्ट होंगे क्या ? इस प्रकार से प्रश्न पूछने का आशय यह है कि यदि लोक असंख्यात प्रदेशवाला है तो उसमें अनन्त रात्रि दिवस रूप आधेय कैसे समा सकते हैं। क्योंकि लोकरूप आधार जब कि असं ख्यात प्रदेशात्मक है तो वह अपने आधेय की अपेक्षा स्वल्प है और आधेय (पदार्थ) अनन्त होने के कारण बहुत हैं। लघुरूप आधार में विशाल आधेय की स्थिति बनना असंभव है "आधासेर के पात्र में कैसे सेर समाय" ऐसी लौकिक कहावत भी है। तथा यदि रात्रिदिवस नियत परिमाण वाले हैं तो फिर वे अनन्त कैसे हो सकते हैं क्यों कि अनन्त और नियत परिमाण का आपस में विरोध है। इस प्रकार के इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने उन्हें समझाया-(हंता अज्जो ! असंखेज्जे लोए,

---

दिया उप्पज्जिसु वा उप्पज्जति वा, उप्पज्जिस्संति वा ?) શુ આ લોકમાં પરિત (અસંખ્યાત) રાત્રિદિવસ ઉત્પન્ન થયા છે ? ઉત્પન્ન થાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ ઉત્પન્ન થવાના છે ? (विगच्छिसु वा विगच्छंति वा, विगच्छस्संति वा ?) શુ આ લોકમાં અસંખ્યાત રાત્રિદિવસ નષ્ટ થયા છે ? નષ્ટ થાય છે અને નષ્ટ થશે ? હવે સૂત્રકાર આ પ્રશ્નનો આશય સમજાવતા કહે છે-જો લોક અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળો હોય, તો તેમાં અનંત રાત્રિદિવસ રૂપ આધેય કેવી રીતે સમાઈ શકે ? કારણ કે લોક રૂપ આધાર કે જે અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળો છે તે તેના આધેય (આધાર લેનારી વસ્તુ) કરતા સ્વલ્પ (ઘણો જ નાનો) છે અને આધેય અનંત હોવાને કારણે આધાર કરતાં વિશાળ છે લઘુરૂપ આધારમાં વિશાળ આધેય રહી શકે નહીં. જેવી રીતે અર્ધો શેર સમાવી શકે એવા પાત્રમાં શેરને સમાવી શકાય નહીં, તો અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા આધારમાં અનંત પ્રદેશવાળો આધેય પદાર્થ કેવી રીતે સમાવી શકાય ! તથા જો રાત્રિદિવસ નિયત પરિમાણવાળા હોય તેઓ અનંત કેવી રીતે હોઈ શકે છે ? કારણ કે અનંત અને નિયત પરિમાણો તો એક બીજાના વિરોધી પરિણામો છે

ख्यानं न जानन्ति । जीवाः खलु भदन्त ! किं प्रत्याख्यानं कुर्वन्ति, अप्रत्याख्यानं कुर्वन्ति, प्रत्याख्यानाऽप्रत्याख्यानं कुर्वन्ति ? यथा औधिकस्तथा करणम् । जीवाः खलु भदन्त ! किं प्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः, अप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः, प्रत्याख्यानाऽप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः ? गौतम ! जीवाश्च वैमानिकाश्च प्रत्या-

न जाणंति) जो जीव पचेन्द्रिय हैं वे तीनों को जानते हैं। बाकी के जीव प्रत्याख्यान को नहीं जानते हैं। इसी तरह से वे अप्रत्याख्यान को नहीं जानते हैं और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यन को भी नहीं जानते हैं। (जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणं कुव्वंति, अपच्चक्खाणं कुव्वंति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति) हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यान करते हैं? अप्रत्याख्यान करते हैं? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान करते हैं? (जहा ओहिया तहा कुव्वणा) हे गौतम ! जिस प्रकारसे औधिक दण्डक कहा है उसी प्रकार से प्रत्याख्यान क्रिया जानना चाहिये। (जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया, अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?) हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं क्या ? अप्रत्याख्यानसे निर्वर्तित आयुवाले होते हैं क्या ? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं क्या ? (गोयमा) हे गौतम ! (जीवा य वेमाणिया य पच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया, तिन्नि वि, अवसेसा अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया)

पच्चक्खाण न जाणंति) પંચેન્દ્રિય જીવો ત્રણેને જાણે છે બાકીના જીવો પ્રત્યાખ્યાનને જાણુતા નથી અને પ્રત્યાખ્યાના–પ્રત્યાખ્યાનને પણ જાણુતા નથી

(जीवाण भते ! किं पच्चक्खाण कुव्वंति, अपच्चक्खाणं कुव्वति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति ?) હે ભદન્ત ! જીવો શુ પ્રત્યાખ્યાન કરે છે ? અપ્રત્યાખ્યાન કરે છે ? પ્રત્યાખ્યાના–પ્રત્યાખ્યાન કરે છે ?

(जहा ओहिया तहा, कुव्वणा) હે ગૌતમ ! ઔધિક (સામાન્ય જીવ) દંડકમા જે પ્રમાણે કહ્યુ છે એજ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાના વિષયમાં પણ સમજવુ. (जीवाण भंते ! कि पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया, अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया, पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?) હે ભદન્ત ! જીવો શું પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે ? શુ જીવો અપ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે ? શું જીવો પ્રત્યાખ્યાના–પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जीवा य वेमाणियाय पच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया, तिन्नि वि अवसेसा अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) જીવ અને વૈમાનિક દેવો

बहूनां जनानां समावेशस्तथाऽसंख्यातप्रदेशेऽपि अनन्तानां जीवानां समावेशः संभवति, अथ च ते जीवा एकस्मिन्नेव समयादिकाले अनन्तसंख्यायाम् उत्पद्यन्ते विनश्यन्ति च, स च समयादिकालः तेषु साधारणवनस्पतिशरीरावस्थायां विद्यमानेषु अनन्तजीवेषु, अथ च प्रत्येकवनस्पतिशरीरावस्थायां विद्यमानेषु परीत्त -नियतपरिमाणासंख्यातेषु जीवेषु प्रत्येकशरीरं तिष्ठति, यतः समयादि कालस्य जीवस्थितिपर्यायतया रात्रिंदिवरूपकालस्यापि अनन्तत्वपरीतत्व व्यवहारसमवेन असंख्यातप्रदेशात्मकलोकेऽपि अनन्तरात्रिंदिवानाम् असंख्यातरात्रिंदिवानां च कालत्रयेऽपि स्थितिसम्भवात्-तदेव प्रश्नोत्तरभावेन स्पष्टीकरोति

स्वभाव होने के कारण अनन्त भी जीवों का समावेश हो जाता है-अथवा-जैसे-एक ही कूटागारशाला में बहुत मनुष्यों का समावेश हो जाता है, उसी प्रकार से असंख्यात प्रदेशों में भी अनन्त जीवों का समावेश हो जाता है ये जीव एक ही समयादिरूप काल में अनन्त की संख्या में उत्पन्न होते हैं और नष्ट होते हैं। यह समयादिरूप काल साधारण वनस्पति रूप शरीर की अवस्था में विद्यमान अनन्त जीवों में से प्रत्येक जीव में तथा प्रत्येक वनस्पति रूप शरीर की अवस्था में विद्यमान नियतपरिमाण वाले असंख्यात जीवों में से प्रत्येक जीव में प्रत्येक शरीर में रहता है कारण कि यह समयादिक काल जीवों की स्थितिरूप-पर्यायरूप है इस तरह होने के कारण रातदिनरूप काल में भी अनन्तता और परीतता का व्यवहार हो जाता है अतः असंख्यात प्रदेशात्मक लोक में भी अनन्त रातदिनों कि स्थिति बनाने में कोई विरोध जैसी बात नहीं आती है। इसी बात को यहां पर प्रश्नोत्तर के

घणा જ માણસોનો સમાવેશ થઈ શકે છે એજ પ્રમાણે અસખ્યાત પ્રદેશો વાળા આ લોકમા પણ અનત જીવોનો સમાવેશ થઈ જાય છે તે જીવો એક જ સમયાદિરૂપ કાળમા અનતની સખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ પણ પામે છે

આ સમયાદિ રૂપ કાળ સાધારણ વનસ્પતિકાયની અવસ્થામાં રહેલા અનત જીવોમાંના પ્રત્યેક (દરેક) જીવમાં તથા પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયની અવસ્થામાં રહેલા નિયત પરિમાણવાળા-અસખ્યાત જીવોમાના પ્રત્યેક જીવમા-પ્રત્યેક શરીરમાં રહે છે કારણ કે તે સમયાદિ રૂપ કાળ જીવોની સ્થિતિરૂપ (પર્યાયરૂપ) છે આમ હોવાથી રાતદિન રૂપ કાળમાં પણ અનતતા અને પરીતતાનો વ્યવહાર શક્ય બને છે તેથી અસખ્યાત પ્રદેશોવાળા લોકમાં પણ અનત રાત્રિદિનની સ્થિતિ માનવામાં કોઈ બાધા (બાધ) આવતા નથી

ख्यानं न जानन्ति। जीवाः खलु भदन्त ! किं प्रत्याख्यानं कुर्वन्ति, अप्रत्याख्यानं कुर्वन्ति, प्रत्याख्यानाऽप्रत्याख्यानं कुर्वन्ति ? यथा औधिकस्तथा करणम्। जीवाः खलु भदन्त ! किं प्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः, अप्रत्याख्याननिर्वर्तिता युष्काः, प्रत्याख्यानाऽप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः ? गौतम ! जीवाश्च वैमानिकाश्च प्रत्या-

---

न जाणंति) जो जीव पञ्चेन्द्रिय हैं वे तीनों को जानते हैं। बाकी के जीव प्रत्याख्यान को नहीं जानते हैं। इसी तरह से वे अप्रत्याख्यान को नहीं जानते हैं और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यन को भी नहीं जानते हैं। (जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणं कुव्वंति, अपच्चक्खाणं कुव्वंति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति) हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यान करते हैं? अप्रत्याख्यान करते हैं? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान करते हैं? (जहा ओहिया तहा कुव्वणा) हे गौतम ! जिस प्रकारसे औधिक दण्डक कहा है उसी प्रकार से प्रत्याख्यान क्रिया जानना चाहिये। (जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया, अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?) हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं क्या ? अप्रत्याख्यानसे निर्वर्तित आयुवाले होते हैं क्या ? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान से निर्वर्तित आयुवाले होते हैं क्या ? (गोयमा) हे गौतम ! (जीवा य वेमाणिया य पच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया, तिन्नि वि, अवसेसा अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया)

पच्चक्खाण न जाणंति) પંચેન્દ્રિય જીવો ત્રણેને જાણે છે બાકીના જીવો પ્રત્યાખ્યાનને જાણતા નથી અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાનને પણ જાણતા નથી

(जीवाण भते ! कि पच्चक्खाण कुव्वंति, अपच्चक्खाणं कुव्वति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति ?) હે ભદન્ત ! જીવો શું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે? અપ્રત્યાખ્યાન કરે છે? પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાન કરે છે?

(जहा ओहिया तहा, कुव्वणा) હે ગૌતમ ! ઔધિક (સામાન્ય જીવ) દંડકમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે એજ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાના વિષયમા પણ સમજવુ. (जीवाण भंते ! कि पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया, अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया, पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ?) હે ભદન્ત ! જીવો શું પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે? શું જીવો અપ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે? શું જીવો પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત આયુવાળા થાય છે?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जीवा य वेमाणियाय पच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया, तिन्नि वि अवसेसा अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया) જીવ અને વૈમાનિક દેવો

बहूनां जनानां समावेशस्तथाऽसख्यातप्रदेशेऽपि अनन्तानां जीवानां समावेशः संभवति, अथ च ते जीवा एकस्मिन्नेव समयादिकाले अनन्तसख्यायाम् उत्पद्यन्ते विनश्यन्ति च, स च समयादिकालः तेषु साधारणवनस्पतिशरीरावस्थायां विद्यमानेषु अनन्तजीवेषु, अथ च प्रत्येकवनस्पतिशरीरावस्थायां विद्यमानेषु परीतेषु -नियतपरिमाणासख्यातेषु जीवेषु प्रत्येकशरीरं तिष्ठति, यतः समयादि कालस्य जीवस्थितिपर्यायतया रात्रिंदिवरूपकालस्यापि अनन्तत्वपरीतत्व व्यवहारसमवेन असख्यातप्रदेशात्मकलोकेऽपि अनन्तरात्रिंदिवानाम् असख्यातरात्रिंदिवानां च कालत्रयेऽपि स्थितिसभवात्-तदेव प्रश्नोत्तरभावेन स्पष्टीकरोति

स्वभाव होने के कारण अनन्त भी जीवों का समावेश हो जाता है-अथवा-जैसे-एक ही कूटागारशाला में बहुत मनुष्यों का समावेश हो जाता है, इसी प्रकार से असख्यात प्रदेशों में भी अनन्त जीवों का समावेश हो जाता है ये जीव एक ही समयादिरूप काल में अनन्त की संख्या में उत्पन्न होते हैं और नष्ट होते हैं। यह समयादिरूप काल साधारण वनस्पति रूप शरीर की अवस्था में विद्यमान अनन्त जीवों में से प्रत्येक जीव में तथा प्रत्येक वनस्पति रूप शरीर की अवस्था में विद्यमान नियतपरिमाण वाले असंख्यात जीवों में से प्रत्येक जीव में प्रत्येक शरीर में रहता है कारण कि यह समयादिक काल जीवों की स्थितिरूप-पर्यायरूप है इस तरह होने के कारण रातदिनरूप काल में भी अनन्तता और परीतता का व्यवहार हो जाता है अतः असख्यात प्रदेशात्मक लोक में भी अनन्त रातदिनों कि स्थिति बताने में कोई विरोध जैसी बात नहीं आती है। इसी बात को यहां पर प्रश्नोत्तर के

बधां જ માણસોનો સમાવેશ થઈ શકે છે એજ પ્રમાણે અસખ્યાત પ્રદેશો વાળા આ લોકમાં પણ અનંત જીવોનો સમાવેશ થઇ જાય છે તે જીવો એક જ સમયાદિરૂપ કાળમાં અનંતની સખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ પણ પામે છે

આ સમયાદિ રૂપ કાળ સાધારણ વનસ્પતિકાયની અવસ્થામાં રહેલા અનંત જીવોમાંના પ્રત્યેક (દરેક) જીવમાં તથા પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયની અવસ્થામાં રહેલા નિયત પરિમાણવાળા-અસંખ્યાત જીવોમાંના પ્રત્યેક જીવમાં-પ્રત્યેક શરીરમાં રહે છે, કારણ કે તે સમયાદિ રૂપ કાળ જીવોની સ્થિતિરૂપ (પર્યાયરૂપ) છે આમ હોવાથી રાતદિન રૂપ કાળમાં પણ અનંતતા અને પરીતતાનો વ્યવહાર શક્ય બને છે તેથી અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા લોકમાં પણ અનંત રાત્રિદિનની સ્થિતિ માનવામાં કોઈ વાધા (બાધ) આવતો નથી.

सर्वविरतिमन्तः, अथवा अप्रत्याख्यानिनः विरतिरहिताः 'प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो देशविरतिमन्तो वा भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा! जीवा पच्चक्खाणी वि, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि' हे गौतम! जीवाः केचित् प्रत्याख्यानिनोऽपि सर्वविरता अपि भवन्ति, केचिद् जीवा अप्रत्याख्यानिनोऽपि अविरता अपि भवन्ति, केचिच्च जीवाः प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनोऽपि देशविरता

प्रभु से ऐसा पूछा है कि-"जीवाणं भंते! किं पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी?" हे भदन्त! जीव क्या प्रत्याख्यानी-सर्वविरतिवाले होते हैं? अथवा-अप्रत्याख्यानी-सर्वविरति से रहित होते हैं? या प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानी-देशविरतिवाले होते हैं? इस गौतमके प्रश्नके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं कि-(गोयमा) हे गौतम! (जीवा) जीव (पच्चक्खाणी वि, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि) प्रत्याख्यानी भी होते हैं, अप्रत्याख्यानी भी होते हैं और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानी भी होते हैं। तात्पर्य कहने का यह है कि इस संसार में कितनेक ऐसे भी जीव हैं, जो सर्वविरतिरूप चारित्रवाले होते हैं-कितनेक ऐसे भी जीव हैं कि जीनके किसी भी प्रकार की विरति नहीं होती है-अविरत होते हैं। और कितनेक जीव ऐसे भी होते हैं कि जो देशविरतिरूप श्रावकाचार को धारण किये हुए होते हैं।

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-(जीवाण भंते! किं पच्चक्खाणी, अपचक्खाणी पच्चक्खाणापच्चक्खाणि?) હે ભદન્ત! જીવો શું પ્રત્યાખ્યાની-સર્વ વિરતિવાળા-હોય છે? કે અપ્રત્યાખ્યાની-સર્વ વિરતિ રહિત-હોય છે? કે પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાની-દેશવિરતિવાળા (અંશતઃ વિરતિયુક્ત) હોય છે?

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે- (गोयमा!) હે ગૌતમ! (जीवा) જીવો (पच्चक्खाणी वि, अपच्चक्खाणी वि, चच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि) પ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે, અપ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે, અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે આ સંસારમાં કેટલાક એવાં જીવો હોય છે કે જેઓ સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રવાળા હોય છે, કેટલાક એવા પણ જીવો હોય છે કે જેઓ કોઈ પણ પ્રકારની વિરતિથી રહિત-અવિરત હોય છે, અને કેટલાક એવાં પણ જીવો હોય છે કે જેમણે દેશવિરતિરૂપ શ્રાવકાચારને અંગીકાર કરેલ હોય છે.

तया प्राणेत्यर्थः लोकः शाश्वतः सर्वदा स्थायी उक्त प्रतिपादितः, स्थायी चोत्पत्तिक्षणादारभ्यापि स्यादित्यत आह-'अणादीए अणवदग्गे, परित्ते परिवुडे' त्ति, स च लोकः अनादिः आदिरहितः स च सान्तोऽपि स्यादित्यत आह-अनवदग्रः न विद्यते अवदग्रम् अन्तो यस्य स तथा, यद्वा अनवताग्र', न विद्यते अवनतम् अग्रम् अन्त यस्य सः अनवनताग्रः-अनन्तः, परीतः प्रदेशतः परिमितः असंख्यातप्रदेशात्मकः-एतावता लोकस्य असंख्यातत्व पार्श्वनाथप्रभोरपि सम्मतमिति प्रतिपादितम्। तथा स लोकः अलोकेन परिवृतः परिवेष्टितः, एव 'हेट्ठा विच्छिन्ने, मज्झे संखित्ते, उप्पिं विसाले' अध अधो भागे विस्तीर्णः सप्तरज्जुविस्तारत्वात् विस्तृतः, मध्ये संक्षिप्तः एकरज्जुविस्तारत्वात् संकीर्णः, उपरि ऊर्ध्व

उत्पत्ति क्षण से लेकर भी जबतक पदार्थ नष्ट नहीं हो जाता है तबतक भी वह पदार्थ स्थायी माना जाता है-सो ऐसा स्थायी यह लोक नहीं है किन्तु यह तो (अणादीए, अणवदग्गे, परित्ते परिवुडे) अनादि है-आदि से रहित है-जो पदार्थ अनादि होता है वह प्रागभावकी तरह सान्त भी देखा जाता है अतः यह लोक ऐसा अनादि नहीं है किन्तु अनवदग्र है-अन्तरहित है-अविनाशी है-अनन्त है-परीत है-प्रदेशों की अपेक्षा परिमित है, असंख्यात प्रदेशात्मक है। इस कथन से एतावता यह प्रकट किया गया है कि लोक में असंख्यातता पार्श्वनाथ प्रभु को भी सम्मत है। तथा-यह लोक अलोक से परिवृत है-परिवेष्टित है (हेट्ठा विच्छिन्ने मज्झे संखित्ते उप्पिं विसाले) नीचे इसका विस्तार सात राजू का है अतः यह नीचे की ओर सातराजू का विस्तृत है, मध्य में यह

छे એવો) કહ્યો છે (પાર્શ્વનાથનાં વચનોને લોકો પ્રમાણભૂત ગણતા તેથી તેમને માટે પુરુષ આદાન અથવા પુરુષોપાદેય વિશેષણ વપરાયું છે) ઉત્પત્તિની ક્ષણથી લઈને જ્યાં સુધી પદાર્થ નષ્ટ ન થાય, ત્યાં સુધી પણ પદાર્થને સ્થાયી માનવામાં આવે છે, પરન્તુ આ લોક એ પ્રમાણે સ્થાયી નથી. આ લોક તો (અણાદીએ, અણવદગ્ગે, परित्ते परिवुडे) અનાદિ છે જે પદાર્થ અનાદિ હોય છે તે પ્રાગ્ભાવની જેમ સાન્ત (અંતયુક્ત) પણ હોઇ શકે છે, પરન્તુ આ લોક તો અનન્ત (અંતરહિત) છે-એટલે કે અવિનાશી છે, અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે પરિમિત છે અને અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળો છે આ કથન દ્વારા એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે લોકમાં અસંખ્યાતતા (અસંખ્ય પ્રદેશાત્મકતા) તો પાર્શ્વનાથ ભગવાને પણ સ્વીકારેલી છે તથા આ લોક અલોકથી વીંટળાયેલો છે (हेट्ठा विच्छिन्ने मज्झे संखित्ते उप्पिं विसाले) નીચેના ભાગમાં તે વિસ્તૃત છે, કારણ કે નીચેથી તે સાત રાજૂ પ્રમાણ છે, વચ્ચેથી

न्तानां शेषौ द्वौ प्रत्याख्यान-प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानात्मकौ प्रतिषेधयितव्यौ, तथाहि-नैरयिकादिचतुरिन्द्रियान्ता नो प्रत्याख्यानिनः सर्वविरताः, नो वा प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो देशविरता भवन्ति तेषामविरतत्वात्, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणीवि,' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः नो प्रत्याख्यानिनः न सर्वविरता भवन्ति किन्तु अप्रत्याख्यानिनोऽपि केचिद् अविरता अपि भवन्ति, केचित् प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो

ख्यानी-अविरत होते हैं तो इसी कारण से यहां पर (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) प्रत्याख्यानी होने का और प्रत्याख्याना-प्रत्याख्यानी होने का प्रतिषेध किया गया है। चारित्रमोहनीय कर्मकी प्रकृति जो प्रत्याख्यानावरण क्रोध मान माया लोभ है उसके अभावसे तो सर्वविरतिरूप प्रत्याख्यान होता है और अप्रत्याख्यानावरण क्रोध मान माया लोभके अभाव से श्रावकका देशविरतिरूप चारित्र होता है-सो नारक जीवों में यावत् चौइन्द्रिय जीवोंमें इनका अभाव नहीं होता है। कारण कि नारक आदि जीवों में ऐसी योग्यता नहीं है और एकेन्द्रियादिक जीवों में मन का अभाव है। सञ्ज्ञी पंचेन्द्रिय पर्याप्त जीवों के ही चारित्र की प्राप्ति होना कहा गया है। 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि' पंचेन्द्रिय तिर्यञ्चों के सर्वविरतिरूप प्रत्याख्यान नहीं होता है। कारण सर्वविरतिरूप चारित्र के नियमों का प्रतिपालन उनसे अपनी अवस्था में पूर्णरूप से यथावत् हो

નથી એજ વાત (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) આ સૂત્રમા પ્રકટ કરી છે એટલે કે અપ્રત્યાખ્યાની સિવાયના બન્ને વિકલ્પોનો અહીં અસ્વીકાર સમજવો. ચારિત્ર મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ જે અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ છે, તેના અભાવથી તો સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થાય છે, અને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના અભાવથી શ્રાવકનું દેશવિરતિ રૂપ ચારિત્ર સભવે છે પણ નારકથી ચતુરિન્દ્રિ પર્યન્તના જીવોમા તેમનો અભાવ હોતો નથી કારણ કે નારક આદિ જીવોમા એવી યોગ્યતા હોતી નથી અને એકેન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોમા મનનો અભાવ હોય છે. સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવોમા જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ સભવી શકે છે

(पंचिदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणा पच्चक्खाणी वि) પચેન્દ્રિય તિર્યચોમા સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થતા નથી કારણ કે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રના નિયમોનુ પ્રતિપાલન તે અવસ્થામા યોગ્ય

तथा प्राप्तेत्यर्थः लोकः शाश्वतः सर्वदा स्थायी इत्य प्रतिपादित, स्थायी चोत्पत्तिक्षणादारभ्यापि स्यादित्यत आह-'अणादीए अणवदग्गे, परित्ते परिवुडे' त्ति, स च लोक अनादि' आदिरहित स च सान्तोऽपि स्यादित्यत आह-अनवदग्रः न विद्यते अवदग्रम् अन्तो यस्य स तथा, यद्वा अनवताग्र, न विद्यते अवनतम् अग्रम् अन्त यस्य सः अनवनताग्र -अनन्तः, परीतः प्रदेशत परिमिता असंख्यातप्रदेशात्मकः=एतावता लोकस्य असंख्यातत्वं पार्श्वनाथप्रभोरपि सम्मत मिति प्रतिपादितम् । तथा स लोकः अलोकेन परिवृतः परिवेष्टितः, एवं 'हेट्ठा विच्छिन्ने, मज्झे संखित्ते, उप्पिं विसाले ' अध अधो भागे विस्तीर्ण सप्तरज्जु विस्तारत्वात् विस्तृतः, मध्ये संक्षिप्त एकरज्जुविस्तारत्वात संकीर्ण', उपरि ऊर्ध्व

उत्पत्ति क्षण से लेकर भी जबतक पदार्थ नष्ट नहीं हो जाता है तबतक भी वह पदार्थ स्थायी माना जाता है-सो ऐसा स्थायी यह लोक नहीं है किन्तु यह तो (अणादीए, अणवदग्गे, परित्ते परिवुडे) अनादि है-आदि से रहित है-जो पदार्थ अनादि होता है वह प्रागभावकी तरह सान्त भी देखा जाता है अतः यह लोक ऐसा अनादि नहीं है किन्तु अनवदग्र है-अन्तरहित है-अविनाशी है-अनन्त है-परीत है-प्रदेशों की अपेक्षा परिमित है, असंख्यात प्रदेशात्मक है। इस कथन से एतावता यह प्रकट किया गया है कि लोक में असंख्यातता पार्श्वनाथ प्रभु को भी सम्मत है। तथा-यह लोक अलोक से परिवृत है-परिवेष्टित है (हेट्ठा विच्छिन्ने मज्झे संखित्ते उप्पिं विसाले) नीचे इसका विस्तार सात राजु का है अत यह नीचे की ओर सातराजु का विस्तृत है, मध्य में यह

છે એવો) કહ્યો છે (પાર્શ્વનાથના વચનોને લોકો પ્રમાણભૂત ગણતા તેથી તેમને માટે પુરુષ આદા અથવા પુરુષોપાદેય વિશેષણ વપરાયું છે) ઉત્પત્તિની ક્ષણથી લઈને જ્યાં સુધી પદાર્થ નષ્ટ ન થાય, ત્યાં સુધી પણ પદાર્થને સ્થાયી માનવામાં આવે છે, પરન્તુ આ લોક એ પ્રમાણે સ્થાયી નથી. આ લોક તો (अणादीए, अणवदग्गे, परित्ते परिवुडे) અનાદિ છે જે પદાર્થ અનાદિ હોય છે તે પ્રાગ્ભાવની જેમ સાન્ત (અંતયુક્ત) પણ હોઈ શકે છે, પરન્તુ આ લોક તો અનંત (અંતરહિત) છે-એટલે કે અવિનાશી છે, અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે પરિમિત છે અને અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળો છે આ કથન દ્વારા એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે લોકમાં અસંખ્યાતતા (અસંખ્ય પ્રદેશાત્મકતા) તો પાર્શ્વનાથ ભગવાને પણ સ્વીકારેલી છે તથા આ લોક અલોકથી ઘેરાયેલો છે (हेट्ठा विच्छिन्न मज्झे संखित्त उप्पिं विसाले) નીચેના ભાગમાં તે વિસ્તૃત છે, કારણ કે નીચેથી તે સાત રાજૂ પ્રમાણ છે વચ્ચેથી

ख्यानां शेषौ द्वौ प्रत्याख्यान-प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानात्मकौ प्रतिषेधयितव्यौ, तथाहि-नैरयिकादिचतुरिन्द्रियान्ता नो प्रत्याख्यानिनः सर्वविरताः, नो वा प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो देशविरता भवन्ति तेषामविरतत्वात्, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणीवि,' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः नो प्रत्याख्यानिनः न सर्वविरता भवन्ति किन्तु अप्रत्याख्यानिनोऽपि केचिद् अविरता अपि भवन्ति, केचित् प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो

ख्यानी-अविरत होते हैं तो इसी कारण से यहां पर (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) प्रत्याख्यानी होने का और प्रत्याख्याना-प्रत्याख्यानी होने का प्रतिषेध किया गया है। चारित्रमोहनीय कर्मकी प्रकृति जो प्रत्याख्यानावरण क्रोध मान माया लोभ है उसके अभावसे तो सर्वविरतिरूप प्रत्याख्यान होना है और अप्रत्याख्यानवरण क्रोध मान माया लोभके अभाव से श्रावकका देशविरतिरूप चारित्र होता है-सो नारक जीवों में यावत् चौइन्द्रिय जीवोंमें इनका अभाव नहीं होता है। कारण कि नारक आदि जीवों में ऐसी योग्यता नहीं है और एकेन्द्रियादिक जीवों में मन का अभाव है। सञ्ज्ञी पंचेन्द्रिय पर्याप्त जीवों के ही चारित्र की प्राप्ति होना कहा गया है। 'पंचिंदियतिरिक्ख जोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि" पंचेन्द्रिय तिर्यञ्चों के सर्व विरतिरूप प्रत्याख्यान नहीं होता है। कारण सर्वविरतिरूप चारित्र के नियमों का प्रतिपालन उनसे अपनी अवस्था में पूर्णरूप से यथावत् हो

નથી એજ વાત (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) આ સૂત્રમા પ્રકટ કરી છે એટલે કે અપ્રત્યાખ્યાની સિવાયના બન્ને વિકલ્પોનો અહીં અસ્વીકાર સમજવો. ચારિત્ર મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ જે પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ છે, તેના અભાવથી તો સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થાય છે, અને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના અભાવથી શ્રાવકનુ દેશવિરતિ રૂપ ચારિત્ર સભવે છે પણ નારકથી ચતુરિન્દ્રિ પર્યન્તના જીવોમા તેમનો અભાવ હોતો નથી કારણ કે નારક આદિ જીવોમા એવી યોગ્યતા હોતી નથી અને એકેન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોમા મનનો અભાવ હોય છે. સજ્ઞી પચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવોમા જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ સભવી શકે છે

(पंचिदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि) પચેન્દ્રિય તિર્યચોમા સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થતા નથી કારણ કે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રના નિયમોનુ પ્રતિપાલન તે અવસ્થામા યોગ્ય

अनन्तनताग्रे परीते परिहृते 'हेट्ठा वित्थिण्णंसि' अधो विस्तीर्णे, 'मज्झे संखित्तंसि' मध्ये संक्षिप्त 'उप्पिं विसालंसि' उपरिविशाले 'अहे पलियंकसंठियंसि' अधः पल्यङ्कसंस्थिते 'मज्झे वरवइरविग्गहियंसि' मध्ये वरवज्रविग्रहिके श्रेष्ठवज्राकारे 'उप्पिं उद्धमुइंगाकारसंठियंसि' उपरि ऊर्ध्वमृदङ्गाकारसंस्थिते ऊर्ध्वमुखमृदङ्गवद् विराजमाने लोके इति पूर्वेणान्वयः 'अणंता जीवघणा उप्पज्जित्ता उप्पज्जित्ता निलीयंति' अनन्ता परिमाणतः सूक्ष्मादिसाधारणशरीराणां मिश्रितत्वात्, जीवसन्ततीनामपर्यवसानत्वाद् तदपेक्षया वा अनन्ता', जीवघना' जीवाश्चते घनाश्चेति जीवघना' ज्ञानाद्यनन्तपर्यायसमुदायात्मकत्वात्, असंख्येयप्रदेशपिण्डात्मकत्वाच्च उत्पद्य, उत्पद्य पुनः पुनः समुत्पद्य विलीयन्ते तिरोदधते

दगंसि परित्तंसि परिवुडंसि) इस तरह इस शाश्वत लोक में जो कि अनादि अनन्त और परिमित है तथा अलोक से घिरा हुआ है (हेट्ठा वित्थिन्ने) नीचे के भाग में जो विस्तीर्ण हो गया है और जो (उप्पिं विसालंसि) ऊपर में विस्तृत है इसी लिये जिसका (अहे पलियंक संठियंसि) नीचे का आकार पलंग जैसा (मज्झे वरवइरविग्गहंसि) बीच का आकार उत्तमवज्र के जैसा और (उप्पिं उद्धमुइंगाकार संठियंसि) ऊपर का आकार सीधे मुंह रखे हुए मृदंग के जैसा है (अणंता जीवघणा) अनंत जीव घन (उप्पज्जित्ता उप्पज्जित्ता) उत्पन्न हो होकर (निलीयंति) नष्ट होते हैं-यहां जो (अनंत जीव घन) ऐसा कहा है -सो यह सूक्ष्मादि साधारण शरीरों की विवक्षा को लेकर अथवा-जीवसन्तति की अपर्यवसानता को लेकर कहा गया है तथा-जीव ज्ञानादिक अनन्त पर्यायों का समुदाय रूप है-इसलिये अथवा-असंख्यात प्रदेशों का यह एक पिण्डरूप है-इसलिये उसे (जीवघन) ऐसा

(तंसि च णं सासयंसि लोगंसि अणादियंसी अणवदग्गंसि परित्तंसि परिवुडंसि) આ પ્રકારના શાશ્વત, અનાદિ, અનંત પરિમિત (અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક) અને અલોકથી ઘેરાયેલા (हेट्ठा वित्थिन्ने, मज्झे संखित्ते, उप्पिं विसालंसि) નીચેના ભાગમાં વિસ્તૃત, વચ્ચેથી સંક્ષિપ્ત અને ઉપરથી વિસ્તૃત એવા, (अहे पलियंकसंठियंसि, मज्झे वरवइरविग्गहंसि, उप्पिं उद्धमुइंगाकारसंठियंसि) નીચેથી પલંગના આકારના, વચ્ચેથી ઉત્તમ વજ્રના આકારના અને ઉપરથી ઉર્ધ્વમુખે રાખેલા મૃદંગના આકારના આ લોકમાં 'अणंता जीवघणा' અનંત જીવઘન "उप्पज्जित्ता उप्पज्जित्ता" ઉત્પન્ન થઈને "निलीयंति" નષ્ટ થયા કરે છે અહીં જે "अनंत जीवघन" શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવે. છે તે

नानां शेषौ द्वौ प्रत्याख्यान-प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानात्मकौ प्रतिषेधयितव्यौ, तथाहि-नैरयिकादिचतुरिन्द्रियान्ता नो प्रत्याख्यानिनः सर्वविरताः, नो वा प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो देशविरता भवन्ति तेषामविरतत्वात् , ' पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणीत्ति,' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः नो प्रत्याख्यानिनः न सर्वविरता भवन्ति किन्तु अप्रत्याख्यानिनोऽपि केचिद् अविरता अपि भवन्ति, केचित् प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो

ख्यानी-अविरत होते हैं तो इसी कारण से यहां पर (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) प्रत्याख्यानी होने का और प्रत्याख्याना-प्रत्याख्यानी होने का प्रतिषेध किया गया है। चारित्रमोहनीय कर्मकी प्रकृति जो प्रत्याख्यानावरण क्रोध मान माया लोभ है उसके अभावसे तो सर्वविरतिरूप प्रत्याख्यान होना है और अप्रत्याख्यानवरण क्रोध मान माया लोभके अभाव से श्रावकका देशविरतिरूप चारित्र होता है-सो नारक जीवों में यावत् चौइन्द्रिय जीवोंमें इनका अभाव नहीं होना है। कारण कि नारक आदि जीवों में ऐसी योग्यता नहीं है और एकेन्द्रियादिक जीवों में मन का अभाव है। सञ्ज्ञी पंचेन्द्रिय पर्याप्त जीवों के ही चारित्र की प्राप्ति होना कहा गया है। ' पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि ' पंचेन्द्रिय तिर्यञ्चों के सर्व विरतिरूप प्रत्याख्यान नहीं होता है। कारण सर्वविरतिरूप चारित्र के नियमों का प्रतिपालन उनसे अपनी अवस्था में पूर्णरूप से यथावत् हो

નથી એજ વાત (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) આ સૂત્રમાં પ્રકટ કરી છે એટલે કે અપ્રત્યાખ્યાની સિવાયના બન્ને વિકલ્પોનો અહીં અસ્વીકાર સમજવો. ચારિત્ર મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ જે પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ છે, તેના અભાવથી તો સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થાય છે, અને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના અભાવથી શ્રાવકનુ દેશવિરતિ રૂપ ચારિત્ર સંભવે છે પણ નારકથી ચતુરિન્દ્રિ પર્યન્તના જીવોમા તેમનો અભાવ હોતો નથી કારણ કે નારક આદિ જીવોમા એવી યોગ્યતા હોતી નથી અને એકેન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોમા મનનો અભાવ હોય છે. સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવોમા જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ સંભવી શકે છે

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમા સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થતા નથી કારણ કે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રના નિયમોનુ પ્રતિપાલન તે અવસ્થામા યોગ્ય

उत्पद्य उत्पद्य विलीयन्ते स लोको भूतः भवनधर्मयोगात् सद्भूत, स च भूतः अनुत्पत्तिकोऽपि स्यात् यथा नयमतेन गगनम्, अत आह–उत्पन्नः–उत्पादयुक्तः, उत्पन्नश्च घटाभाववत् अविनश्वरोऽपि स्यात् अत आह–विगत –विनष्टः विनाश युक्तः, विगतश्च निरन्वयोऽपि भवति अत आह–परिणत, पर्यायान्तराण्यापन्न, न तु निरन्वयनाश नए । अथ तस्यैवविधस्य लोकस्य निश्चयार्थमाह–अजीवेः

परिणए, अजीवेहिं लोकइ, पलोकइ) जहां पर बार २ जीवघन उत्पन्न हो होकर नष्ट होते रहते हैं ऐसा यह लोक भवनधर्म के योग से सद्भूतस्वरूप है–असद्भूतरूप नहीं हैं अर्थात् द्रव्य का लक्षण उत्पाद व्यय और ध्रौव्यात्मक माना गया है लोक भी एक द्रव्य है–अतः यह भी उत्पाद व्यय और ध्रौव्य लक्षण वाला है–यही बात सूत्रकार ने (भूए उप्पन्ने विगए) इन पदों द्वारा प्रकट की है–भूतपद से सूत्रकार ने लोक में ध्रौव्य धर्म प्रकट किया है जो पदार्थ अनुत्पन्न होता है वह भी नैयायिकमतमें आकाशकी तरह भूतधर्मवाला होता है–सो लोक पदार्थ ऐसा भूत धर्मवाला नहीं है किन्तु वह (उप्पन्ने) उत्पत्ति धर्मवाला–उत्पाद धर्मवाला है–जो उत्पाद धर्मवाला होता है वह घटाभाव अर्थात् घटप्रध्वंसाभाव की तरह अविनश्वर भी होता है–अत यह लोकपदार्थ ऐसा नहीं है, किन्तु (विगए) विनाश–व्यय–धर्म वाला है जो विनाशधर्म युक्त होता है वह निरन्वय भी होता है–अर्थात् विनाश को निरन्वय

परिणए, अजीवेहिं लोकइ, पलोकइ " ज्यां वारंवार જીવઘન ઉત્પન્ન થઈ થઈને નાશ થયા કરે છે એવો આ લોક ભવનધર્મથી યુક્ત હોવાને કારણે સદ્‌ભૂત સ્વરૂપ છે પણ અસદ્‌ભૂત–સ્વરૂપ નથી. એટલે કે દ્રવ્યનું લક્ષણ ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્યાત્મક મનાય છે લોક પણ એક દ્રવ્ય છે, તેથી તે પણ ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્યના લક્ષણવાળો છે એજ વાત સૂત્રકારે " भूए उप्पन्ने विगए " ઇત્યાદિ પદો દ્વારા પ્રકટ કરી છે ' भूत ' પદથી સૂત્રકારે લોકમાં ધ્રૌવ્ય ધર્મ પ્રકટ કર્યો છે. જે પદાર્થ અનુત્પન્ન હોય છે તેને પણ નૈયાયિક મતાનુસાર ભૂત–ધર્મવાળો કહ્યો છે, જેમકે આકાશને નૈયાયિક મત પ્રમાણે ભૂતધર્મવાળું કહ્યું છે પરંતુ લોકપદાર્થ આકાશના જેવા ભૂતધર્મવાળો નથી તે તો " उप्पन्ने ' ઉત્પત્તિ ધર્મવાળો (ઉત્પાદ ધર્મવાળો) છે ઉત્પાદ ધર્મવાળો પદાર્થ ઘટાભાવ (ઘટપ્રધ્વંસાભાવ) ની જેમ અવિનશ્વર પણ હોઈ શકે છે, પરંતુ આ લોકપદાર્થ એવો નથી આ લોક તો ' विगए " વિનાશ (વ્યય) ધર્મવાળો છે વિનાશ ધર્મયુક્ત પદાર્થ નિરન્વય પણ હોઈ શકે છે (બૌદ્ધ મતની આ પ્રકારની માન્યતા છે) પરંતુ આ લોક નિરન્વય વિનાશથી યુક્ત

न्वानां शेषौ द्वौ प्रत्याख्यान-प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानात्मकौ प्रतिषेधयितव्यौ, तथाहि-नैरयिकादिचतुरिन्द्रियान्ता नो प्रत्याख्यानिनः सर्वविरताः, नो वा प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो देशविरता भवन्ति तेषामविरतत्वात्, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि,' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः नो प्रत्याख्यानिनः न सर्वविरता भवन्ति किन्तु अप्रत्याख्यानिनोऽपि केचिद् अविरता अपि भवन्ति, केचित् प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनो

ख्यानी-अविरत होते हैं तो इसी कारण से यहां पर (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) प्रत्याख्यानी होने का और प्रत्याख्याना-प्रत्याख्यानी होने का प्रतिषेध किया गया है। चारित्रमोहनीय कर्मकी प्रकृति जो प्रत्याख्यानावरण क्रोध मान माया लोभ है उसके अभावसे तो सर्वविरतिरूप प्रत्याख्यान होता है और अप्रत्याख्यानवरण क्रोध मान माया लोभके अभाव से श्रावकका देशविरतिरूप चारित्र होता है-सो नारक जीवों में यावत् चौइन्द्रिय जीवोंमें इनका अभाव नहीं होता है। कारण कि नारक आदि जीवों में ऐसी योग्यता नहीं है और एकेन्द्रियादिक जीवों में मन का अभाव है। सज्ञी पंचेन्द्रिय पर्याप्त जीवों के ही चारित्र की प्राप्ति होना कहा गया है। 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि" पंचेन्द्रिय तिर्यञ्चों के सर्व विरतिरूप प्रत्याख्यान नहीं होता है। कारण सर्वविरतिरूप चारित्र के नियमों का प्रतिपालन उनसे अपनी अवस्था में पूर्णरूप से यथावत् हो

નથી એજ વાત (सेसा दो पडिसेहेयव्वा) આ સૂત્રમા પ્રકટ કરી છે એટલે કે અપ્રત્યાખ્યાની સિવાયના બન્ને વિકલ્પોનો અહીં અસ્વીકાર સમજવો. ચારિત્ર મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ જે પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ છે, તેના અભાવથી તો સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થાય છે, અને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના અભાવથી શ્રાવકનુ દેશવિરતિ રૂપ ચારિત્ર સંભવે છે પણ નારકથી ચતુરિન્દ્રિ પર્યન્તના જીવોમા તેમનો અભાવ હોતો નથી કારણ કે નારક આદિ જીવોમા એવી યોગ્યતા હોતી નથી અને એકેન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોમા મનનો અભાવ હોય છે. સજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવોમા જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ સભવી શકે છે

(पंचिदियतिरिक्खजोणिया णो पच्चक्खाणी, अपच्चक्खाणी वि, पच्चक्खाणापच्चक्खाणी वि) પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમા સર્વવિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન થતા નથી કારણ કે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રના નિયમોનુ પ્રતિપાલન તે અવસ્થામા યોગ્ય

गगनखण्डो लोकपदवाच्यः, इति सत्यं किम्? ततः उत्करीत्या लोकस्वरूपाऽभिधायकपार्श्वजिनवचनसंस्मरणद्वारा भगवान् स्ववचनं समर्थितवानिति' स्थविरा आहुः 'हंता, भगवं' हे भदन्त! हन्त, सत्य भवता यत् लोकस्वरूपं प्रतिपादित तत् सर्वथा सत्यमेवेत्यर्थः।

भगवानाह-' से तेणट्ठेण अज्जो! एवं वुच्चइ-असखेज्जे तं चेव' हे आर्याः! स्थविराः! तत् तेनार्थेन तस्माद्धेतोः एवम् उत्करीत्या उच्यते-असंख्येये लोके सदैव पूर्ववदेव अनन्तानि रात्रिंदिवानि परीतानि च उदपद्यन्त' इत्यादि बोध्यम् 'तप्पमिइं च ण ते पासावच्चेज्जा थेरा भगवंतो समणं भगवं महावीरं 'सव्वन्नू

से लोए) जो प्रमाण के द्वारा विलोकित किया जा सके उसका नाम लोक है यह लोक गगन का पंचास्तिकाय रूप एक खण्ड है कहो आर्यो यह बात सत्य है न? इस प्रकार पार्श्वनाथ भगवान के लोकस्वरूप के अभिप्रायक वचनों को याद कराकर भगवान् ने अपने वचनों को समर्थन किया तब स्थविरों ने (हंता भगव) हां भगवान्! ऐसा ही है-अर्थात् आपने जो लोक के स्वरूप का प्रतिपादन किया है वह सर्वथा सत्य ही है ऐसा कहा-तब प्रभु ने उनसे (से तेणट्ठेण अज्जो एवं वुचइ असखेज्जे त चेव) ऐसा कहा कि हे आर्यो! इसी कारण मैंने ऐसा कहा है कि असख्यात लोक में असख्यात और अनत रातदिन उत्पन्न हुए हैं, उत्पन्न होते हैं और आगे भी उत्पन्न होते रहेंगे इत्यादि सब कथन यहांपर पूर्वोक्त रूप से लगालेना चाहिये। (तप्पभिइ च ण ते पासावच्चेज्जा थेरा भगवंतो समणं भगव महावीर सव्वन्नू सव्वदरिसी

વિલોકી શકાય (જોઈ શકાય) છે તેનું નામ જ લોક છે આ લોક ગગનનો (આકાશનો) પંચાસ્તિકાય રૂપ એક ખંડ છે 'કહો આર્ય! આ વાત સત્ય છે ને?" આ પ્રમાણે પાર્શ્વનાથ ભગવાનના લોક-સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરનારાં વચનોને યાદ કરાવીને જ્યારે ભગવાન મહાવીરે પોતાના વચનોનું સમર્થન કર્યું ત્યારે સ્થવિરોએ કહ્યું 'हंता भगव" હા ભગવાન! એવું જ છે એટલે કે લોકના સ્વરૂપનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે સર્વથા સત્ય છે ત્યારે મહાવીર પ્રભુએ તેમને કહ્યું-(से तेणट्ठेण अज्जो! एव वुच्चइ, असखेज्जे तचेव) હે આર્યો! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા લોકમાં અનંત અને અસંખ્યાત રાત્રિદિવસ ઉત્પન્ન થયાં છે ઉત્પન્ન થાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ ઉત્પન્ન થશે, ઈત્યાદિ સમસ્ત પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું

'तप्पभिइ च ण ते पासावच्चेज्जा थेरा भगवंतो समणं भगवं महावीरं सव्वन्नू सव्वदरिसी त्ति पच्चभिजाणंति" આ પ્રમાણે શ્રમણ ભગવાન મહા-

नेरइया' शेषाः वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकाः यथा नैरयिका उक्तास्तथा विज्ञेयाः। तथा नैरयिकाणां केवलम् अप्रत्याख्यानित्वस्योक्तत्वेन वानव्यन्तरादीनामपि केवलम् अप्रत्याख्यानित्वमेवावसेयम्। प्रत्याख्यानं च तज्ज्ञानं विना न भवितुमर्हतीति तज्ज्ञानं प्रतिपादयितुमाह-'जीवाणं भंते! किं पच्चक्खाणं जाणंति, अपच्चक्खाणं जाणंति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं जाणंति?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त!

विरति अप्रत्याख्यानरूप होती है इसी का नाम प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान है। ऐसा ही चारित्र देशविरतिवाले श्रावक का होता है। इसके हिंसादिक पांच पापों का सर्व रूप से त्याग नहीं होता है किन्तु अनुरूप से ही होता है। इसी कारण इसका चारित्र (अणुव्रत) ऐसा कहा गया है। सर्व विरति रूप चारित्र में हिंसादि पापों का त्याग सर्व रूप से हो जाता है इस कारण सर्वविरतिरूप चरित्र (महाव्रत) ऐसा कहा गया है 'सेसा जहा नेरइया शेष-वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, एवं वैमानिक ये सब नैरयिक जीवों की तरह जानना चाहिये-अर्थात् नैरयिक जीव जिस तरह से केवल अप्रत्याख्यानी कहे गये हैं-उसी प्रकार से ये सब देव भी केवल अप्रत्याख्यानी होते हैं ऐसा जानना चाहिये। अब सूत्रकार यह बात प्रकट करते हैं कि प्रत्याख्यान प्रत्याख्यान का ज्ञान हुए विना नहीं हो सकता है-इसी बात को गौतम ने प्रभु से इस प्रकार से पूछा है कि-(जीवा णं भंते! किं पच्चक्खाणं जाणंति, अपच्चक्खाणं

છે, આ પ્રકારની દેશવિરતિ (અંશતઃ વિરતિ) ને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાન કહે છે. એવું જ ચારિત્ર દેશવિરતિવાળા શ્રાવકનું હોય છે તેના દ્વારા હિંસાદિક પાંચ પાપોનો સંપૂર્ણ રૂપે ત્યાગ કરાતો નથી, પણ અનુરૂપે જ (અંશતઃ) ત્યાગ કરાય છે, તે કારણે તેના ચારિત્રને "અણુવ્રત" કહે છે સર્વવિરતિ રૂપ ચારિત્ર અંગીકાર કરનાર હિંસાદિક પાપોનો સંપૂર્ણપણે ત્યાગ કરે છે, તે કારણે સર્વવિરતિ રૂપ ચારિત્રને "મહાવ્રત" કહે છે (सेसा जहा नेरइया) બાકીના જીવો એટલે કે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક દેવો અને વૈમાનિકોને નારકોની જેમ અપ્રત્યાખ્યાની જ સમજવા તેઓ પ્રત્યાખ્યાની પણ હોતા નથી અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાની પણ હોતા નથી.

હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે પ્રત્યાખ્યાનનું જ્ઞાન થયા વિના પ્રત્યાખ્યાન થઇ શકતા નથી એજ વાતને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-(जीवा णं भंते! किं पच्चक्खाणं जाणंति? अपच्चक्खाणं जाणंति? पच्चक्खाणपच्चक्खाणं जाणंति?) હે ભદન્ત! શું

क्रमण प्रतिक्रमणसहितं धर्मं च उपसंपद्य अङ्गीकृत्य खलु विहर्तुं स्थातुम् 'इच्छामः' इति पूर्वेणान्वयः। तत्र आदिमान्तिमजिनयोरादिनाथ-महावीरयोरेव नियमेनावश्य कर्तव्यः सप्रतिक्रमणो धर्मः, अन्येषां तु मध्यमानां द्वाविंशतितीर्थकराणां कदाचित्क एव सहेतुकः प्रतिक्रमणधर्मः, उक्तञ्च—

" सपडिक्कमणो धम्मो, पुरिमस्स य पच्छिमस्स य जिणस्स।
मज्झिमगाण जिणाण, कारणजाए पडिक्कमण " ॥ १ ॥

" सप्रतिक्रमणो धर्मः पूर्वस्य च पश्चिमस्य च जिनस्य।
मध्यमकानां जिनानां कारणजाते प्रतिक्रमणम् " ॥ २ ॥

ततो भगवानाह—' अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेह ' भो देवानुप्रियाः ! यथासुखं यथा सुखं भवेत्तथा क्रियताम्, किन्तु प्रतिबन्ध विलम्ब

जिन-आदिनाथ और महावीर को ही नियम से प्रतिक्रमण सहित धर्म अवश्य करणीय है और अन्य २२ तीर्थंकरों को यह प्रतिक्रमण अतिचार लगने पर करने का है-कहा है कि—

" सपडिक्कमणो धम्मो पुरिमस्स य पच्छिमस्स य जिणस्स।
मज्झिमगाण जिणाणं कारणजाए पडिक्कमणं ॥१॥ "

प्रतिक्रमण सहित धर्म आदिजिन और अन्तिम जिनको होता है और मध्य जिनके कारण होने पर प्रतिक्रमण किया जाता है।

जब उन स्थविरों ने ऐसा कहा-तब श्रमण भगवान महावीर ने उनसे कहा-' अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेह ' हे देवानुप्रियो ! जैसा आपको रुचे वैसा आपलोग करें परन्तु इस कार्य में विलम्ब करना

જિન (આદિનાથ ભગવાન) અને અન્તિમ જિન (મહાવીર ભગવાન) ને નિયમથી જ પ્રતિક્રમણ યુક્ત ધર્મ અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે, એ સિવાયના ૨૨ તીર્થંકરોને ક્યારેક કારણસર જ પ્રતિક્રમણ સહિત આચરવા યોગ્ય છે કહ્યું પણ છે:—

' सपडिक्कमणो धम्मो पुरिमस्स य पच्छिमस्स य जिणस्स।
मज्झिमगाण जिणाण कारणजाए पडिक्कमण ॥ १ ॥ "

પ્રતિક્રમણ સહિત ધર્મ પહેલા જીન તથા છેલ્લા જીન ભગવાનને આવ થાય છે અને મધ્યમ જીનને કોઈ પણ કારણ હોય તેજ પ્રતિક્રમણ કરાય છે

જ્યારે તે સ્થવિરોએ આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તેમને કહ્યું-(अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेह) હે દેવાનુપ્રિયો ! આપને જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો, પણ આના કામમાં વિલંબ કરશો નહીં

नेरइया' शेषाः वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकाः यथा नैरयिका उक्तास्तथा विज्ञेयाः। तथा नैरयिकाणां केवलम् अप्रत्याख्यानित्वस्योक्तत्वेन वानव्यन्तरादीनामपि केवलम् अप्रत्याख्यानित्वमेवावसेयम्। प्रत्याख्यानं च तज्ज्ञानं विना न भवितुमर्हतीति तज्ज्ञानं प्रतिपादयितुमाह-'जीवाणं भंते! किं पच्चक्खाणं जाणंति, अपच्चक्खाणं जाणंति, पच्चक्खाणापच्चक्खाणं जाणंति?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त!

विरति अप्रत्याख्यानरूप होती है इसी का नाम प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान है। ऐसा ही चारित्र देशविरतिवाले श्रावक का होता है। इसके हिंसादिक पांच पापों का सर्व रूप से त्याग नहीं होता है किन्तु अनुरूप से ही होता है। इसी कारण इसका चारित्र (अणुव्रत) ऐसा कहा गया है। सर्व विरति रूप चारित्र में हिंसादि पापों का त्याग सर्व रूप से हो जाता है इस कारण सर्वविरतिरूप चरित्र (महाव्रत) ऐसा कहा गया है ' सेसा जहा नेरइया शेष-वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, एवं वैमानिक ये सब नैरयिक जीवों की तरह जानना चाहिये-अर्थात् नैरयिक जीव जिस तरह से केवल अप्रत्याख्यानी कहे गये हैं-उसी प्रकार से ये सब देव भी केवल अप्रत्याख्यानी होते हैं ऐसा जानना चाहिये। अब सूत्रकार यह बात प्रकट करते हैं कि प्रत्याख्यान प्रत्याख्यान का ज्ञान हुए विना नहीं हो सकता है-इसी बात को गौतम ने प्रभु से इस प्रकार से पूछा है कि-(जीवा णं भंते! किं पच्चक्खाणं जाणंति, अपच्चक्खाणं

છે, આ પ્રકારની દેશવિરતિ (અંશત વિરતિ) ને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યાખ્યાન કહે છે. એવું જ ચારિત્ર દેશવિરતિવાળા શ્રાવકનું હોય છે. તેના દ્વારા હિંસાદિક પાંચ પાપોનો સંપૂર્ણ રૂપે ત્યાગ કરાતો નથી, પણ અનુરૂપે જ (અંશતઃ) ત્યાગ કરાય છે, તે કારણે તેના ચારિત્રને "અણુવ્રત" કહે છે. સર્વવિરતિ રૂપ ચારિત્ર અંગીકાર કરનાર હિંસાદિક પાપોનો સંપૂર્ણપણે ત્યાગ કરે છે, તે કારણે સર્વવિરતિ રૂપ ચારિત્રને "મહાવ્રત" કહે છે (सेसा जहा नेरइया) બાકીના જીવો એટલે કે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક દેવો અને વૈમાનિકોને નારકોની જેમ અપ્રત્યખ્યાની જ સમજવા તેઓ પ્રત્યાખ્યાની પણ હોતા નથી અને પ્રત્યાખ્યાના-પ્રત્યખ્યાની પણ હોતા નથી.

હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે પ્રત્યાખ્યાનનું જ્ઞાન થયા વિના પ્રત્યાખ્યાન થઇ શકતા નથી એજ વાતને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-(जीवा णं भंते! किं पच्चक्खाणं जाणंति? अपच्चक्खाणं जाणंति? पच्चक्खाणपच्चक्खाणं जाणंति?) હે ભદન્ત! શું

जोतिसिया पंचविहा, वेमाणिया दुविहा, गाहा–किमिय राय गिह त्ति य, उज्जोए, अंधयारे, समए य पासंतिवासिपुच्छा, राइंदियदेवलोगा य, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥ सू०५ ॥

छाया–कतिविधाः खलु भदन्त ! देवलोकाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतुर्विधाः देवलोकाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–भवनवासि–वानव्यन्तर–ज्योतिष्क–वैमानिक–भेदेन। भवनवासिनो दशविधा, वानव्यन्तरा अष्टविधाः, ज्योतिष्काः पञ्चविधाः वैमानिका द्विविधाः,

देवलोक वक्तव्यता–

(कइविहा णं) इत्यादि।

सूत्रार्थ–(कइविहा णं भंते ! देवलोगा पन्नत्ता) हे भदन्त ! देवलोक कितने प्रकार के कहे गये हैं ? (गोयमा ! चउव्विहा देवलोगा पन्नत्ता) हे गौतम ! देवलोक चार प्रकार के कहे गये हैं। (तं जहा) वे इस प्रकार से हैं (भवणवासी–वाणमंतर–जोइसिय–वेमाणिय भेएणं) भवनवासी १ वाणव्यन्तर २, ज्योतिषिक ३, और वैमानिक ४ (भवनवासी दसविहा पन्नत्ता) भवनवासीदेव दस प्रकार के कहे गये हैं (वाणमंतरा अट्ठविहा) वाण व्यन्तरदेव आठ प्रकार के हैं। (जोइसिया पंचविहा) ज्योतिषिक देव पांच प्रकार के हैं (वेमाणिया दुविहा) वैमानिक देव दो प्रकार के होते हैं। (किमिय रायगिहं त्ति य उज्जोए अंधयारसमए य, पासंति वासिपुच्छा राइंदिय देवलोगा य) इस उद्देशक में प्रतिपादित विषय की संग्रह गाथा यह है–इसमें यह प्रकट किया गया है–कि

દેવલોકની વક્તવ્યતા—

"कइविहाणं" ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(कइविहाणं भंते ! देवलोगा पन्नत्ता ?) હે ભદન્ત ! દેવલોકના પ્રકાર કેટલા છે ? (गोयमा ! चउव्विहा देवलोगा पन्नत्ता) હે ગૌતમ ! દેવલોક ચાર પ્રકારનાં કહ્યાં છે (तं जहा) તે ચાર પ્રકારો આ પ્રમાણે છે—(भवणवासी, वाणमंतर जोइसियवेमाणिय भेएणं) (૧) ભવનવાસી, (૨) વાનવ્યન્તર (૩) જ્યોતિષિક અને (૪) વૈમાનિક એ ભેદથી (भवणवासी दस विहा पन्नत्ता) ભવનવાસી દેવો દસ પ્રકારના કહ્યા છે (वाणमंतरा अट्ठविहा) વાનવ્યન્તરો આઠ પ્રકારના કહ્યા છે (जोइसिया पंचविहा) જ્યોતિષિક દેવો પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે અને (वेमाणिया दुविहा) વૈમાનિક દેવો બે પ્રકારના કહ્યા છે (किमिय रायगिह त्ति य उज्जोए अंधयार समए य पासंतिवासि पुच्छा राइंदिय देवलोगा य) આ ઉદ્દેશકમાં જેનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, એ

च तदा भवेत् यदा कृतं स्यात् अतस्तत्करणं प्रतिपादयितुमाह–'जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणं कुव्वंति, अपच्चक्खाणं कुव्वंति पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति ?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! जीवाः खलु किम् प्रत्याख्यान कुर्वन्ति, अप्रत्याख्यान वा कुर्वन्ति, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानं कुर्वन्ति, ? भगवानाह–'जहा ओहिया तहा कुव्वणा' हे गौतम ! यथा औधिकाः समुच्चय जीवाः प्रतिपादिता तथा करणं प्रत्याख्यानादिकरणमपि विज्ञातव्यम्, तथा च सामान्यजीवेषु प्रत्याख्यानित्यादित्रितयस्यापि पूर्वं प्रतिपादितत्वेन अत्रापि प्रत्याख्यानादित्रयस्य करणमपि बोध्यम्, एव च केचिद् जीवाः प्रत्याख्यानमपि कुर्वन्ति, केचित् अप्रत्याख्यानमपि कुर्वन्ति प्रत्याख्यानं न कुर्वन्ति, केचित् प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानमपि कुर्वन्ति, प्रत्याख्यानम् आयुष्यबन्धकारणमपि भवतीति

जाता है–अतः इसी बात को गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं कि–(जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणं कुव्वंति अपच्चक्खाणं कुव्वंति पच्चक्खाणा पच्चक्खाणं कुव्वंति) हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यान करते हैं ? अप्रत्याख्यान करते हैं ? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान करते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं कि–हे गौतम ! (जहा ओहिया तहा कुव्वणा) जिस प्रकार से सामान्य जीव प्रतिपादित हुए हैं उसी प्रकार से प्रत्याख्यान आदिका करना भी जानना चाहिये। इस तरह से यह समझ लेना चाहिये कि कितनेक जीव ऐसे भी हैं जो प्रत्याख्यान को भी करते हैं। कितनेक जीव ऐसे हैं जो प्रत्याख्यान को नहीं अप्रत्याख्यानको भी करते हैं। कितनेक जीव ऐसे हैं जो प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान को भी करते हैं। प्रत्याख्यान आयुष्यबंध का भी कारण होता है इसलिये प्रत्याख्यान करण के बाद अब गौतम इसके द्वारा जीव आयुष्क का भी क्या बंध

(जीवाण भंते ! कि पच्चक्खाण कुव्वति ? अपच्चक्खाणं कुव्वंति पच्चक्खाणा पच्चक्खाण कुव्वति) હે ભદન્ત ! જીવ શું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે ? અપ્રત્યાખ્યાન કરે છે ? પ્રત્યાખ્યાના–પ્રત્યાખ્યાન કરે છે

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે–(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जहा ओहिया तहा कुव्वणा) જે રીતે સામાન્ય જીવના પ્રત્યાખ્યાન આદિનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે, એજ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાન આદિ કરવાના વિષયમા પણ સમજવુ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જે પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જે પ્રત્યાખ્યાન કરતા નથી પણ અપ્રત્યાખ્યાન કરે છે, અને કેટલાક જીવો એવાં હોય છે કે જે પ્રત્યાખ્યાના–પ્રત્યાખ્યાન પણ કરે છે.

પ્રત્યાખ્યાન આયુબંધમાં પણ કારણરૂપ બને છે, તેથી પ્રત્યાખ્યાનકરણનું પ્રતિપાદન કર્યા પછી હવે ગૌતમ સ્વામી એ જાણવા માગે છે કે પ્રત્યાખ્યાન

वेमाणियभेएण ' तद्यथा-भवनवासि-वानव्यन्तर-ज्योतिष्क-वैमानिक भेदेन तत्र-' भवणवासी दसविहा ' भवनवासिनोऽसुरकुमारादिकाः दशविधाः प्रज्ञप्ताः, ' वाणमंतरा अट्ठविहा ' वानव्यन्तरा' पिशाचादिका अष्टविधाः प्रज्ञप्ताः, एवं ' जोइसिया पंचविहा' ज्योतिष्का चन्द्रसूर्यादयः पञ्चविधा प्रज्ञप्ताः, 'वेमाणिया दुविहा ' वैमानिका' कल्पोपग-कल्पातीतभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः- उद्देशकार्थं संग्रहाय गाथामाह—

गाहा-" किमिदं रायगिहं ति य उज्जोए अंधयार-समए य,
पासंति पासिपुच्छा राइंदिय देवलोगा य " ॥ १ ॥

किमिदं राजगृहं नगरमिति च इदं राजगृहं किम् पृथिवी ? इत्यादिविचार चर्चा, तत कथम् उद्योत दिवसे प्रकाशः, रात्रौ च अन्धकारः ? अत्र किं-

---

वाणव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक इनमें भवनवासी-दश प्रकार के हैं-उनके नाम ये हैं १ असुरकुमार २ नागकुमार ३ सुवर्णकुमार ४ विद्युत्कुमार ५ अग्निकुमार ६ द्वीपकुमार ७ उदधिकुमार ८ दिक्कुमार ९ वायुकुमार और १० स्तनितकुमार वाणव्यन्तर आठ प्रकार के हैं, उनके नाम ये हैं-१ पिशाच, २ भूत, ३ यक्ष, ४ राक्षस, ५ किन्नर, ६ किं पुरुष, ७ महोरग, और ८ गन्धर्व ।

ज्योतिषिक ५ पांच प्रकार के हैं-सूर्य १ चन्द्रमा २, ग्रह ३ नक्षत्र तारा ये उनके नाम हैं।

वैमानिक देव दो प्रकार के होते हैं-कल्पोपपन्न २ और दूसरे कल्पातीत अवशिष्ट पदों का अर्थ मूलार्थ में लिख दिया गया है इसी प्रकार संग्रह गाथा का भी अर्थ मूल का अर्थ करते समय लिखा जा

ચાર પ્રકારનાં કહ્યાં છે તે ચાર પ્રકારો આ પ્રમાણે છે-(૧) ભવનવાસી, (૨) વાનવ્યન્તર, (૩) જ્યોતિષિક અને (૪) વૈમાનિક

ભવનવાસી દેવોના નીચે પ્રમાણે દસ પ્રકાર છે-(૧) અસુરકુમાર, (૨) નાગકુમાર (૩) સુવર્ણકુમાર (૪) વિદ્યુત્કુમાર (૫) અગ્નિકુમાર (૬) દ્વીપકુમાર (૭) ઉદધિકુમાર (૮) દિશાકુમાર (૯) પવનકુમાર (૧૦) સ્તનિતકુમાર.

વાણવ્યન્તર દેવોના આઠ પ્રકાર છે-(૧) પિશાચ (૨) ભૂત (૩) યક્ષ (૪) રાક્ષસ (૫) કિંનર (૬) કિંપુરુષ (૭) મહોરગ (૮) ગંધર્વ

જ્યોતિષિક દેવોનાં પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે-(૧) સૂર્ય, (૨) ચન્દ્ર, (૩) ગ્રહ, (૪) નક્ષત્ર અને (૫) તારાઓ.

વૈમાનિક દેવોના બે પ્રકાર છે-(૧) કલ્પોપપન્ન, (૨) કલ્પાતીત.

બાકીનાં પદોનો અર્થ સૂત્રાર્થમાં આપી દીધો છે. સંગ્રહગાથાનો અર્થ

च तदा भवेत् यदा कृतं स्यात् अतस्तत्करणं प्रतिपादयितुमाह–' जीवा णं भते ! किं पच्चक्खाणं कुव्वंति, अपच्चक्खाणं कुव्वंति पच्चक्खाणापच्चक्खाणं कुव्वंति ? ' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! जीवाः खलु किम् प्रत्याख्यान कुर्वन्ति, अप्रत्याख्यानं वा कुर्वन्ति, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानं कुर्वन्ति, ? भगवानाह–' जहा ओहिया तहा कुव्वणा ' हे गौतम ! यथा औघिकाः समुच्चय जीवाः प्रतिपादिताः तथा करणं प्रत्याख्यानादिकरणमपि विज्ञातव्यम्, तथा च सामान्यजीवेषु प्रत्याख्यानित्यादित्रितयस्यापि पूर्वं प्रतिपादितत्वेन अत्रापि प्रत्याख्यानादित्रयस्य करणमपि बोध्यम्, एव च केचिद् जीवाः प्रत्याख्यानमपि कुर्वन्ति, केचित् अप्रत्याख्यानमपि कुर्वन्ति प्रत्याख्यानं न कुर्वन्ति, केचित् प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानमपि कुर्वन्ति, प्रत्याख्यानम् आयुष्यबन्धकारणमपि भवतीति

जाता है–अतः इसी बात को गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं कि–(जीवा णं भते ! किं पच्चक्खाणं कुव्वंति अपच्चक्खाणं कुव्वंति पच्चक्खाणा पच्चक्खाणं कुव्वंति) हे भदन्त ! जीव क्या प्रत्याख्यान करते हैं ? अप्रत्याख्यान करते हैं ? प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान करते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं कि–हे गौतम ! (जहा ओहिया तहा कुव्वणा) जिस प्रकार से सामान्य जीव प्रतिपादित हुए हैं उसी प्रकार से प्रत्याख्यान आदिका करना भी जानना चाहिये। इस तरह से यह समझ लेना चाहिये कि कितनेक जीव ऐसे भी हैं जो प्रत्याख्यान को भी करते हैं। कितनेक जीव ऐसे हैं जो प्रत्याख्यान को नहीं अप्रत्याख्यानको भी करते हैं। कितनेक जीव ऐसे हैं जो प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान को भी करते हैं। प्रत्याख्यान आयुष्यबंध का भी कारण होता है इसलिये प्रत्याख्यान करण के बाद अब गौतम इसके द्वारा जीव आयुष्क का भी क्या बंध

(जीवाण भते ! कि पच्चक्खाण कुव्वति ? अपच्चक्खाणं कुव्वंति पच्चक्खाणा पच्चक्खाण कुव्वति) હે ભદન્ત ! જીવ શું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે ? અપ્રત્યાખ્યાન કરે છે ? પ્રત્યાખ્યાના–પ્રત્યાપ્રયાન કરે છે

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે–(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जहा ओहिया तहा कुव्वणा) જે રીતે સામાન્ય જીવના પ્રત્યાખ્યાન આદિનું પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે, એજ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાન આદિ કરવાના વિષયમાં પણ સમજવુ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કેટલાક જીવો એવાં હોય છે કે જે પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જે પ્રત્યાખ્યાન કરતા નથી પણ અપ્રત્યાખ્યાન કરે છે, અને કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જે પ્રત્યાખ્યાના–પ્રત્યાખ્યાન પણ કરે છે.

પ્રત્યાખ્યાન આયુબંધમા પણ કારણરૂપ બને છે, તેથી પ્રત્યાખ્યાનકરણનું પ્રતિપાદન કર્યા પછી હવે ગૌતમ સ્વામી એ જાણવા માગે છે કે પ્રત્યાખ્યાન

॥ दशमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

चन्द्रवक्तव्यता

अनन्तरोद्देशके देवा प्रतिपादिताः, अतो देवविशेषभूतौ चन्द्रमसौ समुद्दिश्य दशमोद्देशकमाह—' तेण कालेणं ' इत्यादि ।

मूलम्—तेण कालेण, तेण समएण चंपा नाम नयरी, जहा पढमिल्लो उद्देसओ तहा नेयव्वो एसो वि, नवर—चंदिमा भाणियव्वा ॥ सू० १ ॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये खलु चम्पा नाम नगरी आसीत्, यथा प्रथम-उद्देशकस्तथा ज्ञातव्य एषोऽपि, नवरं चन्द्रमसो भणितव्याः ॥ १ ॥

टीका—'तेणं कालेणं, तेणं समएणं चंपा नाम नयरी होत्था' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये खलु चम्पा नाम नगरी आसीत्—' जहा पढमिल्लो उद्देसओ तहा

पंचम शतक १० वां उद्देशक

चन्द्रवक्तव्यता—

(तेणं कालेणं तेणं समएणं) इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(तेणं कालेण तेणं समएणं चंपा नामं नयरी) उस काल और उस समय में चंपा नाम की नगरी थी (जहा पढमिल्लो उद्देसओ तहा नेयव्वो एसा वि नवर—चंदिमा भाणियव्वा) जैसा प्रथम उद्देशक कहा है उसी प्रकार से यह उद्देशक भी समझना चाहिये, विशेष यह कि यहाँ चन्द्रमा कहना चाहिये ।

टीकार्थ—अभी अभी इस उद्देशक के पास के उद्देशक के अन्त में देवों का कथन किया गया है सो देवविशेषभूत चन्द्रमाको लेकर ही सूत्र कार ने इस दशवें उद्देशक का कथन किया है (तेणं कालेण तेणं समएण) उस काल और उस समय में (चंपा नामं नयरी होत्था) चंपा

પાંચમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશક—

ચન્દ્રની વક્તવ્યતા—

" तेणं कालेणं तेणं समएणं " ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(तेणं कालेणं तेणं समएणं चंपा नाम नयरी) તે કાળે અને તે સમયે ચંપા નામની નગરી હતી. (जहा पढमिल्लो उद्देसओ तहा नेयव्वो एसो वि नवर चंदिमा भाणियव्वा) જે પ્રમાણે પહેલો ઉદ્દેશક કહેવામાં આવ્યો

अप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काश्च जीवाः वैमानिका भवन्तीत्याशयः, वैमानिकेषु प्रत्याख्यानादित्रयवताम् उत्पादात्।

आयु का बंध उसने पहिले या तो प्रत्याख्यान से किया है, या अप्रत्याख्यान से किया है या देशविरति से किया है, तभी वह वर्तमान पर्याय में उत्पन्न हुआ है। इस तरह तीनोंसे यह बद्धायुष्क हो सकता है। इसी तरह वैमानिक देव होते है क्यों कि प्रत्याख्यान से निर्वर्तित है आयुष्य (प्रत्याख्यान अवस्था में आयुष्य को बंध बांधनेवाले) जिन्हों का ऐसे जीव वैमानिक होते हैं तथा अप्रत्याख्यान से निर्वर्तित है आयुष्क जिन्हों का ऐसे जीव वैमानिक होते हैं और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान से निर्वर्तित है आयुष्क जिन्हों का ऐसे जीव वैमानिक होते हैं-कहने का तात्पर्य यह है कि अणुव्रती और महाव्रती जीव देव आयु का ही बंध करता है (अणुव्वयमहव्वयाइं न लहइदेवाउयं मोत्तुं) अणुव्रतों और महाव्रतों को वही जीव पालता है जिसे देवायु का बंध हो गया होता है। शेष आयुष्कबंध वाले जीव अनुव्रतों और महाव्रतों को नहीं पाल सकते हैं ऐसा सिद्धान्त का मत है तथा भोग भूमि के जीव जो कि प्रत्याख्यान का पालन नहीं करते हैं-अप्रत्याख्यानी ही होते हैं वे मर कर देवगति में ही जाते हैं क्यों कि (निःशीलव्रतीत्वं च सर्वेषाम्) ऐसा आगम वाक्य है। इसी सब विचार को लेकर यहां (तिण्णि वि)

અત્યારે જે પર્યાયમા છે તે પર્યાયના આયુનો બંધ તેણે પહેલા કાં તો પ્રત્યાખ્યાનથી કર્યો હોય છે, કા તો અપ્રત્યાખ્યાનથી કર્યો હોય છે, અથવા તો દેશવિરતિથી કર્યો હોય છે, ત્યારે તો તે વર્તમાન પર્યાયમા ઉત્પન્ન થયો હોય છે. આ રીતે ત્રણેથી તે બદ્ધાયુષ્ક (આયુનો બધ કરનાર) થઈ શકે છે. એજ પ્રમાણે વૈમાનિક દેવોના વિષયમા પણ સમજવું કારણ કે વૈમાનિક દેવો પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત (બદ્ધ) આયુવાળા પણ હોય છે અને દેશવિરતિથી નિર્વર્તિત આયુવાળા જીવો પણ વૈમાનિક હોય છે આ કથનનુ તાત્પર્ય એ છે કે અણુવ્રતી અને મહાવ્રતી જીવ દેવ આયુનો જ બધ કરે છે. (अणुव्वय महव्वयाइं न लहइ देवाउय मोत्तुं) અણુવ્રતો અને મહાવ્રતોનુ પાલન એજ જીવ કરે છે કે જેને દેવ આયુનો બધ થઈ ગયો હોય છે બાકીના આયુષ્ક બધવાળા જીવો અણુવ્રતો અને મહાવ્રતોને પાળી શકતા નથી, એવો સિદ્ધાંતનો મત છે-તેઓ અપ્રત્યાખ્યાની જ હોય છે. તેઓ મરીને દેવગતિમાં જ જાય છે કારણ કે-(निःशीलव्रतित्वं च सर्वेषाम्) એવું આગમમા કહ્યુ છે. આ વાતને ધ્યાનમા રાખીને અહીં (तिण्णि त्रि) આ પદનો પ્રયોગ થયો છે કહેવાતું

काले, तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठोऽन्तेवासी इन्द्रभूतिर्नाम अनगारः गौतमगोत्रो यावत्-एवम् अवादीत्-जम्बूद्वीपे भगवन् ! द्वीपे द्वयोश्चन्द्रमसोः सद्भावात्-चन्द्रमसौ उदीचीप्राच्याम् उद्गत्य प्राचीदक्षिणस्याम् आगच्छतः? प्राचीदक्षिणस्याम् उद्गत्य दक्षिणप्रतीच्याम् आगच्छतः? २ दक्षिणप्रतीच्याम् उद्गत्य प्रतीच्युदीच्याम् आगच्छतः ? ३ प्रतीच्युदीच्याम् उद्गत्य उदीचीप्राच्याम्

और उस समय में चंपा नाम की नगरी थी उस नगरी का वर्णन औपपातिक सूत्र से जानना चाहिये उस नगरीमें पूर्णभद्र नामका उद्यान था वर्णक-श्रमण भगवान् महावीर प्रभु उस उद्यान में विहार करते हुए पधारें, धर्म का उपदेश सुनने के लिये जनता वहां पर एकत्रित हुई, प्रभुने श्रुतचारित्ररूप धर्म का उपदेश दिया, उपदेश सुनकर जनता वहां से वापिस गई। उस काल में और उस समय में श्रमण भगवन् महावीर के प्रधान शिष्य ने जिनका नाम इन्द्रभूति अनगार था, और गोत्र जिनका गौतम था प्रभु से यावत् इस प्रकार पूछा-हे भदन्त ! जम्बूद्वीप नामके इस द्वीप में दो चन्द्रमा हैं ये उत्तर और पूर्वदिशाके अन्तरालवर्ती ईशानकोणसे उदित होकर पूर्व और दक्षिणदिशाके अन्तरालवर्ती अग्निकोण में अस्त होते हैं क्या ? अग्निकोणसे उदित होकर नैऋत्यकोण में अस्त होते हैं क्या ? नैऋत्यकोणसे उदित होकर वायव्यकोणमें अस्त होते हैं क्या ? और वायव्यकोणसे उदित होकर ईशानकोणमें अस्त होतेहैंक्या?

નગરી હતી. તે નગરીનું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાંથી જાણી લેવું તે નગરીમા પૂર્ણભદ્ર નામે ઉદ્યાન હતું તે ઉદ્યાનનું વર્ણન પણ ઔપપાતિક સૂત્રમાંથી જાણી લેવું શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિહાર કરતાં કરતા એ ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. ધર્મોપદેશ સાંભળવાને લોકો ત્યા એકઠાં થયા પ્રભુએ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મનો ઉપદેશ દીધો. ઉપદેશ સાંભળીને લોકો પોતપોતાને સ્થાને પાછા ફર્યા તે કાળે અને તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના મુખ્ય શિષ્ય ઇન્દ્રભૂતિ અણગાર હતા તેઓ ગૌતમ ગોત્રના હતા અહીં ગૌતમના ગુણોનું વર્ણન ગ્રહણ કરવું ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યુ-હે ભદન્ત ! જંબૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમાં બે ચન્દ્રમા છે તેઓ શું પૂર્વ અને ઉત્તર દિશાની વચ્ચેના ઇશાન કોણમાંથી ઉદય પામીને પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશાની વચ્ચેના અગ્નિકોણમા અસ્ત પામે છે ? અથવા અગ્નિકોણમાંથી ઉદય પામીને નૈઋત્ય કોણમાં અસ્ત પામે છે ? અથવા નૈઋત્ય કોણમાંથી ઉદય પામીને વાયવ્ય કોણમાં અસ્ત પામે છે ? અથવા વાયવ્ય કોણમાંથી ઉદય પામીને ઇશાન કોણમાં અસ્ત પામે છે ?

अप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काः, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्याननिर्वर्तितायुष्काश्च जीवाः वैमानिका भवन्तीत्याशयः, वैमानिकेषु प्रत्याख्यानादित्रयवताम् उत्पादात्।

आयु का बंध उसने पहिले या तो प्रत्याख्यान से किया है, या अप्रत्याख्यान से किया है या देशविरति से किया है, तभी वह वर्तमान पर्याय में उत्पन्न हुआ है। इस तरह तीनोंसे यह बद्धायुष्क हो सकता है। इसी तरह वैमानिक देव होते है क्यों कि प्रत्याख्यान से निर्वर्तित है आयुष्य (प्रत्याख्यान अवस्था में आयुष्य को बंध बांधनेवाले) जिन्हों का ऐसे जीव वैमानिक होते हैं तथा अप्रत्याख्यान से निर्वर्तित है आयुष्क जिन्हों का ऐसे जीव वैमानिक होते हैं और प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यान से निर्वर्तित है आयुष्क जिन्हों का ऐसे जीव वैमानिक होते हैं-कहने का तात्पर्य यह है कि अणुव्रती और महाव्रती जीव देव आयु का ही बंध करता है (अणुव्वयमहव्वयाइं न लहइदेवाउयं मोत्तुं) अणुव्रतों और महाव्रतों को वही जीव पालता है जिसे देवायु का बंध हो गया होता है। शेष आयुष्कबंध वाले जीव अनुव्रतों और महाव्रतों को नहीं पाल सकते हैं ऐसा सिद्धान्त का मत है तथा भोग भूमि के जीव जो कि प्रत्याख्यान का पालन नहीं करते हैं-अप्रत्याख्यानी ही होते हैं वे मर कर देवगति में ही जाते हैं क्यों कि (निःशीलव्रतीत्वं च सर्वेषाम्) ऐसा आगम वाक्य है। इसी सब विचार को लेकर यहां (तिण्णि वि)

અત્યારે જે પર્યાયમા છે તે પર્યાયના આયુનો બંધ તેણે પહેલા કાં તો પ્રત્યાખ્યાનથી કર્યો હોય છે, કા તો અપ્રત્યાખ્યાનથી કર્યો હોય છે, અથવા તો દેશવિરતિથી કર્યો હોય છે, ત્યારે તો તે વર્તમાન પર્યાયમા ઉત્પન્ન થયો હોય છે. આ રીતે ત્રણેથી તે બદ્ધાયુષ્ક (આયુનો બંધ કરનાર) થઇ શકે છે. એજ પ્રમાણે વૈમાનિક દેવોના વિષયમા પણ સમજવું કારણ કે વૈમાનિક દેવો પ્રત્યાખ્યાનથી નિર્વર્તિત (બદ્ધ) આયુવાળા પણ હોય છે અને દેશવિરતિથી નિર્વર્તિત આયુવાળા જીવો પણ વૈમાનિક હોય છે આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે અણુવ્રતી અને મહાવ્રતી જીવ દેવ આયુનો જ બંધ કરે છે. (अणुव्वय महव्वयाइं न लहइ देवाउय मोत्तुं) અણુવ્રતો અને મહાવ્રતોનું પાલન એજ જીવ કરે છે કે જેને દેવ આયુનો બંધ થઇ ગયો હોય છે બાકીના આયુષ્ક બંધવાળા જીવો અણુવ્રતો અને મહાવ્રતોને પાળી શકતા નથી, એવો સિદ્ધાંતનો મત છે-તેઓ અપ્રત્યાખ્યાની જ હોય છે તેઓ મરીને દેવગતિમાં જ જાય છે કારણ કે-(निःशीलव्रतित्वं च सर्वेषाम्) એવું આગમમા કહ્યું છે. આ વાતને ધ્યાનમા રાખીને અહીં (तिण्णि वि) આ પદનો પ્રયોગ થયો છે કહેવાનું

रस्य पर्वतस्य उत्तर-दक्षिणे दिवसो भवति ? हन्त, गौतम ! यदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरपौरस्त्ये रात्रिर्भवति, तदा पश्चिमेऽपि रात्रिर्भवति, यदा पश्चिमे रात्रिर्भवति तदा उत्तर-दक्षिणे दिवसो भवति । यदा भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्धे उत्कृष्टाऽष्टादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति तदा उत्तरार्धेऽपि उत्कृष्टाऽष्टादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति, यदा उत्तरार्धे उत्कृष्टाऽष्टादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति तदा मन्दरस्य पौरस्त्यपश्चिमे जघन्येन द्वादशमुहूर्तो दिवसो भवति ? हन्त गौतम ! यदा जम्बूद्वीपे यावत्-द्वादशमुहूर्तो दिवसो भवति । यदा भदन्त ! जम्बूद्वीपे मन्दर पौरस्त्य

रात्रि होती है तब जंबूद्वीप में मंदर पर्वत की उत्तरदक्षिण दिशा में दिवस होता है क्या ?

उत्तर—हां गौतम ! जब जंबूद्वीप में मन्दरपर्वत की पूर्वदिशा में रात्रि होती है तब पश्चिम में भी रात्रि होती है और जब पश्चिम में भी रात्रि होती है तब उत्तर-दक्षिण दिशा में दिवस होता है ।

प्रश्न—हे भदन्त ! जब जम्बूद्वीप में दक्षिणार्ध में उत्कृष्ट १८ अठारह मुहूर्त की रात्रि होती है तब उत्तरार्ध में भी १८ अठारह मुहूर्त की रात्रि होती है ? और जब उत्तरार्ध में भी १८ मुहूर्त की रात्रि होती है तब मन्दरपर्वत की पूर्व पश्चिम दिशा में जघन्य से १२ बारह मुहूर्त का दिन होता है क्या ?

उत्तर—हां गौतम ! तब जंबूद्वीप में यावत् १२ बारह मुहूर्त का दिन होता है ।

મન્દર પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં રાત્રિ હોય છે, ત્યારે શું જંબૂદ્વીપમાં મંદર પર્વતની ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશામાં દિવસ હોય છે ?

ઉત્તર—હા ગૌતમ ! જ્યારે જંબૂદ્વીપમાં મન્દર પર્વતની પૂર્વ દિશામાં રાત્રિ હોય છે ત્યારે પશ્ચિમ દિશામાં પણ રાત્રિ હોય છે, અને જ્યારે પશ્ચિમમાં રાત્રિ હોય છે, ત્યારે ઉત્તર દક્ષિણ દિશામાં દિવસ હોય છે

પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! જ્યારે જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધમાં વધુ ૧૮ મુહૂર્તની જ રાત્રિ હોય છે ? અને જ્યારે ઉત્તરાર્ધમાં વધારેમાં વધારે ૧૮ મુહૂર્તની જ રાત્રિ હોય છે, ત્યારે મન્દર પર્વતની પૂર્વ-પશ્ચિમ દિશામાં શું ઓછામાં ઓછો ૧૨ મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે ?

ઉત્તર—હા, ગૌતમ ! એ પ્રમાણે જ બને છે (અહીં પ્રશ્નોત્તર રૂપનજ મહત્વ ૨૫૬)

'प्रत्याख्यानम्' इत्येतदर्थः एको दण्डकः, तथा 'जानाति' इत्येतदर्थो द्वितीयो दण्डकः, एवम् ' करोति ' इत्येतदर्थकस्तृतीयो दण्डकः, त्रीण्येव-प्रत्याख्यानम् , अप्रत्याख्यानम् , प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानं चेति त्रीणि जानाति, करोति, तथा ' आयुष्कनिर्वृत्तिः ' इत्येतदर्थकश्चतुर्थो दण्डको विज्ञातव्यः, तदुपसंहरन्नाह-सप्रदेशोद्देशे च एवम् उक्तप्रकारेण एते उपर्युक्ताः चत्वारो दण्डकाः प्रतिपादिताः॥१॥ अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं स्वीकुर्वन्नाह-' सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ' हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सर्वं सत्यमेवेति ॥ सू० २ ॥

इतिश्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री-घासीलालव्रति विरचितायां श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां षष्ठशतकस्य चतुर्थोद्देशकः

कही है उससे सूत्रकारने यह समझाया है कि इस सप्रदेश उद्देशक में जो अभी प्रत्याख्यान आदि विषयक प्रकरण कहा है उसमें यह २ अर्थ संग्रहीत किया गया है—इसमें प्रत्याख्यान विषयक एक दण्डक है तथा अप्रत्याख्यानादिकों को जाननेरूप द्वितीय दण्डक है, प्रत्याख्यान आदि को करनेरूप तृतीय दण्डक है एवं प्रत्याख्यानादि द्वारा निर्वर्तितायुष्क का चतुर्थ दण्डक है । अन्तमें गौतम भगवान के वाक्य को स्वीकार करते हुए उन से कहते हैं कि 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ' हे भदन्त ! आपके द्वारा कहा गया यह सब विषय सर्वथा सत्य ही है हे भदन्त ! सर्वथा सत्य ही है ॥ सू० २ ॥

चतुर्थ उद्देशक संपूर्ण ॥ ६-६ ॥

આદિ વિષયક પ્રકરણ અહીં આપ્યું છે તેમાં નીચેના વિષયોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે-(૧) તેમાં પ્રત્યાખ્યાન વિષયક એક દંડક છે (૨) પ્રત્યાખ્યાન આદિકોને જાણવા વિષેનું બીજું દંડક છે, (૩) પ્રત્યાખ્યાન આદિ કરવા રૂપ ત્રીજુ દંડક છે (૪) અને પ્રત્યાખ્યાન આદિ દ્વારા નિર્વર્તિતાયુષ્કનું ચોથું દંડક છે.

અન્તે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનો સ્વીકાર. કરતાં કહે છે—(સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ) હે ભદન્ત ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સત્ય છે. હે ભદન્ત ! આપનાં વચનો યથાર્થ જ છે એમ કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને વિરાજમાન થઇ ગયા ॥ સૂ. ૨ ॥

॥ છઠ્ઠા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૬-૪ ॥

द्वीपे दक्षिणार्धे वर्षाणां प्रथमः समयः प्रतिपद्यते, तदा उत्तरार्धेऽपि वर्षाणां प्रथमः समयः प्रतिपद्यते, यदा उत्तरार्धे वर्षाणां प्रथमः समयः प्रतिपद्यते तदा मन्दर पौरस्त्यपश्चिमेऽनन्तरपुरस्कृतसमये वर्षाणां प्रथमः समयः प्रतिपद्यते । यदा भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरपर्वतस्य पौरस्त्ये वर्षाणां प्रथमः समयः प्रतिपद्यते, तदा पश्चिमेऽपि वर्षाणां प्रथमः समय प्रतिपद्यते, यदा पश्चिमेऽपि वर्षाणां प्रथम समयः प्रतिपद्यते तदा मन्दरपर्वतस्य उत्तरदक्षिणेऽनन्तरपुरस्कृतसमये वर्षाणां प्रथमः समयः प्रतिपन्नो भवति ? हन्त, गौतम ! यदा जम्बूद्वीप द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्ये वर्षाणां प्रथमः समयः प्रतिपद्यते तदा पश्चिमेऽपि प्रथमः समय',

उत्तर—हां गौतम ! जब जंबूद्वीप नामके द्वीप में दक्षिणार्ध में वर्षा का प्रथम समय होता है, तब उत्तरार्ध में भी वर्षा का प्रथम समय होता है और जब उत्तरार्ध में वर्षा का प्रथम समय होता है तब मन्दर पर्वत की पूर्वपश्चिम दिशा में अव्यवहित उत्तरकाल में वर्षा का प्रथम समय होता है ।

प्रश्न—हे भदन्त ! जब जम्बूद्वीप नाम के द्वीप में मन्दरपर्वत की पूर्वदिशा में वर्षा का प्रथम समय होता है, तब पश्चिम में भी वर्षा का प्रथम समय होता है, और जब पश्चिम में भी वर्षा का प्रथम समय होता है तब मन्दर पर्वत की उत्तर दक्षिणदिशा में अनन्तर पश्चात्कृत समय में अव्यवहित पूर्वकाल में—वर्षा का प्रथम समय होता है क्या ?

उत्तर—हां गौतम ! जब जम्बूद्वीप नामके द्वीप में मन्दर पर्वत की पूर्वदिशा में वर्षा का प्रथम समय होता है तब पश्चिम में भी वर्षा का

ઉત્તર—હા, ગૌતમ ! જ્યારે જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધમાં વર્ષાનો પ્રથમ સમય હોય છે, ત્યારે ઉત્તરાર્ધમાં પણ વર્ષાનો પ્રથમ સમય હોય છે, અને જ્યારે ઉત્તરાર્ધમાં વર્ષાનો પ્રથમ સમય હોય છે ત્યારે મન્દર પર્વતની પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં અવ્યવહિત ઉત્તરકાળમાં વર્ષાનો પ્રથમ સમય હોય છે

પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! જ્યારે જંબૂદ્વીપમાં મન્દર પર્વતની પૂર્વ દિશામાં વર્ષાનો પ્રથમ સમય હોય છે, ત્યારે શું પશ્ચિમ દિશામાં પણ વર્ષાનો પ્રથમ સમય હોય છે ? અને જ્યારે પશ્ચિમમાં વર્ષાનો પ્રથમ સમય હોય છે, ત્યારે શું મન્દર પર્વતની ઉત્તર દક્ષિણ દિશામાં અનન્તર પશ્ચાત્કૃત (ત્યારબાદના સમયમાં) સમયમાં અવ્યવહિત (અંતર રહિત) પૂર્વકાળમાં વર્ષાનો પ્રથમ સમય હોય છે ?

ઉત્તર—હા, ગૌતમ ! જ્યારે જંબૂદ્વીપમાં મન્દર પર્વતની પૂર્વ દિશામાં વર્ષાનો પ્રથમ સમય હોય છે, ત્યારે પશ્ચિમમાં પણ વર્ષાનો પ્રથમ સમય હોય

विष्कम्भ-परिक्षेपविषयकः प्रश्नः, । संख्येयसहस्रयोजनविस्तृताऽसंख्येयसहस्रयोजनविस्तृतभेदेन तमस्कायस्य द्विविधत्वप्रतिपादनम् । तत्र संख्येयसहस्रयोजनविस्तृततमस्कायस्य अतिशीघ्रदेवगत्या गमने षड्मासैः कथंचित् प्राप्यत्वसंभवेऽपि असंख्यातयोजनविस्तृततमस्कायस्य सर्वथा अप्राप्यत्वकथनद्वारा तस्य दैर्घ्यस्थूलत्वादिविषयकप्रश्नोत्तरम् । तमस्काये गृह-हट्ट-यावत्-सन्निवेशान्ता भवन्ति किम्?, इति विषयकप्रश्नस्य निषेधात्मकमुत्तरम् । तमस्काये महामेघस्य संस्वेदनसंमूर्च्छनवर्षणं भवति किम्? इति विषयकप्रश्नस्य स्वीकारात्मकमुत्तरम्। संस्वेदनादीनां देवासुरनागक-

तमस्काय के विष्कंभ और परिक्षेप के विषयमें प्रश्न, संख्यात हजार योजन तक विस्तृत और असंख्यात हजार योजन तक विस्तृत इस प्रकार से तमस्काय के दो भेदों का कथन-संख्यात हजार योजन विस्तृत तमस्काय इतनी बड़ी दीर्घता एवं स्थूलतादिवाला है कि अति शीघ्रगति वाला देव यदि छह महीने तक चले तो वह उसे बड़ी मुश्किल से प्राप्त कर सकता है अर्थात् उसका पार पा सकता है परन्तु जो असंख्यात हजार योजन तकका विस्तृत तमस्काय है उसका तो कोई भी पार नहीं पा सकता है-ऐसा उत्तररूप कथन, तमस्कायमें क्या घर है, हाट है ? गांव है ? यावत् सन्निवेश है ? ऐसा प्रश्न और उसमें सब कुछ नहीं है ऐसा उत्तर, तमस्काय में बड़े२ मेघ क्या पसीजते हैं ? उसमें वे क्या संमूर्च्छित होते हैं ? बरसते हैं ? ऐसा प्रश्न हां उसमें यह सब होता है ऐसा उत्तर ये संस्वेदन तथा वर्षण आदि कौन करते है ? देव करते हैं।

છે તમસ્કાયના વિષ્કંભ (વિસ્તાર) અને પરિક્ષેપના વિષયમા પ્રશ્ન, સખ્યાત હજાર યોજન સુધી વિસ્તૃત અને અસખ્યાત હજાર યોજન સુધી વિસ્તૃત, આ પ્રમાણે તમસ્કાયના બે ભેદોનુ કથન સંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારવાળો તમસ્કાય એવડી મોટી દીર્ઘતા અને સ્થૂલતા આદિથી યુક્ત છે કે અતિશય શીઘ્રતાવાળો દેવ જો છ મહિના સુધી ચાલ્યા કરે તો મહા મુશ્કેલીથી તે તેનો પાર પામી શકે છે પરન્તુ અસખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારનો જે તમસ્કાય છે તેનો પાર પામવાનુ કોઇનાથી શકય બનતું નથી

પ્રશ્ન—શુ તમસ્કાયમાં ઘર છે ? હાટ છે ? ગામ છે ? સન્નીવેશ પર્યન્તનાં સ્થાનો છે ? ઉત્તર—તેમાં એવું કઇ પણ નથી

પ્રશ્ન—શુ મોટા મોટા મેઘ તમસ્કાયમા પસીજે (ભીજાય) છે ખરા ? શું તેઓ તેમા સમૂર્છિત (એકત્રિત) થાય છે ? વરસે છે ?

ઉત્તર—હા, તેમા એ બધુ થાય છે

પ્રશ્ન-તે સસ્વેદન તથા વર્ષણ આદિ કોણ કરે છે ? ઉત્તર-દેવો કરે છે.

दक्षिणार्धे प्रथमम् अयनं प्रतिपद्यते तदा उत्तरार्धेऽपि प्रथमम् अयनं प्रतिपद्यते ? यथा समयेनाभिलापस्तथैव अयनेनापि भणितव्य, यावत्—अनन्तरपश्चात्कृतसमये प्रथमम् अयनं प्रतिपन्नं भवति। यथाऽयनेनाभिलापस्तथा संवत्सरेणापि भणितव्य युगेना

उत्तर—हे गौतम ! इस संबंधी समस्त कथन अर्थात् हेमंत संबंध अभिलाप वर्षा के अभिलाप की तरह कह लेना चाहिये-इसी तरह से ग्रीष्म ऋतु संबंधी अभिलाप भी जानना चाहिये तथा हेमन्त और ग्रीष्म के प्रथम समय की तरह उनकी प्रथम आवलिका आदि सब ऋतु तक समझना चाहिये, इस तरह इन तीन ऋतुओं के विषय में एक सरीखा कथन जानना चाहिये ये सब मिलकर ३० तीस आलापक हो जाते हैं।

प्रश्न-हे भदन्त ! जम्बूद्वीप नामके द्वीप में मन्दरपर्वत के दक्षिणार्ध में जब प्रथम अयन प्रारंभ होता है, तब उत्तरार्ध में भी प्रथम अयन प्रारम्भ होता है क्या ? उ०-हे गौतम ! जिस प्रकार से समयके सम्बन्ध में कहा जा चुका है उसी तरह से अयन के सम्बन्धमें भी जानना चाहिये। और यह कथन इस विषयमें "यावत् अनन्तर पश्चा त्कृतसमये प्रथम अयन प्रतिपन्नभवति यहां तक ही ग्रहण करना चाहिये। जिस प्रकार से अयन को लेकर अभिलाप कहा है उसी तरह

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! વર્ષાના આલાપકો જેવા જ હેમન્તના આલાપકો પણ સમજવા. એજ પ્રમાણે ગ્રીષ્મઋતુ સંબંધી આલાપકો પણ સમજવા તથા વર્ષાઋતુના સમય, આવલિકા આદિની અપેક્ષાએ જેવા આલાપકો કહ્યા છે એવા આલાપકો હેમન્ત અને ગ્રીષ્મના સમયથી ઋતુ પર્યન્તના કાળને અનુલક્ષીને કહેવા જોઈએ. આ રીતે આ ત્રણે ઋતુઓનું કથન એકસરખું સમજવું ત્રણે ઋતુના એકંદર ૩૦ આલાપકો બને છે

પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! જબૂદ્વીપના મન્દર પર્વતના દક્ષિણાર્ધમાં જ્યારે પહેલા અયનની શરૂઆત થાય છે ત્યારે શું ઉત્તરાર્ધમાં પણ પહેલા અયનની શરૂઆત થાય છે ?

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! સમયના વિષે જેમ કહેવામાં આવ્યું છે તેમ અય નના વિષયમાં પણ સમજવું અને તે કથન " अनन्तरपश्चात्कृतसमये प्रथमं अयनं प्रतिपन्नं भवति " અહીં સુધી જ ગ્રહણ કરવું જેવી રીતે અયન વિષેના આલાપકો કહ્યા છે એજ પ્રમાણે સંવત્સર વિષેના આલાપકો પણ કહેવા

विष्कम्भ-परिक्षेपविषयकः प्रश्नः,। संख्येयसहस्रयोजनविस्तृताऽसंख्येयसहस्र-योजनविस्तृतभेदेन तमस्कायस्य द्विविधत्वप्रतिपादनम्। तत्र संख्येयसहस्रयोजन-विस्तृततमस्कायस्य अतिशीघ्रदेवगत्या गमने षड्मासैः कथंचित् प्राप्यत्वसंभवेऽपि असंख्यातयोजनविस्तृततमस्कायस्य सर्वथा अप्राप्यत्वकथनद्वारा तस्य दैर्घ्यस्थूलत्वा-दिविषयकप्रश्नोत्तरम्। तमस्काये गृह-हट्ट-यावत्-सन्निवेशान्ता भवन्ति किम्?, इति विषयकप्रश्नस्य निषेधात्मकमुत्तरम्। तमस्काये महामेघस्य संस्वेदनसंमूर्च्छनवर्षणं भवति किम्? इति विषयकप्रश्नस्य स्वीकारात्मकमुत्तरम्। संस्वेदनादीनां देवासुरनागक-

तमस्काय के विष्कंभ और परिक्षेप के विषयमें प्रश्न, संख्यात हजार योजन तक विस्तृत और असंख्यात हजार योजन तक विस्तृत इस प्रकार से तमस्काय के दो भेदों का कथन-संख्यात हजार योजन विस्तृत तमस्काय इतनी बड़ी दीर्घता एवं स्थूलतादिवाला है कि अति शीघ्रगति वाला देव यदि छह महीने तक चले तो वह उसे बड़ी मुश्किल से प्राप्त कर सकता है अर्थात् उसका पार पा सकता है परन्तु जो असंख्यात हजार योजन तकका विस्तृत तमस्काय है उसका तो कोई भी पार नहीं पा सकता है-ऐसा उत्तररूप कथन, तमस्कायमें क्या घर है, हाट है? गांव है? यावत् सन्निवेश है? ऐसा प्रश्न और उसमें सब कुछ नहीं है ऐसा उत्तर, तमस्काय में बड़े२ मेघ क्या पसीजते हैं? उसमें वे क्या संमूर्च्छित होते हैं? वरसते हैं? ऐसा प्रश्न हां उसमें यह सब होता है ऐसा उत्तर ये संस्वेदन तथा वर्षण आदि कौन करते है? देव करते हैं।

છે. તમસ્કાયના વિષ્કભ (વિસ્તાર) અને પરિક્ષેપના વિષયમા પ્રશ્ન, સખ્યાત હજાર યોજન સુધી વિસ્તૃત અને અસખ્યાત હજાર યોજન સુધી વિસ્તૃત, આ પ્રમાણે તમસ્કાયના બે ભેદોનુ કથન સખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તાર-વાળો તમસ્કાય એવડી મોટી દીર્ઘતા અને સ્થૂલતા આદિથી યુક્ત છે કે અતિશય શીઘ્રતાવાળો દેવ જો છ મહિના સુધી ચાલ્યા કરે તો મહા મુશ્કેલીથી તે તેનો પાર પામી શકે છે પરન્તુ અસખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારનો જે તમસ્કાય છે તેનો પાર પામવાનુ કોઈનાથી શકય બનતું નથી

પ્રશ્ન—શુ તમસ્કાયમાં ઘર છે? હાટ છે? ગામ છે? સન્નીવેશ પર્યન્તના સ્થાનો છે? ઉત્તર—તેમા એવુ કઇ પણ નથી

પ્રશ્ન—શુ મોટા મોટા મેઘ તમસ્કાયમા પસીજે (ભીજાય) છે ખરાં? શુ તેઓ તેમા સમૂર્છિત (એકત્રિત) થાય છે? વરસે છે?

ઉત્તર—હા, તેમા એ બધું થાય છે

પ્રશ્ન—તે સસ્વેદન તથા વર્ષણુ આદિ કોણુ કરે છે? ઉત્તર—દેવો કરે છે

गौतम ! तदेव यावत्-उच्चारयितव्यम् , यावत्-श्रमणायुष्मन् ! यथा अवसर्पिण्या आलापको भणित , एवम् उत्सर्पिण्याऽपि भणितव्यः ।

तथा चन्द्रविषयकस्तृतीयालापकमेत्यम्-लवणे भदन्त ! समुद्रे चन्द्रौ उदीची-प्राच्याम् उद्गत्य प्राची-दक्षिणायाम् आगच्छत' ? प्राची-दक्षिणायाम् उद्गत्य दक्षिण-प्रतीच्याम् आगच्छत' ? दक्षिण-प्रतीच्याम् उद्गत्य प्रतीच्युदीच्या मागच्छतः ? प्रतीच्युदीच्युमुद्गत्य उदीची-प्राच्यामागच्छत ? लवणसमुद्रे चत्वारश्चन्द्रा भवन्ति तेषु प्रतिदिन सम भागद्वये द्वौ चन्द्रौ आगच्छतः, तदपेक्षया 'द्वौ' इत्युक्तम् , या एव जम्बूद्वीपस्य वक्तव्यता भणिता सा एव अपरिशेषिका

उत्तर—हां गौतम ! ऐसा ही है-पूर्व की तरह से ही यहां सब कह लेना चाहिये-यावत् हे श्रमणायुष्मन् ! जिस प्रकार से अवसर्पिणी के सबध में आलापक कहा है—उसी प्रकार से उत्सर्पिणी के विषय में भी आलापक जानना चाहिये ।

तथा—चन्द्र के विषय में तृतीय आलापक इस प्रकार से है-प्र०-हे भदन्त ! लवणसमुद्र में दो चन्द्रमा ईशान कोण में उदित होकर अग्निकोण में जाते हैं क्या ? अग्निकोण में उदित होकर नैऋत्य कोण में जाते हैं क्या ? नैऋत्य कोण में उदित होकर वायव्य कोण में जाते हैं क्या ? वायव्यकोण में उदित होकर ईशान कोण में जाते हैं क्या ? लवणसमुद्र में चार चन्द्रमा हैं । उनमेंसे प्रतिदिन वहां पर दो भागमें दो चन्द्र उदित होते हैं-इसी अपेक्षा को लेकर (दो) ऐसा पाठ कहा गया है !

ઉત્તર—હા, ગૌતમ ! એવું જ છે એટલે કે પ્રથમસૂત્ર પ્રમાણે જ અહીં સમસ્ત કથન સમજવું જે પ્રકારે અવસર્પિણીના વિષયમાં આલાપક કહ્યો છે, એ જ પ્રમાણે ઉત્સર્પિણીના વિષયમાં પણ આલાપક સમજવો.
તથા ચન્દ્રના વિષયમાં ત્રીજો આલાપક આ પ્રમાણે છે—

પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! લવણ સમુદ્રમાં બે ચન્દ્રમા ઈશાન કોણમાં ઉદય પામીને શું અગ્નિકોણમાં જાય છે ? અગ્નિકોણમાં ઉદય પામીને શું નૈઋત્ય કોણમા જાય છે ? નૈઋત્ય કોણમાં ઉદય પામીને શું વાયવ્ય કોણમાં જાય છે ? વાયવ્ય કોણમાં ઉદય પામીને શું ઈશાન કોણમાં જાય છે ? (લવણ સમુદ્રમાં ચાર ચન્દ્રમા છે તેમાંથી પ્રતિદિન ત્યાં બે ભાગમાં બે ચન્દ્ર ઉદય પામે છે, તે કારણે સૂત્રપાઠમાં 'બે ચન્દ્ર' કહ્યા છે)

विष्कम्भ-परिक्षेपविषयकः प्रश्नः, । संख्येयसहस्रयोजनविस्तृताऽसंख्येयसहस्र-योजनविस्तृतभेदेन तमस्कायस्य द्विविधत्वप्रतिपादनम् । तत्र संख्येयसहस्रयोजन-विस्तृततमस्कायस्य अतिशीघ्रदेवगत्या गगने षड्मासैः कथंचित् प्राप्यत्वसंभवेऽपि असंख्यातयोजनविस्तृततमस्कायस्य सर्वथा अप्राप्यत्वकथनद्वारा तस्य दैर्घ्यस्थूलत्वा-दिविषयकप्रश्नोत्तरम् । तमस्काये गृह-हट्ट-यावत्-सन्निवेशान्ता भवन्ति किम्?, इति विषयकप्रश्नस्य निषेधात्मकमुत्तरम् । तमस्काये महामेघस्य संस्वेदनसंमूर्च्छनवर्षणं भवति किम्? इति विषयकप्रश्नस्य स्वीकारात्मकमुत्तरम्। संस्वेदनादीनां देवासुरनागक-

---

तमस्काय के विष्कंभ और परिक्षेप के विषयमें प्रश्न, संख्यात हजार योजन तक विस्तृत और असंख्यात हजार योजन तक विस्तृत इस प्रकार से तमस्काय के दो भेदों का कथन-संख्यात हजार योजन विस्तृत तमस्काय इतनी बडी दीर्घता एवं स्थूलतादिवाला है कि अति शीघ्रगति वाला देव यदि छह महीने तक चले तो वह उसे बड़ी मुश्किल से प्राप्त कर सकता है अर्थात् उसका पार पा सकता है परन्तु जो असंख्यात हजार योजन तकका विस्तृत तमस्काय है उसका तो कोई भी पार नहीं पा सकता है-ऐसा उत्तररूप कथन, तमस्कायमें क्या घर है, हाट है ? गाँव है ? यावत् सन्निवेश है ? ऐसा प्रश्न और उसमें सब कुछ नहीं है ऐसा उत्तर, तमस्काय में बड़े२ मेघ क्या पसीजते हैं ? उसमें वे क्या संमूर्च्छित होते हैं ? बरसते हैं ? ऐसा प्रश्न हाँ उसमें यह सब होता है ऐसा उत्तर ये संस्वेदन तथा वर्षण आदि कौन करते है ? देव करते हैं।

છે તમસ્કાયના વિષ્કંભ (વિસ્તાર) અને પરિક્ષેપના વિષયમા પ્રશ્ન, સખ્યાત હજાર યોજન સુધી વિસ્તૃત અને અસખ્યાત હજાર યોજન સુધી વિસ્તૃત, આ પ્રમાણે તમસ્કાયના બે ભેદોનુ કથન મખ્યાત હજાર યોજનાા વિસ્તાર-વાળો તમસ્કાય એવડી મોટી દીર્ઘતા અને સ્થૂલતા આદિથી યુક્ત છે કે અતિશય શીઘ્રતાવાળો દેવ જો છ મહિના સુધી ચાલ્યા કરે તો મહા મુશ્કેલીથી તે તેનો પાર પામી શકે છે પરન્તુ અસખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારનો જે તમસ્કાય છે તેનો પાર પામવાનુ કોઈનાથી શકય બનતું નથી

પ્રશ્ન—શુ તમસ્કાયમા ઘર છે? હાટ છે? ગામ છે? સન્નીવેશ પર્યન્તનાં સ્થાનો છે? ઉત્તર—તેમાં એવું કઇ પણ નથી

પ્રશ્ન—શુ મોટા મોટા મેઘ તમસ્કાયમા પસીજે (ભીજાય) છે ખરા? શું તેઓ તેમા સમૂર્છિત (એકત્રિત) થાય છે? વરસે છે?

ઉત્તર—હા, તેમા એ બધુ થાય છે

પ્રશ્ન—તે સસ્વેદન તથા વર્ષણ આદિ કોણ કરે છે? ઉત્તર—દેવો કરે છે.

कीसण्डे भदन्त ! चन्द्री उदीची-प्राच्यामुद्गत्य यावत् - प्रतीचीदक्षिण्या मुद्गत्य उदीची-प्राच्यामागच्छत ? गौतम ! यथैव जम्बूद्वीपस्य वक्तव्यता भणिता, सा एव धातकीखण्डस्यापि भणितव्या, नवरम्-अनेन अभिलापेन सर्वे अभिलापाः भणितव्याः- यदा भदन्त ! धातकीखण्डे द्वीपे दक्षिणार्धे रात्रिर्भवति तदा उत्तरार्धेऽपि ? यदा उत्तरार्धे रात्रिर्भवति तदा धातकीखण्डे द्वीपे मन्दराणां पर्वतानां पौरस्त्य-पश्चिमे दिवसो भवति ? हन्त, गौतम ! एवमेव यावत्-पौरस्त्य

हे गौतम ! हां, यहां पर इसी प्रकार से है यावत् हे श्रमणायुष्मन् ! इत्यादि।

प्रश्न-हे भदन्त ! धातकीखण्डमें द्वादश चन्द्रमा ईशानकोण से उदित होकर अग्निकोण में आते हैं क्या ? अग्निकोण से उदित होकर नैऋत्यकोण में आते हैं क्या ? नैऋत्यकोण से उदित होकर वायव्यकोण में आते हैं क्या ! वायव्यकोण से उदित होकर ईशानकोण में आते हैं क्या !

उत्तर—हे गौतम ! इस विषय में जैसी वक्तव्यता जम्बूद्वीप को लेकर कही गई है उसी प्रकार से वक्तव्यता यहां पर भी कह लेनी चाहिये विशेषता केवल इस वक्तव्यता में उस वक्तव्यता की अपेक्षा इतनी ही है कि जंबूद्वीप के स्थान पर इस वक्तव्यता में (धातकीखण्ड) शब्द का उच्चारण करना चाहिये

प्रश्न—हे भदन्त ! जब धातकीखण्डद्वीप में दक्षिणार्ध में रात्रि होती है, तब उत्तरार्ध में भी रात्रि होती है और जब उत्तरार्ध में रात्रि होती है, तब धातकी खण्ड द्वीप में मन्दरपर्वतों की पूर्वपश्चिम दिशा में दिवस होता है क्या ?

ઉત્તર—હા, ગૌતમ ! ત્યાં એ પ્રમાણે જ છે (હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! પર્યન્તનુ સમસ્ત પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું)

પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! ધાતકી ખંડમા બાર ચન્દ્રમા શુ ઇશાન કોણમાં ઉદય પામીને અગ્નિ કોણમાં જાય છે ? અગ્નિ કોણમા ઉદય પામીને શુ નૈઋત્ય કોણમાં જાય છે ? નૈઋત્યમાં ઉદય પામીને શુ વાયવ્યમા જાય છે ! વાયવ્ય કોણમાં ઉદય પામીને શુ ઇશાન કોણમા જાય છે ?

ઉત્તર—હા ગૌતમ ! આ વિષયમા જબૂદ્વીપની વક્તવ્યતા જેવી જ વક્તવ્યતા સમજવી. તે વક્તવ્યતામાં ' જબૂદ્વીપની ' જગ્યાએ ધાતકીખંડ' પદ મૂકવાથી ધાતકીખડ વિષેના પ્રશ્નોત્તરો તૈયાર થશે જેમકે-" હે ભદન્ત ! જ્યારે ધાતકી ખંડના દક્ષિણાર્ધમાં રાત્રિ હોય છે, ત્યારે શુ ઉત્તરાર્ધમા પણ રાત્રિ હોય છે ? અને જ્યારે ઉત્તરાર્ધમા રાત્રિ હોય છે, ત્યારે ધાતકીખંડ દ્વીપમાં મન્દર પર્વતની પૂર્વ-પશ્ચિમે શું દિવસ હોય છે ? '

कथनम्, पृथिवीपरिणामनिषेधश्च । तमस्काये समस्तजीवानामनन्तवारमुत्पादः, किन्तु नो बादरपृथिवीरूपेण, नो बादराग्निरूपेण वा । ततः अष्टविधकृष्णराजीनामभिधानम् । तासां च सनत्कुमार–माहेन्द्रकल्पयोरुपरि ब्रह्मलोकस्याधोभागे च रिष्टविमानप्रस्तटे स्थितिप्रतिपादनम् । आसां च आकारः मल्लक्रीडास्थान (अखाडा) वत् चतुरस्रः । पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरदिग्भागेषु चतुर्षु प्रत्येकं द्वे द्वे कृष्णराजी स्तः । ताश्च सर्वाः परस्परं स्पृष्टाः सम्बद्धाश्च सन्ति । एतासामायाम–विष्कम्भ–परिक्षेपविषये विचारः, कृष्णराजिषु गृहादिविचारस्तमस्कायवदेव, विशेषः केवलं तत्र मेघानां संस्वेदनादिकं देव एव करोति–इति । कृष्णराजीनामष्ट

पुद्गल का परिणाम तमस्काय है। पर पृथिवी का परिणाम तमस्काय नहीं है ऐसा कथन तमस्काय में समस्त जीवों का अनन्तवार उत्पाद हुआ है पर उनका यहां बादर पृथिवीरूप से और बादर अग्निरूपसे उत्पाद नहीं हुआ है ऐसा कथन आठ प्रकार की कृष्णराजियों का कथन इनका अवस्थान ऊपरमें सनत्कुमार माहेन्द्रकल्प में है और नीचे ब्रह्मलोक कल्पमें, अरिष्टविमान के पाथडे में है ऐसा कथन इनका आकार अखाडेके जैसा चौकोर है पूर्व पश्चिम और उत्तर दक्षिण इन चार दिशाओंमें से प्रत्येक दिशा में दो-दो कृष्णराजियां हैं। ये सब कृष्णराजियां आपस में स्पृष्ट और संबद्ध हैं। इनके आयाम, विष्कंभ और परिक्षेप के विषयमें विचार। तमस्काय की तरह ही इनमें कृष्णराजियां में गृहादि का विचार यहां विशेषता केवल इतनी ही है कि इनमें मेघों का संस्वेदन आदि देव ही करता है। कृष्णराजियां पृथिवी के परिणामरूप हैं। अप्–जल

તમસ્કાયમા સમસ્ત જીવોનો અનતવાર ઉત્પદ થયો છે, પણ તેમનો ત્યાં બાદર પૃથ્વીરૂપે અને બાદર અગ્નિરૂપે ઉત્પાદ થયો નથી એવું કથન. આઠ પ્રકારની કૃષ્ણરાજીઓનુ કથન તેમનુ અવસ્થાન ઉપર સનત્કુમાર માહેન્દ્ર કલ્પમા છે અને નીચે બ્રહ્મલોક કલ્પમા, અરિષ્ટ વિમાનના પાથડામા છે એવું કથન. આકાર તેમનો અખાડાના જેવો–ચતુષ્કોણ જેવો છે પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ એ ચારે દિશાઓમાંની પ્રત્યેક દિશામા બે, બે કૃષ્ણરાજીઓ છે તે બધી કૃષ્ણરાજીઓ એક બીજી સાથે સ્પૃષ્ટ અને સબદ્ધ છે તમસ્કાયની જેમજ એ કૃષ્ણરાજીઓમા ઘર, દુકાન આદિનો વિચાર અહીં વિશેષતા એટલી જ છે કે તે કૃષ્ણરાજીઓમા મેઘોનું સંસ્વેદન આદિ દેવ જ કરે છે તે કૃષ્ણરાજીઓના આયામ (લબાઇ), વિષ્કંભ (પહોળાઇ) અને પરિક્ષેપ (પરિધી) નો વિચાર. કૃષ્ણરાજીઓનાં આઠ નામ. તે કૃષ્ણરાજીઓ પૃથ્વીના પરિણામરૂપ

न्त, गौतम ! यावत्-श्रमणायुष्मन् ! यथा-लवणसमुद्रस्य वक्तव्यता तथा कालो दस्यापि वक्तव्यता भणितव्या, नवरम्-कालोदस्य नाम भणितव्यम्, अभ्यन्तर पुष्करार्धे भदन्त ! चन्द्रौ उदीची - प्राच्याम् उद्गत्य यावत्-उदीची-प्राच्या मागच्छत ? गौतम ! यथैव धातकीखण्डस्य वक्तव्यता तथैव अभ्यन्तरपुष्करार्धे स्यापि भणितव्या, नवरम्-अभिलापो ज्ञातव्यः, यावत्-सदा अभ्यन्तरपुष्करार्धे मन्दरयोः पर्वतयोः पौरस्त्य-पश्चिमे नैवास्ति अवसर्पिणी, नैवास्ति उत्सर्पिणी,

उत्तर—हां गौतम ! इसी तरह से है यावत् श्रमणायुष्मन् ! जिस प्रकार से लवणसमुद्र की यह वक्तव्यता कही है, उसी प्रकार से कालोद संबंधी वक्तव्यता भी जाननी चाहिये। विशेषता केवल यही है कि लवणसमुद्र के स्थानपर पाठ के उच्चारण करते समय (कालोद) इस शब्द का प्रयोग करना चाहिये।

प्रश्न—हे भदन्त ! आभ्यन्तरपुष्करार्ध में दो चन्द्रमा ईशानकोण से उदित होकर अग्निकोण में आते हैं क्या ? अग्निकोण से उदित होकर नैऋत्यकोण में जाते हैं क्या ? नैऋत्यकोण से उदित होकर वायव्यकोण में आते हैं क्या ? वायव्य कोण से उदित होकर ईशान कोण में जाते हैं क्या ? हे गौतम ! इस विषय में जैसी धातकीखण्ड को लेकर कही गई है वैसी ही वक्तव्यता आभ्यन्तर पुष्यकरार्धके विषय में भी जाननी चाहिये। विशेषता केवल यही है। कि धातकीखंड शब्दके बदले इस वक

ઉત્તર—હા, ગૌતમ ! એવું જ છે શ્રમણાયુષ્મન્ પર્યન્તનું સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું લવણ સમુદ્રની આ વક્તવ્યતા પ્રમાણે જ કાલોદની વક્તવ્યતા પણ સમજવી વિશેષતા એટલી જ છે કે સૂત્રપાઠમાં લવણ સમુદ્રને બદલે 'કાલોદ' શબ્દનો પ્રયોગ કરવો.

પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધમાં બે ચન્દ્રમા શું ઇશાન કોણ માંથી ઉદય પામીને અગ્નિ કોણમાં જાય છે ? અગ્નિ કોણમાં ઉદય પામીને શું નૈઋત્યમાં જાય છે ? નૈઋત્યમાં ઉદય પામીને શું વાયવ્ય કોણમાં જાય છે ? શું વાયવ્યમા ઉદય પામીને ઇશાનમાં જાય છે ?

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! આ વિષયને અનુલક્ષીને ધાતકીખંડના વિષયમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, એ જ પ્રમાણે આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધના સંબંધમાં પણ સમજવું આ કથનમાં વિશેષતા એટલી જ છે કે 'ધાતકીખંડ' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે તેને બદલે અહીં "આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધ" શબ્દનો પ્રયોગ કરવો આ પ્રમાણે ફેરફાર કરીને પ્રશ્નોત્તરો બનાવવા જોઇએ. ક્યાં સુધી તે કથનને ગ્રહણ

तमस्कायवक्तव्यता ।

चतुर्थोद्देशके जीवानां सप्रदेशत्वादिकं निरूपितम् अथ पञ्चमोद्देशके सप्रदेशं तमस्कायादिकं निरूपयितुमाह–' किमयं भंते ! ' इत्यादि ।

मूलम्–किमयं भंते ! 'तमुक्काए' त्ति पव्वुच्चइ, किं पुढवी तमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ, आऊ तमुक्काएत्ति पव्वुच्चइ ? गोयमा ! णो पुढवी तमुक्काएत्ति पव्वुच्चइ, आऊ तमुक्काएत्ति पव्वुच्चइ । से केणट्ठेणं० ? गोयमा ! पुढविकाएणं अत्थेगइए सुभे देसं पगासेइ, अत्थेगइए देसं णो पगासेइ–से तेणट्ठेणं० । तमुक्काए णं भंते ! कहिं समुट्ठिए, कहिं संनिट्ठिए ? गोयमा ! जंबूदीवस्स वहिया तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे वीईवइत्ता, अरुणवरस्स दीवस्स वाहिरिल्लाओ वेइयंताओ अरुणोदयं समुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साणि ओगाहित्ता उवरिल्लाओ जलंताओ एगपए-सियाए सेढीए एत्थ णं तमुक्काए समुट्ठिए, सत्तरस – एक्कवीसे जोयणसयाइं उड्ढं उप्पइत्ता तओ पच्छा तिरियं पवित्थरमाणे पवित्थरमाणे सोहम्मी–साण–सणंकुमार–माहिंदे चत्तारि वि-कप्पे आवरित्ता णं, उड्ढंपि य णं बंभलोगे कप्पे रिट्ठविमाणपत्थडं संपत्ते–एत्थ णं तमुक्काए णं संनिट्ठिए । तमुक्काएणं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! अहे मल्लगमूलसंठिए, उप्पिं कुक्कुडपंजरगसंठिए पण्णत्ते ! तमुक्काए णं भंते ! केवइयं विक्खं-भेणं, केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ते ? गोयमा ! तमुक्काए णं दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–संखेज्जवित्थडे य, असंखेज्जवित्थडे, य । तत्थ

लोकान्तिक विमान से लोक का अन्तिमभाग असंख्यात योजन दूर है ऐसा कथन ॥

ચુકેલા છે બધા લોકાન્તિક દેવોની સ્થિતિ આઠ સાગરોપમની હોય છે. તથા લોકાન્તિક વિમાનમાંથી લોકને અન્તિમ ભાગ અસ ખ્યાત યોજન દૂર છે એવું કથન.

॥ षष्ठं शतकम् ॥

॥ षष्ठशतके प्रथमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ॥

प्रथम षष्ठशतकस्यसर्वोद्देशकार्यसंग्राहक गाथाया प्रतिपादनम्-

वेदना १ आहार २ महास्रव ३ सप्रदेश ४ तमस्काय ५ भव्य ६ शालि पृथिवीकर्मा ९-न्यतीर्थिका १० एते विषयाप्रतिपादिता सन्ति।

अथ प्रथमोद्देशकार्थ माह-महावेदनावन्तो महानिर्जरावन्तो भवन्ति, महानिर्जरावन्तो महावेदनावन्तो भवन्ति ? इति प्रश्नोत्तरम्।

छट्ठाशतक के पहला उद्देशा का प्रारम्भ

इस छट्ठे शतक के प्रथम उद्देशक में जो विषय प्रतिपादित किया गया है-उसका संक्षिप्त विवरण इस प्रकार से है-सब से पहिले इसमें (वेयण-आहार) यह गाथा कही गई है-इसमें वेदना (१) आहार (२) महास्रव (३) सप्रदेश (४) तमस्काय (५) भव्य (६) शालि (७) पृथिवी (८) कर्म (९) अन्यतीर्थिक (१०) ये विषय जो कि दश उद्देशकों में प्रतिपादित किये गये हैं उनका संग्रह किया गया है (वेदना) यह प्रथम शब्द है इसका अर्थ ऐसा है-कि जो महावेदना वाले होते हैं वे महानिर्जरा वाले होते हैं या नहीं होते हैं-तथा जो महानिर्जरा वाले होते हैं वे महावेदनावाले होते हैं, या नहीं होते हैं ऐसा प्रश्न-और फिर

છઠ્ઠા શતકનો પ્રારંભ

શતક-૬ ઉદ્દેશક-૧

છઠ્ઠા શતકના ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તેનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે-સૌથી પહેલા તેમાં "વેયણ-આહાર" આદિ ગાથા કહી છે આ ગાથામાં દસ ઉદ્દેશાઓમાં જે દસ વિષયોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તે વિષયો કહ્યા છે તે દસ વિષયો નીચે પ્રમાણે છે

(૧) વેદના, (૨) આહાર, (૩) મહાસ્રવ (૪) સપ્રદેશ, (૫) તમસ્કાય, (૬) ભવ્ય, (૭) શાલિ, (૮) પૃથ્વી, (૯) કર્મ અને (૧૦) અન્યતીર્થિક

'વેદના ઉદ્દેશક" નામના પહેલા ઉદ્દેશકમાં એવો પ્રશ્ન પૂછયો કે "જેઓ મહાવેદનાવાળા હોય છે તેઓ શું મહાનિર્જરાવાળા હોય છે કે નથી હોતા ? તથા જેઓ મહાનિર્જરાવાળા હોય છે તેઓ મહાવેદનાવાળા હોય છે કે નથી હોતા ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો છે તથા એવું પ્રતિપાદન

पकरेइ ? गोयमा ! तिण्णि वि पकरेंति । अत्थि णं भंते ! तमुक्काए बायरे पुढविकाए, बायरे अगणिकाए ? णो इणट्ठे समट्ठे, णण्णत्थ विग्गहगइसमावन्नएणं। अत्थि णं भंते! तमुक्काए चंदिमसूरिय-गहगण-णक्खत्त-तारारूवा ? णो इणट्ठे समट्ठे,-पलिपस्सओ पुण अत्थि । अत्थि णं भंते ! तमुक्काए चंदाभा इ वा, सूराभा इ वा ? णो इणट्ठे समट्ठे, कादूसणिया पुण सा । तमुक्काए णं भंते! केरिसए वन्नएणं पण्णत्ते ? गोयमा ! काले कालोभासे, गंभीर-लोमहरिसजणणे, भीमे, उत्तासणए, परमकिण्हे वण्णे पण्णत्ते, देवे णं अत्थेगइए जेणं तप्पढमयाए पासित्ता णं खुभाएज्जा, अहे णं अभिसमागच्छेज्जा, तओ पच्छा सीहं सीहं, तुरियं २ खिप्पामेव वीईवएज्जा । तमुक्कायस्स णं भंते ! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता ? गोयमा ! तेरस नामधेज्जा पण्णत्ता, तं जहा—तमे इ वा १, तमुक्काए इ वा २, अंधयारे इ वा ३, महांधयारे इ वा ४, लोगंधयारे इ वा ५, लोगतमिस्से इ वा ६, देवंधयारे इ वा ७, देवतमिस्से इ वा ८, देवरण्णे इ वा ९, देववूहे इ वा १०, देवफ-लिहे इ वा ११, देवपडिक्खोभे इ वा १२, अरुणोदए इ वा, समुद्दे १३, तमुक्काएणं भंते ! किं पुढवि परिणामे, आउपरिणामे, जीव-परिणामे, पोग्गलपरिणामे ? गोयमा ! णो पुढविपरिणामे, आउपरिणामे वि, जीवपरिणामे वि, पोग्गलपरिणामे वि । तमुक्काएणं भंते ! सव्वे पाणा भूया, जीवा सत्ता पुढवीकाइ-यत्ताए, जावतसकाइयत्ताए उववन्नपुव्वा ? हंता, गोयमा !

॥ षष्ठं शतकम् ॥

॥ षष्ठशतके प्रथमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ॥

प्रथम षष्ठशतकस्यप्रथमोद्देशकार्थसंग्रहाय गाथायाः प्रतिपादनम्-वेदना १ आहार २ महाश्रव ३ सप्रदेश ४ तमस्काय ५ भव्य ६ शालि पृथिवीकर्मा ९-न्यतीर्थिका १० एते विषयाःप्रतिपादिता सन्ति ।

अथ प्रथमोद्देशकार्थ माह-महावेदनावन्तो महानिर्जरावन्तो भवन्ति, महानिर्जरावन्तो महावेदनावन्तो भवन्ति ? इति प्रश्नोत्तरम् ।

छट्ठाशतक के पहला उद्देशा का प्रारंभ

इस छट्ठे शतक के प्रथम उद्देशक में जो विषय प्रतिपादित किया गया है-उसका संक्षिप्त विवरण इस प्रकार से है-सब से पहिले इसमें (वेयण-आहार) यह गाथा कही गई है-इसमें वेदना (१) आहार (२) महाश्रव (३) सप्रदेश (४) तमस्काय (५) भव्य (६) शालि (७) पृथिवी (८) कर्म (९) अन्यतीर्थिक (१०) ये विषय जो कि दश उद्देशकों में प्रतिपादित किये गये हैं उनका संग्रह किया गया है (वेदना) यह प्रथम शब्द है इसका अर्थ ऐसा है-कि जो महावेदना वाले होते हैं वे महानिर्जरा वाले होते हैं या नहीं होते हैं-तथा जो महानिर्जरा वाले होते हैं वे महावेदनावाले होते हैं, या नहीं होते हैं ऐसा प्रश्न-और फिर

છઠ્ઠા શતકનો પ્રારંભ

શતક-૬ ઉદ્દેશક-૧

છઠ્ઠા શતકના ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તેનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે-સૌથી પહેલા તેમાં "વેયણ-આહાર" આદિ ગાથા કહી છે આ ગાથામાં દસ ઉદ્દેશાઓમાં જે દસ વિષયોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે, તે વિષયો કહ્યા છે તે દસ વિષયો નીચે પ્રમાણે છે

(૧) વેદના, (૨) આહાર, (૩) મહાસ્રવ, (૪) સપ્રદેશ, (૫) તમસ્કાય, (૬) ભવ્ય (૭) શાલિ, (૮) પૃથ્વી, (૯) કર્મ અને (૧૦) અન્યતીર્થિક

"વેદના ઉદ્દેશક" નામના પહેલા ઉદ્દેશકમા એવો પ્રશ્ન પૂછયો કે "જેઓ મહાવેદનાવાળા હોય છે તેઓ શુ મહાનિર્જરાવાળા હોય છે કે નથી હોતા ? તથા જેઓ મહાનિર્જરાવાળા હોય છે તેઓ મહાવેદનાવાળા હોય છે કે નથી હોતા ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર અપ્યો છે તથા નિર્ધાર-

तमस्कायः खलु भदन्त ! कुत्र समुत्थितः, कुत्र संनिष्ठितः ? गौतम ! जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य बहिः तिर्यगसंख्येयान् द्वीप-समुद्रान् व्यतिव्रज्य अरुणवरस्य द्वीपस्य बाह्याद् वेदिकान्ताद् अरुणोदकं समुद्रं द्वाचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि अवगाह्य उपरितनाद् जलान्ताद् एकप्रदेशिकया श्रेण्या-अत्र खलु तमस्कायः समुत्थितः, सम-

काय ऐसी शुभ्र होती है कि वह देशको-एक भाग को प्रकाशित करती है। और कितनीक पृथिवीकाय ऐसी होती है जो वह देश को-एक भाग को प्रकाशित नहीं करती है। इस कारण मैंने ऐसा कहा है कि तमस्काय पृथिवीरूप नहीं है अप्-जलरूप है। (तमुक्काए णं भंते) कहिं समुट्ठिए, कहिं संनिट्ठिए ?) हे भदन्त ! यह तमस्काय कहां से प्रारंभ होता है ? और कहां इसका अन्त होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (जंबूदीवस्स वहिया तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे वीईवइत्ता, अरुणवरस्स दीवस्स बाहिरिल्लाओ वेइयताओ अरुणोदयं समुदं बायालीसं जोयण-सहस्साणि ओगहित्ता उवरिल्लाओ जलंताओ एगपएसियाए सेढीए एत्थणं तमुक्काए समुट्ठीए) जंबूद्वीप के बाहिर तिरछे असंख्यात द्वीप समुद्रों को उल्लंघन-पार करने के बाद अरुणवर द्वीप आता है। इस अरुणवर द्वीप को चारों ओर से अरुणोदय समुद्र घेरे हुए है। इस समुद्र की बाहिरी वेदिका के अन्त से लेकर अरुणोदय समुद्र में ४२ हजार योजन आगे जाने पर उपरितन जलान्त आता है। इस उपरि-

(દેદીપ્યમાન) હોય છે કે તે દેશને (એક ભાગને) પ્રકાશિત કરે છે, અને કેટલીક પૃથ્વીકાય એવી હોય છે કે જે ક્ષેત્રના એક ભાગને પણ પ્રકાશિત કરતી નથી હે ગૌતમ તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે તમસ્કાય પૃથ્વીરૂપ નથી પણ જળરૂપ છે

(तमुक्काए णं भंते ! कहिं समुट्ठिए कहिं संनिट्ठिए ?) હે ભદન્ત ! આ તમસ્કાયનો પ્રારંભ ક્યાંથી થાય છે અને ક્યાં તેની સમાપ્તિ થાય છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जंबूदीवस्स बहिया तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे वीईवइत्ता, अरुणवरस्स दीवस्स बाहिरिल्लाओ वेइयंताओ अरुणोदयं समुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साणि ओगाहित्ता उवरिल्लाओ जलंताओ एगपएसियाए सेढीए एत्थणं तमुक्काए समुट्ठीए) જંબૂદ્વીપની બહાર તિરછા અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને પાર કર્યા પછી અરુણવર દ્વીપ આવે છે આ અરુણવર દ્વીપને ઘેરીને ચારે તરફ અરુણોદય સમુદ્ર રહેલો છે. તે સમુદ્રની બહારની વેદિકાના અન્તથી લઈને અરુણોદય સમુદ્રમાં બેતાલીસ હજાર યોજન આગળ જતા ઉપરિતન જલાન્ત

रणानि। ततो नैरयिकाणां करणद्वारा असातावेदना, असुरकुमारादि यावत् स्तनितकुमारपर्यन्तानां तु करणद्वारा सातावेदना। पृथिवीकायानाम्, औदारिकशरीरवतां देवानां च विषये तद्विचारचर्चा,। ततो महावेदना–महानिर्जरा,–महावेदना–अल्पनिर्जरा, अल्पवेदना–महाप्रमुनीनां महावेदना–महानिर्जरा, षष्ठी–सप्तम्यो पृथिव्योः वासिनां नैरयिकाणाम् महावेदना–अल्पनिर्जरा, शैलेशीकरणयोगवताम् अनगाराणाम् अल्पवेदना–महानिर्जरा, अनुत्तरौपपातिकदेवानाम् अल्पवेदना–अल्पनिर्जरा भवन्तीति प्रतिपादनम्। ततो गौतमस्य भगवद्वाक्यस्वीकरणम्। सग्रहगाथा, उद्देशसमाप्तिश्च ॥

और कर्म ये तीन करण होते हैं ऐसा कथन नारक जीवों के करणद्वारा आशातावेदना, असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमारों तक के देवों के करण द्वारा शातावेदना पृथिवीकायों के औदारिक शरीरवालों के और देवों के विषय में इसके विचार की चर्चा महावेदना, महानिर्जरा, महावेदना अल्पनिर्जरा, अल्पवेदना महानिर्जरा अल्पवेदना अल्पनिर्जरा, ऐसा कथन, प्रतिमाधारी मुनियों के महावेदना महानिर्जरा, और सातवीं पृथिवीमें रहने वाले नारकोंमें महावेदना और अल्पनिर्जरा, शैलेशीकरण योगवाले अनगारों के अल्पवेदना महानिर्जरा और अनुत्तरोपपातिक देवों के अल्पवेदना अल्पनिर्जरा होती है ऐसा कथन गौतमद्वारा भगवान् के वचनों का स्वीकरण, सग्रह गाथा उद्देशसमाप्ति।

सग्रह गाथा—

"वेयण १ आहार २ महस्सवे ३ य सपएस ४ समुयाए ५ भविए ६ य। माली ७ पुढवी ८ कम्म ९ अमउरिय १० दस छट्ठगम्मिसए ॥१॥"

કરણ રૂપ ત્રણ કરણ હોય છે એવું કથન. નારક જીવોને કરણ દ્વારા અશાતા વેદના, અસુરકુમારોથી સ્તનિતકુમારો પર્યન્તના દેવોને કરણ દ્વારા શાતા વેદના પૃથ્વિકાયો, ઔદારિક શરીરવાળા અને દેવોના વિષયમાં આ બાબત (કરણ) ની ચર્ચા મહાવેદના મહાનિર્જરા મહાવેદના અલ્પ નિર્જરા અલ્પ વેદના મહાનિર્જરા, અલ્પ વેદના અલ્પનિર્જરા, ઈત્યાદિનુ કથન. પ્રતિમાધારી મુનિઓમા મહાવેદના મહાનિર્જરા છઠ્ઠી અને સાતમી નરકના નારકોમાં મહાવેદના અને અલ્પનિર્જરા શૈલેશીકરણ યોગવાળા અણગારોમાં અલ્પ વેદના અને મહા નિર્જરા અનુત્તરોપપાતિક દેવોમાં અલ્પ વેદના અને અલ્પનિર્જરા થાય છે એવું કથન. ગૌતમ દ્વારા ભગવાનનાં વચનોનો સ્વીકાર, સગ્રહ ગાથા, ઉદ્દેશકની સમાપ્તિ.

સગ્રહગાથા—

वयण १, आहार २, महासवे ३, य सपएस ४ समुयाए ५ भविए ६ य, । माली ७, पुढवी ८ कम्म ९, अमउरिय १०, दस छट्ठगम्मिसए ॥ १ ॥

पेण प्रज्ञप्तः ? गौतम ! तमस्कायः खलु द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-संख्येयविस्तृतश्च, असंख्येयविस्तृतश्च, तत्र खलु यः स संख्येयविस्तृतः स खलु संख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कम्भेण, असंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः । तत्र खलु यः सोऽसंख्येयविस्तृतः सः खलु असंख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कम्भेण, असंख्ये-

हे गौतम ! तमस्काय का नीचे का आकार मिट्टी के दीपक के नीचे के भाग जैसा कहा गया है और ऊपर का आकार मुर्गा के पिंजरेके आकार जैसा कहा गया है। (तमुक्काए णं भंते ! केवइयं विक्खंभेणं, केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ते) हे भदन्त ! तमस्काय का विस्तार कितना है ? और परिक्षेप कितना है ? (गोयमा ! तमुक्काएणं दुविहे पण्णत्ते-तं जहा संखेज्जवित्थडे य असंखेज्जवित्थडे य) हे गौतम ! तमस्काय दो प्रकार का कहा गया है-एक संख्यात विस्तार वाला तमस्काय और दूसरा असंख्यात विस्तारवाला तमस्काय (तत्थ णं जे से संखेज्जवित्थडे से णं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं) इनमें जो संख्यात विस्तारवाला तमस्काय है वह अपने विष्कंभ से संख्यात हजार योजन का तथा (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ते) परिक्षेपसे असंख्यात हजार योजन का कहा गया है। (तत्थणं जे से असंखिज्जवित्थडे से णं

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (अहे मल्लगमूल संठिए उप्पि कुक्कुडपंजरग-संठिए पण्णत्ते) તમસ્કાયના નીચેના ભાગનો આકાર દીવો કરવાના માટીના કોડિયાના નીચેના ભાગ જેવો કહ્યો છે, અને તેના ઉપરના ભાગનો આકાર કૂકડાના પિંજરાના આકાર જેવો કહ્યો છે

(तमुक्काए ण भंते ! केवइयं विक्खंभेण, केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયનો વિસ્તાર કેટલો કહ્યો છે ? તેનો પરિક્ષેપ (પરિધી) કેટલો કહ્યો છે ?

(गोयमा ! तमुक्काएणं दुविहे पण्णत्ते-तंजहा-संखेज्जवित्थडे य असंज्जवित्थडे य) હે ગૌતમ ! તમસ્કાયના બે પ્રકાર નીચે પ્રમાણે કહ્યા છે-(૧) સંખ્યાત વિસ્તારવાળો તમસ્કાય અને બીજો અસંખ્યાત વિસ્તારવાળો તમસ્કાય. (तत्थ णं जे से संखेज्जवित्थडे से णं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खभेणं) તેમાંનો જે સંખ્યાત વિસ્તારવાળો છે તેનો વિષ્કંભ (વિસ્તાર) સંખ્યાત હજાર યોજનનો તથા (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेण पण्णत्ते) પરિક્ષેપ (પરિધી) અસંખ્યાત હજાર યોજનનો કહ્યો છે.

(तत्थ णं जे से असंखिज्जवित्थडे से ण असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं

सम्पभस्य पुद्गला बध्यन्ते, इत्याद्यर्थाभिधानपरतया तृतीयः ३, सप्रदेशः-स प्रदेशो जीवः, अप्रदेशो वा ? इत्याद्यर्थाभिधायकतया चतुर्थ ४, तमस्कायः-तम स्कायार्थाभिधानपरतया पञ्चमः ५, भव्य -मनुष्यत्वेन नैरयिकत्वादिना वा उत्पत्तियोग्यस्य निरूपणपरतया षष्ठ ६,शालिः-शाल्यादिधान्यवक्तव्यता परतया सप्तम ७, पृथिवी-रत्नप्रभादिपृथिवीवक्तव्यतापरोऽष्टम ८, कर्म-कर्मबन्धा भिधायकतया नवम ९,अन्ययूथिकाः-अन्यतीर्थिकवक्तव्यतानिरूपणार्थो दशमः१० उद्देशकाः मविपादिताः पञ्चमे शतके ॥ १ ॥ इति

में आहार आदि का वर्णन किया गया है इसलिये इसका नाम आहार उद्देशक है यह दूसरा उद्देशक है महास्रव वाले के पुद्गलों का बंध होता है इस अर्थ को कहने वाला महास्रव उद्देशक है यह तृतीय उद्देशक है। जीव प्रदेश सहित हैं या अप्रदेश-प्रदेश रहित है इत्यादि अर्थका कथन करने वाला सप्रदेश उद्देशक है यह चतुर्थ उद्देशक है। तमस्काय संबंधी अर्थ का विवेचन करने वाला यह तमस्काय उद्देशक है यह पांचवां उद्देशक है, जो जीव मनुष्यरूप से अथवा नारकरूप से उत्पन्न होने के योग्य होता है वह भव्य कहा गया है-इस भव्य का कथन करने वाले यह भव्य उद्देशक है-यह छठा उद्देशक है। शालि आदि धान्य की वक्तव्यता करने वाला शालि उद्देशक है-यह सातवाँ उद्देशक है। रत्न प्रभा आदि पृथिवीयों का कथन करने वाला पृथिवी उद्देशक है यह आठवां उद्देशक है। कर्मबन्ध का कथन करने वाला कर्म उद्देशक है, यह नववा उद्देशक है और अन्यतीर्थिक जनों की वक्तव्यता का निरूपण

કે તેમાંઆહાર વગેરેનું વર્ણન કરાયુ છે ત્રીજા ઉદ્દેશકને મહા આસ્રવ ઉદ્દેશ' કહ્યો છે, કારણ કે આ ઉદ્દેશામાં એ વાતનુ પ્રતિપાદન થયુ છે કે મહા આસ્રવવાળા જીવો કર્મનો બંધ કરતા હોય છે ચોથા ઉ શાને 'સપ્રદેશ ઉદ્દેશ' કહ્યો છે, કારણ કે આ ઉદ્દેશામાં જીવ પ્રદેશ સહિત છે કે પ્રદેશરહિત છે એ બતાવ્યુ છે તમસ્કાય સબંધી અર્થનું વિવેચન કરનાર પાંચમા ઉદ્દેશાનુ નામ 'તમસ્કાય ઉદ્દેશા' છે જે જીવ મનુષ્ય રૂપે અથવા નારક રૂપે ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, તેને ભવ્ય કહે છે છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં તે ભવ્યનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે, તેથી તેને 'ભવ્ય ઉદ્દેશક' કહ્યો છે સાતમા ઉદ્દેશામાં શાલિ (એક જાતના ચોખા) આદિ ધાન્યનુ વર્ણન કર્યું છે તેથી તેને શાલિ ઉદ્દેશક' કહ્યો છે આઠમાં ઉદ્દેશામાં રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વિઓનુ નિરૂપણ કર્યું છે તેથી તેને પૃથ્વિ ઉદ્દેશક કહ્યો છે નવમા ઉદ્દેશકમાં કર્મબંધનુ વર્ણન કર્યું છે, તેથી તેને કર્મ ઉદ્દેશક કહ્યો છે દસમાં ઉદ્દેશામાં અન્ય

पेण षण्मासान् व्यतिव्रजेत्, अस्त्येककं तमस्कायं व्यतिव्रजेत्, अस्त्येककं तमस्कायं नो व्यतिव्रजेत्, इयन्महालयः खलु गौतम ! तमस्कायः प्रज्ञप्तः । अस्ति खलु भदन्त ! तमस्काये गेहानि वा, गेहापणा वा ? नो अयमर्थः, समर्थः अस्ति खलु भदन्त ! तमस्काये ग्रामाइति वा यावत्संनिवेशा इति वा ? नो अयमर्थः

वीईवईज्जा, अत्थेगइयं तमुक्कायं वीईवइज्जा, अत्थेगइयं तमुक्कायं णो वीइवएज्जा–एमहालएणं गोयमा ! तमुक्काए पण्णत्ते) कोई विशाल–बड़ी भारी–ऋद्धिवाला यावत् महाप्रभाववाला देव "यह मैं चला यह मैं चल" इस तरह का उतावला बनकर तीन चुटकी बजते ही २१ बार उस समस्त जंबूद्वीप की परिक्रमा देकर शीघ्र आजावे–इस तरह वह देव अपनी देवगतिसंबंधी त्वरादि विशेषणवाली गति से एक दिन, दो दिन या तीन दिनतक चलता रहे और अधिक से अधिक इस तरह से वह छह माह तक चले तो इस प्रकार की चाल से चलने वाला वह देव तमस्काय के कितनेक अंश को प्राप्त कर सकता है और कितनेक तमस्काय के अंश को प्राप्त नहीं कर सकता है। हे गौतम ! इतना बडा विशाल तमस्काय कहा गया है। (अत्थिणं भंते ! तमुक्काए गेहाइ वा, गेहावणाइ वा ?) हे भदन्त ! तमस्काय में क्या घर है ? गृहापण है ? (णो इणट्ठे इणट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। (अत्थि णं भंते ! तमुकाए गामाइ वा जाव सन्निवेसाइ वा) हे भदन्त ! तमस्काय

दुयाह, तियाहं वा उक्कोसेणं छम्मासे वीईवइज्जा, अत्थेगइय तमुकायं वीईवइज्जा, अत्थेगइयं तमुक्काय णो वीइवएज्जा–एमहालएणं गोयमा ! तमुकाए पण्णत्ते) કોઈ વિશાળ ઋદ્ધિવાળો, મહાપ્રભાવ આદિથી યુક્ત હોય એવો દેવ "આ ઉપડયો, આ ઉપડયો" એમ કહેતો ઘણો ઉતાવળો ઉતાવળો ત્રણ વાર ચપટી વગાડતા તો સમસ્ત જંબૂદ્વીપની ૨૧ વાર પ્રદક્ષિણા કરીને પાછો આવી જાય છે, આ પ્રકારની શીઘ્ર ગતિવાળો તે દેવ, પોતાની આ પ્રકારની ત્વરાદિ વિશેષણોવાળી દેવગતિથી એક દિવસ, બે દિવસ, અથવા ત્રણ દિવસ સુધી ચાલ્યા કરે અને આ રીતે અધિકમા અધિક છ માસ સુધી તે ચાલ્યા કરે, તો આ પ્રકારની ગતિથી ચાલનારો તે દેવ તમસ્કાયના કેટલાક અશને પાર કરી શકે છે અને તમસ્કાયના કેટલાક અશને તો પાર કરી શકનો પણ નથી હે ગૌતમ ! તમસ્કાયને એટલો બધો મોટો અને વિશાળ કહ્યો છે.

(अत्थि णं भते ! तमुकाए गेहाइ वा, गेहावणाइ वा ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયમાં શુ ઘરો હોય છે ? ગૃહાપણો (હાટ) હોય છે ?

(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! તેમા એવુ કઇ પણ હોતું નથી.

अहिगरणि आउडेमाणे महया महया सद्देण, महया महया घोसेण, महया महया परपराघाएण णो सचाएइ तीसे अहि गरणीए केई अहाबायरे पोग्गले परिसाडित्तए, एवामेव गोयमा! नेरइयाण पावाइ कम्माइ गाढीकयाइ, जाव–णो महापज्जव साणा भवति। भयव! तत्थ जे से वत्थे खजणरागरत्ते से ण वत्थे सुद्धोयतराए चेव सुवामतराए चेव, सुपरिकम्मतराए चेव। एवामेव गोयमा! समणाण निग्गंथाणं अहाबायराइ कम्माइ सिढिलीकयाइ, निट्ठियाइ कडाइ विप्परिणामियाई खिप्पामेव विद्धत्थाइ भवति, जाव तिय तावतिय पि ते वयण वेएमाणा महानिज्जरा, महापज्जवसाणा भवति। से जहा नामए केइ पुरिसे सुक्क तणहत्थय जायतेयसि पक्खिवेज्जा, से पूण गोयमा! से सुक्क तणहत्थए जायतेयसि पक्खित्ते समाणे खिप्पामेव मसमसाविज्जइ? हता, मसमसाविज्जइ। एवामेव गोयमा! समणाण निग्गंथाण अहाबायराइ कम्माइ, जाव– महापज्जवसाणा भवति। से जहा नामए केइ पुरिसे तत्तसि अयकवेल्लयसि उदगबिंदु, जाव–हता, विद्धस आगच्छइ। एवा मेव गोयमा! समणाण निग्गंथाण, जाव – महापज्जवसाणा भवति, से तेणट्ठेणं जे महावेयणे से महानिज्जरे जाव— पसत्थनिज्जराए ॥ सू० १ ॥

छाया–यद् नून भदन्त! यो महावेदनः स महानिर्जरः यो, महानिर्जरः स महावेदनः, महावेदनस्य च, अल्पवेदनस्य च स श्रेयान् यः प्रशस्तनिर्जरकः?

असुरः प्रकरोति, नागः प्रकरोति ? गौतम त्रयोऽपि प्रकुर्वन्ति। अस्ति खलु भदन्त ! तमस्काये बादरः पृथिवीकायः, बादरोऽग्निकायः ? नो अयमर्थः, समर्थः, नान्यत्र विग्रहगतिसमापन्नकेन। सन्ति खलु भदन्त ! तमस्काये चन्द्र-सूर्य-ग्रहगण-नक्षत्र-तारारूपाः ? नो अयमर्थः समर्थः, परिपार्श्वतः पुनः सन्ति अस्ति खलु

स्तनित शब्द होता है ? बादर विद्युत् होती है ? (हंता अत्थि) हां गौतम ! यह सब होता है (तं भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ) हे भदन्त ! तो इस बादर स्तनित आदि को वहां कौन करता है-क्या देव करता है ? या असुर करता है ? या नाग करता है ? (गोयमा ! तिण्णि वि पकरेंति) हे गौतम ! तीनों ही करते हैं। (अत्थि णं भंते ! तमुक्काये बायरे पुढविकाए, बायरे अगणिकाए) हे भदन्त ! तमस्काय में क्या बादर पृथिवीकाय है ? बादर अग्निकाय है ? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। (णण्णत्थ विग्गहगइसमावन्नएणं) परन्तु वहां पर विग्रहगतिसमापन्न बादर पृथिवी और बादर अग्नि है। अत्थि ण भंते ! तमुक्काए चंदिम-सूरिय-गहगण-णक्खत्त-तारारूवा) हे भदन्त ! तमस्काय में क्या चंद्र, सूर्य, ग्रहगण, नक्षत्र एवं तारारूप हैं ? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। (पलियस्सओ पुण अत्थि) पर ये सब उसके पार्श्वभाग की

(हंता अत्थि) હા, ગૌતમ ! તે બધું થાય છે.

(त भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ ?) હે ભદન્ત ! આ ધનગર્જન આદિ ત્યા કોણ કરે છે ? શું દેવ કરે છે ? શું અસુર કરે છે ? શું નાગ કરે છે ?

(गोयमा ! तिण्णि वि पकरेति) હે ગૌતમ ! ત્રણે કરે છે.

(अत्थि णं भंते ! तमुकाए बायरे पुढविकाए, बायरे अगणिकाए ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયમાં શું બાદર પૃથ્વીકાય છે ? બાદર અગ્નિકાય છે ?

(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! તમસ્કાયમા બાદર પૃથ્વીકાય પણ નથી અને બાદર અગ્નિકાય પણ નથી (णणत्थ विग्गहगइसमावन्नएणं) પરન્તુ તેમાં વિગ્રહગતિ સમાપન્ન બાદર પૃથ્વી અને બાદર અગ્નિ છે

(अत्थि णं भंते ! तमुक्काए चंदिम-सूरिय गहगण-णक्खत्त-तारारूवा) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયમાં ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્ર અને તારાઓ હોય છે ખરાં ?

(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! તમસ્કાયમા ચન્દ્રાદિક જ્યોતિષ્ક દેવો હોતા નથી (पलियस्सओ पुण अत्थि) પરન્તુ તેઓ તેની બાજુમા હોય છે

अहिगरणि आउडेमाणे महया महया सद्देण, महया महया घोसेण, महया महया परपराघाएण णो सचाएइ तीसे अहिगरणीए केई अहाबायरे पोग्गले परिसाडित्तए, एवामेव गोयमा! नेरइयाण पावाइ कम्माइं गाढीकयाइं, जाव-णो महापज्जवसाणा भवंति। भयव! तत्थ जे से वत्थे खजणरागरत्ते से ण वत्थे सुद्धोयतराए चेव, सुवामतराए चेव, सुपरिकम्मतराए चेव। एवामेव गोयमा! समणाण निग्गंथाणं अहाबायराइ कम्माइं सिढिलीकयाइं, निट्ठियाइं कडाइं विप्परिणामियाइं खिप्पामेव विद्धत्थाइ भवंति, जाव तिय तावतिय वि ते वयणं वेएमाणा महानिज्जरा, महापज्जवसाणा भवंति। से जहा नामए केइ पुरिसे सुक्क तणहत्थय जायतेयसि पक्खिवेज्जा, से णूण गोयमा! से सुक्क तणहत्थए जायतेयसि पक्खित्ते समाणे खिप्पामेव मसमसाविज्जइ? हंता, मसमसाविज्जइ। एवामेव गोयमा! समणाण निग्गंथाण अहाबायराइं कम्माइं, जाव-महापज्जवसाणा भवंति। से जहा नामए केइ पुरिसे तत्तंसि अयकवेल्लंयसि उदगबिंदु, जाव-हंता, विद्धंस आगच्छइ। एवामेव गोयमा! समणाण निग्गंथाण, जाव - महापज्जवसाणा भवंति, से तेणट्ठेणं जे महावेयणे से महानिज्जरे जाव— पसत्थनिज्जराए ॥ सू० १ ॥

छाया-तद् नून भदन्त! या महावेदनः स महानिर्जरः यो, महानिर्जरः स महावेदनः, महावेदनस्य च, अल्पवेदनस्य च स श्रेयान् यः प्रशस्तनिर्जरकः?

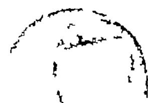
च्छेत् ततः पश्चात् शीघ्रं शीघ्रम्, त्वरितं त्वरितम् क्षिप्रमेव व्यतिव्रजेत्। तमस्कायस्य खलु भदन्त ! कति नामधेयानि प्रज्ञप्तानि ! गौतम ! त्रयोदश नामधेयानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-तम इति वा, १ तमस्काय इति वा २, अन्धकार इति वा ३, महान्धकार इति वा ४, लोकान्धकार इति वा ५, लोकतमिस्रम् इति वा ६, देवान्धकार इति वा ७, देवतमिस्रम् इति वा ८, देवारण्यम् इति वा ९, देवव्यूह इति वा १०, देवपरिघ इति वा ११, देवप्रतिक्षोभ इति वा १२, अरुणोदक इति वा समुद्रः १३।

ज्जा, सीहं सीहं, तुरियं २ खिप्पामेव वीइवएज्जा) कदाचित् कोईदेव तमस्काय में प्रवेश करे तो वह भय के मारे वहां से बहुत ही जल्दी-शरीर की त्वरा से और मन की त्वरासे बहुत ही शीघ्र-उस तमस्काय को उल्लंघन करके बाहर निकल जाता है। (तमुकायस्स णं भंते ! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता) हे भदन्त ! तमस्काय के कितने नाम कहे गये हैं? (गोयमा) हे गौतम ! (तेरसनामधेज्जा पण्णत्ता) तमस्काय के तेरह नाम कहे गये हैं। (त जहा) जो इस प्रकार से हैं-(तमेइ वा, तमुक्काएइवा अंधयारेइ वा, महांधयारेइ वा, लोगंधयारेइ वा, लोगतमिस्सेइ वा, देवंधयारेइ वा, देवतमिस्सेइ वा, देवरण्णेइ वा, देववूहेइ वा देवफलिहेइ वा, देवपडिक्खोभेइ वा, अरुणोदएइ वा, समुदे) तम १, तमस्काय २, अंधकार ३, महांधकार ४, लोकांधकार ५, लोकतमिस्र ६, देवांधकार ७, देवतमिस्र ८, देवारण्य ९, देवव्यूह १०, देव परिघ ११, देवप्रतिक्षोभ १२, एवं अरुणोदकसमुद्र १३। (तमुक्काए णं भंते ! किं

(अहे णं अभिसमागच्छेज्जा, तओ पच्छा सीहं सीहं, तुरियं तुरियं खिप्पामेव वीइवएज्जा) જો કોઇ દેવ તમસ્કાયમા પ્રવેશ કરે છે, તો તે ભયને કારણે જલ્દીમાં જલ્દી-શરીર અને મનની ત્વરાથી ઘણી જ ઝડપથી-તે તમસ્કાયને પાર કરીને બહાર નીકળી જાય છે.

(तमुक्कायस्स णं भंते ! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયના કેટલા નામ કહ્યાં છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! તમસ્કાયના (तेरस नामधेज्जा पण्णत्ता) તેર નામ કહ્યા છે, (तंजहा) જેમકે (तमेइ वा, तमुक्काएइ वा, अंधयारेइ वा, देवरण्णेइ वा, देववूहेइ वा, देवफलिहेइ वा, देवपडिक्खोभेइ वा, अरुणोदएइ वा समुद्दे) (૧) તમ, (૨) તમસ્કાય, (૩) અંધકાર, (૪) મહાંધકાર (૫) લોકાંધકાર, (૬) લોકતમિસ્ર, (૭) દેવાંધકાર, (૮) દેવતમિસ્ર, (૯) દેવારણ્ય, (૧૦) દેવવ્યૂહ, (૧૧) દેવપરિઘ, (૧૨) દેવપ્રતિક્ષોભ અને (૧૩) અરુણોદક સમુદ્ર.

उत्पद्येत-यो महावेदनः यावत्-प्रशस्तनिर्जरकः ? गौतम ! तद् यथा नाम द्वे वस्त्रे स्याताम्, एकं वस्त्रं कर्दमरागरक्तम्, एकं वस्त्रं खञ्जनरागरक्तम्, एतयोः खलु गौतम! द्वयोः वस्त्रयोः कतरद् वस्त्रं दुर्धौततरकं चैव, दुर्वाम्यतरकं चैव, दुष्परिकर्मतरकं चैव, कतरद् वा वस्त्रं सुधौततरकं चैव, सुवाम्यतरकं चैव, सुपरिकर्मतरकं चैव

जीव क्या श्रमणनिर्ग्रन्थों की अपेक्षा महानिर्जरावाले होते हैं? (गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है। (से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जे महावेयणे जाव पसत्थनिज्जराए) हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि जो महावेदनावाला होता है यावत् प्रशस्त निर्जरावाला होता है? (गोयमा! से जहानामए दुवे वत्था सिया, एगे वत्थे कद्दमरागरत्ते, एगे वत्थे खंजणरागरत्ते, एएसिं णं गोयमा! दोण्हं वत्थाणं कयरे वत्थे दुद्धोयतराए चेव, दुवामतराए चेव) हे गौतम! जैसे दो वस्त्र हों-इनमें एक वस्त्र कर्दमराग से रँगा हुआ हो और दूसरा वस्त्र खंजन रँग से रँगा हुआ हो तो कहो गौतम! इन दोनों में से कौन सा वस्त्र दुर्धौततर-बड़ी मुश्किल से जिसका रँग धोकर दूर किया जा सके ऐसा होता, है दुर्वाम्यतर-जिसके धब्बे दुःख से दूर किये जा सके एसा होगा (दुप्परिकम्मतराए चेव) और दुष्परिकर्मतर-जिसमें कठिनाई से चित्र की अङ्कन आदि क्रियाएँ की जा सकें ऐसा होगा? तथा (कयरे वा वत्थे सुद्धोयतराए चेव, सुवामतराए चेव, सुपरिकम्म

હે ભદન્ત ! શું છઠ્ઠી અને સાતમી નરકના નારકો શ્રમણ નિર્ગ્રંથો કરતાં મહા નિર્જરાવાળા હોય છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! એવું હોતું નથી એટલે કે તેઓ શ્રમણ નિર્ગ્રંથો કરતાં મહા નિર્જરાવાળા હોતા નથી. (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ? जे महावेयणे जाव पसत्थनिज्जराए) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે "જે મહાવેદનાવાળા હોય છે" (યાવત્) 'પ્રશસ્ત નિર્જરાવાળા હોય છે ?)

(गोयमा ! से जहानामए दुवे वत्था सिया, एगे वत्थे कद्दमरागरत्ते एगे वत्थे खंजणरागरत्ते, एए सिं णं गोयमा ! दोण्हं वत्थाणं कयरे वत्थे दुद्धोयतराए चेव, दुवामतराए चेव) હે ગૌતમ ! ધારો કે બે વસ્ત્ર છે તેમાંનું એક વસ્ત્ર કીચડથી ખરડાયેલું છે અને બીજું વસ્ત્ર (ખંજનરાગથી રંગેલું) મલમ રંગથી, તો હે ગૌતમ ! તે બન્ને વસ્ત્રમાંથી કયા વસ્ત્રને ધોવામાં વધારે મુશ્કેલી પડશે ? અને કયા વસ્ત્રપરના ડાઘ દૂર કરવામાં વધારે મુશ્કેલી પડશે ? (दुप्परिकम्मतराए चेव) અને કયા વસ્ત્રપર ચિત્રાલેખન આદિ કરવું વધારે મુશ્કેલ થશે ? તથા (कयरे वा वत्थे सुद्धोयतराए चेव, सुवामत

टीका—'किमयं भंते ! तमुक्काए' त्ति पव्वुचइ' गौतमः पृच्छति -हे भदन्त ! अयं शास्त्रप्रसिद्धः 'तमस्कायः' तमसाम् अन्धकारपुद्गलानां कायो राशिः तमस्कायः इति किम् वस्तु ? कः पदार्थः प्रोच्यते ? स च तमस्कायः नियत एव पृथिवीरजःस्कन्धः, उदकरजस्कन्धो वा इह विवक्षितो भवितुमर्हति, न त्वन्यः, तदुभयभिन्नानां स्कन्धानां तमस्कायसदृशत्वाभावात्, इति पृथिवी-जलविषयकसंदेहात्, हृदयस्थं विकल्पं प्रकाशयति-'किं पुढवी तमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ ?' किम् तमस्कायः पृथिवी इति पृथिवीस्वरूप प्रोच्यते ? अथवा 'आउतमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ ?' तमस्कायः आपः जलम् इति जलस्वरूपो

रूप से उत्पन्न हो चुके हैं। पर ये सब वहां बादरपृथिवीकायिकरूप से और बादर अग्निकायिकरूप से उत्पन्न नहीं हुए हैं।

टीकार्थ—चतुर्थ उद्देशक में, जीवों में सप्रदेशता आदिका निरूपण सूत्रकार ने किया है-अब वे इस पंचम उद्देशक में सप्रदेश तमस्काय आदि का निरूपण कर रहे हैं-इसमें गौतमस्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि "किमयं भंते ! तमुक्काए त्ति" हे भदन्त ! यह शास्त्रप्रसिद्ध तमस्काय क्या है ? अंधकाररूप पुद्गलों की राशि रूप जो यह शास्त्र संमत तमस्काय है वह किस पदार्थरूप है (किं) क्या (पुढवी तमुक्काए त्ति-पव्वुच्चइ, आउतमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ) वह तमस्काय पुढवीरूप है ? या अप्कायरूप है ? इस प्रकार की जो यह सदेह भरी बात पूछी गई है उसका कारण यह है कि तमस्काय एक स्कन्धरूप पदार्थ है यह

વાર અથવા અનંતવાર તે સમસ્ત પ્રાણાદિ પહેલા ત્યાં પૂર્વોક્તરૂપે ઉત્પન્ન થઇ ચુકયાં છે. પરન્તુ તેઓ ત્યા બાદર પૃથ્વીકાયિક રૂપે અને બાદર અગ્નિકાયિક રૂપે ઉત્પન્ન થયા નથી.

ટીકાર્થ—ચોથા ઉદ્દેશકમાં જીવોની અપ્રદેશતા આદિનું સૂત્રકારે નિરૂપણ કર્યું છે. હવે સૂત્રકાર આ પાંચમાં ઉદ્દેશકમાં સપ્રદેશ તમસ્કાય આદિનું નિરૂપણ કરે છે-આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—

"किमय भंते ! तमुक्काए त्ति" હે ભદન્ત ! આ શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ તમસ્કાય શું છે ? એટલે કે અંધકારરૂપ પુદ્ગલોની રાશિરૂપ જે આ શાસ્ત્રસંમત તમસ્કાય છે તે કયા પદાર્થરૂપ છે ? "किं" શું (पुढवी तमुक्काए त्ति पव्वुचइ, आउतमुक्काए त्ति पव्वुच्चइ ?) શું તમસ્કાય પૃથ્વીરૂપ છે ? અથવા અપ્કાયરૂપ (જળરૂપ) છે ?

આ પ્રકારની સંદેહયુક્ત વાત પૂછવાનું કારણ એ છે કે તમસ્કાય એક સ્કન્ધરૂપ પદાર્થ છે એ તો ચોક્કસ છે, પરન્તુ એ વાત નિશ્ચિત નથી કે તે

खलु ते वेदनां वेदयमाना नो महानिर्जरा, नो महापर्यवसाना भवन्ति। तद् यथा वा कोऽपि पुरुषोऽधिकरणीम् आकुट्टयन् महता महता शब्देन, महतामहता घोषेण, महता महता परंपराघातेन नो शक्नोति, तस्याः अधिकरण्याः कानपि यथाबादरान् पुद्गलान् परिशाटयितुम्, एवमेव गौतम! नैरयिकाणां पापानि कर्माणि गाढीकृतानि, यावत्-नो महापर्यवसाना भवन्ति। भदन्त! तद् यत् तद् वस्त्रं खञ्जनरागरक्तम् तद् वस्त्र सुधौततरक चैव, सुवाम्यतरकं चैव,

णो महानिज्जरा नो महापज्जवसाणा भवति) इस कारण वे सम्भगाव भी वेदना को भोगते हुए महानिर्जरा वाले नहीं होते हैं और न महा पर्यवसान (अन्त) वाले होते हैं। (से जहा वा केइ पुरिसे अहिगरणिं आउडेमाणे महया २ सद्देणं, महया २ घोसेण महया २ परंपराघाएण णो संचाएइ तीसे अहिगरणीए केई अहाबायरे पोग्गले परिसाडित्तए) अथवा-जैसे कोई पुरुष जोर २ से शब्दों का उच्चारण करता हुआ, भयंकर शब्दों को बोलता हुआ एरण के ऊपर निरन्तर हथौडा से आघात करे तो भी वह उस एरण के यथाबादर-स्थूल पुद्गलों को उससे निकाल कर उन्हें नष्ट करने के लिये समर्थ नहीं हो सकता है (एवामेव गोयमा! नेरइया ण पावाई कम्माइ गाढीकयाई जाव णो महापज्जव साणाई भवति) इसी तरह से हे गौतम! नारक जीवों के जो पाप कर्म होते हैं वे गाढीकृत होते हैं यावत् वे महापर्यवसानवाले नहीं होते हैं (तत्थ जे से वत्थे सुधोयतराए चेव, सुवामतराए चेव सुपरिकम्मतराए

ते कारणे भयकरमां भयकर वेदना भोगववा छतां तेओ मोटा निर्जरावाळा होता नथी अने पर्यवसानवाळा (सर्वथा कर्मथी रहित) पण होता नथी. "से जहा वा केइ पुरिसे अहिगरणिं आउडेमाणे महयार सद्देणं, महयार, घोसेणं, महयार, परंपराघाएण णो संचाएइ तीसे अहिगरणीए केइ अहाबायरे पोग्गले परिसाडित्तए" धारो के कोई एक माणस जोर जोरथी हांकोरा पडकारा करतो करतो, अने भयंकर शब्दो बोलतो बोलतो, घोडा वडे एरण उपर निरंतर घा कर्या करे, तो पण ते माणस एरणना स्थूल पुद्गलोने तेमांथी बहार काढीने तेमनो नाश करवाने शक्तिमान थतो नथी, 'एवामेव गोयमा! नेरइयाण पावाइ कम्माइ गाढीकयाइ जाव णो महापज्जवसाणाइ भवंति" एज प्रमाणे हे गौतम! नारक जीवोना जे पापकर्मो होय छे ते गाढीकृत (दृढताथी बंधायेलां) होय छे तेथी तेओ महानिर्जरावाळा होता नथी अने ते कर्मोनो सर्वथा नाश करवाने तेओ समर्थ होता नथी. (तत्थ जे से वत्थे

भगवानाह-' गोयमा ! पुढविकाएणं अत्थेगइए सुभे देसं पगासेइ ' हे गौतम ! पृथिवीकायः खलु अस्त्येककः कश्चित् शुभो-भास्वरो मण्यादिवत् देदीप्यमानत्वात्, विवक्षितक्षेत्रस्य देशम् एकभागं प्रकाशयति, अथ च ' अत्थेगइए देसं णो पगासेइ ' अस्त्येककः कश्चित् अपरः पृथिवीकायः यः प्रकाश्यमपि देशं भागान्तरम् अभास्वरत्वात् कृष्णपाषाणवत् नो प्रकाशयति, अप्कायस्तु सर्वोऽपि अप्रकाशकत्वात् न कमपि भागं प्रकाश्यमपि प्रकाशयति, तमस्कायोऽपि सर्वथैवाप्रकाशकत्वात् न कमपि प्रकाशयति अतः अप्कायस्य तमस्कायस्य च समानस्वभावत्वात् अप्कायपरिणामस्वरूप एव तमस्कायः । ' से तेणट्ठेणं ' तत् तेनार्थेन हे गौतम !

कि-(गोयमा ! पुढविकाएणं अत्थेगइए सुभे देसं पगासेइ अत्थेगइए देसं णो पगासेइ) हे गौतम ! कोई पृथिवीकाय भास्वर (देदीप्यमान) मणि आदि की तरह ऐसा शुभ्र भास्वर (देदीप्यमान) होता है जो विवक्षित क्षेत्र के अमुक भाग को प्रकाशित करता है। तथा कोई एक पृथिवीकाय ऐसा होता है जो प्रकाश करने योग्य स्थान को भी कृष्णपाषाण की तरह अभास्वर होने के कारण प्रकाशित नहीं करता है। परन्तु ऐसा अप्काय नहीं है-वह तो पूरा भी ऐसा ही है कि प्रकाश्य भी किसी भी स्थान को अप्रकाशक होने के कारण प्रकाशित नहीं करता है तात्पर्य कहनेका यह है कि जिस प्रकार किसी एक पृथिवी में भास्वररूपता और किसी एक पृथिवी में अभास्वररूपता है उस प्रकार की स्थिति अप्काय में नहीं है वह तो पूरा का पूरा ही अप्रकाशक स्वभाववाला है। अतः अप्काय में और तमस्काय में समानस्वभावता होने

अत्थेगइए सुभेदेसं पगासेइ, अत्थेगइए देस णो पगासेइ " હે ગૌતમ ! કોઈ પૃથ્વીકાય ભાસ્વર (દેદીપ્યમાન) મણિ આદિની જેમ એવુ શુભ્ર (દેદીપ્યમાન) હોય છે કે તે ક્ષેત્રના અમુક ભાગને પ્રકાશિત કરે છે, અને કોઈ પૃથ્વીકાય એવું હોય છે કે જે પ્રકાશ કરવા યોગ્ય ક્ષેત્રના કોઇપણ ભાગને કૃષ્ણ-પાષાણની જેમ અભાસ્વર (પ્રભા રહિત) હોવાથી પ્રકાશિત કરતું નથી. પણ અપ્કાયનો સ્વભાવ એવો હોતો નથી તે પોતે અપ્રકાશક (પ્રભા રહિત) હોવાથી પ્રકાશ્ય એવા કોઇ પણ સ્થાનને પણ પ્રકાશિત કરતું નથી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જેમ પૃથ્વીકાયમાં પ્રભાયુક્તતા અને કોઇક પૃથ્વીકાયમાં પ્રભા-રહિતતા હોય છે, એ પ્રકારની સ્થિતિ અપ્કાયમાં હોતી નથી તે તો સંપૂર્ણપણે અપ્રકાશક સ્વભાવવાળું હોય છે. આ રીતે અપ્કાય અને તમસ્કાયના સ્વભાવમાં સમાનતા હોવાને કારણે અપ્કાયના પરિણામ સ્વરૂપજ તમસ્કાય

नां यथाबादराणि कर्माणि-यावत्-महापर्यवसाना भवन्ति। तद्यथानाम कोऽपि पुरुषस्तप्ते अयस्कपाले उदकबिन्दुम्, यावत्-हन्त, विध्वंसम् आगच्छति। एवमेव गौतम! श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम्, यावत्-महापर्यवसाना भवन्ति, तत् तेनार्थेन यो महावेदन स महानिर्जर यावत्-प्रशस्तनिर्जराक॥ सू० १॥

में डाल दे-तो हे गौतम! वह शुष्क घास का पूला अग्नि में डालते ही शीघ्र ही जल जाता है न? (हंता, मसमसाविज्जइ) हां, भदन्त! वह शीघ्र ही जल जाता है (एवामेव गोयमा! समणाणं निग्गंथाणं अहा बायराइं कम्माइं जाव महापज्जवसाणा भवंति) इसी तरह से हे गौतम! श्रमण निर्ग्रन्थों के स्थूलतर स्कन्धरूप कर्म जल जाते हैं यावत् वे श्रमण निर्ग्रन्थ महापर्यमानवाले होते हैं (से जहा नामए कइ पुरिसे तत्तंसि अयकवेल्लंसि उदगबिंदू जाव हंता विद्धंसं आगच्छइ) जैसे कोई पुरुष तपाये-लाल हुए गरम-तवे पर जल के बिन्दु को डाले तो वह शीघ्र ही विध्वस्त हो जाता है न? हां, प्रभु शीघ्र ही वह विध्वस्त हो जाता है (एवामेव गोयमा! समणाणं निग्गंथाणं जाव महापज्जवसाणा भवंति) इसी तरह से हे गौतम! श्रमण निर्ग्रन्थों के स्थूलतर स्कन्धरूप कर्म शीघ्र ही विध्वस्त हो जाते हैं-यावत वे महापर्यवसानवाले होते हैं। (से तेणट्ठेणं जे महावेयणे से महानिज्जरे जाव पसत्थनिज्जराए) इस

ગૌતમ! કોઈ પુરુષ કોઈ સૂકા ઘાસના પૂળાને અગ્નિમાં નાખી દે તો તે સૂકા ઘાસનો પૂળો અગ્નિમાં નાખતાની સાથે જ બળી જાય છે કે નહીં? (हंता मसमसाविज्जइ) હા, તે તુરત જ બળી જાય છે (एवामेव गोयमा! समणाणं निग्गंथाणं अहाबायराइं कम्माइं जाव महापज्जवसाणा भवंति) હે ગૌતમ! એજ પ્રમાણે શ્રમણ નિર્ગ્રંથોના સ્થૂલતર સ્કંધરૂપ કર્મ બળી જાય છે, તે કારણે તેઓ મહાનિર્જરાવાળા અને મહા પર્યવસાનવાળા હોય છે. (से जहा नामए कइ पुरिसे तत्तंसि अयकवल्लंसि उदगबिंदु जाव हंता विद्धंसं आगच्छइ) જેમ કોઈ પુરુષ તપાવેલી લાલચોળ જેવી કઢાઈ પર પાણીનું ટીપું નાખે, તો તે ટીપું તુરત જ નષ્ટ થઈ જાય છે કે નહીં? "હા, પ્રભુ! તે તુરત જ નષ્ટ થઈ જાય છે" (एवामेव गोयमा! समणाणं निग्गंथाणं महापज्जवसाणा भवंति) હે ગૌતમ! એજ પ્રમાણે શ્રમણ નિર્ગ્રંથોનાં સ્થૂલતર સ્કંધરૂપ કર્મ જલ્દી નષ્ટ થઈ જાય છે તે કારણે તેઓ મહા નિર્જરાવાળા અને મહા પર્યવસાનવાળા હોય છે (से तेणट्ठेणं जे महावेयणे से महानिज्जरे जाव पसत्थनिज्जराए)

अरुणोदकं समुद्रं द्विचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि अवगाह्य उल्लङ्घ्य अरुणोदक समुद्रस्य द्विचत्वारिंशत्सहस्रयोजनगमनानन्तरमित्यर्थः 'उवरिल्लाओ जलंताओ एगपएसियाए सेढीए-एत्थ णं तमुकाए समुट्ठिए' उपरितनाद् जलान्तात् जलान्तिमभागात् एकप्रदेशिकायां एक एव न द्व्यादयः उपर्यधः प्रदेशो यस्यां सा तस्यां श्रेण्यां समभित्तितायामित्यर्थः नतु एकप्रदेशप्रमाणायां, तथात्वे जीवानाम् असंख्यातप्रदेशावगाहस्वभावत्वेन एकप्रदेशप्रमाणायां श्रेणौ जीवावगाहाभावप्रसङ्गात्

चारों ओर से घेरे हुए अरुणोदय समुद्र को ४२ हजार योजन उल्लंघित करके-अर्थात् अरुणवरद्वीप की बाह्यजगती के अन्तिम भाग से लगाकर अरुणोदय समुद्र को ४२ हजार योजनप्रमाण पार करने के बाद (उवरिल्लाओ जलंताओ) उपरितन जलान्त आता है जल के अन्तिमभाग का नाम जलान्त है। इस जलान्तके ऊपर ही (एगपएसियाए सेढीए एत्थ णं तमुक्काए समुट्ठिए) ऊपर नीचे समान है-प्रदेश जिसमें ऐसी दीवाल के जैसी एक प्रदेशिका श्रेणी है यहां पर "एक प्रदेशिका श्रेणि" का अर्थ ऐसा नहीं करना चाहिये कि "जिसमें एक ही प्रदेश हो, दो आदि प्रदेश न हों-ऐसी जो श्रेणी है, वह एक प्रदेशिका श्रेणी है" क्यों कि ऐसा अर्थ करने में सिद्धान्त से बाधा आती है कारण कि जीवों का स्वभाव आकाश के असंख्यात प्रदेशों में अवगाहन करने का है अतः एकप्रदेश प्रमाण वाली श्रेणी में जीवों के अवगाहन होने का

समुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साणी ओगाहित्ता) ते द्वीपने चारे तरफथी घेरीने रहेला अरुणोदय समुद्रमां ४२००० योजननुं अंतर पार करीने-एटले के अरुणवर द्वीपनी बाह्य जगतीना अन्तिम भागथी शरु करीने अरुणोदय समुद्रने ४२००० योजन प्रमाण पार करीने "उवरिल्लाओ जलंताओ" उपरितन जलान्त आवे छे. (जळना अन्तिम भागने जलान्त कहे छे) ते जलान्तनी उपर ज (एगपएसियाए सेढीए एत्थणं तमुक्काए समुट्ठिए) उपर अने नीचेना भागमां समान प्रदेशवाळी, दीवालना जेवी एक प्रदेशिका श्रेणि छे अहीं "एक प्रदेशिका श्रेणि" नो एवो अर्थ करवो जोइए नही के "जेमा एक ज प्रदेश होय, बे त्रण आदि प्रदेश न होय, एवी जे श्रेणी छे तेने एकप्रदेशिका श्रेणी कहे छे" कारण के एवो अर्थ करवामा सिद्धान्तनी दृष्टिए बाधा (मुश्केली) नडे छे, कारण के आकाशना असंख्यात प्रदेशोमां अवगाहना करवानो जीवोनो स्वभाव छे. तेथी एक प्रदेश प्रमाणवाळी श्रेणीमा जीवोनु अवगाहन होवानु संभवी शकतुं नथी. तमस्कायने

एव महावेदनस्य=अत्यन्त दुःख युक्तस्य जीवस्य, अल्पवेदनस्य=अल्पदुःखयुक्तस्य च जीवस्य मध्ये किम् स जीवः श्रेयान् ? उत्तमो वर्तते य प्रशस्तनिर्जरकः ? कल्याणानुबन्ध निर्जरावान् भवति ? इति द्वितीयः प्रश्न' भगवानाह-'हंता, गोयमा ! जे महावेयणे एव चेव त्ति, हे गौतम ! हन्त, सत्यम्, यो महावेदनो भवति स एवमेव-महानिर्जरको भवति, यश्च महानिर्जरकः, स महावेदनो भवति, इति प्रथमप्रश्नस्योत्तरम्। अत्र महोपसर्गकाले भगवान् महावीर उदाहरणम्। महावेदनस्य अल्पवेदनस्य च मध्ये प्रशस्तनिर्जरावान् कल्याणानुबन्धनिर्जरावान् जीवः श्रेयान् भवति, इति द्वितीयप्रश्नोत्तरम्-अत्रापि उपसर्गानुपसर्गावस्थामा

वेयणस्स य अप्पवेयणस्स य सेए जे पसत्थनिज्जराए) जो महावेदना से-अत्यन्त दुःखसे-युक्त है ऐसे जीवके और जो अल्पवेदनासे युक्त है ऐसे जीव के बीच में क्या वह जीव उत्तम होता है जो कल्याणानुबंधी निर्जरा वाला होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं (हंता, गोयमा) हां गौतम ! (जे महावेयणे एवं चेव त्ति) यह बात सत्य है-जो जीव महावेदना वाला होता है वह महानिर्जरावाला होता है। और जो जीव महानिर्जरावाला होता है वह महावेदनावाला होता है-इस प्रकार से यह प्रथम प्रश्न का उत्तर है-इस विषय में महा उपसर्ग के समय में-भगवान् महावीर का उदाहरण समझना चाहिये। महावेदनावाले और अल्पवेदनावाले जीव के बीच में प्रशस्तनिर्जरावाला-कल्याणानुबंधी निर्जरा वाला जीव श्रेष्ठ-उत्तम होता है इस प्रकार का यह द्वितीय प्रश्न का उत्तर है-यहां पर भी उपसर्ग और अनुपसर्ग अवस्था को

' महावेयणस्स य अप्पवेयणस्स य सेए जे पसत्थनिज्जराए " મહાવેદનાથી યુક્ત (અત્યંત દુઃખથી યુક્ત) જીવ અલ્પવેદનાથી યુક્ત જીવમાંથી શું એ જીવ ઉત્તમ હોય છે કે જે કલ્યાણાનુબંધી નિર્જરાવાળો હોય છે ?

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે- ' हंता गोयमा ! હા ગૌતમ ! (जे महावेयणे एव चेव त्ति) એ વાત સાચી છે કે જે જીવ મહાવેદનાવાળો હોય છે, તે મહાનિર્જરાવાળો હોય છે આ પહેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે આવિ વિષયમાં ભગવાન મહાવીરે સહન કરેલા મહા ઉપસર્ગોનું દૃષ્ટાંત આપી શકાય.

બીજા પ્રશ્નનો ઉત્તર-મહાવેદનાવાળા અને અલ્પવેદનાવાળા જીવોની અપેક્ષાએ પ્રશસ્ત-નિર્જરાવાળો (કલ્યાણાનુબંધી નિર્જરાવાળો) જીવ શ્રેષ્ઠ હોય છે અહીં પણ ઉપસર્ગ અને અનુપસર્ગ અવસ્થાને આધારે મહાવીર પ્રભુનું ઉદાહરણ આપી શકાય તેમ છે હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને ત્રીજો પ્રશ્ન પૂછે છે-

त्यधिक सप्तदशशतयोजनानि ऊर्ध्वम् उत्पत्य 'तओ पच्छा तिरिय पवित्थरमाणे, पवित्थरमाणे, सोहम्मी-साण-सणंकुमार-माहिंदे चत्तारि वि कप्पे आवरित्ता' ततः पश्चात् तिर्यङ् प्रविस्तरन् प्रविस्तरन् तिरश्चीनतया विस्तारं प्राप्नुवन् सौधर्मे-शान-सनत्कुमार-माहेन्द्रान् चतुरोऽपि कल्पान् आवृत्य आच्छाद्य 'उड्ढं पि य णं बंभलोगे कप्पे रिट्ठविमाणपत्थडं संपत्ते' ऊर्ध्वमपि च खलु ब्रह्मलोके कल्पे रिष्ट-विमानप्रस्तटं संप्राप्तोऽस्ति 'एत्थ णं तमुक्काए सन्निट्ठिए' अत्र खलु ब्रह्मलोकस्य रिष्टनामकविमानप्रस्तटे तमस्काय सन्निष्ठितः-समाप्तिं गतोऽस्ति। ततो गौतमः पृच्छति-'तमुकाए णं भंते! किंसंठिए पणत्ते?' हे भदन्त! तमस्कायः खलु किंसंस्थितः तस्य कीदृशं संस्थानं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह='गोयमा! तमस्कायः खलु अधोभागे मल्लकमूलसंस्थितः शरावस्य मूलम्-अधोभागः, तत्सदृशसंस्थानो

गया हुआ है। (तओ पच्छा तिरियं पवित्थरमाणे पवित्थरमाणे सोहम्मी-साण सणंकुमार-माहिंदे चत्तारि वि कप्पे आवरित्ता) उसके बाद वहांसे यह तिरछा विस्तृत होता हुआ सौधर्म-ईशान, सनत्कुमार और माहेन्द्र इन चार कल्पोंको भी आवृत्त करके आगे यह (उड्ढं पि य णं बंभलोगे कप्पे रिट्ठविमाणपत्थडं संपत्ते) ऊर्ध्वमें ब्रह्मलोक कल्पमें रिष्टविमानके पाथडे (प्रतने) में पहुँचा है। (एत्थ णं तमुक्काए संनिट्ठिए) इसी ब्रह्मलोक कल्प के रिष्ठ विमान के पाथडे में ही इसका अन्त हुआ है। अर्थात् इससे आगे तमस्काय नहीं है। "तमुक्काए णं भंते! किं संठिए पण्णत्ते" हे भदन्त! तमस्काय का आकार कैसा कहा गया है? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने उनसे कहा-(गोयमा! अहे मल्लगमूलसंठिए, उप्पिं

१७२१ યોજન સુધી ગયેલો છે (तओ पच्छा तिरियं पवित्थरमाणे पवित्थरमाणे सोहम्मीसाण-सणंकुमार-माहिंदे चत्तारि वि कप्पे आवरित्ता) ત્યારબાદ ત્યાંથી તે તિરછો વિસ્તૃત થઈને સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર આ ચાર કલ્પોને આચ્છાદિત કરીને ત્યાથી આગળ વધીને "उड्ढं पि य ण बंभलोगे कप्पे रिट्ठविमाणपत्थड संपत्ते" તે ઊંચે બ્રહ્મલોક કલ્પના રિષ્ટ વિમાનના પાથ-ડામાં પહોંચ્યો છે. "एत्थणं तमुक्काए सनिट्ठिए" આ બ્રહ્મલોક કલ્પના રિષ્ટ વિમાનના પાથડામા જ તેની સમાપ્તિ થાય છે એટલે કે તેના કરતાં આગળ તમસ્કાય નથી (तमुक्काए णं भंते! किं संठिए पण्णत्ते?) હે ભદન્ત! તમસ્કાયનો આકાર કેવો કહ્યો છે?

ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે— "गोयमा! अहे मल्लगमूलसंठिए, उप्पिं कुक्कुडपंजरगसंठिए" હે ગૌતમ!

भ्यो निर्ग्रन्थेभ्यो निर्ग्रन्थश्रमणापेक्षया, इत्यर्थ किम् महानिर्जरतराः ? अतिशय विशिष्टकर्म क्षपयन्तो भवन्ति ?

भगवानाह–' गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे ' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, नैवं भवितुमर्हति महावेदनावान् श्रमणनिर्ग्रन्थस्तु दूरेऽपास्ताम् किन्तु अल्पवेदनस्यापि श्रमणनिर्ग्रन्थस्यापेक्षया महावेदनावतोऽपि नैरयिकस्य महानिर्जरत्वासम्भवात् । गौतमः पृच्छति–" से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जे महावेयणे, जाव पसत्थ निज्जराए ? हे भदन्त ! तत् केनार्थेन एवम् उपर्युक्तरीत्या उच्यते यद् यो महा वेदनः, स यावत्-महानिर्जराकः, यश्च महानिर्जराकः स महावेदनः, अथ च म हावेदना-अल्प वेदनयोर्मध्ये प्रशस्तनिर्जरः श्रेयान् ? इति,

होते है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं है । महावेदनावाले श्रमण निर्ग्रन्थ की तो बात ही क्या है, पर जो अल्पवेदनावाले भी श्रमण निर्ग्रन्थ हैं उसकी अपेक्षा से भी नैरयिक जीव में महानिर्जरा वत्त्व असम्भव है । अब इस विषय में कारण की जिज्ञासा से गौतम प्रभु से पूछते हैं–कि (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जे महावेयणे जाव पसत्थनिज्जराए) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि जो महावेदनावाला होता है वह यावत् महानिर्जरावाला होता है और जो महानिर्जरावाला होता है वह महावेदनावाला होता है तथा महावेदना वाले और अल्पवेदनावाले जीव के बीच में प्रशस्तनिर्जरावाला जीव

ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે, (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! એવું બનતું નથી. મહાવેદનાવાળા શ્રમણ નિર્ગ્રંથની વાત જ શું કરવી ! એટલે કે મહાવેદનાવાળા શ્રમણનિર્ગ્રંથો તો નારકો કરતાં મહાનિર્જરાવાળા હોય છે જ એટલું જ નહીં પણ અલ્પ વેદનાવાળા શ્રમણ-નિર્ગ્રંથો પણ છઠ્ઠી અને સાતમી નરકના નારકો કરતાં મહા નિર્જરાવાળા હોય છે–તે નારકોમાં શ્રમણ નિર્ગ્રંથો કરતાં મહાનિર્જરાયુક્તતા સંભવી શકતી નથી તેનું કારણ જાણવાની જીજ્ઞાસાથી ગૌતમ સ્વામી મહા-વીર પ્રભુને પૂછે છે—

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जे महावेयणे जाव पसत्थनिज्जराए ?) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે જે મહાવેદનાવાળો હોય છે તે મહાનિર્જરાવાળો હોય છે અને જે મહાનિર્જરાવાળો હોય છે તે મહા વેદનાવાળો હોય છે તથા મહાવેદનાવાળા અને અલ્પવેદનાવાળા જીવોની અપે ક્ષાએ પ્રશસ્ત-નિર્જરાવાળો જીવ શ્રેષ્ઠ હોય છે ?

असंखेज्जवित्थडे य' हे गौतम ! तमस्कायः खलु द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-संख्येयविस्तृतश्च, असंख्येयविस्तृतश्च. तत्र आदित आरभ्य ऊर्ध्वं संख्येययोजनपर्यन्तं संख्यातयोजनविस्तृतः, ततः संख्येययोजनानन्तरम् ऊर्ध्वं तस्य विस्तारगामितया प्रतिपादितत्वेन असंख्यातयोजनविस्तृतश्चेत्यर्थः। 'तत्थ णं जे से संखेज्ज वित्थडे' तत्र तयोर्मध्ये खलु यः सः संख्येयविस्तृतः तमस्कायः 'से णं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं' स खलु संख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कम्भेण विस्तारेण वर्तते, 'असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेण पण्णत्ते' असंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण परिधिना प्रज्ञप्तः, तमस्कायस्य संख्यात-

---

तमस्काय दो प्रकार का कहा गया है-(तं जहा) वे दो प्रकार उसके ये हैं-(संखेज्जवित्थडे य, असंखेज्जवित्थडे य) एक संख्यात विस्तारवाला तमस्काय और दूसरा असंख्यात विस्तारवाला तमस्काय आदि से लेकर ऊँचे संख्यात योजन तक तमस्काय विस्तृत है वह संख्यात विस्तार वाला तमस्काय है-इसके बाद असंख्यात योजन विस्तारवाला तमस्काय असंख्यात विस्तारवाला तमस्काय है कारण कि ऊपर में तमस्काय के विस्तार उर्ध्वगामीरूप से कहा गया है। इसी बात को सूत्रकार प्रकट करते हैं-(तत्थ णं जे से संखेज्जवित्थडे) इन दोनों तमस्काय में जो तमस्काय संख्यात विस्तृत है (से णं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं) वह विष्कंभ की अपेक्षा तो संख्यात योजन सहस्र तक विस्तृत है (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ते) और

યના બે પ્રકાર કહ્યા છે. "तंजहा" તે બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે—

(संखेज्जावित्थडे य, असंखेज्जवित्थडे य) એક તમસ્કાય સંખ્યાત વિસ્તારવાળો છે અને બીજો અસંખ્યાત વિસ્તારવાળો તમસ્કાય છે. શરૂઆતથી માંડીને ઉપર સંખ્યાત યોજનો સુધી જે તમસ્કાય વ્યાપેલો છે તેને સંખ્યાત વિસ્તારવાળો તમસ્કાય કહે છે, ત્યારબાદ અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારમાં વ્યાપેલા તમસ્કાયને અસંખ્યાત વિસ્તારવાળો તમસ્કાય કહે છે, કારણ કે ઉપર તમસ્કાયનો વિસ્તાર ઊર્ધ્વગામીરૂપે બતાવ્યો છે. એજ વાત સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરે છે—

(तत्थण जे से संखेज्जवित्थडे) તે બન્ને તમસ્કાયોમાંથી જે સંખ્યાત વિસ્તારવાળો તમસ્કાય છે "से णं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेण" તે વિષ્કંભની અપેક્ષાએ સંખ્યાત હજાર યોજન પર્યન્ત વ્યાપેલો છે, અને (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइ परिक्खेवेणं पण्णत्ते) અને પરિક્ષેપ (પરિધિ)

भवेत् ? एतावता विशेषणत्रयेणापि दुर्विशोध्यत्वमुक्तम् । अपरपक्षमाह-' कयरे वा वत्थे सुद्धोयतराए चेव ' कतरद् वा व कर्दमरागरक्त वा, खञ्जनरागरक्त वा, सुधौततरकं चैव, सुप्रक्षालिततर स्यात् ? ' सुवामतराए चेव ' सुवाम्यतरकं चैव, सुमक्षाल्यकश्च स्यात् ? ' सुपरिकम्मतराए चेव ' सुपरिकर्मतरक चैव, सुसाध्यचित्रछेखनमङ्करणादिप्रक्रियं स्यात् ? उक्तविकल्पविषयमाह -' जे वा से वत्थे कद्दमरागरत्ते, जे वा से वत्थे खञ्जनरागरत्ते ? ' यद् वा तद् वस्त्र कर्दम रागरक्तम् ? यद्वा तद्वस्त्र खञ्जनरागरक्तम् ? अनयोर्मध्ये किम् दुःशोध्य किम् सुशोध्यं भवेदिति भगवत आशय । उपर्युक्त भगवद्वचन श्रुत्वा गौतम कथयति ' भगवं तत्थ णं जे से वत्थे कद्दमरागरत्ते ' हे भगवन् ! तत्र तयोर्वस्त्रयोर्मध्ये यत्

साध्य हो-होगी इन तीन विशेषणों द्वारा ऐसे वस्त्र में दुर्विशोध्यता प्रकट की गई है तथा (कयरे वा वत्थे) कौनसा वस्त्र-(सुद्धोयतराए चेव) सुधौततरक होगा-जिसकी सफाई करना सरल हो-ऐसा होगा, (सुवामतराए चेव) सुवामतरक होगा-जिसमें से धब्बे आदि रूप कल्ङ्क सरलता से निकाला जा सके ऐसा होगा तथा (सुपरिकम्मतराए चेव) जिसमें चित्रोल्लेखन क्रिया एवं विशेष प्रकार की रचना करनेरूप क्रिया सुसाध्य हो ऐसा होगा अर्थात् (जे वा से वत्थे कद्दमरागरत्ते, जेवा से वत्थे खंजनरागरत्ते) इन वस्त्रों के बीच में जो वस्त्र कर्दमराग से रक्त है और जो वस्त्र खंजनराग से रक्त है, कौन सा वस्त्र दुःशोध्य होगा और कौन सा वस्त्र सुशोध्य होगा इस प्रकार से भगवान् के द्वारा पूछे गये वचन को सुन करके गौतम ने उनसे कहा-(भगवं) हे भगवन् (तत्थ णं जे से वत्थे कद्दमरागरत्ते) इन दोनों वस्त्रों में से जो वस्त्र

વિશેષણો દ્વારા એવા વસ્ત્રમાં દુર્વિશોધ્યતા (તેની સફાઈ કરવામાં મુશ્કેલી) પ્રકટ કરી છે તથા (कयरे वा वत्थे सुद्धोयतराए चेव) કયું વસ્ત્ર સુધૌતતરક હશે-એટલે કે કયા વસ્ત્રને સાફ કરવામાં સરળતા રહેશે ? ' सुवामतराए चेव " કયા વસ્ત્રપરથી સરળતાથી ડાઘ દૂર કરી શકાશે ? " सुपरिकम्मतराए चेव " કયા વસ્ત્ર ઉપર ચિત્રાલેખન અને વિશેષ પ્રકારની રચના કરવી સુગમ થઈ પડશે ? પ્રશ્નનો ભાવાર્થ એ છે કે " जे वा से वत्थे कद्दमरागरत्ते, जे वा से वत्थे खंजनरागरत्ते " એક વસ્ત્ર કે જે કીચડથી ખરડાયેલું છે અને બીજું વસ્ત્ર કે જે ખંજન રંગથી ખરડાયેલું છે તેમાંથી કયું વસ્ત્ર દુઃશોધ્ય (મુશ્કેલીથી સફાઈ કરી શકાય તેવું) હશે અને કયું સુશોધ્ય (સુગમતાથી સફાઈ કરી શકાય તેવું) હશે ?

गौतमः पुनः पृच्छति-'तमुक्काएणं भंते ! केमहालए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! तमस्कायः खलु कियन्महालयः कियत्परिमितो विशाल इति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा ! अयं णं जंबुद्दीवे दीवे सव्वदीव-समुद्दाणं सव्वब्भंतराए, जाव-परिक्खेवेणं पण्णत्ते' हे गौतम ! अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपः सर्वद्वीप-समुद्राणां सर्वाभ्यन्तरकः सर्वाभ्यन्तरे वर्तमानः मध्यजम्बूद्वीप इत्यर्थः, यावत्-परिक्षेपेण परिधिना प्रज्ञप्तः, यावत्करणात्-'एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं, तिण्णि जोयणसयसहस्साइं सोलससहस्साइं दोण्णियसत्तावीसे जोयणसए, तिण्णि कोसे अट्ठावीसं च धणुसयं तेरस य अंगुलाइं अद्धंगुलं च किंचिविसेसाहियं' इति संग्राह्यम् । 'एकं योजनशतसहस्रम्-आयामविष्कम्भेण, त्रीणि योजनशतसहस्राणि षोडश सहस्राणि, द्वे सप्तविंशतिः योजनशते, त्रयः क्रोशाः, अष्टाविंशतिश्च धनुःशतम्, त्रयोदश चाङ्गुलानि, अर्धाङ्गुलं च किञ्चिद्विशेषाधिकम्' इतिच्छाया 'देवेणं महिड्ढिए,

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि-(तमुक्काए णं भंते के महालये पण्णत्ते) हे भदन्त ! यह तमस्काय कितना बड़ा-विशाल कहा गया है? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि-(गोयमा ! अयं णं जंबूदीवे दीवे सव्वदीवसमुद्दाणं सव्वब्भंतराए जाव परिक्खेवेणं पण्णत्ते) हे गौतम ! समस्त द्वीप और समस्त समुद्रों के बीच में वर्तमान यह जंबूद्वीप नामका द्वीप-मध्य जंबूद्वीप यावत् परिक्षेप वाला कहा गया है-यहां (यावत्) शब्द से-"एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं, तिण्णि जोयणसयसहस्साइं सोलससहस्साइं दोण्णि य सत्तावीसे जोयणसयाइं तिण्णि कोसे अट्ठावीसं च धणुसयं तेरस य अंगुलाइं अद्धंगुलं च किंचि विसेसाहियं" इस पाठ का संग्रह हुआ है। "देवेणं महिड्ढिए जाव-

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે "तमुक्काए णं भंते ! के महालये पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયને કેટલો વિશાળ કહ્યો છે ?

ઉત્તર—"गोयमा !" હે ગૌતમ ! (अयं णं जंबूद्दीवे दीवे सव्वदीवसमुद्दाणं सव्वब्भंतराए जाव परिक्खेवेणं पण्णत्ते) સમસ્ત દ્વીપ અને સમસ્ત સમુદ્રોની વચ્ચે રહેલા આ જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ-મધ્ય જંબૂદ્વીપ..... યાવત્ પરિક્ષેપવાળો કહ્યો છે અહીં "जाव (यावत्) પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ થયો છે-(एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं, तिण्णि जोयणसयसहस्साइं सोलससहस्साइं दोण्णिय सत्तावीसे जोयणसयाइं तिण्णि कोसे अट्ठावीसं च धणुसयं तेरस य अंगुलाइं अद्धंगुलं च किंचि विसेसाहियं) એક લાખ યોજનની લંબાઈ અને પહોળાઈવાળા અને ૩૧૬૨૨૭ યોજન, ૩ કોસ, ૧૨૮ એકસો અઠ્ઠાવીસ ધનુષ અને ૧૩॥ અંગુલથી સહેજ અધિક પરિધિવાળા આ સમસ્ત

-यन स्वरूपा यमद्वानि, 'चिक्कणीकयाइ' चिक्कणीकृतानि, अत्यन्तस्निग्धतया दुर्भेद्यपिण्डवत् सूक्ष्मकर्मस्कन्धानां सरसतया परस्परं स्वसम्बन्धकरणेना दुर्भेदीकृतानि 'सिलिट्ठीकयाइ' श्लिष्टीकृतानि लोहसूत्रबद्धाऽग्नितप्तलोहशलाकावत् निधत्तानीत्यर्थः 'खिलीभूयाइ' खिलीभूतानि, अग्नितप्तलोहमुद्गरकुट्टितसूचीकलापवत् पिण्डीभूतानि भवन्ति, यानि भोगं विना उपायान्तरेण क्षपयितुमश

से चिकनाई-चिकनाहट के संयम अत्यन्त स्निग्ध होने के कारण मृत्तिका का पिण्ड दुर्भेद्य हो जाता है उसी प्रकार से जो कर्म सूक्ष्मकर्मों के रस के साथ परस्परगाढ सबंध करने के कारण दुर्भेद्य हो जाते हैं व चिकणीकृत पापकर्म कहलाते हैं-ऐसे ही चिकणीकृत पापकर्म नारक जीवों के होते हैं। (सिलिट्ठीकयाइ) जिस प्रकार लोह के तार से मजबूत बांध कर अग्नि में तपायी गई लोहे की शलियां परस्पर चिपक जाती हैं-फिर वे अलग नहीं हो सकती हैं, उसी प्रकार से जो कर्म आपस में एकमेक हो जाते हैं-जुदे नहीं किये जा सकते हैं-अर्थात् निधत्त होते हैं वे पापकर्म श्लिष्टीकृत कहलाते हैं-ऐसे श्लिष्टीकृत पापकर्म नारक जीवों के होते हैं। (खिली भूयाइ) जो कर्म भोगे बिना और किसी उपाय से नष्ट न किये जा सके अर्थात् निकाचित हों वे पापकर्म खिलीभूत कहलाते हैं ऐसे खिलीभूत पापकर्म नारक जीवों के होते हैं (अग्नि मतप्त लोहमुद्गरकुट्टित सूचीकलापवत् पिण्डीभूतानि भवन्ति) यही व तम इस

દુર્ભેદ્ય બની જાય છે, એજ પ્રમાણે જે કર્મો સૂક્ષ્મકર્મોના રસની સાથે પરસ્પર ગાઢ સબંધ થવાને કારણે દુર્ભેદ્ય બની જાય છે, એવાં કર્મોને ચીકણાં પાપ કર્મો કહે છે નારક જીવોનાં પાપકર્મો એવાં ચીકણાં હોય છે

"સિલિટ્ઠીકયાઇ" લોઢાના તારથી મજબૂત બાંધીને અગ્નિમાં તપાવેલી લોઢાની સળીઓ એક બીજી સાથે ચોંટી જાય છે અને તેમને પછી જુદી પાડી શકાતી નથી-એજ રીતે જે પાપકર્મો નિધત્ત હોય છે તેને શ્લિષ્ટીકૃત પાપકર્મો કહે છે નારક જીવોનાં પાપકર્મો એવાં શ્લિષ્ટીકૃત હોય છે "ખિલી ભૂયાઇ" જે કર્મોનો ભોગવ્યા વિના-બીજા કોઇ પણ ઉપાયથી નાશ થતો નથી, એવાં નિકાચિત કર્મોને ખિલીભૂત કહે છે નારકોનાં કર્મો એવાં ખિલીભૂત હોય છે

तियाइं वा ' स खलु देवः तया उपरिवर्णितया उत्कृष्टया, त्वरितया, यावत्-वेगवत्या चपलया वैद्युत्या देवगत्या व्यतिव्रजन् व्यतिव्रजन् पौनःपुन्येन गच्छन् यावत्-एकाहं वा एकदिनं वा, द्व्यहं वा द्विदिनं वा, त्र्यहं वा त्रिदिनं वा ' उक्कोसेणं छम्मासे वीईवइज्जा, अत्थेगइयं तमुक्कायं वीईवइज्जा ' उत्कर्षेण षण्मासान् यदा व्यतिव्रजेत् निरन्तर गच्छेत् तदा अस्त्येककं संभवति यत् एकं संख्यात-

"अत्थेगइयं तमुक्कायं वीईवइज्जा" तक के पाठ द्वारा प्रकट की गई है। (महिड्ढिए जाव महाणुभावे) में जो यह यावत् पद आया है उससे देव सम्बन्धी "महाद्युतिकः, महाबलः महायशाः" इन विशेषणों का संग्रह हुआ है। देव के ये महद्धर्यादिक विशेषण जो यहां पर कहे गये हैं वे उसकी गमनसामर्थ्य के उत्कर्ष को प्रतिपादन करने के लिये कहे गये हैं। "इणामेव इणामेव" ऐसे जो ये दो पद कहे गये हैं वे देव के मन में आई हुई गमन की शीघ्रता को सूचित करने के लिये कहे गये हैं। इन पदों का शब्दार्थ "यह अब मै चला यह अब मैं चला" ऐसा है। "वह देव ३ तीन चुटकी बजने प्रमाण वाले काल में २१ इक्कीस बार पूरे जंबूद्वीप की प्रदक्षिणा देकर आ जावे" इस कथन से उसके गमन की अतिशीघ्रता सूचित की गई है। वह देव इतने काल में पूरे जंबूद्वीप की २१ बार प्रदक्षिणा करके आ जाता है-तो वह इसी तरह की गति से एक दिन तक, दो दिन तक या तीन दिन तक और अधिक से अधिक छह महिने तक निरन्तर चलता रहे-तब जाकर वह-संख्यात योजन प्रमाण वाले किसी एक तमस्काय तक ही पहुँच सकता है। तथा

दुवाहं वा) थी शરૂ કરીને (अत्थेगइयं तमुक्कायं वीईवइज्जा) પર્યન્તના સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકારે પ્રકટ કરી છે. આ સૂત્રમાં દેવને માટે જે મહર્દ્ધિક (મહા ઋદ્ધિવાળો) આદિ વિશેષણોનો પ્રયોગ કરવામા આવ્યો છે તે તેની ચાલવાની શક્તિના ઉત્કર્ષનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કરવામા આવ્યો છે "इणामेव इणामेव" આ બે પદો દેવના મનમા શીઘ્ર ગમન કરવાનો જે વિચાર થયો છે તે સૂચિત કરવાને માટે વપરાયા છે. તે પદોનો શબ્દાર્થ આ પ્રમાણે થાય છે-"આ ઉપડયો, આ ઉપડયો" તે દેવ ત્રણ ચપટી વગાડતાં તો ૨૧ વાર આખા જંબૂદ્વીપની પ્રદક્ષિણા કરીને આવે છે આ કથનથી તે દેવના ગમનની અતિ શીઘ્રતા બતાવવામા આવી છે તે દેવ આ પ્રકારની ગતિથી એક દિવસ, બે દિવસ અથવા તો ત્રણ દિવસ સુધી અને વધારેમાં વધારે છ મહિના સુધી નિરન્તર ચાલ્યા કરે ત્યારે કદાચ તે સંખ્યાત યોજન પ્રમાણવાળા કોઇક તમસ્કાય સુધી જ પહોંચી શકે છે-એટલે કે તેને

भवन्ति, सर्वथा कर्मरहिता न भवन्तीत्यर्थः। एतेन महानिर्जराया अभावस्य निर्वाणाभावस्वरूपफल मभिपादितम् । एवञ्च 'यो महावेदन स महानिर्जरः' इति प्रागुक्तो नियम विशिष्टात्मापेक्षो वेदितव्यः, नतु नैरयिकादिक्लिष्टकर्मजीवापेक्ष इति, एवं 'यो महानिर्जरः स महावेदनः' इति नियमोऽपि प्रायिको बोध्यः,अयोगिकेवलिनो महानिर्जरत्वेऽपि महावेदनत्वस्य अनैकान्तिकत्वात् अयोगिकेवली महानिर्जरो भवत्येव,महावदनस्तु कदाचित् स्यात् , कदाचित् नापिस्यादिति भावः।

शिष्ट कर्मक्षयरूप निर्जरावाले नहीं होते हैं और न सर्वथा कर्म से ही रहित होते है। इससे सूत्रकार ने यह प्रकट किया है कि जब उनमें महानिजरा का ही अभाव रहता है तब इस महानिर्जरा के अभाव का फल तो *निर्वाणाभाव (मोक्ष का अभाव) है वह उनमें है ही यह स्पष्ट* है अत इस कथन से सूत्रकार ने यह प्रमाणित किया है कि (यो महा वेदन; स महानिर्जरः) यह जो पहिले कहा गया है 'जो महावेद नावाला होता है वह महानिर्जरावाला होता है" सो यह कथन विशिष्ट आत्मा की अपेक्षा से कहा गया ही जानना चाहिये। क्लिष्ट कर्मवाले नारक जीवों की अपेक्षा से नहीं। इसी तरह से "जो महानिर्जरावाला होता है वह महावेदनावाला होता है" यह कथन भी–नियम भी प्रायिक जानना चाहिये क्यों कि अयोगि केवली जो होते हैं वे महानिर्जरावाले होकर भी महावेदनावाले नहीं भी होते हैं। तात्पर्य कहने का यह है कि ऐसा नियम नहीं बन सकता है कि जहां २ पर महानिर्जरावत्व हो

હોવા છતાં પણ વિશિષ્ટ કર્મક્ષયરૂપ નિર્જરાવાળા હોતા નથી, અને તેઓ કર્મથી સર્વથા રહિત હોતા નથી આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે એ વાત પ્રકટ કરી છે કે નારકોમાં મહાનિર્જરાનો અભાવ હોય છે, તે કારણે મહાનિર્જરાના ફળ સ્વરૂપ નિર્વાણનો પણ અભાવ હોય છે સૂત્રકારે આ કથન દ્વારા એ સિદ્ધાન્તનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે કે 'यो महावेदन स महानिर्जरः' જે મહાવેદનાવાળો હોય છે તે મહાનિર્જરાવાળો હોય છે એવુ જે પહેલા કહેવામાં આવ્યુ છે તે વિશિષ્ટ આત્માને અનુલક્ષીને જ કહેવામાં આવ્યુ છે, ક્લિષ્ટ કર્મોવાળા નારકાદિ જીવોને આ કથન લાગુ પડતું નથી. એજ પ્રમાણે 'જે મહાનિર્જરાવાળો હોય છે, તે મહાવેદનાવાળો હોય છે"

આ કથન પણ પ્રાયિક સામાન્યતઃ સમજવુ, કારણ કે અયોગિકેવલી મહાનિર્જરાવાળા હોવા છતા પણ મહાવેદનાવાળા નથી–પણ હોતા. કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે એવો કોઈ નિયમ સંભવી શકતો નથી કે જ્યાં જ્યાં મહા

भावः । गौतमः पृच्छति-'अत्थि णं भंते ! तमुक्काए गामा इ वा, जाव-सन्निवेस इ वा ? ' हे भदन्त ! अस्ति सम्भवन्ति खलु यत् तमस्काये ग्रामाः इति वा यावत्-सन्निवेशा' समागतसार्थवाहादिनिवासस्थानानि भवन्ति किम्? यावत्करणात्-आकर नगर-खेट-कर्वट-मडम्ब-द्रोणमुख-पत्तन-निगमाश्रम-संवाहानां संग्रहः,तत्रआकरा स्वर्णरत्नाद्युत्पत्तिस्थानानि इति वा,नगराणि-अष्टादशकरवर्जितानि-इति वा, खेटानि -धूलिप्राकारवेष्टितानि इति वा, कर्वटानि-कुत्सितग्रामा इति वा, मडम्बानि-सार्ध क्रोशद्वयान्तरग्रामान्तररहितानि इति वा, द्रोणमुखानि-जलस्थलपथोपेतानि जनस्थानानि, पत्तनं समस्तवस्तु प्राप्तिस्थानं निगमाः-प्रभूततरवणिग्जननिवासा इति वा

करते हैं-(अत्थि णं भंते ! तमुक्काए गामाइ वा जाव सन्निवेसाइवा) हे भदन्त ! क्या यह बात संभवित होती है कि उस तमस्काय में ग्राम या यावत् सन्निवेश हों ? यहां यावत् शब्द से " आकर, नगर निगम, खेट, कर्वट, मडम्ब, द्रोणमुख, आश्रम और संवाह इन का संग्रह हुआ है। जहां पर स्वर्ण रत्न आदि पदार्थ उत्पन्न होते हैं उसका नाम आकर है, १८ अठार प्रकार के टेक्सों से रहित जन स्थान का नाम नगर है, जिसमें अधिक संख्यामें व्यापारी जनोंका निवास हो उसका नाम निगम है । धूल के प्राकार से वेष्टित जनस्थान का नाम खेट है, छोटे गाँव का नाम कर्वट है । जिसकी चारों दिशाओं में २॥ कोश तक कोई गाँव न हो उसका नाम मडम्ब है । जलमार्ग और स्थलमार्ग इन दोनों मार्गों से ही जिसमें जाया जाना होवे उसका नाम द्रोणमुख है । तापस

પ્રશ્ન—(अत्थिणं भंते ! तमुक्काए गामाइ वा, जाव सन्निवेसाइ वा ?) હે ભદન્ત ! શું તમસ્કાયમા ગામ, આકર, નગર, નિગમ, ખેટ, કર્બટ, મડમ્બ, દ્રોણુમુખ, પત્તન, આશ્રમ, સંવાહન અને સન્નિવેશ હોય છે ખરાં ? (जाव) પદથી ગ્રહણ કરવામાં આવેલાં શબ્દો સહિત અર્થ આપ્યો છે

જ્યાં સુવર્ણ રત્ન આદિ પદાર્થ ઉત્પન્ન થાય છે, એ સ્થળને આકર કહે છે ૧૮ પ્રકારના કરોથી રહિત જનસ્થાનને નગર કહે છે જ્યા અધિક પ્રમાણુમાં વ્યાપારીઓ રહેતા હોય એવાં સ્થાનને નિગમ કહે છે. ધૂળના કોટની ઘેરાયેલા જનસ્થાનને ખેટ કહે છે નાના ગામને કર્બટ કહે છે. જેની ચારે દિશામાં ૨ા કોશ પર્યન્તમાં કોઇ પણ ગામ ન હોય એવા સ્થાનને મડમ્બ કહે છે. જળમાર્ગ અને જમીન માર્ગે-એમ બન્ને માર્ગે-જે સ્થળે જઈ શકાય છે એવા સ્થળને દ્રોણુમુખ કહે છે. જ્યા તાપસો રહેતા હોય, તે સ્થાનને

पूर्वेण सम्बन्धः 'णो संचाएइ तीसे अहिगरणीए केई अहाबायरे पोग्गले परिसाडित्तए' नो शक्नोति नो पारयति, तस्या अधिकरण्याः कानपि यथाबादरान् यथास्थूलान् पुद्गलान् परिशाटयितुं पृथक्कर्तुम् 'अधिकरण्याः' स्थूलान् पुद्गलान् लोहकणरूपान् पृथक्कृत्वा ध्वंसयितुं समर्थो न भवतीति भावः। एतदेव भगवान् दार्ष्टान्तिके योजयति-'एवामेव गोयमा! नेरइयाणं पावाइं कम्माइं गाढीकयाइं' हे गौतम! एवमेव महता आघातेन परिहन्यमानाया अपि अधिकरण्याः स्थूलपुद्गलवदेव नैरयिकाणां पापानि कर्माणि गाढीकृतानि दृढतया आत्मप्रदेशैः सह संघट्टानि यावत्-चिक्कणीकृतानि अतिस्निग्धतामापादितानि, श्लिष्टीकृतानि,

किन्तु लगातार घन उसे कूटता जावे तो भी घन (णो संचाएइ तीसे अहिगरणीए केई अहाबायरे पोग्गले परिसाडित्तए) इस स्थिति में उस एरण के यथाबादर पुद्गलों को-लोह के कणों को-उससे अलग करके नष्ट करने के लिये समर्थ नहीं होता है, (एवामेव गोयमा) इसी तरह से हे गौतम! (नेरइयाणं पावाइं कम्माइं) नारक जीवों के जो पापरूप कर्म होते हैं वे (गाढीकयाइं जाव णो पज्जवसाणाइं भवंति) गाढीकृत होते हैं यावत् वे नारक जीव महापर्यवसानवाले नहीं होते हैं-अर्थात् कहने का तात्पर्य ऐसा है कि जिस प्रकार से घनमारी आघातों द्वारा बार - कूटे जाने पर भी एरण के स्थूल पुद्गल उससे पृथक् होकर नष्ट नहीं किये जा सकते हैं उसी प्रकार से नैरयिक जीवों के पापकर्म भी जो कि आत्मप्रदेशों के साथ गाढतररूप से संबद्ध होते हैं, यावत्-चिक्कणीकृत-अतिस्निग्धता को लिये हुए होते हैं श्लिष्टीकृत एवं खिलीभूत

લગાતાર એરણ પર જોરથી ઘા મારવા છતાં પણ (णो संचाएइ तीसे अहिगरणीए केई अहाबायरे पोग्गले परिसाडित्तए) તે એરણના સ્થૂલ પુદ્ગલોને (લોઢાના કણોને) તેનાથી અલગ પાડીને તેમનો નાશ કરવાને તે શક્તિમાન થતો નથી. (एवामेव गोयमा) હે ગૌતમ! એજ પ્રમાણે (नेरइयाणं पावाइं कम्माइं) નારક જીવોનાં જે પાપરૂપ કર્મો હોય છે (गाढीकयाइं जाव णो पज्जवसाणाइं भवंति") તે ગાઢીકૃત હોય છે તેથી તે નારક જીવો મહાપર્યવસાનવાળા (કર્મોનો સર્વથા નાશ કરનારા) હોતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જેવી રીતે એરણ ઉપર ઘણ વડે ઘણા જોરથી વારંવાર ઘા મારવા છતાં એરણનાં સ્થૂળ પુદ્ગલોને એરણમાંથી અલગ પાડીને તેમનો નાશ કરી શકાતો નથી એવી ' રીતે નારક જીવોનાં પાપકર્મો કે જે આત્મપ્રદેશોની સાથે દૃઢતર રૂપે સંબદ્ધ હોય છે, જે ચીકણાં હોય છે, જે એકમેકની સાથે શ્લિષ્ટીકૃત (સખત રીતે ચોંટેલા) હોય છે અને જે નિકાચિત અથવા ખિલીભૂત

संभवति यत् तमस्काये उदारा मेघाः संस्विद्यन्ति सम्मूर्च्छन्ति, संवर्षन्ति च । गौतमः पृच्छति-' तं भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, णागो पकरेइ ? ' हे भदन्त ! तत् संस्वेदन समूर्च्छनं वर्षणञ्च किं देवः प्रकरोति, अथवा असुरः प्रकरोति, अथवा नागः प्रकरोति ? । भगवानाह-' गोयमा ! देवो वि पकरेइ, असुरो वि पकरेइ, णागो वि पकरेइ ' हे गौतम ! तत् खलु संस्वेदनं संमूर्च्छनं वर्षणं च देवोऽपि प्रकरोति, असुरोऽपि प्रकरोति, नागोऽपि प्रकरोति । गौतमः पृच्छति-'अत्थि णं भंते ! तमुक्काए वायरे थणियसद्दे, बायरे विज्जुए ?' हे भदन्त ! अस्ति संभवति खलु तमस्काये बादरः स्तनितशब्दः घनगर्जनम् ? तथा बादरा विद्युत् ?, भगवा-

---

उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि-हे गौतम ! (हता अत्थि) ऐसा होता है कि-उदार मेघ उस तमस्काय में संस्वेद जनक पुद्गल स्नेहरूप संपत्ति से गीले होते हैं, परस्पर के संयोगरूप से वे वहाँ एकत्रित होते हैं और बरसते हैं। अब गौतम स्वामी प्रभु से पूछते हैं कि-(तं भंते ! किं देवो पकरेइ असुरो पकरेइ, णागो पकरेइ ?) कि हे भदन्त ! इस संस्वेदन, संमूर्च्छन और वर्षण को क्या देव करता है ? अथवा असुर करता है ? या नाग करता है ? इस के उत्तर प्रभु उनसे कहते हैं कि-(गोयमा) हे गौतम ! (देवो वि पकरेइ, असुरो वि पकरेइ, णागो वि पकरेइ) उस संस्वेदन को, संमूर्च्छिम को एवं वर्षण को देव भी करता हैं, असुर भी करता है और नाग भी करता है ।

(अत्थि णं भंते ! तमुकाए बायरे थणिय सद्दे, बायरे विज्जुए) हे भदन्त ! उस तमस्काय में बादर स्तनित शब्द-घनगर्जन, तथा बादर

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-" हता अत्थि " હે ગૌતમ ! એવું જ થાય છે કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે વિશાળ મેઘ તમસ્કાયમા સસ્વેદ જનક પુદ્ગલોની સ્નિગ્ધતારૂપ સંપત્તિથી ભીંજાય છે, પરસ્પરના સંયોગથી તેઓ ત્યા એકત્રિત થાય છે અને વરસે છે.

પ્રશ્ન—" त भते ! कि देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, णागो पकरेइ ? " હે ભદન્ત ! તે સસ્વેદન, સમૂર્ચ્છન (એકત્રિત કરવાની ક્રિયા) અને વર્ષણ (વરસાવવાની ક્રિયા) શુ દેવ કરે છે ? કે અસુરકુમાર કરે છે ? કે નાગકુમાર કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—(देवो वि पकरेइ, असुरो वि पकरेइ, णागो वि पकरेइ) હે ગૌતમ ! તે સસ્વેદન, સમૂર્ચ્છન અને વર્ષણ દેવ પણ કરે છે, અસુર પણ કરે છે અને નાગ પણ કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(अत्थिण भते ! तमुक्काए बायरे थणियसद्दे,

शोल्लखन-मृद्करणादिभक्रिय स्यात्। एवं गौतमेन कथिते सति भगवान् एतं दृष्टान्तं दार्ष्टान्तिके योजयति-' एवामेव गोयमा! समणाणं निग्गंथाणं अहाबायराई कम्माइं सिढिलीकयाइं, निद्वियाइं कयाइं, विप्परिणामियाइं खिप्पामेव विद्धत्थाइं भवंति' हे गौतम! एवमेव खञ्जनरागरक्तवस्त्रस्य सुपक्षाल्यनीयत्वादिरूपेण श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् यथाबादराणि स्थूलस्कन्धानि स्थूलप्रकाराणि असाराणि कर्माणि शिथिलीकृतानि श्लथस्वमापादितानि भवन्ति, निष्ठितानि कृतानि निःसत्त्वकानि

है, सुधाम्यतरक-धाये वगैरह जिसके अच्छी तरह से धोये जा सके ऐसा होता है और सुपरिकर्मतरक अनायास जिसमें चित्रोल्लेखन और रचना करने रूप आदि क्रियाएँ की जा सके ऐसा होता है ऐसा जब गौतम ने कहा-तो इसी दृष्टान्त को दार्ष्टान्त में योजित करते हुए प्रभु ने उन्हें समझाया-(एवामेव गोयमा) इसी तरह से हे गौतम! (समणाणं निग्गंथाणं अहाबायराई कम्माइं सिढिलीकयाइं निट्ठियाइं कयाइं विप्परिणामियाइं खिप्पामेव विद्धत्थाइं भवंति) श्रमण निर्ग्रन्थों के जो यथाबादर कर्म होते हैं, वे शिथिलीकृत होते हैं, निष्ठित होते हैं और विपरिणामित होते हैं-इसी कारण वे शीघ्र ही विध्वस्त हो जाते हैं-तात्पर्य कहने का यह है कि श्रमण निर्ग्रन्थों की आत्मा सम्यग्दर्शन से वासित रहा करती है इस कारण उनके कर्म जैसे मिथ्यादृष्टियों की आत्मा में गाढरूप आदि विशेषणों से विशिष्ट होते हैं वैसे वे यहां नहीं होते हैं-यहां तो वे खजनराग से रंगे हुए वस्त्र की तरह शिथिल आदि विशेषणों वाले होते हैं-जैसे खञ्जन (पतंग) रंग से रंगे हुए वस्त्र

धोई शकाय एवुं) होय छे, सुवाम्यतरक (सुगमताथी वाय इर करी शकाय तेवुं) होय छे, अने सुपरिकर्मतरक (सरलताथी चित्रालेखन, विशिष्ट रचना आदि करी शकाय तेवुं) होय छे हवे आ दृष्टान्तने आधारे श्रमण निर्ग्रन्थोना कर्मोने पण खंजनरागथी रंगेला वस्त्रनी जेम सुविशोध्य बतावबाने माटे महावीर प्रभु कहे छे-" एवामेव गोयमा!" एज प्रमाणे हे गौतम! (समणाणं निग्गंथाणं अहाबायराइं कम्माइं सिढिलीकयाइं, निट्ठियाइं कयाइं, विप्परिणामियाइं खिप्पामेव विद्धत्थाइं भवंति) श्रमण निर्ग्रन्थोनां जे स्थूल कर्मो होय छे, ते शिथिलीकृत होय छे निष्ठित (दृढ) होय छे, ते जलदी तेमनो जलदी नाश थई जाय छे कहेवानुं तात्पर्य ए छे के श्रमण निर्ग्रन्थोनो आत्मा सम्यग्दर्शनथी युक्त होय छे तेथी तेमनां कर्म मिथ्यादृष्टिओनी जेम आत्मानी साथे गाढीकृत (दृढ रूपे बद्ध) होतां नथी. पण तेमना कर्मो तो खंजन

गौतमः पृच्छति-'अत्थि णं भंते ! तमुक्काए बायरे पुढविकाए, बायरे अगणिकाए ? हे भदन्त ! अस्ति सभवति खलु तमस्काये बादरः पृथिवीकायः भवति ? तथा बादरः अग्निकायो भवति ? भगवानाह-' णोइणट्ठे समट्ठे-णण्णत्थ विग्गहगतिसमावन्नएणं ' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तमस्काये बादरः पृथिवी-कायः, बादरः अग्निकायश्च न भवति, किन्तु ' न ' इति शब्देन योऽयं बादर-पृथिवी-तेजसोः निषेधः कृतः, स विग्रहगतिसमापन्नकेन अन्यत्र बोध्यः। विग्रहगति-समापन्नकान् बादरपृथिवी तैजसकायान् विहाय उक्तनिषेधो विज्ञेय इत्यर्थः। विग्रह-गत्या बादरपृथिवीतेजसोः तमस्कायेऽपि संभवात्। बादराः पृथिवीकायिकाः रत्नप्रभाद्यासु अष्टसु पृथिवीषु गिरि-विमानेषु च भवन्ति, बादरतेजस्कायिकास्तु मनुष्यक्षेत्रे एव भवन्ति। गौतमः पृच्छति-'अत्थि णं भंते ! तमुक्काए चंदिम-सूरिय-गहगण-णक्खत्त-तारारूवा ?' हे भदन्त ! अस्ति संभवति खलु तमस्काये चन्द्र-

---

सब ही करते हैं। (अत्थि णं भंते ! तमुक्काए बायरे पुढविकाए बायरे अगणिकाए) हे भदन्त ! तमस्काय में बादर पृथिवीकाय बादर अग्नि-काय होते हैं क्या ? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में भगवान् उनसे कहते हैं कि-हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे, णण्णत्थविग्गहगइसमावन्न-एणं) विग्रहगतिसमापन्नक बादर पृथिवीकाय को एवं तैजसकाय को छोड़कर तमस्काय में विग्रहगति अप्राप्त बादर पृथिवीकाय-और बादर अग्निकाय नहीं हैं। क्यों कि विग्रहगति में वर्तमान बादर पृथिवी और बादर तैजसकायका ही तमस्कायमें भी संभव हो सकता है। बादर पृथि-वीकायिक, रत्नप्रभा आदि आठ पृथिवीयोंमें गिरियों में और विमानों में ही होते हैं। और बादर तैजस्कायिक मनुष्यक्षेत्र में ही होते हैं। " अत्थि णं भंते ! तमुक्काए चंदिम-सूरिय-गहगणणक्खत्त तारारूवा)

પ્રશ્ન—(अत्थिण भंते ! तमुक्काए बायरे पुढवीकाए बायरे अगणिकाए ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયમા બાદર (સ્થૂળ) પૃથ્વીકાય અને બાદર અગ્નિકાય હોય છે ખરાં ?

ઉત્તર—" णो इणट्ठे समट्ठे णण्णत्थविग्गहगइसमावन्नएणं " હે ગૌતમ ! એવું સ ભવિત નથી વિગ્રહ ગતિમાં વર્તમાન બાદર પૃથ્વીકાયનો અને બાદર તૈજસ્કાયનો જ તમસ્કાયમા સંભવ હોઈ શકે છે વિગ્રહગતિમાં વર્તમાન બાદર પૃથ્વીકાય અને બાદર તેજસ્કાય સિવાયના વિગ્રહગતિ અપ્રાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાય અને બાદર તૈજસ્કાય તેમા સભવી શકતા નથી બાદર પૃથ્વીકાયિક રત્નપ્રભા આદિ આઠ પૃથ્વીઓમા, પર્વતોમા અને વિમાનોમાં જ હોય છે, અને બાદર તૈજસ્કાયિક મનુષ્ય ક્ષેત્રમા જ હોય છે.

सपयन्तो भवन्तीति भाव । तदेव दृष्टान्तद्वारा दर्शयति-' से जहानामए केइ पुरिसे सुक्क तणहत्थय जायतेयंसि पक्खिवेज्जा ' ह गौतम ! तद्-यथा यथा नाम कोऽपि पुरुषः शुष्कं तृणहस्तक घासपूलकं जाततेजसि अग्नौ प्रक्षिपेत्, ' से

यथार्थरूप से ज्ञान होने लग जाता है कि यह जो कुछ हो रहा है वह ऐसा ही होना था सो हो रहा है-मेरे हर्षविषाद करने से यह कमती बढ़ती नहीं हो सकता है-ऐसा करने से तो उल्टा कर्म का ही आगामी बंध होगा अतः मध्यस्थ भाव रखकर वे उस आपतित थोड़ी चाहे बहुत भी वेदना को समताभाव से भोगते रहते हैं। उनकी आत्मा में यह दृढश्रद्धा जमी रहती है कि (अनहोनी कोई बात होती नहीं है और जो होती है वह (होने लायक) इसलिये होती है-अत ऐसी स्थिति में अधीर बनना यह कथमपि उचित नहीं है इस तरह के दृढ साहस के साथ रागद्वेष रहित समताभाव धारण करने से आत्मा में नवीन कर्मों का बंध होता नहीं है और जो संचित कर्म होते हैं, उनकी निर्जरा होते रहने से अन्त में वे सर्व कर्मों से विप्रमुक्त होते हैं। इसी बात को सूत्र कार दृष्टान्त द्वारा पुष्ट करने के निमित्त गौतम से (से जहा नामए केइ

(કર્મોનો સર્વથા અન્ત કરનારા) હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સમ્યગ્‌ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ ગયા પછી તેમને પદાર્થનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ ચુકેલું હોય છે તે કારણે અલ્પ અથવા મહાવેદનાનું વેદન કરવા છતાં પણ તેઓ એ પરિસ્થિતિમાં રાગદ્વેષ રૂપ કલુષિત પરિણામવાળા બનતા નથી, કારણ કે તેમને તે યથાર્થ રૂપે સમજાવા લાગે છે કે જે બનવાનું હતું એજ બની રહ્યું છે મારા દ્વારા હર્ષ અથવા શોક કરવાથી તેમાં કંઈ પણ ફેરફાર પડી શકે તેમ નથી. એમ કરવાથી ઉલટા કર્મનો વધુ બંધ બંધાશે. તે કારણે તેઓ તેમના પર આવી પડેલ દુઃખને અથવા થોડી કે વધારે વેદનાને સમતાભાવે સહન કર્યા કરે છે એમના આત્મામાં એવી પાકી શ્રદ્ધા બંધાયેલી રહે છે કે "ન બનવા લાયક કોઈ વાત બનતી નથી અને જે કંઈ બને છે તે બનવાને લાયક હોવાથી જ બન્યા કરે છે " તો એવી પરિસ્થિતિમાં અકળાઈ જવું અથવા સમતાવૃત્તિનો ત્યાગ કરવો તે બિલકુલ ઉચિત નથી આ પ્રકારનો રાગદ્વેષ રહિતનો સમતાભાવ રાખવાથી આત્મામાં નવીન કર્મોનો બંધ થતો નથી અને સંચિત કર્મોની નિર્જરા થતી રહે છે અને અન્તે એવો જીવ સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય કરીને મોક્ષ પામી શકે છે

चन्द्रप्रभादीनां सद्भावेऽपि तेषां तत्र तमस्कायपरिणामेन परिणमनात् स्वस्वरूप-नाशेन केवलं तत्र सा चन्द्रादिप्रभा कादूषणिका कम् स्वस्वरूपम् दूषयतीति कादू-षणिका विद्यमानाऽपि सा चन्द्रप्रभा सूर्यप्रभा च अविद्यमाना इव भवति, कादू-षणिकाशब्दे 'का' इत्यत्र प्राकृतत्वात् दीर्घो बोध्यः । गौतमः पृच्छति-'तमु-क्काए णं भंते ! केरिसए वन्नएणं पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! तमस्कायः खलु वर्णेन कीदृशकः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-'गोयमा ! काले कालोभासे, गंभीर-लोमहरिस-जणणे, भीमे, उत्तासणए, परमकिण्हवण्णे पन्नत्ते' हे गौतम ! तमस्कायः कालः कृष्णो वर्णेन, कश्चित्कालोऽपि कुतश्चित् कारणात् नावभासते,, अत आह-कालो-

---

अवश्य है-पर इस प्रभा का वहां तमस्काय के रूपमें परिणमन होजाता है इसलिये यह चन्द्रादिप्रभा कादूषणिका-कम्-स्वरूपम्-दूषयति-इति कादूषणिका-वहां रहने पर भी अपने स्वरूप के अस्तित्व को खोये हुए सी रहती है-अर्थात् मौजूद रहने पर भी नहीं जैसी वह वहां रहती है गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं कि (तमुक्काए णं भंते ! केरिसए वन्नए णं पण्णत्ते) हे भदन्त ! तमस्काय वर्ण में कैसा कहा है ? अर्थात् तमस्काय का वर्ण कैसा है ? इसके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं (गोयमा) हे गौतम ! (कालेकालोभासे गंभीरलोमहरिसजणणे भीमे उत्तासणए, परम किण्हे, वण्णे पण्णत्ते) तमस्काय वर्ण में काला है कृष्णकान्तिवाला है और वह

કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે તમસ્કાયની બાજૂમા ચન્દ્ર આદિનો સદ્ભાવ હોવા છતાં તેમના પ્રકાશનુ ત્યાં સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ સંભવી શકતું નથી-એટલે કે તે પ્રકાશ ત્યાં પડે છે ખરો પણ તેનુ ત્યાં તમસ્કાય રૂપે પરિણમન થઇ જાય છે. તેથી તે ચન્દ્રપ્રભા ત્યાં કાદૂષણિકા-અતિ અલ્પ પ્રમાણમાં (कम् स्वरूपम् दूषयति इति कादूषणिका) ત્યા રહેવા છતાં પણ તેના મૂળ સ્વરૂપના અસ્તિ-ત્વને ગુમાવી નાખ્યુ હોય એવી હાલતમાં ત્યા રહે છે-કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે ત્યા મોજૂદ હોવા છતાં તેનુ અસ્તિત્વ નહીં જેવું જ જણાય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(तमुक्काए णं भंते ! केरिसए वन्नएणं पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયનો વર્ણ કેવો કહ્યો છે ?

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-" गोयमा ! " હે ગૌતમ ! (काले, कालोभासे, गंभीरलोमहरिसजणणे भीमे उत्तासणए, परमकिण्हे, वण्णे पण्णत्ते) તમસ્કાય નો વર્ણ કાળો છે, કૃષ્ણકાન્તિવાળો છે, અને તે એટલો

तमेवार्थमपरदृष्टान्तेन दृढतरं करोति-'से जहा नामए केइ पुरिसे तत्तंसि अयकवल्लंसि उदगबिंदु, जाव-हंता, विद्धंसमागच्छइ' हे गौतम! तद् यथा नाम कोऽपि पुरुषः तप्ते अयःकवेल्लुके-लोहकटाहे उदकबिन्दुं यावत् प्रक्षिपेत्, तद् नूनं स उदकबिन्दुः तप्ते लोहकटाहे प्रक्षिप्तः सन् क्षिप्रमेव विध्वंसमागच्छति? हन्त, भदन्त! क्षिप्रमेव विध्वंसमागच्छति नाशं प्राप्नोति। भगवान् स दार्ष्टान्तिकं योजयति-'एवामेव गोयमा! समणाणं निग्गंथाणं, जाव-महापज्जवसाणा भवंति' हे गौतम! एवमेव तप्तलोहकटाहप्रक्षिप्तोदकबिन्दुवदेव श्रमणानां निर्ग्रन्थानां यावत्-यथाबादराणि कर्माणि शिथिलीकृतानि निष्ठितानि कृतानि, विपरिणामितानि क्षिप्रमेव विध्वंसमागच्छन्ति, यावतिकां तावतिकामपि च वेदनां

इसी बात को दूसरे दृष्टान्त से दृढतर करते हुए वे गौतम से कहते हैं-(से जहा नामए केइ पुरिसे) गौतम! जैसे कोइ एक पुरुष (तत्तंसि अयकवल्लंसि) अत्यन्त गरम हुए लोहे के तवे पर (उदगबिन्दु) जल की बिन्दु को डाले-तो क्या गौतम! उस लोहे के अत्यन्त गर्म हुए तवे पर डाला गया वह जल का बिन्दु वहां नष्ट नहीं होगा क्या? इसके उत्तर में गौतम स्वामी प्रभु से कहते हैं-क्यों नहीं-भदन्त! वह वहां अवश्य ही शीघ्र नष्ट हो जायगा-(एवामेव गोयमा) तो हे गौतम! इसी तरह से (समणाणं निग्गंथाणं) श्रमण निर्ग्रन्थों के (जाव महापज्जवसाणा भवंति) श्रमण, निर्ग्रन्थोंके यथाबादर कर्म शिथिलीकृत, निष्ठित, एवं विपरिणामित होकर शीघ्र ही आमूलचूल(बिल्कुल) नष्ट हो जाते हैं। वे चाहें थोडी या बहुत-कैसी ही वेदना क्यों न भोगें अन्त में वे महानिर्जरा शाली होकर वे समस्त कर्मों के विध्वंस कर्ता

એજ વાતને બીજા દૃષ્ટાન્ત દ્વારા વધારે પુષ્ટિ આપવા માટે મહાવીર સ્વામી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે-" से जहा नामए केइ पुरिसे " હે ગૌતમ! કોઈ એક પુરુષ " तत्तंसि अयकवल्लंसि " અતિશય તપાવેલા લોઢાના તાવડા ઉપર " उदग बिन्दु " પાણીનું ટીપુ નાખે તો હે ગૌતમ! શું તે પાણીનું ટીપુ નાશ નહીં પામે? તેનો જવાબ આપતા ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને કહે છે કે હે ભદન્ત! તે ટીપુ તુરત જ અવશ્ય નાશ પામશે.

" एवामेव गोयमा! " હે ગૌતમ! એજ પ્રમાણે ' समणाणं निग्गंथाणं ' શ્રમણ નિર્ગ્રંથોના ' जाव महापज्जवसाणा भवंति " સ્થૂલ પુદ્ગલો અસાર કર્મો શિથિલીકૃત નિષ્ઠિત અને વિપરિણામિત થઈને તુરત જ સર્વથા નષ્ટ થઈ જાય છે તેઓ ભલે થોડી વેદના ભોગવે કે વધારે વેદના ભોગવે પણ તેઓ અન્તે મહાનિર્જરાવાળા બનીને સમસ્ત કર્મોના વિધ્વંસ (નાશ) કર્તા જ

च्छेत्–समीपं गत्वा तमस्कायं प्रविशेत् , 'तओ पच्छा सीहं सीहं तुरियं तुरियं खिप्पामेव वीइवएज्जा ' ततः पश्चात् तदनन्तरम् भयात् शीघ्रं शीघ्रम् अतिवेगेन त्वरित त्वरितम् मनोगतेरतिवेगात् क्षिप्रमेव अतिसत्वरमेव व्यतिव्रजेत् अतिक्रामेत् , तमुल्लङ्घ्य निर्गच्छेत्। गौतमः पृच्छति–'तमुक्कायस्स णं भंते! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता ?' हे भदन्त! तमस्कायस्य खलु कति कियन्ति नामधेयानि नामानि प्रज्ञप्तानि? भगवानाह–'गोयमा! तेरस नामधेज्जा पण्णत्ता ' हे गौतम! तमस्कायस्य त्रयोदश नामधेयानि प्रज्ञप्तानि, तान्येवाह–'तं जहा'–तद्यथा–' तमेइ वा१, तमुक्काए इ वा २, अंधकारे इ वा ३, महंधकारेइ वा४, लोगंधकारे इ वा, ५ लोगतमिस्से इ वा ६, देवंधकारे इ वा ७, देवतमिस्से इ वा ८, देवारन्ने इ वा ९, देववूहे इ वा १०, देवफलिहे इ वा ११, देवपडिक्खोभे इ वा१२, अरुणोदए त्ति वा समुद्दे१३ इति।

करता है तो वह " तओ पच्छा सीहं सीहं तुरियं तुरियं खिप्पामेव वीइवएज्जा " कायगति के अतिवेग से और मनोगति के अतिवेग से अर्थात् बहुत ही शीघ्रता के साथ उस तमस्काय में से बाहर निकल आता है। (तमुक्कायस्स णं भंते! कइनामधेज्जा पण्णत्ता) हे भदन्त! तमस्काय के कितने नाम हैं? इस गौतम के प्रश्न का उत्तर प्रभु इन्हें यों देते हैं कि–(गोयमा) हे गौतम! (तेरस नामधेज्जा पण्णत्ता) तमस्काय के नाम तेरह हैं–(तं जहा) वे इस प्रकार से हैं–(तमेइ वा १तमुक्काएइ वा, २अंधकारेइ वा, ३महंधकारेइ वा, ४लोगंधकारेइ वा ५, लोगतमिस्सेइ वा ६, देवंधकारेइ वा ७, देवतमिस्सेइ वा ८, देवारन्नेइ वा ९, देववूहेइ वा १०,देवफलिहेइ वा ११,देवपडिक्खोभेइ वा १२, अरुणोदएत्ति वा समुद्दे १३, अंधकाररूप होनेके कारण तमस्काय का पहला नाम तम है, अंधकार की राशिरूप होने के कारण तमस्काय का दूसरा

तुरियं तुरियं खिप्पामेव वीइवएज्जा) કાયગતિના અતિવેગથી અને મનોગતિના અતિવેગથી–એટલે કે ઘણી જ શીઘ્રતાથી તે તમસ્કાયમાંથી બહાર નીકળી જાય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—(तमुक्कायस्स णं भंते ! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! તમસ્કાયના કેટલા નામ છે ? ઉત્તર—" गोयमा ! " હે ગૌતમ ! (तेरस नामधेज्जा पण्णत्ता–तंजहा" તમસ્કાયના નીચે પ્રમાણે તેર નામ કહ્યા છે–

(१) तमेइ वा, (२) तमुक्काएइ वा, (३) अंधकारेइ वा, (४) महंधकारेइ वा, (५) लोगंधकारेइ वा, (६) लोगतमिस्सेइ वा, (७) देवंधकारेइ वा, (८) देवतमिस्सेइ वा, (९) देवारन्नेइ वा, (१०) देववूहेइ वा, (११) देवफलिहेइ वा, (१२) देवपडिक्खोभेइ वा, (१३) अरुणोदए त्ति वा समुद्दे)

गोयमा ! नेरइया ण करणओ असाय वेयणं वेयति, नो अकरणओ असाय वेयण वेयति । से केणट्ठेणं ?। गोयमा ! नेरइयाणं चउव्विहे करणे पण्णत्ते, त जहा—मणकरणे, वयकरणे, कायकरणे, कम्मकरणे, इच्चेएणं चउव्विहेणं असुभेणं करणेण नेरइया करणओ असाय वेयणं वेयति, णो अकरणओ, से तेणट्ठेणं० । असुरकुमारा णं किं करणओ अकरणओ ? गोयमा ! करणओ, णो अकरणओ । से केणट्ठण ?। गोयमा ! असुरकुमाराणं चउव्विहे करणे पण्णत्ते, त जहा—मणकरणे, वयकरणे कायकरणे, कम्मकरणे, इच्चेएणं सुभेणं करणेण असुरकुमाराणं करणओ साय वेयण वेयति, णो अकरणओ । एव जाव—थणियकुमाराणं । पुढवीकाइयाण एवामेव पुच्छा ? णवर—इच्चेएण सुभाऽसुभेण करणेणं पुढविकाइया करणओ वेमायाए वेयण वेयति, णो अकरणओ । ओरालियसरीरा सव्वे सुभाऽसुभेणं वेमायाए, देवा सुभेणं साय ॥ सू० २ ॥

छाया—कतिविधं खलु भदन्त ! करणं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! चतुर्विध करण प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—मनस्करणम्, वचस्करणम्, कायकरणम्, कर्मकरणम् । नैरयिकाणां

जीवकरण वक्तव्यता—

'कइविहेण भंते !' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(कइविहेण भंते ! करणे पण्णत्ते) हे भदन्त ! करण कितने प्रकार का कहा गया है ? (गोयमा) हे गौतम ! (चउव्विहे

જીવકરણ વક્તવ્યતા—

'कइ विहेण भंते' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(कइ विहेण भंते ! करणे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! કરણ કેટલાં પ્રકારનાં કહ્યાં છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (चउव्विहे करणे पण्णत्ते) કરણ ચાર પ્રકારનાં કહ્યાં છે (तं जहा) તે ચાર પ્રકાર આ પ્રમાણે છે—(मणकरणे

'देवव्यूहः' इति वा, देवानां दुर्भेद्यत्वात् चक्रादिव्यूह इव 'देवव्यूहः' इतिनाम १०। 'देवपरिघः' इति वा, देवानामातङ्कजनकतया मनोविघातहेतुत्वेन 'देवपरिघः' इति नाम ११, 'देवप्रतिक्षोभ' इति वा, देवानां महाक्षोभोत्पादकत्वात् 'देवप्रतिक्षोभः' इति नाम १२, 'अरुणोदकः समुद्रः' इति वा, अरुणोदकसमुद्रस्य विकारात्मकत्वात् 'अरुणोदकसमुद्रः' इति वा नाम १३। इति तमस्कायस्य त्रयोदश नामानि प्रदर्शितानि।

अथ तमस्कायपरिणाममाह='तमुक्काए णं भंते ! किं पुढविपरिणामे, आउपरिणामे, जीवपरिणामे, पोग्गलपरिणामे ?' हे भदन्त ! तमस्कायः खलु किं पृथिवीपरिणामः, अथवा अप्परिणामः, अथवा जीवपरिणामः, पुद्गलपरिणामो

ण्य है। चक्रादिव्यूहकी तरह यह देवों द्वाराभी दुर्भेद्य होनेके कारणइसका दशवां नाम देवव्यूह है। देवों को आतंक जनक होनेके कारण इनके मन का विघात करने वाला होनेसे इसका ग्यारहवां नाम देवपरिघ है। देवों के लिये क्षोभ का कारण, होने से इसका १२ वां नाम देवप्रतिक्षोभ है। तथा अरुणोदक समुद्र के जल का विकाररूप होने के कारण इसका तेरहवां नाम अरुणोदक समुद्र है। इस प्रकार से ये तेरह सार्थक नाम तमस्काय के कहे गये हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि यह तमस्काय किस पदार्थ का परिणाम है-(तमुक्काए णं भंते ! किं पुढविपरिणामे ? आउपरिणामे जीव परिणामे ? पोग्गलपरिणामे ?" हे भदन्त ? यह तमस्काय क्या पृथिवी का परिणाम है ? या जल का परिणाम है ? या जीव का परिणाम है ? या पुद्गल का परिणाम है ?-किसका परिणाम है ? इसके उत्तर में

(१०) ચક્રાદિ વ્યૂહને ભેદવાનુ કામ દેવો દ્વારા પણુ અશકય હોય છે, તે કારણે તેનું દસમુ નામ "દેવવ્યૂહ" છે (૧૧) દેવોમા આતક (ભય) નો જનક હોવાને કારણે અને તેમના મનનો વિઘાત કરનારો હોવાને લીધે તેનું અગિયારમું નામ "દેવપરિઘ" છે (૧૨) દેવોમા ક્ષોભનો જનક હોવાને કારણે તેનું બારમુ નામ "દેવપ્રતિક્ષોભ" છે (૧૩) તથા અરુણોદક સમુદ્રના જળના વિકાર રૂપ હોવાથી તેનુ તેરમુ નામ "અરુણોદક સમુદ્ર" છે. આ રીતે તમસ્કાયના તેર સાર્થક (અર્થ પ્રમાણેનાં) નામ કહ્યા છે

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે (તમુક્કાए णं भंते ! किं पुढविपरिणामे ? आउपरिणामे ? जीवपरिणामे ? पोग्गलपरिणामे ? હે ભદન્ત ! આ તમસ્કાય શું પૃથ્વીકાયનુ પરિણામ છે ? કે જળનુ પરિણામ છે ? કે જીવનું પરિણામ છે ? કે પુદ્ગલનુ પરિણામ છે ? તે કોના પરિણામરૂપ છે ?

गोयमा ! नेरइया ण करणओ असाय वेयणं वेयंति, नो अक रणओ असाय वेयण वेयंति । से केणट्ठेणं ?। गोयमा! नेर इयाणं चउव्विहे करणे पण्णत्ते, त जहा–मणकरणे, वयकरणे, कायकरणे, कम्मकरणे, इच्चेएणं चउव्विहेणं असुभेणं करणेण नेरइया करणओ असाय वेयणं वेयंति, णो अकरणओ, से तेणट्ठेणं० । असुरकुमारा णं किं करणओ अकरणओ ? गोयमा! करणओ, णो अकरणओ । से केणट्ठेण ?। गोयमा ! असुरकुमाराणं चउव्विहे करणे पण्णत्ते, त जहा–मणकरणे, वयकरणे कायकरणे, कम्मकरणे, इच्चेएणं सुभेणं करणेण असुरकुमाराणं करणओ साय वेयण वेयंति, णो अकरणओ । एव जाव–थणियकुमाराणं । पुढवीकाइयाण एवामेव पुच्छा ? णवर–इच्चेएण सुभाऽसुभेण करणेणं पुढविक्काइया करणओ वेमायाए वेयण वेयंति, णो अकरणओ । ओरालियसरीरा सव्वे सुभा–ऽसुभेणं वेमायाए, देवा सुभेणं साय ॥ सू० २ ॥

छाया–कतिविधं खलु भदन्त ! करणं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! चतुर्विधं करणं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–मनस्करणम्, वचस्करणम्, कायकरणम्, कर्मकरणम् । नैरयिकाणां

जीवकरण वक्तव्यता–

'कइविहेण भंते ! ' इत्यादि ।

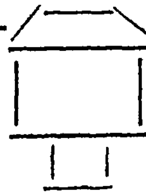
सूत्रार्थ–(कइविहेण भंते ! करणे पण्णत्ते) हे भदन्त ! करण कितने प्रकार का कहा गया है ? (गोयमा) हे गौतम ! (चउव्विहे

જીવકરણ વક્તવ્યતા—

'कइ विहेण भंते" ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(कइ विहेण भंते ! करणे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! કરણ કેટલાં પ્રકારનાં કહ્યાં છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (चउव्विहे करणे पण्णत्ते) કરણ ચાર પ્રકારનાં કહ્યાં છે (तंजहा) તે ચાર પ્રકાર આ પ્રમાણે છે–(मणकरण

भदन्त ! तमस्काये खलु सर्वे प्राणाः, भूताः, जीवाः, सत्त्वाः पृथिवीकायिकतया यावत्-त्रसकायिकतया उपपन्नपूर्वाः पूर्वमुत्पन्नाः ? यावत् करणात्-जलकायिकतया, वायुकायिकतया, वनस्पतिकायिकतया, इति संग्राह्यम् । भगवानाह-' हंता, गोयमा ! असइं अदुवा, अणंतक्खुत्तो, णो चेव णं बायरपुढविकाइयत्ताए वा, बायर-अगणिकाइत्ताए वा ' हे गौतम ! हन्त, सत्यम् सर्वे प्राणाः, भूताः जीवाः, सत्त्वाः, तमस्काये पृथिवीकायिकतया यावत्-त्रसकायिकतया असकृत् भूयोभूयः अथवा अनन्तकृत्वः अनन्तवारान् पूर्वमुत्पन्नाः, किन्तु नो चैव नैव कथमपि बादरपृथिवीकायिकतया,बादराग्निकायिकतया वा उत्पन्नाः, यतोहि तमस्कायस्य अप्कायिकतया तत्र बादरा वायवो वनस्पतयः त्रसाश्च उत्पद्यन्ते अप्काये तेषामुत्पत्तिसंभवात्, इतरे तु पृथिवीजीवा अग्निजीवाश्च तत्र नोत्पत्तुमर्हन्ति तेषां तत्र स्वस्थानत्वाभावात् ॥ सू० ३ ॥ तमस्कायाकारः—

त्रसकायिकरूप से उत्पन्न हुए हैं ? यहां यावत् शब्द से (जलकायिकतया तेजःकायिकतया, वायुकायिकतया, वनस्पतिकायिकतया " इस पाठ का संग्रह हुआ है । इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-(हंता, गोयमा ! असइं अदुवा अणंतक्खुत्तो, णो चेव णं बायरपुढविकाइयत्ताए वा, बायरअगणिकाइयत्ताए वा " हां गौतम ! समस्त प्राण, भूत, जीव, सत्त्व, तमस्काय में पृथिवीकायिकरूप से यावत् त्रसकायिकरूप से बार २ अथवा अनन्तबार पहिले उत्पन्न हुए हैं परन्तु वे वहां कभी भी बादर पृथिवीकायिकरूप से एवं बादर अग्निकायिकरूप से उत्पन्न नहीं हुए हैं। क्यों कि तमस्काय अप्कायरूप होने के कारण उसमें बादरवायुकाय, वनस्पतिकाय और त्रसकाय उत्पन्न होते हैं क्यों कि वहां उनकी

તમસ્કાયમા પૂર્વે (પહેલા) પૃથ્વીકાયિક, જલકાયિક, તૈજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને ત્રસકાયિક રૂપે ઉત્પન્ન થઇ ચુક્યાં છે ખરાં ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-(हंता, गोयमा ! असइं अदुवा अणंतक्खुत्तो णो चेव ण बायर पुढविकाइयत्ताए वा, बायर अगणिकाइयत्ताए वा) હા, ગૌતમ ! સમસ્ત પ્રાણ, ભૂત, જીવ અને સત્ત્વ તમસ્કાયમા પૃથ્વીકાયિકથી લઇને ત્રસકાયિક પર્યન્તના રૂપે વારવાર અથવા અનંતવાર પહેલા ઉત્પન્ન થઇ ચુક્યાં છે, પણ તેઓ ત્યાં કદી પણ બાદર પૃથ્વીકાયિક રૂપે અને બાદર અગ્નિકાયિકરૂપે ઉત્પન્ન થયા નથી કારણ કે તમસ્કાય અપ્-કાય રૂપ હોવાથી તેમાં બાદર વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય ઉત્પન્ન

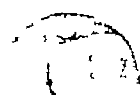
नैरयिका: करणतोऽसातां वेदनां वेदयन्ति, नो अकरणतोऽसातां वेदनां वेदयन्ति। तत् केनार्थेन ?। गौतम ! नैरयिकाणां चतुर्विध करणं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-मनस्करणम्, वचस्करणम्, कायकरणम्, इत्येतन चतुर्विधेन अशुभेन करणेन नैरयिका: करणतोऽसातां वेदनां वदयन्ति, नो अकरणतः, तत् तेनार्थेन०। असुरकुमाराः किं करणत, अकरणत ? गौतम ! करणत, नो अकरणतः, तत्-केनार्थेन ?।

हैं ? या अकरण से अशातावेदना को वेदते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नेरइयाण करणओ असाय वेयण वेयंति, नो अकरणओ असाय वेयणं वेयति) नारक जीव करण से अशातावेदना का वेदन करते हैं, वे अकरण से अशातावेदना का वेदन नहीं करते हैं। (से केणट्ठेण) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नेरइयाण चउव्विहे करणे पण्णत्ते) नारक जीवों के चार करण कहे गये हैं (त जहा) जैसे-(मणकरणे, वइकरणे, कायकरणे, कम्मकरणे) मनकरण, वचनकरण, कायकरण और कर्मकरण (इच्चेएणं चउव्विहेणं असुमेण करणेण नेरइया करणओ असायं वेयणं वेयति, णो अकरणओ से तेणट्ठेणं०) इन चार प्रकार के अशुभ करणों से नारक जीव अशातावेदना का वेदन करते हैं अतः वे करण से अशातावेदना का वेदन करते हैं-अकरण से नहीं इस कारण मैंने ऐसा कहा है। (असुरकुमाराण किं करणओ, अकरणओ) हे भदन्त ! असुरकुमार क्या करण से शातावेदना करते हैं, या अकरण से शातावेदना का वेदन करते हैं ?

કરે છે, કે અકરણથી અશાતાવેદનાનું વેદન કરે છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (नेरइयाणं करणओ असाय वेयण वेयंति, नो अकरणओ असाय वेयणं वेयंति) નારક જીવો કરણથી અશાતા વેદનાનું વેદન કરે છે તેઓ અકરણથી અશાતા વેદનાનું વેદન કરતા નથી. (से केणट्ठेणं) હે ભદન્ત ! એવું આપ શા કારણે કહો છો ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! नेरइयाणं चउव्विहे करणे पण्णत्ते) નારક જીવોનાં ચાર કરણ કહ્યાં છે, (त जहा) જેવાં કે (मणकरणे वइकरणे, कायकरणे, कम्मकरणे) મનકરણ, વચનકરણ, કાયકરણ અને કર્મકરણ.

(इच्चेएणं चउव्विहेणं असुमेणं करणेणं नेरइया करणओ असाय वेयण वेयंति, णो अकरणओ-से तेणट्ठेण) આ ચાર પ્રકારનાં અશુભ કરણોથી નારક જીવો અશાતાવેદનાનું વેદન કરે છે તેથી તેઓ કરણથી અશાતાવેદનાનું વેદન કરે છે, અકરણથી અશાતાવેદનાનુ વેદન કરતા નથી હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે (असुरकुमाराण किं करणओ, अकरणओ ?) હે ભદન્ત ! અસુરકુમારો શું કરણથી શાતાવેદનાનું વેદન કરે છે કે અકરણથી શાતાવેદનાનું વેદન કરે

दाहिणबाहिराओ कण्हराईओ तंसाओ, दो पुरत्थिम-पच्चत्थिमाओ अब्भिंतराओ कण्हराईओ चउरंसाओ, दो उत्तरदाहिणाओ अब्भितराओ कण्हराईओ चउरंसाओ, "पुव्वाऽवरा छलंसा, तंसा पुण दाहिणुत्तरा बज्झा। अब्भितर चउरंसा सव्वा वि य कण्हराईओ"॥१॥ कण्हराईओ णं भंते! केवइयाओ आयामेणं केवइयाओ विक्खंभेणं, केवइयाओ परिक्खेवेणं पण्णत्ताओ? गोयमा! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामेणं, संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं, असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ताओ! कण्हराईओ णं भंते! केमहालियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! अयं णं जंबुद्दीवे दीवे जाव-अद्धमासं वीईवएज्जा, अत्थेगइयं कण्हराइं वीइवइज्जा, अत्थेगइयं कण्हराइं णो वीइवएज्जा, एमहालियाओ णं गोयमा! कण्हराईओ पण्णत्ताओ। अत्थिणं भंते! कण्हराईसु गेहा इ वा, गेहावणा इ वा? णो इणट्ठे समट्ठे। अत्थिणं भंते! कण्हराईसु गामा इ वा?०। णो इणट्ठे समट्ठे अत्थि णं भंते! कण्हराईसु उराला बलाहया संसेयंति, संमुच्छंति, संवासंति?। हंता, अत्थि। तं भंते! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ?। गोयमा! देवो पकरेइ, णो असुरो, णो नागो पकरेइ। अत्थि णं भंते! कण्हराईसु बायरे थणियसद्दे? जहा उराला तहा। अत्थि णं भंते! कण्हराईसु बायरे आउकाए, बायरे अगणिकाए, बायरे वणस्सइकाए? णो इणट्ठे समट्ठे, णण्णत्थ विग्गहगइसमावन्नएणं। अत्थि णं भंते! चंदिम-सूरिय-गहगण-नक्खत्त-तारारूवा?। णो इणट्ठे समट्ठे।

यिकाः करणतो विमात्रया वदनां वेदयन्ति, नो अकारणत । औदारिकशरीराः सर्वे शुभाशुभन विमामया । देवाः शुभेन ॥

टीका–' कइविहे णं भते ! करणे पण्णत्ते ? ' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! कतिविध कियत्प्रकारम् खलु करणं सुखदु खानुभवनिमित्तभूत मडप्तम् ? भगवानाह

अनुभव करते हैं ? (णवर–इच्चेएणं सुभाऽसुमेणं करणेणं पुढवीकाइया करणओ वेमायाए वेयण वेयंति, णो अकरणओ) हे गौतम ! पृथिवीकायिक जीव शुभाशुभ कितने भेद कदाचित सातारूप और कदाचित असातारूप वेदना का अनुभव करते हैं । अकरण से–करण के विना नहीं । यही यहा पर विशेषता है । (ओरालिय सरीरासव्वे सुभासुभेण करणेण वेमायाए–देवा सुभेणं सायं) जितने भी औदारिक शरीरवाले जीव हैं वे सब ही शुभ और अशुभरूप करण से ही दोनों प्रकार की वेदना का अनुभव करते हैं देव शुभकरण से केवल सातावेदना का अनुभव करते है ।

टीकार्थ––पहिले जीवों की वेदना का कथन किया गया है । वह वेदना करण द्वारा होती है इस कारण सूत्रकार इस सूत्र से उसी का निरूपण कर रह हैं–इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि–"कइविहेण भते ! करणे पण्णत्ते) हे भदन्त ! करण कितने प्रकार का होता है ? सुख और दुःख के अनुभव करने में जो निमित्त भूत होता है उसका नाम करण है सो इस करण के कितने भेद हैं ? इस

(णवर–इच्चेएणं सुभाऽसुमेणं करणेणं पुढविकाइया करणओ वेमायाए वेयणं वेयंति, णो अकरणओ) હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાય જીવો શુભાશુભ કરણથી જ ક્યારેક શાતાવેદનાનુ વેદન કરે છે અને ક્યારેક અશાતાવેદનાનું વેદન કરે છે, અકરણથી તેઓ તેનુ વેદન કરતા નથી એટલી જ અહીં વિશેષતા છે (ओरालिय सरीरा सव्वे सुभासुभेण करणेण वेमायाए देवा सुभेण साय) સમસ્ત ઔદારિક શરીરવાળા જીવો શુભ અને અશુભરૂપ કરણથી જ બન્ને પ્રકારની વેદનાનું વેદન કરે છે દેવો શુભકરણથી ફક્ત શાતાવેદનાનો જ અનુભવ કરે છે

ટીકાર્થ—આગલા પ્રકરણમાં જીવોની વેદનાનુ કથન કરવામાં આવ્યુ છે તે વેદના કરણ દ્વારા થતી હોય છે તે કારણે સૂત્રકાર આ સૂત્રમાં કરણનુ નિરૂપણ કરે છે

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે કે "कइविहेण भते ! करणे पण्णत्ते ? " હે ભદન્ત ! કરણ કેટલાં પ્રકારના કહ્યાં છે ? (સુખ અને દુઃખનો અનુભવ કરવામાં જે નિમિત્તરૂપ હોય છે, તેને કરણ કહે છે)

सनत्कुमार-माहेन्द्रयोः कल्पयोः, अधो ब्रह्मलोके कल्पे खलु रिष्टविमानप्रस्तटे अत्र अक्षवाटकसमचतुरस्रसंस्थानसंस्थिता अष्ट कृष्णराजयः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पौरस्त्ये द्वे, पाश्चात्ये द्वे, दक्षिणे द्वे, उत्तरे द्वे, पौरस्त्याभ्यन्तरा कृष्णराजिः दक्षिणबाह्यां कृष्णराजिं स्पृष्टा, दक्षिणाभ्यन्तरा कृष्णराजिः पश्चिमबाह्यां कृष्णराजिं स्पृष्टा, पाश्चात्या-

---

गई हैं ? अर्थात् ये कृष्णराजियां कहां पर हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (उप्पि सणंकुमारमाहिंदाणं कप्पाणं, हिट्ठिं बंभलोए कप्पे अरिट्ठविमाणपत्थडे, एत्थ णं अक्खाडगसमचउरंससंठाणसंठियाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ) ये आठ कृष्णराजियां ऊपर में सनत्कुमार, माहेन्द्रकल्प में और नीचे में ब्रह्मलोककल्प में अरिष्टविमान के पाथडे में हैं। इनका आकार समचतुरस्र-चौकोर-अखाडे के समान है। (तं जहा) वे इस प्रकार से हैं-(पुरत्थिमेणं दो, पच्चत्थिमेणं दो, दाहिणेणं दो, उत्तरेणं दो, पुरत्थिमऽब्भनरा कण्हराई दाहिण-बाहिरं कण्हराइं पुट्ठा, पच्चत्थिमऽब्भंतरा कण्हराई उत्तरबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा, उत्तरमऽब्भंतरा कण्हराई पुरत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) दो कृष्णराजियां पूर्वदिशा में, दो कृष्णराजियां पश्चिमदिशा में, दो कृष्णराजियां दक्षिणदिशा में, और दो कृष्णराजियां उत्तर दिशा में हैं। इनमें जो पूर्वदिग्भाग के भीतर की कृष्णराजि है वह दक्षिणदिग्भाग के बाहिर की कृष्णराजि को छूती है। दक्षिणदिग्भाग के भीतर की जो कृष्णराजि है, वह पश्चि-

---

भदन्त ! ते आठ कृष्णराजिओ क्यां आवेली छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (उप्पि सणंकुमारमाहिंदाणं कप्पाणं, हिट्ठिं बंभलोए कप्पे अरिट्ठविमाणपत्थडे, एत्थणं अक्खाडग समचउरंगसंठाणसंठियाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ) ते आठ कृष्णराजिओ उपरनी बाजुए सनत्कुमार अने माहेन्द्र देवलोकमां अने नीचे ब्रह्मलोक कल्पना अरिष्ट विमानना पाथडामां (विमान प्रस्तटमां) तेनो आकार समचतुरस्र-चतुष्कोण अखाडाना जेवो छे. (तं जहा) ते आ प्रमाणे आवेली छे-(पुरत्थिमेणं दो, पच्चत्थिमेणं दो, दाहिणेणं दो, उत्तरेणं दो) बे कृष्णराजिओ पूर्व दिशामां, बे कृष्णराजिओ पश्चिम दिशामा, बे कृष्णराजिओ दक्षिण दिशामां अने बे कृष्णराजिओ उत्तर दिशामां छे (पुरत्थिमऽब्भंतरा कण्हराई दाहिण-बाहिरं कण्हराइ पुट्ठा, पच्चत्थिमऽब्भंतरा कण्हराई उत्तरबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा, उत्तरमऽब्भंतरा कण्हराई पुरत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) तेमांनी जे पूर्व दिग्भागनी अंदरनी कृष्णराजि छे, ते दक्षिण दिग्भागनी बहारनी कृष्णराजिने स्पर्शे छे, दक्षिण दिग्भागनी अंदरनी जे

एव 'पंचिन्दियाणं सव्वेसिं चउव्विहे करणे पण्णत्ते' पञ्चेन्द्रियाणां तिर्यग्योनिकादि मनुष्यपर्यन्तानां सर्वेषां चतुर्विध करणं प्रज्ञप्तम्, तच मनोवच'कायकर्मरूप बोध्यम् 'एगिंदियाणं दुविहे-कायकरणे य, कम्मकरणे य' एकेन्द्रियाणां द्विविधम् करणम् प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-कायकरणं च, कर्मकरणं च, विगलिंदियाणं तिविहे-वइकरणे, कायकरणे कम्मकरणे य' विकलेन्द्रियाणां त्रिचतुरिन्द्रियाणां जीवानां त्रिविध करणं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-वच करणम्, कायकरणम्, कर्मकरणं च। गौतम' पुनः पृच्छति—'नेरइया णं भत ! किं करणओ आसायं वयणं वयंति ? हे भदन्त ! नैरयिका खलु किम् करणत-मनोवचनकायादिद्वारा असातम्

—ये चारों ही करण नारक जीवों में पाये जाते हैं। (एवं) इसी तरह से (पंचिंदियाणं सव्वेसिं चउव्विहे करणे पण्णत्ते) जितने भी पंचेन्द्रियजीव —संज्ञी पञ्चेन्द्रिय प्राणी हैं—तिर्यग्योनि के संज्ञी पचेन्द्रिय जीवों से लेकर मनुष्यपर्यन्त उन सबके ये मनवचन काय और कर्मरूप चारों प्रकार के ही करण होते हैं। (एगिंदियाणं दुविहे कायकरणे य कम्मकरणे य) एकेन्द्रिय जीवों के कायकरण और कर्मकरण ये दो ही करण होते हैं। (विगलेंदिया णं तिविहे वइकरणे, कायकरणे, कम्मकरणे य) दोइन्द्रिय, तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय जीवों के वचनकरण, कायकरण, और कर्मकरण ये तीन प्रकार के करण होते हैं। अब गौतम प्रभु से पुन पूछते हैं कि—(नेरइयाणं भंते ! किं करणओ असायं वेयणं वेयंति, अकरणओ असाय वेयण वेयति) हे भदन्त ! नारक जीव नरकों में जो

આ ચારે કારણો નારક જીવોમાં જોવામાં આવે છે "एव" એજ પ્રમાણે (पंचिंदियाण सव्वेसि चउव्विहे करणे पण्णत्ते) સમસ્ત પંચેન્દ્રિય જીવોને સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોને-મન, વચન, કાય અને કર્મરૂપ ચારે કરણો હોય છે એટલે કે તિર્યગ્યોનિના સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોથી લઈને મનુષ્ય પર્યન્તના સમસ્ત પંચેન્દ્રિય જીવો મન, વચન કાય અને કર્મરૂપ ચારે કરણોવાળા હોય છે (एगिंदियाण दुविहे कायकरणे य कम्मकरणे य) એકેન્દ્રિય જીવોને બે જ કરણ હોય છે-(૧) કાયકરણ અને (૨) કર્મકરણ.

(विगलेंदियाणं तिविहे वइकरणे कायकरणे, कम्मकरणे) વિકલેન્દ્રિય જીવોને (દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોને) ત્રણ કરણ હોય છે-(૧) વચન કરણ, (૨) કાયકરણ અને (૩) કર્મકરણ

પ્રશ્ન—'नेरइयाण भंते ! किं करणओ असायवेयण वेयंति अकरणओ असायवेयण वेयति ?' હે ભદન્ત ! નારક જીવો નરકોમાં જે અશાતાવેદનાનું

खलु भदन्त ! कियत्यः आयामेन ? कियत्यो विष्कम्भेण ? कियत्यः परिक्षेपेण ? प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! असंख्येयानि योजनसहस्राणि आयामेन, संख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कम्भेण, असंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः । कृष्णराजयः खलु भदन्त ! कियन्महालयाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपः, यावत्-अर्धमासं व्यतिव्रजेत् अस्त्येकका कृष्णराजिं व्यतिव्रजेत् अस्त्येकका कृष्ण-

---

की कृष्णराजियां छह खूटवाली हैं। दक्षिण और उत्तर की बाहिर की कृष्णराजियां तिखूंटी हैं। और सब अभ्यन्तर की कृष्णराजियां चौरस हैं। (कण्हराइओ णं भंते ! केवइयं आयामेणं, केवइयं विक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ता) हे भदन्त ! इन कृष्णराजियोंका आयाम कितना है ? विस्तार कितना है ? और इनका परिक्षेप कितना है ? (गोयमा) हे गौतम ! (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामेणं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ताओ) इन कृष्णराजियों का आयाम (लंबापन) असंख्यात हजार योजन का है। विष्कभ (चौड़ाई) संख्यात हजार योजन का है। तथा परिक्षेप इनका असंख्यात हजार योजन का है। (कण्हराईओ णं भंते ! के महालियाओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त ! ये कृष्णराजियां कितनी मोटी कही गई हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (अयं णं जंबुद्दीवे दीवे जाव अद्धमासं

એજ વાતને "पुव्वाऽवरा" ઇત્યાદિ ગાથા દ્વારા પ્રકટ કરી છે. ગાથાનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—

પૂર્વ અને પશ્ચિમની કૃષ્ણરાજિઓ છ ખૂણીઆ વાળી છે, દક્ષિણ અને ઉત્તરની બહારની કૃષ્ણરાજિઓ ત્રિકોણીઆ છે, અને અંદરની બધી કૃષ્ણરાજીઓ ચોરસ છે. (कण्हराईओ ण भंते ! केवइय आयामेण, केवइय विक्खभेणं, केवइयं परिक्खेवेण पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! તે કૃષ્ણરાજીઓ લંબાઈ કેટલી છે ? પહોળાઇ કેટલી છે ? અને તેમનો પરિક્ષેપ (પરિધિ) કેટલો છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (असखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामेणं, संखेज्जाइं जोयणसहस्साइ विक्खभेणं, असंखेज्जाइ जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ताओ) તે કૃષ્ણરાજીઓની લબાઈ અસખ્યાત હજાર યોજન પ્રમાણ છે, તેમની પહોળાઇ સખ્યાત હજાર યોજન પ્રમાણ છે અને તેમનો પરિક્ષેપ અસખ્યાત હજાર પ્રમાણ છે.

(कण्हराईओ ण भंते ! के महालियाओ पण्णत्ताओ ?) હે ભદન્ત ! તે કૃષ્ણરાજિઓ કેવડી મોટી કહી છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (अयं णं

मनःकरणम्, वचःकरणम्, कायकरणम्, कर्मकरणं च 'इच्चेएमं चउव्विहेणं असुभणं करणेणं नेरइया करणओ असायं वेयणं वेयंति,' इत्येतेन उपर्युक्तेन मनोवचनादिरूपेण चतुर्विधेन अशुभन करणेन नैरयिकाः करणत एव असातां वेदनां वेदयन्ति, 'णो अकरणओ' नो अकरणत करणं विना नैरयिका असातां वेदनां न वेदयन्ति—इत्यर्थ । उपसंहरति—'से तेणट्ठेणं' हे गौतम ! तत् तेनार्थेन यत् नैरयिका करणत एव, नो अकरणत असातां वेदनां वेदयन्तीत्युच्यते। गौतम पृच्छति—'असुरकुमारा णं किं करणओ ?' असुरकुमारा खलु किम् करणत, अकरणतो वा सातां सुखरूपां वेदनां वेदयन्ति ? भगवानाह—'गोयमा ! करणओ, नो अकरणओ' हे गौतम ! असुरकुमारा करणत एव सातां सुखरूपां

कायकरण, और कर्मकरण ये चार प्रकार के करण होते हैं ऐसा प्रकट किया गया है सो (इच्चेएणं चउव्विहेणं असुभेणं करणेणं नेरइया करणओ असायं वेयणं वेयंति) ये नारक जीव इन पूर्वोक्त चार करणों वाले होते हैं—इस कारण वे करण द्वारा असातावेदना का अनुभव करते हैं (णो अकरणओ) करण के बिना वे उस वेदना का अनुभव नहीं करते हैं (से तेणट्ठेणं) इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि नारक जीव करण से ही असाता का अनुभव करते हैं करण के बिना नहीं। अब गौतम स्वामी प्रभु से पुनः ऐसा पूछते हैं कि—'असुरकुमारा णं किं करणओ अकरणओ) हे भदन्त ! असुरकुमार क्या करण द्वारा ही साता—सुखरूप वेदना का अनुभव करते हैं या करण के बिना ही सुखरूप सातो वेदना का अनुभव करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु

અને કર્મકરણ, એ ચાર પ્રકારના કરણ હોય છે (इच्चेएणं चउव्विहेणं असुभेणं करणेणं नेरइया करणओ असायं वयणं वेयंति) એ ચાર પ્રકારનાં અશુભ કરણો દ્વારા તેઓ અશાતાવેદનાનો અનુભવ કરે છે, "णो अकरणओ" તેઓ અકરણથી (કરણો વિના) તે વેદનાનો અનુભવ કરતા નથી. से तेणट्ठेणं" હે ગૌતમ ! તે કારણે મે એવું કહ્યું છે કે નારક જીવો કરણથી જ અશાતા વેદનાનો અનુભવ કરે છે કરણ વિના તેઓ અશાતાવેદનાનો અનુભવ કરતા નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(असुर कुमाराणं किं करणओ अकरणओ ?) હે ભદન્ત ! શું અસુરકુમાર દેવો કરણ દ્વારા જ શાતા-સુખરૂપ-વેદનાનો અનુભવ કરે છે કે અકરણ દ્વારા (કરણ વિના) જ સુખરૂપ શાતાવેદનાનો અનુભવ કરે છે ?

ઉત્તર— गोयमा !" હે ગૌતમ ! (करणओ नो अकरणओ) અસુર

च्छैन्ति, संवर्षन्ति ? हन्त, अस्ति । तत् खलु भदन्त ? किं देवः प्रकरोति, असुरः प्रकरोति, नागः प्रकरोति ? गौतम ! देवः प्रकरोति, नो असुरः, नो नागः प्रकरोति । अस्ति खलु भदन्त ! कृष्णराजिषु बादरः स्तनितशब्दः, यथा उदारास्तथा, ।

गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है–इन कृष्णराजियों में न ग्राम हैं, न निगम हैं, न मडंब हैं, न कर्वट हैं, न पत्तन हैं, न द्रोणमुख हैं, न आश्रम हैं और न सन्निवेश हैं। (अत्थि णं भंते ! कण्हराईसु णं उराला बलाहया संसेयंति, संमुच्छंति, संवासंति) हे भदन्त ! कृष्णराजियों में क्या उदार–विशाल–मेघ संस्वेद को प्राप्त होते हैं ? परस्पर के संघट्टन से क्या वे संमूर्च्छित होते हैं ? वृष्टि करते हैं ? (हंता अत्थि) हां गौतम ! कृष्णराजियों में बड़े २ मेघ संस्वेद को प्राप्त होते हैं, संमूर्च्छित होते हैं और वृष्टि करते हैं । (तं भंते ! किं देवो पकरेइ असुरो पकरेइ, नागोपकरेइ) हे भदन्त ! कृष्णराजियों में संस्वेदन संमूर्च्छन और संवर्षण क्या देव करता है ? या असुर करता है ? नाग करता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (देवो पकरेइ) देव ही करता है (णो असुरोपकरेइ णो नागो पकरेइ) असुर नहीं करता है और न नाग ही करता है । तात्पर्य कहने का यह है कि कृष्णराजियों में मेघों का संस्वेदन आदिकार्य देव करता है असुर नाग नहीं करते हैं क्यों कि असुर नाग का वहां गमन ही नहीं होता है ।

નથી ત્યાં ગામ પણ નથી, નિગમ પણ નથી, મડંબ પણ નથી, કર્બટ પણ નથી, પત્તન પણ નથી, દ્રોણમુખ પણ નથી, આશ્રમ પણ નથી અને સંન્નિવેશ પણ નથી, (अत्थि ण भंते ! कण्हराईसु णं उराला बलाहया संसेयंति, संमुच्छंति, संवासंति ?) હે ભદન્ત ! શું કૃષ્ણરાજિઓમાં વિશાળ મેઘોનું સંસ્વેદન થાય છે ખરૂં ? શું તેઓ ત્યાં પરસ્પરના સંયોગથી સમૂર્ચ્છિત (એકત્રિત) થાય છે ? શું તેઓ ત્યાં વરસે છે ? (हंता, अत्थि) હા, ગૌતમ ! કૃષ્ણરાજિઓમાં વિશાળ મેઘોનું સંસ્વેદન થાય છે, તેઓ ત્યાં સંમૂર્ચ્છિત થાય છે અને વૃષ્ટિ વરસાવે છે. (तं भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, णागो पकरेइ ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓમાં સંસ્વેદન, સંમૂર્ચ્છન અને વર્ષણ કોણ કરે છે ? શું દેવ કરે છે ? શું અસુરકુમાર કરે છે ? શું નાગકુમાર કરે છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (देवो पकरेइ) દેવ જ કરે છે, (णो असुरो पकरेइ, णो णागो पकरेइ) અસુરકુમાર કરતા નથી અને નાગકુમાર પણ કરતા નથી, કારણ કે અસુરકુમાર અને નાગકુમારનું ત્યાં ગમન જ થતું નથી.

मन'करणम्, वच करणम्, कायकरणम्, कर्मकरणं च 'इच्चेएणं चउव्विहेणं असुभेणं करणेणं नेरइया करणओ असायं वेयणं वेयंति, ' इत्येतेन उपर्युक्तेन मनोवचनादिरूपेण चतुर्विधेन अशुभेन करणेन नैरयिका करणत एव असातां वेदनां वेदयन्ति, 'णो अकरणओ ' नो अकरणतः करणं विना नैरयिकाः असातां वेदनां न वेदयन्ति-इत्यर्थ । उपसंहरति-'से तेणट्ठेणं ' हे गौतम ! तत् तेनार्थेन यत् नैरयिकाः करणत एव, नो अकरणत असातां वेदनां वेदयन्तीत्युच्यते। गौतम पृच्छति-' असुरकुमारा णं किं करणओ ? ' असुरकुमारा खलु किम् करणतः, अकरणतो वा सातां सुखरूपां वेदनां वेदयन्ति ? भगवानाह—'गोयमा ! करणओ, नो अकरणओ ' हे गौतम ! असुरकुमारा' करणत एव साता सुखरूपां

कायकरण, और कर्मकरण ये चार प्रकार के करण होते हैं ऐसा प्रकट किया गया है सो (इच्चेएणं चउव्विहेण असुभेणं करणेणं नेरइया करणओ असायं वेयण वेयंति) वे नारक जीव इन पूर्वोक्त चार करणों द्वारा होते हैं-इस कारण वे करण द्वारा आशातावेदना का अनुभव करते हैं (णो अकरणो) करण के विना वे उस वेदना का अनुभव नहीं करते हैं (से तेणट्ठेणं) इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि नारक जीव करण से ही अशाता का अनुभव करते हैं करण के विना नहीं। अब गौतम स्वामी प्रभु से पुनः ऐसा पूछते हैं कि-(असुरकुमारा ण किं करणओ अकरणओ) हे भदन्त ! असुरकुमार क्या करण द्वारा ही साता-सुखरूप वेदना का अनुभव करते हैं या करण के विना ही सुखरूप शाता वेदना का अनुभव करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु

અને કર્મકરણ, એ ચાર પ્રકારનાં કરણ હોય છે (इच्चेएणं चउव्विहेणं असुभेणं करणेणं नेरइया करणओ असायं वेयण वेयंति) એ ચાર પ્રકારનાં અશુભ કરણો દ્વારા તેઓ અશાતાવેદનાનો અનુભવ કરે છે, " णो अकरणओ " તેઓ અકરણથી (કરણો વિના) તે વેદનાનો અનુભવ કરતા નથી. से तेणट्ठेणं " હે ગૌતમ ! તે કારણે મે એવુ કહ્યુ છે કે નારક જીવો કરણથી જ અશાતા વેદનાનો અનુભવ કરે છે કરણ વિના તેઓ અશાતાવેદનાનો અનુભવ કરતા નથી

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(असुरकुमाराणं किं करणओ अकरणओ ?) હે ભદન્ત ! શુ અસુરકુમાર દેવો કરણ દ્વારા જ શાતા-સુખરૂપ-વેદનાનો અનુભવ કરે છે કે અકરણ દ્વારા (કરણ વિના) જ સુખરૂપ શાતાવેદનાનો અનુભવ કરે છે ?

ઉત્તર—' गोयमा ! " હે ગૌતમ ! (करणओ नो अकरणओ) અસુર

खलु भदन्त ! कीदृश्यो वर्णेन प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! कृष्णाः, यावत्-क्षिप्रमेव व्यतिव्रजेत्, कृष्णराजीनां खलु भदन्त ! कति नामधेयाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अष्ट नामधेयाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णराजिरिति वा, मेघराजिरिति वा, मघा इति वा, माघवती इति वा, वातपरिघा इति वा, वातपरिक्षोभा इति वा, देवपरिघा इति वा, देवपरिक्षोभा इति वा । कृष्णराजयः खलु भदन्त ! किं पृथिवीपरिणामाः,

इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । (कण्हराईओ णं भंते ! केरिसियाओ वन्नेणं पण्णत्ताओ) हे भदन्त ! कृष्णराजियों का वर्ण कैसा है ? (गोयमा) हे गौतम ! (कालाओ जाव खिप्पामेव वीईवएज्जा) ये कृष्णराजियां काली हैं । यावत् (तमस्काय की तरह भयंकर होने के कारण इन्हें देव भी बहुत ही शीघ्रता से उल्लंघ जाता है (कण्हराईणं भंते ! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता) हे भदन्त ! कृष्णराजियों के कितने नाम कहे गये हैं । (गोयमा) हे गौतम ! (अट्ठ नामधेज्जा पण्णत्ता) आठ नाम कहे गये हैं । (तं जहा) वे ये हैं (कण्हराईइ वा, मेहराई इ वा, मघा इ वा, माघवई इ वा, वायफलिया इ वा, वायपलिक्खोभा इ वा, देवफलिया इ वा, देवपलिक्खोभा इ वा) कृष्णराजि १, मेघराजि २, मघा ३ माघवती ४, वातपरिघा ५, वातपरिक्षोभा ६, देवपरिघा ७ और देवपरिक्षोभा ८ । (कण्हराईओणं भंते ! किं

(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! તેમાં ચન્દ્ર કે સૂર્યનો પ્રકાશ સંભવી શકતો નથી.

(कण्हराईओ णं भंते ! केरिसियाओ वन्नेणं पण्णत्ताओ ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓનો વર્ણ કેવો હોય છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (कालाओ जाव खिप्पामेव वीईवएज्जा) તે કૃષ્ણરાજિઓ કાળી હોય છે. અહીં તમસ્કાયના વર્ણના જેવું જ સમસ્ત વર્ણન સમજવું. તે કૃષ્ણરાજિઓનો વર્ણ તમસ્કાયના જેવો ભયંકર હોવાથી દેવ પણ ઘણી શીઘ્રતાથી તેમને પાર કરીને બહાર નીકળી જાય છે.

(कण्हराई ण भंते ! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓનાં કેટલાં નામ કહ્યાં છે ?

(गोयमा ! अट्ठ नामधेज्जा पण्णत्ता-तं जहा) હે ગૌતમ ! તેમના નીચે પ્રમાણે આઠ નામ કહ્યાં છે-(कण्हराईइ वा, मेहराईइ वा, मघाइ वा, माघवईइ वा, वायफलिक्खोभाइ वा, देवफलियाइ वा, देवपलिक्खोभाइ वा) (૧) કૃષ્ણરાજિ, (૨) મેઘરાજિ, (૩) મઘા, (૪) માઘવતી, વાતપરિઘા, (૬) વાતપરિક્ષોભા (૭) દેવપરિઘા અને (૮) દેવપરિક્ષોભા.

मनःकरणम्, वचःकरणम्, कायकरणम्, कर्मकरणं च 'इच्चेएणं चउव्विहेणं असुभेणं करणेणं नेरइया करणओ असायं वेयणं वेयंति,' इत्येतेन उपर्युक्तेन मनोवचनादिरूपेण चतुर्विधेन अशुभेन करणेन नैरयिकाः करणत एव असातां वेदनां वेदयन्ति, 'णो अकरणओ' नो अकरणतः करणं विना नैरयिकाः असातां वेदनां न वेदयन्ति-इत्यर्थः। उपसंहरति-'से तेणट्ठेणं' हे गौतम! तत् तेनार्थेन एवं नैरयिकाः करणत एव, नो अकरणतः असातां वेदनां वेदयन्तीत्युच्यते। गौतमः पृच्छति-'असुरकुमारा णं किं करणओ?' असुरकुमाराः खलु किम् करणतः, अकरणतो वा सातां सुखरूपां वेदनां वेदयन्ति? भगवानाह-'गोयमा! करणओ, नो अकरणओ' हे गौतम! असुरकुमाराः करणत एव सातां सुखरूपां

कायकरण, और कर्मकरण ये चार प्रकार के करण होते हैं ऐसा प्रकट किया गया है सो (इच्चेएणं चउव्विहेणं असुभेणं करणेणं नेरइया करणओ असायं वेयणं वेयंति) ये नारक जीव इन पूर्वोक्त चार करणों वाले होते हैं-इस कारण वे करण द्वारा अशातावेदना का अनुभव करते हैं (णो अकरणओ) करण के बिना वे उस वेदना का अनुभव नहीं करते हैं (से तेणट्ठेणं) इस कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि नारक जीव करण से ही अशाता का अनुभव करते हैं करण के बिना नहीं। अब गौतम स्वामी प्रभु से पुनः ऐसा पूछते हैं कि-(असुरकुमारा णं किं करणओ अकरणओ) हे भदन्त! असुरकुमार क्या करण द्वारा ही शाता-सुखरूप वेदना का अनुभव करते हैं या करण के बिना ही सुखरूप शाता वेदना का अनुभव करते हैं? इसके उत्तर में प्रभु

અને કર્મકરણ, એ ચાર પ્રકારનાં કરણ હોય છે (इच्चेएणं चउव्विहेणं असुभेणं करणेणं नेरइया करणओ असायं वेयणं वेयंति) એ ચાર પ્રકારનાં અશુભ કરણો દ્વારા તેઓ અશાતાવેદનાનો અનુભવ કરે છે, "णो अकरणओ" તેઓ અકરણથી (કરણો વિના) તે વેદનાનો અનુભવ કરતા નથી. से तेणट्ठेणं" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે નારક જીવો કરણથી જ અશાતા વેદનાનો અનુભવ કરે છે કરણ વિના તેઓ અશાતાવેદનાનો અનુભવ કરતા નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—(असुरकुमाराणं किं करणओ अकरणओ?) હે ભદન્ત! શું અસુરકુમાર દેવો કરણ દ્વારા જ શાતા-સુખરૂપ-વેદનાનો અનુભવ કરે છે કે અકરણ દ્વારા (કરણ વિના) જ સુખરૂપ શાતાવેદનાનો અનુભવ કરે છે?

ઉત્તર—'गोयमा!' હે ગૌતમ! (करणओ नो अकरणओ) અસુર

टीका–'कइ णं भंते कण्हराईओ पण्णत्ताओ' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त! कति कियत्यः कतिसंख्यकाः खलु कृष्णराजयः कृष्णवर्णपुद्गलरेखाः प्रज्ञप्ता ? भगवानाह–'गोयमा ! अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ' हे गौतम ! अष्ट कृष्णराजयः प्रज्ञप्ता । गौतमः पृच्छति –'कहि णं भंते ! एयाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ ? हे भदन्त ! कुत्र कस्मिन् प्रदेशे एताः उपरिवर्णिताः अष्ट कृष्णराजयः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह–' गोयमा ! उप्पिं सणंकुमार–माहिंदाणं कप्पाणं ' हे गौतम ! सनत्कुमार–माहेन्द्रयोः कल्पयोः

अथवा अनन्तवार वहां उत्पन्न हो चुके हैं । पर वे वहां बादर अप्कायिकरूप से उत्पन्न नहीं हुए हैं, न बादर अग्निकायिकरूप से उत्पन्न हुए हैं न बादर वनस्पतिकायिकरूप से ही उत्पन्न हुए हैं।

टीकार्थ—तमस्काय के समान होने से अब कृष्णराजियों की प्ररूपणा सूत्रकार कर रहे हैं इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा प्रश्न किया है कि (कइ णं भंते ! कण्हराईओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त ! कृष्णराजियां कितनी कही गई हैं । कृष्णवर्णवाले पुद्गलों की रेखाओं का नाम कृष्णरजियां हैं। सो ये कितनी हैं ? इसके उत्तर में प्रभु ने उनसे ऐसा कहा (गोयमा) हे गौतम ! (अट्ठ कण्णराईओ पण्णत्ताओ) कृष्णराजियां आठ कही गई हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं कि (कहिणं भंते! एयाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त ! ये पूर्ववर्णित आठ कृष्णराजियां किस प्रदेश में कही गई हैं ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (उप्पिं सणंकुमारमाहिंदाणं कप्पा-

---

બાદર અગ્નિકાય રૂપે પણ ઉત્પન્ન થયા નથી અને બાદર વનસ્પતિકાય રૂપે પણ ઉત્પન્ન થયા નથી.

ટીકાર્થ—કૃષ્ણરાજિઓ પણ તમસ્કાયના જેવી હોય છે. તે કારણે સૂત્રકાર હવે તેમનુ નિરૂપણ કરે છે–આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (कइ ण भंते ! कण्हराईओ पण्णत्ताओ ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓ કેટલી કહી છે! (કૃષ્ણ વર્ણવાળા પુદ્ગલોની રેખાઓને કૃષ્ણરાજિઓ કહે છે.)

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે–(गोयमा ! अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! કૃષ્ણરાજિ આઠ કહી છે તે કૃષ્ણરાજિઓનુ સ્થાન જાણવાને માટે ગૌતમ સ્વામી આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછે છે–(कहिं ण भंते ! एयाओ अट्ठ कण्हराईओ पण्णत्ताओ ?) હે ભદન્ત ! તે આઠ કૃષ્ણરાજિઓ કયા પ્રદેશમાં આવેલી છે ?

सुवर्णकुमार-विद्युत्कुमार - अग्निकुमार - द्वीपकुमारो-दधिकुमार-दिशाकुमार-पवनकुमाराणां स्तनितकुमाराणां च भवनपतीनामपि बोध्यम्, तथा च नागकुमारादि-स्तनितकुमारपर्यन्ता अपि देवा करणत एव सातां वेदनां वेदयन्ति, नो अकरणत इति। 'पुढवीकाइयाण एवामेव पुच्छा?' पृथिवीकायिकानामपि जीवानाम् एवमेव नैरयिकादिवदेव पृच्छा प्रश्नः, तथा च-पृथिवीकायिका जीवाः किं करणतः अकरणतो वा सातम् असातां वा वेदनां वेदयन्ति? इति प्रश्न उन्नीयः, भगवान् तत्र विशेषतां प्रतिपादयति-'णवर-इच्चेणेण सुभाऽसुभेण करणेणं पुढवीकाइया करणओ वेमायाए वेयण वेयंति, णो अकरणओ' नवरम्-

थणियकुमाराणं) असुरकुमारों की तरह से ही यावत-नागकुमार, सुवर्णकुमार, विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, द्वीपकुमार, उदधिकुमार, दिशाकुमार, पवनकुमार, और स्तनितकुमार इन भवनपतियों के भी जानना चाहिये। इस तरह नागकुमारादि स्तनितकुमारतक के सब ही दश भवनपतिदेव-करणद्वारा ही सातावेदना का अनुभव करते हैं अकरण द्वारा नहीं। (पुढवीकाइयाणं एवामेव पुच्छा) पृथिवीकायिक जीवों के भी नारक जीवों की तरह से ही प्रश्न करना चाहिये-तथा च हे भदन्त! पृथिवीकायिक जीव क्या करण द्वारा, या करण के बिना ही साता असातारूप वेदना का अनुभव करते हैं? ऐसा प्रश्न अपने आप समझलेना चाहिये-तब इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु विशेषता का प्रतिपादन करते हैं (णवरं इच्चेणेण सुभासुभेणं करणेणं पुढवीकाइया कर

(एवं जाव थणियकुमाराणं) એજ પ્રમાણે (અસુરકુમારોની જેમજ) સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના દેવો પણ ચાર કરણ દ્વારા જ અનુભવ કરે છે એટલે કે અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિશાકુમાર પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર, એ ભવનપતિ દેવો પણ ચાર કરણો વડે જ મુખ્યપ શાતાવેદનાનું વેદન કરે છે તેઓ અકરણ દ્વારા શાતાવેદનાનો અનુભવ કરતા નથી

(पुढविकाइयाणं एवामेव पुच्छा) હે ભદન્ત! પૃથ્વીકાય જીવોના વિષયમાં પણ હું એજ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછવા માગુ છુ-શું પૃથ્વીકાય જીવો કરણ દ્વારા શાતાવેદના અને અશાતાવેદનાનો અનુભવ કરે છે, કે અકરણ દ્વારા તેનો અનુભવ કરે છે?

આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ તેમના વિષયમાં કેટલીક વિશેષતાનું પ્રતિપાદન કરે છે-(णवर इच्चएणं सुभासुभेणं करणेणं पुढवीकाइया

विज्ञेयम्, एवं 'दाहिणऽब्भंतरा कण्हराई पचत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा' दक्षिणाभ्यन्तरा दक्षिणदिग्भागाभ्यन्तरवर्तिनी कृष्णराजिः पश्चिमबाह्यां पश्चिमदिग्भागबहिर्वर्तिनीं कृष्णराजिं स्पृष्टा, तथा—'पच्चत्थिमऽब्भंतरा कण्हराई उत्तरबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा' पश्चिमाभ्यन्तरा पश्चिमदिग्भागाभ्यन्तरवर्तिनीकृष्णराजिः उत्तरबाह्याम् उत्तरदिग्भागबहिर्वर्तिनीं कृष्णराजिं स्पृष्टा, एवम्—उत्तरमऽब्भंतरा कण्हराई पुरत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा' उत्तराभ्यन्तरा उत्तरदिग्भागाभ्यन्तरवर्तिनी कृष्णराजिः पौरस्त्यबाह्यां पूर्वदिग्भागबहिर्वर्तिनीं कृष्णराजिं स्पृष्टा। 'दो पुरत्थिम-पच्चत्थिमाओ बाहिराओ कण्हराईओ छलंसाओ' द्वे पौरस्त्य-पश्चिमबाह्ये पूर्वपश्चिमदिग्भागबहिर्वर्तिन्यौ कृष्णराजी षडस्रे षड्‌अस्राः अंशाः ययोस्ते षट्-

---

जो पूर्वदिशा के भीतर की कृष्णराजि है वह दक्षिणदिशा के बाहिर रही हुई कृष्णराजि को छूनेवाली है। इसी तरह से आगे भी जानना चाहिये-(दाहिणऽब्भंतरा कण्हराई पच्चत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) दक्षिणदिशा के भीतर की जो कृष्णराजी है वह पश्चिमदिशा के बाहिर की कृष्णराजी को छूनेवाली है। तथा-(पच्चत्थिमऽब्भंतरा कण्हराई उत्तरबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) पश्चिमदिशा के भीतर की जो कृष्णराजी है वह उत्तरदिशा के बाहिर की कृष्णराजी को छूनेवाली है (उत्तरमऽब्भंतरा कण्हराई पुरत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) इसी प्रकार जो उत्तरदिशा के भीतर की कृष्णराजि है वह पूर्वदिशा के बाहिर की कृष्णराजी को छूनेवाली है। (दो पुरत्थिम-पच्चत्थिमाओ बाहिराओ कण्हराईओ छलंसाओ) पूर्वदिशा और पश्चिमदिशा के बाहिर की जो दो कृष्णरा-

---

તેમાં પૂર્વ દિશામા અંદરની જે કૃષ્ણરાજિ છે, તે દક્ષિણ દિશાની બહારની કૃષ્ણરાજિને સ્પર્શે છે. એજ પ્રમાણે આગળ પણ સમજવું (दाहिणऽब्भंतरा कण्हराई पच्चत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) દક્ષિણ દિશામાં અંદરની જે કૃષ્ણરાજિ છે, તે પશ્ચિમ દિશામાં બહારની બાજુએ આવેલી કૃષ્ણરાજિનો સ્પર્શ કરે છે, (पच्चत्थिमऽब्भंतरा कण्हराई उत्तरबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) પશ્ચિમ દિશામા અંદરની જે કૃષ્ણરાજિ છે, તે ઉત્તર દિશામાં આવેલી બહારની કૃષ્ણરાજિનો સ્પર્શ કરે છે, (उत्तरमऽब्भंतरा कण्हराई पुरत्थिमबाहिरं कण्हराइं पुट्ठा) એજ પ્રમાણે ઉત્તર દિશામા અંદરની જે કૃષ્ણરાજિ છે, તે પૂર્વ દિશાની બહારની કૃષ્ણરાજિનો સ્પર્શ કરે છે (दो पुरत्थिम-पच्चत्थिमाओ बाहिराओ कण्हराईओ छलंसाओ) પૂર્વ દિશા અને પશ્ચિમ દિશામાં બહારની જે બે કૃષ્ણરાજિઓ છે તે છ ખૂણાવાળી (ષટ્કોણના આકારની) છે, તથા (दो

वदना-निर्जरयोः साहचर्यवक्तव्यता।

वदना-निर्जरयोरधिकारात् तयोः साहचर्यं प्रतिपादयितुमाह-'जीवाणं भंते!' इत्यादि।

मूलम्-" जीवा णं भंते! किं महावेयणा महानिज्जरा, महावेयणा अप्पनिज्जरा, अप्पवेयणा महानिज्जरा, अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा? गोयमा! अत्थेगइया जीवा महावेयणा महानिज्जरा, अत्थेगइया जीवा महावेयणा अप्पनिज्जरा, अत्थेगइया जीवा अप्पवेयणा महानिज्जरा, अत्थेगइया जीवा अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा। से केणट्ठेणं०? गोयमा! पडिमा पडिवन्नए अणगारे महावेयणे महानिज्जरे, छट्ठि-सत्तमासु पुढवीसु नेरइया महावेयणा अप्पनिज्जरा। सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे अप्पवेयणे महानिज्जरे। अणुत्तरोववाइया देवा अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति,

'महावेयणे य वत्थ कद्दम-खंजणकए य अहिगरणी।
तणहत्थे य कवल्ले, करण महावेयणा जीवा" ॥सू०३॥

छाया- जीवा खलु भदन्त! किं महावदना-महानिर्जराः १, महावदनाः अल्पनिर्जराः २, अल्पवदना-महानिर्जराः ३, अल्पवदनाः-अल्पनिर्जराः ४,

वेदना और निर्जरा में साहचर्यवक्तव्यता-

'जीवाणं भंते!' इत्यादि।

सूत्रार्थ-(जीवा णं भंते! किं महावेयणा, महानिज्जरा, महावेयणा अप्पनिज्जरा, अप्पवेयणा महानिज्जरा, अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा)

વેદના અને નિર્જરામાં સાહચર્ય વક્તવ્યતા—

જીવાણ ભંતે! ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(જીવાણ ભંતે! કિં મહાવેયણા મહાનિજ્જરા, મહાવેયણા અપ્પનિજ્જરા, અપ્પવેયણા મહાનિજ્જરા, અપ્પવેયણા અપ્પનિજ્જરા?) હે ભદન્ત! જી

त्रिकोणे स्तः, शेषाः सर्वाः अपि चतुर्दिग्भागाभ्यन्तरवर्तिन्यश्चतस्रोऽपि कृष्णराजयः चतुरस्राः चतुष्कोणा एव सन्तीति संग्रहगाथार्थः ॥१॥

गौतमः पृच्छति—'कण्हराईओ णं भंते ! केवइयं आयामेणं, केवइयाओ विक्खंभेणं, केवइयाओ परिक्खेवेणं पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! कृष्णराजयः खलु कियत्यः–कियत्परिमाणा आयासेन दैर्घ्येण प्रज्ञप्ताः ?, कियत्यश्च विष्कम्भेण विस्तारेण प्रज्ञप्ताः कियत्यश्च परिक्षेपेण परिधिना प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह–'गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामेणं' हे गौतम ! कृष्णराजयः आयामेन दैर्घ्येण असंख्येयानियोजनसहस्राणि वर्तन्ते, तथा 'संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं' संख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कम्भेण विस्तारेण वर्तन्ते, एवम् 'असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ताओ' असंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षे-

---

जियां तीन कोने वाली हैं–अर्थात् तिखूंटी हैं। बाकी की चारों दिशाओं की अभ्यन्तर कृष्णराजियां सब चार कोनों वाली ही हैं ऐसा इस गाथा का अर्थ है।

अथ गौतम प्रभु से पूछते हैं कि–(कण्हराईओ णं भंते ! केवइयं आयामेणं, केवइयं विक्खंभेणं पण्णत्ता) हे भदन्त ! ये कृष्णराजियां आयाम की अपेक्षा कितनी लंबी हैं और विष्कंभ की अपेक्षा कितनी चौडी हैं–तथा इनका परिक्षेप कितना है–इसके उत्तर में भगवान् ने उनसे कहा–(गोयमा) हे गौतम ! (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामेणं) कृष्णराजियां आयाम–लंबाई की अपेक्षा से असंख्यात हजार योजन की हैं तथा–(विक्खंभेणं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं) विस्तार की अपेक्षा से संख्यात हजार योजन की हैं। और (असंखेज्जाइं

બહાર આવેલી બે કૃષ્ણરાજિઓ ત્રણ ખૂણાવાળી છે, બાકીને એટલે કે ચારે દિશાઓમાં અંદર આવેલી ચારે કૃષ્ણરાજિઓ ચાર ખૂણાવાળી છે.

હવે ગૌતમ તેમના વિસ્તાર આદિ વિષે આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—(कण्हराईओ णं भंते ! केवइयं आयामेणं केवइयं विक्खंभेणं, पण्णत्ताओ ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓની લંબાઇ કેટલી છે ? તેમની પહોળાઇ કેટલી છે ? તેમની પરિધિ (પરિમિતિ) કેટલી છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે–(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामेणं) કૃષ્ણરાજિઓની લંબાઇ અસંખ્યાત હજાર યોજનની છે, (विक्खंभेणं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं) અને તેમની પહોળાઇ સંખ્યાત હજાર યોજનની છે, અને (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं

वेदना-निर्जरयो साहचर्यवक्तव्यता।

वेदना-निर्जरयोरधिकारात् तयोः साहचर्यं प्रतिपादयितुमाह-' जीवाण भंते!' इत्यादि।

मूलम्-" जीवा ण भंते! किं महावेयणा महानिज्जरा, महावेयणा अप्पनिज्जरा, अप्पवेयणा महानिज्जरा, अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा? गोयमा! अत्थेगइया जीवा महावेयणा महा निज्जरा, अत्थेगइया जीवा महावेयणा अप्पनिज्जरा, अत्थे गइया जीवा अप्पवेयणा महानिज्जरा, अत्थेगइया जीवा अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा। से केणट्ठेण०? गोयमा! पडिमा पडि वन्नए अणगारे महावेयणे महानिज्जरे, छट्ठि-सत्तमासु पुढवीसु नेरइया महावेयणा अप्पनिज्जरा। सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे अप्पवेयणे महानिज्जरे। अणुत्तरोववाइया देवा अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति,

'महावेयणे य वत्थ कद्दम-खंजणकए य अहिगरणी।
तणहत्थे य कवल्ले, करण महावेयणा जीवा " ॥सू०३॥

छाया- जीवाः खलु भदन्त! किं महावेदना -महानिर्जराः १, महावेदनाः अल्पनिर्जराः २, अल्पवेदनाः-महानिर्जराः, ३, अल्पवेदनाः-अल्पनिर्जराः ४,

वेदना और निर्जरा में साहचर्यवक्तव्यता-

'जीवाण भंते!' इत्यादि।

सूत्रार्थ—(जीवा ण भंते! किं महावेयणा, महानिज्जरा, महावेयणा अप्पनिज्जरा, अप्पवेयणा महानिज्जरा, अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा)

વેદના અને નિર્જરામાં સાહચર્ય વક્તવ્યતા—

" જીવાણ ભંતે! ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(જીવાણ ભંતે! કિં મહાવેયણા મહાનિજ્જરા, મહાવેયણા અપ્પ નિજ્જરા, અપ્પવેયણા મહાનિજ્જરા, અપ્પવેયણા અપ્પનિજ્જરા?) હે ભદન્ત! જે

एककां संख्यातयोजनसहस्रविस्तारां कृष्णराजिं व्यतिव्रजेत् व्यतिक्रामेत्, किन्तु 'अत्थेगइयं कण्हराइंणो वीईवएज्जा' अस्त्येककाम् असंख्यातयोजनसहस्रविस्तारां कृष्णराजिं नो व्यतिव्रजेत् नो व्यतिक्रामेत्।

तदुपसंहरन्नाह-'एमहालियाओ णं गोयमा! कण्हराईओ पण्णत्ताओ' हे गौतम! इयद्‌महालयाः इयद्‌महत्यः खलु कृष्णराजयः प्रज्ञप्ताः। गौतमः पृच्छति-'अत्थि णं भंते! कण्हराईसु गेहा इ वा, गेहावणा इ वा?' हे भदन्त! अस्ति संभवति खलु कृष्णराजिषु गेहानि गृहाः इति वा भवन्ति? गेहापणाः गृहहट्टाः इति भवन्ति? भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! नायमर्थः समर्थः, कृष्णराजिषु गृहाः, गृहापणा वा न भवन्तीतिभावः। गौतमः पृच्छति-'अत्थि णं भंते!

वीईवइज्जा) किसी एक कृष्णराजी तक पहुँच सकता है। अर्थात् संख्यात हजार योजन विस्तार वाली कृष्णराजी तक जा सकता है। किन्तु (अत्थेगइयं कण्हराइं णो वीईवएज्जा) असंख्यात हजार योजन विस्तार वाली कृष्णराजितक नहीं जा सकता है। (एमहालियाओ णं गोयमा कण्हराईओ पण्णत्ताओ) इतनी महान् हे गौतम! ये कृष्णराजियां हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि-(अत्थिणं भंते! कण्हराईसु गेहाइ वा, गेहावणाइ वा) हे भदन्त! क्या यह बात संभवित है कि इन कृष्णराजियों में घर हों और घर हाट हों? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं कि हे गौतम! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं है-अर्थात् कृष्णराजियों में न घर संभवित हैं और न गृहापण ही संभवित है। ठीक है-ये सब वहां पर नहीं हैं तो (अत्थि णं भंते!

સંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારવાળી કૃષ્ણરાજિ સુધી તે જઈ શકે છે, પરન્તુ (अत्थेगइयं कण्हराइं णो वीईवएज्जा) અસંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારવાળી કૃષ્ણરાજિ સુધી તે જઈ શકતી નથી (एमहालियाओ ण गोयमा! कण्हराईओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ! એટલી બધી વિસ્તૃત (વિશાળ તે કૃષ્ણરાજિઓ હોય છે

આટલા બધા વિસ્તારવાળી કૃષ્ણરાજિઓમાં ઘર આદિ છે કે નહીં તે જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-(अत्थि णं भंते! कण्हराईसु गेहाइ वा, गेहावणाइ वा?) હે ભદન્ત! શું કૃષ્ણરાજિઓમાં ઘર, હાટ આદિ હોવાનું સંભવી શકે છે ખરૂં?

ઉત્તર—(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! આ વાત સંભવિત નથી એટલે કે ત્યાં ઘર પણ નથી અને હાટ પણ નથી

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-ઘર, હાટ આદિ ત્યાં સંભવિત ન હોય, તો

नैरयिकाः महावेदनाः-अल्पनिर्जराः। शैलेशीं प्रतिपन्नकः अनगारः अल्पवेदनो-महानिर्जरः। अनुत्तरौपपातिका देवा अल्पवेदनाः अल्पनिर्जराः। तदेव भदन्त! तदेव भदन्त! इति ॥ "महावेदनश्च, वस्त्र, कर्दम-खञ्जनकृत च अधिकरणी। तृण हस्तकश्च वत्थल्ले, करण-महावेदना जीवाः" ॥ सू० ३ ॥

टीका— 'जीवा णं भंते! किं महावेयणा – महानिज्जरा?' गौतमः पृच्छति—हे भदन्त! जीवाः खलु किम् महावेदनाः महानिर्जराश्च भवन्ति,

---

महावेयणा अप्पनिज्जरा सलेसिं पडिवन्नए अणगारे अप्पवेयणे महानिज्जरे अणुत्तरोववाइया देवा अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा। सेव भंते! सेव भंते! त्ति) जो अनगार प्रतिमाप्रतिपन्न होता है, वह महावेदनावाला और महानिर्जरावाला होता है, छट्ठी और सातवीं पृथिवी में जो नारक जीव होते हैं वे महावेदनावाले और अल्पनिर्जरावाले होते हैं। शैलेशी अवस्था प्राप्त जो अनगार होता है, वह अल्पवेदनावाला और महानिर्जरावाला होता है। तथा अनुत्तरोपपातिक जो देव होते हैं, वे अल्प वेदना और अल्पनिर्जरावाले होते हैं। हे भदन्त! जैसा आपने यह कहा है वह ऐसा ही है-हे भदन्त! वह ऐसा ही है। ऐसा कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये।

टीकार्थ—वेदना और निर्जरा का अधिकार चल रहा है इससे यहां पर सूत्रकार ने इन दोनों का साहचर्य प्रतिपादन किया है-गौतम ने प्रभु से इस विषय में ऐसा पूछा है कि-(जीवाणं भंते! किं महावेयणा

पुढवीसु नेरइया महावेयणा अप्पनिज्जरा, सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे अप्पवेयणे महानिज्जरे, अणुत्तरोववाइया देवा अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा) પ્રતિમા ધારણ કરનારા અણુગાર મહાવેદનાવાળા અને મહાનિર્જરાવાળા હોય છે, છટ્ઠી અને સાતમી નરકના નારકો મહાવેદનાવાળા અને અલ્પનિર્જરાવાળા હોય છે શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરનાર અણુગાર અલ્પવેદનાવાળો અને મહાનિર્જરાવાળો હોય છે, અને અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો અલ્પવેદનાવાળા અને અલ્પનિર્જરાવાળા હોય છે (સેવં ભંતે! સેવં ભંતે ત્તિ) હે ભદન્ત! આપે કહ્યા પ્રમાણે જ છે આપની વાત સત્ય અને યથાર્થ છે આ પ્રમાણે કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી તેમને સ્થાને બેસી ગયા

ટીકાર્થ—વેદના અને નિર્જરાનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે તેથી સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં તે બન્નેના સાહચર્યનું પ્રતિપાદન કર્યું છે આ વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (જીવાણં ભંતે! કિં મહાવેયણા

कृष्णराजिषु महान्तो मेघाः संस्विद्यन्ति, संमूर्च्छन्ति वर्षन्ति च, इति, गौतमः पृच्छति-'तं भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ ? हे भदन्त ! कृष्णराजिषु तत्-संस्वेदनं, संमूर्च्छनं, संवर्षणं च किं देवः प्रकरोति, असुरः प्रकरोति, नागो वा प्रकरोति ? भगवानाह-' गोयमा ! देवो पकरेइ, णो असुरो, णो नागो पकरेइ' हे गौतम ! कृष्णराजिषु मेघानां संस्वेदनादिकं देवः प्रकरोति, असुरो नागश्च न प्रकुरुतः असुरकुमारनागकुमाराणां तत्र गमनासंभवात् । गौतमः पृच्छति-'अत्थि णं भंते ! कण्हराईसु बायरे थणियसद्दे' हे भदन्त ! अस्ति संभवति खलु कृष्णराजिषु बादरः स्थूलः स्तनितशब्दः घनगर्जनात्मकः ? भगवानाह-'जहा उराला तहा' यथा उदारा मेघाः कृष्णराजिषु संस्विद्यन्ति इत्यादि प्रति-

को प्राप्त होते हैं, संमूर्च्छित होते हैं और वृष्टि करते हैं। इस पर गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि-(तं भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ) हे भदन्त ! कृष्णराजियों में विशाल मेघों का संस्वेदन संमूर्च्छन एवं-संवर्षण कौन करता है-क्या देव करता है, या असुर करता है ? या नाग करता है ? उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं कि-(गोयमा) हे गौतम ! मेघों का संस्वेदन आदि (देवो) देव (पकरेइ) करता है। (णो असुरो णो नागो पकरेइ) असुर नहीं करता है और न नाग ही करता है। क्यों कि असुरकुमार और नागकुमार का वहां गमन ही संभवता नहीं है। गौतम पुनः प्रभु से पूछते हैं कि -(अत्थि णं भंते ! कण्हराईसु बायरे थणियसद्दे) हे भदन्त ! कृष्णराजियों में क्या बादर स्तनित-मेघनिर्घोष होता है ? इसके उत्तर में प्रभु

થાય છે-વિશાળ મેઘ ત્યા સંસ્વેદન પામે છે, સંમૂર્છિત થાય છે અને વૃષ્ટિ વરસાવે છે.

પ્રશ્ન—(तं भंते ! किं देवो पकरेइ, असुरो पकरेइ, नागो पकरेइ ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓમાં વિશાળ મેઘોનું સંસ્વેદન, સંમૂર્ચ્છન, અને સંવર્ષણ કોણ કરે છે ? શું દેવ કરે છે ? અસુરકુમાર કરે છે ? કે નાગકુમાર કરે છે ?

ઉત્તર—(गोयमा !) હે ગૌતમ ! મેઘોનુ સંસ્વેદન આદિ (देवो पकरेइ) દેવ કરે છે, (णो असुरो णो णागो पकरेइ) અસુરકુમાર કરતા નથી અને નાગકુમાર પણ કરતા નથી તેનું કારણ એ છે કે અસુરકુમાર અને નાગકુમારનુ ત્યા ગમન જ સંભવિત નથી

પ્રશ્ન—(अत्थि णं भंते ! कण्हराईसु बायरे-थणिय सद्दे ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણરાજિઓમા શું બાદર સ્તનિત શબ્દ એટલે કે મેઘ ગર્જનનો અવાજ થાય છે ?

नैरयिकाः महावेदनाः-अल्पनिर्जराः । शैलेशीं प्रतिपन्नकः अनगारः अल्पवेदनो-महानिर्जरः । अनुत्तरौपपातिका देवा अल्पवेदनाः अल्पनिर्जराः । तदेव भदन्त ! तदेव भदन्त ! इति ॥ "महावेदनश्च, वस्त्र, कर्दम-खञ्जनकृतं पापिकरणी । तृण हस्तकश्च तप्तकं, करण-महास्रवा जीवाः" ॥ सू० १ ॥

टीका— 'जीवा णं भंते ! किं महावेयणा – महानिज्जरा ?' गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! जीवाः खलु किम् महावेदनाः महानिर्जराश्च भवन्ति,

महावेयणा अप्पनिज्जरा सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे अप्पवेयणे महानिज्जरे अणुत्तरोववाइया देवा अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) जो अनगार प्रतिमाप्रतिपन्न होता है, वह महावेदनावाला और महानिर्जरावाला होता है, छट्ठी और सातवीं पृथिवी में जो नारक जीव होते हैं व महावेदनावाले और अल्पनिर्जरावाले होते हैं । शैलेशी अवस्था प्राप्त जो अनगार होता है, वह अल्पवेदनावाला और महानिर्जरावाला होता है । तथा अनुत्तरोपपातिक जो देव होते हैं, व अल्पवेदना और अल्पनिर्जरावाले होते हैं । हे भदन्त ! जैसा आपने यह कहा है वह ऐसा ही है-हे भदन्त ! वह ऐसा ही है । ऐसा कहकर व गौतम वापस अपने स्थान पर विराजमान हो गये ।

टीकार्थ—वेदना और निर्जरा का अधिकार चल रहा है इससे यहां पर सूत्रकार ने इन दोनों का माहात्म्य प्रतिपादन किया है-गौतम ने प्रभु से इस विषय में ऐसा पूछा है कि—(जीवाणं भंते ! किं महावेयणा

पुढवीसु नेरइया महावेयणा अप्पनिज्जरा, सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे अप्पवेयणे महानिज्जरे, अणुत्तरोववाइया देवा अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा) प्रतिमा धारण કરનારો અણગાર મહાવેદનાવાળો અને મહાનિર્જરાવાળો હોય છે, છઠ્ઠી અને સાતમી નરકના નારકો મહાવેદનાવાળા અને અલ્પનિર્જરાવાળા હોય છે શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરનાર અણગાર અલ્પવેદનાવાળા અને મહાનિર્જરાવાળો હોય છે, અને અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો અલ્પવેદનાવાળા અને અલ્પનિર્જરાવાળા હોય છે (सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति) હે ભદન્ત ! આપે કહ્યા પ્રમાણે જ છે આપની વાત સત્ય અને યથાર્થ છે આ પ્રમાણે કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી તેમને સ્થાને બેસી ગયા

ટીકાર્થ—વેદના અને નિર્જરાનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે તેથી સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં તે બન્નેના માહાત્મ્યનું પ્રતિપાદન કર્યું છે આ વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (जीवाणं भंते ! किं महावेयणा

दीनां संभवात्। गौतमः पृच्छति-'अत्थि णं भंते! चंदिम-सूरिय-गहगण-नक्खत्त-तारारूवा ?' हे भदन्त! सन्ति खलु कृष्णराजिषु चन्द्र-सूर्य-ग्रहगण-नक्षत्र-तारारूपाः ? भगवान् आह-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! नायमर्थः समर्थः कृष्णराजिषु चन्द्रादयो ज्योतिष्का न भवन्ति, कृष्णराजीनामत्यन्तान्धकारमयत्वात् तत्र तेषां स्वस्थानत्वासंभवात्। गौतमः पुनः पृच्छति-'अत्थि णं कण्हराईसु चंदाभा इ वा, सूराभा इ वा ?' हे भदन्त! अस्ति संभवति खलु कृष्णराजिषु चन्द्राभा, चन्द्रप्रभा इति वा, सूराभा सूर्यप्रभा इति वा ? भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! नायमर्थः समर्थः कृष्णराजिषु चन्द्रप्रभादीनां प्रतिहतप्रकाश-

---

सद्भाव वहां हो सकता है। अब गौतम प्रभु से पूछते हैं कि (अत्थि णं भंते! चंदिमसूरियगहगणनक्खत्ततारारूवा) हे भदन्त! कृष्णराजियों में चन्द्र, सूर्य, ग्रहगण नक्षत्र एवं तारारूप हैं क्या? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि हे गौतम! (णो इणट्ठे समट्ठे) कृष्णराजियां अत्यन्त अंधकार मय हैं-अतः इनमें चन्द्रादिक ज्योतिष्क नहीं है। क्यों कि इनका इनमें स्वस्थान नहीं है। (अत्थि णं कण्हराईसु चंदाभाइ वा, सूराभाइ वा) हे भदन्त! तो क्या कृष्णराजियों में चन्द्र की प्रभा और सूर्य की प्रभा भी नहीं है? इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है-अर्थात् कृष्णराजियों में चन्द्रप्रभा एवं सूर्यप्रभा हैं तो सही पर वे प्रतिहत प्रकाश वाली होने के कारण उनका वहां रहना भी नहीं रहने के

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (अत्थिणं भंते! चदिम, सूरिय, गहगणनक्खत्ततारारूवा) હે ભદન્ત! કૃષ્ણરાજિઓમાં શું ચન્દ્રમા, સૂર્ય, ગ્રહગણુ, નક્ષત્રો, અને તારાઓ હોય છે?

ઉત્તર—(गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! કૃષ્ણરાજિઓ અત્યંત અંધકારમય હોય છે, તેથી તેમાં ચન્દ્રમા આદિ જ્યોતિષિક દેવો હોતા નથી, કારણ કે તેમનુ ત્યાં સ્વસ્થાન નથી

પ્રશ્ન—(अत्थिणं भते! कण्हराईसु चंदाभाइ वा, सूराभाइ वा?) હે ભદન્ત! તો શુ કૃષ્ણરાજિઓમાં ચન્દ્રની પ્રભા (પ્રકાશ) અને સૂર્યનો પ્રકાશ હોય છે?

ઉત્તર—(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! આ વાત પણ શકય નથી. કૃષ્ણરાજિઓમા ચન્દ્ર અને સૂર્યની પ્રભા હોય છે તો ખરી, પણ તેનું ત્યાં અન્ધકાર રૂપે પરિણમન થઈ જવાને કારણે તે પ્રભા ત્યા હોવા છતા પણ નહીં જેવી જ લાગે છે.

नैरयिका महावेदनावन्तोऽल्प निर्जरावन्तश्च भवन्ति तेषां सर्वथा अशुभकर्म सम्बन्धसद्भावात्, । 'सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे अप्पवेयणे महानिज्जरे' शैलेशीं चतुर्दशगुणस्थानावस्थायाम्, प्रतिपन्नक प्राप्तः केवली अनगारः अल्प वेदनो महानिर्जरावान् भवति । 'अणुत्तरोववाइया देवा अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा,' अनुत्तरौपपातिका देवा' अल्पवेदना अल्पनिर्जराश्च भवन्ति । गौतम आह-सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्त सत्यमेव, हे भदन्त ! भवदुक्त सत्यमेवेति ? अथैतदुद्देशकार्थसंग्रह गाथामाह-'महावेयणे' इत्यादि । गाथार्थः पूर्वप्रकरणेनैव व्याख्यात एव ॥ सू० २ ॥

इतिश्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलाल व्रतिविरचितायां भगवती सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां षष्ठशतकस्य प्रथमोद्देशक समाप्तः ।६-१।

इया महावेयणा अप्पनिज्जरा) तथा छट्ठी और सातवीं पृथिवी में जो नारक जीव रहते हैं, वे वहां पर महावेदना को भोगते हुए भी अल्प ही निर्जरावाले होते हैं। क्यों कि वहां पर उनके सर्वथा अशुभकर्म का ही उदय चलता रहता है (सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे अप्पवेयणे महा निज्जरे) तथा-जो अनगार शैलेशी अवस्था को-चौदहवें गुणस्थान को प्राप्त हो जाता है-ऐसा वह केवलज्ञानी अनगार अल्पवेदनावाला होकर भी महानिर्जरावाला होता है। (अणुत्तरोववाइया देवा अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा) तथा जो देव अनुत्तरविमानों में रहते हैं, वे अल्पवेद नावाले होते हैं और अल्प ही निर्जरावाले होते हैं। इस प्रकार का कथन प्रभु के मुख से सुनकर गौतम ने (सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति)

नेरइया महावेयणा अप्पनिज्जरा) छट्ठी અને સાતમી નરકોમાં રહેનારા નારકો ત્યાં મહાવેદના ભોગવતા હોય છે છતાં પણ તેઓ અલ્પનિર્જરાવાળા જ હોય છે કારણ કે ત્યાં તેમના અશુભ કર્મોનો જ ઉદય લગાતાર ચાલ્યા કરે છે (सेलेसिं पडिवन्नए अणगारे अप्पवेयणे महानिज्जरे) શૈલેશી અવસ્થા (ચૌદમું ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત કરનાર કેવળજ્ઞાની અણગાર અલ્પવેદનાવાળો હોવા છતાં મહા નિર્જરાવાળો હોય છે (अणुत्तरोववाइया देवा अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा) તથા જે દેવો અનુત્તર વિમાનોમાં રહે છે, તેઓ અલ્પવેદનાવાળા હોય છે અને અલ્પનિર્જરાવાળા હોય છે

આ પ્રકારનું પ્રતિપાદન મહાવીર પ્રભુને શ્રીમુખે સાંભળીને ગૌતમ સ્વામી તેમના વચનોમાં પોતાની શ્રદ્ધા પ્રકટ કરવા કહે છે-(सेव भंते ! सेव भंते !

च्छेत्, ततः पश्चात्, शीघ्रं शीघ्रं, त्वरितं त्वरितमिति संग्राह्यम्। गौतमः पृच्छति-'कण्हराईणं भंते! कति नामधेज्जा पण्णत्ता?' हे भदन्त! कृष्णराजीनां खलु कति नामधेयाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा! अट्ठ नामधेज्जा पण्णत्ता' हे गौतम! कृष्णराजीनाम् अष्ट नामधेयाः प्रज्ञप्ताः, कृष्णराजीनाम् अष्टौ नामानि, तान्येवाह-'तं जहा' तद्यथा-'कण्हराईइ वा, मेहराईइ वा, मेघाइ वा, माघवईइ वा, वायफलिहाइ वा, वायपलिक्खोभाइ वा, देवफलिहाइ वा, देवपलिक्खोभाइ वा' कृष्णराजिरिति वा, कृष्णवर्णरेखामयपुद्गलत्वात् 'कृष्णराजिः' इतिनाम १, मेघराजिरिति वा, कृष्णमेघरेखा सदृशत्वात् 'मेघराजिः' इतिनाम २, मघा इति वा, अन्धकारमयत्वात् षष्ठनारकपृथिवीसदृशत्वात् 'मघा' इतिनाम ३,

---

जाकर इनमें प्रविष्ट हो जाता है तो शीघ्र ही वह इनमें से कायगति के अतिवेग से और मनोगति के अतिवेग से युक्त होकर बाहर निकल आता है। अब गौतमस्वामी प्रभु से (कण्हराईणं भंते!) इन कृष्णराजियों के हे भदन्त! (कइनामधेज्जा पण्णत्ता) कितने नाम हैं, ऐसा पूछते हैं और प्रभु इस प्रश्न के उत्तर में उनसे (गोयमा! अट्ठ नामधेज्जा पण्णत्ता) हे गौतम! इन कृष्णराजियों के आठ नाम हैं-ऐसा कहते हैं (तं जहा) वे आठ नाम इस प्रकार से हैं-(कण्हराईइ वा) कृष्णवर्ण वाले पुद्गलों की रेखा स्वरूप होने के कारण इनका पहिला नाम (कृष्ण-राजि) ऐसा है। (मेहराईइ वा) कृष्णमेघों की रेखा जैसी होने के कारण इनका दूसरा नाम (मेघराजि) ऐसा है। छठवें नरक की पृथिवी के समान अन्धकार मय होने के कारण इनका तीसरा नाम (मघा)

તેના મનમાં ક્ષોભ અનુભવે છે કદાચ કોઈ દેવ તે કૃષ્ણરાજિઓની પાસે જઇને તેમાં પ્રવેશ કરે છે, તો તે કાયગતિ અને મનોગતિના અતિવેગથી યુક્ત થઇને તે કૃષ્ણરાજિઓમાંથી શીઘ્રતાથી બહાર નીકળી આવે છે

પ્રશ્ન—(कण्हराईणं भंते! कइ नामधेज्जा पण्णत्ता?) હે ભદન્ત! તે કૃષ્ણરાજિઓનાં કેટલા નામ કહ્યાં છે?

ઉત્તર—(गोयमा! अट्ठ नामधेज्जा पण्णत्ता) હે ગૌતમ! તે કૃષ્ણરાજિઓનાં આઠ નામ કહ્યા છે-(तं जहा) તે આઠ નામ નીચે પ્રમાણે છે-(कण्हराईइ वा) (૧) તે કૃષ્ણરાજિઓ કાળા વર્ણના પુદ્ગલોની રેખા રૂપ હોવાથી તેમનું પહેલુ નામ "કૃષ્ણરાજિ" છે. (૨) (मेहराईइ वा) કૃષ્ણ મેઘોની રેખા જેવી હોવાને કારણે તેમને "મેઘરાજિ" પણ કહે છે. (૩) છઠ્ઠી નારકની પૃથ્વી જેવી અન્ધકારમય હોવાને લીધે તેનું ત્રીજુ નામ (मघा)

॥ षष्ठशतकस्य द्वितीयोद्देशकः ॥

आहारवक्तव्यता

पूर्वोद्देशके येषां जीवानां वेदनावत्त्वं प्रतिपादितम् ते च जीवाः आहारका अपि भवन्ति अतस्तेषामाहारं निरूपयितुं द्वितीयोद्देशकमारभते-' रायगिहे ' इत्यादि।

सूत्रम्-रायगिहे नगरं जाव-एवं वयासी — आहारुद्देसओ जो पन्नवणाए सो सव्वो नेयव्वो, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति।"॥१॥

छट्ठसयस्स बीओ उद्देसो समत्तो ॥ ६-२ ॥

छाया—राजगृहं नगरं यावत्-एवम् अवादीत्-आहारोद्देशको यः प्रज्ञापनायां स सर्वो ज्ञातव्यः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त इति ॥ सू० १ ॥

षष्ठशतकस्य द्वितीय उद्देशः समाप्तः ॥ ६-२

टीका— ' रायगिहे नयरं जाव-एवं वयासी- आहारुद्देसओ पन्नवणाए सो सव्वो नेयव्वो ' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरमासीत्

छट्ठे शतक के दूसरे उद्देशक का प्रारंभ

' रायगिह नयरं जाव एवं वयासी '

सूत्रार्थ-(रायगिहे नयरं जाव एवं वयासी-आहारुद्देसओ जो पन्नवणाए सो सव्वो नेयव्वो) राजगृह नगर यावत् इस प्रकारसे बोले-आहार उद्देशक, जो प्रज्ञापना सूत्र में कहा गया वह सब यहां जानना चाहिये (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) हे भदन्त ! आपका कहा हुआ सब सत्य है, हे भदन्त ! आप का कहा हुआ सब सत्य ही है।

टीकार्थ—पूर्व उद्देशक में जिन जीवों में वेदनावत्त्व प्रतिपादित किया गया है-वे जीव आहारक भी होते हैं, इसलिये उनके आहार

છઠ્ઠા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક

' रायगिहं नगरं जाव एवं वयासी " ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(रायगिहं नगरं जाव एवं वयासी-आहारुद्देसओ जो पन्नवणाए सो सव्वो नेयव्वो) " રાજગૃહ નગર " થી લઈને " આ પ્રમાણે કહ્યું " ત્યાં સુધીનું પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના આહાર ઉદ્દેશાનું સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવુ (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) હે ભદન્ત ! આપની વાત સર્વથા સાચી છે હે ભદન્ત ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે યથાર્થ જ છે

ટીકાર્થ—પહેલા ઉદ્દેશામાં જે જીવોમાં વેદનાયુક્તતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે તે જીવો આહારક (આહાર લેનારા) પણ હોય છે તે કારણે

परिक्षोभहेतुत्वात् 'देवपरिक्षोभा' इति नाम ८, इत्यष्टौ नामानि भवन्ति। गौतमः पृच्छति-'कण्हराईओ णं भंते! किं पुढवीपरिणामाओ, आउपरिणामाओ, जीव परिणामाओ, पोग्गलपरिणामाओ?' हे भदन्त! कृष्णराजयः खलु किम् पृथिवी-परिणामाः? अथवा अप्परिणामाः? जलपरिणामाः? उताहो जीवपरिणामाः? अथवा पुद्गलपरिणामा भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा! पुढवीपरिणामाओ, हे' गौतम! कृष्णराजयः पृथिवीपरिणामाः सन्ति, एवम् 'जीवपरिणामाओ वि' जीव-परिणामाः अपि सन्ति, तथा 'पोग्गलपरिणामाओ वि, पुद्गलपरिणामाः अपि सन्ति, किन्तु 'णो आउपरिणामाओ' नो अप्परिणामाः कृष्णराजयो भवन्ति। गौतमः पृच्छति-'कण्हराईसु णं भंते! सव्वे पाणा, भूया, जीवा, सत्ता उववण्ण-पुव्वा?' हे भदन्त! कृष्णराजिषु सर्वे प्राणाः, भूताः, जीवाः, सत्त्वाः, किम्

अब गौतमस्वामी पूछते हैं कि-(कण्हराईओ णं भंते! किं पुढवी परिणामाओ, आउपरिणामाओ, जीवपरिणामाओ, पोग्गलपरिणामाओ) हे भदन्त! ये कृष्णराजियां किस के परिणामरूप हैं-क्या पृथिवी के ये परिणामरूप हैं? या जलके परिणामरूप हैं? या जीव के परिणामरूप हैं? या पुद्गल के परिणामरूप हैं? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-(गोयमा) हे गौतम! (पुढविपरिणामाओ) ये कृष्णराजियां पृथिवी के परिणामरूप हैं, (जीवपरिणामाओ वि) जीव के परिणामरूप भी हैं। तथा (पोग्गलपरिणामाओ वि) पुद्गल के परिणामरूप भी हैं। परन्तु ये कृष्णराजियां (णो आउपरिणामाओ) जलके परिणामरूप नहीं हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि-(कण्हराईसु णं भंते! सव्वे पाणा, भूया, जीवा, सत्ता, उववण्णपुव्वा) हे भदन्त! इन कृष्णराजियां

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન કરે છે કે (कण्हराईओ णं भंते! किं पुढवी परिणामाओ, आउ परिणामाओ, जीव परिणामाओ, पोग्गल परिणामाओ?) હે ભદન્ત! કૃષ્ણરાજિઓ કોના પરિણામ રૂપ છે-શુ તેઓ પૃથ્વીના પરિણામ રૂપ છે? કે જળના પરિણામ રૂપ છે? કે જીવના પરિણામ રૂપ છે? કે પુદ્ગલના પરિણામ રૂપ છે?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે (गोयमा! હે ગૌતમ! (पुढवि परिणामाओ) તે કૃષ્ણરાજિઓ પૃથ્વીના પરિણામ રૂપ છે, (जीव परिणामाओ वि) જીવના પરિણામ રૂપ છે, (पोग्गलपरिणामाओ वि) અને પુદ્ગલના પરિણામ રૂપ પણ છે, પરન્તુ તેઓ (आउ परिणामाओ) જળના પરિણામ રૂપ નથી

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે (कण्हराईसु णं

अथ तृतीयोद्देशक

षष्ठशतके तृतीयोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्

तत्र प्रथमं तृतीयोद्देशकार्थ संग्रहगाथाद्वयम्-'बहुकम्म' इत्यादि। ततो महाकर्मवतो जीवस्य सर्वतः कर्मपुद्गलाः बध्यन्ते, ? सर्वतः कर्मपुद्गला चीयन्ते ? सर्वत कर्मपुद्गला उपचीयन्ते ? निरन्तरं कर्मपुद्गलाः बध्यन्ते, निरन्तरं कर्म पुद्गलाश्चीयन्ते ? निरन्तरं कर्मपुद्गला उपचीयन्ते ? तस्य च महाकर्मवतो जीवस्य शरीराणि बाह्यात्मरूपाणि दुरूपतया, दुर्वर्णतया, अशुभतया, अनिष्टतया भूयोभूयः परिणमंति ? इति गौतमस्य प्रश्न , स्वीकारात्मक भगवत उत्तर

छठे शतक के उद्देशक प्रारंभ

छठे शतक के इस तीसरे उद्देशे का विषयविवरण संक्षेप से इस प्रकार से है-सब से पहिले इस उद्देशक में प्रतिपादित विषयको संग्रह करके प्रगट करनेवाली दो गाथाएँ कही गई हैं-उनमें प्रश्नरूप से यह प्रकट किया गया है कि महाकर्मवाले जीव के क्या सर्व प्रकार से कर्म पुद्गलों का बंध होता है ? सर्व प्रकार से उसके क्या कर्मपुद्गलों का चय होता है ? सर्व प्रकार से क्या उसमें कर्मपुद्गलों का उपचय होता है ? या निरन्तर कर्मपुद्गल क्या उस जीव के बंधते रहते हैं ? निरन्तर कर्मपुद्गलों का क्या उसके चय होता रहता है ? निरन्तर कर्मपुद्गलों का क्या उसके उपचय होता रहता है ? उस महाकर्मवाले जीव की बाह्यशरीररूप आत्मा कुत्सितरूप से, कुत्सितवर्ण से, कुत्सित दुर्गंध आदिरूप से, अशुभरूप से, अनिष्टरूपसे, क्या बार २ परिणमित होती रहती है ?

છઠ્ઠા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક—

આ ઉદ્દેશકના વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ—

આ ઉદ્દેશકની શરૂઆતમાં આ ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરાયું છે તે વિષયને પ્રકટ કરનારી બે સંગ્રહ ગાથાઓ આપી છે-તે ગાથાઓમાં પ્રશ્નરૂપે એ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે-મહાકર્મવાળા જીવો શું સર્વ પ્રકારે કર્મપુદ્ગલોનો બંધ કરે છે ? શું તે સર્વ પ્રકારે કર્મપુદ્ગલોનો ચય કરે છે ? શું તે સર્વ પ્રકારે કર્મપુદ્ગલોનો ઉપચય કરે છે ? શું તે જીવોનાં કર્મપુદ્ગલ નિરંતર બંધાતાં રહે છે ? શું તેમના કર્મપુદ્ગલોનો નિરંતર ચય થતો રહે છે ? શું તેમના કર્મપુદ્ગલોનો નિરંતર ઉપચય થયા કરે છે ? તે મહાકર્મવાળા જીવનો બાહ્ય શરીરરૂપ આત્મા શું કુત્સિતરૂપે, કુત્સિત વર્ણથી, કુત્સિત દુર્ગંધ આદિ રૂપે, અશુભ રૂપે, અને અનિષ્ટ રૂપે વારંવાર પરિણમિત થયા

वइरोयणे३, पभंकरे४, चंदाभे५, सूराभे६, सुक्काभे७, सुपइट्ठाभे८, मज्झे रिट्ठाभे। कहि णं भंते! अच्ची--विमाणे पण्णत्ते? गोयमा! उत्तर-पुरत्थिमेणं। कहि णं भंते! अच्चिमाली विमाणे पण्णत्ते? गोयमा! पुरत्थिमेणं। एवं परिवाडीए णेयव्वं, जाव--कहि णं भंते! रिट्ठे विमाणे पण्णत्ते? गोयमा! बहुमज्झदेसभाए। एएसु णं अट्ठसु लोगंतियविमाणेसु अट्ठविहा लोगंतिया देवा परिवसंति, तं जहा—

"सारस्सयमाइच्चा, वण्ही वरुणा य गद्दतो या य।
तुसिया अव्वा बाहा, अग्गिच्चा चेव रिट्ठा य ॥१॥"

कहि णं भंते! सारस्सया देवा परिवसंति? गोयमा! अच्चिम्मि विमाणे परिवसंति। कहिणं भंते! आइच्चा देवा परिवसंति? गोयमा! अच्चिमालिम्मि विमाणे। एवं णेयव्वं जहाऽऽणुपुव्वीए, जाव--कहि णं भंते! रिट्ठा देवा परिवसंति? गोयमा! रिट्ठम्मि विमाणे। सारस्सयमाइच्चाणं भंते! देवाणं कइ देवा, कइ देवसया परिवारे पण्णत्ते? गोयमा! सत्त--देवा, सत्तदेवसया परिवारे पण्णत्ते। वण्हि-वरुणाणं देवाणं चउद्दस-देवा, चउद्दस देवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते। गद्दतोय--तुसियाणं देवाणं सत्तदेवा, सत्तदेवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते। अवसेसाणं नव देवा, नव देवसया परिवारे पण्णत्ते।

"पढम--जुयलम्मि सत्त उ सयाणि, बीयम्मि चउद्दस सहस्सा।
तइए सत्त सहस्सा, नव चेव सयाणि सेसेसु ॥१॥"

अथ तृतीयोद्देशक

षष्ठशतके तृतीयोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्

तत्र प्रथमं तृतीयोद्देशकार्थं संग्रहगाथाद्वयम्–' बहुकम्म ' इत्यादि। ततो महाकर्मवतो जीवस्य सर्वतः कर्मपुद्गलाः बध्यन्ते, ? सर्वतः कर्मपुद्गला चीयन्ते ? सर्वत कर्मपुद्गला उपचीयन्ते ? निरन्तरं कर्मपुद्गलाः बध्यन्ते, निरन्तरं कर्मपुद्गलाश्चीयन्ते ? निरन्तर कर्मपुद्गला उपचीयन्ते ? तस्य च महाकर्मवतो जीवस्य शरीराणि बाह्यात्मरूपाणि दुरूपतया, दुर्वर्णतया, अशुभतया, अनिष्टतया भूयोभूयः परिणमंति ? इति गौतमस्य प्रश्न , स्वीकारात्मक भगवत उत्तर

छट्ठे शतक के उद्देशक प्रारंभ

छट्ठे शतक के इस तीसरे उद्देशे का विषयविवरण संक्षेप से इस प्रकार से है–सब से पहिले इस उद्देशक में प्रतिपादित विषयको समझ करके प्रगट करनेवाली दो गाथाएँ कही गई हैं–इनमें प्रश्नरूप से यह प्रकट किया गया है कि महाकर्मवाले जीव के क्या सर्व प्रकार से कर्म पुद्गलों का बंध होता है ? सर्व प्रकार से उसके क्या कर्मपुद्गलों का चय होता है ? सर्व प्रकार से क्या उसमें कर्मपुद्गलों का उपचय होता है ? या निरन्तर कर्मपुद्गल क्या उस जीव के बधते रहते हैं ? निरन्तर कर्म पुद्गलों का क्या उसके चय होता रहता है ? निरन्तर कर्मपुद्गलों का क्या उसके उपचय होता रहता है ? उस महाकर्मवाले जीव की बाह्यशरीर रूप आत्मा कुत्सितरूप से, कुत्सितवर्ण से, कुत्सित दुर्गंध आदिरूप से, अशुभरूप से, अनिष्ठरूपसे, क्या बार २ परिणमित होती रहती है ?

છટ્ઠા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક—

આ ઉદ્દેશકના વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ—

આ ઉદ્દેશકની શરૂઆતમાં આ ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરાયું છે તે વિષયને પ્રકટ કરનારી બે સંગ્રહ ગાથાઓ આપી છે-તે ગાથાઓમાં પ્રશ્નરૂપે એ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે-મહાકર્મવાળા જીવો શું સર્વ પ્રકારે કર્મપુદ્ગલોનો બંધ કરે છે ? શું તે સર્વ પ્રકારે કર્મપુદ્ગલોનો ચય કરે છે ? શું તે સર્વ પ્રકારે કર્મપુદ્ગલોનો ઉપચય કરે છે ? શું તે જીવોનાં કર્મપુદ્ગલ નિરંતર બંધાતાં રહે છે ? શું તેમના કર્મપુદ્ગલોનો નિરંતર ચય થતો રહે છે ? શું તેમના કર્મપુદ્ગલોનો નિરંતર ઉપચય થયા કરે છે ? તે મહાકર્મવાળા જીવનો બાહ્ય શરીરરૂપ આત્મા શું કુત્સિતરૂપે, કુત્સિત વર્ણથી, કુત્સિત દુર્ગંધ આદિ રૂપે, અશુભ રૂપે, અને અનિષ્ટ રૂપે વારંવાર પરિણમિત થયા

ङ्करः ४, चन्द्राभः ५, सूर्याभः ६, शुक्राभः ७, सुप्रतिष्ठाभः ८, मध्ये रिष्टाभः । कुत्र खलु भदन्त ! अर्चिः विमानं प्रज्ञप्तम् , ? गौतम ! उत्तरपौरस्त्ये । कुत्र खलु भदन्त ! अर्चिमालिर्विमानं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पौरस्त्ये । एवं परिपाटया ज्ञातव्यम्, यावत्-कुत्र खलु भदन्त ! रिष्टं विमानं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! बहुमध्यदेशभागे । एतेषु खलु अष्टसु लोकान्तिकविमानेषु अष्टविधाः लोकान्तिकाः देवाः परिवसन्ति,

---

४, चन्द्राभ ५, सूर्याभ ६ शुक्राभ ७ और सुप्रतिष्ठाभ ८ तथा बीच में रिष्टाभ। (कहि णं भंते ! अच्चिविमाणे पण्णत्ते) हे भदन्त ! अर्चि नामका विमान कहां पर कहा गया है । (गोयमा) हे गौतम ! (उत्तर पुरत्थिमेणं) उत्तर और पूर्व के बीच में अर्चि विमान कहा गया है । (कहि णं भंते ! अच्चिमाली विमाणे पण्णत्ते) हे भदन्त ! अर्चिमाली विमान कहां पर कहा गया है ? (गोयमा) हे गौतम ! (पुरत्थिमेणं, एवं परिवाडीए नेयव्वं) अर्चिमाली विमान पूर्व-दिशा में कहा गया है। इसी क्रम से अवशिष्ट विमानों को जानना चाहिये। (जाव कहि णं भंते ! रिट्ठे विमाणे पण्णत्ते) हे भदन्त ! यावत् रिष्ट विमान कहां पर कहा गया है। (गोयमा) हे गौतम ! (बहुमज्झ देसभाए) बिलकुल बीच में रिष्ट विमान कहा गया है। (एएसु णं अट्ठसु लोगंति य विमाणेसु अट्ठविहा लोगंतिया देवा परिवसंति) इन आठ लोकान्तिक विमानों में आठ प्रकार के लोकान्तिक देव रहते हैं।

પ્રભંકર, (૫) ચન્દ્રાભ, (૬) સૂર્યાભ, (૭) શુક્રાભ અને (૮) સુપ્રતિષ્ટાભ અને વચ્ચોવચ્ચ રિષ્ટાભ નામનું વિમાન છે. (कहि ण भंते ! अच्चिविमाणे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! અર્ચિ નામનુ વિમાન ક્યા રહેલુ છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (उत्तरपुरत्थिमेणं) ઉત્તર અને પૂર્વની વચ્ચે ઇશાન કોણમાં અર્ચિ વિમાન આવેલુ છે (कहि ण भंते ! अच्चिमाली विमाणे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! અર્ચિમાલી વિમાન ક્યાં આવેલુ છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (पुरत्थिमेणं, एवं परिवाडिए नेयव्वं) અર્ચિમાલી વિમાન પૂર્વ દિશામા રહેલું છે, એમ કહ્યુ છે એજ ક્રમે બાકીના વિમાનોમાં પણ સમજી લેવા. (जाव कहिण भंते ! रिट्ठे विमाणे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! રિષ્ટ વિમાન ક્યા આવેલુ છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (बहुमज्झ देसभाए) તે આઠે કૃષ્ણરાજિઓની બરાબર વચ્ચોવચ્ચ રિષ્ટ વિમાન આવેલુ છે (एए सु ण अट्ठसुलोगंतियविमाणेसु अट्ठविहा लोगंतिया देवा परिवसंति) આ આઠ લોકાન્તિક વિમાનોમા

अथ तृतीयोद्देशक

षष्ठशतके तृतीयोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्

तत्र प्रथमं तृतीयोद्देशकार्थे संग्रहगाथाद्वयम्–' बहुकम्म ' इत्यादि। ततो महाकर्मवतो जीवस्य सर्वतः कर्मपुद्गलाः बध्यन्ते, ? सर्वतः कर्मपुद्गला चीयन्ते ? सर्वत कर्मपुद्गला उपचीयन्ते ? निरन्तरं कर्मपुद्गलाः बध्यन्ते, निरन्तरं कर्मपुद्गलाश्चीयन्ते ? निरन्तर कर्मपुद्गला उपचीयन्ते ? तस्य च महाकर्मवतो जीवस्य शरीराणि बाह्यात्मरूपाणि दुरूपतया, दुर्वर्णतया, अशुभतया, अनिष्टतया भूयोभूयः परिणमंति ? इति गौतमस्य प्रश्न, स्वीकारात्मक भगवत उत्तरं

छट्ठे शतक के उद्देशक प्रारंभ

छट्ठे शतक के इस तीसरे उद्देशे का विषयविवरण संक्षेप से इस प्रकार से है-सब से पहिले इस उद्देशक में प्रतिपादित विषयको संग्रह करके प्रगट करनेवाली दो गाथाएँ कही गई हैं-इनमें प्रश्नरूप से यह प्रकट किया गया है कि महाकर्मवाले जीव के क्या सर्व प्रकार से कर्म पुद्गलों का बंध होता है ? सर्व प्रकार से उसके क्या कर्मपुद्गलों का चय होता है ? सर्व प्रकार से क्या उसमें कर्मपुद्गलों का उपचय होता है ? या निरन्तर कर्मपुद्गल क्या उस जीव के बंधते रहते हैं ? निरन्तर कर्मपुद्गलों का क्या उसके चय होता रहता है ? निरन्तर कर्मपुद्गलों का क्या उसके उपचय होता रहता है ? उस महाकर्मवाले जीव की बाह्यशरीर रूप आत्मा कुत्सितरूप से, कुत्सितवर्ण से, कुत्सित दुर्गंध आदिरूप से, अशुभरूप से, अनिष्ठरूपसे, क्या बार २ परिणमित होती रहती है ?

છઠ્ઠા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક—

આ ઉદ્દેશકના વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ—

આ ઉદ્દેશકની શરૂઆતમાં આ ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરાયું છે તે વિષયને પ્રકટ કરનારી બે સંગ્રહ ગાથાઓ આપી છે-તે ગાથાઓમાં પ્રશ્નરૂપે એ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે-મહાકર્મવાળા જીવો શું સર્વ પ્રકારે કર્મપુદ્ગલોનો બંધ કરે છે ? શું તે સર્વ પ્રકારે કર્મપુદ્ગલોનો ચય કરે છે ? શું તે સર્વ પ્રકારે કર્મપુદ્ગલોનો ઉપચય કરે છે ? શું તે જીવોનાં કર્મપુદ્ગલ નિરંતર બંધાતાં રહે છે ? શું તેમના કર્મ પુદ્ગલોનો નિરંતર ચય થતો રહે છે ? શું તેમના કર્મ પુદ્ગલોનો નિરંતર ઉપચય થયા કરે છે ? તે મહાકર્મ વાળા જીવનો બાહ્ય શરીરરૂપ આત્મા શું કુત્સિતરૂપે, કુત્સિત વર્ણથી, કુત્સિત દુર્ગંધ આદિ રૂપે, અશુભ રૂપે, અને અનિષ્ટ રૂપે વારંવાર પરિણમિત થયા

देवाः परिवसन्ति ? गौतम ! रिष्टे विमाने । सारस्वतादित्यानां भदन्त ! देवानां कति देवाः, कति देवशतानि परिवारः प्रज्ञप्तः? गौतम ! सप्त देवाः, सप्त देवशतानि परिवारः प्रज्ञप्तः, वह्नि-वरुणानां देवानां चतुर्दश देवाः, चतुर्दशदेवसहस्राणि परिवारः प्रज्ञप्तः । गर्दतोय-तुपितानां देवानां सप्त देवाः, सप्त देवसहस्राणि परिवारः प्रज्ञप्तः । अवशेपाणां नव देवशतानि परिवारः प्रज्ञप्तः ।

विमाणे) रिष्ट विमानमें रिष्ट देव रहते हैं। (सारस्सयमाइच्चा णं भंते! देवाणं कइ देवा, कइ देवसया परिवारे पण्णत्ते) हे भदन्त ! सारस्वत देव और आदित्य देव इन दो देवों के कितने देव हैं ? और कितने सौ देवों का इनका परिवार है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सत्त देवा, सत्त देवसया परिवारे पण्णत्ते) सारस्वत और आदित्य इन दो देवों के सात देव हैं और इनका परिवार सात सौ देवों का है। (वण्हि वरुणाणं देवाणं चउद्दसदेवा, चउद्दस देवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते) वह्नि और वरुण इन देवों के चौदह देव हैं, और इनका परिवार चौदह हजार देवों का है। (गद्दतो य-तुसियाणं देवाणं सत्तदेवा, सत्तदेव-सहस्सा परिवारे पण्णत्ते-अवसेसाणं नव देवा नव देवसया परिवारे पण्णत्ते) गर्दतोय और तुषित इनके सात देव हैं और परिवार इनका सात हजार देवों का है। बाकी के देवों के नौ ९ देव हैं और इनके परिवार में नौ ९ सौ देव हैं। इन देवों की परिवार संख्या ही इस गाथा द्वारा सूचित

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (रिट्ठम्मि विमाणे) રિષ્ટ વિમાનમાં રિષ્ટદેવ વસે છે.

(सारस्सयमाइच्चाण भंते ! देवाणं कइ देवा, कइ देवसया परिवारे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! સારસ્વત દેવ અને આદિત્ય દેવ, એ બન્ને દેવોના આધિપત્યમાં કેટલા દેવો છે ? અને કેટલા સો દેવોનો તેમનો પરિવાર કહ્યો છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सत्तदेवा, सत्तदेवसया परिवारे) સારસ્વત અને આદિત્ય એ બન્ને દેવોના સાત દેવ છે, અને તેમનો પરિવાર ૭૦૦ દેવોનો છે. (वण्हि वरुणाण देवाण चउद्दसदेवा, चउद्दसदेवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते) વહ્નિ અને વરુણ, એ બન્ને દેવોના ૧૪ દેવ છે, અને ૧૪૦૦૦ દેવોનો તેમનો પરિવાર છે (गद्दतो य-तुसियाण देवाणं सत्तदेवा, सत्तदेव-सहस्सा परिवारे पण्णत्ते-अवसेसा णं नव देवा नव देवसया परिवारे पण्णत्ते) ગર્દતોય અને તુષિતના સાત દેવ છે, અને તેમનો પરિવાર ૭૦૦ દેવોનો કહ્યો છે. બાકીના દેવોના નવ દેવ છે, અને તેમનો પરિવાર ૯૦૦ દેવોનો છે. તે દેવોના પરિવારની સંખ્યા જ આ ગાથામાં બતાવવામાં આવી છે.

अथ तृतीयोद्देशक

षष्ठशतके तृतीयोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्

तत्र प्रथमं तृतीयोद्देशकार्थं संग्रहगाथाद्वयम्–' बहुकम्म ' इत्यादि। ततो महाकर्मवतो जीवस्य सर्वतः कर्मपुद्गलाः बध्यन्ते, ? सर्वतः कर्मपुद्गला चीयन्ते ? सर्वत कर्मपुद्गला उपचीयन्ते ? निरन्तरं कर्मपुद्गलाः बध्यन्ते, निरन्तरं कर्मपुद्गलाश्चीयन्ते ? निरन्तरं कर्मपुद्गला उपचीयन्ते ? तस्य च महाकर्मवतो जीवस्य शरीराणि बाह्यात्मरूपाणि दुरूपतया, दुर्वर्णतया, अशुभतया, अनिष्टतया भूयोभूयः परिणमंति ? इति गौतमस्य प्रश्न:, स्वीकारात्मक भगवत उत्तरं

छठे शतक के उद्देशक प्रारंभ

छट्ठे शतक के इस तीसरे उद्देशे का विषयविवरण संक्षेप से इस प्रकार से है–सब से पहिले इस उद्देशक में प्रतिपादित विषयको संग्रह करके प्रगट करनेवाली दो गाथाएँ कही गई हैं–उनमें प्रश्नरूप से यह प्रकट किया गया है कि महाकर्मवाले जीव के क्या सर्व प्रकार से कर्म पुद्गलों का बंध होता है ? सर्व प्रकार से उसके क्या कर्मपुद्गलों का चय होता है ? सर्व प्रकार से क्या उसमें कर्मपुद्गलों का उपचय होता है ? या निरन्तर कर्मपुद्गल क्या उस जीव के बंधते रहते हैं ? निरन्तर कर्म पुद्गलों का क्या उसके चय होता रहता है ? निरन्तर कर्मपुद्गलों का क्या उसके उपचय होता रहता है ? उस महाकर्मवाले जीव की बाह्यशरीर रूप आत्मा कुत्सितरूप से, कुत्सितवर्ण से, कुत्सित दुर्गंध आदिरूप से, अशुभरूप से, अनिष्टरूपसे, क्या बार २ परिणमित होती रहती है ?

છઠ્ઠા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક—

આ ઉદ્દેશકના વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ—

આ ઉદ્દેશકની શરૂઆતમાં આ ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરાયું છે તે વિષયને પ્રકટ કરનારી બે સંગ્રહ ગાથાઓ આપી છે–તે ગાથાઓમાં પ્રશ્નરૂપે એ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે–મહાકર્મવાળા જીવો શું સર્વ પ્રકારે કર્મપુદ્ગલોનો બંધ કરે છે ? શું તે સર્વ પ્રકારે કર્મપુદ્ગલોનો ચય કરે છે ? શું તે સર્વ પ્રકારે કર્મપુદ્ગલોનો ઉપચય કરે છે ? શું તે જીવોનાં કર્મપુદ્ગલ નિરંતર બંધાતાં રહે છે ? શું તેમના કર્મપુદ્ગલોનો નિરંતર ચય થતો રહે છે ? શું તેમના કર્મપુદ્ગલોનો નિરંતર ઉપચય થયા કરે છે ? તે મહાકર્મ વાળા જીવનો બાહ્ય શરીરરૂપ આત્મા શું કુત્સિતરૂપે, કુત્સિત વર્ણથી, કુત્સિત દુર્ગંધ આદિ રૂપે, અશુભ રૂપે, અને અનિષ્ટ રૂપે વારંવાર પરિણમિત થયા

नेषु। लोकान्तिकविमानेषु खलु भदन्त! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? गौतम! अष्ट सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता। लोकान्तिकविमानेभ्यो भदन्त! कियत्कम् अबाधया लोकान्तः प्रज्ञप्तः? गौतम! असंख्येयानि योजनसहस्राणि अबाधया लोकान्तः प्रज्ञप्तः, तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥ सू० ३ ॥

॥ षष्ठशतके पञ्चमो शकः समाप्तः ॥ ६-५ ॥

लोगंतियविमाणेसु' यावत् हां गौतम! अनेक वार अथवा अनन्तवार पहिले जीव उत्पन्न हो चुके हैं-परन्तु यहां पर-लोकान्तिक विमानों में जीव अनेकवार अथवा अनन्त वार देवरूप से उत्पन्न नहीं हुए हैं। 'लोगंतियविमाणेसु णं भंते! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' हे भदन्त! लोकान्तिक विमानों में कितनी स्थिति कही गई है? 'गोयमा! अट्ठसागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता' हे गौतम! लोकान्तिक विमानों में आठ सागरोपम की स्थिति कही गई है। 'लोगंतिय विमाणेहिंतो णं भंते! केवइयं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते' हे भदन्त! लोकान्तिक विमानों से कितनी दूर लोकान्त कहा गया है? 'गोयमा' हे गौतम! लोकान्तिक विमानों से 'असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते' असंख्यात हजार योजन दूर लोकान्त कहा गया है। 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त! जैसा आपने यह कहा है वह ऐसा ही है हे भदन्त! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है। इति।

(खुत्तो-णो चेव णं देवत्ताए लोगतिय विमाणेसु) આ વક્તવ્યતા "હા ગૌતમ! અનેકવાર અથવા અનંતવાર પહેલાં જીવો અહીં ઉત્પન્ન થઈ ચુકયાં છે, પરન્તુ અહીં (લોકાન્તિક વિમાનોમાં) જીવ અનેકવાર અથવા અનંતવાર દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા નથી," ત્યાં સુધીનું ગ્રહણ કરવું.

(लोगंतिय विमाणेसु णं भंते! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता?) હે ભદન્ત! લોકાન્તિક વિમાનોના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે? (गोयमा! अट्ठ सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता) હે ગૌતમ! ત્યા આઠસાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. (लोगंतिय विमाणेहिंतो ण भंते! केवइयं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते?) હે ભદન્ત! લોકાન્તિક વિમાનોથી કેટલે દૂર (અંતરે) લોકાન્ત કહ્યો છે?

(गोयमा!) હે ગૌતમ! લોકાન્તિક વિમાનોથી (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए लोगते पण्णत्ते) અસંખ્યાત હજાર યોજન દૂર લોકાન્ત કહ્યો છે (सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति) હે ભદન્ત! આપની વાત સાચી છે. હે ભદન્ત! આપે કહ્યા પ્રમાણે જ છે. એમ કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

मुपचयः प्रयोगेण विस्रसया च, जीवे कर्मपुद्गलानामुपचयस्तु प्रयोगेण, नो विस्रसया, स्वभावेन। ततः पञ्चेन्द्रियाणां जीवानां मनःप्रयोगः, वचः प्रयोगः, कायप्रयोगश्च, पृथिव्यादि-यावत्-वनस्पतिपर्यन्त जीवानां कायप्रयोग एव, विकलेन्द्रियाणां वचनप्रयोगः, कायप्रयोगश्च, देवानां मनःप्रयोगादित्रिप्रयोगा भवन्ति, इति कथनम्। ततो वस्त्रे वध्यमान पुद्गलोपचयः किं सादि सान्तः? सादिरनन्तो वा? अनादि सान्तो वा? अनादिरनन्तो वा? इति प्रश्नस्य सादिः सान्त एव वस्त्रे पुद्गलोपचयः इत्युत्तरम्। तद्वदेव जीवानां बध्यमानकर्मपुद्गलोपचयविषये

है ऐसा प्रश्न?-दोनों प्रकार से भी होता है ऐसा उत्तर-जीव में कर्म पुद्गलों का उपचय प्रयोग से होता है या स्वभाव से होता है? तो इस प्रश्न का उत्तर यह है कि जीव में कर्मपुद्गलों का उपचय प्रयोग से ही होता है, स्वभाव से नहीं ऐसा कथन जीव के तीन प्रकार के प्रयोगों का कथन करते हुए पंचेन्द्रिय जीवों में मनप्रयोग, वचनप्रयोग और काय प्रयोग इन तीन प्रयोगों से कर्म के उपचय होने का कथन पृथिवी कायिक जीव से लेकर वनस्पतिकायिक तक के जीवों के कायप्रयोग से ही कर्मपुद्गलों का उपचय होता है ऐसा कथन विकलेन्द्रिय जीवों के वचनप्रयोग, तथा देवों के मनः प्रयोग आदि तीनों प्रयोग कर्मपुद्गलों के उपचय होने में कारण होते हैं ऐसा कथन वस्त्र में बध्यमान पुद्गलोपचय क्या सादि सान्त है? या सादि अनन्त है? या अनादिसान्त है? या अनादि अनन्त है? इस प्रश्न के उत्तर में," वस्त्रमें पुद्गलोपचय सादि

ઉત્તર—બન્ને પ્રકારે થાય છે

પ્રશ્ન—જીવમાં કર્મપુદ્ગલોનો ઉપચય પ્રયોગથી થાય છે કે સ્વભાવથી થાય છે?

ઉત્તર—જીવમાં કર્મપુદ્ગલોનો ઉપચય પ્રયોગથી જ થાય છે, સ્વભાવથી થતો નથી. જીવના ત્રણ પ્રકારના પ્રયોગનું કથન-પંચેન્દ્રિય જીવોમાં મનપ્રયોગ, વચનપ્રયોગ અને કાયપ્રયોગ આ ત્રણ પ્રયોગોથી કર્મનો ઉપચય થાય છે એવું કથન. પૃથ્વીકાયિક જીવોથી લઈને વનસ્પતિ કાયિક પર્યન્તના જીવોમાં કાયપ્રયોગથી જ કર્મનો ઉપચય થાય છે એવું પ્રતિપાદન. વિકલેન્દ્રિય જીવોમાં વચનપ્રયોગ અને કાયપ્રયોગથી અને દેવોમાં મનપ્રયોગ આદિ ત્રણે પ્રયોગોથી કર્મપુદ્ગલોનો ઉપચય થાય છે એવું કથન.

વસ્ત્રમાં થતો પુદ્ગલોપચય શું સાદિ સાન્ત (આદિ સહિત અને અન્ત સહિત) હોય છે? કે સાદિ અનન્ત હોય છે? કે અનાદિ સાન્ત હોય છે? કે અનાદિ અનંત હોય છે?

रिष्टाभः । तत्र उत्तरपूर्ववर्तिन्योः कृष्णराज्योरभ्यन्तरे प्रथमम् अर्चिनामकं विमानं प्रज्ञप्तम् १, पूर्ववर्तिन्योस्तयोर्वाह्यमध्ये द्वितीयम् अर्चिर्मालिनामकं विमानम् २, पूर्वदक्षिणवर्तिन्योस्तयोरभ्यन्तरे तृतीय वैरोचननामकं विमानम् ३, दक्षिणवर्तिन्योस्तयोर्मध्ये वहिश्चतुर्थं प्रभङ्करनामकं विमानम् ४, दक्षिण–पश्चिमवर्तिन्योस्तयोरभ्यन्तरे पञ्चमं चन्द्राभनामकं विमानम् ५, पश्चिमवर्तिन्योस्तयोर्मध्ये बहिः षष्ठं सूर्या-

हुई कृष्णराजियों के बीच में प्रथम अर्चिनाम का विमान है। पूर्वदिशा में रही हुई बाह्य और आभ्यन्तर कृष्णराजियों के बीच में द्वितीय अर्चिमालि नाम का–विमान है। पूर्वदिशा और दक्षिणदिशा की कृष्ण राजियों के बीच में तीसरा वैरोचन नामका विमान है। दक्षिणदिशा में रही हुई कृष्णराजियों के बीच में चौथा प्रभंकर नामका बिमान है। दक्षिण और पश्चिम की कृष्णराजियों के बीच में पांचवां चन्द्राभ नाम का विमान है। पश्चिमदिशा की दो कृष्णराजियों के बीचमें बाहिर की ओर छठा सूर्याभ नाम का विमान है। पश्चिम और उत्तर की कृष्ण-राजियों के बीच में सातवां शुक्राभ नाम का विमान है। तथा उत्तर-दिशा की कृष्णराजियों के बीच में आठवां सुप्रतिष्ठाभ नामका विमान है। और सर्व के भीतर रिष्टाभ नामका नौवां विमान है। यहां पर ऐसी आशंका नहीं करनी चाहिये कि "यहां तो दो दो कृष्णरा-जियों के बीच में अर्चि आदि आठ विमानों की वक्तव्यता का कथन

(૩) વૈરોચન, (पभ्रंकरे) (૪) પ્રભંકર, (चंदाभे) (૫) ચન્દ્રાભ, (सुराभे) (૬) સૂર્યાભ (सुक्काभे) (૭) શુક્રાભ, (सुपइट्ठाभे) અને (૮) સુપ્રતિષ્ઠાભ. તે આઠેની વચ્ચે રિષ્ટાભ નામનું વિમાન છે ઉત્તર દિશા અને પૂર્વ દિશામાં રહેલી કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે પહેલું અર્ચિ નામનું વિમાન છે પૂર્વ દિશામા રહેલી બાહ્ય (બહારની) અને આભ્યન્તર (અંદરની) કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે બીજું અર્ચિમાલી નામનું વિમાન છે પૂર્વ દિશા અને દક્ષિણ દિશાની કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે ત્રીજું વૈરોચન નામનું વિમાન છે. દક્ષિણ દિશાની બાહ્ય અને આભ્યન્તર કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે ચોથું પ્રભંકર વિમાન છે દક્ષિણ દિશાની અને પશ્ચિમ દિશાની કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે પાંચમું ચન્દ્રાભ નામનું વિમાન છે પશ્ચિમ દિશાની બાહ્ય અને આભ્યન્તર કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે છઠ્ઠું સૂર્યાભ નામનું વિમાન છે. પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશા વચ્ચેની કૃષ્ણરાજિઓની વચ્ચે સાતમું શુક્રાભ નામનું વિમાન છે અને ઉત્તર દિશાની બાહ્ય અને આભ્યન્તર કૃષ્ણ-રાજિઓની વચ્ચે આઠમું સુપ્રતિષ્ઠાભ નામનું વિમાન છે અને તે બધાંની વચ્ચે રિષ્ટાભ નામનું નવમું વિમાન છે

અહીં એવી આશંકા કરવી જોઇએ નહીં કે " અહીં તો બે, બે કૃષ્ણ-રાજિઓની વચ્ચે રહેલાં અર્ચિ આદિ આઠ વિમાનોની વક્તવ્યતા ચાલી રહી

चरमत्वं कदाचिदचरमत्वं च। रूप्यादीनां कदाचिद् आयुष्यकर्मबन्धकत्वं,कदाचिन्न। तत्र संयतासंयतादीनां कर्मबन्धकत्वे प्रश्नोत्तरम्। तथा सम्यग्दृष्टि मिथ्यादृष्टि-सम्यगमिथ्यादृष्टि-संज्ञ्यसंज्ञि-नोसंज्ञि नोअसंज्ञि,-भवसिद्धिका-भवसिद्धिक-नोतदुभयसिद्धिक-चक्षुर्दर्शन्यचक्षुर्दर्शनि केवलदर्शनि-पर्याप्ता-पर्याप्त-नोतदुभय-भाषका-भाषक-परित्ता-परित्त-नोतदुभय-मतिज्ञानि-श्रुतज्ञान्यवधिज्ञानि-मनःपर्ययज्ञानि-केवलज्ञानि-मतिश्रुतावध्यज्ञानि-मनोवच कायोगयोग्याकारोपयोगि-निराकारोपयोग्याहारका-नाहारक-सूक्ष्म-बादर नोतदुभय-चरमाचरमाणाम् कर्मबन्धविचारः, स्त्री-पुरुष-नपुंसकवेदका-वेदक जीवाल्पबहुत्वकथनम्।

अबन्धकत्व का कथन संयतासंयतादिकों के कर्मबन्ध होने में प्रश्नोत्तर इसके बाद-सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि, सम्यग्मिथ्यादृष्टि, संज्ञी असंज्ञी, नो संज्ञी, नो असंज्ञी, भवसिद्धक, अभवसिद्धिक, नो भवसिद्धिक, नो अभवसिद्धिक, चक्षुर्दर्शनी, अचक्षुदर्शनी, अवधिदर्शनी, केवलदर्शनी, पर्याप्त, अपर्याप्त, नो पर्याप्त, नो अपर्याप्त, भाषक, अभाषक, परित्त, अपरित्त नो परित्त, नो अपरित्त, मतिज्ञानी, श्रुतज्ञानी, मनः पर्ययज्ञानी केवलज्ञानी, मति अज्ञानी, श्रुत अज्ञानी, विभङ्ग अज्ञानी मनोयोगी, वचोयोगी, काययोगी, अयोगी, साकारोपयोगी निराकारोपयोगी आहारक, अनाहारक सूक्ष्म, बादर, नो सूक्ष्म, नो बादर, चरम और अचरम इन सब के कर्मबन्ध का विचार तथा अन्त में स्त्री, पुरुष, एवं नपुंसक इन वेदवालों के और अवेदवालों के अल्प बहुत्व का कथन।

સંયતાસંયત આદિકોમાં કર્મબંધ થવા વિષેના પ્રશ્નોત્તરો. ત્યારબાદ સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ, સંજ્ઞી, અસંજ્ઞી, નો અસંજ્ઞી ભવસિદ્ધિક, અભવસિદ્ધિક, નો ભવસિદ્ધિક, નો અભવસિદ્ધિક, ચક્ષુદર્શની, અચક્ષુદર્શની, અવધિદર્શની, કેવલદર્શની, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત, નો પર્યાપ્ત, નો અપર્યાપ્ત, ભાષક, અભાષક, પરિત્ત, અપરિત્ત, નો પરિત્ત, નો અપરિત, મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, મનઃપર્યયજ્ઞાની, કેવલજ્ઞાની, મતિઅજ્ઞાની, શ્રુતઅજ્ઞાની, અવધિઅજ્ઞાની, મનોયોગી, કાયયોગી, અયોગી, સાકારોપયોગી, નિરાકારોપયોગી, આહારક, અનાહારક, સૂક્ષ્મ બાદર, નો સૂક્ષ્મ, નો બાદર, ચરમ અને અચરમ એ બધાના કર્મબંધનો વિચાર. અન્તે સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક અને અવેદવાળાના અલ્પ-બહુત્વનું કથન.

'गोयमा ! पुरत्थिमेणं' हे गौतम ! पौरस्त्ये-पूर्वबाह्यभागे अर्चिर्मालिनामकं विमानं प्रज्ञप्तम् । 'एव परिवाडीए णोयव्वं जाव' एवंपरिपाट्या क्रमेणैव अन्यान्यपि अवशिष्टानि षड् विमानानि यथायथं विज्ञेयानि यावत्-वैरोचनादिसुप्रतिष्ठाभविमानपर्यन्तम् । तानि च यथाक्रमं प्रतिपादितान्येव, । गौतमः पृच्छति-'कहिणं भंते ! रिट्ठे विमाणे पण्णत्ते ! ' हे भदन्त ! कुत्र कस्मिन् प्रदेशे खलु रिष्टं रिष्टाभनामकं विमानं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा ! बहुमज्झदेसभाए ' हे गौतम ! रिष्टाभं विमानं बहुमध्यभागे सर्वाभ्यन्तरभागे प्रज्ञप्तम्। 'एएसु णं अट्ठसु लोगंतियविमाणेसु अट्ठविहा लोगंतिया देवा परिवसंति' एतेषु उपरिवर्णितेषु अष्टसु लोकान्तिकविमानेषु अष्टविधाः अष्टप्रकारकाः लोकान्तिकाः देवाः परिवसन्ति । गाथया तानाह-

इस गौतम के प्रश्न के समाधान निमित्त प्रभु उनसे कहते हैं कि हे गौतम ! 'पुरत्थिमे णं ' अर्चिमाली नाम का विमान पूर्वदिशा के बाह्यभाग में कहा गया है । 'एवं परिपाडिए णेयव्वं जाव ' इसी क्रम से सुप्रतिष्ठाभ विमान तक छह विमानों के रहने के सबंध में जानना चाहिये । कौन विमान कहां पर है यह पहिले यथाक्रम प्रकट कर ही दिया गया है । अब गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं कि-'कहि णं भंते ! रिट्ठे विमाणे पण्णत्ते ' हे भदन्त ! रिष्ट अर्थात् रिष्टाभ नाम का विमान किस स्थान पर है ? उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं कि-'गोयमा ! बहुमज्झदेसभाए ' हे गौतम ! रिष्टाभ नाम का विमान बहुमध्यभाग में-सब के बीच में है । 'एएसु णं अट्ठसु लोगंतिय विमाणेसु अट्ठविहा लोगंतिया देवा परिवसंति ' ऊपर में वर्णित इन आठ लोकान्तिक विमानों में आठ प्रकार के लोकान्तिक देव रहते हैं। इस गाथा द्वारा सूत्रकार

(पुरत्थिमेण) હે ગૌતમ ! તે વિમાન પૂર્વ દિશાના બાહ્ય ભાગમાં છે એમ સમજવુ (एवं परिवाडिए णेयव्व जाव) આજ ક્રમ અનુસાર વૈરોચનથી સુપ્રતિષ્ઠાભ પર્યન્તના બાકીના છ વિમાનોનુ સ્થાન સમજવુ. કયુ વિમાન કયા સ્થાને છે તે આજ પાનામાં ઉપર અનુક્રમે પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-(कहि णं भंते ! रिट्ठे विमाणे पण्णत्ते) હે ભદન્ત ! રિષ્ટ (રિષ્ટાભ) નામનુ વિમાન કયા છે ?

ઉત્તર-(गोयमा ! बहुमज्झदेसभाए) હે ગૌતમ ! રિષ્ટાભ નામનુ વિમાન તે આઠેની વચ્ચોવચ્ચ છે.

(एएसु णं अट्ठसु लोगंतियविमाणेसु अट्ठविहा लोगंतिया देवा परिवसंति) ઉપર્યુક્ત આઠ લોકાન્તિક વિમાનોમાં આઠ પ્રકારના લોકાન્તિક દેવ રહે છે. નીચેની ગાથામાં સૂત્રકારે તે આઠ લોકાન્તિક દેવોના નામ પ્રકટ કર્યા છે.

बन्धकत्व कदाचिदबन्धकत्वं च। रम्यादीनां कदाचित् आयुष्यकर्मबन्धकत्वं,कदा चिच।तत संयतासंयतादीनां कर्मबन्धकत्वे प्रश्नोत्तरम् । तथा सम्यग्दृष्टि मिथ्या दृष्टि-सम्यग्मिथ्यादृष्टि-सश्यसंज्ञि-नोसंज्ञि नोअसंज्ञि,-भवसिद्धिका-भवसिद्धिक-नोतदुभयसिद्धिक-चक्षुर्दर्शन्यचक्षुर्दर्शनि-केवलदर्शनि-पर्याप्ता-पर्याप्त-नोतदुभय-भापका-भापक-परिघा-परिघ -नोतदुभय-मतिज्ञानि-श्रुतज्ञान्यवधिज्ञानि-मनःपर्ययज्ञानि-केवलज्ञानि - मतिश्रुताव्यज्ञानि - मनोवच काययोग्ययोग्याकारोपयोगि-निराकारोपयोग्याहारका-नाहारक-सूक्ष्म - बादर नोतदुभय - चरमाचरमाणाम् कर्मबधविचारः, स्त्री-पुरुष-नपुंसकवेदका-वेदक जीवाल्पबहुत्वकथनम्।

अथ भकरण का कथन संयतासंयतादिकों के कर्मबन्ध होने में प्रश्नोत्तर इसके बाद-सम्यग्दष्टि, मिथ्यादृष्टि, सम्यग्मिथ्यादृष्टि, सज्ञी, असज्ञी, नो संज्ञी, नो असज्ञी, भवसिद्धक, अभवसिद्धिक, नो भवसिद्धिक, नो अभवसिद्धिक, चक्षुदर्शनी, अचक्षुदर्शनी, अवधिदर्शनी, केवलदर्शनी, पर्याप्त, अपर्याप्त, नो पर्याप्त, नो अपर्याप्त, भापक, अभापक, परित्त, अपरित्त नो परित्त, नो अपरित्त, मतिज्ञानी, श्रुतज्ञानी, मनः पर्ययज्ञानी केवलज्ञानी, मति अज्ञानी, श्रुत अज्ञानी, विभङ्ग अज्ञानी मनोयोगी, वचोयोगी, काययोगी, अयोगी, साकारोपयोगी निराकारोपयोगी आहारक, अनाहारक सूक्ष्म, बादर, नो सूक्ष्म, नो बादर, चरम और अचरम इन सब के कर्मबन्ध का विचार तथा अन्त में स्त्री, पुरुष, एवं नपुंसक इन वेदवालों के और अवेदवालों के अल्प बहुत्व का कथन।

સયતાસયત આદિકોમાં કર્મબન્ધ થવા વિષેના પ્રશ્નોત્તરો ત્યારબાદ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ મિથ્યાદૃષ્ટિ, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ, સંજ્ઞી, અસંજ્ઞી, નો અસંજ્ઞી ભવસિદ્ધિક, અભવસિદ્ધિક નો ભવસિદ્ધિક, નો અભવસિદ્ધિક, ચક્ષુદર્શની, અચક્ષુદર્શની, અવધિદર્શની, કેવલદર્શની, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત, નો પર્યાપ્ત, નો અપર્યાપ્ત, ભાષક, અભાષક, પરિત્ત, અપરિત્ત, નો પરિત્ત, નો અપરિત, મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, મનઃપર્યયજ્ઞાની, કેવલજ્ઞાની, મતિઅજ્ઞાની, શ્રુતઅજ્ઞાની, અવધિઅજ્ઞાની, મનોયોગી, કાયયોગી, અયોગી, સાકારોપયોગી, નિરાકારોપયોગી, આહારક, અનાહારક, સૂક્ષ્મ, બાદર, નો સૂક્ષ્મ, નો બાદર, ચરમ અને અચરમ, એ બધાના કર્મબન્ધનો વિચાર. અન્તે સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક અને અવેદવાળાના અલ્પ-બહુત્વનું કથન.

यावत्-वह्निप्रभृतीनामाग्नेयान्तानामपि षण्णां निवासस्थानं विज्ञातव्यम् । तथाहि-वह्नयो देवाः वैरोचने विमाने, वरुणः देवः प्रभङ्करे विमाने, गर्दतोयाः देवाः चन्द्राभे विमाने, तुषिता देवाः सूर्याभे विमाने, अव्याबाधा देवाः शुक्राभे विमाने, आग्नेयाश्च देवाः सुप्रतिष्ठाभे विमाने परिवसन्ति। गौतमः पृच्छति-'कहि णं भंते ! रिट्ठा देवा परिवसंति ?' हे भदन्त ! कुत्र कस्मिन् विमाने खलु रिष्टाः देवाः परिवसन्ति ? भगवानाह-' गोयमा ! रिट्ठम्मि विमाणे' हे गौतम ! रिष्टे रिष्टाभनामके सर्वमध्यवर्तिनि विमाने रिष्टा देवाः परिवसन्ति। गौतमः पृच्छति-' सारस्सयमाइच्चाणं भंते ! देवाणं कइ देवा कइ देवसया परिवारे पण्णत्ते ?' हे

अर्चिमाली विमान में आदित्य देव रहते हैं। ' एवं णेयव्वं जहाणुपुव्वीए जाव ' इसी क्रम से वह्नि से लेकर आग्नेय देवों तक के निवासस्थान के विषय में जानना चाहिये-जैसे वह्नि देव वैरोचन विमान में रहते हैं, वरुणदेव प्रभंकर विमान में रहते हैं, गर्दतोय देव चन्द्राभ विमानमें रहते हैं-तुषितदेव सूर्याभविमानमें रहते हैं, अव्याबाधदेव शुक्राभ विमान में रहते हैं और अग्नेय देव सुप्रतिष्ठाभ विमान में रहते हैं। इस प्रकार से ये आठ लोकान्तिक देवों के रहने के आठ विमान कहे गये हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि ' कहि णं भंते ! रिट्ठा देवा परिवसंति ' हे भदन्त ! रिष्ट देव किस विमान में रहते हैं ? उत्तर में गौतमसे प्रभु कहते हैं कि-' गोयमा ! रिट्ठम्मि विमाणे ' सर्वमध्यवर्ती रिष्टाभ नामके विमान में रिष्ट देव रहते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि-' सारस्सयमाइच्चाणं भंते ! देवाणं कइदेवा कइ

આગ્નેય દેવો પર્યન્તના દેવોના નિવાસસ્થાન વિષે સમજવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે વહ્નિ દેવ વૈરોચન વિમાનમાં રહે છે, વરુણ દેવ પ્રભંકર વિમાનમાં રહે છે, ગર્દતોય દેવ ચન્દ્રાભ વિમાનમાં રહે છે, તુષિત દેવ સૂર્યાભ વિમાનમાં રહે છે, અવ્યાબાધ દેવ શુક્રાભ વિમાનમાં રહે છે અને આગ્નેય દેવ સુપ્રતિષ્ઠાભ વિમાનમાં રહે છે. આ રીતે તે આઠ લોકાન્તિક દેવોનાં નિવાસસ્થાન રૂપ આઠ વિમાનો કહ્યા છે.

પ્રશ્ન--" कहि णं भंते ! रिट्ठा देवा परिवसंति ? " હે ભદન્ત ! રિષ્ટદેવ કયા વિમાનમાં રહે છે ?

ઉત્તર--" गोयमा ! रिट्ठम्मि विमाणे " હે ગૌતમ ! સર્વ મધ્યવર્તી રિષ્ટાભ નામના વિમાનમાં રિષ્ટ દેવ રહે છે

હવે લોકાન્તિક દેવોના પરિવાર આદિના વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન પૂછે છે-"सारस्सयमाइच्चाणं भंते ! देवाणं कइ देवा कइ देवसया परिवारे पण्णत्ते ?"

गेण विस्रसया च ' यथा वस्त्रे पुद्गला प्रयोगेण-प्रयोगद्वारा विस्रसया स्वाभाविक तया च बध्यन्ते तथा जीवानामपि किम् कर्मपुद्गला प्रयोगेण विस्रसया च बध्यन्ते ? इत्यादि विवेचनम् २, ' सादीए ' ' सादिकः '-यथा वस्त्रस्य सादि पुद्गलचयः, एव जीवानामपि किम् सादि कर्मपुद्गलचयः ? इत्यादिनिरूपणम् ३, कम्मट्ठिइ ' कर्मस्थितिः कर्मणां स्थितिनिरूपणम् ४, ' इत्थी ' स्त्री ' किम् स्त्री

उद्देशक के अर्थ को संग्रह करने वाली इन दो गाथाओं को कहा है-(बहुकम्म) इत्यादि तथा (भविए) इत्यादि-(बहुकर्म) इस पद से प्रश्नरूप में यह प्रकट किया गया है कि जिस जीव के कर्म बहुत हैं-उस के क्या कर्मपुद्गलों का सर्व प्रकार से बन्ध होता है ? इत्यादि (वत्थ पोग्गल पओगसा वीससा य) इस पद द्वारा प्रश्न रूपमें यह प्रकट किया गया है कि जिस प्रकार से वस्त्र में पुद्गल प्रयोगद्वारा और स्वाभाविक रीति से बंधते हैं, उसी तरह से क्या जीवों के भी कर्मपुद्गल प्रयोग और स्वभाव से बंधते हैं ? इत्यादि (सादिकः) इस पद द्वारा प्रश्नरूप में यह प्रकट किया गया है कि जिस प्रकार से वस्त्र में सादि पुद्गलों का चय होता है, उसी प्रकार से क्या जीवों को भी सादि कर्म पुद्गलों का चय होता है ? इत्यादि (कम्मट्ठिइ) इस पद द्वारा कर्म की स्थिति का विचार प्रकट किया गया है (इत्थी) इस पद द्वारा यह पूछा गया

સૂત્રકારે આ ઉદ્દેશાની શરૂઆતમાં બે સંગ્રહગાથાઓ આપી છે તે ગાથાઓ આ ઉદ્દેશકમાં આવતા વિષયને પ્રકટ કરે છે પહેલી ગાથા ' बहुकम्म " ઇત્યાદિ બીજી ગાથા " भविए " ઇત્યાદિ છે. " બહુકર્મ " આ પદથી પ્રશ્નરૂપે એ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે જે જીવનાં કર્મ ઘણાં જ છે એવો બહુકર્મ જીવ શું સર્વ પ્રકારે કર્મનો બંધ કરે છે ? ઇત્યાદિ.

" वत्थ-पोग्गल-पओगसा वीससा य " આ પદ દ્વારા પ્રશ્નરૂપે એ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે જેવી રીતે વસ્ત્રમાં પુદ્ગલ પ્રયોગદ્વારા અને સ્વાભાવિક રીતે બંધાય છે, એજ પ્રમાણે શું જીવોનાં કર્મપુદ્ગલ પણ પ્રયોગ અને સ્વભાવથી બંધાય છે ? ઇત્યાદિ

" सादिक " આ પદ દ્વારા પ્રશ્નરૂપે એ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે જેમ વસ્ત્રમાં સાદિ (આદિ સહિત) પુદ્ગલોનો ચય થાય છે, તેમ શું જીવોમાં પણ સાદિ કર્મપુદ્ગલોનો ચય થાય છે

" कम्मट्ठिइ " આ પદ દ્વારા કર્મની સ્થિતિનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે

" इत्थी ' આ પદ દ્વારા એ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું કે શું સ્ત્રી અથવા

स्वामिनः सन्ति, प्रत्येकस्य सहस्र-सहस्रसंख्यकदेवपरिवारसद्भावात् देवस्वामिनः सप्त देवाः सन्तीति भावः। चतुर्दशसहस्राणि च परिवारः प्रज्ञप्तः, एकैकस्य देवस्य सहस्र - सहस्रसंख्यकदेवपरिवारसद्भावात्। तथा-'गद्दतोय-तुसियाणं देवाणं सत्त देवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते' गर्दतोय-तुषितयो समुदितयोः द्वयोर्देवयोः सप्त देवाः स्वामिनः, सप्त च देवसहस्राणि सप्तसहस्रसंख्यका देवाः परिवारतया प्रज्ञप्ताः। 'अवसेसाणं नव देवा, नव देवसया परिवारे पण्णत्ते, अवशेषाणाम्- अव्याबाधाऽऽग्नेयरिष्टानां त्रयाणां देवानां समुदितानामेव नव देवाः परिवारदेव-स्वामिन प्रज्ञप्ताः, एकैकस्य देवत्रय-देवत्रय सद्भावात्, तथा नव देवशतानि-नवशत संख्यका देवाः परिवाररूपेण प्रज्ञप्ताः। अव्याबाधादीनां त्रयाणां देवानामे-

और परिवार के देव चौदह हजार कहे गये हैं। यहां पर एक-एक हजार देवों के ऊपर-१-१ देव उनका स्वामी है-इस तरह चौद देव स्वामीरूप से कहे गये हैं। तथा-'गद्दतोय तुसियाणं देवाणं सत्तदेवा सत्तदेवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते' गर्दतोय और तुषित इन दोनों समुदित देवोंके परिवारभूत देवोंके स्वामी तो सात हैं और परिवारभूत सात हजार हैं 'अवसेसा णं नव देवा नव देवसया परिवारे पण्णत्ते' बाकी के अव्याबाध, आग्नेय, और रिष्ट इन समुदित तीन देवोंके परिवारभूत देवों के स्वामी नौ देव हैं, और इन के परिवार में नौ सौ देव हैं अर्थात् एक एक देव के तीन-तीन देव तो तीन सौ ३००-तीन सौ ३०० परि वार भूत देवों के स्वामी हैं और एक २ देव के ३००-३०० परिवार के

હજારની કહી છે અને તે પરિવારના સ્વામિભૂત દેવો ૧૪ કહ્યા છે. અહીં એક એક હજાર ઉપર એક એક દેવ સ્વામીરૂપે છે, તેથી ૧૪૦૦૦ દેવોના સ્વામી રૂપ દેવો ચૌદ-કહ્યા છે તથા "गद्दतोयतुसियाणं देवाणं सत्तदेवा, सत्तदेवसहस्सा परिवारे पण्णत्ते" ગર્દતોય અને તુષિત નામના દેવયુગલના પરિવારના દેવો ૭૦૦૦ કહ્યા છે, અને તે પરિવારના સ્વામીરૂપ દેવો સાત કહ્યા છે "अवसेसा णं नव देवसया परिवारेपण्णत्ते" બાકીના દેવોના એટલે કે અવ્યાબાધ, આગ્નેય અને રિષ્ટ એ ત્રણે દેવોના મળીને કુલ્લે ૯૦૦ પરિવાર ભૂત દેવો છે અને પરિવારના સ્વામીરૂપ દેવો નવ કહ્યા છે એટલે કે અવ્યા બાધ આદિ પ્રત્યેક દેવના પરિવારભૂત દેવો ૩૦૦-૩૦૦ છે, અને પરિવારના સ્વામીરૂપ દેવો ત્રણ ત્રણ છે. નીચેની ગાથામાં તે નવે દેવોના પરિવાર રૂપ દેવોની સખ્યા બતાવી છે

गेण विस्रसया च ' यथा वस्त्रे पुद्गलाः प्रयोगेण–प्रयोगद्वारा विस्रसया स्वभाविक तया च बध्यन्ते तथा जीवानामपि किम् कर्मपुद्गला प्रयोगेण विस्रसया च बध्यन्ते ? इत्यादि विवेचनम् २, ' सादीए ' ' सादिकः '–यथा वस्त्रस्य सादिः पुद्गलचय, एवं जीवानामपि किम् सादिः कर्मपुद्गलचय ? इत्यादिनिरूपणम् ३, कम्मट्ठिइ ' कर्मस्थितिः कर्मणां स्थितिनिरूपणम् ४, ' इत्थी ' स्त्री ' किम् स्त्री,

उद्देशक के अर्थ को सग्रह करने वाली इन दो गाथाओं को कहा है–(बहुकम्म) इत्यादि तथा (भविए) इत्यादि–(बहुकर्म) इस पद से प्रश्नरूप में यह प्रकट किया गया है कि जिस जीव के कर्म बहुत हैं–उस के क्या कर्मपुद्गलों का सर्व प्रकार से बंध होता है ? इत्यादि (वत्थ पोग्गल पओगसा वीससा य) इस पद द्वारा प्रश्न रूपमें यह प्रकट किया गया है कि जिस प्रकार से वस्त्र में पुद्गल प्रयोगद्वारा और स्वाभाविक रीति से बंधते हैं, उसी तरह से क्या जीवों के भी कर्मपुद्गल प्रयोग और स्वभाव से बंधते हैं ? इत्यादि (सादिकः) इस पद द्वारा प्रश्नरूप में यह प्रकट किया गया है कि जिस प्रकार से वस्त्र में सादि पुद्गलों का चय होता है, उसी प्रकार से क्या जीवों को भी सादि कर्म पुद्गलों का चय होता है ? इत्यादि (कम्मट्ठिइ) इस पद द्वारा कर्म की स्थिति का विचार प्रकट किया गया है (इत्थी) इस पद द्वारा यह पूछा गया

સૂત્રકારે આ ઉદ્દેશકની શરૂઆતમાં બે સંગ્રહગાથાઓ આપી છે તે ગાથાઓ આ ઉદ્દેશકમાં આવતા વિષયને પ્રકટ કરે છે પહેલી ગાથા 'બહુકમ્મ" ઇત્યાદિ બીજી ગાથા "મવિદ" ઇત્યાદિ છે "બહુકર્મ" આ પદથી પ્રશ્નરૂપે એ પ્રકટ કરવામાં આવ્યુ છે કે જે જીવનાં કર્મ ઘણાં જ છે એવો બહુકર્મ જીવ શુ સર્વ પ્રકારે કર્મનો બંધ કરે છે ? ઇત્યાદિ.

"વત્થ-પોગ્ગલ-પઓગસા વીસસા ય" આ પદ દ્વારા પ્રશ્નરૂપે એ પ્રકટ કરવામાં આવ્યુ છે કે જેવી રીતે વસ્ત્રમાં પુદ્ગલ પ્રયોગદ્વારા અને સ્વાભાવિક રીતે બંધાય છે, એજ પ્રમાણે શુ જીવોનાં કર્મપુદ્ગલ પણ પ્રયોગ અને સ્વભાવથી બંધાય છે ? ઇત્યાદિ.

"સાદિક" આ પદ દ્વારા પ્રશ્નરૂપે એ પ્રકટ કરવામા આવ્યુ છે કે જેમ વસ્ત્રમાં સાદિ (આદિ યુક્ત) પુદ્ગલોનો ચય થાય છે, તેમ શુ જીવોમાં પણ સાદિ કર્મપુદ્ગલોનો ચય થાય છે

"કમ્મટ્ઠિઇ" આ પદ દ્વારા કર્મની સ્થિતિનુ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે

"ઇત્થી" આ પદ દ્વારા એ પ્રકટ કરવામા આવ્યુ કે શુ સ્ત્રી અથવા

तिस्रस्तिस्रपरिषदः, सप्त सप्तानीकानि, सप्त सप्तच ानीकाधिपतयः पोडश-पोडशसहस्र-परिमिता आत्मरक्षक देवा,ः अन्येऽपि च बहवो लोकान्तिका देवाः परिवारतया प्रोक्ताः, इत्यादिवर्णनं लभ्यते तत्र सामान्यपरिवारतया प्रोक्तम् । इह विशेप-रूपतया कथितमिति बोध्यम् ' ?

गौतमः पृच्छति-' लोगंतियविमाणा णं भंते ! किंपइट्ठिया पण्णत्ता ? ' हे भदन्त ! लोकान्तिकविमानानि किंप्रतिष्ठितानि कस्मिन् आधारे प्रतिष्ठितानि स्थितानि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-' गोयमा ! वाउपइट्ठिया पण्णत्ता ' हे गौतम ! लोकान्तिकविमानानि वायुप्रतिष्ठितानि वायोराधारेणस्थितानि सन्ति । ' एवं णेयव्वं विमाणाणं पइट्ठाणं, बाहुल्लुच्चत्तमेव संठाणं ' एवम् अनेन प्रकारेण

सात सात अनीक, अनीकाधिप, १६-१६ हजार आत्मरक्षक देव, तथा और भी बहुत से लोकान्तिक देव परिवाररूप से कहे गये हैं सो इत्यादि यह सब वर्णन सामान्यरूप से किया गया है ऐसा जानना चाहिये-तथा यहां जो वर्णन किया गया है वह विशेष रूप से किया गया है-ऐसा समझना चाहिये ।

अब गौतम प्रभु से पूछते हैं कि (लोगंतिय विमाणाणं भंते ! किं पइट्ठिया पण्णत्ता) हे भदन्त ! लोकान्तिक देवों के जो विमान हैं वे आधार सहित हैं कि विना आधारके हैं ? यदि आधार सहित हैं तो इनका क्या आधार है ? अर्थात् किस आधाररूप पदार्थ पर ये प्रतिष्ठित हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं कि-(गोयमा !) हे गौतम ! (वाउपइट्ठिया पण्णत्ता) ये लोकान्तिक देवों के विमान साधार हैं और इनका आधाररूप पदार्थ वायु कहा गया है । अर्थात् वायु के आधार से प्रतिष्ठित हैं । (एवं

૧૬-૧૬ હજાર આત્મરક્ષક દેવો તથા બીજા પણ અનેક દેવોનો પરિવાર કહ્યો છે પણ તે સમસ્ત વર્ણન સામાન્ય રૂપે કરેલુ સમજવુ અહીં જે વર્ણન કરવામાં આવ્યુ છે. તે વિશેષ રૂપે કરવામા આવ્યું છે તેમ સમજવુ

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-" लोगतिय विमाणाणं भंते ! कि पइट्ठिया पण्णत्ता ? " હે ભદન્ત ! લોકાન્તિક દેવોના જે વિમાનો છે તે આધાર સહિત છે કે આધાર રહિત છે ? જો તેઓ આધાર સહિત હોય તો તેઓ કયા પદાર્થના આધારે રહેલા છે ?

તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-" गोयमा ! " હે ગૌતમ ! " वाउपइट्ठिया पण्णत्ता " તે લોકાન્તિક દેવોનાં વિમાનો આધારયુક્ત છે. અને તેમના આધાર રૂપ પદાર્થ વાયુ કહ્યો છે. એટલે કે તેઓ વાયુને આધારે

प्रतिपादयति–' से णूण भंते ! ' इत्यादि ।

मूलम्–से णूण भंते ! महाकम्मस्स महाकिरियस्स महासवस्स, महावेयणस्स सव्वओ पोग्गला बज्झति, सव्वओ पोग्गला चिज्जति, सव्वओ पोग्गला उवचिज्जति ?। सया सामिअ पोग्गला बज्झति, सयासमिय पोग्गला चिज्जति, सया सामिय पोग्गला उवचिज्जति, सया सामिय च ण तस्स आया दूरूवत्ताए, दुव्वण्णत्ताए, दुग्गंधत्ताए, दूरसत्ताए, दुप्फासत्ताए, अणिट्ठत्ताए, अकंत-अप्पिय असुभ अमणुन्न-अमणामत्ताए, अणिव्वच्छियत्ताए, अभिज्झियत्ताए, अहत्ताए–णो उड्ढत्ताए, दुक्खत्ताए नो सुहत्ताए, भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?। हंता, गोयमा ! महाकम्मस्स त चेव। से केणट्ठेणं० ? गोयमा ! से जहा नामए वत्थस्स अहयस्स वा, धोयस्स वा, ततुग्गयस्स वा आणुपुव्वीए परिभुज्जमाणस्स सव्वओ पोग्गला बज्झति सव्वओ पोग्गला चिज्जति, जाव-परिणमइ, से तेणट्ठेणं० । से णूण भंते ! अप्पकम्मस्स, अप्पकिरियस्स, अप्पासवस्स अप्पवेयणस्स सव्वओ पोग्गला भिज्जति, सव्वओ पोग्गला छिज्जति, सव्वओ पोग्गला विद्धसंति, सव्वओ पोग्गला परिविद्धंसति, सया समियं पोग्गला भिज्जति, सया समिय पोग्गला छिज्जति, विद्धस्संति, परिविद्धस्संति, सया समिय च ण तस्स आया सुरूवत्ताए पसत्थ नेयव्व, जाव-सुहत्ताए णो दुक्खत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? हंता गोयमा ! जाव–परिणमइ । से केणट्ठेण० ? गोयमा ! से जहा नामए वत्थस्स जल्लियस्स वा, पंकियस्स वा, मइल्लियस्स

हंता, गोयमा ! असइं, अदुवा अणंतक्खुत्तो, णो चेव णं देवित्ताए लोगंतियविमाणेसु । ब्रह्मलोके या वक्तव्यता जीवाभिगमे देवोद्देशके विमानानाम्, देवानां च प्रतिपादिता, सा अत्राऽपि लोकान्तिकदेवेषु नेतव्या ज्ञातव्या । तदवधिमाह-'जाव-हंता' इत्यादि । हे गौतम ! हन्त सत्यम् यावत् असकृत् भूयोभूयः, अथवा अनन्तकृत्वः, अनन्तवारान् ते सर्वे प्राणाः, भूताः जीवाः, सत्त्वाः पृथिव्यादिकायिकतया उपपन्नपूर्वाः पूर्वम् उत्पन्नाः किन्तु लोकान्तिकविमानेषु देवतया अनन्तकृत्वः अनन्तवारान् ते जीवाः नो चैव नैव खलु उत्पन्नाः इतिभावः । जीवाभिगम वक्तव्यता च किञ्चित्प्रदर्श्यते-' लोयंतियविमाणा णं भंते ! कइवण्णा पण्णत्ता ? गोयमा ! तिवण्णा-लोहिया, हालिद्दा, सुक्किल्ला, एवं पभाए निच्चा लोया, गंधेणं इट्ठगंधा, एवं इट्ठफासा, एवं सव्वरयणामया, तेसु देवा समचउरंसा, अल्लमहुगवण्णा, पम्हलेस्सा । लोयंतियविमाणेसु णं भंते ! सव्वे पाणा, भूया, जीवा, सत्ता

देवों में जाननी चाहिये । यह वक्तव्यता कहां तक जाननी चाहिये तो इसके लिये कहा गया है कि (जाव हंता ! असइं अदुवा अणंतक्खुत्तो, णो चेव णं देवत्ताए लोगंतियविमाणेसु) हे गौतम ! सत्य है यावत्-बार बार अनंतबार वे सब प्राण, भूत, जीव, सत्त्व पृथिवीकायिक रूप से पहिले उत्पन्न हुए हैं, किन्तु लोकान्तिक विमानों में देवरूप से वे जीव पहिले कभी नहीं उत्पन्न हुए हैं । यहां तक जाननी चाहिये । " यहां पर जीवाभिगम वक्तव्यता थोड़े से रूप में प्रकट की जाती है-(लोगंति य विमाणा णं भंते ! कइवण्णा पण्णत्ता ? गोयमा ! तिवण्णा-लोहिया, हालिद्दा, सुक्किल्ला एवं पभाए निच्चालोया गंधेणं इट्ठगंधा एवं इट्ठफासा, एवं सव्वरयणामया, तेसु देवा समचउरंसा, अल्लमहुगवण्णा, पम्हलेस्सा,

ગ્રહણ કરવું જોઇએ, તે બતાવવાને માટે સૂત્ર ૧૨ કહે છે કે " जाव हंता ! असइ अदुवा अणंतक्खुतो, णो चेव ण देवत्ताए लोगंतियविमाणेसु " " હે ગૌતમ ! સત્ય છે, (યાવત્) તે સમસ્ત પ્રાણ, ભૂત, જીવ અને સત્ત્વ વારવાર અથવા અનંત વાર પૃથ્વીકાયિકરૂપે પહેલા ઉત્પન્ન થઇ ચુકયા છે, પરન્તુ લોકાન્તિક વિમાનોમાં દેવરૂપે તે જીવો પહેલા કદી પણ દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા નથી " અહીં સુધીનું કથન ગ્રહણ કરવું

હવે અહીં જીવાભિગમસૂત્રની વક્તવ્યતાનો સારાંશ પ્રકટ કરવામાં આવે છે-

" लोगंतिय विमाणाणं भंते ! कइ वण्णा पण्णत्ता ? " गोयमा ! तिवण्णा-लोहिया, हालिद्दा, सुक्किल्ला एवं पभाए निच्चालोया, गंधेणं इट्ठगंधा एवं इट्ठफासा, एवं सव्वरयणामया, तेसु देवा समचउरंसा, अल्लमहुगवण्णा, पम्हलेस्सा, लोगं-

नोऽमततया, अनिच्छितयो, अभिध्यिततया, अघस्तया, नो ऊर्ध्वतया, दुःखतया, नो सुखतया भूयो भूयः परिणमति ? हन्त, गौतम ! महाकर्मणस्तदेव । तत्केनार्थेन० ? गौतम ! तद् यथा नाम–वस्त्रस्य अहतस्य वा, धौतस्य वा, तन्तोद्गतस्य वा, आनुपूर्व्या परिभुज्यमानस्य सर्वतः पुद्गला बध्यन्ते, सर्वतः पुद्गल-

सत्ताए, दुफासत्ताए अणिट्ठत्ताए, अकंत, अप्पिय–असुभअमणुन्न अमणामत्ताए अणिच्छियत्ताए, अभिज्झियत्ताए अहत्ताए, णो उड्ढत्ताए, दुक्खत्ताए, नो सुहत्ताए भुज्जो २ परिणमइ) क्या ऐसे जीव के नित्य निरन्तर पुद्गलों का बंध होता रहता है ? निरंतर उसके क्या पुद्गलों का चय होता रहता है ? निरन्तर क्या उसके पुद्गलों का उपचय होता रहता है ? उसका आत्मा–शरीररूप बाह्य आत्मा–क्या सदा निरन्तर दुरूपरूप से, दुर्वर्णरूप से, दुर्गंधरूप से, खोटे रसरूप से, खोटेस्पर्शरूप से, अनिष्टरूप से, अकान्तरूप से, अप्रियरूप से, अमनामरूप से, अनीप्सितरूप से, अभिध्यितरूप से, जघन्यरूप से, अनूर्ध्वरूप से, दुःखरूप से और असुखरूप से, वारंवार परिणमित होता रहता है ? (हंता गोयमा ! महाकम्मस्स तं चेव) हां, गौतम ! महाकर्मवाले जीव की यही पूर्वोक्त सब कुछ स्थिति होती है । (से केणट्ठेण) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं ? (से जहानामए वत्थस्स अहयस्स वा धोयस्स वा,

सत्ताए अणिट्ठत्ताए अकंत, अप्पिय असुभ अमणुन्न अमणामत्ताए अणिच्छियत्ताए, अभिज्झियत्ताए अहत्ताए, णो उड्ढत्ताए, दुक्खत्ताए, नो सुहत्ताए भुज्जोर परिणमइ) शुं એવા જીવ નિત્ય નિરંતર પુદ્ગલોનો બંધ કરતો રહે છે ? શું તે નિરંતર પુદ્ગલોનો ચય કર્યા કરે છે ? શું નિરંતર તેનાં પુદ્ગલોનો ઉપચય થતો રહે છે ? તેનો આત્મા–શરીરરૂપ બાહ્ય આત્મા–શું નિરંતર કુરૂપે ખરાબ વર્ણરૂપે, દુર્ગંધરૂપે, ખરાબ રસરૂપે, ખરાબ સ્પર્શરૂપે અનિષ્ટરૂપે, અકાન્તરૂપે, અપ્રિયરૂપે, અમનામરૂપે, (અમનોજ્ઞરૂપે) અનીપ્સિતરૂપે, અભિધ્પ્સિતરૂપે, જઘન્યરૂપે, અનૂર્ધ્વરૂપે, દુઃખરૂપે અને અસુખરૂપે વારંવાર પરિણમન પામ્યા કરે છે ?

(हंता गोयमा ! महाकम्मस्स तं चेव) હા, ગૌતમ ! મહાકર્મવાળા જીવની એવી જ દશા થાય છે

(से केणट्ठेणं) હે ભદન્ત ! એવું આપ શા કારણે કહો છો ? (से जहानामए वत्थस्स अहयस्स वा धोयस्स वा. तंतुगयस्स वा आणुपव्वीए परिभुज्ज

गौतमः पृच्छति-'लोगंतियविमाणेसु णं भंते ! केवइय कालं ठिई पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! लोकान्तिकविमानेषु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा ! अट्ठ सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता' हे गौतम ! अष्टसागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता। गौतमः पृच्छति-'लोगंतियविमाणेहिंतो णं भंते ! केवइयं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते' हे भदन्त ! लोकान्तिकविमानेभ्यः कियत्कं कियद्दूरम् अबाधया अन्तरेण व्यवधानेनेत्यर्थः लोकान्तः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह--'गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते' हे गौतम ! असंख्येयानि

यिक रूप से, तेजस्कायिकरूप से, वायुकायिक रूप से, वनस्पतिकायिक रूप से देव एवं देवीरूप से उत्पन्न हुए हैं ? तब इसके उत्तर में (जाव हंता, गोयमा ! असइं अदुवा) इत्यादि रूप से प्रभु ने उत्तर दिया है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं कि-(लोगंतियविमाणेसु णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता) हे भदन्त ! लोकान्तिक विमानों में कितनी स्थिति है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं कि 'गोयमा' गौतम ! (अट्ठसागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता) आठ सागरोपम की स्थिति लोकान्तिक विमानों में हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि-(लोगंतिय विमाणेहिंतो णं भंते ! केवइयं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते) हे भदन्त ! लोकान्तिकविमानों से लोकान्त कितनी दूर है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते) लोकान्तिक विमानों से लोकान्त असंख्यात हजार

પૃથ્વીકાયરૂપે અપ્કાયિક રૂપે, તૈજસ્કાયિકરૂપે, વાયુકાયિકરૂપે. વનસ્પતિકાયિક રૂપે, દેવ અને દેવીરૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુકયાં છે ? ઉત્તર—" હા, ગૌતમ ! તેઓ ત્યા અનેકવાર અથવા અનંતવાર પૃથ્વીકાયિકથી વનસ્પતિકાયિક પર્યન્તનારૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુકયા છે, પણ તેઓ ત્યાં દેવરૂપે કદી પણ ઉત્પન્ન થયા નથી."

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—" लोगतियविमाणेसु णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ?" હે ભદન્ત ! લોકાન્તિક વિમાન નિવાસી દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ? ઉત્તર—" गोयमा ! अट्ठसागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता " હે ગૌતમ ! તે વિમાનો દેવોની સ્થિતિ આઠ સાગરોપમની કહી છે.

પ્રશ્ન—" लोगंतिय विमाणेहिंतो णं भंते ! केवइय अबाहाए लोगंते पण्णत्ते ?" હે ભદન્ત ! લોકાન્તિક વિમાનોથી લોકાન્ત કેટલે અંતરે છે ?

ઉત્તર—"गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं अबाहाए लोगंते पण्णत्ते " હે ગૌતમ ! લોકાન્તિક વિમાનોથી લોકાન્ત અસંખ્યાત હજાર યોજન દૂર છે.

पुद्गलाः भिद्यन्ते, सदा समितं पुद्गलाश्छिद्यन्ते, विध्वंसन्ते; परिविध्वंसन्ते, सदा समितं च खलु तस्यात्मा सुरूपतया, प्रशस्त ज्ञातव्यम् , यावत्-सुखतया नो दुःखतया भूयोभूयः परिणमति ? हन्त, गौतम ! यावत् – परिणमति ! तत्

सया समियं पोग्गला भिज्जंति, सया समियं पोग्गला छिज्जंति, विद्धंस्संति, परिविद्धंसंति) हे भदन्त ! यह निश्चित है क्या, कि जो जीव अल्पकर्मवाला होता है, अल्पक्रियावाला होता है, अल्पआस्रववाला होता है, अल्पवेदनावाला होता है उसके पुद्गल सब तरफ से पृथक् हो जाते हैं ? सब तरफ से छिद् जाते हैं ? सब तरफ से वे भ्रष्ट (नष्ट) हो जाते हैं ! सब तरफ से वे सर्वरूप में नाश हो जाते हैं ? सदा निरन्तर उसके वे पुद्गल उससे पृथक् होते रहते हैं ? सदा निरन्तर उसके वे पुद्गल छिदते रहते हैं ? सदा निरन्तर उसके वे पुद्गल उससे भ्रष्ट होते रहते हैं ? तथा-सदा निरन्तर उसके वे पुद्गल उससे कुछरूप में नहीं किन्तु सर्वरूप में नष्ट होते रहते हैं ? (सया समियं च णं तस्स आया सुरूव त्ताए पसत्थं नेयव्वं) और उसका आत्मा बाह्यशरीररूप आत्मा निरन्तर हमेशा के लिये जबतक शरीर है तबतक के लिये सुरूपरूप से (यहां वर्णादि प्रशस्त जानना चाहिये) सो सुवर्णादिरूप से (जाव सुहत्ताए णो दुक्खत्ताए भुज्जो २ परिणमंति) यावत् सुखरूप से-दुःख रूप से नहीं-वारंवार परिणमनरूप होता रहता है क्या ? (हंता गोयमा

पोग्गला भिज्जंति, सया समियं पोग्गला छिज्जंति, विद्धंस्संति, परिविद्धंसंति)
હે ભદન્ત ! શું એ નિશ્ચિત છે કે જે જીવ અલ્પકર્મવાળો, અલ્પક્રિયાવાળો અલ્પઆસ્રવવાળો અને અલ્પવેદનાવાળો હોય તેનાં પુદ્ગલો બધી તરફથી અલગ થઈ જાય છે ? બધી તરફથી છિન્ન થઈ જાય છે ? બધી તરફથી નષ્ટ થઈ જાય છે ? બધી તરફથી સર્વરૂપે નષ્ટ થઈ જાય છે ? શું તેના તે પુદ્ગલો સદા નિરન્તર તેનાથી અલગ થતાં રહે છે ? શું તે પુદ્ગલો સદા નિરન્તર છેદાતાં રહે છે ? શું તેના તે પુદ્ગલ સદા નિરન્તર નષ્ટ થતાં રહે છે ? શું તેનાં તે પુદ્ગલો સદા નિરન્તર સર્વરૂપે નષ્ટ થતાં રહે છે ? (सया समियं च णं तस्स आया सुरूवत्ताए पसत्थं नेयव्वं) અને તેનો આત્મા બાહ્યશરીરરૂપ આત્મા શું નિરન્તર એટલે કે જ્યાં સુધી શરીરનું અસ્તિત્વ રહે ત્યાં સુધી સુરૂપ સુવર્ણ (અહીં પ્રશસ્ત વર્ણ આદિ સમજવા) આદિ રૂપે, (जाव सुहत्ताए णो दुक्खत्ताए भुज्जो२ परिणमंति ?) અને ક્રાન્તથી લઈને સુખ પર્યન્તના રૂપે અને અદુઃખરૂપે વારંવાર પરિણમિત થયા કરે છે ? (हंता गोयमा ! जाव परिणमंति)

આપણા ખાતર નહીં તો આપણી ભવિષ્યની પેઢી ખાતર પણ આ કાર્ય પૂર્ણ કરવું જ પડશે.

---

૩૨ જૈન સિદ્ધાંતોનું સંશોધન કરી ચાર ભાષામાં પ્રસિદ્ધ કરવાનું જે મહદ્ કાર્ય આ સમિતિ લગભગ વીસ વર્ષ થયાં કરી રહી છે. તે બીના સમાજના દરેક અંગમાં જગ-જાહેર છે.

અત્યાર સુધીમાં પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ ત્રીસ શાસ્ત્રોનું સંશોધન પૂરું કર્યું છે અને બાકીના ત્રણ સૂત્રોનું કાર્ય આ વર્ષમાં પૂરૂં કરી નાખશે, તેમ અમારી ધારણા છે.

બત્રીસમાંના વીસ શાસ્ત્રો તથા તેના ભાગો પ્રસિદ્ધ થઇ ગયા છે બાકીનાં શાસ્ત્રો કેટલાંક છપાય છે. અને કેટલાકના અનુવાદ કરવાનું કાર્ય ચાલુ છે

અસહ્ય મોંઘવારીને લીધે સમિતિએ શરૂઆતમાં ધારેલા ખર્ચ કરતાં ત્રણ ગણો ખર્ચ થવાનો અંદાજ છે આથી બાકીના કાર્યને પહોંચી વળવા રૂપિયા ત્રણ લાખની તાકીદે જરૂર છે. અને તે વીરના લક્ષ્મીનંદન પુત્રો પાસે અમારી ટહેલ છે. તેમના તરફથી બાકીના સૂત્રો માટે રૂપિયા ૫૦૦૧ આપનારાની અમો રાહ જોઇએ છીએ.

રાજકોટ
તા. ૧૫-૭-૬૩

શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થા.
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ

एव् भय, नूनं निश्चयेन किम् महाकर्मणः स्थित्याद्यपेक्षया बहुकर्मवत महाक्रियस्य कायिक्यादिमहाक्रियायुक्तस्य, महास्रवस्य — कर्मबन्धहेतुभूत महामिथ्यात्वमहारम्भमहापरिग्रहादिमतः, महावेदनस्य – महादाहज्वरादिजनित पीडायुक्तस्य जीवस्य, सर्वतः सर्वासु दिक्षु सर्वान् वा जीवप्रदेशान् अभिव्य पुद्गला कर्मपरमाणवः बध्यन्ते ? ' सव्वओ पोग्गला चिज्जंति ' सर्वतः पुद्गला चीयन्ते ? बन्धनरूपेण सगृह्यन्ते किम् ? ' सव्वओ पोग्गला उवचिज्जंति ' सर्वतः

रहे हैं-इसमें गौतम प्रभु से पूछ रहे हैं कि (से णूणं भंते !) हे भदन्त! क्या यह निश्चित बात है कि (महाकम्मस्स) जिस जीव के कर्म की स्थिति वगैरह बहुत अधिक बड़ी ऐसे महाकर्मवाले जीव के अर्थात् अधिक स्थितिवाले, अधिक अनुभागवाले और अधिक प्रदेशवाले कर्मों से सहित जीव के (महाकिरियस्स महासवस्स) जिसकी कायिकी आदि क्रियाएँ बहुत बडी बडी हुई हैं इसी कारण जो कर्मबंध के हेतुभूत महामिथ्यात्व, महारम्भ महापरिग्रह में फँसा हुआ है (महावेयणस्स) महादाहज्वर आदि जनित व्यथा से जो बहुत बुरी तरह तडफड रहा है ऐसे जीव के (सव्वओ पोग्गला बज्झंति) समस्त दिशाओं में से अथवा जीव के सर्व प्रदेशों को आश्रित करके पुद्गल–कर्मपरमाणुओं का संकलनरूप बंध होता है ? (सव्वओ पोग्गला चिज्जंति) समस्त दिशाओं में से अथवा जीव के सर्व प्रदेशों का आश्रित करके कर्म वर्गणारूप पुद्गल ऐसे जीव द्वारा बन्धनरूप से ग्रहण किये जाते हैं क्या? (सव्वओ पोग्गला उवचिज्जंति) सर्वतः निषेक रचना की अपेक्षा से वे

प्रभुने એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે " से णूण भंते ! " હે ભદન્ત ! શું એ વાત નિશ્ચિત છે કે " महाकम्मस्स " જે જીવનાં કર્મની સ્થિતિ વગેરે બહુજ વધારે હોય છે એવા મહાકર્મવાળા જીવના–એટલે કે અધિક સ્થિતિવાળા, અધિક અનુભાગવાળા અને અધિક પ્રદેશોવાળા કર્મોથી યુક્ત જીવ કે જેની " महाकिरियस्स महासवस्स " કાયિકી આદિ ક્રિયાઓ ઘણી જ વધારે પ્રમાણમાં અને તે કારણે જે કર્મબંધના કારણરૂપ મહામિથ્યાત્વ, મહાઆરંભ, મહાપરિગ્રહ આદિમાં ફસાયેલો હોય છે, " महावेयणस्स " અને જે મહાદાહ જ્વર આદિથી જનિત વ્યથાથી (પીડાથી) ભયંકર વેદનાનો અનુભવ કરતો હોય છે, એવો જીવ ' सव्वओ पोग्गला बज्झंति " શું સમસ્ત દિશાઓમાંથી અથવા સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી પુદ્ગલ એટલે કે કર્મપરમાણુઓના સંકલનરૂપ બંધ કરે છે ખરો ? " सव्वओ पोग्गला चिज्जंति " શું એવો જીવ સમસ્ત દિશાઓમાંથી અથવા સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી કર્મવર્ગણારૂપ પુદ્ગલોનો બંધ કરે